HENRİ F. ELLENBERGER

BİLİNÇDIŞININ KEŞFİ

DİNAMİK PSİKİYATRİNİN TARİHİ VE EVRİMİ

ÇEVİRİ: EBRU KILIÇ

alBaraka
Yayınları

HENRİ F. ELLENBERGER

Psikiyatrist, tıp tarihçisi, kriminolog Henri Frédéric Ellenberger, 1905 yılında bir İngiliz sömürgesi olan Rodezya'da doğdu. Lisans eğitimini Strasbourg'ta tamamladı. Ardından Fransız vatandaşlığına geçti. Paris'te tıp ve psikiyatri eğitimi alan Ellenberger, 1934'te Henri Baruk'un himayesinde doktora derecesini aldı. 1949-1952 yılları arasında Oskar Pfister ile birlikte yaptığı başarılı çalışmaların ardından İsviçre Psikoanalitik Topluluğu'na (SSP) kabul edildi. 1953'ten itibaren kariyerine farklı bir yön veren bilim adamı, Kansas'ta Menninger Kliniği'nde dersler vermeye başladı. 1958 yılında McGill Üniversitesi'ne geçiş yaptı. 1962 yılında Montreal Üniversitesi'nde Kriminoloji alanında profesör unvanını aldı. *Bilinçdışının Keşfi* kitabını yayımladığı 1970 yılından itibaren adından daha sık söz ettiren Ellenberger, dinamik psikiyatrinin tarihine dair bu ansiklopedik eser ile büyük üne kavuştu.

Yayımlanmış eserleri:
The Discovery of the Unconscious: The History and Evolution of Dynamic Psychiatry (1970)
[Bilinçdışının Keşfi: Dinamik Psikiyatrinin Tarihi]
Beyond the Unconscious: Essays of Henri F. Ellenberger in the History of Psychiatry (1993)
Doctors of the Soul (1995)
Existence: A New Dimension in Psychiatry and Psychology (1958)

EBRU KILIÇ

1971'de Milas'ta doğdu. 1994'te Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun olduktan sonra 2003'e kadar Özgür Ülke, SiyahBeyaz, Liberal Bakış ve Radikal gazetelerinin dış haberler servislerinde çalıştı. 2008'de Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tezsiz İnsan Hakları Yüksek Lisans programını tamamladı. Nisan 2015 ile Aralık 2018 arasında Floransa'da Angel Academy of Art'ta klasik çizim ve resim eğitimini tamamlayarak mezun oldu. 1999'dan beri Everest, Agora, Tübitak, İletişim, Metis, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İş Bankası Kültür Yayınları, Koç Üniversitesi Yayınları ve Doğan Kitap dahil birçok yayınevine 100'e yakın çevirisiyle katkıda bulundu. Manuel Castells'in Ağ Toplumu Üçlemesi (Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), Brian Greene'in Evrenin Zarafeti (Tübitak, 2008), Adrian Desmond ve James Moore'un Darwin'i (İş Bankası Kültür Yayınları, 2011) Cyprian Broodbank'in Orta Deniz'in Yapımı (Koç Üniversitesi Yayınları, 2016) başlıca çevirileri arasında yer alır.

ALBARAKA YAYINLARI - 56
PSİKOLOJİ DİZİSİ - 2

Bilinçdışının Keşfi
Dinamik Psikiyatrinin Tarihi ve Evrimi

ORİJİNAL ADI The Discovery of the Unconscious: The History and Evolution of Dynamic Psychiatry

Kitabın hakları Nurcihan Kesim Telif ve Lisans Hakları Ajansı aracılığıyla Perseus Books, LLC, a subsidiary of Hachette Book Group'tan alınmıştır.

YAZAR Henri F. Ellenberger
ÇEVİRİ Ebru Kılıç
GENEL YAYIN YÖNETMENİ Ahmet Faruk Çağlar
ÇEVİRİ EDİTÖRÜ Ahmet Faruk Çağlar
TASHİH Fahri Ercan
KAPAK TASARIMI Burak Tığlı
MİZANPAJ DBY Ajans

TÜRKİYE YAYIN HAKLARI © 2021 Albaraka Kültür Sanat ve Yayıncılık A.Ş.
Sertifika No: 41640

ALBARAKA YAYINLARI 1. Baskı, Ocak 2021
ISBN 978-625-7312-05-9
BASKI VE CİLT Özkaracan Matb. ve Ciltcilik San. Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 45469
15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/C
Bağcılar/ İstanbul
Tel: 0212 515 49 47 Fax: 0212 602 02 10

Albaraka Yayınları, neşrini gerçekleştirdiği metinleri aslına sadık kalarak çevirir. Açıklamalı görüşlerini gerek gördüğünde önsöz ve dipnot aracılığıyla aktarır. Bu ve benzeri vasıtalarla görüş belirtilmeyen hususlara Albaraka Yayınları'nın katıldığı varsayılamaz.

ALBARAKA KÜLTÜR SANAT VE YAYINCILIK A.Ş.
Kuloğlu Mahallesi, Turnacı Başı Caddesi, No: 2/1A/1, 34433, Beyoğlu / İSTANBUL

www.albarakakultur.com

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak gösterilerek yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Bilinçdışının Keşfi

Dinamik Psikiyatrinin Tarihi ve Evrimi

Henri F. Ellenberger
Çeviri: Ebru Kılıç

alBaraka
Yayınları

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 11

Kişisel Teşekkür 16

1. DİNAMİK PSİKOTERAPİNİN SOYAĞACI 19

İlkel Psikoterapinin Keşfi 20

Ruhun Kaybedilmesi ve Yerine Konması 22

Hastalık Nesnesinin Sokulması ve Çıkarılması 25

Cinlerin Musallat Olması ve Cin Çıkarma 28

Günah Çıkararak İyileşme 37

Hayal Kırıklıklarının Giderilmesi Yoluyla İyileşme 40

Törensel Şifacılık 43

Kuluçka Yoluyla İyileşme 47

Hipnozla İyileşme 49

Büyüyle Şifa Verme 49

İlkel Tıpta Akılcı Terapiler 52

İlkel Şifacılığın Temel Nitelikleri 53

Tapınak Şifacılığı ve Felsefi Psikoterapi 55

Dinsel Şifa ve "Ruhların Tedavisi" 58

Bilimsel Psikoterapi 62

Modern Dinamik Psikoterapi 63

2. DİNAMİK PSİKİYATRİNİN DOĞUŞU 65

Gassner ve Mesmer 65

Franz Anton Mesmer (1734 – 1815) 69

Puységur ve Yeni Manyetizma 82

Mesmerizmin Yayılması 87

Spiritizmin (Ruhçuluğun) Etkisi 96

Nancy Okulu 99

Charcot ve Salpêtrière Okulu 103

Sonuç 115

3. İLK DİNAMİK PSİKİYATRİ (1775 – 1900) 117
Başlıca Özellikler 117
İlk Dinamik Psikiyatrinin Kaynakları 118
Bilinmeyen Zihne Uzanan Kral Yolu: Hipnotizma 119
Bilinmeyen Zihinle İlgili Başka Yaklaşımlar 127
Örnek Klinik Tablolar: Manyetik Hastalıklar 128
Örnek Klinik Tablolar: Ayakta Tedavi Edilen Otomatizm 131
Modern Klinik Tablolar: Çok Kişiliklilik 133
Çok Kişiliklilik Sınıflandırması ve Biçimleri 138
Peş Peşe Yaşanan Çok Kişiliklilik, Birbirinin Farkında Olan Kişilikler 140
Peş Peşe Yaşanan Çok Kişiliklilik, Birbirini Unutan Kişilikler 141
Peş Peşe Yaşanan Çok Kişiliklilik: Bir Kişiliğin Diğerini Unutması 143
Kişilik Toplulukları 145
Çok Kişiliklilik Hakkında Genel Sözler 147
Modern Klinik Tablolar: Histeri 148
İnsan Zihni Modelleri 151
Dipsişizm 151
Polipsişizm 152
Ruhsal Kökenlerle İlgili Kavrayışlar ve Hastalık 154
Sıvı Kuramı 154
İdeodinamizm 154
Psikoterapi Prosedürleri 156
Terapi Kanalı: Bağ 157
Psikoterapist 161
İlk Dinamik Psikiyatrinin Kültürel Etkisi 164
İlk Dinamik Psikiyatrinin Gerilemesi 177
Sonuç 180

4. DİNAMİK PSİKİYATRİNİN ARKA PLANI 183
Sosyal Arka Plan 183
Ekonomik ve Siyasal Arka Plan 192
Kültürel Arka Plan: Aydınlanma 194
Kültürel Arka Plan: Romantizm 200
Doğa Felsefesi ve Romantik Felsefe 203
Romantik Tıp 211
Romantizm Taraftarları: Fechner ve Bachofen 216
Yüzyıl Ortası Krizi 224
Yeni Öğretiler: Darwin ve Marx 229
Charles Darwin (1809-1882) 229
KARL MARX (1818-1883) 238
On Dokuzuncu Yüzyıl Psikiyatrisinde Yaşanan Değişiklikler 241
Sonuçlar 246

5. YENİ BİR DİNAMİK PSİKİYATRİNİN EŞİĞİNDE 249
1880'de Dünya 249
Siyasal Arka Plan 252
Kültür, Bilim ve Üniversite 256
Yeni Bir Çağın Peygamberi: Nietzsche 265
Neo-Romantizm ve Fin de Siècle (Yüzyıl Sonu) 274
Psikiyatri ve Psikoterapi 279
Cinsel Psikoloji ve Patoloji, 1880-1900 286
Rüyaların İncelenmesi 300
Bilinçdışında Keşif Gezileri 308
Büyük Yıl 315

6. PİERRE JANET VE PSİKOLOJİK ANALİZ 319
Pierre Janet'nin Yaşadığı Ortam 319
Ailesinin Geçmişi 320
Pierre Janet'nin Hayatındaki Olaylar 322
Pierre Janet'nin Kişiliği 335
Janet'nin Çağdaşları 341
Janet'nin Çalışmaları: I – Felsefe 344
Janet'nin Çalışmaları: II – Psikolojik Otomatizm 346
Janet'nin Çalışmaları: III – Psikolojik Analiz 352
Janet'nin Çalışmaları: IV – Nevrozların İncelenmesi 362
Janet'nin Çalışmaları: V – Dinamik Kuram 364
Janet'nin Çalışmaları: VI – Büyük Sentez 373
Janet'nin Çalışmaları: VII – Din Psikolojisi 381
Janet'nin Kaynakları 386
Janet'nin Etkisi 392

7. SİGMUND FREUD VE PSİKANALİZ 397
Sigmund Freud'un Hayatının Çerçevesi 397
Aile Geçmişi 398
Sigmund Freud'un Hayatındaki Olaylar 406
Sigmund Freud'un Kişiliği 439
Freud'un Çağdaşları 451
Freud'un Çalışmaları – I – Mikroskobik Anatomiden Kuramsal Nörolojiye 456
Freud'un Çalışmaları – II – Psikolojik Bir Model Arayışı 460
Freud'un Çalışmaları – III – Nevroz Kuramı 462
Freud'un Çalışmaları – IV – Derinlik Psikolojisi 473
Freud'un Çalışmaları – V – Libido Kuramı 484
Freud'un Çalışmaları – VI – Metapsikolojiden Ego Psikanalizine 495
Freud'un Çalışmaları – VII – Psikanalitik Teknik 503
Freud'un Çalışmaları – VIII – Din, Kültür ve Edebiyat Felsefesi 510
Freud'un Kaynakları 520
Freud'un Etkisi 533

8. ALFRED ADLER VE BİREYSEL PSİKOLOJİ 537
Alfred Adler'in Hayatının Çerçevesi 537
Ailesinin Geçmişi 538
Alfred Adler'in Hayatındaki Olaylar 545
Alfred Adler'in Kişiliği 557
Alfred Adler'in Çağdaşları 561
Adler'in Çalışmaları – I – Sosyal Tıp 564
Alfred Adler'in Çalışmaları – II – Organ Eksikliğinden Kaynaklanan Aşağılık Duygusu 569
Alfred Adler'in Çalışmaları – III – Nevroz Kuramı 571
Alfred Adler'in Çalışmaları – IV – Bireysel Psikoloji 573
Alfred Adler'in Çalışmaları – V – Psikoterapi ve Eğitim 584
Alfred Adler'in Çalışmaları – VI – Sonraki Gelişmeler 588
Adler'in Kaynakları 590
Adler'in Etkisi 602

9. CARL GUSTAV JUNG VE ANALİTİK PSİKOLOJİ 615
Carl Gustav Jung'un Hayat Çerçevesi 615
Ailesinin Geçmişi 616
Carl Gustav Jung'un Hayatındaki Olaylar 621
Carl Gustav Jung'un Kişiliği 637
Carl Gustav Jung'un Çağdaşları 640
Carl Gustav Jung'un Çalışmaları – I – Psikolojik Gerçeklik Kavramı 645
Carl Gustav Jung'un Çalışmaları – II – Burghölzli Dönemi 649
Carl Gustav Jung'un Çalışmaları – III – Psikanalitik Dönem 652
Carl Gustav Jung'un Çalışmaları – IV – Ara Dönem 657
Carl Gustav Jung'un Çalışmaları – V – Analitik Psikoloji 661
Psişik Enerji 662
Kolektif Bilinçdışı ve Arketipler 663
İnsan Psişesinin Yapısı 665
Bireyleşme 668
Carl Gustav Jung'un Çalışmaları – VI – Psikoterapi 671
Carl Gustav Jung'un Çalışmaları – VII – Doğu ve Batı Bilgeliği 677
Carl Gustav Jung'un Eserleri –VIII – Din Psikolojisi 681
Carl Gustav Jung'un Kaynakları 685
Carl Gustav Jung'un Etkisi 690

10. YENİ DİNAMİK PSİKİYATRİNİN ŞAFAK VAKTİ VE YÜKSELİŞİ 697
Salpêtrière ve Nancy Okulları Arasındaki Rekabet: 1882-1893 697
Salpêtrière ve Nancy Okullarının Doğması ve Büyümesi: 1882-1885 698
Okullar Savaşı ve Pierre Janet'nin Çıkışı: 1886-1889 702
Salpêtrière Okulu'nun Gerilemesi: 1890-1893 710

Nancy Okulu'nun Hakimiyeti ve Gerilemesi: 1894-1900 718
Yeni Psikoterapiler Arayışı: 1894 – 1896 719
Fin de Siècle Dönemi: 1897 – 1900 724
Psikanalize Karşı Psikolojik Analiz: 1901-1914 734
Yeni Bir Dönemin Başlangıcı: 1901-1905 734
Psikanalizin Serpilip Gelişmesi: 1906-1910 743
Birinci İki Savaş Arası Dönem: 1910-1914 754
Birinci Dünya Savaşı: Temmuz 1914 – Kasım 1918 773
İki Dünya Savaşı Arası Dönem: Kasım 1918 – Eylül 1939 780
Barışın Suya Düştüğü Yıl: 1919 780
Savaş Sonrasındaki Birinci Dönem: 1920-1925 784
Başarısız Olan Yeniden Yapılanma Yılları: 1926-1929 799
İki Savaş Arasındaki İkinci Dönem: 1930-1939 804
İkinci Dünya Savaşı: 1939-1945 813

11. SONUÇ 823

İNDEKS 835

GİRİŞ

Bu kitap, en başta Janet, Freud, Adler ve Jung'un sistemleri olmak üzere, büyük dinamik sistemlerin ayrıntılı ve nesnel bir araştırmasını sunan, bilimsel metodolojiye dayalı bir dinamik psikiyatri tarihi olmayı amaçlıyor. Bu öncülerin kişilikleri, çevreleri ve bazı hastalarının oynadığı rollerin yanı sıra sosyoekonomik, siyasal ve kültürel çevrenin bir değerlendirmesine dayanarak olgular ve sistemlerle ilgili bir yorum öneriliyor.

Çalışmamın başlangıç noktası, dinamik psikiyatrinin evrimi ile diğer bilimlerin evrimi üzerindeki tezat üzerine düşünmem oldu. Bilginin hiçbir dalı, dinamik psikiyatri kadar fazla dönüşüm geçirmemiştir: İlkel şifacılıktan manyetizmaya, manyetizmadan hipnotizmaya, hipnotizmadan psikanalize ve daha yeni dinamik okullara uzanan bir dönüşümdür bu. Üstelik bu farklı akımlar da tekrar tekrar ret ve kabul edilme dalgaları geçirmiştir. Ne var ki hiçbir zaman fizik, kimya ya da fizyoloji alanlarındaki keşifler kadar net, tartışmasız bir kabul söz konusu olmamıştır; daha yeni dinamik okulların öğretilerinin büyük ölçüde birbiriyle uyumsuz olduğundan bahsetmiyorum bile. Dikkat çekici bir başka özellikse, bugün geçerli olan dinamik psikiyatri tarihi anlatılarının başka hiçbir bilim tarihinde olmadığı kadar fazla hata, boşluk ve efsane içermesidir.

Araştırmamın amacı üç katmanlıydı. İlk iş, dinamik psikiyatri tarihinin izlediği yolu, bazı eski anlatılara hâkim olan "kahramana tapınma" penceresinden ayrılıp kuvvetle tarafsız bir bakışı koruyarak ve herhangi bir polemikten uzak durarak, olabildiğinde doğru bir biçimde yeniden çizmekti. Bu işte kullandığım metodoloji dört ilkeyle özetlenebilir: (1) Hiçbir şeyi verili kabul etmemek. (2) Her şeyi kontrol etmek. (3) Her şeyi bağlamına yerleştirmek. (4) Gerçekler ile gerçeklerin yorumu arasında keskin bir ayrım yapmak. Mümkün olduğunca arşivler, belli bir alanla ilgili özel kütüphaneler ve güvenilir tanıkların ifadeleri gibi birincil kaynaklara başvurdum. İkincil kaynaklar güvenilirliklerine göre değerlendirildi. Bu eleştirel yöntemle, on-on iki yıl boyunca gerçekleştirdiğim kapsamlı araştırmalar sayesinde çok sayıda yeni olgu toplamayı başardım, bilinen birçok olgu da yeni bir ışıkta yerlerine oturtuldu. Bir yazardan bir başka yazara tekrarlanıp duran birçok efsanenin hatalı olduğu gösterildi.

İkinci işim büyük dinamik psikiyatri sistemlerini yeniden kurmak ve incelemek oldu. Bu, her sistemin gelişiminin başından itibaren kronolojik bir düzen içinde izlenmesi gerek-

tiği anlamına geliyordu. (Bu nedenle Janet ile ilgili araştırmanın, onun gençliğindeki felsefi yazılarıyla, Freud ile ilgili araştırmanın onun nöroanatomi yazılarıyla, Adler ile ilgili araştırmanın sosyal tıp hakkındaki ilk makaleleriyle, Jung ile ilgili araştırmanın öğrenci derneğinin üyelerine yaptığı konuşmalarla başlaması gerekiyordu.) Her sistem kendi ilkeleri ışığında gösterilmeliydi. Her sistemin anlaşılabilir kılınması, her birinin kaynaklarının incelenmesini, kurucusunun tarihsel ortamına ve çağdaşlarıyla olan ilişkilerinin ağına yerleştirilmesi için çaba sarf edilmesini gerektiriyordu. Bir çalışmayı bağlamına yeniden yerleştirmeye çalışmak, onun gerçek orijinalliğini değerlendirmenin de en iyi yoludur.

Üçüncü işim, dinamik psikiyatri tarihi ve büyük dinamik sistemlerle ilgili bir yorum sunmaktı. Bu amaçla, dinamik psikiyatri tarihinin ikili bir bakış açısıyla yeniden anlatılması gerekiyordu; yani hem olayların o günleri yaşayanlara göründüğü biçimiyle hem de bugünden bakan bizlere göründüğü biçimiyle anlatılması gerekliydi. (O dönemleri yaşamış olanlara önemsizmiş gibi görünen birçok olgu bize önemli görünür, tersi de geçerlidir.) Tarihi bu biçimde yazmak, öncülerin kişilikleri, hastaları da dâhil, çevrelerinin yanı sıra sosyoekonomik, siyasal, kültürel ve tıbbi geçmişle ilgili kapsamlı bir araştırma yapmayı gerektirdi. Bu araştırmanın amacı, dinamik psikiyatrinin evriminde paradoksal noktalara bir açıklama bulmak, büyük dinamik psikiyatri sistemlerinin kökenleri, kaynakları ve anlamlarını aydınlatmaktı.

Bu kitap dinamik psikiyatrinin atalarının araştırılmasıyla başlıyor. Bu araştırma tarihsel olarak ilginçtir, çünkü cin ve şeytan çıkarma ile manyetizma, manyetizma ile hipnotizma, hipnotizma ile büyük modern dinamik sistemler arasında süreklilik gösteren bir zincir olduğu gösterilebilir. Kuramsal olarak da ilginçtir, çünkü ilkel şifacılıkta incelikli terapi tekniklerinin varlığından izler görüyoruz; bunların birçoğu en modern psikoterapi yöntemlerine benzer, bazılarınınsa bugün hiçbir paraleli yoktur. On farklı ilkel şifacılık örneği değerlendirilmiş ve modern yöntemlerle karşılaştırılmıştır. Greko-Romen felsefe okullarının öğrettiği, aslında farklı psikoterapi türleri olan psişik eğitim yöntemleri ile "patojenik (hastalık yaratan) sırrın" dinsel tedavisine de vurgu yapılmıştır. Burada da bu tür şifacılık ile bazı modern dinamik psikiyatri teknikleri arasında sürekli bir evrim çizgisi bulunduğu gösterilmiştir.

İkinci bölümde, Mesmer ile Charcot arasında, yani 1775 ile 1893 arasında dinamik psikiyatrinin doğuşu, evrimi ve geçirdiği değişikliklerin hikâyesi anlatılıyor. Mesmer, Puységur ve Kerner hakkında önemli olan birkaç yeni bilgi aydınlatılıyor. 1848 ile 1853 arasında ruhçuluğun (spiritizm) ilerlemesinin, dinamik psikiyatri tarihinde belirleyici bir dönüm noktası anlamına geldiği, eski manyetizmacıların öğretilerinin büyük bölümünün 1850 sonrasında unutulduğu, 1880 civarında Bernheim ve Charcot tarafından kısmen yeniden keşfedildiği gösteriliyor. Yirmi yıl boyunca Charcot'nun dostu olmuş Doktor Lyubimov'un Rusça yayınlamış olduğu bir Charcot biyografisinden yararlandım; bu önemli kaynak daha önceki bütün tarihçilerin gözünden kaçmıştı.

Üçüncü bölümdeki başlıca yenilik İlk Dinamik Psikiyatri kavramıdır. Burada on dokuzuncu yüzyıl boyunca, birbirine rakip manyetizmacı ve hipnotizmacı grupları arasındaki kaçınılmaz farklılıklar ve dalgalanmalara rağmen gayet iyi tanımlanmış bir dinamik psikiyatri sistemi olduğu gösteriliyor. Bu ilk dinamik psikiyatrinin temel özellikleri bilinçdışı zihne

yaklaşma yöntemi olarak hipnozun kullanılması, "manyetik hastalıklar" denilen bazı özel rahatsızlıklara ilgi duyulması, bilinçli ve bilinçdışı egodan oluşan ikili bir zihin modeli, birçok duygusal ve fiziksel rahatsızlığın psikolojik kökenli olduğu inancı, bazı psikoterapi yöntemlerinin kullanılması ve hipnotizmacı ile hasta arasında kurulan "bağ"ın terapi kanalı olarak görülmesidir. Manyetizma ve hipnotizma yeni bir şifacı tipi ortaya çıkarmıştı; bu yeni şifacının tipik özellikleri eski manyetizmacıların otobiyografilerine ve tarihçilerin bugüne dek hiç kullanmadığı başka bazı belgelere dayanarak betimlenmiştir. Ayrıca, ilk dinamik psikiyatrinin kültürel etkisinin genelde sanıldığından çok daha büyük olduğu da gösterilmiştir.

Dördüncü bölüm, ilk dinamik psikiyatrinin tarihi ve özelliklerinin yeni ve orijinal bir yorumuna ayrılmıştır. Mesmer'in tekniğinden Puységur'un tekniğine, Puységur'un tekniğinden on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısındaki otoriter hipnotik terapiye paradoksal geçiş, sosyal sınıflar arasındaki ilişkilerdeki değişimlerin yansımaları olarak açıklanmıştır. Dinamik psikiyatrinin evrimindeki diğer değişiklikler, büyük kültürel akımlar, Barok, Romantizm ve Pozitivizm arasındaki mücadelelerin tezahürü olarak yorumlanmıştır. Freud ve Jung'un temel düşünceleri ile Romantizme sonradan katılan Fechner ve Bachofen da dâhil olmak üzere Romantik filozoflar ve psikiyatristlerin bazı kavramları arasında çarpıcı benzerlikler olduğu gösterilmiştir. Darwin ve Marx'ın dinamik psikiyatriye etkisinin yanı sıra, Sanayi Devrimi'nin yol açtığı sosyoekonomik alt üst oluşların etkisi de analiz edilmiştir.

1880'ler ve 1890'larda, ilk dinamik psikiyatri, birçok öğretisi Charcot ve Bernheim tarafından kabul edilmiş olduğu için nihai zaferini kazanmış gibi görünüyordu. Ne var ki bu zafer kısa ömürlü oldu ve onu hızlı bir gerileme izledi. Beşinci bölümde, kamuoyunun zihniyetine yeni bir yön veren sosyoekonomik alt üst oluşlar ve kültürel akımlar araştırılarak bu paradoksal olayları açıklamayı amaçlıyoruz. Yeni bir dinamik psikiyatriye yönelmeyi açıklayan akımlar arasında, Nietzsche ile başka isimlerin yeni "ortaya çıkarma, perdeyi kaldırma" psikolojisi, neo-Romantik hareket, psiyatrinin yeniden psikolojileştirilmesi akımı, cinsel psikopatolojinin hızlı gelişimi, rüyalara duyulan ilgi ve bilinçdışının araştırılması (bu alandaki büyük öncü Flournoy) vurgulanıyor. "Psikoterapi" sözcüğünün 1890 civarında moda olduğu ve üst sınıftan hastaların entelektüel ihtiyaçlarını doyuracak yeni bir psikoterapiye talep olduğu gösteriliyor.

Altıncı bölümde belediye kayıtları, Paris Tıp Fakültesi, Ecole Normale Supérior, Châteauroux ve Le Havre liseleri, College de France arşivlerinden alınan verilere ve Pierre Janet'nin iki kızı ile onu tanıyan birçok kişinin verdiği büyük miktarda bilgiye dayanarak Pierre Janet'nin herhangi bir dildeki ilk biyografik incelemesi sunuluyor. Janet ile ilgisi birkaç efsane çürütülüyor. Bu bölümde ayrıca Janet'nin psikoloji sistemi de gerçekten ilk kez her yönüyle kapsamlı olarak inceleniyor. Janet'nin katartik terapiyi keşfeden ilk isim olduğu çok sayıda alıntıyla ortaya konuyor ve dinamik psikoterapiyle tedavi edilip iyileştirilen ilk (ve muhtemelen yegâne) şeytani musallat olma vakasının 1890 ve 1891 yıllarında Janet'nin hastası olan "Achilles" olduğu gerçeğine dikkat çekiliyor. Okur burada Janet'nin psikolojik otomatizmle ilgili kuramlarının, psikolojik analizinin ve 1908 sonrasında kurduğu büyük

psikolojik sentezin ve din psikolojisiyle ilgili fikirlerinin bir betimlemesini bulacak. Ders kitaplarında pek bahsi geçmeden Janet'nin psikoterapisine hak ettiği değer veriliyor.

Freud ve psikanaliz hakkında o kadar fazla şey yayınlanmıştır ki bu alana gerçekten yeni bir şey getirmek imkânsızmış gibi görünüyor. Yine de okur yedinci bölümde daha önceden bilinmeyen birkaç gerçekle ve yeni yorumlarla karşılaşacak. Freud'un Yahudi geçmişini analiz eden yazar, hayat tarzları gayet farklı birkaç Avusturyalı Yahudi grubu olduğunu, bu farkların bu grupların soyundan gelen kişilerin, yani Freud'un devrinde yaşamış Avusturya Yahudilerinin büyük bir çeşitlilik gösteren tutumlarına yansıdığını gösteriyor. Freud'un hayatıyla ilgili olarak bazı yeni biyografik bilgiler ortaya konuyor. Yazar, Freud ailesinin Freiberg'deki hikâyesiyle, Freud'un okul yıllarında yaşanmış bir olayla, yakın dönemde keşfedilmiş Freud-Silberstein yazışmalarının bir bölümüyle ve (Renée Gicklhorn'un Avusturya Savaş Bakanlığı arşivlerinde ortaya çıkardığı) Freud'un bir subay olarak yetilerinin değerlendirildiği belgeyle ilgili yeni keşfedilmiş malzemelerden yararlanmıştır. Freud'un 15 Ekim 1886'da Viyana Doktorlar Cemiyeti'ne erkek histerisi hakkında yaptığı sunumun hikâyesi bu bölümde eleştirel olarak sunuluyor ve bu olayın yaygın olarak aktarılan biçiminin bir efsane olduğu gösteriliyor. Freud'un kendi kendisini analizi, özel bir yaratıcı hastalığın tezahürü olarak yorumlanıyor. Freud'un 1909'da Amerika'ya yaptığı yolculuk bugüne kadar yayınlanmamış ayrıntılarla sunuluyor. Freud'un Wagner-Jauregg davası diye anılan olaya müdahalesi, kısa süre önce Renée Gicklhorn'un keşfettiği, yayınlanmamış belgelerle yeniden kurgulanıyor. Bu kitap, Freud'la yapılmış, kayıtlara geçmiş en eksiksiz söyleşi seçkisini içeriyor. Ayrıca Freud'un kişiliğiyle ilgili başlıca yorumların bir değerlendirmesini de sunuyor. Freud'un çalışmalarının ayrıntılı bir incelemesi dönemin kültürel ve bilimsel hareketleri dikkate alınarak kronolojik bir sıralamayla sunuluyor. Freud'un üstatları ve düşüncesinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamış kişiler yeni veriler ışığında inceleniyor. Örneğin Breuer'le ilgili olarak Breuer'in ailesinin sunduğu yayınlanmamış verilerden, en başta da varlığı bugüne kadar diğer tarihçilerin gözünden kaçmış gibi görünen Breuer Vakfı (Breuer-Stiftung) ile ilgili belgelerden yararlandım. Bu bölümde Moritz Benedikt'in Freud'un çok önemli kaynaklarından biri olduğu vurgulanırken Freud'un Charcot ile ilişkisinin bir üstattilmiz ilişkisi olmadığı, daha çok varoluşsal bir karşılaşma biçiminde gerçekleştiği gösteriliyor. Önceden bilinen gerçeklerin titizlikle incelenmesi ve Viyana arşivlerinde yaptığım araştırmalar beni Anna O.'nun hastalığı hakkında genelde anlatılan hikâyenin dayanaksız olduğuna, Anna O.'nun rahatsızlığının geçmişin büyük "manyetik hastalıkları"ndan biri olduğuna, ama eski manyetizmacıların öğretileri unutulduğundan bu vakanın yanlış anlaşılmaya mahkûm olduğuna ikna etti. Bu bölümde ayrıca Freud'un kaynakları, bazı çağdaşlarıyla olan ilişkileri, keşiflerinin bağlamı ve etkisi ile ilgili olarak yeni ortaya çıkarılmış birçok malzemeden yararlanılmıştır.

Okur sekizinci bölümde, Alfred Adler'in aile geçmişinin ve hayat hikâyesinin, Viyana arşivlerinde yapılmış kapsamlı araştırmalara, Adler ailesi mensupları ve birkaç eski tilmizi ile yapılan soruşturmalara dayalı eleştirel bir değerlendirmesini bulacak. Burada Adler'in Yahudi geçmişinin Freud'unkinden hayli farklı olduğu gösteriliyor; iki adamın Yahudi dünyası ve

Yahudi olmayan dünya ile ilgili tutumlarında gözlenen büyük farklar bununla açıklanabilir. Ayrıca Adler'in aile diziliminin sonraki kuramlarına yansıdığı da gösteriliyor. Adler'in düşüncesinde Freud öncesi dönemin açığa çıkarılması da bu bölümde sunulan, önceden bilinmeyen gerçeklerden bir diğeri. Uzun süren araştırmalar sonrasında Adler'in ilk yayınının, *Gesundheitsbuch für das Schneidergewerbe*'nin (1898) bir kopyasını bulabildim (muhtemelen bugüne kalmış yegâne kopyadır). Adler'in az bilinen bir Avusturya dergisinde yayınlanmış bir dizi makalesi de ortaya çıkarılmıştır. Bu kitapçık ile makalelerin incelenmesi, Adler'in gelecekteki sisteminin temel direklerinin bu ilk çalışmalarda mevcut olduğunu göstermiştir; başka bir deyişle bu bölümde Adler'in bireysel psikolojisinin "psikanalizin bir çarpıtması" olarak değerlendirilemeyeceği, Adler'in psikanalizden önce altı yıl boyunca geliştirdiği düşüncelere dönüp bunları yeniden ayrıntılı olarak değerlendirerek sistemini geliştirdiği ortaya konuluyor. Adler'in düşüncesinin evrimi adım adım anlatılıyor ve bu düşünce sisteminin çeşitli yönleri gazeteler ya da dergilere verdiği söyleşiler dâhil olmak üzere, onun pek az bilinen yazılarından alınan örneklerle aktarılıyor. Adler'in bireysel ve kolektif psikoterapi ve terapi edici eğitim yöntemlerinin eksiksiz ve doğru bir tanımı sunuluyor; birey psikolojisi literatüründe dağınık hâlde bulunan birçok veri burada bir araya getiriliyor ve sistematik olarak sunuluyor. Adler'in bilinmeyen birkaç kaynağı, örneğin Rus yazarların eserleri betimleniyor.

Dokuzuncu bölümde Carl Gustav Jung hakkında birçok yeni bilgi sunuluyor. Bu bölüm Jung'un İsviçreli geçmişi ve büyük ebeveynlerinin olağanüstü hikâyesi anlatılarak başlıyor. Jung eski okul arkadaşı Gustav Steiner'in (kısa süre önce Basel dışında pek bilinmeyen Basler Stadtbuch'ta yayınlanmış olan) hatıraları Jung'un hayatının ve düşüncesinin bu döneminin yeniden kurgulanması açısından paha biçilemeyecek kadar değerli olmuştur. Jung'un ilk deneylerini gerçekleştirdiği genç medyumun kim olduğunu ortaya çıkarmayı başardım ve bu dönemle ilgili yeni veriler topladım. Jung'un sisteminin Freud'un psikanalizinin çarpıtılmış bir biçiminden ibaret olduğu yolunda, bugün geçerli olan klişeyi kesinkes çürütüyorum. Bu bölümde, Jung'un başlıca fikirlerinden birkaçının daha öğrencilik günlerinden beri var olduğu gösteriliyor. Jung'un 1913 ile 1919 arasında kendi kendisine yaptığı deney yayınlanmış ve yayınlanmamış malzemelere dayanarak aktarılıyor ve bir yaratıcı hastalık örneği olarak yorumlanıyor. Jung'un sistemi hakkında sunulan araştırma, herhâlde bugüne dek yazılan en eksiksiz ve her yönüyle kapsayıcı araştırmadır: Jung'un yayınlanmış eserlerinin, gazeteler ve dergilere verdiği söyleşilerin tamamını kullanmakla kalmadım, yayınlanmamış konferansları ve seminerlerin eksiksiz koleksiyonuna da ulaştım. Bu bölümde Jung'un düşüncesinin evrimi kronolojik sırayla aktarılıyor. Jung'un psikoterapisi hakkında bu bölümde sunulan değerlendirme de bugüne kadar yapılmış en eksiksiz değerlendirmedir. Jung'un düşüncesinin az bilinen çeşitli yönlerine, örneğin tarih felsefesine, Nietzsche'nin Zerdüşt'ü hakkında yaptığı yayınlanmamış kapsamlı yorumlara da değinilmiştir. Bu bölümde Jung'un düşüncesinin bugüne dek bilinmeyen ya da görmezden gelinen kaynakları, Jung'un hiç beklenmedik alanlara olan etkisi de işaret ediliyor (örneğin yalan makinesinin kökeni, Adsız Alkolikler'in (Alcoholics Anonymus) kuruluşu, yakın dönemdeki ulusal ekonomi ve siyaset felsefesi kuramları).

Onuncu bölüm bütün kitabın kilit taşı niteliğinde. 1893 ile 1945 arasında yeni dinamik psikiyatri sistemlerinin doğuş ve gelişme hikâyesinin bir sentezini sunmayı amaçlıyor. Her sistemin kökeni ve gelişimi, birbirleriyle etkileşimi, ayrıca başka psikiyatri ve psikoterapi akımlarıyla ilişkileri, kültürel ve siyasal arka planla ilişkileri çerçevesinde gösteriliyor. Böylece okur psikanaliz ve yeni dinamik sistemlerin gelişiminin bir devrimden çok, ilk dinamik psikiyatriden daha yenilere doğru tedrici bir evrim olduğunu görebilir. Dinamik psikiyatrinin hikâyesi anlatılan dönemin olaylarıyla iç içe geçmiştir: Savaşlar ve siyasal alt üst oluşlar, edebi ve sanatsal hareketler, uluslararası kongreler, sansasyonel duruşmalar, hatta 1882 ile 1945 arasındaki psikiyatri sistemleri. Her birinin kökeni ve gelişimi vurgulanmıştır: Örneğin Charcot'nun ölümü ve sansasyon yaratan psikiyatri kitapları ve edebi eserlerin yayınlanması. Bu bölümde, bugün geçerli olan varsayımın aksine, psikanaliz çevresindeki polemiklere 1907 öncesinde, yani psikanaliz hareket biçimini almadan önce pek rastlanmadığı gösteriliyor. Bu polemiklerden birkaçı, örneğin (şimdiye dek başka hiçbir tarihçinin anlatmadığı) 1912'deki Zürih polemiği öne çıkarılmıştır; bu polemiklerin o dönemi yaşayan insanlar için, bugünden bakınca kazandıkları veçheden biraz farklı bir anlamı olduğu gösteriliyor. O dönemde büyük bir rol oynamış ama bugün az çok unutulmuş çeşitli dinamik sistemlere ya da psikoterapi tekniklerine dikkat çekiliyor. Bu bölümde okura çok sayıda bilinmeyen ya da az bilinen veri sunuluyor.

Son olarak kısa bir sonuç bölümünde, dinamik psikiyatrinin evrimine neden olan ve bu evrimi yönlendiren etkenler sınıflandırılıyor ve tanımlanıyor; daha açık bir deyişle bu bölümde sosyoekonomik geçmiş; büyük kültürel akımların birbirini izlemesi ya da aralarındaki çatışmalar; kurucuların kişiliği, ailevi durumları, hayatlarındaki olaylar ve nevrozları; (Freud ve Jung'la ilgili olarak) "yaratıcı hastalık" olgusu; kurucuların hastalarının geldiği sosyal sınıfların rolü; bazı ayrıcalıklı hastaların (çoğunlukla histerik kadınların) karmaşık ve muğlak rolü; çevre, meslektaşlar, tilmizler, rakipler, dönemin kitapları ve olaylarının rolü üstünde duruluyor.

Kişisel Teşekkür

Bu kitabın özünü oluşturan araştırma, Ulusal Akıl Sağlığı Enstitüsü'nün verdiği bir burs sayesinde gerçekleştirilebildi; bu burs sayesinde Avusturya, Almanya, İsviçre ve Fransa'da insanlarla söyleşiler yapıp arşiv malzemesi toplayarak dört ay geçirdim ve üç yıl boyunca araştırma sekreteri maaşı alma güvencesine kavuştum. British Council'ın verdiği bir burs sayesinde İngiltere'de bir süre kalabildim ve Quebec'te Psikiyatri Hizmetleri Müdürlüğü'nün verdiği bir burs sayesinde Viyana ve Zürih'te bir yazı araştırmalar yaparak geçirdim. Quebec Psikiyatri Hizmetleri Müdürlüğü bu kitabı tamamlamam için sekreter maaşı da ödedi. Montreal Üniversitesi'nden de büyük bir teşvik gördüm, kitaba bol bol vakit ayırmama cömertçe izin verildi.

Münih'te Profesör Werner Leibbrand'dan, Zürih'te Profesör Erwin Ackernecht'ten, özellikle de Viyana'da Profesör Erna Lesky'den çok değerli tavsiyeler ve bilgiler aldım; Pro-

fesör Lesky kendisinin kaleme aldığı, henüz yayınlanmamış olan *History of the Viennese Medical School* adlı kitabını ödünç verme inceliğini gösterdi.

Vikont du Boisdulier tanınmış atası Marki de Puységur hakkında bana aile arşivlerinden büyük miktarda bilgi sundu. Pierre Janet hakkında kızları Miss Fanny Janet ile Mrs. Hélene Pichon-Janet, ayrıca Profesör Jean Delay ile Mr. Ignace Meyerson birinci elden bilgiler verdiler. Mrs. Kathe Breuer kayınpederi Dr. Joseph Breuer hakkında çok fazla bilgi sundu, başka kişilerin yanı sıra Breuer Vakfı'na ait olan yayınlanmamış mektuplar ve başka belgeleri kullanmama izin verdi.

Mr. Ernest Freud bana, Londra'da Maresfield Gardens'daki evinde yeniden kurulduğu biçimiyle babasının ofisi ve kütüphanesini gezdirme inceliğini gösterdi ve çeşitli konularda bilgi verdi. Freud Arşivi'nin yöneticisi olan Dr. K. R. Eissler bana değerli tavsiyelerde bulundu ve Freud'un kişiliği hakkında henüz yayınlanmamış çalışmasının el yazmasını ödünç verme nezaketini gösterdi. Freud ve psikanaliz hareketinin erken tarihi hakkında ilk elde hatıraların büyük bölümü, her ikisi de Zürih'te bulunan müteveffa Rahip Oskar Pfister ile Dr. Alphonse Maeder'den öğrenildi. Bazı olayların bugün kabul edilen versiyonları ile bu iki eski tüfeğin anlattıkları versiyonlar arasındaki keskin uyumsuzluk, beni araştırmalarımda daha eleştirel bir tutum benimsemeye teşvik eden etkenlerden biri olmuştur. Freud hakkındaki araştırmalarımda Viyana'da bulunan Mrs. Renée Gicklhorn, Wagner-Jauregg davası diye bilinen olay hakkında yayınlanmamış kitabının el yazmasının yanı sıra çok değerli birkaç belgenin fotokopisini vererek bana çok cömertçe yardım etmiştir.

Dr. Alexandra Adler ile Avusturya, Almanya ve Amerika'daki akrabaları Alfred Adler ile ilgili hatıralara ulaşmamı sağladı. Dr. Hans Beckh-Widmanstetter beni Viyana arşivlerinin labirentiyle tanıştırdı ve mümkün olabilecek her biçimde bana yardımcı oldu, sonradan benim adıma araştırma yaptı; Alfred Adler'in çocukluğu ve gençliği hakkında yayınlanmamış çalışmasını kullanmama izin verdi. Profesör Viktor Frankl, Berlin-Stieglitz'den Rahip Ernst Jahn, Vermont, Burlington'dan Profesör ve Mrs. Anscbacher de çeşitli bilgilere ulaşmamı sağladı.

Müteveffa C. G. Jung ile şahsen tanışmış ve öğretilerinde karanlık bulduğum her konuda onunla söyleşiler yapmıştım. Sonra Jung'un kuramları hakkında bir değerlendirme taslağı yazdım, Jung bunu okuyup kurşun kalemle düzeltmeler yapıp şerhler koyarak bana geri verdi. Mr. ve Mrs. Franz Jung'a, Dr. von Sury'ye, Dr. C. A. Meier'e, Miss Aniéla Jaffé'ye, Jung'un yayınlanmamış konferanslarını ve seminerlerini okumama izin veren herkese teşekkür ederim.

Dr. Charles Baudouin, Dr. Ludwig Binswanger, Dr. Oscar Diethelm, Dr. Henri Flournoy, Dr. Eugene Minkowski, Dr. Jacob Moreno, Dr. Gustav Morf, Mrs. Olga Rorschach, Dr. Leopold Szondi ve başka birçok kişi çeşitli önemli konularda bilgi edinmemi sağlamıştır.

New York Halk Kütüphanesi, Washington'daki Kongre Kütüphanesi, Maryland'de Bethesda'daki Ulusal Tıp Kütüphanesi, Londra'da British Museum Kütüphanesi, Bern'de İsviçre Ulusal Kütüphanesi, Nancy, Basel, Zürih, Cenevre, Viyana ve Sofya'daki üniversite kütüphaneleri, İsviçre'de Dornach'ta Goetheanum Kütüphanesi, Zürih'te Neue Zürcher

Zeitung arşivleri, son olarak ve bir o kadar önemlisi McGill Üniversitesi ve Montreal Üniversitesi Kütüphaneleri'ndeki kütüphane görevlilerine de topluca teşekkür etmem gerekir.

Bu liste uzun olsa da hâlâ eksiktir ve en azından sorularıyla, yorumlarıyla beni bazı sorunlara daha yakından bakmaya teşvik eden öğrencilerimi de içermesi gerekir: "Öğretmenlerimden ne kadar çok şey öğrenmişsem de daha fazlasını meslektaşlarımdan, en fazlasını da öğrencilerimden öğrendim."

1

DİNAMİK PSİKOTERAPİNİN SOYAĞACI

Bilinçdışı zihin ve psişik dinamizmin sistematik olarak araştırılması epey yeni olsa da dinamik psikoterapinin izini zaman içinde, uzun bir soy ağacı ve öncülere dayanarak sürmek mümkündür. Geçmişteki bazı tıbbi ve felsefi öğretiler, ayrıca bazı eski iyileştirme yöntemleri insan zihni alanında sıklıkla en yakın tarihli keşifler olarak görülen şeyleri şaşırtıcı derecede yüksek bir kavrayış gücüyle anlamamızı sağlar.

İlkel halklarda tıpla ilgilenen insanların, şamanların ve benzerlerinin şifa vermelerine ilişkin hikâyeler psikiyatristler arasında yıllar boyunca pek ilgi uyandırmamıştır. Bu tür hikâyeler sadece tarihçileri ve antropologları ilgilendirebilecek tuhaf hikâyeler olarak görülmüştür. Tıpla ilgili insanlar ya sadece kendiliğinden zaten iyileşecek hastaları iyileştiren düpedüz cahil ve batıl inançlı insanlar ya da yaşadıkları topluluktaki insanların inançlarını sömüren tehlikeli düzenbazlar olarak görülmüştür.

Bugün daha olumlu başka bir değerlendirmeye ulaşmış bulunuyoruz. Modern psikoterapinin gelişmesi psikolojik iyileşme mekanizmasının gizemine dikkatleri çekmiş, bu mekanizmanın ne kadar çok ayrıntısının hâlâ soru işaretleri yarattığını göstermiştir. Neden bazı hastalar bazı tedavilere cevap verir iken bazıları vermez? Bilmiyoruz; dolayısıyla bu tür problemleri aydınlatabilecek her şeye kapımız açıktır.

Tarihsel ve antropolojik araştırmalar sayesinde önemli belgeler gün ışığına çıkarılmış, ilkel ve kadim halklarda modern psikoterapinin kullandığı birçok yöntemin farklı biçimlerde de olsa kullanıldığını gösteren kanıtların yanı sıra, bugün benzerine pek rastlanmayan başka incelikli terapi tekniklerinin varlığını işaret eden kanıtlar da ortaya konmuştur. İlkel şifacılığın incelenmesi bu nedenle sadece antropologları ve tarihçileri ilgilendirmekle kalmaz, (uzun bir evrim sonrasında psikoterapinin geliştiği kök olduğu için) yeni bir karşılaştırmalı psikoterapi biliminin temeli olarak psikiyatri incelemeleri açısından da büyük bir kuramsal önem taşır.

Bu bölümde öncelikle ilkel psikoterapinin keşfini tartışacak, ardından bizi başlıca ilkel şifacılık teknikleriyle modern psikoterapiyi karşılaştırmaya götüren bir araştırma sunacağız. İlkel şifacılığın bugünün dinamik psikoterapisine evrilmesini ana hatlarıyla özetleyerek bu bölümü noktalayacağız.

İlkel Psikoterapinin Keşfi

İlkel şifacılığın bilimsel önemini anlayan ilk bilim insanlarından biri Alman antropolog Adolf Bastian (1826-1905) olmuştur.[1] Bastian, Guyana'daki saha çalışması sırasında bir gün ağır bir baş ağrısı ve ateşlenmeden mustarip olmuş, yerli hekimden kendisini olağan yöntemiyle iyileştirmesini istemişti. Bu deneyimin özetlemeye değer bir hikâyesi vardır:

> Hekim beyaz hastasına gün batımından kısa bir süre sonra kendisinin oturduğu yere gelmesini, yanında da hamağını ve birkaç tütün yaprağı getirmesini söyledi. Bu yapraklar odanın zeminine yerleştirilen bir su kasesinin içine kondu. Tedavi orada toplanan otuz kadar yerlinin huzurunda gerçekleştirildi. Pencere yoktu, baca yoktu; kapı kapalıydı ve ortalık zifiri karanlıktı. Hastaya hamağına yatıp hareket etmemesi, elini ya da başını kaldırmaması söylendi; ayağıyla yere dokunursa hayatını tehlikeye atacağı uyarısında bulunuldu. Başka bir hamağa uzanan, İngilizce konuşan yerli bir çocuk, hekimin ve *kenaima*'ların (cinler ya da ruhlar) sözlerini, edebildiği kadarıyla tercüme etti. Hekim *kenaima*'ları çağırmaya başladı. Çok geçmeden bunlar her tür ses çıkararak varlıklarını göstermeye başladı, önce alçak ve yumuşak olan sesleri giderek yükseldi ve nihayetinde kulakları sağır edecek bir hâl aldı. Hepsi de iddia edilen *kenaima* kişiliklerine göre diğerlerinden farklı olan kendi sesleriyle konuşuyorlardı. Bazılarının havada uçtuğu sanılıyordu; hasta onların kanat seslerini duyabiliyor, yüzünde kanatların yarattığı cereyanı hissedebiliyordu. Hatta birinin dokunuşunu hissetti ve ısırıp birkaç parça koparabilecek çevikliği kendinde buldu; sonradan bunların ağaç yaprakları olduğunu anladı, hekim bunları havada sallıyor olmalıydı.
>
> Hasta, cinlerin yerde duran tütün yapraklarını yaladıklarını da duyabiliyordu. Tören hastayı güçlü bir biçimde etkiledi, hasta yavaş yavaş hipnotik bir uykuya daldı, sesler kesilir gibi olunca hafifçe uyandı ama sonra sesler tekrar yükselir yükselmez daha derin bir duyarsızlığa gömüldü. Ritüel en az altı saat sürdü ve hekimin elini birden hastanın yüzüne koymasıyla son buldu. Ama hasta ayağa kalktığında baş ağrısı geçmemişti. Yine de hekim hastayı iyileştirdiğini ileri sürerek ücretinin ödenmesinde ısrar etti. Tedavinin kanıtı olarak da hastaya bir tırtıl gösterdi; iddiasına göre elini hastanın alnına koyarak ondan çıkardığı "hastalık" bu tırtıldı.
>
> Bastian, tam altı saat boyunca yoğun bir faaliyet ve benzersiz bir vantrologluk becerisi gösteren bu adamın olağanüstü başarılı olduğu yorumunda bulunur. Maalesef, görünüşe bakılırsa hekim ile *kenaima*'lar arasında geçen konuşmaların büyük bir bölümünü anlayamayan Bastian, törenin anlamı ya da hekimin kişiliği hakkında yazmamıştır; öyle görünüyor ki bu tür tedavilerin yerli hastalardaki etkisini de sorup soruşturmamıştır. Bastian benzer veriler toplamak gerektiğinde ısrar ediyordu, zira ilkel tıbbın hızla kaybolduğunu, bu verilerin etnolojinin yanı sıra tıp için de çok değerli olacağını söylüyordu.

O tarihlerde, ilkel tıpla ilgili epeyce dağınık veri yayınlanıyordu zaten. Bartels bu kapsamlı malzemeye dayanarak zahmetli bir işe girişip bu verileri toplamaya ve düzenlemeye başladı.[2] İlkel tıpta kullanılan birkaç tedavinin akılcı olduğunu (örneğin ilaçlar, merhemler, masaj, diyet vb.), modern tıbbın gelişiminde erken bir evreyi temsil ettiğini ama birçok te-

---

1 Adolf Bastian, "Über psychische Beobachtungen bei Naturvölkern", *Schriften der Gesellschaft für Experimental-Psychologie zu Berlin*, II, Leipzig: Ernst Günther, 1890, ss. 6-9.

2 Max Bartels, *Die Medizin der Naturvölker. Etnologische Beiträge zur Urgeschichte der Medizin*, Leipzig: Th. Grieben, 1893.

davinin bilimsel tıpta hiçbir karşılığı olmayan hatalı hastalık kuramlarına dayalı mantıksız prosedürler olduğunu gösterdi. Sözüm ona kayıp bir ruhun yerine konmak için aranması, hastalıkların yabancı bir cisim olarak çıkarılması (besbelli ki hilebazlık ile yapılıyordu), kötü ruhların defedilmesi vb. Ne var ki Bartels'in derlemesi çok farklı halklardan alınmış, münferit olgulardan oluşan bir mozaikten ibaretti. Onun zamanından beri ilkel tıpla ilgili bilgilerimiz epey arttı. Bugün dünyanın birçok halkında ilkel tıbbın kendine özgü özelliklerini ayırt edebilecek kadar iyi bir konumda bulunuyoruz. Ama bilgimizin her zaman parçalı olacağını gözden kaçırmamamız gerekiyor. Çok sayıda ilkel nüfus, ciddi etnolojik araştırmalar gerçekleştirilemeden önce kaybolup gitmiştir, geride kalanların birçoğu da eski görenekleri ve bilgi birikimlerinin ancak çarpıtılmış kalıntılarını korumuştur. Yine de elimizdeki veriler, en başta Buschan[3] ile Sigerist'in[4] kitaplarında görülebileceği üzere bize ilkel tıbbın başlıca özellikleriyle ilgili epey doğru bilgiler sunar.

Forest E. Clements, "çok basit bir neden-sonuç tarzı akıl yürütmeyle" hastalık kuramından çıkarılabilecek başlıca beş tedavi biçimi arasında bir ayrım yapmıştır. Bu tedavi biçimleri Tablo 1-1'de özetlenmiştir.[5]

TABLO 1-1

HASTALIK KURAMI	TERAPİ
1. Hastalık-nesne girmesi	Hastalık-nesnenin çıkarılması
2. Ruhun kaybolması	Kayıp ruhun bulunup geri getirilmesi ve yerine konması
3. Ruh girmesi	a. Cin çıkarma
	b. Yabancı ruhun mekanik olarak çıkarılması
	c. Yabancı ruhun başka bir canlıya aktarılması
4. Tabu ihlali	Günah çıkarma, teskin etme
5. Büyü	Karşı büyü

Bu tür terapi biçimleri son derece büyük farklılıklar gösterir ve aynı hastalık kuramlarına dayanarak başka birçok prosedür geliştirilebileceği de açıktır. Örneğin hastalığın, hastanın içine bir hastalık nesnesi girmesinden kaynaklandığı kuramına göre, hastalık nesnesinin olabilecek başka biçimlerde değil de ağızdan emerek çıkarılmasını gerektirecek bir neden yoktur. Ne var ki bilinen olgularla ilgili bir araştırma hemen her yerde hastalık nesnesinin sadece bu yöntemle çıkarıldığını göstermektedir. Bu tuhaf olgu bizi, bir yerde doğmuş, sonra

---

3 Georg Buschan, *Über Medizinzauber und Heilkunst im Leben der Völker*, Berlin: Oswald Arnold, 1941.

4 Henry Sigerist, *A History of Medicine*, cilt I, New York: Oxford University Press, 1951.

5 Forest E. Clements, "Primitive Concepts of Disease", *University of California Publications in American Archeology and Ethnology*, XXXII, No. 2 (1932), ss. 185-252.

dünyanın geri kalanına yayılmış olması gereken belli bir tedavi biçimiyle uğraştığımız yönünde mantıksal bir sonuca götürür. Daha sonra göreceğimiz üzere, tarih öncesi devirlerden bugüne ilkel tıbbın gelişimini yeniden kurgulama girişiminde bile bulunabiliriz.

Birçok ilkel terapi biçimi daha iyi tanındıkça, güvenilir belgeler ulaşılabilir hâle geldikçe psikiyatristler de bunlara ilgi göstermeye başladı. Charcot ilkel nüfuslar arasında psikopatolojik tezahürlere ilgi duymuş, onları Paris'teki kendi histeri hastalarının psikopatolojik tezahürleriyle karşılaştırmak istemişti. Çalışma arkadaşlarından Meige[6] Orta Afrika yerlileri arasında cinlerin musallat olması ve şeytan çıkarmayla ilgili haberler toplamıştı ve ülkesinden ağır histerik semptomlarla gelen Afrikalı bir kadın Charcot'nun Salpêtrière'deki koğuşunda incelenmiş ve tedavi edilmişti.[7] Oscar Pfister 1932'de Navaho[8] bir hekimin bir tedavi hikâyesi hakkında yorumda bulunmuş ve bunu psikanalitik terimlerle yorumlamaya çalışmıştı.[9] Freudcu ve Jungcu analistler de başka benzer çalışmalar yayınlamıştır. Antropologlar arasında Claude Levi-Strauss çok eski bazı ilkel tıp kavramlarının modern dinamik psikiyatrinin bazı yeni kavramlarına temel benzerliğini kuvvetle vurgulamıştır.[10]

Ruhun Kaybedilmesi ve Yerine Konması

Kadim bir anlayışa göre hastalıklar, ruh (kendiliğinden ya da kaza sonucu) bedenden ayrılırsa veya hayaletler ya da büyücüler tarafından çalınırsa ortaya çıkar. Şifacı kayıp ruhu arar, onu geri getirir ve ait olduğu bedene yerleştirir.

Hastalık kuramı yaygındır ama evrensel değildir. Bu, Malay Yarımadası'ndaki Negritolar, Filipinler'deki Pigmeler, Avustralya yerlileri, genel bir ifadeyle Graebner ve Schmidt'in *Urkulturkreis* dediği halklar gibi, dünyanın en ilkel nüfuslarının bazılarında baskın anlayıştır. Ne var ki bu hastalık kuramı daha ileri kültürlerde, en başta hastalıklarla ilgili başlıca kuram olarak kabul gördüğü Sibirya gibi bölgelerde, Kuzeybatı Afrika, Endonezya, Yeni Gine ve Melanezya'da da görülebilir. Ama belli bir bölgede bile ruhun niteliğine, ruh kaybının nedenleri ve amillerine, kayıp ruhun gittiği yöne ve hastalığın tedavi edilebilirliğine göre değişen birçok yerel versiyona rastlanır.[11]

Hastalık kuramı, Tylor'ın öncü çalışmalarının nesnesi olan belli bir ruh kavrayışıyla ilişkilidir.[12] Uyku ya da bayılma sırasında "ruh" bedenden ayrılıyormuş gibi görünür. Rüyalar ve görüler sırasında, uyuyan kişi bilinçli deneyimindekilerden farklı insan şekilleri görür. Bu iki kavrayış, insanın içinde bir tür kopya, bedendeki varlığı normal hayatın bir önkoşulu olan ama özellikle uyku sırasında bedenden geçici olarak ayrılıp dolaşabilecek bir hayalet

---

6 Henri Meige, *Les Possédées noires*, Paris: Schiller, 1894.

7 Georges Gilles de la Tourette, *Traité clinique et thérapeutique de l'hystérie*, Paris: Plon-Nourrit, 1891, s. 121.

8 ABD'nin güneybatısında yerleşik olan yerli halk (ç.n.)

9 Oskar Pfister, "Instinktive Psychoanalyse unter den Navaho-Indianern", *Imago*, XVIII, No.1 (1932), ss. 81-109.

10 Claude Lévi-Strauss, "Sorciers et psychanalyse", *Courrier de l'Unesco*, IX, Temmuz-Ağustos 1956, ss. 8-10.

11 William W. Elmendorf, "Soul Loss Illness in Western North America", *Selected Papers of the XXIXth International Congress of Americanists*, III, Chicago: University of Chicago Press, 1952, ss. 104-114.

12 Edward B. Tylor, *Primitive Culture*, Londra: John Murray, 1871.

ruh taşıdığı yönündeki kuramda birleştirilmiştir. Frazer'ın sözleriyle "Uyuyan bir kişinin ruhunun bedeninden uzaklaştığı, rüyasında gördüğü yerleri gerçekten ziyaret ettiği, insanları gördüğü ve eylemleri gerçekleştirdiği varsayılır." Bu dolaşmalar sırasında ruhun başına her tür kaza ve tehlike gelebilir, Frazer bunları klasikleşmiş kitabı *Taboo and the Perils of the Soul*'da tanımlamıştır.[13] Örneğin uyuyan kişi, ruhu çok uzaktayken birden uyandırılırsa ruh yolunu kaybedebilir, yaralanabilir ya da bedenden ayrılabilir. Dolaştığı sırada kötü ruhlar tarafından yakalanıp esir alınabilir, özellikle de ani bir dehşet sonrasında uyanık hâldeyken bedenden ayrılabilir. Son olarak ruh, hayaletler, cinler ve büyücüler tarafından bedenden zorla ayrılabilir.

O hâlde mantıken, hastalığın tedavi edilmesi kayıp ruhun bulunması, geri getirilmesi ve yerine konmasından oluşur. Ne var ki hastalık kuramının yanı sıra teknikler de büyük bir çeşitlilik gösterir. Kimi zaman kayıp ruh, hastanın ya çok uzağında ya da yakınında, fiziksel dünyada kalır; kimi zaman ölüler ve ruhlar dünyasında dolanır. Bu son düşünme biçimine ağırlıklı olarak, tedavinin ancak bir şaman, yani uzun süren inisiyasyonu[14] sırasında ruhlar dünyasına giren, böylece o dünyayla canlıların dünyası arasında bir aracı olarak iş görebilen bir adam tarafından gerçekleştirilebileceği Sibirya'da rastlanır. Rus etnologlar şamanizm hakkında birçok dikkat çekici anlatı toplamıştır. Bunlardan biri olan Ksenofontov şöyle der:

> Bir insan "ruhunu kaybederse" şaman özel bir teknikle kendinden geçmeye çalışır; o bu hâldeyken ruhu ruhlar dünyasına gider. Şamanlar bir avcının fiziksel dünyada bir av hayvanının izini sürmesi gibi, yer altında kayıp ruhun izini sürebildiklerini ileri sürerlerdi. Ruhu kaçıran cinlerle sık sık pazarlık yapmaları, onları teskin etmeleri, onlara hediyeler sunmaları gerekirdi. Kimi zaman, tercihen kendilerinden yana olan diğer cinlerin yardımıyla, hırsız cinlerle kavga etmeleri gerekirdi. Başarılı olsalar da kötü ruhların intikam almasını beklemeleri gerekirdi. Kayıp ruhu yeniden yakaladıklarında onu geri getirir, ayrıldığı bedene yerleştirir, böylece tedaviyi tamamlarlardı.[15]

Dünyanın diğer bölgelerinde, şifacının o kadar ileri gitmesi ya da kendisinden geçmesi gerekmez. Tedavi tekniği sadece ruh çağırmalar ve başka büyülü işlemlerden oluşabilir. Peru'daki Quechua yerlilerinde durum böyledir. Bu halk arasında ruh kaybı hastalığıyla ilgili ayrıntılı bir araştırma için Dr. Federico Sal y Rosas'a teşekkür borçluyuz.[16] Sal y Rosas 1935 ile 1957 arasında Huaraz'da ve komşu eyaletlerde 176 *Susto* (İspanyolca "dehşet") vakasını kayda geçirmiştir. Quechua dilindeki *Jani* sözcüğü ruh ve iyileştirici tedavinin yanı sıra hastalık anlamına da gelir. Sal y Rosas *Susto*'nun sadece bir batıl inanç olmadığını, hem bi-

---

13 J. G. Frazer, *The Golden Bough*, cilt II: *Taboo and the Perils of the Soul*, Üçüncü basım, Londra: Macmillan, 1911.

14 Kökeni Latincede "bir yere girme, iştirak etme, başlama" anlamına gelen *initium* sözcüğüdür. Bir grup ya da topluma giriş ya da kabul öncesindeki geçiş dönemidir. Bireyin manevi gelişimi için manevi etkiyi alıp aktarabilen bir üstadın sürekli denetimi altında, belli bir disiplin çerçevesindeki yöntemli eğitim olarak da tanımlanabilir (ç.n.).

15 G. V. Ksenofontov, *Schamanen-Geschichten aus Sibirien* içinde, Almancaya çeviren ve yayına hazırlayan Adolf Friedrich ve Georg Buddrus, Münih: O. W. Barth, 1955 (sıkıştırılmış özet).

16 Federico Sal y Rosas, "El mito del Jani o Susto de la medicina indígena del Perú", *Revista Psiquiátrica Peruana*, I, no. 2 (1957), ss. 103-132.

limsel hem de antropolojik olarak yaklaşılabilecek tıbbi bir durum olduğunu vurgulamıştır. Aşağıdaki satırlar Sal y Rosas'ın değerlendirmesinin bir özetidir:

> Quechua yerlileri ruhun (ya da belki de onun bir parçasının) ya kendiliğinden ya da zorla bedenden ayrılabileceğine inanır. *Susto* hastalığı iki biçimde ortaya çıkabilir; ya söz gelimi fırtınada kalmanın, bir boğa, yılan vs. görmenin neden olduğu dehşet ya da dehşetten ileri gelmeyen kötücül etkiler (bunlara "*Susto* olmadan *Susto*" denir). Ruhun kaçırılmasına neden olabilecek kötücül güçler arasında toprağın etkisi en üstün etki olarak görülür. Quechua yerlileri bazı yokuşlar ve mağaralar, özellikle eski İnka harabeleri karşısında büyük bir korkuya kapılır. Susto bir dehşet sonrasında meydana gelse de gelmese de teskin edilmesi gereken güç topraktır.
>
> Öncesinde bir dehşetin yaşanmadığı hastalığa nasıl *Susto* denebilir? Birey kilo ve enerji kaybeder ve asabileşirse, uykuları rahatsızsa ve kabuslar görüyorsa, özellikle de *Michko* denilen bir fiziksel ve zihinsel bunalım hâline giriyorsa. Bu mesele daha sonra bir *curandera* tarafından açıklığa kavuşturulur. Bu kadın hastanın bedenini canlı bir deney faresiyle tepeden tırnağa öyle bir ovar ki, bu işlemin sonunda hayvan ölür. Sonra kadın hayvanın derisini yüzer ve bir kâse suya damlatılan kanı ile organlarında keşfettiği lezyonlarda kehanetvari teşhisini okur.
>
> İyileştirme ayini yine bir *curandera*'nın gerçekleştirdiği *Shokma* denilen bir işlemle başlar, *curandera* bazı dualar okuyarak hastayı tepeden tırnağa çeşitli çiçekler ve yapraklarla, birkaç tahıldan elde edilmiş unla ovar. Bu çiçek, yaprak ve un karışımı daha sonra toplanır ve ayinlerin esas kısımlarını icra etmeye başlayacak erkek bir şifacıya, bir *curioso*'ya verilir.
>
> *Curioso* gece yarısı hastanın evine gelir, karışımı hastanın giysilerinden alınmış bir parçayla sarmalar ve hastayı yok olan ruhunun gelişine hazırlar. Sonra hastayı bırakır, hasta karanlık evde, kapı açık olarak tek başına kalır; *curioso* ruhun dönüş yolunu bulmasını sağlamak için, kendisine verilen karışımla yerde beyaz bir çizgi yaratarak yürüyüp gider; *curioso* ya hastanın ilk baştaki dehşeti yaşadığı noktaya ya da korkulan bir yere, örneğin eski bir mezara ya da bir İnka kalesinin enkazına gider. Burada karışımı kullanarak yere bir haç çizer, kendisi haçın merkezine yerleşir ve karışımdan arta kalanları toprağa yatıştırıcı bir adak olarak sunar. Sonra kutsal bir ciddiyetle kayıp ruhu çağırır ve çağrısını beş defa yineler. Beşinci duanın sonunda kayıp ruhun varlığını belirten özel bir ses duyması gerekir ki beyaz izleri titizlikle takip ederek hastanın evine dönebilsin. Hastanın uyuyor olması gerekir; sağaltıcı hastanın ayaklarına örtülü battaniyeyi ihtiyatla kaldırır, ruhun bedene yeniden buradan gireceği varsayılır, sağaltıcının duyabileceği özel bir hışırtı eşliğinde bedene geri girmelidir. O anda hastanın, rüyasında ruhunun evcil bir hayvan biçiminde bedenine geri girdiğini görmesi beklenir. Şifacı ya başka bir kapıdan çıkarak ya da geri geri yürüyerek evden ayrılır. Hastanın ailesinin ancak ertesi sabah dönmesine izin verilir, çoğu durumda da aile döndüğünde hastayı iyileşmiş bulur. Hasta iyileşmemişse bu başarısızlık hastanın gerektiği zamanda uyuyor olmamasına ya da usuldeki başka bir kusurda bulunur, işlem başka bir zaman tekrarlanır.

Sal y Rosas 176 hastanın istatistiklerini derlemişti, bunların çoğu *Susto*'dan mustarip çocuklar ya da ergenlerdi, tıbbi bir tetkikten geçirilmişlerdi. Bu hastaların iki ayrı gruptan olduğu ortaya çıktı: Birinci grup anksiyete, depresyon, histerik semptomlar ve benzerlerini gösteren, duygusal olarak rahatsız 64 bireyden oluşuyordu. İkinci gruptaysa verem, sıtma, dizanteri sonrası kolit, zafiyet, anemi vs. gibi fiziksel rahatsızlıklardan mustarip 112 hasta vardı, bu hastalıkların hepsi de duygusal rahatsızlıklar nedeniyle daha da ilerlemişti.

Dikkat çekici bir olgu da sağaltım usulünün sık sık başarılı sonuç vermesidir. Sal y Rosas takdire şayan bir dürüstlükle şöyle yazar: "Bir-iki *Jani* seansı sonrasında birçok tipik, hatta atipik *Susto* vakasının iyileştiğini ya da tümüyle geçtiğini şahsen gözlemledim... Mütevazı köylü bir *curiosa*'nın ya da köylü bir kadının ilkel ve vahşi psikoterapileriyle kazandığı böyle bir başarı, (aralarında bu makalenin yazarının da bulunduğu) üniversite mezunu doktorların *Susto*'yu tedavi etmekteki başarısızlığıyla tezat oluşturur."

Tüm ilkel hastalık kuramları arasında herhâlde hiçbiri bize ruhun kaybedilmesi fikri kadar yabancı ve tuhaf gelmez. Hiçbir şey tedavi ilkelerimizden kayıp bir ruhun hastaya geri döndürülmesi kadar uzak değildir. Gelgelelim, kültürel unsuru görmezden gelir, olguların köklerini araştırırsak, bu ilkel kavramlarla bizimkiler arasında ortak bir zemin bulabiliriz. Akıl hastalarımızın kendilerine "yabancılaştığını", "tuhaflaştığını", egolarının yoksullaştığını ya da yıkıldığını söylemiyor muyuz? Durumu ciddi bir bozulma gösteren şizofren bir hastasına, kişiliğinin geri kalan sağlıklı kısımlarıyla temas kurmaya ve egoyu yeniden inşa etmeye çalışarak psikoterapi veren terapist, kayıp bir ruhun izini sürmeye koyulan, onun peşinden ruhlar âlemine giden, onu alıkoyan kötücül şeytanlarla mücadele edip onu yaşayanlar âlemine geri getiren bu şamanların modern halefi sayılamaz mı?

Hastalık Nesnesinin Sokulması ve Çıkarılması

Bu kuram hastalığa, bedende bir kemik parçası, bir çakıl taşı, bir tahta kıymığı ya da küçük bir hayvan gibi zararlı bir yabancı nesnenin varlığının neden olduğunu ileri sürer. Bazı halklar hastalığa nesnenin kendisinin değil, nesnenin içerdiği özel bir hastalık-özünün neden olduğuna inanır. Kimi zaman zararlı hastalık-nesnesinin bir büyücü tarafından bedene yerleştirildiğine inanılır.

Bu hastalık kuramı Amerika'da (doğu Eskimolar dışında) yaygındır, doğu Sibirya, güneydoğu Asya, Avustralya, Yeni Zelanda ve dünyanın başka birkaç bölgesinde çok sık görülür. Söz konusu kuram Avrupa halk tıbbı ve folklöründe de birçok iz bırakmıştır. Çarpıcı bir olgu bu hastalık kuramı ile özel bir tedavi biçimi arasındaki bağlantıdır: Şifacı ağzını kullanarak hastalık nesnesini emerek çıkarır. Diğer yöntemlere, örneğin masaja o kadar sık rastlanmaz.

Şifacının görünürde çıkardığı hastalık-nesnesinin bir hileyle üretildiği aşikârdır, ki bu durum bu tür sağaltma yöntemlerini izleyen bazı Avrupalıların hekimleri üçkâğıtçı ve sahtekâr ilan etmesine neden olmuştur. Ne var ki bu tedavilerin sıklıkla başarılı olduğu kuşkuya pek yer bırakmaz. Bazı nüfuslarda hastalık nesnesinin, hastanın kendi bedeninden böyle bir şey çıkabileceğine inanamayacağı nitelikte olduğuna da işaret edilmiştir. Burada antropolojide sıklıkla meydana gelen bir durumla karşı karşıya kalırız. Bir âdet ya da inancın anlamını kavrayabilmek için, onu topluluğun sosyolojik yapısı çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Keza, yerlilerin hastalık, hekimler ve tedaviyle ilgili tutumları ve inançları hakkında bilgi sahibi olmaksızın bu tür terapileri anlayamayız.

Bu noktaya açıklık getirmek için Franz Boas'ın 1930'da yayınladığı bir belgeyi özetleyeceğiz. Bu ona bir Kwakiutl şamanının anlattığı, orijinal Kwakiutl dilinde İngilizce çevirisiyle

birlikte yayınlanmış, otobiyografik bir parçadır.[17] Levi-Strauss karşılaştırmalı psikoterapi açısından bu belgenin çok ilginç olduğuna dikkat çekmiştir.[18] Bundan sonraki satırlarda Boas'ın British Columbia'da Kuzey Pasifik sahili yerlilerinden bir kabileye mensup bir Kwakiutl şamanı olan Qaselid'in maceralarıyla ilgili anlattıklarının bir özetini okuyacaksınız:

> Anlatıcı, Dünyaya Bayram Veren, şamanların güçleri hakkında nasıl kuşkuya kapıldığını, hakikati ortaya çıkarmak için onların gruplarından birine katılmaya çalıştığını anlatır. İçlerinden ikisiyle tanışıklığı sayesinde bir terapi performansını izlemeyi başarır ve onların sağaltım tekniklerini yakından gözler. Ayini hastanın evinde birkaç adam, kadın ve çocuğun huzurunda, şaman Canlandıran yönetmekte, ona dört şaman ve birkaç şarkı lideri yardımcı olmaktadır. Canlandıran, çeşitli törensel uygulamaların ardından hastanın göğsünü yoklar ve ağzını ıslatır; sonra hastalığı tespit ettiği yeri emer. Bir süre sonra ağzından kanlı bir kurtçuğa benzer bir şey çıkararak, "hastalığı" çıkardığını söyler, sonra da kutsal şarkısını okur. Ayinin sonunda Canlandıran midesine bastırır, kan kusar, kustuğu kanın içinde parlayan bir kuvars parçası yakalar, bunu havaya fırlatır ve bunun Dünyaya Bayram Veren'in midesine atıldığını ilan eder. Bu ilâhî göreve çağrıdır. Ardından anlatıcı şaman olmaya davet edilir; kabul etmek ya da reddetmek arasında bir tercih yapması gerekir. Anlatıcı kabul etmeyi tercih eder ve çok geçmeden, şaman grubunun ilk gizli toplantısında ilk şamanlık dersini alır.
>
> Bu okulun dört yıllık müfredatı çeşitli hastalıklarla ilgili birkaç büyü şarkısı ezberlemeyi, hastalığı "hissetme" tekniğini (yani bedenin elle muayene edilmesi ve gebelikle ilgili bazı teknikler), uygulamalı bayılma, titreme, kasılma, kan kusma egzersizleri ve terapi tekniklerini içeriyordu. Öğrencimiz şamanların sağaltım ayini öncesinde ağızlarının bir köşesine biraz kartal koyduklarını, onu ya dillerini ısırarak ya da dişetlerine sürterek elde ettikleri kanla karıştırdıklarını öğrenir; birçok büyülü şarkı ve jest sonrasında şaman, az çok çaba sarf ederek "hastalığı" hastanın bedeninden çıkarır ve onu hasta ile ailesine kanlı bir solucan biçiminde gösterir. Öğrencimiz nasıl geceyi mezarlar arasında geçirmiş gibi yapacağını, şamanların "rüyacıları", yani hastalardan sezdirmeden hastalıkları hakkında bilgi alıp bunu gizlice şamanlara bildiren casusları nasıl kullandıklarını da öğrenir.
>
> Anlatıcı ilk tedavisini genç bir adam, bir şefin torunu olan Yiyecek Sahibi üstünde uygular. Hasta rüyasında kendisini yeni bir şaman adayının iyileştirdiğini görmüştür; bu rüya yeterli bir göstergedir ve anlatıcıdan hastayı tedavi etmesi talep edilir. Anlatıcı kanlı solucan yöntemini kullanır ve hasta iyileştirildiğini ileri sürer. Bu şaman adayı için büyük bir başarıdır, Anlatıcı, Qaselid adını alır ve büyük bir şaman olarak ünlenir. Hasta iyileşmişti, "çünkü benimle ilgili rüyasına kuvvetle inanmıştı"; Anlatıcı böyle der ama öyle görünüyor ki bu noktada kendisini gerçekten de büyük bir şaman olarak görmeye başlamıştır.
>
> Yakınlardaki Koskimo kabilesine yapılan bir ziyaret sırasında Qaselid, bir şefin kızı, Davet İçin Yaratılmış Kadın için gerçekleştirilen bir terapi ayinin izleyicisi olmaya davet edilir. Qaselid, Koskimo şamanlarının farklı bir teknik kullandıklarını fark eder; hastalığı kanlı bir solucan biçiminde çıkarmak yerine birazcık tükürük gösterirler ve "hastalık" buymuş gibi yaparlar. Başka bir deyişle Koskimo şamanları, en azından somut bir şey gösteren Kwakiutl şamanlarından daha beter üçkâğıtçılardır. Bu noktada hikâye beklenmedik bir yön alır: Koskimo şamanları Davet Etmek İçin Yaratılan Kadın'ı tedavi edemez. Qaselid kendi yöntemini

---

17 Franz Boas, "The Religion of the Kwakiutl Indians", Kısım II, çeviriler, *Columbia University Contributions to Anthropology*, New York: New York University Press, 1930, X, ss. 1-4.

18 Claude Lévi-Strauss, "Le Sorcier et sa magie", *Les Temps modernes*, IV, no. 41 (1949), ss. 121-138.

uygulamayı talep eder ve buna izin verilir, Qaselid "hastalık" olduğu iddia edilen şeyi (kanlı solucan) çıkarıp gösterir ve hasta iyileştiğini duyurur. Koskimo şamanları utanmıştır; Kwakiutl ve Koskimo, her iki yöntem de hile hurda olmasına rağmen içlerinden birinin diğerinden daha iyi iyileştirmesine herhâlde Qaselid de biraz şaşırmıştır!

Koskimo şamanları Qaselid'i kendileriyle birlikte bir tepenin yamacında, bir ormandaki ağaçlar arasında gerçekleştirilen gizli bir konferansa davet eder. Şamanlardan biri olan Büyük Dans, Qaselid'i dostane bir tavırla selamlar ve ona kendilerinin hastalık ve tedavi kuramını açıklar. Hastalık bir adamdır der; ruhunu yakaladıklarında hastalık ölür ve hasta iyileşir; dolayısıyla insanlara gösterecek bir şeyleri olmaz. Buna karşılık Qaselid'den hastalığın neden eline yapıştığını açıklamasını isterler. Qaselid konuşmaya yanaşmaz, henüz acemi bir şaman olduğunu, dört yıllık çıraklığını tamamlamadan konuşmasına izin verilmediğini söyler. Koskimo onu baştan çıkarma umuduyla kızlarını göndermelerine rağmen onu bir türlü konuşturamazlar.

Qaselid köyüne döndükten sonra, hatırı sayılır şöhrete sahip yaşlı bir şaman, birkaç hastayı tedavi etmek için birbirleriyle yarışmalarını önererek ona meydan okur. Qaselid yaşlı adamın başka bir hile kullandığını görür: Adam çıkarılmış hastalığı başındaki zile, yani yontulmuş bir kuş şeklindeki çıngırağa sokmuş gibi yapmaktadır. Ardından hastalığın gücü nedeniyle bu nesneler bir süre havada uçabilir. Hastalar arasında yaşlı şamanın kendisini tedavi etmeyi her zaman başardığını ileri süren bir kadın da vardır. Qaselid kanlı solucan yöntemini dener, kadın iyileştiğini ileri sürer. Qaselid yaşlı şamana meydan okuyarak kutsal şarkısını okur ve izleyicilere ismini öğrenirler belki diye 200 dolar dağıtır.

Yaşlı şaman üzgündür, kızını göndererek Qaselid ile bir toplantı yapma ricasında bulunur. "Hayatımı benim için kurtarmaya çalışman ve kurtarman için dua ediyorum." der, "Böylece utançtan ölmem, zira geçen gece yaptığın şey nedeniyle halkımızın maskarası oldum." Qaselid'den yöntemini açıklamasını ister. Qaselid yaşlı şamanın kendi numaralarını göstermesini talep eder, yaşlı adam buna uyar ama Qaselid yaşlı adam ve kızının ricalarına rağmen konuşmaya yanaşmaz. Ertesi sabah yaşlı şaman ve ailesi ortadan kaybolur, kısa süre sonra "çıldırdığı" söylentisi çıkar.

Qaselid diğer şamanların numaralarını incelemeyi sürdürür, bir yandan da kanlı solucan yöntemiyle terapi konusundaki başarılarını artırmaktadır. Anlatının sonunda "gerçek" şamanları sahtekârlardan ayırmakta iyiden iyiye zorlandığı açıklık kazanmıştır. Sadece birinin "gerçek" şaman olduğuna emindir, çünkü hastalarından ödeme kabul etmez ve güldüğü hiç görülmemiştir; geri kalan hepsi "şamanmış gibi yapmaktadır." Öte yandan Qaselid kendi başarılarını öyle bir anlatır ki, meslek hayatına artık çok başarılı bir biçimde uyguladığı numaraların maskesini düşürme niyetiyle başladığını unutmuş gibi görünür.

Anlatıcıda olası mitomani unsurunu bir kenara bırakırsak, kendi kendisine rağmen şifacı olan bu adamın hikâyesi böyle bir tedavi sürecini daha iyi anlamamızı sağlayabilir. Hastalık nesnesini emip çıkarma eyleminin şarkılar ve büyülü jestler gibi başka törensel eylemler içeren ayrıntılı bir ayinin bir parçası olduğu, yardımcıların (davulcular) katkısını gerektirdiği aşikârdır. Terapi seansı titizlikle hazırlanmış, iyi yapılandırılmıştır. Adamlar, kadınlar ve çocukların huzurunda gerçekleştirilir ve dramatik bir biçimde zirveye tırmanır; şaman hastalık nesnesini hastaya, ailesine ve dinleyicilere gösterir.

Ama bu ayin ancak şunları içeren bir psikolojik ve sosyolojik çerçevede etkili olabilir: (1) Sağaltıcının, tekniğin kısmen bir tür üçkâğıtçılığa dayandığını bilmesine rağmen kendi

becerilerine inanç duyması. (2) Qaselid'in ilk hastası örneğinde olduğu gibi hastanın sağaltıcının becerilerine inanç duyması. (Bir sağaltıcının başarısı ve itibarı elbette ki halkın onun becerilerine duyduğu inancı artırır.) (3) Hastalık, sağaltım yöntemi ve sağaltıcı, hepsi de sosyal grup tarafından kabul edilmelidir. Şaman kendisine özgü bir eğitim veren, okulları, katı kuralları, toplantı yerleri, gizli ajanları olan, başka benzer örgütlerle rekabet yaşayan bir örgütün bir üyesidir.

Bize göre, hastalıkların bir hastalık nesnesi çıkarıp göstererek tedavi edilmesi, kaybedilmiş bir ruhun yeniden yakalanması kadar düşünülemez bir şeydir. Ne var ki –medeni bir hasta için bile– hastalık nesnesinin gösterildiği an etkileyici bir an değil midir? Örneğin bir cerrahın hastanın bedeninden çıkardığı tümörü, bir diş hekiminin çürük dişi; bir pratisyenin atılan paraziti gösterdiği an etkileyici değil midir?

Psikiyatrist hastasına böyle somut bir nesne gösteremez; ama "aktarım nevrozu"nun anlamı üstüne düşünürsek hastalığın somutlaşması süreciyle bir benzerlik görebiliriz. Nevrozun yerini "aktarım nevrozu" alır, bunun da niteliği ve kökeni hastaya gösterilir ve böylece hasta tedavi edilir.

Cinlerin Musallat Olması ve Cin Çıkarma

Bu hastalık kuramına göre, hastalık hastanın bedenine girmiş ve "onu ele geçirmiş" kötü ruhlardan ileri gelir. Ne var ki cinlerin musallat olması hastalıktan daha geniş kapsamlı bir kavramdır, çünkü cinlerin yapay ya da törensel olarak musallat olmasının da çok sayıda örneği mevcuttur.

Bir hastalık biçimi olarak cinlerin musallat olması yaygındır, gerçi evrensel değildir. Öyle görünüyor ki Malay Yarımadası Negritoları, Filipinler Pigmeleri, Avustralyalılar ve diğerleri arasında bilinmiyordu. Amerika kıtasında çok yaygın değildi. Görünüşe bakılırsa yayılma merkezi batı Asya'dır.

Böyle bir hastalık teorisiyle, en az üç yöntem geliştirilebilir ve geliştirilmiştir de. Birincisi ruhun mekanik olarak, hastanın dövülmesi, kamçılanması ya da kanının akıtılması ya da gürültüler ve kokular yoluyla ruhun çıkarılmaya çalışılmasıdır. İkincisi ruhun başka bir varlığın, genellikle bir hayvanın bedenine aktarılmaya çalışılmasıdır (şeytan çıkarmayla ilişkilendirilebilecek bir yöntemdir). Üçüncüsü -ve açık ara en sık uygulananı- şeytan çıkarma yöntemidir, yani ruhun büyüler ya da başka psişik yollarla çıkarılıp sürülmesidir. Şeytan çıkarma Akdeniz bölgesindeki başlıca iyileştirme yöntemlerinden biridir ve birkaç ülkede hâlâ kullanılmaktadır; bizi özellikle ilgilendirir, çünkü tarihsel olarak modern dinamik psikoterapinin geliştiği köklerden biridir.

Cinlerin musallat olması ve şeytan çıkarma kapsamlı araştırmalara konu olmuştur, bunlar arasında Oesterreich'ın kaleme aldığı, titizlikle analiz edilmiş epeyce malzemenin bulunduğu klasik bir eser de yer alır.[19] Oesterreich cinlerin musallat olmasının, sonsuz çeşitlilikte veçhesi olmasına rağmen genel olarak aynı temel özellikleri gösterdiğini vurgular.

---

[19] Traugott Konstantin Oesterreich, *Die Besessenheit*, Langenzalza: Wendt & Klauwell, 1921; İngilizce çeviri, *Possession, Demoniacal and Other Among Primitive Races, in Antiquity, the Middle Ages, and Modern Times*, New York: Richard R. Smith, 1930.

Bir birey, birden kimliğini yitirmiş ve başka biri hâline gelmiş gibi görünür. Fizyonomisi değişir ve kendisinde canlandırdığı sanılan bireye çarpıcı bir benzerlik göstermeye başlar. Değişen sesiyle, yeni bireyin kişiliğine tekabül eden sözcükleri telaffuz eder. Hayret verici büyüklük ve güçte hareketleri gerçekleştirebilir olması da ender rastlanan bir durum değildir. Cinlerin musallat olması genellikle sıklıkları, süreleri ve yoğunlukları değişen nöbetler hâlinde gerçekleşir.

Cinlerin musallat olmasının iki farklı biçimi vardır; uyurgezer hâlde ve aklı başındayken. Cinlerin uyurgezerlik hâlinde musallat olduğu birey birden bireylik bilincini yitirerek, içine girdiği sanılan kişinin "Ben"i ile konuşmaya başlar; bilincini yeniden kazandıktan sonra "diğer kişi"nin ne dediğini ve yaptığını hatırlamaz. Aklı başındayken gerçekleşen musallat olma hâllerindeyse birey kendisinin bilincindedir ama "ruhunun içinde bir ruh" varmış gibi hisseder, onunla mücadele eder ve zaman zaman onun konuşmasını engelleyemez. Her iki biçimiyle de cinlerin musallat olması psişeler arası bir tür asalaklık gibi yaşanır: Nasıl ki bir tenya bedende yaşayabilirse, asalak bir ruh da ruhta yaşayabilir. Katolik teolojide, *possession* (musallat olma) sözcüğü uyurgezerlik biçimi için kullanmıştır, insanın aklı başındayken gerçekleşen biçime *obsession* (obsesyon) denmiştir; psikiyatrinin benimsediği bir sözcüktür bu ama başka bir anlamla.

İkinci önemli farklılıksa kendiliğinden ve yapay musallat olma arasındaki farktır. Kendiliğinden musallat olma öznenin iradesi olmaksızın ya da ona karşı gerçekleşir; hastanın şeytan çıkaranın yardımıyla kurtulmaya çalıştığı özel bir zihinsel durumdur. Yapay musallat olma bir hastalık değildir; bazı bireylerin belli hedeflere ulaşmak için gönüllü olarak uyguladıkları bir zihinsel tekniktir. Antik Yunan'daki Delfi kâhinleri, bugün Sibirya'daki şamanlar ve Batı medeniyetimizdeki ruhçular (spiritist),[20] hepsi de nöbetin irade gücüyle başlayıp kendiliğinden son bulduğu yapay musallat olma biçimleri geliştirir.

Üçüncü temel ayrımsa açık ve gizli musallat olma arasındadır. Musallat olma ister uyurgezerlik ister aklı başındalık hâlinde olsun, musallat olan ruh musallat olduğu bireyin ağzından kendiliğinden konuşuyorsa açıktır. Hasta bunun farkında değilse gizlidir; hasta sıkıntılarının kötücül bir ruhtan kaynaklandığından hiç şüphelenmeksizin aylarca, yıllarca zihinsel hastalıktan ya da nevrotik ya da fiziksel rahatsızlıklardan mustarip olabilir. Bu gibi durumlarda şeytan çıkaran kişinin birinci görevi, kötü ruhu konuşmaya zorlayarak cinlerin musallat olduğunu görünür kılmaktır; cin çıkarma ancak bundan sonra gerçekleştirilebilir. Tedavi genellikle açık musallat olma vakalarına nazaran daha kolay gerçekleşir. Kötü ruhu kendisini göstermeye zorlama işlemi, bizim aktarım nevrozu dediğimiz şeye benzetilebilir ama biraz daha dramatik ve kısa ömürlüdür; etkisi duygusal boşalma yaratmak ve önceki nevrotik rahatsızlıkların iyileştirilmesini sağlamaktır.

Şeytan çıkarma cinlerin musallat olmasının tam karşıtıdır ve iyi yapılandırılmış bir psikoterapidir. Temel özellikleri şunlardır: Şeytan çıkaran kişi genellikle kendi adına konuş-

[20] 19. yüzyılda özellikle ABD'de ve Avrupa'da hızla yayılan, insanların fiziksel bedenlerde yaşayan ve manevi, ahlaki, entelektüel gelişimlerini birkaç kez dünyaya gelerek tamamlayan ruhlar olduğuna inanan spiritüel felsefe (ç.n.).

maz, daha yüksek bir varlık adına konuşur. Bu daha yüksek varlığa ve kendi güçlerine mutlak bir inancı olmalıdır, musallat olmanın ve musallat olan ruhun gerçekliğine de inancı tam olmalıdır. Cin çıkaran kişi, bireyin içine girmiş ruha temsil ettiği daha yüksek varlık adına ciddiyetle hitap eder. Cinlerin musallat olduğu bireyi cesaretlendirir, tehditlerini ve uyarılarını musallat olan kötü ruha saklar. Cin çıkarıcının bu göreve hazırlanması uzun ve zorlu bir süreçtir, genellikle dualar edilir, oruç tutulur. Şeytan çıkarma mümkün olduğunda kutsal bir mekânda, yapılandırılmış bir ortamda ve tanıkların huzurunda, meraklı kalabalıklardan kaçınarak gerçekleştirilmelidir. Cin çıkarıcı, musallat olmuş cini konuşturmalıdır, uzun tartışmalardan sonra bazen bir pazarlık gerçekleşebilir. Cin çıkarma cin çıkarıcı ile musallat olan cin arasında bir mücadeledir; sıklıkla da günler, haftalar, aylar, hatta yıllar sonra tam bir zaferin kazanılabileceği uzun, zorlu ve nafile bir mücadeledir. Cin çıkarıcının yenilgiyle karşılaşması ender rastlanan bir durum değildir; dahası hastadan çıkardığı ruhun kendisine musallat olması gibi bir tehlikeyle de karşı karşıyadır.

Cinlerin musallat olması ve cin çıkarmanın temel özellikleri sabit olsa da bir ülkeden diğerine, bir devirden diğerine, veçheleri sonsuz bir çeşitlilik gösterir.

Japonya'da sıklıkla bir hayvanın musallat olması görünümünde karşımıza çıkar, bu hayvan çoğu kez, Japonya'da batıl inançlarda ve folklorda hatırı sayılır bir rolü olan tilkidir. Aşağıda Alman doktor Von Baelz'in betimlediği kısa bir Kitsune-Tsuki vakası (tilkinin musallat olması) anlatısı bulacaksınız.

> Huysuz ve inatçı on yedi yaşında bir kadın ağır bir ateşli tifo geçirmiş, iyileşiyordu. Kadın akrabaları yatağının başına toplanmışlardı, Japon adetlerine göre oturmuş, yani diz çökmüşlerdi. Biri gün batarken bir tilkinin eve girerken görüldüğünü söyledi, hayra alamet değildi bu. Bunu duyan hasta bedeninin her yerinde bir sızlama ve parçalanma hissetti, ona musallat olmuşlardı. Tilki içine girmişti, günde birkaç kez onun bedeninin içinden konuşuyordu. Çok geçmeden onun efendisi gibi davranmaya başladı, zavallı genç kadını azarlıyor, ona zorbalık ediyordu.
>
> Birkaç hafta sonra Nichiren tarikatından ünlü bir cin çıkarıcı çağrıldı ve cin çıkarma işlerini gerçekleştirdi ama başarılı olamadı. Tilki alaycı bir dille böyle bir numaraya kanmayacak kadar akıllı olduğunu söyledi. Ama ona mükellef bir sofra kurulursa açlık çeken, hasta bedenden ayrılmaya razıydı. Peki bu nasıl yapılacaktı? Belli bir günde saat dörtte, birinin yaklaşık on iki kilometre ötedeki Tilki Tapınağı'na gitmesi ve belli bir biçimde hazırlanmış iki tencere pilav, kızarmış fasulye turtası, birçok kızarmış fare ve çiğ sebze, yani doğaüstü tilkilerin en sevdiği yemeklerin hepsini götürmesi gerekiyordu. Tilki de tam o saatte hastadan ayrılacaktı. Öyle de oldu. Saat tam dörtte, yemekler uzaktaki tapınağa götürüldüğünde genç kadın derin bir nefes alarak "Gitti." dedi. Musallat olma tedavi edilmişti.[21]

Bu bir hayvan ruhunun kendiliğinden, hastanın aklı başındayken, açıkça ona musallat olduğu vakalara bir örnektir. Hastanın kültürel ve sosyal ortamını da dikkate almamız gerekir. Japonların geleneksel batıl inançlarına göre tilki doğaüstü güçlere sahiptir; istediği şekli alabileceği, kendilerini korumak ve intikamlarını almak için onu kullanarak hizmet edeceği

---

21 Ludwig von Baelz, "Über Bessessenheit", *Verhandlungen der deutschen Gesellschaft Naturforscher und Ärzte*, No. 79 (1906).

ve iradeleri hilafına bireylere musallat olabileceği söylenir. Kiyoshi Nozaki'ye göre Kitsune-Tsuki hâlihazırda bazı bölgeler ve alt sınıftan kadınlarla sınırlıdır; genellikle de batıl inançlı bir ortamda büyümüş, benzer vakalara görgü tanığı olmuş, sinirli, aşırı duyarlı kişilerle.[22] Bu özel hastalık, özel bir sağaltıcıya cevap verir. Nichiren tarikatının rahipleri en iyi cin çıkarıcılar olarak ün kazanmıştır (herhâlde tilkiye ve onun güçlerine olan samimi inançlarından ötürü). Başka birçok cin çıkarma vakasında olduğu gibi, buradaki pazarlık da musallat olan ruhun kovulması işlemine içkindir: Tilki geri çekilmeyi kabul eder ama bunun karşılığında bir şey aldıktan sonra.

Madagaskar'da ata ruhlardan birinin musallat olması, ayinsel bir biçimde, Tromba kültünde görülür.[23] Eski krallar ya da savaşçıların ruhları bir ayinle uyandırılır ve bu ayinlerde medyum rolü oynayan bazı insanlarda geçici olarak canlanırlar. "Ruhlar" sonra nüfusla konuşur. Ama bazı izleyicilere kendiliğinden musallat olunması da söz konusu olabilir, bu durum kolektif bir psikoza yol açabilir. Kendiliğinden musallat olma, Madagascar'da başka bir biçimde de mevcuttur, Bilo'nun sağaltılma biçiminden daha sonra bahsedeceğiz.

Tromba Haiti'deki vudu kültüne benzetilebilir, vudu'da musallat olan ruhların, yani Loa'nın antik kahramanların ya da vudu tanrılarının ruhları olduğu düşünülür sıklıkla. Ama burada da ritüel gereği cinlerin musallat olması, kimi zaman ölümlü bir karaktere aynı anda cinlerin musallat olmasının başlangıç noktası olur.

Bir tanrının kişiye musallat olması bazı dinlerin tipik özelliklerinden biridir. Von Baelz yıllar önce Japonya'da Nichiren tarikatının başlıca tapınağı olan Minobu'da yapılan haccı anlatmıştı, hacılar saatlerce oturup kötü kötü bakan tanrıların devasa heykellerinin önünde dua ediyor, aynı sözleri kesintisiz tekrarlıyor, bedenlerini ileri geri sallıyordu, ta ki içlerinden bazıları heykelin gözlerinin canlanıp kendilerine baktığını görünceye dek. O anda bir yılan ya da kaplanın bedenlerine girdiğini hissediyor, kasılma nöbetleri geçiriyorlardı, böylece ruh çıkarmaya hazır oluyorlardı. Bunlar suni, gönüllü musallat olma örnekleriydi; ama burada da kolay etkilenen izleyicilere istemsiz, kendiliğinden bir biçimde tanrılar musallat olabiliyordu. Japon tanrıların musallat olma örnekleriyle ilgili başka tuhaf hikâyeler anlatan bir isim de Percival Lowell'dır, o bu ritüel musallat olma olayından, ülkenin mitsel koruyucularıyla canlı bir ilişki korumanın bir aracı olarak bahsetmiştir.[24]

Kötü ruhların kişiye musallat olması bundan hayli farklıdır, ürkütücü bir tezahür büyük ihtimalle musallat olunan bireyin üstüne bir utanç perdesi çeker. Musallat olma Ortadoğu ve Avrupa'da yüzyıllar boyunca sık rastlanan bir olay olmuştu; Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında musallat olma semptomları ile cin çıkarma törenlerinin büyük ölçüde aynı olduğu görülür. Etiyopya ve Mısır'da daha farklı bir olay *Zar* ya da cinlerin musallat olmasıdır, bu olayı daha sonra tartışacağız.

---

22 Kiyoshi Nozaki, *Kitsuné, Japan's Fox of Mystery, Romance and Humor*, Tokyo: The Hokuseido Press, 1961, ss. 211-227.

23 Henri Rusillon, *Un petit continent: Madagascar*, Paris: Societé des Missions Evangéliques, 1933.

24 Percival Lowell, *Occult Japan, or the Way of the Gods*, Boston: Houghton Mifflin Company, 1895.

Ortadoğu ve Avrupa'da cinlerin musallat olması üç katmanlı olabilir: Birincisi ağır akıl hastalığı, genellikle şizofrenidir, inanç ve geleneğin baskısıyla daimî bir musallat olma biçimini alır. Kriss ve Kriss-Heinrich Yunan tapınakları ve haç mekânlarını betimlerken bu durumu gayet iyi belgelemişlerdir.[25] Yazarlar burada yıllardır kapalı tutulan kronik ve ağır akıl hastaları görmüşlerdi. Hastaların elleri ve ayakları zincirlenmişti, büyük bir motor ve sözel ajitasyon hâlindeydiler. Yanlarında dinsel bir ritüel gerçekleştirildiğinde daha da ajite oluyorlar ve dine küfrediyor, müstehcen sözler söylüyorlardı (bunun Kilise'nin otoritesi ile hastaların iradesi arasındaki nafile bir iktidar mücadelesi olarak anlaşılması gerekir). En sahici akıl hastası gelenek ve inancın onun etrafında tesis ettiği bir şablon uyarınca hastalığının rolünü canlandırma baskısına maruz kalıyordu. Yukarıdaki örnekte psikozlu hastalar kendilerine cinlerin musallat olduğuna inanıyor ve buna göre davranıyorlardı. Kriss ve Kriss-Heinrich'in sözleriyle:

> Bu durum, hastaların gençliklerinde deliliğin neye benzediğine ilişkin katı mefhumlarla gebe kalmasıyla, bunun sonucunda akıl hastalığının kucağına düştüklerinde bu mefhumların canlı bir gerçeklik hâlini almasıyla açıklanabilir.

Gerek kendiliğinden gelen bir gerileme gerekse tavsiyelerin etkisi sonucu bu hastaların pek azı iyileşmiştir ve onlar da bu iyileşmeyi Kilise'nin "karanlığın gücü" karşısında zafer kazanmasının bir sonucu olarak deneyimlemiştir.

İkinci biçim, önsel bir ruh çıkarma ayini sayesinde açık hâle getirilen gizli musallat olma, birçok yerde fiziksel ya da zihinsel hastalıkları tedavi etmek için kullanılmıştır. Cin açığa çıkarıldıktan sonra, hastayı da hastalığından kurtaran bir ruh çıkarma eylemiyle sökülüp atılabilir. Bu yüzyıl başında Bosna'da, bilimsel tıbba dünyanın o bölgesinde neredeyse hiç rastlanmadığı bir dönemde faaliyet gösteren Avusturyalı doktor Knotz her yıl Vaftizci Aziz Yahya gününde hacı kalabalıklarının eski bir Fransisken şapeline gittiğini, pederlerin burada bütün akşam günah çıkardığını anlatmıştır.[26] Pederler 24 Haziran sabahı ayin duaları okuyorlar, cinlerin musallat olduğu emareleri gösteren hacılardan cin çıkarma ayinleri düzenleniyordu. Pederler böylece resmî tıbbın yardımcı olamadığı histerik kadınları iyileştirebiliyorlardı. Peder Gassner de 1775 civarında aynı tür bir cin çıkarma ayini gerçekleştirmiştir, bu ayinin tarihsel önemi ikinci bölümde gösterilecektir.

Üçüncü biçim, açık kendiliğinden musallat olma, bugün histerik nevrozun az çok ağır bir biçimi olarak değerlendirilmektedir. Hâlihazırda doğu Akdeniz'in bazı bölgelerinde seyrek rastlanmayan bir olaydır. 1953'te Cephalonia'yı ziyaret eden Hartocollis bu tür vakaları ve cin çıkarma ayinlerini betimlemişti ki bu ayinlerin birkaç özelliği üstünde durmaya değer.[27] Birincisi cin çıkaracak kişinin kutsal eşyaları gösterdiği anda zihinsel rahatsızlıkların

---

[25] Rudolf Kriss ve Hubert Kriss-Heinrich, "Peregrinatio Hellenika", *Veröffentlichungen des Oesterreichischen Museums für Volkskunde*, VI, Viyana, 1955, ss. 66-82.

[26] Aktaran Erwin Liek, *Das Wunder in der Heilkunde*, Münih: J. F. Lehmanns Verlag, 1930, ss. 67-70.

[27] Peter Hartocollis, "Cure by Exorcism in the Island of Cephalonia", *Journal of the History of Medicine*, XIII (1958), ss. 367-72.

aniden kötüleşmesidir. Bu durum o kadar ağır bir hâl alabilir ki bazı hastaların cin çıkarma süresince bağlanması gerekebilir. Adalılar bunu, defedilmeyi bekleyen cinin öfkesi olarak açıklamıştı. (Modern dilde buna bir direnç gösterme ve kısa aktarım nevrozu denecektir.) Cephalonia sakinleri cin defedildiği anda bir dalın gizemli bir biçimde düştüğünü ya da kilisede bir pencerenin açıklanamaz bir biçimde kırıldığını da ileri sürer, bu da defedilen cinin öfkesine bağlanır. Cin ne kadar huysuz ve güçlüyse öfkesini bu biçimde gösterme ihtimali de o kadar fazla olur. Hasta tedavi edildiğinde, adadan manastıra bir hediye sunmadan ayrılmaz, bu Janet'nin sözleriyle "bir son verme eylemidir" ve hastanın öz saygısını da güçlendirir.

Batı dünyasının geçen 20 yüzyıllık tarihi cinlerin, ruhların musallat olması -bireysel ya da kolektif biçimde, kimi zaman salgın hâlinde- ve cin, ruh çıkarma hikâyeleriyle doludur. Roskoff[28] musallat olmanın açığa çıkarılmasının, ayrıca cadı avının da büyük ölçüde şeytana inancı ortadan kaldıran Aydınlanma'nın etkisiyle tedricen kaybolup gittiğini, öyle ki dinî çevrelerin bile ona giderek daha az önem atfettiğini göstermiştir. O hâlde son musallat olma ve cin çıkarma tezahürlerine, şu ya da bu sebeple Aydınlanma ruhuna karşıt ortamlarda rastlanması hayret verici değildir: İlk olarak (ikinci bölümde bahsedeceğimiz) Peder Gassner gibi gelenekselciler arasında, sonra bazı Romantikler arasında, örneğin bu tür tezahürleri ilgi çekici bulan Justinus Kerner gibi; üçüncüsü Aydınlanma'nın akılcı ruhuna şiddetle karşı çıkan softalar arasında; onlara göre karanlığın ruhu Hristiyanların varoluşlarının her anında yüzleşmek ve mücadele etmek zorunda oldukları canlı bir gerçeklikti.[29] Johann Christoph Blumhardt (1805 – 1880) bu ortamın bir ürünüydü.

Gottliebin Dittus ile Rahip Blumhardt'ın vakası musallat olma ve cin çıkarmanın tipik bir örneğidir, erken Hristiyan Kilisesi'nde gerçekleştirilen ayinleri örnek almıştır tam olarak. Ne var ki on dokuzuncu yüzyıl ortasında gerçekleştirilmiştir ve bu nedenle modern zamanlarda ve modern bir ortamdaki ilkel bir sağaltım örneğidir. Ayrıca hem psikiyatrik hem dinsel bakış açısıyla birçok araştırmanın konusu olmuş, istisnai derecede iyi belgelenmiş bir olaydır.

Bu meşhur cin çıkarma olayı 1842 ve 1843'te, Württemberg'de küçük Möttlingen köyünde, Blumhardt'ın buraya Lutherci vaiz olarak atanmasından kısa süre sonra gerçekleşti. Önce Blumhardt'ın kilise otoritelerine gönderdiği resmî raporda anlattığı biçimiyle musallat olma ve cin çıkarmanın bir özetini sunacağız.

> Yirmi sekiz yaşındaki Gottliebin Dittus ebeveynlerinin ikisini de çocukluğunda kaybetmişti ve kendisinden büyük, hiçbiri de evli olmayan üç kardeşiyle birlikte yaşıyordu. Blumhardt'ın rastgele bir karşılaşma sırasında onunla ilgili ilk izlenimi olumsuzdu: O kızda itici bir şey görmüştü. Nisan 1842 sonunda, Blumhardt'a Gottliebin'in iki yıl önce ölen bir kadının kollarında bir çocuk tutan hayalini gördüğü söylendi; Gottliebin'in kardeşleriyle birlikte oturduğu eve cinlerin musallat olduğu da anlatıldı. Komşular geceleri tuhaf ve korkutucu sesler duyabiliyorlardı. Böyle bir gece köy doktoru ve birkaç tanık evde kalıp gürültüleri doğruladı. Blumhardt oraya çağrıldı, genç kadın gün boyunca bilinçsiz yattı. Blumhardt'ın tavsiyesi üstüne ku-

[28] Gustav Roskoff, *Geschichte des Teufels*, cilt II, Leipzig: F. A. Brockhaus, 1869.

[29] Justinius Kerner, *Nachricht von dem Vorkommen des Besessenseyns...*, Stuttgart: J. C. Cotta, 1836.

zeniyle birlikte kalmaya götürüldü. Ev cinlerin, ruhların musallat olduğu bir ev olmaktan çıktı ama musallat olma semptomları, diğer şiddetli kasılmalarla birlikte Gottliebin'de ortaya çıktı. Blumhardt'ın bir ziyareti sırasında kızın yüz ifadesi ve sesi değişti, kız ölü kadının sesiyle konuşmaya başladı. Rahip ile ruh arasında dramatik bir diyalog yaşandı, ruh öte dünyada hiç huzur bulamadığını, dua edemediğini, çünkü hayattayken iki küçük çocuk öldürdüğünü ve şimdi de şeytanın hükmü altında olduğunu ileri sürüyordu. Blumhardt karanlığın güçleriyle karşı karşıya olduğundan yana hiç kuşku duymadı ve mücadeleden kaçmamaya karar verdi. Semptomları giderek kötüleşen Gottliebin'i tekrar tekrar ziyaret etti. Kıza çok geçmeden üç, sonra yedi, sonra on dört cin musallat oldu. Sonunda yüzlerce, binlerce cin geldi, onun ağzından en feci küfürleri ettiler. İddiaya göre cinlerin zorlamasıyla yakınındakilere vurdu ama Blumhardt'a hiç vurmadı. Blumhardt bir kere bile ayin yapmadı, silahı, İncil'in kelamı uyarınca dualar ve oruçtu. Şubat 1843'te bir gün, Gottliebin bilincini kaybettiği en son nöbette ruhunun dünyanın etrafında uçtuğunu ve cinlerin uzak bir ülkede bir depreme yol açtığını gördüğünü söyledi, betimlemesine dayanarak Blumhardt buranın Batı Hint Adaları olduğunu düşündü. Birkaç gün sonra bu felaketin haberi köye ulaştı. O sıralarda Gottliebin kum, cam parçaları, çiviler ve başka nesneler kusmaya başladı. Muazzam miktarda kan da kaybediyordu. Onun ağzından konuşan ruhların birçoğu cinlerin kurbanı olduklarını ileri sürüyor, evinde ya da kilisede kalmak için Blumhardt'tan izin istiyorlardı, o da uzun süre tereddüt ettikten sonra öncelikle İsa'nın izin vermesi kaydıyla bunu kabul etti. Gottliebin, Blumhardt'ın etkisini hissetmeye, onun talimatlarını kabul etmeye başlamıştı. Son kriz 1843 Noel'inde yaşandı. Cinler son ve nafile bir saldırıda bulunmaya kalkıştı. Gottliebin'e işkence etmekten memnun kalmayıp erkek kardeşine ve kız kardeşi Katharina'ya da saldırdılar; erkek kardeşinin çilesi çok geçmeden son buldu ve adam çabucak iyileşti; cinler Gottliebin'e ilgilerini yitirmiş gibi görünüyorlardı. Ama daha önce cinlerin asla sıkıntı vermediği Katharina artık onların oyuncağı olmuştu, en kötü zamanlarında Gottliebin'in yaptığı gibi davranıyordu. Sonunda 28 Aralık 1843'te, Blumhardt ile cinler dünyası arasında ümitsiz bir mücadelenin ardından Katharina geceleyin saat ikide ürkütücü bir çığlık attı: "İsa muzafferdir." Ertesi sabah sekizde ruhlar ortadan kaybolmuş, Katharina iyileşmişti. Karanlığın gücü kırılmıştı ve Gottliebin ruhlar ve cinlerden kurtarılmıştı.[30]

Bu vaka hastanın ve şifacının geçmişi, ayrıca olayın geçtiği özel sosyal ve kültürel bağlam dikkate alındığında daha iyi anlaşılacaktır.

Maalesef Gottliebin Dittus'un geçmişi hakkında fazla bir şey bilinmiyor. Blumhardt'ın raporunda kızın derinden dindar, aynı zamanda çok batıl inançlı bir ailede yetiştiği belirtiliyor. Gottliebin, Blumhardt'a, doğumundan kısa bir süre sonra iki kez görünmez bir ruh tarafından kaçırılmış, korkmuş annesinin İsa'nın adını anması üzerine kapıya bırakılmıştı. Bu biraz olağanüstü görünüyor ama o tarihlerde yeni doğmuş bebeklerin periler, cüceler ya da cinler tarafından çalınabileceği ve değiştirilebileceği inancının Avrupa'da kırsal kesimde birçok yerde yaygındı.[31] Gottliebin bir teyzesi olduğunu da anlatmıştı, cadıydı ve kendi

[30] Bu rapor uzun zamandır sadece, Blumhardt'ın biyografisini yazanların kullandığı eksik, kimi zaman da yanlış kopyalarından biliniyor. Tam metin 1955'te yayınlanmıştır: *Blumhardts Kampf,* Stuttgart-Sillenbuch: Verlag Goldene Worte, 1955.

[31] Gisela Piaschewsky'nin kaleme aldığı monografide bu tür inançların pek çok örneği bulunabilir, *Der Wechselbalg: Ein Beitrag zum Aberglauben der nordeuropäischen Völker,* Breslau: Maruschko and Berendt, 1935.

izinden gitsin diye onun aklını çelmeye çalışmıştı. Gottliebin'e cinlerin musallat olması ve tedavi edilmesi Kilise ile batıl inançlar arasındaki kültürel çatışmanın ifadesi olarak da görülebilir.

Johann Christoph Blumhardt'ın geçmişi çok daha iyi bilinir. Biyografi yazarlarına göre, muhtaç, son derece dindar bir aileden geliyordu.[32] Çocukluğundan beri güçlü dinî eğilimler göstermişti (on iki yaşındayken İncil'i iki kez okumuş bulunuyordu). Titiz bir öğrenciydi, ilahiyat öğrenimi gördü ve birkaç kilise bölgesinde çalıştı, bu dönemde Hristiyan misyonlarının tarihi ve ilgili diğer konular hakkında yazılar kaleme aldı. Temmuz 1838'de, otuz üç yaşındayken Möttlingen'e vaiz olarak atandı ve o yılın eylül ayında evlendi. Blumhardt her zaman şeytanın insan ilişkilerinde büyük bir rol oynayan korkutucu bir gerçeklik olduğu kanısında olmuştu. Bazı fikirleri bize tuhaf gelebilir. Örneğin piramitlerin inşasında kullanılan harcın şeytanın yardımcı olduğu büyücüler tarafından karıldığını düşünüyordu. Ayrıca çoğu hastalıkların kökeninde günahın yattığı kanısındaydı ve zehirli bitkilerden elde edilen ilaçların kullanılmasını kınıyordu. Ayrıca yatıştırıcı ilaçlar kullanmanın ruh için tehlikeli olduğunu düşünüyordu.[33] Ne var ki bu nitelikte fikirler Romantik doktorlar ve filozoflar arasında ender rastlanan fikirler değildi. Öte yandan Blumhardt hiç kuşkusuz son derece zeki ve iyi yetişmiş bir adamdı, kahramanlara yaraşır bir cesareti ve havarilere mahsus bir inancı vardı.

Möttlingen köyü, batıl inançlar ile cadılığa inancın serpilip geliştiği Kara Orman'ın ücra bir köşesinde bulunur. Blumhardt'ın selefi ve dindar bir kişi olan Rahip Barth burada yoğun bir dinî canlandırma kampanyası başlatmış ama pek başarılı olamamıştı.[34] Gottliebin Dittus'un, onun en sevdiği kilise mensubu olması dikkat çekidir. Blumhardt'ın atanması nüfusu rahatlatan bir gelişme olarak görülmüştü. Cin ve ruh çıkarmanın sürdüğü iki yıl boyunca köyün sakinleri bu mücadelenin gündelik değişkenliklerine canlı ve sürekli bir ilgi duydu, nihayetinde ruhların ve cinlerin çıkarılması bütün topluluğun zaferi olarak hissedildi.

Blumhardt'ın kazandığı zaferin ilk sonuçlarından biri, Rahip Barth'ın nafile yere çabaladığı dinsel uyanışın gerçekleşmesi oldu. Kilise üyeleri bir bir Blumhardt'a geldiler, günahlarını çıkardılar ve onun kutsamasını talep ettiler. Blumhardt'ın bu canlanmayı anlattığı bir yazısında kendisine çıkarılan günahların sayısı ve ağırlığına hayret ettiğini görürüz, bunlara batıl uygulamalar, büyücülük, doğum kontrolü de ekleniyordu.[35] Kilise otoriteleri Blumhardt'a bir tedirginlik ve kuşkuyla yaklaştığı, rahibin bazı meslektaşlarınca şiddetli saldırılara uğradığı anlaşılıyor.

Blumhardt kendisi de büyük bir değişim geçirmişti. Artık sadece dua ve oruç yoluyla, karanlığın güçlerine karşı uzun bir mücadele sürdürmüş ve Tanrı'nın yardımıyla onları

---

32 Friedrich Zündel, *Pfarrer Johann Christoph Blumhardt-Ein Lebensbild*, Zürih: S. Höhr, 1880.

33 Pierre Scherding, *Christophe Blumhardt et son père*. Publ. Faculté de Théologie Protestante de Strasbourg, No. 34, Paris: Alcan, 1937.

34 *A.g.e.*

35 Pfarrer Blumhardt, "Mittheilungen", *Evangelisches Kirschenblatt zunächst für Wüttemberg (1845)*, ss. 113-122; 227-233; 241-254 (Yazar Wüttemberg Ulusal Kütüphanesi'ne bu belgenin fotokopisi için teşekkür eder.)

yenmiş adamdı. "İsa muzafferdir." onun şiarı olmuştu. Kalabalıklar günahlarını çıkarmak, dualarının gücüyle hastalıklarına şifa bulmak için ona geliyordu. Dört yıl sonra arkadaşları onun Bad Boll'da bir arazi satın almasına yardımcı oldu. Rahip çalışmaya, vaazlar vermeye, hastaları iyileştirmeye ve yoğun yazışmalarına burada devam etti. Bu noktada Gottliebin Dittus onun hanesine katıldı ve faaliyetlerinde, özellikle de akıl hastalarıyla çalışmasında onun için çok değerli oldu. Bu konu hakkında yorumda bulunan Viktor von Weizsacker şöyle yazmıştı:

> Burada yaşlı Blumhardt'ın Gottliebin Dittus ile verdiği iki yıllık mücadelede, yardımcı olan kişi ile yardım isteyen birey arasındaki karşılıklılığın en dikkat çekici örneklerinden birini görüyorum... Bu genç kadın bugün çok ağır bir histeri vakası olarak değerlendirilirdi. İki yıl süren kesintisiz mücadelenin ardından Blumhardt'ın hanesinin bir mensubu oldu... Bu çözüm Blumhardt'ın histeriye karşı zafer kazanmış olması, Gottliebin de Blumhardt'a karşı zafer kazanmış olması anlamına geliyordu: Blumhardt cinlerin çekilmesini, Gottliebin de onunla birlikte hayat yoldaşlığını elde etti. Gerçekten de bu zafer her iki tarafın da ödün vermesiyle kazanıldı ama öte yandan yeni bir hayat düzeyine atılmış bir adımdı...[36]

Birkaç psikiyatrist Blumhardt'ın Gottliebin Dittus'u iyileştirmesini modern terimlerle açıklama girişiminde bulunmuştur. Bunlar arasında yer alan Michaelis olayın ancak kısmen psikanaliz ya da diğer modern dinamik öğretilerin terimlerine tercüme edilebileceği sonucuna varmıştır; ona göre olayın, bu modern öğretilerin üstünde ve ötesinde olan "aşkın" bir yönü vardır.[37]

Psikozların psikoterapisinde uzmanlaşmış olan başka bir psikiyatrist, Benedetti ise ağır şizofreni vakalarının psikoterapisi ile bu tedavi arasındaki çarpıcı benzerliklerin altını çizen bir araştırma kaleme almıştır. Benedetti, Blumhardt'ın sezgisel olarak, diğerlerinden bir yüzyıl önce bu tür tedavilerin ilkesini keşfettiğini söyler. Özetle:

> Blumhardt'ın ilk tepkisi tereddüt ve savunmaydı, bir vakayı olanca ciddiyetiyle ele almak için gerekli girizgâhtır bu. Ana çabasını kendisine yöneltmişti (dualar ve oruç tutma), tıpkı psikoz terapistinin asıl dikkatini "karşıt aktarımı"na vermesi gerektiği gibi. Şifacı bundan sonra hastaya hitap eder, hasta onun ilk olumlu cevabına karşılık verir: Bu Gottliebin'in, Blumhardt'ın söylediği birkaç dua sözünü tekrarlamayı kabul etmesiydi, Blumhardt bunun tedavinin başlangıcında belirleyici nokta olduğunu doğru olarak anlamıştı. Blumhardt daha sonra kendisini Gottliebin'in şeytani dünyasına atar, tıpkı modern terapistin şizofren hastasının sanrılarını incelediği gibi. Cinlerin musallat olmasının tezahürlerinin giderek kötüleşmeye devam etmesi, Benedetti tarafından hastanın direncinin etkisiyle psikotik semptomların görünürde kötüleşmesine benzetilmiştir. Hasta terapisti yenmeye çalışır, terapist bu tür dilekleri boşa çıkararak karşılık vermelidir ve bu, der Benedetti, tam da Blumhardt'ın yaptığı şeydir. Blumhardt ayrıca "kurbanlaştırılan" ruhlar ile kötücül ruhlara karşı tutumunu da birbirinden keskin bir biçimde ayırmıştı: Aynı şekilde terapist de hastanın zihninin sağlıklı kısmından gelen her şeye karşılık verir ama hastalık tezahürlerinin hepsini geri çevirir. Blumhardt'ın keskin

---

36 Viktor von Weizsäcker, *Seelenbehandlung und Seelenführung*, Gütersloh: C. Bertelsmann, 1926.

37 Edgar Michaelis, *Geisterreich und Geistesmacht. Der Heilungs – und Dämonenkampf J. Chr. Blumhardts*, Bern: Haupt, 1949.

psikolojik kavrayışı, direnç giderek absürt, abartılı ve ümitsiz biçimler alırken artık koşulları onun belirlemesinde, hastasını sınamasında, ona emirler vermesinde gösterilir. (Bu noktada Blumhardt'ın varoluşsal terapistlerin kairos dedikleri şeyi, yani belirleyici müdahale ya da karar arasındaki seçim noktasını tam anlamıyla kullandığını görürüz.)[38]

Bu unutulmaz ruh ve cin çıkarma olayı, pozitivist ve bilimsel düşünme biçiminin hayatın bütün alanlarına nüfuz ettiği, cinlerin musallat olması vakalarına son derece ender rastlanılan bir dönemde gerçekleşmişti. Cinlerin musallat olduğu hastalar, on dokuzuncu yüzyıl sonuna dek ara sıra akıl hastanelerine ya da Paris'te Salpêtrière'e götürülüyordu. Orada içlerinden biri 1890 ile 1891 arasında Janet tarafından tedavi edilmiştir, aralarında sadece yarım yüzyıl bulunan bu iki tedavide sergilenen farklı yaklaşımları karşılaştırmaya değer. Altıncı bölümde Janet'nin hastasını, elbette ki cin çıkarmaya başvurmaksızın, rahatsızlığın kökeninde yatan "sabit bilinçaltı fikri" ortaya çıkarıp bunun hastanın bilincine çıkararak nasıl tedavi ettiğini göreceğiz.

Bugün dinamik psikoterapistlerin cin çıkarmayla tedavi yönteminden daha modası geçmiş bulacağı bir şey pek yoktur. Ne var ki Benedetti'nin ağır şizofreninin psikoterapisiyle ilgili olarak işaret ettiği üzere bazı benzerlikler mevcuttur. Maeder'in kendi kısa psikoterapi yöntemiyle de bir benzerlik kurulabilir; bu yöntemde hastanın yardım edilmeyi samimiyetle istemesi birinci koşuldur, psikiyatriste de çok güçlü talepler yöneltilir.[39] Mesele sadece psikiyatristin kendi karşıt aktarımını analiz etmesi değil, kendi kişiliği üzerinde de çalışması ve kendisinde hastaya yardım etme yönünde samimi bir dileği korumasıdır. Bu etkin usul çerçevesinde, hasta önce yardım çağrısında bulunur (bu "hitap etme süreci"dir); terapist yardım etme isteği ve buna hazır olmasıyla karşılık verir, sonra hastanın kendi kendisini iyileştirme eğilimlerini çağırır. Hasta, terapiste "Kurtarıcı arketipi"ni yansıtarak, kendi kendisini iyileştirme eğilimlerini tedricen harekete geçirerek karşılık verir ama terapistin kimi zaman özel tepkilerle bu tepkiyi uyandırması gerekir. O zaman bu süreç kaçınılmaz olarak hastanın yapıcı sevgi yetisine yol açacaktır, ki bu da Maeder'e göre tedavi kriteridir.

Günah Çıkararak İyileşme

Bazı ilkel halklarda bir tabunun ihlal edilmesinin ağır bir hastalık ya da akut psikojenik ölüme yol açması bir "hastalık kuramı" değil, birçok güvenilir tanığın doğruladığı fiili bir olgudur. Fransız Kongo'a bulunan misyoner Rahip Grebert'in rapor ettiği bir vaka şöyledir:

> Samkita'da, Onguie adlı bir öğrenci aniden kıvranmaya ve kasılmaya başlayınca yatakhaneye taşındı, orada bayıldı. Ona bakmak için geri döndüğümüzde etrafının oğlan çocuklarla çevrili olduğunu gördük; bazıları onun kaskatı kolları ve bacaklarını tutuyor, bazıları sıktığı yumruklarını açmaya çalışıyordu, beyhude bir çabayla, parmaklarını kırma riski yaratıyordu bu durum. Korktuklarından onun nefesini kesen köpüğü ortadan kaldırmak akıllarına gelme-

[38] Gaetano Benedetti, "Blumhardts Seelsorge in der Sicht heutiger psychotherapeutischer Kenntnis", *Reformatio*, IX (1960), ss. 474-487; 531-539.

[39] Alphonse Maeder, *Studien über Kurz-Psychotherapie*, Stuttgart: Klett, 1963.

mişti. Çocuğun küçük bedeni yay hâline gelmişti ama kısa süre sonra gevşedi. Bize alelacele bir-iki açıklama yapıldı: "Daha önceden manyok için kullanılan bir tencerede pişirilmiş muz yemiş. Büyükannesi ve büyükbabası -bir parça bile- manyok yerse öleceğini söylemiş, manyok onun için *eki*." Atalardan gelen bir emrin ihlal edilmesi o kadar büyük bir korkuya, iç organlarda o kadar büyük bir ıstıraba, o kadar büyük bir organik çöküşe yol açar ki hayat kaynakları hızla tüketilir. "Bak" dediler, derinin altında mücadele eden küçük bir hayvan varmış gibi sarsılan diyaframını işaret ederek, "bir *evur*'u var, hareketlendi." Bu vakanın ciddi olduğuna hiç kuşku yoktu. Heyhat! Tıkanmış boğazdan hiçbir ilaç geçmiyordu. Zavallı çocukcağız bilincini yitirmiş, sayıklamaya başlamıştı. Kabilesinden bir adam komşu köye koşup *evur*'a karşı ilaç getirmeye gitti, başka bazı maddelerle karıştırılmış bir yumurtaydı bu ilaç. Biz de bu arada göğse ritmik bir biçimde bastırarak nefesinin kesilmesini engellemeye çalışıyorduk. Hiçbirinin de faydası olmadı. Aşırı yüklenmiş kalp atmaya son verdi ve çocukcağız kollarımızda öldü.[40]

Bu, Rahip Grebert'in rapor ettiği üç vakadan biriydi. İki vakada hasta ölmüştü. Üçüncü hasta Avrupa tıbbı sayesinde ama bin bir güçlükle kurtarılmıştı. Uganda ve Orta Afrika'dan da benzer örnekler bildirilmişti. Dikkat çekici mesele şudur ki bu vakalarda Batı tıbbı neredeyse güçsüz kalmıştı, şifacıysa ölümün eşiğine gelmiş hastalarda şaşırtıcı derecede hızlı ve eksiksiz bir iyileşme sağlayabilmişti.

Polinezya'da bir tabunun ihlali sonucu meydana gelen psikolojik kökenli ölüm vakaları sık sık bildirilmiştir, gerçi bunların özellikleri Afrika'da sık rastlanan vakalardan ayrılır. Ölüm daha az dramatik bir biçimde, çok daha yavaş ve sessiz sedasız meydana gelir; hasta yatar, beslenmeyi reddeder ve birkaç gün içinde ölür.[41] Burada önemli olan tabunun ihlal edilmesinden çok, ihlalin ifşa edilmiş, herkese ilan edilmiş ve bundan ötürü, tabuyu ihlal eden kişinin bir utanç nesnesi hâline getirilmiş olmasıdır.[42]

Birçok ilkel nüfus bazı hastalıkların tabu ihlalinden ya da başka kabahatlerden kaynaklandığına inanır. Ne var ki bu tür kabahatlerin niteliğiyle, sonuçta ortaya çıkan hastalıkların tedavi edilebilirliğiyle ve olası tedavilerle ilgili inançların sayılamayacak kadar çok biçimi mevcuttur. Günah çıkarma her yerde bir tedavi yöntemi olarak görülmez, gerçekleştirildiğinde bir hastalık tedavi etme yöntemi olmaktan daha fazlasını sağlar.

Raffaele Pettazzoni günah çıkarmayla ilgili verileri kapsamlı olarak araştırmıştır, Petazzoni en ilkel nüfuslarda "günah" kavramının "tabu ihlali" ile aynı anlama geldiğini vurgulamıştır.[43] Bu ihlalin gönüllü olup olmadığıyla ilgili bir ayrım yapılmamıştı; tesadüfi olaylar bile günahla bir tutulabilir, örneğin Kikuyu kabilesinden birinin yolda giderken belli bir tür yılana rastlaması böyle sayılır. Ne var ki bazı ilkel nüfuslar bazı ahlaki kabahatleri de değerlendirirler, en başta da cinsel nitelikli kabahatleri. Hastalıklar arasında günah sonucu geldi-

---

40 Fernand Grébert, *Au Gabon*, gözden geçirilip genişletilmiş ikinci basım, Paris: Societé des Missions evangéliques, 1928, ss. 171-172.

41 Marcel Mauss, "Effet psychique chez l'individu de l'idée de mort suggérée par la collectivité (Australie: Nouvelle Zaeland) ", Journal de psychologie normale et pathologique, XXIII (1926), ss. 653-669.

42 Afrika ve Polinezya'daki olgular arasında gözlenen bu farka, yazar antropolog Maurice Leenhardt'la sohbetinde dikkat çekmiştir.

43 Raffaele Pettazzoni, *La confessione dei peccati*, üç cilt, Bologna: Nicola Zanichelli, 1929, 1935, 1936.

ğine en sık inanılanlar acılıdır, kadınlarda doğum yapma süresinin uzamasına ve kısırlığın ortaya çıkmasına neden oluyorlardı. Günah çıkarma ilkel halklarda genellikle halk içinde yapılıyordu; günah çıkarmanın gizliliği diye bir şey yoktu. Günah çıkarmaya sıklıkla yıkanma, kusma ya da kanatma gibi bazı arınma işlemleri eşlik ediyordu.

Antik Meksika'da Aztekler genellikle bir rahibe günah çıkarırlardı, zina ve sarhoşluk başlıca iki günahtı. Mixtecler arasında hastalıklarda sıklıkla günah çıkarmaya başvurulmuştur, hırsızlık ve mülke karşı işlenen suçlar özellikle dikkate alınmıştır. İnka krallığında günah çıkarma genel bir âdetti: *İchuris* denilen rahiplere genel olarak günah çıkarmak için tarih belirlenirdi. Ayinde tanrılar çağrılıyordu; olası günahların uzun bir listesi sayıldıktan sonra günah çıkarılıyor, teşvik ve tavsiyeler dile getiriliyor ve tövbe ediliyordu, burada da hastalık hâlinde günah çıkarılmaya başvuruluyordu; bir rahip çocuğu hastalandığında, bir koca karısı hastalandığında günah çıkarıyordu. Pettazzoni'ye göre Çin'de tam tersi gerçekleşti, halk bir felaketle karşı karşıya kaldığında İmparator günah çıkarırdı.

Hastalıkların günahlar yüzünden verilmiş bir ceza olduğu düşüncesi Antik dönemde Doğu'daki Semitik medeniyetlerde de baskındı. Günah o zamanlar açıkça ahlaki ve dinî kurallara bilerek, isteyerek karşı gelmek olarak tanımlanıyordu. Aralarında duygusal ve zihinsel hastalıkların da yer aldığı birçok hastalığın günahtan kaynaklandığı düşünülüyordu. Günah çıkarma bir rahatlama, sıklıkla da iyileşme yolu olarak varlığını sürdürüyordu.

Bu hastalık düşüncesinin birçok izi bugüne dek varlığını sürdürmüştür. Mastürbasyon "günahı"ndan kaynaklanan korkunç hastalıklarla ilgili halk inançları henüz ortadan kaybolmamıştır. Bilimsel olarak elle tutulur yanı olmayan bu tür düşüncelere tepki gösteren psikiyatri "günah" sözcüğünü lügatinden çıkarmıştır. Ama bu düşünce, modern dinamik psikiyatride "günah" olarak değilse de en azından "suçluluk duygusu" kavramıyla yeniden keşfedilmiştir. Fiziksel hastalıklarda bile suçluluk hislerinin patojenik eylemi ve günah çıkarmanın terapi etkisi göz ardı edilemez. Bununla ilgili olarak Aldenhoven'ın yayınladığı klinik bir gözleme yer verebiliriz:

> Kırk iki yaşında bir kadın, ısıtılmayan dairesinde tek başına otururken ortaya çıkan zatürrenin beşinci gününde hastaneye kabul edilmişti. Kabul edildiği sırada durumu kritikti, mecali yoktu, ağır nefes darlığı çekiyordu, hafifçe morarmıştı, nabzı 120'ydi, rektal ısısı 40 dereceydi. Röntgende sol üst lobda zatürre olduğu görüldü.
>
> Ertesi gün ilaçlara rağmen durumu daha da kötüleşti. (Bu antibiyotiklerin kullanıldığı çağdan önceydi.) Aynı akşam -hastalığın altıncı akşamı- nabzı neredeyse kesintisiz atıyordu ve 150'ydi; morarma artmış, soluk alıp verişi son derece yüzeysel bir hâl almıştı. Hasta soğuk terle kaplanmıştı, iyice açılmış gözlerindeki bakıştan ıstırap okunuyordu, hasta öleceğini tekrarlıyordu durmadan.
>
> Dr. Aldenhoven akşamleyin hastayı ziyaret etti. Odada kadının eski bir aile dostu da vardı. Aldenhoven 180 cc. kan alınmasını ve kafur enjekte edilmesini istedi. Bu önlemlerin hastanın ömrünü biraz uzatabileceğini ama tedricen gerilemesini kontrol altına almanın zor olduğunu düşünüyordu; nabız ve nefes alıp verme silinip gidiyordu, kadının tedirgin bakışı daha da sönükleşmişti, sesi zar zor alınıyordu. Doktor yatağının kenarına oturdu ve hastaya çok bağlı olduğu kızkardeşinin ertesi sabah geleceğini söyledi. Kadın "Ben sabah olmadan ölece-

ğim... bu da gerekli ceza olacak!" – "Ceza mı?" diye sordu doktor sessizce, "O zaman ölmeyeceksin. Cezanı toprağın altında değil, üstünde çekmeni sağlayacağız."

Olumlu bir tıbbi kanıyı dile getiren bu sözler amacına ulaştı. Hasta anlaşıldığını hissetti. Ziyaretçiden odadan çıkmasını rica etti, doktora zatürrenin kocasına ihanet ettiği yerde başına geldiğini söyledi (kocası kadından uzaklaşmıştı artık ve bir savaş esiriydi); hastalık ve ölüm de cezayı temsil ediyordu. Bu itirafın hemen ertesinde klinik tabloda hayret verici bir değişiklik oldu: Hastanın fizyonomisindeki tedirgin bakış kayboldu, nabzı güçlendi ve daha rahatladı, soluğu derinleşti ve sessizleşti, morarma geriledi. Bir iki saat sonra sabah kahvesini neşeyle yudumlayacak kadar iyileşmişti. Dikkat çekici bir olay olmaksızın iyileşme devam etti.[44]

Hayal Kırıklıklarının Giderilmesi Yoluyla İyileşme

Hastalık etiyolojisinde hüsranla sonuçlanmış dileklerin rolü ezelden beri bilinir. "Kırılan umut kalbi hasta eder ama gerçekleşen dilek bir hayat ağacıdır." (Mezmurlar XIII, 12) Bir Maori atasözü şöyle der: "İnsanın kalbinde bir tatminsizlik kuyusu vardır, küskünlük ve tedirginlik bundan ileri gelir."[45]

Yüzyıllar boyunca, tıbbi ders kitaplarında bugün büyük ölçüde unutulmuş iki durumun betimlemesi yer almıştır: Memleket hasreti ve aşk acısı. Nostalji de denilen birincisini askerler ya da ülkelerinden ayrılmış bireyler yaşardı; evlerini özler, durmadan orayı hayal eder, başka bir şey düşünemez ve memleketlerine dönmezlerse sıklıkla ölürlerdi, dönerlerse hızlı ve dikkat çekici bir iyileşme yaşarlardı.[46] Aşk acısı, ümitsizce âşık olan genç erkekler ya da kadınlarda gözlenmiştir. Sevgilerinin (genellikle sır tutulan) nesnesiyle birleşmezlerse yavaş yavaş silinip gider ve ölürler. On dokuzuncu yüzyıl psikiyatrisi bu rahatsızlıkları sınıflandırmasından çıkarmıştı, hastalıklarda psikolojik bir etken olarak hayal kırıklığına uğramış dileklere fazla önem atfedilmezdi. Dinamik psikiyatri bunların anlamını yeniden vurguladı, ilkel tıp da zaman zaman bu anlamı gayet iyi anlamıştı.

Fransız Cizvitler on yedinci yüzyılda kuzeydoğu Amerika'daki yerliler arasında misyonerlik faaliyetine başladıklarında Huronlar ve Iroquoiların, bireyin rüyalarında ifadesini bulan dileklerinin doyuma ulaşmasına verilen önemi görünce hayret etmişlerdi. "Bir insana rüyasının konusunu vermemek zalimlik, daha doğrusu cinayet sayılıyordu; çünkü böyle bir reddediş ölümüne yol açabilirdi" diye yazmıştı bir Cizvit rahibi.[47] Dolayısıyla bir insana rüyasında gördüğü şeyi vermek ya da onun rüyasında gördüğü eylemi gerçekleştirmesine izin vermek kutsal bir görevdir; birey zaten hastalanmışsa daha da kutsaldır. Böyle bir durumda, hiçbir şey hasta kişiyi rüyalarında açıklanan kalbinin arzusunun gerçekleştirilmesi dışında kurtarmaz.

---

44 H. Aldenhoven, "Klinischer Beitrag zur Frage der Todesahnungen", *Psychotherapie*, II (1957), ss. 55-59.

45 Aktaran G. Blake-Palmer, "Maori Attitudes to Sickness" içinde, *The Medical Journal of Australia*, XLIII, No. 2 (1956), ss. 401-405.

46 Fritz Ernst, Vom Heimweh, Zürih: Fretz & Wasmuth, 1949; M. Bachet, "Etude sur les états de nostalgie", *Annales Médico-Psychologiques*, CVIII, No. 1 (1950), 559-587; No. 2, ss. 11-34.

47 Father (Rahip) Raguenau, *The Jesuit Relations and Allied Documents*, XLII, Cleveland: Burrows Brothers Co., 1899, s. 164.

Cizvit misyonerlerinden biri olan Peder Raguenau, Huronların bu konudaki inançları ve pratiklerini mükemmel bir biçimde anlatmıştır.[48] Huronlar hastalıkların nedenlerini üçe ayırıyordu: Doğal nedenler, büyücülük, dileklerin gerçekleştirilmemesi. Gerçekleştirilmemiş dileklerin bazılarını birey biliyordu; *ondinnonk* denilen diğerleri bilinmiyordu ama rüyalarında bireye açıklanabilirdi. Ancak bu rüyalar unutulabiliyordu, ayrıca bazı dilekler rüyalarda bile belirmiyordu. *Saokata* denilen falcılar bir kavanoz dolusu suya bakarak bilinçdışı dilekleri belirleyebiliyordu. Hasta ölümcül hastaysa falcılar hastanın dileklerinin nesnesini elde etmenin imkânsız olduğunu açıklıyordu. İyileşme şansı varsa falcılar hastanın güya arzuladığı nesneleri sayarlardı ve bir "rüyalar bayramı" düzenlenirdi. Grup içinde nesneler toplanır ve bunlar dansların yapıldığı, halkın başka biçimlerde eğlendiği bir ziyafette hastaya verilirdi. Bu nesnelerin bağışlayan kişiye geri verilmesi söz konusu değildi. Dolayısıyla hasta bütün dilekleri gerçekleşmiş olarak hastalıktan iyileşmekle kalmaz, kimi zaman zengin bir adam da olurdu. Öte yandan bağış yapan bazı kişiler hastalanabilir ve kayıplarının telafi edilmesini rüyalarında görebilirdi. Dolayısıyla "rüyalar bayramı" terapi, halk eğlencesi ve mülk değiş tokuşunun bir bileşimiydi.

Başka anlatılarda Cizvit rahipleri rüyalar bayramını rüya görenlerin bağırarak, başkalarını tehdit ederek, onları rüyalarını tahmin etmeye ve doğru tahmin edinceye dek bir eşyanın ardından diğerini vermeye zorlayarak oradan oraya koşturduğu kolektif bir çılgınlık hâli olarak tanımlamıştır.

Sembolik gerçekleştirme denilebilecek vakalar da söz konusuydu: Bir Cizvit rahibi rüyalar bayramı günü bir Iroquois topluluğunu ziyaret etmişti. Iroquois topluluğundan biri rüyasında bir Fransız'ı öldürdüğünü gördüğü gerekçesiyle onu öldürmek istedi ama adama Fransız'ın ceketi verildi, ona bunu yeterince iyi bir muadil olarak gördü.[49] Başka bir hikâyede ağır hasta olan bir kadın anlatılır. Topluluktan biri rüyasında kadının, ailesi yirmi adet geyik kafasıyla bir ziyafet hazırlarsa iyileşeceğini görmüştü, yılın o vaktinde gerçekleştirilmesi güç bir şeydi. Bir rüya yorumcusu yerinde bir kararla, yirmi geyik kafasının yerine yirmi somun ekmek getirilebileceğini söyledi.[50]

Bu tür bir terapiyi biz düşünülemez bulabiliriz: Kim bir hastayı, dilediği her şeyi vererek tedavi eder ki? Ne var ki arzuların tatmin edilmesinin iyileştirici etkileri bugün belki de hafife alınmaktadır. İyi talih kimi zaman terapist rolü oynayabilir.

François Magendie'nin biyografisinde tarihsel bir örnek gösterilmiştir (1783–1855). Magendie yirmi bir ile yirmi iki yaşları arasında tıp eğitimi alırken tam bir yoksulluk içinde yaşıyordu ve neredeyse açlık çekiyordu; hastalanmış, bunalıma girmişti, hayattan iğreniyordu. Bu noktada, hiç beklenmedik bir biçimde bir avukat onu ziyarete geldi ve kendisine 20.000 frank miras kaldığını haber verdi; o zamanlar bu hatırı sayılır bir meblağdı. Magendie derhâl iyileşti. İyi atlar ve cins köpeklerle dolu bir ahır kurdu, öyle gösterişli bir hayat sürdü ki bir yıl sonra hiç parası kalmamıştı; sadece muhteşem bir dönemin hatırası kalmıştı. Magendie daha sonra tıp çalışmalarına geri döndü ve büyük bir fizyolog oldu.

Magendie'nin Fransız Devrimi sırasında servetini yitiren zengin bir aileden geldiğini hatırlarsak bu vakanın psikodinamiği anlaşılır bir hâl alır. Magendie'nin Rousseau hayranı olan

---

48 Father Raguenau, *The Jesuit Relations* içinde, XXXIII (1898), 188-208. Bu anlatının ilginçliğini Mark D. Altschule göstermiştir, *Roots of Modern Psychiatry*, New York: Grune & Stratton Inc., 1957.

49 Raguenau, *The Jesuit Relations*, XLII (1899), ss. 158-160.

50 Raguenau, *The Jesuit Relations*, VIII (1897), ss. 260-262.

babası onu biraz disiplinsiz bir biçimde yetiştirmişti. Bu nedenle genç Magendie hem hayal kırıklığına uğramıştı hem de hayal kırıklığına tahammül edemiyordu. Bir Iroquois için rüyalar bayramı ne demekse, Magendie için de safkan atları ve köpekleri o demekti.[51]

Hüsrana uğramış arzuların tatmin edilmesinin, bazı cin çıkarma ayinleri ve terapi edici bazı yöntemlerde belirleyici bir rol oynaması muhtemeldir. Bruno Lewin cinsel arzuların bir vekil aracılığıyla tatmin edilmesinin Mısır'daki *Zar*'ın terapi başarısını açıklayabileceğini göstermiştir.

Zar ayini Mısır'da toplumun alt sınıflarında nevrotik ve histerik kadınların tedavi edilmesi için gerçekleştirilir. Ayini *kudya* denilen bir kadın, şarkı söyleyen, dans eden ve davul ile tambur çalan üç kadının yardımıyla gerçekleştirir. Ayine yalnızca kadınlar katılır. Çeşitli törenlerin ardından hasta bir gelinlik giydirilerek odaya alınır. Bir hayvan kurban edilir, tütsü yakılır, soyulan hastaya beyaz bir gömlek giydirilir. *Kudya* transa girmiş gibi dans etmeye başlar, hareketleri giderek daha çılgın bir hâl alır, sonunda takatsiz kalıp yere düşer. Bir süre sonra müzik yeniden başlar, ağırdan hafif hafif; *kudya* aşığı olduğu sanılan cini çağırır. Müzik ve dans yine çılgın bir hâl alır, *kudya* kendinden geçerek orjimsi hareketlerle kendisini hayali aşığına teslim eder ve bir kez daha yere düşer, diğer cinleri çağırır. Hasta bu çılgın dansta *kudya*'ya katılır, diğer kadınlar da katılır, nihayetinde hepsi giysilerini çıkarır ve kendilerinden geçerek cinsel olarak cinlerin tasallutuna uğrarlar. Dr. Lewin böyle bir ayinin aslında hastaların büyük bir bölümüne yardımcı olduğunu belirtir. Bazı kadınlar her ay *Zar*'a gider. Çoğu frijittir, mutsuz evlilikler yaşar, *Zar* onlara elde edebilecekleri yegâne cinsel tatmini sunar.[52]

Kimi zaman hüsrana uğramış dilekler ne tasallut edici ne de libidinal dürtülerdir, kendini gerçekleştirme yönünde güdülerdir. Dr. Louis Marc, Haiti'de artan zorluklar ve tekrarlanan başarısızlıkların stresi altındaki etkin ve hırslı bireylerde ortaya çıkardığı paranoyak tepkileri betimler.[53] Bu gibi insanlar zulme uğramış gibi hisseder ve buna karşılık başkalarını rahatsız edip onlara bela olmaya başlar. Haiti'deki kolektif tutum dikkate değerdir; hasta duygusal yakınlık gösterilen bir dikkatle dinlenir ve onun yetilerine uygun bir konum aranır. Yansıtmalar giderek azalır ve rahatsız birey topluluğuyla yeniden bütünleşir.

Birçok kişi hayatları sıkıcı ve ilginçlikten uzak olduğu için, kendi aileleri de dâhil olmak üzere tanıdıkları insanlar tarafından dikkate alınmadıkları için hayal kırıklığına uğrar. Madagascar'dan bazı anlatılara göre, terapi yöntemleri doğrudan, hüsrana uğramış bu tür ihtiyaçların giderilmesini amaçlar. Burada iki anlatıyı özetliyoruz:

Le Barbier *Bilo*'yu tanımlamıştır (bu hem hasta hem hastalık hem de terapi ayini anlamına gelen bir sözcüktür): *Bilo* onun söylediğine göre, "en acayip, en tuhaf, en hayali ve iyileştirmesi en kolay hastalıktır." Hastalar sinirli, gürültüye aşırı duyarlı ve sessiz kalamayacak durumda olur. Yerli şifacı, yani *ombiasa* "taç giyme töreni"nin ne zaman yapılacağına karar ve-

---

51 Maurice Genty, "Magendie", P. Busquet ve M. Genty, yayına hazırlayanlar, *Les Biographies médicales*, Paris: Baillière, 1936, IV, ss. 113-144.

52 Bruno Lewin, "Der Zar, ein ägyptischer Tanz zur Austreibung böser Geister bei Geisteskrankheiten, und seine Beziehungen zu Heiltrazzeremonien anderer Völker und der Tanzwut des Mittelalters", *Confinia Psychiatrica*, I (1958), ss. 177-200.

53 Louis Mars, "La Schizophrénie en Haïti", *Bulletin du Bureau d'Ethnologie*, No. 15 (Mart 1958).

rir. Törenin kahramanı "Kral" diye hitap edilen hastanın kendisidir, hastanın ailesi "saray"dır, köylülerse tebası. Ayin günü hastaya güzel giysiler giydirilir, saygı ve hürmet gösterilir. Günde iki kez onun için şarkılar söylenir, danslar edilir, eğer isterse hasta da bunlara katılabilir. Bu kutlamalar on beş-yirmi gün devam eder, hasta iyileşinceye kadar. Sonra bir öküz kurban edilir ve Bilo öküzün kanını içer.[54]

Madagascar'ın başka bir bölgesinden gelen bir anlatıda, on beş gün süren şarkı ve dansların ardından uygulama Bilo'nun "yükselmesi" ile zirveye tırmanır. Yaklaşık 2,5 metre yükseklikte bir platform dikilir, hasta bunun üstüne yerleştirilir ve ayak ucuna küçük bir heykel konur; bir adak işlemi gerçekleştirilir, hasta yıkanır ve önüne yemek konur, hasta yemeği bu yükseltilmiş platformda yer.[55]

Hastanın "ego"sunun (bu sözcüğün konuşma dilindeki anlamıyla) iki koca hafta boyunca kral gibi ağırlanıp el üstünde tutulduktan, ardından bir platformun üstüne çıkarıldıktan sonra şişmiş olması gayet anlaşılır bir şeydir. *Bilo* tedavisinin genellikle başarılı olduğunun bildirilmesi şaşırtıcı değildir.[56] Janet mucizevi tedaviler hakkında yaptığı bir çalışmada bu şekilde tedavi edilmiş hastaların birçoğunun toplumsal tanınma ve kabulden yoksun oldukları için hasta olduklarını vurgulamıştır.[57] Onlar için, saygınlıklarının ve toplumsal açıdan gördükleri itibarın aniden artması mucizevi bir tedavi olmuştu.

Törensel Şifacılık

Modern bilimsel tedaviler ile ilkel şifacılık arasındaki temel farklardan biri, ilkinin olgulara bağlı bir gerçek olması, ikincisinin ise genellikle bir tören olarak gerçekleşmesidir. Bu şimdiye dek tartıştığımız bütün yöntemler için de geçerlidir. Bazı vakalarda, törenlerin şifa verme uygulamasının ikincil bir unsuru olmak şöyle dursun, terapi eden başlıca etken olduğu görülebilir.

Birçok törensel şifa verme biçimi vardır. Hocart bazı şifa verme törenlerinin eski inisiyasyon törenleri (ya da onların bir bölümü) olduğunu, inisiyasyon töreni olarak devri geçmiş olsa da şifa verme yöntemi olarak yeni bir anlam kazandıklarını göstermiştir.[58] Kimi zaman şifa verme töreni en baştaki (patojenik, hastalığın kökenindeki) travmanın bir biçimde yeniden canlandırılmasıdır. Kimi zaman kabilenin büyük mitlerinin, örneğin dünyanın yaratılmasının ya da tanrıların hikâyelerinin yeniden canlandırılmasıdır.[59] Bir-

---

54 C. le Barbier, "Notes sur le pays des Bara-Imamono", *Bulletin de l'Académie malgache, Nouvelle série,* III (1916-1917), ss.. 63-162.

55 E. Birkeli, "Folklore sakavala recueilli dans la règion de Morondova", *Bulletin de l'Académie malgache, Nouvelle série,* VI (1922-1923), ss. 185-364.

56 Bu tedaviyi teşvik eden bir diğer güçlü etkense, hasta Bilo sonrasında iyileşmezse kendisinin sorumlu tutulması ve kamusal bir kınamanın hedefi haline gelmesi, topluluktan atılabilmesidir. Antropolog Louis Molet yazarın dikkatini bu noktaya çekmiştir.

57 Pierre Janet, *Les Médications psychologiques,* Paris: Alcan, 1919, I, ss. 11-17.

58 A. M. Hocart, *The Life Giving Myth and Other Essays,* New York: Grove Press, Inc., 1954, 20. Bölüm.

59 "Köklere dönüş"ün ve büyük kozmogonik mitleri yeniden canlandırmanın iyileştirici etkisi Mircea Eliade tarafından etraflıca işlenmiştir, *Mythes, rêves et mystères,* Paris: Gallimard, 1957, ss. 48-59.

çok törensel şifa vermede (bu tür canlandırmalar gerçekleştirilse de gerçekleştirilmese de) hasta bir gruba alınır (Zuñi kabilesinde örneğin, bir şifacılar topluluğuna kabul edilir) ya da ait olduğu toplumsal ortamla, aile, klan ya da kabileyle bütünleştirilir. Son olarak tören sırf ritler, kostümler, müzik ve dansların kesin güzelliği nedeniyle etkili olabilir.

California'da yaşayan bir yerli kabilesi Pomo'da *en baştaki travmanın yeniden canlandırılması yoluyla şifa verme* betimlenmiştir. Freeland Pomo'da birkaç farklı doktor bulunduğunu yazar.[60] Bunlardan birine levazım doktoru (ya da şarkı söyleyen doktor) denir, korkutma denilen yöntemi kullanan tek doktor budur. Hastalığın kökeni bilinmiyorsa, semptomları belli değilse, gelişme süreci uzamışsa şifacı hastalığa hasta ile bir ruh arasında yaşanan bir karşılaşmanın neden olduğu sonucuna varır (hastanın hatırlamayabileceği bir olay olabilir). Şifacı aileyle görüşerek, hastanın ilk hastalandığında ne yapmakta olduğunu öğrenir, birlikte ruhun olası niteliğiyle ilgili tahminler yürütürler. Sonra şifacı görüyü olabildiğince benzer bir biçimde yeniden canlandırmaya karar verir. Bir hayalet gibi giyinebilir ya da bir canavar modeli yapabilir. Gerçekçi bir ortam yaratılır, sonra bu sahne aniden hastanın karşısına çıkarılır. Hasta büyük bir korkuyla tepki verirse tahminin doğru olduğu düşünülür. Bu ıstırabı izleyen çöküş hâlinden hastayı kurtarmak için sıradan tedaviler uygulanır. Şifacı daha sonra hastanın zihnini korkudan kurtarmak için onun gözleri önünde hayalet kostümünü çıkarır ya da modeli parçalar. İyileşmenin hızla gerçekleştiği anlatılmıştır.

> Bir hasta hiçbir tedaviye cevap vermeyen kronik bir hastalıktan mustaripti. Aile onun hastalandığında dağlarda avlandığını hatırlıyordu. Şifacı hastanın bir kaynakta bir su canavarı gördüğü tahmininde bulundu. Birkaç eklemi olan büyük bir yılan modeli yaptı; otuz santim genişliğinde, iki metre boyundaydı, iplerle hareket ettirilip çekilebiliyordu; canavar beyaz, kırmızı ve siyaha boyanmıştı. Hasta bu korkutucu görüntüyü görünce öyle büyük bir korkuya kapıldı ki çevresindeki insanlara saldırmaya başladı; altı kişi onu ancak yatıştırabildi, hasta sonunda düşüp bayıldı. Şifacı sonra onu terletti, yıkadı ve ona su içirdi, sonra ona en başta bir su canavarı gördüğünü, canavarın o zamandan beri ona musallat olduğunu söyledi. Adam kısa süre içinde iyileşti.
>
> Başka bir hasta, bir kadın geceleyin korkmuş ve bayılmıştı. O sırada yakında bulunan bir "şarkı doktoru" kadının bir hayalet görmüş olabileceği tahmininde bulundu. Çabucak hayalet kılığına girdi, kadının babasının yardımıyla hastayı korkuttu, sonra da hikâyeyi anlatarak onu rahatlattı. Ertesi gün kadın kendisini yine iyi hissediyordu.

Biz bu tür terapi usullerine psişik şok terapisi ya da psikodrama deriz.

Zuñi'de daha ayrıntılı bir usul bulunur, şifa faaliyeti bir tek adamın yapması gereken bir iş değil, birkaç şifacı topluluğunun, yani toplumlarının tanrılarının amilliği sayesinde tedavilerini gerçekleştirdiklerini ileri süren şifacı gruplarının yaptığı bir iştir. Tören sırasında bu tanrıların şifacıların bedenlerine girdiğine inanılır. Mathilda Stevenson bu toplulukları

---

[60] L. S. Freeland, "Pomo Doctors and Poisoners", *University of California Publications in American Archeology and Ethnology*, XX (1923), ss. 57-73.

ve şifa verme törenlerini ayrıntılı olarak betimlemiştir.[61] Bu törenler gruptan gruba, tanrılarının mitlerine göre fark gösterir.

> Örneğin Mrs. Stevenson topluluklardan birinin boğaz ağrısının tedavisi için gerçekleştirdiği bir töreni anlatmıştır. Topluluğun mensupları gün batımında hastanın odasında toplanmıştı. Hasta zeminin ortasında bir kilim üstünde, "kardeşlik rahibi"nin kollarına uzanmıştı. Topluluğun üç tanrısının maskelerini takıp kostümlerini giymiş üç şifacı çatıdan odaya girdi, önlerinde topluluğun armasını kuşanmış, kutsal bir yemekle dolu bir sepet taşıyan kadın bir topluluk mensubu vardı. "Tanrılar" hastanın etrafında birkaç dans ve başka ayinler gerçekleştirdiler, kutsal polenle onun bedenine çizgiler çektiler. Ayinlerden biri hastanın Büyük Tanrı'nın maskesinin ağzından tükürmesiydi (şifacılar ona bu maskeyi vermişti, sonra geri aldılar). Ayin boyunca bir koro bazı enstrümanlar eşliğinde ilahiler söylemeyi sürdürdü. Uzun bir ayinler dizisinin ardından "tanrılar" ayrıldı. Sonra kardeşlik rahibi hastaya iki kek verdi, hasta bunlardan birini kendisi yiyecek, diğerini de başıboş bir köpeğe verecekti, bunun sonrasında topluluğun diğer mensupları ayrıldı. Hastanın ailesi topluluk mensupları için bir ziyafet hazırlamıştı.

Bu tedavide dikkat çeken birkaç olgu mevcuttur: (1) Tek bir kişi değil, bir şifa topluluğunca gerçekleştirilen kolektif bir tedavidir. (2) Bir psikodramadır: Üç tanrının maskeleri ve giysilerini giyen üç ana şifacıya topluluğun diğer üyeleri yardım etmiş, hasta da bu arada ayinlerde faal bir rol oynamıştır. (3) Dinsel bir terapidir, çünkü tanrılar yakına getirilmiş, mitleri yeniden canlandırılmıştır. (4) Şarkılar, ayinler ve giysilerin muhteşemliğinden ötürü bir "güzellik terapisi"dir. (5) Kısmen hastalık ya da kötülüğün başka bir varlığa aktarılması yoluyla gerçekleşen bir tedavidir. (Boğaz ağrısı başıboş bir köpeğe aktarılmıştır.) (6) Hastanın iyileştikten sonra topluluğa katılması beklenir (bu modern psikiyatrinin yeniden keşfetmeye başladığı bir prosedürdür: Eski alkolikler sıklıkla alkolü bırakma cemiyetlerinin toplantılarına katılır; hastaneden çıkmış akıl hastaları kulüplerde bir araya gelir.)[62]

Törensel şifanın daha da ayrıntılı bir biçimine güzel dokumaları, hoş renkli kum tabloları ve müzikleriyle dikkat çeken bir Amerika yerli kabilesi olan Navaholarda rastlanır. Navahoların son derece ayrıntılı mitolojileri de vardır. Navahoların şifa törenleri Zuñi'nin tersine şifa toplulukları tarafından değil, bir şifacının yönetiminde gerçekleştirilir. Bu ritüel o kadar karmaşıktır ki şifacının dünyanın yaratılışıyla ilgili büyük mitlerin ve Navaho tanrılarının ziyafetlerinin yeniden canlandırıldığı başlıca törenleri, "Dokuz Gün İlahileri"nden birini öğrenmesi birkaç yıl alır.

Bir Navaho sıklıkla kötü bir rüya sonucu, bir hayalet gördüğü sanrısıyla ya da kutsal bir hayvanı rencide etmiş olma korkusuyla anksiyeteli bir depresyona girer. Hasta o kadar hastalanabilir ki kimi zaman ağır bir açlıkla kendi kendisini öldürür. Böyle bir durumda doğru şifacının vaktinde gerçekleştirdiği bir törensel tedavi şaşırtıcı derecede etkili ve hızlı bir sonuç verebilir.

---

61 Mathilda C. Stevenson, "The Zuni Indians: Their Mythology, Esoteric Fraternities and Ceremonials", *Annual Report of the Bureau of American Ethnology*, XXIII, Washington: Smithsonian Institution, 1901-1902, 3-608.

62 *A.g.e.*

Laura Adams Armer 1928'de böyle bir vakanın dikkat çekici bir örneğini gözlemleyip filme çekmiştir. Muhterem Oskar Pfister, *Imago* dergisinde bu tedavinin resimli bir anlatısını sunmuş, bir de psikanalitik bir yorum eklemişti.[63]

> Elli yaşlarındaki hasta, rüyasında çocuklarını ölü görmüştü. Bu onu o kadar üzmüştü ki ağır bir depresyona girdi. Birkaç hafta sonra bir yıldız falcısına danışıldı. Falcı transa girdi, yıldızlara baktı ve bir ayı gördü, sonra hastaya "Dağ İlahisi'ni söyleyebilen bir şarkıcı bul, çünkü onu bulamazsan kesinlikle öleceksin." dedi. Şarkıcı bulundu ve hastaya şöyle dedi: "Sen küçük bir çocukken hasta ya da ölü bir ayı görmüşsün ya da annen sen doğmadan önce ölü bir ayı görmüş. O ayı kutsaldı, şimdi gönlünün alınması gerekiyor." Bunu yapabilmek için Dokuz Gün İlahileri'nden biri Dağ İlahisi'nin Eril Biçimi söylenmeliydi.
>
> İki kulübe yapıldı: Biri "şarkı evi", yani hasta için "şifa locası"ydı, diğeriyse karısı ve çocukları içindi. Klandaki bütün kardeşler gelip dokuz günlük tedaviye yardımcı oldu, ailenin kadınları da yemek pişirme ve hizmet etmeye yardımcı oldu. Hasta, şifacı ve diğer erkekler buhar banyoları almaya, arınma ayinleri gerçekleştirmeye başladılar.
>
> Bu dokuz gün boyunca gerçekleştirilen ayinler, törenler, söylenen şarkılar o kadar karmaşıktır ki tek bir töreni bile ayrıntılı olarak anlatmak için bir kitap yazmak gerekir. (Washington Matthews Gece İlahisi hakkında bir monograf yazmıştı.)[64] Altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu günlerde tıp loncasında bir düzine adam toplandı, şifacının yönetiminde renkli kumlarla yere güzel resimler yaptılar. Bu çizimler sanatsal değerleri kadar mitolojik ve sembolik anlamlarıyla da dikkat çekicidir. Şifacı büyülü jestler ve şarkılarla bu ayinlere eşlik etti. Her gün, tören sonrasında resim bozuldu, renkli kumlar toplanıp hastanın üstünden döküldü. Dokuzuncu günün sonunda yaklaşık iki bin Navaho -erkekler, kadınlar, çocuklar- ailenin etrafında toplanarak Dağ İlahisi'nin kapanış şarkılarını söyledi ve tören neşeli bir dinî dansla son buldu. Bu noktada hasta iyileştirildiğini hissediyordu. İki yıl sonra toplanan bilgiler, tedavinin tam bir başarı sağladığını, hiçbir şekilde yeniden nüksetmediğini belirtiyordu.
>
> Rahip Oskar Pfister bu tedaviyle ilgili yorumlarında psikanalitik bir yorum ileri sürer: Ayı, baba sembolüdür. Bir çocuk olarak hasta babasına karşı ölüm dileğinde bulunmuştu, şimdi de çocuklarının kendisine karşı aynı şeyi hissedeceğinden korkuyordu; çocuklarına karşı bilinçdışı ölüm dileklerinde bulunarak karşılık veriyor ve bu nedenle suçluluk duyuyordu. İki vekil aracılığıyla (yıldız falcısı ve şifacı) babasıyla uzlaşması gerekiyordu, bütün toplulukla ve kabilenin tanrılarıyla da. Dokuz günlük tören zarfında, hasta öncelikle ailesiyle ve klanındaki kardeşleriyle uzlaştı, sonra daha büyük bir grupla, son olarak, son akşam bir bütün olarak kabileyle uzlaştı. Bütün bu barışmalar ve uzlaşmalar bilinçdışı, sembolik bir düzeyde gerçekleşti.

Bu yorum tedaviyi bir parça aydınlatabilir; ne var ki daha fazlası da olmalıdır. Pfister bütün topluluğun yakınlık göstererek yoğun bir biçimde katılmasının kutsal mabetlerdeki bazı dinsel tedavileri hatırlattığını ekler. Ne var ki Navaho'nun şifa törenlerinde hasta sadece topluluk ve tanrılarla uzlaşmaz, bu tedrici uzlaşma kozmogonik ve diğer kutsal mitlerin yeniden canlandırılması sayesinde ortaya çıkarılır. Ayrıca Navaho böyle bir te-

---

63 Oskar Pfister, "Instinktive Psychoanalyse unter den Navaho-Indianern", *Imago*, XVIII, No. 1 (1932), ss. 81-109.

64 Washington Matthews, "The Night Chant, a Navaho Ceremony", *Memoirs of the American Museum of Natural History*, cilt VI; *Anthropology*, cilt V (1902).

daviye içkin olan son derece kültürel performansların ezici bereketi açısından emsalsizdir: Sanat, müzik, şiirler, danslar -modern psikoterapide hiçbir muadilini bulamadığımız bir "güzellik terapisi."

Bu tür şifa törenlerinin Batı dünyasındaki yegâne paraleli, birçoğu Akdeniz bölgesinde serpilip gelişmiş kutsal mabetlerde bulunur. En bilinen mabetlerden biri Lourdes'dadır, burası mekânın, Kaynak ve Mağara'nın etkileyici güzelliğiyle ünlü bir yerdir; törenin görkemi, ayinlerin debdebesi, "çok sayıda insanın gece gündüz devam ettirdiği dualar, öyle ki hava bunlarla yüklenmiş, kaynarmış gibi olurdu."[65] Hacılar ile hastaların giderek daha fazla sayıda insandan oluşan gruplar hâlinde bütünleşmesi herhâlde o kadar fark edilebilir değildi. Ciddi bir bireysel hazırlık sonrasında (günah çıkarma, dualar, vaazlar) hasta meskûn olduğu yerde, kendi kilisesinden bir hacılar grubuna katılır. Sonra birkaç kilise grubu piskoposluktan daha büyük gruplarla birleşir ve ışıltılı bir şevk havasında uzun ve rahatsız bir yolculuk gerçekleştirilir. Lourdes'daki üç günlük konaklama büyük bir kesinlik ile planlanır ve zamanında gerçekleştirilir; hasta kendisini muazzam bir kalabalığın içinde bulur ama hiçbir zaman kaybolduğunu hissetmez ve her zaman iyi bir biçimde bakılır. Her kilise bölgesi, piskoposluk bölgesi ya da ulus kendi bireyselliğini korur. Ama haç törenlerinin zirve noktasında bütün bu ayrımlar erir gider ve hacı kendisinin geçici olarak, sayılamayacak bir çoklukla kaynaştığını hisseder, dinsel coşkuyla kaynaşan tek bir muazzam ruhla birleştiğini duyar. Bu zirve noktasında birkaç tedavinin gerçekleştiği belirtilmiştir, tıpkı Stevenson'ın hastasının Dokuz Gün İlahileri'nin son akşamında tedavi edilmiş olması gibi.

Kuluçka Yoluyla İyileşme

İlkel terapi usulleri sıklıkla o kadar karmaşıktır ki onları sınıflandırmak kolay değildir. Bu durum örneğin kuluçka açısından geçerlidir, bu yöntem başka törensel şifa uygulamaları arasında sınıflandırılabilir, çünkü esas kısmı, kuluçkanın hem öncesinde hem sonrasında çeşitli ayinler ve törenler yapılır. Ne var ki bu yöntemi ayrıca ele almak yerinde olur, çünkü açıktır ki yöntemde başlıca tedavi edici etken kuluçkadır.

Kuluçka "yere yatmak" anlamına gelir: Hastanın bir geceyi bir mağarada yere yatarak geçirmesi gerekir. Sonra bir görü rüyası görecek, bu da onu iyileştirecektir.

Öyle görünüyor ki bu tür terapi en yüksek mükemmelliğe antik Yunan'da, Asklepeia'da, yani tıp tanrılarından biri olan Asklepios (Esculapius) için yapılmış tapınaklarda ulaşmıştır. Ama kökeni daha eskiye uzanıyor olsa gerektir. Antik devirlerde, kuluçka görünüşe bakılırsa kutsal bir mağarada gerçekleştiriliyordu (daha sonraki tarihlerde kutsal mağaranın yerini, Asklepeia'da bir yeraltı odası almıştır). Mağaraların Antik Yunan'da Trophonius kahininin yaptığı gibi büyüsel/dinsel amaçlarla kullanılmasının başka örnekleri de vardır.[66] Burayı ziyaret edenlerin "Unutkanlık Pınarı" ve "Hatıra Pınarı"ndan su içmeyi de kapsayan özel bir

[65] Ruth Cranston, *The Miracle of Lourdes*, New York: McGraw – Hill, Inc., 1955, s. 7.

[66] Pausanias, *Description of Greece*, IV, Kitap 9, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, The Loeb Classical Library, 1955, Bölüm 39, ss. 347-355.

hazırlıktan geçmesi gerekiyordu. Mağarada korkutucu görüler görüyorlardı, çıktıklarında korkudan çarpılmış bir hâlde olurlardı. Rahipler daha sonra ziyaretçileri gördüklerini anlatabilsinler diye "Hatıra Koltuğu"na oturturlardı. Asklepeia'daki gizemli törenler de aynı huşuyla çevrelenmişti, bu törenlerde de aynı şekilde ayrıntılı hazırlıklar yapılır, aynı gizemli yer altı olayları olur, aynı şekilde bir kehanet almak beklenirdi; Asklepeia'da bir rüya biçiminde iyileştirici bir kehanet alınırdı.

Elimizde kayıtları bulunan birçok Asklepios tapınağı arasında en tanınanlar Epidauros, Pergamon ve Kos'tur.[67] Antik yazarların anlatılarından ve modern arkeolojik araştırmalardan öğrendiğimiz kadarıyla Asklepios tapınağı önemli bir kurumdu. Hastalar çok uzaklardan gelerek bu kutsal yerlerde şifa ararlardı. Maalesef onların kullandığı yöntemlerin büyük bir bölümünü bilmiyoruz, örneğin dairesel bir labirentin anlamı ve kullanım biçimi hakkında bilgiye sahip değiliz ya da birkaç Asklepios tapınağının yıkıntıları arasında bulunan *tholos*'un.

Birçok Asklepios'un güzel mekânlarının, yolculuğun, bekleme süresinin, muhteşem devalarla ilgili söylentilerin, bunların hepsinin hastayı etkilediğini söyleyebiliriz. Hasta tapınağa kabul edilmeden önce belli bir hazırlıktan, oruç tutma, kutsal kaynakların suyunu içme ve çeşitli törenleri içeren bir arınmadan geçiyordu. Tedavinin başlıca özelliği kuluçkaydı, yani tapınakta uyumak. Hastaya mor şeritlerle süslü özel bir elbise giydiriliyor, kimi zaman da başına bir taç takılıyordu. Geceyi geçirmek zorunda olduğu kutsal yer, *abaton* denilen bir yeraltı mekânıydı. Buranın duvarları burada gerçekleşmiş mucizeleri anlatan yazıtlarla kaplıydı. En erken tarihlerde hastanın yere yatması gerekirdi ama daha sonra bu uygulama *kline* denilen bir kanepenin üzerine yatma hâlini aldı. Bugünkü analitik kanepenin tersine *kline*'nin amacı uyumak ve rüya görmekti.

Hasta *abaton*'da geçirdiği gece boyunca, "serap" (apparition) görebilir, bir kehanet alabilir ya da rüyalar görebilirdi.

"Apparition" hastanın uyanıkken, bir Tanrı figürü görmesi anlamına gelir, çoğu kez bu tanrı sesini çıkarmadan duran ya da hastaya bir mesaj getirmiş olan Asklepios olurdu; hasta sesler duyabilir, bir rüzgâr estiğini hissedebilir ya da kör edici bir ışık görebilirdi. Bu tezahürler yaygın bir biçimde tartışılmış ve uyuşturucu kullanımı, hipnoz ya da rahiplerin kuruntusu gibi farklı şeylere bağlanmıştır. Bir "kehanet" hastanın bir tanrı ya da bir rahip tarafından kendisine talimatlar verildiği bir rüya gördüğü anlamına geliyordu. "Görü" hastaya kısa süre sonra gerçekleşecek bir olayın önceden haber verildiği bir rüyaydı. "Tam bir rüya" *kendi başına* tedaviyi sağlayacak özel bir tür rüyaydı. İçerdiği tavsiyenin ortaya çıkarılması için yorum gerektiren bir rüya değildi; hasta sadece rüya görüyordu ve bunun üstüne hastalık kayboluyordu! Açıktır ki bu zamanımızda hiçbir eşdeğeri olmayan ve daha fazla dikkate layık bir psikoterapi türüdür. Jungcu analist C. A. Meier bu olguları araştırdığı incelemesinde Mesmer'in öğrencisi Kieser'in de benzer bir kavramdan bahsettiğini söyler: "Hastalığın içsel hissi kişileştirildiğinde ve kendisini sembollerle ifade ettiğinde iyileşme gerçekleşebilir."[68]

---

67 Emma J. Edelstein ve Ludwig Edelstein, *Asclepius, A Collection and Interpretation of the Testimonies*, iki cilt Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1945. Karl Kerenyi, *Der göttliche Arzt*, Basel: Ciba Gesellschaft, 1948.

68 C. A. Meier, *Antike Inkubation und moderne Psychotherapie*, Zürih: Rascher-Verlag, 1949, ss. 59-65.

Hipnozla İyileşme

İlkel tıpta hipnozun terapi amacıyla ne ölçüde kullanıldığı ya da kullanılıyor olduğu toplanan verilerin hacmine rağmen hâlâ tartışmalı bir meseledir.[69] Hipnotik ya da yarı hipnotik hâller hiç kuşkusuz ilkel şifa uygulamalarının birçoğunda hastalarda ortaya çıkmıştır. Bastian, Guyana'daki deneyimini anlatırken hoş bir hipnotik hâle girdiğini açıkça belirtir. Ne var ki bu tür vakalarda hipnotik hâlin ne ölçüde gönüllü olarak şifacılar tarafından ortaya çıkarıldığı, uygulamanın tamamının bir yan etkisi olup olmadığı belli değildir.

Ne olursa olsun, Avustralyalı şifacıların inisiyasyonunu çevreleyen törenlerde görüldüğü gibi, bazı şifacıların hipnozu bilinçli ve amaçlı olarak kullanabildiğine kuşku yoktur. Bu şifacıların sahip oldukları iddia edilen mucizevi güçlerle ilgili betimlemelere getirilebilecek olası bir açıklama bu olabilir. Bu betimlemeler kıtanın her yerinde, en uzak bölgelerinde bile benzerlik gösterir. Elkin'e göre, Avustralyalı şifacılar son inisiyasyon sırasında bedenlerinin açıldığını, organlarının alındığını, yerlerine başka organlar konduğunu, kesiklerin hiçbir iz bırakmaksızın iyileştiğini söyler ağız birliğiyle.[70] Bu şifacıların büyülü bir bağ görüleri gibi, kolektif sanrılar yaratabildiği de söylenmiştir. Elkin'in açıklamaları, parapsikoloji eğitimi almış bir araştırmacı olan R. Rose tarafından da doğrulanmıştır.[71] Bu sanrılar Tibet'ten bildirilen sanrılara çarpıcı bir benzerlik gösteriyordu, Elkin de bu sebepten ötürü Avustralyalılar ile Tibetlilerin gizli bilgilerini ortak bir kaynaktan aldığı varsayımında bulunur.

Bu olgular şifacılar arasında hipnozun bilindiğini işaret ediyormuş gibi görünse de hipnozun terapi amacıyla bilinçli olarak kullanıldığını kesin olarak ima ettikleri söylenemez. Modern hipnotik uygulamaya en yakın örnek M.S. üçüncü yüzyıldan kalma bir Mısır papirüsünde yer almaktadır ve Brugsch tarafından yayınlanmıştır.[72] Bu belgede küçük bir çocukta, bakışlarını ışıklı bir nesneye sabitlemesi yoluyla hipnozun nasıl başlatıldığı, çocuğun trans hâlindeyken görüp duydukları anlatılmaktadır. Bu, hipnozun sadece bir durugörü[73] yaratma aracı olarak kullanıldığını, terapi aygıtı olmadığını gösterecektir. Trophonius'un mağarasındaki korkutucu görülerin ve Asklepeia'daki iyileştirici görülerin hipnotik nitelik taşıdığı ileri sürülmüştür; bu gayet mümkündür ama elimizde bu yönde kanıt yoktur

Büyüyle Şifa Verme

Buraya dek incelediğimiz şifa verme uygulamalarının birçoğuna büyülü denmiştir ya da birçoğu bazı büyü unsurları içermektedir; ama büyü tıptan daha geniş bir alanı kapsar.

---

69 Otto Stoll, *Suggestion und Hypnotismus in der Völkerpsychologie,* İkinci basım, Leipzig: Von Weit & Co., 1904.

70 A. P. Elkin, *Aboriginal Men of High Degree,* Sidney: Australasian Publishing Co., 1945.

71 Ronald Rose, *Living Magic. The Realities Underlying the Psychical Practices and Beliefs of Australian Aborigines* New York: Rand McNally & Co., 1956.

72 Heinrich Brugsch, *Aus dem Morgenlande,* Leipzig: Ph. Reclam jun., Universal-Bibliothek, 1893, No. 3151-52, ss. 43-53.

73 Duru görü (clairvoyance): Canlı ve cansız nesnelerin, olayların beş duyunun yardımı olmaksızın algılanması (ç.n.)

Büyü en iyi biçimde insanın doğa üzerinde güç sahibi olmasına yönelik yetersiz bir teknik ve hatalı bir bilim beklentisi olarak tanımlanabilir.[74][75] Büyücü, modern insanın yeterli bilimsel yollardan elde edebildiği şeylerin tamamını, teknikmiş gibi görünen bir teknikle elde etme girişiminde bulunur. Ama bilim "tarafsız" iken, iyi ve kötü amaçlarla kullanılabiliyorken, büyü genellikle güçlü bir biçimde "kötü" ya da "iyi" ("kara" ya da "ak") diye ayrılır. "Kara" büyünün hastalık yarattığı, "ak" büyünün hastalığı iyileştirdiği ileri sürülür.

Büyü, toplumsal hayatın özelliklerinin maddi dünyaya düzensizce yansıtıldığı bir sistem olarak da tanımlanmıştır.[76] Soyut, sabit ve gayrişahsi evren kanunlarını görmezden gelen büyü, bunların yerine sosyal hayattakilere benzer bir kurallar sistemi geçirir. Doğa kuvvetleri, sosyal talepler ve emirler örnek alınarak oluşturulan sihirler ve ilahi okumalarla çağrılır. Törenler, sosyal törenler örnek alınarak gerçekleştirilir. Bu şekilde büyücü hava durumu, hayvanların doğurganlığı, ekinin bereketi gibi doğa kuvvetleri üstünde kontrol sahibi olabilir ve hastalık yaratıp iyileştirebilir.

Büyü denilen ilkel tıp uygulamaları birkaç alt gruba ayrılabilecek heterojen bir grup oluşturur.

1. Kimi zaman etkili uyuşturucular ya da zehirler akılcı (ama üstü örtülü) bir biçimde kullanılır, çoğu büyülü madde muhtemelen plasebo etkisi gösterse bile.
2. Duru görü ve telepati gibi parapsikolojik güçler zaman zaman kullanılabilir.
3. Zaman zaman hipnotik tezahürlerin de bir rolü olur.
4. Hilelere ve aldatmacalara hiç kuşkusuz çok başvurulur.
5. Telkin, büyü uygulamasında açık ara en önemli etkendir. Bir büyü uygulaması aslında amacına, ona boyun eğen birey etkisine sıkı sıkıya inandığı, büyücü kendi gücüne inandığı ve bütün topluluk büyü sanatının varlığına ve etkisine bu sanat toplumsal bütünlük için gerekli görüldüğünden ötürü inandığı için ulaşır.[77]

İlkel toplumların hepsinde büyü inancı mevcuttur. Bu inanç medeni halklar arasında (çoğunlukla cadılık adı altında) nispeten yakın bir tarihe kadar varlığını sürdürmüş, ancak bilimin etkisiyle gerilemiştir. İlkel nüfuslarda büyüye atfedilen güç, hatta her şeye kadirlik, büyü yoluyla bir insanı öldürmenin ve o insanı son anda karşı büyüyle ölümden kurtarmanın mümkün olduğu inancının yaygın olmasında görülür. Bu aslında batıl bir inanç olmaktan öteye geçer ve Avustralya ile Melanezya gibi dünyanın bazı bölgelerinde bu yönde birçok güvenilir haber mevcuttur.

Diğer yazarlardan H. Basedow orta Avustralya'da bir insanın bazı törenler ve ruh çağırma ayinleriyle birlikte kullanılan bir "işaret sopası" ya da "işaret kemiği" yoluyla nasıl öldürülebileceğini betimler. Kurbanın ölümü birkaç saat içinde gerçekleşir:

---

74 Marcel Mauss et H. Hubert, "Esquisse d'une théorie générale de la magie", *L'année Sociologique*, cilt VII (1902-1903).

75 J. G. Frazer, *The Golden Bough*, cilt I, *The Magic Art and the Evolution of Kings*, Üçüncü basım, Londra: Macmillan, 1911.

76 Louis Weber, *Le Rythme du progrès*, Paris: Alcan, 1913.

77 Bu gibi olaylarda toplu telkinin rolü Marcel Mauss tarafından gayet güzel örneklenmiştir, karş., not 70; ayrıca bkz. Claude Lévi-Strauss, "Le Sorcier et sa magie", *Les Temps Modernes*, IV, No. 41 (Mart 1949), ss. 121-138.

> Bir insanın bir düşman tarafından "kemiklendiğini" fark etmesi gerçekten de acınacak bir görüntüdür. Kişi dehşet içinde kalakalır, gözleri hain kemikleyicinin üstündedir, ellerini bedenine aktığını hayal ettiği ölümcül nesneyi engellemek istermiş gibi kaldırmıştır. Yanakları solar, gözleri camsı bir hâl alır, yüzündeki ifade korkunç bir biçimde çarpılır, felç inen bir insanın yüzü gibi. Bağıracak olur ama genellikle sesi gırtlağında boğulur, insan ancak dudaklarının öne doğru geldiğini görebilir. Bedeni sarsılmaya, kasları istemsizce hareket etmeye başlar. Geri geri adım atar ve yere düşer, kısa bir süreliğine baygınlık geçiriyormuş gibi görünür ama çok geçmeden ölümcül bir ıstırap çekiyormuş gibi kıvranmaya, elleriyle yüzünü kapatarak inlemeye başlar. Bir süre sonra kendisini toplar ve kulübesine doğru sürünür. Ondan sonra hastalanır ve huysuzlanır, yemek yemeye yanaşmaz, kabilenin gündelik işlerinden uzak durur. Nangarri, yani şifacının yönetiminde karşı büyü biçiminde imdadına koşulmadıkça ölümü nispeten kısa bir süre içinde gerçekleşir.[78]

Hastayı kurtarmak için çağrılan Nangarri birkaç akrabanın kalmasına izin verir. Nangarri büyülü sözler söyler, kötülüğün bulunduğu ileri sürülen yeri belirler, onu ağızdan emme yoluyla çıkarır ve aileye gösterir.

> Etki hayret vericidir. O ana kadar ölüm yolunda olan sefil durumdaki hasta başını kaldırır ve Nangarri'nin tuttuğu nesneye hayretle bakar, bütün ciddiyetiyle bu nesnenin kendi bedeninden çıkarıldığını hayal etmektedir. Gerçekliğinden tatmin olunca kalkıp oturabilir bile ve biraz su içmek ister. Kriz sona ermiştir, hastanın iyileşmesi hızlı ve eksiksiz olur. Nangarri'nin müdahalesi olmasa, "kemiklenmiş" kişi kesinkes ölmekten korkardı; ama kabilenin kabul ettiği ve tanıdığı bir otorite tarafından şikâyetin nedeni olduğu ileri sürülen somut bir nesneyi görmesi hasta için iyileşme anlamına gelir ve bu nesnenin çıkarılması da yeni bir hayat soluğu gibidir. Bir yerlinin kabilenin şifacısının büyü güçlerine duyduğu örtük inanç, daha kültürlü toplulukların inancı iyileştiren tılmizlerinin kayda geçtiği her şeyi geride bırakan tedavilere ulaşılmasını sağlar.[79]

Bu tür örnekler büyü tıbbının anlamını kavramamıza yardımcı olur. Bir büyücü kolektif telkin yoluyla, kurbanının akut psikojenik ölümüne neden olma, sonra onu çabucak ölümün eşiğinden geri getirme yetisine sahipse telkin edilen çok sayıda semptom ve hastalığı ortaya çıkarma ve onları iyileştirme yetisine de sahiptir. Büyü kurbanı olduklarına *inanan* ya da *bundan kuşkulanan* birçok hasta kişiyi de iyileştirebilmesi gerekir. Bu gibi durumlarda daha başka büyülü uygulamalara başvurulur: Kişiye büyü yapılıp yapılmadığının belirlenmesi, yapılmışsa kimin yaptığının ortaya çıkarılması sıklıkla bir uzmana, falcıya verilen bir görevdir.

Büyüyle şifa verme dolayısıyla iki ana uygulamaya ayrılabilir. İlki karşı büyüdür. Kara büyünün neden olduğu sanılan bir hastalık nedenin ortadan kaldırılmasıyla iyileştirilir. Bu ya varsayılan büyücünün öldürülmesi ya da yaptığı büyüye karşı büyü yapılması anlamına gelir. Bir başka karşı büyü uygulaması ise muskalar ya da başka yollardan büyü eylemlerinin önlenmesidir. İkinci uygulama, hastalığın tedavisi için ona büyünün neden olduğunu ima etmeksizin doğrudan büyü uygulamaktır.

---

78 Herbert Basedow, *The Australian Aboriginal,* Adelaide: F. W. Preece and Sons, 1925, ss. 174-182.

79 *A.g.e.*

Birçok büyücü tipi ve sayılamayacak kadar çok büyü ve karşı büyü uygulaması vardır. Bunların büyük bölümü hâlâ medeni ülkelerin halk tıbbında varlığını sürdürür. Büyü tıbbının sistematik bir araştırması hiç kuşkusuz, telkin ve kendi kendine telkin dediğimiz bu tezahürleri daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

İlkel Tıpta Akılcı Terapiler

Sıklıkla, ilkel tıbbın akıl dışı ve fantastik olanın alanına ait olduğu varsayılmıştır. Şifacının esasen ağır ve olağandışı hastalıklarla uğraştığını, alan dışından doktorlar diyebileceğimiz, önemsiz ya da açıkça fiziksel hastalıklarla ilgilenen başka insanlar bulunduğunu unutmamamız gerekir. Bartels'in gösterdiği üzere, ilkel tıbbın hatırı sayılır bir bölümü, banyolar ve terleme evleri, masaj, temel cerrahi ve ilaçlar gibi ampirik tıbbın daha önceki bir aşamasını temsil eder. Modern farmakolojinin en etkin ilaçlarının büyük bölümünün ilkel tıptan türediği gayet iyi bilinmektedir. Bazı nüfuslar bu akılcı ve ampirik terapi biçimini geliştirip diğerlerinden daha yüksek bir seviyeye çıkarmıştır. Akılcı ilkel tıpla ilgili en iyi araştırmalardan birini Liberya'da Mano kabilesinde yaşayan G. W. Harley yapmıştır.[80] Harley yaklaşık yüz rahatsızlık sayar, bunların sadece on beş tanesi büyü ya da başka akıl dışı yöntemlerle tedavi ediliyordu. Şifacılar demleyerek, kaynatarak ve başka biçimlerde iki yüzden fazla bitki kullanıyordu.

Uganda'da, 1884'te misyonerlik çalışması yapmış genç bir doktor olan R. W. Felkin 1879'da, o zamanlar Bunyoro Krallığı'nın bir parçası olan Katura'da tanık olduğu bir sezaryan ameliyatının hikâyesini yayınlamıştır.[81] Bu betimleme hatırı sayılır bir kuşku doğurmuştu. Ne var ki son dönemde yapılan araştırmalar Bunyoro krallığında tıbbın başka büyük başarılar kazandığını da göstermiştir. Davies'in belirtmiş olduğu üzere bazı yerel dehalar açıkça "büyü dünyasını deneysel bilimin yönettiği dünyadan ayıran Rubicon'u aşmıştı."[82]

Akıl hastalıklarının tedavisiyle ilgili olarak aynı şey, Lapland'da yerli bir şifacının kullandığı, etnolog J. Qvistad'ın haber verdiği yöntemler için de söylenebilir.[83] Bu şifacı bir akıl hastası için genel bir hayat kuralı getiriyordu: Alkollü içkilerden, tütün ve kahveden uzak durma; erken yatıp erken kalkma; hafif işlerle meşgul olma. Birinin, izlendiği izlenimi yaratmaksızın hastaya sürekli bakarak olması gerekiyordu. Hasta hiç ilaç almayacaktı ama günde iki kez yıkanacaktı; sabahları denizde, geceleri tatlı suda. Saldırganlaştığında bağlanmayacaktı, bilakis yaralayıcı olabilecek bütün nesnelerin kaldırıldığı bir odaya konacaktı. Birine saldırırsa çıplak bedenine yapraksız bir dalla vurulacaktı; onunla kesin bir dille konuşulması ve korku gösterilmemesi gerekirdi. Laplandlı bu şifacının zihinsel olarak rahatsız birçok hastayı iyileştirdiği söyleniyordu.

---

80 G. W. Harley, *Native African Medicine*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1941.

81 R. W. Felkin, "Notes on Labour in Central Africa", *Edinburgh Medical Journal*, XXIX (1884), ss. 922-930.

82 J. N. P. Davies, "The Development of 'Scientific' Medicine in the African Kingdom of Bunyoro-Kitara", *Medical History*, III (1959), ss. 47-57.

83 J. Qvistad, *Lappische Heilkunde*, Oslo: Instituttet for Sammenlignende Kultur-forskning, 1932, ss. 90-91.

İlkel Şifacılığın Temel Nitelikleri

Buraya dek ilkel şifacılığın başlıca yöntemlerini inceledik ve bu yöntemlerin birkaçıyla modern psikoterapi yöntemleri arasında bazı benzerlikleri işaret ettik. Ama ilkel şifacılık ile modern psikoterapi arasındaki farklar küçük görülmemelidir, sayılamayacak kadar büyük bir çeşitlilik gösteren ilkel şifacılıkta temel bazı özelliklerin seçilebilecek olduğu da görmezden gelinmemelidir.

1. İlkel şifacı, topluluğunda bugünkü doktorlara nazaran daha temel bir rol oynar. Sigerist şöyle yazar: "Şifacıyı modern doktorun atası olarak anmak ona bir hakarettir. Elbette ki öyledir ama bundan çok daha fazlasıdır, şifacı açıkçası bugünkü mesleklerin çoğunun atasıdır."[84] Şifacı sadece halkının refahıyla ilgilenmez (yağmur yağdırmaktan, savaşta zafer kazanılmasını sağlamaya kadar); sıklıkla korkulan bir büyücüdür, kimi zaman da dünyanın kökenini, kabilesinin tarihini bilen ozandır. Herhangi bir iş bölümü geliştirilmeden çok önce, şifacı, kabile şefi ve rahiple birlikte profesyonel statüye sahip yegâne kişiydi, kimi zaman üç görevi birden yürütüyordu. Ama daha sıklıkla şifacının farklı görevleri birkaç kişi arasında bölüştürülüyordu. Bazı kabilelerde birkaç şifacı sınıfı bulunurdu: Sadece ruhun kaybedilmesinin yol açtığı hastalıkları tedavi edebilecek, büyük saygınlığa sahip şamanlar olabiliyordu, sıradan fiziksel hastalıkların tedavisi ise daha düşük dereceden şifacılara bırakılıyordu.

2. Bir hastalık, özellikle de ağır ya da tehlikeli bir hastalık söz konusu olduğunda, hasta umutlarını ve güvenini şifacının ilaçları ve başka şifacılık tekniklerinden ziyade ***kişiliğine*** yöneltir. Bu nedenle şifacının kişiliği, gerekli vasıf ve becerinin yanı sıra başlıca tedavi etkeni olarak görülecektir. Maeder ilkel şifacıları üç tipe ayırmıştı: Birincisi alan dışından şifacıdır, yani akılcı ya da sözüm ona akılcı yöntemlerle tedavi edendir. İkincisi büyücüdür, saygınlık ve telkinle hareket eder. Üçüncüsü dinsel şifacıdır, Maeder'e göre hasta bu şifacıya "Kurtarıcı arketipi"ni yansıtırken, şifacı hastada kendi kendisini iyileştirme eğilimlerini uyandırır ve geliştirir.[85]

3. İlkel şifacı çok becerikli ve eğitimli biridir, "yüksek mevkili biridir", Elkin'in uzun ve zorlu bir eğitim sonrasında bulunduğu statüye gelen Avustralyalı şifacılar hakkında dediği gibi. Birçok ilkel şifacı eğitimlerini başka şifacılardan alır ve gizli bilgileri ile geleneklerini aktaran bir gruba mensuplardır. Birçoğunun "inisiye edici bir rahatsızlık" geçirmeleri gerekmiştir. Aslında birçok ilkel şifacı psikopatolojik tezahürlere maruz kalır. Ackerknecht bu açıdan üç şifacıyı birbirinden ayırır: (a) esinli olmayan; bunların görüleri ve transları oruç, alkol ve uyuşturucular sayesinde gerçekleşir; (b) esinli olan, ritüel bir tutulma yaşarlar, yani bizde Batılı medyumların translarına benzer bir biçimde bir tür kendi kendilerine gerçekleştirdikleri hipnoza girerler; (c) gerçek şamanlar, ancak tuhaf bir ağır akıl hastalığı hâli geçirdikten sonra şaman olanlar.[86] Bazı Güney Afrika kabilelerindeki, Endonezya kabilele-

---

84 Henry Sigerist, *A History of Medicine,* New York: Oxford University Press, 1951, I, 1961.

85 Alphonse Maeder, *Studien über Kurz-Psychotherapie,* Stuttgart: Klett, 1963.

86 Erwin H. Ackerknecht, "Problems of Primitive Medicine", *Bulletin of the History of Medicine,* XI, No. 5 (1942), ss. 503-521.

rindeki ve hepsinden önemlisi Sibirya'daki şamanlar böyleydi. Sibiryalı şamanın şaman olmadan önce geçirdiği hastalık Rus etnologlarca şöyle tanımlanmıştır:

> Nioradzé çağrıyı alan genç adamın kendisini toplumdan nasıl geri çektiğini anlatır; geceleri çıplak yerde, hatta karda geçirir, uzun süre oruç tutar, büyük zorluklara dayanır, ruhlarla söyleşir; ağır psikotik bir birey görünümü çizer. Ne var ki sıradan bir akıl hastalığının tersine bu rahatsızlık şamanlara özgü bir kabiliyetle başlar, hastalık sırasında hasta diğer şamanların elinde profesyonel inisiyasyondan geçer; hastalık eğitim tamamlandığında son bulur ve hasta şaman ilan edilir.[87]

Burada sıradan bir akıl hastalığıyla uğraşmadığımız, daha ziyade "yaratıcı hastalıklar" başlıklı daha geniş grupta sınıflandırılabilecek bir tür "inisiye edici (başlatıcı) hastalık"tan bahsettiğimiz açıktır.[88] Bazı mistikler, şairler ve filozofların deneyimleri de "yaratıcı hastalıklar" grubuna girer. Bu tür hastalıkların dinamik psikiyatrinin kurulmasında oynadığı rolü daha sonra inceleyeceğiz.

4. Şifacı kırıkların, yaralanmaların tedavisinde, ilaçları bilmekte, masajda, sıklıkla sıradan şifacılara bırakılan diğer ampirik tedavilerde verimli olabilir de olmayabilir de. Ama gerek fiziksel hastalıkların gerek akıl hastalıklarının tedavisinde kullandığı en önemli şifa yöntemleri psikolojik nitelik taşır. İlkel toplumlarda beden ile zihin arasındaki ayrım bizim toplumumuzda olduğu kadar kesin değildir, şifacılar pekâlâ psikosomatisyen olarak değerlendirilebilir.

5. İlkel şifacılık hemen her zaman kamusal ve kolektif bir uygulamadır. Genellikle hasta şifacıya kendisi gitmez, akrabaları tarafından götürülür ve bu kişiler tedavi sırasında yanında kalır. Daha önce gördüğümüz gibi, tedavi aynı zamanda iyi yapılandırılmış bir grupta gerçekleştirilen, ya hastanın bütün kabilesinin ya da iyileştikten sonra katıldığı bir şifa grubunun üyelerinin katıldığı bir törendir.

Buraya kadar ilkel şifacılığın temel ortak özelliklerini özetledik ve en önemli biçimlerini değerlendirdik. Forest E. Clemens ilkel şifacılığın tarihsel evrimini, başlıca hastalık kuramlarının yaygın olduğu bölgeleri titiz bir biçimde karşılaştırarak yeniden inşa etme girişiminde bulunmuştur.[89] Clemens'in ilkel şifacılık yöntemlerinin doğdukları dönemle ve doğuşlarının kronolojik sıralamasıyla ilgili varsayımı Tablo 1-2'de özetlenmiştir.

---

87 Georg Nioradzé, *Der Schamanismus bei den sibirischen Völkern*, Stuttgart: Strecker and Schröder, 1925.

88 Henri Ellenberger, "La Notion de maladie créatrice", *Dialogue, Canadian Philosophical Review*, III, (1964), ss. 25-41.

89 Forest E. Clements, "Primitive Concepts of Disease", *University of California Publications in American Archeology and Ethnology*, XXXII, No. 2 (Berkeley, 1932), ss. 185-232.

TABLO 1-2

HASTALIK KURAMI	DOĞUŞ DÖNEMİ	COĞRAFİ MERKEZ
1. Hastalık nesnesinin girmesi	Paleolitik (erken)	Eski Dünya
2. Ruh kaybı	Paleolitik (geç)	Sibirya
3. Ruh girmesi	Pleistosen sonu	Batı Asya
4. Tabu ihlali	Nispeten yakın bir tarih	Aynı anda üç merkez

"Büyü" en yaygın hastalık kuramıdır ve kronolojisi belli değildir.

Tapınak Şifacılığı ve Felsefi Psikoterapi

M.Ö. 4000 civarında, kesin olmayan bir tarihte, Asya'da ilk krallıklar ve imparatorluklar kurulmuştur. Bunlar, rahip okulları olan örgütlü dinlerin gelişmesine ve bilimin ilk şekli olan sistematik bilgi birikiminin kurulmasına zemin hazırlamıştır; modern bilimde olduğu gibi ölçüm ve deney yerine gözlem ve çıkarıma dayalı bir bilimdir bu.

Bazı ilkel tıp teknikleri yeni tapınak tıbbı tarafından benimsenmiştir. (Cin, şeytan, ruh çıkarma bunlardan biridir.) Bazıları muhtemelen tapınaklarda uygulanıp geliştirilmiştir (Asklepios tapınaklarındaki tedaviler gibi). Sıradan tıp da özerk bir gelişme kaydetmiştir ama kendisini en etkili biçimde duygusal rahatsızlıklardan ziyade fiziksel hastalıkların tedavisinde göstermiştir. Böylece rahiplerin tıbbı ile bildiğimiz tıp arasında bir ayrılık doğmuştur; rahiplerin tıbbını şifacı rahip, diğerini ise doktor temsil ediyordu. Ackerknecht modern doktorun atalarının sıradan şifacılar, yani şifacının hastaların ampirik ve fiziksel bakımıyla görevlendirdiği kişiler olduğunu ikna edici bir biçimde göstermiştir; gelgelelim "şifacı daha ziyade asırlar boyunca doktorun hasmı olan rahibin atasıdır."[90] Doktor ve şifacı rahip asırlarca yan yana yaşamıştır: Kos, Hipokrat ile okulunun beşiği olmuştu ama Asklepeion'u ile de ünlüydü. M.S. ikinci yüzyılın önde gelen doktoru Galen bazı meseleleri hiç tereddüt etmeden Pergamon Asklepeionu'na danışırdı. Öyle görünüyor ki psikolojik şifa Asklepeion tapınaklarında sıradan tıpta olduğundan daha fazla gelişmişti.

Tapınak tıbbı ve erken bilimsel tıbbın yanı sıra bu kültürlerin dikkat çekici bir özelliği de bazı felsefi ve dinî öğretilere dayanarak -sıklıkla psikoterapi sonuçları doğuran- son derece gelişkin zihinsel eğitim tekniklerinin incelikle işlenmesiydi. Bunların en ünlüsü, Hindistan'da dinî ve felsefi okulların çoğunda yaygın, olağanüstü derecede ayrıntılı "mistik bir teknik" olan Yoga'dır.[91] Budizm'den başka fizyolojik ve psikoterapik teknikler de doğmuştur, Zen tarikatının teknikleri gibi.

---

[90] Erwin H. Ackerknecht, "Problems of Primitive Medicine", *Bulletin of the History of Medicine*, XI, No. 5 (1942), ss. 503-521.

[91] Mircea Eliade'nin başka kitaplarının yanı sıra şunlara da bakın: *Yoga, Essai sur les origines de la mystique indienne*, Paris: Geuthner, 1936; *Techniques du Yoga*, Paris: Gallimard, 1948.

Batı dünyasında da bazı zihinsel eğitim teknikleri felsefi okullarla ilişkili olmuştur. Greko-Romen dönemde bir felsefenin benimsenmesinin sadece belli bir öğretinin kabul edilmesi anlamına gelmediği görmezden gelinir sıklıkla. Pisagorcular, Platoncular, Aristotelesçiler, Stoacılar ve Epikürosçular sadece "felsefi sistemler"in yandaşları değildi, onlara belli bir eğitim yöntemini ve hayat tarzını dayatan "tarikat" da denilen, örgütlü "okullar"ın mensuplarıydı.[92] Hepsinin de bir tür merkezî kurumu, yani karargâhı bulunurdu, ayrıca yerel kolları da vardı. İtalya'nın güneyinde Crotona'daki Pisagorcu kurum cemiyetin düşmanları tarafından ortadan kaldırıldı ama Platoncular, Aristotelesçiler ve Epikürosçuların asırlar boyunca Atina'da kendilerine ait kurumları oldu (sırasıyla Akademi, Lise, Epikürос Evi ve Bahçesi). Bu kurumlar önde gelen cemaat mensuplarının yaşadığı yerler, konferans salonları, kütüphaneler, yayınlamaya yönelik atölyelerden oluşturdu. Bu okulların hepsi de kurucunun halefi olan scholarch'ın liderliğinde, yaşlı ve genç üyeler hiyerarşisi içinde, kendi usullerince örgütlenmişti. Kimi zaman bir felsefe değişikliği yapan üyelerin bir inisiyasyondan geçmesi ve beslenme ile giyim kuşam biçimine uzanabilecek belli bir hayat tarzını benimsemesi gerekirdi. Ya öğretileri dikkate alır, kurallara uyarlar ya da okuldan atılırlardı.

Her okul kurucusunun öğrettiği şeyi aktarırdı: Haleflerin öğrettikleri genellikle kurucunun öğrettiklerinden biraz farklı olurdu ama okulun her zaman "resmî" bir öğretisi vardı. Bu öğreti sadece metafizikten değil, mantık, ahlaki değerler, fizik ve başka bilimlerden de oluşurdu. Daha temel öğreti tilmizlere saklanırdı ama halk için de konferanslar verilir, yazılar yazılırdı. Okullar filozof olmayanlarla, diğer okullarla ve kendi gruplarından ayrılanlarla sık sık polemiklere girerdi. Her okulun mensupları ortak inançlarla, aynı egzersizlerin uygulanmasıyla, aynı hayat tarzıyla ve kurucu kültüyle -onun hatırası, daha da sıklıkla muhtemelen efsanesi ve yazılarıyla birbirine bağlanmıştı. Bu özellikle Epikürosçular arasında dikkat çekiyordu; Epikürosçular nerede bir yerel grupları varsa, ayda bir araya gelip kurucuları şerefine bir ziyafet verirlerdi. Toplantı yerlerinde ve yüzüklerinde onun bir portresini bulundururlardı, Yunanistan'a gidenler kurucunun Atina yakınlarındaki evini ve bahçesini ziyaret etmeden memleketine dönmezdi.

Her okul belli bir psişik eğitim yönetimi öğretiyor ve uyguluyordu. Katı bir disiplin ve "üstad"a itaatle birbirine bağlanmış bir grup olan Pisagorcular ağır beslenme kısıtlamaları, öz denetim egzersizleri (örneğin inisiyasyon sırasında uzun süreli bir sessizlik sağlanması gerekiyordu), hatırlama ve ezberleme egzersizleri yapıyordu. Ayrıca matematik, astronomi ve müzik çalışıyorlardı. Platoncular öğretmen ile tilmizleri arasındaki sohbetlerde doğması beklenen hakikati arıyorlardı birlikte. Aristotelesçi okul ansiklopedik ölçekte bir tür araştırma enstitüsüydü. Stoacılar ve Epikürosçular psişik eğitim unsurunu vurguluyordu.[93] Stoacılar

---

[92] Yunan felsefi grupların örgütlenmesiyle ilgili ayrıntılar şu kaynaklarda bulunabilir: Léon Robin, *La Pensée grecque et les origines de l'esprit scientifique*, Paris: Renaissance du Livre, 1923, ss. 61-85; Paul Friedländer, *Platon: Seinswahrheit und Lebenswirklichkeit*, İkinci basım, Berlin: de Gruyter, 1954; Norman W. Dewitt, *Epicurus and His Philosophy*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1958, ss. 89-120.

[93] Paul Rabbow, *Seelenführung, Methoden der Exerzitien in der Antike*, Münih: Koesel, 1954.

duyguların kontrol edilmesini öğreniyor, konsantrasyon ve meditasyon konusunda yazılı ve sözlü egzersizler yapıyorlardı, bu yöntem asırlar sonra Loyolalı Aziz Ignatius tarafından benimsenecekti. Bir konu seçiyorlar, örneğin ölüm, sonra bu konuyu onunla ilişkilendirilmiş olan bütün yerleşik görüşlerden, korkulardan ve hatıralardan koparmaya çalışıyorlardı. Bir başka pratik "teselliler" idi, bunlar üzüntü çeken bir kişiye söylenen ya da yazılan dostça felsefi söylemlerdi. Epikürosçular meditasyonlarında kötülükle doğrudan yüz yüze gelmekten kaçınıyordu, daha ziyade geçmiş ve gelecekteki neşelerine atıfta bulunuyordu. Ayrıca bir şiarlar risalesini yoğun bir biçimde ezberliyor, yüksek sesle ya da zihinlerinden hiç durmadan bunları tekrarlıyorlardı. Bu tür pratiklerin birçok bireyde psikoterapi etkisi gösterdiğine hiç kuşku yoktur. Stoacılığın bazı özelliklerinin bugün Adlerci ve varoluşçu okullarda bulunabileceği, Platon'un akademisinin bazı özelliklerinin Jungcu okulda bulunabileceği sonucuna varılmış, Epiküros ise acının/hoşnutsuzluğun kaldırılmasını amaçladığından, bu açıdan Freud'a benzetilmiştir.[94]

Bu okullar dönemin hayatını hatırı sayılır düzeyde etkiliyordu. Öğretilerini konferanslar ve kitaplar yoluyla yaymaya çalışıyorlardı (Atina yakınlarındaki Epiküros Evi aynı zamanda bir yayıneviydi), zaman zaman politikacıları etkiledikleri de oluyordu. Tilmizlerinin birçoğu öğretmen ya da doktordu. Bugünkü bakış açısına göre bu okullar eşit önemdeymiş gibi görünür, felsefe tarihi kitaplarında onlara ayrılan bölümler benzer uzunluktadır ama çağdaşları birbirlerine eşit olmayan başarıları ve üye sayılarından etkileniyordu. Stoacıların sayısı Platoncular ve Aristotelesçilerden fazlaydı ama açık ara en beğenilen, Greko-Romen dünyanın hemen hemen bütün şehirlerinde büyük toplulukları bulunan Epikürosçulardı.

Felsefi psikoterapi sadece kolektif eğitim, disiplin ve kolektif düzeyde öğretilen zihinsel eğitimden oluşmuyordu. Galen'in *On The Passions of the Soul* başlıklı risalesinde görüldüğü üzere bireysel terapi yöntemlerine esin kaynağı da olabiliyorlardı.[95] Galen'in yöntemini döneminin kültürü ve bilgi birikimini dikkate alarak anlamak gerekir. Onun devrinde zalimlik hüküm sürüyordu. Galen annesinin, kölelerini ısırdığını anlatmıştır, ılımlılık örneği olarak da babasının kölelerine öfkelendiğinde onları tekmelemediğini, dövmeden önce öfkesinin yatışmasını beklediğini anlatmıştır. Galen ayrıca bir dostuyla çıktığı bir yolculukta iki kölenin bir parça yükü bulamadığını, bunun üstüne dostunun onlara bir kılıçla vurduğunu, onları ağır yaraladığını da anlatmıştır. İmparator Adrianus bir öfke nöbeti geçirdiğinde kölelerinden birinin gözünü oymuştu. Öyle görünüyor ki o devrin Yunanları ve Romalıları (Galen'in terimleriyle) ya ruhun "şehvetli" güçlerinden ya da "fevri" güçlerinden ileri gelen kontrolsüz davranış nöbetlerine teşneydi. Bir tutku patlamasının üstüne boşaltılabileceği edilgin bir köle kitlesinin bulunması da bu tarz davranışı körüklüyordu. Bu durum çağdaş filozoflar ve ahlakçıların, insanın kendi tutkularına hâkim olmasına olağanüstü bir önem atfetmesini ve bunun Galen'in risalesinde merkezî bir yer tutmasını da açıklayabilir.

---

94 R. de Saussure, "Epicure et Freud", *Gesundheit und Wohlfart*, XVIII (1938), ss. 356-360.

95 Galen, *On the Passions and Errors of the Soul*, çev. Paul W. Harkins, Walther Riese'nin giriş yazısı ve yorumuyla, Columbus: Ohio State University Press, 1961.

Galen'in insanın tutkularına hâkim olması için öğrettiği yöntem, öyle görünüyor ki esasen Stoacılardan alınmıştı (ama Galen burada da tıpta olduğu gibi eklektiktir). İlk adım en zalim duygusal patlamalardan kaçınmayı kapsıyordu, bunların başında da kölelerin tekmelenmesi, ısırılması ya da yaralanması geliyordu. İkinci adım kusurlarınızı işaret edip tavsiyelerde bulunacak bir akıl hocası, bilge ve daha yaşlı bir danışman bulmaktı; Galen böyle birini bulmanın büyük önemini ve zorluğunu vurgular. Üçüncü adım akıl hocasının yardımıyla insanın tutkularını kontrol altına alabilmek için kesintisiz bir çaba göstermesiydi. Galen bu eğitimin her yaşta, elli yaşında bile uygulanabilir olduğunu düşünüyordu ama ilk gençlikte başlamak daha akıllıca olurdu. Bazı ek yöntemler de vardı, örneğin bir yöntem, öğrencinin her gün Pisagorcu okulun şiarlarını yeniden okuyup tekrarlamasıydı. Yıllar geçtikçe öğrenci hayat standardını salt hayatın gereklerine indirgeyecekti. Örneğin iki elbise ve iki köleyle memnun olacaktı. Bu aşamada üzüntüden bile kurtulup huzura erdiğinde tutkuları ruhun ağır hastalıkları olarak görecek ve sonra başkalarına da yardım edebilecekti. Bilge kişinin genç tilmize danışmanlık yapma yöntemi yukarıda bahsettiğimiz risalede ve Galen'in iki hata kaynağı, tümüyle entelektüel nitelikte olanlar ile tutkulardan kaynaklananlar arasında ayrım yaptığı *On the Errors of the Soul*'da örneklerle anlatılmıştır.

Dinsel Şifa ve "Ruhların Tedavisi"

Katolik Kilisesi eskiden yerleşik olan dinlerden dua, ant içme, hac (insanların bir yere bağlı kalarak tekdüze bir hayat sürdükleri bir dönemde insanları harekete geçirmek gibi bir yararı vardı kesinlikle) gibi uygulamaları almış, mutlak gizlilik yemini etmiş bir rahibe bireysel olarak günah çıkarma pratiğine büyük önem vermiştir. Yaygın olan günah çıkarma pratiğinin St. Augustine'in *İtiraflar*'ı gibi otobiyografiler ve psikolojik roman biçiminde psikolojinin gelişimini etkilediğine inanmak için gerekçelerimiz mevcuttur.[96] Rahipler bir psikolojik bilgi birikimi ediniyor ve bunu ahlak teolojisiyle ilgili ders kitaplarında bir ölçüde sistemli hâle getiriyorlardı ama rahiplerin sır olarak tuttuğu günah çıkarmanın niteliği ve katılığı bu sistemli bilgiyi biraz soyutlaştırıyordu.[97]

Protestan reformcular zorunlu günah çıkarmayı kaldırdılar ama Protestan cemaatlerde yeni bir pratik ve gelenek doğdu: "Ruhların Tedavisi" (Seelsorge). "Ruhların Tedavisi"nin birçok veçhesi ve biçimi vardır. Bunlardan biri özellikle önemlidir.[98] Bazı Protestan rahiplerin rahatsız olmuş ruhları rahatsız edici bir sırrı çıkarmalarını ve insanlara çektikleri zorlukta yardımcı olmalarını sağlayan özel manevi bir yeteneğe sahip olduğu düşünülüyordu. Bu din adamları mutlak gizlilik geleneğini koruyorlardı ama bu onlara Katolik Kilisesi'ndeki katılıkla

---

96 Fransız şair Alfred de Vigny, psikolojik romanın kökenlerinin Hristiyan günah çıkarma pratiğine borçlu olduğu sonucuna varmıştır. Louis Ratisbonne, yayına hazırlayan, *Journal d'un poète,* Paris: Michel Lévy, 1867, s. 172.

97 Daha sonraki bölümlerden birinde göreceğimiz gibi, nesnel cinsel psikopatoloji araştırmalarının kökeni Katolik ahlak teologlarının çalışmalarına uzanır. Bkz. s. 292.

98 Henri F. Ellenberger, "The Pathogenic Secret and Its Therapeutics", *Journal of the History of the Behavioral Sciences,* II (1966), ss. 29-42.

dayatılmış değildi. Bu tür bir şifa verme yönteminin özgün bir tarihsel örneği elimizde bulunmadığından Heinrich Jung-Stilling'in yazdığı, 1785'te yayınlanan *Theobald oder die Schwarmer* adlı romandan yararlanacağız. Bu bölümün başlıca bölümlerinden birinde "Ruhların Tedavisi" ayrıntılı bir biçimde aktarılır; büyük ihtimalle bunun esin kaynağı, yazarın dikkatini çeken gerçek bir olaydı.

> Sannchen adlı bekâr bir genç kadın tuhaf bir bunalımdan mustariptir. Doktorlar rahatsızlığını "sinirlerinin zayıf" olmasına bağlar, histeriden mustarip olduğunu söyler, onu ilaçla tedavi eder ama çabaları sonuç vermez. Kızın tedirgin ailesi daha sonra köy rahibi Rahip Bosius'un "Ruhların Tedavisi" için özel bir yeteneğe sahip olduğunu işitir ve onun yardımını ister. Rahip Bosius romanda dindar, bilgili, iddiasız ve adanmış biri olarak tanımlanır. Bosius gelir gelmez bahçede Sannchen ile bir yürüyüşe çıkar. Onun iyiliği Sannchen'ı çok olumlu etkiler. Rahip onunla Tanrı'nın bütünüyle Doğa'ya yansıyan sevgisi hakkında, her varlığın Tanrı'nın bir düşüncesi olduğu üzerine uzun, dostça bir sohbete koyulur. Peki Tanrı'nın bütün düşünceleri arasında en güzeli hangisidir? Sevgidir. Peki sevgi nedir? Âşığın maşukla birleşme güdüsüdür. Bu da Sannchen'ın sırrını ona açmasını, Theobald'a duyduğu engellenen sevgiden ve gerçekleştirdiği bir ihlalden bahsetmesini sağlar. Onun itirafını duyan Rahip Bosius bağırır: "İyi Ruhlar! Sevgi hakkında ne kadar az şey biliyorsunuz!" Bunun üstüne ona sevgi kisvesi altında bir tutkuya aldandığını açıklamaya başlar. Tutku "doğal cinsel güdü"den (natürlicher Geschlechtstrieb) başka bir şey değildir, yani ne kadar incelikli ve ulvi görünürse görünsün üremek isteyen hayvanların doğal içgüdüsüdür.
>
> Bu ilk sohbetin ardından Rahip Bosius Sannchen'in kaderini kabul etmesini sağlar ve onun da rızasıyla durumu ebeveynlerine açıklar; sonra Theobald ile konuşup onu Sannchen ile evlenmeye ikna eder, böylece romanın ilk kısmı Theobald ile Sannchen'ın sessiz sedasız evlenmesiyle son bulur.[99] [100]

Rahip Bosius'un bu kadar hızlı ortaya çıkardığı patojenik sırrın bir aşk ilişkisiyle ilgili olduğuna dikkat çekelim, Bosius sanki geçmişteki "Ruhların Tedavisi" deneyimlerinden durumun böyle olması gerektiğini biliyormuş gibi görünür. Bosius'un itirafı alıp teselli verdikten sonra görevini tamamlanmış saymadığına da dikkat çekelim. Hastanın izniyle, onun sıkıntı veren sorunlarına çözüm bulmakta faal bir rol oynamıştır. Bu prosedürün tamamı bir ölçüde bugünkü kısa psikoterapiyi andırır.

Patojenik sırrın bilinmesinin ve tedavisinin sıradan insanların eline bırakıldığı bir dönem geldi. Bunun ne zaman olduğu bilinmiyor ama ilk mıknatısçılar arasında olmuş olabilir (bunların bir sonraki bölümde tartışacağız). Puysegur'un "manyetik uyku" (daha

---

[99] Heinrich Stilling (Jung-Stilling), *Theobald oder die Schwärmer, eine wahre Geschichte*, iki cilt, Frankfurt ve Leipzig, 1785, I, ss. 287-302.

[100] Sıkıştırılmış ve sıklıkla da doğru olmayan İngilizce bir çeviri vardır: Heinrich Stilling, *Theobald or the Fanatic, A True Story*, çev. Rahip Samuel Schaeffer, New York: Saxton and Miles, 1846. Bu İngilizce çeviride kritik cümle şöyledir: "... gerçekte bu salt doğal içgüdüden, insanların inceltebileceği, yüceltebileceği ve en seçkin Platonculuk seviyesine çıkarabileceği, ki bunu yapacaklardır, yalın hayvansal ilkelerden daha yüksek bir şey değildir; bütün yüceltilmiş hâllerinde aynı çirkin, alçak, aşağı ilke olarak kalır." Bu Rahip Bosius'un orijinal metinde kullandığı ve Sannchen'ın "Herr Pfarrer! Sie beschämen mich!" (Beni utandırıyorsunuz!) diyerek cevapladığı yalın dilin biraz rafine bir versiyonudur.

sonra hipnoz denmiştir) hâlini keşfetmesinden kısa bir süre sonra, sırların yük olduğu düşüncesi bu insanlarca öğrenildi. Puysegur'un 1784'te manyetik uykuya soktuğu ilk hasta olan Victor Race ona kardeşiyle bir çatışma yaşadığını, bu konuda normal bir biçimde konuşmaya cesaret edemeyeceğini söylemişti. Normal hâldeyken Puysegur'un tavsiyesini memnuniyetle kabul etti.[101] 1786'da Kont Lutzelbourg hastalarından birinin hikâyesini yayımladı; hastası bir erkek arkadaşına aşıktı, uyanık hâldeyken ona güveni sonsuzdu.[102] Ama "manyetik uyku"dayken bu arkadaşının kendisine zarar veren bir hain olduğunu anlamış, manyetikçiye bu bilgiyi "uyku"dan uyanık hâle geçirmek için ne yapması gerektiğini anlatmıştı. Manyetik uykunun ilk yıllarında her yerde benzer vakalar bildiriliyordu; on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında seyreldi bu haberler ama 1880'lerde ve 1890'larda hastalarının hipnotik hâlde söylediği, kendilerine yük olan sırları ortaya çıkararak, onları nasıl rahatlatılacağını bilen hipnozcular vardı hâlâ.

İnsanı hasta eden sır mefhumu giderek daha geniş kesimlerce bilinir oldu. On dokuzuncu yüzyılda bir dizi edebi eserde bunun kanıtları görülebilir. Jeremias Gotthelf'in (İsviçreli rahip Albert Bitzius'un mahlası) 1843'te yayınladığı bir romanda zengin köylülerin oğlu olan genç bir adamın hikâyesi anlatılır, adam ümitsizlikten yavaş yavaş ölmektedir, çünkü genç bir kıza âşıktır ama ailesi yetim ve yoksul olduğu için kızla evlenmesine izin vermeyecektir.[103] Aile zengin ve küstah bir gelinle evlenmesini ayarlamıştır. Deneyimli yaşlı bir falcı bu sırrı tahmin eder ve ailenin nişanı bozup genç adamı sevdiğiyle evlendirmesini sağlar: O andan itibaren genç adam iyileşir. Nathaniel Hawthorne 1850'de başyapıtı *Scarlet Letter*'da hasta edici bir sırrın kötü bir insan tarafından nasıl keşfedilip kurbanına öldüresiye işkence etmek için kullanılabileceğini betimlemişti.[104]

Hasta edici sır ve tedavisiyle ilgili dikkat çekici bir hikâye de Ibsen'in 1888 tarihli oyunu *The Lady from the Sea*'de karşımıza çıkar.

> Nevrotik bir kadın, Ellida denizle bir bağlantısı olması gereken gizemli bir nevrozdan mustariptir: Ellida fiyortta yıkanıp yüzmeye alışılmıştan fazla vakit harcar ama açık denizdeki canlı suyun tersine fiyordun "hasta ve hasta edici suyundan" nefret ettiğini ileri sürer. Ne zaman biri denizden ve denizcilerden bahsetse heyecanlanır, derin bir ilgi gösterir. Bir sanatçıya, deniz çekildikten sonra kıyıda kaldığı için ölen bir sirenin resmini yapması fikrini verir. Bir heykelle konuşmasında hemen Tritonlar, sirenler ve Vikingleri canlandırmak aklına gelir. Doğduktan kısa süre sonra ölen bebeğinden bahsederken onun gözlerinin rengi ve ışıltısının denizin çeşitli renkleri ve görünümlerine göre değiştiğini söyler. İnsanlık karada değil de denizde yaşamayı seçse insanlar daha iyi ve daha mutlu olurdu diye bir düşüncesi vardır ama insanlık yanlış yolu seçmiştir ve denize geri dönmek için de çok

---

101 A. M. J. Chastenet de Puységur, *Mémoires pour servir a l'histoire et a l'établissement du magnétisme animal* (1784).

102 Count de Lutzelbourg, *Extraits des journaux d'un magnétiseur attaché a la Societé des Amis Réunis de Strasbourg*, Strasbourg: Libraire Académique, 1786, s. 47.

103 Jeremias Gotthelf, *Wie Anne Bäbi Jowäger haushaltet und es ihr mit den Doktorn ergeht*, iki cilt, Solothurn, 1843-1844.

104 Nathaniel Hawthorne, *The Scarlet Letter (1850)*, Yüzüncü yıl basımı, cilt I, Columbus: Ohio State University Press, 1962.

> geçtir; bu hatanın neden olduğu kafa karışıklığı hissi, insanın çektiği üzüntünün en derinlere inen köküdür. Yavaş yavaş sır ortaya çıkar: Ellida gizemli bir denizciye abayı yakmıştır (belki de onun tarafından baştan çıkarılmıştır), yüzüklerini tek bir zincirde birleştirmiş, adam da zinciri denize atıp bir gün ona geri döneceğini söyleyerek kaybolup gitmiştir. Gizemli denizci döner ve Ellida'dan sözünü yerine getirmesini ister, fakat bu arada Ellida evlenmiştir. Kocası ondan kendisiyle yabancı arasında bir tercih yapmasını ister ama onun görev duygusuna hitap eder. Ellida kocasını seçer ve yazar, bu özgür ve sorumlu kararın onu iyileştireceğini anlamayı bize bırakır.[105]

Ibsen'in oyunu hasta edici sırrın iki veçhesini vurgular: (1) kendisini istemsizce birçok sembolik biçimde ifade etmesi, (2) iyileşmenin sadece psikoterapistin müdahalesine değil, hastaya bırakılan özgür, sorumlu tercihe de bağlı olabileceği.

Öyle görünüyor ki hasta edici sır ve psikoterapisiyle ilgili bilgiyi sistematik hâle getiren ilk tıp insanı Viyanalı doktor Moritz Benedikt'tir.[106] Benedikt 1864 ile 1895 arasında yayınlanmış bir dizi yayında birçok histeri ve nevroz vakasının nedeninin çoğu kez cinsel hayatla ilgili acılı bir sır olduğunu, birçok hastanın sırlarını itiraf ederek ve ilgili sorunlar üzerine eğilerek tedavi edilebileceğini göstermiştir.

Modern dinamik psikiyatrinin eski devirlerin hasta edici sır ve onun tedavisiyle ilgili düşüncelerden ne ölçüde etkilendiği merak edilebilir. Sonraki bölümlerde göreceğimiz üzere, Janet ile Freud'un bazı vakaları bilinçdışı patojenik sırlarla ilgilidir (manyetizmacılar ve hipnozcularda olduğu gibi). Freud 1893'te Breuer ile birlikte yayınladığı "*Preliminary Communication*" ("*Ön İletişim*") başlıklı çalışmasında bir dipnotta şunu belirtir: "Kuram ve terapiyle ilgili açıklamalarımıza en yakın bulduğumuz yaklaşım Benedikt'in zaman zaman yayınlanmış sözleridir." Psikanalizin daha da gelişmesiyle birlikte, patojenik sır kavramı yavaş yavaş travmatik hatıra, baskılanma ve nevrotik suçluluk duyguları kavramlarının içinde erimiştir.

Dinamik psikiyatrinin öncüleri arasında bu kavrama en fazla dikkat sarf eden kişi C. G. Jung olmuştur, Jung bunu Protestan bir rahip olan babasından duymuş olabilir.[107] Jung bu tedaviyi eksiksiz bir psikoterapinin ilk bölümü olarak görüyordu. Freud'un ilk tilmizleri arasında yer alan Zürihli Rahip Oskar Pfister psikanalizi Seelsorge'ya uygulayan ilk kişi olmuştu. Onu şahsen tanıyan ya da yazılarını dikkatle okuyanlar için Pfister'a göre psikanalizin bir ölçüde, geleneksel "Ruhların Tedavisi"nin yeniden keşfedilmesi ve mükemmelleştirilmesi olduğu açıktır. Pfister her zaman psikanalitik pratiğini rahiplik işinin bir parçası olarak görmüştü. Bu nedenle onun yazılarında az çok "baskılanmış" nahoş hatıraların hızla ortaya çıkarılmasına dayalı birçok kısa analitik terapi hikâyesine rastlanır. Çember artık tamamlanmıştı: "Ruhların Tedavisi" ile doğan patojenik sır terapisi, modernleşmiş bir biçimde yine "Ruhların Tedavisi"ne dönmüştü.

---

105 Henrik Ibsen, *The Lady from the Sea (Fruen fra havet)* (1888), çev. Eleanor Marx – Aveling, Londra: Unwin, 1890.

106 **Bkz. beşinci bölüm, s. 297; yedinci bölüm, s. 522; onuncu bölüm, s. 715.**

107 **Bkz. dokuzuncu bölüm, s. 673.**

Bilimsel Psikoterapi

On altıncı yüzyıl sonunda ve on yedinci yüzyılda modern bilimin doğuşuyla birlikte yeni bir çağ başladı. Erken bilimsel çağda bilgi gözlemler ve çıkarımlara dayanıyorken, modern bilimsel bilgi deneyler ve ölçüme dayanır. Bilim insanların bilgisini birleştirmeye çabalar: Bir tek bilim vardır, özel alanların bilimleri onun kollarıdır. Bu durum diğer okulların öğretileri ve gelenekleriyle çatışan, kendi öğretileri ve gelenekleri olan farklı okulların yan yana bulunması olasılığını ortadan kaldırır. Dolayısıyla bilimsel bulgulara dayanarak tıp bilimin bir kolu, psikiyatri tıbbın bir kolu, psikoterapi bir psikiyatri uygulaması olmuştur. Bu bakış açısına göre psikiyatristler de dâhil olmak üzere doktorlar, daha bir teknisyen ve uzman olmuştur. Bilim her şeyi kapsayan bilgi olduğu için bilim dışı şifanın geçerliliğini kabul edemez; "resmî" tıbbın her tür ilkel tıbba ve halk tıbbına horgörüyle bakması buradan, ilkel ve erken bilimsel tıbbın kalıntılarını içermesinden ileri gelir.[108]

İlkel ve bilimsel terapi arasındaki fark Tablo 1-3'te özetlenmiştir

TABLO 1-3

İLKEL ŞİFA	BİLİMSEL TERAPİ
1. Şifacı doktordan fazlasıdır; içinde bulunduğu toplumsal grubun en önemli bireyidir.	1. Terapist başka birçok uzmandan biridir.
2. Şifacı eylemini en başta kişiliği yoluyla gerçekleştirir.	2. Terapist özel teknikleri gayrişahsi bir biçimde uygular.
3. Şifacı ağırlıklı olarak psikosomatisyendir; birçok fiziksel rahatsızlığı psikolojik tekniklerle tedavi eder.	3. Fiziksel terapi ile psişik terapi arasında bir ikilik vardır. Psikiyatri akıl hastalığının fiziksel tedavisini vurgular.
4. Şifacının eğitimi uzun ve kesindir, sıklıkla başka insanlara şifa verebilmek için aşması gereken ağır bir duygusal rahatsızlık deneyimini içerir.	4. Eğitim tümüyle akılcıdır ve doktorun kişisel, tıbbi ya da duygusal sorunları dikkate alınmaz.
5. Şifacı başka okulların öğretileri ve geleneklerinden farklı olarak kendi öğretileri ve gelenekleri olan bir okula mensuptur.	5. Terapist bilimin bir kolu olup ezoterik bir öğreti olmayan birleşik bir tıbba dayanarak hareket eder.

Bu karşılaştırmayı Ackerknecht'in sözleriyle noktalamak yerinde olur: Şifacı "mantıksız bir örüntüde en mantıksız kişi olarak kendisine düşen rolü oynar," modern doktorsa "mantıksız olanı bile akılcılaştırır."[109]

---

[108] O. V. Hovorka ve A. Kronfeld, *Vergleichende Volksmedizin*, iki cilt, Stuttgart: Stretcher and Schröder, 1908-1909.

[109] Erwin H. Ackerknecht, "Problems of Primitive Medicine", *Bulletin of the History of Medicine*, XI, No. 5 (1942), ss. 503-521.

Modern Dinamik Psikoterapi

Dinamik psikiyatri ile psikoterapinin on dokuzuncu yüzyılda ağır ağır nasıl geliştiği, bu yüzyılda (yirminci yüzyılda) Charcot, Janet, Freud ve takipçileriyle birlikte nasıl atılım yaptığı bu kitabın asıl konusunu oluşturuyor.

Tarihsel olarak modern dinamik psikoterapi ilkel tıptan türemiştir ve şeytan çıkarma ile manyetizma, manyetizma ile hipnoz, hipnoz ile modern dinamik okullar arasında kesintisiz bir süreklilik gösterilebilir.

Yukarıdaki tabloya baktığımızda modern dinamik psikiyatrinin bazı özelliklerinin ilkel şifacılıkla tanımazdan gelinemeyecek bir yakınlık gösterdiğini görebiliriz. Psikanalistler sıklıkla tıp camiasının ortalama "bilimsel" doktordan daha önde gelen mensupları olarak görülür. Bir psikanalistin kişiliği başlıca tedavi aygıtıdır. Psikanalitik eğitim çoğu uzmanın eğitimiyle karşılaştırılamayacak kadar kesinlikçidir ve psikanalistin duygusal sorunlarını çözmeyi amaçlayan uzun bir kişisel analiz içerir. Dinamik psikoterapi psikosomatik tıbbın dirilmesini sağlamıştır. Modern dinamik psikiyatri her biri kendi öğretisi ve eğitimine sahip çeşitli "okullar"a bölünmüştür. Peki bu dinamik psikoterapinin geçmişe yönelen bir gerileme olduğu anlamına mı geliyor, yoksa bilimsel yaklaşımın insanın bütün kişiliğini kapsamaya yeterli olmadığını, başka yaklaşımlarla desteklenmesi gerektiğini mi söylememiz gerekiyor? Bu soruna bu kitabın sonunda geri döneceğiz.

2

DİNAMİK PSİKİYATRİNİN DOĞUŞU

Dinamik psikiyatrinin doğuşu 1775 yılına, Doktor Mesmer ile cin/ruh çıkarıcı (exorcist) Gassner arasındaki bir çatışmaya götürülebilir.

Muazzam başarılı ve beğenilen bir şifacı olan Gassner, şahsında geleneğin kuvvetini temsil ediyordu. Müesses din adına uyguladığı, çok eski bir teknikte ustalaşmıştı ama dönemin ruhu ona karşıydı. "Aydınlanma"nın oğlu Mesmer'in yeni fikirleri, yeni teknikleri ve gelecekle ilgili büyük umutları vardı. Gassner'in yenilgiye uğratılmasına vesile olan Mesmer, devrin, aklındaki bilimsel devrimin başlangıcı için elverişli olduğuna inanıyordu.

Ne var ki gerilemekte olan bir geleneğin devrilmesi, kendi başına yeni bir geleneği başlatmaz. Mesmer'in kuramları reddedildi, kurduğu örgüt kısa ömürlü oldu, terapi teknikleri tilmizlerince değiştirildi. Yine de Mesmer dinamik psikiyatrinin ayrıntılı olarak çalışılması yönünde belirleyici bir itki yarattı, tilmizlerinin bulguları resmî nöropsikiyatri külliyatına ancak bir asır sonra, Charcot ve çağdaşları tarafından alınacak olsa bile.

Gassner ve Mesmer

1775'in ilk aylarında aralarında her tür hastanın bulunduğu zengini yoksulu, soylusu köylüsü kalabalıklar devrin en ünlü şifacılarından Rahip Johann Joseph Gassner'ı görmek için Württemberg'in küçük Ellwangen kasabasına akın ediyordu. Gassner, Katolik ve Protestan kilise yetkilileri, doktorlar, her mevkiden soylular, burjuvazi mensupları, inananlar kadar kuşkucuların da huzurunda hastalardan ruh/cin çıkarıyordu. Gassner'in hastalarının her kelimesi, her jesti bir noterce kaydediliyor, resmî kayıtlar seçkin görgü tanıklarınca imzalanıyordu. Gassner mütevazı bir taşra rahibiydi; ama ayin kıyafetlerini giyip de koltuğuna kurulduğunda, hasta da onun önünde diz çöktüğünde inanılmaz şeyler cereyan ediyordu. Tutulan resmî kayıtlardan oluşan sayılamayacak kadar çok koleksiyonun yanı sıra görgü tanıklarının ifadeleri de günümüze ulaşmıştır. Görgü tanıklarından biri de Abbe Bourgeois'ydı, onun anlatısından şu ayrıntıları aktaralım:[1]

---

[1] Bu mektupların, Eschenmayer tarafından yapılan Almanca çevirilerini izliyoruz, "Über Gassners Heilmethode", *Archiv für thierischen Magnetismus*, VIII, no. 1 (1820), ss. 86-135.

İlk hastalar kasılma nöbetleri geçirdikleri için cemaatlerinden ayrılmak zorunda kalan iki rahibeydi. Gassner birinci rahibeden önünde diz çökmesini istedi, kısaca adını, hastalığını sordu ve emrettiği her şeyin gerçekleşmesini kabul edip etmediğini söylemesini istedi. Rahibe kabul etti. Bunun üstüne Gassner ağır, oturaklı bir tonla Latince şunları söyledi: "Bu hastalıkta doğaüstü bir şey varsa, İsa adına derhâl kendisini göstermesini emrediyorum." Hasta hemen kasılmaya başladı. Gassner'e göre bu kasılmalara doğal bir hastalığın değil, kötü bir ruhun yol açtığını gösteren bir kanıttı, bunun üstüne kötü ruh üstünde güç sahibi olduğunu göstermeye girişti, ona Latince hastanın bedeninin çeşitli kısımlarında kasılmalar yaratmasını söyledi; üzüntü, budalalık, titizlik, öfke vs. hatta ölüm görüntüsü, bütün bunların dışarıya nasıl tezahür ettiğini göstermesini istedi. Bütün emirleri harfi harfine yerine getirildi. Kötü bir ruh bu derece ehlileştirilmişken, onu çıkarmanın nispeten kolay olacağı artık mantıklı görünüyordu, Gassner de öyle yaptı. Sonra aynı şekilde ikinci rahibeye geçti. Seans bittikten sonra Abbe Bourgeois rahibeye çok acılı olup olmadığını sordu; rahibe olup bitenleri ancak belli belirsiz hatırladığını, çok fazla acı çekmediğini söyledi. Gassner daha sonra üçüncü bir hastayı, daha önce melankoli teşhisi konmuş soylu bir hanımı tedavi etti. Gassner melankoliyi çağırdı ve hanıma yeniden başına bela olursa onu yenebilmek için ne yapması gerektiğini açıkladı.

Neredeyse mucizevi şifacılığıyla böyle kalabalıkları çeken bu adam kimdi? Johann Joseph Gassner'ın (1727-1779) hayat hikâyesi pek iyi bilinmiyor. Biyografik anlatılar arasında, Sierke'nin kaleme aldığı[2] biyografi ona karşı kuvvetli önyargılar içerir; Zimmermann'ın yazdığı biyografi ise belgelere dayanması açısından iyidir ama ondan yana bir havası vardır;[3] her iki biyografi de esasen arşiv malzemesine değil, dönemin risalelerine dayanır. Gassner batı Avusturya'nın dağlık bir bölgesi olan Vorarlberg'de, yoksul köylülerin yaşadığı Braz'da doğmuştu. 1750'de rahiplik cüppesi giymiş, 1758'de İsviçre'nin doğusunda küçük bir köy olan Klösterle'de rahiplik yapmaya başlamıştı. Zimmermann'a göre birkaç yıl sonra şiddetli baş ağrıları, mide bulantıları çekmeye, ne zaman ayin düzenlese, vaaz verse ya da günah çıkarmaya gelenleri dinlese daha da kötüleşen başka rahatsızlıklar çekmeye başladı. Bu ayrıntı onun "Kötü Olan"ın iş başında olabileceğinden kuşkulanmasına yol açtı; Kilise'nin cin/ruh çıkarma usullerine, dualara başvurdu ve sıkıntıları nihayetinde ortadan kalktı. Sonra kendi kilise bölgesindeki hasta insanlardan ruh, cin çıkarmaya başladı, bütün komşu bölgelerden ona hastalar gelmeye başladığına bakılırsa bunda da çok başarılı oldu. 1774'te soylu bir hanımı, Kontes Maria Bernardine von Wolfegg'i iyileştirmesi şöhretini daha da artırdı.

Gassner aynı yıl şifa yönteminin ilkelerini açıkladığı bir risale kaleme aldı.[4] İki tür hastalık olduğunu söylüyordu: Doktorların alanına giren doğal hastalıklar ile üç kategoriye ayırdığı doğaüstü hastalıklar. Doğaüstü hastalıklar *circumsessio* (kötü ruhun neden olduğu

---

2 Eugen Sierke, *Schwärmer und Schwindler zu Ende des achtzehnten Jahrhunderts*, Leipzig: S. Hirzel, 1874, ss. 222-287.

3 J. A. Zimmermann, *Johann Joseph Gassner, der berühmte Exorzist, Sein Leben und wundersames Wirken*, Kempten: Jos. Kösel, 1879.

4 Johann Joseph Gassner, *Weise, fromm und gesund zu leben, auch gottselig zu sterben, oder nützlicher Unterricht wider den Teufel zu streiten*, Stift Kempten, in der Hochforstlichen Buchdruckerei, 1774.

doğal bir hastalık taklidi), *obsessio* (büyücülüğün sonucu) ve *possessio* (şeytanın hastaya açıkça musallat olması); içlerinde en seyrek görülen sonuncusuydu. Gassner bütün bu vakalarda hastaya İsa adına inancın iyileşmenin temel koşulu olduğunu söyler, *exorcismusprobativus* (yargılayıcı cin çıkarma) kullanımına rıza gösterip göstermediğini soruyordu. Sonra tumturaklı bir ses tonuyla kötü ruha hastalığın semptomlarını göstermesini emrediyordu, semptomlar ortaya çıkarsa Gassner hastalığa kötü ruhun neden olduğunu kanıtlanmış kabul ediyor, sonra bu kötü ruhu defetme işine girişiyordu. Ama bir semptom ortaya çıkmamışsa hastayı bir doktora gönderiyordu. Bu tutumla ilerlerse konumunun hem Katolik Ortodoksluk hem tıp penceresinden suçlu bulunamayacağını düşünüyordu.

Gassner aniden yıldızının parlaması nedeniyle çeşitli yerlerden davetler alıyordu: Bunlardan biri de Constance'tı, burada cin/ruh çıkarma ayinleri düzenlemiş ama görünürde Constance Piskoposu Kardinal Roth'un takdirini kazanamamıştı. Ama Regensburg Prens Piskoposu Kont Fugger gibi güçlü bir koruyucu bulmuş, onun sarayında fahri bir göreve atanmıştı. Gassner böylece eski kilise kasabası Ellwangen'a yerleşti ve Kasım 1774 ile Haziran 1775 arasında burada yaşadı. Bu dönemde faaliyetlerinde zirveye ulaştı; hastaları Ellwangen'a akıyordu, etrafında bir polemik fırtınası dönüyordu. Almanya, Avusturya, İsviçre, hatta Fransa'da gerek lehine gerek aleyhine düzinelerce risale basıldı.

Gassner kitlelerin ve onun kendilerini iyileştirmesini umanların yanı sıra kiliseden bazı koruyucuların da desteğini kazandı. (Düşmanları ona yapılan ziyaretlerden büyük yarar sağlayan hancılar ve arabacılarla arasının özellikle iyi olduğunu ekliyordu.) Hayranlarından biri de ünlü Zürihli rahip Lavater'di. Hasımları arasındaysa Katolik ilahiyatçı Sterzinger, Protestan ilahiyatçı Semmler ve Aydınlanma'nın çoğu temsilcisi yer alıyordu. Gassner'in ziyaret edileceği duyurulan her yerde hiç kuşkusuz cinlerin/ruhların musallat olması gibi olayların meydana geleceği yönünde söylentiler dolaşıyordu; aralarında köylüler ve çocukların bile yer aldığı taklitçiler onun yöntemini kullanarak cin/ruh çıkarmaya başlamıştı.[5] Viyana'da hem lehinde hem aleyhinde canlı tartışmalar yaşanıyordu.

Neden böyle bir tutku patlaması yaşanıyordu? Bu durumu en iyi biçimde anlamak için 1775 civarında Avrupa'daki duruma bakmamız gerekir.

Avrupa siyaseten eski feodal örgütlenmeyi bırakıp ulusal devletlerin gelişimi yönünde ilerlemeye başlamıştı. Fransa ve İngiltere gibi birleşik devletlerin tersine Almanya, İmparator'un kâğıt üstündeki egemenliği altında, hemen her büyüklükte, üç yüzü aşkın devletten oluşan girift bir topluluktu. Kıta Avrupası'nın büyük bölümü, sadece Avrupa'yı değil, bir düzineyi aşkın tabi ulusa hükmeden Avusturya monarşisinin egemenliği altındaydı. Birinci sınıf bir sanat ve bilim merkezi olan Viyana, monarşinin parlak sarayının bulunduğu başkentti. Her yerde kuvvetli ve katı, bir kuşaktan diğerine geçen toplumsal sınıflar hâkimdi: Soylular, burjuvalar, köylüler, işçiler; her sınıfın alt sınıfları vardı. Kilise alt ve orta sınıfları sıkı sıkıya elinde tutuyordu. Ama Avrupa yeni bir felsefenin etkisi altında girmişti; cehalet, bâtıl inançlar ve körü körüne geleneklerin karşısında Akıl'ın üstünlüğünü ilan eden Aydınlanma'nın.

---

5 J. A. Zimmermann, *a.g.e.*, ss. 115-222.

Akıl'ın rehberliğiyle insanlığın evrensel mutluluğun yaşanacağı bir geleceğe doğru kesintisiz bir ilerleme yolunda yürümesi bekleniyordu. Batı Avrupa'da Aydınlanma daha sonra Amerikan ve Fransız devrimlerinde somutlaşacak radikal eğilimler geliştirmişti. Avrupa'nın geri kalanı Aydınlanma ilkeleriyle yönetici sınıfların çıkarları arasında bir uzlaşma olan "aydınlanmış despotluk" ile yönetiliyordu. Avusturya Kraliçesi Maria Theresa, Prusya Kralı II. Frederick ve Rusya Çariçesi Büyük Katerina bu sistemin tipik temsilcileriydi. Kilise'de de "Aydınlanma" eğilimleri güçleniyordu: Cizvit tarikatı günah keçisi hâline getirilip 1773'te lağvedildi. Adı kötüye çıkmış cadı avları ve infazları ortadan kaybolmuş değildi (son infaz edilenlerden biri 1782'de, İsviçre'de, Glarus'ta Anna Göldi oldu) ama cinler, cinlerin/ruhların musallat olması olayları, cin ve ruh çıkarmayla ilgili her şeyden uzak duruluyordu.[6]

Bu atmosfer dikkate alındığında, Gassner'e karşı neden bu kadar büyük bir muhalefet doğduğu, neden en inançlı koruyucularının bile son derece tedbirli olmak zorunda kaldıkları anlaşılabilir bir hâl alır. Regensburg Prens Piskoposu bir soruşturma açılmasını emretti, Haziran 1775'te gerçekleştirilen soruşturma sonrasında Gassner'a faaliyetlerini azaltması ve sadece kendisine kilise rahiplerince gönderilen hastalardan cin ve ruh çıkarması tavsiyesinde bulunuldu. Ingolstadt Üniversitesi dört fakültesinden temsilcilerin yer aldığı bir heyeti soruşturma yapmakla görevlendirmişti. Bu soruşturma 27 Mayıs 1775'te, Regensburg'da gerçekleşti ve nispeten olumlu sonuçlandı. Viyana'daki İmparatorluk Sarayı da meseleyle faal olarak ilgileniyordu.[7]

Münih'te Seçmen Prens Bavyeralı Max Joseph de bir soruşturma komisyonu atadı. Bu komisyon hayvan manyetizması denilen yeni bir ilke keşfettiğini açıklamış olan, Rhine boyunda, Constance'a yaptığı, mucizevi tedaviler gerçekleştirdiği söylenen Dr. Mesmer'i davet etti. Mesmer Münih'e geldi ve 23 Kasım 1775'te yaptığı sunumlarda hastalarda parmağının bir tek dokunuşuyla çeşitli semptomların belirmesini ve kaybolmasını, hatta kasılmalar yaşanmasını sağladı.[8] Akademi Sekreteri Rahip Kennedy kasılmalardan mustaripti ve Mesmer onda bu kasılmaları istediğinde yaratıp istediğinde ortadan kaldırabileceğini gösterdi. Ertesi gün saray mensupları ve Akademi üyelerinin huzurunda saralı birinde nöbetleri tetikledi ve hastayı hayvansal manyetizmayla tedavi edebileceğini ileri sürdü. Aslında bu Gassner'in usulüyle aynı kapıya çıkıyordu, sadece cin çıkarma yapılmıyordu. Mesmer, Gassner'in hiç kuşkusuz dürüst bir insan olduğunu ama hastalarını farkında olmaksızın hayvansal manyetizmayla tedavi ettiğini açıkladı. Mesmer'in haberini okuduktan sonra Gassner'in, Mısırlı büyücüler Firavun'un huzurunda, onun mucizelerini yeniden gösterdiğinde Hz. Musa nasıl hissetmişse öyle hissettiğini düşünebiliriz. Ama Hz. Musa'nın tersine Gassner'in, Mesmer'in performansını izlemesine ya da raporuna cevap vermesine izin verilmemişti.

---

6 Bu talihsiz kadının hayatı ve kaderi K. Freuler'in tarihsel olarak iyi belgelenmiş romanına konu olmuştur: *Anna Göldi, die Geschichte der letzten Hexe*, Frankfurt am Main: Büchergilde Gutenberg, 1945.

7 İmparatoriçe Maria Theresa'nın saray doktoru olan Haen, pek az hastayı tedavi edebildiğini düşündüğü Gassner'a kuvvetle karşı çıkıyor, onun tedavilerinin ya üçkâğıtçılık ya hayal gücünün ürünü olduğunu ya da hastaların uzun yolculuklara çıkmasının ve beslenme biçimlerinin sonucu olduğunu savunuyordu. Bkz. Antonii de Haen, *Dissertatio theologico-physica de miraculis*, Napoli: Typis Vincentii Ursini, 1778, s. 131.

8 A. Mesmer, *Schreiben über di Magnetkur* (1776), II, ss. 44-46.

Bu arada Gassner'a karşı kesinlikle olumlu bir tutum içinde olmayan İmparatorluk Sarayı Regensburg Prens Piskoposu'ndan onu görevden almasını istedi, Gassner küçük bir cemaat olan Pondorf'a gönderildi. Roma'da Papa VI. Pius (Giovanni Angelo Braschi) Gassner'ın faaliyetleriyle ilgili bir soruşturma yapılmasını emretti. Bunun ardından yayınlanan kararnamede cin/ruh çıkarmanın Kilise'nin yaygın ve kutlanası bir pratiği olmakla birlikte, gizlilikle ve Roma ritüellerinin talimatlarına sıkı sıkıya bağlı kalarak icra edilmesi gerektiği belirtiliyordu.

Gassner 4 Nisan 1779'da, Pondorf'ta öldü. Mezar taşında onu devrinin en ünlü cin/ruh çıkarıcısı olarak betimleyen, Latince uzun bir yazıt vardır.

Gassner'in mutlak dindarlığı, oyundan, hileden uzaklığı ve bencil olmaması hiç kimse tarafından sorgulanmadı. Maalesef çok geç gelmişti bu dünyaya, onun çevresinde dönen tartışmaların çok daha önemli bir amacı vardı: Yeni Aydınlanma güçleri ile geleneğin güçleri arasındaki mücadelenin bir parçasıydı bu tartışmalar. Gassner'ın düşüşü "aydınlanmış" devrin gereklerini karşılayan, dinle hiçbir bağı kalmamış bir şifa yönteminin yükselmesine zemin hazırladı. Hastaların tedavi edilmesi yeterli değildi, cemaatin kabul ettiği yöntemlerle tedavi edilmeleri gerekirdi.

Franz Anton Mesmer (1734 – 1815)

Cin/ruh çıkarmadan dinamik psikiyatriye uzanan yolda, gidişatı belirleyen dönüm noktasına böylece 1775'te Franz Anton Mesmer tarafından varıldı; Mesmer bu yönüyle kimi zaman Columbus'a benzetilir. Hem Columbus hem Mesmer yeni bir dünya keşfetmişlerdi, ikisi de keşiflerinin asıl niteliği konusunda ömürlerinin geri kalanında hata içinde oldular ve her ikisi de acı bir sükût-ı hayal içinde öldüler. Aralarındaki bir başka benzerlik de hayatlarının ayrıntıları hakkında eksiksiz bilgilere sahip olmamamızdır.

Görünüşe bakılırsa Mesmer'in tilmizlerinden hiçbiri üstadının hayat hikâyesine ilgi duymamıştı. Onun hayatını ilk araştıran Justinus Kerner oldu.[9] Kerner, Mesmer'in öldüğü Meersburg'a giderek onun hakkında birinci elden bilgiler ve belgeler topladı. Kısa süre önce Tischner,[10] Schürer-Waldheim,[11] Bittel,[12] Wohleb,[13] Milt[14] ve Vinchon,[15] Mesmer'in hayatının birkaç dönemini aydınlattı fakat bu hikâyede hâlâ büyük boşluklar mevcuttur.

---

9 Justinus Kerner, *Franz Anton Mesmer aus Schwaben, Entdecker des thierischen Magnetismus*, Frankfurt: Literarische Anstalt, 1856.

10 Rudolf Tischner, "Franz Anton Mesmer, Leben, Werk und Wirkungen", *Münchner Beiträge zur Geschichte und Literatur der Naturwissenschaft und Medizin*, I, No. 9/10 (1928), ss. 541-714.

11 F. Schürer – Waldheim, *Anton Mesmer, Ein Naturforscher ersten Ranges*, Viyana: Selbstverlag, 1930.

12 Karl Bittel, *Der berühmte Hr. Doct. Mesmer, 1734-1815. Auf seinen Spuren am Bodensee, im Thurgau und ind der Markgraffschaft Baden, mit einigen neuen Beiträgen zur Mesmer-Forschung*, Überlingen: August Feyel, 1939.

13 Joseph Rudolph Wohleb, "Franz Anton Mesmer, Biographischer Sachstandbericht", *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins, Neue Folge*, LIII, Heft 1 (1939), ss. 33-130.

14 Bernhardt Milt, "Franz Anton Mesmer un seine Beziehungen zur Schweiz", *Mitteilungen der antiquarischen Gesellschaft in Zürich*, XXXVIII, no. 1 (1953), ss. 1-139.

15 Jean Vinchon, *Mesmer et son secret*, Paris: Legrand, 1936.

Franz Anton Mesmer 23 Mayıs 1734'te, Constance Gölü'nün Almanya sahillerinde küçük bir köy olan Iznang'da doğdu, dokuz çocuğun üçüncüsüydü. Babası Constance, Prens Piskoposu'nun hizmetinde bir av bekçisiydi. Franz Anton'un çocukluğu ve gençliği hakkında hiçbir şey bilinmiyor, hayatıyla ilgili kayıtlı ilk olgu, 1752'de 18 yaşında Dillingen'de Cizvit İlahiyat Okulu'na kaydolmasıdır. Mesmer 1754'te ilahiyat öğreniminde, öğreniminin üçüncü yılında Ingolstadt Cizvit Üniversitesi'ne kaydoldu. 1754 ile 1759 arasındaki faaliyetleri, nerede olduğu bilinmiyor. Büyük ihtimalle bu süreyi felsefe öğrenimi görerek geçirdi. 1759'da, Viyana'da hukuk öğrencisi olarak kaydını yaptırdı, ertesi yıl yolunu değiştirip tıp öğrenimi görmeye başladı. Mesmer tıp öğrenimini 1766'da, otuz üç yaşında, Viyana'da, gezegenlerin insanların hastalıkları üzerindeki etkilerini konu alan teziyle tamamladı.

Mesmer'in akademik kariyeri birkaç açıdan dikkat çekicidir. Kilise'nin zeki ve titiz bir çocuğu fark etmiş, ileride din adamlığıyla ilgili bir mesleği olacağı düşüncesiyle ona kilise okullarında öğrenim görme imkânı sunmuş olmasında sıra dışı bir şey yoktur. Mesmer'in erkek kardeşlerinden Johann daha sonra yakınlarda bir cemaatte rahip olmuştu, açıktır ki Franz Anton da eğitimine böyle başlamıştır. Ne var ki ilahiyattan felsefeye, oradan hukuka, sonra da hukuktan tıbba geçtiğinde Kilise'nin ya da ailesinin ona desteklerini sürdürmeleri son derece ihtimal dışıdır. Mesmer'in hayatının sonraki dönemlerinde yaptığı gibi zengin koruyucular bulmuş olması daha olasıdır. Gizli cemiyetlerle ilişki kurmuş da olabilir.

Genç doktor 1767'de soylu bir aileden gelen zengin bir dul olan Maria Anna von Posch'la evlendi ve doktor olarak Viyana'ya yerleşti.[16] Rafine zevkleri olan, görmüş geçirmiş bir adam ve bir sanat hamisi olarak Leopold Mozart'ın şöyle betimlediği son derece güzel bir malikanede yaşıyordu: "Bahçe yolları, heykelleri, tiyatrosu, kuş evi, güvercinliği, zirvedeki seyir terasıyla benzersiz."[17] Evi ziyaret eden dostları arasında müzisyenler Gluck, Haydn ve Mozart ailesi de bulunuyordu. (Wolfgang Amadeus Mozart'ın ilk operası Bastien und Bastienne ilk kez Mesmer'in özel tiyatrosunda sahnelenmişti.) Mesmer, Amerika'da Benjamin Franklin'in mükemmelleştirdiği yeni bir müzik enstrümanı olan cam-armonikayı çalan ilk insanlardan biriydi.

Mesmer 1773 ile 1774 arasında, görünürde en az on beş ciddi semptomdan mustarip, yirmi yedi yaşındaki Fraulein Oesterlin'i kendi evinde iyileştirdi. Genç hanımın yaşadığı krizlerin yarı astrolojik düzenliliğini inceledi ve belirecekleri zamanı tahmin edebilir hâle geldi. Sonra bu krizlerin yolunu değiştirme çabasına girdi. İngiliz doktorların bazı hastalıkları mıknatıslarla tedavi ettikleri yeni yeni öğreniliyordu, Mesmer hastasında "yapay bir gel-git" uyandırmayı düşündü. Ona demir içeren bir preparat yutturduktan sonra vücuduna özel olarak tasarlanmış üç mıknatıs yerleştirdi; biri karnının üstüne, diğer ikisi bacaklarına. Hasta kısa süre sonra bedeninde gizemli bir sıvının olağanüstü akışını hissetmeye başladı, birkaç saatliğine bütün rahatsızlıklarından kurtuldu. Mesmer bunun 28 Temmuz 1774'te

---

16 F. Schürer-Waldheim Mesmer'in Viyana'daki hayatının izini sürmüş ve incelemiştir: *Anton Mesmer, Ein Naturforscher ersten Ranges*, Viyana: Selbstverlag, 1930.

17 Aktaran Karl Bittel, *Der berühmte Hr. Doct. Mesmer, 1734-1815*, Überlingen: August Feyel, 1939.

gerçekleştiğini yazdı, tarihî bir gündü.[18] Hastanın yaşadığı bu etkinin tek başına mıknatıslardan kaynaklanmasının mümkün olmadığını, "esasen farklı bir etken"den kaynaklanması gerektiğini, yani hastanın yaşadığı bu manyetik akımların bedeninde birikmiş, hayvansal manyetizma dediği bir sıvıdan ileri geldiğini anlamıştı. Mıknatıs bu hayvansal manyetizmayı güçlendiren ve ona bir yön veren yardımcı bir araçtan başka bir şey değildi.

Mesmer bu keşfi yaptığında kırk yaşındaydı. Ömrünün geri kalanını bu keşfi ayrıntılı olarak geliştirip dünyaya sunmaya adayacaktı.

Fraulein Oesterlin bu yeni yöntem sayesinde o kadar büyük bir iyileşme kaydetti ki Mesmer'in üvey oğluyla evlenip sağlıklı bir eş ve anne olabildi. Ama ilk hayal kırıklığı çok geçmeden kendisini gösterecekti. Mesmer'e mıknatısları veren gökbilimci Rahip Hell bu keşfin kendisine ait olduğunu ileri sürdü, Mesmer'in tıpçı dostlarıysa bu yeni araştırma yönüne kuvvetle karşı çıkıyordu. Yine de Mesmer o dönemde bir tür şöhret olsa gerekti, çünkü Haziran 1775'te Macar soylusu Baron Horeczky de Horka onu Slovakya'da, Rohow'daki şatosuna davet etti. Baron Viyana'nın önde gelen doktorlarının çabalarına rağmen devam eden sinirsel spazmlar yaşıyordu. Mesmer, Rohow'da yaklaşık iki hafta kaldı; Baron'un evinde öğretmenlik yapan ve Mesmer'in mihmandarı olan Seyfert doktorun bir şarlatan olduğu kuşkusuyla, maskesini düşürmek için onu yakından izlediği bu iki haftayı kaleme almıştır.[19]

Mesmer'in gelmesinden kısa süre sonra birkaç şato sakini onun yanına gelir gelmez vücutlarında ağrılar ve tuhaf duyumlar hissetmeye başladı. Kuşkucu Seyfert bile Mesmer müzik çaldığında dayanılmaz bir uyku bastırdığını fark etmişti. Çok geçmeden Mesmer'in iyiden iyiye olağanüstü güçlere sahip olduğu kanısına kapıldı. Mesmer'in çevresindeki insanlarda, özellikle de manyetize ettiği insanlarda nasıl ölümcül semptomlar uyandırabildiğini gördü. Şarkı söyleyen bir hanım Mesmer eline dokunur dokunmaz sesini yitirdi ve o parmağıyla bir hareket yapar yapmaz sesini geri kazandı. Birlikte oturduklarında Seyfert, Mesmer'in başka bir odada oturan insanları, bir aynaya yansıyan görüntülerini işaret ederek etkileyebildiğini gördü, üstelik bu insanlar onu aynadan doğrudan ya da dolaylı olarak göremeseler de bunu başarıyordu. Bir seferinde de iki müzisyen korna çalarken Mesmer enstrümanlardan birine dokundu -onu göremeyecek durumdaki- bir grup insan semptomlar göstermeye başladı, Mesmer elini çekince bunlar geçti. Bu arada Rohow'a olağanüstü bir şifacının geldiği söylentisi yayılmıştı, bütün komşu bölgelerden insanlar onu görmeye geliyorlardı. Mesmer onların birçoğunu manyetize etti, bazılarını da kendi doktorlarını görmeye gönderdi.

Altıncı akşam Mesmer, Baron'un ertesi sabah bir kriz geçireceğini duyurdu, gerçekten de öyle oldu. Kriz olağandışı derecede şiddetliydi ve Mesmer'in hastaya yaklaşmasına ya da ondan uzaklaşmasına bağlı olarak hastanın ateşinin arttığı ya da azaldığı haber verilmişti. Birkaç gün sonra o kadar şiddetli olmayan ikinci bir kriz yaşandı ama Baron tedaviyi çok ağır buldu ve Mesmer, Rohow'dan ayrıldı, ancak gitmeden önce, son dakikada altı hafta önce duyma yetisini yitirmiş bir köylüyü iyileştirdi.

---

18 Franz Anton Mesmer, *Schreiben über die Magnetkur an einen auswärtigen Arzt*, Viyana, 1775.

19 Bu belge Justinus Kerner tarafından keşfedilmiş ve yayınlanmıştır: *Franz Anton Mesmer aus Schwaben* Frankfurt: Literarische Anstalt, 1856, ss. 19-45.

Seyfert, Mesmer ile yaptığı konuşmaları da anlatır; doktor, Gassner'ın olağanüstü derecede manyetizmaya sahip olduğunu, kendi güçlerinin o kadar büyük olmadığını, bu nedenle çeşitli yollardan onları güçlendirmek zorunda kaldığını kabul etmişti. Seyfert'in, Mesmer'in bunu bedenine mıknatıslar takarak, yatağında mıknatıslar bulundurarak yaptığına inanmasını sağlayacak gerekçeler vardı.

Ertesi ay, Temmuz 1775'te Mesmer, Constance Gölü kıyılarına gitti, burası onun memleketiydi, Gassner'ın adımlarını yakından takip ederek burada birkaç sansasyonel tedavi gerçekleştirdi. Rohow'da kaldığı süre zarfında besbelli ki Gassner'ı geride bırakabileceğine kani olmuştu.[20] Daha önce gördüğümüz üzere, Mesmer'in hayatındaki bu muhteşem dönem Seçmen Prens'in onu Münih'e davet etmesi, manyetik güçlerini sergilemesi, Gassner hakkında ifade vermesi ve Bavyera Bilimler Akademisi üyeliğine atanmasıyla zirveye tırmandı. 1775 sonunda Viyana'ya döndüğünde, Mesmer görkemli keşfinin kendisine kalıcı bir şöhret getireceğinden emin olsa gerekti.

Ama Viyana tıp dünyası hâlâ kayıtsız, hatta hasmane bir tutum içindeydi. Mesmer birkaç hastayı kendi evine aldı. İçlerinden biri, zengin ve nüfuz sahibi bir memurun on sekiz yaşındaki kızı Maria-Theresia Paradis idi ve üç buçuk yaşından beri kördü. Bir biyografi yazarına göre bu genç hanım özel olarak geliştirilmiş aygıtlar, örneğin coğrafya öğrenmesini sağlayacak kabartmalı haritalar sayesinde son derece rafine bir eğitim almıştı, meşhur otomat yapımcısı Kempelen de ona yazmasını sağlayacak bir baskı makinesi yapmıştı.[21] Maria-Theresia zarafetle ortalıkta dolanıyor, dans edebiliyor, dikiş-nakış yapabiliyordu ama en büyük yeteneği müzikti, onun sayesinde İmparatoriçe Maria Theresa'nın özel dikkati ve korumasına mazhar olmuştu.[22] Viyana'nın en önde gelen doktorları yıllarca onu tedavi etmeye çalışmış ama sonuç alamamıştı (üç bin kereden fazla elektrik verilmişti hatta). Ne var ki Mesmer'le bir dizi manyetik seans sonrasında gördüğünü açıkladı. Görsel olarak ilk algıladığı şey Mesmer olmuştu; genç hanım insan burnunun şeklini tuhaf, hatta korkutucu bulmuş, gözlerini yaralayabileceğinden korktuğunu ifade etmişti.[23] Görme yetisi yavaş yavaş düzelmişti; daha doğrusu o böyle olduğunu söylemiş, Mesmer de böyle olduğunu duyurmuştu. Ne var ki Maria-Theresia'nın daha önceki doktorları tedavinin gerçekliğini reddediyordu. Bir tıp komisyonu hastanın ancak Mesmer'in var olduğu ortamlarda görebildiğini ileri sürdüğünü vurguluyordu. Mesmer ile Paradis ailesi arasında keskin bir çatışma ortaya çıktı; hasta görme yetisini ebediyen yitirdi. Maria-Theresia evine döndü ve kör bir müzisyen olarak mesleğine

---

20 Bu tedavilerin bazılarının anlatıları, Bittel tarafından dönemin yerel gazetelerinde bulunmuş, Mesmer hakkındaki biyografik çalışmasında yayınlanmıştır (bkz. 12. not).

21 Ludwig August Frankl, *Maria-Theresia von Paradis, Biographie*, Linz, 1876.

22 Yüz elli yılı aşkın bir süredir onun hakkında yazan bütün yazarlar onun imparatoriçenin vaftiz çocuğu olduğunu söylemiştir. Başka birçok ayrıntıda olduğu gibi, Hermann Ullrich bunun da doğru olmadığını göstermiştir: "Maria Theresia Paradis und Dr. Franz Anton Mesmer", *Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Stadt Wien*, XVII-XVIII (1961-1962), ss. 149-188.

23 Justinus Kerner'e göre, *Franz Anton Mesmer aus Schwaben*, Frankfurt: Literarische Anstalt, 1856.

devam etti. Mesmer tedavinin ne onun ne de ailenin iyiliğine olduğunu ileri sürdü: Kör bir müzisyen olarak kazandığı ünden eser kalmayacaktı, İmparatoriçe'den aldığı cömert maddi desteği de muhtemelen yitirecekti.[24]

Bundan kısa bir süre sonra, 1777 yılının ikinci yarısında Mesmer Viyana'dan ayrıldı. Ayrılmasının nedenleri bilinmemektedir, sonradan hasımları ayrılmak zorunda bırakıldığı sonucuna vardı. Mesmer'in Maria-Theresia Paradis vakasındaki başarısızlığından ve meslektaşlarının husumetinden rahatsız olduğu varsayılmıştır. Genç hasta ona karşı güçlü bir bağlılık geliştirmiş, Mesmer de aynı şekilde ona kuvvetle bağlanmış olabilir. (Mesmer'in karısının Viyana'da kalmış olması, Mesmer'in onu bir daha hiç görmemiş olması dikkat çekicidir.) Ama asıl neden muhtemelen Mesmer'in aşırı duyarlı ve istikrarsız karakterinde, psikopatolojisinde yatar.

Mesmer kendi anlatısına göre depresif bir dönem geçirmişti.[25] Hakikati hiçbir zaman bulamayacağı düşüncesiyle ümitsizliğe kapılmıştı. Ormanda yürüyüşe çıkar, ağaçlarla konuşurdu, üç ay boyunca sözcüklerin yardımı olmaksızın düşünmeye çalıştı. Yavaş yavaş zihinsel huzurunu ve kendine güvenini yeniden kazandı ve dünyayı yepyeni bir biçimde görmeye başladı. Şimdi de misyonunun bu büyük keşfi dünyaya açıklamak olduğunu düşünüyordu. Paris'e gitmek üzere yola çıktı ve Şubat 1778'de buraya vardı.

Mesmer'in Paris'te bulduğu atmosfer Viyana'da geride bıraktığı atmosferden hayli farklıydı. Avusturya İmparatorluğu, enerjik bir hükümeti, etkili bir yönetimi ve tetikte bir polis kuvveti olan istikrarlı bir devletti. Paris de Viyana kadar önemli bir kültürel merkezdi ama burada hayat tuhaf bir biçimde huzursuzdu. Zayıf bir kral ile uçarı bir kraliçe yönetimindeki hükümet istikrarsızdı, maliye feci durumdaydı; yolsuzluk, spekülasyon ve kumara muazzam meblağlar harcanıyordu. Aydınlanma fikirleri radikal ve din karşıtı bir eğilim geliştirmişti. Soylular inatla haddini aşmış ayrıcalıklarına tutunuyordu ama paradoksal olarak dikkat çekici bir hayırseverlik eğilimi gösteriyor ve kamu hizmetleriyle ilgilenmiyordu. Fransa İngiltere'ye karşı girişilen feci bir savaşta Hindistan ve Kanada'yı kaybetmişti; şimdi de kısmen intikam hisleriyle, halk Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na coşkuyla bakıyordu. Özellikle Paris'te genel bir kitlesel histeri eğilimi gözleniyordu, halk bir çılgınlıktan diğerine koşuyordu.[26]

Öyle görünüyor ki Mesmer'in şöhreti Paris'e kendisinden önce ulaştı, o zamanlar Paris'te seçkin yabancılara karşı tuhaf bir ilgi duyulurdu. Mesmer kırk üç yaşında, uzun boylu, yapılı, yakışıklı bir adamdı; etkileyici kişiliği ve görmüş geçirmiş tavırları güçlü Alman aksanına rağmen Fransız toplumuna kolayca girmesini sağladı. Bilinmeyen nedenlerden

---

24 Mesmer'in bu dönemle ilgili anlatısı *Précis historique des faits relatifs au magnétisme animal jusques en avril 1781*, Londra, 1781. Maria-Theresia'nın babası biraz daha farklı bir versiyonunu anlatmış, bu hikâye Justinus Kerner tarafından yayınlanmıştı, *a.g.e.*, ss. 61-71.

25 Mesmer'in duygusal ıstıraplarıyla ilgili betimlemeleri *Précis historique*'inde yer alır, Londra, 1781, ss. 21-23.

26 O kritik yıllarda Paris'te hayat Melchior Grimm'in Alman kralına yazdığı mektuplarda takdire şayan biçimde anlatılmıştı: *Correspondance littéraire, philosophique et critique adressée a un souverain d'Allemagne*, beş cilt, *par le Baron de Grimm et par Diderot*, Paris: F. Buisson, 1813. Bu yazışma Mesmer hakkında birkaç değerli haber içerir.

ötürü ilk ortağı Fransız cerrah Le Roux ile yollarını ayırdıktan sonra Creteil'deki özel konutunda hastaları manyetize etmeye başladı. Sonra Vendome Meydanı'nda özel bir köşke yerleşti ve en yüksek sosyal çevrelerden hastalar kabul edip yüksek ücretlere onları manyetize etmeye başladı. Bilimsel kurumların temsilcileriyle temas kurmaya son derece hevesliydi: Academie des Sciences, Societe Royale de Medecine, Faculte de Medecine. Kral'ın erkek kardeşlerinden biri olan Kont d'Artois'nın özel doktoru olan Dr. D'Eslon ile en azından bir tane nüfuz sahibi tilmiz kazandı. Mesmer çabalarını kendisinin[27] ve D'Eslon'un yayınlarıyla destekledi.[28]

Bu arada pratiğini de giderek artırdı. Viyana'dan ayrılmadan önce ilave yöntemler olarak mıknatıs ve elektrik kullanımından vazgeçmişti. 1780 ya da 1781'de, tek başına tedavi edebileceğinden daha fazla hastası olduğu için kolektif bir tedavi başlattı, bu tedavi birazdan tartışacağımız *baquet* idi. Müşterilerinden ikisi ona kuvvetli bir kişisel sadakat gösteriyordu: Felsefi konulara yakından ilgili, siyasi hayatta etkin bir isim olan[29] becerikli avukat Nicolas Bergasse ile bankacı Kornmann; Mesmer, Kornmann'ın küçük çocuğunun geçirdiği çok ağır bir göz hastalığını tedavi etmişti.[30]

Mesmer'in 1779'da 27 nokta hâlinde açıkladığı sistemi dört temel ilkeyle özetlenebilir:[31] (1) İnce, fiziksel bir sıvı evreni doldurur; insan, dünya ve göksel cisimler arasında, aynı zamanda insanlar arasında bağlayıcı bir araç oluşturur. (2) Hastalık bu sıvının insan bedeninde eşitsiz dağılımından doğar; iyileşme denge kazanıldığında sağlanır. (3) Bazı teknikler sayesinde bu sıvı kanalize edilebilir, depolanabilir, başka kişilere aktarılabilir. (4) Bu şekilde hastalarda "krizler" tetiklenebilir ve hastalıklar iyileştirilebilir.

Mesmer ile tilmizlerinin öğreti dediği şeyin çeşitli unsurlarını birbirinden ayırmak gayet kolaydır. Birinci ve en önemli unsur, Mesmer'in gizemli bir sıvının, hayvansal manyetizmanın taşıyıcısı olduğu yönündeki sezgisidir; bunu kendisinde ilk kez Fraulein Oesterlin'i tedavi ederken fark etmiştir. Mesmer hastalarında semptomların görünümünü fiziksel varlığı ya da jestleriyle nasıl tetikleyebildiğini betimlemişti; ayrıca hacamat edilen birinin yanına yaklaştığında kanının farklı bir yönde aktığını bildirmişti. Mesmer'a göre her insan belli bir miktarda hayvansal manyetizma taşır: Gassner çok yüksek düzeyde hayvansal manyetizmaya sahipti, Mesmer'in ondan biraz daha azdı, hastalarda sağlıklı insanlara göre daha azdır. Bu kuramla Polinezyalıların "mana" kavramı arasında bir benzerlik kurulabilir; "mana" kişiler, nesneler ya da mekânlarda depolanabilen ve ancak nesnel etkileriyle tespit edilebilen evrensel, gayri şahsi bir enerjidir.

---

27 Franz Anton Mesmer, *Mémoire sur la découverte du magnétisme animal*, Paris: Didot, 1779. Ayrıca *Précis historique*, 1781.

28 D'Eslon, *Observations sur le magnétisme animal*, Londra ve Paris: Didot, 1780.

29 Biyografisi Louis Bergasse tarafından yazılmıştır, *Un Défenseur des principes traditionnels sous la Révolution, Nicolas Bergasse*, Paris: Berrin, 1910. *Un Philosophe lyonnais, Nicolas Bergasse*, Lyon: Le Van, 1938.

30 Bu meşhur tedavi, Mialle tarafından anlatılmıştır, *Exposé par ordre alphabétique des cures opérées en France par le magnétisme animal, depuis Mesmer jusqu'a nos jours*, Paris: Dentu, 1826, II, ss. 81-82.

31 Franz Anton Mesmer, *Mémoire sur la découverte du magnétisme animal*, Paris: Didot, 1779.

Bu öğretinin ikinci unsuru hayvansal manyetizmanın niteliğini ve eylemini açıkladığı varsayılan fiziksel kuramlardır. Bir "Aydınlanma" çocuğu olan Mesmer "akılcı" bir açıklama arıyor ve her tür mistik kuramı reddediyordu. Öte yandan o devirlerde psikoloji neredeyse hiç bulunmadığından doğal olarak fiziksel bir kavramı, Newton'ın evrensel kütle çekimi ya da elektrik biçiminde bir şeyi düşünmeye yönelmişti. Mesmer tıp okulunu bitirirken sunduğu tezde *gravitatio universalis* dediği evrensel bir sıvının kozmosa nüfuz ettiğini betimlemişti. Güneş, ay ve gezegenlerin insan bedeni üstündeki etkisi, ayrıca bazı hastalıkların periyodik olarak nüksetmesi bu olgu sayesinde açıklanabiliyordu. Mesmer daha sonraları bu sıvıya genel amil demiştir. Bu sıvının birkaç biçimde bulunduğuna inanılıyordu: Biri mıknatıs etkisi, diğeri elektrik, bir diğeri de hayvansal manyetizmaydı. Öğretinin bu fiziksel kısmı hiç kuşkusuz en zayıf noktasıydı ve her zaman Mesmer'in zihninde bulanıklığını korudu, çünkü Mesmer iyi bir sistem kurucu değildi.

Mesmer'in sistemindeki üçüncü unsur, elektrik alanında o dönemde yapılan keşiflerden ileri gelen benzerlikler oldu. Mesmer bahsettiği sıvının kutupları, akımları, boşalımları, iletkenleri, yalıtkanları ve biriktiricileri olduğunu hayal ediyordu. Bu sıvıyı yoğunlaştırdığı varsayılan bir aygıt olan *baquet,* kısa süre önce icat edilmiş Leyden kavanozunun bir taklidiydi. Mesmer birbirini etkisiz hâle getiren bir pozitif, bir de negatif sıvı olduğunu da öğretiyordu; bu, tilmizlerinin hiç kabul etmediği bir varsayım olmuştu.

Öğretinin dördüncü unsuru, açıkçası Gassner'in pratiğinden türemiş olan krizlerdi. Gassner krizin cinlerin/ruhların çıkarılması prosedüründeki ilk adım olmak kadar, onların kişiye musallat olduğunun da kanıtı olduğuna inanıyordu. Mesmer'e göre kriz, yapay olarak elde edilmiş hastalık kanıtı ve tedavinin aracıydı. Mesmer krizlerin özel olduğunu söylüyordu: Bir astım hastasında kriz, astım nöbeti oluyordu, bir sara hastasındaysa sara nöbeti. Hasta tekrar tekrar tetiklendiğinde bu krizler azalıyor ve hafifliyordu. Nihayetinde kayboluyorlardı ve bu da iyileşme anlamına geliyordu.

Mesmer'in öğretisinde sentezlemeye çalıştığı bu temel bileşenler ünlü deyişini doğurdu: "Bir tek hastalık ve bir tek tedavi vardır." Hiçbir ilaç ya da terapi prosedürünün bir hastayı tek başına tedavi ettiği vaki değildi; tedaviler doktorlar farkında olmasalar da manyetizmanın etkisi sayesinde gerçekleşiyordu. Hayvansal manyetizma insanlığa bütün hastalıkları tedavi etmenin ve önlemenin evrensel bir yolunu sunacak, böylece "tıbbı en yüksek mükemmellik seviyesine taşıyacaktı."

Mesmer'in benmerkezciliği onun, tıp okullarının Hipokrat'tan bu yana keşfedilmiş her şeyi silecek ve tıp mesleğinin gereksiz hâle gelmesine neden olacak bir kuramı kabul edeceklerini beklemesine neden olmuştu. Hiç şaşırtıcı değil, dönemin tıbbı Mesmer için ne kadar iticiyse, onun icra ettiği terapi de dönemin tıbbı için o kadar iticiydi. Mesmer manyetik su dışında bir ilaç kullanmıyordu. Hastasının önüne, dizleri onun dizlerinde, hastanın baş parmaklarına elleriyle dokunarak, gözlerine sabit bakışlarla bakarak oturuyor, sonra hipokondrisine dokunuyor ve ellerini uzuvlarının üstünde gezdiriyordu. Birçok hasta tuhaf duyumlar hissediyor ya da krize giriyordu. Bunun tedaviyi doğuracağı varsayılıyordu.

Mesmer'in kolektif yöntemi daha da sıra dışıydı. Mayıs 1784'te Paris'te bulunan İngiliz doktor John Grieve bir mektubunda Mesmer'in evine yaptığı bir ziyareti betimlemiş, bir seferde iki yüzden az hastaya hiç rastlamadığını belirtmişti:[32]

Geçen gün onun evindeydim ve onun iş görme yöntemine tanık oldum. Bir odanın ortasına yaklaşık kırk beş santim yüksekliğinde, *baquet* denilen bir kazan yerleştirilmişti. O kadar büyüktü ki etrafına rahatça yirmi kişi oturabiliyordu; üstünü örten kapağın yanına çevresindeki insanların sayısına tekabül eden delikler açılmıştı; bu deliklerin içine dışa doğru dik açıyla eğilmiş, bedende uygulanacakları kısma tekabül edecek farklı yüksekliklerde demir çubuklar yerleştirilmişti. Bu çubukların yanında bir ip vardı, *baquet* ile hastalardan biri arasında bağ kuran bu ip, o hastadan bir diğerine, sonra başka birine uzanıyor, böylece herkesi dolaşıyordu. En anlaşılabilir etkiler Mesmer'in yaklaşmasıyla ortaya çıkıyordu, Mesmer'in ellerinin ya da gözlerinin bazı hareketleriyle, insanlara dokunmaksızın bu sıvıyı aktardığı söyleniyordu. Bu etkilere tanık olmuş birkaç hastayla konuştum, bu kişilerin zaman zaman yaşadığı kasılmalar bir tek el hareketiyle ortadan kayboluyordu.

Bu ortamın manyetik etkileri artırması amaçlanıyordu: Büyük aynalar sıvıyı yansıtıyor, sıvı manyetize edilmiş enstrümanlardan çıkan müzikal seslerle aktarılıyordu. Mesmer de kimi zaman birçok kişinin parçalayıcı bulduğu bir enstrüman olan cam-armonikasını çalıyordu. Hastalar sessizlik içinde oturuyordu. Bir süre sonra bazıları tuhaf bedensel hisler deneyimliyor, krize girmiş olan birkaçı *chambre des crises* (kriz odasında) Mesmer ve yardımcıları tarafından tedavi ediliyordu. Kimi zaman bir hastadan diğerine bir kriz dalgası yayılıyordu.

Daha da sıra dışı bir prosedür manyetize edilmiş ağaç yöntemiydi; yoksullara yönelik bir tür kolektif açık hava tedavisiydi bu.

Bu tür terapi usulleri o kadar abartılı görünüyordu ki pek az doktor, Mesmer'in bir şarlatan olduğu hissinden yakayı kurtarabilmişti. Mesmer'in başarısının giderek artması, soylu ve zengin hastalarından talep ettiği müthiş ücretler profesyonel hoşnutsuzluğu artırmış olsa gerek.

Öyle görünüyor ki 1782 ortasında Mesmer bir çıkmaza girdiğini anlamıştı. Beş yıl boyunca, yaptığı keşfin bilimsel cemiyetler tarafından onaylanması yönünde çalıştı, daha sonra büyük kâr elde ederek bu keşfi Fransız hükümetine satacaktı, böylece yöntemini bir kamu hastanesinde uygulayıp öğretebilecekti. Ne var ki amacına hiç olmadığı kadar uzaktı. Temmuz 1782'de sadık dostları Bergasse ve Kornmann'la birlikte, bugünkü Belçika'da bir sağlık merkezi olan Spa'da kalmaya gitti. Bergasse'ın anlatısına göre Mesmer orada bulunduğu sırada, onun yerini alma çabasındaki D'Eslon'un bir hayvansal manyetizma pratiği başlattığını belirten bir mektup aldı.[33] Mesmer karamsarlığa kapılıp bu "hain"e öfkelendi ve kendi mahvını gözünde canlandırdı. Sırrını çalan D'Eslon'un müşterilerini çalacağına da emindi.

---

[32] Sir William Ramsey, *The Life and Letters of Joseph Black*, Londra: Constable & Co. 1918, ss. 84-85.

[33] Nicolas Bergasse, *Observations de M. Bergasse sur un écrit du Dr. Mesmer, ayant pour titre: Lettre de l'inventeur du magnétisme animal a l'auteur des réflexions préliminaires*, Londra, 1785.

Avukat Bergasse ile finansçı Kornmann bunun üzerine yeni bir plan geliştirdi: Mesmer'in keşfini satın almak üzere büyük bir meblağ toplanması amacıyla bir abonelik sistemi örgütleyeceklerdi. Aboneler "sırra" sahip olacaklar ve öğrenciler yetiştirip Mesmer'in öğretisini yaymaya yönelik bir cemiyet çatısı altında örgütleneceklerdi.

Bu proje muazzam bir başarı kazandı. Abonelerden çok büyük meblağlar talep edilmesine rağmen cemiyet kuruldu. Aboneler arasında kentin ve sarayın en ünlü isimleri; Noailles, Montesquieu gibi kadim soylu ailelerden isimler, Marki de Lafayette, ayrıca ünlü yargıçlar, avukatlar ve doktorlar yer alıyordu. Malta Şövalyeleri tarikatından Baillides Barres manyetizmayı adadaki şövalyelere tanıtacaktı.[34] Ne var ki Mesmer ile tilmizleri arasında yaşanan zorluklar giderek arttı. Bergasse daha sonra 1783 ile 1784'te yaşanan bu zorlu müzakereler hakkında -eğer bütün ayrıntılar doğruysa- Mesmer'in esasen benmerkezci ve kuşkucu, karamsar, despot, açgözlü, hatta kimi zaman üçkâğıtçı olduğunu gösteren, belgelere dayalı bir anlatı yayınladı.

Yine de cemiyet (Societe de l'Harmonie) -tuhaf bir işletme, özel okul ve mason locası karışımıydı- kuruldu, serpilip gelişti. Fransa'nın başka şehirlerinde ve kasabalarında şubeler açıldı. Cemiyet Mesmer'in manyetizma uygulamalarından elde ettiği gelirin yanı sıra büyük bir servet kazanmasını da güvence altına aldı. Ayrıca Mesmer'in öğretisinin bir örneği[35] yayınlandı ve tek bir adamın sırrı olan şey, şevkli bir grubun ortak bilgisi hâline getirildi. Tilmizleri sıklıkla Mesmer'in despotluğuna içerlerdi ama hayvansal manyetizma Fransa'da artık tesis edilmiş kurum hâline gelmişti ve hızla da gelişti. Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve İngiltere'yle yapılan barış antlaşmasına odaklanmış olan halkın ilgisi artık serbest kalmış ve Mesmer'e yönelmişti.

Nasıl ki 1776 Gassner için bir dönüm noktası olmuşsa 1784 de Mesmer'in hayatında belirleyici bir yıl oldu: Başarısı zirveye tırmandı, kendisine karşı kışkırtmalar oldu ve sonra da hızlı bir düşüş yaşadı.

Mart 1784'de Mesmer'i kuşatan kışkırtıcılıklar sonucu Kral Academie des Sciences ve Academie de Medecine üyelerinden oluşan bir soruşturma komisyonu ile Societe Royale üyelerinden oluşan başka bir komisyon kurulmasını emretti. Bu komisyonlarda dönemin önde gelen bilim insanları yer alıyordu: Astronom Bailly, kimyager Lavoisier, doktor Guillotin, Amerika büyükelçisi Benjamin Franklin. Lavoisier bir deney programı geliştirdi, bu program deneysel yöntemin uygulanması için bir modeldi.[36] Soruşturma konusu Mesmer'in hastalarını tedavi edip etmediği değil, yeni bir fiziksel sıvı keşfedip etmediğiydi. Komisyonlar, "manyetik bir sıvı"nın fiziksel varlığını gösteren hiçbir kanıt bulunamayacağı sonucuna vardı. Olası terapi etkileri reddedilmiyor ama "hayal gücüne"

---

34 Eugène Louis, *Les Origines de la doctrine du magnétisme animal. Thèse méd.*, Paris, 1898-1899, no. 111, Paris: Société d'Editions Scientifiques, 1898.

35 Caullet de Veaumorel, yayına hazırlayan, *Aphorismes de M. Mesmer dictés a l'assemblée de ses élèves... en 344 paragraphes*, Paris: Quinquet, 1785.

36 Antoine Lavoisier, "Sur le magnétisme animal", cilt III, *Oeuvres de Lavoisier*, Paris: Imprimerie Nationale, 1865, ss. 499-527.

bağlanıyordu.[37] Kral için ek bir gizli rapor kaleme alındı, bu belgede manyetize edilmiş kadın hastanın kendisini manyetize eden erkeğe olan erotik çekimden kaynaklanabilecek tehlikelere işaret ediliyordu.[38] Komisyon üyeleri arasında yer alan Jussieu meslektaşlarından ayrılarak bilinmeyen etkili bir etkenin, muhtemelen "hayvansal ısı"nın iş başında olduğunu kesin bir dille belirten bir rapor yazdı.[39] Mesmer öfkesinden kudurmuştu, çünkü komisyon üyeleri soruşturma için kendisine gelmemiş, "hain" D'Eslon'a gitmişlerdi. Gerçi bu durum daha sonra onun için talihli oldu: İçişleri Bakanlığı komisyonların raporuna dayanarak hayvansal manyetizma pratiğini yasaklamaya karar verince, Bergasse'ın parlamentonun (en yüksek yargı mevkii) hükmünü hukuken teknik bir ayrıntıya dayanarak kaldırma çabası başarılı oldu: Komisyonlarnı raporu D'Eslon'un pratiğiyle ilgiliydi, Mesmer'inkiyle değil.

Her halûkârda raporlar manyetik hareketin gelişmesine ciddi bir hasar vermiş gibi görünmez. Societe de l'Harmonie faaliyetlerini geliştirdi ve Fransa'nın çeşitli şehirlerinde benzer cemiyetler kuruldu. Ne var ki aynı tarihlerde hareket görülmemiş birkaç olumsuz gelişme de yaşadı: Mesmer karikatürlerde, popüler şarkılarda ve hicivli oyunlarda bol bol alaya alınıyordu.[40] Ünlü bir âlim olan Court de Gebelin'in de dâhil olduğu talihsiz bir olay yaşandı; Court de Gebelin, Mesmer'in kendisini "iyileştirmesi" sonrasında onun hakkında coşkulu bir risale kaleme almıştı ancak hemen ardından Mesmer'in evinde yeniden hastalandı ve öldü.[41] Ama halkın kışkırtılması birkaç ay sonra yön değiştirip yeni konulara, Kont Allesandrodi Cagliostro (Giuseppe Balsamo) ile "Kraliçe'nin kolyesi" skandalına yöneldi. Mesmer'i ilgilendirdiği kadarıyla bilim insanları ve âlimlerin yönelttiği eleştiriler çok daha ciddiydi. İsmi meçhul bir yazar Mesmer'in öğretisinin kaynaklarını nesnel bir tarzda incelediği ve onun iyileştirme yöntemiyle Gassner'ınki arasındaki bağlantıyı gösterdiği *L'anti-magnetisme* adlı bir kitap kaleme aldı.[42] Başka bir yazar, Thouret,[43] Mesmer'in 27 önermesini tek tek alıp her birinin Paracelsus, Van Helmont ve Goclenius, hepsinden de önemlisi Mead ve Maxwell gibi yazarlar tarafından hemen hemen aynı terimlerle ifade edildiğini gösterdiği daha da ayrıntılı bir çalışma yayınladı. Thouret, Mesmer'in kuramının yeni olmak şöyle dursun, neredeyse bir asır önce bırakılmış kadim bir sistem olduğu sonucuna varıyordu. Mesmer bu yazarları okuduğunu reddetti (bu tür kaynakları "ön haberciler" diye anmak henüz moda olmamıştı). Fizikçiler ise sözüm ona manyetik sıvı diye bir şey duymamıştı, duymayacaktı. Marat adında bir doktor ve fizikçi hayvansal manyetizmanın bir fizik kuramı olmak gibi bir iddiası olmadığını açıkladı.[44]

---

37 *Rapport des Commissaires chargés par le Roy de l'exasen du magnétisme animal*, Paris, 1784.

38 Bu raporun yeniden basımı için: Claude Burdin ve Frédéric Dubois, *Histoire académique du magnétisme animal*, Paris: Baillière, 1841.

39 A. L. de Jussieu, *Rapport de l'un des commissaires chargés par le Roy de l'examen du magnétisme animal*, Paris: Veuve Hérissant, 1784.

40 Özellikle şu kaynaklara bakınız: Jean-Baptiste Radet, *Les docteurs modernes, Comédie-parade...suivie du baquet de santé...*, Paris: Brunet, 1784.

41 Paul Schmidt, *Court de Gébelin a Paris*, Paris: Fischbacher, 1908.

42 *L'anti-magnétisme, ou origine, progrès, décadence, renouvellement et réfutation du magnétisme animal*, Londra, 1784.

43 M. Thouret, *Recherches et doutes sur le magnétisme animal*, Paris: Prault, 1784.

44 Marat, *Mémoire sur l'électricité médicale*, Paris: Méquignon, 1784, s. 110.

Mesmer'in bakış açısından daha da beteri, tilmizleri isyan bayrağını çektiğinde öğretisine pek açıklık getirememiş olmasıydı. Tilmizleri onun kuramını bulanık ve tutarsız bulmuştu, D'Eslon bile bu kuramı birkaç açık ve berrak formülle ifade edebilmişti. Öğretiyi öğrencilerin kabul edebileceği bir biçimde yayınlamak üzere bir Comite d'instruction tayin edildi.[45] Cemiyette önemli bir rol oynayan Bergasse Mesmerizm'de yeni bir dünya felsefesinin dayanağını bulmuş, kuramını "Dünya ve Örgütlü Varlıkların Kuramı" başlıklı bir çalışmada genişletmişti.[46] Bu çalışmanın sınırlı sayıda kopyası yayınlandı, kitaba gizli bir bilgi havası vermek için 115 kilit sözcüğün yerine semboller konmuştu, böylece gruba kabul olmamış kişiler yazılanları anlayamayacaktı. Ama bu yayın Mesmer'in gazabını çekti, iki adam arasında çıkan keskin bir polemiğin ardından Bergasse cemiyetten ayrıldı. Bu arada cemiyetin birçok üyesi de soğumuştu, onlar da ayrıldılar. Mesmer'in bakış açısından daha da kötüsü, daha sonra bahsedeceğimiz en sadık tilmizlerinden Puységur'un Mesmer'in öğretisine sadık olduğunu ilan ederken harekete yeni bir yön verecek olan manyetik uykuyu keşfetmesi oldu.

Daha şahsi nitelikte bir başka olumsuz gelişmeyse kraliyet sarayı ve Paris sosyetesinden seçkinlerin huzurunda Hayırlı Cuma[47] günü (16 Nisan 1784) Concert Spirituel du Careme'de yaşandı. Viyana'dan gelen genç ve kör bir müzisyen klavsen çalacaktı: Maria Theresia Paradis'ti bu müzisyen. Grimm "tüm gözlerin konsere gelme akılsızlığını göstermiş Mesmer'e çevrildiğini" bildiriyordu: "Tüm dikkatlerin odak noktasında olduğunun gayet farkındaydı ve hayatının en berbat, en küçük düşürücü olaylarından birini yaşadı."[48] Mesmer'in düşmanları onun Paradis'i tedavi etmiş gibi yaptığı ama başarısız olduğunun anlaşıldığı yolundaki eski hikâyeyi diriltmekte gecikmedi. Maria-Theresia sonraki altı ayı Fransa'da geçirdi, Paris'te geçirdiği zaman Mesmer açısından çok rahatsız edici olmuş olsa gerek. Aynı yılın ağustos ayında Lyons'daki Societe de l'Harmonie onu (Kral II. Frederick'in kardeşlerinden biri olan) Prusya Prensi Henry'nin huzurunda becerilerini sergilemeye davet etti. Mesmer kendi tutukluğuyla, tilmizlerini hayal kırıklığına uğratarak tam bir başarısızlık sergiledi. Bu olaylara muhtemelen 1777'de yaptığı gibi karşılık verdi; depresyona girdi ve kaçtı.

Aslında Mesmer Paris'te gözden kaybolmuş, muhtemelen 1785 başında kentten ayrılmıştı. Tilmizleri nerede olduğunu bilmiyordu. İngiltere'de başka bir isimle yaşadığı yönünde söylentiler dolanıyordu. Mesmer'in kurduğu hareketse gün be gün Puységur'un çizdiği yönde gelişmeye devam ediyordu.

Mesmer'in sonraki yirmi yıl neler yapıp ettiği büyük ölçüde bilinmiyor. İsviçre, Almanya, Fransa ve Avusturya'daki gezintilerinin ancak bir bölümünün izi sürülmüştür.[49] Mesmer'in

---

45 Caullet de Veaumorel, *Aphorismes de M. Mesmer, dictés a l'assemblée de ses élèves*, Paris: Quinquet, 1785.

46 Nicholas Bergasse, *Théorie du monde et des être organisés, suivant les principes de M.*, Paris, 1784.

47 Hayırlı Cuma (Good Friday): Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın çarmıha gerilerek ölmesinin anıldığı gün. Paskalya Pazarı'ndan önceki Cuma günüdür (ç.n.)

48 Aktaran Wohleb, *a.g.e.*

49 Mesmer'in hayatının bu dönemi kısmen Karl Bittel'in araştırmasıyla incelenmiştir: *Der berühmte Hr. Doct. Mesmer, 1734-1815*, Überlingen: August Feyel, 1939, *a.g.e.* ve Bernhard Milt, "Franz Anton Mesmer und seine Beziehunger zur Schweiz", *Mitteilungen der antiquarischen Gesellschaft in Zürich*, XXXVIII (1953), ss. 1-139.

1793'te Viyana'ya döndüğünde siyasi şüpheli olduğu gerekçesiyle sınır dışı edildiği ve 1794'de isminin karanlık bir siyasi kumpasla ilişkilendirildiği ortaya çıkarılmıştır. Mesmer İsviçre'ye gitti, İsviçre vatandaşlığı aldı, Constance Gölü yakınlarında küçük bir kasaba olan Frauenfeld'e yerleşti. Servetinin bir bölümünü kaybetmişti ama ömrünün geri kalanını zengin bir aristokrat gibi rahat rahat geçirecek kadar zengindi. Onu görmüş geçirmiş, rafine zevkleri olan ama başka insanların fikirlerine ilgi göstermeyen gururlu ve benmerkezci biri olarak betimlerler. Keşfini kabul etmemiş olan dünyaya, kendisini reddeden doktorlara ve öğretilerini çarpıtan tilmizlerine içerlemişti.

O tarihlerde Mesmer o kadar unutulmuştu ki tilmizlerinin çoğu hâlâ hayatta olduğunu bile bilmiyordu. Alman doktor Wolfart sonunda, 1812'de onu ziyarete gitti. Bir romantik ve vatansever olan Wolfart, Mesmer'in kendisini eski Alman aristokrasisi gibi sadece Fransızca ifade etmesine şaşırmıştı. Wolfart, Mesmer'in sisteminin nihai özetini içermekle kalmayıp eğitim, sosyal hayat, halk bayramları, vergiler ve hapishaneler gibi çok çeşitli konulardaki görüşlerinden oluşan bir seçki olan son kitabının Almanca çevirisini yayınladı.[50] Mesmer'in Wolfart'a emanet ettiği belgelerin maalesef çoğu kaybolmuştur. Wolfart o kadar özensizdi ki Mesmer'in kitabını yayınlarken onun vaftiz adını Franz değil, Friedrich olarak vermişti.

Mesmer ölümünden bir-iki yıl önce Constance Gölü kıyısındaki Meersburg'a taşındı ve doğum yerinden birkaç kilometre uzakta, 5 Mart 1815'te burada öldü.

Justinus Kerner 1854'te Meersburg'u ziyaret ettiğinde bu büyük insanı tanımış yaşlı insanlardan hayret verici bazı hikâyeler dinledi.[51] Örneğin Mesmer, Mainau adasına gittiğinde kuş sürüleri ona doğru uçmuşlar, nereye giderse peşinden gelmiş, oturduğunda etrafına toplanmışlardı. Mesmer'in odasında açık bir kafeste bir kanaryası olduğunu anlatıyorlardı. Kuş her sabah sahibinin yanına uçar, başına tüner ve onu şakıyarak uyandırırdı. Kanaryası kahvaltıda Mesmer'e eşlik ederdi, kimi zaman fincanına şeker atardı. Mesmer elinin bir tek hareketiyle kuşu uyutabiliyor ya da uyandırabiliyordu. Bir sabah kuş kafesinde kaldı, Mesmer geceleyin ölmüştü. Kanarya ne bir şakıdı ne de bir şey yedi, birkaç gün sonra o da kafesinde ölü bulundu.

Doğup büyüdüğü yerde bir büyücü olarak nam salmış bu adamın asıl kişiliği neydi? Bu konuda tatmin edici bir cevap alamıyoruz, Mesmer hakkında bilinmeyen çok şey vardır. Çocukluğu ya da duygusal hayatı hakkında hiçbir şey bilmiyoruz, tek bildiğimiz mutsuz bir evlilik yaşadığı. Mevcut belgelere bakarak birkaç tablo çizmek mümkündür:

İlk ve en iyi bilinen tablo Fransız tilmizlerinin, özellikle de Bergasse'ın Mesmer tarafından hareketten kovulması sonrasında acı bir içerlemeyle kaleme aldığı uzun hikâyenin çizdiği tablodur.[52] Bu hikâyelerde Mesmer, daha tam anlamıyla açığa çıkmamış bile olsa dünyanın derhâl kabul etmesi gereken çığır açıcı bir keşif yaptığı yönünde sabit bir fikre

---

50 Karl Christian Wolfart, yayına hazırlayan, *Mesmerismus, oder System der Wechselwirkungen, Theorie und Anwendung des thierischen Magnetismus*, Berlin: Nicolai, 1814.

51 Justinus Kerner, *Franz Anton Mesmer aus Schwaben*, Frankfurt: Literarische Anstalt, 1856.

52 Nicolas Bergasse, *Observations de M. Bergasse sur un écrit du Dr. Mesmer, ayant pour titre: Lettre de l'inventeur du magnétisme animal a l'auteur des réflexions préliminaires*, Londra, 1785.

saplanıp kalmış, o fikrin güdümündeki bir adam olarak gösterilir. Sırrını canının istediği kadar kendisine saklamak, ancak kendisi uygun gördüğünde açıklamak istemiştir. Ne var ki hayvansal manyetizma öğretisinin onun daimî ve özel mülkü olarak kalacaktı; hiç kimsenin onun izni olmaksızın bir şey eklemesine, değiştirmesine, çıkarmasına izin yoktu. Mesmer tilmizlerinden mutlak sadakat beklemişti ama onlara minnet göstererek karşılık verme ihtiyacı hissetmiyordu, bağımsız fikirlerini ortaya koyan herkesle ilişkisini kesmişti. Mesmer, keşfini sürekli çalmaya, çarpıtmaya ya da bastırmaya çalışan düşmanlarla dolu bir dünyada yaşıyormuş gibi hissediyordu. Kayıtsızlığı husumet, ters düşmeyi zulüm olarak alıyordu. Bu Mesmer tablosu herhâlde birkaç büyük bilim insanının tablolarından çok da farklı değildir. Bu (Jung'un terimleriyle) tipik "psikolojik şişkinlik" sendromudur ve daha temel bir kişilik yapısının üstüne binmiş ikincil bir gelişme olarak değerlendirilmesi gerekir.

Mesmer içinde, Rohow'un şatosunda sansasyonel şifa uygulamaları ve tuhaf olaylarla sergilediği gizemli bir güç hissediyordu. Ama muhtemelen geçici nitelikteki bu olayların yanı sıra çok yüksek düzeyde bir "kişisel manyetizmaya" -insanı zorlayan bir cazibe ve otorite karışımına- da sahipti. İnsanları ikna etme ve onlardan büyük yararlar sağlama sanatında üstüne yoktu. Bu durum sınıf farklılıklarının geçirgen olmadığı bir devirde onun sosyal tırmanışının ve prenslerle, soylularla eşitlik temelinde ilişki kurma becerisinin gizemini açıklayabilir.

Mesmer'in kişisel manyetizmasındaki dalgalanmalar, muhtemelen daha temel bazı psikopatolojik özelliklere dayanıyordu: Ölümcül bir aşırı duyarlılık, ruh hâlinin değişken olması, bir coşup yükselmesi, bir depresyona girmesi. Başarılı olduğu dönemlerde dur durak bilmeyen, neredeyse hipomanik bir etkinlik gösteriyordu. Öyle görünüyor ki zaman zaman paranoyak büyüklenme sanrısı denilebilecek şeyler dile getiriyordu. (İsviçreli doktor Egg'in anlattığına göre Mesmer 1804'te ona, akan suyun manyetize olduğunu, çünkü kendisinin yirmi yıl önce Güneş'i manyetize ettiğini söylemişti.)[53] Ama aniden bastıran cesaretsizlik nöbetleri de yaşıyordu. Mesmer maruz kaldığı olumsuz durumu 1776'nın sonundan itibaren betimlemeye başlamıştı. 1785'te de benzer bir şey yaşamış olması gayet mümkündür. Her iki dönem de belki de manyetik güçlerinin tükendiğini hissetmesiyle ilişkiliydi.

Mesmer tekinsiz güçleriyle yirminci yüzyıl psikoterapistinden çok kadim büyücülere yakındı. Gassner karşısında kazandığı zafer insana, modern bir psikiyatrik tartışmadan ziyade birbirine rakip Alaskalı şamanlar arasındaki bir çekişmeyi anımsatır. Ne var ki Mesmer'in öğretisi modern psikiyatrinin birkaç temel dayanağının nüvelerini içeriyordu:

Mesmer bir manyetize edicinin, tedavilerindeki terapi etkeni olduğunu ileri sürüyordu: Manyetize edicinin gücü kendi içindedir. Şifayı mümkün kılmak için öncelikle bir ilişki kurması, yani hastasıyla bir tür "aynı frekansa geçmesi" gerekiyordu. Şifa krizlerle ortaya çıkıyordu; krizler gizli hastalıkların manyetizmacı tarafından ortaya çıkarılan tezahürleriydi,

---

[53] Johann Heinrich Egg'in Mesmer'le ilgili hatıraları yerel bir gazetede yayınlanmış, Bernhard Milt tarafından basılmıştır, "Franz Anton Mesmer und seine Beziehungen zur Schweiz", *Mitteilungen der antiquarischen Gesellschaft in Zürich*, XXXVIII (1953), ss. 1-139.

manyetizmacı böylelikle gizli hastalıkları kontrol edebiliyordu. Bir tek ağır kriz yerine giderek zayıflayan birkaç kriz ortaya çıkarmak daha iyidir. Kolektif tedavide manyetizmacının hastaların birbirlerine verdikleri tepkileri kontrol etmesi gerekir.

Mesmer tilmizlerini, doktorlar ve tıp dışından manyetizmacıların eşit konumda olduğu bir cemiyette toplamıştı. Cemiyetin ağır maddi fedakârlıklarda bulunan üyeleri onun öğretisini öğreniyor, terapi çalışmasının sonuçlarını tartışıyor ve hareketin birliğini koruyorlardı.

Mesmer'in dinamik psikiyatrinin habercisi mi, yoksa fiili kurucusu mu olduğu cevabı henüz verilmemiş bir sorudur. Her öncü, her zaman kendisinden önce gelenlerin halefi, sonrakilerin habercisi, öncüsüdür. Ne var ki modern dinamik psikiyatrinin gelişiminin Mesmer'in hayvansal manyetizmasına bağlanabileceğine, sonraki kuşakların ona karşı dikkat çekici bir nankörlük gösterdiğine hiç kuşku yoktur.

Puységur ve Yeni Manyetizma

Her zaman, bir gün gelir eser yaratıcısından bağımsızlaşır ve kendi hayatını sürmeye başlar.

Mesmer, en sadık tilmizlerinden Marquis de Puységur manyetizmanın gelişimine yeni bir yön verecek bir keşif yaptığında, öğretisini henüz tam anlamıyla açıklamaya başlamamıştı bile. Bazı tarihçilerin görüşüne göre bu keşif Mesmer'in çalışmaları kadar önemlidir, hatta onları geride bırakır. Charles Richet şöyle demişti: "Puységur adının Mesmer'le aynı mertebeye konması gerekir... Mesmer hiç kuşkusuz manyetizmayı *başlatan* kişi olmuştur, ama asıl *kurucusu* değildir."[54] Richet, Puységur olmasaydı manyetizmanın kısa ömürlü olacağını, ardında sadece *baquet* çevresinde toplanmanın geçici bir psişik salgın hâline geldiği günlerin hatırasını bırakacağını da eklemiştir.

Mesmer'in en şevkli tilmizleri arasında Fransa'nın en soylu ailelerinin birinden gelen De Puységur kardeşler de vardı. Bu aile asırlar boyunca Fransa'ya özellikle askerî alanda birçok önde gelen isim kazandırmıştı.[55] Aile Fransız aristokrasisinin hayırseverlik işlerinde faal olan koluna mensuptu. Üç kardeş de Mesmer'in öğrencisi oldu ve hayvansal manyetizmanın tarihinde rol oynadı.[56]

En küçük kardeş Vikont JacquesMaxime de Chastenet de Puységur (1755-1848) Bayonne'da geçit töreni meydanında şöhret kazanmıştı: Belli ki apopleksiden (iç kanama) mustarip bir subay yere düşmüştü. Vikont onu oracıkta manyetize etmiş ve bütün askerlerin huzurunda iyileştirmişti. Söylendiğine göre, bu olayın ardından taburundaki hasta askerlerin tedavisinden sorumlu kılındı.

İkinci kardeş, Antoine-Hyacinthe, yani Chastenet Kontu (1752-1809) Kanarya Adaları'ndaki Guanşlar hakkında araştırmalar yapan ve bazı mumyaları Paris'e getiren bir donanma

---

54 Charles Richet, *L'Homme et l'intelligence, Fragments du philosophie*, Paris: Alcan, 1884, s. 295, 543. (İtalikler yazar tarafından yerleştirilmiştir.)

55 Robert de Puységur, *Notice généalogique sur la famille Chastenet de Puységur*, Paris: Lemerre, 1904. Marquis de Blosseville, *Les Puységur, Leurs oeuvres de littérature, d'économia politique et de science*, Paris: Aubry, 1873.

56 Yazar Marquis de Puysegur'un soyundan gelen Viscount de Boisdulier'ye özellikle müteşekkirdir, kendisi Puységur ailesi ve Marki hakkında çok fazla bilgi sağlamıştır.

subayıydı. Hayvansal manyetizmayı zengin ve müreffeh Fransız köle kolonisi Saint-Domingue'ye götüren oydu. Beyaz efendiler çok geçmeden *baquet*'ler etrafında toplanmaya başlamış, siyahi köleler de kendi kullanımları için bir *baquet* talep edip almışlardı.

En büyük kardeş Amand-Marie-Jacques de Chastenet, Marquis de Puységur (1751-1825) Cebelitarık kuşatmasında öne çıkmış ve Rusya'ya resmî görevle gönderilmiş bir topçu subayıydı; zamanını askerî hayatıyla atalarından kalan muazzam bir mülke sahip olduğu Soissons yakınlarında Buzancy'deki şatosu arasında bölüyordu. Aristokrat çağdaşlarının birçoğu gibi onun da elektrikle çeşitli deneyler yaptığı bir *cabinet de physique*'i vardı. Mesmerizme başta kuşkuyla bakan Marki, daha sonra Antoine-Hyacinthe sayesinde fikrini değiştirdi ve malikanesinde bireysel ve kolektif tedaviler vermeye başladı.[57]

Hastalarından biri, yirmi üç yaşında genç bir köylü olan, ailesi birkaç kuşaktır Puységur ailesine hizmet eden Victor Race'ti. Orta düzeyde seyreden bir solunum yolu hastalığından mustarip olan Victor kolayca manyetize edildi ve o hâldeyken çok tuhaf bir krize girdi. Hiç kasılmadı, diğer hastalarda olduğu gibi düzensiz hareketler yapmadı; bunlar yerine normalde uyanık hâlinden daha uyanık ve bilinçli göründüğü tuhaf bir tür uykuya girdi. Yüksek sesle konuşuyor, soruları cevaplıyor, normal hâlinde olduğundan çok daha parlak bir zihin sergiliyordu. Kendi kendisine belli belirsiz şarkı söyleyen Marki, genç adamın aynı şarkıları yüksek sesle söylediğini fark etti. Victor geçip gittiğinde krizi hiç hatırlamıyordu. Bu durumu ilginç bulan Puységur, Victor'da yine bu tür bir kriz yarattı ve başka birkaç kişide de aynı şeyi deneyip başarılı oldu. Hastalar bu hâldeyken kendi hastalıklarını teşhis edebiliyor, hastalıklarının gelişme çizgisini tahmin edebiliyor (Puységur buna *pressensation* diyordu) ve tedavi salık verebiliyordu.

Hastaların sayısı o kadar arttı ki Puységur çok geçmeden kolektif bir tedavi düzenledi. Küçük bir köy olan Buzancy'nin sazdan köy evleri ve ağaçlarla çevrili meydanı, Puygegurlar'ın görkemli şatosuna çok da uzak değildi. Bu meydanın ortasında büyük, güzel, yaşlı bir karaağaç bulunurdu, ağacın dibinde de berrak sular akan bir pınar vardı. Köylüler ağacı çevreleyen taş sedirlere otururdu. Ağacın ana dallarına ve gövdesine halatlar asılmıştı, hastalar halatların ucunu bedenlerinin rahatsız olan kısmına sarıyordu. Tedavi hastaların birbirlerinin başparmaklarını tutarak bir zincir oluşturmasıyla başlıyordu. Hastalar sıvının aralarında dolaşmaya başladığını hissediyorlardı, farklı ölçülerde. Bir süre sonra üstat zincirin bozulmasını, hastaların ellerini ovuşturmalarını istiyordu. Sonra içlerinden iki üç tanesini seçiyor, demir çubuğuyla dokunduğu bu hastaların "mükemmel bir krize" girmelerini sağlıyordu. Artık doktor denilen bu hastalar, hastalıkları teşhis edip tedavi salık verebiliyorlardı. Puységur "büyüyü bozmak" için (yani onları manyetik uykularından uyandırmak için) ağacı öpmeleri talimatını verirdi, bu kişiler ağacı öper öpmez uyanırlar, olup biteni hiçbir şekilde hatırlamazlardı. Bu tedaviler meraklı ve coşkulu seyircilerin huzurunda gerçekleşiyordu. Bir aydan kısa bir süre içinde çeşitli hastalıklardan mustarip 300 hastadan 62'sinin iyileştiği bildirilmişti.

---

[57] Bu ilk seansları bir görgü tanığı, vergi toplayıcı (mültezim) Clocquet ile Puységur yazarı belirtilmeyen bir broşürde betimlemişlerdi: (Puységur), *Détail des cures opérées a Buzancy prés de Soissons, par la magnétisme animal*, Soissons, 1784.

Puységur'un başlattığı bu yeni tedavi biçimi iki farklı tezahür içeriyordu: Birincisi bir uyanıklık hâli görünümüyle, komutları hasta tarafından yerine getirilen manyetize edici kişiyle seçici ilişkisiyle ve sonradan gelen amneziyle "mükemmel kriz"in kendisiydi. Bu manyetik uykunun doğal uyurgezerliğe benzerliği çok geçmeden fark edildi, bu nedenle de "yapay uyurgezerlik" adı verildi. (Bu duruma bugünkü adı olan "hipnoz" ancak çok daha sonraları, Braid tarafından verilecekti.) İkinci veçheyse bazı hastaların sergilediği "sağduyu" idi, yani hastalıkları teşhis etme, gelişim çizgilerini tahmin etme ve kendileri için olduğu kadar ilişkide oldukları başkaları için de tedavi salık verme yetisine sahip olmalarıydı.

Puységur kısa süre sonra Victor'dan mükemmel krizin psikoterapi amacıyla başka bir kullanım biçimini öğrendi.[58] O sıralarda Victor kız kardeşiyle yaşadığı bir kavgadan ötürü kaygılıydı. Bu kavgadan kimseye bahsetmeye cesaret edemezdi; ama manyetik uyku sırasında Marki'ye açılmakta beis görmemişti, Marki Victor'a kendi çıkarlarını gözetmesini ve tatmin edici bir çözüm bulmasını salık vermişti. Victor da daha sonra durumunu düzeltecek adımları fiilen atmıştı.

Victor Race'in manyetizma tarihinde oynadığı rol özel bir dikkati hak ediyor. Victor Puységur'un ilk hastalarından biri, mükemmel krize giren ilk hastası olmakla kalmıyordu (bu konuda prototip olmuştu), Marki temel ilkeleri ondan öğrenmişti. 1785 başında Puységur, Victor'u Paris'e götürdü ve orada gösterilerde kullandı. Victor'u iki kere Mesmer'e gösterdi, Mesmer'in nasıl bir tepki verdiği bilinmiyor. Victor'un durumunda bir kötüleşme oldu ve Victor manyetik uyku sırasında bunun meraklı ve sıklıkla da inanmayan kişilere gösterilmesinden kaynaklandığını açıkladı. Puységur böylece manyetizmanın sadece terapi amacıyla kullanılması gerektiğini, deney ve gösteri amacıyla kullanılmaması gerektiğini öğrendi. Ayrıca Victor'la deneyler yaparken, Mesmer'in fiziksel sıvı öğretisinin boş olduğunu fark etti, tedavideki asıl etkenin manyetize eden kişinin niyeti olduğunu anladı.[59]

Puységur'un keşifleri hatırı sayılır bir etki yarattı. Buzancy'deki muhteşem tedaviler başka yerlerde de taklit edildi. Ücra köylerden gelen pastoral hikâyelerde, köylüler ve hizmetçilerin hayırsever kontlar ve markilerin manyetize ettiği ağaçların dibinde şifa buldukları anlatılıyordu.[60] Ama hepsinden de önemlisi, Puységur'un başlattığı bu yeni manyetik tedavi biçimi hızla yayıldı; Mesmer bundan hiç hoşnut olmadı, manyetik uykunun birçok kriz biçiminden biri olduğunu düşünüyor, birçok tilmizi karşı çıksa da fiziksel sıvı öğretisine sıkı sıkıya sarılıyordu. O tarihten itibaren kriz ve sıvı kuramına bağlı kalan ortodoks Mesmercilerle psikolojik bir kuram benimseyerek, nihayetinde hastayı kendinden geçirme tekniğini sadeleştirerek dikkatlerini yapay uyurgezerliğe yoğunlaştıran Puységur'un takipçileri arasında yavaş yavaş bir anlaşmazlık gelişti.

---

58 A. M. J. Chastenet de Puységur, *Mémoires pour servir a l'histoire et a l'établissement du magnétisme animal* (sayfa yok, 1784).

59 A. M. J. Chastenet de Puységur, *Mémoires pour servir a l'histoire et a l'établissement du magnétisme animal,* ikinci basım; Paris: Cellot, 1809, ss. 39-52.

60 Yazarı meçhul, *Nouvelles cures opérées par le Magnétisme Animal* (sayfa yok, 1784).

Puységur, Ağustos 1785'te, Strasbourg'da bulunan topçu taburunun komutasını üstlenme emri aldı.[61] Yerel mason cemiyeti ondan hayvansal manyetizma ilkelerini üyelerine öğretmesini istedi. Puységur bir ders verdi ve dersi şu sözlerle noktaladı:

> Ben içimde bir gücün var olduğuna inanıyorum.
> Bu inançtan o gücü kullanma iradem doğuyor.

Hayvansal Manyetizma kuramının tamamı iki sözcükle özetlenir: İnanmak ve istemek.

Benim gibi insan olanların hayati ilkesini harekete geçirecek güce sahip olduğuma inanıyorum; ben bu ilkeyi kullanmak istiyorum; benim bütün bilimim ve bütün aracım budur.

İnanın ve isteyin, beyler, siz de benim kadar yapacaksınız.

Puységur, Strasbourg'da manyetize edicileri eğitmeyi ve manyetik tedavi merkezleri kurmayı amaçlayan Societe Harmonique des Amis Reunis'yi kurdu. 1789'a gelindiğinde cemiyetin iki yüzü aşkın üyesi vardı, bunlara tedavilerini ücretsiz sunmaya, deneyimleri hakkında doğru raporlar kaleme almaya ve bunları cemiyete sunmaya söz veren Alsace soyluları da bulunuyordu. Cemiyetin gözetiminde Alsace'da birkaç tedavi merkezi kuruldu. Strasbourg cemiyetinin faaliyeti özellikle ilgi çekicidir, çünkü Fransa'daki başka merkezlerin tersine cemiyet uygulamacı ile hastanın adlarını ve hastalığın niteliğini içeren, kısa vaka hikâyeleriyle birlikte tedavilerin sıralandığı yıllık raporlar yayınlıyordu.[62] Gerek *baquet* biçiminde gerek manyetize edilmiş ağaç biçiminde kolektif tedavilerden bahsedilmiyordu. Öyle görünüyor ki kuramsal değerlendirmeler cemiyetin faaliyetlerinde hiç de önemsiz sayılmayacak bir rol oynuyordu.

Hareket 1789 Devrimi'yle aniden kesintiye uğramasaydı nasıl gelişirdi, bilemiyoruz. Societe de l'Harmonie ve bütün şubeleri ortadan kayboldu. Köylüler manyetize edilmiş ağaçların diplerinde oturmak yerine devrimci konuşmaları dinlemek için "özgürlük ağaçları"nın çevresinde toplanmaya başladı. Mesmer'in aristokrat tilmizlerinin birçoğu göç etti, Kraliyet Komisyonlarının birkaç eski üyesi de dâhil bazıları darağacından telef oldu: Bailly, Lavoisier ile karşıtı Thouret. Bergasse giyotinden yakasını zor kurtardı, sonradan mistik bir filozof ve Çar Alexander'ın yakın dostu oldu. Malta önce Bonaparte, ardından İngilizler tarafından alınınca Mesmerci Şövalyeler sürüldü. Saint-Domingue'de manyetizma zenci köleler arasında psişik bir salgına dönüştü, onların ajitasyonunu artırdı ve Fransa'nın buradaki hâkimiyeti kan banyosuyla son buldu. Mesmer daha sonraları yeni cumhuriyetin (bugünkü adıyla Haiti) bağımsızlığını ona borçlu olduğunu söyleyerek övünecekti.

---

61 A. M. J. Chastenet de Puységur, *Du magnétisme animal, considéré dans ses rapports avec diverses branches de la physique générale*, Paris: Desenne, 1807, ss. 108-152.

62 Bu çok değerli ve son derece nadir yayınların bir kopyası, Strasbourg'da Bibliothèque National et Universitaire'de bulunuyor. Başlıkları şöyledir: *Exposé des différentes cures opérées depuis le 25 d'août 1785, époque de la formation de la société, fondée a Strasbourg, sous la dénomination de Société Harmonique des Amis-Réunis, jusqu'au 12.du mois de Juin 1786, par différents membres de cette Société*, Strasbourg: Librairie Académique, 1787. *Suite des cures faites par différents magnétiseurs, membres de la Société Harmonique des Amis-Réunis de Strasbourg. Strasbourg: chez Lorenz et Schouler, 1787.* Cilt II, *Annales de la Société Harmonique des Amis-Réunis de Strasbourg, ou cures que des membres de cette société ont opérées par le magnétisme animal.* A. Strasbourg, & chez les principaux libraires de l'Europe, 1789, cilt III.

Marquis de Puységur iki yılını hapiste geçirdi, ardından şatosuna dönmeyi başardı, Soissons Belediye Başkanı oldu, edebi eserler yazdı ve manyetizmayla ilgili araştırmalarına yeniden başladı. Ağır akıl hastalıklarının bir tür uyurgezerlik çarpılması olduğu, manyetizmanın bir gün hastanelerde delilerin tedavisinde kullanılabileceği varsayımını araştırdı. On iki yaşındaki Alexandre Hebert'in tedavisini üstlendi, çocukcağız zaman zaman çılgın bir öfkeye kapıldığı, korkutucu nöbetler geçiriyordu. Marki bu çocukla altı ay geçirdi, gece gündüz yanındaydı, böylece ağır psikozların psikoterapisine yönelik sonraki girişimlerin habercisi oldu.[63]

Napoleon'un tahttan indirilmesi sonrasında, Mesmer'den haberi olmayan yeni bir manyetizmacılar kuşağı Puységur'u saygıdeğer babaları olarak gördü, "mesmerizing" (kendinden geçirme) teriminin aslında Puységur'un başlattığı usulün kullanılması anlamına geldiği pek fark edilmedi. Marki, Nisan 1818'de, altmış yedi yaşında iken Buzancy'ye döndüğünde, elli sekiz yaşındaki Victor Race'in ağır hasta olduğunu, sürekli ondan bahsettiğini öğrendi. Puységur, Victor'u görmeye gitti ve onu aynı saz kulübede, otuz dört yıl önce ilk kez yaptığı gibi manyetize etti. Victor'un manyetik uykusunda, önceki uyurgezer hayatının bütün ayrıntılarını hatırlaması onu çarptı. Victor'un sağlığı iyileşti ve Marki, Paris'e döndü. Fransız *somnambules*'in duayeni olan Victor bundan kısa süre sonra öldü ve Buzancy mezarlığına gömüldü. Marki onun mezar taşına bir yazıt konmasını emretti.[64]

X. Charles 29 Mayıs 1825'te, Reims'te arkaik ritüeller uyarınca düzenlenen bir törenle taç giydi. Fransa'nın en eski ailelerinin birinden gelen Puységur tören boyunca, meydana dikilmiş tören çadırlarından birinde oturmuştu. Yetmiş dört yaşındaki yaşlı aristokrat muhtemelen nem oranı yüksek olduğundan ağır hastalandı ve Buzancy'deki şatosuna götürüldü, çok geçmeden hayata gözlerini yumdu; son derece dürüst ve cömert, belki biraz eleştirellikten yoksun bir adam olarak isim yapmıştı.[65] Rütbe ve tanınmışlığa içten gelen saygısından ötürü kendisini her zaman Mesmer'in saygılı tilmizi olarak sunmuş, hiçbir şekilde onun önüne geçmeye çalışmamıştı. Puységur'un adı gel zaman git zaman unutuldu, yazıları nadiren bulunur oldu. Charles Richet 1884'te Puységur'u yeniden keşfetti ve çağdaşı olan parlak isimlerin hipnoz alanına keşfettiklerine inandıkları şeylerin çok büyük bir bölümünün Puységur'un yazılarında zaten yer aldığını gösterdi.

Buzancy bugün ormanlar, verimli tarlalar ve otlakların arasında çekici, küçük bir köydür. Eski ve güçlü Puységur ailesinin şatosu neredeyse tamamen kaybolup gitmiştir. Asırlardır ayakta duran karaağaç 1940'a kadar ayakta kalmıştır; o günlerde Societe des Amis de Mesmer, Mesmer'in hayatı hakkında bir film çekecekti, filmin bir bölümü bu ağacın çevresinde geçiyordu ama bir fırtına nedeniyle ağaç kökünden söküldü. Çiftçiler ağacın parçala-

---

63 A. M. J. Chastenet de Puységur, *Les Fous, les insensés, les maniaques et les frénétiques ne seraient-ils que des somnambules désordonnés?*, Paris: Dentu, 1812.

64 M. S. Mialle, *Exposé par ordre alphabétique des cures opérées en France par le magnétisme animal, depuis Mesmer jusqu'a nos jours (1774-1826)*, iki cilt, Paris: Dentu, 1826, I, ss. 202-204.

65 *Encyclopédie du XIXe Siècle*, üçüncü basım, Paris, 1872, cilt XIX art., Puységur, Bureau de l'Encyclopédie du XIXe siècle.

rını toplamaya gittiler, bazı çiftçiler ağaç kabuğundan parçalar alıp özenle sakladılar, bu parçalara hastalık önleyici ya da tedavi edici bazı özellikler atfediyorlardı.[66] Pınar yine aynı yerde sularını fışkırtmayı sürdürüyor, bu suların muhteşem bazı özellikleri olduğuna inanılıyor. Victor Race'in küçük köy mezarlığındaki mezarı kaybolmuş, onun soyundan gelenlerin, atalarının oynadığı tarihsel rolden hiç haberi yok.[67] Huzurlu küçük kilisede birkaç Puységur'un mezarı bulunuyor, psikolojik bilimler tarihine katkıda bulunmuş, unutulmuş büyük isimlerden biri olan Amand-Maria-Jacques de Chastenet, Marquis de Puységur'un mezarı da bunlardan biri.

Mesmerizmin Yayılması

Mesmerist hareket 1785'te liderini kaybettiğinde çok genç ve deneyimsizdi. Ne var ki yavaş yavaş yeni çizgiler doğrultusunda gelişerek devam etti. İlk manyetizmacılar birçok terapi çalışmaları yapmış, iyi gözlemlerini yayınlamışlardı. Ama manyetik uykuyla ilgili tuhaf olgular hayal evrenlerinde aşırı bir heyecana neden olmuş, zihinlerini olağanüstüyle ilgili arayışlara yöneltmişlerdi. Lyons'da, Petetin, 1787'de histerik bir kadının hikâyesini yayınladı; kadın duyusal işlevlerinin yer değiştirip epigastriuma (üst karın) geçtiği kataleptik bir hâle girmişti, yani sadece üst karınla görebiliyor ve işitebiliyordu.[68] Mesmer Almanya'da tanınmış, 1775 ve 1776 gibi erken tarihlerden itibaren gösteriler yapmış olsa da adı sonradan Puységur'un başlattığı yeni manyetizmayla birlikte anılır oldu. 1786'da Baden'dan Margrave Karl Friedrich, Strasbourg'daki Mesmerist Cemiyet'e bir heyet gönderdi ve eyaletinde hayvansal manyetizmayı başlattı. 1787'de Karlsruheli fizikçi Profesör Böckmann *Archiv für Magnetismus und Somnambulismus*'u kurdu. Doğaüstü vahiyler elde etmek amacıyla olağanüstü manyetik zihin açıklığı hâllerinden yararlanılıyordu. Küçük Rastadt kasabasında yaşayan yirmi üç yaşındaki genç bir hanımın vakasından çok yararlanıldı; bu genç hanım manyetik uykuda insan ruhunun, manyetik uykunun yedi derecesinin, doğanın, hatta Tanrı ve kutsal üçlünün gizemlerini açıklamıştı.[69]

Devrim'in yol açtığı geçici tutuklama dalgasının ardından hayvansal manyetizmanın gelişimi Fransa ve Almanya'da farklı yollar izledi.

Fransa'da daha önce gördüğümüz gibi Puységur, 1805'te yeniden manyetizma üstüne çalışmaya başladı ve bu konuda birkaç eser yayınladı. Mesmer'in çalışmalarıyla birlikte bu eserler, en az bir kuşak boyunca bu konudaki büyük klasikler olarak görüldü. Ama 1812'den itibaren yeni insanlar manyetizma çalışmalarına yeni kavramlar ve yeni yöntemler katmaya başladı.

Bunların ilki dikkat çekici bir kişilik olan Abbe Faria'dır, Portekizli bir rahip olan Abbe Faria Hindistan'dan geldiğini ve bir Brahman olduğunu ileri sürüyordu. 1813'te Paris'te

---

[66] Bu ayrıntılara Buzancy Belediye Başkanı Mr. Guillermot tarafından katkıda bulunulmuştur.

[67] G. Dumas'nın mektubu, *Directeur des Services d'Archives de l'Aisne*, 14 Haziran 1963.

[68] Petetin, *Mémoires sur la découverte des phénomènes que présentent la catalepsie et le somnambulisme, symptomes de l'affliction hystérique essentielle*, Lyon, 1785.

[69] Extrait du journal d'une cure magnétique. Almancadan çeviri, Rastadt: J. W. Dorner, 1787.

uyanık uyku hakkında halka açık bir kurs açtı, derslerinde fiziksel sıvı kuramının yanı sıra manyetize edenle manyetize edilen arasındaki ilişki kuramını da eleştiriyor, asıl manyetizma sürecinin manyetize eden kişiden çok manyetize edilenle ilgili olduğunu söylüyordu.[70] Ayrıca bazı bireylerin manyetizmaya yatkın olduğunu öğretiyor, bunlara *doğal epopte'ler* diyordu. Abbe Faria'nın tekniği hastalarının rahat koltuklara oturtulması, onun havaya kaldırarak açtığı eline odaklanmaları ve sonrasında yüksek sesle "Uyu!" komutu vermesinden oluşuyordu. Hastalar bunun ardından manyetik uykuya geçiyordu. Abbe Faria, bu hâldeyken onlarda hayaller uyandırıyor, ayrıca onlara posthipnotik telkinlerde bulunuyordu. Maalesef Fransızcasının kötü olması onu engelliyordu, (Noizet'ye göre) onunla alay etmek için seanslarından birine katılan bir aktörün yaptığı esprilerden birine kurban gitti, sonrasında Paris'in alay konusu oldu. Adı büyük ölçüde Alexandre Dumas *Monte Cristo Kontu* adlı romanında bir karaktere verdiği için bugüne dek geldi. Janet, Nancy Okulu'nun asıl babasının Noizet ve Liebeault üzerinden Faria olduğunu göstermiştir.

Faria'nın başarısız olduğu noktada Deleuze başarıyı yakaladı, Fransa'da manyetizmanın dirilişi genellikle ona atfedilir. Deleuze halka açık bir kurs verdi ve açık, iyi yapılandırılmış bir ders kitabı yayınladı.[71] Deleuze "dahiyane şifa verme" çağının Mesmer ve Puységur'la birlikte geçip gittiğini, daha ayrıntılı ve kurallı bir tekniğin kullanıldığı bir dönemin başladığını söylüyordu. "Sıvıcılar" (Mesmer'in fiziksel sıvısına inananlar) ile "animistler" (psikolojik fenomenlere inananlar) arasındaki eski kavgaya dikkat çekiyor, ara yolcu kuramın (fiziksel sıvıyı iradenin yönlendirdiğine inananların savunduğu kuram) geçmişte kaldığını; pratisyenlerin kendi yöntemlerini geliştirdiğini savunuyordu. Yapay uyurgezerlik sırasında meydana gelen olguları mükemmel betimliyor, gerçekleştiği ileri sürülen doğaüstü tezahürlere kuşkuyla bakıyor ve manyetik tedaviye içkin çeşitli tehlikelere karşı uyarıda bulunuyordu.

Deleuze ağırlıklı olarak bir klinikçi ve bir amprisistti, bir doktor ve bir mühendis olarak eğitim görmüş Alexandre Bertrand da hayvansal manyetizma olgularına onları bilimsel ve deneysel bir tutumla incelemeye yatkın bir bakış açısıyla yaklaşıyordu.[72] Bertrand'ın çalışmalarına çok büyük bir saygı duyan Janet onu bilimsel hipnoz araştırmalarını başlatan asıl bilim insanı olarak değerlendirir.

Fransız ordusunda subay olan, Faria'nın gösterilerini izleyen Noizet, manyetizma üzerine araştırmalarına başlamış olan Bertrand'la 1819'da nasıl tanıştığını, onu sıvı kuramının yanlışlığına nasıl ikna ettiğini anlatır. İkili arkadaş olmuş, ikisi de Berlin Akademisi'nin düzenlediği bir yarışmaya yazılarını göndermiş ama yazıları geri gönderilmiştir. Bertrand kendi çalışmasını gözden geçirip risalesi hâline getirmiştir, Noizet'nin ise kendi yazısını sınırlı sayıda basarak yayınlaması otuz beş yılını almıştır.[73] Noizet'nin öğretisi Liebeault tarafından benimsenecek, Faria'nın tekniği böylece nihayetinde Nancy Okulunun uyguladığı genel

---

70 Abbé de Faria, *De la cause du sommeil lucide, ou Etude de la nature de l'homme. Tome 1er*, Paris: chez Mme. Horiac, 1819. Faria'nın planladığı dört ciltten yayınlanan sadece budur.

71 J. P. F. Deleuze, *Histoire critique du magnétisme animal*, Paris: Schoell, 1810.

72 A. Bertrand, *Traité du somnambulisme et des différentes modifications qu'il présente*, Paris: Dentu, 1823.

73 Général Noizet, *Mémoire sur le somnambulisme et le magnétisme animal*, Paris, Plon, 1854.

yöntem hâline gelecekti. Bertrand da Noizet de insan zihninin bizim farkında olmadığımız, ancak yarattıkları etkiyle tanınabilecek düşünceleri ve akıl yürütmeleri algıladığını vurguluyordu.

Fransa'da manyetizma çalışmaları yapanlar arasında Charpignon, Teste, Gauthier, Lafontaine, Despine, Dupotet, Durand (de Gros) ve bugün unutulmuş olsalar da büyük takdire layık başka isimler bulunuyordu. Janet bu kişilere onları hor görürcesine "öncüler" denmesine itiraz etmişti. Bu insanların (Puységur ve ilk Mesmeristler'in de) hipnotizma biliminin fiilî kurucuları olduğunu söylüyordu; hipnotizmayla ilgili bütün olguları en başından itibaren betimlemişlerdi, on dokuzuncu yüzyılda eklenen temel bir şey olmamıştı.

Örneğin bu insanlar, manyetize eden kişi ile manyetize edilen kişi arasında kurulan bağın manyetizma ve uyurgezerliğin başlıca olgusu olduğunu, bu bağın etkisinin fiilî seansın ötesine uzandığını anlamışlardı. Hipnotizma sonrası telkinler 1787'de betimlenmişti ve Faria ile Bertrand bunları gayet iyi biliyordu.[74] Hasta ile manyetize eden kişi arasındaki karşılıklı etki kısa süre sonra *bağ (rapport)* kavramıyla ifade edilir olmuştu.[75] Manyetize etmekle uğraşan ilk isimler bağdan kaynaklanan güçlü kişiler arası çekime içkin tehlikeye karşı uyarıda bulunmuştu, gerçi bu etkinin de sınırları olduğunu biliyorlardı. Tardif de Montrevel 1785'te manyetik uykudaki kişinin manyetize edenin vicdansızca verebileceği gayri ahlaki komutlara gayet iyi direnebileceğini vurgulamıştı.[76] Bireysel tedavilerdeki kararsızlıkları araştırmış, bu tedavilere nasıl başlanacağını, tedavilerin nasıl bitirileceğini açıklamış, seansların fazla sık tutulmasının ve tedavinin fazla uzatılmasının tehlikelerine karşı uyarıda bulunmuşlardı.[77] Çift kişilik vakaları da dâhil çeşitli "manyetik" rahatsızlık tiplerini de araştırmışlardı. Zihnin beden üzerindeki etkisi ve birçok organik hastalığın manyetizma yoluyla tedavi edilmesi olasılığı da onlar için önemli bir meseleydi. Sık sık birbirleriyle çalışma gruplarında bir araya gelmişler, titizlikle tedavi günlükleri tutmuşlardı.

Bütün meziyetlerine, kazandıkları engin deneyimlere, vicdanen dürüst olmalarına ve içlerinden en iyilerin akılcı yaklaşımına rağmen bu insanlar manyetizma davasını ilerletmeyi başaramadı. Manyetizmanın bilimsel otoritelerce kabul edilmesi yönündeki çabaları hüsrana uğradı, sonuç vermedi: Academie des Sciences'ın peş peşe atadığı komisyonlar araştırmalarını her zaman bir itirazla sonuçlandırdı.[78] Janet bu insanların çoğunun manyetik uykunun en temel tezahürlerinin incelemesine kendilerini adamak yerine, olağanüstü olgulara dayanarak öğretilerinin geçerliliğini gösterebilmenin hayalini kurduklarını işaret etmişti. Üstelik

---

74 Mouillesaux, 1787'de kadın bir hastaya manyetik uykudayken, ertesi gün belli bir saatte birini ziyaret etmesi talimatı vermiş, hasta bu talimatı yerine getirmişti. Aktaran Tischner, "Franz Anton Mesmer: Leben, Werk und Wirkungen", *Münchner Beiträge zur Geschichte und Literatur der Naturwissenschaften und Medizin*, I, No. 9-10 (1928), ss. 541-714.

75 "Réciprocité magnétique" 1784 gibi erken bir tarihte Mesmer'e karşı, Mesmer'in kuramlarını gayet iyi bilen ismi meçhul bir yazarın kaleme aldığı bir broşürde anılmıştır: *La Vision, contenant l'explication de l'écrit intitulé: Traces du magnétisme & la théorie des vrais sages*, Paris: Couturier, 1784.

76 Tardif de Montrevel, *Essai sur la théorie du somnambulisme magnétique*, Londra, 1785, ss. 43-45.

77 Deleuze ile çağdaş yazarların çoğu çok ayrıntılı olarak işlenmiştir.

78 Claude Burdin ve Frédéric Dubois, *Histoire académique du magnétisme animal*, Paris: Baillière, 1841.

çoğu tıp alanının dışından olmakla kalmıyordu, bir de eğitimsiz, duyarlı kişiler seçmiş, onları transa sokmuş, hastalıklar teşhis ettirmiş, tedaviler önertmişlerdi. Bu, ikinci dereceden yasadışı tıp pratiğiydi, böyle olduğu için de tıp mesleğindekilerin gazabını çekmişti. Son olarak manyetizma tekniğini iyi para getiren sahne gösterilerinde kullanan bir dizi şarlatana karşı savunmasızlardı, bu gösteriler kimi zaman psişik salgınlara yol açıyor, manyetizmanın adını kötüye çıkarıyordu.

Almanya'da Mesmerizm'in gelişimi ayrıksı bir nitelik kazandı, çünkü Fransa'nın tersine Alman üniversiteleri hayvansal manyetizmaya canlı bir ilgi duyuyorlardı ve bu konu Romantikler ile Doğa felsefecileri tarafından benimsenmişti. Prusya hükümeti 1812'de resmî bir soruşturma komisyonu görevlendirdi, bu komisyonun 1816'da yayınlanan raporları olumluydu, bunun üstüne Berlin ve Bonn üniversitelerinde Mesmerizm kürsüleri kuruldu.[79]

Alman Mesmeristler arasında Gmelin, Kluge, Hufeland kardeşler, Kieser, Nasse, Passavant ve 1811'de manyetizmaya çok geniş yer ayrılan *Asklapeion*[80] dergisini kurmuş olan Wolfart gibi entelektüel açıdan son derece saygın isimler yer alıyordu. Wolfart, Frauenfeld'e gidip Mesmer'i ziyaret etmiş, dönerken Mesmer'in yayınlanmamış son kitabını da yanında getirmişti.

Fransız meslektaşları gibi Alman Mesmeristler de bağın tedavide temel bir rol oynadığını anlıyorlar ama ona daha felsefi bir yorum getiriyorlardı. Kluge ders kitabında manyetize eden kişi ile hasta arasında "manyetik bir çember", yani iki bireyden oluşan, gürültü, ışık ve dış müdahalelerden korunması gereken kapalı bir dünya kurulduğunu yazmıştı.[81] Friedrich Hufeland manyetize eden kişi ile hastanın oluşturduğu birimi hamile bir kadın ile fetüs arasındaki ilişkiye benzetiyor, manyetik tedavinin fetüsün doğuma (tedavinin sonuna tekabül ediyordu) dek deneyimlediğine benzer aşamalardan geçtiğini öğretiyordu.[82]

Alman Romantikler hayvansal manyetizmaya iki nedenle ilgi duyuyordu: Birincisi Mesmer'in evrensel, fiziksel bir "sıvı" kuramının cazibesiydi. Romantik filozoflar evreni, onun tamamına nüfuz eden ve parçalarını birleştiren bir ruhla dolu canlı bir organizma olarak tahayyül ediyordu. Mesmer'in fiziksel sıvısı (varlığı kanıtlanmış olsaydı) bu Romantik düşüncenin kanıtını oluşturacaktı. İkinci neden Puységur'un olağanüstü sağduyulu tezahürleriyle manyetik uyurgezerliği keşfetmiş olmasıydı. Mesmer bu sıvıya duyarlılıkla kendisini gösteren bir "altıncı his"ten bahsetmişti zaten; Puységur bu altıncı hissin insanlara uzaktaki olayları betimleme ve gelecekteki olayları tahmin etme becerisi verdiğini eklemişti. Romantikler uyurgezer sağduyunun insan zihninin Dünya Ruhu'yla iletişim kurmasını sağlayacağı varsayımında bulunuyordu.

---

79 Wilhelm Erman, *Der tierische Magnetismus in Preussen vor und nach den Freiheitskriegen aktenmässig dargestellt*, Münih ve Berlin: R. Oldenburg, 1925.

80 *Asklapeion, allgemeines medizin-chirurgisches Wochenblatt für alle Theile der Heilkunde und ihre Hülfwissenschaften*, Berlin, 1811.

81 Carl Alexander Ferdinand Kluge, *Versuch einer Darstellung des animalischen Magnetismus als Heilmittel*, Berlin, 1811, ss. 102-108.

82 Friedrich Hufeland, *Über Sympathie*, Weimar: Verlag des Landes-Industrie-Comptoirs, 1811.

Bu nedenlerle manyetik uyurgezerliğin fenomenolojisine hatırı sayılır bir dikkat sarf edilmişti. Kluge hayvansal manyetizma hakkında kaleme aldığı ders kitabında manyetik hâlin altı derecesinden bahsetmişti: (1) Uyanık hâl, sıcaklığın arttığı duyumu; (2) Yarı-uyur hâl; (3) "İç karanlık" yani bildiğimiz uyku ve duyarsızlık; (4) "İç aydınlık" insanın kendi bedeninin içinde bilinçli olması, duyular ötesi algı, üst karınla görü vs.; (5) "Kendi kendini tefekkür"; kişinin kendi bedeninin ve bağ kurduğu insanların bedenlerinin içini büyük bir kesinlikle algılaması; (6) "evrensel açıklık": Zaman ve mekân perdelerinin kalkması, kişinin geçmişte, gelecekte ya da uzaklarda gizli şeyleri algılaması.[83]

Gelgelelim pek az kişi son üç aşamaya, özellikle de altıncıya ulaşabiliyordu, bu ender bireyleri bulmak ve onlarla sistematik çalışmalar yürütmek son derece önemli bir bilimsel ve felsefi görev olarak görülüyordu. Dolayısıyla Fransızlar tıbbi pratiğin ilave konuları olağanüstü-sağduyulu uyurgezerler ararken, Almanlar deneysel metafizik yönünde cesur bir girişimde bu bireyleri kullanıyordu.

Bu tarihlerde Almanya'da serpilip gelişen olağanüstü bireyler arasında hiç kimse Katharina Emmerich ile Friedericke Hauffe kadar ün kazanmadı. Katharina Emmerich (1774-1824) Westphalia'da, Dülmen'de yaşayan yoksul bir köylü kadın, eski bir rahibeydi; görüler yaşıyordu ve bir de Tutku damgasını taşıyordu. Şair Clemens Brentano onu ziyaret ettikten sonra eski hayatından kopmaya karar vermiş ve kendisini bu Azize'nin kâtibi olarak tayin etmişti. Brentano, Dülmen'e yerleşmiş, Emmerich 1824'te ölünceye dek orada yaşamıştı.[84] Katharina kataleptik hâle girdiğinde İsa'nın Tutkusu'nu görür, büyük ıstırap çekerdi. Her gece düzenli bir sırayla liturjik yılın (yıl boyunca düzenlenen ayinlerin) döngüsüne göre akan, İsa ile Kutsal Annesi'nin hayatını gösteren rüyalar görürdü. Brentano her sabah Katharina'yı ziyaret eder, onun rüyalarını ve görülerini dikte ettirdiği gibi yazardı. Bu malzemeyle iki kitap derledi ve kitaplar büyük bir başarı kazandı.[85][86] Şairin süslemeleri bir yana[87] birçok kişi bu vahiylerin fiilî tarihsel kayıtlar olduğuna inandı.

Diğer olağanüstü birey, Friedericke Hauffe (1801-1829) bir aziz değildi ama kahineydi. Şair-doktor Justinus Kerner sayesinde ün kazanmış, buna karşılık o da Kerner'e ün kazandırmıştı. Kerner'in bu kahineyle yaptığı araştırmalar eksikliklerine rağmen dinamik psikiyatrinin tarihinde bir köşe taşı olmuştu.

Justinus Kerner (1786-1862) Württemberg eyaletinde mütevazı bir memurun oğluydu. Nefis otobiyografisinde[88] Dr. Faust'un kara büyüyle uğraştığı söylenen bir kule ile perili bir

---

83 Kluge, karşılaştırın not 8.

84 René Guignard, *Un Poète romantique allemand, C. Brentano*, Paris: Les Belles-Letttes, 1933.

85 *Das bittere Leiden unseres Herrn Jesu Christi. Nach den Betrachtungen der gottseligen Anna Katharina Emmerich*, Sulzbach: Seidel, 1837.

86 *Leben der heiligen Jungfrau Maria. Nach den Betrachtungen der gottseligen Anna Katharina Emmerich*, Münih: Literarisch-artistische Anstalt 185).

87 P. Winfried Hümpfner, *Clemens Brentanos Glaubwürdigkeit in seinen Emmerich-Aufzeichnungen*, Würzburg: St. Rita-Verlag, 1923.

88 Justinus Kerner, *Das Bilderbuch aus meiner Knabenzeit. Erinnerungen aus den Jahren 1786-1804*, Braunschweig: Viehweg & Sohn, 1819.

evin bulunduğu küçük bir kasaba olan Ludwigsburg'da geçen çocukluğunu anlatır. Ailesinin evinin bitişiğinde delilerin tutulduğu bir tımarhane bulunuyormuş ve Kerner burayı penceresinden görebiliyormuş. Çocukken şair Schiller'le tanışmış. On iki yaşındayken manyetizmacı Gmelin onun sinirsel bir rahatsızlığını tedavi etmiş ve Kerner o zamandan beri insan zihninin gizemlerine duyduğu ilgiyi korumuş. Kerner'in bazı şiirleri Alman şiirinin minör klasikleri arasında yer alır. Bir doktor olarak ise Kerner bugün botulizm denilen bir tür gıda zehirlenmesini betimleyen ilk kişiydi, klinik gözlemlerini zehirli maddeyle hayvanlar üzerinde dahiyane deneylerle pekiştirmişti.[89] Kerner 1819'da Württemberg'de küçük bir kasaba olan Weinsberg'e kent doktoru olarak atandı ve 1862'de ölünceye dek burada kaldı. Misafirlere gösterilen rafine misafirperverlikle ünlenen Kerner malikanesi, çok geçmeden şairler, yazarlar ve filozofların, krallar ve prensler de dâhil her mevki ve sınıftan insanın merkezi hâline geldi.[90] Kerner nazik, cömert, esprili ve bilgili bir adamdı, parlak bir sohbet erbabı, bir doğa, hayvan, halk şarkıları ve folklor aşığıydı; gizemli olana ve okülte karşı derin bir merakı vardı.[91] Mesmer'in hayatı hakkında bir araştırma yapan ve ilgili biyografik belgeleri toplayan da ilk o olmuştu. Hastaları arasında cinlerin, ruhların musallat olduğu vakalara rastlamış; buna demonik-manyetik hastalık adını vermişti. Bu tür vakalarda uyguladığı terapi cin/ruh çıkarma ile manyetizmanın ilginç bir karışımıydı.[92] Kerner cinlerin, ruhların musallat olması, manyetik uyurgezerlik ve doğaüstü olduğu ileri sürülen tezahürlere karşı tutumunda, dostu David Strauss'a göre sanıldığı kadar inanmış değildi.[93] Bu meselelere bir şair olarak bakıyor, doğru olmalarını diliyordu ama gerçekliklerinden kesin olarak emin değildi.

25 Kasım 1826 Kerner'in hayatında önemli bir tarih oldu: Kerner o gün, ölmeye yakın bir hâlde kendisine getirilen Friedericke Hauffe'yle tanıştı. 6 Nisan 1827'de Hauffe'yi evine aldı, Hauffe 1829'da ölümünden kısa süre öncesine kadar orada kaldı. Kerner'in anlattığı kadarıyla Hauffe'nin hikâyesi şöyle özetlenebilir:[94]

> Bir bekçinin kızı olan Friedericke Hauffe, Württemberg'de Prevorst köyünde doğdu. Eğitimsiz bir insandı, Kitab-ı Mukaddes ile bir ilahi kitabı dışında hiçbir şey okumamıştı. Daha çocukken hayaller görür, gaipten haberler alırdı. On dokuz yaşındayken ailesi onu sevmediği bir adamla nişanladı. Aynı gün çok hayran olduğu bir vaiz gömüldü. Onun cenazesinde Friedericke "görünebilir dünyaya gözlerini kapadı" ve "iç hayatı" başladı. Düğününden kısa bir

---

89 Justinus Kerner, *Das Fettgift, oder die Fettsäure und ihre Wirkungen auf den thierischen Organismus*, Stuttgart-Tübingen: J. G. Cotta, 1822.

90 Theobald Kerner, *Das Kernerhaus und seine Gäste*, ikinci basım: Stuttgart ve Leipzig: Deutsche Verlags-Anstalt, 1897.

91 Heinrich Straumann, *Justinus Kerner und der Okkultismus in der deutschen Romantik*, Horgen-Zürich ve Leipzig: Münster-Press, 1928.

92 Justinus Kerner, *Geschichte zweyer Somnambülen. Nebst einigen andern Denkwürdigkeiten aus dem Gebiete der magischen Heilkunde und der Psychologie*, Karlsruhe: Gottlieb Braun, 1824.

93 David Freidrich Strauss, "Justinus Kerner", *Gesammelte Schriften*, cilt I, Bonn: E. Strauss, 1876.

94 Justinus Kerner, *Die Seherin von Prevorst, Eröffnungen über das innere Leben und über das Hineinragen einer Geisterwelt in die unsere*, iki cilt, Stuttgart-Tübingen: Cotta, 1829.

süre sonra hastalandı, yatakta vaizin cesediyle birlikte yattığını hayal etmişti. Bir dizi "manyetik döngü"ye girdi, fiziksel hastalıkları da giderek ağırlaştı: Hiçbir doktorun ya da şifacının çare bulamadığı kasılmalar, katalepsi, basur ve havaleler yaşadı. Sonunda Kerner'e getirildi, bir deri bir kemik kalmış, beti benzi atmıştı, gözleri parlıyordu, yüzü bir rahibeninki gibi beyaz bir beze sarılmıştı. Kerner onu önce alışıldık tıbbi yollarla tedavi etmeye çalıştı ama ona verdiği her ilacın -en küçük dozun bile- beklenen tepkinin tam tersine yol açtığını fark etti. Bunun üstüne, "manyetik geçişler" uygulamaya başvurdu, hasta tedrici bir iyileşme gösterdi.

Friedericke, Weinsberg'de geçirdiği sürenin geri kalanında "bedensiz bir hayat" sürdü, yani hayati kuvvetlerinin organizmasından değil, sadece ve sadece her gün düzenli aralıklarla manyetize edilmesinden kaynaklandığı sanılıyordu. Bu sürenin büyük bir bölümünde manyetik bir uykuda oluyordu, ne var ki bu uyku hâlindeyken "herkesten daha uyanık" oluyor, bir "kâhine" olarak dikkat çekici yetiler sergiliyordu. Kerner onu çok incelikli bir araştırmaya tabi tuttu, sözlerini kaydetti, bir grup filozof ve ilahiyatçının yardımı ve tavsiyeleriyle sistematik deneyler yaptı.

"Kahine"yi ziyaret edenlerin hiçbiri onun bir üçkâğıtçı olduğu kuşkusuna kapılmadı. Birçok kişi derinden etkilendi. İlahiyatçı David Strauss, Friedericke'nin yüz hatlarının ince, soylu ve aydınlık olduğunu, konuşurcasına şarkı okur gibi ağırbaşlı, müzikal bir ses tonuyla yavaş yavaş konuştuğunu, halkın yaygın olarak konuştuğu Swabian ağzı yerine son derece saf, yüksek Almanca konuştuğunu söylemişti. Tavsiyeler verir, teşvik edici sözler söylerken, manevi dünyadan bahsederken sesi duygu doluydu.

"Kahine"nin uzaktaki olayları görme ve gelecekteki olayları haber verme becerisini kanıtladığı ileri sürülmüştü. Onun bulunduğu yerde, fiziksel olguların, örneğin nesnelerin kendiliğinden yer değiştirmesi gibi olayların gerçekleştiği de söylenmişti. Kâhine bedenini yitirmiş ruhlardan kişisel ve genel meseleler hakkında mesajlar alıyordu. Böylece insanın niteliğiyle ilgili ve bir "manyetik çemberler" sistemi hakkında vahiyler dile getirebiliyordu: Yedi "güneş çemberi", bir "hayat çemberi" vardı. Bunların manevi koşulların temsilleri olduğu açıktı.

"Kâhine" sık sık Kerner ile arkadaşlarının tumturaklı ve muhteşem bulduğu, bilinmeyen bir dilde konuşuyordu. Bu dilin, insanlığın Yakub zamanından beri unutulmuş ama belli koşullarda yeniden kazanılabilecek ana dili olduğunu söylüyordu. Bu dili akıcı konuşup tercüme edebildiğinden, çevresindeki bazı insanlar bu dili anlar hâle gelmişti. Maalesef Kerner bu dilin gramerini ve söz dağarını derleyememişti ama birkaç cümle kaydetmişti: *O pasqua non ti bjathandacadi?* (Doktor Bey, bana elinizi uzatır mısınız?) ya da *bona finto girro* (insanların gitmesi gerek). Bu dil bir harf sistemiyle yazılıyordu, her harf aynı zamanda bir rakamı temsil ediyordu. Friedericke bunları ve başka rakamları, zihninde kesintisiz ve otomatik olarak akan bir iç hesaplama sisteminde sürekli birleştiriyordu.

Hastanın birçok şeye aşırı duyarlı olduğunu fark eden Kerner çeşitli maddelerin onun üzerindeki etkisini sistematik olarak incelemeye girişti: Mineraller, bitkiler, hayvan kökenli ürünler, ayrıca güneşin, ayın, elektriğin, seslerin ve müziğin onun organizması üstündeki etkilerini inceledi.

"Kâhine" manyetik translarında sıklıkla, kesinkes tahmin ettiğinde onu şaşmaz bir biçimde tedavi eden ilaçlar salık veriyordu. Bir rüyasında, "sinir-ayarlayıcı" (Nervenstimmer) dediği, Kerner'in onun talimatlarına göre yaptığı bir aygıt geliştirdi; bu aygıt verimli oldu. "Kahine"nin başka birkaç kişi için de tedaviler verdiği belirtilmişti ama Kerner onun yeteneklerinin bu veçhesini pek teşvik etmiş gibi görünmez.

Kâhine Almanya'da muazzam bir ilgi uyandırdı. Görres, Baader, Schelling, G. von Schubert, Eschenmayer gibi filozoflar, David Strauss ve Schleiermacher gibi ilahiyatçılar onu görmek için tekrar tekrar Weinsberg'e geldiler, onun vahiylerini gayet büyük bir ciddiyetle tartıştılar. Justinus Kerner, Friedericke'nin ölümünden hemen sonra *Die Seherin von Prevorst* adlı,[95] bu konuyla ilgili klinik gözlemleri ve deneylerini derlediği bir kitap yayınladı. Bunlara, Adam Carl August von Eschenmayer'in yaptığı kuramsal bir çalışma da eklendi. Kitap Almanya'da müthiş bir başarı kazandı ve birkaç kez yeni basımı yapıldı; dinamik psikiyatri alanında tek bir hastaya ayrılmış ilk monografiydi. Kerner ile birlikte çalıştığı kişilerin histerik bir kadına aldandığı ileri sürülmüştür ama Friedericke'nin üçkâğıtçı olduğu yönünde hiçbir kanıt olmadığı gibi, Kerner'in onun sözlerini çarpıttığına ya da onları süslediğine inanmayı gerektirecek bir neden de yoktu. Kerner nesnel olmak için besbelli ki büyük çaba sarf etmiş, gözlemlerini deneylerinden ve felsefi yorumlardan ayırmış, yorumlama işini Eschenmayer'a bırakmıştı. Bir kişiyi bazı beklentilerle gözlemlemenin, onun semptomlarının gelişimini etkileyebileceği akıllarına gelmemişti. *The Seeress of Prevorst*, zaman verildiğinde ve uygun koşullar hazırlandığında bilinçdışının "mitsel-şiirsel" işlevlerinin ortaya çıkışıyla ilgili istemsiz bir deneyin kaydı olarak hâlâ çok değerli bir eserdir.

Kerner'in "kahine"yle ilgili gözlemlerinin yarattığı ilgi, benzer olguları konu alan bir mektup ve haber seline yol açtı. Kerner ile dostları bu malzemenin büyük bir bölümünü *Blatter von Prevorst* (1831-1839) ve *Magikon*'da (1840-1853) yayınladı. Bu eserler, ağırlıklı olarak parapsikolojiye vakfedilmiş ilk düzenli yayınlardır.

Kerner hayatının son döneminde çok sevgili eşini yitirdi ve yavaş yavaş kör oldu. Ağır bir bunalıma girdi ama bütün bu süre zarfında yaratıcılığını korudu. Vakit geçirmek için bir kâğıda mürekkep lekeleri yapar, katlar, ortaya çıkan şekilleri ince ince işler, onlara ayrıntılı şekiller verir, her birinin altına dizeler yazardı. Bu resimlerin Hades'te (ruhların geçici olarak kaldığı yer) bir yer verdiği hayaletler ve canavarlar olduğunu söylüyordu. Ölümünden sonra *Klecksographien* başlığıyla basılan bu kitap Hermann Rohrschach'a çok daha sonraları mürekkep testlerinde esin kaynağı oldu.[96]

Daha sonra göreceğimiz üzere on dokuzuncu yüzyıl başında, Kerner gibi birçok Alman hayvansal manyetizmadan derinden etkilenmişti ama bu konunun etkisi 1850 sonrasında pozitivizm ve bilimsel akılcılığın etkisiyle hızla geriledi.

Fransa ve Almanya dışında Mesmerizm'in gelişimi çok daha yavaş oldu. İngiltere'de 1840 ile 1850 yılları arasında gerçekleşen atılıma dek güçlü ve inatçı bir muhalefetle karşılaştı.

---

95 *A.g.e.*

96 Justinus Kerner, *Klecksographien. Mit Illustrationen nach den Vorlagen des Verfassers*, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1857.

Manchesterlı bir doktor, James Braid, Kasım 1841'de Fransız manyetizmacı Lafontaine'in yaptığı gösterilerden çok etkilenmişti. Başta kuşkucu davranan Braid Lafontaine'in deneylerini tekrarladı ve çok geçmeden ikna oldu. Sıvı kuramını reddetti ve beyin fizyolojisine dayanan yeni bir kuram önerdi; Faria ile Bertrand'ın eski tekniği uyarınca aydınlık bir nesneye odaklanarak ele odaklanmayı benimsedi. Daha uygun bir terim olan "hipnotizma"yı kullanarak manyetizmanın bazı tıp çevrelerinde kabul edilebilir olmasını sağladı, bu çevreler sonradan bu olguların keşfini Braid'e mal edecekti.[97] Fakat Braid maalesef hipnotizmayı frenolojiyle birleştirme girişiminde bulundu, bu da büyük bir kafa karışıklığına yol açtı. John Elliotson adında İngiliz bir cerrah, Braid'den bağımsız olarak, manyetik uykuya sokulmuş hastalar üzerinde gerçekleştirdiği cerrahi operasyonlar hakkında bir rapor yayınladı.[98] Elliotson Kraliyet Tıp ve Şirurji Cemiyeti'nin şiddetli muhalefetiyle karşılaştığından yakınıyordu. Hemen hemen aynı tarihlerde, Hindistan'da faal olan başka bir İngiliz cerrah, Esdaile sadece Mesmer usulü anestezi kullanarak 345 tane büyük cerrahi müdahale gerçekleştirdiğini bildirdi, bu tekniği Hindu hastalara uygulamayı İngiliz hastalara uygulamaktan daha kolay bulmuştu.[99] Mesmer usulü anesteziyi genel bir tedavi yöntemi olarak da kullanıyordu. Birkaç yıl sonra Mesmer usulü tedaviden kaynaklanan bir hastalığın varlığından bahsetti, sık sık manyetize edilmeye alışmış insanlarda görülen yapay ama hiç de hafife alınmayacak bir rahatsızlıktı bu.[100] Bundan kısa bir süre sonra eter anestezisinin keşfedilmesi, bu tekniğin pabucunu dama attı.

Manyetizma İskoçya'da da takipçiler bulmuştu. İsmi meçhul bir yazar, dahiyane birkaç deney yapıldığını belirtmiş, manyetize edilmiş hastaların Mesmer usulü uykunun etkisi altındayken birbirlerine karşı tuhaf bir çekimin etkisi altına girdiklerini söylemişti.[101] On gün boyunca manyetik uykuda tutulan bir hastayla mükemmel terapi sonuçları aldıklarını da bildirmişti. Mesmerizm hakkında duyulan coşku o boyutlara varmıştı ki, 1851'de Edinburgh'da ve İskoçya'nın başka kentlerinde psişik bir salgın patlak vermişti.[102]

Manyetizmanın ABD'ye girmesi erken bir tarihte olmuştu. Mesmer'in, aristokrat öğrencilerinden biri olan Lafayette'ten, kendisinin elçisi olarak George Washington'la görüşmesini istediğini belirtelim yeri gelmişken. Ama manyetizmanın Kuzey Amerika'da pratik olarak uygulanması büyük ölçüde New Orleans aracılığıyla gerçekleşti, New Orleans o sıra-

---

97 James Braid, *Neurhypnology, or The Rationale of Nervous Sleep Considered in Relation with Animal Magnetism*, Londra: J. Churchill, 1843.

98 John Elliotson, *Numerous Cases of Surgical Operations Without Pain in the Mesmeric State*, Philadelphia: Lea and Blanchard, 1843.

99 James Esdaile, *Mesmerism in India and its Practical Application in Surgery and Medicine*, Hartford: Silas Andrus & Son, 1847.

100 James Esdaile, *Natural and Mesmeric Clairvoyance with its Practical Application of Mesmerism in Surgery and Medicine*, Londra: Hippolyte Baillière, 1852.

101 *Mesmerism: Its History, Phenomena and Practice: With Reports of Cases Developed in Scotland*, Edinburgh: Frazer & Co., 1843.

102 John Hughes Bennett, *The Mesmeric Mania of 1851, with a Physiological Explanation of the Phenomena Produced*, Edinburg: Sutherland and Knox, 1851.

larda hâlâ bir Fransız şehriydi ve çok geçmeden burada serpilip gelişen Mesmeric bir cemiyet kuruldu. ABD'nin başka bütün bölgelerinde manyetizmanın yayılması ağır oldu ama 1840 sonrasında sürekli bir artış gösterdi. Manyetizmanın savunucuları arasında en az iki kişinin adını anmaya değer. Biri, genç bir saat yapımcısı olan Phineas Parkhurst Quimby idi (1802-1866). Quimby tedavide asıl etkenin telkin olduğunu anlamıştı ve bir tür "zihinsel tedavi" gerçekleştiriyordu. Quimby'nin hastalarından biri daha sonraları Mary Baker Eddy adıyla (1821-1910) Christian Science'ın kurucusu olarak tanınacaktı.[103] Diğer önemli isimse Andrew Jackson Davis adında genç bir adamdı, her gün kendisini manyetize ediyor, trans hâlindeyken ruhlar dünyasıyla ilgili vahiylerini içeren muazzam bir kitabı dikte ettiriyordu.[104] Bu kitap büyük bir başarı kazandı ve kısa süre sonra ortaya çıkacak olan spiritizmin yayılmasına zemin hazırladı.

Mesmerizmin tarihinin peş peşe gelen olumlu ve olumsuz evreler şeklinde akması dikkat çekicidir. İlk evre Mesmer'in Paris'te 1777 ile 1785 arasında faaliyet gösterdiği muhteşem yıllardı; ikinci evre 1815 sonrasında ve 1820'lerin başında yaşandı; üçüncü evre 1840 civarında başlayıp 1850'lerde zirveye çıktı. Janet'ye göre,[105] 1815 ile 1850 arasında Fransa'da manyetizmayı konu alan en az dokuz dergi çıkarıldı. Mesmerist dernekler toplantılar ve kongreler düzenlediler, ödüller dağıttılar ve 23 Mayıs 1850'de Mesmer'in doğum günü vesilesiyle konserler, ziyafetler ve konferanslardan oluşan büyük bir kutlama düzenlediler.

Ama Mesmer'in tilmizlerinin sayısı arttıkça, şevkleri çoğaldıkça, daha bağnaz bir yaklaşımı benimsedikçe, hareket ilk baştaki kurallarından ayrılıp itibarsızlığa sürüklendi: Giderek dizginsiz spekülasyonlar, okültizm ve zaman zaman da şarlatanlıkla karıştı. Bu noktada, spiritizmin ilerlemesi sonrasında beklenmedik gelişmeler ortaya çıktı. Bu gelişmeleri takip etmek için Amerika Birleşik Devletleri'ne dönmemiz gerekir.

Spiritizmin (Ruhçuluğun) Etkisi

1840 ile 1850 arasında ABD büyük ama hızla genişleyen bir ülkeydi, çoğunluğu küçük "kasabalarda" yaşayan 20 milyon kişiden oluşan enerjik ama nispeten küçük bir nüfusu vardı. Sıradan insanın ortalama eğitim düzeyi diğer ülkelerde olduğundan yüksekti ama bir geleneğin ve kültürel normların baskısını dayatacak "eğitimli bir üst sınıf" yoktu. Herkes kendi başına, kendisi için düşünmekte hak iddia ediyor ve bu hakkı entelektüel disiplinden daha kuvvetli, daha taze bir biçimde kullanıyordu. Vaizler ve topluluklar sıklıkla inançlarını değiştiriyordu, dinî tarikatların sayısı çok fazlaydı. Beklenmedik bir biçimde doğan, hızla yayılan ve geniş alanlarda "neredeyse herkes tarafından" kabul edilen psişik salgınlara karşı genel ve daimî bir yatkınlık gösteriyordu. Son keşifler, örneğin telgraf, hayal gücünü ateşliyordu; hiçbir şey biraz daha incelenmeksizin reddedilecek kadar fantastik görünmüyordu.

---

[103] Bkz. Frank Podmore, *Modern Spiritualism*, Londra: Methuen, 1902, I, ss. 154-176.

[104] Bkz. Otobiyografisi, Andrew Jackson Davis, *The Magic Staff*, New York: J. S. Brown & Co., 1857.

[105] Pierre Janet, *Les Médications psychologiques*, Paris: Alcan, 1919, I, ss. 27-29.

Dolayısıyla görünürde önemsiz bir olay beklenmedik büyüklükte bir psikolojik salgının başlangıç noktası hâline geldi: Spiritizmin yükselişinin ve yayılmasının.[106]

O dönem yazılmış haberlere inanılırsa, hikâye 1847'de New York'ta Arcadia yakınındaki Hydesville'de bir adamın geceleyin evinde ortaya çıkan gizemli seslerden rahatsız olup evi, buraya karısı ve biri on beş, diğeri on iki yaşında iki kızıyla yerleşen çiftçi John Fox'a bırakmasıyla başladı. Rahatsızlıklar devam etti. 31 Mart 1848 akşamı tıklamalar, kızlardan birinin kasten yaptığı sesleri tekrarladı, sonra da -komşuların huzurunda- annenin sorduğu sorular ilkel bir şifrelemeyle cevaplandı; anlaşıldığı üzere o evde bir adam öldürülmüş ve mahzene gömülmüştü. Sonraki günlerde meraklı kalabalıklar Foxlar'ın evine akın etti. Mrs. Fox ile kızları gezmeye gitmişlerdi; tıklamalar gittikleri her yerde onları takip ediyor, onlarla iletişim kuruyor, ölmüş insanların "ruhları" oldukları söyleniyordu. Mrs. Fox ve kızları çok geçmeden ruhlarla yaptıkları seansları ticarileştirdi, birçok da taklitçileri çıktı. Bu salgın ABD'ye hızla yayıldı; ruhlarla iletişimde kullanılan şifre sistemi mükemmelleştirildi. Şubat 1850'de fiziksel olgular bildirildi. Örneğin seanslar sırasında masalar hareket ediyor, yüksek sesli ve olağanüstü sesler işitiliyor ve bir sıvı kendisini görünür hâle getiriyordu. Hararetli bir tartışma başladı. Ruhçu gruplar, broşürler, dergiler ve kongreler ortaya çıktı. Birçok Mesmerist bu yeni hareketin ilk ve en etkin destekçileri arasındaydı.

1852'nin başında ruhçuluk dalgası Atlantik'in öte yakasına geçerek İngiltere ve Almanya'yı sardı. Nisan 1853'te Fransa'da yayıldı ve çok geçmeden medeni dünyanın her yerine ulaştı.

Bu arada bu tezahürlerin, büyük ölçüde katılımcıların kişiliklerine bağlı olduğu ortaya çıktı: Bazı kişiler "ruhların" görünmesini engelliyor, bazıları onlara yardımcı oluyordu, ayrıcalıklı birkaç kişi "medyum", yani ölüler ile diriler arasındaki aracılar olarak hizmet verebiliyordu. Bazı medyumlar otomatik olarak yazabiliyor, transtayken konuşabiliyor, iddialara göre fiziksel olguların ortaya çıkmasını sağlayabiliyordu. 1860 civarında "ruhlar" seanslar sırasında görsel olarak tezahür etmeye başladı, 1862'de ruhların sözüm ona fotoğrafları çekildi, ayrıca ellerinin gölgeleri gösterildi. Bunun ardından olağanüstü medyumlar dönemi yaşandı: Florence Cook, Stainton Moses, Slade, Home ve diğerleri.[107] Home'un oturumları sırasında piyanolar havaya kalkıyor, arplar ve akordeonlar kimsenin eli değmeden çalıyor ve ruhlar işitiliyordu.[108] Home'in ateşe dokunduğu görülmüştü, bir keresinde pencereden dışarı çıktığı, yandaki odanın penceresinden içeri girdiği görülmüştü, yani üçüncü katta "uçarak" dışarı çıkmış ve içeri girmişti.[109] Tanınmış bir fizikçi olan Sir William Crookes Home ve Florence Cook ile deneyler yaptı; Crookes Cook'un huzurunda kendisini Katie King olarak tanıtan güzel bir kadının "somutlaşmalarını" gördüğüne yemin etti. King Crookes'un fotoğraflarını çekmesine izin vermiş, onunla ve arkadaşlarıyla konuşmuştu.[110]

---

[106] Ağırlıklı olarak Frank Podmore'un anlatısını izledik, *Modern Spiritualism, A History and a Criticism*, iki cilt, Londra: Methuen, 1902.

[107] Robert Amadou, *Les Grands médiums*, Paris: Denoel, 1957.

[108] Mrs. Daniel Dunglas Home, D. D. Home, *His Life and Mission*, Londra: Trubner, 1888.

[109] The Earl of Dunraven (Dunraven Dükü), *Experiences in Spiritualism with D. D. Home*, Londra: Thomas Scott, Work Court in Holborn, 1869.

[110] E. E. Fournier d'Albe, *The Life of Sir William Crookes*, Londra: T. Fisher Unwin, 1923.

Salgın yavaş yavaş geriledi ama birçok ruhçu grup gayet etkin kalmayı sürdürdü. İsviçre'de Pestalozzi'nin tilmizi olmuş eski bir okul öğretmeni olan Hippolyte Rivail, Paris'te ruhçuluğu benimsedi ve bunu Allan Kardec mahlasıyla yazdığı çok sayıda çalışmada sistematik hâle getirdi ve bu sistematik çalışmaya muazzam derecede başarılı bir din biçimini verdi. Rivail'in *Book of the Spirits* adlı kitabı,[111] Janet'ye göre "sadece ruhçular için değil, ruhlar için de bir kılavuz hâline geldi."

Crookes, Zöllner ve diğerlerinin eleştirel olmayan bir girişimle, bu tezahürleri bilimsel olarak incelemeleri, Charles Richet tarafından daha sistematik bir biçimde gerçekleştirildi. Yeni bir bilim, parapsikoloji yavaş yavaş doğdu. İngiltere'de Myers ve Gurney 1882'de büyük miktarda, titizlikle seçilmiş veriler toplayan Fiziksel Araştırma Cemiyeti'ni kurdu. Titiz bir araştırmacı olan Myers, ölümden sonra dirilme ve ölülerin ruhlarıyla iletişim kurma hipotezini kabul ettiğini açıklarken, Cenevre'de Flournoy bu olguların subliminal algılar ve kriptomneziyle (kişinin unutulmuş hatıralarının, o böyle olduklarını fark etmeksizin geri gelmesi) açıklanabileceğini düşünüyordu.[112]

Ruhçuluğun ilerlemesi, dinamik psikiyatrinin tarihinde çok önemli bir olaydı, çünkü psikologlar ve parapsikologlara dolaylı olarak zihinle ilgili yeni yaklaşımlar sunmuştu. Ruhçuların başlattığı usullerden biri olan otomatik yazı bilim insanları tarafından bilinçdışını keşfetmeye yönelik bir yöntem olarak benimsendi. 1833'te su/petrol arama çubuğu ve sarkacın hareketlerinin icracının gizli düşünceleriyle bilinçdışı bir biçimde yönlendirildiğini göstermiş olan Chevreul,[113] masaların ters dönmesine akılcı bir açıklama getirebilme düşüncesiyle eski deneylerine geri döndü.[114] Yeni bir özne, medyum, deneysel psikolojik araştırmalara katılır oldu ve bu araştırmalarda insan zihniyle ilgili yeni bir model ortaya kondu.

Dinamik psikiyatrinin daha da ilerlemesini teşvik edici etkenlerden biri de Avrupa'da halka açık seanslar düzenleyen, seyre değer performanslarına büyük kalabalıklar çeken büyük profesyonel hipnotizmacıların ortaya çıkmasıydı. Manchester'da Braid'in, manyetizmacı Lafontaine'i izledikten sonra nasıl hipnotizmayla deneyler yapmaya başladığını izlemiştik. Aynı şekilde 1880 civarında birkaç nörolog Almanya'da Hansen'in, Belçika, Fransa ve İtalya'da Donato'nun performanslarını izledikten sonra hipnotizmayla ilgili tutumlarını yeniden değerlendirmeye başladı.[115]

Dinamik psikolojiyle ilgili bu yeni yaklaşımlar, adı kötüye çıkmış hipnotizmaya ilginin canlanmasına, konunun fizyolog Charles Richet gibi üniversite doktorlarınca araştırılmasına

---

111 Allan Kardec, *Le Livre des esprits, contenant les principes de la doctrine spirite*, Paris: Dentu, 1857.

112 Frederick Myers, *Human Personality and Its Survival of Bodily Death*, iki cilt, Londra: Longmans, Green and Co., 1903.

113 Michel Chevreul, "Lettre a M. Ampère sur une classe particulière de mouvements musculaires", *Revue des Deux Mondes*, ikinci dizi, 1833 (II), ss. 258-266.

114 Michel Chevreul, *De la Baguette divinatoire, du pendule dit explorateur et des tables tournantes, au point de vue de l'histoire, de la critique et de la méthode expérimentale*, Paris: Mallet-Bachelier, 1854.

115 A. Jacquet, *Ein halbes Jahrhundert Medizin*, Basel: Benno Schwalbe, 1929, ss. 169.

yol açtı.[116] Bunun ardından iki ekol doğdu ve yeni dinamik psikiyatriye katkılarda bulundu: Nancy Okulu ile Salpêtrière Okulu.

Nancy Okulu[117]

1860 ile 1880 arasındaki dönemde manyetizma ile hipnotizma o kadar itibarsızlaştı ki, bu yöntemlerle çalışan bir doktor bilimsel kariyerini geri dönülemez bir biçimde tehlikeye atmış oluyor, tıp pratiğiyle uğraşma hakkını yitiriyordu. Janet[118] komşu bir köyde, bir kulübede gizlice bir hastane kurmuş olan seçkin bir şehirli doktorun tuhaf hikâyesinden bahsetmişti, doktor birkaç hastasını bu hastanede tutuyor, onlar üstünde bitmek bilmeyen hipnotik tedaviler ve araştırmalar yapıyordu.

Açıkça hipnotize etmeye cüret eden pek az kişiden biri de Auguste Ambroise Liebeault'ydu (1823-1904), Nancy Okulu Liebeault'nun çalışmalarından doğmuştu. Liebeault, Lorraine eyaletinde yaşayan köylü bir ailenin on ikinci çocuğuydu.[119] Çok çalışarak Nancy'den çok da uzak olmayan bir köy olan Pont-Saint-Vincent'ta bir köy doktoru oldu. Liebeault dikkat çekici başarılar kazanan bir pratisyen oldu, on yıl içinde doktorluk pratiği ona küçük bir servet kazandırdı. Tıp öğrencisi olduğu günlerde manyetizma üstüne eski bir kitap bulmuş, bazı hastaları manyetize etmeyi başarmıştı. Manyetizmanın bu kadar itibarsız olduğu onca yılın ardından bu yöntemi kullanmaya karar vermesinde neyin etkili olduğu bilinmiyor. Liebeault'nun hastaları bu şekilde tedaviye yanaşmadığından, onlara seçenekler sunardı: Onlara ya manyetizmayla bedava tedavi ya da her zamanki ücretinden "resmî" tıbbi tedavi önerirdi. Manyetizmayı tercih eden hastaların sayısı o kadar hızlı bir artış gösterdi ki, dört yıl sonra Liebeault ona neredeyse hiç gelir getirmeyen muazzam bir pratiğe sahip hâle gelmişti. Liebeault daha sonra profesyonel hayatından iki yıllığına ayrılmaya karar verdi ve Nancy'de satın aldığı bir eve çekildi, vaktinin tamamını yöntemiyle ilgili bir kitap yazmaya ayırdı.[120] Hipnotik uykunun doğal uykuyla aynı olduğunu öğretiyordu, aradaki tek fark hipnotik uykunun telkinle, dikkatin uyku düşüncesine odaklanmasıyla başlamasıydı. Hipnotize edilen kişinin hipnotize eden kişiye *bağlı* kalmasının nedeni de buydu. Janet'ye göre Liebeault'nun fikirleri büyük ölçüde Noizet ve Bertrand'dan kaynaklanıyordu. (İlginçtir, Liebeault çok daha sonraları, ömrünün büyük bölümünde reddettiği manyetik sıvı kuramına inanmaya başladı.) Ama hipnotize edici olarak, yazar olduğundan daha iyiydi, hikâyeye göre on yılda

---

116 Charles Richet, "Du somnambulise provoqué", *Journal de l'Anatomie et de la Physiologie normales et pathologiques de l'homme et des animaux*, II (1875), ss. 348-377.

117 Ağırlıklı olarak A. W. van Renterghem'in kitabını takip ediyoruz, *Liébeault en zijne School*, Amsterdam: Van Rossen, 1898. Alıntıların Fransızca çevirisi şurada yayınlanmıştır: *Zeitschrift für Hypnotismus*, IV (1896), 333-375; V (1897), 46-55, 95-127; VI (1897), ss. 11-44.

118 Pierre Janet, *Les Médications psychologiques*, Paris: Alcan, I, s. 30.

119 Şu kaynaktaki biyografik nota bakınız: Liébeault, *Pour constater la réalité du magnétisme. Confession d'un hypnotiseur. Extériorisation de la force neurique ou fluide magnétique*, Paris: Libraire du Magnétisme, tarih yok.

120 A. Liébeault, *Du sommeil et des états analogues, considérés surtout au point de vue de l'action du moral sur le physique*, Paris: Masson, 1866.

kitabından sadece bir kopya satıldı.[121] Liebeault daha sonra tıp pratiğine yeniden başladı, sabah 07.00'den öğleye kadar hastalarını muayene ediyor, sadece hastalarının gönüllü olarak ödemek istediği miktarda ücret alıyordu.

Liebeault'yu geç gelen bir şöhrete kavuştuğu günlerde ziyaret eden Van Renterghem onu ufak tefek, konuşkan, canlı bir adam olarak tanımlamıştı; yüzü kırış kırış, koyu tenli ve köylü görünümlü biri.[122] Liebeault'nun duvarları beyaz badanalı, yerleri büyük, düz taşlar döşeli eski bir barakada her sabah yirmi beş ilâ kırk hastayı kabul ettiğini söylüyordu. Hastaların her biri herkese açık tedavi ediliyor, çevredeki sesler dikkate alınmıyordu. Liebeault hastayı, gözlerinin içine bakmasını buyurup giderek uykusunun geleceğini telkin ederek hipnotize ediyordu. Hasta hafiften hipnotize olduğunda, Liebeault ona semptomlarından kurtulacağı güvencesi veriyordu. Liebeault'nun hastalarının çoğu şehirden gelen yoksul insanlar ile civardan köylülerdi, hepsini de hastalıkları ne olursa olsun -artrit, ülser, sarılık ya da verem- ayrım gözetmeksizin aynı yöntemle tedavi ediyordu.

Liebeault yirmi yılı aşkın bir süre boyunca tıp alanındaki meslektaşları tarafından (hipnotizma uyguladığı için) şarlatan ve (ücret almadığı için) bir budala olarak görüldü. Tedavisinin mucizeler yarattığıyla ilgili söylentiler Bernheim'ın kulağına ulaşınca, Bernheim 1882'de onu ziyaret etti ve onun fikirlerini benimsedi. Tanınmış bir profesörün, o zamana dek itibarsız sayılmış bir yöntemi, şarlatan ve budala denilen yaşlı bir adamdan öğrenip benimsemesi ender rastlanan bir olaydı. Bernheim açıkça Liebeault'nun hayranı, öğrencisi ve sadık bir dostu oldu, onun yöntemlerini üniversitesinin hastanesinde tanıttı. Liebeault birden büyük bir tıp insanı olarak üne kavuştu, kitabı unutulmaktan kurtuldu ve yaygın olarak okunur hâle geldi.

Liebeault, Nancy Okulu'nun manevi babası olarak görülebilir ama Nancy Okulu'nun asıl lideri Hippolyte Bernheim'dır (1840-1919).[123] Alsaceli bir Fransız yurtsever olan Bernheim, Almanlar 1871'de Alsace'ı ilhak edince Strasbourg'da hastane ve üniversitedeki görevlerinden ayrıldı ve Nancy'ye tayin oldu. Lorraine'deki eski hastane Alsace'tan çok sayıda mültecinin gelmesi, 1872'de yeni bir üniversitenin kurulması ve Emile Galle ile Victor Prouve öncülüğünde yayılıp 1900'lerde "modern tarz" hâline gelecek yeni bir dekoratif sanatlar okulunun kurulmasıyla birlikte yeni bir hayat buldu. Kalp ve pulmoner hastalıkların yanı sıra tifo hummasıyla ilgili araştırmalarıyla da çoktan itibar kazanmış olan Bernheim 1879'da yeni üniversitede dâhiliye hastalıklarına sadece unvan sahibi profesör olarak atandı. Bernheim bundan üç yıl sonra, 1882'de Liebeault'nun hipnotize etme yöntemini deneyip benimsedi, gerçi öğretmeninin tersine o bu yöntemi ancak başarı şansının yüksek olduğunu düşündüğü durumlarda kullandı.

---

121 Bu dinamik psikiyatri tarihindeki birçok efsaneden biridir. Liébeault'nun Fransa, İsviçre, hatta Rusya'da okurları olmuştur, Nikolay Grot'un kitabında da bu gösterilir: *Snovidyeniya, kak predmet nautshnavo analiza*, Kiev: Tipografia Fritza, 1878. – Grot sık sık Liébeault'nun uyku kuramına atıfta bulunur.

122 A W. van Renterghem, karşılaştırın not. 116.

123 Biyografik ve otobiyografik notlar için bkz.: *Jubilé du Professeur H. Bernheim, 12 novembre 1910*, Nancy, 1910. (Yazar bu son derece nadir eseri ve Nancy Okulu'yla ilgili diğer belgeleri ödünç verdiği için Matmazel G. Koest'e teşekkür borçludur.)

Van Renterghem, Bernheim'ı kısa boylu, mavi gözlü bir adam olarak betimlemişti, yumuşak bir sesle konuşuyordu ama hastane koğuşlarını yönetme ve hastalarını hipnotize etme biçimi çok otoriterdi. Bernheim eski askerler ya da fabrika işçileri gibi edilgin itaate alışık insanları hipnotize etmenin daha kolay olduğunu öğretiyordu, terapide en büyük başarılarını bu hastalarda elde etmişti. Daha yüksek ve daha zengin sınıflardan insanlarda kötü sonuçlar almıştı.

Bernheim, Liebeault'nun çalışmalarının varlığını tıp dünyasına, Charcot'nun hipnotizmayla ilgili ünlü makalesini Academie des Sciences'ta okumasından kısa bir süre sonra tanıttı.[124] Bu da iki adam arasında acı bir mücadele başlamasına neden oldu. Bernheim 1886'da ders kitabını yayınladı,[125] büyük bir başarı kazanan bu kitap onu Nancy Okulu'nun lideri hâline getirecekti. Bernheim, Charcot'nun tersine hipnozun sadece histeriklerde rastlanan patolojik bir durum olmadığını, "telkin"in sonucu olduğunu ileri sürüyordu. Telkin edilebilir olmayı "bir fikri bir eyleme dönüştürme becerisi" diye tanımlıyordu, her insanın farklı ölçülerde sahip olduğu bir özellikti bu. Bernheim hipnozun telkinle ortaya çıkan, güçlenmiş bir telkin edilebilirlik hâli olduğunu söylüyordu. Bernheim hipnotizmayı sinir sistemi, romatizma, gastro-entestinal hastalıklar ve menstrüasyon düzensizlikleri gibi birçok organik hastalığın tedavisinde kullanıyordu. Charcot'nun histeri kuramının geçerliliğini kuvvetle reddediyor, Salpêtrière'de gösterilen histerik koşulların yapay olduğunu ileri sürüyordu. Zaman geçtikçe Bernheim hipnotizmayı daha az kullanır oldu, bu yöntemle elde edilebilen sonuçların uyanık hâlde, telkinle de elde edilebilir olduğu sonucuna varmıştı, Nancy Okulu'nun artık "psikoterapi" dediği bir usuldü bu.[126]

Ama Bernheim bir dahiliye uzmanıydı, psikiyatrist değildi, çevresinde toplanmış bir okul yoktu. Nancy Okulu kısıtlı anlamda, dört kişiden oluşuyordu: Liebeault, Bernheim, adli tıp uzmanı Beaunis ile avukat Liegeois. Son ikisi özellikle suç ve cezai sorumluluk açısından telkinle ilgileniyordu. Nancy Okulu geniş anlamda, Bernheim'ın ilkeleri ve yöntemleri benimsemiş gevşek bir psikiyatristler grubuydu. Bunlar arasında Almanya'da Albert Moll ve Schrenck-Notzing, Avusturya'da Krafft-Ebing, Rusya'da Bechterev, İngiltere'de Milne Bramwell, ABD'de Boris Sidis ve Morton Prince, bir de özel olarak belirtilmesi gereken başka birkaç kişi yer alıyordu.

Modayı yakından izleyen İsveçli doktor Otto Wetterstrand Stockholm'de en güzel kilimler ve mobilyalarla döşeli salonlardan oluşan büyük ve gösterişli bir dairede yaşıyordu. Orta boylu, bıyıklı, göz kapaklarında tik olan sarışın, mavi gözlü bir adamdı. Her öğleden sonra otuz ilâ kırk hastayı muayene eder, onları başkalarının huzurunda hipnotize ederdi. Eskiden hastası olan hemşirelerin çalıştığı bir de özel hastanesi vardı. Uzatılmış hipnotik uykuyla tedavi yöntemini uyguluyor, hastalarını 8 ilâ 12 gün bu hâlde tutuyordu. Tuhaf

---

[124] H. Bernheim, *De la suggestion dans l'état hypnotique et dans l'état de veille*, Paris: Doin, 1884.

[125] H. Bernheim, *De la suggestion et de ses applications a la thérapeutique*, Paris: Doin, 1886. İngilizce çevirisi, *Suggestive Therapeutics*, Fransızca orijinalin ikinci basımından çeviren Christian Herter, New York: Putnam's, 1897.

[126] H. Bernheim, *Hypnotisme, suggestion, psychothérapie. Etudes nouvelles*, Paris: Doin, 1891.

yöntemleri onu olağanüstü modern bir büyücü gibi resmeden bir efsanenin doğmasına yol açmıştı.[127] Wetterstrand uzun süreli uyku yöntemini asıl başlatan kişiydi, Otto Wolff 1898'de hipnoz yerine Trional adlı bir ilaç geçirerek bu yöntemi değiştirmişti.

Hollanda'da önde gelen Hollandalı bir şair olarak tanınan Frederik Van Eeden[128] hipnozla bazı audacious denemeler yaptı. Hipnotize ettiği on yaşında bir kıza Fransızca öğretmeye çalıştı, kızın uyanık hâldeyken bilmediği bir dildi bu. Sonra bu bilgiyi onun uykudaki hâlinden uyanık hâline transfer etti, böylece kız şaşkınlık içinde kendisini biraz Fransızca anlayabilir ve konuşabilir hâlde buldu.[129] 1887'de Van Eeden ile Van Renterghem Amsterdam'da *Institut Liebeault* adıyla bir psikoterapi kliniği kurdular.[130]

İsviçre'de, Zürih'te psikiyatri profesörü ve Burghölzli akıl hastanesinin yöneticisi Auguste Forel 1887'de Bernheim'ı ziyaret etti ve çok geçmeden hipnotizma üstatlarından biri hâline geldi. Liebeault ve Bernheim gibi o da bazı fiziksel hastalıkların tedavisinde çok başarılı oldu. Ayakta hipnotik terapi uygulamaya başladı. En orijinal hipnotizma uygulaması kendisinin akıl hastanesindeydi, burada hastalar değil, personel hipnotize edilmişti. Forel gönüllü olan birkaç erkek ve kadın hemşireyi hipnotize etmiş ve onlara ajite olmuş hastaların koğuşlarında uykularının, gürültüye rağmen deliksiz olacağını ama bir hasta olağandışı ya da tehlikeli bir şey yapar yapmaz uyanacaklarını telkin etmişti. Bu yöntemin gayet başarılı olduğu anlatılıyordu.[131]

Sigmund Freud, Nancy'yi ziyaret eden birçok kişiden biriydi,[132] 1889'da burada Bernheim ve yaşlı Liebeault ile birlikte birkaç hafta geçirmişti. Bernheim'ın hipnoz sonrası amnezinin genelde varsayıldığı kadar tam olmadığı yönündeki kanısından etkilenmişti. Bernheim konsantrasyon ve becerikli sorgulamalar sayesinde hastanın hipnoz sırasında deneyimlediklerini hatırlamasını sağlayabiliyordu.[133]

Bernheim 1900'lerde birçok kişi tarafından Avrupa'nın en önde gelen psikoterapistlerinden biri olarak görülüyordu ama on yıl sonra neredeyse unutuldu. Daha modern olduğu varsayılan başka insanlar şöhret kazandı, özellikle de Berne'de Dubois; Bernheim onun 1871'de kendisinin yaptığı keşfi "ilhak ettiğini" (Almanların Alsace ve Lorraine'i "ilhak etmesi" anlamında) söylemişti acı bir içerlemeyle. Bernheim yıllarca Liebeault'nun saygılı bir tilmizi olduktan sonra artık onu kendisinin öncüsü, kendisini de psikoterapinin asıl kurucusu

---

127 Bkz. Poul Bjerre, *The History of Practice of Psychoanalysis*, çeviren Elizabeth Barrow, Boston: Badger, 1920, ikinci bölüm.

128 Otobiyografisine bakınız. Frederik van Eeden, *Happy Humanity*, New York: Doubleday & Co., Inc., 1912.

129 Frederik van Eeden, "The Theory of Psycho-Therapeutics", *The Medical Magazine*, I (1895), ss. 230-257.

130 A. W. van Renterghem, "L'Evolution de la psychothérapie en Hollande", *Deuxième Congrès International de l'Hypnotisme*, Paris, 1900, Paris: Vigot, 1902, ss. 54-62.

131 Auguste Forel, *Rückblick auf mein Leben*, Zürih: Europa-Verlag, 1935.

132 Van Renterghem Nancy Okulu hakkındaki raporunda Freud ile Breuer'den bahseder. A. W. Renterghem, *Liébeault en zijne School*, Amsterdam: Van Rossen, 1898, s. 133.

133 Bu Bernheim'ın sandığı kadar eski değildir. 1818 gibi erken bir tarihte Löwenhielm (Bibliothèque du magnétisme animal, V, 228-240) deneğin alnına iki parmak konduğunda, hipnoz halindeyken neler yaşadığını hatırlayabildiğini ileri sürmüştü; başka manyetizmacılar da aynı etkiyi doğuran çeşitli yöntemleri sık sık kullanmıştı.

olarak görüyordu.[134] Bernheim hiç olmazsa ölümünden kısa bir süre önce, memleketi Alsace'ın Fransa'ya geri verildiğini görme huzuruna erdi.

Charcot ve Salpêtrière Okulu

Salpêtrière Okulu, Nancy Okulu'nun tersine kuvvetli bir biçimde örgütlenmişti, başkanı da güçlü bir kişiydi, bazı zihinsel olguları inceleme işine geç bir tarihte girmiş bir nörolog olan büyük öğretmen Jean-Martin Charcot'ydu (1835-1893).

1870-1893 döneminde Charcot devrinin en büyük nörologu olarak görülüyordu. Krallar ve prensleri muayene eden doktordu, "Semerkant'tan, Batı Hint Adaları'ndan" hastalar onu görmeye gelirdi. Ne var ki yıllarca gölgede kalıp aralıksız sıkı çalışması sonrasında ün kazandı, Charcot'nun olağanüstü başarısına hayret eden az sayıda kişi bunun yıllar süren zahmetli çalışmalar sonrasında geç gelmiş bir başarı olduğunu fark etmişti.

Charcot'nun doğru dürüst bir biyografisi henüz yazılmış değildir. Guillain'in[135] yazdığına benzer çoğu hikâye nekrolojilere dayanır ve çoğunlukla da Charcot'nun parlak yıllarındaki hâlini resmeder. Tilmizi Souques[136] ve özellikle de ömrünün son yirmi yılında Charcot'nun arkadaşı olan Rus doktor Lyubimov[137] değerli hatıralar kaleme almıştır.

Charcot Paris'te doğmuştu, söylendiğine göre muhteşem güzellikte arabalar yapan, bir zanaatkâr olmaktan çok bir sanatçı olarak ün kazanmış bir araba yapımcısının oğluydu. Charcot'nun çocukluğu ve gençliği hakkında pek az şey biliniyor. Söylendiğine göre bir konuşma bozukluğundan mustarip, soğuk, sessiz, utangaç ve kendi hâlinde bir genç adamdı. Charcot'nun siyah bir bıyığı vardı. (Hikâyeye bakılırsa ilk zengin müşterisi, bıyığını kesmesi koşuluyla ona sevk edilmişti.) Genç Charcot bir intern olarak bir süre eski bir hastane olan Salpêtrière'de görevlendirilmişti, Salpêtrière o tarihlerde büyük ölçüde, dört-beş bin yaşlı kadının kaldığı tıbbi bir düşkünler eviydi. Charcot bu hastanenin ender görülen ya da bilinmeyen nörolojik hastalıklardan mustarip çok sayıda hastanın sığınağı olduğunu, klinik araştırmalar için müthiş bir kaynak olacağını düşünmüştü. Anatomi-patolojisi konusunda çalışarak meslek hayatına devam ederken bunu aklında tuttu. Genç bir doktor olarak çalıştığı günlerde öğretmenlerinden biri ondan İtalya'ya seyahat eden zengin bir bankacının doktoru ve yol arkadaşı olmasını rica etti, bu da Charcot'nun İtalya'nın sanatsal zenginliğiyle tanışmasını sağladı.[138] Charcot'nun tıp kariyeri biraz ağır ve zahmetli ilerledi. Ne var ki 1862'de, otuz altı yaşındayken bir dönüm noktası yaşadı; Salpêtrière'nin en büyük bölümlerinden birine başhekim olarak atandı ve hummalı bir faaliyetle eski planlarına sarıldı. Vaka tarihleri

---

134 H. Bernheim, *Ecole de Mèdecine de Nancy. Doctrine de la suggestion*, in "Nancy et Lorraine", *Idées modernes*, III (1909), 139-149. Ayrıca bkz. *Jubilé du Professeur H. Bernheim*, Nancy, 1910.

135 Georges Guillain, *J. M. Charcot (1835-1893). Sa Vie, son Oeuvre*, Paris: Masson and Cie, 1955.

136 A. Souques, "Charcot intime", *Presse Médicale*, XXXIII, I, No. 42 (27 Mayıs 1925), ss. 693-698.

137 A. Lyubimov, Profesor Sharko, *Nautshno-biografitshesky etiud*, St. Petersburg: Tip. Suvorina, 1894.

138 Levillain, "Charcot et l'Ecole de la Salpêtrière", *Revue Encyclopédique* (1894), ss. 108-115.

toplandı, otopsiler yapıldı, laboratuvarlar açıldı, Charcot bir yandan da kendisiyle birlikte canla başla çalışacak bir ekip kurmaya başladı. Charcot, nöroloji alanındaki üstadım dediği, hiçbir resmî mevki sahibi olmayıp dikkat çekici yetilere sahip bir nörolog olan Duchenne'den (de Boulogne) esinlenmişti.[139] Charcot 1862 ile 1870 arasındaki sekiz yıllık süre zarfında, onu dönemin en önemli nörologlarından biri hâline getiren keşifler gerçekleştirdi.

Charcot 1870'te mevcut görevlerinin yanında hastane yönetiminin, kasılmalardan mustarip epeyce çok sayıda kadın hastaya ayırdığı özel bir koğuşun sorumluluğunu da üstlendi. Bu hastaların bazıları sara hastasıydı, bazıları sara krizlerini taklit etmeyi öğrenmiş histeriklerdi. Charcot histeri ve sara kasılmalarını birbirinden ayırmanın yollarını keşfetmeye can atıyordu. Histeriyi organik nörolojik hastalıkları için kullandığı yöntemle araştırmaya başladı ve tilmizi Paul Richer'le birlikte tam bir histeri krizinin tanımını yaptı (*grande hysterie*).[140]

Charcot 1878'de muhtemelen Charles Richet'nin etkisiyle hipnotizmayla da ilgilenmeye başladı, bu konuda (histeride olduğu gibi) histerik kadın hastaları arasında en yeteneklilerin birkaçını seçerek bilimsel olmasına niyetlendiği bir çalışmaya girişti. Bu bireylerin peş peşe gelen üç aşamayla hipnotik duruma girdiğini ortaya çıkardı: "letarji", "katalepsi" ve "uyurgezerlik"; bu aşamaların her birinde de çok kesin ve karakteristik semptomlar gözleniyordu. Charcot 1882 başında bulgularını Academie des Sciences'ta okudu.[141] Janet'nin söylediğine göre, hipnotizmanın, geçen yüzyılda onu manyetizma adı altında üç kez kınamış Academie tarafından kabul edilmesini sağlamanın bir güç gösterisiydi. Charcot'nun bu güçlü sunumu hipnotizmaya yeni bir onur kazandırdı ve o zamana dek sakınılan bu konu bir kez daha çok sayıda yayında konu alınmaya başladı.

Charcot'nun en dikkat çekici başarılarından biri de 1884 ile 1885'te travmatik paralizler hakkında yaptığı araştırmalardı.[142] Charcot'nun zamanında paralizlerin genellikle sinir sisteminde bir kazanın neden olduğu lezyonlardan kaynaklandığı düşünülürdü, gerçi İngiltere'de 1837'de B. C. Brodie[143], 1869'da Russel Reynolds[144] "psişik paralizler"in varlığıyla ilgili varsayımlar geliştirmişti. Peki ama tümüyle psikolojik bir etken nasıl oluyor da hasta o etkenin farkında değilken, taklit olasılığını dışlayarak paralize neden olabiliyordu?

---

139 Georges Guillain, "L'Oeuvre de Duchenne (de Boulogne)", *Etudes Neurologiques*, üçüncü dizi, Paris: Masson and Cie, 1929, ss. 419-448. Paul Guilly, Duchenne (ede Boulogne), Paris: Legrand, 1936.

140 Paul Richer, *Etudes cliniques sur l'hystéro-épilepsie ou Grande Hystérie*, Paris: Delahaye et Lecrosnier, 1881, bu kaynakta birçok resim bulunur.

141 J. M. Charcot, "Sur les divers états nerveux déterminés par l'hypnotisation chez les hystériques", *Comptes-Rendus hebdomadaires des séances de l'Académie des Sciences*, XCIV (1882), 1, ss. 403-405.

142 J. M. Charcot, *Oeuvres complètes, Leçons sur les maladies du système nerveux*, Paris: Progrès Médical, 1890, III, ss. 299-359.

143 Benjamin Collins Brodie, *Lectures illustrative of certain local nervous affections*, Londra: Longmans and Co., 1837.

144 Russel Reynolds, "Remarks on Paralyses and other Disorders of Motion and Sensation, Dependent on Ideas", *British Medical Journal*, II (1869), ss. 483-485.

Charcot organik ve histerik paralizler arasındaki farkları incelemişti. 1884'te üçünün de bir kolu, travma sonrası felç olan üç adam Salpêtrière'e kabul edildi. Charcot öncelikle paraliz semptomlarının organik paralizlerden farklı olarak histerik paraliz semptomlarıyla tamamen örtüştüğünü gösterdi. İkinci adım hipnoz hâlinde benzer paralizlerin deneysel olarak yeniden üretilmesi oldu. Charcot hipnotize edilmiş bazı bireylere kollarının paralize olacağı telkininde bulundu. Sonuçta ortaya çıkan hipnotik paralizlerde, üç erkek hastanın kendiliğinden histerik paralizleri ve travma sonrası paralizleriyle tam olarak aynı semptomların gözlendiği anlaşıldı. Charcot bu paralizleri adım adım yeniden ortaya çıkarmayı başardı, tersine bir sıralamayla telkin yoluyla kaybolmalarını da sağladı. Bundan sonraki adım travmanın etkisinin gösterilmesi oldu. Charcot kolayca hipnotize edilebilir bireyler seçti ve onlara uyanık hâlde sırtlarına vurulur vurulmaz kollarının paralize olacağı telkininde bulundu. Bireyler uyandıklarında olağan hipnoz sonrası amneziyi gösterdi ve sırtlarına vurulur vurulmaz, travma sonrası felç ile tam olarak aynı tipte bir kol felci yaşadılar. Son olarak Charcot daimî bir uyurgezerlik içinde yaşayan bazı bireylerde hipnotik telkinin gerekli bile olmadığını gösterdi. Özel bir sözlü telkine gerek kalmaksızın, sırtlarına vurulduğunda bu bireylerin kolları paralize oluyordu. Travma sonrası paraliz mekanizması bu şekilde gösterilebilirmiş gibi görünüyordu. Charcot travma sonrası sinirsel sarsıntının hipnotizmaya benzer bir tür hipnoid hâl olduğunu, dolayısıyla bireyde bir kendi kendine telkinin gelişmesini sağladığını varsayıyordu. "Herhangi bir fizyopatolojik deneysel araştırmada, insanın incelemeyi iş edindiği rahatsızlığı daha doğru bir biçimde yeniden yaratmasının sıklıkla mümkün olabileceğini düşünmüyorum." sonucuna vardı.

Charcot histerik, travma sonrası ve hipnotik paralizleri, sinir sisteminde bir lezyondan kaynaklanan organik paralizlerin tersine dinamik paralizler olarak gruplandırmıştı. Histerik dilsizlik ve histerik koksaljiyle[145] ilgili de benzer bir kanıt sundu. Burada da hipnotizma yoluyla histerik rahatsızlıkların aynısı olan klinik tabloları deneysel olarak yeniden yarattı. Charcot 1892'de hipnoz hâlinde kayıp hatıraların yeniden hatırlanabileceği "dinamik amnezi"yi bunun mümkün olmadığı "organik amnezi"den ayırdı.[146]

Charcot hayatının son yıllarında açık bilinç ile organik beyin fizyolojisi arasında geniş bir alanın var olduğunu fark etti. Dikkatini inancın iyileştirilmesine yöneltmişti, son makalelerinin birinde hastalarının Lourdes'a gidip hastalıklarından kurtulmuş bir hâlde döndüklerini gördüğünü belirtiyordu.[147] Bu tür tedavilerin mekanizmasını ayrıntılı olarak belirlemeye çalıştı ve "inanç iyileştirilmesi" kanunları hakkında bilginin artmasının terapide büyük ilerlemelere yol açacağı tahmininde bulundu.

Charcot'nun birçok kez betimlenmiş, birçok resmedilmiştir ama bunlar neredeyse istisnasız 1880'ler civarında zirvedeki hâlini ya da son yıllarındaki gerileme hâlini betimleyen satırlardır. En canlı betimlemeler Salpêtrière'de tıp öğrenimi görmüş Leon Daudet'ye aittir,

---

[145] Koksalji: Kuyruk sokumu kemiğinin incinmesi nedeniyle yaşanan ağrı (ç.n.)

[146] J. M. Charcot, "Sur un cas d'amnésie rétro-antérograde, probablement d'origine hystérique", *Revue de Médecine*, XII (1892), ss. 81-96. Souques'nin konuyu takip eden yazısı için, *Revue de Médecine*, XII (1892), ss. 267-400, 867-881.

[147] J. M. Charcot, "La Foi qui guérit", *Archives de Neurologique*, XXV (1893), ss. 72-87.

Daudet'nin babası Alphonse Daudet, Charcot'nun çok yakın dostuydu. Leon Daudet'nin *Memoirs*'ından Charcot'yu betimleyen sıkıştırılmış bir özet: [148]

> Charcot, koca kafalı, boğa boyunlu, alnı dar, yanakları geniş, ufak tefek, tıknaz, güçlü kuvvetli bir adamdı. Ağız çizgisi sert ve düşünceliydi. Sinekkaydı traş olurdu ve düz saçlarını arkaya tarardı. Biraz Napolyon'a benzerdi ve bu benzerliği geliştirmeyi severdi. Gait'i ağır, sesi otoriter, biraz alçak, sıklıkla ironik ve ısrarcıydı, ifadesi olağanüstü derecede güçlüydü.

Çok bilgili bir adamdı; Dante, Shakespeare ve büyük şairlerin eserlerine aşinaydı: İngilizce, Almanca, İspanyolca ve İtalyanca okurdu. Tuhaf ve sıradışı kitaplarla dolu kocaman bir kütüphanesi vardı.

Çok insancıldı; hayvanlara karşı derin bir şefkat gösterirdi, yanında avlanma ve avcılardan bahsedilmesini yasaklamıştı.

Ondan daha otoriter birini daha tanımadım, çevresindeki insanların boynuna bu kadar despotça bir boyunduruk geçirebilecek birini de. Bunu fark etmek için insanın, onun kürsüden öğrencilerine kuşkucu ve hepsini tarayıp geçen bir bakış fırlatmasını, kısa bir emir cümlesiyle sözlerini kesmesini işitmek yeterdi.

Ne kadar küçük olursa olsun kendisine karşı çıkılmasına tahammülü yoktu. Biri kuramlarına karşı çıkma cüretini gösterdiğinde öfkelenir, kötüleşir, kendisini bilmez adam geri çekilip özür dilemedikçe onun kariyerini mahvetmek için elinden geleni yapardı.

Aptallığa tahammülü yoktu. Ama hükmetme ihtiyacı en parlak tilmizlerini bertaraf etmesine yol açmıştı, bu nedenle de sonunda çevresinde vasat tipler kalmıştı. Bunu telafi etmek için sanatçılar ve şairlerle sosyal ilişkiler kurar, muhteşem resepsiyonlar verirdi.

Rüya-hayatının uyanık hâlimizdeki payının "muazzam"dan fazla olduğu fikri, en sevdiği fikirlerden biriydi.

Charcot'ya yapılan birçok gönderme Edmond ve Jules de Goncourt'un *Günlük*'ünde bulunabilir. Bu iki kardeş hicveden betimlemeleriyle tanınıyor, Charcot'ya karşı özellikle hasmane bir tutum içindeymiş gibi görünüyordu, onu şöyle tanımlamışlardı: [149]

Charcot her tür üstünlüğe haset eden, resepsiyon davetlerini geri çevirenlere öfkeyle içerleyen hırslı bir adamdı, üniversitede bir despottu, hastalarına karşı ecellerinin yaklaşmakta olduğunu açıkça söyleyecek kadar sertti, oysa kendisi hastalandığında korkmuştu. Çocuklarına karşı bir zorbaydı, denizci olmak isteyen oğlu Jean'ı doktor olmaya zorlamıştı. Charcot bir bilim insanı olarak deha ile şarlatanın bir karışımıydı. En nahoş yönüyse hastalarının gizli meseleleri hakkında açıkça konuşmasıydı.

Rus doktor Lyubimov'un betimlemesi bundan o kadar farklıdır ki, insan aynı kişiden bahsedildiğine inanmakta zorlanır: [150]

---

148 Léon Daudet, *Souvenirs des milieux littéraires, politiques, artistiques et médicaux de 1885 a 1905*, ikinci dizi: *Devant la douleur*, Paris: Nouvelle Libraire Nationale, 1915, ss. 4-15. Ayrıca bkz. aynı yazar, *Les Oeuvres et les hommes*, Paris: Nouvelle Librairie Nationale, 1922, ss. 197-243. *Quand mon père vivait, Souvenirs inédits sur Alphonse Daudet*, Paris: Grasset, 1940, ss. 113-119.

149 Edmond et Jules de Goncourt, *Journal. Mémoires de la vie littéraire*, Paris: Fasquelle et Flammarion, 1956. (Özellikle bkz. cilt III). (Sıkıştırılmış özet).

150 A. Lyubimov, karşılaştırın not 136 (sıkıştırılmış özet).

Charcot bir öğretmen, bilim insanı ve sanatçı olarak olağanüstü yeteneğinin yanı sıra son derece insancıl, kendisini hastalarına adamış biriydi ve yanında başkası hakkında nahoş sözler söylenmesini hoş görmezdi. Dengeli ve duyarlı bir insandı, yargılarında düşünceliydi, insanların değerini çabucak fark ederdi. Aile hayatı uyumlu ve mutluydu; evlendiğinde bir kız çocuklu bir dul olan eşi işinde ona yardım ederdi ve hayırseverlik kurumlarında faaliyet gösterirdi. Kendiliğinden doktor olmayı tercih eden oğlu Jean'ın eğitimine büyük özen gösterirdi, onun ilk bilimsel yayınları babası için büyük bir sevinç kaynağı olmuştu. Öğrencileri ve hastalarının sadakatinden hoşlanırdı, öyle ki koruyucu azizinin günü olan 11 Kasım Aziz Martin Günü Salpêtrière'de eğlenceler düzenlenerek neşeyle kutlanırdı.

Charcot'nun 1880 ile 1890 yılları arasında edindiği muazzam saygınlığı nasıl kazandığı merak edilebilir. Bu konuda birkaç gerekçe üstünde durulabilir.

Birincisi Salpêtrière hiç sıradan bir hastane değildi. On yedinci yüzyıl tarzında şehir içinde bir şehirdi; caddeleri, meydanları, bahçeleri, eski ve güzel bir kilisesi olan, 45 binanın bulunduğu bir yerleşkeydi. Tarihsel bir üne de sahipti. Aziz Vincent de Paul hayırseverlik faaliyetlerini burada yürütmüştü. Salpêtrière daha sonra XIV. Louis tarafından dilenciler, fahişeler ve delilerin kaldığı bir tımarhaneye dönüştürüldü; Fransız Devrimi sırasında korkunçluğuyla anılan Eylül Katliamları'nın gerçekleştirildiği yerlerden biriydi, Pinel'in akıl hastanesi reformlarını gerçekleştirdiği yerdi. Abbe Prevost'un kaleme aldığı klasikleşmiş Manon Lescaut romanında geçen bir sahneyle de tanınıyordu. Buradaki binlerce yaşlı kadın Baudelaire'in bazı şiirlerine esin kaynağı olmuştu. Charcot'dan önce Salpêtrière tıp öğrencileri tarafından pek tanınmazdı, doktorlar da buraya atanma düşüncesinden pek hoşlanmazdı. Charcot artık bu tarihsel mekânı bir Bilim Tapınağı'na dönüştürmüş bilim büyücüsü olarak tanınıyordu.

Eski binalarıyla bu eski moda hastanede hiç laboratuvar, muayene odası ve öğretim tesisi yoktu. Charcot demir iradesi -ve siyasal bağlantıları sayesinde- bir tedavi, araştırma ve öğretim birimi inşa etti. İş birliği yapacağı kişileri titizlikle seçmişti; oftalmoloji, otolaringoloji vs. için muayene odalarının yanı sıra laboratuvarlar ve bir fotoğraf hizmeti de kurmuştu. Daha sonra bir anatomo-patoloji müzesi, erkeklerin de kabul edildiği bir ayakta bakım hizmeti ve büyük bir oditoryum ekledi. Charcot'nun tilmizleri arasında Bourneville, Pitres, Joffroy, Cotard, Gilles de la Tourette, Meige, Paul Richer, Souques, Pierre Marie, Raymond, Babinski bulunuyordu. O dönemde Charcot'nun öğrencisi olmamış bir tek Fransız nörolog bile yok gibiydi. Charcot kendi yarattığı okul üstünde mutlak bir hakimiyet uyguluyordu. Her konferansı öğrencileri tarafından titizlikle kaydediliyor, kurduğu birkaç tıp dergisinin birinde yayınlanıyordu. Öyle bir dönem geldi ki Paris'teki tıp fakültesine onun onayı olmaksızın hiç kimse atanamaz oldu. Bu yurtseverlik hissi Charcot'nun şöhretine katkıda bulunuyordu: Fransızlara göre o ve Pasteur Fransa'nın bilimsel dehasının bir kanıtıydı, Almanya'nın bilimsel üstünlük iddiasına meydan okuyorlardı.

Charcot Fransızların *prince de la science* (bilimin prensi) dediği kişinin somutlaşmış hâliydi; büyük bir bilimsel itibara sahip biri olmakla kalmıyordu, güçlü ve zengin bir adamdı da. Zengin bir dulla evlenmesi ve hastalarından son derece yüksek ücretler alması sayesinde

servet sahibi sınıfa mensup birinin hayatını yaşayabiliyordu. Neuilly'deki villasının dışında, 1884'te Saint-Germain bulvarında müthiş bir konut satın almış, burayı kendi planlarına göre döşetmişti. Rönesans mobilyaları, buzlu camlı pencereler, duvar halıları, tablolar, antikalar ve nadir kitaplarla dolu bir tür özel müzeydi. Kendisi de mükemmel çizimler yapan bir sanatçıydı, porselen ve mika üstüne boyamakta ustaydı. Sanat tarihini yakından bilirdi ve Fransız edebiyatını çok iyi bilen bir Fransız düz yazı üstadıydı.[151] Charcot İngilizce, Almanca ve İtalyanca da biliyordu, o zamanlarda bu ender rastlanan bir başarıydı. Sık sık İngilizce alıntılar yaptığı Shakespeare'e ve İtalyanca alıntıladığı Dante'ye özellikle hayrandı. Her salı gecesi muhteşem evinde bilim insanları, siyasetçiler, sanatçılar ve yazarlardan oluşan Tout-Paris'ye (bütün Paris'e) gösterişli resepsiyonlar verirdi. Krallar ve prenslerin doktoru, kimi zaman da sırdaşı olarak tanınmıştı. Söylendiğine göre Brezilya İmparatoru II. Pedro evine gelmiş, onunla bilardo oynamış ve Salpêtrière'deki konferanslarına katılmıştı. Charcot İngiliz tıp çevrelerinde çok etkili bir kişilikti. Londra'da 1881'de düzenlenen bir konferansta tabeticarthopathies hakkında yaptığı gösterim üstüne bir alkış tufanı kopmuştu. Almanya'da birçok hayranı vardı ama 1870 ile 1871 arasındaki Fransız – Prusya savaşı sonrasında bu ülkede kongre vermesi için yapılan davetleri geri çevirmişti. Viyana'da Meynert ve Moritz Benedikt'i gayet yakından tanıyordu. Charcot Rusya'da çok popülerdi, buraya birkaç kez Çar ile ailesinin doktoru olarak davet edilmişti. Rus doktorlar onu iyi karşılamışlardı, çünkü onları Alman bilim insanlarına kuvvetle bağımlı olmaktan kurtarmıştı. Guillain'e göre, Charcot, Gambetta ile Rusya Grandük'ü Nikolay arasında gayri resmî bir görüşme ayarlamış, bu görüşmeden Fransız-Rus ittifakı doğmuştu.[152] Charcot çok seyahat ederdi; her yıl Avrupa'nın farklı bir ülkesine titizlikle planlanmış bir seyahate çıkar, müzeleri gezer, çizimler yapar, seyahatnameler yazardı.

Charcot'nun saygınlığı büyük olsa da onu çevreleyen bir gizem halesiyle güçleniyordu. 1870 sonrasında yavaş yavaş gelişmiş, 1882'de hipnotizma üzerine yazdığı meşhur makalesiyle zirveye tırmanmıştı. Büyük bir mucize yaratıcısı olmakla ünlenmişti. Dr. Lyubimov onun yarı mucizevi tedavilerini şöyle anlatmıştı:[153]

Dünyanın her yerinden Charcot'ya birçok hasta getirilirdi, sedyelerle taşınan ya da karmaşık aygıtlar takmış felçliler. Charcot bu aygıtların çıkarılmasını ister, hastalara yürümelerini söylerdi. Örneğin yıllardır felçli olan genç bir hanım vardı. Charcot onu ayağa kaldırıp yürütmüştü, kadın ebeveynlerinin ve kaldığı manastırın Baş Rahibesi'nin şaşkın bakışları altında yürümüştü. Charcot'ya her iki bacağı da felçli başka bir genç hanım getirilmişti. Charcot hiç organik lezyon bulamamıştı; muayene daha bitmemişti ki hasta ayağa kalktı ve kapıya doğru yürüdü, orada onu bekleyen arabacı şapkasını çıkarıp ıstavroz çıkardı.

Halkın gözünde Charcot insan zihninin uçurumlarını inceleyen biriydi, "Nevrozların Napolyon'u" takma adı buradan geliyordu. Charcot histeri, hipnotizma, çifte kişilik, katalepsi

---

151 Henri Meige, "Charcot artiste", *Nouvelle Iconographie de la Salpêtrière*, XI (1898).

152 Georges Guillain, *J. M. Charcot, 1825-1893, Sa vie, son oeuvre*, Paris: Masson and Cie, 1955.

153 A. Lyubimov, karşılaştırın not 136 (sıkıştırılmış özet).

ve uyurgezerliğin keşfiyle birlikte anılır olmuştu. Salpêtrière'deki histerik genç kadınlar üstündeki etkisi ve orada olup bitenler hakkında tuhaf şeyler söyleniyordu. Jules Claretie, Salpêtrière'de bir hastalar balosu sırasında bir gongun yanlışlıkla ses çıkardığını, bunun üstüne birçok histerik kadının derhâl katalepsiye girdiğini, gong çaldığında kendilerini içinde buldukları plastik pozları koruduklarını anlatır.[154] Charcot arayan bakışları geçmişin derinlerine nüfuz eden, sanat eserlerini geriye dönük olarak yorumlayan, ressamların resmettiği eğri büğrü çizgilere nörolojik teşhisler de koyan biriydi.[155] *Iconographie de la Salpêtrière* diye bir dergi kurmuş, arkasından *Nouvelle Iconographie de la Salpêtrière* adlı bir dergi çıkarmıştı, bu yayınlar muhtemelen sanat ve tıbbı birleştiren ilk dergilerdi. Charcot'nun cinlerin musallat olmasına bilimsel açıklamayı getirdiği de düşünülüyordu, bunun bir histeri biçiminden başka bir şey olmadığını varsaymıştı. Bu rahatsızlığı da sanat eserlerinde geriye bakarak yorumlamıştı.[156] Büyücülük ve cinlerin musallat olması hakkında nadir eski eserler koleksiyonuyla tanınıyordu, bunların bazılarını "The Diabolical Library" ("Şeytani Kütüphane") başlıklı bir kitap dizisiyle yeniden yayınlamıştı.

Bütün bu özellikleri Charcot'nun Salpêtrière'deki seanslarının benzersiz derecede etkileyici bulunmasına katkıda bulunuyordu. Salı sabahları yeni, o zamana dek görülmemiş hastaların doktorlar ve öğrenciler huzurunda muayene edilmesine ayrılıyordu. Charcot'nun klinik gücünü sergilemesini, en karmaşık vaka hikâyelerini çözüp ender rastlanan hastalıklarda bile bir teşhise varırken gösterdiği kendinden eminlik ve hızı keyifle izliyorlardı. Ama en çekicisi de cuma sabahları verdiği ağır konferanslardı, bunların her birini büyük bir titizlikle hazırlardı. Konferansların başlamasından çok uzun süre önce geniş oditoryum doktorlar, öğrenciler, yazarlar ve meraklı kalabalıkla ağzına kadar dolardı. Podyum hep, günün konferansıyla ilgili tablolar ve anatomik şemalarla süslenirdi. Charcot, Napolyon ya da Dante'yi andıran duruşuyla saat 10.00'da, sıklıkla ünlü yabancı bir konuk ve bir grup asistanın eşliğinde içeri girer, yanındakiler ilk sıralara yerleşirdi. Dinleyiciler sus pus olduktan sonra alçak perdeden konuşmaya başlar, yavaş yavaş sesini yükseltir, karatahtada renkli tebeşirlerle yaptığı hünerli çizimlerle aklı başında açıklamalar yapardı. Doğuştan gelen oyunculuk yeteneğiyle bahsetmekte olduğu hastalıktan mustarip hastanın davranışlarını, mimiklerini, duruşunu ve sesini taklit ederdi, ardından hasta içeri getirilirdi. Kimi zaman hastanın içeri girişi de seyre değer olurdu. Charcot titremeler hakkında konferans verdiğinde uzun tüylü şapkalar giyen üç-dört kadın içeri girmişti. Tüylerin titremesi, izleyicilerin çeşitli hastalıklardaki titremelerin belli özelliklerini ayırt edebilmelerini sağlamıştı.[157] Sorgulama Charcot ile hasta arasında dramatik bir diyalog biçimini alırdı. Charcot'nun histeri ve hipnotizma hakkında verdiği konferanslar en seyre değer olanlardı. Charcot'nun yeniliklerinden biri de o dönem tıp öğreniminde sıra dışı olan bir yöntemle fotoğraf projeksiyonu-

[154] Jules Claretie, *La Vie a Paris, 1881*, Paris: Havard, 1882, ss. 128-129.

[155] J. M. Charcot et Paul Richer, *Les Difformes et les malades dans l'art*, Paris: Lecrosnier and Babé, 1889.

[156] J. M. Charcot et Paul Richer, *Les Démoniaques dans l'art*, Paris: Delahaye and Lecrosnier, 1887.

[157] Ch. Féré, "J. M. Charcot et son oeuvre", *Revue des Deux Mondes*, CXXII (1894), ss. 410-424.

nun kullanılmasıydı. Konferans teşhisin tartışılması ve konferansın başlıca noktalarının belirtildi bir yeniden serimle sona ererdi; bunların her ikisi de açıklık ve kesinlik örneğiydi. Konferans iki saat sürerdi ama dinleyiciler bu süreyi asla çok uzun bulmazdı, konu ender görülen organik beyin hastalıklarıyla ilgili olduğunda bile.[158] Lyubimov, Charcot'nun konferanslarıyla Meynert'inkiler arasındaki farka dikkat çekmiştir; Viyana'da katıldığı bu konferanslarda yorulmuş ve kafası karışmıştı ama Charcot'nun konferanslarından bir tür yükselme hissiyle ayrılmıştı.

Charcot'nun öğretisinin alan dışından insanlar, birçok doktor, özellikle de 1885 ile 1886 arasında Salpêtrière'de dört ay geçiren Sigmund Freud gibi yabancı ziyaretçiler üstünde bıraktığı büyüleyici etkiyi anlamak kolaydır. Bazı ziyaretçilerse daha kuşkucuydu. Charcot'nun çalışmalarına duyduğu ilgi nedeniyle Freud'la aynı tarihlerde Paris'e gelen Belçikalı doktor Dolboeuf, histerik hastalarla yapılan deneylerin ne kadar özensizce gerçekleştirildiğini görünce çok güçlü kuşkulara kapılmakta gecikmedi. Belçika'ya dönünce Charcot'nun yöntemlerini kuvvetle eleştirdiği bir değerlendirme kaleme aldı.[159]

Charcot'yu Paris'te kısa bir süreliğine ziyaret edip de ona gıpta eden bu ziyaretçiler, onun bir grup güçlü hasımla çevrili olduğunun farkına varmazdı sıklıkla. Din adamları ve Katolikler ona ateist damgasını vurmuştu (bunun gerekçelerinden biri Salpêtriere'deki rahibelerin yerine kilise dışından hemşireleri geçirmiş olmasıydı), bazı ateistlerse onu fazla spiritüel bulurlardı.

Charcot manyetizmacılar tarafından da açıkça şarlatanlıkla suçlanmıştı.[160] Siyaset ve sosyete çevrelerinde de güçlü düşmanları vardı (Goncourt kardeşlerin Günlük'ünden anlaşıldığı üzere). Nörologlar arasında, nöropatolojinin sağlam zeminine bastığı sürece onun hayranı olarak kalanlar, o hipnotizma araştırmalarına geçip histerik hastalarla seyre değer deneyler yapmaya başladığında onu terk ettiler. Lyubimov, Alman nörolog Westphal'ın Paris'te Charcot'yu ziyaret ettikten sonra onun araştırmalarının aldığı yeni yönle ilgili derin kaygılarını dile getirdiğini anlatır. Amerika'da da Charcot aynı gerekçelerle Bucknill'in saldırılarına maruz kaldı. Charcot'nun "ciddi hatalar" yaptığını kabul eden Beard yine de "bir deha ve onurlu bir adam" olduğu için ona saygı duyardı.[161] Charcot'nun karşıtlarına karşı sürekli alan kaybettiği Nancy Okulu'na karşı da sürekli bir savaş hâlinde olması gerekti. Bernheim alaycı bir dille, hipnotize ettiği binlerce hasta arasında sadece birinin -Salpêtrière'de üç yıl kalan bir kadının- Charcot'nun betimlediği üç aşamayı gösterdiğini ileri sürmüştü. Charcot tıp çevrelerinden bazı meslektaşlarının ve özellikle kendisinden on iki yaş küçük, hırslı bir adam olan eski tilmizi Bouchard'ın bitip tükenmeyen nefretiyle karşı karşıya kalmıştı. Daha da beteri, görünürde sadık birkaç tilmizi de hastalarla tekrarladıkları, sonra ona

---

158 Levillain "Charcot et l'école de la Salpêtrière", *Revue Encyclopédique* (1894), ss. 108-115.

159 Joseph Delboeuf, "De l'Influence de l'imitation et de l'education dans le somnambulisme provoqué", *Revue Philosophique*, XXII (1886), ss. 146-171.

160 Bué, *Le Magnétisme humain, Congrés International de 1889*, Paris: Georges Carré, 1890, ss. 333-334, 338-339.

161 George M. Beard, *The Study of Trance, Muscle-Reading and Allied Nervous Phenomena in Europe and America with a Letter on the Moral Character of Trance Subjects and a Defense of Dr. Charcot*, New York: 1882.

gösterdikleri giderek olağanüstü bir hâl alan tezahürlerle onu kandırmışlardı. Birçok tilmizinin bu tür faaliyetlere girmediği doğruydu ama hiçbiri açıkça onu uyarmaya cesaret etmemişti. Charcot uzunca bir süre boyunca son derece temkinli davranmıştı ama nihayetinde La Rochefoucauld'nun şiarı onun için de geçerli olmuştu: "Aldanma her zaman kuşkudan daha uzun bir yol alır." Guillain'e göre Charcot hayatının sonuna doğru güçlü kuşkular hissetmeye başladı, hipnotizma ve histeri hakkındaki bütün çalışmasını yeni baştan ele almayı düşünüyordu ama ölüm onun bunu yapmasını engelledi. Charcot'nun tıbbi durumunu gayet iyi bilen ve ona yıllarca anjina pectoris'ini tanımlayıp ölümünün yaklaştığını belirten, imzası meçhul mektuplar gönderen gizli bir düşman, çok büyük ihtimalle Charcot'nun etrafındaki tıp çevrelerinden biriydi.[162]

Charcot hakkındaki aşırı görüşler, bir yanda sergilediği büyülenme, bir yanda kazandığı güçlü hasımlar onun ömrü zarfında çalışmalarının değerini gerçekten değerlendirmesini zorlaştırmıştı. Beklentilerin tersine, zamanın geçmesi bu işi daha kolaylaştırmış değildi. Bu nedenle Charcot'nun faaliyet gösterdiği çeşitli alanları birbirinden ayırmak gerekir. Birincisi, bir dahiliyeci ve anatomo-patolojist olarak Charcot'nun akciğer hastalıkları ve böbrek hastalıklarıyla ilgili bilgilere değerli katkılarda bulunduğu, yaşlılıkta görülen hastalıklar hakkında verdiği konferansların bugün geriatri denilen alanda uzunca bir süre klasik çalışmalar olduğu sık sık unutulur. İkincisi Charcot, ikinci kariyeri olan nörolojide, kalıcı şöhretinin tartışmasız dayanacağı dikkat çekici keşiflerde bulundu: disseminated skleroz, amyotrofiklateral skleroz ("Charcot hastalığı"), locomotorataxia ve kendisine özgü artropatileri ("Charcot eklemleri"), serebral ve medular lokalizasyonlar üstünde yaptığı çalışmalar, afaziyle ilgili çalışmaları.

Öte yandan Charcot'nun "üçüncü kariyeri" denebilecek şeyi, yani histeri ve hipnotizma araştırmalarını nesnel olarak değerlendirmek çok zordur. Birçok bilim insanının başına geldiği gibi Charcot da formüle ettiği yeni fikirlerin kontrolünü kaybetmiş, yarattığı hareketin akışında sürüklenmiştir.

Pierre Janet, Charcot'nun bu alandaki metodolojik hatalarını doğru bir biçimde betimlemişti.[163] Birincisi belli hastalık oluşumlarının sınırlarını çizmekle, olabildiğince fazla semptom gösteren vakaları örnek olarak seçmekle aşırı ilgilenmesiydi; Charcot diğer vakaların eksik biçimler olduğu varsayımında bulunmuştu. Bu yöntem nöroloji açısından verimli olmuştu. Charcot aynı şeyin zihinsel rahatsızlıklar için de geçerli sayılacağını baştan kabul etmişti. Bu nedenle de *grande hysterie* ve *grand hypnotisme* hakkında keyfî tanımlar sunmuştu. İkinci bir hatası da bu hastalık oluşumlarının tanımlarını, öğrencileri tarafından daha anlaşılabilir kılmak için aşırı basitleştirmesi olmuştu. Üçüncü ölümcül hataysa Charcot'nun hastalarının geçmişlerine ve Salpêtrière'deki koğuş hayatına ilgisini yitirmesiydi. Pek viziteye çıkmıyordu, hastalarını hastanenin muayene odasında görüyordu, birlikte çalıştığı kişiler,

---

[162] G. Hahn, "Charcot et son influence sur l'opinion publique", *Revue des Questions Scientifiques*, ikinci dizi, VI (1894), ss. 230-261, 353-359, C. Féré, karşılaştırın not 155.

[163] Pierre Janet, "J. M. Charcot, son oeuvre psychologique", *Revue Philosophique*, XXXIX (1895), ss. 569-604.

önceden muayene ettikleri hastalarla ilgili bilgileri ona aktarıyordu. Charcot hastalarının yetkin olmayan insanlarca koğuşlarda sık sık ziyaret edilip manyetize edildiği konusunda hiç kuşkuya kapılmamıştı. Janet varolduğu ileri sürülen "üç hipnoz aşaması"nın Charcot'nun hastalarının onları manyetize eden kişilerden gördüğü eğitimin sonucundan başka bir şey olmadığını göstermişti. Manyetizma ve hipnotizmanın ilk dönemlerdeki tarihinin unutulduğunu gören Charcot (Bernheim'dan bile fazla) hipnotize edilmiş bu hastalarda bulduğu tek şeyin yeni keşifler olduğuna inanıyordu.

Charcot'nun dinamik psikiyatri alanında yaptığı araştırmaları başından beri çarpıtan bir başka olguysa Salpêtrière'e nüfuz eden tuhaf kolektif ruhtu. Bu kapalı cemaat, sadece yaşlı kadın kalabalıklarının sığınağı olmakla kalmıyor, bazıları genç, güzel ve aldatıcı olan histerik hastalara yönelik özel koğuşlardan da oluşuyordu: Zihinsel bir salgının gelişmesinde, hiçbir şey bundan daha etkili olamazdı. Bu kadınlar klinik vakaları öğrencilere göstermekte ve Charcot'nun Tout-Paris'nin (tüm Paris'in) huzurunda verdiği konferanslarında kullanılan çekici yıldızlardı. Charcot'nun babacan tavrı ve öğrencilerine zorbaca müdahalesi nedeniyle personeli ona karşı çıkma cesaretini asla gösteremiyordu, bu nedenle de ona, onun görmek istediğini sandıkları şeyi gösteriyordu. Tezahürlerin provasını yaptıktan sonra bu bireyleri Charcot'ya gösteriyorlardı, Charcot vakaları hastaların huzurunda tartışacak kadar dikkatsizdi. Charcot, onunla iş birliği yapanlar ve hastaları arasında, kesinlikle doğru bir sosyolojik analize tabi tutulması gereken tuhaf bir karşılıklı telkin havası gelişmişti.

Janet, Charcot'nun histeri ve hipnotizma tanımlarının çok sınırlı sayıda hastaya dayandığını işaret etmişti. Prima donna olan Blanche Wittman bir anekdotla bahsedilmesinden daha fazlasını hak ediyor. Dinamik psikiyatrinin ayrıntılı bir biçimde geliştirilmesinde hastaların rolü fazlasıyla ihmal edilmişti ve yoğun araştırmalara konu olmayı hak ediyordu. Maalesef geri dönüp bakıldığında konuyla ilgili bilgi toplamak çok zorlaşmıştı.

Blanche Wittmann'ın kökeni ve Salpêtrière'de histerik hastalara yönelik koğuşa katılmadan önceki geçmişi hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Baudouin'e göre, Blanche oraya geldiğinde küçüktü ve hızla Charcot'nun en tanınmış hastalarından biri oldu, kendisine *la reine des hysteriques* (histeriklerin kraliçesi) adı takıldı.[164] Sık sık "hipnozun üç aşaması"nı göstermek üzere sergileniyordu, onu görmüş olan Frederick Myers'a göre Blanche bu aşamalar konusunda sadece örnek değil, prototipti aynı zamanda.[165] Baudouin onun, Brouillet'nin ünlü tablosunda Charcot ile Babinski arasında resmedilmiş, tam bir histeri krizi geçirmekte olan kadın olduğunu belirtir; Blanche *Iconographie de la Salpêtrière*'deki birkaç tabloda ve başka yerlerde de görülebilir. Blanche diğer hastaların yanı sıra personele karşı da otoriter, kaprisli ve nahoş tutumlar içindeydi.

Blanche Wittman bilinmeyen bir sebepten ötürü bir süreliğine Salpêtrière'den ayrıldı ve Hotel-Dieu'ye kabul edildi, burada Pierre Janet'nin ağabeyi Jules Janet tarafından muayene

164 A. Baudouin, "Quelques souvenirs de la Salpêtrière", *Paris-Médical*, XV (I), No. 21, (23 Mayıs 1925), s. X – III).

165 Frederick Myers, *Human Personality and Its Survival of Bodily Death*, iki cilt, Londra: Longmans, Green and Co., 1903.

edildi.[166] "Birinci hipnoz aşaması"na, yani letarjiye ulaşması sonrasında Jules Janet olağan tekniği değiştirdi ve hastayı gayet yeni bir durumda gördü. Yeni bir kişilik, Blanche II ortaya çıktı, BlancheI'den çok daha dengeli görünüyordu. Bu yeni kişilik BlancheI'in ardında saklanmış, daima orada ve bilinçli olduğunu açıkladı. BlancheI'in "hipnozun üç aşaması"nı canlandırdığı, bilinçsiz olması gereken gösteriler sırasında olup biten her şeyin farkındaydı. Myers, "budalaca öfkeye kapılan BlancheI'in kolayca itaat ettiği deneylere bu şekilde kaç yıl yardımcı olduğunu düşünmek tuhaf," diye not düşmüştü.

Jules Janet, Blanche Wittmann'ı birkaç ay boyunca bu ikinci hâlde tuttu ve bu tedaviyle dikkat çekici (ve görünürde kalıcı olarak) iyileştiğini gözlemledi. Blanche Wittmann'a neler olduğunu, Baudouin daha sonra kısaca anlatmıştır. Blanche, Salpêtrière'e döndü, burada fotoğraf laborantı olarak işe alındı ve daha sonra bir radyoloji laboratuvarı açılınca orada işe başladı. Radyolojinin tehlikeleri henüz bilinmediğinden, radyologların yakalandığı kanserin ilk kurbanlarından biri oldu. Son yılları en az düzeyde histerik semptomlar göstererek geçirdiği ıstıraplı bir dönemdi. Bir uzvunun üstüne diğerinin kesilmesinin acılarına dayandı ve bir bilim şehidi oldu.

Ne var ki Charcot'nun o dönemdeki şöhretine en fazla katkıda bulunan şey üçüncü kariyeriydi. Yazar T. de Wyzewa, Charcot'nun ölümü sonrasında yazdığı bir makalede onun nöroloji alanında yaptığı çalışmaların birkaç yüzyıl içinde unutulacağını ama dünyaya zihnin kuşku duyulamayacak alanını açan biri olarak insanlığın hatırasında yaşayacağını yazmıştı.[167] Charcot (yayınlanmadan kalan) edebi çalışmaları değil, bu çığır açıcı gelişme sayesinde edebiyat üstünde güçlü bir etki yarattı. De Monzie'nin belirttiği üzere Charcot, Alphonse Daudet ve oğlu Leon Daudet, Zola, Maupassant, Huysmans, Bourget, Claretie ve daha sonra Pirandello ile Proust ve tanınmış birçok roman yazarı gibi psikiyatriye yönelen yazarlar geleneğinin başlangıç noktası oldu.[168] 1890'larda kaleme alınmış birçok roman ve oyunda özgün bir karaktere model olmuştu: İnsan zihninin uçurumlarında tekinsiz araştırmalarını korkusuzca sürdüren dünyaca tanınmış bilim insanı.

Charcot'yu 1893 başında ziyaret eden bir Amerikalı, onun entelektüel gücünün her zamanki gibi canlılığını korumakla birlikte, fiziksel sağlığının müthiş sarsılmış olduğunu fark etmişti.[169] Charcot sevdiği tilmizlerinden ikisi, Debove ve Strauss'la birlikte Vezelay katedralini görmek için bir seyahate çıktığı 15 Ağustos 1893'e kadar hummalı bir faaliyet içinde oldu. 16 Ağustos'ta otel odasında beklenmedik bir biçimde öldü ve Paris'te 19 Ağustos'ta onun için ulusal bir cenaze töreni düzenlendi. Onun hatırası bir takdir tufanıyla yad edilse de şöhreti çok geçmeden sönüp gitti. Bütün eserlerinin on beş cilt hâlinde yayınlanması planlanırken, 1894'te dokuzuncu cildin yayınlanması sonrasında bu plan yarıda kaldı.

---

166 Jules Janet, "L'Hystérie et l'hypnotisme, d'après la théorie de la double personalité", *Revue Scientifique (Revue Rose)*, üçüncü dizi, XV (1888), ss. 616-623.

167 *Le Figaro*, 17 Ağustos 1893.

168 A. de Monzie, "Discours au centenaire de Charcot", *Revue Neurologique*, XXXII, no. 1, Haziran 1925 (Charcot'nun yüzüncü doğumgünü anısına özel sayı).

169 C. F. Withington (editöre mektup), *Boston Medical and Surgical Journal*, CXXIX (1893), s. 207.

Lyubimov'a göre Charcot ardında hatırı sayılır miktarda edebi çalışma bıraktı: Hatıralar, resimli seyahatnameler, felsefi ve edebi eserleri konu alan eleştirel incelemeler; Charcot bunların hiçbirinin yaşadığı süre zarfında yayınlanmasını istememişti. Lyubimov, Charcot'nun gerçek kişiliğinin bunlar yayınlanmadan bilinemeyeceğini de ekler. Ne var ki bu yazıların hiçbiri basılmamıştır. Charcot'nun oğlu Jean (1867 – 1936) babasını memnun etmek için tıp öğrenimi görmüştü ama birkaç yıl sonra bu mesleği bıraktı, ünlü bir denizci ve kâşif olup Güney Kutbu'na gitti.[170] Charcot'nun değerli kütüphanesi oğlu tarafından Salpêtrière'e bağışlandı ve yavaş yavaş acınası bir ihmale maruz kaldı, Charcot Müzesi de öyle.[171]

İnsanların yaptığı kötülük onlardan sonra da yaşar;
Yaptıkları iyilikse genellikle kemikleriyle birlikte dağılır.

Charcot'ya da böyle oldu. Çok geçmeden Charcot'nun şöhreti, kendi üstünlüğüne inancı nedeniyle psişik bir salgının başlamakta olduğunu göremeyen despot bilim insanı klişesine dönüştü. Charcot'nun ölümünden bir yıl sonra, onun koğuşunda tıp öğrencisi olan LeonDaudet önde gelen doktorların takma isimlerle anıldığı ve Paris tıp dünyasının alaya alındığı LesMorticoles başlıklı hicivli bir roman yayınladı.[172] Charcot bu romanda Fountange adıyla resmedilmişti, Bernheim ise Boustibras adıyla. "Hopital-typhus"ta "Rosalie" (Blanche Wittmann) ile yapılan sahte hipnotik seanslar karikatürize edilmişti. Charcot'nun Salpêtrière ile ilgili kötücül bir başka değerlendirme de Axel Munthe'nin otobiyografik romanı *The Story of San Michele*'de yer alıyordu.[173]

Charcot'yu yakından tanıyan Jules Bois, hayatının son aylarında, yaşlı adamın çalışmalarının geleceğiyle ilgili karamsar düşüncelere kapıldığını, ölümünden sonra uzun bir süre boyunca geçerli sayılmayacaklarını düşündüğünü belirtir.[174] Aslına bakılırsa Charcot, ölümünün üstünden daha on yıl bile geçmeden unutulmuş, tilmizlerinin çoğu tarafından terk edilmişti. Onun yerine geçen Raymond, Charcot'nun nevrozlarla ilgili çalışmalarını sözde anıyor olsa da nörolojide organikçi akıma mensuptu. Charcot'nun en sevdiği tilmizlerinden, o daha yaşarken, histerik semptomların bir mıknatısla bir hastadan diğerine aktarılması[175] deneyleriyle tanınan Joseph Babinski, Charcot'nun histeri kavramına karşı radikal bir tepkinin başlıca kahramanlarından biri hâline gelmişti. Histerinin, telkinden başka bir şeyin sonucu olmadığını, "ikna" yoluyla iyileştirilebileceğini ileri sürüyordu.[176] "Histeri" sözcüğü-

---

170 Bkz. (yazarı meçhul), *Jean-Baptiste Charcot*, Paris: Yacht-Club de France, 1937. Auguste Dupouy, *Charcot*, Paris: Plon, 1938.

171 Jean-Baptiste Charcot, "Discours pronocé a l'inauguration de la bibliothèque de son père", *Bulletin Médical*, XXI (23 Kasım 1907).

172 Léon Daudet, *Les Morticoles*, Paris: Charpentier, 1894.

173 Axel Munthe, *The Story of San Michele*, New York: Duffin, 1929, bölüm 17.

174 Jules Bois, *Le Monde invisible*, Paris: Flammarion, tarih yok, ss. 185-192.

175 J. Babinski, *Recherches servant a établir que certaines manifestations hystériques peuvent être transférées d'un sujet a l'autre sous l'influence de l'aimant*, Paris: Delahaye et Lecrosnier, 1886.

176 Çeşitli makalelerde işlenen konu J. Babinski'nin şu makalesinde zirveye tırmanmıştır: "Définition de l'hystérie" (Société de Neurologie de Paris, Prof. Raymond başkanlığında 7 Kasım 1901 tarihli seans), *Revue Neurologique*, IX (1901), ss. 1074-1080.

nün yerini Babinski'nin geliştirdiği "pithiatisme" (pityatizm) sözcüğü almıştı. Guillain 1899'da, yani Charcot'nun ölümünden altı yıl sonra Salpêtrière'de kaldığı sırada, Charcot'nun birkaç histerik kadın hastası hâlâ oradaydı ve küçük bir para karşılığında *grande hysterie* nöbetini tam anlamıyla canlandırıyorlardı. Ama histerik hastalar nihayetinde Salpêtrière'den kaybolup gitti.[177]

Yıllar geçtikçe Charcot'nun nörolojik keşifleri baştan verili kabul edilmeye başlandı ve adı da Salpêtrière'in uzun tarihinde üzüntü verici bir dönemle ilişkilendirilir oldu. 1925'te yüzüncü doğum günü Salpêtrière'de nörolojik başarıları kuvvetle vurgulanıp *legere defaillance* (hafif tökezleme), yani histeri ve hipnozla ilgili çalışmaları nedeniyle hızlı birkaç özür dilenerek kutlandı. Ama psikanalistler bu açıdan Freud'un öncüsü olarak gördükleri Charcot'yu takdir ediyordu. 1928'de bir grup Parisli sürrealist o devirde kabul edilen bütün fikirlere karşı çıkma çabası içinde Charcot'nun histeriyi keşfetmesini, "on dokuzuncu yüzyıl sonunda yapılmış en büyük şiirsel keşfi" kutlamaya karar verdi.[178]

Bundan birkaç yıl sonra, o tarihlerde Salpêtrière'de tıp öğrencisi olan bu kitabın yazarı, ömrünün neredeyse tamamını orada geçirmiş, Charcot'yu ve okulunu tanıyan çok yaşlı bir kadın hastayla tanıştı. Bu kadın kendi kendisiyle konuşup duruyor, bütün bu adamların kendisine karşılık verdiğini işittiği sanrılar yaşıyordu. Geçmişten gelen, hiçbir zaman kaydedilmemiş ama bu perişan hâldeki yaşlı kadının rahatsız zihninde hâlâ yankılanıp duran o sesler Charcot'nun Salpêtrière'inin şanından geriye kalan her şeydi.

Sonuç

Mesmer'den Charcot'ya dinamik psikiyatrinin gelişimini şimdi değerlendirebiliyoruz.

Mesmer öncesinde, büyük ölçüde devri geçmiş, tıp dışı bir pratik olan cin/ruh çıkarma dışında dinamik psikoterapi pek yoktu. Tıp alanında çalışan insanlar ayrıntılı bir "imgelem", yani çok sayıda ve çok biçimli -kimi zaman olağandışı- tezahürlerle (bunlar arasında kendiliğinden uyurgezerlik özel bir ilgi çekmişti) donanmış bir "zihin gücü" kuramı geliştirmişti.

Mesmer bilimsel bir kuram ve genel bir tıbbi terapi olduğuna inandığı bir prosedür geliştirmişti. Teşhis açısından değerli sayılan ve tedaviye yönelik bir silah olduğu sanılan "krizler" tetiklemeyi amaçlıyordu. Mesmer'in başlıca keşfi manyetize eden kişiyle hasta arasındaki "bağ"ı keşfetmesi olmuştu.

Puységur güya fiziksel "sıvı" kuramının yerine bilinmeyen psikolojik güçlerin iş başında olduğu kavrayışını geçirdi. Onun en büyük keşfi "manyetik uyku", yani "yapay uyurgezerlik"ti, kendiliğinden uyurgezerliğe benzer bir hâldi bu, aradaki tek fark istendiğine başlatılıp durdurulabiliyor ve terapinin yanı sıra bilinmeyen psişik işlevlerin keşfinde kullanılabiliyor olmasıydı. Bağ kavramı daha ayrıntılı bir hâl aldı, artık psikolojik bir olgu ve psikoterapi eyleminin kanalı olarak görülüyordu.

---

177 Georges Guillain, *J. M. Charcot*, s. 174.

178 Aragon et Breton, "Le Cinquantenaire de l'hystérie (1878-1928)", *La Révolution Surréaliste*, IV, no. 11, (15 Mart 1928), ss. 20-22.

On dokuzuncu yüzyıldaki büyük ruhçuluk dalgası, bilinçli zihne yönelik yeni yaklaşımların, örneğin otomatik yazmanın keşfedilmesiyle sonuçlandı. "Yapay uyurgezerlik"in yanı sıra, yeni bir durum, medyumvari transı incelendi. Charcot bilinçdışı "sabit fikirler"in bazı nevrozların çekirdekleri olarak var olduklarına işaret etti, Janet ile Freud'un geliştirecekleri bir kavrayıştı bu.

Dolayısıyla bu iki büyük öncü öncesinde, tam anlamıyla sistematikleştirilmemiş olsa bile hatırı sayılır miktarda araştırmanın yapıldığı koca bir dinamik psikiyatri yüzyılı yatar. Gelecek bölümde bu ilk dinamik psikiyatriyi konu alıyoruz.

3

İLK DİNAMİK PSİKİYATRİ (1775 - 1900)

Birkaç manyetizmacı ve hipnozcu kuşağının deneyim birikimi, hatları iyi belirlenmiş bir dinamik psikiyatri sisteminin yavaş yavaş gelişmesiyle sonuçlandı. Bu öncüler, büyük bir cesaretle bilinçdışı psikolojik enerjilerin keşfedilmesi ve terapi amacıyla kullanılması işine girişmişlerdi. Bulgularına dayanarak insan zihni ve hastalıkların psikolojik kökeni ile ilgili ayrıntılı yeni kuramlar geliştirmişlerdi. İlk dinamik psikiyatri etkileyici bir başarıydı, büyük ölçüde resmî tıbbın dışında (hatta doğrudan ona karşıtlık içinde) geliştirilmiş olması onu daha da etkileyici kılıyordu.

İlk dinamik psikiyatri tek bir kişinin eseri olmadığında, -başka birçok sistemin tersine- onun gelişimini yönlendirecek katı bir kavramsal çerçeve yoktu. Mesmer ve Puységur başlıca dayanakları sunmuştu. Onları, ağırlıklı olarak Fransa ve Almanya'da ama sonra İngiltere ve Kuzey Amerika'da gerek bireysel olarak çalışan gerek sistematik olmayan, hatta birbirlerine rakip çeşitli okullarda görevli çok sayıda tıp alanı dışı araştırmacı ve doktor izlemişti. Gelişme süreklilik göstermemişti, on dokuzuncu yüzyıl boyunca birkaç dalga, girdap ve gelgit yaşanmıştı.

1880 civarında büyük bir yükselme hissedildi ve ilk dinamik psikiyatri Charcot ile Bernheim sayesinde üniversite düzeyinde kabul gördü. Bunu hızlı bir gelişme izledi. Bu dönemde yeni bir dinamik psikiyatri yavaş yavaş ortaya çıktı, 1900 civarına dek bir süre iki sistem bir arada var oldular, 1900'lerde yeni okulların öne çıkmasıyla birlikte ilk dinamik psikiyatri gerilemeye başladı. Ne var ki iki gerçeği vurgulamamız gerekir: (1) Yeni dinamik okullarda, bize en orijinal görünen şeylerin büyük bölümünün kökleri aslında ilk dinamik psikiyatriye dayanıyordu. (2) Bu yeni sistem kimi zaman ilk dinamik psikiyatriye kökten karşıt görünse de aslında yeni dinamik psikiyatri ilk dinamik psikiyatriyi aşmış değildi, onu tamamlıyordu.

Başlıca Özellikler

İlk dinamik psikiyatrinin geçirdiği sayılamayacak kadar çok değişiklik sırasında birkaç temel özellik değişmeden kaldı:

1. Hipnotizma ana yaklaşım ve bilinçdışına giden *via regia* (kral yolu) olarak benimsendi. Yüzyılın ikinci yarısında ek yaklaşımlar ortaya çıktı (medyumluk, otomatik yazı ve kristale bakmak gibi).

2. Bazı klinik tablolara (kimi zaman bunlara manyetik hastalıklar deniyordu) özel bir dikkat sarf ediliyordu: Kendiliğinden uyurgezerlik, letarji, katalepsi, çok kişiliklilik, yüzyıl sonuna doğru ilgiler giderek daha fazla histeriye odaklandı.

3. Yeni bir insan zihni modeli geliştirildi. Bilinçli ve bilinçdışı psişizm ikiliğine dayanıyordu. Daha sonraları bilinçli kişiliğin altında yatan alt kişilikler topluluğu biçiminde değiştirildi.

4. Sinir hastalığının patolojik kökeniyle ilgili, ilk başta bilinmeyen bir sıvı kavramına dayanan yeni kuramların yerine çok geçmeden zihinsel enerji kavramı geçirildi. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, ayrılmış kişilik parçalarının özerk etkinliği ve bilinçdışının mitopoetik (mitsel-şiirsel) işlevi kavramları ortaya çıktı.

4. Psikoterapi ağırlıklı olarak hipnotizma ve telkinin kullanılmasına dayanıyor, hasta ile manyetize eden kişi arasındaki bağ özel olarak değerlendiriliyordu. Yeni tür terapistler ortaya çıktı: Manyetizmacı ve daha sonra, onun bir versiyonu olan hipnotizmacı.

Bu bölümde ilk dinamik psikiyatri kaynaklarını kısaca değerlendirecek, yukarıda saydığımız temel özellikleri araştıracak, sonra da ilk dinamik psikiyatrinin bugünlerde kültürel hayat üzerindeki etkisine bakacağız.

İlk Dinamik Psikiyatrinin Kaynakları

İlk dinamik psikiyatrinin birçok kaynağı arasında, üçünü özellikle vurgulamamız gerekir:

Hayvansal manyetizmanın eski şeytan, cin çıkarma pratiğinden tarihsel olarak nasıl evrildiğini betimlemiş, Mesmer'in krizinin Gassner'in *exorcismus probativus*'uyla tam da aynı biçimde başlatıldığını görmüştük; kötülüğü ortadan kaldırmanın ilk adımı olarak önce kötülük ortaya çıkarılıyordu. Cinlerin/ruhların musallat olması nihayetinde ortadan kalktı ama onun yerini çok kişiliklilik tezahürü aldı. Ne var ki on dokuzuncu yüzyıl boyunca, Almanya'nın güneyinde olduğu gibi tek tük cinlerin/ruhların musallat olması vakaları gözlendi ve Justinus Kerner gibi bilim insanları cinlerin/ruhların musallat olduğu insanları manyetizma ile cin/ruh çıkarmanın ilginç bir karışımı olan bir yöntemle tedavi ettiler.[1]

İlk dinamik psikiyatrinin çok önemli kaynaklarından biri de eski "tahayyül" (imgelem) kavramıydı. Rönesans döneminde filozoflar ve doktorlar zihnin güçlerinden birine, *Imaginatio*'ya çok ilgi duymaya başlamıştı; *Imaginatio*'nun bugünkünden çok daha geniş kapsamlı bir anlamı vardı, bugün telkin, oto-telkin dediğimiz şeyi de içeriyordu. Bir zamanlar meşhur olup bugün unutulmuş birçok eser *Imaginatio*'yu konu alıyordu. Montaigne *Denemeler*'inin

[1] Justinus Kerner, *Geschichten Besessener neurer Zeiten. Beobachtungen aus dem Gebiete kakodämonischer-magnetischer Erscheinungen (...). Nebst Reflexionen von C. A. Eschenmayer über Besessenseyn und Zauber*, genişletilmiş ikinci basım; Karlsruhe: G. Braun, 1835.

bir bölümünde kendi devrinde baskın olan bazı fikirleri özetler.[2] İnsan duygularının bulaşıcı etkilerini tahayyülle ilişkilendirir. Montaigne'e göre tahayyül genelde büyüye bağlanan bütün tezahürlerin yanı sıra fiziksel, duygusal ve zihinsel hastalıkların da sık görülen nedenlerinden biriydi. Tahayyül, *stigmata*'nın belirmesi, hatta bir cinsiyetin diğerine dönüşmesi gibi dikkat çekici fiziksel olgulara neden olabiliyordu. Ama fiziksel ve zihinsel rahatsızlıkların tedavi edilmesi amacıyla da kullanılabiliyordu. On sekizinci yüzyılda İtalyan Muratori, *On the Power of Human Imagination* başlıklı, sık okunan ve alıntılanan bir risale kaleme almıştı.[3] Muratori tahayyülün birçok tezahürü arasında, rüyalar, hayaller, görüler, sanrılar, sabit fikirler, antipati (yani fobiler) ve hepsinden de önemlisi uyurgezerliği betimliyordu. On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında uyurgezerlik tahayyülle ilgili bütün tartışmaların odak noktası hâline geldi. Her yerde, dolunaylı gecelerde yazan, nehirlerde yüzen, çatılarda yürüyen, birden isimlerinin seslenilmesiyle uyandırıldıklarında hayatları tehlikeye giren uyurgezerler hakkında hikâyeler yayınlanıyordu. Puys Puységur'un, uyurgezerliğin neredeyse isteğe bağlı olarak başlatılıp durdurulabileceği ve insan zihninin en gizli sırlarının araştırılmasında kullanılabileceği yönündeki iddiası çağdaşlarına kim bilir ne kadar inanılmaz ve fantastik görünmüştü, bugün bunu idrak etmekte zorlanırız.

Üçüncü kaynak insanlık tarihi boyunca keşfedilmiş, unutulmuş ve yeniden keşfedilmiş hipnotizma bilgisinin kendisiydi.[4] Antik Mısırlılar ya da Rönesans döneminde doğal büyü öğrenen insanlardan dem vuracak kadar geri gitmeksizin, Gassner'ın hastalarının birçoğunu hipnotize ederek tedavi ettiğini görüyoruz (Abbe Bourgeois'nın hikâyesini okurken bu durum açıklık kazanır). Mesmer kendisi de manyetize ettiğinde bazı hastalarını hipnotik uykuya sokuyordu. Komisyon raporunda şöyle denmişti: "... hepsi de hayret verici bir biçimde, kendilerini manyetize eden adama tabi olmuşlardı; uykulu hâllerine rağmen onun sesi, bakışı ya da ondan gelen bir işaretle uyanıyorlardı." Ne var ki Gassner da Mesmer de yaptıkları şeyin etkisini açıkça anlayabilmiş değillerdi, hastalarında uyandırdığı mükemmel krizin yapay olarak başlatılan bir uyurgezerlikten başka bir şey olmadığı keşfeden de 1784'te Puységur oldu.

Bilinmeyen Zihne Uzanan Kral Yolu: Hipnotizma

1784'ten 1880 civarına dek yapay uyurgezerlik bilinçdışı zihne erişmenin başlıca yöntemi oldu. İlk olarak Puységur'un mükemmel kriz dediği manyetik uyku, yani yapay uyurgezerliğe 1843'te Braid hipnotizma adını verdi.[5]

Bu hâlin niteliği başından beri tartışmalı olmuştu. Mesmer onda özel bir kriz biçiminden fazlasını görmeye yanaşmıyordu. Krizi varlığını ileri sürdükleri manyetik sıvıyla açıkla-

---

2 Montaigne, *Essais* (1581), Paris: éd. Pléiade, 1940, s. 110-120. İngilizce çevirisi, *The Essays, Great Books of the Western World*, cilt 25, Chicago: Encyclopedia Britannica, 1952, ss. 36-42.

3 Lodovico Antonio Muratori, *Della Forza della Fantasia Umana*, Venedik: Presso Giambatista Pasquali, 1745.

4 Otto Stoll, *Suggestion und Hypnoismus in der Völkerpsychologie*, ikinci basım: Leipzig: Von Weit & Co., 1904.

5 James Braid, *Neurhypnology; or, the Rationale of Nervous Sleep, Considered in Relation with Animal Magnetism*, Londra: John Churchill, 1843.

yan sıvıcılar ile krizin psikolojik bir olgu olduğu sonucuna varan animistler arasında bir polemik gelişti. Ama kendiliğinden uyurgezerlik ile Mesmerci uykunun niteliklerinin benzerliği on dokuzuncu yüzyıl boyunca hiçbir zaman ciddi bir biçimde sorgulanmadı.[6]

Bu kavrayış lehine geliştirilen başlıca argümanlar daha sonra Janet tarafından özetlenmiştir.[7] Birincisi, kendiliğinden uyurgezerliğe tabi olan bireyler kolayca manyetize ve hipnotize ediliyordu. İkincisi kendiliğinden bir uyurgezerlik içinde olan bir bireyle bağ kurmak ve onun bu hâlden çıkıp tipik hipnotik uykuya girmesini sağlamak kolaydı. Üçüncüsü, uyanık hâldeyken hakkında hiçbir şey hatırlamadığı bir kendiliğinden uyurgezerlik atağı geçirmiş bir kişi, hipnotize edildiğinde bu hâli hatırlıyordu. Tersi de geçerliydi.

Ama öte yandan doğal ve yapay uyurgezerlik arasında temel bir fark vardır; ikincisi onu başlatan, tezahürlerini şekillendiren ve istediğinde sona erdiren kişinin, manyetize edicinin katı denetimiyle yönetilir ve bu denetime tabidir.

Manyetize eden ile manyetize edilen arasındaki tuhaf ilişki en başından beri çok hayret edilen, hakkında çok fazla spekülasyon yapılan bir konu olmuştur. Puységur, hastası Victor'un bütün emirlerini harfiyen yerine getirmekle kalmadığını, görünüşe bakılırsa bunları beklediğini, tahmin ettiğini de fark etmişti. Bu durum derhâl, hastanın manyetize eden kişinin iradesine sınırlar getirerek karşı koyup koyamayacağı, manyetize eden kişinin manyetize edileni gayri ahlaki ya da suç niteliğinde eylemlere zorlayıp zorlayamayacağı sorusunu doğurmuştu. Bağ, manyetize eden kişiyle manyetize edilen kişi arasındaki özel ilişki en başından itibaren ilk Mesmeristleri de etkilemişti. Manyetize edilen kişinin manyetize eden kişi dışında her şeyi unuttuğu, dış dünyayı ancak onun üstünden algılayabileceği açıklık kazanmıştı. Çok geçmeden de bağın etkisinin manyetik uyku seansının ötesine geçtiği keşfedilmişti: İkinci kez manyetik uykuya daldırılan biri birinci seansta olup biten her şeyi hatırlıyordu. Dolayısıyla manyetize eden kişi, manyetize edilen kişide normal bilinçli hayat dışında kendi başına özel bir hayatı, yani giderek manyetize eden kişiye bağımlı hâle gelen, kendi sürekliliği olan ikinci bir hâli çağırıyordu. İlk Mesmeristler manyetize edilen kişinin normal hâldeyken, manyetik uyku sırasında olup bitenlere dair hiçbir şey hatırlamadığını fark etmiş, haklı olarak bu hâli kendiliğinden uyurgezerlik ataklarını takip eden hâle benzetmişlerdi. Çok geçmeden de manyetize edilen kişinin uyanık hâldeyken, kendisine hipnotik uyku sırasında verilen bir emri gerçekleştirebileceğini keşfetmişlerdi. Bu hipnoz sonrası telkin olgusu 1787[8] gibi erken bir tarihte betimlenmiş ve Deleuze[9] ile Bertrand'ın,[10] daha sonra da Bernheim ile

---

6 Janet'ye göre Bertrand, Deleuze, Braid, Noizet, Liébeault, Charcot ve Salpêtrière Okulu bu kuramı benimsemişti. Aslında Puységur 1809 gibi erken bir tarihte "somnablusme magnétique"ten (manyetik uyurgezerlik) bahsetmişti; *Suite des mémoires pour servir a l'histoire et a l'établissement du magnétisme animal* ikinci basım; Paris: Cellot, 1809, s. 221.

7 Pierre Janet, *Les Médications psychologiques*, Paris: Alcan, 1919, I, ss. 267-271.

8 Mouillesaux, aktaran Rudolf Tischner, "Franz Anton Mesmer, Leben, Werk und Wirkungen", *Münchner Beiträge zur Geschichte und Literatur des Naturwissenschaften und Medizin*, I, no. 9/10 (1928), ss. 541-714.

9 J. P. F. Deleuze, *Instruction pratique sur le magnétisme animal*, Paris: Baillière, 1825, s. 118.

10 A. Bertrand, *Traité du somnambulisme*, Paris: Dentu, 1823, s. 298-299.

Nancy Okulu'nun deneylerine bol bol konu olmuştu. Post-hipnotik amnezinin mutlak olmaması, belli yöntemlerle bireyin hipnoz seansında olup bitenleri uyanık hâldeyken hatırlayabilir hâle getirilebileceği de ilk yıllarda öğrenilmiş ve tam anlamıyla unutulmamış, uzun zaman sonra Bernheim tarafından yeniden keşfedilmişti.[11]

Mesmer usulü uyku (bundan böyle sonradan verilen adıyla hipnoz olarak anacağız) başlatma yöntemlerine gelince; ilk manyetize ediciler Mesmer'in dokunma tekniğini kullanmışlardı ama bu teknik çok geçmeden terk edilmiş, başka iki teknik kullanılmaya başlamıştı. Birincisi büyülemeydi (bu, Antik Mısırlıların, Cornelius Agrippa ve başkalarının bildiği bir yöntemdi). Hastadan ışıklı ya da değil, sabit ya da hafifçe hareket eden bir noktaya ya da basitçe hipnotizmacının gözlerine kırpırdamadan bakması istenirdi. Bu daha sonraları Braid'in popülerleştirdiği bir yöntemdi ve Salpêtrière Okulu'nda da kullanılmıştı. Bu teknik Abbe Faria'nın sözlü tekniğiyle birleştirilmişti; Abbe Faria, hastasını rahat bir koltuğa oturtup ona "Uyu!" diye emir vermişti. Bazı hipnotizmacılar bu emri daha hafif, alçak bir sesle veriyordu. Faria'nın tekniği daha sonra Liébeault ve Nancy Okulu tarafından benimsenmişti. İlk Mesmeristler hipnotik hâlin sona erdirilmesi için hipnotize edilen kişinin gözlerine üflemek gibi yöntemler de kullanıyorlardı.

Manyetize ediciler, çok geçmeden, daha genel nitelikli başka koşulların da bir o kadar önemli olduğunu anlamışlardı. Bugün hipnotik hâl dediğimiz şeyi, hiç kimsenin iradesi hilafına hipnotize edilemeyeceğini gayet iyi anlamışlardı. Hipnotize edilen kişinin rahat ettirilmesi, ona güven verilmesi, gevşemesi sağlanmalıydı. Hipnozdaki oto-telkin unsuru bu öncüler tarafından gayet iyi anlaşılmıştı, Braid ve daha sonra da Nancy Okulu bu unsuru açık bir dille ifade etmişti. Karşılıklı telkinin rolü ilk manyetizmacılar tarafından da anlaşılmıştı, onlar da Mesmer'in örneğini takip ederek hastalarını gruplar hâlinde tedavi ediyorlardı. Bu usule aşina olan bir ya da iki hasta önce diğerlerinin huzurunda hipnotize ediliyordu. Kişinin, diğerlerinin hipnotize edildiğini görerek daha kabul edici olabileceği fark edilmişti. Bu kolektif yöntem Mesmer'den Bernheim'a ve Charcot'ya, ayrıca popüler sahne hipnotizmacıları tarafından da yaygın olarak uygulanmıştı.

Ne var ki ilk manyetizmacılar hipnotik hâlin ne ölçüde hipnotizmacı tarafından şekillendirildiğini, hipnotize edilen kişi tarafından ne derece öğrenilmesi gerektiğini fark etmemişlerdi.[12] Janet, hipnotize edilen kişi hipnotizmayı hiç duymamışsa, onda olağan hipnotik hâli başlatmanın ihtimal dışı olduğunu söylüyordu; kendiliğinden uyurgezerliğe ya da kasılmalı krizlere maruz kalmışsa muhtemelen önceki uyurgezerlik ya da kasılmalı kriz örüntüsünü tekrarlayacak ya da belki de belirsiz sinirsel bir hâle girecekti; hipnotizmacı kendisinden ne beklendiğini açıklamamış, onu rolünü oynamaya hazırlamamışsa böyle olacaktı. Hipnotik hâlin hipnotizmacıya, ait olduğu okula, ilk dinamik psikiyatri tarihindeki dönemlere göre değişmesinin nedeni de buydu. İlk Mesmeristler hiç farkında olmadan, manyetik uyku standardı olduğuna inandıkları özel bir tür hipnotik hâl şekillendirmişlerdi. Geliştir-

[11] Count de Lövenhielm (Kont Lövenhielm), *Bibliothèque du magnétisme animal* (1818), V, ss. 228-240.

[12] Pierre Janet, *Les Médications psychologiques*, Paris: Alcan, 1919, I, ss. 281-283.

dikleri hipnotik hâl bazıları gayet sıradan olan ve normal psikolojik hâllerden çok da uzaklaşmamış, bazıları ender ve olağanüstü birçok tezahürden oluşuyordu.

Manyetik uykunun ilk Mesmeristleri etkileyen özelliklerinden biri, manyetize edilen kişilerin algı keskinliğinin artmasıydı. Hipnotize edilmiş bireyler normalde ihmal edilen ya da algı eşiğinin altında kalan uyaranları algılayabiliyordu. Puységur kendi kendisine mırıldandığı şarkıların melodilerini Victor'un yüksek sesle söylediğini işittiğinde şaşırmıştı. Besbelli ki Victor bu şarkıları Puységur'un dudaklarının istemsiz hareketlerinden anlamıştı, çünkü çoğu kişi kendi kendisine şarkı söylerken dudaklarını hareket ettirir. Bu hiper duyarlılık algının bütün alanlarına uzanır ve hipnoz altında duru görü olduğu iddia edilen birçok olayı açıklayabilir. Hafıza kapasitesinin artması da bir o kadar dikkat çekicidir; hipnotize edilmiş kişi çocukluğundaki eski, unutulmuş gibi görünen olayları hatırlayabilir, yapay ya da kendiliğinden uyurgezerlik sırasında ya da uyuşturucu etkisi altında olan şeyleri hatırlayabilir. Bu hiperamnezi kişinin görünürde fark etmeden kaldığı şeylere de uzanabilir.

Çok geçmeden hipnotizmanın belli psikolojik süreçlere doğrudan erişim sağladığı keşfedildi. Hipnotize edilen kişi normalde uyanık hâlde sahip olduğuna inandığından çok daha büyük bir fiziksel güç gösterebilmekle kalmıyor, -kendiliğinden ya da hipnotize eden kişinin komutuyla- sağır, kör, sanrılı, paralize, spastik, kataleptik ya da anestetik de olabiliyordu. Anestezi o kadar mükemmel olabiliyordu ki, kimi zaman hipnoz hâlinde cerrahi operasyonlar gerçekleştirilebiliyordu. Öyle görünüyor ki Recaimer, 1821'de manyetik anesteziyle cerrahi bir ameliyat gerçekleştiren ilk kişi olmuştur. Çok fazla ıstıraptan kaçınmayı sağlayabilecek bulgulara bu kadar az dikkat sarf edilmiş olması şaşırtıcıdır. Esdaile cerrahi ameliyatlarda sistematik hipnotik anestezi uygulamaya başladığında kuşkuculuk ve husumetle karşılaşmıştı. Öte yandan Mesmer usulü uykunun fiziksel rahatsızlıkların tedavisinde uygulanması Mesmerciler arasında yaygındı ve hiçbir zaman tamamen unutulmadı. Büyük ölçüde Liébeault'nun etkisi sayesinde, 1880'lerin sonuna gelindiğinde birçok rahatsızlığın (nevraljiler -sinir ağrıları-, romatizma, gut ve dismenorrea) hipnotik telkinle tedavi edilebileceği ya da hafifletilebileceği öğrenilmişti. Hipnoz sırasında meydana gelen fizyolojik değişiklikler üstünde yapılan deneyler, henüz on dokuzuncu yüzyıl ortasına dahi gelmeden Charpignon ve Du Potet tarafından gerçekleştirilmişti.[13]

En başından beri Mesmerciler, hastalarının duyguları sergileme ve hayret verici bir mükemmellikle, görünürde tam bir samimiyetle ve onlara göründüğü kadarıyla deneyimli aktörlerden daha büyük bir beceriyle roller canlandırma becerisinden çok etkilenmişti. Victor'un Puységur'u hipnoz sırasında uyanık hâlde olduğundan daha büyük bir canlılık ve zekâ göstererek etkilediğini hatırlıyoruz. Bu beceri o kadar ileri gitmişti ki Du Potet 1849'da bir kişilik metamorfozundan bahsetmiştir ve bu olgu hâlâ tartışmalı olan yaş gerilemesi sorununun başlangıç noktası olmuştur.[14]

---

13 J. Charpignon, *Physiologie, médicine et métaphysique du magnétisme*, Paris: Baillière, 1848, ss. 364-365.

14 Baron du Potet, aktaran Pierre Janet, *Les Médications psychologiques*, Paris: Alcan, 1919, I, s. 141.

İlk manyetizmacılar nesnel hipnoz tezahürlerine o kadar fazla dikkat sarf etmişlerdi ki öznel bir deneyim olarak hipnotize olmayı pek araştırmamışlardı. Bu hâlin bir uyku olduğunu varsaymışlardı, gerçi tuhaf bir uykuydu, çünkü kişi genellikle uyanık hâlinden daha uyanık oluyordu. İlk manyetizmacılar bu apaçık çelişkinin, uyku ile uyanıklığın bir arada olması çelişkisinin giderilmesi için büyük çabalar sarf etmemişlerdi. Nancy Okulu'nun etkisiyle neredeyse yüzyıl sonuna dek sistematik bir araştırma yapılmamıştı. Hipnotize edilmiş bir kişiye ilişkin herhâlde bugüne kadarki en iyi değerlendirme, Eugen Bleuler'in Berneli meslektaşı Dr. Von Speyr tarafından hipnotize edildiğinde verdiği değerlendirmedir:

> Von Speyr, Liébeault'nun sözlü telkinle birlikte sabit bir noktaya bakma tekniğini kullandı. Bleuler olabildiğince uyanık olmaya çalışırken hipnotizmacıyla iş birliği yapmaya can atıyordu. Çok geçmeden görsel alanının kısım kısım parçalandığını fark etti. Sonra bu boş noktalar genişledi ve görsel alanının geri kalan kısmı perdeli bir hâl aldı. Sonunda ancak ışık ve gölge kontrastını algılayabilir hâle geldi. Gözleri nemliymiş gibi hissediyordu, hafifçe yanıyorlardı da ama o kendisini gevşemiş hissediyordu. Başından bacaklarına doğru hoş bir sıcaklık bedenine yayıldı; hiç hareket etme ya da bir şey yapma arzusu duymuyordu, ona düşünceleri gayet açıkmış gibi görünüyordu. Hipnozcunun ona kollarını hareket ettirmesini söylediğini işitti, bu komuta karşı gelmeye çalıştı ama kısmen başarısız oldu. Hipnozcu daha sonra ona elinin arka kısmının duyarsız olduğunu söyledi; Bleuler bunun doğru olamayacağını, Von Speyr'in ona iğne batırdığını (gerçekten de öyle yapıyordu) söylediğinde şaka yaptığını düşündü. Hipnotizmacının talimatı üstüne sanki bir uykudan kalkarmış gibi uyandı. Hiç amnezi yaşamadığını, ertesi sabah tam 6:15'de uyanacağı yolundaki post-hipnotik telkini hatırladığını anladı. Geceleyin zamanın bilincinde olmayı denedi ama başarısız oldu. 6.15'te birden uyandı: Biri kapıya vurmuştu. Bleuler bu deneyden hareketle, hipnotik sürecin, bilinçdışını bilincinin inanmasına izin vereceğinden de fazla içerdiği sonucuna vardı. Von Speyr'le yapılan iki-üç seansın ardından Forel birinci seanstaki sonuçların aynısını elde etti.[15]

Farklı ekollerden hipnotizmacıların hipnotize ettiği çeşitli tipte bireyler ile kişilerin öznel deneyimlerini karşılaştırmaya değer. Stokvis'in yakın zamanda yaptığı bir araştırma, hipnozda tezahür eden bilinçdışının rol oynaması unsuruna su götürmez bir kesinlikle işaret eder.[16]

Mesmeric uykunun çok sayıda tezahürü arasında, Puységur ile takipçilerini özellikle etkileyen bir tezahür, hipnotize edilen kişinin sergilediği beklenmedik zihin açıklığıydı. Bu olağanüstü algı açıklığı ilk hipnotizmacıların muhteşem olanın alanını çok daha fazla araştırmasına yol açtı. Daha önceki bölümde görüldüğü üzere, hastanın sadece kendi rahatsızlıkları teşhis edip hastalığın seyrini tahmin ederek çaresini salık vermekle kalmadığını, bağ kurduğu insanlar için çok şey yapabilecekmiş gibi göründüğünü anlamışlardı. Ayrıca, hipnotize edilen bazı bireylerin, *somnambules extra lucides* diye anılan kişilerin gözleri kapalı okuyabildikleri, başkalarının düşüncelerini anlayabildikleri, kayıp nesneleri bulabildikleri, hatta geleceği tahmin edebildikleri sonucuna varılmıştı. Artık bunların manyetize eden ile

---

15 Eugen Bleuler, "Zur Psychologie der Hypnose", *Münchener medizinische Wochenschrift*, XXXVI (1889), ss. 76-77.

16 Berthold Stokvis, "Selbsterleben im hypnotischen Experiment", *Zeitschrift für Psychotherapie*, VI (1956), ss. 97-107.

manyetize edilen arasında gelişen karşılıklı telkinin sonuçları olduğunu biliyoruz. Ama ilk manyetize edicilerin varsayımlarının tersine, hipnotize edilmiş bir bireyin sadece telkinle değil, kendi iradesiyle de mükemmel yalanlar söyleyebileceği açıklık kazanmıştı.

Hipnotizmayla ilgili en tartışmalı meselelerden biri bazı hipnotizmacıların ilk yıllarda farkına vardığı, 1880'ler ile 1890'larda araştırmaya tabi tutulan yaş gerilemesi olgusudur. Hipnotize edilen bireye zamanda geriye gitti, örneğin ergenliğine, çocukluğuna ya da geçmişinde belli bir zamana gittiği söylenir. Bireyin davranışları, hareketleri ve sesi buna uygun olarak değişir. Birey yeniden canlandırdığı andan itibaren başına gelmiş her şeyi unutmuş gibi görünür ve hayatının o döneminde başına gelen şeyleri ayrıntılı bir biçimde anlatır. Bu "gerçek gerileme" midir, yani bireyin belli bir yaşta gerçekten deneyimlediği şeyin yeniden yaşanması mıdır, yoksa o zamanlar yaşadığına inandığı şeyin mükemmel, son derece duygusal taklidi midir? Bu çok tartışılan bir sorundu. Bir zamanlar ünlü bir hipnotizmacı olan Colonel de Rochas, bu deneyleri aşırı uçlara taşımış, hatta *ad absurdum* (abese irca) düzeyinde gerçekleştirmişti.[17] Böylece hipnotize ettiği kişilerde sadece sıradan türde bir yaş gerilemesi ortaya çıkarmakla kalmıyor, bebekliklerini, doğumlarını, fetüs hâllerini yeniden canlandırmalarını sağlıyordu. Sonra bir kararma oluyordu, bunun ardından kişinin önceki hayatının bir tablosu geliyordu, yaşlılıktan çocukluğa, bebekliğe, doğuma ve fetüs evresine doğru geri gidiyor, sonra bir kararma daha oluyor ve ikinci önceki hayat canlanıyordu. De Rochas'ın hipnotize ettiği kişiler önceki birkaç hayatı yeniden canlandırıyor, hep bir erkeğin hayatını bir kadının hayatı izliyordu. Önceki hayatların bu betimlemeleri sıklıkla akla yatkın oluyordu ama biraz da anakronik karışıklıklar çıkıyordu. Bazıları Colonel de Rochas'ın reenkarnasyon öğretisinin deneysel bir doğrulamasını bulduğuna inanıyordu. De Rochas genç insanların onları bekleyen hayatın çeşitli aşamalarını canlandırmalarını sağlamaya başladığında kuşkular doğdu. Duyarlılığın dışsallaşmasını sağladığını ileri sürdüğünde kuşkular arttı: Hipnotize edilen bireyin duyarlılığını alıp dış bir nesneye aktardığını ileri sürüyordu. Dolayısıyla birey dürtüldüğünde hiçbir şey hissetmiyordu ama maddi nesneye bir şey batırıldığında, kendisi dürtülmüş gibi hissediyordu. On dokuzuncu yüzyıl boyunca manyetizma ve hipnotizma literatürü bu tür fantastik hikâyelerle dolup taştı, bu da hiç kuşkusuz bilimsel çevrelerin ilk dinamik psikiyatriye karşı çıkmasının başlıca gerekçelerinden biriydi.

Hipnotizmaya karşı çıkılmasının bir başka gerekçesi de bu pratikle ilişkili çeşitli uygunsuzluklar ve tehlikelerdi. Birincisi, hipnoz hâlindeyken bireyin hipnotize eden kişinin hükmü altındaymış gibi görünmesi, onun kimi zaman nahoş ya da saçma taleplerine bile itaat etmesiyle ilgili büyük kaygılar dile getiriliyordu. 1785 gibi erken bir tarihte Paris'te manyetize edilen bir kadının manyetize eden kişinin verdiği gayri ahlaki bir emre uyup uymaması konusunda bir tartışma çıkmıştı. Tardif de Montrevel ahlaksız bir manyetize edici, bir kadını baştan çıkarmaya çalışırsa kadının uyanacağı sonucuna varmıştı.[18] Ne var ki Deleuze, Gauthier, Charpignon ve diğerleri manyetize eden kişinin büyük bir temkinle hareket

[17] Albert de Rochas, *Les Vies successives. Documents pour l'étude de cette question*, Paris: Chacornac, 1911.

[18] Tardif de Montrevel, *Essai sur la théorie du somnambulisme magnétique*, Londra: Kasım 1785.

etmesi gerektiğini vurguluyordu. Teste, manyetize edilen kişinin çok geçmeden manyetize eden kişinin gizli dileklerini tespit edebilir hâle geleceğini belirtmiş, tehlikelere, sadece kaba cinsel baştan çıkarmaya karşı değil, samimi ve gerçek bir aşk ilişkisine kapılmaya karşı da uyarıda bulunmuştu.[19] Tıbbi bir eğitim görmüş bir rahip ve eğitimci olan Rahip Debreyne, manyetize eden kişinin genellikle sağlıklı ve güçlü bir adam olduğuna, manyetize edilen kişininse genellikle güzel bir genç kadın (nadiren yaşlı ve çirkin) olduğuna dikkat çekmişti, baştan çıkarmanın sık sık gerçekleştiğinden kuşkulanmasını gerektirecek iyi gerekçeleri de vardı.[20] Bir başka tehlikeyse hastanın, manyetize edici kişiye önemli bir sırrı açmasıydı. Daha sonra göreceğimiz üzere hipnoz hâlinde işlenen gayri ahlaki eylemler ve suçlar 1880'ler ve 1890'larda hararetli tartışmalara konu olmuştu.

Deneyimsiz ve bilgisiz hipnozcular kimi zaman hastalarını hipnotik uykuya sokmakta büyük güçlük yaşıyorlardı. Du Potet otobiyografik bir anlatıda, gençliğinde iki genç hanımı amatörce manyetize ettiğini, kataleptik bir hâle girdiklerini gördüğünde telaşa kapıldığını, onları bu hâlden çıkarmak için saatlerce boş yere çabaladığını, sonunda hanımların uyandıklarını anlatır.[21] Manyetize edilen kişinin fazla uzun ya da fazla gergin hipnotik seanslar sonrasında deneyimlediği rahatsızlıklar da bir o kadar ciddiydi, özellikle de duru görü ve olağandışı bir uyanıklık içeren deneyler sonrasında. Başka bir patolojik tezahürse uyanık gezerlikti, tekrar tekrar hipnotize edilen ama manyetik uykularını sona erdirecek düzenli manevralara tabi tutulmamış kişilerin daimî bir yarı uyurgezerlik içinde olduğu tuhaf bir hâldi. Bu tür insanlar tümüyle uyanık görünüyorlardı ama onlarla konuşan herhangi birinden telkinler almaya yatkın oluyorlardı.

Post-hipnotik telkin olgusu kabul edilir edilmez, potansiyel tehlikeler gözle görülür hâle geldi ve vicdansız hipnotizmacıların uyandıktan sonra budalaca eylemler gerçekleştirmelerini telkin ettiği bireyler hakkında hikâyeler anlatılmaya başlandı. İlk dinamik psikiyatrinin adli tıbba uygulanması konusunu ele aldığımızda bu konuya geri döneceğiz. Bernheim hipnoz hâlindeyken sözde hatıraların telkin edilebileceğini vurgulamıştır. Uyandıktan sonra hasta hipnozcunun telkinine uygun bir şey gördüğüne ya da yaptığına inanıyordu.[22]

Deleuze ve ilk Mesmeristler de hipnotik seansların fazla sık ya da fazla uzun olmasından kaynaklanan olumsuzlukları betimlemişti. Bu gibi bireyler yavaş yavaş hipnoza bağımlılık kazanıyordu: Sık sık hipnotize edilme ihtiyaçları artmakla kalmıyor, kendilerini manyetize eden kişiye de bağımlılıkları artıyordu ve bu bağımlılık sıklıkla cinsel bir eğilim kazanabiliyordu. Charcot gayet iyi bilinen bu olguyu yeniden keşfetmiş, üç hafta içinde beş kez hipnotize edilen bir kadının kendisini hipnotize eden kişiden başka bir şey düşünemediğini, sonunda onunla birlikte yaşamak için evden kaçtığını anlatmıştı.[23] Kocası onu geri getirmişti

---

19 Alphonse Teste, *Manuel pratique du magnétisme animal*, üçüncü basım: Paris: Baillière, 1846, ss. 486-493.

20 P. J. C. Debreyne, *Pensées d'un croyant catholique*, Paris: Poussielgue-Rusand, 1844, ss. 340-457.

21 Baron du Potet, *La Magie dévoilée, ou principes de science occulte*, üçüncü basım, Paris: Vigot, 1893, ss. 1-58.

22 H. Bernheim, "Les Hallucinations rétroactives suggérées dans le sommeil naturel ou artificiel", *Premier Congrès International de l'Hypnotisme Expérimental et thérapetique* (Paris, 8-12 Ağustos 1889), Paris: Doin, 1890, ss. 291-294.

23 J. M. Charcot, *Leçons du mardi a la Salpêtrière, Policlinique, 1888-1889*, Paris: Progrès Médical, 1889, ss. 247-256.

ama kadın hastaneye yatırılmasını gerektirecek ağır histerik rahatsızlıklar yaşamıştı. Hipnoz tedavisinin uzun sürmesi de yatkınlığı olan bireylerde psikozlara yol açmaktan sorumlu tutuluyordu.

Son olarak sahne hipnotizmacıları ve şarlatanlar, özellikle genç insanlar ve okul çağındaki çocuklar arasında, birbirlerini hipnotize etme oyunlarıyla psişik salgınlara yol açmıştı.[24]

Hipnotizma olgusunun ilk dinamik psikiyatrinin temel olgularından biri olduğunu anladığımızda, niteliği hakkında çok sayıda kuram ve spekülasyon formüle edilmiş olması şaşırtıcı değildir. Hipnotizmanın varlığını reddeden ya da olsa olsa bir tür oto-telkin olduğunu ileri süren kuşkucular aşırıya varan görüşlerden birini temsil eder. Bunun tam tersi aşırı görüşe, mistiklerin görüşüne göre hipnoz doğal ve doğaüstü dünyalar arasındaki bir bağlantıdır, insan bireyi ruhunun Dünya Ruhu'na ulaşabileceği yegâne yoldur. Bu iki uç arasında her tür ara görüş bulunur. Mesmer ve sıvıcılar hipnozu, manyetize edilmiş kişinin bedeninde dolaşan ya da manyetize eden kişi ile manyetize edilen kişi arasında dolaşan fiziksel bir sıvı olarak düşünmüştü. Daha sonra bu spekülasyonların yerini sinir enerjisi mefhumları ya da beyinde heyecanlanma bölgeleri ile inhibisyon bölgelerinin ayrı olduğu yönünde kuramlar aldı. Cinsel kuramların en başından beri enunciate edilmiş olması dikkat çekicidir. Kral XVI. Louis Komisyoncuları Raporu'nun gizli bir ekinde manyetize edilmiş kadınların yaşadığı "krizler"in genellikle açıkça cinsel nitelikte olduğu belirtilmişti.[25] Meynert hipnotizmaya karşıtlığını şu gerçeğe dayandırıyordu: Kadınların hipnotizmacıya karşı tutumlarına güçlü cinsel vurgular nüfuz etmiş oluyordu, cinsel duygular hipnotize edilmiş erkeklerde de rol oynuyordu.[26] İlk olarak Puységur'un ortaya attığı, Bertrand'ın geliştirdiği psikolojik kuramlarsa yüzyıl sonuna doğru kabul edildi. Bu konuya daha sonra geri döneceğiz.

İlk Mesmeristlerin hipnotizma hakkında bilimsel bir araştırma yapmadıkları söylenemez. O tarihlerde deneysel psikoloji bulunmuyordu, Janet'nin de vurguladığı üzere Bertrand gerçekten nesnel ve sistematik bir hipnotizma araştırması için takdiri hak eder. Aynı tarihlerde Deleuze ile Noizet tarafından da araştırmalar yapıldı, daha sonraları Despine, Charpignon, Du Potet, Durand (de Gros) ve başkaları da araştırmalar yaptı. Janet hipnotizmanın temel tezahürlerinin en başından beri bilindiğini, on dokuzuncu yüzyılda önemli bir eklemede bulunulmadığını işaret eder.

Hipnotizma araştırmalarındaki en büyük eksiklik, en başından beri hipnotizmacıların hastalarıyla kurdukları bağın anlamını tam olarak anlamamış olmalarıdır. Tekrar tekrar gerçekleştirdikleri hipnotik seanslar sayesinde bireyin zihninde yeni ve gizli bir hayat uyandırdıklarının gayet farkındaydılar; ama bu gizli hayatın hipnotizmacının kendisi üstünde

---

24 Modern edebiyatta özellikle bkz. J. H. Schultz, *Gesundheitsschädigungen nach Hypnose, Ergebnisse einer Sammelforschung*, Halle: C. Marhold, 1922.

25 Claude Burdin ve Frédéric Dubois, *Histoire académique du magnétisme animal* içinde yeniden basım, Paris: Baillière, 1841.

26 Theodor Meynert, *Klinische Vorlesungen über Psychiatrie auf wissenschaftlichen Grundlagen*, Viyana: W. Braumüller, 1889-1890, s. 197.

nasıl özel bir çekim yarattığını fark etmemişlerdi. Hipnotizmacı istemeden, hastaya düşündüğünden fazlasını telkin ediyordu, hasta ise hipnotizmacıya onun gizliden gizliye beklediği şeyin büyük bölümünü geri veriyordu. Böylece karşılıklı bir telkin süreci gelişiyordu; dinamik psikiyatrinin tarihi, hipnotizmacı ile hipnotize edilen kişinin bilinçdışı iş birliği sayesinde gelişen fantastik mitler ve aşk hikâyeleriyle doludur. Böylece on dokuzuncu yüzyılın tamamının hipnotizma olgusu tarafından hem çekildiğini hem itildiğini anlayabiliriz. İlk bakışta hipnotizma ruhun, yeni, gizemli bir alanına kapı aralıyormuş gibi görünüyordu: Duyarlılığın artması, hafızanın keskinleşmesi, fizyolojik süreçlere yeni bir hâkimiyet, beklenmedik becerilerin ortaya çıkması gibi. Bunların hepsi de muhteşem keşifler vaat edecekmiş gibi görünüyordu. Ama keşif seferi başlar başlamaz, kâşif birçok kez yolunu kaybediyor ve ele geçmez, aldatıcı bir *Fata Morgana*'nın oyuncağı olup çıkıyordu.

Bilinmeyen Zihinle İlgili Başka Yaklaşımlar

On dokuzuncu yüzyılın tamamı boyunca, hipnoz bilinçdışı zihinle ilgili temel yaklaşım olarak kaldı. Ne var ki yüzyılın ikinci yarısında, bazıları hipnozun değişik biçimleri olan, bazıları yeni bir nitelik taşıyan başka teknikler de ona eklendi. Başka bazı teknikler de klasik hipnozun yeni tekniklerle birleşmiş hâliydi.

Mesmerciler en başından itibaren yapay uyurgezerliği bir tür uyku olarak görmüştü (Braid'in Yunanca uyku anlamına gelen *hypnos*'tan "hypnosis" sözcüğünü türetmesinin ardında da bu vardı). Derinliğine bağlı olarak bu uykunun farklı düzeylerini birbirinden ayırıyorlardı. Uyku ne kadar derin olursa, hipnotize edilen bireyden alınan sonuçlar o kadar dikkat çekici oluyordu. Dolayısıyla Du Potet gibi bazı hipnozcuların hastaların uyutulmaksızın emirlere itaat etmesinin, paralize olmasının ya da sanrılar görmesinin sağlandığını, yani bireyin her şey olup biterken uyanık kaldığını, seans sonrasında olup bitenleri hatırladığını ortaya koyması başta imkânsız görünmüştü. Bu teknik ona "büyüleme" adını veren sahne hipnozcusu Donato tarafından geniş ölçekte kullanılıyordu. Daha ılımlı bir biçimde, Bernheim ve Nancy Okulu tarafından *suggestion a l'état de veille* adı altında yaygın olarak uygulanmıştı.

Yüzyıl ortasındaki ruhçu akımın bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni bir teknik daha büyük bir önem taşıyordu. 1850'lerin başında bazı medyumlar ruhun dikte ettiklerini yazmaya başlamakla kalmadı, deyim yerindeyse kalemlerini ruhlara ödünç vermeye de başladılar. Paris'te Baron de Guldenstubbe'nin bu yolla Platon ve Cicero'dan imzalı mesajlar kaleme aldığı ileri sürülüyordu. Ama çoğu medyum ruhun dikte ettiklerini yazmaktan memnun görünüyordu, bu mesajları trans hâlindeyken alıyorlardı ve uyanıp da yazdıkları şeyleri görünce çok şaşırıyorlardı. Yüzyılın ikinci yarısında bu nitelikte bol miktarda yayın yapıldı. Frederick Myers[27] ve William James[28] gibi bazı psikologlar otomatik yazının bilinçdışına

[27] Frederick Myers, "Automatic Writing", *Proceedings of the Society for Psychical Research*, III (1885), ss. 1-63; IV (1886-1887), ss. 209-261.

[28] William James, "Automatic Writing", *Proceedings of the Society for Psychical Research*, I (1885-1889), ss. 548-569.

bir erişim sağladığını anlamıştı. Bu yöntemi, ona bilimsel bir usul niteliği kazandırarak uyguluyorlardı. Daha sonra göreceğimiz üzere Janet hastalarının bilinçdışını araştırırken otomatik yazımı sistematik olarak kullanmıştı.

Kahinler ve falcıların kullandığı asırlık bir pratikten yararlanarak bilinçdışına erişim için başka bir teknik de geliştirilmişti, bu da aynalara, kristal kürelere, suya (lekanomantia) bakmayı gerektiriyordu. Manyetize etmeyle uğraşan Du Potet 1850'lerin başında siyah zemine beyaz tebeşirle bir çember çiziyor, hastalarının çok çeşitli hayaller ve sanrılar görünceye dek bu çembere bakmalarını istiyordu.[29] 1880'lerde Myers ve Fiziksel Araştırmalar Cemiyeti'nin bazı üyeleri bu yöntemlerin, büyük ölçüde otomatik yazı gibi, hastaların zihinlerinde bilinçdışı malzemeyi tespit etmenin bir aracı hâline geldiği sonucuna varmıştı.

Ruhçuluğun gelişmesi yeni bir birey tipi ortaya çıkarmıştı: Medyum. Medyumun hipnotik uykusu ve kendi kendini transa sokmasıyla ilgili birçok şey ortaktı ama transın ortaya çıkardığı malzeme daha kendiliğindendi ve daha orijinal olması muhtemeldi. On dokuzuncu yüzyıl sonunda Flournoy'un, hemen ardından C. G. Jung'un medyumları sistematik olarak incelemeleri dinamik psikiyatriye doğru atılmış büyük bir adım oldu.[30]

Bu yöntemler sonunda birbirleriyle birleştirildi ve daha sonraki bir dönemde hipnotize edilmiş bireylerle deneyler yapılarak otomatik olarak yazmaları, aynalara bakmaları sağlandı. Bireyler daha da hipnotize edilip ikinci derece bir hipnoza sokuldu; yüzyıl sonuna gelindiğinde her yerde bu yönde yoğun çaba sarf ediliyordu. Fakat daha sonra göreceğimiz üzere, cevaplar yeni dinamik psikiyatri okullarındaydı.

Örnek Klinik Tablolar: Manyetik Hastalıklar

Bir tek hastalığın incelenmesinden birçok psikiyatrik hastalık doğmuştur. Organik psikiyatri sıklıkla, genel felç ya da afaziyi diğer akıl hastalıklarının araştırılmasında kullanılacak bir akıl hastalığı paradigması olarak seçiyordu. İlk dinamik psikiyatri bir tek koşul çevresinde gelişti: Kendiliğinden uyurgezerlik ve onun yapay olarak başlatılan karşıtı hipnoz. Ama çok geçmeden uyurgezerliğe yakından benzeyen başka hâller de keşfedildi ve bunlar kimi zaman manyetik hastalıklar adı verilen bir grupta sınıflandırıldı.

Tahayyülün muhteşem işleyişinin en saf örneği olarak uzun zaman boyunca ilgi odağı olmuş uyurgezerlik üstünde durmayacağız. Uyurgezerliğe duyulan ilgi, tıp alanının ötesine uzanmış, felsefe ve edebiyat alanlarına yayılmıştır. Shakespeare'in unutulmaz Lady Macbeth tablosunu, işlediği suçtan sahneleri parça parça geceleyin yeniden canlandırmasını, böylece kendi kendisine ihanet ederek ele vermesini hatırlamamız yeterli. Kleist *Katchen von Heilbronn*'da (1868) uyurgezerliğin edebi tanımlarını vermişti. Psikiyatrik bakış açısıyla bireyin uykusunda yürümesiyle normal hâli arasındaki ilişki sorunu üzerine on dokuzuncu yüzyılda bir hayli spekülasyon yapılmıştır, bireyin sorumluluğu problemi özel bir ilgi doğurmuştur.

---

[29] Baron du Potet, *La Magie dévoilée, ou principes de science occulte*, Paris: Pommaret et Moreau, 1852.

[30] Théodore Flournoy, *Des Indes a la planète Mars*, Cenevre: Atar, 1900; *Esprits et médiums*, Cenevre: Kündig, 1909.

İlk bakışta uyurgezerlikten çok farklıymış gibi görünen bir başka klinik rahatsızlık da "letarji"dir; herhangi bir fiziksel rahatsızlığın görülmediği ama kimi zaman ölüm görünümü alabilen çok derin ve uzun uykudur (diri diri gömülme korkusunun yaygınlığı da buradan gelir). Antik Yunan tıbbından on dokuzuncu yüzyıl tıbbına gelinceye dek letarjinin nitelikleri ve nedenleri konusunda çok fazla spekülasyon yapılmıştır. Kimi zaman başlı başına ayrı bir hastalık, kimi zaman histerinin bir alt biçimi olarak değerlendirilen letarjinin zaman zaman uyurgezerlerde ortaya çıkabileceği ve hipnotik manevraların kimi kez yapay uyurgezerlik yerine letarjiye neden olabileceği fark edilmiştir.

Çok daha gizemli ve hakkında çok daha fazla spekülasyon yapılan bir başka hâl de katalepsidir. Boissier de Sauvages, Lorry ve başka birçok ismin on sekizinci yüzyılda bildirdiği meşhur vakalar olmuştur. Lyons'da doktor olan Petetin 1785'te çocuğunun çok ağır hasta olması nedeniyle iki aydır son derece büyük bir ıstırap çeken on sekiz yaşında genç bir kadınla ilgili dikkat çekici bir araştırma yayınlamıştı.[31] Çocuk iyileşir iyileşmez kadın üst karnında şiddetli ağrılar hissetmişti. Sonra bir sinir krizi geçirmiş, kriz sırasında muhteşem bir sesle şarkılar söyleyerek bir katalepsi hâline girmiş, görünürde bütün hareketliliğini ve duyarlılığını yitirmişti. Ne var ki sorulan soruları bir şekilde cevaplayabiliyordu. Petetin bu hastayla bir dizi deney yapmış, kadının üst karnı hariç bedeninin her yerinin duyarsız olduğu, sanki bütün duyuları oraya aktarılmış gibi göründüğü sonucuna varmıştı. Kadın sadece üst karnı sayesinde duyabiliyor, görebiliyor, koku alabiliyordu. Ayrıca iç organlarını algılayabiliyor, ertesi gün ortaya çıkacak semptomları tahmin edebiliyordu. Petetin bir yanda uyurgezerliğin görüldüğü bu kataleptik hâl, bir yanda histeriyi birleştirmiş, bedende elektrik sıvılarının dağılımına dayalı bir açıklama ileri sürmüştü. Petetin'in ardından Bourdin[32] ve Puel[33] daha eleştirel araştırmalar kaleme almış, bütün istemli hareketlerin kesilmesini, dayatılan hareketler karşısında edilginliği, *flexibilitas cerea*'yı, kişiye dayatılan, normal hâldeyken uzun süre boyunca korunması zor ya da imkânsız olan kas duruşlarını korunmasını temel semptomlar olarak saymışlardı. Katalepsi ile histeri arasındaki ilişki hâlâ tartışmalıdır. Briquet katalepsiye erkekler ve kadınlarda aynı sıklıkta rastlandığını görmüştü, histeriye ise kadınlarda yirmi kat daha sık rastlanıyordu.[34] Ne var ki katalepsinin histerik hastalarda, histerik olmayanlara nazaran daha sık ortaya çıktığını ekliyor, dolayısıyla katalepsi ile histeri arasında bir yakınlık olması gerektiği varsayımında bulunuyordu. Öte yandan hipnozcular, hipnotize ettikleri bireylerin uyurgezerlik yerine katalepsiye girmesinin hiç de seyrek olmadığını anlamıştı.

Bu üç manyetik durum, uyurgezerlik, letarji ve katalepsinin ortak noktası hepsinin de histeriyle belirsiz bir yakınlığının olmasıydı, kimi zaman hepsi aynı hastada ortaya çıkıyordu, ayrıca hipnotik manevralarla ortaya çıkarılabiliyorlardı. Bunun sonrasında bu manyetik

---

31 Pétetin, *Mémoire sur la découverte des phénomènes que présentent la catalepsie et le somnambulisme, symptômes de l'affection hystérique essentielle*, Lyon, 1785. *Mémoire sur la découverte des phénomènes de l'affection hystérique essentielle et sur la méthode curative de cette maladie*, ikinci kısım (1785).

32 Claude-Etienne Bourdin, *Traité de la catalepsie*, Paris: Rouvier, 1841.

33 J. T. Puel, *De la catalepsie*, Paris: Baillière, 1856.

34 P. Briquet, *Traité clinique de thérapetique de l'hystérie*, Paris: Baillière, 1859.

hastalıklar grubuna iki durum daha eklendi ve Prichard bunlara *"manik kendinden geçme"* ile *"kendinden geçmeye yol açan hayaller"* adlarını verdi.[35]

Prichard *manik kendinden geçme*'yi (yani insanın kendinden geçtiği deliliği) zihinde tutarsızlığın görüldüğü hipnotik bir durum olarak tanımıştı. Uyurgezer, eylemleriyle ilgili tutarlı bir bakış açısına sahipmiş gibi görünürken, *manik kendinden geçme*'de hasta düşüncelerini karıştırır ya da düşünceleri arasında kusurlu bağlar kurar; hasta manyak ya da demans'tan mustarip bir kişi gibi görünür. Birçok hipnozcu hipnotize ettikleri kişilerde ya da histeri nöbetinin bir aşamasında bu tür geçici durumlar gözlemiştir, özellikle de sanrılı kafa karışıklığı biçiminde.

Prichard'ın "kendinden geçiren hayal" dediği şey bütün dış görünümüyle normal bir hayat yaşayan bir kişide gözlenen yoğun bir hayal hâlidir, öyle ki normal hayat ile hayaller arasında çok tuhaf girişimler olur. Bu nöbet sona erdiğinde birey bu dönemi canlı bir biçimde hatırladığı gibi, muhteşem bir dönem yaşadığı izlenimine kapılır. Prichard'ın sözleriyle "bir kendinden geçme paroxysm'i sonrasında izlenimlerin dış olaylar ya da nesnelerle çok bağlantılı, gerçekle çok iç içe geçmiş olduğu, öyle ki çok tuhaf ve kafa karıştırıcı bir bileşim yarattığı örnekler mevcuttur ve birçok tuhaf ve gizemli hikâyenin asıl mantığı da herhâlde budur."

> Prichard sağlık durumu bir süredir şöyle böyle olan bir din adamından bahseder; adam bir gün bir caddenin köşesinde dururken bir cenaze alayının kendisine doğru geldiğini görür. Bekler ve cenaze alayının yanından geçmesini seyreder, sonra kendi ismini tabutun üstünde görür ve alayın kendi evine girdiğine tanık olur. Bu olay birkaç gün içinde ölüp gitmesine neden olan bir hastalığın başlangıcı olur.
>
> Başka bir olayda, otuz beş yaşlarında bir bey Londra'da St. Paul Kilisesi civarında dolaşırken bir yabancıyla karşılaşır, yabancı onu önce o civarda bir yemeğe davet eder, sonra da Kilise'nin kubbesine çıkmalarını önerir. Orada yabancı cebinden pusula gibi bir şey çıkarır, sonradan bunun sihirli ayna olduğu anlaşılır ve adama bu aynada istediği kişiyi görmesini sağlayacağını söyler, görmek istediği kişi ne kadar uzakta olursa olsun bir önemi olmadığını ekler: Hasta babasını düşünen adam gerçekten de onu aynada, koltuğuna uzanmış hâlde görür. Korkuya kapılır ve yabancıya derhâl aşağı inmelerini rica eder. Ayrıldıkları sırada yabancı ona "Unutma, aynadaki adamın kölesisin." der. Sonraki birkaç ay boyunca bu hatıra adamın kafasına takılıp durmuştu, Prichard adamın gerçekten de kendinden geçtiği bir hayal içinde St. Paul'ün tepesine çıktığını, sonrasında da bu olaylarda gerçeği hayalden ayıramaz hâle geldiğini düşünüyordu.

İnsanın kendi kendisinden geçtiği hayallere ilişkin edebi betimlemelere Gerard de Nerval'in[36] birkaç eserinde, Wilhelm Jensen'ın *Gradiva*'sında,[37] daha yakın dönemde Andre Breton'un kaleme aldığı, bu olgunun psikolojik bir analizinin de yer aldığı otobiyografik bir hikâye olan *Les Vases communiquants*'ında[38] rastlanabilir.

---

35 James Cowles Prichard, *A Treatise on Insanity and Other Disorders Affecting the Mind*, Londra: Sherwood, Gilbert ve Piper, 1835, ss. 454-458.

36 Gérard de Nerval, *Octavie (1842), Oeuvres* içinde, yayına hazırlayan Pléiade, Paris: Gallimard, 1952, ss. 305-312.

37 Wilhelm Jensen, *Gradiva, Ein pompejanisches Phantasiestück*, Dresden ve Leipzig: C. Reissner, 1903.

38 André Breton, *Les Vases communiquants*, Paris: Edition des Cahiers Libres, 1932.

Örnek Klinik Tablolar: Ayakta Tedavi Edilen Otomatizm

Uzunca bir süre boyunca kişinin uyurgezerlik hâlinde uykuda gerçekleştirdiği koordine eylemlere dikkatler odaklanmıştır. Ne var ki gündüzleri, uyanıkmış gibi görünen bireylerin benzer eylemler gerçekleştirebileceği açıklık kazanmıştır. Gelgelelim uyurgezerlikte olduğu gibi bu eylemler bilinçli hâlin sürekliliğinden kopuktu. Birey sonra birden olağan bilinçli hâline dönüyor ve görünüşe bakılırsa neler yapıp ettiğinden kesinlikle haberi olmuyordu.

> Bir epilepsi hastası olan genç bir Alman çobanın, Sörgel'in bir zamanlar meşhur olmuş vakasını örnek verebiliriz. Bir gün Sörgel odun toplamak için ormana gönderildi, bir adamla karşılaştı, onu öldürdü, ayaklarını kesti ve kanını içti. Sonra köye geri döndü, sakin sakin neler yaptığını anlattı, bir süre sonra normal bilinçli hâline döndü, hiçbir şey hatırlamıyormuş gibi görünüyordu. Mahkeme, bugünkü bazı yargıçlardan daha büyük bir psikolojik anlayış göstererek Sörgel'i, olup bitenlerden sorumlu tutulamayacağı gerekçesiyle serbest bıraktı.[39]

On dokuzuncu yüzyılda benzer vakalar çok tartışılmıştır ve kimi zaman da geçici çok kişilikli olma hâlinin örnekleri olarak yorumlanmıştır.

1880'lerde Charcot bu tür vakalarla ilgilenmeye başladı, en parlak konferanslarının birkaçı bu tür vakaları konu alıyordu.[40] Füg leri (sonrasında amnezinin yaşandığı dolanma hâllerini) etiyolojiye göre sınıflandırarak ayakta tedavi edilen travmatik, epileptik ve histerik otomatizm biçimlerini betimledi.

> Elli dört yaşındaki Parisli bir ebenin durumu birinci grupta yer alır; bu ebe 1885'te bir gece bir hastaya çağırılmıştı. Ebe merdivende düşmüş, başını fena yaralamış, yaklaşık on beş dakika boyunca bilincini yitirmişti; sonra hastasını görmeye gitti, doğumu yaptırdı ve sonra da uyuyakaldı. Üç saat sonra doğum yapan kadın kendisine seslenince uyandı, şiddetli titremelere kapıldı, kendisine geldi ama çocuğun nasıl doğurulduğunu anlayamadı. Kazadan sonra neler olduğunu hiçbir şekilde hatırlamıyordu.
>
> Charcot epilepsiye bağlı, ayakta tedavi edilen bir otomatizm örneği olarak Paris'te yaşayan epilepsi hastası bir kapıcıdan bahseder, bu kapıcı evdeki bütün kiracılardan üç aylık kiraları topladıktan sonra ortadan kaybolmuştu, ayağına terliklerini giymiş, gidip Côte d'Azur'da bir hafta geçirmişti. Sonrasında bilinci yerine gelmişti, o kadar üzülmüştü ki gidip polise teslim olmuş, tutuklanmasını talep etmişti. Bir psikiyatri uzmanı olan Dr. Motet mahkemeyi, adamın eyleminden sorumlu olmadığına ikna etmekte epey zorlanmıştı.
>
> Charcot'nun tedavi ettiği başka bir epilepsi hastası, Paris'te bir mobilya mağazasında on dokuz yıl boyunca teslimatçı olarak çalışmıştı. 1889'da bir gün, müşterilerden 900 frank topladıktan sonra ortadan kaybolmuştu. Yedi gün sonra bir askerî bandonun verdiği bir konserde aniden eski bilincine kavuşmuştu, kendisini cebinde 700 frankla Brest'te bulmuştu. Sonra askerî polise teslim olmuş, polis onu hapse atmıştı. Aynı hasta, başka birkaç füg daha yaşamıştı. Bunlardan birinde bilinci yerine geldiğinde kendisini Seine nehrinde yüzerken bulmuştu: Anlaşıldığı üzere füg hâlindeyken şehir treniyle biletinin izin verdiğinden daha uzak bir yere gitmişti, tren bir köprünün üstünden geçerken bir pencereden atlamış ve kendisini nehre atmıştı, sonrasında eski benliğine dönmüştü.

---

39 Anselm Feuerbach, *Aktenmässige, Darstellung merkwürdiger Verbrechen,* iki cilt, Giessen: Heyer, 1828.

40 J. M. Charcot, *Leçons du mardi, a la Salpêtrière*, Paris: Progrès Médical, 1889, ss. 317-322.

Charcot ayakta tedavi edilen histerik otomatizm grubuna, hiçbir travmatik ya da epileptik etiyolojinin bulunamadığı çok sayıda vakayı da dâhil etmişti. Bu vakaların bazıları, sürelerinin uzunluğu nedeniyle, hastanın bilincini kaybettiği andan, aniden kendisine gelip kendisini belki de bilmediği bir ortamda ya da uzak bir ülkede bulduğu ana varıncaya dek tutarlı bir davranış biçimi sergilemesiyle dikkat çekiciydi. Bu tür vakaların en iyi bilinenlerinden biri Forel'in tilmizi Naef'in yayınladığı bir hikâyeye göre üstadının bir hastasıydı.

> Ağustos 1895'te Zürih'te bir kafede oturan otuz iki yaşında bir adam, bir gazetede okuduğu bir haber üstüne şaşkınlığa kapıldı. Haberde birkaç ay önce İsviçre'den ayrılıp Avustralya'ya giden Bay N.'nin ortadan kaybolduğu, bir cinayete kurban gitmiş ya da salgın bir hastalığa yakalanmış olmasından korkulduğu yazıyordu. Bu haber üstüne heyecanlanan adam aceleyle kaldığı yere gitti, telaşla giysilerinin ceplerini karıştırdı ve Bay N. ismini taşıyan bir pasaport buldu. Kendisinin Bay N. olduğu düşüncesi zihnini ele geçirmişti ama adam bundan çok da emin değildi: Hafızasında büyük bir boşluk vardı. Tek hatırladığı, bir yıl önce yurt dışında bir görev için başvuruda bulunduğuydu, uzun bir deniz yolculuğuna dair son derece belli belirsiz görüntüler vardı zihninde. Geçmiş haftalarda Zürih'te gözden uzak ve son derece münzevi bir hayat sürmüştü. Sıkıntı içinde Dr. Forel'i görmeye gitti, Forel onu Burghölzli'ye hasta olarak kabul etti. Araştırmalar Bay N.'nin İsviçre hükümeti tarafından Avustralya'da resmî bir göreve atandığını, önceki yıl kasım ayında Avustralya'ya gitmek için yola çıktığını, altı ay boyunca gayet normal bir şekilde görevlerini yerine getirdiğini gösteriyordu. Mayıs ayında Orta Avustralya'da bir kasabada resmî bir göreve gitmek için evinden ayrılmış, o şehirde salgın bir hastalığa yakalanmış, ondan sonra da izi kaybedilmişti. Ne var ki biri daha sonra Avustralya'da bir limanda onu gördüğünü iler sürmüştü, adamın Avustralya'dan Napoli'ye takma bir isimle döndüğü anlaşılmıştı.
>
> Hasta bunalmış, yorulup tükenmişti ve gergindi. Belli noktalara yoğunlaşması ricasıyla hafızasını harekete geçirme talepleri, ailesiyle ve Avustralya'da tanıdığı bir adamla yüzleştirilmesi, hepsi de sonuçsuz kalmıştı.
>
> Forel, Bay N.'yi hipnotize etmişti, hastanın en yakın hatıralarından başlayarak kronolojik olarak yavaş yavaş geriye doğru gitmişti, her hipnoz seansına bir önceki seansta ortaya çıkan en son hatıralarla başlamıştı. Hasta böylece İsviçre'den Avustralya'ya yaptığı yolculuğun, orada yaptığı işlerin, Orta Avustralya'ya yolculuğunun, orada zorluklar yaşamasının, hummaya yakalanmasının ayrıntılı bir tanımını sunmuştu. Bunun sonrasında hipnoz tedavisinin hatırı sayılır ölçüde zorlaştığı anlaşılmıştı. Ne var ki hipnoza gösterilen direnç yavaş yavaş aşılmıştı, böylece amnezinin neredeyse tamamen iyileştirilmesi mümkün olmuştu.[41]

İleriye dönük amnezinin mayıs ayında başladığını, hastanın İsviçre'ye dönmesiyle birlikte son bulduğunu, geriye dönük amnezininse hastanın Avustralya'dan ayrılmasından hemen önceki dönemin koşullarına uzandığını not düşebiliriz; sanki Avustralya'da geçirdiği onca zamanın hastanın hafızasından kesilip alınması gerekmişti. Öte yandan, Bay N.'in gemiyle yaptığı dönüş yolculuğu için takma bir isim alması dışında ikinci bir kişilik şekillendirme yönünde bir girişim yoktu. (Vaka hikâyesinde Zürih'te hangi isimle yaşadığı belirtilmemişti.)

---

41 M. Naef, "Ein Fall von temporärer totaler theilweise retrograder Amnesie (durch Suggestion gehilt)", *Zeitschrift für Hypnotismus*, VI (1897), ss. 321-354.

Bu hastaların, histerik olanlar kadar epilepsi hastası olanların çoğunda füg hâlinin belirmesinin ve kaybolmasının ilginç bir biçimde bazı durumların gereklerine denk düştüğünü de belirtmemiz gerek. Charcot'nun iki hastası da hatırı sayılır meblağları nakde çevirdikten hemen sonra bu hâle girmişti; parayı harcama biçimlerinin hesabını tutacak durumda değillerdi. Bilinçleri yerine geldiğinde kendilerini suçlu hissetmiş ve kendi kendilerini cezalandırma davranışı sergilemişlerdi. Charcot'nun ikinci hastası, "ikinci benliği"nin, biletinin izin verdiği istasyonun ötesine geçmesi sonrasında karşılaşabilecek olduğu sonuçlardan çok büyük bir ustalıkla kaçmayı başarması sonrasında kendisine gelmişti. Forel'in hastası hakkında anlatılan hikâye çok gizlidir ama insan hikâyenin tamamını okuduktan sonra hastanın Avustralya'dan ayrılmak için kişisel gerekçeleri olduğu çıkarımında bulunabilir. Bu tür vakalarda, bunun yanı sıra çok kişiliğin peş peşe ortaya çıktığı vakalarda, on dokuzuncu yüzyıl yazarları bu kişilik değişikliklerinin altındaki bilinçli ya da bilinçsiz kişisel saikleri yeterince vurgulamamışlardır. Aslına bakılırsa bu kişisel saiklerin gereği gibi vurgulandığı ilk vaka hikâyesi Raymond ve Janet'nin 1895'te yayınladığı vaka hikâyesidir.[42]

Modern Klinik Tablolar: Çok Kişiliklilik

On sekizinci yüzyıl sonuna gelindiğinde ve on dokuzuncu yüzyıl boyunca, bölünmüş kişilik vakaları bilinir oldu; bunlar başta çok ender, hatta efsaneleşen olaylardı. 1840 sonrasında bu vakalar daha nesnel bir tutumla ele alınıyordu, 1880'e gelindiğinde bu sorun psikiyatristler ve filozofların en fazla tartıştığı sorunlardan biriydi.

Kişilik bütünlüğü sorunu, St. Augustine'in *İtiraflar*'ında üstüne kafa yorulmuş bir sorundu.[43] Augustine din değiştirmesinden beri kendisinde meydana gelen değişikliği değerlendirerek, uyanık hâldeyken kendisinden hiçbir kalıntı kalmamış gibi görünen eski pagan kişiliğinin hâlâ var olması gerektiğini, zira geceleyin ve rüyalarında canlandığını belirtmiştir. Şöyle yazmıştır: "Ben kendim değil miyim Tanrım. Ama yine de benimle uyanık hâlden uykuya geçtiğim ya da uykudan uyanıklığa geçtiğim andaki kendim arasında çok büyük bir fark var." Bu da Augustine'i rüya görenin rüyalarından ötürü ahlaken sorumlu olması sorununa getirir. Daha sonra bireyin "ikinci kişiliği"nin gerçekleştirdiği eylemlerden ötürü sorumlu olduğu yönündeki benzer sorun, benzer bir araştırmanın konusu olacaktı.

Yüzyıllardır çok sık rastlanan cinlerin musallat olması olgusu, çok kişilikliliğin bir versiyonu olarak değerlendirilebilir. Cinlerin musallat olmasının iki biçiminden zaten bahsetmiştik: Zihnin açık olduğu musallat olma vakaları (kişinin kendi içinde iki ruhun birbiriyle mücadele ettiğini hissettiği vakalar) ve uyurgezerce musallat olmalar (kişinin kendi benliğinin bilincini yitirdiği, gizemli bir işgalcinin kişinin bedenini ele geçirmiş gibi göründüğü, kişinin kendisine geldiğinde hiç bilmediği bir bireysellikle davranıp konuştuğu du-

---

42 F. Raymond ve Pierre Janet, "Les Délires ambulatoires ou les fugues", *Gazette des Hôpitaux*, LXVIII (1895), ss. 754-762.

43 St. Augustine, *Confessions, X*, Paragraf 41, *Great Books of the Western World*, cilt XVIII, Chicago: Encyclopedia Britannica, 1952, s. 81.

rumlar). Cinlerin musallat olmasının iki biçimi ile çok kişilikliliğin iki temel biçimi arasındaki paralellik dikkatimizi çekebilir. Ayrıca, nasıl ki musallat olma açık ya da gizli olabiliyorsa, çok kişiliklilik de açık olabileceği gibi (yani kendiliğinden ortaya çıkıp gelişir) sadece hipnotik manevraların ya da otomatik yazının etkisiyle de ortaya çıkabilir.

Çok kişiliklilik vakalarının yıllar önce musallat olmayla birlikte var olmuş ama fark edilmemiş olması mümkündür. Tarihçiler mistik bir kişi olan Rulman Mershwin'in uyurgezer bir ikinci kişiliğiymiş gibi görünen gizemli "Oberland'ın Tanrısı'nın Dostu" vakası gibi bazı tarihsel muammaları değerlendirmek için bu açıklamaya başvurmuştur.[44] Aslına bakılırsa, ancak musallat olma olgusunun ortadan kaybolması sonrasında çok kişilikliliğe ilişkin vaka hikâyeleri Mesmerci yazılarda ve sonraları ayrıca tıbbi literatürde de ortaya çıkmaya başladı. 1791 gibi erken bir tarihte Eberhardt Gmelin bir umgetauschte Persönlichkeit (değiştirilmiş kişilik) vakası yayınlamıştır:

> 1789'da, Fransız Devrimi'nin başlarında aristokrat mülteciler Stuttgart'a gelmişlerdi. Onların görünümünden etkilenen yirmi yaşındaki Alman bir genç kadın birden kendi kişiliğini "değiştirip" Fransa'da doğmuş bir kadının tavırlarını ve hâllerini benimsemeye, onu taklit etmeye, Fransız bir kadın gibi mükemmel Fransızca ve Almanca konuşmaya başladı. Bu "Fransız" hâller tekrarlanıyordu. Kadın Fransız kişiliğinde, önceki Fransız hâllerinde söylediği ve yaptığı her şeyi eksiksiz hatırlıyordu. Bir Alman olarak Fransız kişiliğinden hiç haberi yoktu. Gmelin elinin bir tek hareketiyle onun kolayca bir kişilikten diğerine geçmesini sağlayabiliyordu.[45]

Reil bu vakaya çok ilgi duymuş, onu ayrıntılı olarak incelemiş, rüyalar olgusuna bağlamıştı. Başkalarından yaptığı alıntıların yanı sıra, Alman bir yazar olan Lichtenberg'in aktardığı bir rüyayı aktarır; Lichtenberg rüyasında birine üzücü ama gerçek bir hikâye anlattığını, üçüncü bir kişinin sözünü kesip onun unuttuğu önemli bir noktayı hatırlattığını görmüştü. Reil "Hayal gücü neden onu şaşırtan ve mahcup eden üçüncü bir kişi yaratmıştı, ego nasıl olur da kendisini, kendisinden olan, kendisinde olduğundan haberdar olmadığı şeyler üreten ve dışarıdan bir bilgelik olarak onu şaşırtan kişiler üretebilir?" diye soruyordu.[46] Reil'ın gayet iyi anladığı üzere, bu sorun temelde çok kişiliklilik sorunuyla aynıdır.

Sonra muğlak bir dille yazıya dökülmüş, yarı efsanevi vakalar dönemi geldi. Erasmus Darwin böyle bir vakayı birkaç satırla aktarır:

> Bir keresinde çok zarif ve dahiyane genç bir hanım için endişelenmiştim, gün aşırı, gün boyu devam eden bir hayale kapılırdı; hasta olduğu günlerde bir önceki gün bahsettiğiyle aynı tür fikirlere saplanırdı, iyi olduğu günlerde bunlara dair hiçbir şey hatırlamazdı; dostlarına iki zihni varmış gibi görünürdü. Bu vaka ayrıca epileptik türdeydi ve nöbetin başlaması öncesinde afyon verilmesiyle, bazı nüksetmeler olmakla birlikte tedavi edildi.[47]

---

44 A. Jundt, *Rulman Mershwin et l'ami de Dieu de l'Oberland. Un problème de psychologie religieuse*, Paris: Fischbacher, 1890.

45 Eberhardt Gmelin, *Materialen für di Anthropologie*, I, Tübingen: Cotta, 1791, ss. 3-89.

46 J. C. Reil, *Rhapsodien über die Anwendung der psychischen Curmethode auf Geisteszerrüttungen*, Halle: Curt, 1803, ss. 71-78, 93-96.

47 Erasmus Darwin, *Zoonomia*, or the *Laws of Organic Life*, üçüncü basım, Londra: J. Johnson, 1801, II, s. 131.

En meşhur çok kişiliklilik vakalarından biri, Dr. John Kearsley Mitchell'ın[48] 1815 civarında yayınladığı söylenen, daha sonra Rahip William S. Plumer'ın kaleme aldığı bir takip süreciyle birlikte daha geniş bir biçimde yayınlanan Mary Reynolds vakasıydı.[49]

Rahip William Reynolds'ın kızı olan Mary Reynolds İngiltere'de doğmuştu ve aile ABD'ye göç ettiğinde çocuktu. Aile Pennsylvania'da Titusville'e yerleşti; burası o tarihlerde ağırlıklı olarak Kızılderililerin, az sayıda Beyaz'ın yerleşik olduğu, yabani hayvanların serbestçe dolaştığı, yabani bir kırsal bölgeydi henüz. 1811 baharında, Mary on dokuz yaşlarındayken elinde bir kitapla kırlara gitti, daha sonra yerde yatarken bulundu, bilincini kaybetmiş gibi görünüyordu; kısa süre sonra kendisine geldi, ama beş-altı hafta boyunca açıkça kör ve sağır kaldı. Duyma yetisi aniden geri geldi, görme yetisi de yavaş yavaş düzeldi. Üç ay sonra saatlerce süren derin bir uykuya daldığı görüldü, uyandığında bütün hafızasını, hatta konuşma yetisini bile yitirmişti. Durumu yeni doğmuş bir bebeğinkinden farksızdı. Ama kaybettiği bilgiyi hızla geri kazandı. Beş hafta sonra bir sabah doğal hâliyle uyandı ve mevsim değişikliği karşısında şaşkınlığını ifade etti, geçen haftalarda kendisine anormal bir şeyler olduğunun farkında değildi. Birkaç hafta sonra yeniden derin bir uykuya girdi, uyandığında yine daha önce olduğu gibi hafızasını yitirmişti, hayata bir süre önce tam kaldığı yerden geri döndü; bu hâl değişiklikleri on beş-on altı yıl boyunca devam etti, ama sonunda otuz beşe yaşına geldiğinde, onu daimî olarak ikinci hâlinde bırakarak son buldu; Reynolds 1854'te ölünceye dek başka bir değişiklik olmaksızın bu hâlde kaldı.

İki kişilik arasındaki farklar hayli çarpıcıdır. Mary ilk hâlindeyken depresyona eğilimi olan sessiz sakin, aklı başında, düşünceli bir insandı; hayal gücünden yoksun, yavaş düşünen biriydi. İkinci hâlinde şen, neşeli, gösterişli, arkadaşlıktan hoşlanan, eğlenceli, espriliydi; dizeler kurmaya ve kafiyeler oluşturmaya güçlü bir yatkınlığı vardı. İki el yazısı birbirinden tümüyle farklıydı. Mary her iki hâlinde de diğer hâlinin farkındaydı, o hâle geri dönmekten korkardı ama farklı gerekçelerle. İkinci hâlinde, diğer hâlini sıkıcı ve aptalca buluyordu.

İkinci hâli ailesini çok kaygılandırmıştı, çünkü pervasız ve eksantrik biri olmuştu; kurt vardır, ayı çıkar diye endişelenmeden ormanda dolanırdı, bir keresinde bir çıngıraklı yılan yakalamaya kalkmıştı. Ayrıca bir kayınbiraderin etkisi altındaydı. Uykuya dalar dalmaz, o gün neler olduğunu anlatır, gün içinde yaptığı şakalara neşeyle gülerdi.

Mary Reynolds vakası genellikle iki kişiliğin tamamen ayrılmasının bir örneği olarak aktarılır. Ne var ki Rahip Plumer'ın değerlendirmesine göre, bu ayrılığın her zaman tam bir ayrılık olmadığı açıktır. Mary ikinci hâlindeyken, okumayı yeniden öğrenmeden önce, Kutsal Kitap'ı hiç hatırlamıyorken, Kutsal Kitap hakkında bilgi sahibi olduğunu ortaya koyan rüyalarını anlatmış ve ölmüş kız kardeşi Eliza ile hatıralarından bahsetmişti; ama uyandığında bu olanlar hakkında en ufak bir şey bile hatırlamıyordu.

Bu vaka Macnish'in yazdığı, *The Philosophy of Sleep* adlı kitap sayesinde popülerlik kazandı ve Fransa'da *la dame de Macnish* adıyla sık sık alıntılanır oldu.[50] Dr. John Kearsley

---

48 J. K. Mitchell'ın Mary Reynolds'ın hikayesini 1815'te ya da sonraki birkaç yıl içinde *Medical Repository*'de yayınlamıştır. Mrs. Alice D. Weaver, New York Tıp Akademisi Kütüphanecisi koleksiyonu taramış ve Dr. Mitchell'ın Mary Reynolds vakası hakkında yazdığı bir makale ya da mektuba rastlamamıştır.

49 Rahip William S. Plumer, "Mary Reynolds: A Case of Double Consciousness", *Harper's New Monthly Magazine*, XX (1859 -1860), ss. 807-812.

50 Robert Macnish, "The Philosophy of Sleep", üçüncü basım; Glasgow: W. R. M'Phun, 1836, s. 187.

Mitchell'ın oğlu Dr. S. Weir Mitchell 1889'da, babasının belgelerine dayanarak Mary Reynolds'ın hikâyesini daha eksiksiz bir anlatıyla yayınladı. Öyle görünüyor ki bazı okurlar Mary Reynolds ile "Macnish'in bahsettiği hanım"ın aynı kişi olduğunu fark etmemişlerdi, bu iki gözlem bir süre boyunca iki ayrı çift kişilik vakası olarak alıntılandı; bu da baba Dr. Mitchell'ın yayınladığı ilk değerlendirmenin muğlak olduğunu gösterir.[51]

Gerçekten nesnel çok kişiliklilik araştırmaları Fransa'da, Despine Sr.'ın "Estelle"in hikâyesini neredeyse bir monograf olmaya varan ayrıntılı bir anlatı biçiminde yayınlamasıyla başladı.[52] Despine Aix-en-Savoie'daki termal istasyona Tıbbi Müfettiş olarak atanmış genel pratisyen hekimdi. Zaman zaman manyetik tedavi uyguluyordu.

> Temmuz 1836'da, on bir yaşında İsviçreli bir kız olan Estelle, annesi ve teyzesi tarafından Despine'e getirildi. Neuchâtel'deki doktorları, Estelle'e omuriliğindeki bir lezyondan kaynaklanan ağır felç teşhisi koymuşlardı. Babasını 1832'deki salgın sırasında kaybetmiş olan Estelle şımarık bir çocuktu. Kasım 1834'te kendi yaşlarında bir çocukla oynarken hafifçe itilmiş ve oturduğu sıraya düşmüştü. Bu tarihten sonra da ağrılardan şikâyetçi olmuştu, ağrıları yavaş yavaş artmış, nihayetinde can acıtacak noktaya gelmişti. Bütün tedaviler başarısız olduğundan Aix'e gönderilmişti. Beş gün arabayla yolculuk yapmış, kuş tüyü yorgan serilmiş geniş bir saz sepete sırt üstü yatırılmıştı. Arabasının pencereleri sık sıkıya kapalıydı ve perdeliydi. Durdukları her yerde büyük bir sansasyon yaratmıştı, büyük kalabalıklar toplanıp onun yöredeki hana taşınmasını izlemişti. Annesi ile teyzesi dışında, kim dokunursa dokunsun onun çığlık atmasına neden oluyordu. Estelle gözü açık gördüğü rüyalara, fantastik hayallere ve sanrılara kapılıyordu, bütün bunların onun etrafında döndüğünü unuttuğu oluyordu.
>
> Altmış yaşındaki doktorun bu küçük hastaya güçlü bir bağlılık duyduğu açıktır. Kitap boyunca onun zekâsından ve ıstırabı sırasında gösterdiği cesaretten takdirle bahseder. Despine titizlikle bir hidroterapi ve elektrik tedavisi programı başlattı, bunun sonrasında hafif bir iyileşme gözlendi. Aralık ayında Estelle'in annesi Dr. Despine'e Estelle'in her akşam bir melekler korosuyla rahatladığını anlattı. Bu doktor için aydınlatıcı oldu, Despine birden Estelle'in vakasının bir "ekstasis" vakası olduğunu, hayvansal manyetizmayla iyileştirilebileceğini anladı. Estelle ilk başta, manyetize edilmeye kesinkes karşı çıktı ama annesinin ısrarı üzerine sonunda kendi koşullarıyla manyetize edilmeyi kabul etti; bu koşullara göre manyetizmaya sadece istediğinde ve ancak istediği süre boyunca tabi olacaktı, uyurgezer hâldeyken söylediği her şey ona kelimesi kelimesine tekrarlanacaktı. Manyetik tedaviye Aralık 1836 sonunda başlandı. Estelle'in annesi bu tedavinin günlüğünü tuttu, Despine'in kitabında bu günlükten geniş alıntılara yer verilmişti. Manyetik uykuyu başlatmak kolay olmuş ve sonrasında hep amnezi yaşanmıştı. Estelle manyetik uyku sırasında kendi tedavisini ve diyetini reçete etmişti. İlk seanslar sonrasında, o manyetik uykusundayken rahatlatıcı bir melek göründü, Estelle ona Angeline diyor, onunla canlı sohbetlere girişiyordu (tabii ki sadece Estelle'in sözleri kaydedilmişti). Artık tedaviyi Angeline yönetiyordu. Diyeti Estelle'in sevmediği bütün yiyecekleri yasaklıyor, kar da dâhil, istediği her şeyi yemesi gerektiğini buyuruyordu. Ona karşı gelmek de yasaktı. Melek şöyle demişti: "Bırakın keyfine göre hareket etsin, bu durumdan istifade etmeye kalkmayacak."

---

51 Pierre Janet, *Les Névroses*, Paris: Flammarion, 1909, ss. 246-259.

52 Dr. Despine Père, *De l'Emploi du magnétisme animal et des eaux minérales dans le traitement des maladies nerveuses, suivi d'une observation très curieuse de guérison de névropathie*, Paris: Germer, Baillière, 1840.

Estelle Ocak 1837'den itibaren ikili bir hayat sürmeye başladı. Normal hâlindeyken hâlâ felçliydi. En hafif bir hareket bire dayanılmaz ağrılar çekmesine neden oluyordu. Minderler, battaniyeler, kuş tüyü yorganlara sarılması gerekiyordu; annesini seviyor, daima yanında olmasını istiyordu; Despine hitap ederken saygıyla "siz" diyerek konuşuyordu. Estelle manyetik hâlde olduğundaysa hareket edebiliyordu, yürümeye başlıyordu, kar yemek istiyordu, annesinin varlığına tahammül edemiyordu ve Despine'e ahbapça "sen" diye hitap ediyordu. Yürüme becerisi bedeninde altın bulunmasına bağlıydı. Başka bazı maddeler onu olumsuz etkiliyordu.

Ocak 1837 sonunda Estelle kendiliğinden manyetik hâllere girmeye başladı; on iki saatte bir manyetik hâlinin yerini normal hâli alıyordu; Estelle normal hâlindeyken yine bir tek adım bile atamıyordu. Manyetik hâldeyken yürüyebiliyor, koşabiliyor, yorulmadan araba yolculuğu yapabiliyordu; karla oynamayı ve kar yemeyi seviyordu. Ne var ki bazı şeylere tahammülü yoktu, örneğin kedi görür görmez katalepsiye giriyor, altınla ovulduğunda kendisine geliyordu. Despine özellikle de onun beslenme biçimine hayret etmişti. Normal hâlindeyken çocuğun pek az şey dışında başka bir şeye tahammülü yoktu. Manyetik hâlindeyken her şeyi bol bol yiyebiliyordu. Sanki iki midesi vardı, biri kriz hâli midesi, öbürü uyanık hâl midesiydi.

Mart 1837 başında Despine, birkaç günlüğüne Aix dışında bir yere çağrıldı. Estelle tahmin ettiği üzere, onun yokluğunda sanrılar ve rahatsızlıklar yaşadı; ev halkının onun abartılı hâllerine sessizce tahammül etmesi gerekti. Estelle mart ayı sonunda büyük bir topun patladığını gözünde canlandıracağı ve sonrasında büyük bir iyileşme yaşanacağı tahmininde bulundu. Bu kehanet 14 Nisan'da gerçekleşti, hasta ilk kez uyanık hâldeyken birkaç adım atmayı başardı. Manyetik hâlinde de bir iyileşme oldu. Yüzebiliyor, dağda gezintiye çıkabiliyordu, gerçi kendisine özgü hâlleri devam ediyordu.

Haziran ayında Estelle'in normal hâli ile manyetik hâlleri yavaş yavaş birleşti. 13 Haziran'da hasta Despine'in tedavisinden çıkarıldı ve annesiyle birlikte yavaş bir yolculukla Neuchâtel'e geri döndü. Tedavi edildiği haberleri şehrine ulaştı, yerel gazeteler ona *la petite ressuscitée*, "dirilmiş küçük" adını vererek hikâyesini yayınladı. Estelle tuhaflıklarından yavaş yavaş kurtuldu, öyle ki bir kediyle karşılaştığında artık katalepsiye girmemeye başladı.

Despine'in dikkat çekici çalışması çok geçmeden unutuldu, bunun nedeni kısmen pratisyen hekim olması, kısmen de kitabının yeni baskısının yapılmaması ve az bulunur olmasıydı. Janet kendi araştırmalarına esin kaynağı olan bu vakanın önemini tekrar tekrar işaret etmiştir. Estelle'in hikâyesinin ilginç yönlerinden biri de tedavinin başarıya ulaşma biçimidir. Estelle'in "normal" hâli aslında patolojik hâldi, anormal yani manyetik hâliyse aslında sağlıklı olandı. Despine bu ikinci hâli tam anlamıyla geliştirmiş, bunun üstüne iki hâl kaynaşmış ve sağlıklı kişilik başı çeker olmuştur. Bu vaka hikâyesi Despine'in ilk aşamada çocukla bir bağ kurduğunu, çocuğun manyetize edilmiş hâldeyken ona bağımlı olduğunu, annesine husumetle davranmaya başladığını gösterir; Despine böylece Estelle'i annesine ölümcül bağımlılığından kurtarmıştır. Despine'in yokluğu sırasında kızın ona olan güçlü bağımlılığı kendisini göstermiştir. Öyle görünüyor ki Despine bu bağımlılığı, kızın Neuchâtel'e annesiyle birlikte dönmesini sağlayacak kadar yavaş yavaş gevşetmiştir.

Bu unutulmaz tedavi sonrasında Estelle'in başına neler geldiğini bilmek ilginç olurdu. Despine'in sonraki çalışmalarında Estelle'den hiç bahsedilmez. Ne var ki Estelle'in tam adını verdiğinden, onun kimliğini belirlemek mümkün olmuştur. Estelle İsviçre'nin Neuchâtel

şehrinde önde gelen bir aileye mensuptu, Paris'te tanınmış İsviçreli bir tüccarın kızıydı, 18 Mart 1825'te Paris'te doğmuştu. Tedavi sonrasında hayatının büyük bölümünü Fransa'da geçirdi, Le Havre'da evlendi ve 15 Aralık 1862'de orada öldü, hiç çocuğu yoktu.[53]

Çok Kişiliklilik Sınıflandırması ve Biçimleri

On dokuzuncu yüzyıl boyunca giderek daha fazla sayıda çok kişiliklilik vakasının yayınlanması üzerine, bu vakaların klinik türlerini ayırmak ve onları sınıflandırmak giderek gerekli görülmeye başlandı. Çeşitli sınıflandırma biçimleri arasında, en akılcı olan muhtemelen aşağıdaki gibiydi:

1. Eş zamanlı çok kişilik
2. Peş peşe gelen çok kişilik
   a. Birbirini tanıyan kişilikler
   b. Birbirini unutan kişilikler
   c. Bir tek kişiliğin diğerini unutması
3. Kişilik toplulukları

Şimdi bu farklı tipleri kısaca araştıracak, her tip için en tipik klinik örneklerden birikisini verecek ve özellikle ilgi çekici olan yakın tarihli vakalardan bahsedeceğiz.[54]

Eş zamanlı çok kişilikler:

Kişilikler aynı anda kendilerini gösterebiliyorlarsa eş zamanlı oldukları söylenir. Şu noktanın unutulmaması gerekir ki, dikkatin odaklandığı iki nokta olduğunda ya da aynı anda iki bilinç akışı yaşandığında (dinsel mistikler, şairler, sanatçılar, mucitlerde olduğu gibi); ya da kişi sahnede bir rol canlandırdığında çok kişilikli olmaktan bahsedilemez. Gerçek birçok kişiliklilik vakasında her kişilik diğerini ya da diğerlerini dışlayarak kendi bireyliğini hisseder.

Bu koşullara çok ender rastlanır. Ne var ki normal bir birey bile uykudan uyanıklık hâline geçerken ya da tam tersi durumda benzer hisler yaşayabilir. St. Augustine'in yeni Hristiyan kişiliğinin eski pagan kişiliğine geçmesi, sonra tam tersi yönde değişimler olması konusunu merak ettiğini hatırlıyoruz.

---

[53] Yazar Neuchâtel'in arşivcisi Mr. A. Schnegg'e ve Le Havre'daki İsviçre Konsolosu H. Jung'a bu ayrıntılar için teşekkür eder.

[54] Çok kişiliklilik hakkındaki araştırmalar arasında en önemliler kronolojik sıralamayla şunlardır: Théodule Ribot, *Les Maladies de la personnalité*, Paris: Alcan, 1888; H. Bourru ve P. Burot, *Variations de la personnalité*, Paris: Baillière, 1888; J. M. Charcot, *Leçons du mardi a la Salpêtrière*, Paris: Progrès Médical, 1889; Alfred Binet, *Les Altérations de la personallité*, Paris: Alcan, 1892; Max Dessoir, *Das Doppel-Ich*, Leipzig: Günther, 1892; Frederick Myers, *Human Personality and Its Survival from Bodily Death*, iki cilt, Londra: Longmans, Green & Co., 1903; T. K. Oesterreich, *Phänomenologie des Ich*, Leipzig, Barth, 1910; Morton Prince, *The Unconscious*, New York: Macmillan and Co., 1914, s. 147-310; T. W. Mitchell, "Divisions of the Self and Co-Consciousness", *Problems of Personality: Studies Presented to Dr. Morton Prince* içinde, Macfie Campbell, yayına hazırlayan, New York, 1925, ss. 191-203; Pierre Janet, *L'Evolution psychologique de la personnalité*, Paris: Chahine, 1929, ss. 483-506; W. S. Taylor ve Mabel F. Martin, "Multiple Personality", *Journal of Abnormal and Social Psychology*, XXXIX (1944), ss. 281-300; Gardner Murphy, *Personality*, New York: Harper & Row, 1947, ss. 433-451.

Flournoy, medyumu Helene Smith'te gözlediği benzer geçiş hâllerinden bahseder:

> Bu kendisine özgü bir bilinç hâlidir, yeterince tarif etmek mümkün değildir, ancak bu ilginç hâller arasında benzetme kurulmasıyla temsil edilebilir; bu hâller normal uyanık hayatta istisnaidir ama kişinin kimliğini değiştirip başka biri olabiliyormuş gibi göründüğü rüyalarda o kadar ender değildir.
>
> Helene bir anlığına Leopold oluverdiği ya da olduğu izlenimine kapıldığını bana bir kereden fazla söylemişti. Bu geceleri ya da sabahleyin uyanıldığında daha sık olur. Helene koruyucusunu önce kaçak bir hayal olarak görmüştü. Sonra öyle görünüyor ki Leopold yavaş yavaş içine işlemişti; Helene onun bütün organizmasını ele geçirdiğini, ona nüfuz ettiğini hissediyordu, sanki Leopold gerçekten de o olmuş ya da o Leopold olmuş gibiydi.[55]

Giovanni Enrico Morselli meskalinle[56] kendi kendisine yaptığı deneylerde yabani bir hayvanın kendisiyle bütünleştiği hissine kapıldığını ya da başka bir deyişle eskilerin vahşi bir hayvana dönüşen kurt adamı gibi rengini bile algılayabildiği bir hayvana dönüşmüş gibi hissettiğini anlatır.[57]

Önceki bir hayattan hatıraların su yüzüne çıktığı durumlar daha karmaşıktır, zaman zaman kişide sanrılı bir canlılıkla ortaya çıkabilir bu; bir yandan da kişinin kendi kimliği ve bulunduğu yer konusunda bilinci gayet açıktır. Bu tür vakalardan biri de Max Bircher'ın hastası "Ikara"nın ilginç hikâyesidir:

> Zürihli bir ev hanımı olan Ikara on üç yaşındayken annesini kaybetmiş, mutsuz bir çocukluk ve gençlik geçirmişti. Ayrıntılar konusunda çok titiz, pratik ve ciddi biriydi ama gizli bir fantezi hayatı vardı, tanıdıklarından gizli tutuyordu. On beş yaşındayken doğum yapmayı sanki şahsen deneyimlemiş gibi bildiğini birden fark edince sarsılmıştı. Yirmi beş yaşında önceki bir hayatta kendisiyle özdeşleştirdiği bir kişinin başına gelen olayları çok canlı bir biçimde hatırlamaya başlamıştı. Bircher'ın sanatoryumunda iki yıl kalmıştı, Bircher önceki bir hayatın araya girdiği bu tezahürlerin on tanesinden bahseder. Bu hatıralar kesinlikle kişisel ve canlı bir nitelik taşıyordu ama tümüyle farklı bir hayat tarzına aitlerdi. Bu önceki hayatta Ikara, hayvan postlarından giysiler giyen yaban insanlarla, bir ormanın kıyısında ilkel bir kulübede yaşayan güçlü kuvvetli bir kadındı. Bir keresinde bir horoz çaldığını anlatmıştı; onu çiğ çiğ yemiş, kanının tadını ağzında hissetmişti ki kızgın adamlar koca koca sopalar kaldırıp onun peşine düşmüşlerdi. Yakındaki bir mağaraya sığınmıştı. Hayal burada son bulmuştu. Dr. Bircher bunların, kadının tarih öncesi bir çağda yaşadığı önceki bir hayattan gerçek hatıralar olduğu kanısına varmıştı. Maalesef Bircher bu hastanın kişisel geçmişiyle ilgili ayrıntılı bir soruşturma yapmamıştı.[58]

İki ayrı kişiliğin birbirlerinin bilincinde olması, uzun bir süre boyunca devam etmesi mümkün olmayan istisnai bir hâldir. İki kişilik birbirlerini biliyor olsalar bile, biri her zaman

---

55 Théodore Flournoy, *Des Indes a la planète Mars*, Cenevre: Atar, 1900; İngilizceye çeviri, *From India to the Planet Mars*, New York: Harper & Row, 1900, s. 119.

56 Meskalin, sanrı yaratma özelliğiyle bilinen, çeşitli kaktüs cinslerinde doğal olarak var olan bir maddedir (ç.n.)

57 G. E. Morselli, "Mescalina e Schizofrenia", *Revista de Psicologia*, XL - XLI (1944 - 1945), ss. 1-23.

58 Max Birchner-Benner, *Der Menschenseele Not, Erkrankung und Gesundung*, Zürih: Wendepunkt-Verlag, 1933, II, ss. 288-310.

baskındır (diğerinin varlığı arka planda hissedildiğinde bile). Bu nedenle Cory'nin hastasının yaşadığına benzer bir vaka, peş peşe yaşanan çok kişiliklilik vakalarının ilk grubunda yer alır.

Peş Peşe Yaşanan Çok Kişiliklilik, Birbirinin Farkında Olan Kişilikler

Öyle görünüyor ki bu tür çok kişiliklilik vakalarına sık rastlanmaz. En iyi örneklerden biri Charles E. Cory'nin yayınladığı vakadır:

> Cory, kişiliği üç yıl önce babasının intiharı sonrasında yaşadığı sarsıntı nedeniyle A ve B kişilikleri olarak bölünen yirmi altı yaşında bir kadının vakasını betimler. Bu olaydan bir süre sonra kadın motor işlevlerde rahatsızlıklar, sanrılar, tuhaf bir istikrarsızlık ve ruh hâli değişimleri yaşamaya başlamıştı. Bir akşam piyanonun başında otururken, içindeki biri ona derin bir nefes almasını söylemiş ve sonra kendi sesiyle şarkı söylemeye çalışmış gibi gelmişti. B kişiliğinin "tam anlamıyla doğmayı ve bedenini ele geçirmeyi" öğrenmesi birkaç hafta almıştı. O zamandan beri iki kişilik zaman zaman yer değiştiriyordu ama her zaman birbirlerinin bilincindeydi.
>
> A normal, alışık olduğu kişilikti ve önceki karakterini koruyordu. Hasta iyi bir aileden gelen, zeki, kültürlü bir kadındı ama biraz utangaç ve çekingendi. Kötü şarkı söylüyordu. Evde ve manastır okulunda katı bir biçimde yetiştirilmişti ve eğitiminde cinsel meseleler konusu katı bir tabu olmuştu. B, İspanyol bir şarkıcının ruhunun reenkarnasyonu olduğunu ileri süren görünüşte daha yaşlı, daha cesur ama haysiyetli ve ciddi görünümlü bir kadındı. Gayet iyi ve kendinden emin şarkı söylüyor, İngilizceyi güçlü bir İspanyol aksanıyla konuşuyordu. Zaman zaman İspanyolca olduğunu söylediği bir dil konuşuyordu ama bu dil aslında kırık dökük bir İspanyolca ile kulağa İspanyolca gibi gelen sözcük parçalarından oluşuyordu. Son derece benmerkezci biriydi, güçlü tutkulara sahipti ve başlıca ilgi alanı da cinsel güdülerdi. Şehvetli, büyüleyici bir güzel, bir dansçı, salon kadını ve bir soylunun metresi olduğunu söylüyordu.
>
> A ve B birbirleriyle iyi geçindiklerini düşünüyordu ama tümüyle ayrı kişilikler olduklarından, iki arkadaş ne kadar iyi geçinirse onlar da o kadar iyi geçiniyordu. İkisi de birbirlerini diğeri kendisini tanıtmayı, kendisi hakkında açıklamalar yapmayı ne kadar isterse o kadar tanıyordu. İkisi de şayet ilgilerini çekerse diğerinin bilincindeydi ve neler yaptığını hatırlıyordu. Aynı anda aynı şeye bakabiliyor, aynı kitabı okuyabiliyorlardı. Ne var ki görünüşe bakılırsa B hiç uyumuyordu ve A'nın önceki hayatını A'nın kendisinden daha iyi bildiğini ileri sürüyordu. Ayrıca A'nın koruyucu meleği olduğunu, bir keresinde onu hipnotize ettiğini de söylüyordu. Besbelli ki baskın kişilik oydu.
>
> Cory her iki kişiliği de ayrı ayrı hipnotize etmeyi başardı. Hipnoz hâlinde A'nın normal hâlinde bilincinde olmadığı ama hipnotize edilmesiyle ilgili B'nin ona anlattığı şeyleri hatırladığını gördü. Bir keresinde hipnoz sırasında B beklenmedik bir biçimde bir korku ve ıstırap girdabına kapıldı: İntihar etmiş bir sevgilisinin cesedini görmüştü. "Aşağıda bilinçaltında, korkutucu, dehşet dolu bir ev var."
>
> Cory'nin anlatısı bu duruma yol açması olası psikolojik etkenlerle ilgili bazı ipuçları sunar. A manastır okulunda Meksika'dan gelmiş, kendi aralarında İspanyolca konuşan üç küçük kızla tanışmıştı. Babasının ölümünden kısa süre sonra İspanyol gibi görünen ve aslında annesi İspanyol olan, kendisinden epey büyük bir adamla tanışmıştı. Öte yandan hasta güçlü

bir cinsel baskılama ve iç çatışmadan mustaripti. Cory bu "iki benliğin eski çatışma hattında oluştuğunu" not almıştı.

Son olarak Cory'nin hastasının (Ikara'nın hikâyesinde olduğu gibi) B'nin A'nın önceki bir hayatının yeniden canlanmış hâli olabileceğini hiç ileri sürmediğini de vurgulamak gerekir. B'nin bir ruhun reenkarnasyonu olduğu sanılıyordu. B'nin, kendisinin geri gelmiş bir ruh olduğuna olan inancını teşvik eden ve üzerilerinde zorbaca bir etkiye sahip olduğu, ruhçuluğa inanan bir grupla ahbap olması da dikkat çekiciydi.[59]

Peş Peşe Yaşanan Çok Kişiliklilik, Birbirini Unutan Kişilikler

Bu grupta A ve B kişilikleri birbirleri hakkında hiçbir şey bilmez. Gmelin'in genç hastası böyleydi. Fransız kişiliği Alman kişiliği hakkında, Alman Fransız hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Mary Reynolds sık sık bu grubun tipik bir örneği olarak gösterilir ama yukarıda gördüğümüz üzere, kimi zaman birinci kişiliğiyle ilgili bazı bilgiler ikinci kişiliğine sızıyordu. Eski vaka hikâyeleri incelenirken her zaman dikkatli olmak gerekir, zira her seferinde bugün olmasını dilediğimiz titizlikle kaydedilmemişlerdir. Birbirini unutan kişiliklerle ilgili güvenilir biçimde kaydedilmiş ilk örneklerden biri Hodgson'un[60] yayınladığı, William James'in incelediği[61] Ansel Bourne vakasıdır.

Ansel Bourne 1826'da doğmuştu. Ebeveynleri boşanmıştı, mutsuz bir çocukluk geçirmiş, sonra da Rhode Island'da küçük kasabalarda çalışan bir marangoz olmuştu. Bir ateistti, 28 Ekim 1857'de kiliseye gitmektense sağır ve dilsiz olmayı tercih edeceğini açık açık ilan etmişti. Birkaç saniye sonra işitme, konuşma ve görme yetilerini yitirmişti. 11 Kasım'da kiliseye gitmiş, inancını değiştirdiğini belirten yazılı bir mesaj göstermişti. Ertesi pazar, 15 Kasım'da kilisede, ibadet eden birkaç yüz kişinin arasında ayağa kalkıp Tanrı'nın kusurlarını iyileştirdiğini ilan etti. Mucize olduğu ileri sürülen bu durum ona muazzam bir saygınlık kazandırdı, Bourne bundan sonra marangozluk işini gezgin vaizlikle birlikte yürüttü. Yıllar sonra eşini kaybetti ve yeniden evlendi ama ikinci evliliği mutsuz bir beraberlikti.

Ansel Bourne inancını değiştirmesinden otuz yıl sonra bir gün Rhode Island'da, Coventry'deki evinden kayboldu. Providence'a gitmiş, bankadan 551 dolar çekmiş, çok sevdiği yeğenini ziyaret etmişti; sonrasında kendisinden haber alınamamıştı.

İki hafta sonra Pennsylvania'da Norristown'a Albert Brown diye biri geldi; küçük bir dükkân kiraladı, biraz mal aldı ve küçük bir kırtasiye, konfeksiyon ve tuhafiye açtı. Bu adam biraz gözden uzak ve münzevi bir hayat sürüyordu. 14 Mart sabahı erkenden kalktı ama kafası karmakarışıktı. Eski Ansel Bourne kişiliğine geri dönmüştü ve bu tuhaf yerde ne yaptığını anlayamamıştı. Komşularını aradı, onun zihnen rahatsız olduğunu düşündüler. Sonunda yeğeni geldi, malları sattı ve amcasını Coventry'ye geri götürdü. Ansel Bourne, Albert Brown adıyla yaşadığı iki ay boyunca neler yaptığını hiç hatırlamıyordu.

Ansel Bourne 1890'da William James tarafından hipnotize edildi ve trans hâlindeyken ikinci kişiliği Albert Brown'a döndürüldü. Brown Bourne hakkında hiçbir şey bilmiyordu

---

59 Charles E. Cory, "A Divided Self", *Journal of Abnormal Psychology*, XIV (1919-1920), ss. 281-291.

60 Richard Hodgson, "A Case of Double Consciousness", *Proceedings of the Society of Psychical Research*, VII (1891-1892), ss. 221-255.

61 William James, *The Principles of Psychology*, iki cilt, New York: Holt, 1890.

ama var olduğu iki ay süresince neler yaptığını tutarlı bir biçimde anlattı. İfadeleri nesnel bir araştırmayla kontrol edildiğinde doğru oldukları görüldü. Bu fügle ilgili olarak, Bourne'un hayatından memnun olmadığı, ikinci eşinin dırdırcı tabiatından mustarip olduğu açıktı. Büyük miktarda nakit çektikten hemen sonra kaybolmuştu. Yeni kimliği (N. H., Newton'dan Albert Brown) asıl kimliğini (N. Y., New York'tan Ansel Bourne) belli belirsiz örtüyordu. İkinci hâlindeyken, Albert Brown olarak her zaman yanında taşıdığı belgeler, çek defteri ve benzeri şeylerin Ansel Bourne'un adını taşımasında olağandışı bir şey görmemiş olması tuhaftı. Birinci kişiliğine dönmesi öncesindeki koşulları ve geride ne kadar para bıraktığını bilmesi ilginç olurdu.

Birbirini unutan kişiliklerle ilgili daha yakın tarihli ve daha iyi belgelenmiş bir vaka 1933'te S. I. Franz tarafından yayınlanmıştır:

Aralık 1919'da Los Angeles polisi caddelerde kendisinden geçmiş bir hâlde dolaşan bir adamı aldı. Britanya ve Fransa savaş madalyaları taşıyan adam 1915 öncesindeki hayatıyla ilgili hiçbir şey hatırlamadığını, kimliğiyle ilgili endişeli olduğunu söylüyordu. Californialı yaşlı bir hanım, onun kayıp oğlu olduğuna emin olduğunu söylüyordu ama adam kadının annesi olduğunu çıkaramıyordu. Franz hem resmî araştırmalar hem de hastayla tekrar tekrar mülakatlar yaparak vakayı aydınlatmaya çalıştı.

Adamın belgeleri Florida'dan Charles Poulting adını taşıyordu ama adam yerli Amerikalı gibi görünmüyordu. Aksanı İrlandalıydı. Adam Kanadalı olabileceğini düşünüyordu ve Michigan eyaletine karşı açıklanamaz bir ilgi duyuyordu. ABD'de ve yurt dışında birçok yeri görmüştü. Hatıraları Şubat 1915'ten başlıyordu ama bu tarihin sonrasında da bazı önemli boşluklar gösteriyordu. I. Dünya Savaşı'nda Fransa, Belçika ve Britanya'ya ait Doğu Afrika'da çarpışmıştı. Franz'a yoğun duygularla Afrika ormanlarındaki savaş deneyimlerinden bahsetmiş, Almanların elinde esirken başka bir askerle birlikte kaçtıklarını, daha sonra yol arkadaşını leoparların yediğini anlatmıştı.

Poulting bu şekilde hafızasını geri kazanmaya çalışırken, polis Mart 1930'da bir kez daha onu yollarda, tümüyle kafası karışık bir hâlde buldu. Franz'a adının Charles Poultney olduğunu söyledi; doğum tarihini ve yerini, Dublin'deki adresini, ebeveynleri, kardeşleri, karışı ve iki çocuğunun isimlerini verdi. Eylül 1914'te Dublin'de olduğu sanılıyordu. 1913'te ABD'ye gelmiş ve Michigan'da yaşamıştı. Eylül 1914 sonrasında neler olduğunu hatırlayamıyordu. "Kırk iki yaşında bir adamdı ama hayatının sadece yirmi yedi yılının hatıraları vardı."

Franz yaşadığı bilinen ülkelerin haritalarını göstererek Poultney'nin hayatının ikinci kısmının hatıralarını geri kazanmasına yardımcı olmaya çalıştı. Britanya'nın Doğu Afrika'daki topraklarının haritasını incelerken Poultney birden yoğun duygulara kapılarak küçük bir kasabayı işaret etti: Orada yaşarken evcil bir maymunu olduğunu, bir leoparın onu yakalayıp yediğini anlattı. (Dinamik bakış açısına göre, bu duygu açıktır ki aynı bölgede arkadaşının leoparlar tarafından yenildiğine tanık olmasının, daha korkunç olan bu hatıradan uzaklaştırılmıştı.) Bu duygusal tepki beraberinde bir hatıra seli getirdi, hatıraları artık kesintisiz akıyordu. "Birkaç dakika içinde on beş yıl yaşadı. Kendisiyle tanıştı ve kendisini hatırladı."

Hastanın hayat hikâyesi böylece eşit uzunlukta olmayan, Franz'ın A, B ve C kişilikleri dediği üç kısma ayrılıyordu. A kişiliği hastanın doğu tarihinden Eylül 1914'e kadar geliyordu. B kişiliği Eylül 1914 ile Şubat 1915 arasını kapsıyordu. Bu kişilik parçalanması muhtemelen, kuzey Fransa'da savaş meydanında bir bombanın yarattığı sarsıntıyla ortaya çıkmıştı. C kişiliği Şubat 1915'te başlıyor, Franz'ın hastanın tedavisini üstlendiği 1930'a kadar geliyordu. Te-

davinin başlangıcında hasta sadece C kişiliğini biliyordu, A ve B kişiliklerini kaybetmişti. Bu zihinsel karışıklık döneminde A kişiliğini geri kazanmış ama B ile C'yi kaybetmişti. Franz A ile C'yi bir araya getirmeyi başarmıştı ama kayıp B halkasını ekleyememişti. (Bu nedenle de kitabının adı *Persons One and Three* idi).[62]

Peş Peşe Yaşanan Çok Kişiliklilik: Bir Kişiliğin Diğerini Unutması

Bu, A kişiliğinin B kişiliği hakkında hiçbir şey bilmemesi ama B kişiliğinin sadece kendisini değil, A kişiliğini de bilmesi anlamına gelir. Bu çok kişiliklilik türünün prototipi, Azam'ın ünlü hastası Felida'dır. Bordeaux Tıp Fakültesi'nde cerrahi profesörü olan Eugene Azam (1822-1899) bilimsel olmadığı düşünülen dönemde hipnotizmaya merak sarmıştı. 1858 ile 1893 arasında Felida X. adlı bir kadını incelemiş ve aralıklı olarak takip etmiş, onun için *dedoublement de la personnalite* (kişiliğin çiftleşmesi) terimini icat etmişti. Çeşitli tıp derneklerinde bu hasta hakkında birkaç sunum yapmış, daha sonra gözlemlerini derlemiş, bir takip incelemesiyle tamamlamış ve hepsini 1887'de, giriş bölümünü Charcot'nun yazdığı bir kitapta yayınlamıştı.[63]

> 1843'te doğmuş olan Felida bir ticaret gemisi kaptanının kızıydı. Adam o bebekken ölmüştü ve Felida zor bir çocukluk geçirmişti. Daha çocukken terzi olarak hayatını kazanmak zorunda kalmıştı. On üç yaşını müteakip ağır histerik semptomlar geliştirmişti. Suratsız, az konuşan bir kızdı, çalışkandı ama sürekli baş ağrıları, nevraljiler ve çok çeşitli semptomlardan yakınırdı. Neredeyse her gün bir "kriz" geçiriyordu: Birden şakaklarında keskin bir ağrı hissediyor, sonra birkaç dakika süren letarjik bir hâle giriyordu. Uyandığında tümüyle farklı bir kişilik oluyordu: Neşeli, canlı, kimi zaman yükselmiş, rahatsızlıklarından tümüyle kurtulmuş. Bu durum genellikle birkaç saat sürüyor, sonra yerini kısa süreli bir letarjiye bırakıyordu, Felida daha sonra olağan kişiliğine dönüyordu. Azam, Felida'nın normal hâlindeyken ortalama bir zekâya sahip olduğunu ama ikinci hâlinde daha zekileştiğini söylüyordu. Felida ikinci hâlde olduğunda, daha önce bu hâldeyken yaşadığı her şeyin yanı sıra bütün hayatını hatırlıyordu. Normal hâldeyken, ikinci hâli hakkında, başkalarının ona anlattıkları dışında bir şey bilmiyordu. Felida o kadar sık olmasa da Azam'ın üçüncü hâl diye nitelediği başka tür bir kriz de yaşıyordu: Ürkütücü sanrılar gördüğü korkunç bir anksiyete.
>
> Felida bir gün mide bulantısı ve karnının genişlemesi şikâyetiyle Azam'a muayene oldu. Azam hamilelik teşhisi koydu ama Felida bunun nasıl mümkün olabileceğini anlamadığını söyleyerek itiraz etti. Bunun ardından ikinci kişiliğine geçti ve hamileliğini bildiğini ama kaygılanmadığını gülerek kabul etti. Erkek arkadaşıyla evlendi, bebeğini doğurdu ve dikkat çekici bir iyileşme gösterdi. Uzunca bir süre Azam'ı görmedi. İkinci hamileliğiyle birlikte önceden gösterdiği semptomların hepsi geri geldi.
>
> Azam, Felida'nın semptomları arasında olağandışı vegetative sinir işlevleri bozuklukları tespit etmişti, bunlar kadının sonraki yıllarında giderek kötüleşti. Felida akciğerlerinde ve midesinde lezyonlar bulunduğuna dair bir emare olmaksızın akciğer ve mide kanamaları yaşı-

---

62 S. I. Franz, *Persons One and Three, A Study in Multiple Personalities*, New York: McGrawHill, Inc., 1933.

63 Etienne Eugène Azam, *Hypnotisme, double conscience et altération de la personnalité*, J. M. Charcot'nun önsözü, Paris: J. B. Baillière, 1887.

yordu. Uykusunda ağzından yavaş yavaş ama sürekli kan sızıyordu. Bedeninin herhangi bir kısmı aniden şişebiliyordu, örneğin yüzünün üçte biri şişiveriyordu.

Azam 1876'da, o tarihte otuz iki yaşında olan ve manavlık yapan Felida'nın temelde aynı semptomları gösterdiğini belirtmişti. Ama birinci ve ikinci kişiliklerinin ilişkisi artık tersti, yani ikinci kişiliğini, birincisinden çok daha uzun süreli yaşıyordu. Birinci kişiliği daha kötüleşmişti. Felida ikinci kişiliğinde iyi hissediyordu, daha özgürdü, kişisel görünümüne daha fazla dikkat ediyordu, ailesine karşı daha şefkatliydi. Bütün hayatını hatırlıyordu. Birinci kişiliğini yaşadığı kısa süreli dönemlerde, hatıralarının büyük bölümünden yoksun oluyordu (çünkü diğer kişiliği hakkında hiçbir şey hatırlamıyordu), daha fazla çalışıyordu ama kocasına karşı somurtuk ve huysuz oluyordu. Bu normal hâl her bakımdan ikinci, yani anormal hâle göre daha az istenen bir hâldi. Felida'nın yaptığı on bir doğumun hepsi de istisnasız normal, yani kötü hâlinde gerçekleşti. Her iki hâlinde de Felida içinde bulunduğu hâli normal hâli, diğerini anormal hâli olarak görüyordu.

Sonraki yıllarda, 1887'ye dek Azam, Felida'yı gözlemlemeyi sürdürdü ve onunla ilgili birkaç takip araştırması kaleme aldı. İkinci hâl giderek daha baskın bir hâl aldı ama asla tek hâl olmadı. Azam gözlemlediği sürece Felida kısa süreli olarak baştaki normal hâline döndü. İstem dışı sinir sistemindeki bozukluklar hızla kötüleşti, öyle ki ciddi bir hastalık belirtisi olmaksızın bedeninin her yerinde mukozada sık sık kanama yaşar hâle geldi.

Çok kişilik vakalarının çoğunluğu bu tek yönlü amnezi grubunda yer alır. Daha önce gördüğümüz üzere B, A hakkında her şeyi bilir ama A, B hakkında hiçbir şey bilmez. Ayrıca S. W. Mitchell bilinen bütün vakalarda B kişiliğinin daha özgür, daha coşkulu olduğunun görüldüğünü, A kişiliğinin sakınımlı, kompülsif ve sıkıntılı olduğunu da vurgulamıştır. Myers ve sonra da Janet, Azam'ın yaptığı gibi, A kişiliğine normal, B kişiliğine anormal demenin yanlış olduğunu söylemiştir. Aslında A hasta kişidir, B de eskiden sağlıklı olan kişiliğe, hastalığın başlangıcından önceki hâle bir dönüş olarak görülebilir.

Bu grupta yer alan çok sayıda çok kişiliklilik vakası arasından birini daha seçip özetleyeceğiz; Morselli'nin hastası Elena muhtemelen şimdiye dek hakkında yayın yapılmış en dikkat çekici çok kişiliklilik vakasıdır. Elena üç yıl boyunca Morselli tarafından gözlemlendi ve tedavi edildi.[64] Morselli'nin bir İtalyan dergisinde yayınlanan değerlendirmesi bu tür vakalarla ilgili iyi belgelenmiş bir monografidir.

> Mayıs 1925'te, yirmi beş yaşındaki piyano öğretmeni Elena F., Morselli'nin Milano'daki psikiyatri kliniğine kabul edildi. Morselli'yle mükemmel Fransızca konuştu, Morselli ona, İtalyan olmasına rağmen neden anadilinde konuşmadığını sordu. Elena İtalyanca konuşmuş olmasına belirgin bir şaşkınlıkla karşılık verdi. Etrafında tuhaf ve tekinsiz bir şeyler olduğu hissi içindeydi, insanların onun düşüncelerini okumasından, ona karşı korkunç suçlamalarda bulunan sesler işittiğinden şikâyet etti. Morselli'ye (gerçeğin aksine) babasının öldüğünü kesin bir dille ifade etti. Morselli onu nörolojik olarak muayene ederken Elena kısa süreli letarjik bir hâl yaşadı ve sonrasında kendisini İtalyanca ifade etti, Morselli'yi gördüğüne şaşırmıştı, onu tanımamıştı.
>
> Bunun sonrasında Fransızca ve İtalyanca konuşan kişilikler birbirlerinin yerine geçip durdular. Elena her hâlinde İtalyanca konuştuğuna inanıyordu. Fransız hâlinde bir Fransız'ın ko-

[64] G. E. Morselli, "Sulla dissoziazione mentale", *Rivista Sperimentale di Freniatria*, LIV (1930), ss. 209-322.

nuşacağı gibi İtalyanca konuşuyordu, diğer hâlinde tam tersi oluyordu. Bu iki kişiliğin yanı sıra zaman zaman korkunç sanrılar gördüğü hezeyanlar yaşıyordu; örneğin annesinin babası tarafından öldürüldüğünü görüyordu (Azam da Felida'nın üçüncü hâliyle ilgili benzer hâller betimlemişti).

Elena'nın İtalyan kişiliği Fransız kişiliği hakkında hiçbir şey bilmiyordu ama Fransız kişiliği hem kendisini hem İtalyan kişiliğini biliyordu. Fransız kişiliği açıkça psikotikti, İtalyan kişiliği o kadar hasta değildi.

Nesnel araştırmalar Elena'nın babasının altmış altı yaşında bir sanayici, annesinin altmış iki yaşında ağır nevrotik ve alkolik bir kadın olduğunu gösterdi. Ebeveynleri arasında şiddet sahneleri yaşandığı için evdeki hayat tahammül edilecek gibi değildi. Elena her zaman hastalıklı olmuştu, bütün tutkusu ve enerjisinin müziğe adamıştı. Cinsel meselelerden kaçınıyordu, bilinen bir aşk ilişkisi olmamıştı hiç. Akciğer hastalıkları ve başka hastalıklar hava değişikliğine yönelik sayfiye yerlerinde çok fazla vakit geçirmesine yol açmıştı. Zihinsel rahatsızlıkları başladıktan sonra babasıyla Maggiore Gölü kıyısındaki bir köyde kalmıştı.

Morselli'nin terapisine yön veren iki ilke vardı: (1) İtalyan kişiliğin daha sağlam olduğunu gören Morselli, Elena'yı mümkün olduğunca bu kişiliğinde tutmaya çalışmıştı. Elena'ya Dante'nin 50 dizesini yüksek sesle okutarak Fransız kişiliğinden İtalyan kişiliğine geçirebildiğini görmüştü. (2) Morselli hipnoz kullanmaksızın Elena'yla geçmişini titiz bir biçimde, ayrıntılı olarak inceleme girişiminde bulunmuştu. Morselli hastasının cinsel hayatın gerçekleri konusunda belirgin bir cehalet içinde olmasına, hafızasında bazı boşluklar olmasına çok şaşırmıştı; Elena babasıyla adını bile hatırlayamadığı bir yerde geçirdiği haftalarla ilgili hiçbir şey hatırlayamıyordu.

Elena ürkütücü duygusal tepkiler göstermek pahasına yavaş yavaş unutulmuş hatıralarını geri kazandı. Babasının ensest saldırılarının kurbanı olduğunu hatırladı (bunların gerçekliği başka kaynaklarla da doğrulandı). Onun için en korkutucu olan şey de babasının dilini onun ağzına sokma girişimlerinin hatırasıydı. Dolayısıyla Fransız bir kişiliğe kaçması, babasının "dili"nin hatırasını, genel olarak da ensest saldırılarının hatırasını bastırmaya yönelik bir girişimdi.

Bu şekilde elde edilen kesin ilerlemenin ardından Morselli Fransızca ve İtalyanca konuşan kişilikleri birleştirme ve birbirleriyle kaynaştırma çabasında bulundu. Psikotik semptomlar yavaş yavaş kayboldu. Tedavi bu şekilde etkili oldu ama Elena Temmuz 1927'de hastaneden ayrılması sonrasında bir böbrek enfeksiyonu nedeniyle hayatını kaybetti.

Kişilik Toplulukları

Uzunca bir süre boyunca hakkında yayın yapılan yegâne vakalar "çifte kişilik vakaları" idi. Ama daha sonraları insan zihninin daha ziyade alt kişilik gruplarının doğup farklılaşabileceği bir matrise benzediği fark edildi. Mesmerciler zaten hipnotize edilmiş hastaya hipnotik bir prosedür uygulamaları hâlinde kimi zaman, üçüncü bir kişiliğin belirebileceğini keşfetmişti; olağan manyetik kişilik uyanık hâlindeki normal bireyden nasıl farklıysa bu kişilik de olağan manyetik kişilikten farklı oluyordu. Pierre Janet hastaları Lucie, Leonie ve Rose'la sistematik deneyler yaparak bu hipnotik alt kişilikler hakkında çalışan ilk isimlerden biri olmuştu. Janet

isim almanın ya da isim vermenin önemli bir rolü olduğunu göstermişti: "Vaftiz edildiğinde bilinçdışı kişilik daha açık ve kesin bir hâl alır; psikolojik özelliklerini daha açık bir biçimde göstermeye başlar."[65]

Kişilik toplulukları kimi zaman kendiliğinden gelişir ama araştırmacının bilinçli ya da bilinçdışı telkinlerle bu kişiliklerin çoğalmasını ve gelişmesini teşvik edeceği sorgulanmaya açık bir meseledir. En bilinen örnekler arasında Morton Prince'in klasikleşmiş monografisine konu olan Miss Beauchamp'ın vakasını anacağız.

1875'te doğmuş olan Christine Beauchamp, Morton Prince 1898'de onunla tanıştığında yirmi üç yaşındaydı. O sıralarda New England'da bir kolejde öğrenciydi, iyi eğitimli ama çok çekingen bir kişiydi, zamanının tamamını kitap okuyarak geçirirdi. Yüksek bir görev duygusuna sahipti, titiz, dürüst, gururlu ve ketumdu, iş kendisinden bahsetmeye gelince ölümcül bir suskunluk sergilerdi. Baş ağrıları, yorgunluk ve istekli olma hissini duymamaktan şikâyetçiydi, bu gerekçelerle Morton, Prince'e başvurmuş ve tedaviye kabul edilmişti. Prince, Miss Beauchamp'ın on üç yaşındayken annesini yitirdiğini biliyordu, evde her zaman mutsuz olmuştu ve on üç ile on altı yaşları arasında birkaç psişik travma yaşamıştı, öyle ki bir keresinde evden kaçma noktasına gelmişti.

Prince onu nevrastenik ıstıraplarından kurtarmak için hipnotize etmeye girişti ve bunu yapmanın kolay olduğunu gördü. Hipnoz sırasında Miss Beauchamp uyanık hâlindeki yapay çekingenliği bırakıyordu ama temelde yine aynı kişiliği gösteriyordu. Prince birkaç hafta sonra hipnotize edildiğinde Miss Beauchamp'ın iki farklı hâlden birini gösterdiğini fark etti (bunlara B II ve B III adını vermişti, uyanık hâldeki kişiliğeyse B I diyordu). B II Miss Beauchamp'ın yoğunlaşmış hâliyken, B III tam tersiydi: neşeli, canlı, pervasız ve isyankârdı, sık sık da kekeliyordu. B I (normal hâliyle Miss Beauchamp) iki hipnotik alt kişiliği hakkında hiçbir şey bilmiyordu; B II, B I'i tanıyordu ama B III'ü tanımıyordu. Öte yandan B III, B I ve B II hakkında her şeyi biliyordu. Prince'in Chris dediği ikinci hipnotik alt kişilik Sally ismini seçti. Sally budala bulduğu B I'i hor görüyor, ona burun kıvırıyordu. Ama Sally, Miss Beauchamp'ın kültürüne sahip değildi ve Fransızca konuşmuyordu. Çok geçmeden Sally, Miss Beauchamp'a aptalca sözler ve eylemler telkin ederek varlığını dolaylı olarak hayatında gösterdi; bir tür "rol canlandırma" oluyordu. Bundan birkaç ay sonra Sally, Miss Beauchamp hakkında her şeyi bilen, açıkça yer değiştiren bir kişilik olarak doğrudan sahneye çıktı, Miss Beauchamp'ın ise sürekli kafası karışıyor, kendisini sürekli mahcup hissediyor, Sally'nin öne çıktığı aralarda ona ne tür şakalar yaptığını bilemiyordu.

Daha sonra yeni bir kişilik ortaya çıktı, B IV, Budala; bu gerilemeci bir kişilik gibi görünüyordu. Prince bu noktada Miss Beauchamp'ın on sekiz yaşında sinirsel bir sarsıntı geçirdiğini ortaya çıkardı. Prince bütün bu kişiliklerin 1898 ile 1904 yılları arasında "kimi zaman farsa[66] dönüşen, kimi zaman trajik bir hâl alan bir yanlışlıklar komedyası" oynadığını söylemişti. Prince onlarla başa çıkmakta zorlanıyordu. Ne var ki bu kişilikleri tek bir kişilikte, gerçek Miss Beauchamp'ta birleştirmeyi başardı. Grup terapi diye anmanın yanlış olmayacağı bu tedavinin ayrıntıları, Prince'in *The Dissociation of a Personality* adlı kitabında daha eksiksiz biçimde betimlenmiştir.[67]

---

65 Pierre Janet, *L'Automatisme psychologique*, Paris: Alcan, 1889, s. 318.

66 İncelikten yoksun kaba güldürü (ç.n.)

67 Morton Prince, *The Dissociation of a Personality*, New York ve Londra: Longman's, Green and Co., 1906.

Bu vaka ne kadar karmaşık görünürse görünsün, Walter Franklin, Prince'in yayınladığı Doris vakası kadar karmaşık değildir.[68] Burada analiz edilemeyecek kadar uzun ve karmaşık olan bu vaka, açıklaması son derece zor birkaç muamma içerir; örneğin alt kişiliklerden biri (Hasta Doris) asıl kişilik (Gerçek Doris) tarafından yavaş yavaş özümsenmiş, bir başka alt kişilik (Margaret) yavaş yavaş gerilemiş ve hatıraları Gerçek Doris'le bütünleşmeksizin ortadan kaybolmuş, başka bir alt kişilik, Uyuyan Gerçek Doris sessiz sedasız kaybolmuştur.

Çok Kişiliklilik Hakkında Genel Sözler

Çok kişiliklilik vakalarını inceleyen kişilerin giderek karmaşıklaşan, ayakta tedavi edilen otomatizmin görüldüğü kısa füglerden tutun uzun süreli ve son derece karmaşık ve gizemli çok kişiliklilik vakalarına uzanan vakaları tedavi ettiklerini gördük. Birkaç yazar atipik ve ağır çok kişiliklilik vakaları betimleme girişiminde de bulunmuştur. Çifte kişilik tezahürleri, ikinci kişiliğin bir tür yansıması olarak açıklanmıştır. Fransız Binet[69] ile Alman Lucka[70] gayri şahsileşme olgusunu ve *fausse reconnaissance*'ı (yanlış tanıma) geçici, hafif çifte kişilik biçimleri olarak betimlemiştir.

Bu olguları açıklamak için birkaç kuram geliştirilmiştir. Başta tartışma, iki ana çağrışım grubu arasında zihinsel bir bölünme ve bağlantı kaybı olduğundan bahseden çağrışımcılar ile beynin organik değişimi fikrini savunan organikçiler arasında yaşanmıştır. Daha sonraki bir dönemde, on dokuzuncu yüzyıl sonuna doğru, motivasyon, rol canlandırma, bütün kişiliğin gerilemesi ve ilerlemesi etkenleri ileride göreceğimiz üzere özellikle Flournoy tarafından aydınlatılmıştır. Gardner Murphy, "çok kişiliklilik vakalarının çoğu esasen farklı zamanlarda, farklı değer sistemleriyle organizmanın yaşama çabasını temsil etmek üzere ortaya çıkar," sonucuna varmıştır.[71] Dolayısıyla çok kişiliklilik kişilik bütünlüğünün bireye izlenecek bir yol olarak verilmediğini, bireyin tutarlı ve muhtemelen ömür boyu devam eden çabalarıyla hayata geçirilmesi ve başarılması gerektiğini dramatik bir biçimde gösterir.

1910 sonrasında çok kişiliklilik kavrayışına karşı bir tepki dalgası yaşandı. Despine'den Prince'e araştırmacıların mitomanik hastalarca aldatıldığı, gözlemledikleri tezahürleri istemeden şekillendirdikleri ileri sürüldü. Yeni dinamik psikiyatri çok kişiliklilik sorunlarına pek az ilgi gösterdi. Ne var ki şu sıralar bu konuya ilginin kısmen canlandığı görülüyor. İtalya'da Morselli[72] çok dikkat çekici iki vaka betimlemiştir, bunlardan biri biraz önce aktardığımız Elena vakası, bir diğeri de iki kişiliğin EEG'lerinin kaydedildiği ve farklı olduğunun

---

68 Walter Franklin Prince, "The Doris Case of Quintuple Personality", *Journal of Abnormal Psychology*, XI (1916-1917), ss. 73-111. James H. Hyslop ve Walter Franklin Pierce, "The Doris Fisher Case of Multiple Personality", *Journal of the American Society of Psychical Research*, X (1916), ss. 381-399, 436-454, 485-504, 541-558, 613-631, 661-678.

69 Alfred Binet, *La Suggestibilité*, Paris: Schleicher, 1900.

70 Emil Lucka, "Verdoppelungen des Ich", *Preussische Jahrbücher*, CXV, no. 1 (1904), ss. 54-83.

71 Gardner Murphy, *Personality*, New York: Harper & Row, 1947, ss. 433-451.

72 G. E. Morselli, "Le personalita alternanti", *Revista de psicologia normale, patologica e applicata*, XLII (1946), ss. 24-52.

görüldüğü Marisa vakasıdır.[73] İsviçre'de Binder iki tane çifte kişilik vakası yayınladı; bu vakalardan birinde ikinci kişilik ismi meçhul mektuplar gönderiyor, asıl kişilik mektupların yazarının ortaya çıkarılmasına katkıda bulunuyordu.[74] ABD'de çok büyük bir ilgi uyandıran ve film hâline getirilen Thipgen ve Cleckley vakası yaşanmıştı.[75]

Modern Klinik Tablolar: Histeri

Klinik bir bakış açısına göre, ilk dinamik psikiyatri en başta uyurgezerliğe odaklanmıştır. Daha sonraki bir dönemde çok kişiliklilik ağırlık kazanmıştır ama on dokuzuncu yüzyıl sonuna doğru, histeri daha ağırlıklı bir hâl almıştı, işte tam bu noktada bir yanda hipnozcuların öğretileri ile bir yanda resmî psikiyatri arasında bir senteze varıldı.

Histeri yirmi beş yüzyıl boyunca tutarsız ve anlaşılamaz semptomların görüldüğü tuhaf bir hastalık olarak değerlendirilmişti. Çoğu doktor histerinin rahimde başlayan, kadınlara özgü bir hastalık olduğu inancındaydı. On altıncı yüzyıldan itibaren bazı doktorlar hastalığın beyinde başladığını, zaman zaman erkeklerde de bu hastalığa rastlanabileceğini ileri sürdü. Gerçekten nesnel ve sistematik histeri araştırmaları Fransız doktor Briquet ile başladı, Briquet'nin *Traité de l'Hystérie* adlı ünlü eseri 1859'da yayınlandı.[76] Dahiliyeci olan Briquet Paris'te Hôpital de la Charité'de histeri hastalarına bakılan bölümün başına getirilmişti. Çok geçmeden bu hastaların sanılandan çok daha farklı olduğunu anladı ve histerinin hiç doğru düzgün incelenmediğini gördü. On yıl içinde, personelinin de yardımıyla 430 histeri hastası üstünde bir araştırma yaptı. Histeriyi şöyle tanımlıyordu: "Beyinde bir nevroz; tezahürleri ağırlıklı olarak duygular ve tutkuların ifadesiyle ilgili olan hayati eylemlerin tedirginliğidir." Kadınlarda görülen yirmi histeri vakasına karşılık, erkeklerde sadece bir vakanın görüldüğünü ortaya çıkarmış, bunun nedenini de kadınların daha fazla etkilenebilir olmasına bağlamıştı. Briquet o zamanlar yaygın olarak benimsenen erotik açlık ya da hayal kırıklıklarının bu hastalığın kökeninde yattığı görüşünü kesinlikle reddediyordu (histerinin rahibeler arasında neredeyse hiç gözlenmediğini ama Parisli fahişeler arasında çok sık görüldüğünü ortaya çıkarmıştı). Kalıtsal etkenleri çok daha önemli buluyordu (histerik kadınların yüzde 25'inin de histerik olduğunu gözlemişti). Histeriye toplumun yüksek tabakalarından ziyade daha aşağı sosyal sınıflarda, kentten ziyade kırsal kesimde daha sık rastlandığını görmüş, histeriye şiddetli duyguların, uzun süren üzüntülerin, ailevi çatışmaların, hayal kırıklığıyla sonuçlanan aşk ilişkilerinin bu hastalığa yatkın ve aşırı duyarlı kişiler üstündeki etkisinin neden olduğu sonucuna varmıştı. Charcot daha sonra bu histeri kavrayışının ana çizgilerini benimseyecekti.

---

73 G. E. Morselli, "Personalita alternante e patologia affetiva", *Archivio de psicologia, neurologia e psichitria*, XIV (1953), ss. 579-589.

74 Hans Binder, "Das anonyme Briefschreiben", *Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie*, LXI (1948), 41-43 ve LXIII, 11-56 (Albert F. ve Heinrich L. vakaları).

75 Corbett H. Thipgen ve Hervey Cleckley, *The Three Faces of Eve*, New York: McGraw-Hill, Inc., 1957.

76 P. Briquet, *Traité clinique et thérapeutique de l'hystérie*, Paris: J. B. Baillière, 1859.

Bu arada manyetizmacılar ile hipnotizmacılar histeri ve histerinin uyurgezerlikle, başka manyetik hastalıklarla ilişkisi hakkında epey çok veri toplamıştı. Sonunda öyle bir vakit geldi ki histeri bütün bu rahatsızlıkların büyük bir sentezi olarak değerlendirilir oldu. Bu yeni kavrayış üç argümana dayanıyordu:

Birincisi, bu koşulların bir tanesinden fazlası histerik olmayan ve histerik hastalarla sık sık ilişkilendirilmiştir. Letarji, katalepsi ve kendinden geçmenin histeriklerde sık sık görüldüğü uzun zamandır biliniyordu. Petetin 1787'de katalepsinin histerinin bir alt biçiminden başka bir şey olmadığı sonucuna varmıştı. Hasta histeri nöbetleri sırasında sırasıyla letarji, katalepsi, uyurgezerlik, kendinden geçme ve sanrı evreleri gösterebiliyordu. Çok kişilikliliğin histerik bireylerde sık sık gözlendiği gösterilmişti, bir kişilikten diğerine geçiş sıklıkla bir letarji nöbetiyle ya da başka bir manyetik rahatsızlıkla başlıyordu.

İkincisi, bu klinik tablolara tamamen benzeyen rahatsızlıklar hipnotize edilmeyle tetiklenebilir, hipnoz başından beri yapay olarak başlayan uyurgezerlik olarak kabul edilmiştir. Ama hipnotize etmenin bu tür letarji, katalepsi, kendinden geçme, bazı sanrı tipleri, geçici kişilik değişimleri yaratabileceği de çok geçmeden gösterilmişti. Ayrıca kişiliğin bölünmesi olgusu, tekrar tekrar gerçekleştirilen hipnotizma seanslarıyla keşfedildi. İlk manyetizmacılar kimi zaman Mesmerci bir isim benimsemiş, yaratılan manyetik kişilikleri betimlemişlerdi.[77]

Üçüncüsü, deneyimler bütün bu koşulların, en azından elverişli koşullar altında hipnotizmayla tedavi edilebileceğini göstermişti. İlk manyetizmacılar, histerik hastaları manyetize ederek görünürde mucizevi tedaviler geliştirmişlerdi ve daha önce gördüğümüz üzere ağır histerik felçlerin uyanık hâlde telkinle tedavi edilmesi Charcot'ya büyük bir tıbbi sihirbaz olma şöhreti kazandırmıştı.

Bu arada histerinin cinsel arzuların hüsrana uğramasından kaynaklandığı kuramı asla tümüyle bırakılmadı: Bu kuram sadece kamusal zihinde geçerli olmakla kalmadı, jinekologlar ve birçok nörolog tarafından da benimsendi. Daha önce belirttiğimiz üzere Charcot'nun histeri kavrayışı büyük ölçüde, cinsel histeri kuramını reddeden Briquet'den esinlenmişti. Charcot, histeriyi kendi başına cinsel bir nevroz olarak kabul etmeme konusunda onunla aynı fikirdeydi. Yine de tilmizi Paul Richer'nin *grande hystérie* (büyük histeri) hakkında yazdığı kitap dikkatle incelendiğinde görülebileceği üzere, cinsel unsurun histerik kadın hastaların hayatında son derece önemli bir rol oynadığını kabul ediyordu.[78] Richer, histeri krizleri sırasında hastanın sanrıları ve eylemlerinin hastanın eskiden deneyimlediği psişik bir travmanın yeniden canlandırması olabileceğini (kuduz bir köpekten kaçma örneğinde olduğu gibi) ama çoğu örnekte cinsel olaylarla (bir tecavüz girişimi gibi ya dramatik ya da gerçekten erotik sahnelerle ya da daha sıkılgan aşk sahneleriyle) ilgili olduğunu söylemişti. Aynı hasta bazı zamanlar hayali tipte sanrılar yaşayabiliyordu. Histeri nöbeti hastanın gizli dileklerini de ifade edebiliyordu, Richer'nin kadın hastalarından birinin başına böyle bir şey

---

77 Meçhul yazar, *Mesmerism: Its History, Phenomena, and Practice: with Reports of Cases Developed in Scotland*, Edinburgh: Fraser & Co., 1843, ss. 101-106.

78 Paul Richer, *Etudes cliniques sur l'hystéro-épilepsie ou grande hystérie* (...), Paris: Delahaye et Lecrosnier, 1881.

gelmişti; kadın sadece bir kere gördüğü bir adama âşık olmuştu, histerik sanrısı sırasında ona karşı normal hâldeyken gizli tuttuğu hislerini açıklamıştı.

On dokuzuncu yüzyıl sonuna doğru, o zamanlar geçerli olan cinsel histeri kuramını ilk dinamik psikiyatriden doğan çifte kişilik kuramıyla birleştirme girişimlerinde bulunuldu. Binet 1887'de şöyle bir açıklama yaptı: "İlk dinamik psikiyatrinin, birbirinden haberdar olmayan iki bilinçlilik hâlinin histerik bir hastanın zihninde yan yana var olabileceğinin tatmin edici bir biçimde tesis ettiğine inanıyorum." 1889'da şunu ileri sürdü: "Çözmeye çalıştığım sorun histerik hastalarda, bir bilinç bölünmesinin nasıl ve neden gerçekleştiğini anlamaktır."[79] Amerikalı jinekolog A. F. A. King buna bir cevap verme girişiminde bulundu. Problemin anahtarının bireyde fizyolojiyi yöneten iki bölüm olmasında yattığını söylüyordu: "kendini koruma bölümü" ve "üreme bölümü".[80] Bazı koşullarda medeni hayat, bir kadını "üreme bölümü"ndeki tatminden yoksun bırakabiliyordu. Histeri süreci bu ihtiyacın otomatik olarak işlemesini ifade eder; bu sürecin amacına ulaşmadığı görüldüğünden, aylarca, yıllarca tekrarlamaya yazgılıdır.

King bu kuramı desteklemek için histeri krizinin ayrıntılı bir fenomenolojik analizini sundu; birincisi "erkeklerde kaydı alınmış yüzlerce histeri vakası" bulunsa da histeri çoğunlukla buluğ çağı ile menopoz arasında kadınlarda görülen bir hastalıktı, özellikle de cinsel istekleri karşılanmamış kadınlarda görülüyordu; nöbetler bahar ve yaz aylarında daha sık görülüyordu, varoluş mücadelesiyle uğraşan kadınlardan çok işsiz güçsüz kadınlarda rastlanıyordu. Histeri nöbeti asla hasta yalnızken yaşanmaz. Hasta görünüşe bakılırsa bilincini yitirmiştir ama aslında öyle değildir; nöbet sırasında fazla hastaymış gibi görünmez, "güzelliği bozulmamıştır", birçok kereler özellikle erkeklere çekici görünür. O bu hâldeyken elin hafif bir dokunuşu şiddetli ağrılara neden olacak, bu ağrılar sertçe bastırma ve kaba bir tutuşla kaybolacaktır. Nöbet sona erdiğinde kadın şaşmaz bir şekilde utanç duyar; yakınlık uyandırmak hoşuna gider ama ona ne kadar yakınlık gösterilirse durumu o kadar kötüleşir. Kısacası "deliliğinde yöntem olduğu" söylenebilir; her şey yönetiliyormuş, kadın da "rolünü oynuyormuş" gibi görünmektedir. Tavrı tümüyle, tecavüz fikrini görünürde reddetmekle birlikte, kendisini tecavüze açan bir kadını hatırlatmaktadır. Hastanın nöbetler ve cinsel ihtiyaçları arasındaki ilişkinin bilincinde olmaması çifte kişilik kuramıyla açıklanır. Bu histeri kavrayışı daha sonra göreceğimiz üzere, aynı tarihlerde Moritz Benedikt'in Viyana'da formüle etmekte olduğu kavrayışa dikkat çekici bir benzerlik gösterir.

Bu histeri kavrayışının Flaubert'in 1859'da yayınlanan *Salammbô* adlı romanında, aynı adı taşıyan karakteri betimlemesine nüfuz ettiğini de belirtmek yerinde olur. Bu romanda niteliğini anlamadığı ama duygularına, tavırlarına ve eylemlerine hükmeden erotik açlıktan mustarip histerik bir genç kız resmedilir. Salammbô kendisini ülkesi uğruna feda edip düşman şefe teslim ettiğinde nevrotik rahatsızlıkları da son bulur.[81]

---

79 Alfred Binet, *On Double Consciousness, Experimental Psychological Studies*, Chicago: Open Court Publishing Company, 1889-1890.

80 A. F. A. King, "Hysteria", *The American Journal of Obstetrics, XXIV*, no. 5 (Mayıs 1891), ss. 513-532.

81 Jules de Gaultier bunu çok iyi anlamış ve üstüne güzel yorumlarda bulunmuştur, *Le Génie de Flaubert*, Paris: Mercure de France, 1913, ss. 101-110.

Charcot iki gelenek, hipnozcular ile resmî psikiyatri arasında ilk sentezi yaptı. Briquet'nin histeri kuramını, histerinin yapısal olarak yatkın bireylerde (bazen erkeklerde de) beyinde görülen bir nevroz olduğu düşüncesini ve histerinin ruhsal kökenleriyle ilgili olarak da yine onun kuramını benimsedi. Charcot ayrıca hipnoz ve histeriyi özümsedi ve (farkında olmaksızın) eski manyetizmacılardan uyurgezerlik, letarji ve katalepsi denklemini aldı. Ayakta tedavi edilen birçok otomatizm ve çok kişiliklilik vakasını da histeriyle ilişkilendirdi.

Bu klinik sentezin yanı sıra, histeri mekanizması da ilk dinamik psikiyatri kavramlarıyla açıklanmaya başladı. Charcot zaman zaman histeriyi daimî bir yarı uyurgezerlik hâli olarak betimlemişti. Daha sonraları Sollier bu kavrayışı ayrıntılı olarak işledi ve bu hâle "uyanık gezerlik" adını verdi. Binet'nin ima ettiği, Janet'nin eksiksiz olarak geliştirdiği başka bir kavrayış histeriyi daimî bir çifte kişiliklilik hâli olarak açıklıyordu. Aslında bu tür kavrayışlar ilk dinamik psikiyatrinin zirveleri olmakla kalmıyordu, birazdan göreceğimiz üzere yeni dinamik psikiyatri sistemlerinin, en başta da Janet, Breuer, Freud ve Jung'un geliştirdiği sistemlerin de çıkış noktasıydılar.

İnsan Zihni Modelleri

Manyetizma ve hipnotizma incelemeleri ve modelleri insan zihninin oluşumuyla ilgili düşünceleri beraberinde getirdi. İki model gelişti: Birincisi insan zihninin ikiliğine dikkat çeken kavrayıştı (*dipsychism*), daha sonra da insan zihnini bir alt kişilikler topluluğu olarak gören bir kavrayış ortaya çıktı (*polypsychism*).

Dipsişizm

İlk manyetizmacılar, bir kişide manyetik uyku başlattıklarında, kişinin farkında olmadığı yeni bir hayatın kendisini göstermesi, yeni ve sıklıkla da süreklilik gösteren bir hayatı olan daha zeki bir kişiliğin ortaya çıkması karşısında büyük bir hayrete kapılmışlardı. On dokuzuncu yüzyılın tamamı boyunca, bu iki zihnin yan yana bulunması ve birbirleriyle ilişkileri sorunuyla uğraşıldı. "Çifte ego" ya da "dipsişizm" kavramı da buradan doğdu.

Bu öbür, yani gizli zihnin "kapalı" mı, yoksa "açık" mı görülmesiyle ilgili fikirler en başından beri birbirinden ayrılıyordu. İlk kavrayışa göre, gizli zihin şu ya da bu zamanda sadece bilinçli zihinden geçen şeyleri, en başta da unutulmuş hatıraları ya da zaman zaman bilinçli zihninin ancak belli belirsiz algıladığı izlenimlerin anılarını, ayrıca gündüz düşleri ve hayallerin hatıralarını içermesi anlamında "kapalı"ydı. Bazı yazarlar bu unutulmuş malzemenin bilinçli zihinden bağımsız olarak özerk bir gelişim izleyebileceği sonucuna varmıştır. Dipsişizm kuramı özellikle Dessoir tarafından geliştirildi, Dessoir bir zamanlar ün kazanan *The Double Ego* (1890) adlı kitabı yazmış, bu kitapta insan zihninin normalde her biri kendisine özgü özelliklere sahip iki farklı katmandan oluştuğu kavrayışını işlemiş-

ti.[82] Bu iki egonun her biri karmaşık çağrışım zincirlerinden oluşuyordu. Dessoir bunlara *Oberbewusstsein* ve *Unterbewusstsein*, yani "üst bilinçlilik" ve "alt bilinçlilik" diyordu; "alt bilinçlilik" hakkında rüyalar sırasında ipuçları alıyor, kendiliğinden uyurgezerlik sırasında daha açık izlenimler ediniyorduk. Kişinin hipnotize edilmesi, ikinci bir egonun çağrılmasından başka bir şey değildi, ikinci ego geçici olarak bu şekilde ön plana çıkıyordu. Çifte kişilikliliğe gelince; Dessoir, ikinci kişiliğin asıl kişilikle hâkimiyet için rekabete girecek kadar güç kazandığına inanıyordu. Herkes kendi içinde ikili bir kişiliğin tohumlarını taşır diyordu. Ondan sonra gelen yazarlar bu kurama esinler, mistisizm, medyum aracılığıyla tezahürlerin de aralarında bulunduğu zengin malzemelerle katkıda bulundu.[83]

Bazı yazarlar da gizli bilinçdışı zihnin "açık" olduğu, olağanüstü bir birey ve gizemli bir alemle iletişim hâlinde olduğu sonucuna varmıştı. İlk Alman manyetizmacıların birçoğunun, manyetik uykunun bazı bireyleri Dünya Ruhu'yla iletişime soktuğu, bu kişilerin geçmişi görme, gelecekten haber verme becerilerinin buradan geldiğine inandığını hatırlıyoruz. Paris'teki uyurgezer Alexis gibi bazıları insanın tarihinin bütünlüğü içinde korunduğu, kendisinin manyetik trans hâlinde zaman ve uzayda hareket etme yetisine sahip olduğu, böylece geçmişin herhangi bir anında meydana gelmiş bir olaya tanık olabildiği sonucuna varmıştı. Alexis bu değerli becerisi sayesinde sayılamayacak kadar çok kayıp nesneyi bulmuş olmakla ün kazanmıştı.[84] Bazıları da insanların medyumvari trans ya da hipnotik uyku hâlinde önceki hayatların hatıralarına erişebilecekleri iddiasında bulunuyordu. 1850'lerdeki büyük ruhçu dalga öncesinde bile manyetik uykunun, enkarnasyonu sona ermiş ruhlarla iletişim kurmayı mümkün kıldığını ileri süren manyetizmacılar vardı. Son olarak bazıları bilinçdışı zihnin ya doğrudan ya da evrensel semboller biçiminde üstün gerçeklikleri kavrayabildiğini düşünüyordu.

Polipsişizm

Öyle görünüyor ki bu sözcüğü geliştiren kişi manyetizmacı Durand'dır (de Gros). Durand insan organizmasının anatomik parçalardan oluştuğunu, parçaların her birinde kendisine özgü bir psişik ego bulunduğunu ve hepsinin de bizim olağan bilincimiz olan genel bir egoya, Baş Ego'ya tabi olduğunu ileri sürüyordu. Bu grupta, her alt egonun kendisine ait bir bilinci vardı, hatıraları algılayabiliyor, tutabiliyor ve karmaşık psişik işlemler gerçekleştirebiliyordu. Bu alt egoların toplamı bilinçdışı hayatımızı oluşturuyordu. Durand (de Gros) anestezi edilmiş hâlde ameliyat olurken bu alt egoların bazılarının feci ıstırap çektiğini ama bilinçli egonun bu ıstırapların hiçbir şekilde bilincinde olmadığını söyleyecek kadar ileri gitmişti. Hipnoz sırasında ana ego bir kenara itilir ve hipnozcu birkaç alt egoya doğrudan erişim

---

82 Max Dessoir, *Das Doppel-Ich*, Leipzig: Günther, 1890. (Sonraki genişletilmiş basımlar Binet, Janet, Myers, Gurney ve başka isimlerden alınmış olgularla zenginleştirilmiştir.)

83 Richard Hennig, "Beiträge zur Psychologie des Doppel-Ich", *Zeitschrift für Psychologie*, XLIX (1908), ss. 1-55.

84 *Le Sommeil magnétique expliqué par le somnambule Alexis en état de lucidité.* Henry Delaage'ın yazdığı giriş, Paris: Dentu, 1856.

kazanır.[85] Colsenet, polipsişizm kuramını benimsedi ve felsefi açıdan ayrıntılı olarak işledi, bu kuram ile Leibniz'in monadlar hiyerarşisi kavrayışı arasında bağ kurdu.[86]

Manyetizmacılar ve diğerleri bu kuramı destekleyen çok sayıda psikolojik veri topladı. 1803 gibi erken bir tarihte Reil, birbirinden kopmuş kişilikler olgusu ile bazı normal rüyalarda tezahür eden benzer bir olayı ilişkilendirdi:

> Aktörler belirir, roller dağıtılır; bunlar arasında, rüyayı gören kişi kendi kişiliğiyle ilişkili gördüğü tek bir rolü üstlenir. Diğer tüm aktörler onun için yabancılar kadar tanımadık kişilerdir ama onlar ve bütün eylemleri, rüyayı gören kişinin hayal gücünün eseridir. İnsanların yabancı dillerde konuştukları işitilir, büyük bir hatibin yeteneğini takdir ettikleri, bize duyduğumuzu bile hatırlamadığımız şeyler açıklayan bir öğretmenin derin bilgeliği karşısında hayrete kapıldıkları görülür.[87]

Bu tür rüyalarda karmaşık kişilik toplulukları modelini görürüz, rüyayı gören kişi kendisini bu kişiliklerden biriyle özdeşleştirir ama diğer kişilikler de bağımsız bir yol izler ve ondan daha bilgilidirler. Birinci bölümde gördüğümüz üzere şaman bazıları dostça davranıp itaat eden, bazıları düşmanca davranan bir grup ruh arasında yaşıyordu. Aynı şey cinlerin/ruhların musallat olduğu kişi için de geçerlidir: Sadece bir ya da birkaç değil, (Gadara şeytanının olduğu gibi) bir ruhlarla "lejyonunun" tasallutuna da uğramış olabilir. Spiritizm bizi, ünlü Amerikalı medyum Mrs. Piper'ın ifade ettiği üzere, bir medyumun bir tür hiyerarşik düzende kimi zaman gruplara ayrılan çok sayıda ruhu çağırdığı düşüncesine aşina kılmıştır. Miss Beauchamp ve Doris Fisher gibi karmaşık çok kişiliklilik vakalarında da benzer bir hâl söz konusuydu, burada da her birinin kendine özgü bir rolü olan, hepsi karmaşık bir kişiler arası ilişki sistemiyle birbirine bağlanan birkaç kişilikle karşılaşırız. Bu gibi örnekler, çifte ego kuramını yetersiz kılmıştır ve bir polipsişizm kavrayışına başvurmak gerektiği hissedilmiştir. G. N. M. Tyrell hem psişik araştırmaların hem manyetizma geleneğinin işaret ettiği bu polipsişizm kavrayışını gayet güzel ifade etmişti: "Kişilik sözcüklerle ifade edilmesi neredeyse imkânsız olan bir birlik içinde çoğulluktur."[88] Bu kişilikler çoğulluğu değişen derinlik aralıklarına ait oldukları ve ayrıca bir hiyerarşik düzende sıralandıklarını da ima eder. "Buradan alınacak ders kesinlikle şudur ki benlik kimliği düşünmeye alışık olduğumuz türden bir sayısal ayrılığa bağlı değildir... Benlik sayısal ayrılıkla ilişkilendirdiğimiz türde birliğe sahip değildir."

Bu iki zihin modelinin, dipsişizm ile polipsişizmin yeni dinamik psikiyatri sistemleri üzerindeki etkisi ne kadar vurgulansa azdır. Dipsişizm kapalı çeşitliliği itibarıyla Janet'nin bilinçaltı kavramını, Freud'un da bilinçdışının bastırılmış hatıralar ve eğilimlerin toplamı

---

85 J. P. Durand (de Gros), *Polyzoisme ou pluralité animale chez l'homme*, Paris: Imprimerie Hennuyer, 1868; J. P. Philips (Durand'ın takma adı), *Electrodynamisme vital*, Paris: J. B. Baillière, 1855; J. P. Durand (de Gros), *Ontologie et psychologie physiologiques*, Paris: J. B. Baillière, 1871.

86 Edmond Colsenet, *Etudes sur la vie inconsciente de l'esprit*, Paris: Baillière, 1880.

87 J. C. Reil, *Rhapsodien über die Anwendung der psychischen Curmethode auf Geisteszerrütungen*, Halle: Curt, 1803, s. 93.

88 G. N. M. Tyrrell, *Personality of Man*, Baltimore: Penguin Books, Inc., 1947, ss. 158-160, 198.

olduğu yönündeki ilk bilinçdışı kavrayışını geliştirdiği modeldir. Jung'un bilinçdışı kuramı çok geçmeden açık çeşitliliğe yönelmişti, zira bireyin bilinçdışı arketiplerin kolektif bilinçdışına açıktır. Freud da Jung da dipsişik bir insan kişiliği modelinden polipsişik bir modele evrilmiştir. Freud'da bu, eski bilinç-bilinçdışı modelinin yerine sonraki ego-id-süperego modelini koymasıyla gerçekleşmiştir, Jung ise daha da karmaşık bir sistem geliştirmiştir.

Ruhsal Kökenlerle İlgili Kavrayışlar ve Hastalık

İlk dinamik psikiyatrinin en değişmez kanılarından biri, birçok zihinsel ve fiziksel rahatsızlığın psikolojik nedenlere bağlı olduğudur. Hastalıkların ruhsal kökenleri olduğu, her şeyden önce manyetizma ve hipnotizma sayesinde gerçekleştirilen tedavilerle de kanıtlanmıştır. Hastalıkların nedenleriyle ilgili kuramlar da ileri sürülmüştür.

Sıvı Kuramı

Mesmer evrensel fiziksel bir sıvının varlığını keşfettiğine inanıyordu, bu sıvının dengede ya da dengesiz olması hastalık ve rahatsızlıkları açıklıyordu. Mesmer'in tilmizleri hastalıklara üç açıklama getiriyordu: Sıvının yetersiz olması, hatalı dağılması ve kötü nitelikli olması. Manyetizmacının, manyetize ettiği kişiyle arasında kurduğu bağ sayesinde kendi daha güçlü ve iyi sıvısını hastaya aktardığı, böylece hastadaki dengeyi yeniden kurduğu varsayılıyordu. Bazı manyetizmacılar hastalarının bu sıvıyı gözlerinde canlandırmasını sağlayabiliyordu, hastalar sıvının şeklini ve rengini betimleyebiliyordu. Puységur'un manyetik tedavinin psikolojik niteliğini göstermesi sonrasında bile sıvı kuramı on dokuzuncu yüzyılın tamamı boyunca psikolojik kuramla yan yana var oldu. Sıvı kuramı kimi zaman modernleştirilmiş versiyonuyla yeniden belirmiştir; örneğin 1880 civarında Reichenbach'ın "Id" kuramıyla yeniden ortaya çıkmıştır, bugün bile beyin dalgalarının hipnozcudan hipnotize edilen kişiye aktarıldığı kuramına inanan savunucuları vardır.

Sıvı kuramı terk edildikten sonra psikolojik kavrayışlara başvuruldu; örneğin irade gücüne (Puységur) ya da daha sonra psikolojik kuvvetler ya da sinirsel enerji fikrine başvuruldu. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında hipnozcuların yaygın olarak savunduğu, birçok akademik doktorun paylaştığı görüş, hastalığın sinirsel enerji eksikliğinden kaynaklandığını söylüyordu. Bu kavrayış muğlaklığına rağmen ilk dinamik psikiyatride her zaman bulunmuştu ve daha sonra Janet, Freud, Jung ve diğerlerinin geliştirmesine hazır hâldeydi.

İdeodinamizm

Hipnoz olgusu uyurgezerlik hâli sırasında bir fikrin yerleştirilmesinin, bu fikrin özerk olarak evrilmesine ve hipnoz sonrası telkinin gerçekleştirilmesiyle somutlaşmasına nasıl yol açabileceğini gösteriyordu. İlk manyetizmacılar, Almanya'da Herbart'ın o dönem geliştirdiği dinamik çağrışımcı kuramlara ya da Fransa'da Laromiquiere'nin felsefesine gayet

iyi oturan bu gerçeğe hayret etmişlerdi.[89] Bu da gayet doğal olarak bazı ölümcül semptomların bir tür telkinle zihne yerleştirilen fikirlerden kaynaklanabileceği varsayımına yol açmıştı. Bu fikir on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ilerledi. Liébeault 1873'te şöyle yazmıştı:

> Yapay uyurgezerlik sırasında yerleştirilen bir fikir, sabit bir fikir hâlini alır ve uyanma sonrasında da bilinçdışı olarak varlığını sürdürür... Kişi, olağan düşünme faaliyetine rağmen bu fikrin hiçbir şeyin durduramayacağı bir itkiyle kendi yolunu izlediğine tanık olur. Bunun da ötesinde zihin, bireyin normal hayatta bilinçli olarak gerçekleştirdiği gündelik eylemlerle meşgulken, eski edilgin hâlde telkin edilen fikirlerin bazıları gizli devinimlerini sürdürür. Hiçbir engel onların ölümcül ilerlemelerinin önüne çıkamaz...[90]

Charcot, Mayıs 1885'te histerik paraliz hakkında verdiği bir konferansta şunun iyi bilinen bir gerçek olduğunu belirtmişti:

> Telkinle... bir fikir, tutarlı bir birbiriyle ilişkili fikirler grubu asalaklar gibi zihne yerleşir, zihnin geri kalanından yalıtılmış hâlde kalır ve kendilerini dışarıya buna tekabül eden motor olgularla ifade ederler... Telkin edilen fikirler grubu, bilinci, yani Ego'yu oluşturan, uzunca bir süredir birikmiş ve örgütlenmiş geniş kişisel fikirler seçkisinin kontrolünden yalıtılmış ve kopmuş hâle gelir.[91]

Charcot histerik paralizin, aynı şekilde ama kendiliğinden başladığı sonucuna varmıştı. Kişiliğin küçük, ayrılmış parçalarının kendi başlarına görünmez bir gelişim izleyebilecekleri ve kendilerini klinik rahatsızlıklarla ortaya koyabilecekleri düşüncesinin başlangıcı bu olmuştu. Janet bu olguyu bilinçaltı sabit fikirler diye adlandırmış ve şunları söylemişti:

> Kişinin, kişisel bilinçten dışlanan bir fikrin yarattığı rahatsızlıkları göstermek için bütün zihinsel patolojiyi ve fiziksel patolojiyi kısmen yaşaması gerekecekti... Fikir, tıpkı bir virüs gibi kişilikte bireyin erişemeyeceği bir köşede gelişir, bilinçaltında işler ve tüm histeri ve zihinsel hastalık bozukluklarını ortaya çıkarır.[92]

Daha sonra, Jung "kompleks" dediği şeyi tanımladığında bunu Janet'nin *idée fixe subconsciente* (bilinçaltı sabit fikir) dediği şeyle bir tutmuştu.

Mesmer'in ıskartaya çıkarıp yerine sıvı kuramını geçirdiği eski tahayyül kuramı, on dokuzuncu yüzyıl boyunca devri geçmiş sayıldı. Ne var ki sıvı kuramı reddedilir reddedilmez hipnotize edilen hastalarda, manyetik hastalıklarda ve histeri hastalarında rastlanan olguların çok çeşitli ve gizemli biçimlerde belirmeleri, kaybolmaları ve dönüşmeleri için yeni bir açıklama bulunması gerekiyordu. Eski "telkin" terimi kendi kendine telkin kavramıyla birlikte yeniden rağbet gördü ve bu iki terim önceden tahayyül kavramının kapsadığı alanın tamamını ifade eder oldu.

---

89 G. de Morsier'ye göre ideodinamizm ilkesini psikiyatriye Esquirol sokmuştur, kendisi bu ilkeyi Laromiguière'nin derslerinde öğrettiği "ruhun melekeleri" psikolojisinden almıştır. Bkz. G. de Morsier, "Les Hallucinations", *Revue d'Oto-Neuro-Opthalmologie*, XVI (1938), ss. 244-352.

90 A. A. Liébeault, *Ebauche de psychologie*, Paris: Masson, 1873, s. 176.

91 J. M. Charcot, *Leçons sur les maladies du système nerveux, Oeuvres Complètes*, içinde, III, ss. 335-337.

92 Pierre Janet, *L'Automatisme psychologique*, Paris: Alcan, 1889, s. 436.

On dokuzuncu yüzyıl sonuna doğru manyetizmacılar ve doktorlar, histerik ve hipnotize edilmiş hastalarda az çok bilinçli olarak, her tür semptomu taklit etme ve hipnotizmacıları ve doktorları dâhil etmeye çalıştıkları durumlar kurma eğilimi gözlendiğinin giderek farkına vardılar. Daha sonraları Dupre'nin geliştireceği "mitomani" teriminin çok sayıda histerik için geçerli olduğu anlaşıldı. Aslında mitomaniyi daha geniş bir kavramın, bilinçdışının mitopoetik işleyişinin belli bir yönü olarak anlamak mümkündü. Flournoy'un medyum Helene Smith hakkında yaptığı birkaç parlak çalışma istisna olmak üzere, bu mitopoetik işlev hak ettiği ilgiyi görmemiştir ve yeni dinamik psikiyatri sistemlerinin bu boşluğu henüz doldurmamış olması da üzücüdür.

Psikoterapi Prosedürleri

On dokuzuncu yüzyıl psikoterapi için muhteşem bir dönem oldu. 1803'te Reil, Rhapsodien adlı kitabında akıl hastalıklarının tedavisi için eksiksiz bir psikoterapi yöntemleri programı sunmuştu. Fransa, İngiltere ve ABD gibi ülkelerde çeşitli ahlaki terapi yöntemleri uygulanıyor, farklı ölçülerde başarı sağlanıyordu. Manyetizmacılar ve hipnotizmacılar sinir hastalıklarının ve fiziksel rahatsızlıkların tedavi edilmesi için hatırı sayılır çabalar sarf ediyorlardı.

Mesmerci terapi, sıvazlamalarla manyetize ederek bir kriz tetiklemeyi amaçlıyordu. Daha önce gördüğümüz üzere bu kriz aynı zamanda semptomları öne çıkarıyordu ve bu semptomların ortadan kaldırılması için atılmış bir ilk adımdı. Bu da aslında bugün katartik terapi dediğimiz şeyin bir türüydü.

Puységur'dan başlayarak yapay uyurgezerlik büyük bir terapi silahı hâline geldi ve yüzyıl sonuna kadar da öyle kaldı. Hipnotizmanın terapi etkisini birkaç biçimde gösterebildiğini vurgulamak gerekir. Kimi zaman hasta hipnotik uykunun yararlı etkisiyle rahatlıyordu, bazı hastaların muhteşem biçimlerde tanımladığı bir uykuydu bu. Örneğin Bjerre'nin hastalarından biri "... muhteşem bir duyum"dan bahsetmişti: "... sanki insan kendi benliğinde yalıtılmış gibi insanın benliğinin bedeniyle yoğunlaşması hissi. Her şey kaybolur, sadece ben-bilinci kalır. Bu yoğunlaşma insanın hayal edebileceği en mutlak istirahate benzer."[93]

Bjerre "hipnozun fetüs hayatı sırasında yaşanabilecek asli istirahat hâline geçici bir gömülme olduğu" varsayımında bulunuyordu. Hipnoz bu şekilde kullanıldığında besbelli ki güçlü bir uyuşturucu olarak iş görüyordu.

Kimi zaman ama şurası kesin ki her zaman değil, hipnotizma telkin yoluyla iş görmüştür, yani bir fikrin hastanın edilgin zihnine doğrudan yerleştirilmesiyle. Ne var ki bu eylem sıklıkla yanlış anlaşılmıştır. Hipnotik telkinler bireye ille de zorla verilmiyordu. Tarihsel olarak izleri Faria'dan Noizet'ye, oradan Liébeault ve Nancy Okulu'na sürülebilecek bir zorunlu telkin eğilimi olduğu doğrudur. Bu tür zorunlu telkinlerin hayatta alt mevkilerde yer alan ve emirlere itaat etmeye alışık insanlarda (askerler ve işçiler) ya da irade güçleri zayıf

[93] Poul Bjerre, *The History and Practice of Psychoanalysis*, İngilizce çeviri, gözden geçirilmiş basım, Boston: Badger, 1920, ss. 198-217.

olan ya da iradelerini hipnotizmacının iradesine teslim etmeye can atan insanlarda en iyi şekilde işlediği gözlenmiştir. Ama bu tür vakalarda bile, zorunlu telkinin gücünün sınırları vardır. İtaat etmeye istekli olmayan bir insanda kullanıldığında, hiç başarı sağlanamadığı ya da semptomun ancak geçici bir biçimde ortadan kaldırıldığı, sonra yeniden belirdiği ya da yerini yeni bir semptomun aldığı anlaşılmıştır.

Yeterince dikkat edilmemiş bir başka hipnotik tedavi biçimi, hasta ile hipnotizmacı arasında bir tür pazarlık olduğunu ima eder. Bu, cin ve ruh çıkarmada sıklıkla gerçekleşen şeyi, cin ve ruh çıkaran kişi ile kötü ruhlar arasındaki uzun tartışmaları, ruhun belli bir zamanda ve belli koşullarda ayrılmayı kabul etmesini hatırlatır. Manyetik tedavide de buna benzer bir şey tekrar tekrar oluyordu. Hasta uyurgezer uykusu sırasında semptomlarının gelişimini önceden haber verebiliyor, kesin tedavisinin kesin tarihini söyleyebiliyordu. Ayrıca kendi tedavisini reçete edebiliyordu. Manyetizmacının, kendisini hastanın manipülasyonuna açmaksızın onun talepleriyle doğru bir uzlaşma noktası bulması kolay bir iş değildi. Estelle'in hikâyesi tipik bir örnektir: Despine onun sayısız hayalini kabul etmiş gibi görünürken semptomlarını sürekli ve ağır ağır geriletmek için çalışıyordu, her gerilemenin hasta tarafından kabul edilmesi gerekiyordu. Bu tip hipnotik terapi on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında yaygındı ama daha sonraları, büyük ölçüde hem Salpêtrière hem de Nancy Okulları'nın hipnotik tedavide komut yöntemini kullanması nedeniyle ihmal edilmişti. Yine de Bernheim'da bile insan zaman zaman eski yöntemin bazı özelliklerini bulur.[94] Örneğin Bernheim'ın histerik *aphonia*'dan mustarip bir kadına, kısa süre sonra sesini geri kazanacağını ve bunun hangi tarihte gerçekleşeceğini bildiğini söylemesi hikâyesi vardır. Hastanın cevabı "sekiz gün içinde" olmuştu; aslına bakılırsa sekiz gün sonra konuşmayı başarmıştı.

On dokuzuncu yüzyıl sonuna doğru yeni bir hipnotik tedavi yöntemi uygulanmaya başladı: Semptomun bilinçdışı kökenini ortaya çıkarıp ona saldırmayı içeren katartik yöntem. Ne var ki bazı sözüm ona "katartik" tedavilerin ne ölçüde hasta ile doktor arasında, doktorun farkında olmadığı bir uzlaşma süreciyle gerçekleştiği sorgulanmaya açık bir meseledir.

Uyanık hâlde telkin, üçüncü büyük terapi usulü, on dokuzuncu yüzyıl başında büyüleme adı altında uygulanıyordu zaten. 1880'lerde Liébeault, Bernheim ve Nancy Okulu'yla birlikte yaygın olarak kullanılır oldu. Telkin "ideodinamizm" kavramına, yani Bernheim'ın sözleriyle "bir fikrin bir eylemde somutlaşması eğilimi"ne dayanıyordu. Ona göre hipnotik hâl, başka bir telkini kolaylaştırma düşüncesiyle başlatılan bir telkinin sonucuydu. Yoksa hipnoz sırasında telkin ile uyanık hâlde telkin arasında temel bir farklılık yoktu. On dokuzuncu yüzyıl sonuna doğru, "telkin" sözcüğü o kadar gevşek kullanılıyordu ki anlamını kaybetti.

Terapi Kanalı: Bağ

Psikoterapi prosedürü ne olursa olsun aynı ortak temel özelliği gösteriyordu: Bağın varlığı ve kullanılması. Bu terim en baştan itibaren Mesmer tarafından kullanılmış, manyetizmacı-

[94] Hippolyte Bernheim, *De la suggestion et de ses applications a la thérapeutique*, Paris: Doin, 1886.

lar ve hipnotizmacılar arasında kuşaktan kuşağa geçerek yirminci yüzyıl başına dek gelmiş, bu arada yavaş yavaş geliştirilip mükemmelleştirilmiştir. Öyle görünüyor ki Mesmer bu terimi dönemin fiziğinden ödünç almıştır: O dönemler popüler olan deneylerde insanlar birbirlerine dokunarak zincirler oluşturuyor, böylece bir makineden çıkan elektrik akımını birbirlerine aktarıyorlardı; bu amaçla birbirleriyle bağ kuruyorlardı. Aynı şekilde Mesmer de hastalarının *baquet* ile ya da birbirleriyle doğrudan bağ kurmasını sağlıyordu. Bir hastayı manyetize ederken kendisini hastanın belli koşullara göre bağ kurması gereken manyetik sıvının kaynağı olarak görüyordu. Mesmer'in hastalarıyla bu şekilde kurduğu ilişkinin, fiziksel bir ilişkinin ötesine geçtiğini ne ölçüde idrak ettiği belli değildir. Puységur bağın psikolojik anlamını anlamamıştı. İlk manyetizmacıların yazdıklarını okuduğumuzda, onların bağa muazzam bir önem atfetmeleri karşısında hayrete kapılırız.

Aslında bağ olgusu göründüğü kadar yeni bir olgu değildi; cin/ruh çıkarma prosedüründe zaten biliniyordu. Aldous Huxley "cinlerin musallat olduğu kişi ile cin çıkaran kişi arasındaki ilişkinin muhtemelen, psikiyatrist ile nevrotik arasındaki ilişkiden çok daha yakın bir ilişki olduğunu" belirtir.[95] Günah çıkaran kişi ile günahları bağışlayan elbette ki iyi biliniyordu ve Noizet manyetizmacıyı *directeur*'e (*directeur de conscience*'a yani "manevi rehber"e) benzettiğinde bundan bahsediyordu.[96]

Bu benzerliklerin yanı sıra manyetik bağın kendine özgü bazı nitelikleri mevcuttu, bunlar da ilk Mesmeristlerin çok fazla sayıda araştırmasına konu olmuştu. Onları etkileyen şey, manyetize edilen kişinin manyetize eden kişiye karşı gösterdiği tuhaf duyarlılık ve onun düşüncelerini, hatta bedensel duyumlarını algılama becerisiydi. Bunun tersinin de doğru olduğu biliniyordu ve 1784 gibi erken bir tarihte "manyetik karşılıklılık" terimi kullanılmaya başlanmıştı.[97]

Manyetik bağda erotik çağrışım olması ihtimali de daha önce gördüğümüz gibi ek bir gizli Komisyon Raporu'nda Kral'ın dikkatine sunulduğundan ötürü, başından beri biliniyordu. Baştan çıkarma ihtimalinin de gündeme getirildiğini ve 1785'de Tardiff de Montrevel'in manyetize edilen ile eden arasında bir tür platonik bağ kurulabileceğini kabul etmekle birlikte, baştan çıkarma ihtimalini reddettiğini de görmüştük.[98] 1787'de bir romancı, manyetize eden kişi etkin, manyetize edilen edilgin olduğundan hem erkek manyetize eden hem de kadın manyetize edilen gençse, tehlikeli bir durumun kolayca gelişebileceğini yazmıştı.[99] 1817'de Klinger *commercium magneticum* (manyetik bağ) ile üreme eyleminin uzun bir karşılaştırmasını içeren Latince ilginç bir tez kaleme aldı.[100] Almanya'da bağın yapısı, Doğa Felsefesi'ni

---

95 Aldous Huxley, *The Devils of Loudun*, New York: Harper & Row, 1952, s. 183.

96 Noizet, *Mémoire sur le somnambulisme et le magnétisme animal.* 1820'de Berlin Kraliyet Akademisi'nde yapılan konuşma, Paris: Plon, 1854, s. 96.

97 İsmi meçhul yazar, *La Vision, contenant l'explication de l'écrit intitulé: Traces du magnétisme, & la théorie des vrais sages. A Memphis*, Paris: Couturier, 1784, ss. 22-26.

98 Tardif de Montrevel, *Essais sur la théorie du somnambulisme magnétique*, Londra, 1785.

99 Villers, *Le Magnétiseur amoureux*, Cenevre, 1787.

100 J. A. Klinger, *De Magnetismo Animali*, Wirceburgi: Nitribit, 1817.

teşvik edenlerin geliştirdiği "sempati" kavramı açısından inceleniyordu. Friedrich Hufeland[101] manyetik bağın iki insan arasında var olabilecek en yakın ilişki olduğunu, anne karnında fetüsün anneyle ilişkisine benzetilebilecek yegâne ilişki olduğunu belirtmişti. Hufeland'a göre hayvansal manyetizma sayesinde gerçekleştirilen her tedavi, henüz doğmamış çocuğun anne rahminde geçirdiği aynı evrelerden geçerek sağlanıyordu.

Bütün Fransız manyetizmacılar bağı ayrıntılı olarak inceledi ve onu etkiden, bağın uzayıp seanslar arasında devam etmesinden ayırdı. Aubin Gauthier manyetik kriz ile manyetize edilen kişinin manyetize ettiği birey üstünde hâlâ belli bir etkiye sahip olabildiği manyetik hâl arasında ayrım yaptı. Charpignon manyetize edilen kişinin seanslar arasında manyetize eden kişi hakkında o kadar açık, aslına o kadar uygun bir görüntü alıp da bundan rahatsız olmamasının pek de ender rastlanan bir olay olmadığını ileri sürdü.[102] Almanya'da Von Schubert, büyülenmenin manyetize eden kişiden gelen herhangi bir şeyin manyetize edilen üstünde etkili olmasıyla gerçekleştiğine dikkat çekti. Bazı hastalar sadece manyetize eden kişinin dokunduğu bir şey içiyorlardı. Von Schubert bu hastaların manyetize eden kişinin zihnindeki tıbbi kuramları benimseyeceklerini, kendi tedavileri için bu yönde reçeteler vereceklerini de işaret etti.[103]

Alman manyetizmacılar Gmelin ve Heinecken, aynı manyetizmacıların manyetize ettiği hastaların birbirlerine karşı direnç gösterilemez bir çekimin etkisi altına girdiğini fark etmişti. İsmi meçhul İskoç bir yazar da tam olarak aynı olguları gözlemlemişti; manyetize ettiği hastalar birbirlerine karşı son derece güçlü bir çekim hissediyor, birbirlerine mest edici isimler veriyor ve birbirlerini kardeş olarak görüyordu.[104]

On dokuzuncu yüzyıl başında bu kadar güçlü ve açık olan bağ kavramı, daha sonraki bir dönemde, kısmen Braid'in kendi kendine başlatılan hipnoz ve hastanın rolü konusunda ısrar etmesi sonucu gölgeli bir hâl aldı. Charcot da Bernheim da bağa fazla dikkat sarf etmiyordu. Ama 1885 sonrasında Janet'nin "Leonie" ile yaptığı ilk deneylerin ardından konuya ilgi canlandı. Bu zihinsel telkin gerçeği için akla yatkın bir açıklama arayan Ruault hipnotizmacı ile hipnotize ettiği kişi arasındaki ilişkinin yapısını titizlikle analiz etti.[105] Hipnotize edilen kişinin düşüncelerinin seanslar sırasında olduğu gibi seanslar arasında geçen süre zarfında da hipnotizmacının kişiliğine takıldığını ortaya çıkardı. Hipnotize edilen kişi seanslar sırasında, hipnotizmacıya aşırı duyarlı hâle geliyordu, o kadar ki onun en ufak işaretlerini bile algılıyordu. Alışkanlık ve eğitim sayesinde, aralarında, ikisinin de haberdar olmadığı bir işaretlerle anlaşma süreci gelişiyordu. Hipnotize edilen kişi, hipnotizmacının düşüncelerindeki en ufak değişikliklere, nasıl olduğunu anlamaksızın ve hipnotizmacı farkında olmaksızın duyarlı hâle geliyordu. Ayrıca manyetize edilen kişi man-

---

101 Friedrich Hufeland, *Über Sympathie*, Weimar: Verlag des Landes-Industrie-Comptoir, 1811, s. 110.

102 Charpignon, *Physiologie, médecine et métaphysique du magnétisme*, ikinci basım, Paris: Baillière, 1848.

103 Gotthilf Heinrich von Schubert, *Ansichten von der Nachtseite der Naturwissenschaft*, Leipzig: Weigel, 1808.

104 *Mesmerism, Its History, Phenomena, and Practice: with Reports of Cases Developed in Scotland*, Edinburgh: Fraser & Co., 1843, ss. 101-106.

105 Albert Ruault, "Le Mécanisme de la suggestion hypnotique", *Revue Philosophique*, XX (1886) (II), ss. 676-697.

yetize eden kişi tarafından eğitiliyor, ona ve doğaüstü güçlerine inanıyordu. Ruault birçok manyetizmacının hastalarının zihinlerine, başka hiç kimsenin bir daha onları manyetize edemeyeceği düşüncesini yazdıklarını da eklemişti. Hatta bazıları her seansın sonunda bu telkini tekrarlıyor, hastalarına her zaman bedenlerinde taşımaları için bir tılsım veriyorlardı. Manyetize eden kişinin etkisinin hastalarını uzaktan, hatta kimi zaman istemsizce manyetize edebilecek kadar güçlenmesi işte böyle gerçekleşiyordu. Bu durum manyetize eden kişinin kendi güçlerine inancını doğruluyor, özgüvenini artırıyor, bu da farklı hastaları üstündeki etkisini artırıyordu.

Janet 1889'da *Automatisme psychologique* adlı kitabında bu konudan kısaca bahsetti.[106] Bağda seçiciliğin rolünü, hastanın manyetize eden kişiye doğrudan bağlı olmayan her şey için bir tür olumsuz sanrı (modern dilde "skotoma") geliştirdiğini vurguladı. Aynı etken 1892'de Moll tarafından da vurgulanmıştır.[107] Janet, Münih'te 1896'daki Uluslararası Psikoloji Kongresi'nde bağ ve uyurgezerlik etkisi üstüne eksiksiz bir biçimde, ayrıntılı olarak işlenmiş bir kuram ortaya koydu.[108] Hipnotik seanslar arasında geçen sürelerde hastalarının zihninde neler olduğunu ayrıntılı olarak analiz etmiş, ilk evrede (etki evresinde) büyük bir ilerlemenin açıkça gerçekleştiğini görmüştü. Histerik bir hasta çoğu semptomundan kurtulmuştu; daha mutlu, daha etkin ve daha zeki hissediyordu, hipnotizmacısını fazla düşünmüyordu. Bunu ikinci bir evre, uyurgezerce tutku evresi izledi, semptomlar gerilemiş, hasta hipnotizmacıyı görmeye ve hipnotize edilmeye daha fazla ihtiyaç duymaya başlamıştı. Bu arzu sıklıkla tutku biçimini alıyordu. Vakaya bağlı olarak bu tutku, güçlü sevgi, kıskançlık, batıl korku ya da derin saygıya dönüşebiliyor, kabul edilmiş ya da reddedilmiş olma hissi de buna eşlik ediyordu. Hasta kimi zaman hipnotizmacıyı rüyalarında ya da sanrılarında görüyordu. Janet çok önemli bir gerçek keşfetti; post-hipnotik telkinlere ağırlıklı olarak uyurgezerce etki evresinde itaat ediliyor, uyurgezerce tutku evresinde o kadar itaat edilmiyordu. Janet bu gözlemlerin terapi açısından anlamlarını vurguladı.

Janet bu sunumu genişletti ve bir yıl sonra, 1897'de yeniden yayınladı.[109] Otuz hastayla yaptığı deneylere dayanarak post-hipnotik telkinlerin uyurgezerce etki devam ettiği sürece gerçekleşeceğini doğruladı. Ayrıca uyurgezerce tutku evresinde hastanın hipnotizmacıya karşı duygularını analiz etti ve bir hastadan diğerine farklılık gösteren, erotik tutku, kardeş ya da anne sevgisi ve hep bir tür sevgi içeren başka duyguların bir karışımı olduğunu ortaya çıkardı. Ne var ki ana etken hastanın *besoin de direction*'uydu, yani yönetilme ihtiyacıydı. Terapi açısından açılımlar iki katmanlıydı: Birincisi, terapistin hastanın zihninin yönetimini tam anlamıyla ele geçirmesi gerekiyordu. Bu gerçekleştiğinde, hastaya kendisi olmaksızın

---

106 Pierre Janet, *L'Automatisme psychologique*, Paris: Alcan, 1889, ss. 283-290.

107 Albert Moll, "Der Rapport in der Hypnose", *Schriften der Gesellschaft für psychologische Forschung*, Leipzig: Abel, 1892, III, IV, ss. 273-514.

108 Pierre Janet, "L'Influence somnambulique et le besoin de direction", *III. Internationaler Congress für Psychologie in München, 1896*, Münih: J. F. Lehmann, 1897, ss. 143-147.

109 Pierre Janet, "L'Influence somnambulique et le besoin de direction", *Revue Philosophique*, XLIII (1897), (I), ss. 113-143.

[bunu] yapmayı öğretmesi gerekiyordu, bu da seanslar arasındaki süreleri genişleterek sağlanabiliyordu. Hastanın kendi hislerinin farkına varmasını da sağlamak gerekiyordu.

Janet'nin uyurgezerce etkiyle ilgili araştırmaları bu konuya karşı hatırı sayılır bir ilgi uyandırdı ve bu konuda başka gözlemler yapılmasını tetikledi. Sollier, Janet'nin betimlemesine katılıyordu, kendi deneyimlerinden hareketle başka bir katkıda daha bulundu: Hipnotizmacının hasta hakkında epey büyük bilgi sahibi olması hasta için büyük önem taşıyordu, özellikle de yaş gerilemesi deneyimleri söz konusu olduğunda.[110] Böyle olursa hasta, hipnotizmacı onu ömrü boyunca tanımış gibi hissedebiliyordu.

Mesmer'in bağı, ilk kez elektrikle ilgili olarak kavramasından beri çok şey değişmişti ve bu kavrayış değişikliği manyetizmacılar ile hipnotizmacıların karmaşık psikolojik tahlillerine konu olmuştu, daha sonra Janet'nin etkiyi hipnotizmacıya yönelmiş tuhaf bir duygu çeşitliliği ile hastanın hipnotizmacı tarafından yönetilme ihtiyacının bir karışımı olarak görmesiyle zirveye tırmanmıştı; bu yönetilme ihtiyacı hipnotizmacının kullanabileceği güçlü bir terapi silahıydı.

Psikoterapist

Manyetizmacılar ve hipnotizmacılar yeni bir şifacı tipi oluşturur, çok fazla ortak noktaları vardır ve bir yandan da daha önceden var olan her şeyden çok farklıdırlar. Her iki grup da Mesmer ve Puységur'u büyük kurucuları olarak görmekle, benzer öğretiler ve teknikleri paylaşmakla kalmıyordu, kendi dernekleri, dergileri ve meslek etikleri de vardı.

Bu kişilerin nasıl insanlar olduklarını, neler düşündüklerini, günlük pratikleri sırasında nasıl çalıştıklarını tahayyül etmekte bugün zorlanıyoruz. Gelgelelim Deleuze, Bertrand, Charpignon ve özellikle de Aubin Gauthier'nin yazdığı bazı eski ders kitaplarını okuyarak bu meselelerle ilgili bir kavrayış kazanabiliriz.[111] Gauthier manyetizmacının sağlığının iyi olması gerektiğini söyler, aksi takdirde kendi hastalıklarını hastalarına geçirir; hastalanırsa, çalışmaya dönmeden önce kendisini "arındırması" gerekecektir. "Akıllıca ve iyi düzenlenmiş" bir hayat sürmeli, ayık, sakin, aklı başında, iyi ve onurlu olmalı, çok fazla konuşmamalı, ayrıca sert bir dürüstlüğü ve titizliği de olmalıdır. Manyetizmacı olabilmek için kişinin bir eğitim kursu alması, Mesmer, Puységur ve bütün manyetizma klasiklerini okuması da gerekiyordu. Gauthier, Puységur'un eski prensibinin, manyetizmacının tedavisi için hiçbir ücret kabul etmemesi gerektiği ilkesinin artık kabul edilebilir olmadığını söyler, çünkü zamanının çok büyük bir bölümünü manyetizma çalışmalarına adayan bir insanın bedava tedavi etmesi mümkün değildir. Hatta manyetizmacı bir doktordan daha yüksek ücret almayı bile hak eder, çünkü tıp eğitimi almış bir kişinin bütün niteliklerine, ayrıca manyetizma bilgisine sahip olması ve sağlığının da mükemmel olması gerekir. Doktorlar gibi sadece bilgisini vermekle kalmaz, hastalarına hayati kuvvetlerini de aktarır. Hasta açısından, doğru manyetizmacının seçilmesi çok büyük bir önem taşır; bazı manyetizmacılar bazı

110 Paul Sollier, *L'Hystérie et son traitement*, Paris: Alcan, 1901, s. 161.

111 Aubin Gauthier, *Traité pratique du magnétisme et du somnambulisme*, Paris: Baillière, 1845, ss. 20-75, 309-345.

hastalarda diğerlerine nazaran daha büyük bir başarı sağlar. Bir manyetizmacı tedaviyi sonuna kadar götürmeye hazırlıklı değilse bir hastayı asla kabul etmemelidir, çünkü bir tedaviyi yarıda kesmek sıklıkla tehlikeli olabilir. Tedaviye başlamadan önce ücret meselesi manyetizmacı ile hasta arasında hâlledilmeli, tedavi günleri ve saatleri kararlaştırılmalı, bundan sonra da hasta seanslara dakik bir biçimde katılmalıdır. Hasta, hastalığı hakkında ya da açıklanmasına yardımcı olabilecek herhangi bir şey hakkında manyetizmacıdan bilgi saklamamalıdır. Tedavi sırasında hasta her tür aşırılıktan kaçınmalı, ılımlı bir diyet tutturmalı ve sigara içmekten kaçınmalıdır. Tedavinin süresi bir hafta ile altı ay arasında değişebilir, daha uzun da sürebilir ama asla günde iki seanstan fazla seans yapılmamalıdır. Manyetize eden kişi her hastası hakkında, bütün seansların kaydedileceği bir günlük tutmalıdır. Kocası ya da başka bir tanık hazır bulunmuyorsa hiçbir kadın hipnotize edilmemelidir. Temel kurallardan biri de manyetizmacının hastalarıyla herhangi bir türde deney yapmaktan kaçınmasıdır. Klinik olaylar manyetizmacıya bilimsel merakını gidermesini sağlayacak kadar deneyim kazandıracaktır. Gauthier, Hipokrat yemininden esinlenerek bir "manyetizmacı yemini" önermişti.

Bu dönemde ortaya çıkan başka bir sorun da tıp derneklerinin sadece bir tıp doktorunun manyetizma uygulamasına izin verilmesi gerektiği iddiasıydı. Alan dışından manyetizmacılar bu iddiaya şiddetle karşı çıkmışlardı. 1831'de Paris Académie de Medecine, alan dışından manyetizmacılara uygulama izni verilmesi gerektiği kuralını getirdi ama tıbbi kontrol altında olacaklardı; günlükleri düzenli aralıklarla doktorların teftişine sunulacaktı. Ne var ki bu kural pek gözetilmedi.

Elimizde manyetizmacıların kaleme aldığı birkaç otobiyografi bulunmaktadır, bunların çoğunu gezgin manyetizmacılar ya da sahne manyetizmacıları yazmıştır. En ünlü Fransız manyetizmacılardan Baron Du Potet de Sennevoy otobiyografisinde 1796'da mahvolmuş aristokratik bir ailede doğduğunu anlatır.[112] Kötü bir öğrenci ve isyancı bir çocuk olduğunu kabul eder. Manyetizmayı duyunca iki genç kız üstünde denemiş ve onları saatlerce manyetik hâlden çıkaramayınca ödü kopmuştur. Yine de bu kaza büyük manyetik güçlere sahip olduğuna inanmasına yol açmıştır. Manyetizma öğrenimi görmek için Paris'e gitmiş ama çok geçmeden meslektaşlarıyla arası açılmış, kendi okulunu kurmuştur. Gururlu ve küstah bir adam olan Du Potet "manyetizmanın yeniden vücut bulmuş hâli" olduğuna ve gerçekleştirmesi gereken bir misyon bulunduğuna inanıyordu. "Sihirli ayna" tekniğini uygulamaya başladıktan sonra yavaş yavaş büyüye yöneldi, görünüşe bakılırsa gerçekten büyüklük sanrıları geliştirmişti.

Bu dönemin tanınmış bir başka manyetizmacısı olan Kont de Maricourt çocukluğunu Napoli'de geçirmiş, burada manyetizma uygulayıcısı yaşlı bir İrlandalı rahip ve yaşlı bir İtalyan doktor onu manyetizmayla tanıştırmıştı. Maricourt'un manyetize etme yönündeki ilk girişimleri Du Potet'ninkiler kadar talihsiz olmuştu. Fransa'ya döndükten sonra gezgin bir manyetizmacının kolejindeki öğrencilere yaptığı bir performansı izledi. Öğrencilerden

[112] Baron du Potet, *La Magie dévoilée, ou principes de science occulte*, üçüncü basım; Paris: Vigot, 1893, ss. 1-58.

biri manyetize edildikten sonra ağır kazalar geçirmişti, ne var ki bu olaylar genç De Maricourt'un cesaretini kırmadı. Paris'e gelir gelmez manyetizmacı Marcillet ile onun ünlü uyurgezeri Alexis'i görmeye gitti. Daha sonra Du Potet'nin öğretilerini benimsedi ve Puységurculuk (manyetik uyku anlamında) ile Potetçilik (uykusuz bir büyülenme hâli) arasında uzun bir karşılaştırma yayınladı. Daha sonra ruhçu oldu, vücut bulmuş ruhlarla vücut bulmamış ruhlar arasındaki ilişki üzerine çalışmalar yaptı.[113]

Unutulmuş hoş çalışmalardan biri de Charles Lafontaine'in otobiyografisidir.[114] 1803'te doğan Lafontaine de Fransa'nın en eski ve aristokrat ailelerinden birine mensup olduğunu ileri sürüyordu. Lafontaine'in babası önemli bir idari görevdeydi, genç Charles da onunla birlikte çalışmaya başladı. Ne var ki aktör olmayı istediğinden ailesinden ayrılıp Paris'e gitti, burada birkaç yıl tiyatro kumpanyalarında çalıştı, birçok "iniş" ve "çıkış" yaşadı. Bir keresinde bir kadını kazara manyetize etti ve kadının aklı başında uyurgezer olduğunu ve kendisinin de büyük manyetik güçleri olduğunu keşfetti. Manyetize edici olduğu gün ailesi, dostları, eski tanıdıkları tarafından dışlandığını, bir kanun kaçağı muamelesi gördüğünü anlatır. Sonra kendisini manyetizmaya adadı, bu konu sürekli oradan oraya gezerek ve mücadele ederek sürdürdüğü hayatının yegâne ilgisi hâline geldi. Lafontaine muhteşem sahne performansları yaptı, kimi zaman performansları sırasında polisin müdahalede bulunması gereken isyanlar çıktı. Lafontaine çok sayıda hastayı da özel olarak tedavi etti. Kendi anlatısına göre, nereye gitse körler yeniden görmeye, sağırlar duymaya, felçli insanlar yürümeye başlardı. Rennes şehrinde bir kadını manyetize edip ona bir tiyatro rolü öğretti, sonra kadın bu rolü geniş bir izleyici kitlesinin önünde sahnede gayet güzel canlandırdı ama uyanık hâlinde, sahnede olup bitenlerin hiçbirini hatırlayamadı. Lafontaine Londra'ya gitti, burada o kadar büyük bir başarı kazandı ki hırsızlar ondan çok korktular, böylece en kötü tavernaları rahat rahat ziyaret edebildi. Lafontaine'in Manchester ziyaretinin ardından, kentte bulunan Braid adında bir cerrah manyetizmayla ilgilenmeye başladı ve sonraları Braidizm'in savunucusu olarak tanındı. Lafontaine'in kitabı eğlenceli bir macera romanı gibi okunur.

Ağdalı bir üslupla yazılmış olsa da anmaya değer bir başka otobiyografi de Auguste Lassaigne'ne aittir.[115] 1819'da Toulouse'da doğan Lassaigne önce bir fabrikada çalıştı, bu arada boş zamanlarında fantastik hikâyeler okuyor ve el çabukluğu marifetini öğreniyordu. Numaraları sayesinde o kadar büyük bir başarı kazandı ki nihayetinde bu becerisiyle hayatını kazanmaya karar verdi. Turnelerinden biri sırasında on sekiz yaşında genç bir hanımla, doğal bir uyurgezer olan Prudence Bernard'la tanıştı. Bir manyetizmacının ona nasıl muamele ettiğini izledi ve manyetizmayla ilgili kuşkuları silinip gitti; çok geçmeden bu öğretinin bir tilmizi olup çıktı. Prudence'la evlendi ve turnelerine onu da götürdü, lucid uyurgezer olduğundan onu herkesin gözünün önünde manyetize ediyordu. Lassaigne

---

113 R. Count de Maricourt, *Souvenirs d'un magnétiseur*, Paris: Plon, 1884.

114 Charles Lafontaine, *Mémoires d'un magnétiseur*, iki cilt, Paris: Germer – B. Baillière, 1886.

115 Auguste Lassaigne, *Mémoires d'un magnétiseur, contenant la biographie de la somnambule Prudence Bernard*, Paris: Baillière et Dentu, 1851.

kendisine kutsal bir görev verildiğine inanıyordu, manyetizmayı insan doğasının en derin gizemlerine dokunabilecek ulvi bir bilim olarak görüyordu. Ne var ki bu gizemlerde çok insani bir şey olabileceğini de kabul etti. Manyetizmanın manyetize edilmiş kadında "cennetsi bir şehvet" uyandırabileceğine, manyetizmacı kadın tarafından seviliyorsa bu duyumların sonsuz derecede haz verici olabileceğini işaret ediyordu. Prudence hakkında "uyanıkken bir kadındır, uyurgezerken ise bir melek" diyordu. Prudence'ın kaderinin Fransa'yı Gerçek İnanç'a döndürmek olduğuna inanıyor, onu Jean d'Arc'a benzetiyordu. Kitap manyetizmanın düşmanlarına karşı acı hakaretlerle doluydu. Evliliğin manyetizmacı ile uyurgezeri arasındaki ilişkiye etkisi hakkında ilginç açıklamalar da vardı. Evlilikte hafif bir uyumsuzluktan kaynaklanan zorluklar sonrasında uyurgezerlik denemesinin başarısız olmasına neden olabiliyordu. Lassaigne "Manyetizma geleceğin bilimidir." diyerek sözlerini noktalıyordu.

Bu otobiyografilerin bizi bir tek manyetizmacı tipi hakkında bilgilendirdiğini anlamak gerekir. Aslında çoğu manyetizmacı sessiz sakin, çekinik insanlardı; doktorluk ya da başka bir mesleğin yanı sıra birkaç hasta üstünde manyetizma pratiği yapar, gözlemlerini titizlikle kaydederek küçük yerel derneklerde tartışırlardı. Janet'nin Le Havre'da genç bir profesörken temas kurduğu insanlar bunlardı. Janet bu insanların aslında Charcot, Bernheim ve çağdaşlarının keşfettiğine inanılan şeyleri keşfetmiş insanlar olduklarını tekrar tekrar belirtmiştir.

İlk Dinamik Psikiyatrinin Kültürel Etkisi

İlk dinamik psikiyatri felsefe, edebiyat, hatta sanatlar üstünde büyük bir etki yarattı. Bu bilimin üç ana eğilimi ortaya çıktı: Hayvansal manyetizma, ruhçuluk, hipnotizma ve çok kişiliklilik öğretileri.

1787 gibi erken bir tarihte bir yazar, Puységur'un emrinde topçu subayı olarak hizmet vermiş Charles de Villers bir roman yayınladı. *Le Magnetiseur amoureux* adlı bu romanda manyetizma olgusundan çıkarsadığı felsefi bir kuram geliştiriyordu.

Hayvansal manyetizma daha 1790'da Almanya'da o kadar yaygınlaşmıştı ki hastalık ve sağlıkla ilgili sorunlarda, pratik tavsiyeler, kimi zaman da manevi rehberlik için uyurgezerlere danışmak yaygın bir pratik hâlini almıştı. Elbette ki bu eğilime çok fazla muhalefet de ediliyordu ve Mesmerciliğin düşmanları onu alayların hedefi hâline getirmekte hiç zorlanmıyordu. 1786'da bir aktrisin çok inandırıcı hastalık ve uyurgezerlik taklidi yaptığı, birkaç doktoru kandırdığı haberleri çıktı.[116] Büyük Frederick'in önemsiz halefi Prusya Kralı II. Frederick Wilhelm sarayındaki birkaç kinik adamın başına ördüğü olağanüstü bir entrikanın kurbanı olmuştu. Bir uyurgezerden, kambur bir kadından yardım alan bu adamlar, kadına trans numarası yapmasını, ruhu Kadir-i Mutlak Tanrı ile hasbihal ediyormuş gibi yapmasını söylemişlerdi. Kadının Kral'a aktardığı sözüm ona ilâhî sözlerin kaynağı tabii ki onu işe alan

[116] *Lichtenbergs Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte* (1786), IV, ss. 201-203.

adamlardı. Adamlar böylece Kral'dan heves ettikleri bütün şeref payelerini ve servetleri almış, onun siyasal kararlarını etkilemişlerdi, bu durum Kral'ın metresi Kontes Lichtenau'yla aralarında bir çatışma çıkana dek devam etmişti. Kral uyurgezer kadına inanmaktan vazgeçmiş, kadın gözden düşmüştü.[117]

Bu tür vakalar bir yana Mesmercilik Almanya'da sürekli bir ilerleme kaydetti. 1790 ile 1820 tarihleri arasında sadece Gmelin, Kluge ve Kieser gibi adamlarca vazedilmiyordu, Bonn ve Berlin'de üniversitelere de yerleşmişti. Wolfart, Hufeland ve Reil gibi tanınmış doktorlar Mesmerciliğin geçerli olduğuna ikna edilmişti. Filozoflar ve yazarlar arasında bazıları hâlâ kuşkularını koruyordu; örneğin Goethe Mesmerciliğe hiç ilgi göstermemişti. Öte yandan, Doğa Felsefesi'ni savunanlar manyetizmayı çığır açan bir keşif olarak baş tacı ediyordu. Schelling manyetik uyurgezerlikte insan ile Dünya Ruhu arasında bir bağ kurmanın, deneysel metafiziğin temellerini atmanın bir aracını görüyordu. Fichte daha eleştirel bakıyordu ama uyurgezerlerle yapılan gösterileri izledikten sonra egonun göreli olduğu sonucuna varmış, insanın bireyselliğinin değiştirilebileceğini, bölünebileceğini ya da başka birinin iradesine tabi kılınabileceğini görmüştü.[118] Manyetizmacı Regazzoni'nin 1854'te gerçekleştirdiği halka açık performanslardan derinden etkilenen Schopenhauer manyetizmaya ilgi duyduğunu yazılarında tekrar tekrar dile getirmişti.[119] "Ekonomik ya da teknik değil ama kesinlikle felsefi bir bakış açısına göre, Hayvansal Manyetizma, şimdilik çözdüğünden fazla muamma çıkarsa da gelmiş geçmiş en önemli (*inhaltsschwer*) keşiftir." demişti.[120]

Manyetizmanın etkisi Protestan ve Katolik ilahiyatçılar tarafından da aynı derecede hissediliyordu, manyetizma bir grup Katolik mistik filozof için de özellikle önemli bir hâl almıştı. Windischmann Kilise'nin kutsal öğretilerini manyetizma bilimiyle birleştirecek rahiplerin uygulayacağı "Hristiyan bir şifa sanatı"nı savunuyordu.[121] Ennemoser tarlalardaki ağaçlar gibi annelerin rahmindeki çocukların da manyetize edilmesi gerektiği tavsiyesinde bulunmuştu.[122] Ringreis "Hristiyan Germen tıbbı"nı teşvik eder olmuştu.[123] Prevorst kahinesi Friedericke Hauffe'nin filozoflar ve ilahiyatçılarda muazzam bir ilgi uyandırdığını, Clemens Brentano'nun manyetizmayla ilgilenmeye başladıktan sonra beş yıl Dülmen'de yaşayıp Katharina Emmerich'e gelen vahiyleri kaydettiğini görmüştük.

---

117 Henry Brunschwig, *La Crise de l'état prussien a la fin du 18e siècle et la genèse de la mentalité romantique*, Paris: Presses Universitaires de France, 1947, ss. 197-200.

118 Xavier Leon, *Fichte et son temps, II, Fichte a Berlin (1789 – 1813)*, ikinci kısım, Paris: Colin, 1927, s. 280-82.

119 Wilhelm Gwinner, *Arthur Schopenhauer aus persönlichem Umgang dargestellt*, Leipzig: Brockhaus, 1922.

120 Arthur Schopenhauer, *Versuch über das Geistersehn und was damit zusammenhängt, Parerga und Paralipomena I. Sämmtliche Werke* içinde, IV, Leipzig: Reclam, tarih yok, s. 304.

121 K. J. H. Windischmann, *Versuch über den Gang der Bildung in der heilenden Kunst*, Frankfurt: Andreä, 1809. *Über Etwas, das der Heilkunst Noth thut*, Leipzig: Cnobloch, 1824.

122 Joseph Ennemoser, *Der Magnetismus nach der allseitigen Beziehung seines Wesens, seiner Erscheinungen, Anwendung und Enträthselung*, Leipzig: Brockhaus, 1819. *Der Magnetismus im Verhältnis zur Natur und Religion*, Stuttgart ve Tübingen: Cotta, 1842.

123 Johann Nepomuk von Ringseis, *System der Medizin*, Regensburg: Manz, 1841.

Aynı ilgi, dönemin edebiyatına da yansımıştı. Hayvansal manyetizmanın etkisine maruz kalmamış tek bir Alman Romantik şair dahi yoktu. Manyetizmanın yazılarına, başka herkesten fazla nüfuz ettiği yazar E. T. A. Hoffmann'dı. Hoffmann'ın romanları ve kısa hikâyelerinden manyetizma hakkında bir ders kitabı elde etmek mümkündü.[124]

> Hoffmann manyetik uyurgezerliği bir kişinin gerçekten bir diğerinin içine girmesi olarak görürdü, bu nedenle de cinlerin, ruhların musallat olması olgusuna benzetirdi. Uyurgezerlik sırasında manyetize edilmiş kişi (edilgin dişi kısım) manyetize eden kişiye (etkin eril kısım) yakınlık duyar ama iş bunun da ötesine geçer: Manyetize eden kişi aynı zamanda manyetize edilen kişi ile evrensel uyum arasında bir arabulucuydu (ein Mittler). Fakat manyetik seans daha genel bir olgunun özel örneklerinden biridir sadece. İnsanlar birbirlerini bilinçsizce, kasıtsızca manyetize eder; bu nedenle bireyleri birbirlerine bağlayan "manyetik zincirler" oluşur. Dünya daha güçlü olanın daha zayıf olana hükmettiği bir iradeler sistemidir. Manyetize eden kişinin aracılık ettiği bilinmeyen güç iki katlı bir güçtür: İyi olabileceği gibi kötü de olabilir. Kötü manyetize edici manyetize ettiği kişiye zarar veren ahlaki bir vampirdir. Manyetize edilen kişi genellikle zayıf, naif, saf ve aşırı duyarlı bir kişiliktir. Bu nedenle manyetik ilişki ya iyi (dostane ve babacan) ya da kötü (şeytani) olur. Hoffmann'ın eserlerinde çifte kişilik ve çift olma kavramları özellikle dikkat çeker.
>
> Hoffmann özellikle *Das Sanktus* başlıklı kısa hikâyesinde manyetik tedavilerin tanımlarını vermişti.[125] Hikâyede, bir şarkıcı olan Bettina güzel sesini yitirmiş, Kapellmeister (orkestra şefi) buna üzülmüştür, Bettina'yı iyileştirmeyi başaramayan doktor da. Doktor hastalığı gizemli bulmuştu: Bettina yüksek sesle konuşabiliyordu ama şarkı söylemeye çalıştığı anda ses yitimi yeniden ortaya çıkıyordu. Maalesef hiçbir ilerleme kaydedemiyordu. Hastalık Paskalya Pazarı başlamıştı, Bettina birkaç solo söyledikten sonra tenor *Sanctus*'u söylemeye başlar başlamaz kiliseden ayrılmıştı. Onun gitmek üzere olduğunu gören bir manyetizmacı kiliseden ayrılmamasını söylemişti. Bettina o andan itibaren şarkı söyleyemiyordu. Bu hastalığa kasıtsızca neden olmuş manyetizmacı şimdi onu iyileştirecekti. Hikâyede Bettina kapının arkasından dinlerken, manyetizmacı, Kapellmeister'a dindarca olmayan bir davranışı nedeniyle sesini yitirmiş, vicdanını temizlediğinde sesini geri kazanmış bir kadının hikâyesini anlatır. Üç ay sonra gelen manyetizmacı, Bettina'nın iyileştiğini görür. Bu hikâye, manyetik bir tedavinin her zaman hastanın zihnine dayatılan telkin niteliğinde bir emrin sonucu olmadığını, daha incelikli psikolojik bir prosedürden kaynaklanabileceğini de gösteriyordu. Bettina'nın hastalığına kendisini suçlu hissettiği bir anda yapılmış talihsiz bir telkin yol açmıştı, rahatsızlığının nedeninin farkında değildi. Manyetizmacı Bettina'nın dolaylı olarak rahatsızlığının farkına varmasını sağlamıştı, bu da katartik bir tedavi mekanizmasıydı.

Daha önce gördüğümüz üzere Mesmercilik Fransa'da Almanya'da olduğundan daha büyük bir dirençle karşılaşmıştı. Birçok kişi Mesmerciliği tümüyle bir kenara bırakıyordu, Napolyon, Puységur'la konuştuğunda öyle yapmıştı örneğin: "Uyurgezeriniz o kadar akıllıysa, sekiz gün sonra neler yapacağımı, yarınki piyangoda hangi rakamların kazana-

---

124 Paul Sucher, *Les Sources du merveilleux chez E. T. A. Hoffmann*, Paris: Librairie Felix Alcan, 1912.

125 E. T. A. Hoffmann, *Das Sanktus, Sämtliche Werke,* yayına hazırlayan Rudolf Frank, Münih ve Leipzig: Rösl, 1924, IX, ss. 143-163.

cağını söylesin bakalım."[126] Académie manyetizmayı kınıyor, üniversiteler hor görüyordu. Psikiyatristler arasında Pinel ve Esquirol'ün hastanelerinde yapılan deneylerin sonuçsuz kaldığı biliniyor, Georget'nin histerik bir kadın tarafından kandırıldığı söyleniyordu. Dinî çevreler ya gönülsüzdü ya da husumet gösteriyordu. Ne var ki 1846'da ünlü Dominiken vaiz Peder Lacordaire Notre-Dame Katedrali'nde verdiği bir vaazda manyetizmaya inandığını, manyetizmanın "bilimsel formüllere indirgenemeyecek, Tanrı'nın çağdaş materyalizmi pekiştirmek için kullandığı doğal ama düzensiz güçlerden oluştuğunu" düşündüğünü söyledi.[127] Manyetizmanın etkisi bazı manevi, mistik ve ezoterik filozof gruplarında, ayrıca Romantik çevrelerde daha güçlüydü. Daha önemli birkaç yazar da manyetizmaya büyük ilgi gösteriyordu.

Balzac manyetizmaya inanıyor, bunu bir tedavi olarak tavsiye ediyor, zaman zaman da kendisi uyguluyordu; manyetizma birkaç eserinde rol de oynamıştı.[128] Paul Bourget, Balzac'ın *Louis Lambert* adlı romanında bulunan "irade kuramı"nın Deleuze'ün yorumladığı biçimiyle manyetik sıvı kuramının aynısı olduğunu göstermişti.[129] Balzac'ın bir diğer eseri *Ursule Mirouet*'de kuşkucu bir doktor, ruhu dünyanın herhangi bir yerine gönderilebilen uyurgezer bir kadınla çalışan bir manyetizmacıyla tanıştırılır. Doktorun ricası üstüne uyurgezerin ruhu bir taşra kasabasındaki evini ziyaret eder, o sırada orada neler olduğunu anlatır; ona kahyasının dualarında neler söylediğini iletir. Doktor eve döndüğünde, kadının verdiği ayrıntıların hepsinin doğru olduğunu görür. Alexandre Dumas manyetik güçlere sahip olduğuna inanıyordu, villası manyetik deneylere sahne olmuştu.[130] Dumas tarihsel romanlarından birinde Cagliostro'yu aslında olduğu gibi bir üçkâğıtçı olarak değil, büyük bir büyücü ve manyetizmacı olarak betimler.[131] Flaubert ölümünden sonra yayınlanmış romanı *Bouvard et Pecuchet*'de kendi kendisine öğrenmiş deneyimsiz insanların elinde manyetizmanın ne hâle gelebileceğinin komik bir tablosunu çizmişti. İki karakter manyetize edilmiş bir armut ağacının etrafında kolektif bir seans düzenlerler ve hasta bir ineği manyetizmayla iyileştirmeye çalışırlar. Ama manyetizma büyük yazarlardan çok popüler yazarlar tarafından kullanılmıştır.[132] Dönemin çok satan kitaplarından biri Frederic Soulie'nin yazdığı Le Magnetiseur'dü.[133] Alman bir manyetizmacı olan kötü adam zihnen hasta bir kadını manyetize eder, böylece kadının geçmişte tanık olduğu ama normal uyanık hâlinde unuttuğu gizli bir kazadan haberdar olur. Manyetizmacı bu sırrı şantaj amacıyla kullanacaktır.

---

126 Comte de Las Cases, *Le Mémorial de Ste-Hélène (1823)*, Paris: éd. Pléiade, 1956, s. 918.

127 Henri Dominique Lacordaire, *Conférences de Notre-Dame de Paris, II*, Paris: Sagnier & Bray, 1847, ss. 467-470.

128 Fernand Baldensperger, *Orientations étrangères chez Honoré de Balzac*, Paris: Champion, 1927.

129 Paul Bourget, *Au Service de l'ordre*, Paris: Plon, 1929, I, s. 243.

130 Joseph Adolphe Gentil, *Initiation aux mystères secrets de la théorie et de la pratique du Magnétisme, suivie d'expériences faites a Monte-Cristo chez Alexandre Dumas*, Paris: Robert, 1849.

131 Alexandre Dumas, *Mémoires d'un médecin, Joseph Balsamo*, Paris: Fellens et Dufour, 1846-1848.

132 *A.g.e.*

133 Frédéric Soulié, *Le Magnétiseur*, iki cilt, Paris: Dumont, 1834.

İngiltere'de Robert Browning *Mesmerism* başlıklı, biraz karanlık bir şiir yazmıştı (1855); şiirde bir manyetizmacı bir kadına uzaktan yağmurlu bir gecede evine gelmesini emreder. Zihninin başka biri üstündeki etkisi onu dehşete düşürür ve asla kötüye kullanmamak için dua eder.[134]

ABD'de manyetizmaya duyulan ilgi daha yavaş gelişti ama 1830'larda önem kazandı. Manyetizma ile Christian Science ve ruhçuluğun kökenleri arasındaki ilişkiyi görmüştük. Edgar Allan Poe manyetizma öğretisinden etkilenmişti. Poe'nun, bir uyurgezerin parlak kıvılcımlar saçan "bir ışık kadar beyaz" olarak gördüğü sanılan manyetik sıvının gerçekliğine olan inancı ifade eden, yazarı meçhul bir kitabı kaleme alan kişi olduğu sanılır.[135] Poe'nun *The Facts in the Case of Mr. Valdemar* adlı hikâyesi gayet iyi bilinir: Ölmekte olan bir adamın bedeni, dostlarından biri olan bir manyetizmacı tarafından ölen bedenine bağlı tutulur. Haftalar sonra, ruh sonunda serbest kaldığında, beden derhâl bozulmaya başlar.[136] Tesadüfe bakın ki bu hikâye Atlantik'i, Poe henüz Fransa'da tanınmadığı bir dönemde aşmıştı, bu durum birkaç yerde üstün körü kabul görmesini, Mabru tarafından manyetizmacıların inandığı akıl almaz saçmalıklara örnek olarak gösterilmesini açıklayabilir.[137]

Yüzyılın ikinci yarısında birçok yazara esin kaynağı olacak çifte kişilik konusu, literatürde "dublör" başlığı altında, yansıtılan çifte kişilik biçiminde yer alıyordu.[138] Bu tür yazının prototipi E. T. A. Hoffmann'ın *The Devil's Elixirs* adlı hikâyesiydi:

> Yaşadığı manastırda bulduğu büyülü bir iksiri içen keşiş Medard'ın kişiliği gizlice dönüşür, keşiş kötücül bir insan hâline gelir. Üstlerinin bir görevle Roma'ya gönderdiği keşiş suçlar işler ve kaçar. Ama ikizi ile karşılaşır: Aynı manastırdan gelen, aynı suçları işlemiş, aynı suçluluk hislerinden mustarip bir keşişle. İkiz, iksirin geri kalanını içer, delirir ve bir tımarhaneye kapatılır. Medard Saray'a gider, sonra yeniden suç hayatına gömülür. İkiz yeniden ortaya çıkar, Medard'ın suçlarını işlemiş olmakla suçlanır, tutuklanır ve ölüme mahkûm edilir. Ama cezanın infaz edilmesinden hemen önce Medard suçunu itiraf eder ve kaçar, arkasından ikiz kaybolur. Medard İtalya'da bir sanatoryumda kendisine gelir, olanlar nedeniyle çektiği ıstırabın ardından manastırına geri döner ve burada iç huzuruna yeniden kavuşur.[139]

Bu roman, Jung'un "gölge" kavramının bir habercisi olması açısından dikkat çekicidir: Medard gölgesini (kişiliğinin kötücül yönünü) başka bir varlığa yansıtmaktadır, bu nedenle

---

134 Bkz. Jerome M. Schneck, "Robert Browning and Mesmerism", *Bulletin of the Medical Library Association*, XLIV (1956), ss. 443-451.

135 Joseph Jackson, yayına hazırlayan, *The Philosophy of Animal Magnetism by a Gentleman of Philadelphia*, Philadelphia, 1928.

136 Edgar Allan Poe, "The Facts in the Case of Mr. Valdemar", *The American Review* (Aralık 1845), *Mesmerism in Articulo Mortis. An Astounding and Horrifying Narrative, Showing the Extraordinary Power of Mesmerism in Arresting the Progress of Death*, Edgar Allan Poe, Esq. Of New York, Londra: Short & Co., 1846.

137 G. Mabru, *Les Magnétiseurs jugés par eux-mêmes, Nouvelle enquête sur le magnétisme animal*, Paris: Mallet-Bachelier, 1858, ss. 512-517.

138 E. Menninger-Lerchenthal ilgili literatürü taramıştır, *Der Doppelgänger*, Bern: Hans Huber, 1946, ss. 75-83.

139 E. T. A. Hoffmann, "Die Elixiere des Teufels", *Sämtliche Werke*, Rudolf Frank, yayına hazırlayan, Münih ve Leipzig: Rösl, 1924, IV, ss. 13-365.

kötücül ve hatalarla dolu bir hayatı vardır. Suçunu kabul edip gölgesini içselleştirdiğinde kişiliği daha yüksek bir bütünleşmeye ulaşır. İkiz kavramı, Edgar Allan Poe'nun "William Wilson" adlı öyküsünde farklı bir biçimde anlaşılmıştır:

> Anlatıcı okulunda, kendisiyle aynı adı taşıyan, doğum günü aynı olan, ona çok benzeyen ama daha alçak sesle konuşan başka bir çocuk olduğunu fark etmiştir. Bu diğer çocuğu sevmez ve onu gördüğünde o kadar korkar ki okuldan kaçar. Bir dolandırıcılık hayatına atılır ama her önemli adımda ikiz beklenmedik bir biçimde ortaya çıkıp onu suçlar, nihayet bir gün William Wilson onu öldürür ve ölen ikizinin ona kendisini öldürdüğünü, kendisinin de ölü olduğunu söylediğini işitir.[140]

Burada ikiz, insanın içinde iyi ve kötünün çatışması anlamında, yani klasik anlamıyla ahlaki vicdan olarak anlaşılır (daha sonra Oscar Wilde'ın *The Picture of Dorian Gray* adlı kitabında olduğu gibi). Dostoyevski *Dvoinik* (İkiz) adlı romanında gayet farklı bir ikiz kavrayışı sunar:

> Önemsiz bir kâtip olan Golyatkin üstlerinin ve meslektaşlarının dikkatini çeken tuhaf davranışlar göstermeye başlar. Birden onunla fiziksel özellikleri aynı olan, benzer giysiler giyen bir adamla tanışır. Ertesi gün ikizi ofiste yeni kâtip olarak tanıtılır ama ismi ve doğum günü Golyatkin'inkiyle aynıdır, onunla ağırbaşlı bir tonda konuşur ve kendisini korusun diye Golyatkin'e yalvarır. Golyatkin onu dairesine götürür. Ama işler ilerledikçe ikizi ona karşı giderek daha küstah bir hâl alır, onun işinden atılmasına neden olur, onun sırtından yaşar, arkadaşlarını alır. Golyatkin'in kafası karıştıkça karışır, bir gün ikizi onun kendisini akıl hastanesine götürecek arabaya binmesine yardım eder.[141]

Bu romanda, ikiz açıktır ki psikotik bir hâl alan bir adamın ölümcül kişiliği, başta zayıf olan ama giderek sağlıklı egonun kontrolünü ele geçiren o tekinsiz "öteki benlik" olarak anlaşılmıştır.

ABD'de 1848'de başlayan ve 1850'lerin başında Avrupa'ya yayılan büyük ruhçuluk dalgası manyetizmayı gelecekte bir süreliğine arka plana itti. Ruhçu deneyler moda oldu, büyük medyumlar günün cazibesiydi. Sözüm ona ruhlar tarafından yazılmış ya da öte dünyadan dikte edilmiş kitaplar sel olup aktı. Victor Hugo, Jersey'de sürgündeyken, evinde, oğlu Charles'ın muhtemelen medyumluk yaptığı ruhçu seanslar düzenlemişti. Aeschylus, Shakespeare ve diğer ünlü insanların ruhları da Hugo'nun şiirlerinin akıllıca taklitlerine benzeyen Fransızca güzel dizeler dikte ediyordu.[142] Ruhçuluğa şevkle inanan biri olan astronom Flammarion, ünlü kişilerin ruhlarının vahiylerini yayınlamıştı, bu kişiler arasında Galileo'nun ruhunun dikte ettirdiği sanılan bir *Genesis (Tekvin)* de vardı.[143] Eğitim geçmişleri vasatça olan bazı medyumlar bazı eleştirmenlere göre beklenmedik derecede yüksek seviyeli romanlar yazmıştı. En iyi bilinen örnek herhâlde Pearl Lenore Curran'dı, Curran Illinois'de 1883'te

---

140 Edgar Allan Poe, *William Wilson*, ilk basım *Burton'un Gentleman's Magazine* (Ekim 1839).

141 Feodor Dostoevski, *Dvoinik*, ilk basım *Otechestvennyia Zapiski* (1846). İngilizce çeviri, *The Double, The Short Novels of Dostoevski* içinde, Thomas Mann'ın yazdığı sunuşla, New York: Dial Press, 1945.

142 Gustave Simon, *Les Tables tournantes de Jersey*, Paris: Conard, 1923.

143 Camille Flammarion, *Les Habitants de l'autre monde, révélations d'outre-tombe*, Paris: Ledoyen, 1862-1863.

Britanyalı bir aileye doğmuş bir kadındı. Dayılarından biri medyum olsa da Curran ruhçulukla hiç ilgilenmemişti. Ama 1912'de Ouija tahtasıyla denemeler yapmaya başladı. Harfler Curran'a giderek daha hızlı gelmeye başladı, sonra canlı zihinsel tablolar gelişti. Sonra Curran birden, 8 Temmuz 1913'te kendisine Patience Worth denen bir kişiden bir haber aldı; bu kadın on yedinci yüzyılda İngiltere'de Dorset'de bir çiftlikte yaşamıştı ve Mrs. Curran'a aralarında şiirler ve romanların da bulunduğu muazzam miktarda edebi kompozisyon dikte ettirdi.[144] Bu edebi üretim, hiç konuşulmamış olan tuhaf eski İngilizce ağızlarıyla yazdırılmıştı. Bu ağızlar (her eserde farklı bir ağız), ayrıca her romanda verilen tarihsel bilgiler uzmanların ağzını açık bıraktı. Mrs. Curran'la görüşen Casper S. Yost[145] ve Walter Franklin Prince[146] onu, bilinçaltı zihnin yaratıcı güçlerinin olağanüstü bir örneği olarak değerlendirmişti.[147]

Otomatik yazı pratiği doğal olarak otomatik çizim pratiğine yol açtı ve çok geçmeden medyumlar ve ruhçu grupların mensupları tarafından benimsendi.[148] Oyun yazarı Victorien Sardou, Jüpiter gezegeninden sahneler gösterdiği, başkalarının yanı sıra Zerdüşt, peygamber Elijah ve Mozart'ın bu gezegendeki evlerini gösterdiği ileri sürülen ilginç çizimlerle dikkat çekti. Profesyonel ressam olan Fernand Desmoulins trans hâlindeyken ölmüş kişilerin portrelerini karanlıkta bile muhteşem bir hızla yapıyordu. Bu tür otomatik çizimlerin sayısı, ruhların estetiğinin bir inceleme konusu hâline gelmesini mümkün kılacak kadar fazlaydı. Jules Bois bilinçaltından gelen bu sanatsal üretimin temel özelliklerini bir asimetri eğilimi, bol ve gereksiz ayrıntı, sert hatların yerine "belirsiz" hatların geçirilmesi ve ürünün düzensizliği olarak tanımlamıştır. Bois medyumların aktardığı sanatın 1891 civarında başlayan Sembolist sanat okulu üstünde belirgin bir etkisi olduğuna inanıyordu.

Ruhçu akım yavaş yavaş geriledi ve manyetizmanın modernize olmuş biçimi hipnotizma ve çok kişiliklilik meselesi bir kez daha moda oldu. Halkı en fazla etkileyen mesele hipnoz altındayken baştan çıkarılma ve suçlar işlenmesiydi. Charpignon 1860'ta bu konuyla ilgili ciddi bir araştırma yayınladı.[149] 1880'lerde bu mesele, Nancy Okulu bu tür suçların mümkün olabileceğine ağız birliğiyle inandığından hatırı sayılır bir ilgi çekti ve gazetelerde, dergilerde, romanlarda geniş geniş tartışıldı. Ama Salpêtrière Okulu bu tür suçların olası olduğunu reddediyordu, bu da mahkemelerde suçların doğuşunda hipnotizmaya atıfta bulunulduğunda iki okuldan uzmanlar arasında anlaşmazlıklar çıkmasına yol açtı. Bernheim elbette ki herkesin hipnotize edilerek suça sevk edilebileceğini ileri sürmüyordu ama bazı koşullarda

---

144 Patience Worth, *The Sorry Tale: A Story of the Time of Christ*, New York: Holt, Rinehart and Winston Inc., 1917. *Hope Trueblood*, New York: Holt, Rinehart and Winston Inc., 1918. *The Pot upon the Wheel*, St. Louis: The Dorset Press, 1921. *Light from Beyond*, Brooklyn: Patience Worth Publishing Co., tarih yok, *Telka. An Idyll of Medieval England*, New York: Patience Worth Publishing Co.; Londra: Routledge and Kegan Paul Ltd., 1928.

145 Casper S. Yost, *Patience Worth: A Psychic Mystery*, New York: Holt, Rinehart and Winston Inc., 1916.

146 Walter Franklin Prince, *The Case of Patience Worth. A Critical Study of Certain Unusual Phenomena*, Boston Society for Psychical Research, 1927.

147 G. N. M. Tyrell, *Personality of Man*, Baltimore: Penguin Books Inc., 1947, ss. 134-143.

148 Jules Bois, *Le Miracle moderne*, Paris: Ollendorf, 1907, ss. 145-163.

149 Charpignon: *Rapports du magnétisme avec la jurisprudence et la médecine legale*, Paris: Baillère, 1860.

bunun gerçekleşebileceğine inanıyordu; ya ahlak dışı bir bireyin suç teşkil eden telkinlere hiçbir şekilde direnememesi hâlinde ya da epilepsi hastası gibi zayıf bir bireyin itkisel olarak suç işlediği biçimde; ya da dolaylı olarak zulüm görme sanrıları telkin edilip de bunun sonucunda bireyin suç işlemesi gibi. Bireye yanlış hatıralar telkin edip onu yalancı tanığa dönüştürmek de mümkündü. Bernheim kendi kendine telkinin birçok suç vakasında önemli bir rol oynadığına da inanıyordu. Bazı suçluların kendi kendine telkinin kurbanı olduğunu, dolayısıyla sorumlu olmadıklarını savunuyordu.[150] Almanya'da Schrenck-Notzing suçların hipnoz hâlinde doğabileceğine inanıyor, hipnoz ve telkinin etkisiyle işlenebilecek geniş bir suç yelpazesi tanımlıyordu.[151]

1880'lerde dinlerin doğuşu, mucizeler ve savaşlar gibi sayılamayacak kadar çok tarihsel, antropolojik ve sosyal olguyu açıklamakta hipnotizma ve telkine ne ölçüde başvurulduğunu bugün pek fark edemiyoruz. Gustave Le Bon kalabalığın "kolektif ruhu"nun hipnotize edilmiş zihne, liderin de hipnotizmacıya benzetilebileceği varsayımına dayalı bir kolektif psikoloji kuramı geliştirdi.[152] Eğitim sistemleri telkin kavramına dayandırıldı. Hipnoz altında güzel güzel tiyatro rolleri oynayan, resim yapan ya da şarkı söyleyen bireylere büyük ilgi gösteriliyordu.[153]

Hipnotizma çok sayıda romana da esin kaynağı oldu. Bazı romanların teması bir suçun normal hâlde işlenmesini, hipnoz altında ya da ölen kurbanın katiline yaptığı bir telkinin etkisi altında itiraf edilmesiydi.[154] Bazı romanlarda da suçlu masum bir insanı hipnotize edip bir suç işlemeye yönlendiriyor ama psikiyatri uzmanı suçu işleyeni hipnotize edecek kadar akıllıysa asıl suçlu keşfediliyordu.[155] Hipnotizmaya dayalı en başarılı roman herhâlde George du Maurier'nin çok satan kitabı Trilby idi.[156] Bir İngiliz lordunun kızı olan Trilby Paris'te bir terzi olarak yetiştirilmiş, bir ressamın modeli olmuştu. Hain bir müzik öğretmeni olan Svengali onu hipnotize eder ve eğitip parlak bir şarkıcı olmasını sağlar, sonra da onunla evlenir. Ama Trilby ancak ve ancak hipnotik trans hâlinde, Svengali tiyatro locasından gözlerini ona diktiğinde şarkı söyleyebiliyordu. Svengali bir performansın başlangıcında kalp krizinden ölünce, artık hipnotize olmayan Trilby şarkı söyleyemez ve kariyeri feci bir şekilde sona erer. De Maupassant'ın çöküp genel felce girmek üzereyken kaleme aldığı kısa bir hikâye olan *Le Horla* da bir o kadar ilginçtir.[157] Hikâyede bir adam, evinde sanki gizemli varlıklar tarafından işgal edilmiş gibi tuhaf ve açıklanamaz olaylar gerçekleştiğini fark edince anksiyeteye kapılır. Paris'e gider, bir hipnoz seansını izleyip de hipnotize edilmiş bir kadına bir

150 Aktaran Crocq, *L'Hypnotisme scientifique*, Paris: Société d'Editions Scientifiques, 1900, ss. 267-269.

151 Baron von Shrenck-Notzing, "La Suggestion et l'hypnotisme dans leurs rapports avec la jurisprudence". *IIe Congrès International d'Hypnotisme*, Paris, 1900, compte-rendu, Paris: Vigot, 1902, ss. 121-131.

152 Gustave le Bon, *Psychologie des foules*, Paris: Librairie Felix Alcan, 1895.

153 Emile Magnin, *L'Art et l'hypnose*, Paris: Alcan, 1907.

154 Hector Malot, *Conscience*, Paris: Charpentier, 1888.

155 Gilbert Augustin Thierry, *Marfa. Le Palimpseste*, Paris: Dumont, 1887.

156 Jules Claretie, *Jean Mornas*, Paris: Dentu, 1885.

157 George du Maurier, *Trilby*, New York: Harper & Row, Publishers, 1894.

emir verildiğini, kadının emri ertesi gün neden yaptığını bilmeksizin yerine getirdiğini görünce hayrete kapılır. Bunun da kendisinin zihninde meydana gelen bir olay olduğunu fark eden adam dehşete düşmüştür: "Biri benim ruhuma sahip ve onu yönlendiriyor. Biri bütün eylemlerimi, bütün hareketlerimi, bütün düşüncelerimi yönlendiriyor. Ben kendim yaptığım şeylerin korku dolu seyircisi olmanın kölesi hâline gelmiş birinden başka bir şey değilim."

Çok kişiliklilik konusunun esin kaynağı olduğu romanların sayısı da bir o kadar fazlaydı. Fransa'da dönemin en çok satan beğenilen kitaplarından biri de Gozlan'ın yazdığı bir romandı: *Le Medecin du Pecq*. Romanda, bir sanatoryumda kalan zengin nevrotik bir adam uyurgezer olup kaçtığı bir ara, genç bir kadını hamile bırakır ama uyanık hâlinde bu olaydan hiç haberi yoktur.[158] Doktor genç adamın her sabah ona anlattığı rüyaları analiz ederek onun bu kafa karışıklığını çözer. 1880 sonrasında çok kişilikliliği konu alan romanların sayısı hızla arttı. Jules Claretie *L'Obsession*'u kaleme almadan önce Salpêtrière'de titizlikle belge toplamıştı; hikâye ikinci kişiliğinin zaman zaman bedenini ele geçirdiği bilgisini takıntı hâline getirmiş, onun ne gibi kötü işlere kalkıştığını hiç bilemeyen bir ressamı konu alıyordu.[159] Ressam sonunda ona öbürünü öldürmesini ve gömmesini telkin eden Alsaceli bir doktor tarafından tedavi ediliyordu. Charles Epheyre'nin yazdığı *Sister Marthe*, o dönemin ses getiren bir başka romanı olmuştu: Kırsal kesimde tatil yaptığı bir dönemde genç bir doktordan, rahibe olmak üzere olan genç bir yetimi tedavi etmesi istenir.[160] Doktor sinirsel semptomlarını tedavi etmek için Rahibe Marthe'yı hipnotize eder ama başka bir kişilik ortaya çıkar: Zengin bir adamın kızı ve büyük bir servetin varisi olduğunu bilen Angele (Rahibe bundan haberi varmış gibi görünmemektedir). Angele genç doktora âşık olur ve onunla kaçmak ister. Ama planlanan kaçış sabahı tren istasyonunda birden Rahibe Marthe'nin kişiliği yeniden ortaya çıkar ve genç kadının kafası karışır. Rahibe daha sonra tövbe eder ve kısa süre sonra da veremden ölür. *Revue des Deux Mondes*'u okuyanların pek azı Epheyre'nin tanınmış fizyolog Charles Richet'nin takma adı olduğundan kuşkulanmıştı. Hennique'nin *Minnie Brandon*'ı da başarı kazanan başka bir roman olmuştu. Romanda genç bir Fransız çekici ve seçkin genç bir İngiliz kadına, Minnie'ye âşık olur; Minnie biraz alkol içtikten sonra korkunç bir cadaloza, Brandon'a dönüşür.[161] Minnie ile Brandon arasındaki mücadeleyi sonunda Brandon kazanır, genç adamsa derin bir üzüntüyle ikisinden de ayrılmak zorunda kalır. Mintorn'ın romanı *The Somnambulist*'in kahramanının kaderi daha da beter olur: İyi bir koca ve baba olan seçkin Protestan bir rahip uyurgezer hâldeyken kadınları baştan çıkarıp onlara tecavüz eden, çocukları öldüren bir suçluya dönüşmektedir; normal kişiliğininse bundan hiç haberi yoktur.[162] Paul Lindau da tiyatroda büyük bir başarı kazanan bir oyun kaleme almıştı, *The Other*:[163] Oyunda bir yargıç bir suç hakkında soruşturma yapıyor ve kendisinin, daha doğrusu, hiç

158 Guy de Maupassant, "Le Horla" (1886), *Oeuvres Complètes* içinde, XII, Paris: Louis Conard, 1927.

159 Léon Gozlan, *Le Médecin du Pecq*, üç cilt, Paris: Werdet, 1839.

160 Jules Claretie, *L'Obsession – Moi et l'autre*, Paris: Lafitte, 1908.

161 Charles Epheyre, "Soeur Marthe", *Revue des Deux Mondes*, XCIII (1889), ss. 384-431.

162 Léon Hennique, *Minnie Brandon*, Paris: Fasquelle, 1899.

163 William Mintorn, *Le Somnambule*, Paris: Ghio, 1880.

haberi olmadığı ikinci kişiliğinin bu suçun yaratıcısı olduğunu anlıyordu. Ama bu tür edebi eserler arasında en büyük başarıyı kazanan herhâlde Stevenson'ın romanı *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde* oldu.[164] Bu kitap tasarlanma ve yazılma biçimiyle özel bir ilgi çekti. Stevenson, yıllar içinde yoğun bir rüya hayatı geliştirdiğini belirtmişti. Rüyalarında "küçük insanlar" ona gelip romanları için fikir veriyorlardı. Uyanık kişiliği ile rüya gören kişiliği arasındaki keskin farklılık, belki de ona bu romanın temasını düşündürmüştü. Stevenson romandaki birçok ayrıntıyı da "küçük insanlar"ın dikte ettirdiğini söylemişti.[165] Şu da belirtmeye değer, önemli bir noktadır ki 1880'lerde yayınlanmış birkaç iyi roman ve oyunun yanı sıra, uyurgezerlik, çok kişiliklilik, hipnoz hâlinde işlenen suçları konu alan, bugün unutulmuş olan çok sayıda popüler roman ve ucuz edebiyat da dönemin zihniyetinin şekillenmesine kesinlikle katkıda bulunmuştur.

Aslında tedrici bir evrimle, bu tür aşırı basitleştirilmiş temalardan daha incelikli temalara geçildi. Binet, Lucka ve diğer yazarların sadece dramatik kişilik bölünmeleri vakalarına rastlanmadığı, gerçek kişilik bölünmesi ile kişiliğin veçhelerinin normal bir biçimde ortaya çıkması arasında her tür geçiş aşamasının yer aldığı konusunda ısrar ettiğini görmüştük. Bu eğilim edebiyata da yansıtılmıştır. Bazı yazarlar kişiliğin bir veçhesinden diğerine aniden geçilmesini romanlarının teması olarak seçmişti. Paul Bourget 1883'te kaleme aldığı *L'Irreparable*'da evlenmeden önce sakınmasız, kaygısız ve neşeli olan, evlendikten sonra birden sıkıntılı ve pişman bir insana dönüşen bir kadının hikâyesini anlatmıştı.[166] Romanın karakterlerinden biri, Ribot'yu andıran bir filozof okurlara bu dönüşümü açıklıyordu. Marcel Prevost da *Le Jardin secret*[167] adlı romanında evlendikten sonra kişiliğini geride bırakan bir kadının hikâyesini anlatmıştı. Kadın evlendikten on üç yıl sonra genç kızlığında yazdığı günlüğü buluyor, böylece eski kişiliğini yeniden keşfediyordu. Bu keşif zihninin etkinleşmesine yol açıyor, onun çevresindeki dünyanın farkına varmasını sağlıyordu. Kadın daha sonra kocasının ona ihanet ettiğine ilişkin kanıtlar buluyor ve ondan boşanmayı düşünüyordu. Ama uzun süren bir iç çatışma sonrasında, onunla birlikte kalmaya ve hayatını yeniden düzenlemeye karar veriyordu. İkinci kişiliğini koruyordu ama daha yüksek bir bilinç düzeyinde.

Yirminci yüzyıl başında, edebiyat, Pirandello, Joyce, Italo Svevo, Lenormand, Virginia Woolf ve hepsinden de önemlisi Marcel Proust'un eserlerinde görüldüğü üzere insan kişiliğinin birçok veçhesine, bunların birbirleri arasındaki ilişkiye ve insan zihninin polipsişik yapısına ilişkin daha incelikli betimlemeler sergilemeye başladı. Çok kişilikliliğin klasik bir biçimde ortaya çıkması artık neredeyse modası geçmiş bir şeydi; Marcel Proust'un eserlerinde bu konudan sadece bir kez bahsediliyordu; Madam Verdurin'in salonunda

---

164 Paul Lindau, *Der Andere*, New York: I. Goldmann, 1893, Fransızca uyarlama, *Le Procureur Hallers, Petite Illustration* içinde, no. 46, Paris, Ocak 1914.

165 Robert Louis Stevenson, *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde*, Londra: Longmans and Co., 1886.

166 Robert Louis Stevenson, "A Chapter on Dreams", *Across the Plains, with Other Memories and Essays* içinde, New York: Scribner's Sons, 1892.

167 Paul Bourget, *L'Irréparable*, Paris: Lemerre, 1883.

yapılan havadan sudan sohbet sırasında biri, ikinci kişiliği haytanın biri çıkan, dürüst bir adamdan bahsetmişti.[168] Bu hikâyenin Marcel Proust'un babası Adrien Proust tarafından önemli bir psikopatoloji vakası olarak yayınlanmış olması dikkat çekicidir.[169] Marcel Proust'un yorulmadan analiz ettiği şey polipsişizmin birçok tezahürü, içimizdeki çok sayıda kişilik gölgesiydi. Proust insan egosunu yan yana olsalar da birbirlerinden farklı, az çok birbirleriyle bağlantılı birçok küçük egodan oluşan bir şey olarak düşünmüştü. Dolayısıyla kişiliğimiz an be an koşullara, mekânlara, birlikte olduğumuz insanlara bağlı olarak değişir. Olaylar kişiliğimizin bazı kısımlarına dokunur, bazı kısımlarına dokunmaz. Proust'un romanında anlatıcı iyi bilinen bir betimlemeyle, bir kadının, Albertine'in ölümünü haber aldıktan sonra bu haberin kişiliğin farklı kısımları tarafından peş peşe nasıl anlaşıldığını anlatıyordu. Geçmiş egolarımızın toplamı genellikle kapalı bir alandır ama bazı geçmiş egolar birdenbire yeniden belirebilir, geçmişi yeniden diriltebilir. O zaman geçmiş egolarımızdan biri öne çıkar, bizim için yaşar. Birçok egomuz arasında kalıtsal unsurlar da vardır. Bazıları (örneğin sosyal egomuz) başka insanların düşünceleri ve bizim üzerimizdeki etkisinin eseridir. Bu durum, kişiliğin bu metamorfozlarından kaynaklanan, zihindeki sürekli akışkanlığı da açıklar. Marcel Proust'un eseri özellikle ilginçtir, çünkü incelikli analizleri Freud'dan ve yeni dinamik psikiyatrinin başka temsilcilerinden etkilenmemiştir. Proust'un akademik kaynakları Ribot ve Bergson'un ötesine geçmiyordu. Onun eserlerinden zihin üzerine, ilk dinamik psikiyatrinin doğal yolunu izlemiş olsa ulaşacağı akla yatkın bir risale çıkarmak gayet mümkün olurdu.

Profesyonel filozoflar hipnotizma ve çok kişiliklilik olgularına odaklanıyordu. Taine[170] ve Ribot[171] bunlardan çok etkilenmişti. Janet, Felida'nın hikâyesinin Fransa'da pozitivist psikologların Cousin'in dogmatik felsefi psikoloji okuluna karşı kullandığı büyük argüman olduğunu savunur. "Ama Felida için, College de France'ta bir psikoloji profesörlüğü olacağı kesin değildi."[172] Fouillee hipnotizma ve uyurgezerlik olgularında *idées-forces*[173] öğretisinin bir doğrulamasını görüyordu. Ne var ki biyografi yazarlarından biri hipnotizmanın bu düşünceyi doğrulamaktan ziyade muhtemelen ona esin kaynağı olduğunu ileri sürer.[174] Bergson hipnotizma hakkında kişisel bilgi sahibiydi; Clermont-Ferrand'da 1883 ile 1888 arasında profesör olarak görev yapmış, bu kentte doktor olarak çalışan Moutin'in özel olarak düzenlediği hipnotik seanslara faal olarak katılmıştı.[175] Bergson kendisi de hipnotize edilmiş bireylerin bilinçdışı olarak harekete geçirilmesi hakkında dikkat çekici bazı deneyler yapmıştı.[176]

---

168 Marcel Prévost, *Le Jardin secret*, Paris: Lemerre, 1897.

169 Marcel Proust, "Le Temps retrouvé", *A la Recherche du temps perdu*, Paris: Gallimard, 1961, (III), s. 716.

170 Adrien Proust, "Automatisme ambulatoire chez un hystérique", *Bulletin Médical*, IV (1890), (I), ss. 107-108.

171 Hyppolite Taine, *De l'Intelligence*, iki cilt, Paris: Hachette, 1870.

172 Th. Ribot, *Les Maladies de la mémoire*, Paris: Baillière, 1885, *Les Maladies de la personnalité*, Paris: Alcan, 1885.

173 Pierre Janet, *The Major Symptoms of Hysteria*, New York: Macmillan, 1907, s. 78.

174 Zoraki düşünceler (ç.n.)

175 Elizabeth Ganne de Beaucoudrey, *La Psychologie et la métaphysique des idéesforces chez Alfred Fouillée* Paris: Vrin, 1936, ss. 87-88.

176 Gilbert Maire, *Bergson, mon maître*, Paris: Grasset, 1935.

Daha sonraları başlıca eserlerinden birinde, sanatların, hipnotizmanın kullandığı araçların inceltilmiş ve manevileştirilmiş bir aracı olduğunu ileri sürmüştü.[177]

Edebi eleştirmenler de bazı muammaları açıklamak için çok kişiliklilik olgusuna başvuruyordu. Spenlé Novalis yorumunda, bir kişilik ikileşmesi üzerine varsayımlar geliştirmişti.[178] Novalis daha küçükken gündüz düşleri kuran ve hayal gücü geniş bir ikinci kişilik geliştirmişti. Bu kişilik büyümüş, Novalis bir maden mühendisi olarak görünürde normal bir hayat sürerken, şiirsel hayallerinin herhangi bir gerçeklikten üstün olduğunu ileri sürmüştü. Paul Valery büyük İsveçli mistik Swedenborg'un kişiliğini benzer biçimde açıklamıştı: Swedenborg'un gözleri kırk yaşlarındayken "manevi dünya"ya açılmıştı.[179] Aynı anda iki dünyada birden yaşıyordu, hem gerçek dünyadaydı hem de melekler ve ruhlarla sürekli ilişki içinde olduğu bir "manevi dünya"daydı. Valery'nin gayet yerinde bir biçimde belirttiği üzere bu, sanrılarda olduğu gibi dünyaların karışması gibi bir durum değil, Swedenborg'un dilediği gibi gelip gittiği iki dünyanın örtüşmesiydi.

Edebi yaratıcılık olguları, ilk dinamik psikiyatriyi çok ilgilendiriyordu; çifte zihin, dipsişizm, polipsişizm, zihnin bilinmeyen güçleri kavramlarına sık sık başvuruluyordu.

Hipnotizma insan zihnini ikili bir ego olarak gören ilk modellerden birini sunmuştu; bu modele göre bireyin yegâne ego olduğuna inandığı bilinçli ve sınırlı bir ego ile bilinçli egonun bilmediği ama bilinmeyen algılama ve yaratma güçlerine sahip daha geniş çaplı bilinçaltı bir ego yan yana bulunuyordu. Esinlenme olgusu, bilinçaltı zihinde depolanan psişik malzemenin bilinçli zihne az çok kesintili patlaması olarak açıklanıyordu. Francis Galton da benzer bir fikir dile getiriyordu: "Öyle görünüyor ki zihnimde tam bilincin oturduğu, iki-üç fikrin aynı anda dinleyici olarak bulunduğu bir varlık odası ile az çok ilgili fikirlerle dolu, tam bilincin hemen arkasında bulunan bir bekleme salonu vardır."[180] Zihnin başarılı bir biçimde işlemesi, "geniş bir katılımı", "bekleme salonu"ndaki fikirlerin düzenli bir biçimde birleşmesini ve akıcı bir dışavurumu ima eder. Öyle olur ki, kimi zaman zihinde bu şekilde birikmiş malzeme otomatikman zihinde yükselir; sonra "bireyliğin, bölünmezliğin yerini bölünürlük alır ve zihnin bir bölümü başka bir bölümüyle, farklı bir insanla konuşuyormuş gibi iletişim kurmaya başlar."

Birkaç diurnal ve noktürnal bilinçaltı düzeyi birbirinden ayıran Chabaneix daha incelikli bir kavrayış geliştirmiş ve bilinçaltı ile bilinç arasında, bunların sanatsal, bilimsel, edebi eserler üzerindeki etkileri arasında çeşitli ilişki türleri betimlemişti.[181]

Esinlenme olgusu, sıklıkla, yeraltında gelişen ve birden bir süreliğine ortaya çıkan ikinci kişilik olgusuna benzetilmiştir; Mrs. Curran ve "*Patience Worth*"te olduğu gibi bariz olmasa

---

177 Henri Bergson, "Simulations inconsciente dans l'état d'hypnotisme", *Revue Philosophique*, XXII (1886), (II), ss. 525-531.

178 H. Bergson, *Essai sur les données immédiates de la conscience*, Paris: Alcan, 1889.

179 E. Spenlé, *Essais sur l'idéalisme romantique en Allemagne*, Paris: Hachette, 1904.

180 Paul Valéry, "Svedenborg", *Nouvelle Revue Française*, CLVI (1936), 825-844.

181 Francis Galton, "Antechamber of Consciousness", *Inquiries into Human Faculty*'de yeniden basım, Londra: Dent, 1907.

da eserin bir tür bilinmeyen bir varlık tarafından dikte ettirildiği hissi buradan ileri gelmektedir. C. G. Jung, Nietzsche'nin *Zerdüşt*'ünü bir gün aniden ortadan çıkıncaya dek sessiz sedasız gelişmiş bir ikinci kişiliğin sonucu olarak yorumlamıştı.[182] Nietzsche'nin kendi sözleri şöyleydi:

> *Da plötzlich, Freundin! Wurde Eins zu Zwei*
> *Und Zarahustra ging an mir vorbei...*
> (Sonra birdenbire dostum, birken iki oldu
> Ve Zerdüşt yanımdan geçip gitti...)

Başka bir edebi yaratım kuramı da polipsişik insan zihni modelini merkez alıyordu: İnsan zihni bir alt kişilikler topluluğu olduğundan, büyük bir romancının, örneğin Balzac'ın birçok kişiliğe bir kimlik, bir meslek, kişilik özellikleri verebileceği, bunları yavaş yavaş kendi hâllerinde gelişmeye bırakabileceği hayal edilebilir. Balzac'ın romanlarında gayet farklılaşmış karakter çoğulluğundan bahseden Jules Romains bunların her birinin yazarın "nüve hâlindeki kişiliklerinden biri" olduğu, yani bilinçdışı ya da baskılanmış kişilikler olmadığı, "her biri kendi içinde, hayati olaylar ve sosyal koşullandırmayla temas hâlinde, bir adam ya da bir kadının eksiksiz kaderini beslemek için gerekli her şeye sahip organik ve bireyleşmiş eksiksiz psikolojik sistemler" olduğu varsayımında bulunur.[183] Jean Delay de romancının kendi içinde gizli alt kişilikler geliştirme ve bunları edebi karakterlere dönüştürme gücü taşıdığını düşünür.[184] Ayrıca "bir ikizin yaratılması" sürecine vurgu yapar; kişisel bir günlük tutan herkes o günlükte yavaş yavaş beliren ikili bir kişilik geliştirme eğilimindedir, öyle ki günlük yazarı ile kurgusal ikinci benliği arasında tuhaf bir ilişki kurulur. Bu ikinci benlik bir noktada, deyim yerindeyse yazarın gizli sorunlarını, "zehirleri"ni dökeceği edebi bir karakter biçiminde hayat bulabilir. (Goethe'nin *Werther'in Acıları* ve Andre Gide'in *Andre Walter* adlı kitaplarında olduğu gibi).

Edebi yaratım sürecine, son olarak "kriptomnezi" kavramıyla yaklaşılmıştır. Görünüşe bakılırsa Flournoy'un geliştirdiği bu terim manyetizmacılar ile hipnotizmacıların gayet iyi bildiği bir olguyu ifade eder. Hipnotik trans hâlinde, özellikle de hipnotik gerileme biçiminde birey normal uyanık hâlinin tümüyle unuttuğu birçok olguyu anlatabilir. Dolayısıyla asıl, kriptolu hafızamız bilinçli hafızamızdan çok daha geniştir. Kriptomnezinin bazı kanıtları da rüyalarda, hummalarda ya da başka fiziksel koşullarda ortaya çıkar.[185] Flournoy medyumu Helen Smith'in "subliminal hayal gücünün romanslarının" büyük ölçüde çocukken okuyup sonra unuttuğu kitaplardan "kriptomneziler" olarak ortaya çıktığını göstermişti. Kriptomnezi, edebi sözde intihal vakaları için bir açıklama ortaya koyuyordu. Örneğin Jung, Nietzsche'nin Zerdüşt'ünde bulunan koca bir paragrafın (Justinus Kerner'in yayına hazırladığı) *Blatter*

---

182 Paul Chabaneix, *Physiologie cérébrale. Le Subconscient chez les artistes, les savants et les écrivains*, Paris: Baillière, 1897.

183 C. G. Jung, *Zarahustra-lectures* (yayınlanmamış), Zürih: C. G. Jung Enstitüsü, Bahar 1934. Nietzsche'nin bu dizeleri muhtemelen Lou-Andreas Salomé'ye ithaf edilmiş "Sils-Maria" şiirinden alınmıştır.

184 Jules Romains, *Souvenirs et confidences d'un écrivain*, Paris: Fayard, 1958.

185 Jean Delay, *La Jeunesse d'André Gide*, iki cilt, Paris: Gallimard, 1956-57.

von Prevorst dergisinin dördüncü cildindeki bir makaleden kaynaklandığını ortaya çıkarmıştı; Nietzsche'nin gençken takip ettiği bilinen bir dergiydi bu. Bu intihalin bilinçsiz olma ihtimalini yaratan şey orijinal metnin sarsakça çarpıtılmış ve Zerdüşt hikâyesine gayet gereksizce yerleştirilmiş olmasıydı.[186] O zamandan beri başka birçok intihali andıran örnek ortaya çıkarılmıştır; hatta bazı yazarların buna özellikle yatkın olduğu düşünülebilir. Bu noktada da Nietzsche'den bahsedilebilir. Lou Andreas Salomé, Nietzsche'nin *Ahlakın Soykütüğü* adlı kitabının bütün özünün, Paul Rée'nin düşüncelerini Nietzsche'yle bir sohbetinde tartışmasından doğduğuna emindi; Nietzsche, Rée'yi dikkatle dinlemiş, onun düşüncelerini kendi düşünceleri hâline getirmiş, sonra ona düşman kesilmişti.[187] H. Wagenvoort'a göre Nietzsche başkalarının düşüncelerini inanılmaz hızlı özümseme ve böyle yaptığını unutma konusunda istisnai bir yeteneğe sahipti.[188] Dolayısıyla düşünce yeniden aklına geldiğinde, yabancı kaynağını tanımamış ve bu düşüncenin kendi zihninden kaynaklandığını sanmıştı. Wagenvoort, Nietzsche'nin *Tragedyanın Doğuşu'nda* geliştirdiği ana kavramları Michelet'nin *La Bible de l'Humanité*'den bu şekilde aldığını söylemiştir. Bazı edebiyat kuramcılarına göreyse Nietzsche'nin başlıca orijinal kavramları kriptomnezi yoluyla Emerson'dan kaynaklanmıştır.[189] Aslına bakılırsa, öyle görünüyor ki kriptomnezi o kadar sık yaşanan bir olaydı ki Paul Valery bunu edebi yaratımın başlıca kaynağı olarak görmeye başlamıştı; "İntihalci başkalarının düşüncelerinin özünü kusurlu olarak hazmetmiş kişidir; parçaların tanınabilir olmasına izin verir."[190]

İlk Dinamik Psikiyatrinin Gerilemesi

İlk dinamik psikiyatrinin tarihi bir paradoks ortaya koyar: Koca bir yüzyıl boyunca (1784'ten 1882'ye kadar) yeni keşifler tanınma mücadelesi vermiştir, nice zaman sonra Charcot ve Bernheim'la birlikte "resmî tıp" tarafından tanındıklarında yirmi yıldan kısa süren parlak bir başarı evresi yaşamış, ardından hızlı bir gerilemeye girmişlerdi. Bu iniş çıkışlar meselesi birçok zihni karıştırmıştı. Janet sadece hayat tarzında değil, tıpta da eğilimler olduğunu ileri sürmüştü. 1882 sonrasında tıp dünyası hipnotizmaya abayı yakmıştı; hipnotizmayı konu alan yayınların sayısı yüzlere ulaşmış, bir doyum noktasına ulaşılmış, sonra bu eğilim terk edilmişti. Bu doğru olabilir; ama bu hızlı gerilemeye neden olan, hipnotizmaya içkin etkenler de olsa gerektir.

O dönemde hipnotizmayı konu alan literatür elden geçirildiğinde bu etkenlerin neler olacağı görülebilir. Başta hipnotizmaya şevkle yaklaşan çok sayıda hipnotizmacı çok geçmeden önemli eksiklikler görmüştür. Herkes iyi bir hipnotizmacı olamıyordu, en iyi hipnotizmacı da herkesi hipnotize edemiyordu. Birçok hastanın hipnotize olmamışken, hipnotize

---

186 Başka birçok örnek arasında bkz. Henry Freeborn, "Temporary Reminiscence of a Long-Forgotten Language During the Delirium of Broncho-Pneumonia", *The Lancet*, LXXX (1902) I, ss. 1685-1686.

187 C. G. Jung, *Zur Psychologie und Psychopathologie sogeannter occulter Phänomene*, Leipzig: Oswald Mütze, 1902.

188 Lou-Andreas Salomé, *Friedrich Nietzsche in seinen Werken*, Viyana: Carl Konegen, 1894, ss. 189-190.

189 H. Wagenvoort, "Die Entstehung von Nietzsches Geburt der Tragödie", *Mnemosyne*, seri 4, XII (1959), ss. 1-23.

190 Régis Michaud, *Autour d'Emerson*, Paris: Bossard, 1924.

olmuş gibi yaptığı açıklık kazanmıştı. Örneğin Benedikt bazı öğrencilerinin ayakta tedavi olan hastaları hipnotize etmesine izin verdiğini anlatmıştı; bu hastalar daha sonra hipnotik uykuya girmişlerdi ama üst düzey doktorlara sırf genç doktorları memnun etmek için hipnotize olmuş gibi yaptıklarını itiraf etmişlerdi.[191] Aynı şey (yukarıda görüldüğü gibi) sadece Charcot'nun değil, Forel, Wetterstrand ve hastaları otoriter doktorlarına ters düşme cesaretini göstermedikleri için tedavi edilmiş gibi yapan başka deneyimli hipnotizmacıların başına da gelmişti.

İnsanların, hipnoz altında olmasa açıklamaktan utanç duyacakları acılı sırlardan kurtulmak için hipnoz taklidi yaptıkları da olmuştur. Belki de manyetizmanın en başından beri durum böyleydi. Uyanık hâlde çok büyük güven duyduğu bir erkek dostuna çok düşkün olan ama manyetik krizdeyken Kont Lutzelbourg'a dostu saydığı bu kişinin kendisine ihanet edip zarar verdiğini anlatan, bu bilginin "kriz" hâlinden uyanık hâline aktarılması için ne yapılması gerektiğini açıklayan bir adamın tuhaf hikâyesini anlatmıştık.[192] Benzer birçok örnek aktarabiliriz. İsviçreli bir psikoterapist olan Dr. Bonjour[193] 1895'te bazı hastalarının hipnoz hâlinde, uyanıkken bilmiyormuş gibi yaptıkları acılı şeyler anlattıklarını ama sonra bunları her zaman bildiklerini, sadece bunlardan bahsetmeye utandıklarını kabul ettiklerini anlatır.

Daha ciddi bir gerilemeyse, hipnotize edilmiş birçok bireyde gelişmiş, onları hipnotizmacının iradesini tahmin etmeye ve ona uymaya götüren bilinçdışı harekete geçme eğilimiydi. Örneğin Bernheim şöyle demişti: "Hipnotize edilmiş bazı bireyler gerçekleştirmeleri gereken fikri o kadar kesin tespit ederler ki inanamazsınız. Bir tek kelime, bir tek jest, bir tek tonlama onları yola sokar."[194] Hipnoz sırasında gerçekleştiği ileri sürülen düşünce okumalar hakkında bazı araştırmalar yapmış olan Bergson bir *tour de force* (güç gösterisi) gerçekleştirmesi talimatı verilen hastanın "iyi niyetle hareket edeceği ve dürüstlüğü en alt seviyede, çok becerikli bir şarlatan gibi davranacağı, varlığını pek bilmediğimiz araçları bilinçdışı biçimde kullanacağı" sonucuna varmıştı.[195] Belçikalı doktor Crocq ise hipnotizmayla muhteşem sonuçlar aldıktan sonra, nihayetinde bazı gerçeklerin farkına vardığını anlatmıştı:

> Çok sayıda hipnotik deney yaptım ve görünürde muhteşem sonuçlar aldım; son derece temkinli olmamın nedeni de budur. Çok şaşırtıcı bir biçimde duyarlılığın dışsallaşmasını, manyetik ve elektriksel istenmeyen kokuların görünebilir olmasını sağladım ve neredeyse hastalarımın kurbanı oldum, deneylerde bu kadar muhteşem bir başarı kaydedildi. Ama olguların titizlikle incelenmesi beni, bunun kendi kendine telkinin etkisinden başka bir şey olmadığına ikna etti. Hipnotize edilmiş bireyin, elindeki bütün araçlarla, hipnotizmacının dileklerini

---

191 Paul Valéry, *Autres Rhumbs*, Paris: Gallimard, 1927, yeniden basım Oeuvres içinde, éd. Pléiade, II, Paris: Gallimard, 1960, s. 677.

192 Moritz Benedikt, *Hypnotismus und Suggestion. Eine klinisch-psychologische Studie*, Leipzig ve Viyana: Breitenstein, 1894, ss. 66-67.

193 Count de Lutzelbourg, *Extraits des journaux d'un magnétiseur attaché a la Société des Amis Réunis de Strasbourg*, Strasbourg: Librairie Académique, 1786, s. 47.

194 Dr. Bonjour, "La Psychanalyse", *Bibliothèue Universelle et Revue Suisse*, 125. yıl, cilt 97 (1920), ss. 226-239, 337-354.

195 H. Bernheim, "De l'action médicamenteuse a distance", *Revue de l'Hypnotisme* (1888), s. 164.

gerçekleştirmeye, sadece emirlerini değil, düşüncelerini de gerçekleştirmeye can attığı unutulmamalıdır. Hipnotize edilen kişi, hipnotizmacının beynini inceler; hipnotizmacı genellikle hipnotize edilmiş kişinin olağanüstü duyarlılığından sakınamaz ve uyanık hâlde algılanamayacak bir işaretin onun için son derece büyük bir önem taşır hâle gelebileceğini fark etmez.[196]

Crocq aynı şeyin histeri için de geçerli olduğunu ekleyip şu uyarıda bulunmuştu: "Aldatılmak istiyorsan, histerik hastalarla deney yap."

Başka bir Belçikalı, 1886'da Salpêtrière ve Nancy Okulu'nu ziyaret etmiş Dolboeuf, Charcot, Bernheim ve sahne hipnotizmacısı Donato'nun elde ettiği çarpıcı farklılıklar hakkında yorumda bulunmuştu.[197] Dolbeuf hipnotizmacının birey üstünde inkâr edilemez bir eylemde bulunmasının yanı sıra ("usta gibi, tilmiz gibi") hipnotize edilen kişinin de hipnotizmacı üstünde çok daha büyük ölçüde bir telkin eylemi gerçekleştirdiği sonucuna varmıştı; ilk hipnotize edilen kişi hipnotizmacıya bir yöntem ve belli bir sonuç beklentisi verir ve bu da hipnotizmacının izlediği yöntemin, yeni bireylerde alacağı sonuçların kalıbını verir. Ayrıca belli bir biçimde eğitim görmüş hipnotizmacı yöntemini ve sonuç beklentilerini tilmizlerine aktarır, bu da her biri belli hipnotik olguların tekelini elinde tutan rakip okulların kökenini açıklar. Tesadüfe bakın ki, Dolbeuf'ün bu bulguları yakın dönemde Martin Orne'un yeni ve bağımsız araştırmasıyla tekrarlanır.[198] Hipnotik durumun sıklıkla "iki kişiden hangisinin daha çılgın olduğunun bilinemediği" bir *folie a deux*'ye (ikili/paylaşılan delilik) benzetilmesine şaşmamak gerekir. On dokuzuncu yüzyılın son yıllarında bu olumsuz haberler birikip öyle bir noktaya geldi ki hipnotizma kullanımına ve güncel histeri kuramlarına karşı güçlü bir tepki ortaya çıktı. Bu tepkinin liderleri arasında yıllarca metaloskopi, uzaktan tedavi etme eylemi, semptomların bir hastadan diğerine aktarılması gibi yollarla deneyler yapmış insanlar bulunuyordu. Çok temkinli davranan, kusurlarının hiçbirine düşmeksizin hipnotizma ve histerik hastalarla deneyler yapmış olan Janet, ilk dinamik psikiyatrinin sağlam olduğu anlaşılan bu öğretilerini ileriye taşıyan birkaç kişiden biri oldu.

İlk dinamik psikiyatrinin reddedilmesi de onun 1880'lerde ün kazanmasına neden olan moda kadar mantıksız ve ani olmuştu. İlk dinamik psikiyatrinin yeni ve ümit vaat eden olgular keşfeden bazı savunucularının büyük direniş göstermesine rağmen böyle oldu. Örneğin Janet'nin 1886 sonrasında, Breuer ve Freud'un 1893 ile 1895 arasında deneyler yaptığı yeni hipnotik katarsis yöntemleri vardı; bunlardan kitabın diğer kısımlarında bahsedeceğiz. Ayrıca Oskar Vogt'un geliştirdiği, "kısmi hipnoz" adını verdiği bir yöntem vardı.[199] Bu yöntem kolayca hipnotize edilebilen, ayrıca hipnoz sırasında keskin eleştirel anlayışlarını koruyabilen bireyler bulunmasını gerektiriyordu. Birey hipnotize ediliyor,

---

196 Henri Bergson, "Simulation inconsciente dans l'état d'hypnotisme", *Revue Philosophique*, XXII (1886), ss. 525-531.

197 Crocq., "Discussion d'une communication de Félix Régnault", *IIe Congrès International de l'Hypnotisme*, Paris: 1900, Paris: Vigot, 1902, ss. 95-96.

198 J. Delboeuf, "De l'Influence de l'éducation et de l'imitation dans le somnambulisme provoqué", *Revue Philosophique*, XXXII (1886), no. 2, ss. 146-171.

199 Martin T. Orne, "Implications for Psychotherapy Derived from Current Research on the Nature of Hypnosis", *American Journal of Psychiatry*, CXVIII (1962), ss. 1097-1103.

dikkati sınırları keskin bir biçimde belirlenmiş bir olgu ya da hatıraya odaklanıyor, bu da onun şimdiki ya da geçmiş belli bir duygu, bir çağrışım, bir rüya ya da psikopatolojik bir semptomun bilinçdışı alt katmanını incelemesini mümkün kılıyordu. Tesadüfe bakın ki bu hipnoz biçimi, Ainslie Meares'in "Y hâli" diye tanımladığı şeye dikkat çekici bir benzerlik gösteriyordu.[200] Hipnotizma, histeri ve çifte kişiliğin kusurları ve eksiklerini gayet iyi tanıyan Frederick Myers bu kavramların insan zihniyle ilgili bilgimizde yol açtığı fiilî ilerlemeyi ve gelecekte beklenebilecek ilerlemeleri sürekli vurgulamıştır.[201] Önemli noktalardan biri ikinci kişiliğin mutlaka asıl kişilikten aşağı olmasının gerekmemesi, kimi zaman tam tersine dikkat çekici bir iyileşme anlamına gelmesidir (bu daha sonra Jung'un da geliştireceği bir fikirdi). Ne var ki "uyuşturucu maddelerin, narkotik maddelerin ve anestetik maddelerin peş peşe keşfedilmesi sinir sistemi üzerindeki denetimimizin giderek artmasının üç önemli evresini oluşturdu" ve hipnozun keşfedilmesi de daha ileri bir evreydi. Hipnoz birçok kişinin uyanık hâlde ulaşamayacakları bir zihin genişlemesi ve zihinsel özgürlük yaşamalarını sağlar: "Hipnotik transın histerinin yanı sıra dehaya da biraz benzediğini ileri sürüyorum. Eğitimsiz bireyler için, hipnozun hayatlarında girdikleri en yüksek zihinsel hâl olduğunu; daha iyi anlaşılıp daha yüksek tipte bireylere uygulandığında kırık dökük, parçalı yaşadığımız günlerimizde, uyanık hâldeki çabaların sağladığından daha kesintisiz ve sürekli düşünce akışları sağlayabileceğini de savunuyorum." Bireyin uyanıklık ile uyku arasında gidip gelmekle kalmayacağı, "başka hâllerin de bunlarla bir arada bulunacağı" bir zaman gelebilir. Son olarak Myers hipnoz altında erişilen dikkat çekici ve daimî tedaviler bulunduğunu hatırlatıyordu. Gelecekle ilgili olarak bu hâllere ilişkin bilgimizin genişletilebileceğini ve üç yeni biçimde kullanılabileceğini düşünüyordu: Birincisi "sağlığa yararlı türde hipnotik telkinler" vererek ahlaki iyileşme sağlamak; ikincisi "fiziksel acıya karşı bir duyarsızlık hâli" kazanmak; üçüncüsü varlığımızın unsurlarını yeni biçimlerde ayrıştırarak güç kazanmak. Myers'ın bu tahminleri Coue'nin kendi kendine telkin yönteminde, ağrısız doğum yönteminde ve Schultz'un otojen (kendiliğinden oluşan) eğitim yöntemlerinde somutlaşacaktı.

Ama sapları samandan ayırmak gibi zor bir işe girişmek yerine, yanlışlar barındıran bir öğretiyi toptan reddetmek elbette ki daha kolaydır; Janet'nin dediği gibi, "Hipnotizma ölmüştür... dirileceği güne kadar."

Sonuç

İlk dinamik psikiyatri, kaçınılmaz dalgalanmalara rağmen genellikle sanıldığından çok daha organik bir birim olan, iyi inşa edilmiş bir bilgi birikimi yaratmıştır. Yaygın görüşlere göre ilk dinamik psikiyatri 1900 civarında ortadan kaybolmuş, yerini yepyeni dinamik psikiyatri sistemlerine bırakmıştır. Ne var ki olguların titizlikle incelenmesi, ani bir devrim olmadığını,

---

200 Oscar Vogt, "Valeur de l'hypnotisme comme moyen d'investigation psychologique", *Ile Congrès International de l'Hypnotisme*, Paris: 1900, Paris: Vigot, 1902, ss. 63-71.

201 Frederick W. H. Myers, "Multiplex Personality", *The Nineteenth Century*, XX (1886), ss. 648-666.

tam tersine bir sistemden diğerlerine tedrici bir geçiş yaşandığını, yeni dinamik psikiyatrilerin ilk dinamik psikiyatriden, farkına varıldığından çok daha fazla şey aldığını ortaya koymaktadır. İlk dinamik psikiyatrinin kültürel etkisi son derece ısrarlı olmuştur ve çağdaş hayata hâlâ kuşku duyulamaz derecede nüfuz etmektedir.

İlk dinamik psikiyatriden çok fazla şey almış olan yeni dinamik psikiyatriler başka kaynaklardan da çok fazla bilgi özümsemiştir. Yeni dinamik psikiyatriler ancak on dokuzuncu yüzyılın bütün sosyolojik ve kültürel arka planı incelenirse anlaşılabilir. Gelecek bölümün konusu da bu olacaktır.

4

DİNAMİK PSİKİYATRİNİN ARKA PLANI

Dinamik psikiyatrinin atalarını inceledik (birinci bölüm); 1775 civarında doğmasını, Mesmer'den Charcot'ya uzanan tarihsel evrimini gözden geçirdik (ikinci bölüm), organik ve tutarlı bir sistem olarak ilk dinamik psikiyatri hakkında genel bir araştırma yaptık (üçüncü bölüm). Şimdi de ilk dinamik psikiyatrinin on sekizinci yüzyıl sonunda Avrupa'da var olan koşullarla ne ölçüde açıklanabileceğini, on dokuzuncu yüzyılda bu koşullarda meydana gelen değişikliklerin yeni dinamik psikiyatri sistemlerinin oluşmasına nasıl yol açtığını göreceğiz. Janet, Freud, Adler ve Jung'un öğretileri farklı ölçülerde ilk dinamik psikiyatrinin varisleri olmuştu; ama bu öğretiler, bu kadar karmaşık bir meselenin izin verdiği ölçüde araştıracağımız sosyal etkenlerle, felsefi, bilimsel ve kültürel eğilimlerle belirlenmişlerdi.

Sosyal Arka Plan

Hayvansal manyetizmanın ilerlemesi ve Mesmer'den Puységur'a geçiş, on sekizinci yüzyıl sonunda Avrupa'da baskın olan sosyal koşullar değerlendirilmeksizin gereği gibi anlaşılamaz. Bin sekiz yüz yıl insanlığın kayıtlı tarihiyle karşılaştırıldığında kısa bir süredir; ama böyle bile olsa milliyetlerini ve dillerini miras aldığımız bu ataların yaşama ve hissetme tarzlarını hayal etmek bizim için son derece güçtür. Yine de gelin zamanda yolculuk edip 1780'lerdeki Avrupa'ya gittiğimizi hayal edelim. Her şey bize ne kadar tuhaf görünürdü. Atalarımızın hayat tarzı ne kadar yabancı gelirdi. Elbette ki atom bombası, televizyon, radyo, uçaklar, otomobiller, telefon, demiryolları ve verili saydığımız yüzlerce icat ve metayı unutmamız gerekiyor. O zamanın erkekleri ve kadınları sanki başka bir ırkmış gibi yabancı görünürlerdi bize; biyolojik olarak bile bizden farklıydılar: Daha kısaydılar, daha dayanıklıydılar, son derece sertlerdi (cerrahi anestezi yoktu, uyuşturucu ve narkotik maddeler pek bilinmiyordu; insanlar fiziksel acıya ve görüntüsüne alışkınlardı). Zenginler bile, lüks hayatları içinde, bugün bize inanılmaz rahatsız görünen koşullarda yaşıyorlardı. Nüfusların büyük çoğunluğu, işlenmemiş ve pek az çeşitlilik sunan yiyecekler yiyordu. Kamusal hijyen ilkel düzeydeydi, insanlar daha fazla sayıda bulaşıcı hastalığa yakalanıyordu, öyle ki nüfusun dörtte biri çiçek

hastalığının izlerini taşıyordu. Tesisatçılık diye bir şey yoktu; her yer pislik doluydu ve insanlar kesif kokulara alışıktı. O döneme geri gittiğimizde bugün en aziz tuttuğumuz düşünme, inanma, başkalarıyla ilişki kurma biçimlerimizin birçoğunu da unutmamız gerekirdi. Çoğunluk için entelektüel uyarıcıların sayısı bugün olduğundan çok daha azdı. İnsanın o zamanlar yazılmış bir romanı, örneğin Goethe'nin yazdığı *Genç Werther'in Acıları*'nı okuyup romandaki karakterlerden birinin hayatını yaşadığını tahayyül etmesi gerekir; böyle bir hayat bize tahammül edilemeyecek derecede sıkıcı görünürdü (bizim hayat tarzımızsa büyük ihtimalle onlara tehlikeli bir çılgınlık olarak görünüp akıllarını başlarından alırdı). Nüfusun büyük çoğunluğu kurtların, yabani hayvanların serbestçe dolaştığı kırsal kesimde yaşıyordu. Kasabalar daha küçüktü, Viyana ve Paris gibi büyük şehirlerde bile insanlar birbirlerini tanıyor, bugünküne nazaran daha yakın bağlantı içindeki birimlerde yaşıyor, bizim "taşralı" diyeceğimiz hayatlar sürüyorlardı.

Atalarımızın hayata bakışları da bize bir o kadar tuhaf görünürdü. Düşünme biçimleri genellikle bizimki kadar kesin değildi. Bugün unutulmuş birçok ilginç şeyi bildiklerine kuşku yok ama bize saçma gelecek birçok fikirleri, batıl inançları ve önyargıları da vardı. Örneğin bilim, çoğu kişiye göre biraz muğlak bir kavramdı. Priestley ve Lavoisier gibi birkaç büyük öncü, bir amatör bilim insanları kalabalığı içinde diğerlerinden ayrılmış, kendi başlarına duruyordu. Fizik ağırlıklı olarak sahne gösterilerinde, eğlence ya da şarlatanlık amacıyla kullanılıyordu; bir *cabinet de physique*'e (fizik dolabı) sahip aristokratlar ve zengin burjuvazinin hobisiydi. Ne var ki insanlığın yüzyıllar süren karanlık çağdan çıktığı yönünde, her yere nüfuz eden bir his de mevcuttu ve kesintisiz bir keşif akışı bu düşünceyi güçlendiriyordu. Franklin yıldırımı ehlileştiren adam olarak baş tacı ediliyordu, Montgolfier ise havanın fethedilmesini başlatan adam olarak. Kaşifler Güney Pasifik'te ve başka diyarlarda yeni ülkelerin ve yeni nüfusların keşfedildiği haberleriyle dönüyordu. Fransız denizci Bougainville 1771'de dünyanın çevresini dolandıktan sonra seyahatlerini yayınladı; Tahiti yerlilerinin doğal olarak mutlu bir hayat sürdüklerini, cinsel özgürlüğün zirvesinde yaşadıklarını betimleyerek insanların hayal dünyalarına heyecan kattı.[1] Bougainville'in anlatısı hakkında yorumda bulunan Diderot medeniyet ve ahlakın yararlarının (bunları reddetmiyordu) insanın doğal mutluluğu pahasına kazanıldığı sonucuna vardı.[2] Diderot medeni insanın "doğal insan" ile "ahlaki ve yapay insan" arasındaki iç çatışmaya kurban gittiğini söylüyordu: Birinden biri bu çatışmadan galip çıkıyordu; medeni insan ebediyen mutsuz bir yaratık olarak kalıyordu; bu, daha sonra Nietzsche ile Freud'un benimseyecekleri bir fikirdi. Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve okyanusun öte yakasında ilk cumhuriyetin kurulması Fransız halkının şevkini uyandırmıştı, bu yeni ulusun Sparta'yı ya da erken Roma Cumhuriyeti'ni model aldığını hayal ediyorlardı. (Mesmer'in hayranlarından biri olan) Court de Gebelin'in en eski mitlerin şifrelerini çöz-

---

1 Louis-Antoine de Bougainville, *Voyage autour du monde*, ikinci basım: Paris: Saillant et Nyon, 1772. Özellikle bkz. II, ss. 44-47, 86-88.

2 Denis Diderot, *Supplément au voyage de Bougainville* (1772), *Oeuvres* içinde, éd. Pléiade, Paris: Gallimard, 1957, ss. 993-1032.

düğüne, insanlığın ilkel dilini yeniden inşa ettiğine inanılıyordu. Kısacası "aydınlanmış" halk, hiçbir şeyin imkânsız olmadığı bir harikalar çağında yaşadığı hissi içindeydi.

Toplumun siyasal ve sosyal yapısı da bizimkinden pek farklı değildi. Monarşi, İsviçre kantonları gibi küçük cumhuriyetler istisna olmak üzere her yerde, çeşitli biçimlerde baskındı; Kuzey Amerika'daki Britanya Kolonileri gibi büyük bir ülkenin cumhuriyetçi bir anayasa benimsemiş olması fikrinin o zamanlar ne kadar inanılmaz olduğunu bugün tahayyül etmek zordur. Krallar, imparatorlar, prensler, küçük krallar tebalarından büyük saygı görüyorlardı. Ne var ki görenekler, kanunlar ya da kamuoyunun iktidarlarına getirdiği birçok sınırlamayı kabul etmek zorunda kalmışlardı. Bu dönemin insanlarıyla bizim aramızdaki en temel farklardan biri toplumun katı bir biçimde sınıflara ayrılmış olmasıydı. Kuramsal olarak birçok sınıf vardı, fiilî olarak ise tek bir temel ayrım bulunuyordu; aristokratlar ile sıradan halk arasındaki ayrım. Soylular aslında eski feodal ailelerin soyundan geliyorlardı ama pek az sayıda aile gerçekten de o kadar eskiydi, çoğu aristokrat aile soyluluklarını devlete ettikleri hizmetin, kamusal yararlılıklarının ödülü olarak ya da bir soyluluk unvanı taşıyan mülkler ya da kamusal işleri çok yüksek bir bedele satın alarak kazanmışlardı. Aristokraside bir hiyerarşi olmasının yanı sıra, askerî soylular ile yargıç soylular arasında da bir fark vardı. Bu farklar ne olursa olsun, aristokratların bazı ortak özellikleri mevcuttu: Bütün aristokratlar vergiler, adaletin uygulanması ve çocuklarını gönderecekleri okullar konusunda ayrıcalıklara sahipti. Kılıç taşıyabiliyor, istedikleri yerde avlanabiliyorlardı. Ama çok katı yükümlülükleri de vardı, çok sayıda kazançlı iş onlara yasaktı. Ayrıca kılıç taşıma ayrıcalığına sahip olduklarında kralı savunmak doğal görevleri olarak görülüyordu. Aristokratlar donanmada, diplomatik görevlerde ve yüksek kilise görevlerinde de çalışıyordu. O zamanlar hâlâ mevcut olan orta çağ şatolarının modası geçmiş, bunlar efsanelerin ve "kara romanların" konusu olmuşlardı. Yüksek soylular kırsal kesimdeki güzel ve huzurlu köşklerinde yaşamayı, şehirde ayrıca ev sahibi olmayı, sarayla olabildiğince fazla temas içinde olmayı daha fazla tercih ediyordu. Bu sınıf yeni, son derece incelikli bir sosyal hayat geliştirmişti, incelikli bir kibarlık ve Fransızların mükemmel icra ettiği sohbetle ilgili benzersiz incelikler bunun bir işaretiydi; Fransız dili ve tutumlarının Avrupa'nın çoğunda soylular arasında baskın olmasının nedeni buydu. Üst sınıflardan aristokratlar kendilerini çok yüksek ve pahalı bir hayat standardını korumak zorunda hissediyorlardı. Bu nedenle lüks hayata ve kumara sıklıkla muazzam miktarda para harcanıyordu. Ne var ki soylular özellikle Fransa'da fark edilen bir kriz içindeydi.[3] Giderek artan sayıda Fransız soylusu heveslerini ve faaliyet ihtiyaçlarını gidermeye yetecek çıkış noktaları bulamıyordu artık. Ayrıca aristokrasiye karşı husumet de onların ayrıcalıklarını kıskanan burjuvazi arasında yaygınlaşıyordu. Fransız soyluları bu duruma farklı tepkiler veriyordu: Birçokları ümitsizce ayrıcalıklarına sarıldı ve onları uygulamaya çalıştı. Epeyce çok sayıda aristokrat yardımseverlik faaliyetleriyle ilgilenmeye başladı, hatta bazıları Cumhuriyetçi ideallere yakınlık duydu ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nı coşkuyla karşıladı. Onlara açık olan faaliyetler sınırlı olduğundan, sosyal hayatları bütün enerjilerini almadı-

[3] Henri Carré, *La Noblesse en France et l'opinion publique au XVIIIe siècle,* Paris: Champion, 1920.

ğından, bazıları da yeni ortamlar bulmaya can atıyordu; sömürge girişimleri ya da ciddiyetle yürüttükleri bilimsel araştırmalar gibi; ama onların bilimsel girişimleri bugün çoğunlukla amatörce görülürdü.

Sıradan halk arasında burjuvazi yükselişteydi, bu sınıfın nüfusu giderek artıyor ve güçleniyordu. Burjuvazinin hayat tarzı aristokrasininkinden hayli farklıydı. Aristokrasinin başlıca erdemlerinden biri cömertçe ve gösteriş niyetine para harcamaktı, burjuvaziyse çalışkanlıkla bir arada giden bir tutumluluğu başlıca erdem olarak görüyordu. Kıta Avrupası'nda proletarya neredeyse hiç yoktu (İngiltere'de 1760'larda başlayan Sanayi Devrimi, henüz Manş'ı aşmamıştı). Sosyal basamakların en dibinde o zamanlar nüfusun açık arayla büyük bölümünü oluşturan köylüler yer alıyordu. Köylülerin içinde bulunduğu gerçek koşullar farklı biçimlerde değerlendirilmiştir: Birçok tarihçi onların kasvetli tablosunu resmetmiş, sefil bir hayat yaşadıklarını vurgulayarak çektikleri eziyetlerin altını çizmiştir. Bazılarıysa on sekizinci yüzyılda gerçekleşen büyük iyileşmeleri işaret eder. Köylülerin hayatı, o zamanlar hayatın herkes için daha zor olduğunu düşünürsek, hiç kuşkusuz zordu. Serflik Rusya'da ve Orta Avrupa'nın bazı yerlerinde milyonlarca insan için hâlâ geçerliydi. Batı Avrupa'da bile tam anlamıyla ortadan kaybolmamıştı, Alman prenslerden biri, Hesseli Landgrave erkek tebasını yabancı güçlere asker olarak satmıştı. Tarımsal yöntemler modern yöntemlere kıyasla en iyi ihtimalle ilkel denilebilecek düzeydeydi. Köylüler vergi yükü altında eziliyor, toprak sahibi ya da devlet için çalışmak zorunda kalıyordu (buna Avusturya'da Robot işi deniyordu). Avrupa'nın çoğu yerinde köylüler okuma yazma bilmiyor, çok sayıda ağız konuşuyor ve ülkenin resmî dilini pek az anlıyorlardı. Ama köylüler halk görenekleri, tıbbi pratikler, halk sanatları, zengin bir sözlü kültür ve kutsal kuyular ile kutsal ağaçlara inanmak da dâhil çok sayıda gelenekten oluşan, kendilerine özgü (nüfusun geri kalan kısmının neredeyse hiç bilmediği) gayet iyi gelişmiş bir alt kültüre sahipti.

Dolayısıyla her sınıfın hayat tarzı çok farklıydı, sınıflar arası ilişkiler de son derece karmaşıktı. Uşaklar ile aristokrat efendileri arasındaki ilişki, bugün anlaşılması kolay olmayan kendine has bir nitelik taşıyordu. Kırsal kesimdeki mülklerinde yaşayan soylu aileler aynı köylü ailelerle kuşaktan kuşağa yakın bir ilişki içinde oluyorlardı. Aynı kişi toprak sahibinin köylüsü olduğu gibi, geçici olarak uşağı ya da efendisi taburun başına geçtiğinde onun askeri olabiliyordu. Bu tür ilişkiler birçok kuşağa yayılıyordu. Efendi ile uşağı arasındaki bu ilişki hiç kuşkusuz epey otoriter bir ilişkiydi. Rusya'da aristokratların köylülerini kırbaçla cezalandırmaları âdettendi. Fransa'da bile efendinin uşağını dövmesi âdeti ya da ücretini ödemeyi unutması, o dönemin kısa bir süre öncesine kadar varlığını korumuştu. Ne var ki soylu efendi ile uşağı arasında sıklıkla güçlü bir karşılıklı adanmışlık oluyordu, konuşmalarında da büyük bir samimiyet vardı. Moliere, Marivaux ve Beaumarchais'nin oyunlarında bu tür ilişkilerin resmedildiğini görebiliriz. Aristokrasi varken bir zorbalık ve tabiyet ilişkisi vardı ama kendine özgü bir saygı ve aşinalık karışımını barındıran bir ortak yaşarlık da söz konusuydu. Burjuvaziyle birlikte, sınıflar arasında daha gayrişahsi bir sömürü ve horgörü ilişkisi kuruldu.

Bugünün penceresinden bakıldığında hayvansal manyetizmanın tarihi, paradokslarla doluymuş gibi görünür. Mesmer'in hastalarını manyetize edilmiş suyla dolu bir fıçının başında

toplayarak çok yüksek ücretlerle tedavi etmeye kalkışabilmesi ya da böyle bir uygulamanın seçkin hanımların sinir krizleri geçirmelerine yol açmış olması inanılmaz görünüyor. Şarlatanlık ve kolektif histeriden bahsetmek fazla kolaya kaçmak olurdu. Aristokrasinin önde gelen mensuplarının bir yabancı olan Mesmer'e, hastaları bedava tedavi etmelerini sağlayacak "sır" olduğu ileri sürülen bir bilgi edinmek için muazzam miktarda para ödemesi ya da Puységur gibi bir adamın çevresinde oturan hastaları tedavi etmek için bir ağacı manyetize etmesi de bir o kadar tuhaftır. Son olarak biri Mesmer'in tekniğiyle, ikincisi Puységur'un tekniğiyle yaşanan ilk iki hayvansal manyetizma dalgasının ardından Fransız Devrimi sonrasında birçok bakımdan farklı, üçüncü bir manyetizma uygulama yönteminin ortaya çıkmış olmasını da açıklamak gerekiyor. Ne var ki biz yukarıda çizdiğimiz sosyolojik arka plan ışığında değerlendirildiğinde bu tuhaflığın kaybolacağına, gerçeklerin anlaşılabilir hâle geleceğine inanıyoruz.

Mesmer'in Gassner karşısında kazandığı zafer üç katmanlıydı: Aydınlanmanın gerilemekte olan Barok ruhu karşısındaki zaferini, bilimin teoloji karşısındaki zaferini ve aristokrasinin din adamları karşısındaki zaferini temsil ediyordu. Hayvansal manyetizmayı başlangıç aşamasında aristokrasi ve onun değerler sistemi çerçevesinde anlamak gerekir. Bir soylu olarak doğmamış olan ama Viyana aristokrasisinden bir hanımla evlenen Mesmer zengin bir soylu hayatı sürmüş, müşterilerini soylular arasında aramıştı. O zamanki bakış açısına göre onlardan yüksek ücretler alması gayet normaldi; hatta paralarını hiç düşünmeksizin kumara ya da benzer eğlencelere saçıp savuracak insanlardan para almaması onun açısından saçma olurdu.

Mesmer'in *baquet*'si amatör aristokratları heveslendiren, son dönemdeki fiziksel keşiflerden esinlenmiş naif bir aygıttı. Yeni bir fiziksel sıvı keşfettiğine inanan Mesmer'in bunu, tıpkı fizikçilerin Leyden kavanozunda elektrik topladığı gibi bir kap içinde biriktirmeye çalışması doğaldı. Mesmer fizik kuramını o zamanlar geçerli olan elektrik kuramını taklit ederek şekillendirmişti, bağ kavramı ve sözüm ona içlerinden yeni keşfedilmiş fiziksel sıvı akan hastaların bir zincir oluşturduğu düşüncesi de buradan ileri geliyordu. Hastaların çoğunun neden bu sıvının fizyolojik etkilerini hissettiklerine inandıkları sorulabilir; ama plasebo etkisinin sadece ilaçlar ve uyuşturucularla değil, herhangi bir fiziksel maddeyle ortaya çıktığını hatırlamamız gerek. Dönemin en önde gelen bilim insanları bile elektriğin fizyolojik etkilerini değerlendirmekte zorluk çekiyordu. Hayvansal manyetizma konusunda en iyi öğrencilerden biri hâline gelen fizikçi Bertrand, ilk deneyleri yapanlar hakkında bugün bizim sadece birazcık tatsız bulacağımız bir elektrik çarpmasının korkunç sarsıntılarını hissettikleri, iki gün yatacak kadar korktukları yönünde ilginç hikâyeler anlatırken, bazı fizikçiler de canla başla çok tehlikeli deneyler yapmış, bu deneyler kimi zaman onların ölümüne yol açmıştır.[4] Fiziksel maddelerin gerçek fizyolojik etkilerinin anlaşılması epeyce zaman aldı.

Sorulabilecek bir diğer soru da Mesmer'in *baquet*'sinin çevresinde oturan seçkin hanımların manyetik olduğu ileri sürülen sıvının etkisini neden sadece kriz biçiminde hisset-

[4] Alexandre Bertrand, *Lettres sur la physique*, Paris: Bossange, 1825, ss. 422-432.

tikleridir. Bu sorunun açıklaması, o dönem sosyete hanımlarının nevrozu olan *vapeurs*'ü duymuş olanlara mantıklı görünecektir. On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında aslında iki tane moda nevroz vardı: Bunlardan biri olan hipokondri (hastalık hastalığı), seçkin beyefendileri etkiliyor, depresyon nöbetleri ve asabiyetle kendisini gösteriyordu. Diğeri seçkin hanımların nevrozu olan *vapeurs*'dü, hanımlar bayılıyor ve çeşitli tipte sinirsel nöbetler geçiriyorlardı. Bu nevrozlar Joseph Raulin'in[5] kaleme aldığı *Treatise on the Vapeurs* ve Pierre Pomme'un[6] bu konuda yazdığı kitap gibi klasikleşmiş risalelerde ayrıntılı olarak betimlenmişlerdi. Modayı takip eden doktorlar *vapeurs*'ü hidroterapi ve elektrik gibi her tür "modern" aygıtla tedavi ediyorlardı. Dolayısıyla bu hanımların yeni bir terapi yöntemi uygulamaya başlayan, ayrıca bir yabancı olmanın saygınlığından da yararlanan (o tarihlerde Fransa'ya tuhaf bir yabancı hayranlığı hâkimdi) Mesmer'e gitmeleri gayet modaydı. *Baquet*'nin etrafında ortaya çıkan kriz bir *vapeurs* nöbetinden başka bir şey değildi. Dolayısıyla bu krizlerin hâlihazırdaki nevroza verilen, geliştiricisinin son fiziksel araştırmaların akılcı bir uygulaması olarak gördüğü bir telkin terapisiyle ortaya çıkan bir tepki olduğunu söyleyebiliriz. Mesmer'in bakış açısına göre, *baquet* çevresinde elde ettiği terapi başarıları kuramının doğrulanmasından başka bir şey olmayabilirdi; kendisine karşı önyargılı olmakla suçladığı komiserlerin raporuna da bu nedenle öfkelenmişti.

1784 yılında ani ve kökten bir değişiklikle Mesmer'in teknik ve yöntemlerinden Puységur'unkilere geçilmesinin ardında yatan neden neydi? Burada da sosyolojik arka planda bir açıklama bulunabilirmiş gibi görünüyor. Öncelikle Amand-Marie Jacques de Chastenet'nin, yani Marquis de Puységur'un Fransa'nın en eski soylu ailelerinin birinden geldiğini, ailesinin yüzyıllar boyunca Fransa'ya özellikle askerî alanda birçok önde gelen isim kazandırdığını, Puységur'un da parlak bir askerî kariyer yaptığını hatırlayalım. Aristokrat çağdaşlarının birçoğu gibi Puységur'un da elektrikle çeşitli deneyler gerçekleştirdiği bir *cabinet de physique*'i vardı. Zamanını askerî hayatı ile Buzancy'deki şatosu arasında bölerdi; Buzancy'de kuşaklardır ailesine ait olan büyük bir mülkün sahibiydi. Marki ve iki kardeşi, besbelli ki Fransız aristokrasisinin faaliyetlerini hayırseverlik kanallarına yönelten ilerici kanadından geliyordu. Bu da Puységur ile Societe de l'Harmonie'deki tanıdıklarının neden bedava manyetizma tedavileri uyguladıklarını açıklıyor. Mevkileri dikkate alındığında, onlar için izlenmesi gereken yol buydu, çünkü manyetizma bilgilerini kazanç amacıyla kullanamazlardı (zira hatırladığımız kadarıyla kazanç getirecek faaliyetlerin neredeyse tamamı Fransız soylularına yasaktı). Ayrıca kendi köylülerinden ücret alamazlardı. Mesmer'in bütün aristokrat tilmizleri, Alsace'taki soylular gibi bu bakış açısını paylaşıyordu.

Buzancy'ye döndüğümüzde Marki'nin toplu tedavisini, Mesmer gibi bir *baquet*'nin çevresinde düzenlemediğini, Mesmer'in çok az kullandığı bir usulle, manyetize ettiği bir

---

5 Joseph Raulin, *Traité des affections vaporeuses du sexe, avec l'exposition de leurs symptômes, de leurs différentes causes, et la méthode de les guérir*, ikinci basım: Paris: Hérissant, 1759.

6 Pierre Pomme, *Traité des affections vaporeuses des deux sexes, ou maladies nerveuses vulgairement appelées maux de nerfs*, Paris: Desaint et Saillant, 1760.

ağacın çevresinde düzenlediğini görüyoruz. Puységur'a göre ağacın manyetize edilmesi bilimsel bir prosedürdü ama köylülere göre ağacın halk inançları ve görenekleriyle açıklanabilecek özel bir anlamı ve cazibesi vardı. Sébillot *The Folklore of France* başlıklı devasa eserinde ağaçlarla ilgili halk inançları ve pratikler hakkında koca bir bölüm kaleme almıştır:

> Sébillot ormanlar ve kutsal ağaçların, eski Gal halkının muhtemelen en fazla saygı duyulan kutsal varlıkları olduğunu, Hristiyan misyoner ve piskoposların asırlar boyunca ağaçlara tapınmayı silmekte çok büyük zorluklarla karşılaştığını belirtir; bu kült nihayetinde dinî yasaklamalardan ziyade ağaçların kesilmesi ve arazilerin tarımsal amaçlarla sahiplenilmesi nedeniyle ortadan kaybolmuştur. Ne var ki bazı ağaçların kültleştirilmesi az çok örtük biçimde modern zamanlara dek devam etmiştir. Bir araştırmaya göre, 1854 gibi geç bir tarihte sadece Department de l'Oise'de az çok gizli ya da örtük bir kült olarak görülen en az 253 ağaç vardı hâlâ. Bunlardan 74'ü karaağaç, 27'si meşeydi. Ayrıca Fransız Devrimi'ne kadar, birçok ağaç adaletin yerine getirilmesiyle ilişkilendirilmiş, başka birçok ağacın da profilaktik ya da iyileştirici nitelikler taşıdığına inanılmıştır. On yedinci yüzyılda, hatta daha da sonraları hasta insanlar sıklıkla kendilerini halatlarla ya da başka yollarla ağaçların gövdelerine bağlarlardı; bunu yapmaktaki amaç hastalığı ağaca aktarmaktı. Sébillot çok sayıda başka pratik de sıralar, bunların bazıları yirminci yüzyıl başına kadar varlığını korumuştur. Bu ışıkta bakılınca Buzancy'de manyetize edilen karaağacın hikâyesi paradoksal niteliğini büyük oranda yitirir. Manyetize edilen ağaçların kullanılması Puységur'dan sonra ortadan kaybolmamıştır ama öyle görünüyor ki gerileyip arka planda kalmıştır. Gauthier'nin manyetizma konulu ders kitabında bu konunun ele alındığı bir bölüm vardır; bu bölümde ancak belli ağaç türlerinin manyetize edilmeye uygun görüldüğünü okuruz, bu ağaçlar geçmişte kutsal sayılarak saygı gösterilen ağaç türlerinin aynısıdır.[7] Herhâlde manyetik bir ağaçtan en son bahsedilen yer, Flaubert'in ölümünden sonra yayınlanan romanı *Bouvard and Pecuchet*'dir.[8] Bu romandaki iki eksantrik karakter manyetize edilmiş bir armut ağacının etrafında bir tedavi düzenler (bilgili okura göre bu tam bir saçmalıktır, zira hiçbir meyve ağacı manyetize etmeye uygun değildir).[9]

Manyetizmacının hastanın üstünde ellerini dolaştırması nasıl oluyor da Mesmer kullandığında hastada krize neden oluyor, Puységur kullanınca manyetik uyku getiriyordu? Mesmer hastalarında sayılamayacak kadar fazla krize yol açmıştı ama hiçbir zaman manyetik uyku yaratmamıştı; ama 1784 sonrasında uyurgezerlik vakalarının sayısı binlerle hesaplanıyordu. Burada da cevabı hastaların sosyolojik arka planlarında aramak gerekir. Daha önce gördüğümüz üzere Mesmer sosyeteye mensup bir hanımı manyetize ettiğinde, kadının eski buhar nöbetlerinden birine neden olan bir krizle karşılık vermesi gayet doğaldı. Ama köylüler ve uşaklar manyetize edildiklerinde sosyal sınıflarıyla ilgili başka bir patoloji ortaya çıkıyordu. Peki köylü Victor manyetik uykuya sokulduğunda neden beklenmedik beceriler gösteriyordu? Bunun cevabı hiç kuşku yok ki on sekizinci yüzyıl sonunda yaşamış bir Fransız soylusu ile köylüsü arasındaki ilişkide yatıyordu. Race ailesi Buzancy köyünde Puységurlar'ın

---

7 Paul Sébillot, *Le Folk-Lore de France*, Paris: Guilmoto, 1906, III, ss. 367-42.

8 Aubin èGauthier, *Traité pratique du magnétisme et du somnambulisme*, Paris: Baillière. 1845, ss. 154-162.

9 Gustave Flaubert, *Bouvard et Pécuchet (1881), Oeuvres complètes* içinde, II, éd. Pléiade, Paris: Gallimard, 1952, ss. 888-891.

mülkünde yaşamış, kuşaklar boyunca onlara hizmet etmişti. Puységur Markisi'nin soyundan gelen Boisdulier Vikontu bize şu bilgiyi verir:

> Race ailesi asırlar boyunca Puységur'un hizmetinde olmuştur. Manyetizmacının büyükbabası Mareşal de Puységur'un düzenlediği bir av pikniğini temsil eden tabloda iki damat görülür, bunlardan biri Race'tir; Race'in soyundan gelen Gabriel, ki kendisi bugün hâlâ hayattadır, 1914'te bekçi olarak annemin hizmetindeydi.[10]

Puységur'un Victor'la yaşadığı çeşitli dönemler hakkında anlattıklarında, tanışıklık ile saygının tuhaf bir karışımı dikkatimizi çeker, ne var ki bu karışımın tonu büyük ölçüde Victor'un uyanık mı yoksa manyetik uykuda mı olduğuna bağlıdır. Victor manyetik uykuda olduğunda daha fazla teyakkuz ve zekâ göstermekle kalmaz, Marki'ye güveni de daha fazladır, ona kaygılarını açar ve ondan tavsiyelerini ister. Gayet samimidir ve Marki'nin manyetizma uygulamasında düştüğü hataları eleştirmekten geri kalmaz.

Puységur'un Victor'a uyguladığı manyetik tedavi dikkat çekici iki özellik gösteriyordu: Birincisi bir çifte kişilik vakasının ortaya çıkmasıydı; yeni kişilik olağan kişiliğe göre daha az sakınımlı ve daha parlaktı. İkincisi manyetize eden kişiyle manyetize edilen arasındaki diyaloğun, hatta pazarlığın niteliğidir; bu da sıklıkla tedaviye "hasta tarafından yönlendirilen bir terapi" niteliği kazandırıyordu. Dönemin bütün manyetik uyku vakalarında olduğu gibi Victor'un örneğinde de manyetize edilen hastanın kendi kendisine teşhis koyduğunu, hastalığının gelişimini haber verdiğini, sıklıkla da kendi tedavisini önerdiğini ya da en azından manyetizmacının önerdiği tedaviyi tartıştığını görüyoruz. Bütün bu özelliklere yine sosyolojik arka planla bir açıklama getirilebileceğine inanıyoruz.

Hipnoz bir bireyin diğeriyle bağımlılık ilişkisinin özü olarak tanımlanmıştır. Bir kişinin iradesinin bir başka kişinin iradesine teslim olmasıdır; hipnozun ortaya çıkması iki birey arasında hatırı sayılır bir psikolojik ve sosyal mesafenin bulunduğu, birinin güç ve saygınlık sahibi, diğerinin edilgin ve itaatkâr olduğu durumlarda daha olasıdır. Eleştirel bir gözlemci olan doktor Virey 1818'de şunları yazmıştı:

> Her zaman toprak sahipleri madunları üstünde iş görür, madunların, üstleri üstünde iş görmesi ise asla söz konusu olmaz; öyle görünüyor ki manyetizma her zaman aşağı doğru işlemiş, asla yukarı doğru işlememiştir. Kışlalarında çok büyük bir hevesle askerlerini manyetize eden subaylar; markilerin, kontların, şövalyelerin elleri, kollarıyla bedenlerinin üzerinde birtakım hareketler yapmak istemesinden büyük onur duyan yoksul askerler üstünde hiç kuşkusuz harikalar yaratıyordu.[11]

Bu özelliklerin Buzancy'deki tedavilerde öne çıktıklarını görürüz. Puységur'un tebası üstündeki etkisi güçlüydü, çünkü ataları asırlardır bu topraklarda hüküm sürmüştü, köylüler de onları hep hak sahibi lordları olarak görmüştü. Marki'nin tebası üstünde sahip olduğu otorite, onların güvenini kazanabilmesi, onları tedavi için manyetize edilmiş karaağacın etrafında toplayabilmesi ancak bu şekilde anlaşılabilir. Marki'nin Kraliyet Sarayı'na yakın

---

10 Viscount du Boisdulier, 22 Mayıs 1963 tarihli mektup.

11 Virey, "Magnétisme animal", *Dictionnaire des Sciences Médicales*, XXIX, Paris: Panckoucke, 1818, s. 495, 547.

olması, askerî komuta zincirinde yüksek bir mevkide yer alması ve gizemli deneyler yaptığı bir *cabinet de physique*'e sahip olması elbette ki saygınlığını artırmıştı.

Manyetik uykuda ortaya çıkan kişilik neden olağan kişilikten daha zeki olur? Burada münferit bir vakayla uğraşmıyoruz. Bu durum, cinlerin, ruhların musallat olması vakalarının tezahüründe de birçok kez gözlenmiştir; musallat olunan kişinin ağzından konuştuğu ileri sürülen "ruh" "ev sahibi"nden çok daha parlak bir kişiliğe sahip olduğunu ortaya koyar. Mühlman fethedilmiş bir ülkede bir bireye musallat olan ruhların işgalci ülkenin dilinde konuşma eğilimi gösterdiğini işaret eder.[12] Hipnotize edilen köylü kızlar ya da uşakların bu dili normal hâllerinde olduğundan daha doğru bir biçimde konuşma eğilimi gösterdikleri de sık bildirilen bir olaydır. Bu olgu daha yüksek bir sosyal sınıfla özdeşleşme olarak adlandırılabilir. Fransız Devrimi öncesinde Fransız köylüler ve uşaklar arasında da benzer bir eğilim gözlendiğini varsaymaya yöneliyoruz. Madam Roland'ın otobiyografisinde yer alan bir bölüm çok önemlidir:

> O çocukken annesi onu, bazı işler gördüğü bir şatoya götürmüş, hizmetçilerle birlikte akşam yemeğine kalmaları istenmişti. Var olduğundan hiç kuşkulanmadıkları bir dünyayı keşfetmek onları çarpmıştı. Hizmetçiler giyimleri ve tavırlarıyla hanımlarını taklit ediyordu, uşaklar da efendilerini taklit etmeye can atıyor, markiler, kontlar ve diğer seçkin insanlardan başka bir şey konuşmuyor, onların işlerini sanki yakından biliyormuş gibi tartışıyorlardı. Yemekler ve hizmet efendilerin yaptıklarına yakından benziyordu, yemeğin ardından bir de tam aristokratlara yaraşır bir şekilde, gayet büyük meblağların bahse yatırıldığı oyunlar oynandı.[13]

Aynı şekilde Victor'da da efendisi gibi olma ya da modern dille söylersek onunla özdeşleşme yönünde derinlere işlemiş, Puységur'un bilmediği bir arzu olsa gerekti. Ayrıca aristokrat efendi ile köylüsü arasındaki sosyal ilişki de Puységur'un Victor'a uyguladığı hipnotik tedavinin tuhaf bir pazarlık terapisi biçimini almasını açıklayabilir; o zamanlar çok yaygın olan, Devrim sonrasında yavaş yavaş gerileyecek bir özellikti bu.

Puységur'un manyetik tedavi tarzının sosyolojik açılımları, Strasbourg'da 1786 ile 1788 arasında kayıtlara geçen tedavi haberlerinde gayet iyi bir örnek oluşturur. Marki'nin Ağustos 1785'te müreffeh bir Societe de l'Harmonie şubesi kurduğunu, Alsace'ta onun denetiminde birkaç tedavi merkezi açıldığını görmüştük. Bu raporlar ilgimizi özellikle çekmektedir, çünkü her vaka hikâyesinde manyetizmacının adı, mevkii ve mesleği belirtilir ve sıklıkla hastayla ilgili bilgiler de bulunur. 1787'de yayınlanan ciltte 82 tedaviyle ilgili raporlar vardı, bunların 53'ünü soylular gerçekleştirmişti: Baron Klinglind'Esser 26; Baronne de Reich 13; Count de Lutzelbourg 6; Flachon de la Jomairere 6; Baron de Dampierre 1; Baron Krook 1.[14] 1788'de yayınlanan raporda 104 tedaviden bahsedilir, manyetizmacıların isimleri 95 tedavide veril-

---

12 Wilhelm Mühlmann, *Chilliasmus und Nativismus*, Berlin: Reimer, 1961, ss. 215-217.

13 Madame Roland, *Oeuvres de J. M. Ph. Roland, femme de l'ex-Ministre de l'Intérieur*, I, Paris: Bideault, an VIII, ss. 148-150.

14 *Exposé des differentes cures opérées depuis le 25 d'août 1785 ... jusqu'au 12 du mois de juin 1786...* İkinci basım: Strasbourg: Librairie Académique, 1787.

miştir, bunların 56'sını soylular gerçekleştirmiştir.[15] Tedavi edilen hastalar arasında meslekleri belirtilenlere baktığımızda, çoğunluğun köylü, zanaatkâr ve hizmetçi olduğunu (ve çoğunlukla burjuva ya da aristokrat ailelere hizmet ettiklerini) görürüz.

Napolyon çağı sonrasında doğmuş yeni hayvansal manyetizma okulu, ilk iki dönemdeki okullardan birçok bakımdan ayrılıyordu. Bu değişiklik Fransız Devrimi'nin soyluları devirmesi, burjuvaziyi yükseltmesi ile ortaya çıkan sosyal alt üst oluş ışığında anlaşılabilir. Fransa'da manyetizmacılar arasında hâlâ birkaç soylu bulunuyordu ama bunlar çoğunlukla Baron du Potet gibi mahvolmuş ailelerin soyundan gelen insanlardı, daha fazla sayıda burjuva bu mesleğe giriyordu. Toplumsal kökenleri ne olursa olsun manyetizmacıların artık hayatlarını kazanmaları gerekiyordu; bedava tedavi devrinin neden geçip gittiği kolayca görülebiliyordu. Yüzyıl ortasında manyetizmadan hipnotizmaya geçilmesiyle birlikte, otoriter yapı güçlendi. Baquet'nin ve manyetize edilmiş ağacın devri artık geçmişti; süreci hasta yönetiyordu ve pazarlık yöntemi geriledi, hipnoz altında talimat verilmesi yöntemi ortaya çıktı; yüzyıl sonuna gelindiğinde hipnotizma ile özdeşleşen bir usul oldu bu. Hipnotizmacılar çoğunlukla yüksek ve orta burjuvaziden geliyordu, hastaları da çoğunlukla işçiler, askerler ve köylüler oluyordu. Hipnotizmanın artık burjuva bir niteliğe bürünmüş olması da kuramsal ve didaktik yönlerine karşı daha akılcı ve sistematik bir yaklaşım benimsenmesini açıklayabilir. Ama daha sonra göreceğimiz üzere, on dokuzuncu yüzyıl sonunda yeni sosyal etkenler yeni psikoterapi tiplerinin gelişmesine katkıda bulundu.

Bu arada ekonomik ve siyasal nitelikte yeni itici güçler ortaya çıktı, dinamik psikiyatrinin gelişimi üstündeki etkilerini değerlendirmek için bunları da kısaca gözden geçireceğiz.

Ekonomik ve Siyasal Arka Plan

Sosyal etkenlerle birlikte, güçlü ekonomik ve siyasal etkenler hayatta zaten bir dönüşüm yaratmıştı. Bunlar arasında Sanayi Devrimi ve milliyetler ilkesi de vardı.

Sanayi Devrimi, geniş ölçekli sanayinin doğması ve gelişmesi İngiltere'de 1760 ile 1830 arasında gerçekleşti.[16] Doğal ve yapay enerji kaynaklarının (su, buhar, elektrik) kullanıldığı, mükemmelleştirilmiş yeni makineler, insan gücüne duyulan ihtiyacı aynı seviyede tutarken üretimi muazzam düzeyde artırmıştı. Geleneksel zanaatlar yavaş yavaş kaybolup gitmiş, kâr kavramını merkez alan yeni bir ekonomik hayat dalgası yükselmişti. Bu dalga, yeni bir ulaştırma ve iletişim sisteminin dünyayı yavaş yavaş devasa bir piyasaya dönüştürmesi, bu piyasayı çeşitli ülkelerin büyük sanayilerinin kuvvetli bir kapışma içinde olduğu yaygın bir ekonomik rekabet ile genişletmesi, bir yandan da yeni piyasalar açması anlamına geliyordu. Her yerde yeni fabrikalar açılıyordu, bu da köylülerin kırsal kesimden ayrılmasına yol açmış, geniş ölçekli bir kentleşmeyi, kitlelerin proleterleşmesini, acı toplumsal sorunları ve sosya-

---

15 *Suite des cures faites par différents magnétiseurs, Membres de la Société Harmonique des Amis-Réunis de Strasbourg*, Strasbourg: Lorenz et Schouler, 1788, cilt II.

16 T. S. Ashton, *The Industrial Revolution, 1760-1830*, New York: Oxford University Press, 1948, Paul Mantoux, *La Révolution industrielle au XVIIIe siecle* (1906) Gözden geçirilmiş basım: Paris: Génin, 1959.

lizmin yükselmesini beraberinde getirmişti. Aynı tarihlerde Avrupa'da hızlı bir nüfus artışının ardından Kuzey Amerika'ya ve denizaşırı ülkelere geniş ölçekli göçler başladı. Dünyanın dört bir yanında "sınırlar" ya yeni ülkeler fethedip yerleşimci olarak gelen ya da ülkeleri, halkları sömürmek üzere bir sömürgeci ya da tüccar olarak gelen beyaz adamın gasplarına açılmıştı.[17]

Siyasal hayatın ana veçhesi, ulus devletlerin kurulması yönündeki eğilimdi. Feodalizmin yıkıntılarından ve Papa ile İmparator'un kanatları altında eski Avrupa birliği rüyasından yavaş yavaş birkaç ulus devlet doğdu. On sekizinci yüzyıl sonuna gelindiğinde İspanya, İngiltere ve Fransa birleşmiş ulus devletler hâline geldi, İtalya ve Almanya hâlâ birçok küçük egemen devlete bölünmüş hâldeydi, Avusturya monarşisiyse Habsburglar'ın yönetimi altında geniş bir halklar topluluğuydu. Napolyon'un egemenliği Avrupa halklarını ona karşı kışkırtırken, her yerde ulusal bir ruhun dirildiği hissedilmeye başlandı ve bu hareketlilik İmparator'un devrilmesi sonrasında da devam etti.[18] Yabancı egemenliği altında olan birçok halk, ulusal dilleriyle yakından bağlantılı olan ulusal kimliklerinin bilincine vardı. Bu ilke bütün ulusların kendi başına bir ulus devlet kurma hakkına sahip olduğunu söylüyordu. Ulus dille özdeşleştirildiğinden, orta ve güneydoğu Avrupa'da acı dil savaşları yaşanmaya başladı.

Bu durumun bilim ve kültür üstünde güçlü bir etkisi oldu. Latince asırlardır Avrupa'nın tamamında kilise, idare ve üniversitelerin ortak dili hâline gelmişti. Latincenin daha önceleri Reformasyon'ın meydan okumasıyla karşı karşıya kalan üstünlüğü milliyetçiliğin yükselişiyle birlikte çökecekti. Ne var ki Latince 1840'lara kadar Macaristan parlamentosu, devleti ve yönetiminin resmî dili olarak kaldı, Batı Avrupa'da her eğitimli insanın hâlâ akıcı biçimde Latince konuşması bekleniyordu.[19] Çoğu ülkede bilim insanları kendi ulusal dillerini kullanmaya çoktan başlamışlardı, Latincenin kullanılması Fransız Devrimi'nin ilerlemesi sonrasında hızla geriledi.

Uluslararası bir Avrupa dili olarak Latincenin ortadan kaybolmasının nedeni bilimsel yetersizliğinde bulunamaz: Newton, Harvey ve Linnaeus keşiflerini Latince yayınlamışlardı. Mach Latincenin kaybolmasına neden olan şeyin, soyluların bu akademik dili öğrenmelerine gerek kalmaksızın edebiyat ve bilimin meyvelerinden keyif almayı istemeleri olduğunu ileri sürer.[20] Condorcet ulusal dilin kullanılması sayesinde Fransız bilim insanlarının yayınlarının artık ortalama Fransızlar için ulaşılamaz bir alan olmaktan çıktığını ileri sürüyordu; Condorcet'ye göre yabancı meslektaşlarının dilini öğrenmek bilim insanlarına kalmıştı.[21] Condorcet, elitler felsefi ve bilimsel amaçlarla ulusal dili kullandıklarında bu dilin zorunlu olarak zenginleşip mükemmelleştiğini söylüyordu; bu da halklara daha mükemmel bir dil

17 Walter Prescott Webb, *The Great Frontier*, Boston: Houghton Mifflin, 1952.

18 Georges Weill, *L'Europe du XIXe siècle et l'idée de la nationalité*, Paris: Albin-Michel, 1938.

19 Boswell Johnson'ın 1775'te Paris'te iki ay geçirdiğinden ve kaldığı süre boyunca Latinceden başka bir dil konuşmadığını belirtir. Bkz. James Boswell, *The Life of Samuel Johnson* (1791), *Great Books of the Western World*, Chicago: Encyclopedia Britannica, Inc., 1922, XLIV, s. 272.

20 Ernst Mach, *Popular Lectures*, Chicago: Chicago Open Court, 1897, ss. 309-345.

21 Condorcet, *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*, Gênes: Yves Gravier, 1798, s. 209, 337.

aracını kullanmanın ve bununla birlikte genel kültüre daha kolayca erişmenin avantajını sunacaktı. Latincenin terk edilmesi ve ulusal dillerin benimsenmesi Batı Avrupa ülkelerinde bilimin gelişmesine muazzam bir ivme kazandırmıştı (psikoloji ve psikiyatrinin gelişmesi gibi) ama bilim o zamana kadar olduğundan daha az evrensel olma eğilimi göstermiş ve ulusal bir kaygı, hatta kimi zaman siyasal bir silah hâlini almıştı.

Kültürel Arka Plan: Aydınlanma

Batı medeniyetinin tarihi büyük ölçüde Orta Çağ'ın sonundan on dokuzuncu yüzyıla dek peş peşe gelmiş birkaç büyük kültürel hareketin, Rönesans, Barok, Aydınlanma ve Romantizm'in tarihidir. Bu hareketlerin her biri, felsefesi, edebiyatı, sanatı ve biliminde özgün nitelikler göstermekle kalmıyor, yeni bir hayat tarzı anlamına geliyor ve ideal insan tipinin oluşmasıyla zirveye çıkıyordu.[22] Her hareketin merkezinde bir ülke vardı, her hareket Avrupa'nın geri kalanına yayılırken bu ülkenin bazı özelliklerini korumuştu: Rönesans ve Barok İtalya'da, Aydınlanma Fransa'da, Romantizm Almanya'da doğmuştu. Bu hareketler (ayrıca onlar kadar önemli olmayan başka hareketler) katı kronolojik oluşumlar olarak tanımlanamaz; bir ülkeden diğerine yavaş yavaş yayılmış, birbirleriyle örtüşmüşlerdir.

Rönesans İtalya'da on dördüncü, on beşinci yüzyıllar ile on altıncı yüzyıl başının bir bölümünde gelişti. Yoğun mücadelelerin yaşandığı bir dönemde, feodalizmin yükselmekte olan burjuvazi tarafından sarsılmaya başladığı tarihlerde prenslerin saraylarında ve kent devletlerde serpilip gelişti. On altıncı yüzyılda Fransa'ya ve başka yerlere yayıldı. Başlıca özellikleri sadece bir bilgi ve öğrenim kaynağı olarak değil, bir hayat tarzı olarak antik Greko-Romen kültüre tutkulu bir ilgi duyulması, bununla birlikte insan kişiliğinin, onun doğasının ve evrendeki yerinin bilincine varılmasıydı.[23] Sanatlar açısından Rönesans durağan biçiminde mükemmel oran idealine hevesle yöneliyordu; perspektif kanunları keşfedilmişti ve onların önemi vurgulanıyordu. Baldassare Castiglione, Rönesans'ın ideal insanını, soylu bir aileye doğmuş, bedensel açıdan güçlü; sanat, müzik ve edebiyat dâhil, incelikli bir eğitim görmüş, tavırlarında onurlu bir duruşu kendiliğindenlik ve zarafetle birleştiren, biraz da din ile ilgili bir insan olarak tanımlıyordu. Rönesans kurnaz siyasetçiyi, kudretli dehayı ve büyük akademisyeni de yükseltiyordu.[24] Bunun sonrasında, on dokuzuncu yüzyıl sonuna dek eğitimli bir kişinin mükemmel derecede Latince ve Yunanca, bu dillerin edebiyatlarını, ayrıca ulusal dillerin modern klasiklerini de bilmesi önemli bir mesele olarak addedildi. Janet, Freud ve Jung gibi insanlar, çocukluklarından beri yoğun bir klasik kültüre gömülmüş insanlardı ve bu kültür onların bütün düşünme biçimine nüfuz etmişti. Rönesans'ın olumsuz yönlerinden biri de kaba saba olanı, okuma yazması olmayanı ve "aptal"ı hor görmesiydi. Ama akıl has-

---

22 F. Baldensperger, *Etudes d'histoire littéraire*, Paris: Hachette, 1907, s. 46-53. (Avrupa'da Rönesans'tan beri peş peşe gelen ideal insan tiplerinin bir özeti).

23 Jacob Burckhardt, *Die Cultur der Renaissance in Italien, ein Versuch*, Basel: Schweighauser, 1860.

24 İdeal Rönesans insanı tipi Baldassare Castiglione'nin şu ünlü kitabında betimlenmiştir: *Il Libro del Cortegiano*, Venedik: Aldo Romano, 1528. İngilizce çeviri, *The Book of the Courtier*, New York: Scribner's Sons, 1903.

talıklarına ve daha önce gördüğümüz gibi zihnin şu tuhaf melekesine, *imaginatio*'ya atfedilen çok biçimli tezahürlere de büyük bir ilgi duyuluyordu. Rönesans'ın sonraki yüzyıllara miraslarından biri olan hayal gücü incelemeleri ilk dinamik psikiyatrinin başlıca kaynaklarından biriydi.

Dinamik psikiyatrinin doğduğu tarihlerde Rönesans sona ermişti, onu izleyen kültürel eğilim, Barok, o sıralarda İspanya ve Avusturya'da serpilip gelişmekteydi. Barok akım merkezîleşmiş güçlerin yükselişiyle ilgiliydi, kral soyluları ve burjuvaları şahsına yakından bağlı tutmaya çalışıyordu. Hayat modelleri artık Antik Yunan ve Roma'da değil, büyük kralların idealize edilmiş kişilikleri (örneğin İspanya Kralı, Fransız *Roi-Soleil*) etrafında, büyük imparatorluklarda, ayrıntılı törenler, kostümler ve mobilyalarda aranıyordu. Barok Reformasyon karşıtı hareketle de yakından bağlantılıydı. Sanatlarda, Barok, Rönesans'ın durağan ve mükemmel oranlı ideali yerine hareket, değişiklik ve büyüme arayışı içindeydi. Sınırsız olana, devasa olana, orantısız olana ve abartılı süslemelere sıklıkla meylediyordu. Baltasar Gracian, Barok dönemin ideal insanını, soylu bir ailede doğmuş, iyi bir eğitim görmüş, din ve şerefi kutsal gören biri olarak tanımlıyordu; ideal insan her şeyden önce gösterişle de olsa iç büyüklüğe hevesle ulaşmaya çalışan insandı, o, "görkemli nitelikler ve başarıların insanı"ydı.[25] Barok edebiyat sıklıkla ağdalı bir üslupla inanılmaz zorluklar ve engellerle karşı karşıya kalan, kaderin elinde kukla olan kahramanların hikâyelerini anlatır. Barok, büyük felsefi sistemlerin ortaya çıktığı, bilimin tüm dallarında büyük keşiflerin yaşandığı bir dönemdi. Sigerist'e göre Barok dönemde hareket ve gelişmeye duyulan ilgi tıpta Harvey'nin kan dolaşımını keşfetmesine ve embriyoloji alanında yaptığı incelemelere yansımıştır.[26] Psikiyatri alanında Barok, sistemler kurmaya ve ayrıntılı sınıflandırmalar yapmaya yöneliyordu. Maalesef Barok, cinlerin musallat olmasına duyulan inancın ve cadı avının da yaşandığı en kötü dönemlerden biriydi. On sekizinci yüzyıl sonunda dinamik psikiyatrinin doğuşu, ancak kültürel ve tarihsel olarak Barok'un gerilemesi ve Aydınlanma'nın zafere ulaşması tablosuna yerleştirildiğinde tam olarak anlaşılabilir. Daha önce gördüğümüz üzere, 1775'te cin, ruh çıkarma işiyle uğraşan, kendisini adamış iman sahibi rahip Gassner ile din dışından aydınlanmış insan ve geleceğin bilim insanı Mesmer arasındaki yarışma bu durumun bir sembolüdür.

Üçüncü büyük kültürel hareket, Aydınlanma, Troeltsch tarafından "düşünce ile devletin sekülerleşmesini sağlayan manevi hareket" olarak tanımlanmıştır.[27] Kant'ın gayet iyi bilinen tanımlamasına göre:

> Aydınlanma, insanın kendi kendisinin neden olduğu küçüklüğün geride bırakılmasıydı. Küçüklük insanın kendi aklını bir başkasının rehberliği olmaksızın kullanmasının imkânsız

---

25 Baltasar Gracian, *Oraculo manual y arte de prudencia*, Huesca: Juan Nogués, 1647. İngilizce çeviri, *The Art of Worldly Wisdom*, Londra ve New York: Macmillan and Co., 1892.

26 Henry Sigerist, *Grosse Ärzte: eine Geschichte der Heilkunde in Lebensbildern*, beşinci basım: Münih: Lehmanns Verlag, 1965, ss. 115-222.

27 Ernst Troeltsch, "Die Aufklärung", (1897). Yeniden basım, *Gesammelte Schriften*, Tübingen: Mohr, 1925, IV, ss. 338-374.

olmasıydı. Bu küçüklük, akıl yürütme gücünün eksikliğinden değil, onu bir başkasının rehberliği olmaksızın kullanma kararlılığı ve cesaretinin eksikliğinden kaynaklandığında kendi kendisine yol açmış olurdu. Bu nedenle de "Sapere aude! Kendi aklınızı kullanma cesaretini gösterin!" sözü Aydınlanmanın mottosudur.[28]

Burjuvazinin yükselişi ve pekişmesiyle yakından bağlantılı olan Aydınlanma Fransa'da, 1830'da doğdu, İngiltere ve Almanya'ya hızla yayıldı ve 1785 civarında zirveye tırmandı. Aydınlanma bu ülkelerin her birinde farklı biçimler aldı. Fransa'da siyasallaştı ve kimi zaman din karşıtı tonlara büründü. İngiltere'de ekonomiye karşı özel bir ilgi geliştirdi. Almanya'da müesses dinin sınırları içinde kaldı ve genellikle Prusya Kralı II. Frederick'in temsil ettiği üzere aydınlanmış zorbalık biçiminde yönetici krallar tarafından benimsendi; II. Frederick zorba tavrı bir yana, "Devlet benim," (*L'Etat, c'est moi*) diyen Barok dönemin tipik kralı XIV. Louis'nin tersine kendisini öncelikle halkın hizmetkârı olarak görüyor ve böyle olduğunu ileri sürüyordu. Ama her yerde, insanlığın son derece uzun süren bir cehalet ve hizmetkârlık süreci sonrasında, sonunda artık aklın denetimi altında sınırsız bir ilerleme yaşayacağı bir geleceğe yöneldiği inancı hâkimdi.[29] Aydınlanmanın en temel niteliği akıl kültüydü, akıl bütün çağlarda ve bütün ülkelerde bütün insanlar için aynı olan, daimî bir evrensel oluşum olarak görülüyordu. Akıl cehalete, yanılgıya, önyargılara, bâtıl inanca, dayatılan inançlara, tutkuların zorbalığına ve hayal gücünün sapmalarına karşı çıkıyordu. Bu fikirleri, insanın sosyal bir varlık olduğu ve toplumun insan için yaratıldığı düşüncesi izliyordu. İdeal insan tipi aristokrasi ya da burjuvaziye mensuptu, ideal insanın hayatı aklın ve toplumun gereklerine göre yönlendiriliyordu. Fransa'da ideal insan toplumsal bir kişilik olan *honnete homme* ile temsil ediliyordu. İngiltere'de ideal insan daha halkçı zihniyetteydi ve ekonomik sorunlarla ilgileniyordu. Aydınlanma felsefesi iyimser ve pratikti, bilimin insanlığın refahı için uygulanabileceğini ve uygulanması gerektiğini ileri sürüyordu. İlerleme sadece maddi anlamıyla değil, sosyal reformları ima eden niteliksel ve ahlaki bir ilerleme olarak anlaşılıyordu. Aydınlanmanın başka bir özelliği de eğitime duyduğu inanç ve onunla ilgili derin kaygılarıydı.

Bilimde, Aydınlanma otorite ilkesini bertaraf etmiş, o zamana kadar matematikte kullanılan analizi bilginin insan zihni, toplum ve siyaset gibi diğer dallarına uygulamaya başlamıştır. Psikoloji zihnin temel unsurlarını, duyumlar ve çağrışımları analiz etmeye, sonra da sentezleyerek insan zihninin bütün kumaşını yeniden inşa etmeye çalışıyordu. Benzer şekilde, Rousseau gibi insanlar, toplumun evrimini başta ayrı olan bireylerin bir araya geldikleri ve kendi aralarında bir "toplumsal sözleşme"ye vardıkları düşüncesiyle hayal etmeye

---

[28] Immanuel Kant, *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung? (1784), Werke* içinde, Berlin: Buchenau-Cassirer, 1913, IV, ss. 167-176.

[29] W. E. H. Lecky, *History of the Rise and Influence of the Spirit of Rationalism in Europe*, iki cilt, Londra: Longmans, Green, 1865, Ernst Cassirer, *Die Philosophie der Aufklärung*, Tübingen: J. C. B. Mohr, 1932, İngilizce çeviri, *The Philosophy of Enlightenment*, Princeton: Princeton University Press, 1951, Daniel Mornet, *La pensée française au XVIIIe siècle*, Paris: Colin, 1932, Baron Cay von Brockdorff, *Die englische Aufklärungsphilosophie*, Münih: Reinhardt, 1924, E. Ermattinger, *Deutsche Kultur in Zeitalter der Aufklärung*, Potsdam, 1935, Hans M. Wolff, *Die Weltanschauung der deutschen Aufklärung*, Bern: Francke, 1949.

çalışmıştı. O zamana kadar bilim ağırlıklı olarak, birbirlerinden yalıtılmış yaşayan ve birbirleriyle faal bir biçimde yazışan büyük bilim insanlarının bireysel çalışmalarıyla ilerlemişti. Aydınlanma, faaliyetlerinin tutanaklarını yayınlayan bilimsel cemiyetlerden oluşan bir ağın yaratılmasını sağladı. Sıklıkla birçok amatörün bir araya geldiği bu cemiyetlerin üyeleri toplantılara katılmayı ve bulgularını birbirlerine iletmeyi görevleri olarak görüyordu.

Aydınlanmanın akılcı, pratik, iyimser özellikleri reformlarla iştigal etmekte ve büyük insan ailesinin ayrıcalıksız üyelerine yardım etmekte birleşmişti. Lessing'in meşhur oyunu *Nathander Weise*'de (1779) ortaya koyduğu gibi, Aydınlanma dinsel özgürlük ilkelerini ve çeşitli dinler arasında karşılıklı hoşgörüyü ileri sürüyordu. Katolik ülkelerde Protestanların, Protestan ülkelerde Katoliklerin, Avrupa'nın tamamında Yahudilerin özgürleşmesi için mücadele ediyordu. Hristiyanlar arasında Yahudilerin özgürleşmesine, Yahudi cemaatler arasında geleneksel Yahudi ortodoksluk ve hayat tarzının katı kurallarından kurtulmaya yönelik bir hareket vardı.[30] Serflik ve köleliğin lağvedilmesine yönelik hareketin kökleri de Aydınlanma'ya dayanıyordu. Protestanlar arasında akılcılık denilen bir eğilim gelişmişti; Kant'ın risalesi *Saf Aklın Sınırları İçinde Din*'in başlığı akılcılığı gayet iyi tanımlıyordu. Körü körüne gelenekler ya da mistik *elan* yerine inançta akıl unsuru vurgulanıyordu.[31] Mucizeler için akılcılaştırmalar bulma girişiminde bulunuluyordu (yani Kutsal Kitap'ta geçen mucizelere sözüm ona bilimsel açıklamalar getirilmeye çalışılıyordu). Roskoff şeytana inancın Aydınlanma'nın etkisiyle dinsel çevrelerde yavaş yavaş ortadan kaybolduğunu göstermiştir, ki bu da cadı mahkemelerinin yavaş yavaş silinip gitmesini kısmen açıklar.[32] Adalet alanında Aydınlanma o zamanlar hâlâ geçerli olan diğer acı verici suistimallere karşı mücadele etti. Beccaria'nın *Dei Delitti e dele Pene* (1764) başlıklı meşhur risalesi ve Howard'ın hapishaneler ve hastanelerin iyileştirilmesine yönelik hayırseverlik faaliyetleri yargı ve ceza reformları gerçekleştirmeye yönelik hareketi örneklemektedir.

Aydınlanmanın tıp üstündeki muazzam etkisi genellikle az bilinir.[33] Aydınlanma çiçek hastalığına karşı aşı kampanyasıyla birlikte başka alanların yanı sıra pediyatri, ortopedi, kamu hijyeni ve profilaksiyi başlattı. Psikiyatriyi, başta laikleşme olmak üzere birçok bakımdan etkiledi. Cinlerin, ruhların musallat olmasının ya da cadılığın etkileri olarak değerlendirilen birçok semptom akıl hastalığı biçimleri olarak değerlendirilir oldu. Akıl hastalığını bilimsel bir biçimde anlamak amacıyla çaba gösteriliyordu. Mekanik ve fiziğin hızla ilerlemesi fizyolojide mekanik modellerin benimsenmesini ve psişik hayatın sinir sisteminin faaliyetine indirgenmesini beraberinde getirdi. Akıl melekesine yapılan vurgu sayesinde akıl hastalıkları esasen akıl yetisinde bir rahatsızlık olarak değerlendiriliyordu. Akıl hastalıklarının ya özellikle beyinde fiziksel bir lezyondan ya da denetim altına alınamayan tutkuların etkilerinden

30 Moses Mendelssohn'un hayatı bunun özellikle güzel bir örneğidir. Bkz. Bertha Badt-Strauss, *Moses Mendelssohn, der Mensch und das Werk*, Berlin: Welt-Verlag, 1929.

31 Immanuel Kant, *Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft* (1793), *Immanuel Kants Werke* içinde, Ernst Cassirer, yayına hazırlayan, Berlin: Bruno Cassirer, 1914, VI, ss. 139-353.

32 Gustav Roskoff, *Geschichte des Teufels*, Leipzig: F. A. Brockhaus, 1869, II.

33 E. H. Ackerknecht, "Medizin und Aufklärung", *Schweizerische medizinische Wochenschrift*, LXXXIX (1959), s. 20.

doğduğuna inanılıyordu. Dolayısıyla Aydınlanma'nın temsilcileri, iradenin eğitilmesi ve tutkuların akla tabi tutulmasına dayanarak zihinsel hijyen diyebileceğimiz şeyin ilkelerini öğretiyordu. Kant kitaplarından birinde, "*Zihnin Basit Kararlarla Ölümcül Hislerinin Efendisi Olma Gücü*" başlıklı bir bölüm yazmıştı, burada uygun beslenme biçimi, düzgün nefes alma ve özellikle de tam dinlenme aralıklarıyla kesilen sistematik çalışma ve katı alışkanlıklar tesis ederek, özellikle de sık ve bilinçli iradi eylemler gerçekleştirerek uykusuzluğun, hipokondrinin ve çeşitli fiziksel rahatsızlıkların üstesinden gelmenin kurallarını anlatıyordu.[34] Aydınlanmanın akıl hastalıklarına duyduğu ilgi, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında bu konuda yayınlanan, sayıları giderek artan risalelerde de görülüyordu; bunların bazıları modern ders kitaplarındakine benzer bir ana hat sunuyordu. Ama en önemlisi, Aydınlanma akıl hastanelerinde reform yapılması yönünde ilk çabaların sarf edildiği dönemdi, yüzyıl sonuna gelindiğinde bu çabaların ardında Aydınlanma'nın en tipik temsilcileri arasında yer alan isimler bulunuyordu: Chiarugi, Tuke, Daquin ve Pinel. Akıl hastaları için duyulan kaygı tıp dünyasının dışına da yayılmıştı; Alsacelı rahip Oberlin gibi insanlar akıl hastalarını evlerine götürüyor, onları destekleyici terapi ile çalışma terapisinin bir karışımıyla tedavi ediyordu.[35] Itard'a zihinsel olarak kusurlu çocukların özel eğitimine yönelik çabalarında, Abbe de l'Epee'ye sağır dilsizlerin ve Haüy'e körlerin özel eğitimine yönelik çabalarında esin kaynağı olan da Aydınlanma ruhuydu.

Aydınlanma'nın tarihsel ve kültürel önemi ne kadar vurgulansa azdır: Aydınlanma modern Batılı medenileşmenin belkemiğini oluşturur. Din, düşünce, konuşma özgürlüğü ilkeleri, sosyal adalet, eşitlik, sosyal devlet ilkeleri, kamu refahının bir hayır eyleminden ziyade devletin normal bir işlevi olarak görülmesi, zorunlu ve bedava eğitim ilkesi, Amerikan ve Fransız devrimlerinin olumlu kazanımları, hepsi de Aydınlanma'dan kaynaklanmıştır; modern psikiyatrinin kurulması da.

Ama Aydınlanma'nın olumsuz yönleri de vardı. Aydınlanma bütün insanları aynı kategoriye yerleştirme, fiziksel ve zihinsel yapıdan, kültürel geleneklerden ileri gelen farklılıklar üstünde durmama eğilimindeydi. Duyguları tek taraflı bir biçimde kavrıyor, onları kendi başlarına kabul etmek yerine akılcı zihinde bir rahatsızlık olarak görüyordu. Tarihsel metodolojiyi ilerletse de tarihsel perspektiften yoksundu. Akla güçlü bir vurgu yapmasına rağmen henüz yeterince eleştirel değildi ve bilim de hâlâ Bachelard'ın deyişiyle bilim öncesi çağını yaşıyordu.[36] Aydınlanma dönemindeki birçok bilim insanında akılcılık ile akılcı spekülasyonun ilginç bir karışımı görülebilir. Örneğin doğa bilimlerinde çok sayıda spekülasyon yapılıyordu. Newton'ın evrensel kütle çekimini keşfetmiş olması evrensel kuvvet arayışı içinde olan bilim insanlarını büyülemişti: Ateş, flojiston, elektrik, hatta hayvansal manyetizma ev-

---

34 Immanuel Kant, *Von der Macht des Gemüths, durch den blossen Vorsatz seiner krankhaften Gefühle Meister zu sei Immanuel Kants Werke* içinde, yayına hazırlayan Ernst Cassirer, Berlin: Bruno Cassirer, 1916, VII, ss. 411-431.

35 Bir akıl hastasının bu tür bir aile ortamında gördüğü muamelenin edebiyattaki bir örneği için bkz. Goethe, *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, kitap IV, 16. Bölüm.

36 Gaston Bachelard, *La Formation de l'esprit scientifique, Contribution a une psychanalyse de la connaissance objective*, Paris: Vrin, 1947.

rensel kuvvet olarak görülmüştü. O dönem baskın olan bir diğer meşgaleyse insanlığın kökeninde var olduğu varsayılan "ilkel dünya"nın aranmasıydı; üstün bilgi ve yenilmez bilgelikle donanmış bir dünyaydı bu. Bu dünyanın bir felaketle yıkıldığına, geleneklerinin bir bölümünün bu sırlara vakıf olmuş az sayıda bilgenin oluşturduğu zincirle kuşaktan kuşağa aktarıldığına inanılıyordu. Bazıları bu ilkel dünyanın batmış Atlantis kıtasında, bazılarıysa Orta Asya'da olduğuna inanıyordu. Boulanger insan medeniyetinin birkaç kez yıkıldığı ama her seferinde hayatta kalan bir avuç kişi tarafından yeniden kurulduğu sonucuna varmıştı. Bu felaketlerin en yakın tarihlisinin Kutsal Kitap'ta bahsedilen tufan olduğunu söylüyordu; tufanın tolere edilemez hatırası insanlık tarafından bastırılmış ama dünyanın dört bir yanında sayılamayacak kadar mitte hayatta kalmıştı; Boulanger bu mitleri yorumlama çabasına girmişti (örneğin Hristiyanlık'taki vaftiz ona göre tufanı hatırlatan sembolik bir öğeydi).[37] Başka bir inanca göre, ilkel dünyanın batmış bilgeliği şifresi çözülmemiş hiyeroglifler hâlinde yazılmıştı ve Antik Mısır'da bulunuyordu. Abbe Terrasson'un kaleme aldığı *Sethos* adlı bir romanda Mısır'daki bilge insanların hayatı ve gizemli ayinleri betimleniyordu.[38] Mason ayinlerinin bu antik ve gizemli ayinlerin bir bölümünü taklit ettiği sanılıyordu. Antoine Court de Gebelin bir dizi muazzam ve muhteşem kitap yayınlayarak ilkel dünyayı en ince ayrıntısına dek Yunan mitleri ve başka mitlere dayanarak yeniden kurmaya, hatta mevcut dillerin analiziyle insanlığın ilkel dilini yeniden kurmaya girişti.[39] Tipik bir gelişmeyle Court de Gebelin, Mesmer'in şevkli bir takipçisi oldu, birçokları Mesmer'in ilkel dünyanın sırlarından birini yeniden keşfettiğine inanıyordu. Dinamik psikiyatrinin doğmasının böylece hem akılcı hem akıldışı yönleriyle nasıl Aydınlanma'nın bir tezahürü olarak anlaşılabileceğini görebiliriz. Mesmer temelde Aydınlanma'nın bir temsilcisiydi. Kendisini Newton'ın bıraktığı yerden yola devam eden bir bilim insanı olarak görüyordu. Yüzeysel fizik bilgisi, birçok *physicien-amateurs*'ün (amatör fizikçinin) kuramlarından daha spekülatif olmayan sözüm ona fizik kuramları inşa etmeye yöneltmişti, genel atmosfer de çağdaşlarının birçoğunun onu bir bilim insanı olarak görmesine yol açmıştı. Puységur ve Societe de l'Harmonie üyeleri Aydınlanma'nın bir başka veçhesini ortaya koyuyorlardı: Bilimin keşiflerini ve yararlarını bütün insanlığın yararına sunacak, bunları sadece maddi gücü yetenlerle sınırlı tutmayacak olan hayırseverlik eğilimi. Societe de l'Harmonie, Alsace'ta manyetizmaya ihtiyacı olan herkesin yararlanabildiği birkaç ücretsiz ayakta tedavi hizmeti başlatmıştı. (Bildiğimiz kadarıyla bu ayrıcalıksız olanlara ücretsiz sunulmuş, tarihsel olarak kayıtlı ilk psikiyatri tedavisidir.)

Dolayısıyla manyetizmanın Aydınlanma'nın bir eseri olduğunu görüyoruz. Manyetizmanın sonraki kültürel eğilim olan Romantizm'in hükmüne girip onun tarafından gayet farklı bir biçimde yorumlanmış olması daha da ironiktir. Ama Aydınlanma ile Romantizm arasındaki husumet ve ilişki, Mesmer'den modern zamanlara dinamik psikiyatrinin tarihi

---

37 John Hampton, *Nicolas Antoine Boulanger et la science de son temps*, Cenevre: Droz, 1955.

38 Abbé Terrasson, *Séthos. Histoire ou vie des monumens anecdotes de l'ancienne Egypte, Traduite d'un manuscrit grec*, üç cilt, Paris: Jacques Guérin, 1731.

39 Antoine Court de Gébelin, *Le Monde primitif, analysé et comparé avec le monde moderne*, 9 cilt, Paris: 1773-1782.

boyunca görülebilir. Sonraki bölümlerde göreceğimiz üzere Janet'nin öğretisinin izleri Aydınlanma'dan kaynaklanan geleneklere götürülebilir, Freud ve Jung da Romantizm'in geç taraftarları olarak görülebilir.

Kültürel Arka Plan: Romantizm

Romantizm Almanya'da doğdu, orada en geliştiği çağa 1800 ile 1830 arasında ulaştı ve sonra da gerilemeye başladı; ama bu arada Fransa, İngiltere ve başka ülkelere de yayıldı. O kadar büyük bir etki yarattı ki on dokuzuncu yüzyıl boyunca Avrupa kültür hayatı üstünde kalıcı etkileri oldu. Romantizm en sınırlı anlamıyla on dokuzuncu yüzyıl başında aralarında gevşek bağlar bulunan şairler, sanatçılar ve filozofların yer aldığı birkaç küçük grubu ifade eder. En geniş anlamıyla, kendisini hayat hakkında tipik bir bakış açısıyla ifade eden geniş bir hareketi ifade ediyordu.[40]

Romantizm sıklıkla Aydınlanma'ya karşı kültürel bir tepki olarak görülmüştür. Aydınlanma akıl ve toplum değerlerini ileri sürerken Romantizm akıldışı kültü ile birey kültüne dayanıyordu. Aydınlanma'nın geri plana ittiği mistik eğilimler artık serbest bırakılmıştı. Siyasal bir kuram Romantizm'i milliyetler ilkesiyle uyumlu bir ulusal yenilenme hareketi olarak görüyordu. Bu hareket, Almanya'da asırlardır baskın olan talihsiz siyasal koşullar sonucu, orada başka yerlerde olmadığı kadar güçlüydü. Almanya Otuz Yıl Savaşları'nın ıstırabına maruz kalmıştı; Richelieu, XIV. Louis ve Napoleon tarafından siyaseten iktidarsız hâle getirilmiş ve çok sayıda küçük egemen devlete bölünmüştü, dolayısıyla devletsiz bir ulustu. Dili ve kültürü bile aşırı bir yabancı etkisiyle tehlikeye girmişti. Romantizm Almanya'ya kendi ulusal kimlik hissini geri vermiş, böylece onun siyasal yenilenmesine katkıda bulunmuştu. Brunschwig on sekizinci yüzyıl sonunda Almanya'daki demografik dengesizlik ile Romantizm'in yükselişi arasında bir ilişki kurmuştur.[41] Almanya'nın kentli nüfusunda muazzam bir artış olmuştu ve kariyer fırsatlarından yoksun olan, kasvetli bir şimdiyle karşı karşıya olan yeni bir genç burjuva ve entelektüeller kuşağı akıl dışı bir zihniyet benimsemiş, yüzlerini uzak geçmiş ya da uzak geleceğe dönmüştü; dinde, tıpta, aşkta, meslek hayatında ve gündelik hayatta sürekli bir mucize beklentisiyle yaşıyorlardı.

Romantizmin kökenleri hakkında nasıl açıklamalar getirilirse getirilsin temel birkaç özelliğinden bahsedilebilir:

1. Romantizm'in en önemli özelliği, insanı merkez alan ve ifadesini Papa'nın sık sık alıntılanan "İnsanlığın incelemesi gereken şey insandır." sözünde bulan Aydınlanma'nın

---

[40] Rudolf Haym, *Die romantische Schule. Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Geistes*, Berlin: Rudolf Gaertner, 1870, Ricarda Huch, *Die Romantik. Blütezeit der Romantik*, Leipzig: Haessel, 1920. Ricarda Huch, *Die Romantik, Ausbreitung, Blütezeit und Verfall*, Tübingen / Stuttgart: Hermann Leins, 1951, Richard Benz, *Die deutsche Romantik, Geschichte einer geistigen Bewegung*, Leipzig: Reclam, 1937, Paul Kluckhohn, *Das Ideengut der deutschen Romantik*, a. Edition, Halle: Max Niemeyer, 1942.

[41] Henri Brunschwig, *La Crise de l'etat prussien a la fin du XVIIIe siècle et la genèse de la mentalité romantique*, Paris: Presses Universitaires de France, 1947.

tersine doğaya karşı derin duygular beslemesiydi. Romantizm doğaya derin bir saygı duygusuyla, *Einfühlung* ile (içinde hissetme ya da empati), insanın doğayla gerçek ilişkisini keşfetmek için doğanın derinlerine nüfuz etme açlığıyla bakıyordu. Doğaya karşı bu derin hisler Romantik lirik şiirlerin yanı sıra doğa filozoflarının spekülasyonlarında da görülür. Fizyoloğun insan organizmasının ritmi ve düzenliliğine, bunların kozmik hareketlerle ilişkisine duyduğu ilgide bile görülebilir.

2. Romantik, doğanın görünebilir veçhesinin ardında yatan "temel" (*Grund*) sırlarına nüfuz etmeye çalışıyordu, bunları aynı zamanda kendi ruhunun da temeli olarak görüyordu. Bu temele ulaşmanın yolu sadece zekâda değil, *Gemüt*'te, yani duygusal hayatın en mahrem niteliğinde de yatıyordu. Romantizm işte bu nedenle bilinçdışının bütün tezahürlerine ilgi gösteriyordu: rüyalar, deha, akıl hastalıkları, parapsikoloji, kaderin gizli güçleri, hayvanların psikolojisi. Bu nedenledir ki halk masalları ve folklorla, halk dehasının kendiliğinden ifade edilmesiyle meşgul oluyordu. Bu durum manyetizmaya coşkuyla yaklaşılmasını da açıklar. Doğanın gece tarafı da denilen bu ilke, olacak şeylerin tohumlarının yanı sıra evrensel sembolleri de içeriyordu. Christian Gottlieb Heyne, Friedrich Schlegel, Creuzer ve Schelling gibi düşünürler mitler ve sembollerin sistematik incelemesine başladı; onlara göre bunlar sadece tarihsel hatalar ya da soyut kavramlar değil, yaşayan kuvvetler ve gerçekliklerdi.
3. Üçüncüsü "oluş" (*werden*) hissiydi. Aydınlanma ebedî akla, onun insanlığın ilerlemesi biçiminde sürekli tezahür etmesine inanırken, Romantizm bütün varlıkların bireyler, toplumlar, uluslar, diller ve kültürlerde gelişen tohum niteliğinde ilkelerden kaynaklandığına inanıyordu. İnsan hayatı daha kısa süreli bir toyluk dönemini izleyen uzun bir olgunluk döneminden ibaret değildi, kendiliğinden ilerleyen bir açılma süreciydi, bir metamorfozlar dizisiydi (C. G. Jung buna daha sonradan bireyleşme diyecekti). *Bildungsroman*, bir bireyin entelektüel ve duygusal gelişim sürecini betimleyen roman türü beğenilen bir edebiyat biçimi hâlini almış, psikiyatristlere de muhtemelen hastaların bütün hikâyeleriyle bağlantılı olarak vaka hikâyelerini kaleme almaları konusunda esin kaynağı olmuştu.
4. Romantizm sadece genel olarak toplumla değil, belli uluslar ve kültürlerle ilgileniyordu. Alman romantikleri Alman dili ve kültürünü haklı yerine yerleştirmekle kalmamış, folklorleri, halk masalları, mitleri, edebiyatı ve felsefeleriyle çok sayıda başka kültürü de hevesle incelemişti. Başka kültürlere karşı *Einfühlung*'ları yabancı yazarlardan yaptıkları çevirilerin hayret verici mükemmelliğinde görülebilir, örneğin Romantik şairler Shakespeare'i Alman bir şaire çevirmeyi başarmışlardı. Friedrich Schlegel şöyle diyordu: "Gerçekten özgür ve eğitimli bir insan istendiğinde, bir enstrümanı akor edercesine, istenilen zamanda, istenilen ölçüde kendisini, felsefi ya da filolojik, eleştirel ya da şiirsel, tarihsel ya da retorik olarak antik ya da modern

olana uyarlayabilmelidir."[42] Novalis de "Mükemmel insan birkaç yerde ve birkaç kişide eşit ölçüde yaşamalıdır." diye düşünüyordu.[43]

5. Romantizm tarihe karşı da yeni bir ilgiyi beraberinde getirmişti, geçmiş yüzyılların ruhunu olduğu gibi toparlamaya can atıyordu. Romantizm'in tarihin mümkün olan her dönemiyle *Einfühlung* sağladığı, Aydınlanma'nın tek istisna olduğu söylenmiştir. Fakat Romantizm Ortaçağ'a, onu yeğleyen bir tutumla yaklaşıyordu; Rönesans'ın Greko-Romen Antikiteyi yeniden keşfetmesi gibi, Romantizm de Ortaçağ'ı yeniden keşfetmişti.
6. Aydınlanma'nın tersine Romantizm birey kavramına güçlü bir vurgu yapıyordu. Schleiermacher 1800'de *Monologues*'da her bireyin mutlak biricikliğini vurgulamıştı,[44] bütün Romantiklerin sahip olduğu bir kavrayıştı bu. Tipik Romantik *Weltanschauung* kavramı (dünya görüşü) dünyanın belli bir ulusa, tarihsel bir döneme ya da bireye göre algılanmasını ifade eder. Max Scheler'e göre bu sözcük Wilhelm von Humboldt tarafından geliştirilmişti, Humboldt belli bir dönemin biliminin her zaman bilinçdışı olarak *Weltanschauung*'uyla belirlendiğini ileri sürüyordu.[45] Aydınlanma toplumu az çok, insan iradesinin ya da toplumsal bir sözleşmenin gönüllü, hatta yapay bir ürünü olarak görmeye meyletse de Romantizm cemaat hayatını doğa vergisi ve insan iradesinden bağımsız olarak görüyordu. Romantikler sıklıkla iki arkadaşın, iki erkek kardeşin ya da bir erkek ve bir kız kardeşin iş birliği yaptığı küçük gruplar ya da görüş ve fikir alışverişinde bulunmak için düzenli aralıklarla bir araya gelen küçük arkadaş grupları hâlinde yaşayıp çalışıyorlardı. Cinsiyetler arası ilişki konusunda Romantikler her şeyden önce duygusal ve manevi nitelik arıyor, Aydınlanma'nın mantık evliliği fikrini tiksintiyle karşılıyordu. Friedrich Schlegel 1799'da, kalıcı aşk (Romantik aşk) düşüncesini bir fiziksel tutku ve manevi çekim bileşkesi olarak yücelttiği otobiyografik romanı *Lucinde* ile çok büyük bir tartışma başlatmıştı.[46] Novalis aşkın "insanın kendisini sevilen kişiyle mükemmelleştirmesi ve onun mükemmelliğe ulaşmasına yardım etmesi güdüsü"[47] ile açıklanması gerektiği görüşünü dile getirmişti; bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere, C. G. Jung'un görüşünü haber veren bir düşünceydi bu.

Kendisinden önceki kültürel hareketler gibi Romantizm de kendi ideal insan tipini yaratmıştı. Bu insanın başlıca özellikleri insanın Doğa'yı "hissetmesini", başka insanlarla "birlikte hissetmesi"ni sağlayan son derece büyük bir duyarlılık, zengin bir iç hayat; esin,

---

42 Friedrich Schlegel, aktaran Ricarda Huch, *Die Romantik, Ausbreitung, Blütezeit und Verfall* içinde, Stuttgart: Leins, 1951, s. 257.

43 Novalis, *Neue Fragmente N. 146, Werke und Briefe* içinde, Münih: Winkler-Verlag, tarih yok, ss. 452-453.

44 Schleiermacher, *Monologen (1800), Kritische Ausgabe* içinde, Friedrich Michael Schiele, yayına hazırlayan, Leipzig: Dürr, 1902.

45 Max Scheler, *Vom Umsturz der Werte*, dördüncü basım; Francke, 1951, s. 126.

46 Friedrich Schlegel, *Lucinde*, Berlin: Fröhlich, 1799.

47 Novalis, aktaran Ricarda Huch, *Die Romantik, Blütezeit der Romantik*, Leipzig: Haessel, 1920, s. 258.

sezgi ve kendiliğindenliğin gücüne duyulan inanç ve duygusal hayata atfedilen önemdi. Romantikler kimi zaman kolayca coşkuya kapılmaları ve duygusallığa meyletmeleri nedeniyle eleştirilirdi. Ama Friedrich Schlegel ile ilk Romantikler, terimin Romantik anlamıyla "ironi"nin erdemini işaret ederdi; insanın kendi hislerine karşı onlara ne kadar yakın, mahrem olursa olsun onlardan kopuk bir tutum sergilemesini.[48] Gelgelelim sık sık yaşandığı üzere Romantik erkekler ve kadınlar, Schlegel'in *Lucinde*'de resmettiği hastalıktan, bir *Sehnsucht*'tan, tanımlanamaz ve olağanüstü bir şeye, kahramana duyulan özlemden mustarip olmuş, sürekli bir huzursuzluk içinde, orada burada amaçsızca dolanmış, onları çöküşün eşiğine getiren sapkın bir hayat sürmüşlerdir. Birçok romantik aslında pervasız ve öz disiplinden yoksundu, yeteneklerinin en iyi bölümünü doğaçlamaya ve sohbetlere harcamışlar, arkalarında yarım kalmış eserler bırakmışlardı. Bazıları erken yaşta ölmüştür; ya Novalis gibi fiziksel hastalıklar ya Hölderlin gibi akıl hastalıkları nedeniyle ya da Kleist gibi intihar ederek. Romantik hastalık İngiltere ve Fransa'da da ortaya çıktı; Chateaubriand'ın ve Alfred de Musset'nin parlak edebi betimlemelerini doğurdu.

Romantizm'den bahsederken insan genellikle onun edebiyat, müzik ve sanatlardaki ifadesini düşünür; ama Almanya'da Romantizm felsefe, bilim ve tıp alanlarına da nüfuz etmişti. Dinamik psikiyatride sonraki yıllardaki gelişmeler açısından önemi düşünüldüğünde, Romantizmin bu alanlardaki açılımlarına daha yakından bakmamız gerekir.

Doğa Felsefesi ve Romantik Felsefe

Alman filozof Friedrich von Schelling (1775 – 1854) Alman Romantizmi'nin bir filizi olarak özgün bir düşünce okulu olan *Naturphilosophie*'yi (doğa felsefesi) kurmuştu, bu düşünce okulunun mensupları arasında filozofların yanı sıra bilim insanları da yer alıyordu.[49]

Schelling'in felsefesinin başlangıç noktası doğa ile ruhun mutlak olandan kaynaklandığı ve çözülemez bir birlik oluşturduğu düşüncesiydi. "Doğa görülebilir Ruh'tur, Ruh görülemez Doğa'dır." Bundan dolayı doğa sadece mekanik ve fiziksel kavramlarla anlaşılamaz, onu temeldeki manevi kanunlarla anlamak gerekir, doğa felsefesi de bu kanunları açığa çıkarmaya soyunmuştur. Görünebilir doğada, organik ve görülebilir dünya ortak bir manevi ilkeden, dünya ruhundan *(Weltseele)* doğar, dünya ruhu kendisiyle ve peş peşe gelen bir dizi kuşakla maddeyi, yaşayan doğayı ve insanda bilinçliliği ortaya çıkarmıştır. Organik madde ile yaşayan dünyanın çeşitli âlemleri mükemmellik dereceleri bakımından birbirinden farklıdır ama aynı kanunlara uyarlar. Bu nedenle bu âlemlerden birini yöneten kanunlar başka âlemlerin incelenmesiyle ve Romantik felsefenin sihirli asası olan analojilerin kullanılması yoluyla keşfedilebilir.

Doğa felsefesinin temel ilkelerinden biri de insan ve doğanın temel birliğiydi; insan hayatı doğa içinde bir tür kozmik harekete katılım olarak görülüyordu. Evren, her parçanın

---

48 Fritz Ernst, *Die romantische Ironie*, Zürih: Schultess, 1915.

49 Friedrich Wilhelm von Schelling, özellikle bkz. *Ideen zu einer Philosophie der Natur*, Leipzig, 1797; *Von der Weltseele*, Hamburg, 1798; *Werke*, Leipzig: Fritz Eckard, 1907, cilt I.

bir yakınlık ilişkisiyle diğer parçaların hepsine bağlı olduğu örgütlü bir bütündü.[50] Doğa filozofları, kendi kuramlarına göre yorumladıkları Mesmer'in hayvansal manyetizma kuramına işte bu yüzden ilgi duyuyordu.

Doğa felsefesinin bir başka temel ilkesi de "kutuplar kanunu"ydu; ilgisizlik biçiminde birleşebilecek birbirine karşıt ve tamamlayıcı kuvvet çiftlerinin varlığıydı. Schelling'e göre doğada gündüz ve gece, kuvvet ve madde, kütle çekimi ve ışık gibi kutuplar bulunuyordu. Eril ve dişi kutupluğuna canlı dünyanın sınırlarını aşan geniş bir önem verilmişti. Schelling ve tilmizleri her yerde kutuplar arıyordu. Asit ve baz kutupluğuna dayanarak kimya risaleleri kaleme alınmıştı. İnsan fizyolojisi uyanıklık ve uyku, bitkiler âlemi ve hayvanlar âlemi (Reil), beyin ve ganglion (sinir düğümü) sistemi kutupluklarıyla yorumlanıyordu (Von Schubert).[51] Kutuplar sıklıkla birbirine karşıt güçlerin dinamik bir ilişkisi olarak düşünülüyordu. Fizyolog August Winkelmann[52] *Introduction into Dynamic Physiology* adlı kitabında (1802) "Doğa kuvvetlerin mücadelesidir, bir pozitif ve bir negatif kuvvetin çatışmasıdır." demişti. Winkelmann koca bir dinamik fizyoloji sistemini bu çatışan kutuplar düşüncesine dayandırmıştı; sinir sistemi ile dolaşım sistemi gibi.

Romantik felsefenin bir diğer temel kavramı da ilksel olgular (*Urphanomene*) ile onlardan kaynaklanan metamorfozlar dizisiydi. Doğa felsefesinin gelişini birçok bakımdan haber veren Goethe, bitkilerin metamorfozlarıyla ilgili çalışmalarına bu iki kavramı uygulamıştı.[53] Goethe'nin kullandığı biçimiyle "metamorfoz" sözcüğü ne gözlemcinin görebildiği maddi bir dönüşümü ne de saf bir soyutlamayı ifade ediyordu, sadece (Agnes Arber'ın formüle ettiği biçimiyle) "oluşturucu kuvvet"te olduğu sanılan bir değişiklik anlamına geliyordu.[54] Goethe bu nedenle *Urpflanze*'nin (ilksel bir bitki) bütün bitkilerin bir modeli olduğuna, her botanik türün bir ölçüde bu modeli aldığına inanıyordu. İlginçtir, Goethe *Urpflanze*'nin var olduğuna inanmaya başlamış, bunları aramıştı; gerçi başlangıçtaki düşüncesine göre bunların fiilen var olması gerekli değildi. C. G. Carus'un genetik yöntem dediği şey ilksel bir olgu ile sonradan ondan türeyen metamorfozlar arasında bağlantı kurmanın ve bu bağlantıyı yönlendiren kanunları bulmanın bir yoluydu.[55] Diğer *Urphanomene* arasında Androgyne miti de yer alıyordu. Platon *Symposium*'da figüratif bir anlamda ilk insanın iki cinsiyetli olduğunu, sonradan Zeus'un bu cinsiyetleri birbirinden ayırdığını, o zamandan beri de kadın ve erkeğin yeniden birleşme çabası içinde birbirlerini aradıklarını söylemişti. Boehme, Baader ve başka yazarların benimsediği bu mit, insanı temelde biseksüel gören Romantik düşünceyi ifade etmeye gayet uygundu ve Romantikler de onu birçok biçimde ayrıntılı olarak geliştirdi.[56] Bilinçdışı kavramı da bir o kadar temel bir kavramdı. Bu sözcük

---

50 Friedrich Hufeland, *Über Sympathie*, Weimar: Verlag des Landes-Industrie-Comptoirs, 1811.

51 K. E. Rothschuh, *Geschichte der Physiologie*, Berlin: Springer, 1953, ss. 112-118.

52 August Winkelmann, *Einleitung in die dynamische Physiologie*, Göttingen: Dieterich, 1802.

53 J. W. Goethe, *Versuch, die Metamorphosen der Pflanzen zu erklären*, Gotha: C. W. Ettinger, 1790.

54 Bkz. Agnes Arber, "Goethe's Botany: The Metamorphosis of Plants" (1790) ve "Tobler's Ode to Nature" (1782), *Chronica Botanica*, X (1946), ss. 63-126.

55 Adolf Meyer-Abich, *Biologie der Goethezeit*, Stuttgart: Hippocrates-Verlag, 1949.

56 F. Giese, *Der romantische Charakter*, Bd. I., *Die Entwicklung des Androgynen-problems in der Frühromantik*, Langensalza, 1919, Ernst Benz, *Adam, Der Mythus vom Urmenschen*, Münih-Planegg: Otto-Wilhelm-Barth Verlag, 1955.

artık St. Augustine'in unutulan hatıralarını ya da Leibniz'in "belirsiz algıları"nı ifade etmiyordu, İnsanın evrenin görünmez hayatına kök salmış temeli, dolayısıyla da insan ile doğa arasındaki gerçek bağ anlamına geliyordu. Bilinçdışı kavramıyla yakından ilişkili bir kavram da insanın düşüş öncesinde doğayı bilebilmesini sağlayan "içsel" ya da "evrensel duyum"du (*All-Sinn*). Romantikler bu duyu kusurlu bir hâl almış olsa da gerek mistik vecd hâlinde, şiirsel ya da sanatsal esinlenmelerle, manyetik uyurgezerlikle gerekse rüyalarla hâlâ evren hakkında doğrudan bir kavrayışa varmamızı sağlıyordu. Rüyalar da bu insanların temel kaygılarından biriydi ve rüyalarla ilgili fikirlerini dile getirmemiş Romantik bir filozof ya da şair bulmak zordu.[57]

Romantik felsefenin kavramları ve düşünme biçimi, deneysel bilim yöntemlerine aşinalık kazanmış bizlere tuhaf görünebilir. Ne var ki bunlar yeni dinamik psikiyatride şaşmaz bir biçimde yeniden belirdi. Leibbrand "C. G. Jung'un psikoloji alanındaki öğretilerinin, Schelling'le bağlantılı olarak değerlendirilmediğinde anlaşılmaz olduklarını söylemiştir." Leibbrand, Schelling'in mitleri düşünme biçiminin modern dinamik psikiyatriye olan etkisini de işaret etmişti. (Leibbrand'ın, Schelling'in akıl hastalığını canlı maddeye verilmiş özgün olmayan bir tepki olarak görmesiyle Selye ve Speransky'nin modern kuramları arasındaki benzerlikleri gösterdiği de söylenebilir.)[58] Jones da Freud'un zihinsel hayatla ilgili kavrayışlarına kutupluklarının (güdülerin ikilikleri, özne-nesne kutuplukları, haz alma-haz duymama, etkin-edilgin) hâkim olduğu gözleminde bulunmuştur; Freud'un düşünme biçiminin kendisine özgü bir özelliğinin, ömrü boyunca "ikilikçi fikirlere sürekli yatkınlık göstermesi" olduğunu da eklemiştir.[59] Bu tipik Romantik bir düşünme biçimiydi. Romantik felsefenin *Urphanomen* kavramı Jung'un eserlerinde "arketip" adı altında yeniden belirmekle kalmaz, Freud'da da bulunabilir. Oedipus kompleksi, ilksel babanın öldürülmesi, bir bütün olarak insanlık için varsayılmış ve çeşitli metamorfozlar geçiren bireylerde betimlenmiş *Urphanomene* değilse nedir? Freud'a göre ilksel babanın katlinin fiilen gerçekleştirilmiş olup olmadığı önemli değildi, botanik bir tür olarak *Urpflanze*'nin gerçekten var olup olmadığı Goethe için ne kadar önemliyse, Freud için de bu konu o kadar önemliydi. Önemli olan tek şey, insan kültürü, dini, toplumsal düzeni ve bireyin psikolojisi ile ilgili olarak bundan çıkarılabilecek ilişkilerdi. Aynı şekilde insanın temelde biseksüel olduğu yönündeki Romantik düşünce Freud ve Jung'un psikiyatri sistemlerine de girmişti. Jung'un *animus* ve *anima* kavramları, Androgyne mitinde ifade edilen Romantik *Urphanomen*'ın sonradan diriltilmiş hâlinden başka bir şey değildi. Bilinçdışı kavramı, özellikle de Jung'un "kolektif bilinçdışı" kavramı, rüyalar ve sembollere yapılan vurgu da Romantik'ti. Sonraki sayfalarda göreceğimiz üzere, Freud ya da Jung'da, doğa felsefesi ve Romantik tıbbın haber vermediği tek bir kavram bile bulmak zordur.

---

57 Philip Lersch, *Der Traum in der deutschen Romantik*, Münih: M. Hueber, 1923, Albert Beguin, *L'Ame romantique et le rêve. Essai sur le romantisme allemand et la poésie française*, iki cilt, Marsilya: Cahiers du Sud, 1937.

58 W. Leibbrand, "Schellings Bedeutung für die moderne Medizi ", *Atti del XIVo Congresso Internazionale di Storia della Medicina*, Roma, 1954, II.

59 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1955, II, s. 318.

Romantiklerin bu insan ve doğa kavramlarının genel özelliklerinin yanı sıra Romantik düşünürlerin her birinin de kendi sistemi vardı. Von Schubert, Troxler ve C. G. Carus gibi bazı düşünürler yeni dinamik psikiyatri öğretilerini dikkat çekici bir biçimde haber vermişlerdi. Tam bir Romantik olmasa da Schopenhauer aynı dönemde yaşamış bir filozoftu ve kesinlikle de modern dinamik psikiyatrinin atalarından biriydi.

Gotthilf Heinrich von Schubert (1780-1860) modern okura kimi zaman Bergson ve Teilhard de Chardin'i hatırlatan, bazı Freudcu ve Jungcu kavramlarla çarpıcı benzerlikler gösteren son derece şiirsel bir doğa görüşünün yazarıydı.[60] Von Schubert'e göre insan en baştaki ilksel hâlinde, doğayla uyum içinde yaşıyordu, sonra *Ich-Sucht*'u (kendisine sevgisi) nedeniyle kendisini ondan koparmıştı ama sonra mükemmelleşmiş bir biçimde ona dönecekti. Von Schubert bu gerçeğin sezgisinin antik tarım dinlerinde, ölümün gizemleri, İsis, Adonis ve Mitra'nın dirilmesiyle ilgili temsillerde ifade edildiğine inanıyordu. Von Schubert toprağın evriminin, mineral, bitki ve hayvan âlemlerinin peş peşe ortaya çıkmasının, toprağın insanla, ruhu getirenle taçlanmasının, mineral, bitki ve hayvan âlemlerinin evren içinde ve insan doğasında birbirleriyle ilişkilerinin görkemli bir eskizini sunmuştu. Kern'e göre, Von Schubert, Von Uexküll'ün *Umwelt* dediği şeyin açık bir işaretini vermişti.[61] Von Schubert insanı oluşturan üç parçayı birbirinden ayırıyordu: *Leib* (canlı beden), can ve ruh; bunların bir "oluş" sürecinden geçtiğini belirtiyordu. İnsan hayatı bir metamorfozlar dizisiydi; kimi zaman ölümden kısa bir süre önce ya da hayatın ortasına ulaşıldıktan sonra ani bir metamorfoz yaşanıyordu. Dolayısıyla insan bir "çifte yıldız"dı; yavaş yavaş canında ortaya çıkan ikinci bir merkezi, *Selbstbewusstein*'ı vardı. Bütün canlılarda olduğu gibi insanda sevgiye duyulan özlem (*Sehnsucht*) "eve", doğaya dönme isteği olan ama gelecek bir hayatı da işaret eden ölüme duyulan özlemden (*Todessehnsucht*) kolayca ayrılamıyordu.

Von Schubert başka bir eserinde, *The Symbolism of Dreams*'de insan uykuya daldığında, zihninin uyanık hayatın sözel dilinin tersine bir "resim diliyle" düşünmeye başladığını söylemişti.[62] Bu iki dil bir süre paralel akabiliyor ya da birbirine karışabiliyordu ama resim dili (*Traumbildsprache*) sadece rüyalarda kalıyordu. Bu dil, birçok imgeyi ya da kavramı bir tek resimde birleştirebilmesi açısından bir hiyeroglif diliydi. Rüyalar, bütün dünyada insanlar için aynı olan evrensel bir sembol dili kullanır, bugünkü insanlar için olduğu kadar geçmişteki insanlar için de geçerlidir. Rüyaların resim dili "üst düzey bir cebir türüdür"; kimi zaman şiirsel bir nitelik kazanır, kimi zaman ironik bir niteliğe bürünür (rüyalarda doğum imgesi aslında ölüm anlamına gelir, dışkı ise altın demektir). Geceleyin insan zihni yaklaşan olayların görüntülerini algılar ama rüyaların sıklıkla şeytani ve ahlakdışı bir niteliği de vardır, çünkü kişiliğin ihmal edilmiş, baskılanmış ve boğulmuş veçheleri öne çıkar.

---

60 G. H. von Schubert, *Ahndungen einer allgemeinen Geschichte des Lebens*, Leipzig: Reclam, 1820 ve *Ansichten von der Nachtseite der Naturwissenschaft*, Dresden ve Leipzig: Weigel, 1808.

61 Hans Kern, *Die Seelenkunde der Romantik*, Berlin-Lichterfelde: Widuking-Verlag, 1937.

62 G. H. von Schubert, *Die Symbolik des Traumes. Neue, verbesserte und vermehrte Auflage*, Leipzig: Brockhaus, 1837. (Birinci basım 1814).

Von Schubert'in kavramları ile Freud ve Jung'un kavramları arasındaki benzerliklerin bazılarını aşağıdaki tabloyla özetleyebiliriz:

SCHUBERT	FREUD	JUNG
İnsanın üç katlı doğası:		
Leib (canlı beden)	İd	
Ruh (Soul)	Ego	
Ruh (Spirit)	Süperego	
Ich-Sucht (kendi kendini sevme)	Narsisizm	
Hayatın akışındaki değişiklikler		Bireyleşme
İnsan canının ikinci merkezi		Selbst ("benlik")
Todessehnsucht (ölüm özlemi)	Ölüm güdüsü	
Rüya: sözcük dili ve resim dili	Aynı kavrayış	
Hiyeroglifler	Sıkıştırma	
Evrensel semboller	Evrensel semboller	Arketipler

Bir başka doğa filozofu, İsviçreli Ignaz Paul Vital Troxler (1780-1866), Schelling'in tilmizi, Beethoven'ın dostu, deneyimli bir doktor ve Basel ile Berne'de felsefe öğreten bir eğitimciydi.[63] Bir asır süren bir unutulmanın ardından yeniden keşfedildi ve kısa süre önce gün ışığına çıkarıldı. Troxler insanın (Romantiklerin öğrettiği gibi) beden, can ve ruh diye üç ilkeden değil, dört ilkeden oluştuğunu öğretiyordu; *Körper* ve *Leib* ayrımıyla ilke sayısı dörde çıkıyordu, *Körper* anatomistin ya da cerrahın gördüğü bedendi, *Leib* canlı ve duyarlı bedendi (soma'yla ortaya çıkabiliyordu). *Tetraktys* iki kutupluluktan oluşuyordu: soma-can bunlar aynı düzeydeydi ve birbirlerini tamamlıyordu; ruh-beden kutupluğundaysa beden ruha tabiydi. Bu dört ilke *Tetraktys*'in canlı merkezi olan ve Troxler'ın sözleriyle "İnsanın, onun sayesinde en sahici biçimde kendisi olabildiğini, benliğinin ocağı, varlığının en canlı merkezi olan gerçek bireyselliği" *Gemüt* ile bir arada tutuluyordu. Hayatın akışı daha yüksek bilinç derecelerinin peş peşe ortaya çıkmasıydı. Küçük çocuk başta ego ile ego olmayan arasında ayrım yapmayı, sonra da can ile *soma* arasında ayrım yapmayı öğrenir. Can *soma*'dan ayrıldıktan sonra, insan tümüyle entelektüel bilgiyle kendi kendisini tatmin edebilir ama üçüncü bir gelişim düzeyine ulaşmayı tercih etme özgürlüğü de kendisine sunulmuştur, bu düzey ruhtur, insan bu düzeye çıktığında kendisini ilâhî ışığa açar. Felsefenin asıl amacı, ruhu, insanın daha yüksek manevi gerçekliklerin bilincine varmasını sağlayacak bir bilgi organı hâline getirmektir; Troxler'ın deyişiyle *antroposofi*. Troxler'ın insan zihninin gelişmesi öğretisiyle, Jung'un bireyleşme kavramı arasında, ayrıca Troxler'ın *Gemüt*'ü ile Jung'un *Selbst*'i (benlik) arasında kesin benzerlikler vardır.

63 Eserlerinin ikisi özellikle önemlidir: Ignaz Troxler, *Blicke in das Wesen der Menschen*, Aarau: Sauerländer, 1812, *Naturlehre des menschlichen Erkennens oder Metaphysik*, Aarau: Sauerländer, 1828.

Doktor ve ressam olan Carl Gustav Carus (1789 -1869), hayvan psikolojisi ve fizyonomi üstüne yaptığı çalışmalarla, özellikle de *Psyche* adlı kitabıyla dikkat çekmiştir; bu kitap bilinçdışı psikolojik hayat hakkında eksiksiz ve nesnel bir kuram sunma yönündeki ilk girişimdir. Kitap şu sözlerle başlar:

> Nefsin bilinçli hayatının niteliğiyle ilgili bilginin anahtarı bilinçdışı âleminde yatar. Bu da nefsin sırrını gerçekten kavramanın zorluğunu, hatta imkânsızlığını açıklar. Bilinçdışını bilinçte bulmak mutlak bir imkânsızlık olsaydı, insan, nefsi hakkında bilgi, yani kendisi hakkında bilgi sahibi olma konusunda ümitsizliğe kapılırdı. Ama bu imkânsızlık ancak görünürdeyse, ruh bilimin ilk işi insan ruhunun bu derinliklere nasıl inebildiğini ortaya koymaktır.[64]

Carus psikolojiyi, ruhun bilinçdışından bilince doğru gelişmesinin bilimi olarak tanımlar. Ona göre insan hayatı üç döneme ayrılır: (1) Bireyin annesinin rahminde minicik bir hücre olarak var olduğu embriyon öncesi evre. (2) Embriyon dönemi; dışkılama nedeniyle bireyin uzun uykusundan aniden uyandığı ve oluşturucu bilinçdışının gelişmesi. (3) Doğum sonrasında, oluşturucu bilinçdışının bireyin büyümesini ve organlarının işleyişini yönlendirmeye devam ettiği dönem. Bilinçli hayat yavaş yavaş ortaya çıkar ama her zaman bilinçdışının etkisi altında kalır ve birey de düzenli aralıklarla uykusunda bilinçdışına döner.

> Carus bilinçdışını üç katmana ayırır: (1) Bilincimizin tümüyle ve daima ulaşamayacağı genel mutlak bilinçdışı. (2) Organların oluşumu, büyümesi ve faaliyeti süreçlerinin ait olduğu kısmi mutlak bilinçdışı. Bilinçdışının bu bölümü duygusal hayatımız üstünde dolaylı bir etkiye sahiptir. Carus nefes alma, kan dolaşımı, karaciğer faaliyeti gibi "ruh bölgeleri" tanımlar; bu bölgelerin her birinin kendisine özgü bir duygusal tonu vardır ve duygusal hayatın temelindeki yaşamsal hissin oluşmasına katkıda bulunur. Bilinçli düşünceler ve hisler de kısmi mutlak bilinçdışı üstünde yavaş ve aracı bir eylemde bulunur; bu durum kişinin fizyonomisinin bilinçli kişiliğini neden yansıtabileceğini açıklar. 3) Şu ya da bu zaman bize ait olup bilinçdışının malzemesi hâline gelmiş duygular, algılar ve temsillerin tümünü içeren ikincil bilinçdışı.
>
> Carus bilinçdışına şu özellikleri atfeder: (1) Bilinçdışının "*prometheic*" (önceden düşünen, öngörüde bulunan) ve "*epimetheic*" (sonradan akla gelen) yönleri vardır, geleceğe ya da geçmişe dönüktür, şimdiyi bilmez. (2) Bilinçdışı sürekli bir hareket ve dönüşüm içindedir; bilinçli düşünceler ya da hisler bilinçdışının malzemesi hâline gelirken sürekli bir değişim ve olgunlaşmadan geçer. (3) Bilinçdışı yorulmak bilmez; düzenli aralıklarla dinlenmesi gerekmez, oysa bilinçli hayatımızın dinlenme ve zihinsel toparlanmaya ihtiyacı vardır, bunu da bilinçdışına dalarak yapar. (4) Bilinçdışı temelde sağlamdır ve hastalık nedir bilmez; işlevlerinden biri de "Doğanın İyileştirici Gücü"dür. (5) Bilinçdışı kendi kaçınılamaz kanunlarıyla çalışır ve hiç özgür değildir. (6) Bilinçdışı doğuştan gelen bilgeliğe sahiptir, bu bilgelikte deneme ve yanılma, öğrenme yoktur. (7) Bilinçli olarak farkında olmaksızın, bilinçdışı sayesinde dünyanın geri kalanıyla, özellikle de dost varlıklarla iletişim hâlinde kalırız.
>
> Carus kişiler arası ilişkileri dört biçime ayırır: (1) Bilinçten bilince; (2) bilinçten bilinçdışına; (3) bilinçdışından bilince; (4) bilinçdışından bilinçdışına. Carus bireysel bilinçdışının bütün insanların bilinçdışıyla ilişki kurma ilkesini formüle etmişti.

---

64 Carl Gustav Carus, *Psyche, zur Entwicklungsgeschichte der Seele*, Pforzheim: Flammer and Hoffmann, 1846.

Carus üç tür rüya olduğunu söylüyordu; bunların her biri üç "hayat çemberi"nizden (*Lebenskreise*) birine aitti: mineral, bitkisel ve hayvansal. Carus'un rüyaları içeriklerinden çok biçimlerine göre yorumlama girişiminde bulunmuş olması dikkat çekicidir.

Carus'un *Psyche*'si bir doktorun, insan zihnini yakından gözlemleyen birinin ömrünü verdiği eserdir. Bilinçdışı kuramının Romantik dönem sonunda, pozitivist eğilim baskın hâle gelmeden önce aldığı şekli gösterir. Carus, Von Hartmann ve sonraki bilinçdışı kuramcılarının, ayrıca Scherner'in rüyalar kuramının kaynağıydı. Bilinçdışının özerk, yaratıcı, telafi edici bir işlevi olduğu düşüncesi yarım yüzyıl sonra C. G. Jung tarafından vurgulanacaktı.

Arthur Schopenhauer (1788-1860) başlıca eseri olan *Die Welt als Wille und Vorstellung*'u 1819'da, Carus'un *Psyche*'sinden uzun süre önce yayınlamıştı ama kitap yirmi yıl boyunca filozofların da eleştirmenlerin de dikkatini çekmedi. Schopenhauer ancak 1850'den sonra üne kavuşabildi. Wagner ve Nietzsche'nin ustası oldu ve eserleri 1880'lerde büyük başarı kazandı.[65] Kant olgular (fenomenler) dünyası ile bilgimizin erişemeyeceği kendinde şeyin dünyasını birbirinden ayırıyordu. Schopenhauer fenomenlere tasarımlar (*Vorstellung*), kendinde şeye irade (*Wille*) diyor, iradeyi bazı Romantiklerin düşündüğü biçimiyle bilinçdışıyla bir tutuyordu; Schopenhauer'in iradesi evrene hâkim olmakla kalmayıp insanı da yönlendiren kör, ikici güçlerin dinamik niteliğine sahipti. Dolayısıyla insan, kendisinin bilmediği ve pek haberdar olmadığı iç kuvvetlerin kılavuzluk ettiği akıldışı bir varlıktı sadece. Schopenhauer bilinçliliği dünyanın yüzeyine benzetmişti, içinde ne olduğunu biz bilemiyorduk. Bu akıldışı güçler iki içgüdüden oluşuyordu: Korunma içgüdüsü ve cinsel içgüdü; cinsel içgüdü ikisi arasında açık ara çok daha önemli olandır. Schopenhauer cinsel içgüdüyü, bir ağacın en içindeki özelliklere (*innere Zug*) benzetiyordu; birey bu ağacın bir yaprağıydı sadece ve besinini ağaçtan alıyor, onun beslenmesine katkıda bulunuyordu.[66] "İnsan yeniden doğmuş cinsel içgüdüdür, çünkü kökeni çiftleşmektir, en büyük dileği de çiftleşmektir." Cinsel içgüdü hayatın en yüksek biçimde olumlanmasıdır, "İnsan ve hayvanın en önemli kaygısıdır."... "Onunla çatışma hâlinde hiçbir güdü ne kadar güçlü olursa olsun zafere ulaşamaz."... "Cinsel eylem bitmek bilmeyen iffetsizlik ve istemsizlik düşüncesidir, hiç durmadan tekrarlanan iffet rüyasıdır, bütün mahremiyetlerin anahtarıdır, her zaman hazır eğlence kaynağı, bitip tükenmez bir espri kuyusudur." Ama "bireyin bir yanılsamasıdır; o kendi refahına özen gösterdiğini sanır ama aslında Tür'ün amacını gerçekleştiriyordur." Bu, iradenin bizi nasıl yanılttığına bir örnektir. İrade düşüncelerimizi yönlendirir, zekânın gizli düşmanıdır. İrade insanı, onun hoşuna gitmeyecek düşüncelerin işgalini önlemeye zorlayabilir: Dileğimize karşıt olanı anlamayabiliriz. Schopenhauer "delilik" (*Wahnsinn*) hakkında meşhur bir paragrafta deliliği baskılanmanın ortaya çıkmasıyla açıklamıştı: "İradenin, kendisi için itici olan

---

65 Paul Janet, *Principes de métaphysique et de psychologie*, Paris: Delagrave, 1897, ss. 189-330, Schopenhauer'ın şöhrete geç kavuşmasının (kendisinin inandığı gibi) bir komplodan kaynaklanmadığı, 1820 ile 1840 arasındaki dönemin Zeitgeist'ına uygun düşmeyen felsefesinin 1848'deki uyanış sonrasında daha iyi anlaşılabilecek olmasından kaynaklandığı sonucuna varmıştır.

66 Arthur Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung* (1819). Bu alıntılar şu kitaptandır: Kitap IV, yayına hazırlayan Frauenstädt, Leipzig: Brockhaus, 1873, II, ss. 548-591, 607-643.

şey hakkında, zekânın bilgi sahibi olmasına karşı çıkması, deliliğin kırıp ruha girebileceği noktadır."[67]

Schopenhauer ile Freud'un bazı temel öğretileri arasındaki benzerlikler Cassirer,[68] Scheler[69] ve özellikle de Thomas Mann[70] tarafından gösterilmiştir. Gençliğinde Schopenhauer'ın metafiziğine derinden gömülmüş olan Mann, Freud'un psikanaliziyle tanıştığı sıralarda "bir tanıma ve aşinalık duygusuyla dolduğunu" söyler. Mann, Freud'un *id* ve *ego* tanımının Schopenhauer'in irade ve zekâ tanımına çok benzediğini, metafizikten psikolojiye bir tercüme yapıldığını söylemişti. Rüya psikolojisi, cinselliğe büyük önem verilmesi ve bütün bir düşünce bileşimi "gayet hayret verici ölçüde, analitik kavrayışlarla ilgili felsefi bir beklenti ve tahmin içinde olmaktı." Aslında Freud'un psikanalizine kimi zaman "panseksüalizm" denmişse, bu terim Schopenhauer'in öğretisine çok daha fazla uygulanabilir. Aradaki temel fark Schopenhauer'ın cinsel içgüdüyü her şeyden önce iradenin üremeye hizmet eden bir numarası olarak görmesiydi, Freud ise cinsel içgüdüyü kendi içinde bir şey olarak görüyor, üremeyle ilgisinden pek bahsetmiyordu. Luis S. Granjel, Schopenhauer ile Freud'un başlıca üç ortak noktası olduğunu söyler: İnsanın akıldışı olarak düşünülmesi, genel hayat itkisinin cinsel içgüdüyle özdeşleştirilmesi, kökten antropolojik bir karamsarlık içinde olmaları.[71] Granjel'e göre bu benzerlikler sadece Schopenhauer'ın Freud'u doğrudan etkilemiş olmasıyla açıklanamaz, bu iki düşünürün kişiliklerindeki benzerliğe de bakmak gerekir: Farklı sebeplerle içerleme dolu bu insanlar çağdaş burjuva toplumuna bir tepki göstermektedir.

On dokuzuncu yüzyılın ilk üçte ikilik kısmında Alman Romantik felsefesinin spekülasyonları ve bulguları 1869'da, Eduard von Hartmann'ın ünlü *Philosophy of the Unconscious* adlı eseriyle zirveye çıktı.[72] Boehme, Schelling ve Schopenhauer'in irade kavramı sonunda çok daha uygun bir isim olan bilinçdışı ismini aldı. Von Hartmann'ın bilinçdışı kavramı, Hegel'in *idee*'sinin niteliklerini edinmiş gibi görünüyordu; dolayısıyla görünebilir evrenin temelinde yatan son derece zeki ama kör dinamizm anlamına geliyordu. Von Hartmann bilinçdışının üç katmana ayırarak tanımlamıştı: (1) evrenin özünü oluşturan ve diğer bilinçdışı biçimlerinin kaynağı olan mutlak bilinçdışı; (2) Carus'un bilinçdışı gibi insan dâhil canlıların kökeni, gelişimi ve evriminde iş başında olan fizyolojik bilinçdışı; (3) bilinçli zihinsel hayatımızın kaynağında yatan göreli ve psikolojik bilinçdışı. *Philosophy of the Unconscious*'ın başlıca ilgi çekici yönü felsefi kuramlarından çok destekleyici malzemesinin zenginliğidir. Von Hartmann algı, fikirler arasındaki çağrışım ilişkileri, kıvrak zekâ, duygusal hayat, içgüdü, kişilik özellikleri, bireysel kaderin yanı sıra bilinçdışının dil, din, tarih ve sosyal hayattaki rolüyle ilgili çok sayıda önemli malzeme toplamıştı.

---

67 Arthur Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung*, Kitap III, age, II, ss. 456-460.

68 Ernst Cassirer, *The Myth of the State*, New Haven: Yale University Press, 1946, ss. 31-32.

69 Max Scheler, *Mensch und Geschichte*, Zürih: Verlag der Neuen Schweizer Rundschau, 1929.

70 Thomas Mann, *Freud und die Zukunft*, Viyana: Bormann-Fischer, 1936, İngilizce çeviri, *Essays of Three Decades* içinde, New York: Knopf, 1947, ss. 411-428.

71 Luis S. Granjel, "Schopenhauer y Freud", *Actas Luso-Espanolas de Neurologia y Psiquiatria*, IX (1950), ss. 120-134.

72 Eduard von Hartmann, *Philosophie des Unbewussten*, Berlin: Duncker, 1869.

Romantik Tıp

Romantik tıp sıklıkla, muğlak ve kafa karıştırıcı spekülasyonlardan oluşan bir kargaşa olarak görülse de Leibbrand'a göre epey fazla sayıda değerli kavrayış içeriyordu.[73] Onlarca dahiyane kuramla yaklaştıkları hastalığın doğası, Romantik tıbbın en önde gelen meşgalesiydi. Kendisi de hastalıklı bir insan olan Novalis, hastalıkların insanın en önemli kaygısı olması gerektiğini, "düşüncelerimiz ve eylemlerimizi harekete geçiren en ilginç etken ve besin olduklarını, hastalıkları kullanma sanatı hakkında pek az şey bildiğimizi" söylüyordu.[74] Novalis, biri sıradan, biri ulvi iki tür hipokondri (hastalık hastalığı) olduğunu, ulvi olanın ruhun araştırılmasına yönelik bir yaklaşım sunabileceğini de eklemişti. Bu da insanı, Novalis'in yaratıcı hastalık kavramını haber verdiğine inanmaya götürür. Aslında şamanlardan bahsederken gördüğümüz, Nietzsche, Freud ve Jung'dan bahsederken göreceğimiz üzere insanın geçirdikten sonra yeni bir dünya görüşü ya da yeni bir felsefeyle çıktığı yaratıcı hastalık gibi bir şeyin bulunduğuna kuşku yoktur.[75] Zihinsel hijyen de Romantiklerin meşgalelerinden biriydi ama Aydınlanma'nın iyimser bakış açısının tersine artık biraz karamsar bir anlam kazanmıştı. Feuchtersleben, *Dietetics of the Soul*'da tüm insanların ürkütücü bir delilik tohumu barındırdığını söyler ve "Bütün neşeli ve faal güçlerin yardımıyla onun uyanışını engellemek için mücadele edin!" tavsiyesinde bulunur.[76] Duyguları ehlileştirmekte hiçbir şey onlarla ilgili bir anlayışa varmak kadar etkili değildir; insan kendisini bütün güçlerini topyekûn vakfetmesini gerektiren özümseyici bir çalışmaya da gömmelidir. Herhangi bir kaytarma hastalık ya da ölüm anlamına gelir.

Romantiklerin akıl hastalıklarına duyduğu ilgi, o dönemde zihinle ilgili çok sayıda kurumun açılması ve bunların başına sürekli hastalarıyla yaşayan uzman doktorların gelmesiyle de ilerledi. Bu alanda özel bir tür psikiyatri gelişti. Akıl hastanesi doktorları gayet bağımsız olduklarından her biri akıl hastalığının doğası ve tedavisiyle ilgili ayrı görüşler geliştirebiliyordu ki bu öncülerin ister *Physiker* (organikçiler) ister *Psychiker* (akıl hastalığının psikolojik kökenlerini vurgulayanlar) okulundan olsunlar, orijinallikleri ve cesaretleri bununla açıklanabilir. Bu akıl hastanesi doktorlarının bir kısmı Romantik dalgadan kuvvetli bir biçimde etkilenmişti. Psikiyatri tarihinin bu unutulmuş bölümünü incelemek maalesef zordur: Bu insanların yazıları bulunulmaz hâle gelmiştir ve sıklıkla da modası geçmiş bir terminolojiyle kaleme alınmıştır.[77] Ama onları inceleyenler bugün gayet yeni olduğuna inandığımız mefhumları ne derece haber verdiklerini görerek şaşkınlığa kapılır. Biz kendimizi bu öncülerin dördüyle sınırlı tutacağız: Reil, Heinroth, Ideler ve Neumann.

---

73 Werner Leibbrand, *Romantische Medizin*, Hamburg ve Leipzig: H. Goverts, 1937.

74 Novalis, "Fragmente über Ethisches, Philosophisches und Wissenschaftlisches", *Sämmtliche Werke, herausg. Carl Meissner* (1898), III, ss. 164,169, 170.

75 H. F. Ellenberger, "La Notion de maladie créatrice", *Dialogue*, III (1964), ss. 25-41.

76 Ernst Freiherr von Feuchtersleben, *Zur Diätetik der Seele* (1838), 23. Basım: Viyana: Gerold, 1861, s. 144.

77 Eldeki en iyi kaynaklar şunlardır: Theodor Kirchhoff, *Deutsche Irrenärzte*, iki cilt, Berlin, 1924 ve W. Leibbrand ve A. Wettley, *Der Wahnsinn: Geschichte der abendländischen Psychopathologie*, Münih: K. A. Freiburg, 1961.

Johann ChristianReil (1759-1813) beyin anatomisi üstüne çalışıyordu ve döneminin önde gelen klinikçilerinden biriydi. Kirchoff onu "akılcı psikiyatrinin bilinçli kâşifi ve kurucusu" diye anar. Ernest Harms, onun eserlerinin müthiş ilginç olduğunu ve özellikle de modern bir nitelik taşıdığını işaret etmiştir.[78] Reil, *Rhapsodies on the application of the psychic cure method to mental disorders* başlıklı risalesinde akıl hastalıklarının mevcut yöntemlerin yanı sıra kendisinin kullanılmasını önerdiği başka yöntemlerle de tedavisine yönelik bütünlüklü bir programın ayrıntıları üstünde durur.

> Öncelikle bu kurumların isimleri değiştirilmelidir: Korkunç bir sözcük olan *Tollhaus* (delilik timarhanesi) yerine "psişik tedavi yöntemleri hastanesi" ya da benzer bir isim verilmeli, hastane bir müdür, bir doktor ve bir psikologdan oluşan üç katmanlı bir yönetime bağlanmalıdır. Hastane hoş bir manzaranın içinde yerleşik olmalı, pavyonlara bölünmeli ve tesislerde bir de çiftlik bulunmalıdır. Amaçları ve inşaları bakımından kökten farklı iki bölüm olarak tasarlanmalıdır: Bölümlerden, görünürde tedavi edilebilir hastalara ayrılmış olanlar sadece toplumun korunmasını amaçlamakla kalmamalı, hayatı hastalar için olabildiğince hoş kılmayı, hastaları meşgul tutmayı da amaçlamalıdır. Epey farklı bir nitelik taşıyan diğer bölümse akıl hastalıkları ve nevrozun tedavisine ayrılmalıdır. Reil üç ayrı tedavi tipi bulunduğunu belirtir: Kimyasal tedaviler (diyet ve ilaç tedavisini de içerir); mekanik ve fiziksel tedaviler (ameliyat dâhil) ve Reil'in vurguladığı üzere cerrahi ya da farmakoloji kadar önemli bir terapi branşı olan psişik tedaviler; akıl hastalığının altında fiziksel bir nedenin bulunduğu vakalarda, uygun tıbbi tedavi verilecektir. Psişik tedavilerin kesin bir "pratik ampirik psikoloji" sistemine dayanmaları gerekir. Tedavi yöntemi, genel bir sistemden kaynaklanırken, her hastanın belli ihtiyaçlarına uyarlanmalıdır. Reil psişik tedavi yollarını üç sınıfa ayırır: (1) Genel bedensel hissin değiştirilmesini amaçlayan bedensel uyarıcılar. Bu uyarıcılar vakaya bağlı olarak, bugün "hayati ton" dediğimiz şeyi düzeltmeye yönelik uyarıcılardır, hoşa gidebileceği gibi hoşa gitmeyebilirler de. (2) Duyusal uyarıcılar; bugün "algının yeniden eğitilmesi" diyebileceğimiz prosedürler bütününü içerirler. Duyuların her biri özel eğitim yöntemleriyle yeniden eğitime tabi tutulur. Bu yöntemlerden biri de "terapi edici tiyatrodur"; kurumun çalışanları çeşitli roller oynayacaklar, hastalara da koşullarına göre roller verilecektir. (3) "İşaretler ve semboller" yöntemi, okuma ve yazmaya dayalı bir tür okuldur. Fiziksel çalışma, egzersiz ve sanat terapisinden oluşan çeşitli meslekî terapiler içerir.[79]

Ernest Harms Reil'ın akıl hastalığı kavrayışını "bugüne dek karşılaştığım en müthiş psikolojik biyolojik felsefe" diye niteler.[80] Reil bütün akıl hastalıklarının tümüyle psişik olduğuna inanmıyordu: Organik katmanları gereği gibi dikkate alıyor ama psişede *Gemeingefühl*'ün, yani bilinçli egomuzun temelindeki zihinsel hayatımızın "merkezîliği" hissinin, bu temel hissin gevşemesinin ya da çözülmesinin neden olduğu hastalıklar olduğunu da belirtiyordu. Psikopatolojik tezahürlerin büyük bölümü bu gözlem çerçevesi içinde betimleniyordu.

Johann Christian August Heinroth (1773 – 1843) bugün sıklıkla, akıl hastalığının başlıca nedeninin günah olduğunu ileri süren kişi olduğu için alaya alınır. Aslında "günah"

---

78 Ernest Harms, "Modern Psychotherapy-150 Years Ago", *Journal of Mental Science*, CIII (1957), ss. 804-809.

79 Johann Christian Reil, *Rhapsodien über die Anwendung der psychischen Cur-Methoden auf Geisteszerrüttungen*, Halle: Curt, 1803.

80 Ernest Harms, "Johann Christian Reil", *American Journal of Psychiatry*, CXVI (1960), ss. 1037-1039.

sözcüğü yerine "suçluluk duygusu" terimini geçirmek, onun neredeyse çağdaşmış gibi görünmesine yetecektir. Heinroth bilgili bir adamdı, önde gelen klinikçilerden biriydi, sağlıkta ve hastalıkta insan zihni hakkında eksiksiz bir kuram kaleme almıştı. Yazdığı çok sayıda eser arasında *Lehrbuch*, normal hâlinde insan zihninin betimlenmesiyle başlayan bir ders kitabıdır; kitabın sonraki kısımlarında bilincin derecelerinin ortaya çıkması anlatılır: Önce dış gerçeklikle karşılaşma sayesinde *Selbstbewusstein* (öz bilinçlilik), sonra öz bilinçle bir karşılaşma sayesinde *Bewusstsein* (bilinç); son olarak da *Gewissen* (vicdan), "egomuzun içinde bir yabancı."[81] Vicdanın kökeni ne dış dünyadır ne ego, Heinroth'un akılla bir tutuyormuş gibi göründüğü bir *Über-Uns*'tur (üst-biz). Ona göre sağlık özgürlüktür ve akıl hastalığı da özgürlüğün azalması ya da kaybedilmesidir. Bu özgürlük kaybı *Ich-Sucht*'un (kendini sevmenin) ve çeşitli tutkuların sonucudur. Sanrı, nedeni tutkuda yatsa da akılda bir rahatsızlıktır. Heinroth'un ders kitabının ikinci cildi psikoterapi yöntemlerinin sistematik bir betimlemesini içerir: Birinci adım, patolojik bir hâlin ne ölçüde terapi yardımı gerektirdiğinin belirlenmesidir, sonra sadece semptomların değil, hastanın cinsiyeti, yaşı, mesleği, kişiliği, ekonomik ve sosyal koşullarının da değerlendirildiği özel bir terapi planı geliştirilir. Bu tedavi planı hastanın ailesi ve çevresini de kapsamalıdır. Başlıca kaygılardan biri de gereksiz ya da tehlikeli tedavilerden kaçınılmasıdır. Heinroth, daha sonra da heyecanlı ve bunalımlı hastalara verilmesi gereken çeşitli tedavileri, ayrıca bütün rahatsızlıklar hâlinde hastalara uygulanması gereken tedavileri ayrıntılı ve pratik bir biçimde betimler. Okur bir kez daha bu kavramların birçoğunun modern niteliğine hayret eder.[82]

Karl Wilhelm Ideler (1795 – 1860) Stahl ve Langermann'ın büyük önem taşıyan, tutkuları akıl hastalıklarının nedeni olarak gören öğretisini geliştirmişti. Verimli bir yazar olan Ideler'in yayınlanmış eserleri arasında 1800 sayfalık bir ders kitabı yer alır, kitabın birinci bölümü duygusal hayata yapılan özel bir vurguyla insan zihninin betimlenmesine ayrılmıştır.[83] Her duygusal güdü sınırsız gelişim yetisine sahiptir ve her tutku duygusal bir hastalığın başlangıcıdır, bu nedenle de psikoterapinin bu noktada başlaması gerekir.[84] Ideler'in Stahl'dan aldığı, "Hayat Kanunu" dediği temel bir kanuna göre insan sürekli bir "öz yıkım" ve "öz yeniden inşa" süreci içindedir, doğru bir denge tutturabilmek için de sürekli ihtiyaç duyduğu unsurları dış dünyadan temin etmesi gerekir. Ideler kitabın ikinci kısmında akıl hastalıklarının patolojik olarak doğuşu üstünde durur. Çeşitli tutkuların kökenini, birbirleriyle mücadelelerini, yalnızlığın yıkıcı etkisini ve tatmin edilmemiş faaliyet ihtiyacını ayrıntılı olarak resmeder. Akıl hastalığının psikolojik nedenlere bağlı olarak gelişmesinde büyük bir bölüm, tatmin edilmemiş cinsel duygulara ayrılır. Ideler, Doğa, insanların daha

---

81 J. C. H. Heinroth, *Lehrbuch der Störungen des Seelenlebens oder der Seelenstörungen und ihrer Behandlung*, iki cilt, Leipzig: F. C. W. Vogel, 1818.

82 Ernest Harms, "An Attempt to Formulate a System of Psychotherapy in 1818", *American Journal of Psychotherapy*, XIII (1959), ss. 269-282.

83 Karl Wilhelm Ideler, *Grundriss der Seelenheilkunde*, iki cilt, Berlin: Verlag von T. C. F. Enslin, 1835.

84 "Jedet Gemütstrieb iste iner unbegrenzten Entwicklung fähig."

özgür ve zengin gelişme imkânlarını artırmak için, duyabilecekleri en güçlü duygunun cinsel aşk olmasını istemiştir, der. Sıcaklık ihtiyacının yerine önemsiz sosyal eğlenceleri geçirmek zorunda kalan sevgi dolu bakirenin teselli kabul etmeyen durumunu betimler. "Ondan feragat beklemek yerine onu öz denetim konusunda eğitin; görevlerin başarılması sayesinde enerjik eylemlerle kendisini güçlendirmesine izin verin ve ona en güzel ve ateşli duygulardan yoksun olmasının yerini tutacak şeyler verin." Ideler, histerik saldırıların ruhun kendi kendisiyle mücadele etmesinden başka bir şey olmadığını ekler. Ne var ki akıl hastalığı hiçbir zaman tek bir nedenin sonucu değildir. Yatkınlığın da bir rolü vardır, ezici büyüklükte arzular ile sınırlı gerçeklik arasındaki uyumsuzluğun da. Dolayısıyla gerçeklikten tiksinen insan, hayal dünyasında ölçüsüz bir neşe içinde yaşayabileceği ya da korkutucu derecede çarpılmış görüntülerle ıstıraplarını haklı çıkarabileceği fantezi âlemine kaçar.[85] Ideler sanrıların doğuşunu çocukluğun ilk (en erken) evresine dek izleyebileceğimizde ısrar eder (*bis in die früheste Kindheit*). Tedaviyle ilgili olarak psikozların psikoterapiyle iyileştirilmesinin mümkün olabileceğine sıkı sıkıya inanır. Ne var ki "Sanrıların tedavisi, ancak doktorun sadece harekete geçirip yönlendireceği psişik öz etkinlikle başarılabilir." der. Bu yönlendirme iyi örgütlü bir hastane, dengeli ve adanmış kişiliklere sahip bir doktor ve çalışma arkadaşları bulunmasını gerektirir.

Bu psikiyatri eğiliminin son temsilcilerinden biri de Heinrich Wilhelm Neumann'dı (1814 – 1884), onun kaleme aldığı ders kitabı da orijinal bir tıbbi psikoloji sistemiyle başlıyordu.[86] Neumann zihinsel hayatta şans eseri olaylar olmadığını söylüyordu. Ideler gibi o da hayatı sürekli bir "öz yıkım" ve "öz yeniden inşa" süreci olarak görüyordu; unutma öz yıkıma, hafıza öz yeniden inşaya aitti. İnsan gelişimi boyunca artan bir öz denetim yetisi kazanır, bu yeti bireysel "özgürlük derecesiyle" bir tutulabilir. Psikopatolojiyle ilgili olarak Neumann, dürtülerdeki rahatsızlıklara çok büyük önem atfediyordu (*Triebe*). İçgüdüsel ihtiyaçlar kendilerini Neumann'ın *Aesthesis* dediği şeyle bilinçte ifade ederler; *Aesthesis* duyum niteliklerine sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda bir bütün olarak organizmaya karşı bir meydan okumanın özelliklerine de sahiptir. *Aesthesis* olası bir tehlike uyarısı olarak da iş görür, bir yandan da tehlikeyi nasıl karşılamak gerektiğini öğretir. Alarmın verildiği ama *Aesthesis*'in "metamorfoza" uğradığı, öyle ki tehlikenin nasıl karşılanacağını gösteremediği durumlar vardır. Sonuç anksiyetedir (*Angst*). Neumann dürtü ile anksiyete arasındaki ilişkiye vurgu yapar: "Tatmin edilemeyen dürtü anksiyete hâline gelir." der ve anksiyetenin ancak ve ancak hayati fonksiyonlar tehdit edildiğinde, tehdit bizim bilincimiz hâline geldiğinde doğduğunu ekler.[87]

Neumann'ın geliştirdiği birçok konu arasında akıl hastalarında doğan cinsel güdü tezahürleri de yer alır. Şu semptomlara dikkat çekilebilir: Bedensel temizlik ya da pisliğe ilgi duymak, insanın saçlarını taramaması, insanın bedenini daima yıkaması ya da ("patolojik olarak bunun eşdeğeri saydığım") insanın bedeninin mutlak pislik içinde olması ve kokması,

---

85 "... und mit Abscheu und Widerwille aus demselben in das Gebiet der Phantasie sich flüchtet." (II, 365.)

86 Heinrich Neumann, *Lehrbuch der Psychiatrie*, Erlangen: F. Enke, 1859.

87 "Also der Trieb, wenn er nicht befriedigt werden kann, wird Angst" (s. 43)

giysilerin sevilmemesi ya da yırtılması, insanın kendisini doktorun yanında sınır tanımadan rahatlatması, kadın personelden rahatsızlık duyulması ve onlara "fahişe" gibi isimler takılması ya da kadın tanıdıklara karşı cinsel nitelikli suçlamalarda bulunulması, insanın kendi evliliği dışında sürekli başka evliliklerden bahsetmesi, sık sık tükürmesi, ölümcül dindarlık, kutsal hizmete ve rahipliğe abartılı bir ilgi duymak. Neumann doktorun hastalıkları değil, hastaları tedavi etmesi gerektiğini, aynı anda hem bedeni hem zihni tedavi etmesi gerektiğini söylüyordu. Ne var ki akıl hastalığının özel tedavisinin psişik yollarda yattığını da sözlerine ekliyordu.

Reil, Heinroth, Ideler ve Neumann ile ilgili bu kısa tartışmadan, her birinin düşüncesinin orijinalliğini görebiliyoruz, aynı şey onların çağdaşı olan birkaç isim için de geçerlidir.[88] Romantik psikiyatri çerçevesinde bütün bu insanların ortak birkaç özelliği olduğunu görüyoruz. Psikiyatrik sınıflandırmalara güvenmiyorlardı. Neumann teşhisin isim vermeyle bir ilgisi olmadığını söylemişti; teşhis, semptomları anlaşılabilir kılan bir anahtar bulmaktı. Hepsi de bütün bireysel vakaları, kendi başına özel bir vaka olarak ele almanın zorunlu olduğunda ısrar etmişti. Hepsi de Stahl ve Langermann'ın geleneğini izleyerek akıl hastalıklarının fiziksel ve psişik nedenlerini birbirinden ayırmıştı ama psişik nedenlerin ağır akıl hastalıklarına yol açmaya yeterli olacağına inanmıştı. Ne var ki çeşitli tutkuların önemiyle ilgili aralarında görüş farklılıkları vardı: Heinrich "günah"ın (aslında suçluluk duygularının), Guislain anksiyetenin, Ideler ve Neumann cinsel itkiler ve hayal kırıklıklarının rolünde ısrar ediyordu.

Bu insanların her biri son derece orijinal bir tıbbi psikoloji sistemi geliştiriyordu. Başka kavramların yanı sıra psişik girdi ile çıktı arasındaki denge kanununu geliştirmiş, böylece aşığı yoğun uyarıcıların rolünü teslim etmişlerdi. Neumann'ın *Aesthesis* kavramını ve "metamorfozlar" kavramını, tatmin edilmemiş güdüler ile anksiyete arasındaki bağlantıyı hatırlıyoruz.

Hepsi de ağır akıl hastalıkları için terapiden, özellikle de psikoterapiden derinden etkilenmiştir. Reil ve Heinroth çalışmaktan tutun şok terapiye kadar uzanan ayrıntılı psikoterapi yöntemleri sistemleri, hatta bugün psikodrama diyebileceğimiz şeyi geliştirmişlerdir (Reil).

Maalesef bu insanlar nispeten yalıtılmışlık içinde yaşadı ve görünüşe bakılırsa kamu makamları tarafından pek az anlaşıldı ya da hiç anlaşılmadı. Yüzyıl ortasına gelinmeden önce yeni bilimsel kavramlar doğdu. Beyin anatomisinin incelenmesi önem taşıyan başlıca konu hâline geldi, bu öncülerin çalışmaları itibarsızlaştı ya da unutuldu. Ama Reil, Heinroth, Ideler, Neumann ve Guislain'in çalışmalarını bilen herkes Bleuler, Freud, Jung ve daha yeni dinamik psikiyatrinin yaptığı birçok keşifte bu unutulmuş kaynaklara dönüldüğünü görecektir.

---

88 Bu psikiyatristlerin çoğu Alman'dır. Ama akıl hastalıklarının doğuşunda anksiyetenin rolü hakkında özgün fikirler geliştirmiş olan Belçikalı psikiyatrist Guislain de aynı grupta yer alır. Bkz. Guislain, *Traité sur les phrénopathies ou doctrine nouvelle des maladies mentales*, Brüksel: Etablissement Encyclopédique, 1833. *Traité sur l'aliénation mentale*, Amsterdam, 1826, *Leçons orales sur les phrénopathies*, iki cilt, Ghent, 1852.

Romantizm Taraftarları: Fechner ve Bachofen

1850 sonrasında doğa felsefesi ve Romantizm tamamen ortadan kaybolmuş gibi görünüyordu. 1850 sonrası, pozitivizm'in ve mekanikçi *Welthanschauung*'un zafer kazandığı devirdi. Ne var ki Romantizm geç kalmış temsilciler ortaya çıkarmıştı, bunlardan ikisi bizim için özellikle önemlidir: Fechner ve Bachofen.

Protestan bir rahibin oğlu olan Gustav Theodor Fechner, Leipzig'de tıp öğrenimi görmüş, ölünceye dek burada yaşamıştı.[89] İlgi duyduğu ilk alan onu deneysel fiziğe yöneltti. Üniversitede ücretsiz bir mevki elde etti ve hayatını bilimsel çeviriler yaparak, temel ders kitapları ve popüler ansiklopediler kaleme alarak kazandı. Zaman zaman Dr. Mises takma adıyla kısa edebi risaleler yayınladı. *Comparative Anatomy of the Angels* başlıklı bir risalesinde, amipten insana, hayvanlar âleminin evrim eğrisini takip etti ve sonra çıkarımlarda bulunarak daha da yüksek bir varlığın, bir meleğin ideal biçimini kurma girişiminde bulundu.[90] Bu gibi varlıkların küresel olması, evrensel kütle çekimine tabi olması, insanların ışığı algıladığı gibi algılaması, birbirleriyle tıpkı insanların akustik bir dil aracılığıyla iletişim kurduğu gibi ışıklı bir işaretler diliyle iletişim kurması gerektiği sonucuna vardı. Fechner 1836'da *The Little Book of Life After Death* adlı risalesini, kendi adıyla yayınladı,[91] bu risalede insan hayatının üç döneme ayrıldığını söylüyordu: Ana rahmine düşülmesinden doğuma, doğumdan ölüme ve ölümden sonrasına. Embriyon hayatı sürekli bir uykuydu, hayat ise uyku ile uyanıklık hâli arasında bir salınımdı, ölümden sonraki hayatsa sürekli bir uyanıklık hâli olacaktı.

Fechner 1833'te otuz iki yaşında evlendi ve Leipzig Üniversitesi'nde fizik profesörü oldu. Wundt'un sözleriyle "Çalışmalarında ona özgürlük verecek bağımsız bir mevki edindiği andan, tam o andan itibaren gücü kırıldı. Aşırı çalışması onu tüketmişti. Konferanslarını bitirmekte zorluk çekerdi." 1834 ile 1840 arasındaki altı yıl içinde Fechner mesleğini hatırı sayılır bir gerilimle yürüttü ve kendisi üstünde öznel görsel fenomenlerle ilgili deneyler yaptı. Görme gücü hasar aldı ve 1840'ta, otuz dokuz yaşındayken bir çöküntü yaşadı, sonraki üç yıl boyunca profesyonel faaliyetlerini bırakmak zorunda kaldı. Modern hastalık sınıflandırmasına göre Fechner'in hastalığına hipokondrik semptomların gözlendiği, güneşe doğrudan bakmak nedeniyle retinada bir lezyon oluşmasının da etkilediği ağır nevrotik depresyon denebilirdi. Aslında bu, Novalis'in ulvi hipokondri (hastalık hastalığı) dediği şeyin, yani insanın yeni bir felsefi kavrayışla, kişiliğinde bir dönüşümle çıktığı yaratıcı bir hastalığın bir örneği olarak da değerlendirilebilir.

> Fechner hastalığının büyük bölümü boyunca tam bir tecrit hâlinde yaşamak zorundaymış gibi hissetti, duvarları siyaha boyanmış, karartılmış bir odada oturuyor ya da ışığı kesmek için

[89] Johannes Kuntze, *Gustav Theodor Fechner (Dr. Mises), Ein deutsches Gelehrtenleben*, Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1892. Wilhelm Wundt, *Gustav Theodor Fechner, Rede zur Feier seines hundertjährigen Geburtstages*, Leipzig: W. Engelmann, 1901.

[90] Dr. Mises, *Vergleichende Anatomie der Engel, Eine Skizze*, Leipzig: Baumgartner, 1825.

[91] G. T. Fechner, *Das Büchlein vom Leben nach dem Tode*, Dresden: Grimmer, 1836.

yüzüne maske takıyordu. Çoğu yiyeceği yiyemiyordu, hiç açlık hissetmiyordu, çok az yiyordu, bu nedenle de fiziksel durumu tehlikedeydi. Kendi değerlendirmesine göre tedavisi sıra dışı bir biçimde gerçekleşti. Aile dostu bir hanım, rüyasında onun için Rhine şarabı ve limon suyunda ağır baharatlı jambon pişirdiğini görmüştü. Bu hanım ertesi gün bu yemeği gerçekten de hazırlayıp ona getirdi, en azından tadına bakması için ısrar etti. Fechner isteksizce yemeğin tadına baktı ve kendisini biraz daha iyi hissetti. O günden itibaren o yemekten azar azar düzenli olarak yedi ve fiziksel gücünün geri geldiğini hissetti. Sonra zihinsel melekelerini yeniden harekete geçmeye zorladı, bir yıl boyunca muazzam bir çaba sarf etmek zorunda kaldı. Kendi sözleriyle "bir binici kaçak bir ata boyun eğdirmeye çalışıyormuş gibi" hissediyordu. Sonra rüyasında 77 sayısını gördü, bu sayının yetmiş yedinci günde tedavi olacağı anlamına geldiği kanısına vardı ve dediğine göre gerçekten de öyle oldu.

Üç yıl süren bunalım dönemini daha kısa süreli bir yükselme dönemi izledi. Fechner giderek kendisini daha iyi hissediyor, büyüklüğüne ilişkin fikirler dile getiriyor, Tanrı tarafından seçilmiş ve dünyanın bütün muammalarını çözebilecekmiş gibi hissediyordu. Bütün bunlar, Newton'un kütle çekim ilkesi fiziksel dünya için ne kadar temel önemdeyse, kendisinin de manevi dünya için o kadar temel önemde evrensel bir ilke keşfettiği kanısına varmasıyla zirveye tırmandı. Fechner buna *das Lustprinzip* (haz ilkesi) diyordu: Yaşadığı hipomaniköfori (hipomanik aşırı coşku) felsefi bir kavrama dönüşmüştü. Fechner üç yıl süren karanlığın ardından gözlerini ilk kez bahçesinde açınca çiçeklerin güzelliği karşısında çarpılmıştı; onların bir ruhu olduğunu anlamıştı ve *Nanna, or the Soul of Plants* adlı kitabı işte bu anlayıştan doğmuştu.[92]

Fechner iyileştikten sonra sağlığı ömrünün geri kalanı boyunca mükemmel oldu ama içinde dikkat çekici bir metamorfoz yaşanmıştı. Hastalığı öncesinde (Wundt'a göre) doğa felsefesini hor gören bir fizikçiydi. Şimdiyse bu okuldan bir filozof olmuştu. Sonra Leipzig Üniversitesi'nde fizik profesörlüğü yerine felsefe profesörlüğü görevini üstlendi. İlk konferanslar dizisini haz ilkesine ayırmıştı, sonra bunları küçük bir kitap hâlinde[93] ve bir felsefe dergisinde yayınladı.[94] Bu tarihten sonra Fechner bu kavramı geliştirmeyi, onu yeni psikoloji alanlarına uygulamayı hiç bırakmadı.

Fechner hayatının ikinci yarısında, sıklıkla güzel ve lirik bir üslupla iyi düzenlenmiş ve orijinal birçok risale kaleme aldı. Eski takma adı Dr. Mises'ı kullanarak hastalığı sırasında hazırladığı bir bilmeceler seçkisi yayınladı.[95] Gerçek adıyla doğa felsefesinin en tipik eserlerinden ikisini kaleme aldı: *Nanna,*[96] psikolojinin son derece romantik bir dalı olarak bitkilerin psikolojisini konu alan herhâlde ilk monografiydi. Fechner, öyle görünüyor ki bunu izleyen eserinin, başlığını antik Perslerin kutsal kitaplarından alan *Zend-Avesta*'nın, doğa

92 Fechner'in hastalığını anlattığı metnin İngilizce çevirisi şurada bulunabilir: Gustav Theodor Fechner, *Religion of a Scientist* (Gustav Theodor Fechner'den seçmeler, yayına hazırlayan ve çeviren Walter Lowrie) New York: Pantheon Books, 1946, ss. 36-42.

93 G. T. Fechner, *Über das höchste Gut*, Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1846.

94 G. T. Fechner, "Über das Lustprinzip des Handelns", *Fichtes-Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, XIX (1848), ss. 1-30, 163-194.

95 Dr. Mises, *Rätselbüchlein*, Leipzig: G. Wigard, 1850.

96 G. T. Fechner, *Nanna, oder über das Seelenleben der Pflanzen*, Leipzig: Voss, 1848 (Nanna, eski Almanlerin bitki tanrıçasının adıydı.)

felsefesinin Kutsal Kitap'ı olmasını istemişti.[97] Fechner bu kitapta dünyanın canlı bir varlık olduğu, insandan daha yüksek bir düzeyde, daha önceki *Comparative Anatomy of the Angels* adlı kitabında varsayımsal çıkarımlarına konu olan meleklerinkine denk bir düzeyde olduğu sonucuna varır. Bütün dünyevi hayat biçimleri canlıdan kaynaklanır ("Ölü bir anne canlı çocuklar doğurabilir mi?); bütün canlıların fiziksel ortamlarına bu kadar iyi uyum sağlamasının, birbirlerini tamamlamalarının nedeni de budur. Bu canlılar âleminde insan ayrıcalıklı bir konumdadır: "Dünya'nın onun için yapılmış olması gibi insan da Dünya için yapılmıştır." Dünya'nın güneş sistemi içindeki yerini tartışan Fechner, "istikrar" ve "tekrar" ilkelerini ortaya atar. Güneş sistemi kendisini birbirinin aynı konumların ve aynı türde hareketlerin düzenli aralıklarla tekrarlanmasıyla ayakta tutar; istikrar böylece özel bir tekrar biçimini alır. *Zend-Avesta* istikrar ve tekrar ilkesinin insan fizyolojisi ve psikolojisine uygulanmasının ilk ipuçlarını içerir ve Fechner'in "psikofiziksel kanunu"ndan ilk kez bahsettiği eserdir.

Bu felsefi eserler son derece elverişsiz bir dönemde yayınlanmıştı, zira doğa felsefesi iyiden iyiye modası geçmiş bir alan hâline gelmişti. Ne var ki Wundt'un söylediğine göre Fechner felsefesini yayma konusunda asla ümitsizliğe kapılmadı, taktiklerini değiştirdi ve deneysel psikolojiye yöneldi. Fechner yıllar boyunca fiziksel ve manevi dünyaların birbirleriyle olan ilişkisiyle meşgul olmuştu. Bu ilişkiyi yöneten genel bir kanun olması gerektiğini düşünüyordu, böyle bir kanun için hangi matematiksel formülün en olası formül olabileceğini keşfetmeye çalışmıştı. Kendi anlatısına göre psikofiziksel kanun dediği bu formül 22 Ekim 1850 sabahı birden aklına gelmişti, ona bu kanundan, kitabı *Zend-Avesta*'da kısaca bahsetme fırsatı veren bir tarihti bu. Fechner daha sonra bu kanunun doğru olup olmadığını görmek için uzun bir dizi deney geliştirmeye girişmiş, sonraki on yılda da bu araştırmaya gömülmüştü. Fechner'in bulguları 1860'ta yayınlanan, hatırı sayılır bir ilgi uyandıran ve modern deneysel psikolojinin başlangıç noktası olan iki ciltlik *Psychophysics*'te yayınlanmıştı.[98]

Fechner, Darwin'in türlerin evrimi kuramına ilişkin eleştirel araştırmasında "istikrar eğilimi ilkesi"ni formüle etmişti; nedensel ilkenin tamamlayıcısı olması amaçlanan, nihai nedenlerin bütün olayların akışını belirlediğini ileri süren genel bir soncu ilkeydi bu.[99] Haz ilkesi ve "psikofiziksel temel kanun"dan sonra Fechner'in geliştirdiği üçüncü evrensel ilkeydi. Fechner 1876'da deneysel estetikle ilgili çalışmalarını yayınladı, bu da estetiği deneysel araştırmaya ve onu haz-hoşnutsuzluk penceresinden anlamaya yönelik bir girişimdi.[100] Bu ilkeyi kıvrak zekâ ve espri psikolojisine de uyguladı. 1879'da 78 yaşında *The Day View in Contrast to the Night View* adlı kitabında dönemin kuru, acıklı materyalist bilimcilik kavrayışına ("gece görüşü") karşıt olarak kendi panteist dünya görüşünü ("gündüz-görüşü") yayınladı.[101]

---

97 G. T. Fechner, *Zend-Avesta, oder Über die Dinge des Himmels und des Jenseits*, iki cilt, Leipzig: Voss 1851.

98 G. T. Fechner, *Elemente der Psychophysik*, iki cilt, Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1860.

99 G. T. Fechner, *Einige Ideen zur Schöpfungs – und Entwicklungsgeschichte der Organismen*, Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1873.

100 G. T. Fechner, *Vorschule der Aesthetik*, iki cilt, Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1873.

101 G. T. Fechner, *Die Tagesansicht gegenüber der Nachtansicht*, Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1900.

İlk deneysel psikoloji enstitüsü 1879'da Leipzig'de, Fechner'in büyük takipçisi Wilhelm Wundt tarafından açıldı. Fechner'in benimsediği bu şehir, bu yeni bilimin merkezi hâline geldi, dünyanın her yerinden öğrenciler buraya aktı. Fechner artık uzun beyaz saçlarla çevrelenmiş açık başı, eski moda giysileri ve anekdotlara konu olan dalgınlığıyla efsanevi bir kişilik hâline gelmişti. Fechner 1887'de, 86 yaşında öldü, geç yaşta üne kavuştu ve deneysel psikolojinin babası olarak baş tacı edildi.

On dokuzuncu yüzyıl sonuna gelindiğinde Fechner sadece deneysel psikolojinin öncüsü ve "temel psikofiziksel kanun"un yazarı olarak hatırlanacaktı. Ama ironiktir, Freud metapsikolojisine dâhil ettiği birkaç temel kavramı Fechner'in doğa felsefesinden almıştı. Fechner'in psikanaliz üstündeki etkisi, Freud'un *Die Traumdeutung, Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten* ve *Jenseits des Lustprinzips* adlı kitaplarında ondan alıntı yapmasıyla açıkça ortaya konmuştur.[102] Freud, Fechner'den zihinsel enerji kavramını, "topografik" zihin kavrayışını, haz-hazsızlık ilkesini, süreklilik ilkesini ve tekrar ilkesini almıştır. Psikanalizin kuramsal çerçevesinin büyük bölümü, Freud'un "büyük Fechner" dediği bu adamın spekülasyonları olmaksızın biraz zor ortaya çıkardı.

Anaerkillik kuramını ortaya atan Johann Jakob Bachofen (1815-1887), 1815'te İsviçre'nin Basel şehrinde eski ve zengin, aristokrat bir ailede doğmuştu.[103] Bachofen, Berlin, Paris ve Cambridge'de hukuk öğrenimi gördü ama arkeolojiye duyduğu güçlü ilgi onu İtalya'ya götürdü. Orada Antik mezarlardaki süslemeleri ve bunların ölü kültündeki temsillerini inceleyen Bachofen, bu sanatın unutulmuş bir dünyanın sembolik kalıntılarını içerdiğini düşünmeye başladı. Basel'de yargıç ve Roma hukuku profesörü olarak geçirdiği birkaç yılın ardından kendisini en sevdiği çalışmalara vakfetmek amacıyla çoğu görevinden istifa etti. Antik sanat ve mitolojinin sembollerinin şifresini çözümleyerek, bunların insanlığın hiçbir tarihsel kayıt bırakmadığı, iktidarın erkeklerin değil, kadınların elinde olduğu bir dönemin unutulmuş hatırasını ifade ettiği sonucuna vardı. Bu sembollerin doğru bir biçimde yorumlanması bu anaerkillik döneminin ve ayrıca ondan önce gelen daha da ilkel dönemin sosyal ve siyasal özelliklerinin yanı sıra *Weltanschauung*'u ve fizyonomisini de yeniden inşa etmemizi sağlayacaktı. Bachofen işte böylece "tarihsiz bir çağın tarihçisi" hâline geldi. 1861'de başyapıtı *The Law of Mothers*'ı yayınladı, kitap ya kayıtsızlıkla karşılandı ya da uzmanların keskin eleştirilerine maruz kaldı.[104] Basel'de yaşayan, törensel tutumlar sergileyen, favorileri uzun, seçkin bir beyefendi olan Bachofen bir *Privatgelehrter* (özel akademisyen) hayatı sürüyor,

---

102 Imre Hermann, *Gustav Theodor Fechner: Imago* (1925), II, 371-421. Maria Dorer, *Historische Grundlagen der Psychoanalyse*, Leipzig: F. Meiner, 1932. Siegfried Bernfeld, "Freud's Earliest Theories and the School of Helmholtz", *Psychoanalytic Quarterly*, XIII (1944), 341-362. Rainer Spehlmann, *Sigmund Freuds neurologische Schriften*, Berlin: Springer, 1953. H. F. Ellenberger, "Fechner und Freud", *Bulletin of the Menninger Clinic*, XX (1956), ss. 201-214.

103 Bachofen'ın, Karl Meuli tarafından yazılmış kısa bir biyografisi için bkz. *Johann Jakob Bachofens Gesammelte Werke, herausgegeben von Karl Meuli*, Basel: Benno Schwabe, 1948, III, ss. 1011-1028.

104 Johann Jakob Bachofen, *Das Mutterrecht, Eine Untersuchung über die Gynaekokratie der alten Welt nach ihrer religiösen und rechtlichen Natur*, Stuttgart: Kreis & Hoffman, 1861. Yeniden basımı, *Johann Jakob Bachofens gesammelte Werke, herausgegeben von Karl Meuli* içinde, Basel: Benno Schwabe, 1948, II, III.

zamanını kitaplar yazarak, İtalya ve Yunanistan'da araştırmalar yaparak geçiriyordu. Bekâr olan Bachofen elli yaşına kadar ebeveynlerinin evinde yaşadı, o tarihte yirmi yaşındaki genç, güzel kuzeniyle evlendi. Doğduğu şehirde hafif eksantrik yaşlı bir âlim olarak görülürdü. 1887'de öldüğünde şöhreti daha yeni yeni dünyaya yayılmaya başlamıştı.

Anaerkillik kuramı, Bachofen'ın haberi olmaksızın, Iroquois yerlileri ile birlikte beş yıl geçiren Cizvit âlim Joseph François Lafitau (1681-1746) tarafından önceden ortaya atılmıştı zaten.[105] Hayatının altmış yılını Algonquin, Huron ve Iroquois yerlileri ile birlikte geçiren rahip Julien Garnier, onların görenekleri ve sosyal örgütlenmesi hakkında bildiği her şeyi Lafitau'ya anlatmıştı. Mülkiyet ve gerçek iktidar kadınlara aitti, kadınlar iktidarlarının bir bölümünü medeni ve askerî bazı meselelerde şeflere devrediyordu. Lafitau bu sistemi antik Likyalıların ve başka bazı antik medeniyetlerin sistemiyle karşılaştırmış ve jinekokrasinin (kadınların egemen olduğu yönetim biçiminin) bir zamanlar antik Akdeniz ve Asya nüfuslarında yaygın olduğu sonucuna varmıştı. Başka bir Fransız âlim, Abbe Desfontaines Gulliver'in oğlunun maceralarını anlattığı bir romanda, iktidarın kadınların elinde olduğu, kadınların iktidarı dönemin çoğu medeniyetinde erkeklerin kullandığı biçimde kullandığı hayali Babilary adasını betimlemişti.[106] Bu kitapta sözüm ona bir âlimin yazdığı bir ek bölümü vardı, âlim Oğul Gulliver'in hikâyesini okuduktan sonra o adada, antik Likyalılar ve İskitlerin tarihine aşina biri için yeni bir şey olmadığını görmüştü.

Bachofen'a göre anaerkillik sırf sosyal ve siyasal bir sistem olmanın ötesine geçiyordu. Dini, *Weltanschauung*'u ve kültürün tamamını içeren, hayatın bütün olası veçheleriyle ilgili daha geniş kapsamlı bir kavramdı. Bachofen ayrıca insanlığın gelişmesinin üç aşamadan geçtiği sonucuna varmıştı: Her biri kendisinden öncesi aşamanın sembolik kalıntılarını korumuş olan "*hetairizm*" (cariyecilik), anaerkillik ve ataerkillik.

İlk aşama *hetairizm* (cariyecilik), kadınların savunmasız olduğu, erkeklerin zalimliğine maruz kaldığı, çocukların babalarını bilmediği bir cinsel eş değiştirme, farklı eşler edinme dönemiydi. Ayrıca sembolü çamurlu bataklık, tanrısı da tanrıça Afrodit (Venüs) olan "telürizm" (hayvansal manyetizma) dönemiydi.

İkinci aşama, anaerkillik, binlerce yıl süren mücadelelerden sonra kurulmuştu. Kadınlar aile ve tarımı kurmuş, sosyal ve siyasal iktidar sahibi olmuştu. Anneler genel özgürlük, eşitlik ve yurttaşlar arasında barışçı ilişkilere dayalı bir sosyal sistemi destekliyordu. Başlıca erdem, anneye duyulan sevgiydi; ana katilliği en iğrenç suç addediliyordu. Anaerkillik ayrıca bedenin eğitimini zekânın eğitiminden daha fazla takdir eder, pratik değerlerin baskın olduğu, bu değerlerin tarımın geliştirilmesinde ve devasa şehir surlarının inşa edilmesinde ifade edildiği materyalist bir medeniyetti. En büyük ilahı tanrıça Demeter (Ceres) idi. Sembolik özellikleri arasında gecenin önde gelmesi yer alıyordu. Zaman gecelerin sayısına göre hesaplanıyordu; savaşlar geceleri yapılıyordu, danışma toplantıları geceleri oluyor, adalet geceleri

---

105 Lafitau, *Moeurs des sauvages amériquains, comparées aux moeurs des premiers temps*, Paris: Saugrain, 1724, I, ss. 69-89.

106 Abbé Desfontaines, *Le nouveau Gulliver, ou Voyages de Jean Gulliver, fils du capitaine Lemuel Gulliver*, iki cilt, Paris: Clouzier, 1730.

sağlanıyor, kült törenleri geceleri düzenleniyordu. Diğer özellikleri arasında Ay'ın, toprağın ve ölülerin önde gelmesi yer alıyordu; kız kardeşler erkek kardeşlere tercih ediliyordu; en son doğan daha büyük çocuklara tercih ediliyordu; son olarak sol taraf sağ tarafa tercih ediliyordu.

Bachofen anaerkillikten ataerkilliğe geçişi daha yüksek bir medeniyet seviyesine ilerleme olarak görüyordu. Bu geçiş, Bachofen'ın Yunan mitolojisinde çok sayıda kanıtı bulunduğuna inandığı acı mücadeleler sonrasında gerçekleşmişti. Arada geçici olarak ataerkillikten anaerkilliğe dönüş de olmuştu (önceleri anaerkillikten *hetairizm*'e (cariyecilik) geçiş olduğu gibi). Bachofen Amazonculuk olgularını ve Dionysosçu kültü bu bakış açısına göre yorumluyordu.

Amazonlarla ilgili Antik efsanelerde ifade edildiği biçimiyle Amazonculuk (Turel'in söylediğine göre) bir tür kadınsı emperyalizmdi; *hetairizm* ile anaerkillik arasındaki eski mücadele sırasında ortaya çıkmış, daha sonra da doğmakta olan ataerkilliğe karşı mücadelesinde, anaerkilliğin bozulmuş bir versiyonu olarak belirmişti.

Hetairizm ile anaerkillik arasındaki mücadelede bir dönem olan Dionysus kültü, kadınların ataerkilliğe bir isyanı olarak ortaya çıkmıştı. Dionysosçu sistem güzel sanatları destekliyordu ama Demeterci anaerkillik sırasında baskın olan iffetli disiplinin tersine ahlaki yozlaşmayı öne çıkarmış ve kadınları özgürleştirme kisvesi altında aslında onların erkekler tarafından sömürülmesine yol açmıştı. Zorbaların desteklediği bir sistem olmuştu.

Ataerkil sistem sağlam bir biçimde tesis edildiğinde, anaerkilliğin hatırası erkekler için o kadar hoş görülemez bir hâl almıştı ki anaerkillik "unutulmuştu." (Boulanger'in eski bir medeniyetin tufanla yıkılmasıyla ilgili kuramında da benzer bir kolektif unutuşa yer verildiğini hatırlarız.) Ama Bachofen'a göre anaerkilliğin hatırası semboller ve mitler biçiminde varlığını korudu ve Yunan edebiyatının büyük başyapıtlarına dolaylı olarak esin kaynağı oldu. Bachofen *Aeschylus* üçlemesini, Orestia'yı, anaerkilliğin zaferi, ataerkil ilkenin intikamı ve nihai zaferinin sembolik temsili olarak yorumlamıştı. Bachofen, Oedipus mitinde sfenksi eski *hetairistik* aşamanın sembolü olarak değerlendirir. Oedipus sfenksi öldürerek Thebes'te Kraliçe Jocasta'nın kanatları altında anaerkilliğin kurulmasına katkıda bulunmuştu ama daha sonra yaşanan felaket anaerkilliğin çöküşü anlamına geliyordu, onun yerini ataerkillik alacaktı.[107]

Bachofen ataerkilliği anaerkil siyasal ve sosyal örgütlenmenin, onun dinî ve felsefi ilkelerinin tamamen tersine çevrilmesi olarak betimlemişti. Ataerkillik bireysel bağımsızlığı destekler ve erkekleri birbirinden yalıtır ama onları daha yüksek bir manevi düzeye çıkarır. İnsanlar önce annelerini sever, babalarını ancak daha sonraki bir aşamada severler. Annelik, hamilelik ve emzirme nedeniyle çocukla daha doğrudan ve maddi bir ilişki kurulmasını ima eder. Baba sevgisi bu tür özelliklerin üstüne çıkar ve daha soyut bir ilkedir. Bu durum kanunda evlat edinme prosedürüyle ve "manevi yaratım" kavramıyla ifade edilmiştir. Geceden gündüze, Ay'dan Güneş'e, Dünya'dan gökyüzüne, sol taraftan sağ tarafa sembolik geçişte de ifade edilmişti. Ataerkilliğin en büyük ilahı ışık ve güzel sanatlar tanrısı Apollo'ydu.

---

[107] Bachofen'ın Oedipus miti yorumu şurada bulunabilir: *Das Mutterrecht*, yeniden basımı *Gesammelte Werke*, Karl Meuli yayına hazırlayan, Basel: B. Schwabe, 1948, II, ss. 439-448.

Bachofen'ın kitabının başarılı olmaması kısmen kitabının kötü düzenlenmiş olmasından, çok kereler konudan sapmasından, Latince ve Yunanca uzun uzun alıntılar yapıp bunların çevirisini hiç vermemiş olmasından kaynaklanıyordu. Hepsinden de önemlisi bunun ardında, Bachofen'ın kuramlarının, ataerkil ailenin insanlık tarihi boyunca daimî bir kurum olduğu yönünde önceden karşı çıkılmamış düşünceyi sarsmış olması vardı. Basel'de Jacob Burckhardt gibi bir âlim bile bu kuramları anlamamıştı. Ne var ki yaşlı Bachofen genç Nietzsche'de bir hayran buldu; Nietzsche onun Dionysosçu ve Apolloncu medeniyetler kavramlarını benimsedi (aradaki fark Nietzsche'nin Dionysos medeniyetini bir kadın medeniyetinden ziyade erkeksi bir medeniyet olarak görmesiydi).[108] Nietzsche ilk felsefi eseri *Tragedyanın Doğuşu*'nda Yunan trajedisinin doğuşunu iki akımın, "Dionysosçu" coşkulu esin ile "Apolloncu" düzen ve mükemmellik ilkesinin birleşmesinin sonucu olarak açıkladı (büyük ölçüde, Freud'un daha sonraları sanat eserinin doğuşunu haz ilkesi ile gerçeklik ilkesinin kaynaşması üzerinden açıkladığı gibi).[109]

Ama tarihçiler, sosyologlar ve antropologlar Bachofen'ı uzunca bir süre boyunca görmezden geldi; yine de Amerikan etnolojisinin babası olan, bazı Amerikan yerli kabilelerinde baskın olan anaerkil sistemi mükemmel betimlemiş ve Bachofen'ın kuramlarını keşfettikten sonra *Ancient Society* adlı kitabında ondan bol bol alıntı yapmış Lewis Morgan gibi birkaç istisna vardı.[110] Morgan bilimsel cemiyetlerin ve Birleşik Devletler hükümetinin Bachofen'a Amerika yerlileriyle ilgili çok sayıda kitap hediye etmesini sağladı. Bachofen'ın çalışmaları daha sonra Alman antropologlar (Wilhelm Schmidt, Koppers ve Grabner) arasında popüler olan *Kulturkreis* kavramına ve tarih öncesiyle ilgili çalışmalar yapan bazı tarihçilerin anaerkilliğin de aralarında yer aldığı geçmiş kültür aşamalarını yeniden kurgulamasına esin verdi. Friedrich Engels *Der Ursprung der Familie* adlı kitabında Bachofen'ın çalışmalarının sosyalist bir yorumunu sundu.[111] Mathilde ve Mathias Vaerting erkeklerin hâkimiyetindeki bir toplum ile kadınların hâkimiyetindeki bir toplum arasında ayrım yapma girişiminde bulunarak bizim erkek ve kadın karakterler dediğimiz şeyin, sadece hâkim olan ve hâkim olunan cinsiyetlerin karakterlerine denk düştüğü sonucuna vardı, bu nedenle onlara göre kadınların hâkim olduğu bir toplumda kadınlar yaygın tabirle "erkek karakter"e sahip olacaktı, aynı şey tam tersi için de geçerliydi.[112] Başka bir sosyalist kuramcı, August Bebel kadınların köleleştirilmiş ilk insanlar olması gerektiği

---

108 Bkz. Charles Andler, *Nietzsche, sa vie et sa pensée, II, La jeunesse de Nietzsche*, Paris: Bossard, 1921, 258-266. Karl Albrecht Bernoulli, *Nietzsche und die Schweiz*, Frauenfeld, Huber & Co., 1922, A. Baeumler, *Bachofen und Nietzsche*, Zürih: Verlag der Neuen Schweizer Rundschau, 1929.

109 Friedrich Nietzsche, *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik*, Leipzig: Fritzsch, 1872.

110 Lewis Morgan, *Ancient Society, or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery through Barbarism to Civilization*, New York: Macmillan, 1877.

111 Friedrich Engels, *Der Ursprung der Familie, des Privateigenthums und des Staats*, Höttingen-Zürih: Volksbuchhandlung, 1884.

112 Mathias ve Mathilde Vaerting, *Neubegründung der Psychologie von Mann und Weib*, iki cilt (Karlsruhe im Braunschweig: Hofbuchdruckerei, 1921-1923), İngilizceye uyarlayan Eden ve Cedar Paul, *The Dominant Sex, A Study in the Sociology of Sex Differentiation*, Londra: Allan and Unwin Ltd., 1923.

sonucuna vardı.[113] Bu arada Bachofen, Elisee Reclus ve Bakunin tarafından, onların anarşist ideolojileri çerçevesinde de yorumlandı, hatta sufrajeler[114] arasında da beğeni kazandı.

Bachofen'ın şöhreti yirminci yüzyıl başında, kendilerine *Kosmiker* diyen Münihli bir grup Neo-Romantik şair, filozof ve sanatçı sayesinde beklenmedik biçimde daha geniş kesimlere ulaştı.[115] Bu insanlar Bachofen'ın önceki kültürlerle ilgili betimlemeleri, sembolleri yorumlama yöntemine coşkuyla yaklaşıyorlardı. Onu peygamber ilan ettiler ve ona Romantizmin mitolojisti adını taktılar.[116] Onların etkisiyle Bachofen'ın eserlerinden seçilmiş metinler yayınlandı, bu şekilde yaygınlaşan fikirleri nihayetinde daha geniş çevrelere ulaştı. Bachofen'ın eserlerinin hiçbiri başka dillere çevrilmemiş olsa da birçok kavramı popülerleşmiştir ve (az çok çarpıtılmış bir biçimde) tarihçiler, etnologlar, sosyologlar, siyaset yazarları, psikologlar ve psikiyatristlerin kaleme aldığı çok sayıda yayında, çoğu kez onun adına atıfta bulunulmaksızın karşımıza çıkar.

Bachofen'ın fikirlerinin etkisi çeşitli kanallardan psikiyatri çevrelerine ulaştı ve dinamik psikiyatri üstünde muazzam bir etkisi oldu. Turel, Bachofen ile Freud'un temel kavramları arasındaki bazı benzerlikleri işaret eder.[117] Turel, Bachofen'ın bastırma olgusunu Freud'dan yarım yüzyıl önce keşfettiğini yazmıştı. Tepki oluşumu olgusunu bulduğunu da ekleyebiliriz: Amazonların resmedildiği savaş tablolarında, kadın savaşçıların her zaman yenilmiş, yaralı ve öldürülmüş gösterildiğini işaret etmişti. Bachofen ayrıca Romalılar Etrüsk kültürünü geride hiçbir şey kalmayacak şekilde yok ettiyse bunun nedeninin Etrüsk anaerkilliği karşısında duydukları muazzam korku ve nefret olduğunu ileri sürmüştü. Turel, Bachofen ile Freud'un sembolleri yorumlayan düşünme biçimleri arasında da büyük bir benzerlik olduğunu söyler. İkisi de bireyin ya da insanlığın hafızasının öteye geçemeyeceği bir sınırı olduğunu ileri sürer, Bachofen mitleri yorumlayarak insanlığın tarihini, Freud semptomları yorumlayarak bireyin tarihini burada kurar. Baeumler, Bachofen'ın (Nietzsche ve Freud'dan çok önce) cinsel hayat alanının başlangıçta ahlaki değerlere tabi olmadığını, kendisine özgü düşünülemeyen boyutları ve ayrıntılı bir sembolizmi olduğunu göstererek on dokuzuncu yüzyıl burjuvazisinin değerler sistemini alt üst ettiğini işaret etmiştir.[118]

Bachofen ile Freud arasındaki karşılaştırma daha da ileriye taşınabilir. Bachofen'ın kimi zaman ifade ettiği düşüncelere bakılırsa, bir bütün olarak toplum için betimlediği evrim aşamalarının birey için de geçerli olduğunu düşünüyormuş gibi görünür. Bu düşünce takip edilir, toplumdan bireye aktarılırsa ortaya şöyle bir tablo çıkacaktır:

---

113 August Bebel, *Die Frau und der Sozialismus*, Stuttgart: Dietz, 1879.

114 Kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmasını savunan hareket (ç.n.)

115 Özellikle bkz. Ludwig Klages, *Vom kozmogonischen Eros* (Iéna: E. Diederichs, 1922). *Der Geist als Widersacher der Seele*, Leipzig: J. A. Barth, 1929.

116 Edgar Salin, "Bachofen als Mythologe der Romantik", *Schmollers Jahrbuch* (1926), cilt V.

117 Adrien Turel, *Bachofen-Freud, Zur Emanzipation des Mannes vom Reich der Mütter*, Bern: Hans Huber, 1939.

118 A. Baeumler, *Bachofen und Nietzsche*, Zürih: Verlag der Neuen Schweizer Rundschau, 1929.

BACHOFEN	FREUD
İlkel bir seçicilikten uzak cinselliğin yaşandığı "hetairik dönem"	Bebeklikteki "Polimorf" sapkınlık dönemi
Anaerkillik: "Analar"ın hâkimiyeti, jinekokrasi	Oedipus öncesi, "ensest" dönemi, anneye güçlü bağlılık
Dionysosçu dönem	Fallik evre
Anaerkillikten ataerkilliğe geçişi simgeleyen Orestes ve Oedipus mitleri	Oedipus kompleksi
Ataerkillik	Jenital yetişkin evre
Anaerkillik hatıralarının bastırılması	"Bebeklik amnezisi"
Mitler	Perde hatıralar, semptomlar

Bachofen'ın Amazonculuğun doğuşuyla ilgili düşünceleri de Freud'un kadın eşcinselliğinin doğuşuyla ilgili kuramına benzetilebilir.

Bachofen'ın etkisi Engels ve Bebel'in aracılığıyla Alfred Adler'e ulaştı. Adler kadınların erkekler tarafından ezilmesinin, önceki bir kadın hâkimiyeti evresine karşı erilliğin aşırı telafi edilmesi olduğu sonucuna varır. İnsan cinsiyetler arasında atalardan kalma bir mücadele olduğu düşüncesini içselleştirir. Adler'e göre, kadınlara karşı duyduğu korku nedeniyle eli kolu bağlanmış nevrotik kendi içinde "erkeksi bir protesto" geliştirir, böylece nevrozuyla eril ve dişi ilke arasındaki mücadelenin oyuncağı olur.

C. G. Jung'a gelince; o da muhtemelen Bachofen'ın başlıca eserlerini okumuştu, öğretisi en azından kısmen Bachofen'ın etkisine atfedilebilecek kavramlarla doludur; *Anima* ve *Animus*, "yaşlı bilge adam" ve "manga mater" gibi.

Yüzyıl Ortası Krizi

On dokuzuncu yüzyılda güçlü sosyal, siyasal ve kültürel dönüşümler gerçekleşti. Bu dönüşümler tutarlı bir süreklilik içinde değil, daha ziyade ivme kazanma ve yavaşlama döngüleriyle ortaya çıktı. En büyük kriz yüzyıl ortasında çıktı, bu krizin en göze çarpan veçhesi 1848 devrimi ve sonrasında Avrupa'yı sarsan baskı dalgasıydı. Ama bu kriz insan faaliyetinin tüm alanlarına yayıldı ve sonuçları dinamik psikiyatrinin kaderi açısından bile belirleyici oldu.

Yüzyılın ilk yarısında birçok değişiklik yaşanmıştı. Sanayi Devrimi İngiltere'de doğduktan sonra bütün Avrupa ve Kuzey Amerika'ya yayılmış, üretim güçleri, sanayi üretimi, ticari işlemler hacminde bir artışa ve yeni ulaştırma araçlarının yaratılmasına yol açmıştı. Sanayi Devrimi'ne paralel olarak Avrupa nüfusunun doğurganlık oranında da hatırı sayılır bir artış olmuştu. Köylülerin içinde yaşadığı nispeten sefil koşullar birçoğunun kent merkezlerine göç etmesini beraberinde getirdi. Genel kentleşme süreci özellikle Fransa'da dikkat çekiciydi. Paris ülkenin en iyi ekonomik, siyasal ve entelektüel hayatını kendisine çekip özümsemişti. Kentleşme ve sanayileşmenin bileşik etkisi yeni bir sosyal sınıfın, proleter "kitleler"in doğmasına yol açmış, bu sınıf sosyalizmin yayılması için verimli zemini oluşturmuştu. Bu öğre-

tinin ilk öncüleri olan Owen ve Saint-Simon'un ardından 1830 ile 1848 arasında cömert bir esin kaynağı olan ama sıklıkla muğlak fikirler ifade eden, sonraları ütopyacı sosyalistler olarak anılan yeni bir kuşak ortaya çıktı. Karl Marx ve Friedrich Engels'in 1848'de yayınladığı Komünist Manifesto yeni bir dönüm noktası oldu, 1860 sonrasında da sosyalist hareket bu iki adamın yarattığı ideoloji ve hareketle giderek daha fazla özdeşleşir oldu.

Bu demografik değişim sonucu, Avrupalı kitleler Kuzey Amerika ülkeleri, Arjantin, Avustralya ve Sibirya'ya akmaya başladı. Kitlesel göçe uygun olmayan ülkeler, beyaz insan tarafından sömürüye açıldı.[119] Bu sanayi, demografik ve bilimsel gelişmeler ile dünyanın hızlı siyasal ve ekonomik fethi, beyaz insana on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Batı kültürünün bir parçası olan iyimserlik, özgüven ve saldırganlığı kazandırdı.

Geniş ölçekli sanayinin yaratıcısı ve işleticisi olan öncü sınıf burjuvazi artık yeni gelişmekte olan sınıftan, proletaryadan korkmaya başlamıştı. Sosyalizm burjuvazinin kâbusu olmuştu.

Dünya giderek büyük egemen, bağımsız ülkeler arasında bölünüyordu. İngiltere, Britanya İmparatorluğu'nun öncü gücü ve merkeziydi. Fransa ikinci sırada geliyordu, Almanya ve İtalya ise hâlâ ulusal birliklerini kurmaya çalışıyordu. ABD ve Rusya gibi yenice yükselmekte olan ülkeler hakkında bazı kaygılar dile getiriliyordu. 1840'ta Alexis de Tocqueville bunların birden, iki öncü güç olarak ortaya çıkacağı ve bir gün dünyaya hâkim olup onu aralarında paylaşacağı kehanetinde bulunmuştu.[120] 1869'da da Bachofen yirminci yüzyıl tarihçisinin sadece Amerika ve Rusya'dan bahsedeceği, eski Avrupa'nın rolünün yeni ustaların öğretmeni olmakla sınırlı kalacağı öngörüsünde bulunmuştu.[121] Ama bu tür fikirler pek ciddiye alınmıyordu. Romantiklerin harekete geçirdiği milliyetçi maya büyük çokuluslu imparatorluklar olan Avusturya, Rusya ve Türkiye'yi sarsmaya başlamıştı. 1848 devrimi ulusal heveslerin gücünü kanıtlayan yeni bir gelişme oldu.

Bu arada giderek popülerleşecek yeni bir felsefe, Pozitivizm felsefesi ortaya çıktı. Pozitivizm'in kökeni on sekizinci yüzyıldaki Fransız Ansiklopediciler'e, özellikle de insan zihninin ilerlemesinin bilimin ilerlemesiyle sağlanacağı kanısında olan Condorcet'ye götürülebilir. On dokuzuncu yüzyılın şafağında Saint-Simon'un başlattığı bu yeni felsefe Auguste Comte, onun Fransa'daki tilmizi Littre, İngiltere'de John Stuart Mill ve Herbert Spencer tarafından sistematikleştirildi. Pozitivizm'in temel ilkesi olgulara inanılmasıydı: Pozitivistler bilinemeyeni, kendinde şeyi, mutlak olanı araştırmıyordu, deneysel bilimin ve fizik kanunları gibi değişmez kanunların sağladığı türden bir kesinlik arayışı içindeydi. Pozitivizm doğa felsefesininkine benzer bir spekülasyonu reddeder. Pozitivizm'in bir diğer özelliği de uygulamalı bilime ve onun yararlı olanı aramasına duyduğu ilgidir. Aydınlanma çizgisini izleyen Pozitivizm sosyal bir varlık olarak insanla ilgiliydi. "Sosyoloji" sözcüğünü yaratan, bu bilimin temellerini atan, onu statik ve dinamik sosyoloji olarak ikiye ayıran Auguste Comte olmuştu.

---

119 Walter Prescott Webb, *The Great Frontier*, Boston: Houghton Mifflin, 1952.

120 Alexis de Tocqueville, *De la Démocratie en Amérique*, Brüksel: Méline, Gans & Cie., 1840, III, ss. 283-84.

121 Aktaran Karl Meuli, *Nachwort, Bachofens gesammelte Werke*, Basel: B. Schwabe, 1948, III, ss. 1011-1128.

Yüzyılın ilk yarısında yavaş yavaş ilerlemeye başlayan, sonra da yüzyıl ortasındaki krizle hız alan başlıca eğilimler bunlardı. Yüzyıl ortasında yaşanan krizin en göze çarpan veçhesi 1848 devrimiydi. Bu devrim güçlü duygusal vurgular taşıyan siyasal bir hareketti. Avrupa'nın dört bir yanında o kadar gençlere özgü bir coşkuyla karşılanmıştı ki halkların baharı olarak anılmıştı.[122] Muhafazakarlığa karşı demokrasinin, burjuvazinin ayrıcalıklarına karşı sosyalizmin, yabancı güçlerin yönetimine karşı ezilmiş ulusların başkaldırısıydı. Birçok bakımdan Romantizm'in ve kuşaklar arası bir çatışmanın geçici olarak dirilmesiydi. Almanya'da bir ulusal birlik arayışı gibi özel bir veçhe kazanmıştı ama Frankfurt'ta parlamentonun toplantısını yas tutulası bir başarısızlık izlemiş, sonuçta aranılan birlik ancak sonraları, Prusya hegemonyası sırasında Bismarck ile sağlanmıştı. Devrim, Kıta Avrupası'nın her yerinde coşkuyla başlamış, ardından bir hummalı bir çalışma dönemi gelmiş, sonra devrim yenilgiye uğramış, siyasal tepkinin zaferini beraberinde getirmişti. Bu durum gençler arasında bir bunalım dönemine yol açmıştı. Avrupalı gençlerin en ilerici ve enerjik olanlarının birçoğu, özellikle Almanya'da, yorulmuş Avrupa'dan (*Europa-müde*), ABD'ye göç etmişti.

1848 devrimine eşlik eden ve onu izleyen yaygın ve kolektif psikolojik tezahürler sistematik bir araştırmaya konu olmamıştır. Bu devrimin çeşitli veçhelerinden biri de hayvansal manyetizmanın giderek önem kazanması olmuştu. Birçok yerde sahne gösterileri sonrasında psişik salgınlar yaşanmıştı. Bir yandan da ikinci bölümde bahsettiğimiz büyük bir ruhçuluk dalgası ABD'yi kasıp kavurmuş, oradan İngiltere'ye ve Kıta Avrupası'na geçmişti. Ruhçu salgınlar ile 1848 devrimi arasındaki bağlantıyı gayet iyi anlayan Littre şunları yazmıştır: "Devrimler çağımızda hatırı sayılır alt üst oluşlar sıklıkla toplumu rahatsız etmiş, bazılarında derin korkulara yol açmış, bazılarına sınırsız bir umut vermiştir. Sinir sistemi daha duyarlı bir hâl almıştır (...) Bugünkü patlamaya zemini hazırlayan koşullar böyle oluşmuştur."[123]

Yüzyıl ortasında yaşanan kriz Romantizm'in yenilgisini tamamladı. Fechner ve Bachofen gibi birkaç taraftarının yanlış anlaşılacağı kesindi. Yüzyılın ikinci yarısı bilimin ve ona duyulan inancın devri oldu. Fransız Devrimi ve Napolyon'un hükümdarlığı sırasında bilim insanları belki de ilk kez, keşifleri sayesinde ülkelerinin savunmasına katkıda bulunmaya davet edilmişti. Bazı cesur tekliflere esin kaynağı olan şey muhtemelen buydu. Henri de Saint-Simon 1803'te bilimin birleşmiş bir bilgi bütünü olarak örgütlenmesi, bilim insanlarının Katolik din adamlarını örnek alan hiyerarşik bir kurum çerçevesinde, bir Newton Konseyi'nin yönetiminde örgütlenmesi gerektiğini ileri sürdü.[124] Johann Christian Reil bilimin askerî bir tutumla bir devlet kurumu olarak örgütlenmesi gerektiğini ortaya attı.[125]

---

122 François Fejto, yayına hazırlayan, *1848 dans le monde, Le printemps des peuples*, iki cilt, Paris: Editions de Minuit, 1948.

123 Emile Littré, "Des tables tournantes et des esprits frappeurs", *Revue des Deux Mondes* (1856), yeniden basım *Médecine et Médecins*, ikinci basım: Paris: Didier, 1872.

124 Comte de Saint-Simon, *Lettres d'un habitant de Genève a ses contemporains* (1803), yeniden basım, Paris: Alcan, 1925.

125 Johann Christian Reil, *Rhapsodien*, Halle: Curt, 1803, ss. 42-43.

Çeşitli uzmanlık alanlarından bilim insanları hiyerarşik üstlerinin komutası altında disiplinli bir tutumla çalışacak, kendilerini pratik ve uygulamalı bilimlerde araştırmalar yapmaya adayacaklardı. Boş zamanlarında saf bilimlerde araştırmalar yapmalarına izin verilecekti.

Ne var ki on dokuzuncu yüzyılda baskın olan bilimsel örgütlenme biçimi, on sekizinci yüzyılın yapıcı kaosu kadar, Saint-Simon ile Reil'in önerdiği düzenli bilimden de uzaktı. Araştırmalar artık ağırlıklı olarak üniversitelerde yürütülüyordu. Her üniversite, diğerlerinden bağımsız olsa da bir bilimsel cemiyetler ve bilimsel dergiler ağı aralarında bir ilişki olmasını sağlıyordu. Belirleyici olaylardan biri de Berlin Üniversitesi'nin kurulması (1806) oldu, Prusya yenilgiye uğratıldığı ve mahvolduğu için bu son derece cesur bir jestti. Bu üniversitenin kurulmasının, ülkenin yeniden dirilmesine yönelik bir ilk adım olması amaçlanmıştı. Üniversite Wilhelm von Humboldt'un liderliğinde, çok büyük bir maliyetle, yüksek bir bilimsel düzeyde örgütlenmişti.[126] Berlin Üniversitesi çok geçmeden diğer Alman üniversitelerinin örgütlenmelerinde, yeni üniversitelerin yaratılmasında izlenen model hâline geldi. Nihayetinde Avrupa'nın tamamında izlenen bir standart oldu. Böylece Alman bilimi hızlı ve büyük adımlar attı ve yüzyıl ortasında Fransa'nın önüne geçmeye başladı, Almanya dünyada bilimde başı çeken ülke hâline geldi.

Pozitivist felsefe, bilimsel araştırmaların üniversitelerde yoğunlaşması ve kültürel iyimserlik eğiliminin bileşik etkileriyle birlikte Batı bilimi, neredeyse dinî bir inancın işgali altında kaldı ve bu inanç nüfusun giderek daha fazla katmanına yayıldı. Bilimin, her şeyden önce insanın çıkarsız bilgi açlığını giderdiği varsayılıyordu. Nietzsche, "Büyücüler, simyacılar, astrologlar ve cadılar onlardan önce gelmemiş olsaydı, bilimlerin şekilleneceğine, büyük olabileceğine inanıyor musunuz? Vaatleri ve aldatıcı numaralarıyla gizli ve yasaklanmış güçlere olan susuzluğu, açlığı, iştahı yaratanlar onlardı!"[127]

Bu, bilimin insanın hayatını koruyarak, onun yararına doğayı alt ederek ve fethederek etkisini, verimliliğini kanıtlaması gerektiği anlamına da geliyordu. Bilim artık denenmiş tekniklerin bir senteziydi ve pratik verimlilik için kuvvetli bir metodoloji izlemesi gerekiyordu. Ayrıca bilim artık çeşitli disiplinleri bir araya getiren bir bütün, herkesin hem yararlanabileceği hem de katkıda bulunabileceği, bütün insanlığın ortak bilgi hazinesi olarak değerlendiriliyordu. Bu da gizli ilimlerin ve Antik Yunan'da var olanlar gibi belli felsefi sistemlere bağlı bilimsel "okullar"ın varlığını devre dışı bırakıyordu. Aydınlanma geleneğini izleyen pozitivizm bilimin evrenin muammalarını çözeceğini ileri sürüyordu. Bilimin, dinin yerine geçebileceğini ileri sürmek için bir tek adım atmak yeter de artardı.

Ne var ki bilimin ne olduğunu ve olmadığını dayandıracak bir kriter bulmanın hiçbir zaman kolay olmadığını belirtmek gerekir. Hayvansal manyetizma, frenoloji ve homeopati muhteşem bilimsel keşifler ve yeni bilim dalları olarak baş tacı ediliyordu. Bu konularda

---

126 Heinrich Deiters, "Wilhelm von Humboldt als Gründer der Universität Berlin", *Forschen und Wirken. Festschrift zur 150-Feier der Humboldt Universität zu Berlin* içinde, Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1960, I, ss. 15-39.

127 Friedrich Nietzsche, *Die fröhliche Wissenschaft* (1882), *Nietzsches Werke* içinde, Taschen-Ausgabe, Leipzig: C. G. Naumann, 1906, VI, s. 255.

çalışan binlerce coşkulu öğrenci vardı, bu dallar kimi zaman üniversitelerde öğretiliyordu, ama on dokuzuncu yüzyıl boyunca bilim insanlarının çoğunluğu tarafından göz ardı edildiler.

Bilime duyulan evrensel inanç sıklıkla dinî bir inanç biçimini almış ve bilimcilik denilen zihniyeti ortaya çıkarmıştı. Bilimcilik eğilimi, bilimsel yöntemlerle yaklaşılabilir olmayan her şeyin varlığını reddedecek kadar ileri gitti ve sıklıkla da ateizmle birleşti. 1850 sonrasında sadece bilime olan inancı yayan bir popüler kitaplar dalgası onu ateizmle, kimi zaman da aşırı basite indirgenmiş bir materyalizm öğretisiyle birleştirdi. Büchner, Moleschott ve Vogt'un, sonraları da Haeckel'ın kitapları bu tür eserlerdi.

Bilime duyulan inanç ister bu aşırı biçimi almış olsun, ister daha ılımlı kalmış olsun, genel iyimserlik yüzyıl sonuna dek onun temel niteliği olarak kaldı; bilimsel harikaları ümitli bir ışıkta resmetmiş Jules Verne'in romanlarında bu genel iyimserlik gayet güzel resmedilmiştir. Bilim insanı *savant* (bilgin) klişesiyle birlikte toplumun iyi bilinen karakterlerinden biri hâline geldi.[128] *Savant*, mecburen bir üniversiteye bağlıydı (üniversite dışında neredeyse hiç bilim yoktur). Ama sadece eski devirlere özgü bir âlim değildi, artık bir profesör olmanın yanı sıra bir araştırmacıydı da. En belirgin özelliği çıkar gözetmemesiydi. Bilim ona göre bir dindi, azizleri ve şehitleri olan bu dinin hedefi de hakikatin keşfedilmesiydi. Bilgin mecburen çalışkandı da, dalgın olacak kadar çalışmalarına gömülmüş biriydi. Tevazu her zaman başlıca erdemi olmasa da sıklıkla çekingen görünürdü, sohbete gelince kötüydü ve sosyal hayata pek zaman ayırmazdı (meşru akademik hevesleri için gerektiği kadarının dışında). Özel hayatı bir gizem perdesiyle örtülüydü, eşi mütevazı ve cesur bir insandı, sadece onun ve çocukların iyiliğini isterdi, sıklıkla kocasının çalışmalarını anlamazdı ama her zaman ondan yana olurdu. Bilgin, "saf" bilime inanırdı ve çalışmaları pratik amaçlara uygulanan sanayi araştırmacısına horgörüden başka bir şey duymazdı. Bilimin öldürmek amacıyla da kullanılabileceği elbette biliniyordu ama anarşist Bakunin[129] ya da Ernest Renan gibi insanların bilimin bir gün insanlığın ezilmesi ve yıkılması için kullanılabileceği fikrini dile getirmeleri eğlenceli bir paradoks gibi görülüyordu.[130]

Bilime duyulan genel inanç sadece pozitivistlerin ibadetiyle değil, bu inancı kesintisiz biçimde artıran sayılamayacak kadar çok keşif ve icatla da ayakta tutuluyordu; bunlar o kadar büyük bir hızla peş peşe geliyordu ki insan deyim yerindeyse dünyanın yüzünün onların etkisiyle değiştiğini görebilirdi. Tıp ve hijyenin ilerlemesi insan hayatının koşullarını değiştiriyordu, ortalama ömür uzunluğu on dokuzuncu yüzyıl başından beri kesintisiz artıyordu. Bu ilerlemenin derin sosyal ve biyolojik anlamları vardı.[131] Son olarak 1840 ile 1850 arasında cerrahi anestezinin keşfedilmesi, cerrahinin ilerlemesini mümkün kılmakla kalmadı,

---

128 Charles Richet, *Le Savant*, Paris: Hachette, 1923.

129 Bakunin'den aktaran, *The Political Philosophy of Bakunin: Scientific Anarchism*, G. P. Maximoff yayına hazırlayan, Glencoe: The Free Press, 1953, ss. 77-81.

130 Ernest Renan, "Dialogues et fragments philosophiques" (1876), *Oeuvres Complètes* içinde, Paris: Calmann-Lévy, tarih yok, I, ss. 614-619.

131 Alfred Sauvy, *Théorie générale de la population*, Paris: Presses Universitaires de France, 1954, II, s. 75.

fiziksel ağrı deneyimini de ortadan kaldırdı, sonrasında analjezik ve sakinleştiricilerin keşfedilmesi de bu konuda başka ilerlemeler sağladı. İnsan artık önceden olduğu gibi acıya koşullanmış değildi, acıya daha duyarlı olmuş, ayrıca ondan daha fazla korkar hâle gelmişti.[132] Dolayısıyla yüzyıl sonunda insan, yüzyıl başındakiyle aynı biyolojik varlık değildi, bu nedenle aynı psikopatolojiye sahip olmaması da şaşırtıcı değildi.

Yeni Öğretiler: Darwin ve Marx

Batı dünyasında on dokuzuncu yüzyılda, özellikle de 1850 sonrasında yaşanan büyük sosyolojik ve siyasal değişiklikler yeni ideolojilere bir ihtiyaç doğurdu. Romantizm tümüyle çökmüş gibi görünüyordu. Aydınlanma on sekizinci yüzyıl sonunda sahip olduğu saygınlığı asla yeniden kazanamadı; ama Rusya'da serflerin, Avrupa'da kolonilerin ve ABD'de kölelerin özgürleşmesini ortaya çıkaracak kadar güçlü kaldı. Ne var ki Aydınlanma ruhu giderek yeni kültürel eğilimlerle karşı karşıya kalıyordu. Sanayi Devrimi'nin felsefesi, özel girişimler, rekabet, yeni ülkelerin açılması ve dünya piyasaları için verilen kıyasıya mücadele Darwinizm'de görünürde bilimsel bir akılcılaştırma bulmuştu, Marxizm ise büyüyen sanayi proletaryasının gelişiminden ve sınıf mücadelesinin yoğunlaşmasından doğan sosyalist partiler için felsefi bir dayanak sunuyordu. Bu iki öğreti, Darwinizm ve Marxizm 1860 sonrasında ezici bir etkiye sahip oldular, dinamik psikiyatri de dâhil bütün alanlarda kendisini hissettiren bir etkiydi bu.

Charles Darwin (1809-1882)

Charles Darwin adını ilk kez, doğa bilimci sıfatıyla, güney yarıkürenin sahil bölgelerinde jeodezik ve kartografik araştırmalar yapmakla görevli Beagle gemisinin dünya turuna katılmış yetenekli genç bir bilim insanı olarak duyurdu.[133] Darwin'in dünyanın çevresinde (1831-1836) beş yıl süren bu seyahat boyunca yaptığı gözlemlerin sonucu onun devrinin önde gelen doğa bilimcilerinden biri olarak tanınmasını sağladı. Bundan birkaç yıl sonra sağlığının kötü olması onu Londra yakınlarındaki arazisinde inzivaya çekilmeye zorladı, burada her gün çalışabilecek kadar iyi hissettiği bir-iki saati doğa bilimleri üstünde çalışmaya vakfetti. Darwin, Ekim 1838'de şans eseri Malthus'un *Essay on the Principle of Population* başlıklı denemesini okumuştu, burada "varoluş mücadelesi" insan nüfuslarının gelişmesini yönlendiren bir ilke olarak düşünülmüştü. Darwin "varoluş mücadelesi"nin doğal türlerin ilerlemesi ve dönüşümünün kaynağındaki doğal seçilimi de açıklayabileceğini düşünmüştü. 1842 ile 1844'te bu kuramın kısaca anahatlarını kaleme aldı. Sonraki yirmi yılda çeşitli jeo-

---

132 René Leriche, "Règles générales de la chirurgie de la doleur", *Anesthésie et Analgésie*, II (1936), ss. 218-240.

133 Charles Darwin, *Life and Letters, Francis Darwin*, yayına hazırlayan, üç cilt, Londra: Appleton, 1887, *The Autobiography of Charles Darwin*, yeni basım, *Nora Barlow*, New York: Harcourt, Brace, 1959, Walter von Wyss, *Charles Darwin, ein Forscherleben*, Zürih: Artemis-Verlag, 1959, Gertrude Himmelfarb, *Darwin and the Darwinian Revolution*, Londra: Chatto & Windus, 1959.

loji ve zooloji konularında monografiler yazmayı sürdürdü, bir yandan da yavaş yavaş türlerin evrimiyle ilgili kuramını mükemmelleştiriyor, konuyla ilgili bol miktarda önemli olgu topluyordu. Mayıs 1856'da başyapıtını kaleme almaya başladı, Haziran 1858'de Alfred Wallace ona doğal seçilim ve varoluş mücadelesiyle türlerin evrimiyle ilgili kuramını taslak hâlinde gönderdiğinde, Darwin başyapıtının yarısına gelmiş bulunuyordu. Darwin'in dostları Wallace'ın makalesi ve Darwin'in 1844 tarihli eskizinin Temmuz 1858'de Linneaus Cemiyeti'nde birlikte sunulmasını ve birlikte yayınlanmasını ayarladı.[134] Darwin bunun ardından kitabının sıkıştırılmış bir versiyonunu kaleme almaya başladı ve 1859'da *Origin of the Species*'in yayınlanması ona dünya çapında şöhret getirdi.[135] Kendisini birden, olabildiğince kaçınmaya çalıştığı bilimsel, felsefi ve dinî tartışmaların merkezinde buldu. Darwin'in sonraki eserleri arasında *Origin of the Species*'de geliştirilen kuramların insanı da kapsayacak şekilde genişletildiği *İnsanın Türeyişi* ve çeşitli duyguların altında yatan güdülerin bir analizinde eski bir sorunun çözümü için bir ipucunun arandığı *The Expression of Emotions* yer alıyordu. Darwin 1882'de öldüğünde parlamentoda bir önerge verilerek Westminster Abbey'ye gömülmesi istendi, Darwin'in mezarı Newton'ın mezarının yanında görülebilir.

Darwin'in şöhreti en başta dönüşümcülükle, onun türeyiş kuramı dediği, türlerin evrimi kuramıyla ilişkilendirilir; bu, türlerin değişmezliği ve dönüşmezliği düşüncesine karşı çıkan bir kuramdır. Aslında dönüşümcülük kuramının izleri Yunan filozoflar Anaksimander ve Empedokles'e, onların Çinli çağdaşı Tson-Tse'ye götürülebilir; Nehru'ya göre Tson-Tse, M.Ö. altıncı yüzyılda şunları yazmıştır:

> Bütün örgütlenmeler tek bir türden türemiştir. Bu tek tür birçok tedrici ve sürekli değişimden geçmiş, sonra da farklı biçimlere bütün organizmaları ortaya çıkarmıştı. Bu tür organizmalar hemen farklılaşmamıştır, tam tersine tedrici değişikliklerle, kuşaktan kuşağa farklılıklar edinmişlerdir.[136]

Bilim tarihçileri Darwin'in on yedinci yüzyılda ve sonrasında yaşamış birkaç öncüsünü bulmuş, Darwin'den önceki yüzyılda evrimci düşüncenin gayet yaygın olduğu sonucuna varmıştır.[137] Önceki sistemlerin zayıf noktası kuramı destekleyen argümanlardan ve türlerin dönüşüm mekanizmasına getirilen akla yatkın bir açıklamadan yoksun olmalarıydı. Lamarck (1744-1829) türlerin dönüşümünü uyum etkisi, organların uzun süre kullanılmaları ve kullanılmamaları, edinilen niteliklerin aktarılmasıyla açıklıyordu ama bunun kanıtı pek yoktu. Charles Darwin'i öne çıkaran özelliği dönüşümcülük düşüncesini ortaya atmış olması

---

134 "On the Tendency of Species to Form Varieties and on the Perpetuation of Varieties and Species by Natural Means of Selection", Charles Darwin ve Alfred Wallace, sunan Sir Charles Lyell ve J. D. Hooker, *Journal of the Proceedings of the Linnean Society, Zoology*, III, No. 9 (1858), ss. 45-62.

135 Charles Darwin, *The Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*, Londra: John Murray, 1859.

136 Jawaharlal Nehru, *Glimpses of World History*, New York: John Day Co., 1942, ss. 525-26.

137 Heinrich Schmidt, *Geschichte der Entwicklungslehre*, Leipzig: A. Kröner, 1918. John C. Green, *The Death of Adam*, Ames: The Iowa State University Press, 1959, Gerhard Wichler, *Charles Darwin, der Forscher und der Mensch*, Münih: Reinhardt, 1959, Bentley Glass, *Forerunners of Darwin*, Baltimore: Johns Hopkins, 1959.

değil, yeni bir nedensel açıklama getirmiş ve kuramını yirmi yılda sabırla biriktirilmiş ezici miktarda argümana dayandırmış olmasıydı.

Darwin bitkiler ve hayvanlarda kendiliğinden, şans eseri birçok değişiklik olduğu ve bunların onların soyundan gelenlere aktarıldığı olgusundan yola çıkmıştı. Bu gerçek, bitki ve hayvan yetiştiricileri tarafından gayet iyi biliniyordu. Bu kişiler belli özelliklere sahip çeşitleri seçiyor, onları çaprazlıyor, böylece aranılan niteliklere sahip yeni ırklar elde ediyorlardı. Yetiştiriciler kimi zaman sadece en iyi olduğunu düşündükleri numuneleri seçiyor, bunları çaprazlıyor ve yeni, görülmemiş çeşitler elde ediyorlardı (Darwin'in bilinçsiz seçilim dediği şey buydu). Yetiştiricilerin uyguladığı yapay seçilim hakkında bu kadarı yeterlidir. Darwin, doğal seçilimle ilgili olarak, yeni türlerin şans eseri çeşitlerle doğabileceğini, bunların kalıtsal olarak aktarılmasının yeni ırklarda olduğu gibi gerçekleşebileceğini ileri sürmüştü. Peki ama doğa, yetiştiricilerin yönlendirdiği seçilime benzer seçilim sürecini nasıl gerçekleştiriyordu? Darwin başlıca amilin doğa içindeki varoluş mücadelesi olması gerektiğini düşünmüştü, demografi alanında Malthus'un ortaya attığına benzer bir süreçti bu. Bu, belli bir bitki ve hayvan türünde, bireylerin sayısının mekân ve yemin çizdiği sınırları aşması, varoluş için kesintisiz bir mücadele olması ve kendilerini bu mücadeleye daha uygun kılan, kendiliğinden ortaya çıkmış bir çeşide ait bireylerin hayatta kalacağı, uygun olmayanlarınsa bertaraf olacağı anlamına gelir. Ne var ki çevredeki değişiklikler canlıların uygunluğu açısından sürekli zorluklar ortaya çıkarır.

Darwin'in dönüşümcülükten yana ortaya attığı argümanlar arasında ilişkili türlerin bireylerinin benzer yapıda olması, ilkel organların varlığı (önceki ata türlerden kalma), tersine çevrim olguları, ata biçimlerin dirilişi, hayvanların jeolojik dönemlerde ve yerlerde dağılımıyla ilgili çeşitli olgular yer alır. Ama Darwin'in bu açıklayıcı kuramı tutarlı kılmak için başka birkaç varsayımda bulunması gerekiyordu: Örneğin, kendiliğinden varyasyonlar (sadece yeni ırklara değil) yeni türlere de yol açabiliyordu, edinilen özellikler kalıtsal olarak aktarılabiliyordu, jeolojik dönemlerin süresi muazzam uzundu, paleontolojinin ilerlemesi bilinen türleri varsayılan ata biçimlerine bağlayan kayıp halkaları sağlayacaktı.

Darwin *Türlerin Kökeni*'nde insan türleri hakkında hiçbir şey söylemiyordu ama kuram çok geçmeden İngiltere'de Thomas Huxley, Almanya'da Ernst Haeckel tarafından insanın kökenini de kapsayacak şekilde genişletildi. Darwin ikinci büyük kitabı *İnsanın Türeyişi*'nde "İnsan tüylü, kuyruklu, alışkanlıkları muhtemelen ağaçsıl ve Eski Dünya sakini bir dört ayaklıdan türemiştir." varsayımını ortaya atıyordu.[138] İnsanın bu atası bugün yaşayan en ilkel vahşilerden, ilkel vahşiler medeni insanlardan ne kadar farklıysa, o kadar farklıydı. Darwin bu atanın bir resmini yeniden kurmaya ve onun şimdiki insan türüne doğru evrimine ilişkin tümüyle biyolojik bir açıklama getirmeye çalışmıştı. Toplumun ebeveynlere ve çocuklara duyulan içgüdüsel sevgiden, aynı türden hayvanlar arasındaki sempati ve karşılıklı yardım güdüsünden doğduğunu söylüyordu. Dil, bazı duygulara eşlik etmek üzere atılan çığlıklardan, başka hayvanların attığı çığlıkların taklit edilmesinden doğmuştu. Ahlaki kurallar en başta

[138] Charles Darwin, *The Descent of Man, and Selection in Regard to Sex*, Londra: John Murray, 1871, II, s. 389.

yukarıda bahsettiğimiz güdülerden doğmuş, insanın kamuoyunun görüşüne duyarlı olması, sonrasında da akıl, eğitim ve alışkanlıklar ile güçlenmişti. Darwin *İnsanın Türeyişi*'nde, *Türlerin Kökeni*'nde varoluş mücadelesine atfettiği neredeyse özel rolden ayrılır. Karşılıklı yardım güdüsünden bahseder ve insanın evriminde en önemli etkenin cinsel seçilim, yani daha güçlü bireylerin daha çekici dişileri seçme eğilimi olduğunu, dişilerin daha güçlü erkeklerden yana tercih gösterdiğini, bu seçilmiş bireylerin çok daha fazla sayıda yavrusu olduğunu söyler.

Darwinizm'in hikâyesi, kendisini kurucusundan özgürleştiren ve özerk, beklenmedik bir hayat süren bir kuramın tipik bir örneğidir. Darwin kendisinin eserinin birçok çelişkili yorumuyla özdeşleştirildiğini, yaşayan bir efsane hâline geldiğini gördüğünde *Türlerin Kökeni* henüz yayınlanmamıştı bile.[139] Rivayet oydu ki sağlığı bozuk, tecrit ve inziva hâlinde yaşayan, ak sakallı yaşlı bir doğa bilimleri üstadı olan Darwin, Kopernik devrinden beri en önemli entelektüel devrimi gerçekleştirmişti.[140] Evrim kuramını açıkça ortaya koyan ilk kişi olduğu söyleniyordu (bu kuramın ilk destekçileri, Darwin'in büyükbabası Erasmus Darwin de dâhil olmak üzere, öncüler olarak anılıyor, hatta görmezden geliniyordu). Ayrıca Darwin'in evrim kuramını bir varsayım olarak ortaya attığı unutularak artık onu kanıtladığı, tartışılmaz bir bilimsel hakikat seviyesine çıkardığı varsayılıyordu. Varoluş mücadelesi düşüncesi, sadece açıklayıcı bir varsayım olmanın çok ötesinde, artık Darwinizm'in başlıca dayanağı olarak görülüyordu. Darwin'in başka birkaç mekanizma daha önerdiği (cinsel seçilim bunlardan biriydi) görmezden geliniyordu. Artık daha Hobbesçu bir anlamda "herkesin herkese savaşı" olarak anlaşılan hayat mücadelesinin, Darwin'in keşfettiği ve kanıtladığı evrensel bir kanun, canlılar dünyasına ve insanlara hükmeden bir "demir kanun" olduğu ve etik açısından bir kıstas sunduğu ileri sürülüyordu. Oysa Darwin'in düşüncelerinin asıl anlamını nesnel bir biçimde ortaya koymaya, onları bilimsel olarak değerlendirmeye, körü körüne ona karşı çıkanların yanı sıra şevkle onu destekleyenlerin yanlış yorumlarını da bir kenara bırakmaya çalışan birkaç bilim insanı vardı.[141]

Bir kuramın tarihsel önemi, aslında yazarının zihninde olan şeylerle sınırlı değildir. Tabi olduğu genişletmeleri, eklemeleri, yorumları ve çarpıtmaları, kuramın etkisinin ve çarpıtılmış versiyonlarının yol açtığı tepkileri de içerir.

Darwinci kuramın alanı doğa tarihidir, yazarı bu kuramı dönüşümcülük kuramının içini dolduracak bir varsayım olması amacıyla ortaya atmıştır. Bu açıdan etkileri çok katlıdır. Darwinci kuram doğa bilimleri yönünde güçlü bir itki sağlıyordu. Türlerin dönüşümlerinin yeniden kurgulanmasındaki kayıp halkaların aranması, paleontolojinin ilerlemesini sağladı,

---

139 Sık anlatılan bir hikâyeye göre *Origin of Species*'in (Türlerin Kökeni) 1250 adet olan ilk basımı satışa çıktığı ilk gün bitmiş. Gertrude Himmelfarb'a (*Darwin and the Darwinian Revolution*, s. 395) göre "tamamı satıldı" demek aslına basılan kitapların tamamının dağıtımcılar tarafından alındığı anlamına geliyor.

140 Darwin Kopernik'e benzetilmiştir; Emil du Bois-Reymond, *Darwin und Kopernikus* (25 Ocak 1883, Friedrichs-Sitzung der Akademie der Wissenschaften); Reden, Leipzig: Von Veit, 1912, II, ss. 243-248; Thomas Huxley, *Lectures and Lay Sermons*, New York: E. P. Dutton, 1926.

141 Örneğin A. de Quatrefages, *Les Emules de Darwin*, iki cilt, Paris: Alcan. 1894.

dönüşümcülük lehine embriyolojik argümanlar karşılaştırmalı embriyolojideki yeni araştırmaların başlangıç noktası oldu. Hepsinden de önemlisi *Türlerin Kökeni*'nin yayınlanması doğa bilimcilerin genel zihniyetini değiştirdi; değişmezlik kuramı[142] pratikte bütün destekçilerini kaybetti, artık Evrim Kuramı denilen dönüşümcülük bilim insanlarının büyük çoğunluğu tarafından benimsenmişti. Ama bu, Darwin'in formüle ettiği varsayımların evrim mekanizmasını açıkladığı doğrulanmıştır anlamına gelir mi gelmez mi sorusu, modern bilimin en tartışmalı meselelerinden biridir. Darwinci kuramın yaygın kabul görmesine rağmen varoluş mücadelesinin oynadığı gerçek rol hakkında,[143-144] evrim üstündeki etkisiyle ilgili, tesadüfi varyasyonların (sadece yeni ırklara değil) yeni türlere yol açıp açamayacağı sorusu üstüne, kayıp halkaların çoğunun varlığına dair hâlâ kuşkular dile getirilmektedir.[145] Gertrude Himmelfarb, Darwinizm'in yaygın kabul görmesinin tatmin edici bir kanıta dayanmadığını, insan zihninde bilgimizde bir boşluk olacağı korkusundan ve bilim insanlarının tatmin etmeyen açıklamaları hiçbir açıklama olmamasına tercih etmelerinden kaynaklandığını ileri süren, önde gelen birkaç çağdaş doğa bilimcinin açıklamalarını aktarır.[146]

Darwinizm asıl alanıyla sınırlı kalmış olsaydı, asla sahip olduğu şöhreti kazanamazdı. Oysa ilkeleri çok geçmeden başka bilim alanlarına da uzandı. Biyologlar, organizmanın gelişimi sırasında kısımları arasında yaşandığı varsayılan mücadeleye "intra-seleksiyon" diyordu. Psikologlar güdülerin ve zihinsel melekelerin de doğal bir seçilim süreciyle ortaya çıktığını varsayıyordu. İnsan toplumlarının, ailenin, dillerin, ahlaki kurumların ya da dinlerin evrimi benzer biçimlerde yeniden kuruluyordu ve bilimin hiçbir dalı bu tür spekülasyonlardan azade değildi.[147]

Darwin temkinli davranıp felsefenin alanına girmemeye çalışmıştı ama takipçileri onun düşüncelerinden bir felsefi sistem, özellikle de yeni bir evrim ve ilerleme kuramı çıkarılabileceğine karar verdi. Aydınlanma ilerleme fikrini, insanlığın aklın kılavuzluğu çerçevesinde izlediği, süreklilik gösteren bir süreç, (mirastan mahrum bırakılanlar dâhil) insanlığın iyiliği ve mutluluğunu hedefleyen bir süreç olarak anlamıştı. Romantikler doğanın temelinde yatan gizli bir süreç, bilinçdışı ve mantıksız olmalarına rağmen akılcı bir amaç doğrultusunda işleyen güçler hakkında spekülasyonlarda bulunmuştu. Darwinizm ise tesadüfi olayların otomatik ve mekanik etkisi ve körü körüne evrensel bir mücadele sonucu,

---

142 Fixism: dünyada bugün mevcut canlı türlerinin geçmişteki türlerle aynı olduğunu, bu canlıların hiçbir değişiklik geçirmediğini savunan kuram (ç.n.)

143 Zoolog Adolf Portmann, *Natur und Leben im Sozialleben*, Basel: F. Reinhardt, 1946, doğa bilimlerinde "hayat mücadelesi" kavramının yıkıcı bir eleştirisini sunar.

144 E. Rabaud, "L'Interdépendance générale des organismes", *Revue Philosophique*, LIX, No. 2 (1934), ss. 171-209 (canlılar âleminin temel kanununun karşılıklı bağımlılık olduğunu, rekabetin rolünün ikincil ve sınırlı ölçüde önemli olduğunu söyler.)

145 Evan V. Shute, *Flaws in the Theory of Evolution*, Londra, Ontario: Temside Press, 1961.

146 Gertrude Himmelfarb, *Darwin and the Darwinian Revolution*, ss. 366-367.

147 Karl Du Pres Darwinizm'i ciddiyetle astronomiye uygulamış ve meteorlar, asteroitler, bazı kuyruklu yıldızlar gibi "uygun olmayan" göksel cisimlerin "elenmesini" betimlemişti. (Aktaran Oscar Hertwig, *Zur Abwehr des ethischen, des sozialen, des politischen Darwinismus*, Jena: Gustav Fischer, 1918.)

yaşayan türler arasında biyolojik ilerlemenin gerçekleştiğini, insanlık içinde sosyal, hatta ahlaki ilerleme yaşandığını işaret ediyordu. Ateistler bu fikri alıp yaratılışa duyulan dinî inanca, hatta dinin kendisine karşı bir silah olarak kullandı. Kutsal Kitap köktenciliğiyle özdeşleşen bazı çevreler Darwinizm'le mücadeleye girişirken çoğu ilahiyatçı çok geçmeden evrim fikrini dinle uzlaştırdı. Darwin'in Amerika'daki ilk savunucusu olan Amerikalı botanikçi Asa Gray (1810-1888) başından beri evrimci düşüncenin "teist kanadı"nın savunucusu olmuştu.[148]

Darwinizm ABD'de felsefe üstünde güçlü bir etki yarattı ve şeyleri daimî oluşumlar olarak görmeyen, daha ziyade onlara evrimin evrensel bakış açısıyla yaklaşan yeni bir düşünce biçimi doğdu.[149] Araçsallık, pragmatizm ve yararcılık bu felsefi tutumun gözde ifadeleridir.

Almanya'da felsefi Darwinizm, haşlamlılar (infusoria), deniz anaları (medusae) ve süngerler hakkında yaptığı mükemmel araştırma sayesinde takdir edilmiş Ernst Haeckel'ın etkisiyle farklı bir biçim aldı. Haeckel kendisini Darwinizm'in peygamberi ilan etmiş, ona yeni bir kanıt, "temel biyogenetik kanun"u kazandırdığını ileri sürmüştü.[150] Haeckel herhangi bir canlının embriyo aşamasında, atalarının evrimin tamamı boyunca geçirdiği dönüşümlerden geçtiğini söylüyordu ("ontojeni filojeniyi yineler"). Ne var ki daha sonra bu kanunun değişmez olmadığını fark etti, zira metamorfozlar dizisi kısaltılabiliyor, hatta değiştirilebiliyordu. Ama Haeckel, Darwinci dönüşümcülüğü monizm denilen geniş bir felsefi sisteme dâhil etti. Doğanın, molekülden gök cisimlerine dek evrensel evrim sürecinin tiyatrosu olduğunu söylüyordu. Organik doğa ile organik olmayan doğa arasında hiçbir fark yoktur, hayat maddedeki tuhaf bir titreşim türünün damgasını taşıyan fiziksel bir olgudur. Doğadaki bütün canlılar tek bir temel canlının, "moner"in, çekirdeksiz tek hücreli bir varlığın müdahalesi yoluyla maddeden doğmuştu. Haeckel, "moner"i mikroskopla gördüğünü ileri sürüyordu. Bütün dönüşümcü süreç, moner'den başlayarak üç âlemi, "tek hücreli"ler, bitkiler ve hayvanlar âlemlerini kucaklar. Haeckel insanın yirmi iki dereceden soy ağacını yeniden kurmuştu, moner birinci, insan yirmi ikinci dereceydi; diğerlerinin hepsi varsayımsal varlıklardı. Yirmi birincinin, yani insanın en yakın atasının kuyruksuz maymunlara akraba bir "insana benzer büyük fosil" (pithecanthropus) olduğu varsayılıyordu. İnsan, bugün Hindistan ile Afrika arasında batık bir kıta olan Lemuria'da ortaya çıkmıştı; on iki insan türü, otuz altı insan ırkı olmuştu. Haeckel hücrelerin, hatta moleküllerin temel bilinç donanımına sahip olduğunu öğretiyordu ve kozmosa ibadet etmeye dayalı yeni bir din yaratılmasını öneriyordu. Haeckel sisteminin doğa felsefesinin geç dönemdeki dirilişinden başka bir şey olmadığını asla anlamadı. Sisteminin kesinlikle bilimsel olduğunu düşünüyordu, bugün, onun kuramlarının, özellikle Darwinizm'le sık sık özdeşleştirildikleri Almanya'da elli-altmış yıl boyunca kazandığı muhteşem başarıyı tahayyül etmek zordur. Freud'un kuşağından genç erkekler çoğu kez Haeckel'ın kanatları

---

148 A. Hunter-Dupree, *Asa Gray*, Cambridge: Harvard University Press, 1959.

149 John Dewey, *The Influence of Darwin on Philosophy, and Other Essays in Contemporary Thought*, New York: H. Holt, 1910.

150 Ernst Haeckel, *Anthropogenie, oder Entwicklungsgeschichte des Menschen*, Leipzig: W. Engelmann, 1874 ve başka eserler.

altında ilk kez Darwinizm'le tanıştı, Haeckel o kadar saygındı ki genç Rorschach 1904'te sanatı mı, yoksa doğa bilimlerini mi meslek edinse diye tereddüte kapıldığında, Haeckel'a yazıp tavsiyesini istemek onun açısından mantıklı bir adım olmuştu.

Darwinizm'in en önemli etkisi, Sosyal Darwinizm üzerinden, yani "hayat mücadelesi", "en uygun olanın hayatta kalması" ve "uygun olmayanın bertaraf edilmesi" kavramlarının insan toplumlarındaki olgular ve sorunlara ayrım gözetilmeksizin uygulanmasıyla hissedildi. Darwin'in ilk tilmizlerinden biri olan doğa bilimci Thomas Huxley bu felsefeyi, 1888'de İngiltere'nin o dönemdeki durumuyla ilgili meşhur bir konuşmasında şöyle özetlemişti:

> Ahlakçının bakış açısına göre, hayvanlar âlemi gladyatörlerin gösterisiyle hemen hemen aynı düzeydedir. Yaratıklar gayet iyi muamele görür ve kavgaya girişir; burada en güçlü, en hızlı ve en kurnaz olan hayatta kalıp ertesi gün de mücadele eder. İzleyicilerin başparmaklarını aşağı indirmeleri bile gerekmez, zira bir tek parçası bile kalmaz (...) İnsan hayatında, hayvanın ortaya koyduğu olguların döngüsünde hiçbir ahlaki amaç, kurdun ve geyiğin hayatının ortaya koyduğu ahlaki amaçtan daha belirgin ve daha seçilebilir değildir (...) Dolayısıyla ilkel insanlar arasında en zayıflar ve en aptallar duvara toslamış, en sertler, en kurnazlar, koşullarına uyum sağlamaya en uygun olanlar ama başka hiçbir anlamda en iyi olmayanlar hayatta kalmıştır. Hayat sürekli bir serbest dövüştür ve sınırlı, geçici aile ilişkilerinin ötesinde herkesin herkese karşı verdiği Hobbesçu savaş normal varoluş hâliydi (...) Ama etik insanın ahlaki bir amaç doğrultusunda çalışma çabası, doğal insanın ahlaki olmayan yasasını takip etmek zorunda bırakan derinlerdeki organik itkilerini hiçbir şekilde lağvetmiş değildir, belki zar zor değiştirmiştir (...).[151]

Darwin'in öğretisi bir doğa bilimci tarafından bu şekilde yorumlanabiliyorsa, onu sadece kulaktan duyma öğrenmiş sosyologlar ve siyaset yazarlarının yazılarında nasıl çarpıtıldığı kolayca hayal edilebilir. Bu hayali Darwinizm adına, evrensel olduğu iddia edilen bu kanun beyaz insanın ilkel nüfusları imha etmesini haklı çıkaracak bir gerekçe olarak kullanıldı. Marksistler onu sınıf mücadelesi ve devrimleri destekleyen bir argüman olarak kullandı. İtalyan Pozitif Okulu'ndan kriminologlar Ferri ile Garofalo "uygun olmayanın bertaraf edilmesi" kavramını idam cezasının korunmasına yönelik bir argüman olarak kullandı. Atkinson evrensel mücadele düşüncesini aile alanını da kapsayacak şekilde genişletti ve yaşlı babanın yetişkin oğullarca öldürülmesini, ilkel insanlar arasında geçerli bir kural olarak tanımladı.[152] Dünyanın dört bir yanında militaristler bu kuramı savaşın zorunlu olduğunu, ordulara sahip olmayı destekleyen bilimsel bir argümana çevirdi. Avrupalı elitleri savaşın biyolojik bir zorunluluk ve kaçınılmaz bir kanun olduğuna ikna eden sözüm ona Darwinci felsefe Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasından sorumlu tutulmuştur.[153] Sık sık Darwin'e atıfta bulunan Hitler'le zirveye çıkan uzun bir siyasetçiler dizisi aynı ilkeyi ileri sürmüştür.[154] Ki-

---

151 Thomas H. Huxley, *The Struggle for Existence in Human Societies* (1888), yeniden basım *Evolution and Ethics and Other Essays*, New York: D. Appleton & Co., 1914, ss. 195-236.

152 J. J. Atkinson, *Primal Law;* şu kitabın ikinci kısmı olarak basılmıştır: Andrew Lang, *Social Origins*, Londra: Longmans, Green and Co., 1903, ss. 209-294.

153 Gottfried Benn, *Das moderne Ich*, Berlin: Erich Reiss, 1920.

154 Başka kaynakların yanı sıra bkz. Henry Picker, yayına hazırlayan, *Hitlers Tischgespräche, 1941-42*, Bonn: Athenaeum-Verlag, 1951, s. 227.

sacası Kropotkin'in dediği gibi "Medeni toplumda, Beyazların sözüm ona kendilerinden daha aşağı ırklarla ilişkilerinde ya da güçlünün zayıfa karşı tutumunda, gerekçesi bu formülde bulunmayan hiçbir rezalet yoktur."[155] Hobbes'un "İnsan insanın kurdudur." ilkesinden Malthus'a, Darwin'den Kipling'in edebi "orman kanunu" betimlemesine izleri sürülebilecek olan bu düşünce çizgisi özellikle on dokuzuncu yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyılın başında Batı dünyasına kendi rengini vermiştir.

Herhangi bir öğretinin etkisi, çarpıtılmış biçimlerinde ve hem öğretinin kendisine hem de çarpıtılmış biçimlerine karşı ortaya çıkan çelişkilerde görülebilir. En başından beri Darwin'den kaynaklanan ideolojiye karşı güçlü bir muhalefet vardı. Rus anarşist Kropotkin, Clairvaux'da hapiste olduğu dönemde (1883-1886) Darwin'in formülünü Rus zoolog Kessler ve Syevertsoff'un eserlerinde bulduğu verilere dayanarak yeniden değerlendirmeyi zorunlu görmüştü. Karşılıklı yardımlaşma kuramını canlıların temel kanunu olarak geliştirmişti.[156] Bu kuram, dönemin Britanyalı doğa bilimcileri arasında da biraz tutulmuş gibi görünmektedir.[157] Bazı doğa bilimciler, uzun bir süre boyunca, sözüm ona hayat mücadelesi hayvanlar âlemine uygulanabilir olsa da bunun yine de onu kendine özgü kanunları ve yapısı olan insan toplumuna uygulamak için bir gerekçe olmadığını işaret etmiştir.[158] İngiliz ekonomist Norman Angell, I. Dünya Savaşı öncesinde Avrupa ülkelerini felakete sürükleyen, evrensel olduğu ileri sürülen bu kanunun yanlışlığı hakkında uyarıda bulunmuştu.[159]

Evrim ilkesi de çelişkilerle karşılaşmıştı. Fransız biyolog René Quinton "süreklilik ilkesi"ni ileri sürüyordu. Quinton, insan dâhil bütün canlıların doğum yeri deniz olmuşsa bütün bu canlıların, evrimin tüm evrelerinde, fiziksel ve kimyasal bakış açılarına göre, deniz suyunun bileşimine çok benzeyen bir *milieu interieur*'ü koruduklarını öne sürüyordu.[160] Rémy de Gourmont bu ilkeyi entelektüel hayata uyguladı ve insan zekâsının gelişiminde gerçek bir ilerleme olduğunu reddetti. Gourmont tarih öncesi devirlerdeki mucitler ve sanatçıların modern mucitler ya da sanatçılar kadar deha sahibi olduğunu söylüyordu. En yüksek seviyedeki insan zekâsı kültürel evrimin bütün evreleri boyunca aynı kalmıştı.[161]

"En uygun olanın hayatta kalması" ve "uygun olmayanın bertaraf edilmesi" kanunu dinamik psikiyatri açısından özellikle önemlidir. Aslında pek az sayıda insan, sert bir rekabetin söz konusu olduğu bir hayata Darwin'in kendisinden daha az uygun olamazdı; Darwin'in

---

155 Prens Piotr A: Kropotkin, *Memoirs of a Revolutionist*, Boston: Houghton Miflin, 1899, s. 498.

156 Prens Piotr A. Kropotkin, *Nineteenth Century (1890-1896)* içinde sekiz makalelik bir dizi, daha sonra kitap formatında, *Mutual Aid as a Factor in Evolution*, New York: McClure, Philips & Co., 1902.

157 Bkz. Ashley Montague, *On Being Human*, New York: Schuman Ltd., 1950.

158 Oscar Hertwig, *Das Werden der Organismen, Eine Widerlegung von Darwins Zufallstheorie*, Jena: Gustav Fischer, 1916, *Zur Abwehr des ethischen, des sozialen, des politischen Darwinismus*, Jena: Gustav Fischer, 1918, Adolf Portmann, *Natur und Kultur im Sozialleben*, Basel: Reinhardt, 1946.

159 Norman Angell, *The Great Illusion, a Study of the Relation of Military Power in Nations to Their Economic and Social Advantage*, Londra: W. Heinemann, 1910.

160 René Quinton, *L'Eau de mer, milieu organique*, Paris, Masson, 1904.

161 Rémy de Gourmont, "Le Principe de constance intellectuelle", *Promenades Philosophiques*, ikinci seri, Paris: Mercure de France, 1908, ss. 5-96.

ilk dönemlerdeki arzusu kırsal kesimde yaşayan bir din adamı olmak, boş zamanlarını hobisi olan doğa tarihine vakfetmekti. Sağlığının kötü olması onu üniversitede bir kariyer sahibi olmaktan alıkoymuştu. Kişisel serveti ve kendisini ona adamış eşinin özeni olmasa çalışmalarını sürdüremezdi. Kuramlarının yol açtığı tartışmalara şahsen katılmaktan kaçınmış, bu işi kendisini destekleyenlere bırakmıştı.

Alfred Adler "uygun olmayanın bertaraf edilmesi" ilkesini sistematik olarak tersine çevirdi. Organik açıdan aşağı durumların sıklıkla biyolojik telafi için bir itki sağladığını gösterdi. Sonra bu ilkeyi psikolojik alana da uyguladı, "telafi"yi sisteminin temel kavramı hâline getirdi. Dolayısıyla aşağıda olma, bir başarısızlık nedeni olmak şöyle dursun, tam tersine sosyal mücadele ve zaferler yolunda harekete geçiren en iyi etken olarak görünecekti.

Çağdaşlarının birçoğu gibi Freud da şevkli bir Darwin okuruydu, Darwinizm'in psikanaliz üstündeki etkisi çok katmanlıdır.[162] Birincisi Freud, biyolojik güdüler kavramına dayalı bir psikoloji şekillendirirken Darwin'in izinden gitti. Gall ve takipçileri ile J. C. Santlus gibi birkaç psikiyatrist bu tür bir psikoloji formüle etmişti zaten.[163] Ama Freud'un güdüler kuramının Darwin'den türediği açıktır. Freud'un sadece libidoyu değerlendirerek başlamış olması, ayrı bir saldırganlık ve yıkıcılık güdüsü varsayımına sonradan gelmiş olması, buna karşın Darwin'in tam tersi bir yol izlemiş olması dikkate değerdir. Darwin *Türlerin Kökeni*'nde kuramını varoluş mücadelesi etrafında kurmuştu, *İnsanın Türeyişi*'nde insanın kökeni ve gelişiminde başlıca rolü cinsel çekime vererek kuramını desteklemişti. İkincisi Freud hayatın tezahürleriyle ilgili genetik bakış açısında da Darwin'in izinden gitmişti. Darwin gelişimin ve "tersine çevrim"in yerelleşmiş tutulmalarıyla ilgili olguları ortaya koymuştu, Freud bunlara daha sonra saplantı (*fixation*) ve gerileme (*regression*) diyecekti. Üçüncüsü, göründüğü kadarıyla Freud, Haeckel'ın "yineleme kanunu"nu psikoloji ve antropolojiye aktarmıştır; "ontojeni filojeni yineler" ilkesi eşdeğerini, Freud'un insanın bireysel gelişiminin insan türünün evrimiyle aynı evrelerden geçtiği, Oedipus kompleksinin bireyin yaşlı babanın oğulları tarafından öldürülmesi olayını diriltmesi olduğu varsayımında bulur. Son olarak Darwin'in etkisi, Freud'un küçük gruplar ya da sürüler hâlinde yaşayan ilk, varsayımsal bir atanın düşünülmesini başlangıç noktası alarak insan toplumu ve ahlaki değerlerinin kökeni hakkında biyolojik bir kuramı ayrıntılı olarak geliştirmesinde de seçilebilir. Darwin'in Freud üzerindeki dolaylı bir etkisinin izi de sürülebilir. Paul Rée ahlaki vicdanın ayrıntılı olarak gelişmesinin, antik İzlandalılar arasında var olduğu söylendiği üzere bir tür kanunlaşmış Darwinci hayat mücadelesinden doğduğu açıklamasını getirmişti.[164] Antik İzlandalılar insanın savunamayacağı şey üstünde hiçbir hakka sahip olmadığını ileri sürüyorlardı, öyle ki biri bir diğerinin mülkünü istiyorsa mülk sahibini düelloya davet edebiliyordu. Mülk sahibi düello davetini kabul etmezse ya da kavgada öldürülürse mülkü hukuken

---

162 Başkalarının yanı sıra bkz. Walter von Wyss, *Charles Darwin, ein Forscherleben*, Zürih ve Stuttgart: Artemis-Verlag, 1958.

163 J. C. Santlus, *Zur Psychologie der menschlichen Triebe*, Neuwied ve Leipzig: Heuser, 1864.

164 Paul Ree, *Die Entstehung des Gewissens*, Berlin: Karl Duncker, 1885.

kendisine meydan okuyan kişiye devrediliyordu. Ama hukukun artık bu ilkel göreneği hoş göremediği bir devir geldi ve insanın saldırgan ve sahiplenmeci güdüsünün hayal kırıklığına uğraması pişmanlığın, dolayısıyla da vicdanın kökeni hâline geldi. Bu kuram Nietzsche tarafından *Ahlakın Soykütüğü*'nde geliştirilmişti, bu eser de Freud'un daha sonra *Uygarlık ve Huzursuzluğu* adlı eserinde işlediği kavramların prototipi olmuştu.[165]

KARL MARX (1818-1883)

Başlangıçta Evrim Kuramı'nı desteklemek için açıklanmış bir varsayımlar sistemi olan Darwinizm'in Darwin'in takipçileri tarafından Sosyal Darwinizm'e, on dokuzuncu yüzyılın son yirmi-otuz yılında sanayi, ticari, siyasi ve askerî dünyayı canlandıran acımasız rekabet ruhuna görünürde bilimsel bir gerekçelendirme sunan bir felsefeye nasıl dönüştürüldüğünü gördük. Marxizm, Sosyal Darwinizm'in tersine, başından beri bir felsefi sistemdi; ama çok geçmeden bir tarih felsefesi, bir ekonomi kuramı, bir siyasal öğreti, hatta bir hayat tarzı hâline de geldi. Bu kuramın yazarı, dostu Friedrich Engels ile iş birliği yapan Karl Marx'tı (1820-1895).

Marxizm de Darwinizm de insanlığın ilerlemesi düşüncesini paylaşıyordu ama öğretileri temeldeki sürecin niteliğiyle ilgili görüşlerinde birbirinden ayrılıyordu. Darwinizm (insanlığın evriminin yanı sıra türlerin evriminde) ilerlemeyi biyolojik olguların mekanik ve belirlenimci etkisine bağlar; Marxizm ise ilerlemeyi "diyalektik" bir sürece bağlar ki o sürece de insanın bilinçli çabasının yardımcı olması gerektiğini söyler.

Marxizm ile Darwinizm'in bir başka ortak özelliği de adalet ve ahlakın, geleneksel felsefeler ve Aydınlanma'nın öğrettiği gibi mutlak, daimî ilkeler olmadıkları, göreli olduklarıdır. Darwin'e göre bunlar sosyal evrimin sonuçlarıdır, Marx'a göreyse bunlar "tarihsel materyalizm" ve sınıf mücadelesinin tarihi ile anlaşılabilir.

Felsefi bir sistem olarak Marxizm'in başlıca kaynağı, doğrudan olduğu kadar bazı tilmizleri üzerinden de Hegel'di. Hegel'in felsefesi Marx'a "diyalektik yöntemi", yani görünürde birbiriyle çelişen kavramları analiz etmenin ve onları daha yüksek bir sentezde birleştirecek ortak bir ilke keşfetmenin, böylece mutlağa doğru, mefhumdan mefhuma ilerlemenin bir yöntemini sunmuştu. Ama Hegel diyalektik yöntemini güçlü bir felsefi idealizm sistemi kurmak için kullanmışken, Marx onu materyalist felsefeye uygulamıştı.

Marx, Hegel'den "yabancılaşma" kavramını, insanın kendisine "yabancılaşmış" olduğu düşüncesini de almıştı. "Yabancılaşma" insanın kendisinin bir kısmını dışsallaştırdığı ve bunu sonra dışsal bir hakikat olarak algıladığı anlamına gelir. Hegel'in takipçileri arasında yabancılaşma hakkında kapsamlı tartışmalar yaşanmıştı. Bu takipçilerden biri olan Ludwig Feuerbach insanın "kendisine yabancılaşmış olduğunu", çünkü kendi görüntüsünde bir Tanrı yarattığını, dolayısıyla ruhunun en iyi kısmını kendisinin dışına yansıttığını ve sanki üstün

[165] Friedrich Nietzsche, *Zur Genealogie der Moral; Nietzsches Werke* içinde, Taschen-ausgabe, VIII, Leipzig: C. G. Naumann, 1906.

bir varlıkmış gibi ona taptığını ileri sürüyordu. İnsan bu "yabancılaşma"ya bir son vererek kendi varlığının sentezini yeniden kuracaktı. Sadece din ve soyut felsefeler bir yabancılaşma değildi, siyasal, sosyal ve ekonomik yabancılaşma da söz konusuydu. Toplumun sınıflara ayrılmasından, yönetici sınıfın yönetilen sınıfları ezmesi ve sömürmesinden ötürü insan kendi kendisine yabancılaşmıştır, der Marx. Dolayısıyla sınıfsız, sosyalist bir toplum yabancılaşmanın ve bütün tezahürlerinin ortadan kaybolmasını sağlayacaktır, diye ekler.

Marx o zamana dek felsefenin dünyayı açıklamaya çalıştığını, asıl sorunun onu değiştirmekte yattığını ileri sürüyordu. Bu nedenle de felsefesi eylemden, yani pratikte devrimci eylemden ayrılamaz. (Aslında Marx ve Engels devrimci örgütlenmeleri yönlendirmeye razı değildi ama Almanya'da çeşitli devrimci hareketlere katılmışlardı.)

Hegel gibi Marx da insan türünün diyalektik bir evrim süreci geçirdiğini söyler ama bu süreci esasen farklı bir biçimde görür. Marx'ın tarih felsefesi, tarihin sınıf mücadelesiyle yorumlanabileceği, sınıf mücadelesinin ideolojik bir üstyapının sosyal bir altyapının üstüne bindirilmesi düşüncesiyle anlaşılabileceği düşüncesine dayanır.[166] Üretim araçlarının keşfedilmesi sosyal yapıdaki, yani sınıfların ayrılması ve sınıfların birbirleriyle ilişkilerindeki değişiklikleri belirler. Yönetici sınıflar alt sınıfları ezer; bu amaçla siyasal sistemleri ve örgütlenmelerini dayatırlar. Ama yönetici sınıf dinler, ahlaki değerler ve felsefeyi de içeren ve sosyal yapının bir yansıması ve alt sınıfları ezmenin bir aracı olan bir "ideoloji" de yaratır. Yönetici sınıf bu ideoloji sayesinde bir kanunlar bütünü ve alt sınıflar üstündeki hâkimiyetini koruması için gerekli yargı aygıtını tesis eder.

Yönetici sınıfın insanları ideolojilerini uygularken sıklıkla neler yaptıklarının bilincinde değillerdir. Friedrich Engels'in sözleriyle: "Ekonomik ilişkilerin hukuksal ilkeler biçiminde yansıması... eylemde bulunan kişiler farkında olmaksızın gerçekleşir; avukat *a priori* önermelere uygun olarak davrandığına inanır, oysa bunlar sadece ekonomik yansımalardır."[167] Dolayısıyla Marksist analizin pratik kurallarından biri şudur: "İnsanların ne *söyledikleri* bir yana, kendileri hakkında neler *düşündükleri* bir yana, ne olduklarını *ne yaptıklarını* analiz ederek keşfet."[168] Marx'ın eserleri "mistifikasyon" dediği şeyin, yani insanların kendi çıkarları adına hem kendilerini hem başkalarını kandırdığı süreçlerin birçok analizini içerir.

Sosyal altyapıyla belirlenen ideolojik üstyapı, mutlaka altyapıda değişiklikleri izlemelidir. Ne var ki bu değişikliklerin ertelendiği, uyumsuzluk ve dirençle karşılandığı durumlar olabilir. Bu, özellikle de sınıf ilişkilerinin yapısında, üst sınıfın gerilemesini, alt sınıfın onu alt edecek bir konumda olmasını getirecek değişikliklerin olduğu durumlarda geçerlidir. Bu gibi durumlarda alt sınıftan insanlar durumun bilincinde olmayabilir, üst sınıftan insanlar

---

166 Tarihin ekonomik ve sosyal olarak yorumlanması elbette ki Marxizm'den bağımsız olarak kendi başına mevcuttur. Amerikalı tarihçi Charles Austin Beard'ün eserleri örnek verilebilir: *An Economic Interpretation of the Constitution of the United States*, New York: Macmillan Inc., 1913, *Economic Origins of Jeffersonian Democracy*, New York: MacMillan, Inc., 1915, *The Economic Basics of Politics*, New York: Knopf, Inc., 1945.

167 Friedrich Engels, Conrad Schmidt'e mektup, 27 Ekim 1890, Karl Marx, Friedrich Engels, *Ausgewählte Briefe*, Berlin: Dietz, 1953, s. 508.

168 Henri Lefebvre, *Pour connaître la pensée de Karl Marx*, Paris: Bordas, 1947, ss. 42-43.

değişikliğe bilinçli olarak direnç gösterebilir ya da alt sınıfı aldatmak için yeni ideolojiler geliştirebilir. Marx'a göre savaş, yönetici sınıfların alt sınıflar karşısında başvurduğu bir "mistifikasyon"dur; yönetici sınıflar savaş sayesinde yaklaşmakta olan bir devrimi savuşturmayı umarlar.

Marx'ın ve Engels'in *Komünist Manifesto*'sunda (1848) ve başka eserlerinde ifade edildiği biçimiyle siyasal bir öğreti iktidarın bir sınıftan diğerine tedricen ve barışçı bir biçimde el değiştirmesinin mümkün olduğuna inanmaz. Sınıf ilişkisinin yapısı tedricen değişebilir, sonunda devrimci faaliyetlerin müdahalede bulunup kaçınılmaz değişimi getirmesinin zorunlu olduğu kritik noktaya varabilir. Devrimci müdahale öncelikle ekonomik ve sosyal durumun, iç çelişkilerinin ve hedeflediği yönün değerlendirilmesi için "diyalektik bir analiz" yapılmasını ima eder. Bu noktada devrimci eylemin ilk evresi, alt sınıfların ya da en azından alt sınıf elitlerinin bilinçlendirilmesinden oluşur, son adımsa devrimci eylemliliktir. Marxizm'in vardığı bir diğer sonuçsa, verili koşullarda, krizi başlatmak için "devrimci durumu" kışkırtmanın zorunlu olabileceğidir.

Amaçlarımız açısından, bu değerlendirmeleri daha da ilerletmemiz gerekmiyor. Dinamik psikiyatri hakkında söylenmiş olanlar, Freud ve Adler'in dinamik psikolojilerinin bazı yönlerini aydınlatmak için yeterli olmalıdır. Adler örneğinde, Marx'la ilişkisi gayet açık ve doğrudandır, çünkü Adler komünist ya da Ortodoks bir Marksist olmasa da sosyalizmi destekleyen biriydi. Adler bir ölçüde, nevrozları bireyin içselleştirdiği biçimiyle sosyal ilişkilerin bir yansıması olarak görür. Sosyalist August Bebel'in, Adler'in kadın-erkek ilişkilerini düşünme biçimi üzerindeki etkisi belirgindir.

Freud'un bazı temel fikirleri ile Marx'ınkiler arasında da ilginç paralelliklere dikkat çekilmiştir.[169] Marx ve Freud'un ailelerinde rabbiler bulunuyordu; ikisi de Aydınlanma'nın etkisi altında kalmış Yahudi çevrelere mensup ailelerden geliyordu; her ikisinin de eserlerinde kuram pratikle çözülmez bağlara sahipti (Marx'ta devrimci faaliyet, Freud'da psikoterapi biçiminde). Her ikisi de dini bir "yanılsama" olarak görüyordu. Marx'ın bakış açısına göre din, yönetici sınıfın proletaryayı sömürmek ve onu ezmeye devam etmek için yarattığı, hayal kırıklığı içindeki proletaryayı rahatlatacak bir rüyaydı. "Din insanların afyonudur." Freud'a göreyse din, *Bir Yanılsamanın Geleceği*'nde belirttiği üzere iyi niyetli düşüncelerle belirlenmiş bir yanılsamaydı. Freud'un Marx ya da takipçilerinin eserlerini okuduğuna ilişkin kanıtlar bulunmasa da düşünme biçimlerinde benzerlikler görülür. Sosyal ve siyasal alanlardan bazı Marksist kavramları psikoloji ve terapideki bazı kavramlarla yan yana getirdiğimizde şu paralellikleri görürüz:

---

169 Hepsinden önemlisi şu kaynağa bkz.: Max Eastman, *Marx and Lenin: The Science of Revolution*, New York: Albert and Charles Boni, 1927, bölüm 8.

MARX	FREUD
İnsanın ekonomik yönünün vurgulanması.	İnsanın cinsel yönünün vurgulanması (libido kuramı).
Bir toplumun kültürü, bir sınıf ilişkileri ve ekonomik etkenler altyapısı üstüne inşa edilmiş bir üstyapıdır.	Bilinçli hayat, bilinçdışı ve çatışmalı güçlerin oluşturduğu altyapının üstüne inşa edilmiş bir üstyapıdır.
Yönetici sınıf, sınıf çıkarını ilerletmek için bir ideoloji yaratır ve birey bu ideolojinin etkisi altında, bilinçsizce kendisinin özgürce eylemde bulunduğuna ve düşündüğüne inanır.	Birey kendisinin özgürce düşündüğüne ve eylemde bulunduğuna inanır, oysa bilinçli düşünceleri ve eylemleri bilinçdışı komplekslер tarafından belirlenir (aklileştirme).
Alt sınıflar, üst sınıfların kendilerini de kandırdığı "mistifikasyonlar"ın (örneğin savaş) kurbanıdır.	Bu bir "aklileştirme" olduğu gibi bir "savunma mekanizması"dır.
İnsan toplumun sosyal sınıflara ayrılması, bunun da sınıf mücadelesini doğurması nedeniyle kendi kendisine "yabancılaşmıştır."	Nevrotik birey iç çatışmaları nedeniyle kendi kendisine yabancılaşmıştır.
Devrim yapmak için "diyalektik bir analiz" yapmak, bilinçlenmek ve "devrimci bir durum"u kışkırtmak zorunludur.	Terapistin hastayı iyileştirmek için "dinamik" bir analiz yapması, bireyi bilinçlendirmesi ("İd'in olduğu yerde Ego'nun olması") ve çözmek için bir aktarım nevrozunu tetiklemesi gerekir.
Hedef insanın artık kendi kendisine yabancılaşmış olmayacağı sınıfsız bir toplumun inşa edilmesidir.	Hedef iyileşmiş, çatışmasız ve kendisinin tümüyle farkında bir kişidir.

Bu benzerliklerin fazla ileriye götürülmemesi gerekir. Ne var ki Marx'ın ekonomik ve sosyal olgulara, Freud'un bireyin psikolojisine uyguladığı benzer bir düşünce örüntüsü bulunduğuna kuşku yoktur.

On Dokuzuncu Yüzyıl Psikiyatrisinde Yaşanan Değişiklikler

On dokuzuncu yüzyılda, Mesmer ve Puységur'un çalışmalarından doğan ilk dinamik psikiyatri ile resmî psikiyatri arasında bir ikilik vardı. Birbirleri üzerinde bazı etkileri olsa da ikisi de ayrı ayrı yollarda gelişmiş ve birazdan özetleyeceğimiz değişikler geçirmişti.

Resmî psikiyatri, manyetizmacıların devlet tarafından kabul edilen, tıp fakültelerinde öğretilen ve ders kitaplarında yer verilen psikiyatriye verdiği isimdi. 1850 ile 1860 arasında

akıl hastanesi psikiyatrisinden (*Anstaltpsychiatrie*) üniversite psikiyatrisine tedrici bir değişiklik oldu.[170] Yüzyılın ilk yarısında akıl hastaneleri orijinal kuramların geliştirildiği, akıl hastalarına ahlaki tedavilerin uygulandığı psikiyatrik ilerleme ocakları olmuştu. Yüzyıl ortası civarında psikiyatri Pozitivizm ve bilimciliğin güçlü etkisi altında kaldı ve romantik psikiyatri hızla gerilerken organikçi bakış açısı baskın oldu. Reil, Ideler, Neumann ve Heinroth gibi isimler bugün artık unutulmuştur ya da görmezden gelinir, ahlaki tedaviye de hemen her yerde sekte vurulmuştur.

Bu dönüm noktasında büyük bir öncünün ismi öne çıkar: Yüzyıl ortasını temsil eden psikiyatrist Wilhelm Griesinger (1817-1869). Griesinger 1845'te psikiyatri üstüne bir ders kitabı yayınlamış, bunun ardından kamu sağlığı hizmeti müdürü ve Hidiv'in doktoru olarak Mısır'da birkaç yıl geçirmişti.[171] Avrupa'ya döndükten sonra 1860'ta, Zürih'te yeni kurulmuş üniversite akıl hastanesinin, Burghölzli'nin ilk müdürü oldu. 1867'de psikiyatri ders kitabının hatırı sayılır ölçüde genişletilmiş ikinci basımını yayınladı, bu eser koca bir kuşak için bu bilim alanındaki standart ders kitabı hâline geldi. Griesinger sıklıkla *Somatiker*'in *Psychiker* karşısında zafer kazanmasını sağlayan kişi olarak görülür. Onun "Akıl hastalıkları beyin hastalıklarıdır." iddiasında bulunduğu, akıl hastalıklarının sırrının beyin anatomo-patolojisindeki ilerlemelerde ortaya çıkarılmasını beklediği doğrudur. Griesinger reflekslerin fizyolojik olarak kavranmasını da akıl hastalıkları kuramına sokmuştu. Yine de sadece *Somatiker* olmaktan çok uzaktı. Psikiyatriyi Herbart'ın dinamik çağrışımcı kavramlarına uygulamış ve *Psychiker*'in birçok ilkesini korumuştu. Son dönemde yapılan araştırmalar Griesinger'in ne denli beklenmedik bir ölçüde dinamik psikiyatrinin bir temsilcisi olduğunu göstermiştir.[172] Psişik süreçlerin en büyük ve önemli kısmının bilinçdışı olduğunu ileri sürüyordu. *Psychiker*'in duyguların patojenik rolüyle ilgili kavrayışını alıp geliştirmiş, böylece sabit fikirlerin psikolojik kökenlerini açıklamıştı: "Neredeyse bütün sabit fikirler, esasen kişinin kendi duygusal ilgisinin hayal kırıklığına uğraması ya da yüceltilmesinin ifadeleridir." Öyle ki bazı vakalarda terapi ancak temelde psişik hâllerin neler olduğunun belirlenmesine dayanıyordu. Griesinger eksiksiz bir ego-psikolojisi de geliştirmişti. Egodaki çarpılmalar, özümsenmemiş temsil topluluklarından doğabilir, bunlar daha sonra bir yabancıymış gibi egonun karşısına çıkabilir ve onunla çatışabilir. Griesinger bu nedenle on dokuzuncu yüzyıldaki çoğu psikiyatrik eğilimin kavşak noktasında durur: Beyin anatomo-patolojisi ve nöro-psikiyatri, klinik psikiyatri ve dinamik psikiyatri. Ayrıca akıl hastanelerinin iyi örgütlenmesini sağlamış bir isimdi. Üniversite psikiyatrisinin kurucusu olarak da görülür; ondan sonra psikiyatri alanındaki büyük öncüler mecburen üniversite profesörleri oldu. Son olarak Griesinger, Alman psikiyatrisinin Fransız psikiyatrisi üstünde hâkimiyet kurmasını da sağladı. 1860'a dek Fransız

---

170 Bu nokta şu kaynakta vurgulanmıştır: Karl Jaspers, *Allgemeine Psychopathologie*, Berlin: Springer, 1913.

171 Wilhelm Griesinger, *Pathologie und Therapie der psychischen Krankheiten*, Stuttgart: Adolph Krabbe, 1845, s. 60.

172 Mark D. Altschule, *Roots of Modern Psychiatry. Essays in the History of Psychiatry*, New York: Grune & Stratton, 1957. Roland Kuhn, "Griesingers Auffassung der psychischen Krankheiten und seine Bedeutung für die weitere Entwicklung der Psychiatrie", *Bibliotheca psychiatrica et neurologica*, C (1957), ss. 41-67.

psikiyatrisi o kadar ön plandaydı ki Griesinger'in kendi ders kitabında verdiği vaka hikâyelerinin çoğu Fransız yazarlardan alınmıştı.

Griesinger'in takipçileri, Westphal, Meynert ve Wernicke gibi isimler, onun akıl hastalıklarıyla ilgili organik yaklaşımını benimseyip gelişirdi ama görünüşe bakılırsa onun öğretisinin dinamik psikolojik yönüyle ilgili kör bir noktaları vardı. Organik ve dinamik psikiyatrinin yeni bir sentezi, ancak daha sonraları, Griesinger'in Burghölzli'deki uzak halefi Eugen Bleuler tarafından yapılacaktı.

Bu arada, çoğunlukla (hastaların akıl hastanesindeki psikiyatristlere gitmeye yanaşmadığını gören) nörologların uyguladığı, resmî bir nevroz psikiyatrisi de vardı. Psikiyatrinin bu dalı da on dokuzuncu yüzyılda önemli değişiklikler geçirdi, bu değişikliklerin en önemlisi ise nevrozlarda yaşandı. Şeytanların musallat olması vakaları artık ortadan kaybolmuştu, gerçi ara sıra bu tür vakalar görülebiliyordu (birinci bölümde Gottliebin Dittus ve Rahip Blumhardt örneğinde olduğu gibi); on sekizinci yüzyıla özgü iki nevroz hızla geriledi. Sosyete hanımlarının *vapeurs*'ü aristokrasinin düşmesiyle birlikte ortadan kayboldu, erkeklerin yaşadığı moda nevroz olan hipokondrinin de yavaş yavaş modası geçti. Onun yerini yeni bir hastalık oluşumu aldı. Bu hastalık önce "yorgunluk ve gözyaşı sendromu" adıyla belirdi. Ilza Veith'in işaret ettiği üzere[173] İngiliz doktor James Johnson 1831'de bu rahatsızlığı Fransız komşularının tersine İngilizlere özgü bir hastalık olarak tanımlamış ve nedenini fiziksel ve zihinsel aşırı yorgunluğa, Sanayi Devrimi'nin etkisi altındaki İngiltere'de o dönem yaşanan hayattan kaynaklanan çok katmanlı gerilimlere bağlamıştı.[174] Johnson aşırı çalışmanın, açık havada egzersiz yapmamanın ve kentlerin üstünde asılı olan karanlık dumanın rolünü vurguluyordu. Yıllık dinlenceler ve yurt dışı seyahatleri dışında bir çare de göremiyordu.

1869'da, ABD'de George M. Beard benzer bir hastalığı, nevrasteniyi tanımladı.[175] Beard nevrasteninin temel semptomunun fiziksel ve zihinsel işleri icra etmenin imkânsızlığı olarak kendisini ortaya koyan fiziksel ve zihinsel yorgunluk olduğunu söylüyordu. Hasta baş ağrılarından, nevraljilerden, hava durumuna, gürültüye, ışığa, başka insanların varlığına, herhangi bir duyusal ve zihinsel uyarıcıya karşı ölümcül bir aşırı duyarlılıktan, uykusuzluktan, iştahsızlıktan, yutma güçlüğünden (*dysphagia*), salgı bozukluklarından ve kasların titremesinden şikâyet eder. Ama nevrasteni uzun ömre uygun düşüyordu. Beard'ün hastalarından biri, yetmiş yaşındaki faal bir "iş adamı" geçen elli beş yıl boyunca her gün nevrasteniden mustarip olmuştu. Beard nevrasteniyi önce sinir sistemindeki fosfor eksikliğine bağlamıştı. Sinir sistemini "güçlendiren" fiziksel ve kimyasal etkilerin bol bol kullanılmasını tavsiye ediyordu; kas egzersizleri, "genel elektriklenme", fosfor, strikinin ve arsenik bunlar arasında yer alıyordu. Beard daha sonra bu tanımı değiştirdi. Nevrasteniyi artık esasen

---

173 Ilza Veith, "The Wear and Tear Syndrome", *Modern Medicine* (Aralık 1961), ss. 97-107.

174 James Johnson, *Change of Air or the Pursuit of Health*, Londra: S. Highly, T & G. Underwood, 1831.

175 George M. Beard, "Neurasthenia, or Nervous Exhaustion", *Boston Medical and Surgical Journal*, III (1869), ss. 217-221.

Amerika'ya özgü bir nevroz olarak görüyordu.[176] Nevrasteninin nedenleri iklimde (aşırı sıcak ve soğukta, nem ve kurulukta, havadaki elektrikte) ve hepsinden de önemlisi Kuzey Amerika'nın kendisine özgü hayat tarzında yatıyordu; yoğun bir ekonomik gelişme sürecinden geçen, dinsel özgürlüklerin ("gerginliğin bir nedeni olarak özgürlük") yaşandığı hızla gelişen bir ülkeydi burası. Bu hayat tarzı giderek artan miktarda çalışmayı, önceden düşünmeyi, dakik olmayı ve hayatın hızlanmasını (demiryolları, telgraf), ayrıca duyguların bastırılmasını ("bitip tüketen bir süreç") gerektiriyordu. Beard Avrupa Amerikanlaşırsa, nevrastenin eski kıtaya da ulaşacağı öngörüsünde bulunuyordu. Daha sonraki yayınlarında nevrasteniyi bireylere özgü sinir enerjisinin dengelenmesi açısından yorumladı. Çok küçük kaynakları bulunan insanlar vardır, bir de "sinir gücüne sahip milyonerler" vardır diyordu. Bazılarının az miktarda rezerv gücü vardı, bazılarındaysa bu güç fazla miktardaydı. "İnsanların, piller gibi, rezerv gücüne ihtiyacı vardır; piller gibi rezerv miktarıyla ölçülmeleri gerekir; sıradan günlük hayatlarında harcamak zorunda oldukları şeylerle değil." Beard bu fikirleri finansal karşılaştırmalarla ifade etmeyi seviyordu. "Geliri az olan insan, hesabındaki miktarı aşan bir çekim yapmadığı sürece aslında zengindir, dolayısıyla sinir sahibi insan sınırlı sinir gücünden çekmediği sürece iyi ve gayet iyi çalışır durumda olacaktır." Öte yandan "Bir milyoner fonların büyük miktarlarda çekebilir ama yine de hesabında büyük bir meblağ arta kalır." Bu nedenle önemli olan insanın sahip olduğundan fazla kuvvet harcamamasıdır. Nevrastenik kişi, hesabında bulunandan fazlasını çeken kişidir, ısrar ederse "sinirsel iflasa" sürüklenir. Hem sinir kuvveti bütçesi mefhumunun hem finansal karşılaştırmaların Janet'nin yazılarında daha sistematik bir biçimde yine karşımıza çıkması dikkate değerdir. Beard'in tanımlamasına göre, nevrasteni insanlara özgü bir hastalıktır. Kadınlar Beard'ün "olağandışı sosyal konum" dediği şeyden yararlanıyordu, öyle ki onun sözleriyle "en yüksek tipte Amerikan kızının olağanüstü güzelliği" nevrasteniyi erkekler arasında baskın kılan sosyal etkenlerin bir suretiydi. Beard ölümünden sonra yayınlanan bir eserinde, nevrasteninin cinsel etiyolojisine daha fazla vurgu yapmıştı.[177]

Beard alkolizme dinamik bir psikolojik açıklama arayan ilk doktorlardan biri, hatta ilk doktor olmuştu. On dokuzuncu yüzyılda alkolizmin aşırı derecede artmasına ve yayılmasına tanık olundu, her yerde klinikçiler alkol alımı sonucu ortaya çıkan çeşitli durumları tanımlıyor ve sınıflandırıyordu. Patologlar lezyonları tanımlıyordu ama görünüşe bakılırsa hiç kimse alkolün tehlikelerinin bilincinde olan insanların içki içmesi problemini araştırmamıştı. Beard insanların harcamaları gereken çaba ile kendilerinde hissettikleri sinir gücü miktarı

[176] George M. Beard, *A Practical Treatise on Nervous Exhaustion (Neurasthenia), Its Symptoms, Nature, Sequence, Treatment*, New York: W. Wood, 1880, *American Nervousness, Its Causes and Consequences*, New York: Putnam's Sons, 1881.

[177] George Beard, *Sexual Nevrasthenia (Nervous Exhaustion)*, A. D. Rockwell, yayına hazırlayan, New York: E. B. Treat, 1884.

arasında bir uyumsuzluk olduğunda içmeye başladıklarını ileri sürüyordu.[178] İlginçtir, daha sonraları Janet de alkolizmin psikolojik kökenleriyle ilgili benzer bir kuram ileri sürecekti.

Beard'in fikirleri büyük bir başarı kazandı. Nevrasteni profesyonel erkekler ve çok çalışan insanların yakalandığı bir hastalık olmakla kalmıyordu, modern hayatın nevrozuydu. Amerika ve Avrupa'da nevrasteni tedavisine yönelik sanatoryumlar açıldı. Ne var ki nevrasteni giderek daha yaygın bir teşhis hâline gelirken, kökeni de yapısal etkenlere ve çok çalışmak dışındaki etkenlere, örneğin cinsel rahatsızlıklar ve mastürbasyona bağlanıyordu.

Beard'ün nevrasteniyle ilgili klinik araştırmaları hastalığa karşı önerdiği terapilerden daha başarılı oldu. Nevrasteninin tedavisiyle ilgili standart bir yöntem geliştirmek de başka bir Amerikalı doktora, Silas Weir Mitchell'a (1829-1914) düştü.[179] Amerika'nın önde gelen nörologlarından biri olarak tanınan Weir Mitchell, Philadelphia'nın en gözde pratisyeniydi.[180] Mitchell'ın yöntemi[181] dinlenme, tecrit ve bir beslenme tedavisine dayanıyordu. Hasta bir sanatoryumda tecrit ediliyor, yatırılıyor, zengin bir diyetle besleniyor, günde en az bir kez masaj görüyordu. Uzun süreli dinlenme ve zengin diyetin etkilerini telafi etmek amacıyla masaj ve elektrik, tedavi programının vazgeçilmez bölümleri olarak görülüyordu. Bu tedavi aylarca, kimi zaman yıllarca sürebiliyordu; hâli vakti yerinde insanlar arasında da moda olmuştu. Bu tedavi yöntemine "Dr. Diyet ve Dr. Sessizlik yöntemi" diye isim takılmıştı. Bu yöntemin terapi açısından başarılı olmasının büyük oranda hasta ile masör arasında kurulmuş güçlü psikolojik bağa atfedilebileceği, açıktır ki Weir Mitchell'ın aklına gelmemişti.

On dokuzuncu yüzyıl sonuna gelindiğinde iki rahatsızlık evrensel olarak başlıca nevrozlar olarak görülüyordu: Histeri ve nevrasteni. Histeri ağırlıklı olarak kadınların yaşadığı bir nevrozdu, nevrasteni ise ağırlıklı olarak erkeklerin yaşadığı bir nevrozdu. Histeri ve nevrasteni sıklıkla yan yana tanımlanmış ve birbirlerine zıt yönleriyle anılmıştır. Ne var ki bu düşünme biçimi eleştirilmiş, başka özel nevroz tiplerinin sınırlarını çizme yönünde çalışmalar da yapılmıştır.

Beard'ün nevrasteni tanımı öncesinde bile Benedict Augustin Morel (1809 – 1873) *délire émotif* adı altında yeni bir nevroz tanımlamıştı.[182] Morel bir bitkisel sinir sistemi rahatsızlığı olarak değerlendirdiği, yeni olduğu varsayılan bu rahatsızlıkla ilgili dikkat çekici vaka hikâyeleri yayınlamıştı. Morel'den sonra "duygusal sanrılar"a "fobi" adı verildi; fobinin yeni alt biçimlerinin yalıtılması ve tanımlanması konusunda bir rekabet ortaya çıktı: Agorafobi, klostrofobi, topofobi vb. Bu fobilerin sınıflandırılması tartışmalıdır ve bunlar sıklıkla nevrasteninin alt biçimleri olarak değerlendirilir.

---

178 George Beard, "Neurasthenia (Nervous Exhaustion) as a Cause of Inebriety", *Quarterly Journal of Inebriety* (Eylül 1879).

179 Anna Robeson Burr, *Weir Mitchell, His Life and Letters*, New York: Duffield, 1929.

180 S. Weir Mitchell, *Wear and Tear, or Hints for the Overworked* (Philadelphia, 1871).

181 S. Weir Mitchell, Fat and Blood, or How to Make Them (Philadelphia, 1877).

182 B. A. Morel, "Du Délire émotif. Névrose du système nerveux ganglionnaire viscéral", Archives Générales de Médecine, altıncı dizi, VII (1866), ss. 385-402, 530-551, 700-707.

Krishaber 1873'te serebro-kardiyak nöropati dediği yeni bir nevroz tipiyle ilgili 38 gözlemi tanımladı.[183] Hastaları aniden anksiyete, çarpıntı ve mide bulantısı nöbetine giriyordu. Uykusuzluk çekiyor ve kâbuslar da görüyorlardı. Bu anksiyete hisleri fobilerde olduğu gibi belli bir korku nesnesiyle ilişkili değildi ve bu nevroz açıktır ki sonradan anksiyete nevrozu denecek şeye benziyordu.

Yüzyılın ilerlemesiyle birlikte nevroz alanı giderek karmaşıklaşmış gibi görünür. İki büyük nevroz, histeri ve nevrasteni dışında, artık sınıflandırması zor olan çok sayıda nevrotik vaka vardı. Bir yanda sanayinin gelişmesi ve sanayi kazalarının artması, bir yanda sigorta şirketlerinin gelişmesi sonucu yazarların ya histeri ya da nevrasteni başlığı altında sınıflandırdığı travmatik nevrozlar ortaya çıktı. "Resmî tıp" giderek bu yeni nevrozların tedavisi için yeni kuramlar aramaya koyuldu.

1880 civarında durum böyleydi, bu durum hipnoza duyulan ilginin aniden canlanmasını da en azından sınırlı bir ölçüde açıklar. Hipnozun nevrozların yarattığı sorunlara yeni bir çözüm sunması umuluyordu. Ama birazdan göreceğimiz üzere bu umut gerçeklik kazanmadı, bu eski soruna yaklaşmanın yeni yollarını bulma işi Janet ve Freud'a düştü.

Sonuçlar

Dinamik psikiyatrinin tarihi, ancak sosyolojik, ekonomik, siyasal, kültürel ve tıbbi geçmişinin değerlendirilmesiyle anlaşılır hâle gelir.

On sekizinci yüzyıl sonunda, Avrupa nüfusları katı sosyal sınıflara bölünmüştü, iki ana sınıf aristokratlar ile ortakçılardı. Bu durum hayvansal manyetizmanın Mesmer ve Puységur'da farklı nitelikler kazandığını açıklar. Mesmer aristokrat müşterileri olan seçkin hanımlarını tedavi ederken krizler başlatıyordu, bunlar aslında dönemin moda nevrozu olan *vapeurs*'e verilen tepkilerdi. Puységur ise köylülerini tedavi ederken manyetik uyku yaratıyordu; aristokrat efendi ile köylü-hizmetçisi arasındaki bir otorite ve tâbiyet ilişkisini ifade eden bir olguydu bu; ne var ki bu ilişki tuhaf bir pazarlık özelliğinden muaf değildi. Mesmer'in sözüm ona fiziksel bir aygıt olan *baquet*'si, dönemin aristokratlarının amatör fizik iştahına hitap ediyordu. Puységur'un manyetize edilmiş ağacıysa köylülerin folkloruna ve kutsal ağaçlara duyulan inanca uyuyordu. Aristokrasinin devrilmesi, sonrasında burjuvazinin yükselmesi, daha otoriter bir bireysel ve kolektif psikoterapi biçiminin, hipnotik telkinin yayılmasına yol açtı.

Dinamik psikiyatrinin doğuşu, kültürel bir hareket olan Aydınlanma'nın Barok ruha karşı, onun kalesi Avusturya'da kazandığı zaferin bir ifadesi olarak da anlaşılabilir. On dokuzuncu yüzyılda dinamik psikiyatrinin geçirdiği değişiklikler (akıl ve toplum kültünü vurgulayan) Aydınlanma ile (mantık dışı ve birey kültünü vurgulayan) Romantizm arasındaki mücadelenin tezahürleri olarak görülebilir. Romantik felsefe ve psikiyatri dinamik psikiyatri üstünde özellikle büyük bir etki yarattı. Yüzyıl ortasındaki siyasal ve kültürel

[183] M. Krishaber, De la névropathie cérébro-cardiaque, Paris: Masson, 1873.

krizin ardından Romantizm yenilgiye uğradı ve yerini Aydınlanma felsefesinin sonradan boy vermiş bir filizi olan Pozitivizm'e bıraktı; bu nedenledir ki dinamik psikiyatri geçici bir gerileme yaşadı.

Bu arada Sanayi Devrimi, proletaryanın büyümesi, milliyetçiliğin gelişmesi iki yeni öğretinin daha da ilerlemesini sağladı: Darwinizm (ve çarpıtılmış versiyonu sosyal Darwinizm) ile Marxizm. Bu iki yeni ideoloji de dinamik psikiyatriye yansımıştır. Bütün bu değişiklikler nevrozlar biçiminde bir ifadesini buldu, nevrozların yeni biçimleri geliştirildi: Yeni psikoterapi yöntemleri ihtiyacını beraberinde getiren nevrasteni ve fobiler.

Bütün bu etkenlerin bileşik etkileri sonucu sonunda ilkini aşan yeni bir dinamik psikiyatri doğdu. Yeni dinamik psikiyatrinin doğuşundan önce gözlenen, doğuşuna eşlik eden koşulları gelecek bölümde daha yakından incelememiz ve ele almamız gerekiyor.

5

YENİ BİR DİNAMİK PSİKİYATRİNİN EŞİĞİNDE

1880 ile 1900 arasındaki dönem iki bakımdan önemli oldu. İlk dinamik psikiyatri ancak bu tarihte nihayet "resmî tıp" tarafından tanındı ve büyük bir yayılma gösterdi; bu dönemde yeni bir dinamik psikiyatrinin doğuşuna da tanık olundu. Bu iki sürecin tarihi, yeni sosyal, siyasal ve kültürel bağlamdan ayrı tutulamaz.

1880'de Dünya

Dünyanın genel çehresi, Fransız Devrimi ve Napolyon savaşları, yeni ulus devletlerin yükselmesi; bilim, sanayi ve ticaretin hızlı ilerlemesi, dünyanın geri kalan bilinmeyen bölgelerinin keşfedilmesi nedeniyle yüzyıl boyunca kökten bir değişime uğramıştı. İnsan kültürünün bir zirveye ulaştığı hissi baskındı. Ne var ki geri dönüp bakıldığında, dünya birçok bakımdan bizimkinden çok farklıydı, onu o hâliyle gözümüzde canlandırmak gerçek bir çaba sarf etmeyi gerektirir.

Her şeyden önce derinlere işlemiş bir güvensizlik hissi her yere hâkimdi. Yerel ve sınırlı düzeydeki savaşlara, işçi grevlerine, sosyalist kışkırtmalara, anarşistlerin suç teşkil eden girişimlerine rağmen dünya sarsılmazmış gibi görünüyordu. Aynı şey dönem dönem yaşanan krizlere rağmen ekonomik meseleler için de geçerliydi. Devalüasyon yani ulusal para birimlerinin takas oranlarında kur değişiklikleri gibi sorunlar yoktu. Mali işlemler altın sikkelerle gerçekleştirildiğinden para sabit, güvenilir, evrensel ve kalıcı değere sahip bir şey gibi görülüyordu. Ulusal rekabete rağmen bu "silahlı barış" zamanında sınırlar zaman zaman neredeyse unutulabiliyordu; insanlar istedikleri zaman evlerinden çıkıp maddi güçlerinin yetmesi koşuluyla dünyanın herhangi bir yerine pasaport, vize ya da başka bir resmî belge gerekmeksizin gidebiliyordu (bunun tek istisnası Rusya ve Türkiye'ydi). Hayatın böyle sağlam, kararlı bir temele dayanmış olması mimariye de yansımıştı: Banka binaları ve oteller kalelerinki gibi güçlü duvarlarla inşa ediliyordu, özel villalar sıklıkla taş duvarlarla çevriliyordu. Hayat o kadar güvenli görünüyordu ki birçok kişi sosyal ve siyasal sorunlara ilgisini yitirmiş, gündelik hayatlar sürüyordu.

Erkek egemenliğine güçlü bir vurgu yapılıyordu. Bu erkeklerin yine erkekler için şekillendirdiği, kadınların ikinci sırada yer aldığı bir dünyaydı. Kadınların siyasal hakları yoktu. Cinsiyetlerin ayrılığı ve birbirine benzemezliği bugünkünden daha keskindi. Ordu sadece erkeklerin katıldığı bir örgüttü, kadınlardan oluşan bir destek birimi duyulmamış bir şeydi. Sekreterler de dâhil ofis çalışanlarının hepsi de erkekti. Üniversiteler hiç kadın öğrenci kabul etmiyordu (ilk kadın öğrenciler 1890'ların başında kabul edilmeye başlandı). Beyefendilerin müdavimi olduğu birçok kulüp vardı, karma toplantılarda bile yemek bittikten sonra hanımlar oturma odasına çekilirken, beyler tütün içme odasında toplanırdı. Erkeksi erdemler (hırs, saldırganlık, sertlik) edebiyatta övülürdü. Sakal, bıyık ve favori bırakmak, bastonla yürümek erkeksi tavırlardı; atletizm yapmak, ata binmek ve eskrim bugün yaygın olan sporlara nazaran daha erkeksiydi. Erkeklere özgü bir başka görenek, düello da subaylar, Almanya'da öğrenci cemiyetleri ve bazı aristokrat çevrelerde, "yüksek hayat" çevrelerinde gözleniyordu.[1] Ama kadınların da kendi salonları, kendi cemiyetleri, kendi gazeteleri vardı, trenlerde hanımlara özel kompartımanlar bulunuyordu. Pantolon giyen, saçlarını kısa kesen ya da tütün içen kadınların sayısı yok denecek kadar azdı. Erkeğin çocukları ve karısı üstünde otorite sahibi olması sorgulanmıyordu. Eğitim otoriterdi, despot baba yaygın bir figürdü ve ancak son derece zalim olduğunda dikkat çekiyordu. Kuşaklar arası çatışmalara, özellikle de babalar ile oğullar arasında çatışmalara bugün olduğundan sık rastlanıyordu. Ama otoriterlik dönemin bir özelliğiydi ve sadece ailede değil, her yerde hüküm sürüyordu. Ordu mensupları, valiler, yargıçlar büyük saygınlığa sahipti. Kanunlar daha baskıcıydı, yoldan çıkmış gençler daha sert cezalandırılıyordu, fiziksel cezalar vazgeçilmez sayılıyordu. Freud'un Oedipus kompleksinin doğuşuyla ilgili olarak bütün bunları da değerlendirmek gerekir.

Bazı sınıflar bugün olduğundan daha katı bir biçimde ayrılmıştı. Aristokrasi, olgusal otoriteden yoksun kalmış olsa da bir kraliyet ya da imparatorluk sarayının bulunduğu ülkelerin çoğunluğunda büyük bir saygınlığa sahipti. (Avrupa'da sadece Fransa ve İsviçre cumhuriyetti.) Ama her yerde önde gelen sınıf yüksek burjuvaziydi. Zenginlik ve siyasal iktidarın en büyük bölümü yüksek burjuvazinin elindeydi, sanayi ve finansı da o kontrol ediyordu. Burjuvazinin altında işçi sınıflar vardı. Şurası kesin ki işçilerin çalışma koşulları yüzyıl başından beri çok iyileşmişti ama kat edilen ilerlemeye rağmen işçiler bugün olduğundan çok daha yoksuldu ve sosyal kanunlarla daha az korunuyordu. Çalışma süresi uzundu, birçok işçi sömürüldüğünü hissediyordu, grevler sırasında ya da Mayıs ayının ilk gününde yapılan gösteriler sıklıkla "yüklü" bir atmosferde gerçekleşiyordu. Çocuk işçilik yasaklanmıştı ama kadınların çalışması ve az paraya çok çalışılan atölyeler mit değildi. Köylülerin maddi koşullarında da büyük bir iyileşme olmuştu ama köylerden kasabalar ve kentlere sürekli bir çiftçi akışı olmasını engelleyecek boyutta bir iyileşme söz konusu değildi. Folklorun yoksullaştığı ya da kaybolduğu her yerde fark edilebiliyordu. Sosyal

[1] André Billy, *L'Epoque 1900: 1885-1905*, Paris: Tallandier, 1951; bu kitaba göre, 1895-1905 döneminde Paris'te siyaset, gazetecilik ve edebiyat çevrelerinde en azından 150 düello olmuş, bunlardan ikisi ölümle sonuçlanmıştı.

merdivenin en alt basamağında yaygın tabirle *Lumpenproletariat* (lümpen proleterya), yani gecekondularda tam bir sefalet içinde yaşayan insanlar bulunuyordu. Bu sınıfların varoluşuyla ilgili girift sosyal sorunlar vardı. Bu dönemin bir başka özelliği de çok sayıda hizmetçinin bulunmasıydı. Pratikte her burjuva ailenin en az bir hizmetçisi vardı, zengin ve aristokrat ailelerinse sıklıkla bir düzine ya da daha fazla hizmetçisi oluyordu. Hizmetçi kesimin maddi koşulları çoğunlukla vasattı. Efendiler ile uşaklar arasındaki ilişki bir yüzyıl önce olduğu gibi ataerkil bir ilişki değildi, çoğunlukla otoriter ve duygusuz bir ilişki söz konusuydu.

Kipling'in eserlerinde baş tacı edilen beyaz erkeğin hâkimiyeti sorgulanmıyordu ve sömürge halklarının refahı için bunun bir zorunluluk olduğu ileri sürülüyordu. Dünyanın çeşitli yerlerinde ilkel nüfusların hızla ortadan kaybolduğuna dikkat çekildiğinde, bu durum sıklıkla ilerlemenin ya da hayat mücadelesinin üzücü ama zorunlu bir sonucu olarak açıklanıyordu. Buna itiraz edenler Avrupalıların medenileştirme misyonuna ve "beyaz adamın yükü"ne atıfta bulunan cümlelerle susturuluyordu.

Bu dönemin bir diğer özelliği de bazı sınıfların çok büyük miktarda boş zamanı olmasıydı. Çalışmayanlar sadece aristokrat ve burjuva toplumun kadınları değildi, aristokratlar, zenginler, özel servet sahibi erkekler arasında da çalışmayan birçok kişi vardı. Ayrıca zamanlarının büyük bölümünü kafelerde ve başka sosyal mekânlarda geçiren sanatçılar, yazarlar, gazeteciler, tiyatrocuların oluşturduğu özel bir dünya vardı. Radyo, televizyon ya da sinemanın bulunmadığı bu dönemde tiyatro muazzam önemliydi. Büyük aktörler bugün çok ünlü film yıldızlarınınkine benzer muazzam bir popülerliğe sahipti. O zamanlar bugün var olana benzer bir reklam endüstrisi pek bilinmiyordu, bu nedenle herkesin ya gazeteci tanıdıkları, salon dedikoduları sayesinde kendi reklamını yapması ya da başka bir şekilde öne çıkarılması gerekiyordu. Bu nedenle de teatral bir hayat tarzı vardı, poz kesiliyor, sözlü şiddet, kamuya açık yerlerde kavgalar ve önde gelen isimlerin barıştırması gibi olaylar yaşanıyordu. Marcel Proust'un eserlerinde bu dönemin ruhu, çalışmayan bu erkekler ve kadınların hayatına, araba yolculuklarına, aylak sohbetlerine ilişkin betimlemelerde gayet iyi yakalanmıştır. Histeriye 1800'lerde neden bu kadar sık rastlandığı, 1900 sonrasında bu rahatsızlığın neden hızla gerilediği sıkça sorulan bir sorudur. Buna getirilebilecek akla yatkın açıklamalardan biri de teatral hayat tarzına uygun düşmesi ve o dönemin hayat tarzını etkilemiş olmasıdır.

Boş zamanın bol olduğu bir dünyada aşk doğal olarak erkekler ve kadınların başlıca kaygısıydı. Dönemin ruhunun rafine erotizmle dolu olmasına şaşmamak gerek. "Aşka âşık" bu insanlar, dönemin edebiyatında ve tiyatrosunda (örneğin Arthur Schnitzler'in eserlerinde) görüldüğü üzere aşk entrikalarına yaşadıkları dönemin kendine özgü biçimsel ya da teatral karakterini katmışlardır. Aynı atmosfer Wagner'in müziğine, Schopenhauer ve Von Hartmann'ın bilinçdışı kuramlarına, daha sonra Nietzsche'nin yazılarına, Sembolistlere, Neo-Romantiklere ve başkalarına duyulan çılgınca hayranlık gibi aniden yükselen dalgaları da beslemiştir. Yeni dinamik psikiyatrinin kökeni ancak bu bakış açısıyla anlaşılabilir.

Siyasal Arka Plan

Yeni dinamik psikiyatrinin doğuşuna, dönemin siyasal arka planı çerçevesinde de bakmak gerekir. Dünya artık güç odakları arasında, birbirleriyle sert bir rekabet içinde olan ve karmaşık bir antlaşmalar ve ittifaklar ağıyla birbirine bağlı egemen devletler arasında bölünmüştü.

Hâkim güç odağı Britanya İmparatorluğu'ydu ama Amerika Birleşik Devletleri onu giderek daha da yakından takip ediyordu. Britanya Donanması yedi denizin denetimini elinde tutuyordu ve Britanya bayrağı dünyanın dört bir yanında çok geniş kolonilerin ve ülkelerin üstünde dalgalanıyordu; Britanya para birimi en sağlam para birimiydi ve Londra dünyanın en büyük ticari ve finansal merkeziydi. 1876'da Hindistan Kraliçesi olarak da taç giymiş Kraliçe Victoria, İngiltere'nin kudreti ile onur ve saygınlık geleneklerinin birleşmiş hâliydi.

Victoria döneminin ruhu bugünkü kuşaklara çirkin bir mimari üslubu, hantal mobilyaları, ağır kumaşları, gösterişli törenleri, ağdalı cümleleri, eski moda önyargıları ve saçma sapan bir ahlakçılığı çağrıştırır. Ama "Victoria dönemi" sözcüğü o dönem yaşayanlara daha ziyade "zafer" anlamına gelen "victory"yi çağrıştırıyordu, aslına bakılırsa İngiltere karada ve denizde sürekli zafer kazanıyordu. Bugünkü torunlarının ikiyüzlülük dediği şey, Victoria döneminde yaşamış ataları için öz disiplin ve onurdu. Victoria dönemi aslında Kraliçe Victoria'nın 1837'de taç giymesi öncesindeki elli yıl boyunca yaşanmış kültürel değişimin sonucuydu.[2] Bu kültürel değişim on sekizinci yüzyıl İngiliz toplumunun sefih hayatına, Fransız Devrimi ve Napolyon'un hükümranlığı sırasında İngiltere'yi tehdit eden ölümcül tehlikeye karşı bir tepki olarak başlamıştı. Parlamentonun nüfuz sahibi bir üyesi olan, köle ticaretinin lağvedilmesinde de önemli bir rol oynayan William Wilberforce bir dinî bağnazlık hareketi başlatmıştı. Dinî ve ahlaki reform hareketine paralel olarak her tür sosyal ve eğitsel reform talebinde bulunan bir dizi hareket başlamıştı.[3] Büyük bir imparatorluğu yönetmesi gereken İngiltere'nin çalışkan ve dürüst memur kuşakları yetişme göreviyle karşı karşıya olduğu da düşünülüyordu. Bugünkü varsayımların tersine cinsel meseleler tıbbi ve antropolojik literatürde açık bir dille ele alınıyordu. Edebiyatta da örtük olarak ima ediliyordu. İngiltere eski moda olmak şöyle dursun gücünün zirvesindeydi ve bu dönemde birçok kahraman kişilik, imparator kurucu, kâşif, hayırseverin yanı sıra Florence Nightingale gibi dikkat çekici kadınlar da yetiştirdi. İnsanın Victoria döneminde yaşamış bu kişiliklerin portrelerine bakıp onların sessiz ve yoğunlaşmış bir enerjiyle dolu çehrelerini görmeleri yeter. Öyle görünüyor ki Longfellow'un "Hayat gerçek! Hayat ciddi!" dizesi onların mottosuydu. Bu kadar güçlü olan İngiltere'nin birçok düşmanı olmasına içerlemiyorlardı. Britanya yabancılar üstünde de büyük bir cazibeye sahipti, onlar da canla başla Britanyalıların tutumlarını taklit ediyordu. Ama Kraliçe Victoria'dan önce hüküm sürmeye başlayan ve on dokuzuncu yüzyılın büyük bölümünde baskın olan Victoria dönemi ruhu 1880'de keskin bir gerileme göstermeye başlamıştı bile.

---

2 Muriel Jaeger, *Before Victoria*, Londra: Chatto ve Windus, 1956.

3 Strathearn Gordon ve T. G. B. Cocks, *A People's Conscience*, Londra: Constable & Co., 1952.

Kıta Avrupa'sında önde gelen güç artık Almanya'ydı; birkaç yüzyıl boyunca "devletsiz bir ulus" olmuş Almanya sonunda birliği sağlamıştı. Ne var ki bu birlik 1848'de demokratik Frankfurt Parlamentosu yönetiminde değil, 1871'de Demir Şansölye Bismarck'ın yönetiminde Prusya liderliğinde sağlanmıştı. Almanya devletsiz bir ulus olduğu dönemde iki çekim noktası, Avusturya ile Prusya arasında gidip gelmişti. Avusturya, Prusya karşısında 1866'da yenilgiye uğrayarak bertaraf edilmişti, Alman birliği de sonunda Almanya'nın 1870-71'deki Franko-Prusya Savaşı'nda Fransa'ya karşı zafer kazanmasıyla sağlanmıştı. Almanlar o zamana dek Avrupa'da romantikler, müzisyenler, filozoflar, şairler, kendilerini adamış bilim insanlarından oluşan bir ulus olarak görülüyordu; şimdi, tam bir siyasal bilinç kazanmalarının ardından sıklıkla, sadece güce saygı duyan, saldırgan bir halk izlenimi veriyorlardı. Alman nüfusu, Amerika'ya sürekli büyük göç vermesine karşın muazzam bir artış gösteriyordu. Olağanüstü bir sanayi ve ticari genişleme söz konusuydu, Almanya iyi eğitimli, devasa bir ordu kurmuştu. Gelgelelim, diğer Avrupa ülkeleri o zamana dek deniz aşırı toprakların en iyilerini kendi aralarında paylaşmışlardı ve sömürgeci rekabet alanına ancak 1890'larda giren Almanya'nın içerleyek de olsa arta kalanlara razı olması gerekiyordu. Almanya'nın Orta Çağ'da güçlü bir donanmaya sahip olduğunu hatırlayan İmparator II. Wilhelm yeni bir donanma kurmaya karar verdi ve bu da Britanya'yı çok rahatsız etti. Fransa'nın intikam almasından ve Rusya'nın heveslerinden duyulan korku, Almanya'nın hoşnutsuzluğunu artırıyordu. Zaman ilerledikçe Almanlar, Fransa, İngiltere ve Rusya'nın güç birliği ile "çembere alınma" korkusunu takıntı hâline getirdi. Alman liderliği bilim ve kültür alanlarında rakipsizdi, güzel sanatlar istisnaydı, onda Fransızlar liderdi. Almanca Batı dünyasında en önde gelen bilim dili hâline gelmişti, öyle ki Almanca bilmemek (psikoloji ve psikiyatri dâhil) birçok alanda bilim insanları için ciddi bir engel oluşturabilirdi.

Almanya'nın 1870-71 savaşında Fransa karşısında kazandığı zafer Avrupa açısından feci sonuçlar doğurdu. Birçok Almanın gözünde Alsace'ın ilhak edilmesi, XIV. Louis'nin "çaldığı" eski Alman topraklarının yeniden fethedilmesinden başka bir şey değildi (ama bu durum, Alsace'la birlikte nüfusun Fransızca konuştuğu, stratejik öneme sahip Lorraine'in de ilhak edilmesini haklı çıkarmıyordu). Gelgelelim III. Napolyon yönetiminde Fransa, halkların kendi kaderini tayin hakkını ileri sürmüştü, Fransızların 1860'ta Savoy ve Nice'i alırken uygulamaya koydukları bir ilkeydi bu. Alsace ve Lorraine nüfusları Fransız olma arzularını açıkça ortaya koyduklarından, Fransızlar Almanya'nın bu bölgeleri ilhak etmesini bir suç, aynı zamanda da siyasal olarak anakronik bir durum olarak görüyordu; bu nedenle de uzlaşma kabul etmiyorlardı. Almanya tarafından yenilgiye uğratılması ve Britanya İmparatorluğu karşısında daha aşağı bir konumda bulunması nedeniyle Fransa'ya kolektif bir aşağılık duygusu yayıldı. Ama Fransa yeni bir sömürge imparatorluğu edinerek, parlak bir finansal refaha ulaşarak ve Almanya'nınkilere meydan okuyan kültürel ve bilimsel başarılar kazanarak kısmen bu hissi telafi etti. Katı, disiplinli, otoriter Almanların tersine Fransızlar kendiliğinden yaratıcılığı ve entelektüel özgürlüğü temsil ettiklerini ileri sürüyordu. Fransa'nın kendisine has özelliklerinden biri ülkenin bütün entelektüel hayatının olağanüstü bir biçimde başkentte yoğunlaşmış olmasıydı. Sanat, müzik, edebiyat ve bilim Paris'te, Fransızların me-

deni dünyanın başkenti olarak gördükleri Ville Lumiere'de serpilip gelişiyordu. Fransızca yavaş yavaş eski önemini yitiriyor olsa da hâlâ yaygın olarak kullanılıyordu ve uluslararası diplomasi diliydi. Birçok Fransız'ın gözünde ülkeleri "ruh"u taşıyor, Almanların ağır "kuvvet kültü"ne karşı koyuyordu. Ama Fransa'nın nüfusu diğer ülkelerin nüfusu gibi artmamıştı, bu da Fransa'nın "gerileyen bir ülke" gibi görülmesi klişesine katkıda bulunuyordu, Almanya'da yaygın bir histi bu.

Orta Avrupa'da Avusturya-Macaristan monarşisi kuzeyde Almanya, batıda İsviçre ve İtalya, doğuda Rusya ve güneyde yeni Balkan ülkeleri ve Türkiye ile çevrelenmiş geniş bir bölgeyi kapsıyordu. Avusturya-Macaristan, Fransa ya da Almanya gibi birliğe ulaşmış bir ulus-devlet değildi, çok karmaşık bir biçimde birbirine karışmış "bir uluslar mozaiği ve uluslar enkazı" olarak tanımlanıyordu. Bugünün bakış açısından Avusturya-Macaristan monarşisi Barok dönemden kalma gelenekleri hâlâ koruyan imparatorluk sarayı ve aristokrasisiyle saçma denecek derecede eski moda görünüyordu. Avusturya-Macaristan sarayı bazı ulusları "ezmek"le ve kimi zaman tam tersine bazılarına çok fazla özgürlük tanımakla suçlanıyordu. Aslına bakılırsa Somary'nin gayet iyi ifade ettiği üzere, Avusturya-Macaristan siyasal bir anakronizm olmak şöyle dursun, bugün Avrupa'nın birliği için can atanların hayret içinde inceledikleri "ulus-üstü devlet" denebilecek şeyi kurmuş olduğundan diğer ülkelerin epey önündeydi.[4] İmparator'un 1859'da mutlak iktidarı bırakması sonrasında, birkaç yıl süren krizlerin ardından İmparatorluk 1867 tarihli *Ausgleich*'a ("uzlaşma") dayalı bir anayasa kazandı. İmparatorluk her ikisi de kesinlikle eşit haklara sahip, ikisi de Avusturya İmparatoru ve Macaristan "apostolik kralı" olarak aynı hükümdara tabi, iki devlete bölündü. Bu devletlerin ikisi de hâkim bir ulusla birkaç ulusal azınlıktan oluşuyordu. İki ulus sadece hükümdarları Habsburg İmparatoru'na sadakatleri nedeniyle değil, savaş ve diplomasi gibi meselelerden sorumlu bir "İmparatorluk ve Kraliyet" hükümetiyle de birleşmişti. Avusturya'daki iç meseleler "İmparatorluk – Kraliyet" hükümeti ile idaresinin, Macaristan'daki iç meselelerse "Kraliyet" hükümeti ve idaresinin sorumluluğundaydı. Bu iki devletin her birindeki ulusal azınlıklar ile merkezî idare arasındaki ilişkiler karmaşık düzenlemelere tabiydi. Ulusal azınlıkların çoğu çalkantılar içinde ve talepkârdı ama onlara İmparatorluğun bütünlüğünü bozmaksızın gerekli ya da kabul edilebilir gördüğü ölçüde hak tanımak, bu devletlerin hükümetinin süreklilik gösteren kaygılarından biriydi. Bu geniş siyasal yapının birliği sadece İmparator Franz-Josef'e sadakatle değil, çalışkan bir memurlar ordusu ve [askerî] orduyla sağlanıyordu. Avusturya-Macaristan monarşisi bazılarına en ufak bir dokunuşla dağılıverecek, havada uçan bir şato, bazılarına da bir siyasal bilgelik mucizesi ve Avrupa dengesinin vazgeçilmez bir unsuru gibi görünüyordu. Birçok Avusturyalı ve Macar ülkelerini medeniyetin kalesi olarak görüyordu. Türkiye'ye yakın olduklarından çetrefil sorunlar çıkıyordu. "Avrupa'nın hasta adamı" denilen Türk İmparatorluğu'nun çözülmesi çalkantıları ve saldırganlıkları barışa karşı bir tehdit oluşturan yeni bağımsız ülkelerin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Ama Avusturya-Macaristan monarşisi kendini, ülkesindeki Slav azınlıkları bastırmakla

4 Felix Somary, *Erinnerungen aus meinem Leben*, Zürih: Manasse Verlag, 1959.

birlikte onların koruyucusu olduğunu ileri süren ve ülke dışında isyanlarını teşvik eden Rusya hükümetinin tehdidi altında hissediyordu.

Avusturya-Macaristan monarşisi, sahil şeridinden dağlara, açık düzlüklerden göller ve ormanlara varıncaya dek tüm yer şekillerinin gözlendiği, üç güzel tarihî şehri, Viyana, Budapeşte ve Prag'ı içine alan geniş ve çeşitlilik gösteren bir ülkeye sahipti. İmparatorluğun başkenti, görkemli ve antik bir sarayın bulunduğu Viyana dünyanın en ünlü şehirlerinden biriydi. Monarşi çok dilli bir nitelik gösterse de sarayda konuşulan ve kültürel saygınlığa sahip olan başlıca dil Almancaydı. Birçok devlet dairesinin bulunduğu Viyana önemli bir diplomatik merkezdi, eğitimin son derece yüksek olduğu, büyük bir kültürel yoğunlaşmanın yaşandığı bir şehirdi. Çok sayıda sanatçı, müzisyen, şair, yazar, oyun yazarı, ayrıca son derece seçkin bilim insanları burada yaşıyordu. İmparatorluktaki çeşitli azınlıklara mensup insanlar sürekli buraya gelip gittiğinden Viyana'da çok renkli bir hayat vardı. Ama şehrin birçok sakini daha ziyade taşralı bir hayat sürüyordu. Soğuk, sert, disiplinli Almanlardan çok farklı olan Viyana nüfusu sıcakkanlı, rahat, esprili, mizah duygusu gelişmiş insanlardı. Almancayı özel bir aksanla konuşuyor ve yaygın tabirle "Viyana ağzı"nı oluşturan belli terimler ve deyişler kullanıyorlardı. Viyana hayatının tipik özelliklerinden biri de o zamanlar hâlâ sadece erkeklerin uğrak yeri olan kafelerdi. Bu kafelerin birçoğu belli bir sosyal sınıfa, mesleğe, siyasal görüşe sahip ayrı müşteri gruplarına hitap ederdi.

Doğu Avrupa'da Rusya hızla genişleyen bir imparatorluktu, Çar II. Alexander'ın 1861'de yirmi iki milyonu aşkın serfi özgür ilan etmesinden sonra hızlı bir sanayi ve ticari gelişmeye de sahne oldu. Otokratik hükümet, halka birkaç özgürlük tanımıştı. Sanatlar serpilip gelişiyordu. Rusya dünyanın en büyük yazarlarının ve psikiyatri de dâhil çeşitli disiplinlerde en seçkin bilim insanlarının bazılarını yetiştirmişti. Ülkenin iki özelliğinin daha üstünde durmamız gerekir. Birincisi, Avrupa'nın geri kalan kısmında üst sınıflar köylülere tepeden bakarken, Rus entelijansiyasında halkın bütün kültürün kaynağı olduğu inancı yaygındı. Birçok entelektüel ve sanatçı "halka dönüş" mottosuyla, esinlerini henüz el değmemiş bu kaynaktan yararlanarak tazelemeye çalışıyordu. Aslında Rus köylüleri hâlâ zengin bir folklore ve halk sanatlarına sahipti ve içten gelen bir güzellik duyguları vardı. İkinci özellikse, Rusya'nın "nihilizm" için seçilmiş zemin olmasıydı; nihilizm yıkım fikrinin büyüsüne kapılmak diye tanımlanabilecek bir eğilimdi. Nihilizmin uzak kaynakları arasında Moğolların gerçekleştirdiği geniş çaplı soykırım sayılabilir, Moğollar on üçüncü yüzyıl ile on beşinci yüzyıl arasında Asya'nın yarısını aşkın bir bölümü ve orta Rusya üzerinde fırtına estirmiş, milyonlarca insanı katletmiş, koca koca ülkeleri çöle çevirmiş, serpilip gelişmekte olan şehirleri son sakinlerine varıncaya dek katletmişti. Rusya'da toplu katliam Çar Korkunç İvan'ın elinde siyasal bir yöntem hâline gelmişti. Ama insanlar arasında bir kıyamet zihniyeti yayılmış, bu da kitlesel öz yıkımlara yol açmıştı. On yedinci yüzyıl ortasında Raskolniki ("eski inananlar") Kilise kitaplarındaki bazı değişiklikleri kabul etmek yerine çiftliklerini ortadan kaldırmış, kendilerini yakmıştı. Raskolniki, öz yıkıcı eğilimlerin göze çarptığı birkaç tarikata esin kaynağı olmuştu (Skoptzy, yani "kendi kendilerini iğdiş edenler" ve Khlisty, yani "kendi kendilerini kırbaçlayanlar" gibi). Siyasal nihilistlerin, özellikle de adı kötüye çıkmış Neçayev'in kökleri

de Raskolniki cemaatlerine uzanıyordu; Neçayev'in *Devrimci Kateşizm* adlı kitabı, toplumun şiddet yoluyla yıkımı bilimini konu alan bir ders kitabıdır.[5] Rusya'nın on dokuzuncu yüzyıldaki siyasal tarihi, nihilist eğilimlerden az çok etkilenmiş devrimci grupların hâkimiyetindeydi ve nihilizm de düşünürler ve yazarların genel bir kaygısıydı. İnsan, ölüm dürtüsü kavramının on dokuzuncu yüzyıl sonunda iki Rus bilim insanı tarafından ifade edilmiş olması, bir tesadüf müdür diye merak ediyor. Bu bilim insanları psikiyatrist Tokarsky[6] ile fizyolog Metchnikoff'tu.[7] Rusların "halka dönüş" ve nihilizm eğilimleri diğer Avrupalılara Rus ruhunun, kendilerini doğrudan ilgilendirmeyen rahatsız edici özellikleri gibi görünüyordu.

Çoğu Avrupalı kendi ülkelerini hâlâ dünyanın başı çeken bölgesi, Rusya ve Amerika'yı da sınırda ülkeler olarak görüyordu. Ne var ki Avrupa'nın gözündeki Amerika Birleşik Devletleri tablosu Amerikan Devrimi'nden bu yana büyük bir değişiklik geçirmişti. İlk başta yeni cumhuriyeti antik Yunan ya da Roma demokrasisinin dirilmiş hâli olarak gören Fransızlar, artık onu kitlesel ölçekte bir siyasi deney olarak görüyordu. Gerilemekte olan Fransız aristokrasisinin bir temsilcisi olan De Tocqueville Amerikan demokrasisinin gelişimini tutkulu bir ilgiyle incelemiş, Avrupa hükümetlerinin gelecekteki modelini öngörmüştü. Amerika'yı soylu Kızılderililer ile kaygısız kovboylar diyarı olarak gören romantik bir bakış açısı da Avrupa'da popülerdi, Alman gençliğinin ABD'ye kitlesel ölçekte göçünü bu bakış açısının hızlandırdığına da kuşku yoktu. Amerika çok geçmeden deha bilim insanlarıyla takdir edilir oldu, 1880'lerde Edison Avrupa'da popüler bir kişilik olup çıktı. Avrupalılar Amerika'nın görülmemiş ekonomik ve sanayi kalkınmasını hayretle izliyorlardı, yüzyılın sona ermesinden kısa bir süre önce, 1898'de patlak veren İspanyol-Amerikan Savaşı da ABD'nin dünyanın öncü güçleri arasında yerini aldığını birdenbire ortaya koydu. Amerika'nın kültürel başarıları Avrupa'da pek tanınmıyordu. Ne var ki gelecek bölümde göreceğimiz üzere George Beard ve S. Weir Mitchell'ın psikiyatrik çalışmaları, Josiah Royce'un felsefesi ve William James ile James Mark Baldwin'in psikolojisi Pierre Janet'nin dinamik psikiyatrisi üzerinde büyük bir etki bırakmıştı.

Kültür, Bilim ve Üniversite

İki temel olgu bu döneme damgasını vurmuştur: Eğitime klasik kültürün hâkim olması ve bir bilim merkezi olarak üniversitenin öne çıkması.

Greko-Latin kültürün anlamı Rönesans ve Barok devirlerinden beri değişmişti. Latince artık bilim, kültür, kilise ve hükümetin kullandığı büyük evrensel dil değildi. 1840'larda Macaristan'ın resmî dilinin Latince yerine Macarca yapılmasıyla birlikte son kalesini de yitirmişti. Ne var ki Latince bilimin dili olarak pek kaybolup gitmiş sayılmazdı: Fransa'da 1900'e dek *doctorat es-lettres* olabilmek için Latince bir tez sunmak zorunlu koşul olarak

5 Robert Payne, *Zero, The Story of Terrorism*, New York: The John Day Co., 1950.

6 A. Tokarski, *Voprosy Filosofiy i Psikhologiy*, Moskova, no.40, 1897, s. 93.

7 Elie Metchnikoff, *Etudes sur la nature humaine. Essai de philosophie optimiste*, üçüncü basım; Paris, Masson, 1905, ss. 343-373.

kaldı. Bergson, Durkheim, Pierre Janet ve başka isimler Fransızca sundukları ana tezin yanı sıra Latince bir tez de sunmak zorunda kaldılar. Ortaokulda analiz ve sentez yöntemiyle incelikli bir Latince bilgisi kazandırmaktan daha önemli bir şey olmadığı düşünülüyordu. Genç öğrencinin önce fiil çekimlerini, isim çekimlerini, gramer kurallarını, ayrıca sözcükleri ezberlemesi gerekiyordu; sonra cümle kurma, Latinceden ve Latinceye çeviri yapma, önce düz yazı sonra şiir hâlinde kompozisyonlar yazma işleri geliyordu; bunlar yapılırken üsluba da çok dikkat edilmeliydi, kompozisyonlar büyük Roma klasiklerine olabildiğince yakın olmalıydı. Öğrenci altı ya da sekiz yıl boyunca bu şekilde öğrenim gördükten sonra mükemmel düzeyde Latince biliyordu ama bu bilgisini sadece yazmak için kullanıyordu, Latince konuşması neredeyse hiç gerekmiyordu. Bazıları "hayatta hiçbir işe yaramayacak ölü bir dili öğrenmek için yabana atılan onca saate" burun büküyordu ama o dönemin bakış açısıyla değerlendirildiğinde, bu durum liberal bir eğitimden beklenen şeyin mantığına mükemmel bir uygunluk gösteriyordu. Filolog Wilamowitz-Moellendorf'un belirttiği üzere bu, Cizvitlerin manevi idmanlarına benzer bir *exercitio intellectualis*'ti.[8] Giderek artan bir zihinsel konsantrasyon ve zihinsel sentez yetisi edinme yöntemiydi ki bu yönüyle matematik öğrenimine benzetilebilirdi. Böyle bir eğitimden geçen insanlar kendilerine ait geniş bir sentez kurma becerisine sahip oluyordu. Janet, Freud ya da Jung'un son derece sistematik bir bilgi yapısı inşa etmeye nasıl hazır olduklarını buradan anlayabiliyoruz. Bu klasik eğitim ve kültürün bir başka yararıysa öğrenciye antik Greko-Romen kültürün ve yirmi beş asır boyunca Latince yazılmış her şeyin anahtarını sunmasıydı. Bacon'ın eserlerini Latince okuyan Janet, cadılıkla ilgili eski kitapların orijinal metinlerini okuyan Freud ve Orta Çağ simyacılarının zor Latincelerini okuyan Jung, o dönemin eğitimli insanları arasında istisna değillerdi. Latince öğrenimine diğer yabancı dillerden fazla öncelik veriliyordu, çünkü Latince öğrenmek insanın kendi ulusal kültürünün kökleri hakkında bilgi sahibi olması demekti, yabancı bir dil öğrenmekse yabancı bir kültürün düşünce biçimini bilinçdışı olarak edinmek anlamına geliyordu. Klasik bir eğitim almış bir Fransız, bir İngiliz ya da bir Alman bu nedenle bugünkü torunlarına nazaran daha fazla Fransız, İngiliz, Almandı; ama aynı zamanda daha Avrupalıydı, çünkü hepsi de kültürlerinin ortak temeli hakkında bilgi sahibiydi. Klasiklerle ilgili bilgileri nedeniyle ortak bir hazineyi de paylaşıyorlardı. Yunan ve Latin yazarlara yapılan birçok göndermeyi, onlardan yapılan birçok alıntıyı görebiliyorlardı; bugün pek az sayıda kişi bunu yapabilir. Örneğin bilimsel bir kitabın girişine Freud'un *Rüyaların Yorumu*'nda yaptığı gibi Virgilius'un bir dizesini koymak sıra dışı bir şey değildi. Sadece Rousseau ya da Puységur değil, Frazer ya da Myers gibi çağdaşları da böyle yapıyordu. Bu insanlar okurun bu alıntıyı anlamasını, şiir bağlamındaki yerini bilmesini ve anlamını kavramasını bekliyordu.

Antik Greko-Romen kültürün öğrenilmesinin yanı sıra ulusal ve yabancı klasiklerin öğrenilmesine de epey zaman harcanıyordu. Fransa'da iş görebilir düzeyde Almanca bilmek tüm entelektüeller için vazgeçilmez önemde görülüyordu. Almanya'da Fransızca bilgisi vazgeçilmez görülüyordu; Goethe ve Shakespeare bilmek de önemliydi. Kültürün bir diğer

[8] Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf, *Erinnerungen, 1848-1914*, Leipzig: Koehler, 1928, s. 70.

temel unsuru da felsefeydi. Fransa'da lisenin son yılı felsefe öğrenimine ayrılıyordu; Almanya ve Avusturya'da doktora sahibi olmak isteyenlerin felsefe dersi alması zorunluydu.

Başlıca bilim ve kültür merkezi üniversiteydi. Her kültürlü insan üniversiteye gitmişti ve bilimsel bir kariyer mutlaka üniversite kariyerine bağlıydı. Bachofen ve Darwin gibi istisnalar çok enderdi (her ikisi de hatırı sayılır bir kişisel servete sahipti). Üniversitenin amacı uzmanlar yetiştirmekten çok, bilimin bir dalında uzmanlaşmış genel kültür sahibi insanlar yetiştirmekti. Önyargısız, tarafsız araştırmanın değeri vurgulanıyordu. "Saf" araştırma sıklıkla "uygulamalı" araştırmadan daha önde gelen bir statüye sahipti, özellikle de uygulamalı araştırmanın üniversite dışında yapıldığı durumlarda. Üniversite içinde profesörler büyük bir özerkliğe sahipti, en azından kıta Avrupası'nda bilgiye dayalı mesleklere genel bir saygı duyuluyordu.

Üniversite kariyeri genellikle uzun ve zahmetliydi. Bir akademisyenin, çok genç yaşında unvan sahibi profesör olması son derece ender rastlanan bir durumdu. Nietzsche'nin 1869'da, yirmi beş yaşında profesör olarak atanması göze çarpan bir istisnaydı. Sert bir rekabet olmasının yanı sıra, üniversitede daha düşük unvanların maddi koşulları da sağlam değildi. Genç akademisyenlerin üniversitede yer açılmasını beklerken zengin ailelerin çocuklarına ders verdiği dönemler geride kalmıştı; Fichte, Hegel ve başka isimlerin hiç sevmediği bir işti bu. Almanya ve orta Avrupa'da baskın sistem *Privatdozent*'likti, bu sistemde üniversitede konferans veren öğretim üyesinin yegâne kazancı, konferansına giren öğrencilerin ödediği ücretler oluyordu. En iyi ihtimaller dâhilinde bile, öğretim üyelerinin bu şekilde zenginleşmesi asla söz konusu olamazdı. Bu nedenle genç bilim insanlarının ömürlerinin en güzel yıllarını sonunda kendilerine biraz olsun maddi güvence sağlayacak *Ekstraordinaryus* unvanına kavuşma özlemiyle, harap ve bitap düşüren bir bekleyiş içinde geçirdikleri oluyordu. Başarılı bir üniversite kariyerinin tacı olan *Ordinaryus* unvanı içinse "birçok kişi çağrılıyor ama pek azı seçiliyordu." Üstelik yetenekli ya da çalışkan olmak yeterli değildi, bazı kurallara uymak da gerekiyordu. Hırslı olmak gerekliyse de Almanların *Streber*, Fransızların *arriviste* dedikleri şey olmaktan kaçınmak da gerekiyordu. Albert Fuchs ömrünü Viyana'da üniversite kariyerine adamış babasının ona bu iki şeyi birbirinden ayırmayı titizlikle öğrettiğini hatırlar. Üniversite hiyerarşisinde daha üstün bir unvan almak için çaba sarf etmek meşru bir çabaydı ama bir soyluluk unvanı ya da süs niyetine bir unvan edinmeye çalışmak *Streberei* olarak görülüyordu.[9] Fuchs meşru hırslar ile *Streberei* arasındaki farkın zaman zaman biraz muğlaklaştığını kabul eder.

Max Dessoir, hatıratında, 1885 civarında Almanya'da üniversitede başarılı olmaya götüren kuralların bir eskizini çizmiştir.[10] En emin yollardan biri üniversitede önde gelen bir kişiliğe bağlı olmaktı. Başka bir yol, uzmanların dikkatini çekecek, böylece önde gelen kişiliklerle temas kurmayı sağlayacak makaleler kaleme almaktı. Ne var ki çok fazla yazmaktan ve "hokka Narcissus"u olmaktan kaçınmak akıllıca olurdu. Başarıya giden en hızlı yol,

9 Albert Fuchs, *Geistige Strömungen in Oesterreich*, Viyana: Globus-Verlag, 1949, s. viii.

10 Max Dessoir, *Buch der Erinnerungen*, Stuttgart: Enke, 1946, s. 217.

baskın olduğu kabul edilen eğilimlerden birinde faal bir araştırmaya girişmekti, bu yürünmüş yoldan fazla uzağa düşmenin tehlikeli olduğu anlamına da geliyordu. Fazla değişken olmaktan kaçınmak ve daha ziyade dar bir alana hâkim olmaya çalışmak da gerekiyordu. İnsanın adının bir kitapla, bir icatla ya da bir kuramla birlikte anılması iyiydi. Ama üniversite çevrelerinden ziyade kamuoyu tarafından tanınmak, istenmeyen ve tehlikeli bir şeydi; Haeckel'ın başına gelen buydu, üniversitede parlak bir kariyere başlamıştı ama bilim ve felsefeyle ilgili popüler yazıları nedeniyle meslektaşlarının öfkeli saldırılarının hedefi hâline gelmişti.

O dönemin literatürü, bir üniversite kariyerinin birçok engelle dolu olduğunu, böyle bir kariyerin küçük bir çabayla mahvedilebileceğini açıkça ortaya koyar. Anatomo-patolojist Lubarsch yanlış bir adımıyla kariyerinin nasıl mahvolma noktasına geldiğini anlatmıştır. Rostock Patoloji Enstitüsü'nde asistan olarak çalışırken bir sabah "hangi geri zekâlının anatomik bir parçayı falanca kimyasal solüsyonun içine koyduğunu" sormuştu,[11] ikinci asistan bu soruya Profesör'ün talimatı üstüne öyle yapıldığı cevabını vermişti. Ertesi gün Lubarsch Profesör Thierfelder'dan bir mektup almıştı, Profesör kendisine yöneltilen hakaret nedeniyle Lubarsch'ın Enstitü'den atıldığını bildiriyordu. Lubarsch anatomi, fizyoloji, bakteriyoloji ve kimya gibi bazı bilimsel alanlarda genç bilim insanının nihayetinde enstitünün temin ettiği malzeme ve çalışma fırsatlarına bağımlı olduğunu da belirtir. Dolayısıyla enstitüden ayrılmak zorunda kalmak, insanın kariyerinin mahvolması anlamına gelebiliyordu. İnsanın çalışmasının yönünü değiştirmesi ya da başka bir alana geçmesi de tehlikeliydi. Bu nedenledir ki hukuk tarihçisi olarak ümit vaat eden bir kariyere atılan Bachofen, antik mezarlar hakkında bir kitap yayınlayınca kariyerinin paramparça olmasına tanık olmuştu. Aynı şey Nietzsche'nin de başına gelmişti; onun da filolog olarak başladığı parlak kariyer *Tragedyanın Doğuşu*'nu yayınlamasıyla birlikte tehlikeye girmiş, sonraki felsefi eserlerini yayınlaması sonrasında kesin olarak sona ermişti. Büyük bir servete sahip olmak da iki yüzü keskin bir kılıçtı; *Privatdozent* yıllarını çekilebilir kılabilirdi ama bilim insanı daha sonra kendi Maecenas'ı hâline geldiğinde işler karmaşıklaşırdı. Örneğin fizyolog Czermak, Leipzig'de masrafları kendi cebinden karşılayarak özellikle deneysel gösterilere uygun olarak tasarlanmış büyük bir oditoryum yaptırmıştı ama zorluklarla karşılaşmıştı. Anatomi ve sinir sistemi patolojisi profesörü Obersteiner, Viyana Üniversitesi'nde otuz yedi yıl ücret almadan ders vermişti. Masraflarını kendi cebinden karşılayarak bir enstitü kurmuş, sonra bütün malzemelerini, koleksiyonlarını, 60.000 ciltten oluşan kütüphanesini üniversiteye bağışlamıştı. Ama üniversite yönetiminin ve bazı meslektaşlarının direnişiyle karşılaşmıştı. Büyük bir servet sahibi olmayanların, şöhret sahibi olmalarına rağmen yoksulluk içinde ölmeleri ender rastlanan bir olay değildi. Benedikt ünlü patalog Rokitansky öldüğünde dul eşine azıcık bir emekli aylığı kaldığını, ancak Benedikt'in şahsen devreye girmesi sonucu aylığın biraz artırıldığını anlatır.[12] Aynı şey klinik tıpta da geçerliydi. Bir doktor müşterilerine dayanabilirse

[11] Otto Lubarsch, *Ein bewegtes Gelehrtenleben, Erinnerungen und Erlebnisse Kämpfe und Gedanken*, Berlin: Springer, 1931, s. 107.

[12] Moritz Benedikt, *Aus meinem Leben. Erinnerungen und Erörterungen*, Viyana: Carl Konegen, 1906, s. 66.

de onlar bir hastanenin ya da başka bir resmî kurumun sunduğu bilimsel kaynakların yerini tutamazdı.

Üniversite akademisyenleri arasındaki ilişkilerde de yoğun bir rekabet söz konusuydu, paradoksaldır ancak sert bir *Korpsgeist* ya da geleneksel meslekî dayanışmayla birlikte giden bir rekabetti bu. Üniversiteler kimi zaman *Korpsgeist* nedeniyle öğretilerinin modası geçmiş ya da eksantrik biri olup çıkmış ya da elden ayaktan düşmüş yaşlı profesörleri kadrolu tutuyordu. Trajik örneklerden biri 1844 ile 1850 arasında Viyana Üniversitesi Doğum Hastanesi'dir. Burada yüzlerce anne loğusa humması salgını nedeniyle hayatlarını kaybetti, oysa üniversiteye bağlı, ebe eğitim okulu olarak hizmet veren diğer doğum hastanelerinde böyle ölüm oranlarına rastlanmıyordu. Baş asistan Dr. Semmelweiss yorulmak bilmeden bu kötülüğün kaynağını işaret etmiş, şefi Profesör Johann Klein'ın yetersizliğini kınamıştı; ama Klein'a karşı hiçbir şey yapılmamıştı; dürüst ve sorumlu insanlardan oluşan üniversite collegium'u *Korpsgeist*'ı gerekçe göstererek müdahalede bulunmamıştı. Sonunda profesör görevinden ayrılınca, Semmelweiss şefini kınamakla etik bir kuralı çiğnediği gerekçesiyle onun yerine atanmamıştı.[13] O dönem çok büyük öfke uyandıran bu hikâyenin bir benzeri yakın zamanda, Profesör Ferdinand Sauerbruch'un (1875-1951) hikâyesinde görülebilir; Sauerbruch, kendi becerilerine ilişkin yanılgısı patolojik bir hâl almış, parlak bir cerrahtı. Son yıllarında hastaları birbiri ardına ameliyat masasında ölüyordu ama kimse cesaret edip de duruma müdahale edemiyordu.[14]

Bu tür zorlukları ve rekabeti beraberinde getiren bir sistemin, rakipler arasında çok fazla haset, kıskançlık ve nefret doğurması kaçınılmazdı. Ama resmî davranış standartlarına uymak için bu duyguların bastırılması gerekiyordu. Bu nedenledir ki Nietzsche ile Scheler içerleme tezahürleriyle ilgili bu kadar yerinde analizler yapabilmiştir. Fransız yazar Léon Daudet, yazarlar arasında doğan meslekî içerlemeyi *invidia* kavramıyla betimlemişti ama aynı betimleme dönemin akademisyenleri için de bir o kadar geçerli olurdu.[15] Ender olarak *invidia* aynı üniversitenin profesörleri arasında açık çatışmaya dönüşürdü. Buna verilebilecek pek az örnekten biri Viyanalı profesörler Hyrtl ile Brücke arasındaki anlaşmazlıktır. Bu iki tanınmış akademisyen Anatomi Enstitüsü'nde yaşıyordu, Brücke zemin katta, Hyrtl ise onun üstündeki katta oturuyordu. Hyrtl dönemin en büyük anatomistlerinden biri olarak ün kazanmıştı; son derece zengindi ama bir o kadar cimri ve eksantrikti, meslektaşları ondan hiç mi hiç hoşlanmazdı. Haşin, sert ve disiplinli bir Prusyalı olan Brücke, Viyana'dan nefret ederdi, buna karşılık birçok öğrencisi de aşırı sertliği nedeniyle ondan nefret ederdi. Brücke'nin Hyrtl'la çatışması, "yüksek anatomi" (*höhere Anatomie*) dersi vereceğini duyurduğu gün başladı. Histolojinin bu şekilde adlandırılması Hyrtl'a kişisel bir hakaret gibi geldi. Alt katında oturan Brücke'nin misafiri olduğunu bildiğinde gürültü çıkaran aletler kullanmayı alışkan-

---

13 Moritz Benedikt, *Aus meinem Leben. Erinnerungen und Erörterungen*, Viyana: Carl Konegen, 1906, ss. 76-77.

14 Jürgen Thorwald, *Die Entlassung*, Münih – Zürih: Droemersche Verlagsanstalt, 1960, İngilizce çevirisi, *The Dismissal*, New York: Pantheon Books, 1962.

15 Léon Daudet, "L'Invidia littéraire", *Le Roman et les nouveaux écrivains*, Paris: Le Divan, 1925, ss. 106-111.

lık hâline getirdi. Brücke de buna, üstünde açlık deneyleri yaptığı köpekleri dışarı, Hyrtl'ın pencerelerinin altına çıkararak karşılık verdi; köpeklerin havlayarak onu rahatsız etmesini umuyordu. Ama hayvanların, beklediği üzere kilo kaybetmemesine şaştı kaldı ve bir gün, Hyrtl'ın zavallı hayvancıkları pencereden et atarak gizli gizli gizli beslediğini anladı.[16] Ama genellikle aynı üniversite içinde, birbirlerinden hoşlanmayan profesörler dışarıdan bakınca birbirlerine karşı doğrulukla, hatta nezaketle davranır, insan içinde birbirleri hakkında kötü konuşmazlardı. Bir üniversiteden diğerine geçtiklerinde ise kendilerini dizginleme yükümlülüğünü daha az hisseder, birbirlerine ya sözlü olarak (bunun örneklerinden biri Virchow'un Münih'te 1877'de Haeckel aleyhine yaptığı zehir zemberek konuşmaydı) ya da kötücül broşürlerle amansızca saldırırlardı. Nietzsche *Tragedyanın Doğuşu*'nu yayınladığında filolog Von Wilamowitz-Moellendorf kitabı ağır bir yazıyla eleştirdi.[17] Nietzsche'nin dostu filolog Erwin Rohde[18] ise ona öldürücü derecede şiddetli bir broşürle karşılık verdi, şu meşhur cümleyle başlıyordu broşürü: "Bir kafa ile bir kitap çarpışsa ve bir yankı sesi çıksa, bu sesin mutlaka kitaptan geldiği söylenebilir mi?"[19] Yeni fikirler ve keşifler derhâl şevkle benimseniyordu (örneğin Roentgen'in X ışınlarını keşfetmesi) ama fırtınalı tartışmalar yaratmaları da ender rastlanan olaylar değildi. Pasteur kuduza karşı önleyici tedavisini geliştirdiğinde, dahiliyeci Peter'ın o kadar şiddetli saldırılarına maruz kaldı ki bunalıma girdi ve birkaç ay tatile çıkmak zorunda kaldı.[20] Almanya'da Ehrlich frenginin arsenobenzol'ler ile tedavi edilebileceğini keşfettiğinde, bunu izleyen birkaç yıl boyunca insafsız saldırılara maruz kaldı. Hipnotizma gibi bazı konular sürekli gün ışığına çıkarılıyor ama bu tür saldırılar nedeniyle tekrar bırakılıyordu. O yıllarda Graz'da profesör olan Krafft-Ebing hipnozla çalışmaya başladığında, Benedikt'in şiddetli bir saldırısına maruz kalmıştı; Benedikt onu "psikolojik analiz"e tabi tutacağını, yani kişiliğini analiz ettirip sentezle yeniden kuracağını söylemişti.[21] Açıklaması ne olursa olsun, bilim dünyasında bugün olduğundan çok daha fazla sözlü şiddet olduğuna kuşku yoktu, Freud, Adler ve Jung'la ilgili bugünkü anlaşmazlıkları değerlendirirken bunun da dikkate alınması gerekir.

Bununla birlikte, doğruyu söylemek gerekirse yeni fikirler ve keşiflere duyulan bu güvensizliğin bir kereden fazla haklı çıktığını da belirtmek gerekir. Hatalı oldukları anlaşılan keşiflerin listesini yapmak kolay olurdu. Arkeologlar Etrüsk dilini çözdüklerini, fizikçiler yeni ışınlar keşfettiklerini, doktorlar bir kanser tedavisi bulduklarını, edebiyat tarihçileri Shakespeare oyunlarının gerçek yazarını bulduklarını ne sıklıkla ileri sürmüştür acaba? Hatalı keşifler başka araştırmacılarda da aynı yanılsamaları uyandırıyor, dolayısıyla daha sonra, daha eleştirel bir sorgulamayla çürütülecek yanlış doğrulamalara neden oluyordu.

---

16 Dora Stockert-Meynert, *Theodor Meynert und seine Zeit*, Viyana ve Leipzig: Österreichischer Bundesverlag, 1930, s. 52. Moritz Benedikt, *Aus meinem Leben*, s. 58.

17 Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf, *Zukunftsphilologie!*, iki cilt, Berlin: Borträger, 1872-1873.

18 Erwin Rohde, *Afterphilologie*, Leipzig: Fritzsch, 1872.

19 "Wenn ein Kopf und ein Buch zusammenstossen und es klingt hohl, ist denn das allemal im Buche?"

20 René Vallery-Radot, *La Vie de Pasteur*, Paris: Hachette, 1900.

21 Moritz Benedikt, *Hypnotismus und Suggestion*, Leipzig ve Viyana: Breitenstein, 1894.

Nancy'de yaşayan, yeni tür ışınlar keşfettiğine inanan fizikçi Blondlot'ya böyle olmuştu; ama bu N ışınlarının bir yanılsamanın sonucu olduğu nihayetinde gösterilmişti.[22] Daha uzun ömürlü olan başka bir toplu yanılsama da İtalyan astronom Schiaparelli'nin 1879'da Mars gezegeninin üstünde kanallar keşfettiği iddiasıydı. Dünyanın dört bir yanında birkaç astronom bu kanalları ve benzerlerini gördüklerine inanmaya başladı, böyle sekiz yüz kanalın varlığını gösteren Mars haritaları yayınlandı. Sonra buradan Mars'ta zeki varlıkların yaşadığı sonucu çıkarıldı.[23] Ne var ki hiç kimse kanalların fotoğrafını çekmeyi başaramadı. Bu örnekte yanılsama, başka dünyalarda zeki varlıkların bulunması meselesiyle ilgili duygusal çağrışım nedeniyle daha bir kuvvetliydi. Resmî bilimin, frenoloji, homeopati ve astroloji gibi kamuoyunun ve entelektüel dünyanın geniş kesimlerinde popülerleşmiş birkaç sahte-bilimin sürekli saldırılarına direnmesi gerektiğini de görmezden gelmemek gerekir.

Bilim insanları arasındaki rekabetin yoğunluğu, öncelik kapışmalarının olağanüstü derecede tatsız olmasını da açıklıyor. Nazik karakterli bazı bilim insanları, biri, onların daha önce yayınladığı bir şeyi yeni bir keşif diye yayınlarsa büyük bir öfkeye kapılırdı. On sekizinci yüzyılda Leibniz ile Newton arasında, sonsuz küçükler hesabının keşfiyle ilgili bir anlaşmazlık doğmuş, Newton ömrünün son yıllarında huzur bulamamıştı. Bu hikâyede anlaşmazlık bilim tarihinin en büyük keşiflerinden biriyle ilgiliydi. Ama on dokuzuncu yüzyıl boyunca öncelik meselesiyle ilgili, bugün bakıldığında önemsiz ve saçma görünen tartışmalar yaşandı. Öncelikle ilgili bir meselenin, Darwin ile Wallace'ın anlaşmazlıklarını 1858'de, Linnean Cemiyeti'nin kanatları altında çözdüğü gibi cömertçe hâlledildiği enderdi. Bir keşfin, o keşfi yapan kişiden çalındığına pek sık tanık olunmuyordu ama bunun birkaç örneği vardı. Auguste Forel tavşanın kulak sinirinin kök çekirdeğini kendisinin 1884'te keşfettiğini, bu keşfi hakkında Petersburg'da Profesör Bechtereff'e bir makale gönderdiğini, Profesör'ün ona tam o günlerde kendisinin de aynı keşifte bulunduğunu söyleyip bulgularını bir süre sonra *Neurologisches Zentralblatt*'ta yayınladığını söylüyordu ısrarla. Forel, Bechtereff'in keşfini çaldığı konusunda hiç kuşku duymuyordu.[24] Ama bu tür anlaşmazlıkların çoğunda, tartışma konusu keşfi ilk önce kimin yaptığıydı. Önceliğin keşif hakkında ilk yayın yapan kişiye verileceği kuralı konulmuştu, yayının resmî tarihi belirleyici önemde bulunuyordu. Bunun sonucunda yazarların el yazmalarını gönderdikleri tarih ile makalelerinin dergilerde matbu hâlde yayınlanma tarihi arasında geçen süreyle ilgili anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Forel sinir hücresinin birliğini 1886'da keşfettiğini, çalışmasını *Archiv für Psychiatrie*'ye gönderdiğini, derginin de makaleyi ancak Ocak 1887'de yayınladığını ileri sürüyordu. Aynı keşif, aynı tarihlerde His

---

22 Henri Piéron, "Grandeur et décadence des Rayons N. Histoire d'une croyance", *L'Année Psychologique*, XIII (1907), ss. 143-169.

23 Percival Lowell, *Mars and Its Canals*, New York: Macmillan, 1906.

24 Auguste Forel, *Mémoires* (Neuchâtel: La Baconnière (1941), s. 125. İngilizce çevirisi, Auguste Forel, *Out of My Life and Work*, Londra: Allen & Unwin, 1937, s. 157; ilgili paragraf yayına hazırlanırken öyle düzeltmeler yapılmıştır ki metin neredeyse anlaşılmaz hale gelmiştir. Forel hakkındaki biyografik bir notta Hans Steck, Bechtereff'un Forel'in keşfini çaldığını yazmakta tereddüt etmez. *Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie*, LXV (1950) (I), ss. 421-425.

tarafından da yapılmıştı, o da makalesini başka bir dergiye göndermiş, makale Ekim 1886'da yayınlanmıştı; sonuçta öncelik His'e verildi. Onları takiben Ramon y Cajal, Kölliker ve son olarak Waldeyer de aynı keşif hakkında yayınlar yaptı ama Waldeyer "nöron" sözcüğünü geliştirdiğinden, genellikle bu keşfin sahibi olarak onun ismi anılır.[25] Bazı yazarların önceliği garanti etmek için kitapları ya da broşürlerinin yayın tarihini değiştirmekte tereddüt etmediği gibi söylentiler dolaşıyordu.

Bilimsel tartışmalar milliyetçi tutkularla da alevleniyordu. Yüzyıl başından itibaren Alman bilimi, Fransız bilimi ve İngiliz bilimi arasında giderek artan bir rekabet söz konusuydu, bu ülkelerin her biri kendi bilim insanlarını öne çıkarmaya çalışıyordu. 1870-71'deki Fransa-Prusya savaşı bu tutkuları daha bir alevlendirdi. İki ülkenin bilim insanları arasında kimi zaman Renan ve David Strauss arasında olduğu gibi ağırbaşlı, kimi zaman da Fustel Coulanges ve Mommsen arasında olduğu gibi düşmanca anlaşmazlıklar çıktı. Zaman zaman hakaretler havada uçuştu. Fransızlar askerî yenilgileri sonrasında insanlığın yararına çığır açan keşifleriyle Pasteur'ü, Fransızların manevi alandaki üstünlüğünün bir sembolü olarak yüceltti. Almanya Pasteur'ün karşısına Koch'u çıkardı. Cenevre'de 1882'de düzenlenen Uluslararası Hijyen Konferansı'nda Pasteur, Koch'un argümanlarına karşı kendi keşiflerini savunan bir sunum gerçekleştirdi. Hijyen hakkında yazılmış bir *recueil allemand*'dan (Almanca makaleler seçkisinden) alıntılar yaptı. Dinleyiciler arasında bulunan Koch Pasteur'ün *orgueil allemand* (Alman aldatmacası) dediğini sanıp şiddetli protestolarla sözünü kesti, Koch'un neye itiraz ettiğini anlamayan dinleyiciler büyük bir şaşkınlığa kapıldı.[26] Bilimin on sekizinci yüzyılda hâlâ sahip olduğu uluslararası karakterin büyük bir bölümünü yitirdiğine kuşku yoktur. Yeni bir uluslararası bilim yaratmaya yönelik girişimler, aradan geçen zamanda bilimin genişlemesi, bilim insanlarının sayısının artması nedeniyle sayıca artan güçlüklerle karşı karşıya kalmıştır. Geçmişte, bir akademisyen yıllarca önemli bir kitapla ilgili çalışmalarına yoğunlaşabiliyordu ve bu eser bir ömür süren çalışmalarının, düşüncelerinin sentezi oluyordu. Bilimsel hareketin gelişmesiyle birlikte düzenli aralıklarla toplanan akademiler ve bilgin üyelerden oluşan cemiyetlerin çağı başladı, bilim insanları yeni keşiflerini yapar yapmaz bu toplantılarda açıklar oldu. Bu bir kongreler çağıydı aynı zamanda, bilim insanları hâlâ yapım sürecindeki keşiflerini ve almayı bekledikleri sonuçları bu kongrelerde alelacele açıklardı. Bilimsel kongrelerin nispeten yeni bir şey olduğu genel olarak fark edilmiş değildir. Profesyonel bilimsel derneklerin ülke çapında her yıl düzenlediği toplantılar olurdu, ayrıca hükümetlerinin belli sorunların tartışılmasıyla görevlendirdiği bilim insanları da toplantılar yapardı ama bizim bugün olağan bulduğumuz bilimsel kongreler 1880'lerde oldukça yeni bir olguydu.[27] İlk uluslararası kongreler küçük toplantılardı. Örneğin 1886'da düzenlenen ilk Uluslararası Psikoloji Kongresi'nde yüz altmış kayıtlı katılımcı bulunuyordu, 1889'da Paris'te düzenlenen ikinci kongrenin iki yüz on katılımcısı oldu, Londra'da 1892'de düzenlenen

25 Auguste Forél, *Memoires*, Neuchâtel: La Baconnière, 1941, ss. 131-133.

26 Pasteur Vallery-Radot, *Pasteur inconnu*, Paris: Flammarion, 1954 ss. 101-102.

27 Werner Leibbrandt, "Der Kongress", *Medizinische Klinik*, LVI (1961), ss. 901-904.

üçüncü kongrenin üç yüz, Münih'te 1896'da düzenlenen dördüncünün beş yüz üç katılımcısı oldu. Bu kongrelerin resmî dilleri Fransızca, Almanca, İngilizce, bazen de İtalyancaydı. Tüm ülkelerden bilim insanlarının birbirlerini tercüman olmaksızın anlamaları beklenirdi (elbette ki simültane tercüme yoktu, dönemin bilim kurgu eserlerinde bile var olmayan bir usuldü bu).

Bilim tarihi, genellikle öğretildiği biçimiyle, galipleri yüceltir, bu kıyasıya mücadelede öncülük etmiş birçok kişiyi görmezden gelir. Bu öncülerin bazıları çok parlak vasıflara sahip insanlardı, hatta deha idiler. Sadece bir örnekten bahsedeceğiz; Viyana'da bilimsel ve meslekî hayal kırıklıklarıyla geçen ömrünü *Memoirs*'ında insanın içini acıtan bir anlatıyla sunan Moritz Benedikt'ten (1835-1920).[28] İlk bakışta Benedikt'in başarılı bir meslek hayatı varmış gibi görünür: Nöroloji, elektroloji, kriminoloji ve psikiyatride öncü bir isim olan Benedikt, Viyana Üniversitesi'nde ders veriyordu, zengin özel müşterileri vardı, çok sayıda makale yayınlamıştı, çok sayıda yabancı ülkeye seyahat etmiş, gittiği yerlerde Avusturya tıbbının başlıca isimlerinden biri olarak karşılanmıştı. Charcot'nun takdiri ve dostluğunu kazanmıştı, Charcot ender rastlanan bir hastalığa onun adını vermişti (Benedikt sendromu, Benedikt bu sendromu betimleyen ilk kişi olmuştu). Ne var ki Benedikt'in *Memoirs*'ı içerleme duygularından ötürü kelimenin tam anlamıyla boğulan, hayal kırıklığıyla dolu bir adamın hatıralarıdır. Benedikt keşiflerin birbiri ardına başka bilim insanlarınca sahiplenilip geliştirildiğini, bu insanların onun hak ettiği itibara layık görüldüğünü, hakkı olarak gördüğü profesörlüğe hiç atanmadığını, meziyetlerinin yurttaşlarınca hiç takdir edilmediğini anlatır. Avusturyalıların herhangi bir büyüklüğe karşı besledikleri husumet duygularını betimler ve Mozart, Haydn, Schubert, şair Grillparzer ve diğerleri gibi büyük sanatçılara, müzisyenlere karşı nankörlüklerini aktarır. Benedikt'in dinamik psikiyatriye katkısı birazdan göreceğimiz üzere çok büyük bir değer taşıyordu.

Bazı bilim insanlarını şöhrete kavuşturan, bazılarını unutuluşa sürükleyen etkenleri ayrıntılı olarak analiz etmek bilimin gizli tarihine büyük bir katkı olurdu. Örneğin Mısır hiyerogliflerini çözdüğü için bir deha olarak baş tacı edilen Champollion (1790-1832) ile antik Farsça çivi yazısını çözmesine rağmen bugün unutulmuş olan Grotefend (1775-1853) arasında bir karşılaştırma yapılabilir.[29] Bu yazılardan birini çözmenin diğerinden daha önemli olduğunu varsaymamıza neden olacak bir kanıt yoktur. Peki bu durumda, bu iki bilim insanına karşı gösterilen tutuklardaki farklılık nasıl açıklanabilir? Birincisi Champollion antik Mısır'ın çevresine örülen bir asırlık bir mitten yararlanmıştı. Hiyerogliflerin (kutsal yazılar) akıl sır ermeyecek kadar antik devirlerden kalma, unutulmuş ve olağanüstü bir bilgeliğin gizemlerini içerdiği sanılıyordu. Öte yandan kadim Pers ülkesi İslam orduları ve Moğol fatihler tarafından o kadar feci yıkılmıştı ki pek az bir bölümü o zamana ulaşmıştı. Fechner'in kitabı *Zend-Avesta* ve Nietzsche'nin *Zerdüşt*'ü sayesinde, çok daha sonraları birazcık moda

---

28 Moritz Benedikt, *Aus meinem Leben. Erinnerungen und Erörterungen*, Viyana: Carl Konegen, 1906.

29 Bkz. Cyrus H. Gordon, *Forgotten Scripts: How They Were Deciphered and Their Impact on Contemporary Culture*, New York: Basic Books, 1968.

oldu. İkincisi çivi yazısı karakterleri, son derece sanatkâr Mısır hiyerogliflerinin yanında daha soyut ve süsten yoksun duruyordu. Üçüncüsü, Champollion'un keşfinin siyasi bir geçmişi vardı, Napolyon'un (tarihin en romantik sayfalarından biri olan) Mısır seferi İngilizler tarafından hüsrana uğratılmıştı, İngiliz-Fransız çatışması bilimde de devam ettiriliyordu. İngilizler hiyeroglifleri çözme çalışmalarını sürdürürken bu işi ilk başaran bir Fransız oldu, bu da Fransızların rövanşı aldığı anlamına geliyordu. Grotefend'in keşfiyse Almanya'nın yeni fikirlere kapalı olduğu bir dönemde gerçekleşmişti. Dördüncüsü Champollion'un hayatı maceralı ve romantik sayfalarla doluydu. Champollion daha çocukken Mısır seferinin heyecanını yaşamıştı. On iki yaşındayken ağırbaşlı bir tutum sergileyerek hiyeroglifleri çözeceğine ant içmişti. Sonra ona Kıpti dilini öğreten Mısırlı bir keşişle tanışmış, bu dilde kısa sürede ustalaşmıştı, on altı yaşına geldiğinde Kıpti dilini anadili kadar iyi biliyordu. Kıpti diliyle ilgili ilk makalesi Institut de France'ta coşkulu bir kabul görmüştü. Belirleyici keşfini yaptığında "*Je tiens l'affaire!*" (*Anladım!*) diyerek kardeşinin yanına koştu ve düşüp bayıldı, beş gün boyunca dinlenmesi gerekti. Champillon'un keşfi, Fransızlar tarafından ulusal bir zafer olarak kutlandı ve Britanya'nın şiddetli protestolarıyla karşı karşıya kaldı. Grotefend'in hayatıysa tersine, küçük klasik bir kolejde nice zorluklar çekerek öğretmen olan, akademik merdivende bundan daha yukarı tırmanamayan bir ayakkabı tamircisinin oğlunun hayatıydı. Grotefend'in keşfi bu kadar büyük ve önemli bir keşfin üniversite çevreleri dışında yapılmış olmasını kabul edilemez bulan oryantalistler tarafından inanmazlık, kuşku ve husumetle karşılandı. Grotefend büyük çabalarla keşfinin bir bölümünü yayınlamayı başarabildi ve ömrünün geri kalanını tanınma, kabul edilme yolunda nafile bir mücadele içinde geçirdi; ancak ölümünden sonra tanınıp kabul edildi. Başka bilimlerde Champollion ile Grotefend'in kaderleri arasında birçok paralellik kurulabilir. Gerçekten de Kipling'in şu dizeleri, başka yerlerden çok bilim dünyası için geçerlidir: "Zafer ve felaket... şu iki hain."

Yeni Bir Çağın Peygamberi: Nietzsche

Batı dünyası 1880 civarında pozitivizm, bilimcilik ve evrimciliğin etkisi altındaydı. Eski Aydınlanma felsefesinin yanı sıra Sosyal Darwinizm, Marxizm ve daha yeni materyalist, mekanistik felsefeler ağırlığını hissettiren eğilimlerdi. Dönemin önde gelen düşünürleri arasında Herbert Spencer, John Stuart Mill ve Hippolyte Taine gibi faydacılar ve sosyal filozoflar yer alıyordu. Edebiyatta, natüralizm daha önce Balzac'ın yapmış olduğu gibi, o tarihlerde de Flaubert, Maupassant ve Zola'nın yaptığı gibi hayatın ve olguların tablosunu olabildiğince kesin hatlarla ortaya koymayı amaçlıyordu. Romantizm geçmişe ait bir şeymiş gibi görünüyordu.

Gelgelelim 1885 civarında, yeni bir kültürel dönüm noktası, entelektüel yönelimde dikkat çekici bir değişiklik Avrupa'nın tamamında kendisini hissettirmeye başlamıştı. Bu değişiklik kültürün birçok yönünü etkiledi, yeni dinamik psikiyatrinin doğuşu da ancak bu bağlamda anlaşılabilir. Friedrich Nietzsche bu yeni hareketin öncüleri arasında öne çıkar. Nietzsche (1844-1900) Protestan bir rahibin oğluydu, babası o çok küçükken öl-

müştü. Nietzsche'nin ilk mesleği Greko-Latin filolojisiydi. İstisnai derecede parlak bir öğrenci olan Nietzsche 1869'da, yirmi beş yaşında Basel Üniversitesi'ne klasik filoloji profesörü olarak atandı, efsanevi bir başarıydı bu. 1872'de *Tragedyanın Doğuşu* başlıklı kitabıyla meslektaşlarını şaşırttı ve hayal kırıklığına uğrattı. Hastalığı nedeniyle 1879'da görevinden istifa etmek zorunda kaldı. Dönemin toplumunda kabul gören değerleri alaşağı etme mecburiyetini, güç istenci ilkesini, biraz daha karanlıkta kalmış olan süper insan ve ebedî dönüş öğretisini parlak aforizmacı bir üslupla ve peygamberâne bir ses tonuyla ileri sürdüğü bir kitaplar dizisi kaleme almaya o tarihlerde başlamıştı zaten. 1889'da genel bir felç geçiren Nietzsche ömrünün geri kalanını 1900'de ölünceye dek tam bir zihinsel yalıtılmışlık içinde geçirdi.

Nietzsche Almanların sorunlu doğa dediği şeyi, başka bir deyişle değerlendirmesi güç ve çatışmalı düşüncelere neden olan bir kişiliği yüksek ölçüde temsil eder. Onun gelişimi tümüyle, peş peşe gelen bir kriz örüntüsüyle şekillenmişti. Hristiyan inancını ilk gençlik yıllarında dramatik bir biçimde kaybetmesinin ardından Schopenhauer ve Wagner'e şevkle yaklaşmış, filoloji yerine felsefeye ilgi duymaya başlamış, daha sonra Wagner'le dostluğuna birden son vermişti. Bu deneyimler peş peşe gelen ağır fiziksel ve nevrotik ıstıraplarla birleşmişti, Nietzsche her seferinde yeni felsefi kavrayışlarla ortaya çıkmıştı, son eseri de ünlü kitabı *Böyle Buyurdu Zerdüşt* olmuştu. Nietzsche'nin son eserlerinin, düşüncesinin geçirdiği yeni bir evrimi ya da akıl hastalığı nedeniyle uğradığı bir çarpılmayı ne ölçüde ifade ettiğini tespit etmek zordur.

Bugün Avrupa dünyasında Nietzsche'ye özellikle önem atfedilmesine katkıda bulunmuş üç gerçek vardır: Efsanesi, üslubu ve fikirleri. Nietzsche'nin etrafındaki efsane o daha hayattayken örülmüştü: Kendisini toplumdan ayırmış, mağarasındaki Zerdüşt gibi İsviçre dağlarında yalnızlık içinde yaşayan ve çağdaş topluma zehir zemberek bir eleştiri yönelten bir adam.[30] Sonra akıl hastalığı yaşadı, bazılarına göre kendisine benzer varlıkların üstüne çıkmış gibi yapan bir insandan kader intikamını böyle almıştı. Nietzsche efsanesi, ölümünden sonra Nietzsche Arşivleri sayesinde ilerletildi, görünüşe bakılırsa Nietzsche Arşivleri'nin asıl amacı Nietzsche'nin kız kardeşi ile düşünürün ölümünden sonra yayınlanan eserlerinin sahte versiyonlarını yayınlamakta tereddüt etmeyen küçük bir takipçi grubunun isteklerine uygun olarak bu efsaneyi yaymaktı.[31] Nietzsche efsanesi Nazizm de dâhil çeşitli ideolojiler tarafından istismar edilecekti.

Nietzsche'nin eserlerinin etkisi muhtemeldir ki içeriği kadar üslubundan da kaynaklanır. *Tragedyanın Doğuşu*, planı tutarlı bir açıklığa sahip yegâne kitabıydı. Bunu izleyen eserleri peş peşe gelen aforizma kıvılcımlarıydı. Bir peygamberin hikâyesini ve onun söylediklerini konu alan, alegoriler ve mitlerle dolu olan *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, 1890 ile 1910 arasında Avrupa gençliğini olağanüstü derecede büyüledi.

---

30 Geneviève Bianquis, *Nietzsche devant ses contemporains, Textes recueillis et choisis*, Monaco: Editions du Rocher, tarih yok; bu kitapta Nietzsche'nin efsanelere bakıp da sanıldığı kadar yalnız olmadığı, tam tersine, kendisine son derece sadık arkadaşlara sahip olduğu gösterilmiştir.

31 Erich F. Podach, *Friedrich Nietzsche's Werke des Zusammenbruchs*, Heidelberg: Wolfgang Rothe, 1961.

Nietzsche'nin fikirlerini değerlendirmek, sistematik bir yapıdan yoksun oldukları ve sayılamayacak kadar çok çelişki içerdikleri için özellikle zordur. Birbiriyle çatışan bu kadar çok yorum doğurmuş olmalarına şaşmamak gerekir. Çağdaşları bu fikirlerin polemikçi niteliğinden ve Nietzsche'nin dönemin ideolojileri, sosyal düzeni, müesses dini, alışıldık ahlak anlayışına karşı ağır saldırılarından etkilenmişti. Nietzsche nedenselliğin, doğa kanunlarının varlığını ve insanın herhangi bir hakikate varması olasılığını reddediyordu, aforizmalarından birinde bu düşünceyi şöyle ifade etmişti: "Hiçbir şey doğru değil, her şeye izin var!" Bu bakış açısıyla Nietzsche'nin düşüncesi, radikal bir felsefi ve ahlaki nihilizm sistemi olarak anlaşılmıştır.[32] Ama çoğu Nietzsche yorumcusu onun düşüncesinin olumsuz yönlerini, insan, toplum ve etiğin felsefi olarak yeniden kurgulanmasının bir öncülü olduğunu düşünür.

Olumlu yönleriyle değerlendirildiğinde Nietzsche, felsefi kavramlarıyla olduğu kadar psikolojik kavramlarıyla da önem taşır. Düşünürün psikolojik kavramlarının yeniliği, geç de olsa en başta Ludwig Klages,[33] Karl Jaspers[34] ve Alwin Mittasch'ın[35] çalışmalarıyla kabul edilmiştir. Klages, Nietzsche'yi modern psikolojinin gerçek kurucusu sayacak kadar ileri gitmiştir. Thomas Mann, Nietzsche'yi "insan zihninin tarihinin tanıdığı en büyük ahlak eleştirmeni ve psikologu" olarak görmüştür.[36] Nietzsche'nin suç ve cezayla ilgili fikirlerinin bile modern kriminolojinin bakış açısıyla çok orijinal ve ilgi çekici olduğu gösterilmiştir.[37]

Alwin Mittasch, Nietzsche'nin psikolojiyle ilgili fikirleri ile o dönem fiziksel enerji hakkında yapılan keşifler arasındaki bağı resmetmiştir. Nietzsche, Robert Mayer'in enerjinin korunumu ve dönüşümü ilkesini psikolojiye aktarmıştı. Nasıl ki fiziksel enerji potansiyel olarak kullanılabiliyor ya da fiile dökülebiliyorsa, Nietzsche de "bir kuantum birikmiş (psişik) enerji"nin kullanılabileceği zamana kadar bekleyebileceğini, kimi zaman hafifçe kışkırtıcı bir nedenin güçlü bir psişik enerji boşalımı yaratabileceğini gözünde canlandırmıştı. Zihinsel enerji de daha sonra yüksek bir düzeyde kullanılması düşüncesiyle gönüllü olarak biriktirilebiliyordu. Ayrıca bir içgüdüden diğerine aktarılabiliyordu. Bu da Nietzsche'nin insan zihnini bir güdüler sistemi, duyguyu da "iradenin (istencin) bilinçdışı temsili ve hâllerinin bir kompleksi" olarak görmesine yol açmıştı.

Ludwig Klages, Nietzsche'yi 1880'lerde hâkim olan bir trendin, Dostoyevski ve Ibsen'in başka yönlerde geliştirdiği "örtüyü kaldıran" ya da "maskeyi düşüren" psikolojinin önde gelen temsilcilerinden biri olarak nitelemiştir. Nietzsche insanın nasıl kendi kendisini kandıran bir varlık olduğunu, başka insanları da sürekli kandırdığını ortaya çıkarmaya, bunun üstündeki perdeyi kaldırmaya ilgi duyuyordu. "Bir kişinin görünmesine izin verilen bütün o şeylere bakıp şöyle sorulabilir: Bütün bunlar neyi saklamayı amaçlıyor? Gözlerimizi

---

32 Hans M. Wolff, *Friedrich Nietzsche, Der Weg zum Nichts*, Bern: Francke Sammlung Dalp, 1956.

33 Ludwig Klages, *Die psychologischen Erennerungenschaften Nietzsches*, Leipzig, A. Barthes, 1926.

34 Karl Jaspers, *Nietzsche. Einführung in das Verständnis seines Philosophierens*, Berlin: De Gruyter, 1936, ss. 104-146.

35 Alvin Mittasch, *Friedrich Nietzsche als Naturphilosoph*, Stuttgart: Alfred Kröner, 1952.

36 Thomas Mann, *Nietzsche's Philosophy in the Light of Contemporary Events*, Washington: Kongre Kütüphanesi, 1947.

37 Kurt Heinze, *Verbrechen und Strafe bei Friedrich Nietzsche, Versuch einer Deutung und Zusammenschau seiner Gedanken zum Strafrecht*, Berlin: De Gruyter, 1939.

nereden uzaklaştırması gerekiyor? Hangi önyargıyı doğurması gerekiyor? Bu gizlemenin inceliği nereye kadar uzanıyor? Bu eylemde kendi kendisini ne ölçüde kandırıyor?"[38] İnsan başka herkesten çok kendi kendisine yalan söylediği için, psikoloğun insanların ne söylediklerine ya da ne yaptıklarına bakarak değil, gerçekte neyi kastettiklerine bakarak sonuçlara varması gerekir. Örneğin İncil'deki "Kendisini alçakgönüllülükle ortaya koyan yüceltilecektir." deyişinin "Kendisini alçakgönüllülükle ortaya koyan yüceltilmeyi diler." diye çevrilmesi gerekir.[39] Ayrıca insanın kendi gerçek duyguları ya da kanıları olduğuna inandığı şeyler sıklıkla ebeveynleri ve atalarının kanıları ya da basitçe iddialarından arta kalanlardır. İşte böyle, atalarımızın hem bilgeliğine hem aptallığına dayanarak yaşarız. Nietzsche olabilecek her tür duygu, düşünce, tutum, davranış biçimi ve erdemin köklerinin kendi kendini kandırmaya ya da bilinçdışındaki bir yalana uzandığını gösterme girişimleri açısından tükenmez bir kaynaktır. Dolayısıyla "herkes en fazla kendisine uzaktır", bilinçdışı bireyin temel bir parçasıdır, bilinç bilinçdışının şifresi çözülmüş bir tür formülünden ibarettir, "bilinçdışı, belki de bilinemeyen ama hissedilen bir metin üstüne yapılmış az çok büyüleyici bir yorumdur."[40]

Nietzsche bilinçdışını karmaşık düşünceler, duygular ve güdülerin yer aldığı bir alan, aynı zamanda bireyin ve türün geçmiş aşamalarının yeniden canlandırıldığı bir alan olarak görüyordu. Rüyalardaki temsillerimizin bulanıklığı, düzensizliği ve tutarsızlığı ilk aşamalarında insan zihninin tutarsızlığını hatırlatır. Rüyaların sanrıları koca koca ilkel insan topluluklarını etkisi altına alan toplu sanrıları bize hatırlatır. "Dolayısıyla uykuda ve rüyada, ilk insanlığın yaptığı işi (*Pensum*) bir kez daha tekrarlarız."[41] Rüya kendi geçmişimizden ve insanlığın geçmişinden parçaların yeniden canlandırılmasıdır. Aynı şey kontrol altına alınamayan tutku ve akıl hastalığı patlamaları için de geçerlidir."[42]

Klages de Jaspers da Nietzsche'nin güdüler, güdülerin etkileşimi, çatışmaları ve metamorfozlarıyla ilgi kurumlarının çok ilginç olduğunu göstermişlerdir. Nietzsche ilk eserlerinde haz ve mücadele ihtiyacından, cinsel güdüler ve sürü güdülerinden, hatta bilgi ve hakikat güdüsünden bahseder. Aşama aşama bir tek temel içgüdüye, güç istencine ağırlık verir. Nietzsche her şeyden önemlisi bu güdülerdeki değişkenlikleri, onların yanılsamaya dayalı telafilerini ve tehlikeli boşalmalarını, yüceltilmelerini ve baskılanmalarını, birbirlerine karşı gelmelerini, bilinçli ve istemli olarak kontrol edilebileceklerini unutmaksızın betimler.

Yeni olmayan yüceltme (sublimasyon) kavramı Nietzsche tarafından hem cinsel güdülere hem saldırganlık güdülerine uygulanmıştır.[43] Nietzsche yüceltmeyi bir baskılamanın ya

---

38 Friedrich Nietzsche, *Morgenröthe, Nietzsches Werke* içinde, V, no. 523, Taschen Ausgabe, Leipzig: Nauman, 1906, s. 338.

39 Friedrich Nietzsche, *Menschliches, Allzumenschliches*, I, no. 87, age, III, s. 91.

40 Friedrich Nietzsche, *Morgenröthe*, a.g.e., V, no. 119-123.

41 Friedrich Nietzsche, *Menschliches, Allzumenschliches*, I, no. 12, III, s. 27.

42 Friedrich Nietzsche, *Morgenröthe*, V, no. 312, a.g.e., VI, ss. 253-254.

43 Walter Kaufmann, *Nietzsche – Philosopher – Psychologist – Antichrist*, Princeton: University Press, 1950.

da entelektüel bir sürecin sonucu ve çok yaygın bir tezahür olarak görüyordu. "İyi eylemler, kötü olanların yüceltilmesidir."[44] En yüceltilmiş hâllerinde bile güdüler önemlerini korur: "Bir insanın cinselliğinin ölçüsü ve niteliği, ruhunun en yüksek zirvelerine dek ilerler."[45]

Nietzsche, *Hemmung*[46] adı altında, bugün baskılama dediğimiz şeyi betimler ve bunu algı ile hafızaya uygular. "Unutma sadece âtıl bir kuvvet değildir... Tam tersine faal bir kuvvettir ve en katı anlamıyla engelleme yönünde olumlu bir yetiye sahiptir."[47] "Yaptım bunu diyor hafızam. Yapmış olamam diyor gururum ve açıklanamaz kalıyor. Sonunda hafızam pes ediyor."[48]

İnsanın kendi kendisine karşı gelmesi ise Nietzsche'nin bazı temel kavramlarının anahtarını oluşturur: İçerleme, ahlak vicdanı ve medeniyetin kökeni.

Garez, kin, haset, diş bileme, kıskançlık ve nefret gibi her tür duyguyu kapsayan "içerleme" sözcüğü Nietzsche'de yeni bir anlam kazanmıştı. Bu tür duygular engellendiğinde ve öznenin bilinçdışı hâline geldiğinde, kendilerini başka kılıklarda, en başta da sahte ahlakçılık olarak gösterir.[49] Nietzsche Hristiyan ahlakının rafine bir içerleme biçimi olduğunu ileri sürüyordu, kendilerini ezenlere karşı açıkça isyan edemeyen ve bu nedenle bu aldatıcı isyan yoluna başvuran, böylece düşmanlarını aşağılarken kendilerini üstün hisseden kölelerin ahlakıydı. Nietzsche Hristiyanlığın emri olan "Düşmanını sev!" cümlesinin insanın düşmanlarını tükenişe sürüklemesinin ince bir yolu, dolayısıyla en zalim intikam olduğunu söylüyordu. Nietzsche'nin içerleme kavramı Max Scheler[50] ve Maranon[51] tarafından alınıp değiştirilecek ve geliştirilecekti.

Nietzsche'nin ahlaki vicdanın kökenleriyle ilgili kuramına, vicdanın kökeninde insanın tarihin belli bir döneminde karşılaştığı saldırgan güdülerini boşaltmasının imkânsızlığının yattığını düşünen dostu Paul Rée esin kaynağı olmuştu.[52] Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü*'nde Rée gibi ilkel insanı "vahşi bir hayvan", "avlanan bir hayvan", "yağmalara ve zafere aç, başıboş dolanan muhteşem sarışın hayvan" diye resmetmişti.[53] Ama insan toplumunun kurulmasıyla birlikte vahşi, özgür insanın içgüdüleri artık dışarıya boşaltılamıyordu, bu nedenle de içe dönmek zorunda kalmıştı. Suçluluk duygusunun kökeninde bu yatıyordu, bu duygular da insanda ahlaki vicdanın ilk köklerini oluşturmuştu. Bireyde bu süreç ahlaki emirlerin ve her tür engellemenin hayata geçirilmesiyle güçlenmişti. "Vicdanımızın içeri-

---

44 Friedrich Nietzsche, *Menschliches, Allzumenschliches*, I, no. 107, aynı eser, III, s. 110.

45 Friedrich Nietzsche, *Jenseits von Gut und Böse*, IV, no. 75, a.g.e., VIII, s. 95.

46 İnhibe etme, engelleme (ç.n.)

47 Friedrich Nietzsche, *Zur Genealogie der Moral*, II, no. 1, a.g.e., VIII, s. 343.

48 Friedrich Nietzsche, *Jenseits von Gut und Böse*. IV, no. 68, a.g.e., VIII, s. 94.

49 Bu ağırlıklı olarak Nietzsche'nin *Ahlakın Soykütüğü* adlı kitabında açıklanmıştır, *a.g.e.*

50 Max Scheler, "Über Ressentiment und moralisches Werturteil", *Zeitschrift für Pathopsychologie*, I (1911-1912), s. 269/368.

51 Gregorio Maranon, "Theorie des Ressentiments", *Merkur*, VI, ss. 241-249, Tiberius, *A Study in Resentment*, Londra: Hollis & Carter, 1956.

52 Friedrich Nietzsche, *Zur Genealogie der Moral*, I, no. 11, a.g.e., VIII, s. 322.

53 Friedrich Nietzsche, *Der Wanderer und sein Schatten*, no. 52, a.g.e., IV, ss. 230-231.

ğini, saygı duyduğumuz ya da korktuğumuz insanların çocukluğumuzda açıklamaksızın ve düzenli olarak bizden talep ettiği şeyler oluşturur... Otoriteye duyulan inanç vicdanın kaynağıdır; insanın göğsündeki Tanrı'nın sesi değildir, birkaç insanın insandaki sesidir."[54] Ayrıca birey ebeveynleri ve atalarından kaynaklanan ama kendisine ait olduğuna inandığı her tür düşünce ve duyguyu kendisinin içinde taşır. "Babada hâlâ bir yalan olan şey, oğulda bir inanç hâlini alır."[55] Sadece babalar değil, anneler de bireyin davranışlarını belirler. "Herkes içinde annesinden edindiği bir kadın resmi taşır. Bu resimden hareketle, kadınlara saygı mı duyacağı, yoksa onları hor mu göreceği veyahut onlara karşı kayıtsız mı kalacağı belirlenir."[56]

Nietzsche medeniyetin kökenini vicdanın kökenine benzer biçimde açıklar: Güdülerimizin yüceltilmesinin kınanmasından hareket ederek. Burada Diderot ve takipçilerinin eski kuramını görürüz. Medeniyet insanlığın hastalığı ve ıstırabıyla bir tutulur, çünkü "hayvansı geçmişten zorla ayrılmanın sonucudur... O zamana dek insanın gücünü, hazzını ve ihtişamını oluşturan eski güdülere karşı açılmış bir savaşın ilanıdır."[57]

Nietzsche'nin psikolojisinin göze çarpan özelliklerinden biri de sadece saldırganlık güdülerine değil, öz yıkım güdülerine de verdiği önemdir. Nietzsche'ye göre özyıkım güdülerinin tezahürlerinden biri de bilgiye duyulan açlıktır. Nietzsche'nin sözleriyle bilim "hayata benzer bir ilkedir ve yıkıcıdır. Hakikat istenci, kılık değiştirmiş bir ölüm dileği olabilir."[58] Bilim bizimkinden başka olan bir dünyanın olumlanmasıdır, dolayısıyla hayatın dünyası olan bizim dünyamızın reddedilmesidir.

Nietzsche'nin gerçekten felsefi düşünceleri arasında iki tanesi özel bir dikkate layıktır: Süper insan düşüncesi ile ebedî dönüş düşüncesi. Süper insan kavramı geniş bir yorumlama yelpazesine yol açmıştır. Gizemli güçlere sahip olağanüstü derecede güçlü ve kuvvetli bir "Süpermen" tablosuyla hiçbir ortak yönü yoktur. Süper insan yeni bir kavram değildi ama Nietzsche'nin bu kavramla neyi kastettiği hâlâ bir tartışma konusudur.[59] Olası açıklamalardan biri Nietzsche'nin "insan aşılması gereken bir şeydir" kanısından, Zerdüşt'ün hükümlerinde verdiği ilk mesajdan kaynaklanır.[60] İnsanın kendi kendisini fethetmesi gerekir ama nasıl ve ne amaçla? İnsanın ıstırabı sahte ahlakı ile derinlere yerleşmiş hayvansı saldırgan güdüleri arasına sıkışıp kalmış olmasından kaynaklanıyor olabilir. Bu çatışmayı çözmek amacıyla insanın bütün müesses değerleri söküp atması, kendi içinde bütün şiddetli ve baskılanmış güdülerin yükselmesini deneyimlemesi gerekir; bu nedenledir ki intikama

---

54 Friedrich Nietzsche, *Der Antichrist*, no. 55, a.g.e., X, s. 438.

55 Friedrich Nietzsche, *Menschiches, Allzumenschliches*, I, no. 380, a.g.e., III, s. 301.

56 Friedrich Nietzsche, *Zur Genealogie der Moral*, II, no. 16, age, VIII, ss. 380-381.

57 Friedrich Nietzsche, *Die fröhliche Wissenschaft*, no. 344, a.g.e., VI, s. 301.

58 Ernst Benz, yayına hazırlayan, *Der Uebermensch*, Zürih: Rhein-Verlag, 1961, Julius Wolff, "Zur Genealogie des Nietzsche'schen Uebermenschen", *Veröfflenlichungen der Deutschen Akademischen Vereinigung zu Buenos Aires*, cilt I, no. 2.

59 Fritz Ernst, *Die romantische Ironie*, Zürih: Schultless, 1915, s. 125, bu meşhur cümlenin Friedrich Schlegel'in *Athenäum*'unda yer aldığını göstermiştir.

60 Friedrich Nierzsche, *Die fröhliche Wissenschaft*, no. 49, a.g.e., VI, ss. 111-112.

susamış bir insanın düşüncelerinin bu tür duygulardan bıkıncaya kadar zevk alması gerekir, ta ki kendisini düşmanını affetmeye, kutsamaya ve onurlandırmaya hazır hissedinceye dek.[61] Bütün değerlerini böylece yeniden değerlendiren insan artık kendi değer skalasını, kendi ahlakını kurar ve bunlara uygun olarak yaşar.[62] Bu insan, süper insan, artık güçlüdür, hatta serttir ama zayıflara karşı iyidir ve olabilecek en yüksek ahlaki kurala, ebedî dönüş kuralına uyar. Ebedî dönüş kavramı da birçok farklı yoruma yol açmıştır. Bu kavramın, evrenin fiziksel kuruluşunu dikkate alarak aynı olayların kendilerini belli aralıklarla sonsuza dek mutlaka tekrarlayacağını düşünen bazı antik filozofların ileri sürdüğü "döngüsel palingenesis" anlamına çekilmemesi gerekir. W. D. Williams'ın dediği gibi Nietzsche'nin fikri şöyledir:

> Tam olarak bu şekildeki bir hayata değil, tam da bu hayata tekrar tekrar geri geliriz... Nietzsche bütün hayatın, en yüksek ve en alçak, en soylu ve en adi, en iyi ve en kötü, bütün hayatın biz ebedi olsak da olmasak da ebedi olduğunu düşünüyordu... Bu fikirde, insanlar olarak hiçbir kaçışın olmadığı nihai sorumluluğumuzun bilincine ilişkin aşırıya kaçan bir ifade görebiliriz. Hayatlarımızın her anına, onu ebediyette canlandırarak cevap vermemiz gerekir.[63]

Nietzsche'nin kesin formülü, "Bu hayat senin ebedi hayatındır." cümlesiyle ifade ettiği şey de buydu. Nietzsche süper insan ve ebedî dönüş kavramlarını birbirine bağlamıştı. Süper insan hayatını ebedî dönüş ilkesine uydurur, böylece *sub specie aeternitatis* (evrensel bir bakış açısıyla, ebedî olanla ilişkili bir bakış açısıyla) yaşar: İnsanın her eyleminin muhteşem görkemi buradan ileri gelir.

Nietzsche bir keresinde bütün felsefi sistemlerin, kılık değiştirmiş bir itiraftan başka bir şey olmadığını söylemişti. "İnsan bilgisi itibarıyla kendisini yapabildiğince ilerletebilir ve kendisine yapabildiğince nesnel görünebilir ama son tahlilde kendi hayat hikâyesinden başka bir şey vermez."[64] Bu Nietzsche için, başka hiç kimse için olmadığı kadar geçerlidir. Lou Andreas-Salomé, Nietzsche'nin fiziksel ve sinirsel ıstırapları ile zihninin üretkenliği arasındaki ilişkiyi anlayan ilk kişi olmuştu.[65] Andreas-Salomé'ye göre Nietzsche hastalık evresi, yeni felsefi kavrayışlara varmanın eşlik ettiği iyileşme evresi ve bir daha tekrar hastalığa yakalanıncaya dek devam eden coşku evresi olarak kendisini gösteren bir dizi döngüden geçmişti. Bu durum, Nietzsche'nin kendisinin insanlığa yeni bir mesaj getirdiğine ve yeni bir çağın peygamberi olduğuna duyduğu sarsılmaz inancı ve onun fikirlerinin 1890'larda Avrupa'da kazandığı gerçekten büyüleyici başarıyı da açıklayabilir. Bir önceki kuşak nasıl Darwinciliğin etkisi altında kalmışsa, o dönemin genç kuşağına da Nietzscheci düşünce (ve ona getirilen yorumlar) işlemişti. Nietzsche'nin dinamik psikiyatri üstündeki etkisi de ne

---

61 Bu Lou Andreas-Salomé'nin şurada önerdiği yorumdur: Lou Andreas-Salomé, *Friedrich Nietzsche in seinen Werken*, Viyana: Carl Konegen, 1894, s. 205.

62 **Çevirinin esas alındığı metinde, burada yer alması gereken dipnot atlanmıştır. (e. n.)**

63 W. D. Williams, *Nietzsche and the French*, Oxford: Basil Blackwell, 1952.

64 Friedrich Nietzsche, *Menschliches, Allzumenschliches*, I, no. 513, a.g.e., III, s. 369.

65 Lou Andreas-Salomé, *Friedrich Nietzsche in seinen Werken*, Viyana: Carl Konegen, 1894.

kadar vurgulansa azdır. Nietzsche, Bachofen'dan da fazla Freud, Adler ve Jung'un ortak kaynağı olarak görülebilir.

Hem Nietzsche'yle hem Freud'la tanışık olanlara göre düşüncelerinin benzerliği o kadar açıktır ki Nietzsche'nin Freud'u etkilediğinden hiçbir şekilde kuşku duyulamaz. Freud Nietzsche'den "tahminleri ve sezgileri psikanalizin çok büyük uğraşlar sonucu elde edilmiş bulgularına çok şaşırtıcı biçimde uygun düşen" bir filozof olarak bahseder ve tam da bu nedenle, zihnini dış etkilerden korumak için uzun zaman Nietzsche okumaktan kaçındığını ekler.[66] Ne var ki Freud'un ilk olgunluk yıllarında Nietzsche'nin düşünce biçiminin içinize işlemiş olması için Nietzsche çalışmış olmasına gerek yoktu; her çevrede, her dergi ve gazetede ondan ne kadar fazla alıntı yapıldığı, düşüncelerinin değerlendirildiği ve tartışıldığı ortadaydı, bunu da unutmamak gerekir.

Psikanalizin 1880'ler ve 1890'lara damgasını vurmuş şu "maskeyi düşürme" trendinin, bilinçdışı gizli saikler arayışının bir parçası olduğu açıktır. Freud ve Nietzsche'de sözcükler ve eylemler bilinçdışı saiklerin, en başta da içgüdülerin ve içgüdüler arasındaki çatışmaların tezahürleri olarak görülür. Her ikisine göre de bilinçdışı, izin verilebilir çıkış noktaları bulamayan, bireyin ve insanlığın ilk aşamalarından kaynaklanan, tutkular, rüyalar ve akıl hastalıklarında ifadesini bulan vahşi, hayvansı güdülerin alanıydı. "İd" terimi (*das Es*) bile Nietzsche'den kaynaklanır.[67] Zihinsel enerji, gizli ya da engellenmiş enerji kuantumları, enerjinin boşalması ya da bir güdüden diğerine aktarılması mefhumlarıyla birlikte dinamik zihin kavrayışı da Nietzsche'de bulunuyordu. Freud'dan önce Nietzsche zihni birbiriyle çarpışabilecek ya da birbiriyle bütünleşebilecek içgüdülerden oluşan bir sistem olarak düşünmüştü. Ama Freud'un tersine Nietzsche (önemini gereği gibi teslim ettiği) cinsel dürtüye değil, saldırganlık ve özyıkım dürtülerine ağırlık vermişti. Nietzsche, Freud'un savunma mekanizmaları dediği süreçleri, özellikle de yüceltme (Nietzsche'nin eserlerinde en az on iki kez geçen bir terimdir), baskılama (engelleme adı altında) ve güdülerin insanın kendisine karşı dönmesini gayet iyi anlamıştı. Baba ve anne imagosu kavramları da Nietzsche'de örtük olarak mevcuttu. İçerleme, sahte vicdan ve sahte ahlak betimlemeleri de Freud'un nevrotik suçluluk ve süperego betimlemelerini haber veriyordu. Freud'un *Uygarlık ve Huzursuzluğu* başlıklı eseri de Nietzsche'nin *Ahlakın Soykütüğü* başlıklı eseriyle dikkat çekici bir koşutluk gösterir. Her iki eser de Diderot'nun modern insanın medeniyetten ileri gelen tuhaf bir hastalıktan mustarip olduğu, zira medeniyetin insandan güdülerini tatmin etmeyi kınamasını talep ettiği yolundaki eski varsayımını yeni bir biçimde ifade ediyordu. Nietzsche'nin eserleri, koşutları Freud'un eserlerinde bulunan sayılamayacak kadar çok fikir ve cümleyle doludur. Nietzsche gizli bir intikam arzusu olmaksızın hiç kimsenin şikâyet etmeyeceğini ya da kendi kendisini suçlamayacağını öğretiyordu, dolayısıyla "Her şikâyet (*Klagen*) suçlamadır (*Anklagen*)."[68] Aynı

---

66 Sigmund Freud, *Selbstdarstellung* (1925), *Gesammelte Werke*, XI, ss. 119-182. Standart basım, XX, s. 60.

67 Friedrich Nietzsche, Zarahustra, I, "Von den Verächtern des Leibes", a.g.e., VII, ss. 46-48.

68 Friedrich Nietzsche, "Alles Klagen ist Anklagen", *Der Wanderer und sein Schatten* içinde, II, no. 78, a.g.e., IV, s. 45.

fikir aynı sözcük oyunuyla, Freud'un ünlü makalesi *Yas ve Melankoli*'de de bulunur: "Onların 'şikâyetleri' aslında kelimenin daha eski anlamıyla 'suçlama'dır."[69]

Lou Andreas-Salomé'nin işaret ettiği süper insan yorumu doğru bir yorumsa eğer, Freud'un psikanalitik tedavi kavramının nüvelerini de içerir. Alışıldık ahlakı ile güdüsel dürtüleri arasındaki çatışmayı aşmış süper insan, aslında özgürleşmiştir, kendi değer skalasını ve özerk ahlakını kurmuştur. "İyi" ise böyle olmaya karar vermiş olmasından başka bir gerekçesi yoktur. Başarılı bir psikanaliz geçirmiş bir nevrotikle aynı şekilde bir biçimde kendi kendisini aşmıştır.

Nietzsche'nin psikanaliz üstündeki etkisi henüz ayrıntılı olarak araştırılmamış[70] olsa da Crookshank, Nietzsche ile Adler hakkında ayrıntılı bir çalışma yapmıştır.[71] Bu iki isim arasında kapsamlı koşutluklar görülebilir. Nietzsche'ye göre de Adler'e göre de insan kendi kendisine tamamına erdirmesi gereken, tamamlanmamış bir varlıktır. Nietzsche'nin "İnsan aşılması gereken bir şeydir." ilkesinin eşdeğeri Adler'in "İnsan olmak, aşılmayı amaçlayan bir aşağılık duygusuyla harekete geçmek anlamına gelir." ilkesinde görülür. Nietzsche'nin daha sonraları vardığı, insandaki tek temel dürtünün güç istenci olduğu kavrayışı, Adler'in insanın temel özleminin üstünlük olduğu öğretisine yansımıştır. Bu bakımdan Nietzsche'nin eserleri, güç istencinin çilecilik ve başka insanlara gönüllü olarak tabi olma (modern dille ahlaki mazoşizm) da dâhil olmak üzere sayılamayacak kadar çok kılık değiştirmiş biçimde kendisini gösterdiğini ortaya koyan tükenmez bir kaynaktır. Adler ile Nietzsche'nin ayrıldığı başlıca nokta, Adler'in insanın kendisini aşmasını "topluluk duygusu"nu kabul etmesiyle bir tutması, radikal bir bireyci olan Nietzsche'nin ise "sürü güdüsü"nden horgörüyle bahsetmesidir. Ne var ki Nietzsche'nin "Hayat hakkındaki hata, hayat için gereklidir." fikri ve kendi kendini kandırmanın birey için gerekli olduğu düşüncesi, Adler'in nevrotikteki "kılavuzluk eden kurgu" kavrayışını haber verir.

Freud'un tersine Jung, Nietzsche'den kendisini harekete geçiren muazzam sayıda fikir aldığını açıkça belirtmiştir. Jung'un kuramları, izleri az çok değişim biçimlerde Nietzsche'ye dek sürülebilecek olan kavramlarla doludur. Jung'un kötülük sorunuyla, insanın üstün güdüleriyle, bilinçdışı, rüya, arketipler, gölge, persona, yaşlı bilge adam ve başka birçok kavramla ilgili düşünceleri bunlar arasında yer alır. Jung, Nietzsche'nin kişiliğiyle ilgili bir yorumda da bulunmuştur. *Zerdüşt*'ün Nietzsche'nin bilinçdışında oluşmuş, yavaş yavaş gelişmiş ikinci kişiliği olduğunu, birden patlayarak beraberinde muazzam miktarda arketip malzemesi getirdiğini söylemiştir. Jung'un *Zerdüşt*'le ilgili dersleri daktiloyla yazılmış, yayınlanmamış on cilt hâlindedir ve Nietzsche'nin ünlü eseriyle ilgili bu zamana dek girişilmiş en ayrıntılı inceleme çalışmasıdır.[72]

---

69 Sigmund Freud, "Ihre Klagen sind Anklagen", *Trauer und Melancholia, Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychotherapie* (1916-1917), IV, ss. 288-301.

70 Charles Baudouin bu konuda birkaç söz sarf etmiştir, "Nietzsche as a Forerunner of Psychoanalysis", *Contemporary Studies* içinde, Londra: Allen and Unwin, 1924, ss. 40-43.

71 F. G. Crookshank, *Individual Psychology and Nietzsche, Individual Psychology Pamphlets,* no. 10, Londra: C. W. Daniel Co., 1933.

72 A. J. Leahy, "Nietzsche interprété par Jung", *Etudes nietzschéennes,* I, no. 1, Aix-en-Provence: Societé Française d'Etudes Nietzschéennes, 1948, ss. 36-43.

Neo-Romantizm ve Fin de Siècle (Yüzyıl Sonu)

Daha önce belirttiğimiz üzere, Avrupa'nın tamamında 1885 civarında hızlı ve belirgin bir entelektüel yönelim değişikliği oldu. Bu hareket pozitivizm ve natüralizme verilmiş bir tepkiydi ve bir ölçüde romantizme bir geri dönüştü, bu nedenle de bu harekete Neo-Romantizm adı verilmişti.[73] Pozitivist ve natüralist eğilimlerin önüne geçmeyen bu hareket yüzyılın geri kalanında onlarla yan yana devam etti. Felsefe, edebiyat, sanatlar, müzik ve genel hayat tarzını etkiledi, o dönemde dinamik psikiyatri alanında gerçekleşen, derinlere inen değişiklikler üstünde inkâr edilemez bir etkisi oldu.

Neo-Romantizm terimi kısıtlı anlamıyla, aralarında Stefan Georg, Gerhard Hauptmann, Hugo von Hofmannsthal ve Rainer Maria Rilke'nin de yer aldığı birkaç Alman şairi içerir. Geniş anlamıyla çeşitli yerel ve dönemsel gruplarda yer alan daha geniş kapsamlı bir şairler, sanatçılar, müzisyenler ve düşünürler yelpazesini kapsar. Fransa'da Pre-Raphaelistler, Fransa'da sembolistler, Almanya'da *Jugendstil* hareketi bunlar arasındadır. "Dekadans" ve *fin de siècle* ruhuyla zirveye tırmanmıştır.

Bu hareket adına rağmen Romantizme basit bir geri dönüş olmaktan uzaktı. Bazı açılardan bu harekete Romantizmin çarpıtılmış bir taklidi, hatta karikatürü denilebilir. Öncelikle doğayla olan ilişkinin, Romantizm'in doğayla ilişkisinin aynısı olması mümkün değildi. Geniş ölçekli sanayileşme, kentleşme ve yeni bilimsel keşifler nedeniyle on dokuzuncu yüzyılda hayat giderek yapay bir hâl almıştı. Neo-Romantizmde, Romantizmin kökeninde yatan, doğayla yakın temasta olmaktan ileri gelen o güçlü hissin bulunmamasına şaşmamak gerek. Yapay olan doğrudan aranmadığında, hareket doğaya en yakın olduğunda bile durum böyleydi. Neo-Romantikler doğayı sanatçılar ve estetlerin gözünden görüldüğü gibi, stilize bir biçimde görselleştiriyordu. Romantizm her şeyi büyüme ve evrim sürecinde görmeye meylederken Neo-Romantizm çürüme sürecinde görmeye meylediyordu. Romantizm tarihin her dönemiyle empati kurabilmek gibi tuhaf bir beceriye sahipti, Neo-Romantizm ise çöküş dönemlerine meylediyordu. Neo-Romantizm Alman Romantiklerinin yapmış olduğu gibi nüfusun ruhuyla doğrudan bir temas da kuramıyordu. Köylülüğün gerilemesiyle birlikte, Romantikler için zengin bir esin kaynağı olan folklor da on dokuzuncu yüzyılda kaybolup gidiyordu, Neo-Romantiklerin az çok muğlak bir mit arayışıyla yetinmesi gerekiyordu. Romantizm bireyin benzersiz ve yeri doldurulamaz bir değeri olduğunu vurgulamış, bir yandan da onu dostluk, sevgi, küçük gruplar ve topluluk içinde, kişilerarası temasları bağlamında görmüştü. Neo-Romantizm ise bireye tapınmayı o kadar vurguluyordu ki onu başkalarından yalıtma noktasına vardırıyordu, dolayısıyla narsisizm yaygın özelliklerinden biriydi. Edebiyat tarihinde hiçbir dönemde şairler Narcissus'a ve narsisistik kahramanlara bu derece alkış tutmamıştı. Narcissus'un o dönemin genel bir sembolü ve dönemin ruhunu temsil ettiği gösterilmiştir.[74] Gelgelelim Neo-Romantikler de akıldışı olana, okülte, insan zihninin

---

[73] Ika Thomese, *Romantik und Neu-Romantik*, Den Haag: Martinus Nijhoff, 1923. Eudo C. Mason, Rilke, *Europe and the English-speaking World*, Cambridge, İngiltere: Cambridge University Press, 1961, ss. 67-80.

[74] Heinz Mitlacher, "Die Entwicklung des Narziss-Begriffs", *Romanisch-germanische Monatsschrift*, XXI (1933), ss. 373-383.

derinliklerinin araştırılmasına Romantikler kadar büyük bir ilgi duyuyordu. Romantiklerin Mesmer ve hayvansal manyetizmaya döndükleri gibi, Neo-Romantikler de artık hipnotizmaya şevkle yaklaşıyor, bilinçdışıyla ilgili yeni kanıtlar talep ediyorlardı.

Jules Romains hatıralarında Fransa'daki sembolist hareketle çağdaş dünyada medeniyetin genel ilerlemesi arasındaki olağanüstü tezatı işaret eder:

Dünya yükselen bir tırmanış içindeydi ve canlılıkla dolup taşıyordu. Her yerde siyasal özgürlük ve sosyal adalet ilerliyordu. Az sayıda ayrıcalıklı insan için değil, en büyük sayılar söz konusu olduğunda bile insanın maddi koşullarının iyileşmesi kesilmiyordu. Bilim ve modern teknik yararlı yönlerinden fazlasını pek göstermemişti, dünyadaki hayatın sürekli iyileşmesinden başka bir şey vaat etmiyor gibi görünüyorlardı... Devasa tesisler, fabrikalar, makinelerle dolup duran, muazzam bir güç açığa çıkaran, başlıca sorunlardan birinin bütün bunların farkına varmak olduğu bir dünyada, saf sembolist, bütün bunları ruhun hayatına dâhil etmek, bütün bu karmaşaya hâkim olup ondan yeni bir medeniyetin uyumunu çıkarmak için fildişi kulesinde kendi kendisine kimi zaman güzel, kimi zaman kitabi ya da çocukça masallar anlatır... [Yazar, dönemini bir dekadans -çöküş- dönemi, Bizansvâri bir çürüme dönemi olarak görüyordu.]... Hiç kuşku yok ki edebiyatın gelmiş geçmiş en büyük hatalı yorumuydu bu. Bir tür toplu şizofreni hâkimdi ki şizofreninin anlamı da muhtemelen ihmal edilebilir düzeyde değildi.[75]

Jules Romains'in Fransa'da sembolist hareket hakkında söylediklerinin tamamen aynısını, Avrupa'nın her yanındaki başka benzer hareketler, yani modern medeniyetin çöküş döneminde olduğunu ileri süren ve Neo-Romantik trendi benimsemiş bütün hareketler için de söylemek mümkündür.

Edebiyat tarihçisi A. E. Carter da bu eğilimi benzer bir biçimde tanımlar:

> Dönemin neredeyse bütün yazarları devirlerini bir çöküş devri olarak görüyordu. Bu birkaç eksantriğin kaprisi değildi, patologlar, filozoflar ve eleştirmenlerin yerleşik görüşüydü... Bugünün enkazından bakıldığında, on dokuzuncu yüzyıl neredeyse inanılmaz masif görünür, daha ziyade şu uluslararası fuarlarından biri gibi bir buhar, dökme demir ve özgüven birikimi gibi. Kıtaların hazmedildiği ve dünyanın fethedildiği yüzyıldı... Kuvvetli bir hayatı kuvvetle yaşamış böyle bir çağın, suratını asarak gerçek ya da hayal edilmiş, kendi "dekadansı" hakkında düşünüp durmaya neden o kadar fazla vakit harcadığı, basit bir cevabın verilemeyeceği tuhaf bir sorundur.[76]

Carter'ın gösterdiği gibi "dekadans" sözcüğünün anlamı değişmiş ve on dokuzuncu yüzyıl sonuna geldiğinde sözcük tuhaf bir anlam kazanarak zengin ve göz alıcı bir yozlaşmayı ifade eder olmuştu. O dönemin insanları yaşadıkları çağı Roma'nın gerileme devrine (daha doğrusu imparatorluk başkenti Roma'nın efsanevi ve büyüleyici tablosuna), bir o kadar efsanevi olan Bizans'ın dekadansına ve XV. Louis'nin sarayındaki uçarı sefahate benzetiyorlardı. Her yerde dünyanın yaşlandığı fikrinin, sözüm ona bilimsel kuramlarla, özellikle de dejene-

---

75 Jules Romains, *Souvenirs et confidences d'un écrivain*, Paris: Fayard, 1958, ss. 15-16.

76 A. E. Carter, *The Idea of Decadence in French Literature, 1830-1900*, Toronto: University of Toronto Press, 1958, ss. 144-151.

rasyon kuramıyla desteklenen ifadelerine rastlanıyordu. Max Nordau'nun, dönemin kültürel hareketlerinin radikal bir dille kınanmasını içeren *Degeneration* adlı kitabı da bu nedenle başarı kazanmıştı.[77]

Dekadans (yozlaşma) ve dejenerasyon (bozulma) kavramları, hayal edilebilecek bütün biçimler ve kılıklarda dönemin düşünme biçimine sızmıştı. Morel 1850'lerde neredeyse tüm zihinsel kronik rahatsızlıkların "zihinsel dejenerasyon" başlığı altında birleştirildiği bir psikiyatri kuramı formüle etmişti. Morel'in kuramı büyük başarı kazanmıştı ve 1880'lerde Magnan'la birlikte Fransız psikiyatrisine hâkim olmuştu. İşler öyle bir noktaya varmıştı ki Fransa akıl hastanelerindeki bütün teşhis sertifikaları *degenerescence mentale avec* ("*... ile birlikte zihinsel dejenerasyon*") sözcükleriyle başlar, başlıca semptomlar bu sözcükleri takiben sıralanır olmuştu. 1880'lerin başında Lombroso atalarda gözlenen insan tipine doğru gerilemenin bir sonucu olduğu varsayılan "doğuştan suçlu"yu ortaya attı. Morel ve Magnan'ın tıbbi kuramları Zola ve diğer natüralist yazarların romanlarıyla popülerleşti. Ama daha ince bir yoldan Neo-Romantik gruplar sayesinde de yayıldı. Kont de Gobineau insan ırklarının eşit olmadığı, mevcut bütün medeniyetlerin üstün ırklarca kurulduğu, bu üstün ırkların aşağı ırklarla evlilikleri sonucu, onlar tarafından hazmedildiği, böylece insan ırkının bütün yaratıcı becerilerini kaybedeceği nihai bir mongollaşmaya doğru gitmeye yazgılı olduğu sonucuna varmıştı.[78] Ama düşünürler daha sıklıkla, belli bir ırk ya da ulusun iddia edilen dekadansını betimlemekten hoşlanıyordu. Fransa ve İtalya'da, 1898'de İspanya-Amerika savaşında yenildikten sonra İspanya'da da Latin halkların aşağı olduğu fikri epey yaygınlaştı ve Anglo-Saksonların üstün olduğu yönündeki takıntılı fikirle ilişkilendirildi.[79] Yine de Britanyalı Houston Stewart Chamberlain Almanların üstünlüğünü ileri sürerek, ırksal seçilimle kendilerini korumaya ihtiyaçları olduğunu ortaya attı.[80] Dekadans düşüncesinin bir başka versiyonu da "aristokratik çürüme" fikriydi: Demokrasinin evrensel olarak yayılmasının bir sonucu olarak üstün bireyler ve aileler kitlelerce yutulacaktı. Son olarak bir de Nietzsche'nin medeniyet insanın doğasına aykırı olduğu için insan ırkının bir bütün olarak gerileme içinde olduğu düşüncesi vardı. O zamanlar yaygın olan ilkel hayat, ilkel nüfuslar ve ilkel sanat nostaljisi de buradan kaynaklanıyordu.

Bu genel eğilim *fin de siècle* ruhunda zirveye tırmanmıştı. Görünüşe bakılırsa bu ifade 1886'da Paris'te ortaya çıkmış, 1887'de Paul Bourget tarafından Mensonges başlıklı romanıyla moda hâline getirilmiştir. 1891'e gelindiğinde bu terim, sohbetler sırasında her an karşınıza çıkan, gazetelerin her sayfasında onlarca kez rastlanabilecek bir "edebi felaket (calamity)" hâline gelmişti.[81] Nasıl ki Romantizm devri *mal du siècle*'yi yaşamıştı, yüzyılın son bulması öncesindeki dönem de artık *fin de siècle* ruh hâliyle doluydu. Öncelikle Von Hartmann ve

77 Max Nordau, *Entartung*, Berlin: C. Dunker, 1892.

78 Kont Arthur de Gobineau, *Essai sur l'inégalité des races humaines*, 4 cilt, Paris: Firmin-Didot, 1853-1855.

79 Bu duygunun en iyi bilinen ifadesi Fransız yazar Edmond Demolins'in şu kitabında bulunur: *A quoi tient la supériorité des Anglo-Saxons?*, Paris: Firmin-Didot, 1897.

80 Houston Stewart Chamberlain, *Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts*, Münih: F. Bruckmann, 1899.

81 Keith G. Millward, *L'Oeuvre de Pierre Loti et l'esprit "fin de siecle"*, Paris: Nizet, 1955, ss. 11-36.

Schopenhauer'in felsefi öğretilerine dayandığı ileri sürülen genel bir karamsarlık hissi mevcuttu. Schopenhauer'ın felsefesinin dönemin entelektüel elitleri üstünde yarattığı büyüleyici etkiyi anlamak bugün bizim için zordur. Wagner ile Nietzsche'nin dostu olan Malwida von Meysenburg *Memoirs*'ında Schopenhauer'ın eserlerinin keşfedilmesinin onun için nasıl bir tür din değiştirme hâlini aldığını anlatır.[82] Onu yıllarca meşgul eden felsefi problemler birden açıklık kazanmıştı. Hristiyan inancının yeni bir yorumuyla karşılaşmış, zihnen huzur bulmuştu, hayatı da yeni bir anlam kazanmıştı. Ama Schopenhauer ve Von Hartmann'ın karamsarlığı daha büyük bir sıklıkla o kadar da haysiyetli olmayan biçimlerde ifade ediliyor, kasvetli ve ölümcül denemelere, oyunlara ve romanlara esin kaynağı oluyordu.

Fin de siècle ruhunun ikinci özelliği de *Anti-Physis* kültüydü, yani doğanın karşıtı olan her şeyin kültleştirilmesiydi. On sekizinci yüzyılda "soylu vahşi" miti, ormanda yaşayıp özgürlüğü için mücadele eden güçlü kuvvetli ilkel adam miti baskınken, şimdi tersine çevrilmiş bir "yozlaşmış medeni insan" miti, büyük kentin sunduğu lüksün ortasında zayıflamış ve sofistike bir hâl almış" insan miti baskınlık kazanmıştı.[83] Romantiklerin doğayla hemhâl olma anlayışının tam tersine *fin de siècle* insanı genişleyip yayılan canavarca kentlerde, şair Verhaeren'ın *villes tentaculaires*'inde kendisini evinde hissediyor, bu kentlerin sunduğu yoz ve sapkın lükslerle memnun oluyordu. Bütün bunlar estetizm kültüyle, giyim kuşam ve mobilyalarda rafine zarafet kültüyle ve her tür eksantrikliğe yol açan nadir olanın aranması kültüyle ilişkiliydi. Kültür tarihinde, bu dönemde olduğu kadar çok eksantrik insana rastlandığı enderdir.

Fin de siècle ruhunun başka bir özelliği de belli belirsiz mistisizmiydi. En olumlu örnekleriyle bu akım bazı yazar-çizerlerin az çok sansasyonel biçimde din değiştirmelerine yol açmıştı (birkaç Romantiğin de başına geldiği gibi) ama bazılarınınsa şu ya da bu biçimde ruhçu ya da okült tarikatlara girmelerine neden olmuştu. Hipnoz, uyurgezerlik, çifte kişiliklilik ve akıl hastalığı fenomenlerine duyulan ilgiyi sık sık artırmıştı. Yeni bir edebi araç, iç monolog, bireyin bilinç akışının kesinlikle yeniden ürettiği ileri sürülerek benimsenmişti. Fransız yazar Edouard Dujardin[84] ile Avusturyalı Arthur Schnitzler[85] hiç eylemin bulunmadığı, sadece karakterin belli bir süre zarfındaki düşüncelerinin ileri sürüldüğü biçimde akışının betimlenmesinden oluşan romanlar yazmaya başladı.

Fin de siècle ruhunun başlıca özelliklerinden bir diğeriyse erotizm kültüydü. Yüzyıl ortalarına dek büyük ölçüde İngiltere'de hâkim olan Victoria dönemi ruhu her yerde gerileme hâlindeydi, kıta Avrupası'nda pek az etkisi kalmıştı. Onun tersine kitaplar, gazeteler, dergiler erotik düşüncelerle doluydu ama bugün olduğundan biraz daha dizginlenmiş bir biçimde, biraz daha ifade inceliğiyle. Müstehcen edebiyat o kadar bollaşmıştı ki Jules Claretie 1880 yılına ilişkin bir değerlendirmesine, "Burada pornografik 1880 yılı yatıyor."

---

82 Malwida von Meysenbug, *Memoiren einer Idealistin*, Berlin: Auerbach, tarih yok, III, ss. 223-234.

83 Bu antitez A. E. Carter tarafından gayet iyi betimlenmiştir: *The Idea of Decadence in French Literature*, a.g.e.

84 Edouard Dujardin, *Les Lauriers sont coupés*, Paris: Revue Indépendante, 1888.

85 Arthur Schnitzler, *Leutnant Gustl*, Berlin: S. Fischer, 1901.

sözleriyle başlamıştı.[86] Erotizm en tepede Anatole France ve Arthur Schnitzler gibi yazarların rafine eserlerinden tutun eğitimsiz insanların okuduğu en eften püften yayınlara varıncaya dek edebiyata hâkim olmuştu. Sapkınlıklarla ilgili tıbbi ya da sözüm ona tıbbi literatür de bol miktarda kolayca bulunabiliyordu ve çok geniş bir kitle tarafından okunuyordu. Cinsel sapkınlıklar az çok örtük bir biçimde dönemin romanlarında da anlatılmıştı. Aslında bazı cinsel sapkınlıklar, teknik olarak bugün anıldıkları isimleri o zaman almışlardı: Sadizm, mazoşizm, fetişizm gibi. Bilimsel betimleme de sık sık edebi betimlemeleri takip etmişti. Mario Praz on dokuzuncu yüzyılda vampirliğin oynadığı rolü, "erkek vampir" (yıkıcı baştan çıkarıcı ya da kurt) karakterinin yerini yüzyıl sonuna doğru "dişi vampir" (*femme fatale*) karakterinin aldığını göstermiştir.[87] Öne çıkan bir başka temaysa fahişe kültüydü: Toulouse-Lautrec ve Klimt gibi sanatçılar bir yakınlık hissiyle bu kadınların resimlerini yapıyordu; Maupassant, Wedekind, Wildgans ve Popper-Lynkeus gibi yazarlar da onları yüceltiyordu.

Fin de siècle ruhu özellikle iki kentte baskındı: Paris ve Viyana. Düşünce tarihçileri 1890'da Fransa'da yirmi-otuz yaşında olan kuşağın, Fransa'nın o zamana dek gördüğü en yetenekli kuşak olduğunu vurgular. Felsefe, bilim, sanat ve edebiyat alanlarında yeni dehalar ve yetenekler çiçek açmıştı ve tartışma uyandıracak bir yeni fikirler furyası söz konusuydu. Eski kuşakların temsilcileri sıklıkla bu manevi anarşiye kaygıyla bakıyordu; *fin de siècle*'ın geçici bir ruh hâli olduğundan, orijinal düşünme biçimlerinin gelişmekte olduğundan kuşku duymuyordu. Paul Morand gibi yazarlar o yıllara dönüp baktıklarında, ıvır zıvırdan başka bir şey ortaya çıkarmamış uçarı bir dönem görmeye ve ölümcül bir erotizmin hayatın her alanına nüfuz ettiğinde ısrar etmeye yatkındır.[88] Ne var ki Andre Billy reddetmediği bu erotizmin yüksek kaliteli olduğunu, o zamanlar yaygın olan mutluluk arayışının bir parçası olduğunu ileri sürer.[89] Billy, *fin de siècle* döneminin her şeyden önce kültürel zenginliklerin aşırı bol olmasından mustarip olduğunu düşünür.

Viyana, *fin de siècle* atmosferinin hâkim olduğu diğer büyük merkezdi. Avrupa'yı kasıp kavuran dekadans fikri Avusturya'da özel bir anlam kazanmıştı, çünkü birçoklarının yıkılıp çözülmesinin yakın olduğu tahmininde bulunduğu monarşi ve imparatorlukla ilişkilendiriliyordu. Paris'te olduğu gibi Viyana'da da genç kuşak olağanüstü derecede yetenekli ve parlaktı. "Genç Viyana" çevresinin üyeleri arasında Hermann Bahr, Richard Beer-Hofmann, Hugo von Hofmannsthal, Richard Schaukal ve Arthur Schnitzler gibi şairler yer alıyordu. Burada da asıl kötülük muhtemelen fikirler ve kültürel zenginliklerin aşırı bol olmasında yatıyordu.

Doğmakta olan yeni dinamik psikiyatri ile dönemin ruhu arasında derinlere inen yakınlık, psikiyatristlerin betimlediği hastalar ile roman ve oyun yazarlarının betimledikleri arasındaki benzerliklerde kendisini gösterir. Pinel'in vaka hikâyelerinin birçoğunun Balzac

---

86 "Gi-gît 1880-l'année pornographique", Jules Claretie, *La Vie a Paris (1880)*, Paris: Victor Havard, 1881, s. 507.

87 Mario Praz, *The Romantic Agony*, İtalyancadan çeviri, Londra: Oxford University Press, 1933.

88 Paul Morand, *1900*, Paris: Les Editions de France, 1931.

89 André Billy, *L'Epoque 1900-1885-1900*, Paris: Tallandier, 1953.

romanlarından alınmış gibi göründüğüne daha önce işaret edilmiştir. Aynı şekilde Janet'nin hastaları da Zola'nın bazı karakterleriyle dikkat çekici benzerlikler gösterir. (Örneğin Janet'nin Irene'i, Zola'nın *La Joie de Vivre* adlı romanının kahramanı Pauline'e benzer.) Hofmannsthal'ın Elektra'sı ise Euripide'nin Elektra'sından çok Breuer'in ünlü Anna O.'suna benzer, Freud'un Dora'sı ise Schnitzler'in kısa hikâyelerinin birinden çıkmış gibidir. Yazarlar ve psikiyatristler aynı kuşaktan oldukları, aynı atmosferde yaşadıkları için, birinin edebi karakterleri, diğerinin hastaları aynı rafine ve son derece erotize *fin de siècle* ortamından geldiği için bunda şaşılacak bir şey yoktur.

Psikiyatri ve Psikoterapi

Geçen bölümde gördüğümüz üzere, on dokuzuncu yüzyılın ilk yıllarında iki psikiyatrik eğilim baskındı: *Somatiker* ile *Psychiker* (Almanya'daki isimleriyle). Birincisi akıl hastalıklarını fiziksel nedenlere ve beyindeki koşullara bağlıyordu, ikincisiyse bu hastalıkların duygusal nedenlerini vurguluyordu. Yine daha önce gördüğümüz gibi *Psychiker* akımı 1840 civarında gerilemeye başlamış, Griesinger bu iki akımı birleştirme girişiminde bulunmuştu. Griesinger'den sonra psikiyatri alanının tamamına organikçi eğilim hâkim oldu. Avrupa'nın tamamında akıl hastalıklarının tedavisi görünüşe bakılırsa iki temel ilkeye dayanıyordu. Birincisi Pinel ile onun dönemindeki psikiyatristlerin çalışmalarından kaynaklanan insancıl bir ilkeydi: Akıl hastalarının olabildiğince insanca tedavi görmesi gerekir. İkincisi "Akıl hastalıkları beyin hastalıklarıdır." ilkesiydi; dolayısıyla da bir psikiyatristin hastaları için yapabileceği en iyi şey beynin anatomisini ve patolojisini incelemekti, böyle bir araştırmanın nihayetinde akıl hastalıklarına özgün tedaviler keşfetmeyi beraberinde getireceği umuduyla. Bu tutum birçok akıl hastanesinin, beyin anatomisi ve patolojisinin incelendiği merkezler hâline gelmesine yol açtı. Zaman zaman bir doktorun, yegâne vasfı beyin anatomisini iyi bilmek olduğu için bir akıl hastanesinin tıbbi yöneticisi olarak atandığı oluyordu. Bu alanda yapılmış dikkat çekici bazı keşifler, bu nedenle küçük, ücra akıl hastanelerinde yapılmıştır.

Griesinger "Akıl hastalıkları beyin hastalıklarıdır." sloganıyla eski romantik psikiyatriden geride kalanlara savaş açmıştı. O tarihlerde Rokitansky ile Virchow, görünüşe bakılırsa tıbbın tamamının sağlam temellerinden biri hâline gelecek olan hücresel anatomo-patolojinin temellerini atıyordu. Meynert, Wernicke ve takipçileri de psikiyatriyi aynı temele dayandırmaya çalıştı. Theodor Meynert (1833-1892) ve Carl Wernicke (1848-1905) beyin anatomisini ilgiyle inceleyip çalışan yetenekli iki klinik doktor, organik ve mekanikçi psikiyatriyi kapsayan bir sistem kurma girişiminde bulundu. Ama nesnel bulgularına sıklıkla, fiziksel etkinliğin anatomik ve fizyolojik alt katmanlarına ilişkin varsayımlar ekliyorlardı; on dokuzuncu yüzyıl sonuna gelindiğinde birçok psikiyatrist psikopatolojik rahatsızlıkları beyin anatomisinden alınan terimlerle formüle eder olmuştu: Buna *Hirnmythologie* (beyin mitolojisi) deniyordu.

Bu eğilimi aşan çok yönlü psikiyatri yaklaşımıyla Emil Kraepelin (1856-1926) olmuştur: Kraepelin nöroloji ve beyin anatomisini, incelikli yeni test yöntemlerinin uygulandığı

deneysel psikolojiyi ve hastanın hayat hikâyesinin ayrıntılı bir incelemesini birleştirmişti. Kraepelin bugün, onun tek kaygısının hastalarına teşhis etiketleri takmak olduğunu, bundan sonra hastalara yardımcı olmak için daha başka bir şey yapılmadığını ileri süren birçok psikiyatristin şamar oğlanı olmuştur. Ama aslında Kraepelin hastalarına o kadar büyük bir özen gösterirdi ki hastalarının her biri dönemin en iyi tedavi yöntemleriyle bakılırdı, kendisi de son derece insancıl biriydi.[90] Kraepelin'in en büyük başarılarından biri "dementia praecox" ve "manik depresif hastalık"ın düşünülmesiyle birlikte akıl hastalıkları için akılcı bir sınıflandırma geliştirmesiydi. Kraepelin 1900 yılı civarında akıl hastalıkları alanına açıklık getiren adam olarak takdir ediliyordu, sistemi de yavaş yavaş her yerde kabul görüyordu.

Bu arada Heinroth, Ideler, Neumann ve Psychiker çevresinden, herhâlde hiçbir zaman tamamen unutulmamış isimler 1880'lerde yeniden canlandı. Bu vesileyle iki kişiden özel olarak bahsetmemiz gerekiyor: Forel ve Bleuler.

Auguste Forel (1848-1931) otobiyografisi[91] ve Annemarie Wettley'nin kaleme aldığı biyografisi[92] sayesinde hayatı gayet iyi bilinen, olağanüstü derecede kuvvetli bir kişilikti. Forel'in hayatı aşağılık hislerinden mustarip olan, bunları telafi etme yolu bulup kuşağının önde gelen bilim insanları arasına giren gencin hikâyesinin tipik bir örneğidir. Forel'in çocukluğunda bulduğu telafi karıncaları incelemek olmuştu, muhtemelen dünyanın en büyük karınca uzmanı hâline gelmişti. Doğa bilimleri öğrenimi görmeyi diliyordu ama pratik nedenlerden ötürü tıbbı seçti ve çok geçmeden beyin anatomisi alanındaki keşifleriyle kendisine seçkin bir yer edindi ve Zürih Üniversitesi'nde psikiyatri profesörlüğüne getirildi, görevi Burghölzli akıl hastanesinin denetimini de kapsıyordu. Forel bu kurumda çok ihtiyaç duyulan bir reform gerçekleştirdi ve o kadar büyük bir başarı kazandı ki Burghölzli dünya çapında tanınır hâle geldi. Forel başta organikçi ekolde yer alıyordu ama tutumu yavaş yavaş değişti. Forel psikiyatristlerin neden alkolikleri tedavi edemediğini, oysa tıp dışından insanların bunu başardığını merak ediyordu. Tıp dışındaki bu isimlerden birine, ayakkabı tamircisi Bosshardt'a sırrının ne olduğunu sordu ve şu cevabı aldı: "Şaşılacak bir şey yok Bay Profesör, ben ağzıma alkol koymuyorum, siz koyuyorsunuz."[93] Bu cevap Forel'i o kadar etkiledi ki kendi kendisine bir alkolden kaçınma sözü imzaladı ve bundan sonra alkolikleri başarıyla tedavi etmeye başladı. Bu Forel'in başarılı terapinin sırrının, psikoterapistin kişisel tavrında yattığını fark etmesi yönünde attığı ilk adımdı. Bu yöndeki ikinci adımı hipnozu keşfetmesi oldu. Bernheim'ın çalışmalarını duyan Forel derhâl Nancy'ye gitti ve orada hipnotik tedavi tekniğini öğrenecek kadar uzun bir süre kaldı, sonra da bu tekniği Zürih'e getirdi. Forel çok geçmeden bu yöntemin önde gelen uzmanlarından biri oldu. Hipnotik tedavinin romatizma ve çeşitli fiziksel rahatsızlıklardan mustarip hastalara başarıyla uygulandığı bir ayakta tedavi servisi kurdu. Forel'in öğrencileri arasında İsviçre'nin en ünlü psikiyatristlerin-

---

90 İlk kitabı idam cezasına karşı bir itirazdı. Emil Kraepelin, *Die Abschaffung des Strafmasses*, Stuttgart: F. Enke, 1880.

91 August Forel, *Rückblick auf mein Leben*, Zürih: Europa-Verlag, 1935. Fransızca basım, genelde daha eksiksizdir: *Mémoires*, Neuchâtel: La Baconnière, 1941.

92 Annemarie Wettley, *August Forel, ein Arztleben im Zwiespalt seiner Zeit*, Salzburg: O. Müller, 1953.

93 August Forel, *Rückblick auf mein Leben*, Zürih: Europa-Verlag, 1935, ss. 126-127.

den biri olan Eugen Bleuler (1857-1939) ile ABD'nin en tanınmış psikiyatristi olan Adolf Meyer (1866 – 1950) de bulunuyordu.

Eugen Bleuler[94] "şizofreni" (schizophrenia) kuramı ve tanımlamasıyla tanınır (bu terimi, asıl anlamı artık anlaşılamayan "dementia praecox" -erken bunama- teriminin yerine geçmesi için geliştirmişti).[95] On dokuzuncu yüzyılda Zürih kantonundaki sosyal ve siyasal mücadeleleri dikkate almaksızın Bleuler'in çalışmalarını anlamak pek mümkün değildir. Eugen Bleuler 1857'de, o zamanlar bir tarım köyü olan, bugün Zürih'in banliyölerinden biri olan Zollikon'da doğmuştu. Ataları çiftçiydi ama babası bir tüccardı ve yöre okulunun da müdürüydü. Bleuler'in babası, büyük babası, ailesinin bütün mensupları kantonun çiftçi nüfusunun Zürih Kent makamlarının hâkimiyetinde olduğu dönemleri dün gibi hatırlıyordu; Zürih Kenti yönetimi çiftçilerin belli zanaatlar, mesleklerle uğraşmasını, hepsinden de önemlisi yüksek öğrenim görmesini kısıtlamıştı. Çiftçi nüfus sınıf bilincine sahipti, kimi zaman saldırgan ve devrimci bir biçimde, kimi zaman daha ilerici biçimde yaşıyordu bu bilinci. Okuma grupları kuruyor, başka kültürel faaliyetler düzenliyorlardı. Bleuler ailesi 1831'de ve 1833'de çiftçilerin de eşit haklara sahip olmasını ve Zürih Üniversitesi'nin kurulmasını sağlayan siyasal mücadeleye katılmıştı, üniversite genç çiftçi kuşağının entelektüel gelişimini ilerletecekti. İsviçre yurttaşlarının dolduramadığı mevkileri doldurmaları için birçok yabancı profesör çağrılmıştı.

Zürih'te psikiyatri öğretmeye gelen ilk profesörler Almanlardı: Griesinger, Gudden ve Hitzig. Bu isimler aynı zamanda Burghölzli akıl hastanesinin ilk yöneticileri olmuşlardı. Bu adamların hastalardan çok mikroskoplarıyla meşgul olması, sadece yüksek Almanca konuştukları, yerel ağzı bilmedikleri için hastalarla anlaşmayı başaramamaları üstüne şikâyetler artmıştı. Bleuler ortaokulda olduğu yıllarda çevresindeki insanlardan sık sık böyle şikâyetler duymuştu. Akıl hastalarını anlayacak ve onların kendisini anlamasını sağlayacak bir psikiyatrist olmaya karar vermişti.

Bleuler diplomasını alır almaz Bern yakınlarındaki Waldau akıl hastanesinde asistan oldu, burada hastalarına olağanüstü bir bağlılık gösterdi. Sonra Paris'te Charcot ve Magnan'la çalıştı, ardından Londra ve Münih'e gitti ve daha sonra da o zamanlar Forel'in yönetiminde olan Burghölzli Akıl Hastanesi kadrosuna katıldı. Bleuler 1886'da Rheinau akıl hastanesinin tıbbi yöneticiliği görevine atandı, burası yaşlı demanslı hastaların kaldığı, İsviçre'nin en

---

94 Eugen Bleuler'in bir biyografisi henüz yayınlanmamıştır. Aşağıdaki kaynaklara danışılabilir: Manfred Bleuler, "Eugen Bleuler, die Begründung der Schizophrenie Lehre", *Gestalter unserer Zeit*, IV (*Erforscher des Lebens*, Oldenburg: Gerhard Stalling, tarih yok), ss. 110-117. Jacob Wyrsch, "Eugen Bleuler und sein Werk", Schweizerische Rundschau, XXXIX (1939-1940), ss. 625-627. Manfred Bleuler, "Geschichte des Burghölzli und der psychiatrischen Universitätsklinik", *Zürcher Spitalgeschichte* (Regierungsrat des Kantons Zürich, 1951), ss. 317-425.

95 Morel 1852'de, hastalığın patlak vermesinden kısa bir süre sonra ağır bir zihinsel bozukluk geçiren hastalar için démence précoce terimini geliştirdi (B. A. Morel, *Etudes cliniques*, I [1852], ss. 37-38). Bütün akıl hastalıklarının er geç sonunda ağır bir zihinsel bozukluğa (buna démence (demans) deniyordu, ama bu sözcük o zamanlar bugünkü gibi zihinsel gerileme, bozulma anlamına gelmiyordu) yol açacağına inanılıyordu Dolayısıyla démence précoce aslında "hızlı zihinsel bozulma" anlamına geliyordu. Daha sonra bir yanlış anlamayla "erken yaşta bunama" gibi bir anlam edindi.

geri kurumlarından biri sayılan büyük bir akıl hastanesiydi. Bleuler bu hastaneyi ıslah etme işini üstlendi ve hastalarına olağanüstü bir özgecilikle özen gösterdi. Bekâr olduğundan hastanede kalıyor, sabahın erken saatlerinden gece geç saatlere dek vaktinin tamamını hastalarıyla birlikte geçiriyor, onların fiziksel tedavilerine katılıyor, çalışma terapileri düzenliyor, hastalarının her biriyle yakın duygusal temas kuruyordu. Böylece akıl hastalarıyla, onların psikolojik hayatlarının en mahrem ayrıntılarıyla ilgili benzersiz bir kavrayışa ulaştı. Bu deneyimler ona ileride şizofreni hakkında yazacağı kitabın ve psikiyatri ders kitabının özünü verdi.

Bleuler 1898'de Forel'in halefi olarak Burghölzli Akıl Hastanesi'nin yöneticiliğine seçildi. Görevleri arasında ders vermek de vardı, böylece Rheinau'daki deneyiminin sonuçlarını öğrencilerine aktarma fırsatı buldu, bu konferanslar şizofreniyle ilgili ünlü kitabının çekirdeğini oluşturdu, kitabı gecikmiş olarak 1911'de yayınlanacaktı.[96] Bu arada araştırmalarına personelin yardımıyla devam etti, 1900 sonrasında C. G. Jung da ona yardımcı olan isimler arasında yer alacaktı.

Bleuler'in şizofreniyle ilgili öğretisi sıklıkla yanlış anlaşıldığından, bu öğretinin başlıca özelliklerini burada hatırlamak herhâlde yararsız olmaz. Öğretinin başlangıç noktası, Bleuler'in daha önce hiç anlaşılmamış insanlar grubunu, yani şizofrenikleri anlamak için kendi kendisinin sarf ettiği çabalardı. Bleuler, Rheinau'da geçirdiği on iki yıl boyunca, bu türden çok sayıda hastayla sürekli birlikte kalmıştı, onlarla kendi lehçelerinde konuşmakla kalmamış, "anlamsız" sayılan sözlerinin ve sayıklamalarının anlamını da anlayabilmek için mümkün olan her çabayı sarf etmişti. Bleuler böylece hastalarının her biriyle "duygusal bir bağ" (*affektiver Rapport*) kurmayı başarmıştı. Daha sonra Burghölzli Akıl Hastanesi'nde bu klinik yaklaşıma Jung'un yönetimi altında yapılan kelime-çağrışım testine dayalı bir araştırma, daha sonra da Freud'un psikanalitik kavramları eklenmiştir.

Bleuler klinik araştırmalarına dayanarak yeni bir şizofreni kuramı geliştirdi. O dönem baskın olan tümüyle organikçi kuramların tersine, Bleuler bugün organo-dinamik dediğimiz bir kuram öğretiyordu. Şizofreninin bilinmeyen bir nedenden (muhtemelen zehirli maddelerin beyindeki etkinliğinden) kaynaklandığını ve kalıtsallığın önemli bir rolü olduğunu varsayıyordu. Şizofreninin çok katmanlı semptomlarının yol açtığı kaosta, doğrudan bilinmeyen organik süreçlerin yol açtığı asal ya da fizyojenik (fizyoloji kökenli) semptomlar olduğunu ve bir de asal semptomlardan ileri gelen ikincil ya da psikojenik (psikoloji kökenli) semptomlar olduğunu ayırt etmişti. Bu ayrıma muhtemelen Janet'nin psikasteni kavramı esin kaynağı olmuştu. Janet'nin psikastenide temel bir rahatsızlığı ayırt etmesine, yani psikolojik gerilimin azalmasını temel bir rahatsızlık olarak tanımlamasına çok benzer şekilde Bleuler de şizofreninin asal semptomlarından birinin rüyalarda ya da gündüz düşlerinde olana az çok benzer biçimde çağrışımların geriliminin gevşemesi olduğunu düşünmüştü. Bleuler ikincil semptomların bütün zengin çeşitliliğinin bu temel semptomlardan kaynak-

---

[96] Eugen Bleuler, *Dementia Praecox, oder Gruppe der Schizophrenien, Aschaffenburg, Handbuch der Psychiatrie* içinde, speizieller Teil, 4. Abt., I, Viyana: F. Deuticke, 1911.

landığını, en başta da çeşitli psişik işlevler arasındaki, örneğin duygular ile zekâ, duygular ile irade arasındaki *Spaltungen*'den, yani bölünmelerden kaynaklandığını düşünüyordu. Otizm, yani gerçeklikle temasın kaybedilmesi, Bleuler'in asıl kavrayışına göre kişilik çözülmesinin (*dissociation*) bir sonucuydu. (Bleuler'in öğrencileri ancak daha sonraları kişilik çözülmesinde şizofreninin temel semptomlarından birini göreceklerdi.) Bu noktada Bleuler'in şizofreni kavrayışı ile Schlegel'in, insanın Tanrı, doğal ve evrenle iletişiminin kesildiğini, çünkü insanın kendi içinde akıl, irade ve hayal gücü diye bölündüğünü, insanın içinde uyumu yeniden kurma görevinin felsefeye düştüğünü söyleyen felsefi kuramı[97] arasında ilginç bir benzerlik görülebilir. Ne var ki düşünce benzerliklerine rağmen Schlegel'in fikirlerinin Bleuler'in şizofreni kuramını etkilediği kuşkuludur.

Nozolojik bakış açısına göre Bleuler'in şizofreni kavrayışı Kraepelin'in *dementia praecox* kavrayışından daha geniş kapsamlıydı, çünkü Bleuler şizofreniyi daha önceden kendi başına hastalık oluşumları sayılan çeşitli akut rahatsızlıklar arasında sayar. Bu teşhisle ilgili bir incelik olmanın ötesine geçer. Bleuler bu akut rahatsızlıklardan mustarip hastaların gereği gibi yoğun bakım görmeleri hâlinde iyileşme şanslarının yüksek olduğu, ihmal edilmeleri ya da uygunsuz tedavi edilmeleri hâlinde birçoğunun kronik şizofreniye doğru evrileceği sonucuna varmıştı.

Bleuler'in şizofreni kavrayışı yeni bir kuram olmakla kalmaz, Minkowski'nin vurguladığı üzere kendi içinde terapi edici bir anlam içerir.[98] Bleuler şizofreninin evriminin herhangi bir aşamasında durdurulabileceği ya da geriletebileceği yönünde iyimser bir kavrayış getirmişti ve fizyolojik, farmakolojik tedavi yöntemlerinin var olmadığı bir dönemde, o sıralar Burghölzli Akıl Hastanesi'nde çalışmış olanların ifadelerine bakılırsa kimi zaman mucizevi etkiler yaratan çok sayıda aygıt kullanmıştı. Örneğin görünürde ağır durumdaki hastaların erken taburcu edilmesi ya da aniden, beklenmedik biçimde başka koğuşa transfer edilmeleri ya da hastaya sorumluluk verilmesi gibi yollara başvuruyordu. Ayrıca çalışma terapisine dayalı bir sistem düzenlemiş, hastalarının boş vakitlerinin yanı sıra, akıl hastanesindeki insan topluluğunun işleyişine de bir düzen getirmişti. Bleuler 1890 ile 1900 yılları arasında akıl hastalarının psikolojik olarak anlaşılmasını ve tedavi edilmesini yerleştirmeye çalışan yegâne psikiyatrist değildi ama bu yöndeki çabaları en başarılı olan psikiyatristlerden biriydi herhâlde. Sonraları ABD'de Adolf Meyer'in izleyeceği yolda öncü olmuştu.[99] Almanya'da birçok akıl hastanesinde benzer deneyler yapılıyor, yabancı ziyaretçileri sıklıkla hayrete düşüren sonuçlar elde ediliyordu. Steward Paton 1906'da Alman psikiyatristlerin iyimserliğini vurgulamış; Erlangen, Würzburg ve Münih'teki psikiyatri kurumlarını örnek akıl hastaneleri olarak

---

97 Friedrich Schlegel, "Philosophie des Lebens" (1827), *Schriften und Fragmente* içinde, Ernst Behler, yayına hazırlayan, Stuttgart: Kröner, 1956, ss. 245-249.

98 Eugène Minkowski, *La Schizophrénie*, Paris: Payot, 1927, ss. 249-265.

99 Adolf Meyer'in şu makalesi psikiyatri tarihinde bir köşe taşı olmuştur: "Fundamental Concepts in Dementia Praecox", *British Medical Journal*, II (1906), 757-760 ve *Journal of Nervous and Mental Disease*, XXXIV (1907), ss. 331-336.

gösterip takdir etmiştir.[100] Paton ayakta hasta tedavisinin de kurulduğuna dikkat çekip bunun sonucunda nüfusun genel akıl sağlığında gözlenen iyileşmeyi de işaret etmiştir. Bu çabalar Hermann Simon'un *aktivere Therapie*'si (daha aktif terapi) ile zirveye tırmanmıştı, Simon'un I. Dünya Savaşı'ndan birkaç yıl önce geliştirdiği bir yöntemdi bu.[101] Ayrıntılı bir çalışma terapisi sistemiydi, buna göre her hastaya tamamlaması gereken belli bir iş miktarı ve belli bir görev veriliyordu, iş miktarı hastada azami düzeyde iyileşmeyi sağlayacak şekilde ayarlanıyordu; bunun sonucunda ajitasyon akıl hastanesinde tamamen ortadan kalkmıştı ve bütün bunlar fizyolojik, farmakolojik tedavilerin bilinmediği dönemlerde olmuştu. Çalışma terapisi Möbius, Grohmann ve başkaları tarafından özel kurumlarda, nevrotiklerin tedavisinde de uygulanmıştır.[102]

1880 ile 1900 yılları arasında kalan dönemin bir başka özelliği de dinamik psikiyatri kavramının yavaş yavaş gelişmesiydi. "Dinamik" sözcüğü psikiyatride sık sık kullanılır olmuştu ama çoğu zaman kafa karışıklığına neden olan çeşitli anlamları vardı. Filozoflar ve fizyologlar bu sözcüğü genelde belirsiz anlamlarla kullanır, o kadar ki Fransız Felsefe Cemiyeti'nin sözlüğünde sözcüğün kullanımıyla ilgili bir uyarı yer alır. "Dinamik sözcüğü bilimsel yönüyle baştan çıkarıcıdır ama yine de (özellikle sıfat olarak) öğrencilerin ve sözüm ona felsefe yazarlarının kullandığı, en geçerli hatalı sözcüklerden biridir." der sözlükte.[103] Şimdi bu terimin nöropsikiyatride kazandığı çeşitli anlamlara bakalım.

1. Leibniz genellikle, "statik" ve "sinematik" sözcükleriyle karşıt anlamlı olarak "dinamik" sözcüğünü geliştiren kişi olarak anılır. O bu sözcüğü mekanikte kullanmıştı. Daha sonra Herbart bu terimi alıp psikolojiye uyguladı, bilincin hâllerini statik ve dinamik olarak ikiye ayırdı. Auguste Comte ise statik ve dinamik sosyoloji ayrımı yaparak sosyolojiye uyguladı. Fizyoloji alanında dinamik terimi 1802 gibi erken bir tarihte kullanılıyordu, Alman manyetizmacılar sık sık "dinamik-psişik" güçlerden bahsediyorlardı.[104] Ama Fechner psişik enerji kavramını ileri sürdü ve daha sonra göreceğimiz üzere on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında az çok fiziksel enerji kuramını model alan sinirsel enerji ve zihinsel enerji kuramları ortaya çıktı.

2. Fransız fizyologlarsa "organik" kavramının karşıtı olarak "işlevsel" kavramını ifade etmek için "dinamik" sözcüğünü kullanmıştır. Macario "dinamik paralizler" hakkında sık sık alıntılanan bir inceleme kaleme almıştı, "dinamik paraliz"le kastettiği sinir sisteminde herhangi bir lezyona bağlı olmayan paralizlerdi. Daha sonra Charcot "organik" ve "dinamik" paralizler arasındaki farkı öğretti, "dinamik" paralizler histeri, hipnoz ve psişik travmalardan kaynaklanan paralizleri içeriyordu.[105]

---

100 Stewart Paton, "The Care of the Insane and the Study of Psychiatry in Germany", *Journal of Nervous and Mental Disease*, XXXIII (1906), ss. 225-233.

101 Hermann Simon, *Krankenbehandlung in der Irrenanstalt*, Berlin ve Leipzig: De Gruyter, 1929.

102 A. Grohmann, *Technisches und Psychologisches in der Beschäftigung von Nervenkranken*, Stuttgart: Enke, 1899.

103 André Lalande, yayına hazırlayan, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, beşinci basım; Paris: Presses Universitaires de France, 1947, s. 246.

104 A. Winkelmann, *Einleitung in die Dynamische Physiologie*, Göttingen: Dieterich, 1802.

105 Maurice Martin Antonin Macario, "Mémoire sur les paralysies dynamiques ou nerveuses", *Gazette médicale de Paris* (1857-1858).

3. Brown-Sequard sinir sistemindeki "dinamik eylemler"i konu alan kuramıyla sözcüğe üçüncü bir anlam kattı.[106] Sinir sisteminin bir bölümünün uyarılmasının, diğer kısımlarından birinde ya "dinamojenez" (işleyişin uyarılması) ya da "inhibisyon" (işleyişin azalması) şeklinde etkiler doğurabileceğini söylüyordu. Psikiyatristler bu kavramları zihinsel rahatsızlık olgularına, özellikle de nevrozlara uygulamaya başladı, kimi zaman beyin fizyolojisinden alınan "kolaylaştırma" gibi başka kavramlar da eklediler.[107]

4. Bu arada "dinamik" terimi, muhtemelen filozof Malebranche ile takipçilerine uzanan bir kavram olan motor imge gücü kavramına uygulanmaya başladı. De Morsier'ye göre motor imge gücü kavramı, 1811 ile 1813 yılları arasında filozof Laromiquiere'nin konferanslarına katılan Esquirol tarafından felsefeden psikiyatriye aktarılmıştır.[108] Bu kavram Bernheim tarafından alındı ve Bernheim telkin kuramını bu kavram etrafında kurdu. "İdeodinamizm kanunu" adı altında "telkin edilen ve kabul edilen herhangi bir fikrin eyleme dönme eğilimi gösterdiği" düşüncesini ortaya koydu.[109]

1897'de Aime, Brown-Sequard ve Nancy Ekolü'nün öğretilerine dayalı bir dinamik psikoloji kuramı taslağı hazırladı.[110] Sinirsel rahatsızlıkları üç gruba ayırıyordu: Tümüyle organik olanlar, tümüyle dinamik olanlar (bilinen bir lezyonun bulunmadığı) ve ara durumlar (bugün organo-dinamik denilen durumlar). Aime fikirler ve duyguların "dinamik sinirsel olgular" olduğunu, yani belli sinirsel yapılardaki dinamojenik ya da inhibe edici olguların ifadeleri olduğunu öğretiyordu. Gerçek bir teşhis hastalıktaki organik ve dinamik etkenlerin bu kısımlarının bir değerlendirmesini yapmayı amaçlar. Dinamik tedaviler de iki gruba ayrılır: İnhibisyona dayalı tedaviler ile dinamojeneze dayalı tedaviler. Dinamojeneze dayalı tedaviler telkin, hipnotik telkin, "somut telkin" (bugün buna plasebo terapisi denir) ve son olarak eğitim yöntemleridir. Yazar, tedavide ya da en azından bazı fiziksel rahatsızlıkların hafifletilmesinde dinamik terapiye önemli bir rol atfeder.

5. Son olarak "dinamik" sözcüğü evrilme ve gerileme kavramıyla ilişkili başka bir anlam daha kazanmıştı. Öyle görünüyor ki bu kavramları psikiyatriye ilk uygulayan ("dinamik" terimini kullanmaksızın) Moreau (de Tours) olmuştur; Moreau akıl hastalığının başlı başına bir dünya olduğunu, unsurlarının tamamı gerçek dünyadan alınmış olsa da temelde bizim dünyamızdan farklı ve rüyalar âlemine benzer olduğunu öğretiyordu.[111] Bu yanılsama ve sanrı dünyasının altında yatan temel olgu bir beyin işlevinin uyarılması değil, tam tersine entelektüel işlevlerin azalmasına ve tam gelişmemiş psişik etkinliğin oransıza gelişmesine neden olan bir değişiklik olmasıydı. Janet kendi dinamik kuramının yine kendisinin Moreau

---

106 Charles Edouard Brown Sequard, "Inhibitions et dynamogénie", *Académie des Sciences* (1885).

107 Sigmund Exner, *Entwurf zu einer Physiologischen Erklärung der psychischen Erscheinungen*, Leipzig ve Viyana: Deuticke, tarih yok, II, ss. 69-82.

108 Georges De Morsier, "Le mécanisme des hallucinations", *Annales Médico-Psychologiques*, LXXXVIII (1930), (II), ss. 365-389. "Les Hallucinations", *Revue d'Oto-Neuro-Ophthalmologie*, XVI (1938), ss. 244-248.

109 "Toute idée suggérée et acceptée tend a se faire acte."

110 Henri Aimé, *Etude clinique du dynamisme psychique*, Paris: Doin, 1897.

111 Jacques-Joseph Moreau (de Tours), *Du Hashisch et de l'aliénation mentale*, Paris: Fortin 1845.

de Tours'un "akıl hastalıklarının temel kanunu" dediği kuramdan esinlendiğini her zaman ısrarla vurgulamıştır.[112] Henry Ey de Moreau'nun fikirlerinin orijinalliğini tekrar tekrar vurgular.[113] Daha sonra nöroloji alanında Hughlings Jackson benzer bir kavrayış ileri sürdü ve bunu afazi ile epilepsi araştırmalarına uygulayan ilk kişi oldu.[114] Jackson sinir sisteminin evrimini değerlendirmeye almıştı. İnsanın sinir sisteminde, bazı merkezler insan evriminin diğerlerine göre daha yakın tarihli bir evresinde ortaya çıkmış gibi görünüyordu. Bu merkezler ne kadar yakın bir tarihte ortaya çıkmışsa, o kadar hassas oluyorlardı ve içlerinden biri hasar gördüğünde daha eski merkezlerin faaliyeti artıyordu. İşte bu nedenle de sinirsel lezyonlardan ileri gelen (doğrudan lezyonun neden olduğu) olumsuz semptomlar ile (daha antik merkezlerin işlevlerinin yeniden başlamasından ileri gelen) olumlu semptomlar arasında bir ayrım yapılıyordu. Aslında Jackson'ın kullandığı biçimiyle "dinamik" terimi bu sözcüğün önceki anlamlarının birkaçını birleştiriyordu. Bu terim, anatomik veçheye karşılık fizyolojik veçheyi, organik olana karşılık işlevsel olanı, statükoya karşı gerileyici olanı ifade ediyor ve bir yandan da enerji veçhesini dile getiriyor, hatta kimi zaman bir çatışma ve direnç anlamı da taşıyordu. Jackson'ın kavrayışı, bugün gayet iyi bilindiği üzere Head ve Goldstein gibi nörologlar üstünde büyük bir etki yaratmakla kalmamış, psikiyatristleri, Freud'u muhtemelen, 1891'de Londra'da Jackson'ın gözetiminde çalışan Adolf Meyer'i ise kesinlikle etkilemiştir.

Cinsel Psikoloji ve Patoloji, 1880-1900

1880'ler ile 1890'ların en dikkat çekici yönlerinden biri de cinsel psikoloji ve psikopatolojiyle ilgili araştırmaların hızla ilerlemesiydi. Bu dönem çok uzakta kalmış olmasa da dönemin kesin bir tablosunu kavramamız çok zordur. Olağan klişeler bu dönemi bir cinsel cehalet, baskılama ve cinsel nesnelerin "tabu olduğu" bir ikiyüzlülük dönemi olarak temsil eder. Ama daha yakından bakıldığında 1880'lerde "Victoria dönemine özgü ikiyüzlülüğün" "kibar" burjuva çevrelerde varlığını hâlâ sürdürse de büyük ölçüde geçmişte kalmış bir şey olduğunu gösterir. Bu dönemle ilgili bizdeki klişe imaj, insanların sosyal kurallar gereği cinsel meseleler hakkında bugünküne nazaran daha ağzı sıkı olduğunu ve eşcinsellik gibi bazı meselelerin görmezden gelinip yasaklandığını yanlış anlamamızdan kaynaklanıyor olabilir. O dönemin tipik özelliği olduğu varsayılan cinsel baskılanma sıklıkla iki olgunun ifadesi olmaktan ibaretti: Doğum kontrol yöntemlerinin yaygın olmaması ve zührevi hastalık korkusu. Bel soğukluğu birkaç ay ağrılı bir tedavi görülmesini gerektiriyordu, frengiyse kural olarak hastanın ömrü boyunca devam ediyor ve sıklıkla da

---

112 Pierre Janet, *Névroses et idées fixes*, Paris: Alcan, 1898, I, s. 469.

113 Henri Ey et Hubert Mignot, "La psychopathologie de J. Moreau (de Tours)", *Annales Médico-Psychologiques* (1947), (II), ss. 225-241.

114 John Hughlings Jackson, "The Factors of Insanity", *Medical Press and Circular* (1874). Yeniden basım, *Selected Writings* içinde, Londra: Hodder & Stoughton, 1932, I, 411-421. Ayrıca bkz. A. Stengel, "The Origin and the Status of Dynamic Psychiatry", *British Journal of Medical Psychology*, XXVII, pt. 41 (1954), ss. 193-200.

hayatının genel bir felçle son bulması tehdidi yaratıyordu. Frengi, Ibsen'in *Ghosts*'u, Brieux'nün *Les Avaries*'i ve Anton Wildgan'in şiirleri gibi eserlerde edebiyatta yansımasını bulan, sayılamayacak kadar çok trajediye neden olmuştu. Ama edebiyat, gerçekte yaşanan bireysel kaderlerin dehşet verici hikâyesini tam olarak ifade edemiyordu. Yirmi yaşındaki genç Nietzsche Şubat 1865'de bir gece Köln'de konaklamış, nereye götürüldüğünü bilmeden bir geneleve götürülmüş, frengi kapmış ve hiç tedavi edilmemişti. Hastalık sinsice ilerlemiş, genel felce yol açmış, sonunda 1889'da feci bir biçimde son bulmuştu. [115] Fuhuş çok yaygın olduğundan, fahişelerin neredeyse hepsi hastalık taşıdığından, dolayısıyla potansiyel enfeksiyon kaynağı olduğundan zührevi hastalıklar çok tehlikeliydi. Frenginin dönemin insanlarına ne kadar korkunç göründüğünü, "kalıtsal frengi" biçimde sonraki kuşaklara aktarılması ihtimalinin bu tabloyu daha da beter hâle getirdiğini, bu ihtimalin kâbusvâri bir mit hâline geldiğini, birçok doktorun nedeni bilinmeyen bütün hastalıkları "kalıtsal frengi"ye bağladığını tahayyül etmekte bugün epey zorlanırız. Freud kalıtsal frengiyi nevrozların başlıca nedenlerinden biri olarak gördüğünde, sadece dönemin tıp çevrelerinde yaygın olan bir görüşü yansıtıyordu.

Dönemin bir başka özelliği de kadın haklarının tanınması için verilen mücadeleydi. Feminist hareketin tarihi Mary Wolstonecraft'a ve on sekizinci yüzyıl sonundaki bazı Fransız devrimcilerine uzanır ama bu hareket yavaş yavaş gelişmiştir. 1880 ile 1890 arasındaki dönemde feminist mücadele taze bir kuvvetle yeniden can buldu ama o dönem çoğu kişi bu hareketi idealist ve ümitsiz bir hareket olarak görüyordu. Yine de cinsiyetlerin doğal eşitliği ya da eşitsizliği ve kadınların psikolojisi hakkında ideolojik tartışmalara yol açtı. Birkaç görüş öne sürüldü.

Yaygın görüş, erkeklerin sadece fiziksel kuvvet olarak değil, karakter, irade gücü, zekâ ve yaratıcılık bakımından da kadınlardan doğal olarak üstün olduğu yönündeydi. 1901'de Alman psikiyatrist Moebius *On the Physiological Imbecility of Woman* başlıklı, kadınların fiziksel ve zihinsel olarak çocuklar ile erkekler arasında bir yerde durduğunu ileri süren bir risale yayınladı. [116] Moebius'a göre kadının erkekten daha hayvansı bir doğası vardır, eleştirel olma ve kendi kendini kontrol edebilme gücünden tamamen yoksundur ama bu talihli bir yoksunluktur, çünkü Moebius'un sözleriyle "kadınlar bedensel ve zihinsel olarak zayıf olmasalardı son derece tehlikeli olurlardı." Bu görüşü destekleyen erkeklerin, hatta kadınların sayısı hiç az değildi. Yirminci yüzyılın başlarında bile kadının erkekten aşağı olduğu genel olarak kabul görüyordu, bu bağlamda tartışılan yegâne sorun bu aşağılığın gerekçesiydi. Bu görüşün karşıtı olan tema, kadınların doğal olarak üstün olduğu teması da birkaç tutkulu feminist tarafından ileri sürülmüştü, sonraları bu görüşü savunan erkekler de olacağını o zamanlar hiç kimse tahmin edemezdi. [117]

---

[115] Hellmut Wahler Brann, *Nietzsche und die Frauen*, Leipzig: Felix Meiner, 1931, ss. 139-140, 207-208. Bu olayı Thomas Mann *Doktor Faustus* adlı romanında aktarmıştır, Stockholm: Bermann-Fischer, 1947, 16. ve 17. bölümler.

[116] Moebius, *Über den physiologischen Schwachsinn des Welbes*, Halle: C. Marhold, 1901.

[117] Lester Ward; aktaran Samuel Chugerman, Lester F. Ward, *The American Aristotle*, Durham: Duke University Press, 1939, ss. 378-395. Ashley Montague, *The Natural Superiority of Women*, Londra: Macmillan, 1953.

Çoğu feminist, cinsiyetlerin doğal olarak eşit olduğu tezini ileri sürüyor, kadınların daha az yaratıcı olduğu argümanına, entelektüel olarak bu aşağı konumun yüzyıllar süren eril baskıcılığın sonucu olduğunu söyleyerek karşılık veriyorlardı. Bu tür tartışmalarda Bachofen'ın yazıları, en başta da kadınlara erkeklerle tamamen aynı hakların ve ödevlerin verilmesini, her iki cinsiyetin de eşit koşullarda eğitim görmesini talep eden sosyalist Bebel tarafından bir argüman olarak ileri sürülüyordu.

Üçüncü tez, cinsiyetlerin üstünlüğü ve aşağılığı ile ilgili bir tez olmaktan ziyade niteliksel farklılıkların üstünde duran, psikolojik olarak birbirlerini tamamladıklarını ileri süren tezdi. Bu kuram kimi zaman insanların temelde biseksüel olduğunu söyleyen kuramla ilişkilendirilmiştir. Romantiklerin eski Androgyne miti, psikolojik bir kisve altında yeniden su yüzüne çıkmıştı. Michelet "Erkek ve kadın tamamlanmamış ve akraba iki varlıktır, çünkü aynı bütünün iki yarısından başka bir şey değillerdir." demişti zaten.[118] Şimdi bu kuram çeşitli biçimlerde diriltiliyordu.

Üç büyük öncü Freud, Adler ve Jung'un her birinin daha sonraları bu kuramlardan birini benimsemiş olması dikkat çekicidir. Freud görünüşe bakılırsa kadınların doğal olarak aşağı olduğu görüşünü benimsemişti, zira ilk yazılarından birinde kadında cinsel baskılamanın daha güçlü olmasının entelektüel olarak aşağı olmasının nedeni olduğu varsayımında bulunmuştu. Daha sonraları kadının doğal mazoşizminden bahsedecekti. Adler ise cinsiyetlerin doğal eşitliği kuramını kuvvetle savunan bir isimdi. Jung'a gelince; onun erkekte Anima, kadında Animus kuramının üçüncü görüşle ilişkili olduğu aşikârdır.

On dokuzuncu yüzyılın son yirmi yılında bu tartışmalar etrafında birçok fikir doğdu, bunların birçoğu da sonradan daha yeni dinamik psikiyatristlerin kuramlarına girdi. Gözde fikirlerden birine göre erkek kadını gerçekte olduğu gibi görmek yerine ona üç gruba ayrılabilecek imajlardan birini yansıtır: (1) tahayyülündeki ideal; (2) geçmişten gelen imajlar ve (3) arketip imajlar denilebilecek şeyler. E. T. A. Hoffmann, Achim von Arnim ve diğer Romantikler aşığın gördüğü biçimiyle maşukun imajının hayal gücüne dayalı ve yanılsamalı bir nitelik taşıdığını uzun uzadıya betimlemişler ve bu sanrıların yıkıcı sonuçlarını kaleme almışlardı. Yanılsamaya dayalı kadın ile gerçek kadın arasındaki çatışma daha sonra Spitteler tarafından, *Imago* adlı romanının teması olarak kullanılacaktı, Freud ve Jung'un çok beğendiği bu roman, başlığıyla psikanalize, lûgatindeki en gözde terimlerden birini kazandırmıştı.[119] Bir diğer tema da ilk aşkın, unutulsa da unutulmasa da kalıcı bir etki bırakmasıydı. Novalis *The Disciples in Sais* adlı romanında, oradan oraya gezinerek hayalindeki nesneyi arayan genç adamın hikâyesini yazmıştı, genç adam sonunda İsis Tapınağına vardığında bu nesne kendisine gösteriliyor ve o da çocukluk sevgilisini görür görmez tanıyordu.[120] Bu romanın teması Wilhelm Jensen'in *Gradiva* adlı romanını haber verir. Freud, *Gradiva*'yı o kadar beğenmişti ki bir değerlendirme kaleme alarak romanı onurlandırmıştı.[121] Nietzsche

[118] Jules Michelet, *La Femme, Oeuvres Complétes*, Paris: Flammarion, 1860, cilt XXXIV, s. 605.

[119] Carl Spitteler, *Imago*, Jena: E. Diederichs, 1906.

[120] Novalis, *Die Lehrlinge zu Sais* (1802), *Schriften*, Minor yayına hazırlayan, Jena: Diederichs, 1907, cilt IV.

[121] Wilhelm Jensen, *Gradiva, Ein pompejanisches Phantasiestück*, Dresden ve Leipzig: Carl Reissner, 1903.

gibi başka bazı isimlerse ideal kılavuz kişiliğin anne olduğunu düşünüyordu. Karl Neisser bir erkeğin bir kadını sevmesi için kadının erkeğin kadın atalarına, geçmişte erkeğin dedelerinde sevgi uyandırmış kadınlara benzemesi gerektiği sonucuna varmıştı.[122] Neisser'in psikoloji diliyle yüz sayfada açıkladığı şeyi Verlaine güzel sonesi "*My Familiar Dream*"de ifade eder ve bu kavrayış Jung'un Anima kavramından çok da uzak değildir. Revaçta olan üçüncü bir temaysa erkeğin kadına kendi içinde taşıdığı birkaç hazır imajdan birini yansıttığını söylüyordu: Salt cinsel nesne imajı, *femme fatale* imajı, esin perisi imajı, bakire anne imajı; bu kişiliklerin oluşturduğu gruba Jung daha sonra arketipler diyecekti. Bu arketiplerin bazıları o zamanlar çok tartışılmıştı.

Arketipsel figürlerden (ya da Almanca konuşulan ülkelerdeki ismiyle *Frauenphantome*'dan) biri de salt cinsel nesne olarak kadındır; bu izleri Luther'den Schopenhauer'a sürülebilecek, o dönem Laura Marholm'un yazılarında canlandırılan bir imajdır: Kadının hedefi erkeğin arzularını doyurmaktır, hayatının yegâne anlamı budur.[123] Weininger ünlü kitabı *Sex and Character*'da bu fikri geliştirecek ve uç noktaya götürecekti.[124] Weininger kadının zekâya da karaktere de sahip olmadığı, fikirler dünyasıyla ya da Tanrı'yla bir ilişkisi olmadığı sonucuna varmıştı. Kadın bir bireydi, bir kişi değildi, varlığının özü de cinsellikti, doğuştan fahişeydi ve yaşlandıkça da genç kadınların aynı yolu izlemeleri için kumpaslar kuracaktı. Weininger'in kitabı muazzam bir başarı kazandı ve dönemin önde gelen birkaç yazarı tarafından çok takdir edildi.

Bir diğer "fantom" (hayalet) ya da arketipse yazarlar ve düşünürlerin hayatlarında ve çalışmalarında büyük bir rol oynayan ilham perisi ya da Fransızların tabiriyle *femme inspiratrice*'dir.[125] Bir yazarın hayat hikâyesi ona esin kaynağı olmuş kadınlar dikkate alınarak dönemlere ayrılabilirdi. Ünlü erkeklerle aşk ilişkilerine girme arayışında olan *aventuriere*'den tutun düşünürlerle platonik dostluklar kurmaya, onların tilmizi, manevi desteği olmaya ya da korumasına girmeye çalışan idealiste varıncaya dek çeşitli *inspiratrice*'ler vardı. Meşhur *femme inspiratrice*'lerden biri Alman bir aristokrat aileden gelen Malwida von Meysenburg'du; bu hanım demokratik inançları nedeniyle İngiltere'ye yerleşmiş, Fransa ve İtalya'da yaşamış, Alexander Herzen ile Richard Wagner'ın hayatlarında büyük rol oynamıştı.[126] Von Meysenburg, *Memoirs*'ında ünlü adamlarla dolu etkileyici bir galeri sunar: yurtseverler, devrimciler, besteciler, roman yazarları, oyun yazarları, filozoflar ve akademisyenler.[127] Nietzsche'yi daha genç bir başka *femme inspiratrice* ile, Lou Andreas-Salomé ile tanıştıran da o olmuştu. Andreas-Salomé de Nietzsche'den Rilke'ye büyük adamların hayatlarında önemli bir rol oynayacak, kariyeri bir psikanalist olarak noktalanacaktı.

---

122 Karl Neisser, *Die Entstehung der Liebe*, Viyana: Carl Konegen, 1897.

123 Laura Marholm, *Zur Psychologie der Frau*, iki cilt, Berlin: C. Duncker, 1897, 1903.

124 Otto Weininger, *Geschlecht und Charakter*, Viyana: Wilhelm Braunmüller, 1903.

125 Hugues Rebell, *Les Inspiratrices*, Paris: Dujarric, 1902. Edouard Schuré, *Femmes inspiratrices et poètes annonciateurs*, Paris: Perrin, 1908.

126 Emil Reicke, *Malwida von Meysenbug*, Berlin ve Leipzig: Schuster & Loeffer, 1911.

127 Malwida von Meysenbug, *Memoiren einer Idealistin*, üç cilt, Berlin: Auerbach, tarih yok. *Das Lebensabend einer Idealistin*, Berlin ve Leipzig: Schuster & Loeffer, tarih yok.

Femme fatale da popüler bir "fantom"du. Bir erkeğin dehasını mahveden, hatta onu ölüme sürükleyen kadındı. Kimi zaman hepsinin en tehlikelisiydi, çünkü Ibsen'in draması *Rosmersholm*'daki Rebecca gibi esin perisi kılığında belirebilirdi. *Femme fatale*'dan çok farklı olmayan ama biraz daha muğlak bir karakter de Jung'un *Anima-Figur* dediği, Rider Haggard'ın romanı *She*'deki Ayesha'da onun bir örneğini gördüğü, bir erkeği büyüleyen ve onu kolayca mahvedebilen ama Ulysses ile büyücü Circe'nin hikâyesinde görüldüğü gibi büyüsü alt edilebilen kadındı.

Bir diğer arketipsel kişilik olan Bakire-Anne ise Ria Claassen tarafından erkeğin daha aşağı güdülerini "yüceltmesine ve manevileştirmesine" yardımcı olan kadın olarak tanımlanmıştı.[128] Kutsal Ana'nın Katolik keşişlerin hayatında, Beatrice'nin Dante'nin hayatında böyle bir rolü olmuştu.

Kadınlarla ilgili bu düşüncelerin ilginç edebi ürünlerinden biri de Villiers de L'Isle-Adam'ın romanı *L'Eve Future*'da karşımıza çıkar, romanda bu kadın arketiplerinin birkaçını buluruz.[129] Vamp Evelyn dürüst bir aile babasını baştan çıkarıp onu mahva ve intihara sürükler. Güzel ama aptal ve kaba kadın Alicia vardır. Thomas Edison'un fiziksel olarak tıpatıp Alicia'ya benzer yaptığı uydurma kadın vardır ama bu kadının içindeki boşluk ölmüş bir kadının Hadaly'nin ruhuyla doldurulacak ve bu kadın romanın kahramanının *femme inspiratrice*'si olacaktır. Yazarın 1886'nın bilimkurgu başyapıtı olan bu romanı yazarken çifte kişilik ve ruhçuluk temalarına başvurmuş olması da dönemin ruhunu yansıtan bir olgudur.

Cinsiyetler hakkında bütün bu psikolojik tartışmalar olurken biyologlar da laboratuvarlarında aynı sorunlara yeni yaklaşımlar arıyordu. 1830 civarında Almanya'da Baer ile onun takipçisi olan bilim insanlarının ovülasyon (yumurtlama) olgusunu keşfetmeleri ya da bu olguya açıklık getirmeleri sayesinde kesin bir ilerleme kaydedildi. Fransa'da Michelet kadının psikolojisinin anlaşılması açısından bu keşiflerin önemini vurguluyor ve biraz romantik bir tonla bu keşifleri kabalaştırıyordu.[130] Daha sonra 1880'lerde fizyologlar endokrinolojinin temellerini atmaya başladığında yetmiş iki yaşındaki fizyolog Brown-Séquard, 1 Haziran 1889'da Paris'te Société de Biologie'de (Biyoloji Cemiyeti) deney fareleri ve köpeklerin testislerinden alınan bir ürünün erkeklerde derinin altına zerk edilmesinin etkileri hakkında bir sunum yaptı.[131] Bu maddeyi yaşlı bir erkeğe sekiz kez zerk ettiğini ve sonuçta olağanüstü bir fizyolojik ve psikolojik canlanma gördüğünü anlattı. Denek Brown-Séquard'ın ta kendisiydi ve onu tanıyan dinleyiciler yirmi yaş daha genç göründüğünü anlamışlardı. Erkeklerdeki cinsel bezlerin erkek organizması üstünde güçlü bir etki yaratan ve başka organizmalarda saldırganlığı artıran bir madde içerdiği, hadımlardan ötürü asırlardır biliniyordu.

---

128 Ria Claassen, "Das Frauenphantom des Mannes", *Zürcher Diskussionen, Flugblätter aus dem Gesamtgebiet des modernen Lebens*, cilt I, no. 4 (1897-1898).

129 Auguste Villiers de d'Isle-Adam, *L'Eve future* (1886), *Oeuvres Complètes*, Paris: Mercure de France, 1922, cilt I.

130 Jules Michelet, *La Femme* (1860), *Oeuvres Complètes*, Paris: Flammarion, 1895, cilt XXXIV, ss. 13-17.

131 Brown-Séquard, "Des Effets produits chez l'homme par des injections sous-cutanées d'un liquide retiré des testicules frais de cobayes et de chiens", *Comptes-Rendus hebdomadaires des séances et Mémoires de la Société de Biologie*, 9. Seri, I (1889), ss. 415-419.

Şimdi bu bezlerin salgıladığı sıvının "dinamojenetik" eylemiyle ilgili bir kanıt sunulmuştu ve bu kanıt daha sonra erkek hormonunun keşfedilmesiyle doğrulanacaktı. Brown-Séquard fizyolojik olgular ile psikolojik etkiler arasındaki koşutluğu vurguladı. Bu pekâlâ Freud'un libido kuramının başlangıç noktası olabilirdi, Freud bu kuramı ilk olarak bilinmeyen bir kimyasal madde nedeniyle alt katmanda gözlenen psiko-biyolojik bir olgu olarak düşünmüştü.

Cinsel olguların araştırılmasıyla ilgili psikolojik yaklaşım bundan daha az verimli olamazdı ama burada iki şeyi belirtmek gerekiyor. Birincisi bilim tarihinde, bazı olguların bir disiplindeki bilim insanları arasında yaygın olarak bilinmesi ama bazılarında tümüyle görmezden gelinmesi sık rastlanan bir durumdur. Bazı olgular jinekologlar tarafından gayet iyi bilinebilir ama nöroloğlarca bilinmez, eğitimciler tarafından bilinir ama doktorlar tarafından bilinmez. Bir başka gerçekse bazı hataların kök saldıklarında çok büyük bir ısrar gösterdikleridir. Dolayısıyla on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda mastürbasyonun iddia edilen tehlikeleriyle ilgili geçerli kabul edilen hatalı fikirler vardı, ağır medulla rahatsızlıklarına ve başka beyin hastalıklarına ya da hebefreniye yol açabileceği inancı gibi. On dokuzuncu yüzyıl sonuna gelindiğinde bu gibi düşünceler sorgulanmaya başlamıştı ama yine de popüler edebiyata ve bilimsel literatürün bir bölümüne hâkimdi. Mastürbasyonun nevrasteninin başlıca nedenlerinden biri olduğu yönünde yaygın bir inanç vardı ve bu fikre Freud'un ilk yazılarında bile rastlanabilir.

Doktorlar çocuk cinselliğini genellikle ender rastlanan bir anormallik olarak değerlendirmişlerse de rahipler ve eğitimciler uzunca bir süredir varlığını kabul ediyordu. Aynı zamanda doktor olan ahlak ilahiyatçısı Peder Debreyne kitaplarında bebeklik döneminde mastürbasyona, küçük çocuklar arasında cinsel oyunlara ve bakıcılar ile uşakların çok küçük çocukları baştan çıkardığına çok sık rastlandığını belirtmiştir.[132] Önemli bir eğitimci olan Orleanslı Piskopos Dupanloup eserlerinde çocuklar arasında cinsel oyunlara aşırı derecede sık rastlandığını tekrar tekrar vurgulamış, çoğu çocuğun bir ile iki yaşları arasında "kötü alışkanlıklar" edindiğini belirtmiştir.[133] Michelet popüler eğitim amacıyla yazdığı bazı eserlerinde benzer fikirleri parlak bir biçimde işlemişti. *Our Sons*'da ebeveynleri bugün çocuk cinselliği denilebilecek şeyin tehlikelerine ve Oedipus kompleksine karşı uyarmıştı.[134] Yahudi dininde, babanın kızına belli bir mesafede kalması tavsiyesinde bulunan antik metinlerden, annelerin oğullarına karşı aynı davranışı göstermelerini salık veren Katolik ahlakçılardan bu tutumlarını onaylayarak alıntılar yapmıştı. Michelet modern bilimin bu tür emirlerdeki bilgeliği doğruladığını söyler ve erkek çocuğun neredeyse doğduğunda bir adam olduğunu gösterir: "Gücü yoktur ama belirsiz bir duyumsallığın güdülerine ve hayallerine sahiptir." Beşikteki bebeklerin şehvetli olabileceğini, bu bakımdan annenin dikkatli olması gerektiğini söyler. Bebek hemen her zaman kardeşlerini ve babasını kıskanır. Michelet küçük çocuğun ebe-

---

132 P. J. C. Debreyne, *Essais sur la théologie morale considérée dans ses rapports avec la physiologie et la médecine*, Paris: Poussielgue-Rusand, 1844. *Moechialogie. Traité sur les péchés contre le sixième et le neuvième commandements du Décalogue*, ikinci basım: Paris: Pouissielgue-Rusand, 1846.

133 Piskopos Dupanloup, *De l'éducation*, üç cilt, Paris: Douniol, 1866. (Bkz. I, 86, III, ss. 444-460).

134 Jules Michelet, *Nos Fils* (1869), *Oeuvres Complètes*, Paris: Flammarion, 1895, XXXI, ss. 283-588.

veynleri arasındaki sohbetleri ve mahrem yakınlığı keskin bir dikkatle daha iyi izlemek için nasıl uyku taklidi yaptığını zekice açıklar. Anne çocuğuyla aynı yatakta uyumayı alışkanlık hâline getirirse, aralarında "manyetik" bir bağ kurulur ve bu da gelecekte çocuk için büyük tehlikeler yaratabilir. Michelet erken yaşta kardeşler arasında kurulabilecek ensest bağlara karşı da uyarıda bulunur ve en az beş-altı saygın, tanınmış ailede bu tür bağların acı meyveler getirdiğine tanık olduğunu söyler. Michelet de birçok çağdaşı gibi küçük çocukların uşaklar tarafından baştan çıkarılması olasılığına ve annenin çocuklarından birini diğerlerine dikkat çekici biçimde yeğlemesinin tehlikelerine karşı uyarılarda bulunur. Michelet'nin eserleri yaygın olarak okunuyordu ve çağdaşlarının birçoğunun yanı sıra onun sergilediği örneği de dikkate alırsak, onun düşüncesine göre "küçük çocuğun meleksi saflığı"nın hiçbir şekilde yaygın bir inanç olmadığı aşikârdır.[135]

Cinsel sapkınlıkların tıbbi ve psikiyatrik incelemesi de 1880 sonrasında kesin bir ilerleme kaydetmiştir ama bu araştırmalar hiç de yeni değildir.[136] Ahlak ilahiyatçıları asırlar boyunca bu konuyu ele almıştır, örneğin on yedinci yüzyılda Sanchez'in yazdığı, bu konunun ele alındığı muazzam bir eser olan *De Sancto Matrimonii Sacramento*'nun kısaltılmış versiyonları birçok köy rahibi tarafından biliniyordu.[137] On sekizinci yüzyılda Alfonso de Liguori'nin bir eseri daha da geniş kitlelere ulaştı.[138] Liguori, günahı dikkate alan ilahiyatçı bakış açısıyla tecavüz, zina ve ensest gibi doğaya uygun olarak gerçekleştirilmiş eylemlerle sodomi ve hayvanlarla cinsel ilişki gibi doğaya aykırı olarak gerçekleştirilmiş eylemler arasında bir ayrım yapıyordu. "Tamamlanmış eylemler" ile "tamamına ermemiş eylemler" arasında bir ayrım daha yapılıyordu (ikinci grup saf olmayan düşüncelerden tutun, müstehcen sözlere, tamamına erdirilmemiş fiziksel temasa varıncaya dek çok geniş bir yelpazeyi kapsıyordu). Kendisi de doktor olan Rahip Debreyne bu sınıflandırmayı genişletti ve sorunun psikolojik veçhesini geliştirdi, kendisi bu nedenle cinsel patolojinin öncüleri arasında sayılmalıdır.

Rémy de Gourmont cinsel patolojinin iki ana kaynağı olduğunu söylemişti: Katolik ahlak ilahiyatçılarının eserleri ile pornografik yazarların eserleri. Ama yazarların cinsel meseleleri nesnel ve pornografik olmayan biçimlerde ele almasının da vakti gelmişti. Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) *İtiraflar*'ında mastürbasyon, cinsel engelleme, teşhircilik ve ahlaki mazoşizm de dâhil olmak üzere hayatındaki en mahrem deneyimlerin eksiksiz ve samimi bir hikâyesini sunduğunu ileri sürüyordu. Ondan bir kuşak sonra Restif de la Bretonne (1734-1806) birkaç romanında, özellikle de Monsieur Nicolas'da fetişizmini betim-

---

135 Bebekler arasında mastürbasyonun ve muadili olan parmak emmenin sıklığı da dönemin seksologları tarafından biliniyordu. Bkz. Hermann Rohleder, *Vorlesungen über Sexualtrieb und Sexualleben des Menschen*, Berlin: Fischer, 1941. Albert Fuchs, "Zwei Fälle von sexueller Paradoxien", *Jahrbuch für Psychiatrie und Neurologie*, XXIII (1903), ss. 206-213.

136 Cinsel patolojinin tarihi şu kaynaklarda işlenmiştir: Maurice Heine, *Confessions et observations psychosexuelles tirées de la littérature médicale*, Paris: Crès, 1936. Annemarie Wettley, *Von der "Psychopathia Sexualis" zur Sexualwissenschaft*, Stuttgart: Enke, 1959.

137 Thomas Sanchez, *De Sancto Matrimonii Sacramento*, üç cilt, Antwerp, 1607.

138 Alphonse de Liguori, *Oeuvres* içinde, Paris: Vivès, 1877, IX, ss. 217-223.

ledi. Fransız aristokrat bir aileden gelen Marquis de Sade (1740-1814) parlak zekâlı ama sefahat düşkünü bir psikopattı ve işlediği birkaç suç nedeniyle hayatının on dört yılını hapishanede, on üç yılını da akıl hastanelerinde geçirdi.[139] Bu zorunlu boş vakti, uzunca bir zaman boyunca sıkıcı diye değerlendirilen romanlar yazmaya vakfetti. Yakın dönemde Sade'nin sağlam bir deha ve cinsel patolojinin büyük öncülerinden biri olduğuna inanılmıştır. Ne var ki Sade'nin çocukluğunu ve gençliğini amcasıyla, eğitimli ve zengin Piskopos de Sade ile geçirdiği unutulmamalıdır. Genç Sade amcasının büyük kütüphanesindeki ahlak teolojisi risalelerini okumuş idiyse, cinsel patolojiyle ilgili orijinal olduğu varsayılan kavrayışlarının büyük bölümünü oradan almış olması mümkündür. Daha yakın dönemlerde yaşamış yazarlar arasında Leopold Sacher-Masoch (1836-1895) kendisinin anormal cinsel eğilimlerini birkaç romanında, en başta da *Kürklü Venüs*'te betimlemiştir.[140] Bu romanın kahramanı sevdiği kadın tarafından aşağılanmaya can atıyordu ve onun kürküne ölesiye hayrandı.

Bu arada Rus doktor Kaan, 1844'te *Psychopathia Sexualis* başlıklı Latince bir risale yayınladı, bu kitapta *nisussexualis*'te (cinsel içgüdü) meydana gelen değişiklikleri özlü bir dille anlatıyordu.[141] Alman psikiyatrist Jakob Christoph Santlus içgüdüler kuramına dayalı bir psikoloji ve psikopatoloji sistemi kurdu.[142] Santlus temel eğilim olan var olma (*Seinstrieb*) eğilimini insanın hayvansal ve manevi kısımları olarak ayırıyor, bundan ötürü iki temel dürtü olduğunu söylüyordu: cinsel ve manevi. Bu iki dürtü gelişir ama aralarında, birçok sapmalar da içeren etkileşimler olur; Santlus bu sapmaların bir bölümünü betimliyordu. Başka yazarların yanı sıra o da dinsel sanrılar ile cinsel dürtüler arasındaki bağlantıyı vurguluyordu. Fransa'da Pierre Moreau (de Tours) cinsel sapkınlıkları konu alan, klasikleşmiş bir risale kaleme aldı.[143] 1870'te Westphal "karşıt cinsel duygu" adı altında erkek eşcinselliğinin nesnel psikiyatrik incelemesini başlattı.[144]

Ama modern bilimsel cinsel patolojinin kurucusu olma şerefi, önde gelen bir adli tıp psikiyatristi olarak isim yapmış Avusturyalı klinik doktor Richard von Krafft-Ebing'e (1840-1902) aittir. Krafft-Ebing 1886'da, cinsel olarak anormal bireylerle ilgili birçok vaka hikâyesine dayanan *Psychopathia Sexualis* adlı kitabını yayınladı. Bu kitap muazzam bir başarı kazandı, sürekli yeni basımları yapıldı, Krafft-Ebing de her yeni basımda kitabın içeriğini ve cinsel anormalliklerle ilgili sınıflandırmasını değiştirdi. "Sadizm" ve "mazoşizm" terimlerini geliştirdi; "sadizm"i Marquis de Sade anısına, cinsel hazzın partnere uygulanan fiziksel zalimlikle ilişkili olduğu sapkınlığın adı olarak, "mazoşizm"i de Sacher-Masoch anısına, cinsel hazzın bir kadın tarafından aşağılanma ve suistimal edilme fikri ya da gerçeğiyle ilişkilendirildiği

---

139 Gilbert Lely, *Vie du marquis de Sade*, iki cilt, Paris: Gallimard, 1957.

140 Leopold Ritter von Sacher Masoch, *Venus in Pelz*, Dresden: Dohrn, 1901. İngilizce çevirisi, *Venus in Furs*, Paris: C. Carrington, 1902.

141 Henricus Kaan, *Psychopathia sexualis*, Lipsiae: Voss, 1844.

142 Dr. Santlus, *Zur Psychologie der menschlichen Triebe*, Neuwied ve Leipzig: Heuser, 1864.

143 Pierre Moreau (de Tours), *Des aberrations de sens génésique*, Paris: Asselin, 1880.

144 C. Westphal, "Die Conträre Sexualempfindung", *Archiv für Psychiatrie*, II (1870), ss. 73-100.

sapkınlığın adı olarak ortaya attı.[145] Sık sık varsayıldığının tersine Krafft-Ebing bu bağlamda fiziksel acıdan bahsetmemiş, tam tersine mazoşistlerin kırbaçlanma fikrinden tiksindiğini belirtmiştir. Mazoşizmi mutlaka cinsel patolojiden ileri gelmeyen gayet farklı bir durum olarak değerlendiriyordu. Krafft-Ebing'in ilk cinsel patoloji sınıflandırması cinsel anormallikleri dört gruba ayırıyordu: (1) Cinsel dürtünün yokluğu; (2) Cinsel dürtünün patolojik artışı; (3) Cinsel dürtünün anormal bir dönemde (hayatın ya çok erken ya çok bir döneminde) ortaya çıkması; (4) Sapkınlıklar: sadizm, nekrofili ve "karşıt cinsel duygu."[146] Krafft-Ebing *Psychopathia Sexualis*'in sonraki basımlarında bu sınıflandırmayı birkaç kez değiştirdi ve sonunda cinsel anormallikleri iki ana gruba ayırdı: Birinci grup hedefe göre (sadizm, mazoşizm, fetişizm ve teşhircilik), ikinci grup nesneye göre (eşcinsellik, pedofili, zoofili, gerontofili ve otoerotizm). Krafft-Ebing cinsel patoloji incelemelerine muazzam bir ivme kazandırdı, 1880 sonrasında bu konuyla ilgili araştırmaların sayısı, özellikle Almanya'da arttı. 1899'da Magnus Hirschfeld bu alanda uzmanlaşmış ilk süreli yayını, *Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen*'ı kurdu, eşcinsellik ile travestilik arasında ilk radikal ayrımı yapan da o oldu. Bu alandaki diğer çalışmalar arasında Iwan Bloch, Löwenfeld, Marcuse, Moll'un çalışmaları ile Alman antropologların karşılaştırmalı cinsel psikopatoloji çalışmaları yer alır. Fransa'da Lasegue teşhircilikle ilgili ilk psikiyatrik araştırmayı 1877'de çoktan yayınlamıştı.[147] Alfred Binet "fetişizm" sözcüğünü geliştirmiş, bu sapkınlıkla ilgili kapsamlı bir araştırmada bu terimi ilk kez kullanmıştı.[148] Charcot'nun öğrencilerinden biri olan Chambard ilk kez 1881'de erotojenik bölgelerden bahsetti, Krafft-Ebing'in benimsediği bu terim daha sonra psikanalize girdi.[149] İngiltere'de Havelock Ellisen başta *The Studies on the Psychology of Sex* başlıklı büyük derlemesiyle tanındı.

Krafft-Ebing ve başka isimlerin yaptığı bu çalışmalar, çok geçmeden toplumun geniş kesimlerine ulaşan derin bir ilgi uyandırdı, daha önce gördüğümüz üzere toplum cinsellik konusuyla ilgili çok sayıda roman sunulmuştu zaten. Bugün geçerli olan, bizi o yılların cinsel gericilik devri olduğuna inandıran efsanenin tersine Kıta Avrupası'nda bu tür yazıların yayınlanması, dağıtılmasının ve bunlara ulaşılmasının önünde hiçbir engel bulunmuyordu. O yıllar, her yerde cinsel meseleleri konu alan popüler kitapların da yayınlanmaya başladığı devirdi. Örneğin Almanya'da Bölsche'nin kaleme aldığı, hayvanlar âleminde üreme süreçlerinin çok katmanlı çeşitliliğini ayrıntılı olarak betimleyen *Love Life in Nature* çok satan bir kitap olmuştu.[150] Aşırı çoğalan bu cinsel literatüre karşı eleştirilerin arttığı doğruydu ama

---

145 Richard von Krafft-Ebing, "Beiträge zur Kenntnis des Masochismus", *Arbeiten aus dem Gesammtgebiet der Psychiatrie und Neuropathologie*, Leipzig: Barth, 1897-1899, IV, ss. 127-131.

146 Richard von Krafft-Ebing, "Über gewisse Anomalien des Geschlechtstriebes", *Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten*, VII (1876-1877), ss. 291-312.

147 Ernest-Charles Lasegue, "Les exhibitionnistes", *Union médicale* (Mayıs 1877), aktaran R. Krafft-Ebing, *Psychopathia Sexualis*, Stuttgart: Enke, 1893, s. 380.

148 Alfred Binet, "Le fétichisme dans l'amour", *Revue Philosophique*, XII (1887) (II), ss. 143-167.

149 Ernest Chambard, *Du Somnambulisme en général*, tıp tezi, Paris: 1881.

150 Wilhelm Bölsche, *Das Liebesleben in der Natur*, üç cilt, Jena: Diederichs, 1898-1902.

bu eleştirilerin asıl anlamı bugün yanlış anlaşılmaktadır. Moritz Benedikt, Krafft-Ebing'in *Psychopathia Sexualis*'i yayınlandığında Britanya Tıp-Psikoloji Derneği'nin yönetim komitesini derneğe onur üyeliğinin iptal edilmemesi için ikna etmek zorunda kaldığını anlatır.[151] Krafft-Ebing aleyhindeki şikâyet kitabını yayınlamasıyla ilgili değildi, ayrım gözetmeksizin satılmasını engellemediği için şikâyet edilmişti. Benedikt "Bugün kız lisesi öğrencileri, cinsel sapkınlıklar teması hakkında, genç doktorlar olarak bizim olduğumuzdan daha bilgiliydi." diye dikkat çeker. Benedikt İtalyan profesör Mantegazza'nın da cinsel meselelerle ilgili çok satan ve birkaç dile çevrilen bir kitap yayınladığını, profesör olarak orta halli bir geliri olduğundan, başka geçim kaynakları bulmak zorunda kaldığını gerekçe göstererek kendisini haklı çıkardığı anlatır. Açıktır ki bilimsel vulgerleşme ile pornografi arasındaki çizgiyi belirlemek en başından beri zor olmuştu. Moritz Benedikt ile başkalarının yeni "seksologlara" getirdiği bir itiraz da cinsel sapkınlıkların "romantikleştirilmesi" gibi bir şey yaratmış olmalarıydı. Geçmişte cinsel sapkınlar kanun kaçaklarının benzeri gibi görülüyorken, artık sıklıkla işitilmemiş ıstıraplar çeken insanlar olarak resmediliyorlardı. Yine bu açıdan da profesyonel psikiyatristler ile kendi davalarını savunan cinsel sapkınların yazıları arasındaki sınırı belirlemek her zaman kolay değildi.

O zamanlar çok tartışılan meselelerden biri de cinsel sapkınlıkların doğuştan mı geldiği, yoksa sonradan mı edinildiği sorusuydu. Burada da insanların faaliyet gösterdikleri alanlara göre aralarındaki görüş farklılıkları görülebilir. Eğitimcilere göre sorun basitti: Eşcinselliği ergenler ve genç erkekler arasındaki bazı olumsuz koşulların neredeyse doğal sonucu olarak görüyorlardı. Aynı şey ordu, donanma ve hapishaneler için de geçerliydi. Adli tıp uzmanı olduğu için mahkemelerin önüne gelen en ağır cinsel anormallik vakalarını incelemek zorunda kalan ve Morel ile Magnan'ın dejenerasyon kuramından etkilenmiş olan Krafft-Ebing en ağır cinsel sapkınlıkları yapısal kökenli görme eğilimindeydi. Bu görüş başta birçok psikiyatrist tarafından paylaşıldı ama psikolojik nedenlerin cinsel sapkınlıkların kökeninde yatıyor olabileceği görüşü güçlendi. Birçok sapkınlığın kökeni, çocukluktaki belli bir olayda bulundu. Rousseau sekiz yaşındayken poposuna, genç bir hanımın şaplağını yemesinin cinsel sapkınlığının başlangıç noktası olduğunu anlatmıştı. Binet doğuştan yatkınlığın rolünü inkâr etmeksizin, incelediği fetişistlerin kişisel tarihlerinde gerçekleşmiş bir olayın bu sapkınlığa karakteristik biçimini vermiş olduğunu belirtmişti. Féré 1894'te, çocukluklarında hizmetçilerin cinsel okşamalarının nesnesi olmuş iki kadının hikâyesini anlatmıştı, bu durumun etkisi onlar çocukken gözlenmemişti ama hayatlarının sonraki aşamalarında stres koşullarında cinsel bir sapkınlık ortaya çıkmıştı.[152] Féré, bebeklerin cinsel olarak baştan çıkarılması vakalarında da aynı şeyin gerçekleşebileceğine inanıyordu. Moll 1901'de küçük çocukların bedenlerine vurularak cezalandırılmalarının tehlikeli olduğunu vurgulamış, öğretmende, bu cezalandırmaya tanık olan okul arkadaşlarında cinsel bir uyarıma neden

[151] Moritz Benedikt, Aus meinem Leben. Erinnerungen und Erörterungen, Viyana: Carl Konegen, 1906, s. 163.

[152] Charles Féré, "Contributions a l'histoire du choc moral chez les enfants", *Bulletin de la Societé de Médecine mentale de Belgique*, LXXIV (1894), ss. 333-340.

olabileceği, özellikle de cezalandırılan çocuk üzerinde kalıcı bir etki yaratabileceği uyarısında bulunmuştu.[153]

Theodor Meynert, cinsel sapkınlığın ortaya çıkmasının, ilk gençlikte bazı kişilerarası durumlara uzandığını öğretiyordu.[154] Meynert, klinik deneyimlerinin kendisini, eşcinselliğin her zaman edinilmiş olduğu bulgusuna yönelttiğini söylemişti. Buna bir örnek olarak kendisiyle aynı cinsiyetten insanların cazibesine kapılan adamın hikâyesini anlatmıştı, adamın annesi erken yaşta dul kalmıştı, oğlunun yaşında genç çocukları ona arkadaşlık etsinler diye eve davet etmişti ama kendisinin o genç çocuklara karşı erotik duygular beslediğini oğlunun algılamasına yardımcı olamamıştı. Çocuk da annesini örnek alarak kendisini kendisiyle aynı cinsiyetten insanların cazibesine kapılır hâlde bulmuştu. Meynert, sapkınlığı, morgda çalıştığı dönemde, çıplak kadın cesetlerini görünce cinsel olarak ilk kez uyarılmasına uzanan bir nekrofilin hikâyesini de anlatır.

Cinsel rahatsızlıkların, kökenleri çocuklukta bulunabilecek bilinçdışı psikolojik nedenlerden kaynaklanıyor olabileceği fikri baskın hâle geldi. Dallemagne beş-altı yaşlarında geçici cinsel uyanışlar olduğunu, bunların sonraki yıllarda duygularımız ve eylemlerimizin bilinçdışı alt katmanını oluşturduğunu söylemişti.[155] Ribot 1886'da cinsel rahatsızlıkları kökenlerine göre sınıflandırmıştı: (1) anatomik ve fizyolojik nedenler; (2) sosyolojik nedenler (kapalı erkek toplulukları); (3) Dallemagne'nin betimlediği tipte, bilinçli kişiliği yöneten bilinçdışı bir alt kişiliğin eylemini ifade eden bilinçdışı psikolojik nedenler; (4) bilinçli psikolojik nedenler (hayal gücünün sanatsal ya da bilimsel bir tema üzerinde yapabileceği gibi erotik bir tema üzerinde çalışması).[156]

Cinsel sapkınlıkların psikolojik bir kökeni olduğu varsayımı doğal olarak, bunların psikoterapiyle tedavi edilmesi girişimlerine yol açtı. Charcot ve Magnan'ın böyle bir hastası olmuştu; adam altı yaşındayken askerleri mastürbasyon yaparken izlemiş, ondan sonra da sadece erkeklerin görüntüsüyle uyarılır olmuş, kadınlara hiç ilgi göstermemişti.[157] Tedavi hastaya çıplak bir erkek resminin yerine çıplak bir kadın resminin verilmesinden ibaretti, hasta birkaç ay sonra bir kadınla tatmin edici ilişkiler kurabilecek hâle gelmişti. Magnan yirmi yıl sonra bu hikâyenin devamını yayınlamıştı: Hasta "takıntısı"nın yenilmez olmadığına kani olmuş, yeni heteroseksüel ilişkiler kurmak için büyük bir çaba sarf ettikten sonra evlenmeyi başarmış ve hikâyesinin ilk yayınlandığı dönemdeki eski alışkanlıklarına asla geri dönmemişti.[158]

---

153 Albert Moll, "Über eine wenig beachtete Gefahr der Prügelstrafe bei Kindern", *Zeitschrift für Psychologie und Pathologie*, III (1901), ss. 215-219.

154 Theodor Meynert, *Kli ische Vorlesungen über Psychiatrie auf wissenschaftlichen Grundlagen*, Viyana: Braunmüller, 1889-1890, s. 185.

155 J. Dallemagne, *Dégénérés et déséquilibrés*, Brüksel: H. Lamertin, 1894, ss. 525-527.

156 Théodule Ribot, *La Psychologie des sentiments*, Paris: Alcan, 1896, ss. 253-255, s. 527.

157 Charcot ve Magnan, "Inversion du sens génital", *Archives du Neurologie*, III (1882), ss. 53-60; IV, ss. 296-322.

158 Valentin Magnan, "Inversion sexuelle et pathologique mentale", *Bulletin de l'Académie de Médicine*, LXX (1913), ss. 226-229.

1880 ile 1900 arasında, daha önce Ideler, Neumann, Santlus ve başka isimlerin araştırmalarına konu olan, cinsel içgüdülerin kılık değiştirmiş tezahürlerine giderek artan bir ilgi gösterildi. Cinsel içgüdülerin histerideki rolü 1859'da yazdığı ders kitabında bunu reddeden Briquet'ye varıncaya dek neredeyse bütün doktorlar tarafından kabul edilmişti. Briquet'den sonra bu konuda görüş ayrılıkları oldu. Burada bilim tarihinde kimi zaman gerçekleşen ilginç bölünmelerden birine tanık oluruz: Çoğu nörolog Briqeut ile Charcot'un görüşünü benimseme eğiliminde olsa da jinekologlar hâlâ histerinin cinsel psikolojik nedenleri olduğuna inanıyordu. Üçüncü bölümde Amerikalı jinekolog A. F. A. King'in, Binet'nin histerik hastaların çift kişilikli olduğu kuramını benimsemesi sonrasında bu iki kişiliğin "üremeci ego" ve "kendi kendisini koruyan ego" oldukları sonucuna vardığını üçüncü bölümde anlatmıştık.[159] Bir kadın üreme işlevlerinin taleplerine "hayır" demeye karar verirse, kadının faaliyet ihtiyacı tümüyle var olma mücadelesi tarafından emilmiyorsa, histerinin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Ama nörologlar arasında biri Briquet'nin kuramını kabul etmiyordu: Moritz Benedikt 1864'te histerinin (fiziksel değil) işlevsel cinsel bozukluklara bağlı olduğu sonucuna varmıştı.[160] Benedikt 1868'de bu kuramı (kendi deyişiyle) libido bozuklukları ile histeri arasındaki ilişkiyle ilgili klinik gözlemleriyle desteklemiş ve erkeklerde gözlenen, çocuklukta kötü muamele görmeye bağladığı ve psikoterapinin zorunlu olduğunu ileri sürdüğü histeri vakalarına dört örnek yayınlamıştı.[161] Benedikt, 1891'de ve sonraki yıllarda ikinci hayat dediği, birçok kişide, özellikle de kadınlarda gizli bir hayatın varlığını ve önemini, hemen her zaman hastanın cinsel hayatının bir veçhesiyle ilgili olduğunu söylediği bir sırrın patojenik rolünü anlattı.[162] Bu tür patojenik sırların itiraf edilmesiyle birlikte hızla iyileşen ve sonrasında hastanın sorunlarının kaybolup gittiği ağır histerik rahatsızlıklara örnekler verdi.

O zamanlar yaygın olan diğer nevrozla, nevrasteniyle ilgili olarak çoğu uzman hâlâ mastürbasyonun nevrasteninin en sık gözlenen nedenlerinden biri olduğu kanısındaydı ama başka nedenlerin olduğu, özellikle de *coitus interruptus*'un[163] da bir neden olduğu inancı artmaya başlamıştı. Zürihli doktor Alexander Peyer, kendisiyle bu görüşten olan on-on iki yazardan alıntılar yapmıştı.[164] Peyer, cinsel hayatta çeşitli rahatsızlıkların, özellikle *coitus interruptus*'un neden olduğu özel bir astım biçimi olduğu kanısına da varmıştı.[165]

Sık sık tartışılan bir diğer konu da cinsel içgüdüler doyurulmadığında, psikoz ve klasik nevroz dışında ortaya çıktığı sanılan çeşitli tepkilerdi. Avusturyalı kriminolog Hans Gross bu sorunla özel olarak ilgileniyordu, çünkü cinsel içgüdülerin hüsranla karşılaşmasının belli

159 A. F. A. King, "Hysteria", *American Journal of Obstetrics*, XXIV (1891), ss. 513-532.

160 Moritz Benedikt, "Beobachtung über Hysterie". *Zeitschrift für practische Heilkunde*'de (1864) yeniden basım.

161 Moritz Benedikt, *Elektrotherapie*, Viyana: Tendler & Co., 1868, ss. 413-445.

162 Moritz Benedikt, "Second Life. Das Seelenbinnenleben des gesunden und kranken Menschen", *Wiener Klinik*, XX (1894), ss. 127-138.

163 Kesintili cinsel birleşme (ç.n.)

164 Alexander Peyer, *Der unvollständige Beischlaf (Congressus Interruptus), (Onanismus Conjugalis) und seine Folgen beim männlichen Geschlecht*, Stuttgart: Enken, 1890.

165 A. Peyer, *Asthma und Geschlechtskrankheiten (Asthma sexuale)*, Berline Klinik, Sammlung klinischer Vorträge, no. 9, Berlin: Fischer, 1889.

koşullarda suçların başlangıç noktası olabileceği, bu nedenle de adalet araştırmacısının gizli cinselliğin taktığı çeşitli maskeleri bilmesi gerektiği varsayımında bulunuyordu.[166] Gross'a göre bu maskelerden biri sahte dindarlıktı, bir diğeri sıkıntı, yani hayat ne kadar meşgul olursa olsun asla dolmayan bir iç boşluktu. Gross'un betimlediği üçüncü maske "ölümcül gösteriş", dördüncüsü ise içerlemeydi. Cinsel kaçınmanın zararlı olup olmadığı da çok tartışılan bir meseleydi. Çoğu yazar zararlı olduğuna inanıyordu. Ama Krafft-Ebing cinsel kaçınmanın, ancak yatkınlığı olan kişilere zararlı olabileceğini düşünenlerden biriydi, ona göre böyle kişilerde cinsel kaçınmanın hafif asabiyetten, uykusuzluğa ya da sanrılara uzanan etkileri olabiliyordu.[167]

Cinsel içgüdülerin normal ya da üstün metamorfozları da bir o kadar tartışılan bir konu olmuştur. İlginçtir ki Gall içgüdülerin incelenmesine dayalı bir psikolojiyi başlatmışsa da bu fikre karşı çıkıp şöyle demiştir: "Üreme organlarındaki bir rahatsızlık nedeniyle şiir, müzik ve grafik sanatlar yaratmaya kim cüret edebilir?"[168] Ostwald büyük bilim insanlarının biyografilerini konu alan eserinde, bu insanların aşk hayatlarının keşiflerini pek az etkilediğini ya da hiç etkilemediğini işaret etmiştir.[169] Ama çok sayıda yazarın takip ettiği Metchnikov dehaların yaratıcılığında cinselliğin önemine inanıyordu ve bu meseleyle ilgili birçok belge toplamıştı.[170]

Birçokları daha da ileri gitmiş ve güzellik hissini cinsel bir kökene bağlamıştır. Espinas, estetik duygunun, erkeklerin dişileri kazanmak için parlak tüyleri, şarkıları ve danslarıyla rekabet etmesinden ve dişilerin de kendilerini erkekler için çekici kılma çabalarından kaynaklandığını ileri süren bir estetik kuram ortaya atmıştı.[171] Nietzsche "Her tür güzellik üremeyi kışkırtır, en aşağı şehvetten en yüksek maneviyata dek güzelliğin özgün etkisi budur." demişti.[172] Steinthal insanın hayvanlar âlemindeki yükselişinde cinsel içgüdünün bir bölümünü güzellik hissine dönüştürdüğünü düşünüyordu.[173] Moebius doğada güzel bulduğumuz her şeyin cinsel içgüdülerden kaynaklandığını, estetik duygunun kendisinin onunla doğrudan bir bağ sergilediğini öğretiyordu.[174] Santayana cinsel itkinin saçtığı ışığın din, hayırseverlik, doğa ve hayvan sevgisi ve güzellik hissine dönüştüğünü söylüyordu.[175] Naumann "estetik hazzın yanı sıra estetik faaliyetin ilkel ve çok güçlü kaynağının cinsel hayat olduğunu" vurguluyordu.[176] Yrjö Hirn daha ılımlı bir tutumla cinsel içgüdüyü sanatın kökenindeki

166 Hans Gross, *Criminalpsychologie*, Graz: Langsehner and Lubensky, 1898.

167 Richard von Krafft-Ebing, "Über Neurosen und Psychosen durch sexuelle Abstinenz", *Jahrbuch für Psychiatrie*, VIII (1889), ss. 1-6.

168 J. F. Gall, *Sur les fonctions du cerveau et sur celles de chacune de ses parties*, Paris: Baillière, 1925, III.

169 Wilhelm Ostwald, *Grosse Männer*, Leipzig: Akademische Verlags gesellschaft, 1909.

170 Elie Metchnikov, *Souvenirs, Recueil d'articles autobiographiques*, Moskova: editions en langue étrangère, 1959, s. 261.

171 Alfred Espinas, *Der Sociétés animales*, Paris: Baillière, 1877.

172 Friedrich Nietzsche, *Götzendämmerung*, X, s. 22.

173 H. Steinthal, *Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft*, 2, birinci basım, Berlin: Dümmler, 1881, 351-353.

174 P. J. Moebius, *Über Schopenhauer*, Leipzig: J. A. Barth, 1899, ss. 204-205.

175 George Santayana, *The Sense of Beauty*, New York: C. Scribner's Sons, 1896, ss. 57-60.

176 Gustav Naumann, *Geschlecht und Kunst*, Leipzig: Haessel, 1899.

dört temel etkenden biri olarak görüyor, erotizmi evrimde seçilimin bir aracı ve duygusal bir uyarıcı olarak görüyordu.[177] Rémy de Gourmont erkeklerin de kadınların da kendi başlarına güzel olmadıkları, kadınların erkekler kadar bile güzel olmadığı; kadın bedeni güzelliğin temsili hâline gelmişse bunun erkeğin cinsel yanılsaması sayesinde gerçekleştiği kanısındaydı.[178] Kısacası güzellik hissinin cinsel kökenleri olduğu düşüncesi çok yaygındı ve o dönemin genel tablosuna gayet iyi uyuyordu.

O dönemde hem insan türünün tarihinde hem bireyin gelişiminde cinsel içgüdünün evriminin aşamalarıyla ilgili araştırmalar da başlamıştı. Dessoir 1894'te gençlerde cinsel içgüdünün evrimini anlatmıştı. Farklılıkların olmadığı bir evre gözlendiğini, bunun ardından bir farklılaşma evresi geldiğini, bunun ya normal bir biçimde heteroseksüelliğe ya da anormal bir biçimde homoseksüelliğe yol açtığını söylüyordu. Bu farklılaşma evresindeki rahatsızlıklar cinsel anormalliklere yol açabiliyordu ama cinsel duygunun "embriyonik" bir evrede kaldığı, öyle ki bireyin cinsel olarak ayrım gözetmez hâlde kalabildiği, canlı ve sıcak bütün bedenlerin, hatta bir hayvan bedeninin cazibesine kapılabildiği de oluyordu.[179] Gerçek homoseksüeller ile fark gözetmeme evresinde kalmış, her iki cinsiyetin de çekimine kapılabilecek bireyler arasında bir ayrım yapmak önemliydi. Albert Moll, *Inquiry into Libido Sexualis* başlıklı kitabında Dessoir'nın ergenlik öncesinde, farklılaşma evresi öncesinde bir cinsel farksızlık evresi yaşandığı fikrini devam ettiriyordu.[180] Tesadüfe bakın ki "libido" sözcüğü terminolojilerine az çok gevşek bir tutumla Latince sözcükler karıştıran doktorlar tarafından, daha önce birçok kez kullanılmıştı. Onlara göre "libido" sadece cinsel arzu anlamına geliyordu. Sözcük Meynert tarafından ara sıra,[181] Benedikt[182] ve Krafft-Ebing[183] tarafından daha sık, Effertz[184] ve Eulenburg[185] gibi daha az tanınmış yazarlar tarafından hayli sık kullanılmıştı. Öyle görünüyor ki sözcüğü daha geniş anlamda, evrimsel bağlamda cinsel içgüdüyü ifade edecek şekilde kullanan kişi Moll olmuştu ve Freud da bu bağlamda Moll'a atıfta bulunur.

1886'da Fransız filozof Arréat cinsel eylem nasıl ki cinsel içgüdünün kendisinin bir anıysa, cinsel içgüdünün de daha genel bir içgüdünün parçası olabileceğini ileri sürdü.[186] Evli

---

177 Yrjö Hirn, *Origins of Art*, Londra: Macmillan Co., 1900.

178 Rémy de Gourmont, "La Dissociation des idées", yeniden basımı *La Culture des idées*, Paris: Mercure de France, 1900, ss. 98-100.

179 Max Dessoir, "Zur Psychologie der Vita Sexualis", *Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie*, L (1894), 941-975.

180 Albert Moll, *Untersuchungen über die Libido Sexualis*, Berlin: Kornfeld, 1898.

181 Theodor Meynert, *Klinische Vorlesungen über Psychiatrie aus wissenschaftlichen Grundlagen*, Viyana: Braunmüller, 1889-1890, s. 195.

182 Moritz Benedikt, *Elektrotherapie*, Viyana: Tendler, 1868. "Libido" sözcüğü 448 ile 454 arasında dokuz kere karşımıza çıkar.

183 Richard von Krafft-Ebing, "Über Neurosen und Psychosen durch sexuelle Abstinenz", *Jahrbuch für Psychiatrie*, cilt VIII (1889), Libido sözcüğü 1. ve 6. sayfalar arasında üç kere karşımıza çıkar.

184 Otto Effertz, *Über Neurasthenie*, New York, 1894.

185 Albert Eulenburg, *Sexuale Neuropathie, genitale Neurosen und Neuropsychosen der Männer und Frauen*, Leipzig: Vogel, 1895.

186 Lucien Arreat, "Sexualité et altruisme", *Revue Philosophique*, XXII (1886) (II), ss. 620-632.

çiftte, cinsel duyguyla dolup taşmış olsa da saf cinsellik çekirdeğinin çevresine örülmüş daha geniş bir eş sevgisi vardır. Ebeveynlerin çocuklarına karşı sevgisinde ebeveyn sevgisinden daha fazla bir şey vardır; baba kızını kıskanır, büyük bir sıklıkla oğlunun anasından da fazla kıskanır. Tam tersi çocukta da gözlenir, bebeğin annesinin memesini emerken, küçük çocukların ebeveynlerini öperken gösterdikleri şehvetli istekte bunu görürüz. Arréat altı-yedi yaşında bir kız çocuğunun babasının kirli elbiselerine sarınıp "Babacığım gibi kokuyor." dediğini anlatır. Perez ve başka yazarlardan alıntılar yaparak cinselliğin küçük kardeşlerin duygularındaki rolünden bahseder. Kibarca sıradan eylemlerde (özellikle de bir erkeğin genç bir kadına karşı kibar hareketlerinde) ve "saf dostluk" eylemlerinde her zaman cinsel bir alt ton vardır. Arréat cinsel içgüdünün toplumsal duygulara katkısının hatırı sayılır düzeyde olduğunu söylüyordu. Bu gözlem penceresine göre, cinsel anormallikler Lombroso'nun üstünde durduğu anlamda durdurulmuş gelişme olarak değerlendirilebilirdi.

Bu anlattıklarımızdan, 1900'e gelindiğinde cinsel psikoloji ve psikopatolojinin yirmi yıldır eksiksiz bir gelişme gösterdiği ve yaptıkları çok sayıda katkının yeni bir seksoloji biliminde sentezlenme eğilimi gösterdiği görülebilir.

Rüyaların İncelenmesi

Rüyalar kuramı ve yorumlanmalarının dinamik psikolojide kazanacağı önem nedeniyle, bu alanların 1880 ile 1900 arasındaki belirleyici dönemde nasıl bir gelişme gösterdiklerini incelemek yerinde olur. O sıralarda rüyalar hakkında çok fazla sayıda araştırma yapılıyordu. Ne var ki bunun ne anlama geldiğini görmek için elli-altmış yıl geriye gitmemiz gerekiyor.

Romantizmin rüyalara çok büyük bir vurgu yaptığını hatırlıyoruzdur, o kadar ki neredeyse bütün Romantiklerin rüyalarla ilgili ya eksiksiz bir kuramı ya da onlar hakkında dağınık fikirleri vardır ve bu yazarların çoğu rüyaların yaratıcı süreci üstünde ısrarla durmuştur. Ennemoser[187] "Rüyanın özü, bir dehanın olası hayatıdır." demişti. Troxler[188] rüyanın uyanık hayattan daha temel bir süreç olduğunu öne sürecek kadar ileri gitmişti, bunu derken belli ki bilinç hâlinde hayal kurma, rüya görme sürecinin süreklilik taşıyan bir süreç olduğunu, ancak uykumuzda rüya gördüğümüzde bu sürecin farkına vardığımızı kastediyordu. Romantiklerin rüyalarla ilgili kavrayışı, fikirlerini dördüncü bölümde kısaca değerlendirdiğimiz Von Schubert'le zirveye tırmanmıştı.

Romantizmin gerilemesi sonrasında pozitivizm dönemi rüyaların, uyku sırasında meydana gelen otomatik ve koordine edilmemiş beyin faaliyetlerinin anlamsız bir yan ürünü olduğu düşüncesini ortaya attı. Ama rüya araştırmalarının öncüsü olan üç büyük ismin eserleri de bu dönemde yayınlandı: Scherner, Maury ve Hervey de Saint-Denis'in çalışmalarıydı bunlar. Bu çalışmalar rüya kuramının 1880 ile 1900 arasında daha ayrıntılı bir hâle taşınması, daha sonraları da Freud ile Jung'un rüya kuramları açısından temel önemdeydi.

---

187 Joseph Ennemoser, "Das Wesen des Traumes ist ein potentielles Geniusleben", *Der Magnetismus in Verhältnisse zur Natur und Religion*, Stuttgart ve Tübingen: Cotta, 1842, ss. 335-336.

188 Ignaz Troxler, *Blicke in das Wesen des Menschen*, Aarau: Sauerländer, 1812.

Bu arada rüya araştırmacıları, rüyaların gözlemlere, deneylere dayanarak araştırılması ve rüyalara hâkim olunması için yavaş yavaş bir dizi teknik oluşturdu. Gözlemlerin uykuya dalarken, uykudan uyandırıldığında ya da kendiliğinden uyanıldığında gerçekleştirilebileceği bulundu. İnsanın rüyasını hatırlayabilmesi için uyandıktan sonra hareketsiz kalması önemliydi, bundan sonra rüyanın, yakında hazır tutulan bir kâğıda hemen yazılması gerekiyordu. Hervey de Saint-Denis rüyalarını yazmanın yanı sıra çiziyordu da. Rüya araştırmacıları, kendilerini kolayca eğitip rüyalarını gayet iyi hatırlayacak hâle gelebileceklerini fark etmişti. Deneysel olarak rüya yaratma yöntemi Maury, insanın rüyalarına hâkim olması deneyleri de Hervey de Saint-Denis ile başladı.

Scherner'in *The Life of the Dream* adlı kitabı 1861'de ruh âleminde yapıldığı iddia edilen, sekiz keşiften oluştuğu ileri sürülen bir dizinin yegâne parçası olarak yayınlandı.[189] Scherner'in eseri hiçbir zaman popüler olmadı. Bazı okurlar giriş bölümünde ruhtan bahsederken kullandığı romantik tondan hoşlanmamıştı, yazar ruhun rüyalarda "kendisini sevgilinin kendisini sevdiği kişiye gösterdiği gibi" ortaya koyduğunu söylemişti. Bazı okurlarsa ana metnin kuruluğundan ve sınıflandırma yönünde abartılı bir eğilim olarak gördükleri şeyden yılmıştı. Bu kitabın son derece sıkıştırılmış olduğunu, çok ender bulunduğunu da eklersek bugün neden bu kadar nadiren okunduğu anlaşılabilir. Scherner araştırmasına, bugün rüyaların fenomenolojisi diyebileceğimiz şeyle başlar. Rüyalarda ışığın açık düşünme ve irade keskinliğini ifade ettiğini, ışık ve gölgenin kesin olmayan duyguları dile getirdiğini söyler. Uykuya dalarken, tam uykuda ve uyanırken rüya görmenin aşamalarını da betimler. Rüyanın iç düzeniyle ilgili olarak merkezsizleşme (bugün çözülme ya da gerileme diyebileceğimiz şey) ile rüya fantezisinin olumlu tezahürleri arasında bir ayrım yapar. Ana fikri, psişik etkinliğin rüyalarda doğrudan bir semboller diliyle ifade edildiği, bundan ötürü de rüyaları yorumlanın mümkün olduğudur. Scherner uzun süreli nesnel gözlemlerin bir sonucu olan, akla yatkın bir kurama dayalı bir rüya yorumlama sistemi öneriyordu.

Bazı semboller manevi uyarılarla belirlenir, bazılarıysa bedensel uyarılarla. Dinsel duygular saygı duyulan bir üstadın sağladığı aydınlanma biçiminde, entelektüel duygular eşitler arasında tartışma biçiminde, hayatiyetin azalmasıyla ilgili duygular hasta bir birey görünümünde vs. ifade edilir. Scherner'in kitabının büyük bir bölümü bedensel duyumlardan çıkarılan sembollerin bir analizine ayrılmıştı. Bazı semboller organların her birine tekabül eder, bunlar keyfî değildir, deneyimle ortaya konur. Scherner rüyalar ile rüya gören kişinin fiziksel hastalıkları ya da uyanma sırasındaki işlevsel değişiklikleri arasındaki ilişkiyi incelemişti. Örneğin uçma rüyalarının akciğerlerde çalışmanın artmasıyla ilişkili olduğunu bulmuştu; caddelerde yoğun bir trafiğin görüldüğü rüyalar kimi zaman kalp ve dolaşım sistemiyle ilgili sorunları ifade ediyordu. Scherner'e göre temel bir rüya sembolü vardı: Bir ev görüntüsü, bu görüntü insan bedenini ifade ediyordu; evin çeşitli kısımlarıysa insan bedenindeki organları, uzuvları ifade ediyordu. Scherner bir hanımın şiddetli bir baş ağrısıyla yatmaya gittiğini, rüyasında kendisini tavanı büyük ve iğrenç örümceklerle dolu, örümcek ağlarıyla kaplı bir

189 Karl Albert Scherner, *Das Leben des Traums*, Berlin: Heinrich Schindler, 1861.

odada gördüğünü anlatmıştı. Scherner'in kitabının on-on iki sayfası cinsel organlarla ilgili sembollere ayrılmıştı. Bahsettiğine göre eril semboller yüksek kuleler, borular, klarnetler, bıçaklar ve sivri uçlu silahlar, koşan atlar ve takip edilen uçan kuşlardı; dişi sembollerse dar bir avlu ve kişinin tırmanması gereken bir merdivendi.

Scherner'den sonra birkaç yazar, ona atıfta bulunarak ya da bulunmadan, aynı sembollerin bedenin aynı kısımlarıyla ilgili olduğu buldu.[190] Freud cinsel sembolleri açıklarken Scherner'e atıfta bulunur ama Freud'un sembolleri daha soyut anlam birimleridir ve fizyolojik koşullardan bağımsızdır. Ama Scherner'in çalışması, beklenmedik başka gelişmelere de pencere açtı. Friedrich Theodor Vischer Schernerci sembolizm ile antik Mısır ve Hindistan'daki tapınakların mimari sembolizmi arasındaki koşutluğu gösterdi, bu tapınaklar da insan bedeninin sembolik temsili olarak tasarlanmış gibi görünüyorlardı. Yakın dönemde Luxor Tapınağı hakkında bu tür epeyce spekülasyon yapılmıştır.[191] Scherner'in fikri ilk olarak Robert Vischer'ın ifade ettiği, Friedrich Theodor Vischer'in geliştirdiği yeni bir estetik kavrayışının da başlangıç noktası olmuştu.[192] Bazı deyişlerde gözler önüne serildiği gibi ("cüce kalmış ağaç" örneğin), rüyalarımızda olduğu kadar uyanık hâlde de bedensel hislerimizi şeylere yansıtma (*hineinversetzen*) eğilimi gösteririz. Sanatsal empati (*Einfühlung*) insanı başka varlıklarla bir olmaya yönelten (modern dilde denebileceği üzere, bedensel imgemizi başka varlıklara ya da temsillere yansıtmaya yönelten) gölgede kalmış bir dürtüye dayanır.

Maury'nin klasikleşmiş kitabı *Sleep and Dreams*, Scherner'in kitabıyla aynı yıl çıktı ama onun tersine birçok kez yeni basımı yapıldı.[193] Maury rüya araştırmalarının iki yöntemini kendisi üzerinde denemişti. İlk olarak kendisini, uyanır uyanmaz rüyalarını yazma konusunda eğitmiş, rüyalarının her birine yol açmış olabilecek bütün koşulları yazmaya hatırı sayılır bir dikkat sarf etmişti. Rüyalarının beslenme biçimi ya da hava koşullarındaki herhangi bir değişikliğe büyük bir duyarlılık göstermesi onu çok etkilemişti. Maury, hipnagojik sanrıların[194] gece rüyalarının "nüve hâlinde oluşumu"nu etkilediğini gözlemlediğine de inanıyordu. Diğer yöntemiyse duyusal uyarılarla yaptığı deneylerdi. Maury'nin asistanı ona uykusu sırasında parfüm koklatmıştı, Maury de rüyasında Kahire'de bir koku tüccarının dükkânında olduğunu görmüştü. Asistanı metalik titreşimlerle gürültü çıkarmış, Maury rüyasında alarm çanlarının çaldığını, bir devrim olduğunu görmüştü.

Maury duyusal uyarıların rüyaların en büyük bölümünü açıklamadığını anlamıştı. Uzun süre devam eden gözlemleri ve rüyalarını yazması sonucu, hayal gücü ile yaratıcılığın rüyalardaki rolünü azaltmaya yönelmişti. Rüyalarında gördüğüne inandığı birçok şeyin, kimi

---

190 "Scherner"inkilere benzer, sembollerin olduğu "kardiyak rüyalar" örneğin şurada bulunabilir: F. J. Soesman, "Rêves organo-génesiques", *Annales médico-psychologiques*, LXXXVI (1928) (II), ss. 64-67. Jean Piaget, *La Formation du symbole chez l'enfant*, Neuchâtel: Delachaux et Niestlé, 1959, s. 213. Marcel Déat, "L'Interprétation du rhytme du coeur dans certain rêves", *Journal de Psychologie*, XVIII (1921), ss. 555-557.

191 R. A. Schwaller de Lubicz, *Le Temple de l'homme, Apet du Sud a Louqsor*, üç cilt: Paris: Caractères, (1958).

192 Robert Vischer, *Über das optische Formgefühl*, Leipzig: Credner, 1873.

193 Alfred Maury, *Le Sommeil et les rêves*, Paris: Didier, 1861, Edition revue et augmentée, 1878.

194 Uykuya dalma aşamasında görülen, gerçekmiş gibi gelen, bu nedenle korkutucu olabilen sanrılar (ç.n.)

zaman ilk çocukluk yıllarına uzanan unutulmuş hatıralar olduğunu fark etmişti. Maury rüyaların hızının, uyanık hâlde düşüncenin hızını fersah fersah geride bıraktığına da inanıyordu.

Maury'nin çalışmaları, rüyaların deneysel olarak uyarılmasıyla ilgili incelemeleri başlatmıştı. Norveçli John Mourly Vold kendisi ve öğrencileri üstünde, uzuvların bağlandığı deneyler gerçekleştirmiş, bunun hareketle ilgili rüyalar ortaya çıkardığını görmüştü (rüya gören ya kendisinin ya da başka birinin hareket ettiğini görüyordu).[195] Bu, daha sonraları Hermann Rorschach'ın mürekkep lekesi testinde "kinestetik karşılıklar" kavramının kuramsal dayanağı olmuştu. Sante de Sanctis'in, Maury'nin deneylerinde eleştirdiği şey, onun bazı rüyaları görme beklentisinin, rüya görende rüya gören-deneyci kuramını doğrulamaya uygun rüyalar yaratmaya yeterli olmasıydı; rüyalarla deney yapan herkes için geçerli bir eleştiriydi bu.[196]

Rüya psikolojisinin üçüncü büyük öncüsü College de France'da Çin dili ve edebiyatı dersleri veren Marquis Hervey de Saint-Denis idi (1823-1892). Saint-Denis'nin *Dreams and the Means to Direct Them* başlıklı, 1867'de ismini belirtmeksizin yayınladığı kitabı bir yazarın kendi rüyalarına vakfettiği en kapsamlı ve ayrıntılı çalışmalardan biriydi.[197] Ayrıca rüyalarla ilgili literatürün en sık alıntı yapılan ama en az okunan kitaplarından da biridir, çünkü son derece ender bulunur. Freud bu kitabın bir kopyasını bulmayı başaramadığını belirtmiştir. Kitabın ender bulunması, pek az kişinin girebildiği yeni yollar açan bir adamın ömrü boyunca yaptığı rüya araştırmalarının bulgularını içermesinden ötürü daha da üzüntü vericidir.

Hervey de Saint-Denis bu kitabın ilk bölümünde on üç yaşında bir çocukken, bir gece önce gördüğü ilginç bir rüyayı resmetme fikrinin aklına geldiğini anlatır. Sonuç onu memnun edince bütün rüyalarını çizdiği bir albüm yapmaya başlar. Rüyalarını hatırlama becerisinin giderek arttığını fark eder, öyle ki altı ay sonra çok seyrek olarak rüyalarını unuttuğu oluyordur. Ama bu işe kendisini o kadar kaptırmıştır ki artık başka hiçbir şey düşünemiyordur ve baş ağrıları çekiyordur, bu nedenle bir süre ara vermek zorunda kalır. Sonra yeniden başlar ve sonraki yirmi yıl boyunca rüyalarını yazmayı ve çizmeyi sürdürür. Saint-Denis bu süre zarfında tek bir rüyasını bile atlamadığını, böylece bin dokuz yüz kırk altı gece boyunca gördüğü rüyaları içeren yirmi iki defter tuttuğunu söylüyordu. Rüyalarını yönetebilmek için peş peşe geçtiği eğitim aşamalarını da betimliyordu. İlk adımı, bu işe başladıktan birkaç ay sonra atmıştı ve bu ilk adım rüyasında rüya gördüğünün farkına varması olmuştu. İkinci adım ilginç rüyalarını kaydetmek için istediğinde uyanabilmesi olmuştu. Üçüncü adım, rüyanın daha derinden incelemek istediği bölümüne, istediğinde yoğunlaşabilme becerisi

---

195 John Mourly Vold, "Einige Experimente über Gesichtsbilder in Traume", *Dritter Internationaler Congress für Psychologie in München 1896*, Münih: J. F. Lehmann, 1897. *Über den Traum, Experimental psychologique Untersuchungen*, O. Klemm yayına hazırlayan (Leipzig: Barth), iki cilt, 1910-1912, s. 338.

196 Sante de Sanctis, *Die Träume, Medizin – psychologische Untersuchung*, İtalyancadan yapılmış Almanca çevirisi, Halle: Marhold, 1901.

197 Marie-Jean-Léon Hervey de Saint-Denis, *Les Rêves et les moyens de les diriger*, Paris: Amyot, 1867.

kazanmasıydı. Dördüncü ve son adımsa rüyalarının en azından bir bölümünü istediği gibi yönetebilmesiydi ama bunun bazı sınırları olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştı. Bir örnek vermek gerekirse, Hervey rüyasında kendi ölümünü görmek istemişti, bu istekle yönlendirdiği rüyasında bir kulenin tepesine çıkıp kendisini oradan atmıştı ama rüyanın tam o noktasında kendisini, bir kulenin tepesinden atlayan bir adamı izleyen bir kalabalığın ortasında bulmuştu.

Hervey'nin kitabının ikinci kısmı daha önceki rüya kuramlarının eleştirel bir incelemesine ayrılmıştır, Hervey bu kuramlara kendi deneyiminden elde ettiği bol miktarda malzeme ekler. Birinci soru şudur: Rüyadaki görüntüler nereden gelir? Bu konuda Hervey, Maury'nin hafızanın tahayyül ettiğimizden daha büyük bir rol oynadığı yolundaki gözlemini doğrular. Maury gibi o da kendisine hayli yeni görünen ama daha sonra şans eseri, unutulmuş hatıralar olduklarını anlayabildiği rüya görüntülerinden örnekler verir, çoğu kez *cliches-souvenirs*'in ("anlık hatıra fotolarının" diye tercüme edilebilir) reprodüksiyonu olan rüya görüntüleridir bunlar. Hervey "Rüyalar neden kimi zaman karmaşık ya da absürttür?" sorusuna algının hızlı ve belirsiz olabileceği, bu nedenle rüyadaki reprodüksiyonun da belirsiz ve bulanık olduğu cevabını verir. Rüyalar kimi zaman karanlıktır, çünkü iki ya da daha fazla *cliches-souvenirs* üst üste biner. Son olarak, kimi zaman bir "soyutlama" olur, yani belli bir nitelik bir nesneden soyutlanır ve bir başka nesneye atfedilir. Hervey'nin soyutlama ve üst üste bindirme dediği şeye bugün yer değiştirme ve sıkıştırma deniyor. Rüyalarda görülen, birkaç kişi arasındaki sohbet de Hervey'e göre rüya gören kişinin içindeki bir çatışmayı temsil eder.

Hervey, ama der, hatıra-imgeleri rüyaların bütün malzemesini oluşturmaz. Yaratıcı hayal gücü de bir rol oynar. Hervey rüyasında bir satranç problemini çözdüğünü anlatsa da hayal gücüne dayalı rüya performanslarını vurgular. Hervey'nin birkaç rüyası gerçekten de yüksek şiirsel bir niteliğe ve güzelliğe sahipti. Bu rüyalardan birinde Hervey sihirli bir aynaya bakar, kendisini yaşlanan bir genç adam olarak görür, yaşlanır, yaşlanır, çirkin ihtiyar bir adama dönüşür ve sonra da korku içinde uyanır. Bir başka rüyası (s. 322-323) ise ilginç bir biçimde H. G. Wells'in *Invisible Man*'inde bir bölümü haber verir. Jungcu terminolojiyle arketipsel denilebilecek, bugünkü okura Jung'un yazılarının birinden alınmış gibi gelebilecek rüyaları daha da dikkat çekicidir.

Hervey deneysel rüya incelemelerine de katkıda bulunmuştur. Maury basit duyusal uyarıcılar ve onlara verilen cevapla deneyler yapmaktan memnunken, Hervey bir *solidarite rememorative* tekniği, yani rüya-koşullandırmasına benzer bir şey tahayyül etmiştir. Hervey, Fransa kırsalında manzaranın tabloları andırdığı bir yörede geçirdiği iki hafta boyunca her gün mendiline aynı parfümü damlatmış ve Paris'e döndüğünde bu uygulamayı kesmişti. Birkaç ay sonra asistanından, kendisi uyurken aynı parfümden yastığına birkaç damla damlatmasını istedi. On iki gün sonra rüyasında tatilini geçirdiği Vivarais'yi gördü ve uyandığında parfümün yastığına o gece damlatıldığını fark etti. Sonra daha karmaşık deneyler geliştirdi. İki ayrı hanımla dans ettiği bir baloda müzisyenlere para verip hanımların biriyle dans ederken belli bir şarkıyı, diğeriyle dans ederken başka bir şarkıyı çalmalarını istedi. Bir süre sonra,

bu şarkıların kendisi uyurken müzik kutusundan çalınmasını istedi, rüyasında bu iki valsden her birinde o gece baloda o valste dans ettiği hanımı gördü.

Rüya sürecinin şekillendirilebilirliğine dikkat çeken Hervey olmuştur. Ama onun kendi rüyalarına hâkim olmak ve onları bilinçli olarak yönlendirmek için geliştirdiği teknik o kadar zordu ki pek az taklitçisi çıktı. Az sayıdaki bu isimlerden biri de Hollandalı psikiyatrist ve şair Frederik van Eeden'dı; van Eeden 1896'da Hervey'ninkine benzer bir teknikle rüyalarını incelemeye başlamıştı. Atıfta bulunduğu Hervey gibi Van Eeden da ilk adım olarak rüyasında rüya gördüğünün farkına vardığını, sonra da onları istediğinde yönlendirebilme becerisi edindiğini söyler. Van Eeden öncelikle gözlemlerini *The Bride of Dreams* başlıklı bir romanda toparladı.[198] Sıra dışı niteliklerinden ötürü bulgularını kendi bulguları olarak yayınlama konusunda gönülsüz davrandı. Ama Psişik Araştırmalar Cemiyeti'nin bir toplantısında yaptığı bir sunumda bunları okudu; van Eeden rüyaları birkaç sınıfa ayırıyordu, bunlardan biri de şeytani varlıklarla, yani insan olmayan, hareket eden ve konuşan bağımsız varlıklarla uğraşmak zorunda kaldığı şeytani rüyalardı.[199] Kendisini, tanıdığı ölmüş insanlarla görmeye yönlendirdiği aydınlatıcı rüyalar da görmüştü. Böyle aydınlatıcı bir rüyada bir medyuma subliminal bir mesaj aktarmayı başardığını da ileri sürmüştü. Hervey'nin deneyleri George du Maurier'nin 1890'larda çok satan romanı *Peter Ibbetson*'a esin kaynağı olmuş olabilir; romanda ayrı olan iki aşık her gece rüyalarında buluşmayı başarıyor, birlikte çocukluklarının, atalarının ve geçmiş yüzyılların dünyalarını keşfe çıkıyorlardı.[200] Robert Louis Stevenson'ın üçüncü bölümde bahsettiğimiz rüya hayatının da yarı bilinçli olarak yönlendirildiği söylenebilir.[201] Stevenson romanlarını yazarken "küçük insanları" yani "kahverengiler"in işbirliğinden yararlandığını söyler. Hervey de Saint-Denis'den sonra rüyaların esnek gücünün -bilinçli ya da bilinçsizce- az sayıda istisna hariç rüya araştırmacıları tarafından ihmal edildiğini görmek tuhaftır.[202]

Üç öncünün, Scherner, Maury ve Hervey de Saint-Denis'in çalışmaları, on dokuzuncu yüzyılın son otuz yılındaki rüya araştırmalarına hâkim oldu. Bu dönemde rüyaları konu alan, kaydadeğer sayıda araştırma yapıldı; bu araştırmaların yazarlarının çoğu bugün unutulmuştur ve Binswanger istisna olmak üzere tarihçiler onların adını nadiren anmıştır.[203] Leipzig Üniversitesi'nde profesör olan Strümpell rüyalarda dünyanın, uyanık hayatta olduğundan neden o kadar farklı göründüğünü merak etmiş ve bu soruyu şöyle cevaplamıştır: Uyanıkken rüyamızı geçmişimize ya da şimdimize yerleştiremeyiz, insanların rüyanın anlamını gelecekte

198 Frederik van Eeden, *De Nachtbruid* (1909), İngilizce çevirisi: *The Bride of Dreams*, New York ve Londra: Mitchell Kennerley, 1913.

199 Frederik van Eeden, "A Study of Dreams", *Proceedings of the Society for Psychological Research*, LXVII, no. 26 (1913), ss. 413-461.

200 George Du Maurier, *Peter Ibbetson*, New York: Harper, 1891.

201 Robert Louis Stevenson, *A Chapter on Dreams, Across the Plains* içinde, Londra: Chatto and Windus, 1898, sekizinci bölüm.

202 George Dumas, "Comment on gouverne les rêves", *Revue de Paris*, XVI (1909), ss. 344-367.

203 Ludwig Binswanger, *Wandlungen in der Auflassung und Deutung des Traumes, von den Griechen bis zur Gegenwart*, Berlin: Springer-Verlag, 1928.

aramaya meyletmesinin nedeni de budur.[204] "Rüya gören neden rüyasının gerçek olduğuna inanır?" sorusuna rüya gören ruhun imgeler ve hatıraların yansıtıldığı, nesnel ile öznel arasındaki ayrımın ve nedensellik hissinin kaybolduğu anda gerçek algı izlenimi veren bir "rüya mekânı" inşa ettiği cevabını verir. "Rüya neden bu kadar çabuk unutulur?" sorusuna karşılık, çoğu rüya imgesinin zayıflığı, gevşekliği ve tutarsızlığını işaret eder ve doğru sorunun "Neden rüyaların bu kadar büyük bir bölümü hatırlanır?" olması gerektiğini söyler. Strümpell konuşma imgelerinin rüyalardaki rolünü de işaret etmiştir.

Volkelt *Dream-Phantasy* başlıklı kitabında, rüyalarda olumsuz süreçlere çok fazla önem verdikleri, (yegâne istisna Scherner olmak üzere) olumlu unsura, rüya-fanteziye yeterince önem vermedikleri gerekçesiyle önceki rüya araştırmacılarını eleştiriyordu.[205] Volkelt bu araştırmacıların çağrışımların rolüne de çok fazla önem verdiklerine, Scherner'in göstermiş olduğu üzere rüya-fantezinin bedensel izlenimleri doğrudan sembollere tercüme ettiği gerçeğini yeterince önemsemediklerine de inanıyordu. Volkelt, Scherner'in sembollerinin doğrulandığı birkaç kişisel rüya örneği verir. Çoğu Romantiğin yaptığı gibi rüyada ruhun bedenin bağlarından kaçıp kurtulduğunu kabul etmek şöyle dursun, tam tersine bedenle daha yakın bir bağımlılık ilişkisi içine girdiğini söyler. Rüyalarda insanın bedeninin bir bütün olarak algılanması, uyanık hâlde olduğundan çok farklı bir biçimde gelişir. Volkelt burada rüyalarda beden imgesinin değiştirilmesi sorununu ele alır.

Aynı yıl, 1875'te, Friedrich Theodor Vischer'in, rüya görenin kendisini imgelerine teslim ettiği, böylece kendisinin bu imgelerde yansıtılması olanağını yarattığı süreci araştıran bir analiz sunduğu rüya araştırması yayınlandı.[206] Scherner'in fikirleri, onları estetik kuramına uygulayan bir bakış açısıyla geliştiriliyordu.

1876'da Hildebrandt'ın rüyalar ve rüyaların hayatta kullanım biçimleriyle ilgili araştırması yayınlandı.[207] Hildebrandt bu minvalde dört olanak olduğunu belirtir. Birincisi, bazı rüyaların güzelliği rüya gören kişiye bir rahatlık verebilir. İkincisi rüya, rüya gören kişiye ahlaki eğilimlerini büyütülmüş bir imgeyle sunar. Kutsal kitaplarda yer alan "Kim kardeşine öfkelenirse katildir." sözleri rüyalarda, rüya görenin uyandığında kendisini sıkıntıya sokacak gayri ahlaki bir eylem yapmasıyla doğrulanır. Daha yakından incelendiğinde rüya gören, rüyanın nüve hâlindeki gayri ahlaki bir düşüncenin somutlaşması olduğunu görebilir. Hildebrandt mükemmel ahlaka sahip bir insanın rüyasında asla ahlaksız bir şey görmeyeceği sonucuna varmıştır. Üçüncüsü rüya, uyanık hayatta belli belirsiz algılanan bazı şeylerle, örneğin birinin rüya gören kişiye zarar vermek istediğiyle ilgili açık bir kavrayış sunabilir. Dördüncüsü, Aristoteles'ten bu yana belirtildiği üzere, bir hastalığı haber veren rüyalar vardır ve bir de Scherner'in betimlediği rüyalar gibi bedenin fizyolojik durumuyla ilgili bize bilgi veren rüyalar vardır.

---

204 L. Strümpell, *Die Natur und Entstehung der Träume*, Leipzig: Von Veit & Co. 1874.

205 Johannes Volkelt, *Die Traum-Phantasie*, Stuttgart: Meyer & Zeller, 1875.

206 Friedrich Theodor *Vischer, Der Traum* (1875). Yeniden basım, *Altes und Neues*, Stuttgart: Adolf Bonz, 1882, I, ss. 187-232.

207 F. W. Hildebrandt, *Der Traum und seine Verwertung für's Leben, Eine psychologische Studie*, Leipzig: Reinboth, tarih yok.

Tesadüfe bakın ki Hildebrandt'ın rüya görenin rüyalarından ahlaken sorumlu olduğuyla ilgili tartışması daha sonraları Josef Popper tarafından devam ettirilmiştir; Popper ilginç bir denemesinde ister uyanık olsun ister uyuyor, kişinin aynı düşünceler ve hislere sahip aynı kişi olduğunu, bu nedenle de kişide gizli ya da iffetsiz bir yön varsa rüyalarının anlamsız, hatta saçma geleceğini betimler.[208] Burada Freud'un rüyalarla ilgili kuramının köşe taşı hâline gelecek kavrayışı tanırız.

Binz 1878'de rüyaların doğmasında kimyasal ve toksikolojik nedenlerin rolünü işaret etti.[209] Bazı kimyasal maddeler bazı rüyalara neden olur; afyon, atropin, alkol, haşhaş ve eterin neden olduğu rüyalar gibi. Binz'e göre rüya araştırmacıları işin psikolojik yönünü aşırı vurguluyor, rüyalara neden olan fizyolojik etkenleri büyük ölçüde görmezden geliyorlardı.

Robert yeni bir bakış açısı getirdi.[210] Doğa hiçbir şeyi gereksiz yere yapmaz inancındaydı. Rüya görmek diye bir şey varsa, gerekli bir işlevi olmalıydı. Bu işlev ne olabilirdi? Robert, beyinde bir eleme süreci olduğu, bizim bunun yansımasını rüya olarak algıladığımız varsayımında bulunur. Dolayısıyla da insan rüya görebiliyor değildir, zihnine yük olan imgeleri elemek için rüya görmelidir; dışarıdan aşırı bir algı akışı ya da fantezi imgeleri akışı olduğunda böyle olur. Tam anlamıyla düşünülmemiş belli belirsiz algılar ya da fikirler söz konusu olduğunda böyle olur. Eleme, Robert'ın rüya-çalışması (*Traumarbeit*) dediği bir süreçle gerçekleşir ve algılar bu süreçte ya hafızaya eklenir ya da unutulur. Elenen imgeleri biz rüya-imgeleri olarak algılarız, "zihnin atölyesinden çıkan kıymıklardır" rüya imgeleri. Bunun önemli sonuçlarından biri de "rüya görme yetisi alınan bir kişinin er geç zihinsel olarak dengesizleşmesidir" ve bu zihinsel dengesizliğin tipi de rüyalarda elenmeyen meşguliyetin tipiyle belirlenir. Robert iki tüccarı örnek verir, ikisinin de bürolarına bir mektup gelir ama ikisi de mektubu okumayı ihmal eder. Birinci tüccar, iş hayatında ikincinin kısa süre önce kurtulduğu zorluklar yaşamaktadır. Bu nedenle tüccarların ruh hâlleri farklıdır ama bu rüyalarına yansıyacaktır. Ama bu tüccarlar zihinlerini rüyalarına boşaltamazlarsa, birinci tüccar yasal soruşturma, ikincisi büyüklük sanrıları görmeye başlayacaktır.

Fransız biyolog Yves Delage, yıllarını rüyaları araştırmaya adamıştı. Kuramının ilk taslağını 1891'de sundu.[211] Araştırmasına orijinal bir bakış açısıyla başlamıştı: Rüyamızda *görmediğimiz* şeyler nelerdir? Delage gün içinde zihni ağırlıklı olarak meşgul eden şeylerin de hayattaki önemli olayların da rüyalara girmediğini ortaya çıkardı. Örneğin sevgililer evlenmeden önce, balayı sırasında ya da bir süre sonrasında birbirlerini rüyalarında görmüyordu; ancak birbirlerine alıştıktan sonra birbirlerini rüyalarında görüyorlardı. Delage, "Aslında rüyamızda ne görürüz?" sorusuna rüya imgelerinin büyük çoğunluğunun, çoğu kez bir gün öncesine ait tamamlanmamış eylemler ya da düşüncelerden ya da uçucu algılardan geldiği

---

208 Lynkeus (Joseph Popper'ın takma ismi), *Phantasien eines Realistes*, Dresden: Reissner, 1899, II, ss. 149-163.

209 C. Binz, *Uber den Traum, Nach einem 1876 gehaltenen öffentlichen Vortrag*, Bonn: Adolph Marcus, 1878.

210 W. Robert, *Der Traum als Naturnothwendigkeit erklärt*, 2. Aufl. Hamburg: Hermann Seippel, 1886, ss. 13-17.

211 Yves Delage, "Essai sur la théorie du rêve", *Revue Scientifique*, XLVIII, no. 2 (1891), ss. 40-48. Bu makale daha sonra genişletilip kitap biçimine getirilmiştir: *Le Rêve, étude psychologique, philosophique et littéraire*, Paris: Presses Universitaires de France, 1919.

cevabını vermişti. (Görünüşe bakılırsa, Delage'nin Robert'tan haberi yoktu.) Bu, rüyaların Maury'nin betimlediği üzere fiilî duyusal uyarıcılarla ortaya çıkarılabileceği gerçeğini dışarıda bırakmaz. Delage'nin psikolojisi Herbart'ın çizgisinde enerjik-dinamik bir psikolojidir. İzlenimlerimizin "enerji akümülatörleri" olduğunu söyler, başka bir deyişle herkesin kendisine özgü bir enerji yükü vardır ve enerji yüküne bağlı olarak birbirlerini iter ya da engellerler. Rüyalarımıza yakın tarihli tamamlanmamış düşünceler ya da görüntüler hâkim olsa da tamamına ermiş izlenimler de çok güçlü bir enerji yüküne sahiplerse boy gösterebilir; kabuslarda olan şey tam da budur. Ama rüya görme sırasında gerçekleşen, gündüz düşlerinden, yarı rüyalara, kısmen yönlendirilen rüyalardan sıradan rüyaya giderek azalan bir düzende ilerleyen bağımsız bir faaliyet de söz konusudur. Rüyalar sadece yakın tarihli değiştirilmemiş imgelerden oluşmaz. Bu bağlamda Delage daha önce Maury ile Hervey de Saint-Denis'in betimlediği iki süreçten bahseder. Bunlardan biri temsillerin tek bir imgede kaynaşması, bir diğeri de nötr bir eylemin başka bir özneye atfedilmesidir (modern terimlerle sıkıştırma ve yoğunlaşma). Ayrıca, sadece yakın tarihli hatıralar değil, eski hatıralar da rüyalarda boy gösterebilir. Yakın tarihli hatıraların çağrışımlarıyla eski hatıraların geri geldiği, kimi zaman çağrışım zincirlerinin yeniden kurulabileceği görülür (Maury'nin sözel çağrışım zincirlerinde yaptığı gibi). Delage rüyalarda da bu tür çağrışım zincirlerinin bulunması gerektiğine inanıyordu.

Bu kısa değerlendirmeden yola çıkarak 1860 ile 1890 arasında rüyaları araştıranların, Freud ile Jung'un ve henüz yeterince dikkat edilmemiş başka birçok ismin sentezleyeceği bütün mefhumları keşfetmiş oldukları görülebilir. Freud'un kuramlarında Maury, Scherner, Strümpell, Volkelt ve Delage'nin etkileri görülebilir. Jung'a gelince; onun rüyalar kuramı bize daha çok Von Schubert ve Romantiklerin kuramını hatırlatır ve kimi zaman Hervey de Saint-Denis'nin kuramıyla çarpıcı benzerlikler gösterir.

Bilinçdışında Keşif Gezileri

On dokuzuncu yüzyılın son yıllarında Schopenhauer ile Von Hartmann'ın öğrettiği biçimiyle felsefi bir kavram olarak bilinçdışı son derece popülerdi, çoğu çağdaş filozof bilinçdışı bir zihinsel hayatın varlığını kabul ediyordu. Psikologlar bilimsel kanıtlar arıyorlardı ve bu açıdan 1880 ile 1900 yılları arasında belirleyici katkılarda bulunuldu. Burada da sorunu kendi bağlamında görebilmek için geri gitmemiz gerekir. Psişik hayatın bir bölümünün insanın bilinçli bilgisinden kaçtığı varsayımı asırlardır varlığını sürdürüyordu. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda bu varsayım daha da dikkat çekmişti; on dokuzuncu yüzyılda en fazla tartışılan problemlerden biri olarak sonunda modern dinamik psikiyatrinin köşe taşlarından biri hâline gelmişti. Romantiklerin de benimsemiş olduğu geleneksel spekülatif yaklaşıma ilaveten artık iki yaklaşım daha vardı: Deneysel yaklaşım ve klinik yaklaşım.[212]

[212] Bilinçdışı kuramlarının tarihi birçok kez ele alınmıştır. Başka çalışmaların yanı sıra şunlara da bakınız: James Miller, *Unconsciousness*, New York: John Wiley, 1942. Donald Brinkmann, *Probleme des Unbewussten*, Zürih: Rascher, 1943. Edward L. Margetts, "The Concept of the Unconscious in the History of Medical Psychology", *Psychiatric*

Spekülatif yaklaşım, Hindistan ve Yunanistan'daki panteist filozofların ve mistiklerin benimsediği yaklaşımdı; Vedanta'nın, Plotinus'un, Dionysius Areopagita'nın, Orta Çağ'daki birçok mistiğin, Boehme, Schelling ve doğa felsefecilerinin, Schopenhauer, C. G. Carus ve Von Hartmann'ın yaklaşımıydı. Ne var ki zaman içinde bu filozofların ortaya attığı argümanların giderek daha psikolojik bir nitelik taşır hâle geldiğini belirtmek gerekir. Spekülatif yaklaşım bazı filozof-psikologlarca da kullanılmıştı. Tümüyle psikolojik argümanlarla desteklenen ilk bilinçdışı zihin kuramını ortaya atan Leibniz olmuştu.[213] Leibniz küçük algıları (*petites perceptions*), zihinsel hayatımızda büyük bir rol oynamalarına rağmen algı eşiğinin altında kalan algıları işaret etmişti. Herbart küçük algılar ve eşik kavramını Leibniz'den almış ama dinamik bir bakış açısı getirmişti.[214] Herbart eşiği, durmadan değişip duran bir algı ve temsil çoğulluğunun sürekli birbirlerine karşı mücadele ettiği bir yüzey olarak düşünmüştü. Buna göre, daha güçlü algılar daha zayıf algıları eşikten aşağı iter, bastırılmış temsiller yeniden ortaya çıkmak ister, bu nedenle de sıklıkla kendilerini başka temsillerle ilişkilendirir. Eşiğin altında, karanlıkta kalmış temsiller bilinçli sahnede oynanan dramaya eşlik eden bir tür koro oluşturur. Eşiğin altında bir de tamalgı kütlesi, düzenlenmiş bir bilinçdışı temsiller demeti vardır. Yeni bir algının korunup korunmayacağı tamalgı kütlesine uyup uymadığına, onun tarafından özümsenip özümsenmeyeceğine bağlıdır. Herbart algılar arasındaki güç ilişkilerinin matematiksel formüllerini vermişti. Herbart'ın bilinçdışı kuramı büyük ölçüde spekülatif bir kuram olsa da on dokuzuncu yüzyıl boyunca Alman psikoloji çalışmalarına, Griesinger'den tutun Freud'un psikanalitik kavrayışına varıncaya dek büyük bir etkisi oldu. Hering biyolojik, spekülatif bir yaklaşım kullanıyordu; hafızanın örgütlü maddenin genel bir işlevi olduğunu, bireyin hafızasının yanı sıra bir de tür hafızası olduğunu, içgüdünün bu tür hafızasının tezahürlerinden biri olduğunu ileri sürüyordu. İngiltere'de roman yazarı Samuel Butler benzer düşünceler dile getirmişti, Butler'ın düşünceleri daha sonra Richard Semon, Hans Driesch ve Eugen Bleuler tarafından geliştirilmiştir.

Bilinçdışı çalışmalarında deneysel yaklaşımı başlatan, psikofizik kuramıyla Fechner oldu.[215] Fechner zihin ve bedenin ilişkisiyle ilgili metafizik varsayımını kontrol etmek için 1850 civarında, uyaranların yoğunluğu ile algıların yoğunluğu arasındaki matematiksel ilişki üzerine uzun bir dizi deneye başladı. Algıların yoğunluğunu hesaplarken algı eşiğinin altında kalan algılara negatif değerler verdi. Ama uyanık hâl ile uyku hâli arasındaki farkın, büyük ölçüde belli bir zihinsel işlevin yoğunluğundaki bir fark olmadığını gördü. Sanki aynı zihinsel faaliyetler, bir o sahnede bir bu sahnede, farklı tiyatro sahnelerinde canlandırılıyormuş gibiydi (bu söz daha sonra Freud'un topografik zihin kavrayışının başlangıç noktası olacaktı). Fechner ile halefleri bilinçdışı algıları ölçmeye çalışırken, Helmholtz "bilinçdışı çıkarsama"

Quarterly, XXVII (1953), s. 115. H. Ellenberger, "The Unconscious before Freud", *Bulletin of the Menninger Clinic*, XXI (1957), ss. 3-15. Lancelot Law Whyte, *The Unconscious before Freud*, New York: Basic Books, 1960.

213 G. W. von Leibniz, *Nouveaux essais sur l'entendement humain* (1704), *Monadologie* (1714).

214 J. F. Herbart, *Psychologie als Wissenschaft, neugegründet auf Erfahrung, Metaphysik und Mathematik* (1824), *Sämtliche Werke* içinde, Leipzig: Voss, 1850, V. ve VI. ciltler.

215 G. T. Fechner, *Elemente der Psychophsik*, iki cilt, Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1860.

olgusunu keşfetti: Nesneleri duygu organlarımız üstünde bıraktıkları izlenimle değil, "olmaları gerektiği gibi" algılarız.[216] Algı, geçmiş deneyimlerimizin nesne hakkında bize öğrettiği şeyin anında ve bilinçdışı bir tür yeniden kurgusudur. Duyumumuza eklenmekle kalmaz, ondan soyutlamalar da yapar, duyumlarımızın verilerinden sadece nesneler hakkındaki bilgimiz için kullanılabilecek olan şeyleri tutar.

Chevreul yeni bir deneysel yaklaşım geliştirmiş,[217] maden ve su arama çubuğu ile sarkacın hareketlerinin, bilinçdışı düşüncelerin denekte neden olduğu bilinçdışı kas hareketlerinin sonucu olduğunu göstermeyi başarmıştı. Chevreul araştırmasını genişletip "ruh çağırma masalarının" hareketlerini de incelemişti; masaları hareket ettirenin "ruhlar" olmadığını, katılımcıların bilinçdışı kas hareketleri olduğunu söylüyordu; "ruhlar"ın verdiği ileri sürülen mesajlar medyumun bilinçdışı düşüncelerinin ifadeleriydi.[218] Chevreul'ün bilinçdışı düşüncelerin bilinçdışı hareketlerle ifade edildiği yönündeki kavrayışı daha sonra "Cumberlandizm" (zihin okuma) ve otomatik yazı olgularına da uygulandı. Galton da sözcük çağrışım testini geliştirerek başka bir deneysel yaklaşım tasarladı. Cevapların rastgele verilmediğini, bireyin düşünceleri, duyguları ve hatıralarıyla bir ilişkisi olduğunu ortaya çıkardı.[219] Ama Galton'un takipçileri sözcük-çağrışım testinin bu yönünü görmezden gelmiştir, bu testi bilinçdışı temsilleri tespit etmek için ilk kullanan C. G. Jung olmuştur. Son olarak Narziss Ach, mükemmelleştirdiği bir dizi laboratuvar araştırmasında düşüncedeki ve iradedeki bilinçdışı faaliyet sorununu doğrudan ele aldı ve bilinçli irade ve düşünce eylemlerinin gerçekleştirilmesinde bilinçdışı belirleyici eğilimlerin rolünü deneysel olarak gösterdi.[220]

Kökeni İngiltere'ye uzanan yeni parapsikolojik araştırmalar da başka bir yaklaşım sergiledi. 1870'lere Cambridge Üniversitesi'nde bilinmeyen zihnin derinliklerini, özellikle de duru görü, geleceğin önceden bilinmesi ve ölülerle kurulduğu ileri sürülen iletişimleri araştırmaya yönelik bir hareket doğmuştu. Uzun bir süre boyunca devam eden gayri resmi toplantıların ardından 1882'de fizikçi William Barrett, din adamı Muhterem Stainton Moses, filozof Henry Sidgwick ve klasik dönem üzerine çalışan genç akademisyen Frederick Myers, Psişik Araştırmalar Cemiyeti'ni kurdu; Myers cemiyetin ilk yirmi yılında çok önemli bir rol oynayacaktı.[221] Myers'ın düşüncesinin temelinde şöyle bir felsefi soru vardı: "Evren dostane midir?" Myers bu sorunun ancak daha önce sorulması gereken bir soru cevaplandırıldıktan sonra cevaplanabileceğini düşünüyordu: "İnsanın hayatının mezarın ötesinde bir devamı var mıdır?"; daha fazla gelişmeyi ve memnun olmayı güvence altına almak üzere

---

216 Hermann von Helmholtz, *Handbuch der physiologischen Optik*, III (1859), 3. Basım, Hamburg: L. Voss, 1910, ss. 3-7.

217 Michel Eugène Chevreul, "Lettre a M. Ampère", *Revue des Deux Mondes*, ikinci dizi (1833), (II), s. 258, 266.

218 Michel-Eugène Chevreul, *De la Baguette divinatoire, du pendule explorateur, des tables tournantes, au point de vue de l'histoire, de la critique et de la méthode éxpérimentale*, Paris: Mallet-Bachelier, 1854.

219 Francis Galton, "Antechamber of Consciousness", yeniden basım *Inquiries into Human Faculty* içinde, Londra: Dent, 1907, ss. 146-149.

220 Narziss Ach, *Über die Willenstätigkeit und das Denken*, Göttingen: Vandenhoek und Ruprecht, 1905.

221 Gardner Murphy, "The Life and Work of Frederick W. H. Myers", *Tomorrow*, II (Kış 1954), ss. 33-39.

böyle bir süreklilik var mıydı? Ölümden sonra hayatta kalma problemi, böylece parapsikolojik araştırmalarda ön plana yerleştirilmiş oldu. Bu bağlamda başka birçok sorun ortaya çıkıyordu ve Myers ölü ruhlarla iletişim meselesinin gereği gibi ele alınabilmesi için mevcut parapsikolojik olguların yanı sıra hipnoz ve çifte kişiliklilik problemlerinin de iyiden iyiye analiz edilmesi gerektiğine inanıyordu. Bu konuların ele alındığı literatürü eleştirel bir gözle incelemeye başladı. Kendisinin ve meslektaşlarının yaptığı parapsikolojik araştırmaların yanı sıra bu araştırmanın sonuçlarını ansiklopedik bir çalışmada derledi ve bu çalışma ölümünden sonra, 1903'te yayınlandı.[222] Başka bir deyişle Myers sadece bir parapsikolog değil, bilinçdışı zihin kavramını sistematik bir biçimde ele alan büyük isimlerden biriydi de. Myers'ın bakış açısına göre (kendi tabiriyle) "sübliminal benliğin" aşağı ve üstün işlevleri vardı. Aşağı işlevler, psikopatologların tanımladığı çözülme süreçlerinde gözleniyordu, üstün işlevlerse dehaların bazı eserlerinde gözler önüne seriliyordu ki bu eserler yaratıcı düşünürün bilincinin altında yatan zengin bilgi, duygu ve düşünüm depolarının "sübliminal yükselmesi" olarak düşünülebilirdi. Myers bu üstün işlevler sayesinde insan zihninin zaman zaman ölülerin ruhlarıyla iletişim kurabileceğine de inanıyordu. Myers bilinçdışının üçüncü bir işlevine mitopoetik işlev diyordu, yani fanteziler örmeye yönelen bilinçdışı temayül. Myers'ın bu verimli kavramın açılımlarını tam anlamıyla izlememiş olması talihsizliktir.

Bilinçdışının keşfiyle ilgili klinik yaklaşım, büyük ölçüde on dokuzuncu yüzyılın tamamında kullanılmıştır, zira manyetizmacılar ve hipnotizmacıların çalışmalarının büyük bir bölümü, büyük oranda sistematik olmayan bir biçimde, sıklıkla da deneysel kavramlar ile kuram arasında yeterince ayrım yapılmaksızın veya bunlar eleştirilmeksizin gerçekleştirilmiş araştırmalar olsalar da temelde bilinçdışının klinik bir araştırmasıydı.

Fransa'da bu tür çalışmalara duyulan ilgi 1875'de Charles Richet'nin kitabının yayınlanması sonrasında canlandı.[223] 1880'lerin başında Charcot ve Bernheim klinik hipnoz araştırmalarını başlatınca, süreklilik gösteren bir araştırma ve yayın akışı başladı. Bilinçdışı probleminin durumu, 1880'lerin sonundaki biçimiyle, Hericourt'nun 1889'da yayınladığı bir araştırmada sunuldu; Hericourt zihnin bilinçdışı faaliyetinin kuşkuya yer bırakmayacak şekilde tesis edilmiş bilimsel bir gerçek olduğunu belirtiyor, Chevreul'ün bunu deneysel olarak kanıtladığını söylüyordu.[224] Hericourt alışkanlıklar ve içgüdüler, zihinde kendiliğinden ortaya çıkan unutulmuş hatıralar, uykuda çözülen problemler, psikolojik içeriği ve anlamı olan bilinçdışı hareketler, açıklanamayan sempati ve antipati hislerini bilinçdışı hayatın gündelik tezahürleri arasında sayıyordu. Bilinçli zihnimiz gündelik hayatta bile bilinçdışımızın yönetimi altındadır. Sadece hipnotik deneylerde değil, uyanık hâldeyken de çevreden telkinler alır, bunları kendimize ait olduğuna inandığımız düşünceler ve duygulara dönüştürürüz. Bilinçdışının faaliyetinin diğer kanıtları histeri, medyumluk ve otomatik yazıda

---

222 Frederick W. H. Myers, *Human Personality and Its Survival of Bodily Death*, iki cilt, Londra: Longmans, Green & Co., 1903.

223 Charles Richet, "Du Somnambulisme provoqué", *Journal de l'Anatomie et de la Physiologie normales et pathologiques de l'homme et des animaux*, II (1875), ss. 348-377.

224 Jules Héricourt, "L'Activité inconsciente de l'esprit", *Revue scientifique*, üçüncü dizi, XXVI (1889), II, ss. 257-268.

görülebilir. Bilinçli zihin ile bilinçdışı zihin arasındaki ilişki üç tip olabilir: (1) Normalde huzur dolu bir iş birliği olmalı, bilinçdışı sessiz bir yardımcı olmaktan memnun olmalıdır. (2) Ama bir tür yabancılaşma ortaya çıkabilir, bu durumda bilinçdışı kendisini "ikinci bir kişilik" biçiminde örgütler; hipnozda geçici olarak ve Felida gibi hastalarda daimî olarak ortaya çıkan şey budur. (3) Son olarak bilinçdışı, bilinçli zihne karşı açık bir isyana kalkışabilir ve bu durum az çok uzun süreli bir mücadele şeklinde yaşanabilir; itkiler, fobiler ve takıntılar gibi çeşitli sonuçlar ortaya çıkabilir. Bilinçli zihin bilinçdışına boyun eğdiğinde delilik tezahür eder.

1889 ile 1900 arasında bilinçdışının klinik olarak araştırılması konusunda büyük adımlar atıldı. Janet *Automatisme Psychologique* adlı kitabını 1889'da yayınladı, bu kitap gelecek bölümde göreceğimiz üzere hatırı sayılır bir etki uyandırdı ve gelecekte bir süre boyunca bilinçdışıyla ilgili araştırmalara hâkim oldu. Janet bu çizgideki araştırmalarına birkaç yıl boyunca devam etti. Bu arada Breuer ve Freud 1893'de "*Ön Sunumlar*"ını, 1895'te de *Histeri Üzerine Çalışmalar*'ı yayınladılar, bu kitaba yedinci bölümde döneceğiz. Flournoy da aynı tarihlerde Cenevre'de çok orijinal bir araştırmaya başladı.

Doktor, filozof, psikolog ve Wundt'un tilmizlerinden biri olan Theodore Flournoy (1854-1920) 1891'de Cenevre Üniversitesi'ne psikoloji profesörü olarak atandı. Deneysel psikoloji tekniklerini öğrenmiş, bunları parapsikoloji problemlerine uygulama işine girişmişti. *Hamlet ilkesi* dediği "Her şey mümkündür." ile *Laplace ilkesi* dediği "Kanıtların ağırlığı olgunun tuhaflığıyla oranlı olmalıdır." sözlerini şiar edinmişti. Flournoy 1894'te Catherine Muller adında bir medyumun becerilerini sergilediği bir oturuma davet edildi. Medyumun uzun zaman önce Flournoy ailesinde gerçekleşmiş bazı olaylardan bahsetmesi ilgisini çekti, bunları nasıl bilebildiğini merak etti. Ama bir sonuca varmakta acele etmedi. Medyumun kökeni ve geçmişiyle ilgili uzun bir araştırma yaptı ve uzun zaman önce medyumun ebeveynleri ile kendi ebeveynleri arasında geçici bir bağlantı olduğunu, bu nedenle medyumun söz konusu olayları işitmiş ve unutmuş olabileceğini düşündü. Flournoy medyumun oturumlarına düzenli olarak katılmaya başladı ve o tarihten itibaren de kadının medyumluk yetisi dikkat çekici bir değişiklik geçirdi.[225] Kadın artık tamamen uyurgezervâri bir hâl alıyor, önceki hayatlarına ait olduğu sanılan sahneleri canlandırdığı kişilik değişimleri gösteriyordu. Bu olaylar beş yıl sürecek bir araştırmanın başlangıcı oldu. Helen Smith takma adıyla tanınmış medyum Catherine Muller otuz yaşlarında uzun boylu ve güzel bir kadındı, bir mağazada tezgahtar olarak çalışıyordu. Ruhçuluğa kuvvetle inanıyordu, medyumluk işlerinden hiç para almamıştı. Çevresindeki hayranlar onun ağzından çıkan sözleri başka bir dünyadan gelen vahiyler olarak değerlendiriyordu, kuşkucular ise onun bir sahtekâr olduğunu düşünüyordu. Flournoy kadının ne biri ne diğeri olduğunu, doğal bir açıklama getirilebileceğini söylüyordu. Medyumun üç döngüsünü analiz ederek işe başladı. Birinci döngüde kadın on beşinci yüzyılda yaşamış bir Hint prensesi olarak yaşadığı varsayılan önceki hayatını canlandırıyordu. İkinci döngüde, kadın yine yeni bir hayatta canlanmış hâli olduğunu ileri sürdüğü

225 Edouard Claparède, "Théodore Flournoy. Sa vie et son oeuvre", *Archives de Psychologie*, XVIII (1923), ss. 1-125.

Marie Antoinette'in hayatından sahneler canlandırıyordu. Kadın Mars döngüsünde, Mars gezegenini, yer şekillerini, sakinlerini biliyormuş, dilini konuşup yazabiliyormuş gibi davranıyordu. Flournoy bu malzemenin büyük bölümünün kadının çocukken okuduğu kitaplardan geldiğini anladı. *History of India* adlı kitapta, Hindu döngüsünü ortaya çıkaran başlıca ayrıntıları buldu. Flournoy'un beş yıl süren araştırmalarının sonucu *From India to Planet Mars* başlıklı bir kitapla yayınlandı, Flournoy bu kitapta medyuma gelen vahiylerin "sübliminal hayal gücünün" unutulmuş hatıralara dayalı "romansları" olduğunu ve dileklerin gerçekleşmesini ifade ettiklerini, Helen Smith'in kılavuz ruhu Leopold'un ise medyumun bilinçdışı alt kişiliği olduğunu gösteriyordu.[226] Flournoy bu döngülerin her birinin farklı bir yaştaki kişiliğin "tersine çevrilmiş" bir hâline dayandığını da ekliyordu: Marie Antoinette döngüsü on altı yaşındaki kişiliğe, Hindu döngüsü on iki yaşındaki kişiliğe ve Mars romansı ise erkek çocukluk kişiliğine aitti. Flournoy şu sonuca varıyordu: "Nasıl ki teratoloji embriyolojiyi, embriyoloji teratolojiyi aydınlatır ve bu ikisi birleşip anatomiyi aydınlatırsa, aynı şekilde medyumlukla ilgili olguların incelenmesinin de bir gün normal psikolojik kökenlerle ilgili haklı ve verimli bir bakış açısı kazanmamıza yardımcı olacağını umabiliriz." Bu araştırmanın bugün yetersiz görünen bir veçhesi, medyum ile araştırmacı arasındaki bağdır (bugünkü dille aktarımdır). Helen Smith'in Flournoy'a bağlılığı kitapta bir kereden fazla ima edilmiştir. Claparede'ye göre Flournoy bu bağın psikoseksüel niteliğini gayet iyi anlamıştı ama kitabın medyum ve yakın çevresi tarafından okunacağını bildiğinden, ketumluğu bu nitelik üstünde uzun uzadıya durmasını engellemişti.[227]

Bu kitabın yayınlanması beklenmedik yankılar uyandırdı. Flournoy "Mars" dilinin Fransızcanın gramer örüntüsüne dayandığını göstermiş olsa da dilbilimci Victor Henry söz dağarcığının büyük bölümünün çarpıtılmış Macarca sözcüklerden oluştuğu sonucuna varmıştı.[228] (Medyumun babasının ana dili Macarcaydı.) Helen Smith kitabın yayınlanması sonrasında Flournoy ile ruhçu çevresinden ayrıldı. Amerikalı zengin bir hanım, Smith'e büyük bir servet bağışlamıştı, Smith artık kendisini tümüyle medyumluk faaliyetlerine vakfedebilecekti. Ancak bu durum medyumun akıl sağlığına ölümcül bir darbe indirdi. Helen Smith işinden ayrıldı, böylece gerçeklikle olan son bağını da kopardı ve dinsel resimler yapmak için uyurgezerlik hâline girerek neredeyse tam bir yalıtılmışlık içinde yaşadı.[229] Bu resimler, ölümünden sonra Cenevre ve Paris'te sergilendi.[230]

Bu, Flournoy'un bilinçdışı âleminde yaptığı araştırmaların en tanınmışıydı ve onun izlediği yönü gösteriyordu. Flournoy'un öncelikli kaygısı, parapsikolojik süreçler içeren ge-

---

226 Théodore Flournoy, *Des Indes a la Planète Mars. Etude sur un cas de somnambulisme avec glossolalie*, Paris ve Cenevre: Atar, 1900. *From India to the Planet Mars. A study of a case of somnambulism with glossolalia*, New York ve Londra: Harper, 1900.

227 Edouard Claparède, "Théodore Flournoy. Sa vie et son oeuvre", *Archives de Psychologie*, XVIII (1923), ss. 1-125.

228 Victor Henry, *Le Langage martien. Etude analytique de la genèse d'une langue dans un cas de glossolalie somnambulique*, Paris: Maisonneuve, 1901.

229 H. Cuendet, *Les Tableaux d'Hélène Smith peints a l'état de sommeil*, Cenevre: Atar, 1908.

230 Medyumun hikayesinin ayrıntılı bir takibi için bkz. Wladimir Deonna, *De la planète Mars en Terre Sainte*, Paris: De Boccard, 1932.

reksiz varsayımlardan kaçınmaktı. Bu olguların (parapsikolojik süreçlerin) birçoğunun izlerini bilinçdışı unutulmuş hatıralara götürebiliyordu. Aynı şekilde bazı ruhçu mesajların kökeninin bilinçdışı olsa da psikolojik olduğunu göstermişti.[231] Flournoy'un başlıca kaygılarından bir diğeri de bilinçdışının çeşitli işlevlerinin araştırılmasıydı, bunların ilki de yaratıcı faaliyetti. Flournoy zaman zaman, kendi ilgi alanları ve bilgisinin çok üstünde olan felsefi parçalar okuyan genç bir anneyi betimler.[232] İkinci işlevse, bilinçdışının koruyucu işlevleriydi. Flournoy bilinçdışının uyarıda bulunduğu, rahatlık sunduğu ya da kişinin işlediği feci bir hatadan iyileşmesinin yollarını gösterdiği vakalara örnek verir. Üçüncü işlev telafiydi ve bu da özellikle Helen Smith örneğinde görülüyordu; iyi eğitimli ve hırslı bir genç kadın olan Smith sosyal ve maddi durumu nedeniyle hüsrana uğramıştı ve subliminal hayal gücünün romansları dolaylı olarak dileklerini gerçekleştirmesini sağlamıştı. Son olarak, bilinçdışının oyun işlevi subliminal hayal gücünün bu romanslarında tezahür eder. Flournoy'a göre medyumun psikolojisinin anlaşılması açısından bu temel önemdeydi. Çoğu medyum aldatmayı istemez, sadece oyun oynamak ister, tıpkı bebekleriyle oynayan küçük kızlar gibi ama kimi zaman hayal dünyası kontrolü ele geçirir.

On dokuzuncu yüzyıl sonunda bilinçdışı sorununa birkaç farklı bakış açısıyla yaklaşılıyordu. Özetlemek gerekirse, 1900'e gelindiğinde bilinçdışının faaliyetinin dört farklı yönünün gösterilmiş olduğunu söyleyebiliriz: Koruyucu, çözücü, yaratıcı ve mitopoetik.

1. Koruyucu işlevler, bilinçli bireyin hakkında hiçbir şey bilmediği çok sayıda hatıranın, hatta bilinçdışı algının kaydedilmesi, depolanması olarak anlaşılır. Vaka hikâyelerine göre bir humma sırasında küçükken öğrenmiş olup tümüyle unuttukları bir dili konuşan hastalar vardır.[233] Hipnotizma bol miktarda "hiperamnezi" örneği sunuyordu, Maury ve Hervey de Saint-Denis gibi parlak rüya araştırmacılarının yeniymiş gibi görünen rüya imgelerinin unutulmuş hatıralar olduklarını gösterdiklerini görmüştük. Korsakoff unutulmuş algılar ve hatıraların devam eden eylemini göstermiş, amnezik bir hastasının her seferinde daha önce elektrikli tedavi gördüğünü tamamen unutmuş gibi görünmekle birlikte, elektrikli makinelerden korktuğunu anlatmıştır.[234] Flournoy kriptomnezinin ısrarla eylemine devam ettiğini, duru görü ya da telepati olduğu varsayılan olguların kriptomneziyle nasıl açıklanabileceğini göstermiştir. On dokuzuncu yüzyılda psikologlar ile filozoflar arasındaki klasik tartışmalardan biri de bireyin bütün ömründeki hatıraların hepsinin bilinçdışında kayıtlı olup olmadığıydı.
2. Bilinçdışının çözücü işlevlerinin iki olgu kümesini içerdiği düşünülüyordu. Bunlardan biri, bir zamanlar bilinçli olup otomatikleşmiş (alışkanlıklarda olduğu gibi)

---

231 Theodore Flournoy, "Gènese de quelques prétendus messages spirites", *Annales des Sciences psychiques*, IX (1899), ss. 199-216.

232 *Congrès International de Psychologie*, Münih: 1896, ss. 417-420.

233 Henry Freeborn, "Temporary Reminiscence of a Long-Forgotten Language During the Delirium of Broncho-Pneumonia", *Lancet*, LXXX (1902) (I), ss. 1685-1686.

234 Sergiei Korsakoff, "Etude médico-psychologique sur une forme de maladies de la mémoire", *Revue Philosophique*, XXVIII (1889) (II), ss. 501-530.

psişik olgulardan oluşuyordu. Diğeri ise kişiliğin çözülmüş ama hâlâ asalakça varlığını sürdürüyor ve normal süreçlere müdahale ediyor olabilecek parçalarından oluşuyordu. Klasik örnek hipnoz sonrası telkindi. Charcot, Binet, Janet, Delboeuf ve Myers'ın araştırdığı olgular da vardı. 1895 civarında "rahatsız edici temayüllerin bilinçaltına zorla itildiği varsayımı gayet tabii bulunuyordu."[235] Bu olgular hem Janet'nin hem de Freud'un araştırmalarının başlangıç noktası olmuştu.

3. Bilinçdışının yaratıcı işlevi uzun zaman önce Romantikler tarafından vurgulanmış, sonra daha psikolojik bir biçimde Galton tarafından, sonra da Flournoy ve Myers tarafından ele alınmıştı.[236]
4. Mitopoetik işlev (görünüşe bakılırsa Myers'ın geliştirdiği terimle) subliminal benlikte, iç romanslarımızın sürekli devam ettiği tuhaf bir kumaştı.[237] Bunu araştıran büyük isimlerden biri Helen Smith ve başka medyumlar üstünde yaptığı araştırmalarıyla Flournoy olmuştu. Bu kavrayışa göre, görünüşe bakılırsa bilinçdışı sürekli kurgular ve mitler yaratmakla meşguldür, bunlar kimi zaman bilinçdışı kalır ve sadece rüyalarda kendilerini gösterir. Bazen kişinin zihninin arkasında kendiliğinden evrilen gündüz düşleri biçimini alırlar (Charcot bu olguyu ima etmiştir). Kimi zaman bu kurgular uyurgezerlik, hipnoz, başka varlıkların musallat olması, medyumun transa girmesi, mitomani ya da çeşitli sanrılar biçiminde canlandırılır. Kimi zaman mitopoetik işlevler kendilerini organik olarak ifade eder ve bu da olası histeri kavrayışlarından birini akla getirir. Ne var ki çok ümitvâr bir konu olarak görünen, bilinçdışının mitopoetik işlevi kavramının tam anlamıyla araştırılmamış olduğunu görmek şaşırtıcıdır.

Büyük Yıl

On dokuzuncu yüzyılın son on beş yılı, o dönemin hayatına ve düşüncesine nüfuz etmiş *fin de siècle* mefhumuna başvurmaksızın iyi anlaşılamaz. Ama yüzyılın sonu yaklaştıkça *fin de siècle* meşgalesinin yerini, yüzyılı kapatacak ve bilinmeyen yeni bir devrin kapısını açacak Büyük Yıl meşgalesi aldı. 1900 yılı hem bir yüzyılın son bulmasını hem de yeni bir yüzyılın başlamasını ifade eden bir sembol değeri kazandı. Elbette ki astronomlar 1900 yılının diğer yıllar gibi bir yıl olacağını işaret ediyordu ama popüler hisler Etrüsklerin ya da Azteklerin yüzyıl değişimlerine ve Büyük Yıl'a verdikleri sembolik anlamda ısrar ediyordu. En azından filozoflar, öğretmenler, bilim insanları ve yazarların on dokuzuncu yüzyılın bilançosunu çıkarması ve yirminci yüzyılla ilgili tahminlerde bulunması için altın bir fırsattı bu yıl.

---

235 Gardner Murphy, *Historical Introduction to Modern Psychology*, New York: Harcourt Brace, 1949, s. 204.

236 Francis Galton, "Antechamber of Consciousness", yeniden basımı *Inquiries into Human Faculty* içinde, Londra: Dent, 1907, ss. 146-149.

237 Gardner Murphy ve Robert O. Ballou, *William James on Psychical Research*, Londra: Chatto & Windus, 1961, s. 221.

Alfred Wallace *Wonderful Century* başlıklı kitabında on dokuzuncu yüzyılın başarıları ve başarısızlıklarını değerlendirmeye çalıştı.[238] Artılar hanesi, fizikten astronomiye, bilimin bütün alanlarında yapılmış, doğal seçilim kuramı da dâhil bir keşifler kataloğunu, bu bilimlerin ulaştırma biçimlerine, düşüncelerin aktarımına, emek tasarrufu yapmayı sağlayan makinelere uygulanmasını vs. kapsıyordu. Wallace eksiler hanesinde aşılanma (bir sanrı) ve cezai müeyyidesini (bir suç), "20. yüzyılda kesinlikle genel kabul göreceği" tahmininde bulunduğu frenolojinin, ayrıca hipnotizma ve psişik araştırmaların utanç verici bir biçimde ihmal edilmesini sıralamıştı. Hepsinden de önemlisi on dokuzuncu yüzyılın üç büyük vebası "açgözlülük şeytanı", "dünyanın yağmalanması" ve "savaş vampiri" olmuştu. Birincisi dünyanın toplam sefalet kitlesinde muazzam bir artışa yol açmıştı, ikincisi gelecek kuşaklarda açılan bir yaraydı, üçüncüsü de dünyayı "altı büyük gücün kumar masasına" çevirmişti, yerli nüfusların imhasından dahi bahsedilmiyordu. Bu açıdan bakıldığında yirminci yüzyılın getirecekleri epey kasvetli görünüyordu.

Yeni peygamberlerin çoğu geleceği kendi ilgilerinin penceresinden görüyordu. Tanınmış popüler bilim kitapları yazarı Büchner yirminci yüzyılın, on dokuzuncu yüzyılın yarım bıraktığı her şeyi tamamlayacağı ve bilimle hayatı sentezleyeceği öngörüsünde bulunmuştu.[239] Bir kadın hakları mücadelecisi olarak kendisine saygın bir yer edinen Ellen Key, yirminci yüzyılda çocuk haklarının bilincine varılacağını, çocukların refahıyla ilgilenileceğini açıklamıştı; yirminci yüzyıl "çocuk yüzyılı" olacaktı.[240] Sosyalist Hertzka bir romanında geleceğin dünyasını, uçak yolculukları da dâhil her tür teknik yenilikle dolu sosyalist bir cennet olarak sunmuştu.[241] Haeckel batıl inançlara dayalı eski dinlerin kaybolacağı, bilime dayanan ama antik dinsel törenleri taklit ederek estetik ayinler düzenleyen yeni bir dinin, Monistik Kilise'nin ortaya çıkacağı kehanetinde bulunmuştu.[242] Yeni tapınaklarda haçlar ya da azizlerin heykelleri değil, medusalar, mercanlar ve deniz yıldızlarıyla dolu akvaryumlar ve palmiye ağaçları olacaktı. Altar'ın yerini yıldızlar ve gezegenlerin hareketlerini gösteren bir gök kubbe alacaktı.

Marksistler de diyalektik analize dayalı kehanetlerde bulunmaktan geri kalmadı. Friedrich Engels savaş denilen Demokles kılıcının insanlığının başının üstünde asılı olduğunu, bu savaşın ilk gününde bütün antlaşmalar ve ittifakların bozulacağını yazdı. Bir yanda Almanların, bir yanda Latin ve Slav halklarının yer aldığı bir ırklar savaşı olacaktı bu. On beş-yirmi milyon kişi savaşacaktı ve bu savaşın henüz patlak vermemiş olmasının yegâne sebebi, sonucunun hiçbir biçimde öngörülememesiydi.[243]

---

238 Alfred Russel Wallace, *The Wonderful Century, Its Successes and Failures*, Londra: Sonnenschein, 1898.

239 Ludwig Büchner, *Am Sterbelager des Jahrhunderts. Blicke eines freien Denkers aus der Zeit in die Zeit*, Giessen: Emil Roth, 1898.

240 Ellen Key, *The Century of the Child* (1899). İngilizce çeviri yazar tarafından gözden geçirilmiştir. Londra ve New York: G. P. Putnam's Sons, 1909.

241 Theodor Hertzka, *Entrückt in die Zukunft, Sozialpolitischer Roman*, Berlin: F. Dümmler, 1895.

242 Ernst Haeckel, *Die Welträthsel*, Bonn: Emil Strauss, 1899.

243 Friedrich Engels, "Einleitung zu 'Der Bürkerkrieg in Frankenreich' von Karl Marx Ausgabe 1891", *Karl Marx-Friedrich Engels Werke* içinde, Berlin: Dietz, 1962, XVII, s. 616.

H. G. Wells, on dokuzuncu yüzyıl sonundaki sosyal, siyasal ve bilimsel eğilimlerin titiz bir analizine dayanarak akılcı öngörülerde bulunmaya çalıştı.[244] Bilim ve teknolojinin, bir de trafiğin muazzam bir gelişme göstereceği, demiryollarının öleceği, onların yerini motorlu trafiğin alacağı (hava trafiğinin kullanışlı olmadığı kanısındaydı), kentlerin muazzam genişleyeceği, çoğunlukla teknisyenlerden oluşan yeni bir orta sınıfın doğacağı, köylü sınıfı ve sosyal parazitlerin, yani hem aylak zenginlerin hem verimsiz yoksulların kaybolacağı, "ikincil dillerin" kaybolup geriye sadece İngilizce ve Fransızcanın kalacağı, "halkların halklara karşı canavarca darbe indirip baskı uygulayacağı" yeni tip savaşların yaşanacağı ve sivil nüfusların haklarına saygı duyulmayacağı öngörülerinde bulundu. Ama bu kargaşanın ortasında bir grup "kinetik insanın" ortaya çıkması yeni bir felsefenin ve yeni bir ahlakın doğmasını sağlayacaktı.

Herhâlde bütün bu öngörüler arasında en fazla okunanı Fransız yazar Albert Robida'nın, "modern tarzda" devasa binalar ve fantastik makineler arasında 1895 modasına göre giyinmiş insanların muhteşem resimleriyle süslediği "yirminci yüzyıl romanları"ydı.[245] O da bilim ve teknolojinin inanılmaz bir şekilde gelişmesini, hayatın bütün tezahürlerinin elektriğe dayalı olmasını öngörüyordu. Hava durumu meteoroloji kurumunun kontrolünde olacaktı, çöller sulanacak ve kullanılmayan tüm topraklar üstünde hak iddia edilip buralara insanlar iskân edilecekti. Her yerde kentler yaygınlaşacaktı, Paris nüfusu on bir milyona çıkacaktı. Bir yerden diğerine hava tünelleri ve uçaklarla kesintisiz bir trafik akışı olacaktı. Dünyanın dört bir yanındaki insanlarla "tele" sayesinde, yani bir tür aynayla birleştirilmiş, insanın konuştuğu insanı görebileceği bir telefon sayesinde anında iletişim kurmak mümkün olacaktı. İnsanlar artık birbirlerine mektup yazmayacak, kayıtlar gönderecekti. Kitapların yerini büyük ölçüde "sesli kitaplar" alacaktı. Yirminci yüzyıl eski klasiklerin sadece sıkıştırılmış bir biçimde okunacağı bir dilbilim ve kültürel kargaşa devri olacaktı. Ev hanımları artık yemek pişirmeyecekti, denetlenen bir gıda enstitüsü hava tüpleriyle yemek dağıtacaktı. Bilim geçmişten sesler duymayı, tükenmiş hayvan türlerinin dirilmesini, yapay deneysel koşullarda canlı bir insanın yapay olarak yaratılmasını mümkün kılacaktı. Kadınlar her yerde erkeklerle eşit olacaktı. Yeni bir iş dünyası feodalitesi ortaya çıkacaktı ve milyonlarca işçi korkunç sert koşullarda bir hayat sürecekti. Hayat hummalı, rahatsız edici ve sürekli aşırı uyarılmayla geçecekti. Yeni sanat biçimleri, denizaltı avları gibi yeni sporlar ortaya çıkacaktı. Mahremiyet ortadan kaybolacaktı, çünkü bilim sınırsız casusluk yolları sunacaktı. Korkunç savaşlar olacaktı; artık modası geçmiş idealler için değil, ticari piyasaların fethi için yapılan korkunç savaşlar. Bireysel cesaret zehirli gazlar ve mikropların kullanıldığı bu tür savaşlarda artık anlamsız görünecekti. Ama birkaç huzurlu sığınak da kalacaktı. Örneğin Brötanya, Brötonların tam on dokuzuncu yüzyıl tarzı bir hayat sürdüğü bir rezervasyona dönüşecekti. İtalya ise turistlere yönelik, devasa bir parka çevrilecekti.

---

[244] H. G. Wells, *Anticipations of the Reaction of Mechanical and Scientific Progress upon Life and Thought*, New York ve Londra: Harper Bros., 1902.

[245] Albert Robida, *Voyage de fiançailles au XXe siècle*, Paris: Conquet, 1892. *Le Vingtième Siècle. La Vie électrique*, Paris: Librairie Illustrée, 1895. *Le Vingtième Siècle. Texte et dessins*, Paris: Montgrédien, tarih yok.

En az bir psikiyatrist bu oyunda elini denedi. On altıncı yüzyıl ile on dokuzuncu yüzyıl arasındaki büyük toplu psikozlarla ilgili bir kitabı tamamlayan Regnard, yirminci yüzyılın kitlesel psikozu olacak şeyin taslağını çizmeye çalıştı.[246] Aile, aristokrasi ve dinin gerilediğini, denetim altına alınmamış sosyal rekabetin serbest bırakılmasını, devrimci ideolojilerin yaygınlaşmasını ve öldürücü alkolizm nedeniyle yirminci yüzyılın kitlesel psikozunun muhtemelen "kıyım budalalığı, kan ve yıkım çılgınlığı" olacaktı.

Psikoloji ve psikiyatride, başka yerlerde olduğu gibi, görünüşe bakılırsa pek az sayıda insanın geleceğin büyük bir ilerleme ve muhtemelen de büyük sürprizler getireceğinden yana kuşkuları vardı. Janet yirminci yüzyılda "basit romatizmalardan genel felçliye bütün hastaların, psikolojilerini en ince ayrıntılarına dek araştırtacağı" sonucuna varmıştı, o zamanlar paradoksal görünen bir varsayımdı bu.[247] Bergson 1901'de "Bilinçdışını keşfetmek, zihnin alt katmanlarında, özellikle yeterli yöntemlerle çalışmak, yüzyılın başlangıcında psikolojinin başlıca görevi bu olacaktır. Bunu, önceki yüzyıllarda fizik ve doğa bilimlerindeki kadar önemli olmuş incelikli keşiflerin izleyeceğine hiç kuşkum yok." diye buyurmuştu.[248]

Bu arada, yeni bir terim, ilk kez Bernheim'ın bazı tilmizlerinin kullandığı "psikoterapi" sözcüğü moda hâline geldi.[249] Yazarlar ve halk tarafından hızla benimsendi, geleceğin psikoterapisi hakkında tahminler yapılmaya başlandı.[250] Van Eeden hipnoz ve telkinin ancak aşağı sınıflardan hastalarda işe yaradığını görmüştü; "Bir terapinin sadece hastane hastalarına uygun olması kabul edilemez." diye eklemişti.[251] Eğitimli insanlara yönelik bir psikoterapi de bulunması gerekiyordu; bu, otoriter olmayan, kişisel özgürlüğü sapasağlam koruyan, hastaya zihninde neler olup bittiğini açıklayan ve "kullanılan bütün yöntemlerin ancak [kişinin] kendi psişesi sayesinde etkili olacağı" güvencesi veren bir yöntem olmalıydı.

Demek oluyor ki 1900'de birçok kişi yeni bir psikiyatrinin doğmasını bekliyordu ama onun çoktan doğduğunu fark edenlerin sayısı görünüşe bakılırsa pek azdı.

---

246 Paul Regnard, *Les Maladies épidémiques de l'esprit*, Paris: Plon, 1887, ss. 423-429.

247 Pierre Janet, "L'Anesthesie hystérique", *Archives de Neurologie*, XXIII (1892), ss. 323-352.

248 Henri Bergson, "La Rêve", *Bulletin de l'Institut psychologique international*, I (1900-1901), ss. 97-122.

249 Frederick Van Eeden, otobiyografisi *Happy Humanity* (New York: Doubleday, Page & Co., 1912) bu terimi geliştirdiğini öne sürer; ama Hack Tuke'un "psikoterapötik" terimini daha önce kullanmış olduğunu da ekler.

250 Maurice Barrès, *Trois stations de psychothérapie*, Paris: Perrin, 1891.

251 Frederick van Eeden, "The Theory of Psycho-Therapeutics", *The Medical Magazine*, I (1895), ss. 230-257.

6

PİERRE JANET VE PSİKOLOJİK ANALİZ

Kronolojik olarak değerlendirilirse Pierre Janet on dokuzuncu yüzyıldaki dinamik psikiyatri sistemlerinin yerini alması amacıyla yeni bir dinamik psikiyatri sistemi kuran ilk isim olmuştur ve bu nedenle de onun çalışmaları ilk dinamik psikiyatri ile daha yeni sistemleri birbirine bağlayan halkadır. Yeni öncülerin hiçbiri ilk dinamik psikiyatriyi ondan daha iyi bilmiyor ya da ondan Janet kadar fazla (daha doğrusu, neresinden bakılırsa bakılsın ondan daha bilinçli bir tutumla) yararlanmıyordu. Janet'nin çalışmaları Freud, Adler ve Jung'un çalışmalarının da başlıca kaynaklarından biri olmuştu. Jung, Janet'nin tersine az çok doğrudan Romantizm'den yararlanmıştı, Janet ise kendi gelişim çizgisini izlemişti. Janet'yi Freud, Adler ve Jung ile karşılaştıracak olursak Aydınlanma Ruhu ile Romantizm ruhu arasındaki tezatın sonraki yıllarda kendisini gösterdiğini görebiliriz.

Pierre Janet'nin Yaşadığı Ortam

Pierre Janet 1859'da Paris'te doğdu ve 1947'de burada öldü. Taşrada öğretmenlikle geçirdiği yedi yıl ve birkaç yurt dışı gezisi dışında bütün hayatını Paris'te geçirdi, hâliyle, tavrıyla, görenekleriyle tepeden tırnağa bir Parisliydi.

Janet 1859'da doğduğunda, III. Napolyon'un hükümdarlığı zirvedeydi ama bundan birkaç yıl sonra III. Napolyon felaket getiren Meksika savaşına girdi, rejimi geriledi ve nihayetinde 1870'te Fransa-Almanya savaşında aldığı yenilgiyle silinip gitti. Pierre Janet on bir yaşındayken ailesi, beraberinde açlık ve bombardımanlar getiren Paris kuşatmasına dayandı. Janet'nin annesinin doğum yeri olan Strasbourg Almanlarca işgal ve ilhak edildi. Janet'nin ergenlik ve gençlik yılları Fransa'nın hızla iyileştiği, büyük bir ekonomik ve entelektüel refaha kavuştuğu ve Fransız sömürge imparatorluğunun kurulduğu yıllardı. 1886'da Janet ilk bilimsel makalelerini yayınladığında, Fransa vatansever yüceltme duygularını ve Alsace ile Lorraine'i yeniden ilhak etme isteğini geçici olarak yükselten Boulangism hareketi furyasını yaşıyordu. Janet'nin ilk önemli eserleri nispeten barışçı bir dönem olan 1889 ile 1905 arasında yayınlandı. Avrupa'da 1905 ile 1914 arasında gerilimin giderek arttığı hissediliyordu, gerilim

bir dizi krizle tezahür ediyordu; bu krizlerin ciddiliği de giderek artıyordu, nihayet 1914'te Birinci Dünya Savaşı patlak verdi. Savaş İtilaf Devletleri'nin zaferi ve Versailles Antlaşması ile son bulduğunda Janet altmış yaşındaydı. Savaştan bitap düşmüş Fransa büyük bir dünya gücü olma statüsünü kaybetmiş, entelektüel ve ahlaki bir krize girmişti. Janet 1925'te kuramlarını yeniden değerlendirmeye başladı ve bu siyasi ve ahlaki kargaşa ortamında neredeyse fark edilmeyen yeni bir sistem kurdu. Hitler 1933'te Almanya'da iktidara geldiğinde Janet yetmiş üç yaşındaydı. İki yıl sonra emekliye ayrıldı ama üretken olmayı sürdürdü. İkinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Janet seksen yaşına ulaşmıştı. Janet daha sonra Almanya'nın Fransa'yı işgalini yaşadı, Paris 1944'te Alman işgalinden kurtarıldığında Janet seksen dört yaşında yaşlı bir adamdı. 1947'de seksen yedi yaşında öldüğünde "başka bir çağın insanı" gibi görünüyordu.

Janet üst orta sınıftan, birçok akademisyen, avukat ve mühendis çıkarmış bir aileden geliyordu. Profesyonel çevrelerdendi, dönemin önde gelen Fransız bilginlerini tanıyordu. Agnostik ve liberaldi ama siyasete hiç karışmadı. 1907'den ölünceye dek Rue de Varennes'de aristokrat ve diplomatik bir ortamda yaşadı. Ama tedavi ettiği ve psikiyatri çalışmalarına malzeme sunan hastalarının çoğu daha yoksul sınıflardandı.

Başka bir deyişle Janet, bütün bir Üçüncü Cumhuriyet dönemini kapsayan hayatının tamamını Paris'te geçirmiş, Fransız üst orta sınıfının bir temsilcisi olarak resmedilebilir.

Ailesinin Geçmişi[1]

Pierre Janet'nin büyük büyükbabası Pierre-Etienne Janet (1746-1830) Paris'te Rue Saint-Jacques'ta kurduğu kitabevinin müreffeh kurucusu ve sahibiydi.[2] Altı oğluna da bir edebiyat ve tiyatro zevki aşılamıştı. Oğullarından biri olan Pierre-Honore Janet müzik alanında uzmanlaşarak kitap satıcısı olmuştu. 1832'de genç yaşta öldü, ardında iki oğul bir de kız evlat bırakmıştı: Jules, Paul ve Felicite. Küçük oğlu Paul (1823-1899) tanınmış bir filozof ve ailenin gururu oldu. Büyük oğlu Jules (1813-1894) ticaret hayatına atıldı, gerçi aile kayıtlarına göre Paul onu hukuk öğrenimi görmeye teşvik etti. Ne var ki Jules'den bazı belgelerde "avocat" diye bahsedilse de görünüşe bakılırsa fiilen hiç hukukçu olmadı ama geçimini hukuk alanında editörlük yaparak kazandı. Jules iki kez evlendi. Birinci eşi, kuzeni Adelaide-Antoinette Janet ile 5 Eylül 1832'de evlendi. 1850'de eşi bir kız çocuk, Berthe'yi doğurdu. Çok geçmeden de öldü ve birkaç yıl sonra Jules, o sıralar Strasbourg'da üniversitede profesör olarak çalışan kardeşi Paul'ü ziyaret ettiğinde, onun genç bir komşusu olan Fanny Hummel'la tanıştı. Jules ile Fanny 10 Nisan 1858'de evlendiler ve üç çocukları oldu: Pierre, Marguerite ve Jules.

Hummel ailesi hakkında pek fazla şey bilinmiyor. Fanny Hummel'ın babası François-Jacques Hummel, Strasbourg'da bir müteahhitti. Beş çocuğu vardı ve 4 Eylül 1836'da doğmuş

---

1 Yazar, Madam Hélène Pichon-Janet ve Matmazel Fanny Janet'ye babalarının hayatı ve Janet ailesinin tarihi hakkında verdikleri birçok bilgiden ötürü özellikle teşekkür borçludur.

2 Bu ayrıntılar Georges Picot'nun Pierre Janet'nin amcası hakkında yazdığı bir biyografiden alınmıştır, *Paul Janet, Notice historique*, Paris: Hachette, 1903.

olan Fanny, çocuklarının en büyüğüydü. Hummellar dindar Katoliklerdi, Pierre Janet'nin annesi Fanny de ömrü boyunca inancına çok bağlı olmuştu. Fanny'nin 2 Mayıs 1838'de doğan kız kardeşi Marie, Assomption tarikatında rahibe olmuş, ömrünü bu tarikatın manastırlarında, önce Fransa'da, daha sonra İngiltere'de geçirmişti. (Janet'nin kızı Madame Helene Pichon-Janet, çocukluğunda babasının kendisini Londra'daki teyzesini ziyarete götürdüğünü anlatmıştır.) Hummellar koyu Fransız yurtseveri olan Alsacelılardandı, Alsace ve Lorraine'in Almanya tarafından işgalini bir aile trajedisi olarak görmüşlerdi.[3][4] Bu ailelerin birçoğunda bazı aile mensupları Alsace'ta kalmış, bazıları da Fransa'ya gidip yaşamışlardı. Aile söylencelerine göre Fanny'nin erkek kardeşlerinden biri Fransa'ya kaçmış, Fransız ordusuna katılıp subay olmuştu (böylece Almanların bakış açısına göre kuşkulu biri hâline gelmişti); yine söylenceye göre bu erkek kardeş bir gün genç yeğeni Pierre eşliğinde sivil kıyafetlerle Strasbourg'a gizli bir ziyarette bulunmuştu.

Pierre Janet'nin babasının kişiliği hakkında pek az bilgi vardır. Aile söylencesine göre Jules utangaç, çekingen ve "psikastenik" olsa da çok iyi bir adamdı. Onunla ilgili ayrıntılar pek azdır ve yorumlaması kolay değildir. Pierre Janet bir keresinde çocukluğundan hatırladığı bir olayı anlatmıştır. Babasının çalışma odasındaymış, ileri geri gidip kapıya tekme atıyormuş, babası da hiçbir şey söylemeksizin sakin sakin bakmaya devam ediyormuş. Sonunda küçük Pierre bu oyundan yorulmuş ve odadan çıkıp gitmiş. Bu olay, babasının bir tepki gösteremeyecek kadar edilgin olduğu anlamına mı geliyordu yoksa tam tersine sabır göstererek çocuğunun asabiyetini yatıştırmayı başarmış çok bilge bir adam mıydı?

Pierre Janet'nin annesinin çok akıllı, duyarlı ve sıcak bir insan olduğu söylenir. Pierre ona derinden bağlıydı ve ondan her zaman derin bir sevgi duygusuyla bahsederdi. Genç annesinin (o doğduğunda yirmi birindeydi) en büyük çocuğuydu, babası ise o doğduğunda kırk beş yaşındaydı, annesinden bir kuşak büyüktü. Pierre Janet'nin üvey kız kardeşi ile annesinin daha genç kardeşleri, ara bir kuşaktandı.

Jules ile Fanny'nin üç çocuğu oldu: Pierre, Jules ve Marguerite. Vuitel adlı bir adamla evlenen Marguerite, annesi gibi dindar bir Katolik olarak kaldı. 22 Aralık 1861'de doğan Jules doktor ve tanınmış bir üroloji uzmanı oldu. Psikolojiye büyük ilgi duyuyordu ve asistanlık yıllarında hipnoz deneylerinde ağabeyiyle birlikte çalıştı. Ürinasyonu etkileyen nevrotik rahatsızlıkları konu alan doktora tezi, bugün psikosomatik tıp denilen alana yapılmış hoş bir katkıdır, daha sonra anuri[5] hakkında yaptığı bir çalışma için de aynısı geçerlidir. Pierre ile Jules ömürleri boyunca ailelerine yakın oldu.[6]

Ailede Pierre Janet üzerinde büyük etki yaratmış bir isim amcası Paul olmuştu. Paul Pierre'e kariyerinde yardımcı olmakla kalmamıştı, bilakis, öyle görünüyor ki genç adamın

---

3 Janet ailesinin isimleri ve önemli tarihleriyle ilgili ayrıntılar Archives du Département de la Seine'den temin edilmiştir.

4 Strasbourg Arşivleri'nin müdürü Philippe Dollinger, yazara şehir kayıtlarından Hummel ailesiyle ilgili belgelerin fotokopilerini vermiştir.

5 İdrar yapamama (ç.n.)

6 Jules Janet, *Les Troubles psychopathiques de la miction. Essai de psycho-physiologie normale et pathologique. Thèse méd., 1889-1890*, no. 216, Paris: Lefrançois, 1890.

taklit etmeye can attığı bir örnek de olmuştu. Bu adamların hayatları arasında dikkat çekici paralellikler kurulabilir. İkisi de bir ergenlik bunalımı dönemi geçirmiş, çekingen, içe kapanık çocuklardı, bu bunalımı aştıktan sonra başarılı bir meslek hayatları olmuştu. İkisi de Lycee Louis-le-Grand'a gitmiş, École Normale Supérieure'e girmiş ve Agreges de Philosophie olmuş, lisede felsefe öğretmenliği yapmış, sonra üniversitede profesör olmuş ve Institut de France üyesi olmuşlardı. Paul Janet ayrıca Fransa'da iki-üç kuşak boyunca klasik olan felsefe ders kitapları yazmış, felsefe tarihiyle ilgili çok sayıda araştırma kaleme almıştı. Filozofun, yine Paul Janet adındaki oğlu tanınmış bir elektrik mühendisi olmuş, Grenoble'da Elektroteknik Enstitüsü'nü, daha sonra da Paris'te Ecole Superieure d'Electricite'yi kurmuştu. O da felsefeye yönelmiş, bilim felsefesiyle ilgili, bilimsel keşiflerin psikolojisiyle ilgili araştırmalar kaleme almıştı.[7] Pierre Janet çok sayıda akrabası sayesinde, üniversite, mühendislik ve kamu yönetimi alanlarında başka bağlantılara da sahipti.

Pierre Janet'nin Hayatındaki Olaylar

Pierre Janet 30 Mayıs 1859'da Paris'te, Jardin de Luxembourg'un yakınında küçük bir cadde olan Rue Madame, 46 numarada doğdu. Doğumundan kısa bir süre sonra annesi ve babası Bourg-la-Reine'e taşınıp burada bir ev satın aldı. Bugün Paris'in banliyölerinden biri olan Bourg-la-Reine o zamanlar hâlâ küçük bir kasabaydı. Taşındıkları ev bölgedeki diğer evlerin tersine Rönesans tarzında yapılmış, eğik çatıları ve pembe duvarları olan eski bir evdi. Aile söylencesine göre bu ev, yiğit Kral IV. Henry'nin ünlü metresi Gabrielle d'Estrees'e verdiği konutun son kalıntısıydı. Bu cadde bugün de "Gabrielle d'Estrees Çıkmazı" (Impasse Gabrielle d'Estrees) adını taşır. Pierre Janet bu evi ve bahçesini her zaman sıcak bir hatıra olarak hafızasında saklamıştı.

Janet komşu Fontenay-aux-Roses kasabasında College Sainte-Barbe-des-Champs'ta okula başladı. Söylendiğine göre okul arkadaşlarıyla ilişki kurmakta zorlanan çok utangaç bir çocuktu. Bundan birkaç yıl sonra, Paris'te asıl okul olan College Sainte-Barbe'ye gitti. College Sainte-Barbe, Fransa'nın en eski ve en saygın okullarından biridir. Loyolalı St. Ignatius, St. Francis Xavier ve Calvin gibi büyük adamlar, çok sayıda tanınmış bilim insanı, yazar, siyasetçi ve askerin yer aldığı etkileyici bir listeyi yetiştirmiş olmakla övünebilecek okulların sayısı pek azdır. Zaman içinde değeri kanıtlanmış böyle bir kurumdan beklenebileceği üzere eğitim seviyesi çok yüksekti. Janet on bir yaşındayken, 1870 yılında Fransa-Prusya savaşı patlak verdiğinde, ebeveynleri talihsiz bir fikre kapılıp Bourg-la-Reine'den ayrılmaya, geçici olarak Paris'e yerleşmeye karar verdi, orada daha güvende olacaklarını düşünüyorlardı. Sonuçta Janet ailesi Paris kuşatmasına ve sonuçlarına katlanmak zorunda kaldı. Çatışmalar son bulur bulmaz çocuklar annelerinin ailesinin Strasbourg'daki evine gönderildi. Bunun sonucunda da küçük Pierre annesinin ailesi gibi gururlu Fransız yurtseveri olan, Alsace'ın Fransa'dan koparılıp Almanlarca ilhak edilmesine tanıklık eden o Alsacelıların yaşadığı ıstırap ve öfkeye şahit oldu.[8]

---

7 Paul Janet, *Notes et souvenirs*, Paris: Gauthier-Villars, 1933.

8 Bu ayrıntılar şuradan alınmıştır: Mme. Hélène Pichon-Janet, "Pierre Janet-Quelques notes sur sa vie", *L'Evolution Psychiatrique* (1950), no. 3, ss. 345-364.

Pierre on beş yaşındayken çalışmalarına birkaç ay ara vermesine neden olan, aynı zamanda dinsel bir kriz olan bir bunalım dönemi geçirdi. Ama bu bunalımı atlatıp yeni bir denge bulmayı başardı. O tarihten itibaren Janet parlak bir öğrenci oldu ve kendisini felsefeye adamaya karar verdi.

Janet 10 Temmuz 1878'da bakalorya sınavını başarıyla geçtikten ve Lycee Louis-le-Grand'da bir yıllık özel hazırlık sınıfını bitirdikten sonra École Normale Supérieure'e kabul edilmek için girdiği sert rekabetten başarıyla çıktı. Burası elit bir öğrenci grubunun üç yıl yaşadığı ve Fransız liselerinde öğretmen olmak üzere yoğun bir biçimde eğitildiği tanınmış bir hazırlık okuluydu. Okul, birçok üniversite profesörü de yetiştirir. École Normale Supérieure öğrencilere en yüksek kalitede eğitim sunar, bununla birlikte öğrencilerin kendi bağımsız düşüncelerini geliştirmelerine izin vermek için onlara epeyce özgürlük ve boş zaman da tanır. Kinizm ve tartışmacılık sevgisi bir yana -bu tür bağımsız düşüncenin sıklıkla aldığı biçim olan, yaygın tabirle Normal ruhu- bu ortam kuşaklarının entelektüel liderleri olmaya yazgılı insanlar arasında kalıcı dostlukların kurulmasına da son derece uygundu.[9] Janet 1879'daki yarışma sınavlarına kabul edildiğinde, başarılı adaylar arasında, ileride tanınmış akademisyenler olacak isimler de vardı: (geleceğin sosyologu) Durkheim ve (mantıkçı) Goblot gibi. Janet'nin bu okulda geçirdiği üç yıl hakkında pek az bilgimiz var[10] ama Licence et Lettres'ini 3 Ağustos 1880'de aldığını, filozof ve ahlak felsefecisi müdür Ernest Bersot'nun[11] aynı yıl öldüğünü ve 1 Şubat'ta yerine tarihçi Fustel de Coulanges'ın geçtiğini biliyoruz. Janet boş zamanının bir bölümünü bilim çalışarak geçirdi ve 7 Nisan 1881'de bilim alanında baccalaureat restreint derecesini aldı.[12] 7 Eylül 1882'de *Agregation de Philosophie*'nin zorlu sınavlarında ikinci sıraya yerleşti (sadece sekiz aday kabul edilmişti, Durkheim yedinci sıradaydı). Janet'nin École Normale Supérieure'de bulunduğu dönemde, 1881'de Paris'te Uluslararası Elektrik Fuarı düzenlendi; fuar hayata bilim, teknoloji ve elektriğin hâkim olacağı yeni bir dünyayı, geleceğin dünyasını gözler önüne serdi. Bir diğer sansasyonel gelişme de 1882'de Charcot'nun çalışmasının Academie des Sciences'ta sunulmasıyla birlikte hipnozun resmî bir tedavi hâline gelmesi, birden bilimsel bir konuma çıkması oldu. Charcot o dönemde çok tartışılmıştı ve Parodi'ye göre, Janet de kendisini gelecekte Charcot'nun kuramlarını tartışabilecek bir doktor olarak görmeye başlamıştı.[13] Janet'den önceki yıl okula kabul edilen öğrenciler arasında Bergson ve Jaures bulunuyordu. Jaures büyük Fransız sosyalist lider

---

9 Jules Lemaître, "L'Esprit normalien", *Le Centenaire de l'Ecole Normale Supérieure, 1795-1895*, Paris: Hachette, 1895, ss. 566-571.

10 École Normale Supérieure'den Profesör Martin yazarı okul arşivlerine götürme ve Pierre Janet'nin dosyasını bulma nezaketi göstermiştir; dosyadan iki belge çıkmıştır: Janet'nin 1 Şubat 1879'da yaptığı başvurusu ve babasının yazılı izni.

11 Bersot, *Mesmer et le magnétisme animal* adlı bir kitabın da yazarıydı, Paris: Hachette, 1852; 1879'da kitap genişletilerek yeniden basılmıştı, bu basım genç Pierre Janet'nin dikkatini hayvansal manyetizmaya çekmiş olabilir.

12 Bu ayrıntılar Pierre Janet'nin Paris'te Faculté de Médecine (Tıp Fakültesi) arşivlerindeki dosyasından alınmıştır.

13 Dominique Parodi, Pierre Janet'nin ölümü vesilesiyle yazdığı makale, *Association Amicale de secours des anciens élèves de L'École Normale Supérieure* (1948), ss. 27-30.

olarak ün kazanacak, Bergson ise kuşağının en ünlü Fransız filozofu olacaktı. Bergson ile Janet ömürleri boyunca yakın bir entelektüel ilişki içinde kalacaktı.

Janet, 7 Eylül 1882'de, Agregation de Philosophie'de ikinci sıraya yerleşmesinin ardından hemen meslek hayatına atıldı. O dönemde École Normale Supérieure öğrencileri askerî hizmetten muaf tutuluyordu, söz verdikleri gibi on yıl boyunca öğretmenlik yapmak yeterli hizmet sayılıyordu.[14]

Yirmi iki yaşındaki profesör 23 Eylül 1882 tarihli bakanlık kararıyla, taşradaki Berry'de bulunan Châteauroux Lisesi'nde felsefe öğretmenliğine atandı ve 4 Ekim 1882'de burada göreve başladı. İlginçtir, Janet, Le Havre'daki liseye atanmasının ardından, 22 Şubat 1883'te bu liseden ayrıldı.[15] Bir profesörün okul yılının ortasında bir liseden diğerine tayin edilmesi biraz sıradışı bir olaydı, bunun akla yatın tek açıklaması Le Havre'da ani bir açık meydana gelmiş olması, orada acilen bir öğretim üyesine ihtiyaç duyulmuş olması olabilir. Le Havre, Châteauroux'dan çok daha üstün bir konumda görülürdü. Janet, Châteauroux'dan ayrılmasından kısa bir süre önce, 10 Şubat 1882'de "Mülkiyet Hakkının Temeli" başlıklı bir konferans verdi.[16] Pierre Janet'nin bilinen bu ilk yayınında, bundan sonraki yazılarında sergileyeceği mantıksal örgüyü, düşünce sağlamlığını ve üslup açıklığını görmek ilginçtir. Özel mülkiyet her zaman var olmuş değildir, diye yazıyordu; metafiziksel de değildir, doğal bir zorunluluk da değildir, insan tarafından yararı nedeniyle icat edilmiştir. Özel mülkiyetin mükemmelleştirilmesi gerekiyordu ve hedef de çıkarlar ile adalet arasında uzlaşma sağlamak olmalıydı.

Pierre Janet bundan sonraki altı buçuk yılını (Şubat 1883 ile Temmuz 1889 arasını) o dönem 105.000 kişinin yaşadığı bir denizcilik, sanayi ve ticaret kenti olan Le Havre'da geçirdi. Le Havre, Almanya'nın ilhakı sonrasında Alsace'tan ayrılmış, Alsaceli Protestan bir aileden gelen ilerici belediye başkanı Jules Siegfried tarafından yönetiliyordu. Siegfried şehrin refahıyla çok ilgilenen faal ve enerjik bir yöneticiydi. Kentte o dönem yayınlanan haftalık iki süreli yayının, Le Passe-Temps du Havre ve Le Carillon tarandığında, (o dönem Avrupa'ya hâkim olduğu ileri sürülen) Victoria dönemi ruhunun Le Havre'da hiç de güçlü bir biçimde tutunmadığı görülür, zira bu iki gazete de kentte fuhuşu ve kötülüğü kontrol altına almaya çalışan püriten belediye başkanını alaya alan yazılarla doluydu. Kent hayatının bir diğer yönüyse siyasetin hararetli olmasıydı, Le Havre zaman zaman milliyetçi dalgaların ve Alman karşıtı hislerin etkisi altında kalıyordu. Eğlence ve sosyal faaliyetlere gelince; Paris'ten gelen tiyatro gruplarının sık sık sahnelediği oyunların yanı sıra hipnotizmacıların düzenlediği gösteriler oluyordu. Örneğin, bu iki gazetede yayınlanan haberlere göre Mayıs 1883'te Donato'nun kullandığı hileleri gözler önüne sermek gibi talihsiz bir fikre kapılan bir öğretim üyesi, izleyicilerin alaylı sözleri altında sahneden inmek zorunda kalmıştı. Müzisyenlere âşık

---

14 1888'de çıkarılan yeni bir yasayla bir yıllık zorunlu askerlik hizmeti getirildi. Bkz. André Lalande, "L'Instruction militaire a l'école", *Le Centenaire de l'École Normale Supérieure,* ss. 544-551.

15 Yazar bu ayrıntılar için Châteauroux'da Lycée Jean Giraudoux'nun müdürü J. Dupré'ye teşekkür borçludur.

16 *Le Fondement du droit de propriété. Conférence de M. Pierre Janet. Ligue Française de l'enseignement, cercle de Châteauroux*, Châteauroux; Imprimerie Gablin, 1883.

olan kadınların ya da ismi meçhul mektuplar yazan kadınların vakaları "histeri"ye bağlanıyor, histerinin de kadınlarda cinsel tatminsizliğin sonucu olduğu düşünülüyordu. Bu gazetelerde, bu kadınlara alaycı bir dille Charcot'yu görmeleri tavsiye ediliyordu. Janet'nin bu hareketli hayatla ne ölçüde ilgilendiğini ya da kentin sosyal hayatına katılıp katılmadığını bilmiyoruz. Ona göre Le Havre'da yaşamanın büyük avantajlarından biri Paris'le iletişimin hızlı ve kolay olmasıydı, böylece ailesini gayet sık ziyaret edebiliyordu. Paris'te bulunduğu dönemlerde tıp öğrencisi olan, nevrozlara ve hipnotizmaya onun gibi derinden ilgi duyan kardeşi Jules'le hasta görmeye giderdi. Pierre Janet annesini de bu yıllarda kaybetti (annesi 3 Mart 1885'te kırk dokuz yaşında öldü).

Janet'nin öğretim üyesi olarak faaliyetleri hakkında fazla bir bilgimiz yok. Daha sonra yayınladığı ders kitabından görülebileceği üzere kuşkusuz titizlikle hazırlanmış ve orijinal bir felsefe dersi veriyordu. Fransız okullarında okul yılının sonunda yapılan törenin distribution des prix'ye (en başarılı öğrencilere ödüller verilmesine) ayrılması adettendi, bu ödül töreni öncesinde de en genç öğretmenlerden biri kendi seçtiği bir temada bir konuşma yapardı. Pierre Janet de 5 Ağustos 1885'de Belediye Başkanı Jules Siegfried başkanlığında düzenlenen törende *Felsefe Öğretmek Üstüne* başlıklı bir konuşma yaptı.[17] Janet, "Felsefenin bütün Fransız liselerinde öğretilmesini hep var olan bir şeymiş gibi kabul ediyoruz ama bizden öncekilerin okullarımızda bağımsız bir felsefe dersi öğretme hakkını yerleştirmek için verdiği mücadeleleri unutuyoruz." diyordu. "Şimdi o denli medeni ve siyasal özgürlüğe sahibiz ki felsefe öğretimi daha da önemli hâle geldi, çünkü felsefenin gerçek amacı insana kendisinin önceden kanıksadığı düşüncelerinden sakınmasını, diğer insanların düşüncelerine saygılı olmayı öğretmektir." Janet bundan iki yıl sonra, 1886'da, ortaokullarda kullanılmak üzere Malebranche'ın eserlerinden birine bir giriş yazısı yazdı ve notlarla birlikte yayınladı.[18]

Janet, Le Havre'da bir arkadaşıyla paylaştığı bir evde oturuyordu. Ev bahçecilik hobisinin keyfini çıkarabileceği bir bahçeyle çevriliydi. Evin diğer sakini, bir süreliğine kendisi gibi bekâr meslektaşı matematikçi Gaston Milhaud oldu. Janet'nin boş zamanının büyük bölümünü Le Havre hastanesinde gönüllü çalışmaya ve kendi başına sürdürdüğü psikiyatrik araştırmalara vakfettiğini biliyoruz.

Janet otobiyografik bir yazısında, Le Havre'a geldiği yıllarda kendisinin doctorat es-lettres tezi için uygun bir konu bulmaya hevesli genç bir öğretim üyesi olduğunu söylemişti.[19] Algı mekanizmasıyla bağlantılı olarak sanrıları konu alan bir tez yazmayı düşünüyordu, bu nedenle de Le Havre'da tanınmış bir doktor olan Dr. Gibert'a başvurmuştu; Gibert'in Janet'ye önerecek uygun bir hastası yoktu ama dikkat çekici bir denekten, uzaktan hipnotize edilebilen Leonie'den bahsetmişti. Leonie, Dr. Gibert'in ricası üstüne Le Havre'a çağrıldı ve çeşitli aralıklarla birkaç yıl boyunca Janet'nin deneylerine tabi tutuldu. Janet'nin Leonie'yle ilk

---

17 Yazar Lycée du Havre Müdürü Mr. Alekan'a, 1884'te Lycée du Havre'ın "ödül kazananlar bülteninde" yayınlanan bu konuşmanın bir kopyasını verdiği için teşekkür borçludur.

18 Nicolas Malebranche, *De la Recherche de la vérité*, yayına hazırlayan Pierre Janet, Paris: Alcan, 1886, kitap II.

19 Pierre Janet, "Psychological autobiography", Carl Murchison, *A History of Psychology in Autobiography*, Worcester, Massachusetts: Clark University Press, 1930, I, ss. 123-133.

deneyleri 24 Eylül 1885 ile 14 Ekim 1885 arasında gerçekleşti. Janet bu deneylerde Leonie'yi sadece doğrudan değil, uzaktan da hipnotize etmenin ve ona kesinkes gerçekleştireceği "zihinsel" telkinler vermenin kolay olduğunu kendi kendisine kanıtlayabilmişti. Janet bu ilk deneyleri hakkında bir makale yazdı ve amcası Paul Janet bu makaleyi yeğeni adına Paris'te 30 Kasım 1885'te Charcot başkanlığında düzenlenen *Societe de psychologie physiologique*'de okudu.[20] Pierre Janet'nin bu oturumda hazır bulunup bulunmadığını bilmiyoruz. Ne var ki okunması sonrasında çıkan ve Dr. Ochorowicz'in de katıldığını belirttiği tartışmadan görülebileceği üzere, makale sansasyon yarattı.[21] Janet gözlemlerini herhangi bir sonuca varmaksızın belirtme konusunda dikkatli davranmıştı ama bu makale sonrasında birkaç seçkin konuk Leonie'yi görme hevesiyle Le Havre'a geldi. Paris'ten Charles Richet, Julian Ochorowicz ve Marillier; İngiltere'den de Psişik Araştırmalar Cemiyeti'nden Frederick Myers, kardeşi A. Myers ve Sidgwick'in yer aldığı bir heyet geldi. Janet'nin amcası Paul ile erkek kardeşi Jules de bu gruba katıldı. Ön deneyler 13 Nisan'da başladı, ana deneyler de 21 Nisan 1886 ile 24 Nisan 1886 arasında yapıldı. Deneylerin sonucu uzaktan telkin olgusunun varlığını doğruluyormuş gibi görünüyordu. Ama bu deneyler, Le Havre'da sahne hipnotizmacılığının çılgınca bir ilgi uyandırdığı o dönemde,[22] öyle görünüyor ki kamuoyundan gizli tutuldu. Yine de bu deneyler bilim dünyasında büyük saygı uyandırdı ve Janet, Charcot, Richet, Myers ve başka birçok isimle tanıştı. Ne var ki Janet'yi "hayrete düşürecek ve üzecek" bir biçimde birçok kişi kesin bilgi almak için ona yazmak yerine, araştırmasından kulaktan dolma alıntılar yapmıştı. Janet dolaylı telkinden kaçınmak için yeterince önlem alınmadığını ve yayınlanan haberlerin yeterince doğru olmadığını düşünüyordu. Parapsikolojik araştırmalarla ilgili olarak da kalıcı bir kuşkuya kapılmış ve kendisini, en azından geçici olarak temel hipnoz ve telkin olgularının sistematik araştırılmasıyla sınırlamaya karar vermişti.

Bu arada Janet, Le Havre hastanesinde düzenli klinik çalışmalara da başlamıştı, Doktor Powilewicz histerik kadınları inceleyebileceği küçük bir koğuşu onun sorumluluğuna vermişti. Janet'nin bu koğuşa espri olsun diye Salle Saint-Charcot (Aziz Charcot Odası) dediği belirtilmişti (o sıralarda birçok Fransız hastanesinde koğuşlara azizlerin ismi veriliyordu). Janet'nin düşüncesine göre Le Havre'da çalışmanın büyük avantajlarından biri de buradaki hastaların taze ve incelikten yoksun olmaları, Salpêtriere'deki hastaların tersine doktorlar ve öğrencileri tarafından yüzlerce kez muayene edilmemiş olmalarıydı. Ama Janet çok geçmeden beklenmedik bir keşifte bulunacaktı: Leonie geçmişte manyetize edilmişti. Şimdiki performansları önceden gerçekleştirdiği ve Janet'nin geçmiş kuşaktan manyetizmacıların yazılarında betimlendiğini gördüğü manyetik egzersizlerin tekrarıydı. Charcot ve Bernheim'ın inanılmaz yenilikler diye öğrettiği her şey, karanlıkta kalmış bu adamlar tarafından zaten

---

20 Pierre Janet, "Note sur quelques phénomènes de somnambulisme", *Bulleti s de la Société de psychologie physiologique*, I (1885), ss. 24-32.

21 J. Ochorowicz, *De la Suggestion mentale*, Paris: Doin, 1887, s. 118.

22 Bu deneylerden *Le Passe-Temps du Havre* ve *Le Carillon*'da hiç bahsedilmemiştir. Le Havre Baş Arşivcisi A. Lecrocq bu kritik dönem ve sonraki haftalarda Le Havre'da yayınlanan günlük gazeteleri tarama nezaketi gösterdi ve yazara bu deneylerden hiç bahsedilmediğini belirtti.

biliniyordu. Janet unutulmuş bir bilgi dünyasını yeniden keşfetmişti ve bir kuşaktan diğerine geçerek geçmişe gittikçe ilk manyetizmacıların, Puysegur ve Bertrand'ın bile modernlerin kendilerinin keşfettiğine inandığı çoğu şeyi biliyor olduklarını gördü. Janet bu eski öncülerin eserlerini toplamaya başladı ve daha sonra bu bilgiyi *Les Medications Psychologiques*'in tarih kısmını yazarken kullandı.

Janet Leonie'yle ve Leonie'yi incelemek için Le Havre'a gelen heyetle yaşadığı deneyime dayanarak kendisine üç metodolojik kural koydu: Birincisi, hastaları her zaman herhangi bir tanık olmaksızın kendisi muayene edecekti; ikincisi hastaların söylediği ya da yaptığı her şeyi kesinkes kaydedecekti (buna dolmakalem yöntemi diyordu); üçüncüsü hastaların bütün hayat hikâyelerini ve geçmişte gördükleri tedavileri araştıracaktı. Bu ilkeler bize bugün gayet açık gelebilir ama o zamanlarda bunlar birer yenilikti. Bu araştırmaların ilk sonuçları 1886 ile 1889 arasında *Revue Philosophique*'te seri olarak yayınlandı ve Janet'nin ana tezi *L'Automatisme Psychologique*'in temelini oluşturdu.

Doctorat es-lettres Fransızca ayrıntılı olarak yazılmış bir ana tez ile farklı bir konuda yazılmış daha önemsiz bir tez sunulmasını gerektiriyordu. Janet Latince tezinin konusunu "Bacon ve Simyacılar" olarak seçti.[23] Francis Bacon'ın, yeni deneysel bilimin öncülerinden biri olmanın yanı sıra eski simyacıların öğrencisi (dolayısıyla kaybolmuş bir bilginin mirasçısı) olmuş birinin kişiliği, görünüşe bakılırsa Janet'yi büyülüyordu. Janet'nin Bacon'da kendi sorununun bir yansımasını gördüğü varsayımında bulunulabilir. O da amcası Paul'ün son temsilcilerinden biri olduğu bir asırlık bir felsefi psikoloji geleneğinin mirasçısıydı, aynı zamanda Ribot'nun işaret ettiği ve ana tezi *L'Automatisme Psychologique* ile ilk adımı attığı yeni bir deneysel psikolojinin kuruluş sürecine katılmaya çağrıldığını da hissediyordu.

1889'dan kalan bir resimde otuz yaşındaki Janet'yi Le Havre'daki bahçesinde, o kentte geçirdiği son dönemlerinde en sevdiği ağacın dibine oturmuş görürüz. Janet kısa süre sonra soutenance de these (tez savunması) için Paris'e gidecek, ondan sonra da yeni bir bilimsel kariyere başlayacaktı. Çehresinde sakin bir enerji ve düşüncelere yoğunlaşmış bir ifade görülür, Janet'nin bu yıllarda çekilmiş çoğu fotosunda bu ifade karşımıza çıkar.

Tez sunumu töreni 21 Haziran 1889'da Sorbonne'da Dekan Himly başkanlığında gerçekleşti.[24] Jüride profesörler Boutroux, Marion, Seailles, Waddington ve Paul Janet yer alıyordu.[25] Tez aleyhine birçok itiraz ve argüman ileri sürüldü ama Janet keskin zekâsıyla, argümanlarının inceliği ve belagatiyle jüriyi etkiledi. Jüri onu kutladı ve felsefi zemine sıkı sıkıya bağlı kaldığını, tıp alanına girmekten titizlikle kaçındığını teslim etti.

Önceki üç buçuk yılda yaptığı yayınlar sayesinde felsefe ve psikoloji çevrelerinde gayet iyi tanınan Janet, artık üstat unvanını kazanmıştı. Paris'e taşındı ve yeni bir göreve atandı.

---

23 Pierre Janet, *Baco Verulamius alchemicis philosophis quid debuerit*, Angers: Imprimerie Burdin, 1889.

24 Bu ayrıntılar Edmond Faral'in 22 Haziran 1839'da Sorbonne'da düzenlenen bir anma oturumunda yaptığı konuşmadan alınmıştır. Bkz. *Le Centenaire de Théodule Ribot et Jubilé de la psychologie scientifique française*, Agen: Imprimerie moderne, 1939.

25 Paul Janet'nin L'Automatisme psychologique'e itirazları ve eleştirileri *Principes de métaphysique et de psychologie*'de bulunmaktadır. Paris: Delagrave, 1897, II, ss. 556-572.

Tez sunum töreni Paris'te 1889'daki büyük Evrensel Sergi ile aynı tarihlerde gerçekleşmişti. Dünyanın her yanından gelen bilim insanları Ville-Lumiere'de kesintisiz olarak arka arkaya üç ya da dört oturum olarak düzenlenen kongrelerde bir araya geliyordu. Başka birçok etkinlik arasında Uluslararası Deneysel ve Terapi Amaçlı Hipnotizma Kongresi de 8 Ağustos ile 12 Ağustos tarihleri arasında düzenlendi.[26] Janet, Liebeault, Bernheim, Dejerine ve Forel'le birlikte komisyon üyeleri arasında yer alıyordu ve psikoloji ile psikiyatri dünyasının ünlü isimleriyle tanışma konusunda büyük bir fırsata sahip oldu. Kongreye katılan 300 kişi arasında Dessoir, Myers, William James, Lombroso ve Sigmund Freud adında Viyanalı bir nörolog da bulunuyordu.

Janet doktor unvanını almazsa psikopatoloji araştırmalarına devam edemeyeceğini başından beri biliyordu, mesleğine ve kendi araştırmalarına devam ederken tıp öğrenimi görmeye karar verdi. 1889 ile 1893 yılları arasında yoğun bir çalışmaya daldı; 1889-1890 öğretim yılında Louis-le-Grand Lisesi'ndeki, ondan sonra da College Rollin'de yerine getirmek zorunda olduğu öğretmenlik görevine devam etti. Bu dönemdeki faaliyetlerinin yegâne izi 30 Temmuz 1892'de ödül töreninde yaptığı konuşmadır, Janet okulu bitiren öğrencilere şöyle seslenmişti: "On yıllık ortaokul öğretiminiz sırasında ne öğrendiniz? Biraz bilgi edindiniz, temel bilimleri öğrendiniz, tabii ki ve ayrıca çeviri ve kompozisyon gibi egzersizlerle entelektüel çalışma alışkanlığı kazandınız. Ama dahası da var: Orta eğitimin amacı insanın sosyal problemlerin yanı sıra başkalarını da anlamasını, başkalarının görüşlerine karşı makul düzeyde kuşkulu ve hoşgörülü bir tavır edinmesini sağlamaktır."[27]

Janet tıp öğrenimine Kasım 1889'da başladı.[28] O dönemde tıp öğrenimi, fizik, kimya ve doğa bilimi derslerinin alındığı bir yıllık hazırlık sınıfı da dâhil olmak üzere sadece dört yıl sürüyordu, beşinci yılda da bitirme sınavlarına giriliyor ve tez sunuluyordu. Ama Janet birinci yıldan muaf tutuldu. Öğretmenlerinin iyiliği sayesinde birçok sorumluluktan muaf tutulma şansını bulduğundan da 1890 sonrasında zamanının büyük bölümünü Salpêtriere'de Charcot'nun koğuşlarında, hastaları inceleyerek geçirdi. Leannec ve St. Antoine hastanelerinde klinik çalışmalar yaptığı yönünde kayıtlar da mevcuttur. St-Antoine hastanesinde görünürde nevrotik semptomlarla hastaneye kabul edilip çok geçmeden ölen on dört yaşında bir kızın vakasını izlemişti. Kızın ölümünden sonra yapılan incelemede beyninde hidatik kist (tenya kisti) bulunduğu görülmüştü. Janet bu vakayla ilgili bir makale yayınlamıştı, beyinde bu kadar önemli bir lezyonun nasıl olur da bu kadar az sayıda klinik semptom gösterdiğini merak ediyordu.[29] Makalesinde hastanın nöropatik kalıtsallığın güçlü izlerini taşıyan bir aileden geldiğini, kistin başka bir organa değil de beyne yerleşmiş olmasının bu durumla açıklanabileceğini de eklemişti. Janet 31 Mayıs 1893'te bitirme sınavlarından geçti

---

26 *Premier Congrès international de l'hypnotisme expérimental et thérapeutique*. Yayıncı Edgar Bérillon, Paris: Doin, 1890.

27 *Discours de M. Pierre Janet a la distribution des prix du Collège Rollin* (30 Temmuz 1892), Paris: Chaix, 1892.

28 Yazar Pierre Janet'nin bütün dosyasının fotokopisini temin ettiği için Paris Tıp Fakültesi'nin Baş Kütüphanecisi ve Arşivcisi Dr. Hahn'a teşekkür borçludur.

29 Pierre Janet, "Kyste parasitaire du cerveau", *Archives Générales de Médecine*, yedinci dizi, XXVIII (1891), (II), ss. 464-472.

ve aynı yıl 29 Temmuz'da tıp tezini sundu. Charcot jüri başkanıydı, Charles Richet de jüride yer alan diğer üç üyeden biriydi. Janet yüksek onur derecesiyle mezun oldu.

Janet bu arada 1890'da klinik araştırmalarına yeniden geri dönmüş, Salpêtriere'de kuramlarını ayrıntılı bir biçimde geliştirmesinde önemli bir rol oynayan Madame D., Marcelle, Isabelle ve Achille adlı hastalarla araştırmalar yapmıştı. Janet histeri tezini bu bulgulara dayandırarak kurmuş, önce çeşitli dergilerde yayınlatmış, sonra da 1893'de tıp fakültesini bitirme tezi olarak sunmuştu. Janet'nin ünü Manş Denizi'ni çoktan aşmış bulunuyordu, Temmuz 1892'de Londra'da Uluslararası Deneysel Psikoloji Kongresi'nde amnezinin bilinçdışı sabit fikirlerle ilişkisini konu alan araştırmasıyla ilgili bir sunum yapmıştı.[30]

Charcot psikolojiye uzunca zamandır yakın ilgi duyuyordu. Charles Richet'yle birlikte *Societe de Psychologie Physiologique*'i kurmuştu. Deneysel psikolojiyi Salpêtriere'de kurduğu büyük araştırma birimine dâhil etme arzusuyla, bu amaca yönelik bir laboratuvar açtı ve burayı da Pierre Janet'ye emanet etti. Charcot bu nedenle Janet'ye ihtiyaç duyduğundan ve Janet de Salpêtriere'de bulunan zengin klinik malzemeler nedeniyle Charcot'ya ihtiyaç duyduğundan bu, uzun ve getirisi bol bir iş birliğinin başlangıcı olacaktı. Ne var ki 17 Ağustos 1893'te, Janet'nin Charcot başkanlığındaki jürinin kararıyla tıp derecesini almasından sadece üç hafta sonra, Charcot aniden, beklenmedik biçimde hayatını kaybetti.

1893 ile 1902 arasında Janet, Salpêtriere'de nispeten özgürce çalışmıştı. Charcot'nun halefi nörolog Profesör Fulgence Raymond şahsen nevrozlarla ilgilenmiyordu ama Salpêtriere'deki psikoloji laboratuvarını korudu ve Janet'nin araştırmalarına onay verdi. Janet'nin araştırmaları Salpêtriere'deki hastalarla ilgili olduğu için, Janet'nin makaleleri birkaç yıl boyunca Raymond ve Janet'nin ortak imzalarıyla yayınlandı. Bu dönem Janet'nin başka alanlarda da yoğun çalıştığı bir dönem oldu. Janet 1897'ye dek College Rollin'de felsefe öğretmeye devam etti, 1897-1898 öğretim yılında da Condorcet Lisesi'nde felsefe öğretmenliği yaptı. Akabinde Sorbonne'a önce *charge de cours* (1898-1899), sonra da *maître de conferences* (1898 -1902) olarak atandı. Aynı dönemde Ribot, Aralık 1895 ile Ağustos 1897 arasında College de France'da geçici olarak kendisinin yerine bakmasını istedi.[31] Janet 1894'te on iki yıldır üstünde çalıştığı ve daha sonra bahsedeceğimiz felsefe ders kitabını yayınladı.

Janet'nin özel hayatında da değişiklikler oldu. 1894'te Le Havre'da bir müzayedecinin kızı olan, babasının ölümünden sonra Paris'e yerleşen Marguerite Duchesne ile evlendi. Genç çift Rue de Bellechasse'ta bir daire tuttular ve 1899'da da Quartier Latin civarında Rue Barbet-de-Jouy'a yerleştiler. Üç çocukları oldu: Helene (psikanalist Edouard Pichon'la evlenecekti), Fanny (Fransızca öğretmeni olacaktı) ve Michel (mühendis olarak kısa bir meslek hayatı olacak, genç yaşta ölecekti). Janet olağan akademik hayatını sürdürdü, yani dokuz ay Paris'te ders veriyor, üç ay tatile çıkıyor, tatilde de bir sonraki akademik yılda vereceği kon-

---

30 Pierre Janet, "Etude sur quelpues cas d'amnésie antérograde dans la maladie de la désagrégation psychologique", *International Congress of Experimental Psychology*, ikinci oturum, Londra, 1892, Londra: William and Norgate, 1892, ss. 26-30.

31 Janet'nin o yıllarda Sorbonne ve Collège de France'ta konferans verdiği konuların listesini bulmak şimdiye dek mümkün olmamıştır.

feransları yazıyor ya da hazırlıyordu. Tatillerini genellikle Fontainebleau'da geçiriyor, burada ormanda uzun botanik yürüyüşlerine çıkıyordu. Janet'nin babası Jules 22 Ekim 1894'te, seksen iki yaşında öldü.

O yıllarda Janet'nin ilgi alanları beyin histolojisinden tutun deneysel psikoloji ve kriminolojiye uzanan çeşitli konularda kaleme aldığı kitap değerlendirmelerinin de gösterdiği üzere geniş bir alana yayılıyordu. Klinik araştırmalarının odak noktası değişmiş, klinik histeri araştırmalarının yerine klinik nevrasteni araştırmaları yapmaya başlamıştı. Janet'nin araştırmaları ayakta tedavi kliniğinde ve koğuşlarda birçok hastayı görmesi anlamında hem kapsamlı hem de az sayıda hastayı yıllarca süren titiz ve uzun incelemelere tabi tutması anlamında yoğundu. Bu hastalar arasında dinsel sanrılı bir kendinden geçme ve stigmata nedeniyle Şubat 1896'da Salpêtriere'e kabul edilen, Janet'nin "Madeleine" ismini verdiği bir kadın da vardı. Bunun yanı sıra Janet'nin kendi muayenehanesi vardı ve Vanves'te bir sanatoryumda gördüğü özel hastaları bulunuyordu. Önde gelen nevroz uzmanlarından biri olarak gayet itibarlıydı, birçok yabancı konuğu da oluyordu. Janet 1896'da Münih'teki Uluslararası Psikoloji Kongresi'nde "uyurgezerlik etkisi" konulu bir sunum okudu, bu sunumda eski bir kavram olan bağ (rapport) kavramını yeni bir biçimde işliyordu.

Janet, Charcot'nun ölümünden sonra uzun zaman ayakta kalamamış olan *Societe de Psychologie Physiologique*'in yerini alacak yeni bir psikoloji cemiyeti kurmayı düşünüyordu. 1900'de Rus İmparatorluğu Büyükelçiliği Ataşesi Serge Yourievitch'in de aralarında yer aldığı birkaç bağışçının maddi desteğiyle Paris'te *Institut Psychologique International* kuruldu. Bu kurum, üyeleri arasında William James, Frederick Myers, Lombroso, Theodore Flournoy ve Theodule Ribot'nun yer aldığı uluslararası bir komisyonun yönetimindeydi.[32] Öyle görünüyor ki enstitünün amaçları çok iyi tanımlanmamıştı; bir psikopatoloji kliniği, laboratuvarları, bir kütüphanesi olması ve bir bülten yayınlaması amaçlanıyordu. Bu iddialı projelerin çoğu gerçekleştirilemedi ama en azından kırk üyesi olan yeni bir psikoloji cemiyeti kuruldu, bu cemiyet her ay toplantılarını enstitünün tesislerinde yapıyor ve enstitünün bültenini kullanarak tutanaklarını yayınlıyordu. Pierre Janet ile genç meslektaşı Dr. Georges Dumas da bu cemiyetin üyeleri arasındaydı, Dumas yeni cemiyetin sekreteri olarak atanmıştı. Bu *Institut Psychologique*'in tarihi hiç yazılmadı, neden daha fazla gelişmediğini, birkaç yıl sonra ortadan kaybolduğunu öğrenmek ilginç olurdu.

1902'de Theodule Ribot, College de France'da deneysel psikoloji profesörü olarak görevinden ayrıldı. Onun yerine önerilen iki aday bulunuyordu: Pierre Janet ile Alfred Binet. Profesörlerin 19 Ocak 1902'de yaptığı toplantıda Bergson, Janet'nin adaylığını, fizyolog Marey ise Binet'nin adaylığını savundu.[33] Marey, Binet'nin psikolojinin çeşitli alanlarında yaptığı deneyleri ve deneysel psikoloji alanında kazandığı beceriyi vurguladı. Bergson ise, Janet'nin araştırmaları ve deneylerini metodik ve yoğunlaşmış bir biçimde gerçekleştirdiğini vurguladı ve bilinçdışı zihin alanında yaptığı keşiflerin son derece önemli olduğunu söyledi. Karar artık Eğitim Bakanı'na kalmıştı, Bakan 17 Şubat 1902'de Janet lehine karar verdi.

---

32 "Réunion constitutive de l'Institut Psychique", *Bulletin de l'Institut Psychique International*, I (1900), ss. 13-21.

33 Bu ayrıntılar Pierre Janet'nin Collège de France arşivlerindeki dosyasından alınmıştır.

Janet zaten daha önce Aralık 1895 ile Ağustos 1897 arasında ve Kasım 1900 sonrasında Ribot'nun yerini almıştı. Bu tarihten sonra College de France, Janet'nin faaliyetlerinin merkezi hâline geldi. Konferanslarına çoğunlukla yabancı konuklar, uzman olmayan kişiler ve çok az sayıda öğrenci katılırdı. College de France'ta profesörlerin haftada bir konferans vermesi ve her akademik yılda yeni bir konu seçmeleri, bu konuyu önceden duyurmaları kuraldı. Janet 1902 ile 1912 arasında normal ve ölümcül duygular, bilinç, histeri ve psikasteni, psikoterapi, eğilimler psikolojisi, algı ve sosyal eğilimler hakkında dersler verdi. Bu malzemenin bir bölümü kitaplarında, özellikle de *Les Obsessions et la Psychasthenie* ve *Les Medications Psychologiques*'te yer alır. Janet 1904'te dostu Georges Dumas ile birlikte *Journal de Psychologie*'yi kurdu ve bu tarihten sonra da makalelerinin çoğunu bu dergide yayınladı. 1907'de, ölünceye dek yaşayacağı büyük ve güzel bir daireye taşındı. Ev Faubourg Saint-Germain denilen bölgede, Marcel Proust'un romanlarının geçtiği aristokrat semtinde Rue de Varenne 44 numarada bulunuyordu. Daire yedi büyük oda, muazzam bir salon ve Janet'nin çiçekler, kaktüsler yetiştirdiği bir balkondan oluşuyordu.

Bu arada Salpêtriere'in müdürü Raymond 1910'da ölmüş, yerini Janet'ye ve çalışmalarına husumet duyan Dejerine geçmişti. Charcot'nun öğretisinin sadece nörolojik kısmını tutan Babinski gibi isimler de Janet'den çok kuşkulanıyor, onu Charcot'nun hatalarını devam ettirmekle suçluyorlardı. Janet'yi laboratuvarından ve Charcot'nun eski koğuşlarından ayırmak için ne tür entrikalar çevrildiği açık değildir. Ne var ki Salpêtriere'de neredeyse sadece beyin histolojisiyle ilgilenen bir nörolog olan Dr. Nageotte'un da yer aldığı başka doktorların yönettiği koğuşlar bulunuyordu. Dr. Nageotte, College de France'ta bu konuyu öğretiyordu. Nageotte koğuşunda bir odayı Janet'nin sorumluluğuna vermişti, Janet burada az sayıda hasta bulundurup onları düzenli olarak ziyaret edebiliyordu. Bu istikrarsız koşullar Janet'nin klinik dersler vermesine elvermiyordu, bu nedenle de Janet öğrencilerinden gelen başvuruları geri çevirmek zorunda kalmıştı.[34]

Fakat Janet'nin ünü yurt dışında yayılmaya devam ediyordu. Janet 24 Eylül 1904'te Missouri'de St. Louis'deki büyük Evrensel Fuar kapsamında, Dr. Edward Cowles başkanlığında düzenlenen, Dr. Adolf Meyer'in bölüm sekreteri olduğu Uluslararası Kongre'de psikopatoloji hakkında konferans verdi.[35] Aile içinde anlatılan hikâyelere göre Janet ABD'ye coşkuyla bakıyordu, St. Louis, Boston, Chicago ve başka yerlerde muhteşem resepsiyonlarla karşılandı. Kayalık Dağlar'ı ve Niagara Şelaleleri'ni ziyaret etti. Haziran 1906'da Londra Üniversitesi'nin düzenlediği şenliklere katılmak üzere Londra'ya giden College de France heyetinde yer alıyordu. Aynı yılın Ekim ve Kasım aylarında Harvard Üniversitesi tarafından ikinci kez ABD'ye davet edildi ve burada histeri hakkında on beş konferans verdi.[36] Roma (1905), Amsterdam (1907) ve Cenevre'de de çeşitli uluslararası kongrelere katıldı.

---

34 Otobiyografisinde anlattığı üzere Ernest Jones'un başına gelen buydu, *Free Associations*, Londra: Hogarth Press, 1959, s. 175.

35 "The Relationships of Abnormal Psychology", *International Congress of Art and Science, Universal Exposition*, St. Louis, 1904, V, Howard J. Rogers yayına hazırlayan (Boston, 1906), ss. 737-753.

36 Bu konferanslar *The Major Symptoms of Hysteria* başlıklı bir kitapta yayınlanmıştır, Londra: Macmillan Co., 1907.

Ağustos 1913'te Londra'da Uluslararası Tıp Kongresi düzenlendi. Kongrenin psikiyatri bölümünde Freud'un psikanalizini tartışmak üzere bir oturum düzenlendi. Janet bu konuda bir eleştiri sundu, Jung da psikanalizi savundu. Janet'nin başlıca eleştirileri iki noktaya odaklanıyordu: Janet ilk olarak travmatik kökenlerin açıklık kazanmasıyla nevrozların katartik (duygusal boşalma yoluyla) tedavisini ilk kendisinin keşfettiğini ileri sürdü, psikanalizin bu temel kavrayışın geliştirilmesinden ibaret olduğuna inanıyordu. İkincisi Freud'un rüyaları sembolik yorumlama yöntemini ve nevrozun cinsel kökenleri kuramını keskin bir dille eleştirdi. Janet, psikanalizi "metafizik" bir sistem olarak görüyordu.[37] Jung'un psikanaliz değerlendirmesi ve sonrasında çıkan tartışmayla birlikte 8 Ağustos 1913'teki bu unutulmaz oturuma daha sonra döneceğiz. Öyle görünüyor ki bu kongre sırasında Janet bilimsel tartışmalarda genellikle sergilediği uzlaşmacı tutumu terk etmişti. Adeti olduğu üzere genellikle kaynaklarını sıralamaya, en ufak ayrıntılarda bile kendisinden önce gelenleri hak ettikleri gibi anmaya çok büyük bir özen gösterirdi. Ama aynı nezaketi başkalarından da bekliyordu ve Freud'un, aslında kendisine ait olduğunu düşündüğü fikirleri, adını anmak zahmetine bile girmeksizin geliştirmesi onu hiç kuşkusuz incitmiş ve rahatsız etmişti. Janet bu rahatsızlığı gösterdiğine pişman oldu ama ömrünün geri kalanı boyunca Freud'un ona haksızlık ettiği inancını taşıdı. Ama *Societe de Psychotherapie*'nin 16 Haziran 1914 tarihli bir toplantısında Freud ağır bir saldırıya maruz kaldığında Janet onu savundu; Fransa'da o tarihte Almanya karşıtı hislerin arttığı dikkate alınırsa cesaret isteyen bir hareketti bu. Onun bu müdahalesi, savaşın çoktan başlamış olduğu 1915'te *Revue de Psychotherapie*'de yayınlandı.[38]

Janet 1910 sonrasında öğretisini "zihnin hiyerarşik işlevleri" sisteminin daha mükemmel hâle getirilmesi yönünde geliştirdi. 1915'te alkolizm hakkında yaptığı araştırma da sosyal ve ulusal sorunlarla uğraştığını gösterir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın yanı sıra Fransa'yı da etkisi altına alan bir savaş çığırtkanlığı tufanında bu zihinsel bulaşıcılığa bağışıklık gösteren pek az sayıda bilim insanı vardı. Janet'nin o yıllarda yazdığı hiçbir şeyde en ufak bir şovenizm izine bile rastlanmaz; annesinin Alsacelı olmasına, Alsacelı bazı akrabalarının muhtemelen Alman ordusunda, Janet ailesinden bazılarının da Fransız ordusunda görev yapıyor olmalarına rağmen (ya da belki de bu nedenle).

Janet'nin yıllardır emek verdiği çalışmaları içeren *Les Medications Psychologique*'in yayınlanması 1919'a ertelendi. Psikolojiyi konu alan 1100 sayfayı aşkın ayrıntılı ve sistematik bir çalışma olan bu kitap düzenlenme biçime ve üslubuyla savaş sonrası zihniyet ve hissiyata uygun düşmüyordu. Devrin ruhu değişmişti. Janet'nin bütün eserleri arasında İngilizceye en son çevrilen kitabı bu oldu.

---

37 Janet'nin düşüncesine göre bu terim hiç kuşkusuz Auguste Comte'un, insanın Doğa'yı yorumlamasının üç aşamadan geçtiği yönündeki düşüncesine bir atıftı: doğal olguların tanrı ya da ruhların müdahalesiyle açıklandığı "dinsel" aşama, kurgusal soyut kavramlara başvurulan "metafizik" aşama ve genel kanunların formülasyonu için sadece deneysel verilerin dikkate alındığı "bilimsel" aşama.

38 Pierre Janet, "Valeur de la psycho-analyse de Freud", *Revue de Psychothérapie et de Psychologique Appliquée*, XXIX (1915), ss. 82-83.

Ama Janet sistemini yeni yönlerde geliştirmeye başlamıştı. 1921 ve 1922'de ahlaki ve dinî davranışların evrimiyle ilgili bir ders verdi. Bu derse katılan bir Amerikalı, New York'tan Muhterem W. M. Horton, *American Journal of Psychology*'de bu dersin bir özetini yayınladı.[39] Yirmi beş yıldır Madeleine vakasıyla büyülenmiş olan Janet bu vakayı başlangıç noktası alarak, çok sayıda psikolojik araştırmayı bu vaka etrafında örüp genişleterek *De l'Angoisse a l'extase* adlı kitabını yayınladı. Fransa ile diğer ülkeler arasındaki bilimsel iletişim yavaş yavaş rayına oturmuştu, Janet Mayıs 1920'de Londra Üniversitesi'nde üç konferans verdi, Mayıs 1921'de New York yakınlarındaki Bloomingdale Hastanesi'nin kuruluşunun yüzüncü yıldönümü için düzenlenen törenlere davet edildi ve 26 Mayıs'ta burada bir konferans verdi. Mayıs 1922'de Brezilya'nın yüzüncü kuruluş yıldönümü için düzenlenen törenlere Institut de France ve College de France heyetiyle katıldı. Ayrıca 27 Temmuz 1923 ile 2 Ağustos 1923 arasında Oxford'da düzenlenen Uluslararası Psikoloji Kongresi'ne katıldı. 1925'te üniversiteler arası değişim programı kapsamında Fransız hükümeti tarafından Meksika'ya öğretim üyesi olarak gönderildi ve Mexico City Üniversitesi'nde görkemli bir şekilde karşılandı, burada on beş konferans verdi.[40] Janet Meksika'dayken Puebla'da iki, Guadalajara'da bir konferans verdi. Fransa'ya dönüş yolculuğu sırasında ABD'yi bir kez daha ziyaret ederek Princeton, New Jersey, Philadelphia ve New York'ta Columbia Üniversitesi'nde bulundu.

Janet 1925 sonrasında yeni Davranış Psikolojisi sistemini daha da geliştirdi. 1925 ile 1930 arasında College de France'ta verdiği dersler kendisinin gözden geçirmediği bir versiyon hâlinde yayınlandı. Sonraki yıllarda Janet derslerini yazmaya başladı ve sonradan bunları son kitaplarını hazırlamakta kullandı. Ama bu yeni sistemi geliştirmeye, yeni kuramlarının orijinal olmasına muazzam miktarda çalışma vakfetmişse de öyle görünüyor ki Fransa'da Janet'nin bu yeni yolunu izleyebilenlerin sayısı pek fazla olmamıştır. Açıktır ki Janet'nin adı çok uzun bir süredir psikolojik otomatizm ve psikasteniyle özdeşleşmişti. Ama Janet yurt dışında hâlâ büyük bir şöhrete sahipti. Eylül 1932'de Buenos Aires'te bir dizi konferans vermeye davet edildi, Arjantin'i gezdi, Iguassu Şelaleleri gibi uzak yerlere kadar gitti.[41] 1933'te Rio de Janeiro'da yirmi konferans verdi. Nisan 1937'de Viyana'ya da gitti ve Wagner von Jauregg'i ziyaret etti. Ama Freud, Janet'yi görmeyi reddetti.[42]

Janet, Şubat 1935'de College de France'dan emekli oldu ama özel çalışmalarını sürdürdü. Merakını şimdi yeni psikoloji alanlarına (örneğin grafolojiye) ve yeni hasta tiplerine yöneltiyordu. Hôpital Henri-Rousselle'deki paranoya vakalarını inceledi ve zulüm görme, kovuş-

---

39 Walter M. Horton, "The Origin and Psychological Function of Religion According to Pierre Janet", *American Journal of Psychology*, XXXV (1924), ss. 16-52.

40 Bkz. Ezequiel A. Chavez, *Le Docteur Pierre Janet et son oeuvre. Discours prononcé dans le grand auditoire de l'Université Nationale de Mexico, le 14 août 1925. Publicaciones de la Secretaria de Educacion Publica*, Meksika, D. F.: Editorial Cultura, 1925.

41 Janet Arjantin hakkındaki izlenimlerini *Journal des Nations Américaines: Argentine*'de sunmuştu, *Nouvelle Série*, I, No. 7 (18 Haziran 1933).

42 Freud Marie Bonaparte'a yazdığı bir mektupta bu olay hakkında yorumda bulunmuştur, orijinal metin Jones'un kitabının Almanca basımı *Das Leben und Werk von Sigmund Freud*'da bulunabilir, Bern: Huber, 1962, III, s. 254.

turulma sanrılarıyla ilgili kuramını değiştirip tamamlamaya yöneldi.[43] Petite-Roquette hapishanesindeki yoldan çıkmış ve suçlu kadınları da inceledi.[44] Ne var ki kriminolojik araştırmaları hakkında hiçbir şey yazmamış olması üzücüdür. Janet 1935 ile 1937 arasında son üç kitabını yayınladı ve 1938'de resmî Fransız Ansiklopedisi'ne bir katkı biçiminde, bütün psikolojik sisteminin sıkıştırılmış bir özetini kaleme aldı.[45] Eylül 1936'da Harvard Üniversitesi'nin üç yüzüncü kuruluş yıldönümü törenlerine katılmaya davet edildi ve burada bir konferans da verdi.

Janet sekseninci doğum gününü 1939'da kutladı. Damadı Edouard Pichon onun şerefine akrabalarının yazdığı makalelerden oluşan bir *festschrift* derledi. Janet'nin kardeşi, Jules Leonie vakası ve Le Havre'daki deneylerle ilgili hatıralarını yazdı.[46] 22 Haziran 1939'da Sorbonne'da Theodule Ribot'nun yüzüncü doğum günü kutlandı ve töreni düzenleyenler Janet'nin doğum günü kutlamasıyla, öğretmeni Ribot'nun kutlamasını birleştirmeyi düşündü. Janet'nin *L'Automatisme Psychologique* başlıklı tezi tam elli yıl bir gün önce kabul edilmişti. Törende Piaget, Minkowski ve başka isimler Janet onuruna konuşmalar yaptılar, bunların ardından Janet de Ribot hatırasına bir konuşma yaptı.[47]

Ama 1939 yılı son bulmadan İkinci Dünya Savaşı patlak verdi. Fransa'nın işgalinin başladığı günlerde Janet ile karısı Paris'ten ayrıldılar ve bir süre Fransa'nın güneyindeki Ledignan'da dostları Profesör Georges Dumas ve eşiyle kaldılar ama daha sonra Paris'e dönmeyi tercih ettiler. Janet Fransız halkının yaşadığı genel çalkantıların yanı sıra en yakın akrabalarının ve dostlarının ölümlerine tanık oldu. Damadı Edouard Pichon'u Ocak 1940'ta kaybetmişti zaten, kız kardeşi Marguerite ile erkek kardeşi Jules 1942'de, karısı Ekim 1943'te, ellinci evlilik yıldönümlerinden kısa bir süre önce, oğlu Michel Ocak 1944'te; baldızı 1945'te öldü; Janet bu süre zarfında birçok eski dostunu da yitirdi.

Janet eşinin ölümünden sonra Rue de Varenne'deki büyük dairesinde kızı Fanny ile birlikte oturmaya devam etti. 1942'de, eskiden öğrencisi olan Dr. Jean Delay psikiyatri profesörlüğüne ve Paris'te Üniversite Psikiyatri Kliniği Sainte-Anne'ın yöneticiliğine atandı. Delay, Janet'yi her hafta gelip birkaç hastayı görmeye davet etti.[48] Janet'nin psikiyatriye olan ilgisi tazelenmişti, 1942-43 öğretim yılında, seksen üç yaşındayken, Profesör Delay'ın konferanslarına düzenli olarak katıldı, derslere giren öğrencilerin hayret dolu hayran bakışları altında bir tek ders bile kaçırmadı. Öğrenciler bu yaşlı adamın tutkulu ilgisi karşısında gerçekten şaşkındı. Janet öğrencilere birkaç konferans vermeye de davet edildi. Keskin bir

---

43 E. Minkowski, "A propos der dernières publications de Pierre Janet", *Bulletin de Psychologie,* XIV (Kasım 1960), ss. 121-127.

44 Janet'nin "Perspectives d'application de la psychologie a l'industrie"de belirttiği üzere; *Premier cycle d'etude de psychologie industrielle. Fascicule No. 1, Psychologie et Travail*, Paris: Cégos, 1943, ss. 3-8.

45 Pierre Janet, "La Psychologie de la conduite", *Encyclopédie Française*, VIII, *La vie mentale* (1938), 8 08-11'den 8 08-16'ya.

46 *Mélanges offerts a Monsieur Pierre Janet par saf amille, ses amis et ses disciples a l'occasion de ses quatre-vingts ans*, Paris: d'Artrey, 1939.

47 *Centenaire de Théodule Ribot, Jubilé de la psychologie française*, Agen: Imprimerie Moderne, 1939.

48 Profesör Jean Delay bu ayrıntıları sunma nezaketi göstermiştir.

gözlemci olan Janet, Salpêtriere'de öğrendiğinden çok farklı, yeni bir psikiyatrinin başarılarına tanık oluyordu. Kendi fikirlerinin nasıl yeni bir şekle büründüğünü görmek de onu memnun ediyordu. Narkoanaliz, kimyasal maddelerin yeni tür bir hipnoz sağlayacağı yolundaki eski tahmininin gerçekleşmesiydi, psişik travmaların narkohipnotik tedavisi ile Le Havre'daki ilk hastalarıyla yaptığı deneyler arasındaki benzerliği de fark etmişti.[49] Janet elektrik şok terapisine yakından ilgi duyuyordu ve bir yıla yakın bir süredir psikanaliz gören ama sonuç alamayan bunalımlı bir hastanın üçüncü elektrik şoku sonrası tedavi olduğunu görmek de ilgisini çekmişti.[50]

Janet Ağustos 1946'da Zürih'e davet edildi ve çok iyi tanıştığı Eugen Bleuler'in oğlu Profesör Manfred Bleuler tarafından Burghölzli Akıl Hastanesi'nde karşılandı. Janet, Burghölzli Akıl Hastanesi'nde ve İsviçre Uygulamalı Psikoloji Cemiyeti'nde konuşmalar yaptı.

1947'de hâlâ inanç psikolojini konu alan bir kitap üstüne çalışmalar yapıyordu ama bu eseri yarım kaldı. Janet 23 Şubat'ı 24 Şubat'a bağlayan gece, seksen yedi yaşında öldü. Cenaze töreni 27 Şubat'ta Paris'te Sainte Clotilde Kilisesi'nde yapıldı ve naşı Bourg-la-Reine mezarlığındaki aile kabrine, annesi, babası, karısı, erkek kardeşi ve erkek kardeşinin eşinin yanına defnedildi. Mezar taşında sade bir yazı bulunur: PIERRE JANET + 1859 – 1947

Pierre Janet'nin Kişiliği

Pierre Janet'nin kişiliğini kesin olarak değerlendirmek kolay değildir. Janet kamusal ve özel hayatı arasına her zaman keskin bir çizgi çeker, her tür reklamdan kaçınırdı. Örneğin gazetecilere hiç röportaj vermemişti.[51] Yakın dostlarıyla serbestçe konuşurken bile duygularını kolayca göstermezdi.

Pierre Janet biraz kısa boylu bir adamdı, gençliğinde zayıftı ama sonraları biraz kilo aldı; kahverengi saçları, koyu renk gözleri, kalın siyah kaşları ve bakımlı bir sakalı vardı. Birçok kişi onu çok faal ve canlı, hayat dolu, keskin zekâlı ve hoş sohbet biri olarak hatırlar. Bazıları da onu, karşısındakini yüzünde dikkat kesilmiş bir ifadeyle dinleyen ama kendi düşüncelerine de dalıp giden, sık sık dalgın görünen ve bunalıma eğilimli biri olarak betimler. Öyle görünüyor ki bu iki yönü bir yanda faal ve canlı bir insan olan annesini, bir yanda "psikastenik" babasını hatırlatıyordu. Bu iki yön Pierre Janet'nin bugüne ulaşmış fotoğraflarına da yansımıştır. Genellikle oturarak poz verdiği bu fotoğraflarda sessiz bir dikkat içindeymiş gibi görünür. Habersizce çekilmiş bazı fotolarda canlı bir sohbet hâlindeyken

---

49 Pierre Janet, *Les Médications psychologiques*, Paris: Alcan, 1919, I, s. 280.

50 Janet'nin, istediğinde sara nöbeti yaratmanın bir yolunu bulabilseydi, bazı hastaların tedavisinde başarıyla uygulanabileceğini söylediği anlatılır. Yazar bu düşüncenin eserlerinde kesin olarak formüle edilmiş bir biçimini bulamamıştır, ama bu düşünce *Les Médications psychologiques*'te örtük olarak yer alır, Paris: Alcan, 1919, II, s. 124.

51 Janet'nin verdiği, bilebildiğimiz yegâne söyleşi Frédéric Lefèvre tarafından yayınlanmış 17 Mart 1928 tarihli söyleşidir. Şurada yeniden yayınlanmıştır: Frédéric Lefèvre, *Une heure avec* ..., altıncı seri (Paris: Flammarion, 1933), s. 48-57. Bu tam bir söyleşi değildir, Janet ile Marcel Jousse arasında gerçekleşen, gazetecinin de hazır bulunduğu tartışmanın bir anlatısıdır.

görülür. Janet'nin el yazısı açık ve okunaklıydı. Döneminin çoğu akademisyeni gibi meslektaşlarıyla faal olarak yazışmalar yürütüyordu. Mektuplarını asla dikte etmez, kendisi yazar, sonra el yazmalarını daktiloya çekerdi.

Janet iki kez kısa otobiyografik notlar kaleme almıştı, bunların ilki Carl Murchison'ın *History of Psychology in Autobiography*'si içindi.[52] Ölümünden bir yıl önce yazdığı ve ilk notuna göre daha eksiksiz olan ikinci notunda, psikolojiyle ilgili mesleğini doğa bilimlerine duyduğu kesin eğilim ile çocukluk ve ergenliğindeki güçlü dinî duygular arasında sağlanmış bir tür uzlaşma olarak açıklar.[53] Mistik eğilimleri her zaman bastırmış, Leibniz gibi bilim ile din arasında inancın yanı sıra aklı da tatmin edecek, mükemmelleştirilmiş bir felsefe ile bir uzlaşma sağlamanın hayalini kurmuştu. "O harikayı keşfetmedim." diye yazmıştı, "Ama filozof olarak kaldım." Çabalarını psikolojiye yönelten Janet, bilimin mümkün olabilecek neredeyse bütün veçhelerinin yerli yerine oturduğu son derece geniş ve kapsamlı bir sistem kurdu. Janet'in ilk felsefi yazılarıyla, ölümü nedeniyle tamamlayamadığı felsefi yazıları arasında dikkat çekici bir süreklilik vardır. Elbette ki birçok değişiklik olmuştu ama bunlar önceki kuramlarını nadiren aşan yeni gelişmeler niteliğine bürünmüştü. Aynı süreklilik hayatının gelişme biçiminde de görülebilir. Janet çocukken, söylendiğine göre utangaç ve içe kapanıktı. Sonra on yedi yaşında bir krize girdi, bunalım içindeydi, zihni dinî düşüncelerle meşguldü, bu krizden parlak bir öğrenci ve çalışkan biri olarak çıktı ve ömrü boyunca da öyle kaldı. Janet'nin Le Havre'da geçirdiği yedi yılla ilgili elimizde pek az tanıklık vardır ama o yıllarda yaptığı yayınlar, onun sadece bir akademisyen olmadığını, aynı zamanda son derece yetenekli bir klinikçi ve psikoterapist olduğunu da gösterir. Bu parlak nitelikle Paris'te, Salpêtriere'de klinik deneyimini genişletmesi sonrasında daha da gelişmiş olsa gerekti. Janet'yi 1894'te Paris'te ziyaret eden Max Dessoir ondan şöyle bahsetmişti: "Ünlü bir akademisyen ve aranan bir sinir hastalıkları uzmanıydı... Parisli bir havayla Fransızca konuşan, tecrübelerinden bahsetmeyi seven, canlı, siyah saçlı bir adamdı."[54] Dessoir, Janet telepati ve uzaktan telkinle başarılı deneyler yapmış olsa da onun bu konularla ilgili olarak kuşkulu kaldığını ekler. "Eleştirisi olguların platinini eritecek bir asit içeriyordu. Ama nazik tavrını her zaman korurdu." Bu noktada bir varsayım ileri sürülebilir: Marcel Prevost 1893'te *TheAutumn of a Woman* başlıklı bir roman yayınlamıştı, kitapta Janet'nin yöntemlerini hatırlatan yöntemlerle son derece becerikli psikoterapi tedavileri sunan, Salpêtriere'de çalışan Dr. Daumier diye birinin yanı sıra birkaç nevrotik kişinin hikâyelerini anlatıyordu.[55] İnsan, anlatıldığı kadarıyla hâli tavrı ve konuşmalarıyla Dr. Daumier'nin, Janet'nin ta kendisinin bir portresi olduğunu düşünmekten kendini alamıyor.

---

52 Carl Murchison, *A History of Psychology in Autobiography*, Worcester, Massachusetts: Clark University Press, 1930, I, ss. 123-133.

53 Pierre Janet, "Autobiographie psychologique", *Les Etudes philosophiques, Nouvelle série,* No. 2 (Nisan-Haziran 1946), ss. 81-87.

54 Max Dessoir, *Buch Der Erinnerungen*, Stuttgart: Enke, 1946, s. 122.

55 Marcel Prévost, *L'Automne d'une femme*, Paris: Calmann-Lévy, 1893, Mme. Hélène Pichon-Janet yazarın sorusuna cevaben babasının Marcel Prévost'la aslında tanışık olduğunu belirtmiştir.

Janet Paris'te geçirdiği tüm meslek hayatı boyunca meşgul bir doktor ve çalışkan bir akademisyen olmanın yanı sıra kapsamlı bir sosyal hayata da sahipti, dairesinde hoş resepsiyonlar verirdi. Hem ülkesinde hem de yurt dışındaki meslektaşları arasında yakın dostları vardı, yurt dışında dostu olan meslektaşlarından ikisi Morton Prince ile James Mark Baldwin'di. Bütün anlatılanlara göre Janet son derece nazik bir insandı ama paradoksa da meylederdi, bu nedenle onu iyi tanımayan insanlar kimi zaman dürüst konuşup konuşmadığı konusunda kuşkuya düşerdi. Bu nedenle kimi zaman ciddi bir düşünce alışverişinde bulunma arayışındaymış gibi görünmek yerine düşüncelerle oynuyormuş izlenimi verirdi.

Öyle görünüyor ki son yıllarında, hiçbir zaman tamamen eksik olmayan psikastenik özellikleri daha dikkat çekici bir hâl aldı. Salpêtriere'deki meslektaşlarının husumeti ve sonrasında nispeten yalıtılması karşısında, göstermek istediğinden çok daha fazla etkilenmişti belki de. Belki de çalışkan adam gücünün sınırlarının ötesine geçmişti. Janet, giderek daha sık depresif bir ruh hâline giren, daha bir dalgınlaşan, pratiklikten giderek uzaklaşan biri olarak resmedilmiştir. Ailesine göre, gündelik hayatta karşılaştığı insanlarla ilgili yargıları, hastası olmadıkları sürece yüzeyseldi. Bu özellikleri, dünyada kasvetli olayların yaşandığı, kişisel kayıplara uğradığı son yıllarında daha çok belirginleşti. Janet'nin eski alışkanlıklara ve kavrayış biçimlerine inatla tutunduğu da belirtilmiştir. Ne var ki iş yeni fikirleri kabul etmeye geldiğinde yepyeni, tazelenmiş bir zihin açıklığı gösteriyordu. Madam Pichon-Janet'nin anlattığına göre Janet, Victor Hugo gibi eskiden beğendiği yazarların ötesine geçmesi gerektiğini fark ettiğinde Marcel Proust ile Paul Valery'ye coşkuyla sarılmış, işi Proust'tan sık sık alıntılar yapmaya, *Le cimetieremarin*'i ezbere bilmeye vardırmıştır.

Janet düzenli alışkanlıkları olan, tutumlu ve düzenli biriydi ve tutkulu bir koleksiyoncu. Başlıca koleksiyonu hastalarının, kendi el yazısıyla en ince ayrıntısına dek yazdığı vaka öykületiydi. Nihayetinde bu vaka öykülerinin sayısı beş bini aşmış, dairesinde koca bir odayı kaplar hâle gelmişti. Evinin bir odasında da eski manyetizmacılar ve hipnotizmacıların benzersiz bir koleksiyonunu ve yazarları tarafından ona armağan edilmiş çok sayıda kitabı içeren kapsamlı kütüphanesi vardı. Bütün kitaplarını kartlara not alıp kataloglamıştı. Üçüncü koleksiyonuysa ömrü boyunca topladığı ve sınıflandırdığı bitkileri içeren hatırı sayılır büyüklükteki herbariumuydu.

Pierre Janet zamanlarının ve çabalarının büyük bir bölümünü resmî akademik kurumlara ve saygın bilimsel cemiyetler ve dergilere vakfetmeyi görev bilen bilim insanları kuşağındandı. Bu nedenle de *Societe de Neurologie*, *Societe Medico-Psyhologique* ve özellikle de *Societe de Psychologie*'nin faal üyelerinden biriydi, *Academie des Sciences Morales et Politiques*'te de çeşitli görevlerde bulunmuştu. Hakkında bütün anlatılanlara göre Janet meslektaşlarıyla ilişkilerinde her zaman dakikti. *Societe de Psychologie*'de sık sık söz almazdı ama toplantılara düzenli olarak katılır, konuşmacıları dikkatle dinler ve kimi zaman not alırdı. Sunumları tartıştığında, içeriklerini kendi kuramlarının diline, deyim yerindeyse, "çevirirdi".

Janet'nin liselerdeki felsefe dersleriyle ilgili hiçbir betimleme bulamadık ama muhtemelen bu dersleri de büyük ölçüde daha sonra College de France ve başka yerlerde verdiği derslere benzer bir biçimde sürdürüyordu. Genel kanı takdir edilesi bir konuşmacı olduğu

yönündeydi. Konu ne olursa olsun, başladığı andan itibaren sözleri dinleyicileri sarardı. 1921-1922 kışında Janet'nin konferanslarına katılmış olan, New York'tan Muhterem Walter Horton dinleyiciler hakkında şunları yazmıştır:

> ...onun köhne konferans odasını ilk oturumda tıka basa doldururlardı, bütün kış arkalığı olmayan sıraların rahatsızlığına ve havalandırmanın kötülüğüne bir an olsun ilgilerini yitirmeksizin neşeyle katlandılar. Dersin popülerliği, hiç kuşku yok ki bir ölçüde Janet'nin Voltairevâri nüktedanlığının saçtığı -hiçbir sıkıcı betimlemenin kararmadan korumayı bekleyemeyeceği- ışıltılardan ileri geliyordu ama en başta da konunun içkin öneminden ve sunulan görüşlerin orijinalliğinden kaynaklanıyordu. Sadece bu konferansların bile Fransa'ya yapacağı dönüş yolculuğunun masraflarını çıkardığını düşünen tek yabancı dinleyicinin ben olmadığıma eminim.[56]

Janet'nin konuşma biçimi açık ve canlıydı, üslubu da biraz yazılı üslup ile sözlü üslup arasındaydı. 1926 ile 1929 arasında verdiği konferansların stenografik kayıtlarının yayınlanması, konferans verme tarzını aydınlatır, zira bu kayıtlar yayınlanmadan önce onun tarafından gözden geçirilmemiştir, hatta kimi zaman "Adolf Meyer" yerine "Arnold Meyer" gibi dil sürçmelerini, öğretmenlerin bazen derste yaptıkları ama matbu makalede yer vermedikleri küçük esprileri de içerir. Örneğin Janet "Aşk sabit bir fikre dönüşmüş bir varsayımdır." derdi.[57] Kimi zaman gönlünde yakınlık duyduğu bir meseleyi tartışırken daha canlı konuşur ve düşüncelerini vurgulamak için el kol hareketleri yapardı. Bir görgü tanığının anlattığına göre, 1937'de Paris'te düzenlenen Uluslararası Psikoloji Kongresi'nde Janet'den mütercime kolaylık olsun diye yavaş konuşması rica edilmişti ama Janet birkaç dakika sonra bu ricayı unutmuş ve yine canlı canlı el kol hareketleriyle konuşmaya başlamıştı. Kabininde oturduğu yerden Janet'yi göremeyen mütercim aynı canlılığa kapılmış "sanki bir tür telepatiye girmiş gibi" onunla aynı jestleri yaparak çeviriye devam etmişti.

Janet'nin hastalarıyla ilişkilerinde iki özellik ön plana çıkar. Birincisi keskin zekâsı, kavrayış gücüydü. Hastada sahici olan şeyle, sahte olan şeyi ayırt etmekte son derece başarılıydı. Birçok hastanın davranış biçiminin, takdir edilme ihtiyacının yanı sıra bir oyun unsuru (yani Flournoy'un medyumlarla yaptığı çalışmalarda gösterdiği "oyuncu işlev"in aynısını) içerdiği gerçeğini tekrar tekrar ısrarla dile getirirdi. Bunun özellikle de cinsel sapkınlıklar açısından geçerli olduğunu söylerdi. Janet *Societe de Psychologie*'nin 1908'de yaptığı bir toplantısında, birçok cinsel sapkının samimiyetinden yana kuşku duyduğunu dile getirmiş, Krafft-Ebing'in *Psychopathia Sexualis*'inin[58] Fransızca çevirisine yazdığı önsözde anormal cinsel davranışların büyük bölümünün rol yapma ve oyundan başka bir şey olmadığını söylemekte tereddüt etmemişti. Birçok ağır psikotik vakanın samimiyetini sorgulayacak kadar ileri gitmişti: "Psikotikler çok büyük bir sıklıkla rol yaparlar. Söylediklerinin çeyreğine

---

[56] Walter M. Horton, "The origin and psychological function of religion according to Pierre Janet", *American Journal of Psychology*, XXXV (1924), ss. 16-52.

[57] Pierre Janet, *L'Evolution psychologique de la personnalité*, Paris: Chahine, 1929, s. 332: "L'amour n'est autre chose qu'une hypothèse transformée en idée fixe."

[58] *Journal de Psychologie*, V (1908), ss. 516-526.

bile inanmayın. Kendilerinin yarı yarıya inandıkları ya da hiç inanmadıkları büyüklükleri ya da suçlarıyla sizi etkilemeye çalışırlar."[59]

Janet'nin bir diğer özelliğiyse, psikoterapist olarak sergilediği beceri, *Hommage a Janet*'yi yayına hazırlayanların deyişiyle "olağanüstü dehası"ydı.[60] *Medications Psychologiques*'te bu becerinin örnekleri bulunabilirse de insanın iflahını kesecek kadar fazla değildir, psikoterapi aygıtlarının gösterdiği neredeyse sınırsız çeşitlilik hakkında bilgi sahibi olmak için birçok kısa makalesinin de okunması gerekir. Ama öyle görünüyor ki Janet'nin eski hastalarından birinin kaleme aldığı, Janet'den gördüğü tedaviye ilişkin bir kayıt yoktur ama Janet'nin birkaç yıl boyunca megalomanca fikirlerinden ötürü tedavi ettiği ve daha sonraları sürrealist bir yazar olarak tanınan Raymond Roussel kitaplarından birinde hiçbir yorumda bulunmaksızın, Janet'nin hastalığı hakkında yazdığı şeyleri kopyalamıştır.[61] Çok az sayıda öğrenci Janet'den psikoterapi öğrenebilmiştir. (Daha önce de belirttiğimiz üzere Janet, Salpêtriere'deki entrikalar sonrasında tutarlı bir klinik eğitim vermesini sağlayacak maddi imkânlardan yoksundu.) Salpêtriere'de Janet'yi ziyaret eden Dr. Ernest Harms şunları yazmıştı:

Janet'nin tekniklerini incelemek amacıyla Paris'e gittiğimde hastaları ve yaşadıkları ortamı tanımaya yönlendirildim. Kraepelin ve Zürih'ten gelen biri olarak burada gördüğüm ortam beni şaşırttı. Zulme uğrayacakları, kovuşturulacakları sanrısından mustarip birçok hastanın aynı koğuşta tutulduğunu, hayal ürünü hikâyelerle birbirlerini duygusal olarak ateşlediklerini gördüm. Janet'ye burada terapi amaçlı yaklaşımının ne olduğunu sorduğumda tuhaf bir cevap aldım: "Söylediklerinin doğru olmadığı bana kanıtlanıncaya dek, bu insanların doğru söylediklerine inanıyorum." Gölgelerde, onu orduya almak isteyen Napolyon gezindiği için gölgeye basmaktan kaçınan genç bir adamla karşı karşıya gelmiştim. Onun yanında Paris Belediye Başkanı'nın kendisiyle sevişmek istediği için ona zulmedeceğinden korkan 70 yaşını aşmış bir kadın vardı. Bu tür sabit fikirlerde bir gerçeklik görmekte zorlanıyordum. Janet kehanetvâri sözleri karşısında kapıldığım kafa karışıklığını fark etmişti. Yanıma geldi. "Görüyorsun ya, bu insanlar bir şeylerin zulmüne uğramış, köküne ulaşmak için titizlikle araştırman gerek." dedi. Yapmak istediği şey, zulme uğranacağı hayallerinin saçma diye bir kenara bırakılmaması ya da sadece semptomatik bir bakışla görülmemesi gerektiğini bana göstermekti. Janet'nin zulüm görmeyle ilgili bilgece sözlerini hiç unutmadım, öğrencileriyle ilişkilerinde önemli bir unsur olan başka birçok sözünü de. Bu sözler, önde gelen başka bir psikiyatri öğretmeniyle tecrübe etmediğim Sokratik bir sanat sergiliyordu. Janet'nin örneğinde bu sanat psikiyatri kavrayışından ayrılamayacak bir nitelik sergiliyordu.[62]

Janet'nin hastanedeki hastalarını dikkate aldığını, onları boşboğazlıktan ve talihsiz meraklardan nasıl koruduğunu gösteren küçük bir olay vardır: Madeleine'in Salpêtriere'de kaldığı dönemlerden birinde Cumhurbaşkanı hastaneyi ziyaret eder. İntern bir doktor -bu

---

59 Richard Krafft-Ebing, *Psychopathia Sexualis*, Fransızca çeviri, Paris: Payot, 1931, önsöz, ss. 4-8.

60 Pierre Janet, *L'Evolution psychologique de la personnalité*, Paris: Chahine, 1929, s. 328.

61 *L'Evolution psychiatrique* (1950), No. 3, s. 344.

62 Raymond Roussel, *Comment j'ai écrit certains de mes livres*, Paris: Lemerre, 1935, s. 27, 175-183.

kişi büyük nörologun oğlu Jean Charcot'dan başkası değildir- Cumhurbaşkanı'na göstermek için Madeleine'i çağırır. Madeleine kız kardeşine 26 Haziran 1898'de yazdığı mektupta, "Benim buna gönülsüzlüğümü bilen Doktor Janet derhâl öne çıktı ve Mr. Charcot'ya bir şey söylememesini işaret etti."[63]... Bazı insanlar, Janet'nin vaka hikâyelerini yayınladığı hastaların kimliklerini gizlediğinde fazla ileri gittiğini düşünüyordu. Janet öldüğünde hastalarıyla ilgili beş bini aşkın dosya vasiyetinde istediği üzerine yakıldı. İnsan böyle olağanüstü zengin ve iyi sınıflandırılmış malzemenin, özellikle de Leonie ve Madeleine gibi hastaların dosyalarının yok olmasına üzülmeden edemiyor ama bir yandan da kendisini profesyonel gizliliğe saygı göstermek adına yapılan bu eyleme saygı duymak zorunda hissediyor.

Janet'nin aile hayatı hakkında Madam Helene Pichon-Janet birkaç not kaleme almıştır. Anlattığına göre, Janet'nin ebeveynlerinin ikisi de duygularını ifade etme konusunda sakıngandı ama birbirlerini hiç bırakmazlardı ve birbirlerinden ayrılmazlardı. Madam Janet bütün seyahatlerinde kocasına eşlik etmişti, sosyal hayatında ve pratik meselelerde kocası için vazgeçilmezdi. Helene Pichon-Janet, babasının sevgi dolu ve şefkatli bir baba olduğunu da eklemiştir. Örneğin işine son derece yoğun bir biçimde gömülmüş olsa bile, öğle yemeği sonrasında çocuklarına kitap okumaya her zaman vakit ayırırdı.

Birçok bilim insanında gözlendiği üzere Janet de gençliğinde çok katmanlı ilgi alanlarına sahipti ama hayatının eserine yoğunlaşmak amacıyla yavaş yavaş ilgili alanını kısıtlamıştı. Onun École Normale Supérieure'de eğitim gördüğü yıllarda Yunanca ve Latince eğitimi mükemmeldi, felsefe öğrencileri Fransız klasiklerinin yanı sıra Cicero ve Virgilius'u iyiden iyiye biliyor, onlar üstüne konuşabiliyordu. Öyle görünüyor ki Janet klasiklerle olan bu canlı bağlantıyı biraz yitirmişti ama zaman zaman Latince becerisini gösterebiliyordu. Aile söylencelerine göre J. M. Baldwin'le ilk görüşmesinde ikisi de birbirlerinin dilini konuşamamışlardı, bu nedenle de Latince sohbet etmeye koyulmuşlardı ama telaffuzlarındaki farklılıklar sohbeti epey zahmetli kılmıştı. Janet okulda Almanca öğrenmişti ama (muhtemelen vatansever annesinin etkisiyle) bu dile karşı bir engelleme geliştirmiş gibi görünüyordu. Akıcı bir Almanca bilgisinden yoksun olması onun için büyük bir engel olmuştu. İngilizceye gelince; bu dili daha sonraları öğrenmiş ve ustalaşmıştı ama her zaman belirgin bir Fransız aksanıyla İngilizce konuşurdu.

Janet muhtemelen zamanı olmadığından psikoloji ve psikiyatri literatürü dışında fazla bir şey okumuyordu. Müzik, sanat ya da mimariye de özel bir ilgisi yoktu. Ama hiçbir şey Janet'yi dalgın yaşlı bir akademisyen ya da bir kitap kurdu olarak resmetmek kadar gerçeğe aykırı olamaz. Doğa sevgisi Janet'nin ruhunun derinlerine işlemişti. Onca yıl boyunca topladığı bitkilerden oluşan herbaryumu onun çiçek sevgisinin sadece bir yönünü gösteriyordu. Janet çocukluğunda kendisine ait küçük bir bahçesi olduğundan beri her tür bitkiyi yetiştirmeyi sevmişti. Her çiçek türünün kendisine özgü bir bireyselliği olduğunu söylerdi, bu bireyselliği de şiirsel terimlerle betimlemişti. Janet, Hummel ailesindeki dayılarından biriyle ata binerdi. Sonraları bisiklete binmeyi öğrenmişti, o zamanlar bisiklet yeni bir icattı. Ama

63 Ernest Harms, "Pierre M. F. Janet", *American Journal of Psychiatry*, CXV (1959), ss. 1036-1037.

yürümeyi tercih ederdi. Yaşlandığında bile Paris sokaklarında dolanmayı severdi. Yıl içinde işine ara verdiğinde Fontainebleau ormanlarında yürüyüş yaparak ve bitki toplayarak dinlenirdi. Hayatının başlıca olayları Kayalık Dağlar'a ve Yellowstone Parkı'na, Brezilya'daki ilkel ormanlar ve Iguassu Şelaleleri'ne gitmesi olmuştu.

Janet psikolog ve psikiyatrist olmadan önce, uzun bir süre boyunca filozof olmuştu. Felsefe ders kitapları birçok meseleyle ilgili görüşlerini ortaya koyar. Bu kitaplarda Janet'nin sosyal adalet ve sömürgelerin gelecekte özgürleşmesi üstüne kafa yorduğu görülür. Janet özel mülkiyet fikrinin mükemmelleştirilmesi gereken bir fikir olduğunu, ölüm cezasının barbarlık döneminden arta kaldığını, uluslararası yapay bir dile sahip olmanın insanlık için iyi olacağını söylüyordu.[64] Felsefi kavramları psikolojik kuramlarla asla karıştırmamaya büyük özen gösterse de yazılarında bir tür laytmotif gibi tekrar tekrar beliren metafizik bir fikir vardı: Bir bütün olarak insanlığın geçmişinin bir şekilde bütünüyle korunmuş olduğu fikri.[65] Janet bir gün insanların, o gün havada seyahat ettikleri gibi geçmişte seyahat edecekleri öngörüsünde bulunacak kadar ileri gitmişti. "Var olan her şey bizim anlamadığımız, gidemediğimiz bir yerde hâlâ mevcut, hâlâ duruyor." diyordu. "Paleoskop" icat edilirse insanlığın bugün hakkında en ufak fikrimizin bile olmadığı olağanüstü şeyler öğreneceğini de söylüyordu.

Bütün bu felsefi fikirlerin arka planında sadece amcası Paul Janet'nin "maneviyatçı felsefesi" değil, çocukluğunda bastırdığı dinî duygular da yatıyordu. Janet sık sık ateist olarak nitelendirilmişse de aslında dinle olan bağlarından asla tam anlamıyla vazgeçmemiş bir agnostikti. Bir manastırda yetiştirilmiş olan karısı, dinden kopmakta ve Katolik Kilisesi'ne açıkça muhalif olmakta Janet'den daha ileri gitmiş gibi görünür. Madam Helene Pichon-Janet kendisiyle söyleşi yapan yazara, babasının, çocuklarının üçünün de Paris'teki Protestan kiliselerinden birinde Protestan dini eğitimi almasında ısrar ettiğini anlatmıştı. Öyle görünüyor ki çocukların hayatlarının sonraki dönemlerinde dine dönebileceklerini, her hâlûkârda onları temel dinî eğitimden yoksun bırakmaması gerektiğini düşünmüştü. Madam Janet öldüğünde, Janet karısının Katolik Kilisesi usulünce gömülmesinde ısrar etmişti, kendisi de birkaç yıl sonra aynı şekilde gömülmüştü. İnsan Janet'nin eserlerini ne kadar çalışırsa, onun o Sokratik tebessümünün kendisiyle birlikte mezara götürdüğü bir bilgeliği gizlediği hissine o kadar fazla kapılır.

Janet'nin Çağdaşları

Hiçbir yaratıcı zihin tek başına çalışmaz. En büyük öncülerin sadece ustaları ve tilmizleri değil, dostça, düşmanca ya da kayıtsızca bir ilişki içinde olabilecekleri ama kendileriyle pa-

---

64 Fr. Bruno de Jésus-Marie, "A propos de la 'Madeleine' de Pierre Janet", *Etudes Carmélitaines*, XVI, no. 1 (1931), ss. 20-61.

65 Amsterdam'da 1907'de yapılan uluslararası bir kongrede katılımcılardan yedisi, uluslararası kongrelerde Esperanto kullanılması lehinde bir konuşmayı imzalamıştı. Bunlardan biri de Pierre Janet'ydi, *Compte-Rendu des Travaux du 1er Congrès International de Psychiatrie et de Neurologie, tenu a Amsterdam en 1907*, Amsterdam: J. H. de Bussy, 1908, s. 908.

ralel bir gelişim çizgisi izleyen, fikirleriyle birbirlerini etkilemeye yazgılı, aynı kuşaktan yol arkadaşları da olmuştur.

Pierre Janet'nin kuşağına, yani onunla aynı yıl ya da bir-iki yıl önce ya da sonra doğmuş insanlara kuş bakışı bakarsak Fransa'da etkileyici bir büyük düşünürler listesiyle karşılaşırız. Filozoflar Henri Bergson (1859-1941), Emile Meyerson (1859-1933), Edmond Goblot (1858-1935) ve Maurice Blondel (1861-1949), sosyologlar Emile Durkheim (1858-1917) ve Lucien Levy-Bruhl (1857-1939), sosyalist lider Jean Jaures (1859-1914), matematikçi ve filozof Gaston Milhaud (1858-1918) ve psikolog Alfred Binet (1857-1911) Janet'nin kuşağındandı.

Bergson'un hayatına hızlıca bir göz attığımızda onun hayatı ile Janet'nin hayatı arasında bir paralellik görürüz.[66] İkisi de Paris'te 1859'da doğmuştu. İkisi de Paris'te bir lisede eğitim görmüştü (Bergson, Lycee Condorcet'de, Janet ise College Sainte-Barbe'da). İkisi de École Normale Supérieure'e kabul edilmişti; Bergson 1878'de, Janet 1879'da. İkisi de bir taşra lisesinde felsefe öğretmenliği yapmıştı (Bergson bir yıl Angers'ta, beş yıl Clermont-Ferrand'da, Janet bir yıl Châteauroux'da, altı buçuk yıl Le Havre'da). Her ikisi için de taşrada geçirdikleri o yıllar bir olgunlaşma ve yoğun çalışma dönemi olmuştu. Her ikisi de hipnotizma deneyleri yapmışlardı. Bergson'un 1886'da yayınlanan ilk makalesi, hipnoz sırasında bilinçdışı uyarımı konu alıyordu, Janet'nin aynı yıl yayınlanmış ilk makalesinin konusuysa Leonie ile yaptığı deneylerdi.[67] Her iki makale de yazarlarının parapsikolojik açıklamalara kuşkuyla yaklaştığını ortaya koyuyordu. Bergson da Janet de bir filozofun eserini yayına hazırladılar ve ikisi de 1889'da Sorbonne'da tezlerini sundular.[68] Her ikisi de en temel psikolojik olgularda psikoloji için bir başlangıç noktası aramıştı; Bergson *Essay on the Immediate Data of Conciousness*'ta, Janet *Psychological Automatism*'de aynı konuya farklı biçimlerde yaklaşmışlardı. İkisi de Paris'te bir liseye felsefe öğretmeni olarak tayin edildi, Bergson biraz daha önce College Rollin'e geldi, hemen arkasından da Janet buraya tayin oldu. Her ikisi de Sorbonne'da ve daha sonra College de France'da ders verdi, Bergson buraya Janet'den daha önce tayin edildi ve profesörler toplantısında Janet'nin adaylığını savundu. Bundan sonra, yıllar boyunca College de France'ta, daha sonra *Academie des Sciences Morales et Politiques*'de meslektaş oldular, iş dışında da görüşüyorlardı. Son olarak ikisinin de hayatlarının sonraki dönemlerinde dinle derinden meşgul oldukları gözlenmektedir.

Bergson'un Janet'nin eserleri üstündeki etkisi, Janet'nin de gereği gibi teslim ettiği üzere son derece önemliydi. Bergson'un "hayata dikkat" (*attention a la vie*) kavramı Janet'nin

---

66 Pierre Janet, "La Tension psychologique ses degrés, ses oscillations", *British Journal of Psychology, Medical Section*, I (1920-1921), s. 164. "Les souvenirs irréels", *Archives de Psychologie*, XIX (1925), s. 17. *L'Evolution de la mémoire et la Notion du temps*, Paris: Maloine, 1928, s. 491. *L'Evolution psychologique de la personnalité*, Paris: Maloine, 1928, s. 579. *Les Débuts de l'intelligence*, Paris: Flammarion, 1935, ss. 166-168. "La Psychologique de la croyance et le mysticisme", *Revue de Métaphysique et de Morale*, XLIII (1936), s. 399. "L'Acte de la destruction", *Revue Générale des Sciences*, LI (1940-1941), ss. 145-148.

67 Jean Guitton, *La Vocation de Bergson*, Paris: Gallimard, 1960.

68 Henri Bergson, "De la simulation inconsciente dans l'état d'hypnotisme", *Revue Philosophique*, XXII (1886) (II), ss. 525-531.

fonction du reel kavramıyla büyük bir benzerlik gösterir, Bergson'un hayatın mızrak başının evrimin öncü gücü olduğu yolundaki sözleri de Janet'nin "psikolojik gerilim" kavramına çok benzer. Janet de psikolojik olguları davranış biçimleri olarak sunmaya başlamasının muhtemelen Bergson'un ilk kitaplarının etkisiyle gerçekleştiğini teslim etmiştir.[69] Ama Janet'nin Bergson üstündeki etkisi de bir o kadar önemliydi. Bergson *Matterand Memory*'de Janet'nin kişilik ayrışmalarıyla ilgili araştırmalarına atıfta bulunur, ayrıca *fonction fabulatrice* kavramını da Janet'den almıştır, Frederick Myers'ın bilinçdışının mitopoetik işlevi dediği şeyden çok da farklı olmayan bir kavramdır bu muhtemelen.

Janet ile Binet arasındaki karşılıklı etkiler de bir o kadar karmaşıktı. Alfred Binet, Janet'den iki yaş büyüktü, 1857'de Nice'te doğmuştu.[70] İlk olarak Nice lisesinde, sonra Paris'te Lycee Louis-le-Grand'da öğrenim görmüş, Babinski ile okul arkadaşı olmuştu. Önce hukuka, sonra biyolojiye, sonra psikolojiye ilgi duymuştu. Sonra Ribot ve Charcot'yla tanışmış, Charcot'nun izniyle koğuşundaki hastaları incelemişti. İlk araştırmalarından biri "mikroorganizmaların psişik hayatı"nı konu alıyordu.[71] Janet ve Bergson gibi Binet de psikolojik hayatın en temel biçimi sorununa ilgi duyuyordu ve bu soruna hayat merdiveninin en alt basamağında yer aldığını düşündüğü canlı yaratıkları, yani infusoria'yı inceleyerek yaklaşmıştı; bu canlılarda duyusal faaliyet, zekâ, hatta karşılıklı yardım kalıntıları gördüğüne inanıyordu. 1886'da yayınlanan ilk kitabı *Psychology of Reasoning*'di, bu kitapta bir yaklaşım yöntemi olarak hipnotizmayı seçmiş, insanın psişik etkinliğinin en dibinde daimî ve otomatik bir bilinçdışı akıl yürütme olduğu sonucuna varmıştı.[72] Binet birkaç yıl boyunca kendisini hipnoz, histeri ve çifte kişiliklilik araştırmalarına vakfetti. Binet'nin açıklamaları Janet'nin açıklamalarına koşuttu, öyle ki zaman zaman ya biri ya diğeri araştırmasında daha ileri noktada oluyordu. Janet *L'Automatisme Psychologique*'i yayınladığında Binet *Revue Philosophique*'te ayrıntılı bir değerlendirme kaleme alarak kendi araştırmalarında bulmayı beklediği bazı sonuçları Janet'nin öngördüğünü, böylece kendisinin araştırmaya devam etmesinin gereksiz hâle geldiğini belirtmişti.[73] Janet gibi Binet de hayvansal manyetizmaya ilgi duyuyordu ve Fere ile birlikte bu konuda bir kitap yazmıştı.[74] Ama bu konu hakkında Janet'nin sahip olduğu nüfuz edici bilgi birikiminden yoksundu. Sonraki yıllarda Janet ile Binet gayet sık görüşmüş olsalar gerektir. Her ikisi de birbirlerinin çalışmalarına atıfta bulunurdu ve ikisi de Sorbonne'da deneysel psikoloji laboratuvarında bir süre çalışmıştı. Ama öyle görünüyor ki bir sebepten ötürü birbirlerinden soğudular. 1893'te Binet *L'Annee Psychologique*'i kurdu, bu tanınmış psikoloji yıllığında çok

---

69 Bergson Lucretius'un *De Natura Rerum*'undan alıntıları yorumları eşliğinde yayınlamıştı, Janet de Malebranche'ın *Recherche de la vérite*'sini (1886) yorumlarıyla yeniden bastırdı.

70 *Revue de Métaphysique et de Morale*, XLIII (1936), s. 531.

71 François-Louis Bertrand, *Alfred Binet et son oeuvre*, Paris: Alcan, 1930.

72 Alfred Binet, "La Vie psychique des micro-organismes", *Revue Philosophique*, XXIV (1887) (II), ss. 449-489, 582-611.

73 Alfred Binet, *La Psychologie du raisonnement*, Paris: Alcan, 1886.

74 Alfred Binet, *Revue Philosophique*, XXIX (1890) (I), ss. 186-200.

sayıda makalesini yayınladı ama Janet'nin hiçbir makalesine yer vermedi. Binet meslek hayatında ciddi darbeler aldı. College de France'a profesörlük başvurusunda bulunduğunda onun yerine bu mevkiye Janet getirildi, Sorbonne'a profesörlük için başvurduğunda Georges Dumas tercih edildi. Bu da Binet'nin yavaş yavaş kendisini çekmesine, meslektaşlarıyla görüşmekten kaçınmasına neden oldu. Sorbonne'daki laboratuvarı yolunu pek az kişinin bulabileceği ücra bir tavan arasındaydı, son derece çekingen olduğu için de kongrelere hiç katılmazdı. Ama psikolojinin birçok alanına öncülük eden çok çalışkan bir insandı. *Experimental Study of Intelligence* adlı kitabında kızları Armande ile Marguerite'in entelektüel işlevleri hakkında psikolojik testler yardımıyla yaptığı ayrıntılı araştırmayı yayınlamış, ikisinin iki ayrı psikolojik tipi, tam da birkaç yıl sonra C. G. Jung'un içedönük ve dışadönük diyeceği tipleri temsil ettiklerini göstermişti.[75] Okul çocuklarının zekâsını ölçmeye yönelik ilk ölçeği, Binet ve Simon testini ilk yerleştiren 1905'te Binet olmuştu; Binet çocuk psikolojisi ve deneysel pedagojide olduğu gibi, cinsel psikolojide de öncüydü. Fetişizmi tanımlamış ve bu terimi ilk kez o kullanmıştı. Binet ayrıca takma bir isimle ya tek başına ya başkalarıyla birlikte kasvetli tiyatro oyunları yazmıştı. Yorulmak bilmez bir yazardı ama maalesef faaliyetleri birçok alana dağılmıştı, ömrünü adadığı çalışmanın sonuçlarını topladığı nihai bir eser yaratmayı asla başaramamıştı. 1911'de vaktinden erken bir yaşta öldüğünde, uzunca bir süre boyunca çalışmalarının yakından ilişkili olduğu Janet'yle bütün bağlarını öyle görünüyor ki yitirmişti.

Janet ile Durkheim, Levy-Bruhl ve başka birçok çağdaşı arasında da koşutluklar kurulabilir. Bu insanların birbirleri üstündeki etkilerini belirlemeye çalışmak imkânsız bir işe girişmek olacaktır. Uzaktan bakıldığında tek başına yükselen heybetli heykelleri andırırlar ama yakına gelince az çok kesintisiz bir diyalog içinde oldukları açıklık kazanır.

Janet'nin Çalışmaları: I – Felsefe

Pierre Janet'nin psikolojik sistemi, felsefi altyapısı dikkate alınmaksızın tam olarak anlaşılamaz. Janet, Lycee Louis-le-Grand'da, daha sonra da École Normale Supérieure'de felsefe öğrenimi görmüştü; École Normale Supérieure'de bu disiplini ahlak felsefecisi Bersot, mantıkçı Rabier, akademik filozof Olle-Laprune ile neo-Kantçı Boutroux öğretiyordu. Janet'nin amcası Paul Janet'nin çalışmalarına aşina olduğuna da kuşku yoktur. Janet otobiyografisinde belirttiği üzere gençliğinde derin dinî duygular göstermiş ve on yedi yaşında dinî bir kriz geçirmiştir. Janet bilim ve dini uzlaştıracak bir felsefe kurmayı hayal ediyordu. Yaşlılığında "O harikayı bulamadım." diye kabul etmiş, yeni bir psikoloji kurma girişimlerinin gençliğindeki bu hayalin yerini aldığını eklemişti. Ama Janet'nin bir süre boyunca sırf hayal kurmaktan fazlasını yaptığına, gerçekten de böyle bir felsefi sistem aradığına inanmamızı sağlayacak gerekçeler mevcuttur. Bu meseleye açıklık kazandırmanın yegâne yolu, Janet'nin felsefi yazılarını, yani felsefe ders kitaplarını incelemektir.

---

75 Charles Féré ve Alfred Binet, *Le Magnétisme Animal*, Paris: Alcan, 1887.

Janet 1894'te yayınlanan ilk ders kitabında bilim felsefesi ile ahlak felsefesi arasında keskin bir ayrım yapar.[76] Kitabın ilk bölümü bilimin tanımıyla başlar: İnsanlar kendilerini doğa kuvvetlerine karşı savunmuş, onlar karşısında ustalaşmış, sonra da dünyayı değiştirmeye çalışmıştır. Bilim insanın dünyayı fethetme ukdesinden doğmuştur ki bu ukde önce dünya hakkında bilgi sahibi olarak onu anlamayı da ima eder, bu nedenle de analiz ve senteze dayalı uygun bir yönteme ihtiyaç duyulur. Janet daha sonra bilimleri sınıflandırır ve başlıca bilimleri inceler: Matematik, doğa bilimleri, ahlak bilimleri (psikoloji ve sosyolojiyi içerir) ve tarih. Kitabın sonraki bölümü büyük bilimsel varsayımları konu alır, Darwinci kuramın ve abartılmış ilerleme kültünün bir eleştirisini içerir; çok fazla ilerleme beklentisinin tehlikeli olduğunu, çünkü şimdinin hor görülmesine, geçmişin de yıkılmasına yol açacağını söyler. Kitabın ahlak felsefesini içeren ikinci kısmı özgürlük, sorumluluk, vicdan, adalet ve son olarak Tanrı'nın varlığı ve din gibi sorunların bir analizini içerir. Baconcı bir dünya görüşüyle başlayan kitap Epiktetos'tan bir alıntıyla son bulur: "Ben akılcı bir varlığım ve Tanrı'yı övmem gerekir; içime doğan budur ve peşinden giderim." Janet'nin bu kitaba hatırı sayılır bir özen gösterdiği ve düşünce harcadığı açıktır. Kitap 1882'de yirmi iki yaşında Châteauroux'da mülkiyet kavramı üstüne verdiği konferansı neredeyse kelimesi kelimesine içerir. Her felsefi terimin açık bir tanımı vardır. Her problemle ilgili olarak, başlıca kuramlar nesnel bir biçimde incelenmiştir. Öyle görünüyor ki Janet okullar için yazılmış bir ders kitabı kisvesi altında kendi felsefesinin bir taslağını sunmuştur. Bundan iki yıl sonra, 1896'da yapılan ikinci basım tümüyle yeniden düzenlendi. Kitapta aynı malzemeler vardı ama bu kez liselerde resmî olarak öğretilen felsefe müfredatına göre düzenlenmişti, daha sonra sık sık eklemeler yapılan yeni basımlarda da aynı anlayış gözetildi.

Janet'nin başlıca ilgi alanının ne zaman değiştiği, daha önce din yerine felsefeye yöneldiği gibi, bu kez de felsefe yerine psikolojiyi seçtiği belli değildir. Daha sonra felsefeye karşı benimsediği tutum, yayına hazırladığı Malebranche kitabının girişine yazdığı satırlarda okunabilir: Bilim ancak bir açıklama yöntemi ve aracı kazandıran bazı genel fikirlerin esin vermesiyle mümkündür. Bu genel fikirleri filozoflar icat eder ve bunları tasarlamak için metafizik ya da mistik bir iskeleye ihtiyaç duyarlar.[77] Bu açıdan Janet psikolojiye yöneldiğinde felsefeden ne aldığını görmek ilginçtir. Janet'nin kaygısı kesinlikle bilimsel bir yöntem kullanmak; psikolojik olgulara, otorite ve gelenek ilkesini dışlayarak temelinde merak ve bağımsızlığın olduğunu söylediği bilimsel bir ruhla yaklaşmaktı. Janet bilimsel yöntemi analiz ve sentezin bir bileşimi olarak tanımlamıştı. Analiz bir bütünün unsurlarına ayrılması anlamına gelir, bu unsurların gerçekten de bütünü oluşturan parçalar olması koşuluyla. Örneğin bir anatomist bedeni dört ya da yüz parçaya ayırmaz, kasları, sinirleri, kan damarlarını ve bedenin diğer kısımlarını ayırır. Janet de bilimsel psikolojiyi aynı biçimde gözünde canlandırıyordu: Bilimsel psikolojinin psikolojik analizle, yani temel psikolojik işlevlerin ayrı ayrı tanımlanması ve incelenmesiyle başlaması gerekiyordu, bu aşamayı daha sonra psikolojik sentez, yani bütünün ayrı unsurlara dayanarak yeniden kurgulanması izliyordu.

---

76 Alfred Binet, *L'Etude expérimentale de l'intelligence*, Paris: Schleicher, 1903.

77 Pierre Janet, *Manuel de baccalauréat de l'enseignement secondaire classique Philosophie*, Paris: Nony, 1894.

Janet'nin Çalışmaları: II – Psikolojik Otomatizm

Janet'den önce hayli çok sayıda filozof insan psişesini analiz ve sentez yoluyla yeniden kurgulama girişiminde bulunmuştu. Çoğu başlangıç noktası ve temel unsur olarak duyumu kullanmıştı. Condillac birbiri ardına duyumların eklendiği felsefi heykel mitini kullanmış, bu başlangıç noktasından hareketle heykelin zihninde gerçekleşeceğini varsaydığı gelişimi betimlemişti; bu betimlemedeki yegâne eksiklik, tümüyle kurguya dayalı bir inşa olmasıydı. Janet benzer bir işe soyunduğunda, deneysel psikolojinin sağlam temelleri üzerinde kaldı. Janet'nin başlıca tezi *Psychological Automatism*'in "*İnsan Faaliyetinin Aşağı Biçimleri Üstüne Deneysel-Psikolojik Deneme*" diye açıklayıcı bir alt başlığı vardır. Başka bir deyişle Janet'nin başlangıç noktası Condillac'ınki gibi "saf duyum" değil, "faaliyet"tir, daha doğrusu Janet bilinci faaliyetten hiçbir zaman ayırmamıştır.

Psychological Automatism Janet'nin 1882 ile 1888 arasında Le Havre'da gerçekleştirdiği araştırmaların meyvesini içeriyordu. Janet'nin bu süre zarfında *Revue Philosophique*'te seri hâlinde yayınladığı makaleler bu araştırmanın gelişimini izlememizi mümkün kılar. Janet, Leonie'yle uzaktan hipnoz konusunda yaptığı ve ikna edici bulmadığı ilk deneylerin ardından, on dokuz yaşında genç bir hanım olan Lucie'yi inceledi; Lucie belirgin bir saik olmaksızın korku nöbetlerine kapılıyordu. Janet otomatik yazı sayesinde bu korku nöbetlerinin hem nedenini hem de anlamını ortaya çıkardı. Lucie yedi yaşındayken, bir perdenin arkasına gizlenen iki adam şaka olsun diye onu korkutmuşlardı. Lucie korku nöbetlerine kapıldığında, içindeki ikinci bir kişilik, Adrienne bu olayı yeniden yaşıyordu. Janet, hastayı bu semptomlardan kurtarmak için bağı nasıl kullandığını ve ikinci kişiliğin sonunda nasıl kaybolduğunu anlatmıştı.[78] Lucie sekiz ay sonra yeniden bir korku nöbeti yaşamıştı ama hipnoz ile otomatik yazıyı birleştiren bir terapi sayesinde hızla iyileşmişti. Janet bu çalışmasıyla bağ olgusunu, özellikle de bağın tipik özelliği olan seçiciliği, yani başka herkes bir yana, sadece bir kişinin, Janet'nin telkinlerine daima açık olma hâlini daha kesin bir biçimde betimledi.

Janet'nin Leonie'yle yaptığı yeni deneyler gayet ilgi çekici birkaç keşifte bulunmasını sağladı.[79] Janet hipnoz sırasında birbirinden çok farklı iki psikolojik tezahürün ortaya çıkabileceğini gösterdi: Bir yanda deneğin hipnotizmacıyı memnun etmek için oynadığı "roller" vardı, diğer yandaysa kendiliğinden, özellikle de çocukluğa bir geri dönüş olarak tezahür edebilecek bilinmeyen kişilik vardı. Leonie hipnoz sırasında kendisinden çocukken taşıdığı soyadı olan Nichette'i kullanarak bahsediyordu. Ama bu hipnotik kişiliğin ardında gizli bir üçüncü kişilik olabilir ve ikinci kişiliğin hipnotize edilmesiyle ortaya çıkabilirdi. Dikkat çekici olgu şuydu ki bu üçüncü kişilik, manyetizmacıların geçmişte Leonie'de uyandırdıkları eski hipnotik kişiliğin yirmi yıl sonra canlanmış hâliydi. Onca zaman içinde kendisini hiç göstermemişti ama şimdi tamı tamına geçmişte olduğu gibi ortaya çıkmıştı. Janet, Bertrand'ın 1823'te benzer bir vakayı yayınladığını buldu.

---

78 Malebranche, *De la Recherche de la verité*, Pierre Janet yayına hazırlayan, Paris: Alcan, 1886, (II), s. 22.

79 Pierre Janet, "Les Actes inconscients et le dédoublement de la personnalité pendant le somnambulisme provoqué", *Revue Philosophique*, XXII (1886) (II), ss. 577-592.

L'Automatisme psychologique Janet'ye hasta bulan doktorlar Gibert ile Powilewicz'e ithaf edilmiştir; bu doktorlar Janet'nin on dört histerik kadın, beş histerik erkek, sekiz psikoz ve epilepsi hastası üzerinde çalışmalar yapmasını sağlamıştı. Ama Janet'nin araştırmasının büyük bölümü dört kadın üstünde yaptığı araştırmalara dayanıyordu: Rose, Lucie, Marie ve hepsinden de önemlisi ünlü Leonie. Janet nesnel olguların sağlam temeli üstünde kalmaya çalışmış, bu nedenle de Leonie'yle yaptığı parapsikolojik deneylerden bahsetmekten kaçınmıştır. Araştırmalarının terapiye yönelik sonuçlarından bahsederken de dikkatli olması ve bundan kaçınması gerekiyordu, öncelikle Edebiyat Fakültesi bu konuda duyarlı olduğundan, ikincisi doktorların kuşkusunu çekmemek için.

"Psikolojik otomatizm" terimi yeni değildi. Başkalarının yanı sıra Despine de bu terimi kullanmış, psikolojik otomatizmi "son derece özel ve koşullara uygun olarak değişen bir hedefe ulaşmaya yönelik çok karmaşık ve zeki davranışlar; egonun diğer zamanlarda aynı aygıtı kullanarak buyurduklarına kesinkes benzer eylemler" diye tanımlamıştı.[80] Ne var ki Despine'e göre psikolojik otomatizm bilinçten yoksun canlı bir makinenin ürünüydü, Janet'ye göreyse başlı başına bir psikolojik olguydu ve her zaman ilkel bir bilinci zorunlu kılıyordu.

Janet psikolojik otomatizmin tezahürlerini iki gruba ayırmıştır: Bir bütün olarak deneği içeren topyekûn otomatizm ve kişiliğin bir bölümünün kişiliğin bilincinden ayrıldığını ve özerk, bilinçaltı bir gelişim izlediğini ima eden kısmi otomatizm.[81] Janet topyekûn otomatizmin en ilkel biçiminin katalepsi olduğunu söylüyordu. Kataleptik birinin bilinç hâli, bir senkoptan iyileşmeye başlayan bir bireyinkine benzetilebilir: Egonun bilinci olmaksızın bir bilinç vardır. Janet'nin katalepsi araştırmalarında üç bulgu ortaya çıktı: (1) Bu bilinç hâlleri dışarıdan bir uyarım olmadığı sürece değişmeden devam etme eğilimi gösterir; (2) Bir tür hareketlilik olmaksızın bir bilinç yoktur; (3) Bu hâldeyken uyandırılmış bir duygu, deneğin kişiliğine ters düşmemesi koşuluyla o duygu için yeterli bir hareket belirleme eğilimi gösterir.

Katalepsiden daha ilkel bir hâl, Janet'nin üç kriter vererek tanımladığı hipnotik hâldi: (1) Uyanma sonrası amnezi; (2) Hipnoz sırasında önceki hipnotik hâllerin hatırlanması; (3) Hipnotik hâller sırasında uyanık hâlin hatırlanması. Ama işler daha da karmaşıktır ve Janet, Leonie'yle yaptığı deneyler ile onun üç hâlinin, Leonie I, Leonie II ve Leonie III'ün (diğer adıyla Leonore) ve bu üç varoluşun birbirleriyle ilişkisinin bir hikâyesini sunar. Janet bir yanda çeşitli amneziler ve hafızayla ilgili rahatsızlıklar ile diğer yanda duyumla ilgili çeşitli rahatsızlıklar arasında kesin korelasyonlar bulduğuna inanıyordu ve hipnoz sonrası amnezi olgusunu duyarlılık durumunda bir değişiklikle yorumluyordu.

Hipnotik durumdan daha karmaşık olan bir mesele de Janet'nin peş peşe ortaya çıkan varoluşlar dediği (başka bir deyişle, birbirinin yerine geçen kişilikler demekten kaçındığı) olgudur. Janet bu kişiliklerden her birinin diğerleri hakkında nasıl hissettiğini analiz eder:

---

80 Pierre Janet, "L'Anesthésie systématisée et la dissociation des phénomènes psychologiques", *Revue Philosophique*, XXIII (1887) (II), ss. 449-472.

81 Pierre Janet, "Les Actes inconscients et la mémoire pendant le somnambulisme", *Revue Philosophique*, XXV (1888) (I), ss. 238-279.

Kimi zaman diğer kişilikler oldukları gibi algılanmaz ama insanın benliğinde tuhaf bir şey olduğu hissi vardır; kimi zaman da bir husumet ya da horgörü duygusuyla hissedilirler. Kimi zaman diğer kişilik daha çocuksudur ve çocukluğundaki takma adını benimser.

Janet Kısmi Otomatizm incelemesine en basit biçimleriyle, kısmi katalepsi ve dikkat dağınıklığı, yani tuhaf dalgınlık hâlleriyle başlamıştı. Bu gibi dalgınlık hâllerinde kişinin dikkati başka bir şeye yoğunlaşmışken, doktor ona bir soru fısıldar ve kişi farkında olmaksızın cevaplar. Janet dikkati dağıtma yoluyla telkinler, hatta sanrıların bile kişiye işlenebileceğini göstermiştir ki bu durum bilinçli ve bilinçdışı tezahürler arasında ilginç karışımlar ve girişimler ortaya çıkarır. Dikkatin dağılmasıyla yakından ilişkili bir mesele de ruhçuların 1850'den beri yaygın olarak uyguladığı otomatik yazım olgusudur. Bireyin eline bir kalem tutuşturulup dikkati başka bir yere odaklandığında, bilincinde olmadığı şeyler yazmaya başladığı görülebilir ve bu biçimde bilinçdışı malzeme büyük parçalar hâlinde ortaya çıkarılabilir. Kısmi otomatizmin bir başka tezahürü de Janet'nin şöyle bir açıklama getirdiği tartışmalı bir problem olan post-hipnotik telkindir: Hipnoz sırasında ön plana çıkarılan ve artık gerilemiş olan bilinçdışı zihin ısrarla varlığını sürdürür ve hipnotizmacının hipnoz sırasında verdiği emirlerin harfiyen yerine getirilmesini sağlar. Janet, zor bir problem olan eş zamanlı varoluşlar problemini, genel kuramı *des agregations psychologiques* ile yorumlamıştı; bu kuram ilk kez Moreau'nun (de Tours), daha sonra da Hughlings Jackson'ın geliştirdiği psikolojik çözülme kavrayışından çok da farklı değildi.

Kitabın geri kalan kısmı Kısmi Psikolojik Otomatizm'in çeşitli biçimlerinin betimlenmesine ve yorumlanmasına vakfedilmişti: su/maden bulma çubukları, ruhçuluk ve medyumluk, obsesif itkiler, psikotik hastaların sabit fikirleri ve sanrıları ve son olarak Janet'in musallat olma dediği olaylar, yani "Lucie" vakasında olduğu gibi bireyin tutumları, eylemleri ve duygularının kendisinin farkında olmadığı bilinçdışı bir fikir tarafından kontrol edilmesi olgusu. Lucie korktuğunu belirten jestler yaparak, "Korkuyorum ve neden olduğunu bilmiyorum." diyordu. Janet'nin açıkladığına göre, "Çünkü bilinçdışı kendi rüyasını görür; perdelerin arkasında adamlar görür ve bedeni korku, dehşet tutumu içine sokar." Leonie "Ağlıyorum ama neden olduğunu bilmiyorum." dediğinde de şeylerin ardında bilinçdışı bir fikrin harekete geçmiş olduğu varsayılabilir. Janet, "Bir düşüncenin kişisel bilinçten silinmesi nedeniyle ortaya çıkan zihinsel ve bedensel rahatsızlıkları göstermek için, akıl hastalıkları alanının tamamına ve fiziksel hastalıkların bir bölümüne bakmak gerekir." sonucuna varmıştı.

Revue Philosophique'te yayınlanan çeşitli küçük bölümler sayesinde bazı kısımları tanınan *Psychological Automatism* başından beri bir psikolojik bilimler klasiği olarak karşılanıp alkışlandı. Kitap gündeme yeni sorular getirirken birçok tartışmalı meseleyi de açığa kavuşturuyordu. Kitabın başlıca özellikleri şöyle özetlenebilir: (1) Yeni hastalarla çalıştığı görülen Janet, araştırılan semptomların Salpêtriere'deki sera kültürünün ve oranın zihinsel bulaşıcılığının bir ürünü olduğu itirazından kurtulmuştu. Ama bir hasta, Leonie, eski manyetizmacıların deneylerine katılmıştı ve Janet onun hayat hikâyesini araştırdığında, unutulmuş bir

dünyayı, manyetizmacılar ve hipnotizmacıların yaptığı bir asırlık araştırmaları keşfetti.[82] (2) Janet psikolojik analizinde, klasik psikolojinin zekâ, duygulanım ve irade arasında keskin bir ayrım yapan gözlem penceresinden ayrılıyordu. Janet psişik hayatın en aşağı düzeylerinde bile hareket olmaksızın duyum ya da his olmadığı sonucuna varmış, bir fikrin doğal eğiliminin gelişip eyleme dökülmek olduğu konusunda Fouillee ile hemfikir olmuştu. (3) Janet psişik kuvvet ve zayıflıkla ilgili olarak dinamik yaklaşımı kullanmıştı. Ağır histeri vakalarında psikolojik perişanlıktan (*misere psychologique*) bahsediyordu. (4) Janet "bilinç alanı" kavrayışını ve bu kavrayışın psikolojik zayıflık sonucu histeri hastalarında daraldığını vurguluyordu. (5) Janet zihinsel hayatın en alt düzeyinde *per se* iki hissediş düzeyi ve bilinçli egoyla ilişkili hissediş olduğunu görmüştü. Bu da onun sentez işlevi kavramını (gelecekteki psişik işlevler hiyerarşisi ve psikolojik gerilim kavrayışının nüvesini) formüle etmesini sağlamıştı. (6) Yüzyıllık bir kavram olan bağ kavramına geri dönen Janet, bu kavramı anestezinin özel bir biçimi, yani dünya algısında bir çarpılma, başka bir deyişle dünyanın tuhaf bir biçimde, hipnotizmacının kişiliğini merkeze alarak algılanması olarak düşünmüştü. (7) Janet bazı histerik semptomların, kişiliğin özerk bir hayatı ve gelişimi olan birbirinden ayrı kısımlarının (bilinçdışı sabit fikirler) varlığıyla ilişkilendirilebileceği sonucuna varmıştı. Bu semptomların köklerinin geçmişteki travmatik olaylara uzandığını, histerik semptomların bu bilinçaltı psikolojik sistemlerin keşfedilmesi ve sonrasında da çözülmesi yoluyla tedavi edilmelerinin mümkün olduğunu göstermişti. Bu açıdan Marie'nin hastalığının hikâyesinden ve psikolojik tedavisinden özel olarak bahsetmeye değer:

Bu genç deli olduğu düşünüldüğü ve tedavi edildiğini görmekten neredeyse ümit kesildiği için 19 yaşında kırsal kesimden Le Havre hastanesine getirildi. Olgulara göre günlerce süren sayıklamalı konvülsif nöbetler geçiriyordu. Bir gözlem dönemi sonrasında, hastalığın menstrüasyonları sırasında ortaya çıkan, düzenli aralıklarla gerçekleşen tezahürlerden ve menstrüasyonlar arasındaki dönemlerde, düzensiz aralıklarla gözlenen daha uzun süreli, o kadar ağır olmayan tezahürlerden oluştuğu açıklık kazandı.

Birinci grupta yer alan tezahürlerle başlayalım. Menstrüasyon dönemleri öncesinde Marie'nin karakteri değişiyordu, alışkanlığı olmadığı hâlde kasvetli ve şiddetli bir hâl alıyordu ve bütün bedeninde ağrılar, sinirsel spazmlar, titremeler yaşıyordu. Ne var ki bütün bunlar birinci gün neredeyse düzenli olarak oluyordu; ama menstrüasyonları başladıktan 20 saat sonra aniden duruyor, tüm bedeni büyük bir titreme sarıyordu; sonra karından boğaza doğru keskin bir ağrı yükseliyor ve çok büyük bir histeri krizi başlıyordu. Nöbetler çok şiddetli olsalar da asla uzun sürmüyordu ve epilepsi titremelerine hiç benzemiyordu, bilakis çok uzun ve ağır bir sayıklama oluyordu. Kimi zaman Marie korku çığlıkları atıyor, hiç durmadan kan ve ateşten, alevlerden kaçıp kurtulmaktan bahsediyordu; bazen de bir çocuk gibi oynuyor, annesiyle konuşuyor, ocağın ya da mobilyaların üstüne çıkıyor, avluda kargaşa yaratıyordu. 48 saatlik süre zarfında bu sayıklamalar ve şiddetli kasılmalar kısa süreli dinlenmelerle yer değiştiriyordu. Nöbet, birkaç kez kan kusarak son buluyordu, bunun ardından her şey ne-

[82] Prosper Despine, *Psychologie Naturelle*, Paris: Savy, 1868, (I), ss. 490-491.

redeyse tamamen normale dönüyordu. Marie bir-iki gün dinlendikten sonra sakinleşiyor, bu olay hakkında hiçbir şey hatırlamıyordu. Her ay gerçekleşen bu yoğun tezahürler sırasında, kollarında, kaburgalar arası kaslarında sınırlı kasılmalar ve çeşitli duyu yitimleri oluyordu, en önemlisi de sol gözü neredeyse daimî olarak kör oluyordu (...) Ayrıca büyük sayıklamalar olmaksızın zaman zaman daha küçük krizler yaşıyordu ama bunların da başlıca niteliği dehşetini yansıtan tutumlar sergilemesiydi. Menstrüasyon dönemleriyle bu kadar açık bir bağlantısı olan bu hastalık benzersiz bir fiziksel hastalığa benziyordu ve psikologları pek ilgilendirmeyen bir hastalık gibi duruyordu. Bu nedenle başta bu kişiyle pek az ilgilendim. En fazla, onun üstünde birkaç hipnotik deney yaptım, duyu yitimleriyle ilgili birkaç araştırma gerçekleştirdim ama büyük tezahürler yaklaştığı sırada onu rahatsız edebilecek şeyler yapmaktan kaçındım. Marie yedi ay boyunca hastanede kaldı, bu sırada çeşitli ilaçlar ve hidroterapi onda en ufak bir değişiklik bile yaratmadı. Ayrıca terapi amaçlı telkinler, en başta da âdet dönemiyle ilgili telkinler kötü etkiler uyandırmak ve sayıklamalarını artırmaktan başka bir işe yaramadı.

Sekizinci ayın sonlarına doğru Marie üzüntü verici talihinden yakındı ve bir tür ümitsizlikle semptomlarının tekrarlamaya devam edeceğini gayet iyi bildiğini söyledi. "Buraya bak," dedim ona merakımdan: "Hasta olduğunda neler olacağını bana açıkla hadi." – "Ama biliyorsunuz... Her şey duruyor, büyük bir titreme geçiriyorum ve sonra neler olduğunu bilmiyorum." Onun regl dönemlerinin başlama ve bitme biçimleriyle ilgili kesin bilgi almak istiyordum. Marie açık bir cevap vermedi, ona sorduğum olayların çoğunu unutmuş gibi görünüyordu. O zaman, onu derin bir uyurgezerlik hâline, (daha önce gördüğümüz gibi) görünürde unutulmuş hatıraları geri getirebileceğimiz bir hâle sokmak aklıma geldi, böylece o zamana dek yarım yamalak bilinen bir olayın kesin hatırasını ortaya çıkarmayı başardım.

Marie 13 yaşındayken ilk kez âdet görmüştü ama çocukça bir fikir sonucu ya da duyduğu ve yanlış anladığı bir şey nedeniyle bunun utanılacak bir şey olduğunu düşünmüş, bu akışı mümkün olabildiğince çabuk durdurmanın bir yolunu bulmaya çalışmıştı. Menstrüasyonun başlamasından yaklaşık 20 saat sonra gizlice dışarıya çıkmış ve koca bir kova soğuk suyun içine dalmıştı. Başarmıştı, menstrüasyon aniden durmuştu ve şiddetli bir titreme yaşamasına rağmen eve geri dönmeyi başarmıştı. Epeyce uzunca bir süre boyunca hasta yatmış, birkaç gün sayıklamıştı. Sonra her şey yatışmış, kanaması dinmişti. Ama beş gün sonra yeniden başlamıştı ve bu kez gözlemlediğim bütün rahatsızlıkları beraberinde getirmişti. Şimdi, bugün uyanık hâldeyken anlattığı menstrüasyonun aniden kesilmesi, titreme, ağrılar, uyurgezer hâlde anlattığı -tesadüfen başka kaynaklarca da doğrulanan- olaylarla karşılaştırıldığında şu sonuca varılıyor: Soğuk banyo sahnesi her ay kendi kendisini tekrarlıyor, aynı şekilde menstrüasyonun kesilmesine ve önceden olduğundan daha ağır bir sayıklamaya neden oluyor ve bu durum karından bir kanama oluncaya dek devam ediyor. Ama normal bilinç hâlinde Marie bunların hiçbirini bilmiyor, titremenin soğuk sarısıyla birlikte ortaya çıktığını bile bilmiyor. Bu nedenle bu sahnenin bilincin altında gerçekleşiyor olması ve diğer bütün rahatsızlıkların da bundan kaynaklanıyor olması muhtemeldir.

Bu varsayımda -doğru ya da yanlış- bulunduktan ve Dr. Powilewicz'e danıştıktan sonra menstrüasyonun soğuk bir banyoyla durduğu yolundaki bu sabit ve saçma fikri uyurgezer bilinçten çıkarmaya çalıştım. Önce bunda başarılı olamadım, sabit fikir varlığını korudu; iki gün sonra gerçekleşecek olan menstrüasyon da her zamanki gibi gerçekleşti. Ama artık daha fazla zamanım olduğundan bir kere daha denedim: Tek bir yolu izleyerek başarılı olabildim. Marie'yi telkin yoluyla on üç yaşına geri götürmem, onu başlangıçtaki sayıklama koşullarına sokmam, menstrüasyonun üç gün sürdüğüne ve üzüntü verici bir olayla kesintiye uğramadığına ikna etmem gerekti. Şimdi, bu yapıldıktan sonra, ertesi menstrüasyon dönemi beklendiği tarihte başladı ve ağrı, kasılma ya da sayıklama olmaksızın üç gün sürdü.

Bu sonucu fark ettikten sonra diğer semptomların araştırılması gerekiyordu. Kimi zaman zor olan psikolojik incelemenin ayrıntılarını atlıyorum. Korku nöbetleri, bu genç kızın 16 yaşındayken kendisini merdivenlerden atarak öldüren yaşlı bir kadını gördüğünde hissettiği bir duygunun tekrarıydı; nöbetleri sırasında her zaman bahsettiği kan bu sahneden bir hatıraydı; yangın tablosuna gelince, bu muhtemelen bir fikirler çağrışımıydı, çünkü kesin bir olayla bir bağlantısı yoktu. Daha öncekiyle aynı usulü izleyerek, hastayı telkin yoluyla olay anına götürerek yaşlı kadının sadece tökezlediğini ama kendisini öldürmediğini göstermeyi zor da olsa başardım; korku atakları tekrarlanmadı.

Son olarak sol gözündeki körlüğü incelemek istedim; ama Marie buna karşı çıktı ve doğduğundan beri böyle olduğunu söyledi. Onu uyurgezerlik hâline sokarak yanılıp yanılmadığını kontrol etmek kolaydı; iyi bilinen yöntemlerle beş yaşında bir çocuk olduğu döneme götürüldüğünde, o yaşta sahip olduğu duyarlılığı geri kazanıyordu ve her iki gözüyle de gayet iyi gördüğü gözleniyordu. Dolayısıyla körlüğü altı yaşındayken başlamıştı. Ne vesileyle başlamıştı peki? Marie, uyanık hâldeyken, bunun sebebini bilmediğini söylüyordu. Uyurgezer hâldeyken o dönemde hayatındaki başlıca olayları canlandırmasını sağladım ve körlüğünün belli bir noktada, küçük bir kaza nedeniyle başladığını gördüm. Ağlamasına rağmen kendisiyle aynı yaşlarda, yüzünün sol yanında impetigo olan bir çocukla birlikte uyumaya zorlanmıştı. Bir süre sonra Marie de aynı yerde neredeyse benzer bir impetigo geliştirmişti. Sonra plaklar, her yıl aynı vakitlerde birkaç kez daha belirmiş, nihayetinde tedavi edilmişti; ama hiç kimse bundan sonra yüzünün sol yanının uyuşmuş olduğunu, sol gözünün de görmediğini fark etmemişti! Uyuşukluk o zamandan beri ya da en azından (gözlemlenebilir olan dönemin ötesine gitmemek için) telkinle onu gönderdiğim dönemden beri varlığını sürdürdüğü için, bu uyuşma, başka uyuşmalar zaman zaman tamamen ortadan kaybolsalar dahi varlığını sürdürüyordu. Tedavi konusunda öncekinin aynısı bir girişimde bulundum. Onu o kadar korkutan çocuğun yanına gönderdim, çocuğun çok hoş olduğuna, impetigo'su olmadığına ikna ettim (yarı inandı, bu sahneyi iki kez canlandırdıktan sonra en iyi sonucu aldım); hayali çocuğu korkmadan okşadı. Sol gözün duyumu zorluk çekmeden geri geldi, uyandırdığımda Marie sol gözüyle gayet net görüyordu.

Bu deneyleri gerçekleştirmemden bu yana beş ay geçti. Marie en ufak bir histeri belirtisi göstermedi, durumu iyi ve her şeyden önemlisi daha da güçleniyor. Fiziksel görünümü iyiden iyiye değişti. Bu tedaviye hak ettiğinden fazla önem atfetmiyorum ve ne kadar süre

kalıcı olacağını bilmiyorum ama bilinçaltı sabit fikirlerin önemini ve duygusal hastalıkların yanı sıra kimi fiziksel hastalıklarda oynadıkları önemi de gösterdiği için bu hikâyeyi ilginç buldum.[83]

Janet'nin Çalışmaları: III – Psikolojik Analiz

Janet 1899 sonunda Paris'te tıp çalışmalarına başlar başlamaz Salpêtriere'de psikolojik araştırmalara da başladı, burada Charcot, Falret ve Seglas'nın koğuşlarındaki hastalar üzerinde araştırmalar yapmasına izin verildi.

Janet'nin psikolojik analiz ve sentez yöntemini uyguladığı ilk hastalardan biri yirmi yaşında genç bir kadın olan Marcelle'di.[84] Marcelle on dört yaşındayken başlayan ve yavaş yavaş kötüleşen ağır zihinsel rahatsızlıkları nedeniyle Dr. Falret'nin koğuşuna kabul edilmişti. Felçli olmasa da bacaklarını hareket ettirmekte tuhaf bir zorluk çekiyordu, ayrıca hafıza ve düşünmeyle ilgili de ağır rahatsızlıklar gösteriyordu. Böyle bir hastaya deneysel psikolojinin bakış açısıyla nasıl yaklaşılabilirdi? Janet işlevlerinin herhangi bir biçimde psikolojik ölçümünün verimsiz olacağı uyarısında bulunmuştu. "Deneysel bir yaklaşım her şeyden önce hastanın -hayatının, okul yıllarının, karakterinin ve fikirlerinin- iyi bilinmesine ve yeterince bilinmediğine ikna olunmasına dayanır... Sonra hasta basit özel koşullara sokulmalı ve neler yapıp söyleyeceği doğru ve kesin bir biçimde not alınmalıdır." Gözlem öncelikle hastanın davranışlarına yönelmeli, eylemleri ve sözcüklerinden başlamalı, sonra her özel işlev incelenmeliydi. Marcelle'de en göze batan semptom hareket etmekte güçlük çekmesiydi. Göründüğü kadarıyla alışkanlıktan ileri gelen otomatik hareketler kolaydı ama istemli bir kararı gerektiren hareketler engelleniyordu. Düşünce akışı sık sık hastanın bulut dediği şeyle kesintiye uğruyordu, bu sırada her tür karmaşık fikir ve sanrı zihnini işgal ediyordu. Hafızası on beş yaşından önce gerçekleşmiş bütün olayları hatırlamakta iyiydi, on beş yaşı ile on dokuz yaşı arasındaki olayları belli belirsiz hatırlıyordu ama on dokuz yaşından sonra olup bitenlerin hiçbirini hatırlamıyordu. Hasta geleceği kesinlikle tahayyül edemiyordu ve kendi kişiliğine yabancılaşmış hissediyordu.

Janet bu kez de semptomları derinliklerine (*profondeur*) göre sıralamaya girişti. En yüzeysel düzeyde bulutlar vardı, Janet bunları post-hipnotik telkinlerin etkisine benzetiyordu. Bunların içeriklerinin hastanın birkaç yıl boyunca tutkuyla okuduğu popüler romanları kısmen yansıtıyor olup olmadığını merak ediyordu. Ara düzeyde Janet'nin bazı travmatik hatıralardan kaynaklanan bilinçaltı sabit fikirlerin eylemlerinden ileri geldiğini düşündüğü

---

83 Pierre Janet her zaman bilinçaltı (subconscious) sözcüğünü ilk kendisinin kullandığını söylemiştir. (Yazar bu sözcüğün ondan önce kullanılmış olduğunu gösteren bir örnek bulamamıştır.) Janet, belli ki von Hartmann'ın o zamanlar çok revaçta olan metafizik bilinçdışı kavramından gayet farklı psikolojik bir yaklaşım kullandığını göstermek için bu sözcüğü geliştirmişti.

84 Janet histeriyle ilgili olguların esnekliğini gayet iyi biliyordu, çok farklı tiplerde krizler geçiren üç histeri hastasının aynı koğuşa konduğunu, sonra üçünün semptomlarının birleşip aynı tipte bir krize dönüştüğünü belirtir. Dolayısıyla o koğuşta kökeni bilinmeyen doğal bir histeri olarak incelenebilecek yeni tip bir histeri oluşmuştur. (*L'Automatisme psychologique* [Paris: Alcan, 1889], s. 449).

itkiler vardı. En derindeyse ölümcül düzey, kalıtsallığa bağlı, geçmişte yaşanmış ağır fiziksel hastalıklar ve erken travmatik olaylar bulunuyordu.

Psikolojik analizi, psikolojik sentezin izlemesi gerekiyordu, yani hastalık gelişiminin yeniden kurgulanması gerekliydi. Öncelikle hastanın kalıtsal yapısı vardı, hasta sonra on dört yaşında ağır bir tifo geçirmişti; bu hastalık hastayı ayak uydurma yetisinden yoksun bırakarak ona ölümcül bir darbe indirmişti. Sonuçta bir kısır döngü ortaya çıkmıştı: Yeni durumlara ayak uyduramayan Marcelle gündüz düşlerine kapılıp gidiyor, bu durum ayak uydurmakta daha da zorlanmasına yol açıyordu vs. Bir yıl sonra başka bir travma ortaya çıkmıştı. İki yıldır belden aşağısı felç olan babası ölmüştü. Talihsiz bir aşk ilişkisi de son darbeyi indirmiş, intihar fikirlerini beraberinde getirmişti. Bu noktada hasta yakın tarihli olayların hatıralarını yitirmişti.

Bu hasta için ne yapılabilirdi? Janet önce beyhude bir çabayla, temel okuma egzersizleriyle sentez işlevini geliştirmeye çalıştı. Sonra sabit fikirlerle mücadele etmek için telkini kullanmayı denedi ama bir semptomun etkisi silindi siliniyor derken, yerini bir başka semptom alıyordu ve hipnoz sırasında hastanın direnci de artıyordu. Otomatik yazı girişimleri klasik histerik krizlere yol açmıştı. Ne var ki Janet çok geçmeden bu girişimlerin hiç de verimsiz olmadıklarını fark etti. Şuna kuşku yok ki hipnoz ve otomatik yazı krizlere yol açmıştı ama sonrasında hastanın zihni daha açık olmuştu. Krizler giderek ağırlaşıyordu ve ortaya çıkan sabit fikirlerin kökenleri de giderek daha eskiye uzanıyordu. Hastanın ömrü boyunca geliştirdiği bütün bu fikirler birbiri peşi sıra, tersine bir sıralamayla boy göstermişti. "Yüzeydeki sanrı katmanını kaldırarak hâlâ zihninin dibinde bulunan eski ve kuvvetli sabit fikirlerin ortaya çıkmasını destekledim. Sonra bunlar da ortadan kaybolunca büyük bir iyileşme kaydedildi." Bu vaka hikâyesinde tartışılan diğer noktalar arasında Janet'nin vurguladığı, "İnsan zihninde hiçbir şey kaybolmaz." ve "Bilinçaltı sabit fikirler hem zihinsel zayıflığın sonucudur hem de daha ileri ve kötü zihinsel zayıflığın nedenidir." fikirleri bulunuyordu.

Janet, Salpêtriere'de yaygın olan zihinsel bulaşıcılığın olumsuz etkilerinden kaçınmak için sadece yeni hastaları seçmeye dikkat etse de Charcot'nun dinamik amnezi kavramını geliştirirken dayandığı neredeyse efsanevi hasta Madam D. için bir istisna yapmıştı. Fransa'nın batısındaki bir kasabada yaşayan otuz dört yaşında evli bir terzi 28 Ağustos 1891 tarihinde tam bir anksiyete hâlinde bulunmuştu. Kadın tanımadığı bir adamın biraz önce kendisini arayıp kocasının öldüğünü söylediğini anlatmıştı. Bu haber doğru değildi, olay hiçbir şekilde açıklık kazanmadı ama hasta üç gün boyunca histerik letarji ve sayıklama hâlinde kaldı. 31 Ağustos'ta altı hafta boyunca devam eden bir retrograd amneziye girdi. 14 Temmuz 1891'e dek olan hayatını tümüyle hatırlıyordu. Amnezi öncesindeki altı haftada hayatında bazı olaylar olmuştu, çocuklarının okulunda ödül töreni ve Royan'a yaptığı gezi gibi, ama bunların hiçbirini hatırlamıyordu. Tam bir anterograd amnezi de gösteriyordu. Korsakov hastalığından mustarip insanlar gibi biraz önce olan bir şeyi bir dakika sonra unutuyordu. Muhtemelen kuduz bir köpek tarafından ısırılmış, koterle yakılmış, kocası tarafından Paris'te Pasteur Enstitüsü'ne getirilmişti ama bunların hiçbirini hatırlamıyordu. Kocası, Paris'ten ayrılmadan önce onu Salpêtriere'e, Charcot'ya getirmişti, kadın hastaneye kabul edilmişti.

Gözlemlendiğine göre kadın geceleyin rüyasında konuşuyor, görünüşe bakılırsa unutulmuş olaylardan bahsediyordu. Bunun üzerine Charcot, asistanlarından birinin bu kadını hipnotize etmesini istemişti. Charcot'nun 22 Aralık 1891 tarihli unutulmaz klinik konferanslarından birinde Madam D. dinleyicilere gösterildikten sonra hipnotize edilmişti. Charcot kadına kocasının ölümü, Royan, köpeğin ısırması, Eyfel Kulesi, Pasteur Enstitüsü ve Salpêtriere hakkında sorular sormuştu. Kadın bunların hiçbirini hatırlayamamıştı. Bu ilk sorgulamanın ardından hasta götürülmüş, hipnotize edilmiş, sonra konferans salonuna tekrar getirilmişti. Charcot yine aynı soruları sormuş, kadın bütün sorulara cevap verebilmişti.[85] Hasta psikoterapi için Janet'ye emanet edilmişti. Janet amnezinin sürekli olmasına rağmen, yakın tarihli hatıraların bir şekilde korunması gerektiğini fark etmişti, aksi takdirde hasta hastane hayatına bu kadar iyi ayak uyduramazdı. Janet sonra bu bilinçaltı hatıraları incelemeye koyulmuştu. Unutulmuş hatıraların rüyalarda ve hipnotik hâlde tezahür etmelerinin yanı sıra otomatik yazı ve dikkat dağıtma yöntemleriyle, ayrıca yeni bir yöntemle, hastanın otomatik olarak yazmak yerine yüksek sesle rastgele konuşmasına izin verilmesinden oluşan otomatik konuşma yöntemiyle bu unutulmuş hatıralara ulaşabilmişti.[86] Ama hasta neden bu gizli hatıraları hatırlayamıyordu? Janet bunun nedeninin hastanın yaşadığı psişik travma olduğunu düşünmüş, bu nedenle de sabit fikirleri çözmeye girişmişti. Hasta hipnozdayken, onu korkutan erkek figürünü temkinli bir biçimde hatırlatmış, hastaya bu adamın görünümünün biraz daha değişik olduğunu telkin etmişti. Sonra hastanın o sahneyi yeniden canlandırmasını sağlamıştı, bu kez bilinmeyen adamın yerini Janet almıştı, kadına evine konuk olup olamayacağını sormuştu. Kadının hafızasına hatıralar üşüşmüştü ama hasta bu sefer de ağır baş ağrıları çekmeye, intihar itkileri duymaya başlamıştı, sonunda bunlar kaybolmuştu. Hipnotik tedaviye ilaveten özel olarak geliştirilmiş bir entelektüel eğitim programı da uygulanmıştı. Janet bu noktada da sabit fikirlerin iki veçhesi bulunduğunu, bunların zihinsel zayıflığın hem sonucu hem de nedeni olduğunu vurguluyordu.[87] Charcot'nun *Clinics of Diseases of the Nervous System* adlı kitabının son cildinde Madam D.'nin öyküsüne Janet'nin tedavisinin olumlu sonuçlandığı belirtilerek yer verilmiştir.[88]

Janet'nin Paris'teki ilk hastalarından bir diğeri de kırk yaşında evli bir kadın olan Justine'di, Justine Ekim 1890'da Salpêtriere'de Dr. Seglas'ın ayakta tedavi servisine gelmişti. Justine birkaç yıldır koleradan ölesiye korkuyordu ve tekrar tekrar "Kolera... beni alıyor!" diye bağırıyordu. Çocukken, hemşire olan ve ölüm döşeğindeki hastaları izlemek zorunda kalan annesine kimi zaman yardım etmek zorunda kaldığından belki de ölümden çok kork-

---

85 Pierre Janet, *L'Automatisme Psychologique*, Paris: Alcan, 1889, s. 436-440. Bu, Janet tarafından yayınlanan ikinci katartik tedavi vakasıydı, birinci vaka 1886'da yayınlanmış olan Lucie'ydi.

86 Pierre Janet, "Etude sur un cas d'aboulie et d'idées fixes", *Revue Philosophique*, XXXI (1891) (I), ss. 258-287, 382-407.

87 J. M. Charcot, "Sur un cas d'amnésie rétro-antérograde probablement d'origine hystérique", *Revue de Médecine*, XII (1892), ss. 81-96. (A. Souques'nin takip ettiği yazı, aynı dergide, aynı yıl ve aynı ciltte, ss. 267-400, 867-881.)

88 Pierre Janet, "Etude sur un cas d'amnésie antérograde dans la maladie de la désagrégation psychologique", *International Congress of Experimental Psychology*, Londra 1892, Londra: Williams & Norgate, 1892, ss. 26-30.

muştu. Bir keresinde de koleradan ölmüş iki hastanın cesetlerini görmüştü. Janet, Justine'i üç yıl boyunca ayakta tedavi etti ve en meşhur tedavilerinden birine imza attı.[89] Burada psikolojik analiz terapi sürecinden ayrılamaz.

Janet, Justine vakasında, histeri krizlerinin içeriğini analiz ederek işe başlamıştı. Kriz sırasında Justine'le konuşmanın bir yararı yoktu. Görünüşe bakılırsa duymuyordu. Bu nedenle de Janet onun krizinin özel dramasına ikinci bir aktör olarak girmişti. Hasta "Kolera! Beni alacak!" diye bağırdığında Janet, "Evet, sağ bacağını tuttu!" diye cevap vermiş, hasta sağ bacağını çekmişti. Janet sonra sormuştu: "Nerede o, senin koleran?" Justine şöyle cevap vermişti: "Burada! Bak, mavimsi ve kokuyor!" Janet bundan sonra hastayla diyaloga girebilmiş, kriz boyunca diyalogu sürdürmeyi başarmış, sonra da krizi sıradan hipnotik bir hâle dönüştürmüştü. Janet daha sonra hipnozu kolayca başlatmayı ve Justine'in kriz sırasındaki öznel deneyiminin tam açıklamasını ondan almayı başarmıştı. Justine yanı başında iki ceset görmüştü, içlerinden biri ona daha yakındı, çırılçıplak, çirkin, yaşlı bir adamdı, yeşilimsiydi ve dışkı gibi kokuyordu. Tam o sırada çanların çaldığını ve "Kolera, kolera!" diye bağırıldığını işitmişti. Kriz geçtiğinde Justine, kolera fikri dışında her şeyi unutmuş gibi görünüyordu, kolera fikri zihninde sabit kalmıştı. Janet böyle bir vakada hipnozun nasıl kullanılabileceğini düşünmüştü. Hipnotize edilmiş hastaya verilen komutların sınırlı bir yararı oluyordu. Sanrı tablosunun parçalanması daha etkiliydi ama bu yavaş bir yöntemdi ve sınırları vardı. Anlaşılan o ki en etkili yöntem yer değiştirme, yani sanrı tablosunun yavaş yavaş dönüştüğü yönünde telkinlerde bulunmaktı. Çıplak cesede giydirilmiş ve Justine'in Evrensel Fuar'da gördüğünde çok etkilendiği Çinli bir generalle özdeşleştirilmişti. Çinli general yürümeye ve hareket etmeye başlamıştı, bu nedenle de artık görüntüsü korkutucu olmaktan çıkıp komik olmuştu. Histeri nöbeti de değişmişti, artık Justine bir-iki çığlık attıktan sonra kahkaha atıyordu. Sonra çığlıklar da kayboldu ve kolera görüntüleri sadece Justine'in rüyalarında kaldı, Janet masum rüyalar telkin ederek bunları da kovdu. Bu sonuca ulaşmak yaklaşık bir yıllık bir tedavi süreci gerektirdi. Ama kolera sabit fikri hem bilinç hem bilinçdışı düzeyinde varlığını sürdürdü. Kimi zaman Justine'in zihni başka bir faaliyete odaklanmışken "kolera" diye fısıldadığı gözleniyordu. Otomatik yazı girişimleri "kolera, kolera" sözcüğünün sonu gelmez tekrarından başka bir şey ortaya çıkarmadı. Janet bu kez saldırısını sözcüğün kendisine yöneltti ve Ko-le-ra'nın Çinli generalin ismi olduğunu telkin etti. "Ko" hecesi, başka eklerle birleştirilerek bitirildi, sonunda bir gün "kolera" sözcüğü kötücül çağrışımlarını yitirdi.

Ama hasta henüz iyileşmemişti. Başlıca sabit fikrin kaybolması sonrasında, ikincil sabit fikirler gelişmeye başlamıştı. Janet bunları üç gruba ayırmıştı: (1) Asıl sabit fikirle ilişkili olmaktan kaynaklanan türev sabit fikirler (örneğin tabutlar ve mezarlıklardan ölesiye korkmak); (2) Katmanlanmış sabit fikirler: İnsan sabit bir fikri ortadan kaldırdıktan sonra, birinciyle hiçbir bağlantısı ya da onu çevreleyen koşullarla hiçbir ilgisi olmayan başka bir sabit fikrin ortaya çıktığını görünce şaşırır. O zaman bu fikir, yeni tedavi edilmiş sabit fikirden önce gelen, daha eski bir sabit fikirdir, yeniden belirmiştir. Bu da ortadan kaldırıldığında

89 Pierre Janet, "L'amnésie continue", *Revue Générale des Sciences*, IV (1893), ss. 167-179.

daha da eski üçüncü bir sabit fikir belirir, böylece hastanın ömrü boyunca etkilendiği başlıca sabit fikirler tersine doğru bir sıralamayla ortadan kaldırılır. (3) Gündelik hayatta bir olayın tetiklediği *kazara oluşmuş sabit fikirler,* kesinlikle yenidir ve derhâl tedavi edilmeleri koşuluyla silinmesi kolay sabit fikirlerdir. Bu kadar kolayca ortaya çıkmaları, hastanın yüksek bir algı durumunda olduğunun kanıtıdır ki bunun da tedavi edilmesi gerekir. Burada telkin tedavisi uygulanamaz. Sorunun çözümü daha ziyade hastanın dikkat ve mental sentez yetisini geliştirmekte yatar. Janet bu amaçla, Justine için başlangıçta kolay aritmetik işlemleri ya da birkaç satır yazıdan oluşan, ilkokul egzersizleriyle dolu bir program geliştirmiş, bu programın uygulanmasında Justine'in çok anlayışlı biri olan kocasının da kendisiyle iş birliği yapmasını sağlamıştı. Bir yıllık eğitim sonrasında, yani üçüncü yılın sonunda hasta görünürde normal bir durumdaydı ama Janet yine de hastanın tamamen iyileştiğinden bahsedilemeyeceği uyarısında bulunuyordu.

Janet, Justine'in hastalığını sentezleyip yeniden kurgularken hastanın kalıtım hikâyesini ve hayat hikâyesini dikkate almıştı. Hastanın hikâyesini değerlendirirken fiziksel hastalıklar ile psişik travma arasındaki karşılıklı eylemleri tartışmıştı. Justine altı-yedi yaşlarındayken niteliği bilinmeyen ağır bir hastalık, muhtemelen menenjit geçirmişti. Daha sonra tifoya yakalanmıştı (Janet hastalarının birçoğunda ağır bir nevroz öncesinde tifo humması ya da grip gözlendiğini belirtmiştir). Justine çocukken birkaç kez büyük korkular ve şoklar yaşamıştı, bunların zirve noktası da koleradan ölmüş hastaların cesetleriyle yaşadıklarıydı. Hastanın soyağacını üç ya da dört kuşak geriye giderek yeniden kurgulayan Janet eski kuşaklarda ölümcül itkiler ve takıntılara, alkoliklere rastlandığını, genç kuşaklarda epileptikler ve embesiller gözlendiğini gördü; tam da Morel'in zihinsel dejenerasyon kuramını dayandırdığı soy kütüklerinde olduğu gibi. Ne var ki Janet zihinsel dejenerasyonun ölümcül bir nitelik taşıdığına inanmıyordu, ailelerde görülen hastalıkların da tıpkı bireylerde görülen hastalıklar gibi gerileyebileceği kanısındaydı. Asıl önemli olan, hastalığın bireyin ötesine uzandığını anlamaktır, diyordu; işte bu nedenle, bu tür bir vakada da asla tam bir iyileşme beklememek gerekiyordu. Başka bir yanılsamaya karşı da uyarıda bulunan Janet, "Tedavi ne kadar kolay görünürse, zihin aslında o kadar hastadır." diye vurguluyordu; çünkü telkine yüksek yatkınlık zihinde büyük bir zayıflık olduğunun işaretidir, bu da hastayı bir tür bağımlılık hâlini alabilecek bir ihtiyaç olan, Janet'nin afyonkeşlik kadar tehlikeli addettiği uyurgezerlik ihtiyacına götürür. Bu tür hastalar hipnotize edilmeye can atmakla kalmaz, psikiyatriste bilinçaltı zihinlerinde kimin resmini taşıdıklarını itiraf etme, psikiyatrist tarafından azarlanıp yönlendirilme konusunda da daimî bir ihtiyaç içindedirler. Justine sık sık Janet'nin hayalini görüyor, onun sesini duyuyordu. Justine sanrılı bir hâldeyken Janet'nin tavsiyesini istemiş, ilginçtir, Janet aslında daha önce söylediklerinin bir tekrarı olan sözlerle iyi nasihatlerde bulunmuştu ama sonradan sözlerinin yeni ve bilgece olduğu düşünülmüştü. Janet terapiyle ilgili sorunun, birincisi, hastanın zihninin yönetimini ele geçirmek, ikincisi, bu yönetimi özellikle de hastayla yapılan seansların arasını açarak gerekli asgari düzeye indirmekten oluştuğu sonucuna varmıştı. Janet başta Justine'le haftada birkaç kez, sonra haftada bir kez, üçüncü yılda da ayda bir kez görüşmüştür. Böyle bir tedavinin ne kadar süre devam etmesi gerekirdi? Janet bu

soruyu Morel'in psikotik bir hastayı hastanesinde manyetize edip iyileştirmesinin hikâyesini anlatarak cevaplar. Gelgelelim Morel öldüğünde hastanın hastalığı birden nüksetmiş ve tedaviyi daimî kılmak gerekmiştir. Janet sözlerini, "Bu kazanın hastalarımızın başına fazla erken gelmeyeceğini umalım." diye noktalamıştı.

Janet'nin tedavi ettiği ünlü vakalardan biri de Achilles'di. Otuz üç yaşındaki bu adam Salpêtriere'e 1890 sonunda, cinlerin musallat olmasıyla ilgili tezahürler gösterdiği için gelmişti. Achilles batıl inançlı bir çevreden geliyordu, babasının bir keresinde bir ağacın dibinde Şeytan'la karşılaştığı söyleniyordu. Achilles öfkeli bir asabiyet içindeydi, kendisine vurup duruyor, dine küfürler ediyor, zaman zaman kendi sesiyle yer değiştiren şeytanın sesiyle konuşuyordu. Charcot, Janet'den bu hastayı tedavi etmesini istemişti. Hastalığın tarihi meselelere büyük bir açıklık kazandırmıyordu. Hasta altı ay kadar önce birkaç günlüğüne kısa bir iş gezisine gitmişti, döndüğünde karısı Achilles'in zihninin meşgul olduğunu, kasvetli bir havayla suskunlaştığını fark etmişti. Achilles'i muayene eden doktorlar onda olumsuz bir şeye rastlamamıştı. Adam birden, iki saat süren korkunç bir kahkaha nöbetine girmiş, cehennemi, Şeytan'ı ve cinleri gördüğünü ileri sürmüştü. Sonra bacaklarını bağlayıp kendisini balık avladığı bir göle atmış, cinlerin musallat olup olmadıklarından emin olmak için böyle yaptığını anlatmıştı. Achilles birkaç ay boyunca bu hâlde kalmıştı, Janet onun şeytanın musallat olduğunu belirten eski klasik stigmata'yı taşıdığını fark etmişti. Ama Achilles konuşmaya yanaşmamıştı ve onu hipnotize etmek de mümkün olmamıştı.

Janet daha sonra hastanın zihin dağınıklığından yararlanmaya karar verdi, eline bir kalem tutuşturdu ve arkasında durup ona sorular fısıldadı. Hastanın eli cevapları yazmaya başladığında Janet, "Sen kimsin?" diye fısıldadı. Yazı "Şeytan" diye cevap verdi, Janet, "O zaman konuşabiliriz." dedi ona ve Şeytan'ın kimliğini kanıtlaması için hastanın iradesi hilafına kolunu kaldırması gerektiğini söyledi. Şeytan bunu yaptı. Janet bir kanıt daha istedi, Şeytan'ın hastanın arzusu hilafına hastayı hipnoz hâline sokması gerekiyordu, bu da yapıldı. Hasta hipnotize edilince kendisi soruları cevaplamaya başladı ve hikâyesini anlattı. Altı ay önceki iş gezisi sırasında karısını aldatmıştı. Olayı unutmaya çalışmıştı ama sonra konuşamaz hâle gelmişti. Sık sık Şeytan'ı düşünür olmuştu, sonra da birden kendisini Şeytan'ın musallat olduğu bu hâlde bulmuştu.

Janet'nin açıkladığı üzere hastanın sanrıları, salt rüyalarının gelişmesinden ibaret olmanın ötesine geçiyordu: "Bileşkeydi, yani onun zayıf zihnini bölen iki düşünce grubunun tepkime içine girmesiydi; gördüğü hayal ile normal insanın gösterdiği direncin karşılıklı etkileşimiydi." Telkinin yetersiz bir tedavi olmasının nedeni de buydu. "Sanrının kökenindeki temel olgunun araştırılması gerekir... Hastamızın hastalığı şeytan düşüncesinde yatmıyordu. Bu düşünce ikincildir ve daha ziyade batıl inançlara dayalı fikirlerinden kaynaklanan yorumdur. Asıl hastalık pişmanlıktır." Janet hipnotize edilmiş hastaya, karısının onu affettiği güvencesi verdi. Sanrı dışarıdan bakılınca kaybolmuştu ama hastanın rüyalarında varlığını sürdürüyordu, bu sanrının da kovulması gerekti. Janet Aralık 1894'te bu gözlemini yayınlarken hastanın üç yıldır tedavi gördüğünü belirtmiş ve şu sonuca varmıştı: "İnsan gururla kendisini, yaptığı hareketlerin, ettiği sözcüklerin, fikirlerinin ve kendisinin efendisi olarak

görür.[90] Herhâlde sözümüz en az kendimize geçiyor. İçimizde irademiz dışında işleyen bir kalabalık var." İnsanların kendilerini, kendilerine güzel hikâyeler anlatarak sıkıcı gerçeklik karşısında rahatlatmak gibi bir eğilimleri olduğunu da eklemişti. Bazı insanlarda bu hikâyeler yönetimi ele alıyordu, öyle ki gerçeklikten daha önemli hâle geliyorlardı.[91]

Biraz daha sonraki bir tarihte yaşanmış bir başka klasik vaka da yirmi altı yaşında ağır histerik rahatsızlıklar, uyurgezerlik krizleri, sanrılar ve amnezi şikâyetleriyle Salpêtriere'e getirilmiş olan Irene'di.[92] Irene'in hastalığı iki yıl önce annesinin ölümünden sonra başlamıştı. Irene alkolik bir işçiyle nevrotik bir annenin tek çocuğuydu. Çok zeki, sorumluluk sahibi ve çalışkandı ama kaygılı ve son derece utangaç biriydi. Yirmi yaşındayken, ağır verem hastası olan annesine bakmak zorunda kalmış, bir yandan da bütün ailenin geçimini sağlamak zorunda kalmıştı. Irene, annesinin ömrünün son iki ayında, neredeyse uyumaksızın gece gündüz ona bakmıştı. Annesi Temmuz 1900'de ölünce Irene'in davranışları tümüyle değişmişti. Mezarlıkta kahkaha atmıştı, yas tutmaya gitmemişti; tiyatroya gitmeye başlamıştı. Annesinin öldüğünü biliyordu ama bundan kendisini ilgilendirmeyen tarihî bir vaka gibi bahsediyordu. Ağır bir amnezisi vardı, annesinin ölümünden üç-dört ay öncesine kadarki olayları hatırlamıyordu, annesinin ölümünü izleyen olaylarla ilgili de epey ileri derece bir amnezi gösteriyor, bunları da hatırlamıyordu. Ama zaman zaman sanrılar yaşıyordu, sanrılarında annesinin resmini görüyor, ona intihar etmesini emreden sesini duyuyordu. Her şeyden de önemlisi Irene uyurgezerlik nöbetleri yaşıyor, bu nöbetler sırasında annesinin ölümünü canlandırıyordu. Nöbetler saatlerce sürüyordu, Janet bunun "hayran olunası bir dramatik gösteri" olduğunu, hiçbir aktrisin bu kasvetli sahneleri bu kadar mükemmel canlandıramayacağını söylemişti. Irene bu canlandırmada, sonra bir süre ölmüş annesiyle konuşuyor ve onun talimatı üstüne demiryolu rayları üstüne yatıyordu, tren gelip de ona çarpacağı zaman kapıldığı dehşeti etkileyici bir biçimde gösteriyordu. Irene'in canlandırdığı başka travmatik deneyimler de vardı, örneğin, bir adamın kendisini bir tabancayla vurduğuna tanık olmuştu. Irene hastanede üç ay tecrit altında tutulmuş, hidroterapi ve elektrik tedavisi görmüştü ama sonuç alınamamıştı. Janet onu hipnotize etmeye çalışınca çok güçlü bir direnişle karşılaştı. Hatıralar terapistin çok büyük bir çaba harcaması ve uyarımda bulunması sonrasında döndü. Ayrıca kayıp hatıraların yeniden hatırlanması, Madam D. vakasında olduğu gibi ağır baş ağrılarını da beraberinde getirdi; ayrıca yeniden hatırlanmış anılar kolayca yeniden unutulabiliyordu. Başlıca terapi edici etken hafızanın harekete geçirilmesiydi: "Irene annesini iradi olarak, istediğinde düşünebilir hâle geldiğinde onu istemsizce düşünmeyi kesti; bunun sonrasında ne amnezi ne hiperamnezi kaldı; histeri krizleri, sanrılar, bilinçaltı kökenli ani korkular tümüyle kaybolup gitti."

---

90 J. M. Charcot, *Clinique des maladies du système nerveux, Georges Guinon*, yayına hazırlayan, Paris: Progrès Médical et Alcan, 1893, II, ss. 266-288.

91 Pierre Janet, "Histoire d'une idée fixe", *Revue Philosophique*, XXXVII (1894) (I), ss. 121-168.

92 Pierre Janet, "Un Cas de possession et l'exorcisme moderne", *Bulletin de l'Université de Lyon*, VIII (1894), ss. 41-57. Janet bu hastanın hikayesini tıp tezinde özetlemişti: *Contribution a l'étude des accidents mentaux chez les hystériques*, Paris: Rueff, 1893, ss. 252-257.

Janet, Irene vakasında terapi sürecinin Madam D.'deki terapi sürecinin tersi olduğunu fark etmişti, Madam D.'de sabit fikrin çözülmesi amnezinin kaybolmasını sağlamıştı. Janet bu tür histerik vakalarda "hastalığın eş anlı iki şeyden oluştuğu" sonucuna varmıştı: (1) Hastanın bazı hatıraları bilinçli ve istemli olarak uyandırma becerisinden yoksun olması; (2) Aynı hatıraların otomatik bir biçimde, direnç gösterilmesi mümkün olmaksızın, talihsizce canlanması. Bu nedenle bilincin kontrolünden kaçan ve bağımsızca gelişen bir psikolojik sistemle uğraşmamız gerekiyor." Başka vakalarda olduğu gibi, Irene vakasında da hipnoz ve telkin tedavisinin yanı sıra zihinsel uyarım tedavisi ve yeniden eğitim de uygulamak gerekiyordu.

Janet bilinçaltı sabit fikirler mefhumunu yavaş yavaş klasik histeri alanının ötesine doğru genişletti, örneğin Noizet ile eski manyetizmacıların uykuda irade ile telkinin rolünü vurguladıklarını hatırlatarak inatçı uykusuzluk vakalarını da bu mefhumun kapsamına aldı. Janet uykusuzluğun bir biçimine bilinçaltı sabit fikirlerin yol açtığını işaret etmiş, bu duruma şöyle bir örnek vermişti: Bir çocuğunu kaybeden otuz yedi yaşında bir kadın dört ay sonra ağır bir tifoya yakalanmış, bunun ardından da bir-iki ay boyunca zihni takıntılı bir biçimde, ölmüş çocuğuyla meşgul olmuştur.[93] Bu takıntı kaybolunca uykusuzluk başlamıştı ve üç yıldır devam ediyordu. Uyku ilaçları baş ağrısına ve zihin karışıklığına neden olmuş ama uyku vermemişti. Hasta Salpêtriere'e kabul edilmiş, geceleri izlenmişti. Uyuduğu hiç görülmemişti. Janet hastayı hipnotize etmeye başladığında, kadın iki-üç dakika uyuyup dehşet içinde uyanmıştı. Dolayısıyla hastanın uyuyabileceği ama uyumayı sürdüremediği böylece anlaşılmıştı. Janet, hastanın kendiliğinden uykusunun ilk birkaç dakikasında onunla bağ kurmayı başarmıştı ve onunla yavaş yavaş konuşarak iki saat boyunca uyumasını sağlamıştı. Bu süre zarfında hasta, Janet'yle konuşabilmiş, ona sürekli çocuğunun ölümü ve gömülmesi sabit fikriyle yüz yüze geldiğini, kimi zaman bu fikrin yerini babasının ölümü fikrinin aldığını anlatmıştı. Dolayısıyla sabit fikir önce takıntı hâline gelmiş bilinçli bir fikirdi, sonra bilinçaltı bir fikir olup uykusuzluğa yol açmıştı. Burada da tedavi sabit fikrin çözülmesinden oluşuyordu ama semptomların kaybolması sonrasında hasta, Janet'nin sürekli ona yön vermesine ihtiyaç duyar bir hâlde kalmıştı.

Janet gövde kaslarında spazmdan mustarip sekiz hastayı incelediğinde hepsinin de psişik travmalar ya da duygusal şoklar yaşadıklarını bulmuştu.[94] Duygu ısrarla varlığını sürdürdüğü için kasılmanın da sürdüğünü söylüyordu. Hastanın farkında olmadığı bir tür "pıhtılaşmış duygu" söz konusuydu. Janet telkin tedavisinin yeterli olmadığını eklemişti. Bilinçaltı sabit fikrin tedavi edilmesi, psikolojik tedaviyle birlikte masaj terapisi de verilmesi gerekiyordu, Janet'ye göre masaj terapisinin sonuçları büyük ölçüde masörün hasta üstündeki kişisel etkisine bağlıydı.

Janet'nin çalışmalarında, Lucie (1886), Marie (1889) ve Marcelle (1891) vakalarından başlayarak "bilinçaltı sabit fikirler"in tanımlanması ve çözülmesi" yoluyla iyileştirilen çok

---

93 *Névroses et idées fixes*'in önsözünde Janet tedaviden yedi yıl sonra Achilles'in sağlığının hâlâ iyi olduğu belirtir.

94 Pierre Janet, "L'Amnésie et la dissociation des souvenirs", *Journal de Psychologie*, I (1904), ss. 28-37.

sayıda ayrıntılı hastalık öyküsü yer alır; Janet bu vakalarla ilgili araştırmalarında "psikolojik analizin de terapi edici bir değeri olabilir." sonucuna varmıştır.[95]

Şimdi Janet'nin "psikolojik analizi"nin başlıca bulgularını kısaca özetleyelim:

1. "Bilinçaltı sabit fikirler" ve bunların patojenik rolü keşfedilmiştir. Bu fikirlerin nedeni genellikle bilinçaltı bir hâl almış ve yerini semptomlara bırakmış travmatik ya da korkutucu bir olaydı. Janet bu sürecin bilinç alanının daralmasıyla bağlantılı olduğunu düşünüyordu.
2. Janet incelediği hastaların yapısal özellikleriyle açık bilinçlilik arasında yer alan ara bilinçaltı fikir düzeyleri bulmuştu. Ayrıca asal sabit fikirlerin etrafında çağrışım ya da yer değiştirme yoluyla ikincil sabit fikirlerin ortaya çıkması daha büyük bir karmaşıklık yaratıyordu. Kimi zaman her birinin kökeni, hastanın hayatında belli bir noktaya uzanan koca bir bilinçaltı sabit fikirler yelpazesi söz konusu olabiliyordu.
3. Bilinçaltı sabit fikirler zihinsel zayıflığın hem nedeni hem sonucuydu, bu açıdan patolojik bir kısır döngü yaratıyorlardı. Yavaş yavaş değişiyorlardı. Kimi zaman kendiliğinden gelişip artıyor, kimi zaman bilinçaltı zihinde değişiyorlardı.
4. Bu bilinçaltı sabit fikirleri tanımlamak her zaman kolay değildir. Kimi zaman krizin içeriği açıklayıcı olur (Irene'in uyurgezerlik nöbetleri sırasında annesinin ölümünü canlandırmasında olduğu gibi). Daha da büyük bir sıklıkla histerik krizler bilinçaltı sabit fikrin kılık değiştirmiş canlandırmalarıdır. Janet kimi zaman semptomların sembolik niteliğinden bahsetmiştir (örneğin Marie vakasında). Bilinçaltı sabit fikrin nesnel araştırma yollarıyla araştırılması gerekir. Kimi zaman (Madam D. örneğinde olduğu gibi) hastanın rüyalarının araştırılması bazı ipuçları veriyordu ama Janet'nin başlıca yaklaşımı hipnozdu; hipnoz sayesinde hasta az çok direnç göstererek unutulmuş hatıralarını hatırlayabiliyordu. Hipnozla birlikte otomatik yazı ve dikkat dağıtma yöntemleri de kullanılıyordu. Janet zaman zaman otomatik konuşma (Madam D. vakasında olduğu gibi) ya da kristal bakış yöntemini de kullanıyordu.[96]
5. Bilinçdışı sabit fikirler histerinin tipik bir özelliğidir, obsesif nevrozlardaysa sabit fikirler bilinçlidir. Ne var ki Janet çok geçmeden ağır uykusuzluk ve kas spazmları gibi rahatsızlıkların ardında da bilinçdışı sabit fikirlerin olduğunu keşfetmişti. Janet'nin Raymond'la birlikte yayınladığı ayakta tedavi edilebilen (ambulatory) otomatizm araştırması, öyle görünüyor ki fügler sırasında gerçekleştirilen çeşitli eylemleri çeşitli bilinçaltı fikirlerin koordine edilmiş etkileri olarak açıklayan ilk araştırmadır.[97]
6. Terapinin bilinçaltı sabit fikri hedeflemesi gerekir ama Janet başından beri, bilinçaltı fikirleri bilince çıkarmanın hastayı iyileştirmek için yeterli olmayacağını da vurgulamıştı. Terapi, böyle bir fikri, bilincine varılmış sabit bir takıntı hâline getirebilirdi

---

95 Pierre Janet, "L'Insomnie par idée fixe subconsciente", *Presse Médicale*, V (1897) (II), ss. 41-44.

96 Pierre Janet, "Note sur quelques spasmes des muscles du tronc chez les hystériques", *La France Médicale et Paris médical*, XLII (1895), ss. 769-776.

97 Janet'nin psikolojik analizi başından beri terapi etkisi göstermişti, ama tıp öğrenimine başlamadığından çalışmasının bu yönünü vurgulayamazdı.

sadece. Sabit fikirlerin çözülme ya da dönüşüm yoluyla yok edilmesi gerekiyordu. Açıktır ki sabit fikir hastalığın bütününün bir parçası olduğu için, ortadan kaldırılmasının yeniden eğitim ya da başka zihinsel eğitim biçimleriyle desteklenmesi gerekiyordu. Janet elektrik ve masajın büyük ölçüde psikoterapinin farklı kisvelerdeki biçimleri olarak iş gördüğünü düşünüyordu.[98]

7. Janet terapi süreçlerinde bağın rolünü vurguluyordu. *Psychological Automatism*'de bilinç alanının, hipnotistin kişiliği etrafında seçici olarak daraltılmasını dikkate alarak bağ kavramını tartışmıştı. Janet bağı betimlemiş ve araştırmış olan eski manyetizmacıların çalışmalarına gereği gibi teşekkür etmiş, bağın nasıl hipnoz seansı sonrasında da devam ettiğini göstermişti (Janet'nin "uyurgezerlik etkisi" kavramı). Janet, Marcelle hakkında 1891 tarihli makalesinde "etki"nin hastanın yararına ele alınma biçiminin kurallarını verir. İlk dönemde bağ kurulması gerekir, ikinci dönemde bağın istenmeyen gelişimi önlenmeli ve terapi seanslarının arası açılarak sınırlanmalıdır. Janet, Ağustos 1896'da Münih'te, Uluslararası Psikoloji Kongresi'nde "Uyurgezerlik Etkisi ve Yönlendirilme İhtiyacı" başlıklı bir sunum yapmıştı.[99] İki hipnoz seansı arasındaki sürenin iki döneme ayrılabileceğini belirtmişti. Birinci dönemde hasta rahatlamış, daha mutlu ve daha verimli hissedecek, hipnotizmacıyı fazla düşünmeyecekti. İkinci dönemdeyse bunalıma girecek ve hipnoz ihtiyacı hissedecek, sürekli hipnotizmacıyı düşünecekti. Hipnotizmacıya duyulan hisler değişiyordu: Tutkulu aşk, batıl inançlara dayalı korku, hürmet ya da kıskançlık. Bazı hastalar bu etkiyi kabul ediyor, bazıları ona direnç gösteriyordu. Ama etki o kadar açıkça bilinçli olmadığında bile, yüzeyin altında varlığını sürdürüyordu ve örneğin hastanın rüyalarında, kristal bakışta ve otomatik yazıda görülebiliyordu. Janet çok geçmeden, histerik olmayan hastalarda da benzer bir olgunun var olduğunu fark etti. Ama histeriklerde hipnotize edilme ihtiyacı biçimini alırken, takıntılı ya da bunalımlı hastalarda bir "yönlendirilme ihtiyacı" olarak gelişebiliyordu. Janet bu tür psikolojik bağımlılık tezahürlerinin, genel olarak insanlar arasındaki ilişkilerin ve sosyal duyguların psikolojisini incelemek için iyi bir başlangıç noktası olacağını düşünüyordu. Sonraki yayınlarında bu fikirleri daha ayrıntılı olarak geliştirdi.[100]

Janet psikolojik analizden bahsettiğinde, bunun kendi yöntemi olduğunu asla ileri sürmemiştir. Bu terimi, matematikçilerin cebirsel analizden, kimyacıların kimyasal analizden bahsettiği gibi genel anlamda kullandığı açıktır. Yine de "psikolojik analiz" sözcükleri kimi zaman Janet'nin bilinçaltı süreçlerle ilgili incelemeleriyle özdeşleşmiş gibi görünebilir.[101]

---

98 Pierre Janet: "Sur la divination par les miroirs et les hallucinations subconscientes", *Bulletin de l'Université de Lyon*, XI (Temmuz 1897, ss. 261-274

99 Raymond ve Janet: "Les délires ambulatoires ou les fugues", *Gazette des Hôpitaux*, LXVIII (1895), ss. 754-762.

100 Janet, "L'Anesthésie hystérique" başlıklı makalesinde 1887'de Le Havre hastanesinde gözlemlediği "hayali elektriklenme" olgusundan bahsetmişti. Histerik felç geçirmiş bir hastaya elektrik tedavisi uyguladığında, hastanın elektrot temasına olumlu cevap vermesine hayret etmiş, sonra fişin prize takılı olmadığını anlamıştı.

101 "L'Influence somnambulique et le besoin de direction", *III. Internationaler Congress für Psychologie, vom 4. bis 7. August 1896*, Münih: J. F. Lehmann, 1897, ss. 143-145.

Janet'nin Çalışmaları: IV – Nevrozların İncelenmesi

Janet klinik araştırmalarına histerik hastalar üstünde başlamış, sonra diğer nevrotiklere geçmişti; Salpêtriere'de çok sayıda ayakta hastaya bakmıştı, daha sonra özel hastaları da olmuştu. Bu alana bir düzen kazandırma çabasına giren Janet, iki uzun kitapta ortaya koyduğu bir nevroz kuramı sentezlemişti: *Neurosis and Fixed Ideas*[102] ile *Obsessions and Psychasthenia*.[103] Bu kavrayışın başlıca yönleri daha sonra *Neuroses* başlıklı kısa bir kitapta özetlenmişti.[104]

Janet kuramsal çalışmalarını klinik gözlemlerden asla ayrı tutmadı, bu açıdan nevroz kuramında ne gibi değişiklikler olursa olsun Janet'nin vaka hikâyeleri semptomların betimlenmesiyle ilgili olarak değerlerini korur. Bu klinik malzeme, başlıca özelliği iki temel nevrozun, histeri ve psikasteninin birbirinden ayrılması olan bir sentezde sınıflandırılmış ve bütünleştirilmiştir. Janet, varlığının hiçbir kanıtı olmayan bir nörofizyoloji kuramını ima eden "nevrasteni" sözcüğünü bir kenara atmış; takıntılar, fobiler ve çeşitli nevrotik tezahürleri bir araya topladığı bir grup nevroz için "psikasteni" terimini geliştirmişti.

Janet'nin histeriyle ilgili araştırması 1886 ile 1893 arasında bir dizi makalede yayınlandı ve tıp tezinde bir araya getirildi (1893),[105] bundan iki yıl sonra da Janet histerinin psikoterapisi hakkında bir makale kaleme aldı.[106] Daha sonra *Les Nevroses* başlıklı kitabında görülebileceği üzere bazı gözden geçirmeler yaptı. Janet'nin histeri kavramının özü, iki semptom düzeyi arasında yaptığı ayrımda yatar: "kazalar" (tesadüfi semptomlar) ve "stigmata" (daimî, temel semptomlar). "Kazalar" bilinçaltı sabit fikirlerin varlığına dayanır. Janet'nin olumsuz semptomlar da dediği "stigmata" ise "bilinç alanının daralması" dediği temel bir rahatsızlığın ifadesidir.

Janet 1893'te o zamana dek geliştirdiği çeşitli histeri kuramlarını inceleyip gözden geçirdi.[107] Tümüyle nörolojik kuramı da histerik semptomları "sahte" diye niteleyen kuramı da reddediyordu. Briquet ile Charcot'yu izleyen Janet histeriyi psikoloji kökenli (ama anormal bir fizyolojik oluşuma dayanarak gelişen) bir hastalık olarak görüyordu. Moebius ve Strümpell'in savunduğu "ölümcül temsiller" kuramını, histerik "kazalar"ın patolojik kökeniyle ilişkili olduğu ölçüde kabul ediyordu. Janet, Binet'nin histeriyi çift kişilikliliğin bir biçimi olarak ele alan kuramına katılıyordu; histerik kişilerde kendisini nöbetler ve hipnoz sırasında açıkça gösteren, "kazalar"ın görünmeyen nedeni olan bilinçaltı bir varoluş olduğunu söylemişti. Ne var ki histerinin niteliğinin tam olarak anlatılması, temel bir niteliği, "bilinç alanının daralması"nı içermeliydi. Janet'nin sözleriyle aktaralım: "Histerik kişilik bütün olguları algılayamaz, bazılarını kesinlikle feda eder. Bu bir tür ototomidir, terk edilmiş olgular

---

102 Pierre Janet, "L'Influence somnambulique et le besoin de direction", *Revue Philosophique*, XLIII (1897), (I), 113-143, *Névroses et idées fixes*, Paris: Alcan, 1903, II, ss. 423-480.

103 Janet'nin tezinin bir değerlendirmesinde olduğu gibi: *Mind, New Series*, II (1893), s. 403.

104 Pierre Janet, *Névroses et idées fixes*, iki cilt, Paris: Alcan, 1898.

105 Pierre Janet, *Les Obsessions et la psychasthénie*, iki cilt, Paris: Alcan, 1903.

106 Pierre Janet, *Les Névroses*, Paris: Flammarion, 1909.

107 Pierre Janet, *Contribution a l'étude des accidents mentaux chez les hystériques*, Paris: Rueff et Cie, 1893.

birey onların farkında olmaksızın bağımsız olarak gelişecektir." [108] "Bilinç alanının daralması"nın koşulu, hastanın psikolojik güçten yoksun olmasıdır.

Janet'nin histeri betimlemeleri ve araştırmalarında Charcot'nun bazı öğrencilerinin yakından ilgi duyduğu metalloskopi ile "aktarım" olgularından hiç bahsedilmiyordu. Açıktır ki Janet bunlara hiç inanmamıştı ama bunlara ters düşmekten kaçınmıştı.

Janet ayrıca, psikasteni hakkında çok büyük miktarda malzeme toplamış, bunları geniş bir kuramsal çerçevede sistematik hâle getirmiştir. Burada da iki semptom düzeyini birbirinden ayırıyordu. Daha yüzeysel düzeyde çeşitli tipte psikasteni krizleri, kaygı nöbetleri ve sabit fikirlerle ilişkili her tür göze çarpan tezahür yer alıyordu. Ama histerinin tersine bu sabit fikirler, takıntılar ve fobiler biçiminde bilinçliydi. Daha alt düzeyde Janet'nin "gerçeklik işlevi"nde temel bir rahatsızlıkla ilişkilendirdiği psikastenik "stigmata" yer alıyordu. "İlk önce ve en büyük sıklıkla da o kaybolduğu için en zor zihinsel işleyiş, *fonction du reel*'dir (gerçeklik işlevidir)." der Janet. Bunu Bergson'ın "şimdiki hayata dikkat" dediği şeyle bir tutmuş ama daha ayrıntılı bir analiz sunmuştur. [109]

Gerçeklik işlevinin en göze batan tezahürü dışarıdaki nesneler üstünde eylemde bulunup gerçekliği değiştirme becerisidir. Sosyal çevreyle, kişinin mesleğinin gerektirdiği karmaşık faaliyetlerle, yeni durumlara uyum sağlamakla uğraşması gerektiğinde ve özgürlüğümüz ve kişiliğimizin damgasını taşıması gerektiğinde, yani hem dış dünyanın gerekleriyle hem de kişiliğimizin bütünüyle eşgüdümlü bir eylemde bulunulması gerektiğinde zorluğu artar. Gerçeklik işlevi dikkati ima eder ki bu da kendi fikirlerimiz ve düşüncelerimizin yanı sıra dış gerçekliği algılama eylemidir. Bu iki işleyiş, istemli eylem ve dikkat, sentetik bir işlem olan *presentification*'da, yani zihinde şimdiki anın oluşumunda birleştirilir. Zihnin doğal eğilimi geçmişte ve gelecekte gezinmektir, insanın dikkatini şimdide tutması belli bir çaba gerektirir, şimdideki eyleme yoğunlaştırması ise daha da büyük bir çaba gerektirir. "Bizim için asıl şimdi, karmaşıklığına rağmen ve daha fazla ya da daha az olabilecek gerçek süresine rağmen tek bir bilinç hâli olarak kavradığımız, belli bir karmaşıklığı olan bir eylemdir... Şimdileştirme, şimdiyi zihnin bir durumu ve bir grup fenomen hâline getirmektir." [110] Janet zihnin daha alt bir düzeydeki işlemlerine ilgisiz faaliyetler demişti (alışkanlık eylemleri, birbirinden farksız ve otomatik eylemler). Daha da alt bir düzeyde hayal gücünün işlevleri yer alır (temsili hafıza, hayal âlemi, soyut akıl yürütme, gündüz düşleri). Son olarak iki alt düzey daha vardır, duygusal tepkiler düzeyi ile yararsız kas hareketleri düzeyi.

Janet'nin kavramlarının nasıl geliştiği görülebilir: Janet *L'Automatisme Psychologique*'te sadece iki düzey arasında ayrım yapmıştı: Sentez işlevi ve otomatik işlev. Janet daha sonra beş düzeyli bir işlevler hiyerarşisi sistemi düşünmüştü, bu sistemin en tepesinde en yüksek

---

[108] Pierre Janet, "Traitement psychologique de l'hystérie", *Traité de Thérapeutique Appliquée* (Dir. Albert Robin), fasikül XV, ikinci kısım, Paris: Rueff, 1898, ss. 140-216.

[109] Pierre Janet, "Quelques définitions récentes de l'hystérie", *Archives de Neurologie*, XXV (1893), ss. 417-438; XXVI, ss. 1-29.

[110] Pierre Janet, "Quelques définitions récentes de l'hystérie", *Archives de Neurologie*, XXV (1893), ss. 417-438; XXVI, ss. 1-29.

noktası *prensitification* (yani gerçekliği azami düzeyde kavrama yetisi) olan gerçeklik işlevi yer alıyordu, en alt düzeydeyse motor işlevler vardı. Bu yeni kavrayış zihnin her işlemine bir "gerçeklik katsayısı" atfetmeyi mümkün kılar, "gerçeklik katsayısı" psikasteni semptomlarını anlamanın anahtarını sunar. "Hastadaki psikolojik işlevlerin kaybolma sıklığı ve hızı değerlendirilirse, gerçeklik katsayısı ne kadar yüksekse o kadar hızlı geriledikleri, katsayı ne kadar düşükse o kadar uzun süre varlıklarını korudukları görülür."

Janet artık zihinsel enerjiyi nicelik açısından düşünmenin yeterli olmadığını, bireyin "psikolojik gerilimi"nin, yani bu enerjiyi işlevler hiyerarşisinde belli bir düzeye çıkarma becerisinin de dikkate alınması gerektiğini düşünüyordu. Janet'nin 1903'te getirdiği tanımla psikolojik gerilim, iki olgunun bileşiminden oluşur: (1) Psikolojik olguları yeni bir zihinsel sentezde yoğunlaştırma ve birleştirme eylemi; (2) Bu şekilde sentezlenmiş psikolojik olguların sayısı.[111] Bir bireyin psikolojik geriliminin ölçüsü, zihinsel işlevler hiyerarşisinde tırmandığı en yüksek düzeyde gözler önüne serilir. Janet böylece *Les Obsessions et la psychasthenie* adlı kitabında sonraki yıllarda hatırı sayılır düzeyde geliştireceği dinamik bir kuramın taslağını çizmişti.

Janet'nin nevroz kavramı ne tümüyle organik kökenci ne de tümüyle psikolojik kökenci kuramlara aittir. Janet psikastenide olduğu gibi histeride de hayattaki olaylardan ve sabit olaylardan, organik bir alt katmandan kaynaklanan, yani nevrotik bir yatkınlığa dayalı psikoloji kökenli bir süreç görmüştü. Janet psikasteniyi, bu kalıtsal ve yapısal etkenlere bağlamıştı; on dokuzuncu yüzyıl sonunda Fransa'da bu rahatsızlıklar uygunsuz bir terim olan "zihinsel dejenerasyon" başlığı altında toplanıyordu, bu Morel'den alınmış, bütün anlamını yitirmiş ama hâlâ rutin bir biçimde kullanılan bir terimdi.

Semptomların şekillenmesinde psikolojik kökenin oynadığı rol ile organik etkenlerin hastalığa yol açmaktaki rolü arasındaki ikilik 1906 tarihli bir makalede gayet güzel aydınlatılmıştır: Salpêtriere'e, kendisine zarar verileceği yolunda sanrılardan mustarip erkek bir hasta kabul edilmişti,[112] hastanın sanrıları uzun bir süre önce başlamıştı ve kısmen hastanın hayatındaki bazı olaylarla açıklanmaları mümkündü. Ne var ki daha sonra yapılan incelemeler hastanın genel felçten mustarip olduğunu göstermişti, hasta felçle ilgili sanrılarında "yaslandığı tarafa doğru düşmüştü."[113]

Janet'nin Çalışmaları: V – Dinamik Kuram

Janet'nin başlıca iki nevroz, histeri ve psikasteni arasında yaptığı ayrım C. G. Jung tarafından alındı ve dışadönük kişilik ile içedönük kişiliğin prototipi hâline getirildi (içedönük kişilik Bleuler'in şizofreni kuramıyla da ilişkilidir). Bu arada Fransa'da Charcot'dan sonra gelen nöroloji ekolü histerik nevrozun varlığını sorgulamış, Fransız hastanelerinden histeri hasta-

111 Henri Bergson, *Matière et mémoire*, Paris: Alcan, 1896, s. 119.

112 Pierre Janet, *Les Obsessions et la psychasthénie*, Paris: Alcan, 1903, I, s. 491.

113 Pierre Janet, *Les Obsessions et la psychasthénie*, Paris: Alcan, 1903, I, s. 505.

ları yavaş yavaş kaybolmuştur. Psikasteni kavramı da eleştiriliyordu: Gerçekten de sınıflandırılması gereken bir varlığı var mıydı?

Janet nevrozlarla ilgili araştırmalarını sürdürdü ve ilk özetini *Les Obsessions et la Psychasthenie*'de (1903) sunduğu dinamik bir kuram geliştirdi. Bu yeni gelişmelere *Les Medications Psychologiques*'te (1919) ve daha da sonra *La Force et la Faiblesse Psychologique*'te (1930) yer verecekti. Zamanla bu araştırmalar ayrıntılı bir yapı hâlini aldı, burada karmaşıklığının izin verdiği ölçüde kısaca açıklamaya çalışacağız.

Janet'nin devrinde birçok yazar, yetersizliği nevrastenik rahatsızlıklara yol açan varsayımsal bir sinirsel ya da zihinsel enerji olduğu varsayımında bulunmuştu. Ama bazı olgular onları şaşırtmıştı, örneğin tümüyle tükenmiş gibi görünen ama bazı uyarımların ardından zor eylemleri gerçekleştirmek için gerekli gücü kendilerinde bulan bireyler gibi. Janet ayrıntılı bir sistem geliştirerek görünürdeki bu çelişkileri aştı, bu sisteme göre psikolojik enerjinin belirleyici niteliği olan iki parametre vardı: Güç ve gerilim.

Psikolojik güç temel psişik enerji miktarıdır, yani çok sayıda, uzun süreli, hızlı psikolojik eylem gerçekleştirme yetisidir. İki biçimde var olur: Gizli ve açık. Enerjiyi seferber etmek onu gizli hâlden çıkarıp açık hâle sokmak anlamına gelir.

Psikolojik gerilim bireyin bu psişik enerjiyi, Janet'nin belirlediği gerilimler hiyerarşisinde az çok yüksek bir düzeyde kullanma yetisidir. Sentezlenen işlemlerin sayısı ne kadar fazla olursa, sentez o kadar yeni olur, böylece ona tekabül eden psikolojik gerilim de o kadar yüksek olur.[114]

Fiziksel olgularla karşılaştırmalar yapılmıştır. Psikolojik güç ile gerilim arasındaki ilişki kalori ve ısıyla ifade edilen sıcaklık ile akım ve voltajla ifade edilen elektrik arasındaki ilişkiye benzetilmiştir.

Psikolojik güç ile psikolojik gerilim arasındaki bu ilişkiler çeşitli olgularda tezahür eder. Psikolojik gerilim azalırken psikolojik kuvvet miktarının aynı seviyede kalması asabi davranışlar ortaya çıkarır. Psikoleptik krizler ve diğer boşalmalar psikolojik gerilimin aniden azalmasının etkileridir. Belli bir düzeydeki psikolojik enerjinin daha yüksek bir düzeyde kullanılması çekilmeye yol açar. Kuvvet ile gerilim arasında bir denge olması gerekir. Bu dengeyi korumak sıklıkla zordur, bu nedenle de Janet'ye göre zihinsel patolojide önemli bir rol oynayan salınımlar meydana gelir.

Janet bu psikolojik kuvvet, psikolojik gerilim kavramları ve aralarındaki ilişkilerden yararlanarak nevrotik rahatsızlıklar ve psikoterapiyle ilgili yeni bir kuramsal model kurmayı başardı.

"Bugün iş hayatında yapıldığına çok benzer şekilde bir gün ruhun bilançosunu çıkarabilecek olmamız muhtemeldir. Bunun ardından psikiyatrist gereksiz harcamalardan kaçınır-

---

114 Pierre Janet, "Un Cas de délire systématisé dans la paralysie générale", *Journal de Psychologie*, III (1906), ss. 329-331. Biraz benzer bir çalışma için bkz. S. Ferenczi ve S. Hollos, *Zur Psychoanalyse der paralytischen Geistesstörung*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1922. İngilizce çeviri, *Psychoanalysis and the Psychic Disorders of General Paralysis, Nervous and Mental Monograph Series*, No. 42 (1925).

ken zayıf kaynakları daha etkili kullanmayı, çabaları tam da ihtiyaç duyulan yerlere yöneltmeyi başarabilecektir; daha da iyisi hastalarına gelirlerini artırmalarını, zihinlerini zenginleştirmelerini öğretebilecektir."[115] Janet'nin 1100 sayfalık *Medications Psychologiques*'te geliştirdiği ilke budur. Janet'nin sistemi İsviçreli tilmizi Leonhard Schwartz tarafından daha da ayrıntılı bir hâle getirilip kurallara dökülmüştür.[116] Aşağıda okuyacaklarınız Janet'nin ilkeleri ile Schwartz'ın bunları ayrıntılı olarak geliştirmek üzere yaptığı katkılara dayanmaktadır.[117]

Nevrotik bir hastayla uğraşırken ilk kaygı psikolojik kuvvet ve psikolojik gerilimle ilgili bir değerlendirme yapmak olmalıdır. Bu da hastanın hayat tarzını ve sosyal ortamıyla ilişkilerini tanımlama biçimine dikkat edilmesi gerektiği anlamına gelir. Bu sistematik araştırma doktorun, nevrozun iki temel sendromunun kısımlarını birbirinden ayırmasını sağlayacaktır, bu iki temel sendrom hemen her zaman birbirine karışmış bir hâlde bulunan astenik ve hipotonik sendromlardır.

Psikolojik kuvvet yetersizliği olarak tanımlanan astenik sendrom, her şeyden önemlisi, çaba gösterdikten sonra artan ve dinlenmeyle azalan bir miskinlikle kendisini gösterir.

Astenik durumlar çok büyük bir çeşitlilik sergiler. Janet üç ana grup görmüştü.[118] Ilımlı astenilerde hastalar kendilerinden memnun değildir, mutluluğun ya da hazzın tadını tam anlamıyla çıkaramaz ve kolayca kaygılanır ya da bunalıma girer. Kolayca yorulduklarını bildiklerinden, çaba göstermekten, girişimde bulunmaktan ve sosyal ilişkilerden kaçınırlar, bencil ya da sıkıcı olarak değerlendirilirler. İlgi alanlarını, duygularını ve eylemlerini olabildiğince, çileci bir hayat (nevrotik çilecilik) sürme noktasına varıncaya dek kısıtlarlar. Başkalarından kuşkulanırlar, istikrarsızdırlar ve yeni durumlara ayak uydurmakta yavaştırlar; gizli saklı davranmaya çalışırlar ama kolay kolay sır tutamazlar, sıklıkla da büyük yalancılardır. Astenilerinin bir sonucu olarak başkalarının gereksiz bulacağı işlere çok büyük bir çaba ve dikkat sarf ederler.

Janet'nin sosyal asteniler de dediği ara asteni grubu boşluk hissinden (*sentiment du vide*) mustarip hastaları içerir: Şeyler, kişiler ya da kendi kişilikleri bu kişilere boşmuş gibi görünür, hatta astenileri daha kötüyse itici bile gelebilir. İnsanları sevmezler, başkaları tarafından seviliyormuş gibi de hissetmezler, bu nedenle yalıtılmışlık hissi içindedirler. Sıklıkla, tabi olabilecekleri bir insan arayışı içindedirler, faaliyetlerinin bir bölümü çabadan kaçınmanın yollarını bulmaya vakfedilmiştir. Birçok alkolik bu grupta yer alır.

Üçüncü grup, astenileri sürekli bir işte tutunamayacak kadar ağır olan hastalardan oluşur. O dönemde hâlâ *dementia praecox* denilen ağır şizofrenik rahatsızlıklardan mustarip

---

115 Janet'nin kullandığı anlamıyla "psikolojik gerilim"in günlük konuşmalarda geçen kaygı ya da tedirginlik anlamındaki "gerilim"le bir ilgisi olmadığını belirtmeye pek gerek yok; bu anlamıyla gerilim Janet'nin terminolojisinde tam tersine "psikolojik gerilim"in düşük olduğu durumları ifade eder.

116 Pierre Janet, *Les Médications psychologiques*, Paris: Alcan 1919, III, ss. 469-470.

117 Leonhard Schwartz, *Neurasthenie: Entstehung, Erklärung und Behandlung der nervösen Zustände*, Basel: Benno Schwabe, 1951.

118 Schwartz'ın Janet'nin ilkelerini ne ölçüde ayrıntılı ele aldığını görmek zordur. Schwartz yazara söylediği üzere Janet ile sürekli yazışmış ve bu sorunları onunla tartışmıştır.

hastalar bu grupta yer alır. Janet "*La demence precoce est une demence sociale.*" ("Dementia praecox sosyal bir demanstır.") derdi.

Psikolojik gerilim yetersizliği olarak tanımlanan "hipotonik sendrom" ise iki semptom dizisiyle tanımlanır: Belli bir psikolojik düzeyde psikolojik sentez eylemleri gerçekleştirme yetisine sahip olmamaktan kaynaklanan asal semptomlar ile istenen düzeyde kullanılamayan bir sinirsel kuvvet israfını ifade eden ikincil semptomlar (ya da sapmalar). Temel öznel semptom, belli bir düzeyde tamamlanmış eylemler gerçekleştirme becerisine sahip olmamaktan ileri gelen bir yetersizlik hissidir (*sentiment d'incompletude*); bireyin daha alt bir faaliyet düzeyinde çalışması gerekir. İkincil semptom Janet'nin 1903'te *Obsessions et Psychasthenies*'de çok ayrıntılı olarak betimlediği geniş gerginlikler, sıkıntılar (*agitation*) yelpazesidir: Motor sıkıntılar, tikler, jestler, gevezelik, kaygı, takıntı, zihinsel konuşmalar, ayrıca astım, kalp çarpıntısı, migrenler. Tipik bir özellik, burada yorgunluğun dinlendikçe artması, güç kullandıkça azalmasıdır. Ayrıca bu tür hastalar sürekli uyarım arayışı içindedir, çünkü uyarım gizli kuvvetleri harekete geçirmekle kalmaz bu kuvvetleri daha yüksek bir psikolojik gerilim düzeyine de taşır.

O hâlde bu iki sendromun farklı biçimlerde, kimi zaman birbirlerine taban tabana ters düşen tedaviler gerektirdiği açıktır.

Astenik sendromun tedavisinde astenik bireyin psikolojik olarak yoksul olduğu dikkate alınmalıdır. Burada tedavi üç noktada özetlenebilir: (1) Geliri artırmak; (2) harcamayı azaltmak; (3) borçları tahsil etmek.

Önce gelir artırmaya bakalım. Psikolojik kuvvetlerin kesin niteliklerini bilmiyoruz. Janet, bunların fizyolojik nitelikli olduğundan hiç kuşkulanmamıştı, öyle görünüyor ki ölçülebilecekleri günün de geleceğine inanıyordu. Bu kuvvetlerin büyük ölçüde beynin ve organların durumuyla bağlantılı, çeşitli eğilimlerle de ilişkili olduğunu düşünüyordu. Her eğilimin bireyden bireye farklılık gösteren belli bir psişik enerji yükü vardır. Bu kuvvetlerin bir şekilde yeniden kurulup depolanabileceği açıktır. Janet "Bu rezervlerin nerede olduğunu bilmiyorum ama var olduklarını biliyorum." diyordu. Yeniden kurulmalarının başlıca kaynağı uykuydu; terapistin, hastasına kendisini uykuya hazırlamasının en iyi yolunu öğretmesi bu nedenle önemliydi. Aynı şey çeşitli dinlenme ve gevşeme biçimleri, molaların gün içindeki dağılımı, dinlenme günlerinin ay içindeki dağılımı ve tatillerin yıl içindeki dağılımı için de söylenebilirdi. Kuvvetlerin bir diğer kaynağıysa beslenmeydi; Weir Mitchell'ın kastettiği gibi aşırı beslenme anlamında değil, vitaminlerin ve o zamanlar henüz bilinmeyen beslenme unsurlarının eyleminden yararlanan nitelikli bir beslenme anlamında.

Uyarıcılar burada genellikle yardımcı olmuyordu, çünkü genellikle yetersiz olan rezervleri harekete geçirip israf etme eğilimi gösteriyorlardı. Ne var ki, öyle görünüyor ki bazı uyarıcı tipleri aslında enerjiyi artırıyordu. Bunlar arasında bazı endokrinik ürünler ile deri üstüne uyarıcı bir eylemde bulunan fizyoterapi yöntemleri yer alıyordu.[119]

[119] Bunlar kapsamlı olarak açıklanmıştır, *Pierre Janet, Psychologie Expérimentale. Compte-Rendu du cours de M. Janet, Collège de France*, Paris: Chahine, 1926, ss. 223-317.

İkincisi, Janet'nin psikolojik ekonomi dediği, harcamaları azaltma (*economies psychologiques*) idi. Burada da psikolojik kuvvetlerin bir ölçüde fizyolojik kuvvetlere benzediği unutulmamalıydı. Bu nedenle de kimi zaman kronik enfeksiyonlar, sindirim sistemi hastalıkları ve göz gerilimiyle ilgili olabilecek olası bütün fizyolojik kuvvet sızıntılarının aranması gerekiyordu. Bir de gereksiz ya da aşırı düzeyde enerji tüketen faaliyetler vardı. Ama Leonhard Schwartz'ın vurguladığı üzere iki zayıf nokta genellikle hastanın sosyal çevresi ve profesyonel işiyle ilişkisinde bulunuyordu.

Doktorun önce hastanın temas kurduğu çeşitli kişileri ve her biriyle ilişkisini soruşturması, bu insanların ona ne ölçüde güç verdikleri, onu ne ölçüde güçten yoksun bıraktıklarını soruşturması gerekiyordu. En tehlikelileri enerji yiyicilerdi (ya da "keneler"), yani sürekli huysuzlukları, kavgaları, kıskançlıkları ve otoriterlikleri ile yakınlarındaki insanları tüketenlerdi. Bunların eylemleri kimi zaman o kadar zararlı olabiliyordu ki psikiyatrist kendisini Janet'nin deyişiyle "bir sosyal cerrahi" ameliyatı yapmaya, yani bireyler arasına mesafe koymaya ya da onları daimî olarak ayırmaya kendini yetkili görebilirdi. Örneğin astenik kadınların çocuk sahibi olmamaları gerekiyordu. Çocuk sahibi olurlarsa bir süre onların bir kurumda ya da bir tatil kampında bakılmasını sağlamalıydılar. Daha ılımlı vakalarda, bir aileye hastanın tedavisi ve durumun ele alınmasıyla ilgili bazı kurallar ve tavsiyelerde bulunmak yeterli olabilirdi. Burada, nevrotik hastanın kendisinin de kendi ortamında sıklıkla bir enerji yiyici olduğunu, çevresindeki insanlara karşı tutumlarıyla ilgili tavsiyeye büyük ihtiyaç duyduğunu da eklemek yerinde olur. Bu noktada en önemli amaç, şu ya da bu biçimde çatışmaların çözümünü sağlamaktı.[120]

Hastaya profesyonel işiyle ilgili tavsiyelerde bulunmak da son derece önemliydi. Bu, Dr. Leonhard Schwartz'ın psiko-teknikler ve profesyonel çalışma psikolojisiyle ilgili bilgisi nedeniyle ayrıntılı olarak üstünde durduğu bir noktaydı. Schwartz çeşitli mesleklerin psikolojik kuvvet ve gerilim açısından çalışandan beklentilerini de ayrıntılı olarak araştırmıştı. Bulgularının ön bir özetinden fazlasını yayınlamamış olması üzücüdür.[121] Sadece meslekleri değiştirmelerinin ya da çalışma saatleri ya da sürelerini değiştirmenin birçok nevrotiğe büyük yararı dokunacağını söylüyordu. İnsan unsuru, üstlerle, çalışma arkadaşlarıyla ve astlarla ilişki de dikkate alınmalıydı. Dolasıyla sanayi hijyeni ve sanayi psikolojisi açısından Janet'nin kavramlarına büyük bir önem verilmesi gerekiyordu.

Üçüncüsü, borçların tasfiyesi idi. Hasta, yukarıda belirttiğimiz tedaviler sayesinde bir miktar güç kazandığında, psikolojik borçların tasfiyesine girişilebilirdi. Bazı vakalarda, Janet'nin moratoryum dediği şey değerlendirilecekti: Fiziksel ya da duygusal aşırı çalışma sonrasında birey bir süre boyunca normal görünebilir ve sonra aniden çökebilir. Böyle bir durum, hastanın bir süre gizli kaynaklarıyla yaşayıp onları tüketmesi sonucu ortaya çıkar. Bireyi bu gizli döneminde gören psikiyatristin, hastanın görünürde sağlıklı olma maskesi altında gerçekte tükenmiş olduğunu fark etmesi, hastaya bir asteniğe önerilen tedaviyi vermesi gerekir.

---

120 Pierre Janet, *La Force et la faiblesse psychologiques*, Paris: Maloine, 1930, ss. 127-128.

121 Ernst Kretschmer *Psychotherapeutische Studien* adlı kitabında, 198. Sayfasında "mevcut çatışmaların aydınlatılması ve tümüyle ortadan kaldırılması, bir nevrozun terapi edilmesinin abecesidir", der.

Janet'nin geçmişte çok ilgilenmiş olduğu bilinçaltı sabit fikirler ya da travmatik hatıralar da buraya aittir. Janet daha sonraları bunları daha genel bir fenomenin, tasfiye edilmemiş eylemlerin belli bir biçimi olarak görmeye başlamıştı. Herhangi bir olayın, bir çatışmanın, bir hastalığın, hatta hayatın bir evresinin belli bir noktada tasfiye edilmesi gerekir, aksi takdirde patojenik izler varlığını sürdürebilir ve sürekli görünmez bir zihinsel enerji kaybına yol açabilir. Hastanın psikiyatristle birlikte bütün hayat hikâyesini incelemesi, bazı olguların yorumunu, ayrıca belli kınama ve tasfiye istemlerinin istenirliğini onunla tartışması gerekir. Janet bitirme eylemlerinin büyük önem taşıdığında ısrar ediyordu. Nevrotik hastaların ve akıl hastalarının hayat hikâyelerine bakıldığında, akıl hastalıklarının yeterli düzeyde bitirilmemiş, tasfiye edilmemiş durumların sayısı ve önemine göre düzenlenebileceğini görmek çarpıcıdır.[122]

Hipotonik sendromun tedavisi iki tür terapi arıcı içerir, bunların oranı bir vakadan diğerine değişiklik gösterir. İlk grup türevlerle ilişkilidir, ikincisi psikolojik gerilimin artırılmasını amaçlar.

Birincisi, *türevleri yeniden somurmak gerekir.* Hummada doğal olarak olduğu gibi hastanın enerjisini zayıflatarak türevleri belli bir ölçüde azaltmak mümkün olabilirdi. Janet'ye göre bromitler ve sakinleştiriciler benzer bir biçimde çalışır, bu nedenle sadece bir tür pirus zaferi kazandırır.

Çok daha iyi bir yöntem, çalkantıların, gerilimlerin yararlı ya da hoş görülebilir faaliyetlere aktarılarak kanalize edilmesidir. Bu çocuklarına onlara özel oyunlar ve işler veren akıllı bir annenin izlediği stratejiye benzer, çocuklar kavga etmek, evin huzurunu bozmak yerine kendi işleriyle uğraşırlar. Almanya'da Hermann Simon'un ayrıntılı olarak geliştirdiği, sistematikleştirilmiş çalışma terapisi yönteminin temelinde de bu ilke yatar.[123] Her bir hastanın gerilimini somuracak kesin çalışma tipini belirleyen Simon, fizyolojik tedavi yöntemlerinin bulunmadığı, hiçbir sakinleştiricinin kullanılmadığı bir dönemde akıl hastanesinde bütün gürültü ve gerilimi ortadan kaldırmayı başarmıştı. Hipotonik nevrotiklerle ilgili olarak bir psikiyatrist, onları astenik hastalar için tavsiye edilebilir olan dinlence ile tedavi etmekten daha büyük bir hata işleyemez. Bireylerin kuvvetlerine ve gerilimlerinin büyüklüğüne bağlı olarak faal işlerle uğraşmaları gerekir: Dağ yürüyüşleri, spor, avcılık ya da el işleri. Obsesif-kompülsif sendromlarda olduğu gibi türevler otonom bir örgütlenme niteliği kazandıklarında sorun zorlaşır. Bu gibi vakalarda yukarıda belirtilen reçeteleri, bu otonom faaliyetleri çözmeye yönelik başka aygıtlarla birleştirmek gerekir.

İkincisi, psikolojik gerilimi artırmak gerekir. Psikolojik gerilimin yeterince yüksek bir düzeye çıkarılması sayesinde türevlerden kaynaklanan ikincil semptomların yanı sıra asal hipotonik semptomlar da kaybolur. Janetci terimlerle psikolojik enerji fazlası artık drene edilmiştir, yani daha yüksek bir düzeyde kullanılmaktadır.

---

122 Leonhard Schwartz, "Berufstätigkeit und Nervosität", *Schweizerische Zeitschrift für Hygiene*, No. 4 (1929).

123 Burada kişisel bir not düşmek gerekir: çok zeki bir hasta akut bir şizofreni atağı sonrasında yazara hastalığının hikayesini anlatmış ve şunları eklemişti: "Doktor, bir hastayı, hastalığını ona açıklamadan taburcu etmemelisiniz." Şurası kesin ki bir hasta bir akıl hastanesinden tabur edildiğinde, doktor vaka hikayesine "son verir", ama hastanın geçirdiği hastalıkla ilgili olarak bir "son verme" eylemine girişmesine yardımcı olmak kimsenin aklına gelmez.

Psikolojik gerilimi artırmanın ilk aracı uyarımdır, hastanın arayıp bulmaya doğal olarak meylettiği bir prosedürdür bu. Uyarım gizil güçlerin harekete geçirilmesini bu güçlerin daha yüksek bir psikolojik gerilim düzeyine çıkarılmasıyla birleştiren karmaşık bir olgudur. Janet hastaların kendiliğinde aramaya koyulduğu, hem kimyasal tipte (alkol, kahve, strikinin) hem psikolojik tipte (uyarıcı duygular, seyahatler, hayatta değişiklikler, aşk ilişkileri) çeşitli uyarıcı tiplerini ayrıntılı olarak betimlemiştir. Ama uyarım enerjinin yer değiştirmesi ya da dönüştürülmesinden başka bir şey değildir, bu nedenle de geçici ve ekonomik olmayan bir çözümdür.

Çok daha iyi ama daha uzun ve daha zor bir usulse eğitimdir; eğitimin temel ilkesi bir eylemin eksiksiz bir biçimde tamamına erdirilmesi sayesinde psikolojik gerilimin artırılmasıdır. Schwartz'ın uyguladığı ve mükemmelleştirdiği bu yöntem dört adımdan oluşur:

1. Hastanın bir eylemi eksiksiz olarak gerçekleştirebileceği düzeyi tespit etmek.
2. Bu tür bir eylemi önce yavaş yavaş ve ayrıntılı olarak, sonra daha hızlı ama her zaman mükemmel bir biçimde, iş artık zor gelmeyinceye dek gerçekleştirip bitirmesini sağlamak.
3. Hastayı daha zor ve biraz daha yüksek düzeyde başka bir işle görevlendirmek.
4. Başka psikolojik yatırımlar bulmak.

Bu gerçekten de bu isme layık bütün eğitim ve yeniden eğitim türlerinin temel ilkesidir.

Janet ve Schwartz, kendi psikolojik gerilimlerinden daha aşağı bir düzeyde çalışmak zorunda olan bireylerde hipotonik sendromdaki gözlenene tıpatıp benzer rahatsızlıkların görülebileceğini işaret etmiştir: Örneğin bu durum, önceki mesleklerinden daha aşağı bir meslekte çalışan göçmenlerde ve elbette ki işsiz kalmış çalışanlarda daha da fazla gözleniyordu.

Janet'nin zihinsel enerji kuramı yukarıda belirttiğimiz nevrotik rahatsızlıkların yorumlanmasından öteye geçer. Normal bireyler, nevrotikler ve psikotikler arasında sonsuz sayıda geçiş vardır. Janet dinamik enerji kavramlarına dayalı ayrıntılı bir tipoloji hiç çıkarmamıştı ama çalışmalarına dağılmış çeşitli gözlemleri bir araya getirerek böyle bir tipoloji çıkarmak kolaydır.

Janet kimi zaman psikolojik milyonerlerden, yani çok büyük miktarda psikolojik güçle birlikte yüksek düzeyde psikolojik gerilime sahip insanlardan bahseder. Bu tür insanlar çok sayıda, yüksek düzeyde sentezlenmiş eylem gerçekleştirebilir. İnsanın aklına hemen, düşmanın gücü ve hareketleri hakkında çok sayıda bilinmeyen ve varsayılan veriyi bir araya getirerek uzun bir süre boyunca tahminler yürütmesi, tartması, hızla kararlar alması gereken savaş meydanındaki Napolyon gelebilir.

Janet'nin sık sık bahsettiği bir başka kişilik tipiyse, psikolojik gerilimin aniden azalmasına yatkın olan bireylerdir. Sara krizi, psikolojik gerilimin bir enerji boşalması biçiminden aniden çökmesinden, bireyin alt bir düzeye inmesinden başka bir şey değildir; birey daha sonra buradan yavaş yavaş yükselir. Psikasteniklerin yaşadığı psikoleptik krizler bu kadar dikkate değer değildir.[124] Eylem ve algı aniden bulanıklaşır, bir gerçeklik duygusu kaybı olur

[124] Hermann Simon, *Aktivere Krankenbehandlung in der Irrenanstalt*, Berlin ve Leipzig: De Gruyter, 1929.

ve bu durum birden ya da ağır ağır son bulabilir. Janet bazı bireylerde psikolojik gerilim salınımlarının dairesel bir döngü izlediği varsayımında bulunmuştu, bu hastalar belli bir süre boyunca mükemmel denge durumunda yaşayabilir, daha sonra yorgunluk nedeniyle ya da dış olayların etkisiyle, psikolojik gerilimleri azalabilir ve belli bir süre boyunca daha alt bir düzeyde kalabilir, bu da bazı hastaların manik-depresif bir hastalıktan mustaripmiş gibi görünmelerine yol açabilir.

Psikolojik gerilimleri daima istenen düzeyin altında olmakla birlikte yeterince psikolojik kuvvete sahip bireyler de Janet'nin sık sık atıfta bulunduğu birey tiplerdir. Bu yapı, klasik takıntı, fobi vs. biçimlerini yaşayan çok sayıda psikastenik bireyin durumunu açıklamanın yanı sıra çeşitli psikopatolojik rahatsızlıkları da anlamamızı sağlar. Uyarım ihtiyacı bu tür bireylerin, psikolojik gerilimlerini yapay olarak artıracak yollara başvurmalarına neden olabilir. Janet'nin düşüncesine göre alkolizmin başlıca psikolojik kökeni buydu, birçok uyuşturucu bağımlılığı, cinsel sapkınlık vakaları, bazı suç biçimleri de böyle açıklanabilir.[125] Kleptomani ile zihinsel bunalım arasındaki ilişki, bunalımını mağazalarda yaptığı küçük hırsızlıkların sağladığı uyarımlar yoluyla rahatlatmayı tesadüfen öğrenmiş bir hastanın vakasında gayet iyi örneklenmiştir.[126]

Çok az miktarda, düşük bir düzeyde psikolojik enerjisi olan birey psikolojik milyonerin tam tersi olacaktır. Bu tür insanlar kimi zaman mütevazı, sınırlı bir hayat tarzını benimseyerek belli bir düzeyde uyum sağlayabilirler. Meslekleri onlara az bir ücret getirebilir ama sessiz ve sakin olabilirler. Birkaç tanıdıkları vardır, eşleri yoktur, sevgilileri yoktur. Janet şöyle yazmıştı: "İnsanlar onları bencil ve korkak bulur, belki de sadece bilge insanlardır."[127]

En alt düzeyde de Janet'nin astenik demans terimleriyle bahsettiği bazı şizofrenler vardır.

Janet kalıtsal, doğuştan gelen ve organik etkenlerin önemini her zaman teslim etmiş olmakla birlikte psişik enerjinin özerk dinamizmine büyük bir yer atfeder. Psikiyatrist, psikolojik dinamizm kanunlarını anlamışsa ve nasıl kullanacağını biliyorsa ciddi psikoterapi sonuçları bekleyebilir. Bu açıdan psikolojik dinamizmin başlıca kanunu şu şekilde formüle edilebilir: "Tamamlanmış ve sonlandırılmış bir eylem bireyin psikolojik gerilimini artırır, tamamlanmamış ve başarılmamış bir eylemse gerilimi azaltır." Janet finansal yatırımlarla benzerlikler kurar: Sağlam bir yatırım gelir getirir; peş peşe iyi yatırımlar yapmak artan miktarda gelir getirir ve serveti artırır. Kötü bir yatırım zarar getirir, peş peşe kötü yatırımlarda bulunmak borç ve zarara yol açar.[128] Çok sayıda bireyin başına kendiliğinden gelen şey de budur. Bütün ara biçimler bir yana, iki uç vakayı değerlendirelim. Bir yanda iyi bir biçimde tamamlanmış, sona erdirilmiş kesintisiz eylemler sayesinde psikolojik gerilimini artırmayı başarmış birey vardır. Janet özellikle de utangaç insanlardan bahseder, bu insanların utangaçlıklarını yenmek, sosyal zaferlerin tadını çıkarabilmek için sosyal davranış biçimlerini öğrenmeye çaba sarf etmesi gerekir.

---

125 Pierre Janet, "The Psycholeptic Crises", *Boston Medical and Surgical Journal*, CLII (1905), ss. 93-100.

126 Pierre Janet, "L'Alcoolisme et la dépression mentale", *Revue Internationale de Sociologie*, XXIII (1915), ss. 476-485.

127 Pierre Janet, "La Kleptomanie et la dépression mentale", *Journal de Psychologie*, VIII (1911), ss. 97-103.

128 Pierre Janet, *Les Médications psychologiques*, Paris: Alcan, 1919, II, ss. 97-98.

Bunun tam karşısında da eylemlerini eksik bırakan ve başarıya ulaştırmayan birey vardır; her seferinde psikolojik gerilimi azalır ve her seferinde ayak uydurma yetisi azalır; böylece mantıksal sonu, en uç ifadesini hebefrenik şizofrenide bulan astenik-hipotonik sendrom olan kısır bir döngüye girer. Bu kavrayış Adolf Meyer'in şizofreni kuramına çarpıcı bir yakınlık gösterir; Meyer şizofreniyi uzun bir yetersiz tepki ve alışkanlık aşınmasının sonucu olarak tanımlamıştı.

Janet'nin kavrayış biçimi, çalışma terapisinin çok tartışılan mekanizmasını aydınlatmamızı da sağlayabilir. Janet'nin iki tür çalışma terapisi düşündüğü açıktır. Birincisi türevlerin kanalize edilmesiyle işliyordu. Nevrotikler için yazılmış bazı popüler kitaplarda tavsiye edildiği görülen, asabi bireylerin olabildiğince meşgul olmasını, birçok hobi ve meslek edinmesini salık veren bu terapi biçimidir.[129] Psikiyatride, Hermann Simon'un akıl hastalıklarını daha faal bir biçimde terapi etme yöntemiyle tam anlamıyla geliştirmiş olduğu ilke de budur.

Gayet farklı olan ikinci yöntemse hastaya becerilerini gayet yüksek bir düzeyde kullanmasını gerektiren bir el işi ya da zihinsel iş vermek, ona bu işi yavaş yavaş, eksiksiz, mükemmel bir biçimde tamamlamayı öğretmek, sonra yavaş yavaş seviyesini artırmaktır. Klasik eğitimin ve meslek okullarının ilkesi budur ama bu ilke akıl hastalarına yeni bir beceri, yeni bir zanaat ya da yeni bir dil öğretmekte de kullanılabilir. Bu yöntemin sonuçları Hermann Simon'un vardığı sonuçlar gibi hemen açıkça kendini göstermeyebilir ama uzun vadede daha fazla ödüllendirici olur.

Bu gözlem çerçevesinde hipnozun yeri neresidir diye merak edilebilir. Janet bu yöntemi hiç bırakmadı ve histeri hastalarında kullandı. Janet'nin yeni dinamik bakış açısına göre hipnoz zihinsel enerjinin eşitsiz bir dağılım gösterdiği hastalarda, bu enerjiyi düzenlemenin bir yoluydu.[130]

Janet'nin 1886'da seçicilik yönüyle incelediği, 1896'da uyurgezerliğin etkisi ve yönlendirilme ihtiyacı gibi daha genel veçheleriyle işlediği eski, terapatik bağ kavramı da artık genişletilmiş ve uyarlanma eylemi hâline gelmişti. Janet'nin söylediğine göre hasta ile yönlendirici arasındaki ilişkide er ya da geç, kimi zaman gayet ani bir biçimde dikkat çekici bir değişiklik oluyordu. Hasta terapiste karşı, başka hiç kimseye göstermediği özel bir davranış gösteriyordu. Terapistin istisnai bir varlık olduğunu, kendisinin, hastanın, sonunda kendisini anlayıp ciddiye alacak bir varlık bulduğunu ileri sürebiliyordu. Bu da gerçekte hastanın, artık kendi duygularını ifade edebildiği, kendisinden ciddiyetle bahsettiği anlamına geliyordu. Yönlendirici hakkında oluşturduğu gerçekdışı tablo daha önce başka insanlara karşı gösterdiği az çok benzer olan her tür eğilimin bir karışımıydı, şimdi belli bir biçimde sentezlenmişti. Hastanın benimseme eylemiyle ifade ettiği bu görüşleri ve tutumları ve öz saygısının artmış olması, o zamana dek başaramadığı eylemler gerçekleştirmesini sağlıyor, terapistin de hastaya çektiği birçok güçlükte yardımcı olmasını mümkün kılıyordu.

---

[129] Pierre Janet, *Les Médications psychologiques*, Paris: Alcan, 1919, III, 249-297 ve *La Force et la faiblesse psychologiques*, ss. 179-180.

[130] Örneğin bkz. M. B. Ray, *How Never to Be Tired*, Indianapolis ve New York: Bobbs Merrill Co., 1938. Bu kitapta verilen tavsiye hipotonik nevrotikler için gayet tavsiye edilebilir olurdu ama astenikleri için feci sonuçlar doğururdu.

Janet'nin dinamik psikoterapisi hakkında daha fazla şey söylenebilir, ne var ki yukarıda söylediklerimiz bunun herhangi bir hastalığa ve herhangi bir hastaya uyarlanabilecek esnek ve kapsayıcı bir yöntem olduğunu göstermek açısından yeterli olmalıdır. Dinamik psikoterapi özel bir psikoterapi olmaktan ziyade, genel bir psikoterapik ekonomi sistemiydi.

Janet'nin Çalışmaları: VI – Büyük Sentez

Janet'ye göre psikolojik analiz, ikinci aşaması psikolojik sentez olması gereken bir yöntemin her zaman ilk aşamasıydı. Janet *Psychological Automatism*'de bilinçli zihin ile bilinçdışı zihin arasında bir ayrım yapmış, sentez işlevinin bilinçli zihnin gerçekleştirdiği bir işlev olduğunu belirtmişti. *Obsessions and Psychasthenia*'da beş düzeyli daha karmaşık bir zihin hiyerarşisi sunuyor, psikolojik gerilim kavramını işliyor ve psikasteniyi farklı zihin düzeylerinde psikolojik gerilimin azaltılması olarak yorumluyordu. Janet 1909'dan itibaren College de France'ta verdiği konferanslarda daha büyük ve daha eksiksiz bir sentez geliştirmeye başlamıştı, bu sentezin ilk taslağını da 1926'da *From Anguish to Ecstasy*'nin ilk cildinde ortaya koydu.[131] Janet bir keresinde, on dokuzuncu yüzyıl sonu itibarıyla psikologların sınırlı konular hakkında çok fazla monografi kaleme almış olduğunu, işleri büyük bir kafa karışıklığı yaratma noktasına vardırdıklarını söylemişti. Şimdi artık psikologların olguları düzenlemelerini, sınıflandırmalarını ve yorumlamalarını sağlayacak kapsamlı sistemlere ihtiyaç vardı, daha sonra başlayacak tartışmalar da bu sistemlerin üst üste bindirilmesini beraberinde getirecekti.

Janet sadece yetişkin psikolojisi ve psikopatolojisine değil, çocuk psikolojisi, etnoloji ve hayvan psikolojisinin de sunduğu verilere dayalı geniş bir kavramsal model inşa etmeye girişti. Bu gözlem çerçevesinde zihinle ilgili olup da bir biçimde aydınlatılamayan bir olgu pek yoktu. Algı, hafıza, inanç ve kişilik yeni biçimlerde yorumlandı, sanrılar ve sayıklamalar gibi anormal tezahürler de.

Janet, mükemmelleştirdiği bu sistemde, eski psikolojik enerji ve psikolojik gerilim kavramlarını korur ama artık eğilimlerin psikolojik analizine yoğunlaşır (eğilim içgüdü yerine kullanmayı tercih ettiği bir kavramdır; eğilimler içgüdülere nazaran daha esnektir ve birbirleriyle birleşebilir). Her eğilim, bireyden bireye farklılık gösteren belli bir gizil enerji yüküne sahiptir. Uygun bir uyarımla etkinleşen her eğilim, az çok tam bir başarıya yaklaştırılabilir. Her eğilim, eğilimler hiyerarşisinin bir düzeyinde yer alır, bu da birçok psikopatolojik rahatsızlığı anlamanın anahtarını sunar. Bu gözlem çerçevesine göre, bilinçdışı bir eylem artık "daha üst düzeydeki eylemler arasında aşağı bir biçimi korumuş bir eylem" olarak tanımlanıyordu; başka bir deyişle birey bilinçli olarak daha üst bir düzeyde eylemler gerçekleştiriyorsa, herhangi bir düzeydeki bir eylem, bilinçaltı bir eylem olabilir.[132]

Janet'nin büyük psikolojik sentezi o kadar büyük bir anıttır ki, unsurlarını açıp incelemek en az 400-500 sayfalık bir kitap yazmayı gerektirir. Janet o kitabı hiç yazmadı.[133] O

---

131 Pierre Janet, *Les Médications psychologiques*, Paris: Alcan, 1919, III, ss. 414-417.

132 Pierre Janet, *De l'Angoisse a l'extase*, Paris: Alcan, 1926, I, ss. 210-234.

133 Pierre janet, *Des Débuts de l'intelligence*, Paris: Flammarion, 1935, ss. 44-45.

kitabı yazmaya en fazla yaklaşan kişi de Leonhard Schwartz oldu, Schwartz'ın ölümünden sonra yayınlanan kitabı yarım kalmıştı (başka şeylerin yanı sıra Janet'nin sanrı ve sayıklama kavramlarıyla ilgili bölümler de kitapta bulunmuyordu).[134]

Aşağıda Janet'nin büyük sentezinin son derece özlü bir görünümünü vermeye çalıştık. Janet'nin çalışmaları itibarıyla, bunun yirmi kitap; altmış, yetmiş makale gerektirdiğini unutmayalım.

Şimdi bu eğilimlerin her birini özetleyeceğiz. Dokuz eğilim üç gruba ayrılır:

I. Aşağı Eğilimler
   1. Refleksif eğilimler
   2. Algısal – süspansif eğilimler
   3. Sosyal – kişisel eğilimler
   4. Temel entelektüel eğilimler

II. Orta Eğilimler
   5. Derhâl gösterilen eylemler ve iddia edilen inançlar
   6. Refleksif eylemler ve inançlar

III. Yüksek Eğilimler
   7. Akılcı-lığın harekete geçirdiği eğilimler
   8. Deneysel eğilimler
   9. İlerici eğilimler

Şimdi bu eğilimlerin her birini özetleyeceğiz.

I. 1. REFLEKSİF EĞİLİMLER: Bunlar ancak bir uyarıcının belli bir dereceye ulaşması sonrasında serbest kalan patlayıcı eylemlerdir ama örgütlü biçimleri vardır ve dış bir nesne ya da duruma bağlı olarak değişirler. Kimi zaman tiksinti, çekilme, salgılama, boşaltım ya da dâhil etme hareketlerinden oluşur. Kimi zaman daha karmaşık eylemler, refleks zincirleri, kinetik melodilerdir. Burada duygularda olduğu gibi hiçbir psikolojik düzenleme yoktur, bir kere başladığında hareketin sonuna dek devam etmesi gerekir. Psikopatoloji, bazı ağır budalalık (idiocy) vakalarının davranış biçimlerinde bu tür refleksif eğilimlerin örneklerini gösterir. Bir sara nöbeti, geçici olarak o seviyeye gerilemektir.

I. 2. ALGISAL – SÜSPANSİF EĞİLİMLER: Bunlar tam olarak etkinleştirilmeleri iki adımlı bir uyarımı gerektiren eğilimlerdir: Birinci uyarım eğilimi kurcalar ve bunu bir askıya alma dönemi (bekleme dönemi) izler, bundan sonra eylemin tamamına erdirilmesi için ikinci bir uyarım gerekir. Kimi zaman bu eğilim daha karmaşıktır ve bir eylemler dizisi içerir. Salt patlayıcı olan eğilimlerin tersine, bu algısal-süspansif eğilimler, dış bir uyarım tarafından serbest bırakıldığında, dış dünyada bir şeyi değiştirmeyi hedefler (vahşi bir hay-

[134] Janet'nin verdiği en iyi değerlendirme şu makaledir: "La psychologie de la conduite", *Encyclopédie Française*, VIII (1938), 8 08 – 11'den 8 08 – 16'ya.

vanın avı üstündeki eylemi böyle bir eylemdir) ve bu nedenle de belli bir ölçüde değişiklik anlamına gelir. Algısal-süspansif eğilimler bekleme ya da arama evreleri ima eden bütün eylem biçimlerinin başlangıç noktasıdır. Algı eyleminin ve nesne mefhumunun temelidir. Algı, ilk ve ikinci uyarım arasında kalan orta noktadır. Bir nesne temelde, bir algı şemasıdır (örneğin bir koltuk algısı onun üstüne oturma eylemini oluşturan hareketlerin algısal şemasıdır). Çeşitli nesneler arasında bir tek nesne ayrıcalıklı bir konuma sahiptir, o da insanın kendi bedenidir; çünkü dışsallıktan yoksundur ve kendi bedenlerimize karşı korumacı, koruyucu bir tutum içinde oluruz.

Bu düzeyde bir psikopatolojik tablo, Janet'nin anlattığı bisiklet yarışçısı hikâyesinde görülebilir: Bisiklet yarışçısı yarışa rekabetçi bir ruh hâliyle (sosyal-kişisel eğilimle) başlar ama yorgunluğunun artması nedeniyle izleyicilere, manzaraya, kazanma fikrine karşı bir kayıtsızlık içine girer. Algı alanı, ara bir düzey olan algısal-süspansif eğilimin biçimi içinde daralmıştır. Gerilemede bundan sonraki adım uyumak ve tümüyle refleksif bir biçimde bisiklet sürmek olacaktır.[135]

I. 3. SOSYAL – KİŞİSEL EĞİLİMLER: İki grup davranış biçimi arasında bir fark vardır; *socius*'a karşı davranışlar ile kendi bedenimize karşı davranışlarımız. Ne var ki bu iki davranış biçimi arasında etkileşimler ve karşılıklı etkiler söz konusudur.

Birey kendi eylemlerini *socius*'un eylemlerine uydurur. Bunun sonucunda bu tür eylemler değişen oranlarda bileşik eylemlerdir ya da Janet'nin deyişiyle *actes doubles*'dir. Bu eylemler arasında taklit, iş birliği, komuta ve itaat yer alır. Janet taklitle ilgili olarak Durkheim'ın tanımını benimser: Başka birinin eyleminin algısı, taklit eden kişinin eyleminin icrasını kontrol ediyormuş gibi görünür ama taklit sadece taklit edenin değil, taklit edilenin de bir eylemde bulunmasını ima eden bir "çifte eylem"dir. Kendiliğinden taklit, çocukların oyun sürecinde öğrendikleri bilinçli taklitle mükemmelleşir. İşbirliğinde iki *socii*, ortak bir sonucu hedefleyen, ikisine de zafer duygusu veren ortak bir eylemi paylaşır. Komuta ve itaat eylemi bir grubun üyelerinin, şefin eylemini topyekûn eylemin bir parçası olarak kabul ettikleri ve diğer rollerin katılımcılar arasında dağıtıldığı özel bir tür iş birliği olarak değerlendirilebilir. Peki socii, rollerin dağılımını nasıl sağlar? Kişinin kendisine belli bir değer atfetmesini ve başkalarına bunu kabul ettirmesini sağlayan *valorisation sociale* (rekabetçi değer belirleme) eylemleri sayesinde. Janet aynı düzeydeki çeşitli eylemler arasında acıma, rekabet, mücadele, ödüllendirme ve hırsızlık, saklanma ve gösterme, cinsel ilişki vs.'yi de inceler.

Ama birey kendi eylemlerini *socius*'un eylemlerine göre değiştirmekle kalmaz, aynı değişikliği kendisine karşı da yapar. Başka bir deyişle, kendisine de başkalarına davrandığı biçimde davranır. Janet'nin mahremiyet eylemi dediği şeyin başlangıç noktası budur; mahremiyet eylemi, son koşulu iç düşünce olduğu için Janet'nin çok büyük önem atfettiği bir davranıştır.[136] Tek başına olmak gözlenmemek ve saygı, dikkate alma (*egards*) görevlerini

[135] Leonhard Schwartz, *Die dynamische Psychologie von Pierre Janet*, Basle: B. Schwabe, 1951. Ayrıca bkz. I. Meyerson, "Janet et la théorie des tendances", *Journal de Psychologie*, XL (1947), ss. 5-19.

[136] Pierre Janet, *De l'Angoisse a l'extase*, Paris: Alcan, 1926, II (1928), s. 262.

sürdürmek zorunda olmamak anlamına gelir; davranışların sadeleşmesi ve daha az enerji harcanması anlamına gelir.

Sosyal psikolojinin bakış açısına göre, aynı düzeyde törenler de yer alır. Durkheim Avustralyalıların *intichiuma*'sıyla ilgili araştırmalarında katılımcıların karşılıklı uyarımlarının rolünü de vurgulamıştı.

Janet'ye göre bu düzey, dört temel duygunun yer aldığı düzeydir. Kişinin duygusal hayatını oluşturan en fazla sayıda duygu, dört temel duyguyla gerçekleştirilen bazı sosyal davranışların bileşimine dayanır, bu dört duygu çaba, yorgunluk, üzüntü ve neşedir. Bu dört temel duygu eylemleri düzenleyen mekanizmalara tekabül eder. Bir karşılaştırma yapmak gerekirse; sadece solunum ve kan dolaşımı işlevleri yoktur, ihtiyaca ya da koşullara bağlı olarak solunumu ve dolaşımı artıran ya da azaltan düzenleyici mekanizmalar da vardır. Aynı şekilde, bir eğilimi harekete geçirmek için gerekli enerjiyi artıran ya da azaltan psikolojik düzenleyiciler de vardır. İnsan *socii*'sinin eylemlerine tepki vermeyi öğrendikten sonra aynı davranış biçimlerini kendisine uygular, böylece kendi eylemlerine tepki vermeyi öğrenir. Bazı durumlarda bu düzenleyiciler eksiktir, hasta bir boşluk hissi ya da *sentiment du vide* duyar. Janet iki temel duyguyu, çaba ve yorgunluğu bir otomobildeki ivmelendirici ile frenlerin eylemine benzetmiştir. Obsesif nevrotikler her zaman abartılı ve gereksiz çabalarda bulunan kişilerdir, tembellikse yetersiz çaba yönünde bir eğilimdir. Aynı kurama göre üzüntü eylem korkusudur ve daimî bir başarısızlığa verilmiş bir tepkidir; neşe ise başarıyla sona erdirilmiş bir eylem sonrasında arta kalan enerji fazlasıdır (zafer tepkisi). Janet üzüntüyü araba sürerken geri vitese takmaya benzetir. Bu durumda neşe, frenlere basma sonrasında fazladan benzin harcamaya benzeyecektir. Ama aslında Janet'nin duygu kuramı sonsuz derecede daha karmaşıktır. Örneğin Janet sevgi ve nefreti konu alan kitabında bu iki duygunun birçok nüansını ve açılımını kavrayan ayrıntılı bir analiz verir.[137]

Psikopatolojinin bakış açısına göre Janet, konuşma düzeyinin altında kalan bütün sosyal davranış biçimlerine büyük ilgi duyuyordu, budalalar arasında gözlenen davranış biçimleri gibi. Öte yanda sosyal-kişisel eğilimler düzeyine gerilemek Janet'ye daha üst düzeylerdeki birçok psikopatolojik tezahüre dair ipuçları veriyordu. *Valorisations sociales*'teki rahatsızlıklar, çekingenler ve otoriterlerde iki farklı biçimde tezahür ediyordu. Başarısızlığa tepkiyi doğuran şey de bir *valorisation sociale* eksikliğiydi. Zulüm görme, başka biri tarafından zarara uğratılma sanrılarının kökeni sosyal ve kasti nesneleştirme sürecine uzanır. Janet, zarar görme sanrısının bir başka biçimi olan izlenme sanrısını (sürekli izlendiklerine, başkalarının onların düşüncelerini okuduğuna inanan hastalarda olduğu gibi) hastanın "mahremiyet eylemi"ni gerçekleştirme becerisindeki kusurlara bağlamıştı.

I. 4. TEMEL ENTELEKTÜEL EĞİLİMLER: Bu düzey Janet'in en sevdiği konulardan biri olmuştu, son yazdığı kitapların iki tanesini bu konuya ayırmıştı.[138] Bu düzey, dil, hafıza, sembolik düşünce, üretim ve açıklamanın başlangıcı ve konuşma öncesindeki zekâ düzeyidir.

---

137 Pierre Janet, *La Pensée intérieure et ses troubles*, Paris: Maloine, 1927.

138 Pierre Janet, *L'Amour et la haine*, Paris: Maloine, 1937.

Janet'ye göre en temel zekâ eylemi iki farklı nesneye karşı iki davranış biçiminin çatışması ve birleşiminden oluşur. Janet örnek olarak, elma sepetinin davranış biçimini analiz etmişti. Elma sepeti ne sepetin ne de elmaların yaptığı iki eylem içerir: sepetin doldurulması ve boşaltılması. Janet aynı şekilde temel aygıtın, portre ya da heykelin, şifonyerin, kapının, caddenin ve kamusal mekânın anlamını da analiz etmişti. Janet bu incelikli analizlerinin her birinde, iki nesnenin dâhil olduğu iki eylemin bir bileşiminin var olduğunu gösteriyordu.

Bu düzey aynı zamanda dilin başlangıç düzeyidir, dil de bir *acte double*'dır, yani konuşmak ile kendisine konuşulan kişi olmanın bir bileşimidir.[139] Janet dilin kökeninin komut verme ve itaat etme eylemlerinin bir dönüşümüne uzandığını düşünüyordu. Savaş çığlığı gibi sesli eylemler, şefin jestleriyle bir komut hareketi yapması zorunluluğunun yerini almıştı. Benzer bir kuram hatıranın başlangıcını da açıklayabiliyordu. Hatıra, bir eylem dönüşümüdür; öyle ki yok olana dahi iletilebilir (örneğin bir nöbetçi düşmanın gelişini haber verecektir, bu başlangıç aşamasında dildir; düşman yoksa nöbetçi şefe rapor verecektir, bu da başlangıç hâlinde hatıradır). Dolayısıyla "Hatıra, yok olanlara verilen düzendir, sonra yok olanların verdiği düzen hâline gelir."

Bir başka temel davranış biçimi de üretmenin kökenini açıklar: Çömlekçi iki temsili, nesnenin hizmet edeceği eylemin görüntüsü ile gerçekleştirdiği eylemin görüntüsünü zihninde birleştirir. Bir başlangıç noktasından diğerine sürekli yer değiştirir, iki görüntüyü birleştiren eylemler icat eder. Üretimin kökeninin yakınında, açıklamanın kökeni, diğer üretim eylemlerinin fark edilmesi bulunur.

Bu düzeyde de psikopatolojik sonuçlar yer alır. Konuşma öncesi düzeydeki bazı idiotlar ve embesiller ilkel zekâ gerektiren bazı eylemleri gerçekleştirebilirler. Bazı zihinsel karışıklık ve dalgınlık hâllerinde bu düzeye gerilemeler söz konusu olabilir.

II. 5. ANİ EYLEMLER VE KENDİNİ İLERİ SÜREN İNANÇLAR: Dil doğar doğmaz büyük bir gelişim göstermiş, bütün insan eylemlerine yayılmıştır. Motor eylemlerin her birine koşut bir konuşma eylemi vardı artık. Bu gelişmenin önemli sonuçları oldu. Dil eylemden ayrıldı ve insan, dili *socii*'nin yanı sıra kendi kendisiyle de konuşmak için kullandı. İnsan davranışları bedensel davranışlar ve sözlü davranışlar olarak ayrılmaya başladı. Janet'nin dile getirdiği biçimiyle bu aşamada "insanın bütün davranışları bedensel davranışlar ile konuşma arasındaki ilişkilerin analizi hâline gelir." Dünyayı hemen ve doğrudan değiştirebilecek yegâne davranış biçimi olan bedensel davranışlar tek etkili davranış biçimidir ama yavaş, ağır ve yorucudur. Sözlü davranışlar kolay, hızlı ve ucuzdur ama dünyayı hemen değiştirmez. Janet iki davranış biçimi arasındaki bu büyük farkın beden ile zihnin ayrı olduğu düşüncesinin başlangıç noktası hâline geldiğini düşünüyordu.

Konuşulan sözcüğün başlangıcında sadece bir eylemin başlangıcı vardı. Ama konuşma artık kendisini bedensel davranıştan kurtarmıştı, insan dille oynamaya başlamıştı, Janet'nin

---

[139] Pierre Janet, *Des Débuts de l'intelligence*, Paris: Flammarion, 1935. *L'Intelligence avant le langage*, Paris: Flammarion, 1936.

tutarsız dil dediği şey de buydu.[140] Piaget'nin tanımladığı üzere tutarsız dil üç ilâ altı yaşlarındaki çocuklarda gözlenebilir, bu yaş grubundaki çocuklar sıklıkla diğerinin ne söylediğine dikkat etmeksizin birbirleriyle konuşur. Janet tutarsız konuşmanın bazı embesillerin kolektif monologlarında, hatta kimi zaman normal yetişkinler arasında bile gözlendiğini eklemiştir. Tutarsız dile karşı tepki iki biçimde tezahür etmiştir. Birincisi, Janet'nin bir vaatle bir tuttuğu ve inancın kökeni olarak gördüğü olumlama yoluyla. İkincisi *iradenin* eylemiyle, ki bu da dil ile eylem arasında yakın bir bağ kurmanın bir yoludur.

Son olarak dil insan tarafından, iç dil biçiminde kendi kendisiyle konuşmak için kullanılmıştır. Bu düşüncenin kökeniydi. Janet iç düşüncenin kökeni üstüne koca bir dizi konferans vermişti.[141] Bu aşamanın başlıca özelliklerinden biri Janet'nin iddiacı inanç dediği şeydir, yani bu inanç olgulardan ziyade duygular açısından yeterlidir, bu nedenle de sıklıkla çelişkili ya da saçmadır. Bu aşamada insan dilediği ya da korktuğu şeye inanır. Genellikle çocuklarda, zayıf akıllı insanlarda ya da telkin sürecinde ve zaman zaman birçok normal kişide gözlenen türden bir inançtır. İnsanın dünya temsili, Janet'nin iddiacı inanç dünyası dediği şeyin biçimini alır: Nasıl ki algısal davranış nesneler yaratıyorsa olumlayıcı davranış da artık varlıklar yaratır; varlıklar isim ve inancın ısrarlı kalıcılık ve istikrar kazandırdığı nesnelerden başka bir şey değildir.

Bu aşamada hafıza dilin geçirdiğine benzer bir süreçten geçer; tutarsız hafıza eylemlerle uyumlu hafızadan özgürleşir. Tutarsız hafıza zamanda doğru bir yerleşmeyi görmezden gelir ve efsanelerin, mitlerin başlangıç noktasıdır.

Bu noktada birey tutumlar ve rollerin damgasını taşıyan kişilik biçiminde gelişir. Kişilik, kendisini dönüştürdüğü ve başka insanlara sunduğu tabloya göre eylemde bulunan bireydir. Telkine yatkınlığı ve esnekliği de buradan ileri gelir, başkalarına roller de atfeder.

Psikopatolojik bakış açısına göre, bu düzey sadece tutarsız dil ve hafızanın düzeyi değil, telkin edilebilirlik (bir tür tutarsız inançtır) ve uydurmanın, abartmanın da yer aldığı düzeydir. Janet abartma ve mitomani arasında keskin bir ayrım yapar. Mitomani'de birey yalan söylediğinin bilincindedir, oysa iddiacı inanç düzeyi daha karmaşık bir davranış olan yalan söylemenin altında yer alır.

II. 6. REFLEKSİF EYLEMLER VE İNANÇLAR: Janet'ye göre düşünüm, birey ile birkaç *socii* arasındaki bir tartışmadan doğar. Bu kolektif davranış, birkaç evresi ayırt edilebilecek bir iç tartışma biçiminde içselleştirilir. Önce, olumlamanın askıya alınması olan kuşku gelir, sonra eğilimler ile argümanlar arasında bir mücadele olan düşünüp taşınma (*deliberation*) gelir; sonra da bir karar eylemiyle sonuca varılır. Bu eğilimlerin mücadelesine irade ya da bir inançla son bulduğunda düşünüp taşınma denir. Düşünümsel eylemler ve inançlar henüz mantıksal düzeyde değildir. Yine de bir dış nesne ve kişinin kendi kendisi hakkında tutarlı bir bilgi olduğu anlamına gelirler.

---

[140] Janet bu dil kuramının Heymann Steinthal'ın şu eserinde ortaya atıldığını belli ki bilmiyordu: *Einleitung in die Psychologie der Sprachwissenschaft*, 2. Basım, Berlin: Dümmler, 1881, ss. 372-374.

[141] Pierre Janet, "Le Langage inconsistant", *Theoria*, III (1937), ss. 57-71.

Bu aşamada insanın dünya temsili, sadece varlıklar değil, cisimler ve ruhların da bulunduğu düşünümsel inanç dünyası biçimini alır (Janet buna düşünümsel gerçek, *le reel reflechi* de diyordu). Bu noktada Janet 1903'te önerdiğinden daha karmaşık yeni bir gerçek kavramı ortaya atar. Janet'nin öğretisinin sanrılar hakkındaki kuramıyla en yakından bağlantılı kısmı budur. Janet, bilinçli gerçekliğin üç gerçeklik düzeyinin etkileşim içinde olduğu karmaşık bir yapı olduğunu söyler: *reel complet* (tam gerçek), *presque real* (neredeyse gerçek), *demi-reel* (yarı gerçek).

Tam gerçek hemen gerçekleştirilecek bir eylem ya da somut olmayan bir daimilik olasılığına bağlı bir inancın meyvesidir. Cisimler ve ruhlardan oluşur. Bir cisim, insanın bir yeri, bir biçimi, algısal nitelikleri olduğunu, yani niyetten farklı ve yoksun olduğunu düşünümle onayladığı, ısrarlı bir gerçekliktir. Bir ruh, konuşan bireyden farklı, diğer ruhlardan farklı görünmez bir gerçekliktir ve niyetle doludur. Bu iki farklı gerçeklik (cisim ve ruh) genel olarak insanlarda, özel olarak da insanın kendisinde birleştirilebilir.

Neredeyse gerçek beklenti davranışıyla ve kişinin kendi kendisine bildirimde bulunmasıyla doludur ve biraz da Janet'nin daha önce şimdileştirme dediği şeye tekabül eder. Şimdiki an kavramını, gerçekleştirdiğimiz ve hemen zihnimizde olan eylem kavramını ve insanın kendi kendisine rapor vermesini içerir; şimdiki eylemlerimizin düzenlenmesi olan bilinç dünyasını içine alır.

Yarı gerçek, gerçekliğin saçaklarını içerir; bunlar yakınlığı giderek azalan bir düzen içindedir: Yakın gelecek algısı, yakın geçmiş algısı, ideal algısı, uzak gelecek algısı, hayal gücü algısı ve son olarak soyut fikir.

Normal durumda gerçeklik ile ona ilişkin duygumuz arasında bir yeterlilik bulunması gerekir. Akıl hastalıklarında yetersizlikler ortaya çıkar; bu yetersizlikler ya *surrealisation* (aşırı gerçekleştirme) biçiminde, yani uzak geçmişteki bir olayın, şimdide olmuş gibi bir inanç hissiyle yüklenmesinde olduğu gibi ya da *yeterince gerçekleşmeme* (*underrealization*) biçiminde, yani şimdideki nesneleri gerçekten algılanabilir hissetme yetisinden yoksun olma biçiminde, hastanın bildirimlerinin artık *socii*'sinin aynı olaylar ve nesnelerle ilgili fikirlerine tekabül etmemesinde olduğu gibi yaşanır. Janet bu kavramlarda, sanrıların anlaşılmasını sağlayacak, ayrıntılı birkaç makalede geliştirdiği bir anahtar bulmuştu.

Tutarlı hafıza, bilinçli iradeye dayalı eylemler ve bireyin düşünümsel benlik biçiminde (*moi reflechi, ego*) daha da gelişmesi de aynı düzeyde yer alır. *Personnage* (kişilik) ile karşılaştırıldığında bilinçli ego kişiliğin zamansal bir örgütlenmesini ve bütünlüklü bir biyografiyi içerir.

Bu düzey psikopatolojik bakış açısına göre özellikle önemlidir. Bu düzeye gerileme ya da düşünümsel inanç sürecindeki rahatsızlıklar, bir gerçeklik hissi kaybından şikâyet eden ve kaygıyla bir gerçek arayışı geliştirmiş kişilerde gözlenir. Abulia gibi iradeyle ilgili rahatsızlıklar, daha önce belirttiğimiz üzere mitomani de bu düzeyde yer alır. Düşünümsel eylem ve inanç düzeyinin ötesine geçememiş bireyler tutku, bencillik, tembellik ve yalan söylemek gibi özellikler gösterir.

III. 7. AKILCI – ETKİ EYLEMLERİ: Akılcı–etkinin harekete geçirdiği düzey, yüksek eğilimlerin ilkidir. Burada yeni bir işlev eklenir, bu işlevin adı, çalışma eğilimidir. Hayvanlar arasında çalışma yoktur, "Bir öküzün emeği gerçek çalışma değildir."; ilkel insanlar arasında da çalışma pek yoktur. Birçok nevrotik ve psikotik kişinin yanı sıra, suçlular ve fahişeler gibi bazı medeni birey gruplarında da çalışma yoktur.

Çalışma belli bir kuvvet dağılımı anlamına gelir. Kuvvet sadece aşağı eğilimlerden değil, özel bir rezervden de alınır. Bu da bu düzeydeki bir bireyin, hiçbir memnuniyet duymasa da kararları uyguladığı, sözleri yerine getirdiği anlamına gelir. Kant bunu felsefe dilinde "kategorik zorunluluk" kavramıyla ifade etmişti. Janet "İnsanın değerinin işleri (*corvees*) başarma yetisiyle ölçülebileceğini" ekler.[142] Görev, üstün insanın kendi kendisine dayatabildiği birçok işten biridir. Gönüllü eylem, girişim, sebat ve sabır, yani beklemeye, sıkıntıya ve yorgunluğa dayanma yetisi de bu düzeyde yer alır. Hakikat, insanın şimdiki bilgi alanının ötesine uzanan daimî bir gerçekliğe duyulan bireysel inancı ima eder. Janet'ye göre mantık kuralları da bu düzeyde yer alır. Soyut kavramlardan önce insanın kendi kendisine dayattığı davranış kuralları vardır. Öğretme eylemi de bu düzeyde yer alır; öğretmenlik tam anlamıyla yayıldığında kültürün tamamına nüfuz eden bir süreçtir. Bu düzeyde bireysellik daha da gelişir, egodan kişiye dönüşür. Ego ile kişi arasındaki fark kişinin bir eylem tutarlılığı ve hayat birliği ifade etmesidir.

Akılcılığın harekete geçirdiği eylemler üst düzeylere ait olsa da psikopatolojik açılımlardan tümüyle yoksun değildir. Bu düzeyde kalan bir birey pratiklikten yoksun biri olma, bir *esprit faux*, yargıları deneyimlerden çok kuramsal sistemler ve katı ilkelere dayalı dogmatik ve bilgiç bir insan olma riskine girer.

III. 8. DENEYSEL EĞİLİMLER: Akılcı-lığın harekete geçirdiği eylemlerin tersine deneysel davranış biçimi deneyimi dikkate alır ve gerçeklere boyun eğer. Bu nedenle bu davranış biçimi bilimin başlangıç noktasıdır. Mutlak hissinin yerini olanaklı kavramı almıştır. Doğa artık bir doğa kanunları sistemi olarak düşünülür. İnsan "söylenen şeyin yanı sıra bir aygıtı da kontrol etme" ve bir sistemi pratik başarılarına göre eleştirme ihtiyacı hisseder. Bu eğilimler arasında ahlakçıların erdemli davranış dediği, alçakgönüllülük, karakter sağlamlığı ve nesnel gerçekliğin kabul edilmesini içeren davranış biçimi de vardır.

III. 9. İLERİCİ EĞİLİMLER: Janet'nin "ilerici eğilimler" dediği şey, bireyin ve orijinal davranış biçiminin en yüksek gelişmişlik düzeyidir. Bu düzeyde insan kendi benzersiz bireyselliğine ulaşır ama çevresindeki herkesin de en eksiksiz bireyselliğini kabul eder, onlarla manevi bir yakınlık ilişkisi kurar. Bireysellik arayışı olaylara, en başta da tarihsel olaylara uzanır. Janet burada, örtük terimlerle ifade ettiği gözde spekülasyonlarından birine varır: "Mekânda büyüyen bitkiler gibi, zamanda büyürüz." Bu, insanın evriminin, biyolojik bir varlık olarak dahi insanın evriminin geleceğe doğru açık olduğu anlamına gelir. Janet bu açıdan Bergson'un *Creative Evolution*'da ifade ettiği bazı düşüncelere katılıyormuş gibi görünür.[143] "Evrim bitmemiştir, insan eylemi bir hayret kaynağı olmuştu, olmaya da devam edecek."

---

142 Pierre Janet, *La Pensée intérieure et ses troubles*, Paris: Maloine, 1927.

143 Pierre Janet, *De l'Angoisse a l'extase*, Paris: Alcan, 1926, I, s. 229.

Janet'nin Çalışmaları: VII – Din Psikolojisi

Janet dine derinden kafa yormaktan hiç vazgeçmedi, gençliğine damga vurmuş olan bu ilgiyi asla yitirmedi ve klinik araştırmaları sırasında, dinsel psikoloji ve psikopatoloji açısından özellikle ilginç olan birkaç vakaya rastladı. Sonrasında, eksiksiz bir psikolojik din kuramını ayrıntılı olarak geliştirdi ve 1921-22'de verdiği konferanslarda bu kuramı işledi. Janet bu konuda planladığı kitabı hiç yazmadı ama dinleyicilerinden birinin, Muhterem Walter Horton'un yayınladığı sıkıştırılmış bir versiyon sayesinde ve Janet'nin daha sonraki birkaç yayınında verdiği ipuçlarından ötürü kuramlarına aşinayız.[144]

Janet'nin klinik vakalarının bazılarını kısaca betimlemek yerinde olabilir. Bunlardan biri meşhur Achilles hikâyesidir; Achilles 1891'de cinlerin musallat olduğu gerekçesiyle Salpêtriere'e kabul edilmişti, Janet bilinçaltı sabit fikirlerini ortaya çıkararak onu iyileştirmeyi başarmıştı. Bir başka vaka da Salpêtriere'e mistik ve erotik temalı histerik sanrıları nedeniyle gelen yirmi altı yaşında genç bir hanım olan Meb'di.[145] Hasta sekiz ile on iki yaşları arasında sanrıları olduğunu ileri sürüyordu. Aziz Philomene dediği bir meleğin de aralarında yer aldığı melekler tarafından ziyaret ediliyordu. On yedi yaşında duygusal travmanın ardından sanrıları yine başlamıştı. Hastanın annesi ve teyzesi koyu ruhçuydu. Evde meydana gelen tezahürlerden biri de *apports*'tu: Merdivende ışıltılı çakıl taşları bulunmuştu, yemek sırasında masaya kuş tüyleri düşmüştü ve Meb yatak odasındaki masanın üstünde bir haç şeklinde küçük cam parçaları bulmuştu, bütün aile bu nesnelerin oraya ruhlar tarafından konduğuna inanıyordu. Hasta hipnoz hâlindeyken Janet'ye geceleyin uyurgezer bir hâlde haçı oraya bıraktığını hatırladığını söyledi. Taşları da Aziz Philomene'in böyle yaptığını gördüğüne inanarak merdivene yerleştirmişti. Gün içinde, kendisinin Aziz Philomene olduğuna inandığı bir tür transa ya da uyurgezerlik hâline girdiğini de hatırlıyordu. O sahneyi olduğu gibi canlandırdı: Bir masanın üstüne tırmanmış, tüyleri un ve suyla yaptığı bir bulamaçla tavana yapıştırmıştı, sonra tüyler kopmuş, yemek sırasında masaya düşmüştü. Janet, Achilles'e yaptığı gibi, onun da cinlerini çıkardı.

Üçüncü ve ilginçlikte diğerlerini fersah fersah geride bırakan vaka Madeleine'di, Madeleine hakkında Katolik ilahiyatçıların yanı sıra Janet tarafından da çok fazla şey yazılmıştı. Şubat 1896'da Salpêtriere'e kabul edilen bu kadın 10 Mayıs 1896 ile 2 Aralık 1901 arasında, sonra 2 Ocak 1903 ile 5 Mart 1904 arasında Janet'nin bakımına verilmişti. Madeleine taburcu olduktan sonra 1918'de ölünceye dek neredeyse her gün Janet'ye yazdı, böylece Janet yirmi beş yıl boyunca onu takip edebildi. Madeleine'nin hayatı, başından beri olağanüstü olmuştu.[146] 1853'te Fransa'nın batısında geleneksel olarak Katolik bir bölgede doğmuştu. Küçüklüğün-

---

144 Henri Bergson, *L'Evolution créatrice*, Paris: Alcan, 1907. Benzer düşünceler şurada da dile getirilmiştir: Gardner Murphy, *Human Potentialities*, New York: Basic Books, 1958.

145 Walter M. Horton, "The Origin and Psychological Function of Religion According to Pierre Janet", *American Journal of Psychology*, XXXV (1924), ss. 16-52.

146 Pierre Janet, "*Un Cas du phénomène des Apports*". Ayrıca bkz. Janet'nin önsözü, J. Grasset, *Le Spiritisme devant la science*, Montpellier ve Paris, 1904, s. VII-XXIX.

den beri çok dindar biri olmuştu. On sekiz yaşına geldiğinde İngiltere'ye gidip mürebbiyelik yapmıştı ama birkaç yıl sonra geri dönmüş, mutlak yoksulluk içinde adının sanının bilinmediği bir hayat sürmek istediğini söyleyerek ailesini üzmüştü. Kız kardeşi üzerinden ailesiyle iletişimini sürdürmüştü. Vaktinin büyük bölümünü yoksullarla ilgilenerek, kanserli bir kadına bakarak geçirmişti, resmî yetkililere gerçek adını açıklamak istemediği için de hapis cezası almıştı. Aslında Madeleine, Salpêtriere'e bacak kaslarındaki ağrılı, tuhaf bir kasılma nedeniyle kabul edilmişti, bu kasılma nedeniyle ancak parmak uçlarında yürüyebiliyordu. Bu motor rahatsızlıkların histeriden kaynaklandığı düşünülmüştü. Janet syringomyelia ya da medulla'da başka bir lezyondan kuşkulanmıştı ama nihai teşhis hiç konmadı. Madeleine tuhaf mistik sanrılar da görüyordu. İlâhî vahiyler aldığına, havaya yükselme yetisine sahip olduğuna inanıyordu.

Madeleine'in (Janet'nin az sayıda hastasını tuttuğu) Claude Bernard Salonu'nda kaldığı süre zarfında, zaman zaman ellerinin arkasında, ayaklarında ve boğazının sol tarafında kanamalı tuhaf deri lezyonları olduğu gözlendi. Bu beş nokta düzenli aralıklarla, yılda birkaç kez aynı anda kanıyordu, Assisili Aziz Francesco ve başka birkaç azizde olduğu anlatılan türde tutku stigmatasına benzer bir durumdu. Madeleine, Janet tarafından izlendiği süre zarfında iki aşamalı bir yönlendirmeye tabi tutuldu: Madeleine'in bir dinî yönlendiricisi vardı, her zaman *mon Pere* (Babam) diye hitap ettiği Janet ise psikoterapistiydi. Madeleine'in yazdığı mektuplardan ve Katolik yayınlardan Janet'nin ona her zaman, kişiliğine çok derin bir saygı göstererek muamele ettiği açıktır ama Janet bir psikolog olarak bu vakaya kesin bir nesnellikle yaklaşıyordu. Janet, Madeleine'in durumunda büyük salınımlar görmüş, beş anormal hâl tespit etmişti; bunlara teselli, kendinden geçme, şeytana uyma, kuruluk ve işkence diyordu, bir de başlangıçta geçici olan ama Madeleine'in hayatının son yıllarında öne çıkan denge hâli vardı. Janet bu hâlleri *From Anguish to Ecstasy* adlı kitabının birinci cildinde uzun uzadıya tasvir etmiştir. Janet duygular kuramını ve dinsel psikoloji kavramlarının bir bölümünü büyük ölçüde bu gözlemlerden hareketle geliştirmişti.

Janet'nin kitabının 1926'da yayınlanması, bazı Katolik çevrelerde büyük tartışmalar yarattı. Janet hararetli saldırılara maruz kaldı ve ateist olarak damgalandı. Öte yandan Katolik bir ilahiyatçı olan Rahip Bruno de Jesus-Marie, Madeleine vakasının bir değerlendirmesini yazmıştı ki yazdıkları Janet'nin yayınlarını çok ilginç bir biçimde destekliyordu. Onun bakış açısına göre Madeleine'in nevrotik olduğuna kuşku yoktu ama aynı zamanda mistisizmi psikopatoloji ile gerçek dinî duyguların bir karışımı olan hoş ve dikkat çekici bir insandı.

Janet'nin din psikolojisini, psişik enerjiyle ilgili kavramlarının ve eğilimler hiyerarşisinin penceresinden görmek gerekir. Janet ahlaki-dinî davranış biçiminin aslında bir yönetim işlevi olduğunu, yani zihinler kuvvetler bütçesini kontrol etme işlevi olduğunu söyler. Bütün ahlakçılığın kökeninde ekonomi içgüdüsü yatar. İnsan bu içgüdüyü öncelikle zihinsel kaynak ekonomisine uygular, ikinci olarak bu ilkeleri finansal kaynaklarının ekonomisine uygular. Finansal ekonomi, zihnin bütçesi üzerinde sağlanan asıl kontrolden türemiştir. Ahlaki davranış biçimi, temelde bireyin zihinsel enerjisini korumak adına bütün işlevleri üstünde denetim sağlamasıdır. Ama sosyal-kişisel düzeyde birey bir adım ileri gider, çünkü burada bi-

reyin ve taklit sürecindeki *socii*'nin zihinsel enerjisi karşılıklı değerlendirilir. Zihinsel enerji taklitçiler ve lider tarafından farklı bir biçimde ele alınır. Taklit edene göre, taklit daha az maliyetli bir eylemdir. Lider açısından, örnek olmak maliyetli bir eylemdir, taklit edilmekten duyduğu memnuniyet hissi, ona bu maliyetin geri ödenmesinden fazlasını verir. Dolayısıyla taklit hem taklit edilen lider hem de taklitçileri için enerjinin korunmasını sağlar. Temel zekâ eğilimleri düzeyinde sosyal uzmanlaşma artar. Lider sadece işlevlerini sürdürme değil, onları artırma eğilimi de gösterir ve kendisine itaat edilmesinde ısrar eder.

İddiacı düzeyde ayinler ve mitler yaratılır. Ayinler en küçük ayrıntıları bile katı bir değişmezlikle belirlenmiş, insanların birbirlerini uymaya zorladığı ve mantıksal ya da ahlaki herhangi bir gerekçe gösterilemeyen karmaşık davranış biçimleridir. Janet, mitlerin ayinler kadar ilkel olmadığını söyler, mitler genellikle ayinleri açıklamak üzere, sonradan düşünülmüş bir şey olarak onlara iliştirilmiştir. Ayinin işlevi zihinsel rezervlerin uyarılması, bilincin duygusal içeriğinin sıkılaştırılmasıdır. Toplu ayinler en yüksek perdeye çıktıklarında bir tür toplu sarhoşluk yaratır. Birçok ilkel dinde, alkolle sarhoş olmanın önemli bir rol oynadığı orji ayinlerinin gerçekleştirilmiş olması hiç de şaşırtıcı değildir. Yas törenleri bile, Durkheim'ın işaret ettiği üzere katılımcıların enerjilerinin artırılmasını hedefler.

Janet'ye göre düşünümsel düzey, tanrı fikrinin doğduğu düzeydir. Janet, hiçbir tanrının olmadığı hiçbir gerçek din bulunmadığını söyler. Bir tanrının (ya da ruhun) başlıca özelliği antropomorfik (insan biçimli), görünmez, güçlü olması ve hiçbir sıradan insanın gerçekleştiremeyeceği özel bir görevi gerçekleştirmesidir. Bu işlevler ibadet eden kişinin ihtiyaçlarına göre değişir. Tanrı'nın başlıca nitelikleri, inanan kişinin davranış biçimine denk düşer; inanan kişi insanların gururunu nasıl okşarsa tanrıyı da öyle onurlandırır. Bir reisin önündeymiş gibi alçakgönüllü bir tutum takınır; lûtuflar isteyerek dua eder ve geçmişte lûtfedilmiş şeyler için teşekkür eder. Buna karşılık inanan tanrıdan bir cevap bekler. Tanrı inanan aracılığıyla ya da her hâlûkârda görevi "tanrının cevaplamasını sağlamak" olan rahip aracılığıyla cevap verir.

Janet bu inançlar ve ibadetlerin nasıl doğduğunu açıklarken düşünce fenomenini analiz etme yoluna başvurur. Düşünce içselleştirilmiş bir dildir ve daha önce belirttiğimiz üzere, bu içselleştirmeyle birlikte bireyin görünen eylemlerinin ardında görünmez bir biçimde var olan bir ikiz ya da ruh fikri doğmuştur. Animizmin kökeninde de bu vardı. "Animizm, dostunuzmuş gibi konuşan ve eylemde bulunan insan ile onun ardında gizli olan görünmez, işitilmez düşmanı birbirinden ayırmanın gerekliliğini ilk öğrendiğiniz anda kendiliğinden doğar." Tanrı-ruhlar fikri de yok olanlara saygıyla davranmaktan doğmuştur; özel bir kategori olan yok olanlar, ölülerdir. Peki ama tanrı-ruhlar neden bu kadar önemli bir rol oynamaya başlamıştır? Janet bu soruya bütün dinlerde ya korkudan ya da ahlaken güçlenmek uğruna ya da insan yöne ve sevgiye can attığı için bir tanrıyla ittifaklar (ahitler) bulunduğu cevabını verir. İnsan görünmez, her şeye gücü yeten ve her şeyi anlayan, ideal bir yönlendirici ve bir dost, yani bir tanrı arar. Dinin görevi de burada ortaya çıkar, o da "tanrıyı konuşturmaktır" ve Janet'ye göre, "Tanrılar hiç konuşmamış olsaydı dinin varlığını sürdürmüş olabileceğini düşünmememiz gerekir."

Tanrılar çeşitli biçimlerde konuşturulabilir. Bu yollardan biri, iç sohbet olan duadır. İnanan, tanrıdan bir şey ister, içinde bir şey tanrının adına ona cevap verip onu rahatlatır. Burada otomatizmin bir bölümünü görürüz, patolojik hâllerde bir büyüteçle bakıyormuşçasına gözlemlenebilir. Örneğin Meb, Sainte Philomene'i uyandırmıştı; uyurgezer bir hâldeyken onun rolünü kendisi canlandırmış, kendi dileklerine cevap vermişti. Madeleine de bir alçakgönüllü ricacı rolünü oynuyor, bir ona cevap verip onu rahatlatan İsa rolünü canlandırıyordu. Janet aynı şeyin dualarda da gerçekleştiğini varsayar ama inanan bunun farkında değildir. Madagascar'daki Tromba kültü biraz daha karmaşıktır, burada bütün kabile ruhlara dua eder, ardında kalabalıktan bazılarına ruhlar musallat olur ve cevaplarını topluluğa açıklarlar. Ne var ki *acedia*[147] vakalarında (Orta Çağ manastırlarında sık rastlanan bir durumdu) gözlendiği gibi beklenen cevabın gelmediği de olur; *acedia* zihinsel enerjinin yavaş yavaş tükenmesi olarak açıklanabilir. *Acedia*'nın tam tersi "dönme"dir, bu da kişinin zihinsel enerjisini geri kazandığı ve bazı uyarıcılara maruz kaldığı bir süreç sonrasında inancını geri kazanması, yeni bir zihinsel güç ve istikrar hissine varmasıdır.

Bağnazlık (fanatiklik) ve dini yayma olguları da burada işin içine girer. Bağnazlık felsefi bir tartışma ile dinî bir tartışma arasındaki farkın işaret edilmesiyle açıkça gösterilebilir. Felsefi bir tartışmada olası bir yenilgi kabul edilir, karşıta saygı duyulur ve entelektüel dürüstlük vardır. Dinî bir tartışmadaysa bilimsel teslimiyet yoktur, karşıt hor görülür ve entelektüel dürüstlük yoktur; örneğin karşıtın yazılarından doğru olmayan alıntılar yapılır. Dini yayan bir bağnazlık bütün gerçek dinlerin bir başka ayırt edici özelliğidir. Döneme bağlı olarak, din değiştiren kişiler korkutularak ya da çeşitli yararlar görecekleri vaadiyle baştan çıkarılarak cemaate katılmış olabilir. Dinî tartışmada ileri sürülen argümanlar arasında öne çıkanlardan biri de mucizelerin gerçekleşmesidir, Janet mucizeleri "dinî bir eylem sonrasında gerçekleşen ve resmî dinî damgayı taşıyan olaylar" diye tanımlamıştır. Dini yaymanın en yüksek derecesi dinî zulümdür, Janet bunu bir efendilik, entelektüel birlik ve zihinsel bunalımdan kurtulma arzusu olarak açıklamıştır.

Janet cinlerin musallat olması olgusunu, duanın tam tersi olarak değerlendiriyordu. Duada olduğu gibi, kişinin iki rolü birden canlandırdığı ikili bir davranış biçimi söz konusuydu ama duada ikinci kişilik iyiyken (bir tanrı ya da ruh), musallat olmada ikinci kişilik kötüydü (bir şeytan ya da cin). Duada inanan kendi iç dramasının efendisi olarak kalır -ilâhî olanın konuşması istendiğinde durdurulabilir- musallat olma vakalarındaysa ikinci rol kontrol dışına çıkar ve birinci rol kaybolur.

Janet, mistiklerin ilâhî olanla bir olmanın sahici biçimi olarak addettiği kendinden geçme, vecd hâliyle ilgili olarak Madeleine üzerindeki gözlemlerine başvurur. Vecd hâlinde hareketler asgari düzeye iner, vecd hâlindeki kişi yalnız bırakılmak ister, psikolojik gerilimi yükselir ve sakin, edilgin, kutsayıcı bir neşe üstüne iner. Kişi aydınlandığını hisseder ve zihninde olan her şeyin gerçek ve son derece önemli olduğu yönünde empatik bir kanıya varır. Vecd hâli bazı bakımlardan uyurgezerliğe benzer ama bu deneyimin hatırasının ko-

147 Manevi ya da zihinsel tembellik, apati (ç.n.)

runması ve etkilerinin sıklıkla ömür boyu devam etmesi bakımından uyurgezerlikten farklıdır. Vecd hâli dinin değer verdiği ama bir yandan da güvenmediği bir deneyimdir, çünkü bunu yaşayan kişi kilise dogması dışında özel vahiyler almaya yatkındır.

Janet "Tanrılar var mı?" sorusuna psikolojik inanç analizinin bakış açısıyla yaklaşıyordu. Tanrılar "şeyler" de değildir "gerçekler" de; Janet'nin terminolojisinde "varlıklar"dır, yani dinî oluşumlardır. Gerçekler, olgular, deneysel doğrulama düzeyinde yer alır ama dinî oluşumlar iddiacı ve düşünümsel düzeyde bulunur. Bilimin bir gerçeğine inanmak ile dinî bir gerçekliğe inanmak birbirinden tümüyle farklı iki meseledir. Birincisinde, inanç varsayım ve deney yoluyla adım adım gelir. Dinî inanç, tümüyle, birden gelir ve ne kadar fazla olursa olsun deneyim dinî inancı güvenilmez kılamaz. Dinî inanç birden gidebilir de ve inanç kaybına sıklıkla sinirsel çöküş eşlik eder. Bilimsel ya da felsefi hakikatler sadakat bağlarımızla uğraşmaz ama dinî inanç uğraşır, insan ülkesi için ölebileceği gibi dinî inancı için de ölebilir.

Janet dinin etkisinin ölçülemez boyutlarda olduğunu söyler. Modern anlamda ahlakı yaratmış olan şey dindir. Liderin olağan komutlarıyla karşılaştırıldığında ahlaki komutların şerefi (kategorik niteliği), zorunlu bir niteliği (insanların gözünden uzakta da bunlara uyulması gerekir) vardır ve bu kurallara itaat edilmesi bir gurur hissi verir. Janet'ye göre bu farkın gerekçesi, görevlerin reisin ya da liderin değil, tanrının emirleri olmasıdır. Bu nedenle ahlak dinî bir damga taşır ve dinin bir ürünüdür. Dinî ahlak nedeniyle insan bir ego hâline gelmiş, yani arzularını tabi kılmayı ve onları düzenlemeyi öğrenmiştir. Janet entelektüel ahlak olan mantığın da dinî etkinin damgasını taşıdığını ekler.

Akılcı-etki ve deneysel düzeyler dinin yıkımını hazırlayan etkiler yaratmıştır. Janet'ye göre, akılcı-etki ya da deneysel düzeyde dört önemli davranış biçimi ilk kez ortaya çıkmıştır: Çalışma, eğitim, felsefe ve bilim. Bunların hepsi de doğrudan ya da dolaylı olarak dinin meyvesidir ama hepsi de din üstünde yıkıcı bir etki yaratmaya meyleder. Din felsefenin, hepsinden de önemlisi bilimin meydan okumasıyla karşılaşmıştır, öyle ki din yıkılırsa insanlığa ne olacağı sorusu gündeme gelmiştir. Dinin insanlığın hayatında oynamış olduğu ve hâlâ oynadığı rol nedeniyle, sorun dinin bir muadilini bulmaktır. Din son yıllarda, onu oluşturan anlara ayrılmıştır, duanın üç evresinde açıkça gösterildiği gibi: Sorgulama (tanrı arayışı), tanrının cevabı, cevaptan duyulan memnuniyet. Sorgulama anını felsefe üstlenmiştir ama felsefe asla dinin yerini alamayacaktır. Cevaplama anını ruhçuluk üstlenmiştir, ruhçuluk Janet'nin çok büyük ilgi gösterdiği bir hareketti.[148] Bedensiz ruhlarla "medyumlar" aracılığıyla sohbet etme girişimi olan ruhçuluk çok kadim bir olgudur ama 1850 civarında gelişmiş modern ruhçuluk kendisinden önceki benzer akımlardan farklıdır, çünkü analitiktir ve bilimsel bir merak havası içinde icra edilir. Bu nedenledir ki ruhçuluk, istemeden, bilimsel psikolojinin değerli katkılarıyla (Flournoy'un çalışmaları gibi) dolmuştur ama çoğu takipçisine göre ruhçuluk bir tür popüler metafizik, dinin ucuz ve tatmin edicilikten uzak bir muadili hâline gelmiştir. Dindeki "memnuniyet anı"nı ise Romantizm üstlenmiştir, Janet

[148] Janet Madeleine'den bahsederken onun ismini ve yerini gizli tutmak için büyük çaba sarf etmişti. Burada verilen biyografik ayrıntılar Bruno de Jésus-Marie'nin onun hayatı hakkında sunduğu muhtemelen daha doğru bir anlatıdan alınmıştır: "A propos de la Madeleine de Pierre Janet", *Etudes Carmélitaines*, XVI, No. 1 (1931), ss. 20-61.

burada Romantizm terimini geniş bir anlamda, duygu dini olarak kullanır. Bu geniş anlamıyla Romantizm'in temel önermesi şudur: Nerede neşe, güç, memnuniyet buluyorsan orada İlâhî Olan'ın açık ve yakın bir kanıtını bulmuşsun demektir. Bunun klasik örneği William James'in *The Varieties of Religious Experience* adlı eseridir. Ne var ki bu eserin Fransızca basımının giriş bölümünde Boutroux'nun belirttiği üzere, "Şevk ve neşenin her zaman hakikatle birlikte yürüdüğü yolunda bir kanıt yoktur."

Dinin yerini alacak daha tatmin edici muadiller arayan Janet böyle iki seçenek düşünmüştü; bunlardan biri, dinin egemen ama kusurlu popüler çareler sunduğu zihinsel hâlleri bilimsel olarak tedavi etmeyi amaçlayan, "dini modası geçmiş kılmaya, belki de başka her şeyden fazla yazgılı olan" bilimsel psikoterapiydi. İkinci muadil ilerleme tapınısı olabilirdi. Janet ilerleme sözcüğünü maddi ya da mekanik ilerleme anlamında kullanmaz, entelektüel ve sosyal ilerlemeden fazlasını düşünüyormuş gibi görünür. Başlıca şiarı, çok takdir ettiği bir filozof olan Guyau'nun şiarıdır: "Kendimize ve dünyaya güvenmek."

Muhterem Horton'un, Janet'nin 1921-22'de verdiği konferanslarla ilgili anlatısının son derece şematik bir özetini sunduk. Janet'nin, din psikolojisi hakkında yazmayı planladığı kitap hiç somutlaşmadı. Bunun nedenlerinden biri, ömrünün geri kalanında dinle ilgili düşüncelerinin biraz yeni çizgilerde gelişmiş olmasıdır belki. Janet'nin 1937'de yayınladığı bir makaleye dayanarak bir çıkarımda bulunabiliriz.[149] Bu arada Bergson'un *Les Deux Sources de la morale et de la religion (Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı)* adlı kitabı yayınlanmıştı, ayrıca mistisizm hakkında başka yayınlar çıkmıştı. Öyle görünüyor ki Janet artık mistisizmi sadece iddiacı bir inanç türü olarak değerlendirmiyordu. Artık mistikleri devirlerinin bilim ve mantığının onlara sunduğu inanç tiplerinin ötesine geçmeye çalışan ilerici düşünürler grubu olarak görüyordu. Mistikler insanlar için yeni yollar açmıştı: "Bugün geçerli olan birçok mefhum, mistiklerin eserlerinde daha mükemmel bir bilgiye duyulan hevesler olarak başlamıştır." Hakikati "çileci pratiklerle kazanılan ve ahlaklı davranışlarla hak edilen bir erdem" olarak değerlendiren ilk mistikler olmuştur. Mistikler insani duyguları, özellikle de sevgiyi kanıt değerine sahip gören yeni bir tür mantık da başlatmıştır. Janet aynı minvalde, bireysellik kavramının nasıl fiziğe bile nüfuz ettiğine, değer kavramının topluma işlediğine, on dokuzuncu yüzyılda "tarihsel hakikat" ve "ilerleme" ilkelerinin, yani pozitif bilimlere tümüyle yabancı iki kavramın tarihe girdiğine dikkat çeker. Sanki tarih insanlığın geçmişinin bir gün insanın doğrudan araştırmalarıyla erişilebilir olacak daimî bir yer olduğunu varsayıyordur. Janet yine burada sözlerini, çok sevdiği Prometheusçu düşünceyle, insanlığın evriminin son bulmadığı, sonunda hayal bile edilmeyen bir yola gireceği düşüncesiyle noktalamıştır.

Janet'nin Kaynakları

Yaratıcı bir düşünürün ilk ve en yakın kaynağı kendi kişiliğidir. Janet kendisinden bahsetmekten özenle kaçınmış olsa da çalışmalarının bazı yönlerini aydınlatmak için birkaç ipucu

[149] Pierre Janet, "Le Spiritisme contemporain", *Revue Philosophique*, XXXIII (1892) (I), ss. 413-442.

verdiği olmuştur. Örneğin *Psychological Automatism*'de laf arasında kendisinin motor tipte olduğunu söyleyivermiştir.

Uyanık olduğumda, ancak yüksek sesle konuşarak ya da yazarak düşünebiliyorum, düşüncem her zaman yarı tutuk bir jest. Geceleyinse tersine, sık sık gözlemlediğim üzere, son derece kesin bir hareketsizlik hâlinde oluyorum. Sadece bir gözlemci oluyorum, aktör olmuyorum artık; görüntüler ve sesler tablolar, sahneler oluşturarak gözümün önünden geçip gidiyor, bir yandan da hareketsizliğim ve güçsüzlüğümle ilgili belli belirsiz bir his oluyor içimde. Tam da rüyalarım ile uyanık hâldeki düşünme biçimim arasındaki bu büyük fark nedeniyle rüyalarımı hatırlamakta zorlanıyorum.[150]

Janet aynı kitabın başka bir yerinde, âşık olma olgusu hakkında konu dışı ilginç şeyler söyler; âşık olmanın mükemmel derecede sağlıklı ya da dengeli bir kişide görülmeyecek bir tür hastalık olduğunu düşünür.[151] Janet bu iki örnekte, düşüncesinin genel yönünü açıklayabilecek bir ipucu verir. Duygusal olmayan, faal tipte bir birey olduğu açıktır. Onu tanıyan herkes sakinliğinin, ılımlılığının yanı sıra olağanüstü derecede faal olduğunu vurgular. Janet'nin faaliyet mefhumunu merkez alan, duyguların eylemin biraz sıkıntı verici biçimde kesintiye uğraması ya da en iyi ihtimalle eylemlerin yeniden düzenlenmesi olarak değerlendirildiği ayrıntılı bir psikolojik kuram geliştirmeye yönelmiş olması şaşırtıcı değildir. Jean Delay'ın Janet'ye "verimlilik psikoloğu" demesine de şaşmamak gerekir.

Janet'nin kişiliğinin bahsetmeye değer iki yönü daha vardır. Birincisi, on beş yaşında geçirdiği bunalım dönemi ve olgunluk yıllarında çok görünür olmamakla birlikte, hayatının son döneminde öne çıkmaya başlayan psikasteni eğilimidir. Janet'nin psikasteniyle ilgili incelikli gözlemlerinin bir ölçüde kendisiyle ilgili gözlemlerine dayandığı varsayılabilir. Janet'nin ikinci özelliğiyse on yedi yaşında geçirdiği ve hayatında belirleyici bir olay olduğuna kuşku duyulmayan dinî krizdir. Gençliğinde inancını yitirmiş olması kafasını sürekli meşgul etmiyor olsaydı, Madeleine vakasını yirmi beş yıl boyunca bu kadar dikkatle takip eder miydi, kuşkuludur.

Janet'nin ailesinde amcası Paul, düşüncesinin dayandığı başlıca kaynaklardan biri olmuştu. Paul Janet maneviyatçı felsefe ekolünün bir temsilcisiydi, bu ekolün şiarı üç noktada şöyle özetlenebilir: Bilincin doğrudan ifadesine dayanarak insan özgürlüğüne duyulan inanç, mutlak iyi ilkesine dayalı bir ahlak felsefesi ve insan özgürlüğünü mutlak iyiyle ilişkilendiren, amacın aracı olarak mutlak göreve duyulan inanç. Paul Janet felsefesini, Fouillee'ye göre başlıca olumlu yönü başka hiçbir yerde bulunmayan, kendisinin ele aldığı çok sayıda ikincil soru, örnek ve argümanla dolu olmak olan birçok kitabında felsefesini işlemişti.[152] Pierre Janet o dönemde baskın olan pozitivist ruhun etkisi altında kendisini amcasının vazettiği maneviyatçı düşünce biçiminden uzaklaştırmış, felsefi psikolojiden bilimsel psikolojiye

---

150 Pierre Janet, "La Psychologie de la croyance et le mysticisme", *Revue de Métaphysique et de Morale*, XLIII (1936), ss. 327-358, 507-532; XLIV (1937), 369-410.

151 Pierre Janet, *L'Automatisme psychologique*, Paris: Alcan, 1889, ss. 118-119.

152 Pierre Janet, *L'Automatisme psychologique*, Paris: Alcan, 1889, ss. 466-467.

geçmiş olsa da Paul Janet'nin onun üstünde kalıcı bir etki bıraktığını eserlerinde fark etmek mümkündür. Paul Janet'nin "ahlak" adı altında ayrıntılı olarak geliştirdiği şeyi Pierre Janet eğilimler hiyerarşisine "akılcı–etki", "deneysel" ve "ilerici" davranış biçimleri adı altında dâhil etmişti. Janet'nin daha kişisel olarak etkilendiği başka bir isimse, kendi kuşağından genç Fransız entelektüelleri üstünde büyük bir etki yaratmış olan *The Irreligion of the Future* kitabının yazarı J. M. Guyau'ydu.[153] Guyau'nun *Weltanschaung*'u (dünya görüşü) müesses bir dinle hiçbir bağı olmayan, dinî bir inancı benimseyemediği gibi ateizmi de benimseyemeyen derinden dindar bir adamın dünya görüşüydü.

Janet'nin École Normale Supérieure'de öğrenim gördüğü dönemde ya da öğretmenlik yaptığı yıllarda hangi filozofları özellikle incelediğini bilmiyoruz. Öyle görünüyor ki genel olarak felsefe tarihini gayet iyi biliyordu.[154] En sık alıntı yaptığı filozoflar arasında Francis Bacon (Latince tezinin konusu), Malebranche, Condillac, İdeolojistler okulu ve özellikle de Maine de Biran yer alır. Maine de Biran, Janet'nin psikolojisini hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkilemiştir. On sekizinci yüzyılda baskın olan kuramlardan biri de duyumun, zihnin bütün hayatının geliştiği asal öz olduğunu söylüyordu. Filozoflar 1750 civarında, kör insanların cerrahi ameliyatlar sonrasında görebilmesine ilgi duymaya başlamıştı. Görmenin ve diğer duyusal algıların zihinsel hayattaki rolleri hakkında fikir yürütüyorlardı. Bu tarihlerde Condillac (1715-1780) bir zamanlar meşhur olan eseri *Traite des Sensations*'u (1754) yayınlamıştı; kitapta fiziksel yapısı insanınki gibi olan ama psişik hayattan yoksun olan, sonra peş peşe duyumların eklendiği heykel mitini tahayyül etmişti. Condillac heykelin nasıl canlanacağı, duyumlardan imgelere, fikirlere, düşüncelere, yargılara ve bilimin ayrıntılı olarak geliştirilmesine nasıl geçeceği üzerine tahminler yürütmüştü. Maine de Biran (1766-1824) insan zihniyle ilgili yeni bir kuramsal yapıyı ayrıntılı olarak geliştirmişti, bu yapıda temel olgu çabadır.[155] Bilinç çabanın tam algısıdır (*apperception*).[156] Descartes'ın "Düşünüyorum, öyleyse varım." ilkesinin yerini "İstiyorum, öyleyse varım." alır. Gönüllü çaba bilinç yaratır ve zihni duyumdan algıya, zihnin daha yüksek işleyiş biçimlerine çıkarır; güç, nedensellik, birlik, kimlik ve özgürlük kavramlarını kazandırır. Bilinçli çabayla geçen bu insani hayatın altında, alışkanlıklar, temel duygular ve içgüdülerin âlemi olan bir hayvan hayatı, bilincin altında akmaya devam eden ve uykuda, uyurgezerlikte kendisini gösteren bir hayat vardır. Maine de Biran hayatının sonraki yıllarında, gönüllü çabaya dayalı gereği gibi insani hayatın üstünde, üçüncü bir manevi ve dinî hayat olduğunu ileri sürmeye başlamıştı.

Maine de Biran, Janet'nin psikolojisini hem doğrudan (Janet'nin onun eserlerini okuduğunu görüyoruz) hem de (on dokuzuncu yüzyıl ortasında Fransız *alienistes* üzerin-

---

153 Alfred Fouillée, *Critique des systèmes de morale contemporaine,* dördüncü basım, Paris: Alcan, 1883, ss. 281-317.

154 Jean-Marie Guyau, *L'Irréligion de l'avenir, Etude Sociologique*, Paris: Alcan, 1887.

155 Pierre Janet, Henri Piéron ve Charles Lalo'nun Manuel du Baccalauréat'ında felsefe tarihini konu alan bölümü (ss. 329-367) Pierre Janet kaleme almıştır, Paris: Vuibert, 1925.

156 Bkz. Paul Janet, *Les Maîtres de la pensée moderne*, Paris: Calmann Lévy, 1888, ss. 363-403; André Cresson, *Maine de Biran, sa vie, son oeuvre*, Paris: Presses Universitaires de France, 1950; özel sayı *Bulletin de la Société Française de Philosophie*, cilt XXIV (1924), Maine de Biran'a ayrılmıştır.

deki etkisi nedeniyle) dolaylı olarak etkilemişti. Henri Delacroix, Baillarger ve Moreau de Tours'un kuramsal kavramlarını Maine de Biran'ın öğretilerinden nasıl aldıklarını gayet iyi göstermiştir.[157] Baillarger sanrılarla ilgili kuramında sanrıların ve serapların hafıza ile hayal gücünün kendilerini bilinçli kişilikten kurtarmasıyla ortaya çıktığı sonucuna varmıştır. Aynı fikir Moreau de Tours'un *desagregation* (bugün gerileme denebilir) kuramında daha sistematik bir biçimde ifade edilmiştir: "Sanrılar ve seraplar özgür iradenin, fikirlerimizi bağlamamızı ve koordine etmemizi sağlayan gücün tedricen zayıflamasıyla ortaya çıkar." Bu nedenle Moreau de Tours rüyayı akıl hastalığıyla ilgili bilginin anahtarı olarak görmüştür. Janet "Moreau de Tours'a göre psişik hayatın temel kanunu" dediği şeye sürekli atıfta bulunurdu.

Janet'nin psikologlar arasındaki üstadıysa hiç kuşkusuz, çok derin bir kişisel saygı ve sevgi duyduğu Theodule Ribot'ydu. O dönem deneysel psikoloji Almanya'da Wundt'un etkisiyle psikolojik etkenlerin ölçümünün bilimi olarak gelişirken Fransız ekolü Taine ve Ribot'yla birlikte psiko-patolojik yaklaşımı tercih etmişti. Ribot, Claude Bernard'dan hastalığın, doğanın kurduğu bir deneyim olduğu fikrini almıştı. Bu fikri psikoloji alanına uygulamıştı. Ribot hafıza, irade ve kişiliğin normal işlevlerini incelemek için bu işlevlerdeki hastalıkları araştırmış, her biri için bir monografi kaleme almıştı. Ne var ki Ribot doktor olmadığından bir psikiyatristin verdiği tanımlara dayanmak zorunda kalmıştı, Janet ise doğrudan klinik araştırmalar yürütmek için tıp öğrenimi görmüştü. Ribot Fransa'yı Jackson'ın evrim ve çözülme ilkesiyle, sinirsel hastalıklarda pozitif ve negatif semptomlar ilkesiyle de tanıştırmıştı. Bu ilkeleri de hafızanın psikopatolojisine (örneğin yaşlılıktan ileri gelen amnezide yakın tarihli hatıraların eski hatıralardan daha önce unutulmasına "Ribot kanunu" denir) ve iradenin psikopatolojisine (Ribot iradeyle ilgili rahatsızlıklarda istemli faaliyetlerin otomatik faaliyetlerden önce kaybolduğunu söylemişti, Janet'nin psikasteni kuramının kökeninde de bu yatıyordu) uygulamıştı.

Klinik bakış açısıyla yaklaşıldığında Janet genellikle Charcot'nun tilmizi olarak görülür. Salpêtriere'e 1899'da gelen Janet'nin, Le Havre'da Doktor Gibert ve Doktor Powilewicz'le birlikte nevrozlar ve akıl hastalıkları üstüne altı-yedi yıl klinik çalışmalar yaptığı, dolayısıyla Salpêtriere'e bir öğrenci olarak değil, deneyimli bir çalışma arkadaşı olarak geldiği görmezden gelinir. Janet psikotiklerle çalışmayı büyük ölçüde Salpêtriere'de Doktor Seglas ve Doktor Falret'nin koğuşlarında öğrenmişti.

Janet'nin eserlerinde başvurduğu temel kaynaklardan biri de ilk dinamik psikiyatridir. Janet'nin Le Havre'da bulunduğu dönemde Doktor Perriere'nin ve Caen'deki küçük manyetizmacı grubunun çalışmalarını keşfettiğini, sonrasında Puysegur, Deleuze, Bertrand, Noizet, Teste, Gauthier, Charpignon, Despine'ler, DuPotet gibi isimlerin ve uzun bir öncüler dizisinin araştırdığını, unutulmuş koca bir bilgi dünyasına daldığını hatırlıyoruz; Janet bu insanların olumlu katkılarını ve keşiflerini hiçbir zaman belirtmeden geçmemiştir.

---

[157] Henri Delacroix, "Maine de Biran et l'École médico-psychologique", *Bulletin de la Société Française de Philosophie*, XXIV (1924), ss. 51-63.

Janet'nin psikolojik enerjiyle ilgili kuramlarının, George Beard ve S. Weir Mitchell'ın ifade ettiği, özellikle de William James'in dile getirdiği fikirlerle birçok ortak yönü bulunuyordu. William James'in *The Energies of Man* başlıklı makalesi enerji bütçemizle ilgili sorunları, enerji verme oranlarını, enerjiyi harekete geçirmenin çeşitli biçimlerini konu alır.[158] James çaba, dua ve dine dönmenin dinamojenik (enerji yaratan) etkenler olduğunu belirtir. Janet'nin çok sevdiği psikolojik gerilim kavramının öncüsü burada görülebilir.

Janet'nin daha sonraki eğilimler hiyerarşisi kuramı, genişletilmiş davranışçılık kuramı da hiç kuşkusuz büyük ölçüde Josiah Royce ile James Mark Baldwin'in çalışmalarından esinlenmiştir. Josiah Royce, "Benlik ile Benlik-olmayan arasındaki ayrımın ağırlıklı olarak *sosyal bir kökeni* vardır." sonucuna varmıştı. Royce ampirik öz bilincimizin, psikolojik kökeni sosyal hayatta bulunan bir dizi kontrast etkisine dayandığını ekliyordu. Çocuğun benliği taklitle büyür ve kendisini oluşturur. "O hâlde köken itibarıyla ampirik Ego, sosyal deneyimlerimizden sonra ikinci sıradadır. Gerçek sosyal hayatta Ego her zaman Alter ile tezat hâlinde bilinir." Royce çocuğun sosyal ilişkilerini idealleştirdiğini (yani içselleştirdiğini), dolayısıyla Ego ile Alter arasındaki zıtlığın "incelip şimdiki benliğim ile geçmiş benliğim, yüksek benliğim ile aşağı benliğim ya da vicdanım ile itkilerim arasındaki bilinçli zıtlığa dönüşebileceği"ni söyler: "Düşünümsel hayatım, içimde anbean ampirik olarak gelişirken, bütün sosyal hayatımın bir tür soyut ve örnek hâlidir."[159] Royce bu kuramların psikopatolojik açılımları üstünde de duruyordu.[160] Sosyal benliğin kendi hastalıkları vardır; bunalıma girebilir, yüceltilebilir ya da aldatılabilir. Kuşku, zulüm görme ve büyükseme sanrıları özbilincin sosyal veçhesinin patolojik versiyonlarıdır; normal hâllerde özbilincin sosyal veçhesi, sosyal konum, şeref, dünyadaki yer ve karakterin bilincinde olan bir kişi olmak anlamına gelir.

J. M. Baldwin'in kuramları Royce'un kuramlarına benziyordu ama bu gelişimin genetik veçhesi daha fazla vurgulanıyordu. Baldwin, Ego ile Öteki'nin doğuşunun üç evresi olduğunu söyler.[161] Birincisi bebeğin "yansıttığı", başka bir deyişle, kendini hissetmeden önce başka kişilikleri hissettiği yansıtmacı evredir. Yedinci aydan sonra öznellik evresi gelir, bu evrede taklit "çocuk ben'im, senin ne olduğunla ilgili deneyimimi, benim ne olduğumla ilgili bir yoruma çevirmemi sağlar." Sonra "çıkartma" evresi gelir, çocuk burada süreci tersine çevirir; yani "ne olduğumla ilgili eksiksiz bir anlayıştan, senin ne olduğunla ilgili tam bir bilgiye varırım." Bu, Ego ile Öteki'nin birlikte doğduğu anlamına da geliyordu. "Benim benlik hissim, seni taklit ederek gelişir, seni hissedişim de kendimi hissedişimle gelişir. Dolayısıyla hem Ego hem Alter temelde sosyaldir, ikisi de *socius*'tur ve ikisi de taklit yaratılardır."

---

158 William James, "The Energies of Man", *The American Magazine* (1907). Yeniden basım, *Memories and Studies*, New York ve Londra: Longmans Green & Co., 1911, ss. 229-264.

159 Josiah Royce, *The World and the Individual*, New York: Macmillan, 1901, ss. 245-266.

160 Josiah Royce, *Studies of Good and Evil*, New York: Appleton, 1898, ss. 169-197.

161 James Mark Baldwin, *Mental Development in the Child and the Race, Methods and Processes*, New York: Macmillan, 1895, ss. 334-338.

Janet büyük sentezinde kapsamlı olarak geliştirdiği fikirlerin birçoğunda Royce ve Baldwin'den esinlendiği gerçeğini hiç saklamamıştır. Çok sevdiği "*socius*" terimini bile Baldwin'den almıştır.

Alman psikolojisinin Janet'nin eserleri üstündeki etkisini belirlemek kolay değildir. Janet Alman psikologlarını doğrudan metinlerinden okumamış olsa da Ribot ve başka kaynaklar sayesinde onları biliyordu. Herbart'ın psikolojisinin etkisi özellikle sorgulamaya açıktır. Janet'nin en beğendiği kavramlardan biri olan "bilinç alanının darlığı" öyle görünüyor ki ondan önceki Fransız psikologlar tarafından bilinmiyordu ama bu kavramın izi kesinlikle Herbart'a dek sürülebilir. Herbart'ın kuramında bilinç alanının baskılanması ve darlığı aynı olgunun iki veçhesiydi. Bilinç alanı fazla dar olduğunda, sınırlı sayıda temsil aynı anda ön plana çıkabilirdi, bu nedenle de daha güçlü ve daha zayıf temsiller arasında bir mücadele oluyordu ve daha güçlü temsil, daha zayıf olanı bastırıyordu.[162]

Janet'nin kendi çağdaşları arasındaki kaynaklarının izlerini sürmek imkânsız bir hâl alır. Bergson, Durkheim ve Binet ile ilgili olarak daha önce belirttiğimiz üzere, yazıdan ziyade sohbetler ve kişisel görüşmelerle ortaya çıkan bir karşılıklı etkilenme söz konusudur.

Janet'nin kuramlarıyla çağdaşı olan bazı yabancı isimlerin kuramları arasında görülebilecek benzerlikler de bir diğer sorundur. W. Drabovitch, Janet ile Pavlov'un "öğretilerinin birleştiğini" işaret etmiştir.[163] İkisi de psişik faaliyette güç ya da enerjinin önemini vurgulamıştır ama Pavlov bunu fizyolojik terimlerle, Janet ise psikolojik terimlerle ifade etmiştir. Drabovitch'e göre Janet'nin psikolojik gerilim ya da "drenaj", telkin ve hipnoz kavramları Pavlov'un kavramlarına paralellik gösterir. Pavlov zaman zaman Janet'nin kuramları hakkında yorumlarda bulunmuştur.[164]

Kerris de Janet'nin kuramları ile McDougall'ın kuramları arasındaki benzerliği işaret etmiştir.[165] İkisi de kişiliğin gelişimi ve yapımı sürecini eğilimlere dayanarak açıklar. Ama McDougall eğilimler hiyerarşisinin ayrıntılı bir tablosunu ya da yelpazesini sunmaz. Daha ziyade eğilimler arasındaki rekabeti ve mücadeleyi gösterir, sinir sisteminin bütünleştirici sürecini vurgular. Öte yandan Janet klinik deneyime daha yakın durur.

Janet'nin daha sonraki kuramlarıyla George Herbert Mead'in öğretileri arasındaki benzerlikler de çarpıcıdır. Mead'in sistemi de bireyin sosyal faaliyetini ve birkaç bireyin sosyal bir amaç etrafında iş birliği yapmasını başlangıç noktası olarak alan bir sosyal davranışçılık sistemiydi.[166] Mead'e göre bilinç başkalarının eylemlerinin bir içselleştirmesidir ve

---

162 Janet Herbart'ın kuramlarının bu kısmını şu makaleden öğrenmiş olabilir: Straszewski, "Herbart, sa vie et sa philosophie", *Revue Philosophique*, VII (1879) (I), ss. 504-526, 645-673.

163 W. Drabovitch, *Fragilité de la liberté et séduction des dictatures. Essai de psychologie sociale*, Paris: Mercure de France. 1934.

164 Ivan Pavlov, "Lettre ouverte a Janet, Les sentiments d'emprise et la phase ultraparadoxale", *Journal de Psychologie*, XXX (1933), ss. 849-854.

165 Felicitas Kerris, *Integration and Desintegration der Persönlichkeit bei Janet und McDougall*, tez, Bonn-Würzburg: Richard Mayr, 1938.

166 Bkz. C. W. Morris'in sunuşu, *G. H. Mead, Mind, Self and Society*, Chicago: University of Chicago Press, 1934.

akıl yürütme de birkaç birey arasındaki tartışmanın içselleştirilmesidir.[167] Mead duyguyu da insan organizmasının kendi tutumlarına verdiği cevap olarak değerlendirir. Algıyı itkiden manipülasyona evrilen bir ara evre olarak görür (Janet'nin "askıya alan algısal" davranış biçimi). Mead bilinçli kişilikte *Ben, Kendim* ve *Benliğim* arasında bir ayrım yapar ve bu ayrım Janet'nin *individu, personnage* ve *moi* ayrımına gayet iyi oturur. "Kendim", yani Janet'nin terimleriyle "*personnage*", kişilik, bir içselleştirilmiş roller seçkisidir. Başka benzerlikler de gösterilebilir ve kaçınılmaz olarak şöyle bir soru doğar: Mead mi Janet'yi etkiledi, yoksa Janet mi Mead'i? Mead'in çalışmalarının, o hayattayken Avrupa'da kolayca erişilebilir olmayan dergilerde yayınlanan makalelerde parça parça çıkmış olsa da 1934'te ölümünden sonra yayınlanmış olması bu problemi daha da zorlaştırır. Öte yandan Janet'nin daha sonra kuracağı sistemle ilgili ilk önemli yayını, 1926'da çıkan *From Anguish to Ecstasy* başlıklı kitabıdır; gerçi o da bu kuramları College de France'ta on beş yıl boyunca verdiği konferanslarda öğretmiştir. Janet ile Mead'in kişisel olarak tanıştığını gösteren hiçbir kanıt yoktur. İkisinin de Josiah Royce ile James Mark Baldwin'in eserlerinde buldukları kavramları ayrı ayrı geliştirmiş oldukları gibi bir açıklama getirilebilir belki.

Janet'nin Etkisi

Janet bütün modern dinamik psikiyatrinin eşiğinde durur. Fikirleri o kadar yaygın bir biçimde bilinir ki gerçek kökenleri artık sıklıkla tanınmaz ve başkalarına atfedilir. Örneğin pek az kişi "bilinçaltı" sözcüğünü geliştiren kişinin Janet olduğunu bilir.

Bleuler'in şizofreniyi çağrışımın geriliminin azaldığı asal semptomlar ile asal semptomlardan türeyen ikincil semptomlardan oluşan bir hastalık olarak düşünmesi, büyük ölçüde Janet'nin psikasteniyi psikolojik gerilimin azaldığı bir rahatsızlık olarak düşünmesinden alınmıştır. Bleuler kendisi de "otizm" sözcüğünün aslında, Janet'nin olumsuz açıdan "gerçeklik hissinin kaybı" diye adlandırdığı şeyin olumlu açıdan verilmiş adı olduğunu söylemiştir.[168]

C. G. Jung (1902-1903 kış sömestrinde Paris'te konferanslarına katıldığı) Janet'ye tekrar tekrar atıfta bulunmuştur. *Psychological Automatism*'in etkisi Jung'un insan zihnini birkaç alt kişilikten oluşan bir yapı olarak değerlendirme biçiminde görülebilir (Janet'nin "eş zamanlı psikolojik varoluşlar" kavramı). Jung'un "kompleks" dediği şey aslında Janet'nin "bilinçaltı sabit fikir" dediği şeyin eşdeğeridir.

Janet'nin çalışmaları Adler'in bireysel psikolojisini de çok etkilemiştir. Adler aşağılık hissiyle ilgili çalışmalarının Janet'nin *sentiment d'incompletude* ile ilgili gözlemlerinin geliştirilmiş hâli olduğunu teslim etmiştir.[169]

---

167 David Victoroff, *G. H. Mead, sociologue et philosophe*, Paris: Presses Universitaires de France, 1953, ss. 62-63, Victoroff Mead ve Janet'nin düşünce yansıtmayla ilgili kuramlarının benzer olduğunu, neredeyse aynı sözcüklerle kaleme alındığını savunur.

168 Eugen Bleuler, *Dementia Praecox oder Gruppe der Schizophrenien* (1911), Aschaffenburg, *Handbuch der Psychiatrie, Spezieller Teil, 4. Abt. 1, Hälfte*, s. 52.

169 Alfred Adler, *Ueber den nervösen Charakter*, Wiesbaden: J. F. Bergmann, 1912, s. 3.

Janet'nin Freud üstündeki etkisi, bir sonraki bölümde ele alacağımız tartışmalı bir meseledir. Şimdilik birkaç atıfta bulunmakla yetinelim. Breuer ile Freud ön raporlarında (1893) ve *Die Studien über Hysterie*'de (1895) Janet'nin çalışmalarına atıfta bulunmuştur. Janet'nin 1886 ile 1893 arasında yayınlanmış vaka hikâyeleri Lucie (1886), Marie (1889), Marcelle (1891), Madam D. (1892), Achilles (1893) ve başka birkaç kısa vaka öyküsünde histerik hastaların bilinçaltı sabit fikirlerin bilince çıkarılması ve bu fikirler üstüne yapılan çalışmayla iyileştirilmesiyle ilgili örnekler bulunuyordu. Freud'un aktarım kavramının Janet'nin uyurgezerlik etkisi ve yönlendirilme ihtiyacı kavramlarıyla yakından benzerliğine Jones daha önceki yazılarından birinde dikkat çekmiştir.[170]

Freud *Formulierungen über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens* adlı kitabında gerçeklik ilkesini betimlerken Janet'nin gerçeğin işlevi kavramından bahsetmiştir. Janet'nin daha sonra genişleterek eğilimler psikolojisinde ve kişiliğin yapımı kuramında ele aldığı sentez işlevi, Freud'un psikanalizinin bilinçdışının psikolojisi olmaktan çıkıp bir ego-psikolojisi olmaya yöneleceğini haber veriyordu.

Janet'nin Fransız psikiyatrisi ve Fransız psikiyatrisinin üç çağdaş öncüsü Henri Baruk, Henri Ey ve Jean Delay üstünde de hatırı sayılır bir etkisi olmuştur. Janet'nin yüzüncü doğum yıldönümünde Henri Baruk onu modern psikofizyolojinin gelişimini klinik temellere oturtan kişi olarak alkışlamış, Janet'nin çalışmalarının gelecekte nörofizyolojide yeni keşiflerin geliştirilmesini sağlayacağını ileri sürmüştü.[171] Henri Ey'in organodinamik psikolojisi ve bilinç hâllerinin yapısıyla ilgili kuramı büyük ölçüde Janet'nin düşüncesinden hareketle geliştirilmiştir.[172] Jean Delay nörofizyolojide yapılan modern keşiflerin Janet'nin psikolojik gerilim kavramını desteklediği inancındadır. Tetikte olma işlevleri, ayrıca Janet'nin *presentification* kavramının *diensefalon*'un bazı bölgelerinde bir alt katmanı vardır. Delay, psikofarmakolojinin de Janet'nin bazı fikirlerini doğruladığını ekler, Delay bu nedenle psikotropik ilaçları "psikoleptik", "psikoapaleptik" ve "psikodisleptik" diye sınıflandırmıştır; Janet'nin kavramlarına dayalı bir sınıflandırmadır bu.[173]

Pierre Janet şöhret ve unutulmanın bilim insanları arasında eşitsiz bir biçimde dağılmış olmasının dikkat çekici örneklerinden biridir. Janet'nin çağdaşları 1900 civarında, onun çok geçmeden büyük bir ekolün kurucusu olacağı izlenimine kapılmışlardı. Ne var ki Janet çalışmalarını sürekli geliştirmesine rağmen, sanki yavaşça genel akımın kenarına kaymış gibidir. Birçok psikiyatrist ve psikolog, ayrıca kültürlü kesimler onu hâlâ sadece *Psychological Automatism*'in yazarı ve obsesif nevrozla ilgili doğru tanımlamalar vermiş bir klinikçi olarak görür. Onun muazzam büyüklükte ve boyutlarda bir sentez yaratmakta olduğunu da görünüşe bakılırsa çok daha az kişi fark etmiştir.

---

170 Ernest Jones, "The Action of Suggestion in Psychotherapy", *Journal of Abnormal Psychology*, V (1911), ss. 217 – 254.

171 *Revue Philosophique*, CL (1960), ss. 283-288.

172 Henri Ey, "La Psychopathologie de Pierre Janet et la conception dynamique de la psychiatrie", *Mélanges offerts a Monsieur Pierre Janet*... Paris: d'Artrey, 1939, ss. 87-100.

173 Jean Delay, "Pierre Janet et la tension psychologique", *Psychologie Française*, V (1960), ss. 93-110.

Bu noktada, insan kendisini Janet'nin neden hafıza tanrıçası Mnemosyne yerine unutuluş tanrıçası Lesmosyne'in kanatları altına alındığı sorusunu cevaplayacak tahminlerde bulunmaktan alamıyor. Janet'nin düşmanlarında, kendisinde, dönemin ruhunda yaşanan dalgalanmalarda açıklamalar bulunabilir.

Janet meslek hayatı sırasında en az üç kez güçlü direnişler ve amansız düşmanlıklarla karşılaştı. Birincisi Charcot'nun ölümünden sonraydı, o sıralarda Charcot'nun histeri ve hipnotizma öğretisine karşı güçlü bir tepki doğduğunu söylemiştik. Janet, metaloterapi ve aktarımla ilgili gözükara spekülasyonları izlemekten özenle kaçınmış olsa da Salpêtriere'de hipnozu kullanmakta ve histerinin bir uydurmadan fazlası olduğuna inanmakta ısrar eden bir tek o kaldığı için Charcot'nun öğretileriyle özdeşleştirilir olmuştu. Charcot'ya gösterilen tepki Fransız nörologlar arasında katı organikçi, anti-psikolojik bir ruhu teşvik edecek kadar ileri gitmişti. Babinski ve Dejerine gibi kimi isimler Janet'ye karşı açıktan husumet güdüyorlardı ve sonunda onun Salpêtriere'deki etkisini kontrol altına almayı başardılar. Janet hipnotizma ile telkin arasındaki ayrımı koruduğu için Nancy Okulu'nun da saldırısına uğradı. Janet'ye karşı ikinci bir saldırı dalgası da *From Anguish to Ecstasy*'nin yayınlanması sonrasında birkaç Katolik ilahiyatçı ve laik (din dışı) isimden geldi. Ne var ki en sert saldırıları yöneltenler psikanalistler oldu. Freud, Janet'nin 1893 ve 1895'teki araştırmalarından yararlandığını kısaca belirtmiş olsa da giderek ona karşı eleştirel bir tutum benimsedi. Janet'nin 1913'te Londra Kongresi'nde psikanaliz hakkında yaptığı sunumda bilinçaltı sabit fikirler ve katartik terapiyi ilk kendisinin keşfettiğini ileri sürmesi, bazı psikanalistlerin Janet'ye karşı şiddetli saldırılara girişmesinin habercisi oldu. Ernest Jones, Freud'un keşiflerinin Janet'ye hiçbir şey borçlu olmadığını ileri sürerek Janet'yi açıkça dürüst olmamakla suçladı.[174] Fransız psikanalist Madeleine Cave, kronolojiye aykırı düşerek Janet'yi Breuer ve Freud'un 1893'teki makalelerinin yayınlanması sonrasında alelacele intihal yapmakla suçladı.[175] Cave, Janet'nin 1889'da Marie vakasını hastanın nasıl ve neden iyileştiğini anlamaksızın yayınladığını ama akabinde, Breuer ve Freud'un 1893 tarihli makalesinin yayınlanması sonrasında bunu anlayıp bu terapiyi uygulama ve diğer vakaları Breuer ve Freud'un kendisini taklit ettiğini belirterek yayınlama telaşına kapıldığını söylüyordu. Cave bu suçlamayı yönelttiğinde seksen altı yaşında olan Janet'nin bu saldırıdan belki de hiç haberi olmadı ve bu nedenle cevap vermedi ama bu saldırının psikanalizle ilgilenen daha genç kuşağın Janet'ye karşı hasmane bir tutumu korumasına katkıda bulunduğu kesindir.

Janet'nin şöhret kazanmamasının diğer nedenleri kişiliğinde bulunabilir. Janet her zaman bağımsızlığını sağlam bir biçimde korudu; aslında hiç üstadı olmamıştı, Charcot ya da Ribot bile onun öğretmeni değildi. Janet'nin bir grubu ya da ekibi de olmamıştı. Tilmizi veya bir okulu da yoktu, görüşlerini herhangi bir biçimde yaymak ona kesinlikle yabancıydı.

---

174 Ernest Jones, "Professor Janet on Psychoanalysis: A Rejoinder", *Journal of Abnormal Psychology*, IX (1914-1915), ss. 400-410.

175 Madeleine Cavé, *L'Oeuvre paradoxale de Freud. Essai sur le théorie des névroses*, Paris: Presses Universitaires de France, 1945.

Janet'nin öğrencisi olabilmesi için ya Sorbonne'da bir görev sahibi olup psikoloji öğretmesi ya da Salpêtriere'de tıp öğrencilerine klinik çalışmalar öğreteceği, kendisine ait bir koğuşu olması gerekirdi. Ne var ki bunların hiçbirine sahip değildi, öğretim faaliyeti de College de France'la sınırlıydı; burası herhangi bir üniversiteden bağımsız olan bir yüksek öğrenim kurumuydu, bu nedenle de öğrencilerden ziyade ağırlıklı olarak uzmanlar, yabancı konuklar ve eğitimli kesimlerin uğrak yeriydi. Az sayıda dinleyici Janet'nin öğretisini şevkle benimsemiş ve yaymaya çalışmıştı. Bunlardan biri de Janet'nin din psikolojisiyle ilgili konferanslarının sıkıştırılmış bir versiyonunu yayınlayan Muhterem Horton'du, Şilili Dr. Benjamin Subercaseaux[176] Janet'nin eğilimler hiyerarşisi kuramını İspanyolca incelemiş ve Baselli Dr. Leonhard Schwartz'ın Janet'nin psikolojisi hakkında yazdığı kitap da maalesef yarım kalmış, ölümünden sonra yayınlanmıştı.[177]

Janet'nin kendisinden beklenebileceğinin tersine şöhrete kavuşmamasının üçüncü nedeni de Zeitgeist'ta aranabilir. Janet psikoterapiyle ilgili konferanslarını 1909'da vermişti, 1910'da eğilimler psikolojisine başlamıştı. Ama *Medications Psychologiques*'i yazması birkaç yılını almıştı, bu kitabın yayınlanması savaşın patlak vermesi nedeniyle ertelenmişti. Kitap 1919'da çıktığında, kamuoyu Janet'nin kavramlarının on yıldır değişmediği izlenimine kapıldı, o süre zarfında Janet'nin ilgi alanlarının yeni bir dönemeci aldığını pek az kişi fark etti. Öte yandan, savaş sonrası dönem, siyaset ve ahlak alanında olduğu kadar fikirler açısından da genel bir alt üst oluş dönemiydi, gelenek ve yerleşik kurumlara saldırılar yoğundu, aradan geçen zaman arttıkça Janet ile genç psikiyatristlerin kafa yorduğu meseleler arasındaki uçurum da büyümüştü.

Sanki gizemli bir kader, Janet'nin hafızadan silinmesini buyurmuş gibi görünüyor. Janet'nin öldüğü gün, yani 24 Şubat 1947'de Paris'te matbaacıların grevi nedeniyle hiçbir gazete yayınlanmadı, bu nedenle de Janet'nin ölümü neredeyse fark edilmedi. Gazeteler 18 Mart'ta yeniden çıkmaya başladığında envai çeşit bilgiyle dolu büyük bir yığının içinde Janet'nin ölümünden iki satırla bahsedildi.[178] Sinemalarda Janet'nin öldüğü duyuruldu ama Janet daha önce hiç filme çekilmemiş olduğu için, sinemaların da Janet'nin fotoğrafını perdeye yansıtmakla yetinmesi gerekti. Janet'nin bilinen tek ses kaydı da görünüşe bakılırsa kaybolmuştur. 1956'da Freud'un yüzüncü doğum yıldönümü Salpêtriere'de kutlandı ve 1885-1886 döneminde Charcot'nun kliniğine yaptığı ziyaretin anısına buraya bir anıt dikildi. Ama Janet'nin 1959'daki yüzüncü doğum yıldönümünde Salpêtriere'e bir anıt dikmek hiç kimsenin aklına gelmedi, oysa Janet, Madam D., Marcelle, Justine, Achilles, Irene, meşhur Madeleine ve başka birçok hasta üzerindeki meşhur araştırmalarını burada yapmıştı. 1960'ta College Sainte Barbe'ın kuruluş yıldönümü için hazırlanan kitapta orada öğrenim görmüş tanınmış isimler listesinde Janet'nin adı yoktu. Daha da kötüsü, Janet'nin eserlerinin yeni basımı hiç yapılmadı, bu kitaplar artık nadiren bulunuyor ya da bulunamıyor.[179]

---

176 Benjamin Subercaseaux, *Apuntes de Psicologia Comparada*, Santiago de Chile: Bardi, 1927.

177 Leonhard Schwartz, *Die Neurosen und die dynamische Psychologie von Pierre Janet*, Basel: Benno Schwabe, 1950.

178 *Le Monde*, 18 Mart 1947.

179 Janet'nin eski yayıncılarından biri yazarın bu meseleyi gündeme getirmesi üstüne kesin bir dille şöyle demiştir: "Hayır, efendim, Janet'nin kitaplarının *asla* yeni baskısı yapılmayacak."

Janet'nin çalışmaları Pompei gibi küllerin altına gömülmüş kocaman bir şehirdir âdeta. Gömülmüş şehirlerin kaderi belirsizdir. Ebediyen gömülü kalabilirler. Yağmacıların saldırılarına uğrarken gizli saklı tutulabilirler. Ama gün gelir, gün ışığına çıkarılıp yeniden hayata döndürülebilir de.

İşte böyle, Janet'nin üstüne Lesmosyne'in perdesi inerken Mnemosyne'in perdesi kalkıyor, büyük rakibi Sigmund Freud aydınlığa çıkıyordu.

7

SİGMUND FREUD VE PSİKANALİZ

Sigmund Freud'la birlikte dinamik psikiyatri tarihinde yeni bir özellik görülür. Pierre Janet gibi isimler geleneksel bilimsel kurumların, üniversitenin, yerleşik ilmî cemiyetlerin sınırları içinde yakından izlenmiş, psikolojik ya da tıbbi bakış açısına açık dergilerde yazmışlar, hiçbir zaman bir okul kurma girişiminde bulunmamışlardı, oysa Freud resmî tıpla bağlarını açıkça koparmıştır. Freud'la birlikte daha yeni dinamik okulların devri başlar; onların resmî öğretilerinin, katı örgütlenmelerinin, uzmanlık dergilerinin, kapalı üyeliklerinin ve üyelerine dayattıkları uzun öğrenim ve kabul süreçlerinin devri. Bu yeni tip dinamik psikiyatrinin kuruluşu, büyüklüğü itibarıyla Darwin'in başlattığına benzer bir kültürel devrimle ilişkiliydi.

Sigmund Freud'un Hayatının Çerçevesi

Sigmund Freud 1856'da Moravia'da Freiberg'de doğdu ve 1939'da Londra'da öldü. Hayatının ilk dört yılı ve son bir yılı dışında bütün ömrünü Viyana'da geçirdi.

Avusturya İmparatorluğu 1856'da hâlâ, ordunun güçlükle bastırdığı 1848 devriminin sarsıntısını hissediyordu, yirmi altı yaşındaki İmparator I. Francis Joseph orduyu dizginlemeye ve kendi şahsi iktidarını kurmaya çalışıyordu.[1] Kırım Savaşı, Avusturya'yı orta Avrupa'daki başat güç hâline getirmişti. 1857'de genç İmparator, Viyana'yı büyük bir imparatorluğun modern başkenti hâline getirmeye karar verdi. Eski kent surları yıkılarak "Halka"ya, kentin etrafını çevreleyen geniş bulvara yer açıldı, sonraki yıllarda bu bulvarın her iki yanına muhteşem saraylar ve binalar inşa edilecekti.[2] Bu kuruluş yıllarında imparatorluk görülmemiş bir sanayi ve ekonomik kalkınma dönemi yaşadı ama bir yandan da siyasal huzursuzluklar çekiyordu. Avusturya 1859'da İtalya'da Piemonte ve Fransa'ya yenildi ve Lombardiya'yı kaybetti. 1866'da Prusya ile girdiği savaşta Sadowa'da hızlı ve yıkıcı bir yenilgiye uğrayıp

---

1 Burada Alfred Kasamas'ın verdiği kronolojiyi izliyoruz, *Österreichische Chronik*, Viyana: Hollinak, 1948.

2 Gerson Wolf, *Die Juden, Die Völker Oesterreich-Ungaras, Etnographische und culturhistorische Schilderung*, Viyana u. Teschen: Karl Prochaska, 1883, cilt VII.

Venetia'yı kaybetti. Avusturya İmparatorluğu'nun Almanya ve İtalya'yla ilgili heveslerinden vazgeçmesi, siyasal ve ekonomik genişleme için Balkan Yarımadası'na bakması gerekiyordu, burada da Rusya giderek güçlenen bir rakip hâline geliyordu. Avusturya İmparatorluğu 1867'de Avusturya-Macaristan İkili Monarşisi hâline geldi. 1875'te komşu Bosna ve Hersek vilayetleri Türklere isyan etti, bunun üzerine bir Rus-Türk savaşı başladı (1877-1878). Bu çatışma Berlin Kongresi'yle çözüme bağlandı ve bu iki vilayet Avusturya-Macaristan'ın koruması ve idaresine verildi. 1890'da Viyana banliyöleri başkente dâhil edildi, Viyana'nın nüfusu artık bir milyonu aşmıştı ve kent dünyanın en güzel kentlerinden biri olmuştu.

Sırbistan Kralı Alexander ile karısının 1903'te düzenlenen bir suikastle öldürülmesi, Sırbistan'ın Avusturya-Macaristan'a karşı açıkça husumet güttüğü bir dönemin başlamasına neden oldu. 1908'de Jön Türkler devrim yaptı ve Bosna ile Hersek Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edildi. Etnik çatışmalar ve resmî idarenin kullandığı dillerle ilgili sorunlar İkili Monarşi içinde giderek karmaşık bir hâl alıyordu. Kamuoyu 1912 ile 1913'te patlak veren Balkan Savaşları'yla meşguldü.

Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan veliahtı Arşidük Franz-Ferdinand ile karısının Saraybosna'da düzenlenen suikastle öldürülmesi Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına neden oldu, Avusturya-Macaristan Kasım 1918'de yenilgiye uğrayarak çöktü. Onun enkazından doğan küçük Avusturya Cumhuriyeti sosyal ve siyasal kasılmalarla sarsılıyordu. 1926'da Avusturya'da ekonomik ve siyasal durum geçici olarak iyileşti ama hemen arkasından 1927 isyanları, sosyalist isyan, Şansölye Dollfuss suikasti yaşandı ve son olarak da Naziler Şubat 1938'de Viyana'yı işgal etti. Freud nüfuz sahibi dostlarının müdahalesi sayesinde kurtuldu. İngiltere'ye gitti ve Londra'da 23 Eylül 1939'da, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından üç hafta sonra, seksen üç yaşında öldü.

Sigmund Freud'un hayatı alt orta sınıftan yüksek burjuvaziye tedrici bir sosyal tırmanışın bir örneğidir. Zorlu *Privatdozent* yıllarının ardından Viyana'daki en tanınmış doktorlardan biri oldu, kıskanılan bir unvanı vardı: *Ekstraordinaryus Profesör*. Nörolojik araştırmalarını yaptığı hastalar toplumun daha alt tabakasındandı ama psikanaliz çalışmalarını dayandırdığı özel muayenehanesinde daha yüksek sosyal çevrelerden gelen hastalarını kabul ediyordu. Freud ellili yaşlarının başlarında kendisini, etkisi medeni dünyanın kültürel hayatına tedricen yayılan bir hareketin başı olarak buldu, altmışlı yaşlarının sonuna geldiğinde dünya çapında ünlü olmuştu. İngiltere'de sürgünde öldüğünde faşist baskılara karşı özgürlük mücadelesinin bir sembolü olarak alkışlandı.

Aile Geçmişi

Sigmund Freud'un aile geçmişinin büyük bölümü hâlâ bilinmez ya da belirsizdir. Bildiğimiz pek az şeyin de on dokuzuncu yüzyılda Yahudilerin Avusturya-Macaristan'daki durumlarına ilişkin geniş çerçevede değerlendirilmesi gerekir. Kurtuluş öncesinde Avusturya ve Macaristan'daki Yahudiler çok farklı siyasal, sosyal ve ekonomik koşullarda yaşayan birkaç gruba mensuptu.

Viyana'da hoş görülen aileler denilen bir grup vardı.[3] Yahudilerin Viyana'da yerleşmesi 1421'de, sonra 1670'te yasaklanmış olsa da on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında birkaç zengin, nüfuz sahibi ailenin çevresinde "üçüncü bir topluluk" yeniden iskân edilmişti. *Vormarz*'da (1790 ile 1848 arası dönemde) bu topluluğun nüfusu arttı, kısıtlayıcı düzenlemelere rağmen ekonomik hayatta büyük bir rol oynamaya, en başta da tekstil ve tahıl ticaretini kontrol etmeye başladılar.

Viyana'daki bir diğer Yahudi grubu, Türk-İsrailli denilen topluluk İstanbul ve Selanik'ten gelen, uzunca bir süre boyunca Sultan'ın korumasında olmuş Sefarad Yahudilerinden oluşuyordu.[4] Bu grup İspanyolca-İbranice ağzı konuşuyordu ve İbraniceyi Almanca konuşan Yahudilerden farklı bir biçimde telaffuz ediyordu. Öyle sanılıyor ki diğer Yahudiler onlara hasetle bakıyordu ve söylentilere göre İspanyol-Yahudi topluluğuna katılmaya çalışanlar olmuştu ama hor görülerek reddedilmişlerdi.

Bir de bazı kasabalarda gettolarda yaşayan Yahudiler vardı. Pressburg Yahudilerinin hayatını orada doğup eğitim görmüş zengin bir tüccar olan Sigmund Mayer, gayet güzel anlatmıştır.[5] O dönemde 40.000 sakini olan Pressburg'da 5000 Yahudi vardı, hepsi de iki ucunda birer kapı bulunan, uzun, dar bir caddede yaşardı, polis her akşam bu kapıları kilitlerdi. Caddenin bir tarafı belediyeye aitti, diğer tarafıysa zengin bir Macar olan Kont Palffy'nin mülküydü, o tarafta yaşayan kiracılar diğerlerine nazaran daha az zorbaca kısıtlamalara maruz kalıyordu. Ama caddenin iki tarafında da hiç kimse ev ya da mülk edinme hakkına sahip değildi. İki yanda da dükkânlar ve insanların kalabalık bir biçimde yaşadığı evler vardı. Bazı Yahudiler zanaatkârdı ama çoğu dükkân sahibiydi. Birkaçının özellikle tekstil işinde büyük girişimleri vardı. Yahudiler kasabadaki yegâne tüccarlar olduğundan, getto sokakları gün boyu müşterilerle dolu olurdu. Yahudiler rekabet nedeniyle büyük baskı altında yaşıyordu, haftanın altı günü sabahın erken saatlerinden gecenin geç saatlerine dek hummalı bir çalışma içinde oluyorlardı. Zamanlarının geri kalanını dine vakfediyorlardı. Günde iki kez dua etmek için sinagoga gidiyorlardı ve katı bir Ortodoks tutumla Şabat'ı ve Yahudi bayramlarını kutluyorlardı. Çocuklar sinagog okuluna gidiyordu, burada öğretimin büyük bölümü anlamlarını anlamadan İbranice kutsal kitapların okunmasından oluşuyordu, çoğu için çok büyük bir zahmetti bu. Aile hayatında kuvvetli bir ataerkillik söz konusuydu, erkek evin tartışmasız otoritesiydi. Disiplin katıydı ama ebeveynler çocukları için daha iyi bir geleceği güvenceye almak için ellerinden geleni yapardı. Herkesin diğerinin ne yaptığını bildiği bu kısıtlayıcı koşullar altında sert içgüdüsel bir baskılama, kaçılamaz bir dürüstlük, sarkastik bir hazırcevaplık (Heinrich Heine ve Ludwig Börne gibi gettoda doğup büyümüş yazarlarda görüldüğü gibi) hâlinde kendisini gösteren özel bir zihniyet gelişmişti. Başlıca konu korkuydu, ebeveyn korkusu, öğretmen korkusu, koca korkusu, rabbi korkusu, Tanrı korkusu, hepsinden de önemlisi Yahudi olmayanlar karşısında duyulan korku. Sigmund Mayer, "Pressburg'da

---

3 Hans Tietze, *Die Juden Wiens, Geschichte – Wirtschaft – Kultur*, Leipzig ve Viyana: E. P. Tal, 1933.

4 Adolf Zemlinsky, *Geschichte der Türkisch – Israelitischen Gemeinde zu Wien*, Viyana: M. Papo, 1888.

5 Sigmund Mayer, *Ein Jüdischer Kaufmann, 1831 bis 1911, Lebenserinnerungen von Sigmund Mayer*, Leipzig: Duncker and Humblot, 1911.

hiçbir Yahudi bir Hristiyan'ın attığı bir yumruğa karşılık vermeye cesaret edemezdi, biz çocuklar bile bize saldıran Hristiyan çocuklarına karşı koymaya cesaret edemezdik." diye yazmıştı. Son olarak gettoda başarılı ve başarısız, zengin ve yoksul ayrımına, bir de Gomperz, Todesco, Ullmann, Pappenheim gibi geniş bir girişim ve sosyal bağlantı ağına sahip birkaç ailenin aristokrasisine dayalı bir sosyal yapı vardı.

Diğer Yahudi grupları farklı yerlere dağılmış, çok farklı koşullarda yaşıyorlardı. Viyana ile Pressburg arasında, Kont Batthyaniy'in şatosunun dibinde bulunan küçük Kittsee kasabasında faal ve müreffeh bir Yahudi topluluğu vardı. Bu topluluk tahıl tüccarıydı, siloları ve evleri oradaydı, nispeten özgürlerdi, Viyana ve Budapeşte ile faal olarak ticaret yapıyorlardı.

Avusturya'daki Yahudi nüfusun büyük bölümü Galiçya'daki küçük kasabalar ve köylerde yaşıyordu, Polonyalı köylülerle o kadar yakın ilişki içindeydiler ki genellikle birbirlerine tanışıklık belirten "Du" sözcüğüyle hitap ederlerdi. Bu Yahudilerin zihniyeti getto Yahudilerininkinden farklıydı. Aralarında gezgin tüccarlar vardı. Yoksullar malları sırtlarında yaya giderlerdi, diğerlerinin at arabaları vardı. Birçok aracı, zanaatçı, hancı, küçük çiftçi de vardı. On dokuzuncu yüzyıl sonunda Galiçya'daki bu Yahudi topluluklarının hayatı, topluluğunun kültürel hayatına yakından ilgi duyan Yahudi bir tüccar olan Bolechowlu Ber'in (1723-1805) hatıratında canlı bir dille resmedilmiştir.[6] Ber hatıratında ticari faaliyetlerini, iş görme kurallarını, ticari işlerini, kullanılan sikkeler ve kâğıt paraları, kredileri ve fiyatları, bazılarının yabancı ticari merkezlerle yakın ilişki içinde olduğunu, uzak yerlere at sırtında yaptıkları yolculukları, bildikleri dilleri, Yahudi olmayan kişilerle dostane ilişkilerini anlatıyordu. Ber bu Yahudi topluluklarının *Kahal* idaresindeki özerkliğini de betimlemiştir, *Kahal*'ın görevleri hukuksal meseleler, ekonomik faaliyetler, hayır kurumlarını kapsıyordu ve sorumlu olduğu kişilerden de o vergi topluyordu. *Kahal*'ın kendi yönetimi ve kolluk kuvveti vardı. *Kahal* dışında dinsel başkan rabbi ile *Dayan* (yargıç) vardı. Ber'in betimlemesindeki çarpıcı özelliklerden biri de kültürel hayatın yoğunluğudur. Öğrenmeye duyulan genel saygı ve bilge rabbilere gösterilen hürmet bir yana, Ortodoks Yahudiler ile Hassidizm ve Haskalah takipçileri arasında canlı tartışmalar oluyordu. Ber aldığı Talmud eğitiminden ve pilpul'dan, yani âlim kişilerin Talmud'un karanlıkta kalan yönleri hakkında canla başla yaptıkları tartışmalardan, birbirlerine ince argümanlarla, kıl payı ayrımlarla karşı çıkmalarından, metinde dahiyane birleşimlerle elde edilen cesur iddialardan ironiyle bahseder. İbrani dili ve edebiyatı bu Galiçya Yahudileri arasında on sekizinci yüzyılın ilk yarısında bir diriliş yaşamıştı. Dolayısıyla Tysmienica'dan gelen Jacob Freud'un (Sigmund'un babası) İbraniceyi akıcı yazmasında şaşılacak bir şey yoktu.

Moravia'da Yahudilerin daimî olarak yerleşmesine izin verilmiyordu. Moravialı Yahudilerin çoğu Galiçya'dan gelen, Moravia'da oturma izinleri altı ayla sınırlı göçmenlerdi, altı ayın bitiminde oturma izninin yenilenmesi gerekiyordu. Ayrıca sadece özel hanlarda, bele-

6 M. Vishnitzer, çeviren ve yayına hazırlayan, *The Memoirs of Ber of Bolechow (1723-1805)*, Londra: Oxford University Press, 1922.

diyeye ait olup hancılara kiralanan *stadtische Bestandhauser*'da kalabiliyorlardı. Kendilerine ait bir mekânda kalma iznini ancak özel bir vergi öderlerse alabiliyorlardı. Bu ağır koşullar Moravia'daki birçok Yahudinin ticari faaliyetler sürdürmesini engellememiştir, yerel makamlar kasaba için kârlı olduğu müddetçe bu faaliyetleri teşvik etmiştir.

Kurtuluş öncesinde Yahudilerin durumu işte böyleydi. 1848'de devrimin başarısız olması sonrasında yine Yahudileri etkileyen kısa ama sert bir tepki geldi ama 1852'de liberal bir politikanın izlendiği bir dönem başladı. 1867'de Yahudilere resmen eşit siyasi haklar tanındı, uygulamada Yahudiler on yıldır bu haklara zaten sahipti. Monarşinin bütün bölgelerinden Viyana'ya büyük bir Yahudi akışı oldu, Rusya İmparatorluğu'nun komşu bölgelerinden de Avusturya-Macaristan'a büyük bir Yahudi göçü yaşandı.

Kurtuluş ve gettoların lağvedilmesi Yahudilerin hayatını tümüyle değiştirdi. Yahudilerin birçoğunun kırsal kesimden kasabalara, taşradan Viyana'ya göç etmesinin yanı sıra çoğunun hayat tarzında kökten bir değişiklik oldu. Özellikle kasabalarda Yahudilerin büyük bir bölümü çevre nüfusun göreneklerini, tutumlarını, giyim tarzını ve hayat tarzını benimseyerek canla başla "asimile olma" çabasındaydı, Yiddiş (on dördüncü yüzyılda gelişmiş, İbranice sözcüklerle dolu bir Almanca ağzı) konuşan Yahudiler standart, modern Almancanın kullanılmasını benimsemişlerdi. "Asimile olmuş" Yahudilerin birçoğu dinlerini, liberal Musevilik denebilecek bir biçimde korumuştu, dinî duygusu pek az olanlar ya da hiç olmayanlarsa geleneksel olarak topluluklarına bağlı kalmıştı. Bazı Yahudiler daha ileri gitmiş, artık kendileri için bir şey ifade etmeyen atalarının dinine bağlılıklarından vazgeçmişti ama bir dine ait olmak zorunlu olduğundan resmî olarak kendilerini Katolik ya da Protestan diye kaydettirmişlerdi. Az sayıda Ortodoks Yahudi topluluğu inançları, ayinleri ve göreneklerini kuvvetle koruyordu. Sigmund Mayer[7] ya da H. Steinthal'ın[8] yazdıklarına benzer, getto hayatı betimlemelerini okuduğumuzda dinî hayatın ve ahlaki disiplinin o kadar katı olduğu bir döneme duyulan ilginç bir nostalji hissederiz alttan alta.

Böyle yaygın bir sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel devrimin söz konusu aileler ya da bireyler için zor sorunlar doğurmuş olduğu açıktır. Durum, bir ölçüde, ABD'ye göç etmiş Avrupalıların bir kültürden diğerine geçme sürecini andırıyordu. Birçok genç erkek açısından Kurtuluş, onlara kuşku duyulamayacak bir olanaklar dünyasının kapılarını açan muazzam bir deneyimdi. Josef Breuer babası Leopold Breuer'den şöyle bahsediyordu:

> O manevi gettodan çıkıp Batı dünyasının havasına adım atan ilk Yahudi kuşağındandı... İnsan o kuşağın gösterdiği manevi enerjinin ne kadar yüksek olduğunu yeterince değerlendiremiyor. Cemaat dilinin yerini doğru Almancanın alması, gettonun darlığı yerine Batı dünyasının eğitimli insanları, Alman ulusunun edebiyatı, şiiri ve felsefesine erişim kazanılması...[9]

---

7 Sigmund Mayer, *Ein Jüdischer Kaufmann, 1831 bis 1911, Lebenserinnerungen von Sigmund Mayer*, Leipzig: Duncker and Humblot, 1911.

8 Heymann Steinthal, *Ueber Juden und Judentum, Vorträge und Aufsätze*, G. Karpeles, yayına hazırlayan, Berlin: M. Poppelauer, 1906.

9 Joseph Breuer, *Curriculum Vitae*, Hans Meyer, *Dr. Joseph Breuer, 1842 – 1925*, Nachruf, 23 Haziran 1925 (tarih yok), ss. 9-24.

Öte yandan Ortodoks ebeveynler ile onların ne kadar zor koşullarda yaşadıklarını idrak edemeyen yabancılaşmış çocukları arasında çok sayıda çatışma çıkıyordu. Freud on-on iki yaşlarındayken babasının kendisine şu hikâyeyi anlattığını aktarır: Babası gençliğinde, bir gün kaldırımda yürürken yanından Yahudi olmayan biri geçmiş ve Jacob'ın kasketini, "Yahudi, kaldırımdan in!" diyerek çamura atmış. Sigmund babasına ne yaptığını sormuştu ve Jacob, "Yola inip kasketimi aldım." diye cevap vermişti.[10] Küçük Sigmund, babasında korkaklık olduğunu düşündüğü şeye karşı öfkelenmişti. Bu tür anekdotlar genç kuşakla yaşlılar arasındaki uçurumu örnekler ve Oedipus kompleksi kavramının doğuşunu açıklamaya yardımcı olabilir.

Kurtuluş'un bir diğer sonucu da Yahudilerin diğer yurttaşlarla aynı şekilde resmî olarak kaydedilmesi zorunluluğuydu. Birçok Yahudi yeni isimler, soy isimleri, kurgu doğum tarihleri benimsedi; Yahudi topluluğu siciline İbranice bir ilk isimle kaydoluyorlardı, belediye ya da kasaba siciline başka bir ilk isimle kaydoluyorlardı, bu nedenle bir bakıma çifte kimlik sahibi oluyorlardı. Avusturya'da resmî kayıt işlemleri genellikle yarım yamalak yapılıyordu. Evlilik ve ölüm belgeleriyle ilgili olarak resmî kayıtlarda kişilerin sözlü olarak bildirdiği doğum tarihleri esas alınıyordu, resmî bir belgede doğum yerinin, eskiden oturulmuş bir ikamet yeriyle karıştırıldığı da oluyordu. Bu gibi nedenlerle tarihçilerin o döneme ait resmî Avusturya belgelerini, özellikle de Yahudilere ait belgeleri kullanırken dikkatli olmaları gerekir.

Anti-semitizmin Avusturya'da yirmi-otuz yıl boyunca neredeyse hiç görülmemiş olması da asimilasyon eğilimini destekleyen bir olguydu. Viyana'daki Yahudi nüfus sürekli artıyordu. On dokuzuncu yüzyıl başında birkaç yüz olan Yahudi nüfusu 1880'de 72.000'e, 1890'da 118.000'e, 1900'de 147.000'e ulaşmıştı.[11] Birçok Yahudi avukat, doktor ve bilim insanı vardı. Max Grünwald, Viyana Tıp Fakültesi'nin Yahudi profesörleri arasında göz doktoru Mauthner, fizyolog Fleischl von Marxow, anatomist Zuckerkandl, dermatologlar Kaposi ve Zeissl, larengologlar Stoerk ve Johann Schnitzler, hidrolog Winternitz, pediyatrist Kassowitz, kulak doktoru (otolog) Politzer, deneysel patolog Stricker ve nörolog Moritz Benedikt'in isimlerini sayar.[12] Josef Breuer, iki Nobel ödülü sahibi Fried ve Barany ile daha başka birçok isim de vardı. Öyle görünüyor ki anti-semitizm ilk işaretlerini 1873'teki borsa paniği sonrasında vermiş, 1880'ler ve 1890'larda yükselişe geçmişti, gerçi o dönemde Viyana'da yaşayan bazı Yahudiler anti-semitizme dair hiçbir şey algılamadıklarını ya da pek az algıladıklarını ileri sürer.[13] Ne var ki anti-semitizmin Viyana'da pratikte hiç görülmediği bu yirmi-otuz yıl içinde bile birçok Yahudi en ufak bir biçimde husumet ima edermiş gibi görünen şeylere aşırı duyarlı olmayı sürdürmüştür. Josef Breuer 1894'te, Yahudi bir öğrenci derneği olan Kadimah'ın bir sorgu-araştırmasına cevaben yazdığı bir makalede bu tavrı eleştirmişti:

---

10 Sigmund Freud, *Traumdeutung*, Leipzig ve Viyana: Deuticke, 1900, s. 135.

11 Hans Tietze, *Die Juden Wiens, Geschichte – Wirkschaft – Kultur*, Leipzig ve Viyana: E. P. Tal, 1933, s. 231.

12 Max Grunewald, *Vienna*, Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1936, ss. 518-523.

13 Örneğin Stefan Zweig, *Die Welt von Gestern (1944)*, Stockholm: Fischer, 1958; ve Otto Lubarsch, *Ein bewegtes Gelehrntenleben*, Berlin: J. Springer, 1931.

> Derimiz fazlasıyla duyarlı hâle gelmiş neredeyse, biz Yahudilerin bu müstereddit, kolayca içerleyen, aşırı duyarlı *point d'honneur* yerine kendi değerimizin sıkı sıkıya bilincinde olmamızı, başkalarının yargılarına karşı sessiz ve yarı kayıtsız olmamızı dilerdim. Böyle bile olsa, bu *point d'honneur* kesinlikle "Asimilasyon"un bir ürünüdür.[14]

Dikkatli bir gözün, yüzyılın ikinci yarısında Viyana'da yaşayan Yahudiler arasında aile geçmişiyle ilgili çeşitli özellikleri ayırt etmesi mümkündür. Viyanalı Yahudilerin hayata bakışı Viyanalı "hoşgörülen" ailelerden, "İspanyol-Türk" topluluğundan, diğer ayrıcalıklı topluluklardan, gettodan ya da Galiçya'daki bir kasabadan gelmelerine bağlı olarak değişiyordu. Josef Breuer'in babasının Kurtuluş yıllarında, yakın bağları olan, sıkı bir topluluk içinde yaşayan bir genç olduğunu, Bertha Pappenheim'ın dedesinin Pressburg gettosunun önde gelen isimlerinden biri olduğunu, Adler'in babasının Kittsee'deki müreffeh Yahudi topluluğuna mensup olduğunu, Moreno'nun İspanyol-Yahudi bir aileden geldiğini, Freud'un atalarının Galiçya ve Rusya'da yaşamış olduğunu belirtirsek konu dışına çıkmış olmayız.

Bu anlattıklarımız Freud'un ailesinin geçmişini bütün karmaşıklığıyla anlamamıza yardımcı olacaktır. Freud'un atalarıyla, hatta ebeveynleriyle ilgili olgusal ve güvenilir veriler pek azdır. Kendileriyle aynı devirde yaşamış birçok Yahudi gibi onlar da geçmişleri hakkında açıklamalarda bulunurken ketum davranırlardı. Jacob Freud'un hayatı ve kişiliğiyle ilgili hemen her şey karanlıktadır. Dr. Renee Gicklhorn ve Dr. J. Sajner'in yakın dönemde yaptığı kılı kırk yaran araştırmalar bu meselelerin biraz olsun aydınlanmasını sağlamıştır.[15]

Freud ailesinin tarihiyle ilgili elimizdeki en eski belge, Freiberg yakınında küçük Klogsdorf kasabasında yaşayan Yahudi tüccar Abraham Siskind Hoffmann'ın yazdığı, 24 Temmuz 1844 tarihli mektuptur. Hoffmann bu mektupta yetkili makamlara "69 yaşında yaşlı bir adam olduğundan", Galiçya'da Tysmienica'dan torunu Jacob Kelemen (Kallamon) Freud'u iş ortağı olarak yanına aldığını bildirmiştir. Hoffmann yetkili makamlara Freiberg ve çevresinden yün kumaş aldığını, boyattırıp tarattırarak Galiçya'ya gönderdiğini, Galiçya'dan Freiberg'e yöresel ürünler getirttiğini anlatmıştı. Mektubunda kendisi ve torunu için Lemberg yönetiminden Mayıs 1848'e kadar geçerli bir seyahat pasaportu aldığını da ekliyordu. Yetkili makamlardan bu süre zarfında ikisinin de Freiberg'de kalmalarına izin verilmesini istiyordu.

Abraham Hoffmann'ın dilekçesi Kumaşçılar Loncası'nın onayı sonrasında kabul edildi. Jacob Freud'un yaşının o tarihte yirmi dokuz olduğu belirtilmişti. Başka olgulara dayanarak, Jacob'un Tysmienica'dan tüccar Salomon Freud ile Pepi Hoffman'ın oğlu olduğunu biliyoruz. Jacob'un karısı Saly Kanner iki çocuğuyla birlikte Tysmienica'da kalmıştı. Abraham Hoffman da Jacob Freud da Galiçya ile Freiberg arasında sürekli gidip gelen Wanderjuden (seyahat eden Yahudiler) grubundandı. Hepsi de Tysmienica, Stanislau ve Lemberg'den akrabaydı.

---

14 Kadimah başkanına Joseph Breuer, *stirpe Judaeus, natione Germanus* (Josef Breuer, kökeni Yahudi, milliyeti Alman) imzalı mektup. Yazar kendisine bu mektubu gösteren ve alıntı yapmasına izin veren Mrs. Käthe Breuer'e müteşekkirdir.

15 Renée Gicklhorn, F. Kalivoda, J. Sajner, "Nové archivi nalezş o dêtsvi Sigmunda Freuda v Pribore", *Ceskoslovenska Psychiatria*, LXIII (1967), 131-36. R. Gicklhorn ve J. Sajner, "The Freiberg Period of the Freud Family", *Journal of the History of Medicine*, XXIV (1969), ss. 37-43.

Freiberg belediye sicilinden ve Jacob Freud'un pasaportundan sonraki yıllarda Klogsdorf ya da Freiberg'de altı ay geçirdiğini, yılın geri kalan bölümünü Galiçya, Budapeşte, Dresden ve Viyana arasında seyahat ederek geçirdiğini biliyoruz.

Freiberg şehri yönetimi Şubat 1848'de Galiçyalı sekiz Yahudi tüccara bir vergi uygulamaya karar verdi. Bu uygulama her birinin işiyle ilgili araştırma yapılmasını gerektiriyordu. Kumaşçılar Loncası Abraham Hoffman ile Jacob Freud'un dürüst iş adamları olarak tanındığını, varlıklarının şehir nüfusuna büyük yarar sağladığını açıkladı. Bu, Yahudilere ikamet serbestisi tanıyan 1848 devriminden kısa bir süre önce olmuştu. Belgesel kanıtlar Jacob Freud'un işlerinin 1852'de zirveye tırmandığını gösterir. Aynı yıl ikinci eşi Rebecca ile Jacob'ın ilk eşinden olan iki oğlu, yirmi bir yaşındaki Emanuel ve on altı yaşındaki Filip Freiberg'e onunla birlikte oturmaya geldiler. Emanuel evliydi ve bir çocuğu vardı. Rebecca Freud 1852 ile 1855 arasında bir tarihte öldü. Jacob Freud üçüncü evliliğini 29 Temmuz 1855'te Viyana'da Amalia Nathanson'la yaptı.[16]

Jacob'ın, büyükbabasının işlerini ne zaman üstlendiği bilinmiyor. İşleri ne sebepten ötürü, 1858'de oğlu Emanuel'e devrettiğini de bilmiyoruz. Jacob Freud 1859'da yetkili makamlardan ahlaklı ve iyi davranışlar sergilediğini doğrulayan bir belge talep etti, kısa süre sonra da Freiberg'den ayrıldı. Avusturya'da Yahudilerle ilgili bütün yasal kısıtlamaların kaldırıldığı yıl oldu bu.

Belgelere dayalı bu az sayıda bilgi dışında Jacob Freud hakkında pek az şey biliyoruz, doğum günü bile belirsizdir.[17] Jacob Freud'un çocukluğu, gençliği, ilk eşi ve ilk evliliği, 1844'e kadar nerede yaşadığı, ikinci eşi ve üçüncü eşiyle nerede ve ne zaman tanıştığı, 1859'da Leipzig'de ne yaptığı, son olarak, Viyana'da hayatını nasıl kazandığı ve maddi durumunun nasıl olduğu bilinmiyor.

Jacob Freud'un Viyana'daki işi genel olarak "yün tüccarı" diye belirtilmiştir ama bu bile kesin değildir. Renée Gicklhorn, Viyana Ticaret Sicili'nde (*Gewerberegister*) ya da Ticaret Vergisi Sicili'nde (*Gewerbesteuerkataster*) onunla ilgili bilgi bulamadığını belirtir ki bu durum onun Viyana'da herhangi bir ticaretle uğraşmış olması olasılığını ortadan kaldırır.[18] Jones'a göre Jacob Freud'un maddi durumu her zaman sallantılıydı ve karısının ailesinden para alıyordu.[19] Ne var ki Siegfried Bernfeld şunları söyler:

> ... Jacob Freud aslında bir şekilde ailenin makul derecede iyi beslenmesini, giyinmesini ve geniş bir dairede oturmasını sağlamıştı. Çocuklarının hiçbiri eğitimine ara vermek zorunda kalmamıştı, hatta bazı lükslerden yararlanmaları da mümkün olmuştu. Kitaplar, tiyatro biletleri, bir piyano, müzik dersleri, Sigmund'un dokuz yaşındaki bir yağlıboya portresi, birkaç

---

16 Freud'un ebeveynlerinin evlilik cüzdanlarının bir fotokopisi, Willy Aron, "Notes on Sigmund Freud's Ancestry and Jewish Contacts"te yayınlanmıştır, *Yivo Annuan of Jewish Social Sciences*, XI (1956-1957), ss. 286-295.

17 Jacob Freud'un hayatının kronolojisi belirsizdir. Söylendiğine göre 1844'te yirmi dokuz yaşındaydı ve on yedi yaşında evlenmişti. Buna göre 1815'te doğmuş ve ilk evliliğini 1832'de yapmıştı. Ama Emanuel'in 1852'de yirmi bir yaşında olduğu söylendiğine göre, doğum tarihi 1831'di. Bu durumda o doğduğunda babası on altı yaşında olsa gerekti.

18 Renée Gicklhorn, "Eine Episode aus Freuds Mittelschulzeit", *Unsere Heimat*, XXXVI (1965), ss. 18-24

19 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1953, s. I, 2, 17, 60.

yıl sonra bütün çocukların yağlıboya portreleri, modern ve gelişmiş petrol lambası -Viyana'da bir ilkti- hatta Moravia'da bir tatil beldesinde yaz tatilleri için paraları vardı.[20]

Renée Gicklhorn, Jacob Freud'un her zaman oğlunun yıllık lise öğrenim ücretinin tamamını yatırdığını ekler, oysa çocuk her zaman sınıf birincisi olduğundan kolayca ücretten muaf tutulabilirdi. (Ama bu durumda ailenin maddi durumuyla ilgili bir araştırma yapılması gerekirdi.)

Jacob Freud'un ağabeylerinin, özellikle de Sigmund'un amcası Josef'in kişilikleri ve Josef'in yasalarla çatışma içinde olduğu durumlar daha da karanlıktadır.

Jacob'ın üçüncü eşi Amalia Nathanson evlilik belgelerine göre "Brody'dendi" (bu orada doğduğunu kesin olarak belirtmez), on dokuz yaşındaydı (bu durumda doğum yılı 1836'dır) ve babası Jacob Nathanson Viyana'da "ticaret acente"siydi (*Handelsagent*). Çocukluğunun bir bölümünü Rusya'nın güneyindeki Odessa'da geçirmişti, ailesi daha sonra bilinmeyen bir tarihte Viyana'ya taşınmıştı. Amalia hakkında anlatılanlar üç noktada birleşir: Güzelliği, otoriter kişiliği ve ilk çocuğu Sigmund'a sınırsız hayranlığı. Amalia 1931'de doksan beş yaşında öldü.

Jones, Freud ailesinin sıradışı bir yapısı olduğunu işaret etmiştir, Sigmund'un üvey ağabeyleri Emanuel ile Filip, annesi Amalia'yla hemen hemen aynı yaştaydı ve Sigmund, yeğeni John'dan birazcık büyüktü.[21] Kendisinden küçük kardeşleri arasında sadece biri, Anna, Freiberg'de doğmuştu, diğer beş kardeşi Rosa, Marie, Adolfine, Paula ve Alexander Viyana'da doğmuşlardı. Jacob ve Amalia Freud'un yedi çocuğu on yıl içinde doğmuştu.

Açıktır ki Freud ailesi asimilasyon konusunda Viyana'daki birçok Yahudi ile aynı eğilimi sergiliyordu. Öyle görünüyor ki Jacob Freud ile Amalia Nathanson, anadilleri ne olursa olsun evde sadece standart Almanca konuşmuşlardır ve çok geçmeden de Viyana orta sınıfının hayat tarzını benimsemişlerdir. Dinle ilgili olarak, Ortodoks gruba mensup değillerdi ama dinî eğitim zorunlu olduğundan Sigmund Yahudi öğretmenlerden din eğitimi almıştır.

Freud bir Ortodoks Yahudi gibi yetiştirilmemiş olmasına ve İbranice okuyamamasına rağmen Musevilikle bağını korumuştur; göründüğü kadarıyla da bu bağ anti-semitizmin giderek güçlenmesinin etkisiyle gelişmiş, daha sonra Musa figüründen çok etkilenmesine yansımıştır. Freud'un kişiliği Yahudi topluluğunun geleneklerinin kuvvetli etkisiyle şekillenmişti.[22] Freud erkeğin hâkimiyetine, kadının tabiyetine inanan, geniş aileye bağlı kalan ve katı püriten ahlaki kurallara sahip ataerkil ideolojiyi korumuştu. Ayrıca üstatlarına da her zaman derin bir saygı duymuştu, çocuklarına bazı üstatlarının isimlerini vermesi bunu gösterir. Bir başka tipik özelliğiyle hazır cevap ve alaycı nüktedanlığı, Yahudilerle ilgili anekdotları sevmesiydi.

Freud'un, anti-semitizmin (gerçek ya da varsayılan) herhangi bir biçimine aşırı duyarlı olması bazı Avusturyalı Yahudilerle ortak yönüydü; ailesi ve kendisinden bahsederken ketum

---

20 Siegfried Bernfeld, "Sigmund Freud, M. D., 1882-1885", *International Journal of Psychoanalysis*, XXXII (1951), ss. 204-217.

21 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1953, s. I, 9-11.

22 Ernest Simon, *Sigmund Freud, The Jew, Leo Baeck Institute Year Book*, II (1957), ss. 270-305.

davranması, çok fazla şey anlatıyormuş gibi görünmesine rağmen pek bir şey açıklamaması da öyle. Kendisinin, çoğunluğun görüşlerinden etkilenmesine izin vermemesini Yahudi kökenlerine bağlardı; reddedildiğine, geri çevrildiğine inanmaya dünden hazır olmasını da buna ekleyebilirdi.

Sigmund Freud'un Hayatındaki Olaylar

Freud hakkında yazmanın zorluğu, onunla ilgili literatürün kalabalık olmasından; çevresinde nesnel bir biyografi yazarının işini son derece zorlaştıran ve hiçbir memnuniyet vermeyen bir efsane örülmüş olmasından kaynaklanır. Bu olgusal ve efsanevi malzeme dağının ardında, onun hayatı ve kişiliğiyle ilgili bilgilerimizde büyük boşluklar mevcuttur. Ayrıca bilinen kaynakların birçoğu erişilemez durumdadır, özellikle de Washington'da Kongre Kütüphanesi'nde Freud arşivlerinde bulunan belgeler. Elimizdeki kaynaklar kabaca dört gruba ayrılabilir:

1. Freud otobiyografik bir taslak bırakmanın yanı sıra çalışmalarında, özellikle de *Rüyaların Yorumu*'nda hayatının birçok ayrıntısından bahsetmiştir.[23] Yaptığı çok sayıda yazışmanın nispeten küçük bir bölümü yayınlanmıştır: Fliess'e,[24] Pfister'e,[25] Abraham'a,[26] Lou Andreas-Salomé'ye[27] yazdığı mektupların bir bölümü ve başka mektuplar arasından seçilen bazı mektuplar.[28] Nişanlısına yazdığı dokuz yüz mektuptan sadece birkaç tanesi yayınlanmıştır ama başka birçok mektubu Jones tarafından kullanılmıştır.
2. Freud'la ilgili hatıralar oğlu Jean Martin, çok sayıda tilmizi, meslektaşı, konuğu ve onunla söyleşi yapan isimler tarafından yayınlanmıştır.[29] Bu yayınların çoğu Freud'un hayatının sonraki yıllarıyla ilgilidir.
3. Siegfried Bernfeld, Freud'un çocukluğu,[30] tıbbi çalışmaları,[31] ilk araştırması,[32] kokain araştırmaları[33] ve tıp pratiğinin ilk yılı[34] hakkında kaleme aldığı makalelerle de ortaya

---

23 Sigmund Freud, "Selbstdarstellung", L. R. Grote, *Die Medizin der Gegenwart in Selbstdarstellung* içinde, Leipzig: Meiner, 1925, IV, ss. 1-52. (İkinci basımda bir son notla, 1935). İngilizce çeviri, *Standard Edition*, XX, ss. 7-74. Freud'un yazılarının standart basımına yapılan bütün atıflar şu eseredir: James Strachey, çeviren, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Londra: Hogarth Press, 1953.

24 Sigmund Freud-Wilhelm Fliess, *Aus den Anfängen der Psychoanalyse; Briefe an Wilhelm Fliess, Abhandlungen und Notizen aus den Jahren 1887-1902*, Londra: Imago, 1954, İngilizce çeviri, Sigmund Freud, *The Origins of Psychoanalysis*, New York: Basic Books, 1954.

25 Sigmund Freud-Ernst Pfister, *Briefe (1909-1937)*, Frankfurt a. M.: S. Fischer, 1963.

26 Sigmund Freud – Karl Abraham, *Briefe (1907-1926)*, Frankfurt a. M.: S. Fischer, 1965.

27 Sigmund Freud – Lou Andreas Salomé, *Briefwechsel*, Frankfurt a. M.: S. Fischer, 1966.

28 Sigmund Freud, *Briefe (1873-1939)*, Frankfurt a. M.: S. Fischer, 1960.

29 Martin Freud, *Glory Reflected*, Londra: Angus L. Robertson, 1957.

30 Siegfried ve Suzanne Bernfeld, "Freud's Early Childhood", *Bulletin of the Menninger Clinic*, VIII (1944), ss. 107-114.

31 Siegfried Bernfeld, "Sigmund Freud, M. D.", *International Journal of Psychoanalysis*, XXXII (1951), ss. 204-217.

32 Siegfried Bernfeld, "Freud's Scientific Beginnings", *American Imago*, VI (1949), ss. 165-196.

33 Siegfried Bernfeld, "Freud's Studies on Cocaine, 1884-1887", *Journal of the American Psychoanalytic Association*, I (1953), ss. 581-613.

34 Siegfried ve Suzanne Bernfeld, "Freud's First Year in Practice, 1886-1887", *Bulletin of the Menninger Clinic*, XVI (1952), ss. 37-49.

koyduğu üzere, Freud'un hayatı hakkında, arşiv malzemelerine dayalı kesin bilgilerden oluşan bir araştırma yapmaya başlamıştır. Josef ve Renée Gicklhorn'un Freud'un akademik kariyeri[35] hakkında yaptığı belgesel araştırmalar temel bir değere sahiptir, Renée Gicklhorn bunlara ilaveten Freud'un hayatındaki bazı bölümlere açıklık getirmiş ve "Wagner-Jauregg Süreci" hakkında kitap yazmıştır.[36] K. R. Eissler başka bazı belgeleri günışığına çıkarmıştır.[37] Maria Dorer, Freud'la ilgili kaynakların nesnel bir incelemesine girişmiş,[38] Ola Andersson da Freud'un kullandığı kavramların gelişimini, kaynak malzemeye dayanarak araştırma işine soyunmuştur.[39]

4. Wittels,[40] Puner[41] ve Sachs[42] Freud hakkında biyografik eskizler yayınlamıştır. Freud hakkındaki başlıca ve resmî biyografi olan Ernest Jones'un[43] kaleme aldığı biyografi paha biçilemez değerdedir, çünkü bu yazarın başka araştırmacıların erişemediği, uzunca bir süre boyunca da erişemeyeceği malzemelere erişimi vardır. Ne var ki bu eserde de yanlışlıklar yok değildir. Bir bütün olarak bakıldığında, Freud'un hayatı hakkında genelde varsayıldığının aksine ayrıntılı ve kesin bir bilgiye sahip olmaktan çok uzağız. Ama Freud'un hayatının ve çalışmalarının izlediği gelişim sürecinin eksiksiz bir biçimde yeniden kurgulanması bile doğru bir tablo sunmaya yetmezdi, çünkü bunların dönemin olaylarıyla birlikte değerlendirilmeleri gerekir, Freud'un çalışmalarının orijinalliği ondan önceki ve onun devrindeki fikirler hakkında bilgi sahibi olmaksızın değerlendirilemez.

Freud'un yeni bir biyografisini yazmak fuzuli bir iş olur. Biz ilgimizi kronolojik bir görünüm sunmaya, kesin olanı kesin olmayandan, tarihsel verileri efsanelerden ayırmaya, Freud'un kişisel başarılarını tarihsel bağlamına yerleştirmeye çalışacağız.

Sigmund Freud, Moravia'da Freiberg'de (Çek dilinde Pribor) doğdu.[44] Jacob Freud'un aileye ait Kitab-ı Mukaddes'ine Sigmund'un doğumu Yahudi adı Schlomo'yla kaydedilmiş, Yahudi takvimine göre Rosch Hodesch Iyar 5616'da, yani 6 Mayıs 1856'da doğduğu belirtilmiştir.[45] 1931'de Freiberg belediyesi Freud'un doğduğu eve bunu belirten bir levha yerleştirmeye karar verdiğinde, şehir siciline gerçek doğum tarihinin 6 Mart 1856 olarak kaydedildiğinin anlaşıldığı ileri sürülmüştü. Jones bunun katibin kaleminin sürçmesinden

---

35 Josef ve René Gicklhorn, *Sigmund Freud's akademische Laufbahn im Lichte der Dokumente*, Viyana: Urban & Schwarzenberg, 1960.

36 Renée Gicklhorn, *Der Wagner-Jauregg "Prozess"* (yayınlanmamış).

37 K. R. Eissler, *Sigmund Freud und die Wiener Universität*, Bern ve Stuttgart: Hans Huber, 1966.

38 Maria Dorer, Historische Grundlagen der Psychoanalyse, Leipzig: F. Meiner, 1932.

39 Ola Andersson, *Studies in the Prehistory of Psychoanalysis*, Stockholm: Svenska Bokförlaget, 1962.

40 Fritz Wittels, *Sigmund Freud, Der Mann, die Lehre, die Schule*, Leipzig: E. P. Tal, 1924.

41 Helen Walker Puner, *Freud: His Life and His Mind*, New York: Howell and Soskin, 1947.

42 Hanns Sachs, *Freud, Master and Friend*, Cambridge: Harvard University Press, 1945.

43 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, üç cilt, New York: Basic Books, 1953, 1955, 1957.

44 Adının daha sonra neden değiştirilip Sigmund yapıldığı bilinmiyor.

45 Willy Aron, "Notes on Sigmund Freud's Ancestry and Jewish Contacts", *Yivo Annual of Jewish Social Sciences*, II (1956 -1957), ss. 286-295.

kaynaklanan bir hata olduğu varsayımında bulunur. Renée Gicklhorn ve Doktor Sajner, Freud'un doğum tarihinin tartışmasız 6 Mayıs 1856 olduğunu göstermiştir.[46]

Freud'un hayatının ilk üç yılı Freiberg'de geçti. Freiberg o zamanlarda demiryolundan uzakta, çayırlar ve ormanlarla çevrili, tablolara yaraşır bir manzaranın ortasında 5000 sakini olan küçük bir kasabaydı. Almanca konuşan Yahudiler Çeklerin arasında azınlıktaydı. Freud'un doğduğu ev, çilingir Zajic'in ailesine aitti ve kapı numarası da 117'ydi. Alt kattaki iki odada çilingirin atölyesi bulunuyordu, yukarıdaki iki odanın bir ev sahibinin ailesine, biri de Jacob ve Amalia'nın ailesine aitti. Emanuel Freud ile ailesi başka bir evde oturuyordu ve Monica Zajic hizmetçi olarak onların yanında çalışıyordu; Monica iki Freud ailesinin de çocuklarına bakmakla görevliydi ve Freud'un ilk hatıralarındaki "dadı" da muhtemelen oydu. Jacob Freud'un bir dokuma fabrikası olduğu iddiası efsanedir, anti-Semitizmin yükselmesi nedeniyle Freiberg'den ayrıldığı hikâyesi de öyle.

Leipzig'de geçirdikleri bir sonraki yılla ilgili bilgilerimiz, Jacob Freud'un Leipzig'den Viyana'ya gelmesi ve Şubat 1860'da Viyana'ya yerleşmesi süreci hakkında bildiklerimiz de bir o kadar bölük pörçüktür.

Freud'un Viyana'da geçirdiği ilk çocukluk yılları hakkında da neredeyse hiçbir şey bilinmediği söylenebilir. Kesin olan tek şey Jacob Freud'un 1860 ile 1865 arasında ikametini birkaç kez değiştirmiş olduğu, 1865 sonrasında da Leopoldstadt'ta Yahudilerin ağırlıkta olduğu Pfeffergasse semtinde yaşamış olduğudur.[47] Sigmund ilk eğitimini evde babasından mı aldı, yoksa mahalledeki Yahudi ilkokullarından birine mi gitti, onu da bilmiyoruz.

Sigmund Freud 1866 ile 1873 arasında orta öğrenimini tamamladı. Gittiği okul, birinci Leopoldstadter Semt Lisesi, sık kullanılan adıyla Sperlgymnasium ya da Sparleum, eğitim standartları yüksek bir okuldu. Öğretmenler arasında doğa bilimci Alois Pokorny, tarihçi Annaka, geleceğin siyasetçisi Victor von Kraus bulunuyordu. Bernfelds ve Renee Gicklhorn'un yaptığı araştırma, okulun müfredatı ve Freud'un başarıları hakkında kesin bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır. Freud'un okul hayatı boyunca sınıf birincisi olduğu iddiası okul arşivlerince de doğrulanmıştır. Freud ayrıca on beş yaşındayken, sınıfının cahil ve sevilmeyen bir öğretmene isyan etmeye karar verdiğini, kendisinin ortak kararla grubun sözcüsü olarak seçildiğini anlatmıştır.[48] Okulun iyi korunmuş arşivlerinde bu olaydan bahseden bir belgeye rastlanmamıştır ama Renée Gicklhorn'un araştırmasında başka bir olay ortaya çıkmıştır.[49] Haziran 1869'da (Freud on üç yaşındayken) öğretmenler birkaç öğrencinin adı kötüye çıkmış yerleri ziyaret ettiğini üzülerek öğrenmiştir. Soruşturmalar açılmış, okul müdürü ve öğretmenlerin yaptığı bir toplantıda bu öğrencilerin disiplin cezası alması kararlaştırılmıştır. Sigmund Freud bu öğrenciler arasında değildi, adı sadece meseleyle ilgili duyduklarını anlatanlar arasında sayılmıştı.

---

46 May (Mayıs) sözcüğü Mai yerine eski telaffuzla May diye yazılmıştır, bu nedenle März'la (Mart) karıştırılması çok kolaydır.

47 Renée Gicklhorn yazara şehir rehberine göre Jacob Freud'un 1860'ta Pfeffergasse 1'de, 1872'de Pfeffergasse 5'te yaşadığını bildirmiştir. Jacob Freud'un daha sonra Kaiser Josefstrasse'ye hangi tarihte taşındığı bilinmemektedir.

48 Sigmund Freud, *Die Traumdeutung (1900)*, s. 146, standart basım, IV, ss. 211-212.

49 Renée Gicklhorn, "Eine Episode aus S. Freuds Mittelschulzeit", *Unsere Heimat*, XXXVI (1965), ss. 18-24.

Genç Sigmund'un o yıllardaki hayatı hakkında da fazla bilgimiz yok. 1892 ve 1893'te büyükannesi ve büyükbabasıyla bir yıl kalan Judith Bernays-Heller'ın Jacob Freud'un evi hakkında anlattıklarından yola çıkarak Sigmund'un hayatını gözümüzde canlandırmaya çalışabiliriz.[50] O tarihlerde Jacob Freud artık çalışmıyordu, Judith "bu müesseseyi gerçekten kim geçindiriyor" diye merak etmişti. Jacob vaktini Talmud, başka birçok İbranice ve Almanca kitap okuyarak, kahvede oturarak ve parklarda yürüyerek geçiriyordu. Ailenin diğer bireylerine biraz uzak, kendi hâlinde yaşardı, yemekler sırasında konuşmalara gerçekten katılmazdı. Büyükanne Amalia ise tam tersine dediğim dedik, bencil ve duygusal patlamalara yatkın biri olarak resmedilmiştir. Sigmund evden ayrılalı, o tarihlerde epeyce olmuştu ama sunduğumuz bütün ayrıntılar evde yaşamış olduğu süre boyunca ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğunu işaret eder.

Freud'un biyografisini yazanlar onun İspanyolca bilgisi karşısında hayrete düşmüştür, Avusturya'da o tarihlerde genellikle öğrenilmeyen bir dildi. Sayıca fazla olmayan bir Sefarad topluluğunun dili İspanyolca-Yahudice bir ağızdı. Bu topluluğun saygınlığı, genç Sigmund'u onların dilini öğrenmeye itmiş olabilir miydi? Öte yandan Freud'un Eduard Silberstein adlı bir okul arkadaşıyla birlikte İspanyolca öğrendiği ortaya çıkarılmıştır. İki ergen kendi aralarında, iki üyesi bulunan, kendilerine özgü bir "mitolojisi" olan bir "İspanyolca Akademisi" kurmuşlardı. Silberstein daha sonra hukuk öğrenimi gördü ve Romanya'ya yerleşti. Freud ve Silberstein on yıl boyunca yazıştılar, Freud'un Silberstein'a yazdığı mektuplar kısa süre önce gün ışığına çıkmıştır. Yayınlandıklarında Freud'un on altı ile yirmi altı yaşları arasındaki hayatı hakkında değerli bilgiler vereceklerine kuşku yoktur.[51]

Sigmund, Gymnasium'dan 1873 ortasında ayrıldı. Viyana'da dramatik olayların yaşandığı bir yıldı. Bir Uluslararası Sergi açılmıştı ki kolera salgını patlak verdi, Viyana dışından gelen ziyaretçiler panik içinde kenti terk ettiler, bunun üstüne borsa çöktü, iflaslar, intiharlar, derin bir ekonomik bunalım yaşandı. Bu durumun Jacob Freud'un işini etkileyip etkilemediği, etkilediyse ne ölçüde etkilediği bilinmiyor. Her halûkârda öyle görünüyor ki Sigmund'u çalışmalarından alıkoymadı. Freud'un kendisinin anlattığına göre, meslek seçiminde zoolog Carl Brühl'ün bir konferansına gitmesi etkili olmuştu, Brühl konferansta Goethe'ye atfedilen *Doğa* başlıklı bir şiir okumuştu.[52] O dönem birçok genç erkek için tıp öğrenimi, doğa bilimlerine duydukları ilgiyi tatmin etmenin bir yoluydu. August Forel ve Adolf Meyer de bu şekilde tıp öğrenimi görmeye başlamışlardı.

O tarihte Avusturya'da tıp öğrenimi en az on sömestr (beş yıl) sürüyordu. Akademik yıl ekimden marta kadar süren kış sömestri ve nisandan temmuza kadar süren yaz sömestri

---

50 Judith Bernays – Heller, "Freud's Mother and Father", *Commentary,* XXI (1956), ss. 418-421.

51 Heinz Stanescu, "Unbekannte Briefe des jungen Sigmund Freud an einen Rumänischen Freund", *Neue Literatur, Zeitschrift des Schriftstellerverbandes der RVD,* XVI, No. 3 (Haziran 1965), ss. 123-129.

52 Orfeusçu bir ilahinin bir taklidi olan bu ünlü şiire, Goethe'nin bütün eserleri içinde yer verilmiştir; gençken yazdığı, yayınlanmamış bir bir şiir olduğu sanılan bu şiirin asıl yazarının onu Goethe'ye gönderen İsviçreli şair Georg Christoph Tobler (1757-1812) olduğu daha sonra yapılan araştırmalarda gösterilmiştir. Bkz. Rudolph Pestalozzi, "Sigmund Freuds Berufswahl", *Neue Zürcher Zeitung,* Fernausgabe 179 (1 Temmuz 1956).

olarak ikiyi ayrılıyordu. Öğrenci öğrenimine bu sömestrlerden birinin başında başlamak zorundaydı. Tıp fakültesinde, genel olarak üniversitede olduğu gibi akademik özgürlük hâkimdi. Akademik özgürlük, öğrencinin çalışmak ya da çalışmamak konusunda serbest olduğu, derslere devamının kontrol edilmediği, sınav ya da ödev verilmediği, final sınavları dışında sınav olmadığı anlamına geliyordu. Öğrenciler hangi derse kayıt yaptıracaklarını seçebiliyor ve ücret ödüyorlardı. Ama birkaç zorunlu ders vardı. Pek az sayıda öğrenci kendilerini zorunlu derslerle sınırlı tutuyordu, çoğu öğrenci kişisel ilgi alanlarına ya da gelecekte uzmanlaşmak istedikleri alana göre tıp derslerine de kayıt yaptırıyordu. Öğrenciler sıklıkla başka bir fakültede bir-iki ders alırlardı, özellikle de dersi veren tanınmış bir profesörse. Çoğu öğrenci "akademik özgürlüğü" kötüye kullanmazdı: Final sınavlarından tam notla geçmeleri gerektiğini bilirlerdi. Tıp öğrencilerinin üç rigorosa'dan geçmesi gerekirdi, ilk iki rigorosa beş yıl içinde belli tarihlerde olurdu, üçüncüsü de beş yılın sonunda yapılırdı; ama öğrenciler ilk iki rigorosa'yı beşinci yılın sonuna dek erteleme hakkına sahipti. Birçok öğrenci özellikle tatillerde ek işlerde çalışırdı, hastanelerde ya da laboratuvarlarda famuli olarak görev yaparlardı, yani daha önemli işler, hatta çalışkanlık ve istidat gösterirlerse ücretli işler de yapabilmek için ayak işlerine bakarlardı. Birçok öğrenci boş zamanlarının bir bölümünü "Öğrenci Dernekleri"ne (kardeşliklere) ayırırdı.

Freud tıp öğrenimine 1873'ün kış sömestrinde başladı ve 31 Mart 1881'de tıp derecesi aldı. Tıp öğreniminin sekiz yıl sürmüş olması Freud'un biyografisini yazarları şaşırtmıştır, ailesinin yoksul olduğu da söylendiğinde şaşkınlık daha da artmıştır. Siegfried Bernfeld, Viyana Üniversitesi arşivlerinde gerçekleştirilmiş bir araştırmaya dayanarak Freud'un tıp öğrenimi sırasında aldığı derslerin bir listesini yayınlamıştır.[53] Freud ilk üç sömestrde diğer öğrencilerin aldığı dersleri almış, bir-iki ilave ders görmüştür. Dördüncü sömestrden itibaren yoğun bir doğa bilimleri, özellikle de zooloji öğrenimi görmeye başlamıştır. Beşinci dönem sonunda karşılaştırmalı anatomi profesörü Carl Claus'un laboratuvarında düzenli çalışmaya başlamıştır. Bu çalışma iki dönem sürmüştür, Freud Trieste'deki Deniz Zoolojisi İstasyonu'nda iki kez kalmış ve çalışmasını ilk bilimsel makalesini yayınlayarak taçlandırmıştır. Görünüşe bakılırsa Claus, Freud'u hayal kırıklığına uğratmıştır, Freud onunla geçirdiği iki sömestrin ardından onun laboratuvarından fizyoloji ve "yüksek anatomi" (kendi deyişiyle histoloji) öğreten Brücke'nin laboratuvarına geçmiştir. Freud, Ernst Brücke'yi (1819-1892) saygıdeğer hocası olarak görüyor, onun laboratuvarını samimi bir ortam olarak değerlendiriyordu, sonraki altı yıl boyunca burada çalıştı. Benedikt hatıralarında, Viyana'da hiçbir zaman rahat hissetmemiş, bir yabancı olarak kızıl saçları, sert yüzü ve Mefistovâri gülümsemesiyle Viyanalıları etkilemiş bu sert, otoriter Prusyalının ilginç bir tablosunu sunar.[54] Brücke'nin öğrettiklerinin bilimsel düzeyi öğrencileri için fazlasıyla yüksekti, öğrenciye bir tek soru sorardı, aday cevabı bilemezse kendisine asla ikinci bir soru sorulmazdı. Brücke öğrenciye verilen on

[53] Siegfried Bernfeld, "Sigmund Freud, M. D.", *International Journal of Psychoanalysis*, XXXII (1951), ss. 204-217 (Freud'un kayıtlı olduğu derslerin tam listesi ss. 216-217'de bulunur).

[54] Moritz Benedikt, *Aus meinem Leben. Erinnerungen und Erörterungen*, Viyana: Carl Konegen, 1906, s. 60-62.

beş dakikalık süre bitinceye dek hareketsiz bir sessizlik içinde beklerdi. Benedikt, "Öğrencilerinin ona hiç karşı çıkmamış olması, onlarda nasıl muazzam bir saygı uyandırdığını gösterir." diye ekler. Brücke ile anatomi profesörü Hyrtl arasında uzun süre devam eden sert husumet Viyana'nın bilim dünyasında efsanevi bir değer kazanmıştı.[55] Brücke doğa felsefesinden pozitivizmin esin kaynağı olduğu yeni mekanikçi-organikçi eğilime geçişe damgasını vuran büyük Alman fizyolog ve zoolog Johannes von Müller'in öğrencisi olmuştu.[56] Bu, Helmholtz, Dubois-Reymond, Carl Ludwig ve birkaç isimle birlikte Brücke'nin de bilimde her tür dirimselcilik ve erekçiliği reddettiği, psikolojik süreçleri fizyolojik kanunlara, fizyolojik sürekleri fiziksel ve kimyasal kanunlara indirgemeye can attığı anlamına geliyordu.[57] Brücke birçok alana ilgi duyuyordu, güzel sanatların bilimsel ilkeleri, Alman şiirinin fizyolojik temeli hakkında yazılar kaleme almış, dünyanın bütün dillerine uygulanması amaçlanan evrensel bir yazı olan *Pasigraphia*'yı icat etmişti.

Freud, Brücke'nin enstitüsünde iki üst düzey asistanla, fizyolog Sigmund Exner ve son derece yetenekli Fleischl von Marxow'la, ayrıca orada birtakım araştırmalar yürüten Dr. Josef Breuer'le tanıştı. Freud, Breuer'de hareketlendirici bir meslektaş, babacan bir dost bulmuştu; Breuer sonraki yıllarda ciddi miktarda borç para vererek ona yardımcı olacaktı, ayrıca sonradan Anna O. takma adıyla ün kazanacak genç bir histerik kadının olağanüstü hastalığını ve tedavisini anlatarak Freud'un merakını uyandıran da Breuer olmuştu.

Josef Breuer (1842-1925) Viyana'da doğmuştu, babası Leopold Yahudi cemaatinde din öğretmeniydi.[58] Breuer kısa bir otobiyografik yazısında babasını erken yaşta kaybettiğini, çocukluğunu ve gençliğini "sefalet olmadan, lüks olmadan" geçirdiğini söyler.[59] Breuer en büyük takdiri Yahudi topluluğunun üyelerine yardım etmeye her zaman hazır, kendisini işine adamış bir eğitimci olan babasına yağdırır (açıktır ki babası Breuer'in ömrü boyunca canla başla taklit etmeye çalıştığı bir örnek olmuştur). Leopold Breuer Viyana'daki Yahudi okullarda yıllar boyunca kullanılan bir din ders kitabı hazırlamıştı.[60] Ne var ki Josef Breuer Ortodoks Musevilikten uzaklaşmış,[61] yaygın tabirle liberal Musevilik görüşlerini benimsemiştir. Breuer tıp öğrenimi gördü ama başka bilim dallarında da dersler aldı. Deneysel bilimlere duyduğu büyük ilgi ve bu konudaki büyük yeteneği dikkat çekici iki araştırmasıyla ortaya konmuştur; bu araştırmalardan biri kendi kendisini düzenleyen solunum mekanizmasını, diğeriyse bedensel hareketler ve konumların kulak labirenti aracılığıyla algılanması mekanizmasını konu alıyordu. Breuer, biyografi yazarlarına göre parlak bir bilimsel kariyere

---

55 Bkz. 5. Bölüm, s. 260.

56 Siegfried Bernfeld'in kastettiği anlamda "Helmholtz Okulu" diye bir şey hiç olmamıştı. Bu yanlış düşüncenin, bu kadar fazla tarihçi tarafından eleştirilmeden kabul edilmiş olması talihsizliktir.

57 K. E. Rotschuh, *Geschichte der Physiologie*, Berlin: Springer-Verlag, 1953, ss. 139-141.

58 Erna Lesky, *Die Wiener medizinische Schule im 19. Jahrhundert*, Graz: Verlag Böhlau, 1965, ss. 535-537.

59 Dr. Josef Breuer, *1842-1925, Curriculum Vitae und Nachruf, von Hofrat*. Prof. Dr. Hans Meyer, 23 Haziran 1925.

60 Leopold Breuer, *Leitfaden beim Religionsunterrichte der Israelitischen Jugend, 2 umgearbeitete Auflage*, Viyana: Klopfsen und Eurich, 1855.

61 Kadimah'ya (1894) yazılan mektuptan (Mrs. Käthe Breuer'in nazik izniyle).

başlamıştı ama *Privatdozent* olarak görevinden istifa etti ve *Ekstra Ordinaryus Profesör* unvanını da reddetti. Bu meseleye getirilen açıklamalardan biri kendisini hastalarına iyiden iyiye adamış olduğu ve bilimsel bir kariyer uğruna onları feda etmek istemediğidir, bir diğer açıklamaysa meslektaşlarının entrikalarını takiben *Privatdozent* olarak görevinden istifa ettiğidir. Breuer'in savaşçı bir mizacı olmadığı kesindir. Onu tanıyanların hepsi de "insanın tahayyül edebileceği en alçakgönüllü insan" olduğunda hemfikirdir. Takdir edilesi bir klinikçi olan Breuer bilimsel kavrayış gücünü insancıllıkla birleştirmişti. Ücretsiz baktığı iki grup hasta vardı: Meslektaşları ve onların aileleri ile yoksullar. Bu insanların birçoğu da ona duydukları minneti dokunaklı bir biçimde ifade etmişlerdir.[62] Viyana'da en fazla aranan doktorlardan biri olan Breuer büyük bir gelire sahipti ve İtalya'ya düzenli olarak yaptığı ziyaretler de dâhil, yüksek bir hayat standardını karşılayabiliyordu. İstisnai derecede kültürlü bir insandı; müzik, resim ve edebiyat ehliydi ve sohbetleriyle ilham verirdi. Besteci Hugo Wolf, yazar Schnitzler, filozof Brentano'yu şahsen tanırdı, şair Maria Ebner-Eschenbach'la yazışırdı.[63] Kendisini tanıyan bazılarına göre hata denecek kadar diğerkâm, başkalarına aşırı güvenen bir insandı.[64] Breuer'i yaşlılığında ziyaret eden fizyolog De Kleyn onun "mükemmel zihinsel kudretini, en yakın tarihli tıbbi yayınlara aşinalığını, yargılarında seksen yaşına yaklaşmış birinin hatasızlığını sergilemesini" takdir etmiş, ayrıca "hat safhadaki yalınlığından ve kişisel sıcaklığı"ndan, ayrıca "keskinliğini ama iyiliğini sonuna dek dikkat çekici derecede koruyan" eleştirel becerilerinden de bahsetmiştir.[65] Breuer'in Viyana'da o kadar çok sadık dostu ve hayranı vardı ki Sigmund Exner 1912'de onun yetmişinci doğum günü şerefine bir abonelik düzenlediğinde Viyana'nın en tanınmış kişilikleri katkıda bulunmuştu. Layık bulunan bilimsel araştırmaları ödüllendirmeyi ya da önde gelen bilim insanlarını Viyana'da konferanslar vermeye davet etmeyi amaçlayan bir vakıf olan Breuer-Stiftung işte böyle kurulmuştu.[66]

Freud henüz tıp öğrenimini tamamlamamıştı ki bir yıllık askerlik hizmeti görevi gelip çattı (1879 – 1880). Bu dönemdeki büyük başarısı John Stuart Mill'in *Collected Works*'ünün bir cildini çevirmek oldu.[67] Freud tıp öğrenimini tamamlayıp derecesini almaya yoğunlaşması gerektiğini fark etmişti. *Rüyaların Yorumu*'nda daimî öğrenci diye nam salmaya başladığını belirtir. Brücke'nin laboratuvarında çalışmayı sürdürürken ilk iki *rigorosa*'dan Haziran 1880'de, üçüncü *rigorosum*'dan 30 Mart 1881'de geçti ve tıp derecesini 31 Mart 1881'de aldı. Bunun ardından Brücke'nin laboratuvarında az bir maaşla, geçici olarak "kanıtlayıcı" (bir tür öğretim asistanı) görevine atandı ve buradaki histolojik araştırmalarını sürdürdü. Freud Profesör

---

62 Bu ayrıntılar Mrs. Käthe Breuer sunmuştur.

63 Bu yazışmanın bir kopyası, yazarın okumasına izin verme nezaketi gösteren Mrs. Käthe Breuer'dedir.

64 Rudolf Steiner, *Mein Lebensgang*, Dornach: Philos. Anthropos. Verlag, 1925.

65 A. de Kleyn, "Josef Breuer (1842-1925)", *Acta Otolaryngologica*, X (1926), ss. 167-171.

66 Bkz. 10. Bölüm, s. 809. Yazar kendisine *Breuer-Stiftung*'un belgelerini gösteren Mrs. Käthe Breuer'e ve Josef Breuer'in torunu Vancouver'dan George Bryant'a teşekkür borçludur.

67 John Stuart Mill, *Gesammelte Werke*, "Autorisierte Uebersetzung unter Redaktion von Prof. Dr. Theodor Gompertz", *XII. Übersetzung von Siegmund (sic) Freud*, Leipzig: Fües's Verlag, 1880.

Ludwig'in kimya laboratuvarında da iki sömestr daha çalıştı ama açıktır ki bu alan onun uzmanlık alanı değildi.

Bu noktada Freud'un hayatında dikkat çekici bir değişiklik oldu. Freud o zamana dek bilimsel bir kariyerde karar kılmış görünüyordu. Ama Haziran 1882'de altı yıldır çalıştığı Brücke'nin laboratuvarından aniden ayrıldı (onunla iyi ilişkilerini koruyarak) ve büyük bir şevkle sarılmadığı gözle görülse de pratisyen hekimlik mesleğine yöneldi.

O günlerde tıp kariyerinde izlenebilecek üç yol vardı. Birinci yol kliniğe ağırlık vererek beş yıllık yoğun bir çalışmayı, tatillerde hastanelerde *famulus* olarak çalışmayı gerektiriyordu, bundan sonra kapınıza bir tabela asıp hastaların gelmesini bekleyebiliyordunuz. İkinci yol daha fazla deneyim kazanmak ya da uzmanlaşmak için düzenli çalışmaların yanı sıra iki-üç yıl internlük yapmaktı. Üçüncü ve en zor yolsa, tıp öğrenimini tamamladıktan sonra kuramsal ya da klinik tıp dallarından birinde akademik kariyer yapmak ve peş peşe alınan akademik unvanlar için rekabete girmekti. *Privatdozent* olmak iki ilâ beş yıl sürüyordu, *Ekstra Ordinaryüs Profesör* unvanı almaksa beş ilâ on yıl daha sert bir rekabet içinde olmayı gerektiriyordu. Önemli avantajları, yüksek bir sosyal statüsü olan ordinaryüs profesör unvanını, pek az kişi alabiliyordu. Öyle görünüyor ki Freud 1882'de ikinci yola yönelmişti, daha açık bir deyişle uzmanlaşmış bir tıp pratiğinde karar kılmıştı ama belki de gelecekteki bir bilimsel kariyerin yolunu gördüğü beyin histolojisi çalışmalarına duyduğu ilgiden de vazgeçmiş değildi. Bu değişikliğe getirilen iki açıklama vardır: Freud, Brücke'ye, enstitüsünde kendi geleceği açısından ümit verici fırsatlar bulunmadığını belirtmişti, çünkü Brücke'nin iki asistanı Exner ve Fleischl ondan on yıl daha ilerideydi, bu da Freud'un çok uzun bir süre boyunca daha aşağı ve maaşı düşük bir konuma razı olması gerektiği anlamına geliyordu. Siegfried Bernfeld ile Jones'a göre ise asıl gerekçe Freud'un evlenmek ve aile kurmakla ilgili yeni planlarında yatıyordu.

Freud, Martha Bernays'la tanışmış, ona âşık olmuş ve Haziran 1882'de onunla nişanlanmıştı. Jones'a göre Bernays Hamburglu tanınmış bir Yahudi aileden geliyordu.[68] Bir tüccar olan babası Viyana'ya birkaç yıl önce gelmiş ve 1879'da ölmüştü. Martha'yı tanıyanlar, onun sağlam bir karaktere sahip çok çekici biri olduğunu anlatıyordu. Martha bu iki yönüyle Freud'un annesine benziyordu. Her iki kadın da çok uzun ömürlü olmuştu (Martha Bernays 26 Temmuz 1861'de doğmuş, 2 Kasım 1951'de doksan yaşında ölmüştü). Dönemin görenekleri gereği bir evliliğin ancak maddi durum buna uygun şekilde tesis edildikten sonra gerçekleşmesi beklenirdi. Uzun süren nişanlılık dönemleri, ayrı düşmeler ve harıl harıl yazışmalar sık rastlanan durumlardı. Freud ile Bernays aileleri arasındaki bağlar Martha'nın erkek kardeşi Eli'nin de Sigmund'un kız kardeşi Anna'yla evlenmesiyle sağlamlaştı.

Hayatının bu dönüm noktasında, Freud'un durumu kolay olmaktan uzaktı. Düşük bir maaşla üç yıl süreli hastane doktorluğuna başlamıştı ama kendisini en başta klinik tıbbı seçenlerin dört yıl gerisinde bulmuştu. Geleceği parlaktı ama bu uzak bir gelecekti. Bu yavaş ve zahmetli kariyer yolunu kısaltmanın tek çaresi ona hızla ün kazandıracak parlak bir keşifte bulunmaktı (birçok genç doktorun gizli ümididir bu).

---

[68] Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1953, cilt I, 7. bölüm.

Eski Viyana Genel Hastanesi dört-beş bin hastasıyla dünyanın en ünlü öğretim merkezlerinden biriydi, neredeyse bütün bölüm başkanları tıp konusunda bir şöhretti. Tıp personeli arasında çok istenen ve maaşı düşük mevkiler için büyük bir öykünme ve kıyasıya bir rekabet yaşanırdı.[69] Sigmund Freud başta iki ay Cerrahi Bölümü'nde çalıştı, sonra Ekim 1882 ile Nisan 1883 arasında büyük dahiliye uzmanı Nothnagel'in altında *aday* unvanıyla çalıştı. 1 Mayıs 1883'te ünlü Theodor Meynert başkanlığındaki Psikiyatri Bölümü'ne *Sekurdararzt* unvanıyla atandı. Freud Meynert'in laboratuvarında medulla oblongata üstünde yapılan histolojik araştırmaya zaten dâhil olmuştu, 1883 ile 1886 arasında burada çalıştı, görünüşe bakılırsa yeni bir üstat bulmuştu.

Theodor Meynert, Viyana'nın tanınmış, önde gelen simalarındandı ama Almanların sorunlu bir mizaç dedikleri bir mizacı da vardı.[70] Freud'la aynı dönemde Meynert'in laboratuvarında çalışmış olan Bernard Sachs onu "sık sık alnına düşüp geri atılmak zorunda olmak gibi sinir bozucu alışkanlıkları olan darmadağın zülüfleriyle görünümü yeterince çarpıcı -kısa bir gövdenin üstünde koca bir başı olan- biri" diye tanımlar.[71] Meynert, Flechsig'le birlikte Avrupa'nın en büyük beyin anatomistlerinden biri olarak görülüyordu. Maalesef yavaş yavaş "beyin mitolojisi"ne kapıldı, o zamanlar moda olan bu akım psikolojik ve psikopatolojik olguları gerçek ya da varsayımsal beyin yapılarıyla betimlemeye meyliyordu. August Forel hatıralarında gelip Meynert'le çalışmaya başladığında nasıl büyük bir hayal kırıklığına uğradığını anlatır, Forel Meynert'in keşfettiği ileri sürülen beyin bölgelerinin, sinir yollarının birçoğunun onun hayal gücünün bir ürünü olduğunu anlamıştı.[72] Meynert iyi bir klinikçi olarak tanınmıştı ama daha ziyade laf kalabalığıyla dolu uzun, bıktırıcı konferanslar veren bir hocaydı, öğrencileriyle pek az ilişkisi vardı. Aynı zamanda bir şairdi,[73] müzik ve sanat ehliydi, zor bir kişiliği olmasına, şiddetli husumetler yaşadığı düşmanları olmasına rağmen sosyal çevresi Viyana'nın entelektüel elitinden oluşuyordu.[74]

Freud, Meynert'in bölümünde beş ay geçirdikten sonra Eylül 1883'te doktor Scholtz başkanlığındaki dördüncü Tıp Bölümü'ne geçti, burada nöroloji hastalarıyla mükemmel klinik deneyim kazandı.

Bu arada Doktor Ascherbrandt'ın Aralık 1883'te yazdığı bir makalede koka bitkisinde bulunan, kokain alkaloitin'in ilginçliği işaret ediliyordu.[75] Freud zararsız olduğu varsayılan bu maddeyi kendisinin ve başkalarının üzerinde denedi, yorgunluğa ve nevrasteni semptomlarına karşı etkili olduğunu gördü. Temmuz 1884'te de bu yeni ilacın erdemlerini be-

---

69 Viyana Genel Hastanesi arşivlerinde henüz belgesel bir araştırma gerçekleştirilmemiştir. Burada Jones'un, Freud'un nişanlısına yazdığı mektuplara dayanan anlatısını takip ediyoruz.

70 Erna Lesky, *Die Wiener Medizinische Schule im 19. Jahrhundert*, Graz ve Köln: Verlag Hermann Böhlaus Nachf, 1965, s. 373-379.

71 Bernard Sachs, *Barnay Sachs (1858-1944)*, New York: özel basım, 1949, s. 55.

72 August Forel, *Rückblick auf mein Leben*, Zürih: Europa-Verlag, 1935, s. 64.

73 Theodor Meynert, *Gedichte*, Viyana ve Leipzig: Braumüller, 1905.

74 Dora Stockert-Meynert, *Theodor Meynert und seine Zeit*, Viyana ve Leipzig: Oesterreichischer Bundesverlag, 1930.

75 Theodor Aschenbrandt, "Die physiologische Wirkung und Bedeutung des Cocain insbesondere auf den menschlichen Organismus", *Deutsche medizinische Wochenschrift*, IX (1883), ss. 730-732.

lagatle takdir ettiği bir makale kaleme aldı.[76] Makalesinde kokainin bir uyarıcı olarak, bir afrodizyak olarak, mide bozuklukları, kaşeksi (zafiyet) ve astıma karşı, bağımlılarda morfinin kesilmesine eşlik eden ağrılı semptomlarda kullanılabileceğini ileri sürüyordu. Freud kokaini, geçirdiği ağır nevraljinin ardından morfin bağımlısı olmuş dostu Fleischl'i tedavi etmek için bu biçimde kullandı. Ama bu tedavi Fleischl'in ağır bir kokain bağımlısı olmasına yol açtı.

Freud meslektaşları (kendisinden altı yaş büyük bir *Privatdozent*) Leopold Königstein ve (kendisinden bir yaş küçük) Carl Koller'le kokain üstüne konuşurken, maddenin dilde bir uyuşma yarattığından bahsetti. Koller o sıralarda gözde anestezi etkisi yaratacak bir ürün arıyordu. Freud Ağustos 1884'te tatile çıkıp Wandsbek'te (Hamburg'un bir banliyösü) oturan nişanlısını ziyarete gidince Koller, Stricker'ın laboratuvarına gidip kokaini hayvanların gözlerinde denedi ve hızla maddenin uyuşturucu özellikleri olduğunu keşfetti. Bir keşif konusunda önceliği garantiye alma çabasındaki bilim insanları arasında, sık sık adetten olduğu üzere suskunluğunu korudu ve alelacele bir rapor hazırlayıp dostu Doktor Brettauer'e 15 Eylül'de Heidelberg'deki Oftalmoloji Kongresi'nde sunması için gönderdi.[77] Sunum büyük bir sansasyon uyandırdı. Königstein aceleyle aynı tür deneyler yapıp bu keşfi insanlar üzerindeki cerrahi ameliyatlara uygulamaya girişti. O ve Köller bu keşfi 17 Ekim 1884'te Doktorlar Cemiyeti'ne takdim ettiler. Freud, Wandsbek'ten dönünce Koller'in aniden şöhrete konan şanslı isim olduğunu öğrendi, Koller'e bu keşfe yol açan ipucunu veren kendisi olduğu için durum daha bir yıkıcıydı onun için. Ama Freud kokainle ilgili araştırmalarını bırakmadı.[78] Kas gücü üstündeki etkileriyle ilgili deneyler yaptı ve bu yeni maddenin tıbbi amaçlarla kullanımını savunmayı sürdürdü. Çok geçmeden Albrecht Erlenmeyer kokain bağımlılığı tehlikesine karşı uyarıda bulunan bir makale kaleme aldı, bu makale Freud'a karşı kopartılan bir fırtınanın başlangıcı olacaktı.[79]

Bu arada Freud 21 Ocak 1885'te Nöropatoloji alanında *Privatdozent* mevkii için başvurdu, Mart 1885'teyse Viyana Üniversitesi'ne altı aylık seyahat bursu talebinde bulundu. Marttan mayıs sonuna dek Oftalmoloji Bölümü'nde, haziranda Dermatoloji Bölümü'nde çalıştı. Akustik sinir kökleri ve bağlantılarıyla ilgili makalesi de haziranda yayınlandı ve iyi karşılandı. Freud yine haziranda *Privatdozent* sözlü sınavından geçti ve bir deneme konferansı verdi.[80] 18 Temmuz'da bu göreve atandı, sonra Brücke ve Meynert'in müdahaleleri sonucu diğer iki adayı geride bırakarak seyahat bursunu kazanan kişi olduğunu öğrendi, Freud bu bursu Paris'te Charcot'yla çalışarak harcamaya karar verdi.

---

76 Sigmund Freud, "Ueber Coca", *Centralblatt für die gesammte Therapie*, II (1884), ss. 289-314.

77 Carl Koller, "Vorläufige Mitteilung über locale Anästhesierung am Auge", *Klinische Monatsblätter für Augenheilkunde*, XXII (1884), ss. 60-63.

78 Sigmund Freud, "Beitrag zur Kenntnis der Cocawirkung", *Wiener medizinische Wochenschrift*, XXXV (1885), ss. 129-133.

79 Albrecht Erlenmeyer, "Ueber die Wirkung des Cocain bei Morphiumentziehung", *Centralblatt für Nervenheilkunde*, VIII (1885), ss. 289-299.

80 Sigmund Freud, "Ueber den Ursprung des Nervus acusticus", *Monattsschrift für Ohrenheilkunde, Neue Folge*, XX (1886), ss. 245-251, 277-282.

Freud 1 Ağustos 1885'te üç yılını geçirdiği Viyana Genel Hastanesi'nden ayrıldı. Sonra Wandsbek'te nişanlısıyla altı hafta tatil yaptı ve 11 Ekim'de Paris'e doğru yola çıktı. Açıktır ki Paris'te geçireceği günleri hayatının büyük fırsatı olarak görüyordu.[81]

Freud gibi ciddi, bu dünyayla ilgisi olmayan genç bir bilim insanı için, aniden kendisini Fransa başkentinin hummalı ortamına fırlatılmış hâlde bulması, ezici ağırlıkta bir deneyim olsa gerekti. Freud yakın bir ilgiyle Paris'teki gündelik hayatı gözlemledi, müzeleri ve Notre Dame Katedrali'ni ziyaret etti, büyük aktörlerin sahne aldığı oyunları izledi. Ama ilk başta Salpêtriere'de kaybolmuş gibi hissetmekten kendisini alamadı. Benedikt'in takdim mektubuna rağmen Charcot'ya göre Freud Salpêtriere'e gelen birçok konuktan biriydi sadece. Freud Rus nörolog Darkschewitch'le birlikte patoloji laboratuvarında araştırmalar yapmaya başladı, görünüşe bakılırsa çalışma koşulları onu hayal kırıklığına uğratmıştı. Freud daha sonra Charcot'ya, bazı eserlerini Almancaya çevirerek hizmette bulunmayı önerdi. Büyük adam, Freud'u meşhur resepsiyonlarının bazılarına davet etti. Freud en başından beri Charcot'nun büyüsüne kapılmıştı, Charcot onu sadece hipnoz, histeri ve travmatik nevrozlarla ilgili kavrayışının cesurluğuyla değil, Bilim Prensi olarak sahip olduğu muazzam saygınlık ve gösterişli hayatla da etkilemişti. Besbelli ki Freud, Charcot'nun azılı düşmanlarla çevrili olduğunu fark etmemişti, (aynı tarihlerde orada bulunan Dolboeuf'un tersine) Charcot'nun histerik hastalarının birçoğuna ne kadar fazla telkin yüklendiğini hissedecek kadar da orada kalmamıştı.

Freud 1885 ve 1886'da Paris'te Charcot'nun öğrencisi olduğunu söylemeyi severdi. Bu, kimi zaman insanların Freud'un orada uzun süre kaldığını sanmasına yol açardı. Aslında Jones'un belirttiği üzere Freud'un nişanlısına yazdığı mektuplara bakılırsa Freud, Charcot'yu ilk kez 20 Ekim 1885'te görmüş, 23 Şubat 1886'da ona veda etmişti; arada geçen bu dört aylık süreden Freud'un nişanlısıyla Almanya'da geçirdiği bir haftalık Noel tatilini ve Charcot'nun hasta olduğu "bir-iki hafta"yı da çıkarmak gerekiyordu.[82] Freud'un Charcot'yla görüşmesinin üstat ile tilmiz arasındaki normal bir ilişkiden ziyade varoluşsal bir karşılaşma niteliği taşıdığı varsayımında bulunabiliriz. Freud 28 Şubat 1886'da Paris'ten ayrıldı; kitaplarının çevirileri için temasta kalacağı, kendisine yeni bir fikirler dünyası açmış büyük bir adamla tanıştığı izlenimi içindeydi.

Freud mart ayını Berlin'de Baginsky ile pediyatri öğrenimi görerek geçirdikten sonra 4 Nisan 1886'da Viyana'ya döndü. Rathausstrasse'de bir daire tuttu ve Nisan 1886 sonuna doğru da muayenehanesini açtı. Hayatının yoğun bir dönemiydi, bir yandan evlilik hazırlıklarını sürdürüyor, bir yandan da bilimsel çalışmalarıyla meşgul oluyordu. Profesörler toplantısı için seyahat bursuyla yaptığı faaliyetler hakkında bir rapor yazdı,[83] ma-

---

81 Freud *Rüyaların Yorumu'nda*, Paris'in yıllarca hayallerinden birinin amacı olduğunu, Paris kaldırımlarına ayak bastığında hissettiği mutluluğun, ona diğer hayallerinin gerçekleşeceği güvencesi verdiğini söylemişti. *Traumdeutung* (1900), s. 133, standart basım, IV, 195.

82 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1953, I, ss. 186-189.

83 Bu belge Josef ve Renée Gicklhorn'un yazdığı kitapta yayınlanmıştır, *Sigmund Freuds akademische Laufbahn im Lichte der Documente*, Viyana: Innsbruck: Urban & Schwarzenberg, 1960, s. 82-89.

yıs ayında da Fizyoloji Kulübü ve Psikiyatri Cemiyeti'nde hipnotizma hakkındaki makalelerini sundu.[84] Aynı ay Erlenmeyer'in kokainin tehlikeleri hakkında uyarılarda bulunduğu ve Freud'un adını eleştirel olarak andığı ikinci bir makalesi yayınlandı.[85] Freud'un bir-iki ücretli hastası vardı, zoraki boş zamanını Charcot'nun konferanslarından oluşan bir kitabı çevirerek doldurdu, kitap 18 Temmuz 1886'da Freud'un önsözüyle yayınlandı.[86]

Freud 11 Ağustos ile 9 Eylül arasında, Olmütz'de harekât yapan Almanca konuşanlardan oluşan bir alayda, tabu doktoru rütbesiyle askeri hizmetini tamamladı. Freud'un bu dönemde Breuer'e yazdığı,[87] askerlik hayatından şikâyet edip horgörüsünü dile getirdiği mektubu bu hizmet dönemini tamamladıktan sonra üstlerine yazdığı raporla karşılaştırmak ilginçtir.[88] Sigmund Freud 30 Eylül 1886'da Wandsbek'te Martha Bernays'la evlendi ve çift, ayın geri kalanını komşu Baltık Denizi sahillerinde geçirdi.

Freud Viyana'ya döndükten sonra muayenehanesini, 8 Aralık 1881'de 400 kişinin öldüğü bir yangında kül olan Ring Tiyatrosu'nun yerine İmparator I. Franz Joseph'in teşvikiyle inşa edilen büyük bir apartman binası olan Kaiserliches Stiftunghaus'ta bulunan bir daireye taşıdı. *Privatdozent* olarak henüz ders vermeye başlamamıştı, özel bir çocuk hastanesi olan Kassowitz Enstitüsü'nde çalışmaya başladı, burada nöroloji bölümüne atanmıştı, klinik araştırmaları için zengin malzemeler toplayabilecekti.[89]

Freud Paris'ten, Salpêtriere'de öğrendiklerinin şevkiyle dönmüştü, bunları Viyana'da öğretmeye can atıyordu. Viyana Doktorlar Cemiyeti'nde yaptığı sunum, hayal kırıklığına uğramasına neden oldu ve bu olay bir türlü başından atamadığı bir efsanenin doğmasına yol açtı. Freud'un hayatındaki çok sayıda olayı bu kitabın sınırlı çerçevesi içinde tartışmamız imkânsız olduğundan bu olayı bir örnek olarak aktaracağız.

Bu olay hakkında genelde anlatılanlar şöyledir: Freud 15 Ekim 1886'da Doktorlar Cemiyeti'ne erkeklerde histeriyi konu alan bir sunum yapmıştı. Makalesi inanmazlık ve husumetle karşılandı. Freud'a Cemiyet'e erkek bir histeri vakası sunumu yapması istenerek meydan okundu, Freud aynı yılın 26 Kasım'ında bu meydan okumaya cevap vermişse de cevabı soğuk karşılandı ve bu da Freud'un Viyana tıp dünyasıyla ömür boyu devam edecek kan davasının başlangıcı oldu.

Bu hikâyeyi kontrol ederken dört noktaya açıklık getirilmesi gerekiyor: (1) Doktorlar Cemiyeti ne tür bir bilimsel kurumdu? (2) Erkeklerde histeri o dönemde ne anlama geliyordu? (3) Toplantıda aslında ne oldu? (4) Toplantıdaki olaylar nasıl açıklanabilir?

---

84 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1953, I, s. 229.

85 Albrecht Erlenmeyer, "Ueber Cocainsucht", *Deutsche Medizinalzeitung*, VII (1886), ss. 672-675.

86 Jean-Martin Charcot, *Neue Vorlesungen über die Krankheiten des Nervensystems insbesondere der Hysterie. Uebers. Von Sigmund Freud*, Leipzig ve Viyana: Toeplitz und Deuticke, 1886.

87 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1953, I, ss. 153-195.

88 **Bkz. 7. Bölüm, ss. 440-441.**

89 Renée Gicklhorn, "Das erste öffentliche Kinder-Kranken Institut in Wien", *Unsere Heimat*, XXX (1959), ss. 146-157.

İmparatorluk Doktorlar Cemiyeti (Kaiserliche Gesellschaft der Arzte in Wien) Avrupa'daki en saygın tıp cemiyetlerinden biriydi.[90] Kökeni 1800 civarında bir grup doktorun tıp sorunlarını ve kamu hijyenini tartışmak üzere haftada bir kez yaptığı toplantılara dayanıyordu. Cemiyet çeşitli değişikliklerin ardından resmen tanınmış, 1837'de mevcut statüsüne sahip olmuştu. Cemiyetin asıl özel ilgi alanı kamu sağlığıydı ama bütün tıp dallarıyla ilgileniliyor ve her branşta olabilecek en yüksek standardın korunması için çaba sarf ediliyordu. Birçok önemli keşif ilk olarak bu cemiyette açıklanıyordu. Czermak 1858'de Türck'ün keşfettiği laringoskopu göstermişti. Semmelweiss 15 Mayıs 1850'de bir hastanenin doğumhane bölümünde başlayan loğusa hummasının buradan anatomi bölümüne yayıldığı bulgusunu paylaşmıştı. 1879'da Nitze ve Leitersitoskoplarını göstermişti ve Ekim 1884'te, Freud'un sunumundan iki yıl önce de Königstein ile Koller kokainin göz cerrahisinde nasıl kullanılacağını açıklamışlardı. Cemiyetin bir başka yönü de orijinal bir şey sunması koşuluyla bütün doktorların sunum yapabilecek olmasıydı. Konuşmacılar haysiyet ve nezaketi asla bir kenara bırakmasalar da yapılan katkılar keskin eleştirilere açıktı. Cerrah Breitner otobiyografisinde, sunumlarından biri tartışılırken Wagner-Jauregg'in "kendisini sinek gibi duvara yapıştırdığını" anlatmıştı.[91] Oturumlar cuma akşamları Bilimler Akademisi'nde biraz resmî bir ortamda gerçekleştirilirdi. Tartışmalar bir sekreter (Schriftführer) tarafından kaydedilir, cemiyetin on beş günlük bülteninde özetlenirdi. Oturumlara tıp gazetecileri de katılır, dergilerine haberler gönderirlerdi.

15 Ekim 1886 oturumunda olanlar, "erkek histerisi" teriminin o dönemde ne anlama geldiği betimlenmezse anlaşılır gibi değildir, bu terimin anlamını açıklayabilmek içinse yirmi yıl geriye gitmemiz gerekir. 1870'lerde demiryolu trafiğinde, demiryolu kazalarında ve sigorta taleplerinde muazzam bir artış olmuştu. Patolojide demiryolu omurgası ve demiryolu beynini tanımlayan, sinirsel şok ile travmatik şok ayrımı yapan Britanyalı doktorların öncülüğünde yeni bir sayfa açılmıştı. İngiltere'de Doktor Page birçok demiryolu omurgası vakasının sinirsel lezyonlardan değil, histerik diye nitelediği işlevsel rahatsızlıklardan ileri geldiği sonucuna varmıştı; Page bu hastalarda genel olarak histeri stigmatası olarak kabul edilen hemianestezi ve diğer semptomlar gözlendiğini ortaya çıkarmıştı.[92] Dr. Page'in iddiaları iki meseleyle ilgili canlı tartışmaların başlamasına neden olmuştu: Birinci mesele organik ve dinamik (modern dilde işlevsel) lezyonların nispi sıklığıydı, ikincisi ise organik olmayan bu sinirsel durumların histeriye benzeyip benzemediğiydi. Bu noktalar hastalar, sigorta şirketleri ve iddiaları değerlendiren sigorta şirketleri için pratik açıdan hatırı sayılır derecede önemliydi. Dr. Page'in bakış açısı İngiltere'de yaygın olarak benimsenmiş, ABD'de Walton,[93] Putnam ve diğerleri[94]

---

90 Erna Lesky, *Die Wiener medizinische Schule im 19. Jahrhundert*, Graz: Böhlau, 1965, sonrası, Erich Menninger-Lerchental, "Jübiläum der Gesellschaft der Aerzte in Wien", *Oesterreichische Aerztezeitung* (1964).

91 Burghard Breitner, *Hand an zwei Pflügen*, Innsbruck: Inn-Verlag, tarih yok, ss. 222-224.

92 Herbert Page, *Injuries of the Spine and Spinal Chord without Apparent Mechanical Lesions and Nervous Shock*, Londra: Churchill, 1882.

93 G. L. Walton, "Case of Typical Hysterical Hemianesthesia in a Man Following Injury", *Archives of Medicine*, X (1883), 88-95. "Case of Hysterical Hemianaesthesia, Convulsions and Motor Paralysis Brought on by a Fall", *Boston Medical and Surgical Journal*, CXI (1884), ss. 558-559.

94 James J. Putnam, "Recent Investigations into the Pathology of So-called Concussions of the Spine", *Boston Medical and Surgical Journal*, CIX (1883), ss. 217-220.

tarafından kabul edilmişti. Almanya'da önde gelen iki nörolog Thomsen ve Oppenheim hemianestezinin histerinin kanıtı olmadığı gerekçesiyle itiraz etmişlerdi (çünkü gösterdikleri üzere başka birçok rahatsızlıkta hemianesteziye rastlanabiliyordu), bir diğer gerekçe ise kendi inceledikleri demiryolu omurgası vakalarında hemianestezinin histerik hastalarda olduğundan daha ağır, depresyonun daha derin olması ve terapiye çok az cevap verilmesiydi.[95] Onlar organik olmayan demiryolu omurgası vakalarını histeriden farklı özel bir travmatik nevroz olarak betimlemişti. Fransa'da Charcot, Thomsen ve Oppenheim'ın bulduğu travmatik nevrozun varlığını yadsımıştı, organik olmayan demiryolu omurgası vakalarında (Almanların belirttiği üzere) bazı semptomatik tuhaflıklar görüldüğünü kabul etmişti ama bu vakaların histeri başlığı altında değerlendirilmesi gerektiğinde ısrar etmişti. Charcot kanıt olarak hipnoz altında, semptomatik olarak travmatik paralizlere benzeyen paralizler yaratabildiğini ileri sürmüştü. Birçok kaza kurbanı erkek olduğundan, eskiden klasik histeri semptomları gösteren erkeklerle sınırlı olan erkek histerisi teşhisi işlevsel, travma sonrası bozukluklar gösteren erkekleri de kapsayacak şekilde genişletilmişti. Dolayısıyla en azından bir teşhis etiketi olarak erkek histerisinin sıklığı Fransa'da artmıştı, Paris'te de artık iki tür erkek histerisi gözleniyordu: Klasik erkek histerisi (kalıtsallık başlıca etiyolojik etken olarak değerlendiriliyordu) ve travma sonrası histeri (kalıtsallık pek az rol oynuyordu). Viyana'da klasik erkek histerisinin varlığı artık sorgulanmıyordu ama önde gelen nörologlar Charcot'nun erkeklerde gözlenen travmatik paralizi erkek histerisiyle özdeşleştirmesini kabul etmiyordu.

Dolayısıyla Freud'un sunumu sonrasında yaşanan tartışmayı anlamak için iki olgunun unutulmaması gerekir: "Erkek histerisi" terimi iki farklı rahatsızlığı ifade etmek için kullanılıyordu, bunlardan biri varlığını herkesin kabul ettiği klasik erkek histerisiydi, diğeriyse Charcot'nun ileri sürdüğü travmatik erkek histerisiydi ki bu teşhis nörologlar arasında hararetli tartışmalara yol açmıştı; travmatik erkek histerisiyle ilgili tartışma demiryolu kazalarının ve başka travmaların sonuçlarıyla ilgili daha geniş çaplı bir tartışmanın bir parçasıydı.

15 Ekim 1886'da olup bitenleri yeniden kurmanın en iyi yolu, toplantının hemen sonrasında yayınlanan haberleri dikkate almaktır. Freud'un yaptığı sunumun metni elimizde bulunmuyor ama muhtemelen Professoren-Collegium'a gönderdiği raporun bir benzeriydi.[96] Freud'un sunumunu izleyen tartışmanın kısa bir incelemesi, Doktorlar Cemiyeti bülteninin bir sonraki sayısında yer alır, beş tıp dergisinde de daha ayrıntılı tutanaklara yer verilmiştir.[97-98-99-100-101-102]

---

95 R. Thomsen ve H. Oppenheim, "Ueber das Vorkommen und die Bedeutung der Sensorischen Anästhesie bei Erkrankungen des Zentralen Nervensystems", *Archiv für Psychiatrie*, XV (1884), ss. 559-583; 633-680; 656-667.

96 Josef ve Renée Gicklhorn, *Sigmund Freud's akademische Laufbahn*, ss. 82-89.

97 *Anzeiger der K. K. Gesellschaft der Aerzte in Wien* (1886), no. 25, ss. 149-152.

98 *Allgemeine Wiener Medizinische Zeitung*, XXXI (1886), ss. 505-507.

99 *Wiener Medizinische Wochenschrift*, XXXVI (1886), ss. 1445-1447.

100 *Münschner Medizinische Wochenschrift*, XXXIII (1886), s. 768.

101 *Wiener Medizinische Presse*, XXVII (1886), ss. 1407-1409. (Ayrıntılı anlatan Arthur Schnitzler.)

102 *Wiener Medizinische Blätter*, IX (1886), ss. 1292-1293.

Freud'un sunumu öncesinde larengolog Dr. Grossmann larenks ve damakta deri verimi vakasının klinik bir sunumunu yapmıştı. Sonra Freud cemiyete Paris'te Charcot'yla birlikte birkaç ay geçirdiğini anlatıp Charcot'nun histeri kavramını açıklamıştı. Freud'un açıkladığına göre Charcot *grande hystérie* (özel tipte kasılmalar, hemianestezi ve başka stigmataların gözlendiği büyük histeri) ile *petite hysterie* arasında ayrım yapıyordu. Ayrıca Charcot histeri hastalarının hasta numarası yapmadıklarını, histerinin genital organlardaki rahatsızlıklardan kaynaklanmadığını, erkek histerisine genelde varsayıldığından daha fazla rastlandığını da göstermişti. Freud daha sonra da Charcot'nun hizmetindeyken gördüğü bir erkek histerisi vakasını anlatmıştı. Bu kişi, iş yerinde kaza geçirmiş genç bir adamdı, bir kolu felç olmuştu, bütün stigmata yelpazesini de gösteriyordu. Charcot bu tür vakalara dayanarak çoğu demiryolu omurgası ve demiryolu beyni vakalarını erkek histerisi olarak görüyordu.

Tartışmayı nörolog Profesör Rosenthal başlattı. Erkek histerisinin ender görülen bir rahatsızlık olmadığını söyledi. On altı yıl önce böyle iki vaka tanımlamıştı.

Profesör Meynert travma sonrasında bilinç bozukluğu ve epileptik nöbet vakalarına tekrar tekrar tanık olduğunu belirtti ve bu vakalarda Freud'un resmettiği semptomların her zaman görülüp görülmediğini kontrol etmenin ilginç olacağını ekledi.

Oturum başkanı Profesör Bamberger, Charcot'nun meziyetlerini teslim etti ama Freud'un ilginç sunumunda yeni bir şey görmediğini belirtti. Charcot'nun *grande* ve *petite hystérie* ayrımını sorguladı, çünkü en ağır histeri vakalarının bazıları *grande hystérie* grubunda değildi. Erkek histerisine gelince, bu gayet iyi bilinen bir rahatsızlıktı ama Bamberger kendi gözlemlerine dayanarak klinik tabloda bazı benzerlikler görülmesine rağmen demiryolu omurgasının gerçek erkek histerisiyle bir tutulmasına karşıydı.

Profesör Leidesdorf bir demiryolu kazası ya da benzer bir travmanın ardından histeriyle hiçbir ortak özelliği olmayan organik semptomlar geliştirmiş hastaları sık sık muayene etmiş olduğunu belirtti. Şokun ardından histerinin gözlendiği vakalar olduğunu reddetmiyordu ama histerinin travmanın bir sonucu olarak görülmesine karşı temkinli olma uyarısında bulunuyordu, çünkü o aşamada lezyonların gerçek büyüklüğünü değerlendirmek mümkün değildi.

Freud'un sunumunun ardından Profesör Latschenberger hayvanlarda gözlenen ağır hastalıklarda dokularda ve salgılarda safra pigmentinin varlığıyla ilgili bir sunum yaptı. Profesör Bamberger, Profesör Latschenberger'in iddialarına kesin bir biçimde karşı çıktı. (Açıktır ki Cemiyet'in serinkanlı bir havası vardı, bu açıdan Latschenberger de profesör unvanına rağmen Freud'dan daha iyi bir muamele görmemişti.)

Bu toplantıya dair efsaneleşmiş anlatılara bakılırsa, sanki Freud'a Paris'te henüz Viyana'ya ulaşmamış muazzam keşifler (erkek histerisi gibi) açıklanmıştır da Viyanalı "âlimler" karşısında Charcot'nun misyonerliğini yapan Freud utanç verici bir biçimde hor görülüp reddedilmiştir. Aslında işler tam tersiydi. Freud Paris'ten Charcot'yu kafasında idealleştirerek dönmüştü. Charcot'ya atfettiği şeylerin birçoğu ondan önceki yazarların görüşleriydi ve

erkek histerisi de Benedikt,[103] Rosenthal ve diğerlerinin[104] yayınladığı vaka hikâyeleri sayesinde Viyana'da uzun zamandan beri iyi bilinen bir rahatsızlıktı. Charcot Viyana'da popüler bir isimdi, Benedikt onu her yıl ziyaret ederdi. Meynert[105] onunla dostane ilişkiler içindeydi ve Leidesdorf da ondan övgüyle bahsederdi.[106] Ama Almanca konuşulan tıp dünyası Charcot'nun araştırmasının 1882'den beri aldığı yeni dönemeçle birlikte sessizliğe gömülmüştü. *Neurologisches Centralblatt*'ta Freud'un çevirisini yaptığı Charcot konferanslarının ayrıntılı bir değerlendirmesinin yayınlanması, övgünün büyüğüne çevirmen olarak Freud'un layık görülmesi, Charcot'nun yeni öğretisi hakkında keskin ama nazik bir eleştirinin dile getirilmesi bu tutumun tipik bir örneğiydi.[107]

Oturum tutanaklarına bakılırsa hiç kimsenin erkek histeri vakalarının varlığını yadsımadığı açıktır. Tartışmaya katılan dört kişiden ikisi, Rosenthal ve Bamberger erkek histerisinin gayet iyi bilindiğini açıkça belirtmiş, Leidesdorf da erkek histerisinden hâlihazırda geçerli bir kavram olarak bahsetmişti. Meynert de mutlaka aynı görüşte olsa gerekti, zira daha bir ay önce kendi koğuşunda bulunan klasik bir erkek histerisi vakası hakkında kendi gözetimi altında bir yayın yapılmıştı; erkek histerisi olağandışı bir durum olduğu için değil, vakada ender görülen histerik bir semptoma rastlandığı için böyle bir yayına gerek görülmüştü.[108] Açıktır ki, 15 Ekim toplantısında yaşanan tartışmanın belkemiği Charcot'nun travmatik nevrozu erkek histerisiyle bir tutmasıydı.

Öyle görünüyor ki Viyanalı nörologlar Freud'un sunumunda üç meseleye takılmışlardı. Birincisi Freud, Cemiyet'in konuşmacının yeni ve özgün bir şey sunması yönündeki geleneğine uymamıştı. (Bamberger'in sözünün anlamı buydu: "Bunların hepsi de çok ilginç ama yeni bir şey görmüyorum.") Freud, Charcot'nun vaka hikâyelerinden birini anlatmak yerine, kendisinin vaka hikâyelerinden birini sunsaydı daha iyi karşılanabilirdi. İkincisi Freud görünüşe bakılırsa karmaşıklığını ve pratik sonuçlarını anlamadığı bir tartışmaya sadece Charcot'nun otoritesiyle müdahalede bulunmuştur. Aslında Viyanalı nörologların histerik rahatsızlıkların teşhisiyle ilgili temkinli tutumları hastalarının yararınaydı. (Leidesdorf'un sözü bu anlama geliyordu.) Üçüncüsü, Freud'un histerinin uydurma bir hastalık ve genital organlardaki rahatsızlıkların bir sonucu da olmadığı keşfini Charcot'ya atfetmiş olması bu nörologları rahatsız etmiş olabilir, çünkü bu iki mesele Viyana'da uzunca bir zamandır bilinmiyordu, bu nedenle Freud görünüşe bakılırsa onlara cahil muamelesi yapıp onlara tepeden bakarak konuşmuştur.

---

103 Moritz Benedikt, *Elektrotherapie*, Viyana: Tendler & Comp., 1868, ss. 413-445.

104 Moritz Rosenthal, *Klinik der Nerverkrankanheiten* (1870), 2. Basım, Stuttgart: Enke, 1875, ss. 466-467.

105 Dora Stockert-Meynert, *Theodor Meynert und seine Zeit*, Viyana ve Leipzig: Oesterreichischer Bundesverlag, 1930. (Charcot'nun Meynert'e yazdığı çok övgü dolu bir mektubun bir kopyasını da içerir ve Meynert'in 1892'de Charcot'ya yaptığı bir ziyareti anlatır.

106 Paul Richer, *Etudes cliniques sur l'hystéro-épilepsie ou grande hystérie*, Paris: Delahaye et Lecrosnier, 1881, s. 258.

107 Laquer, *Neurologisches Centralblatt*, VI (1887), ss. 429-432.

108 A. V. Luzenberger (Viyana'da Psikiyatri Kliniği'nde Profesör Meynert'in asistanı), "Über einen Fall von Dyschromatopsie bei einem hysterischen Manne", *Wiener Medizinische Blätter*, IX (16 Eylül 1886), ss. 1113-1126.

İnsan merak ediyor, Freud kendisine karşı iyi niyetli bu adamları rencide ettiğini nasıl oldu da fark etmedi diye.[109] Bunun nedenlerinden biri, ani ve güçlü şevk dalgalarına her zaman maruz kalmış olan Freud'un şimdi de Charcot'nun etkisi altında olmasıydı. Bir başka nedense Freud'un kendisine şöhret getirecek büyük keşfe açlık duyuyor olmasıydı. Kokain olayının neden olduğu hayal kırıklığı hâlâ içini sızlatıyordu, besbelli ki Salpêtriere'de aldığı vahiylerin daha başka keşiflerin başlangıç noktası olabileceğini düşünüyordu. Doktorlar Cemiyeti'nde yaptığı sunumun serinkanlılıkla karşılanması, bu nedenle onun için daha acı verici bir hâl almıştı.

Freud'a, Cemiyet'e bir erkek histerisi vakası göstermesi için meydan okunduğu yolunda bir kanıt yoktur. Neresinden bakılırsa bakılsın Freud kendisini buna mecbur hissetmiştir. Freud böyle bir vakayı toplantıdan bir hafta sonra bulabildi, Dr. Königstein 24 Ekim'de oftalmolojik muayeneyi gerçekleştirdi ve gösterim de 26 Kasım'da gerçekleşti. Freud bu sunumuna, Profesör Meynert'in Cemiyet'e Charcot'nun tanımladığı stigmatayı taşıyan bir erkek histeri vakası göstermesi talebini karşıladığını belirterek başlamıştı.[110] Hasta yirmi dokuz yaşında bir işçiydi, sekiz yaşındayken yolda üstünden araba geçmişti, o zaman bir kulağının zarı patlamıştı, kazadan sonraki iki yılda da niteliği belirsiz kasılmalar yaşamıştı. Şimdi, üç yıl önce yaşadığı sinirsel bir sarsıntının ardından histerik semptomlar geliştirmişti. Charcot'nun betimlediği üzere ağır bir hemianestezi ve histeri belirtileri gösteriyordu. Aslına bakılırsa bu, canlanmış travmatik histeri (eski kaza nedeniyle) ya da klasik erkek histerisi teşhisi konabilecek muğlak bir vakaydı, 15 Ekim toplantısında eleştirilen meselenin geliştirilmesine pek katkıda bulunduğu da söylenemezdi. Bu sefer, muhtemelen gündemin epeyce dolu olması nedeniyle pek tartışma olmadı. Freud daha sonra otobiyografisinde bu sunumun alkışlandığını belirtmişti ama belli ki önceki toplantıda yaratılan izlenimi dağıtamamıştı.

Freud efsanede anlatılanın tersine, Cemiyet'le bağlarını bu toplantı sonrasında koparmadı. Cemiyet üyeliğine adaylığı önde gelen yedi üye tarafından 16 Şubat 1887'de önerildi ve Freud 18 Mart 1887'de üye seçildi. Viyana'dan ayrılıncaya kadar da Cemiyet'in üyesi olarak kaldı.[111]

15 Ekim 1886 toplantısı, üç ay sonra Arthur Schnitzler'in Freud'un Charcot çevisini değerlendirdiği bir yazısında anıldı.[112] Schnitzler yazısında "dahi doktorun fantazisi"nden (*die Phantasie des geistreichen Arztes*), yani Charcot'dan ve onun travmatik erkek histerisi

---

109 Bamberger Freud'a Paris'e gitmesi için harcırah veren jürideki dört üyeden biriydi. Freud üç yıl Meynert'in laboratuvarında çalışmıştı. Bir önceki yıl Leidesdorf'un sanatoryumunda üç haftalığına bir doktorun yerine bakmıştı.

110 Sigmund Freud, "Beiträge zur Kasuistik der Hysterie. I. Beobachtung einer hochgradigen Hemianaesthesie bei einem hysterischen Manne", *Wiener Medizinische Wochenschrift*, XXXVI (1886), ss. 1633-1638, *Standard Edition*, I, ss. 25-31.

111 K. Sablik'in Cemiyet'in Arşivleri'nde yaptığı araştırmalara dayanarak gösterilmiştir, "Sigmund Freud und die Gesellschaft der Aerzte in Wien", *Wiener klinische Wochenschrift*, LXXX (1968), ss. 107-110.

112 Arthur Schnitzler, "Review of Charcot's Lectures on the Diseases of the Nervous System, Translated by Sigmund Freud", *Internationale Klinische Rundschau*, I (1887), ss. 19-20.

düşüncesinin çekinceyle karşılandığını anlatıyordu.[113] Bu durum "doktor Freud Viyana'da İmparatorluk-Kraliyet Doktorlar Cemiyeti huzurunda bu konuda bir konuşma yaptığında yaşanmıştı, konuşmanın ardından canlı bir tartışma olmuştu." Travmatik nevroza karşı erkek histerisi tartışması Avrupa'da birkaç yıl daha, aşağı yukarı 1900'de tıp dünyası histeriye ilgisini yitirinceye, Charcot'nun ileri sürdüğü histeri belirtilerinin varlığına inanmaktan vazgeçinceye ve bu hastalık da çok daha az görülür hâle gelinceye dek devam etti.[114]

Bunu izleyen on yıl içinde Freud ailesini geçindirme, muayenehanesini ayağa kaldırma, nörolojik çalışmalar yapma ve yeni bir psikoloji yaratma çabası içinde oldu. Freud 1886'da borçları olan, servetten yoksun genç bir doktorun olağan engelleriyle işe başlamıştı. Özel hastalar edinme süreci yavaş ilerliyordu, *Privatdozent* olarak sunumlarında gösterecek vakalar bulmakta zorluk çekiyordu. Birkaç olgu, bu dönemde bazı eleştirilere maruz kalmış olması gerektiğini gösterir. İnsanlığın başına "üçüncü bir bela" sarmakla suçlanıyordu, kokain bağımlılığıydı bu bela (diğerleri alkolizm ve morfin bağımlılığıydı). Freud kokain hakkında Temmuz 1887'de yazdığı son makalesinde kendisini mazur göstermeye çalışmıştı: Kokainin sadece morfin bağımlıları için tehlikeli olduğunu söylüyordu ama morfin bağımlılarını geri çekilme aşamasında kokainle tedavi etmek muhteşem sonuçlar veriyordu.[115] Şunları da eklemişti: "Bunun kişisel bir deneyim olmadığını, bir başkasına verilmiş bir tavsiye olduğunu belirtmek herhâlde yüzeysel olmayacaktır." Freud'un Weir Mitchell'ın bir kitabı hakkında kaleme aldığı kısa bir değerlendirmeyi yayınlamış olan bir tıp dergisi, kısa bir süre sonra başka bir yazarın aynı kitap hakkındaki daha uzun bir değerlendirme yazısını yayınladı.[116] Freud, Meynert'le bağlarını kopardı ve 1889'da aralarında beter bir kavga yaşandı. Meynert travmatik nevrozlarla ilgili bir makalesinde Charcot'nun travmatik felçlerle ilgili kuramlarını eleştirdi ve bir dipnotta Freud'un görüşlerinin bilimsel olmaktan çok dogmatik olduğunu, Charcot'nun öğretileriyle çeliştiğini ekledi.[117] Freud buna cevaben Meynert'e kuvvetle saldırdı ve onu önyargılı olmakla suçladı. Bu gibi olaylar, Freud'un kariyerine başlarken içinde bulunduğu yalıtılmışlık ve güvensizlik atmosferini aydınlatır.

Ama Freud'un varlıkları da vardı. Viyana'nın en zengin müşteri portföylerinden birine sahip olan eski dostu Josef Breuer ona hastalar gönderiyordu. Ayrıca Freud Paris'ten döndükten sonra Kassowitz Enstitüsü'nün nöroloji bölümünün başına getirilmişti.[118] Canla

---

[113] "Zekâ küpü" gibi bir anlama gelen geistreich sıfatı, kimi zaman bir bilim insanı için kullanıldığında ironik bir tınıya sahip olabilir. Kişinin eleştirel akıldan ziyaden hayalgücüne sahip olduğunu ima edebilir.

[114] Bkz. Georges Gilles de la Tourett, *Traité clinique et thérapeutiqe de l'hystérie d'après l'enseignement de la Salpêtriere*, Paris: Plon, 1901, ss. 76-88.

[115] Sigmund Freud, "Bemerkungen über Cocainsucht und Cocainfurcht", *Wiener Medizinische Wochenschrift*, XXXVII (1887), ss. 929-932.

[116] *Wiener Medizinische Wochenschrift*, XXXVII (1887), s. 138, 200-201.

[117] Theodor Meynert, "Beitrag zum Verständnis der traumatischen Neurose", *Wiener Klinische Wochenschrift* (1889), ss. 489-502.

[118] Renée Gicklhorn, "Das erste öffentliche Kinder-Kranken-Institut in Wien", *Unsere Heimat*, XXX (1959), ss. 146-157.

başla çalışan Freud yavaş yavaş kendisine sosyal bir mevki edindi ve uzman olarak itibar kazandı.

Anlatılanlara göre Freud'un Martha'yla evliliği mutlu bir beraberlikti. Altı çocukları oldu: 16 Ekim 1887'de Mathilde, 7 Aralık 1889'da Jean-Martin, 19 Şubat 1891'de Oliver, 6 Nisan 1892'de Ernst, 12 Nisan 1893'te Sofie, 3 Aralık 1895'te Anna.[119] Evlerinde Freud'un baldızı Minna Bernays ile iki-üç hizmetçi de bulunuyordu. Aile 1891 yazında Berggasse 19 adresindeki daireye taşındı, Freud buradan ancak 1938'de ayrılacaktı.

Freud'un evi, Innere Stadt'ın yani eski şehrin yakınında, üniversite, müzeler, opera binası, Burgtheater, büyük hükümet binaları ve bir o kadar önemlisi İmparatorluk Sarayı'nın hemen bitişiğinde, konutların bulunduğu bir semtteydi. İmparatorluk Sarayı, saray (Hofburg) bahçeleri, sanat galerileri, kütüphane, taç mücevherleri (Schatzkammer) ve İspanyol Emperyal Binici Okulu'nu kapsıyordu. Aile büyük imparatorluğun çarpan kalbinin yamacında yaşıyor ve büyüyordu. İmparator'un atlı arabasını bu mahalleden geçerken görmek sık yaşanan bir şeydi. Hayat o zamanlar birçok bakımdan bugün olduğundan farklıydı. Meslek sahipleri müşterilerini yaşadıkları yerlerde kabul ederlerdi, dolayısıyla işlerini yarıda kesip ailelerini görmeleri daha kolaydı. Çocuklar babalarının mesleğine ucundan kıyısından tanık olurdu, o meslek gözlerinde muazzam saygınlık kazanırdı. Haftanın altı günü, sabah erken saatlerden gece geç saatlere dek çalışmak olağandışı değildi ama meslek sahipleri ve hâli vakti yerinde olanlar üç ay yaz tatiline çıkar, tatillerini ya kırsal kesimde geçirir ya da ellerinde Baederker'la seyahate çıkarlardı.

Freud'un bu on yıl içindeki bilimsel evrimi, 1886'da Charcot'nun nevroz kuramlarını tümüyle kabul eden bir nörolog iken, 1896'da artık nörolojiye ilgi duymamasında, Charcot ve Bernheim'ın fikirlerinden vazgeçtikten sonra yavaş yavaş kendi sistemini ayrıntılı olarak geliştirmesinde görülebilir.

Bu evrim sürecinin ilk adımı Freud'un giderek Bernheim'a ilgi duyması olmuştu, Bernheim'ın ders kitabını çeviren Freud daha sonra, Temmuz 1889'da Nancy'ye gidip onu ve Liebeault'u ziyaret etti ve gitmişken de Paris'teki Uluslararası Psikoloji Kongresi'ne katıldı.[120]

1891'de Freud'un Oscar Rie ile birlikte çocuklarda beyin felci hakkında yazdığı kitap ve afazi kuramıyla ilgili eleştirel çalışması yayınlandı, Freud 1892'de Bernheim'ın kitaplarından bir diğerinin çevirisini yayınladı.[121] Viyana Doktorlar Kulübü'nde (Wiener Medizinischer Klub) 27 Nisan ve 4 Mayıs 1892'de verdiği iki konferansta üstünde durarak açtığı telkin kavramı, tümüyle Bernheim'ın telkin kavramıydı.[122] Freud, Charcot'nun bir konferansını

---

119 Viyana'da *Heimat-Rolle*'nin sunduğu tarihler ve yazım biçimlerine uyuyoruz.

120 Hippolyte Bernheim, *Die Suggestion und ihre Heilwirkung, Übersetzung von Sigmund Freud*, Leipzig ve Viyana: Deuticke, 1889.

121 Hippolyte Bernheim, *Neue Studien über Hypnotismus, Suggestion und Psychotherapie, Uebersetzung von Sigmund Freud*, Viyana ve Leipzig: Deuticke, 1892.

122 Sigmund Freud, "Ueber Hypnose und Suggestion", *Originalbericht, Internationale Klinische Rundschau, VI (1892)*, ss. 814-818.

daha çevirdi, çeviriye eklediği dipnotların bazılarında Charcot'nun fikirlerini açıklıyor, bazılarında kendi histeri kavramını açıklıyor ya da Meynert'e karşı çıkıyordu.[123]

1893'te *Das geistige Wien*'de, Viyanalı meşhur isimlerin yer aldığı bir tür Kim Kimdir kitabında Freud'un kısa bir biyografisine yer verildi.[124] Freud histeriyi konu alan birkaç makale yayınladı, bunların başında da Josef Breuer'le yaptığı "*Histerik Olguların Psişik Mekanizmaları*" başlıklı "ön yazışma" geliyordu. Bu metinde Charcot'nun travmatik nevroz mekanizması genel olarak histeriyi kapsayacak şekilde genişletiliyor, katarsis ve duygusal boşalma kavramına dayanarak bir psikoterapi yöntemi öneriliyordu. Freud 1894'te "*Savunma Nöro-Psikozu*" başlıklı makalesinde histeriden fobiler, takıntılar hatta sanrılara uzandı. Freud, Breuer'e, *Studies on Hysteria*'nın tamamlanması için bastırdı ve kitap 1895'te yayınlandı. İyi kurulmuş bir kitaptı. Meslekî gizlilik nedeniyle istedikleri sayıda vaka hikâyesi kullanamadıklarını belirten kısa bir önsözün ardından 1893 tarihli "ön yazışma" metni yeniden yayınlanmış, ardından katartik tedavinin ilk örneklerinden biri olarak hasta Anna O. vakası anlatılmıştı. Sonra Freud'un dört tane vaka hikâyesi geliyordu, bunların ilki Freud'un katartik tedaviyi ilk uyguladığı Emmy von N. idi. Kitap Breuer'in kaleme aldığı histeri kavramını konu alan bir bölüm ve Freud'un yazdığı psikoterapi konulu bir başka bölümle son buluyordu. Bu kitabın uyandırdığı etkiye ve Freud'un o dönem yazdığı makalelere daha sonra döneceğiz. O tarihlerde Freud'un meslekî ve maddi durumu iyileşmiş, İtalya'ya düzenli seyahatler yapıp sanatsal nesneler toplayabilecek düzeye gelmişti. Freud ertesi yıl kuramı ve terapi yönteminin yeni ve özel bir isim verilecek kadar orijinal olduğunu düşündü. Bu yeni isim "psikanaliz"di. Ama bu yeni bilimin doğuşu, çoktan başlamış olan çok olağandışı bir süreçle gerçekleşecekti.

Altı yıllık bir süre zarfında (1894 ile 1899 arası) Freud'un hayatında dört olay sıkı sıkıya iç içe geçmiştir: Wilhelm Fliess'le yakın ilişkisi, nevrotik rahatsızlıkları ve kendi kendisini analiz etmesi ve psikanalizin temel ilkelerini ayrıntılı olarak geliştirmesi. Önce bilinen olguları özetleyeceğiz, ardından bir yorum sunacağız. Başlıca iki kaynağımız Freud'un o dönemde gördüğü onlarca rüyanın analiz edildiği *Rüyaların Yorumu* adlı kitabı ile Fliess'le yazışmalarının yayınlanmış bölümüdür. (Bu mektupların tamamının yayınlanması o dönemin tablosunu muhtemelen biraz değiştirecektir.)

Freud Berlin'de kulak ve burun uzmanı olan Wilhelm Fliess'le 1887'de tanışmıştı. Fliess'in kuramlarında üstünde durduğu başlıca üç nokta şunlardı: Burun mukozası ile genital organlar arasındaki denklik, insanların biseksüelliği ve her bireyde çifte bir döngüselliğin, yirmi sekiz günlük bir dişi döngü ile yirmi üç günlük bir eril döngünün varlığıydı.[125] Freud'un Fliess'e 24 Kasım 1887'de yazdığı ilk mektup bir hastaya konulan teşhisle ilgilidir.

---

123 Bu çeviri iki biçimde mevcuttur. Metin aynıdır; tek fark başlıklarda ve tarihler görülür, onlar da şöyledir: *Poliklinische Vorträge von Prof. J. M. Charcot übersetz von Sigmund Freud. Mit zahlreichen Holzschnitten im Text*, Leipzig ve Viyana: Deuticke, 1892. *Poliklinische Vorträge von Prof. J. M. Charcot übersetz von Sigmund Freud, I Band. Schuljahr 1887-88. Mit 99 Holzschnitten*, Leipzig ve Viyana: Deuticke, 1894.

124 Ludwig Eisenberg, "Das geistige Wien. Künstler-und Schriftstellerlexicon", II, *Medicinisch-naturwissenschaftlicher Theil*, Viyana: Daberkow, 1893, ss. 132-133.

125 **Bkz. 8. Bölüm, s. 531.**

Haziran 1892'de aşinalık belirten hitap biçimi Du'nun (sen'in) benimsenmesi, bir arkadaşlığın geliştiğini işaret eder. Çok geçmeden bu arkadaşlık daha duygusal bir nitelik kazandı. Freud'a göre Fliess bilimsel bir mektup arkadaşıydı, burnunu tedavi etmiş bir doktordu, ayrıca zihnini harekete geçiren ve yargılarına sınırsız güven duyduğu bir sırdaştı.

1894 başında Freud kalp semptomlarından mustaripti. Fliess'in tavsiyesi üzerine sigarayı bıraktı, büyük sıkıntı çekse de bu karara bağlı kaldı. O sıralarda bir olay yaşandı, Max Schur şöyle anlatıyordu:[126] Freud, Emma adında bir kadını histeri nedeniyle tedavi ediyordu, Emma'nın gösterdiği semptomlarla olası bir burun rahatsızlığı arasında bir bağlantı olup olmadığının belirlenmesi için Fliess'i çağırdı. Fliess, Emma'nın burnunu ameliyat etti ve Berlin'e döndü. Ama hasta ameliyat sonrası ağır komplikasyonlardan mustarip oldu, başka bir uzman Fliess'in kazara burun oyuğunda uzun bir parça iyodoform bıraktığını ortaya çıkardı. Haftalar sonra hasta o kadar ağır bir kanama yaşadı ki epeyce bir süre boyunca kritik durumda kaldı. Schur'a göre Freud şimdiye dek yayınlanmamış mektuplarda Fliess'e tam güvendiğini, kendisi için hâlâ "insanın hayatını ellerine teslim edebileceği" şifacı olduğunu ifade etmişti. Bu olaylar Freud'un yeni bir psikoloji üstüne düşünmeye tümüyle gömüldüğü bir dönemde yaşanmıştı. Freud Haziran 1895'te Fliess'e on dört aylık bir aranın ardından yeniden sigara içmeye başladığını yazdı. Artık dayanamıyordu. 1895'te, 23 Temmuz'u 24 Temmuz'a bağlayan gece Freud şu meşhur Irma'nın enjeksiyonu rüyasını gördü, yeni çağrışım tekniğiyle tam olarak analiz ettiği ilk rüyaydı bu. Bu rüya sadece Freud'un *Rüyaların Yorumu*'nda değil, bütün psikanalistlerin gözünde rüya analizinin prototipi olacaktı. Max Schur bu rüyanın bütün temel unsurlarının Emma'nın hikâyesinde mevcut olduğunu, rüyanın rüya görenin Fliess'i haklı çıkarma girişimi olarak yorumlanabileceğini göstermiştir. Freud rüyaların gizemini çözdüğü, yorumlarının anahtarını bulduğu hissine kapılmıştı; hastaları üstündeki araştırmalarında ve onların tedavisinde kullanabileceği bir anahtardı bu.

Freud Temmuz 1895 ile babasının 23 Ekim 1896'da ölümü arasında kalan süre zarfında Breuer ile birlikte *Studies in Hysteria*'yı yayınladı, Breuer'le ilişkisini bitirdi ve *Project for a Scientific Psychology*'yi kaleme aldı, gerçi çok geçmeden bunu bir kenara bıraktı, o nedenle de kitap hiç yayınlanmadı. Freud'un ıstırabı artırıyordu. Dağlara yaptığı bir gezi sırasında nefesi kesildi, geri dönmek zorunda kaldı. Sigarayı bir kez daha bıraktı ama çok geçmeden yeniden başladı. Büyük keşiflerde bulunduğu hislerini, ona işkence eden kuşkular izliyordu. Birkaç aydır ağır hasta olan Jacob Freud 23 Ekim 1896'da öldü. Sigmund cenazeyi izleyen gece rüyasında kendisini, "Ondan, gözlerini kapatması istendi." yazılı bir posterin bulunduğu bir yerde gördü.[127] Rüyada bir kendi kendini suçlama tınısı vardı. Freud artık babasının onun için ne kadar çok şey ifade ettiğini anlıyordu. Büyük ihtimalle, uzun zamandır ona karşı

---

[126] Max Schur, "Some additional 'Day Residues' of 'The Specimen Dream of Psychoanalysis'", Rudolf M. Loewenstein vd., *Psychoanalysis, a General Psychology, Essays in Honor of Heinz Hartmann* içinde, New York: International University Press, 1966, ss. 45-85.

[127] Kısa süre sonra Fliess'e bu şekilde anlatmıştır. Ama *Rüyaların Yorumu*'nda haber şu sözlerle duyurulmuştur: "Gözlerinizi ya da bir gözünüzü kapatmanız isteniyor."

beslediği düşmanca duygular nedeniyle suçluluk hisleri içindeydi. Freud'un o zamana dek kesintisiz ilerlemiş gibi görünen kendi kendisini analizi o tarihten itibaren sistematik bir hâl aldı ve onu daha fazla meşgul eder oldu, Freud özellikle de rüyalarının analizine odaklanmıştı. Edith Buxbaum bir makalesinde,[128] Didier Anzieu bir kitabında[129] Freud'un rüyalarını kronolojik sıraya dizerek ve Fliess'e yazdığı mektuplarla birlikte sunarak onun kendi kendisini analizini yeniden kurmaya çalışmışlardır.

Freud'un çektiği ıstıraplar, Fliess'e yazdığı mektuplarda da görüldüğü üzere babasının ölümünden yaklaşık bir yıl sonra daha da kötüleşti. Freud gece gündüz nevrozların kökeni ve psikolojik donanımı hakkında düşünüyordu. Bazı hatıraları örten fantezilere giderek daha fazla dikkat sarf etmeye başlamıştı. Kendisini büyük sırlar keşfetmenin eşiğinde ya da onları keşfetmiş gibi hissediyor ama kısa süre sonra geri çekiliyor, kuşkularının esiri oluyordu. Nevrozunu, küçük histerisini anlatıyordu. Üniversitede yaşanıyor olabilecek entrikalara kayıtsız olduğunu ileri sürüyordu. 14 Ağustos 1897'de Fliess'e "Beni meşgul eden başlıca hasta, ben kendimim." diye yazmış, analizinin başka analizlerden daha zahmetli olduğunu söylemişti.

Freud 21 Eylül 1897'de Fliess'e şaşırtıcı bir mektup yazdı. Bütün histerik hastalarının anlattığı, babalarının küçük yaşta onları baştan çıkardığı hikâyeleri fanteziden ibaretti, bu nedenle bütün histeri kuramı sallantıdaydı. Terapi başarısının görülmemesi, babanın bu kadar çok baştan çıkarıcı eyleminin fark edilmeden kalmış olmasının imkânsızlığı, bilinçdışında bir kurgu ile bir hatırayı birbirinden ayırmanın imkânsızlığı nevrozun gizemini çözme umudundan vazgeçmesine yol açan başlıca gerekçelerdi. Ona şöhret ve servet getirecek büyük bir keşif yapma beklentileri geçip gitmişti. Ama mektubunun tonu iyimserdi. Freud'un elinde rüyaları yorumlama yöntemi ve başlangıç aşamasındaki metapsikolojisi (psişik donanım sistemi) kalmıştı. Freud'un kendi kendisini analizi o tarihten itibaren verimli bir döneme girdi. Çocukluk hatıraları doluştu. Ona Tanrı ve cehennemden bahseden çirkin, yaşlı "dadı"yı artık ilk cinsel deneyiminin kökeninde görüyordu, annesine karşı libidosu ise 2,5 yaşındayken uyanmıştı. Bir yaşındaki yeğeniyle ilişkileri, bundan sonra kurduğu dostluklardaki nevrotik kalıbı belirlemişti. Küçük erkek kardeşine karşı hissettiği kıskançlığı, onun ölümünden sonra duyduğu suçluluk hislerini hatırlıyordu. Dadısı hakkında hatıralar aramaya çalışırken sonradan perde hatıra dediği şeyin bir örneğini keşfetti. Küçük erkek çocuğun annesine karşı aşk hislerinin ve babasına yönelen kıskançlığının genel olgular olduğu varsayımında bulundu. Oedipus ve Hamlet isimlerini anıyordu. Çocuksu niteliklerin ısrarı olarak değerlendirdiği direnç göstermeye daha fazla önem veriyordu artık. Histeri ve takıntıların kökeniyle ilgili fikirlerini yeniden formüle etti. Bu süreçte kendi kendisini analizi ve hastalarını analizi iç içe geçiyordu, Freud, Fliess'e şöyle yazıyordu: "Bu çalışmanın entelektüel güzelliğini ne kadar anlatsam da bir fikir vermeyi başaramam."

---

[128] Edith Buxbaum, "Freud's Dream Interpretation in the Light of His Letters to Fliess", *Bulletin of the Menninger Clinic*, XV (1951), ss. 197-212.

[129] Didier Anzieu, *L'Auto-Analyse, Son Rôle dans la découverte de la psychanalyse par Freud. Sa Fonction en psychanalyse*, Paris: Presses Universitaires de France, 1959.

Freud Kasım 1897'de kendi kendisini analizinin yine durakladığını yazdı. Daha fazla sayıda çocukluk hatırası yavaş yavaş su yüzüne çıkıyordu. Freud daha eski cinsel bölgelerle ilgili sorunlara, özellikle de anal hatıralar ve fantezilere kafa yoruyordu. Rüyalar, fanteziler, nevrotik semptomlar, nükteler ve sanatsal yaratıları karşılaştırıyordu. Nevrozunda bir iyileşme hissediyordu, kendisini Brücke ve Charcot'nun etkisinden kurtarmıştı, Goethe ile kendisi arasında özdeşlik kuruyordu. Fliess'e mektupları seyrekleşmiş, kısalmıştı ve bağımlılığın yerini rekabetin aldığını gösteriyordu. Freud 1898 başında rüyalar hakkında bir kitap yazmaya başladı. Bu çalışması araya yaz tatilinin girmesiyle yarıda kesildi, sonbaharda yeni bir bunalım ve engellenme dönemi yaşadı ama çalışmasına devam etti ve kitabı Eylül 1899'da tamamladı.

Rüyaların Yorumu'nun yayınlanması Freud'un nevrozunun son bulduğunu işaret ediyordu ama Freud kendi kendisini analiz etmeyi hiç bırakmadı, o tarihten itibaren de her gün vaktinin bir bölümünü kendi kendini analiz etmeye ayırdı. Bu deneyimden, derinlere uzanan bir iç dönüşümle çıktı. Fliess'e bağımlılığını aştı, yakın dostlukları 1902 başında son buldu. Freud Roma'yı ziyaret etmesini engelleyen gizemli bir duyguyu aşmayı başardı ve Eylül 1901'de hayallerindeki bu şehirde on iki gün geçirdi. Son olarak profesörlüğe aday olmak için gerekli adımları attı, artık etrafında küçük bir takipçi grubu toplamaya kendisini hazır hissediyordu.

Sigmund Freud'un 1894 ile 1900 arasında geçirdiği tuhaf rahatsızlık, kendi kendisini analiziyle birlikte çeşitli yorumlara yol açmıştır. Bazı karşıtları onun ağır hasta bir adam olduğu, psikanalizin de bu nevrozun ifadesi olduğu sonucuna varmıştır. Takipçileri, örneğin Jones, Freud'un kendi kendisini analizinin daha önce bir benzeri görülmemiş, bir daha da gerçekleştirilmeyecek, bilinçdışının uçurumlarını ilk kez insanlığın gözleri önüne seren kahramanca bir çaba olduğunu ileri sürer. Bizim varsayımımızsa Freud'un kendi kendisini analizinin karmaşık bir sürecin bir veçhesi olduğu (diğer veçheler Fliess'le ilişkisi, nevrozu, psikanalizi ayrıntılı olarak geliştirmesidir), bu sürecin de yaratıcı hastalık denebilecek şeyin bir örneği olduğudur.

Bu varsayım bizi, yaratıcı hastalığı tanımlamak ve başlıca özelliklerini belirtmek zorunda bırakır.[130] Yaratıcı hastalık çeşitli ortamlarda yaşanır; şamanlar, çeşitli dinlerden mistikler, bazı filozoflar ve yaratıcı yazarlar arasında görülür. Bu kitapta bahsettiğimiz örneklerden biri Fechner'di,[131] daha sonraki bir bölümde C. G. Jung'un yaratıcı hastalığını betimleyeceğiz.[132] Yaratıcı hastalık bir fikre yoğun bir biçimde kafa yorulan ve bir hakikatin yoğun bir biçimde arandığı bir dönemi izler. Bunalım, nevroz, psikosomatik rahatsızlıklar, hatta psikoz şeklini alabilecek çok biçimli bir rahatsızlıktır. Semptomlar ne olursa olsun kişi acı duyar, hatta ıstırap çeker, kişinin arada rahatladığı, zaman zaman da durumunun kötüleştiği dönemler olur. Kişi hastalık boyunca kendisine hâkim olan meşgalenin ucunu kaçırmaz. Yaratıcı hastalık sıklıkla normal, profesyonel faaliyetlere ve aile hayatına uyumlu seyreder. Ama kişi

130 H. F. Ellenberger, "La Maladie Créatrice", *Dialogue Canadian Philosophical Review*, III (1964), ss. 25-41.

131 **Bkz. 4. Bölüm, s. 216-217.**

132 **Bkz. 9. Bölüm, s. 628-631.**

sosyal faaliyetlerini sürdürse de neredeyse tümüyle kendisine gömülmüştür. Bu ıstırapta ona rehberlik eden bir akıl hocası olsa bile (şaman çırağı ve üstadı gibi) mutlak yalıtılmışlık hisleriyle doludur. Hastalık sıklıkla hızla son bulur ve bunu bir rahatlama evresi izler. Kişi bu ıstıraplı durumdan çıktığında kişiliği kalıcı bir dönüşüm geçirmiştir ve büyük bir hakikat ya da yeni bir manevi dünya keşfettiği inancı içindedir.

Freud'un vakasında bütün bu özellikler bulunuyordu. Freud 1885-1886'da Charcot'yu ziyaret ettiğinden beri nevrozların kökeni meselesiyle meşguldü, bu bir noktada başat kaygısı hâline gelen bir sorun olmuştu. 1894 sonrasında Freud'un ıstırapları, Fliess'e yazdığı mektuplarda betimlediği kadarıyla hiç kuşkusuz nevrotik, zaman zaman da psikosomatik diye sınıflandırılabilir. Ama nevrozdan farklı olarak sabit bir fikre yoğunlaşması, sadece takıntılı değil, yaratıcı bir nitelik de taşıyordu. Entelektüel spekülasyonlarda bulunması, kendi kendisini analiz etmesi, hastalarıyla yaptığı çalışmalar ele geçmez bir hakikati bulma çabasıyla çaresizce sürdürdüğü bir tür arayıştı. Freud tekrar tekrar büyük bir sırrı keşfetmenin eşiğinde olduğunu ya da artık bu sırra sahip olduğunu hissetmiş ama sonra yine şüphelere kapılmıştı. Bu dönemde hissettiği tipik bir duygu olan mutlak yalıtılmışlık hisleri, Fliess'e yazdığı mektupların laytmotiflerinden biridir. Freud'un gerçekten yalıtılmış olduğu yönünde hiçbir kanıt yoktur, o yıllarda meslektaşlarının kötü muamelesine maruz kaldığı yönünde de hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Doktorenkollegium'da verdiği üç konferans kuramlarının tuhaflığına karşın gayet iyi karşılanmıştı. Freud, B'nai B'rith'te verdiği rüyaları konu alan bir başka konferansının da coşkuyla karşılandığını söylemişti. Dahası meslektaşlarının Freud'a karşı samimi bir saygı ve hoşgörü gösterdiği söylenebilir. Freud 2 Mayıs 1896'da Psikiyatri ve Nöroloji Cemiyeti'nde erken yaşta cinsel baştan çıkarmanın histerinin nedeni olduğu yolundaki kuramını anlattığında, oturumun başkanlığını yapan Krafft-Ebing bunun kulağa bilimsel bir peri masalı gibi geldiğini söylemişti sadece, ama yine de ertesi yıl Freud'u ekstraordinaryüs profesör unvanına aday göstermişti.[133] Dinleyicilere gelince; Freud'un kendisi birkaç ay sonra yanıldığını keşfetmişken, kim onları kuşkuculukla suçlayabilir ki? Nevrozun sık görülen bir özelliği kötüleyici yargıların bolluğudur, Freud'un mektuplarında meslektaşları hakkında saçıp savurduğu yargılar gibi. Freud Ağustos 1888'de meslektaşlarının, kendisinin Meynert'e yönelik saldırılarını yatıştırmak zorunda kaldığını söylemişti. Freud'un afaziyi konu alan kitabı çeşitli meslektaşlarına ve özellikle de "yüksek bir tahta oturtulmuş idol" Meynert'e yönelik bir saldırıydı. İyi yürekli Breuer'e bile hor görüyle davranmıştı. Freud'un mektuplarında her tür eleştiriye karşı kuvvetli bir hoşgörüsüzlük de görülür. Strümpell'in "*Studies in Hysteria*"yı değerlendirdiği, bazı çekincelerle kitabın meziyetlerini teslim ettiği yazıyı Freud "aşağılık" (niedertrachtig) diye nitelemişti.[134] C. S. Freund'un psişik felçler[135] hakkında yayınladığı bir makaleyse Freud'a göre "neredeyse intihal"di,[136] oysa

[133] Sigmund Freud, *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, s. 178, *The Origins of Psychoanalysis*, s. 167.

[134] Sigmund Freud, *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, s. 167, *The Origins of Psychoanalysis*, s. 156.

[135] C. S. Freund, "Ueber psychische Lähmungen", *Neurologisches Centralblatt*, XIV (1895), ss. 938-946.

[136] Sigmund Freud, *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, s. 145, *The Origins of Psychoanalysis*, s. 135. Aslında C. S. Freund'un makalesinde böyle bir suçlamayı haklı çıkaracak hiçbir şey yoktur.

makalede Freud'unkinden hayli farklı bir kuram açıklanıyor ve yazar bu nedenle Freud'un adını da anıyordu. Freud öncelik meselesi konusunda hassastı, örneğin Moebius ya da Janet'nin ondan önce davranması konusunda kaygılıydı. Bu mektuplarda meslektaşlarına karşı tavrının da güvensizlik dolu olduğu ya da onları kışkırttığı görülür.[137]

Freud'un, birçok psikanalistin kafasında sorulara yol açan Fliess'le arkadaşlığı yaratıcı hastalık bağlamına yerleştirildiğinde kolayca anlaşılabilir. Kişi tam bir yalıtılmışlık içinde, bilinmeyen bir dünyada bir izin peşinden gidiyormuş hissi içindedir. Bu ıstırap içinde çaresizce, kendisine yardım edecek bir rehbere ihtiyaç duyar. Freud o babacan kişilikleri geride bırakmıştı: Brücke, Meynert, Breuer ve Charcot geride kalmıştı, şimdi de kendisiyle aynı kuşaktan bir adamın dostluğuna başvuruyordu. Freud'un ergenlik yıllarında okuldan arkadaşı Eduard Silberstein'la çok yakın bir dostluğu olmuştu, iki genç boş zamanlarının çoğunu birlikte geçirirdi. Gizli bir dil olarak kullanmak amacıyla İspanyolca öğrenmişler, İspanyolca isimler almışlar, bir Kastilya Akademisi kurmuşlar, yaklaşık on yıl boyunca yazışmaya devam etmişlerdi. Freud ve Fliess, biraz benzer biçimde böyle yakın bir arkadaşlık içindeydiler. Fikir alışverişinde bulunuyor, özellikle dünyanın geri kalanından gizli tutulan yeni kavrayışları ve keşifleri birbirleriyle paylaşıyorlardı. Ne var ki Freud'un Fliess'e yazdığı mektuplar incelendiğinde, başta iki eşit dost arasında kurulan ilişkinin yavaş yavaş dönüştüğü, Freud'un entelektüel olarak bu kez Fliess'in boyunduruğuna girdiği ve sonunda bir eşit olarak eski konumunu kazandığı görülür. Bu da Freud'un yaratıcı hastalığını yaşadığı önemli dönemde, Fliess'in istemeden ve farkında olmaksızın şaman çırağının karşısındaki üstat şaman rolünü, mistiğin karşısındaki manevi yönlendirici rolünü üstlendiği görülür.

Yaratıcı hastalığın tipik özelliklerinden bir diğeri de bir yükselme hissinin eşlik ettiği kendiliğinden ve hızlı iyileşmedir. Fechner'in dünyadaki bütün muammaları çözebileceğini düşündüğü biraz hipomanik bir evreden geçtiğini hatırlarız. "Görecek gözleri, duyacak kulakları olanlar, kendilerini ölümlülerin hiçbir sırrı gizli tutamadığına inandırır. Dudakları sessiz olan parmak uçlarıyla konuşur, derisinin bütün gözeneklerinden fışkırır kendi kendisini ele verişi."[138] Onca yılın ıstırapı kaybolup gitmişti ama düşmanca bir dünyada uzun bir süre boyunca korkunç bir yalıtılmışlık sürecinden geçildiği izlenimi kalmıştı geride. Yaratıcı hastalığın sonunda, ilginin yavaş yavaş iç dünyadan dış dünyaya dönmesi tipik bir özelliktir. Freud mektuplarında Fliess'e aday gösterilmesini umursamadığını, hatta üniversiteden tamamen ayrılmayı gözünde canlandırdığını söylemiş olsa da şimdi artık çıkarlarını daha ileriye taşımak için harekete geçip bakanlığa başvuruda bulundu.

Bir bilim insanının kişiliğinin yaptığı keşiften nasıl etkilenebileceği, Von Uexküll'ün betimlediği üzere Robert Bunsen örneğinde gösterilmiştir.[139] Bunsen spektral analizi keş-

---

137 30 Mayıs 1896 tarihli bir mektupta kullandığı "meinen Kollegen zum Trotz" (meslektaşlarımın aksine) gibi ifadeler ya da onlara karşı "kaba" olmakla övünmesi bunu gösterir.

138 Sigmund Freud, "Bruchstück einer Hysterie-Analyse", *Monattschrift für Neurologie und Psychiatrie*, XVIII (1906), s. 436. (Bu makalenin 1901'de yazıldığı ve beş yıl sonra yayınlandığını hatırlayalım.) *Standard Edition*, VII, ss. 130-243.

139 J. von Uexkuell, *Niegeschaute Welten*, Berlin: S. Fischer, 1936, ss. 133-145.

fettiğinde dünyaya bakışı değişmişti, kişiliği de; o tarihten itibaren "kendisini tebdil-i kıyafet gezen bir kral gibi görmeye" başlamıştı. Paul Valery yaratıcı bir yazarın kişiliğinin, eserinin imgesiyle nasıl yeniden şekillenebileceğini göstermiştir.[140] Yaratıcı hastalıkla ilgili olarak, sonuçta yaşanan kişilik dönüşümü daha da derindir. Sanki birey Saint Augustine'in çağrısına uymuştur: "Dışarıda arama, kendine geri dön, çünkü hakikat içindeki insanda yatar."[141] Bu nedenle de kişiliğin dönüşümü insanlığa açıklanması gereken büyük bir hakikatin keşfedildiği kanısıyla çözülmez bir birlik içindedir. Freud örneğinde bu hakikat psikanalitik yöntemin ve yeni bir zihin kuramının keşfedilmesiydi ve ilk kanıtları da *Rüyaların Yorumu* adlı kitabında bulunuyordu.

Freud *Rüyaların Yorumu*'nu her zaman başyapıtı olarak görmüştür, eserin olağanüstü bir kitap olduğuna kuşku yoktur. Rüyalar hakkında her yıl çok fazla şey yayınlansa da rüyaların yorumlanması konusu, 1855'te Scherner'den beri yenilenmemişti. İkincisi, kitap orijinal bir rüya kuramı ortaya koymakla kalmıyor, yeni bir psikolojinin de temellerini atıyordu. Üçüncüsü bu kitap görülmemiş bir ölçüde yazarının hayatı ve kişiliğine bağlıydı. Hervey de Saint-Denis ve diğerleri koca koca kitapları rüyaları ve açıklamalarıyla doldurmuştu ama hiçbiri yaratıcı bir hastalık sırasında gördükleri rüyaları analiz etmemişti.

Bugün *Rüyaların Yorumu* bir klasiktir, bu eser bizim için o kadar tanıdık ki 1900'de yarattığı etkiyi gözümüzde canlandırmamız zor. Bugün geçerli olan hikâye, Freud'un o zamanlar meslektaşlarının "dışladığı", gölgede kalmış bir nörolog olduğunu, bu kadar çok yenilik getiren bu kitabın o günlerde hor görüldüğünü ya da ölümcül bir sessizlikle karşılandığını anlatır. Ne var ki gerçeklerin nesnel bir gözle incelenmesi farklı bir tablo ortaya koyar. O yaratıcı hastalık yıllarında Freud Viyana'da ve yurt dışında yavaş yavaş itibar kazanıyordu. Ağustos 1896'da Münih'te düzenlenen Uluslararası Psikoloji Kongresi'nde Freud'un adı histeri konusunda önde gelen uzmanlardan biri olarak anıldı.[142] Van Renterghem 1897'de Freud'u Nancy Okulu'nun önde gelen temsilcilerinden biri olarak saymıştı.[143] Daha önce belirttiğimiz üzere 1901'de tıp alanında ünlü isimlerin yer aldığı bir tür "Kim Kimdir" kitabında Freud'un kısa bir biyografisine yer verilmişti.[144] Ayrıca Lyons'da jinekolog Dr. Cesar Tournier 1895 gibi erken bir tarihte, Freud'un çocuk cinselliğiyle ilgili fikirlerine derinden ilgi duymuştu.[145] Freud'un Viyana'da dışlandığı iddiası temelsizdir. Freud İmparatorluk-Kraliyet Doktorlar Cemiyeti üyeliğinden hiç ayrılmadı,[146] en azından 1899-1900'de Psikiyatri ve Nöroloji Derneği'nde değerlendirmecilerden biriydi[147] (1896'da histeri hakkında verdiği

---

140 Paul Valéry, *Autres Rhumbs, Oeuvres* içinde, Ed. Pléiade, Paris: Gallimard, 1960, II, s. 673.

141 "Noli foras ire, in teipsum redi; in interiore homine habitat veritas." De vera religione, 39. bölüm, kısım 72.

142 *III. Internationaler Kongress für Psychologie in Münschen vom 4-7 August, 1896*, Münih: J. F. Lehmann, 1897, s. 369.

143 A. W. Van Rentherghem, *Liébeault en zijne School*, Amsterdam: Van Rossen, 1898, s. 133.

144 Julius Leopold Pagel, *Biographisches Lexicon hervorragender Aerzte des neunzehnten Jahrhunderts*, Berlin: Urban, 1901, s. 545.

145 C. Tournier, "Essai de classification étiologique des névroses", *Archives d'Anthropologie Criminelle*, XV (1900), 28-39. Tournier hayatı boyunca muazzam miktarda malzeme toplamış, ama çok az yayın yapmıştır.

146 **Bkz. yedinci bölüm, s. 422.**

147 *Jahrbuch für Psychiatrie und Neurologie*, XX (1901), s. 391.

konferansı kuşkuyla karşılayan aynı grup). 4 Ekim 1897 tarihli resmî bir sertifikada "Freud açıkçası çok iyi koşullarda yaşamaktadır, üç hizmetçisi vardır ve çok geniş olmayan ama kazancı bol bir pratiği vardır." deniyordu; Freud'un konumunun aradan geçen yıllarda daha da iyileştiği açıktır.[148]

Rüyaların Yorumu, şöhretine rağmen, bugün birkaç sebepten ötürü Freud'un en az anlaşılmış eserlerinden biridir. Birincisi, kitap her yeni basımda birçok kez değiştirilmiş, metne eklemeler yapılmış, çıkarılan yerler olmuştur, bu nedenle bugün mevcut basımın şekli ve içeriği ilk basıma göre biraz farklıdır. İkincisi, bu kitabı çevirmek zordur ve kitabın aslındaki birçok nüans en iyi çevirilerde bile yakalanamamıştır.[149] Kitabın içeriği hakkında gerçek bilgiye sahip olmanın yegâne yolu orijinal Almanca basımı okumaktır ki maalesef o da çok seyrek bulunmaktadır. Üçüncüsü, *Rüyaların Yorumu* o dönemin okurunun aşina olduğu ama açıklanmazsa bugünkü okur için anlaşılmaz olan olaylar ve göreneklere göndermelerle doludur.[150] Kitap gerçekten de *fin de siècle* Viyana'sındaki hayat hakkında mizahi ayrıntılarla dolup taşar.

Dahası kitaba kılık değiştirmiş bir otobiyografi denebilir. Freud doğumundan ve yaşlı bir köylü kadının o sırada yaptığı bir tahminden bahseder, yaşlı bir dadıdan aldığı kaba eğitimi, kendisinden bir yaş büyük yeğeni John'la arasındaki tuhaf dostluk ve husumetle karışık ilişkiyi, baba bir kardeşlerinin İngiltere'ye göçünü, çocukluğunda gördüğü, annesi ile kuş gagalı figürlerin yer aldığı bir kabusu, okulda sınıf birincisi olarak konumunu, "sevilmeyen öğretmene kurulan komplo"yu, okul arkadaşlarında gözlemlediği ilk anti-semitizm belirtilerini ve başka birçok ayrıntıyı anlatır. Kitap siyasal olaylardan da bahseder: 1866'da iki Yahudi bakanın bulunduğu liberal hükümet, 1898'deki İspanyol-Amerikan Savaşı, Paris'teki anarşist suç teşebbüsleri. Freud önceki çalışmalarını anlatır, kokain meselesinde duyduğu hayal kırıklığından, 1885'te Paris'e ayak bastığında hissettiği rahatlama duygusundan ve dostu Fliess'ten bahseder. Ekran hatıraları, çocuk cinselliği ve Oedipus kompleksiyle ilgili keşiflerinin işaretlerini verir. Kendi aşk hayatıyla ilgili her şeyi titizlikle gizler ama çocuklarınınkini anlatır ve onların rüyalarından örnekler verir. Ateist duygularını da ölümsüzlüğe inanmadığını da gizlemez.

Öte yandan Freud, Dante'nin sevmediği insanları cehenneme doldururken başvurduğu stratejiyi kullanmıştır. Freud'un "elbette ki hiç sevmediğini" ileri sürdüğü ailenin kara koyunu Josef Amca; çocukken ona sert davranan yaşlı dadı, kendisine karşı isyana kalkışılan lise öğretmeni böyle karakterlerdir. Fazlasıyla katı olan Brücke, Freud'a kendi bacağı ve kalçasını kestiği bir rüyadaki kadar zorlayıcı görünmüştür. Meynert'in özel bir akıl hastanesinde

---

148 Joseph ve Renée Gicklhorn, *Sigmund Freuds Akademische Laufbahn* (1960), s. 99.

149 Erik H. Erikson bunu gayet iyi göstermiştir, "The Dream Specimen of Psychoanalysis", *Journal of the American Psychoanalytic Association*, II (1954), ss. 5-56.

150 Bir örnek verelim: Freud bir hastasına iğne yapmak için günde iki kez onun evine gittiğini, merdivene tükürdüğünü ve kapıcıyı sinir ettiğini anlatır, ama bunun kapıcının hatası olduğunu çünkü tükürme kabı temin etmediğini söyler (*Traumdeutung*, s. 165). Bu ayrıntı modern okura biraz kaba görünebilir ama tükürmenin âdetten ve kabul edilebilir olduğu o dönemlerde, bugün kül tablası verildiği gibi, cömertçe tükürme kapları sunulurdu, bu davranışta sıra dışı bir şey yoktu.

kloroform bağımlılığı tedavisi gördüğü söylenmiştir. Meynert'in Freud'a karşı verdiği acı mücadeleden bahsedilmiştir, ölmeden kısa süre önce Freud'a ömrü boyunca titizlikle gizlediği erkek histerisinden mustarip olduğunu itiraf ettiği anlatılmıştır.[151] En çarpıcısı da Freud'un babasıyla ilgili hatıralardır: Sigmund altı yaşındayken Jacob ona ve kız kardeşine parçalamaları için resimli bir kitap vermişti, "pedagojik bir bakış açısına göre pek açıklanabilir bir yanı yoktu." Küçük Sigmund ebeveynlerinin odasına çişini yaptığında, babası kızmış, ondan doğru dürüst bir şey olmayacağını söylemişti. Bir de bir Hristiyan'ın Jacob'a hakaret etmesi ve Jacob'ın da korkakça bir davranış sergilemesi olayı vardı. Bir rüyasında Jacob'ı sarhoş ve tutuklu görmüştü. Jacob'ın ölümünden önceki son günlerinde hem kendisini hem ailesini üzen acı semptomlar gösterdiğini de anlatmıştı Freud. Jacob'ın olumlu yönleri hakkında anlattığı fazla bir şey yoktur. İnsan, Freud'un babasına karşı bu tutumunun, erkek çocuklukta annesi için onunla rekabete girmesinden daha derinlere inen başka sebepleri olabilir mi diye merak ediyor.

Kitabın tuhaf yönlerinden biri de kasti ama iyi gizlenmiş kışkırtıcı bir unsurdur. O dönemde *Traumdeutung* sözcüğü falcıların popüler rüya yorumlarını ifade etmek için kullanılan bir sözcüktü, filozof Gomperz *Traumdeutung und Zauberei* (*Rüyaların Yorumu ve Büyü*) başlıklı bir broşür yayınlamıştı.[152] Dönemin bilim insanları için *Traumdeutung* başlığı hem ilginç hem sarsıcıydı.[153] Freud bu kitabın başına Virgilius'un Aeneid'inden aldığı bir motto yerleştirmişti:

Flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo! (*Eğer Cennet'i eğemezsem, Cehennemi yükseltirim!*)[154]

Bunlar, Jupiter Aeneas'ın Latium kralı olmasını engellemeyi reddettiğinde Juno'nun sarf ettiği sözlerdi; Juno daha sonra Cehennem'den Furia Allecto'yu çağırmış, o da bir grup öfkeli kadınla Troyalılara saldırmıştı. Bu motto bastırılmış güdülerin akıbetine yapılmış bir gönderme olarak yorumlanabilir ama Freud'un akademik alanda tanınmayı başaramamasına ve zihinle ilgili bilimde devrim yaratmasına gönderme olarak da görülebilir. Freud, Fliess'e 9 Şubat 1898 tarihli mektubunda kitaptaki "bütün boşboğazlıklar ve utanmazlıklara" "nasıl kafa sallanacağını" düşünerek eğlendiği yazmıştı.[155]

---

151 Bu hikâye pek de ikna edici gelmiyor. Meynert Luzenberger'in makalesinin yayınlanmasının da gösterdiği üzere erkek histerisinin varlığını inkâr etmemiştir (**bkz. yedinci bölüm, s. 440**). Histeri insanın gizlemediği hastalıktı. Yazarın Avusturya'da tıp tarihini bilen kesimler arasında yaptığı soruşturma, bu kişilerin Meynert'in iddia ettiği "erkek histerisi"ne kuşkuyla baktıklarını ortaya çıkarmıştır. Meynert'in erkek histerisinden mustarip olduğunu gizlemeyi başardığı varsayımında bulunulsa bile, Freud'la birkaç yıl devam eden polemiklerinden sonra, onu ölüm döşeğine çağırıp böyle bir itirafta bulunmuş olması mümkün müdür?

152 Theodor Gomperz, *Traumdeutung und Zauberei, ein Blick auf das Wesen des Aberglaubens*, Viyana: Carl Gerold's Sohn, 1866.

153 Eş anlamlı birkaç sözcük daha vardı: *Traumaslegung, Interpretation der Träume, Deutung des Traumes* vs. *Traumdeutung* insana *Sterndeutung*'u (astroloji) hatırlatıyor.

154 Virgilius, *Aeneis, VII*, v. 312, çeviren H. Rushton-Fairclough, *Loeb Classical Library*, Virgilius, gözden geçirilmiş basım (1954), II, s. 25.

155 Sigmund Freud, *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, s. 260. (Onaylanmış İngilizce çeviride, *The Origins of Psychoanalysis*'de, s. 244, Freud'un kullandığı terimlerin üstünde durulmamıştır.

Traumdeutung'un bu olağandışı özellikleri, düşünceleri kışkırtan başlığı ve başlangıç sözü, yüksek edebi niteliği, Freud'un hayatı ve kişiliğiyle yakından bağlantılı olması, o günlerde Viyana'daki hayata mizahi dokundurmaları, bütün bunlar kitabın okurları üstündeki etkisine katkıda bulunmuştur. Bazıları kendilerinin bilimsel kuvvet eksikliği olarak gördükleri şeyi eleştirir ama bazıları için kitap onları sarsan ve hayatlarını yeni bir yola sokan bir vahiy olmuştu. Alman psikiyatrist Blüher[156] otobiyografisinde bir dostu ona *Traumdeutung*'u (*Rüyaların Yorumu*'nu) ödünç verinceye dek Freud'un çalışmalarına pek az ilgi duyduğunu ama kitabı bitirinceye dek elinden bırakamadığını, kitabın kariyerine belirgin bir yön kazandırdığını anlatmıştır. Stekel, Adler ve Ferenczi benzer deneyimler yaşayarak Freud'un tilmizi oldu. Kitabın suskunlukta, yok sayan eleştirilerle karşılaştığı iddiasına gelince, Ilse Bry ve Alfred Rifkin bunu çürütmüştür.[157]

Freud'un hayatındaki karanlık noktalardan biri de ektra ordinaryüs profesörlüğe neden bu kadar geç aday gösterildiğidir. Geleneksel hikâye anti-semitizmden, Freud'un cinsel hikâyelerinin yarattığı skandaldan, onun üstünlüğüne içerleyen meslektaşlarının alçaklığından bahseder. Efsaneye bakılırsa, zengin hastalarından birinin Sağlık Bakanı'na, himayesindeki sanat galerisine Böcklin'in bir tablosunu hediye ederek rüşvet vermesi sayesinde, Freud ektraordinaryüs profesörlüğe nihai olarak atanmıştır. Ama Joseph ve Renée Gicklhorn'un Viyana Üniversitesi ve Avusturya Devlet Arşivleri'nde Freud'un üniversite kariyeriyle ilgili kırk tane belge bulmasıyla birlikte gerçeklerin nesnel olarak değerlendirilmesi de mümkün olmuştur.[158] Sonradan bunlara K. R. Eissler'in bulduğu iki belge daha eklenmiştir.[159] Ocak 1897'de Nothnagel ile Krafft-Ebing'in profesörler meclisine Freud'un ekstraordinaryüs profesör mevkii için önerilmesi ricasında bulunduğu doğrulanmış bir gerçektir. Profesörler meclisi 13 Şubat 1897'de konuyla ilgili bir rapor hazırlanması için altı profesörü görevlendirmiştir. 12 Haziran 1897'de Krafft-Ebing'in okuduğu olumlu bir raporun ardından meclis bakanlığa Freud'un ekstra ordinaryüs profesör olarak atanmasını önermiştir. Ne var ki Kamu Eğitimi Bakanı Freiherr W. von Hartel ancak 27 Şubat 1902'de atanma önerisinde bulunmuş, öneri 5 Mart 1902'de İmparator Franz Joseph tarafından imzalanmıştır. Arada geçen beş yıl içinde neler olduğu mevcut belgelerle yeterince açıklanamamaktadır. Freud, Fliess'e yazdığı 11 Mart 1902 tarihli bir mektupta Roma'dan döndükten sonra, uzun zamandır ertelenen atamanın gerçekleşmesini istiyorsa kendisinin harekete geçmesi gerektiğini fark ettiğini, bakanlıkta Sigmund Exner'in kendisine karşı "etkilerin" iş başında olduğunu ima ettiğini, en iyisi "karşıt etkiler" araması gerektiğini söylediğini, bu karşıt etkiyi eski bir hastası Bayan Elise Gomperz'de bulduğunu, Nothnagel ve Krafft-Ebing'den atama önerisini yeni-

156 Hans Blüher, *Werke und Tage, Geschichte einers Denkers*, Münih: Paul List, 1953, s. 253.

157 Ilse Bry ve Alfred H. Rifkin, "Freud and the History of Ideas: Primary Sources, 1886-1910", *Science and Psychoanalysis*, V (1962), ss. 6-36. Ayrıca **bkz. 10. Bölüm, s. 732-733.**

158 Joseph ve Renée Gicklhorn, *Sigmund Freunds akademische Laufbahn im Lichte der Dokumente*, Viyana: Urban and Schwarzenberg, 1960.

159 K. R. Eissler, "Zwei bisher übersehene Dokumente zur akademischen Laufbahn Sigmund Freuds", *Wiener klinische Wochenschrift*, LXXVIII (1966), ss. 16-19.

lemeleri ricasında bulunduğunu anlatır. Sonunda başka bir eski hastası Barones von Ferstel'in araya girmesi neticesinde ekstra ordinaryüs profesörlüğe atanmıştır.

Nothnagel ve Krafft-Ebing'in önerilerini 5 Aralık 1901'de yeniden sunmalarının ertesinde Freud'un atamasının yapıldığı kesindir ama bu yine de profesörler meclisinin yaptığı ilk talebin neden dört yılı aşkın bir süre boyunca hasıraltı edildiğini açıklamaz. Gicklhornlar bu meseleye şöyle bir açıklama getirmiştir. Eğitim Bakanlığı 28 Mayıs 1898'de gizli bir kararnameyle (Geheimerlass) ektra ordinaryüs unvanını alacak isimlerin sayısını azaltmaya karar vermişti; bu göreve atananların profesör unvanına sahip kişilerin yerini alması gerektiği, kapsamlı bir öğretim pratiği olan *Privatdozent*lerin de dikkate alınması gerektiği ileri sürülüyordu. Gicklhornlar'a göre Freud bu koşulları karşılamıyordu: Nöroloji alanında *Privatdozent* unvanına sahipti ama psikiyatri alanında (Wagner-Jauregg'e olduğu gibi) böyle bir unvanı yoktu. Ayrıca *Privatdozent* olarak görevlerinden ziyade iyi gelir getiren muayenehanesine ilgi gösteriyordu. K. R. Eissler, Gicklhornlar'ın vardığı bu sonuçlara tek tek karşı çıkmıştır.[160] Freud'la aynı tarihte ve ondan sonra önerilen adayların ondan önce görevlerine atandığı kesindir. Bakanlıkta tekrar tekrar değişiklikler olduğuna kuşku yoktur; ama olağanüstü derecede faal bir insan olan ve dinsel ve kültürel işlerin yanı sıra Avusturya'nın tamamındaki okul sisteminden sorumlu olan yeni bakan Wilhelm von Hartel'ın tek tek her aday hakkında bilgilendirilmesi beklenemez.[161] Hartel envai çeşit siyasi baskıya maruz kalmıştı, birçok profesörlük ataması adayların meziyetlerinden ziyade siyasal etkiler nedeniyle gerçekleşmişti. Von Hartel bu nedenle Karl Kraus'un şiddetli saldırılarına maruz kalmıştı.[162] Anti-semitistler de Arthur Schnitzler'ın bir edebiyat ödülü almasında etkili olduğu ve anti-semitizmi Avusturya Parlamentosu'nda açıkça kınadığı için Von Hartel'a saldırıyordu. Bu nedenle, Freud'un daha önce atanamamış olması anti-semitizme bağlanamaz. Freud'un atanmasının Frau Ferstel sayesinde, Böcklin'in bir tablosu (Die Burgruine) karşılığında gerçekleştirildiği efsanesine gelince; Renée Gicklhorn bu tablonun 1948'de sahiplerinde, Thorsch ailesinde kaldığını, Modern Galeri'nin Böcklin'in tablolarından başka birini zaten satın aldığını göstermiştir.[163] K. R. Eissler de Modern Galeri'nin 1902'de Barones Marie von Ferstel'in bağışladığı, Emil Orlik'e ait "Auscha'da Kilise" başlıklı tabloyu kabul ettiğini ekler.[164] Bu tablonun değerinin azlığı dikkate alınırsa, bu durum Freud'un atamasının rüşvetle sağlandığı yolundaki hikâyenin imkânsızlığını kanıtlayacaktır.[165] Belki de bu hediye Barones'in Bakan'a sunduğu bir teşekkür ifadesiydi. Freud'un atamasındaki gecikmenin başlıca nede-

---

160 K. R. Eissler, *Sigmund Freud und die Wiener Universität*, Bern: Verlag Hans Huber, 1966.

161 A. Engelbrecht, "Wilhelm Ritter von Hartel", *Jahresbericht über die Fortschritte der klassischen Altertumswissenschaft*, CXLI (1908), ss. 75-107.

162 Karl Kraus, "Die Fakultät in Liquidation", *Die Fackel*, V (17 Ekim 1903), No. 144, ss. 4-8.

163 Renée Gicklhorn, "Eine mysteriöse Bildaffäre", *Wiener Geschichtblätter*, XIII (1958), ss. 14-17.

164 K. R. Eissler, "Kritische Bemerkungen zu Renée Gicklhorns Beitrag 'Eine mysteriöse Bildaffare'", *Wiener Geschichtsblätter*, XIII (1958), ss. 55-60.

165 *Oesterreichische Galerie*'nin Müdürü Prof. Ebenstein'in nezaketi sayesinde, yazar Orlik'in Müze'nin depolarında bulunan resmini görmeyi başarmıştır. 55'e 37 cm ebadında, yaklaşık 100 dolar değerinde yağlıboya bir tablodur.

ninin bürokratik visinertiae olduğu, tavsiye edilen adaylara her zaman öncelik verildiği, Freud'un ise çıkarlarını göremeyecek kadar kendi kendisini analizle meşgul olduğu sonucuna varılabilir.

Freud işte böylece, 1902'de istediği şeylerden birinin gerçekleştirilmesini sağladı. Ekstra ordinaryüs profesör unvanı, bilimsel çalışmalarının kabul edilmesi anlamına geliyordu ve daha yüksek bir gelir beklentisine girmesini mümkün kılıyordu. Bunun ardından Freud için yoğun bir üretkenlik dönemi başladı. Freud 1902 sonbaharında ilgili insanlardan oluşan küçük bir grupla toplantılar yapmaya başladı, her çarşamba akşamı onun evinde toplanılıp psikanaliz sorunları tartışılıyordu. Kendilerine Çarşamba Psikolojik Cemiyeti diyorlardı. İlk takipçiler arasında Kahane, Reitler, Adler ve Stekel vardı. Psikanalitik hareket işte böyle başladı, hareket zaman içinde genişleyecek, dünya çapında bir hareket olacaktı.

O tarihten itibaren Freud'un hayat hikâyesi büyük ölçüde psikanalitik hareketin hikâyesi olur. Freud 1904'te *Gündelik Yaşamın Psikopatolojisi*'ni kitap biçiminde yayınladı. Fliess'le yaşadığı nahoş polemiğe rağmen çeşitli çevrelerde giderek daha fazla tanındığını görüyordu; eylülde Eugen Bleuler'le yazışmaya başladı. 1905'te en tanınmış üç eseri yayınlandı: *Cinsellik Üzerine Üç Denem*, *Espiriler ve Bilinçdışı* ve hastası Dora'nın hikâyesi. Psikanalize dışarıdan bakanların bakış açısı değişti. 1900 civarında Freud bir bilinçdışı kâşifi ve rüya yorumcusu olarak görülürken, artık cinsel kuramın önde gelen savunucularından biri gibi görünüyordu. Geleneksel hikâye bu yeni kuramların bir öfke ve suistimal fırtınası uyandırdığını anlatır ama burada da nesnel inceleme farklı bir tablo ortaya koyar. Bry ve Rifkin, Freud'un eserleri hakkında o tarihlerde yayınlanan değerlendirmelere dayanarak "Freud'un eserlerine ilişkin bilgi ve takdirin geniş kesimlere hızla yayıldığı" sonucuna varmıştır, öyle ki "Freud'un görmezden gelindiği sanılan süre zarfında, çok büyük sayıda tanıyıp kabul etme ve olağanüstü saygı nişanesi, sunumunda verdiği birkaç örneğe eklenebilir."[166] Freud bir şöhret olmuş, çok aranan bir terapist hâline gelmişti. 1906'da tilmizleri ellinci doğum günü vesilesiyle ona üstünde kabartma bir portresinin bulunduğu bir madalyon hediye etti. Eski dostluğu artık nefrete dönüşmüş Fliess'le girdiği polemik dışında, her yerde kabul ve sadakat nişaneleriyle karşılanıyordu.

Mart 1907'de C. G. Jung ve Ludwig Binswanger, Freud'u ziyarete geldiler ve Zürih'e döndüklerinde küçük bir psikanaliz grubu kurdular. 1908'de bu hareket uluslararası bir nitelik kazandı ve ilk Uluslararası Psikanaliz Kongresi Salzburg'da toplandı, 1909'da ilk psikanalitik dergi kuruldu. Freud, Massachusetts'te Worcester'da Clark Üniversitesi'nde konferanslar vermeye davet edildi, bu Amerika seyahatine Jung ve Ferenczi'yle birlikte çıktı. Freud'un hayatındaki bu olay kendi deyişiyle "yalıtılmışlığın son bulması"ydı.

Bu mesele bizi Freud'un bu kadar çok yakındığı yalıtılmışlığın anlamını incelemeye götürüyor. Freud otobiyografisinde, hangi yıl başladığını ya da bittiğini belirtmeksizin "on yılı aşkın bir süre boyunca devam eden bir yalıtılmışlıktan" bahseder. Bu iddia edilen yalı-

[166] Ilse Bry ve Alfred H. Rifkin, "Freud and the History of Ideas: Primary Sources, 1886 -1910", *Science and Psychoanalysis*, V (1962), ss. 6-36.

tılmışlık hiç kuşku yok ki yakın çevresiyle ilgili değildi: Freud'un mutlu bir aile hayatı vardı, Jones onun tanıdık çevresinin "hayret verici derecede geniş" olduğundan bahseder.[167] Meslektaşlarının kıskançlığı ya da kötülüğüne maruz kaldığı yönündeki kanıtların sayısı pek azdır. Dostluğu husumetin izlediği durumlarda (Meynert, Breuer ve Fliess örneklerinde olduğu gibi) kimin hatalı olduğunu belirlemek zordur. Şimdiye dek bilindiği üzere Freud'un makalelerinin hiçbiri bir dergi tarafından geri çevrilmiş değildir, yazdığı kitapların hiçbiri de bir yayıncı tarafından geri çevrilmemiştir. Olağan değerlendirmenin tersine Freud'un yayınları, ileri sürüldüğü üzere buz gibi bir sessizlik ya da parçalayıcı bir eleştirellikle karşılaşmış değildir. Aslında kitaplar çoğu kez beğeniyle karşılanmıştır ama arada buna bir şaşkınlık ve kafa karışıklığının da eşlik ettiği olmuştur. Doğrudan bir reddediş enderdir, bu açıdan kimse ondan daha iyi durumda değildi. Belki de yaratıcı nevrozun tipik özelliği olan acı verici mutlak yalıtılmışlık duygusu Freud'da ısrarla varlığını sürdürmüş ve güçlenmişti, çünkü o yıllarda Freud kendisini Viyana tıp dünyasından dikkat çekici derecede yalıtmıştı.

1910'da Freud'un hayatında ve psikanaliz tarihinde bir zirve noktası yaşandı. 1908'de Viyana Psikanalitik Cemiyeti adını alan Çarşamba Psikanalitik Cemiyeti üye sayısı arttığından artık Freud'un dairesinde toplanmıyordu. Nuremberg'deki ikinci Uluslararası Kongre'de Uluslararası Psikanalitik Derneği ve bir de ikinci bir psikanaliz dergisi kuruldu. Freud *Leonardo da Vinci'ni Bir Çocukluk Anısı* adlı kitabını yayınladı. Ne var ki psikanalizin (yeni bir bilim dalı değil de) "bir hareket" olduğunun ileri sürülmesi psikiyatri çevrelerinde kaçınılmaz olarak muhalefeti kışkırttı, ilk grup içinde krizlere neden oldu ve psikiyatri çevrelerinde hızla psikanaliz karşıtı bir duygu yükseldi.[168] Alfred Adler, Haziran 1911'de Freud'dan ayrıldı ve muhalif bir cemiyet kurdu. Ekim 1912'de Stekel ayrıldı ama bir süre boyunca bu ayrılmalar ilerlemelerle telafi edildi. Büyük kriz Eylül 1913'te Freud ve Jung'un ilişkilerini bitirmeleri ve İsviçre grubunun dağılmasıyla geldi. Freud o yıl büyük eserlerinden bir diğerini, *Totem and Taboo*'yu yayınladı.

Temmuz 1914'te Birinci Dünya Savaşı patlak verdi. Oğulları Jean-Martin ve Ernst Avusturya Ordusu'na katılan Freud genel yurtsever coşku eğilimini izliyordu. Muayenehanesine gelen hastaların sayısı ciddi ölçüde azalmıştı. Savaş ve ölümle ilgili düşüncelerini yazdı, üniversitede verdiği son konferanslar *Psikanalize Giriş Dersleri* başlığıyla yayınlandı. Savaş nevrozlarıyla ilgili kaygılar psikanalize olan ilgiyi canlandırmıştı ve bu amaçla Eylül 1918'de Budapeşte'de bir kongre düzenlendi. Ama bundan kısa bir süre sonra savaşta yenilgi alındı, Avusturya-Macaristan çözüldü, ekonomik çöküş ve açlık yılları geldi. Freud Ocak 1920'de resmen ordinaryüs profesör olarak atandı, ertesi ay da yaygın olarak bilinen adıyla Wagner-Jauregg Süreci'ne katıldı.

Uluslararası bağlar yavaş yavaş yeniden kuruldu. Freud'un doktorluk pratiği yabancı ülkelerden gelen hastalarla büyüdü. Freud gözden geçirdiği kuramlarını *Beyond the Pleasure Principle* ve *Mass Psychology and Ego Analysis* adlı kitaplarında yayınladı.

---

[167] Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1953, I, s. 332.

[168] **Bkz. 10. Bölüm, s. 752-753.**

1923 yılı kritik ve uğursuz bir yıl oldu.[169] Freud şubatta damağı ve çenesinde bir lökoplaki (ç.n.: Ağız mukozasında oluşan beyaz ya da pembe plaklar) fark etti. Nisanda bir uzmana göründü, geçirdiği operasyonun ardından lökoplakinin kanserli olduğuna karar verildi. Bu ölünceye dek geçireceği otuz ameliyatın ilkiydi. Freud o tarihlerde kızı Sophie'yi henüz kaybetmişti, çok bağlı olduğu, onlarla birlikte kalan torunu Heinerle Halberstadt da 19 Haziran 1923'te öldü. Bu olay Freud'un hayatında yaşadığı en büyük acı oldu. Freud 4 ve 11 Ekim'de büyük bir ameliyat geçirdi, üst çenesi ve damağı kısmen alındı ve yerine bir protez kondu. Freud o yıl *Ego ve İd*'i yazdı. Freud o tarihten itibaren, on altı yıl sonra ölünceye dek dünya çapında bir şöhret havası içinde yaşadı ama hayatı stoacı bir cesaretle göğüsledi uzun bir dizi ıstırapla doluydu. Psikanalitik hareket hızla yayılıyordu; Freud 1925'te *Tutukluk, Semptom ve Kaygı*'yı yazdı ve otobiyografik bir taslak kaleme aldı. 1926'da *Lay Analysis* başlıklı broşürü, alan dışı kişilerin psikanaliz pratiğini destekleyen güçlü bir metindi. Psikanaliz İngiltere'de muazzam bir popülerlik kazandı, Freud'u şaşırtan, kimi zaman da tedirgin eden bir gelişmeyle ABD'de daha da popüler oldu.

Freud 1927'de *Bir Yanılsamanın Geleceği* adlı kitabını yayınladı, dine yöneltilmiş, o zamana dek yayınlanmış en keskin eleştirilerden biriydi bu; 1929'da da *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları* yayınlandı. Freud 1930'da Goethe Ödülü'ne layık görüldü, Ekim 1931'de de artık Przibor adını taşıyan Freiberg'de, doğduğu kasabada bir tören yapıldı. Freud 1932'de hayali bir dinleyici topluluğuna verilmiş konferanslar biçiminde yazmış olduğu fikirlerinin bir bölümünü gözden geçirdi, *Psikanalize Yeni Giriş Dersleri* ortaya çıktı. 1933'te Hitler iktidara geldi, Avrupa'nın geleceği kasvetli görünüyordu. 1934'te Freud'un kitapları Berlin'de yakıldı, 1936'da Uluslararası Psikanalitik Yayınevi'nin (International Psychoanalytic Publishing House) Leipzig'deki deposunun tamamına el kondu. Aynı yıl Freud'un sekseninci doğum yıldönümü vesilesiyle Thomas Mann bir konuşma yaptı.[170] Ertesi ay Freud'un kanseri nüksetti.

Freud'un dostları ve tilmizleri onu göç etmeye ikna etme çalışıyordu ama o reddediyordu. 12 Mart 1938'de Naziler Viyana'ya girdi, Freud sonunda göç etmeyi kabul etti ama Naziler bunu zorlaştırdı. Freud'un kaçışı Prenses Marie Bonaparte ve nüfuz sahibi başka sadık dostlarının araya girdiği zahmetli müzakerelerle ayarlandı. Londra'da bulunan oğlu Ernst zaten Freud'a kucak açmıştı, Freud 4 Haziran 1938'de Viyana'dan ayrıldı. Paris'ten geçerken, demiryolu istasyonunda Amerika Büyükelçisi Bullitt kendisini karşıladı.

Freud Londra'da büyük bir hürmetle karşılandı. Yaşına ve çektiği dayanılmaz ıstıraplara rağmen zihni uyanıktı. Bir süre tereddüt ettikten sonra belki de en tartışmalı kitabı olan *Musa ve Tektanrıcılık*'ı yayınladı. Birçok koyu hayranı tarafından ziyaret edildi, armağanlar aldı, Kraliyet Tıp Cemiyeti'ne üye yapıldı; cemiyet heyeti benzersiz bir istisna yaparak üyelik belgesini evine getirdi. Freud Nisan 1923'te geçirdiği ilk ameliyatı takiben otuz iki

---

169 Burada Ernest Jones'u izliyoruz, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1957, III, s. 89.

170 Thomas Mann, *Freud und die Zukunft* (Viyana, Bermann-Fischer Verlag, 1936), İngilizce çeviri, *Essays of Three Decades* içinde, New York: Alfred Knopf, 1947.

ameliyat daha geçirmiş, X – ışını ve radyum tedavisi görmüştü. Ağzında yaralar vardı, yıllardır karmaşık bir protez takmak zorunda kalmıştı. Konuşamadığı, yutmakta zorlandığı, zar zor işittiği oluyordu. Ne sabırsızlık ne de rahatsızlık gösteriyordu, kendi kendisine acımaya da fırsat vermiyordu. Zihni tamamen uyanık olsun diye her tür analjeziği reddediyordu. Sigmund Freud 23 Eylül 1939'da Londra'da, oğlunun Hamstead'deki evinde seksen üç yaşında öldü. Naaşı Golders Green Krematoryumu'nda yakıldı. Dinî bir tören yapılmadı ama Uluslararası Psikanalitik Cemiyeti adına Dr. Ernest Jones, İngiltere'deki Avusturyalılar Komitesi adına Dr. P. Neumann ve tanınmış bir başka mülteci Stefan Zweig saygılarını sundular.[171]

Sigmund Freud'un Kişiliği

Freud, hayatları ve kişiliklerinin spot ışıkları altına yerleştirildiğine, kendilerinin insanların merak nesnesi hâline geldiğine tanık olan birkaç kişiden biridir. Kendisini bir gizlilik perdesinin ardına saklamaya çalışmıştı ama etrafında giderek daha fazla efsane örülmüştü ve birbiriyle çelişkili birçok yargıya maruz kalmıştı.

Bunun nedenlerinden biri Freud'un kişiliğinin ömrü boyunca ciddi değişiklikler geçirmiş olması olabilir. Freud'un çocukluğuna ilişkin hikâyeler onu genç bir annenin ilk doğan oğlu olarak resmeder, annesi onu sevgi ve güven sağnağına tutmuştu. Büyük ihtimalle ömrü boyunca daha da güçlenecek olan hevesi onda uyandıran da annesi olmuştur. Kız kardeşi Anna'nın hatıralarında Sigmund ayrıcalıklı en büyük erkek çocuk ve ailenin genç zorbası olarak karşımıza çıkar; Sigmund, Anna'nın Balzac ve Duma okumasını yasaklamıştır, kardeşler arasında kendi odası ve kendi lambası olan bir tek Sigmund'dur.[172] Piyano pratiğinin çıkardığı gürültüye itiraz etmiş, piyanonun satılmasına ve kız kardeşlerinin o zamanlar Viyana'da olağan olan müzik eğitiminden yoksun kalmasına yol açmıştır. Freud okulda parlak bir öğrenciydi, her zaman sınıfının birincisiydi. Okul arşivleri bunu doğrular, arşivler okulda yaşanan bir skandalda Freud'un yaramazlar arasında yer almadığını, bilgi vererek okul yönetimiyle iş birliği yaptığını da gösterir.[173] Sigmund tıp öğrencisi olarak hâlâ hırslı ve çalışkan görünüyordu ama öğreniminin uzaması ve müfredat dışı dersleri, pratik düşünceden bir ölçüde yoksun olduğunu göstermektedir.

Freud'un yirmi yedi ile otuz yaşları arasında nişanlısıyla yaptığı yazışmalar hâlâ onun hırslarını ve çalışkanlığını yansıtıyordu; Freud kendisini, beğendiklerini kuvvetle beğenen, beğenmediklerini bir o kadar kuvvetle iten, kimi zaman sahiplenici ve kıskanç olsa da ateşli ve sadık bir sevgili olarak gösteriyordu.

Freud ile Martha'nın evlenmeleri sonrasında ilişkilerinin nasıl olduğu hakkında fazla bir şey bilmiyoruz. Freud'un tilmizleri ve ziyaretçileri Martha'dan kocasının bilimsel çalışmalarını çok yakından bilmeyen, sadece iyi bir ev hanımı ve anne olarak bahsetmiştir. Martha'nın "Psikanaliz çocukların odasının kapısında biter." dediği anlatılır, Fliess'e yazılmış 8 Şubat 1897 tarihli mektuptaki bir ima da bunu destekler. Laforgue, Viyana ormanlarında

---

171 Stefan Zweig, "Worte am Sarge Sigmund Freuds", *Erbe und Zukunft*, II (1947).

172 Anna Freud Bernays, "My Brother Sigmund Freud", *American Mercury*, LI (1940), ss. 335-342.

173 Renée Gicklhorn, "Eine Episode aus Sigmund Freuds Mittelschulzeit", *Unsere Heimat*, XXXVI (1965), 1824.

Martha'yla yürürken, Martha'nın şifreli bir dille "Doğa ağaçların göğe doğru yükselmesini sağlar." dediğini aktarır.[174] Oğlu Jean Martin, Freud'u pazar günleri ve yaz tatillerinde ailesiyle birlikte olmaya zaman ayıran iyi bir eğitimci ve iyi bir baba olarak betimler.[175] Freud'un profesyonel hayatın gereklerine katı bir bağlılık gösterdiğini, bisiklet, telefon ve daktilo gibi yenilikleri kabul etmeye gönülsüz davrandığını da anlatır.

Freud'un karakterini özlü bir biçimde betimleyen ilk belge, 11 Ağustos–9 Eylül 1886'da Avusturya Ordusu'nda tıp subayı olarak yaptığı askerlik hizmeti sonrasında vasıfları hakkında kaleme alınmış rapordur. Bu raporun önemli bölümlerinin bir çevirisini veriyoruz.[176]

VASIFLAR HAKKINDA RAPOR

İsim:	Dr. Sigmund Freud
Rütbe:	K. K. Oberarzt, atama 13 Haziran 1882
Askeri terfi:	11 Ağustos ile 9 Eylül 1886 arası, asıl tatbikat sırasında Tabur Başhekimi, Alay'ın 31 Ağustos ile 6 Eylül arasındaki temerküz kampında Alay Başhekimi
Dil bilgisi:	Almanca konuşma ve yazma mükemmel, Fransızca ve İngilizce iyi, İtalyanca ve İspanyolca oldukça iyi
Profesyonel vasıflar ve sıhhi hizmet bilgisi:	Mesleğinde çok yetenekli, sıhhi koşulları ve sıhhi hizmeti tam olarak biliyor.
Ordu ve sivillerin güvenine sahip mi?	Askerler ve siviller kendisine çok güveniyor.
Zihinsel ve karakter vasıfları:	Dürüst, sağlam karakter, neşeli.
Hizmette gayret, düzenlilik ve güvenilirlik:	Görevleri yerine getirmeye çok hevesli, hizmette düzenli ve çok güvenilir.
Belirtilen üniforma ve bandaj malzemesine sahip mi?	Belirtilen üniforma ve bandaj malzemesine sahip.
Hizmette davranışlar:	
1. Düşman karşısında:	Hizmet vermedi.
2. Üstlerine karşı:	İtaatkâr ve açık, ayrıca alçakgönüllü.
3. Eşitlerine karşı:	Dostane.
4. Astlarına karşı:	İyi yürekli ve iyi bir etki yaratıyor.
5. Hastalara karşı:	Onların iyiliklerini çok gözetiyor, insancıl.
Görev dışında davranışları:	Çok düzgün ve alçakgönüllü, hoş davranışlar sergiliyor.
Sağlık durumu, savaş hizmetine uygunluğu:	Hassas ama tümüyle sağlıklı, savaş hizmetine uygun.
Terfiyle ilgili vasıflar:	Rütbe sıralamasına göre.

[174] René Laforgue, "Ein Bild von Freud", *Zeitschrift für Psychotherapie und Medizinische Psychologie*, IV (1954), ss. 210-217.

[175] Martin Freud, *Glory Reflected, Sigmund Freud, Man and Father*, Londra: Angus and Robertson, 1957.

[176] Bu belge Avusturya Savaş Bakanlığının Arşivleri'nde Profesör Renée Gicklhorn tarafından bulunmuştur. Gicklhorn yazara belgenin bir fotokopisini sunma ve bu kitapta kullanma izni verme inceliğini göstermiştir.

Bu değerlendirme Freud'u sağlam karakterli, görev duygusu güçlü bir insan olarak betimleyen diğer ifadeleri doğrular. "Neşeli" sözcüğü dikkat çekicidir, bu sözcük Freud'un karakteriyle ilgili alışıldık betimlemelerde kullanılmamıştır.[177]

Freud'un askerlik hizmetini izleyen yıllarda Fliess'e yazdığı mektuplar hırsını, büyük bir iş gerçekleştirme arzusunu, Fliess'e karşı tutkulu dostluğunu, depresif rahatsızlıklarıyla ilgili birçok şikâyetini, birçok kişiye karşı eleştirel yargılarını, hasmane bir dünyada kendisini yalıtılmış hissettiğini ortaya koyar.

Freud'un kişiliği 1900 sonrasında yeni bir ışıkta karşımıza çıkar. Freud'un kendi kendisini analizi kararsız genç pratisyeni, yeni bir öğreti ve ekolün kendinden emin kurucusuna dönüştürmüştür; Freud büyük bir keşifte bulunduğundan emindi ve bunu dünyayla paylaşmayı görevi olarak görüyordu. Maalesef Freud'un o dönemde nasıl biri olduğunu anlatan betimlemeler elimizde bulunmuyor. Freud hakkında anlatılanların çoğu çok daha sonra, 1923'ten itibaren yazılmıştır.

O dönemde Freud'un kişiliği dünya çapında kazandığı şöhretle ve aman vermez hastalığının neden olduğu fiziksel ıstıraplarla bir dönüşüm geçirdi. Freud'un tilmizlerine yaptığı konuşmaların yanı sıra yazdığı mektuplar onun iyi kalpli, mektup yazma ve hediye seçme işinde incelikli, yapmacık tavırlar ve pozlar sergilemeyen iyi bir koca, baba, oğul, dost ve doktor olduğunu gösterir; zor koşullar altında bir parçayı yönetmeye çalışan bir maestro gibi, fiziksel ıstıraplarla karşı karşıya olan ve ölümünün yaklaştığı bilgisini büyük bir cesaretle karşılayan biri gibi. Freud bu nedenle, kendisine yakın olanlara ender rastlanan bilge bir kişilik ve bir kahraman gibi görünmüştür.

Freud'un kendisiyle söyleşi yapan kişilerde uyandırdığı izlenime şöyle birkaç örnek verebiliriz:

Freud bilinen ilk söyleşisini Amerika seyahati sırasında Bostonlu bir gazeteciye vermiş, gazeteci onu şöyle betimlemiştir:

> İnsan bir bakışta onun çok rafine, zeki bir insan olduğunu, çok yönlü bir eğitim aldığını görüyor. Onun keskin ama iyi, açık bakışları hemen doktor olduğunu düşündürüyor. Yüksek alnı, geniş şakakları ve güzel, enerjik elleri çok çarpıcı.[178]

Bu söyleşi ile bundan sonrakiler arasında uzun bir ara olmuştur, sonraki söyleşiler 1923 sonrasında, yani Freud'un kişiliğinin dünya çapında kazandığı şöhretle ve hayatını bir şehitliğe çeviren kanserle değiştiği dönemde yapılmıştır. Freud en fazla bu dönemde ziyaret edilmiş ve hakkında en fazla bu dönemde yazılmıştır.

Fransız gazeteci Recouly, Freud'un dairesinin bir müzeye, kendisinin de yaşlı bir rabbiye benzediği sonucuna varmıştı.

---

[177] Yazar bu belgeyi Viyana'da arşiv araştırmalarına aşina olan ve gençliğinde Avusturya-Macaristan ordusunda hizmet etmiş yaşlıca bir dostuna göstermiştir. Dostu bu belgeyi dikkatle okuduktan sonra gülümseyerek "Freud'un bu raporu yazan subayla arası iyiymiş, bu belge onu gösteriyor." demiştir.

[178] Adelbert Albrecht, "Prof. Sigmund Freud. The Eminent Vienna Psychotherapist Now in America", *Boston Evening Transcript* (11 Eylül 1909), s. 3.

> Son derece vurgulu bir Yahudi tipi görüyoruz, Filistin'den daha yeni gelmiş yaşlı bir rabbinin havası var üstünde, günlerini ve gecelerini öğrenmeye yeni başlamış tilmizleriyle Yasa'nın inceliklerini tartışarak geçirmiş bir adamın ince ve zayıf yüzü bu, insan onda çok yoğun bir beyin hayatı ve fikirlerle oynama gücü seziyor; bir Doğulu'nun tespihindeki kehribar boncuklarla oynadığı gibi oynuyor onlarla. Öğretisinden, tilmizlerinden bahsederken bunu gurur ve uzaklık karışımı bir hisle yapıyor. Ama hâkim olan şey gurur.[179]

Max Eastman 1926'da Freud'un ABD'ye karşı sergilediği çirkin önyargıya ve bunu Amerikalı ziyaretçilerinin önünde sarsıcı bir açıklıkla göstermesine hayret etmişti.[180]

Andre Breton, "Bu devrin en büyük psikologu Viyana'nın kayıp bir semtinde, vasat görünümlü bir evde oturuyor." diye yazmıştı.[181] Kapıyı açan hizmetçiyi güzel bulmamıştı. Sonunda Freud'un ofisine geldiğinde gördüklerini Breton şöyle anlatır: "Kendimi ufak tefek, gösterişsiz yaşlı bir adamın huzurunda buldum, yoksullara bakan bir doktor gibi hastalarını pespaye bir ofiste kabul ediyordu."

Oyun yazarı Lenormand'a göre Freud'un ofisi "herhangi bir üniversite profesörünün ofisi gibi" idi.[182] Freud ona raflarında dizili Shakespeare eserlerini ve Yunan tragedyalarını göstermiş, "İşte benim ustalarım." demişti. Kuramlarının ana temalarının şairlerin sezgilerine dayandığını söylüyordu.

Alman psikiyatrist Schultz, Freud'u orta boyludan biraz uzun, hafifçe kambur, sağlam yapılı, bir profesörün tipik davranışlarını sergileyen, Paul Ehrlich'e çarpıcı derecede benzeyen biri olarak betimlemişti.[183] Kısa gür bir sakalı vardı, gözlük takıyordu ve bakışları deliciydi. Nesnel, entelektüel bir tavrı, neşeli bir ruhla ve Avusturyalılara özgü cana yakınlıkla birleştirmişti, kendisini klasik üslupçu dille ifade ediyordu. Schultz, Freud'un, bir kişilik uyumuna sahip olağanüstü yetenekli bir adam olduğunu söylüyordu. Freud ona "Tedavi edebileceğine gerçekten inanmıyor musun?" diye sormuştu. Schulz cevap vermişti: "Hiçbir şekilde ama insan bir bahçıvan gibi, kişisel büyümesinin önündeki engelleri kaldırabilir." "O hâlde birbirimizi anlayacağız." diye cevaplamıştı Freud onu.

Viktor von Weizsacker, Freud'dan "burjuva yüksek kültürüne sahip, dünyanın âlim adamlarından biri" diye bahsetmişti.[184] Freud'un ofisinde satirler, tanrıçalar ve diğer ilginç varlıkların bronz ve terracotta antik heykelleri vardı. "Sohbetinde akademik bilgiçlikten eser yoktu, ciddi ve zor konulardan hafif, zarif sohbetlere kolayca geçerdi. Bu büyük adam her zaman şimdideydi." Freud'un fiziksel sıkıntılar çektiği açıktı ama bu çevresindekiler için ezici değildi.

---

179 Raymond Recouly, "A Visit to Freud", *Outlook, New York,* CXXXV (5 Eylül 1923), ss. 27-29.

180 Max Eastman, *Heroes I Have Known, Twelve Who Lived Great Lives*, New York: Simon and Schuster, 1942, ss. 261-273.

181 André Breton, *Les Pas perdus*, Paris: Gallimard, 1924, ss. 116-117.

182 H. R. Lenormand, *Les Confessions d'un auteur dramatique,* iki cilt, Paris: Albin Michel, 1949, I, ss. 270-271.

183 J. H. Schultz, *Psychotherapie, Leben und Werk grosser Aerzte*, Stuttgart: Hippokrates-Verlag, 1952.

184 V. von Weizsäcker, *Erinnerungen eines Arztes, Natur und Geist*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1954, ss. 173-174.

Emil Ludwig 1927 sonbaharında Freud'u ziyaret ettiğini, onun Goethe, Napoleon ve Leonardo da Vinci'nin hayatlarına getirdiği yorumu muhteşem bulduğunu anlatır.[185]

Sohbet ettiği kişileri kafaya almasıyla ünlenmiş Fransız gazeteci Odette Pannetier, Freud'dan bir söyleşi koparmayı başarmıştı. Seksen yaşındaki, fiziksel sıkıntılar içindeki Freud'un kapısını gazetecilere kapattığını bilen Pannetier köpek korkusu olan bir hasta gibi yapmış, Freud'a Fransız bir psikiyatristten bir tavsiye mektubu getirmişti. Pannetier'nin söyleşisi Freud'u küçük düşürmek, alaya almak şöyle dursun, onun fobisini çok da ciddiye almayan, mizah duygusuna sahip, hoş, yaşlı bir adam gibi gösteriyordu. Freud, Pannetier'nin kocasını görmek istemiş, tedavinin maliyetlerini ve zorluklarını açıklamıştı. "Ona bir zarf uzattım. Tavrı profesyonelden çok arkadaşçaydı. Ama zarfı aldı."[186]

Freud'un analiz ettiği insanların onun hakkında anlattıkları çoğu kez, onun faal olduğu son yıllara aittir. Roy Grinker, Freud'u ağırbaşlı bir insan, bir bilgelik pınarı olarak resmetmiştir.[187] Hilda Doolittle onunla analizinin kendisine verdiği esini son derece şiirsel bir dille ifade etmiştir. 1934'te Freud'la dört aylık bir didaktik analiz geçiren Joseph Wortis seanslarının günlüğünü tutmuş, sonra kitap biçiminde yayınlamıştır.[188][189] Wortis'in raporu Freud'un kullandığı tekniklerin büyük bir bölümünü ve Freud'un olabilecek her konuda görüşlerini anlattığını gösterir: Para, sosyalizm, yaşlılık, Amerikalı kadınlar, Yahudi meselesi vs.; ayrıca bazı meslektaşları hakkında iğneli bazı yorumlarda bulunmuştur.

Son olarak Bruno Goetz'in 1904 ve 1905'te Freud'la yaptığı, neredeyse yarım yüzyıl sonra ezbere anlattığı sohbetlerden bahsedelim.[190] O yıllarda Goetz, Viyana'da yaşayan, şiddetli bir yüz nevraljisinden mustarip yoksul ve aç bir öğrenciydi. Profesörlerinden biri ona Dr. Freud'a danışmasını tavsiye etti, Goetz'in bazı şiirlerini Freud'a göstermişti. Goetz, Freud'un kendisine dikkatle bakan "olağanüstü iyi, sıcak, hüzünlü, bilen gözlerinden" etkilenmişti. Freud ona şiirlerini çok iyi bulduğunu söylemişti ama "Sözcüklerin seni taşımasına izin vermek yerine, kendini sözcüklerin arkasına saklıyorsun." demişti. Freud dizelerinde denizin neden tekrar tekrar belirdiğini, onun için bir sembol mü yoksa bir gerçeklik mi olduğunu sormuştu. Goetz sonra içini döküp ona bütün hayatını anlatmış, babasının kaptan olduğunu, çocukluğunu denizcilerle birlikte geçirdiğini söylemiş, daha başka birçok ayrıntıdan bahsetmişti. Freud ona analize ihtiyacı olmadığını söyleyip nevraljisi için bir ilaç yazmıştı. Goetz'ün maddi durumunu sormuş, en son dört hafta önce et yediğini öğrenmişti. Baba rolü oynadığı için özür dileyip "dizelerinle ve gençlik hikâyenle bana verdiğin hazdan ötürü küçük bir hediye"

---

185 Emil Ludwig, *Der entzauberte Freud*, Zürih: Carl Posen Verlag, 1946, ss. 177-180.

186 Odette Pannetier, "Visite au Professeur Freud. J eme fais psychanalyser", *Candide*, XIII, No. 645 (23 Temmuz 1936), İngilizce çeviri, "Appointment in Vienna", *The Living Age*, New York, CCCLI (Ekim 1936), ss. 138-144.

187 Roy R. Grinker, "Reminiscences of a Personal Contact with Freud", *American Journal of Ortopsychiatry*, X (1940), ss. 850-854.

188 Hilda Doolittle, "Writings on the Wall", *Life and Letters To-day*, XLV (1945), 67-98, 137-154; XLVI, 72-89, 136-151; XLVIII, ss. 33-45.

189 Joseph Wortis, *Fragments of an Analysis with Freud*, New York: Simon and Schuster, 1954.

190 Bruno Goetz, "Erinnerungen an Sigmund Freud", *Neue Schweizer Rundschau*, XX (Mayıs 1952), ss. 3-11.

diyerek eline bir zarf tutuşturmuştu. Zarfta 200 altın vardı. Goetz bir ay sonra, Freud'u bir kez daha ziyaret etmişti, nevraljisi artık tamamen kaybolmuştu. Freud onu Bhagavad-Gita'ya karşı hissettiği coşkudan ötürü uyarmış, şiirle ilgili düşüncelerini ona açmıştı. Goetz birkaç ay sonra, Münih'e dönmeden önce veda etmek için Freud'a uğradığında, Freud bu süre zarfında okuduğu bazı makaleleri nedeniyle onu eleştirmiş, "Bir süre birbirimizi görmememiz ve konuşmamamız iyi olur." diye eklemiş, Goetz'den ona yazmamasını rica etmişti.

Freud orta boylu bir adamdı (bazıları onu kısa bulurdu), gençliğinde ince yapılıydı ama aradan geçen yıllarda hatları biraz daha yuvarlanmıştı. Gözleri kahverengi, saçları koyu kahverengiydi; bakımlı sakalı gençlik yıllarında daha uzundu. Çok çalışkandı ve öyle de kaldı, hastalığının en zor zamanlarında bile çalışmayı bırakmadı. Yaptığı tek spor yaz tatillerinde çıktığı dağ yürüyüşleriydi. Puro tiryakiliği, hayatını tehlikeye atacak boyutlara varmıştı ama sigarayı bırakma girişimleri onu çok rahatsız ettiğinden her seferinde geri dönmüştü. Freud hakkında anlatılanlara bakarak iki farklı tablo çizebiliriz. Bazı kişiler Freud'un soğukluğu dedikleri şeyden etkilenmiştir, hatta C. G. Jung, Freud'un başlıca özelliğinin dilinin keskinliği olduğunu söylemiştir: "Her sözcüğü keskinlik doluydu... Tavrı tümüyle yanlış anlaşılmış kişinin içerlemesini yansıtırdı, davranışlarıyla her zaman 'anlamıyorlarsa cehenneme gitmeleri gerek,' der gibiydi."[191] Freud'un "aptallara memnuniyetle tahammül edenler"den biri olmadığına kuşku yoktu. Doğru ya da yanlış, kendisini rencide ettiğine inandığı kişilere kin tutmakta ileri gidebiliyordu da.[192] Başka birçok kişi ise onu nüktedan, mizah duygusu güçlü, her yönüyle çekici, son derece iyi ve medeni bir insan olarak betimlemiştir. Sanki annesinin soğuk uzaklığı ve babasının rahat mizacı Freud'da birleşmiştir.

Freud'un temel özelliklerinden biri de muazzam enerjisiydi, sınırsız çalışma kapasitesini, bir tek hedefe muazzam bir yoğunlaşmayla birleştirebiliyordu. Fiziksel cesareti ahlaki cesaretiyle el ele veriyordu, hayatının son on altı yılında sergilediği stoacı tavırda bunun zirveye çıktığını görürüz. Freud'un kuramlarının doğruluğuna olan inancı o kadar eksiksizdi ki kendisine karşı çıkılmasını kabul etmezdi. Karşıtlarının hoşgörüsüzlük dediği bu tavra, takipçileri hakikat tutkusu demiştir.

Freud ahlaken, sosyal ve profesyonel olarak kendi devrinin ve statüsünün en yüksek standartlarına uygun bir hayat sürdü. Dürüstlük ve meslek onuru açısından kılı kırk yaran bir titizliği olduğundan isminin ticari amaçlarla kullanılması yönündeki teklifleri hor görüyle reddetmişti. Son derece dakikti, bütün randevularına kesin olarak uyardı, bütün faaliyetlerini yılına, haftasına, gününe, saatine varıncaya dek bir takvime yerleştirirdi. Görünümü konusunda da bir o kadar titizdi. Geriye bakınca bu özelliklerin bazıları obsesif-kompülsif görünebilir ama o dönemin ortamında normal karşılanıyordu.[193] Onun statüsündeki meslek

---

191 C. G. Jung, *Notes on the Seminar in Analytical Psychology Conducted by C. G. Jung*, Zürih, 23 Mart - 6 Temmuz 1925.

192 Bunun bir örneği 1936'da yaşanmıştır; Freud (gayet büyük bir yanılgıyla) Janet'nin 1913'te kendisine hakaret ettiği inancıyla Viyana'da onunla görüşmeyi reddetmişti. Bir diğeriyse Adler'in öldüğünü duyduğunda yaptığı yorumdur (**bkz. sekizinci bölüm, s 613**).

193 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*'un içinde, New York: Basic Books, 1953, I, 335-336; Jones burada Freud trenin kalkmasından bir saat önce istasyona gittiği için bir "seyahat fobisi"nden bahseder. Aslında koltukların rezerve edilemediği bir dönemde, yapılması mantıklı bir şeydi bu.

sahibi erkeklerin hatırı sayılır bir haysiyet ve görüntü sergilemesi bekleniyordu. Freud'a Viyanalı değil demek, bir Viyana opereti klişesinin tarihsel gerçeklikle karıştırıldığı anlamına gelir.[194]

Freud'un karmaşık kişiliğini anlamanın zorluğu birçok kişiyi, onu anlaşılabilir kılacak temel bir mefhum aramaya yöneltmiştir. Freud'u bir Yahudi, devrin Viyanalı profesyonellerinden biri, bir Romantik, bir bilgin, bir nevrotik ve bir dahi gibi yorumlayanlar olmuştur.

Freud[195] 1930'da atalarının dinine (ve başka bütün dinlere) tümüyle yabancılaştığını, Yahudi milliyetçisi düşünceyi benimseyemediğini yazmıştı ama Yahudi halkından olduğunu hiç reddetmemişti, bir Yahudi olarak garipliğini hissettiğini ama böyle olmasın diye bir dileği olmadığını belirtmişti, biri çıkıp da onda hâlâ Yahudi olanın ne olduğunu sorarsa şöyle diyecekti: "Fazla bir şey değil, muhtemelen asıl şey işte."[196] Öyle görünüyor ki Freud'un Yahudilik hissi Avusturyalı çağdaşlarının birçoğuyla aynı eğriyi izlemişti. Freud doğduğunda Avusturya'da anti-semitizm neredeyse hiç yoktu. Gençliğinde bazı öğrenci derneklerinde biraz vardı. On dokuzuncu yüzyılın son yirmi yılında anti-semitizm yükselişe geçti ama bir profesyonelin mesleğine zarar verecek düzeyde değildi. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında anti-semitizmin yükseldiği nispette Yahudi kimliği duygusu da canlandı, Yahudi kimliğini reddetmeye meyleden birçok Yahudi kimliklerini vurgular oldu. Freud'un bir Yahudi olarak kişiliğiyle ilgili en iyi yorumu herhâlde Hyman sunmuştur:

> Karşımızda, orta sınıf bir Yahudi ailesinde ünlü âlimlerin soyundan geldiği masalıyla, Tapınak'ın yıkılmasına dek uzanan efsanevi bir aile tarihiyle büyüyen bir çocuk var. Annesinin ilk çocuğu ve biriciği, babasının şımartılmış "âlimi" ve gururu, öğretmenlerinin sevimlisi. Genç bir erkek olarak küçük bir radikal olacak, biliyoruz ama durulacağını, iyi bir koca, sevgi dolu, çocuklarına düşkün bir baba, dostları arasında tutkulu bir iskambil oyuncusu ve sohbetine doyum olmayan biri olacağını da biliyoruz. Tanıdığımız onlarca yarı entelektüel gibi o da Yahudiliği konusunda ikircikli. Yerine koyacak yeni bir inancı olmaksızın Hristiyanlıktan hoşlanmıyor, dostlarının hemen hepsi Yahudi, Yahudi göreneklerinden etkileniyor ama batıl inanç diye alaya da alıyor, din değiştirme fikri geçiyor kafasından ama hiç ciddiye almıyor bu işi, başarı ve şöhret içini yakan bir heves, hiçbir hırsı olmayan Goyim'e bir o kadar horgörüyle bakıyor, Yahudi olmayan bir yazarın (bu örnekte George Eliot) Yahudiler hakkında yazıp da "sadece kendi aramızda konuştuğumuz" şeyleri bilebileceğine inanmıyor, hak etmediği bir serveti miras alacağıyla ilgili "schnorrer" fantezilerden (Freud'un kendi terimi) mustarip, kendisini tarihteki ve efsanelerdeki Yahudi kahramanlığıyla özdeş-

---

194 Viyana'yı gerçekten hiç sevmeyen Viyanalılar göç etmiştir, ama nefret edermiş gibi yapıp aslında sevenler kalmıştır. "Viyanalı kendisinden hoşnut olmayan, Viyanalılardan nefret eden, ama Viyanalılar olmadan yaşayamayacak olan insandır," demişti Hermann Bahr, *Wien*, Stuttgart: Krabbe, 1906, s. 9'da. Martin Freud, *Glory Reflected*, Londra: Angus and Robertson, 1957, s. 48'de babasının güya Viyana'yı sevmemesi hakkında güçlü kuşkuları olduğunu dile getirir.

195 Sigmund Freud, *Totem ve Tabu*'nun İbranice çevirisine önsöz, *Gesammelte Schriften*, XII (1934), s. 385. *Standard Edition*, XIII, s. 15.

196 Freud Siyonist harekete hiç sempati göstermemişti; ikisi de Viyana'da yaşamış olmalarına, birçok ortak tanıdıkları olmasına rağmen Theodor Herzl ile kişisel bir teması da olmamıştı. Herzl'in günlüğünün matbu 1800 sayfasında Freud'un adı geçmez; Theodor Herzl, *Tagebücher*, üç cilt, Berlin: Jüdischer Verlag, 1922-1923.

leştiriyor. ("Sık sık sanki atalarımızın Tapınak'ı savundukları dönemdeki bütün tutkusunu miras almışım gibi hissetmişimdir.") Bu adamın B'nai B'rith'e çıkacağından emin olabiliriz, öyle de olur. Bize bu Dr. Freud'un genel pratisyen olarak iyi bir hayat süreceği, çocuklarına birinci sınıf bir eğitim aldıracağı ve mahallesinin dışında adının sanının bilinmeyeceği söylense şaşırmazdık.[197]

Freud'un Yahudi çağdaşlarından birçoğunun hayatları ve mesleklerinin benzer bir kalıba uygun olduğuna kuşku yoktur (ama dünya çapında şöhret olmamışlardır). Freud ile Breuer'in karşılaştırılması öğretici olabilir: Entrikaların kurbanı olan ve parlak bir akademik kariyer yapma fırsatını kaçıran Breuer başarısızlıklarının hiçbirini anti-semitizme bağlamamış, sahip olduğu hayattan son derece mutlu olduğunu açıklamıştır; oysa Freud anti-semitist meslektaşları ve yetkili makamların hasmane tutumuna sık sık atıfta bulunmuştur. Breuer babasından bahsederken onun kuşağından birinin gettodan kurtulup daha geniş dünyaya adım atmasını ne kadar muhteşem olduğunu vurgular; Freud'un babasının gençliğine yaptığı yegâne atıfsa bir Hristiyan'ın hakaretine uğraması hikâyesidir. Breuer otobiyografisinin yarısını babasını methetmeye ayırmıştır, Freud ise babasına karşı hasmane duygular dile getirmekte hiç tereddüt etmemiştir. Breuer, Yahudilerin en ufak bir anti-semitist dokunuşa aşırı duyarlılık göstermesini eleştirmiş, bunu kusurlu asimilasyona bağlamıştır; Freud ise en başından beri kendisinin zulüm gören bir azınlığa ait hissetmiş, yaratıcılığının kısmen çoğunluktan farklı düşünmek zorunda kalmasından ileri geldiğini söylemiştir. Benedikt otobiyografisinde birçok çağdaşı hakkında uzun uzun şikâyetler sıralar ama hiçbirini anti-semitizmle suçlamaz. Dolayısıyla Viyana'da Yahudi olmak Musevilik ve Hristiyan dünyasına karşı farklı tutumların benimsenmesine yol açabiliyordu ve bir yandan da iyiden iyiye Viyanalı hissetmenin önündeki bir engel değildi.

Freud on dokuzuncu yüzyıl sonunda Viyana'daki profesyonel dünyanın tipik bir temsilcisi olarak görülüp anlaşılabilir de. İnsanların etnik ve sosyal olarak birbiriyle kaynaştığı bir kazan olan Viyana'da alt orta sınıftan yetenekli bir adamın orta eğitim görmesi ve üniversiteye gitmesi koşuluyla sosyal merdiveni tırmanması ve ömrünün ortasında gayet yüksek bir sosyal ve maddi statüye sahip olması sıra dışı bir şey değildi. Bunun örneklerinden biri orta hâlli bir öğretmenin oğlu olan Josef Breuer'di. Breuer, Viyana'nın hâli vakti en iyi doktorlarından biri olmuştu ve isteseydi daha da ileriye gidebileceğine kuşku yoktu. Tabii ki söz konusu adamın yetenekli, çalışkan ve hırslı olması gerekirdi ve Freud bunların hepsiydi. Tıp dünyasından biri olarak bu, bir süre hastanelerde maaşı düşük işlerde çalışmak, *Privatdozent* olarak ders vermek, yoğun bir rekabet ve yıllarca pek ödül getirmeyen bilimsel çalışmalar yapmak anlamına geliyordu. Freud bu sınavlardan başarıyla çıkanlar arasında yer alıyordu. Otuz beş yaşından itibaren Viyanalı zengin bir burjuvanın hayatını yaşamıştı; Viyana'nın en iyi semtlerinden birinde, geniş bir dairede, birkaç hizmetçiyle yaşamış, her yıl Avusturya'da ve yurt dışında üç ay yaz tatiline çıkmış, *Neue Freie Presse* okumuş ve mesleğinin yükümlülüklerine sıkı sıkıya uymuştu. Freud dönemin Viyana yüksek burjuvazisinin davranış biçimine,

[197] Stanley Edgar Hyman, "Freud and Boas: Secular Rabbis?", *Commentary*, Vol. XVII (1954).

rafine ve çok yönlü bir kültüre, incelikli bir kentli yaklaşımına, iyi huylu bir mizah anlayışına, sohbet sanatına da hâkimdi. *Rüyaların Yorumu*, *Gündelik Hayatın Psikopatolojisi* ve *Espriler ve Bilinçdışıyla İlişkileri* Viyana hayatına ve dönemin yöresel olaylarına göndermelerle doludur. Freud iliklerine kadar Viyanalıydı (Viyanalıların tipik özelliği olan Viyana'dan nefret etme duygusu da dâhil).

Freud sınıfının değerlerini de paylaşıyordu. David Riesmann, Freud'un yazılarına dayanarak *Weltanschauung*'unu yeniden kurmaya çalışırken, çalışma ve oyun kavramlarını vurgulamıştır.[198] Freud çalışma dünyasını gerçek dünya olarak görüyordu, hatta bu kavrayışı "rüya çalışması" ve "yas çalışması" biçiminde bilinçdışına da taşımıştı; bunun karşısında da haz dünyası yer alıyordu, haz dünyası çocuğun, olgunlaşmamış olanın, nevrotiğin, kadının, aristokratın dünyasıydı. Freud'a göre akıl sağlığının kriterleri çalışma ve haz duyma yetileriydi. Freud bu formülle konumunun gereklerini eksiksiz yerine getiren çalışkan Viyanalı burjuva idealini ifade ediyordu ama kentin sunduğu hazlardan payını da alıyordu. Freud toplumu doğal ve zorunlu olarak otoriter, aileyi de ataerkil görüyordu. Kendisinin üstatlarına gösterdiği saygıyı, tilmizlerinden de bekliyordu. Freud'un her ayrıntısıyla belli tipte bir üst sınıf Viyanalıya uymadığı kesindir. Tiyatro ya da operaya sık gitmezdi, aktrislerle aşk ilişkileri de olmamıştı. Ama Freud'unki gibi püriten davranışlar ve tek eşlilik efsanelerde anlatıldığı gibi istisnai durumlar değildi. Freud'un Viyanalı olmadığını söyleyenler hem Freud'un hem Viyana'nın karakterini yanlış anlamışlardır.

Freud'un kişiliği bir Romantiğin kişiliği olarak da görülebilir. Wittels, Freud'un Bismarck Almanya'sı döneminde yaşamış olsa da idealinde Goethe'nin Almanya'sına ait olduğunu söylemişti.[199] Freud'un hayat tarzı Romantizmin birçok yönünü barındırıyordu. Nişanlısına yazdığı mektuplarda, örneğin Herzen'in sevgilisine yazdığı mektuplardaki yüceltme karşımıza çıkar. Freud'un Fliess'le, bugünkü standartlarımıza çok yabancı olan tutkulu ilişkisi genç Romantikler arasında görülen ilişkilere benziyordu. Freud kendisini, bir düşmanlar güruhuyla savaşan, zorluklarla mücadele eden Byronvâri yalnız kahraman figürüyle özdeşleştirmiştir âdeta. Dostlarla her hafta *cénacles*'da (akşam yemeklerinde) buluşmak Romantik şairler, öğrenciler ve genç bilim insanlarının alışkanlığıydı. Ama 1900'lere gelindiğinde bilim insanları artık resmî cemiyetlerin toplantılarında bir araya geliyordu. Freud'un çarşamba akşamları toplanan grubu Neo-Romantik şairlerin gruplarına ya da bir asır önce Romantik bilim insanlarının kurduğu gruplara daha çok benziyordu. Seçilmiş altı tilmizin psikanalizi savunmaya bağlı kalacaklarını vaat etmeleri, her birinin Freud'dan bir yüzük almış olması basbayağı Romantik bir fikirdi. Freud'un uzun süren siyasal bir kayıtsızlığın ardından, savaş patlak verdiğinde Avusturyalı yurtseverlik duygularına kapılması 1806'da genç Alman Romantiklerin tutulduğu yurtseverlik hummasını hatırlatır. Son olarak psikanalizde birçok şey, doğa felsefesi ve Romantik tıp kavramlarının bir dirilişi olarak görülebilir.

---

198 David Riesman, *Individualism Reconsidered and Other Essays*, New York: The Free Press, 1954, ss. 305-408.

199 Fritz Wittels, *Freud and His Time*, New York: Grosset and Dunlap, 1931.

Wittels, Freud'un kişiliğinin anahtarını, kendisini Goethe'yle özdeşleştirmesinde bulmuştu; Wittels bize Freud'un meslek tercihini Goethe'nin *Doğa Üstüne* başlıklı şiirini duyduktan sonra yaptığını hatırlatır.[200] Goethe'nin hem güzellik fikri hem sanat ve arkeolojiye duyduğu ilgi, ayrıca arketipsel kalıplar arayan bilim kavrayışı Freud'da görülebilir. Freud'un edebi üslubu Goethe'yi örnek alıyordu, Goethe'nin etkisi Freud'un bazı sözcükleri, örneğin "uluslararası" (international) sözcüğünü (ulus üstü -supranational- anlamında) severek yeğlemesinde görülebilir.

Freud bir yazar olarak da anlaşılabilir. Çok üstün bir düzeyde, büyük bir yazarın niteliklerini taşıyordu. Birincisi, dilsel ve sözel yetenekleri vardı, anadilini severdi, söz dağarcığı zengindi, onu uygun sözcüğü seçmeye şaşmaz bir biçimde yönelten bir *Sprachgefühl*'ü (dil hissi) vardı.[201] Histolojiyle ilgili ilk makaleleri bile muhteşem bir üslupla kaleme alınmıştır. Wittels'ın dediği gibi:

> Konuyla profesyonel olarak ilgilenmeyen okurlarına göre, söyledikleri sıklıkla söyleyişindeki büyüleyici üslup kadar önemli değildir. Yazılarının çevirileri Freud'un eserlerinin soluduğu Alman ruhunu en ince ayrıntısına dek yeniden ortaya çıkaramaz. Dilin büyüsü aktarılamaz. İnsan Freud'un psikanalizini gerçekten en dibinden anlamak istiyorsa kendi dilinde yazdığı kitaplarını okumalıdır...

İkincisi, bir yazarı, aynı toplumda yaşadığı insanları gözlemlemeye, onların hayatlarına, sevgilerine, mahrem davranışlarına nüfuz etmeye zorlayan entelektüel merak da yeteneklerinden biriydi. (Bu yakıcı merak Flaubert ve Dostoyevski tarafından gayet güzel betimlenmiştir.) Üçüncüsü, Freud yazmayı seviyordu, mektuplar, günlükler, denemeler ve kitaplar yazmaya yatkındı: *Nulladies sine linea*. Bir edebiyatçı için düşüncelerini ve izlenimlerini yazmak onların doğruluklarını kontrol etmekten daha önemlidir. Börne'nin yönteminin ilkesi buydu, insanın her şeyle ilgili izlenimlerini yazması, her şeyden önce samimiyet araması; Popper-Lynkeus'un denemelerini yazma yöntemi de buydu. Freud'un Michelangelo ve Leonardo da Vinci hakkındaki denemeleri Börne yöntemiyle yazdığı denemeler olarak görülebilir. Dördüncüsü büyük bir yazarda rastlanan en nadir yeteneklerden birine, Paul Bourget'nin inandırıcılık dediği yeteneğe sahipti. Vasat yazarlar gerçek bir hikâyenin uydurulmuş gibi görünmesine yol açar, büyük bir yazarsa en mantıksız hikâyeyi bile gerçekmiş gibi gösterir. *Musa ve Tektanrıcılık* hakkında yorumda bulunan İbrani bir tarihçi uzun bir yanlışlar ve imkânsızlıklar listesi çıkarmıştı ama Freud'un büyük yeteneği sayesinde bu imkânsızlıklar ağından akla yatkın bir hikâye çıkardığını eklemişti.[202] Freud psikologlardan önce büyük şairler ve yazarların insan zihnini araştırdığını sık sık tekrarlardı. Yunan tragedyalarından, Shakespeare, Goethe, Schiller, Heine ve başka birçok yazardan sık sık alıntılar yapardı. Freud hiç kuşkusuz dünyanın önde gelen yazarlarından biri olabilirdi ama insan ruhu hakkındaki

---

200 Bir yazar olarak Freud hakkında yapılmış çeşitli araştırmalar arasında, özellikle Walter Muschg'un çalışmasına bakınız: "Freud als Schriftsteller", *Die Psychoanalystische Bewegung*, II (1930), ss. 467-509.

201 Ludwig Koehler, *Neue Zürcher Zeitung*, No. 667 (16 Nisan 1939).

202 P. J. Moebius, *Augewählte Werke*, cilt V, *Nietzsche*, Leipzig: Barth, 1904.

derin, sezgisel bilgi birikimini edebi eserler yaratmakta kullanmak yerine formülleştirme ve sistematikleştirme girişiminde bulunmuştur.

Freud'un kişiliğini bu "patografiler" biçiminde yorumlama girişimleri olmuştur, Moebius'la ün kazanan bu tür çalışmalar daha sonra psikanalistlerce geliştirilmiştir.[203] Maylan, Freud'un çalışmalarını ve kişiliğini baba kompleksiyle açıklamıştır.[204] Natenberg, Freud'un yazılarından ve mevcut biyografik malzemeden bütün nevroz kanıtlarını toplamış ve bunları bir araya getirerek sanrılı bir sistemi olan derinden rahatsız bir bireyin portresini çizmiştir.[205] Erich Fromm'un patografisinde Freud, çeşitli nevrotik özelliklerinin de yardımıyla, misyonunun psikanalitik hareketle dünyayı dönüştürecek bir entelektüel devrimin başını çekmek olduğu inancıyla dolu bir hakikat fanatiği olarak resmedilmiştir.[206] Percival Bailey, Freud'u, anti-semitizmi ve meslektaşlarının husumetini yaptığı hatalara mazeret gösteren, fantastik kuramlar inşa edeceğim diye yoldan çıkan bir tür eksantrik ve sakar deha olarak resmeder.[207] Maryse Choisy, Freud'un kişiliği ve çalışmalarının kökeninde libidosunun zayıflığını görür: "O hâlde Freud'un kuramı kendi cinsel engellenmişliğinin bir akılcılaştırması değil midir?"[208] Alexander'a göre Freud muhalefette kalma zorunluluğu ile tam anlamıyla tanınmaya hevesi arasında çözülmemiş bir çatışmadan mustaripti.[209]

Freud'a işaret edilip nevrotik diye damgalanan başka birçok özellik olmuştur. Freud'un bazı meselelerde saf olduğu (örneğin merkezi imparatorlukların savaş propagandasına inanıyordu), bazı kişilerle ilgili yargılarında hataya düştüğü, başkalarına karşı haksız kin güttüğü, ayrıca Amerikan medeniyetine karşı önyargılı olduğu, hoşgörüsüz olduğu, bazı hastalarından bahsederek gizlilik ilkesini çiğnediği, öncelikle ilgili meseleleri umursamıyormuş gibi yapsa da bu konuda yersiz kaygılara kapıldığı, kendisini uzun zamandır varlığını sürdüren birçok kavramın kökeni gibi gösterdiği ve bir tütün bağımlısı olduğu söylenir.[210] Püriten davranış biçimi ve katı tek eşliliği bile anormal bulunmuştur: Şair Anna de Noailles onu ziyaret ettikten sonra, cinsellik hakkında bu kadar fazla şey yazmış bir adamın karısına hiç sadakatsizlik etmemiş olması karşısında şok olmuştu.[211] Marthe Robert onun püriten hayat tarzını mazur göstermiş, cinsellik hakkında bilgili olduğunda artık değişemeyecek kadar yaşlı olduğunu söylemişti.[212] Aslına bakılırsa bütün bunlarda,

---

203 Charles E. Maylan, *Freuds tragischer Komplex. Eine Analyse der Psychoanalyse*, Münih: Ernst Reinhardt, 1929.

204 Maurice Natenberg, *The Case History of Sigmund Freud, A Psycho-biography*, Chicago: Regent House, 1955.

205 Erich Fromm, *Sigmund Freud's Mission. An Analysis of his Personality and Influence*, New York: Grove Press, 1963.

206 Percival Bailey, *Sigmund the Unserene, A Tragedy in Three Acts*, Springfield, Illinois: Charles C. Thomas, 1965.

207 Maryse Choisy, *Sigmund Freud: A New Appraisal*, New York: Philosophical Library, 1963, s. 48.

208 Franz Alexander, "The Neurosis of Freud", *Saturday Review of Literature* (2 Kasım 1957), ss. 18-19.

209 Robert Merton, "Resistance to the Systematic Study of Multiple Discoveries in Science", *Archives Européennes de Sociologie*, IV (1963), ss. 237-282.

210 Maryse Choisy, *Sigmund Freud, A New Appraisal*, New York: Philosophical Library, 1963, ss. 48-49.

211 Marthe Robert, *La Revolution psychanalytique*, Paris: Payot, 1964, I, ss. 93-94.

212 Bunlara bir örnek Freud'un, *Rüyaların Yorumu'nun* sadece sessizlik ya da yıkıcı eleştirilerle karşılaştığına inanmasıdır, oysa kitap epeyce çok sayıda olumlu ya da coşkulu değerlendirmeyle karşılanmıştır. Ayrıca **bkz. onuncu bölüm, s. 732-733.**

bir nevroz teşhisini haklı çıkaracak hiçbir şey yoktur. Çok daha zor olan problem, Freud'un aşırı duyarlılığı ve öznel yalıtılmışlık hissinin onu nasıl reddedildiği ve dışlandığı kanısına yöneltmiş olduğudur, mevcut bütün belgeler bu kanının hiçbir dayanağı olmadığını göstermektedir.[213]

Bildiğimiz kadarıyla K. R. Eissler bir dahi olarak Freud'u sistematik olarak inceleme girişiminde bulunmuş tek yazardır.[214] Eissler daha önce Goethe hakkında yazdığı bir kitapta dahileri şöyle tanımlamıştır: "... insanın kozmosunu ya da bu kozmosun bir bölümünü insanlığın anlayabileceği ve gerçekliğin o zamana dek algılanmamış yeni bir veçhesini içerecek biçimde yeniden yaratan kişiler." Deha, etkenler ve koşulların olağanüstü bir bileşiminin sonucudur. Dehanın kökeninde doğuştan gelen biyolojik bir etken yatar: Goethe'de bu yaratmaya hizmet eden rüya işlevinin yoğunluğu ve niteliğiydi; Freud'da ise bu mükemmel bir dil hakimiyetidir. Ama dehanın ortaya çıkması da bir dizi çevresel etkenin bir araya gelmesini gerektirir. Jacob adında kendisinden daha yaşlı bir adamın ikinci karısı olan genç bir annenin çok sevdiği ilk yavrusu olan Freud'un, Kitab-ı Mukaddes'te babası ve kardeşlerini geride bırakan rüya yorumcusu Yusuf karakteriyle küçük yaşta kendisini özdeşleştirmesi âdeta alınyazısıydı. Genç Sigmund libidosunu bilimsel çalışmalarına ve heveslerine harcıyordu; Martha Bernays'la tanışması libidosunun bir bölümünü Martha'ya ve dış dünyaya yöneltmesini sağlamıştı; ama dört yıl süren nişanlılık dönemi ağır bir hayal kırıklığına, bu nedenle de daha yüksek düzeyde bir yüceltmeye neden olmuştu. Freud, Martha uğruna bilimsel hevesleriyle kurduğu hayallerden vazgeçmiş, klinik çalışmalara yönelmişti, onun nevrozlar alanında keşifler yapmasını sağlayan da bu vazgeçişi olmuştu. Martha'ya her gün mektuplar yazması psikolojik gözlem ve içebakış becerisini keskinleştirmişti. Eissler bu dört yıllık nişanlılık döneminin Freud'un kişiliğinin yeniden kurulmasında etkili olduğunu düşünür, kişiliğin bu biçimde yeniden yapılanması da kendi kendisini analiz etmesini mümkün kılmıştı, bunun ardından da yeni bir dünya görüşü, yani psikanaliz yavaş yavaş ortaya çıkmıştı.

Ne var ki Freud'un kişiliği hakkında gerçekten doyurucu bir değerlendirme yapmanın vakti henüz gelmemiştir. Veriler hâlâ yetersizdir (onun çocukluğu hakkındaki bilgimiz azdır, Fliess'le yazışmalarının tamamı yayınlanmadığından kendi kendisini analizi hakkındaki bilgimiz de öyledir). Zaman geçtikçe onu anlamanın çok daha zorlaşacak olması, hiç de düşünülemeyecek bir şey değildir. Freud, Krapelin, Forel, Bleueler gibi uzun bir entelektüel ve duygusal disiplin eğitimi almış adamlarla aynı hamurdandı; bunlar yüksek bir kültüre, püriten değerlere, sınırsız enerjiye, kuvvetle savundukları güçlü kanılara sahip insanlardı. Kişilikleri ve öğretilerindeki bütün farklılıklarına rağmen bu insanlar birbirlerini hemen anlayabiliyorlardı ama onların temsil ettiği çileci-idealist tip hazcı-yararcı bir kuşağa giderek yabancılaşmaktadır.

---

213 K. R. Eissler, *Freud: Versuch einer Persönlichkeitsanalyse.* (Daktilo metin.) Yazar Dr. K. R. Eissler'e bu araştırmayı kendisine ödünç verdiği ve kullanmasına izin verdiği için şükran borçludur.

214 K. R. Eissler, *Goethe: A Psychoanalytic Study*, 1775-1786, iki cilt, Detroit: Wayne State University Press, 1963.

Freud'un Çağdaşları

Freud'un kişiliği de herkesinki gibi, çağdaşlarının bağlamından, onlarla olan koşutlukları, farkları ve birbirleriyle ilişkilerinden yalıtılırsa tam anlamıyla anlaşılamaz. Freud'un çağdaşları arasından, geleneksel bir yol izlerken psikiyatride dikkat çekici keşifler yapmış Wagner von Jauregg ile meslek hayatına nöropatolojist olarak başlayıp Avusturya'nın büyük yazarlarından biri olan Arthur Schnitzler'i seçiyoruz.

Bir memurun oğlu olan Julius Wagner von Jauregg 7 Mart 1857'de, Freud'dan bir yıl sonra doğdu.[215] Otobiyografisine göre özel bir hevesi olmaksızın tıbbı seçti ve Ekim 1874'te (Freud'dan bir yıl sonra) Viyana Tıp Fakültesi'ne kaydını yaptırdı.[216] Freud'un tersine Von Jauregg tıp öğrenimi asgari sürede tamamladı ama o da üçüncü sınıftan itibaren laboratuvarlarda fazladan çalışmalar yaptı. Büyük üstadı deneysel patoloji profesörü Salomon Stricker'dı. Freud gibi, onun da ilk bilimsel yayını, dördüncü sınıf öğrencisiyken *Proceedings of the Imperial-Royal Academy of Sciences*'ta yayınlanan bir makale oldu. Von Jauregg, 14 Temmuz 1880'de M.D. olarak mezun oldu ve Stricker'ın laboratuvarında kaldı, burada Freud'la tanıştı, birbirlerine ahbaplık belirten "Du (Sen)" ile hitap ediyorlardı. Stricker ile birlikte kalırsa geleceğinin olmadığını gören Von Jauregg klinik tıbba yöneldi, Mısır'a göç etme fikrini bir süre değerlendirdi, Bamberger ve Leidesdorf'la çalıştı, hatta bir ara kokainin anestezik özelliklerini araştırmakla ilgilendi. 1885'te, üstadı Leidesdorf'un, Meynert'in güçlü muhalefetini aşmasını takiben nöropatoloji alanında *Privatdozent* oldu. Wagner-Jauregg'in *Privatdozent* unvanı üç yıl sonra psikiyatriyi de kapsadı. Freud'un atmadığı bu adım, Wagner-Jauregg'in daha sonra profesör olarak atanmasını mümkün kıldı. Wagner-Jauregg 1889'da Graz'da psikiyatri ekstra ordinaryüs profesörü olarak atandı, 1893'te (Freud ve Breuer Ön Yazışmalar'ını daha yeni yayınlamışken) Viyana'da psikiyatri profesörü olarak atandı.

Wagner-Jauregg'in psikiyatri çalışmaları üç büyük başarı kazanmıştır. Birincisi, kretenizmin (zihinsel donukluk) iyodin eksikliğiyle ilişkili olduğunu, düzenli iyotlu tuz alımıyla bundan kaçınılabileceğini dikkate alan Wagner-Jauregg bu profilaktik önlemin yaygın olarak uygulanması için mücadele etmiş, bunun sonucunda kretenizm Avrupa'nın bazı bölgelerinde neredeyse tamamen ortadan kaybolmuştur. İkincisi (o zamana dek tedavi edilemez olduğu düşünülen) genel felcin sıtma tedavisiyle iyileştirilebileceğini keşfetmesidir. Bu keşif yıllardır yaptığı sistematik deneylerin bir sonucuydu. Üçüncü büyük başarısı ise akıl hastalarıyla ilgili olarak Avusturya hukukunda bir reform önermesi ve gerçekleştirmesiydi. Wagner-Jauregg birçok ödüle layık görülmüştür, ödüllerinin zirvesi ise 1927'de aldığı Nobel Ödülü olmuştur. Wagner-Jauregg, Nobel Ödülü'ne layık görülen ilk psikiyatristtir.

Wagner-Jauregg faal bir dağcı ve biniciydi, çok yönlü bir eğitim almıştı. Açık ve somut bir üslupla yazardı, karşılaştırmalardan, edebi imgelerden kaçınırdı. Öğretmenliği iyi bulunurdu ama belagatlı değildi. Öğrencilerine karşı tutumunun hem otoriter hem iyi olduğu

---

215 E. Menninger-Lerchental, "Julius Wagner-Jauregg", *Die Furche* (20 Nisan 1957).

216 Julius Wagner von Jauregg, *Lebenserinnerungen*, L. Schönbauer ve M. Jentsch yayına hazırlayanlar, Viyana: Springer-Verlag, 1950.

söylenirdi. Ders vermek, araştırma yapmak, hastane sorumlulukları ve özel muayenehanesinin yanı sıra birçok bilimsel cemiyette faaldi, birçok akademik görev üstlenirdi.

Freud ve Wagner-Jauregg'in kişilik yönelimleri o kadar farklıydı ki birbirlerini anlamaları pek beklenemezdi. Wagner-Jauregg, Freud'un nörolojik çalışmalarının ve muhtemelen nevrozla ilgili ilk çalışmalarının değerini tam olarak teslim etmişti ama Freud'un daha sonraki gelişimini, örneğin rüyaları yorumlamasını ve libido kuramını bilimsel olarak geçerli kabul edemezdi. Wagner-Jauregg'in Freud'a karşı husumetiyle ilgili çok şey söylenmiştir ama kendisi otobiyografisinde Freud'a karşı özel toplantılarda şaka yollu birkaç sözcük dışında asla düşmanca duygular dile getirmediğini belirtmiştir. Ama Wagner-Jauregg'in öğrencilerinden Emil Raimann, Freud'un keskin muhaliflerinden biri olmuştu ve görünüşe bakılırsa Freud onun saldırılarından Wagner-Jauregg'i sorumlu tutuyordu. Wagner-Jauregg başka profesörlerin, öğrencilerinin kendi fikirlerine sahip olmasına izin verebileceğini hoşgörüsüz bir insan olan Freud'un anlayamadığını söylemişti ama Freud'un ricası üstüne Raimann'dan Freud'u eleştirmeye son vermesini istemişti, Raimann da susmuştu. Freud nihayetinde 1920'da ordinaryüs profesör unvanını aldığında atanmasını tavsiye eden raporu yazan kişi Wagner-Jauregg'di. Freudcular Wagner-Jauregg'in raporun sonunda kaleminin sürçtüğünü Freud'un "ekstra ordinaryüs profesör" olarak atanmasını önerdiğini, sonra "ekstra" önekini sildiğini işaret eder. Buradan Wagner-Jauregg'in gönülsüz olduğu ama meslekî dayanışma gereği Freud'un adaylığını desteklediği sonucu çıkarılabilir.

1920'de, "Wagner-Jauregg Süreci" diye bilinen olay hakkında birçok çelişkili ifade mevcuttur, bu olaya daha sonra döneceğiz.[217] Freud'un Wagner-Jauregg süreciyle ilgili uzman raporunun dili itibarıyla ılımlı olsa da isteksiz olduğu açıktır. Bu isteksizlik tartışmalarda daha açıkça ortaya çıkmış, otobiyografisinden öğrendiğimiz kadarıyla Wagner-Jauregg buna içerlemiştir. Ama bu iki adam yaşlandıklarında, dünya çapında ün kazandıklarında, sekseninci doğum günlerinde, neredeyse krallara özgü bir tavırla birbirlerini kutlamışlardı. K. R. Eissler'ın dediği gibi:

> Kişilikleri ve mizaçlarındaki muazzam fark dikkate alındığında Freud ile Wagner arasında kişisel bir husumet doğmasını beklemek mümkündür. Ne var ki gençliklerinde kurdukları dostluk, hayatın getirdiği bütün değişik olaylara rağmen kalıcı olmuştur. Karşılıklı saygıları ve dostane hürmetleri, bilimsel farklılıklarından ötürü yıkılmamıştır, bu iki araştırmacının biyografisinde gerçekten de önemli bir olaydır bu.[218]

Sigmund Freud ile Arthur Schnitzler arasında sık sık koşutluklar çizilmiştir. Freud Schnitzler'e altmışıncı doğum günü vesilesiyle gönderdiği bir mektupta şöyle yazmıştı: "Size bir itirafta bulunacağım... Sanırım bir tür kendi ikizimi (*Doppelganger-Scheu*) bulma korkusuyla sizden kaçındım."[219] Freud gibi Schnitzler de atalarının diniyle bağlarını koparmış Yahudi bir aileden geliyordu. Viyana'da, 15 Mayıs 1862'de doğmuştu (Freud'dan altı yaş

---

[217] **Bkz. 10. Bölüm, s. 788-790.**

[218] K. R. Eissler, "Julius Wagner-Jaureggs Gutachten über Sigmund Freud und seine Studien zur Psychoanalyse", *Wiener Klinische Wochenschrift*, LXX (1958), ss. 401-407.

[219] Henry Schnitzler, "Freuds Briefe an Arthur Schnitzler", *Die Neue Rundschau*, LXVI (1955).

küçüktü). Saygın bir larengolog ve Viyana Üniversitesi'nde profesör olan babası bir tıp dergisinin yayın yönetmeniydi, hastaları arasında aktrisler ve opera şarkıcıları bulunuyordu. Arthur 1879 ile 1885 arasında Viyana'da tıp öğrenimi gördü, Freud'dan üç yıl sonra mezun oldu. Freud gibi o da Viyana Genel Hastanesi'nde üç yıl çalıştı, Meynert'in öğrencisi oldu, o dönem histeri ve hipnoz hakkında yapılan tartışmalarla ilgilendi. İlk makalesi histerik afoniyi iyileştirdiği altı hastasını konu alıyordu; her birine bir ya da iki seans hipnoz uygulamıştı. Schnitzler bu rahatsızlığa işlevsel afoni demeyi tercih ediyordu, çünkü histeri teşhisi ve kavramlarıyla ilgili bazı kuşkuları vardı.[220]

Schnitzler babasının izinden giderek tıp gazeteciliği mesleğine atıldı. *Wiener Medizinische Presse*'de İmparatorluk-Kraliyet Doktorlar Cemiyeti'nin toplantıları hakkında haberler yaptı, Freud'un erkek histerisi hakkında konuştuğu 15 Ekim 1886 tarihli toplantının haberini de o kaleme aldı.[221] Schnitzler daha sonra yazdığı bir makalede, o günkü canlı tartışmayı hatırlatarak gelecek toplantılarda erkek histerisi olduğu sanılan birçok vakanın sunulacağından yana korkuları olduğunu dile getirdi; ama aşırı tez canlı olmanın bilim için olumsuz tutumlardan daha yararlı olduğunu ekledi.[222] Schnitzler *Internationale Klinische Rundschau*'da birçok tıp kitabıyla ilgili değerlendirmeler de kaleme aldı; histeri, nevroz ve hipnozla ilgili kitapları tercih ediyordu. Freud'un Charcot ve Bernheim çevirilerini değerlendirirken onun bir çevirmen olarak becerisini takdir etti ama kitapların içeriğinde bazı yerleri sorguladı. Schnitzler, Bernheim'ın telkini konu alan kitabı hakkında yazdığı değerlendirmede kendi deneyimine dayanarak hipnotize edilen bireyin "poz kesmesi"nden ve "rol yapması"ndan bahsetti.[223] Schnitzler aynı şekilde Liebeault'yu da takdir ettiğini ama onun gömüldüğü "yaratıcı fantezileri" (geistvolle Phantastereien) üzüntüyle karşıladığını yazdı. Freud 14 Ekim 1895'te, Doctoren-Collegium'da, nevroz vakalarının, her biri kendisine özgü bir cinsel kökene sahip dört temel grupta sınıflandırılmasını önerdiği meşhur sunumunu yaptığında, konuşması hakkında en kapsamlı ve nesnel değerlendirmeyi kaleme alan da Schnitzler olmuştu.[224]

Bu arada Schnitzler'in zamanı ve ilgisi giderek edebiyat ve tiyatroya yöneldi, doktorluk pratiği giderek azaldı. Aktrislerle yaşadığı fırtınalı aşk ilişkileri ıstırap çekmesine neden oldu ama ona oyunları için malzeme verdi. 1890 civarında, yetenekli genç Avusturyalı şairler ve oyun yazarlarından oluşan bir grup kurdu, kendilerine Genç Viyana diyorlardı.[225] Schnitzler'in edebi şöhreti, devrin Viyanalı playboylarından birinin hikâyesini konu alan Anatol'la başladı.[226] Bu oyunun bir bölümü hipnozla ilgilidir: Max, Anatol'u genç metresini hipnotize

---

220 Arthur Schnitzler, "Über funktionelle Aphonie und deren Behandlung durch Hypnose und Suggestion", *Internationale Klinische Rundschau*, III (1889), ss. 405-408.

221 *Wiener Medizinische Presse*, XXVII (1886), ss. 1407-1409.

222 *Internationale Klinische Rundschau*, I (1887), ss. 19-20.

223 *Internationale Klinische Rundschau*, III (1889), ss. 891-893.

224 Arthur Schnitzler, *Wiener Klinische Rundschau*, IX (1895), ss. 662-663, 679 – 680, 696-697.

225 Bkz. Olga Schnitzler, *Spiegelbild der Freundschaft*, Salzburg: Residenz Verlag, 1962.

226 Arthur Schnitzler, "Anatol" (1889), *Gesammelte Werke* içinde, I. Abt. *Die Theaterstücke*, Berlin: S. Fischer, 1912, I, ss. 9-107.

etmesinden ve ona çeşitli rolleri oynatmasından ötürü kutlar. Anatol'a hipnoz sayesinde metresinin kendisine sadık olup olmadığını öğrenmesini önerir. Anatol, Cora'yı hipnotize eder, Cora ona, daha önce onu inandırdığı gibi on dokuz değil, yirmi bir yaşında olduğunu ve onu sevdiğini söyler. Anatol daha fazla sorgulamaya korkar ve onu uyandırır. Max sözü bağlar: "Bence bir şey açık: Biz erkekler de hipnoz altında yalan söylüyoruz."

Schnitzler'in sonraki oyunlarından *Paracelsus* da hipnozu konu alır.[227] Paracelsus, on altıncı yüzyılda Basel'de şarlatan diye yetkili makamlarca reddedilir ama kitleleri peşinden sürükler ve hastaları mucizevi bir biçimde iyileştirir. Zengin bir adamın karısı olan Justina'yı hipnotize eder, ona istediği her şeyin rüyasını gördüreceğini söyler. Justina hayret verici açıklamalar yapmaya başlar. Söylediklerinin ne kadarının doğru olduğunu hiç kimse bilmez. Justina'nın bu hipnotik durumdan ne zaman uyandığı açıkça belirtilmez. Oyunun verdiği ders, sadece hipnozun değil, zihinsel hayatın kendisinin de göreli ve belirsiz olduğudur. Paracelsus, insan geçmiş yıllarını tablolar hâlinde görseydi, gördüklerinin kendi hayatı olduğunu anlayamazdı sonucuna varır, "çünkü hafıza da umut kadar aldatıcıdır", daha derin meselelerde bile her zaman bir rolü canlandırırız ve "bunu bilen bilgedir". Schnitzler'in *Paracelsus*'u hipnoz ve zihinsel hayat hakkında Breuer ve Freud'un histeri hakkında yaptığı çalışmalardan daha farklı bir tablo sunar. Öyle görünüyor ki Breuer ve Freud hipnotize ettikleri kişilerin açıklamalarını olduğu gibi almış, kuramlarını bunun üstüne inşa etmiştir, Schnitzler ise hipnoz ve histeride uydurma ve rol canlandırma unsurunu her zaman vurgulamıştır.

Schnitzler ile Freud arasındaki benzerlikler ne kadar vurgulansa azdır. Freud psikoterapide serbest çağrışım yöntemini başlatmışsa, Schnitzler de tümüyle "bilinç akışı" tarzında bir roman yazan ilk isim olmuştur.[228] Rüyalara olan ilgileri ikisinin de ortak yönüydü. Schnitzler'in rüyalarını kaydettiği, eserlerinde rüya motifini kapsamlı biçimde kullandığı söylenir. Schnitzler'in romanlarında insanlar yakın tarihli olayların, geçmiş hatıraların ve hâlihazırdaki meşgalelerinin çarpıldığı ve çok katlı biçimde iç içe geçtiği rüyalar görür. Ama "Freudcu semboller" hakkında hiçbir şey yoktur, sanatsal güzellikleri ve zenginliklerine rağmen bu rüyalar psikanalitik yorumlar için pek az malzeme verir. Schnitzler'in *Frau Beate* adlı, bir genç ile dul kalmış annesi arasındaki ensestin hikâyesini anlattığı romanında da Freud'un psikanalizi karşısında aynı bağımsızlık sergilenir.[229] Burada da Oedipus kompleksinden ya da çocukluk durumlarından hiç bahsedilmez, olağanüstü bir koşullar bileşkesi sonucun neredeyse kaçınılmaz görünmesine yol açar.

Birinci Dünya Savaşı birçok kişinin içinde rol aldıkları trajedi hakkında düşünmesine yol açtı. Freud *Thoughts for the Times on War and Death*'i bitirirken, saldırgan içgüdülerin çağdaş medeni insanın sandığından çok daha güçlü olduğunu söylüyordu; ona göre asıl

---

227 Arthur Schnitzler, "Paracelsus" (1892), *Gesammelte Werke, I. Abt. Die Theaterstücke*, Berlin: S. Fischer, 1912, II, s. 957.

228 Arthur Schnitzler, *Lieutnant Gustl*, Berlin: S. Fischer, 1901.

229 Arthur Schnitzler, *Frau Beate und ihr Sohn* (Novella), Berlin: S. Fischer, 1913.

sorun saldırganlığın ele alınması ve kanalize edilmesiydi.[230] Schnitzler nefretin rolüne karşı çıkıyordu: Askerler de, subaylar da, diplomatlar da, devlet adamları da gerçekten düşmandan nefret ediyor değildi.[231] Nefret kamuoyuna basın tarafından suni olarak işleniyordu. Savaşın gerçek nedeni, savaşta çıkarı olan birkaç bireyin kötülüğüydü, başka bir biçimde çözülebilecek sorunları çözmek için savaşa başvuran iktidardaki birkaç kişinin aptallığıydı, hepsinden de önemlisi kitlelerin gerçek savaş tablosunu gözlerinde canlandırma yetisinden yoksun olmalarıydı. Son olarak felsefemsi ve bilimimsi iddialarla, duygu yüklü bir söz dağarcığı kullanarak, sahte siyasal zorunluluklarla insanlara bir savaş ideolojisi dayatılıyordu. Schnitzler'e göre savaşın önlenmesi için bütün vurgunculuk imkânlarının ortadan kaldırılması, genellikle savaşa yol açan sorunların çözümü için daimî bir Milletler Meclisi kurulması, savaş ideolojisinin maskesinin düşürülmesi ve savaş tellallarının susturulması gerekiyordu.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avusturya'daki yeni kuşak Schnitzler'i "çürüyen Monarşinin yoz ruhunun" ve "uçarı bir hayat süren Viyanalı aylak sınıfın" bir örneği olarak horgördü. Schnitzler 1927'de şair, filozof, rahip, gazeteci, kahraman, örgütleyici, diktatör vs. gibi çeşitli insanların tipolojisini çıkarmak gibi ilginç bir girişimde bulunduğu *The Spirit in Work and the Spirit in Action* başlıklı bir kitap yayınladı.[232] Bir başka düşünce ve fragman seçkisi birazcık düzenlenmiş olsaydı bir felsefenin anahatlarını oluşturabilirdi.[233] Schnitzler kendisinin, daha önceki edebi eserlerinin düşündürebileceği kadar kuşkucu olmadığını ortaya koydu. Evrensel belirlenimcilik kuramına karşı durdu. İrade özgürlüğünü sadece ahlakın değil, estetiğin de temeli olarak görüyordu; Tanrı'nın varlığına inancını dile getiriyordu ama örtük biçimde.

Freud da Schnitzler de hayatlarının sonuna doğru fiziksel ıstıraplar çektiler, Freud kanser nedeniyle, Schnitzler ise otosklerozdan ötürü. Schnitzler genelde başyapıtı olarak görülen romanı *Flight into Darkness*'ı ıstırap dolu son yıllarında yazmıştı. Romanda bir adamın şizofrenik zihninin öznel durumu öyle bir betimlenir ki hastalığının ilerlemesi, adamın doktor olan erkek kardeşini öldürme noktasına varması akla yatkın kılınır.[234]

Freud kendi düşünme biçimiyle Schnitzler'inki arasında benzerlikler görüyordu ama Schnitzler, Freud'un yazılarını ne kadar takdir etse de psikanalizin başlıca dayanaklarına katılmadığını vurguluyordu.[235] İki adam da aslında kendi tarzlarında, aynı alanı araştırmış ama farklı sonuçlara varmıştır. Schnitzler'in ne tür bir derinlik psikolojisi geliştirmiş olabileceğini tahayyül etmek kolaydır: Hipnoz ve histeride rol canlandırmayı ve aldatıcı unsuru, hafızanın güvenilmez olduğunu, bilinçdışının mitopoetik işlevini, rüyalardaki sembolik unsur yerine tematik unsuru, savaşın kökenindeki saldırganlık bileşeni yerine kendi kendini kandırma bileşenini vurgulardı. Freud'dan daha az karamsar bir damarda felsefi denemeler

---

230 Sigmund Freud, "Zeitgemässes über Krieg und Tod", *Imago*, IV (1915), ss. 1-21.

231 Arthur Schnitzler, *Ueber Krieg und Frieden*, Stockholm: Bermann-Fischer Verlag, 1927.

232 Arthur Schnitzler, *Der Geist im Wort und der Geist in der Tat*, Berlin: S. Fischer, 1927.

233 Arthur Schnitzler, *Buch der Sprüche und Bedenken, Aphorismen und Fragmente*, Viyana: Phaidon-Verlag, 1927.

234 Arthur Schnitzler, *Flucht in die Finsternis*, Berlin: S. Fischer, 1931.

235 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1957, III, s. 84.

de kaleme alabilirdi. Freud tıbbı bırakıp yazar olarak büyük yeteneğini geliştirseydi tanık olabileceğimiz edebi olasılıklar hakkında serbestçe fikir yürütebiliriz. Emmy von N., Elisabeth von R. ve genç Dora Schnitzler tarzı kısa hikâyelerinin kahramanı olurdu. Kurt-Adam'ın takıntıları Hoffmann tarzı kabusvâri bir romana dönüşürdü, Leonardo da Vinci'yi konu alan hikâyesi Merezhkovsky'nin tarihsel kurgusunu gölgede bırakırdı. Freud'un zalim yaşlı baba ve aşireti hakkında yazdığı roman, Fransa'da Rosny kardeşlerin popülerleştirdiği tarih öncesi roman türünü mükemmelliğe erdirebilirdi, gerçi Freud o romanı daha çok Hesse'nin *Rainmaker*'ının üslubunda tasarlardı.[236] Musa'nın hikâyesi Sholem Asch ve Thomas Mann'ın Kitab-ı Mukaddes hikâyelerine dayanan romanlarına benzer bir yapıt olabilirdi. O zaman bu tür yazıları analiz etmek ve metinlerdeki örtük psikolojik sistemi yeniden kurmak Schnitzler'in tilmizlerine kalırdı. Ama Freud bu imkânı ortadan kaldırmıştır, çünkü büyük yazarların sahip olduğu psikolojik sezgi ve bilgiyi bir sistem olarak bilime dâhil etme amacıyla psikolojiyi seçmiştir.

Freud'un Çalışmaları – I – Mikroskobik Anatomiden Kuramsal Nörolojiye

Freud'un çalışmaları hakkında o kadar fazla değerlendirme yazılmıştır ki burada kaynaklarına, çağdaş bilimle ilişkisine ve özellikle de evrim çizgisine özel bir dikkat sarf ettiğimiz kısa bir araştırmadan başka bir şey sunmayacağız.

İlk psikanaliz tarihçileri Freud'un bilimsel kariyerini psikanaliz öncesi ve psikanaliz sonrası diye ikiye ayırmıştır. Freud'u yeni bir psikoloji kurmak için ilk mesleğini terk eden bir nörolog olarak görmüşlerdir. Psikanalizin kökenini tam olarak anlayabilmek için ilk dönemin de bilinmesi gerektiği sonradan kabul edilmiştir. Olguların daha yakından incelenmesi psikanaliz öncesi dönemde belirgin bir evrim çizgisi olduğunu ortaya koyar.

Freud on dokuz yaşında bir öğrenci olarak Profesör Claus'un Karşılaştırmalı Anatomi Enstitüsü'nde araştırmalar yapmaya başladığında, özellikle kesinlik isteyen nitelikte bir mesleğe atılmıştı. Mikroskopla çalışmak bir bilimsel çilecilik ve kendi kendini inkâr okuludur. Agassiz insanın mikroskop ya da teleskopla çalışabilmesi için gerekli olan, gözlerin, elin ve zekânın eğitildiği uzun ve zahmetli süreci gayet iyi betimlemiştir:

> Sanırım, insanlar mikroskobik gözlemler yapmanın ne kadar zor olduğunu ya da görme ve dokunma organlarını sırf bu işe hazır hâle getirmek için ne kadar ıstıraplı bir hazırlık sürecine gerek duyulduğunu bilmiyor... Bir insanın oturup her şeyi görebileceği kadar büyüten bir camdan, nesnelere bakması kolay bir şeymiş gibi görünebilir ama o kadar gölgede kalan mikroskobik araştırma konuları vardır ki öğrencinin araştırmaya başlamadan önce özel bir diyet uygulaması gerekir, atardamarlarında atan nabzının bile bakışının keskinliğini, sürekliliğini bozmasın diye, sinir sisteminin durumu çok sakin olsun ki saatlerce konsantre olmuş bir hâlde sabit bakmasına vücudu kesinkes itaat edebilsin diye.[237]

---

[236] Hermann Hesse, *Der Regenmacher in Das Glasperlenspiel*, Zürih: Fretz and Wasmuth, 1943, II, ss. 261-328.

[237] Louis Agassiz, *Methods of Study in Natural History*, 14. basım, Boston: Houghton, Mifflin and Company, 1882, ss. 296-298.

Genç bilim insanlarının ilk keşiflerini yapabilir hâle gelmeleri yıllar süren bir eğitim ister, Agassiz'nin işaret ettiği üzere, bir bilim insanının ömrünü adadığı bir çalışma bir cümlede özetlenebilir.[238] Ama bu işte mahir olanlar bile kendi kendini kandırmaya karşı korunuyor değildi. Haeckel kuramlarını doğrulayan ve sahtekârlıkla suçlanmasına neden olan hayali şekiller betimlemiş ve resmetmişti; Meynert beyinde yanılsama olan izler görmüştü ve birkaç astronom kuşağı da Mars'ta "kanallar" görmüş, haritalarını çıkarmıştır.

Genç öğrencilere genellikle küçük bir araştırma veriliyordu, varacakları sonuçlar kadar becerilerini sınamak da önemliydi. Freud'un ilk araştırmasını yılanbalığının gonadik (eşey bezleri) yapısı üstünde yapmıştı. Jones, Freud'un dört yüz yılanbalığı kestiğini ama kesin bir sonuca varamadığını anlatmıştır. Yine de Clauss, Freud'un çalışmasından memnun kalmış ve makalesini Bilimler Akademisi'ne sunmuştu ama Freud memnun kalmamıştı.[239] (Belli ki hırslı genç adam mikroskobik araştırma felsefesini henüz anlamamıştı.)

Freud, Brücke'nin laboratuvarında geçirdiği altı yıl boyunca, sınırlı denekler üstünde yüksek nitelikli araştırmalar yaptı. O tarihlerde beyin anatomisi her titiz araştırmacının keşifler yapabileceği, yeni açılmış bir alandı. Bu amaçla kullanılan üç yaklaşım vardı: Birincisi yeni vakaların mevcut tekniklerle araştırılmasıydı, ikincisi yeni araştırma imkânları açmak için yeni bir tekniğin mükemmelleştirilmesiydi (mikrotom ya da renklendirici gibi) üçüncüsü de kavramsallaştırmaydı (nöron kuramını sunanların benimsemiş olduğu bir yaklaşımdı). Freud bütün bu yaklaşımları sırasıyla denedi. Bir balık türünün, Petromyzon'un omuriliğinde bazı hücreler üstünde sınırlı bir araştırmaya başladı.[240] Bunda da sonuçlar öğrenciden, Freud'dan çok profesörü memnun etti. Dikkat çekici bir nokta, bu teknik sunumun yüksek nitelikli bir üslupla kaleme alınmış olmasıdır. Freud'un *corpus restiforme* ve akustik sinirin çekirdeği üstünde yaptığı araştırmalar da öyleydi. Bunlar August Forel ve Constantin von Monakow gibi adamların nöroloji dünyasında tanınmalarını sağlayan türden çalışmalardı. Freud ikinci yaklaşımla ilgili olarak altın kloritle renklendirme yöntemi kullandı ama tektip sonuçlar üretmediğinden, yaygın olarak benimsenen bir yöntem olmadı.[241] Freud kavramsal bakış açısıyla "*Sinir Sistemi Unsurlarının Yapısı Üstüne*" başlıklı bir makale yazdı, bazı tarihçiler bu çalışmayı nöron kuramının bir habercisi olarak görür.[242]

Freud, Viyana Genel Hastanesi'nde çalıştığı üç yıl zarfında ilk kez hastalarla temas kurdu ve araştırmaları da buna göre değişti. Bu dönemde kokainle araştırma girişimlerinde

---

238 Agassiz şöyle demiştir: "Jeolojik devirlerde birbirinden sonra gelen balıklarla, yumurtadan büyümelerinin farklı aşamaları arasında bir uyuşma olduğunu gösterdim, hepsi bu." Karl Ernst von Baer'e göre, ömrünü vakfettiği çalışmalar şu cümleyle özetlenebilir: "Bütün hayvanlar yumurtadan çıkar ve bu yumurtalar başlangıçta birbirinin aynısıdır."

239 Sigmund Freud, "Beobachtungen über Gestaltung und feineren Bau der als Hoden beschriebenen Lappenorgane des Aals", *Sitzungberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, LXXXV, I, Abt. (1877), ss. 417-431.

240 "Über der Ursprung der hinteren Nervenwurzeln im hinteren Rückenmark Ammocoetes (Petromyzon Planeri)", *Sitzungsberichte der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, LXXV, III, Abtheilung (1877), ss. 15-27.

241 Sigmund Freud, "Eine neue Methode zum Studium des Faserverlaufes im Centralnerven-system", *Archiv für Anatomie und Physiologie, Anatomische Abt.* (1884), ss. 453-460.

242 Sigmund Freud, "Die Struktur der Elemente des Nervensystems", *Jahrbücher für Psychiatrie*, V (1884), ss. 221-229.

bulundu, anatomoklinik yöntemle de deneyler yaptı, yani klinik teşhislerini otopsi bulgularıyla karşılaştırdı. Freud bu sanatta becerisini gösterdi ve 1884'te teşhis koyduğu vakaların üçünü yayınladı.[243][244][245]

Freud, Viyana Genel Hastanesi ve Meynert'in laboratuvarından ayrılmasını izleyen dönemde tümüyle klinik nörolojiye yöneldi. O tarihte nörologların hastaları ağırlıklı olarak hastaneden ya da çalıştığı kurumdan gelirdi. Freud, Kassowicz Enstitüsü'nde nöroloji bölümünün sorumluluğuna atanmıştı, burada beyin felci geçirmiş o kadar fazla çocuğu inceledi ki bu rahatsızlığın uzmanı oldu. 1891'de Oskar Rie ile birlikte, beyin felcinde hemipleji (yarı felç) gözlenen otuz beş vaka hakkında bir inceleme yayınlayabildi.[246] Bu araştırmada biri akut felç başlangıcı, diğeri tedrici kore başlangıcı iki uç tipin var olduğu ve bunların arasında da olası bütün semptom kombinasyonlarının gözlendiği işaret edilir. Bu, Freud'un daha sonra tamamlayıcı diziler dediği şeyin bir örneğiydi.

Freud 1891'de afazi hakkında Josef Breuer'e ithaf ettiği bir kitap yayınladı.[247] Psikanalistler uzunca bir süre boyunca bu kitabı görmezden geldi, kitap daha sonra afazi araştırmalarının tarihinde bir köşe taşı ve daha sonraki psikanaliz kavramlarının bir habercisi olarak görülüp takdir edildi. Aslında bu eserin Freud'un çalışmalarının evrimi açısından önemini değerlendirmek, afazi tarihindeki önemini değerlendirmekten daha kolaydır. O dönemde afazi hakkında çok sayıda eser kaleme alınıyordu. Bütün bu yazılanlar bugün kolayca erişilebilir değildir, içlerindeki birçok şey dönemin beyin mitolojisi üslubuyla kaleme alınmıştır. O dönem hâkim olan afazi kuramları, örneğin Wernicke ve Lichtheim'ın kuramları duyusal imgelerin beynin çeşitli bölgelerinde depolandığı ve bu bölgelerdeki lezyonların afaziye yol açtığı varsayımına dayanıyordu. 1880'lerin başında Heymann Steinthal, bugün dinamik afazi kuramı diyebileceğimiz şeyi önerdi[248] ama dilbilimci olduğundan nöropatologlar onu dikkate almadı.[249] Afazi tarihçileri[250] afazideki dinamik etkenlerin Bastian devrinden Dejerine'e dek tedricen kabul edildiğini işaret eder. Freud bu monografide Dejerine'in kavramlarını haber veriyordu, Hughlings Jackson'ın çalışmalarına atıfta bulunan Avrupa'da herhâlde ilk o olmuştu, "agnozi" terimini de kullanmış ve tanımlamıştı. Freud görüldüğü

---

243 Sigmund Freud, "Ein Fall von Hirnblutung mit indirekten basalen Herdsymptomen bei Skorbut", *Wiener Medizinische Wochenschrift*, XXXIV (1884), ss. 244-246, 276 - 279.

244 Sigmund Freud, "Ein Fall von Muskelatrophie mit ausgebreiteten Sensibilitätstörungen (Syringomyelie)", *Wiener Medizinische Wochenschrift*, XXXVI (1886), ss. 168-172.

245 Sigmund Freud, "Akute multiple Neuritis der Spinalen –und Hirnnerven", *Wiener Medizinische Wochenschrift*, XXXVI (1886), ss. 168-172.

246 Sigmund Freud ve Oscar Rie, *Klinische Studie über die halbseitige Cerebellähmung der Kinder*, Viyana: Deuticke, 1891.

247 Sigmund Freud, *Zur Auffassung der Aphasien, Eine kritische Studie*, Leipzig ve Viyana: Deuticke, 1891.

248 H. Steinthal, *Einleitung in die Psychologie der Sprachwissenschaft*, 2. Basım, Berlin: Dümmler, 1881.

249 Steinthal kuramının önemini Henri Delacroix işaret etmiştir, "Linguistische et psychologie", *Journal de Psychologie*, XX (1923), ss. 798-825. *Le Langage et la pensée*, Paris: Alcan, 1924, s. 493, 494. Ayrıca bkz. Otto Marx. "Aphasia Studies and Language Theory in the 19th Century", *Bulletin of the History of Medicine*, XL (1966), ss. 328-349.

250 André Ombredane, *L'Aphasie et l'élaboration de la pensée explicite*, Paris: Presses Universitaires de France, 1951, ss. 107-109.

kadarıyla bu çalışmayı afazi problemine yapılmış büyük bir katkı olarak görmüyordu, yeni klinik gözlemler ya da yeni patolojik bulguların sunulmadığı kuramsal bir tartışmaydı. Freud'un afazi kitabının hiç başarı kazanmadığı ve başka yazarların bu kitaptan hiç alıntı yapmadığı yolundaki geleneksel hikâye, en hafif tabirle abartıdır.[251]

1892'de Freud'un öğrencisi Rosenthal doktora tezinde, Freud'la çalışırken incelediği, beyin felcinin diplejik biçimlerinin gözlendiği elli üç vakayı işledi.[252] Freud 1893'te çocuklarda serebral displeji ile ilgili kavrayışını geliştirdi.[253] Yazarı meçhul bir kitap değerlendirmesinde Freud'un bu rahatsızlığın patolojik anatomisini kendi gözlemlerine değil, başka yazarların bulgularının bir derlemesine dayanak betimlediği belirtiliyordu, bu da Freud'un fizyopatolojik yorumlarını ikna edici olmaktan uzaklaştırıyordu, çünkü Freud'un bazı semptom grupları ile bazı etiyolojik etkenler arasında var olduğunu ileri sürdüğü bağlantı, olgularla yeterince desteklenmiyordu.[254] Öte yandan Freud'un araştırması en fazla Pierre Marie tarafından övüldü ve Freud da aynı konuda *Revue Neurologique*'e Fransızca bir makale yazdı.[255]

Freud'un bir beyin felci uzmanı olarak itibarı artık o kadar kabul görüyordu ki Nothangel ondan bu konu hakkında bir monografi yazmasını istemişti, bu monografi gecikmeyle 1897'de yayınlandı.[256] Bu çalışma Fransa'da Brissaud ve Raymond'un büyük takdirini kazandı.[257] Belçika'da van Gehuchten, Freud'un beyin felci kuramını ve hastalığın alt biçimleriyle ilgili sınıflandırmasını eleştirdi; bunu anatomik ve patolojik temelden yoksun, yapay bir kavrayış olarak bulduğunu belirtti.[258] Bu olgular ilginçtir, çünkü Freud'un nöroloji çalışmaları yaptığı dönemde övgüden başka bir şeyle karşılaşmadığı, nevrozları araştırmaya yönelir yönelmez tacizden başka bir şey görmediği varsayımının tersine, nöroloji çalışmaları yaptığı dönemde hem övgülerle hem eleştirilerle karşılaştığını gösterir. Freud başından beri eleştirilere kapı aralayan cesur genellemeler yapma eğiliminde olmuştur.

Dolayısıyla Freud'un psikanaliz öncesindeki yirmi yılında, mikroskobik anatomiden anatomo-klinik nörolojiye, oradan tümüyle klinik nörolojiye, hatta afaziyle ilgili kitabının

---

251 Jones, Freud'un afazi hakkındaki kitabının hiçbir kopyasının İngiliz kütüphanelerinde bulunmadığını, Head'in de bu kitaptan bahsetmediğini söyler. Yazar Londra'daki iki kütüphaneyi, British Museum Kütüphanesi ile Wellcome Tarih Müzesi Kütüphanesi'ni ziyaret etmiş, ikisinde de orijinal Almanca basımın bir kopyasının bulunduğunu görmüştür. Freud'un geliştirdiği yeni agnozi kavramı Henry Head tarafından kullanılmıştı; *Aphasia and Kindred Disorders of Speech*, Cambridge: Cambridge University Press, 1926, I, 105. Henri Bergson, Freud'un yanı sıra başka yazarlardan da alıntılar yapmıştır; Bergson, *Matière et Mémoire*, Paris: Alcan, 1896, s. 131.

252 Emil Rosenthal, *Contribution a l'etude des diplégies cerébrales de l'enfance*, tıpta mezuniyet tezi, Lyon, No. 761 (1892-1893).

253 Sigmund Freud, *Zur Kenntnis der cerebralen Diplegien des Kinderaltes*, Leipzig ve Viyana: Deuticke, 1893.

254 *Internationale Klinische Rundschau*, VII (1893), s. 1209.

255 Sigmund Freud, "Les Diplégies cérébrales infantiles", *Revue Neurologique*, I (1893), ss. 177-183.

256 Sigmund Freud, "Die infantile Cerebellähmung", Hermann Nothnagel, *Spezielle Pathologie und Therapie* içinde, IX band., II. Theil, II. Abt., Viyana: Alfred Hölder, 1897.

257 Aktaran aşağıdaki makalede Van Gehuchten.

258 Van Gehuchten, "Contribution a l'étude du faisceau pyramidal", *Journal de Neurologie et d'Hypnologie*, I (1897), ss. 336-345.

gösterdiği üzere klinik olmayan kuramsal nörolojiye uzanan uzun bir evrim çizgisi izlediğini görüyoruz. Bu son eğilim, Freud'un şimdi inceleyeceğimiz *Project for a Scientific Psychology* adlı çalışmasıyla zirve noktasına ulaşacaktı.

Freud'un Çalışmaları – II – Psikolojik Bir Model Arayışı

Psikolojik bir kuram inşa etmenin iki yolu vardır. Birincisi olguları toplamak, kanunlar ve genellemeler çıkarmayı sağlayacak ortak etkenler bulmaktır. İkincisi kuramsal bir model inşa etmek ve modeli gerektiğinde yeniden düzeltmek için olguların kurama nasıl yerleştiğine bakmaktır. Freud o dönemde yaygın bir eğilimi izleyerek ikinci yolu tercih etmişti. Psikolojik işlevlerle beyin yapısı arasında ilişki kurmak isteyenler arasında Meynert öne çıkıyordu ama maalesef sık sık beyin mitolojisine kayıyordu. Fechner'in psikofiziğinden etkilenen bazı isimlerse sinirsel enerjinin fiziksel enerji modelinde var olduğu varsayımında bulunuyor ve zihinsel olguları varsayımsal sinirsel enerji ile ifade etmeye çalışıyorlardı. Zihinsel olguları hem beyin anatomisi hem sinirsel enerji açısından yorumlayan daha cesur girişimlerde de bulunuluyordu.

Freud zamanının ve dikkatinin büyük bir bölümünü bu tür ayrıntılı bir kuramsal model geliştirmeye vakfetmişti. Fliess'le yaptığı yazışmalarda *Bilimsel Bir Psikoloji Taslağı* diye bilinen, 1895 tarihli taslak korunmuştur.[259] Psikanaliz öğrencileri iki konuda fikir birliği içindedir: Birincisi bu model son derece yapaydır, ikincisi, bazı psikanalitik kavramların kökenini anlamamıza yardımcı olabilir.

Taslak'ın ana fikri, psikolojik süreçler ile bazı maddi unsurlara, yani varsayımsal beyin yapılarına dağılmış ve bunlarda dolaşımda olan enerji miktarı arasında bir korelasyon olduğudur.

Freud'un miktar (*quantity*) dediği enerji ya duyu organlarıyla dış dünyadan kaynaklanan ya da iç dünyadan, yani bedenden gelen heyecanlarla aynı şeydi. Miktarı iki ilke belirler: Enerjinin tam anlamıyla boşaltılması eğilimi olan atalet ile heyecan miktarını sürekli tutma eğilimi olan süreklilik.

Freud'un maddi unsurları nöronlardı, Freud üç tip nöron olduğu varsayımında bulunmuştu. Fi nöronları dış dünyadan heyecan miktarları alır ama akımı korumaz, çünkü atalet ilkesiyle düzenlenirler. Psi nöronları ya beden ya da fi nöronlarından heyecan miktarları alır ama süreklilik ilkesiyle yönetildiklerinden aldıkları uyarımın izlerini korurlar; bu nedenle de hafızanın alt katmanını oluştururlar. Omega nöronları bedenden ve fi nöronlarından uyarım miktarları alır ve bir hareket periyodu nedeniyle miktarı niteliğe çevirmek gibi bir özellikleri vardır. Bu nöronlar algının alt katmanını oluşturur. Haz–hoşnutsuzluk ilkesi, hoşnutsuzluğun miktar düzeyinin yükselmesi, hazzın miktar düzeyinin düşmesi olarak açıklanır.

---

[259] İlk olarak şöyle yayınlanmıştır: *Entwurf einer Psychologie, Sigmund Freud, Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, Londra: Imago Publishing Co., 1950, s. 371-466. Sigmund Freud, *The Origins of Psychoanalysis*, ss. 347-445.

Ego sürekli bir miktar rezervine sahip bir nöronlar örgütlenmesidir ve gelen heyecanları engelleme becerisine sahiptir. Bu da bir gerçeklik kriteri sunar, gerçeklik testi egonun engellemesiyle aynı şeydir.

Freud asal ve ikincil süreçleri ayırmıştı. Asal süreçte bir miktar heyecan Psi nöronlarındaki hafıza imgelerini harekete geçiriyordu ve sonra Omega nöronlarına gönderiliyor, sanrı uyandırıyordu; bu süreçte enerji canlı ve boldu, sanrılar engelleme yoluyla ego tarafından kontrol ediliyordu.

Bunlar 1895 tarihli *Project*'in bazı temel ilkeleridir, geliştirilip son derece karmaşık bir sistem hâline getirilmiştir; bu çerçevede hemen hemen bütün psikolojik işlevler ve birkaç psikopatolojik tezahür açıklanmıştır.

Project'i anlaşılabilir kılmak için bağlamına, yani Herbart'la başlayan uzun evrim çizgisine yerleştirmek gerekir. On dokuzuncu yüzyıl boyunca beyin anatomisi ve fizyolojisi bilimsel ve deneysel temeller üstüne inşa edildi ama buna paralel bir spekülatif beyin anatomo-fizyolojisi de vardı, yüzyılın ikinci yarısında bu alana *Hirnmythologie* (beyin mitolojisi) denmiştir. İlginçtir, bilimsel beyin anatomo-fizyolojisine öncülük edenlerle, beyin mitolojisine gömülenler kimi zaman aynı kişiler olmuştur ama onlar kendilerine "pozitivist" diyor ve doğa felsefesine burun kıvırıyorlardı. Freud'un *Project*'i, bu spekülatif akımın geç ürünlerinden biridir. Başlangıcındaki dinamik-spekülatif felsefenin izleri Herbart'a götürülebilir, enerji kavrayışının en büyük bölümü de Fechner'e bağlanabilir.[260] Atalet ilkesi ve süreklilik ilkesi, Fecher'in mutlak istikrar ve yaklaşık istikrar dediği şeye çok benzer. Fechner, haz–hoşnutsuzluk ilkesi ile yaklaşık istikrara yaklaşma ve geri çekilme fikri arasında bağ kurmuş, algının niteliği ile istikrarlı hareketin düzenli aralıklarla gerçekleşmesini bir tutmuştu. Heinrich Sachs daha sonra bu Fechnerci ilkeleri, psişik enerjinin sabit miktarda olması kanunuyla tamamlamıştı: "Mevcut bütün moleküler dalgaların gerilimlerinin toplamı, belli zaman sınırlamaları çerçevesinde, aynı yaklaşık sabit içinde yer alır."[261] *Project*'in diğer üç önemli kaynağı Brücke, Meynert ve Exner'dir. Bu durum Peter Amacher'ın yaptığı bir araştırmada gayet güzel gösterilmiştir.[262]

Brücke psikolojiyi nörolojiye indirgeyenlerden ve sinir sisteminin bütün işleyişini reflekslerin bir bileşimi olarak açıklayanlar arasında yer alıyordu.[263] Aynı organların uyarılması, heyecan miktarlarını belirliyor, bunlar sinir sisteminin tamamına yayılıyor, hücreden hücreye aktarılıyor ve sıklıkla da belli merkezlerde birikiyordu, ta ki hareket biçiminde boşalıncaya dek. Meynert ve Exner'in yanı sıra Brücke de zihinsel süreçleri fiziksel ve psikolojik terimler arasında fark gözetmeksizin tanımlamıştı.

---

260 Bkz. H. F. Ellenberger, "Fechner and Freud", *Bulletin of the Menninger Clinic*, XX (1956), ss. 201-214.

261 Heinrich Sachs, *Vorträge über Bau und Thätigkeit des Grosshirns und die Lehre von der Aphasie und Seelenblindheit für Aerzte und Studierende*, Breslau: Preuss and Jünger, 1893, s. 110.

262 Peter Amacher, *Freud's Neurological Education and its Influence on Psychoanalytic Theory*, IV, no. 4, *Psychological Issues*, New York: International Universities Press, 1965.

263 E. Brücke, *Vorlesungen über Physiologie*, iki cilt, Viyana: Braumüller, 1876.

Meynert psikolojik süreçleri heyecan miktarları ve refleks nörolojisi açısından da tanımlamıştı ama Brücke'den daha ayrıntılı bir betimleme geliştirmişti.[264] Meynert, Herbart ve İngiliz amprisistlerden çağrışımcılık öğretisini almıştır ama bu öğretiyi Brücke'ninkine benzer bir refleks nörolojisine ve kendisinin beynin yapısı, işleyişi ile ilgili geliştirdiği kavramlara indirgemiştir. Meynert iki tür refleks cevabı olduğunu söylüyordu, doğumda belirlenen ve subkortikal yolları izleyenler ile kortikal yolları izleyen, sonradan edinilmiş refleks cevapları. Kortikal merkezler arasında çağrışım demetleri vardı ve bir heyecan akışı aynı anda iki merkeze birden geldiğinde, kortikal bir yol açılıyor, bir çağrışımın ve temel bir mantıksal işlevin fiziksel eşlikçisi olan bir ateşleme olgusu gerçekleşiyordu. Hayatın ilk gününde başlayan bu tür deneyimler bireyselliğin çekirdeği olan asal egoyu oluşturan bir kortikal yollar (yani çağrışımlar) sistemi geliştiriyordu. Daha sonra işlevi asal egoyu kontrol etmek olan, düzenli düşünme süreçlerinin altyapısını oluşturan ikincil bir ego oluşuyordu. Meynert bir klinikçi olarak, tutarsız sanrılar ve serapların görüldüğü, hiç ego kontrolünün olmadığı bir tür çocuksu kafa karışıklığı hâline yol açan, zihinsel bir durum olan *amentia*'yı betimlemişti. Meynert rüya görme sırasında gerçekleşen kortikal faaliyeti, *amentia*'ya yol açan kortikal faaliyetle bir tutuyordu.

Freud'un nöroloji öğretmenlerinin üçüncüsü olan Exner, Brücke ve Meynert'in sistemlerinin bir sentezi olarak görülebilecek *Entwurf*'u 1894'te yayınladı.[265] Ama bu arada nöron kuramı ortaya çıktı, Exner heyecan miktarlarının nöronlar arasındaki bağlantılarda nasıl aktarılabileceğini tartıştı, heyecan toplanmalarının buralarda gerçekleştiğine inanıyordu. Exner bu bağlantıların, bireyin hayatı sırasında, iki hücrenin eş zamanı heyecanlanmasıyla değiştirilebileceği varsayımında da bulunuyordu. Exner, iki kortikal hücrenin eş zamanlı uyarımının aralarında yeni bir sinir yolu açtığı, uyarımın birinden diğerine aktarıldığı, içlerinden birinin uyarımla uğraştığı süreçlere *Bahnung* (aktarım) demişti. Duygu merkezlerini, özellikle de ağrı, yani haz duymama merkezini betimlemişti. Fikirler ile duygu merkezleri arasındaki çağrışımları içgüdü adı altında betimlemişti. Exner nörolojik psikolojiyi kapsamlı biçimde geliştirmiş, algı, yargı, hafıza, düşünme ve diğer zihinsel süreçlere açıklama getirmiştir.

Freud'un 1895 tarihli *Taslak*'ı kendisinden önce gelenlere, özellikle de üstatları Brücke, Meynert ve Exner'e ait kuramların mantıksal bir gelişimi olarak görülebilir. *Project* bir asırlık beyin mitolojisinin ürünü ve mirasıdır. Freud'un *Taslak*'ı tamamlar tamamlamaz bırakmasının nedeni de muhtemelen budur. Ama Freud'un *Taslak*'ta formüle ettiği birçok fikir sonraki psikanalitik kuramlarında yeni biçimlerde tekrar tekrar karşımıza çıkacaktı.

Freud'un Çalışmaları – III – Nevroz Kuramı

Freud'u yeni bir nevroz kuramı geliştirmeye yönelten koşullar hem dönemin ruhundan hem de özel kişisel deneyimlerinden kaynaklanır. Nöro-anatomiden, anatomo-klinik nörolojiye,

---

[264] Theodore Meynert, *Klinische Vorlesungen über Psychiatrie*, Viyana: Braumüller, 1890.

[265] Sigmund Exner, *Entwurf zu einer physiologischen Erklärung der psychischen Erscheinungen*, Viyana: Deuticke, 1894.

oradan dinamik nevroz kavrayışına geçen Freud, Charcot, Forel ve daha sonraları Adolf Meyer'in temsil ettiği o döneme özgü bir kalıbı izlemişti. Nöropatoloji (o zamanlar psikiyatriden gayet farklıydı) moda bir tıbbi uzmanlık olmaya başlamıştı. İki kişisel deneyim Freud'u bu yolu izlemeye yöneltmişti: Charcot'yu ziyareti ve Breuer'in hastası Anna O.'nun vaka hikâyesi.

Freud psikanalizin başlangıç noktasını Breuer'in Anna O. ile deneyiminde görmüştü. En temel psikanaliz anlatıları bugüne dek bu genç hanımın hikâyesiyle başlamıştır; "Anna O.'nun çok sayıda histerik semptomu bir bir kaybolup gitmişti, zira Breuer onun, bu semptomların ortaya çıkmasına neden olan özel koşulları uyandırmasını sağlayabilmişti." Bu hikâyenin çevresine örülen efsane perdesi, nesnel araştırmalarla ancak kısmen aralanabilmiştir.

Ernest Jones hastanın gerçek adını açıklamıştır: Bertha Pappenheim (1860-1936). Pappenheim'ın hayatı ölümünden sonra yayınlanan kısa bir biyografik not[266] ve Dora Edinger'in yazdığı kısa bir biyografi sayesinde öğrenilmiştir.[267] Bertha Pappenheim, eski seçkin bir Yahudi ailesinden geliyordu. Büyükbabası Wolf Pappenheim, Pressburg gettosunun önde gelen isimlerinden biriydi, babası Siegmund Pappenheim, Viyana'da hâli vakti yerinde bir tüccardı. Pappenheim'ın çocukluğu ve gençliği hakkında pek bilgi yoktur. Bertha iyi bir eğitim almıştı, İngilizceyi mükemmel konuşurdu, Fransızca ve İtalyanca okurdu. Kendi anlattığına göre Viyana yüksek sosyetesinden genç bir hanımın olağan hayatını sürüyordu, bol bol nakış işliyor, binicilik de dâhil açık hava sporlarıyla uğraşıyordu. 1936 tarihli biyografik notta, gençliğinde geçirdiği sinirsel rahatsızlık hakkında hiçbir şey anlatılmaz. Anlatıldığına göre, babasının ölümü sonrasında Bertha ve annesi Viyana'dan ayrılıp Frankfurt'a yerleşti, Bertha burada yavaş yavaş sosyal işlerle ilgilenmeye başladı. 1880'lerin sonunda dikkat çekici hayırseverlik faaliyetlerinde bulunmaya başladı. On iki yıl boyunca Frankfurt'taki Yahudi yetimhanesinin yöneticiliğini yaptı. Balkan ülkelerine, Yakındoğu'ya, Rusya'ya seyahatler yapıp fuhuş ve beyazların köleliğiyle ilgili araştırmalar yürüttü. 1904'te *Jüdischer Frauenbund*'u (*Yahudi Kadınlar Birliği*) kurdu, 1907'de bu kuruma bağlı bir öğretim kurumu açtı. Kaleme aldığı çok sayıda yazı arasında kısa hikâyeler, sosyal temaların işlendiği tiyatro oyunları, seyahat yazıları, Yahudi kadınların durumu ve Yahudilerin işlediği suçlarla ilgili araştırmalar bulunur. Pappenheim son yıllarında Museviliğin kadim dinî eserlerinin modernleştirilmiş biçimde yayına hazırladı ve kapsamlı soykütüğü tablolarıyla atalarının tarihini yazdı. Ömrünün sonuna doğru, derinden dindar, katı ve otoriter, tümüyle özgeci ve kendisini işine adamış, Viyana'da gördüğü eğitimden edindiği canlı mizah duygusunu, damak zevkini, güzellik sevgisini hâlâ koruyan, etkileyici bir nakış, porselen ve cam eşya koleksiyonuna sahip bir insan olarak resmedilmiştir. Pappenheim, Mart 1936'da bir şehidin kaderin-

---

[266] *Blätter des Jüdischen Frauenbundes*, cilt XII, no. 7-8, (Temmuz-Ağustos 1936), Bertha Pappenheim'a ithaf edilmiş özel sayı.

[267] Dora Edinger, *Bertha Pappenheim, Leben und Schriften*, Frankfurt-am-Mein: Ner-Tamid-Verlag, 1963, İngilizce çevirisi, *Bertha Pappenheim, Freud's Anna O.*, Highland Park, Illinois: Congregation Solel, 1968.

den kaçabilecek kadar erken ama halkının imhasının ve ömrünü adadığı çalışmanın yıkımının yaklaştığını öngörebilecek kadar geç bir tarihte öldü. Nazilerin hâkimiyeti sona erdikten sonra neredeyse efsanevi bir kişilik olarak hatırlandı, hatta Batı Almanya hükûmeti 1954'te onun resminin bulunduğu bir posta pulu basarak hatırasını şereflendirdi.

Yahudi bir hayırsever olan ve öncü sosyal çalışmalar yürüten Bertha Pappenheim ile Breuer'in histeri hastası Anna O. hakkındaki betimlemeler arasında büyük bir uçurum vardır. Bertha Pappenheim'ın biyografisinde onun Anna O. olduğunu tahmin etmemize elverecek hiçbir şey yoktur, Anna O.'nun hikâyesinde hiçbir unsur da onun Bertha Pappenheim olarak tanınacağını bize düşündürmez. Jones bize bu iki kişiliğin aynı insan olduğunu açıklamış olmasaydı, muhtemelen hiç kimse bu aynılığı keşfedemeyecekti.[268] Anna O.'nun hikâyesinin iki versiyonu vardır: Breuer'in 1895'te anlattığı hikâye[269] ile Jones'un 1953'te anlattığı hikâye.[270]

Breuer'e göre Anna O. güçlü bir iradeye ve geniş bir hayal gücüne sahip, çekici ve zeki bir genç hanımdı. İyi yürekli ve yardımseverdi ama duygusal bir istikrarsızlıktan mustaripti. Çok püriten bir ailede yetiştirilmişti ve aldığı incelikli eğitim ile sürdürdüğü monoton ev hayatı arasında dikkat çekici bir tezat vardı. Bu da onun özel tiyatrosu olduğunu söylediği gündüz düşlerine kapılmasına neden oluyordu. Breuer'in anlattığı kadarıyla Anna O.'nun hastalığı dört evreden geçmişti:

> Temmuz 1880 ile Aralık 1880 arasında ağır hasta olan babasına baktı ve fiziksel zayıflık emareleri gösterdi. Breuer bu döneme gizli kuluçka dönemi der.
>
> Aralık 1880 ile Nisan 1881 arasında, açık psikozun yaşandığı bir dönem oldu. Kısa bir süre zarfında çok sayıda semptom ortaya çıktı: Felçler, kasılmalar, göz rahatsızlıkları, konuşma bozuklukları; bir gramersiz dil konuştu; kişiliği ikiye bölündü, biri normal, bilinçli, üzgün kişiydi, diğeri kimi zaman siyah yılan sanrıları gören ölümcül, kaba saba, kışkırtılmış kişilikti. Bu süre zarfında Breuer onu sık sık ziyaret etti; Anna O. hipnozdayken ona son gündüz düşlerini anlattı, böylece rahatladı. O buna konuşma tedavisi diyordu.
>
> Nisan ve Aralık 1881 arasında semptomları dikkat çekici derecede kötüleşti. Babasının 5 Nisan'da ölmesi ağır bir sarsıntı yarattı. Anna O. Breuer dışında hiç kimseyi tanımıyordu, Breuer bir süre yemek yedirmek zorunda kaldı; Anna O. İngilizce dışında başka bir dil konuşmuyordu. Viyana yakınlarında özel bir sanatoryuma sevk edildi, Breuer onu üç, dört günde bir ziyaret ediyordu. Anna O.'nun semptomları bu kez düzenli bir döngü göstererek yeniden belirdi ve Breuer'in hipnoz seanslarıyla ortadan kaldırıldı. Anna O., Breuer'e gündüz düşlerini anlatmak yerine son sanrılarını anlatmaya başladı.
>
> Anna O. Aralık 1881 ile Haziran 1882 arasında yavaş yavaş iyileşti. Artık iki kişilik arasında keskin bir fark vardı, Breuer ona bir portakal göstererek bir kişilikten diğerine geçmesini sağlayabiliyordu. Durumun başlıca özelliği, hasta kişiliğin sağlıklı kişilikten 365 gün önce yaşamış olmasıydı. Annesinin tuttuğu günlük sayesinde Breuer, Anna O.'nun sanrı olarak gör-

---

268 Dora Edinger, Bertha Pappenheim ile Anna O.'nun kimliğini açıklamıştır ve yazar hem Breuer'in hem Pappenheim'ın ailesinden kişilerle yaptığı görüşmelerde bunu doğrulamıştır.

269 Joseph Breuer ve Sigmund Freud, *Studien über Hysterie*, Leipzig ve Viyana: Deuticke, 1895, s. 15-37. *Standard Edition*, II, ss. 21-47.

270 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1953, I, ss. 223-225.

düğü olayların gün be gün tam olarak bir yıl önce yaşandığını fark etti. Anna O. bir keresinde hipnozdayken su yutarken çektiği güçlüğün bir köpeği, kendi bardağından su içerken gördükten sonra başladığını anlattı. Breuer'e bunu anlattıktan sonra o semptom kayboldu. Böylece yeni bir tür tedavi başladı: Anna O., Breuer'a belli bir semptomun her ortaya çıkışını kesin tarihler vererek, tersine bir kronolojiyle anlattı; sonunda ilk olaya ve ilk semptoma vardı, sonra bu semptom da kayboldu. Breuer bütün semptomları böyle titizlikle sildi. Son olarak, son semptomun hasta babasına bakarken yaşadığı bir kazadan kaynaklandığı ortaya çıktı; siyah bir yılan sanrısı görmüştü, üzülmüştü ve İngilizce bir dua mırıldanmıştı, aklına ilk gelen duaydı. Anna bu hatırayı hatırlar hatırlamaz kolundaki felç geçti, Almanca konuşmaya başladı. Anna, Temmuz 1882 sonunda, yaz tatiline çıkma vakti geldiğinde, iyileşmiş olacağına karar vermiş, bunu da önceden açıklamıştı. Sonra Breuer'e göre Viyana'dan ayrılıp bir seyahate çıktı ama tam dengesini bulması biraz zaman aldı.

Anna O.'nun hastalığına ilişkin bugün anlatılan hikâyelerde bu hikâyenin olağandışı öğeleri vurgulanmaz. Birincisi şimdide yaşayan bir kişilik ile 365 gün önce yaşamış bir kişiliğin birlikte var olmasıdır. İkincisi semptomların her birinin, herhangi bir kuluçka dönemi görülmeksizin travmatik olaydan hemen sonra ortaya çıkmış olduğunun ileri sürülmesidir. Üçüncüsü semptomların ortadan kaldırılmış olmasıdır. Ne var ki (bugün anlatılan hikâyelerde olduğu gibi) "semptomların ilk kez ortaya çıktığı koşulların hatırlanması yeterli olmuş" değildi kesinlikle. Anna'nın semptomun belirdiği her durumu, kaç kez olursa olsun, tersine kronolojik sıralamayla hatırlaması gerekmiştir. Bu özellikler, Anna O.'nun hikâyesini, kendisinden önce de sonra da bir örneği görülmemiş benzersiz bir vaka hâline getirir.

Zürih'te 1925'te verilen bir seminerde Jung, Freud'un ona Anna O.'nun aslında tedavi edilmediğini söylediğini açıklamıştı.[271] Jones da 1953'te hikâyenin Breuer'in anlattığı versiyondan dikkat çekici derecede farklı olan bir versiyonunu yayınladı. Bu versiyona göre Freud, Jones'a, hastalığın son bulduğu ileri sürülen tarihte, hastanın iyileşmiş olmak şöyle dursun, hayali bir hamilelik neticesinden histerik bir doğum sancısı çektiğini, Breuer'in onu hipnotize ettiğini, sonra da soğuk terler dökerek evden ayrıldığını, akabinde Venedik'te ikinci balayına çıktığını ve o balayında da kızı Dora'nın ana rahmine düştüğünü anlatmıştı. Hasta Anna O., Gross Enzersdorff'ta bir kuruma kabul edilmiş, burada birkaç yıl hasta kalmıştı. Jones'un versiyonu, Breuer'in hasta tarafından aldatıldığını, "katartik bir tedavi olduğu" ileri sürülen şeyin aslında tedavi olmadığını gösterir.

Bertha Pappenheim'ın biyografisi Anna O.'nun hikâyesinin iki versiyonuyla karşılaştırıldığında, ilk hikâyede Bertha'nın 1881'de Viyana'dan ayrılıp Frankfurt'a gittiği, Anna'nınsa Breuer'a göre Haziran 1882'ye kadar Viyana'da bir sanatoryumda kaldığı dikkat çeker.[272] Daha da tuhaf bir başka gerçekse, Bertha'nın fotoğrafının (yazar orijinalini görmüştür) üstünde fotoğrafçının vurduğu 1882 tarihinin bulunmasıdır; fotoğrafta sağlıklı görünen, bi-

---

271 *Notes on the Seminar in Analytical Psychology Conducted by Dr. C. G. Jung*, Zürih, 23 Mart – 6 Temmuz 1925, ayarlayan sınıf mensupları, (daktilo), Zürih 1926.

272 Mrs. Dora Edinger yazara Frankfurt Kent Arşivi'nde bulunan bir belgeye (Meldezettel) göre Bertha Pappenheim ile annesinin bu kente Kasım 1888'de taşındığı bilgisini vermiştir. 1882 ile 1888 arasında nerede yaşadıklarını tespit etmek mümkün olmamıştır.

nicilik yapan sportif bir kadın görürüz; Breuer'in çizdiği, fiziksel ve zihinsel enerjisini akıtacağı hiçbir çıkış noktası olmayan eve bağlı genç hanım portresiyle bu genç hanım arasında keskin bir tezat vardır.

Breuer'in hikâyesiyle ilgili olarak, o tarihlerde psikiyatristlerin hastalarıyla ilgili vaka hikâyelerini yayınladıklarında onların kimliklerini gizlemek için çok büyük çabalar sarf edip büyük sıkıntıya girdiklerini, isimler, yerler, meslekler ve kimi zaman tarihleri değiştirdikleri uzun uzun hikâyeler anlattıklarını unutmamak gerekir.[273] Breuer'in vaka hikâyesi açıktır ki on üç ya da on dört yıl sonra, kendisinin de dediği gibi "eksik notlara dayanarak" kaleme alınmış, hafızaya dayalı bir yeniden kurguydu ve Breuer bu hikâyeyi Freud'u memnun etmek için gönülsüzce yayınlamıştı.

Jones'un versiyonuna gelince, bu da imkânsızlıklarla doludur. Birincisi Breuer'in son çocuğu Dora (Viyana'da Heimat-Rolle'den görüldüğü gibi) 11 Mart 1882'de doğmuştur, dolayısıyla Anna O. vakasının son bulduğu varsayılan Haziran 1882 sonrasında ana rahmine düşmüş olması mümkün değildir.[274] İkincisi Gross Enzersdorf'ta bir sanatoryum hiç olmamıştır, bu yörenin bir tarihini yazan Mr. Schramm elinizdeki kitabın yazarına, buranın meşhur bir sanatoryumun bulunduğu Inzersdorf'la karıştırılmış olabileceğini söylemiştir. Yazar araştırdığında bu sanatoryumun kapandığını, tıbbi arşivlerinin Viyana Psikiyatri Hastanesi'ne aktarıldığını öğrenmiştir. Ne var ki burada Bertha Pappenheim'a ait bir vaka hikâyesi bulunamamıştır.[275] Hikâyenin Jones tarafından anlatılan, olaydan yetmiş yılı aşkın bir süre sonra yayınlanan versiyonu kulaktan dolma bilgilere dayalıdır ve temkinle değerlendirilmesi gerekir.[276]

Breuer'in Anna O. hikâyesine dönersek, o dönem yaşanmış başka histeri vakalarından kökten farklı olduğu ama on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında gözlenen manyetik hastalığın büyük örneklerine benzediği açıktır; Katharina Emmerich, Friedericke Hauffe ya da Estelle L'Hardy'nin hikâyeleri gibi.[277] Anna O.'nun tam bir yıl önce, gün be gün başına gelen şeylerle ilgili sanrıları Katharina'nın Kilise takvimine tamı tamına denk düşen, geceleyin gördüğü hayallere benzetilebilir. Anna O.'nun semptomlarının her birinin her ortaya çıkışını kesin tarihleriyle hatırlaması Prevorst Kahinesi'nin hafızasının canlandığı o olağanüstü nöbetlerini hatırlatacaktır. Breuer ile hastası yakın bir ilişki içinde olmuştu, Despine ve Estelle'in geçmişte olduğu gibi, ama Breuer Despine kadar başarılı olamamıştı. Anna O.'nun hikâyesi eski manyetizmacılara Breuer'e göründüğü kadar olağanüstü görünmezdi. 1820'lerde sık sık

---

273 Breuer'in Anna O.'nun babasının ölüm tarihi olarak verdiği tarih, Viyana'da *Heimat-Rolle*'de belirtildiği üzere Sigmund Pappenheim'ın ölüm tarihiyle aynıdır.

274 Jones Dora Breuer'in 1942'de New York'ta intihar ettiğini ekler; aslında Viyana'da Yahudi cemaatinden alınan bilgiye göre Dora Nazilerce katledilmekten kaçmak için Viyana'da intihar etmiştir.

275 Yazar araştırmalarında kendisine yardımcı olan Gross Enzensdorf'tan Mr. Schramm'a, Inzersdorf Belediye Başkanı Mr. Karl Neumayer'e, Viyana Psikiyatri Hastanesi (Psychiatrisches Krankenhaus der Stadt Wien) Müdürü Dr. W. Podhajsky'ye teşekkür borçludur.

276 *Mea culpa!* (Benim hatam!) Daha önceki basımlarda yazar Anna O.'nun hikayesini Jones'un anlattığı versiyona göre aktarmıştır, maalesef "Her şeyi kontrol et!" kuralını uygulamamıştır.

277 **Bkz. ikinci bölüm, ss. 85-94; üçüncü bölüm, ss. 136-138.**

rastlanan ama 1880'lerde ender olarak görülen, hastanın doktora hangi terapi yollarına başvuracağını söylediği, hastalığın seyri hakkında kehanette bulunduğu ve biteceği tarihi açıkladığı vakalardan biriydi. Ama hipnozun otoriter bir biçimde kullanılmasının, eski pazarlıkçı terapiyi gölgede bıraktığı 1880'de Anna O.'nunki gibi bir hikâye artık anlaşılır gelmiyordu. Juan Dalma,[278] Anna O.'nun tedavisi ile 1880'de Jacob Bernays'ın[279] (Freud'un müstakbel eşinin amcası) Aristotelesçi katarsis kavramı hakkında yazdığı bir kitabın yayınlanması sonrasında katarsise duyulan yaygın ilgi arasındaki bağlantıyı göstermiştir. Katarsis bir süre boyunca akademisyenler arasında en fazla tartışılan konulardan biriydi ve Viyana salonlarında günün sohbet konusuydu.[280] Yüksek sosyeteden genç bir hanımın kendi kendisine yönettiği bir tedavinin aracı olarak bunu seçmiş olmasında şaşılacak bir şey yok ama Anna O.'nun başarısız olmuş tedavisinin sonraki kuşaklar için katartik tedavinin bir örneği hâline gelmiş olması ironiktir.

Freud'u yeni nevroz kuramına yönelten ikinci kişisel deneyim, Charcot'ya yaptığı ziyaretti; Charcot'nun travmatik felçlerle ilgili kanıt niteliğindeki gösterimlerini izlemiş, travmatik felçlerin hipnoz altında nasıl yeniden başlatıldığına tanık olmuştu. Bugün yaygın görüş, histerik hastalarla yapılan bu deneylerin hiçbir bilimsel değeri olmadığı yönündedir, çünkü bu tür telkine yatkın ve mitomanik deneklerle herkes her şeyi kanıtlayabilir. Yine de Anna O.'nun hikâyesiyle birlikte değerlendirildiğinde Freud'un psikanalizi yaratmasında teşvik edici bir rol oynamıştır.

Freud'un yeni nevroz kuramının 1886 ile 1896 arasındaki gelişimi, yayınladığı kitaplardan ve Fliess'e yazdığı mektuplardan izlenebilir.[281]

Freud 1886 ve 1887'de Charcot'ya büyük saygı duyuyordu, kendisini onun hevesli bir tilmizi gibi gösteriyor, üstadının kuramlarını kendisinin anladığı gibi sunuyordu. 1888'de bir tıp ansiklopedisinde, histeri hakkında, Freud'un yazdığı neredeyse kesin, imzasız bir makale yayınlandı.[282] Yazar Charcot'nun kuramından bahsediyor, fakat histerinin beyinde hangi bölgeyle ilgili olduğunu pek sorgulamıyor ve Breuer'in terapi yönteminden bahsediyordu.

Temmuz 1889'da, Bernheim'ın ders kitaplarından birinin çevirisini daha yeni tamamlamış olan Freud, Nancy'ye, Bernheim'ı ve Liebeault'u ziyaret etmeye gitti, gitmişken de Paris'teki Uluslararası Psikoloji Kongresi'ne katıldı. Orada Janet'yi görmüş olması da muhtemeldir ama görüştüklerine ilişkin bir kayıt yoktur. Freud, Janet'yi tanıyor olsa da olmasa

---

278 Juan Dalma, "La Catarsis en Aristoteles, Bernays y Freud", *Revista de Psiquiatria y Psicologia Medical*, VI (1963), 253-269; "Reminiscencias Culturales Clasicas en Algunas Corrientes de Psicologia Moderna", *Revista de la Facultad de Medicina de Tucuman*, V (1964), ss. 301-332.

279 Jacob Bernays, *Zwei Abhandlungen über die Aristotelische Theorie des Drama*, Berlin: Wilhelm Hertz, 1880.

280 Wilhelm Wetz, *Shakespeare vom Standpunkte der vergleichenden Literaturgeschichte*, Hamburg: Haendcke, Lehmkübe, 1897, I, 30. Wetz, Bernays'ın kaleme aldığı risalenin ardından katarsis konusuna çılgınlık düzeyinde büyük bir ilgi duyulduğunu, o kadar ki drama tarihine pek az kişinin ilgi duyar hale geldiğinden şikâyet etmiştir.

281 Bkz. Ola Andersson, *Studies in the Prehistory of Psychoanalysis*, Stockholm: Norstedts, 1962.

282 Albert Villaret, "Article Hysterie", *Handwörterbuch der gesamten Medicin*, Stuttgart, 1888, I, ss. 886-892.

da Marie ile katartik tedavisinin hikâyesini anlatan *Psychological Automatism*'den haberdar olmaması mümkün değildir. Hemen hemen aynı tarihlerde Freud da hastası Emmy von N. ile benzer bir tedavi yöntemi denedi.[283] Bu gibi vakalarda her zaman olduğu gibi, Freud hastasını korumak için birçok gerçeği değiştirdi, hastanın gerçek kimliğini daha sonra Ola Andersson ortaya çıkardı.[284] Freud'un anlatısı tedavinin Paris'e gitmesinden önceki bir dönemde gerçekleştiği izlenimi verir ama Andersson'un bulguları tedavinin aslında Freud'un Paris seyahati öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde gerçekleştiğini gösterir. Leibbrand, Anna O. vakasına duyulan ilginin Janet'nin kitaplarından birinin yayınlanmasıyla canlandığı varsayımında bulunur; bu durum Freud'un aynı yöntemi uygulamak üzere neden 1882'den 1889'a dek beklediğini de açıklayabilir.[285] Aslına bakılırsa Emmy von N. vakasının kronolojisi o kadar karanlıktır ki[286] mevcut verilerden hareketle bir sonuca varmak mümkün değildir.[287] Bu hikâye Freud'un Breuer'in yöntemiyle çalışma yönündeki ilk girişimini gösterir ama hastaya hipnoz altında sadece ilk travmatik olayın hatırlatılması, olay hatırlandığında da doktorun semptomun ortadan kaybolması telkininde bulunması itibarıyla Breuer'ın yönteminden farklı olduğunu gösterir. Bu usul Janet'nin 1886'da kullanmaya başladığı yöntemin aynısıdır.

Öyle görünüyor ki Freud 1892 ile 1893 arasında Nancy Okulu, Charcot'ya olan eski bağlılığı ve Breuer'in katartik yöntemini benimsemek arasında gidip geldi. Freud 27 Nisan 1892'de Viyana Tıp Kulübü'nde verdiği bir konferansta açıkça Bernheim'ın hipnoz kavramını benimsedi ve uygulanmasını önerdi ve doktorlara bu kavramı öğrenmek için Nancy'ye gitmeleri tavsiyesinde bulundu.[288] Freud 1893'te çeşitli histerik semptomlar nedeniyle çocuğunu emzirmesi yasaklanan bir kadının hikâyesini yayınladı; iki seans süren hipnotik telkinler bütün semptomların silinmesi için yeterli oldu, aynı şey bir yıl sonra bir sonraki çocuğunun doğumundan sonra da oldu.[289] Burada katarsis söz konusu değildi. Bernheim tarzı bir tedaviydi. Freud 24 Mayıs 1893'te Viyana Tıp Kulübü'nde histerik felçlerle ilgili bir konferans

---

283 Joseph Breuer ve Sigmund Freud, *Studien über Hysterie*, Leipzig ve Viyana: Deuticke, 1895, ss. 37-89, standart basım, II, ss. 48-105.

284 Ola Andersson, "A Supplement to Freud's Case History of Frau Emmy v. N." (yayınlanmamış makale).

285 Werner Leibbrand, "Sigmund Freud", *Neue Deutsche Biographie* (Berlin: Duncker and Humblot, 1961), V, ss. 407-409.

286 "The Chronology of the Case of Frau Emmy von N.", şu eserin İngilizce çevirisinin ekidir: Breuer ve Freud: *Studies in Hysteria, Sigmund Freud, Complete Works* içinde, standart basım, II, ss. 307-309.

287 Freud'un verdiği, Emmy von N.'nin hikayesinde bir tane kesin kronolojik atıf vardır, hasta 8 Mayıs 1889'da *Frankfurter Zeitung*'da bir çırağın kötü bir tedavi gördüğü haberini okuduktan sonra korkmuştur. Gazetenin arşiv bölümü yazara, ricası üstüne, Frankfurter Zeitung'da Mayıs 1889'da böyle bir makale yayınlanmadığı bilgisi vermiştir. Bu durum standart basımın editörlerinin, Freud'un sadece kişi ve yer isimlerini değil, bu vaka hikayesinin kronolojisini de değiştirdiği yolundaki varsayımlarını doğrulamaktadır.

288 Bu konferans Internationale *Klinische Rundschau*, VI (1892), ss. 814-818, 853-856'da yayınlanmıştır.

289 Sigmund Freud, "Ein Fall von hypnotischer Heilung nebst Bemerkungen über die Entstehung hysterischer Symptome durch den Gegenwillen", *Zeitschrift für Hypnotismus*, I (1893), ss. 102-107, 123-129., *Standard Edition*, I, ss. 117-128.

verdi,[290] bu konferansı Charcot'nun *Archives de Neurologie*'sine Fransızca kaleme almıştı.[291] Bu makalede sürekli Charcot'ya atıfta bulunuyor, kuramını sadece biraz değiştirerek sunuyordu (motor beyin merkezlerinde dinamik bir lezyon yerine, kol temsilinin diğer temsillerden ayrıldığı varsayımında bulunuyordu). Freud, Janet'ye atıfta bulunarak histerik felçlerin sinirlerin dağılımına tekabül etmediğini vurguluyordu, sanki histeri anatomi hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Ama dört ay önce, 11 Ocak 1893'te Freud aynı dinleyici grubuna Breuer'la birlikte üstünde çalıştığı yeni histeri kuramını açıklamıştı.[292] Bu konuşma, birçok kişinin psikanalizin kuruluşunda ilk yapı taşı olarak gördüğü "Ön Yazışma"nın temeli olmuştu.

> Yazarlar Charcot'nun travmatik histeri kavramını, genel olarak histeriyi kapsayacak şekilde genişletmiştir. Histerik semptomların kimi zaman açıkça, kimi zaman sembolik olarak, örtük biçimde belirlenmiş bir psişik travmayla ilişkili olduğunu söylemişlerdir. Bu travma hafif bir oto-hipnoz hâlinde gerçekleşmiş olabilir ya da acı verici niteliği bilinçten dışlanmasına yol açmış olabilir. Her iki durumda da ardından yeterince tepki verilmemiştir (ağlamak ya da intikam gibi) ve olay bilinçten silinmiştir. Ama hipnoz altında travmanın hatırası olayın kendisi kadar canlı olur. Psikoterapi travmayı bilince çıkarıp şefkat, sözcükler ya da düzeltici çağrışımlarla içini boşaltarak histerik semptomları tedavi eder. Bu kuram Benedikt'in patojenik sır kavramı ile Janet'nin "bilinçaltı sabit fikirleri" bilince geri çıkararak uyguladığı terapinin bir bileşimi olarak görülebilir. Janet'yle ilgili olarak yazarlar bir dipnotta onun histerik bir genç kadını "bizimkine benzer bir prosedür uygulayarak" tedavi ettiğini belirtmiştir. Başka bir dipnotta da "bizim kuramsal ve terapiyle ilgili ifadelerimize en yakın yaklaşımı, Benedikt'in zaman zaman yayınlanmış olan ifadelerinde buldu, bu ifadeleri başka bir yerde ele alacağız." [Ne var ki Benedikt'ten bundan başka bir yerde bahsedilmemiştir.][293]

Breuer ile Freud'un makalesi çok büyük ilgi uyandırdı ve birkaç nöroloji dergisinde makale hakkında olumlu değerlendirmeler yayınlandı.[294]

Freud aynı yıl Charcot hakkında bir methiye kaleme aldı, yazısında Charcot'nun bir histeri kuramı oluşturduğunu belirtiyordu ama bu kuram aslında ondan öncekilerin geliştirdiği bir kuramdı, yazıda ayrıca Charcot hakkında saygılı bir dille kaleme alınmış eleştiriler yer alıyordu.[295] Freud, Charcot'nun, histerik saldırılar sırasında güçlü duyguların boşalmasını başlangıç noktası olarak almış olsaydı neler bulmuş olacağını merak ediyordu. Hastanın hayat hikâyesinde kendisinin farkında olmadığı travmalar arayabilirdi. Böyle bir travma bu

---

290 Değerlendirme yazısını kaleme alan, Dr. Em. Mandl, *Internationale Klinische Rundschau*, VII (1893), ss. 107-110.

291 Sigmund Freud, "Quelques considérations pour une étude comparative des paralysies motrices et hytériques", *Archives de Neurologie*, XXVI (1893), 29-43, *Standard Edition*, I, ss. 160-172.

292 Gözden geçiren Dr. Em. Mandl, *Internationale Klinische Rundschau*, VII (1893), ss. 868-869.

293 Josef Breuer ve Sigmund Freud, "Ueber den psychischen Mechanismus hysterischer Phänomene (Vorläufige Mitteilung)", *Neurologisches Centralblatt*, XII (1893), 4-10, 43-47. *Standard Edition*, II, ss. 3-17.

294 **Bkz. 10. bölüm, s. 716.**

295 Sigmund Freud, "Charcot", *Wiener Medizinische Wochenschrift*, XLIII (1893), 1513-1520, *Standard Edition*, III, ss. 11-23.

duyguları açıklayabilirdi. Tuhaftır, bu, Charcot'nun *grande hystérie* kuramından çok da uzak değildi, tilmizi Richer'in tezinde bunu görmek mümkündü.[296]

1894'te Freud'un yazılarında kesinlikle yeni bir şey ortaya çıktı: Savunma (*Abwehr*) kavramı.[297] Bu terim, organizmanın sanrılı fikirlerin temalarına yansıyan iki temel tavrı olduğunu, bunların da saldırı ve savunma olduğunu söyleyen Meynert'ten geliyordu. Freud "savunma" sözcüğüne, acı verici hatıralar ya da fikirlerin "unutulması" anlamını vermişti ve dört noktayı vurgulamıştı. Travmanın kendisi patojenik değildi, temsili ya da fikri patojenikti; savunma cinsel fikirlere yöneliyordu; savunma nevrozların ortak özelliğiydi ve bir psikoz vakasında görülmüştü; dejenerasyon kuramı reddediliyordu.

Freud 1895'te anksiyete nevrozu, yani sürekli dağınık anksiyeteden mustarip olan, nedenini bilmeksizin keskin ıstırap nöbetleri yaşayan hastalar hakkında bir makale yayınlandı.[298] Hecker[299] bu nevrozu nevrasteninin bir alt biçimi, Krishaber[300] özel bir oluşum ve Kowalewsky[301] de organizmanın bazı beyin merkezlerinin peş peşe uyarılması ve tükenmesi sonrasında ortaya çıkan bir zehirlenme olarak tanımlamıştı. Cinsel hayal kırıklığının anksiyete semptomlarına yol açtığı varsayımı o zamanlar epeyce yaygındı, Freud'un yeni katkısı da anksiyete nevrozunun belli bir biçimi ile etiyolojik cinsel hayal kırıklığı kuramı arasında bir bağ kuruyordu.

1895'te Breuer ile Freud'un *Studies in Hysteria* adlı kitabı da yayınlandı.[302] "Ön Yazışma"nın yeni basımı yapıldı. Sonra Breuer, Anna O. vakasının yeniden kurgulanmış hâlini katartik tedavinin bir örneği olarak yayınladı, kitapta Freud'un dört vaka hikâyesi de yer alıyordu; bunların ilki Emmy von N. idi (Freud'un 1889'daki ilk katartik tedavisi), onu Lucie R., Katharina ve Elisabeth von R.'nin hikâyeleri izliyordu (hepsi de 1892'nin ikinci yarısında görülmüştü). Kitap Breuer'in histeri kuramı hakkında yazdığı bir bölüm ve Freud'un psikoterapi hakkında yazdığı bir başka bölümle bitiyordu. Freud bu kez Breuer'la aralarındaki görüş ayrılıklarını açıkça belirtmişti; histerinin sadece bir tek olası kaynağı olabileceği kanısındaydı: *Abwehr* yoluyla. Elisabeth von R.'nin hikâyesinde yeni bir "serbest çağrışım" yöntemi betimliyordu, bunu hastanın kendisi önermişti. Freud'un verdiği dört vaka hikâyesi Benedikt'in verdiği hikâyeleri kuvvetle hatırlatır. Janet'nin etkisi, Freud'un "psikolojik analiz" ve "psikolojik çaresizlik" gibi terimleri kullanmasında hâlâ belirgin bir biçimde görülüyordu.

---

296 Paul Richer, *Etudes cliniques sur l'hystéro-épilepsie ou Grande Hystérie*, Paris: Delahaye ve Lecrosnier, 1881, s. 103, 116, 122.

297 Sigmund Freud, "Die Abwehr-Neuro-Psychosen", *Neurologisches Centralblatt*, XIII (1894), s. 362-364, 402-409, *Standard Edition*, III, ss. 45-61.

298 Sigmund Freud, "Ueber die Berechtigung, von der Neurasthenie einen bestimmten Symptomcomplex als 'Angstneurose' abzutrennen", *Neurologisches Centralblatt*, XIV (1895), 50-66, *Standard Edition*, III, ss. 90-115.

299 Ewald Hecker, "Ueber larvierte und abortive Angstzustände bei Neurasthenie", *Centralblatt für Nervenheilkunde*, XVI (1893), ss. 565 -572.

300 Maurice Krishaber, *De la névroathie cérébro-cardiaque*, Paris: Masson, 1873.

301 P. J. Kowalewsky, "Die Lehre vom Wesen der Neurasthenie", *Centralblatt für Nervenheilkunde*, XIII (1890), ss. 241-244, 294-319.

302 Joseph Breuer ve Sigmund Freud, *Studien über Hysterie*, Leipzig ve Viyana: Deuticke, 1895. *Standard Edition*, cilt II.

Freud 1896 başında, yeni nevroz sınıflandırmasının bir taslağını oluşturdu.[303] Hâlâ büyük Charcot'nun ismine atıfta bulunuyordu ama Janet ile görüş farklılıkları olduğunu vurguluyordu. Freud artık psikolojik analizden bahsetmiyordu, kendi yöntemine psikanaliz diyordu. Nevrozlar kaynağı hastanın hâlihazırdaki cinsel hayatında yatan fiilî nevrozlar ve kaynağı geçmiş cinsel hayatta yatan psikonevrozlar olmak üzere iki gruba ayrılıyordu. Fiilî nevrozlar da kökeni mastürbasyon olan nevrasteni ile kökeni cinsel uyarımın özellikle kesintili cinsel ilişki biçiminde kesintiye uğraması olan anksiyete nevrozu olarak ikiye ayrılıyordu. Psikonevrozlar da histeri ve takıntılar olarak ikiye ayrılıyordu. Histerinin nedeni, bir yetişkinin cinsel istismarına çocuklukta edilgince maruz kalmış olmaktı. Bu tür travmalar genellikle belirgin bir iz bırakmıyor ve ergenliğe dek unutulmuş gibi görünebiliyordu, ergenlikte ufacık bir neden eski izlenimi uyandırıyor ve fiilî travma olarak etki ediyordu. Obsesif nevrozların özgün etiyolojisi histeriyle aynıydı, tek fark çocuğun rolünün daha etkin olması, haz duymuş olmasıydı. Obsesif fikirler, değişmiş bir biçimde kendi kendini kınamaktan ibaretti. Freud böylece histerinin kadınlarda, obsesyonların erkeklerde ağırlıklı olarak görüldüğünü açıklıyordu.

Aynı yıl, Freud'un "*Histerinin Etiyolojisi Üstüne*" başlıklı makalesi, on yıldır üstünde çalıştığı histeri kuramında bir dönüm noktası oldu.[304] Freud'un kuramının köşe taşı yine Breuer'in histerinin hatıraları hastalığın semptomlarında[305] sembolik bir biçimde yeniden beliren travmatik deneyimlerle belirlendiği ve hatıranın bilince çıkarılmasıyla tedavi edilebileceği yolundaki varsayımıydı.[306] Freud buradan hareketle, bu kez işlerin hatırı sayılır derecede daha karmaşık olduğunu belirtiyordu.

Travmanın hem belirleyici niteliği (neden ile sonuç arasında mantıksal bir ilişki) hem travmatik gücü (yoğun bir tepkiye neden olabilmelidir) olması gerekiyordu. Zorluk, travma arayışında insanın ya semptomlarla bir ilişkisi olmayan ya da zararsız olaylarla karşılaşmasında yatıyordu. Bu zorluğu, Breuer'in, travmanın hipnoz hâlinde ortaya çıktığı fikriyle açıklamak mümkündü ama Freud bu kuramı reddediyordu ve hastanın kaydettiği temaların sadece bir dizinin halkaları olduğu, onların ardında daha biçimsel, esas travmanın yattığı varsayımında bulunuyordu. Aslında Freud hatıra zincirleri ortaya çıktıkça, düğüm noktalarında birbirlerinden ayrıldıkları ve birbirlerine yaklaştıklarını, sonunda ergenlikte cinsel nitelikte olaylara vardıklarını söylüyordu. Burada yeni bir güçlük ortaya çıkıyordu, çünkü ergenlikteki bu olaylar sıklıkla histeriye yol açmaları pek açıklanamayacak, önemsiz nitelikte olaylardı. Freud bunun ardından ergenlikteki olayların, çocukluktaki, daha önceki

---

303 Sigmund Freud, "L'Hérédité et l'étiologie des névroses", *Revue Neurologique*, IV (1896), 161-168. "Weitere Bemerkungen über die Abwehr-Neuropsychosen", *Neurologisches Centralblatt*, XV (1896), 434-448. *Standard Edition*, III, ss. 143-156, 162-185.

304 Sigmund Freud, "Zur Etiologie der Hysterie", *Wiener Klinische Rundschau*, X (1896), ss. 379-381, 395-397, 413-415, 432-433, 450-452. *Standard Edition*, III, ss. 191-221.

305 Bu Paul Richer'nin geliştirdiği biçimiyle Charcot'nun Büyük Histeri (*Grande hystérie*) kuramında örtük olarak mevcuttur: P. Richer, *Etudes cliniques sur l'hystéroépilepsie ou grande hystérie*, Paris: Delahaye et Lecrosnier, 1881.

306 Bu Janet'nin terapi prosedürüydü, **bkz. altıncı bölüm, ss. 359-361.**

bir travmanın bilinçdışı hatıralarını dirilten başlatıcı nedenlerden ibaret oldukları varsayımında bulunuyordu; çocukluktaki bu travmaysa her zaman cinsel nitelikliydi. Freud tümüyle analiz ettiği on sekiz vakada hastanın yakın çevresinden bir yetişkinin baştan çıkarmasına kurban gittiğini, bunu sıklıkla aynı yaşlardaki çocuklarla cinsel bir deneyimin izlediğini söylüyordu. Freud bu deneyimlerin o zaman hiçbir belirgin iz bırakmadığını ekliyordu, travmatik etki ergenlikteki önemsiz olaylarla diriliyordu ama çocukluktaki deneyim hatırlanamıyordu.

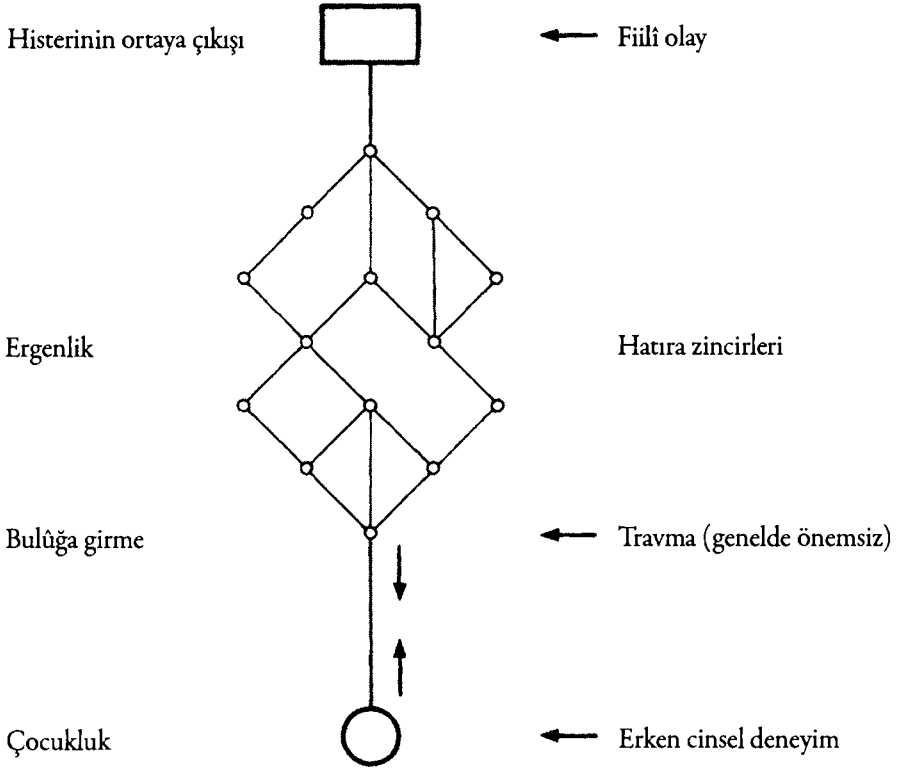
Freud bu kuramın büyük bir keşif olduğunu ileri sürüyordu, "nöropatolojide Nil'in kaynağını bulmuş olmaya" benzetiyordu bu keşfi. 1893 tarihli "*Ön Yazışma*"nın tersine sadece histerinin semptomlarını değil, histerinin kendisini de tedavi edebildiği sonucuna varmıştı. Aslında Freud, Fliess'e yazdığı bir mektupta görüldüğü üzere, sadece bir yıl sonra hastalarının fantezilerine aldandığını kabul etmek zorunda kalacaktı.[307] Bu psikanalizde belirleyici bir dönüm noktası oldu: Freud bilinçdışında fantezileri hatıralardan ayırmanın mümkün olmadığını anlamıştı, o tarihten sonra da geçmişteki olayların bastırılmış hatıraların ortaya çıkarılması yoluyla yeniden kurulmasından ziyade, fantezileri araştırmakla meşgul olacaktı.

Freud'un yeni histeri kuramının kaynakları çok katmanlıdır. İlk kaynaklar Breuer'in yanlış anlaşılmış Anna O. vakasına dayanarak çıkarımda bulunduğu histeri kuramı, Charcot ve Richer'in *grande hystérie* kavramları ve Charcot'nun Salpêtriere'deki hastalarla yaptığı deneylerdi. İkincisi özellikle 1891'deki Marcelle vakasında histerik hastaların incelenmesi ve tedavisinde, bilinçdışı bir sabit fikirler zincirinin izini sürmek gerektiğini açıklamış olan Janet'ydi. Üçüncüsü Herbart'ın çağrışımcı psikolojisiydi. Freud'un lisede okuduğu Lindner'in ders kitabında, çağrışım zincirlerinin düğüm noktalarında birbirinden ayrılıp birbirine yaklaşabileceği açıklanıyordu. Dördüncüsü Benedikt'in normal insanlar ve nevrotiklerde fantezi hayatının son derece önemli olmasını ve histeride erken cinsel travmaya sık rastlandığını vurgulamasıydı. Beşincisi, o sıralar çocuk cinselliğine duyduğu ilgiydi (bu noktada Freud, Stekel'in yazdığı bir makaleden bir alıntı yapmıştı). Dallemagne 1894'te ergenlikteki birçok cinsel sapkınlığın çocukluktaki cinsel deneyimlerden, bunların ergenlikte canlanmasından kaynaklandığı sonucuna varmıştı. Freud'a ait olan şey özellikle savunmanın (*Abwehr*) rolünü vurgulaması ve bu unsurları genel bir histeri kuramında sentezlerken kendisine duyduğu güvendi.

Bu modelin büyük önemini dikkate alarak burada grafik bir temsilini veriyoruz. (Şema Freud'un değil, yazarın hazırladığı bir şemadır ama Freud'un düşüncesi olabildiğince doğru izlenerek hazırlanmıştır.)

---

[307] Sigmund Freud, *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, Londra: Imago, 1950, ss. 229-232. (Fliess'e 21 Eylül 1897 tarihli mektup). *Origins of Psychoanalysis*, ss. 215-218.

Freud'un Çalışmaları – IV – Derinlik Psikolojisi

1896'da Freud artık, nevrozların semptomları ve kökenlerini bütün ayrıntılarıyla açıklayan yeni bir nevroz kuramı inşa etme amacına ulaşmış gibi görünüyordu. Bazıları, Krafft-Ebing gibi, bu kurama iyi niyetli bir kuşkuculukla, bazılarıysa Löwenfeld gibi ilgiyle yaklaşmıştır ama dönemin literatüründe düşmanca ifadeler görülmemektedir. Ama Freud'a göre bu, derinlik psikolojisi adını alacak şeyin sadece başlangıcıydı.[308] Derinlik psikolojisi bilinçdışı zihinde keşfe çıkmanın, bu sayede de bilinçli zihin hakkında edebiyat, sanat, din ve kültürün anlaşılmasına uygulanabilecek yeni bir bilginin anahtarını sunduğunu ileri sürüyordu.

İlk dinamik psikiyatri esas itibarıyla hipnotize edilmiş hastalar üzerinde yapılan gözlemlerin sistematik hâle getirilmesidir. Freud'un serbest çağrışım yöntemi, yeni bir yaklaşımın

[308] Eugen Bleuler sıklıkla *Tiefenpsychologie* (derinlik psikolojisi) terimini geliştiren kişi olarak anılır, bu terim psikanalizin bilinçdışının psikolojisi ile bir tutulduğu dönemlerde revaçtaydı.

başlangıcı oldu. Hasta bir kanepede gevşiyor ve kendisine temel kural söyleniyordu: Ne kadar saçma, yararsız, utanç verici, hatta saldırganca görünürse görünsün aklına gelen her şeyi söylemeliydi. Hasta bunu yapmaya çalışırken engellendiği, içinde başka zorluklar çektiği, Freud'un deyişiyle "direnç" gösterdiği anları hissediyordu. Seanslar günbegün ilerlerken hasta terapiste karşı mantıksız sevgi ya da husumet duyguları göstermeye başlıyordu, Freud bu duygulara "aktarım" diyordu.

Aslında hem "direnç" hem "aktarım" manyetizmacılar ve hipnotizmacıların bildiği şeylerdi. Hipnotizmacılar deneklerinin genellikle hipnotik uykuya dalmaya direnç gösterdiğini, hipnotize olduklarında da bazı komutlara direndiklerini ya da telkin edilen eylemleri çarpıtarak veya eksik gerçekleştirdiklerini biliyordu. Forel, hipnoz altında unutulmuş olaylar hatırlanırken, hasta için acı verici olan kritik noktalara yaklaştığında prosedürün nasıl giderek zorlaştığını betimlemişti.[309] Aktarımsa bir asırdır bağ diye bilinen, Janet'nin kısa süre önce uyurgezerlik etkisi adı altında tekrar mercek altına aldığı şeyin yeni adıydı.[310] Freud'un getirdiği yenilik direnç ve aktarım kavramlarını ortaya atmasında değil, bunların temel bir terapi aygıtı olarak analiz edilmesi fikrinde yatıyordu.

Derinlik psikolojisi Freud'un kendi kendisini ve hastalarını analizi sonucu elde ettiği bulguların birleştirilmiş hâli olarak düşünülebilir. Freud'un düşüncesine göre bu bulgular birbirlerini doğruluyordu. Nevroz, kuramın büyük bölümünü ve daha önce formüle ettiği zihin modelini de doğruluyordu.

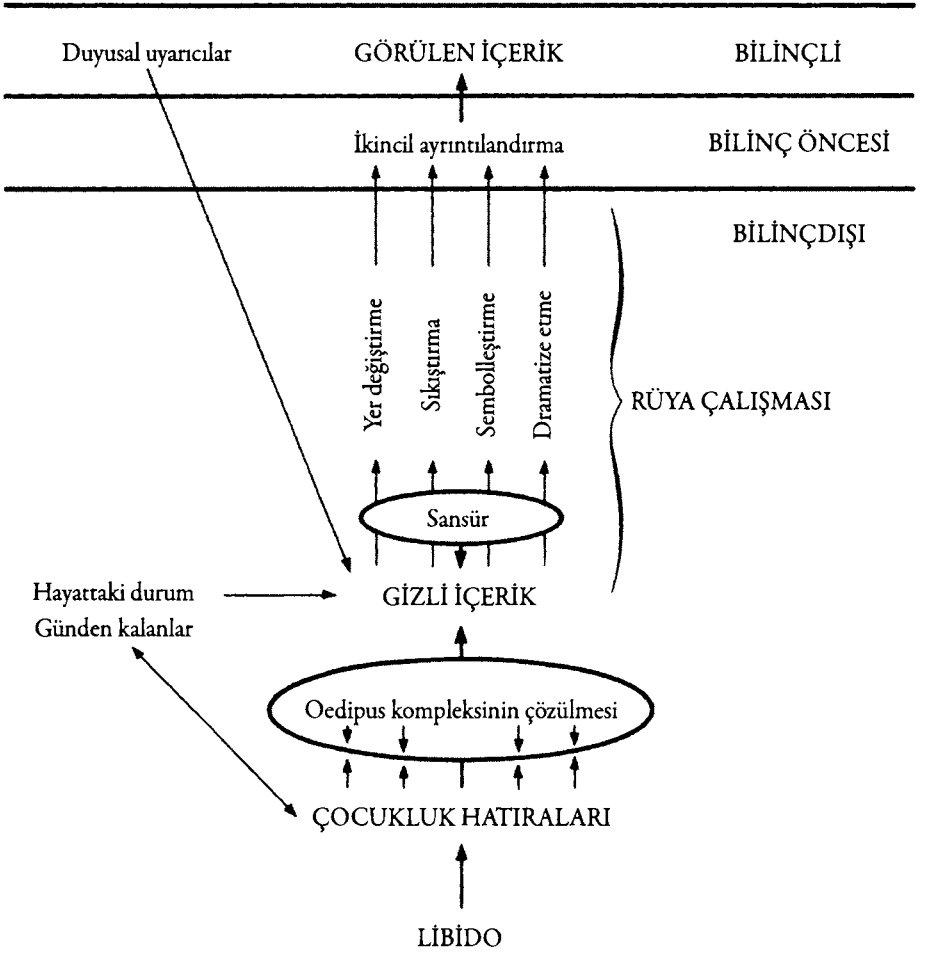
Derinlik psikolojisinin ana veçheleri Freud'un rüya kuramı ile parapraksları kuramıdır, histeri için geliştirdiği kalıpla ilgili ilk iki genellemedir. Bu kuramlar eş zamanlı olarak geliştirilmiş, Freud'un en bilinen iki kitabında sunulmuştur: 1900'de yayınlanan *Rüyaların Yorumu* ve 1904 tarihli *Gündelik Hayatın Psikopatolojisi*.

Freud'un rüya kuramı o kadar sık anlatılmıştır ki sıradan bir bilgi hâline gelmiştir. Psikanalizin gelişimine koşut olarak değerlendirildiğinde, Freud'un 1896'da geliştirdiği histeri kuramıyla neredeyse aynı kalıba oturduğu görülür. Rüya kuramı grafik hâline getirilir, iki kuramın grafikleri karşılaştırılırsa bu açıkça görülebilir.

---

309 Bkz. üçüncü bölüm, ss. 132-133.

310 Bkz. üçüncü bölüm, ss. 157-160.

Grafiğin en tepesinde görünen içerik, yani hatırlayabildiğimiz kadarıyla rüyanın kendisi yer alır. Deneysel psikologlar bu görünen içerikle uyku sırasında meydana gelen fiilî duyusal ya da motor uyarımlar arasında bağ kurmaya çalışmıştır. Freud bu uyarıcıların küçük bir rol oynadığı kanısındaydı. Ona göre asıl önemli nokta, görünen içerikle gizli içerik arasındaki ilişkiydi, histerik hastalarında gördüğü, histerik semptom ile patojenik hatıralar arasındaki ilişkiye benzer bir ilişkiydi bu. Bunları belirlemek ve birbirinden ayırmak için aynı yöntemi, yani serbest çağrışımı kullanıyordu. Histerik semptomla patojenik hafıza arasında, birbirine yaklaşan ve birbirinden uzaklaşan çağrışımlardan oluşan bir ağ vardı. Freud, aynı şekilde görünen içerik ile gizli içerik arasında, yer değiştirme ve yoğunlaştırma mekanizmasıyla, sembolleştirme sürecinin gerçekleştiği rüya çalışmasını betimliyordu. Nasıl ki histerik semp-

tom travmayı sembolik biçimde açıklıyorsa, rüyada da gizli içerik kendisini rüya sembolleriyle ifade etmeye meyleder. Rüya çalışması neden gizli olanı açık olana dönüştürür? Çünkü travma ile histerik semptom arasında dinamik bir çatışma olduğu gibi, dinamik bir etken vardır, gizli içeriği bilinçdışında tutmaya çalışan sansür vardır. Sansür gizli içeriğin, yer değiştirme, yoğunlaştırma, sembolleştirme aracılığıyla değiştirilmeksizin rüyada ifade edilmesine izin vermez.

Ama Freud'un histeri kuramının yanı sıra rüya kuramı da iki katlı bir eserdi. Üst katta gizli ve açık içeriğiyle rüyanın kendisi vardı. Gizli içerikte Freud günden kalanlar dediği sabit bir unsur görür, rüyadan önceki gün yaşanmış az çok önemsiz bir olaydır bu. Freud, buluğ çağında yaşanmış bir travma ile erken yaşta yaşanmış, unutulmuş bir cinsel deneyim arasında bağ kurarken, günden kalanlar ile çocukluk hatıraları arasında da bir bağlantı olduğunu görmüştü. Rüya o gün yaşanmış birçok önemsiz olay arasında, bir çocukluk hatırasıyla biraz ilişkili olan bir olayı seçer, Freud'un deyişiyle rüyanın bir ayağı şimdide, bir ayağı da çocukluktadır. Böylece gizli içerikten daha da geriye, uzak bir zamanda gerçekleşmemiş bir dileğin ifade edildiği bir çocukluk anısına uzanılır. Freud burada kendi kendisini ve hastalarını analizinde rastladığı bir kavramı kullanmıştı: Oedipus kompleksi. Küçük erkek çocuk annesine sahip olmak ister, babasından kurtulmayı diler ama bu tehditkâr rakibinden ve annesine karşı hissettiği ensest duygular nedeniyle iğdiş edilerek cezalandırılmaktan korkar. Freud her erkeğin kalbinin derinliklerinde yatan, bastırılmış ve unutulmuş, her gece bir rüyada örtük bir biçimde beliren korkunç sırrın bu olduğunu söyler.

Tabloyu tamamlamak için, ikincil ayrıntıları, yani rüya gören kişi uyanırken açık içerikte meydana gelen değişiklikleri de eklememiz gerekir. Bunu bazı gazetelerin yazarların gönderdiği makalelere uyguladığı yayına hazırlama işine benzetebiliriz; makale daha düzenli ve hoş bir biçim alabilir ama yazar da aslında söylemek istediği şeyin büyük bölümünün kaybolduğunu ya da çarpıtıldığını düşünebilir.

Freud, rüyanın bir arzunun gerçekleşmesi, daha doğru bir ifadeyle bastırılmış, kabul edilemez bir cinsel arzunun dolaylı olarak gerçekleşmesi olduğu, sansürün işte tam da bu nedenle, bu dileği aşağıda tutmak ya da ancak kılık değiştirmiş bir biçimde görünmesine izin vermek için devreye girdiği düşüncesini en büyük keşfi olarak görüyordu. Freud rüyayı uykunun gardiyanı olarak da tanımlamıştı: Rüya göreni uyandırabilecek duygular onu rahatsız etmeyecek şekilde kılık değiştirir. Bu mekanizma başarısız olursa rüya gören kâbus görür ve uyanır. Freud rüyanın, kendisini aynı anda üç biçimde ortaya koyan bir gerileme süreci olduğunu da söyler: Bilinçten bilinçdışına konuyla ilgili bir gerileme, şimdiden çocukluğa zamansal bir gerileme ve dil düzeyinden resimsel ve sembolik temsillere biçimsel bir gerileme.

Freud'un rüya kuramının çok sayıda kaynağı vardır. En başta şunu belirtelim ki Freud çok rüya görürdü, rüyalarını hatırlardı, yıllar önce bir süre rüyalarının kaydını da tutmuştu. Irma'nın enjeksiyonu rüyası (24 Haziran 1896) ona rüya analizinin bir örneğini ve rüyaların özünün arzuların gerçekleşmesi olduğu düşüncesini kazandırmıştı. Geçmişteki büyük rüya öğrencileri Scherner, Maury ve Hervey de Saint-Denis gibi Freud da rüyalarına yansıyan

mahrem deneyiminin büyük bölümünü kitabını beslemekte kullanmıştı. Şurası kesindir ki Hervey de Saint-Denis daha çok aşk hayatını açıklamıştı, Freud ise daha çok çocukluğunu, ailesini ve heveslerini açıklamıştır.

Freud'un ikinci kaynağı, on dokuzuncu yüzyılda rüyalar hakkında kaleme alınmış uçsuz bucaksız literatürde yaptığı araştırmalardı.[311] Fliess'e bu literatürün yararsızlığı hakkında yaptığı şikâyetler fazla kesin kabul edilmemelidir, çünkü bu literatürden çok yararlanmıştır. Ne var ki Hervey de Saint-Denis'in kitabının bir kopyasını bulamamıştı, ayrıca göründüğü kadarıyla Scherner'in çalışmalarını ancak Volkelt'in anlattıkları üzerinden biliyordu, bu nedenle Scherner'in özgünlüğünü hafife almıştı.[312] Rüyaların niteliklerine içkin kurallara göre bilimsel olarak yorumlanabileceklerini, bazı rüya sembollerinin genel değeri olduğunu ortaya atan Scherner'di. Bazı semboller de cinsel sembollerdi, bunlar Freud'un daha sonra betimlediklerinin büyük ölçüde aynısıydı.[313] Yer değiştirme ve yoğunlaştırma mekanizması birçok yazar tarafından başka isimlerle betimlenmiştir. Robert "rüya çalışması" (*Traumarbeit*) terimini kullanmıştı. Freud'un kuramının büyük bir bölümü Maury, Strümpell, Volkelt ve özellikle Delage'da bulunabilir. Delage psişik enerji yüklü temsillerin birbirlerini bastırdığını ya da engellediğini, kaynaşabileceklerini, rüyalarda kimi zaman yeniden kurulabilecek çağrışım zincirleri bulunduğunu, eski hatıraların yakın tarihli imgelerin çağrışımı sayesinde rüyalardan çağrılabileceğini ima eden bir dinamik enerji kavrayışı geliştirmişti.

Freud'un özgünlüğü getirdiği dört yenilikten kaynaklanır. Bunların birincisi açık ve gizli içeriği birbirinden ayıran, aynı anda hem şimdide hem uzak geçmişte yaşanmak gibi özgün bir kalıbı olan rüya modelidir. İkincisi, Freud'un açık içeriğin, gizli içeriğin sansürün baskısı sonucu çarpılmış bir hâli olduğu kanısıdır. Hiç kuşku yok ki Popper-Lynkeus kısa süre önce rüyaların saçmalığı ve anlamsızlığının rüya görende saklı olan iffetsiz bir şeyden kaynaklandığı fikrini dile getirmişti.[314] Ama Freud kuramını kesinlikle Popper-Lynkeus'tan almış değildir.[315]

Freud'un üçüncü yeniliği serbest çağrışımı bir rüya analiz yöntemi olarak uygulamasıydı, dördüncüsü ise sistematik rüya yorumunu, bir psikoterapi aygıtı olarak kullanmasıydı.

Çok ilginçtir, Freud rüyanın uykunun gardiyanı olduğu düşüncesini Liebeault'a atfetmiştir ama Liebeault'nun eserlerinde buna benzer bir şey bulmak mümkün değildir.[316] Freud sonraki baskılarda başka rüya örnekleri de vermiş, rüya sembollerine ayrılan bölümü kısmen

---

311 **Bkz. beşinci bölüm, ss. 300-308.**

312 Freud'un, Scherner'in kitabının okurun itici bulacağı kadar patlayıcı bir üslupla yazıldığı yönündeki kanısı (*Traumdeutung*, s. 58, *Standard Edition*, IV, 83), ancak önsöz açısından geçerlidir, kitabın tamamının üslubu için doğru olduğu söylenemez, ana metin canlı bir dille kaleme alınmış olmasa da olgulara sadık ve kesin bir üslupla yazılmıştır.

313 Karl Albert Scherner, *Das Leben des Traumes* (1861), s. 203.

314 Lynkeus (Josef Popper'ın takma ismi), *Phantasien eines Realisten*, Dresden: Carl Reissner, 1899, II, ss. 149-163.

315 Tesadüfe bakın ki İskenderiyeli Philo şöyle yazmıştı: "Uykuda görülen görüler, ahlaken güzel olanı sırf öyle olduğu için okunabilir addedenler için mutlaka daha saf ve açıktır, bu kişilerin gündüz yaptıkları işler de daha takdire şayan olacaktır." Philo, *On Dreams*, çev. F. H. Colson ve G. H. Whitaker, *Loeb Classical Library*, *Philo*, V, s. 453.

316 Nancy'de yaşayan Dr. André Cuvelier Liébeault'nun eserlerini özel olarak incelemiştir ve yazara "rüyanın uykunun bekçisi olduğu" fikrinin Liébeault'nun öğretisine doğrudan ters düştüğü bilgisini vermiştir. (Liébeault'ya göre

Abraham, Ferenczi, Rank ve Stekel'in etkisiyle genişletmişti. Freud, Silberer'in hipnagojik rüyalarda dramatizasyonla ilgili bulgularını da kitaba dâhil etmişti. Sınavlardan geçme, giyinik olmama ya da sevilen kişilerin ölümü gibi bazı özel rüya tiplerini daha ayrıntılı olarak incelemiştir.

Histeri ve rüyalar kuramının ardından Freud'un derinlik psikolojisine üçüncü büyük katkısı, yine kendisini analizi sırasında, oradaki bulgularından hareketle işlediği "*Gündelik Hayatın Psikolojisi*" olmuştur. Bu çalışma psikiyatrik bir dergide 1898 ile 1903 arasında dizi hâlinde yayınlanmış,[317] en büyük bölümüyse 1904'te kitap olarak basılmıştır.[318]

Freud 1898'de yazdığı ilk makalede bir ismi aniden unutan, bütün çabalarına rağmen hatırlayamayan ve duyar duymaz buluveren birinin durumunu ele almıştı. Unutulmuş ismi hatırlama çabaları akla başka sözcükleri getirmekten başka bir işe yaramaz. Freud bu sözcüklerin rastgele gelmediğini bulmuştu, düğüm noktalarında yaklaşan ve uzaklaşan çağrışım zincirleri oluşturuyorlardı ve bu çağrışımlar bastırılan malzemeyle ilgiliydi. Dolayısıyla unutmak, sadece temsilin zayıflamasının sonucu olmak yerine, bilinç ile bilinçdışı arasındaki bir çatışmanın sonucuydu.

1899'da Freud'un "Perde Anılar" ile ilgili makalesi yayınlandı. En eski hatıralarımızdan bazıları görünürde önemsiz ama dikkat çekici derecede canlıdır. Freud perde anıları ikiye ayırıyordu. Daha basit tipte olan, korunmuş anıydı, ama bu anı, bastırılmış olan daha önemli bir bütünün bir parçasıydı. Örneğin bir adamın dört yaşından kalma bir hatırası vardı: Buzla dolu bir küvetin durduğu bir masa; bu üzücü bir olayla, büyükannesinin ölümüyle bağlantılıydı ve sadece bu hatıra parçası baskılama sonucu gömülüp gitmemişti. Daha karmaşık hatıra tipi, bireye göründüğü biçimiyle, erken çocukluktaki bir olayın ergenlikte baskılanmış bir olayla birleştiği bir yapıdır. Daha önceki hatıranın ille de asılsız olması gerekmez, daha sonraki, kabul edilemez bir temsil hatırasının zararsız bir muadilidir sadece. Freud, varsayımsal bir hastanın perde hatırasının bir analizini örnek göstermiştir; Siegfried Bernfeld bu örneğin hafifçe değiştirilmiş otobiyografik bir hikâye olduğunu ikna edici biçimde göstermiştir.

> Anlatıcı, kendisi üç yaşındayken ailesinin taşradaki mutlu hayatı bırakıp şehirde zor bir hayata başlamak zorunda kaldığını anlatır. İki buçuk yaşındayken kendi yaşlarında biri kız, diğeri erkek iki kuzeniyle karahindibalarla dolu bir tarlada oynadığını hatırlar. O ve erkek kuzeni, kızın topladığı hindibaların bir demetini alır ve köylü bir kadın kızı teselli etmek için ona bir parça kara ekmek verir. Oğlanlara da lezzetli ekmekten birer parça verilir. Anlatıcı, bu hatırayı on yedi yaşında doğum yerini ziyaret edip sarı elbiseli, on beş yaşında bir kıza âşık olduğunda hatırlamıştı. Anlatıcı yirmi yaşındayken hâli vakti yerinde olan amcasını ziyaret etmiş,

---

dinlenme fikrine saplanmak uykunun bekçisidir, rüya araya giren bir unsurdur.) Öyle görünüyor ki Freud, Liébeault'ya atıfta bulunurken, henüz kim olduğu belirlenememiş bir yazarla onu karıştırmıştı.

317 Sigmund Freud, "Zum psychischen Mechanismus der Vergesslichkeit", *Monatsschrift für Psychiatrie und Neurologie*, IV (1898), ss. 436-443. "Ueber Deckerinnerungen", VI (1899), ss. 215-230. "Zur Psychopathologie des Alltaglebens (Vergessen, Versprechen, Vergreifen), nebst Bemerkungen über eine Wurzel des Aberglaubens", X (1901), ss. 1-32, 95-143.

318 Sigmund Freud, *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*, Berlin: Karger, 1904, *Standard Edition*, cilt VI.

ilk hatırasındaki kuzenlerden kız olanıyla karşılaşmıştı; iki genç birbirlerine âşık olmamışlar ve büyüklerinin istediği gibi evlenmemişlerdi, evlilik anlatıcının ekonomik güvenliğini sağlayacak bir plandı. Dolayısıyla perde anının anlamı ergenlikteki dileğin yerine çocukça masum bir "bekaret bozulması"nı geçiriyor, ekonomik güvenlik ekmeğini tatma özlemini dile getiriyordu. Bu örnekten hareketle, gençlikte daha yakın tarihli olayla ilk çocukluk hatırası arasındaki ilişkinin Freud'un kuramında "günden kalanlar" ile çocukluktaki olaylar arasındaki ilişkiye benzediği görülebilir.[319]

Gündelik Hayatın Psikopatolojisi'nin büyük bölümü dil sürçmeleri, kalem sürçmeleri ve parapraks adı altında toplanabilecek başka eylemler hakkındaki makalelerden oluşur. Bu araştırmaların kaynağı esasen Freud'un kendi kendini analizi ve hastaları üstünde yaptığı gözlemler olsa da bu alan pek de yeni değildir. Schopenhauer ve Von Hartmann bu tür olguların bilinçdışının tezahürü olduğunu zaten işaret etmişti.[320] Eserlerini dikte eden Goethe bir keresinde sekreterlerinin yaptığı hataları analiz etmişti.[321] Bazı hataların kendisine ait olduğunu, bazılarının sekreterin zor ya da yabancı kelimelere aşina olmamasından kaynaklandığını ama bazılarının da sekreterin ruh hâlinden ötürü meydana geldiğini düşünmüştü; örneğin sekreter sevdiği kişinin ismini duyduğunu sanmış ve aslında söylenen şey yerine o ismi yazmıştı. Freud'un zamanında psikoloji bu sorunu araştırmaya başlamıştı. Meringer ve Mayer 1895'te dil sürçmeleri hakkında bir inceleme yayınlamışlardı ama anlamlardan çok sürçmelerle ilgilenmişlerdi.[322] Başka bazı kaynaklar Freud'unkine daha yakın bir yaklaşım sergiliyordu: Bunlardan biri Graz doğumlu ünlü suç bilimci ve hukuk psikolojisinin kurucusu olan Hanns Gross'tu.[323] Gross 1880'lerde tanıkların ve suçlanan kişilerin ifadelerini anlamlı dil sürçmeleri ve benzer dışavurumlar bulmak amacıyla sistematik olarak incelemiş, gözlemlerini makalelerinde ve ders kitaplarında yayınlamıştı. Gross yalan ifade vermek üzere gerçek tanığın yerine geçen bir adamdan bahsetmişti, adam önce sözlü sonra yazılı ifade vermiş, yalan ifadesini gerçek adıyla imzalayarak son anda kendisini ele vermişti. Gross yalancı şahitlerin bazen tek bir sözcükle, bazen tavırları ve jestleriyle şaşmaz bir biçimde kendilerini ele verdiklerini ortaya çıkarmıştı. Bir de ayrıca Theodor Vischer'in bazı insanların başına sürekli gelen talihsizlikleri açıklarken sanki küçük bir cin eşyaları kontrol ediyormuş, saklıyormuş, yerlerini değiştiriyormuş gibi, "eşyanın kötülüğü" (*Tücke des Objekts*) terimini yaratıp popülerleştirdiği mizahi bir romanı vardı.[324]

Sürçme kavramı, hatta kuramı Freud'un bazı çağdaşları tarafından gayet iyi biliniyordu. Karl Kraus dergisi *Die Fackel*'da tipografın yazarın gerçek düşüncesini tahmin ettiğini ve

---

319 Siegfried Bernfeld, "An Unknown Autobiographical Fragment by Freud", *American Imago*, IV (1946), ss. 3-19.

320 Schopenhauer, insanların değişiklik yaparken, büyük sıklıkla, kendi yararlarına olması için istemli bir hata yaptığını fark etmişti.

321 Wolfgang von Goethe, *Hör-, Schreib – und Druckfehler, in Goethes Werke*, Stuttgart ve Tübingen: J. G. Cotta, 1833, XLV, ss. 158-164.

322 Rudolf Meringer ve Carl Mayer, *Versprechen und Verlesen*, Berlin: Behrs Verlag, 1895.

323 Hanns Gross, *Handbuch für Untersuchungsrichter, Genişletilmiş ikinci basım.*, Graz: Leuschner ve Lubensky, 1894, ss. 90-93.

324 Friedrich Theodor Vischer, *Auch Einer. Eine Reisebekanntschaft*, Berlin: Machler, 1879.

istemeden ele verdiğini gösteren eğlenceli yanlış basımları biriktiriyordu. Bazı yazarlar sürçmeleri o kadar açık bir araç olarak kullanır ki okura açıklama yapmaya gerek olmaz.

> Jules Verne, *Arzın Merkezine Yolculuk*[325] adlı kitabında yeğeninin yardımıyla bir kriptogramı çözmeye çalışan yaşlı, Alman bir profesörü resmetmişti, yeğen profesörün kızı Grauben'e gizlice aşıktı. Genç adam şifrenin anahtarını bulduğuna inanıyordu, profesöre şu sözcükleri vermiş, anahtar diye bu sözcükleri verdiğine kendisi de hayret etmişti: "Grauben'a aşığım." Aynı yazar *Deniz Altında Yirmi Bin Fersah*'ta[326] Profesör Arronax'ın denizin dibinde dev inciler aradığını anlatır. Profesör yol arkadaşlarına bölgenin köpekbalıklarıyla dolu olduğunu söylemeyi es geçer, dev bir istiridyeden bahsederken istiridyenin "en az yüz elli köpekbalığı içerdiğini" söyler. Yol arkadaşlarının şaşkınlığını görünce hemen bağırır: "Köpekbalığı mı dedim? Yüz elli inci diyecektim! Köpekbalığı nereden çıktı?!"

Gündelik Hayatın Psikopatolojisi iyi karşılandı, sık sık yeni basımı yapıldı, genişletildi ve birçok dile çevrildi, psikanalistler kendi parapraks seçkilerini yayınlamaya başladı.[327]

Freud'un derinlik psikolojisine dördüncü katkısı *Espriler ve Bilinçdışıyla İlişkileri* adlı kitabıydı, bu 1897'de üstünde çalışmaya başladığı bir konuydu.[328] Esprilerin, komik olanın ve mizahın psikolojisiyle ilgili birçok kuram ortaya atılmıştır. Freud'u harekete geçiren Theodor Lipps'in *Komik und Humor* adlı kitabı olmuştu ama asıl başlangıç noktası esprilerin mekanizması ile rüyaların mekanizması arasında bazı benzerlikler gözlemlemesiydi.[329]

Freud esprilerde belli bir teknik ve belli bir eğilim (başka bir deyişle bir biçim unsuru ile bir içerik unsuru) görüyordu. Esprilerde de rüyalardakine benzer bir biçimde, bir fikrin tam tersiyle ifade edilmesi, yoğunlaştırma, yer değiştirme teknikleri gözleniyordu. Freud bu eğilimlerle ilgili olarak, sadece tekniğiyle haz veren zararsız şakalar ile ana kaynağı ya saldırganlık ya müstehcenlik ya da her ikisi birden olan kasıtlı şakalar arasında bir ayrım yapıyordu. Müstehcen şakalar en az üç kişinin varlığını ima ediyordu, şakayı yapan, şaka yapılan ve izleyici. Bu şakalar soyma ya da baştan çıkarma arzusunu zihinsel olarak ifade ediyordu. Şakalar hem kasıtları hem teknikleri nedeniyle seviliyordu. Kasıtlı şakalar da bastırılmış ihtiyaçlarımızı toplumsal olarak kabul edilebilir biçimde açığa vurmanın bir yolunu sunarak bu ihtiyaçları tolere etmemize yardımcı oluyordu. Freud'un rüyalar ile şakalar arasında gördüğü başlıca iki fark rüyaların dileklerin gerçekleşmesini ifade etmesi, şakalarınsa oyun hazzını doyurmasıydı; rüyalar dil düzeyinden resimlerle düşünmeye doğru bir gerilemeydi ama şakalarda mantık dilinden oyun diline doğru bir gerileme oluyordu (dilin, küçük çocukların çok hoşuna giden oyun işlevi).

Freud'un esprilerle ilgili kitabı en az okunan eserlerinden biridir. Eğlenceli ama çevrilmesi mümkün olmayan kelime oyunlarıyla doludur ve okurun Heine, Lichtenberg gibi Alman klasiklerini bilmesini gerektirir. "Yahudi fıkraları" bölümü o devrin okurları için

---

325 Jules Verne, *Voyage au centre de la tere*, Paris: Hetzel, 1864.

326 Jules Verne, *Vingt Mille Lieues sous les mers*, Paris: Hetzel, 1869.

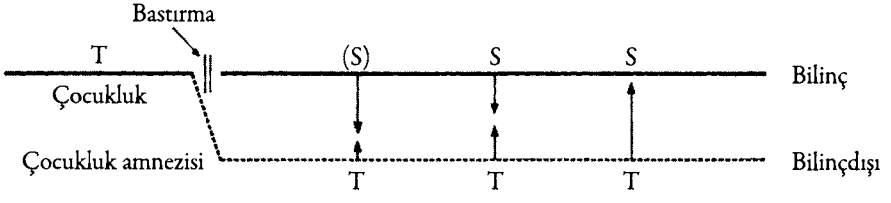
327 Örneğin Herbert Silberer, *Der Zufall und die Koboldstreiche des Unbewussten*, Bern: Bircher, 1921.

328 Sigmund Freud, *Der Witz und seine Beziehungen zum Unbewussten*, Leipzig ve Viyana: Deuticke, 1905.

329 Theodor Lipps, *Komik und Humor*, Hamburg: L. Voss, 1898.

bugünkü okurların bulacağından daha komikti. Konulu anekdotlar ve nüktelerden muazzam zevk duyan bir adamın eseridir ama bugün kitabın büyük bölümüne açıklamalar getirmek gerekir. Bu kitap o dönem Viyana'daki hayatı *Rüyaların Yorumu*'ndan çok daha fazla yansıtır. Freud'un bu eseri, İkili Monarşi Viyanası'nın ruhuna dikilmiş küçük bir anıttır.[330]

Buraya dek derinlik psikolojisinin histeri, rüyalar, sürçmeler ve esprilerle ilgili varsayımlarını özetledik, şimdi bu varsayımların temelinde yatan iki ortak modeli tanımlamaya çalışacağız. Bu modellerin biri basit, diğeri daha karmaşıktır.

Basit model birbirine koşut iki doğrudan oluşan bir grafikle ifade edilebilir, yukarıdaki doğru bilinç ve belirgin tezahürlerin bulunduğu düzeydir, aşağıdaki doğru ise bilinçli tezahürlerin nedeni olan bilinçdışı ile gizli tezahürlerin düzeyidir. Psikolojik hayat aynı anda bu iki düzeyde birden gerçekleşir, bu iki düzey birbirinden çok farklı olup birbiriyle çatışabilir. Bu model ilk kez Breuer ve Freud tarafından *Studies in Hysteria*'da sunulmuştur. Üstteki doğruya histerik semptomları, alttaki doğruya Breuer ile Freud'un, Charcot ve Janet'nin izinden giderek bilinçdışı temsiller olduklarını buldukları bilinçdışı saikleri (ya da dönemin diliyle travmatik hatıraları) koyarız. Diyelim ki yukarıda S semptomu var, aşağıda da T travmatik hatırası, S ile T arasındaki çağrışım üç katlıdır. Hermönetik bir ilişki vardır, semptom bilinmeyen bir dildeki metnin çözülmesine yardımcı olan, bilinen bir dile benzer. Bir neden ve sonuç ilişkisi vardır, üçüncü olarak da terapatik bir ilişki vardır. T üzerinde bazı manevralar yaparak, örneğin onu bilince çıkarıp dışa vurarak S ortadan kaldırılabilir. Klinik yorum, bilimsel anlayış ve semptomun terapiyle ortadan kaldırılması bu nedenle neredeyse örtüşür.

Bu, Janet ile Breuer'in bulduğu bir şeyin geliştirilmiş hâlidir. Freud'un getirdiği yenilik S ile T arasındaki ilişkiyi dinamik bir ilişki olarak kavramasıydı. T'nin kendisini bilinçte ifade etmek gibi bir eğilimi vardır ama T kontrol edilir ve bastırma denilen fiilî bir kuvvetle bilinçdışında tutulur. Bu iç çatışma, hastanın semptomu iyileştirildiğinde serbest kalabilecek bir psikolojik enerjiyi çeker.

Bastırmanın başarısı değişkenlik gösterir. Bastırma son derece güçlüyse travmatik hatıralar gizli kalabilir ve S en azından geçici olarak kaybolur. Bastırma son derece zayıfsa T

[330] Tesadüfe bakın ki bu Freud'un "ömrü boyunca Viyana'dan nefret ettiği" efsanesini yalanlayan bir başka kanıttır. (**Bkz. yedinci bölüm, s. 447.**)

doğrudan yüzeye çıkar ve kendisini kılık değiştirmiş biçimde ifade eder; burada S ve T birbirine o kadar benzer ki şifre çözümüne gerek yoktur. Semptomatik bir eylemle başa çıkmamız gerekir. Bastırmanın T'yi tümüyle bilinçdışında tutamadığı ara vakalarda, iki kuvvet arasında semptom biçiminde bir tür denge ya da uzlaşma vardır. S kılık değiştirmiş bir biçimde T'yi ifade eder ve şifresinin çözülmesi gerekir.

Aynı model, rüyaların psikolojisi için de geçerlidir, aradaki fark; S semptomu yerine bu kez açık içerik, T travması yerine gizli içerik vardır, bunların arasındaki baskılayıcı güçlere sansür denir ve sansür sonucu yer değiştirme ve yoğunlaştırma mekanizmaları görülür. Burada da üç tip rüya olduğunu görüyoruz. Birinci tip rüyalar, rüya gören uyanır uyanmaz kaybolur gider, hiçbir şey hatırlanmaz; bu rüyalar bastırmanın çok güçlü olduğu, yüzeyde hiçbir şeyin görünmediği gizli semptomlara benzer. Bunun tam tersi tipte rüyalar, semptomatik eylemlere benzeyen berrak, çocuksu rüyalardır; bastırılma o kadar zayıftır ki gizli içerik açık içerikte kılık değiştirmiş bir biçimde gösterilir. Çoğu rüya ara tiptedir, kendilerini bilinçte ifade etmeye can atan bilinçdışı güçlerle bastırma güçleri arasındaki bir uzlaşmadır.

Aynı şema sürçmeler için de geçerlidir. Örneğin semptomatik unutma vakasında, hafıza kaybı S semptomudur, rahatsız edici gizli temsil T'dir ve aralarında da bastırma gücü vardır. Burada da Dalbiez'in yaptığı ayrıma göre üç tipi görürüz.[331] Birinci tip tam ve başarılı bir bastırmanın söz konusu olduğu engellenmiş eylemlerdir, insanın iyi bildiği önemli bir şeyi unutması gibi. Bunun tam karşısında bilinçdışı bir itkinin etkisi altında gerçekleştirilmiş semptomatik eylemler yer alır, birey neden öyle davrandığını bilmez. Bu iki grup arasında bastırmanın eksik olduğu, rahatsızlık veren bir eylemler grubu vardır. Çoğu dil ve kalem sürçmesi bu grupta yer alır.

Esprilerle ilişkili olarak benzer bir model uygulanabilir: Sözcüklerle oynamanın kendisi S olarak alınır, bunun altındaki düşünce T kabul edilir ve bastırmanın yerini de nükte tekniği alır.

Buraya kadar daha basit olan derinlik psikolojisi modelini betimledik ama bir üst ve bir alt düzeyden oluşan daha karmaşık bir model de vardır. Histeride üst düzeyde, semptomlar hatıra zincirleriyle buluğ çağındaki travmatik bir hatıraya bağlanır, oradan da alt düzeydeki çocukluk hatırasına bağlanır. Rüyada rüya çalışması ve sansür tarafından gizli içeriğe bağlanan açık içerik görülür. Gizli içerik alt düzeyle, bastırılmış çocukluk dileklerinin bulunduğu yerle ilişkilidir. *Gündelik Hayatın Psikopatolojisi*'nde ergenlikteki, şimdiki hafıza ile çocukluk hatıraları arasındaki bir olayın ipucunu verdiği perde hatıralara bir o kadar karmaşık bir model uygulanır. Son olarak iki düzeyli model, "tekniğin" (rüya çalışmasına benzetilebilir) bize ön bir haz verdiği ama alt düzeyde kötücül ya da cinsel bir hazzın tatmin olduğu espriler için de geçerlidir.

Ama hepsi bundan ibaret değildir, çünkü derinlik psikolojisi daha karmaşık üçüncü bir modelin çekirdeğini de sunar. Freud yetişkin zihninde, unutulmuş çocukluk dünyasının etkisini bulduğu gibi bütün insanlarda ortak olan, daha derin bir katmanı da gözünde can-

[331] Roland Dalbiez, *La Méthode psychanalytique et la doctrine freudienne*, Paris: Desclée de Brouwer, 1936, I, ss. 7-37.

landırmıştı, rüyalarda görülen genel cinsel sembollerin birçoğu bu katmana aitti. Freud çok geçmeden Oedipus kompleksinin genel bir nitelik göstermesine dayalı bir çıkarımda bulunarak ilk babanın oğulları tarafından öldürülmesi kavramına varacaktı.

Derinlik psikolojisinin bütün bu kavramları kuramsal ve soyut görünebilir ama klinik bir vakayla örneklendiklerinde canlı bir gerçeklik hâlini alırlar. Dora'nın klasikleşmiş hikâyesi böyledir. Freud, Dora'yı 1900'de tedavi etmişti ama hikâyesini ancak 1905'te yayınlamıştı.[332] Bu hikâye edebi değeri ve yazarın okuru baştan sona gerilim hâlinde tutması açısından dikkat çekicidir. Freud başta uzun uzun cinsel meselelerin bilimsel bir bakış açısıyla tartışılmasında yanlış bir şey olmadığını açıklar (insan Krafft-Ebing'den beri Avrupa'yı sarmayı sürdüren cinsel-patolojik literatür selini düşününce bu uyarı tuhaf görünür). Dora'nın hikâyesi dönemin açığa çıkarma literatürüne ait bir hikâye olarak da görülebilir. Gerçekten Ibsenci bir biçimde, en başta görünürde zararsız bir durumla karşı karşıya kalırız ama hikâye açıldıkça karmaşık ilişkileri keşfetmeye yöneltiliriz, ağır sırlar açıklanır.

> On sekiz yaşında genç bir hanım olan, *petite hystérie*'nin birkaç klasik semptomunu gösteren Dora, hâli vakti yerinde bir sanayici olan babası, tümüyle evin işlerine gömülmüş annesi ve ağabeyiyle birlikte yaşıyor. Birçok ailede olduğu gibi, kız babaya bağlı, oğlan da anneye. Dora'nın ebeveynleri Mr. ve Mrs. K. ile yakın dost, tatillerini sıklıkla birlikte geçiriyorlar ve Dora onların iki küçük çocuğuna şefkatle ilgi gösteriyor.
>
> İlk araştırmada karmaşık bir durumun varlığı ortaya çıkar. Sık sık hastalanan Dora'nın babasına Mrs. K. bakmakta ve Dora buna içerlemektedir. Mr. K. Dora'yı hediyeler ve çiçeklere boğup onun sinirini bozmaktadır. Dora öfkeye kapılarak annesine Mr. K.'nın kendisine tekliflerde bulunduğunu açıklar, babası buna inanmaya yanaşmaz. Mr. K. her şeyi reddeder ve karısından Dora'nın, Mantegazza'nın yarı pornografik yazılarını okuduğunu öğrendiğini açıklar.[333] Dora analistine giderek daha şaşırtıcı itiraflarda bulunmaya başlar. Babası ile Mrs. K.'nın zina ilişkisinden tümüyle haberdardır. Dört yıl önce Mr. K. onu öpmüştür ve Dora ondan çok tiksinmiştir. Dora Mr. K.'nın, babası ile Mrs. K. arasındaki ilişkiye rıza göstermesine karşılık babasının kendisini ona sunduğu hissi içindedir. Öte yandan, Dora'nın babasının eylemlerini kışkırttığı da açıklık kazanır. Bunun üzerine, Dora'yı cinsel meseleler hakkında bilgilendirmiş, babasının Mrs. K. ile ilişkisinin niteliğini açıklamış, kendisi de Dora'nın babasına âşık olduğundan genç kızı ilgiye boğmuş bir dadının varlığını öğreniriz. Dora dadının babasına âşık olduğunu anladığında ebeveynlerinin dadıyı işten çıkarmasına neden olmuştur. Tersinden bakılınca, Dora K.'nın küçük çocuklarına kuvvetle bağlıysa bunun nedeninin, iddia ettiğinin aksine Mr. K.'ya derinden âşık olması olduğu açıklık kazanır. Yine de Dora babasına çok bağlıdır, öyle anlaşılır ki histerik nevrozunun gizli amacı da babasının kalbine dokunmak ve onu Mrs. K.'dan ayırmaktır.
>
> Ama her şey bundan ibaret değildir. Dora örtük imalarla, babasının cinsel olarak iktidarsız olduğunun, bu nedenle Mrs. K. ile ilişkisinin mutlaka anormal nitelikli olması gerektiğinin farkında olduğunu belirtir. Hatta öyle anlaşılır ki Dora cinsel meseleler hakkında ilk bakışta göründüğünden çok daha bilgilidir. Analist, Dora'nın histerik öksürüğünü anlamanın anah-

[332] Sigmund Freud, "Bruhstück einer Hysterie-Analyse", *Monattschrift für Psychologie und Neurologie*, XVIII (1905), 285-310. *Standard Edition*, VII, ss. 7-122.

[333] **Bkz. 5. Bölüm, s. 295.**

tarını burada bulur. Ama Dora sadece babasına ve Mr. K.'ya âşık değildir; Mrs. K.'ya da romantik bir bağlılığı vardır. Dora eskiden onunla aynı odayı paylaşmıştır, onun "hayran olunası beyaz bedeni"nden hâlâ bahsetmektedir, ona cinsel meseleleri öğreten, Mantegazza'nın kitaplarını ödünç veren de dadıdan bile önce Mrs. K. olmuştur. Ama Dora Mrs. K.'nın onunla sırf babasını sevdiği için ilgilendiğini anlayınca, daha sonra dadıya yaptığı gibi onu da reddetmiştir.

Bu noktada psikanaliz, "ortaya çıkarma literatürü"nün ulaşmış olabileceğinden de uzak bir noktaya gittiğini gösterir. Freud rüya yorumunun hafızadaki boşlukları doldurarak, semptomlara bir açıklama getirerek tedaviyi nasıl ilerletebileceğini göstermek istiyordu. Dora'nın gördüğü iki rüya ve bunların yorumlanma biçimleri burada özetlenemeyecek kadar karmaşıktır. İlk rüya hakkında şunları söylemekle yetinelim: Rüya, Dora'nın Mr. K.'nın baştan çıkarıcı hareketlerini savuşturmakta babasının ona yardımcı olması dileğini ifade ediyordu ve babasına karşı duyduğu eski ensest sevgiyi, çocukken mastürbasyon yaptığını, babasının frengi kaptığından ve annesine de bulaştırdığından haberdar olduğunu, ebeveynleri arasında cinsel yakınlaşmalara kulak misafiri olduğunu açıklıyordu. İkinci rüya okuru Dora'nın gizli cinsel istekler âleminde ve bir tür "cinsel coğrafya" sembolizminde daha da uzaklara götürür.

Bu kısa hikâye, kişiler arasındaki ilişkilerin incelikleriyle ve bunların nevrotik semptomlar olarak yansımalarıyla birlikte Dora'nın hikâyesinin bütün karmaşıklığını aktaramaz. Bu ayrıntılara girdiğimizde Dora'nın annesinin, kocasının eve dönüşü öncesinde hep hastalandığını görürüz, Dora ise Mr. K. uzakta olduğunda hasta olur ama dönünce iyileşir. İnsanların birbirlerinin nevrotik semptomlarını ödünç aldıklarını, bazı durumlarda somatik semptomların gizli ya da bilinçdışı duyguların ifadeleri olduğunu, bir inkârın bir itirafla eşdeğerli olabileceğini, başkalarına karşı yapılan suçlamaların kişinin kendisine yönelttiği suçlamaları temsil edebileceğini de öğreniriz. Aktarımın hermenötik ve terapatik önemi de aydınlatılır.

Bugünün psikanalistleri Dora'nın üç aylık tedavisini fazlasıyla kısa bulur, kullanılan tekniğin de artık birçok bakımdan yeterli olmadığı kanısına varırlardı. Ama kendisine özgü ilgi çekici yönleri bir yana, Dora vakası derinlik psikolojisinin 1900'lerin başında vardığı aşamayı tam olarak gösterir. Freud'un kendisi de bilinçdışının olgular ile fanteziler arasında bir ayrım yapmadığını ileri sürmüştü. Bazı okurlar, bu ayrımın Dora vakasında yeterince keskin olmadığını düşünmüş ve ikna olmamışlardır. Psikanaliz etrafındaki ilk tartışmaların bu ışıkta değerlendirilmesi gerekir.

Freud'un Çalışmaları – V – Libido Kuramı

Freud 1905'te *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme*'yi yayınladı.[334] Bu özlü broşür asıl eserin kendisi olmaktan çok, daha kapsamlı bir kitabın bir özetiymiş izlenimi verir. Bu kitabın sonraki basımları da hatırı sayılır derecede genişletilmiştir ve asıl kuramı anlamak için kitabın 1905 basımını okumak gerekir.

İlk denemede cinsel sapkınlıklar nesneye ve amaca göre sınıflandırılır. Birinci grupta inversiyon (eşcinsellik) yer alır, Freud eşcinselliğin etiyolojisinde insanların temel eşcinselli-

[334] Sigmund Freud, *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, Leipzig ve Viyana: Deuticke, 1905. *Standard Edition*, VII, ss. 130-243.

ğini, normal cinsellik biçimleriyle sapkınlık arasında keskin bir sınır bulunmadığını işaret eder. Freud nevrotiklerin cinselliğinde üç özellik görüyordu: Güçlü bir cinsel güdünün zorla baskılanması, sapkın nitelikte bir cinsellik (nevroz sapkınlığın negatifidir) ve çocuksu nitelikler (erojen bölgelerde bulunan, henüz birleşmemiş kısmi güdüler).

İkinci deneme çocuk cinselliğini ele alır. Freud "Bu olgu neden neredeyse hiç bilinmemiştir?" diye soruyordu. Sırf çocuğun masumiyetiyle ilgili alışıldık fikirlerden ötürü değildi, nevrotiklerdeki baskılamanın yol açtığı amneziye benzer tuhaf bir amnezi hayatın ilk altı ilâ sekiz yılını sildiği için bilinmiyordu. "Bu amnezi her birey için bir tarih öncesi işi görür." Buna göre bu "gizlilik dönemi" sadece kültürel değil, organik koşullardan da kaynaklanır ve cinsel güdülerin toplumun yararına yüceltilmesini sağlar. Freud daha sonra çocuk cinselliğinin gelişiminde birbirini izleyen evreleri tanımlıyordu. Önce oto-erotik evre gelir, bedenin herhangi bir bölümü erojen bir bölge olabilir ama olağan erojen bölge genellikle ağızdır, emme biçiminde tatmin edilir. Bu "oral aşama" sonrasında anüs başlıca erojen bölge hâline gelir, dışkının tutulması tatmin sağlar. Üçüncü evrede bu bölgenin yerini genital bölge alır, çocuklarda mastürbasyona sık rastlanmasının nedeni budur. Bu evrelerde çocuk "çok biçimli sapkındır", yani bütün sapkınlıklar için potansiyel mevcuttur ve birçok yetişkinde belli koşullar altında hepsi de gelişebilir. Freud cinsel uyarım kaynaklarının bir listesini de sunuyordu (ritmik hareketler, kas faaliyetleri, güçlü duygular, yoğun entelektüel çalışma dâhil) ve tek tek cinsellik biçimlerinin kurucu unsurunu işaret ediyordu. Freud sonraki basımlarda, bu ikinci denemeye çocuksu cinsel kuramların ayrıntılarını ve "ilk sahne"nin (çocuğun ebeveynlerinin ilişkisini gözlemlemesinin) etkilerini eklemişti.

Üçüncü denemenin başlığı "*Buluğ Çağında Dönüşümler*"di. Buluğ çağında yaşanan biyolojik alt üst oluşun ardından, oto-erotizmden cinsel nesnelere, kısmi güdülerden bunların jenital bölgenin asliliği altında birleşmesine, bireysel hazdan üremeye hizmet etmeye doğru bir değişiklik olur. Bu evrede cinsel haz, çocukta var olduğu biçimiyle "ön haz" biçiminde, tam anlamıyla tatmin edilme yönünde bir teşvik olarak varlığını sürdürür. Freud bu mekanizmayı, tekniğin ön haz verdiği, saldırgan ya da erotik duyguların serbest bırakılmasıyla daha derin bir tatmin sağlayan esprilerin mekanizmasına benzetiyordu. Sonra erkekler ve kadınların psikoseksüel farklılaşması gelir. Freud libidonun gerek erkeklerde gerekse kadınlarda, nesnesi ne olursa olsun eril olduğunu işaret ediyordu ama Fliess'in insanların temelde eşcinsel olduğu fikrini de benimsemişti. Freud daha sonra erkeklerde psikoseksüelliğin gelişimini betimlemişti, erkeklerde eşcinselliğin gelişmesi kolaydı, kadınlardaysa daha zordu, kadınların histeriye daha büyük bir yatkınlık göstermesinin nedeni buydu. Denemenin geri kalan bölümü bir sevgi nesnesi bulma sorununa odaklanıyordu. Çocuk cinselliğinin ilk nesnesi kişinin kendi bedeni ve annenin memesidir; sütten kesildikten sonra cinsellik oto-erotik olur, cinselliğin ancak daha sonraları bir nesneye yeniden yöneltilmesi gerekir. İlk nesne, anne bebeği öpüp okşarken onun çocuksu cinselliğini uyandırır, bu da Oedipus durumuna yol açar, bu mesele daha sonraki psikanalitik literatürde hatırı sayılır ölçüde genişletilmiştir. Freud bu ilk eğitimin bireyin gelecekteki aşk seçimi ve kaderi açısından önemli olduğunu işaret ediyordu. Bu bölümü açıp genişletirken

kurucu unsurun rolünü vurgulamıştı, nevrotiklerde kalıtsal frenginin sıklıkla görülmesinden de bahsediyordu.

Üç Deneme, kısa olmasına rağmen, Freud'un kendisinin, kuşaklar boyunca psikanalistlerin genişleteceği hatırı sayılır ölçekte bir sentez içeriyordu. Birçok yazarın ayrıntılı olarak açıkladığı bu gelişmelerden burada bahsetmeyeceğiz. Sadece Freud'un kuramlarını, dönemin cinsel patolojisi bağlamına yerleştirmeye çalışacağız.

Freud'un cinsel kuramları birkaç tema etrafında döner. Birincisi libido kavramı, yani embriyolojisi, peş peşe gelen evrilme aşamaları ve metamorfozlarıyla cinsel içgüdü kavramıdır. İkincisi sevgi nesnesi tercihindeki değişikliklere, özellikle de Oedipus kompleksine yapılan vurgudur. Önceki temalara dayalı üçüncü tema bazı karakter tiplerinin (özellikle de oral ve anal tip), nevrozlar ve cinsel sapmaların yorumlanmasıdır. Dördüncüsü bir cinsel sembolizm sistemidir. Son olarak cinsel hayattaki ilk olaylar, ilk cinsel fanteziler ve bunların sonraki duygusal hayattaki rolü hakkında bir araştırma yapılır.

Üç Deneme 1905'te yayınlandığında dönemin ruhu cinsel sorunlara son derece büyük bir ilgi gösteriyordu, Freud'un kaynakları ile çevresinde buna koşut yaşanan gelişmeler arasındaki sınırı ayırt etmek zordur.[335] Dönemin cinsel ahlakı, "Victoria dönemine özgü" deyişinin sembolize ettiği tutumların pek azını koruyordu, hatta bunlardan geriye hiçbir şey kalmamış dense yeriydi. August Forel hatıralarında, Viyana'da cinsel kuralların gevşekliğini canlı bir dille betimler, Paris'te de durumun daha iyi olmadığını ekler.[336] Zilboorg, Çarlık İmparatorluğu'nun her yerinde öğrenciler ve ergenler arasında "serbest aşk birliktelikleri"nin serpilip geliştiğini ve bunun hiçbir şekilde Rusya'yla sınırlı olmayan "sosyolojik nitelikte bir olgu" olduğunu belirtir.[337] Zührevi hastalıklarla ilgili problemler, doğum kontrolü ve çocukların cinsel olarak aydınlatılması her yerde özgürce tartışılıyordu. Cinsel hayatın bütün veçheleri Maupassant, Schnitzler, Wedekind ve başka birçok yazarın eserlerinde "ışıltılı bir samimiyet" ile karşımıza çıkar; bu sorunlar Karl Kraus'un dergisi *Die Fackel* gibi yayınlarda da hararetli denebilecek tartışmalara konu oluyordu. Schopenhauer, Sexus metafiziğine felsefesinde merkezî bir yer vermişti zaten; Weininger son derece başarılı olan bir kitapta bir cinsel mistisizm öğretisi ortaya atmıştı.[338] Rozanov ve Winthuis buna daha da benzer sistemler geliştirecekti.[339] Hepsinden de önemlisi yeni bir bilim olan, on dokuzuncu yüzyılda yavaş yavaş gelişmiş cinsel patoloji otuz yıl önce Krafft-Ebing'in *Psychopathia Sexualis* adlı kitabının yayınlanmasıyla belirleyici bir ivme kazanmıştı. 1886'dan beri bu konudaki literatür hızla büyümüş, araştırılması biraz zor bir hâl almıştı. 1899'da Magnus Hirschfeld bir yıllık yayınlamaya başladı, yıllığın bir bölümü o zamanlar geçerli olan bibliyografyayı kapsa-

---

335 **Bkz. beşinci bölüm, s. 295.**

336 August Forel, *Rückblick auf mein Leben*, Zürih: Europa-Verlag, 1935, ss. 64-65.

337 Gregory Zilboorg, *Sigmund Freud, His Exploration of the Mind*, New York: Charles Scribner's Sons, 1951, ss. 73-75.

338 **Bkz. beşinci bölüm, s. 289; onuncu bölüm, ss. 738-739.**

339 **Bkz. yedinci bölüm, s. 531-532.**

maya çalışıyordu.[340] Birinci ciltte 282 sayfa varken, (1902'de yayınlanan) dördüncü ciltte 980 sayfa, (1903'te yayınlanan) beşinci ciltte 1368 sayfa, (1904'te yayınlanan) altıncı ciltte 744 sayfa, (1905'te yayınlanan) yedinci ciltte 1084 sayfa vardı. Freud'un *Üç Deneme*'sinde bu literatür selinin içerdiği olgular, kuramlar ve spekülasyonlarda içerilmeyen fazla bir şey olmadığına kuşku yoktur.

Libido kuramının birçok kaynağı vardır. *Oto-erotizm, erojen bölge* ve *libido* kavramının zaten kullanımda olduğunu unutmayalım.[341] Birleşik bir cinsel içgüdü kuramının ilk modelleri Platon'dan itibaren filozoflar tarafından çıkarılmıştı zaten. Platon da Freud da insanların aslında çift cinsiyetli olduğunu ve cinsel içgüdünün yüceltildiğini öğretiyordu. Georgiades, Freud'un libidoyu eril olarak düşündüğünü, Platon'un ise eşcinsel sevgiye heteroseksüel sevgiden daha fazla değer verdiğini, eşcinsel sevginin yüceltilmesini bütün yüksek duyguların kaynağı olarak gördüğünü işaret eder.[342] Freud'un libido kuramı ile Schopenhauer'ın felsefesi arasında derinlere inen benzerliklere daha önce değinmiştik,[343] Arreat'nın genişletilmiş cinsel içgüdü kavramından da bahsetmiştik.[344] Biyologlar filozofların izinden gidiyordu. Gley 1884'te orijinal anatomik çift cinsiyetin insanda fizyolojik izler bırakabileceğini, bunların eşcinselliğin başlangıcı olabileceğini ileri sürmüştü.[345] Klinikçiler de buna benzer kuramlar geliştirmişti. 1894'te Dessoir,[346] 1898'de Moll[347] cinsel içgüdünün evriminin iki aşamasını betimlemişti, buna göre farklılığın gözlenmediği bir evrenin ardından bir farklılaşma evresi geliyordu; bu yazarlar, bazı bireylerin en azından kısmen farklılığın gözlenmediği evrede kaldıklarını, bu nedenle eşcinselliğin ya da diğer sapkınlıkların görüldüğünü söylüyorlardı. 1903 tarihli iki eserde, insanın temel çift cinsiyetliliği kavrayışına dayalı bir kuram önerildi. Bunlardan biri daha önce bahsettiğimiz Weininger'in ünlü *Sex and Character* adlı kitabıydı; diğeriyse Herman'ın -daha az felsefi, daha çok klinik bir yaklaşımı olan- *Libido and Mania* adlı kitabıydı.[348] Herman bütün cinsel sapkınlıkların insanın çift cinsiyetliliği ile (Moll'un kullandığı anlamıyla) libidonun evrim aşamalarında gözlenen rahatsızlıkların bileşik etkisinden kaynaklandığını söyler. Cinsel anormallikler üç gruba ayrılır: Birincisi "aseksüelliğin" çeşitli biçimleridir (cinsel çocuksuluk, oto-erotizm ve benzeri). İkincisi "çift cinsiyetlilikten" kaynaklanan anormalliklerdir. Üçüncüsü "supraseksüalizm"den kaynaklanan anormalliklerdi (çoğunlukla anormal, hâlsiz cinsellik). Cinsel sapkınlıkların büyük bölümü, Herman'ın çiftler hâlinde sınıflandırdığı (üranizm-lezbiyenlik, sadizm-mazoşizm vb.) ikinci grupta yer alır. Farklılaşmamış libidonun bir kadına mı, yoksa bir erkeğe

---

340 *Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen unter besonderer Berücksichtigung der Homosexualität*, I, Leipzig: Max Spohr, 1899.

341 **Bkz. beşinci bölüm, s. 294-300.**

342 Patrice Georgiades, *De Freud a Platon*, Paris: Fasquelle, 1934.

343 **Bkz. dördüncü bölüm, ss. 209-210.**

344 **Bkz. beşinci bölüm, s. 300.**

345 E. Gley, "Les Aberrations de l'instinct sexuel", *Revue Philosophique*, XVII (1884) (I), ss. 66-92.

346 Max Dessoir, "Zur Psychologie der Vita sexualis", *Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie*, L (1894), ss. 941-975.

347 Albert Moll, *Untersuchungen über die Libido sexualis* (Berlin: H. Kornfeld, 1898), cilt I.

348 G. Herman, "Genesis", *Das Gesetz der Zeugung*, cilt V, *Libido und Manie*, Leipzig: Strauch, 1903.

mi yöneleceği büyük ölçüde şansa bağlıdır: Bu bakımdan Meynert'e atıfta bulunulur.[349] Freud, Herman'ın *Libido and Mania* adlı kitabını kesinlikle biliyordu, zira *Üç Deneme*'de bu kitaptan bahsetmiştir.

Çocuk cinselliği ve cinsel gelişimin ilk evreleriyle ilgili kavramlar pek yeni değildi. Çocuğun annesinin göğsünden aldığı hazzın daha sonra estetik hazda ifadesini bulduğu fikri Erasmus Darwin tarafından ortaya atılmıştı.[350] Macar pediyatrist Lindner çocuklarda oral erotizmi araştıran öncü bir isim olmuştu, parmak emmenin basit ve bileşik birçok biçimini betimleyen Lindner bunların çocuksu erotik tatmin ifadeleri olduğu varsayımında bulunmuştu.[351] Lindner'ın çalışması Krafft-Ebing ile bazı bakıcı kadınların da emzirmekten erotik doyum sağladığı varsayımında bulunan bazı yazarların dikkatini çekmiştir.

Freud'un anal erotizm kavramı daha orijinal görünüyor, gerçi bunun da bazı veçheleri daha önceden haber verilmişti. Ütopyacı Fransız sosyalist Charles Fourier çamur ve toprakla oynama dürtüsünü, temel insani içgüdüler arasında geçici bir çocukluk evresi olarak saymıştı.[352] Fourier bu dürtünün sosyalleştirilmesini önermişti: Bu evredeki çocuklar, kendileri hoşlanacağından ve toplum da yarar göreceğinden tezek toplayan "küçük çeteler" hâlinde örgütlenecekti. Romantik tıbbın temsilcilerinden K. R. Hoffman ise daha spekülatif bir düzeyde, dışkılamanın sadece bedensel bir işlev olmadığını, zaman zaman bireye karşıt bir hâl alabilecek "hayatın temel bir dürtüsü" (*Grundtrieb des Lebens*) olduğunu ileri süren bir kuram geliştirmişti.[353] Freud'un anal erotizm kuramı ile dönemin ruhu arasında bir korelasyonu da işaret edebiliriz. Fazla aşikâr olan şeyleri ihmal etmek, kaybolduklarında bunlara dikkat etmek insani bir eğilimdir. Nitekim, Avrupalı köylülerin folkloru bilim insanlarınca bilinmemiş ya da hor görülmüştür ama gerilemeye başladığında, ancak o zaman Avrupa folklorünü kayıt altına almak üzere folklorcüler ortaya çıkmıştır. Benzer bir biçimde insanlık asırlar boyunca, dışkıların görünümüne ve kokusuna alışık bir hayat sürmüştür ama on dokuzuncu yüzyıl sonunda tesisatçılık genel bir hâl alınca, insanlar kokusuz, hoş bir hâle getirilmiş bir dünyada yaşamaya başlayınca bu mesele dikkat çekmeye başlamıştır. Bu yeni meşgale Krauss ve Ihm'in hazırladığı 600 sayfalık bir derlemede ele alınmıştı, kitapta dışkının dünyanın çeşitli nüfuslarında oynadığı roller genel olarak araştırılıyordu, Freud bu kitap için yazdığı övgü dolu önsözde çocuklarda koprofili (dış müptelalığı) tezahürlerinden, bunların bastırılmasından ve cinsel içgüdüyle bağlantılarından bahsediyordu.[354]

---

[349] **Bkz. beşinci bölüm, s. 296.**

[350] Erasmus Darwin, *Zoonomia; or the Laws of Organic Life*, I, Londra: J. Johnson, 1801, ss. 200-201.

[351] S. Lindner, "Das Saugen an den Fingern, Lippen etc. Bei den Kindern (Ludeln)", *Jahrbuch für Kinderheilkunde und Physische Erziehung, Neue Folge*, XIV (1879), ss. 68-69.

[352] Charles Fourier, *Pages choisies*, Charles Gide, yayına hazırlayan, Paris: Recueil Sirey, 1932, s. 174-182. Ayrıca bkz. Maxime Leroy, *Histoire des idées sociales en France*, Paris: Gallimard, 1950, ss. 246-292.

[353] K. R. Hoffmann, *Die Bedeutung der Excretion im thierischen Organismus* (1823). Aktaran Friedrich von Müller, *Spekulation und Mystik in der Heilkunde. Ein Ueberblick über die leitenden Ideen der Medizin im letzten Jahrhundert*, Münih: Lindauer, 1914.

[354] Friedrich S. Krauss ve H. Ihm, *Der Unrat in Sitte, Brauch, Glauben und Gewohnheitsrecht der Völker von John Gregory Bourke*, Leipzig: Etnologischer Verlag, 1913.

Freud'un libidonun fallik evresi hakkında söyledikleri dönemin genel bir kaygısını yansıtıyordu. Eğitimciler, pediyatristler ve cinsel patologlar, hepsi de bebekler ve küçük çocuklarda mastürbasyonun sık görüldüğünü biliyorlardı ve çocukların hizmetçiler, başka yetişkinler tarafından baştan çıkarılması olasılıklarıyla ilgileniyordu.[355] Çocuk cinselliğinin varlığının birçok kişi tarafından görmezden gelindiğine ya da ender rastlanan, anormal bir olay olarak değerlendirildiğine kuşku yoktu ama daha fazla bilgi sahibi olanlar vardı. Michelet'nin popüler kitapları *Our Sons* ve *Woman*'dan özel olarak bahsetmek gerekir; Freud, *Woman*'ı biliyordu, çünkü başka bir konuyla ilgili olarak bu kitaptan alıntı yapmıştı.[356]

Yüceltme sözcüğü ve kavramı da gayet iyi biliniyordu, Freud bunları ortaya attığı iddiasında bulunmamıştır. Bunlar, 1785'te yayınlanmış bir romanda o dönem geçerli bir fikir olarak geçer, daha sonraları Novalis, Schopenhauer ve özellikle de Nietzsche tarafından kullanılmıştır.[357]

Freud cinsel içgüdünün ilk gelişim evrelerinin bebeklikte görüldüğü, bunu gizli bir dönemin izlediği, belirgin başlangıç noktası olan buluğ çağında gerçekten bir diriliş ve yeniden örgütlenme yaşandığı fikrini sistematik hâle getirmişti. İlk olarak Dallemagne, daha sonra Ribot da benzer gözlemlerde bulunmuş ve tanımlar yapmıştı ama bu yazarlar bu gelişimi bir istisna olarak görmüştü.[358]

Cinsel içgüdünün dış bir nesne yerine kişinin kendisine yöneldiği fikri epey yaygındı. Şairler ve yazarların bol bol geliştirdiği narsistik sevgi düşüncesi psikiyatristlere de ulaşmıştı.[359] Havelock Ellis çeşitli "otoerotizm" biçimlerini betimlemiş, Naecke de "narsisizm" terimini geliştirmiştir.

Anne ve baba imgelerinin bireyin gelecekteki aşk hayatı açısından taşıdığı büyük öneme ilişkin de tahminlerde bulunulmuştur; "Her erkek annesinin bir imgesini taşır ve gelecekte kadınlara karşı tutumu bu imgenin niteliğine bağlıdır." düşüncesine inanan bir tek Nietzsche değildi. Laclos'un ünlü bir romanında, baştan çıkarıcı Valmont insanın masum ve dürüst genç bir hanımın annesine olan saygısını yıkmaksızın, onu baştan çıkaramayacağını açıklar.[360] Jules Laforgue, Hamlet'in Ophelia'ya bu kadar sert davranmasına neden olan şeyin, annesine olan saygısını yitirmesi olduğunu açıklamıştır.[361] Freud'un yaptığı yenilik bu anne ve baba *imago*'sunun psikiyatriye yerleştirilmesi ve sistematikleştirilmesi olmuştur.

Bebek ile anne arasında erotik bir bağ kurulabileceği, birçok eğitimci tarafından gayet iyi biliniyordu. Stendhal çocukluğunda annesine duyduğu ensest sevgiden bahsetmişti.[362] Michelet bu mefhumu popülerleştirmişti. Freud ise bu bağın, sınırlar içinde, normal ve

---

355 **Bkz. beşinci bölüm, ss. 291-292.**

356 Sigmund Freud, *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten* (1905), s. 47, *Standard Edition*, VIII, ss. 59-60.

357 Heinrich Jung Stilling, *Theobald oder die Schwärmer, eine wahre Geschichte*, Frankfurt ve Leipzig, 1785.

358 **Bkz. beşinci bölüm, s. 296.**

359 **Bkz. beşinci bölüm, s. 274.**

360 Choderlos de Laclos, *Les Liaisons dangereuses (1782)*, éd. Pléiade, Paris: Gallimard, 1959.

361 Jules Laforgue, "Hamlet, ou les suites de la pitié filiale", *La Vogue*, III (1886).

362 Stendhal, *Vie de Henry Brulard* (1836), Paris: Union Générale d'Edition, 1964, üçüncü bölüm, ss. 57-67.

doğal olduğunu ileri sürüyor, çocuğun babasının ölmesini dilediği, babasının onu cezalandırmasından ve iğdiş etmesinden korktuğu fikirlerini ekliyordu. Oedipus kompleksi, Freud'un daha sonra sistematize edeceği biçimiyle şu üç bileşeni içerir: Anneye karşı ensest bir arzu, babayı öldürme arzusu ve zalim, iğdiş edici bir baba imgesi.

Aslına bakılırsa bu kompleksin mitolojik modeli Oedipus dramasından çok Satürn ve Jüpiter mitinde bulunur. Satürn, babası Uranüs'ün, dünyanın ilk tanrısının ölüm tehdidiyle karşı karşıya kalmıştı ama annesi onu kurtarmıştı. Satürn daha sonra babasını iğdiş etmişti. Daha sonra Satürn en küçükleri olan Jüpiter dışında kendi çocuklarını yemişti, Jüpiter'i annesi kurtarmıştı. Jüpiter daha sonra babasının yerini almıştı. Aynı mit Hindistan'da ve Hititlerde de bulunuyordu.[363] Din tarihçisi Dumezil'e göre bu mit bir zamanlar var olan koşulları yansıtıyordu sadece.[364] Kadim Hint hanedanlarında siyasal ve cinsel güçler birbirleriyle tanımlanırdı, kral büyük zorba bir erkekti, oğullarının kendisini tahtından indirmesinden, iktidarını, cinsel gücünü elinden almasından korkardı. Öte yandan Hindistan'da filozoflar yeniden doğum sürecini, yeniden doğana Oedipus kompleksine benzer duygular atfederek açıklamıştır. Vasubandhu bu süreci şöyle betimliyordu:

> Ara varlık... ilâhî göze sahiptir. Doğumunun yerini ne kadar uzak olursa olsun görür. Babası ve annesinin birleştiğini görür. Ruhu, işbirlikçiliğin ve husumetin etkisiyle rahatsız olmuştur. Erkekse, bir erkeğin annesine duyduğu arzunun etkisine girer; kadınsa kadının babasına karşı duyduğu arzunun etkisine girer; öte yandan erkek ya da kadın rakip olarak gördüğü babadan ya da anneden nefret eder. Prajnapti'de dendiği gibi, "Sonra Gandharva'da ya bir şehvet ya da bir nefret düşüncesi belirir." Ruh bu iki hatalı düşünceyle o kadar büyük bir sıkıntıya girer ki, sevgi dolu bir dilekle iki organın birleştiği yere bağlanır, kendisinin birleştiğini hayal eder... ara varlık böylece kendisini matrise yerleştirmenin hazzını duyar.[365]

Psikanalizin en popülerleşen veçhelerinden biri cinsel sembollerle ilgilidir ("Freudyen semboller"). Bu alanda Freud'dan önce gelen birçok isim dört gruba ayrılabilir:

1. Antropologlar bütün ülkelerde fallik şiirlerde bulunan geleneksel müstehcen sembolleri ve "Kryptadia"yı toplamıştır. Folklorcü Oppenheim, Freud'dan bu tür bir koleksiyon hakkında psikanalitik yorumlarda bulunmasını istemiştir.[366]
2. Rüya sembollerine duyulan ilgi, cinsel bir anlamı olan sembollerin dikkat çekmesine yol açmıştır. Laignel-Lavastine ve Vinchon'a göre, Rönesans dönemine ait Pierus'un kaleme aldığı bir rüya kitabında, yılanlar, ağaçlar, çiçekler, bahçeler, dişler, sütunlar, mağaralar görülen rüyalar betimlenir, bu sembollerin Freudcu sembolizmdekine

---

363 Hans Gustav Guterbock, *Kumarbi, Mythen vom churritischen Kronos*, Zürih: Europa-Verlag, 1946.

364 Georges Dumezil, "Religion et mythologie préhistoriques des Indo-Européens", *Histoire générale des religions* içinde, Maxime Gorce ve Raoul Mortier, yayına hazırlayanlar, Paris: Quillet, 1948, I, ss. 448-450.

365 Vasubandhu, *L'Abhidharmakosa de Vasubandhu*, çeviren ve şerhler düşen Louis de la Vallee Poussin, Paris: Geuthner, 1923-1926, II, ss. 50-51. Benzer bir inanış *The Tibetan Book of the Dead*'de *(Tibet Ölüler Kitabı)* bulunabilir.

366 Sigmund Freud, "Träume im Folklore", Sigmund Freud ve D. E. Oppenheim, *Dreams in Folklore* içinde, New York: International Universities Press, 1958, ss. 69-111.

benzer anlamları vardır.[367] Rüya sembolizmiyle ilgili ilk nesnel araştırmayı yapan Scherner olmuştu, Scherner'in cinsel bulduğu sembollerin otuz üç yıl sonra Freud'un *Rüyaların Yorumu*'nda betimlenen sembollerin aynısı olduğunu unutmayalım.[368]

3. On dokuzuncu yüzyıl boyunca kültler, mitler ve dinlerde cinsel sembolizmle ilgili geniş çaplı araştırmalar yapılmıştı. Bu araştırmalara öncülük eden Jacques-Antoine Dulaure güneşe tapan ilk medeniyetlerin güneşin yenileyici güçlerini fallus imgesine dâhil ettiği sonucuna varmıştı.[369] Fallus kültünü ve sembolizmini, antik medeniyetlerden sayılamayacak kadar çok örnek vererek uzun uzadıya betimlemişti. Bu kitap muazzam bir başarı kazanmış, genel bir fallus kültü bulunduğu fikrini popüler kılmıştı. Birçok amatör arkeolog bu kültün sembolik kalıntılarını arama sevdasına kapılmıştı. Bir tek örnek vermekle yetinelim: Flaubert'in romanı *Bouvard et Pecuchet*'de hikâyenin kahramanları "Keltarkeolojisi"yle uğraşırken "tümülüs"ün kadın cinsel organını, "pierre levee"nin erkek cinsel organını temsil ettiğini; kuleler, piramitler, kilise şamdanları, mil taşları ve ağaçların fallik semboller olduğunu kabul eder. Özel müzelerinde bir Fallus Bölümü açarlar. Bu arada ciddi bir akademisyen olan Adalbert Kuhn ritüel olarak ateş yakmayı insanın üremesinin sembolü olarak yorumlamıştı.[370] Victoria döneminin ortasında İngiltere'de George Cox, antik dinlerin cinsel sembolizmini açıklamıştı: Asa, ağaç, çobanın değneği, kral asası, yılan ve boğa eril sembollerdi; gemi, kadeh (Kutsal Kâse de dâhil), kuyu, sepet, lamba, lotus dişi sembollerdi. "Kadın ile erkek arasındaki farkın tanınmasının uyandırdığı düşünceler insan kalbinin en gizemli çırpınışları arasında yer aldığından" Cox "ibadet edenlerin doğal itkilerini bir hak ve görev duygusuyla uzlaştırmayı vaaz eden bir felsefenin tuhaf, neredeyse karşı çıkılamaz bir büyülenme yaratacağını" kabul ediyordu.[371] Almanya'da Nagele, antik çağlardaki yılan kültünün fallik bir kült olduğu yorumunda bulunmuştu.[372] İtalya'da Gubernatis, botanik[373] ve zoolojiden[374] hareketle evrensel cinsel sembolizm hakkında sistematik bir kuram geliştirmişti.
4. Klinik deneyimler cinsel sembolizmle ilgili birçok veri sağlamıştı. Romantik psikiyatri cinsel itkiler ve hayal kırıklıklarının psikozlardaki rolü üstünde duruyordu.[375] Neumann, daha sonra Santlus, daha az bir ölçüde de Griesinger hastalarında cinsel içgü-

---

367 Laignel-Lavastine et Vinchon, *Les Maladies de l'esprit et leurs médecins du XVIe au XIXe siecle*, Paris: Maloine, 1930, ss. 101-118.

368 **Bkz. beşinci bölüm, ss. 301-302.**

369 Jacques-Antoine Dulaure, *Histoire abrégée des différents cultes*, ikinci basım: Paris Guillaume, 1825, cilt I, *Des Cultes qui ont précédé et amené l'idolâtrie*; cilt II, *Des Divinités génératrices chez les anciens et chez les modernes.*

370 Adalbert Kuhn, *Die Herabkunft des Feuers und des Göttertranks*, Berlin: Dümmler, 1859.

371 George W. Cox, *The Mythology of the Aryan Nations*, Londra: Longmans Green and Co., 1870, II, ss. 112-130.

372 Anton Nagele, "Der Schlangen-Cultus", *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*, Lazarus und Steinthal (1887), XVII, ss. 264-289.

373 Angelo de Gubernatis, iki cilt, *La Mythologie des plantes ou les légendes du règne végétal*, Paris: C. Reinwald, 1878.

374 Angelo de Gubernatis, *Zoological Mythology or the Legends of Animals*, iki cilt, Londra: Trübner & Co., 1872.

375 **Bkz. dördüncü bölüm, s. 213-216.**

dünün kılık değiştirmiş tezahürlerini betimlemişti. Patolojik mistisizmin birçok biçimine bastırılmış cinselliğin yol açtığı romancılar, psikiyatristler, din yazarları arasında bilinen bir şeydi.[376] Suç bilimci Hanns Gross da hayal kırıklığına uğramış cinselliğin kılık değiştirmiş biçimleri ve bunların suçlarda oynadığı rol hakkında sistematik bir araştırma yapmıştı.

Freud'un araştırmalarına konu olan bir diğer alansa cinsel fantezilerin çeşitliliği ve değişkenliği ile duygusal hayatta oynadıkları roldü. Freud küçük çocukların ebeveynlerini cinsel ilişki sırasında gözlemesinin, yani ilk sahne dediği şeyin, özellikle de sadistçe bir eylem olarak yorumlandığında çocuk üstünde rahatsız edici bir etkisi olduğu sonucuna varmıştı. Freud küçük çocukların, bebeklerin dünyaya nasıl geldiğiyle ilgili sorularını cevaplamak için düşündüğü kuramlara, ebeveynlerinin cinsel ilişkilerini açıklamak için hayal ettiği kuramlara da büyük önem vermiştir. Freud, çocukları cinsel olarak aydınlatma yönünde, o dönem geçerli olan eğilimi desteklerken de bundan bahsetmiştir. Bir de bazı çocuklarda gözlenen Aile Romansı vardı, bu çocuklar gerçek ebeveynlerinin asıl ebeveynlerinden çok daha yüksek bir sosyal statüde olması gerektiğini düşünürdü. Otto Rank bu konuyu hatırı sayılır ölçüde geliştirmişti.[377] Burada yine o döneme ait popüler bir temayla ilgili psikanalitik bir düşünceye rastlarız. O dönemde, çoğu Avrupa ülkesinin bir kralı ya da imparatoru vardı, birçok akıl hastası kraliyet ailelerinin soyundan geldiklerini, hatta meşru kral olduklarını ileri sürerdi. Krafft-Ebing bu tür sanrıları *Originare Paranoia* başlığı altında toplamıştı (bu terim genellikle yanlış anlaşılmış, "kişinin ailesinin kökeniyle ilgili sanrıya kapılması" anlamına çekilmiştir, aslında "kökeni" hafızanın başlangıcına götürülebilecek bir paranoya biçimini ifade ediyordu.) Fransa'da ünlü bir hasta, Hersilie Rouy, kraliyet ailesine doğduğu yolundaki iddiaları sonrasında akıl hastanesine yatırılmıştı ama hastaneye kabul sürecindeki teknik bir hatadan ötürü ciddi miktarda tazminat ödenerek salıverilmişti. Rouy iki "otobiyografi" yayınlamıştı: Birinde sanrılı fikirlerinin büyük bölümünü parça parça vermişti, diğerindeyse tam anlamıyla açıklamıştı.[378] Freud'un özgünlüğü Aile Romansı'nın uç noktadaki paranoya koşullarında ortaya çıktığının yanı sıra, çocuklarda nüve hâlinde sık görüldüğünü, ayrıca folklor ve mitolojiyle bir ilgisi olduğunu göstermesinde yatar.

Freud'un hayatı hakkındaki bugün kabul gören hikâyeler, cinsel kuramlarının yayınlanmasının bir "Victoria dönemi" toplumunda duyulmamış yeniliklerinden ötürü öfke yarattığını anlatır. Belgeli kanıtlar, bunun gerçeklere uygun olmadığını göstermektedir. Freud'un *Üç Deneme*'si, dönemin seksoloji ile ilgili literatür tufanı sırasında yayınlanmış ve

---

376 Filozof Léon Brunschvicg daha sonra, *Süleyman'ın Şarkısı*'nın (Neşideler Neşidesi?) kilise adamları tarafından mistik yorumlanmasının mistik yazarlar hakkında yapılan Freudcu yorumların tam tersi olduğunu işaret etmiş, "ikisi de aynı yanılmazlık havasını taşır," demişti. Léon Brunschvicg, "A propos de l'analogie", *Mélanges offerts a Monsieur Pierre Janet* içinde, Paris: d'Artrey, 1939, ss. 31-38.

377 Otto Rank, *Der Mythus von der Geburt des Helden; Versuch einer psychologischen Mythendeutung*, Leipzig ve Viyana: Deuticke, 1909.

378 Hakkında bu kadar fazla yayın yapılan bu hastanın hikayesi şurada bulunabilir: Paul Sérieux ve Joseph Capgras, *Les Folies raissonnantes; le délire d'interprétation*, Paris: Alcan, 1909, ss. 386-87.

iyi karşılanmıştı.[379] Freud'un asıl özgünlüğü birçoğu dağınık veya kısmen düzenlenmiş bir biçimde bulunan fikirleri ve kavramları sentezlemesinde, bunları doğrudan psikoterapiye uygulamasında yatıyordu. Küçük Hans vakası klinik bir örnektir; Dora vakası derinlik psikolojisi için nasıl bir önem taşıyorsa, küçük Hans vakası da libido kuramı için o kadar önemliydi.

Bu hikâyenin edebi niteliği Dora vakası kadar yüksek değildir ve daha uzun bir okuma gerektirir. Hikâyeyi küçük Hans'ın babası anlatmış, Freud da onun anlattıkları üstüne yorumda bulunmuştur.

> Hans, Freud'un yakın tilmizlerinden biri olan bir psikanalistin ilk çocuğuydu. Annesi ona şefkatli bir özen gösterirdi. Sık sık yatağına alırdı, hatta sonradan anlaşıldığı üzere tuvalete gittiğinde sık sık yanında götürürdü. Hans üç yaşındayken "pipi"sine çok ilgi göstermeye başladı. Annesine, onun da "pipi"si olup olmadığını sordu, annesi "evet" dedi. Üç buçuk yaşına geldiğinde, annesi onun mastürbasyon yaptığını anladı ve pipisini kesmekle tehdit etti. Hemen hemen aynı tarihlerde Hans'ın küçük kız kardeşi doğdu. Hans'a onu leyleğin getirdiği söylenmişti ama Hans doktorun çantasından, suyla dolu küvetlerden ve annesinin odasındaki kandan etkilenmişti. Başka insanlar ve hayvanların da "pipileri" var mı diye merak etmeye başladı, özellikle atlarınkinin büyük boyutu ilgisini çekiyordu. Bu organın varlığının canlıları cansızlardan ayırdığı sonucuna vardı; ama küçük kız kardeşinin pipisi olmadığını fark etmişti, onunkinin de çıkacağını söylüyordu. Hans daha dört yaşına gelmeden "çok eşli" bir eğilim gösteriyordu; yaşları 7 ile 11 arasında değişen bir dizi kıza âşık oldu ama kollarını beş yaşındaki kuzeninin boynuna da şefkatle doluyordu.
>
> Hans 4 ¾ yaşındayken (sonradan anlaşıldığı üzere) ağır bir arabayı çeken bir atın yere düştüğünü gördü. Bundan kısa bir süre sonra giderek kaygılı bir hâl aldı, annesine daha fazla asılıyordu, sonra bir at onu ısıracak diye sokağa çıkmaktan korktuğunu açıkladı. Freud, Hans'ın babasına, Hans'a "pipilerine" çok ilgi duyduğu için atlardan korktuğunu söylemesini ve yavaş yavaş onu cinsel olarak aydınlatmaya başlamasını tavsiye etti.
>
> Bu, dört aylık uzun bir sürecin başlangıcı oldu (Ocak 1908 ile Mayıs 1908 arası). Babası çocuğun söylediklerini, rüyalarını, kendiliğinden geliştirdiği oyunları kaydedip Freud'a iletti. Schönbrunn hayvanat bahçesine yaptıkları bir ziyaretin ardından Hans zürafalardan, fillerden ve pelikanlardan da korkmaya başladı. Bir sabah Hans odasında biri büyük, biri sakat iki zürafa olduğu fantezisini anlattı, Hans sakat olanı aldığı için büyük olan ağlamıştı. Baba bu rüyayı küçük bir aile sahnesinin aktarımı olarak yorumladı: Hans sabahları ebeveynlerinin odasına gelmeyi alışkanlık hâline getirmişti, babası annesine onu yatağa almaması gerektiğini söylerdi, annesi de kısa bir süreliğine alırsa bir şey olmayacağını söyler, alırdı. Büyük zürafa babasının büyük penisi, sakat zürafa da annesinin genital organları olarak yorumlandı.
>
> Babası 30 Mart 1908'de Hans'ı Freud'un ofisine kısa bir ziyaret için götürdü. Freud çocuğa annesini çok sevdiği için babasından korktuğunu açıkladı. Bu ziyaretin ardından ciddi bir iyileşme gözlendi ama Hans'ın fobisi çok geçmeden genişleyip yeni konulara uzandı: Ağır yüklü arabaları çeken büyük, kaba atlar, ayaklı vantilatörler vb.; Hans atların düşmesinden ve ayaklarıyla tekme atmalarından bahsediyordu. Sonra sarı kadın külotlarından tiksinmeye başladı, dışkı, küvet, yüklü arabalar ve kutular vs. kafasını meşgul etmeye başladı. Hans bir sabah fantezisini anlattı: Banyodayken tesisatçı banyo küvetini söküyordu ve matkabı Hans'ın kar-

[379] Bkz., onuncu bölüm, s. 742.

nına sokuyordu. Babasının yorumu şöyleydi: Annesinin yatağında olduğundan babası onu büyük penisiyle dışarı atmıştı. Sonraki bir yorum bir üreme fantezisi anlamındaydı: Baba onu büyük penisiyle annesinin rahmine sokuyordu. Hans'ın banyolardan kaçınması, annesi küçük kız kardeşini yıkarken elini çekiverse de küçük kız boğuluverse diye arzu etmesiyle bağlantılıydı. Düşen at fantezisi babasının düşüp ölmesi arzusu (aynı zamanda korkusu) olarak yorumlanmıştı, ayrıca bir de annesinin çocuk doğururkenki hâliyle ilgili fantezisi olarak görülmüştü. Aslına bakılırsa Hans'ın leylek hikâyesine inanmadığı, annesinin hamileliği hakkında kendisine söylenenden fazlasını anladığı ortaya çıkarılmıştı.

Dolayısıyla öyle anlaşılıyordu ki Hans'ın fobisinin kökeninde annesine sahip olma arzusu, babası ile küçük kız kardeşinin ölmesi arzusu, erken çocuksu cinsel kuramların etkisi, ona leylekle ilgili gerçek olmayan bir hikâye anlattıkları için ebeveynlerine karşı duyduğu içerleme bulunuyordu.

Kısa süre önce beş yaşına gelmiş olan Hans 25 Nisan 1908'de babasının bazı sorularını cevaplıyordu. Bir güven ve kabul havası içinde, onun öldüğünü görmeyi ve annesiyle evlenmek istediğini söyledi. Bu, terapi sürecinin zirveye tırmandığı noktaydı, fobiden arta kalanlar yavaş yavaş temizlendi: Oedipus kompleksi aşılmıştı.[380]

Küçük Hans'ın hikâyesi Freud'un önceki yayınları kadar kolayca kabul edilmemiştir ama bu kuşkuculuk yanlış anlaşılmıştır. Mesele bu hikâyenin ahlak dışı bulunmasından çok, bazı okurların Hans'ın fobilerinden önceki dönemde erotik bakımdan olağanüstü derecede gelişmiş olduğunu düşünmeleriydi; fobilerin babanın sorgulayıcı tavrı ve telkin edici soruları sonucu gelişip gelişmediğini de merak ediyorlardı. 1909'da psikolojinin yeni ve moda bir dalı olan ifadeye dayalı psikoloji çocukların sonradan anlaşıldığı üzere bilinçdışı telkine cevaben asılsız ifadeler verdiği çok sayıda örneği gündeme getirmişti (çocukların tekinsiz bir becerisi vardı, yetişkinlerin onların neyi söylemelerini beklediğini sezebiliyorlardı). Psikanalistler, küçük Hans'ın hikâyesini, Freud'un çocuk cinselliği kuramının bir çocuk üstünde doğrudan yapılan gözlemlerle ilk kez kanıtlanması olarak görmüş, baş tacı etmişlerdir. Bu hikâye (farklı çizgilerde gelişecek olan) çocuk analizinin de ilk örneğiydi, ayrıca kayıt altına alınmış ilk kontrol analiziydi.

Rahip Oskar Pfister,[381] psikanalizde meydana gelen değişiklikler hakkında yorumda bulunmuştur. Freud başta, nevrotik semptomları, çoğu kez cinsel nitelikli acı hatıraların bastırılmasına bağlamıştı ("cinsellik" sözcüğü olağan anlamında kullanılıyordu); iyileşme duygusal boşalmayla sağlanıyordu. Psikanaliz 1913'te, hatıraların yanı sıra fantezilerin de bastırılmasından, Oedipus kompleksinden kaynaklanan nevrotik semptomlardan, aktarım ve direncin analiziyle gerçekleşen iyileşmeden bahsediyordu: Cinsellik kavramı artık "psikocinsellik" başlığı altında Liebe (sevgi) sözcüğü altında toplanan bütün kategorileri içerecek şekilde genişletilmişti. Bu panseksüellik suçlamasının psikanalizini de aklıyordu. Ne var ki bazı eleştirmenler, psikoseksüellik kavramının libido kuramını, özellikle de yüceltme kuramını kavramayı daha da zorlaştırdığını düşünüyordu.

---

380 Sigmund Freud, "Analyse der Phobie eines 5 jährigen Knaben", *Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen*, I (1909), 1-109. *Standard Edition*, X, ss. 5-147.

381 Oskar Pfister, *Die psychoanalytische Methode*, Leipzig ve Berlin: Klinkhardt, 1913, ss. 59-60.

Freud'un Çalışmaları – VI – Metapsikolojiden Ego Psikanalizine

1913'e gelindiğinde psikanalitik kuram tamamına ermiş gibi görünüyordu. Ne var ki Freud'un takipçilerini şaşırtan bir gelişme olacak, büyük bir metamorfoz yaşanacaktı. Bu kez yeni öğreti tek bir kitapla (*Rüyaların Yorumu* ve *Üç Deneme* gibi) değil, on yıllık bir süreye yayılan bir dizi makale ve kısa monografiyle ortaya konmuştu.

Freud 1914'te *Narsisizme Giriş*'te yeni fikirlerini, olgularla çelişmesi hâlinde geri çekmeye ya da değiştirmeye hazır olduğu bir varsayımla ortaya koydu.[382] Bilinç ile bilinçdışı arasında çatışma ve libido ile ego güdülerinin ikiliği kavramları o zamana dek psikanalizde temel önemde olmuştu. Freud *Üç Deneme*'de libidonun ilk nesneye, anneye duygusal olarak yüklenmesi öncesindeki erken oto-erotizm evresinden bahsetmişti. Bu arada Jung, şizofreninin "libidonun tersine çevrilmesinin" bir sonucu olduğunu açıklamış, Adler de öz saygının önemini vurgulamıştı. İngiltere'de Havelock Ellis, Almanya'da Naecke narsisizmi bireyin kendi kendisine âşık olduğu özel bir sapkınlık biçimi olarak tanımlamıştı. Freud'un narsisizm kuramı bütün bunları karşılamak üzere tasarlanmış gibi görünür.

Bu kuram güdü kuramını yeni bir biçimde sistematize ediyordu. Freud'un daha önceden (cinsel olmayan) ego güdüleri ile (cinsel) libido arasında yaptığı ayrım, yeni bir ego-libido kavrayışıyla değiştirilmişti, öyle ki artık iki tür ego güdüsü bulunuyordu: libidinal ve libidinal olmayan. Freud erken bir evrede oto-erotizmin görüldüğü düşüncesini korumuştu ama ego farklılaşmaya başladığında, o zamana dek dağınık olan libidonun da bundan sonra odaklı bir hâl aldığını ve bunun da asal narsisizm olduğunu söylüyordu. Sonraki evrede asal narsisizmin bir bölümü korunuyordu ve libido büyük ölçüde anneye, sonra da başka nesnelere yükleniyordu. Nesne libidosu geri çekilebiliyor ve yeniden egoya yüklenebiliyordu, Freud buna sonradan "ikincil narsisizm" demişti.

Asal narsisizmin bir kalıntısına, normal bireylerin analizinde rastlanacaktır; nevrotiklerde, eşcinsellerde ve diğerlerinde bu kalıntıya daha fazla rastlanır. Nesne libidosunun geri çekilmesi, büyüklük sanrıları, hastalık hastalığı (hipokondri), şizofreni ve parafreni[383] gibi durumları açıklar.

Normalde sevgi duyguları doğrudan nesne-libidodan çıkar, bu anaklitik[384] sevgidir. Libidonun tamamı başka bir insana yüklenir, ego için yeterli düzeyde libido korunmazsa bu delicesine âşık olmaktır. Narsistik tipte aşk, asal narsisizm gereğinden uzun süre devam ettiğinde ortaya çıkar: Birey nesnede sadece kendisini, olduğu ve olmak istediği şeyi görür.

Bu narsisizm kuramı, psikanalitik kuramın çerçevesinin tümüyle yeniden yapılanmasının girizgahı olacaktı. Freud 1915'te *Metapsikolojiye Giriş* başlıklı, on iki denemeden oluşan bir kitap üstünde çalıştığını duyurdu, ama bu makalelerin sadece beş tanesi yayınlandı.

---

382 Sigmund Freud, "Zur Einführung des Narzissmus", *Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen*, VI (1914), 1-24. Standart basım, XIV, ss. 73-102.

383 Zekâ ya da kişilikte bir bozulma olmaksızın sanrılı ya da sanrısız, organize bir paranoid sanrılar sisteminin görüldüğü zihinsel bozukluk (ç.n.)

384 Ebeveyne benzer eş seçmeye yönelen (ç.n.)

Freud, psikanalizin bütün olguları ve veçhelerini kapsayacak kadar kapsamlı kavramsal bir çerçeveyi yeniden inşa etme ihtiyacı duymuştu. Metapsikolojiyi psikolojik olguları topografik, dinamik ve ekonomik bakış açılarıyla betimleyecek bir sistem olarak tanımlıyordu. Topografik (Fechner'in iyi bilinen bir sözüne atfen) bilinçdışı, bilinç öncesi ve bilinç ayrımı anlamına geliyordu. Dinamik, birbiriyle çatışan psişik kuvvetleri ifade ediyordu. Ekonomik zihinsel kuvvetlerin haz–hoşnutsuzluk ilkesiyle düzenlenmesi anlamına geliyordu.

Freud *Dürtüler ve Dönüşümleri*'nde güdüleri özel dış uyarımlara bağlı olan duyusal uyarımların tersine "endo-somatik (bedenin içinde), sürekli akan uyarım kaynaklarının fiziksel temsilcileri" olarak tanımlıyordu.[385] Sonra bu güdülerin genel özelliklerini, kuvvetlerini, amaçlarını, kaynaklarını, geçirdikleri değişiklikleri, örneğin tam tersine dönmelerini, öznenin kendisine karşı bir hâl almalarını, baskılanmalarını ve yüceltilmelerini betimliyordu. Freud içe yansıtma sürecine de değinmişti (bebek içe haz, dışa hoşnutsuzluk yansıtır). Son olarak Freud sevgi ve nefretin doğuşuna değiniyor, bir karşıtlar çifti oluşturmalarına rağmen nefretin psişik hayatta sevgiye nazaran daha erken bir evrede doğduğu sonucuna varıyordu. Libido kuramının ilk biçimine ters düşen bu son nokta, daha başka değişiklikler olacağının da habercisiydi.

Bastırmayla ilgili makale, bastırmayı patojenezi (rahatsızlığın doğuşunu) açıklayan tek kavram olarak gören analistleri şaşırtmıştı.[386] Bastırma (bu kez dürtülerin geçirdiği değişiklikler arasında üçüncü sıraya yerleştirilmişti) içgüdülerin zihinsel temsillerinin bilince çıkmasına asla izin verilmeyen asal bastırma ve bilinçli temsillerin bastırılan ilk fikirlerden biriyle ilişkileri neticesinde bilinçdışına çekildiği sonradan bastırma olarak ikiye ayrılmıştı. Duygusal olarak anlam yüklü fikirler bastırıldığında, bu fikrin ve duygunun kaderi farklı olabiliyordu; bastırılan fikirler kendilerini fantezi olarak örgütlüyor, duygular da kaygıya dönüşüyordu.

Freud metapsikolojiyle ilgili üçüncü makalesinde bilinçdışının bastırılan malzemeden fazlasını içerdiğini vurguluyor ve (daha önce asli süreç dediği) bilinçdışı zihnin başlıca özelliklerini yeniden belirtiyordu.[387] Bilinçdışının gerçeklikle ilişkisi yoktur, çelişme ya da zaman ilkelerini bilmez; bilinçdışı enerjiyse sınırsızdır. Freud bilinçdışı fantezilerin önemini, bilinçdışı temsillerin bilinçli hâle gelmeden önce önbilinç düzeyinde bir söze dökülme evresinden geçmesi gerektiğini vurguluyordu.

Freud dördüncü makalesinde, metapsikoloji penceresinden rüya kuramının bazı veçhelerini yeniden dile getirmişti.[388] Freud *Yas ve Melankoli* başlıklı beşinci makalesinde yeni metapsikoloji açısından bir melankolik depresyon yorumu sunuyordu ama melan-

---

385 Sigmund Freud, "Triebe und Triebschicksale", *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, III (1915), ss. 84-100. *Standard Edition*, XIV, ss. 117-140.

386 Sigmund Freud, "Die Verdrängung", *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, III (1915), ss. 129-138. *Standard Edition*, XIV, ss. 146-158.

387 Sigmund Freud, "Das Unbewusste", *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, III (1915), ss. 189-203, 257-269. *Standard Edition*, XIV, ss. 166-204.

388 Sigmund Freud, "Metapsychologische Ergänzung zur Traumlehre", *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, IV (1916-1917), ss. 277-287. *Standard Edition*, XIV, ss. 222-235.

kolik depresyonu sevilen bir insanın ölümünü izleyen normal yas tepkisine benzetiyordu.[389] Yas çalışması kaybedilen nesneyle duygusal bağların yavaş yavaş, tedricen çözülmesinden ve onun idealleştirilmiş resminin özneye dâhil edilmesinden oluşur. Melankolideyse hasta sanki ikircikli sevgi ve nefret hisleri beslediği bir nesneyi bilinçsizce kaybetmiş gibidir. Kayıp nesnenin kabul edilip benimsenmesi sonucu, "nesnenin gölgesi egonun üstüne düşer", melankolik kendi kendinden nefret etme ve intihar eğilimleri de işte buradan ileri gelir.

Freud 1920'de *Haz İlkesinin Ötesinde* başlıklı kitabını yayınlayarak takipçilerini bir kez daha şaşırttı, kitap metapsikolojiye nihai şeklini vermiş gibi görünüyordu.[390] Kitabın başlığı Nietzsche'yi hatırlatıyorsa, içeriğine de kesinlikle Fechner esin kaynağı olmuştu. Metapsikolojinin üç unsurundan biri, ekonomik veçhe Freud tarafından o zamana dek haz–hoşnutsuzluk ilkesiyle bir tutulmuştu, bu Fechner'den alınmış bir düşünceydi. Fechner'den önce haz ilkesi yaygın olarak haz arayışında olma ve hoşnutsuzluktan kaçınma olarak anlaşılıyordu. Fechner haz ilkesini istikrar ilkesiyle ilişkilendirmiş, Freud da Fechner'in izinden giderek hoşnutsuzluğu gerilimin artmasıyla, hazzı da gerilimin azalıp optimum düzeye inmesiyle ilişkilendirmişti. Dolayısıyla hayatın temel kuralı uyarım miktarının haz-hoşnutsuzluk ilkesi mekanizmasıyla düzenlenmesiydi. Ama Freud haz-hoşnutsuzluk ilkesinin iki etkenle sınırlı olduğunu anlamıştı: Bu etkenlerden birincisi, insanın gelişimi boyunca dikkate alınması gereken gerçeklik ilkesiydi, ikincisiyse, ilk başta haz veren dürtülerin, bastırıldıklarında bu niteliği yitirmeleriydi. Freud artık bu sınırlamaların "haz ilkesinin ötesine geçtiği" sonucuna varmıştı. Daha kadim başka bir ilkeyi, "yineleme zorlanımı"nı, artık bazı klinik olguların tek olası açıklaması olarak görüyordu. Travmatik nevrozlarda tekrarlanan rüyalarda, histeri nöbetlerinde, bazı çocuk oyunu biçimlerinde hoş olmayan olayların tekrarlandığını görürüz. Analiz sırasındaki aktarım, çocukluktaki durumların bilinçdışında canlanmasıyla kendisini açığa vurur. Normal hayatta olduğu gibi nevrozda da bazı bireyler kendilerini tekrar tekrar, tıpatıp aynı durumlarda bulurlar, bu da önceden yazgılı oldukları inancına kapılmalarına yol açar. Freud organizmaya yararlı olan haz-hoşnutsuzluk ilkesiyle yineleme zorlanımının şeytani niteliğini birbirinden ayırmıştı ve bu da onu felsefede gezinmeye yöneltmişti.

Freud *Reizschutz* (organizmanın kendisini aşırı uyarımdan koruma eğilimi) hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunduktan sonra, dürtülerle ilgili yeni bir tanım öneriyordu. Dürtülerin ilerici bir niteliği yoktur, bireyin ve türün gelişimini ilerletme eğilimi göstermezler. Amaçları tutucudur, önceki koşulları yeniden kurmaya meylederler. Freud gerçekten Fechnerci bir üslupla ilerleyerek organizmaların evriminin, dünyanın evrimsel tarihinin ve güneşle ilişkisinin yansıması olduğunu söyleyecek kadar ileri gidiyordu. Freud bir varsayım olarak yeni bir içgüdü sınıflandırması öneriyordu: Eros (libidinal içgüdülerin bütün biçim-

[389] Sigmund Freud, "Trauer und Melancholie", *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, IV (1916-1917), ss. 288-301. *Standard Edition*, XIV, ss. 243-258.

[390] Sigmund Freud, *Jenseits des Lustprinzips*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1920, *Standard Edition*, XIV, ss. 7-64.

lerinin bir araya toplanması) ve *ölüm içgüdüsü* (Freud'un takipçileri çok geçmeden *Thanatos* diyeceklerdi bu içgüdüye). Freud bu ikili sistemde ölüm içgüdüsünün daha temel olduğunu ileri sürüyormuş gibi görünür. Schopenhauer gibi Freud da "hayatın hedefinin ölüm olduğunu", yaşamı koruma içgüdüsünün ölüm içgüdüsünün bir veçhesi olduğunu, çünkü bireyi iç nedenlerle ölüme kadar korumak için kazara, dış nedenlerle gerçekleşecek ölümlere karşı koruduğunu ileri sürüyordu. Eros artık cinsel bir içgüdü olmaktan fazlasıdır, bütün canlı hücrelerde mevcuttur ve canlı maddeyi daha büyük varlıklar oluşturmaya iter, ileri doğru uçuşla ölümün ertelenmesidir. Ölüm içgüdüsü canlı maddenin çözülmesi, cansız madde hâline dönmesi eğilimidir. İki içgüdü birbirinden ayrılamaz, hayat Eros ile ölüm içgüdüsü arasında, ölüm içgüdüsü baskın çıkıncaya dek devam eden bir uzlaşmadır. Freud biyolojinin ilerlemesinin bu spekülasyonların bilimsel terimlerle formüle edilmesini mümkün kılacağı yönündeki umudunu dile getiriyordu. Bu arada klinik kavramlarının büyük bölümünü yeniden formüle etmek zorunda kalmıştı. Freud yıllardır libidonun birincilliğini ileri sürmüş, 1908'de Adler'in özerk bir saldırganlık dürtüsü düşüncesini reddetmişti. Ama 1915 tarihli ilk metapsikoloji makalesinde, nefretin kökenini libidinal olmayan ego içgüdülerine bağlamış, sevgiden önceki bir evreye yerleştirmişti. Şimdi bu yeni kuramlarıyla, basitçe sadizmin içe dönmesinden ibaret olmayan birincil bir mazoşizm olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştı, sonraki yazılarında da saldırgan ve yıkıcı içgüdülerin rolüne giderek daha fazla önem atfetti. Öyle görünüyor ki Freud eskiden libidoyu vurguladığı kadar, şimdi bu içgüdüleri vurguluyordu.

Haz İlkesinin Ötesinde'de yer alan kuramlar, Freud'un bazı takipçilerine göründüğü kadar yeni değildi. Freud 1895'te *Bilimsel Bir Psikoloji Taslağı*'nı yazarak tatmin ettiği spekülasyon eğilimine, ayrıca daha önceki spekülatif eserlerine esin kaynağı olan Fechner'e dönüyordu. Freud, *Haz İlkesinin Ötesinde*'nin başlangıcında haz-hoşnutsuzluk ilkesi ile Fechner'in süreklilik ilkesi arasında bir bağ kurmuştu.[391] Freud şöyle diyordu: "*Süreklilik ilkesi Fechner'in daha genel 'istikrar eğilimi ilkesi'nin özel bir örneğinden başka bir şey değildir.*" Fechner üç istikrar biçimi olduğunu söylemişti: Mutlak istikrar (bir bütünün parçalarının daimî hareketsizliği anlamına geliyordu), tam istikrar (bütünün parçaları düzenli hareketlerle canlanır, böylece bütünün her parçası düzenli aralıklarla aynı yere döner) ve "yaklaşık istikrar" (kalbin hareketlerinde ya da diğer ritmik psikolojik faaliyetlerde olduğu gibi düzenli aralıklarla aynı yere dönme yönünde az çok kusurlu eğilim). Fechner'in bu biçimde sistematikleştirmesi, Freud'un fikirlerini benzer bir çerçeveye yerleştirmesine esin kaynağı olmuş olabilir. Freud haz-hoşnutsuzluk ilkesine ölüm içgüdüsünü (Fechner'in tam istikrarına dönüş) ve yineleme zorlanımını, yaklaşık ve mutlak istikrar arasında kalan ara konum olarak eklemişti.

Yineleme zorlanımı kavramı, klinik bir bakış açısına göre *Haz İlkesinin Ötesinde*'nin içerdiği en özgün katkıdır; gerçi başka yazarlar tarafından da dile getirilmiştir. Tarde bir

[391] Binswanger'a göre, Freud'un haz-hoşnutsuzluk ilkesi ve bunun ekonomik fonksiyonu "temelde" Fechner'in kavrayışının "aynısıdır; Binswanger, *Erinnerungen an Sigmund Freud*, Bern: Francke, 1956.

suçlunun suçunu hayalinde yeniden yaşamaya, suçunu işlediği yere dönmeye, suçunu tekrarlamaya meyletmesini, kişinin kendi tarihindeki eylemleri ve durumları bilinçli ya da bilinçsiz olarak tekrarlama yönündeki daha genel eğilimin özel bir örneği olarak betimlemişti.[392]

Freud'un ölüm içgüdüsü kavramının da birçok öncüsü vardır. Romantikler arasında yer alan Von Schubert bunu açık bir dille, hayatın ikinci yarısındaki bir ölme dileği olarak ifade etmişti.[393] Freud'un fikrine daha yakın bir fikri ortaya atan Novalis, "hayatın ölüm uğruna yaşandığını" ve "hastalığın başlıca özelliğinin öz yıkım içgüdüsü olduğunu" ileri sürmüştü.[394] Novalis ölüm içgüdüsünün karşısına örgütlenme içgüdüsünü yerleştiriyordu, bu içgüdünün en yüksek ifadesi insan dili, kültürü ve felsefesiydi. Rus psikiyatrist Tokarsky on dokuzuncu yüzyıl sonunda ölüm hakkında felsefi bir deneme kaleme almış, makalede antik Stoacıların yaptığı gibi ölüm fikriyle ilişkilendirilen çeşitli duygular ve imgeleri, içinde korkutucu bir şey kalmayıncaya dek parçalamıştı.[395] Tokarsky yüz yaşında birinin, belli bir yaşta uyku ihtiyacı gibi, doğal olarak, bir ölüm ihtiyacının geldiği yolundaki sözünü aktarmıştı. Başka bir Rus, Metchnikoff ölüm içgüdüsü diye bir şey olduğunu ileri sürmüştü.[396] Ölme dileğinin özellikle hoş bir duygu olması gerektiği ama insanlar ya erken öldükleri ya da yaşlılıkta hastalık çektikleri için, pek az insanın bunu yaşadığı tahmininde bulunarak başka gözlemler de eklemişti. Ama bu iki Rus ölüm içgüdüsünü bir ölme arzusu olarak görüyordu, oysa yıkım ve özyıkım içgüdülerinin var olduğu fikri on dokuzuncu yüzyılda daha yaygındı. Bu fikir, Hobbes'a uzanan, Darwin ile sosyal Darwincilerin, Lombroso ve Nietzsche'nin popülerleştirdiği bir geleneği izliyordu. Fechner yıkım fikrinin yaratımdan daha temel bir ilke olduğunu ileri sürdüğü ilginç, kısa bir makale kaleme almıştı.[397] Başlangıçta yıkım vardı; sonra yıkım kendisini yıkmaya başlıyordu ve bu yaratımdı. Psikanalistler arasında bile ölüm içgüdüsü kavramı zaman zaman dile getirilir. Sabina Spielrein "olmanın nedeni olarak yıkım" üzerine yazmıştır.[398] Rank'in, herkesin annesinin rahmine dönmeye özlem duyduğu yolundaki kuramı, Moxon tarafından Freud'un ölüm içgüdüsü kavramının habercisi olarak görülmüştür.[399]

---

392 Gabriel Tarde, *Philosophie pénale*, Lyon: Storck, 1890.

393 **Bkz. dördüncü bölüm, ss. 206-207.**

394 Novalis, *Fragmente über Ethisches, Philosophisches und Wissenschaftliches, Sämmtliche Werke* içinde, herausg. Carl Meissner, III (1898), s. 292, 168, 219.

395 A. Tokarsky, "Voprosi Filosofii i Psychologii, VIII, Moskva (1897), ss. 931-978. Yazar Sofya'dan Profesör Schipkowensky'ye bu broşürü okuyup bir özetini gönderme nezaketinde bulunduğu için minnettardır.

396 Elie Metchnikoff, *Etudes sur la nature humaine. Essai de philosophie optimiste*, üçüncü basım; Paris: Masson, 1905, ss. 343-373.

397 G. T. Fechner, "Vier Paradoxa", Kleine Schriften von Dr. Mises içinde, Leipzig: Breitkopf and Härtel, 1875.

398 Sabina Spielrein, "Die Destruktion als Ursache des Werdens", *Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen*, IV (1912), ss. 464-503.

399 Cavendish Moxon, "Freud's Death Instinct and Rank's Libido Theory", *Psychoanalytic Review*, XIII (1926), ss. 294-303.

Klasik karşıtlık çiftleri *Eros-Neikos* (Sevgi-Çatışma) ve *Bios-Thanatos*'tur (Yaşam-Ölüm), Eros-Thanatos böyle bir çift değildir ama Avusturyalı yazar Schaukal bu başlıkla biraz kasvetli beş kısa hikâye yayınlamıştır.[400] Freud kavramlarını önce varsayım olarak ileri sürmüştü ama sonraki yazılarında bunlara sıkı sıkıya inandığını göstermişti. Freud her psikolojik süreçte, iki sürecin varlığını görüyordu: Daha büyük birimler oluşturma eğilimi olarak Eros ile tam tersi bir eğilim olan ölüm içgüdüsü Thanatos; bu kavrayış biçimi Spencer'ın evrim ve çözülme tanımına çok yakındı. Freud bir kez daha çeşitli klinik rahatsızlıklarla ilgili kuramlarını yeniden yorumlamak zorunda kaldı; örneğin melankoliyi artık libido ve ölüm içgüdüsünün karmaşıklığının çözülmesi olarak görüyordu.

Freud'un ölüm içgüdüsü kavramı en inançlı psikanalistler arasında bile direnişle karşılaştı. İsviçre'de Brun ölüm içgüdüsü kavramının biyolojik bir desteği olmadığını söyleyerek itiraz etti; ölüm hayatın *finis*'iydi (sonuydu), ama *telos*'u (nihai amacı) değildi. Karl Menninger gibi hayat ve ölüm içgüdüsü kavramlarını kullanan psikanalistler bunu biyolojik bir bakış açısından ziyade ampirik ve klinik bir bakış açısıyla yapar.[401] Aslında Mechler'in de gösterdiği gibi Freud'un ölüm içgüdüsü kavramı, en iyi, önde gelen birkaç çağdaşının ölüme kafa yorduğu düşünüldüğünde anlaşılabilir.[402]

Haz İlkesinin Ötesinde'de sunulan mefhumlar psikanalistlerce karmaşık duygularla karşılanmış olsa da üç yıl sonra *Ego ve İd*'de sunulanlar psikanalitik kuramda kapsamlı değişiklikler yapılması gerektiği anlamına gelseler de büyük başarı kazandı.[403] Psikanaliz yıllardır, esasen bilinçdışı zihin ve onun bilinçli hayat üstündeki etkisine odaklanan bir derinlik psikolojisi olarak değerlendirilmişti. Freud zihni üç katmana ayırmıştı: Bilinç, önbilinç ve bilinçdışı. Nevrozlar bilinç ile bilinçdışı arasındaki çatışmaların tezahürleriydi, bilinç örtük olarak egoyla bir tutuluyordu. Freud artık bu kavramsal çerçevenin yetersiz geldiğini düşünüyordu; zihinsel hayatı üç psişik amil (*Instanzen*), ego, id ve süperego arasındaki etkileşimin yarattığı değerlendirmesinde bulunuyordu. Ego "kişinin zihinsel süreçlerinin eşgüdümlü örgütlenmesi" olarak tanımlanıyordu. Egonun bir bilinçli, bir de bilinçdışı kısmı vardı. Algı ve motor kontrol bilinçli egoya bağlıydı, rüya sansürü ve baskılama süreciyse bilinçdışı egoya bağlıydı. Dil, bir ego işleviydi; bilinçdışı içerikler sözcükler aracılığıyla önbilince çıkıyordu.

İd, Freud'un en başta bilinçdışı diye tanımladığı şeyden çok da farklı değildi, hem baskılanmış malzemenin hem güdülerin bulunduğu yerdi, bunlara bilinçdışı fanteziler ve bilinçdışı duygular, en başta suçluluk duyguları da eklenmişti. "Bilinçdışı" sözcüğü sadece id'i değil ego ve süperegonun bölümlerini de nitelemeye yarayan bir sıfattı. "İd" (das Es)

---

400 Richard Schaukal, *Eros Thanatos, Novellen*, Viyana ve Leipzig: Wiener Verlag, 1906.

401 Karl Menninger, *Man Against Himself*, New York: Harcourt and Brace, 1938.

402 Achim Mechler, "Der Tod als Thema der neueren medizinischen Literatur", *Jahrbuch für Psychologie und Psychotherapie*, III, no. 4 (1955), ss. 371 - 382.

403 Sigmund Freud, *Das Ich und das Es*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1923. *Standard Edition*, XIX, ss. 12-66.

teriminin izi Nietzsche'ye götürülebiliyordu ama Freud bu terimi, psikanalizin hayranlarından biri olan George Groddeck'in[404] yazdığı *Das Buch vom Es*'den aldığını kabul etmişti.[405]

Ego ve İd'in en yeni kısmı üçüncü amile, süperegoya ayrılmış bölümdür ama Freud ego ideali adı altında süperegonun bazı veçhelerine değinmişti. Süperego bireydeki izleyen, yargılayan ve cezalandıran amildir, insanlığın sosyal ve dinsel duygularının kaynağıdır. Kökeni bireyin, geride bırakılmış olan eski ego şekillenmelerinde yatıyordu, hepsinden de önemlisi Oeidipus kompleksinin çözülmesinin bir parçası olarak baba figürünün içe yansıtılmasında yatıyordu.

Süper egonun inşası bireyseldir, bu nedenle Oedipus kompleksinin nasıl çözüldüğüne bağlıdır. Öte yandan süperego enerjisini id'den alır, sık sık zalim, sadist bir nitelik sergilemesinin nedeni budur. Bu yeni kavram takıntılar, melankoli, histeri ve suçlarda yatan nevrotik suçluluk duygularının rolünü açıklıyordu. Suçluluk duyguları nedeniyle kendi kendini cezalandırma ve suç işleme fikirleri daha sonra psikanaliz ve kriminolojide genişletilecek ve vurgulanacaktı. Freud "İd gayet ahlaksızdır, ego ahlaklı olmaya çalışır, süperego id kadar hiper ahlaklı ve zalim olabilir." sonucuna varmıştı.

Bu yeni kuramların bir sonucu olarak, psikanalizin spot ışıkları artık egonun üstündeydi, ego özellikle de kaygının yeri olarak inceleniyordu: Gerçeklik kaygısı, yani gerçekliğin yarattığı kaygı, id'in baskılarından kaynaklanan güdü kaygısı ve süperegonun baskılarından kaynaklanan suçluluk kaygısı. Freud egonun üç efendisinin baskıları altında ıstırap içinde, acınası hâlini betimleyerek sözlerini bitirmişti. Psikoterapinin başlıca kaygısının artık bu baskıları azaltarak ve biraz güç kazanmasına yardımcı olarak egoyu rahatlatmak olduğu açıktı.

İnsanın psikolojik yapısının bu üç oluşumdan, ego, id ve süperegodan oluştuğu kuramı, Freud'un çağdaşı olan birçok isme kafa karıştırıcı görünmüştü, oysa devrimci hiçbir şey içermiyordu. Daha önce belirttiğimiz üzere id mefhumunun izlerini Romantiklere götürmek mümkündü, süperegoysa özü itibariyle kesinlikle Nietzsche'ye, özellikle de *Ahlakın Soykütüğü*'ne uzanıyordu. Egonun, kişinin zihinsel süreçlerinin eşgüdümle örgütlenmesi olarak tanımlanması ise Janet'nin sentez işlevini hatırlatır, egonun gücü kavramı Janet'nin psikolojik gerilim kavramından çok da farklı değildir. Ego yeni bir psikolojik giysiye bürünmüş, eski felsefi bir kavramdı. Nacht'ın egoya getirdiği, "sayesinde, bireyin kendisinin ve dış dünyanın varlığının farkına vardığı oluşum" tanımı Fichte'nin felsefi terimlerle verdiği tanımın neredeyse aynısıdır.[406]

Freud 1936'da *Tutukluk, Semptom ve Kaygı*'yı yayınladı, bazı analistler bu kitabı Freud'un eserlerinin en zoru olarak görür. İnhibisyon (engellenme), egonun işlevlerinin sınırlanması

---

[404] Georg Groddeck, *Das Buch vom Es; psychoanalytische Briefe an eine Freundin*, Viyana: Internationale Psychoanalytischer Verlag, 1923. İngilizce çeviri, *The Book of the Id*, New York: Nervous and Mental Disease Publishing Co., 1928.

[405] Sacha Nacht. Hafızasında kalanı aktarmıştır. Dr. Nacht yazarın ricası üstüne, bu tanımı verdiğini hatırladığını söyledi, ama o da başvuru kaynağını bulamadı.

[406] Sigmund Freud, *Hemmung, Symptom und Angst*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1926. *Standard Edition*, XX, ss. 87-172.

olarak yeniden tanımlanmıştı; kaygı ise boşalma süreçlerinin eşlik ettiği acı verici duygusal bir durum olarak yeniden tanımlanmıştı (birey her ikisini de hissediyordu). Kaygı artık bir semptom değildi, semptomların oluşumu için gerekli bir koşuldu. *Ego ve İd*'de daha önce belirtildiği üzere, ego kaygının bulunduğu yegâne yerdir; kaygı iki koşulda ortaya çıkabilir: ya egonun koruyucu engelleri aşıldığında ya da güdülerden gelen tehlikelere karşı uyarıcı bir sinyal olarak; ego bunlara çeşitli "savunma" (*Abwehr*) biçimleriyle tepki verir. Bastırma, savunmalardan sadece biridir; diğerleri [karşıt] tepki oluşturma, [duygusal] yalıtım ve ketlenmedir. Bastırma histerinin başlıca özelliğidir, diğer üç savunma ise obsesif-kompülsif nevrozların tipik özelliğidir. Bu yeni kurama göre bastırma artık kaygının nedeni değildir; tam tersine kaygı, bastırma ve diğer savunma mekanizmalarına yol açar.

Tutukluk, Semptom ve Kaygı Freud'un kuramlarının metapsikolojiden ego psikolojisine doğru geçirdiği dönüşümde yeni bir evreyi temsil ediyordu. Bu kitapçık en azından kısmen, Rank'in tüm kaygıların doğum travmasından kaynaklandığı yolundaki kuramını çürütüyormuş gibi görünebilir. Freud egoya giderek daha fazla önem atfederken, Janet'nin kavramlarına (örneğin kompülsif nevrozlarda yalıtım mekanizması fikrine) ve Adler'in düşüncelerine (bir telafi biçimi olarak tepki oluşumuna) daha çok yaklaşmıştı. Freud'un yeni kaygı kuramları ile 1859'da Heinrich Neumann'ın dile getirdiği kuramlar arasında dikkat çekici benzerlikler vardır.[407]

Bu yeni kuramlar sonucu Freudcu terapi içgüdüsel güçlerin analizi yerine egonun analizine, bastırılan yerine bastırana odaklanmaya başladı. Savunmaların analizi mutlaka kaygıyı gözler önüne serer, analistin görevi de artık kaygı fazlasını ortadan kaldırmak ve egoyu güçlendirmektir, gerçeklikle yüzleşmesini ve güdüler ile süperegonun baskılamalarını kontrol edebilmesini sağlamaktır.

Ego psikanalizi yönündeki bir diğer adımı da Anna Freud, *Ego ve Savunma Mekanizmaları* adlı kitabında kuramsal ve pratik bakış açılarına dayanarak çeşitli savunma mekanizmalarını betimleyerek attı.[408] Freud'un kendisi de egoyu bir işlevler sistemi (gerçeklikle yüzleşmek, güdüleri kontrol etmek ve kişiliğin üç "amili"ni bütünleştirmek) olarak, kendi, cinsellikten arınmış enerjisiyle çalışan bir sistem olarak yeniden tanımlamıştı. Freud son eserlerinde egonun biyolojik veçhelerini vurguladı, onun miras aldığı nitelikler olduğunu ileri sürdü ve kendisini korumanın başlıca işlevlerinden biri olduğunu işaret etti.[409]

Modern ego psikanalizi yönünde son adım, Heinz Hartmann'ın egonun özerkliğini ve uyum işlevini vurguladığı 1939 tarihli ünlü monografisi oldu. Bu yazı bir psikanalistler kuşağına esin kaynağı olacaktı ama Freud o tarihte çalışmasını tamamlamıştı.[410]

---

[407] Anna Freud, *Das Ich und die Abwehrmechanismen*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1936. İngilizceden çeviren Anna Freud, *The Ego and the Mechanisms of Defence*, New York: International Universities Press, 1946.

[408] Heinz Hartmann, "The Development of the Ego Concept in Freud's Work", *International Journal of Psychoanalysis*, XXXVII (1956), ss. 425-438.

[409] Heinz Hartmann, "Ich-Psychologie und Anpassungsproblem", *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, XXIV (1939), ss. 62-135.

[410] Çağrışımların yavaşlaması ya da tıkanması birçok biçimde açıklanabilirdi. Bunu hastanın iç direncine bağlamak, direnci de baskılamanın sonucu olarak görmek, Rudolf Allers'in işaret ettiği üzere Freud'un iki katmanlı varsayımıydı;

Freud'un Çalışmaları – VII – Psikanalitik Teknik

Freud'un yeni bir psikoterapi yöntemi yaratması, ilk girişimlerinden hayatının sonuna dek bir metamorfozlar dizisi geçiren uzun bir süreçti ve ölümünden sonra da tilmizleri tarafından sürdürülecekti.

Freud'un ilk nevrotik hastalarını nasıl tedavi ettiği kesin değildir. Hastalarının sorunlarını anlayan, destek verip yönlendirerek onlara yardımcı olan doktorların geleneksel olarak uyguladığı şu sistematik olmayan, sezgisel yaklaşımı kullanmış olabilir: Freud muhtemelen Moritz Benedikt'in ikinci hayatın (gündüz düşleri, bastırılmış dilekler ve hevesler) ve patoloji yaratan sırrın önemiyle ilgili öğretilerinden yararlanmıştı, Freud'un Bernheim'ın telkin tekniğini uyguladığı bilinmektedir.

Olması gerektiği gibi, Freudcu bir psikoterapinin ilk tablosu 1895'te, Freud'un *Studies in Hysteria*'ya yaptığı katkılarla çizildi. Bu aşamada Freudcu psikoterapi Breuer'ın katartik tedavisinin bir uyarlamasıydı ve Janet'nin uyguladığı prosedürün neredeyse aynısıydı. Bunun yanı sıra fiziksel gevşemeye başvurulması (psikanaliz kanepesi olacaktı bu), muhtemelen Weir Mitchell'ın tedavisinden esinlenmişti. Kendisinin hastalarını hipnotize etmekte çektiği güçlüğü dikkate alan, Bernheim'ın hipnoz sonrası amnezi hâlindeki hastanın hipnozda neler olduğunu hatırlamasını sağlayabildiğini bilen Freud hastalarına gözlerini kapatıp konsantre olmalarını söylerdi. Bir elini hastanın eline bastırırken, onlara unutulmuş hatıranın geri döneceği güvencesi verirdi. Kimi zaman hatıra doğrudan dönerdi, kimi zamansa çağrışım dizileri sayesinde geri gelirdi. Freud da patoloji yaratan çekirdeğe yaklaştıkça nevrotik semptomların yoğunlaştığını fark etmişti.

Freud "direnç" ve "aktarım" kavramlarını da ilk kez bu makalesinde tanımlamıştı. Freud bazı vakalarda serbest çağrışımın yavaşladığını ya da durduğunu fark etmişti; bu olguyu direnç olarak adlandırmış ve onu analiz etme girişiminde bulunmuştu.[411] Freud direnci ya (malzemenin kendisinden gelen) iç nedenlerin ya da bir şekilde terapistle ilişkili dış nedenlerin sonucu olarak görüyordu. Kimi zaman hasta, doktorun kendisini ihmal ettiği hissine kapılırdı, akışı düzeltmek için basit bir açıklama yeterli olurdu. Kimi zaman hasta, doktora fazla bağımlı olmaktan korkardı. Kimi zaman da hasta acılı hatıralarını doktora aktarırdı, doktorun görevi hastanın direncin farkına varmasını ve hayat hikâyesindeki kökenini bulmasını sağlamaktı.

Beş yıl sonra, 1900'de *Rüyaların Yorumu* psikoterapiye pratik bir rüya yorumlama yöntemi kazandırdı.

Freud'un Loewenfeld'in isteği üstüne 1904'te kaleme aldığı psikanalitik yöntemin bir değerlendirmesi, önceki on yılda bu yöntemin geçirdiği değişiklikleri gösterir.[412] Hasta yine

---

Rudolf Allers, *The Successful Error: A Critical Study of Freudian Psychoanalysis*, New York: Sheed and Ward, 1940, birinci bölüm.

411 Sigmund Freud, "Die Freudsche psychoanalytische Methode", Loewenfeld, *Die psychischen Zwangerscheinungen*, Wiesbaden: Bergmann, 1904, ss. 545-551.

412 Sigmund Freud, "Die zukünftigen Chancen der psychoanalytischen Therapie", *Centralblatt für Psychoanalyse*, I (1910), 1-9. *Standard Edition*, XI, ss. 141-152.

kanepeye uzanıyordu ama doktor onun göremeyeceği bir yerde, bir sandalyeye oturmuyordu. Hasta artık gözlerini kapatmıyordu, Freud da elini hastanın alnına koymuyordu. Serbest çağrışım yöntemine artık temel bir kural hükmediyordu: Hastanın ne kadar saçma, ahlaksız ya da acı görünürse görünsün aklına gelen herhangi bir şeyi söylemesi gerekiyordu. Freud elde edilen malzemedeki açıklar ve çarpıtmalardan hareketle direnci nasıl analiz ettiğini açıklıyordu. Yeni, kapsamlı bir yorumlama tekniği, sadece serbest çağrışımlar ve direnci değil, hastanın sürçmeleri, semptomatik eylemleri ve rüyalarını da malzeme olarak kullanıyordu. Freud artık hipnoz kullanımına karşı çıkıyordu, psikanalitik tekniğin okurun yazılı betimlemeden hareketle tahmin edebileceğinden çok daha kolay olduğu sonucuna varmıştı.

Bundan bir yıl sonra 1905'te Freud, rüyaların yorumlanmasının psikoterapi için nasıl kullanılabileceğini Dora vakasında gösterdi. Aktarım hayat olaylarının bilinçdışı bir canlanması olarak yeniden tanımlandı, terapist katılımcılardan biriymiş gibi görülüyordu. Tedavinin en büyük engeli olan aktarım artık doktor tarafından beceriyle kullanılırsa en güçlü terapi aracı olarak değerlendiriliyordu.

Freud 1910'da karşıt aktarıma, yani terapistin hastaya karşı mantıksız duygularına dikkat çekti.[413] Freud "*Vahşi Analiz*" başlığını taşıyan kitapçığında, psikanalizi öğrenmenin çok zor olduğunu ve "vahşi analiz" tehlikesini dikkate alarak analizi öğretmek ve analistleri vasıflı kılmak için bir örgüt kurulması gerektiğini söyleyerek 1904'teki görüşünden ayrılıyordu.[414]

Freud 1912'de bir hastanın bütün rüyalarını yorumlamanın gerekli olmadığını belirtti, birçok rüyanın tam olarak yorumlanması gerekmiyordu, sıklıkla da hiçbir yorum gerektirmiyorlardı.[415] Freud daha sonraki bir makalesinde de karma (ikircikli) biçimler bulunduğunu, aktarımın insan hayatının genel bir olgusu olduğunu ekleyerek olumlu ve olumsuz aktarım ayrımı yaptı.[416] Freud üçüncü makalesinde dikkatin serbestçe gezindiği ilkesini ortaya attı: Analist hastanın söylediklerine fazlasıyla yoğunlaşmak şöyle dursun, onun "bilinçdışı hafızası"na güvenmeliydi; fazla fazla notlar almasına gerek yoktu, tarihleri, önemli meseleleri, rüyaların metinlerini not alması yeterliydi.[417] Epeyce ilerleyinceye dek vakanın nedenleri ve yapısıyla ilgili spekülasyonlarda bulunmaması gerekiyordu. Freud "Kesin bir niyet olmaksızın devam edin." tavsiyesinde bulunuyordu. Analist hastaya karşı duygusal soğuklukla ilgili olarak cerrah modelini izlemeliydi; kaygısı bir ayna gibi davranmak, hastaya analiste gösterdiği şeyleri yansıtmak olmalıydı; analist bu nedenle hastaya karşı mat olmalıydı. Analist

---

413 Sigmund Freud, "Über 'wilde' Psychoanalyse", *Centralblatt für Psychoanalyse*, I (1910), ss. 91-95. *Standard Edition*, XI, ss. 221-227.

414 Sigmund Freud, "Die Handhabung der Traudeutung in der Psychoanalyse", *Centralblatt für Psychoanalyse*, II (1911), ss. 109-114. *Standard Edition*, XII, ss. 91-96.

415 Sigmund Freud, "Zur Dynamik der Uebertragung", *Centralblatt für Psychoanalyse*, II (1912), ss. 167-173. *Standard Edition*, XII, ss. 99-108.

416 Sigmund Freud, "Ratschläge für den Arzt bei der psychoanalytischen Behandlung", *Centralblatt für Psychoanalyse*, II (1912), ss. 483-389. *Standard Edition*, XII, ss. 111-120.

417 Sigmund Freud, "Erinnern, Wiederholen und Durcharbeiten", *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, II (1914), 485-491. *Standard Edition*, XII, ss. 147-156.

hastadan entelektüel işler de istememeliydi (hayatın belli bir döneminin düşünülmesi gibi), hastanın yüceltme sürecini kanalize etmeye de çalışmamalıydı. Freud psikanalistlerin bir eğitim analizinden geçmesi gerektiğini iddia etti. Freud 1914'te, aktarım durumunda bütün semptomların, önceki anlamlarının, tedavi edilmesi mümkün olan aktarım nevrozu çerçevesinde yeni bir anlam ile yer değiştirdiklerini açıkladı.[418] Aktarım nevrozu yapay bir hastalıktı, hastalık ile gerçek hayat arasındaki ara bir bölgeydi, nevrozdan sağlığa bir geçişti. Dolayısıyla hastanın sadece söyledikleri değil, davranışları da analiz ediliyordu, bunların hepsi hastaya yorumlandığında, hastanın bu yeni kavrayışı uygulaması bekleniyordu. Freud aktarım sevgisi gösteren bir kadın hastanın huzurunda, 1915'te, analistin rolünün, hastaya sevgi olduğunu ileri sürdüğü duygunun bir direnç biçimi olduğunu göstermek olduğunu eklemişti.[419]

Freud 1919'da analistleri yanlış yollar tutmaya karşı uyardı.[420] Ferenczi'nin yeniliğini, analistin etkin bir rol üstlenmesi gerektiği düşüncesini sahiplenmedi, ayrıca analistin hastayı duygusal olarak tatmin etmesi fikrine de karşı çıktı; Freud'a göre analizin bir kaçınma ortamında gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Freud psikanalizin psikosentezle tamamlanması gerektiği düşüncesini de kabul etmedi, din ya da felsefeyle uğraşması gerektiği, hastayı eğitme işini üstlenmesi gerektiği düşüncesini de. Yine de Freud psikanalizin ileride yeterince ayrıcalıklı olmayan kesime uygulanmasına kafa yormuştu, bu durumda psikanalizin hipnozla desteklenmesi gerektiğini söylemişti.

Freud, *Haz İlkesinin Ötesinde*'de, aktarımın anlamını yeniden yorumlamış, aktarımın tekrar zorunluluğunun tezahürü olduğunu söylemişti. Ölüm içgüdüsü kavramı ve çok geçmeden ortaya atılacak yeni kuramlar, psikanalitik tekniklerde derinlere inen değişiklikler yapılmasını gerektiriyordu; ego psikanalizini teşvik edenler de yeni teknikler ortaya attılar. Analitik çalışmanın odak noktası artık, bilinçdışının araştırılmasını yönlendirmek değil, egonun savunmalarının incelenmesiydi. Bilinçdışı güdüler, kaygıyı deneyimlemiş ve kendisini bir savunma sistemiyle korumuş ego tarafından tehdit olarak hissediliyordu. Analistin görevi bu savunmaları temkinle ortaya çıkarmak ve temelde yatan kaygının en azından bir bölümü üstünde çalışmaktı. (Freud artık kaygının tümüyle kaldırılamayacağını kabul ediyordu.) Terapist anakronik ya da uygunsuz olmalarına rağmen bu savunmaları, bunların nevrotik semptomlarla ilişkilerini analiz ediyordu. Hastaya daha iyi bir yargıda bulunmayı mümkün kılarak daha uygun savunmaları kullanmayı öğretiyordu.

Freud'un son kitaplarında, neredeyse karamsar bir ton sezmek mümkündür. Freud gelecekte, psikanalize bir terapi yönteminden çok bir bilinçdışı bilimi olarak daha büyük önem atfedileceği öngörüsünde bulunmuştu. Freud *Analysis Terminable and Interminable*'da

---

[418] Sigmund Freud, "Bemerkungen über die Uebertragungsliebe", *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, III (1915), ss. 1-11. *Standard Edition*, XII, ss. 159-171.

[419] Sigmund Freud, "Wege der psychoanalytischen Therapie", *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, V (1919), ss. 61-68. *Standard Edition*, XVII, ss. 159-168.

[420] Sigmund Freud, "Die endliche und die unendliche Analyse", *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, XXIII (1937), ss. 209-240. *Standard Edition*, XXIII, ss. 216-253.

bazı psikanalitik tedavilerin birkaç yıl sonra bitirilmesi gerektiğini, bazılarınınsa kesintili de olsa ömür boyunca devam etmesi gerektiğini kabul ediyordu.[421] Terapi ihtimalleri biyolojik etkenlerle, güdülerin yapılarındaki güçle, egonun zayıflığıyla, özellikle de ölüm içgüdüsüyle sınırlıydı. Psikanaliz açısından en az erişilebilir olan şey, kadının bir penisi olması dileği ve erkeğin kendi cinsiyetine karşı kadınsı tutumlar göstermesiydi. Freud ölümünden sonra yayınlanan *Psikanalizin Taslağı*'nda bu olumsuz etkenlere psişik ataleti, libidonun bir tür ağdalı olma hâlini ve zayıf bir yüceltme yetisini de eklemişti.[422] Tedavinin nihai sonucunun analist ile hastanın kendi yararlarına harekete geçirebilecekleri güçler ile onlara karşı işleyen olumsuz güçler arasındaki dengeye bağlı olduğunu gözünde canlandırmıştı.

Freud'un psikanalitik yöntemlerinin yeniliğini ve özgünlüğünü değerlendirmenin en iyi yolu, onları önceden mevcut olan, başlangıç noktası bulunan yöntemlerle karşılaştırmaktır.

Freud hastalarıyla hatırı sayılır miktarda zaman geçiren, onların iyi bir atmosferde konuşmalarına izin veren, bütün şikâyetlerini dinleyen, hayat hikâyelerini kaydeden, hastalığın duygusal nedenlerini dikkate alan ilk terapist değildi. Bütün bunlar, Janet, Bleuler, onlardan önceki birçok terapist tarafından yapılmıştı ve belli bir yöntemin kullanılması öncesinde uygulanmıştı. Ama psikanaliz esasen, önceden mevcut hipnotizma tekniklerinde yapılan bir değişiklik olarak görülebilir.

Bir sandalyede oturan hipnotizmacı başka bir sandalyede oturan hastayı karşısına alıyor, ona hipnotik uykuya dalması talimatını veriyordu; hasta az çok direnç gösteriyordu ama elverişli vakalarda bu komuta uyuyordu. Bu seanslar, hasta hızla hipnotik uykuya dalmayı öğreninceye dek sıklıkla her gün tekrarlanıyordu. Daha sonra hipnotik tedavi haftalarca ya da aylarca sürebiliyordu. Hipnotik uykuda bilinmeyen yetiler ve unutulmuş hatıralar açığa çıkarılıyordu, hasta yeni roller canlandırıyordu ve hipnotizmacı hastanın hayatında önceki dönemlere doğru bir gerileme başlatabiliyordu. Ama hasta sıklıkta hipnotizmacının müdahalelerine bir direnç gösteriyordu. Hipnotik tedavi sırasında hasta ile hipnotizmacı arasında tuhaf, özel bir bağ kuruluyordu. Bu bağın güçlü erotik unsuru, ayrıca hastanın hipnotik tedavinin son bulmasını hassas bir iş hâline getiren çocuksu bir bağlılık göstermesi olasılığı birçok yazar tarafından vurgulanmıştı.

Psikanalitik teknikte hasta bir kanepeye uzanır, terapist onun arkasında bir sandalyeye yerleşir, o hastayı görür ama hasta onu görmez. Analist temel kuralı açıklar, hasta aklına gelen herhangi bir şeyi söyleyecektir. Bu kurala uymak elbette ki zordur, hastanın da dirençleri aşması gerekir, en iyi vakalarda bile dirençler tam anlamıyla ortadan kalkmaz. Ama birkaç hafta sonra hasta direncini aşmayı öğrenir, hatta rastgele konuşmaktan haz duyar hâle gelir. Çağrışımlarda yavaş yavaş bir gevşeme gözlenir, hasta bir düşünce dizisini takip etmek yerine bir düşünceden diğerine atlamaya başlar. Analiz ilerledikçe uzak çocukluktan daha

---

421 Sigmund Freud, "Abriss der Psychoanalyse", *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, XXV (1940), ss. 7-67. *Standard Edition*, XXIII, ss. 144-207.

422 René Descartes, 6 Haziran 1647 tarihli mektup, *Oeuvres et Lettres* içinde, Paris: Pléiade, 1958, ss. 1272-1278.

fazla sayıda hatıra, rüyalar ve fantezilerin hatıralarıyla birlikte belirmeye başlar ve hasta analist hakkında tuhafça çarpılmış bir tablo geliştirir. Analist yorumlar önerir, hasta bunları kabul eder ya da etmez. Hipnoza direnç sadece bir rahatsızlık olarak görülebilirken, psikanalizde bu, analiz edilmesi gereken, ilgili bir olgu hâline gelir. Hipnotizmacının bağ dediği şeye analist aktarım der ve bunu ebeveynlere karşı erken çocuklukta sergilenen tavırların analiz edilmesi gereken canlanması olarak görür. Psikanalitik tekniğin başlıca aygıtları olarak görülen şeyler, aktarım nevrozunun yavaş yavaş gelişmesi ve sonrasında çözülmesidir.

Bu zıtlık aşağıdaki tabloyla özetlenebilir:

HİPNOZ	PSİKANALİZ
Ortam: Hasta oturur. Yüzü hipnotizmacıya dönüktür.	Ortam: Hasta uzanır. Analist hastanın arkasına oturur, onu görür ama kendisi görülmez.
Ön talimatlar: Nasıl hipnotize olacağı söylenir.	Ön talimatlar: Psikanalitik temel kural.
İlk hafta: Hasta hipnotize olmayı öğrenir.	İlk hafta: Hasta temel kuraldan kaçınmayı aşar.
Sonraki haftalar ya da aylar: Bilinmeyen yetiler, yeni roller, gizli hatıralar ortaya çıkar.	Sonraki haftalar, aylar ya da yıllar: Çağrışım sürecinin gevşemesi, parçalı hatıralar ve fanteziler, analist hakkında çarpılmış bir tablo.
Hipnotik yaş gerilemesi.	Oidipal evre öncesi evrelere psikanalitik gerileme.
Hipnotik telkinler (önceden manyetizmacıların "pazarlık" dediği şey).	Hastaya yorumlar sunulur, hasta bunları kabul edip etmemekte özgürdür.
Sorun yaratan bir unsur olarak direnç.	Direnç ve direncin analizi.
Bağ sıklıkla terapatik bir aygıt olarak kullanılır.	Aktarım bir terapi aygıtı olarak kullanılır ve analiz edilir.
Hipnotik bağımlılık riski tedavinin bitirilmesini zorlaştırır.	Aktarım nevrozunun çözülmesiyle birlikte tedavi son bulur.

Psikanalitik tekniğin bazı özellikleri nöropatolojistlerin on dokuzuncu yüzyıl sonunda, histeriklerin terapisti aldatıp oyunlarına dâhil etmekte sergilediği "şeytani zekâ" hakkında yazdıkları bağlamında anlaşılabilir. Freudcu tekniğin her kuralı bu hastaların aldatmacasını yenmek için geliştirilmiştir âdeta. Ortamın özelliği (psikanalistin görülmeden görmesi) hastayı bir dinleyiciden ve terapistin tepkilerini izleme zevkinden mahrum bırakır.

Terapistin tarafsız tutumuyla birlikte temel kural hastanın analistin sözlerini çarpıtmasını engeller ve analisti küçük bir çocuğun aptalca sözlerini dikkate almayan akıllı bir ebeveyn konumuna yerleştirir. Bütün randevuların ücretinin, gelinse de gelinmese de önceden ödenmesi kuralı, hastanın gelmeyerek ya da ücreti ödemeyerek terapisti cezalandırmasını engeller. Aktarımın ortaya çıktığı biçimde analiz edilmesi, histeriğin gizli ama her zaman var olan

amacını yenilgiye uğratır: Terapistin baştan çıkarılması. Aynı gerekçeyle söze dökmeye tam özgürlük tanınır ama herhangi bir rol canlandırma yasaklanır, tedavi saatleri dışında terapistle hiçbir temasa izin verilmez. Histeriğin hasta kalmak pahasına, herhangi bir biçimde terapisti yenmeye meyletmesinden ötürü, asla tedavi sözü verilmez, hastaya iyileşmenin kendi çabalarına bağlı olduğu söylenir.

Dolayısıyla psikanalitik teknikler, hipnotizmacıların eski tekniklerinin bir dönüşümü olarak görülebilir, histeriklerin temelde yatan kötücüllüğünü ve sürekli hipnotizmacıyı aldatma girişiminde bulunmalarını yenilgiye uğratmak için özellikle geliştirilmiş tekniklerdir. Ama öyle görünüyor ki psikanalize tabi tutulan hastaların her zaman var olan direnci bu histerik özelliği miras almıştır.

Psikanaliz, önceden bilinen başka psikoterapi tekniklerinin ilkelerini de kendisine katmıştır. İtiraf yoluyla acı verici, patoloji kaynağı olabilecek sırlardan kurtulma hiç kuşkusuz, bazı psikanalitik tedavilerde bir rol oynar. İç hayatta hayal kırıklığına uğramış dilekler ve heveslerin, fantezilerin araştırılması Benedikt'in öğrettiği üzere psikanalizin ayrılmaz bir parçasıdır. Bilinçdışı etkilerin farkına vararak semptomlardan kurtulmak, bilinmeyen bir şey değildi. Descartes, dostu Chanut'ya yazdığı bir mektupta şaşı gözlü kadınlara âşık olmaya meylettiğinden bahsetmişti.[423] Bunun üstüne düşünürken çocukken gözleri böyle olan genç bir hanımı sevdiğini hatırlamıştı. Bu bağlantıyı kabul edip anladıktan sonra bu yatkınlığı ortadan kaybolmuştu. Bu mektupta kompleks kuramını (bilinçli bir eylemin bilinçdışı ya da yarı bilinçli bir hatırayla belirlenmesi) ve kompleksin bilince çıkarıp yorumlanarak terapi edilmesi düşüncesini buluruz.[424] Aktarım nevrozunun terapatik kullanımı cin-şeytan çıkarmada gizli bir musallat olmanın ortaya çıkarılmasına ya da Mesmer'in yavaş yavaş kontrol altına almak için kriz ortaya çıkarma tekniklerine benzetilebilir.[425] Aktarım kavramının kendisi, bağ kavramının geç dönemde uğradığı metamorfozdan başka bir şey değildir; aktarımın Janet tarafından terapi amacıyla kullanımının yanı sıra uzun evrimi de önceki bölümlerde betimlenmişti.[426]

Bazı yazarlar ya da filozoflar yaratıcı çalışmaya yardımcı olması amacıyla kendiliğinden düşünmeye başvurmuştur. Romantik şair ve fizikçi Johann Wilhelm Ritter aklına gelen tüm düşünceleri kimi zaman eksik ve belirsiz bir biçimde not alırdı ama bu karmaşanın arasından parlak aforizmalar ve bilimsel deney önerileri çıkabiliyordu.[427] Ludwig Börne biraz farklı bir teknik uyguluyordu. *The Art of Becoming and Original Writer In Three Days*'de Börne, bir miktar kağıtla üç gün boyunca kapanmayı ve akla gelen her konuda "yalansız, ikiyüzlülüğe sapmadan" yazmayı tavsiye etmişti.[428] Börne insanların bildik fikirlerin yükü altında boğul-

---

423 Descartes'ın editörlerinden biri Stendhal ve Baudelaire'in de biraz benzer hikayeler anlattıklarını aktarır. Samuel de Sacy, *Descartes par lui-même*, Paris: Editions du Seuil, 1956, s. 119.

424 **Bkz. ikinci bölüm, s. 76.**

425 **Bkz. üçüncü bölüm, s. 157-160; altıncı bölüm, s. 361.**

426 R. Haym, *Die romantische Schule*, Berlin: R. Gaertner, 1870, s. 617.

427 Ludwig Börne, *Gesammelte Schriften*, Milwaukee: Bickler & Co., 1858, II, ss. 116-117.

428 *Aufrichtigkeit ist die Quelle aller Genialität*, bu Almancada atasözüne benzer bir deyiş olmuştur.

duğunu, kendi kendilerine düşünme cesaretini gösteremediklerini düşünüyordu. Amacı zihni saf olmayan düşüncelerden temizlemekti. Börne, "Samimiyet her tür dehanın kaynağıdır." iddiasında bulunuyordu.[429] Börne başka bir denemesinde de "Tehlikeli olan şey bastırılmış sözcüklerdir, hor görülen şey intikamını alır ama söylenen şey boşa söylenmiş değildir." diyordu.[430] Börne'ün çalışmaları Freud'un kuşağından terapistler ve Freud tarafından büyük saygı görmüştü.

Diğer kendiliğindenlik teknikleri psişik otomatizmden yararlanıyordu. Manyetizmanın başlangıcından beri, hipnotik transtaki bir hastanın çizmesinin, resim yapmasının, yazmasının vs. sağlanabileceği biliniyordu, hasta uyanık hâldeyken bunlar hakkında hiçbir şey hatırlamıyordu. Daha sonra Charles Richet otomatik yazıyı (hastanın yazdığının bilincinde olduğu ama ne yazdığının bilincinde olmadığı bir faaliyet) psikopatolojiye soktu, Janet de bunu bir psikoterapi aygıtı olarak kullandı. Kristale bakmak da sistematik incelemelere konu oldu: Birey yansıtan bir yüzeye bakıyor ve bilinçdışı düşüncelerin görsel yansımaları hâlinde gruplaşan bulutlar görmeye başlıyordu. Otomatik çizim de 1880'lerde moda oldu, Janet'nin 1892'de hastası Madam D.'de otomatik konuşmayı kullandığını da görmüştük. Bu, Freud'un serbest çağrışım tekniğine en yakın teknikti.

Freud hastalarının serbest çağrışımlarının, analistin serbestçe gezen dikkatiyle karşılanmasını sağlardı; burada da kendisinden önce gelen bir isim vardı. Galton otobiyografisinde, hayatında bir ara Mesmerciliğe ilgi duyduğunu ve yaklaşık seksen kişiyi manyetize ettiğini, bu süreçte beklenmedik bir gözlemde bulunduğunu anlatmıştı:

> Bana başarının manyetizmacının irade gücünün etkisine bağlı olduğu güvencesi verilmişti, bu nedenle başta sahip olduğum irade gücünü kullandım, yorucuydu; sonra deney yoluyla kısa bir ara verdim, hep daha önce yaptığım gibi bakıyordum, kendimi aynı derecede başarılı buldum. Böylece giderek daha fazla ara verdim, sonunda aynı baykuşa benzer görünümümü korurken zihnimin serbestçe dolanmasına izin vermeyi başardım. Bu da gayet iyi işe yaradı.[431]

Bütün bu teknik aygıtlar ve belki daha birçokları Freud'un terapi prosedüründe görülebilir ama bu durum onun tümüyle benzersiz niteliğini, yani Freud'un kendi kendisini analizinden doğduğu gerçeğini açıklamaz. Freud'un analizi kendi yaratıcı nevrozu için düşündüğü kendi kendini tedavisinin başka insanlara uygulanmasıydı. Bu, önceden bu terapinin bazı aygıtlarını (örneğin serbest çağrışımı) uygulamış ve aynı anda hem kendisini hem de hastalarını analiz etmiş olmasını engellemez. Psikanaliz, hastanın azaltılmış bir biçimde ve nitelikli bir kılavuzluk eşliğinde Freud'un kendi yaratıcı hastalık deneyimini tekrarlaması itibarıyla diğer psikoterapi yöntemlerinden ayrılır. Bu nedenle başarılı bir psikanaliz geçirmek, bilinçdışında bir yolculuk yapmaya benzer, insanın mutlaka değişmiş bir kişilikle bitireceği bir yolculuktur bu. Ama bu da bir ikilemi beraberinde getirir. Psikanalistler yöntemlerinin

---

429 Ludwig Börne, *Lichtstrahlen aus seinen Werken*, Leipzig. Brockhaus, 1870, s. 150.

430 Francis Galton, *Memories of My Life*, ikinci basım; Londra: Methuen, 1908, s. 80.

431 Sigmund Freud, "Zwangshandlungen und Religionsübung", *Zeitschrift für Religionspsychologie*, I (1907), ss. 4-12. *Standard Edition*, IX, ss. 117-127.

başka terapi türlerinden üstün olduğunu, kişiliği yeniden kurabilecek tek yöntem olduğunu ileri sürüyorlardı. Öte yandan sayıları giderek artan sınırlamalar, yan etkiler ve tehlikeler de Freud ve kendisinden sonra gelenlerin uyarılarına konu olmuştu. Bir terapi olarak psikanaliz, sadece az sayıda ayrıcalıklı insanın bütçesine uygun, onların dünyaya, çevrelerindeki insanlara ve kendilerine bakışlarını değiştirecek, benzersiz bir deneyim hâline gelirken, yerini daha az zahmetli ve daha etkili terapilere mi bırakacaktır? Böyle bir şey söz konusu olabilir mi?

Freud'un Çalışmaları – VIII – Din, Kültür ve Edebiyat Felsefesi

Freud psikanalitik kuramını geliştirmesinden kısa bir süre sonra, din, sosyoloji, kültür tarihi, sanat ve edebiyat alanlarında düşünmeye başladı. Bu konularda yazdığı kitaplar birbiriyle çelişen görüşleri beraberinde getirdi. Bazı eleştirmenler bunları Börne'ün tarzında yazılmış denemeler, yani insanın düşüncesini açık kılmak için karaladığı, bir konu hakkında bildik bütün düşünceleri ayıklayıp kendisinin samimiyetle düşündüğü şeyleri yazmaya çalıştığı denemeler olarak görmeye meyleder. Ama kendilerini felsefe, kültür, sosyoloji, sanat ve edebiyat kuramı alanlarındaki psikanalitik araştırmaların meşru bir uzantısı olarak gören Freudcular ve Freudcu olmayan isimler de olmuştur.

Freud'un felsefeyi hor gördüğü ileri sürülse de materyalist, ateist bir ideoloji anlamında felsefi fikirler dile getirdiği kesindir. Freud'un felsefesi, pozitivizmin dini tehlikeli, metafiziği yüzeysel bulan uç bir biçimiydi. Freud 1907'de nevrotiklerdeki obsesif kompülsif semptomları dinî ritüeller ve inançlara benzetmiş, dinin genel bir obsesyonlu (takıntılı) nevroz, obsesyonun da bireyselleşmiş bir din olduğu sonucuna varmıştı.[432] Freud bundan yirmi yıl sonra, *Bir Yanılsamanın Geleceği*'nde dinî düşüncenin kudretinin her şeye yettiğine duyulan çocukça bir inancın esin verdiği bir yanılsama, genel bir nevroz, zekânın özgürce kullanılmasını engelleyen bir uyuşturucu ve insanın vazgeçmesi gereken bir şey olarak tanımlamıştı.[433] Dindar zihniyetli psikanalistler Freud'un psikanaliz sınırlarını aştığını ve kendi felsefi düşüncesini ifade ettiğini belirterek itiraz etmişlerdir ama hiç kuşku yok ki Freud psikanalizin bütün nevrotik semptomların maskesini düşürebileceği gibi dinin de maskesini düşürebileceğine inanıyordu.

Freud *Totem ve Tabu*'da sadece dinin değil, insan kültürünün kökeninin izini yeniden sürmeye ve bireysel Oedipus kompleksi ile insanlığın tarih öncesi arasında bir bağ kurmaya soyunmuştur.[434] Tylor, Lang, Frazer ve diğer etnologların eserlerini okuyan Freud, ilkel nüfuslarda enseste nevrotiklerdeki gibi aynı tiksintiyle bakıldığını, ilkel tabu ve nevrotik

---

[432] Sigmund Freud, *Die Zukunft einer Illusion*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1927. *Standard Edition*, XXI, ss. 5-56.

[433] Sigmund Freud, "Totem und Tabu, Ueber einige Uebereinstimmungen im Seelenleben der Wilden und der Neurotiker", *Imago*, I (1912), ss. 17-33, 213-227, 301-333; II (1913), ss. 1-21, 357-409. *Standard Edition*, XIII, ss. 1-161.

[434] James Jasper Atkinson, *Primal Law*, şu eserin ikinci kısmı olarak basılmıştır: Andrew Lang, *Social Origins*, Londra: Longmans Green and Co., 1903, ss. 209-294.

fobiler arasında aynı mantıksız niteliğin gözlendiğini, nevrotik fantezilerde olduğu gibi büyü uygulamalarında düşünceye aynı her şeye gücü yeterliğin atfedildiğini belirtmiştir. Freud nevrotik semptomları, ilkel halklardaki sosyal ve kültürel tezahürleri, medeniyetin kökenini ortak bir temele dayanarak açıklayacak kapsamlı bir kuram ortaya atmıştı. Ortak çekirdek ilkel babanın öldürülmesi hikâyesinde gösterilmiştir, bu Oedipus kompleksi kavramının bir uzantısıydı. Freud bütün küçük erkek çocukların babalarını öldürmek ve anneleriyle evlenmek yolundaki gizli arzularını aşmaları gerektiğini söylüyordu. Çocuk bu sınavı başarıyla aşarsa, babasının imgesini kendisine dâhil eder, süperego kurulur ve çocuk normal bir olgunluğa ve yetişkin hayatına hazır hâle gelir; eğer başaramazsa nevrotik olmaya mahkûmdur. Herkesin kaderi böyledir ama bu bireysel kader insanlığın tarih öncesinde yaşanmış belirleyici bir olayın yansımasıdır. Asırlar önce insanlar sürüler hâlinde, bütün dişilerini kendisine saklayan ve büyüyen oğullarını sürgüne gönderen zalim, yaşlı bir babanın despot yönetimi altında yaşarlardı. Sürülen oğullar eşcinsel duygular ve davranışlarla birleştikleri bir topluluk hâlinde yaşıyorlardı. Nihayetinde oğullar babayı öldürüp yediler, nefretlerini giderdiler ama bu totemciliğin başlangıcı oldu. O hayvanı iyi yürekli bir atanın (olması gereken babanın) yerine koyup ona hürmet ediyorlardı ama düzenli aralıklarla onu öldürüp yiyorlardı. Babayı öldürdükten sonra gecikmeli itaatin etkisiyle onun kadınlarını almaya cesaret edemediler, ayrıca erkekler kadınlar yüzünden kapışsaydı yeni örgütlenmenin geleceği tehdit altına girerdi. İnsanlığa verilen iki emrin, babayı öldürme yasağı ve ensest yasağının, insan kültürü, ahlakı ve dininin başlangıcı böyle olmuştu; bu aynı zamanda Oedipus kompleksinin de ilk örneğiydi.

İlkel insanların zorba bir erkek liderliğinde, sürüler hâlinde yaşadığı fikri Darwin'in bir hipoteziydi. J. J. Atkinson, Darwin'in betimlemesini genişletmişti: Babanın rakip oğullarını sürgüne göndermesi sonucu, birbirine yakın yaşayan iki grup oluşmuştu: Biri erkek başkan, esir dişiler, kendisinin yetişkin dişi yavruları ve her iki cinsiyetten çocuklardan oluşan "kiklopvari aile"ydi; diğeriyse "çok büyük ihtimalle bir çokeşlilik hâlinde, barışçıl bir birlik" içinde yaşayan sürgün oğullar ailesiydi.[435] Bir grup erkek kendilerini babadan güçlü hissedince saldırıp onu öldürdüler, en güçlü genç erkek onun yerine geçti. Bu savaş tekrarlanabilirdi ama Atkinson bir ara karılarından birinin kralı, oğullarından birini tutmaya ikna etmeyi başardığı varsayımında bulunmuştu; böylece bu oğul kralın karılarına dokunmama koşuluyla onun yerine geçebilecekti, bu da ensest yasağının başlangıcı olmuştu. Freud, William Robertson Smith'in Semitik kültlerin doğuşuyla ilgili kuramından da esinlenmişti: İnsanlar totemcilik inancı ve yönetimi altında küçük klanlar hâlinde yaşarlarken düzenli aralıklarla bir totem hayvan kurban eder ve ziyafet törenlerinde bu kurbanı yerlerdi.[436]

Freud muhtemelen C. G. Jung'un *Metamorfozlar ve Libido'nun Sembolleri* adlı kitabı sayesinde, ilgisini kültür tarihine yoğunlaştırmıştır ama çağdaşı olan etnologlar arasında da

---

435 William Robertson Smith, *Lectures on the Religion of the Semites*, 1. Seri, *The Fundamental Institutions*, Londra: A. Black, 1894.

436 Bu kuramların ayrıntılı bir değerlendirmesi ve eleştirisi şurada sunulmuştur: Arnold Van Gennep, *L'Etat actuel du problème totémique*, Paris: Leroux, 1920.

totemcilik konusuna büyük bir ilgi duyuluyordu. Her yerde, bugün birçoğu unutulmuş olan çok sayıda kuram ortaya atılmıştı.[437] Durkheim totemciliğin insanlığın tüm dinlerinin ortak kökeni olduğu kanısına varmıştı. Frazer peş peşe üç kuram geliştirmiş, üçüncüsünü Freud'un başlıca kaynaklarından biri olan *Totem and Exogamy* adlı kitabında açıklamıştı. Wundt 1912'de insanlığın geçtiği evreleri yeniden kurma girişiminde bulunmuştu, bunlardan biri de totemcilikti.

Aslında *Totem ve Tabu*'ya hayal edilmesi mümkün olmayan tarih öncesinden ziyade dönemin olaylarının esin vermiş olması hiç de imkânsız değildir. Anakronik bir imparatorluk ve Avusturya'nın komşusu olan Türkiye, o yıllarda II. Abdülhamit tarafından yönetiliyordu. Bu sultan tebasının hayatlarına ve ölümlerine hükmediyordu. 1908'de "oğullar zalim yaşlı babaya karşı bir araya toplandılar", Jön Türkler isyan edip Sultan'ı devirdiler, medeniyet ve sanatların serpilip gelişebileceği ulusal bir topluluk kurmayı amaçlıyorlardı. Bu olaylar başka yerlerden çok Avusturya'da büyük bir ilgiyle izleniyordu. Etnologlar ilk babanın öldürülmesiyle ilgili ne düşünmüş olursa olsun, bu hikâye Hobbes'un toplumun kökeni mitine tekabül eden felsefi bir mit olarak değerini korur.[438] Hobbes'a göre insanlığın ilk hâli "herkesin herkese karşı verdiği bir savaş" hâliydi; sonra birkaç kişi birleşip haklarını bir krala devretti, kral bu gücü ortak yarar için, gerekli gördüğü biçimde kullanacaktı. Asırlar boyunca, iyi ya da kötü, en yaygın yönetim biçimi olan mutlak monarşi Hobbes'a göre böyle doğmuştu. Nasıl ki Hobbes mutlak monarşinin kökenini felsefi bir mit hâline getirmişse, Freud da mutlak monarşinin çözülmesini bir mite dönüştürmüştü.

Freud 1921'de *Grup Psikolojisi ve Ego*'da özerk sosyal içgüdü kavramını reddeden ve libido kuramına dayanan bir sosyolojinin parçalarını sunmuştu.[439] Freud, Le Bon, MacDougall ve Trotter'ın kuramlarını tartışıyordu. Le Bon'un kitleler kuramının, liderin gücünün sırrını açıklamadığını söylüyordu; liderin gücü "dünyadaki her şeyi birbirine bağlayan Eros'ta" yatıyordu. Libido bireyi lidere bağlar ve onu bireyselliğinden vazgeçmeye yöneltir. Geçici, düzensiz kalabalıkların yanı sıra Kilise ve Ordu gibi bireyin liderle bağının, liderin onu sevdiği yanılsamasıyla güçlenen bir sevgi bağı olduğu "kalıcı ve yapay kalabalıklar" vardır. Bireyler kendilerini liderle özdeşleştirirler ve ortak özdeşlikleri sayesinde birbirlerine bağlanırlar. Dahası libidonun bütün bu tezahürleri daha temel bir şeyin üstünü örter: Saldırganlık güdülerinin. Bir grup çöktüğünde saldırganlık şiddet patlamaları biçiminde serbest kalır ya da güvenlik kaybı panik biçimini alan bir kaygı yaratır. Bireyleri aslında birbirine bağlayan şey temel haset ve saldırganlık duygularıdır. Popüler bir şarkıcı, bir genç kadınlar kalabalığını çektiğinde, kadınların birbirlerinin saçını başını yolmalarını engelleyen şey şarkıcıya duydukları ortak hayranlıktır. "Bu nedenle sosyal duygu, önceden hasmane olan bir duygunun özdeşleşme niteliği taşıyan olumlu bir bağa dönüşmesinde yatar... Tüm bireyler eşit olmak

---

437 Thomas Hobbes, *Leviathan* (1651), *Great Books of the Western World*, XXIII, II. kısım, 17. Bölüm, ss. 99-101'de.

438 Sigmund Freud, *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1921. *Standard Edition*, XVIII, ss.69-143.

439 E. Dupréel, "Y a-t-il une foule diffuse?" *Centre International de Synthèse; 4e semaine internationale: la Foule*, Georges Bohn, yayına hazırlayan, Paris: Alcan, 1934, ss. 109-130.

ama bir tek kişi tarafından yönetilmek ister." Hobbes'un toplumun kökeniyle ilgili kuramından çok da uzak olmayan bir varsayımdı bu. Freud, eşitlerin oluşturduğu, bir lideri olan bu gruplar ile ilkel sürü arasındaki benzerliği işaret ederek sözlerini noktalıyordu.

Grup Psikolojisi ve Ego'nun esin kaynağı açıktır ki Habsburg İmparatorluğu'nun 1918 sonunda çökmesi ve bunun yarattığı panik ve sıkıntılardı. Ama kitap, kökeni ve tarihi genel olarak bilinmeyen, daha önceki bir "kitle psikolojisi" akımı bağlamına da yerleşmişti. Dupréel'in gösterdiği gibi, 1871'de Paris Komünü isyanı sonrasında Batı Avrupa'da bir "anti-demokratik karamsarlık dalgası" esmişti; sosyalist kışkırtmalar, o dönem çok sık rastlanan grevler ve kanlı isyanlar bu dalgayı canlı tutmuştu.[440] Filozof Taine, Fransız Devrimi'nin bir tarihini yazmaya koyulmuştu, kitabında isyanlar ve kolektif katliamlar özel bir dikkatle ele alınıyor, bunların sosyal ve psikolojik nedenleri hakkında bir analiz sunuluyordu. Taine'in bulgularını Fransa'da Tarde, İtalya'da Sighele geliştirip sistematik hâle getirmişti.

Tarde, taklit adını verdiği, kişiler arası temel bir psikolojik süreç varsayımında bulunmuştu.[441] Taklit bilinçli ya da bilinçdışı olabilirdi, gruplar için olduğu kadar bireyler için de geçerliydi. Tarde'ye göre baba ilk efendi, rahip ve oğlunun modelidir; oğlun babayı taklit etmesi toplumun kökeninde yatan birincil olgudur. Bu taklit kuvvete ya da aldatmaya değil, saygınlığa dayanır, Tarde'nin başta hipnotizmaya benzettiği bir olgudur bu. Tarde daha sonra saygınlığın zekâ ya da irade gücünden değil, "cinsellikle görünmez bir bağa sahip olması mümkün", "analiz edilemeyecek fiziksel bir eylem"den kaynaklandığını açıklamıştı.[442] Tarde kitle psikolojisinde bilinçdışının önemini vurgulamıştı. Sevginin birleştirdiği kalabalıklar ile nefretin birleştirdiği kalabalıkları betimlemişti. Sighele'ye göre Tarde, hiçbir kitlesel olgunun tarihsel ve sosyal bağlamları analiz edilmeksizin, söz konusu kalabalıkların özel bileşimleri incelenmeksizin anlaşılamayacağını vurgulamıştı.[443]

Tarde, Taine ve Sighele'nin bu öğretileri Le Bon tarafından benimsenmiş, aşırı basitleştirilmiş ve *Kitle Psikolojisi*'nde popülerleştirilmişti.[444] Le Bon bir kitle içinde herkesin bireyselliğini yitirdiğini ve "kitle ruhu"nun bir parçasını edindiğini söylüyordu; "kitle ruhu" entelektüel olarak aşağıdır ve içkin bir kötücüllük sergiler. Bu durum ancak, insanlığın tarih öncesi bir zihinsel evresine bir tür hipnotik gerilemeyle açıklanabilirdi. Le Bon, kalabalığın ruhuyla ilgili bu kavramları sosyal grupların psikolojisine ve tarihteki değişikliklere uygulamıştı. Bu kitap muazzam bir başarı kazandı. Le Bon'un kuramı birçok kişi tarafından tartışmasız bir bilimsel hakikat olarak görüldü. İnsan, Freud da bu kuramı kendi kuramının başlangıç noktası olarak kabul etmiş olabilir mi diye merak ediyor. Reiwald'ın ortaya koyduğu üzere, Freud'un kuramları Le Bon'un kuramlarıyla çelişirken Tarde'nin kuramlarıyla dikkat

---

440 Gabriel Tarde, *Les Lois de l'imitation*, Paris, Alcan, 1890.

441 Gabriel Tarde, "Les crimes des foules", *Actes du IIIe Congrès d'Anthropologie criminelle*, Brüksel, Ağustos 1892, Brüksel: Hayez, 1894, ss. 73-90.

442 Scipio Sighele, *La foule criminelle. Essai de psychologie collective*, Fransızca çeviri, Paris: Alcan, 1892.

443 Gustave Le Bon, *Psychologie des foules*, Paris: Alcan, 1895. İngilizce çeviri, *The Psychology of Peoples*, New York: Macmillan, 1898.

444 Paul Reiwald, *Vom Geist der Massen*, Zürih: Pan-Verlag, 1946, ss. 131-142.

çekici bir benzerlik gösteriyordu.[445] Tarde'nin taklit dediği şeye Freud özdeşleşme demişti, birçok bakımdan da Freud'un fikirleri Tarde'nin psikanalitik kavramlarla ifade edilmiş fikirleriydi.

Freud 1930'da, *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*'nda medeniyetin kökeniyle ilgili başka fikirler sundu.[446] Birkaç kişi, içgüdüsel dürtülerini tatmin etmeye sınırlar getirirlerse güçlü, birleşik bir topluluk kurabileceklerini keşfetmişti. Ama bu durum, kaçınılmaz olarak bireyin dürtüleri ile toplumun talepleri arasında çözülemez bir çatışmaya yol açmıştı. Medeniyetin ilerlemesi sürecinde toplumun talepleri artmış, çatışma derinleşmişti, Freud merak ediyordu: Çağdaş, medeni toplumun talepleri, bireyin içgüdülerini bastırma gücünü aşmış, bu nedenle de medeniyette bir nevroza yol açmış olamaz mıydı? Bu denemede tartışılan sorun zaman zaman Hobbes'u hatırlatır ama izi Nietzsche'nin *Ahlakın Soykütüğü*'ne, oradan da Diderot'nun *Supplement to the Travel of Bougainville*'ine götürülebilir.[447]

Freud aynı denemede ateşin ehlileştirilmesiyle ilgili yeni bir kuram ortaya atıyordu. İlkel insan ne zaman ateşe rastlasa, üstüne işeyerek söndürürdü. Bu ona alevlerin fallik şeklinden ötürü, eşcinsel bir rekabet içindeymişcesine erotik bir his verirdi. Bu erotik hazdan vazgeçen ilk insan ateşi pratik amaçlarla kullanmayı başardı. "Böylece bu büyük kültürel fetih, içgüdüsel bir vazgeçişin ödülü oldu." Kadın ocağın bekçisi yapıldı, çünkü o erkeğin yaptığı gibi ateşi söndürme becerisine anatomik olarak sahip değildi. Freud başka bir yerde, kadının utanç verici penis eksikliğini gizlemek istediği için giyinmeyi icat ettiğini ileri sürmüştür; genital bölgedeki tüyler dokumaya esin kaynağı olmuştur.[448]

Freud dini zararlı, felsefeyi yararsız bulsa da sanatın insan için yararlı olduğu kanısındaydı. Ama sanatın özü nedir? Freud bu özü "haz ilkesi ile gerçeklik ilkesinin bir bileşimi" olarak tanımlıyordu. (Nietzsche'nin sanatı Dionysosçu ve Apolloncu ilkelerin bir bileşimi olarak düşünmesine çok benziyordu bu.)[449] Birey bebekken tümüyle haz ilkesine göre yaşar ama haz ilkesi yavaş yavaş geri çekilip yerini yetişkin hayat boyunca hüküm sürecek gerçeklik ilkesine bırakır. Sanatçı haz ilkesini diğerlerinden daha fazla korur ama başka insanlarda haz ilkesini tatmin edecek sanat eserleri yaratarak gerçeklik ilkesiyle uzlaşır. Freud başka bir makalesinde, ressamdan çok şaire atıfta bulunarak fantezinin rolünü vurguluyordu: Çocukta baskın olan fantezi yavaş yavaş geriler ama yaratıcı yazar bunu korumayı ve bazı aygıtlarla, ağırlıklı olarak biçim unsurlarında ilk hazzı vererek edebi eserlere çevirmeyi başarır.[450] Freud'un

---

445 Sigmund Freud, *Das Unbehagen in der Kultur*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1930. *Standard Edition*, XXI, ss. 64-145.

446 **Bkz. dördüncü bölüm, s. 185; beşinci bölüm, s. 272.**

447 Sigmund Freud, *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, Viyana: Internationaler Psychanalytischer Verlag, 1933. *Standard Edition*, XXII, s. 132.

448 Sigmund Freud, "Formulierungen über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens", *Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen*, III (1911), ss. 1-8. *Standard Edition*, XII, ss. 218-226.

449 Sigmund Freud, "Der Dichter und das Phantasieren", *Neue Revue*, I (1908), ss. 716-724. *Standard Edition*, IX, ss. 143-153.

450 Sigmund Freud, "Der Dichter und das Phantasieren", *Neue Revue*, I (1908), ss. 716-724. *Standard Edition*, IX, ss. 143-153.

estetiğe yaptığı bir diğer katkı da tekinsizliğin, E. T. A. Hoffmann gibi bir yazarın eserlerine nüfuz eden o sinsi dehşet duygusunun analiziydi.[451] Bu duygu, kimi zaman kendi başlarına zararsız olabilecek olayların açıklanamaz bir biçimde tekrar etmesinde, kimi zaman bir ikizin varlığına duyulan inançta ya da hayalet korkusunda, başka kötücül varlıklara karşı duyulan korkuda ortaya çıkar. Freud tekinsizlik duygusunun, derinden baskılanmış malzemenin ya da çocukluktaki animistik (canlıcı) tutumların harekete geçtiği durumlarda ortaya çıktığına inanıyordu.

Freud'dan bize kalan yegâne sanat eleşirisi, Michelangelo'nun Musa'sı hakkında yazdığı, ilk basımı isimsiz yapılan makalesidir.[452] Binswanger, Freud'un bu incelemede kullandığı yöntemin, psikanalitik metodolojideki ilk evrelerden biri olan ifade psikolojisine ait olduğuna dikkat çekmiştir.[453] Freud, edebiyat eleştirisiyle ilgili olarak da Wilhelm Jensen'ın kısa romanı *Gradiva*'yı seksen bir sayfalık bir monografide inceledi.[454] Freud bu çalışmada hikâyenin kahramanın gördüğü rüyalar ve sanrılara psikanalitik bir yorum getirilebileceğini gösteriyordu ama bu yorumları yazarın kişiliğine taşımamıştı.

Moebius "patografiler" başlığı altında, bir yazarın düşüncesini onun kalıtsal mirası, yapısı ve hayat hikâyesinin bir değerlendirmesiyle açıklamayı amaçlayan bir dizi monografi yayınlamıştı. Çok geçmeden Freud'un tilmizleri de psikanalitik kavramlara dayanarak benzer monografiler kaleme almaya başladı. Freud *Leonardo da Vinci'nin Bir Çocukluk Anısı* ile bu çalışmaların klasik modelini sunmuştur.

> Leonardo da Vinci genelde çağdaşlarının yanlış anladığı evrensel bir deha olarak görülür. Freud onun kişiliğinin üç özelliğini vurgulamıştır. Birincisi dikkat çekici yeteneklerini görmezden gelmesine ve ilgisini giderek bilimsel araştırmalara yöneltmesine neden olan bilgi açlığıdır; ikincisi, yavaş çalıştığı için geride çok sayıda eskiz bırakmış olması ama eserlerinin çoğunun yarıda kalmış olmasıdır; üçüncüsü "cinselliği serinkanlılıkla yadsıması" ve bunun da eşcinsel olduğunun sanılmasına yol açmasıdır. Freud bu üç özelliğin ortak kökeninin izini, Leonardo'nun çocukluk dönemi cinselliğine dek sürmüştür. Gayrimeşru bir çocuk olan Leonardo hayatının ilk üç-dört yılını terk edilmiş annesiyle birlikte geçirmişti, üç-dört yaşındayken o zamanlar evlenmiş olan babası onu evlat edinmişti. Bu koşullar altında bir anne libidosunu çocuğuna yöneltme eğilimi içindedir, böylece onda ensest bir bağlılığın gelişmesinde belirleyici olur, psikanaliz işte bu ensest bağlılıkta daha sonraki eşcinselliğin olası bir kökenini görür. Aslında Leonardo'nun ilk çocukluk yıllarına ilişkin nesnel kayıtlar mevcut değildir ama sanatçı bir çocukluk hatırasını kaydetmiştir: Bebekken beşiğinde yatarken (İtalyanca *nibbio* denilen) bir kuş uçup yanına gelmiş, ağzını açmış ve kuyruğunu ağzına sokmuştur. Bu fantezinin edilgin türde bir cinsel sapkınlık gibi bir anlamı olabilir ya da Leonardo'nun annesinin göğsünü emmesinin bir hatırası olabilir. Freud Almanca metinden ibbio'yu "akbaba"ya çevir-

---

[451] İsmi meçhul yazar (Sigmund Freud), "Der Moses des Michelangelo", *Imago*, III (1914), ss. 15-36. *Standard Edition*, XIII, ss. 211-236.

[452] Ludwig Binswanger, "Erfahren, Verstehen, Deuten", *Ausgewählte Vorträge und Aufsätze*, II, Bern: Francke, 1955, ss. 40-66.

[453] Wilhelm Jensen, *Gradiva; ein pompeianisches Phantasiestück*, Dresden ve Leipzig: Reissner, 1903.

[454] Sigmund Freud, *Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci*, Leipzig ve Viyana: Deuticke, 1910. *Standard Edition*, XI, ss. 63-137.

mişti ve antik Mısır'da akbabanın anneyi ifade eden hiyeroglif olduğunu, akbaba başlı tanrıça Mut'un (Almancada anne anlamına gelen Mutter'i hatırlatır) androjen bir yapıya ve bir erkek organına sahip olduğu, ayrıca Orta Çağ'da akbaba türlerinin tümüyle dişi olarak görüldüğü, rüzgârla gebe kaldıklarının düşünüldüğü yorumunda bulunmuştu. Freud'a göre bütün bunlar çocuksu cinsel kuramları hatırlatıyordu. Leonardo'nun çocuksu cinsel merakı ailesinin durumu nedeniyle olağandışı bir biçimde harekete geçiyordu ve daha sonraki doyurulmaz merakının da kökeninde bu yatıyordu. Annesinin imgesini bilinçdışı sabit bir fikir hâline getirdiği, Freud'a göre, başyapıtlarında görülebiliyordu. Freud akbaba olayının, Leonardo'nun annesinden aldığı tutkulu öpücüklerin sembolik bir hatırası olduğu, Mona Lisa'nın gülüşünün Da Vinci'de annesinin gizemli gülüşünün hatırasını uyandırdığını, bu nedenle Mona Lisa'da ve başka tablolarda karşımıza çıktığı varsayımında bulunuyordu. *Madonna ve Çocuk, Azize Anne ile birlikte* başlıklı tabloda Anne Mary kadar genç görünür, ikisi de gülümsemektedir. Freud burada, Leonardo'nun gerçek annesi ve üvey annesi arasında bölünmüş çocukluğunun bir sentezini görüyordu. Son olarak sanatçının babasına isyan etmesi, bilimsel araştırmalarını ve Hristiyanlık dışı inancını belirleyen bir diğer etken olmuştu.[455]

Freud'un Leonardo da Vinci hakkında yazdığı deneme birbirleriyle çatışan görüşler doğurmuştur. Rahip Oskar Pfister, Leonardo'nun *Madonna ve Çocuk, Azize Anne ile Birlikte* tablosunda bir resim muamması olarak bir akbaba tespit etmenin mümkün olduğuna inanıyordu.[456] Hatalı olarak "akbaba" diye tercüme edilmiş *nibbio* sözcüğü aslında uçurtma anlamına geliyordu. Uçurtmanın kuyruğunu bebeğin ağzına sokması fantezisi (folklördeki koşutlarının da gösterdiği gibi) bir esinlenme işaretidir ama uğursuz bir işarettir. Daha önce Azize Anne ve Mary'yi birlikte, aynı yaşlarda resmeden sanatçılar olmuştu; gülümseyen yüz motifi Leonardo'nun üstadı Verrochio'nun Okulu'na aitti. Leonardo'nun hayatının ilk üç yılını annesiyle birlikte yalnız geçirdiğini gösteren bir kanıt yoktu, aslında doğar doğmaz babası tarafından alındığını varsaymamızı gerektirecek nedenler vardı. Bu argümanların bazıları K. R. Eissler tarafından sorgulanmıştır.[457] Freud'un Leonardo da Vinci'yle ilgili denemesi güzel üslubu ve inkâr edilemez cazibesi nedeniyle genel bir beğeni kazanmıştı; Gioconda'nın bilmecemsi gülüşüne benzetilmişti. Freud'un Leonardo'yla ilgili bazı yorumları muhtemelen, kendi kendisini analizinin kendi çocukluğu hakkında ona gösterdikleri için de geçerliydi.

Freud'un Alman yargıç Daniel Paul Schreber vakasıyla ilgili çalışması da patografiler arasında sınıflandırılabilir.[458] Olağanüstü derecede zeki ve yetenekli biri olan Schreber, hayatının on yılını ağır akıl hastalığı gerekçesiyle akıl hastanelerinde geçirmişti. Taburcu ol-

---

455 Meyer Schapiro, "Leonardo and Freud: An Art Historical Study", *Journal of the History of Ideas*, VII (1956), ss. 147-178.

456 K. R. Eissler, *Leonardo da Vinci: Psychoanalytik Notes on the Enigma*, Londra: Hogarth, 1962.

457 Sigmund Freud, "Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia (Dementia Paranoides)", *Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschunungen*, cilt III (1911). *Standard Edition*, XII, ss. 9-82.

458 Schreber'in ailevi ve kişisel geçmişiyle ilgili bazı veriler, ayrıca hastanedeki vaka hikayelerinin bazı parçaları Franz Baumeyer tarafından şurada sunulmuştur: "The Schreber Case", *International Journal of Psychoanalysis*, XXXVII (1956), ss. 61-74.

duktan sonra 1903'te uzmanların kendisi hakkında yazdığı hukuki raporların metinleriyle birlikte sanrılarını uzun bir hikâye hâlinde yayınlamıştı. Fenomenolojik açıdan çok ilginç olmasına rağmen bu kitap bir patografi olamayacak kadar dar kapsamlıydı; Schreber'in ailesi, çocukluğu ve yargıç olmasından önceki hayat hikâyesiyle ilgili verilerden yoksundu. Hastalık kronolojik evrimi içinde sunulmamış, uzun yıllar süren evriminin ardından ulaştığı şekil verilmişti.[459] Ayrıca editörler, Schreber'in *Memoirs*'ından psikanalitik bakış açısına göre en önemli bulunacak kısımları çıkarmıştı. Yine de içinden çıkılamayacak miktarda, envai çeşit sanrılı fikir kalmıştı. Schreber (ölmüş kişilerin ruhlarının parçaları olan) güneşle, ağaçlarla, kuşlarla nasıl konuştuğunu, Tanrı'nın kendisiyle nasıl etkileyici bir Almancayla konuştuğunu, bedeninin neredeyse bütün organlarının değiştiğini, dünyanın sonunun geldiğini, Tanrı'nın insanlığı kurtarsın diye onu seçtiğini vs. anlatıyordu. Freud bütün bu sanrılar arasından iki tanesini temel önemde görmüştü: Birincisi Schreber, kendisinin değiştiği, erkekken kadın olduğu kanısına varmıştı; ikincisi ilk doktoru nörolog Flechsig'in eşcinsel saldırılarına maruz kaldığından şikâyet etmişti. Freud, Schreber'in paranoya hastalığının baskılanmış eşcinsellikten kaynaklandığı varsayımında bulunmuştu. Schreber'in eşcinsel sevgi nesnesi babası, sonra Flechsig, ondan sonra Tanrı ya da güneş olmuştu. Freud baskılanmış eşcinsellikte "Onu seviyorum." cümlesinin farklı biçimlerde yadsınabileceğini, her yadsımanın çeşitli sanrılara (zulüm, erotomani, kıskançlık sanrıları, büyüklük sanrıları) yol açabileceğini açıklamıştı. Zulüm sanrılarında temel olan *yansıtma* mekanizmasıydı. Yadsınmış "Onu seviyorum." cümlesinin yerini "Onu sevmiyorum.", "Ondan nefret ediyorum.", "Çünkü o benden nefret ediyor ve bana zulmediyor." cümleleri alıyordu.

Freud'un, paranoyanın eşcinsel kökeniyle ilgili kuramını benimseyen birçok psikanalist oldu, bazı psikanalistlerse bu kuramın hastalığın sadece belli bir biçimi için geçerli olduğunu düşünüyordu. Bazı eleştirmenler Schreber'in sapkınlığının eşcinsellik değil, transseksüellik olduğunu, akıl hastalığınınsa paranoya değil, şizofreni olduğunu işaret etmiştir. Hastalığın bastırılmış eşcinsellik olduğu kanıtlansa bile, bunun hastalığın nedenini değil, sadece semptomatik tablosunu açıklayacağını eklemişlerdir. Macalpine ve Hunter, Schreber vakasına başka bir psikanalitik yorum önermişti: Libidonun farklılaşmamış olduğu erken bir aşamaya derinden gerileme, çocuksu üreme fantezilerinin yeniden etkinleşmesine neden olmuş olabilirdi.[460]

Freud on yedinci yüzyılda yaşamış bir ressam olan, Şeytan'la birini mürekkeple, birini kendi kanıyla imzaladığı iki anlaşma yaptığı ileri sürülen ama kendisini kurtarmayı ve iki anlaşmayı da Şeytan'dan geri almayı başardığı rivayet edilen Christoph Haizman vakasını da analiz etmişti.[461] Freud mevcut belgelere (Haizman'ın yaptığı resimler ve günlüğünden parçalar) dayanarak Schreber gibi Haizmann'ın da güçlü bir baba kompleksine kurban

---

459 Ida Macalpine ve Richard A. Hunter, "The Schreber Case", *Psychoanalytic Quarterly*, XXII (1953), 328-371.

460 Sigmund Freud, "Eine Teufelsneurose im siebzehnten Jahrhundert", *Imago*, IX (1923), ss. 1-34. *Standard Edition*, XIX, ss. 72-105.

461 Ida Macalpine ve Richard A. Hunter, *Schizophrenia* 1677: *A Psychiatric Study of an Illustrated Autobiographical Record of Demoniacal Possession*, Londra: Dawson and Sons, 1956.

gittiği sonucuna varmıştı. Şeytan, babasına karşı husumetinin bir yansımasıydı, burada da eşcinsellik ve hadım olma kaygısı arasında bir çatışma vardı. Macalpine ve Hunter Haizmann vakasını Schreber vakasında olduğu gibi cinsiyet karmaşası ve üreme fantezileri mefhumlarının ışığında yeniden yorumlamışlardı.[462] Vandendriessche, Haizmann hakkında yeni belgeler bulmuştu ama bu belgeler vakayla ilgili bilgimizde ciddi bir değişiklik yaratmamıştı.[463] Öyle görünüyor ki henüz hiçbir eleştirmen Schreber ve Haizmann'ın sanrılarının bir bölümünün abartma ya da mitomaniye bağlanıp bağlanamayacağını merak etmiyordu.

Freud, *Karamazov Kardeşler*'in o zamana dek bilinmeyen taslaklarının yayınlandığı basım için kaleme aldığı önsözde Dostoyevski'nin de psikanalitik bir değerlendirmesini sunmuştur.[464] Freud, Dostoyevski'nin unutulmaz bir babayı öldürme hikâyesi kaleme almayı başardığını, çünkü kendisinin de yıkıcı bir baba kompleksinden mustarip olduğunu söylüyordu. Dostoyevski ölüymüş gibi göründüğü nöbetleri sırasında kendisini, babasının olmasını istediği hâliyle (yani ölü hâliyle) özdeşleştiriyordu, nöbetler aynı zamanda bu dilek için kendi kendisine verdiği bir cezaydı. Dostoyevski'nin kumar tutkusunun kökeni de baba kompleksiyle bağlantılı kendi kendisini yıkıcı eğilimleriydi. Freud "Kader, nihayetinde babanın geç yansımasından başka bir şey değildir." sonucuna varmıştı.

Imago'da 1937 ile 1938 arasında tefrika olarak yayınlanan *Musa ve Tektanrıcılık* ne bir patografi, ne akademik bir kitap ne de bir romandır.[465] Freud eserin büyük bölümünün varsayımlara dayandığını kabul etmekle birlikte, yayınlanmasını haklı çıkaracak kadar akla yatkın olduğu inancındaydı. Özetle:

> Freud, Musa'nın bir İbrani değil, yüksek rütbeli ve mevkili bir Mısırlı olduğu kanısından hareket ediyordu. Mısır Firavunu Akhenaton tek tanrılı bir din vazetmişti ama ölümünden sonra rahipler öncülüğünde başlayan bir karşı devrimle pagan kültler yeniden kurulmuştu. Tektanrıcılığı bir kenara bırakmaya yanaşmayan Musa, Mısırlılar tarafından reddedildi ve İbranileri kendi halkı olarak seçti. Takipçileri Levililerin yardımıyla Musa tektanrıcılığı Yahudilere yaydı ve onları Mısır'dan çıkardı, Sina Yarımadası'na götürdü, Yahudiler burada Yehova adlı küçük bir yöresel tanrıya tapan bir kabile olan Medyanlılarla birleşti. Musa'ya karşı bir isyan çıktı ve Musa halkı tarafından öldürüldü. Ama yaklaşık altmış yıl sonra iki nüfus, tektanrıcılık ile Yehova'ya tapınma arasında bir uzlaşma sağlayan, yine Musa olan yeni bir şefin liderliğinde tekrar birleşti (iki Musa sonradan birbirine karıştırılmış ve tek bir kişi olarak düşünülmüştür). İbrani ulusu ve dininin bu ikili yapısı sonraki siyasal bölünmelerin ve siyasal değişikliklerin nüvelerini içinde taşıyordu. İlk Musa'nın hatırası sonraki peygamberlerin öğretilerinde diriltildi ve katledilmiş Musa'nın geri dönmesi dileği Mesih'in geri döneceği inancına yol açtı. İsa Mesih'in hikâyesi ilk Musa'nın hikâyesinin yeniden canlandırılmasıdır.

---

462 Gaston Vandendriessche, *The Parapraxis in the Haizmann Case of Sigmund Freud*, Louvain: Publications Universitaires, 1965.

463 Sigmund Freud, "Dostojewski und die Vatertötung", F. M. Dostoievski, *Die Urgestalt der Brüder Karamazoff. Dostojewskis Quellen, Entwürfe und Fragmente. Erläuert von W. Komarowitsch*, Münih: Piper, 1928, s. xiii-xxxvi. *Standard Edition*, XXI, ss. 177-194.

464 Sigmund Freud, *Der Mann Moses und die monotheistische Religion*, Amsterdam: Albert de Lange, 1939. *Standard Edition*, XXIII, ss. 7-137.

465 Eduard Meyer, *Geschichte des Altertums*, I Band, II Hälfte, 5. Basım, Stuttgart, 1926, s. 679.

Musa ve Tektanrıcılık Freud'un birçok tilmizini şaşırttı ve Yahudi çevrelerin öfkeli protestolarıyla karşılandı. Din tarihçileri metnin hatalarını ve imkânsız gördükleri noktaları işaret etti. İsa'nın gelmesinden yüzlerce yıl öncesinden o zamana dek Musa hakkında sayılamayacak kadar çok efsane yaratıldığı hatırlatıldı. Musa'nın Mısırlı olduğu fikri, başkalarının yanı sıra, Freud'un eserlerini gayet iyi bildiği Eduard Meyer tarafından birçok kez ileri sürülmüştü.[466] Freud'un ortaya attığı fikirlerin büyük bölümünün izlerini Schiller'e[467] ve Karl Abraham'a da götürmek mümkündü.[468] David Bakan'a göre Freud'un amacı, Musa'nın niteliklerini (tarihsel süperego yükünü) Yahudi imgesinden ayırarak anti-Semitizm'e karşı koymaktı ve bunu ancak bir Yahudi yapabilirdi.[469] Dolayısıyla Freud "kişisel psikolojik kurtuluşa adanmış yeni bir Kanun'la dağdan inen yeni bir Musa" rolünü oynamaya soyunmuştu. Diğer açıklamalar kadar akla yatkın olabilecek bir başka açıklamaya göreyse Freud kendisini ilk Musa'yla, sadık takipçilerini de Levililerle özdeşleştirmiş, Viyana'dan ayrılmasını Musa'nın Mısır'dan kaçışı ve çağdaş psikanalizi de kendi öğretisi ile "saf olmayan" sözüm ona analitik öğretilerin bir karışımı olarak görmüştü. Psikanalizin iki unsuru arasında uzun süreli bir iç çatışma olacağı öngörüsünde bulunmuştu ama ona göre, ona baştaki saflığını geri kazandıracak peygamberler de gelecekti.

Freud felsefeyi reddetmesine ve siyasete ilgi duymamasına rağmen genel olarak ilgi çeken birçok sorun hakkında görüşlerini ifade etmekten kendisini alamamıştı. En azından savaş ve barış hakkındaki görüşlerinden, parapsikolojik olgulara bakışından kısaca söz etmemiz gerekir.

Freud Eylül 1932'de Einstein'a yazdığı bir mektupta barışı güvence altına alacak merkezî bir örgütlenme yaratılmasının önündeki en büyük engelin, insanın saldırgan ve yıkıcı içgüdülerinin varlığında yattığını dile getirmişti.[470] Ölüm içgüdüsü içeriye ve dışarıya yönelebilirdi. Bu içgüdü sık sık bireyi korumak için dışarıya yöneliyordu. Bu içgüdülerin karşısında bir ölçüde yıkıcı içgüdülere karşı koymakta kullanılabilecek çeşitli libido biçimleri yer alıyordu; ne var ki Eros ve ölüm içgüdüsü her zaman birbirine harmanlanmıştı. Bu içgüdülere karşı koyacak başka bir etkense kitlelere kılavuzluk edip onları aklın yoluna çekecek bağımsız ve korkusuz entelektüellerden oluşan üstün bir sınıfın kurulması olurdu.

Freud uzun süre parapsikolojik olgulara kuşkuyla yaklaştı ama 1911'de Psişik Araştırmalar Cemiyeti'ne üye oldu.[471] Eylül 1913'te Lou Andreas-Salomé'ye[472] düşünce aktarımıyla

---

466 Friedrich Schiller, *Die Sendung Moses, Sämtliche Werke*, Stuttgart ve Tübingen: Cotta, 1836, X, ss. 468-500.

467 Karl Abraham, "Amenhotep IV (Ichnaton)", *Imago*, I (1912), ss. 334-360.

468 David Bakan, *Sigmund Freud and the Jewish Mystical Tradition*, Princeton: Van Nostrand Co., 1958.

469 Einstein ile Freud arasındaki yazışma şurada bulunabilir: *Einstein on Peace*, Otto Nathan ve Heinz Norden, yayına hazırlayanlar, New York: Simon & Schuster, 1960.

470 Emilio Servadio, "Freud's Occult Fascinations", *Tomorrow*, VI (Kış 1958), ss. 9-16.

471 Lou Andreas-Salomé, *In der Schule bei Freud*, Zürih: Max Niehans, 1958, ss. 191-193. İngilizce çeviri, *The Freud Journal*, Londra: Hogarth Press, 1965.

472 Sigmund Freud, "Psychoanalyse und Telepathie", *Gesammelte Werke* (1941), XVII, ss. 27-44. "Traum und Telepathie", *Imago* (1922), VIII, ss. 1-22. *Standard Edition*, XVIII, ss. 177-193, 197-220; XXII, ss. 31-56. *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1933, 30. Bölüm.

ilgili tuhaf vakalardan haberdar olduğunu söylemişti ama benzer başka vakalarla birlikte bunları ancak çok daha sonraki bir tarihte yayınladı.[473] Freud psikanalitik aktarım durumunun telepati ve benzer olguların incelenmesiyle ilgili yeni bir yaklaşımın önünü açtığı kanısına varmıştı. Parapsikolojiye karşı tavrı, 1935'te Tabori'ye verdiği söyleşide de görüldüğü üzere hâlâ temkinliydi.[474] Freud yaygın deyişle okült olgularla ilgili tartışmaları dünyanın iç kısmının bileşimiyle ilgili bir argümana benzetiyordu. Bu konuda kesin olarak bildiğimiz hiçbir şey yoktur ama dünyanın içinin çok yüksek ısıdaki ağır metallerden oluştuğu varsayımında bulunuruz. Dünyanın içinin karbonik aside doymuş sudan oluştuğu yönündeki bir argüman mantıklı görünmez ama biraz tartışılmayı hak eder. Ne var ki biri çıkıp da dünyanın içinin marmelattan oluştuğunu ileri süren bir kuram ortaya atarsa, bilimsel dikkate layık bulunmaz.

Freud'un 1938'de karaladığı bir notta, belki de son düşüncesinde, Delfi Kahini'nin kehanetlerine özgü, bilmecemsi bir yalınlık vardır: "Mistisizm – egonun dışındaki, id'in dışındaki âlemin kendisiyle ilgili karanlık algısı."[475]

Freud'un Kaynakları

Freud'un psikanalizinin birçok kaynağı vardır ve henüz hepsi de tam anlamıyla bilinmemektedir. Döneminin başlıca kültürel akımlarının kavşak noktasında duran, yutarcasına okuyan, yeni fikirlerin ilginçliğini çabucak kavrayıp onları benimseyen, onlara orijinal bir biçim veren, büyük bir bilimsel ve edebi kültüre sahip olan Freud, neyin dışarıdan geldiğini, neyin kendi kişisel katkısı olduğunu ayırt etmenin neredeyse beyhude bir iş olduğu güçlü bir sentezin yazarıydı. Aslında Freud'un kuramlarının birçoğu kendisinden önce biliniyordu ya da dönemin trendlerine özgüydü. Freud üstatlarının, meslektaşlarının, rakiplerinin, çalışma arkadaşlarının, hastalarının ve tilmizlerinin fikirlerinden yararlanmıştı. Nietzsche "İyi bir yazar, sadece kendi zihnine değil, dostlarının zihinlerine de sahiptir." der.[476] Elinizdeki kitabın büyük bölümü, bakış açınıza göre, Freud'un kaynakları ya da öncülleri diyebileceğiniz yazarlara ve düşünce sistemlerine vakfedilmiştir. Aşağıda bugün bilindikleri kadarıyla bu kaynakların özlü bir listesini sunmaya çalışacağız.

Yaratıcı bir düşünürün ilk ve başlıca kaynağı kendi kişiliğinde yatar. Freud bilimsel araştırmacıyı bilimsel araştırmacı yapan bir çileciliğe ve büyük bir yazarı büyük bir yazar yapan üstün bir dil hâkimiyetine sahipti (insanların gizli hayatına yakından ilgi duyması ve psikolojik sezgileriyle birlikte). Ayrıca çok rüya görürdü, *Rüyaların Yorumu*'nda kendi düşsel üretiminden örnekler vermişti. Hepsinden de önemlisi psikanalizin temel direkleri

---

473 Cornelius Tabori, *My Occult Diary*, Londra: Rider & Co., 1951, ss. 213-219.

474 Sigmund Freud, *Gesammelte Werke*, Londra: Imago, 1941, XVII, s. 152. *Standard Edition*, XXIII, s. 300.

475 Friedrich Nietzsche, *Menschliches, Allzumenschliches*, I, No. 180. Şurada: *Friedrich Nietzsches Werke*, Taschen-Ausgabe, Leipzig: Naumann, 1906, III, s. 181.

476 **Bkz. yedinci bölüm, ss. 425-431.**

(inandığımız üzere) onun yaratıcı hastalığından doğmuştu: Çocuk cinselliği mefhumu, peş peşe gelen evreleriyle libido mefhumu, sabit fikirler, kaygıda dönüşüm, Oedipus durumu, aile romansı, rüyalar, sürçmeler, perde hatıralar kuramı, semptomların dileklerin gerçekleşmesini temsil ettiği düşüncesi, fantezilerin nevrozlarda ve şiirsel yaratılarda büyük bir rol oynadığı düşüncesi, erken yaştaki bu fantezilerin yanı sıra gerçek ilk cinsel deneyimlerin bireyin kaderinde büyük bir rol oynadığı düşüncesi.[477]

Freud'un birlikte çalıştığı üstatları Brücke, Meynert ve Exner nörofizyoloji ve nöropsikiyatri incelemelerinde pozitivist, kesinkes bilimsel bir yaklaşımı teşvik eden isimlerdi. Ne var ki daha önce gördüğümüz üzere bu insanlar dönemin trendi olan beyin mitolojisine de dalmışlardı. Uçsuz bucaksız spekülatif yapılar üretmişlerdi, belli ki bilmiyorlardı ama bu yapılar doğa felsefesinin bir dirilişinden başka bir şey değildi. Freud'un, etkileri daha sonraki metapsikolojik kurgularında izlenebilecek olan 1895 tarihli "Zihin Modeli"nin kaynağı doğa felsefesinde yatıyordu. Maria Dorer, Meynert'in Freud'un kuramları üstündeki etkisini vurgulamıştı.[478] Meynert'in temel varsayımı, beynin soyoluşsal (filogenetik) bakımdan daha eski kısımlarının istemsiz hareketlerin merkezi olduğunu ve evrimin daha yakın tarihli bir evresinde ortaya çıkan korteks tarafından kontrol edildiğini ve ego inşa etme işlevinin merkezi olduğunu söylüyordu. Meynert kortikal merkezlerin işleyişinden ortaya çıkan birincil bir ego ile çağrışım demetlerinin faaliyetinden ortaya çıkan ikincil bir ego arasında bir ayrım yapmıştı. Meynert daha yakın tarihli merkezlerin faaliyeti kesintiye uğradığında soyoluşsal (filogenetik) bakımdan daha eski olanların faaliyetinin daha fazla önem kazanacağını düşünüyordu. Büyüklük ve zulüm görme fikirlerinin kökenini bu şekilde açıklıyordu. Meynert bu sanrıları, hastalığın ön plana çıkardığı iki temel içgüdünün, saldırı ve savunma içgüdülerinin psikolojik bir tezahürü olarak görüyordu. Freud'un gerileme düşüncesi de benzer bir kalıba dayanıyordu. Meynert ile Freud'un hipnoz hakkında görüş ayrılığı içinde olduğunu görmüştük; Meynert hipnozun etkisini kuvvetle sorgulayanlar ve erotik niteliğinden ötürü kullanılmasına itiraz edenler arasında yer alıyordu; Freud bu argümanları kabul etmiyordu ama daha sonra bu konuda kendisi de benzer fikirler ileri sürdü. Freud, Meynert'in cinsel sapıklığın, özellikle de eşcinselliğin psikolojik kökeni hakkında daha önce öğrettiği fikirleri de benimsemişti.[479]

Freud'un birlikte çalıştığı üstatları arasında Moritz Benedikt ve Josef Breuer de yer alıyordu. Breuer'in, kimi zaman psikanalizin kurucularından biri olarak görülmesine yol açacak bir etkisi olmuştu. Yanlış anlaşılmış ve tedavisi başarısız olmuş Anna O. vakasının Freud'un bir nevroz kuramı ve tedavisi aramasına nasıl yol açtığını görmüştük. Breuer beyin mitolojisiyle Freud'a biraz esin kaynağı olmuş gibi görünebilir. Benedikt'in psikanalizin doğuşunda oynadığı rol genel olarak görmezden gelinmiştir ama Breuer ile Freud'un *Ön*

---

477 Maria Dorer, *Historische Grundlagen der Psychoanalyse,* Leipzig: Felix Meiner, 1932, ss. 128-143.

478 **Bkz. beşinci bölüm, s. 296.**

479 Yazar Viyana'da Tıp Tarihi Enstitüsü Müdürü Profesör Erna Lesky'ye, Moritz Benedikt'in çalışmalarına ve dinamik psikiyatri üstündeki etkisine dikkatini çektiğinden ötürü müteşekkirdir.

Yazışma'sındaki bir dipnotun dikkat çekmesi gerekirdi.[480] Benedikt'in gizli hayatın, gündüz düşlerinin, fantezilerin, bastırılmış arzuların ve heveslerin önemini, histeride ve başka nevrozlarda cinsel unsurun önemini öğrettiğini,[481] hastalarını patojenik sırlardan kurtararak parlak psikoterapiler gerçekleştirdiğini görmüştük.[482]

Maria Dorer, psikanalizin başlıca kaynaklarından birinin, Freud'un gençliği sırasında Avusturya'ya hâkim olan Herbart'ın psikolojisi olduğunu göstermiştir.[483] Herbart bilinç ile bilinçdışı arasında akışkan bir eşik bulunduğu, temsillerin bilince erişmek için birbirleriyle mücadele ettiği ve bazılarının güçlü temsiller tarafından bastırıldığı ama geri dönmeye çalıştığı, aksi takdirde bilinçte dolaylı bir etki yarattığı gibi dinamik bir kavrayışı öğretiyordu. Ayrıca çağrışım zincirlerinin düğüm noktalarında birbiriyle kesiştiğini ama "serbestçe ortaya çıkan çağrışımlar" olduğu düşüncesini, zihinsel süreçlerin bir bütün olarak bir denge kazanma arzusuyla yönetildiği düşüncesini öğretiyordu. Bütün bunlar psikanalizde de vardı ama kimi zaman değişmiş biçimlerde bulunuyordu. Freud'un Herbart'ı okuyup okumadığını bilmiyoruz ama Sperlaum'dayken, Lindner'in ders kitabı sayesinde Herbart'ın psikolojisiyle tanışmış olduğu kesindir.[484] Griesinger ve Meynert'in psikolojisi de büyük ölçüde Herbartçıydı. Freud, Griesinger'ın bazı sanrılı psikozlarda, hastanın akıl hastalığını ortaya çıkaran olayı reddettiği yolundaki fikrine de atıfta bulunur.[485]

Daha karanlık bir problemse, Romantik psikiyatrinin Freud üstündeki olası etkisi problemidir.[486] Reil'ın birçok akıl hastalığının psikolojik bir nedeni olduğunu, psikoterapiyle iyileştirilebileceğini öğrettiğini görmüştük. Ideler, tutkuları (özellikle de cinsel aşkın düş kırıklığına uğramasını) psikozların başlıca nedeni olarak görüyordu. Hastalığa kaçıştan bahsediyordu; sanrıların kökeninin çocuklukta bulunabileceği kanısına varmıştı ve psikozların psikoterapiyle iyileşebileceğine inanıyordu. Heinroth suçluluk duygularının zararlı etkisini vurgulamış, farklılaşmış bir psikoterapiye başvurmuştu. Neumann kaygı ile güdülerin hayal kırıklığına uğraması arasındaki ilişkiyi işaret ediyordu; çeşitli sanrı tipleri ile psikotik davranışların gizli cinsel anlamını açıklıyordu. Bu yazarların on dokuzuncu yüzyıl sonuna gelindiğinde orta Avrupa'da ne ölçüde unutulmuş oldukları sorgulanmaya açıktır. Muhtemelen o yüzyılda, Romantik psikiyatri her zaman alttan alta akmış ve 1890'larda dirilmişti. Geriye baktığımızda, Bleuler, Freud ve Jung gibi isimlerin psikoz kuramlarında bize şaşırtıcı yenilikler gibi görünen şeylerin büyük bölümü, çağdaşlarına eski moda psikiyatri kavrayışlarına geri dönüş gibi görünüyordu.

---

480 **Bkz. beşinci bölüm, s. 297.**

481 Moritz Benedikt, "Aus der Pariser Kongresszeit. Erinnerungen und Betrachtungen", *Internationale klinische Rundschau*, III (1889), ss. 1611-1614, 1657-1659.

482 Maria Dorer, *Historische Grundlagen der Psychoanalyse*, ss. 71-106.

483 Gustav Adolf Lindner, *Lehrbuch der empirischen Psychologie nach genetischer Methode*, Graz: Wiesner, 1858.

484 Sigmund Freud, "Formulierung über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens", *Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen* (1911), III, ss. 1-8, *Standard Edition*, XII, ss. 218-226.

485 **Bkz. dördüncü bölüm, ss. 211-216.**

486 **Bkz. beşinci bölüm, ss. 287-300.**

Psikanalizin kökeni, on dokuzuncu yüzyılın son yıllarında ortaya çıkmış birkaç bilimsel eğilimi dikkate almaksızın anlaşılamaz. Bu eğilimlerin üçünü önceki bölümlerde tanımlamıştık. Biri, Krafft-Ebing'in belirleyici bir etki kazandırdığı yeni cinsel patoloji bilimiydi.[487] İkincisi rüyaların psikolojik incelenmesi[488] ve üçüncüsü de bilinçdışının incelenmesiydi.[489]

Freudcu düşüncenin bir diğer önemli kaynağı olan "maske düşürme eğilimi" de burada daha ayrıntılı bahsedilmeyi hak ediyor, çünkü genellikle görmezden gelinmiştir. "Maske düşürme" sistematik bir kandırma ve kendi kendini kandırma arayışı ve altta yatan hakikatin ortaya çıkarılmasıdır (Fransa'da bugün *demystification* olarak bilinir). Öyle görünüyor ki bu eğilim on yedinci yüzyılda Fransız ahlakçılarla birlikte başlamıştır. La Rochefoucauld, Maxims'de *amour-propre*'un (bugünün diliyle narsisizmin) kılık değiştirmiş tezahürleri olan erdemli tavırlar ve eylemlerin maskesini düşürüyordu. Schopenhauer sevgiyi bireyin Türün Dehası yoluyla mistifiye edilmesi olarak tanımlıyordu, yani sevilen kişiye atfedilen niteliklerin türün bilinçdışı iradesinden kaynaklanan yanılsamalar olduğunu söylüyordu. Karl Marx bireyin görüşlerinin, ekonomik etkenlerle belirlenen sosyal sınıf tarafından, kendisi farkında olmaksızın koşullandırıldığını dile getiriyordu. Savaş ve din, yönetici sınıfların alt sınıfları ve kendilerini inandırdıkları "mistifikasyonlar"dı. Hem Fransız ahlak kuramcılarına hem Schopenhauer'a hayran olan Nietzsche maske düşürme eğilimini savunan bir başka isimdi. Güç iradesinin birçok kılığa bürünen tezahürlerini, idealizm ile insanlık sevgisi kisvesine bürünen içerleme tezahürlerini yorulmak bilmeden takip etmişti. Nietzsche insanın "kurgu" ihtiyacını vurgulamıştı. Dönemin edebiyatında "maske düşürme" fazlasıyla işlenen bir tema olup çıkmıştı. Örneğin Ibsen'in oyunlarında bazı karakterler, hayatlarının görünen yüzünün ardındaki çirkin gerçeklik yavaş yavaş ya da acımasızca gözler önüne serilinceye dek, hiçbir şekilde onun farkına varmadan yaşarlar. Yanılsamalarının yıkılması *Rosmersholm* ve *The Wild Duck*'ta olduğu gibi felaket getirir. Ibsen *Ghosts*'da (1881) özgür ve istemli eylemlerimizin birçoğunun ebeveynlerimizin gerçekleştirdiği eylemlerin yeniden canlandırması olduğu fikrini dramatize etmişti: "Bir hayaletler dünyasında yaşıyoruz." Ibsen'in hayalet kavramı Freud'un *Rüyaların Yorumu*'nda birkaç kez alıntılanmıştır, aktarım kavramında da fark edilebilir. Deneme yazarı Max Nordau "medeniyetin alışıldık yalanları"nı kınayan kitaplar kaleme almıştı. Ekonomist Vilfredo Pareto sosyal ve ekonomik olgularda kendi kendini kandırmanın önemini vurgulamıştı.[490] Hukuk psikolojisinin kurucusu olan Hanns Gross sürçmelerle, gizlenmiş ya da baskılanmış cinsel duyguların tezahürleriyle ilgili araştırmalar yapmıştı.[491]

Psikanalizin başlıca kaynaklarından bir diğeriyse daha önceki dinamik psikiyatriydi, psikanaliz dinamik psikiyatriden genelde sanıldığından çok daha fazlasını almıştı. Dinamik

---

[487] **Bkz. beşinci bölüm, ss. 300-315.**

[488] **Bkz. beşinci bölüm, ss. 308-315.**

[489] Vilfredo Pareto, *Le Mythe vertuiste et la littérature immorale,* Paris: Rivière, 1911. Ayrıca bkz. G. H. Bousquet, *Vilfredo Pareto, sa vie et son oeuvre*, Paris: Payot, 1928, s. 144.

[490] **Bkz. beşinci bölüm, s. 297; yedinci bölüm, s. 479.**

[491] **Bkz. üçüncü bölüm, s. 118.**

psikiyatrinin başlıca beş özelliğinden bahsetmek yeterli olacaktır.[492] Birincisi, dinamik psikiyatrinin başlıca yaklaşımı olan hipnoz Freud tarafından bir süre uygulandı ve psikanalitik teknik hipnozun yavaş yavaş değiştirilmesiyle ortaya çıktı.[493] İkincisi, ilk dinamik psikiyatri bazı klinik tablolarla, özellikle de histeriyle özel olarak ilgilenmişti ve Freud da en belirleyici araştırmalarını histerik hastalar üstünde yaptı. Üçüncüsü, ilk dinamik psikiyatri insan zihniyle ilgili iki model geliştirmişti; birincisi bilinçli ve bilinçdışı psişelerin aynı anda bir arada bulunmasına dayanıyordu, ikinci modelse bir alt kişilikler topluluğu öngörüyordu. Freud birinci tipte bir modelle yola çıktı, sonra ego, id ve süperegodan oluşan topluluk modelini benimsedi. Dördüncüsü, ilk dinamik psikiyatri sinir hastalıklarının ortaya çıkmasıyla ilgili kuramlarını belirsiz bir sıvı, zihinsel enerji ve kişiliğin ayrık parçalarının özerk faaliyeti düşüncelerine dayandırıyordu. Bu kavramlar ile libido ve bilinçdışı kompleksler kavramları arasında fark edilebilir bir bağ vardır. Son olarak, manyetizmacılar ve hipnotizmacıların temel psikoterapi aygıtı bağdı (*rapport*), psikanalitik aktarımın bağın geçirdiği çeşitli metamorfozlar arasında yer aldığını görmüştük.

İlk dinamik psikiyatri nihayet 1880'lerde Charcot ile Bernheim'dan resmen onay mührü aldı, Freud gururla kendisinin Charcot'nun tilmizi olduğunu ileri sürmüş ve Nancy'de Bernheim'ı ziyaret etmişti. Charcot'nun Freud üstündeki etkisini değerlendirmek kolay değildir. Daha önce belirttiğimiz üzere bu etki büyük ölçüde varoluşsal bir karşılaşma biçiminde gerçekleşmiş, kişisel bir etki gibi görünmektedir. Freud bu Fransız üstadı idealize etmişti ve Salpêtriere'de Charcot'nun hipnotize edilmiş histeriklerle yaptığı kanıtlama gösterilerinin bilimsel bir değerden yoksun olduğunu anlayacak kadar uzun bir süre kalmamıştı. Freud, Charcot'nun histerinin etiyolojisinde benzeşik olmayan kalıtsallığa (dönemin tıp jargonuna göre dejenerasyona) atfettiği önemi abartmıştı ve belli ki Richer'in histeri nöbetlerinin çoğu kez cinsel nitelikli psişik travmaların yeniden canlandırılması olduğunu gösterdiği kitabını da okumamıştı (bu Freud'un daha sonra kendi kendisine geliştireceği bir fikirdi). Bütün bunlar, bir üstadın etkisinin olgusal öğretilerinden çok tilmizlerinin zihinlerindeki çarpılmış algılarda kendisini gösterdiğini bir kez daha ortaya koyar. Bu, Nancy Okulu'nun Freud üstündeki etkisi açısından da geçerlidir, Freud "Uyku rüyanın gardiyanıdır." sözünü Liebeault'ya atfetmişti ama bu söz Liebeault'nun uyku kuramıyla doğrudan karşıtlık içindeydi. Hastaların hipnoz sonrası telkinlere itaatle ilgili akılcı açıklamalar vermeleri olgusu gayet iyi biliniyordu, Freud'un Bernheim'dan bunu öğrenmek için Nancy'ye gitmesi gerekmemişti. Bernheim'ın hastalara hipnoz sırasında olanları hatırlatmak için kullandığı prosedür, Freud'un atfettiği kadar önemli değildi, çünkü Bernheim'ın kanıtlama gösteriminde bu kısa ve hafif bir hipnoz hâlinin hemen ardından ortaya çıkıyordu. Bu durum Freud'a, hastalarına uyanık bir hâldeyken uzun zamandır unutulmuş hatıraları hatırlamalarını sağlama fikri vermiştir. Bu da olguların yanlış yorumlanmasıyla yapılan keşiflerin bir başka örneğidir.

[492] Bkz. yedinci bölüm, ss. 506-507.

[493] Bkz. altıncı bölüm, ss. 348-359.

Janet'nin Freud üstündeki etkisi, hiçbir zaman nesnel bir incelemeye konu olmamış, tartışmalı bir sorundur. Freud ilk yazılarında histerik semptomların etiyolojisinde (Janet'nin terimleriyle) "bilinçaltı sabit fikirlerin" rolünün ve bunların daha sonra katarsis yoluyla tedavisinin keşfedilmesiyle ilgili olarak Janet'nin önceliğini teslim etmiştir. Breuer ve Freud 1893'te *Ön Yazışma*'yı yayınladıklarında Janet onlardan yedi yıl önce davranmış bulunuyordu, o zamana kadar yayınlanmış altı-yedi vaka hikâyesi vardı.[494] O dönem hem Fransızca hem Almanca psikiyatri literatürünü bilenlere göre Janet'nin önceliği, Breuer ile Freud'un uyguladığı prosedürün onunkine benzerliği tartışmasızdır. Janet travmatik hatıranın hatırlanmasının yeterli olmadığını, bütün "psikolojik sistem"in ("kompleks"in) "çözülmesi" (Freudcu terimlerle "çalışılması") gerektiğini göstermekte de Freud'dan önce davranmıştı. Janet'nin Freud üstündeki etkisi *Studies in Hysteria*'da, hatta kitabın terminolojisinde bile açıkça görülür; Freud, Janet'nin sözcükleri olan "psikolojik acı" ve "psikolojik analiz" sözlerini kullanmıştı. Freud 1896'da Janet'nin "psikolojik analizi"nden farklılaşmak için kendi sistemine "psikanaliz" demişti ve kendi düşünceleriyle Janet'nin düşünceleri arasındaki farkları vurgulamaya başlamıştı. Freud bunu yaparken Janet'nin histeri kuramının "dejenerasyon" kavramına dayandığını ileri sürerek onun kavramlarının çarpıtılmış bir tablosunu sunmuştu. Janet aslında histerinin oluşturucu etkenler ile psişik travma arasında farklı oranlardaki etkileşimden kaynaklandığını söylüyordu ve bu tam da Freud'un daha sonra "tamamlayıcı diziler" dediği şeydi. Freud histerik semptomların doğuşunda baskılamanın rolünü vurgulamış ama Janet'nin kuramında "bilinç alanının daralmasını" dikkate almamıştı. Janet, "Freud benim 'bilinç alanının daralması dediğim şeye 'bastırma' diyor." sonucuna varmıştı;[495] iki kavramın da kökeninin Herbart'a götürülebileceği[496] dikkate değer bir noktadır, Herbart'a göre bunlar aynı olgunun iki veçhesiydi. Freud, Janet'nin histerinin "sentez işlevi"nde bir zayıflıktan kaynaklandığı yolundaki düşüncesini de eleştiriyordu. Ama psikanaliz daha sonra "ego zayıflığı" adı altında benzer bir düşünceyi benimsemişti. Janet'nin "bilinçdışı" olguları incelemeyi bırakıp "psikolojik gerilimi" incelemeye yönelmesi "derinlik psikolojisi"nden "ego psikolojisi"ne geçişi haber veriyordu. Janet'nin "gerçeklik işlevi" psikanalize "gerçeklik ilkesi" adıyla aktarılmıştı. Psikanalitik teknikle ilgili olarak Janet'nin Madam D. vakasında kullandığı "otomatik konuşma" ile Freud'un serbest çağrışım yöntemi arasında bir benzerlik söz konusuydu.[497] Daha dikkat çekici bir benzerlik de psikanalitik aktarım ile Janet'nin "uyurgezerlik etkisi" ve "yönlendirme ihtiyacı"[498] dediği terapist ile hasta arasındaki bağ biçimlerini sistematik olarak kullanması arasında görülüyordu; Jones bu benzerliği fark etmişti.[499] Aslına bakılırsa Janet'nin psikolojik analizi ile Freud'un psikanalizinin ilk aşamalarını ince-

494 Bkz. *XVIIth International Congress of Medicine*, Londra, 1913, kısım XII, birinci kısım, ss. 13-64.

495 **Bkz. altıncı bölüm, s. 480.**

496 **Bkz. altıncı bölüm, ss. 353-354.**

497 **Bkz., altıncı bölüm, s. 361.**

498 Ernest Jones, "The Action of Suggestion in Psychotherapie", *Journal of Abnormal Psychology*, V (1911), ss. 217-254.

499 Emmanuel Régis ve Angelo Hesnard, *La Psychoanalyse des névroses et des psychoses*, ikinci basım: Paris: Alcan, 1922, s. 352.

leyip de Regis ve Hesnard'ın dile getirdiği gibi, "Freud'un yöntemleri ve kavramları, görünüşe bakılırsa sürekli esinlenmiş olduğu Janet'yi örnek alır." sonucuna varmamak zordur; bu esinlenme ikisinin yolu ayrılıncaya dek devam etmiştir.[500]

Freud büyük yazarların kendisinin üstadı olduğunu her zaman kabul etmişti: Yunan tragedyaları, Shakespeare, Goethe ve Schiller. Bunlardan ziyadesiyle esinlendiğine kuşku yoktu ama daha önemsiz yazarların, özellikle de Heine, Börne[501] ve Lichtenberg'in[502] Freud'un düşüncesi üstündeki etkilerini de unutmamak gerekir. Psikanaliz dönemin bazı edebi akımlarıyla, örneğin Genç Viyana Çevresi ve neo-Romantizm'le, daha önce belirttiğimiz gibi Ibsen'in alışıldık yalanlar ve bilinçsizliğin maskesini düşürme biçimiyle kesin bir benzerlik gösterir.

Freud'un birçok psikolojik kaynağı vardır ama birçok araştırma yapılmasına rağmen bu kaynaklar henüz iyi bilinmemektedir.[503] Freud felsefeyi hor gördüğünü sık sık belirtmiş olmasına, bir psikanaliz felsefesi kurma fikrini hiç kabul etmemiş olmasına rağmen, onun bazı felsefi kavramları psikolojikleştirme biçiminin yanı sıra dünya görüşünde de gözler önüne serilen ayrı bir felsefi birikimi vardı.

Freud gençliğinde, Avrupa'da 1850 sonrasında ağırlığını hissettiren, her türlü metafiziği reddetme ve dünyayı sadece bilimsel bir bakış açısıyla inceleme iddiasında bulunan bir felsefi düşünme biçimine maruz kalmıştı. Aslında bu felsefe reddi belli bir felsefeye denk düşüyordu: Dünya hakkında bilginin ancak bilim yoluyla edinilebileceğini ileri süren bilimcilik öğretisi. Ama bilimin de sınırları olduğundan, gerçekliğin büyük bir bölümü (herhâlde en büyük bölümü) bilinemez. Mantıksal olarak pozitivizmin agnostikliği ima etmesi gerekiyordu, çünkü Tanrı'nın varlığını kanıtlamak da çürütmek de mümkün değildir. Ne var ki Freud dönemin birçok bilim insanı gibi kararlı bir ateistti. Bu pozitivizm, bilimcilik ve ateizm karması, Freud'un *Bir Yanılsamanın Geleceği* adlı kitabında gözler önüne serilmiştir.

İlginçtir bu aşırı pozitivist düşünme biçimi on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında doğa felsefesinin kılık değiştirmiş bir biçimde yeniden doğmasını beraberinde getirmişti. Pozitivizmin savunucuları, bilimi metafizik kalıntılarından temizleme çabası içinde ruhu psikolojiden, dirimselciliği biyolojiden ve sonluluğu evrimden kovmuştu. Nörofizyologlar zihinsel süreçleri -mevcut ya da varsayımsal- beyin yapıları, hatta sadece fiziksel ve kimyasal süreçler ile açıklayabileceklerini (bu daha önce bahsettiğimiz beyin mitolojisiydi) ileri sürüyorlardı. Bu fizyologlar Bichat'nın "Astronomi ne kadar yıldızların fizyolojisiyle, fizyoloji de o kadar hayvanların fiziğidir." şiarını görmezden geliyordu.[504] Enerjinin korunumu ve dönüşümü ilkeleri Enerji Mitolojisi denebilecek spekülatif yapıların temeli olarak fizyoloji ve psikolojiye aktarılıyordu. Darwin'in hipotezi, türün evrimine hayat mücadelesi

---

500 **Bkz. yedinci bölüm, s. 508-509.**

501 E. Krapf, "Lichtenberg und Freud", *Acta Psychotherapeutica, Psychosomatica et Orthopeadagogica*, I (1954), ss. 241-255.

502 John A. Sours, "Freud and the Philosophers", *Bulletin of the History of Medicine*, XXXV (1961), ss. 326-345.

503 Xavier Bichat, *Recherches physiologiques sur la vie et la mort*, Paris: Brosson, Gabon et Cie., 1796, s. 84.

504 **Bkz. dördüncü bölüm, ss. 237-238.**

ve birimin elenmesi yoluyla tesadüfi değişikliklerin kalıtımsal olarak aktarılmasının yön verdiği varsayımı bilimsel bir dogma hâline gelmiştir. Darwinizm'i Monizm adı altında bir yarı dine çevirmek de Haeckel'a kaldı. Freud işte bu tür felsefi düşüncelere gömülmüştü. Meynert'in beyin mitolojisinin, Brücke'nin enerji mitolojisinin ve Exner'in ikisini birleştirmesinin Freud'u 1895'te *Outline of a Scientific Psychology*'yi inşa etmeye nasıl yönelttiğini görmüştük.

Darwin'in Freud üstündeki etkisini daha önceki bölümlerden birinde ele almıştık. Darwin'in içgüdüleri merkeze alan, saldırganlık ve sevgi içgüdülerine özel olarak değindiği bir psikolojiyi başlattığını da unutmayalım. Darwin'in evrim kuramının kanıtları arasında "tersine dönme" olguları da vardı, Freud psikoloji alanında bu olguları "gerileme" diye adlandırmıştı. Darwin toplumun ve ahlakın kökeni hakkında biyolojik bir kuram taslağı da çizmişti. Freud ondan, ilkel insanları yaşlı bir adamın (*Totem ve Tabu*'daki zalim yaşlı baba) zorba yönetimi altında, gruplar hâlinde yaşayan hayvani yaratıklar olarak tasvir eden düşünceyi de almıştı. Lombroso da tarih öncesi insanın hayvani ve katledici bir varlık olduğu düşüncesini paylaşıyordu. Lombroso "doğuştan suçlu"nun bu ilkel insanın dirilmiş hâli olduğuna inanıyordu, Freud'un medeni insanın bilinçdışıyla ilgili tasviri de Lombroso'nun ilkel insan tasvirinden pek de farklı değildi. Haeckel, Darwinci öğretiye, kendisinin geliştirdiği sözüm ona temel biyogenetik kanunu da eklemişti,[505] görünüşe bakılırsa Freud bu kanunu olduğu gibi kabul ediyordu. Karl Marx'ın düşünce kalıplarını da psikanalizin bazı veçhelerinde görmenin mümkün olduğunu belirtmiştik.[506]

Freud'un, konferanslarına katıldığı yegâne filozof, son derece farklı bir felsefenin kurucusu olan Franz Brentano'ydu. Brentano şair Clemens Brentano'yu da çıkarmış kültürlü bir aileden geliyordu, tanınmış ekonomist Lujo Brentano'nun kardeşiydi. Würzburg'da Dominiken bir rahip ve felsefe profesörü olmuştu ama Papa'nın yanılmaz olduğu dogmasını kabul edemediğinden Kilise'den ayrılmış, *Privatdozent* olarak felsefe öğretmek amacıyla Viyana'ya gelmişti (olağan üniversite kariyerinin tersine çevrilmesinin benzersiz bir örneğiydi kendisi). Brentano, Orta Çağ skolastik felsefesinden aldığı, yönelimsellik (*intentionality*) kavramına dayalı yeni bir psikoloji öğretiyordu. Brentano'nun dinleyicilerinden biri olan Rudolf Steiner onun mükemmel bir mantıkçı olduğunu söylüyordu; Brentano'ya göre her kavramın son derece açık olması ve diyalektik bir argümanda belirgin bir yerinin olması gerekiyordu ama Brentano kimi zaman da düşüncesinin gerçekliğin dışında, başlı başına bir dünya olduğu izlenimi veriyordu. Brentano parlak bir konuşmacıydı, Viyana'nın seçkin hanımları konferanslarını dolduruyordu. Brentano'nun dinleyicileri arasında Edmund Husserl, Thomas Masaryk, Franz Kafka, Rudolf Steiner ve Sigmund Freud gibi çeşitli ilgi alanlarından gelen insanlar bulunuyordu. Brentano, Viyana'nın sosyal hayatında tanınmış bir kişilikti. Dora Stockert-Meynert onu Bizanslı bir İsa'ya benzetmişti; yumuşak bir ses tonuyla konuşur, belagatli sözlerine taklit edilemeyecek kadar zarif jestler eşlik ederdi, "bir

[505] Bkz. dördüncü bölüm, ss. 233-235.
[506] Bkz. dördüncü bölüm, ss. 240-241.

dünya insanı ruhuna sahip bir peygamber gibi görünürdü."[507] Brentano muhteşem bir dil becerisine de sahipti, çok bilgili ve özgün bir filozof olarak kazandığı şöhretin yanı sıra doğaçlama yaptığı incelikli kelime oyunlarıyla da tanınmıştı. Dal-dal-dal dediği, Viyana salonlarını kasıp kavuran, taklit edilen ve birçoğu isim belirtilmeksizin yayınlanan yeni bir tür bilmece geliştirmişti. Freud *Espriler ve Bilinçdışı*'nda bir dipnotta bu bilmecelerden bahsetmişti, Freud'un yazılarında Brentano'nun adının geçtiği tek yer bu dipnottur. Freud'un Brentano'dan etkilenmiş olabileceğini gösteren kanıtlar, ancak yazılarının titizlikle incelenmesi ve Brentano'ya özgü fikirlerin aranıp bulunmasıyla ortaya çıkarılabilir. James Ralph Barclay böyle yapmış ve Freud'un birkaç kavramının izinin Brentano'ya götürülebileceğini bulmuştur.[508] Yönelimsellik kavramı Freud'da, içgüdüsel hedefler ve dileklerin gerçekleşmesine kanalize edilen değişmiş bir psişik enerji biçiminde karşımıza çıkar. Brentano'nun "yönelimsel varoluş" kavramı Freud'un "kateksis"ine dönüşmüştür. Brentano'ya göre olduğu gibi Freud'a göre de algı edilgin bir süreç değil, psişik enerji yüklü bir faaliyetti. Freud'un betimlediği biçimiyle birincil sürecin ikincil sürece evrimi düşüncesinin izleri de Brentano'ya götürülebilir.

Romantik felsefenin Freud üstündeki etkisinin izini doğrudan sürmek de mümkün değildir ama böyle bir etkinin olduğu kesindir. Daha önceki bir bölümde Romantik düşünce, Goethe ve Von Schubert ile Freud'un bazı kavramları arasındaki benzerliklerden bahsetmiştik.[509] Ne var ki doğa felsefesinin Freud üstündeki başlıca etkisi, iki savunucusundan, Bachofen ve Fechner'dan kaynaklanıyordu.[510] Bachofen'a göre insan toplumunda evrimin evreleri ile Freudcu düşüncede libidonun evreleri arasında yakın bir paralellik kurulabilir. Ne var ki Freud, Bachofen'dan hiç bahsetmez. Fechner'le ilgili olarak da Freud'un tekrar tekrar ondan alıntı yaptığını, topografik zihin kavramını, zihinsel enerji kavramını, haz-hoşnutsuzluk ilkesini, süreklilik ve tekrar ilkelerini ve muhtemelen de yıkıcı içgüdünün Eros'a ağır bastığı fikrini ondan aldığını unutmamak gerekir. Dolayısıyla Freud'un metapsikolojisinin temel kavramları Fechner'den gelir.

Ama psikanalize en yakın yaklaşımı bilinçdışı filozoflarında, Carus, Von Hartmann, özellikle de Schopenhauer ve Nietzsche'de görürüz. Bu son iki filozofa aşina olanlar açısından Freud'un düşüncesinin onların düşüncelerini yankıladığına dair en ufak bir kuşku dahi duyulamaz. Thomas Mann[511] psikanalitik kavramların, Schopenhauer'ın "metafizikten psikolojiye tercüme edilmiş" fikirleri olduğunu söylemişti.[512] F. W. Foerster hiç kimsenin Schopenhauer'ı iyiden iyiye incelemeksizin psikanalizle uğraşmamasını söyleyecek kadar

---

507 Dora Stockert-Meynert, *Theodor Meynert und seine Zeit*, Viyana ve Leipzig: Oesterreichischer Bundesverlag, 1930, s. 149-156.

508 James Ralph Barclay, *Franz Brentano and Sigmund Freud: An Unexplored Influence Relationship*, Idaho State College, 17 Ekim 1961.

509 **Bkz. dördüncü bölüm, ss. 205-207.**

510 **Bkz. dördüncü bölüm, ss. 216-224.**

511 **Bkz. dördüncü bölüm, s. 210.**

512 Friedrich Wilhelm Foerster, *Erlebte Weltgeschichte, 1869-1953, Memoiren*, Nuremberg: Glock und Lutz, 1953, s. 98.

ileri gitmişti. Böyle bir çalışma psikanalistlere kendi kendilerinin sandığından da haklı olduklarını gösterecektir. Aynı şey Nietzsche açısından da geçerlidir, hem de çok daha fazla geçerlidir; onun da fikirleri psikanalize nüfuz etmiştir ve bu etki Freud'un edebi üslubunda bile açıkça görülmektedir. Bu durum bazı psikanalistlerin dikkatinden kaçmamıştır. Örneğin Wittels "Nietzsche'nin Dionysosçu ve Apolloncu ayrımının, birincil ve ikincil işlev ayrımına neredeyse tümüyle benzer olduğu"ndan bahseder.[513] Freud, "Criminals From a Sense of Guilt" başlıklı meşhur makalesinde Nietzsche'nin aynı bireyleri "solgun suçlular" diye betimlediğini belirtir.[514] Bilincin bilinçdışı ve duygusal düşünmeyle kendisini aldattığı, içgüdülerin değişiklikleri (bileşimleri, çatışmaları, yer değiştirmeleri, yüceltmeleri, gerilemeleri ve kişinin kendisine karşı dönmeleri), temsillerin enerji yükü, insandaki özyıkım dürtüleri, vicdan ve ahlakın kökeninin saldırgan dürtülerin içe yönelmesinde yattığı düşünceleri tipik Nietzscheci düşüncelerdir; dönemin ahlak kuralları ve dinine yönelik saldırılardan bahsetmeye gerek bile yoktur.[515]

Freud'un kaynaklarını sayarken hastaları ve tilmizlerini de dikkate almak gerekir. Bu kitabın önceki bölümlerinde hastaların dinamik psikiyatri tarihinde oynadıkları rolü gösteren örnekler verdik. Freud birkaç hastasından birçok şey öğrenmişti. Ona serbest çağrışım yöntemini öneren hastalarından biri, Elisabeth von R. olmuştu. Diğer hastalarından daha başka kaç tavsiye aldığını bilmiyoruz. Ama en azından bir kişi, (Janet'nin Madeleine'den öğrendiği gibi) Freud'un çok fazla şey öğrendiği örnek bir hasta olarak önemli bir rol oynamıştır. Bu hasta Kurt Adam adıyla ün kazanmıştır. Bir özet sunalım:

> Yirmi üç yaşındaki bu adam Viyana'ya 1910 başında gelmiş ve Freud'la analitik tedaviye başlamıştı. Zengin bir Rus toprak sahibinin oğluydu, zeki, açık zihinli, iyi kalpliydi ama olağanüstü derecede irade kaybından mustaripti, bu nedenle de hayatta hiçbir şeyi tamamına erdiremiyordu. Aslına bakılırsa bu vaka Rusya'da, Avrupa'nın geri kalanında olduğu kadar tuhaf karşılanmıyor olsa gerekti; Rusçada *oblomovshtchina*[516] denilen bir rahatsızlığın tıpatıp tablosuydu; zengin toprak sahiplerinin son derece edilgin, aylak bir hayat süren oğullarında görülmesi istisnai olmayan bir rahatsızlıktı bu. Hastaya 3,5 yaşında kurtlarla korkutucu bir rüya gördüğü için Kurt Adam deniyordu. Hayatın geri kalanında olduğu gibi, analiz hâlindeki olağandışı derecede edilgin tutumu nedeniyle dört yıl boyunca hiçbir ilerleme kaydedilememişti, sonra Freud tedavi için belli bir süre belirledi ve tedavinin Haziran 1914'te son bulacağını açıkladı. Bu karar hızlı bir iyileşme sağladı ve hasta Rusya'ya dönebilecek duruma geldi. Bu vaka ortaya çıkan malzemenin miktarı nedeniyle Freud için muazzam derecede ilginç bir vakaydı, bu malzemenin bir bölümü Freud'un kuramlarını doğrularken Adler ve Jung'un kuramlarıyla çelişiyordu. Ama bir bölümü de hayli yeniydi ve kulağa neredeyse inanılmaz geliyordu. Freud 1918'de vakanın bir özetini yayınladı, sonraki bir basımda bu özeti genişletti

---

513 Fritz Wittels, *Freud and His Time,* New York: Grosset ve Dunlap, 1931.

514 Sigmund Freud, "Die Verbrecher aus Schuldbewusstsein", *Imago,* IV (1916), 334-336. *Standard Edition,* XIV, ss. 332-333.

515 **Bkz. beşinci bölüm, s. 271-273.** Ayrıca bkz. C. Dimitrov ve A. Jablenski, "Nietzsche und Freud", *Zeitschrift für Psychosomatische Medizin und Psychoanalyse,* XIII (1967), ss. 282-298.

516 Bu sözcük Ivan Gontcharov'un *Oblomov* (1859) adlı romanının kahramanının isminden türetilmiştir.

ama vaka hikâyesinin tamamını hiç yayınlamadı.[517] Kurt Adam, Bolşevik Devrimi'nde servetini kaybettikten sonra Viyana'ya kaçınca, Freud onu birkaç ay ücretsiz olarak analiz etti ve bir abonelik sistemi düzenledi; böylece Kurt Adam, Viyana'da karısıyla birlikte yaşayabildi ve sonra da Mrs. Ruth Mack Brunswick'ten ek bir psikanalitik tedavi aldı.[518] Kurt Adam psikanaliz çevrelerinde gayet tanınmış bir kişilik oldu, psikanalitik problemlerde bir tür uzmanlık kazandı. Freud'un düşüncelerinin "metapsikoloji"ye evrilmesinde önemli bir rol oynadığına hiç kuşku yoktur, onun karşıt aktarım olgusunu anlamasına da yardımcı olmuştur.

Açıklık getirilmesi gereken bir diğer sorunsa Freud'un tilmizlerinin üstatlarının düşünme biçimi üstündeki etkisidir. Freud'un Stekel, Adler, Ferenczi, Abraham, Rank, Silberer, Pfister, Jung ve başka isimlerden birçok fikir aldığı kesindir. Birey psikolojisiyle ilgilenenler Adler'in 1908'de birincil saldırgan dürtü kavramını ortaya attığını, Freud'un bunu reddettiğini ama 1920'de başka bir biçimde kabul ettiğini vurgular; Freud, Adler'den dürtülerin birleşmesiyle ilgili kavramları da almıştı (bu düşüncenin de asıl kaynağı Nietzsche'ydi). Jung "kompleks" ve "imago" kavramlarını psikanalize katmış, küçük oğlan çocuğun babasıyla özdeşlik kurduğu fikrini vurgulamış, Freud'un mit incelemelerine ilgisini uyandırmış ve geleceğin psikanalistleri için eğitim analizinin zorunlu kılınmasına yönelik çalışmalar yapmıştı. Aslında tilmizlerin üstadın fikirlerinin şekillenmesinde oynadıkları rolü ayırt etmek pratikte imkânsızdır. Tilmizler yeni ilerlemeler getirmekle kalmamıştır, kendi ilgi alanları, soruları ve üstadın görüşleriyle çelişmelerinin yarattığı zorluklar, bunların hepsi de tam olarak değerlendirilemeyecek durumdadır.

Freud'un, bugüne kadar tespit edilmemiş başka kaynaklarının keşfedilmesi gayet mümkündür. Freud ile Kabalacı gelenek arasındaki bağlantının izini sürdüğünü ileri süren David Bakan bu yönde bir girişimde bulunmuştur.[519] Bakan, İbranice öğrensin öğrenmesin tüm Yahudilerin Yahudi mistik geleneğinden kaçınılmaz olarak bir şeyler özümsediğini, Freud gibi ebeveynleri ve ataları uzun zamandır Hasidizm akımlarına karışmış olan, Galiçya kökenli bir Yahudi için bunun daha da geçerli olduğunu söylüyordu. Yahudi mistisizminin biraz fırtınalı tarihinde, Freudcu psikanaliz, onun geçirdiği birçok değişiklikten biri gibi görünecektir. Kabalacı gelenek bir gizem ve güç hissiyle doludur, Kutsal Kitaplar'daki gizli anlamları çözmeyi amaçlar ve bir tür cinsellik metafiziği öğretir. Bakan'a göre anti-semitizmin hüküm sürmesi Freud'un Yahudi kimliğini gizlemesine neden olmuş, bu nedenle de Freud yazılarında örtük bir biçimde Yahudi mistisizminin bir türevini sunmuştu. Ama olguların nesnel bir incelemesi Bakan'ın, Freud'un gençliğinde ve olgunluğunda Viyana'da anti-semitizmin yoğunluğunu hatırı sayılır derecede abarttığını gösterir, ayrıca Bakan'ın Freud'un eserleriyle ilgili yorumlarının birçoğu da tartışmaya açıktır. Şurası kesin ki Bakan'ın psikanalitik kavramlar (en başta da cinsellikle ilgili kavramlar) ile kabalacı öğretiler arasında

---

[517] Sigmund Freud, "Aus der Geschichte einer infantilen Neurose", *Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre*, IV (1918), ss. 578-717; V (1922), ss. 1-140. *Standard Edition*, XVII, ss. 7-122.

[518] Ruth Mack Brunswick, "A Supplement to Freud's 'History of an Infantile Neurosis'", *International Journal of Psychoanalysis*, IX (1928), ss. 439-476.

[519] David Bakan, *Sigmund Freud and the Jewish Mystical Tradition*, Princeton: D. Van Nostrand Co., 1958.

bulduğu bazı benzerlikler çarpıcıdır ama mesele bundan daha karmaşıktır. Freud'un Yahudi mistik yazılarını bildiği yönünde hiçbir kanıt yoktur. Öte yandan cinselliğin kabalacı metafiziği, tarihi pek iyi bilinmeyen cinsel mistisizm akımının bir bölümünden ibarettir. Bu geniş bir alandır, Freud öncesinde ve onun çağdaşı olan önemli ve önemsiz temsilcileri vardır.

Schopenhauer'ın felsefesinin büyük ölçüde cinsel mistisizmin başka birkaç kolundan biri olduğunu unutmayalım. Bu akımın sonraki iki temsilcisi de Freud'un tanıdığıydı: Wilhelm Fliess ve Otto Weininger. Wilhelm Fliess cinsel mistisizmi bir rakamlar mistisizmiyle birleştirmişti. Daha önce gördüğümüz gibi Fliess burun mukozasıyla genital organlar arasında bir korelasyon bulduğu, insanların temelde çift cinsiyetli olduklarını keşfettiği kanısına varmıştı.[520] Bu düşünceye göre gerek erkeklerde gerekse kadınlarda hem eril hem de dişi fizyolojik parçalar vardı; bu parçalar dişi parça için yirmi sekiz, eril parça için yirmi üç rakamına dayalı bir düzenlilik kanuna göre işliyordu. Fliess bu iki rakamı değişik kombinasyonlarda bir araya getirerek, geçmişte gerçekleşmiş herhangi bir biyolojik olayı hesaplayabiliyordu. Freud ve Fliess o yıllarda birbirlerinin kuramlarına coşkuyla yaklaşıyordu. Fliess daha sonra kendi kuramını tamamlamış ve mükemmelleştirmişti. Fliess ile Weininger arasında temel çift cinsiyet kuramını önce kimin bulduğuyla ilgili sert bir tartışma yaşanmıştı; oysa her ikisi de tuhaf bir yanılsama içindeydi, çünkü bu hiç de yeni bir kuram değildi. Fliess'in panseksüalizmi nedeniyle değil de burun-genital kuramı ve numeroloji nedeniyle eleştirilmiş olması dönemin tipik özelliklerinden biridir.[521] Otto Weininger'e gelince; Weininger'in ünlü kitabı *Sex and Character* canlıların temelde çift cinsiyetli olduğu düşüncesini merkez alan bir metafizik sisteminin özetiydi.[522] Weininger bu temel ilkenin ışığında çözülmemiş felsefi problemlere cevap bulma çabasına girmişti. On dokuzuncu yüzyıl sonunda ve yirminci yüzyıl başında Viyana'nın entelektüel atmosferine nüfuz eden cinsel mistisizm yeni cinsel patoloji bilimine de uzanmıştı. Bazı yazarların cinsel sapkınlıkları romantikleştirdiğini, cinsel sapıkların duyulmamış duygusal ıstıraplar çektiğinde ısrar ettiklerini görmüştük.[523] Hiçbir şey, Freud'un cinsellikle ilgili her şeyin "tabu" olduğu bir dönemde yeni cinsel kuramlar ortaya atan ilk isim olduğu yolundaki olağan varsayım kadar hakikatten uzak olamaz. Freud'la aynı dönemde ama ondan gayet bağımsız bir biçimde başka cinsel mistisizm sistemlerinin gelişmiş olması da dikkat çekicidir. Rusya'da cinsel aşkınlık savunucusu Vassili Rozanov, Tanrı'yla özdeşleştirdiği seksin kutsallığını vazediyordu.[524] Özetleyelim:

---

520 Wilhelm Fliess, *Die Beziehungen zwischen Nase und weiblichen Geschlechtsorganen in ihrer biologischen Bedeutung dargestellt*, Leipzig ve Viyana: Deuticke, 1897. Bu kitapta Freud'dan sık sık alıntı yapılmıştır, özellikle de s. 12, 99, 192, 197-198, 218'de.

521 Örneğin Moritz Benedikt'in alaycı saldırıları olmuştu: M. Benedikt, "Die Nasen-Messiade von Fliess", *Wiener Medizinische Wochenschrift* (1901), LI, ss. 361-365.

522 **Bkz. beşinci bölüm, s. 289; ve onuncu bölüm, ss. 738-739.**

523 **Bkz. beşinci bölüm, s. 295.**

524 Renato Poggioli, *Rozanov*, New York: Hillary House, 1962. V. V. Rozanov, *Solitaria*, E. Gollerbach'ın kaleme aldığı, yazarın kısa bir hayat hikayesiyle, çeviren S. S. Koteliansky, Londra: Wishart & Co. 1927.

Cinsel eylemin varoluşun merkezi olduğunu, insanın bir tanrı hâline geldiği an olduğunu söylüyordu. Seks zihnin, ruhun ve dinin metafiziksel kaynağıydı. Kadim doğulu dinsel ve ilkel İbrani âdetlerine Güneş dinleri diyordu, çünkü dünyeviydiler, toprakla ilgiliydiler, üremeyi ve doğurganlığı, ailenin devamını, türün kalıcı olmasını yüceltiyorlardı. Antik Mısır medeniyeti "bir tür fallik lirizmdi." Çilecilik, iffet ve bekareti öğreten Hristiyanlık bir ölüm diniydi. Hayat evdir; evin bir rahim gibi sıcak, hoş ve yuvarlak olması gerekir. Eşcinseller Yunan medeniyetini yaratmıştı ve büyük dahilerdi. Fuhuş "çok sosyal bir olguydu, bir ölçüde sosyalliğin prototipiydi... İlk devletler kadınların fuhuşa karşı içgüdülerinden doğmuştu." Rozanov yazarları mahrem hayatlarıyla (kendisinin tabiriyle "iç çamaşırları" ile) yorumluyordu; kapsamlı cinsel sembolizmi onu doğada her yerde fallus görmeye yöneltiyordu.[525]

Çok tartışılan başka bir cinsel mistisizm sistemi de Winthuis'in sistemiydi.

Yeni Gine'de Gunantunalar arasında çalışan Katolik misyoner Joseph Winthuis,[526] *The Two-Sexed Being* adlı kitabıyla etnoloji çevrelerini şaşırttı.[527] Gunantuna dilinde çift anlamlı çok sayıda sözcük ve deyiş olduğunu, bu insanların her jestin cinsel bir anlam taşıdığı bir işaret dili ve biri düz (fallus), biri kavisli (vajina) iki temel çizgiye dayalı resimsel bir dili olduğunu söylüyordu. Gunantuna'nın görünürde taciz edici olmayan otuz şarkısını kaydeden Winthuis'in sonradan anladığına göre bunlardan yirmi dokuz tanesinin o kadar kaba bir gizli anlamı vardı ki Winthuis bunları Almanca yerine Latinceye çevirmek zorunda hissetmişti. Winthuis ilkel zihnin cinsellikle dolu olduğu sonucuna varmıştı. Sonra da ilkel dini, çift cinsiyetli bir tanrıya tapınma olarak gören bir kuram geliştirmişti, bu kuramı yavaş yavaş bütün ilkel nüfusları, tarih öncesi halkları ve din tarihinin tamamını kapsayacak şekilde genişletmişti.[528] Bu dinin özü, çift cinsiyetli bir tanrıya inanılması ve tapınılmasıydı. Bu dinde cinsellik kutsaldı, çünkü cinsel eylem çift cinsiyetli tanrının dünyayı yaratmasını sağlayan ilk olayın bir tekrarıydı, bundan ötürü de Tanrı adına ilâhî yaratma eyleminin ve onun düzeninin daimî kılınmasıydı. Bu kuramlar etrafında Winthuis'in neredeyse bağnaz bir inançla savunduğu şiddetli polemikler yaşandı.

Kabalacı mistisizm, Schopenhauer'ın Sexus metafiziği, Fliess ve Weininger'in sistemleri, Rozanov'un cinsel aşkınlık kuramı ve Winthuis'in keşfettiğini ileri sürdüğü evrensel olan çift cinsiyetli bir tanrıya tapınma arasındaki benzerlikler ve olası bağlantılar merak edilebilir. Maalesef cinsel mistisizm fikirler tarihinde en az incelenmiş akımlardan biridir ve Freud'un psikanalizinin geliştiği kültürel ortamda oynadığı rolle ilgili bir değerlendirme girişiminde bulunmak için de henüz erkendir.

Freud'un kaynaklarının bu eksik sayımında, bu kaynakların uzunluğu eşit olmayan üç döneme ait olduğunu görebiliriz. Birinci dönemde Freud doğrudan ya da dolaylı olarak üstatlarının ve okuduğu çok sayıda yazarın fikirlerinden yararlanmıştır. İkinci ve nispeten

---

525 V. V. Rozanov, *Izbrannoe, Vstupilelnaya Statya i Redaktsiya Iu, P. Ivaska*, New York: Izdatelstvo Imeni Chekhova, 1956.

526 Carl Laufer, "Dr. Joseph Winthuis zum Gedächtnis", *Anthropos*, LI (1956), ss. 1080-1082.

527 J. Winthuis, *Das Zweigeschlechterwesen bei den Zentralaustraliern und anderen Völkern*, Leipzig: Hirschfeld, 1928.

528 J. Winthuis, *Einführung in die Vorstellungswelt primitiver Völker. Neue Wege der Ethnologie*, Leipzig: Hirschfeld, 1931. *Mythos und Kulthgeheimnisse*, Stuttgart: Strecker ve Schröder, 1935. *Mythos und Religionswissenschaft*, Moosburg: Selbstverlag des Verfassers, 1936.

kısa dönemde, kendi kendisini analiz ettiği dönemde esasen kendisinden öğrenmiştir. 1902'den ölümüne uzanan üçüncü dönemde çoğunlukla birkaç ayrıcalıklı hastasından ve tilmizlerinden öğrenmiştir.

Freud'un Etkisi

Freud'un etkisinin nesnel bir değerlendirmesini yapmak son derece zordur. Bu hikâye fazlasıyla yakın tarihlidir, efsanelerle çarpıtılmıştır ve bütün olgular gün ışığına çıkmış değildir.

Fikir birliği, Freud'un sadece psikoloji ve psikiyatri değil, bütün kültür alanları üstünde güçlü bir etki yarattığı, hayat tarzımızı, insan kavrayışımızı değiştirecek kadar ileri gittiği yönündedir. Bu etkinin yararlı olup olmadığını, ne ölçüde yararlı olduğunu değerlendirmeye çalıştığımızda ortaya çıkan görüş ayrılıkları daha da girift bir meseledir. Bir yanda Freud'u insan ruhunu özgürleştiren isimler arasında sayanlar, hatta insanlığın geleceğinin psikanaliz öğretilerini kabul etmesine ya da reddetmesine bağlı olduğunu düşünenler vardır.[529] Bir yandaysa psikanalizin feci bir etki yarattığını ileri sürenler yer alır. Örneğin La Piere, Freudculuğun Batı dünyasına hâkim olmuş bireysellik, öz disiplin ve sorumluluk etiğini mahvettiğini ileri sürer.[530]

Bu iki soruya -psikanalizin etkisinin büyüklüğü ve niteliği- nesnel bir cevap verme yönünde herhangi bir girişimin üç büyük güçlükle karşılaşması gerekir.

Birincisi: Darwin örneğinde olduğu gibi, bir kuramın tarihsel önemi yazarının zihninde aslında ne olduğuyla sınırlı değildir, bu kuramda yapılmış genişletmeler, eklemeler, kuram hakkındaki yorumlar ve kuramda yapılan çarpıtmaları da içerir.[531] Dolayısıyla Freud'un etkisiyle ilgili bir değerlendirmenin Freudcu okulun ve ondan doğan çeşitli eğilimlerin tarihsel bir değerlendirmesiyle başlaması gerekir: Ortodoks Freudcular, Freud'un daha özgün halefleri (örneğin ego psikanalizcileri), kendi içlerinde bölünmüş ve sapkın kolları olan sapkın okullar, psikanalize cevaben de olsa kökten farklı temel ilkeler üstüne kurulmuş başka okullar. Ve son olarak ama bir o kadar önemlisi, gazetelerde, dergilerde, popüler edebiyatta yaygın bir biçimde vulgarize edilen, çarpıtılmış sözde Freudcu kavramların da dikkate alınması gerekir.

İkincisi: Psikanalizin başından beri bir efsane atmosferi içinde gelişmiş olması, doğru tarihsel gerçeklikler efsanelerden tamamen ayıklanmadıkça nesnel bir değerlendirmenin mümkün olmaması sonucunu doğurduğundan, daha da büyük bir zorluk yaratmaktadır. Freudcu efsanenin başlangıç noktasını ve bugün bulunduğu noktaya gelmesini sağlayan etkenlerin bilinmesi paha biçilemez bir değerde olurdu. Maalesef efsanelerin, tematik yapılarının, gelişimlerinin, nedenlerinin bilimsel incelenmesi, bilimin en az bilinen alanlarından biridir[532] ve bugüne dek Freud hakkında, Etiemble'ın şair Rimbaud etrafından büyüyen efsaneyi konu

---

529 K. R. Eissler, *Medical Orthodoxy and the Future of Psychoanalysis*, New York: International Universities Press, 1965.

530 Richard La Piere, *The Freudian Ethic*, New York: Duell, Sloane and Pierce, 1959.

531 **Bkz. dördüncü bölüm, ss. 232-234.**

532 Bu araştırmanın ilk öncülerinden biri Fransız etnolog Arnold van Gennep'ti. Kitabı *La Formation des légendes* (Paris: Flammarion, 1929) şimdi modası geçmiş bir kitaptır, ama yolu göstermek gibi olumlu bir yönü vardır.

alan incelemesiyle kıyaslanabilecek hiçbir şey yazılmamıştır.[533] Freudcu efsaneye hızlı bir bakış, başlıca iki özelliği olduğunu ortaya koyar. Birincisi bir dizi düşmana karşı mücadele eden, "çirkin talihin mızrakları ve oklarına" maruz kalan ama sonunda galip çıkan yalnız kahraman temasıdır. Bu efsane anti-semitizmin, akademik dünyadaki düşmanlığın, var olduğu ileri sürülen Victoria dönemine özgü önyargıların büyüklüğünü ve rolünü hatırı sayılır derecede abartır. Freudcu efsanenin ikinci özelliği, psikanalizin geliştiği bilimsel ve kültürel ortamın en büyük bölümünün dışarıda bırakılmış olması, bu nedenle de başarıların mutlak orijinalliği temasının doğmuş olmasıdır; kendisinden önce gelenlerin, çalışma arkadaşlarının, tilmizlerinin, rakiplerinin, çağdaşlarının başarıları efsanenin kahramanına mal edilir.

Efsaneyi bir kenara bıraktığımızda gerçekleri farklı bir ışıkta görebiliriz. Freud Orta Avrupa'da dönemin akademisyenlerinin ortalama kariyerini süren bir insandır, kariyerinin başlangıcı anti-semitizmden pek az etkilenmiştir, başka birçok insandan daha fazla darbe almış değildir. Freud bilimsel polemiklerin bugün olduğundan daha sert bir tonda yaşandığı bir dönemde yaşamıştı, Pasteur ve Ehrlich gibi bilim insanlarının maruz kaldığı ölçüde bir husumet görmemişti.[534] Öte yandan geçerli olan efsane en başta Herbart, Fechner, Nietzsche, Meynert, Benedikt ve Janet'ye ait olan fikirlerin çok büyük bir bölümünü Freud'a atfeder ve daha önceki bilinçdışı, rüya, cinsel patoloji araştırmacılarının çalışmalarını görmezden gelir. Freud'a mal edilen şeylerin çoğu yaygın geçerli bilgilerdi, Freud'un rolü onları berraklaştırmak, özgün şekillerini vermek olmuştu.

Psikanalizin yarattığı etkinin büyüklüğü ve niteliğini değerlendirmekteki üçüncü büyük güçlüğe geldik. Birçok yazar, Freud'un fikirlerinin normal ve anormal psikoloji, sosyoloji, antropoloji, kriminoloji, sanat, tiyatro, sinema, ayrıca felsefe, din, eğitim ve ahlak üstündeki etkisinin bir envanterini çıkarma girişiminde bulunmuştur. Bu araştırmaları tekrarlama, hatta özetleme girişiminde bulunmayacağız ama kimi zaman görmezden gelinen bir gerçeği işaret etmemiz gerekiyor: Psikanaliz başından beri daha genel nitelikli, önceden mevcut ya da o dönem geçerli olan akımlarla bağlantılı olmuştur. 1895 civarında nöropsikiyatrist mesleği moda olmuştu, yeni psikoterapi yöntemleri etkin bir biçimde araştırılıyordu, Bleuler ve Moebius gibi insanlar psikiyatriyi "yeniden psikolojileştirme" çabasındaydı; Freud'un ilk kitapları bu yeni akımın bir tezahürü olarak çıkmıştı. Aynı dönemde cinsel psikopatoloji de yoğun bir gelişme gösteriyordu, Freud'un libido kuramı bu alandaki birçok yenilikten biriydi. Psikanalizin ilk dönemleri ile Ibsen, Schnitzler, Genç-Viyana grubu, neo-Romantikler arasındaki yakınlıkları daha önceden işaret etmiştik, bunlara daha sonra ortaya çıkan avangard hareketleri, daha açık bir deyişle Fütüristler, Dadacılar ve Sürrealistleri de eklememiz gerekir.[535] Freud'un açıkça dile getirdiği ateizmi dönemin birçok bilim insanının tutumuna uygundu ve ona Haeckel'ın *Monisten Bund*'unun övgüsünü kazandırmıştı.[536] Freud'un sistemi Sovyet

[533] René Etiemble, *Le Mythe de Rimbaud*, Paris: Gallimard, 1961.

[534] **Bkz. beşinci bölüm, ss. 260-261.**

[535] **Bkz. onuncu bölüm, s. 755, 778, 785-787.**

[536] **Bkz. onuncu bölüm, ss. 761-766.**

Rus psikologlar tarafından benimsenecek kadar materyalist bulunmuş, daha sonra yerini Pavlovcu psikiyatriye bırakmıştı.[537] Birinci Dünya Savaşı, bir "Batı'nın gerilemesi" akımı başlattı, Freud'un *Savaş ve Ölüm Üzerine*'si de bunun birçok tezahüründen biriydi.[538] Birinci Dünya Savaşı'nın felaketleri, yaklaşan İkinci Dünya Savaşı felaketi, düşünürleri dünyayı kurtarmanın yeni yollarını aramak zorunda bırakmıştı.[539] Psikoterapinin görevi artık bireye gerilimleri ve kaygıyı tolere etmenin bir yolunu sunmaktı, bu nedenle de psikanaliz derinlik psikolojisinden ego psikanalizine yönelmişti.[540]

Ne var ki her şey bununla sınırlı kalmıyordu, bu arada teknolojinin ilerlemesi varsıl toplumu beraberinde getirdi. İdeolojisini sosyal Darwinizmin sunduğu, çok çalışma ve yoğun rekabete dayalı bir sistemin yerini hazcı-yararcı bir felsefesi olan kitlesel tüketime dayalı bir sistem aldı. Freudcu psikanalizi, sıklıkta daha çarpıtılmış biçimiyle coşkuyla benimseyen de bu toplumdur. La Piere'in *The Freudian Ethic* başlıklı kitabında gündeme getirdiği olgular doğru olabilir ama Freud'u bunlardan sorumlu tutmak doğru değildir; keza Darwin de militaristlerin, sömürgecilerin, başka yırtıcı grupların, son olarak Hitler ve Nazilerin sözüm ona Darwinci kuramları benimsemesinden sorumlu tutulamaz. Freud'un başına da kendisinden önce Darwin ve başkalarının başına gelenler gelmiştir, bu isimler ezici bir kültürel devrim başlatmış gibi görünür, oysa aslında sosyoekonomik değişikliklerden kaynaklanan devrim onları beraberinde getirmiştir. Freud'a geri dönelim; nelerin onun öğretisinin doğrudan etkilerine bağlanabileceğini ayırt etmek, yaygın sosyal, ekonomik ve kültürel akımların Freudcu ya da sözde Freudcu kavramları ne ölçüde kendi amaçları doğrultusunda kullandığını belirlemek kesinlikle uzun zaman alacaktır.

Şimdi, şu zor soruyu cevaplamaya herhâlde hazırızdır: Kesinlikle Freud'a ait olan ve çalışmasının en orijinal yönünü oluşturan şey nedir? Freud'un üç büyük katkısı olduğunu görebiliriz: Psikanalitik kuram, psikanalitik yöntem ve psikanalitik örgütlenme.

Kaynaklarının sayısı ne olursa olsun, bağlamının incelikleri ne olursa olsun, psikanalitik kuram normal ve anormal psikoloji alanında çok sayıda araştırmacıyı ve bulguyu teşvik eden güçlü ve orijinal bir sentez olarak genel kabul görmüştür. Ne var ki psikanalitik kuramın bilimsel statüsü problemi henüz açıklık kazanmış değildir. Bu açıdan psikanalizin durumu, hayvan manyetizmasının 1818'deki durumuyla çarpıcı bir benzerlik gösterir; doktor Virey o tarihlerde, Mesmer'in zamanında fizik alanında yapılan keşifler geçerli kabul edilirken Mesmer'in öğretisinin geçerliliğinin neden hâlâ duygu yüklü tartışmalara konu olduğunu merak etmişti.[541] Tersinden söylersek, Freud'un zamanında endokrinoloji, bakteriyoloji vb. alanlarda yapılan keşifler tartışmasız bilime dâhil edilmiş olsa da psikanalitik kavramların geçerliliği birçok deneysel psikolog ve epistemolog tarafından hâlâ sorgulanır.[542] Bu paradoks

---

[537] Bkz. onuncu bölüm, s. 781-782.

[538] Bkz. onuncu bölüm, ss. 798-804.

[539] Bkz. onuncu bölüm, s. 807.

[540] Bkz. yedinci bölüm, ss. 502-503; onuncu bölüm, s. 812.

[541] Bkz. dördüncü bölüm, s. 247, n. 11.

[542] Örneğin bkz. *Critical Essays on Psychoanalysis*, Stanley Rachman, yayına hazırlayan, New York: Macmillan, 1963.

birçok Freudcunun psikanalizi deneysel bilimin alanı dışında kalan, tarih, felsefe, dilbilim[543] ya da bir tür hermenötiğe[544] benzer bir disiplin gibi görmesine neden olmuştur.

Psikanalizin kavramsal çerçevesinden ziyade, psikanalitik yöntem Freud'un eseridir ve çalışmasının en orijinal yönünü oluşturur. Freud bilinçdışı ile uğraşmanın yeni bir biçimini keşfetmişti, o yöntem de temel kuralın uygulandığı bir psikanalitik durum yaratmak, serbest çağrışım ve dirençler ile aktarımın analiz edilmesiydi. Freud'un getirdiği tartışmasız yenilik buydu.

Ama Freud'un en çarpıcı yeniliği herhâlde, modern zamanlarda bir paraleli bulunmayan, daha önceki bölümlerden birinde betimlediğimiz üzere Greko-Romen antik devirdeki eski felsefe okullarını dirilten bir kalıba uygun bir "okul" kurmasıydı.[545] Freud başından beri psikanalizi, kendi örgütü ve yayınevi, katı üyelik kuralları, resmî bir öğretisi olan, ki o öğreti de psikanalitik kuramdı, bir hareket hâline getirmeye çalışmıştı. Psikanalitik okul ile Greko-Romen felsefe okulları arasındaki benzerlik eğitim analizi biçiminde bir kabul koşulunun dayatılması sonrasında güçlendi. Eğitim analizi ağır bir maddi fedakârlıkta bulunmanın yanı sıra mahremiyetin ve bütün benliğin teslim edilmesini de gerektiriyordu. Böylece bir takipçi, Topluluk'a bir Pisagorcu, Stoacı ya da Epikürosçunun kendi organizasyonlarına bağlandıklarından çok daha çözülmez bağlarla dâhil oluyordu. Freud'un bu açıdan çizdiği örneği Jung ve başka dinamik psikiyatri hareketleri de izleyecekti. Bu da bizi Greko-Romen tarzı felsefe okullarının diriltilmesini Freud'un en çarpıcı başarısı olarak görmeye yöneltir, bunun modern kültür tarihinde dikkat çekici bir olay olduğuna hiç kuşku yoktur.

---

543 Jacques Lacan, *Ecrits*, Paris: Editions du Seuil, 1966.

544 Ludwig Binswanger, "Erfahren, Verstehen, Deuten", 1926, yeniden basımı *Ausgewählte Vorträge und Aufsätze*, Bern: Francke, 1955, II, 67-80. Paul Ricoeur, *De l'Interprétation, Essai sur Freud*, Paris: Editions du Seuil, 1965.

545 **Bkz. birinci bölüm, ss. 56-57.**

8

ALFRED ADLER VE BİREYSEL PSİKOLOJİ

Yaygın varsayımların aksine Adler de Jung da "psikanalizden sapmış" değildir, sistemleri de psikanalizin çarpıtılmış biçimleri olmaktan ibaret değildir. İkisi de Freud'la tanışmadan önce kendi fikirlerini geliştirmişler, kendi bağımsızlıklarını koruyarak onunla iş birliği yapmışlardı ve ondan ayrıldıktan sonra temelde psikanalizden farklı olan ancak esasen birbirlerininkinden de farklı sistemler geliştirmişlerdi.

Adler'in bireysel psikolojisi ile Freud'un psikanalizi arasındaki temel fark şöyle özetlenebilir: Freud'un amacı insan psişesinde Yunan tragedya yazarlarının, Shakespeare, Goethe ve başka büyük yazarların sezgisel olarak kavradığı alanları bilimsel psikolojiye dâhil etmekti. Adler *Menschenkenntnis* alanıyla, yani insan hakkında somut, pratik bilgiyle ilgileniyordu. Birey psikolojisinin ilginç yönü, kaydedilmiş, birleştirilmiş ve eksiksiz ilk *Menschenkenntnis* sistemi olmasıdır; nevrozlar, psikozlar ve suç niteliğinde davranışlar alanını da kapsayacak kadar geniş bir sistemdi bu. Bu nedenle Adler'i incelerken okurun psikanaliz hakkında öğrendiği her şeyi bir süreliğine bir kenara bırakması ve gayet farklı bir düşünme biçimine ayak uydurması gerekir.

Alfred Adler'in Hayatının Çerçevesi

Alfred Adler 1870'te Viyana'nın bir banliyösünde doğdu ve 1937'de İskoçya'da Aberdeen'de öldü. Hayatının çok büyük bir bölümünü Viyana'da geçirdi. Adler'in hayatındaki olaylar da Freud'un hayatı gibi Avusturya tarihinde yaşanan değişikliklerle birlikte düşünülmelidir ama Adler, Freud'dan on dört yaş daha genç olduğu için bu değişiklikleri biraz daha farklı bir biçimde yaşamıştır. Adler çocukluğunu ve gençliğini İkili Monarşi'nin en müreffeh döneminde yaşadı. Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde kırk dört yaşındaki Adler askerî bir doktor olarak savaş seferberliğine katılacak kadar gençti, Adler bu sayede savaş nevrozları hakkında doğrudan bilgi sahibi oldu. 1918'de yaşanan felaket kırk sekiz yaşındaki Adler'i, altmış iki yaşındaki Freud'dan farklı biçimde etkiledi. Yeni siyasal rejimin ilerlemesi Adler'e projelerini somutlaştırma ve kurumlarını oluşturma imkânı sundu. 1920 ile 1932 arasındaki

dönem siyasal alt üst oluşlara rağmen Adler'in en büyük başarılarını kazandığı dönem oldu. Ama Adler, Hitler'in iktidara gelmesini beklemedi ve 1932'de ABD'ye göç etti. Avrupa'nın üstünde kara bulutlar toplanmışken, 1937'de, öngördüğü felaketten iki buçuk yıl önce aniden hayata gözlerini yumdu.

Freud da Adler de alt orta sınıftan Yahudi tüccarların oğullarıydı, aralarındaki fark Adler'in babasının tahıl işiyle, Freud'un babasının yün işiyle uğraşmasıydı. Freud da Adler de Viyana'nın banliyölerinde yetişmişlerdi, tepeden tırnağa Viyanalıydılar, yeni okullar kurdular ve dünya çapında ün kazandılar. Ne var ki başarıya farklı yollardan ulaştılar. Freud o dönem adetten olan değişikliklerle bir üniversite kariyeri yaptı. Şehrin meskûn bir bölgesinde oturdu ve seçkin bir hasta portföyüne sahip oldu. Adler'in üniversite kariyeri ise en başta üstü çizilen bir seçenek oldu. Şehrin meskûn olmayan bir semtinde genel pratisyen olarak meslek hayatına başlayan Adler sosyal tıbbın yaratılması için mücadele etti. Freud'la bir araya geldikten sonra, kurduğu grup psikanalizden çok siyasal bir hareket özelliği gösteriyordu. Hastaları çoğunlukla alt ya da orta sınıftandı ve sosyal sorunlar her zaman ilgi odağı olarak kaldı.

Alfred Adler'in meslek hayatının, çocukluğunu birlikte geçirdiği alt sınıfa duygusal olarak bağlı kalmış bir adamın sosyal yükselişinin bir örneği olduğunu görüyoruz. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çözülmesi, Adler'in öğretisinin dönüşmesini, marjinal olmaktan çıkıp dünya çapında bir sosyo-etik hareket hâline gelmesini elverişli kıldı.

Ailesinin Geçmişi

Freud ile Adler arasındaki yüzeysel benzerliklerin ardında derinlere inen farklar söz konusudur. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Avusturyalı Yahudilerin tutumlarının ve zihniyetlerinin büyük ölçüde ebeveynlerinin ya da büyükannelerinin, büyükbabalarının kurtuluş öncesinde mensup olduğu gruba bağlı olduğunu görmüştük.[1] Freud'un ebeveynleri Galiçya ve Güney Rusya Yahudilerinin biriktirdiği içerlemişlik duygularını taşıyordu. Adler'in ebeveynleri Burgenland'da, nispeten ayrıcalıklı bir topluluk olan Kittsee'den geliyordu.

Burgenland sazlarla çevrili gölleri, tarlaları, koruları, bağları, tepelerin üstündeki şatoları, eski dünyanın büyüsünü taşıyan küçük köyleriyle tablo gibi bir yerdir. Kuş cinslerinin çeşitliliğiyle bilinir, hemen her köy evinin çatısında bir leylek yuvası bulunur. Burgenland tarihsel geçmişiyle, yetiştirdiği, aralarında besteciler Haydn ve Lizst'in de bulunduğu büyük insanlarıyla gurur duyar. Burgenland asırlar boyunca Avusturya ile Macaristan arasında tampon bir devlet olmuştu. Aslında Macaristan'a aitti ama toprağın büyük bölümüne sahip olan Macar beyler Avusturya ile dostça ilişkiler içindeydi. (Macar soylular arasında rastlanan istisnai bir durumdu bu.) O tarihlerde Burgenland nüfusu yaklaşık 300.000'di. Çoğunluk Almanca konuşuyordu ama aralarında Macarlar, Hırvat göçmenleri, Çingeneler, zengin Yahudi toplulukları da vardı. Burgenland Yahudileri imparatorluktaki diğer Yahudilerin

[1] Bkz. yedinci bölüm, s. 403.

çoğundan daha liberal bir durumdaydı. Birçoğu tüccardı, böyle oldukları için de Pressburg'daki getto Yahudileri ile Viyana'daki ticaret merkezleri arasında aracılık yapıyorlardı.

Adler ile Freud'un geçmişlerinin farklı olması, Burgenlandlı Yahudilerin kendilerine özgü bazı yönlerini açıklamamızı sağlayabilir. Her şeyden önce, zulüm görmüş bir azınlığa mensup olma hissi içinde değillerdi. Eisenstadt *kille*'sinden (Yahudi topluluğu) gelen ve otobiyografisinde sayılamayacak kadar çok adaletsizliğe kurban gittiğinden şikâyet eden Moritz Benedikt anti-Semitizm nedeniyle eziyet gördüğünden şikâyet etmemiştir. Aynı şey Alfred Adler için de geçerlidir. Adler'in yazılarında da anti-semitizm terimi hiç geçmez. Böyle bir geçmişi olan insanlar dinlerini koruyabiliyorlardı (Sinagog mensubu olarak kalan Benedikt gibi) ama inançlarını yitirdiklerinde Yahudi geleneği onlar için artık bir anlam ifade etmiyordu. Duygusal bağlılık duymadıklarından atalarına ihanet ettikleri ya da kendi halkları olan Yahudilere ihanet ettikleri hissine kapılmaksızın kolayca Protestanlığa ya da Katolikliğe geçebiliyorlardı. Alfred Adler daha sonra Protestan olmuştu, erkek kardeşleri Max ve Richard ise Katolikliğe geçmiş, ağabeyi Sigmund, Yahudi topluluğundan ayrılıp *konfessionslos* (açıklanan bir dinî bağlılığı olmayan kişi) olmuştu.

Alfred Adler'in yetişme koşulları hakkında fazla bilgimiz yok. Adler kısa bir otobiyografik değerlendirmede[2] babasının gözdesi olduğunu ama uzunca bir süre annesi tarafından reddedilmiş hissettiğini, bir keresinde başka bir oğlan çocuğunu yaraladığını, küçük yaşta raşitizm çektiğini ve nefessiz kalma nöbetleri yaşadığını, kendisinden küçük bir erkek kardeşinin ölmesinden etkilendiğini ve ağır bir zatürreden ölmekten yakayı zor kurtardığını anlatır. Bu iki olay gelecekte doktorluk mesleğini seçmesinde ona esin kaynağı olmuştur. Phyllis Bottome'un kaydettiği başka çocukluk anılarından, evde Yahudi ayinlerinin yapıldığı ve Adler'in ebeveynleriyle Sinagog'a[3] gittiği sonucunu çıkarabiliriz. Adler beş yaşındayken Sinagog'da dua sırasında bir dolaptan ucu sarkmış bir cüppeyi çekince dolap gürültüyle yere devrilmiş. Bir Hamursuz akşamında evde, alt katta mayasız ekmek yerine mayalı ekmek isteyip ağlamış ve gecenin geri kalanını bir dolabın içinde, melek gelirse aradaki farkı anlayacak mı görmek için bekleyerek geçirmiş. Bu iki çocukluk hatırası gerçekse, Adler'in kendi yöntemine göre, Yahudi dinine karşı olumsuz bir tutum geliştirmiş olabileceği sonucuna varılabilir.

Adler ile Freud'un Yahudi geçmişlerinin farklı olması, Freudcu psikanalizin tersine Adler'in birey psikolojisinin Yahudi geleneğine akla yatkın bir biçimde atfedilebilecek bir şey içermemesini de açıklayabilir.

Alfred Adler'in soykütüğü ve ailesi hakkındaki bilgilerimiz parçalıdır. Olağan biyografilerde yer alan veriler sıklıkla hatalıdır. Bugüne dek gerçekleştirilen yegâne sistematik araştırmayı Dr. Hans Beckh-Widmanstetter yapmıştır, biz de burada o araştırmayı izliyoruz.[4]

---

2 Alfred Adler, "Something about Myself", *Childhood and Character*, VII (Nisan 1930), ss. 6-8.

3 Phyllis Bottome, *Alfred Adler, Apostle of Freedom*, Londra: Faber and Faber, 1939, ss. 34-35.

4 Alfred Adler'in ataları ve ailesi ile ilgili veriler, Dr. Hans-Beckh Widmanstetter'ın Viyana'daki Yahudi cemaati arşivleri ve başka arşiv kaynaklarında yaptığı titiz araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır. Yazar, Dr. Hans Beckh-Widmanstetter'a araştırmasında yardımcı olduğu için büyük şükran borçludur.

Alfred Adler'in büyükbabası Simon Adler, Kittsee'de bir kürk ustasıydı (Kürschnermeister). Karısının adının Katharina Lampl olduğu, oğlu David 1862'de evlendiğinde kendisinin artık hayatta olmadığı dışında Simon Adler hakkında pek bir şey bilmiyoruz. Simon ile Katharina'nın (Alfred'in amcası) David ve (Alfred'in babası) Leopold dışında kaç çocukları olduğu da bilinmiyor. David otuz bir yaşındayken, 29 Haziran 1862'de Viyana'da evlendi. Leopoldstadt'ın Yahudi banliyösünde terzi olarak çalıştı.

Leopold Adler (Yahudi ismi Leb Nathan'dı) 26 Ocak 1835'de Kittsee'de doğdu. Hayatının ilk otuz yılı hakkında hiçbir bilgimiz yok. 17 Haziran 1866'da Viyana'da evlendiğinde, evlilik cüzdanında adresinin kayınpederinin Penzing'deki adresiyle aynı olduğu belirtilmişti; bu en azından bir süreliğine kayınpederinin evinde oturduğunu ve muhtemelen onun şirketinde çalıştığını gösterir.

Alfred Adler'in anne tarafından soyu Moravia'da küçük bir kasaba olan Trebitsch'ten geliyordu. Orada ne kadar süre yaşadıkları bilinmiyor ama 1858 ya da 1859'da Penzing'e göç ettiklerinde en az beş çocukları vardı: (1839'dan önce doğmuş olan) Ignaz, (Nisan 1843'te doğan) Moriz, (Ocak 1845'te doğan, Alfred'in annesi) Pauline ve (1858'de doğan) Albert. Penzing'de iki çocukları daha doğmuştu: (Aralık 1859'da) Ludwig ve (Aralık 1861'de) Julius. Adler'in büyükbabası Hermann Beer yulaf, buğday ve buğday kepeği ticaretiyle uğraşan "Hermann Beer ve Oğulları" şirketini kurmuştu. O devirde bu, kârlı bir işti ama demiryolu nakliyesinin gelişmesiyle birlikte gerilemeye yazgılıydı. Şirketi daha sonra Hermann'ın oğlu Salomon devraldı.

Hermann Beer, Penzing'e yerleştikten iki yıl sonra 10 Ekim 1861'de Poststrasse 22'deki evi satın aldı. Alfred Adler büyük ihtimalle çocukluğunda birkaç kez bu evde kalmıştır. Bu ev hâlâ durur, bugün Linzerstrasse 20 numaradır, Nobilegasse'nin köşesine yakın bir yerdedir. Çevresindeki yeni binalarda yapılan modernleştirmelere rağmen, bu evin ana yapısı değiştirilmemiştir. Zemin katta bir dükkân vardır, birinci katta ise ev bulunur, buraya araba yoluyla varılan arka taraftaki avludan çıkılır. Avlu on-on iki araba alacak büyüklüktedir. Solda bir otomobil tamircisinin dükkânı vardır, ahırlar da garaja çevrilmiştir. Geniş taş bir merdivenle, Beer ailesinin yıllarca yaşadığı birinci kattaki eve çıkılır.

Hermann Beer ile karısı Elisabeth (Libussa da denirdi) Pinsker'in en az yedi çocuğu olmuştu, çocukların her biri de geniş aileler kurmuştu, dolayısıyla Alfred Adler'in anne tarafında çok sayıda akrabası vardı. Dayılarından biri, Julius Beer, ondan sadece sekiz yaş büyüktü.

Leopold Adler'in hayatı, mesleği ve ekonomik durumu hakkında çok az bilgimiz var. Leopold Adler 1866 ile 1877 arasında Penzing ile Rudolfsheim'a komşu köylerde yaşadı, adresini birkaç kez değiştirdi, mesleği "tüccar" diye kaydedilmişti. Leopold daha sonra bilinmeyen nedenlerden ötürü, Viyana'nın kuzeydoğusunda bir Yahudi banliyösü olan Leopoldstadt'a taşındı, 1877 ile 1881 arasında burada yaşadı ama burada da adresini her yıl değiştirdi. Sonra iki yıl boyunca (o tarihte Viyana'nın dışında bulunan) Hernals'ta yaşadı, Hauptstrasse 25'te bir ev tutmuştu, evin bitişiğinde, 23 numarada da dükkânı vardı. Bu iki ev Burgenland'daki Macar soylulardan biri olan Kont Palffy'ye ait olan Grossmeierei'a (bir

tür toptan süt ürünleri çiftliği) bağlıydı. Leopold Adler büyük ihtimalle Kont'un ürettiği malın satışına aracılık ediyordu.

Hermann Beer 5 Şubat 1881'de, karısı ise 15 Ocak 1882'de öldü. Mülkleri hayatta olan yedi çocuklarına paylaştırıldı ama Pauline kendi payını erkek kardeşlerinden birine sattı ve bundan kısa bir süre sonra da o ve Leopold, 27 Temmuz 1883'te Wahring'de bir mülk aldılar; Wahring o sıralar Viyana sınırlarının dışında,[5] tek katlı evler ve bahçelerin bulunduğu, nüfusu yoğun olmayan bir yerdi. Hauptstrasse 57-59 adresindeki bu ev hâlâ durur (bugün Wahringerstrasse 129-131). Dönemin tipik ticaret evlerinden biriydi, bir dükkân kısmı vardı, üst katta da iki büyük, iki küçük odası, bir mutfağı olan ev, alt katta da ahırlar bulunuyordu.[6] Bu ev Beethoven ile Schubert'in mezarlarının bulunduğu mezarlığın (bugün Schubert Parkı) neredeyse karşısındadır. Phyllis Bottome'a göre ailenin sadece atları değil, inekleri, keçileri, tavukları ve tavşanları da vardı ama genç Alfred'i kimi zaman yapıldığı gibi minyatür bir Cennet Bahçesi'nde yetişmiş gibi resmetmek abartılı olacaktır. Leopold ile Pauline'in eşit haklarla sahip olduğu bu mülk Temmuz 1883 ile Temmuz 1891 arasında onlarda kaldı. Ama Leopold başarılı değildi, aile söylencelerine göre Adlerler giderek finansal güçlükler altında eziliyordu. Bu mülkün zaman içinde ağır bir ipotek borcu altına girmesi ve nihayetinde 1891'de zararına satılması da bunu doğrular.

Aile daha sonra Leopoldstadt'a döndü, burada hatırı sayılır bir maddi zorluk içinde yaşadılar; sonunda büyük çocuk Sigmund başarılı bir iş adamı oldu ve bütün akrabalarını rahat hayat koşullarına kavuşturmayı başardı.

Alfred Adler de kişiliğin şekillenmesinde aile dizilimini Freud kadar önemli bulduğundan, onun aile diziliminin nasıl olduğunu öğrenmek yerinde olur. Ama burada da bilgilerimiz eksiktir. Adler'in babası Leopold Adler'in kişiliği hakkında pek az şey biliniyordu, onun hakkındaki verilerimiz, onu yaşlılığında tanımış insanların izlenimlerinden gelir. Phyllis Bottome, Leopold Adler'in gamsız, mutlu bir kişiliği olduğunu, esprili ve müthiş gururlu olduğunu, kişisel görünümüne büyük özen gösteren yakışıklı bir adam olduğunu, giysilerini özenle bizatihi fırçaladığını, ayakkabılarını ayna gibi parlatasıya temizlediğini, her zaman bir davete gidecekmiş gibi göründüğünü anlatır.[7] Leopold Adler'in torunu, çocukken onunla birkaç yılını birlikte geçirmiş Walter Fried ise büyükbabası hakkında şöyle der:

> Çok oturaklı bir görünümü vardı, her zaman zarif ve şıktı, iyi yaşamayı alışkanlık edinmişti. Ona olağanüstü saygı duyardım, gerçi o da bana karşı her zaman özellikle iyi davranmıştır. Onun başımı okşadığı, bana yeni bakır paralar verdiği, bundan muazzam gurur duyduğum hâlâ gözümün önüne gelir.[8]

Bir diğer torunu Ferdinand Ray ise şöyle der:

---

5 Bu veriler Dr. H. Beckh-Widmanstetter'ın Viyana'da katedral kayıtlarında ve başka arşivlerde yaptığı araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır.

6 H. A. Beckh-Widmanstetter, "Alfred Adler und Währing", *Unser Währing*, I (1966), ss. 38-42 (evin iki resmiyle birlikte).

7 Phyllis Bottome, *Alfred Adler, Apostle of Freedom*, Londra: Faber and Faber, 1939, ss. 28-30.

8 Viyana'dan Walter Fried'in mektubu.

> Büyükbabam Leopold Adler gayet zarif, iyi görünümlü bir beyefendiydi, dik dururdu ve giyimine özen gösterirdi... Hayatının son yıllarında öğleyin yemeklerini Rathauskeller'da, her zaman bir kadeh şarap eşliğinde yiyordu, sonra akşamüstü beşte jambonlu bir sandviç yer, altıda da yatağa girerdi.[9]

Öyle görünüyor ki Alfred'in babasıyla ilişkisi iyiydi. Phyllis Bottome'a göre Alfred Leopold'un en gözde oğluydu, Leopold onu sürekli cesaretlendirirdi (cesaretlendirmenin Adler'in eğitim sisteminin laytmotiflerinden biri hâline geldiğini biliyoruz). Aynı yazar Leopold'un Alfred'e sık sık şunları söylediğini de söylüyor: "Kimsenin sana söylediklerine inanma." Bu muhtemelen insanın, diğer insanları sözlerine göre değil, davranışlarına göre değerlendirmesi gerektiği anlamına geliyordu (bu da bireysel psikolojinin temel aksiyomlarından biri olacaktı).

Pauline Adler'in sağlığının, seksen yedi yaşında ölen kocasınınki gibi iyi olmadığı kesindir. Hakkında bütün anlatılanlara göre Pauline altmış bir yaşında öldüğünde hastalık ve aşırı çalışmadan yorgun düşmüştü. Phyllis Bottome onu mizah duygusundan yoksun "sinirli ve kasvetli" biri olarak resmeder. Ailede anlatılanlara göre Pauline ailenin bazı mensupları için kendisinden çok fazla fedakârlıkta bulunmuştu. Torunların biri onun "nazik ve hoş bir kadın olduğunu, işleri yürüttüğünü, kocası, çocukları, ev işleri ve köpek derken, durmadan çalıştığını" anlatır. O ve Alfred birbirlerini anlayamıyorlardı, Pauline'in Alfred'in hayatında, Alfred'in daha sonraki deyişiyle *Gegenspieler* rolünü, yani kişinin kendisini ölçmek ve gücünü kullanmak için ölçüt aldığı kişi rolünü canlandırdığı söylenmiştir.

Freud birincil olarak çocuğun ebeveynleriyle ilişkisinin, ikincil olarak kardeşleriyle ilişkisinin önemini vurgularken, Alfred Adler çocuğun kardeşleri arasındaki konumuna, ebeveynleriyle olan ilişkisinden daha fazla önem vermiştir, bu da bizi onun örneğinde kardeş diziliminin niteliğini incelemeye yöneltir.

Alfred bebekken ölen iki çocuğu saymazsak altı çocuklu bir ailenin ikinci çocuğuydu.[10] Ağabeyi Sigmund ile ilişkisi özellikle ilginçtir.

Sigmund Adler (Yahudi ismi Simon'du) 11 Ağustos 1868'de Rudolfsheim'da doğdu. Hakkında anlatılan her şey çok zeki ve yetenekli bir insan olduğunu doğrulamaktadır, Phyllis Bottome'ın sözleriyle: "Alfred Adler kendisini tam bir "ilk doğmuş" olan ağabeyinin çizdiği örneğin gölgesinde kalmış hissediyordu, ağabeyi Alfred'e her zaman (bütün çabalarına rağmen) kendisinin asla ulaşamayacağı bir âlemde onun çok ötesinde süzülüyormuş gibi görünüyordu. Alfred hayatının sonuna geldiğinde bile bu hissi tam anlamıyla aşabilmiş değildi." Sigmund'un mesleğinde başarılı olması daha da dikkat çekiciydi, çünkü hayat ona sert davranmıştı. Ailesinin yoksulluğu nedeniyle olgunluk sınavını veremeden okuldan ayrılmak zorunda kalmış, önce babasının işinde, sonra kendi dükkânında çalışmak zorunda kalmıştı. Bir süre Macar değirmenlerinin satış sorumluluğunu yürütmüştü ama sonra gayrimenkul işine geçmişti. Böylece zaman içinde çok başarılı bir iş adamı olmuş ve bir servet

---

9 Avustralya Bentley'den Ferdinand Ray'in mektubu.

10 Ailede anlatılan hikâyelere göre Sigmund'dan önce doğmuş bir çocuk vardı, Albert çok küçük yaşta ölmüştü. Viyana Yahudi cemaati arşivlerinde ya da Heimat-Rolle'de bu çocuğun varlığını gösteren bir kayıt yoktur.

kazanmıştı, gerçi savaş sonrasında enflasyon nedeniyle bu serveti kaybetmişti. Oğullarından birinin anlattığına göre, babası Macar vatandaşı olduğu için bir yıl boyunca Macar ordusunda askerlik yapmış, 1900'de evlenmiş, üç oğlu olmuş ve siyasi durumu dikkate alarak nihayetinde ABD'ye göç etmiş, ölünceye dek de orada kalmıştı.[11] Sigmund'un bir diğer oğlu ise onu şöyle betimler:

> Sigmund gerçekten de kendi kendisini yetiştirmiş bir insandı, büyük bir kütüphanesi vardı, dostlarıyla (orta sınıfın daha iyi durumda olan kesimleri, doktorlar, avukatlar vs.) gurur duyardı... Biz çocuklar o (ve annesi) sayesinde hayattaki daha yüksek şeyleri, iyi müziği, iyi kitapları, seyahat etmeyi vs. takdir etmeyi öğrendik. Çok iyi bir satranç oyuncusuydu, biz çocuklar bu oyunu ondan öğrendik ama o hemen her zaman oynayamayacak kadar meşgul olurdu.
>
> Alfred'le ilişkisine gelince, hem bir doktor hem bir psikolog olarak ona son derece büyük bir saygı duyardı ve bizden biri hastalandığında sık sık Alfred'in görüşlerine başvururdu. Daha sonra Alfred ün kazanınca, ondan her zaman takdirle ve büyük bir saygıyla bahsetti.[12]

Bütün bu anlatılanlara göre Sigmund Adler doğrudan bir adamdı, ender rastlanacak derecede fedakârdı, sadece kendi ailesinin değil, yaşlılığında babası Leopold'un ve başka birçok akrabasının da geçimini üstlenmişti.

Alfred'in başarılı ağabeyi Sigmund'la rekabeti öyle görünüyor ki hayatında büyük bir rol oynamıştır. Bütün çocuklar gibi onlar da birbirleriyle kavga ederlerdi, ailede anlatılanlara göre sonunda aynı derecede güçlü olmuşlardı. Alfred'in nöropsikiyatride uzmanlaşmak için genel hekimlikten ayrılmasının nedeninin, satış temsilcisi olmayı bırakıp daha kazançlı emlakçılık işine giren ağabeyini örnek alması olduğu da söylenmiştir. Her ne olursa olsun Sigmund ve Alfred her zaman iyi dostlardı ve Alfred, Sigmund sayesinde Salmannsdorf'taki güzel kır evini bulup satın almıştır. İki kardeş de ABD'ye göç etmiş ve benzer şekillerde ölmüşlerdi; Alfred 1937'de Aberdeen'de bir caddede inme geçirip ölmüştü, Sigmund yirmi yıl sonra 25 Şubat 1957'de, seksen bir yaşındayken New York'ta bir caddede hayata veda etmişti.[13]

Sigmund ve Alfred'den sonra, 24 Ekim 1871'de Rudolfsheim'da ailenin üçüncü çocuğu, Hermine doğmuştu. Phyllis Bottome, Hermine'in Alfred'in en sevdiği kız kardeşi olduğunu söyler, Hermine de ona hayranmış. Hermine'in oğlu annesi hakkında şunları yazar:

> Annem Hermine, çok iyi piyano çalardı ve notaları da çok iyi okurdu. Şarkı söylerken sesi hoştu ama eğitimsizdi. Alfred de piyano çalardı, birlikte dört elli piyano çalarlardı. Birbirlerine büyük yakınlık duyarlardı ve Hermine'in bütün çocukları evlendiklerinde eşlerini onay almak için Alfred'e getirmişlerdi.[14]

Hermine'den sonra küçük erkek kardeş Rudolf, 12 Mayıs 1873'te Penzing'de doğdu ve 31 Ocak 1874'te difteriden öldü.[15] Birazdan göreceğimiz üzere bu küçük kardeşin doğumu ve erken ölümü Alfred'in çocukluğundaki önemli olaylar oldu.

---

11 Berlin'den Dr. Ernst T. Adler'in mektubu.

12 New York'ta Kew Gardens'dan Kurt F. Adler'in bir mektubundan alıntı.

13 Bu ayrıntıyı Kurt. F. Adler söylemiştir.

14 Ferdinand Ray'in bir mektubundan.

15 Bu veriler Viyana'da Yahudi cemaati arşivlerinden temin edilmiştir.

Bir sonraki çocuk Irma 23 Kasım 1874'te Penzing'de doğdu. Irma'nın hayatı trajik bir biçimde 1941'de Polonya'da bir toplama kampında sona erecekti. Matbaacı Franz Fried'le evlenmiş, Walter adında bir oğlu olmuştu.

Irma'dan sonra gelen Max 17 Mart 1877'de Leopoldstadt'ta doğdu.[16] Ailenin zor durumuna rağmen Max Sperlaum'daki liseyi bitirmeyi başardı, Eylül 1896'da olgunluk sınavını verdi. Ardından Viyana Üniversitesi'nde dokuz sömestr boyunca tarih, Alman dili ve edebiyatı okudu. Tezi[17] Ekim 1903'e onaylandı, Max Adler 23 Haziran 1904'te de felsefe doktorasını aldı.[18] Öyle görünüyor ki Max Adler ağırlıklı olarak gazetecilik yapmış, felsefi, ekonomik ve siyasal konularda yazılar yazmıştır. Yıllarca Dresden'de yaşayan Max Adler, daha sonra Roma'ya taşındı ve 5 Kasım 1968'de, doksan bir yaşındayken burada öldü. Phyllis Bottome'a göre "popüler olan Alfred'e karşı büyük bir haset ve kıskançlık duyardı, bu zihniyetten asla kurtulamadı. Adler onu severdi ama onun sevgisini kazanmayı asla başaramamıştı." Alfred Adler'in büyük bir ailedeki ikinci çocuğun kişiliği hakkında çizdiği tabloya atıfta bulunurken bu ayrıntıları da akılda tutmak gerekir. Adler'e göre ikinci çocuk her zaman baskı altındaydı, var gücüyle ağabeyiyle rekabet etmeye çalışırdı ama peşinde de rekabetçi bir küçük kardeş olurdu.

Son çocuk Richard 21 Ekim 1884'te Wahring'de doğmuştu. Richard'ın çocukluğu sırasında ailenin maddi durumu dibe vurmuştu, öyle görünüyor ki onun eğitimi feda edilmişti. Öte yandan, anlaşılan Richard, annesinin gözdesiydi. Alfred'e büyük hayranlık duyardı, Alfred de ona mümkün olabilecek her biçimde yardımcı olurdu. Bir piyano öğretmeni olarak bireysel psikoloji ilkelerini müzik öğretimine uyguladığını ileri sürüyordu. Richard bir süre Alfred'in Salmannsdorf'taki kır evinde yaşadı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Alfred'in Döbling'de bulunan, hâlâ aileye ait olan büyük bahçesinde ekim dikim işleriyle uğraştı.[19] Nazilerin dikkatinden kaçmayı ve karısı Justine'le birlikte hayatta kalmayı başardı. Ocak 1954'te öldü, hiç çocuğu olmadı.

Alfred Adler ile Sigmund Freud'un sosyal ve ailevi geçmişleri arasındaki fark, psikolojik sistemleri arasındaki fark dikkate alındığında hiç de önemsiz değildir. Yahudi geleneğinin, aileleri Galiçya'dan gelmiş aileler üstünde, dinî inançlarını yitirmiş olsalar bile çok güçlü bir etkisi vardı. Freud için Freiberg, çocukluğunun kaybedilmiş cenneti olsa da o bir Avusturyalının haklarına eksiksiz olarak sahip olan bir Avusturya vatandaşıydı. Ama Viyana'nın nüfusu yoğun bir banliyösü olan Leopoldstadt'ta yetişmişti, imparatorluğun doğusunda, daha yoksul Yahudilerin yerleştiği, çok sayıda çocuğun ve dilencinin yaşadığı gecekondu mahallelerinin bulunduğu bir yerdi burası. Freud bu nedenle kendisini her zaman bir azınlık grubunun mensubu olarak hissetmişti. Her zaman ebeveynleri ve öğretmenlerinin dikkatli gözleri altında yaşadığından, çocukken ebeveynleriyle olan ilişkisini, kardeşleri ve akranlarıyla

---

16 Alfred Adler'in bu kardeşini, tanınmış ekonomist Max Adler ile karıştırmamak gerekir.

17 Tezin başlığı şöyleydi: *Die Anfänge der merkantillistischen Gewerbepolitik in Oesterreich* ("Avusturya'da Merkantilist Ticaretin Başlangıcı").

18 Bu veriler Dr. H. Beckh-Widmanstetter tarafından Viyana Üniversitesi Arşivleri'nde bulunmuştur.

19 Viyana'dan Frau Justine Adler'in bir mektubundan.

olan ilişkisinden daha fazla vurgulamaya yönelmişti. Ayrıca Freud annesinin ilk doğurduğu ve aziz tuttuğu çocuğuydu, babasına karşı husumet duyuyordu ve bu da Oedipus durumunun ona doğal görünmesine yol açıyordu.

Adler'in örneğinde durum hayli farklıydı. Yahudi geleneği Burgenland'daki ayrıcalıklı topluluklarda yaşamış Yahudiler için o kadar da önemli değildi. Adler Viyana'da doğduğundan, Burgenland onun için kaybedilmiş bir cennet değildi, tam tersine hayatında zorluk yaratan bir etken olmuştu. Burgenlandlı olması bir Avusturyalı olarak değil, bir Macar olarak kaydedildiği anlamına geliyordu, bu da onu dilini konuşmadığı bir ülkenin vatandaşı hâline getiriyor, sadece Viyana'daki Avusturyalılara tanınan birçok ayrıcalıktan yoksun bırakıyordu. (Adler Avusturya vatandaşlığını daha geç bir tarihte, 1911'de almıştı.) Freud'un tersine Adler çocukluğunun büyük bölümünün Viyana'nın dış kesimlerinde (Vororte),[20] kırsal niteliklerini en azından kısmen koruyan Rudolfsheim, Penzing, Hernals, Wahring gibi yerlerde geçirmişti. Buralarda nüfus yoğun değildi; bu "dış kesimlerin" bir özelliği de spekülatörlerin satın aldığı, sonra fiyatlar yükselip de ciddi kârlar elde etmeleri mümkün olunca terk edip bıraktıkları geniş arsaların olmasıydı. Buralara Gstätten deniyordu, sokak çocukları buralara gidip eğleniyordu. Adler de çocukluğunun büyük bölümünü şehrin "dış kesimlerinde", birçoğu alt sınıflara mensup Yahudi olmayan çocuklarla oynayarak ya da dövüşerek geçirmişti. Açıktır ki Adler, Freud kadar katı bir ebeveyn denetimine maruz kalmamıştı. Adler'in hayatı hakkında bütün anlatılanlarda, evden kaçıp sokak çocuklarıyla yaptığı kavgalarla ilgili hikâyeler vardır. Bu da kişiliğin şekillenmesinde akran grubu ve kardeşlerin rolünü Freud'dan daha fazla vurgulamasına neden olmuştur. Adler ile Freud'un aile dizilimi de farklıydı. Adler annesi tarafından reddedildiğini, babası tarafından korunduğunu hissetmiş ikinci çocuktu, bu nedenle Freud'un tam tersi bir durum yaşadığından, Oidipus kompleksi fikrini hiçbir zaman kabul edememişti. Bir Yahudi ve kendi ülkesinde bir yabancı olmasına rağmen Adler'in hiçbir zaman kendisini bir azınlık mensubuymuş gibi hissetmemesi dikkat çekidir; Adler kendisini kentin popüler hayatına katılan biri olarak görüyordu, Viyana ağzını yakından bilmesi halkın içinden gelen bir insan olarak halka açık konuşmalar yapmasını mümkün kılmıştı. Dolayısıyla topluluk duygusu kavramının, onun öğretisinde nasıl merkezî bir önem kazandığını anlayabiliriz.

Alfred Adler'in Hayatındaki Olaylar

Freud hakkında yazmanın zorluğu biyografik malzemenin aşırı bol olmasından kaynaklanırken, Janet için olduğu gibi Adler için de tam tersi geçerlidir. Phyllis Bottome'ın kaydettikleri dışında Adler'in çok az sayıda kısa otobiyografik notu bulunur. Adler hakkında bugüne

[20] Dr. Beckh-Widmanstetter, Viyanalıların 1856'da yıkılmış surlarla çevrili eski, tarihsel şehrin bulunduğu "şehir içi" (*innere Stadt*), istihkâm edilmiş bir bariyerle korunan, kentli nitelikteki "banliyöler" (*Vorstädte*) ve 1890'da şehre dahil edilmiş olan, ağırlıklı olarak kırsal nitelikte yerler olan "etekler" (*Vororte*) arasında keskin bir ayrım yaptığına yazarın dikkatini çekmiştir. Bir çocuğun bir *Vorort* ya da *Vorstadt*'ta yetişmiş olması büyük bir fark arz ediyordu.

dek yazılmış dört biyografi vardır: Manes Sperber'in,[21] Hertha Ogler'in,[22] Phyllis Bottome'ın[23] ve bir de sadece İngilizce çevirisi sayesinde bilinen Carl Furtmüller'in biyografileri.[24] Phyllis Bottome psikolojik denemelerin yer aldığı bir kitabında ve otobiyografisinin ikinci cildinde Adler hakkında ayrıntılar vermiştir.[25] Bu yayınların olumlu yönleri ne olursa olsun, içerdikleri bilgiler esasen hatıralara ve kulaktan dolma bilgilere dayalıdır ve çok sayıda yanlışlıkla doludur. Adler'in çok sayıdaki yazışmalarından en fazla yarım düzine mektubu şimdiye dek yayınlanmıştır.[26] Adler hakkındaki belgeleri ve ifadeleri toplayan bir Adler arşivi kurulmamıştır, filmi ve ses kaydı yoktur. Viyana'da Dr. H. Beckh-Widmanstetter tarafından kısa süre önce arşiv malzemesiyle ilgili sistematik bir araştırma başlatılmıştır ama onun topladığı bu malzemenin ancak küçük bir bölümü yayınlanabilmiştir. Widmanstetter'ın Adler'in çocukluğu ve gençliğiyle ilgili kısa anlatısı henüz yayınlanmamıştır.[27] Alfred Adler'in hayatı hakkında birazdan okuyacağınız eskiz, büyük ölçüde Dr. H. Beckh-Widmanstetter'ın araştırmalarına dayanarak çizilmiş, aile mensuplarının sunduğu sözlü ve yazılı bilgilerle de desteklenmiştir.[28]

Alfred Adler 7 Şubat 1870'de Rudolfsheim'da doğdu. Doğduğu ev Haupststrasse ile Zollernsperggasse'nin birleştiği köşedeydi. O sıralarda bu ev on beş küçük daireye bölünmüş geniş bir evdi; bu evin yerine yapılmış evin adresi Mariahilferstrasse, numara 208'dir.[29] Adler'in doğduğu ev büyük bir pazar yerine (Markt Platz) bakıyordu. Yakınında mahallenin çocuklarının oyun oynadığı geniş bir açık arazi (Gstätte) (bugün Teknik Müze'nin bulunduğu Gustav Jager Parkı) vardı. Adler'in çocukluğunun ilk yedi yılında aile Rudolfsheim'da ve komşu Penzing'de çeşitli adreslerde oturdu. Küçük Alfred o yıllarda sık sık evden kaçıp sokak çocuklarıyla oynar, Penzing'den çok da uzak olmayan Schönbrunn İmparatorluk Sarayı'nın bahçelerinden çiçek toplayacak kadar uzaklara giderdi. Alfred, Penzing'de okula gittiğini düşünse de onun da ağabeyi Sigmund'un isimleri de o okulun arşivlerinde bulunamamıştır. Muhtemelen arşivleri korunmamış olan özel bir okula gitmişti. O dönemin önemli olaylarından biri de Alfred'in küçük kardeşi Rudolf'un doğması ve Alfred'in dördüncü doğum gününden kısa bir süre önce ölmesiydi. Alfred'in çocukluk hatıralarına bakılırsa bu olayla birlikte bir süre sonra geçirdiği ağır bir çocuk hastalığı onda daha çocukken doktor olma isteği uyandırmıştı.

---

21 Manes Sperber, *Alfred Adler, der Mensch und seine Lehre*, Münih: Bergmann, 1926.

22 Hertha Ogler, *Alfred Adler, the Man and His Work*, Londra: The C. W. Daniel Co., 1939.

23 Phyllis Bottome, *Alfred Adler, Apostle of Freedom*, Londra: Faber and Faber, 1939.

24 Carl Furtmueller, "Alfred Adler, a Biographical Essay", Heinz ve Rowena Ansbacher, *Superiority and Social Interest*, Evanston: Northwestern University Press, 1964, ss. 330-376.

25 Phyllis Bottome, "Some Aspects of Adler's Life and Work", *Not in Our Stars* (Londra: Faber and Faber, tarih yok), s. 147-155; *The Goal*, New York: Vanguard Press, 1962.

26 Bkz. Alfred Adler, "Two Letters to a Patient", *Journal of Individual Psychology*, XXII (1966), ss. 112-116.

27 Hans Beckh-Widmanstetter, *Kindheit und Jugend Alfred Adlers bis zum Kontakt mit Sigmund Freud 1902*. Daktiloya çekilmiş metin, yayınlanmamış.

28 Yazar, araştırmalarında kendisine yardımcı olan ve bulgularını yazarla cömertçe paylaşan Dr. Beckh-Widmanstetter'e büyük teşekkür borçludur.

29 Bu ayrıntıyı ve buradaki ayrıntıların çoğunu Dr. Beckh-Widmanstetter arşiv araştırmasına dayanarak sunmuştur.

Adler yedi yaşındayken ailenin, Yahudi banliyösü Leopoldstadt'a taşınması gerekti, dört yıl burada oturdular. Adler'in biyografi yazarlarının hiçbiri, onun Leopoldstadt'ta oturduğunu belirtmemiştir. Muhtemelen o yıllara ait tatsız hatıraları vardı ve onlardan bahsetmek istememişti. O tarihte, 1879'da (yani dokuz yaşındayken) Alfred, Sperlgasse'deki Communales Real-und Obergymnasium'a, daha iyi bilinen adıyla Sperlgymnasium ya da Sperlaum'a, on dört yıl önce aynı yaştaki küçük Sigmund Freud'un gönderildiği okula kaydoldu. Ama aradan geçen süre zarfında okul kuralları değişmiş, başlama yaşının en az on olması kuralı getirilmişti.

Dr. Beckh-Widmanstetter *Klassenbuch*'ta (sınıf defteri) Alfred Adler'in 1870 olan doğum tarihinin bilinmeyen bir el tarafından değiştirilip 1869 yapıldığını görmüştür. Okul arşivlerinden küçük Alfred'in ilk yıl sınıfta kaldığını ve birinci sınıfı tekrarladığını biliyoruz.

1881 ortasında aile Leopoldstadt'tan ayrıldı ve Hernals'a taşındı, Alfred de aynı adı taşıyan caddede bulunan Hernalser Gymnasium'una gitti. Aile yakında bulunan Wahring'de Vorort'a taşındığında da Alfred bu okula gitmeye devam etti, on sekiz yaşına gelince de aynı okulda olgunluk sınavına girip sınavı başarıyla geçti. Maalesef bu okulun kayıtları İkinci Dünya Savaşı sonrasında müttefiklerin Viyana'yı işgali sırasında hasar görmüştür. Bu nedenle Adler'in nasıl bir öğrenci olduğunu öğrenmek mümkün değildir. Ama mükemmel bir eğitim aldığı, o dönemde öğretilen Latince, Yunanca ve Almanca klasikleri çalıştığı kesindir.

Alfred'in okul dışındaki ergenlik hayatı hakkında neredeyse hiçbir bilgimiz bulunmamaktadır. Biyografi yazarlarına göre müziği, şarkı söylemeyi ve tiyatroyu tutkuyla seviyordu ve kendisi de gayet iyi bir aktördü.

Alfred Adler liseyi bitirir bitirmez, 1888-1889 kış sömestrinde Viyana'da Tıp Fakültesi'ne kaydoldu. Dr. Hans Beckh-Widmanstetter Tıp Fakültesinin arşivinde Adler'in ekonomik başarılarının eksiksiz bir kaydını bulmuştur, bu kayıtlardan aşağıdaki ayrıntıları aktarıyoruz: Adler tıp öğrenimini ortalama süre zarfında, sadece sınavları geçmek için alınması zorunlu derslere girerek tamamladı ve üç *rigorosa*'yı geçmek için alınması gerekli en az not olan "genügend (yeterli)" notuyla geçti. O tarihte psikiyatri zorunlu bir ders olmadığından Adler psikiyatri eğitimi almadı, *Privatdozent* olan Sigmund Freud'un histeri hakkındaki derslerine de girmedi. Ama beşinci sömestrinde Krafft-Ebing'in "sinir sisteminin en önemli hastalıkları" hakkında verdiği derse girdi.

Alfred Adler'in üniversite kayıtları beşinci, altıncı ve yedinci sömestrlerinin özellikle gerilimli olduğunu gösterir. Adler bu üç sömestr boyunca başka derslerin yanı sıra haftada on saatlik bir cerrahi dersi, haftada on saatlik bir tıp dersi aldı, tıp dersini dahiliye uzmanı Nothnagel'dan aldı (Nothnagel'ın derslerinde organik sinir hastalıkları hakkında konferanslar da veriliyordu). Adler yedinci sömestrinden sonra ilk Rigorosum'u 24 Mart 1892'de geçti ve sonra bir yıllık zorunlu askerlik hizmetinin ilk altı ayını geçirmek üzere, 1 Nisan 1892 ile 1 Ekim 1892 arasında birinci ve dördüncü Tyroler-Kaiserjager-Alayı'nda görev yaptı.

Bundan sonraki sömestrler de zorluydu. Adler dokuzuncu sömestrinde başka derslerin yanı sıra Salomon Stricker'dan sinir sisteminin patolojisi dersi aldı. Onuncu sömestrde sadece

haftada on saatlik bir cerrahi dersi aldı. Bunun ardından 22 Mayıs 1894'te ikinci Rigorosum'undan geçti ve hemen hemen bir buçuk yıl bekledikten sonra üçüncü Rigorosum'a girdi.

Adler büyük ihtimalle bu süreyi klinik tıpta mükemmelleşmeye vakfetti. O günlerde, akademik bir kariyer yapmak ya da uzman olmak istemeyen genç bir doktor bile genellikle iki-üç yılını klinik deneyim edinmek için ya Genel Hastane'de ya da Poliklinik'te geçiriyordu. Beckh-Widmanstetter Genel Hastane arşivlerinde Alfred Adler adına kayıtlı randevu bulamamıştır. Ücretli mevkilerin Avusturya vatandaşlarına ayrıldığı, Adler'in Macar olduğu dikkate alınırsa, orada sadece gönüllü, ücretsiz işler yapmış olsa gerektir. Ne var ki Adler'in adını 1895 ile 1896 arasında Poliklinik'te çalışan genç doktorlar listesinde görüyordu. Bir hayır kurumu olan Viyana Polikliniği büyük ölçüde Moritz Benedikt'in girişimiyle, hiçbir sosyal güvencenin olmadığı bir dönemde işçi sınıfından insanlara bedava tıbbi bakım hizmeti sunmak amacıyla kurulmuştu. Burada çalışan doktorlara ücret ödenmiyordu. Genç doktorlar için bu bir klinik deneyim kazanma ve belki de müstakbel müşteriler bulma fırsatıydı. Alfred Adler 1895'te Poliklinik'in Oftalmoloji Bölümü'nde Profesör Von Reuss'la birlikte çalıştı. Bu bölümde hastalara elektrik tedavisi sunan Moritz Benedikt'le tanışmış olması muhtemeldir.

Adler bu süre zarfında 12 Kasım 1895'te üçüncü Rigorosum'u geçti ve 22 Kasım 1895'te tıp derecesini aldı. 1896'da yine Poliklinik'te çalıştı ama bu süre çok uzun olmuş olamaz, zira 1 Nisan 1896 ile 30 Eylül 1896 arasında zorunlu askerî hizmetinin ikinci sömestrini tamamlamak için Pressburg'daki On Sekizinci Askerî Hastane'ye çağrıldı ve burada bir Macar biriminde, Macarca adı Aladar Adler'i kullanarak askerliğini tamamladı.

Adler'in, patoloji alanında lisansüstü başka çalışmalar yaptığı ileri sürülmüştür ama bu konuda belgeye dayalı kanıtlar bulmak mümkün olmamıştır.[30] Adler, Genel Hastane'de çalışmışsa şayet, bunu gönüllü yapmış olmalıdır, zira bunu gösteren hiçbir kanıt kalmamıştır.

Adler'in hayatında 1896 ile 1902 arasındaki dönem tam anlamıyla belgelenmiş değildir. Biyografilerinde anlatılan hikâyeler kısadır, sıklıkla çelişkilidir ve kulaktan dolma bilgilere dayanır. Adler'in muayenehanesini nereye açtığını bulmak henüz mümkün olmamıştır. Carl Furtmüller'e göre Adler öğrencilik günlerinde sosyalizme derin bir ilgi duymuş, sosyalist siyasal toplantılara katılmıştı ama etkin bir rol üstlenmemişti, müstakbel eşi Raissa Timofeyevna Epstein ile de bu gruplarda tanışmıştı; Raissa o dönemde Rus üniversitelerinde kadınların öğrenim görmesine izin verilmediğinden Viyana'ya öğrenim görmeye gelmişti. Aslında belgeler Raissa'nın 1895 ile 1896'da[31] Zürih Üniversitesi'nde üç sömestr eğitim gördüğünü, 1897'de yaşamak için Viyana'ya gelmiş olsa da Viyana Üniversitesi'ne hiç kayıt yaptırmadığını gösterir.[32]

---

30 Dr. Beckh-Widmanstetter Adler'in bir süre Profesör Salomon Stricker'ın Deneysel Patoloji Bölümü'nde çalıştığı varsayımında bulunur; Stricker birkaç pozisyonu genç asistanlara ayırırdı, Wagner-Jauregg ve Freud da daha önce onunla çalışmıştı.

31 Zürih Üniversitesi arşivlerinden elde edilen bilgilere göre Raissa Epstein 17 Mayıs 1895 ile 2 Ekim 1896 arasında buraya kayıtlı olmuştu ve zooloji, botanik, mikroskopi dersleri almıştı.

32 Bu bilgi Viyana Üniversitesi arşivlerinden alınmıştır.

Alfred Adler 23 Aralık 1897'de Raissa Epstein ile evlendi. Viyana'daki Yahudi topluluğunun kayıtlarına göre, Raissa 9 Kasım 1873'te Moskova'da Yahudi bir tüccarın kızı olarak dünyaya gelmişti. Adler'in evliliği Smolensk'teki Yahudi cemaatinde kutlandı. Genç çift düğünlerinin ardından Adler'in ebeveynlerinin Eisengasse 22 (bugün Wilhelm-Exnerstrasse) adresindeki dairesine yerleşti, Adler'in ebeveynleri de başka bir yere taşındı.

1898'de iki önemli olay yaşandı: 5 Ağustos 1898'de Adler'in büyük çocuğu, kızı Valentina Dina doğdu ve Adler'in ilk yazısı *Terzilik Mesleği İçin Sağlık Kitabı* yayınlandı.[33]

Adler 1899'da Czerningasse No.7'de muayenehanesini açtı. Adler öyle görünüyor ki, genç bir pratisyen hekim olarak, birçok seçkin uzmanın muayenehanesinin bulunduğu bir semtin yakınında bulunan Eisengasse'da muayenehane sahibi olmanın zor olacağını düşünmüştü. Prater'dan çok uzak olmayan bu popüler caddede daha iyi fırsatlar bulabilirdi.

1899 ile 1902 arasındaki dönem hakkında, 24 Eylül 1901'de Adler'in kızı Alexandra'nın doğduğu dışında elimizde belgesel veriler bulunmuyor. Adler 12 Ağustos 1902 ile 15 Eylül 1902 arasında otuz beş gün boyunca Macar yedek ordusu Honved'in On Sekizinci Piyade Alayı'nda askerlik yaptı. Bu alay büyük ölçüde Almanca konuşan askerlerden oluşuyordu ve Burgenland'daki Oedenburg'da bulunuyordu.[34]

Adler aynı yıl, yeni bir tıp dergisi olan *Aerztliche Standeszeitung*'un yayın yönetmeni olan Heinrich Grün'le iş birliği yapmaya başladı. İki adam arasında nasıl bir anlaşma olduğunu bilmiyoruz ama bu derginin incelenmesi Heinrich Grün'ün Adler'i derginin başlıca yazarlarından biri olarak gördüğünü açıkça gösterir.

Adler kritik önemdeki 1902 yılında Freud'la tanıştı. Bu konuda anlatılan olağan hikâyeye bakılırsa *Neue Freie Presse*'de Freud'un *Rüyaların Yorumu* kitabı hakkında kötüleyici bir yorum yayınlanmıştı, Adler bunun üstüne bir itiraz mektubu gönderdi, bu mektup da dergide yayınlandı. Adler böylece Freud'un dikkatini çekti, Freud ona bir kartpostal gönderip kendisini ziyaret etmesi davetinde bulundu. Gelgelelim gerçek şu ki *Neue Freie Presse*'de *Rüyaların Yorumu* hakkında bir değerlendirme yayınlanmamış, Freud aleyhine bir makale de çıkmamıştı, bu iki adamın hangi koşullarda tanıştıklarını bilmiyoruz.[35]

Alfred Adler 1904'te Protestan oldu. Phyllis Bottome'a göre Adler Yahudi dininin bir tek etnik gruba ait olmasına içerliyordu ve "insanın evrensel inancıyla ortak bir tanrıyı paylaşması" tercih ediyordu.[36] Adler 17 Ekim 1904'te kızları Valentine ve Alexandra'yla birlikte Dorotheergasse'deki Protestan Kilisesi'nde vaftiz oldu ama Raissa onlara katılmadı.[37]

---

33 Bkz. ss. 564-566.

34 1919'da Avusturya-Macaristan monarşisinin çözülmesi sonrasında, Macaristan'ın Almanca konuşulan bir eyaleti olan Burgenland Avusturya'ya verildi, ama eyaletin bugün Sopron adını taşıyan Oedenburg'un da olduğu güney kısmı Macaristan'da kaldı.

35 Araştırmaya uzun zaman harcansa da Freud aleyhine kaleme alınmış, akabinde Adler'in bir açıklama yazdığı bir gazete makalesine rastlanmamıştır. Freud'un okuduğu gazete, *Neue Freie Presse* birkaç kez Freud'un yazdığı kitap değerlendirmeleri ya da haberler yayınlamıştı.

36 Phyllis Bottome, *Alfred Adler, Apostle of Freedom*, Londra: Faber and Faber, 1939, s. 65.

37 Bu veriler *Heimat-Rolle*'den alınmıştır.

Adler 1902 ile 1911 arasında Freud'un çevresinde yavaş yavaş büyüyen psikanaliz çevresinin ilk dört üyesinden biri oldu. 1904'e dek Heinrich Grün'ün dergisiyle iş birliği yapmayı sürdürdü. Ama 1905 sonrasında tıp ve pedagoji dergileri için psikanaliz konulu çeşitli makaleler kaleme aldı. Adler'in Freud'un düzenlediği Çarşamba Akşamı toplantılarındaki faaliyetlerini Viyana Psikanaliz Cemiyeti'nin tutanaklarından biliyoruz; bu tutanaklarda Adler'in yaptığı konuşmalar ve tartışmalara müdahaleleri özetlenmişti. Öyle görünüyor ki Adler bu grubun en etkin üyesiydi ve Freud ilk yıllarda ona büyük saygı duymuştu.[38] 1907'de Adler'in *Studie über Minderwertigkeit von Organen* adlı kitabı çıktı, psikanalitik kuramın fizyolojik tamamlayıcısı olarak görülen bu kitabı Freud da beğenmişti. Adler 26 Nisan 1908'de Salzburg'daki birinci uluslararası psikanaliz toplantısında "Hayatta Sadizm ve Nevroz" başlıklı bir makale okudu. Nisan 1910'da Uluslararası Psikanaliz Cemiyeti'nin çocuk intiharları ile ilgili tartışmasına başkanlık etti ve katkıda bulunan başlıca isimlerden biri oldu. Ekim 1910'de Cemiyet'in yeni binasına taşınmasının ardından Adler Cemiyet Başkanı, Stekel de Başkan Yardımcısı seçildi.

Bu arada Adler'in hayatında değişiklikler oluyordu. 25 Şubat 1905'te Kurt'un, 18 Ekim 1909'da Cornelia'nın (Nelly) doğmasıyla birlikte ailesi büyümüştü. Adler, Czerningasse'den şehrin daha meskûn bir semtine taşınmış, Dominikanerbastei 10 numarada büyük bir daire tutmuştu.[39] Artık Nervenarzt'ta uzmanlaşmıştı, gerçi öyle görünüyor ki üstünden epey zaman geçmesine rağmen, yine de sık sık genel tıp meselelerinde danışman olarak anılmıştı. Adler 1911'de Avusturya vatandaşı oldu.[40]

Adler'in nevrozla ilgili görüşlerinin Freud'un görüşlerinden ayrıldığı da giderek açıklık kazanıyordu. Adler'in katkıları psikanalizin tamamlayıcısı olarak görülemiyordu artık, çünkü Freud'un temel varsayımlarına ters düşüyorlardı. Yine de Viyana Psikanaliz Cemiyeti'nin kurulması meselesi gündeme geldiğinde Freud, Adler'i başkanlığa önerdi, yeni kurulmuş *Centralblatt* için de Adler ve Stekel'in ortak editörler olmaları önerisini getirdi. Ama bundan kısa bir süre sonra Freud ve Adler'in görüş ayrılıkları o kadar keskin bir hâl aldı ki bu meselelere açıklık getirmek için birkaç toplantı yapılması gerekli görüldü. Adler 4 Ocak 1911'de "Psikanalizin Sorunları" ve 1 Şubat 1911'de de "Eril Protesto" başlıklı iki sunum okudu. 8 Şubat ve 22 Şubat'ta en hafif tabirle canlı tartışmalar yaşandı; Stekel, Freud ve Adler'in görüşleri arasında bir çelişki olmadığını belirten tek kişiydi. Ama şubattaki oturumun sonunda Adler ve Stekel, Cemiyet'in başkanı ve başkan yardımcısı olarak görevlerinden istifa ettiler. Adler nafile bir barışma girişiminde bulunduktan sonra dostu Furtmüller ve başka birkaç kişiyle birlikte Cemiyet'ten istifa etti.

Adler kendisiyle birlikte istifa eden altı kişi ve başka isimlerle birlikte *Gesellschaft für Freie Psychoanalyse* adlı yeni bir grup kurdu, grubun adı kısa bir süre sonra *Gesellschaft für Individualpsychologie* olacaktı.

---

38 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud,* II, ss. 130-131.

39 Ailede anlatılan hikayelere göre Adlerler Ekim ya da Kasım 1908'de Dominikanerbastei'ye taşınmıştı. *Heimat-Rolle*'ye göre, 1910'da hâlâ Czerningasse'de oturuyorlardı.

40 Dr. Beckh-Widmanstetter'ın sağladığı bir bilgidir.

Öyle görünüyor ki psikanaliz grubuyla yapılan bu uzun tartışmalar sırasında Adler, giderek düşüncelerinin orijinalliğinin bilincine vardı. Tam da o tarihte Hans Vaihinger'in *Die Philosophie des Als Ob* başlıklı meşhur kitabı çıktı, Adler'i çok etkileyen bu kitap ona kendi sistemi için yeni bir kavramsal çerçeve sunuyordu.

Freud tilmizlerini ilk zamanlarda dairesinde, daha sonraları bir tıp derneğinin binasında, kendi çevresinde toplarken, Adler takipçileriyle Viyana kafelerinde buluşmayı tercih ederdi. Ona karşı çıkan birkaç kişi bunu yakışıksız buluyordu, oysa aralarında Viyana kafelerinde o zamanlar yapılan olağan konuşmalardan çok daha ciddi tartışmalar geçiyordu. Adler o tarihte kendi sistemini yeniden şekillendiriyor ve kendi okulunu kuruyordu. 1912'de ikinci kitabı *The Nervous Character*'i yayınladı ve bir dizi monografinin yayınını başlattı. Adler 1913 ile 1914 arasında nevrozlar ve buna benzer konular hakkında çok sayıda makale yayınladı. Sonra o ve Carl Furtmüller *Zeitschrift für Individual-Psychologie*'yi kurdular. *Heilen und Bilden* başlıklı toplu bir kitapta birkaç eski makalesi, kendisinin ve takipçilerinin yazdığı yeni makaleler bir bireysel ders kitabı oluşturacak şekilde düzenlenmişti. Adler'in artık sadece alt ve orta sınıflardan değil, üst sınıftan da müşterileri vardı. Hastaları arasında Troçki'nin dostlarından biri olan Rus devrimci Yoffe de bulunuyordu. (Troçki 1907 ile Temmuz 1914 arasında Viyana'da yaşamıştı; karısı Raissa Adler'in arkadaşıydı.)[41]

Daha önce gördüğümüz gibi Adler Temmuz 1912'de üniversitede *Privatdozent* unvanı için başvurmuştu. Kendisine ancak Ocak 1915'te cevap verildi. Neden böyle olağanüstü uzun süreli bir erteleme olduğu bilinmiyor. Adler'in adaylığıyla ilgili raporu Wagner-Jauregg yazmıştı (tesadüfe bakın ki Jauregg Adler'in üçüncü Rigorosum'una ve tıp derecesini aldığı törene de başkanlık etmişti).

> Bu raporda Adler'in akademik başarılarına ayrılmış bölüm şaşırtıcı derecede kısadır: "Kendisine göre, tıp derecesi almasını izleyen dört yıl boyunca Viyana Genel Hastanesi ve Poliklinik'te psikiyatri, dahiliye ve oftalmoloji alanında faal olmuştur ama hangi enstitülerde ve hangi mevkilerde görev yaptığı belirtilmemiştir." Mevzunun böyle ciddiyetsiz bir biçimde ortaya konması, Wagner-Jauregg'in Adler'in ifadelerinin gerçekliğine pek de ikna olmadığını düşündürmektedir. Wagner-Jauregg, Adler'in iki kitabı ve çok sayıda makalesinin, tek bir önemli özellik nedeniyle diğer bütün adayların bilimsel çalışmalarına karşı öne çıktığı sonucuna varmıştır: Diğer bütün adaylar histoloji, sinir sisteminin anatomisi ya da deneysel fizyolojisi hakkında yaptıkları incelemeleri ya da sinir hastalıklarının semptomları ve etiyolojisi hakkında klinik araştırmaları göstermişlerdir, oysa Alfred Adler'in çalışmalarında bu tür şeyler yoktur. Sadece "tümüyle spekülatif nitelikte açıklamalar" vermektedir. Psikanalitik okula bağlı olan Adler, bu okulun öğretisine olmasa da yöntemine sadık kalmıştır. İlk kez bu okulun bir takipçisi *Privatdozent* mevkine başvurmuştur, bu nedenle de Professorenkollegium'un bir konum benimsemesi çok önemlidir.
>
> Wagner-Jauregg Adler'in organ eksikliği kuramını "ilginç ve akla yatkın" (*ansprechend und vernünftig*) bulur, daha açık bir deyişle böyle bir durum işlevsel artışa ve belki nevroza

[41] Léon Trotzky, *Ma Vie, Maurice Parijanine*, çeviren, Paris: Gallimard, 1953, ss. 230-231, 285. I. Deutscher, *The Prophet Armed, Trotzky: 1879-1921*, Londra: Oxford University Press, 1954, s. 193.

yol açabilir ama Adler'in organ kavramını da sistemlerin tamamını içerdiği, bu da kesinliği mümkün kılmadığı için çok genel bulur.

Wagner-Jauregg *The Nervous Character*'la ilgili olarak Adler'in geniş nevroz tanımını ve nevrozun etiyolojisini tümüyle psikoloji kökenli görmesini eleştirir. Adler "kurgusal amaç" ve "eril itiraz" kavramları hakkında, kanıtlamaları gereken kuramları açıklayan vaka hikâyeleri sunmuştur. Wagner-Jauregg psikanalitik yöntemi ciddiye almayacaktır, bazılarını "Freud'unki kadar çirkin" bulduğu kuramları da eleştirir.

Wagner-Jauregg, Adler'in çalışmalarına bilimsel denebilir mi, diye sorar. Adler'in başlıca aygıtı sezgidir ve inançları da yegâne kanıtıdır. Adler'in çalışmaları "dahiyane"dir (*geistreich*) ama bir bilim insanı için sadece dahiyane olmak tehlikelidir. Hayalgücünün eleştirilerle denetim altında tutulması gerekir. Bu da şu soruyu beraberinde getirir: "Tıp Fakültesinde Adler'in öğretmesi gereken şeyin öğretilmesi gerekir mi?" Adler'in başka hiçbir şey öğretmeyeceğini varsaymak gerekir. Wagner-Jauregg "Bu nedenle de benim bu soruya cevabımın kesin bir hayır olması gerekiyor." diye sözlerini noktalar.[42]

Professorenkollegium bu raporun ardından Adler'in adaylığını oybirliğiyle reddetti, yirmi beş üyenin yirmi beşi de ret oyu kullandı.

Wagner-Jauregg'in raporunu okuyunca insan onun Adler'e getirdiği eleştirilerin en başta birkaç yerde adı geçen Freud'u hedef aldığını düşünmeden edemiyor. Adler için bu büyük bir hayal kırıklığıydı. Bu başarısızlığa Adler'in sosyalist görüşlerinin neden olduğu söylenmiştir ama bu mümkün değildir. Adler'in terzilik zanaatı hakkındaki broşürü ve sosyal tıp hakkındaki ilk kitaplarının hiçbiri Wagner-Jauregg'in raporunda belirtilmemiştir.

Bu arada Birinci Dünya Savaşı patlak verdi. Bu dünyayı etkileyen trajedinin ortasında Adler'in kendi kaygıları vardı. Karısı dört çocuklarıyla birlikte Rusya'ya tatile gitmişti, Adler ona acilen Viyana'ya dönmesi için telgraf çektiğinde karısı durumun ciddiyetini kavrayamadı ve dönüşünü erteledi, Rusya'da tutuklandı. Onun Rusya'dan çıkarılması, İsveç ve Almanya üstünden Viyana'ya geri getirilmesi birkaç ay süren yoğun müzakerelerle mümkün oldu. Kırk iki yaşındaki Adler seferberlik emri almamıştı, Aralık 1912'de daha fazla askerî hizmetten muaf tutulmuştu. Ama 1916'da Avusturya-Macaristan'da durum kötüleşti ve yasal düzenlemelerde yapılan değişiklikler nedeniyle o zamana dek askerlikten muaf tutulması gereken birçok erkek seferberlik emri aldı. Bu nedenle Adler de Semmering'deki askerî hastanenin nöropsikiyatri bölümüne askerî doktor olarak gönderildi. Stekel bu hastanede Adler'in başkanlık yaptığı bölümde çalıştığını, Adler'in müthiş iş çıkardığını, muayenelerinin ayrıntılı, vaka hikâyelerinin hatasız olduğunu, örnek bir doktor olduğunu belirtir.[43] Adler buradan Krakow'daki Sahra Hastanesi No. 15'e gönderildi. Askerî bir rütbesi olmayan askerî bir doktorun bir üniversite şehrinde kurulu bir sahra hastanesine gönderilmesi biraz sıra dışıydı,

---

42 Bu belge Viyana Tıp Fakültesi arşivlerinde keşfedilmiş ve Hans Beckh-Widmanstetter tarafından yayınlanmıştır: "Zur Geschichte der Individual-psychologie", *Unsere Heimat*, XXXVI (1965), 182-188.

43 Wilhelm Stekel, *The Autobiography of Wilhelm Stekel: The Life History of a Pioneer Psychoanalyst, Emil A. Gutheil*, yayına hazırlayan, Hilda Stekel'in kaleme aldığı Giriş bölümüyle, New York: Liveright Publishing Corporation, 1950, s. 158.

bunun ancak üst düzey ilişkiler sayesinde mümkün olabileceği ileri sürülmüştür.[44] Adler'in Krakow'da geçirdiği süreyle ilgili bilinen yegâne olay, Kasım 1916'da ordu doktorlarının bir toplantısında savaş nevrozları hakkında verdiği bir konferansa değinilmiş olmasıdır.[45]

Adler'in Krakow'da ne kadar süre çalıştığı bilinmiyor. Adler'in Kasım 1917'de Grinzing'deki askerî hastaneye transfer edildiği, bir süre tifüs hastalarının tedavisinden sorumlu olduğu biliniyor. Adler'in savaş öncesinde İsviçre'de bulunduğu gönderdiği bir kartpostal sayesinde biliniyor; yaralı ya da hasta esirlerin bulunduğu bir konvoya eşlik etmek için oraya gittiği sanılmaktadır.

Avusturya-Macaristan'ın yenilmesi, Viyana'da çok uzun süren bir sıkıntıya neden oldu. Açlık vardı, yakıt yoktu, caddeler karartılıyordu, salgın hastalıklar alıp yürümüştü, ilaç yetersizdi. Çoğu insan maddi olarak mahvolmuştu, zenginler de yoksullar da servetlerini, tasarruflarını yitirmişlerdi, binlerce erkek başka ülkelerde mektup yazma imkânından yoksun bir hâlde savaş esiri olarak tutulduğundan aileler dağılmıştı. Geri dönen askerler ve işçiler arasında devrimci propaganda alıp yürümüştü. Çocuklar gün be gün suça kayıyordu. Güçlü bir imparatorluğun merkezinde olmuş Viyana'nın şimdi kaynaktan yoksun küçük bir cumhuriyetin hipertrofik (aşırı büyük) merkezi hâline gelmiş olması da Viyanalılar için bunaltıcı bir düşünceydi.

Bu genel sefalet ve bunalım döneminde Adler'in sosyalist düşünceleri bir kez daha orijinal ve yeni bir biçimde öne çıktı. 1918 ile 1919 arasında yayınlanmış üç eserde bu durum görülebiliyordu.

Avusturya'nın çöküşünden üç ay önce, Temmuz 1918'de İsviçre'de yayınlanan *Internationale Rundschau* dergisinde "*Bir Psikiyatristin Dilinden Savaş Psikozları*" başlıklı ve Alfred Adler'i belirten A. A. imzasıyla kısa bir not yayınladı.

> Yazar sıradan insanların, böyle bir coşku gösterisiyle savaşa gidip kendi davaları olmayan bir dava için bu kadar çok ıstıraba katlanmalarındaki paradoksu işaret ediyor. Bunun cevabı çaresizliklerinin verdiği bunaltıcı histen kaçmak için böyle davrandıklarıdır.[46]

Aralık 1918'de aynı dergide, bu kez Adler'in tam imzasıyla "*Bolşevizm ve Psikoloji*" başlıklı bir makale yayınlandı.

> "Diğer halklar üstündeki hakimiyetimizi kaybettik ve haset duymadan, kötü niyet beslemeden Çekler, Güney Slavları, Macarlar, Lehler ve Rutenyalıların güç kazandıklarını, yeni bir bağımsız hayata uyandıklarını görüyoruz... Hiçbir zaman gücümüzün zirvesinde olduğumuz kadar sefil olmamıştık... Hakikate bize galebe çalanlardan daha yakınız." Yazar Sosyalistlerin o zamana dek ortak barışçı hayatın, toplum için en yüksek amaç olduğunu ileri süren yegâne grup olduğunu ekler. Şimdi Bolşevikler iktidarı almıştır ve onu insanlığın iyiliği için kullanacaklarını ileri sürmektedir. Komünist ideoloji, sosyalizmin ideolojisine benzer görünür ama arada temel bir fark vardır, o da komünist ideolojinin iktidarının şiddete dayanması

---

44 Dr. Beckh-Widmanstetter Adler'in hastaları arasında en yüksek askeri çevrelerden bir generalin karısının da yer aldığını işaret eder.

45 Alfred Adler, "Die neuen Gesichtspunkte in der Frage der Kriegsneurose", *Medizinische Klinik*, XIV (1918), 66-70.

46 A. A., "Ein Psychiater über die Kriegspsychose", *Internationale Rundschau*, IV (1918), 362.

ve şiddetle ayakta tutulmasıdır. Şiddet karşıt şiddet yaratır: "Diğerleri şimdiden, Avrupa'nın fethi ve tabi kılınması hakkında ahlakçı bir sloganlar seli içinde Bolşevizme karşı saldırılarını genişletmeye hazırlanıyor."[47]

Adler'in üçüncü yazısı önceki beş yılın olaylarını, ders çıkarma girişimiyle kısaca çizdiği *The Other Side* başlıklı bir broşürdü.

> Savaş öncesinde nüfusun tamamı askerî tatbikat ve propagandayla sarhoş edildi, böylece savaş geldiğinde insanlar zihinlerinin giderek daha fazla zehirlendiği bir ortamda körü körüne yönlendirilmelerine izin verdi. Beklenen isyanlar olmadı ama daha fazla sayıda erkek savaş vazifesinden kaçmaya çalıştı, askerî doktorlar ile görevi erkekleri cepheye geri göndermek olan komisyonlar arasında çatışmalar yaşandı. Rus saldırısı sırasında kitlesel askerden kaçma girişimleri askerî polis tarafından katı bir denetime tabi tutuldu. Elde kalan tek yol gizli pasif direnişti, çöküş geldiğinde halk gerçek düşmanının, yönetici sınıfın yenildiğini fark ederek özgürlüğünü kazandığına sevindi. Yöneticilerin, kâr edenlerin, sadist yargıç ve doktorların, gazetecilerin, yazarların, hatta bazı bilim insanlarının yapıp ettiklerinin hesabını verme vakti gelmişti artık. Peki ama ya savaşın başındaki o kitlesel coşku ve çok sayıdaki gönüllü? Gönüllülerin birçoğu konumlarından ya da aile hayatlarından memnun olmadıkları için savaşa gitmişti. Bunlar sıklıkla en hızlı uyananlar olmuştu. Ama halkın baştaki tutumları nedeniyle sorumlu tutulmaması gerekir, çünkü liderleri tarafından iyiden iyiye aldatılmış olduklarından onların durumu değerlendirmelerinin bir yolu yoktu. Adler burada da bir çıkış yolu olmadığından, tek mümkün kurtuluşun ezenlerin bayrağı altında savaş olduğu açıklamasını yapar. Tesadüfe bakın ki bu, birkaç yıl sonra psikanalistlerin "düşmanla özdeşleşmek" diyeceği şeydir.[48]

Avusturya'nın yenilgiye uğramasını ve daha sonra gelen sosyal alt üst oluşu takiben Viyana'da Sosyal Demokratlar iktidara geldi. Ekonomik bunalıma rağmen refah kurumları inşa etmeye yönelik bir program izlediler: İşçiler için düşük maliyetli konutlar, dispanserler, eğitim reformu programlarının büyük bölümünü oluşturuyordu. Eskiden öğretmen olan yeni Eğitim Bakanı Otto Glöckel demokratik ilkelere ve çocukların bireysel ihtiyaçlarına saygı duyulmasına dayalı yeni bir eğitim sisteminin uygulanmasına hız kazandırdı.[49] Birkaç pilot okulda gözüpek yeni yöntemler uygulandı, böylece Viyana on-on iki yıl boyunca modern pedagoglar için bir tür Kâbe oldu.[50] Bu yeni durum Adler'e kendi fikirlerini hayata geçirmek için altın bir fırsat sundu. Adler 1920'de birazdan daha ayrıntılı anlatacağımız bu kurumları (öğretmenler için danışma toplantıları, tıbbi-pedagojik danışma toplantıları, anaokulları ve deneysel okullar) kurmaya ve yavaş yavaş geliştirmeye başladı.[51]

Adler *Internationale Rundschau*'da yayınlanan ikinci makalesinde şimdi iktidarda olan eski dostlarından bahsediyordu (Troçki ve Yoffe'ye açık bir göndermeydi bu). Ama militan

---

47 Alfred Adler, "Bolchevismus und Seelenkunde", *Internationale Rundschau*, IV (1918), 597-600.

48 Alfred Adler, *Die andere Seite: eine massenpsychologische Studie über die Schuld des Volkes*, Viyana: Leopold Heidrich, 1919.

49 Okul reformuyla ilgili düşünceleri bir broşürde özetlenmiştir. Otto Glöckel, *Drillschule, Lernschule, Arbeitschule*, Viyana: Verlag der Organisation Wien der sozial-demokratischen Partei, 1928.

50 Bkz. Robert Dottrens, *The New Education in Austria*, Paul L. Dengler, yayına hazırlayan, New York: John Day, 1930.

51 **Bkz. s. 586-587.**

siyasal faaliyetlere dâhil olmaya yanaşmadı. Furtmüller'e göre Adler sadece bir kere bir Komünist toplantıya katıldı. Zaman zaman *Arbeiter Zeitung*'a makaleler yazsa da uzun zamandır Sosyal Demokrat Parti üyesi değildi –bu durum eski tanıdıklarının bazılarını rahatsız ediyordu– ve insanlığın en acil ihtiyacının bireysel psikolojinin bakış açısıyla eğitimde reform yapılması ve eğitimin yaygınlaştırılması olduğunu ileri sürüyordu. Adler 1920'de öğretmenlerle ilk danışma toplantısını düzenledi. Öğretmenler sınıflarındaki zor çocuklarla ilgili sorunları tartışmak üzere Adler'le ya da çalışma arkadaşlarıyla bir araya geleceklerdi.

O tarihten itibaren Adler'in hayatı bireysel psikolojinin gelişimi ve tarihiyle daha fazla özdeşleşmeye başladı.

Savaş sırasında yayını durmuş olan *Zeitschrift für Individual psychologie* [dergisi] 1923'te *Internationale Zeitschrift für Individual psychologie* adı altında yeniden yayınlanmaya başladı, artık Avrupa ve Kuzey Amerika'daki çeşitli Adlerci grupların raporlarını içeriyordu. Adler aynı yıl İngiltere'de konferanslar verdi ve Oxford'da Uluslararası Psikoloji Kongresi'nde bir makale okudu. 1924'te Viyana Pedagoji Enstitüsü'ne profesör olarak atandı, derslerine birçok öğretmen katılırdı. 1926'da Erwin Wexberg'in editörlüğünde bireysel psikolojinin mümkün olan her veçhesinin incelendiği 864 sayfalık büyük bir ders kitabı yayınlandı.[52]

1926 çok faal bir yıl oldu, Adler birçok makale yayınladı ve bazı takipçilerinin yazdığı monografilerden oluşan bir seçkinin yayınına başladı.[53] Zamanının daha büyük bir bölümünü, artık ABD'yi de kapsayan konferans turnelerine ayırıyordu. Ara sıra gazetecilere verdiği söyleşilerde de fikirlerini açıklıyordu.[54]

Avusturya'daki sosyal ve ekonomik durum dikkat çekici bir geliştirme gösterdi ve Adler bir ölçüde refaha erdi. 9 Eylül 1927'de Viyana'nın en kuzeybatısında kalan Salmannsdorf köyünde bir kır evi satın aldı. Muhteşem bir Viyana ormanları manzarasına bakan, güzel bir bahçesi ve meyve ağaçları olan büyük bir evdi. Adler pazar günlerini ve tatillerini geçirmek için sık sık buraya gider, kalabalık gruplar hâlinde gelen dostlarını burada ağırlardı. O yıl Ekim ayının 19'u ile 23'ü arasında, önde gelen Amerikalı ve Avrupalı psikologlarla birlikte Ohio'da Springfield'da, Wittenberg Koleji'nde düzenlenen Wittenberg Sempozyumu'na katıldı. Aynı yıl Adler'in öğretisinin son dönemde aldığı şeklin açık bir tablosunu sunan üçüncü büyük kitabı *Menschenkenntnis* yayınlandı.

Adler yavaş yavaş zamanının daha büyük bir bölümünü ABD'de geçirmeye başladı. Yazları ailesiyle birlikte Viyana'da geçiriyor, önceden başlatmış olduğu faaliyetlerle uğraşıyor, akabinde genellikle bazı Avrupa ülkelerinde konferanslar verdikten sonra yılın geri kalanını geçirmek üzere ABD'ye dönüyordu. 1929'da Viyana'da nevrozların ayakta tedavi edildiği bir klinik olan Mariahilfe Kliniği'ne Tıbbi Yönetici olarak atandı. Ayrıca 1929'un bahar

---

52 Erwin Wexberg, *Handbuch der Individual-Psychologie*, Münih: Bergmann, 1926.

53 Alfred Adler, L. Seif, O. Kaus, yayına hazırlayanlar, *Individuum und Gemeinschaft: Schriften für Individualpsychologie*, Münih: Bergmann, tarih yok.

54 *New York Times*'ta yayınlanan söyleşiler, 20 Eylül 1925, bölüm 9, s. 12; New York World, 26 Aralık 1926, kısım E, s. 3; özellikle de "A Doctor Remakes Education", *Graphic Survey*, LVIII (1 Eylül 1927), 490-495 ve devamı.

döneminde, sonra 1930'un kış döneminden 1931'e dek New York'ta Columbia Üniversitesi'nde yüksekokul dersleri verdi.

11 Temmuz 1930'de Viyana Belediye Meclisi'nin bir kararını takiben Alfred Adler, "bilim alanında edindiği büyük meziyetlerin bir kabulü olarak ve altmışıncı doğum günü vesilesiyle" Viyana Yurttaşı unvanını aldı.[55] Belediye Başkanı Karl Seitz'in yönetiminde bir tören yapıldı.[56] Phyllis Bottome Belediye Başkanı'nın Adler'i Freud'un övgüye layık bir öğrencisi olarak selamladı, Adler'in derinden içerlediği bir gaftı bu. Yine Bottome'a göre, o yıl New York'ta acı verici bir olay oldu: Bir hayranı, Adler'i kendisinin haberi olmadan Columbia Üniversitesi'nde profesörlüğe önerdi ama üniversite makamları böyle bir atama için henüz erken olduğunu düşünüyordu. Adler bundan haber oldu, duruma öfkelendi ve görevinden istifa etti. 1932'de Long Island Tıp Koleji'nde ders vermeye başladı. Bu kez başka kaygıları vardı, çünkü bazı solcu takipçileri ısrarla, birey psikolojisinin Marksizm'den doğduğunu ileri sürüyordu.

1934'de Avusturya'da Sosyal Demokrat Parti bastırıldı. Nazi tehdidi giderek uğursuz bir hâl alıyordu. Adler Avrupa'da kısa süre sonra patlak verecek felaketi görmüştü, birey psikolojisinin geleceğinin Kuzey Amerika'ya nakledilmesinde yattığını düşündü. *Journal for Individual Psychology* kuruldu, İngiliz dilinde bu alandaki ilk dergiydi. Adler ABD'ye yerleşti ve ağır bir hastalığa yakalandı. Ölüm döşeğinde olduğuna inanıldığı bir sırada eşi ve kızı Alexandra ona bakmak için Viyana'dan geldi. Adler iyileşti ama o tarihten sonra aile Amerika'yı yurt edindi.

Salmannsdorf'taki ev uzun müzakerelerden sonra 24 Şubat 1937'de satıldı.[57] Adler'in 24 Mayıs 1937 ile 2 Ağustos 1937 arasında İngiltere'de bir dizi ders ve konferans vermesi planlanmıştı. Ne var ki Adler büyük kızı Valentine, Rusya'da kaybolduğu için derin bir kaygı içindeydi. İngiltere'ye giderken Lahey'de, Hollanda'da, Çocuk İncelemeleri Derneği için bir konferans verdi. Aynı akşam dostu Dr. Joost Meerloo ondan bir telefon aldı, Adler ağrısı olduğunu, büyük olasılıkla anjina pektoris geçirdiğini söylüyordu. Dr. Meerloo bir kardiyologla geldi. Ağrı kayboldu ama kardiyolog Adler'in ayrıntılı bir kardiyolojik muayeneden geçmesini ve bir süre dinlenmesini tavsiye etti.[58] Ama Adler ertesi gün ayrılıp İngiltere'ye gitti. Konferans turunun dördüncü gününde, 28 Mayıs 1937 Cuma sabahı Aberdeen'de, Union Caddesi'nde yere düştü ve hastaneye götürülürken polis ambulansında hayata gözlerini yumdu. Aberdeen Üniversitesi'nin daveti üzerine 1 Haziran'da King's College Şapeli'nde Adler ailesinin bazı mensupları, Belediye Meclisi'nden, üniversiteler ve bilim cemiyetlerinden bazı temsilciler huzurunda bir anma töreni düzenlendi. Adler'in naaşı Edinburgh'a götürüldü

---

55 Adler'e verilen unvan, Phyllis Bottome'ın hatalı olarak belirttiği gibi Viyana Fahri Yurttaşı unvanı değil, Viyana Yurttaşı idi. Bu başlı başına fahri bir unvandı, siyasal ve başka haklarla hiçbir ilgisi yoktu.

56 Viyana Belediyesi arşiv bölümünden elde edilmiş bilgi. Belediye Başkanı'nın yaptığı konuşmanın metnini bulmak mümkün olmamıştır, belli ki resmi kayıtlara geçmemiştir.

57 Salmansdorff'taki evin alım satımıyla ilgili verileri bugünkü sahibi Manfred Reiffenstein paylaşma nezaketi göstermiştir.

58 Dr. Joost Meerloo ile kişisel yazışma.

ve Warriston Krematoryumu'nda yakıldı. Bir dinî tören düzenlendi ve Hollanda Birey Psikolojisi Grubu'ndan Dr. Ronge Almanca bir cenaze konuşması yaptı.[59]

Alfred Adler'in Kişiliği

Alfred Adler'in gerçek kişiliğini değerlendirmek, hayatı boyunca kişiliğinin geçirdiği değişikliklerden ve çağdaşlarının onun hakkındaki çelişkili ifadelerinden ötürü zor bir iştir.

Elimizdeki en eski veriler onun, daha parlak ağabeyi tarafından engellenen hastalıklı bir çocuk olduğunu, sonraki yıllarda da özellikle parlak bir öğrenci olmadığını gösteriyor. Daha sonraki yıllarda onu sosyal tıbba ilgi duyan çalışkan bir sosyalist ve becerikli genç pratisyen hekim olarak görüyoruz. Adler, Freud'la ilişkisini betimleyen ifadelerde, faal ama aşırı duyarlı ve huysuz biri olarak resmedilmiştir. Adler'le Mart 1910'da Nuremberg'de tanışan Dr. Alphonse Maeder onun hakkında şunları yazmıştır:

> Ben raporumu okuduktan sonra Adler bana geldi ve yeleğimin her bir düğmesine tek tek dokunarak fikirlerini bana açıklamaya başladı. Kuramlarına desteğimi kazanmak istiyordu... Tavırlarında hoş olmayan bir şey vardı... Biraz tuhaftı, yakışıklı değildi, hiçbir çekiciliği yoktu.[60]

Öyle görünüyor ki savaş zamanı yaşanan olaylar Adler'in dikkat çekici bir metamorfoz geçirmesine neden olmuştu, Jones bu dönüşümü şöyle betimliyordu:

> Adler'le ilgili izlenimim, onun, davranışları kavgacılık ile somurtkanlık arasında gidip gelen somurtkan ve geçimsiz bir insan olduğu yönünde. Çok hırslı olduğu açıktı, fikirlerinde önce kendisinin gördüğü noktalar için başkalarıyla sürekli kavga ederdi. Ama yıllar sonra onunla karşılaştığımda başarının ona, ilk yıllarında işareti pek az görülen bir iyilik getirdiğini gözlemledim.[61]

Adler giderek kendisine göre dünyayı kurtaracak yegâne şey olan bir idealin havarisi hâline gelmiş, bu idealin yaygınlaşması için ölesiye çalışmıştı.

Bireysel psikoloji ekolü psikologları Adler'i sıklıkla kendi yöntemini kullanarak, yani ilk hatıralarını yorumlayıp aile diziliminde Adler'in bulunduğu yeri analiz ederek anlamaya çalışmıştır.

> İlk hatıralarımdan birinde bir banka oturuyorum, raşitizm nedeniyle sargılar içindeyim, ağabeyim karşımda oturuyor. O koşabiliyor, atlayabiliyor, zahmetsizce hareket ediyor, benim içinse herhangi bir hareket büyük bir zahmet ve çaba demek. Herkes bana yardım etmek için zahmete girerdi, annem ve babam yapabilecekleri her şeyi yapardı. Bu hatıranın yaşandığı tarihte iki yaşında olmam gerek.[62]

Bu ilk hatıralar gerçekten de tipiktir. Raşitizm, Adler'in daha sonra bir süreliğine psikolojik sisteminin merkezine yerleştireceği organ eksikliği deneyimini temsil ediyordu. Bu

---

59 Aberdeen Kent Kütüphanesi'nden Marcus K. Milne ile Edinburgh Kent Kütüphanesi'nden C. S. Minto bu verileri paylaşma nezaketi göstermiştir.

60 Dr. Alphonse Maeder, kişisel yazışma.

61 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York, Basic Books, 1955, II, 130.

62 Phyllis Bottome, *Alfred Adler, Apostle of Freedom*, Londra: Faber and Faber, 1939, s. 30.

çaresiz, hareketsiz çocuk tablosu, Adler'in öğretisinde temel bir unsur olan insanın hareket etme isteğinin bir örneğidir. Adler'in bu ağabeyle yaşadığı yoğun rekabet, kardeş diziliminde konum kavramının ilk formülünde karşımıza çıkar. Çocuğun kendisine yardım etmeye çalışan diğerleriyle çevrelenmiş bir hâldeki tablosu, nevrotiğin hayat tarzıyla ilgili betimlemesinin ilk versiyonlarından biridir.

Adler'in ilk hatıralarından bir diğeri de hastalıklı bir çocuk olarak annesinden gördüğü ilginin bir bölümünü çeken daha küçük bir erkek kardeşin doğması ve ölmesidir. Ölüm gerçeğinin erken yaşta fark edilmesi, bir yıl sonra neredeyse zatürreye yenik düştüğünde güçlenmiştir. Bu olay doktor olmaya, yani ölüme meydan okumaya karar vermesine yol açmıştı.

Adler'in sekiz ya da on yaşındayken okulda başından geçen bir olay, klasik bir hikâye olmuştur. Alfred matematikte dökülüyordu. Bir gün öğretmen sınıfta hiç kimsenin çözemeyeceği bir problem sordu. Küçük Alfred doğru cevabı bulduğunu düşünüyordu ve tahtaya çıkıp çözme cesaretini gösterdi, sınıftaki herkes buna çok şaşırdı. Alfred o günden itibaren matematikte herkes kadar başarılı olabileceğini düşündü ve sonrasında mükemmel bir başarı elde etti. (Phyllis Bottome'ın anlattığı versiyona göre öğretmen de problemin çözümünü bulamamıştı ve Alfred bu başarısının ardından bir "matematik dehası" oldu!)

Aile dizilimiyle ilgili olarak Alfred'in ailesiyle ilişkilerinin Freud'un "Oidipus durumu"nun tam tersi olduğunu belirtmiştik. Alfred'in annesi, ona karşı gücünü kullandığı bir rakipti, daha sonra karısıyla yaşadığı rekabette benzeri görülebilen bir durumdu bu. Çok parlak ağabey ile rekabetçi küçük erkek kardeş arasındaki konumu, daha sonra kendisini Sigmund Freud ile Carl Gustav Jung arasında bulduğunda canlanmamış mıydı?

Alfred Adler yakışıklı denemeyecek, kısa boylu, tıknaz bir adamdı. Büyük, yuvarlak bir kafası, büyük bir alnı ve geniş bir ağzı vardı. Sakalı yoktu ama büyük siyah bir bıyığı vardı, sonradan bıyığını inceltmişti. Kimi zaman bulutlu ve uzaklara dalmış gibi görünen, kimi zaman delici bakışlara bürünen gözleri bu çeşitliliği nedeniyle çok beğenilirdi. Adler güçlü duyguları olan, hızlı bir zihne sahip, çok faal bir adamdı. Genelde duygularına hükmederdi ama aşırı duyarlı olabilirdi. *Privatdozent* başvurusunun kabul edilmemesi, daha sonraki Columbia Üniversitesi olayı ve Viyana Belediye Başkanı'nın gafi gibi ömür boyu içinde bir yara olmuştu.

Daha önce belirttiğimiz üzere Adler Yunan, Latin ve Alman yazarların öğrenilmesini gerektiren klasik bir eğitim görmüştü, ayrıca çok okurdu ama gereksiz okur yazarlık gösterilerinden hazzetmezdi. En sevdiği yazarlar, klasiklerden Homeros, Shakespeare, Goethe, Schiller, Heine, Avusturyalı şairlerden Grillparzer ve Nestroy, modern yazarlardan Dostoyevski ve diğer Rus roman yazarlarıydı.[63] Vischer'in romanı *Auch Einer*'i çok beğenirdi, bu kitabın hoş mizah duygusu, onunkine çok benziyordu.

En sevdiği sporlar gençliğinde yüzme, yürüyüş ve dağ tırmanışıydı ama sonraki yıllarda kalp rahatsızlığı nedeniyle bu sporları bırakmak zorunda kalmıştı. Otomobil kullanmayı

63 Dr. Alexandra Adler'den alınan kişisel bilgi.

öğrendiğinde neredeyse altmış yaşındaydı ama gerçekten de iyi bir sürücü olamadı hiç. Adler'in büyük bir müzik, şan ve tiyatro yeteneği vardı. Dikkat çekici derecede güzel şarkı söylerdi. Ergenlik döneminde ve ilk yetişkinlik yıllarında sık sık konserlere ve tiyatro oyunlarına giderdi. Sonraları New York'ta yalnız geçirdiği yıllarda yegâne boş zaman eğlencesi sık sık sinemaya gitmek olmuştu.

Adler çok hoş sohbet bir insan değildi ama ara sıra fıkraların anlatıldığı tanıdıklarla yapılan sohbetlerde çok iyiydi ve bu sohbetleri çok severdi. Öte yandan hazırcevaplıkla zekice karşılıklar vermek gibi bir yeteneğe sahip olduğu genel kabul görür. Yazar olarak hem üsluptan hem düzenden yoksundu, iyi bir dilbilimci olduğu da söylenemezdi. Anadili olan Almancayı (yaygın tabirle Viyana ağzını) çok akıcı konuşup yazsa da yabancı dilleri öğrenmekte zorluk çekerdi. Fransızcayı hiç öğrenememişti, Macarca, Rusça ve Kıta Avrupası'ndaki diğer dilleri de ancak birkaç kelime konuşabiliyordu. Ama hayatının geç bir döneminde İngilizce öğrenmeyi başarmıştı, belirgin bir aksanı olsa da İngilizceyi gayet iyi konuşup yazardı.

Adler'i ziyaret eden bazı isimlere göre yaşama biçimi şaşkınlık vericiydi. Freud'un tersine Adler'in bir sanat koleksiyonu yoktu; bir küçük burjuva hayatı yaşıyordu. Bu kitabın yazarının 1963'te ziyaret ettiği, çok yaşlı bir adam olan eski komşularından biri onun hakkında şunları anlatmıştı:

> Onda göze çarpan bir şey yoktu. Mütevazıydı, özellikle bıraktığı bir izlenim yoktu. Onu bir terzi sanabilirdiniz. Bir sayfiye evi olsa da büyük bir geliri varmış gibi görünmezdi. Karısı normal, düzgün bir ev hanımıydı. Evde bir tek hizmetçi vardı. Adler çok seyahat etse de çok misafiri gelse de onun şerefine büyük bir tören düzenleninceye dek ünlü bir insan olduğunu hiç fark etmemiştim.

Adler'i Viyana'da ziyaret eden Dr. Eugene Minkowski onu incelikten yoksun ve çekici bulmuştu.[64] "Büyük üstat rolünü oynamıyordu hiç."

Phyllis Bottome otobiyografisinde Adler'le 1927 yazında karşılaştığında yaşadığı büyük hayal kırıklığını anlatır:

> Ben, bizi psikolojinin derinliklerine çekecek Sokratik bir deha görmeyi bekliyordum. Özel bir konudan bahsetmeyen, genel olarak herkesle konuşan çok iyi ve düşünceli bir misafirle karşılaştım.[65]

Adler'i tanıyanlar, onun üstün bir düzeyde *Menschenkenntnis* (insanları sezgisel olarak anlama becerisi) yeteneğine sahip olduğunda hemfikirdir. Bu özellikle Adler'in klinik çalışmalarında belirgindi. Hakkında hiçbir şey bilmediği yeni bir hastasının karşısında ona şöyle bir bakar, birkaç soru sorar, sonra da kişinin çektiği zorlukların, klinik rahatsızlıklarının ve hayatında yaşadığı sorunların eksiksiz bir tablosunu çıkarırdı. Yeni bir hastanın vaka hikâyesiyle ilgili raporu dinledikten sonra, hastanın psikologlar toplantısına çıkarsa davranışının nasıl olabileceği ve neler söyleyebileceğiyle ilgili tahminde bulunurdu. Herhangi birinin kardeş dizilimindeki yerini anında tahmin edebilecek duruma gelmişti. Adler isyancı çocuklar,

---

64 Dr. Eugène Minkowski ile kişisel yazışma.

65 Phyllis Bottome, *The Goal*, New York: Vanguard Press, 1962, s. 138.

psikotikler ve suçlular dâhil, herhangi biriyle çabucak temas kurma becerisiyle de tanınmıştı. Tüm insanlara karşı samimi bir ilgi ve ıstıraplarına karşı samimi bir şefkat duyardı ama Janet gibi hastalarının rol yaptığı ve yalan söylediği durumları hemen tespit ederdi.

Adler siyasal olaylarla ilgili olarak da aynı ileri görüşlülüğe sahipti. Daha önce gördüğümüz gibi, daha 1918'de, Bolşeviklerin şiddet kullanımının Avrupa'nın fethedilmesi girişiminde bulunabilecek bir karşıt şiddet doğurabileceği öngörüsünde bulunmuştu. Bu, Hitler'in partisini kurması ve ilk darbe girişiminde bulunmasından önceydi ama yıllar geçtikçe Adler Nazi işgali ve İkinci Dünya Savaşı felaketini açıkça öngördü.

Adler'in pratik niteliklerden yoksun olması psikolojik gücüyle keskin bir tezat oluşturuyordu, onun bu eksikliği hareketi açısından sık sık feci sonuçlara yol açmıştı. Hareketin ilk yıllarında Viyana kafelerinde bu kadar çok gayri resmi toplantı düzenlemek ve bu toplantılara bu kadar çok nevrotik hasta davet etmek ciddi bir hataydı. Adler'in yüzeysel diye adı çıktı.[66] Aradan yıllar geçtikçe, pratik kavrayıştan yoksunluğu daha belirgin bir hâl aldı. Başkalarının sıklıkla esneklik ve diplomatik kavrayıştan yoksunluk olarak gördüğü, uzlaşma korkusu nedeniyle birçok zorluk ortaya çıktı. Adler ABD'ye göç ettiğinde pratik güçlükler zirveye tırmandı. Kendisini altmış yaşında, dilini ve âdetlerini bilmediği yeni bir ülkede yapayalnız buldu. Phyllis Bottome, iyi bir sekreterin Adler'in ömrünü on yıl uzatacağına inanıyordu ama Adler'in sekreter tercihleri hep talihsiz olmuştu; o kadar ki ona gönderilen eşyalar kaybolur, önemli mektuplar cevapsız kalırdı.[67]

Alfred Adler'in Raissa Epstein'a âşık olmasının ve onunla evlenmesinin hikâyesini Phyllis Bottome anlatmıştır.[68] Raissa Epstein liberal bir eğitim almıştı. O tarihte birçok kadın öğrenci orta Avrupa'da üniversiteye gidiyordu, birçoğu üniversite öğrencileri ya da profesörlerle evleniyordu. Bu şekilde Rus öğrencilerle evlenmiş Fransız, Alman ve Avusturyalı akademisyenlerin bir listesi çıkarılabilir. Bu Rus eşlerin kocalarının düşünme biçimlerini ve ömürlerini adadıkları çalışmaları nasıl etkilediklerini ortaya çıkarmak ilginç olurdu. Adler'in örneğinde bu etki hatırı sayılır düzeydeymiş gibi görünür. Raissa Epstein coşkulu bir sosyalistti, Furtmüller o ve Adler'in evlenmeden önce sık sık birlikte sosyalist toplantılara gittiklerini söylemiştir. Raissa son derece bağımsız ve iradesi güçlü bir kadındı, başta yaşadıkları sınırsız mutluluk döneminin ardından zorluklar baş gösterdi. Phyllis Bottome'ın dediği gibi, "Kadınların özgürleşmesi için mücadele etmek ve kendisini özgürleştirmiş bir kadınla yaşamak, tümüyle farklı şeylerdir."[69] Alfred ile Adler arasında çekişmeye neden olan birçok mesele vardı. Adler bir kadının her şeyden önce bir ev hanımı olmasının, kabul edilmiş davranış standartlarına uymasının beklendiği Avusturya alt orta sınıfından geliyordu, Raissa ise bu tür standartları ikincil derecede önemli gören entelijansiyadandı. Bir başka tartışma konusu her zaman inançlı bir radikal olmuş Raissa'nın Alfred'in neden birey psi-

66 Bu kahramanlık günlerine tanık olanlardan biri, Viyana kafelerini birey psikolojisi hareketinin merkezine çevirmenin tehlikesine Adler'in dikkatini çeken kişinin Karl Novotni olduğunu yazara kesin bir dille belirtmiştir.

67 Phyllis Bottome, *Alfred Adler, Apostle of Freedom*, Londra: Faber and Faber, 1939, s. 266.

68 *A.g.e.*, ss. 50-57, 129-130

69 *A.g.e.*, s. 57

kolojisini tercih ettiğini anlayamamasıydı. 1914'te de o sırada savaşa tutuşan kendi ülkelerine yakınlık duydular.

Phyllis Bottome evlilikte yaşanan bu zorlukların Adler'in *The Nervous Character* adlı kitabında betimlediklerinin, özellikle de "eril itiraz" kavramının büyük bölümünü oluşturduğunu işaret etmiştir. Alfred Adler son yıllarını, Amerika'da yeniden kurduğu evinde huzurla geçirdi, Raissa'da 1934'te geçirdiği ağır hastalık sırasında ona katıldı.

Alfred Adler'in felsefi ilgileri ömrü boyunca bazı değişikler geçirmiştir. Adler gençliğinde Marksizme derin bir ilgi duymuş, bir süre Sosyal Demokrat Parti üyesi olmuştu. Siyasete duyduğu büyük ilgiyi hep korudu ve siyasal düşüncelerini hiç saklamaya çalışmadı. Ama yavaş yavaş eğitim sorunlarına ve birey psikolojisinin mesajlarına öncelik verir oldu.

Adler'in Yahudi diniyle bağlarını ne zaman yitirdiği kesin olarak bilinmiyor. Dine sığınarak hayat görevlerinden kaçan bazı nevrotikler hakkında söylediği sözlerden dinle ilgili kuşkucu bir tavır içinde olduğu sonucuna varılabilir. Ne var ki yazılarında kesin din karşıtı öğretilere rastlanamaz. 1904'te Sinagog'dan ayrıldığında Protestan Kilisesi'ne katılmış olması dikkat çekicidir. Phyllis Bottome'a göre, Adler Yahudi dininin kendisini tek bir etnik grupla sınırlamış olmasına içerliyordu ve evrensel bir dine mensup olmayı diliyordu. Protestan bir rahip olan Muhterem Jahn ile din ve birey psikolojisi hakkında konuşmayı da değerli buluyordu, Adler ikisinin de izledikleri idealler açısından birçok ortak yönü olduğunu ama birinin bilim birinin inanç alanında kaldığını söylemiştir.[70]

Adler'in dünya görüşünün Freud'un dünya görüşüyle çatıştığını söylemek yerinde olur.[71] Biraz Schopenhauer tarzı bir karamsar olan Freud nevrotiği insanlığın kendisini büyüklenerek ve trajik bir biçimde kandırmasının kurbanı olarak görüyordu. Leibniz'in fikirlerine yakınlık duyan bir iyimser olan Adler ise nevrotiği hayatın görevlerinden kaçmak için şeffaf hilelere başvuran acınası bir birey olarak görüyordu. Kendi kendisini mükemmelleştirme güdüsünün insanın özü olduğuna inanır olmuştu. Adler ile Freud arasındaki fark, Adlerci ve Freudcu hareketlerin örgütlenmesinde de görülebilir. Psikanalitik Cemiyet en tepede merkez komite ve Freud'un çevresindeki gizli bir "halka" ile bir piramit şeklinde en ince ayrıntısına dek örgütlenmişken, Adler'in Birey Psikolojisi Cemiyeti'nin gevşek bir yapısı vardı. Toplantılara çok sayıda hasta katılırdı, çünkü Adler her birinin harekete katılmasını ve bayrak taşıyıcı (Bannertrager) olmasını beklerdi. Adler neredeyse Mesihçi bir tutumla hareketinin eğitim, öğretim ve psikoterapi yoluyla dünyayı fethetmesini ve dönüştürmesini umuyordu.

Alfred Adler'in Çağdaşları

Bir düşünür ya da bilim insanının evrimi ancak çağdaşı olan birkaç isimle kişisel ve bilimsel ilişkiler ağı içinde anlaşılabilir. Janet ve Freud'da yaptığımız gibi Adler'in çağdaşlarından biri

---

70 Bkz., ss. 589-590.

71 Bu düşünceler büyük ölçüde Viyana'dan Profesör Viktor Frankl ile yapılan bir görüşmeden mülhemdir.

olan Wilhelm Stekel'le ilişkisini ön plana alarak bu karmaşıklığa bakmaya çalışacağız.[72] Stekel'in hayatını büyük ölçüde otobiyografisinin İngilizce çevirisinden öğreniriz.

Wilhelm Stekel çocukluğunu ve gençliğini Bukovina'da, Czernowitz'de geçirdi. Almanca konuşan Ortodoks Yahudi bir aileden geliyordu. Orta öğreniminin ardından tıp öğrenimi görmek için Viyana'ya gitti, öğrenim gördüğü sırada genel tıp pratiğine de hemen başladı. Kolayca ve düzenli yazılar yazan Stekel gazetelere yazılar gönderiyor, tıp dergilerine makaleleriyle katkıda bulunuyordu. Çocuklarda ilk cinsel deneyimleri konu alan, üç klinik vakaya yer verdiği makalesi Freud'un dikkatini çekti, Freud bu makaleden alıntı yaptı.[73] Stekel, Freud'un *Rüyaların Yorumu* ile ilgili, 29 ve 30 Ocak 1902'de *Neues Wiener Tagblatt*'ta yayınlanan coşkulu bir değerlendirme kaleme aldı. O tarihten sonra da Freud'un coşkulu bir takipçisi oldu, kendisinin söylediğine göre, Freud'a evinde düzenlendiği çarşamba akşamı toplantılarını ilk öneren de o olmuştu. Stekel psikanalizin ilk yıllarındaki bütün gelişmelerde yer aldı. 1908'de *Conditions of Nervous Anxiety and Their Treatment* adlı kitabı Freud'un yazdığı bir önsözle yayınlandı.[74] 1911'de rüyalarla ilgili ders kitabı çıktı ve 1912'de de şairlerin rüyalarıyla ilgili incelemesi yayınlandı.[75] Stekel'in edebi üretimi bitip tükenmek bilmezmiş gibi görünür. Fikirleri yavaş yavaş Freud'unkilerden ayrılmaya başladı. Örneğin Stekel kaygıyı ölüm içgüdüsüne karşılık hayat içgüdüsünün tepkisi olarak görüyordu; saldırgan güdülerin öneminde ısrar ediyordu ve sara nöbetini suç dürtülerinin kişinin kendisine karşı dönmesi olarak açıklıyordu. Nevrozun sıklıkla din ya da ahlakın bastırılmasından kaynaklandığı sonucuna da varmıştı.

Adler ile küçük grubu Freud'dan ayrılınca Stekel bir süre Freud'a sadık kaldı ama grubun diğer üyelerinin saldırısına uğradı, bu nedenle de psikanaliz cemiyetinden ayrıldı. Stekel diğer alanlarda da çok üretken bir yazardı. Çocuklar için müzik ve şarkılar bestelemenin yanı sıra hem düz yazı hem şiir tiyatro oyunları yazdı, kendi adıyla ya da Serenus takma adıyla mizah hikâyeleri seçkileri yayınladı. Oyunları ve mizah hikâyelerindeki bazı karakterler, psikanalitik yayınlarındaki vaka hikâyelerinden daha gerçek görünür.

Stekel Birinci Dünya Savaşı sırasında askerî doktor olarak görev yaptı, birçok top sarsıntısı vakasını tedavi etmesi gerekti. Ama gazeteler ve tıp dergilerine sık sık yazı yazacak zamanı da buluyordu. Kendisine psikanalist demeye ve Freud'u büyük üstadı olarak anmaya devam ediyordu ama tedavileri çok daha kısaydı ve bir yeniden eğitim unsuru da içeriyordu. Edebi faaliyeti de kesintisiz devam ediyordu.

Yıllar geçtikçe Stekel'in okulu önem kazandı. Stekel yabancı ülkelere gidip dersler verdi. Edebi üretimi çok sayıda vaka hikâyesiyle dolu büyük monografilere dönüştü. Naziler

---

72 Wilhem Stekel, *The Autobiography of Wilhem Stekel: The Life History of a Pioneer Psychoanalyst*, ed. Emil Gutheil, Giriş Bölümü Hilda Stekel, New York: Liveright Publishing Co., 1950.

73 Dr. Wilhelm Stekel, "Über Coitus im Kindesalter, eine Hygienische Studie", *Wiener Medizinische Blätter*, XVIII (1895), 247-249.

74 Wilhelm Stekel, *Nervöse Angstzustände und ihre Behandlung*, Vorwort Von Prof. Dr. Sigmeund Freud, Berlin ve Viyana: Urban and Schwarzenberg, 1908.

75 Wilhelm Stekel, *Die Sprache des Traumes*, Münih: Bergmann, 1911.

Avusturya'yı işgal edince Stekel son dakikada İsviçre'ye kaçtı, sonra İngiltere'ye geçti ve burada yerleşti. İkinci Dünya Savaşı'nın en karanlık döneminde intihar etti.

Adler de Stekel de Yahudi tüccarların oğullarıydı, ikisi de çocukluklarının mutsuz olduğunu düşünüyordu. İkisi de sokak çocuklarıyla oynamıştı ve müziğe, şana, tiyatroya büyük yetenekleri vardı. İkisi de Viyana'da tıp öğrenimi görmüş, genel pratisyen hekim olmuşlardı. İkisi de aynı tarihlerde Freud'un çekimine kapılmış, çarşamba akşamı grubunun ilk dört üyesi arasında yer almış, yıllarca bu grubun en etkin üyeleri olmuşlardı. İkisi de ilk monografilerini aynı tarihlerde yayınlamıştı, Adler 1907'de, Stekel 1908'de. Adler "organ jargonu", Stekel "organ dili" dediği şeyi betimlemişti, her ikisi de bu yeniliği önce kendisinin keşfettiğini ileri sürmüştü. Psikanalitik hareket kurulduğunda, Adler başkan, Stekel başkan yardımcısı olmuş, *Zentralblatt*'un yayın yönetmenliğini birlikte üstlenmişlerdi. Sonraki yıllarda ikisi de psikanaliz cemiyetinden ayrılıp kendi yollarına gitmişti. Birinci Dünya Savaşı sırasında aynı askerî hastanede dönüşümlü çalışmış, sonra ikisi de Salmannsdorf'ta bir ev satın almıştı.[76] Bu kadar uzun süren bir dostluğun ardından neden birbirleriyle konuşmayacak ya da sokakta görseler selam vermeyecek hâle geldiklerini bilmiyoruz. Kader iki adamın da ülkelerinden ayrılmasını, ömürlerinin Britanya adalarında son bulmasını buyurmuştu.

Stekel başta psikanalizi o kadar benimsemişti ki rüya sembolizmi ve nevrotik semptomların anlamıyla ilgili bazı fikirlerini Freud kabul etmişti. Adler başından beri Freud'un temel fikirleriyle ilgili daha bağımsız bir duruşu benimsemişti. Yıllar geçtikçe Adler'in birçok fikrini Stekel sessiz sedasız aldı, Stekel'in öğretisi Freudcu ve Adlerci kavramlar ile kendi kavramlarının bir karması hâline geldi.

Adler organ eksikliğinden kaynaklanan aşağılık duygusunu konu aldığı kitabında fiziksel semptomların sembolik anlamından bahseder ve buna "organ jargonu" der. 1908'de Stekel'in *Conditions of Anxiety* eserinde çeşitli semptomların, bilinçdışı duyguları sembolik olarak ifade eden bir organ diliyle açıklandığı etkileyici bir vaka hikâyeleri seçkisi bulunuyordu. Adler 1908'de Freud'un görüşlerinin tersine, birincil saldırgan güdülerin varlığını ve önemini kabul etti; Stekel daha ileri giderek suç içgüdüsünün nevroz,[77] melankoli, sara ve meslek seçiminde[78] önemli bir rol oynadığını ileri sürdü. Adler "eril itiraz" kavramını geliştirdiğinde, Stekel "cinsiyetlerin savaşı"nı betimleyerek onu izledi; Adler'in "psişik hermafroditlik" dediği şeye Stekel "cinsel çift kutupluluk" dedi.

Freud bastırmadan bahsederken, Adler ile Stekel nevrotiğin aslında bastırıldığı ileri sürülen şeyi görmek istemediği sonucuna varmıştı. Stekel'in her nevrotikte bir aktör bulunduğu vurgusu, Adler'in hastanın hayat tarzı hakkında söylediklerinden çok da uzak değildi. Stekel'in nevrotiğin büyük misyonunu kavrayışı dediği şey, Adler'de Tanrı gibi olma arzusuna

---

76 Wilhelm Stekel, *Die Träume der Dichter*, Münih: Bergmann, 1912.

77 Adler'in evi Am Dreimarkstein 16'da, Stekel'in evi (Lindendorf deniyordu) Am Dreimarkstein 2'de, Salmandorfstrasse'nin köşesindeydi.

78 Bkz. Emil Gutheil, "Stekel's Contributions to the Problem of Criminality", *Journal of Criminal Psychopathology*, II. cilt (1940-1941).

denk düşer. Freud sapıklığın nevrozun karşıtı olduğunu söylediğinde, Stekel ve Adler ona karşı çıkmıştı: Onlara göre sapıklık nevrozun bir diğer biçimiydi.

1920'lerin başında Stekel'in çalışmalarındaki Adlerci unsur daha da belirgin bir hâl aldı. Stekel, telepatik rüyaları konu alan broşüründe şöyle diyordu: "Rüyalar her zaman geleceği araştırmaya çalışır, bize hayata karşı tutumlarımızı, hayatın yollarını ve amaçlarını gösterir."[79] *Letters to a Mother*'da[80] ilk hatıraların anlamından ve eğitimde çocuğa karşı asla kuvvet kullanılmaması gerektiğinden, çünkü çocukta benzer bir karşıt eğilim uyandıracağından bahseder.[81] Stekel başka bir yerde de "hayat hedefleri"ni (*Lebensziele*) tartışır: Çocuk önüne ulaşılamaz bir hedef koyar ve büyüyen birey yavaş yavaş bu hedeflerden vazgeçer.[82] Nevrotik bunu yapamaz, bu rahatsızlık bu kırılmış hevesin sonucudur. Kendi kendini eğitmenin temel problemi "insanın kendi kendisini cesaretlendirmesidir" (*Mut zu sich selbst*). Bunlar neredeyse Adler'in kendi sözleriyle ifade edilmiş, ona ait fikirlerdir.

Stekel ile Adler arasındaki benzerlikler bu iki adam ve çalışmaları arasındaki büyük farkı görmezden gelmemize neden olmamalı. Stekel, Freud'un tilmizlerinden biriydi, ondan ayrıldıktan sona bile bir psikanalist olarak kaldığını ileri sürmüştü. Aslında Stekel psikanalizin klinik ve ampirik unsurunu korumuş, kuramsal sistemi bir kenara bırakmıştı. Adler'in durumu gayet farklıdır. Adler, Freud'a geldiğinde, zaten oluşmuş bazı orijinal fikirleri vardı, Freud'la çalıştığı süre zarfında da bu fikirleri yavaş yavaş geliştirdi. Adler, Freud'dan ayrılınca temelde psikanalizden farklı bir kavramsal çerçeve geliştirdi.

Stekel'in öğretisi, psikanalizin kuramsal bir altyapının sunduğu sağlam temelden yoksun, tümüyle ampirik, pratik bir yöntem olsaydı, izleyebileceği yönü gösterir. Stekel tarzı "sapkın" psikanaliz, birey psikolojisinin ne olmadığını da tam olarak gösterir; başka bir deyişle Adler psikanalizle bağlarını kökten koparmasaydı ve kendisine ait bir kavramsal çerçeve oluşturmasaydı birey psikolojisi nasıl olabilirdi, bunu gösterir.

Adler'in Çalışmaları – I – Sosyal Tıp

Adler, Freud'un grubuna katılmadan önce sosyal tıp alanında orijinal fikirler geliştirip dile getirmişti. Daha sonraları birey psikolojisini ayrıntılı olarak geliştirmesi, psikanaliz öncesindeki bu dönemde formüle ettiği kavramlar dikkate alınmaksızın gereği gibi anlaşılamaz.

Meslek hastalıkları uzmanı olan Berlinli Dr. G. Golebiewski 1898'de, o zamana dek adı duyulmamış bir yazar olan Alfred Adler'in *Terzilik Mesleği İçin Sağlık Kitabı* başlıklı kitabını, çalışma konulu monografi dizisinin beşinci kitabı olarak yayınlamayı kabul

---

79 Wilhelm Stekel, "Berufswahl und Kriminalität", *Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik*, XLI (1911), ss. 268-280.

80 Wilhelm Stekel, *Der telepatische Traum. Meine Erfahrungen über die Phänomene des Hellsehens im Wachen und im Traume*, Berlin: Johannes Baum, 1920.

81 Wilhelm Stekel, *Briefe an eine Mutter*, Zürih ve Leipzig: Wandepunkt-Verlag, 1927, cilt 1.

82 Stekel'in formülü *Zwang erzeugt Gegenzwang* (kuvvet karşı kuvvet doğurur) Adler'in *Druck erzeugt Gegendruck* (baskı karşı baskı doğurur) cümlesinin neredeyse aynısıdır.

etti.[83] Otuz bir sayfalık bu broşür o kadar az bulunur hâle gelmiştir ki birey psikologları arasında bile varlığından kuşkulandığını dile getirenler olmuştur.[84] Yazar broşürün önsözünde belli bir meslekte ekonomik durum ile hastalık arasındaki ilişkiyi, sonuçta kamu sağlığıyla ilgili ortaya çıkan önyargıyı göstermek istediğini belirtir. Bu, hastalığın, toplumun bir ürünü olabileceğini destekleyen bir kanıt olacaktı; toplum da tıpçıların genel olarak kabul ettiği hastalık nedenleri arasında sayılabilirdi.

Adler monografinin ilk bölümünde Avusturya ve Almanya'da terzilik mesleğinin sosyal ve ekonomik durumunu, önceki yıllarda geçirdiği değişikliklerle birlikte resmeder. Bir zamanlar terziler tek tek müşteriler için bağımsız çalışıyordu, Loncaları tarafından birleştiriliyor ve korunuyorlardı. Şimdi hazır mamul giysilerin ilerlemesi küçük terzilerin durumunda bir gerilemenin yaşanmasında belirleyici olmuştur. Fabrikalarda işçiler devlet denetimi nedeniyle daha iyi koşullara sahiptir ve ortak çıkarlarını savunmak için birleşmeleri daha kolaydır. Fabrika büyük makineler kullanma ve hem yurt içinde hem yurt dışında daha geniş bir piyasa için çalışma avantajlarına sahiptir.

Yazar büyük fabrikadaki çalışma koşullarının tersine, küçük usta terzi ve çalışanlarının yaşadığı zor durumun nispeten kasvetli bir tablosunu sunar. Giysi imalatçıları için büyük bir avantaj sağlayan teknik ilerleme, onun için o kadar da yararlı olmamıştır; küçük terzi sadece dikiş makinesi kullanır, sadece küçük bir yerel pazar için çalışır ve ekonomik dalgalanmalara daha fazla maruz kalır. En beteri, işin yıla eşitsiz dağılımıdır; beş-altı ay boyunca aşırı düzeyde yoğun çalışılır, terzi günde on altı-on sekiz saat, hatta daha da fazla çalışır, karısı ve çocukları da ona yardım eder. Yılın geri kalanında neredeyse hiç iş olmaz, terzi yardımcılarının maaşlarını düşürmek ya da onları işten çıkarmak zorunda kalır. Maaşın düşük olmasına rağmen, ilginçtir Almanya'da en az 200.000 küçük terzi mevcuttur, Avusturya-Macaristan'daki terzilerin sayısı da aşağı yukarı bu kadardır. Küçük terzi sadece giyim fabrikalarının değil, evde parça başına çalışan, tek tek müşterilere takım elbiseler dikmeye dünden hazır Sitzgeselle'nin yarattığı rekabete de karşı koymak zorunda kalır. Küçük terzinin hayat koşulları her bakımdan üzücüdür. Aynı ortamda bulunan yaşama ve çalışma alanı, şehrin en ucuz ve en sağlıksız kesiminde bulunur; rutubetli, ışıksız, havasız ve aşırı doludur, bulaşıcı hastalıkların yayılmasına uygun bir ortamdır. Salgın hastalıkların çıkması müşteriler için de tehlikeli olabilir. Maddi kaygılar küçük terzinin sağlığını bozar, iş kanunları da küçük terziyi yeterince korumaz.

Bu monografinin ikinci bölümü küçük terziler arasında sık görülen hastalıkların betimlenmesini konu alır. Solunum yolu hastalıkları başı çeker. İki büklüm oturur hâlde, kumaşın tozunu soluyarak çalıştıklarından böyle olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Küçük terziler arasında verem görülme sıklığı, diğer zanaatlarda rastlanan vaka sayısı ortalamasının iki katıdır. İki büklüm çalışmanın bir diğer sonucu da varis damarları ve basur gibi dolaşım sistemi hastalıklarıdır, mide ve bağırsak rahatsızlıklarına da sık rastlanır, küçük terzilerin yüzde 30'undan fazlası bu hastalıklardan etkilenir. İki büklüm oturma biçimi skolyoz (omurga eğriliği), sifoz, romatizma, sağ kolda artrit, ayak bileklerinde nasırlanma vs. gibi deformasyonlara da yol açar. Terzi sık sık ellerinde ya da kollarında kramplar olduğundan şikâyet eder. Deri hastalıklarına da sık rastlanır, terzilerin yüzde 25'inde uyuz görüldüğü tespit edilmiştir. İğne batmaları

[83] Wilhelm Stekel, *Das Liebe Ich, Grundriss einer neuen Diätetik der Seele*, 3. Basım, Berlin: Otto Salle, 1927.

[84] Alfred Adler, *Gesundheitsbuch für das Schneidergewerbe*, seride no.5: *Wegweiser der Gewerbehygiene*, G. Golebiewski, yayına hazırlayan, Berlin: Carl Heymanns, 1898.

nedeniyle sık sık parmaklarında apseler olur, makasların baskısı nedeniyle sağ baş parmağın çıkması sık rastlanan bir rahatsızlıktır. İplikleri ağızlarına alma alışkanlıkları diş eti iltihaplarına, çeşitli ağız ve mide rahatsızlıklarına yol açar. Yakına bakarak çalışmaları miyopluğa ve göz kaslarında kramplara neden olur. Terziler zehirli boyalar nedeniyle ve onarılması için getirilen eski giysilerden bulaşan hastalıklar nedeniyle yavaş bir zehirlenmeye maruz kalır. Kaza sayıları yüksek değildir ama varsayılabileceğinden çok daha fazladır. İstatistiklere göre terzilerin hastalanma sıklığı, başka zanaatlarda rastlanandan yüksektir ve ortalama ömür uzunluğu da diğer zanaatların hepsinde görülenden düşüktür.

Bu yüksek ölüm oranlarının nedenlerini analiz eden Adler, yetersiz beslenmenin, kötü ortam koşullarının, aşırı çalışmanın, işçilerin sosyal korumadan yoksun olmasının, birçok terzinin fiziksel olarak başka bir işe uygun olmadıkları için bu zanaatı seçmesinin, sonuçta "uygun olmayanların seçilmesinin" altını çizer.

Monografinin üçüncü bölümünde yazar, bu duruma bir son verecek bir program önerir. Birincisi yeni iş yasalarının uygulanması gerekir. Mevcut yasal düzenlemelerin (örneğin hastalık fonu) uygulanması gerekir, sadece yirmiyi aşkın çalışanı olan atölyelerde zorunlu olan kaza sigortasının genelleşmesi gerekir, müfettişler sadece fabrikalarda değil, her yerdeki çalışma koşullarını kontrol etmelidir, yaşlılık ve işsizlik sigortaları zorunlu tutulmalıdır, azami çalışma saati yasayla belirlenmelidir, çalışma yerinin işçilerin kaldığı yerden ayrı olması zorunlu tutulmalı, parça başı iş yasaklanmalıdır. Bu programın bir başka kısmı da işçiler için yeterli yatakhane ve yemekhane koşulları oluşturulmasını konu alır.

Monografi boyunca akan kırmızı çizgi sosyal hastalıkların varlığını yadsıyan çağdaş akademik tıbbın kınanmasıdır. Geçmişte, nasıl ki bulaşıcı hastalıkların ancak kamusal hijyenin sağlanmasıyla kontrol altına alınabileceği anlaşıldıysa, terzilerinkine benzer meslek hastalıkları da ancak bugünkü tıbbın haberdar olmadığı yeni bir sosyal tıp sayesinde kontrol altına alınabilecektir.

Alfred Adler'in bu monografiyi hangi koşullar altında yazdığını bilmiyoruz. Adler zanaatlara özgü hastalıklar ve meslekî hastalıklar hakkında yazılan çeşitli yazıları, ticari istatistikler ile sağlık istatistiklerini kaynak gösterir. Adler'in büyük fabrikanın küçük atölyeye üstün olması hakkında söyledikleri, Schulze-Gaevernitz'in o zamanlar çok tartışılan, işçi sınıfının koşullarının güçlü ve genişleyen bir ağır sanayi olmadığı sürece iyileşmeyeceği yolundaki kuramını yansıtıyormuş gibi görünür.[85] Adler'in terzilik zanaatı betimlemesi, terzi olan amcası David sayesinde muhtemelen kuramsal bilgiden daha fazlasına sahip olduğunu düşündürür. Adler'in ateşli bir sosyalist olduğu, sosyalizm ile tıbbın bir sentezini yapmaya yöneldiği açıktır.

Adler'in monografisi ile bundan sonraki bilinen ilk yazısı arasında dört yıl geçmiştir. Ailede anlatılanlara göre Adler bu süre zarfında, Viyana'da yayımlanan sosyal demokrat gazete *Arbeiter-Zeitung*'a çeşitli takma isimlerle makaleler yazdı.

15 Temmuz 1902'de Dr. Heinrich Grün *Aerztliche Standeszeitung* adında yeni bir tıp dergisi çıkarmaya başladı. Dergi 10.000 tirajla ayda iki kez yayınlanacaktı. İlk sayı Avustur-

[85] Öyle görünüyor ki bu broşürün Avusturya, İsviçre, Fransa ya da Kuzey Amerika'da bir kopyası mevcut değildir. Uzun araştırmalar sonrasında Almanya'da Mönschengladbach halk kütüphanesinde bir kopya bulunmuştur ve yazar bu kopyanın ödünç verilmesine müteşekkirdir.

ya'daki tüm doktorlara ücretsiz gönderildi. İlk üç sayfanın alt kısmı Alfred Adler'in "*Sosyal Kuvvetlerin Tıbba Girmesi*" başlıklı (açıktır ki bir manifesto olması niyetiyle kaleme alınan) makalesine ayrılmıştı.[86]

> Tıp, olabilecek tüm felsefi, bilimsel, hatta bilimsi akımların etkisine her zaman açık olmuştur. Birçok hastalığın etiyolojisi fizik, kimya ve etnolojinin katkısıyla açıklık kazanmıştır... Ama tüm bilimler içinde tıbbın ilerlemesine en fazla katkıda bulunan bilim optiktir: Mikroskop Virchow'un "hücre kuramı" ile patolojiye yeni bir bilimsel temel kazandırmasını sağladı, bakteriyolojinin kurulmasını mümkün kıldı, bu bilim dalı da kamu sağlığı önlemleriyle bulaşıcı hastalıkların kontrol altına alınmasını sağladı. Bu arada devlet, tıbbın kamuyu ilgilendirdiğini çoktan kabul etmişti, zira ülkeye iyi askerler ve işçiler kazandırmak, hastaların bakım yüküne ayrılan kamu fonlarını temin etmek için sağlıklı bir nüfusa gerek vardı. Bu zamana kadar çözüm doktorların yoksullara ucuz bakım sunması olmuştu. Şimdi işçi sınıfların yükselişi, bu sorunun hastalık fonu sigortası ve benzer kurumlarla yeniden değerlendirilmesini zorunlu kıldı. Böylece tıp mesleği, sosyal tıp meselesiyle yüzleşip bir duruş benimsemesi gereken bir noktaya geldi. Tıp insanları, artık tıbbi önem taşıyan sorunları doktorlara danışmaksızın çözmeye alışmış yöneticiler ve teknisyenler kadar bu ihtiyacın farkında değil. Tıp mesleği, yetkili makamlarca yedeğe alınmasına izin vermeyi sürdürecek mi yoksa bu hareketin başında mı yer alacak? Nihayetinde sınırlı girişimde bulunma politikasını değiştirip hastalıkların bilinçli ve başarılı bir biçimde önlenmesini destekleyen bir politikayı mı benimseyecek?

15 Ekim 1902 sayısında Aladdin takma adıyla, Adler'in yazdığı neredeyse kesin (Macar adının Aladar olduğunu hatırlayalım) bir makale yayınlandı.[87] Yazar o gün tıbbın en acil sorununun yoksullara iyi bir tıbbi bakım sunmayı mümkün kılmak olduğunu söylüyordu. Daha önce bu yöndeki talepler, yetkili makamların "Paramız yok." cevabıyla karşılaşmıştı. Adler bu rahatsız edici duruma son vermek için devletin tanıyacağı, bilimsel otoriteye sahip bir kuruma ihtiyaç olduğunu düşünüyordu: Sosyal hijyen sorunlarının çözüm bulma amacıyla tartışıldığı bir sosyal tıp semineri veren bir öğretim kürsüsü açılmalıydı.

Eylül ve Ekim 1903'de, Adler'in kaleme aldığı "*Şehir ve Kır*" başlıklı bir makalede köyler ve kırsal kesimdeki hayatın, şehirlerdeki hayattan çok daha iyi olduğu yönündeki yaygın varsayım ele alınıyordu.[88] Tam tersi doğruydu. Hijyen şehirlerde daha artmıştı, nüfusları ve seçmen sayıları artan şehirler kamu makamlarının dikkatine daha fazla mahzar oluyordu. Yine de Adler kırsal kesimde hijyenin ihmal edilmesinin nihayetinde şehirler için de yıkıcı olacağı sonucuna varıyordu.

Adler, Kasım 1903'te yazdığı "*Hükümet Yardımı Mı Yoksa Kendi İşini Kendin Gör Mü?*" başlıklı makalesinde bir kez daha tıbbın bilimsel ve sosyal veçheleri arasındaki uyumsuzluğu değerlendiriyordu.[89] Adler tıp biliminin hızla ilerlediğini, yetkili makamlarca sürekli yavaşlatılmazsa daha da ilerleyebileceğini düşünüyordu. Araştırmanın büyük önemi dikkate

---

[86] Gerhart von Schulze-Gaevernitz, *Der Grossbetrieb, ein wirtschaftlicher und socialer Fortschritt, Eine Studie auf dem Gebiete der Baumwollindustrie*, Leipzig: Duncker and Humboldt, 1892.

[87] Alfred Adler, "Das Eindringen sozialer Triebkräfte in die Medizin", *Aertzliche Standeszeitung*, I, No. 1 (1902), ss. 1-3.

[88] Aladdin, "Eine Lehrkanzel für Soziale Medizin", *Aerztliche Standeszeitung*, I, No. 7 (1902), ss. 1-2.

[89] Alfred Adler, "Stadt und Land", *Aerztliche Standeszeitung*, II, No. 18 (1903), 1-3; no. 19, 1-2; no. 20, ss. 1-2.

alındığında, (sosyal tıp da dâhil) tıbbın çeşitli alanlarında araştırmacılar ve öğretmenlere açık uygun, daimî ve iyi ücretli konumlar olması gerektiği kanısındaydı.

Temmuz ve Ağustos 1904'te Adler'in "*Eğitimci Olarak Doktor*" başlıklı, düşüncesinin yeni bir veçhesini ortaya koyduğu uzun bir makalesi yayınlandı.

> Doktorun sosyal rolü daha önceki makalelerde betimlendiği üzere tüketilmiş değildir ve onun bir eğitimci olarak göreviyle desteklenmesi gerekir. Bu eğitsel rol alkolizm, bulaşıcı hastalıklar, zührevi hastalıklar, verem, çocuk ölümleri ile mücadelede, okulların hijyeninde görülmüştür ama daha fazla oynanmalıdır: Doktor çocukların eğitimiyle ilgili tavsiyeler verebilmelidir. Zayıf ve hastalıklı çocukların olması durumunda, onların diyetleri, egzersizleri ve başka fiziksel önlemlerle ilgili tavsiyelerde bulunmak yeterli değildir. Bu gibi çocuklar en iyi desteklerini, yani kendi güçlerine duydukları güveni kolayca yitirebilir. Doktorun ilk kaygısı, egzersiz, oyunlar ve sporun uygun biçimde kullanılmasıyla onlara özgüvenlerini ve cesaretlerini geri kazandırmak olmalıdır.
>
> Adler'in bu iddialarını, çocuk eğitimiyle ilgili bir örnek izliyordu. Eğitimin daha çocuğun doğumundan önce ebeveynlerinin eğitimiyle başlaması gerekiyordu. En güçlü eğitim aracı, bütün çocuklar arasında eşit dağıtılmış olması ve aşırıya kaçmaması koşuluyla sevgidir. Eğitimde sık rastlanan hatalar arasında en kötülerinden biri çocuğun üstüne düşmek, bir dediğini iki etmemektir; bu çocuğu özgüven ve cesaretten yoksun bırakır ama tokat, bir yere kapatmak ve sürekli hakaret gibi ağır cezalar vermek de tehlikelidir. Sofradan kısa süreliğine kaldırmak, azarlayıcı birkaç söz, sert bir bakış yeterli olmalıdır. Çocuğun hizmetçilere emanet edilmesi konusunda çok dikkatli olmak gerekir. Adler makalenin daha sonraki bölümünde inatçı çocuk, küçük yalancı, korkak, mastürbasyoncu ve kaygılı çocuk gibi zor çocuk tiplerini tartışıyordu. Yalancılığı önlemenin en iyi yolu cesareti geliştirmekti, bütün kusurların en tehlikelisi ise korkaklıktı: "Gerek duyulursa en zalim çocuğu yetkin bir kasap, avcı, böcek toplayıcısı ya da cerrah yapma girişiminde bulunabilirim. Ama korkak her zaman daha düşük bir kültürel değere sahip olacaktır." Adler sözlerini şu iddiayla noktalar: "Çocuğun özgüveni ve kişisel cesareti onun en yüksek değeridir."[90]

Adler'in bu makalesi daha 1904'te eksiksiz bir eğitim kuramını ayrıntılı olarak geliştirmiş olduğunu gösteriyordu, bu kuramda onun en gözde fikirlerinin erken bir ifadesini de görebiliriz: Organ eksikliğinin rolü, şımartılmış çocuk tablosu, özgüven ve cesaretin terapi değeri.

Adler dönemin çocuk psikologları Preyer ve Karl Grooss'a atıfta bulunmuş, ayrıca Freud'dan da ilk kez küçük çocuğun ilk izlenimlerinin son derece önemli olduğunu ve çocuk cinselliğinin var olduğunu gösteren kişi olarak bahsetmişti.

Adler Eylül 1904 ile Ekim 1904 arasında Max Gruber'in "*Cinsel Hayatta Hijyen*" başlıklı kitabını aynı başlığı taşıyan makalesinde değerlendirirken kendi fikirlerini de geliştirmişti:

> Adler o sıralar çok fazla tartışılan bir konuyla ilgili olarak Max Gruber'in görüşlerine karşı çıkar. Cinsel kaçınmanın duygusal sağlık açısından uygunsuz durumlara yol açabileceğini, bunun ender görülen bazı istisnaları olduğunu belirtir. Cinsel aşırılıklarla ilgili olarak

[90] Alfred Adler, "Staatshilfe oder Selbsthilfe", *Aerztliche Standeszeitung*, II, No. 21 (1903), 1-3; no. 22, ss. 1-2.

Max Gruber'in bu etkilerin zararlı yönlerini abarttığını, bu etkilerin nevrasteniye yol açabileceği yönünde hiçbir kanıt bulunmadığını düşünür. Adler doğum kontrolünün iddia edilen etkilerinin fazla abartıldığını da söyler. (Adler'in görüşlerinin bu açıdan Freud'un görüşleriyle çeliştiğini ekleyebiliriz. Eşcinselliğe gelince, Adler bunun doğuştan gelen bir anormallik olmadığı, sadece bir başkasına önyargıyla bakılmasına neden olduğunda ve küçükleri korumak amacıyla cezalandırılması gerektiği konusunda yazara katılır. Adler mastürbasyonun zararlarını, yazarınkinden farklı bir bakış açısıyla ele alır. Fiziksel sağlık açısından değil, uyumlu duygusal gelişme açısından bu tür tehlikeler söz konusudur.[91]

Aerztliche Standeszeitung'un yayınlanması birkaç yıl boyunca devam etmişse de Adler'in dergiye yazdığı son makale bu oldu. Şurası kesin ki Freud'un küçük grubuna katıldığında, sosyal tıp, eğitim, organ eksikliğinden kaynaklanan aşağılık duygusu ve duygusal rahatsızlıkların doğuşunda eğitsel hatalarla ilgili bazı kesin fikirleri vardı. Adler sonraki birkaç yıl boyunca fikirlerini yeni bir yönde, psikanalitik hareket çerçevesinde geliştirecekti.

Alfred Adler'in Çalışmaları – II – Organ Eksikliğinden Kaynaklanan Aşağılık Duygusu

Adler, Freud'un çarşamba akşamı toplantılarına canla başla katılıyor, tartışmalara katkıda bulunuyor, kendi makalelerini okuyordu.[92] Nietzsche'nin *Ahlakın Soykütüğü* hakkında yazılmış bir makaleyi tartışırlarken Adler, Nietzsche'nin psikolojik kavrayışına büyük bir hayranlık duyduğunu belirtti, 1909'da Karl Marx'ın önemli psikolojik keşiflerde bulunduğunu söyledi. Adler, Nisan 1910'da, okul çocuklarında intiharı konu alan bir sempozyuma başkanlık yaptı; sempozyumda yapılan sunumlar kısa süre sonra Adler'in önsözü, Freud'un kapanış yorumuyla yayınlandı.

Adler'in o dönem yayınlanmış çok sayıda makalesinden iki tanesi kuvvetle psikanalize yönelir. Her iki makale de 1905'te yayınlanmıştır; Freud'un *Gündelik Hayatın Psikopatolojisi* üslubunda yazılmış olan bir makalede Adler üç ayrı hastanın hikâyesinde, sayı takıntısının ne anlama geldiğini çözmeye çalışmıştı.[93] Eğitimde cinsel sorunları ele aldığı diğer makalesi ise çocuk cinselliğiyle ilgili meseleleri *Üç Deneme*'dekine benzer bir biçimde tartışıyordu.[94]

Adler'in psikanalitik dönemindeki başlıca başarısı, organ eksikliği hakkında doksan iki sayfalık kısa bir kitap yazması olmuştur.[95] Bu fikir hiçbir şekilde yeni bir fikir değildi. Klinikçiler *locus minoris resistentiae*'den, yani daha az dirençli, genel bir enfeksiyon sırasında komplikasyon bölgesi olma riski taşıyan organdan bahsediyordu. Adler bu açıdan kendisin-

91 Alfred Adler, "Der Arzt als Erzieher", *Aerztliche Standeszeitung*, III, no. 13 (1904), 4-6; no. 14, 3-4; no. 15, ss. 4-5.

92 Alfred Adler, "Hygiene des Geschlechtslebens", *Aerztliche Standeszeitung*, III, no. 18 (1904), 1-2; no. 19, ss. 1-3.

93 Bkz. *Minutes of the Vienna Psychoanalytic Society*, I: 1906-1908, Herman Nunberg, Ernst Federn, yayına hazırlayanlar, M. Nunberg çeviren, New York: International Universities Press, 1962.

94 Alfred Adler, "Drei Psycho-Analysen von Zahleneinfällen und obsedierenden Zahlen", *Psychiatrische-Neurologische Wochenschrift*, VII (1905), ss. 263-266.

95 Alfred Adler, "Das Sexuelle Problem in der Erziehung", *Die Neue Gesellschaft*, VIII (1905), ss. 360-362.

den önce gelen isimlere atıfta bulunmuştur ama orijinalliği organ eksikliğiyle ilgili sistematik bir kuram geliştirmesi olmuştur.

Adler nedenlerini değil, semptomlarını bildiğimiz birçok rahatsızlık olduğunu belirterek kitaba başlar. Bilinen nedenler arasında genel olanlar (enfeksiyonlar ya da zehirlenmeler) ya da yerel nedenler (bir organın kötü işlemesinden kaynaklananlar) yer alır. Ama başka birçok hastalıkta tatmin edici bir açıklama bulamayız, Adler de organ eksikliği kuramının böyle birçok vakayı açıklayabileceğini düşünür.

Bir organın eksikliği birkaç biçimde tezahür edebilir. Çoğu vakada mikroskobik anormallikler kolayca tespit edilemez, kimi zaman dejenerasyon stigmatası denilen dış emarelerle ya da etkilenmiş organın yakınında deride bir bozukluğun varlığıyla tespit edilebilirler. Organ eksikliği fetüsün gelişimindeki bir kusurdan kaynaklandığı için, embriyonik segmentin tamamına yayılır. İkincisi işlevsel eksiklikle ilgili bir mesele olabilir, organın salgılamasında yetersizlik ya da kimi zaman sadece refleks anormallikleri söz konusu olabilir (bir refleks artırılabilir, azaltılabilir ya da yok olabilir). Üçüncüsü organ eksikliği hastanın vaka hikâyesinden tahmin edilebilir: Çocuklukta bir organın gereği gibi işlemesinde yaşanan bir eksiklikten örneğin (Adler, hastalarının erken yaşta geçirdiği bağırsak rahatsızlıklarını örnek verir ve bu kişilerin daha sonraları diyabet hastası olduğunu belirtir). Belli bir organın sık sık rahatsızlanması da eksikliğinin bir başka göstergesidir.

Bir organ eksikliği mutlak ya da göreli olabilir. Telafi sayesinde elverişli bir yol izleyebilir. Telafi çeşitli düzeylerde ortaya çıkar: Organın kendi içinde, başka bir organ sayesinde ya da sinir merkezleriyle. Sinir merkezleriyle sağlanan telafi, hastanın dikkatinin eksik organın işleyişine odaklanması sonucu ortaya çıkar. Bu da eksik organın tatmin edici, hatta üstün bir düzeyde değiştirilmesine yol açan bir eğitime denk düşer.

Bazı hastalıkların kalıtsal olabileceğini reddetmeyen Adler, öyle görünüyor ki organ eksikliklerinin kalıtsallığına daha büyük bir rol atfediyordu. Bunun sonucunda bazı ailelerde aynı organın eksikliği çeşitli biçimlerde tezahür eder. Ailenin bir mensubunda belli bir organın ağır bir hastalığa yakalandığı görülürken, bir diğer aile mensubunda sadece işlevsel bir rahatsızlık gözlenebilir, üçüncü bir aile bireyinde bu organın geçici rahatsızlıklara yakalanmasına yatkınlık söz konusu olabilir, bir başka bireydeyse telafi yoluyla üstünlük dikkat çekebilir. Adler akrabaları ya da kendileri kulak hastalıklarından mustarip müzisyenlere, ailelerinde göz hastalıkları olan ya da kendileri göz bozukluğundan mustarip ressamları örnek verir.

Adler'e göre hastalıkların bir yere yerleşmesinde şansın rolü, genelde sanıldığından daha azdır. Diyelim ki sekiz yaşında bir çocuk, sınıf arkadaşı kalemiyle oynarken yanlışlıkla ona çarpınca sağ gözüne hafif bir darbe aldı, iki ay sonra aynı göze kömür tozu kaçtı, üç ay sonra kalemle yaşanan kazanın bir benzeri yine oldu. Bu üç kaza tümüyle şans eseri mi gerçekleşti? Adler hastanın anne tarafından büyükbabasında diyabetik iritis, annesinde strabizm, küçük erkek kardeşinde strabizm, hipermetropluk ve görüş keskinliğinde azalma görüldüğünü öğrenmişti. Dayısında da strabizm vardı ve sık sık konjünktivit görülüyordu. Küçük hastanın

her iki gözünde de konjünktivit reflekslerinin tümüyle eksik olduğu görülüyordu. Bir koruma eksikliğine neden olan bu refleks eksikliği, bu peş peşe yaşanan kazaları açıklayabilirdi.

Adler'in organ eksikliği ve telafi süreci kuramı psikanalizden bağımsızmış, ona karşı olmak yerine onu tamamlıyormuş gibi görünür. Freud her zaman, nevrozun bir yatkınlığa dayalı olarak geliştiğini ortaya koymuştu. Adler nevrozun alt katmanıyla ilgili akla yatkın bir kuram sunma girişiminde bulunuyordu. Kitabında iki yerde, konunun psikanalizle bağını işaret ediyordu. Adler'e göre telafi hastanın dikkatini eksik organa, ayrıca ona bitişik bedensel yüzeye yoğunlaştırmasından kaynaklanır; bu bedensel yüzeyin erojen bir bölge olması, sonuçta mutlaka aşırı uyarılmasına ve nevrotik bir sürecin başlamasına yol açacaktır. Adler'in özellikle çok sayıda organ eksikliğinin görüldüğü vakalarda olduğu gibi, "Cinsel eksiklik yoksa organ eksikliği yoktur." sonucuna varmasında psikanalizle ikinci bir bağ görülebilir.

Adler'in organ eksikliği kuramı psikanaliz grubunca da gayet iyi karşılanmıştı. Öyle görünüyor ki Freud bu kuramın nevrozlarla ilgili bilgimize yapılmış değerli bir katkı olduğunu düşünüyordu.

Adler 1908 gibi erken bir tarihte, Freud'un libidoyu psişik hayatın başlıca dinamik kaynağı olarak gören temel kavrayışıyla çatışmaya başladı. Adler libidonun hayal kırıklığına uğramasının sonucu olarak açıklanamayan saldırgan bir dürtü olduğu, bu dürtünün nevroz kadar normal hayatta da önemi libidodan aşağı kalmayan bir rol oynadığı sonucuna varmıştı.[96]

Adler 1910'de bir psikolojik hermafroditlik kuramının eskizini çizdi.[97] Deneyimlerin ona, nevrotik hastalar arasında karşı cinsin ikincil cinsel özelliklerinin çarpıcı bir sıklıkta gözlendiğini göstermişti. Bu da hastayı öznel bir eksiklik, aşağılık hissine sürüklüyor, eril itiraz biçiminde telafiye can atmasına neden oluyordu. Küçük bir çocuk söz konusu olduğunda çocuk, saldırganlığı erillikle, edilginliği kadınsılıkla bir tutuyordu. Teşhircilik ve fetişizmin izleri eril itirazda bulunabilirdi. Aynı eril itiraz çocuğu babasını geçmeye çalışmaya götürüyor, ikinci olarak da anneye dileklerle dolu temsiller yöneltmesine neden oluyordu. Adler, Oedipus temasını (Oedipusmotiv) böyle açıklıyordu.

Alfred Adler'in Çalışmaları – III – Nevroz Kuramı

Adler 1911'de Freud'dan ayrıldıktan sonra nevroz kuramını yeniden formüle etti. Bu yeniden formüle çabasının büyük bölümü, daha önceki hastalığın sosyal nedenleri ve organ eksikliğinin rolü ile ilgili düşüncelerine bir dönüştü. Adler, Freud'un kuramlarının büyük bölümünü reddetmekle birlikte, erken çocukluk durumlarının önemiyle ilgili düşüncesini korudu, bunu saldırgan güdüler ve psikolojik hermafroditlik ile ilgili kendi fikirleriyle birleştirdi. Vaihinger'in

---

96 Alfred Adler, *Studie über Minderwertigkeit von Organen*, Viyana: Urban und Schwarzenberg, 1907. İngilizce çevirisi, *Study of Organ Inferiority and Its Physical Compensation*, New York: Nervous and Mental Disease Publishing co., 1917.

97 Alfred Adler, "Der Agressionstrieb im Leben und in der Neurose", *Fortschritte der Medizin*, XXVI (1908), ss. 577-584.

Die Philosophie des Als Ob adlı kitabı tam da yeni bir kavramsal çerçeve sunabileceği dönemde çıkmıştı.

Adler'in *The Nervous Character* başlıklı kitabı 1912'de yayınlandı, girişinde Seneca'dan bir alıntı vardı: *Omnia ex opinione suspensa sunt* (*Her şey görüşe bağlıdır.*), Vaihinger'in "kurgular" kavramına yapılmış bir göndermeydi bu.[98] Kitap iki bölümden oluşuyordu, bir bölüm kuramsal, bir bölüm uygulamayla ilgiliydi ama bu ayrım belirtildiği kadar açık değildir ve Adler'in düşüncesini tam anlamıyla kavramak da kolay olmaz.

Temel kavram insanın hem benzersizliğini hem bölünmezliğini ifade eden "bireysellik"ti. Bu kavram en iyi önsözde Virschow'dan yapılan bir alıntıyla örnekleniyordu: "Birey, bütün parçaların ortak bir amaç doğrultusunda iş birliği yaptığı birleşik bir bütünü temsil eder." Bunun sonucunda bireyin yalıtılmış her bir psikolojik özelliği bütün kişiliğini yansıtır.

Birey zaman boyutuyla da değerlendirilir. Zamanın herhangi bir noktasında, herhangi bir semptom geçmiş, şimdi ve geleceğin işaretlerini gösterir. Psişik hayat geleceğe yönelmiş ve teleolojiktir, yani bir hedefe yönelir. Hedef bir kere belirlenmez, değiştirilebilir.

Adler işte burada Vaihinger'in "kurgu" kavramını kullanıyordu. İşler sanki insan faaliyetine ideal bir norm getirilmiş gibi ilerler; Adler bu ideal norma mutlak hakikat ya da sosyal hayatın mutlak mantığı diyordu; sosyal, hatta kozmik taleplere mükemmel uyum göstermekle aynı şeydi bu. Adler anormalliği, bireyin bu kurgusal normdan sapmasının ölçüsü der. Nevrozlar böyle bir sapkınlığın çeşitleri olarak düşünülür.

Adler nevrozların kaynağını, organ eksikliğinden kaynaklanan duygularda arıyordu ve burada 1907 tarihli kitabına atıfta bulunuyordu. Tümüyle fizyolojik telafi bir yana organ eksikliği karmaşık bir psikolojik kendi kendini ileri sürme süreci başlatır, ki bu da psişik gelişimin daimî bir etkeni olur. Adler'in organ eksikliğini konu alan kitabında eskizini çizdiği üzere bu psikolojik süreç, eksik olduğu varsayılan organ işlevinin sürekli gözlemlenmesini ve eğitilmesini gerektirir. Fakat Adler daha önce betimlediği bu olgulara, tümüyle sosyal etkenlerin, örneğin kardeşler arasında erken çağdaki rekabetin ve çocuğun kardeş dizilimindeki yerinin de aşağılık, eksiklik hislerine yol açabileceği düşüncesini ekliyordu. Bir organ eksikliği söz konusu olduğunda bile, psikolojik tepki ana unsur hâline gelir.

Nevrozun hangi türü olursa olsun, hepsinde ortak bir eğitim süreci vardır ve bu süreç hastanın kendisine, başkalarıyla ilişkilerine sarf ettiği dikkatin artmasından, heyecanlanma eşiğinin düşmesinden ve bazı olayları öngörme gücünün keskinleşmesinden kaynaklanır. Hasta bütün bunları öznel olarak bir üstünlük çabası ve geride bırakılma korkusu olarak görür. Nevrotik ayrıca özenilen öncü bir imaj ve nevrotik bir hayat tekniği gibi ilave yollara da başvurur. Zamanla bu araçlar kendi başlarına amaç hâline gelir.

Nevrotik birbirine karşıt kavram çiftleri etrafında kurulmuş kurgusal bir dünyada yaşar. Başlıca karşıtlık çifti, derinlere yerleşmiş aşağılık duygusu ile öznenin yücelmiş kişilik duygusu arasındaki karşıtlıktır. Bu karşıtlık "yüksek" ve "alçak", "eril" ve "dişi", "zafer" ve "yenilgi"

---

98 Alfred Adler, "Der Psychische Hermaphroditismus im Leben und in der Neurose", *Fortschritte der Medizin*, XXVIII (1910), ss. 486-493.

kavramlarıyla bir tutulur. Yüksek–alçak karşıtlığı normal insanların fantezilerinde, rüyalarında, mecaz sözlerinde büyük bir rol oynar ve üstünlük fikrini yüksekle, aşağılık fikrini alçakla bir tutan nevrotik için giderek artan bir öneme sahip olur. Aynı şey zafer ve yenilgi için de geçerlidir, nevrotik birey için en ufak bir başarı ya da geri adım muazzam bir önem kazanır. "Eril–dişi" karşıtlığı *The Nervous Character*'da uzun uzadıya ele alınmıştır. Öyle görünüyor ki Adler biyolojik interseksüellik işaretlerine önceden olduğu kadar önem atfetmiyordu. Asıl önemli olan hastada ısrarla varlığını sürdüren öznel izlenimdir. Toplum kadını erkekten aşağı saydığı için eril itirazın kadının yanı sıra erkekte de gelişmesi olasıdır. Kadında eril itiraz, bir erkek dünyasında ona dayatılan role verdiği neredeyse normal bir tepkidir. Erkekte cinsel rolüyle ilgili kuşkuların ya da bu rolü canlandıramayacağı korkusunun sonucudur ve bir yandan da kadına karşı önyargılarını güçlendirir. Adler bu temele dayanarak erkekte ve kadında çeşitli nevroz biçimlerini tanımlar ve burada da fikirleri Freud'un fikirlerinden epey ayrılır: Adler libidoyu nevrozlar ve cinsel sapıklıkların kökeni olarak görmek yerine cinsel davranışın sembolik niteliğini vurgular.

Adler, Freud'un tersine nevrozun kökenindeki sosyal etkeni ve nevrozun sosyal kusurlarını vurgular. Örneğin bazı nevrotikler sosyal faaliyet alanlarını aile çevreleriyle sınırlayarak toplumdan kaçar, hatta kimi zaman ebeveynlerinin ailesini kendi ailelerine tercih eder.

Adler nevrozun ilerlemesini, Vaihinger'in resmettiği biçimiyle kurguların evrimine benzetmişti. Bazı bilim insanları, kurgusal bir model biçiminde, gerçekliğine inanmadıkları bir kuram ileri sürmüştür. Bu kurgusal model sonraları yanlışlıkla varsayım olarak kabul edilmiş, varsayım da dogmaya dönüşmüştür. Nevrotik de aynı biçimde fantezilerle oynar ve sonradan onlara inanmaya başlar. Bu Adler'in gerçekleştirme dediği şeydir. Gerçekleştirilen bir kurgu ne zaman gerçeklikle yüzleşmek zorunda kalsa tehlikeli bir durum ortaya çıkar. Kurgu, gerçekleştirme ve gerçeklikle eleştirel karşılaşma evreleriyle bu genel evrim kalıbı, nevroz türlerinden bağımsız olarak mevcuttur. Adler, Freud'un koruduğu klasik nevroz ayrımını (histeri, fobi ve takıntılar) bir kenara bırakır. Cinsel sapkınlıkları da nevrozların alanına dâhil edecek kadar ileri gider.

The Nervous Character'ın üslup ve kompozisyon bakımından eksikleri vardı ama kitap fikirler ve klinik olgular bakımından zengindir. Çok çeşitli yazarlardan alıntılar vardır: Doktorlar, çocuk doktorları, Kraepelin ve Wernicke gibi üniversite psikiyatristleri, Janet, Bleuler ve Freud gibi yeni okulların temsilcileri ve birçok psikanalist. Filozoflardan Nietzsche ve Vaihinger'e, yazarlardan Goethe, Schiller, Shakespeare, Tolstoy, Dostoevsky, Gogol ve Ibsen'e sık sık atıfta bulunulur.

Alfred Adler'in Çalışmaları – IV – Bireysel Psikoloji

Alfred Adler Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra psikoloji sistemini yeniden değerlendirdi ve yeniden formüle etti. Daha önceki nevroz kuramında örtük olarak yer verdiği topluluk duygusu kavramı (*Gemeinschaftsgefühl*) artık bu terimle ifade edilmiş ve öne çıkarılmıştı. Bu yeni sistem 1927'de, en açık ve en sistematik kitabı olan *Understanding Human Nature*'da

geliştirildi.[99] Şimdi, bu kitaba dayanarak ve zaman zaman o dönem yayınlanmış başka yazılardan ilaveler yaparak Adler'in bireysel psikolojisinin genel bir araştırmasını sunacağız.

Adlerci psikoloji ne akademik psikoloji ne deneysel psikoloji geleneğine aittir, Freudcu psikanalizden kökten ayrılır. Adler'in sistemini akademik, deneysel ya da Freudcu psikolojileri kerteriz alarak değerlendirmek Adler'e haksızlık olur. *Menschenkenntnis* Adler'in Bireysel Psikolojisi'nin bağlı olduğu psikolojik akımı belirtir. Kimi zaman somut psikoloji de denen bu pragmatik psikoloji, meselelerin çok derinine inme iddiasında bulunmaz, insanın kendisi ve başkaları hakkında pratik bilgiler edinmesini sağlayacak ilkeler ve yöntemler sunmayı amaçlar. Kant da *Die Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*'de böyle bir şey yapma girişiminde bulunmuştu.[100] Tesadüfe bakın ki Kant bu kitabın önsözünde *Kenntnis des Menschen* (*İnsan Hakkında Bilgi*) sözünü iki kez, *Menschenkenntniss* sözcüğünü de bir kez kullanmıştı; Adler bu sözcüğü birey psikolojisiyle neredeyse eşanlamlı kullanmıştır. Henri Lefebvre, Marksizm'den genel olarak ve gündelik hayatta insanla ilgili pratik bir bilgi sistemi çıkarılabileceğini göstermişti.[101] Nietzsche'nin eserlerinden de başka bir pragmatik psikoloji sistemi çıkarmak daha kolayca mümkün olabilirdi.[102]

Ne var ki Adler'in *Menschenkenntnis*'i Kant, Marx ya da Nietzsche'nin sistemlerine göre daha sistematik ve kapsayıcıdır. Adler'in sisteminin başlangıç noktası şu cümleyle ifade edilebilir: "Zihinsel hayatta her şey... bazı temel aksiyomlar doğruymuş gibi gerçekleşir." Peki bu aksiyomlar nelerdir?

Birincisi, birlik ilkesi: İnsan hem zihin–beden ilişkisi açısından hem zihnin çeşitli faaliyetleri ve işlevleri açısından birdir ve bölünemez. Adler'in birey psikolojisi, Freud'un insandaki temel ikiliğe, bilinç ile bilinçdışı, ego, id ve süperego arasındaki çatışmalara yaptığı vurgudan işte burada ayrılır.

İkincisi, dinamizm ilkesi: Hayat hareket olmaksızın tasavvur edilemez. Ama Freud daha çok psişik süreçlerin nedenini vurgularken, Adler amacını ve niyetini vurgular (*Zielstrebigkeit*, "bir hedef doğrultusunda çabalama"): "Hiç kimse her şey önünde yüzen bir hedefle tanımlanmaksızın, koşullanmaksızın, sınırlanmaksızın, yönetilmeksizin düşünemez, hissedemez, isteyemez, hatta hayal kuramaz." Böyle bir niyetlilik zorunlu olarak seçme özgürlüğünü beraberinde getirir. İnsan bir hedefi seçebildiği ya da bir hedefin yerine başka bir hedef geçirebildiği ölçüde özgürdür ama bunu yapar yapmaz kendi kendisine dayattığı kanuna uyduğu ölçüde belirlenir.

Alexander Neuer insanın kendisini sürekli aşağılık, eksiklik durumlarında bulmasını ve bunu aşmasının ya da aşamamasının ona bağlı olduğu düşüncesini birey psikolojisinin

---

99 Alfred Adler, *Über den Nervösen Charakter: Grundzüge einer vergleichenden Individual-Psychologie und Psychotherapie*, Wiesbaden: Bergmann, 1912, İngilizce çeviri, *The Neurotic Constitution*, New York: Moffat, Yard, 1917.

100 Alfred Adler, *Menschenkenntnis*, Leipzig: Hirzel, 1927, İngilizce çeviri, *Understanding Human Nature*, New York: Greenberg, 1927.

101 Immanuel Kant, *Anthropologie in Pragmatischer Hinsicht* (1798), *Kants Werke*, Berlin: Georg. Reimer, 1971. VII, ss. 117-333.

102 Henri Lefebvre, *Critique de la vie quotidienne, Giriş*, Paris: Bernard Grasset, 1947.

temel dayanaklarından biri olarak görüyordu.[103] Bunu aşmak için kavrayış yeterli değildir; insanın harekete geçmesi gerekir ve bunun için de cesarete ihtiyacı vardır. (Matematikte çok başarısız olup da bir gün sınıfta bir problemin çözümünü gören, sonra da tahtaya kalkıp soruyu çözme cesareti gösteren tek kişi olan küçük çocuğun hikâyesindeki gibi.) Dolayısıyla cesurca bir eylem, insanın hayattaki hedefini bilinçli olarak değiştirmesi sonrasında hayat tarzını değiştirmesini de mümkün kılacaktır. Neuer'e göre Adler cesareti (*Mut*), antik Yunanların ruhun özü olarak gördükleri türden yüksek bir psişik enerji ya da *thymos* olarak görür. Bir çocuğa *thymos* vermek eğitimcinin temel kaygısı olmalıdır, hastası çocuk da olsa yetişkin de olsa psikoterapist de aynı kaygıyı gözetmelidir.

Üçüncüsü kozmik ilke etkisi: Birey, onu binlerce farklı biçimde etkileyen kozmostan yalıtılmış olarak düşünülemez. Ama bu evrensel etkiler bir yana her birey kozmosu kendisine özgü bir biçimde algılar. Topluluk duygusu, kozmostaki genel karşılıklı bağımlılığın bir yansımasıdır; içimizde yaşar, kendimizi ondan tamamen soyutlayamayız, bizi başka varlıkları hissetme, onlarla empati kurma yetisiyle donatır. Hepsinden de önemlisi bu duygu, insan topluluğunun doğal ve meşru talepleriyle uyum içinde yaşamanın kendiliğinden kabul edilmesidir.

Birkaç yanlış anlamayı gidermek herhâlde yüzeysellik olmayacaktır. Topluluk duygusunun başkalarıyla kaynaşma becerisiyle hiçbir ilgisi yoktur, bir grup ya da bir davaya bağlılıktan çok daha fazlasıdır. Bireyin kişiliğinin bir topluluğun ellerine teslim edilmesiyle de karıştırılmaması gerekir. Adlerci topluluk kavramı ailevi ve sosyal bağlardan oluşan yapıyı, yaratıcı faaliyetleri (mantık, dil, atasözleri ve folkloru yaratan topluluktur) ve etik işlevi (adalet topluluktan doğar) içerir. Dolayısıyla topluluk duygusu, bireyin insanın başkalarıyla ilişkilerine hükmeden ilkelerle ilgili algısıdır.

Topluluk duygusu az çok bireye göre gelişir: Kimi bireylerde aileyle ya da köken grupla sınırlı olur ama ulusu, genel olarak insanlığı, onun ötesinde hayvanlar, bitkiler, cansız varlıklar ve evreni de kapsayabilir.

Dördüncüsü, bir bütündeki parçaların kendiliğinden yapılanması ilkesi: Zihnin bütün bileşenleri bireyin kendi belirlediği hedef doğrultusunda kendiliğinden örgütlenir ve kendi dengelerini bulur. Duyumlar, algılar, imajlar, hatıralar, fanteziler, rüyalar; her şey bireyin yöneldiği hatta birleşir. Aynı şekilde bir bütün olarak insanlıkta bu kendiliğinden yapılanmanın iş bölümü biçiminde ortaya çıktığını görürüz. İnsanlık için olduğu kadar birey için de bu kendiliğinden yapılanma, insanın kendi yasasına uyma ilkesinin bir tezahürüdür.

Beşinci temel aksiyom, birey ile çevresi arasındaki eylem ve tepki ilkesidir. Bir yandan bireyin sürekli ortamına uyması, yeniden uyum sağlaması gerekir. Birey bir eksiklik, aşağılık konumundaysa doğrudan ya da dolaylı olarak kendiliğinden onu aşmaya çalışır. Bu, tür için olduğu kadar birey için de doğrudur. Marx gibi Adler de insanın çevresini değiştirme becerisini ayırt edici niteliği olarak görür. Ama burada, akışkanlar mekaniğinde olduğu

[103] Bu durum çok dikkat çekici bir şekilde şurada gösterilmiştir: Ludwig Klages, *Die psychologischen Errungenschaften Nietzsches*, Leipzig: A. Barthes, 1926. Bkz. beşinci bölüm, ss. 267-273.

gibi, her eylem bir tepki doğurur ve bu da sosyal grubu içindeki birey açısından özellikle geçerlidir: "Hiç kimse, genişlemesini kontrol altına alma eğilimi gösterecek güçleri hemen uyandırmaksızın topluluğun ortasında ayağa kalkıp da diğerleri üstünde de güç sahibi olamaz."

Bunun sonucunda Adler'in psikolojisi temelde bir kişiler arası ilişkiler dinamiğidir. Bireyi asla yalıtılmış ve durağan bir konumda düşünmez, onu eylemlerinin ve çevresinin verdiği tepkilerin ışığında görür.

Altıncı aksiyom Adler'in mutlak hakikat kanunu dediği şeydir; bireyin davranış biçimine getirilen, topluluğun gerekleri ile bireyin gerekleri arasında, başka bir deyişle topluluk duygusu ile meşru kendine ileri sürme arasında iyi bir denge tutturulmasını sağlayan kurgusal bir normlar dizisidir. Bu ideale uyan birey mutlak hakikat içinde kalır, yani toplumda hayatın mantığına ve bu sayede de oyunun kuralına uyar. Mutsuzluk, başarısızlık, nevrozlar, psikozlar, sapkınlıklar ve suça yatkınlığın ortaya çıkması, bu temel kuraldan ne derece sapıldığını gösterir.

Bu öncüllerden hareketle insanlığın doğayla ilişkilerini, insanlık içindeki sosyal grupların ilişkilerini, bireyin toplulukla ilişkilerini, küçük gruplar içindeki bireyin ilişkilerini ve bireylerin birbirleriyle ilişkilerini tanımlayacak bir diyalektiğe varmak mümkündür.

Adler, *insan türü ile doğa arasındaki ilişkinin* dinamiğine pek değinmemiştir. İnsan yüksek hayvan türleri arasındaki en zayıf tür olduğundan, öngörüde bulunma melekesine sahip psişik bir organ geliştirmiş ve bir iş bölümü tahayyül etmiştir. Bu şekilde doğal aşağılığını aşırı telafi etmeyi ve doğayı fethetmeyi başarmıştır. Adler insanın doğaya hasar vermesi ve bunun insan üstünde feci sonuçlar doğurması problemini tartışabilirdi ama diyalektiğini bu yönde ilerletmemiştir.

Sosyal grupların birbirleriyle ilişkilerinin dinamiği Marx ve Engels tarafından sınıf mücadelesi kuramında bol bol işlenmiştir. Adler bu konuyu kolayca genişletebilirdi ama bir nedenden ötürü bundan kaçınmış gibi görünür. Ne var ki Adler saldırgan güdülerden kaynaklanan patolojik kıskançlığa karşılık, sosyal eşitsizliğin doğal bir sonucu olan haset duygusundan bahsetmiştir. Sosyoloji ve biyolojinin, Adler'in büyük dikkat sarf ettiği ortak bir noktası vardır, o da kadın ve erkeğin rolleridir. Fizyolojik farklılık kadın ve erkeğin psikolojik ve sosyolojik rollerindeki uyumsuzluğu açıklamaz. Bütün kamusal ve özel kurumlarımız erkeğin üstün olduğu önyargısına dayanır. Adler, Bachofen ve Bebel'in izinden giderek, erkeğin kadına üstün olduğu yönündeki bu tutumun tarihsel olarak antik bir anaerkillik dönemine verilen bir tepki olduğu varsayımında bulunur. Bu tutum eğitimle, ince ve sıklıkla bilinçdışı telkinlerle kızda olduğu gibi erkekte de daimî kılınır ve güçlendirilir. Adler'in *The Nervous Character*'da ayrıntılı olarak betimlediği üzere, nevrozun ve eril itiraz olgusunun başlıca nedenlerinden biri buydu.

Adler başka eserlerinde insan grupları arasındaki ilişkilerin diyalektiğine bakmıştı. 1918 ve 1919'da savaş olgusunu aydınlatmaya çalıştığını, bu olguyu iktidardakilerin suç niteliğinde sorumsuz tutumu ve halkın aldatıldığını fark ettiğinde duyduğu çaresizlikle açıkladığını

hatırlıyoruz.[104] Dolayısıyla savaş, kendi bencil çıkarları doğrultusunda iktidar arayışı içinde olan birkaç kişinin kışkırttığı kitlesel psikoz biçimlerinden biri olarak görülebilir.[105] Adler kişisel güç peşinde olmayı asli bir dürtü olarak görmez, yerini topluluk duygusuna bırakabilecek yanlış kılavuzluk eden bir idealin sonucu olarak görür, bu nedenle de savaşın önlenmesinde eğitimin çok büyük önemi olduğunu söyler.[106]

Birey ile topluluk arasındaki ilişkilerin diyalektiği Adler'in *Menschenkenntnis*'inin ve diğer yazılarının büyük bir bölümünü oluşturur. Topluluk duygusu ile kendini genişletme dürtüsü arasındaki denge çok erken yaşta bozulmuş olabilir. Adler dengesizliğin ortaya çıkmasını nasıl açıklar? Dengesizliğin kökenini çok erken bir yaşta edinilmiş olabilecek aşağılık duygusunda görür.

Bu noktada dilsel bir hatırlatmada bulunmamız yerinde olur. Adler'in kullandığı biçimiyle "eksiklik duygusu"nun aslında iki farklı anlamı vardı. Biri, doğal bir eksiklikle ilgiliydi, bir yetişkinin boyuyla karşılaştırıldığında çocuğun boyunun kısa olması gibi ya da hastalıktan kaynaklanan olgusal bir eksiklik gibi. Ama birey psikologları bu terimi çoğu kez bir değer yargısı anlamında kullanır; "daha az" anlamına gelen *minder* ve "değer" anlamına gelen *Wert* sözcüklerini içeren Almanca *Minderwertigkeitsgefühl* sözcüğü örtük olarak bu anlamı içerir. Dolayısıyla bu sözcük bireyin kendisi hakkında "daha az değerli" yargısına varması anlamına gelir. Haberlin bu semantik yanlış anlamayı işaret etmiştir.[107] Ama Alexander Neuer 1926'da çok sayıda ve çok katmanlı olan "eksiklik konumları" ile cesaretle aşılmadıkları sürece "eksiklik konumları"nın sonucu olan "eksiklik duyguları" arasında bir ayrım yapmıştı.[108] Bu konuyu Brachfeld de ayrıntılı olarak ele almıştır.[109] Adler'in kendisi de daha sonra doğal eksiklik duygusu ile öznel aşağılık kompleksi arasında bir ayrım yapmıştır.[110]

Adler eksiklik duygusunun birkaç nedeni olduğunu belirtir. 1907'deki monografisinde betimlediği üzere organ eksiklikleri vardır ama Adler artık eksikliğin kendisinden ziyade bireyin organ eksikliğine verdiği tepkinin önemini vurguluyordu. Sık rastlanılan bir başka kaynak da eğitim hatalarıdır; çocuktan çok fazla şey beklemek, zayıflıklarını aşırı vurgulamak, çocuğu keyfe göre oyuncak yapmak, kendisini bir yük gibi görmesine neden olmak, onunla alay etmek ve onu küçük görmek gibi. Sosyal nedenler de vardır; ekonomik ve sosyal gerilimin yoksulların çocuklarında neden olabileceği duygular gibi.

Nedeni ne olursa olsun, bir eksiklik duygusu küçük çocukta görünebilir olan iki hat doğrultusunda gelişebilir. İki hat da bir üstünlük hedefine yönelir ama ona ulaşmak için farklı bir yol izler.

---

104 Alexander Neuer, *Mut und Entmutigung, Die Prinzipien der Psychologie Alfred Adlers*, Münih: Bergmann, 1926, s. 12.

105 **Bkz. sekizinci bölüm, s. 554.**

106 Alfred Adler, "Zur Massenpsychologie", *Internationale Zeitschrift für Individualpsychologie*, XII (1934), ss. 133-141.

107 Alfred Adler, "Psychologie der Macht", Franz Kobler, *Gewalt und Gewaltlosigkeit. Handbuch des aktiven Pazifismus*, Zürih: Schweizer Spiegel Verlag, 1936.

108 Paul Häberlin, *Minderwertigkeitgefühle*, Zürih: Schweizer Spiegel Verlag, 1936.

109 Alexander Neuer, *Mut und Entmutigung, Die Prinzipien der Psychologie Alfred Adlers*, Münih: Bergmann, 1926, ss. 13-14.

110 F. Oliver Brachfeld, *Les sentiments d'infériorité*, Cenevre: Mont-Blanc, 1945.

Birinci yolda birey doğrudan başkalarına üstün olmaya çalışır. Psikolojik işlevleri ve karakterinin yanı sıra kılavuz çizgisi bu hedefe yönelecektir. Hırs, küstahlık, kıskançlık ve nefret gösterecektir. Nietzsche'nin güç istenci, üstünlük kompleksinin birçok tezahüründen biridir ve Nietzsche'nin gösterdiği üzere bu saldırgan duygular birçok maskeye bürünebilir.

İkinci yolda birey üstünlük hedefine dolaylı yollarla ulaşmaya çalışır ve zayıflık, utangaçlık, kaygı ya da sınırlı bir aile ve sosyal çevre gibi engellerin ardına çekilir; bu konum onun en azından birkaç kişiye zorbalık etmesini ve onların üstünde hâkimiyet kurmasını mümkün kılar. Burada da davranış kalıpları, sayılamayacak kadar çok farklı biçimler alır.

Adler bireyin kural olarak ilk doğrudan yolu seçeceği, ancak başarısızlıkla karşılaştığında ikinci yola yöneleceğine inanıyordu. Bu er ya da geç, sıklıkla da çocuklukta erken bir tarihte olabilirdi. Ama her hâlûkârda kişinin kendisine koyduğu üstünlük hedefi ile ona ulaşma gücü arasındaki uyumsuzluk bireyi yenilgiye sürükleyecektir. Birey uzunca bir süre boyunca mesafeden yararlanarak yenilgiyi savuşturmaya çalışır.[111] Birey hedefine ulaşmaya yaklaştığında aniden geri çekilir, ulaşmasına az kala durur, kararsız bir tutum benimser ya da başarıyı engelleyecek yapay engeller çıkarır. Akıllıca mesafe kullanımının yeterli olmadığı durumlarda birey hayalini keskin gerçeklikle yüzleştirmek zorunda kalır ve bir felaketten kaçınmak için Adler'in *düzenleme* dediği şeye başvurur. Bu bir depresyon, kaygı, fobi, amnezi ya da herhangi bir nevroz olabilir; kimi zaman fiziksel bir hastalık ya da psikoz biçimini alır. *Düzenlemenin* amacı, bireyin ulaşılamaz hedeflerinin suya düşmesinin yakın olduğunu çevreden ve bireyin kendisinden gizlemektir.

Bu kavramlar ışığında, birçok nevroz, depresyon, sapıklık, bağımlılık, suç, hatta psikoz bireyin toplulukla kurduğu ilişkide gözlenen rahatsızlık biçimlerinden başka bir şey değildir.

Küçük bir grup içindeki bireyler arasındaki ilişkiler birey psikolojisinin bir diğer konusudur. Doğal ya da yapay herhangi bir grup için geçerli olabilir. Zürih'te Profesör Blasch Adlerci ilkeleri sanayi ve işletme psikolojisi alanında yaptığı araştırmalara uygulamaktadır. Aslında Adler aile grubu içindeki psikolojiyle uğraşmıştı.

Bir çocuğun hayatında en güçlü etki anneden gelir; topluluk duygusunun tohumlarını atan (ya da atması gereken) odur; babanın rolü çocuğun kendi kendisine yetmesini ve cesur olmasını öğretmektir. Freud'un insan hayatının normal ve evrensel bir aşaması olması gerektiği sonucuna vardığı Oedipus durumunu, Adler şımarık bir çocukta yanlış eğitimin sonucu olarak görür. Ebeveynlerle ilişkiler Freud'un resmettiği gibi sevgi ve nefretle sınırlı değildir, *Gegenspieler* rolünü ("kendisine karşı oynanan", çocuğun kendi gücünün karşılaştırarak ölçtüğü ebeveyn) anne de baba da oynayabilir. Bu rolü kardeşlerden biri, özellikle en büyüğü de oynayabilir.

Adler'e göre bir ailedeki çocuklardan her biri, diğer kardeşleriyle ilişkili konumuna özel bir bakış açısıyla doğar ve büyür. Başından beri en büyük kardeşin konumu, küçük olanların konumundan daha iyidir. Ona daha güçlü, daha akıllı, daha sorumlu olduğu hissettirilir.

---

[111] Alfred Adler, "Der Komplexzwang als Teil der Persönlichkeit und Neurose", *Internationale Zeitschrift für Individualpsychologie*, XIII (1935), ss. 1-6.

Büyük kardeşin otorite ve gelenek düşüncesine değer vermesinin, görüşlerinde tutucu olmasının nedeni budur. En küçük kardeşse her zaman şımarık ve korkak ana kuzusu olarak kalma tehlikesiyle karşı karşıyadır. En büyük çocuk babanın mesleğini üstlenirken, küçük olan kolayca sanatçı olabilir, sonra da aşırı telafi sonucu muazzam bir hırs geliştirip bütün ailenin kurtarıcısı olmaya can atabilir. Ailenin ikinci çocuğu her iki taraftan daima baskı altındadır, bir yanda ağabeyini geride bırakmaya can atarken küçük kardeşinin kendisini geride bırakmasından korkar. Birey ailenin tek çocuğuysa, şımartılmaya ve pohpohlanmaya en küçük kardeşten daha da açıktır. Ebeveynlerinin onun sağlığıyla meşgul olması kaygılı ve korkak bir insan olmasına neden olabilir. Bu gibi kalıplar kardeşler arasındaki mesafeye, erkek ve kız çocukların aile içindeki sayısına ve konumlarına göre değişebilir. En büyük ağabeyin hemen arkasından bir kız kardeş geliyorsa, ağabey bir an gelip kendisinden daha hızlı olgunlaşan kız kardeşin kendisini geride bırakacağından korkacaktır. Olası birçok durum arasında, erkek kardeşler arasındaki tek kız kardeşin ya da kız kardeşler arasındaki tek erkek kardeşin durumu da yer alır (Adler'e göre özellikle elverişsiz bir durumdur bu).

Adler *iki birey arasındaki ilişkilere* de değinmişti. Topluluk duygusunun kılavuzluk ettiği normal itaat vardır; bir topluluk duygusu eksikliğinden ya da güç istencinden kaynaklanan itaatsizlik vardır; suça yatkın gruplar içinde karşılaşıldığında özellikle tehlikeli olan körü körüne itaat vardır. Adler hipnozu, hipnotize edilen kişi ve hipnotizmacıyı aynı ölçüde alçaltan özel bir kişiler arası ilişki biçimi olarak görür. Adler'e göre telkin dış bir uyarıma bir tepki verme biçimidir; bazı bireyler başkalarının görüşlerine aşırı değer vermeye, kendi görüşlerine daha az değer vermeye hazırdır; bazıları sadece kendi görüşlerini doğru görmeye, başkalarının görüşlerini ayrım gözetmeksizin reddetmeye meyleder. İlk kez karşılaşan iki kişi arasında kendiliğinden hemen kurulan ilişki Adler'in eserlerinde ima edilen ama hiçbir yerde açıkça betimlenmeyen bir durumdur.

Kişiler arası ilişkilerde rastlanan büyük güçlüklerden biri de anlayışsızlıktır. Çoğu kişinin kendileri ve başkalarıyla ilgili pek az bir kavrayışı vardır, daha da beteri deneyimin onlara bir yararı olmaz, çünkü zaten çarpılmış bakış açılarının ışığında düşünürler. Ayrıca kendileri hakkında aydınlanmaktan hoşlanmazlar. Ama Adler insan hakkındaki bilgi daha genel olursa, sosyal ilişkilerin kolaylaşacağı kanısındaydı, çünkü o zaman insanlar birbirlerini kolayca aldatamayacaktı. Bu nedenle de pratik psikolojik teşhisi mümkün kılacak bir tekniğe ihtiyaç vardı.

Adler'in tekniği, çoğu bireyin kendilerinin bilincinde olmadığı gizli bir hedefe ulaşmaya çabaladığı yönündeki aksiyomatik ilkeyle başlar. Bu hedefin öğrenilmesi, bireyin kişiliğini anlamayı sağlayacak anahtarı sunacaktır, tersine hedefin niteliği de bireyin davranışlarının eleştirel olarak incelenmesinden anlaşılabilir. Gizli hedef hem bireyin kılavuz çizgisini hem bakış açısını (ya da dünya tablosunu) belirlediğinden elimizde gizli hedefi işaret eden birkaç ipucu bulunur. Bireysel psikoloji psikoloğu yeni bir yıldızın yörüngesini belirlemeyi isteyen bir astronom gibi ilerleyecektir. Peş peşe birkaç konumu belirler ve sonra da yıldızın izlediği yolu, tuttuğu yönü yeniden inşa eder. Böylece bireysel psikoloji psikoloğu birbirinden olabildiğince uzak iki noktayla başlar; bunlardan biri bir çocukluk anısı, diğeri bireyin sosyal

davranışını aydınlatan yakın tarihli bir olay olabilir. Psikolog elbette ki ara noktalar da belirleyecektir, ara noktaların sayısı arttıkça bireyin izlediği yolu yeniden daha kesin kurmak mümkün olacaktır. Bireysel psikoloji psikologlarının yararlandığı veriler arasında ilk hatıralar, çocuğun kendiliğinden oyun faaliyetleri, çocuğun ve ergenin gelecekteki mesleğiyle ilgili dilekleri ve rüyaları yer alır.

Adler'e göre ilk hatıraların, tarihsel olarak doğru olsalar da olmasalar da büyük bir teşhis değeri vardır. Diğer psikolojik göstergelerle birlikte incelenmeleri koşuluyla bireyin hayat amacını ve hayat tarzını yansıtırlar.

Adler rüyaların bireyin hayat tarzı hakkında bir şeyler gösterdiğini, özellikle de çevresindekilerden gizlemek istediği veçheyi gösterdiğini düşünüyordu (çünkü sosyal kontrolün sansürü geçici olarak kaldırılmıştır). Rüyaların geleceğe dönük işlevleri de vardı: Rüya gören kişinin hâlihazırdaki sorunlarının somut bir çözümünü ya da asıl akılcı çözümden kaçmayı, dolayısıyla rüya görenin kendi kendisini aldatmasını ifade ederler.[112]

Hâlihazırdaki tutumların, ilk hatıraların, çocukluktaki faaliyetlerin, ergenlikteki dileklerin, rüyaların bu biçimde araştırılması bireyin bakış açısını, yani kendisine özgü, seçici dünya algısını ve hayat tarzını kendiliğinden ortaya çıkarır. Her birey amacına ulaşmak için özel taktikler kullanır, Adler'in hayat tarzı (*Lebensstil*) dediği şey budur. Biri küstahlığa başvurur, biri sahte bir mütevaziliğe, üçüncüsü diğerlerinde acıma uyandırır vs., ama çoğu kez karmaşık bir araç bileşkesi kullanılır. Bir hayat tarzını teşhis ederken bireyin eylemleri ve davranışları sözlerinden daha aydınlatıcıdır. Böylece uğraştığımız kişilerin izlediği gizli hedefleri hızla teşhis etmek, bizi etkilemek için neler yaptıklarını görmek mümkün olabilir. Böylece maskelerinin ardını görebilir, saldırılarını savuşturabiliriz. Çocuklarda karakter zorluklarının sırrını ve eğitimlerindeki engelleri ortaya çıkarmak kolaydır.

Bir karakteri tam anlamıyla değerlendirebilmek için başka olguları da değerlendirmek gerekir. Her bireyin dünya tablosu, büyük ölçüde görsel tip mi, işitsel tip mi yoksa motor tip mi olduğuna bağlıdır. Motor tipin daha fazla harekete ihtiyacı vardır. Adler bireyin cesaretinden bağımsız olarak zihinsel ve fiziksel enerjisinin ölçüsüne de büyük önem atfeder olmuştu. O hâlde görüyoruz ki bir insanın kişiliğini tam anlamıyla değerlendirebilmek için organ eksiklikleri, ilk kişiler arası ilişkileri ve aile durumu, duyusal tip mi yoksa motor tip mi olduğu, doğal fiziksel ve zihinsel enerjisi, özgür tercihleri ve cesareti hakkında bilgi sahibi olmamız gerekir.

Adler insan hayatının izlediği yolu ve gelişimini yukarıdaki kavramlar ışığında değerlendiriyordu. İnsanın bireyselliği çok erken yaşta kendisini gösterir. Adler'e göre bir bebekteki topluluk duygusunun ölçüsünü birkaç aydan sonra değerlendirmek mümkündür, bebeğin ikinci yılında bu duyguyu sözcüklerle ifade etme biçiminden de bunu anlayabiliriz. Bebek büyüdükçe oyun oynama biçimi kendisine özgü bir hâl alır. Adler, oyunun çocuğun kendiliğinden geleceğe hazırlanması olduğu konusunda Groos'la aynı fikirdedir, oyunun

[112] Alfred Adler, "Das Problem der Distanz; über einen Grundcharakter der Neurose und Psychose", *Zeitschrift für Individual-Psychologie*, I (1914), ss. 6-8.

çocuğun yaratıcı faaliyetinin ya da topluluk duygusunun ve güç istencinin bir ifadesi olduğunu da ekler. İlk çocukluk, çocuğun erkek ve kadının toplumdaki rolleri hakkında genel olarak kabul edilen fikirleri birçok ince biçimde çevresinden öğrendiği, bunun yanı sıra kendi kimliğini bulduğu dönemdir. Adler, çocuğun gelecekteki mesleği hakkında birbirinin yerine geçen dileklerini önemli buluyordu ve böyle bir dileğin eksikliğinin altta yatan ciddi bir rahatsızlığın işareti olabileceğini düşünüyordu. Yetişkinlik çağı, bireyin hayattaki üç görevini tamamlamış olması gereken dönemdir: Aşk ve aile, meslek, toplulukla ilişkiler. Bireyin bu üç hayat görevini gerçekleştirme biçimi, bireyin hayata ne ölçüde ayak uydurduğunu gösterir. Daha sonraki yaşlanma sürecinin ortaya çıkardığı yeni sorunlara bu bakış açısıyla yaklaşmak gerekir.

Menschenkenntnis bir tipoloji ve tutkular hakkında antik yazarların deyişiyle bir risale içerir. Adler bütün insanların benzersiz olduğunu vurgulamakla birlikte, iki geniş kategoriyi birbirinden ayırdığı, kural hâline gelmiş bir sınıflandırma yapar: Saldırgan doğa ve saldırgan olmayan doğa. Adler saldırgan gruba sadece açık değil, örtük saldırganlık gösterenleri de koyar. Bu karakteroloji Adler'in ayırıcı ve birleştirici diye ikiye ayırdığı tutkuları betimlemesiyle yakından ilişkilidir.

Adler psikoz, sapıklıklar ve suça yatkınlıkla ilgili düşüncelerini aynı dönemde kaleme aldığı başka metinlerinde dile getirmiştir.

Adler'in melankoli kuramı 1920'de yayınlandı.[113] Adler, depresif bir dönemi, hastanın hayatla ilgili durumları tipik ele alma biçiminin ağırlaşmış hâli olarak görür. Depresif hastanın her zaman derine yerleşmiş bir eksiklik duygusundan mustarip olduğunu söyler. Ama karakteristik olan şey, hastanın bu eksiklik duygusuyla kendi kişisel tarzıyla başa çıkmasıdır. Hasta erken çocukluktan itibaren bir dürtü ve faaliyet eksikliği gösterir, zorluklardan, kararlardan ve sorumluluklardan kaçar. Başkalarına güvenmez ve onları eleştirir, dünyayı temelde düşmanca, hayatı muazzam zor bir iş, çevresindekileri soğuk ve reddedici insanlar olarak görür. Öte yandan hasta hep içinde kendisinin üstün olduğu yönünde gizli bir fikir büyütmüş ve diğerlerinden mümkün olabildiğince fazla yarar sağlama dileği ile yaşamıştır. Bu gizli hedefe ulaşmak için hasta iyi tanımlanmış taktikler belirler: Kendisini olabildiğince küçük ve göze batmaz yapmak, kendisini çoğu kez şikâyetler, göz yaşları ve üzüntüyle hükmedebileceği dar bir çevreyle sınırlamak. Melankoli her zaman hayati bir krizin etkisiyle ortaya çıkar: Uzlaşmasız bir karar gerektiren, zorla dayatılmış bir güçlük ya da hastanın çevresinin daha eleştirel bir hâl alması ve kontrolünden çıkması ya da hastanın kendi kendisine eleştirel yaklaşması gibi. Bu noktada melankoli ortaya çıkar ve uykusuzluk, yetersiz beslenme, hastanın fizyolojik dengesini bozan, sonuçta kurgusunu güçlendiren benzer etkenler nedeniyle kısır bir döngü ortaya çıkar. Adler bu hastalığın sonucunun, hastanın izlediği taktiğin zafer kazanıp kazanmayacağına bağlı olduğunu söyler. İlk örnekte, hasta gizli hedefine ulaşır ulaşmaz hastalık geri çekilir. Ama hasta başarısız olursa, *ultima ratio*'suna, intihara başvurur;

[113] Alfred Adler, "On the Interpretation of Dreams", *International Journal of Individual Psychology*, II, No. 1 (1936), ss. 3-16.

intihar ümitsiz bir durumdan tek onurlu çıkıştır ve çevreye karşı gerçekleştirilmiş bir intikam eylemidir.

Adler'e göre paranoya, hayattaki durumlarla başa çıkmanın ilk özel yollarından biridir.[114] Birey, daha çocukken bir topluluk duygusu eksikliği göstermiştir, hayattan hiçbir zaman memnun değildir, başkalarına karşı düşmanca davranıyordur, işte böyle bir çocukluk yaşarken kendisine büyük hırslarla gizli bir hedef koyar ve savaşçı nitelikte eylemlerle bu hedefe ulaşmaya çalışır. Bir süre o yönde ilerler ama beklenen hedefe belli bir uzaklıktayken durmak zorunda kaldığı bir nokta gelir. Kendisini başkalarının ve kendi gözünde haklı çıkarmak için iki araca başvurur: Kurgusal engeller yaratır ve bundan böyle enerjisini bu engelleri aşma mücadelesine harcar ve savaşın yerini değiştirip başka bir alana çeker.

Adler, şizofreninin gayet erken yaşlarda hayat karşısında korku gösteren bireyleri etkilediğini düşünür. Hastalık, birey hayat görevleriyle yüzleşmek zorunda kaldığında başlar. Hastalığın kendisi, son derece büyük bir cesaretsizliğin tezahürüdür.

Adler ve tilmizleri alkolizmle ilgili olarak çeşitli nedenleri işaret etmiştir. Organ eksikliğinin bir rolü olabilir.[115] Alkol alımı eksiklik duygularını yatıştırmanın bir yolu, eril itirazın bir tezahürü ya da diğer insanlara karşı hasmane bir tutumu güçlendirmenin bir yolu olabilir. Sarhoşluk insanın kendisini topluluktan ayırmasının bir yoludur. Alkol bağımlılığı hayatın görevleri ve sorumluluklarından kaçmanın bir yoludur.[116]

Adler genel bir ifadeyle cinsel sapkınlığı, erkek ile kadın arasında psikolojik mesafenin artmasının, bireyin normal cinsel rolüne isyan etmesinin ve cinsel bir partnere karşı aşağılayıcı, hasmane bir tutum benimsemesinin ifadesi olarak görür.[117]

Eşcinsellik, Adler'in 1917'de[118] yayınlanan yetmiş beş sayfalık çalışmasının ve 1930'da kaleme aldığı daha geniş bir monografinin konusuydu.[119] Adler eşcinselliği fiziksel yapıyla ilgili gören kuramı reddeder. Bazı eşcinsellerin karşıt cinsin birkaç ikincil cinsel özelliğini gösterebileceğini kabul eder ama bunun son derece normal birçok bireye olduğunu da söyler. Biyolojik bir belirlenim yoktur, her şey hastanın somatik (bedensel) kimliğini üstlenme biçimindeki öznelliğe ve bu kimlikle ne yaptığına bağlıdır. Ana kaynak diğer cinse karşı duyulan korku ve husumet duygularında bulunur, çünkü aynı cinsten olan insanlar arasındaki psikolojik mesafe, karşı cinsten insanlara göre daha azdır. Sosyal rolünü üstlenmeye yeterince

---

114 Alfred Adler, *Praxis und Theorie der Individualpsychologie*, Viyana: Bergmann, 1920, ss. 171-182. İngilizce çevirisi, *The Practice and Theory of Individual Psychology*, Londra: Routledge and Kegan Paul, 1925.

115 Adler'in paranoya kuramı, melankoli kuramıyla aynı makalede verilmiştir. Ayrıca bkz. Georges Verdeaux, *La Paranoia de compensation*, Paris: Le François, 1943.

116 Vera Strasser-Eppelbaum, *Zur Psychologie des Alkoholismus. Ergebnisse experimenteller und individualpsychologischer Untersuchungen*, Münih: Reinhardt, 1914.

117 P. Nussbaum, "Alkoholismus als individualpsychologisches Problem", Stavros Zurukzoglu, *Die Alkoholfrage in der Schweiz*, Basel: B. Schwabe, 1935, ss. 603-618.

118 Adler normal ve anormal cinsel hayatla ilgili düşüncelerini bir tıp ansiklopedisinde yayınlanan birkaç makalede geliştirmiştir: A. Bethe, yayına hazırlayan, *Handbuch der normalen und pathologischen Physiologie*, XIV, no. 1, Berlin: Springer-Verlag, 1926.

119 Alfred Adler, *Das Problem der Homosexualität*, Münih: Reinhardt, 1917.

hazırlanmamış olan çocuk, karşı cinsten insanlardan kaçınır ve bu durumu kendi cinsinden insanlarla ilişkilerini aşırı vurgulayarak telafi eder. Ondan sonra, ne zaman karşı cinsten insanlarla uğraşması gereken durumlarla karşılaşsa, cesaretsizlikle ve kaçarak cevap verir. Adler eşcinselliği konu alan monografisinde eğitim unsurunun ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştı: Genelde bir sapık olmak kolay olmaktan çok uzaktır, eşcinsel kendi kendisini kandırarak, hatırlayabildiği kadar eski bir tarihten beri hep kendisiyle aynı cinsten çocuklara ilgi duyduğuna kendisini ikna eder.

Dinamik psikiyatrinin büyük öncüleri arasında Janet ve Adler, suçlularla kişisel klinik deneyimleri olan yegâne isimlerdi, Adler bu konuda doğrudan deneyimlerine dayanarak bir şeyler yazmış tek kişiydi.[120] Adler nevroz, psikoz ve cinsel sapıklığın yanı sıra suça yatkınlığın da kökeninde bir sosyal ilgi eksikliği görür. Ama suçlu başkalarından yardım almaktan, onlara yük olmaktan hoşlanmaması ve sanki bütün dünya kendisine karşıymış gibi davranmasıyla diğerlerinden ayrılır. Suça yatkın çocuk tespit edilebilir, çünkü başkalarını inciterek bildiğini okur. Adler üç tip suçlu olduğunu belirtiyordu: Birinci grupta her zaman almaya alışmış, vermeye hiç alışmamış, bu kalıbı hep korumuş şımarık çocuklar vardı; ikinci grup, gerçekten de düşmanca bir dünya tecrübe etmiş, ihmal edilmiş çocuklardı; son olarak, çirkin çocuklardan oluşan daha küçük bir grup vardı. Ama asıl durum ne olursa olsun, suçlular da aynı yoğun üstünlük özlemi içindedir. Adler suçluyu, esasen ve her zaman bir korkak olarak görür. Suçlu asla adil dövüşmez, ancak avantajlı bir konumda bulunduğunda saldırır. (Dikkatsiz ya da savunmasız bir kurbanın malını çalar, kurbanı kendisini savunamayacak hâldeyken onu öldürür vs.) Yakalanmadan önce, genellikle açığa çıkmayan birkaç suç işlemiş olması üstünlük duygusunu güçlendirir. Suça yatkınlığa eşlik eden etkenler, zekâ düzeyinin düşük olması ve meslekî eğitim eksikliğidir. Phyllis Bottome'a göre Adler, ortalama suçludan daha yüksek bir zekâ düzeyine sahip oldukları için hırsızları tedavi etmenin diğer suçlulara nazaran daha kolay olduğu, "uzman" oldukları için onlara onurlu bir meslek bulup ona ayak uydurmalarını sağlamanın daha kolay olacağı sonucuna varmıştı.

Freud'un tersine Adler sanat, edebiyat, etnoloji ve kültür tarihi alanına pek fazla girmez. Viyana Sosyal Demokrat gazetesi için rahat bir dille yazılmış bir makalede, birey psikolojisinin tarihsel bir olayın, örneğin 1789'daki Fransız Devrimi'nin yorumlanmasına nasıl uygulanabileceği gösterilir.

> Fransa'nın hızlı ekonomik kalkınması, kentleşme, bir sanayi proletaryasının gelişmesi ve köylülerin sömürülmesi ile birlikte ülkeyi kaosa sürükledi. En yetenekli insanların birçok kamu görevinden dışlanması onları rahatsız etmişti. Voltaire ve Rousseau kitlelerin hislerini dile getiriyor ve "devrimci bir hattın" yaratılmasına katkıda bulunuyorlardı. Acilen ihtiyaç duyulan reformları başlatmaya yönelik ilk girişimlerin hükümet tarafından denetim altına alınmasıyla birlikte kritik bir noktaya gelindi. Bu durum devrimci bir dalgaya neden oldu ve devrimin büyük liderlerine zemin hazırladı.

---

[120] Alfred Adler, *Das Problem der Homosexualität, Erotisches Training und erotischer Rückzug*, Leipzig: S. Hirzel, Verlag, 1930.

Polisin zulmettiği yoksul ve aç Marat zenginlere karşı yoksulların isyanını ifade ediyordu. Marat kendisini bir kurban olarak sundu, sağlığı mahvolmuş olduğundan bunda daha bir doğruluk payı vardı. Belagatli biri olmadığından taktiği ateşli mektuplar ve gazete makaleleri yazmak, fikirlerini dinleyecek birçok ziyaretçi kabul etmekti. Çıkarsız ve samimiydi ama takipçilerinin büyük bölümünü suçlulardan oluştuğunu fark edemedi.

Son derece hırslı bir insan olan Danton, okul çağında, Kral'ın taç giyme törenini izlemek için okuldan kaçtığında hayat tarzının ilk emaresini vermişti. Devrim sırasında yaklaşmakta olan gelişmelerin kokusunu nasıl alacağını biliyor, önemli durumlarda her zaman hazır bulunuyordu. Cesurdu, kararlıydı ve parlak bir hatipti. Taktikleri, halka hizmet ediyormuş gibi görünürken zengin ve güçlülerle iyi ilişkiler içinde olmak, halkı kendi bencilce çıkarları uğruna kullanmaktı.

Robespierre her zaman sınıfının birincisi olan "örnek bir öğrenci" olmuştu. En ağır basan tutkusu kendi kendisini kandırmaktı. Aç bir halka soyut "Erdem" idealini ve (kendi suretinde tasavvur ettiği) Üstün Varlık kültünü vaaz etmişti. Taktikleri kendisini olabildiğince arka planda tutmak, düşmanlarına karşı yavaş yavaş ve yönteme uygun yıkıcı saldırılar hazırlamak, onları yönlendirip birbirlerini yok etmelerini sağlamaktı. Ama esneklikten yoksundu ve sıra son düşmanına gelince aniden çöktü.[121]

İnsan bu analizlerin ne ölçüde bireysel psikolojiden kaynaklandığını ne derece Adler'in Rus devrimcilerle şahsi tanışıklığından ileri geldiğini merak ediyor.

Alfred Adler'in Çalışmaları – V – Psikoterapi ve Eğitim

Adler'in ne zaman psikoterapi öğrenmeye ve uygulamaya başladığı kesin olarak bilinmiyor. Muhtemelen Poliklinik'te Moritz Benedikt'ten psikoterapi hakkında bir şeyler öğrenmişti. On dokuzuncu yüzyılın son on yılında *Nervenarzt* olmak, yani hastalıkları ne organik nörolojiye ne hastane psikiyatrisine giren, çok sayıda hastayı tedavi etmek moda olmuştu. Bu yeni tıp dalında örgütlü bir öğretim olmadığı için, uygulayıcılar, bir başkasına aktarmaları pek olası olmayan kendi yöntemlerini ampirik olarak geliştirmek zorunda kalıyordu. Öyle görünüyor ki o yıllarda pratisyen hekim olan Adler'e gelen sinir hastalarının sayısı giderek artıyordu, Adler'in bu kişileri ne ölçüde kendi yöntemlerine, Benedikt'ten öğrendiği yöntemlere, daha sonra Freud ve psikanaliz grubundan öğrendiği yöntemlere göre tedavi ettiği sorgulamaya açıktır. Adler'in yazılarında, Freud'la birlikte çalıştığı sıralarda nevroz tedavisiyle fiilen uğraştığı açıktır. *The Nervous Character*'ın birkaç yıllık psikoterapi deneyimine sahip, bu tekniğe tam anlamıyla hâkim birinin eseri olduğu bellidir.

Maalesef Adler, Freud'un tersine, psikoterapi tekniğinin ayrıntılı bir değerlendirmesini sunmamıştır. Tekniğine yapılan atıflar yazılarında ve tilmizlerinin yazdıklarında dağınık bir biçimde karşımıza çıkar.[122]

---

[121] Alfred Adler, "The Individual Criminal and His Cure", *National Committee on Prisons and Prison Labour*, New York: Annual Meeting, 1930. Ayrıca bkz. Phyllis Bottome, *Alfred Adler, Apostle of Freedom*, Londra: Faber and Faber, 1939, ss. 228-235.

[122] Alfred Adler, "Danton, Marat, Robespierre. Eine Charakterstudie", *Arbeiter-Zeitung*, no. 352 (25 Aralık 1923), ss. 17-18.

Adler ile Freud arasındaki başlıca farklardan biri, Freud'un sadece yetişkin bireye yönelik bir psikoterapi tekniği geliştirmiş olmasıdır; kızı Anna bu tekniği çocukların analizine uyarlayan ilk isim olmuştur, Pfister ve Aichhorn bu tekniği terapi edici eğitime, başka isimler de grup terapisine uyarlamıştır. Adler ise yetişkin birey, çocuk ve terapi edici eğitime yönelik çeşitli terapi yöntemleri geliştirmişti.

Freud ile Adler'in yöntemleri arasındaki farklar hemen görülür. Adler'in yönteminde hastanın bir kanepeye uzanması, doktorun onun arkasına onu görecek ama kendisi görünmeyecek şekilde oturması gibi bir şey yoktur. Adlerci terapist ile hastası yüz yüze oturur; Adler oturdukları sandalyelerin yükseklik, şekil ve büyüklük bakımından benzer olmasında ısrar ederdi. Seanslar Freudcu analizde olduğu kadar sık değildir ve çok daha kısa sürer. Genelde başta haftada üç kez birer saatlik görüşmeler yapılır, sonra görüşme sıklığı haftada ikiye, sonra da bire iner. Freudcu analizin tipik özelliği olan katı kuralları Adlerciler hafifleterek uygular. Terapist gerekli görürse hastanın huzurunda (ve kabulüyle) onun aile bireyleri ya da dostlarıyla görüşmekte tereddüt etmez. Bireysel psikoloji psikologları ücretli ve ücretsiz terapiler arasında fark görmüyordu, kaçırılmış bir randevunun ücretinin, gelmeme nedeni ne olursa olsun ödenmesi gerektiğine inanmıyordu.

Bireysel psikoloji [ekolünün] psikoterapisi eşit olmayan uzunlukta üç evreden oluşur. Birinci evrede başlıca amaç terapistin hastayı ve sorunlarını anlamasıdır. Terapistin tecrübesine ve psikolojik gücüne bağlı olarak bu bir gün ile iki haftayı aşkın bir süre arasında bir vakit alabilir. Adler teşhiste hızlı olmasıyla tanınmıştı. Hasta hayat hikâyesini anlatır, çektiği zorluklardan bahseder, terapist ilk hatıralarını, ilk çocukluk durumlarını, rüyalarını ve hastanın hayat hedefini, hayat tarzını yeniden kurgulamasını sağlayacak tipik kişilik özelliklerini sorgular. Adler'in en sevdiği sorulardan biri şuydu: "Diyelim ki böyle bir rahatsızlığınız yok, ne yapardınız o zaman?" Hastanın cevabı aslında kaçınmak istediği şeyi işaret ederdi.

İkinci evrede terapist, hastanın yavaş yavaş kurgusal hayat hedefi ve hayat tarzının bilincine varmasını sağlamalıydı. Elbette ki bunun hastaya doğrudan söylenmesi söz konusu değildi. Hastanın hayattaki başarısızlığı ya da nevrotik davranışı hakkında konuşurken yavaş yavaş gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Hastaya hayat tarzı ve hedefinin, hayatın gerçekliği ve sosyal ilgi kanunuyla nasıl bir çelişki içinde olduğu da gösteriliyordu.

Hasta kendisi hakkında açık, nesnel bir imaj edinip bunu kabul ettiğinde üçüncü evreye geçiliyordu, bu evrede hayat hedefi ve tarzını değiştirmek isteyip istemediğine karar vermek hastaya bırakılıyordu. Hastaya yeni keşfedilmiş gerçekliğe ayak uydurma çabasında yardım edilmesi gerekiyordu ve bu birkaç ay daha alabiliyordu. Ama birey psikolojisi terapisinin toplam uzunluğu nadiren bir yılı aşar; Freud'a göre başarılı bir terapinin kriteri hastanın haz alma ve çalışma becerisini geri kazanmasıyken, Adler'e göre kriter hayattaki üç ana görevi yerine getirmekti: iş, sevgi ve aile, topluluk. Adlerciler Freudcu psikanalizde çok temel olan direnç ve aktarım olgularını yapay olarak görmeye meyleder. Adler direnci, bir eril itiraz biçimi olarak görmüştü, hastaya derhâl bunun istenen bir şey olmadığını işaret etmek gerekiyordu. Adler aktarımı da silinmesi gereken nevrotik bir dilek olarak görmüştü.

Freud'un tersine Adler kurt adamın ya da küçük Hans'ın hikâyesine benzer eksiksiz vaka hikâyeleri yayınlamadı. Ama elimizde iki vaka hikâyesinden epey uzun parçalar bulunuyor. Bunlar Miss R. vakası[123] ve Mrs. A. vakası olarak bilinir[124] ama tam anlamıyla vaka hikâyeleri değillerdir. Birincisi hastanın kendisinin yazdığı kısa bir hayat hikâyesidir, ikincisi ise doktorun hasta hakkında yazdığı kısa bir değerlendirmedir. Her ikisi de (hastaları tanımayan) Adler'e okunmuştu ve Adler cümle cümle bu hikâyeler hakkında yorumlarda bulunmuştu. Amaç, klinik belgelerin bireyin hayat hedefini ve hayat tarzını yeniden kurgulamakta nasıl kullanılacağını göstermekti.

Adler'in çocuk psikoterapisi tekniği yetişkinlerde kullandığı teknikten birçok bakımdan ayrılıyordu. Çocuğa, çocuğun yaşına ve sorunlarına göre değişiyordu. Adler bir çocuğu asla ebeveynleriyle görüşmeksizin tedavi etmemişti, terapi seansının en azından biri, ebeveynlerden birinin ya da vasıflı bir kişinin huzurunda gerçekleştirilirdi.

Adler'in hasta bireye uyguladığı psikoterapi yöntemi, bir psikoterapist olarak gösterdiği faaliyetin tamamının sadece bir veçhesini kapsar. Diğer veçhe Viyana'da tasarladığı ve örgütlediği terapi eğitimi örgütlerinde görülür.[125]

Adler 1920'de terapi eğitiminde asıl çabanın ailelerden ziyade öğretmenlere yönelmesi gerektiğini düşündü ve öğretmenler için danışma toplantıları düzenledi. Öğretmenler sınıflarındaki zor çocuklarla ilgili sorunları tartışmak için Adler'le ya da çalışma arkadaşlarıyla buluşurdu. Öğretmenlerin bu sorunları birey psikolojisi ışığında anlaması sağlanırdı. Çok geçmeden, ebeveynlerin de katılabileceği danışma toplantılarına ihtiyaç duyulduğu açıklık kazandı ve haftada iki defa, sınıflardan birinde bu tür toplantılar düzenlenmeye başladı. Öğretmen danışma toplantısı öncesinde çocuk hakkında bir dosya hazırlıyor ve Adler ya da yerine bakan doktor her zaman önce anneyle, sonra çocukla, son olarak da öğrenciyle görüşüyordu. Başka birkaç öğretmen de bu toplantılarda hazır bulunuyordu, Adler'in çalışma arkadaşlarından biri görüşmeyi kaydetmek için her zaman ona eşlik ediyordu. Adler birkaç öğretmen ve eğitimcinin toplantıda hazır bulunmasının değerli olduğunu vurgulardı, böylece diğer öğretmenler ve psikologlar onun yöntemlerini öğrenecekti, ayrıca çocuğa onun iyiliğini gerçekten düşünen bir grubun bakımında olduğu hissi verilecekti. Bu, daha sonra çoklu terapi denilecek şeyin ilk örneklerinden biriydi. Adler psikolojik testlere başvurmazdı. Prensiplerinden biri de çocuğa, zor bir çevreye ayak uydurmayı öğretmek için onu evinde tedavi etmekti. Çocuklar ancak uç durumlarda bir kuruma sevk ediliyordu. Bazı çocuklar bir *Hort*'a, çocuğun okuldan sonra ödevlerini yapıp oyun oynadığı yarı zamanlı bir tür barınma evine gönderiliyordu.

---

123 Ağırlıklı olarak Dr. Alexandra Adler'in yazdığı sistematikleştirmeyi izliyoruz: "Individualpsychologie (Alfred Adler)", *Handbuch der Neurosenlehre und Psychotherapie*, Frankl, Gebsattel ve Schultz, yayına hazırlayanlar, Münih: Urban and Schwarzenberg, 1959, III, ss. 221-268.

124 Alfred Adler, "Die Technik der Individualpsychologie", *Die Kunst eine Lebens-und Krankengeschichte zu lesen*, Münih: Bergmann, 1928, cilt I. İngilizce çevirisi, *The Case of Miss R.; The Interpretation of a Life Story*, New York: Greenberg, 1929.

125 Alfred Adler, "The Case of Mrs. A.", *Individual Psychology Pamphlets*, cilt I (1931).

Adler hiç hizmetlerini dayatmaya çalışmamış, yeni bir okulda çalışmaya başlamadan önce davet edilmeyi beklemişti. Madelaine Ganz'a göre, Adler 1929'da yirmi altı okulda çalışmalar yürütüyordu. Viyana, bütün okul çocuklarının ihtiyaç hâlinde ücretsiz eğitim terapisi alabildiği ilk dünya kenti olmuştu.

Deneyimleri Adler'e eğitim terapisine ne kadar erken başlanırsa o kadar etkili sonuçlar alındığını göstermişti. Bu da onu birey psikolojisi ilkesine göre yönetilen anaokulu sınıfları kurmaya yöneltmişti. Amaç çok küçük çocukları bağımsız kılmak ve ayak uydurabilir hâle getirmekti. Bu anaokulu sınıflarından birini ziyaret eden Madelaine Ganz çocukların Montessori anaokulunda olduğu kadar disiplinli görünmediklerini fark etmişti. Faaliyetlerini küçük gruplar hâlinde ya da yalnız yapmakta serbestlerdi. Çocuğa dayatılan tek kural seçilen herhangi bir görevi sonuna dek götürmesiydi. Topluluk duygusu sadece ritmik jimnastik dersleriyle değil, öğretmen başkanlığında sohbet etmeye bir saat ayrılarak da teşvik ediliyordu. Çocuklar saat on civarında ortak masaya bir atıştırmalık getiriyordu ve yiyeceklerini kendiliğinden değiş tokuş ediyor ya da paylaşıyordu.

Bir başka eğitim başarısı da on yıl süren ön çalışmaların ve okul yönetimiyle yapılan müzakerelerin ardından, Eylül 1931'de deneme okulunun açılmasıydı. Okulu Adler'in en deneyimli takipçileri yönetiyordu: Oskar Spiel, Birnbaum ve Scharmer. İşleri kolay değildi, çünkü okul kurulu okul programı ile genel düzenlemelerin, Viyana'daki diğer Hauptschulen'daki program ve düzenlemelerin kesinkes aynısı olmasını şart koşmuştu. Okul Viyana'nın en yoksul semtlerinden birindeydi, her sınıfta otuz-kırk öğrenci vardı. O tarihte Büyük Bunalım başlamıştı, ebeveynlerin birçoğu işsizdi, öğrenciler de bu nedenle yetersiz besleniyorlardı. Madelaine Ganz, bu eğitimcilerin adanmışlıklarına, çok sayıda engele rağmen dikkat çekici başarılar elde etmelerine hayranlık duyduğundan bahseder. Sınıflar beş ilâ yedi öğrencinin yer aldığı çalışma gruplarına ayrılıyordu, her grubun sınıf başkanı ve yardımcısıyla iletişim içinde olacak bir başkanı oluyordu. Sınıfın topluluk ruhu, bütün sınıfın her hafta katıldığı bir "sohbet grubu" ile sağlanıyordu, bu toplantıda öğrenciler başka deneyimleri de paylaşıyordu. Karşılıklı yardım sistematik olarak teşvik ediliyordu. Örneğin matematikte iyi olmayan bir öğrencinin yanına ona yardımcı olsun diye matematikte iyi bir öğrenci oturtuluyordu. Öğretmenler kendilerine ihtiyaç duyan öğrencilerle tek tek görüşüyordu, ebeveynler ve öğretmenler her ay toplantı yapıyordu (o zamanlar bu hiçbir şekilde izlenen bir yol değildi).

Bu örgütlenmeler, Sosyal Demokrat Parti, 1934'te son kalesi "kızıl Viyana"yı kaybedince lağvedildi. Ama Adler'in fikirleri canlı kaldı, onun verdiği esin artık kendisinin değil, tilmizlerinin eserlerinde seçilebilir. Adler'in şahsen eğitip ders verdiği, İngiltere'ye göç etmiş Dr. Joshua Bierer, sosyal diye anılmayı dileyen bir psikiyatrinin, topluluğun tamamını içermesi gerektiğini ileri sürmüştü. Bierer'in[126] Runwell Hastanesi'nde (1938-1939) akut ve kronik

[126] Adler bu örgütler hakkında çok az şey yazmıştı. Bildiğimiz kadarıyla en eksiksiz betimlemeyi Madelaine Ganz yazmıştır: *La Psychologie d'Alfred Adler et le développement de l'enfant*, Neuchâtel: Delachaux et Niestlé, tarih yok. İngilizce çeviri, *The Psychology of Alfred Adler and the Development of the Child*, Londra: Routledge and Kegan Paul, 1953.

hastalar için kurduğu, kendi kendisini yöneten ilk Sosyal Terapi Kulübü'nün, 1939'da East Ham ve Southend'de taburcu edilmiş hastalar ve ayakta tedavi gören hastalar için kurulmuş ilk kulüplerin, 1946'da kurulan Sosyal Psikoterapi Merkezi'nin (bugün Günlük Hastane denir) ardında yatan fikir buydu.[127] Grup terapisi ve topluluk psikiyatrisi açıktır ki Alfred Adler'in düşüncesi ve çalışmalarının meşru bir ürünüdür.

Alfred Adler'in Çalışmaları – VI – Sonraki Gelişmeler

Adler 1927'de yazdığı *İnsan Doğasını Anlamak* başlıklı kitabıyla öğretisinin en sistematik sunumunu gerçekleştirmişti. Sonraki yıllarda, özellikle de 1933 sonrasında öğretisinde bazı değişiklikler yaptı. Bu değişikliklerin bazıları yeni psikolojik kavramlarla, bazıları fikirlerinin felsefi yönünü daha fazla vurgulamasıyla ilgilidir. Bu değişiklikler *Hayatın Anlamı* başlıklı kitabında[128] ve sonradan kaleme aldığı çeşitli makalelerde fark edilebilir.[129]

Adler sonraki yıllarda kaleme aldığı bu yazılarda bireyin yaratıcı gücüne ve faaliyet derecesine giderek daha fazla önem atfetmiştir. Yaratıcı gücü artık hayat planı ya da hayat tarzının inşa edilmesinde temel bir etken olarak görüyordu. Bu nedenle de hayat tarzı artık sadece erken çocukluktaki durumların bir yansımasından ibaret görülemiyordu. Aynı güç, nevrotiğin nevrozu şekillendirmesinde de bulunur. Adler'in sonraki öğretilerinde rastlanan önemli bir yenilik, problemli çocuklardaki "faaliyet derecesi" kavramıdır: Faaliyet derecesindeki farklılık daha sonraları yetişkinde ortaya çıkan psikopatolojik sonuçtaki farkları ve buna mukabil farklı eğitim ölçülerini belirler. Üçüncü bir yenilikse, artık temel önemde ve normal gördüğü üstünlük özlemini giderek daha fazla vurgulamasıydı. Üstünlük özlemi artık topluluk duygusuyla karşıtlık içinde görülmüyordu. Topluluk duygusu üstünlük özlemine yön veren normatif idealdi. Adler artık eksiklik duygularını birincil önemde (üstünlük özlemini de bu duygunun telafisi olarak) görmüyordu. Tam tersine eksiklik duygularını, üstünlük özleminden sonra ikinci derecede önemli görünüyordu. Topluluk duygusunun karşıtı artık "özel zekâ"ydı.

Adler nevroz ve suça yatkınlığı betimlerken artık yeni terimler kullanıyordu. Topluluk hayatının mantığı yerine kendi özel zekâlarına uyan nevrotik ve suça yatkın kişi faaliyetini hayatın yararsız yönlerine vakfeder. Topluluk idealinden ayrılanların hepsinde mutlaka bir alan kısıtlaması ortaya çıkar: Örneğin eşcinsel karşı cinsten, yani insanlığın yarısından uzaklaşır. Suçu alışkanlık hâline getirmiş kişide kısıtlama çok daha belirgindir. Nevrotik ile suçlu arasındaki fark, nevrotiğin topluluk duygusunu kaybetmemiş olması ama topluluğun taleplerine verdiği cevabın "evet, ama" olmasıdır; suçlunun cevabı ise "hayır"dır. Adler son dönemde kaleme aldığı bir diğer makalesinde ölüm sorununu ele alır: Zihnen sağlıklı insan ölüm

---

127 Dr. Joshua Bierer bu bilgiyi temin etme nezaketi göstermiştir.

128 Dr. D. Ewen Cameron da 1946'da Montreal'de biraz farklı ilkelere dayanan, ayakta tedavi uygulanan bir hastane açmıştır.

129 Alfred Adler, *Der Sinn des Lebens*, Viyana: Passer, 1933. İngilizce çevirisi, *Social Interest: A Challenge to Mankind*, Londra: Faber and Faber, 1938.

düşüncesinin kendisini hayatın sorunlarına fiilen uyum sağlamaktan uzaklaştırmasına izin vermez; nevrotik hayat tarzına göre çeşitli takıntılı ölüm dilekleri ya da ölüm korkuları düzenler.[130]

Öyle görünüyor ki Adler birkaç tipoloji sistemi arasında kararsız kalmış ve birbirlerini dışlamayan başka sistemler önermişti. Adler önceden bireyleri dörde ayırıyordu: Topluluk duygusunun mantığına uyanlar, doğrudan saldırgan olanlar, dolaylı olarak saldırgan olanlar ve geri çekilip bağımlılığa ya da psikoza girenler. Daha sonraları motor tip ile duyusal tipin önemini vurgulamıştı: Motor tipin faaliyete ihtiyacı vardı, görsel tip ve bir de işitsel tip bulunuyordu. Adler "gustatif" tipten bile bahsediyor, bazı alkolikleri bu grupta görüyordu. Adler *Hayatın Anlamı*'nda insanları üçe ayırır: Aklın hükmettikleri (obsesif kompülsif nevrotikler ve çoğu psikotik bu gruptadır), duyguların hükmettikleri (nevrotiklerin büyük bölümü ve alkolikler bu gruptadır), faaliyetin hükmettikleri (suçlular ve intihar edenler). Ne var ki Adler bu tipolojilere fazla önem atfetmez ve sonraki yazılarında, kendisinden önce Romantiklerin yaptığı, kendisinden sonra da Varoluşçuların yapacağı gibi bireyin benzersizliğini vurgular.

Öyle görünüyor ki Adler tedavi tekniğinde büyük değişiklikler yapmamıştır. Adler teşhis konusunda, herhangi birinin ilk bakışta bir teşhiste bulunup sonra teşhisini kontrol ederek, yani kendi kendisini eğiterek tahmin becerisi geliştirebileceğine inanıyordu. Hastanın nevrotik kurgularının perdesini kaldırma sürecinde, hastayı bir "tuzağa" çekmeye çalışmak gerekirdi (tesadüfe bakın ki bu Sokrates'in sofistlerle tartışmalarında kullandığı eski diyalektik yöntemdi).[131]

O yıl geçip giderken Adler'in sistemi giderek felsefi bir hâl aldı. Eksiklik duygusu, nevrotik bir semptom olmak şöyle dursun insanın en temel özelliğiydi. Adler *Hayatın Anlamı*'nda çok alıntılanmış bir cümle sarf ediyordu: "İnsan olmak, sürekli aşmaya çalıştığınız bir eksiklik duygusundan mustarip olmak anlamına gelir."[132] Adler insanın bir eksiklik hâlinden bir üstünlük hâline geçmeye meylettiğini de vurguluyordu. Bu, ilk canlı hücreden tutun insanlığa ve bugünkü dünyaya varıncaya dek bütün canlı doğayı yönlendiren sürecin ta kendisiydi; ölüme meydan okuma ve onu fethetme çabası ve özlemiydi. Bu kavramın Leibniz ve Bergson'un kavramlarıyla benzerliği dikkat çekicidir.

Adler'in dine karşı hasmane ya da en azından kayıtsız tutumunda da dikkat çekici bir evrim gözleniyordu. 1932'de Vaiz Jahn'la karşılaşması ve konuşmaları bu evrimi ortaya koyar.

Berlin yakınında Stieglitz'de Lutherci bir vaiz olan Dr. Ernst Jahn yeni psikoterapi okullarıyla ve bu okulların "ruhların tedavisi"nde (Seelsorge) geleneksel dinî yaklaşıma su-

---

[130] Sonradan kaleme alınan bu yazıların çoğu Heinz ve Rowena Ansbacher'ın hazırladığı bir kitapta toplanmıştır, *Superiority and Social Interest*, Evanston: Northwestern University, 1964.

[131] Alfred Adler, "Das Todesproblem in der Neurose", *Internationale Zeitschrift für Individualpsychologie*, XIV (1936), ss. 1-6.

[132] Alfred Adler, "Case Interpretation", *Individual Psychology Bulletin*, II (1941), ss. 1-9. Yeniden basım H. ve R. Ansbacher, yayına hazırlayanlar, *Superiority and Social Interest*, ss. 143-158.

nabilecekleriyle yakından ilgileniyordu.[133] Jahn psikanaliz hakkında bir kitap yazmıştı;[134] Jung, Pfister ve Künkel'le yazışmış, sonra da birey psikolojisi hakkında kapsamlı bir eleştiri kaleme almıştı.[135] Adler 1932'de Berlin'e geldiğinde iki adam şahsen tanıştılar ve ruhların tedavisi ile birey psikolojisini karşı karşıya getirerek birlikte bir kitap yazmaya karar verdiler. Bu kitap 1933'te yayınlandı ama yayınlanır yayınlanmaz Naziler kitaba el koyup onu imha ettiler.[136]

Adler'in düşüncesine göre insan esasen dünyaya bağımlıdır, din topluluk duygusunun bir tezahürüdür, ruhların tedavisi psikoterapinin habercilerinden biridir, Tanrı mükemmellik fikrinin somutlaşması ve düşünülebilecek bütün fikirlerin en yükseğidir; insan ne iyidir ne kötü, bu, ondaki topluluk duygusunun evrimine bağlıdır; kötülük hayat tarzındaki bir hatadır; zarafet insanın hatalı hayat tarzını "içkin sınırlar çerçevesinde" (yani sadece insanların yardımıyla) gerçekleştirmesinde ve düzeltmesinde yatar. Rahip Jahn'a göre insan sadece dünyayla değil, Tanrı'yla da somut bir ilişki içindedir; Tanrı kozmik üstü, canlı bir gerçekliktir; kötülük sadece bir hata değildir, Tanrı'nın gazabını hak eden günahtır; ama günah, Tanrı'nın bir lütfu olan zarafetle affedilir; bütün bu nedenlerden ötürü insanı Tanrı ile uzlaştıran ruhların tedavisi psikoterapiyle asla bir tutulamaz. Ama Jahn psikoterapinin, özellikle de birey psikolojisinin olumlu yönlerini teslim eder. Adler'in, Luther'in temel iddialarından birini yeniden keşfettiğini, benmerkezci sevginin insanın temel tutumu olduğunu işaret eder (ama Adler bu öz sevgiyi hayat tarzında bir hata, dini ise Tanrı'ya karşı işlenmiş bir günah olarak görür).

Adler ve Rahip Jahn bu tartışma boyunca birbirlerine büyük bir saygı gösterdiler. Rahip Jahn, elinizdeki kitabın yazarının sorusuna cevaben Adler'in yüksek bir idealizmle dolu, gözlemlerinin hakikatine kani olmuş büyük bir ampirist, deneyimli bir psikolog ve mütevazı bir insan olduğunu söylemişti. Adler herhâlde bir pozitivisti ama dürüstçe Hristiyanlıkla bir yüzleşme arayışına girmişti. Rahip Jahn cevabını şu sözlerle noktalamıştı: "Bugün Adler'in bir ateist olmadığına kaniyim."

Adler'in Kaynakları

Yaratıcı bir insanın başlıca kaynağı kendi kişiliğidir. Görsel, işitsel ve motor tipler arasında yapılan ayrıma başvuracak olursak Adler'in bu üç gruba da dâhil olduğundan gayet donanımlı olduğunu söyleyebiliriz: Hareket ve faaliyete büyük bir ihtiyaç duyuyordu, iyi bir müzisyen ve müzik âşığıydı ve hızlı gözlem duygusu hızlı teşhisler koymasını sağlıyordu. Adler'in organ eksikliği kuramı sadece klinik araştırmalardan gelmiyordu, erken çocukluğunda has-

---

133 *"Menschsein heisst, ein Minderwertigkeitsgefühl zu besitzen, das ständig nach seiner Überwindung drängt" (Der Sinn des Lebens*, s. 48).

134 Yazar Rahip Ernst Jahn'a, kendisindeki kitapları ödünç verme (göründüğü kadarıyla bunlar yeni baskısı hiç yapılmamış kitapların mevcut yegâne kopyalarıydı) ve Alfred Adler ile birkaç çağdaşı hakkında birçok bilgi gönderme nezaketi gösterdiği için müteşekkirdir.

135 Ernst Jahn, *Wesen und Grenzen der Psychoanalyse*, Schwerin i.M: Bahn, 1927.

136 Ernst Jahn, *Machtwille und Minderwertigkeitsgefühl*, Berlin: Martin Warneck, 1931.

talığı hareket ihtiyacını engellediğinde bu hâli şahsen tecrübe etmişti. Büyük ve küçük kardeş arasında ikinci çocuk olma durumunu da şahsen tecrübe etmişti, bu betimleyeceği kardeş dizilimlerinden biriydi; büyük ve en küçük çocukların betimlemelerini de açıktır ki kendi ailesinden almıştı. Phyllis Bottome'a inanırsak, karısıyla yaşadığı zorluklar eril itiraz kuramının kaynakları arasında yer alıyordu. Adler'in Birinci Dünya Savaşı'na verdiği kişisel tepki ve askerî bir doktor olarak yaşadıkları topluluk duygusu kavramını geliştirmesine esin kaynağı olmuş olabilir.

Herhangi bir nevroz kuramının, sıklıkla dikkate alınmayan kaynaklarından biri, psikoterapistin uğraşmak zorunda olduğu hastalardır. Izydor Wasserman, Freud'un psikanalizi ile Adler'in birey psikolojisi arasındaki farkı, yaptığı hesaplamaya göre Freud'un hastalarının çoğunun zengin üst sınıflara (yüzde 74), Adler'in hastalarının çoğunun orta ve alt sınıflara (yüzde 74) mensup olmasıyla açıklar.[137] Ansbacher buna, hem psikolojik kuramların hem hasta tercihlerinin Freud ve Adler'in kişiliklerinden kaynaklandığını söyleyerek cevap vermiştir.[138] Wasserman'a göre Adler'in hastalarının yüzde 26'sı üst sınıftan, yüzde 28'i orta sınıftan, yüzde 36'sı alt sınıftandı, buna göre hastaları sosyal sınıflar arasında eşit bir dağılım gösteriyordu. Bir başka farksa Freud'un nevrozlara nörolojiden, Adler'in ise genel tıptan geçmiş olmasıdır; bu da Freud'un beyin fizyolojisinden alınmış bir kavramsal modeli vurgulamasına karşılık Adler'in zihin ile beden arasındaki ilişkilere ilgi duymasını açıklar. Ayrıca Freud nevrozlarla ilgili ilk araştırmalarını histerik hastalar üstünde yapmıştı ama 1900 civarında histeri artık moda olmaktan çıkmıştı; Adler ise çoğu kez obsesif-kompülsif nevrotikleri gözlemlemişti.

Sıklıkla, Adler'in Freud'la tanışmadan önce nevrozlar ve psikoterapi hakkında hiçbir şey bilmediği varsayımında bulunulur. Aslına bakılırsa durum biraz daha karmaşıktı. Hellpach otobiyografisinde, bir kuşak önce oftalmolog olmak nasıl moda olmuşsa 1899'da da "sinir doktoru" (Nervenarzt) olmanın moda olduğunu betimlemişti.[139] Asıl zorluk bu yeni tıp dalını öğrenecek doğru yeri bulmakta yatıyordu. Adler muhtemelen Krafft-Ebing'in konferanslarında bu konuda bazı temel bilgiler edinmişti. Ancak nevroz araştırmalarında ilk üstadının Viyana Polikliniki'nde Moritz Benedikt olduğu varsayımında bulunulabilir. Benedikt'in hipnozdan tiksinmesi, bilinç düzeyinde ortaya çıkarma psikoterapisi, bireyin gizli bir fanteziye dayalı ikinci hayatı düşüncesi, Adler'in yöntemine ve kılavuz kurgu kuramına yansımıştır. Nevrozların psikolojik kökeninde çevresel, özellikle de eğitsel etkilerin rolü de Adler'in psikanaliz öncesi dönemine ait bir düşüncedir.

Freud'un Adler'in bireysel psikolojisine ne ölçüde katkıda bulunduğunu değerlendirmek kolay değildir. Adler, Freud'un libido ve Oedipus kompleksi kavramlarına hiçbir zaman

---

137 Ernst Jahn ve Alfred Adler, *Religion und Individualpsychologie. Eine prinzipielle Ausenandersetzung über Menschenführung*, Viyana ve Leipzig: Passer, 1933.

138 Izydor Wasserman, "Letter to the Editor", *American Journal of Psychotherapy*, XII (1958), 623-627. "Is teine Differenzielle Psychotherapie möglich?", *Zeitschrift für Psychotherapie und Medizinische Psychologie*, IX (1959), ss. 187-193.

139 Heinz Ansbacher, "The Significance of the Socio-Economic Status of the Patients of Freud and of Adler", *American Journal of Psychotherapy*, XIII (1959), ss. 376-382.

katılmadığını belirtmişse de temel fikirlerinin birkaçını Freud'a borçlu olduğunu teslim etmişti: Bebeğin ilk kişilerarası ilişkilerinin kalıcı etkisi, semptomlar ve sürçmelerin anlamlı olması ve rüyaları yorumlamanın mümkün olması. Kimi zaman Adler'in bilinçdışı kavramını reddettiğini ileri sürmek gibi bir hataya düşülür. Adler erken çocukluktaki durumların ve olayların yetişkinin hayat tarzını bilinçdışı etkiyle belirlediğine inanıyordu; bilinçdışı kurgular ve hayat hedeflerinden bahsediyordu. Adler'in yöneliminin sadece teleolojik (ereksel) olduğu, Freud'un yöneliminin sadece nedensel olduğu da doğru değildir; Adler erken çocukluktaki durumların nevrozların gerçek (kurgusal olmayan) nedenleri olduğunu belirtiyordu, ayrıca Freud da nevrotik semptomların bir amacı olduğunu öğretiyordu.

Freud'un Adler'i olumsuz etkilediği kesindir. Öyle görünüyor ki Adler, çarşamba akşamı tartışmaları sırasında Freud'u, büyük ölçüde, kendisinde karşıt düşünme biçimleri esinleyerek kendi yolunu bulmasına yardımcı olan bir hasım olarak kullanmıştı. Bu karşıtlıkların bazılarını şöyle özetleyebiliriz:

FREUD	ADLER
Felsefi karamsarlık	Felsefi iyimserlik
Birey kendisine karşı bölünmüştür.	Bireyin bölünmezliği esastır.
Ağırlıklı olarak nedensel yönelim	Ağırlıklı olarak ereksel yönelim
Ego süperego tarafından bastırılır, medeniyet tarafından tehdit edilir.	Birey topluluğa karşı saldırganlığa meyleder.
Egonun savunmaları. Savunmalar yeterince güçlü değilse rol canlandırma	Bireyin diğer insanlara karşı saldırganlık tarzları Fiilî saldırganlık başarısız olunca "barikatlar gerçekleşebilir.
Bebekte her şeye gücünün yetmesi hissi vardır (sanrı niteliğinde, dileğin gerçekleşmesi)	Çocukta bir eksiklik duygusu vardır (bir cücenin dev karşısında hissettiği gibi)
Libidonun, saplantılarının ve gerilemelerinin temel önemi	İnsanın cinsel davranışında birçok şeyin üstünlük özlemiyle ilişkili sembolik bir anlamı vardır.
Libido yüklenimi ve saldırgan duygu biçiminde nesne ilişkilerine vurgu	"Hasım" (Gegenspieler) kavramı
Baba ve anneyle olan ilişkinin vurgulanması ve Oedipus kompleksi	Kardeşlerle ilişkinin ve kardeş diziliminin vurgulanması
Kadında penisi olmadığı için bir aşağılık duygusu vardır (penis kompleksi).	Erkeğin cinsel gücü kadına göre daha sınırlı olduğundan onda bir eksiklik duygusu vardır.
Nevroz medeniyetin kaçınılmaz bir etkisidir ve neredeyse insan olma hâline içkindir.	Nevroz bireyin topluluğa karşı görevlerini yerine getirmekten kaçmak için başvurduğu bir numaradır.
Freud, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ölüm içgüdüsü kavramını geliştirdi.	Adler Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal çıkar kavramını geliştirdi.
Psikanalitik terapiden hasta bir kanepeye uzanır.	Adlerci psikoterapide hasta terapistle karşı karşıya oturur.

Bir üstadın tilmizleriyle serbest tartışmalar yaparak ders verdiği bir grupta, üstadın tilmizleri, tilmizlerin üstadı, tilmizlerin birbirlerini nasıl etkilediğini belirlemek imkânsızdır. Bu Adler ve onun tilmiz grubu için de geçerliydi. Öyle görünüyor ki, olgusal ve nevrotik eksiklik duygusu arasındaki fark (başka bir deyişle eksiklik duygusu ve aşağılık kompleksi) Alexander Neuer tarafından ileri sürülmüştür. Bir kurama getirilen itirazlar, kuramın yazarı tarafından reddedilebilir ama belki de kriptomnezi kılığında onun zihnine girer. Freud'un başına gelen buydu; 1908'de Adler'in özerk saldırgan güdü kavramını reddetmiş ama sonra 1920'de benimsemişti. Keza Hans Kunz, 1928'te birey psikolojisi hakkında acımasız bir eleştiri yayınlamıştı, üstünlük özleminin aşağılık duygularının telafisi olmadığını, özerk bir dürtü olduğunu savunuyordu; Adler de sonradan birey psikolojisini gözden geçirdiğinde aynı fikri ortaya atmıştı.[140]

Psikanalizle ilgili olarak geçerli olduğu üzere, çeşitli filozofların katkıları birey psikolojisinin temel unsurlarından biri olmuştur. Phyllis Bottome'a göre Adler, Aristoteles'i incelemişti ve ona büyük bir hayranlık duyardı.[141] Ne var ki insan Aristoteles'in tanımıyla "siyasal bir hayvan" olarak görülmediği sürece, Aristoteles'in etkisi Adler'in çalışmalarında belirgin değildir. Bireysel psikoloji evren ile insanın birliğini, insanlık topluluğunu, bilgeliğin evrensel kanunlara uymakta yattığını, erdemin bu amaca ulaşmak için sürekli çabalamak olduğunu ileri süren Stoacılık felsefesiyle yakın bir benzerlik gösterir (başlıca erdem Adler'in cesaret dediği şeye çok benzer).

Adler'in düşüncesine hâkim olan felsefe Aydınlanma felsefesiydi (ama Janet'de olduğu gibi sadece Aydınlanma felsefesi değildi). Freud'un felsefi görüşleri Schopenhauer'ın bakışına benzese de Adler, Leibniz ile Kant çizgisini izler. Leibniz gibi Adler de insanın bölünmez bir oluşum, evreni yansıtan yekpâre bir yapı olduğunu öğretir. Her parça bütünle eşgüdüm içindedir ve insan diğer yekpâre oluşumlar gibi sürekli daha az mükemmellikten daha büyük bir mükemmeliğe ulaşmaya çabalar.

Adler'in Kant'a yakın olduğu birçok nokta vardır. Adler'in mutlak hakikat, yani insanın hayatını ve eylemlerini toplumun taleplerine mükemmel bir biçimde uydurması gerektiği kuralı, Kant'ın mutlak zorunluluk dediği şeyden çok da farklı değildir. Kant, Swedenborg hakkında yazdığı ironik bir broşürde büyük İsveçli mistiğin kendisine, diğer insanların yaşadığı dünyadan farklı, özel bir metafiziksel dünya kurduğunu söyler.[142] Kant *Anthropology*'de şunu belirtir: "Bütün akıl hastalıklarının tek ortak özelliği sağduyunun (*sensus communis*) ve bu telafi edici benzersiz, özel bir akıl yürütme biçiminin (*sensus privatus*) gelişmesidir."[143] Kant'ın özel akıl dediği şey Adler'in özel zekâ dediği şeye benzer.[144]

---

140 Willy Hellpach, *Wirken und Wirren, Lebenserinnerungen. Eine Rechenschaft über Wert und Glück, Schuld und Sturz meiner Generation*, I, Hamburg: Christian Wegner, 1948, s. 413.

141 Hans Kunz, "Zur grundsätzlichen Kritik der Individualpsychologie Adlers", *Zeitschrift für die gesamte Neurologie und Psychiatrie*, CXVI (1928), ss. 700-766.

142 Phyllis Bottome, *Alfred Adler, Apostle of Freedom*, Londra: Faber and Faber, 1939, s. 17.

143 Immanuel Kant, "Träume eines Geistessehers", *Immanuel Kants Werke* içinde, Ernst Cassirer, yayına hazırlayan, Berlin: Bruno Cassirer, 1912, II, ss. 329-390.

144 Immanuel Kant, "Anthropologie in pragmatischer Hinsicht", *Immanuel Kants Werke*, Ernst Cassirer, yayına hazırlayan, Berlin: Bruno Cassirer, 1922, VIII, ss. 3-228.

Adler'in bireysel psikolojisi Kant'ın pragmatik antropolojisiyle bir örnek sunduğu psikoloji tipine aittir. Kant hafızanın beyin fizyolojisindeki temelini araştırmanın, kuramsal psikoloji hakkında spekülasyon yapmak anlamına geldiğini, hafızayı iyileştirmek ve geliştirmek için ona yararı dokunan ya da onu bozan şeyleri araştırmanın pragmatik antropolojiyi kullanmak anlamına geldiğini söylemişti. Kant insanın irade gücü göstererek, Adler'in cesaret dediği şeyin bir örneğini sergileyerek birçok duygusal ve fiziksel rahatsızlığı aşabileceği görüşünü de savunuyordu.[145]

Adler insanın özgür irade ve bilinçli kararlar verme becerisiyle donanmış akılcı ve sosyal bir varlık olduğunu vurguladığı için kesinlikle Aydınlanma felsefesine bağlıdır. Ne var ki temel kavramlarının birkaçı Romantik felsefeyle de uyumludur: Bireyin ve dünya görüşünün mutlak benzersizliği (Adler'in bakış açısı), organik ve yaratıcı bir bütün olarak topluluk (Aydınlanma'nın "toplumsal sözleşme" kavrayışından çok uzaklaşmış bir fikirdir). Birey psikolojisindeki bir başka Romantik unsurun izleri Bachofen'a götürülebilir.[146] Bachofen insanlığın önceden bir anaerkillik evresi yaşadığını, hâlihazırda erkeğin kadın üzerindeki hâkimiyetinin uzun bir mücadeleden sonra sağlandığını öğretiyordu. Bebel bu kuramı Marxism kuramıyla birleştirmişti.[147] Proleter sınıfın burjuvazinin kölesi olduğu gibi kadın da erkeğin kölesi olmuştu; sosyalizm erkek ve kadına eşit haklar tanıyacaktı. Bebel'in kuramı Adler'in "eril itiraz" kavramına (kadında eksik bir kadın olduğu hissine karşı gelişmiş telafi edici bir süreç) ve nevrotik erkeklerdeki "kadın korkusu" kavramına esin kaynağı olmuştu. Adler erkeklerin anaerkilliği alt ettiği ve onun yerine kadın karşısındaki bir eksiklik duygusunu telafi etmek için kendi hâkimiyetlerini geçirdikleri tahmininde bulunuyordu: Erkeğin cinsel gücünün kadınınkinden daha sınırlı olmasından kaynaklanan bir eksiklikti bu.[148]

Adler, Darwinizm ile, özellikle de Sosyal Darwinizm'in nüfuz ettiği bir entelektüel atmosferde gelişmişti.[149] Sosyal Darwinizm hayat mücadelesini (sıklıkla Hobbesçu bir bakışla herkesin herkese karşı savaşı olarak düşünülürdü), en uygun olanın hayatta kalmasını ve uyumsuz olanın bertaraf edilmesini vurguluyordu. Adler, Darwinizm'e tam tersi bir konumu benimseyerek cevap verenler arasında yer alıyordu. Birincisi organ eksikliğini, yenilgi ve bertaraf edilme nedeni olarak değil, üstünlük elde etmeye yönelen telafi sürecinin bir parçası olarak görüyordu. İkincisi insanın en temel dürtüsünün kavga içgüdüsünde değil, topluluk duygusunda yattığını düşünüyordu.

Adler'in gençliğinde sosyal sorunlara ve sosyalizme duyduğu tutkulu ilgi Karl Marx'ın öğretileriyle tanışmasını sağlamıştı. Adler'in Marx'ın yazılarını okuyup okumadığını bilmiyoruz ama Marxçı öğretinin epeyce bir bölümünü özümsemekten kaçınamamıştı. Adler hareketinin şu ya da bu biçimde sosyalizm ya da komünizmle özdeşleştirilmesine yanaşma-

---

145 Heinz Ansbacher bunu işaret etmiştir; Ansbacher, "Sensus Privatus versus Sensus Communis", *Journal of Individual Psychology*, XXI (1965), ss. 48-50.

146 **Bkz. dördüncü bölüm, s. 197.**

147 **Bkz. dördüncü bölüm s. 224.**

148 August Bebel, *Die Frau und der Sozialismus*, Stuttgart: Dietz, 1879.

149 Sofie Lazarsfeld, *Wie die Frau den Mann erlebt*, Leipzig ve Viyana: Verlag für Sexualwissenschaft, 1931, ss. 79-82.

mışsa da birey psikolojisinin birkaç temel kavramında Marksizmin etkisi görülebilir. Birincisi, Adler'in ilk yazısının bazı hastalıklara mikroplar ya da zehirlerin değil, toplumun yol açtığını gösteren terzilik zanaatıyla ilgili bir broşür olduğunu hatırlıyoruz. Adler nevrozun etiyolojisinde her zaman sosyal ve çevresel etkenlerin rolünü vurgulamıştır. İkincisi Marx'ın "mistifikasyonlar" kavramı, Adler'in nevroz kuramında bu kadar büyük bir rol oynayacak bilinçdışı aldatmacalar ve kendi kendini kandırmalardan farklı değildi.[150] Buna karşılık, mistifikasyonların perdesini aralamanın yolları, Marksizm ve birey psikolojisinde dikkat çekici bir benzerlik gösterir. Marxçı analizin kurallarından biri bu benzerliği şöyle örnekler: "İnsanların söylediklerinin arkasında, kendileri hakkında düşündüklerinin arkasında, ne *olduklarını* ne *yaptıklarına* bakarak anlamak."[151]

Kendi kuşağından birçok kişi gibi Adler de Nietzsche'nin güçlü etkisini hissediyordu.[152] Ne var ki bu etkinin niteliği sıklıkla yanlış yorumlanmıştır. Adler sisteminde sadece "Freud'un libidosunun yerine Nietzsche'nin güç istencini" geçirmiş değildir. Adler'in sisteminde güç istenci üstünlük özleminin bir biçimidir sadece, Adler daha sonraları birey psikolojisini gözden geçirirken üstünlük özleminin kendisinin bireyin yaratıcı gücünden kaynaklandığını düşünmüştü. Adler ile Nietzsche arasındaki birçok benzerlik Crookshank tarafından kaydedilmiştir, daha başka birçok benzerlik de mevcuttur muhtemelen.[153] Ne var ki topluluk duygusu Nietzsche'ye kesinlikle yabancıdır.

Adler'in sık sık atıfta bulunduğu filozoflardan biri neo-Kantçı Hans Vaihinger ile onun *Die Philosophie des Als Ob* adlı eseridir.[154] Hukuksal kurgular uzunca bir zamandır kullanılıyordu. Bentham başka alanlarda da kurgular bulunduğunu göstermişti.[155] Nietzsche psikolojik ve ahlaki kurguların oynadığı rolü, bunların insan için temel önemde olduğunu ısrarla vurguluyordu. Medeniyetin alışıldık yalanlarından söz etmek moda olmuştu. Vaihinger'in orijinalliği bilimdeki kurguların rolünü tespit edip kurgu ile varsayım arasındaki farkı tanımlamasında yatıyordu.

> Her ikisi de bilimin ilerlemesi için gereklidir ama birbirlerine karıştırılmamaları gerekir, nitelikleri tümüyle farklıdır. Bilim insanı varsayımla gerçekliğe ulaşma girişiminde bulunur; bir varsayımı mantıklı ve mümkün olduğu için ileri sürer, sonra onu doğrulamaya girişir. Varsayımın doğru olduğu anlaşılırsa, varsayım bilimsel bilgi hâline gelir, doğruluğu kanıtlanamayan varsayım bırakılır. Bir kurgununsa doğru olmasına, hatta akla yatkın görünmesine bile gerek yoktur, deneyimle sınanmaz, yararlı olduğu görüldüğü sürece devam eden, işe yaramaz hâle geldiğinde hemen kenara bırakılan, yerine daha iyisinin geçirilebildiği bir eğreti-

---

150 **Bkz. dördüncü bölüm, ss. 234-235.**

151 Henri Lefebvre, *La Conscience mystifiée*, Paris: Nouvelle Revue Française, 1936.

152 Henri Lefebvre, *Pour connaître la pensée de Karl Marx*, Paris: Bordas, 1947, ss. 42-43.

153 **Bkz. dördüncü bölüm, ss. 265-272.**

154 F. G. Crookshank, *Individual Psychology and Nietzsche, Individual Psychology Pamphlets*, no. 10, Londra: C. W. Daniel Co., 1933.

155 Hans Vaihinger, *Die Philosophie des Als Ob. System der theoretischen, praktischen und religiösen Fiktionen der Menschheit auf Grund eines idealistischen Positivismus*, Berlin: Reuther and Reichard, 1911. Sonradan geliştirilmiş birkaç basım yapılmıştır.

lemedir. Bir önermenin kurgumu yoksa varsayım mı olduğunu belirlemek her zaman kolay değildir ve bir önerme bazen biri bazen de diğeri olabilir. Örneğin atom fikri Demokritus zamanında bir kurguydu, çünkü doğru olup olmadığını kontrol etmenin bir yolu yoktu ama modern fiziğin ilerlemesiyle birlikte bir varsayım hâline geldi. Antik Yunan astronomlar dünyanın merkezde sabit durduğu, merkezleri aynı olan yörüngelerde her biri güneş, ay, gezegenler ve yıldızları temsil eden şeffaf kürelerle çevrelendiği bir evren modeli ortaya attıklarında, zihinlerinde amaçlarına gayet iyi hizmet eden, yani gök cisimlerinin hareketlerini tahmin etmelerini sağlayan bir kurgu vardı. Ama Orta Çağ'da bu modelin kurgusal niteliği unutuldu ve bir dogma hâline geldi.

Modern psikologlar arasında bilinçdışı ya bir varsayım ya da bir kurgu olarak ele alınır. Freud bilinçdışını örtük olarak, araştırmalarıyla kanıtladığı bir varsayım olarak değerlendirmiştir; Janet ise bilinçdışına bir *façon de parler* (konuşma şekli) demiştir, bunu bilimsel bir kurgu olarak kullandığı açıktır.

Adler "kurgu" kavramını iki biçimde kullanmıştı. Birincisi genel, metodolojik bir kavram olarak. Psikanalizden farklı olarak ve onun tersine, bireysel psikoloji doğruluğunun kontrol edilmesi gereken varsayımlardan oluşan bir sistem olduğu iddiasında değildir, bir kurgular sistemi olduğunu ileri sürer. Her şey, insani faaliyetler insanın topluluğa ve kozmosa uyum sağlamasıyla ilgili normatif bir idealin hükmü altındaymış gibi, anormal davranışlar bu kuraldan sapmalarmış gibi gerçekleşir. İkincisi "kurgu" terimi, nevrotiğin davranışını anlaşılabilir kılmak için kullanılır. Sanki nevrotik kurgusal bir hedefe ulaşma özlemi içindedir ve buna göre yaşıyordur.

Ne zaman bir psikiyatrist felsefi bir kavram kullansa, büyük ihtimalle bir filozof çıkıp ona bu kavramın gerçek anlamını yanlış anladığını söyler. İşte Wandeler de böyle bir itirazda bulunur ve Adler'in sisteminde nevrotiğin kurgusal hedefinin Vaihinger'in kullandığı anlamda bir kurgu olmadığını, yani gerçekliği araştırmak için kullanılan ve sonuç vermez hâle gelir gelmez bırakılan pragmatik bir araç olmadığını işaret eder.[156] Nevrotiğin hatası, onu hatasından caydırmak yerine, daha da içine çeker, ileri gitmeye zorlar. Aslına bakılırsa bir sanrıdır. Wandeler'e göre Adler'in kurgu dediği şeylerin büyük bir bölümü ya bu tür sanrılardır ya da tam tersine varsayımlardır, hatta iyi tesis edilmiş gerçeklerdir (hayat planı örneğinde olduğu gibi).

Adler, Vaihinger'den sonra, muhtemelen 1926'da Jan Christiaan Smuts'un bütüncül felsefesiyle tanıştı. Adler bu felsefede fikirlerinin bir doğrulamasını ve bireysel psikoloji için felsefi bir temel görmüştü. Smuts 1870'te Güney Afrika'da ücra bir çiftlikte doğmuştu.[157] Askerî bir lider ve devlet adamı olarak ün kazanmıştı ama doğa bilimi ve felsefeyle de yakından ilgileniyordu. 1924'te partisinin seçimlerde yenilgiye uğramasının ardından çiftliğine çekildi ve *Holism and Evolution* başlıklı kitabını yazdı:

---

156 Bentham kurgularla ilgili betimlemelerini *Logical Arrangements, or Instruments of Invention and Discovery* başlıklı makalesinde sunmuştur, *The Works of Jeremy Bentham* içinde, John Bowring, yayına hazırlayan, Edinburgh: William Tait, 1843, III, s. 286.

157 Joseph Wandeler, *Die Individualpsychologie Alfred Adlers in ihrer Beziehung zur Philosophie des Als Ob Hans Vaihingers*, doktora tezi, Freiburg, Schweiz, 1932, Lachen: Buchdruckerei Gutenberg, 1932.

Smuts, Holos'u "bütünleri" yaratan evrensel bir ilke olarak açıklar. Bütünler madde, hayat ve zihnin içinde ve onlar sayesinde etkin olan etkenlerdir. Smuts evrimi elektronlar ve atomlardan kolloidlere, bitki ve hayvanlara, zihinler ve kişiliklere yükselen bir bütünler dizisi olarak düşünür. Bütün parçalarından büyüktür, parçalarını etkiler, parçalar bütünü etkiler, birbirlerini etkiler ve bütün çevresini etkiler. Smuts evreni "kendisini her bireyde içten gelen bir gelişme, büyüme ve evrim gücüyle ortaya koyan ve kendi çevresinde kendisiyle iş gören bütünlük yönünde bir itki" olarak tanımlar. Daha düşük bütünler daha yüksek bütünler doğurur ve onlarla birleşir. Her bütün, zamanın ebediyete dönüştüğü bir laboratuvardır. Smuts bugünün psikolojisini tatmin edici bulmaz. "İnsan doğasını konu alan sentetik bilim olarak bütün bilimlerin tacı olacak, buna karşılık yeni Etik'in, yeni bir Metafizik'in temeli olacak" yeni bir kişilik bilimine yer olduğunu belirtir. Bu yeni bilime bir yaklaşım yöntemi olarak titizlikle belgelenmiş biyografilerin karşılaştırmalı olarak incelenmesini önerir, böyle bir inceleme insanın kişisel evrim kanunlarını formüle etmesini sağlayacaktır.[158]

Smuts ve Adler'in biyografi yazarlarına göre, iki adam mektuplaşmışlardı (bu yazışmalardan hiçbiri henüz yayınlanmamıştır). Adler muhtemelen birey psikolojisini Smuts'ın eskizini çizdiği, gelecekteki kişilik bilimiyle özdeşleştiriyordu. Smuts'ın bütüncülüğünün etkisi, Adler'in *İnsan Doğasını Anlamak* adlı kitabında ve sonraki eserlerinde fark edilebilir.

Şimdi birkaç özel kavramın kaynaklarıyla ilgili kısa bir araştırma sunacağız: Aşağılık, eksiklik duygusu, üstünlük özlemi, nevrotik kurgular, karakter teşhisi, sosyal çıkar kanunu ve topluluk duygusu.

Aşağılık duygusuyla ilgili olarak Oliver Brachfeld bu kavramı haber veren uzun bir yazarlar listesi önermiştir.[159] Adler, "Benim aşağılık duygusu dediğim şey, Janet'nin eksiklik duygusu dediği şeyin geliştirilmiş hâlidir." demişti.[160] Bu konuda özellikle iki yazardan bahsetmeye değer: Fransa'da Stendhal ve ABD'de Ralph Waldo Emerson.

Stendhal, aşağılık kompleksinin yönlendirdiği bir hayatın mükemmel birörneğiydi.[161] Doğal çirkinliği, kabalığı ve hantallığından büyük ıstırap duyuyor, bunu küstahlıkla, züppece tavırlar benimseyerek, rağbet gören insanlara yönelerek telafi ediyordu. Sosyal karşılaşmalarını, kendisinin mi yoksa diğerinin mi daha iyi durumda olduğunu titizlikle not alırdı. Romanlarında derinlere yerleşmiş bir aşağılık duygusunu aşırı telafi eden insanları betimlemeyi severdi. *Kırmızı ve Siyah*'ın kahramanı Julien Sorel böyle biridir.[162] Stendhal'in psikolojik kuramları sıklıkla Adler'in kuramlarını haber vermiştir. Stendhal hayranlığı bir eksiklik, aşağılık konumu ve buna izin veren kişiyi küçük düşüren bir durum olarak görür. Bir aşk ilişkisinde biri tarafından terk edilmek ve bunun bilinmesi hoş görülemez bir durumdur, çünkü o zaman kişi aşağı, eksik görülür. Sosyal bir toplulukta katılımcıların başlıca kaygısı

---

158 Sarah Gertrude Millin, *General Smuts*, iki cilt, Londra: Faber and Faber, 1936.

159 Jan Christian Smuts, *Holism and Evolution*, Londra ve New York: Macmillan, 1926.

160 F. Oliver Brachfeld, *Les Sentiments d'infériorité*, Cenevre: Mont-Blanc, 1945.

161 Alfred Adler, *Über den Nervösen Charakter*, Wiesbaden: Bergmann, 1912, s. 3, İngilizce çevirisi, *The Neurotic Constitution*, New York: Moffat, Yard, 1917.

162 Bunu Georges Blin gayet iyi göstermiştir: Georges Blin, *Stendhal et les problèmes de la personnalité*, Paris: Corti, 1958, I, ss. 169-217.

aşağı görünmemektir. Stendhal'ın komik olanla ilgili kuramı birey psikolojisine kolayca dâhil edilebilir.[163] Komik duygusu, bir insanın bir başka insana üstünlüğünün aniden algılanmasıyla ortaya çıkar. Birine ne kadar fazla saygı göstermemiz gerekiyorsa, ona gülmeye de o kadar hazırızdır. Komiklik gülünen kişinin rahatsız olduğu görülünce artar. Ama kurbanıyla alay eden kişi, orada hazır bulunan diğer kişilerin insafına kalmıştır, nüktesinin değerine onlar hükmedecektir. Komiklik öfke ve şefkatle kontrol altına alınır (Adler'in terimleriyle topluluk duygusuyla).

Ralph Waldo Emerson aşağılık duygusunu Stendhal kadar kesin bir biçimde tanımlamamıştı ama bu kavram çalışmalarında örtük olarak mevcuttu, özellikle de *Essays*'de ve *The Conduct of Life*'ta.[164] Emerson "Self-Confidence" başlıklı denemesinde Adler'in cesaret ve cesaretlendirme dediği şeyi betimler. Bireysel psikolojiye oldukça bir uyum gösteren birçok düşünce ve tavsiye Emerson'un yazılarında dağınık hâlde bulunur.

İnsan doğasının ana dürtüsünün üstünlük çabası olduğu fikri sık sık, birçok kereler dile getirilmiştir. Hobbes, insanın doğal durumunun herkesin herkesle savaşması olduğunu öğretiyordu. Helvetius insan eyleminin ana kaynağının, diğerlerini kontrol edebilmek, böylece kendi tutkularını tatmin etmek için olabildiğince güçlü olmak olduğunu söylüyordu.[165] Nietzsche'ye göre güç istenci birincil önemdedir ve güç başlı başına bir amaçtır. Adler ise güç istencinin, daha temel üstünlük çabasında görülebilecek sapmalardan biri olduğunu düşünüyordu, bunu da ondan önce düşünenler olmuştu. Fransız psikolog Prosper Despine sosyal hayatın, bireylerin diğerlerinin üstüne çıkmasıyla yönetildiğini betimlemişti.[166]

Üstünlük özleminin herkese içkin olduğu, kişiler arası ilişkilerde en güçlü amil olduğu düşüncesi, hayvan psikolojisinin gelişmesiyle birlikte yaygın bir bilgi hâline gelmişti. Adler, Schjeldrup-Ebbe'nin horozlar arasında "sosyal mevki sıralaması" hakkında yaptığı öncü çalışmadan haberdar mıydı, bilmiyoruz.

> İki horoz ilk kez karşılaştıklarında, tehdit ederek ya da doğrudan kapışarak bir güç denemesi yaparlar. Hangisinin hangisine üstün geleceğine iki hayvan karar verir. Birkaç hayvan bir arada bulunuyorsa, hepsi arasında üstünlük hiyerarşisi nispeten kısa bir sürede kurulur. En üstte hepsinin uyması gereken alfa hayvan vardır, sonra sadece alfaya tabi olan, geri kalanlara hükmeden beta hayvan vardır, sonra aradakiler ve en sonuncu hayvan gelir, o hepsine tabi olur ve hiçbirine hükmetmez. Bir hayvan bu "sosyal rütbe sıralaması"nda ne kadar yukarıdaysa, o kadar fazla ayrıcalığa, o kadar fazla miktarda yiyeceğe, barınakta daha iyi bir yere, daha fazla sayıda dişiye sahip olur. Genç hayvanlar yaşlıların hâkimiyetindedir, oyunlarında yavaş yavaş kendi rütbe sıralamalarını kurarlar. Büyüdüklerinde yaşlı hayvanlara meydan okurlar ve nihayetinde onları yenerler. Bu sosyal hiyerarşiye sessiz sedasız bağlı kalınır ama yiyecek için ya da başka bir şey için bir rekabet çıkar çıkmaz gagalama başlar ve sosyal rütbe sıra-

---

163 Stendhal Julien Sorel'in "sürekli kendisini eksik hissettiğini" açıkça dile getirmişti: *Le Rouge et le noir*, 40. bölüm. Bkz. Stendhal, *Romans et Nouvelles*, Paris: Pléiade, 1952, I, s. 507.

164 Stendhal, *Du Rire, Mélanges d'art et de littérature*, Paris: Calmann-Lévy, 1924, ss. 1-30.

165 Ralph Waldo Emerson, *The Complete Works, Centenary Edition*, Boston ve New York: Houghton, Mifflin and Co., 1903-1912, cilt II-III, VI.

166 Helvétius, *De l'Esprit*, Paris: Durand, 1758.

sına denk düşen gagalama sırasına uygun olarak gerçekleşir: Alfa hayvanı herkesi gagalar ama onu kimse gagalamaz; beta hayvanını sadece alfa gagalar ama beta herkesi gagalar, en alttakine kadar böyle gider; en alttaki hayvan kimseyi gagalamaz ama herkes onu gagalar. Ama işler daha karmaşık bir hâl alabilir. Alfanın bir betaya, betanın bir gamaya, gamanın da paradoksal olarak alfaya hükmettiği üçgen ilişkiler vardır. Kimi zaman, sıralamada daha aşağıda yer alan bir hayvanın kendisinin üstündekine meydan okuması, böylece rütbe sıralamasında mevkiini yükseltmesi gibi durumlar da söz konusu olabilir.[167]

Schjeldrup-Ebbe'nin bu bulgularının çok sayıda kuş ve memeli için geçerli olduğu görülmüştür ve David Katz da en başında bu bulguların insan psikolojisi ve sosyolojisinde bazı olguları açıklamakta kullanılabileceğini göstermiştir.[168] Bilim insanlarının, tuhaf bir biçimde, uzunca bir süre boyunca görmezden geldiği bu şeyleri yazarlar algılamıştı. Örneğin Emerson şöyle yazmıştı:

> Okula yeni bir çocuk geldiğinde, bir adam her gün seyahat edip yabancılarla karşılaştığında ya da eski bir kulübe yeni biri takılmaya başladığında sığırların tutulduğu bir ağıla ya da otlağa sürülen yabancı bir öküzün başına gelen şey gelir: Önce boynuzları en güçlü olan ile yeni gelen karşı karşıya geçip güçlerini sınar, kimin lider olduğu böylece belli olur. Şimdi çok nazik ama kesin bir güç ölçüsü vardır, bundan sonra bu ikisi karşılaştığında bir rıza olur. Her biri, diğerinin gözlerinde kaderini okur.
>
> İnsanlar ilk karşılaştıklarında ve her karşılaştıklarında birbirlerinin ölçüsünü alır. Birbirlerinin gücü ve donanımı hakkındaki bu bilgiyi, hiç konuşmadan, hızla nasıl edinirler? Konuşmalarında ikna edici olan şeyin söylediklerinden kaynaklanmadığı söylenebilir; ya da insanların argümanlarıyla değil, kişilikleriyle, kim olduklarıyla, o zamana dek söyledikleri ve yaptıklarıyla ikna edici oldukları söylenebilir.[169]

Yazarlar bunları uzunca bir süredir biliyordu. Samuel Butler'ın romanı *The Way of All Flesh*'te bunun klasik bir örneği görülebilir; romanda düğün törenlerinden birkaç saat sonra bir otele gelmiş yeni evli, genç bir çift görürüz. Koca karısına aşağı inip akşam yemeği sipariş etmesini söyler. Kadın yorgun ve isteksizdir ama adam ısrar eder, o andan itibaren kocanın hâkimiyeti kurulmuş olur.

Bütün bu olgular birey psikolojisinin temel kavramlarının bazılarına çarpıcı bir uyum gösteriyordu ama şeylerin daha karmaşık olduğunu görmezden gelmemek gerekir. İki birey arasındaki ilişkilere, sadece kendilerini ortaya koyarken birbirlerine karşı sergiledikleri güç yön vermez; bireylerin hayat tarzı ve kılavuz kurgusu, onları çevreleyen ya da çevrelerine topladıkları gruplarda yer alan bireylerle ilişkileri de yön verir. Bu kavramlar Fransa'da, görünüşe bakılırsa Adler'in hiç adını duymadığı bir yazar tarafından geliştirilmişti: Baron Ernest Seilliere.[170]

---

167 Prosper Despine, *Psychologie naturelle. Etude sur les facultés intellectuelles et morales dans leur état normal et dans leur manifestations anormales chez les aliénés et chez les criminels*, Paris: Savy, 1868, I, ss. 291-292.

168 Thorleif Schjeldrup-Ebbe, "Tierpsychologie und Soziologie des Menschen", *Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane*, LXXXVIII (1922), ss. 253-264.

169 David Katz, "Tierpsychologie und Soziologie des Menschen", *Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane*, LXXXVIII (1922), ss. 253, 264.

170 Ralph Waldo Emerson, *The Conduct of Life, Centenary Edition*, Boston ve New York: Houghton, Mifflin and Co., 1903-1912, VI, ss. 59-190.

Seilliere, Nietzsche'nin izinden giderek emperyalizm dediği güç istencini, insan eylemlerinin merkezî dürtüsü olarak değerlendirir; güç istenci sağlıklı ve akılcı kalabilir ya da patolojik bir hâl alabilir. Patolojik olması durumunda emperyalizm, sıklıkla mistisizmle, yani mantıksız bir inançla ayakta tutulur. Seilliere üç tip emperyalizm olduğunu söyler. Bireyin kendisini ya da etrafındakileri aşarak tatmin edebileceği bireysel emperyalizm vardır. Sonra kolektif emperyalizm vardır; bireyin kendisini bir grupla özdeşleştirmesi, o grubun savunucusu hâline gelmesi anlamına gelir. Son olarak bir de insan emperyalizmi vardır, yani insanlığın doğa üzerinde hâkimiyet kurması. Seilliere en başta Jean-Jacques Rousseau, Romantikler, Neo-Romantikler ve Nietzsche hakkında bir dizi uzun monografi kaleme almıştı. İlginçtir Freud ve Adler'i konu alan kitabında, kendisinin emperyalizm ve mistisizm kavramlarıyla, Adler'in üstünlük çabası ve kılavuz kurgu kavramları arasındaki çarpıcı benzerliği görememişti.[171] Seilliere diğer kitaplarında Adler'in bir adım önüne geçiyordu. İnsanlar arasındaki ilişkilerin gerçek niteliğini, bireysel düzeyden ziyade uluslararası düzeyde daha kolay tespit edilebileceğini, zira kişiler arası ilişkilerin az çok sosyal kontrole tabi olduğunu söylüyordu.

İnsanların hayatlarını kendileri ve başkaları hakkında kurgusal bir fikre göre yaşadığı düşüncesini dile getiren birçok yazar olmuştur. Don Quixote ya da Tartarin de Tarascon gibi karakterler bu temanın biraz aşırı kaçmış örnekleridir. Gündelik hayattaki karakterlere gelince; insanların gerçekte oldukları şeyle, olduğuna inandıkları şey arasındaki uyumsuzluğu, hayat kurgularının onları nasıl yanlış yöne sürüklediğini ve kimi zaman (Madam Bovary örneğinde olduğu gibi) kendi düşüşlerine neden olduğunu hiç kimse Flaubert'ten daha kuvvetli bir dille göstermemişti. Kimi zaman kurgunun koruyucu bir değeri vardı, acımasızca kaldırılması, Ibsen'in oyunu *The Wild Duck*'taki gibi bir felakete sebep olabiliyordu. Fransız yazar Jules de Gaultier, birçok bireyin kendileri hakkında kurgusal bir imaj yarattığı ve eylemlerini gerçek kişiliklerine değil, bu hatalı imaja uydurdukları düşüncesini (Flaubert'in romanı *Madam Bovary*'den hareketle) "bovarizm" adı altında sistematize etmişti.[172] Bu düşünce, daha yakın tarihlerde biyografilere uyarlanmıştır. Örneğin N. B. Fagin, Edgar Allan Poe'nun kendisine seçkin bir melankolik, yanlış anlaşılmış deha rolünü biçtiğini ve canlandırdığını göstermiştir; Poe'nun çok başarılı olduğu bir roldü bu.[173] Joseph Dorfman da Thorstein Veblen'in kişiliği hakkında benzer bir yorumda bulunmuştur.[174]

Bu olgular mecburen, bir insanın gerçek karakterinin nasıl kesin olarak bilinebileceği problemine çıkar, bu konuda da Adler'den önce onun gibi düşünenler olmuştur. Goethe, "Bir insanın karakterini temsil etme girişiminde bulunmamız nafile bir çabadır; yaptıklarını ve başarılarını bir araya getirirsek işte o zaman karakteri hakkında bir tablo ortaya çıkar,"[175] demiştir. F. J. Gall da aynı fikri daha açık bir dille ifade etmiştir:

---

171 Bkz. Louis Esteve, *Une Nouvelle Psychologie de l'impérialisme*, Paris: Alcan, 1913.

172 Ernest Seilliere, *Le Néoromantisme en Allemagne, I. Psychanalyse freudienne ou psychologie impérialiste*, Paris: Alcan, 1928.

173 Jules de Gaultier, *Le Bovarysme*, Paris: Mercure de France, tarih yok.

174 N. Bryllion Fagin, *The Histrionic Mr. Poe*, Baltimore: Johns Hopkins Press, 1949.

175 Joseph Dorfman, *Thorstein Veblen and His America*, New York: Viking Press, 1934, ss. 313-319.

> Bir insanın karakterini, onun bilgisi dâhilinde, o tetikteyken, hataya düşme riskine girmeksizin gizlice öğrenmek mi istiyorsunuz? O zaman bırakın çocukluğundan ve ilk gençliğinden bahsetsin, öğrenciyken yaptığı muziplikleri, ebeveynlerine, kardeşlerine, okul arkadaşlarına karşı davranışlarını, sadakatsizliklerini, rekabetçiliğini, bazı çocuklarla kurduğu arkadaşlıkları, bazılarına düşmanlığını, nasıl oynadığı vs. anlatsın. Bunların gizli tutmaya değer şeyler olduğunu pek düşünmeyecektir. Ana karakter özelliklerinin kalıcı olduğunu, yaş ve sosyal mevki ile birlikte sadece ilgi nesnelerinin değişeceğini son derece iyi bilen biriyle birlikte olduğunu fark etmeyecektir.[176]

Adler'in bireysel psikolojisine dayalı teşhis yönteminin daha yakın bir habercisini bulmak zor olurdu. Adler'in topluluk ve topluluk duygusu kavramlarının kaynaklarını incelemek bize düşüyor. Adler'in Stoacılardan, Alman Romantiklerinden, Sosyalistlerden ve başka birçok kaynaktan ne derece esinlendiğini belirlemek, gerçekleştirmesi imkânsız bir iştir ama en azından iki olası kaynak üstünde durulabilir.

Adler'in Joseph Popper-Lynkeus'u ve onun sosyal problemlerin kökten çözümü için geliştirdiği büyük planı duymamış olması imkânsızdır.[177] Popper-Lynkeus bütün erkeklerin ve bütün kadınların birkaç yıl boyunca kayıtlı olacakları bir tür işçi ordusu gibi bir kurum oluşturulmasını önermişti. Bu kurum toplumun her bireyi için gerekli olan kabul edilebilir asgari hayati, maddi ve kültürel koşulları sağlayacaktı. İnsan böylece maddi kaygıların dayanılmaz yükünden kurtulacağı için ilk baştaki haysiyetini geri kazanacaktı. Popper-Lynkeus'un projesine, Adler'in topluluk duygusunda benzeri görülebilen bir insan topluluğu ideali esin kaynağı olmuştu. Popper-Lynkeus da büyük ölçüde Adler gibi, bütün çocuklara her insanın değeri ve haysiyeti düşüncesini, insanlığa karşı görevleri olduğu düşüncesini gerçekten kazandıracak bir eğitimin öneminde ısrar ediyordu.

Adler'in topluluk duygusu düşüncesinin çok muhtemel kaynaklarından bir diğeri de Kropotkin ve ulusal kültürün gerçek kaynağının halk olduğunu düşünen Rus düşünürlerin ideolojisi olsa gerektir. Bu düşünceye göre halk dilin, sanatın, ülkenin destanlarının ve lirik şiirlerinin yaratıcısıydı, üst sınıflar kitlelerin üstüne çıkarak kendilerini yoksullaştırmıştı. Üst sınıftan genç erkekler ve kadınların asıl arzusu öğretmek için değil, öğrenmek için halka gitmekti. Bu fikir, Alman Romantikleri bir istisna sayılabilirse, Batı düşüncesine yabancıydı. Bu görüşler bazı devrimci gruplar, Narodniki (popülistler) tarafından vazediliyordu; sonra Tolstoy ve Dostoyevski'nin eserlerine nüfuz etti. Maxim Gorki'yle birlikte bu fikrin *The Downfall of Personality* başlıklı denemesinde gözler önüne serdiği felsefi bir mit biçimini aldığını görürüz:

> Başlangıçta halk vardı ve halk maddi ve manevi her değerin kaynağıydı. Halk dili, miti, dini, destanları ve kahramanların suretlerini yarattı. Toplulukların büyümesi ve başka gruplarla mücadele etmesiyle birlikte liderler ve rahipler bir ihtiyaç hâline geldi. Bireylere destansı kahramanların özellikleri atfedildi. Bu egonun başlangıcıydı. Başta bu ayrıcalıklı bireyler topluluğun organıydı ama kendilerini özgürleştirdiler ve topluluğun yanında bağımsız bir hayat

[176] Johann Wolfgang von Goethe, *Zur Farbenlehre (1810), Sämtliche Werke*, Stuttgart: Cotta, 1833, LII, xi.

[177] Franz Joseph Gall, *Sur les Fonctions du cerveau et sur celles de ses parties*, Paris: Baillière, 1825, III, ss. 181-182.

sürdüler, daha sonra da aynı hayatın topluluğun üstünde sürdüler. Yine de halktan çıkmış destansı kahramanların ete kemiğe bürünmüş hâli olduklarından topluluğa katılıyorlardı. Ama başkaları üstünde güç sahibi olmanın tadını almış bu insanların gücü güç sahibi olmak için isteyecekleri bir gün gelecekti. Bunu topluluk ile kitlelerin üstüne çıkmaya çalışan bireyler arasında mücadeleler yaşanan bir dönem izledi. Özel mülkiyet bu insanların güç kazanmak için ortaya attığı, topluluğun da o zamandan beri reddettiği araçlardan biri oldu. Bu insanlar zaman geçtikçe daha da güçlendiler ve daha da saldırganlaştılar, sonunda herkesin herkesle savaştığı bir dönem geldi ve o da bireyin gerilemesiyle sonuçlandı.[178]

Adlerci terimlere tercüme edersek burada üstünlük özlemiyle topluluğu karşısına alıp yükselmeye çalışan, kendi insanlarının ve kendi kişiliğinin yıkımına yol açan bireyin hikâyesini okuruz. Dolayısıyla Gorki birey psikolojisinin ana mitini sunmuştur, ilk baba katli miti psikanaliz için neyse, bu mit de birey psikolojisi için odur.

Adler'in Etkisi

Alfred Adler'in etkisini tayin edebilmek için, bireysel psikolojinin psikanalizden bir sapma olmadığını, ondan kökten ayrıldığını unutmamamız gerekir. Bir psikoloji kuramı olarak bireysel psikoloji iki karşıt dürtü açısından insan davranışını analiz eden pragmatik (yani somut) bir psikoloji sistemidir: Sapkın bir üstünlük çabasına karşılık topluluk duygusu. Nevrozlar, psikozlar ve psikopati sosyal çıkar kanunundan sapma biçimleri olarak görülür. Bireysel psikoloji bireyin benzersiz, öz tutarlı ve yaratıcı olduğunu, hayat tarzını ve organik eksiklik, aşağılık duyguları, telafi etme, eril itiraz, kurgusal hedef, nevrotik eğitim, düzenleme kavramlarını, erken hatıraların anlamını ve kardeş dizilimindeki konumun etkisini de öğretir. Bir terapi yöntemi olarak bireysel psikoloji bir yandan kurgusal hedefler ve hayat tarzının ortaya çıkarılması, cesaret verme ve topluluk yönelimi doğrultusunda yeniden eğitim yoluyla akılcı bireysel terapi tekniklerini uygular; bir yandan da çocuk rehberliği, grup terapisi, topluluk psikiyatrisi gibi çeşitli teknikler uygular. Bireysel psikoloji asıl kaygısının birkaç ayrıcalıklı, zengin hasta değil, toplam nüfusun geniş bir kesiti olduğunu vurgular. Ama bu özellikler çok tipik olduğundan, bireysel psikoloji diğer dinamik okullarla karıştırılamazmış gibi görünür; etkisi de diğer okulların etkisiyle karıştırılamazmış gibi gelir. Ne var ki paradoksal bir durum söz konusudur: Adler'in çalışmalarının ve düşüncesinin bugünkü dünyada yarattığı etkinin izini sürmek son derece güçtür.

Bireysel psikoloji hareketine gelince; bu hareketin tarihi çabucak özetlenebilir. Hareket ilk yıllarda biraz gayri resmi kaldı, sonraları bile örgütün yapısı, psikanaliz cemiyetininki kadar katı değildi. Adlerci hareket, Ulusal Sosyalist baskılara Freudcu derneğe göre daha fazla maruz kalmıştır, çünkü Orta Avrupa dışında o kadar iyi örgütlenmiş değildi. Hareket İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden toplandı, şimdi eğitim merkezleri, dergileri ve uluslararası kongreleri bulunuyor. Yine de bireysel psikoloji hareketi üye sayısı, örgüt yapısının katılığı ve popülerlik açısından psikanalitik hareketle karşılaştırılamaz.

---

[178] Josef Popper-Lynkeus, *Die allgemeine Nährpflicht als Lösung der Socialen Frage*, Dresden: Carl Reissner, 1912.

Herhangi bir harekette olduğu gibi, Adler'den ayrılan ve Hans Künkel gibi hafifçe değiştirilmiş bir bireysel psikoloji biçiminde ya da Viktor Frankl'ın varoluş analizi gibi yeni bir öğreti biçiminde kendi okullarını kuran üyeler de vardı.

Ama paradoksaldır bireysel psikoloji, iki okul arasındaki temel farka rağmen en fazla psikanalizi etkiledi. Adler'in etkisi Freud'u, hareket içindeki bazı eğilimleri (neo-Freudcu diye bilinen gruplar) ve psikanalizin kendisini bile etkilemiştir, bu etki bireysel psikoloji kavramlarının neredeyse sezilemez bir biçimde benimsenmesinde kendisini gösterir.

Freud birlikte çalıştıkları yıllarda Adler'in önerdiği birkaç fikri ya hemen ya gecikmeli olarak benimsemiştir. Adler 1908'de özerk bir saldırganlık güdüsü olduğu sonucuna varmış, Freud buna karşı çıkmıştı ama 1920'de asli bir yıkıcı içgüdüden bahsetmeye başladı.[179] Adler 1908 tarihli aynı makalede "dürtülerin yakınlaşması", dürtülerin yer değiştirmesi, bir dürtünün kişinin kendisi aleyhine dönmesi, bir dürtünün bir başka güçlü dürtünün yerini alması ve karşıtı olan dürtülere dönüşmesi kavramlarını ele almıştı. Bu kavramlar (tesadüfe bakın ki kaynakları Nietzsche'ydi) çeşitli dönemde Freudcu düşünceye girmiştir.[180] Dürtülerde görülen bir diğer değişiklik ise dışarıdan gelen taleplerin içselleştirilmesidir; Furtmüller ve Adler'in tanımladığı bu değişikliği Freud daha sonra, 1921'de işlemiş, Anna Freud da saldırganla özdeşleşmek adı altında genişletmişti. Psikanalizin ego psikanalizine yönelmesi büyük ölçüde eski Adlerci kavramların uyarlanmasıdır, öyle ki Adler bazı psikanalistlerce "psikanalizde sonraki gelişmelerin bir habercisi" olarak selamlanmıştır.

Daha dikkat çekici bir olay, birkaç psikanaliz grubunun bireysel psikolojiye yakından benzer çok miktarda kavramı benimserken, çoğu durumda psikanalitik terminolojiyi korumaları olmuştu. Bu neo-psikanalistler arasında ABD'de Edward Kempf, Harry Stack Sullivan, Karen Horney, Erich Fromm ve Clara Thompson'ı, Almanya'da Harald Schultz-Hencke'yi görürüz.

Neo-psikanalistler bir okul oluşturmuyordu. Her birinin kendi kuramı vardı ama hepsi de Freud'un temel fikirlerinin bazılarını reddediyor, onların yerine Adler'in kavramlarına çarpıcı bir benzerlik gösteren kavramlar geçiriyorlardı (ama onun ismini anmıyorlardı). Çoğu neo-psikanalist şu fikirleri paylaşır: Libido kavramını ve evrelerini reddederler, Oedipus kompleksi kavramını kullanırken bunun başka bir yorumunu sunarlar. Doğuştan gelen içgüdünün rolü o kadar önemsenmez ve çevrenin rolü, özellikle de kişiler arası ilişkilerin rolü vurgulanır. İnsan artık doğal olarak kaygılı ve yıkıcı bir varlık olarak düşünülmez. İd, ego, süperego arasındaki çatışmalarının analizi yerine, mevcut nevrotik davranış kalıpları nevrotik tarzlar olarak analiz edilir. Cinselliğe atfedilen rol kuvvetle azaltılmıştır. Cinsellik başka davranışlar için bir ifade biçimi olarak görülür. Tersine kendi kendisini ortaya koymaya, rekabete yönelen dürtülere daha fazla önem verilir. Rüya ve sembol analizine o kadar yer verilmez. Terapi, hâlâ psikanalitik olduğu söylense de geçmiş yerine şimdiye, kişinin içindeki

[179] Maxime Gorki, "Razrushenye Lichnosti", *Ocherki Filosofiy Kollektivizma*, I, 351-403, St. Petersburg, 1909. Almanca çevirisi, *Die Zerstörung der Persönlichkeit, in Aufsätze*, Dresden: Kaemmerer, 1922, ss. 17-86.

[180] Alfred Adler, "Der Agressionstrieb im Leben und in der Neurose", *Fortschritte der Medizin*, XXVI (1928), ss. 577-584.

ilişkilerden ziyade kişiler arası ilişkilere odaklanması ve serbest çağrışımı, rüya analizini ya da kanepenin kullanılmasını ilksel görmemesi itibarıyla büyük ölçüde Freudcu standartlardan ayrılır.

Edward J. Kempf psikanalitik bir temele dayanarak hacimli bir ders kitabı kaleme almıştı, kitap sanat eserlerinin yeniden basımları ve hastalarının fotoğraflarıyla süslenmişti.[181]

> Yazar bir psikanalist olduğunu ileri sürse de hiçbir yerde libido sözcüğüne rastlanmıyor. 762 sayfalık kitapta Adler'in adı sadece bir kez anılıyor ama ruhu kitabın her yerine nüfuz etmiş. Organ eksikliği, eksiklik duyguları, sağlıklı ve ölümcül telafi biçimleri kavramlarına büyük vurgu yapılıyor. Kempf aşağılık duygusuna arşı geliştirilen savunmalar arasında "rekabetten kaçınma"yı sayıyor ki bunun uç biçimi hebefreniklerin tipik özelliği olan "bütün kişisel temaslara karşı genel bir korku"dur. Ailenin ikinci çocuğunun durumundan bile bahsediliyor.

Harry Stack Sullivan'ın kişilerarası psikiyatri kuramı, Adlerci görüşlere yakındır, gerçi Sullivan'ın konferanslarının derlendiği, ölümünden sonra yayına hazırlanan dört ciltlik kitapta Adler'den hiç bahsedilmez.

> Sullivan psikiyatriyi kişilerarası ilişkilerin incelenmesi olarak tanımlar ve Adler'den ileri giderek kişiliğin, bireyin kendi toplumundaki insanlar ilişkisinden ayrı var olmadığını ileri sürer. Sullivan'a göre kişilik, tekrarlanan bir kişilerarası durumlar kalıbıdır. Sullivan'ın benlik sistemi, kişilerarası süreçlerin istikrarlı bir örgütlenmesidir (Adler'in hayat tarzına çok benzer). Adler gibi Sullivan da benlik kavramının yansıtılan değerlendirmelerle, ebeveynlerin yargılarının yansımalarıyla ve erken çocukluğunda çevresindeki yakın ilişkilerle koşullandığını düşünür. Sullivan'ın kişileştirme dediği şey, bireyin kendi ve başkaları hakkında sahip olduğu çarpıtılmış imajlardır, tıpkı Adler'in kurguları gibi. Adler'in algı, hafıza ve mantıktaki bireysel çarpıtmaları dikkate alan bakış açısı (perspektif) kavramı Sullivan'ın psikolojisinde farklı bir isimle yer alır. Sullivan'ın seçici dikkatsizlik dediği şey, algıda meydana gelen, insanın hayat tarzına uyan çarpıtmaların bir veçhesidir. Sullivan'ın parataksik düşünme biçimi dediği şey, Adlerci terminolojide bireysel mantık çarpıtmalarıdır. Psikoterapiye gelince; Sullivan birçok hastasında kanepe kullanmamış, onları önündeki bir sandalyeye oturtmuştur; serbest çağrışım ve rüya yorumuna ılımlı düzeyde başvurmuştur; (özellikle takıntılı ve şizoid hastalarına) faal olarak müdahale etmekte tereddüt etmemiştir; en başta hastalarının parataksik ve başka çarpıtmalarının bilincine varmalarını sağlamaya çalışmıştır. Kısacası Sullivan kendisine hâlâ psikanalist derken bir tür Adlerci psikoterapi uygulamış gibi görünür. Aradaki başlıca farklar, Sullivan'ın gelişme aşamalarını tek tek ayrıntılı olarak tanımlamış olması, toplumu Adler'den daha fazla duygusal hastalık kaynağı olarak görmesidir.[182]

Karen Horney'nin çalışmalarında da Adler'in öğretileriyle dikkat çekici benzerliklere rastlarız. On beş yıl boyunca Ortodoks bir psikanalist olan Horney, Freud'un okulundan ayrılmış ve kendi derneğini kurmuştur. Karen Horney 1926 gibi erken bir tarihte Freud'un "penis kıskançlığı" kavramını sorgulamaya başlamıştı.[183] Horney'nin 1927'de kaleme aldığı

---

181 Heinz ve Rowena Ansbach, *The Individual Psychology of Alfred Adler*, New York: Basic Books, 1956, s. 31, 32, 37, 39, 458, 459.

182 Edward J. Kempf, *Psychopathology*, St. Louis: C. V. Mosby Co., 1920.

183 Harry Stack Sullivan, *Conceptions of Modern Psychiatry* (Washington: William Alanson White Psychiatric Foundation, 1947). *The Interpersonal Theory of Psychiatry Clinical Studies in Psychiatry*, New York: Norton, 1956.

"Kadınların Erillik Kompleksi" başlıklı makalesi Adler'in "eril itiraz" kavramını kuvvetle hatırlatıyordu.[184]

Bundan birkaç yıl sonra, tipik Adlerci bir terimle "Kadının Korkusu" başlıklı bir başka makalesi yayınlandı.[185] Horney 1932'de ABD'ye göç etmesinin ardından Avrupalı ve Amerikalı hastaları arasında gözlemlediği farklar karşısında büyük bir hayrete kapıldı, bunlar ancak kültürel etkenlere bağlayabileceği farklardı. Karen Horney'nin öğretileri dört büyük kitapta toplanmıştır.

> Karen Horney, Freud'un biyolojiyi aşırı vurgulamasını ve kültürel etkenleri dikkate almamasını eleştirmiştir. Bu nedenle de libido ve gelişme aşamaları kuramını, Freud'un nevroz kuramını kesinlikle reddetmiştir. Karen Horney nevrozun kökeninde, kaygıyı savuşturmaya yönelik bir çaba görüyordu. (Adler buna cesaret eksikliği derdi.) Adler gibi Horney de Freud'un hâlâ bağlı kaldığı geleneksel nevroz sınıflandırmasından ayrılmıştı. Horney birkaç biçimde gelişen tek bir genel nevroz bilir. Bu gelişme tipleri şunlardır: İşbirlikçi (ya da itaatkâr) tip, güç istencinin kılavuzluk ettiği saldırgan tip ve geri çekilen tip. Bu nevrotik gelişme tiplerinin kökenleri çocukluktaki bazı durumlara götürülebilir. Oedipus kompleksine gelince; tıpkı Adler gibi Horney de bu kompleksin bazen var olduğunu kabul eder ama bunu başta şımartılmış bir çocuğun gelişme tipi olarak açıklar. Horney narsisizmi Freud'un yaptığı gibi özsevgi olarak açıklamaz, kendi kendine hayranlık, yani kişinin kendisi hakkında idealize ettiği bir tabloya hayranlığı olarak açıklar. Karen Horney daha sonraki eserlerinde kendini gerçekleştirme çabasını insanın başlıca dürtüsü olarak görecekti; bireyin kendi kişiliği hakkında idealize ettiği tablonun ayak bağı olduğu bir dürtü. Burada da Adler'in daha sonraları yaratıcı dürtüye ve bireyin kendisi hakkındaki kurgusal görüşünün oynadığı role atfettiği önemi görürüz.[186]

Erich Fromm'un iyi bilinen birkaç kitabında ifade ettiği kuramı, sosyolojiden ve felsefi ideolojiden etkilenmiş neo-psikanalizin bir başka biçimidir.

> Fromm da Freud'un dürtüler kuramını eleştirir ama bunu insanlardaki içgüdü ile hayvanlardaki içgüdü arasındaki farkı dikkate alarak yapar. Hayvanla karşılaştırıldığında insanın gelişimi özgürlüğü amaç edinen gayet farklı ve özel bir biçim alır (tesadüfe bakın ki Jung'un bireyleşme dediği şeydir bu). Fromm nevrozu özgürlüğün kötüye kullanılması ya da özgürlükten kaçış olarak görür. Fromm geleneksel nevroz oluşumlarını artık kabul etmez. Nevrotik mekanizmanın çeşitli tipleri olduğunu söyler: Kendini feda ederek otoriteye itaat dürtüsü, iktidar açlığı (otoriter karakter), yıkım dürtüsü, otomatik uyum zorunluluğu. Fromm bu nevrotik mekanizmaların nedenlerini sosyal ve kültürel etkenlere, daha açık bir deyişle kapitalist sisteme bağlar. Öte yandan üretken bir karakterden bahseder; Adler'in sosyal duyguların yönettiği, hayatın yararlı tarafında duran insan hakkında söylediklerine çok benzer Fromm'un çizdiği üretken karakter. Fromm, Oedipus kompleksinin varlığını reddetmez ama bunu küçük çocuğun babasında kişileşmiş ataerkil, otoriter düzene karşı isyanı olarak açıklar. Marksizm'in Fromm'u Adler'den daha kuvvetle etkilediğini görüyoruz. Neo-psikanalistler arasında Fromm, Adler'in sosyal duygu kavramının neredeyse bir eşdeğerini bulduğumuz yegâne isimdir.[187]

---

184 Karen Horney, "Flucht aus der Weiblichkeit", *Internazionale Zeitschrift für Psychoanalyse*, XII (1926), ss. 360-374.

185 Karen Horney, "Der Männlichkeitskomplex der Frau", *Archiv für Frauenkunde*, XIII (1927), ss. 141-154.

186 Karen Horney, "Die Angst vor der Frau", *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, XVIII (1932), ss. 5-18.

187 Karen Horney, *The Neurotic Personality of Our Time*, New York: W. W. Norton, 1937; *New Ways in Psychoanalysis*, New York: W. W. Norton, 1939; *Our Inner Conflicts: A Constructive Theory of Neurosis*, New York: W. W. Nor-

Neo-psikanalitik düşünce Thomas French, Clara Thompson, Sandor Rado, Theodore Reik ve Abram Kardiner gibi yazarlarda da karşımıza çıkar. Avrupa'da kendisinin bir neo-psikanalist olduğunu söyleyen tek yazar Harald Schultz-Hencke'dir. Schultz-Hencke'nin fikirleri birkaç kitapta toplanmıştır ve kendisi de Almanya'da kendi okulunu kurmuştur. Öğretisi, Freudcu ve Adlerci kavramların orijinal bir karışımıdır.

> Schultz-Hencke bütün nevrozların ve psikozların kökeninde temel bir rahatsızlık görür: Engellenme (Hemmung), onun sisteminde, bireysel psikolojide cesaret eksikliğinin oynadığı rolü oynar. Schultz-Hencke dört temel dürtüyü ayırır: Beğeni peşinde koşma (captative) dürtüsü ve tutucu (retentive) dürtüler Freud'daki oral ve anal eğilimlere gayet iyi denk düşer. Saldırganlık ve kendi kendini kıymetlendirme dürtülerinin Adler'in üstünlük özlemiyle birçok ortak yönü vardır. Dördüncü dürtü, cinsel dürtüdür; Schultz-Hencke bunu aslen bir şefkat ihtiyacı olarak görür, libido sözcüğünü hiç kullanmamıştır. Engellemenin izleri çevrenin bebek üstündeki etkilerine götürülebilir; çevrenin bu eylemi bireyin hayat boyunca gösterdiği davranış biçimini yönetecek kalıcı tutumları belirler. Schultz-Hencke psişik işlevlerin eksiklikleri ve nevrotik yapılarda tezahürleriyle ilgili bir kuram ortaya atar. "Telafi" ve "aşırı telafi" terimlerini Adler kadar bol kullanır. Onun sisteminde bilinçdışının ikincil bir önemi vardır, aynı şey terapi tekniğinde aktarım için de söylenebilir.[188]

Birey psikolojisinin neo-psikanalistler (onlara neo-Adlerci denmesi daha iyi olur) üstündeki etkisini gördükten sonra şimdi ana psikanalist topluluğu üstündeki daha ince, daha yaygın etkisinden bahsetmemiz gerekiyor. Bu etkiyi tanımlamak zordur, çünkü her yerde az çok kılık değiştirmiş biçimde görülebilir. Bazı psikanalistler bilinçli olarak ileri sürdükleri kuramlar itibarıyla kesinlikle Freudcudur ama gündelik hayatla ilgili meselelerde Adlerci düşünme biçimini kullanırlar. Bir keresinde İsviçreli bir psikanalist Adler'in düşüncesinin saçma olduğunu, dikkate değer olmadığını söylemişti; bir saniye sonra özel bir sohbet sırasında ortak bir tanıdıktan, "Bu adam küstah tavırlarla telafi ettiği ağır bir aşağılık duygusundan mustarip." diye bahsetmişti. Adler resmî olarak bir kenara bırakılmıştır ama insan hiç farkında olmadan gizli bir Adlerci olabilir. Bu nedenledir ki psikanalitik dergiler incelendiğinde, Adler'e atıfta bulunmaksızın ya da kimi zaman çalışmanın onun çalışmalarıyla ilişkilendirilmemesi gerektiğini belirten kısa bir notla klasik Adlerci bir mefhumdan bahseden şaşırtıcı sayıda makale olduğu görülür. Ne var ki Adler'in çalışmalarına karşı benimsenen bu tutum hiçbir şekilde psikanalistlerle sınırlı değildir, burada dinamik psikiyatri tarihinin en paradoksal özelliklerinden biri karşımıza çıkar.

Joseph Wilder 1959'da şöyle yazmıştı: "Alfred Adler'in çoğu gözlemi ve fikrinin modern psikolojik düşünceye inceden inceye, sessiz sedasız işlediğini görüyorum; o kadar ki sorulması gereken soru şu veya bu kişinin Adlerci olup olmadığı değil, ne kadar Adlerci olduğudur."[189]

---

ton, 1945; *Neurosis and Human Growth: The Struggle towards Self-Realization*, New York: W. W. Norton, 1950.

188 Erich Fromm, *Escape from Freedom*, New York: Farrar, Strauss & Giroux, Inc., 1941; *Man for Himself*, New York: Reinhart, 1947; *The Sane Society*, New York: Reinhart, 1955.

189 Joseph Wilder, "Giriş", Kurt A. Adler ve Danica Deutsch'un yayına hazırladığı *Essays in Individual Psychology*'ye, New York: Grove Press, 1959, s. XV.

Örneğin varoluşçu psikiyatriyle ilgili olarak bunu kolayca göstermek mümkündür.[190] Victor Frankl başta Adler'in tilmiziydi ve bunu hiç reddetmemiştir. Frankl ile Adler'i karşılaştıran Birnbaum, Frankl'ın hastalarına karşı benimsediği "yarı dinsel" tavrın, Adler'in sonradan geliştirdiği "kozmik duygu" kavramını model aldığını ileri sürer.[191] Adler'in Binswanger'in varoluşçu analizi üstündeki etkisi bir o kadar açıktır, ama Binswanger asla Adler'den alıntı yapmaz. Binswanger'in başkalarıyla birlikte olmanın ikili biçimi, çoğul biçimi ve tekil biçimi diye tanımladığı şey, Adler'in topluluk duygusu, faal üstünlük özlemi ve barikatların arkasına geri çekilme ile ilgili tanımlarından çok farklı değildir. Öyle görünüyor ki Binswanger'in fenomenolojik dikey boyut tanımları, Adler'in yukarı ve aşağı diyalektiği hakkında yazdıklarının geliştirilmiş biçimiydi.

Jean-Paul Sartre felsefi varoluşçuluğunun bir parçası olarak varoluşçu psikanalizini eskize döktüğünde, psikanalistler hep bir ağızdan hemen bunun psikanalizle hiçbir ortak noktası olmadığı cevabını yapıştırmıştı.[192] Varoluşçu psikanalizin temel ilkesi insanın bir bütün olduğu, dolayısıyla en önemsiz ve yüzeysel eylemleriyle bile kendisini ifade ettiğidir. Bu yöntem bireylerin sergilediği çeşitli davranış biçimlerinin şifresini çözmeye dayanır. Bu amaçla, bu davranışların altında yatan temel projeyi belirlemek için çeşitli ampirik eğilimler karşılaştırılır. Sartre'ın varoluşçu psikanalizi bilinçdışı zihin kavramını reddeder. Kompleksler bulmaya çalışmaz ama bireyin asıl tercihini tanımlamaya çabalar. Bu tercih başta bireyin özgür ve bilinçli bir kararıdır ve böyle olduğu için de onun tarafından tam anlamıyla yaşanır, onun ille de bunun farkında olması gerekmez. Terapinin amacı bireyin temel projesinin bilincine varmasını sağlamaktır. Bu yöntemle incelenen davranış biçimleri (Freudcu analizde olduğu gibi) sadece rüyalar, sürçmeler ve nevrozlar değildir ama her şeyden önce bilinçli düşünceler, başarılı ve değiştirilmiş eylemler ve tarzlar da incelenir. Sartre şu şaşırtıcı ifadeyle sonuca bağlar: "Bu psikanaliz henüz Freud'unu bulmamıştır!" Sartre bu yöntemin zaten var olduğunu ve onu tasarlayan kişinin de Alfred Adler olduğunu nasıl olur da bilmez?

Berne'de Profesör Klaesi'den psikiyatri öğrenimi alanlar onun birçok fikrinin Adler'in fikirlerine benzediğini fark etmeden edemez (ama Klaesi Adler'den hiç bahsetmez). Klaesi'nin Oedipus kompleksi yorumu Adler'in yorumuna benziyordu. Klaesi nevrozun *cratophorus* içgüdüler, yani egoist hâkimiyet kurma içgüdüleri ile *aristophorous* içgüdüler, yani sosyal içgüdüler arasındaki bir çatışmanın sonucu olduğunu söylüyordu.[193]

Birey psikolojisinin bütüncül yönü, 1927 ve 1928'de Viyana'da Adler'in öğrencisi olmuş Amerikalı psikolog Prescott Lecky tarafından öztutarlılık adı altında geliştirilmiştir.

---

190 Buna tekrar tekrar dikkat çekilmiştir. Örneğin bkz. Ernest L. Johnson, "Existential Trends toward Individual Psychology", *Journal of Individual Psychology*, XXII (1966), ss. 33-42.

191 Ferdinand Birnbaum, "Viktor E. Frankls Existentialpsychologie individualpsychologisch gesehen", *Internationale Zeitschrift für Individualpsychologie*, XVI (1947), ss. 145-152

192 J. P. Sartre, *L'Etre et le néant, Essai d'Ontologie Phénoménologique*, Paris: Gallimard, 1943, ss. 643-663. İngilizce çevirisi, *Being and Nothingness*, New York: Philosophical Library, 1956, ss. 557-575.

193 Jakob Klaesi, *Vom seelischen Kranksein, Vorbeugung und Heilen*, Bern: Paul Haupt, 1937.

Lecky, bir organizmanın temel ihtiyacının birleşik bir bütün olarak zihinsel örgütlenmesini korumak olduğunu söyler. Kişilik birbiriyle tutarlı olduğu düşünülen bir değerler örgütlenmesidir. Davranış örgüt ve eylemde tutarlı ve birleşik olma çabasını ifade eder. Birey iki problem kümesi olan birleşik bir sistemdir, biri kendi içinde uyumunu koruma problemidir, diğeri ise çevresiyle, özellikle de sosyal çevresine uyum sağlama problemidir. Birey öztutarlılığını korumak için algı, hafıza ve unutma, duygular, düşünceler, hayal gücü vs.'yi sürekli ayarlamalıdır. Bu sistemin çekirdeği bireyin kendisini değerlendirmesidir. Bu öz değerlendirmeyle tutarlı olan bir değer özümsenir, tersine bu öz değerlendirmeyle tutarlı olmayan değerler dirençle karşılaşır. Sonra genel bir yeniden örgütlenme yapılmazsa reddedilir. Lecky bir psikoterapist olarak semptomların tutumların ifadeleri olduğunu söylüyordu ve bir tutum envanteri geliştirmişti. Sonra hastaya hâlihazırdaki tutumlarının ilgisiz ve devri geçmiş bir nitelik taşıdığını gösterir, böylece bunların yerine yeni tutumlar geçirmesini sağlardı. Lecky'ye göre direnç, nevrotik tutumun daha da korunması demek değildi, sadece yeniden örgütlenme çabasından kaçınmayı sağlayan doğal bir aygıttı.[194]

İnsanın kendi kendisini mükemmelleştirme yönünde temel bir eğilimi olduğu düşüncesi, Adler'in özellikle son dönemlerinde vurguladığı bu düşünce, birkaç yazar, özellikle de Wilhelm Keller tarafından geliştirilmişti.[195] Keller'a göre, insanda temel bir özsaygı özlemi vardır ve bu özlem kendisini birçok biçimde ifade eder. Adler'den laf arasında bahsedilmiş olsa da Keller'ın kitabı açıkça, Adler'in fikirlerinin ayrıntılı olarak geliştirildiği bir eserdi.

Adler'in, bireyin kardeş dizilimindeki konumunun önemiyle ilgili çalışmalarında, orijinal ve beklenmedik gelişmeler ortaya çıkmıştı. Walter Toman, birkaç yüz bireyin gözlemlenip kardeş dizilimindeki konumlarının titizlikle kaydedilmesine dayalı bir kuram geliştirmişti.[196] Toman aile dizilimi analizinde çocukların sayısını, oğlanların ve kızların dağılımını, çocuklar arasında kaç yıl olduğunu, kardeşler arasında yaşanan ölümleri değerlendirir. Analiz ebeveynler, çocuklar ve eşlerin aile dizilimlerine uzanır. Toman olabilecek çok sayıda kombinasyonun her biri için beklenmesi gereken başlıca kişilik özelliklerini kısaca betimler.

Martensen-Larsen'in aile dizilimi analizi farklı bir yaklaşımla gerçekleştirilir.[197] Martensen-Larsen alkoliklerle çalışırken jenealojik bir araştırma yapmış, bu sayede aile dizilimindeki konumun büyük ebeveynlerin kuşağına uzandığını, alkolizmin etiyolojisinde kalıtsallığın belirleyici etken olmadığını keşfetmişti. Bu araştırma daha sonra erkek eşcinselliğini kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Hayat tarzıyla ilgili olarak birçok yazarın Adler'e atıfta bulunarak ya da atıfta bulunmaksızın bu konuda yazdığını görmüştük. Ama öyle görünüyor ki Adler de tilmizleri de iki farklı hayat tarzı arasındaki etkileşim biçimlerini fazla araştırmamıştır. En azından Dr. Eric

194 Prescott Lecky, *Self-Consistency, A Theory of personality*, New York: Highland Press, 1945.

195 Wilhelm Keller, *Das Selbswertstreben: Wesen, Formen und Schicksale*, Münih: Reinhardt, 1963.

196 Walter Toman, *Family Constellation*, New York: Springer Publishing Co. 1961. Genişletilmiş Almanca basım, *Familienkonstellationen, Ihr Einfluss auf Menschen und seine Handlungen*, Münih: C. H. Beck, 1965.

197 Bu araştırmada kullanılan standart analiz tekniği şurada betimlenmiştir: O. Martensen-Larsen, "Family Constellation Analysis and Male Alcoholism", *Acta Psychiatrica Scandinavica*, ek cilt CVI (1956), ss. 241-247.

Berne bu konuda bir girişimde bulunmuştur, Berne'in çok satan *Games People Play* adlı kitabı, bu az bilinen alanda sistematik, bilimsel bir araştırma yapmanın ne kadar ödüllendirici olduğunu gösterir.[198]

Aşağılık duygusu kavramı halk tarafından o kadar hızlı kabul edilmiştir ki, Paul Haberlin gibi bir adam, Adler'in adını bir kez olsun anmaksızın, aşağılık duygusunun çeşitli biçimlerini, türlerini, telafilerini ve nedenlerini tanımlayan bir kitap yazmıştır.[199] Birçok örnek arasından bir tanesini alalım: Bir psikanalist bir nevrotiğin hikâyesini yayınlamıştı, hastanın fobisi (fareden korkuyordu) ilk hatırasını yansıtıyordu: Hasta küçük bir oğlan çocuğuyken, bebekle oynamıştı.[200] Aşağılık duygusu beter bir hâl aldıkça, kendisini Süpermen olarak hayal ettiği büyük gündüz düşleri kurarak bu duyguyu telafi etmeye çalışmıştı. Bu hasta yazarın psikanaliz dediği bir yöntemle tedavi olmuştu.

Adlerci kavrayışların çağdaş psikolojik düşünme biçimine yavaş yavaş sürekli nüfuz etmesiyle ilgi çok sayıda örnek verilebilir. Aşağılık duygusu, hayat tarzı kavramları, organ eksikliğinin rolü, Vaihinger'in ya şöyle olsaydı bakışının nevroza uygulanması, eşcinselliğin ve başka cinsel sapmaların etiyolojisinde eril itirazın rolü ve kadın korkusunun rolü, giderek nüfuz eden bu kavrayışlar arasında sayılabilir. İlk hatıraların sembolik anlamını yakın zamanda keşfeden en az on yazar sıralayabiliriz. Ergenlik çalkantılarının libidonun yoğunlaşmasından kaynaklandığı yönündeki geleneksel görüşten ayrılan birkaç psikanalist artık ergen egosunun ne doğrudan ne sadece libidoya dayalı güçlü enerjilerin güdümünde olduğunu kabul eder. Margaret Mead'in kitabı *Family*'nin bazı kısımları ile Adler'in *Wozu wir leben* başlıklı kitabının bazı bölümleri arasında benzerliklere işaret edilmiştir.[201] Walter Goldschmidt'in sosyal zorunluluklar kuramı, Adler'in topluluk duygusu kavramlarıyla benzerlikler gösterir: İnsan sosyal hayata bağlıdır ve her birey büyüdükçe kişisel amaçlarını toplumun gereklerine tabi kılmalıdır; "Toplum bireyin sosyal uyumun taleplerine karşı kendisini arayışının çekimini dengeleyecek şekilde örgütlenmelidir."[202] Birey psikolojisi terapisinin bazı yönleri Ellis'in akılcı terapisi ve Glasser'ın gerçeklik terapisi gibi, yakın tarihli yöntemlerde de görülebilir.

Muhtemeldir ki birey psikolojisinin etkisi en fazla kriminoloji ve terapi amaçlı eğitimde en verimli sonuçlarını verecektir. Sınırlı sayıda çirkin suçlunun tedavisinde plastik cerrahinin kullanımı Adler'in fikirlerinden birinin uygulanmasıdır.[203] Ernst Papanek'in gösterdiği üzere birey psikolojisinden bağımsız olarak geliştirilmiş olsa da bir ıslah, yaratıcı onarım tekniği Adlerci kuramla ilişkilendirilmiştir.[204] Tanınmış Montrealli psikolog

198 Eric Berne, *Games People Play*, New York: Grove Press, 1964.

199 Paul Häberlin, *Minderwertigkeitsgefühle*, Zürih: Schweizer Spiegel-Verlag, 1936.

200 Gustav Hans Graber, "Untermensch-Uebermensch, Ein Problem zur Psychologie der Ueberkompensation", *Acta Psychotherapeutica*, IV (1956), ss. 217-224.

201 Margaret Mead ve K. Heyman, *Family*, New York: Macmillan, 165. Bkz. Danica Deutsch, "Alfred Adler and Margaret Mead, a Juxtaposition", *Journal of Individual Psychology*, XXII (1966), ss. 228-233.

202 Walter Goldschmidt, *Man's Way*, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1959, s. 220.

203 Alfred Adler, Maxwell Maltz, *New Faces, New Futures*'a "Giriş", New York: Richard K. Smith, 1936, s. vii.

204 Albert Eglash ve Ernst Papanek, "Creative Restitution: A Correctional Technique and a Theory", *Journal of Individual Psychology*, XV (1959), ss. 226-232.

Peder Noel Mailloux, gençlerde suça yatkınlıkla ilgili olağan psikanalitik kuramların (süperego eksikliği ya da bozulması, çözülmemiş Oedipus kompleksi, suç teşkil eden bir örnekle özdeşleşme) deneyimlerle doğrulanmadığı sonucuna varmıştır.[205] Mailloux gençlerde suça yatkınlığı, özel bir sosyalleşmenin bozulması, yani normal sosyalleşme sürecinde bir çarpıklığın sonucu olarak açıklamaya yönelir. Peder Mailloux sosyalleşmenin, cinselliğin evrimine paralel, kendi değişiklikleri, kritik noktaları ve Oedipus çatışmasına benzer (ama hiçbir şekilde onun aynısı olmayan) bir ilk çatışması olan bir evrim çizgisi izlediğini söyler. Ebeveynlerin hatalı, aşırı eleştirel tutumları çocuğun kendisini aile ve toplum tarafından dışlanmış bir parya gibi görmesine neden olur. Çocuk kendisinin kötü olduğuna inandığından, kötü eylemlerde bulunmaya yazgılı olduğunu düşünür. Bu davranış, çevresindekilerin onu kınamasına neden olur. Çocuk daha sonra kendisini nefret kurbanı olarak görür ve intikamını almaya can atar, bu nedenle de daha ağır suçlar işlemeye ve bir çeteye sığınmaya yönelir. Gençlikte suça yatkınlığın tedavisi terapi edici eğitimcilerle bir karşılaşma yaşanmasını ve suça yatkın grup çerçevesinde toplu bir tedaviyi gerektirir. Bu kuramlar ve yöntemlerin bireysel psikolojinin terimleriyle nasıl kolayca formüle edilebildiğini görebiliriz: Ahlaken küçültülmüş çocuk, kendisini aşağı bir konumda bulduğu için, değerini yitirmiş öz imgesine uyan bir hayat tarzına bağlanır, bu nedenle de çevreden cezalandırıcı bir tepki görür (baskı karşı baskı yaratır); tedavi bozulmuş topluluk duygusunu yeniden uyandırmayı ve onarmayı amaçlar.

Adler'in çalışmalarının etkisini değerlendirmeye yönelik girişimler bir paradoks ortaya çıkarır. Birey psikolojisinin çağdaş psikolojiye etkisi kuşkuya yer bırakmayacak kadar açıktır. Hans Hoff, Adler'in modern psikosomatik tıbbı başlattığını, sosyal psikolojinin ve zihinsel hijyene yönelik sosyal bir yaklaşımın öncüsü, grup psikoterapisinin kurucusu olduğunu, yaratıcı benliği hedefe yönelmişliği içinde, hayat tarzının sorumlusu olarak düşünmesinin onu ego psikolojisinin babası yaptığını açıklamıştı.[206] Bunlara Adler'in tarihteki ilk birleşik somut psikoloji sisteminin kurucusu olduğunu da ekleyebiliriz.

Ne var ki Adler'in çalışmalarının topluca reddedilmesi ve onun geliştirdiği her şeyin sistematik olarak başka yazarlara atfedilmesi şaşırtıcı bir olgudur. Psikanalistlerin, Adler'in en orijinal bulgularını alıp bunların örtük olarak Freud'un yazılarında mevcut olduğunu ya da Freud'un düşüncesinin ihmal edilmiş yönleri olduğunu ileri sürdüğü, Adler'in adından ancak bu fikirlerin Adler'in fikirleriyle görünürde benzerlik göstermelerine rağmen temelde farklı olduklarının belirtilmesi koşuluyla bahsedildiği çok sayıda örnek mevcuttur. Aynı tutuma Freudcu olmayan psikologlar arasında da rastlanır, kimi zaman Adler'in daha keskin bir biçimde reddedildiği görülür. Adler'in etkisini reddederken, genel olarak ses tonlarında haklı bir öfke vardır. Adler'le şahsen tanıştıklarını, onun bazı eserlerini

---

[205] Noel Mailloux, O. P. "Genèse et signification de la conduite antisociale", *Revue Canadienne de Criminologie*, IV (1962), ss. 103-111.

[206] Hans Hoff, "Opening address to the Eighth International Congress of Individual Psychology, Vienna, August 28, 1960", *Journal of Individual Psychology*, XVII (1961), s. 212.

okuduklarını kabul eden psikologlar bile fikirlerinin Adler'inkilerle hiçbir ilgisi olmadığını canla başla savunur.

Alfred Adler kadar, her tarafın isim belirtmeksizin bu kadar fazla alıntı yaptığı başka bir yazar bulmak kolay değildir. Adler'in öğretisi, Fransızca bir deyişle ifade edersek "açık bir maden" (*une carriere publique*), yani kim olursa herkesin gelip çekinmeden bir şeyler alabileceği bir yer olmuştur. Başka yerlerden aldıkları her cümlenin kaynağını titizlikle belirten yazarlar bile, kaynak bireysel psikoloji olduğunda aynı şeyi yapmayı akıl etmezler; sanki Adler'den hiç orijinal bir şey çıkmazmış gibi. Bu tavır genel olarak kamuoyuna da yayılmıştır. Londra'da yayınlanan *The Times*'ta Freud'un ölümünden sonra yayınlanan anma yazısında şu sözlere yer verilmiş olması ironiktir: "Freud'un bazı terimleri gündelik dilin bir parçası hâline gelmiştir, örneğin aşağılık kompleksi."[207] Yirmi iki yıl sonra Jung öldüğünde, *New York Times*'ın manşeti şöyleydi: "Dr. Karl Jung öldü... İçe dönüklük, dışa dönüklük ve aşağılık kompleksi kavramlarını geliştirmişti."[208]

Başarının büyüklüğü, kişinin ve eserinin kitlesel olarak reddedilmesi ve geniş çaplı, saman altından intihalcilik arasındaki uyumsuzluk dikkate alındığında birkaç cevap verilebilir.

Birincisi, hangi kriterlere dayanarak birine deha denebileceği ya da bu vasfa layık bulunmayacağı konusunda fikir birliğine varmak gerekir. Dehanın özüyle ilgili birbiriyle çelişen kuramlar ortaya atılmıştır. Lange-Eichbaum'a göre, bu sorun psiko-sosyolojiktir, yani bir esere dahiyane denebilmesi için hangi özelliklere sahip olması gerektiğinin betimlenmesiyle ilgili bir sorundur.[209] Biraz psikotik bir içeriğin, mükemmel bir biçimle bir araya getirilmesi "dahiyane eser" diye etiketlenme şansını azami düzeye çıkarır. (Yazar "psikotik" derken, gerçekten tuhaf, paradoksal, şaşırtıcı bir içeriği kastediyor.) İşler böyleyse Adler'in düşüncesi fazla akılcıdır, üslubu deha diye anılmasına izin vermeyecek kadar kusurludur.

Bernard Grasset buna karşıt bir kuram ortaya atarak dehanın yeni bir aşikârlık yaratma yetisi olduğu sonucuna varmıştır.[210] Bu da dehanın her zaman orada olan, hiç kimsenin fark etmediği bir şeyi keşfetme ve formüle etme becerisi olduğu anlamına gelir. Deha formüle eder etmez, o şey o kadar açık görünür ki çabucak yaygın bilgi hâline gelir ve yeni keşfedilmiş bir bilgi olduğu unutulur. (Franz Schubert'in başından geçen, biraz buna benzer bir durum anlatılır: Bir keresinde çamaşırcı kadınların, kendisinin şarkılarını söylediğini işitmiş, onlara bu şarkıları nereden öğrendiklerini sormuş, kadınlar bunların ülkede her zaman söylenen eski halk şarkıları olduğunu söylemişler.) Bernard Grasset'nin kuramı Adler'e ve kavramlarının, özellikle de aşağılık duygusu kavramının çabucak benimsenmesine uygulanabilir.

---

207 *The Times* (Londra), 25 Eylül 1939, s. 10.

208 *New York Times*, 7 Haziran 1961.

209 G. Lange-Eichbaum, *Genie, Irrsinn und Ruhm*, Münih: Reinhardt, 1927.

210 Bernard Grasset, *Remarques sur l'action*, Paris: Gallimard, 1928.

Üçüncü bir kuram, dehanın mikrososyolojik bir olgu ve gönüllü bir yapı olduğu sonucuna varmıştır. Hiçbir yalıtılmış insan, bir deha olarak anılma ayrıcalığına erişemez. Öğretilerini ileri sürmekle kalmayıp üstadın itibarını yaratacak (hatta onun hakkında olumlu bir efsane kuracak) bir grup takipçiyle çevrelenmesi zorunludur. Bu takipçilerin başarısı büyük ölçüde örgütlenme ve yönteme dayanır. Bu açıdan Freud, Adler'den daha elverişli bir durumdaydı; daha büyük, daha iyi örgütlenmiş bir takipçi grubu vardı. Adler'in tilmizlerinin sayısı daha azdı, kendisi hiçbir zaman iyi bir örgütleyici olmamıştı, hayatının ve eserlerinin kaydını tutmakla da ilgilenmiyordu. Freud'un takipçileri olumlu bir arketipsel deha imajı yaymıştı: Genel bir reddedilmeye, korkunç zorluklara ve zulümlere rağmen duyulmamış yenilikte bir çalışma. Adler'e gelince; birkaç tilmizi onu Batı'nın Konfüçyüs'ü ve insanlığın kurtarıcısı olarak anmıştı ama ikna edici olumlu bir imaj yaratmayı ya da olumsuz bir imgenin baskın çıkmasına engel olmayı başaramamışlardı, o imaj da şöyle bir şeydi: Büyük bir üstadın küçük burjuva, kıskanç tilmizi ona ihanet eder, psikanalizin bir karikatürünü öğretir, okul öğretmenlerine yönelik psikoloji geliştirir ve sosyalist öğretiye kılı kırk yaran psikolojik bir ekleme yapar.

Şimdi sorun şudur: Bu olumsuz imaj neden baskın çıktı? Potansiyel suç kurbanlarının kişiliğini analiz eden yeni kurulmuş kriminoloji dalında olası bir açıklama bulunabilir.[211] Bu kişiliklerde bulunan psikolojik etkenlerin aynıları, sürekli kötü talihin ya da hataların kurbanı olan insanlarda bulunabilir. Adler'in kişiliğinde özel bir potansiyel kurban tipinin özelliklerini, bilinen adıyla Abel sendromunun özelliklerini görürüz. Belli bir alandaki üstünlüğü haset çeken ama kendisini savunamayan ya da savunmak istemeyen insanlar buna örnektir. Bu hayatın her alanında karşılaşabileceğimiz yaygın bir durumdur. Cocteau, Jean-Jacques Rousseau hakkında yaptığı bir incelemede, büyük yazarın başına gelen talihsizlikler ve zulümleri şöyle açıklamıştı: "Bazı insanların suratına tokat atıldığında, her yerde onların tokat attığı anlatılır, bazı insanlar da tokat attıklarında, kendilerine tokat atıldığı anlatılır."[212] (Rousseau'nun ikinci grupta yer aldığı kastediliyordu.) Fazla açılmadan soralım, bir sosyal grupta belli bir saygınlığa sahip birinin banal bir şey söylemesine rağmen dinleyicilerin dikkatini çektiği, başka birinin de en akla uygun, en zekice şeyi söyleyip de fark edilmediği (ya da söylediği şeyin sessiz sedasız benimsendiği ve başka bir yerde büyük bir başarıyla tekrar edildiği) kaç kez vaki olmuştur?

Bu durumun Adler için ne kadar geçerli olduğu, onun kişiliğini Freud'unkiyle karşılaştırarak belirlenebilir.

---

211 Kurbanı konu alan bilimsel incelemeler için bkz. Hans von Hentig, *The Criminal and His Victim*, New Haven: Yale University Press, 1948; Hans von Hentig, *Das Verbrechen*, Berlin: Springer, 1962, II, ss. 364-515. H. F. Ellenberger, "Psychological Relationships between Criminal and Victim", *Archives of Criminal Psychodynamics*, I, no. 2 (1955), ss. 257-290.

212 Jean Cocteau, "Rousseau", *Oeuvres complètes*, Paris: Marguerat, 1950, IX, ss. 365-373.

FREUD	ADLER
Yakışıklı, etkileyici, sakalı bakımlı	Pek yakışıklı değil, iddiasız, küçük bir bıyığı, kelebek gözlüğü var.
Kentin en iyi semtinde oturuyor, bir sanat eserleri koleksiyonu var, birkaç hizmetçisi var.	Daha burjuva bir semtte, sıradan mobilyalarla döşeli bir dairede oturuyor, bir hizmetçisi var.
Üniversitede unvan sahibi	Üniversitede unvan sahibi olması reddedilmiş.
Akademik dersler veriyor, coşkulu bir takipçi çevresi var.	Ağırlıklı olarak okul öğretmenlerine dersler veriyor ve kafelerde gayri resmi toplantılar düzenliyor.
Almanca nesirde usta ve çarpıcı imgeleri kullanarak nasıl yazılacağını iyi bilen üstün bir yazar.	Eserlerini sıradan bir üslupla yazıyor, yazıları genellikle kötü düzenlenmiş, çarpıcı imgelerden yoksun
Ruhun gizemlerini keşfetmeye yönelik bir bilim olan derinlik psikolojisinin kurucusu	Hemen pratiğe dökülebilecek akılcı, sağduyulu bir psikolojiyi savunuyor.

Bu karşılaştırmayı daha da ileri götürebilir, bilim tarihinde başka alanlara da uygulayabiliriz, örneğin Champollion ile Grotefend'i karşılaştırabiliriz.[213] Freud'un efsanelerde süslenen hayatı, romantik özellikler gösterir; Freud'un hayat tarzı, kendisini Charcot ve Goethe ile özdeşleştiren zihniyette birinin sürdüğü bir aristokrat hayatıydı; Adler davasını halkın davasıyla özdeşleştirmiş bir küçük burjuvanın hayatını sürmüştü. Freud, Adler'in öldüğünü haber alınca Arnold Zweig'a şöyle yazmıştı: "Viyana'nın bir banliyösünden çıkmış Yahudi bir oğlanın Aberdeen'de ölmesi başlı başına işitilmemiş bir kariyerdir, onun hayatta ne kadar ilerlediğinin bir kanıtıdır."[214] Freud kendisinin de "Viyana'nın bir banliyösünden çıkmış Yahudi bir oğlan" olduğunu unutmuş olabilir miydi?

Bu paradoksun başka bir açıklaması daha olabilir. Bir insanın başarısı büyük ölçüde, döneminin kültürel ve sosyal akımlarının sözcülüğünü yapıp yapmadığına bağlıdır. Schopenhauer otuz yıl başarı kazanamadıysa, geç bir dönemde şöhret olduysa bunun nedeni bir sessizlik komplosuna kurban gitmiş olması değil, felsefesinin 1820'ler ile 1840'lar arasındaki dönemin ruhuna uymaması, 1848 sonrasındaki yeni kuşak tarafından daha iyi anlaşılmasıydı.[215]

Güncel akımlar da sıklıkla önceki hareketlerin dirilmiş hâlleridir. Bireysel psikoloji ile psikanaliz karşıtlığında, Aydınlanma ile Romantizm arasındaki eski karşıtlığın dirildiğini görürüz. Daha önceki bir bölümde, dinamik psikiyatrinin on dokuzuncu yüzyılda geçirdiği değişikliklerin Aydınlanma ile Romantizm arasındaki mücadelenin tezahürü olarak görülebileceğini, Janet'nin ve onun kadar olmasa da Adler'in Aydınlanma'nın geç temsilcileri

---

213 **Bkz. beşinci bölüm, ss. 265-266.**

214 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1955, III, s. 208.

215 **Bkz. dördüncü bölüm, s. 209, not 65.**

olarak, Freud ve ondan da fazla Jung'un Romantizm'in geç temsilcileri olarak değerlendirilebileceğini görmüştük.[216] Daha da geriye gittiğimizde Helen ve Roma dünyalarının Stoacılık ile Epikürosçuluk arasında bölündüğünü görürüz; Stoacılığın bugün Adlerci ve varoluşçu okullarda bulunabilecek özellikler gösterdiğini, Epikürosçu felsefenin ise De Saussure'ün gayet yerinde benzetmesiyle Freud'un psikanalizine benzetildiğini belirtmiştik.[217] Son olarak, iyileştirmeyle ilgili ezelden beri iki yaklaşım olduğunu da ekleyelim: Biri akılcı yolların kullanılmasıyla, biri akıldışı güçlerin seferber edilmesiyle. Dolayısıyla Adler ile Freud arasındaki paralellik kültür tarihindeki temel bir kanunun birçok örneğinden biridir sadece, o kanun da insan zihninin iki temel tutum arasında gidip gelmesidir.

[216] Bkz. dördüncü bölüm, s. 199.
[217] Bkz. Birinci bölüm, s. 57.

9

CARL GUSTAV JUNG VE ANALİTİK PSİKOLOJİ

Carl Gustav Jung da Freud'un psikanalizinden en az Alfred Adler kadar ayrılmıştır; nasıl ki Freudcu psikanaliz Jung'un analitik psikolojisiyle karşılaştırılarak değerlendirilemezse, analitik psikoloji de psikanalizle karşılaştırılarak değerlendirilemez. İkisinin de kendi felsefeleri içinde anlaşılmaları gerekir.

Jung'un sistemi ile Freud'un sistemi arasındaki temel farklar şöyle özetlenebilir:

Birincisi felsefi temelleri gayet farklıdır. Jung'un analitik psikolojisi Freud'un psikanalizi gibi Romantizmin geç ürünlerinden biridir ama psikanaliz pozitivizm, bilimcilik ve Darwinizmin de mirasçısıdır, oysa analitik psikoloji bu mirası reddeder ve yüzünü psikiyatrik Romantizm ile doğa felsefesinin değiştirilmemiş kaynaklarına döner.

İkincisi Freud'un amacı insan zihninin, büyük yazarların sezgisel olarak bildiği kısmını araştırmaktı, Jung ise insan ruhunda din ile psikoloji arasında duran bir alana nesnel olarak yaklaştığını ve onu bilimle birleştirdiğini ileri sürer.

Carl Gustav Jung'un Hayat Çerçevesi

Carl Gustav Jung 1875'te İsviçre'de Thurgovia'nın küçük bir köyünde doğdu ve 1961'de Zürih Gölü kıyılarındaki Küsnacht'ta öldü. Fransa, İngiltere, İtalya, Kuzey Amerika, Afrika ve Hindistan'a yaptığı birkaç yolculuk dışında bütün ömrünü ülkesi İsviçre'de geçirdi. Jung doğduğunda Freud on dokuz, Janet on altı ve Adler de beş yaşındaydı. Dolayısıyla yeni dinamik psikiyatrinin büyük öncüleri arasında en genç olan Jung'dur ve Jung hepsinden sonra ölmüştür. Tarafsız ülke olan İsviçre'de yaşadığı için, Freud ile Adler'in hayatlarını etkileyen değişikliklere de maruz kalmamıştır.

Jung'un hayatının 1875 ile 1914 arasındaki ilk yarısı, yani gençlik yılları, psikiyatri kariyerinin başlangıcı, Freud'la tanışması ve sonra ondan ayrılması, Avrupa'da "silahların gölgesinde barış"ın hâkim olduğu bir dönemde yaşanmıştır. Jung II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında kendi okuluyla bağlarını gevşetti ve düşüncelerini giderek kişisel bir biçimde dile getirmeye başladı. Hastaları başta daha alt sosyal tabakalardan gelen, ku-

rumlara yatırılmış psikotiklerdi, sonraları Jung daha çok üst sınıflardan nevrotiklerle çalışır oldu.

Carl Gustav Jung'un hayatı toplumsal yükselmenin bir örneği olarak görülebilir. Yoksul, orta sınıf bir ailede dünyaya gelen Jung, meteliksiz bir öğrenciydi, meslek hayatına bir akıl hastanesi doktoru ve bir üniversite psikiyatristi olarak başladı, sonra dünyaca tanınmış bir psikoterapist, bir okulun kurucusu ve başkanı oldu. Jung hayatının sonuna doğru, neredeyse efsaneleşmiş bir kişilik hâline gelmiş, dünyanın dört bir yanından insanların ziyarete geldiği "Küsnachtlı yaşlı bilge" olmuştu.

Ailesinin Geçmişi

Carl Gustav Jung'un kişiliğini ve çalışmalarını, İsviçreli olduğunu ve ailesinin buradaki geçmişini dikkate almaksızın anlamak mümkün değildir.

İsviçre, Avusturya-Macaristan gibi çokuluslu bir devlettir, aradaki tek fark İsviçre'de sadece üç büyük etnik grup ve dil bulunması, siyasal birliğin koyu milliyetçiliğin yükselişi öncesinde sağlanmış olmasıdır. Avusturya-Macaristan monarşisinin çaresizce çözüm aradığı sorunlar İsviçre'de federalizm yoluyla çözülmüştü. Ülkedeki başlıca üç etnik grup komşu ülkelerin (Almanya, Fransa, İtalyanca) dillerini konuşuyor olsa da İsviçre'nin ulusal kimliği çok güçlüdür, çünkü İsviçre'nin siyasal kurumları diğer Avrupa ülkelerinin siyasal kurumlarından hatırı sayılır ölçüde farklıdır.

İsviçrelilere göre federalizm ve demokrasi neredeyse eşanlamlıdır. Her İsviçreli siyasal hakların üç düzeyde hayata geçirir: Topluluk, kanton ve federasyon. Her topluluk büyük bir özerkliğe sahiptir, bütün erkek yurttaşlar sürekli, fiilen topluluk işleriyle ilgilenir. Her İsviçrelinin doğduğu bir topluluk vardır ve bu ayrıcalık, doğum yerleri ne olursa olsun onun soyundan gelenlere de aktarılır. İsviçre yurttaşlığı için başvuran bir yabancının önce bir topluluk tarafından kabul edilmeye çalışması gerekir, sonra bir kantonun yurttaşı, sonra da İsviçre Federasyonu'nun yurttaşı olur. İsviçre'de topluluk ve kanton içinde öz yönetim, ulusal birlikle en uyumlu olacak sınırlar dâhilinde gelişmiştir. Bir İsviçreliye ortak bir dil dayatma fikri kadar tiksindirici, gayri demokratik gelen bir şey daha yoktur. Almanca, Fransızca ve İtalya üç ulusal dil olarak kabul edilmiştir ve bu dillerin hepsi de ülkenin konuşuldukları bölgesinde resmî dil olmuştur. Ayrıca İsviçre'nin Almanca konuşulan bölgelerinde çeşitli lehçeler, resmî, idari ve akademik dil olan Schriftdeutsch'un (yazılı Almancanın) tersine konuşma dili olarak kullanılır.

İsviçre'yi diğer ülkelerden ayıran bir diğer özelliği de ordunun örgütlenme biçimidir. Her İsviçreli erkek, fiilî olarak asker olduğu sürece askerî üniformasını ve silahlarını evinde tutar, topluluğunun bölüm şefinin emrine tabi olur ve teçhizatı düzenli olarak teftiş edilir. Bir, iki yıl ya da daha fazla süreli askerlik hizmeti dayatan diğer Avrupa ülkelerinin tersine İsviçre'de askere alınan gençler birkaç hafta süren yoğun bir askerî eğitim alır. Bundan sonra her yıl kısa süreli bir eğitim için kışlaya döner. Subay olmak isteyenler benzer bir periyodik

eğitime tabi tutulur. Dolayısıyla İsviçreli her erkek hem bir asker ya da subay hem de bir sivildir. Daimî askerî personel asgari düzeyde tutulur.

İsviçreli topluluğunun, kantonunun ve ülkesinin hayatıyla kuvvetli bir bütünleşme gösterir. Yerel siyaseti ve askerî hayatı derin bir ilgiyle takip eder, ailesinin soykütüğüne ve tarihine de derinden ilgi duyar; (gerçekten de demokratik bir biçimde) sadece aristokrat ailelerin değil, neredeyse bütün ailelerin bir arması vardır. Doğuştan bir topluluğun mensubu olma sisteminin sonuçlarından biri, İsviçrelilerin soykütüklerini topluluk kayıtlarıyla ortaya çıkarmasının çok kolay olmasıdır.

Bu durum İsviçre nüfusunun genel istikrarını, geleneklere bağlılığını, yerel âdetlere ve ağızlara gösterilen saygıyı, bu nedenle de yerellikler arasında var olan büyük farklılıkları açıklar. İsviçre bu duruma, birçok iç savaşın yaşandığı uzun ve zorlu bir tarihsel evrimle varmıştır. Tarihte yaşanan değişiklikler İsviçre'nin yavaş yavaş, yirmi iki kantondan oluşan federal bir devlet hâline gelmesine neden olmuştur, bu kantonların üçü kendi içlerinde bölünmüştür, dolayısıyla ülkede yirmi beş özerk siyasi birim vardır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında İsviçre demokratik kurumlar için bir tür deney laboratuvarı hâline gelmiştir. İsviçre kadınların oy kullanmasını kabul etmeyen son ülkelerden biri olsa da yurttaşların inisiyatif hakkı ve referandum gibi başka yerlerde bilinmeyen kurumları vardır.[1]

İsviçre bugün Avrupa tarihindeki kargaşa sırasında uzun süreli bir barış dönemi yaşamış bir ülke tablosuyla özdeşleştirilmektedir. Aslında Carl Gustav Jung 1875'te doğduğunda ebeveynleri ve büyük ebeveynlerin kesinlikle böyle düşünmüyor olsalar gerekti. Jung'un büyük ebeveynlerinin gençliği İsviçre'nin Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları'yla kargaşa içinde olduğu dönemde geçmişti. O zamanlar, 1815 ile 1830 arasında ülke epeyce iç çatışma yaşamıştı, özellikle de birkaç kantonda çiftçi partileri kentli soyluların ayrıcalıklarını lağvetme girişiminde bulunduğunda. Basel kantonunda iş, kanton ile ülke arasında bir iç savaşa dönüşmüştü, çatışma 1833'te Basel'in iki siyasi birime ayrılmasıyla son bulmuştu: Basel-Kenti ve Basel-Ülkesi. 1838'de İsviçre seferberliğe girmiş, Fransa ile savaşın eşiğine gelmişti. 1845'te yedi Katolik kanton Sonderbund adlı yeni bir birlik kurarak bir iç savaşa yol açtı, iç savaş 1847'de Federasyon'un zafer kazanmasıyla ve İsviçre'nin yeniden birleşmesiyle son buldu. İsviçre 1857'de yeniden, bu kez Prusya'ya karşı seferberlik ilan etti ama çatışma müzakereler yoluyla son buldu. Dinî konularda da birçok çatışma yaşandı.

Carl Gustav Jung'un kişiliği sadece İsviçreli zihniyetinin değil, doğup büyüdüğü şehrin, Basel'in, atalarının ve ailesinin ruhunu da büyük ölçüde yansıtır. Basel bir şehir değildi sadece, hükümeti, meclisleri, bakanlıkları ve idaresiyle kendi içine kapalı bir siyasal birimin de neredeyse benzersiz bir örneğiydi. İsviçre, Fransa ve Almanya'nın kesiştiği kavşakta, uluslararası bir sanayi ve ticaret merkezi olan Basel o zamanlar o kadar küçüktü ki şehir sakinleri birbirini tanırdı. 1875'te, Jung'un doğduğu yıl Basel'in nüfusu 50.000'di. Basel Rönesans'tan beri

[1] İsviçre'deki demokratik sistemle ilgili bir değerlendirme için bkz. André Siegfried, *La Suisse, démocratie-témoin, édition revue et augmentée*, Neuchatel: Baconnière, 1956.

Avrupa kültürünün başlıca merkezlerinden biriydi. Jung çocukluğunda sokaklarda yürürken önde gelen tarihçi-filozof Jacob Burckhardt'ı ya da yaşlı Bachofen'ı görebilmiş, her yerde birçok kişinin tanıdığı Nietzsche'den bahsedildiğini duymuştu ve şaşmaz bir biçimde "meşhur Carl Gustav Jung'un torunu" olarak tanınmıştı.

Jung'un büyükbabası Carl Gustav Jung (1794-1864)[2] Basel'de efsanevi bir kişilikti.[3] Alman bir doktorun oğlu olduğundan Heidelberg'de tıp öğrenimi görmüş, Romantik şairlerle tanışmış, kendi kendisine şiirler ve öğrenci şarkıları yazmıştı.[4] Ünlü Schleiermacher sayesinde din değiştirip Protestanlığa geçmişti. Bir grup üniversite profesörü 17 Ekim 1817'de hükümetin izniyle Saksonya'nın Wartburg şehrinde dinî ve yurtsever bir bayram düzenledi. Grup siyasal manifestolardan titizlikle kaçınmış olsa da yetkili makamlar boşa çıkmış bir eylemi fırsat bilip Almanya'daki öğrenci örgütlenmelerine müdahalede bulunup onları ezmeye girişti. Carl Gustav Jung kendisi gibi birçok gençle birlikte yargılanmaksızın hapse atıldı. Serbest bırakıldıktan on üç ay sonra kariyerinin mahvolduğunu anlayıp Fransa'ya göç etti. Paris'te Alexander von Humboldt'la tanıştı, Basel Üniversitesi'nin tıp fakültesini yeniden düzenleyecek enerjik bir genç aradığını bilen Von Humboldt'un önerisiyle, büyükbaba Carl Gustav Jung, İsviçre yurttaşı oldu ve Basel'in önde gelen kişiliklerinden biri hâline geldi. O dönem anlatılan bütün hikâyelere göre büyükbaba Jung karşı konulamaz bir cazibeye sahipti ve tanıştığı herkesin kalbini kazanmıştı. Gelgelelim, çocuklarının eğlencelerine ve şamatasına kimi zaman katılmış olsa da oğullarından biri onu despot bir baba olarak resmetmiştir.[5] Büyükbaba Jung, birlikte üç çocuk sahibi olduğu ilk eşinin ölümünden sonra Basel Belediye Başkanı'na gidip kızıyla evlenmeyi istedi. Belediye Başkanı onun isteğini reddetti, bunun üstüne büyükbaba Jung doğruca bir tavernaya gitti ve oradaki garson kızdan kendisiyle evlenmesini istedi. Garson kız hemen kabul etti, evlilik bütün şehrin katıldığı bir törenle gerçekleştirildi. Büyükbaba Jung'un ikinci eşi üç yıl sonra, iki çocuk doğurduktan sonra öldü. Büyükbaba Jung yeniden evlenmeye karar verdi, bu kez Belediye Başkanı, kızı Sophia Frey'i onunla evlendirmeyi kabul etti. Büyükbaba Jung'un toplam on üç çocuğu oldu, çocuklarının birkaçı hayatının ikinci yarısında ona büyük acı verdi. Büyükbaba Jung 1857'de öğrenme güçlüğü çeken çocuklar için bir ev kurdu ve zamanının büyük bir bölümünü buraya vakfetti.

Büyükbaba Carl Gustav Jung sıra dışı derecede başarılı bir meslek hayatı yaşadı, Basel'in en aranan doktorlarından biri oldu, üniversite rektörü seçildi, İsviçre Masonları'nın Büyük Üstadı oldu ve bilimsel risalelerin yanı sıra birkaç mahlasla tiyatro oyunları da kaleme aldı. Söylentilere bakılırsa kendisi Goethe'nin gayri meşru oğluydu. İki adam arasında fiziksel bir benzerlik olduğu su götürmez. Büyükbaba Jung bu meseleden hiç bahsetmemişti ama gün-

---

2 Doğum tarihi olarak en olası tarihi veriyoruz. Bazı belgelerde bu tarih 1793, bazılarında 1795'tir, ama çoğunluğa göre 1794'tür.

3 Eduard His, *Basler Gelehrte des 19. Jahrhunderts*, Basel: Benno Schwabe, 1941, ss. 69-76.

4 H. Haupt, *Ein vergessener Dichter aus der Frühzeit der Burschenschaft, Karl Gustav Jung* (1794-1864) (sayfa yok, tarih yok).

5 Ernst Jung, yayına hazırlayan, *Aus den Tagebüchern meines Vaters* (sayfa yok, tarih yok).

lüğünün bir sayfasına, Goethe'nin tiyatro oyunlarından ikisinde ahlak duygusundan yoksun olduğunu belirtmiş olması, fazladan kemiklerle ilgili anatomi risalesinde Goethe'nin maksilalar arası kemik hakkında yaptığı klasikleşmiş incelemeye atıfta bulunmamış olması herhâlde dikkat çekicidir.[6] Büyükbaba Jung'un Goethe ile bir bağı olduğu yönündeki bu hikâye onun daha yaşarken efsanevi bir kişiliğe dönüşmesine katkıda bulunmuştur. Psikiyatrist Carl Gustav Jung'un hiç tanımadığı ama adını taşıdığı, imajıyla onun kaderini hiç kuşkusuz çok etkilemiş muhteşem büyükbabası böyle biriydi işte.[7]

Carl Gustav Jung'un anne tarafından büyükannesi ve büyükbabası da baba tarafından büyükbabası ve büyükannesi kadar etkileyiciydi. Seçkin bir ilahiyatçı ve İbranice uzmanı olan Samuel Preiswerk (1799-1871) hayatında birçok iniş çıkış yaşamış, sonunda Basel Kilisesi'nin antistes'i, yani rahipler grubunun başkanı olmuştu. Çok sayıda şiir ve kilise ilâhîsi yazan, İbranice bir gramer kitabı kaleme alan dindar ve bilgili bir insan olmakla ün kazanmıştı. Filistin'in Yahudilere geri verilmesi gerektiğine inanıyordu ve bu fikri fiilen savunmuştu, öyle ki bugün Siyonizm'in öncülerinden biri sayılır. Preiswerk iki kez evlendi, ilk eşinden bir çocuğu oldu, ikinci eşi Augusta Faber'den ise on üç. Ailede anlatılan hikâyelere göre, görüler yaşar, ruhlar dünyasıyla sohbet ederdi, çalışma odasında özel bir sandalye ilk eşinin ruhuna ayrılmıştı, ilk eşinin ruhu onu her hafta ziyaret eder, bu da ikinci eşinin büyük bir üzüntü duymasına neden olurdu. Vaazlarını yazarken ruhlar omzunun üstünden ne yazdığına bakmasın diye kızı Emilie'yi arkasına oturttuğu da anlatılır. Preiswerk'in ikinci eşi (C. G. Jung'un büyükannesi) söylentilere göre altıncı his lûtfuna sahipti, ailesinde birkaç kişide daha parapsikolojik beceriler bulunuyordu.[8]

C. G. Jung'un annesi de babası da büyük ailelerin en küçük çocuklarıydı ve "feda edilmiş kuşaklardı", çünkü ikisi de babaları yoksul düştüğünde doğmuşlardı. Paul Achilles Jung (1842-1896) klasik diller ve İbraniceye çok ilgi duyuyordu ama orta hâlli bir köy papazı olmuştu. İbranice profesörünün en küçük çocuğu olan Emilie Preiswerk'le evlenmişti. Jung, annesiyle babasının evliliğinin mutlu olmadığı izlenimine kapılmıştı. Ama bu kitabın yazarının, gençliğinde Rahip Paul Jung'u gayet iyi tanıyan yaşlı bir hanımla tanışmış olduğunu belirtelim. Bu hanım Paul Jung'u köylülere nasıl vaaz verileceğini takdir edilesi derecede iyi bilen, kilise mensuplarının hepsinin sevdiği ve saydığı sessiz, sakin, iddiasız, iyi kalpli biri olarak tanımlamıştı. Bir başka güvenilir kaynağa göre Rahip Paul Jung, meslektaşlarınca biraz sıkıcı bir adam olarak tanınıyordu.

Rahip Paul Jung, ilahiyat çalışmalarını tamamladıktan sonra Constance Gölü kıyısındaki Kesswil kilise bölgesine atanmıştı, sonra da üç yıl Schaffhausen yakınındaki Laufen'da görev yaptı. 1879'da son olarak Basel Şehri'ne bağlı küçük bir köy olan Klein-Hüningen'e

---

6 C. G. Jung, *Animadversiones quaedam de ossibus generatim et in specie de ossibus raghogeminantibus, quae vulgo ossa suturarum dicuntur* (Basileae, 1827).

7 Basel'deki topluluk kayıtlarına göre psikiyatristin ilk adı "Karl" diye yazılıyordu, ama o her zaman eski yazım olan "Carl"ı kullanmıştır. Dedesinin adı gibi.

8 Bu ayrıntılar Aniela Jaffé'nin Jung'un ailesi hakkında yaptığı, aile belgelerinden toplanan bilgilere dayanmaktadır. C. G. Jung, *Erinnerungen, Träume, Gedanken*, Zürih: Rascher Verlag, 1962, ss. 399-407.

atandı. Basel'de Friedmatt Akıl Hastanesi'nin Protestan vaizi oldu.[9] Rahip Paul Jung'un kişiliği hakkında, oğlunun ömrü boyunca ona karşı duyduğu güçlü içerleme duygusunun nedenini anlayacak kadar bilgi sahibi değiliz. Şurası kesin ki oğlu onu zorbalıkla suçlamamıştı. Daha çok babasının olgun olmadığını ileri sürerek ona içerliyordu; örneğin âlim olmasına ama entelektüel olarak gelişmemiş olmasına, hoş ama yararsız uğraşlara odaklanmış olmasına bozuluyordu. C. G. Jung babasının, kendi kendisine itiraf edemediği dinî kuşkuları olduğuna da inanıyordu.

C. G. Jung'un annesi, Emilie Preiswerk'in kişiliği hakkındaki bilgilerimiz bundan da azdır. Kitabın yazarına Jung'un çocukluğunu ve babasını anlatan yaşlı kişi, Mrs. Paul Jung'un şişman, çirkin, otoriter ve kibirli olduğunu anlatmıştı. Oğlu ondan biraz zorlu bir karakter, çift kişilikli bir insan olarak bahseder. Jung annesinin kimi zaman parapsikolojik beceriler sergileyebilecek kadar aşırı duyarlı olduğunu, bazı zamanlardaysa ayakları yere basan, sıradan bir insan olduğunu anlatmıştı.

Rahip Paul Jung ile karısının üç çocuğu oldu. Ağustos 1873'te doğan en büyükleri Paul sadece birkaç gün yaşadı. Sonra geleceğin psikiyatristi Carl Gustav doğdu, dokuz yıllık bir aranın ardından da 17 Temmuz 1884'te Johanna Gertrud doğdu. Johanna hiç evlenmedi, profesyonel bir işi olmadı, büyük hayranlık duyduğu ağabeyinin gölgesinde kaldı ve 30 Mayıs 1935'te Zürih'te öldü.

Bu aile dizilimi C. G. Jung'un düşünme biçiminin bazı yönlerini ve Freud'dan ayrıldığı noktaları açıklayabilir. Freud genç ve güzel bir annenin çok sevgili ilk çocuğuydu, Jung ise çirkin, ruh hâli değişken bir annenin imajını taşır. Bütün küçük erkek çocukların annelerine âşık oldukları, babalarını kıskandıkları fikri ona saçma görünüyordu. Öte yandan Jung olan çocuğun babasına duyduğu husumetten ziyade, onunla ve baba tarafından akrabalarıyla bilinçdışı bir özdeşleşme kurduğunu vurgulamıştır. Hiç kuşku yok ki Jung, babasından ziyade parlak, romantik ve başarılı büyükbabasıyla özdeşlik kuruyordu. Jung büyükbabasının Goethe'nin gayrimeşru oğlu olduğu söylentilerini gülümseyerek reddederdi. Bu efsane, ömrünün sonunda yaşlı bilge kişiliğini temsil etmeye teşvik eden etkenlerden biri olabilir.

Jung çocukluğunu ve gençliğini bir köy rahibinin evinde geçirmişti. Rahip evi (Pfarrhaus) "Alman kültürünü doğuran tohumlardan biri" olarak tanımlanmıştır.[10] Papaz büyük bir bahçesi olan, geniş, sessiz bir evde kiliseyle ilgili görevlerini tamamlıyor, ruhları tedavi ediyor, aile içi erdemlere örnek oluyor, ailesini yetiştiriyor, biraz da tefekkür ve incelemeye zaman ayırıyordu. Birçok rahibin oğlu önde gelen insanlar olmuştu, gerçi birkaçı babalarının dinî Ortodoksluğuna (hatta Nietzsche örneğinde olduğu gibi dine karşı) baş kaldırmıştı. Jung'un örneğinde onun dinî ve felsefi ilgileri uyanmış gibi görünür ama babasından tatmin edici bir cevap alamadığı için araştırmasını geleneksel dinin alanı dışına yöneltmişti.

---

9 Friedmatt Akıl Hastanesi müdürü Profesör P. Kielholz yazara Rahip Paul Jung ismine bu kurumun yıllık raporlarında ilk kez 1888'de rastlandığı, kendisinin 1896'da ölünceye dek vaizlik görevini yürüttüğü bilgisini vermiştir. Bu dönemdeki yıllık raporlarda, karakteri ve hastalara verdiği hizmetten övgü dolu bir dille bahsedilmiştir.

10 Pierre Berteaux, *La Vie quotidienne en Allemagne au temps de Guillaume* II, Paris: Hachett, 1962, s. 27.

Carl Gustav Jung'un Hayatındaki Olaylar

Carl Gustav Jung'un hayatıyla ilgili bilgilerimiz hâlâ eksiktir. Biyografik değerlendirmeler eskizler hâlindedir ve hikâyeler arasında büyük boşluklar vardır.[11] Ömür boyu Jung'un dostu olan Alfred Oeri[12] onun çocukluğu ve gençliği hakkında birkaç hatıra aktarmıştı. Jung'un hayatı hakkında Bernfeldler ve Gicklhornlar'ın Freud hakkında yaptığına, Beckh-Widmanstetter'ın Adler için yaptığına benzer belgesel bir çalışma henüz yapılmamıştır, tek istisna Gustav Steiner'in Jung'un öğrenci birliğindeki faaliyetlerini konu alan, dernek arşivlerine dayanarak gerçekleştirdiği çalışmadır.[13] Jung, hayat hikâyesini yazması yönünde dostlarından gelen tavsiyeleri hep geri çevirmiştir. Jung 1957'nin sonunda, seksen iki yaşındayken fikrini değiştirdi ve otobiyografisinin ilk bölümlerini kaleme aldı, geri kalanını da sekreterine yazdırdı, sekreteri daha sonra bu bölümleri hazırlayıp yayınladı.[14] Ama burada da büyük boşluklar, Jung'un bazı iddiaları ile başka kaynakların iddiaları arasında büyük çelişkiler olduğu göze çarpar.[15] Seksen iki yaşındaki bir adamın çocukluk hatıralarını nasıl bu kadar doğru hatırladığı da merak uyandırabilir. Jung'un kapsamlı yazışmalarının küçük bir bölümü yayınlanmıştır, yazılarının bir bölümü de matbu olarak mevcut değildir.[16]

Basel'deki resmî kayıtlara göre Jung 26 Temmuz 1875'te Constance Gölü kıyısında, Thurgovia kantonunda bulunan Kesswil'de doğdu.[17] Ailesi altı ay sonra Schaffhausen yakınındaki Laufen'a taşındı ve üç yıl boyunca burada kaldı. Rahip evi Rhine Şelaleleri'nin çok yakınında bulunuyordu. Tablo gibi bir manzarası vardı ama Jung'un otobiyografisinde kayıtlı ilk hatıralara bakılırsa küçük Jung için biraz korkutucuydu.

Carl daha dört yaşına gelmemişti ki 1879'da aile, o zamanlar Rhine kıyılarında köylüler ve balıkçıların yaşadığı küçük bir köy olan Klein-Hüningen'e taşındı.[18] Klein-Hüningen bugün (1908'de bir parçası olduğu) Basel'in sanayileşmiş banliyölerinden biridir. Köyün asıl kırsal nüfusunun yerini kimya fabrikalarında ve Basel limanında çalışan, başka bölgelerden gelen işçiler almıştır. Ama eskiden, Jung ailesinin yaşadığı devirde Klein-Hüningen

---

11 E. A. Bennet'ın, *C. G. Jung* (Londra: Barris & Rockliff, 1961) adlı kitabı ağırlıklı olarak Jung'un yaşlılığında verdiği söyleşilere dayanmaktadır.

12 Albert Oeri, "Ein paar Jugenderinnerungen", *Die kulturelle Bedeutung der komplexen Psychologie*, Berlin: Springer, 1935, ss. 524-528.

13 Gustav Steiner, "Erinnerungen an Carl Gustav Jung. Zur Enstehung der Autobiographie", *Basler Stadtbuch* (1965), ss. 117-163.

14 Bu otobiyografinin başlıca bölümleri haftalık *Die Weltwoche*'da (Zürih), 31 Ağustos 1962 ile 1 Şubat 1963 arasında tefrika halinde, sonra da kitap olarak yayınlanmıştır: C. G. Jung, *Erinnerungen, Träume, Gedanken, Aniela Jaffé*, Zürih: Rascher, 1962. İngilizce çeviri, *Memories, Dreams, Reflections*, New York: Pantheon Books, 1963, biraz eksiktir.

15 Bir örnek verelim: Albert Oeri Jung'un çok genç bir yaşta doktor olmaya karar verdiğini söyler; Jung otobiyografisinde bu kararı, üniversiteye kaydını yaptırmadan kısa süre önce gördüğü iki rüyanın etkisi altında birden aldığını anlatır.

16 C. G. Jung'un yazışmaları, şu sıralarda Dr. Gerhard Adler yönetiminde yayına hazırlanmaktadır.

17 Jung ailesi mensuplarının isimleri, doğum yerleri ve tarihleri ile ilgili bütün bilgiler Basel Belediyesi Kayıt Bürosu'ndan temin edilmiştir.

18 Justin Gehrig, *Aus Kleinhünigens vergangenen Tagen* (Basel, 1941).

hâlâ ataerkil bir köydü ve Carl Gustav burada köylü ailelerin çocuklarıyla birlikte okula gidiyordu. Rahip evi bir bahçesi ve ahırları olan büyük eski bir evdi, burası üç güllü arması hâlâ kapılardan birinin üstünde görülebilen zengin ve soylu bir aile olan Iselin ailesinin eviydi eskiden. O zamanlar bir köy rahibinin geliri aristokratik tarzdaki evlerde yaşamaya elvermezdi.

Carl Gustav'ın çocukluğu hakkında fazla bilgimiz yok, Albert Oeri sadece onun diğer çocuklara yaptığı birkaç muzipliği aktarmıştır. Jung otobiyografisinde çocukluk fantezilerinden, rüyalarından, kaygılarından bahseder. Yöre çiftçilerinin çocuklarıyla birlikte köyün okuluna gitmişti ve onlardan farklı olduğunu hissetmişti. Jung'un anlattığına göre o altı yaşındayken babası ona Latince öğretmeye başlamıştı. Jung bunun ardından iyi bir Latince bilgisine sahip olmuştu ama belli ki babasının bu dildeki ustalığına hiç erişememişti.

Jung 1886 baharında, on bir yaşında Basel'deki gymnasium'da orta öğrenimine başladı. Otobiyografisine göre bu, okul arkadaşlarıyla kolayca ilişki kuramadığı zorlu bir dönemin başlangıcı oldu. Jung'un Latincesi iyiydi ama matematiği zayıftı. Bu dönemde Jung'un başından geçen bir olay, Andre Gide'in hayatındaki bir olaya ilginç bir benzerlik gösterir. Bir okul arkadaşı hainlik edip onu yere itmişti, Carl Gustav bir süre baygın kaldı ama suçluyu korkutmak için daha uzun bir süre boyunca bilincini yitirmiş gibi yaptı. O tarihten itibaren ne zaman okulu asmak istese, hatta ödevlerinden kaytarmak istediğinde bile bilincini yitirdi. Altı ay boyunca okula gitmedi, kırlarda dolaştı, hayaller kurdu. Doktorların kafası karışmıştı, bir doktor epilepsi lafı açacak oldu. Sonra bir gün Carl Gustav babasının, bir arkadaşına oğlunun geleceğiyle ilgili kaygılarını açtığına kulak misafiri oldu. Küçük Carl birden hayatın ciddi bir mesele olduğunu, kendisini geçimini kazanmaya hazırlaması gerektiğini anladı. O günden itibaren bayılma nöbetlerini bastırmaya çalıştı ve okul hayatının gerektirdiği çalışmaları sürdürdü. Bu olay, çocukluktaki bir nevrozun nasıl başlayabileceğini açıklamakla kalmaz, bütün çocukluğu benzer bir nevrozla mahvolan Andre Gide'in tersine, böyle bir nevrozun nasıl kendiliğinden tedavi edilebileceğini de gösterir.[19] Burada Jungcu psikoterapinin başlıca ilkelerinden birinin de haber verildiğini görürüz: Hastanın gerçeğe döndürülmesi ilkesi.

Öyle görünüyor ki o tarihten itibaren Jung'un ortaöğreniminde her şey gayet iyi gitti. Ne var ki Jung otobiyografisinde dersleri ve öğretmenleri hakkında hiçbir şey anlatmaz, iç hayatındaki olayları vurgular: Rüyalar, kurduğu hayaller, fanteziler ve sezgiler. On sekizinci yüzyıla özgü eski bir araba gördüğünde birden o günlerde yaşadığını hissetmiş ve önceki hayatından hatıralar hatırlamaya başlamıştı. Ona iki hayatı varmış gibi geliyordu: Biri çevresindekilerin gördüğü sinirli ve zor çocuktu, diğeri de kimsenin bilmediği, on sekizinci yüzyılda yaşamış ünlü biriydi.[20] Genç Carl Gustav ayrıca çok kitap okurdu. Karamsar felsefesiyle o zamanlar popülerliğin zirvesinde olan Schopenhauer'dan ve kötülük probleminin bir yorumuyla karşılaştığı Faust'un yazarı Goethe'den etkilenmişti. O da on beş ile on sekiz

19 Jean Delay, *La Jeunesse d'André Gide*, Paris: Gallimard, 1956, I, 193-199.

20 Jung bu kişinin adını hiç vermemiş olsa da ikinci kişi büyükbabasının anlattığı efsanenin bir yansıması olarak muhtemelen Goethe'dir.

yaşları arasında dinsel bir kriz yaşadı, otobiyografisinde açıkça belirttiği üzere bu süre zarfında babasıyla uzun, kılı kırk yaran, kısır tartışmaları oldu. Bu şekilde, dine karşı, daha sonra beğenilen bir ifadeyle dile getirdiği bir tutuma vardı: "Bilmediğim şeye inanamam, bildiğim şeye de inanmam gerekmiyor."[21]

Carl Gustav Jung lise bitirme sınavından 1895 yılında geçti.[22] Oeri'ye göre dönemin kuralları adayların ortalama notla geçmesine izin verdiği için şanslıydı, böylece matematikteki büyük zayıflığını telafi edebilmişti. Bir meslek seçme zamanı geldiğinde Jung tıbbı seçti. Babası onun için Basel Üniversitesi'nden bir burs bulmuştu. (O zamanlar burs imkânlarının çok az olduğu, ancak çok yoksul ailelerden gelen öğrencilere verildiği unutulmamalıdır.) Jung'un babası ağır hastaydı ve bir yıl sonra ölecekti. Carl Gustav 18 Nisan 1895'te Basel Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne kaydını yaptırdı ve 1895 yazı ile 1900-1901 kış sömestri arasında orada tıp öğrenimi gördü.[23] Jung, tıp fakültesinde birinci sınıf öğrencisiyken, babası 28 Ocak 1896'da öldü. Jung artık annesi ve kız kardeşiyle yaşıyordu ve ailenin reisi olmuştu. Binningen köyünde küçük bir eve taşındılar. Jung her gün buradan yürüyerek tıp fakültesine gidebiliyordu. Öğrenimini beş yılda tamamladı, o zaman için bile bu nispeten kısa bir süreydi, buradan hareketle Jung'un çok çalıştığı tahmininde bulunabiliriz.

Yine de Jung öğrenci faaliyetlerine biraz zaman ayırıyordu. 18 Mayıs 1895'te İsviçreli bir öğrenci derneği olan Zofingia'nın Basel bölümüne kabul edildi. Gustav Steiner'e göre Basel bölümünde o sıralarda, dört fakülteden (ilahiyat, felsefe, hukuk ve tıp) 120 üye bulunuyordu ve her hafta düzenlenen toplantılara ortalama 80 kişi katılıyordu.[24] Aynı derneğin üyesi olan Abert Oeri, Jung'un insanların sosyalleştiği balolara ilgi göstermediğini, dernek üyelerinin eğlencelerine de katılmadığını ama tartışma akşamları yapılan sohbetlere, özellikle de konu felsefe, psikoloji ya da okültizm hakkındaysa faal olarak katıldığını belirtmiştir. Gustav Steiner, Jung'un dinleyicilerinin zihinlerini hemen etkilediğini betimlemiştir. Jung, Swedenborg, Mesmer, Jung-Stilling, Justinus Kerner, Lombroso ve hepsinden önemlisi Schopenhauer gibi yazarlara tutkulu bir ilgi duyuyordu. Daha sonra göreceğimiz üzere Jung'un konuşmaları ve tartışmalara katkıları dernek arşivlerine kaydedilmiştir, bu kayıtlar analitik psikolojinin temel kavramlarının birkaçının izini bu erken dönemlere dek sürmemizi sağlar. Gustav Steiner, Jung'un öğrenci arkadaşları arasında nasıl yükseldiğini de anlatır ve bir keresinde Jung'un Goethe'nin soyundan gelmekle hava attığını aktarır. Steiner "Beni şaşırtan bu efsane değil, onun bize bunu anlatması olmuştu." diye ekler.

Jung otobiyografisinde, Nietzsche'nin *Zerdüşt*'ünü keşfetmesini bu dönemin büyük olaylarından biri olarak değerlendirdiğini aktarır, Jung'un kuşağından birçok genç adam gibi onu da olağanüstü derecede etkileyen bir kitap olmuştur bu. Kendisinin odasında çalıştığı, annesinin yandaki yemek odasında pencerenin kenarında örgü ördüğü bir yaz gününü de

---

21 *Ich kann nicht glauben an was ich nicht kene, und an was ich kenne brauche ich nicht zu glauben.*

22 Bu veriler Basel'de *Humanistisches Gymnasium*'un rektörü Dr. Hans Gutzwiller'den alınmıştır.

23 Bu bilgi Basel Kenti Kantonu Eyalet Arşivi'nden alınmıştır.

24 Gustav Steiner, "Erinnerungen an Carl Gustav Jung. Zur Entstehung der Autobiographie", *Basler Stadtbuch* (1965), ss. 117-163.

anlatmıştır. Şiddetli bir ses işitmişlerdi, bir patlama olmuş gibi. Jung'un annesi korkmuştu, yuvarlak ceviz bir masa neredeyse ikiye ayrılmıştı. İki hafta sonra başka bir patlama sesi duymuşlardı, bu kez ses bir dolabın içinden geliyordu. Bir ekmek bıçağının temreni sanki düzgünce kesilmiş gibi "patlayıp" dört parçaya ayrılmıştı. Bundan kısa bir süre sonra Carl Gustav anne tarafından on beş yaşındaki kuzeni Helene Preiswerk'in ruhçu deneylerle uğraştığını, medyumvâri uyurgezerlik nöbetlerinden mustarip olduğunu öğrenmişti. Bu da Jung'un hayatında önemli bir dönemin başlangıcı oldu.

O zamanlar yirmi üç yaşında olan Carl Gustav genç medyum Helene Preiswerk'le deneyler yapan gruba katıldı.[25] Jung'un bu deneyler sırasında aldığı notlar sonradan tıp fakültesine sunacağı tezin dayanağı olacaktı. Jung bu arada ruhçuluk ve parapsikoloji hakkında yazılmış, bulabildiği her şeyi okuyor ve bu meseleleri Zofingia'nın toplantılarında tartışıyor, ruhçuluk davasını savunuyor, Zöllner ve Crookes'un bilim şehitleri olduğundan bahsediyordu.

Jung tıp öğrenimini bitirdiğinde artık psikiyatriye ilgi duyuyordu. Otobiyografisine göre, Krafft-Ebing'in *Lehrbuch der Psychiatrie* adlı kitabını okurken hissettiği ani itki sonucu bu karar varmıştı. Ama psikiyatri onun için, ima ettiği kadar yeni bir şey miydi acaba? Basel Üniversitesi Arşivi'ne göre Jung 1898-1899 kış sömestrinde ve 1900'ün yaz sömestrinde Profesör Wille'den psikiyatri dersi almıştı, büyükbabasının zekâ engelli çocuklara derin bir ilgi duyduğunu, babasının Friedmatt Akıl Hastanesi'nde rahip olduğunu söylemiyorum bile. O zamanlar İsviçre'de psikiyatrist olmanın tek yolu, bir üniversite akıl hastanesine asistan olarak girmek, sonra da tıp hiyerarşisinde yavaş yavaş yükselmekti. Jung, kendisini ebeveynlerinin aileleriyle fazla yakından özdeşleştirmesine neden olan Basel'den ayrılmak istiyordu, bu nedenle de Zürih'te ünlü Burghölzli Psikiyatri Hastanesi'ne başvurdu.

Jung bu arada, muhtemelen Ekim 1899'da final sınavını verdi, Aarau'da piyade olarak askerlik hizmetinin birinci dönemini tamamladı.[26] Sonra da 11 Aralık 1900'de Burghölzli'de yeni görevine başladı.[27]

Burghölzli'ye yeni gelen genç asistan Jung, hastanenin kapıcısı tarafından bir bekleme odasına alındı ve çok kısa bir süre sonra Profesör Eugen Bleuler gelip birkaç sözle asistanı selamladı. Sonra genç doktorun itirazlarına rağmen, profesör onun valizini yüklenip asistan odasına taşıdı. Genç adam o andan itibaren bir tür psikiyatri manastırında yaşayacaktı. Eugen Bleuler iş ve vazifenin ete kemiğe bürünmüş hâliydi.[28] Kendi kendisinden ve personelinden titizlik beklerdi. Muazzam düzeyde çalışılmasını talep eder, doktorların hastalarına sınırsız bir adanmışlık içinde olmasını isterdi. Asistanlar, sabahleyin 8.30'daki günlük personel toplantısında, hastalar hakkında rapor vermeden önce, koğuşlarda ilk ziyaretlerini yapmış olmalıydılar. Haftada üç kere, saat 10.00'da Bleuler başkanlığında *Gemeinsame* de-

---

25 Genç medyumun kimliği artık bir sır değildir. C. G. Jung'un dayısı olan Rudolph Preiswerk'in on birinci çocuğuydu. Bu konuda daha fazla ayrıntı için bkz. Ernst Schopf-Preiswerk, *Die Basler Familie Preiswerk*, Basel: Friedrich Reinhardt, tarih yok, s. 122.

26 C. G. Jung'un askerlik hizmeti yaptığı tarihler, oğlu Franz Jung'dan öğrenilmiştir.

27 Bu bilgiyi, Zürih Burghölzli Akıl Hastanesi Müdürü Profesör Manfred Bleuler'e borçluyuz.

28 **Bkz. beşinci bölüm, s. 282-284.**

nilen bir toplantı yapılırdı (personelin yeni hastaların vaka hikâyelerini tartıştığı bir toplantıydı bu). Akşam vizitelerinin 17.00 ile 19.00 arasında tamamlanması gerekirdi. Hiç sekreter yoktu, doktorlar vaka hikâyelerini kendileri daktilo etmek zorundaydı, akşamları sıklıkla 22.00'ye, 23.00'e kadar çalışılırdı. Hastane kapıları 22.00'de kapanırdı. Asistanlarda anahtar bulunmazdı, 22.00'den sonra hastaneye dönmek isterlerse kendilerinden daha fazla kıdem sahibi bir doktordan anahtar almaları gerekirdi. Bleuler kendisini tam anlamıyla hastalara adamıştı, günde dört ilâ altı kez koğuşlara kısa ziyaretler düzenlerdi. Burghölzli personeli arasında yer alan Dr. Alphonse Maeder, kahramanca çaba sarf ettikleri bu dönemi şöyle aktarmıştı:

> Hasta ilgi odağıydı. Öğrenci onunla nasıl konuşması gerektiğini öğrenirdi. Burghölzli o zamanlar, çok fazla çalıştığınız ama az maaş aldığınız bir tür fabrika gibiydi. Profesöründen asistanına herkes tümüyle çalışmaya gömülmüştü. Herkese alkollü içkilerden sakınmaları dayatılırdı. Bleuler herkese karşı iyiydi, asla patron rolü oynamazdı.[29]

Profesör Jakob Wyrsch şunları eklemiştir:

> Bleuler bir tek asistanı bile asla suçlamamıştır. Bir şey yapılmamışsa sadece yapılmamasının nedenini sorardı. Hiç diktatörce tavırlar göstermezdi. Öğle yemeğinden sonra sık sık asistanların odasına gelir, onlarla kahve içerdi. Sonra tıp ya da cerrahi alanındaki yeni gelişmeler hakkında sorular sorardı, doktorların bilgisini ölçmek için değil, kendisi bilgilenmek için.[30]

Jung, oradaki ilk altı ayını dış dünyadan kopmuş bir hâlde geçirdiğini, meslektaşlarıyla fazla ilişki kuramadığını, boş vakitlerinde elli ciltlik *Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie*'yi okuduğunu anlatmıştır. Jung'un otobiyografisinde Bleuler'in adını bir kere bile anmamış olması, Burghölzli'ye geldiğinde psikiyatristlerin sadece semptomları tanımlayıp hastaları etiketlemekle ilgilendiğini, "akıl hastasının psikolojisinin hiçbir rolünün olmadığını" söylemesi olağanüstü bir durumdur. Bleuler'le birlikte çalışmış herkes bu iddiaya bir ağızdan karşı çıkar. Jung Burghölzli'deki ilk yılında Basel'deki subay eğitimini de tamamlamış ve İsviçre ordusunda teğmen rütbesini almıştı. Genç medyum kuzeninin hikâyesini konu alan tezi ise 1902'de yayınlandı.

Jung daha sonra 1902-1903 kış sömestrinde Paris'te Janet'yle birlikte çalışmak için hastaneden izin aldı. İlginçtir, otobiyografisinde hayatının bu döneminden de bahsetmez. Jungcu çevrelerdeki kaynaklara göre, Paris'te özellikle çalışkan bir öğrenci değildi ve vaktinin büyük bölümünü Fransız başkentinin görülmeye değer yerlerini ziyaret etmeye vakfetmişti.

Jung, Paris'ten döner dönmez Burghölzli hastanesinde çalışmaya devam etti ve 14 Şubat 1903'te Schaffhausen'da zengin bir sanayicinin kızı olan Emma Rauschenbach'la evlendi. O zamanki biçimiyle psikolojik test kullanımını Burghölzli'de daha yenice başlatmış olan Bleuler, Jung'dan Kelime Çağrışım Testi'yle deneyler yapmasını istedi, Jung daha sonra bu konuda yaptığı araştırmalar çok başarılı olduğunu göstermiştir.

---

29 Dr. Alphonse Maeder, kişisel görüşme.

30 Profesör Jakob Wyrsch, kişisel görüşme.

O zamanlar Jung'u tanıyanlar bir üniversite psikiyatristi olarak sıradışı derecede parlak bir kariyere başladığı izlenimine kapılmıştı. 1905 Jung için özellikle mutlu bir yıl oldu. Birincisi, Birinci Oberarzt olarak atandı, bir Amerikan kurumunda klinik müdüre denk bir unvandı bu; başka bir deyişle hastane hiyerarşisinden Bleuler'den hemen sonra geliyordu artık. İkincisi, ayakta tedavi servisinin başına atandı, bu serviste hipnoz yerini yavaş yavaş diğer psikoterapi yöntemlerine bırakıyordu. Üçüncüsü, üniversitede çok özenilen *Privatdozent* unvanını aldı. 1905-1906 sömestrinde, gösterimler yaptığı bir psikiyatri dersi vermeye başladı. Bunu, 1906 yazında yine gösterimler yaparak verdiği bir psikoterapi dersi izleyecekti. Jung birkaç yıl boyunca kış sömestrlerinde histeri, yaz sömestrlerinde psikoterapi dersi verecekti.[31]

Jung 1906'da Kelime Çağrışım Testi'ne katılan birkaç kişiyle birlikte gerçekleştirdiği araştırmaların ilk cildini yayınladı. Freud'la ilk yazışmalarını yaptı, o tarihten itibaren de kendisini tümüyle psikanalize adadı. Kasım 1906'da, Aschaffenburg'un Freud'un histeri kuramına getirdiği ılımlı bir eleştiriyi keskin bir dille cevapladı. Jung Şubat 1907'de Viyana'da Freud'u ziyaret etti. Eylül 1907'de Amsterdam'daki Uluslararası Psikiyatri Kongresi'nin histeri konulu tartışmasına Freud'un sözcüsü olarak katıldı. Aynı yıl 26 Kasım'da Tıp Cemiyeti'nin Zürih'teki bir toplantısında psikanaliz konulu bir konferans verdi, konferans sonrasında yapılan canlı tartışmada Bleuler, Jung'u destekledi.[32] Jung yine o yıl *Psychology of Dementia Praecox*'u yayınladı, psikotik bir hastanın "derinlik psikolojisi"yle incelenmesine vakfedilmiş ilk monografiydi bu. Bu arada Burghölzli'nin bütün personeli, Freud'un fikirlerinden büyülenmişti, bu fikirlerin akıl hastalıklarının anlaşılmasına ne ölçüde uygulanabileceğini ortaya çıkarmaya çalışıyorlardı.

Jung 1908'de Zürih yakınlarındaki gölün kıyısında Küsnacht'ta kendi tasarımına göre büyük ve güzel bir ev yaptırdı. Uluslararası alanda tanındı ve 1909'da Massachusetts'te Worcester'da Clark Üniversitesi'nin yirminci kuruluş yıl dönümü için yapılan törenlere davet edildi. Daha önce gördüğümüz gibi Freud da davetli konuklardan biriydi, Freud ve Jung Eylül 1909'da Clark Üniversitesi'nde konferanslar verdi.

Jung hemen hemen aynı tarihlerde Burghölzli'den ayrılıp Küsnacht'taki evine taşındı, ömrünün geri kalanını burada geçirecekti. Jung'un hayatındaki bu dönüm noktası çeşitli biçimlerde açıklanmıştır ama o ve Bleuler arasında keskin bir çatışma yaşandığına kuşku yoktur. Öyle anlaşılıyor ki Jung psikanalizle o kadar fazla ilgileniyordu ki hastanedeki görevlerini ihmal etmeye başlamıştı ve iki adam sık sık görüş ayrılığı yaşıyordu.[33] Jung bundan böyle kendisini giderek ilerlemekte olan özel çalışmalarına verdi ve 1909 ile 1913 arasında psikanalitik harekette önemli bir rol oynadı. Uluslararası Psikanaliz Derneği'nin ilk başkanı

---

31 Profesör Erwin Ackerknecht Zürih Üniversitesi arşivlerinden, Jung'un Privatdozent olarak verdiği konferansların bir listesinin temin edilmesinde yazara çok yardımcı olmuştur.

32 C. G. Jung, "Ueber die Bedeutung der Lehre Freuds für Neurologie und Psychiatrie", *Korrespondenz-Blatt für Schweizer Aerzte*, XXXVIII (1908), ss. 218-22.

33 Dr. Alphonse Maeder, yazara, Jung'un Bleuler'le herkesin ortasında dalga geçtiği durumlara tanık olduğunu aktarmıştır.

ve psikanaliz hakkında ilk süreli yayın olan *Jahrbuch*'un idari yayın yönetmeni oldu. 1910'dan itibaren her yaz sömestrinde Zürih Üniversitesi'nde "Psikanalize Giriş" başlıklı bir ders verdi.

Freud ile Jung arasındaki ilişkinin tarihi uzunca bir süre boyunca sadece Freud ve tilmizlerinin hikâyeleri sayesinde bilinmiştir. Jung bu konuyla ilgili hikâyesini 1925'te verdiği bir seminerde sınırlı sayıda öğrenciye, sonra da 1962'de otobiyografisinde daha geniş bir kitleye sunmuştu. Jung, Freud'a ve keşiflerine hayranlığını hiç gizlememiştir. Ama Freud onun için Flournoy ve Janet'de göremediği baba figürünü de temsil ediyordu. Freud kendisinin yerini almaya değer bir tilmiz arıyordu ve Jung'da o tilmizi bulduğuna inanmıştı. Böylece ikisinin karşılıklı coşku içinde olduğu bir dönem yaşandı, sadece Jung'un değil, hocası Bleuler'in de açıkça Freud'u savunması coşkuyu yükselten bir etkendi. Ama en başından ikisi arasında temel bir yanlış anlaşılma da olmuştu. Freud öğretisini çekincesiz kabul edecek tilmizler arıyordu. Bleuler ile Jung onunla olan ilişkilerini her iki tarafın da özgür olduğu bir iş birliği ilişkisi olarak görüyordu. İlişki en başta karşılıklı iyi niyet sayesinde kolayca kuruldu. Freud sabır gösterip bazı tavizler vermeyi başardı ama Oedipus kompleksi ve libido kuramıyla ilgili geri adım atmaya yanaşmıyordu. Ama bunlar da Jung'un hiç kabul etmediği fikirlerdi, dolayısıyla Freud'un Jung'u fırsatçılıkla suçlaması, Jung'un da Freud'u otoriter dogmatizmle suçlaması kaçınılmaz oldu. İkisi arasındaki ilişkinin gerçek hikâyesi herhâlde ancak yazışmaları yayınlandığında öğrenilebilecektir.

O tarihlerde psikanaliz, sonradan dönüşeceği birleşik öğreti değildi. Maeder'in açıkladığı üzere Zürih psikanaliz grubunun üyeleri Viyana'dakiler gibi Freud'un katı kontrolüne tabi değildi.[34] Fikirlerini kendi başlarına geliştirme konusunda kendilerini özgür hissediyorlardı, bu nedenle de ilk başta ortaya çıkan farklılıklar uzun zaman kontrol altına alınmadan kalabilmişti. İlk ciddi görüş ayrılıkları 1911'de Jung'un *Metamorfoz ve Libido'nun Sembolleri* adlı kitabı ile su yüzüne çıktı. Sonra Aralık 1911 ile Şubat 1912 arasında Zürih'te Jung'un Freud'un savunucusu olarak müdahalede bulunduğu canlı bir tartışma yaşandı.[35] Kasım 1912'de Jung, New York'ta psikanaliz konferansları vermeye davet edildi, burada kendi psikanaliz versiyonunu Freud'un temel fikirlerinin daha geliştirilmiş hâli olarak sundu. Freud bu görüş ayrılıklarından giderek kuşkulanıyordu. Yine de Jung'a Ağustos 1913'te Londra'da düzenlenen Uluslararası Tıp Kongresi'nde Janet'ye karşı psikanalizi savunma görevini verdi. Ama Jung'un psikanalizle ilgili raporu büyük ölçüde kendisinin bu konudaki görüşlerini içeriyordu.[36] Uluslararası Psikoloji Derneği ertesi ay Münih'te toplandığında Jung ile psikanaliz grubu arasındaki çatışma daha kesin bir niteliğe büründü.[37] Jung, Ekim 1913'te Psikanaliz Derneği'nden ve *Jahrbuch* yayın yönetmenliğinden istifa etti. *Privatdozent* olarak üniversitedeki görevinden de istifa etti, son dersleri 1913-1914 akademik yılının

---

34 Dr. Alphonse Maeder, kişisel görüşme.

35 **Bkz. onuncu bölüm, ss. 761-765.**

36 **Bkz. onuncu bölüm, s. 769.**

37 **Bkz. onuncu bölüm, s. 770-771.**

kış sömestrinde verdi, bunun ardından 1909'da Burghölzli'den, 1913'te Psikanaliz Derneği'nden ayrıldığı gibi Zürih Üniversitesi'yle de bağlarını kopardı.[38] Bu olaylar Jung'un hayatında uzun süre çok karanlıkta kalan altı yıllık bir ara dönemin (1913'ün sonu ile 1919 arası) başlangıcı oldu, Jung bu dönemin tam olarak ne anlama geldiğini otobiyografisinde açıklayacaktı.

Freud'la bağını kopardıktan ve Zürih Üniversitesi'nden istifa ettikten sonra Jung'un kendisini özel pratiğine vakfettiği bilinir. Jung, Birinci Dünya Savaşı sırasında yılda birkaç ayı bulan süreler boyunca kesintili olarak seferberlik emirlerine tabi oldu, 1914 ile 1919 arasında pek az yayın yaptı. Jung 1925'te verdiği bir seminerde, bu yıllarda bilinçdışıyla karşılaşmasının aşamalarını gözler önüne sermişti.[39] Sadece kendisine bağlı küçük bir grubun bildiği bu gerçekler, artık otobiyografisi sayesinde kamuoyuyla da paylaşılmıştır. Bu gerçekler bize Jung'un öğretisini anlamanın anahtarını ve bu öğretilerin kökeniyle ilgili bir açıklama sunar.

Burghölzli'de ağır psikotik hastalarla çalışan Jung, sanrılarında (daha sonra arketipler dediği) evrensel sembollerin sık sık karşısına çıkması üzerine büyük bir şaşkınlığa kapılmıştı. Bu durum onu, Freud'un araştırmasına konu olan, bastırılmış temsiller dışında, başka bir bilinçdışı alanı olduğu varsayımında bulunmaya yöneltti. Jung artık kendi kuramlarına göre "hayatın dönüm noktası" olan otuz beş ile otuz sekiz yaşları arasındaydı. Zürih Gölü'nde Albert Oeri ve üç genç dostuyla dört günlük bir gezi yaptı. Gezi sırasında Albert Oeri, Voss'un klasik Almanca çevirisinden Homeros'un *Odyssey*'indeki Nekyia bölümünü (*Ulysses'in Ölüler Diyarı'na Yolculuğu*) yüksek sesle okuyordu[40] Jung'un bilinçdışında yapacağı ve sıklıkla kendi Nekyia'sı olarak andığı yolculuğa hoş bir girizgâh olmuştu bu. Öyle görünüyor ki Jung, bilinçdışı malzemenin rüyalar ve fantezilerde ortaya çıkmasına izin vererek bu bilinmeyen âlemi fethetme yönünde birkaç girişimde bulundu. Sonra kararlı bir adım atıp kendisini yapayalnız ve tehlikeli bir işe atacağı bir an geldi.

Bu yeni deney, Jung'un büyük ihtimalle haberdar olmadığı, Freud'un "kendi kendini analizi"ne benziyordu ama yöntem gayet farklıydı. Freud serbest çağrışımı kullanmıştı, Jung ise bilinçdışı imgelemin yükselmesini ve bilince akmasını sağlama tekniğini kullandı, iki yol izledi: Birincisi, her sabah rüyalarını yazmak ve çizmekti, ikincisi ise kendisine hikâyeler anlatmak ve dizginsiz imgelemenin buyurduğu her şeyi yazarak kendisini hikâyeleri uzatmaya zorlamaktı. Jung, kendisinin anlattığına göre bu deneylere 12 Aralık 1913'te başladı. Başta toprağı kazdığını, yer altında her tür tuhaf figürle karşılaştığı galeriler ve mağaralar bulduğunu hayal ederek gündüz düşlerini yönlendiriyordu. 18 Aralık'ta arketipler kendilerini daha doğrudan göstermeye başladı. Jung rüyasında genç bir vahşiyle birlikte, çölde eski Cermen kahraman Siegfried'i öldürdükleri bir dağın tepesinde otururken görmüştü. Jung bu rüyanın,

---

38 Dr. Alphonse Maeder'e göre Jung, Zürih Üniversitesi ona Profesör unvanı vermeyi reddettiği için istifa etmiştir.

39 *Notes on the Seminar in Analytical Psychology Conducted by C. G. Jung* (Zürih: 23 Mart – 6 Temmuz 1925). Sınıftakiler düzenlemiştir (daktilo metin).

40 C. G. Jung, *Erinnerungen, Träume, Gedanken,* Zürih: Rascher Verlag, 1962, s. 103-104. Bu olay Jung'un otobiyografisinin İngilizce çevirisine alınmamıştır.

aşması gereken kahramanca bir figürle kurduğu gizli özdeşliği öldürmesi gerektiği anlamına geldiği yorumunda bulunmuştu.[41] Yer altı dünyası fantezileri karşısına yaşlı bir adam olan Elias ile genç ve kör bir kadın olan Salome, sonra da bilge ve âlim biri olan Philemon'u çıkarmıştı. Jung, Philemon'la konuşarak insanın kendisine bilmediği şeyleri öğretebileceğini öğrenmişti.

Ama arketipler dünyası onu içine çekmekle tehdit ediyordu ve Jung, bu tip bir egzersizin çok tehlikeli olduğunun bilincindeydi. Bu nedenle kendisine birkaç kural dayattı. Birincisi, gerçeklikle güçlü bir bağı olması gerekiyordu. Bir evi, bir ailesi, bir mesleği ve müşterileri olması onun için bir talihti; Jung kendisini onlara karşı vazifelerini titizlikle yerine getirmeye zorladı.

İkincisi, bilinçdışının karşısına çıkardığı her imgeyi titizlikle incelemesi ve bilincin diline mümkün olduğunca tercüme etmesi gerekiyordu. Üçüncüsü bilinçdışının gözler önüne serdiği şeylerin gündelik hayattaki eylemlere ne ölçüde tercüme edilebileceğini, gündelik hayatla ne ölçüde birleştirilebileceğini belirlemesi gerekiyordu. Jung, bu kuralların bir sonucu olarak Hades'e inmeyi ve tehlikeli bir deneyden zaferle çıkmayı başardığını söyler. Jung, Nietzsche'nin de benzer bir deneyimi olduğuna inanıyordu. Nietzsche'nin Zerdüşt'ü sağlam bir arketipsel malzeme patlamasıydı ama Nietzsche gerçeklikle bağını sıkı sıkıya koruyamadığından, bir ailesi, bir mesleği olmadan yapayalnız yaşadığından bu malzemenin altında ezilmişti.

Jung'un yaptığı deneyin en tuhaf olaylarından biri şudur: Bir gün bilinçdışının buyurduğu üzere yazarken kendi kendisine, "Bu yaptığım gerçekten bilim mi?" diye sordu ve bir kadın sesinin ona cevap verdiğini işitti: "Sanat bu!" Jung karşı çıktı ama ses bunun sanat olduğunda ısrar etti ve bir süre sohbet ettiler. Jung böylece kendisinde, kendi anima'sı diye adlandırdığı özerk, dişi bir alt kişilik olduğunu algıladı. Anima, o zamanlar onun üstünde belli bir etki bırakmış bir hanımın sesiyle konuşuyordu. Jung anima'nın ona söylediği şeyin doğru olmadığının farkındaydı ve anima ile uzun süre karşı karşıya gelmesinin ardından, onun etkisinin ya yararlı ya zararlı olacağı sonucuna vardı: Mesele onunla uygun bir ilişki kurmaktı.

Jung'un ileri doğru attığı bir diğer adımsa, bilinçdışından gelen bu mesajları ayrıntılı olarak ele alma ihtiyacı hissettiğinde ortaya çıktı. Otobiyografisinde anlattığına göre, 1916'da bir pazar günü evin giriş kapısının zilinin çaldığını işitti ama görünürde kimse yoktu. Sonra bir hayaletler kalabalığının evi işgal ettiği izlenimine kapıldı. Jung kendi içinde "Bütün bunlar ne anlama geliyor?" diye patlamıştı ki sanki bir koro onu cevapladı: "Biz Kudüs'ten aradığını bulamadan dönen ölülerin ruhlarıyız." Bu cevap üç akşamda yazdığı ve İskenderiyeli Basilides'e ithaf ederek özel bir basım olarak yayınladığı *Septem Sermones ad Mortuos*'un (*Ölülere Yedi Vaaz*) ilk cümlesi oldu.[42] Sonrasında aynı neo-Agnostik çizgide iki eser daha kaleme aldı: Yayınlanmamış olan *Kara Kitap* ve *Kırmızı Kitap*.

---

41 Yazar Dr. Alphonse Maeder'den Jung'dan hoşlanmayan Viyanalı psikanalistlerin ona "Sarışın Siegfried" adını taktığını öğrenmiştir.

42 C. G. Jung'un *Septem Sermones ad Mortuos*'u otobiyografisinin orijinal Almanca basımında yeniden basılmıştır, ss. 389-398.

Jung yavaş yavaş uzun bir geceden çıktığı izlenimine kapılıyordu ve dikkat çekici bir keşifte daha bulundu: Uğraştığı bu sürecin bir amacı vardı; bireyi kişiliğin en mahrem unsurlarını, benliğini keşfetmeye götürüyordu.[43] Jung bilinçdışından bilince, egodan benliğe doğru gerçekleştirdiği bu ilerlemeye bireyleşme adını verdi. Jung, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru rüyalarında az çok Hindistan ve Tibet mandalalarına benzer özel dört köşeli bir figür görmesinin sıklıkla bireyleşmede belirgin bir ilerlemeye işaret ettiğini keşfetti. Jung 1919 başında bu deneye son verdi, deneyden yeni bir öğretisi olan yeni bir insan olarak çıktı. Ömrünün geri kalanını keşiflerini uygulamaya ve yaymaya adayacaktı.

Böylece 1913 ile 1919 arasında geçen sürenin bir yaratıcı hastalık süreci olduğunu görebiliyoruz. Bu yaratıcı hastalık Freud'un hastalığında dikkatimizi çeken özelliklerin aynısını gösteriyordu. İki adam da insan ruhunun gizemleriyle yoğun bir biçimde meşgul oldukları bir dönemin ardından yaratıcı hastalık geçirmişti. Freud da Jung da üniversiteyle, meslekî ya da bilimsel örgütlerle bağlarını asgari düzeye indirmiş ya da kesmişti. İkisi de duygusal hastalık semptomları gösteriyordu: Freud "nevrasteni"sinden ya da "histeri"sinden bahsediyordu, Jung göl kenarında uzun yürüyüşler yapıyor ya da taşları istifleyip küçük şatolar kuruyordu. İki adam da kendilerine, kendi yöntemleri uyarınca psişik egzersizler dayatmışlardı: Freud serbest çağrışımı kullanarak çocukluğundaki kayıp hatıraları geri getirmeye girişmiş, Jung imgelemini zorlamış, rüyalarını çizmeye çalışmıştı. İki adamda da bu egzersizler başta ıstıraplarını artırsa da kendi kendilerini terapi etme etkisi göstermişti. Bu deneylerin hiç kuşkusuz tehlikeleri de vardı. Freud'un Fliess'le paradoksal arkadaşlığını gerçeklikle olan bağı korumanın bir yolu olarak anlamak en iyisi olur. Jung'a gelince; o yıllarda insan ilişkileri hayatında nasıl bir rol oynamıştır bilmiyoruz ama Jung ailesi, mesleği ve ülkesiyle ilgili görevlerine bilinçli olarak asılmıştır.

Jung'un bilinçdışına yaptığı yolculuğu, sadece 1925'teki seminerlerinde ve sonra da otobiyografisinde sunduğu betimlemelerden öğreniyoruz. Maalesef bu konuda, Freud'un Fliess'e yazdığı mektuplara benzer, o döneme ait belgeler yoktur; o yıllardaki profesyonel faaliyetiyle ilgili anlatıların sayısı da pek azdır. Jung o dönemde tümüyle yalıtılmış olduğunu, bütün dostlarının kendisini terk etmiş olduğunu söyler. Bunun abartılı bir ifade olduğuna kuşku yoktur, çünkü birkaç tilmiziyle ilişkilerini korumuştur ve 1916'da Zürih'te *Psychologischer Club* adı altında Jungcu küçük bir grup kurulmuştur.[44]

Yaratıcı bir hastalığın son bulması genellikle hızla gerçekleşir ve bunu kısa süreli bir coşku, bir neşe ve zindelik duygusu, bir faal olma ihtiyacı izler. Jung seminerlerinde kimi zaman aşırı içedönüklüğü aşan ve dışadönüklüğe doğru ilerleyen bireyin duygularından, sosyal gereklerin yükünü artık hissetmeyen insanın "rahatlama ve özgürlük duygusu"ndan bahsetmiştir.

Böyle bir deneyin başarıyla sonuçlanması, kişilikte kalıcı bir değişiklikle kendisini gösterir. Freud gibi Jung da artık kendi okulunun kurucusu ve lideri olabilecek durumdaydı.

---

[43] "Benlik" (self) terimi, *Selbst* sözcüğünün daha sonra tanımlayacağımız anlamını aktarmakta eksik kalır.

[44] Dr. Alphonse Maeder yazara, bu dönem boyunca ve 1928'e kadar Jung'a yakın bir öğrencisi olduğunu aktarmıştır.

Ama Freud'un tersine Jung bu yaratıcı hastalıktan sezgilere, psişik deneyimlere ve anlamlı rüyalara daha yatkın bir hâlde çıkmıştı. Kişisel deneyime evrensel bir değer atfetmek de böyle manevi bir deneyim yaşamış olanların tipik özelliklerinden biridir. Jung'u tanımış olanlar, anima, benlik, arketipler ve kolektif bilinçdışından bahsederken ses tonunda nasıl mutlak bir inanç olduğunu hatırlar. Jung'a göre bunlar çevresindeki maddi dünya kadar kesin olarak var olan psikolojik gerçekliklerdi.

Jung, Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde, bu psikolojik deneyimden derinlere inen bir iç dönüşüm geçirmiş bir insan olarak çıktı. Artık bir psikoloji okulunun başkanıydı ve İngiltere ile Amerika'dan birçok hastası olan, çok aranan bir psikoterapistti. Küsnacht'taki güzel evinde ailesiyle birlikte yaşıyordu, beş çocuğu vardı: Agathe (26 Aralık 1904'te doğmuştu), Anna (8 Şubat 1906'da doğmuştu), Franz (28 Kasım 1908'de doğmuştu), Marianne (20 Eylül 1910'da doğmuştu), Emma (18 Mart 1914'te doğmuştu). Karısı çok canlı ilgi alanları olan, son derece yetenekli bir anne ve ev hanımı olan, sonradan onunla birlikte çalışarak psikoterapi yöntemlerini uygulayan istisnai bir kadındı. Jung "Bilinçdışı Yolculuğu"ndan o kadar bol miktarda arketipler ve semboller getirmişti ki yaklaşık yirmi yılını bu malzemeyi ayrıntılı inceleyerek, terapide kullanarak, daktiloya çektiği seminerlerde ve matbu kitaplarında yayınlayarak geçirecekti.

Jung'un bazı tilmizleri onun bu yirmi yıl içindeki hayatını tümüyle psikoterapiye, öğretmeye ve kitaplarını yazmaya vakfederek geçirdiğini söyler. Jung'un kendisi de hayatının "dış olaylar bakımından tuhaf bir yoksulluk" gösterdiği kanısındaydı. Bunun aşırı basitleştirici bir yaklaşım olduğuna kuşku yok, çünkü epey seyahat etmişti ve dikkat çekici kişiliklerle tanışmıştı.

Jung 1919'da İngiltere'ye gitti ve Psişik Araştırmalar Cemiyeti'nde ruhlara inanmak konulu bir konferans verdi: Onun düşüncesine göre "ruhlar" bilinçdışının bölünmüş parçalarının yansımalarından başka bir şey değildi. Jung ertesi yıl yine İngiltere'ye gitti, bu kez daha uzun kaldı ve kendisinin anlattığına göre, bir hayalet görmesiyle zirveye ulaşan ilginç bir deneyim yaşadı; sonradan bu deneyimi yaşadığı yerin perili ev diye nitelendirildiğini öğrendi.[45] 1920'de bir geziye çıkıp Cezayir, Tunus ve Sahara'nın bazı bölgeleri gördü, Avrupalı olmayan medeniyetlerin hayatını ve zihniyetlerini yakın bir ilgiyle gözlemledi.

1921'de Jung'un en iyi bilinen eserlerinden biri, *The Psychological Types* yayınlandı.[46] 700 sayfalık ağır bir eser olan bu kitap içedönüklük, dışadönüklük kuramı ve tipolojik sistemin yanı sıra, bilinçdışıyla ilgili yeni kuramlarının genel bir değerlendirmesini de içeriyordu. Jung'un sonraki eserlerinin birçoğu, bu kitabında özetlediği düşüncelerin ayrıntılı olarak geliştirilmiş hâllerinden başka bir şey değildi.

Jung 1920'lerin başında ünlü Sinolog (Çin kültürü ve tarihi araştırmacısı) Richard Wilhelm'le tanıştı. Jung 1923'te onu Zürih'teki Psikoloji Kulübü'nde konferanslar vermeye

---

45 Fanny Moser, yayına hazırlayan; *Spuk: Irrglaube oder Wahrglaube?*, Baden bei Zürih: Gyr, 1950, ss. 250-261.

46 C. G. Jung, *Psychologische Typen*, Zürih: Rascher, 1921. İngilizce çevirisi, *Psychological Types*, New York: Harcourt, Brace, 1923.

davet etti. Wilhelm'in Almanca *I Ching* çevirisini yayınlaması öncesinde bile Jung, Çinlilerin bu kehanet yöntemine tutkuyla ilgi duyup denemiş ve belli ki biraz başarılı da olmuştu. Ama deneyimleri hakkında yorumda bulunmaktan uzun yıllar kaçındı. Jung aynı yıllarda Zürih'te Eugen Bleuler ve Von Schrenck-Notzing'le medyumluk deneylerine katıldı. O zamanların ünlü Avusturyalı medyumu Rudi Schneider'le çalıştılar. Ama Jung bu deneylerden bir sonuç çıkarmaya yanaşmadı ve o zamanlar bu deneylerden bahsetmedi bile. Jung 1923'te Zürih Gölü'nün öbür yakasında bulunan Bollingen'de kendisine bir arazi aldı ve bu araziye bir kule yaptırdı, hafta sonlarını ve tatillerini burada geçirecekti.

Öyle görünüyor ki bu noktada Jung, bilinçdışıyla ilgili bilgisini artırmak için yerli toplumlardan insanlarla ilişki kurmasının daha yararlı olabileceğini düşündü. Dolayısıyla 1924 ve 1925'te ABD'ye gidince, bir grup Amerikalı dostuna katılıp onlarla birlikte New Mexico'daki Pueblo yerlilerini görmeye gitti. Jung, Pueblo yerlileri arasında hâkim olan aşırı gizlilik atmosferinden ve zeki bir Taos erkeğinin ona beyazlar hakkında sunduğu övgü dolu olmayan tablodan etkilendi. Jung bir yıl sonra Tanganyika'da Elgon Dağı'nda yaşayan Afrikalı bir kabilenin yanında birkaç ay geçirdi. Söylendiğine göre Jung burada, gündelik hayatı izleyebilmek, hayatlarına müdahale etmeksizin insanlarla konuşabilmek için köyün hemen dışındaki küçük bir kulübede yaşamıştı. Bazı insanlarla, özellikle de şifacıyla ilginç sohbetler yapmış, gözlemlerini bir günlükte toplamıştı.[47]

1930'larda Jung'un şöhreti artıyordu. Jung 1930'da Alman Psikoterapi Cemiyeti'nin fahri başkanlığına aday gösterildi. 25 Kasım 1932'de Zürih Belediye Konseyi ona 8000 İsviçre frangı değerindeki Zürih Kenti Edebiyat Ödülü'nü vermeye karar verdi.[48] Ödül töreni 18 Aralık'ta Zürih Belediye Salonu'nda yapıldı. Jung alkışlandı, çünkü onun sayesinde on dokuzuncu yüzyılın "ruhsuz psikolojisi" ve ayrıca Freud'un tek taraflı kavrayışı aşılmıştı, çünkü Jung'un fikirleri edebiyat üzerinde hatırı sayılır bir etki yaratmış, Jung'un kendisi de edebi eserler hakkında yorumlarda bulunmuştu.[49]

Jung 1930'larda da medyumluk deneylerine ilgisini korudu. Artık ona açıklanamaz görünen bu olguların gerçekliğine ikna olmuştu. Ama bunlardan açıklıkla bahsetmekten titizlikle kaçınıyordu. Bilinçdışının psikolojisinin öncüsü olarak gördüğü simyacıların yazılarına da büyük ilgi duyuyordu.

Ocak 1933'te Almanya'da Hitler iktidara geldi. Alman Psikoterapi Cemiyeti, Nasyonal Sosyalist ilkelere göre yeniden düzenlendi ve cemiyetin başkanı Ernst Kretschmer görevinden istifa etti. Jung'un başkanlığında uluslararası bir cemiyet kuruldu ama bu cemiyet (aralarında Almanya'dakinin de yer aldığı) ulusal cemiyetlerden ve bireysel üyelerden oluşan bir *Dachorganisation*, yaygın tabirle bir "çatı örgüt"tü. Jung'un daha sonra açıkladığı üzere

---

47 Yazar bir keresinde Jung'a Elgoni ile ilgili gözlemlerini neden yayınlamadığını sormuş, Jung psikolog olduğundan antropologların alanına girmek istemediğini söylemiştir. Jung'un bu ve başka seyahatlerinin kısa bir hikayesi otobiyografisinde bulunabilir.

48 Bu bilgi Zürih kenti arşivcisi Dr. Paul Guyer'den alınmıştır.

49 *Neue Zürcher Zeitung*, 26 Kasım 1932, no. 2202 ve 27 Kasım 1932, no. 2210.

bu, Almanya'daki cemiyetten sürgün edilen Yahudi psikoterapistlerin örgüt içinde kalmasını sağlamak için başvurulmuş bir hileydi.

Jung Ekim 1933 ile Şubat 1934 arasında, Zürih'teki İsviçre Politeknik Okulu'nda psikoloji tarihini konu alan bir ders verdi, Descartes'tan bu yana filozofların psikoloji düşüncesini incelediği bu derste özellikle Fechner, C. G. Carus ve Schopenhauer üstünde duruyordu. Ama dersin daha büyük bir bölümü Justinus Kerner ile Prevorst Kahinesi'ne ayrılmıştı. Helene Smith hakkında yaptığı araştırmalar nedeniyle Flournoy da bahsedilen isimler arasındaydı.

Gustav Bally Şubat 1934'te Jung'un Psikoterapi Cemiyeti'ndeki faaliyetlerini sürdürmesini ve *Zentralblatt für Psychotherapie*'nin baş yayın yönetmeni olmasını şaşkınlıkla karşıladığını dile getirdi.[50] Jung, Bally'ye yanıldığını söyledi. Meseleyi tümüyle bırakması onun için kolay olurdu ama yanlış anlaşılmak pahasına Alman meslektaşlarına yardım etmeyi tercih etmişti.[51] Eski Alman Psikoterapi Cemiyeti'nde Kretschmer'in yerini almadığını, yeni kurulan Uluslararası Psikoterapi Cemiyeti'nin başkanlığına seçildiğini açıkladı. Nazilerle ve anti-semitizmden yana taraf olma suçlamalarına itiraz etti. Bally cevap vermedi ama birkaç yıl sonra Jungcu psikolojiyi ender görülen bir tarafsızlıkla, Jung'a büyük bir sempati göstererek takdir eden bir değerlendirme yayınladı.[52]

Jung 1935'te Zürih'teki İsviçre Politeknik Okulu'na psikoloji profesörü olarak atandı. Aynı yıl İsviçre Pratik Psikoloji Cemiyeti'ni kurdu. Eylül 1936'da Harvard Üniversitesi'nin üç yüzüncü kuruluş yıldönümüne katılan isimlerden biri oldu, bir sunum yaptı ve kendisine fahri doktor unvanı verildi.

Jung 1937 sonunda, Kalküta Üniversitesi'nin 25'inci kuruluş yıldönümü kutlamalarına davet edildi ve bu sayede Hindistan ile Seylan'ı gezme fırsatı buldu.[53] Ne var ki otobiyografisine göre Jung, Hindistan'daki bilgelerin öğretilerini öğrenmekten çok kendi hakikatini bulmakla ilgileniyordu. Yine de kendisini derinden harekete geçiren bir yolculuk yaşadı.[54] Jung 1938'de de Oxford Üniversitesi tarafından fahri doktorayla ödüllendirildi ve 15 Mayıs 1939'da Londra Kraliyet Tıp Cemiyeti'nin Onur Üyesi olarak seçildi.

Uluslararası vaziyet giderek kötüleşirken, dünya siyasetine hiçbir zaman aşırı ilgi göstermemiş olan Jung giderek bu meselelerle ilgilenmeye başladı. Çeşitli dergilere verdiği söyleşilerde, devlet başkanlarının, özellikle de diktatörlerin psikolojisini analiz etmeye çalıştığını görürüz. Jung tarihi Mussolini-Hitler görüşmesinin gerçekleştiği 28 Eylül 1937'de Berlin'deydi, geçit töreni sırasında kırk beş dakika boyunca ikisini yakından gözlemledi. O

---

50 Gustav Bally, "Deutschstammige Psychotherapie", *Neue Zürcher Zeitung*, 27 Şubat 1934, no. 343.

51 C. G. Jung, "Zeitgenössisches", *Neue Zürcher Zeitung*, 13 Mart 1934, no. 437; 14 Mart 1934, no. 443. "Ein Nachtrag", *Neue Zürcher Zeitung*, 15 Mart 1934, no. 457.

52 Gustav Bally, "C. G. Jung", Neue Zürcher Zeitung", 23 Aralık 1942, no. 2118, Blatt 2.

53 Kalküta Üniversitesi Kayıt Bürosu'nun gönderdiği bilgiye göre Jung, 7 Ocak 1938'de Fahri Hukuk Doktoru unvanını almıştı ama hastalığı nedeniyle törene katılamamıştı.

54 Jung Hindistan hakkındaki izlenimlerini iki makale halinde yayınladı: "The Dreamlike World of India" ve "What India Can Teach Us", *Asia*, XXXIX (1939), ss. 5-8 ve 97-98.

tarihten itibaren de kitlesel psikozlar ve insanlığın varoluşunu tehdit eden tehlikeler yavaş yavaş Jung'un meşgalelerinin odak noktasına yerleşti.

Jung 15 Ekim 1943'te Basel Üniversitesi'nde özellikle psikoterapiyle ilgilenen Tıbbi Psikoloji Profesörü unvanını aldı. İki-üç konferans verdikten sonra sağlığının kötü olduğu gerekçesiyle bu görevden istifa etti. Yirmi yıl önce Zürih'te kaçırdığı akademik kabulü sonunda doğduğu şehirden gecikerek görmüştü.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Jung'un hayatında yeni bir dönüm noktası yaşandı. Jung otobiyografisinde, bu gelişmenin o zamana dek bilinmemiş veçhelerini aydınlatır. 1944 başında, ayağını kırmış, sonra bir kalp krizi geçirerek bilincini yitirmiş, ölecekmiş gibi hissetmişti. Kozmik bir görü yaşamıştı, gezegenimizi muazzam bir mesafeden algılamış, kişiliği de ona hayatı boyunca söyledikleri ve yaptıklarının toplamı kadar görünmüştü. Sonra tam bir tür tapınağa girmek üzereyken doktorunun ona yaklaştığını görmüştü; doktoru onu dünyaya geri götürecek bir Kos Adası (Hipokrat'ın doğum yeri) kralı gibi görünmüştü ona ve Jung kendi hayatı kurtulurken doktorun hayatının tehlikede olduğu izlenimine kapılmıştı (aslına bakılırsa, doktor birkaç hafta sonra beklenmedik bir biçimde ölmüştü). Jung, hayata döndüğünde önce acı bir üzüntü duyduğunu söylemişti. Gerçekten de içinde bir şey değişmişti, o tarihten sonra yazdığı eserlerde de görüldüğü gibi düşüncesi yeni bir yön almıştı. Artık "Küsnacht bilgesi" olmuştu. Ömrünün geri kalanında tilmizlerini şaşırtacak kitaplar yazacak (*Antwort auf Hiob* böyle bir kitaptı), dünyanın dört bir yanından ziyaretçilerine söyleşiler verecek ve bir şeref payesine layık görülecek, birçok şerefsizliğe de maruz kalacaktı.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde Jung, onu 1933 ile 1940 arasındaki dönemde Hitler yanlısı, anti-semitik bir tutum göstermekle suçlayan kişilerin başlattığı bir seferberliğin hedefi oldu.[55] Jung, Yahudi üyelerin atılması ve Kretschmer'in istifa etmesi sonrasında Nazileştirilen Alman Psikoterapi Derneği'nin başkanı olmakla suçlanıyordu. Anti-semitizm suçlaması Jung'un bir Yahudi psikoterapisi ile bir Aryan psikoterapisinden bahsettiği bir makaleden yapılmış birkaç alıntıya dayandırılıyordu.[56] Jung'un dostları bu saldırılara şöyle cevap verdiler: Birincisi Jung, Kretschmer'den sonra Alman Psikoterapi Derneği'nin başkanlığını üstlenmemiş, Yahudi üyelere yapılabilecek yardımları yapmak için Uluslararası Psikoterapi Derneği'nin başkanlığını üstlenmiştir.[57] O tarihte, yani 1934'te insanlar hâlâ Nazilerle görüşülebileceğine inanıyordu ve 1936 gibi geç bir tarihte Jones'un kendisi de Basel'de Dr. Göring ve Nazi hareketinin diğer temsilcileriyle görüşmüştü.[58] Jung'un dostları cevaplıyordu: İkincisi, Jung'u töhmet altında bırakan cümlelerin hiçbirinde onu suçlayan-

---

55 Kampanya İsviçre sosyalist çevrelerinde Theodor Schwarz ve Alex von Muralt tarafından başlatıldı, sonra bazı Yahudi dergilerine taşındı ve birkaç yıl sonra küçük bir grup psikanalist tarafından diriltildi.

56 Bu suçlayıcı cümleler için bkz. C. G. Jung, "Zur gegenwärtigen Lage der Psychotherapie", *Zentralblatt für Psychotherapie*, VII (1934), ss. 1-16.

57 Jones'un hatalı bir kanıyla aktardığı üzere, Alman Psikanaliz Derneği'nde Jung gerçekten Kretschmer'in yerini almış olsaydı, Kretschmer bundan otobiyografisinde bahsederdi. Ama Kretschmer böyle bir şeyden hiç bahsetmez ve Jung'u çok canayakın resmeder. Bkz. Ernst Kretschmer, *Gestalten und Gedanken*, Stuttgart: Thieme, 1963, ss. 133-136.

58 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1957, III, s. 187.

ların gördüğü anti-semitik anlamlar yoktu. Jung, psikoterapide evrensel bir yöntem olmadığını, Japonya ya da Hindistan'da etkili olabilecek Zen ya da Yoga'nın Avrupa'da aynı şekilde etkili olmayabileceğini söylüyordu; keza kuşaklar boyunca kendi özgün kültürlerine (aile, topluluk, kanton ve federasyon) kök salmış İsviçrelilerin köklerinden koparılmış ve benimsediği ülkenin kültürüne asimile olmuş Yahudilerden daha farklı türde bir psikoterapiye ihtiyaç duyacaktı.[59] Aslına bakılırsa Jung'un bir Yahudi kültürel kimliğinin bulunmaması ile ilgili sözleri, Theodor Herzl ve Siyonistlerin ileri sürdüğünden çok da farklı değildi. Geriye bir tek Jung'un çağdaşlarının çoğu gibi, Nazi kötülüğünün ne kadar nüfuz edici olabileceğini başta hafife alması kalıyor. Belki de büyükbabasının Alman milliyetçi ve demokratik hareketine katılması ama hareketin 1848 devrimi sonrasında ezilmesiyle ilgili hatıralarından etkilenmişti. Jung, doğmakta olan Nazi hareketini, farkında olmadığı bilinçdışı bir etkiyle, Alman gençliğinin 1848'deki yurtsever ve yaratıcı isyanına benzetmiş olabilir; 1945'te yazdığı makale de korkunç hakikati fark ettiğinde nasıl hissettiğini gösterir.[60]

Bu arada Jung ve çalışmaları birçok yerden kabul görüyordu. Cenevre Üniversitesi 26 Temmuz 1945'te Jung'a Doktor *honoris causa* unvanını verdi. İngiltere'de *Journal of Analytical Psychology* adında bir dergi kuruldu. ABD'de Jung'u şahsen tanıyan Paul ve Mary Mellon Bollingen Vakfı'nı kurdular, vakıf Jung'un *Complete Works*'ünün ve diğer akademik yazılarının İngilizce çevirisinin yayınlanmasına sponsor oldu.

24 Nisan 1948'de, İsviçreli, İngiliz ve Amerikalı kişiliklerden oluşan bir komitenin girişimiyle Zürih'te C. G. Jung Enstitüsü açıldı. Bu enstitü Jung'un kuramlarını ve analitik psikoloji yöntemlerini öğretmeyi amaçlar. Bu enstitüde Almanca ve İngilizce konferanslar verilir ve eğitim analizi yapılır. Jung'un yayınlanmamış seminerleri ve konferanslarının yer aldığı donanımlı bir kütüphanesi vardır. Enstitü ayrıca Jungcu kuramlardan esinlenen araştırmaları teşvik eder ve bu araştırmalarda elde edilen sonuçların yayınlanmasını sağlar.

Jung bütün ömrü boyunca agnostik felsefeye yoğun bir ilgi duymuştu, 1945'te yukarı Mısır'da Khenoboskion köyünde bir agnostik el yazmaları koleksiyonunun bulunduğu haberi onu çok heyecanlandırmıştı. Bu elyazmalarından birini almayı başaran nüfuz sahibi bir dostunun kendisine onu sunacağına pek şüphesi yoktu. Elyazması Kasım 1953'te Zürih'te Jung'a sunuldu ve ona Codex Jung adı verildi. Jung âlimlerin kaleme aldığı bu elyazmasının yayınlanmasını sağladı.[61]

Jung seksen yaşını sürdüğü 1955 yılı boyunca Jung büyük şeref payelerine layık görüldü. Zürih'te (Jung'un psikiyatri kariyerine başladığı Burghölzli'de kendisine bağlı olarak çalıştığı) Eugen Bleuler'in oğlu Profesör Manfred Bleuler başkanlığında bir Uluslararası Psikiyatri Kongresi düzenlendi. Jung'dan şizofreninin psikolojisi hakkında bir konuşma yapması istenmişti, Jung'un 1901 gibi erken bir tarihte araştırmaya başladığı bir konuydu bu. Jung'un

---

59 Bkz. Ernest Harms, "Carl Gustav Jung-Defender of Freud and the Jews", *Psychiatric Quarterly*, XX (1946), ss. 198-230.

60 C. G. Jung, "Nach der Katastrophe", *Neue Schweizer Rundschau*, XIII (1945), ss. 67-88.

61 M. Malinine, H. Puech, G. Quispel, yayına hazırlayanlar, *Evangelium Veritatis, Studien aus dem C. G. Jung Institute*, VI, Zürih: Rascher, 1957.

sekseninci yaşı, Nazilerle iş birliği yaptığı iddialarıyla onu damgalama seferberliğinin de yeniden canlandığı bir yıl oldu. Jung'un anti-semitist duygularını titizlikle gizlediği ve Hitler'in Avrupa'da zafer kazanacağına inandığı bir dönemde bu duygularını açıkça ortaya koyduğu söyleniyordu. 1913'te Freud'a ihanet ettiği, 1933'te psikanalizi yıkmaya çalıştığı öne sürülüyordu.[62] Jung'un bir grup Yahudi tilmizi *Israelitisches Wochenblatt*'ta bir itiraz yayınlamıştı.[63] Jung'un dostları ona yöneltilen suçlamaların bağlamından cımbızlanmış, yanlış yorumlanmış ve kimi zaman yanlış çevrilmiş birkaç cümleye takılıp kaldığını, Jung'un açıkça anti-semitizmden yana tavır aldığını, İsviçre'deki Yahudi mültecilere gizlice yardım ettiğini, adının Nazilerin "kara liste"sine alındığını, çalışmalarının Almanya'da ve işgal altındaki ülkelerde Nazilerce bastırıldığını açıkça ortaya koydu. Yine de Jung'a karşı yürütülen bu kampanya ölümünden sonra da devam edecekti.

Jung seksen beşinci doğum gününde, 1908'de küçük bir arazi alıp bir ev yaptırdığı, Haziran 1909'dan beri de oturduğu küçük Küsnacht kasabasının fahri sakini ilan edildi. Belediye başkanı küçük bir törenle ona "mektup ve mührü" teslim etti, Jung da onları Basel ağzıyla "belediye başkanı ve meclis üyelerine hitaben yaptığı bir konuşma" ile cevapladı.[64] Bu jest, İsviçre âdetleri ve geleneklerine büyük bir bağlılığı olan Jung'a çok şey ifade ediyordu, hele de İsviçre'de böyle bir şeref payesinin nadiren takdim edildiği düşünülürse. Ama Jung hayatının son yıllarında giderek yalnızlaştı. Eşini 27 Kasım 1955'te kaybetti, eski dostlarının birçoğu da hayata gözlerini yumdu. Kendisiyle söyleşi yapmak isteyen insanların gözde hedefi hâline geldi, bu söyleşilerle dolu koca koca kitaplar yayınlanıyordu.[65] Uzun süren bir isteksizlik döneminin ardından otobiyografisinin ilk üç bölümünü yazdı ve geri kalan bölümleri de özel sekreteri Mrs. Aniela Jaffe'ye dikte etti. Birkaç tilmiziyle birlikte zengin resimlerle süslü bir kitap yazma davetini de kabul etti, bu onun son eseri *İnsan ve Sembolleri* olacaktı.[66]

Carl Gustav Jung 6 Haziran 1961'de Küsnacht'taki evinde öldü. Cenaze merasimi Küsnacht'taki Protestan kilisesinde yapıldı ve törene büyük bir katılım oldu. Küsnacht Protestan Kilisesi Rahibi Werner Meyer, onu akılcılığın ezici akışına rağmen ayakta kalan, insana yeniden bir ruh sahibi olma cesareti veren bir peygamber olduğunu söyleyerek selamladı. Jung'un iki tilmizi, ilahiyatçı Hans Schar ve ekonomist Eugen Böhler de üstatlarının bilimsel ve insani erdemlerini öven konuşmalar yaptı. Jung'un naaşı yakıldı ve külleri Küsnacht krematoryumunda, kendisinin tasarladığı, Latince yazılar ve aile armasıyla süslettiği, babası, annesi, kız kardeşi ve karısının ölümlü kalıntılarının bulunduğu aile mezarlığına gömüldü.

---

62 Ludwig Marcuse, "Der Fall C. G. Jung", *Der Zeitgeist*, no. 36 (1955), s. 13-15. (*Der Aufbau* dergisinin aylık eki, New York.)

63 *Israelitisches Wochenblatt*, 2 Mart 1956, ss. 39-40.

64 Törenin ayrıntıları için bkz. *Zürichsee Zeitung*, 28 Temmuz 1960.

65 Şu kitaplar böyledir: E. A. Bennet, *C. G. Jung*, Londra: Barrie and Rockliff, 1961. Richard I. Evans, *Conversations with Carl Jung and Reactions from Ernest Jones*, Princeton: Van Nostrand Co., 1964.

66 Carl Jung, M. L., von Franz, Joseph L. Henderson, Jolande Jacobi, Aniela Jaffé, *Man and His Symbols*, Londra: Aldus Books, 1964.

Carl Gustav Jung'un Kişiliği

Carl Gustav Jung, hayatın peş peşe yaşanan psişik dönüşümlerden oluştuğunu söylerdi. Bu açıdan bakıldığında onun hayatı da bir istisna değildi ve bu durum onun hakkında verilen çelişkili hükümleri açıklayabilir. Jung otobiyografisinde ilk yıllarından beri, kimsenin farkında olmadığı zengin bir iç hayat sürdüğünü, ebeveynlerine ve öğretmenlerine kimi zaman sinirli bir çocuk gibi göründüğünü söyler. Jung'un eski okul arkadaşları Gustav Steiner'e, lisedeyken Jung'un aşırı duyarlı ve çabuk parlayan biri olduğunu, okul arkadaşlarıyla arkadaş olmaya çalışmadığını, öğretmenlerine de güvenmediğini söylemişti.[67] Steiner öğrencilik yıllarında Jung'la doğrudan tanışmıştı; onun canlılığından, ataklığından, güzel konuştuğundan, sarsılmaz bir özgüvene sahip olduğundan bahsetmiştir. Jung kendisini diğerlerinden üstün gördüğü izlenimi veriyor, kendisini dinleyecek arkadaşlara ihtiyaç duyuyordu ve onların zihinlerini nasıl çeleceğini biliyordu. Kendisi başkalarına karşı her zaman nazik olmasa da başkalarının eleştirilerine karşı aşırı duyarlıydı. O zamanlar hiç kimse, kendisini otobiyografisinde anlattığı biçimde yalıtılmış hissettiğini tahayyül edemezdi.

Jung, Burghölzli'de geçirdiği dönemde, genç doktorlar üstünde büyüleyici bir etki yaratmış, olağanüstü derecede parlak bir psikiyatrist olarak resmedilmiştir; gerçi kimi zaman onun otoriter ve ben merkezci tavırları bu gençlerin içerlemesine neden oluyordu. Freud 1909'da Amerika'ya giderken yol üstünde Zürih'e de uğramıştı, Jung onu ağırlamıştı ama Burghölzli'deki diğer doktorlarla tanıştırmamış, bu da diğer doktorların ona hatırı sayılır derecede diş bilemesine neden olmuştu.[68] Jean-Martin Freud, Jung'un Viyana'da babasına yaptığı ilk ziyareti anlatırken, hep Jung'un konuştuğunu ve sadece Freud'la konuştuğunu, bir kez bile Freud'un hanımıyla ya da çocuklarıyla nezaketen konuşma girişiminde bulunmadığını söylemişti.[69] Jung'un 1909 ile 1913 arasındaki psikanalitik dönemindeki tutumuyla ilgili çelişkili ifadeler mevcuttur. Her şeyden önce elimizde 1914 ile 1919 yılları arasındaki dönemle ilgili bilgiler bulunmuyor. Maeder'e göre Jung en sadık tilmizlerine karşı bile son derece çekinik ve biraz da güvensizdi.[70] Hiçbiri o dönem bir iç deneyim yaşadığını düşünmemişti.

Jung'un kişiliğini betimleyen insanların hemen hepsi 1920 sonrasındaki hâlinden, psikolojik sistemine ve terapi yöntemine tam olarak hâkimiyet kazanmış, bir okulun başkanı olmuş bir Jung'dan bahseder. Bundan sonra bizim de zihnimizde bu resim olacak.

Carl Gustav Jung hükmedici bir görünümü olan uzun boylu, geniş omuzlu bir adamdı. Mavi gözleri, çıkık elmacık kemikleri, geniş bir çenesi, kartal burnu denilen kemerli bir burnu ve küçük bir bıyığı vardı. Onunla tanışan herkes bir fiziksel ve ahlaki kuvvet yaydığı izlenimine kapılıp çarpılırdı, bulundukları ortama kök salmış insanlara özgü o istikrar ve kararlılık görüntüsünden etkilenirdi. Bazıları, onda köylü ataların izlerini gördüklerine inanmıştı

---

67 Gustav Steiner, "Erinnerungen an Carl Gustav Jung", *Basler Standtbuch* (1965), ss. 117-163.

68 O tarihte Burghölzli personeli arasında olan Dr. Alphonse Maeder'le kişisel görüşme.

69 Martin Freud, *Sigmund Freud, Man and Father*, New York: Vanguard, 1958, ss. 108-109.

70 Kişisel görüşme.

ama Jung aslında son derece entelektüel ailelerin soyundan geliyordu. Toprak, taş ve ahşapla çalışmayı seviyor ve inşa etmekten özel bir zevk alıyordu. Zürih Gölü'nde yelken açmayı seviyordu ve hayatının son yıllarına dek bu spora devam etti.

Jung gerçekliğe sıkı sıkıya demir atmış pratik bir insan olduğu izlenimi verirdi, bu nedenle bazı misafirleri onun anima'dan, benlikten, arketiplerden ve somut olmayan diğer şeylerden mutlak bir inançla bahsetmesine şaşırırdı. Yine de Jung'un güçlü gerçeklik duygusu ilk aşaması hastayı gerçekliğe döndürmek olan psikoterapisinde de kendisini göstermiştir.

Jung hakkında her şey söylenebilir ama bilgiçlik taslayan bir âlim olduğu söylenemez. İnsanlarla temas kurmaktan, gündelik hayattaki küçük olaylardan zevk alırdı. Seyahate çıktığında sadece anıtlar ve müzeleri ziyaret etmekle kalmaz, gördüğü her şeyin tadını çıkarırdı. Jean-Martin Freud, kız kardeşi Mathilde Viyana'da Jung ve ailesiyle birlikte alışveriş-teyken, yoldan İmparator'un geçtiğini anlatır.[71] Jung izin isteyip "bir çocuk gibi heyecanla" İmparator'u görmeye koşan kalabalığa katılmıştı. Jung ayrıca girişkendi, Ernst Kretschmer Psikoterapi Tıp Derneği'nin toplantıları sonrasında bir araya gelindiğinde Jung'un ceketini çıkarıp gece geç saate kadar trililer çekip dans ettiğini, neşeli atmosfere katıldığını anlatmıştır.[72] Jung'un keskin bir mizah duygusu vardı ve alçak, ince bir sırıtıştan tutun, şiddetli bir kahkahaya varıncaya dek gülüşünün çeşitliliğiyle tanınırdı.

Kısa da olsa Jung'u tanımış olanlar sohbetinin parlak ve büyüleyici olduğunda hemfikirdir. Çok ince, çok derin, kimi zaman paradoksal görüşler benzersiz bir hız ve kolaylıkla ağzından dökülüverirdi. Yayınlanmamış seminerlerinde, kitaplarında rastlanan sıklıkla ağır ve zahmetli üslubun tersine sohbetlerine hâkim olan benzersiz niteliklerin bazılarına rastlamak mümkündür.

Jung'un engin okumuş yazmışlığı hakkında çok şey söylenmiştir. İlk ilgi alanları psikoloji ve arkeoloji olmuştu. Daha sonra sembolleri araştırmaya başladığında, mitler ve dinlerin tarihiyle ilgili çok kapsamlı bilgiler edinmişti. Agnostik felsefe ve simya, daha sonra da Hindistan, Tibet ve Çin felsefeleri özellikle ilgi duyduğu alanlar olmuştu. Jung ömrü boyunca etnolojiye büyük ilgi duymuştu. İlgi alanlarındaki bu çeşitlilik kütüphanesine de yansımıştı. Jung ender oldukları için kitap toplamasa da simya hakkında yazılmış eski eserlerden oluşan benzersiz bir kütüphaneye sahip olmuştu.

Jung'un dil becerileri de gayet iyiydi. Klasik Almanca ve gündelik konuşmalarında kullandığı Basel lehçesinin yanı sıra mükemmel Fransızca konuşurdu. İngilizceyi biraz daha geç bir tarihte öğrenmiş, bu dile gayet iyi hâkim olmuştu ama İsviçreli-Alman aksanından kurtulmayı başaramamıştı. Latincesi çok iyiydi, Yunancayı da gayet iyi bilirdi ama babasının tersine İbranicesi yoktu. Doğu Afrika'ya gitmeden önce Zürih'te Swahili dersleri aldı ama yerlilerle yaptığı sohbetlerin büyük bölümünde bir tercümandan destek aldı.

Birçok kişi Jung'un hayatın her kesiminden insanlarla konuşurken gösterdiği özel yeteneği takdir etmiştir, basit köylülerle de en yüksek mevkilerdeki insanlarla da aynı rahatlıkla

---

71 Martin Freud, *Sigmund Freud, Man and Father*, New York: Vanguard, 1958, ss. 108-109.

72 Ernst Kretschmer, *Gestalten und Gedanken*, Stuttgart: Thieme, 1963, s. 135.

sohbet ederdi (bir psikoterapist için paha biçilmez bir yetenek olduğuna kuşku yoktur). Jung ayrıca iyi bir psikiyatrist olmak isteyenlerin danışma ofislerinden çıkıp yurtdışına gitmelerini, oradaki hapishaneleri, düşkünlerin bakıldığı evleri, kumarhaneleri, genelevleri ve tavernaları, seçkinlerin gittiği salonları, borsayı, sosyalist toplantıları, kiliseleri ve tarikatları görmesi gerektiğini söylemişti. Ancak bu deneyimi kazandığında, anlayışını geliştirmiş olarak hastalarına dönebilirdi. Abartılı yanı bir kenara bırakılırsa, Jung gayet yerinde bir tutumla psikoterapistin profesyonel bilgilerini pratik hayat bilgisiyle tamamlaması gerektiğini işaret etmişti. Jungcu çevrelerde Jung'un bazı hastalara karşı kaba ve hoşgörüsüz davrandığı söylentisi vardır. Parayla ilişkisi hakkında da çelişkili değerlendirmeler söz konusudur: Bazı güvenilir kaynaklara göre 1920'lerde bir saatlik psikoterapi için 50 İsviçre frangı talep ediyordu (o günlerde İsviçre için çok yüksek bir ücretti bu) ama yıllar sonra hastalarından talep ettiği düşük ücretlerin şaşkınlık yarattığı yolunda haberler de vardır. Üstünde görüş birliğine varılan şey Jung'un hastalarının kişilikleri ve ihtiyaçlarına göre farklı bir yaklaşım benimseyen olağanüstü derecede yetenekli bir psikoterapist olduğudur.

Jung insanın bir yurttaş olarak bütün görevlerini yerine getirmeksizin normal bir insan olamayacağı kanısındaydı. Topluluk, kanton ya da konfederasyon için olsun bütün oylamalara katılarak bu düşüncesinin altını çizmiştir. Güvenilir bir tanığın ifadelerine göre Jung hastalandığında oy sandığına götürülmeyi talep etmişti. Birçok İsviçreli gibi Jung da soykütüğüne, aile armasına ve atalarının tarihine derin bir ilgi duyuyordu. İsviçre ordusunda hizmet etmiş olmaktan, yüzbaşı rütbesi taşımaktan ötürü gurur duyardı. Askerlik hizmeti sırasında yaşadıklarını anlatmaktan, yine o dönemde öğrendiği üzere askerlerin dağlarda sürdüğü zorlu hayattan bahsetmekten hoşlanırdı. Çocuklarıyla taştan kaleler inşa edip bu kalelere saldırmak ya da onları savunmaktan oluşan, kendisinin uydurduğu askerî oyunlar oynamaktan zevk alırdı.[73]

Jung'un, dikkat çekici bir kadın olduğunu bilen herkesin hatırladığı karısından bahsetmiştik. Dinamik psikiyatrinin büyük öncüleri arasında, sadece Jung'un karısı kocasının öğrencisi olmuş, onun öğretilerini benimsemiş ve psikoterapi yöntemini uygulamıştır.

Jung'un kişiliğinin herhâlde en çarpıcı yönü, bir yanda keskin gerçeklik algısı ile diğer yanda meditasyon, rüyalar ve parapsikolojik deneyimlerle dolu gizli hayatı arasındaki tezattır. Jung çok girişken bir insandı ama Goethe'nin "İnsan oğullarının olabilecek en iyi yönü kişiliktir." deyişini de mümkün olan bütün biçimlerde yansıtıyordu. Jung "Toplum yoktur, sadece bireyler vardır." diyecek kadar ileri gitmişti. Ama madden istikrarlı bir durumu yoksa bireyin gelişemeyeceğini de kabul etmişti, bir ev ve bahçe sahibi olmak işte bu yüzden akıl sağlığı için değerliydi.

Jung, Küsnacht'ta kendisine bir ev inşa ederek, topluluğunun medeni ve siyasal hayatına katılarak bu ilkeleri hayata geçirmişti. Evi, on sekizinci yüzyılda soyluların yaşadığı köşkleri andıran tarzda büyük, muhteşem bir evdi, ana kapının üstüne Latince yazılar oyulmuştu, aralarında şu deyiş de vardı:

---

[73] Franz Jung'dan alınan kişisel bilgi.

Vocatus at que non vocatus, Deu saderit
(Çağrılsın ya da çağrılmasın, Tanrı orada olacaktır.)

Ev güzel bir bahçenin ortasındaydı, yelkenleri için bir tekne evi ve muhteşem bir göl manzarası olan bir gözlem alanı vardı (Jung burayı sıklıkla yaz aylarında psikoterapi için kullanırdı). Yukarıda belirttiğimiz üzere Jung 1923'te Bollingen'de, Zürih Gölü'nün öbür yakasında biraz arazi almış ve 1928 civarında buraya bir kule yaptırmıştı. Yıllar geçtikçe, ilk yapıyı birkaç oda, ikinci bir kule ve bir avlu ekleyerek genişletti. Boş günlerinde buraya giderdi ve bu evde sevdiği ilkelerden bir diğerini, insanın olabildiğince basit yaşaması gerektiği ilkesini uygulardı. Bollingen evinde ne telefon ne elektrik ne merkezi ısıtma vardı. Su kuyudan çekilirdi, yemekler Jung'un kendisinin yaktığı odun ocağında pişirilirdi. Evde hiç kimsenin girmesine izin verilmeyen, Jung'un rahatsız edilmeden tefekkür edeceği bir oda vardı. Küsnacht'tan Bollingen'e geçiş Jung için egodan benliğe geçişi, başka bir deyişle bireyleşme yolunu simgeliyordu âdeta.

Jung hayatının son yıllarında fiziksel olarak güçten düştü ama zihni tetikteydi. İnsan ruhunun gizemlerine ya da insanlığın geleceğine ilişkin düşünceleriyle misafirlerini büyülerdi. Şimdi artık neredeyse efsanevi bir kişilik olan "Küsnachtlı yaşlı bilge"ye dönüşmüştü.

Carl Gustav Jung'un Çağdaşları

Analitik psikolojinin ruh bilimleri arasındaki yerini daha büyük bir kesinlikle betimleyebilmek için Jung'u onunla aynı dönemde yaşamış üç ayrı isimle, ilahiyatçı Karl Barth, filozof Paul Haberlin ve antroposofist Rudolf Steiner ile karşılaştırmak yararlı olabilir.

Denis de Rougemont şöyle demişti: "Herhâlde yüzyılımızın en büyük ilahiyatçısı da en büyük psikologu da İsviçrelidir: Karl Barth (1886-1968) ve C. G. Jung."[74] De Rougemont bu iki adamın kendilerini ruhların tedavisine ve geniş bir sistemin kurulmasına vakfettiklerini açıklamıştı. İkisi de Baselli rahiplerin oğullarıydı, uzun boylu, güçlü yapılı insanlardı, pipo içerlerdi, mizah duyguları güçlüydü ve ikisinin de ne hayat tarzı ne insanlara yaklaşımı "kitabî"ydi. Barth da Jung gibi İsviçre yurttaşı olmaktan gurur duyar, askerlik hayatından hoşlanırdı. Ama başka birçok bakımdan birbirlerinden çok farklıydılar. Küçük bir köy rahibi olan Barth, *Epistle to the Romans* hakkında, ilahiyat düşüncesinde bir devrim yaratan bir yorum yayınlamıştı. Alman üniversitelerinde ilahiyat profesörü olma daveti almıştı. Hitler iktidara geldiğinde Barth Nazilere karşı Protestan Kilisesi direnişinin büyük lideri oldu. Bu nedenle de yargılanıp Almanya'dan sürüldü. İsviçre'ye döndüğünde Basel Üniversitesi'nde ilahiyat profesörü olarak göreve başladı. Sayılamayacak kadar çok kitap ve makale yazmış olan Barth bundan böyle artık geniş ve her şeyi kapsayan bir ilahiyat risalesine, büyüklüğü ve derinliğiyle Aquinaslı Thomas'ın *Summa*'sına benzetilen *Kirchliche Dogmatik*'ine odaklanacaktı. Barth Luther ve Calvin'den sonra gelmiş en büyük Protestan ilahiyatçı olarak kabul edilir, sadece Protestanlar arasında değil, Katolikler arasında da geniş bir kitleye sahiptir.

[74] Denis de Rougmont, "Le Suisse moyen et quelques autres", *Revue de Paris*, LXXII (1965), ss. 52-64.

Jung, Protestan, Katolik ve Ortodoks ilahiyatçılar arasında çok yaygın olarak okunuyorsa bunun oldukça farklı birçok sebebi vardır. Barth insanı kutsal kitapta vahyedilen aşkın Tanrı'ya koşulsuz itaate geri çağırırken, Jung en başta sembol ve ayin analiziyle insandaki örtük dinsel değerlerin şifresini çözer. Barth da Jung da muazzam bir bilgiye sahip âlimlerdir ama Barth, Kitab-ı Mukaddes'in kanonik yorumundan hareketle sonuçlara varırken, Jung doğruluğu kabul edilmeyen İncillere, agnostik metinlere[75], Doğu'nun kutsal kitaplarına ilgi duyuyordu. Barth'ın öğretisi kesinlikle psikoloji dışında kalıyordu; onun Tanrısı insanlara Kelamı ve Kilise aracılığıyla konuşan "tümüyle farklı" olandı. Jung ise psikoloji alanından hiç ayrılmamıştır. Jung'un Tanrı dediği şey, kaynağı gizemli olan bir tür psişik gerçekliktir. Bu iki adamın düşüncelerinden bir sentez yaratılması pek düşünülemez ama zaman zaman birkaç fikri paylaştıkları oluyordu: Erkeğin özünün kadınla kurduğu tamamlayıcı ilişki olduğu, aynısının kadın için de geçerli olduğu düşüncesi gibi.[76]

Genellikle en büyük modern İsviçreli filozof olarak görülen Paul Haberlin'in (1878-1960) Jung'la birkaç ortak özelliği vardı, örneğin o da küçük Kesswil kasabasında doğmuştu. Bir öğretmenin oğlu olan Haberlin, Kilise rahipliğine yazgılı olduğunu hissetmiş, Basel'de ilahiyat öğrenimi görmüş, Zofingia'da Jung'la tartışmalar yaşamış, 1900'de bitirme sınavında başarılı olmuştu. Sonra felsefeye yönelmiş, 1903'te Basel Üniversitesi'nde doktorasını tamamlamış, bundan sonra da kendisini problemli çocukların eğitimine adayarak öğretmenlik görevleri üstlenmişti. Yıllar boyunca her zaman iki-üç zor çocuğu kendileriyle birlikte yaşaması için ailesinin yanına almıştı. Haberlin 1914 ile 1922 arasında Berne'de felsefe profesörü oldu. Konferanslarına kayda değer sayıda dinleyici katılırdı, başarısı da Bergson'un *College de France*'ta kazandığı başarıyla kıyaslanırdı. Haberlin 1922'den, 1944'te emekli oluncaya dek Basel Üniversitesi'ndeki bu görevinde kaldı. Haberlin'in yazıları olağanüstü bollukları, üslubunun açıklığı, didaktik nitelikleri, kusursuz düzenlenmeleri ve olası bütün ayrıntıları kapsamaları itibarıyla dikkat çekicidir. *Philosophical Anthropology* adlı kitabı başyapıt olarak görülür.[77] Haberlin'in çalışmaları metafizik, mantık, doğa felsefesi, din, estetik, ahlak, karakteroloji, evlilik psikolojisi ve eğitim alanlarını kapsar.[78] Bazı insanlar parlak akademik kariyerine, konferanslarının popülerliğine, ilgilerinin çeşitliliğine, yazılarının sayısına rağmen Haberlin'in Jung'unkine benzer bir şöhrete kavuşmamış olmasını şaşkınlıkla karşılar. Bunun nedeni onun hayatı ve çalışmalarının romantik bir havayla sarmalanmamış olması olabilir. Haberlin'in yazılarından iki tanesi, eserlerinin geri kalanıyla keskin bir tezat sergiler: Otobiyografik eskizi[79] ve İsviçre dağlarında avlanma deneyimini anlattığı, hayat ve insanlar hakkındaki görüşlerini gayri resmi bir üslupla aktardığı küçük

---

75 Hristiyanlığın kutsal metni İncil'in Hz. İsa'yı Tanrı'nın oğlu gibi ele almak yerine bir insan olarak yansıttıkları gerekçesiyle İznik Konsülü'nde doğru kabul edilmeyen versiyonları: Thomas İncili, Barnabas İncili gibi (ç.n.)

76 Karl Barth, *Die kirchliche Dogmatik*, Zollikon: Evangelischer Verlag, 1951, cilt III/4, kısım I, paragraf 54, I.

77 Paul Häberlin, *Der Mensch, eine Philosophische Anthropologie*, Zürih: Schweizer Spiegel-Verlag, 1941.

78 Eğitim hakkındaki kitaplarından iki tanesi özellikle bilinir: *Wege und Irrwege der Erziehung*, Basel: Kober, 1918; *Eltern und Kinder, Psychologische Bemerkungen zum Konflikt der Generationen*, Basley: Kober, 1922.

79 Paul Häberlin, *Statt einer Autobiographie*, Frauenfeld: Huber, 1959. Frauenfeld: Huber, 1956.

kitapçığı.[80] Haberlin depresyonu hayata karşı bir küstahlığın, bir mizah duygusu eksikliğinin etkisi olarak değerlendiriyor, kaygının da sıklıkla suçluluk duygusundan kaynaklandığını düşünüyordu. "Modern insanın kaygısı"nda Romantiklerin "Yüzyılın İlleti"ne benzer geçici bir modadan başka bir şey görmüyordu. Avcıların çeşitli biçimlerde yüksekten atıp tutmalarını analiz eden Haberlin bu düşünceyi genişletip filozoflarla psikologların boş sözlerle övünmelerine taşır. Jung'un bir keresinde, çalışmalarında gerçekten de böyle bir unsur olduğunu bir sohbetlerinde açıkça kabul ettiğini aktaran Haberlin *mundus vult decipi* (dünya kandırılmayı istiyor) diye de ekliyordu.

Haberlin ile Jung arasındaki tezat Freud'a karşı tutumlarında görülür. Jung başta Freud'a yoğun bir ilgiyle ve coşkuyla yaklaşmıştı ama ardından giderek daha eleştirel bir havaya bürünmüş, nihayetinde ilişkisini koparmış, sonra da Freud'un ona öğrettiği hemen her şeyi reddetmişti. Haberlin'in tutumu keskin bir meraka dayansa da her zaman eleştireldi; ne var ki ona hiçbir zaman Freud karşıtı da denemezdi. Haberlin bu iki küçük kitapta Freud'la karşılaşmalarını anlatır.[81] Freud'a ne kadar saygı duysa da fikirlerinden etkilenmemiştir. Haberlin Freudcu dürtü kuramında sadece Freud'un hayatındaki olayların bir yansımasını görmüş olabilir. Haberlin, psikanalizin her şeyi kapsayan bir psikoloji kuramı olmadığını söylüyordu, Freud kendisi de sanatsal ve şairane dehanın gizemini açıklayamayacağını söylüyordu. Freud, dürtülerin, dürtülerin kendilerinde bulunan bir sensörle nasıl kontrol altına alınamayacağını açıklayamamıştı (bu süperego kavramının ortaya atılmasından önceydi). Bu sohbet sırasında Freud din, felsefe ve bilimin cinselliğin yüceltilmiş biçimleri olduğu sonucuna varmıştı, Haberlin o hâlde psikolojinin de cinselliğin yüceltilmiş bir biçimi olduğunu söyleyerek itiraz etmiş, Freud da buna kaçamak bir tutumla "ama sosyal olarak yararlı," cevabını vermişti. Haberlin psikanalizden kendisine doğru görünen her şeyi almıştı. Kabul etmediği fikirleri zaman zaman kendi araştırmalarının başlangıç noktası olarak kullanmıştı, böylece Haberlin'in karşı çıktığı Freudcu rüya kuramı onu kendisine özgü bir rüya kuramı geliştirmeye götürmüştü.[82]

Carl Gustav Jung sık sık antroposofinin kurucusu Rudolf Steiner'la (1861-1925) karşılaştırılmıştır. İkisinin öğretilerinin de deneysel bilimin dışında kalan *weltanschauung* (dünya görüşü) biçimleri olduğu ileri sürülmüştür. Rudolf Steiner'ın hayatını esasen otobiyografisine dayanarak biliriz, Jung'un otobiyografisiyle karşılaştırıldığında Steiner'ınki hayatındaki dış olaylarla ilgilidir, kendi içindeki manevi gelişmenin üstünde pek durmaz.[83] Avusturya demiryollarında çalışan küçük bir memurun oğlu olan Steiner küçük yaşta matematik ve doğa bilimleri konusunda dikkat çekici bir yetenek göstermişti. Orta öğrenimini ve teknik eğitimini Viyana'da görmüş, burada filozof Franz Brentano'nun konferanslarından

---

80 Paul Häberlin, *Aus meinem Hüttenbuch, Erlebnisse und Gedanken eines Gemsjagers*, Frauenfeld: Huber, 1956.

81 Paul Häberlin, *Aus meinem Hüttenbuch*, Frauenfeld: Huber, 1956, s. 54; *Statt einer Autobiographie*, Frauenfeld: Huber, 1959, ss. 52-55.

82 Paul Häberlin, "Zur Lehre vom Traum", *Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie*, LXVII (1951), ss. 19-46. Yeniden basımı, *Zwischen Philosophie und Medizin*, Zürih: Schweizer-Spiegel-Verlag, 1965, ss. 96-136.

83 Rudolf Steiner, *Mein Lebensgang*, Dornach: Philosophisch – Anthroposophischer Verlag, 1925.

haberdar olmuştu. Ailesinin haberi yoktu ama Steiner yedi yaşından beri parapsikolojik deneyimler yaşıyordu. Çok basit hayatlar yaşamakla birlikte gizemli bir manevi dünyaya ait olan insanlarla karşılaşmıştı. Yirmi üç ile yirmi dokuz yaşları arasında Avusturyalı seçkin bir ailenin zor bir çocuğunun eğitimcisi olarak çalışmış, dikkat çekici bir başarı kazanmıştı. Viyana'nın entelektüel eliti arasında tanıdıkları vardı, örneğin Josef Breuer bu isimlerden biriydi. Steiner daha sonra yedi yıl Weimar'da Goethe-Schiller Archiv'de çalışmış, Goethe'nin bilimsel eserlerini yayına hazırlama görevini üstlenmişti. O zamanlar büyük yazarın bilimsel eserlerinin, modası geçmiş bir doğa felsefesi türüne ait olduğu sanılırdı. Ama Steiner, Goethe'nin yaklaşımının doğayı incelemeye yönelik gerçekten bilimsel bir yaklaşımın dayanağı olduğunu ortaya koydu. Steiner derinden kendi içine döndüğü bir dönemden geçiyordu. Otobiyografisinde, çevresindeki dünyayı bir rüyaymış gibi algıladığını, kendi iç dünyasının kendisi için yegâne gerçeklik olduğunu belirtir. Steiner hiç kuşku yok ki bu yıllarda, maalesef sadece yazılarında atıfta bulunduğu manevi yolculuğu yaşadı. 1896'da, otuz beş yaşında, derinlere inen bir psikolojik dönüşüm geçirdi. Artık maddi dünyayı keskin ve kesin görüyordu, insanlarla ilişkileri "açık" olmuştu. Bunun ardından birkaç yıl boyunca Berlin'in yarı bohem edebiyat dünyasında yaşadı. 1902'den itibaren Teosofi Cemiyeti'nin etkili bir üyesi oldu ama fikirlerini yavaş yavaş sonunda Şubat 1913'te kendi hareketini, Antroposofi Cemiyeti'ni kurmaya götürecek bir yönde geliştirdi. Aynı yıl İsviçre'de Basel'den çok da uzak olmayan Dornach'ta büyük Antroposofi merkezinin inşa edilmesi işine girişildi. Bu merkeze, Steiner'ın insan bilgeliğinde mümkün olabilecek en yüksek noktaya ulaşmış insanın onuruna *Goetheanum* dendi. Steiner'ın hayatı, o tarihten itibaren antroposofi hareketinin gelişmesi ve insani faaliyetlerin çeşitli alanlarına uygulanmasıyla özdeşleşti.

"Antroposofi" sözcüğü İsviçreli Romantik filozof Ignaz Troxler (1780-1866) tarafından, bilişsel bir yöntemi adlandırmak üzere geliştirilmişti, bu yöntem insanın manevi niteliği başlangıç noktası alındığında dünyanın manevi niteliğini araştırır (nasıl ki duyu organları dünyanın fiziksel niteliğini, zekâ dünyanın soyut kanunlarını inceliyorsa).[84] Rudolf Steiner herkesin psişik bir eğitim sistemi sayesinde, kendilerinde üstün, tümüyle manevi dünyaların doğrudan bilgisini edinmelerini sağlayacak bazı gizli psişik melekelerin bilincine varabileceği sonucuna varmıştı. Steiner'ın psişik eğitim yöntemi, küçük bir kitapta derlenmişti.[85] Müstakbel tilmizin dikkatini iç hayatına çevirerek, kendi merakını doyurmak yerine insan ve dünyanın yararına olabilecek şeyleri öğrenmeye can atarak, temel önemde olanla olmayan arasında keskin bir ayrım yapması, her gün zamanının bir bölümünü meditasyona ayırması, hakikate derin bir hürmet göstererek göze çarpmadan yaşaması gerekir. Temel egzersizlerden biri her varlığı kendi zaman boyutunda tutmak, yani daha önce nasıl olduğunu ve sonra nasıl olacağını hayal etmektir. Bir diğer temel egzersizse canlı olan ile cansız olandan çıkan duyusal algıların derhâl farkına varmaktır. Bu algılama biçimleri ikinci doğa hâline geldiğinde birey şeylerin, diğerlerinin gözünden kaçan bazı özelliklerini algılayabilir. Bir diğer aşamada

---

84 **Bkz. dördüncü bölüm, s. 207-208.**

85 Rudolf Steiner, *Wie erlangt man Erkenntnisse der höheren Welten?*, Berlin: Philosophisch – Anthroposophischer Verlag, 1922.

insanın sadece duygu ve düşüncelerine değil, rüyaları ve uykusuna hâkim olma becerisi ve bilincin sürekliliğini koruma yetisi de kazanır. Tilmizin nihayetinde zorlu manevi sınavlardan geçmesi gerekir, Steiner de gizemli manevi varlıklarla yaşanan karşılaşmalardan bahseder. Ama Jung'un tersine Steiner bunları bilinçdışının bölünmüş içeriklerinin yansımaları olarak görmez sadece.

Birçok kişi Rudolf Steiner'ın yöntemini uygulamaya çalışmışsa da öyle görünüyor ki hiç kimse üstadın ulaştığı noktaya varamamıştır. Steiner manevi dünya hakkındaki bilgisi sonunu insanın yapısı, ebedi ve astral bedeni, reenkarnasyon vs. hakkında birçok hakikatini dile getirebildiğini söylemiştir. Steiner'ın vahiyleri yavaş yavaş bilim, sanat, siyasal ve ekonomik hayatın birçok alanına yayılmıştır. Steiner yeni bir mimarlık üslubu, yeni resim, hitabet ve drama ilkeleri öğretiyordu. Normal ve anormal çocukların eğitiminde kullandığı yeni ilkeler antroposofi çevrelerinin ötesinde, geniş kesimlere yayılan bir ilgi uyandırmıştı.

Jung ile Steiner arasındaki benzerliklere tekrar tekrar dikkat çekilmiştir. Her ikisi de parapsikolojik deneyimler yaşamışlardı, ikisi de kendilerini bilinçdışı zihnin uçurumlarını araştırmaya götüren bir yöntem tahayyül etmiş, ikisi de manevi yolculuklarından yeni bir kişilikle çıkmışlardı. İkisinin de hayatı peş peşe yaşanan dönüşümler olarak gördüğüne, ana dönüşümü otuz beş yaş civarında geçilen "hayatın dönüm noktası" olarak gördüğüne kuşku yoktur.[86]

Jung'un, insanın gölgesi ve yansıttığı alt kişilikler kavrayışı da kimi zaman Steiner'da paralelini bulmuştur. Steiner, Goethe'nin Faust'u hakkında yaptığı yorumda Wagner ile Mefisto'nun Faust'un kişiliğinin farklı veçheleri olduğunu işaret eder.[87] İlginçtir, tam olarak aynı örnek, bu noktada Steiner'ın öğretisinin aynısı olan Jungcu öğretiye örnek vermekte sık sık kullanılmıştır. Ne var ki, Jung'un yansıtılmış bilinçdışı içeriğini gördüğü çoğu örnekte Steiner bağımsız manevi varlıklar görmeye meylediyordu.[88]

Jung ile Steiner arasındaki temel fark, her birinin bilinçdışına yaptığı yolculuğu kullanma biçiminde görülür. Daha önce gördüğümüz gibi her ikisi de hayatlarının ortasına doğru (Fechner ve Freud gibi) yaratıcı bir hastalık denilebilecek bir rahatsızlık geçirmiş, öğretilerinin temel kavramlarını bu deneyimden almışlardı. Ne var ki Steiner vahiylerde bulunmasını sağlayan manevi bir bilgi kaynağına ulaştığını ileri sürüyordu, Jung (ve Freud) ise psikoterapi pratiklerinin sunduğu pratik çalışmalara sıkı sıkıya bağlı kalmıştı.

Bu değerlendirmeler Jung'un konumunu daha kesin bir biçimde tanımlamamızı sağlayabilir. Jung bir mistik, bir metafizikçi, bir neo-Agnostik vs. olarak nitelenmişti. Bir filozof olmadığını, psikoterapi faaliyeti sırasında gözlemlediklerini betimleyen bir ampirisist oldu-

---

86 Rudolf Steiner'ın "hayatın dönüm noktası" ile ilgili kavramları bütün eserlerine dağılmıştır. Onun bu konudaki düşüncelerini, Friedrich Husemann özetlemiştir: F. Husemann, *Das Bild des Menschen als Grundlage der Heilkunst*, Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben, 1956, II, s. 136.

87 Rudolf Steiner, *Geisteswissenschaftliche Erläuterungen zu Goethes Faust*, Dornach: Philosophisch – Anthroposophischer Verlag, 1931, I, s. 76.

88 Rudolf Steiner, *Anthroposophie und Psychoanalyse* (Dornach: 10 Kasım 1917), cilt I. Yeniden basım *Anthroposophie*, Stuttgart, ciltler III ve IV (Nisan-Eylül 1935).

ğunu her zaman belirtmişti. Ne var ki Jung'un kavramlarının başlıca kaynağı, *Nekyia*'sında, yani bilinçdışında yaptığı yolculukta bulunur. Bu deneyim Freud'un kendi kendisini analiziyle aynı kategoride yer alır, yani bir dinamik psikoloji sisteminin temeline kanalize edilmiş yaratıcı bir hastalıktır. Jung'un kavramsal çerçevesi Freud'unkinden kökten farklı olsa da Jung, Barth gibi bir ilahiyatçıdan, Haberlin gibi bir filozoftan ya da Rudolf Steiner gibi bir antropo-sofistten ziyade Freud'a son derece yakındı.

Carl Gustav Jung'un Çalışmaları – I – Psikolojik Gerçeklik Kavramı

Jung'un analitik psikolojisinin kaynağı, Zofingia Öğrenci Derneği'nde yaptığı tartışmalar ve genç medyum kuzeni Helen Preiswerk'le yaptığı deneylerdir.

Jung'un öğrenci arkadaşlarıyla zihin açıcı tartışmalara girdiğini Albert Oeri'nin hatıralarından biliyoruz. Daha önce belirttiğimiz üzere Jung, Zofingia'nın Basel bölümünün üyelerinden biriydi ve derneğin haftalık toplantılarına fiilen katılıyordu. Bu konuşmaların hikâyesi ve tartışmaları yürütenlerin ileri sürdüğü başlıca argümanlar derneğin arşivinde tutulduğundan Gustav Steiner kendi kişisel hatıralarını belgesel bir araştırmayla desteklemiş, o ilk yıllarda Jung'un düşünce biçimini oluşturan çizgileri belirleyebilmiştir.[89] Steiner'ın işaret ettiği üzere, "Zofingia Jung'a rüyalarındaki monologlardan ve uzun uzun düşünmeler yerine canlı, tutkulu tartışmalar yapma, fikirlerinin gururlu katılığını, zeki arkadaşlarıyla girdiği entelektüel mücadelelerde test etme fırsatı sunmuştu."

Jung tıp öğreniminin ilk üç sömestrinde tartışmalarda sesini çıkarmadı, ilahiyat öğrencisi Altherr ruhçuluk hakkında konuştuğunda bile söz alıp konuşmadı. Dördüncü sömestrde, 28 Kasım 1896'da Jung bu dernekteki ilk konuşmasını yaptı: "Kesin Bilimlerin Sınırları Üstüne". Bu dönemin materyalist bilimine karşı ağır bir saldırı, nesnel hipnotizma ve ruhçuluk çalışmaları yapılması yönünde bir ricaydı. Tartışma sırasında Jung bir metafizik alanında kesin bir araştırma yapılabileceğini vurguladı. Bu konuşma o kadar başarılı oldu ki toplantıya katılanlar oy birliğiyle Jung'un konuşmasının derneğin ana dergisinde yayınlanmasını kararlaştırdı. Derginin Bern'deki yazı işleri komitesinin neden makaleyi yayınlamayı kabul etmediğini bilmiyoruz. Gustav Steiner bu konuşmanın kazandığı büyük başarının Jung'un otobiyografisine yazdıklarıyla, yani öğrencilerine ne zaman ruhçuluktan bahsetse istihza, inanmazlık ya da tedirgin bir çekilmeyle karşılık verdikleri yolundaki sözleriyle çeliştiğini söyler.[90]

Jung 1897 yaz sömestrinde "Psikoloji Hakkında Birkaç Düşünce" başlıklı bir konuşma yaptı. Konuşmasında metafiziğe ilgi duyulmamasını eleştiriyordu. "Normal insan hayatta metafizik hiçbir şeyin olmadığı hayaline kapılınca tek bir metafizik olayı unutur: ölümünü." Ölüm her zaman aşkın umutların başlangıç noktası olmuştur ve bu umutlar ruhun varlığını varsayar. Akılcı bir psikolojinin görevi bir ruhun varlığını göstermektir. Ruh zaman ve

---

89 Gustav Steiner, "Erinnerungen an Carl Gustav Jung", *Basler Stadtbuch* (1965), ss. 117-163.

90 C. G. Jung, *Erinnerungen, Träume, Gedanken*, Zürih: Rascher Verlag, 1962, s. 106. *Memories, Dreams, Reflections*, s. 99.

mekândan bağımsız bir akıl (*intelligence*) olarak düşünülebilir. Uyurgezerlik materyalizmin önyargılarına karşı bir argüman olarak kullanılmıştı. Bu tartışma olağanüstü derecede canlı bir tartışma olmuştu, tartışmaya katılanların sayısı da çok fazlaydı.

Jung 1897-1898 kış sömestrinde Basel Zofingia'nın başkanlığına seçildi. Açılış konuşmasında eğitimli bir insanın siyasal hayatta faal bir rol oynamaması gerektiğini söyledi. (1914 öncesinde entelektüeller arasında yaygın tutum buydu.)

Jung, Ocak 1899'da -gruptaki ilahiyat öğrencilerini şaşırtan bir kararla- dindeki mistik bir unsuru reddettiği için eleştirdiği Albrecht Ritschl'in ilahiyat anlayışı hakkında bir konuşma yaptı. Jung o yıl tartışmalara çok faal olarak katıldı. Bir tıp öğrencisi, uyku konusunda bir konuşma yapınca Jung onu rüyalar olgusunu bir kenara bıraktığı için eleştirip şunları ekledi: "Rüyalarda kendi dileğimizi ve bir yandan çeşitli aktörleri canlandırırız."

Jung'un Zofingia'ya son katılımı, bir ilahiyat öğrencisinin, Lichtentan'ın yaptığı "İlahiyat ve Din" başlıklı konuşmadan sonra gerçekleşti. Jung, Tanrı'nın deneyimlenebileceğini ileri süren fikri eleştiriyordu. Jung kendisi hiç böyle bir deneyim yaşamamıştı. Jung dinî deneyimlere genellikle erotik duyguların eşlik ettiğini sözlerine eklemişti. Modern psikiyatri din ile cinsel içgüdü arasında bir iç bağlantının varlığını kabul etmeye meylediyordu.[91] Dinsel deneyimlerin normal insanlarda ortaya çıkabileceğine getirilen itirazlar, dinsel itkilerin ölümcül niteliğine karşı getirilmiş kanıtlar değillerdi, çünkü bütün bunlar insanın bilinçdışından kaynaklanabilirdi. Jung, Paul Haberlin'in getirdiği bir argümana "iyi bir Tanrı" kavramının kendi içinde çelişkili olduğunu söyleyerek cevap verdi. Bu her zamankinden daha sert bir tartışmaydı ama Lichtenban tartışmayı kazandı.

Steiner'in makalesinde, Jung'un sonradan birçok rahiple geliştireceği muğlak ilişkiyi daha o zamandan ilahiyat öğrencileriyle geliştirdiğini görürüz. Açıktır ki bu öğrenciler geleneksel dinin eleştirilerinden korkuyordu ama Jung'un çağdaş materyalizme yönelik saldırılarını onaylıyordu. Başka birkaç noktaya daha dikkat çekmemiz gerekir. Bunlardan biri Jung'un, erken tarihlerden itibaren kötülük sorunuyla uğraşmasıydı; son eserlerinden birini, *Answer to Job*'u atfedeceği bir sorundu bu. Jung hiçbir şekilde ateist olmasa da birkaç dindarlık biçimine saldırıyordu: Geleneksel dinsel inanç, (Ritschl'in ilahiyatında gördüğü üzere) akılcılık ve (William James'in tarzıyla) "dinsel deneyimler"e duyulan ilgi. Jung'un *ruh*tan bahsederken mutlak bir inançla konuşması, ruhu gayri maddi, aşkın, zaman ve mekânın dışında ama bilimsel olarak yaklaşılması gereken bir şey olarak tanımlaması dikkat çekicidir. Ruh hakkında bilgi sahibi olmanın yolları arasında uyurgezerlik, hipnoz ve ruhçu tezahürlerin incelenmeleri yer alır. Jung'a göre ruhçuluk okültizmle ilgili bir mesele değil, uygun bilimsel yöntemlerle incelenmeleri gereken bilinmeyen psişik fenomenlerle ilgili bir konuydu.

Jung, Burghölzli'ye girmeden önce, 1902'deki tezinde konu aldığı gözlemlerde bulunmuştu.[92] Burada da Jung'un en temel fikirlerinden bazılarının nüve aşamasında olduğunu görürüz. Gözlemler genç medyum Helene Preiswerk'le ilgilidir.

---

91 Tesadüfe bakın ki bu fikir o sıralar yaygındı.

92 C. G. Jung, *Zur Psychologie und Pathologie sogenannter occulter Phenomäne. Eine Psychiatrische Studie*, Leipzig: Oswald Mutze, 1902. İngilizce çevirisi, *On the Psychology and Pathology of So-Called Occult Phenomenon*, C. G. Jung, *Collected Works* içinde, New York: Pantheon Books, 1957, I, ss. 3-38.

Jung'un anlattığına göre bu genç hanım ilk olarak Temmuz 1899'da ruh çağırma masalarında denemeler yapmış, sonra ağustos başında medyum uyurgezerliği göstermeye başlamıştı. İlk olarak büyükbabası Samuel Preiswerk'in ruhuna bürünmüştü, orada hazır bulunanlar genç medyum kızın büyükbabasının hiç tanımamasına rağmen onun pastoral tonunu doğrulukla yeniden çıkarmasını büyük bir takdirle karşılamıştı. Jung o tarihten itibaren titizlikle, bu genç medyumun bütün oturumlarına katılmıştı. Helene ailede ölmüş birkaç kişinin ve birkaç tanıdığın da ruhuna bürünmüştü, ayrıca dikkat çekici bir rol canlandırma yeteneğine sahip olduğunu göstermişti. Bu oturumlarda Helene'in alışıldık Basel lehçesi yerine mükemmel seviyede Almanca konuşması gayet şaşırtıcıydı. Helene'in uyurgezer hâlde söylediklerini, oturum bittikten sonra ne derece hatırladığı açık değildi ama Helene her zaman ölülerin ruhlarının onun ağzından konuştuğunu belirtmişti. Ona tavsiye almaya gelen birkaç akrabasının ve dostunun saygısını kazanmıştı. Bir buçuk ay sonra yarı uyurgezer hâllere girmeye başlamıştı, bu hâldeyken çevresinin bilincinde ama ruhlarla da yakın bir iletişim içinde oluyordu. Bu hâldeyken, adının Ivenes olduğunu söylemiş, sakin, ağırbaşlı bir ses tonuyla konuşmuş, her zamanki istikrarsız ve sersemlemiş karakterinden hiçbir iz göstermemişti.

Genç medyuma eylülde Justinus Kerner'in *The Seeress of Prevorst* adlı kitabı gösterildi, o tarihten itibaren medyumun tezahürleri değişti.[93] Friedericke Hauffe'yi örnek alarak seansın sonuna doğru kendi kendisini manyetize etti, bir yandan da İtalyanca ile Fransızcanın bir karışımını belli belirsiz andıran bilinmeyen bir dilde konuşuyordu.

Ivenes, Mars'a gittiğini, kanallarını ve uçan makinelerini gördüğünü, yıldızların ve ruh dünyasının sakinlerini ziyaret ettiğini söylüyordu. Açık ruhlar ona ders vermişlerdi, o da kara ruhlara ders vermişti. Kontrol edici ruh büyükbabası Rahip Samuel Preiswerk'in ruhuydu, öğretici konuşmalar yapmıştı. Diğer ruhları iki gruba ayırmak mümkündü. Bazıları biraz huysuzdu, bazılarıysa neşeliydi. Jung bu niteliklerin genç medyumun kişiliğine iki veçhesine tekabül ettiğini, genç kızın sık sık bu iki yön arasında gidip geldiğini fark etmişti. Bu kişileştirmelerin yerini yavaş yavaş vahiyler almıştı. Medyum, önceki hayatları hakkında olağanüstü bol miktarda ayrıntı veriyordu. Prevorst Kahinesi olmuştu, ondan önce de Goethe'nin baştan çıkardığı genç bir kadındı (iddialara bakılırsa Jung'un büyük büyükannesiydi). On beşinci yüzyılda Thierfelsenburg Kontesi olmuştu, on üçüncü yüzyılda cadı olduğu gerekçesiyle yakılan Madame de Valours'du, ondan önce de Roma'da İmparator Nero zamanında şehit edilen bir Hristiyandı. Önceki hayatlarının her birinde çocukları olmuş, onların da çok sayıda çocukları olmuştu. Genç medyum birkaç hafta içinde hayal ettiği soyağaçlarından muazzam bir ağ örmüş, kendisinin tanıdığı çoğu kişinin atası olduğunu görmüştü. Şimdi kiminle tanışırsa tanışsın hemen bu sisteme alınıveriyordu. Helene, Jung'a hanım bir ahbabının on sekizinci yüzyılda Paris'te insanları zehirleyen meşhur bir isim olduğunu, şimdiki hayatında envai çeşit gizli suç işlediğini anlatmıştı.

---

93 Bkz. ikinci bölüm, ss. 92-94.

Helene Preiswerk, Mart 1900'de yedi çemberin yardımıyla mistik dünyanın yapısını betimleyemeye başladı: Asli güç merkezi çemberdeydi, madde ikinci çemberde, ışık ve karanlık üçüncü çemberde vs. Bu vahiyler tüketildiğinde, medyumun esini gerilemiş gibi görünüyordu. Jung bu noktadan sonra artık seanslara katılmadığını, medyumun altı ay sonra katılımcılara ruhların getirdiğini ileri sürdüğü nesneleri gösterdiğini anlatmıştı. Ama bu noktada suçüstü yakalanmış ve medyumluk kariyeri son bulmuştu.

Jung bu vakayı tartışırken, konunun gündeme getirdiği, medyumlukla ilgili çeşitli olguları tanımlamış ve sınıflandırmıştı: Uyurgezerlik, yarı uyurgezerlik, otomatik yazı ve sanrılar. Helene'in medyumca romanslarının kaynaklarını da belirlemeye çalışmıştı. Bu kaynaklardan biri Kerner'in *Prevorst Kahinesi* adlı kitabıydı, bir diğeri Kant'ın kozmogonisi hakkında işittiği konuşmalardı. Ama Jung, Basel'in eski ailelerinin sözlü ve yazılı geleneklerinden bahsetmemişti. Ancak böyle bir ortamda bir hasta bu kadar fantastik boyutlarda bir soykütüğü sanrısı sistemi geliştirebilirdi.

Helene'in hikâyesindeki iki özellik Jung'u çarpmıştı. Birincisi medyum hâlindeyken, bilinçli hâlde olduğundan çok daha üstün bir yetenek sergileyerek gerçekleştirdiği beceriler söz konusuydu. İkincisi ciddi, dengeli, düşünceli Ivenes kişiliği ile medyumun dengesiz, alışkanlık hâline getirdiği kişiliği arasında bir tezat gözleniyordu. Jung, Ivenes'in, medyumun bilinçdışında ayrıntılı olarak geliştirmekte olduğu yetişkin kişiliğinden başka biri olmadığı sonucuna varmıştı. Hastanın psişik büyümesi psikolojik ve sosyal engeller nedeniyle gecikmişti, medyumluk kariyeri ise bu engelleri aşmak için bilinçdışının başvurduğu yollardan biriydi. Burada Jung'un bireyleşme kuramı dediği şeyin nüvesini buluruz. Medyumun aşkları, açık ya da gizli aşk ilişkileriyle ve gayrimeşru çocuklarla ilgili hikâyelerde bol bol karşımıza çıkıyordu, Jung, Helene'in büyük bir aile arzusunun bir cinsel tatmin rüyasının tezahürü olduğunu düşünüyordu. Öyle görünüyor ki Jung, genç kuzeninin kendisine âşık olduğunu ve medyumca vahiylerini sadece onu memnun etmek için artırdığını ancak daha sonraları anlamıştı.

Jung bu hikâyenin geri kalanını 1925'te verdiği bir seminerde aktarmıştı.[94] Helene Preiswerk, Basel'den ayrılmış, terziliği öğrenmek için Montpellier ve Paris'e gitmişti. 1903'te Jung onu Paris'te ziyaret etmiş, medyumluk seanslarıyla ilgili her şeyi unuttuğunu iddia ettiğini şaşkınlıkla görmüştü. Helene daha sonra Basel'e dönmüş, burada kız kardeşlerinden biriyle bir terzi dükkânı açmıştı, Jung onun son derece zarif giysiler ürettiğini ileri sürüyordu.[95] Maalesef Helene 1911'de genç yaşta veremden öldü.

Jung'un tezi, Theodore Flournoy'un coşkulu bir dille yazdığı bir değerlendirmeye konu oldu.[96] Fransız ressam Cornillier'nin hikâyesinden de bu bağlamda ilginç bir son not olarak

---

94 *Notes on the Seminar in Analytical Psychology, Conducted by Dr. C. G. Jung, Zurich, March 23-July 6, 1925*, sınıftakiler tarafından düzenlenmiştir, 1926.

95 Basel'de uzunca bir süre bir elbise atölyesi çalıştıran, seçkin bir müşteri kitlesi olan bir hanım yazara, Jung'un kuzeninin "iyi çalıştığını, ama özgün olmayan, moda dergilerinden kopyalanmış elbiseler yarattığını" söylemişti. Mesleki bir rekabet mi söz konusuydu, yoksa psikiyatristler moda konusunda yargılarına güvenilmez kişiler midir, bilinmez.

96 *Archives de Psychologie*, II (1903), ss. 85-86.

bahsetmek gerekir, Cornillier 1910'da on dokuz yaşındaki modeli Reine'nin bir medyum olduğunu keşfetmişti, iki yıl boyunca yaptıkları oturumlarda Reine ona kendisinin önceki hayatları ve ölmüş insanların hayatları hakkında açıklamalarda bulunmuş, öte dünyanın kendi kanunları, ahlak kuralları, görenekleri ve ruhlar hiyerarşisi olan bir yer olduğunu açıklamıştı.[97] Fransız oyun yazarı Lenormand bu sürecin, medyumun ressama olan gizli tutkusundan kaynaklandığı kanısına varmış, bu bağlamda Jung'dan alıntı yapmıştı.[98] Bu hikâye Lenormand'ın *L'Amour Magicien* başlıklı oyununa esin kaynağı olmuştu.[99]

Jung, Aralık 1900'de Burghölzli'de çalışmaya başladığında, psikolojinin ne olması gerektiğiyle ilgili gayet kesin fikirleri vardı. Psikolojiyi insan ruhunun bilimsel incelenmesi olarak tanımlıyor, psikolojik gerçeklik dediği tezahürleri başlangıç noktası olarak alıyordu. Bilinçdışının bölünmüş içeriğinin bir insan kişiliği görünümü alabileceğini, bu içeriğin sanrılar biçiminde dışarıya yansıtılabileceğini ya da medyumluk seanslarında olduğu gibi bilinçli zihnin kontrolünü alabileceğini ileri sürüyordu. Myers, Janet, Binet ve Flournoy örneklerini izleyen Jung'un ilgisi bu psikolojik gerçekliklerin incelenmesine yöneliyordu.

Carl Gustav Jung'un Çalışmaları – II – Burghölzli Dönemi

Jung'un Burghölzli'de geçirdiği dokuz yıl, belli konulara odaklanarak yoğun bir biçimde çalıştığı bir dönem olmuştu. Tezini ve çoğu klinik vakaları konu alan makaleler yazdıktan sonra kelime çağrışım testleriyle araştırmalar yapmaya yoğunlaştı. Bu test, bir öznede titizlikle seçilmiş kelime dizileri tekrarlamayı gerektiriyordu; denek bu sözcüklerin her birine aklına ilk gelen sözcükle karşılık veriyordu, tepki süresi kesin olarak ölçülüyordu.

Jung bir keresinde bu testin tarihini eksiksiz olarak anlatmıştı.[100] Test Galton tarafından icat edilmişti, Galton bu testin zihnin gizli bölgelerini araştırmakta nasıl kullanılabileceğini göstermişti. Wundt bu yöntemi alıp mükemmelleştirmiş, sonra da fikirlerin çağrışımıyla ilgili kanunları deneysel olarak belirlemeye çalışmıştı. Sonra Aschaffenburg ile Kraepelin iç ve dış çağrışımların farklılığını gündeme getirmişlerdi, iç çağrışımlar anlama göre gelişen çağrışımlar, dış çağrışımlarsa mecaza ve sese göre gelişen çağrışımlardı; bunlara semantik ve sözlü çağrışımlar da denebilirdi. Kraepelin yorgunluğun yavaş yavaş büyük oranda sözlü çağrışıma doğru bir değişiklik yarattığını göstermişti. Humma ve sarhoşlukta da benzer etkiler gözlenmişti. Aynı yazarlar, kelime çağrışım testinin sonuçlarını çeşitli zihinsel durumlarla karşılaştırmıştı. Sonra Ziehen, uyarıcı sözcüğün deneğin hoşlanmadığı bir şeyle ilgili olması hâlinde tepki süresinin daha uzun olduğunu bularak yeni bir yol açtı. Kimi zaman ertelenmiş birkaç cevap, Ziehen'ın *gefühlsbetonter Vorstellungskomplex* (duygusal anlam yüklü temsil kompleksi) dediği ortak bir temel temsille ya da basitçe bir kompleksle ilişkilendiri-

97 P. E. Cornillier, *La Survivance de l'âme et son évolution après la mort. Comptes rendus d'expériences*, Paris: Alcan, 1920.

98 H. R. Lenormand, *Les Confessions d'un auteur dramatique*, Paris: Albin Michel, 1953, II, ss. 134-140.

99 H. R. Lenormand, *L'Amour magicien (1926), Théâtre complet*, Paris: Crès, 1930, VI, ss. 1-113.

100 C. G. Jung, "Die Psychopathologische Bedeutung des Assoziationsexperimentes", *Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik*, XXII (1906), ss. 145-162.

lebiliyordu. Ziehen deneğin bu cevapları verirken, genellikle cevapları ile kompleks arasındaki bağlantının farkında olmadığını görmüştü.

Bleuler bu noktada, hastaların klinik olarak incelenmesini desteklemek amacıyla Burghölzli'de test yöntemini uygulamaya başlamıştı. Bleuler şizofreninin temel semptomunun çağrışım geriliminin gevşemesi olduğuna inandığından, kelime çağrışım testiyle bu varsayımın kontrol edilmesi mantıklıydı. Bleuler de bu araştırmayı yapma görevini Jung'a verdi. Jung diğer birkaç Burghölzli sakiniyle birlikte geniş çaplı bir deneye girişti. Birkaç yıl içinde gerçekleştirilen bu araştırmalar kitap hâlinde bir araya toplandı.[101] Jung bu çağrışım testinde kullanılan tekniği mükemmelleştirdi. Testin eğitimli ve eğitimsiz insanlara uygulanması sonucu elde edilen bulguların karşılaştırılması sayesinde, eğitimsiz olanlarda semantik çağrışım oranının daha yüksek olduğu görüldü. Bu araştırmada Jung'la birlikte çalışan araştırmacılardan biri, aynı aileden olan insanlara uygulanan testlerde, özellikle de baba ile oğul, anne ile kız arasında istatistiksel olarak daha fazla benzerlik görüldüğünü ortaya çıkardı.

Ama Jung'un başlıca amacı komplekslerin tespit ve analiz edilmesiydi (Ziehen'in bu terime verdiği orijinal anlamıyla). Jung normal, tesadüfi ve daimî kompleksleri birbirinden ayırıyordu. Kadınlardaki ve erkeklerdeki normal kompleksleri karşılaştırmıştı. Kadınlarda erotik kompleksler ön plandaydı; aile ve evle, hamilelik, çocuklar, medeni durumla ilgili kompleksler görülüyordu; daha yaşlı kadınlarda eski sevgililerle ilgili pişmanlıkların gösterildiği kompleksler görmüştü. Erkeklerde hırs, para ve başarı arzusu kompleksleri erotik komplekslerden önce geliyordu. Tesadüfi kompleksler hastanın hayatında meydana çıkmış belli olaylarla ilgili komplekslerdi. Daimî kompleksler histeriden ve dementia praecox'tan (erken bunama) mustarip hastalarda özellikle ilgi çeken rahatsızlıklardı.

Jung, histeriyle ilgili olarak, çağrışımların eski gizli bir yarayla ilişkili dirençli büyük bir kompleksle bastırıldığını görmüştü ama birey kompleksini fethetmesi ve asimile etmesi sağlanırsa iyileştirilebiliyordu. Jung erken bunamada bir ya da daha fazla sayıda kompleksin artık alt edilemediğini görmüştü.

Erken bunama (dementia praecox) konusunda, Bleuler'in önceki on beş yıl içinde uğraştığı araştırmaları destekleyen yeni bir yaklaşım ortaya çıkmıştı. Jung ilk bulgularını tek bir ciltte topladı: *Über die Psychologie der Dementia Praecox*.[102] Jung bu kitabında hâlâ Janet ve Flournoy'un etkisi altındadır. Bleuler'in etkisini teslim eder, Freud'un kuramlarıyla ilgili ciddi çekinceler dile getirir. "Kompleks" terimi artık asıl anlamının ötesinde kullanılıyordu, bu nedenle Jung'un kompleks çeşitlerini birbirinden ayırması gerekmişti: Tek bir olayla mı yoksa sürekli bir durumla mı ilişkili oldukları, bilinçli mi, yarı bilinçli mi, yoksa tümüyle bilinçdışı mı oldukları, duygusal anlam yüklerinin güçlü olup olmadığı gibi sorular komplekslerin çeşitlerini belirliyordu. Jung yöntemini göstermek için neredeyse yirmi

---

101 C. G. Jung, *Diagnostische Assoziationsstudien*, Leipzig: J. A. Barth, 1906, 1909. İngilizce çevirisi, *Studies in Word Association*, New York: Moffat Yard, 1919, iki cilt.

102 C. G. Jung, *Über die Psychologie der Dementia Praecox*, Halle: C. Marhold, 1907. İngilizce çevirisi, *The Psychology of Dementia Praecox, Nervous and Mental Disease Monograph Series* no. 3 (1909), *Collected Works*, New York: Pantheon Books, 1959, III, ss. 3-151.

yıldır Burghölzli'de kalan, hiçbir şekilde tutarsız görünmeyen çok sayıda sanrı yaşayan ve sanrılı fikre kapılan altmış yaşında bir kadın hastanın epey ayrıntılı bir analizini sunar. Jung ona tekrar tekrar kelime çağrışım testini uygulamış ve sanrılarının anahtar kelimesi gibi görünen kelimelere karşılık, serbest çağrışımla aklına gelenleri söylemesini istemişti. Böylece üç gruba ayırdığı çok sayıda kompleks tanımlamayı başarmıştı: Mutluluk rüyaları, haksızlığa uğrama şikâyetleri ve cinsel kompleksler. Dolayısıyla hastanın tutarsızmış gibi görünen sayıklamaları, bir ömür boyu devam eden ağır çalışma ve yoksunlukları telafi etmek üzere bir dileğin sistematik olarak gerçekleştiğini ifade ediyordu. Jung, bulgularının, Flournoy'un Helene Smith hakkında yaptığı çalışmada elde ettiği bulgulara benzerliğini işaret etmişti: Helene'in "sübliminal hayal âlemindeki aşkları" hayatının vasatlığını telafi ediyordu. Jung kendisi de Baselli genç medyumla yaptığı çalışmada aynı şeyleri yaşamıştı, aradaki tek fark Jung'un şunu fark etmiş olmasıydı: Baselli medyumun sübliminal aşkları, gelişmesinin önündeki engelleri zorlamaya yönelik bir girişimdi. Burghölzli'deki hastaysa tersine kendi sanrılarına hapsolmuştu.

Ama neden histeride komplekslerin üstesinden gelinebiliyordu da erken bunamada kompleksler alt edilemiyordu? Jung erken bunamada komplekslerin beyin üstünde zehirleyici bir etki yaratan bir zehir ürettikleri, bu nedenle hastalığı geri çevrilemez kıldığı varsayımını kabul etmişti. Bu kuram, Bleuler'in erken bunama kuramıyla çelişiyordu, Bleuler hastalığın başlıca nedeninin varsayımsal bir zehrin beyni etkilemesi olduğunu söylüyor, komplekslerin semptomlara yol açmadığını, onlara biçim verdiklerini ekliyordu. Bleuler ile Jung ortak bir açıklama yaparak bu konudaki görüş ayrılıklarını tanımlamışlardı.[103] Jung aynı yıl psikotiğin sanrılı fikirlerinin, yeni bir dünya görüsü yaratma çabasının ifadesi olduğu varsayımını dile getirdi.[104]

Jung bu arada kelime çağrışım testinin uygulanmasına da yeni bir yön verdi. 1905'te yaşlıca bir bey ona gelmiş, parasının çalındığını, on sekiz yaşında bir genç olan kahyasından şüphelendiğini anlatmıştı. Jung genç adama, bu vakaya uyarlanmış bir kelime çağrışım testi vermişti. Genç adam öyle bir cevap vermişti ki Jung onun itiraf etmesini sağlamak için "Sen çaldın." demesinin yeterli olacağını kesinlikle anlamıştı ve bu da gerçekten olmuştu.[105] Bir hastanede gerçekleşmiş, ancak ve ancak üç hemşireden birinin yapmış olabileceği bir para çalınma vakası daha vardı. Jung onlara testi vermiş, suçluyu bulmuştu, tesadüfe bakın ki suçlu en fazla şüphelenilen hemşire değildi.[106]

Jung bir süre, suçluları tespit etmeye yönelik yeni bir yöntem keşfettiğine inanmıştı ama çok geçmeden işlerin bu kadar basit olmadığını anlamıştı. Freud deneğin teste nesnel suçuna göre değil, öznel suçluluk duyguları ve kaygılarına göre tepki verdiğini işaret etmiş-

---

103 Eugen Bleuler ve C. G. Jung, "Komplexe und Krankheitsursachen bei Dementia Praecox", *Zentralblatt für Nervenheilkunde und Psychiatrie*, XXXI, No. 19 (1908), ss. 220-227.

104 C. G. Jung, *Der Inhalt der Psychose*, Viyana ve Leipzig: Deuticke, 1908, *Collected Works*, III, ss. 153-178.

105 C. G. Jung, "Zur psychologischen Tatbestandsdiagnostik", *Centralblatt für Nervenheilkunde und Psychiatrie*, XXVIII (1905), ss. 813-815.

106 C. G. Jung, "Le Nuove Vedute della Psicologia Criminale", *Rivista di Psicologia Applicata*, IV (1908), ss. 287-304.

ti.[107] Kelime çağrışım testinin birkaç yıl boyunca yoğun olarak uygulanması sonrasında Jung testi kullanmayı tamamen bırakmıştı. Jung testi sahiplenmemezlik etmedi hiç, C. G. Jung Enstitüsü'ne psikoloji disiplini açısından değeri nedeniyle kelime çağrışım testi uygulanmaya devam etmiştir. Ama Jung şöyle demişti: "İnsan zihni hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler, deneysel psikolojiden hiçbir şey, neredeyse hiçbir şey öğrenmeyecektir."[108]

Carl Gustav Jung'un Çalışmaları – III – Psikanalitik Dönem

Jung'un psikanalizle tanışması Burghölzli'de çalışmaya başladığı dönemin başlangıcına uzanır. Jung 1957'de verdiği bir söyleşide,[109] 1900[110] gibi erken bir tarihte Bleuler'in ondan, doktorların tartışma akşamlarından birinde Freud'un *Rüyaların Yorumu*'nu anlatması ricasında bulunduğunu belirtmişti.[111] Freud'un adı, Jung'un 1902 tarihli tezinde dört kez, 1902 ile 1905 arasında yazılmış makalelerinde birkaç kez anılmıştır; Jung kelime çağrışım testiyle ilgili yazılarında Freud'un bu konuda bir otorite olduğundan bahsetmiştir. Jung'un ilgisi önce bilinçdışındaki bölünmüş içeriğe yönelmişti (Janet'nin bilinçaltı sabit fikirler dediği şey), sonra bunları Ziehen'in duygusal olarak anlam yüklü temsil kompleksleriyle birleştirmişti ve şimdi de Freud'un travmatik hatıralarında bir kez daha bu komplekslerle karşılaşmıştı.[112] Jung o tarihten itibaren Freud'un çalışmalarını tutkulu bir ilgiyle incelemişti. Freud'un çalışmalarında, kendisinin kelime çağrışım testiyle ilgili bulgularının doğrulandığını görmüştü ama bulguları Freud'un fikirlerinin ışığında yeni bir anlam kazanmıştı. Jung'un o döneme ait yazıları Freud'a coşkuyla yaklaştığını, psikanaliz karşıtlarına karşı saldırgan bir tutum benimsediğini gösterir ama bir yandan da Freud'la görüş ayrılıklarını sessiz sedasız ortaya koyar. Jung *Über die Psychologie der Dementia Praecox*'un Temmuz 1906 tarihli önsözünde çocukluktaki cinsel travmanın önemiyle ilgili olarak Freud'un fikirlerine katılmadığını, cinselliği Freud kadar ön plana yerleştirmediğini, Freud'un psikoterapisini "en iyi ihtimalle, mümkün olabilecek bir psikoterapi" olarak gördüğünü belirtir.

Jung'un psikanalitik dönemi (Burghölzli'den ayrıldığı) 1909'dan (Psikanaliz Derneği'nden ayrıldığı) 1913'e uzanır. Bu dönemde Jung'un kavramlarında yavaş yavaş bir değişiklik yaşandı: Jung başta Freud'un bazı fikirlerine alternatifler önermekten başka bir şey yapmamıştı ama çok geçmeden görüş ayrılıkları Freud için kabul edilemez bir hâl aldı.

---

107 Sigmund Freud, "Tatbestandsdiagnostik und Psychoanalyse", *Archiv für Kriminal Anthropologie und Kriminalistik* (1906), XXXVI, ss. 1-10.

108 C. G. Jung, *Das Unbewusste im normalen und kranken Seelenleben*, Zürih: Rascher, 1926. İngilizce çeviri, *Two Essays on Analytical Psychology*, Londra: Baillière, 1929, ss. 1-121.

109 Richard I. Evans, *Conversations with Carl Jung*, Princeton: Van Nostrand Co., 1964.

110 Jung 11 Aralık 1900'de Burghölzli'ye girdiğinden, Bleuler'in 1901'de bu işi ona vermiş olması daha muhtemeldir.

111 Burghölzli'de ayda bir kez Referierabend denilen bir doktorlar toplantısı yapılması adettendi, bir akşam bir araya gelinir, yakın dönemde genel ilgi uyandıran bir psikiyatrik çalışma hakkında bilgi verilip tartışılırdı. Personelden biri bir rapor sunma işini üstlenirdi, sonra herkes sorular sorar, görüş belirtirdi ve Bleuler de tartışmayı sonuca bağlardı.

112 Bazı yazarların kelime çağrışım testinin "psikanalizin test yöntemine uygulanması" olduğu sonucuna varması bu nedenle hatalıdır. Testin kendisi ve "kompleks" kavramı psikanalizden önce ortaya çıkmıştır.

Jung, Oedipus kompleksi kavramını hiç kabul etmedi. 1909'da yayınlanan, "*Bireyin Kaderi Açısından Babanın Anlamı*" başlıklı bir makalesinde, babalar ile oğulların, anneler ile kızların kelime çağrışım testinden benzer cevaplar verme eğiliminde olmasının onu çok şaşırttığını belirtiyordu.[113] Oğlanlar da kızlar da bir tür psişik bulaşıcılık söz konusuymuş gibi bilinçsizce ailenin tutumuna uyuyor, demişti Jung. Bu tutumlar sabitlendiğinde, hayat boyunca ısrarla devam ediyordu. Jung bu tutumların bireylerin hayatlarını bilinçsizce nasıl yönlendirdiğini ve kader denilen şeyi nasıl oluşturduğunu birkaç etkileyici vaka hikâyesiyle göstermişti. Kısacası Jung, Freud'un Oedipus kompleksinin çözülmesine atfettiği bütün etkileri aile tutumlarının erken yaşta özümsenmesine (sonraki terminolojide "onlarla özdeşleşmeye") bağlamıştı. Jung bir dipnotta libidonun, psikiyatristlerin irade ve açlık dediği şey olduğunu belirtmişti.

Freud ertesi yıl, Küçük Hans'ın vaka hikâyesini yayınlamıştı. Bundan kısa bir süre sonra Jung aynı dergide "Bir Çocuktaki Psişik Çatışmalar" başlıklı bir makale yayınladı, Küçük Hans'ın hikâyesine biraz paralellik gösteren bir hikâyeydi bu.[114] Nasıl ki beş yaşındaki Küçük Hans'ın fobileri kız kardeşinin doğumu sonrasında başladıysa, Jung'un dört yaşındaki küçük hastası Anna da küçük erkek kardeşinin doğumu sonrasında sorunlar yaşamaya başlamıştı. Bu olay, küçük kızın zihninde sadece çocukların kökeniyle değil, ölümden sonraki ve doğumdan önceki hayatla ilgili de sorular doğurmuştu. Hatta çocuk kendiliğinden, reenkarnasyon kuramını düşünmüştü. Anna'nın babası bütün soruları olabildiğince basit ve dürüstçe cevaplamanın en iyi olduğuna karar vermişti. Bu aydınlanma babanın rolünün açıklanmasını da içeriyordu, nihayetinde Anna tümüyle güven duymuştu. Jung aynı makalenin daha sonraki bir basımında, çocuğun daha sonra "aydınlatıcı" açıklamayı bir kenara bırakıp çocuksu kurama geri döndüğünü de belirtmişti.

Psikanalizin sosyal psikolojiye ilk uygulamalarından biri Jung'un "Psychologie des Gerüchtes" başlıklı bir makalesiydi: On üç yaşında bir kız öğrenci okul arkadaşlarına, öğretmenleri hakkında gördüğü bir rüyayı anlatmıştı. Bu hikâye bir skandala neden olmuş, kız okuldan uzaklaştırılmıştı. Ne var ki okul yönetim kurulu, sonra psikiyatrik bir onayın ardından öğrenciyi okula geri kabul etmeye hazır olduklarını bildirmişti. Öğrenciyle ilgili psikiyatri raporunu hazırlaması istenen Jung, öğrencinin anlattığı biçimiyle rüyayı ve sekiz tanığın anlattığı versiyonu aktarır. Rüyada skandal niteliğinde bir şey yoktur ama tanıklar birkaç açık saçık ayrıntı eklemiştir. Jung bu rüyanın gerçekten de kızın bilinçdışı dileklerini temsil ettiği ve tanıkların sanki psikanalitik bir rüya yorumu yapıyormuşçasına rüyanın yeni versiyonlarını sunduğu sonucuna varmıştı.[115]

Bu arada Jung büyük ölçekli bir eser için hazırlık çalışmalarına başlamıştı. Freud'un cesaretlendirmesiyle birlikte, birkaç psikanalist mitleri incelemeye başlamıştı; bu isimler

---

[113] "Die Bedeutung des Vaters für das Schicksal des Einzelnen", *Jahrbuch für Psychoanalytische und Psychopathologische Forschungen*, I (1909), 155-173. İngilizce çeviri, *Collected Papers on Analytical Psychology* içinde, Londra: Baillière, 1916, ss. 156-175.

[114] C. G. Jung, "Über Konflikte der kindlischen Séele", *Jahrbuch für Psychoanalytische und Psychopathologische Forschungen*, II (1910), ss. 33-58.

[115] C. G. Jung, "Ein Beitrag zur Psychologie des Gerüchtes", *Centralblatt für Psychoanalyse*, I (1911), ss. 81-90.

arasında Abraham, Rank ve Silberer, ayrıca Zürih'te Riklin yer alıyordu. Uzunca bir süre boyunca din tarihiyle ilgilenmiş olan Jung eski çalışmalarına devam etti. Jung otobiyografisinde belirttiği üzere Creuzer'in eserlerini özel bir ilgiyle okuyordu.[116] Ama Jung, mitlerin psikanalitik bir yorumunu sunmakla kalmıyor, mitlerle ilgili bilgilerini hastalarının rüyalarını ve fantezilerini anlama aracı olarak da kullanıyordu. Jung hiç tanımadığı birinin birkaç gündüz düşü ve fantezisini mitolojik olarak yorumladığı dört yüzü aşkın sayfa yazmıştı. Bu çalışma, 1911 ve 1912'de *Jahrbuch*'ta yayınlandı.[117]

Flournoy 1906'da genç Amerikalı bir öğrenciden, Miss Frank Miller'dan aldığı birkaç notu yayınlamıştı.[118] Bu genç hanım telkin ve kendi kendine telkin deneyimlerine çok açıktı. Akdeniz'de bir tekne gezisi sırasında hayal kurarken "Tanrı'nın İhtişamı" başlıklı üç dizeli bir şiir işitmişti. Bir gece, trendeyken "Güve ve Güneş" başlıklı on dizelik hipnagojik bir şiir yaratmıştı. Bir süre sonra, sıkıntı ve kaygılarla geçirdiği bir akşamın ardından bir Aztek ya da İnka kahramanı olan Chiwantopel etrafında dönen hipnagojik bir drama hayal etmişti. Miss Miller bu fantezileri kaydederken kaynaklarının izini sürmeye de çalışmış, bu izleri ya hayatında daha önce yaşanmış olaylarda ya da okumalarında bulmuştu. Jung bu dağınık malzemeler üstünde çalışarak mitoloji ve din tarihine dayalı bir yorum bulmaya çalışmıştı.

Jung'un eserleri kolayca okunacak eserler değildir. Almanca orijinalleri, tercümesi yapılmamış Latince, Yunanca, İngilizce ve Fransızca alıntılarla, sözlüklerden kopyalanmış uzun etimoloji bilgileriyle doludur. Okur, Kitab-ı Mukaddes'e, Upanishadlar'a ve diğer kutsal kitaplara, Gılgameş Destanı ve Odyssey'e; şairler ve filozoflara (özellikle de Goethe ve Nietzsche'ye), arkeologlar, dilbilimciler, din tarihçilerine; Creuzer, Steinthal ve diğer mitoloji öğrencilerine, ayrıca Jung'un çağdaşı olan psikologlar, psikiyatristler ve psikanalistlere yapılan göndermeler çığının altında kalır. Bu malzeme zenginliği arasında okur sürekli ana hattı kaçıracağından korkar ama zaman zaman Miss Miller'a geri getirilir. Yazar, kendisini yıllar içinde birikmiş malzeme fazlasından kurtarmak istermiş gibi görünür. Jung, büyükbabası Samuel Preiswerk'in bestelediği bir ilâhîden bile alıntı yapmıştır. Ama (Frobenius dışında) etnologların çalışmalarından pek az bahsedilir ve agnostikler ile simyacıların çalışmaları hakkında hemen hiçbir şey söylenmez.

Okuması zahmetli olsa da Jung'un eserleri büyük bir ilgi uyandırmıştır. Jung eserleriyle psikanaliz dünyasına üç yenilik getirmişti. Birinci yenilik, Freud'un orijinal libido kavramından ayrılmasıydı: Jung psikoz fenomenini, libidonun dış dünyadan çekilmesiyle açıklamanın

---

[116] Friedrich Creuzer, *Symbolik und Mythologie der alten Völker, besonders der Griechen*, 4 cilt, Leipzig: Leske, 1810-1812.

[117] C. G. Jung, "Wandlungen und Symbole der Libido. Beiträge zur Entwicklungsgeschichte des Denkens", *Jahrbuch für Psychoanalytische und Psychopathologische Forschungen*, III, No. I (1911), 120-227); IV (1912), ss. 162-464. Kitap olarak basım, Leipzig ve Viyana: Deuticke, 1912. İngilizce çevirisi, *Psychology of the Unconscious*, New York: Moffat Yard, 1916. *Collected Works*'te *Symbols of Transformation* başlığıyla yeniden basımı, New York: Pantheon Books, 1956, cilt 5.

[118] Miss Frank Miller, "Quelques faits d'imagination créatrice subconsciente", *Archives du Psychologie*, V (1906), ss. 36-51.

imkânsız olduğunu düşünüyordu. Bu, ancak libido cinsel içgüdüden fazlasıysa mümkün olabilirdi, Jung işte bu nedenle libidoyu artık psişik enerjiyle özdeşleştiriyordu. İkincisi Jung, libidonun bu yeni anlamıyla kendisini doğal olarak sadece sembollerle ifade ettiği sonucuna varır. Daha sonra seminerlerinden birinde söylediği gibi, libido her zaman kristalleşmiş biçimde görünür, yani karşılaştırmalı mitoloji incelemelerinden bildiğimiz kadarıyla evrensel semboller biçiminde. İnsan burada, çok geçmeden Jung'un kolektif bilinçdışı ya da arketip kavramı hâline gelecek kavramların başlangıcını görüyor. Üçüncüsü bu kitapta tartışılan bütün mitler arasında bir tanesi özellikle önemli görünür: Kahraman miti. Rank kahramanın doğuşu mitini ele almıştı zaten. Jung şimdi, kahramanın anneden doğmak için verdiği savaşı ve canavarla mücadelesini anlatır.

Kitabın Almanca orijinali Freud'un karşıtları kadar kendisi için de geçerli olabilecek biraz muğlak bir sözle bitiyordu: "Bilimin işi bence son sözü söylemek için rekabet etmek değil, bilginin güçlendirilmesi ve derinleştirilmesi için çalışmaktır."[119]

Jung Eylül 1912'de New York'ta psikanaliz hakkında dokuz konferans verdi. Bu konferanslar derlenip 1913'te yayınlandı.[120] Jung psikanalitik kuramın yıllar içinde değiştiğini, Freud'un bütün nevrozların çocukluktaki bir cinsel travmaya bağlanabileceği yolundaki ilk kuramını terk ettiğini işaret eder. Aynı şekilde psikanalitik kuramı biraz daha geliştirmeye, özellikle de libido kuramını gözden geçirmeye çalışır. Birincisi, libidonun cinsel dürtüyle bir tutulması ona savunulamaz görünür. Bebeğin meme emerken deneyimlediği haz neden beslenme içgüdüsünün tatmin edilmesinin verdiği haz değil de cinsel nitelikli bir haz olmalıdır ki? Freud'un kavrayışı, açlığın cinsel dürtünün bir tezahürü olduğunu ima edecektir ama cinsel tezahürler beslenme içgüdüsünün gelişmesi olarak da betimlenebilir pekâla! Freud maalesef "libido" terimini "cinsel arzu" anlamında kullanmıştır ama sonra bu anlamı genişletmişti; o kadar ki Claparede, Freud'un bu terimi "ilgi" anlamında kullandığını belirtir. Jung'a göre bütün zorluklar "libido"ya "psişik enerji" anlamının verilmesiyle hallolacaktı. Bu kendisini hayat sürecinde gösteren ve öznel olarak açlık ve arzu duymak olarak algılanan enerjidir. Bu psikolojide, Robert Mayer'in[121] enerjinin dönüşümü kuramını önererek fizikte yarattığına benzer bir devrim yaratacaktı. Ayrıca bu yeniden uyarlanma, psikanaliz karşıtlarını haklı bir argümandan, daha açık bir deyişle "libido"nun mistik bir kavram olduğu argümanından yoksun bırakır. Bu yeni anlamıyla alındığında "libido" terimi soyut bir kavram (fizikteki enerji kavramı gibi) ve tümüyle varsayım olacaktır.[122] Bu yeni ilkeler ışığında libi-

---

[119] Bu kitabın sonraki basımlarında birçok değişiklik geçirdiğini, son basımın (ve İngilizce çevirinin) neredeyse yeni bir kitap haline geldiğini vurgulamak gerekir.

[120] C. G. Jung, "Versuch einer Darstellung der Psychoanalytischen Theorie", *Jahrbuch für Psychoanalytische und Psychopatologische Forschungen*, V (1913), ss. 307-441. İngilizce çeviri, *The Theory of Psychoanalysis, Nervous and Mental Disease Monograph Series*, No. 19 (1915), *Collected Works*, New York: Pantheon Books, IV, 1961, 83-226.

[121] Alman fizikçi Julius Robert von Mayer, termodinamiğin kurucularından biri olarak anılır, termodinamiğin birinci kanunu olan "enerji yoktan var edilemez ve varken yok edilemez" ilkesinin ilk versiyonlarından birini 1841'de önermiştir, 1842'de canlıların başlıca enerji kaynağı olan, bugün oksidasyon diye bilinen hayati önemdeki kimyasal süreci açıklamıştır (ç.n.)

[122] Vaihinger'in terminolojisine göre bu bir hipotez değil, bir kurgu olurdu (**bkz. sekizinci bölüm, s. 595**).

donun evrimini yeni bir biçimde anlamak gerekir. Jung üç aşamayı birbirinden ayırır: Birincisi cinsellik öncesidir, yani üç ya da beş yaşına kadarki dönemdir; burada libido, yani psişik enerji büyüme ve beslenmeye hizmet eder. Tam bir çocuk cinselliği yoktur, Jung, Freud'un çocuğu tanımlarken "çok biçimli sapık" (*polymorph perverse*) terimini kullanmasını da kuvvetle eleştirir. İkinci evre üç-beş yaşından bûlûğ çağının başına uzanır. Freud bu evreye "gizli dönem" der ama Jung onun tersine cinsel içgüdü nüvelerinin bu dönemde belirdiğini ve bireyin cinsel olgunluğa eriştiği üçüncü evrede geliştiğini ileri sürer. Bu gözden geçirilmiş libido kuramının sapkınlıklar ve psikoz açısından anlamını değerlendiren Jung, nevrozla ilgili anlamlar üstünde durur. Nevrozun köklerinin uzak çocuklukta yattığı ilkesini kabul etmez, şimdiki durumda olduğunu söyler. (Jung, nevrozun köklerini uzak çocukluğa götürmenin, Almanya'nın on dokuzuncu yüzyılda çektiği güçlüklerin ardında antik Roma'nın fetihlerini görmek gibi bir şey olduğunu söyler.) Peki o hâlde "ebeveyn kompleksleri" nasıl açıklanacaktır? Jung, şimdiki zorluklar nedeniyle geçmiş çatışmaların yeniden canlanması sonucu, libidonun doğal evriminin durduğunu savunur. Ayrıca Jung, Freud'un Oedipus kompleksi kavramını kabul etmez. Küçük erkek ya da kız çocuğunun az çok yoğun bir biçimde anneye bağlı olduğunu kabul eder, bu babayla bir rekabet yaratabilir ama anne ensest dileklerin nesnesi olarak değil, koruyucu ve besleyici bir figür olarak görülür. Gerçek bir çocukluk nevrozu büyük ihtimalle çocuk okula başladığında belirir, daha sonra birey evlenmekle ya da hayatını kazanmakla yüz yüze kaldığında nevroz baş gösterebilir. Bir nevroz durumunda asıl soru şudur: "Hasta hangi görevden kaçınmak istiyor?" "Hayattaki hangi zorluktan kaçmaya çalışıyor?" (Bu noktada Jung'un nevroz kavrayışının Janet ve Adler'in bakış açılarını yansıttığını belirtebiliriz.)

Psikoterapiyle ilgili olarak Jung, ağır gelen bir sırrın itiraf edilmesinin çok olumlu bir etki yaratabileceğini hatırlatır. Bu yüzyıllardır bilinen, hâlâ da geçerliliğini koruyan bir şeydir ama iyileşme süreci psikanalizin iyileşme sürecinden epey farklıdır. Jung psikanalitik teknikle ilgili olarak rüya yorumlarının rolünü vurgular, Maeder'in rüyaların ereksel işlevi görüşünün önemini teslim eder ve karşılaştırmalı mitolojinin yararını ısrarla vurgular. Jung o zamanlar epey yeni olan bir fikrin de altını çizer: Psikanalistin kendisi de bir analizden geçmelidir. Jung kendi kendine analizin imkânsız olduğunu düşünür. Psikanalizin ruhun zaman içinde evrilmesini mümkün kılacağı sonucuna varır.

Bu görüşlerin bir örneği Jung'un Ağustos 1913'te Londra'da verdiği bir konferansta bulunabilir.[123] Nevrotik genç bir adamın hikâyesinden bahsetmişti, adam şu rüyayı anlatmıştı: "Annem ve kız kardeşimle bir merdivenden çıkıyorum. Yukarıya vardığımda kız kardeşimin bir çocuğu olacağı söyleniyor." Ortodoks psikanalitik bakış açısına göre, bu tipik bir ensest rüyasıydı. Jung itiraz ediyordu: "Merdivenlerin cinsel eylemin bir sembolü olduğunu söylersem anne, kız kardeş ve çocuğu somut, yani sembolik olarak görmeme hakkını ne zaman elde etmiş oluyorum?" Şimdiki durumla ilgili bir araştırma, genç adamın öğrenimini birkaç ay önce bitirdiği ve mesleğini icra edemediği için suçluluk duyguları içinde olduğunu gös-

123 C. G. Jung, "Psycho-Analysis", *Transactions of the Psycho-Medical Society*, cilt IV, kısım II (1913).

termişti. Bu ışıkta bakınca hastanın rüyası çocukluktaki ensest arzularının tatmin edilmesinden çok, o zamana kadar ihmal ettiği görevlerini gerçekleştirme yönünde bir çağrıydı.

Carl Gustav Jung'un Çalışmaları – IV – Ara Dönem

1913'ün sonunda Jung, Freud'dan ayrılmış, çok geçmeden de Zürih Üniversitesi'ndeki görevinden istifa etmişti. 1921'de yayınlanan *Psikolojik Tipler* adlı kitabıyla tam anlamıyla yeni bir dinamik psikiyatri sistemi sundu.[124] 1914 ile 1920 arasındaki dönemde çok fazla yayın yapmadı ama üç büyük görevi tamamladı. Bilinçdışına yaptığı yolculuk, psikolojik tiplerle meşgul olması ve agnostisizm çalışmaları birbiriyle yakından ilişkiliydi.

Jung'un Nekyia'sına, etkin olarak hayal kurma ve ortaya çıkan sembolleri analiz etme yöntemini kendi kendisine uygulamaya Aralık 1913'te başladığını görmüştük. Şimdi Miss Miller'ın fantezilerinde pratik ettiği karşılaştırmalı mitoloji yardımıyla aynı sembol açıklamalarını, nasıl gelirlerse öyle kendi fantezilerine uyguluyordu. Bu deney Jung'un psikolojisindeki en temel birkaç kavramın kaynağı oldu: Anima, benlik, aşkın kurgu ve bireyleşme süreci. Bütün bunlar Jung'un kişisel olarak deneyimlediği psişik gerçekliklerdi. Jung, Aralık 1916'da yayınlanan bir makalede bu yeni bilinçdışı kavramlarını özetliyor, bilinçdışıyla başa çıkmanın birkaç yolu olduğunu belirtiyordu.[125] İnsan onu bastırmayı ya da indirgemeci analizle yormayı deneyebilirdi ama bunlar imkânsız girişimlerdi, çünkü bilinçdışı asla hareketsizliğe indirgenemezdi. İnsan, şizofrenlerde olduğu gibi bilinçdışının altına gömülebilirdi de. İnsan mistik bir biçimde kendisini kolektif psişeyle özdeşleştirmeye çalışabilirdi. Tercih edilebilir çözümlerden biri bilinçdışının içeriklerine karşı onlara boyun eğdirmek için tehlikeli ama ödüllendirici bir mücadeleye girmekti. Kahramanın bir canavarla mücadele etmesini, sonunda bir hazine, vazgeçilmez bir silah ya da büyülü bir muska kazanmasını anlatan o mitlerin sembolik anlamı buydu. "Gerçek değer kolektif psişeye karşı zafer kazanmakta yatar." Muhtemelen Jung'un kendi deneyimine atıfta bulunan bu cümle, 1916 son bulmadan önce, Jung'un kendi kendisine yaptığı bu deneyde başlıca zaferi kazandığı hissine kapıldığını ifade etmektedir.

Jung'un kendi kendisine yaptığı bu deney, daha önceki psikolojik tip kavrayışlarına daha geniş kapsamlı bir anlam vermesini mümkün kıldı. Jung 7 ve 8 Eylül 1913 tarihli Münih Psikanaliz toplantısında tipolojisinin kısa bir eskizini sunmuş, sonra aynı yılın Aralık ayında bu tipolojiyi Flournoy'un dergisinde yayınlatmıştı.[126] Histeri ve şizofrenideki psikolojik sendromları karşılaştırdığında normal bireylerde de var olan iki tutum, dışadönüklük ve içedönüklük arasında aşırı bir kontrast görmüştü. Bu iki tutum aynı bireyde de-

---

[124] C. G. Jung, *Psychologische Typen*, Zürih: Rascher, 1921. İngilizce çeviri, *Psychological Types*, New York: Harcourt Brace, 1923.

[125] C. G. Jung, "La Structure de l'inconscient", *Archives de Psychologie*, XVI (1916), ss. 152-179. İngilizce çeviri, *Collected Works*, New York: Pantheon Books, VII, 1953, ss. 263-262.

[126] C. G. Jung, "Contribution a l'étude des types psychologiques", *Archives de Psychologie*, XIII (1913), ss. 289-299. İngilizce çeviri, *Collected Papers on Analytical Psychology*, Londra: Baillière, Tindall and Cox, 1916, ss. 287-298.

ğişiklikler geçirebilir. Her biri farklı bir dünya görüşü gerektirir, (Freud ve Adler arasında yaşanana benzer) içedönükler ile dışadönükler arasındaki yanlış anlaşılmalar bununla açıklanabilir. Jung'un bilinçdışına yaptığı yolculuk onu, dışadönüklük ve içedönüklüğün birbirine zıt iki tutum olmakla kalmadığını, birbirini tamamlayan iki psikolojik işlev olduğunu anlamaya götürmüştü. İç dünyasındaki hayaller ve fanteziler asıl gerçeklik hâline gelip dış dünya algısı silinirken içedönüklüğünün giderek arttığını deneyimliyordu, sonra da bu aşırı içedönüklük hâlinden çıkıp yavaş yavaş aşırı dışadönüklüğe dönüyor, dünyayı ve insanları, faaliyet ve haz ihtiyacını keskin bir biçimde algılıyordu.

Din tarihi konusunda epeyce okumuş olan Jung o yıllarda Agnostiklere büyük ilgi duydu. İkinci yüzyıl ortasında ortaya çıkan bu heretikler saf inancın yerine bilgiyi geçirdiklerini ileri sürüyorlardı. Hayallerinin gerçeklikler olduğunu düşünmüş, onları kozmogonik sistemler hâlinde sistematize etmişlerdi. Jung Agnostikleri bilinçdışının psikolojisinin habercileri olarak selamlıyordu. Açıktır ki Jung, bu insanların "Gnosis"lerini kendisinin bilinçdışı bilgisini aldığı kaynaktan çektiği varsayımında bulunuyordu.

Metamorfoz ve Libido'nun Sembolleri'nde (1911-1912) kullanılan malzemeyi *Psikolojik Tipler*'de (1921) kullanılan malzemeyle karşılaştırırsak Jung'un bilgisini ne kadar genişlettiğini ölçebiliriz: Jung, Agnostiklerin yanı sıra artık Kilise Babaları'ndan, Orta Çağ ilahiyatçılarından, antik Hindistan'ın klasik şiirlerinden, Çinli filozoflardan ve birkaç etnolojik çalışmadan da alıntı yapıyordu. Bu kaynak çeşitliliği *Psikolojik Tipler*'in neden biraz kafa karıştırıcı bir kitap olduğunu açıklar. Psikolojik tipler hakkında açık psikolojik betimlemelerle başlamasını bekleyerek yedi yüz sayfalık bu kitabı açan okur, çok geçmeden hayal kırıklığına uğrar. Psikolojik tiplerin klinik betimlemesi, ilahiyatçılar, filozoflar, psikologlar, şairler ve bilim tarihçilerinin eserlerini içeren uzun bir araştırmanın ardından kitabın ancak son üçte birlik bölümünü oluşturur. Ama bu araştırmayı sırf mürekkep yalamışlık gösterisi olarak görmek de hata olur. Dünyanın bir içedönük, bir dışadönük görünümünün olduğu düşüncesi, bazı filozoflar ile ilahiyatçılar arasındaki görüş ayrılıklarını ve çatışmalarını anlamamıza yardımcı olur. Tertullian ile Origen, Aziz Augustine ile Pelagius, transsubstantiation doğmanın taraftarları ile karşıtları, Orta Çağ gerçekçileri ve nominalistleri, Luther ile Zwingli arasındaki kavgaların kökeni son derece içedönük bir dünya görüşü ile son derece dışadönük bir dünya görüşü arasındaki ayrılıklara uzanıyordu. Schiller'in duygusal ve naif şiir arasında yaptığı ayrım da öyle. (Aslında Schiller duygusal olarak içedönük bir şair olarak kendisi ile naif dışadönük şair Goethe arasında gözlemlediği farkları betimlemişti.) Nietzsche'nin Apollocu ve Dionysosçu tutumlar arasında yaptığı ayrım ile Spitteler'in şiiri *Olympic Spring*'de Prometheus ile Epimetheus karakterleri arasında gözlenen tezat da içedönüklük ile dışadönüklük arasındaki farkı yansıtıyordu. Wilhelm Ostwald kısa süre önce iki bilim insanı tipi arasında bir ayrım yapmıştı: Klasik bilim insanı ile romantik bilim insanı. Jung bu ayrımı içedönük tip ile dışadönük tip arasında yapılan ayrımla bir tutuyordu.[127]

[127] Wilhelm Ostwald, *Grosse Männer*, Leipzig: Akademische Verlagsgesellschaft, 1909.

Jung'un psikolojik tipleri ile ilgili çoğu değerlendirme aşırı basitleştirilmiştir. Jung'un kuramını bütün karmaşıklığı ile kavrayabilmek için yapacağımız hiçbir şey *Psikolojik Tipler*'in onuncu bölümünü okumanın yerini tutmaz. Jung'un Morton Prince için *Festschrift*'te yaptığı katkı iyi bir giriş olacaktır.[128] İçedönüklük ve dışadönüklük her bireyde farklı ölçülerde var olan kendiliğinden ya da gönüllü tutumlardır. İçedönüklük saiklerini en başta kendi içlerinde, yani içsel ve öznel etkenlerde bulan kişilerin tutumudur, dışadönüklük ise saiklerini en başta dışarıda, yani dış etkenlerde bulan kişilerin tutumudur. Aynı birey az ya da çok içedönük ya da dışadönük olabilir ya da ömrünün akışı sırasında içedönükken dışadönük, dışadönükken içedönük olabilir. Ama bu tutumlardan biri sabit de olabilir, o zaman da içedönük ya da dışadönük tiplerden bahsedilir. Bir bireyi sınıflandırmak her zaman kolay değildir, çünkü ara tipler de vardır ve Jung'un belirttiği üzere, "Her birey, kuralın bir istisnasıdır." Yüksek derecede içedönüklük ya da dışadönüklük bastırılan tutumun bilinçdışında telafi edici bir süreç uyandırmasına meyleder. Bu içedönüğün dışadönmesi (ya da tam tersi) bir tür bastırılmış olanın dönüşüdür. İçedönüklük ve dışadönüklük özel bir dünya görüşünü beraberinde getirir. Ne var ki içedönük bir bireyin de dışadönük bir dünya görüşü olabilir, aynı şey tersi için de geçerlidir. Kuvvetle içedönük ya da dışadönük bireylerin diğer tipteki bireyleri, en azından entelektüel olarak anlaması zor olur. Ama içedönükler ile dışadönükler birbirlerini tamamladıklarından, ikisi arasındaki evliliklere sık rastlanır ve bunlar mutlu birlikteliklerdir.

Jung içedönüklük ve dışadönüklük kavramlarına, bilinçli psişenin dört temel işlevine dayalı sistemi de eklemişti. Bu işlevler birbirine karşıt iki çift işlevden oluşur: İki akılcı işlev olan düşünme ve hissetme ile iki akıldışı işlev olan duyum ve sezgi. Düşünme hissetmenin karşıtıdır, duyum da sezginin karşıtıdır. ("Akıldışı" sözcüğü bu işlevlerin akıl karşıtı olduğu anlamına gelmez, daha ziyade akılcılık alanının dışında kaldıklarını belirtir.) Bu dört işlev her bireyde bulunur ama her bireyde, bir işlev karşıtı olan işlevin daha aşağı düzeyde olduğu yerlerde baskındır. Örneğin düşünme baskınsa, hissetme daha aşağı konumdadır. Ama burada da bastırılmış olanın bir şekilde geri döndüğü görülebilir. Aşırı entelektüel bireyde bu, çirkin duygusallık patlamaları biçimini alabilir, son derece duygusal bir bireyde de aptalca entelektüel görüşler biçiminde karşımıza çıkabilir. Ama mesele bundan daha da karmaşıktır, çünkü sıklıkla asal işlevin yanında ek bir işlev de bulunur.

İçedönük ve dışadönük düşüncesi ile dört işlev kavrayışı Jung'un sekiz psikolojik tipten oluşan bir sistem kurmasını mümkün kıldı; bu sekiz tipten dördü dışadönük, dördü de içedönüktür.

> *Düşünsel-dışadönük* tip hayatını ve kendisine bağlı olanların hayatını sabit kurallara göre yönlendirir; düşüncesi olumlu, sentetik ve dogmatiktir. *Duygusal-dışadönük* tip kendisine öğretilen değerlere sahip çıkar, sosyal uzlaşmalara saygılıdır, uygun olan şeyi yapar ve çok duygusaldır. *Duyusal–dışadönük* tip hazdan hoşlanır, sosyal ilişkilere yatkındır, kendisini insanlara ve koşullara kolayca uyarlar. *Sezgisel–dışadönük* tip hayattaki durumlar hakkında kavrayış gösterir, yeni olasılıkları tespit eder ve onlara çekilir, girişim, spekülasyon ve siyaset konusunda yeteneklidir. Sonra *düşünsel-içedönük* tip gelir, Jung görünüşe bakılırsa

[128] C. G. Jung, *Psychological Types in Problems of Personality: Studies Presented to Dr. Morton Prince*, New York: Harcourt, Brace and Co., 1925, ss. 289-302.

Nietzsche'yi model alarak bu tipi uzun uzun betimlemiştir: Pratiklikten yoksun bir insan, çevresindekilerle yaşadığı nahoş deneyimler sonrasında kendisini yalıtmış, şeylerin dibine inmeyi arzulayan, düşüncelerinde büyük bir cesaret gösteren ama tereddütleri ve şüpheleri nedeniyle hareket edemeyen insan. *Duygusal-içedönük* tip iddiasız, sessiz, aşırı duyarlı bireydir; çevresindekiler onu anlamakta zorlanır; bir kadınsa, dışadönük erkekler üstünde gizemli bir güce sahiptir. *Duyusal-içedönük* tip de dünyaya iyilik ve neşe karışımı bir pencereden bakan sessiz bir tiptir, özellikle de şeylerin estetik niteliğine duyarlıdır. Sezgisel-içedönük tip kendi iç düşünce akışına çok büyük değer veren, başkalarının kolayca tuhaf ya da eksantrik olarak değerlendirebileceği bir hayalcidir.

Ania Teillard[129] mnemoteknik bir yöntem olarak, psikolojik tiplerin katıldığı bir akşam yemeği hayal etmişti: Mükemmel ev sahibi (duygusal-dışadönük) bir sanat koleksiyoncusu ve antik tablo uzmanı sessiz bir beyefendi olan (duyusal-dışadönük) kocası ile birlikte konukları ağırlar. Gelen ilk konuk yetenekli bir avukattır (düşünsel-dışadönük). Sonra ünlü bir iş adamı (duyusal-dışadönük) sessiz, biraz muamma yaratan bir müzisyen olan (duygusal-içedönük) karısıyla birlikte gelir. Onları, karısı olmadan gelen ünlü bir akademisyen (düşünsel-içedönük), eski bir aşçı (duygusal-dışadönük) ve seçkin bir mühendis (sezgisel-dışadönük) izler. Bir şair olan (sezgisel-içedönük) son konuk boşu boşuna beklenir, çünkü zavallı daveti unutmuştur.

Jung'un tipolojisinin kaynakları çok katmanlıydı. Bunlardan biri o dönem psikiyatrinin, klinik oluşumlar ile psikolojik tipler arasında ilişkiler bulmakla uğraşmasıydı. Janet, Bleuler, Kretschmer ve Rorschach farklı zamanlarda bu yaklaşımı kullanmışlardı.[130] Jung'un yaklaşımı açısından temel önemde bir başka nokta, onun yaratıcı hastalığı sırasında içedönüklüğünün artması ve dışadönüklüğe dönüş sürecini şahsen, gerçek hayatta deneyimlemiş olmasıydı. Son olarak bir de Jung'un felsefe, ilahiyat ve edebiyat tarihinde yaptığı kapsamlı araştırmalar vardı. Ama Jung'un tipolojisiyle ilgili, tarihsel araştırmasında işaret ettiklerinin dışında başka haberciler de bulunabilir.

Mistik yazar Swedenborg (Jung gençliğinde onun kitaplarını yalayıp yutmuştu) cennet ve cehennemi ziyaret ettiğini ileri sürmüştü.[131] İki ayrı gök krallığı ve iki ayrı melekler grubu görmüştü. Göksel melekler doğrudan Tanrı'dan ilâhî hakikati alır, onu içlerinde algılar ve hemen böyle kabul ederler. Manevi melekler hakikati dolaylı olarak zekâlarıyla alır, onu kabul etmeden önce böyle olup olmadığını araştırır. Schiller'in naif ve duygusal şairler ve şiirler arasında yaptığı ayrımı kavramak için melekler yerine şairleri, ilâhî hakikat yerine şairane esinleri okumak yeterlidir.[132]

Oliver Brachfeld[133] Jung'un içedönük ve dışadönük tipleri ile Binet'nin betimlediği iki entelektüel tutum arasındaki benzerliği işaret etmişti.[134]

---

129 Ania Teillard, *L'âme et l'écriture*, Paris: Stock, 1948, ss. 89-94.

130 **Bkz. onuncu bölüm, ss. 790-791.**

131 Emanuel Swedenborg, *Heaven and Hell*, İngilizce çeviri, Londra: Dent, Everyman's Library, 1909, ss. 11-13.

132 Friedrich Schiller, "Ueber naive und sentimentalische Dichtung" (1795-1796), *Sämtliche Schriften* içinde, Stuttgart: Cotta, 1871, X, ss. 425-523.

133 Oliver Brachfeld, "Gelenkte Tagträume als Hilfsmittel der Psychotherapie", *Zeitschrift für Psychotherapie*, IV (1954), ss. 79-93.

134 Alfred Binet, *L'Etude expérimentale de l'intelligence*, Paris: Schleicher, 1903.

Binet üç yıldır iki küçük kızı, Armande ile Marguerite üstünde, kendisinin geliştirdiği birçok psikolojik testle araştırmalar yaptı. Armande'nın sübjektivist, Marguerite'in objektivist olduğunu söylüyordu. Çocukların her birinden rastgele belli sayıda sözcük yazmalarını isteyen Binet, Armande'ın daha soyut, fanteziler ve antik hatıralarla daha ilgili sözcükler verdiğini, Marguerite'in daha somut sözcükleri, şimdiki nesneler ve yakın tarihli hatıralarla ilgili sözcükleri seçtiğini gördü. Armande'da kendiliğinden hayal gücü daha fazlaydı, Marguerite ise hayal gücünün işleyişini kontrol edebiliyordu. Armande nesneleri, mekândaki yerini kesin olarak belirten Marguerite kadar yöntemli bir biçimde betimleyemiyordu. Armande'da kendiliğinden dikkat ağır basıyordu, Marguerite'te ise etkin, istemli dikkat. Armande zaman aralıklarını, Marguerite mekânsal aralıkları daha kesin ölçebiliyordu. Binet zihnin iki farklı tutumu ve niteliği olduğu sonucuna varmıştı: Bunlara içebakış ve dışabakış diyordu. Armande'ın örneklediği üzere içebakış "iç dünyamız, düşüncelerimiz, duygularımız hakkında sahip olduğumuz bilgiydi." Dışabakış ise "kendimiz hakkındaki bilgimize karşılık dış dünya hakkındaki bilgimizin aldığı yöndü." Bu nedenledir ki Armande kendi bilinç hâllerini gayet iyi betimliyordu ama dış dünyayla ilgili betimlemeleri o kadar doğru değildi, Marguerite için ise tam tersi geçerliydi. Binet sosyallik ve başkalarıyla kaynaşma becerisinin bu tutumlardan biriyle bağlantılı olmadığını vurgulamıştı. Ne var ki "içebakan tip" sanat, şiir ve mistisizm konusunda, "dışabakan tip" bilim konusunda daha yeteneklidir.[135] Binet bu iki zihinsel tipin felsefe tarihinde büyük bir rol oynadığını, Orta Çağda realistler ile nominalistler arasında yaşanan çatışmanın başka şeylerin yanı sıra bununla da açıklanabileceği sonucuna varmıştı.

Binet'nin kitabı Jung'un Paris'te Janet'yle çalıştığı tarihlerde yayınlandığı için, Jung bu kitabı okumuş, sonra unutmuş olabilir; bu da dinamik psikiyatri tarihinde çok sık rastlanan kriptomnezi vakalarının bir örneği olabilir.

Carl Gustav Jung'un Çalışmaları – V – Analitik Psikoloji

Jung psikanalitik hareketten ayrıldıktan sonra kendisini psikanalist demedi, Freudcular da onu psikanalist olarak görmüyordu. Jung başından beri Freudcu olmayan birkaç kavram ortaya atmıştı ve şimdi kendi fikirlerini izlemekte, analitik psikoloji ya da kompleks psikoloji dediği kendi sistemini geliştirmekte özgürdü. Jung yeni kavramlarını 1922'de, *The Psychological Types*'ın son bölümünde tanımlamıştı. Jung'un ömrünün geri kalanında, en az yirmi kitap ve çok sayıda makalede geliştireceği malzeme buydu. Bundan sonraki sayfalarda Jung'un analitik psikolojisinin çok özlü bir özetini sunma girişiminde bulunacağız. Bu kapsamlı sistemin eksiksiz bir araştırmasını yapmak, beş yüz sayfalık bir kitap yazmayı gerektirirdi ama Jung da maalesef bu kitabı yazmamıştır. Analitik psikolojinin temel noktalarının kısa bir özetiyle yetinmemiz gerekiyor: Psişik enerji, bilinçdışı ve arketipler, insan psişesinin yapısı, bireyleşme, rüyalar, Jungcu psikoz ve nevroz kavramları.

135 Aslında Armande'ın bir ressam olduğu bildirilmiştir.

Psişik Enerji

Jung da çağdaşlarının birçoğu gibi bir psişik enerji sistemi geliştirmişti. Jung'un bu konuyla ilgili fikirleri *Metamorfoz ve Libido'nun Sembolleri* adlı kitabı ile psişik enerjiyi konu alan bir kitabında bulunur.[136] On dokuzuncu yüzyıl sonunda "libido" sözcüğü sıklıkla "cinsel arzu" ya da "cinsel içgüdü"yü ifade edecek şekilde kullanılıyordu. Moll bu sözcüğe, cinsel içgüdünün evrim aşamaları anlamını vermiş, Freud ise bu anlamı genişletmişti; ona göre libido hem cinsel içgüdünün evrim aşamalarını hem geçirmesi olası dönüşümleri içeriyordu. Freud'un Moll için yaptığını, Jung, Freud için yaptı ve libidonun anlamını biraz daha genişletti, daha açık bir deyişle libido sözcüğünü bir bütün olarak psişik enerjiyi ifade edecek şekilde kullandı. Jung daha sonra libido sözcüğünü kullanmaya son verdi ve sadece psişik enerjiden bahseder oldu.

Böylece psişik enerjinin fiziksel enerjiyle ilişkisi meselesi zorunlu olarak gündeme gelir. Janet gibi Jung da böyle bir ilişkinin var olduğunu ama gösterilemeyeceğini, fiziksel enerjinin tersine psişik enerjinin ölçülemeyeceğini varsayar. Fiziksel ve psişik enerji arasında hiçbir denklik kurulamaz. Bunun dışında Jung fiziksel enerjiye hükmeden kuralların benzerlerinin psişik enerji için de geçerli olduğu varsayımında bulunur; bu ilkeler enerjinin korunması, dönüşümü ve bozulması ilkeleridir. Ama fiziksel enerjinin tersine psişik enerjinin sadece bir nedeni değil, bir amacı da vardır.

Psişik enerjinin kaynağı içgüdülerdir, psişik enerji bir içgüdüden diğerine aktarılabilir (yüceltme çeşitli süreçlerden biridir). Bu dönüşümler sırasında enerji miktarı sabit kalır, enerji kaybolmuş gibi görünürse, bu sadece bilinçdışında depolandığı anlamına gelir, zamanı gelince yine buradan kullanılabilecektir. Psişik enerjiyi ölçmek için bir aracımız olmasa da enerjideki niceliksel farklar hakkında tahminde bulunmak mümkündür. Bir kompleksi yükleyen enerji miktarı hakkında kaba tahminde bulunmayı sağlayan göstergeler vardır. Kelime çağrışım testinde rahatsız edici unsurların yoğunluğu ile kelime topluluklarının sayısı böyle göstergelerdir.

Psişik enerjide düzeyler de vardır. Jung, Janet örneğini izleyerek yüksek ve düşük psişik enerjiden bahseder. Entropi ilkesi bile psikolojik nitelikli kapalı sistemler var olduğu sürece psikolojiye uygulanabilir. Dış dünyayla temasını kaybetmiş, hareketsiz kalmış ve sesi soluğu çıkmayan yaşlı şizofreni hastası psişik enerjinin aşırı bozulduğu, entropinin aşırı arttığı bir örneği temsil eder.

Jung psişik enerjinin ya ilerleme ya gerileme biçiminde yönetildiği varsayımında bulunur. İlerleme dış dünyanın taleplerine sürekli bir uyarlanma sürecidir. Bunun yapılamaması, duraklama ya da gerileme olguları ortaya çıkarır, bu da bilinçdışı içeriklerin ya da eski iç çatışmaların yeniden canlanmasına yol açar. Yine de ilerlemenin evrimle karıştırılmaması gerekir: Birey dış dünyanın taleplerine iyi uyarlanmış olabilir ama kendi iç psişik gerçekliğiyle

---

[136] C. G. Jung, *Über die Energetik der Seele*, Zürih: Rascher, 1928. Daha sonra *Ueber Psychische Energetik und das Wesen der Träume*, Zürih: Rascher, 1948. İngilizce çeviri, *Collected Works* içinde, New York: Pantheon Books, 1960, VIII, ss. 3-66.

bağlantısını yitirir vs.; böyle bir durumda geçici bir gerileme, bilinçdışının taleplerine uyarlanmasını sağladığı ölçüde yararlı olabilir.

Aynı bakış açısına göre, semboller enerji dönüştürücüler olabilir. Bir sembol özümsendiğinde, bir miktar psişik enerji serbest kalır ve bilinç düzeyinde kullanılabilir. İlkel insanların av ya da savaş öncesinde yaptığına benzer dinî törenler ve büyü törenleri belli amaçlar için enerji seferber etmeye yönelik araçlardır.[137]

Kolektif Bilinçdışı ve Arketipler

Jung birkaç yıl boyunca, en fazla kişisel bilinçdışı ile ilgilendi, gerçi en başından beri kişisel bilinçdışına tümüyle gerileyici bir karakter atfetmemişti. (Genç medyumun hikâyesini hatırlarız, Jung onun bilinçdışı kişiliklerinin birinde dışarı çıkmaya çalışan gelecekteki kişiliğini görmüştü.) Jung'un o zamanlar kelime çağrışım testiyle yaptığı deneylerde komplekslerle uğraşması gerekmişti ve küçük bilinçdışı temsil gruplarından tam anlamıyla ikili kişiliklere varıncaya dek bütün olası tipleri bulmuştu. İki özellik dikkat çekici görünüyordu: Komplekslerin özerk gelişimi ve (rüyalarda, ruhçulukta, medyumlarda, cinlerin musallat olmasında, çok kişiliklilikte görülebileceği üzere) bir kişilik biçimini alma eğilimi göstermeleri.

Sonraki adım *imago* kavramıydı. Freud çocukların ebeveynleriyle ilişkilerinin önemini ve kalıcı etkisini vurgulamıştı, önemli olan babanın ve annenin gerçekte nasıl oldukları değildi, çocuğun onları öznel olarak nasıl gördüğüydü. Jung bu öznel temsile *imago* demeyi önermişti, Carl Spitteler'in romanının başlığının esin kaynağı olduğu bir terimdi bu.[138] Freud *imago*'nun bilinçdışı bir etkiyle sevgi nesnesi seçimini yönettiğini işaret etmişti. Jung gerçek anne ile anne imagosu arasındaki uyumsuzlukları merak ediyordu. Asıl gerçek, erkekte bilinçdışı bir kadın imgesinin önceden var olduğuydu; Jung bu varsayıma varmıştı. 1907 civarında psikanalistlerin en popüler kavramlarından biri olan *imago* yavaş yavaş önemini yitirmişti ama asla tam anlamıyla reddedilmedi. Jung'un psikolojisinde *imago* kompleks kavramıyla arketip kavramı arasında bir geçiş aşamasıydı; arketip kavramı da kolektif bilinçdışı kavramıyla yakından ilişkiliydi.[139]

Jung'un bilinçdışı kavramı, üç ana noktada Freud'un bilinçdışı kavramından ayrılır: (1) Özerk bir gelişim çizgisi gösterir. (2) Bilinci tamamlar. (3) Evrensel ilksel imgelerin, arketiplerin bulunduğu yerdir. Jung kendisini arketip fikrine götüren ilk deneyimlerinden birinin, Burghölzli'de gece gündüz sık sık halüsinasyon gören yaşlı bir şizofreni hastası vakası olduğunu belirtir. Bu hasta bir keresinde sorumlu olan Dr. Honegger'e, güneşin bir fallusu olduğunu gördüğünü, bu fallusun hareketleriyle rüzgârın oluştuğunu söylemişti. Bu tuhaf sanrının kökeni açıklanamaz görünüyordu, ta ki Jung din tarihçisi Dieterich'in[140] Mitracı dinlerin o zamana dek yayınlanmamış Yunanca bir papirüste açıklanan liturjusi hakkında

---

137 Janet bunu daha önceden öğretmişti (**bkz. altıncı bölüm, ss. 382-383**).

138 **Bkz. onuncu bölüm, ss. 744-745.**

139 "Irksal bilinçdışı" olarak çevrilmesi uygunsuzdur ve göz ardı edilmelidir.

140 Albrecht Dieterich, *Eine Mithrasliturgie erläuetert*, Leipzig: Teubner, 1903, ss. 7-62.

yazdığı bir kitabı görünceye dek. Bu metin güneşten asılan bir tüpte başlayan rüzgârdan bahsediyordu. Hastanın, yakın dönemde keşfedilmiş bu metni okumuş olması ihtimali söz konusu değildi. Öyle görünüyor ki Jung'a göre[141] tek açıklama, psikotik sanrıların yanı sıra dinsel mitlerde de ortaya çıkabilecek evrensel semboller olduğuydu.[142] Bu tür tesadüflerin biraz önce anlattığımız vaka kadar çarpıcı olmamakla birlikte çok da ender olmadıkları anlaşıldı.

Jung'un arketipler kuramı genellikle yanlış anlaşılmıştır. Normalde gizli ve bilinçdışı olan "arketipler" ile bunların bilinçteki tezahürleri olan "arketipsel imgeler" arasında bir ayrım yapılması gerekir. Arketipler bireysel deneyimin meyveleri değildir, "evrensel"dirler. Jungcular bu evrenselliğin ya insan beyninin yapısından kaynaklandığı ya da bir tür neo-Platoncu dünya ruhunun ifadesi olduğu yorumunda bulunmuştur. Bir amprisist olduğunu ileri süren Jung her iki açıklamanın da olasılık dâhilinde olduğunu reddetmeksizin, mahrem niteliklerini bilmeksizin arketipleri kabul etmesi gerektiğini söylemiştir. Jung'un arketipsel imgeleri bize, Von Schubert'in bütün halkların mitlerinde olduğu kadar, rüyalarda da tezahür eden, insanlık için ortak olan evrensel bir sembol dili olduğu fikrini hatırlatır. Ne var ki Jung'un kavrayışına göre, arketipler bundan fazlasıdır; arketipler psişik enerji merkezleridir; gerçekmiş gibi "huşu uyandıran" bir nitelikleri vardır ve ya dış bir olayla ya da bir iç değişiklik nedeniyle kritik durumlarda tezahür etme eğilimi gösterirler.

Dış bir olayda tezahür eden arketipsel bir imgeye örnek olarak William James'in 1906'daki San Francisco depremi sırasında yaşadıklarını alabiliriz.[143] Bir sabah erken saatlerde yatağında uyanık yatarken, neler olup bittiğini hemen anlayan James, hiç korkmamış, "katıksız bir haz ve hoşnutluktan başka" bir şey hissetmemişti. James'in sözcükleriyle:

> Depremi daimî bireysel bir oluşum olarak kişileştirdim... geldi, üstelik doğruca *bana* geldi. Sırtımın arkasına vurdu, odaya girdiğinde beni tümüyle kendisine aldı, kendisini inandırıcı bir biçimde gösterebildi. Animus ve niyet hiçbir insan eyleminde asla bu kadar mevcut olmamıştır, hiçbir insan eylemi de canlı bir amili kendi kaynağı ve kökeni olarak bu kadar kesin bir biçimde işaret etmemiştir.

James başka insanların da depremde bir niyet hissettiğini, bu niyetin kötücül, yıkıma eğilimli olduğunu söylediğini, bazılarınınsa depremin belli belirsiz şeytani gücünden bahsettiğini görmüştür. Bazıları da dünyanın sonunun ve mahşer gününün geldiğini düşünmüştü. James'e göre bireysel bir varlık niteliğine sahipti. William James şu sonuca varmıştı:

> İnsanların bu tür felaketlerle ilgili olarak daha önceki mitolojik anlatılara başvurmasının ne kadar kaçınılmaz olduğunu, bilimin bize kazandırmaya çalıştığı sonraki alışkanlıkların ne kadar yapay ve kendiliğinden algılamamıza ters düştüğünü şimdi daha iyi anlıyorum.

---

141 C. G. Jung, *Wandlungen und Symbole der Libido*, s. 91.

142 Aslında fallik güneş sembolü (Sonnenphallus), Jung'un gayet iyi bildiği bir eser olan *Symbolik und Mythologie der alten Völker*'de, üçüncü basım, Leipzig: Leske, 1841 Friedrich Creuzer tarafından ele alınmıştır, Dieterich de benzer bir düşüncenin birçok ülkede popüler olduğunu belirtmiştir.

143 William James, "On Some Mental Effects of the Earthquake" (1906), yeniden basım *Memories and Studies* içinde, Londra: Longmans Green and Co., 1911, ss. 209-226.

Eğitimsiz insanların depremleri zihinlerine doğaüstü uyarılar ya da misillemelerden başka bir şey olarak almaları imkânsızdı.

Bu satırlar, insanın arketipsel bir imgenin doğuşunu nasıl deneyimlediğini yansıtan harika bir tablodur. William James'in örneğinde arketip dış bir olayın etkisiyle yansıtılmıştı. Arketipler daha büyük sıklıkla, kişinin iç hayatındaki olaylarla bağlantılı olarak tezahür eder. Arketipler rüyalarda görünebilir, hayal gücünün zorlanması ve kendiliğinden çizimlerle de ortaya çıkarılabilir. Neredeyse sonsuz bir arketip çeşitliliği vardır. Bazıları bilinçten çok uzakmış gibi görünür, bazıları bilince daha yakın görünür ve insan psişesinin yapısıyla bağlantılı olarak tanımlanmaları gerekir.

İnsan Psişesinin Yapısı

Jung bilinçli egonun iki dünyanın kesiştiği noktada bulunduğunu düşünüyordu: Dış ya da uzamsal dünya ile iç ya da psişik nesnel dünya. Baudouin'in dediği gibi: "Bilinçdışının bilincin çok ötesine uzanması, dış dünyanın görüş alanımızın ötesine uzanması gerçeğini tamamlayan bir olgudur."[144] Egomuzun çevresinde, egoyla ilişkileri hayat boyunca değişen birkaç alt kişilik dönüp durur. Persona, gölge, anima ya da animus, ruh arketipi ve benlik bunlardır. Dışa doğru birey bir tür dış cephe ya da sosyal maske gösterir, bu *persona*'dır; *persona* Latince'de tiyatroda takılan maskeleri ifade ediyordu. Persona, bireyin belli grupların mensubu olduğu için benimsediği alışıldık tutumların toplamıdır: Meslek grubu, sosyal sınıfı, kast, siyasal parti ya da ulusu. Bazı bireyler bu tutumlarla fazlasıyla kuvvetli bir özdeşlik içinde olurlar, bu nedenle de gerçek kişilikleriyle bağlarını yitirirler. Persona'nın daha ağır, daha ciddi veçheleri ırksal, sosyal ve ulusal önyargılarda kendilerini gösterir.

Gölge bireyin kendisinden ve başkalarından gizlemek istediği kişisel niteliklerin toplamıdır. Ama birey gölgeyi kendisinden ne kadar fazla gizlemeye çalışırsa, gölge o kadar etkinleşir ve kötücülleşir. Edebiyattan verebileceğimiz örneklerden biri, E. T. H. Hoffman'ın romanı *The Devil's Elixirs*'de keşiş Medardus'a eşlik eden "Karanlık Keşiş"tir. Bu, bilinçli kişiliğin kontrolünden kurtulup onun arkasından kötücül işler çeviren "gölge"ye, edebiyat alanından verebileceğimiz bir örnektir. Ama gölge yansıtılabilir de bu durumda birey kendi karanlık özelliklerinin günah keçisi olarak seçtiği bir başka kişide yansıdığını görür. Kimi zaman da alkolün etkisiyle ya da başka bir nedenden ötürü gölge geçici olarak bireyin kontrolünü ele geçirir, birey bu kadar kötü davranışlar göstermiş olmasına daha sonra hayret edebilir.

Jungcu gölge kavramının, Freudcu bastırılmış kavramıyla karıştırılmaması gerekir: Gölge bilinçdışıyla değil, *farkında olmama* olgusuyla ilgilidir.[145] Bireyin ve dünyanın, birey dürüstçe görmek istese görebileceği ama görmediği yönleri farkında olmamanın alanına girer. İnsan kendisini astlarının sevdiği, hemşerilerinin saygı duyduğu iyi bir koca ve baba

[144] Charles Baudoin, "Position de C. G. Jung", *Schweizerische Zeitschrift für Psychologie*, IV (1945), ss. 263-275.

[145] Almancada *die Unbewusstheit* (farkında olmama, bilinçsizlik) ile *das Unbewusste* (bilinçdışı, bilinçsiz) ayrımı vardır.

olarak görebilir ama bencil bir koca, zorba bir baba olduğunu, astlarının kendisinden nefret ettiğini, hemşerilerinin ona saygı duymadığını, ondan korktuğunu görmezden gelir. Bu kişinin farkında olmadığı, olumlu yönleri, tam da Jung'un gölge dediği şeydir.

Persona ile gölge, bireyin daha dış yönleriyken, diğer alt kişilikler kolektif bilinçdışının iç psişik gerçekliğiyle ilgilidir. Ruh arketipi (anima ya da animus), kutsal ruh arketipi (yaşlı bilge adam, ana tanrıça) ve bütün arketiplerin en merkezi olanı, ***benlik*** böyledir.

Bütün arketipler gibi ruh arketipi de yansıtıldığındaki tezahürleriyle, daha açık bir deyişle karşı cinsin tipik bir kişileştirmesi olarak bilinir. Dolasıyla erkekte dişi bir figür, anima, kadında eril bir figür, animus biçimini alır. Jung'un kendi kendisini analizi sırasında animayı nasıl keşfettiğini görmüştük; daha sonra onu hastalarının rüyalarında ve fantezilerinde, sonra da birçok biçimde dinlerde, mitlerde ve edebiyatta görmüştür.[146]

Ruh arketipi erkekte ideal bir dişi figür, anima biçimini, kadında eril bir figür, animus biçimini alır; bunun nedeni kadın ve erkeğin tamamlayıcı nitelikte olması, ikisinin de bilinçdışında diğerinin ideal bir temsilini bulundurmasıdır. Animanın varoluşu, hayatındaki gerçek kadınların temsilini çarpıtma biçiminde tezahür eder: Annesi, kız kardeşleri, arkadaşları, sevgi nesneleri ve eşi. Anima rüyalarda, hayallerde ve fantezilerde, bütün halklarda birçok mitte kişileşmiştir ve romancılara, şairlere büyük bir esin kaynağı olmuştur. Anima kimi zaman ilk bakışta aşk ya da feci sonuçlara yol açan, anlaşılmaz bir tutku gibi dramatik bir biçimde bilinçdışından yansıtılır. Ama anima sadece böyle olumsuz etkilere sahip değildir. Birey animayla olan ilişkisini öyle bir kurar ki, bu ilişki onun için bir bilgelik, esin ve yaratıcılık kaynağı hâline gelir.

Jung'un anima kavrayışı, on dokuzuncu yüzyıl sonunda canlı tartışmalara konu olmuş birkaç fikri kucaklar. Bunlardan birincisi *narsisistik sevgidir*, yani başka bir insana az çok bilinçdışı bir öz sevgi yansıtmaktır. İkincisi *anne imagosudur*. Nietzsche zaten şöyle demişti: "Her erkekte annesinin imgesinden kaynaklanan bir kadın imgesi vardır ve erkek bu imgeye göre kadınlara saygı duymaya ya da onları hor görmeye yatkınlık gösterecektir." Karl Neisser çok da farklı olmayan bir fikir geliştirmişti: Bir erkeğin bir kadını sevmesi için, kadının kendi soyundaki kadınlara benzemesi gerekir.[147] Verlaine'in "Tanıdık Rüyam" başlıklı şiiri sevgi dolu ve çok sevilen, değişen ama hep aynı kalan, ailedeki göçüp gitmiş kadınları hatırlatan ideal bir kadın tablosunu anlatır. Üçüncüsü, bir ilk aşkın bir kadından diğerine aktarılması temasıdır. Thomas Hardy'nin *The Well-Beloved* adlı romanı buna örnek verilebilir; romanda bir adam hayatı boyunca üç kadına âşık olur; gençliğinde, olgunluğunda ve yaşlanmaya başladığında.[148] Her birini de nafile yere sevmiştir, kadınlar başka adamlarla evlenirler, birincisi, ikincisinin anası olur, ikincisi üçüncüsünün. Sonunda adam hep aynı kadına âşık olduğunu anlar. Dördüncüsü, anima kavramı, insanın fizyolojik biseksüelliğinden kaynaklanan çekimi de içerir. Erkekte dişi, kadında eril bir bileşen olduğundan, kadın ve erkek

146 C. G. Jung, *Erinnerungen, Träume, Gedanken*, Zürih: Rascher Verlag, 1962.

147 Karl Neisser, *Die Entstehung der Liebe*, Viyana: Karl Koneggen, 1897.

148 Thomas Hardy, *The Well-Beloved, A Sketch of a Temperament*, Londra: McIlvaine & Co., 1897.

birbirlerinde buldukları tamamlayıcı kişilik unsuruna da çekilirler. Bir erkek anima imgesini, âşık olduğu kadına yansıtabilir, o kadını gerçekte olduğundan farklı görebilir; bu da animanın niteliğidir. Böyle bir erkek sevdiği kişiye, onun gayet yabancısı olan nitelikler atfedecektir. Ama her şey bununla da kalmaz. Jung, erkeklerin anima yansıtmalarını çekiyormuş gibi görünen özel bir kadın tipine Anima-Gestalt (anima figürü) der. Jung, Rider Haggard'ın *She* adlı romanına sık sık atıfta bulunmuştu.[149]

> Yunan soyundan genç bir İngiliz, Doğu Afrika'nın orta bölgelerinde beyaz bir kraliçeye ait bilinmeyen bir şehir bulur: Bu kraliçe kendisini ancak peçeli olarak gösteren Ayesha'dır. Bu esrarengiz, büyüleyici, şeytani kadın iki bin yaşındadır ve büyü sanatıyla gençliğini korumaktadır. Hâlâ sevdiği yegâne adamın, Yunan Kallikrates'in yasını tutar. Şimdiki konuğunun o Kallikrates'in soyundan geldiğini anlayınca ona âşık olur ve onu ölümsüz kılmak ister. Bunun için adamın bir ateş sütununun geçmesi gerekir ama adam tereddüt edince kraliçe nasıl yapıldığını göstermek için ateşten geçer. Ama bu da ölümsüzlüğünü yitirmesine neden olur, kraliçe toza döner. Bu roman on dokuzuncu yüzyıl sonunda çok satan bir romandı ve söylendiğine göre ani bir esinle, bir tür trans hâlinde yazılmıştı.[150]

Homeros'un *Odyssey*'inde Circe'den tutun, Pierre Benoit'nın *L'Atlantide* adlı romanında (Jung'un sık sık atıfta bulunduğu) Antinea'ya varıncaya dek edebiyatta benzer anima figürlerinin uzun bir listesi çıkarılabilir.

Kadında ruh arketipi animustur. Jung ve takipçileri animusu anima kadar kapsamlı betimlememiştir.[151] Anima genellikle tek bir kadın figürüyken, animus sıklıkla bir erkek figürler çoğulluğudur. Çok genç bir kadında animus, yaşlı bir erkeğe ya da bir baba figürüne duyulan yoğun sevgi olarak kendisini gösterecektir, olgun bir kadında sevgi nesnesi bir spor şampiyonu ya da olumsuz örneklerde bir playboy, hatta bir suçlu olabilir; daha yaşlı bir kadında sevgi nesnesi büyük ihtimalle bir doktor, bir din adamı ya da yanlış anlaşıldığı sanılan bir deha olacaktır. Animusun gerçek bir erkeğe yansıtılmasının, animanın bir "anima figürü"ne yansıtılması kadar feci sonuçları olabilir. Daha yaygın olarak animus, kendisini bir kadının kocası ya da hayatındaki diğer eril kişiliklerle ilgili çarpılmış algısında gösterir. Rahatsız edici tartışmalara yol açabilecek sabit fikirler ve inatçı, mantıksız düşünceler doğurabilir. (İnsan sık sık Adler'in eril itiraz dediği şeyin büyük bölümünün, Jung tarafından animusun tezahürleri olarak görüldüğü izlenimine kapılır.) Ama bir kadın animus ile gerçek ilişkisini bulduğunda, animus rahatsız edici bir unsur olmaktan çıkacak, bir entelektüel güç ve denge kaynağı hâline gelecektir. Ama öyle görünüyor ki animus roman yazarlarına anima kadar sık esin kaynağı olmamıştır.[152]

Kutsal ruh arketipi, önem sırasında ruh arketipinden (anima ve animus) sonra gelir. Birey genellikle zor kararlar almak zorunda olduğu kritik hayat durumlarında bu arketiple

---

149 H. Rider Haggard, *She, A History of Adventure*, Londra: Longman's, Green Co., 1886.

150 Morton Cohen, *Rider Haggard, His Life and Works*, Londra: Hutchinson, 1960, ss. 102-114.

151 Morton Cohen, *Rider Haggard, His Life and Works*, Londra: Hutchinson, 1960, ss. 102-114.

152 Jungcu çevreler şuradaki animus betimlemelerine atıfta bulunur: Mary Hay, *The Evil Vineyard*; Ronald Frazier, *The Flying Draper*; H. G. Wells, *Christina Alberta's Father*.

karşılaşır. Rüyalarda çok çeşitli sembolik biçimlerde bireyin karşısına çıkar: Rüzgâr, ata figürleri, yardımcı hayvanlar, ilahlar vs. Bu arketip yaşlı bilge adam figürü olarak belirme eğilimindedir: İlkel halklardaki şifacı, bütün dinlerdeki rahipler ve keşişler ya da insanın tanıdığı iyi bir danışman gibi. Bütün arketiplerde olduğu gibi, yaşlı bilge adam da kötülük yapan bir figür, örneğin bir büyücü olarak karşımıza çıkabilir. Bu arketip, psikoterapi sürecinde olduğu gibi gerçek bir insana yansıtılabilir de. Hasta bu durumda terapistini her şeye gücü yeten bir büyücü olarak görecektir. Kişinin kendisini bu arketiple özdeşleştirmesi, Jung'un psişik şişme dediği şeyin tehlikeli bir örneği olabilir. Edebiyatta, yaşlı bilgenin mükemmel kişileştirmesi Nietzsche'nin *Zerdüşt*'ünde karşımıza çıkar. Jung'a göre Nietzsche kendisini Zerdüşt figürüyle, yani yaşlı bilge adam arketipiyle özdeşleştirmişti. Bu durum Nietzsche'nin psikotik olduğunda neden büyüklük sanrılarına kapıldığını da açıklayabilir.

Öyle görünüyor ki Jung yaşlı bilge adam arketipini, uzunca bir süre boyunca eril psikolojinin temel niteliklerinden biri olarak değerlendirmiştir ama sonra kadınlarda da bu arketipe rastlamıştır. Jung'un başta kadınlarda tipik olduğunu düşündüğü *magna mater* (ana tanrıça, büyük ana) arketipine ise erkeklerde de rastlanabilir. Öyle görünüyor ki Jung bunu anne arketipinin özel bir biçimi olarak görüyordu, diğer bütün arketiplerde geçerli olduğu gibi, bu arketip de birçok biçim alabilir.[153] Kişinin annesine, büyükannesine ya da ninesine yansıtılabilir. Kadın atalardan biri, bir azize, Kutsal Bakire, ilâhî bilgelik, kilise, üniversite ya da anavatan olarak görülebilir. Bu arketipin olumsuz veçheleri arasında insanların kaderini düzenleyen ilahlar, cadılar, ejderhalar vs. yer alır.

Benlik, bütün arketipler arasında en merkezi olandır. İngilizcede birbiriyle çatışan çok fazla anlamın verildiği benlik (*self*) sözcüğü, Jung'un Almanca *Selbst* (tam olarak "kendisi") sözcüğüyle söylemek istediği şeyleri pek ifade edemez. Benlik hem kişiliğin görünmez, bilinçdışı, en içerideki merkezi hem de bilinç ile bilinçdışının birleşmesinden kaynaklanan psişik bir bütünlüktür. Her şeyden de önemlisi benliği, bilinçli ego ile karıştırmamak gerekir. Diğer arketiplerde olduğu gibi, benlik normalde bilinçdışıdır ama kendisini yansıtılmış biçimde ya da rüyalarda, fantezilerde arketipsel figürlerin ortaya çıkmasıyla gösterir. Benliğin tanımlanması bireyleşme sürecinin tanımlanmasından ayrılamaz.

Bireyleşme

Böylece Jung'un psikolojik sistemi ve terapisinin en merkezi kavramına yaklaşıyoruz. Jung normalde insanı, kişiliğinin birleşmesine götüren sürece *bireyleşme* der. Bireyleşme terimi Orta Çağ ilahiyatçıları tarafından başka bir anlamda kullanılmıştı.[154] Bireyleşme insan hayatının tamamına yayılan bir süreçtir.

---

[153] C. G. Jung, "Die psychologischen Aspekte des Mutterarchetypus", *Eranos-Jahrbuch*, VI (1938), ss. 403-443. İngilizce çeviri, *Collected Works*, New York: Pantheon Books, 1959, IX, ss. 75-110.

[154] Johannes Assenmacher, *Die Geschichte des Individuationsprinzips in der Scholastik*, Leipzig: Meiner, 1926.

Freud insan hayatının akışına yeni bir kavrayışla bakmıştı: Bir dizi libidinal gelişim evresinin Oedipus durumuyla zirveye tırmanması, sonra gizil bir evre, bunun ardından bûlûğ çağında cinsel içgüdünün ikinci kez uyanması, sonra olgunluğa giriş, ondan sonra da ciddi bir değişikliğin yaşanmadığı bir dönem. Jung'un kavrayışı ise gayet farklıydı. Jung insan hayatını bir dizi dönüşüm olarak görür. Bebeğin kolektif bilinçdışından çıkmasından benliğin tamamlanmasına ömür boyu devam eden bir süreç yaşanır.

İnsan hayata farklılıkları belirginleşmemiş bir bilinçdışıyla girer, sonra yavaş yavaş bilinçli bir ego hâline gelir. Jung küçük çocuğun sadece anneyle değil, bir bütün olarak aileyle yaşadığı psikolojik simbiyozu vurgulamıştır. Anne ve çocukta paralel rüyaların örnekleri mevcuttur, kelime çağrışım testinde de ebeveynler ile çocukların cevapları arasında bir benzerlik görülür. Bu nedenledir ki çocukların nevrozları ebeveynlerin tutumlarına dikkat çekmelidir. Oedipus kompleksine gelince, Jung asla bunun evrensel olduğunu düşünmemiş, insan doğasının zorunlu bir özelliği olarak görmemişti, ebeveynlerin zihinlerinin çocuğa karşı benimsediği hatalı tutumların olası semptomlarından biri olarak değerlendirmişti.

Çocuğun bireyselliği yavaş yavaş ailenin bireyselliğinden çıkar. Okula başlamak önemli bir olaydır ve bireyleşmenin ilk adımlarından biridir. Daha geliştikçe ergen çocuksu özellikleri, genç, ergence özellikleri geride bırakmalıdır. Jung, Doğu Afrika'da çocukluktan yetişkinliğe geçişin, inisiyasyon törenleriyle nasıl kolaylaştırıldığını gözlemlemişti. Genç insanlar böylece, Batı dünyasında çok sık rastlanan uzun süren ergenliğin tehlikelerinden kaçmış oluyordu. Yetişkinlik sosyal sorumluluklarla ilgili yeni kaygılar ve anima ile, animus ile ilgili yeni sorunlar getirir.

İnsan hayatındaki başlıca dönüşümlerden biri "hayatın dönüm noktası"dır (*Lebenswende*). Kişi, otuz iki ile otuz sekiz yaşları arasında derin bir değişiklik geçirmeye yazgılıdır, bu değişiklik yavaş yavaş ya da aniden ortaya çıkabilir, kimi zaman arketipsel nitelikte etkileyici bir rüyayla haber verilir. Hayatın ilk yarısında ihmal edilen sorunlar, görevler ya da ihtiyaçlar artık kendilerini gösterir. Kimi zaman, sevgi ihtiyacını her zaman bastırmış bir adam Paul Bourget'nin en tanınmış romanlarında örneklediği[155] ve Repond'un psikanalitik bir bakış açısıyla tartıştığı üzere Fransızların *le demon de midi* ("öğlen şeytanı") dediği şeyin eline düşer.[156] Kimi zaman bu nevroz, uzun zamandır bastırılmış entelektüel ve manevi ihtiyaçlardan kaynaklanır.[157] Böyle bir nevroz bilinçdışından gelen bir uyarı olarak görülmeli, kişi hayat tarzını değiştirmelidir, yoksa ömrünün ikinci yarısını boşa harcayabilir. Olgunluğa yaklaşırken çocukluk ve ergenliğe ait olan şeyleri geride bırakmak da bir o kadar önemlidir, bu neden birey ömrünün ikinci yarısına başlarken, ilk yarıya ait olanları geride bırakmalıdır. Ömrün ikinci yarısı kutsal ruh arketipi ve benlik arketipi ile yüzleşilen bir dönem olacaktır. Jung, Batı medeniyetinde yaşlanan insanların sahte gençliklerini, Doğu Afrika'da Elgoni

---

155 Paul Bourget, *Le Démon de midi*, Paris: Plon, 1914.

156 André Repond, "Le Démon de midi", *L'Evolution Psychiatrique* (1939), no. 3, ss. 87-100.

157 Örneğin bkz. Dostoyevski'nin *Ebedi Koca* adlı romanında Velchaninov'un geçirdiği orta yaş nevrozu ile Edmond Jaloux'un romanı *Les Profondeurs de la mer*'de Claude Lothaire'in geçirdiği nevrozun betimlenmeleri.

kabilesindeki yaşlıların ağırbaşlılığıyla ve onların kabile mensupları arasında uyandırdıkları saygıyla karşılaştırır.

Bireyleşme gerçekleştiğinde, ego artık kişiliğin merkezi değil, görünmez bir güneşin, benliğin etrafında dönen bir gezegen hâline gelir. Birey itidal kazanmıştır, artık ölümden korkmaz, kendisini bulduğu gibi diğer insanlarla arasında gerçek bir bağ da bulmuştur. Jung neredeyse modası geçmiş olan "bilgelik" sözcüğünü kullanmakta tereddüt etmez (daha modern bir terim olan "olgunluk" tatmin edici olmayan bir karşılıktır) ve şöyle der: "Hayatın doğal sonu yaşlılık değil, bilgeliktir."[158]

Bireyleşme duraksayabilir, psikoterapistin görevi de hastanın, kişiliğin sürekli gelişmesinin önündeki engelleri kaldırmasına yardımcı olmaktır. Jung'un psikoterapisini tartışırken bu noktaya döneceğiz.

Bireyleşmede bir ilerleme sıklıkla bilinçte arketipsel benlik imgesinin doğmasıyla tezahür eder. Bu imgelerden üç tanesi özellikle sık beliriyormuş gibi görünür: *Dört köşe, mandala* ve *ilâhî çocuk*. Dört köşe geometrik kare ya da kimi zaman dikdörtgen şekil olarak belirebilir, dört rakamıyla da ilişkili olabilir: Dört kişi, dört ağaç vs. Kimi zaman üç unsurlu bir şekli dördüncü bir unsurla tamamlama, böylece dört köşeli hâle getirme meselesidir. Jung'un yayınladığı dört yüz rüyada bu sembol en az yetmiş bir kez görünmüştü.[159] Jung dörtlü unsur sembollerini konu alan isim değildi. Fransa'da Fabred'Olivet on dokuzuncu yüzyılda bu konu hakkında yazmıştı.[160] Ne var ki Jung, bu konuyu bireyleşme süreciyle bu kadar yakından ele alan ilk isimdi. Mandala genellikle dört bölüme ayrılmış sembollerle süslenmiş dairesel bir figürdür. Hindistan ve Tibet'te gayet iyi bilinir, buralarda tefekküre yardımcı olması için asırlarca çileciler ve mistikler tarafından kullanılmıştır.[161]

Bireyleşme sürecinin daha geçici süreçler olan gerileme ve ilerleme ile karıştırılmaması gerekir. Jung'un gerileme dediği şey, içe doğru bir harekettir, yani içedönüklüğün tedricen artması ya da bilinçdışına doğru bir harekettir. Tersine ilerleme ise bilinçdışından bilince dönüştür, içedönüklüğün azalması, dışadönüklüğün artması, bireyin gerçekliği hiç olmadığı kadar sıkı kavramasıdır. Bireyleşme duraksadığında, gerilemenin ardından ilerlemenin yaşanması bireyleşmeye yeni bir itki kazandırır. Terapatik bireyleşmenin ilkesi tam olarak budur. Rüya analizi, etkin hayal gücü, bilinçdışı fantezilerin resmedilmesi ya da çizilmesi sayesinde hasta gerileyip yolculuğuna bilinçdışından devam edebilecektir. Jung'un 1913 ile 1918 arasında deneyimlediği böyle bir yolculuk onun sentetik-hermenötik terapisinin de modelidir. Jung'a göre benzer deneyimler ölüler diyarındaki yolculuklarla ilgili eski anlatılara bir model oluşturuyordu. Kökleri muhtemelen şamanların ruhlar diyarındaki yolculuklarına uzanan uzun bir gelenek, Gılgamış destanında, Homeros'un *Odyssey*'inde, Virgilius'un *Ae-*

---

158 Bu Jung'un, öğrencileri arasında dolaşan sözlerinden biridir, ama görünüşe bakılırsa hiçbir yazısında geçmez.

159 C. G. Jung, *Psychology and Religion, The Terry Lectures*, New Haven: Yale University Press, 1937.

160 Fabre D'Olivet, *Les Vers dorés de Pythagore*, Paris: Treuttel & Würtz, 1813. Bkz. Léon Cellier, *Fabre d'Olivet – La Vraie Maçonnerie et la céleste culture* (Paris, 1952), ss. 75-144.

161 Giuseppe Tucci, *Teoria e practica del Mandala con particolare riguardo alla moderna psicologia del profondo*, Roma: Astrolabio, 1949. Anagarika Govinda, *Mandala, Des heilige Kreis*, Zürih: Origo – Verlag, 1960.

neis'inde ve Dante'nin *İlâhî Komedya*'sında dile getiriliyordu;[162] bu geleneği modern devirlerde yeni biçimlerde izlemek de mümkündü.[163]

Bilinçdışında yapılan bir yolculuğun tipik bir özelliği, Jung'un *enantiodromia* dediği şeyin ortaya çıkmasıydı. Heraklitus'tan gelen bu terim "karşıtın dönmesi" anlamına gelir. Bazı zihinsel süreçler, belli bir noktada sanki bir tür kendi kendine düzenlemeymiş gibi karşıtlarına dönüşür. Şairler de sembolik olarak bu düşünceyi örneklemiştir. *İlâhî Komedya*'da Dante ile Virgilius'un cehennemin en dip noktasına ulaşıp sonra tersine bir yolla araf ve cennete doğru yol aldıklarını görürüz. Gerilemenin kendiliğinden tersine döndüğü bu gizemli fenomen, yaratıcı bir hastalığı başarıyla geçiren herkes tarafından yaşanmış ve Jungcu sentetik-hermenötik terapinin tipik özelliklerinden biri hâline gelmiştir.

Carl Gustav Jung'un Çalışmaları – VI – Psikoterapi

Jungcu terapi birkaç aşamadan oluşur, bu aşamaların her biri kendi başına bir yöntem oluşturabilir. Jung'un bilince çıkarma terapisi, hastalık yaratan sırrın tedavi edilmesi, indirgemeci-analitik yöntem, bireyleşmenin ilerletilmesi ve yeniden eğitim yöntemlerini ayrı ayrı değerlendirmemiz gerekiyor.

Jung'a göre psikoterapinin ilk adımı hastanın gerçekliğe geri getirilmesi, özellikle de hâlihazırdaki durumun farkına varmasının sağlanmasıdır. Kimi hastaların sorunlarının bazı veçheleri hakkında uyandırılmaları gerekir, bazıları genel bir bilinçsizlik hâlinde yaşar. Jung, Tartarin'in hikâyesini anlatmayı severdi; Alphonse Daudet'nin bir romanının kahramanı olan Tartarin bir kabadayının kendisine anlattığı bir fıkraya, İsviçre Alpleri'nin dağa tırmanışın bütün güçlüklerini ortadan kaldıran çalışanların bulunduğu tüneller ve galerilerle dolu olduğu hikâyesine inanmıştı.[164] Sonra hiç düşünmeden Jungfrau'da tehlikeli bir tırmanışa girişmişti ama hakikati fark edince ölümcül bir paniğe kapılmıştı. Jung birçok kişinin iğreti bir hayat yaşadığını söyler; bazıları erken uyanır, bazıları varoluşlarının ortasında uyanır, bazıları çok geç uyanır, bazıları ölüm döşeğinde uyanır. Kimi zaman birey, görmezden geldiği maddi bir tehlikeye gözlerinin açılmasına ihtiyaç duyar.[165] Daha büyük sıklıkla da yaptıklarının ahlaki sonuçlarının farkına varması gerekir. Jung, psikoterapi tedavisi görmüş nevrotik bir genç adamın hikâyesini anlatmıştı.[166] Genç adam kendisine büyük bir bağlılık duyan

---

162 August Rüegg, *Die Jenseitsvorstellungen vor Dante und die übrigen literarischen Voraussetzungen der Divina Commedia*, Einsiedeln: Benziger, 1944.

163 Jules Verne'in *Dünyanın Merkezine Yolculuk* adlı kitabı bütün ayrıntılarıyla, daha derinlerdeki arketiplerin keşfedildiği, bir ateş topuyla (ruhun sembolü) karşılaşma enantiodromia'yı başlatıncaya, yani gerileme tersine dönmeye başlayıncaya dek devam eden, sonrasında normal dünyaya dönülen, bilinçdışında bir yolculuk olarak yorumlanabilir.

164 Alphonse Daudet, *Tartarin sur les Alpes*, Paris: Calman Lévy, 1885.

165 Bunun bir örneği Gertrud Isolani'nin otobiyografik romanı *Stadt ohne Männer*'de (Zürih: Falken-Verlag, 1945) bulunabilir. Genç bir Yahudi kadın Fransızların yenilgisini izleyen ilk haftalarda kendisini Gurs Yahudi kampında bulur. O ve yoldaşları, sadece gündelik, kimi zaman da önemsiz meselelerle meşgullerdir, bir gün Katolik bir rahibe onları muazzam bir felaketin beklediğinden bahsederek gözlerini açar.

166 C. G. Jung, *Analytische Psychologie und Erziehung*, Heidelberg: Kampmann, 1926. İngilizce çevirisi, *Collected Works*, New York: Pantheon Books, 1954, XVII, ss. 65-132.

yoksul ve yaşlı bir kadın öğretmenin sırtından geçiniyordu. Terapideki ilk adım, genç adamın bu hayat tarzının gayri ahlaki olduğunu fark etmesini ve onu değiştirmesini sağlamaktı. Fiilî durum ve gerçeklikle meşgul olmak Jungcu psikoterapi boyunca ön planda yer alır. Birazdan göreceğimiz üzere arketiplerle uğraşırken en anlaşılması zor sembolleri analiz ederken bile hasta her zaman, bu kavrayışları hâlihazırdaki pratik hayatına nasıl uygulayacağı sorusuyla karşı karşıya kalır.

Jungcu psikoterapide ikinci bir aşama, hastalığa yol açan sırların ele alınmasıdır. Önceki bölümlerden birinde, hastalığa yol açan sırrın gizlice, hünerle ele alınmasının, bazı Protestan rahiplerin ruhların tedavisinde uyguladığı etkili bir terapi aracı olduğunu görmüştük.[167] Hastalığa yol açan sır terapisinin yavaş yavaş laik bir biçime büründüğünü, sonra Moritz Benedikt tarafından psikiyatriye katıldığını da görmüştük. Jung hastalığa yol açan sır terapisini bir yerden mi duymuştu, yoksa kendisi mi yeniden keşfetmişti, bu sorunun cevabını bilmiyoruz. Jung otobiyografisinde klinik olarak bu tür terapiyi ilk kez tecrübe etmesini anlatır.

> Jung, Burghölzli'de genç bir doktor olarak ağır bir depresyondan mustarip bir kadının bakımını üstlenmişti, kadının depresyonu o kadar ağırdı ki bir erken bunama vakası olduğu varsayılmıştı. Jung'un kelime çağrışım testiyle ve hastanın rüyalarına dayanarak elde ettiği bulgular, trajik bir sırrın varlığından kuşkulanmasına yol açmıştı, hasta sonrasında bu sırrı ona açmıştı. Kadın, evlenmek istediği ama onunla ilgilenmiyormuş gibi görünen adamın aslında ona âşık olduğunu öğrenip şok olmuştu. Ama bunun çaresi yoktu, çünkü kadın başka biriyle evlenmişti ve iki çocuğu olmuştu. Kadın sonra küçük kızının kirli suyla dolu bir süngeri emmesine izin vermiş, hatta küçük oğluna da yine aynı kirli sudan bir bardak içirmişti. Küçük kız tifo hummasından ölünce annesi o kadar rahatsız olmuştu ki hastaneye kaldırılması gerekmişti. Jung kadına bu sırrın kendisini hasta ettiğini açıklamıştı, kadın on beş gün sonra iyileşmiş olarak hastaneden ayrılmıştı. Jung, bu meseleyi meslektaşlarından saklaması gerektiğine de karar vermişti. Bu tür tedavileri tekrarlama fırsatı bulmuştu ve her vakada, hastalığa neden olabilecek bir sırrın bulunması olasılığının değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varmıştı.[168]

Bu terapi, terapistin hastanın sırrına mutlak bir saygı göstermesini gerektirir; bunun vurgulamak yüzeysellik olmayacaktır. Bu bilginin meslektaşlarla ya da denetçilerle paylaşılması ya da vaka hikâyesine kaydedilmesi, manyetofonların ya da dışarıdakilerin içeridekileri gördüğü, içeridekilerin dışarıdakileri göremediği sorgu odalarına benzer mekânların kullanılmasını söz konusu olamaz. Çünkü terapi "sırrın sırla tedavi edilmesi"dir.

Terapide ilerlemeden önce dinî sorunun değerlendirilmesi gerekir. Jung, hayatlarının ikinci yarısında olan bütün hastaları arasında, temel sorunu dine karşı tutumuyla ilişkili olmayan bir tek hastası bile olmadığını söylüyordu.[169] Bu meselelere karışmak psikoterapis-

---

[167] **Bkz. birinci bölüm, ss. 58-61.**

[168] C. G. Jung, *Erinnerungen, Träume, Gedanken*, Zürih: Rascher Verlag, 1962, s. 121-124. *Memories, Dreams, Reflections*, ss. 115-117.

[169] C. G. Jung, *Die Beziehungen der Psychotherapie zur Seelsorge*, Zürih: Rascher, 1932. İngilizce çevirisi, *Collected Work*, New York: Pantheon Books, 1958, XI, ss. 327-347.

tin görevi değildir, bunu söylemeye gerek yok ancak psikoterapist hastasına, dinî bir inancı varsa, dinî ibadetini yerine getirmesiyle nevrozunun tedavi edilebileceğini hatırlatabilir. Bu durum özellikle Katolikler için geçerlidir, Protestanlar söz konusu olduğunda daha zormuş gibi görünmektedir. Ne var ki Jung bazı Protestan hastalarının Oxford Grubu'na ya da benzeri bir harekete katıldıktan sonra nevrozlarından kurtulduklarını da anlatır.

Ama çoğu hasta, böyle basit, radikal bir tedaviye açık değildi ve tam bir psikoterapiye ihtiyaç duyuyordu. Psikoterapinin ön koşullarından biri, hastanın hayatının ayrıntılı bir hikâyesini ve hastalığının tarihini almaktır. Terapist sonra hastasına analitik-indirgemeci bir terapi mi (yani Freudcu ya da Adlerci ilkelere dayalı bir terapi) yoksa sentetik-hermenötik bir terapi mi vereceğine karar vermelidir.

Jung başlıca niteliği bir tür çocuksu hazcılık ve içgüdülerin tatmin edilmesi açlığı olan hastalar olduğu gibi, üstünlük ve güç sahibi olma dürtüsünün etkisi altına girmiş hastalar olduğunu da söyler. Birinci grubu psikanalitik yönelimli bir terapiyle, ikinci grubu Adlerci ilkeler doğrultusunda tedavi etmek gerekir. Örneğin çocukça bir üstünlük ihtiyacı içindeki başarısız bir adamı Freudcu bir yöntemle tedavi etmek bir gaf olacaktır, güçlü bir hazcı psikolojisi olan başarılı bir adamın Adlerci yöntemle tedavi edilmesi de bir o kadar yanlış olacaktır. Ön muayenede bu iki terapiden hangisinin daha uygun olacağının belirlenmesi yeterlidir; kimi zaman Jung daha eğitimli hastalarına Freud ve Adler'in yazılarını verirdi ve onlar da çok geçmeden hangi yöntemin kendilerine daha uygun olduğunu belirlerdi. İndirgemeci-analitik yöntemler sıklıkla iyi sonuç veriyordu ama sıklıkla tam anlamıyla tatmin edici değillerdi, ilerleme duruyordu ya da hasta arketipsel nitelikte rüyalar görüyordu. Bütün bunlar prosedürün değiştirilmesi gerektiğini, yani sentetik-hermenötik yöntemle çalışmak gerektiğini işaret eder. Sentetik-hermenötik yöntem en başta, hayatın ikinci yarısında olup ahlaki, felsefi ya da dinî sorunlarla uğraşan hastalara önerilir.

Sıklıkla Jungcu terapi olarak bilinen sentetik-hermenötik yöntem birçok açıdan Freudcu psikanalizden ayrılır. Adlerci terapide olduğu gibi hasta kanepeye uzanmaz, psikoterapistle karşı karşıya olduğu bir sandalyeye oturur. Başta haftada iki kez bir saatlik seanslar yapılır, sonra olabildiğince kısa süre içinde hafta bir kez terapi verilir. Hastadan belli görevleri gerçekleştirmesi ve genellikle bazı metinleri okuması istenir. Kısacası hastanın terapistle etkin bir iş birliği içinde olması gerekir. Jung'a göre bu yöntemin avantajları analiz edilen kişinin çocuksu gerilemeye girmesinin önlenmesi, çevresine yabancılaşmaması, tedavinin o kadar pahalı olmaması ve psikoterapistin daha fazla hastayı tedavi etmeye vaktinin olmasıdır. Hayatta hâlihazırdaki durum vurgulanır, hastanın terapi sürecinde kazanmış olabileceği kavrayışın hemen, somut olarak nasıl kullanılabileceği üstünde durulur. Jung aktarımı Freud'dan epey farklı biçimde yorumlar. Jung psikanaliz sırasında gerçekleşen dikkat çeken olumlu ya da olumsuz aktarım gelişmelerini tedaviyi gereksiz yere uzatan ya da onu mahvedebilecek yapay gelişmeler olarak değerlendirir. Freud'un aktarım nevrozu dediği şey, Jung'a göre hastanın gerçekliğe karşı hatalı tutumlarını telafi etmek amacıyla yaptığı çaresizce bir girişim ve terapistin beceri eksikliğinin bir sonucudur. Bu tür bir aktarım hasta için alçaltıcı bir bağdır, hem onun için hem de hastasının nevrozuna yakalanma riskiyle karşı karşıya olan

terapist için bir tehlikedir. Aktarım sadece erotik duygulardan değil, sahiplenme ve güç dürtüleri ile korkunun karışımından oluşur.[170] Jung'a göre kabul edilebilir yegâne aktarım ılımlı düzeyde, neredeyse fark edilmez olmalıdır. Aktarım hasta ile terapistin bulgularını karşı karşıya getirdikleri bir iş birliği süreci olmalıdır. Psikoterapi süreci ancak bu şekilde Jung'un aşkın işlev dediği eylemle evrilebilir.[171]

Aşkın işlev, bilinçli veriler ile bilinçdışı verilerin sentezlenmesiyle bireyleşmenin sağlanmasıdır. Bilinçli hayat ile bilinçdışı hayat nadiren birbirine paralel akar, ikisi arasında bir uçurumun olması hasta için tehlikelidir, çünkü bilinçdışında ağır rahatsızlıklara yol açan güçlü karşıtlıklar kurulmasına yol açar. Terapistin hastaya bilinci ve bilinçdışıyla yüzleşmekte yardımcı olması gerekir, böylece istenen sentez sağlanabilir. Bilinçdışının içerikleri fazla zayıf ya da engellenmiş olduğunda, terapist hastanın bu içerikleri harekete geçirmesine ve ortaya çıkarmasına yardımcı olacaktır, sonra da hastanın bilinçli egoda ve gündelik hayat durumunda bu içeriklerle yüzleşmesine yardımcı olacaktır.

Bilinçdışındaki içeriklerin ortaya çıkması nasıl sağlanabilir? Bu ağırlıklı olarak rüyaların, kendiliğinden fantezilerin, serbest çizimler ve resimlerin kullanıldığı özel bir eğitimin konusudur. Hervey de Saint-Denis gibi rüyalar üstüne çalışanlar sık sık ve bol bol nasıl rüya görüleceğini biliyordu: İnsan uyandığında rüyalarını yazmaya, siyah-beyaz ya da renkli olarak rüyalarını resmetmeye başlar.[172] Aynı yöntem uyanık hâlde kendiliğinden fantezilere de uygulanabilir, kişi önceden konuyu kararlaştırmadan çizim ya da resim de yapabilir. Kil modelleme ve otomatik yazı yöntemleri de kullanılabilir.

Ama Jungcu terapide bilinçdışına yaklaşmanın en önemli yöntemi rüyadır. Bugün birçok Freudcu psikanalist hastalarının rüyalarını analiz etmese de Jungcu terapide bu oldukça güç olurdu. Jung'un rüyalarla ve onların terapi amacıyla kullanımı ile ilgili fikirleri Freud'un kuramından hemen her noktada ayrılır. Freud her rüyayı, genellikle çocukluktaki cinsellikle ilişkili bastırılmış bir dileğin gerçekleşmesi olarak kabul ederken, Jung rüyaların işlevlerinin çok katmanlı olduğunu işaret eder. Rüyalar dileklerin yanı sıra korkuları ifade edebilirler, rüya görenin fiilî durumunun aynadaki yansımasını sunabilirler; (Adler ve Maeder'in örneklediği üzere) gelecekle ilgili rüyalar vardır; bazı rüyalar yaratıcıdır, uyarıcıdır ya da parapsikolojiktir. Jung, Freud'un rüya içeriğini açık ve gizli diye ayırmasını kabul etmez, açık içeriğin rüyanın kendisi olduğunu ileri sürer. Freudcu teknikle elde edilen çağrışımlar hâlihazırdaki komplekslere ulaşılmasını sağlar, başka bir metinle ilişki kurulması sayesinde de mevcut kompleksler ortaya çıkarılabilir. Rüya sembolleri baskı ve sansür kavramlarına başvurmaksızın anlaşılır. Yorumlayan kişi rüya görenin hayatını ve fiili durumu iyi bilmiyorsa, semboller hakkında, dolayısıyla mitoloji ve dinler tarihi hakkında yeterince bilgili değilse rüyalar yorumlanamaz. Jung'un rüya yorumlarının temel özelliklerinden biri, rüya dizisini vurgula-

---

170 Tesadüfe bakın ki Janet'nin 1896'da şu sunumunda söylediği de budur: *L'Influence somnambulique et le besoin de direction.* Bkz. altıncı bölüm, s. 361.

171 C. G. Jung, "Die transzendente Funktion", *Geist und Werk*, Zürih: Rhein-Verlag, 1958, s. 3-33. İngilizce çeviri, *Collected Works*, New York: Pantheon Books, 1960, VIII, ss. 67-91.

172 **Bkz. beşinci bölüm, ss. 303-305.**

masıdır: Belli bir rüya ancak kendisinden önce ya da sonra gelen rüyalar ve kimi zaman da koca bir rüyalar dizisi bağlamında anlaşılabilir. Freud rüyaları serbest çağrışım yöntemiyle analiz ederken, Jung büyütme yöntemine başvurur. Bu, belli bir imgenin olası bütün çağrışımlarının incelenmesi anlamına gelir, bu çağrışımların birçoğu hastanın geçmiş ya da şimdiki deneyimleriyle ilgili olabileceği gibi, bazıları arketipsel bir rüyanın anlamını ortaya çıkaracaktır. Arketipsel rüyalara büyük önem verilir, bireyleşme yolundaki köşe taşları olarak titizlikle ve sırayla incelenmeleri gerekir.

Bilinçdışından elde edilen diğer verilere, özellikle de kendiliğinden fanteziler, çizimler ve resimlere benzer bir yorumlama yöntemi uygulanabilir. Çizimler ve resimleri değerlendirirken ne içeriği ne biçimsel yönü aşırı vurgulamak gerekir. (Örneğin hasta asla bir sanatçı olduğunu düşünmemelidir.) Çizim ve resim yöntemi sadece bilinçdışının içeriğini elde etmek için değil, onu kontrol etmek için de kullanılır. Bir hasta bir temsili takıntı hâline getirirse, Jung daha az korkutucu olması, nihayetinde onun kontrolünü kazanması için hastaya o temsili çizdiriyor ya da resmettiriyordu.

Şimdi sentetik-hermenötik terapinin aşamalarını kısaca belirteceğiz.

Öncelikle şunu unutmayalım: Jung bilinçdışının analizine ancak diğer bütün yöntemler başarısız olduğunda, hastanın geçmişini tam olarak öğrendikten sonra başvuruyordu. Birinci rüya sıklıkla çok açık olur ve kimi zaman tedavinin teşhisini işaret eder. Birinci aşamada *persona*, hepsinden de önemlisi *gölge* ile uğraşılır. Hastanın her zaman farkı olan ama bazı özelliklerini hep koruyan, bazı özellikleri hayal kuran kişinin özelliklerine benzeyen itici bir bireyi hayal etmesi istenir. Nihayetinde hasta bu bireyin kendisinden, daha doğrusu gölgesinden başka bir şey olmadığını anlar, bu da kişiliğinin görmeye yanaşmadığı veçhelerinin farkına varmasını sağlar. Gölgesinin tam anlamıyla farkına vardığında, bireyin onu özümsemesi gerekir. Birey kendisini gölgesinden ayıramaz ama Jung bireyin gölgenin bir bilinçsizlik hâli içinde başından beri ona yaptırdığı şeyleri açıkça ve bilinçli olarak yapması gerektiğini kastetmez kesinlikle. İnsan elbette ki gölgesini kabul etmelidir ama bir yandan da onu zararsız kılmalıdır. Bu prosedüre örnek vermek amacıyla Jungcu çevrelerde Assisili Aziz Francis ile Gubbiolu kurdun hikâyesi anlatılır.[173] Gubbio sakinlerine bir kurt musallat olmuş, yardımcı olması için Aziz Francis'i çağırmışlar. Aziz Francis kurda gitmiş, öldürmek için değil, konuşmak için. Kurt gönüllü olarak Aziz Francis'in peşinden kasabaya gelmiş, burada kendisine bir sığına verilmiş, kurt ömrünün sonuna dek zararsız bir misafir olarak orada kalmış.

Terapi sürecinin ikinci aşamasında, anima ve animus ile ilgili sorunlar kendiliğinden ortaya çıkar. Bir erkek söz konusuysa, sık sık bir kadının çeşitli görünümlerde, çeşitli ruh hâllerinde belirdiği rüyalar görmeye başlar. Kadın tatlı ve çekici, tuhaf ve büyüleyici, kimi zaman tehdit edici olabilir. Adam bütün bu kişilerin ortak bir yönü olduğunu görür, sonunda bu kadının animasından başka bir şey olmadığını anlar. Terapideki tartışmalar artık anima

[173] Bu karşılaştırmanın kaynağı Jung'un kendisi midir yoksa tilmizlerinden biri midir, belirlemek henüz mümkün olmamıştır.

sorununa odaklanır. Adam kadınlarla ilişkilerinde her zaman az çok kendi animasını onlara yansıttığını fark etmelidir. Şimdi asıl işi, kadınları, anima yansıtması olmaksızın oldukları gibi görmeyi başarmaktır. Kadın bir hasta söz konusu olduğunda animusla ilgili problemler aynı şekilde tedavi edilir. Anima ve animus problemleri çözülünce duygusal hayatta ve sosyal ilişkilerde rahatsız edici unsurlar olmaktan çıkarlar; Jung'un terimleriyle anima ve animus "psikolojik işlevler" hâline gelir.

Terapinin üçüncü aşamasında yaşlı bilge adam ve ana tanrıça arketipleri ön plana çıkar. Burada arketipsel imgeler fanteziler ve çizimlerin yanı sıra rüyalarda da belirir. Kaçınılması gereken tehlikeler de vardır: Hasta yaşlı bilge arketipini terapistine yansıtabilir ya da kendisi bu arketiple özdeşleşebilir ki bu da psişik şişmedir.

Dolayısıyla Jungcu terapide sırasında gölge, anima ve animus, yaşlı bilge ve ana tanrıça ile ilgili üç ana aşama vardır. Ne var ki işler sıklıkla daha karmaşık olur, çünkü terapinin çeşitli aşamalarında çok çeşitli başka arketipler ortaya çıkabilir, her birinin kendi usulünce ele alınması gerekebilir. Terapistin görevi hem arketiplerin ortaya çıkmasını kolaylaştırmak hem de aşırı akmalarını önlemektir. Her yeni arketipin bilinçli zihin tarafından yorumlanması ve özümsenmesi gerekir, hasta öğrendiklerini pratik hayatında uygulamalıdır. Maeder bazı vakalarda, iyileşme sürecinin, yaşlı bilge arketipinin bir versiyonu olarak görülebilecek kurtarıcı arketipinin belirmesiyle birlikte hızlandığını vurgulamıştır.[174]

Kural olarak ortalama Jungcu terapi üç yıl sürer. Deneyimler seansların sayısı ve sıklığının azaltılabileceğini göstermiştir ama tedavinin toplam uzunluğu azaltılamaz. Daha önce de belirttiğimiz üzere, bireyleşmede ilerleme özel arketipsel imgelerin, özellikle de mandala ya da dörtlü figürlerin, kimi zaman da ilâhî çocuk arketipinin belirmesiyle işaretlenir. Tedavinin amacı bireyleşmenin ilerletilmesi ve tamamına erdirilmesidir, bu da kişinin eski tarife uyması anlamına gelir: Neysen o ol; bu söz kimi zaman Nietzsche'ye atfedilir ama aslında Yunan şair Pindar'dan alınmıştır.

Jung'un sentetik-hermenötik terapisi hiç kuşkusuz kolay bir iş değildir. Kişi zaman zaman kendisini, bilinçdışında yükselen malzemenin altında ezilmiş bulur, arketiplerle yüzleşmek kimi zaman korkutucu olabilir. Gerçekliğe sıkı sıkıya tutunmak için durmadan çaba sarf etmek gerekir. Jungcu kendi kendine analizin, kişinin sakınması gereken tehlikeli bir girişim olmasının nedeni de budur.

Jung'un başvurduğu terapi yöntemleri arasında yeniden eğitim de gözümüze çarpar. Freud, psikanalistin hastasını yeniden eğitme girişiminde bulunmaması gerektiğini söylese de Jung, hastaya hangisi kullanılırsa kullanılsın terapinin başından itibaren, bütün terapi aşamalarında yardımcı olunması gerektiğinde ısrar eder. Hastanın edindiği herhangi bir kavrayış derhâl gündelik hayatta daha akılcı bir davranışa tercüme edilmelidir. Yeniden eğitimin temel önemdeki noktalarından biri, hastaya, problemlerini çevresindeki insanlara yansıtmaya son vermesinin öğretilmesidir; Jung nevrozu "hastalıklı bir sosyal ilişkiler sistemi"

[174] Alphonse Maeder, *La Personne du médecin, un agent psychothérapeutique*, Neuchatel: Delachaux et Niestlé, 1953, ss. 111-134.

olarak tanımlar, Adler'in yanı sıra Janet'nin kavramlarına da gayet iyi uyan bir tanımdır bu.[175] Bu yansıtma nedeniyle, nevrotik çevresindeki insanları (eşi, ebeveynleri, çocukları ve arkadaşları) farkında olmaksızın manipüle eder ve onları birbirlerine karşı oynar, bu nedenle de çok geçmeden hem kendisinin hem diğerlerinin kurban olduğu bir entrikalar ağına takılır. Bu zorlukların hâlledilmesi ve temizlenmesi psikoterapinin nihai amaçlarından biridir.

Jung'un terapisinin başlıca özelliklerinden biri, bugün karşıt aktarım denilen şeyi en başından beri vurgulamış olmasıdır. Jung insanın hiç kimseye, kendisinin gittiğinden öteye kılavuzluk edemeyeceğini ileri sürer. Eğitim analizi ilkesinin Jung tarafından getirildiği, bunun Jung'un Freudcu analize yaptığı kalıcı katkılardan biri olduğu genel kabul görür. Ama eğitim analizi sonrasında terapist her zaman tetikte olmalı ve örneğin rüyalarını analiz ederek kendi bilinçdışını izlemelidir.

Carl Gustav Jung'un Çalışmaları – VII – Doğu ve Batı Bilgeliği

Buraya kadar Jung'un psikolojisi ve psikoterapisi hakkında çok hızlı, kaba bir tablo çizdik. Jung'un çalışmaları hatırı sayılır ölçüde daha geniş çaplıdır. Jung'un düşünceleri başından beri insanlığın tarihine, ulusların psikolojisine, güncel sorunlara, sanat ve edebiyata uzanmıştır. Jung sonraki yıllarda giderek Doğu ve Batı'nın geleneksel öğretileri ve kutsal kitaplarının karşılaştırılmasıyla, "eş zamanlılık" (*synchronicity*) ilkesiyle ve dinsel sorunlarla ilgilenir oldu.

Jung'un 1914 ile 1920 yılları arasında Agnostiklerle derinden ilgilendiğini görmüştük. Jung inanmakla kalmayıp bilen insanlar olarak agnostikleri el üstünde tutmuş, onların bilinçdışındaki keşif gezilerinden çok şey öğrenmişti. Jung gibi Agnostikler de kötülük sorunuyla meşgullerdi. Jung daha sonra, Agnostisizm ile simya arasındaki geçiş sürecine damgasını vuran, üçüncü yüzyılda yaşamış Agnostik Panopolisli Zosimos'un hayallerini 1937'de, kendi arketipler kuramına göre yorumlamıştı.[176]

Simya kültür tarihçileri için her zaman bir muamma olmuştur. Yunan ve Roma'nın antik dönemlerinden beri, sekizinci yüzyıla dek çok sayıda âlim ömürlerini maddelerin kesin kurallara göre dönüşümünü sağlayan sözüm ona kimyasal işlemler pratiğine vakfetmişti. Bilim tarihçisi Marcellin Berthelot simyayı nesnel olguların yanlış yorumlarına dayalı "yarı akılcı, yarı mistik" bir bilim olarak görür.[177] Öyle görünüyor ki Silberer, simyada şifresi psikolojik olarak çözülebilecek bir sembolik işlemler dizisi gören ilk kişi olmuştur. Silberer on sekizinci yüzyıla ait bir simya risalesinde babanın öldürülmesinin, çocukluktaki cinsellikle ilgili kuramların ve başka şeylerin sembolik temsillerini görmüştü.[178] Jung ise simyacıların gerçekleştirdiği bir dizi işlemde bireyleşme sürecinin bir yansımasını görür. Nasıl ki Jung'un hastaları rüyalarını ve fantezilerini çizim ve resim biçimde somutlaştırdıysa simyacılar da

---

175 C. G. Jung, "Was ist Psychothérapie", *Schweizerische Aerztezeitung für Standesfragen* (1935), XVI, ss. 335-339. İngilizce çeviri, *Collected Works*, New York: Pantheon Books, 1954, XVI, ss. 21-28.

176 C. G. Jung, "Einige Bemerkungen zu den Visionen des Zosimos", *Eranos-Jahrbuch*, V (1937), ss. 15-54.

177 M. Berthelot, *Les Origines de l'alchimie*, Paris: Steinheil, 1885.

178 Herbert Silberer, *Probleme der Mystik und ihrer Symbolik*, Viyana: H. Heller, 1914.

kendi bireyleşme süreçlerini sözüm ona kimyasal işlemler biçiminde somutlaştırmıştır. Jung, görülerle ilgili anlatılara sıklıkla simyacıların yazılarında rastlanmasının nedeninin de bu olduğunu ekler. Jung'un simyaya olan ilgisi yıllar geçtikçe arttı, Jung eski simya risalelerindeki sembollerin şifrelerinin çözülmesine ve psikolojik olarak yorumlanmasına hatırı sayılır miktarda zaman ve emek harcıyordu.[179]

Jung astroloji ve astrolojik sembollerle de ilgilenmeye başladı. Yıldızların bireyin kaderi üstünde nedensel bir etkide bulunduğuna inanmıyordu ama birazdan göreceğimiz üzere, eş zamanlılık (*synchronicity*) biçiminde ilişkiler olması olasılığını da reddetmiyordu.

İkinci Dünya Savaşı sırasında İsviçre'de mistik fizikçi ve filozof Paracelsus'a yeniden ilgi duyulmaya başlandı. Jung, Paracelsus'u bilinçdışının psikolojisinde ve psikoterapide öncü isimlerden biri olarak görüyordu ama açıktır ki onun anlaşılması güç yazılarından çok kişiliğiyle ilgileniyordu. Jung "Çocuklar üstünde hiçbir şey, ebeveynlerinin yaşamadığı hayattan daha güçlü bir etki bırakmaz." diye not düşmüştü. Jung, Paracelsus'ta "hayatın dönüm noktası"nın da güzel bir örneğini görmüştü: Paracelsus'un felsefesi ömrünün otuz sekizinci yılından sonra dönüşmüştü.[180]

Jung'un dinler tarihine duyduğu ilgi onu Doğu'nun kutsal kitaplarını incelemeye yöneltmişti. Bunlardan biri olan *Tibet'in Ölüler Kitabı* 1927'de İngilizceye çevrilmişti.[181] Jung bu esere özel bir ilgi duyuyordu ve kitabın Almanca çevirisi için bir giriş bölümü kaleme almıştı.

> *Tibet Ölüler Kitabı*, ruhun ölüm anı ile bir sonraki reankarnasyon arasında neler yaşayacağını betimleyen bir eserdir, ruhun nihai aydınlanmaya nasıl ulaşacağını, dolayısıyla reankarnasyondan nasıl kaçınacağını da anlatır. Bardo Thödol'da, yani ölüler diyarında yapılan yolculuk üç bölümden oluşur. Kısa olan birinci aşamada ruh uykuda ya da transtadır, ölümün farkında değildir. Sonra ilk görülerle birlikte uyanış gelir. Bu noktada aydınlanmış ruh doğruca bir cennet âlemine geçebilir ama eğer ruh o anı kaçırırsa görüler ve sanrılar yaşamaya devam eder, daha açık bir deyişle bir bedeni ve kanı olduğu sanrısını yaşar. Her tür tanrı ve fantastik yaratığın yanı sıra diğer insanları da gördüğüne inanır. Ama ruh her zaman bütün bunların kendi zihninin ürünleri olduğunun farkında olmalıdır. Bu hayaller durmadan değişir ama ruh adım adım bilincin daha alt düzeylerine indikçe yavaş yavaş tükenip gider. Ruh üçüncü aşamaya geldiğinde erkekleri ve kadınları birlik içinde algılar. Bir erkek olarak doğacaksa ruh kendisini erkekmiş gibi hissedecek, babaya karşı yoğun bir öfkeyle, anneye karşı kıskançlık ve çekici bir etkiyle harekete geçecektir, ikisinin arasına girecek, böylece yeniden dünyaya gelecektir; kadın olarak doğacaksa duyguları tersine dönecek, anneden nefret edecek, babayı sevecektir.[182]

---

179 C. G. Jung, "Die Erlösungsvorstellungen in der Alchemie", *Eranos-Jahrbuch*, IV (1936), 13-111. *Psychologie und Alchemie*, Zürih: Rascher, 1944. *Die Psychologie der Uebertragung*, Zürih: Rascher, 1946. *Symbolik des Geistes*, Zürih: Rascher, 1948. *Gestaltungen des Unbewussten*, Zürih: Rascher, 1950. *Mysterium Conjunctionis*, iki cilt, Zürih: 1955-1956. İngilizce çeviri, *Complete Works*, New York: Pantheon Books, 1962.

180 C. G. Jung, *Paracelsica*, Zürih: Rascher, 1942.

181 W. Y. Evans-Wentz, *The Tibetan Book of the Dead, or the After Death Experiences on the Bardo Plain, according to Lama Kazi Tawa Sandup's English rendering*, Londra: Oxford University Press, 1927.

182 *Das Tibetanische Totenbuch*, çeviren Louise Göpfert-March, C. G. Jung'un psikolojik bir notuyla birlikte, Zürih: Rascher, 1935.

Jung *Tibet Ölüler Kitabı*'nın meçhul yazarlarının psikoloji bilgisine, yansıtma olgusunu anlamış olmalarına hayret etmişti. Bardo Thödol'daki yolculuğun, bireyleşme sürecinin tersine hâli olması onu çok şaşırtmıştı.

Jung 1929'da Çince eski bir kitap olan *Altın Çiçeklerin Gizemi*'nin,[183] dostu Sinolog Richard Wilhelm tarafından yapılmış Almanca çevirisine giriş bölümü olarak psikolojik bir yorum kaleme aldı. Jung bu kitapta kendisinin benlik tanımının eşdeğerini görmüş, Çince semboller ile hastalarında kendiliğinden ortaya çıkan semboller arasında bir benzerlik olduğunu, bu semboller ile bazı Hristiyan mistiklerin ve simyacıların sembolleri arasında benzerlikler bulunduğunu fark etmişti.

Richard Wilhelm, Çin'in eski kitaplarından bir diğerini, *I Ching*'i, "*Dönüşümler Kitabı*"nı da Almancaya çevirmişti. Bu kitap küçük sopalar ya da bir bozuk para yardımıyla kehanet elde etme yöntemini betimliyordu; böyle bir kehanetin ona başvuran kişiyle, başvurduğu an itibarıyla kişisel bir ilgisi olduğuna inanılıyordu. Richard Wilhelm bu kehanet pratiğini Çinli bir ustadan öğrenmişti. Jung büyü formüllerinin sembolik niteliğine ve hepsinden de önemlisi *I Ching* ilkesine ilgi duyuyordu: *I Ching* ilkesi, belli bir anda olan her şeyin, mutlaka o anın özgün niteliğiyle donanmış olduğu varsayımına dayanır.[184] Jung'un eş zamanlılık kavramının başlangıç noktalarından biri de buydu.

Jung, Zen Budizm'le ilgili olarak Batılı mistiklerin bazı deneyimleriyle birkaç koşutluk bulunduğunu işaret etmiştir, gerçi Zen Budizm yöntemi Batı dünyasında tasarlanmış her şeyden çok farklıydı.[185] Jung bu tür öğretilerdeki bilgeliğin hafife alınmaması konusunda uyarıda bulunduğu kadar, Batılıları bu yöntemleri uygulamaktan caydırmaya da çalışmıştır.

Jung yogayla da çok ilgilenmiş, Alman Hint bilimciler J. W. Hauer ile Heinrich Zimmer'ı 1931 ile 1933 arasında Zürih'te yoga hakkında seminerler vermeye davet etmişti.[186] Jung Batılı insanların yoga uygulamasına karşı olsa da yoganın bazı Batılı öğretilerle karşılaştırılmasının çok şey kazandıracağını düşünüyordu. Tantrik yoganın zengin sembolizmi kolektif bilinçdışının sembollerinin incelenmesine birçok karşılaştırmalı malzeme katıyordu. Eğitim sistemleri olarak bakıldığında bazı yoga biçimlerinin Loyolalı Ignatius'un egzersizlerinde, Schultz'un otojenik eğitiminde, Freud ile Jung'un dinamik psikoterapi yöntemlerinde bazı paralelleri görülebilirdi.

Jung, Doğu öğretileriyle ilgili birkaç yorumunda, en başta da *I Ching* incelemesinde, yeni bir kavramı haber verir; bu kavram ancak 1952'de eş zamanlılık (*synchronicity*) adını alacaktır.[187] Jung eş zamanlılığı bir nedensel bağlantı ilkesi olarak betimler, Çin düşüncesinde

---

183 Richard Wilhelm, *Das Geheimnis der goldenen Blüte*, C. G. Jung'un yorumuyla, Münih: Dorn, 1929.

184 Jung, Richard Wilhem'in Almanca edisyondan yaptığı İngilizce çeviriye bir önsöz yazmışı: *The I Ching or Book of Changes*, çeviren Carry F. Baynes, New York: Pantheon Books, 1950.

185 Jung, T. D. Suzuki'nin *Die grosse Befreiung* adlı kitabı için bir giriş yazmıştı, Leipzig: Curt Weller, 1939, ss. 7-37.

186 J. W. Hauer, *The Kundalini Yoga, Bericht über das Seminar im psychologischen Klub*, Zürih, 3-8 Ekim 1932 (Zürih, 1933), daktilo metin.

187 C. G. Jung, "Synchronizität als ein Princip akausaler Zusammenhänge", C. G. Jung ve W. Pauli, *Naturerklärung und Psyche* içinde, Zürih: Rascher, 1952, ss. 1-107. İngilizce çevirisi, *Collected Works*, New York: Pantheon Books, 1960, VIII, ss. 417-519.

bu ilkeye verilen önem karşısında hayrete düşmüştür. Ama Leibniz'in "önceden tesis edilmiş uyum" kavramında, Schopenhauer'ın bazı sözlerinde ve yaygın tabirle diziler kanununun epey sık ortaya çıkmasında eş zamanlılıktan bir şeyler vardır. Jung'un dikkatini "anlamlı tesadüfler" çekmiştir. Hiper-akılcı animusu nedeniyle analizi ilerlemeyen bir kadın hastasının hikâyesi, buna bir örnektir. Kadın rüyasında kendisine altın bir böcek sunulduğunu görmüştü, Jung tam onunla bu rüyayı tartıştığı sırada pencereye canlı bir böcek vurur. Jung böceği alıp kadına verir. Kadın o kadar etkilenir ki akılcılık duvarı yıkılır. Jung bu olguları, Rhine'in duyu ötesi algı hakkında sunduğu deneysel verilerle bir araya getirmişti. Rhine duyu ötesi algı olaylarında duygusal etkenin rolünü işaret ederken Jung, "anlamlı tesadüfler" dediği olaylarda arketipsel bir unsurun ima edildiğini görmüştü. Son olarak Jung, katı nedensel belirlenimcilik ilkesine mesafeli durarak eş zamanlılık ilkesine bir adım daha yaklaşıp yaklaşmadığını merak ediyordu.

Jung'un gençliğinde okuduğu bütün filozoflar arasında Nietzsche yıllar boyunca özellikle dikkatini çekmişti. Jung, Nietzsche'yi yavaş yavaş, bilinçdışı bir çifte kişilik geliştiren bir adam olarak görüyordu; bu çifte kişilik bir tür volkanik patlamaya neden olarak birden ortaya çıkmış, muazzam miktarda arketipsel malzemeyi aydınlatmıştı. Zerdüşt'ün bu kadar çok okur için bu kadar büyüleyici olması, bununla açıklanabilirdi. Jung 1934 baharı ile 1939 kışı arasında, her sömestr Zerdüşt üzerine bir seminer verdi. Enstitü'de düzenlenen bu seminerlerin toplamı daktiloya çekilmiş on cilt oluşturur ve Nietzsche'nin başyapıtı hakkında yazılmış en ayrıntılı şerh olduğu kesindir.[188]

Jung'un çok sayıda ilgi alanının bir bölümünü çağdaş sanat ve edebiyat oluşturuyordu, gerçi yayınlanmış eserlerinde çağdaş sanat ve edebiyata fazla rastlanmaz. Zürih'te bir Picasso resimleri sergisi düzenlendiğinde Jung resimleri kronolojik sıraya göre incelemiş ve tipik bir psikolojik evrim görmüştü.[189] Picasso'nun mavi dönemi bir Nekyia, yani "ölüler diyarına yolculuk" başlangıcını belirtiyordu, bu yolculukta Jungcu psikolojideki anlamıyla bir dizi "gerileme" olmuştu; Jung ressamın manevi macerasının nasıl sonuçlanacağını merak ediyordu.

Tuhaftır, Joyce'un Ulysses'inin Almanca çevirisinin üçüncü basımı için bir giriş yazması istendiğinde Jung, bu eserin Odyssey'in modern bir muadili olduğunu, Nekyia'yı bile içerdiğini fark edememişti. Kitabın görünürdeki saçmalığı Jung'un kafasını karıştırmıştı. Eser bir tür sonu gelmez "bağırsak tenyası" gibiydi, roman ileriye doğru okunabildiği gibi kolayca geriye doğru da okunabiliyordu. Bu yorumlar bir dergide yayınlandı[190] ve Joyce'u rahatsız etti.[191] Bu makalenin yayınlanmış yegâne edebiyat eleştirisi olması Jung için bir talihsizliktir. Jung seminerlerinde, kuramlarının beklenmedik örneklerini gördüğü İngilizce, Fransızca ve Almanca romanlara sık sık atıfta bulunurdu.

---

188 C. G. Jung, *Psychological Analysis of Nietzsche's Zarahustra*, C. G. Jung'un verdiği seminerden notlar, Zürih, 10 cilt, 1934-1939, Mary Briner'ın derlediği endeksle birlikte (daktilo metin).

189 C. G. Jung, "Picasso", *Neue Zürcher Zeitung*, 3 Kasım 1932, no. 2107, yeniden basım *Wirklichkeit der Seele*, Zürih: Rascher, 1934, ss. 170-179.

190 C. G. Jung, "Ulysses. Ein Monolog", *Europäische Revue*, VIII (II), (1932), 547-568. İngilizce çeviri, "Ulysses: A Monologue", *Nimbus*, II, no. 1 (Haziran-Ağustos, 1953), ss. 7-20.

191 Richard Ellmann, *James Joyce*, Londra: Oxford University Press, 1959, ss. 641, 693.

Jung'un makalelerinde, özellikle de seminerlerinde, insanlığın yavaş yavaş kolektif bir bireyleşme sürecinden geçtiği fikrini merkez alan bir tarih felsefesinin dağınık unsurlarına rastlanabilir. Jung'a göre, bir arketipin kitlesel ölçekte dirilmesi sonucu, psişik bulaşıcılık ortaya çıkıyordu. Örneğin Jung Hitlercilikte, Cermenlerin eski fırtına, savaş, kehanet ve esin, gizli ilimler tanrısı Wotan arketipinin dirildiğini görmüştü.[192] Jung iki diktatör tipi olduğunu söylüyordu: (Mussolini ve Stalin gibi) "reis" tipi ile (Hitler gibi) "peygamber" tipi. Peygamber tipi diktatörler takipçilerinin bilinçdışındaki karanlık kuvvetleri algılayabiliyor ve bir Mesih gibi onları yönlendirebiliyordu.[193] Jung "uçan daireler"i konu alan küçük bir kitapta bu tezahürlerin fiziksel bir gerçekliği olsa da olmasa da varlıklarına inananlar için "psişik gerçeklikler" olduklarını, birbiriyle karşılaştırılamayacak iki dünya arasında aracılık eden arketipsel semboller olduklarını, insanlığın kolektif yıkımından duyulan korkudan kaynaklanan bir mit olduklarını söylemişti.[194] Jung'a göre insanlığı tehdit eden en büyük tehlike bireyin eğitilmesi ve mükemmelleştirilmesine dayanan gerçek bir demokratik zihniyetin yerini kitlesel bir zihniyetin almasıydı.

Jung'u hayatının ikinci yarısında ziyaret edenlerin hatırladığı üzere, sohbeti ulvi psikolojik kavramlar ile pratik bilgeliğin benzersiz bir karışımıydı. Jung sadece terapötik bir aygıt olarak değil, etik bir ilke olarak farkındalığın anlamını vurguluyordu. "Farkında olmamak en büyük günahtır." sözü, onun en sevdiği sözlerden biriydi.[195] Jung birçok nevrozun kaynağında farkında olmamanın yattığını, birçok nevrozun da insanın hayatın görevlerinden kaçmasından kaynaklandığını söylüyordu. Okula gitmekten kaçınan küçük çocuk, ergenlikten çıkamamış genç, daimî öğrenci, bir yurttaş olarak görevlerini yerine getirmek istemeyen adam, bir genç gibi yaşamak isteyen yaşlı, buna örnekti. Evlilik, eşler birbirlerine *anima* ve *animus*'larını yansıtmadığı ölçüde duygusal sağlığı etkileyen bir unsurdu. Evliliğin işlevlerinden biri her iki eşin de bireyleşmesini ilerletmekti. Duygusal istikrarı etkileyen bir başka etkense bireyin toplumsal bütünleşmesiydi: Herkesin kendi evi ve bahçesi olmalıydı, herkes topluluğunun etkin bir mensubu olmalıydı, aile geleneğini ve kültürünü sürdürerek yaşamalıydı, bir dine inanıyorsa dininin buyruklarına itaat etmeliydi. Bireyleşme yolu Doğu'da ve Batı'da farklı olabilirdi ama aynı hedefe yönelmişti: Birey ne kadar "kendisi olmuşsa", gerçekten o kadar sosyal bir insandı.

Carl Gustav Jung'un Eserleri –VIII – Din Psikolojisi

Jung ergenlik yıllarında geçirdiği dinsel krizden itibaren dinle derinden ilgilenmeyi asla bırakmadı, ilk yazılarında şurada burada müesses dinle ilgili kuşkulu bazı ifadelere rastlasak

---

192 C. G. Jung, "Wotan", *Neue Schweizer Rundschau* (1935-36), III, 657-669. İngilizce çeviri, "Wotan", *Essays on Contemporary Events*, Londra: Kegan Paul, 1947, ss. 1-16

193 C. G. Jung, "Psychology of Dictatorship", *The Observer*, 18 Ekim 1936, s. 15. "Diagnosing the Dictators", *Hearst's International Journal Cosmopolitan*, CVI (Ocak 1939), ss. 22-23, 116-120.

194 C. G. Jung, *Ein moderner Mythus. Von Dingen, die am Himmel gesehen werden*, Zürih: Rascher, 1958. İngilizce çeviri, *Flying Saucers: A Modern Myth of Things Seen in the Skies*, New York: Harcourt Brace, 1959.

195 *Unbewusstheit ist die grösste Sünde.*

da. Öyle görünüyor ki tutumu 1913 ile 1918 arasında "bilinçdışında yaptığı yolculuk" sonucu değişti. Jung arketiplere "doğaüstü, kutsal" bir nitelik atfetmeye ve "dinin doğal işlevi"nden bahsetmeye başlamıştı.

Dinamik psikiyatri tarihinde sık sık olduğu üzere, Jung'un fikirlerinin gelişimine yeni bir yön veren şey, o tarihlerde yayınlanan bir kitap olmuştu. Rudolf Otto'nun *The Idea of the Holy* başlıklı kitabı 1917'de çıkmıştı ve din psikolojisine ciddi bir katkı olduğu gerekçesiyle takdirle karşılanmıştı.[196] Bütün dinlerde ortak temel bir deneyim belirlemeye çalışan Otto, "kutsal" olanı, iyi tanımlanmış, karmaşık ve kuvvetle özgün bir deneyim olarak tanımlıyordu. "Kutsal" olan derhâl bir "yaratılmışlık hissi" esinler, yani sadece bir bağımlılık hissi değil, Yaratıcı'sının karşısında yaratılanın hiçliği. Yaratıcı'nın varlığı bir *mysterium tremendum* olarak deneyimlenir, yani canlı bir enerji ve "tümüyle başka" olan yaklaşılamaz bir Varlık karşısında bir huşu ve titreme duygusuna kapılır insan. Ama *tremendum*'un tersine "kutsal" olan bir Fascinans, yani insanı kendisine çeken ve kutsal bir yücelmeyle dolduran bir şey olarak da deneyimlenir. Kutsal olan, bir iç yükümlülük hissi nedeniyle mutlak saygı ve itaat gösterilen, aşılamaz ölçüde değerli bir şeyle karşılaşma olarak da hissedilir.

Jung kutsal olan terimini almış ama anlamını genişletmişti. Otto kutsal olanda, peygamberler, mistikler ve din kurucularının yaşadığı istisnai bir deneyim görüyordu. Jung arketip deneyimine "kutsal bir nitelik" atfeder ama bu (Otto'nun tanımladığı biçimiyle) kutsal deneyiminin tamamında sadece bazı özelliklerin arketipin tezahürüne eşlik ettiği anlamına gelir. Jung arketiplerin, dinsel ayinler ve dogmaların türediği dinsel deneyimlerin kökeninde olduğunu düşünüyordu. Jung'a göre bu temel dinsel deneyimin büyük bir bölümü müesses dinlere kanalize olmuş değildir.

Bu da Jung'un gözde iddialarından birini açıklar: İnsan doğal olarak dindardır. Jung insandaki "dinsel işlev"in cinsellik ya da saldırganlık içgüdüsü kadar güçlü olduğunu söyler. Bazı bireylerin, inandıkları dinde ibadet etmeye dönerek nevrozlarından kurtulmalarının, yaşlanan insanlar arasında dinsel inancı olanların akıl sağlığının daha iyi olmasının nedeni de budur. Tesadüfe bakın ki neopsikanalist Schultz-Hencke de Jung'dan gayet bağımsız olarak, inanmayanlar arasında dinsel duygular ve tutumlarla karşılaştığını ileri sürmüştür.[197]

Jung daha da ileri gitmiş, "ömürlerinin ikinci yarısında olan hastalarım arasında, başlıca sorunu dinsel bir sorun olmayan bir tek kişi bile yok," sonucuna varmıştı. Ama Jung'un din sözcüğünün kapsamını ne kadar geniş tuttuğu o kadar kesin değildir. Jung'un "dindar" dediği insanların bazıları dinî ibadetlerini yerine getirseler de getirmeseler de inanan insanlardır, bazılarıysa farkında olmaksızın dindar zihniyette olan insanlardır, son olarak bir de bilinç düzeyinde din karşıtı olup da bazı koşullarda arketipsel dinsel deneyimler yaşamış olanlar vardır.

Kimi zaman dinsel arketipler, bireyin hayatını değiştiren, dolayısıyla tarihin akışını etkileyebilecek "apansız dinsel deneyimler" biçiminde patlak verir. Saul'ün Şam yolunda

---

196 Rudolf Otto, *Das Heilige*, Breslau: Trewendt und Granier, 1917.

197 Harald Schultz-Hencke, "Das religiöse Erleben des Atheisten", *Psyche*, IV (1950-51), ss. 417-435.

gördüğü, Hristiyan olup büyük havari Aziz Paul olmasına neden olan serap gibi. Apansız yaşanan ama pek o kadar etkileyici olmayan bir diğer dinsel deneyimse İsviçreli mistik Nicholas von der Flüe'nin yaşadığı deneyimdir.[198] Zengin ve saygın bir yurttaş olan Von der Flüe, ailesini ve dünyevi kaygılarını terk ederek Stans'ta keşiş olmuştu. Halk sık sık onun tavsiyesine başvururdu. Bir keresinde çok korkutucu ve huşu uyandıran bir Kutsal Üçlü hayali görmüştü, bunun ardından fiziksel görünümü değişmiş, kendisi de korkutucu görünmeye başlamıştı. Uzunca bir süre bu hayal üstüne tefekkür etmiş, onu özümseyinceye dek çeşitli biçimlerde resmetmişti. O tarihte, 1481'de İsviçre kantonları iç savaşın eşiğindeydi ama konfederasyon Keşiş Nicholas von der Flüe'nin zamanında müdahalesi sonucu Stans Anlaşması'na varılmasıyla kurtarılmıştı.

Ne var ki bu tür arketiplerin ortaya çıkmasının sadece korkutucu değil, tehlikeli bir deneyim de olduğu unutulmamalıdır. Normal bireyde kristalleşmiş biçimde dinsel deneyimin kökeninde yatan arketipler, şizofrenlerin dinsel sanrılarında da tezahür edebilir.

Arketipler arasında, dinle en yakından ilişkili arketip, benlik arketipidir. Jung zaman zaman bu arketipi dinsel Tanrı deneyimiyle arada bağ kuran halka olarak anmış, hatta bu arketipe, Tanrı arketipi diyecek kadar ileri gitmiştir. Yine de Jung her zaman bir amprisist olduğunu vurgulardı: İnsanın "doğal olarak dindar" olması dinin hakikatini mutlaka doğrulamadığı gibi, Tanrı arketipinin varlığı da Tanrı'nın varlığını doğrulamazdı.

Bazıları Jung'un bu tarafsız tutumunu muğlak buluyordu. Bu his, Jung'un 1951'de Aion'u yayınlamasıyla birlikte güçlendi.[199] Jung, Aion'da, görünüşe bakılırsa Hz. İsa'yı benlik arketipiyle özdeşleştiriyor, bir bütün olarak insanlığın kolektif bir bireyleşme sürecinden geçtiğini ima ediyordu; Hz. İsa önceden belirlenmiş bir anda tezahür etmişti, yani bahar işareti Zodyak işaretlerinden Balık'a girdiğinde gelmişti. 1952'de Jung'un en tartışmalı kitabı *Answer to Job* çıktı.[200] Jung bu kitabında gençliğinde onu meşgul etmiş soruna, daha açık bir deyişle kötülük meselesine dönüyordu. Ondan önce binlerce kişinin yaptığı gibi Jung mükemmel derecede iyi ve her şeye kadir olan Tanrı'nın nasıl olup da kötülüğe, özellikle de masumların ve haklı olanların ıstırap çekmesine izin verdiği sorusu üstüne düşünüyordu. Tanrı hem iyi hem kötü olabilir miydi? Jung, Eyüp Kitabı'nda verilmiş cevapları eleştirel bir gözle değerlendirir. Tanrı'nın Âdem'in Cennet Bahçesi'nde tuzağa düşmesine neden olan davranışlarına, İbrahim'den oğlunu kurban etmesini istemesine, Şeytan'ın Eyüp'e işkence etmesine izin vermesine isyan eder. Hz. Eyüp'ün adalet kavrayışı Tanrı'nınkinden yüksek olduğu için, Tanrı bu zorluğu Oğlu'nun yeniden dünyaya gelmesiyle karşılar. Hz. İsa'nın kurban edilmesi, Tanrı'nın insana karşı işlediği bir adaletsizliğin tamir edilmesi gibi görünür. Tanrı İlâhî Bilgelik'le, Bakire Meryem suretinde yeniden beliren, Kutsal Ruh'un dişi muadili

198 C. G. Jung, "Bruder Klaus", *Neue Schweizer Rundschau*, I (1933), ss. 223-229. İngilizce çeviri, "Brother Klaus", *Psychology and Religion: West and East, Collected Works*, New York: Pantheon Books, 1958, IX, ss. 316-323.

199 C. G. Jung, *Aion, Untersuchungen zur Symbolgeschichte*, Zürih: Rascher, 1951. İngilizce çeviri, *Aion, Researches into the Phenomenology of the Self. Collected Works*, New York: Pantheon Books, 1959, cilt IX, kısım II.

200 C. G. Jung, *Antwort auf Hiob*, Zürih: Rascher, 1952. İngilizce çeviri, "Answer to Job", *Psychology and Religion: West and East, Collected Works*, New York: Pantheon Books, 1959, XI, ss. 355-470.

olan "Sophia"yla birlikteliği sayesinde kendisini mükemmelleştirmiştir. Jung bu nedenle, Hz. Meryem'in bedenen ve ruhen cennete kabul edildiği öğretisinin 1950'de Kilise tarafından kabul edilmesinin "Reformasyon'dan beri yaşanmış en önemli dinsel olay" olduğunu düşünür.

Jung'un *Answer to Job* adlı bu kitabı bazı tilmizlerini derin bir hayrete düşürdü ve canlı tartışmalar başlattı. Bazıları Jung'un sadece insanın Tanrı hakkında kendisi için yarattığı imgenin evrimini betimlemeyi amaçladığını belirterek kitaba psikolojik bir yorum getirdi. Bazıları Jung'un neo-Agnostik bir biçimde Tanrı'nın dönüşümleri hakkında spekülasyonlara giriştiğini düşündü. Bu kitap bütün felsefi muammaların en büyüğünün, kötülük probleminin çözümünü nafile yere arayan bir insanın varoluşsal ıstırabının çığlığı olarak da anlaşılabilir.

Jung, Tanrı'nın varlığına inanıp inanmadığı sorulduğunda asla doğrudan cevap vermemiştir. Zaman zaman şifreli bir dille, her bireyin kolektif bilinçdışı ve arketipler yoluyla bağlı olduğu kolektif bir insanı kast ediyormuş gibi "Yaşlı Adam"dan bahsetmiştir.[201] Sonunda daha doğrudan bir duruşu benimsemişti: Ömrü boyunca her bireye dayatılan o tuhaf, beklenmedik ama anlamlı olaylarda Tanrı'nın elini görüyordu. Bir gazeteciye verdiği son söyleşilerinden birinde Tanrı'nın hem içimizde konuşan vicdanımızın sesi hem de açıklanamaz olaylar olduğunu söylemişti: "Öğrendiğim her şey beni adım adım Tanrı'nın varlığı hakkında sarsılmaz bir inanca götürdü... Onun varlığını inanarak kabul ediyor değilim, var olduğunu *biliyorum*."[202]

Jung ölümden sonra hayat problemiyle ilgili daha da ketum davranmaya özen gösteriyordu. Bu konudaki görüşlerini sadece otobiyografisinde açmıştı. Jung, saygın bir kadının erotik hayatından bahsetmesi ne kadar zorsa, bir düşünürün düşüncesinin izlediği mahrem yolları açıklaması da o kadar zordur. Ne kadar çok düşünür yayınlanmamış el yazmalarının hayata gözlerini yummaları öncesinde yakılmasını istemiş ya da Bergson gibi ölmelerinden sonra yayınlanmasını yasaklamıştır acaba? Jung elbette ki buna kesin bir cevap vermeye kalkmıyordu ama bir çözüm arayışının normal bireyin tipik özelliği olduğundan emindi. Peki ama böyle çetrefil bir meselede insan yolunu nasıl bulacaktı? Jung bu noktada çeşitli varsayımları değerlendirir. Her tür ıstıraptan azade kutsanmış ruhlarla dolu bir dünya fikri evrenin temel birliği nedeniyle ona çok da olanaklı görünmez; öte dünyada da bu kadar ıstırap ve eziyet olmalıdır; "görkemli ve korkunç" bir dünya olmalıdır öte dünya ama orada da dünyada olduğu gibi bir tür evrim olmalıdır. Jung birçok argümanın reenkarnasyonu desteklemediğini düşünür. Yine de bireysel hayatımız, herhâlde atalarımızın hayatıyla ilgili olarak, daha geniş bir zincirde bir halkadan başka bir şey değildir. Dünyada yaşadığımız hayat, onların sorduğu soruları cevaplıyordur belki ya da belki onların yokluklarında verdiği bir görevi tamamlıyordur. Belki de hayat bir arketipin canlanmasından (başka bir deyişle daimî bir benliğin geçici bir yansımasından) başka bir şey değildir. Bir zamanlar Fechner'in

---

201 H. G. Wells, Jung'la yaptığı bir sohbetini, *Neue Zürcher Zeitung*'a gönderdiği bir mektupla aktarmıştır, 18 Kasım 1928, No. 2116, Blatt 9.

202 Frederic Sands'le yapılan söyleşiler, *Daily Mail* (Londra), 29 Nisan 1955.

dile getirdiği, Frederik van Eeden'ın ilginç argümanlarla savunduğu bir görüşse[203] bazı rüyalarda ölmüş bir insanın bize görünüp mutlak gerçekmiş hissi vermesinin, o kişinin fiilen belirmesine tekabül ettiği yönündedir. Ama Jung ömrü boyunca gördüğü bu tür rüyaları analiz ederken hepsinde ortak bir özellik görür: Ölüler bize bir şey açıklamak ya da sormak yerine bize ihtiyaç duyar, bize sorular sorar. Zamanın ve mekânın dışında yaşadıklarından mekânsal-zamansal hayata hâlâ katılanların yardımına başvurmaları gerekir. Ama bütün bunlar varsayımlardan öteye gidemez.[204] Her kim bu aşamaya gelmişse ve bireyleşmeyi başarmışsa, ölüm korkusundan kurtulmuştur; birçok dünyevi kaygıdan da o kadar fazla etkilenmeyecektir.

Carl Gustav Jung'un Kaynakları

Jung'un en yakın kaynakları kendi kişiliği, ailesi, etnik geçmişiydi. Maddi gerçekliğe iyi ayak uyduran pratik bir insandı Jung ama keskin bir psişik algı becerisine de sahipti. Bu tezat öğretisinde ve terapisinde ifadesini bulmuştur. Jung'un İsviçreli olması ona, birincisi, hastalarının yeniden farkındalığa dönmelerine, sonra da sosyal ve geleneksel ortamlarına olabildiğince ayak uydurmalarına yardımcı olmasını sağlayacak pratik bir bakış kazandırmıştı. Jung'un ender rastlanan bir psikolojik sezgi becerisine sahip olması, parapsikolojik deneyimlere yatkın olması da öğretisinin ve terapisinin diğer yönünü açıklıyordu: Kolektif bilinçdışının ve arketipler dünyasının araştırılması.

Protestan bir rahibin oğlu olan, din adamları arasında birkaç akrabası bulunan Jung dinsel problemlere aşinaydı, ergenliğinde yaşadığı dinsel kriz ömrünün geri kalanında ona damgasını vuracaktı. Protestan ilahiyatçıların (Albrecht Ritschl ve Rudolf Otto'dan bahsetmiştik zaten) düşünme biçimine olan aşinalığı ve "ruhların tedavisi" ilkesini muhtemelen bilmesi böyle bir geçmişe sahip olmasından ileri geliyordu. Jung'un tıbba, klasik dillere ve din tarihine duyduğu ilgi de yine aile geleneğinin bir parçasıydı. Çok okuyup yazmayı hayal gücüyle birleştirmiş âlimlerin (Jung'la birden fazla ortak noktası olan Bachofen gibi) memleketi olan Basel'in de bir hümanist geleneği vardı.

Jung kendi kuşağının bütün entelektüelleri gibi Yunan ve Latin klasiklerine aşinaydı, o kadar ki bilinçdışı yolculuğuna çıktığında bunu Ulysses ile Aeneas'ın Ölüler Diyarı'nda yaptığı yolculuklarla kıyaslaması doğaldı. Goethe'yi tanıması, Freud gibi, hemen her fırsatta Faust'tan alıntılar yapması da doğaldı. Schiller'in de Jung'un *Psychological Types* adlı kitabının başlıca kaynaklarından biri olduğunu görmüştük.

Jung psikiyatrinin köklü değişiklikler geçirdiği bir dönemde psikiyatri eğitimi almıştı. Üstatları Bleuler, Janet, Binet ve Flournoy'du. Bleuler'in başlıca kaygısı hastayı anlamak, onunla duygusal bir bağ kurmaktı; o yıllarda psikiyatriyi "yeniden psikolojikleştirme" giri-

---

[203] Frederik van Eeden, "A Study of Dreams", *Proceedings of the Society for Psychical Research*, LXVII, no. 26 (1913), ss. 413-461.

[204] *Bist Du auf Unendliches bezogen?* Bu cümle tam olarak şu anlama gelir: Sonsuzlukla ilişkili misin?

şiminde bulunanların başında Bleuler geliyordu.[205] Jung'un bir sömestr boyunca Paris'te birlikte çalıştığı Pierre Janet'ye gelince; onun da Jung üzerinde hatırı sayılır bir etkisi olmuştu. Jung, Janet'den "psikolojik otomatizm"i, çifte kişiliği, psikolojik kuvvet ve zayıflığı, "sentez işlevi"ni, *abaissement du niveau mental*'i ve "bilinçdışı sabit fikirler"i (Jung daha sonra bunları Ziehen'in "kompleksler"i ve Freud'un "travmatik hatıralar"ı ile özdeşleştirmişti) öğrenmişti. Janet'in iki temel nevrozu birbirinden ayırdığını da öğrenmişti: Histeri ve psikasteni (Jung bunun yerine dışadönük histeri ve içedönük şizofreni ayrımı yapmıştı). Jung, Binet'nin kişilik değişiklikleriyle ilgili kitabına atıfta bulunuyordu, iki zekâ tipiyle ilgili olarak Binet'nin kitabından alıntı yapmamış olsa da bu kitabı bilmemesi, içedönük ve dışadönük tiplerin betimlenmesinde bu kitaptan esinlenmemiş olması pek mümkün değildir.[206] Jung, Theodore Flournoy'dan yardım gördüğünü ve esinlendiğini de belirtmişti. Flournoy'un Helene Smith üstünde yaptığı araştırma olmasaydı, Jung incelediği Baselli genç medyumu o kadar iyi anlamazdı. Jung kriptomneziye duyduğu ilgiyi de Flournoy'dan almıştı.

Jung'un psikanalizden şevkle alıp kabul ettiği şeyler vardır: Freud'un serbest çağrışım yoluyla bilinçdışını araştırma yöntemi, Freud'un rüyaların yorumlanabileceği ve böylelikle psikoterapide kullanılabileceği kanısını, Freud'un çocukluk ve ebeveyn figürleriyle ilk ilişkilerin kalıcı etkisi olduğu yönündeki vurgusu. Şurası kesin ki Jung daha sonra Freud'un bu üç büyük yeniliğinin yerine kendi yöntemleri ve fikirlerini geçirmiştir ama belirleyici itkiyi aldığı yer Freud olmuştur. Öte yandan Jung, Freud'un nevrozlarda cinselliğin rolü, cinsel sembolizm ve Oedipus kompleksiyle ilgili fikirlerini hiç kabul etmemiştir.

Jung, Adler'in önemini tekrar tekrar teslim etmişti, bazı nevrozların kökeninde üstünlük güdüsünün bulunuyor olabileceğini, Adler'in rüyalar kuramının bazı rüyaların yorumlanmasıyla ilgili ipuçları sunabileceğini ve ayrıca nevrotiklerin bulundukları ortamı manipüle etme eğilimi gösterdiklerini kabul etmişti, ayrıca Adler gibi Jung da hastasını kendisinin karşısındaki bir sandalyeye oturtuyordu. Jung'un bireyin "sosyal yaşı" ve sosyal görevleri hakkında öğrettiklerinin Adler'in "üç büyük hayat görevi" kavramıyla birçok ortak yönü vardı, Jung "terapötik yeniden eğitimi" de kendi psikoterapisinin bir parçası hâline getirmişti.

Jung, Alphonse Maeder'in, rüyaların teleolojik (ereksel) işleviyle ilgili kuramlarını kabul etmişti, Maeder'e gereği gibi teşekkür ederek bunları sistemine dâhil etmişti.[207] Herbert Silberer de bazı rüya resimlerinin rüya görenin sembolik öz temsilleri olduğu sonucuna varmıştı, ayrıca simyanın sembolik anlamıyla ilgilenen ilk psikanalist olmuştu.[208]

Jung'un "Bilinçdışına Yolculuk"u, sisteminin kökeninde yatan en büyük kaynaktı. Otobiyografisinden Jung'un kendi kendisiyle yaptığı bu deneyde anima, benlik, bireyleşme ve sembolleriyle ilgili ilk kavramlarını edindiğini biliyoruz. Jung, kolektif bilinçdışı ve arke-

---

205 **Bkz. beşinci bölüm, ss. 281.**

206 **Bkz. altıncı bölüm, ss. 343-344; ss. 660-661.**

207 Alphonse Maeder, "Über die Funktion des Traumes", *Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen*, IV (1912), ss. 692-707. "Über das Traumproblem", V (1913), ss. 647-686.

208 Herbert Silberer, "Zur Symbolbildung", *Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen*, IV (1912), s. 607.

tipleri hastalarla yaptığı çalışmalardan ve artık kişisel olarak deneyimlediği literatürden biliyordu. Jung, kendi kendisine yaptığı bu deneyde uyguladığı bu yöntemleri, daha açık bir deyişle etkin hayal gücü, rüyaların büyütülmesi, bilinçdışına dayanarak yapılan çizimler ve resimleri hastalarına yönelik terapötik bir yöntem olarak sistematize etmişti.

Jung geniş bir alana yayılmış okumalarında filozoflar, ilahiyatçılar, mistikler, oryantalistler, etnologlar, romancılar ve şairlerin eserlerine yönelmişti. Herhâlde Jung'un kaynaklarının en önemlileri Romantik felsefede ve doğa felsefesinde bulunur. Leibbrand'a göre Jung'un sistemi Schelling'in felsefesi olmaksızın kavranamaz.[209] Rose Mehlich, Fichte'nin ruh kavramıyla, Jung'un temel iddiaları arasında koşutluklar bulmuştur.[210] Jung'un psikolojisi ile G. H. von Schubert'in felsefesi arasında da koşutluklar kurulabilir,[211] Von Schubert'in felsefi terimlerle açıkladığı şeyi E. T. H. Hoffmann romanında felsefi arka plan olarak kullanmıştır.[212] Von Schubert gibi Hoffmann da her bireyde bireysel bir ruh (ego) ile Dünya Ruhu'nun faaliyetiyle ilgili başka bir psişik ilkenin (benlik) bir arada bulunduğunu resmetmişti. Birey zaman zaman Dünya Ruhu'nun bilincine varabilir, Von Schubert bu anlara "kozmik anlar", Hoffmann ise "yücelmiş anlar" (*erhöhte Zustande*) demişti. Bazı rüyalar, görüler, uyurgezerlik krizleri ve psikotik sanrılar böyledir.

Bilinçdışıyla ilgilenen bu büyük filozofları -Carl Gustav Carus, Arthur Schopenhauer ve Eduard von Hartmann- Jung'un öncülleri olarak nitelemek âdettendir. Ne var ki başka bir Romantik filozofa, bir asırlık bir unutuluşun ardından kısa süre önce yeniden keşfedilmiş Ignaz Paul Vital Troxler'a dikkati çekmek yerinde olur.[213] Troxler insan ömrünü bir dizi psişik dönüşüm olarak görüyordu. Kişiliğin merkezi sıradan anlamıyla ego değil, Troxler'ın *Gemüt* ya da *Ich selbst* dediği şeydi, yani tam da Jung'un deyişiyle benlik. Troxler benliği bu hayatta ulaşılacak bir hedef, ölümden sonraki hayatın ve Tanrı'yla iletişimin başlangıcı olarak görüyordu. Rüya hayatı insanın özünün insanın kendisine vahyedilmesiydi ve bir ilerleme aracıydı. Jung'un bireyleşme kavramına Schleiermacher'de de rastlanır.[214] Schleiermacher bireyin mutlak biricikliğini, her bireyin kendi ilksel öz-imgesini var etmesi gerektiği fikrini, gerçek özgürlüğün bu kendini gerçekleştirmenin başarılması olduğunu söylüyordu.

Diğer Romantikler arasında Friedrich Creuzer'den özellikle bahsetmek gerekir.[215] Jung, Creuzer'in eserlerini tutkulu bir ilgiyle okuduğunu anlatmıştı.[216] Onun eserlerinde yorumlarıyla birlikte zengin bir mit ve sembol madeni, ayrıca mitler ve sembollerle ilgili özgün bir

---

209 W. Leibbrand, "Schellings Bedeutung für die moderne Medizin", *Atti del XIVe Congresso Internationale di Storia della Medicina*, cilt II (Roma: 1954).

210 Rose Mechlich, *I. H. Fichtes Seelenlehre und ihre Beziehung zur Gegenwart*, Zürih: Rascher, 1935.

211 **Bkz. dördüncü bölüm, ss. 206-207.**

212 Paul Sucher bunu gayet iyi açıklamıştır, *Les Sources du merveilleux chez E T. Hoffmann*, Paris: Alcan, 1912, ss. 132-133.

213 **Bkz. dördüncü bölüm, ss. 207-208.**

214 **Bkz. dördüncü bölüm, s. 202.**

215 Friedrich Creuzer, *Symbolik und Mythologie der Alten Völker, besonders der Griechen*, Leipzig ve Darmstadt: Leske, 1910, cilt I: Leipzig ve Darmstadt, Heyer & Leske (1911-1912), cilt II, III, IV.

216 C. G. Jung, *Erinnerungen, Träume, Gedanken*, Zürih: Rascher Verlag, 1962, s. 166.

düşünme biçimi bulmuştu. Mitler ve semboller ne tarihsel ne de edebi malzemeydi, soyutlama ile hayat arasındaki özgün gerçekliklerdi. İnsan zihninde iki katmanlı sembolik bir işlev vardır; ilkel insanlar bazı deneyimleri ve bilgileri mitlere tercüme eder ve donanımlı insanlar bunların anlamını kavrayıp onları yorumlayabilir.

Jung'un -Reil, Heinroth, Ideler ve Neumann gibi- akıl hastalıklarının psikoloji kökenli olduğunu, bazı semptomların sembolik bir anlam taşıdığını ve psikozun psikoterapisinin mümkün olduğunu vurgulayan bu romantik psikiyatristleri tanıyıp tanımadığını bilmiyoruz.[217] Ama hiç kuşku yok ki Jung, Justinus Kerner'i, bazı açılardan Helene Preiswerk'in medyumluk faaliyetlerine model olmuş, onun ünlü "kahinesi" Friedericke Hauffe'nin hikâyesini gayet iyi biliyordu.[218]

Jung, Bachofen'dan pek alıntı yapmasa da onun eserlerini bilmiyor olması olası değildi. Bachofen, Creuzer gibi sembollerin anlamının nasıl çözüleceğini öğreten az sayıda isim arasında yer alıyordu.[219] Anaerkilliğin alt edildiğini, onun yerini ataerkilliğin aldığını, anaerkilliğin hatırasının kendisini sembolik biçimde ifade ettiğini öğretiyordu. Psikolojik terimlere tercüme ettiğimizde bu karşımıza, Jung'un resmettiği, bastırılmış dişi ruhu ve anima sembolleriyle eril bireyi çıkarır. Nietzsche'ye gelince; Jung ondan serbestçe alıntı yapmış, gölge ve İhtiyar Bilge Adam kavramlarını muhtemelen ondan almıştı.

Mistikler ve okültistlerin Jung'un düşünme biçimine ne ölçüde katkıda bulundukları, onun için sadece bir inceleme konusu mu oldukları sorgulamaya açık bir meseledir. Jung'un daha doğrudan yararlandığı Romantik filozofların kendilerinin de uzun listeler oluşturan öncülleri vardı: Agnostikler ve simyacılardan Paracelsus, Boehme, Swedenborg, Saint-Martin, Von Baader, Fabred'Olivet'ye kadar. Jung bu insanların bazılarını bilinçdışının psikolojisinin öncüleri olarak baş tacı etmişti.

Öyle görünüyor ki Jung çok okuyup yazmış, çok gezip görmüş, bir "temel düşünceler" kuramı geliştirmiş üretken yazar, Alman etnolog Adolf Bastian'ın eserlerinden de etkilenmişti.[220] Adolf Bastian aynı ayinler, mitler ve düşüncelerin dünyanın her yerinde görülmesini açıklamakta yayılma kuramının yeterli olmadığı, bunun ancak insan zihninin evrensel yapısını konu alan bir kuramla açıklanabileceği sonucuna varmıştı. Bu fikirler ünlü İtalyan psikiyatrist Tanzi'yi paranoid hastalarının sanrıları ve serapları ile birçok ilkel halkın ayinleri ve inançları arasında bir koşutluk çizmeye yöneltmişti.[221] Bir diğer Alman etnolog, Leo Frobenius insanlığın peş peşe üç dünya hayalinden geçtiğini ileri süren bir kuram geliştirmişti: En eski dünya, insanların hayvanlara taptığı bir dünyaydı, en eski dünya hayaliyse hayvancıydı. Tarımın başlamasıyla birlikte ölüm problemini ve ölü kültünü merkeze alan yeni bir dünya hayali ortaya çıktı. Sonra Güneş kültünün hükmettiği "Güneş Tanrı devri" geldi. Bu dönemde insanlar ölülerin ruhlarının yer altı dünyasında Güneş'i izleyeceğine inanırdı ve bu inanç bir

---

217 **Bkz. dördüncü bölüm, ss. 212-216.**

218 **Bkz. ikinci bölüm, ss. 92-94.**

219 **Bkz. dördüncü bölüm, ss. 219-224.**

220 Adolf Bastian, *Ethnische Elementergedanken in der Lehre vom Menschen* (Berlin, 1895).

221 Eugenio Tanzi, "Il Folklore nella Patalogia Mentale", *Rivista di Filosofia Scientifica*, IX (1890), ss. 385-419.

canavarın yuttuğu, canavarın içinde yolculuk ettikten sonra çıkıp yeni bir hayata başlayan mitsel kahramanlarla ilgili sayılamayacak kadar çok hikâyenin doğmasına yol açtı.[222] Jung, Miss Miller'in bu bilinçdışı fantezilerinde bu temel miti görüyordu, o ve öğrencileri bir süre bu miti Burghölzli'deki hastalarda gördüler.[223] İnsan bu mitin Jung'un kendi "Bilinçdışı Yolculuğu"nun bazı yönlerine ne ölçüde esin kaynağı olduğunu merak edebilir. Albrecht Dieterich'in *Toprak Ana*[224] adlı eseri Jung'un *Magna Mater* kavramına ve sembolizmine kısmen esin kaynağı olmuş gibi görünür.

Asya edebiyatında Jung'un düşüncesine kaynak olan ya da onu harekete geçiren şeylerin neler olduğunu belirlemek zordur. Richard Wilhelm ya da Heinrich Zimmer gibi insanlarla yaptığı sohbetler muhtemelen, en geniş kapsamlı okumalardan daha belirleyici bir etki yaratmıştır.

Spitteler'in *Imago*'su, Alphonse Daudet'nin *Tartarin sur les Alpes*'i, Rider Haggard'ın *She*'si, Pierre Benoit'nın *L'Atlantide*'i gibi eserlerin Jung'a nasıl esin kaynağı olduğundan bahsetmiştik. Başka bir roman yazarı, Leon Daudet de Jung'un psikoloji kuramlarına dikkat çekici bir koşutluk gösteren fikirler dile getirmiştir.[225]

> Leon Daudet insanın başlıca güdüsünün zehirli kalıtsal itkilere karşı kendisinin farkına varma, böylece iç özgürlüğe ulaşma eğilimidir. Daudet insan kişiliğinin iki oluşumdan meydana geldiğini söyler: Ego ve benlik (*moi* ile *soi*); herkesin hayat draması bu ikisi arasındaki mücadelede yaşanır. Ego sadece algıları, hatıraları, ruh hâlleri, muğlak hevesleriyle bilinçli kişilikten oluşmaz, bir "üretme içgüdüsü" olan bilinçdışı bir kişilik, psişik otomatizmler, kalıtsal etkilerin dağınık kalıntılarından da oluşur. Öte yandan benlik, insanın kişiliğinin özüdür; gerçek, orijinal, yeni bir varlıktır. Yaratıcı itkiler, büyük kararlar, akıl ve inanç eylemleri benlikten doğar.
>
> Ego baskın olursa kişilik birliğini yitirir ve atalarımızın kalıntılarından başka bir şey olmayan, mücadele hâlinde birkaç "kişilik" ortaya çıkar. Kimi zaman kişilik ya bir dış koşulun etkisiyle ya da bir tür kendi kendini dölleme yoluyla kendiliğinden bireyi ele geçiren bir ya da birkaç "ata"nın aniden ortaya çıkması sonucu parçalanır. Birey başta bunu yararlı bir etki gibi deneyimleyebilir ama uzun vadede bu ona hasar verir. Daudet böyle "ataların hâkimiyetindeki" bir bireye *heredo* der; *heredo* huzursuz, itkisel, karamsardır. Benliğin hâkim olduğu insan güçlüdür, iyi dengelidir, kavrayış gücü ve ahlaki cesaret gösterir. Bir insanın bir kahraman ya da yaratıcı bir deha olmasını sağlayan şey benliğin gerçekten kişiye hâkim olmasıdır. Dolayısıyla insan hayatının amacı ataların denetimsiz itkilerinin etkisi altındaki egoyu aşmak, insanın benliğini keşfetmesi ve gerçekleştirmesidir. Daudet'nin "metapsikoloji" dediği yeni bir bilimin konu olmalıdır bu.
>
> Birçok kişi hayatlarını benliklerinin farkında olmadan yaşar, onu ya çok geç ya da ancak ölüm döşeğinde keşfederler. Hayatta benliğin ortaya çıkmasına elverişli zamanlar vardır; yedi yaş ile buluğ çağı arası, sonra yirminci yaş civarında bir dönem, özellikle de bireyin ömrünün geri kalanı boyunca bir *heredo* olarak kalmak ile benliğini kazanma arasında bir ter-

---

222 Leo Frobenius, *Das Zeitalter des Sonnengottes*, Berlin: George Reiner, 1904.

223 Jan Nelken, "Analytische Beobachtungen über Phantasien eines Schizophrenen", *Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen*, IV (1912), ss. 504-562.

224 Albrecht Dieterich, *Mutter Erde. Ein Versuch über Volsreligion* (Leipzig, 1905).

225 Léon Daudet, *L'Héredo, essai sur le drame intérieur*, Paris: Nouvelle Librairie Nationale, 1917.

cihle karşı karşıya kaldığı otuz beş ile kırk yaş arası. Daudet uzun ömrün benliğin "yöntemsel güçlendirilmesi"ne bağlı olduğunu düşünür. Bir evlilik ilişkisinin başarısı, eşlerin her birinin benliklerine ne ölçüde ulaştıklarına bağlıdır. Benlik kişiliğin, sosyal ilişkilere en yatkın kısmıdır, oysa egonun hâkimiyeti insan ilişkilerinde rahatsızlık kaynağıdır.

Daudet benliğin bir işlevine "hayal gücü" der, insan bu işlev sayesinde kendisindeki "kalıtsal özellikler"in farkına varır, böylece tehlikeli kalıtsal özellikleri bir kenara bırakıp sadece bilge ataların imgelerini örnek olarak koruyabilir. Jung akıl hastalıklarının, bazı ataların bir bireyi ele geçirmelerine neden olan felaketlerin etkisi olduğunu ekler. Dolayısıyla "insan imgeleriyle yaşar ve ölür", Daudet bu "metapsikoloji"nin görülmemiş uygulama alanlarına sahip olacağı sonucuna varır.

İnsan *L'Heredo*'yu ve onun devamı olan *İmgelerin Dünyası*'nı okurken,[226] tek eksiği psikoterapi çalışmasının hayata geçirilmemiş olması olan eksiksiz bir dinamik psikiyatri modeli okuduğu hissine kapılır. Bu kitabın Jung'a ne ölçüde esin kaynağı olduğunu bilmiyoruz ama Jung'un bunu okuduğu kesindir, çünkü en az bir yerde *L'Heredo*'ya atıfta bulunmuştur.[227]

Carl Gustav Jung'un Etkisi

Jung etkisini kişiliği, öğretisi, tilmizleri, eski hastaları ve okuluyla hissettirmiştir. Etkisi başta psikiyatri ve psikoterapiyle sınırlıydı ama 1920 sonrasında din çevrelerine ve kültür tarihine uzandı. Jung daha sonraları sosyologlar, ekonomistler, siyaset bilimi öğrencilerinin de ilgisini çekti.

Jung'un adı ilk olarak kelime çağrışım testi üstüne yaptığı çalışmalarla duyuldu, Jung önceden var olan bu yönteme dayanarak ilk yansıtma testini hazırladı.[228] Kelime çağrışım testi İsviçre'de akıl hastanelerinde gündelik rutinin bir parçası hâline geldi, Rorschach testi ve başka testleri de teşvik etti. Jung'un bu testi kriminolojik amaçlarla kullanma girişimleri başarısız olduysa da başka bilim insanlarının bu yönde yaptığı araştırmalar yalan makinesinin icat edilmesiyle zirveye tırmandı.

Sonra Jung'un şizofreni üstüne yaptığı çalışmalardan bahsetmek gerekir, bu çalışmalar Bleuler'in bu hastaları anlama ve onlarla bir bağ kurma çabalarıyla uyumluydu. Jung'un şizofrenik semptomların kökeninde önce "kompleksleri", sonra "arketipleri" bulduğunu görmüştük. Jung şizofreninin psikoterapisinin ilerletilmesi için çok şey yaptı, çağdaş varoluşsal analistlerin şizofren bireyleri anlama, onların öznel deneyimini anlaşılır kılma girişimlerinin, bu yöndeki araştırmalarının da habercisi oldu. Jungcu ve Jungcu olmayan birkaç psikiyatrist evrensel mitlerle öznel şizofrenik deneyimlerin benzerliğini işaret etmiştir.[229]

---

226 Léon Daudet, *Le Monde des images. Suite de "L'Hérédo"*, Paris: Nouvelle Librairie Nationale, 1919.

227 C. G. Jung, *The Interpretation of Visions* (yayınlanmamış seminerler) (Kış 1934), XI, s. 25.

228 Bkz. Bruno Klopfer vd., "C. G. Jung and Projective Techniques", *Journal of Projective Techniques*'in özel sayısı, XIX, no. 3 (1955), ss. 225-270.

229 Örneğin bkz. John Weir Perry, *The Self in Psychotic Processes, Its Symbolization in Schizophrenia*, University of California Press, 1953. John Custance, *Weisheit und Wahn*, Zürih: Rascher, 1954. John Staehelin, "Mythos und Psychose", *Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie*, LXVIII, 1951, ss. 408-414.

Freudcular C. G. Jung'un psikanalize katkılarını gereği gibi kabul etmiştir.[230] "Kompleks" ve "imago" terimlerini psikanalize kazandıran Jung oldu, eğitim analizini de o teşvik etti. Jung'a göre Freud'un dikkatini Schreber'in *Memoirs*'ına çeken de Jung olmuştu. Freud'un Schreber vakasıyla ilgili yorumuna Jung'un getirdiği eleştiri, Freud'un libido kuramını gözden geçirmesini, narsisizm kavramını kullanmasını sağlamıştı. Jung'un mitlere kafa yorması ve *Metamorfoz ve Libido'nun Sembolleri* adlı kitabı Freud'u *Totem ve Tabu* adlı kitabını yazmaya yöneltmiştir. Çocuk analistleri Jung'un çizim ve resimle terapi tekniklerini benimsemiştir. Yakın zamanda birkaç analist, Jung'un öğretilerine bir benzerlik gösteren fikirler ortaya atmıştır. Örneğin Erikson bireyin sekiz aşamada geliştiğini betimler, bunların ilk beşi Freud'un libidinal gelişme aşamalarına benzer, diğer üç aşama ise Jung'un bireyleşme kavramından esinlenmiş gibi görünür.[231]

Jung'un etkin hayal gücü yöntemi Desoille'ın gündüz düşü terapisine esin kaynağı olmuştu.[232] Desoille hastayı bir kanepeye yatırır, ona havaya yükseldiğini, daha da yukarılara çıktığını hayal etmesini söylerdi; hasta bu sırada terapiste karşılaştığı bütün görüntüleri söyler, böylece terapistin bilinçdışını incelemesini sağlardı.

Çok sayıda terapist Jung'un bilinçdışından resim yapma yöntemini çeşitli biçimlerde benimsemişti; psikanalistler de çocuklar ve psikotiklerin tedavisinde bu yöntemi kullanmıştır. Jung'un tilmizlerinden Hans Trüb psikoterapideki iyileştirici etkenlerden birinin terapist ile hastanın karşılaşması olduğunu düşünüyordu.[233] Trüb bu kuramı geliştirirken Jung'un görüşlerinden uzaklaşmış, kendi deyişiyle onunla uzlaşmazlığına sadık kalmıştı. Akıl hastalıklarının Jungcu tedavisi H. K. Fierz tarafından sistematize edilmiştir.[234] Jung 1909 civarında psikosomatik tıpla ilgilenmişti, C. A. Meier de bu alanda Jungcu bir yaklaşım geliştirdi.[235] Hans Illing, Jung'un ilkelerine dayalı çeşitli grup terapiler ortaya attı.[236]

Alcoholics Anonymous'un köklerinin de dolaylı olarak Jung'a uzandığını belirtmemiz gerekir.

> AA'nın kurucularından biri ile Jung arasındaki yazışmaların kısa süre önce yayınlanması sayesinde pek bilinmeyen bu hikâye de açıklık kazanmış oldu.[237] 1931 civarında Amerikalı alkolik bir hasta, Roland H., C. G. Jung'a gelmiş, herhâlde bir yıl kadar psikoterapi görmüş ama kısa süre sonra yeniden eski hâline dönmüştü. Jung'a yeniden gittiğinde Jung ona samimiyetle

230 Sheldon T. Selesnick, "C. G. Jung's Contributions to Psychoanalysis", *American Journal of Psychiatry*, CXX (1963), ss. 350-356.

231 Erik Erikson, *Childhood and Society*, New York: W. W. Norton, 1950, ss. 219-234.

232 Robert Desoille, *Exploration de l'affectivité subconsciente par la méthode du rêve éveillé*, Paris: d'Artrey, 1938.

233 Hans Trüb, *Heilung aus der Begegnung*, Stuttgart: Klett, 1951.

234 H. K. Fierz, *Klinik und Analytische Psychologie*, Zürih: Rascher, 1963.

235 C. A. Meier, "Psychosomatik in Jungscher Sicht", *Psyche*, XV (1962), ss. 625-638.

236 Hans A. Illing, *International Journal of Group Therapy*. VII (1957), ss. 392-397. "C. G. Jung on the Present Trends in Group Psychotherapy", *Human Relations*, X (1957), ss. 77-83.

237 Bill W. – Carl Jung mektupları, A. A. Grapevine, *The International Monthly Journal of Alcoholics Anonymous*, XIX, no. 8 (Ocak 1963), 2-7. (Yazar, kendisine bu sayının bir kopyasını gönderen Mrs. Paula Carpenter'a teşekkür borçludur.)

tıbbi ya da psikiyatrik tedaviden umudu kesmesini söylemişti. Roland H. başka bir umut yok mu diye sorunca Jung manevi ya da dinsel bir deneyim yaşayabileceğini, bu sayede tümüyle yeniden motive olabileceğini söylemişti. Roland H. Oxford Grubu'na katılmış, burada dönüştürücü bir deneyim yaşamış, içmekten kurtulmuş, kendisini diğer alkoliklere yardım etmeye adamıştı. Bunlardan biri olan Eddy de onu örnek aldı, Oxford Grubu'na katıldı ve içme zorunluluğundan kurtuldu. Eddy, Kasım 1934'te umutsuz vaka olarak görülen arkadaşı Bill'i ziyaret etti ve ona yaşadıklarını anlattı. Bill bu görüşmenin ardından dinsel bir deneyim yaşadı, deneyimlerini birbirine aktaran bir alkolikler cemiyeti hayal etti. Daha sonra Eddy ile Bill *Adsız Alkolikler Cemiyeti*'ni kurdular ki bu cemiyetin sonraki yıllardaki gelişimini biliyoruz.[238]

Jung'un içedönüklük ile dışadönüklük arasında ayrım yapan ve dört psikolojik işlevi tanımlayan tipolojisi karakteroloji öğrencileri tarafından eleştirilmiştir. Yine de Eysenck dışadönüklük–içedönüklük ikiliğini kişiliğin boyutlarından biri olarak benimsemiştir.[239] İsviçreli bir evlilik danışmanı olan Plattner çoğu bireyin kendilerine karşıt tipte ve işlevde bir bireyi eş seçme eğiliminde olduğu sonucuna varmıştı; örneğin akılcı bir dışadönük duygusal bir içedönüğü seçecekti, bu nedenledir ki kendi zorlukları ve çatışma olasılıkları olan evlilik tipleri vardı.[240] Tarihçi Toynbee dünyadaki büyük dinlerin Jungcu psikolojik tiplere göre sınıflandırılabileceğini görmüştü.[241] Genel olarak ifade etmek gerekirse, Jung'un dışadönüklük ve içedönüklük kavramları o kadar popüler olmuştur ki artık konuşma dilinde kullanılır (gerçi her zaman asıl anlamlarına göre kullanılmazlar). Kimi zaman Jung'un orijinal kavrayışının başka bir terminolojiyle ifade edildiğini anlamak gerekir. David Riesman'ın içe yönelik ve başkasına yönelik insanlar arasında yaptığı ayrım gibi.[242]

Semboller, mitler ve arketiplerle yoğun olarak meşgul olmak Jung'un psikolojisinin temel özelliklerinden biridir. İlk başta mesele derinlik psikolojisini mitlerin incelenmesine uygulamakla ilgiliydi. Jung ikinci bir dönemde psikolojik fenomenleri anlamak için mitleri kullanmış, terapistin kapsamlı bir mitoloji bilgisine sahip olmasını, sembollerin çok katmanlı olası anlamlarını bilmesini gerektiren bir yöntem olan büyütme yöntemini kullanmıştı. Örneğin Freudcu bir analiste göre yılan sadece fallik bir semboldü, Jungcu bir analiste göreyse böyle olabilirdi ama bundan başka on anlamı daha olabilirdi. Üçüncü bir dönemde ise bir yanda mitoloji âlimleri, bir yanda Jungcu psikologlar aynı mitleri karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Bu tür karşılaştırmalı araştırmaların prototiplerinden biri Zürih'te yaşayan Macar mitoloji öğrencisi Karl Kerenyi ile C. G. Jung'un ortak olarak yayınladığı kitaptır.[243] Bu kitapta hem Kerenyi hem de Jung ilâhî çocuk ve ilâhî genç kız mitini kendi disiplinleri çerçevesinde analiz etmişti. Ascona'da her yıl düzenlenen Eranos konferanslarında başka karşılaştırmalı araştırmalar sunulmuş ve *Eranos Yıllıkları*'nda yayınlanmıştır.

---

238 Bkz. "Bill's Story", *Alcoholics Anonymous* içinde, New York: Works Publishing, 1939, ss. 10-26.

239 H. J. Eysenck, *Dimensions of Personality*, Londra: Routledge & Kegan Paul, 1947, ss. 10-14.

240 P. Plattner, *Glücklichere Ehen*, Berne: Hans Huber, 1950.

241 Arnold J. Toynbee, *A Study of History*, Londra: Oxford University Press, 1954, VII, 722-736 (1954), X, ss. 225-226

242 David Riesman, *The Lonely Crowd*, New Haven: Yale University Press, 1950.

243 C. G. Jung ve Karl Kerenyi, *Eine Einführung in das Wesen der Mythologie*, Zürih: Rascher, 1941.

Jung'un kolektif bilinçdışı kavramı felsefi kavrayışlar ve bilimsel keşifler psikolojisine uygulanmıştı. Jung'un, Robert Mayer'in enerjinin korunumu kanununu keşfetmesine getirdiği yorum bu uygulamalardan biriydi. Fizikçi Pauli, Kepler'in keşifleri hakkında nispeten benzer bir yorum geliştirmişti.[244] Anaximander'in sonu ya da başlangıcı olmayan sınırsız bir evrenin ilksel malzemesiyle ilgili düşüncesine atıfta bulunan F. M. Cornford böyle bir düşüncenin gözlemden ya da bilimsel bir varsayımdan kaynaklanmış olamayacağını belirtir.[245] Dolayısıyla bu fikir "bilinçdışı zihnin o kadar derin bir düzeyinden doğmuştur ki onun kendimizin bir parçası olduğunu fark etmeyiz"; yani Jung'un söz ettiği kolektif bilinçdışından doğmuştur. Bu, Anaximander'in kavramının, Polinezya'daki ilkel mana imgesiyle benzerliğini açıklar. Aslına bakarsanız Cornford, "felsefe ve bilimin gelişmesinin, bilinçli entelektüel eleştirinin eylemi çerçevesinde, farklı bir süreçle daha önce her tür dinsel temsil biçimini doğurmuş bu ilksel imgelerin farklılaşmasını içerdiği" varsayımında bulunur. Bu bakış açısına göre felsefe, bilim ve mitoloji farklı kanallarla kolektif bilinçdışından türemiştir.

Jung'un dinin doğal işleviyle ve insanda dinsel arketiplerin varlığıyla ilgili düşünceleri din çevrelerinde canlı tartışmalar başlattı. Bazı ilahiyatçılar Jung'da ateizme karşı bir müttefik bulduklarını düşünüyordu, bazılarıysa onu psikolojizm yapmakla suçluyordu. Freud açıkça ateist olsa da, dini bir yanılsama ve iyi dileklerde bulunan bir düşünme biçiminin sonucu olarak görse de Jung'un dinde hiç kimsenin hangi aşkın gerçekliğe tekabül ettiğini bilmediği dinsel arketiplerin yansımasını gördüğünü söylüyorlardı. Bir ilahiyatçı olan Baselli Frischknecht, Jung'un sistemi için ateizmin "iyi ve anlayışlı" bir versiyonu der.[246] Başka bir ilahiyatçı, Berneli Hans Schar bugün dinle ilgilenen birinin Jung'un eserlerini incelemeksizin yapamayacağı sonucuna varmıştır.[247] Hans Schar, Jung'un kavramlarına dayanarak din psikolojisi hakkında yedi yüz sayfalık bir risale kaleme almıştır.[248]

Başka bir ilahiyatçı, Rochedieu, Jung'un insanın doğal olarak dindar olduğu yolundaki fikrini geliştirerek çoğu terapist bilmese de aktarımın kısmen dinsel bir tezahürü olduğu sonucuna varır.[249] Tanınmış bir başka ilahiyatçı, Paul Tillich, Jung'un arketipler öğretisinin, özellikle dinsel semboller kuramı açısından Protestan teolojisine büyük bir destek olduğunu belirtir.[250] Jung'un fikirleri Katolik ilahiyatçılar arasında da büyük ilgi uyandırmıştır.[251] En az

---

244 W. Pauli, "Der Einfluss archetypischer Vorstellungen auf die Bildung naturwissenschaftlicher Theorien bei Kepler", C. G. Jung ve W. Pauli, *Natureklärung und Psyche*, Zürih: Rascher, 1952.

245 F. M. Cornford, *The Unwritten Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1950, ss. 10-13.

246 Max Frischknecht, "Die Religion in der Psychologie C. G. Jungs", *Religiöse Gegenwartsfragen, Heft 12*, Berne: Haupt, 1945.

247 Hans Schär, *Religion und Seele in der Psychologie C. G. Jungs*, Zürih: Rascher, 1946.

248 Hans Schär, *Erlösungsvorstellungen und ihre psychologischen Aspekte*, Zürih, Rascher, 1950.

249 Edmond Rochedieu, "Le Transfert et le sentiment religieux", *Acta Psychotherapeutica, Psychosomatica et Orthopaedagogica*, III, ek (1956), ss. 592-595.

250 Paul Tillich, *Carl Gustav Jung, 1875-1961, A Memorial Meeting* içinde, *The Analytical Psychology Club of New York* (1962), ss. 28-32.

251 Burada kişisel bir hatıradan bahsedelim: Yazar II. Dünya Savaşı sonrasında İngilrere'ye yaptığı bir seyahatte bir Benedikten manastırını ziyaret etmişti; rahip İsviçreli bir psikiyatristin geldiğini duyunca onu çağırmış, ilgiyle C. G.

üç Katolik ilahiyatçı kapsamlı bir inceleme kaleme almıştır: Rahip White,[252] Rahip Hostie[253] ve Rahip Goldbrunner.[254] Rus-Ortodoks ilahiyatçılar arasında Rahip Evdokimov kadını konu alan felsefi antropolojik bir incelemede Jung'un arketiplerle, anima ve animusla ilgili düşüncelerini kullanmıştır.[255]

Reiwald kolektif psikolojiyi konu alan ders kitabında bir bölümü Jung'a ayırmıştı, onun kullandığı kavramların kitlesel psikozları anlamak açısından büyük bir önem taşıdığını vurguluyordu.[256] Jung, bir kalabalıkta bireyin "psişik şişmesi"nin altını çiziyordu. Freud kitlenin kendisini liderle özdeşleştirdiğini düşünürken, Jung (Janet gibi) liderin de kitleye bağımlı olduğunu altını çizerek belirtiyordu. Jung kitlesel psikozların bir gizli arketipler topluluğu içinde aniden ortaya çıktığını açıklıyordu.

Jung'un en yakın tilmizlerinden biri, iş çevrelerinin dikkatini Jung'un psikolojisine çeken, çok sayıda yayınında Jung'un kavramlarını, özellikle de kitle psikolojisiyle[257] ilgili mitleri ekonomi bilimine[258] uygulamaya çalışan İsviçreli ekonomist Eugen Böhler'di.[259]

> Böhler'e göre ekonomik hayat ulusal amaçlardan ziyade fantezi ve mitlerden kaynaklanan kolektif itkilerin hâkimiyetindedir. Daha kesin bir dille söylersek üretmek akılcı bir sürecin sonucuyken, tüketmek erotik itkiye benzer akıldışı bir itkiye dayanır. Ekonomik ilerlemeyi gerçekten teşvik edici etken fantezidir: Bilim ve tekniğin ilerlemesi, insan hayatında fanteziye ayrılan kısmın muazzam bir artış göstermesi sonucunu doğurmuştur. Edebiyat, sanat, gazeteler, sinemalar, radyo, televizyon "rüya fabrikalarıdır", modern oteller ve turistik girişimler de: "Modern ekonomi en az Hollywood kadar rüya fabrikasıdır." Modern ekonominin küçük bir bölümü gerçek ihtiyaçlara dayanır, en büyük bölümüyse fantezi ve mitlere dayanır. İşte bu nedenle reklam işi modern ekonomide merkezi bir rol oynar. Bilim artık mitsel bir haleyle çevrelenmiştir. Bilim insanın hayal gücünü yüceltirken, tüketiciler arasında yeni ihtiyaçlar, ayrıca yapay olarak yaratılmış bu ihtiyaçları tatmin etmenin yollarını yaratır. Moda kadınlar için "Akılcılıktan Dionysosçu kurtuluş" ve kişiliğin güçlendirilmesidir. Ve ona, derinine inilmesi gereken bir kehanetin gizemini veren şey de öngörülemezliğidir. Borsa'nın da mitsel bir işlevi vardır; ekonomik hayatın "beyni" değil, "kalbi"dir; *homo economicus*'un akılcı örgütlenme, düzen ve tutumluluğa, titizlikle tutulmuş muhasebe defterlerine, hesaplara, bilançolara yönelen amansız çabasında katlandığı baskıları telafi eder. Borsa gündüz düşlerinin böyle bir adamın hayatına girebileceği yegâne pen-

---

Jung hakkında sorular sormuştu.

252 Victor White, *God and the Unconscious*, C. G. Jung'un önsözüyle, Londa: Harville Press, 1952.

253 Rahip Hostie, *C. G. Jung und die Religion*, Freiburg: Karl Alber, 1957.

254 Josef Goldbrunner, *Individuation. Die Tiefenpsychologie von Carl Gustav Jung*, Krailling vor Munich: Erich Wewel, 1949.

255 Paul Evdokimov, *La Femme et le salut du monde, Etude d'anthropologie chrétienne*, Tournai: Casterman, 1958.

256 Paul Reiwald, *Vom Geist der Müssen. Handbuch der Massenpsychologie*, Zürih: Pan-Verlag, 1946, s. 213-236.

257 Eugen Böhler, "Die Grundgedanken der Psychologie von C. G. Jung", *Industrielle Organisation*, XXIX (1960), 182-191.

258 Böhler'in fikirlerinin iyi bir özeti için bkz. Karl Schmid, "Uber die wichtigsten psychologischen Ideen Eugen Böhler's", *Kultur und Wirtschaft. Festschrift zum 70, Geburtstag von Eugen Böhler*, Zürih: Polygraphischer Verlag, tarih yok, s. 79-86.

259 Eugen Böhler, "Der Mythus in der Wirtschaft", *Industrielle Organisation*, XXXI (1962), 129-136.

ceredir. Aynı zamanda çok sayıda insanın inançları, beklentileri ve arzuları Borsa'ya yansıtılır ve orada birleşir. Borsa, ekonomik hayatı yönetmek şöyle dursun kolektif fantezilerin gelgitlerinin insafına kalmıştır; ani bir ekonomik mit kaybı olduğunda bunalımlar yaşanır. Böhler eleştirilerini geçmişteki ya da şimdideki başka ekonomik mitlere, örneğin serbest ticaret mitine, Grossraum'a ve başka mitlere de yöneltir.

Jungcu kavramların siyasal felsefeye uygulanması, 1931'de Schindler'in anayasa hukuku ve sosyal yapıyı konu alan bir çalışmasıyla başlamıştır.[260] 1954'te Hans Fehr arketipler kavramını hukuk felsefesine uygulamıştı.[261] Ardından Hans Marti İsviçre Anayasası'nın Jungcu bir yorumunu önermişti.[262] Ne var ki bu yöndeki en tutarlı girişimler 1956'da Erich Fechner'in,[263] 1959'da da MaxImboden'ın[264] çalışmalarıdır.

Hukuk kavramının (biyolojik, ekonomik, siyasal, sosyolojik, felsefi, teolojik kuramlar) kökeniyle ilgili bütün olası kuramları konu alan eleştirel bir araştırmada Erich Fechner, Jungcu arketip kavramına dayalı bir psikoloji kuramı üstüne kafa yormaya girişir. Erich Fechner'e göre sosyal içgüdü, hukuksal bir topluluğun ve devletin kökenini açıklayamaz. "Öldürmeyeceksin" emri ya da tekeşlilik kurumu, örneğin, hukuksal kurumlar olmadan çok önce bilinçdışı temsiller, bu nedenle de ilksel imgeler ya da arketipler olmuş olsalar gerektir.

Max Imboden devletin yapısının psişik gerçekliğin bir yansıması olduğunu ileri sürer. Devletin üç klasik biçimi vardır: Monarşi, aristokrasi ve demokrasi kolektif bilincin farklı gelişme düzeylerine tekabül eder. Monarşi (ya da otokrasi) bir tek bireyin diğer herkesin ego potansiyelini üstlendiği ve diğer herkesin bilinçdışı içeriklerini hayata geçirdiği devlettir. Hükmeden ve hükmedilen bireylerin gelişimini engelleyen bir aktarım olgusuyla birbirlerine kuvvetle bağlanmıştır. Bir grup seçilmiş adamın hâkimiyeti olan aristokrasi, hükmedilen bireylerin belli bir miktar büyümesini mümkün kılar. Ama elit ile kitleler arasında karmaşık bir ilişkiler ağı gerektirir. Bağın daha çok bilinçdışı bir aktarım mı yoksa bilinçli bir hâkimiyet mi olduğuna bağlı olarak bu tür sistemlerde bir çeşitlilik gözlenir. Demokrasi, hepsi ya da çoğunluğu yeterli ölçüde bireyleşmeye ulaşmış yurttaşların devlet biçimi olsa gerektir, yurttaşlar karşılıklı ilişkilerinin açıkça bilincindedir ve sahici bir topluluk yaratabilecek hâle gelmişlerdir. Montesqieu'nün üç kuvvet (yasama, yürütme ve yargı) kuramına atıfta bulunan Imboden Trinite (Kutsal Üçlü; Baba, Oğul, Kutsal Ruh) öğretisiyle bazı benzerlikler olduğunu işaret eder ve bu üç kuvvetin, modern zamanların başlangıcında kolektif farkındalıktaki bir artış sayesinde, bu öğretiden doğduğunu düşünür.

Bütün yenilikçilerin kaderi, eserlerinin gelişiminin öngörülemez olmasıdır, çünkü bu gelişim eserin içkin değerinden çok maddi etkenlere, tarihsel koşullara, kolektif zihindeki dalgalanmalara bağlıdır.

---

260 Dietrich Schindler, *Verfassungsrecht und Soziale Struktur*, Zürih: Schulthess, 1931.

261 Hans Fehr, "Primitives und germanisches Recht. Zur Lehre vom Archetypus", *Archiv für Rechts-und Sozialphilosophie*, cilt XLI (1954-1955).

262 Hans Marti, *Urbild und Verfassung* (Bern: 1958).

263 Erich Fechner, *Rechtsphilosophie. Soziologie und Metaphysik des Rechts*, Tubingen: J. C. B. Mohr, 1956.

264 Max Imboden, *Die Staatsformen. Versuch einer psychologischen Deutung staatsrechtlicher Dogmen*, Basel ve Stuttgart: Helving & Lichtenhahn, 1959.

Freud'un sistemi ile Jung'un sistemi arasında temel bir benzerlik vardır, her ikisi de "yaratıcı bir hastalığın" bir psikoterapi yöntemine kanalize edilmesinden kaynaklanır. Her ikisi de bir eğitim ya da terapi edici analiz biçiminde bilinçdışına bir yolculuk imkânı sunar. Ama bu çok zor bir yolculuktur. Freudcu bir analize girenler çok geçmeden yoğun bir aktarım nevrozu geliştirecek, Freudcu rüyalar görecek, Oedipus komplekslerini, çocukluk cinselliklerini ve hadım edilme kaygılarını keşfedecektir. Jungcu bir analize girenler Jungcu rüyalar görecek, gölgeleriyle, animalarıyla, arketipleriyle karşı karşıya kalacak ve bireyleşmelerinin peşinden gidecektir. Jungcu bir analize giren Freudcu bir psikanalist Faust'un ikinci bölümünde, Klasik Walpurgis Gecesi'ne gelen ve "kendi kanunları olan bir başka Cehennem olduğunu" hayretle gören Mefisto kadar yönünü kaybetmiş hissedecektir kendisini. (Aslında Freudcu ve Jungcu bilinçdışı arasındaki tezat, şeytanları ve cadılarıyla Blocksberg'deki Walpurgis Gecesi ile mitolojik figürleriyle Klasik Walpurgis Gecesi arasındaki tezatla, gayet güzel gösterilebilir.)

Birçok kişinin Freud ve Jung'a olguların nesnel bir incelemesi yerine kendi kişisel eğilimlerine göre tepki vermesinin nedeni de budur. Bazı insanlar Freud'un bilimsel olguların sağlam zemininde durduğunu, Jung'un ise mistisizmin gölgeleri içinde kaybolduğunu düşünür. Bazıları da Freud'un insan ruhunu gizemli havasından yoksun bıraktığını,[265] Jung'un ise insan ruhunun manevi değerlerini kurtardığını düşünür. *Rüyaların Yorumu*'nun girişinde Virgilius'un şu dizesini alıntılayan Freud değil miydi, diye sorarlar:

Flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo
(Cennet'tekileri oynatamazsam, Cehennem'i yükseltirim)

Buna karşılık Jung'un mottosu da Virgilius'un bir başka dizesi olabilir:[266]

Carmina velcoelo possunt deducere lunam
(Şarkılar ayı gökten indirebilir)

Başka bir deyişle, Freud'da insanı şeytani içgüdülerine indirgeyen bir büyücü görenler, muhtemelen Jung'u Ay'ı yolundan çıkarabilecek bir sihirbaz olarak gözlerinde canlandırırlar.

Zaman geçtikçe Jung'un eserlerinin bazı dönüşümler geçirmesini beklemek gerekir. Bunun nedenlerinden biri genel niteliklidir: Sonraki her kuşağın, yeni bir perspektifle bakması her ideolojinin kaderidir. Jung'un durumunda bundan fazlası da söz konusudur. Jung'un çalışmaları bugün esasen onun yaşadığı süre zarfında yayınlanan ve *Collected Works*'ünde toplanan kitaplar, makaleler ve katkılarıyla tanınmaktadır. Daktiloya çekilmiş seminerleri yayınlandığında Jung'un kişiliği ve eserleri yeni bir bakış açısıyla görülmüş olacaktır, mektuplarının yayınlanması buna daha da fazla katkıda bulunacaktır. Jung'un *Kırmızı Kitap*'ı ve *Kara Kitabı*'nın, hatta günlüklerinin bir gün yayınlanması ve ona hiç beklenmedik, başka bir ışık tutması da imkânsız değildir. Bir insanın sadece hayatı değil, imajı ve ölümünden sonraki etkisi de öngörülmemiş dönüşümler geçirebilir.

---

265 Bu duygular Carl Burckhardt'ın Hoffmannsthal'a yazdığı bir mektupta gayet güzel ifade edilmiştir. Bkz. *Hugo von Hofmannsthal-Carl Burckhardt, Briefwechsel*, Frankfurt-am-Main: S. Fischer, 1957, ss. 161-163.

266 Virgil, *Epilogue VIII, Great Books of the Western World*, no. 13, s. 27.

10

YENİ DİNAMİK PSİKİYATRİNİN ŞAFAK VAKTİ VE YÜKSELİŞİ

Tarih yazmanın zorluklarından biri, geçmiş olayları her zaman bugün kazandıkları anlamla betimlemeye yatkın olmamızdır. Ama geçmişteki insanlar o dönem yaşadıkları olayları kendi bakış açılarıyla görüyorlardı. Bugün unutulmuş olan ya da önemsiz görülen olayları çok fazla dikkate alıyor, bugün anlaşılması pek mümkün olmayan konularda hararetli tartışmalara giriyorlardı, bize önemli görünen birçok olaysa o zaman gerçekleştiklerinde pek dikkat çekmemişti. Tarihçilerin hem olayları geçmişteki insanların bakış açısıyla betimlemesi hem de bugün önemli bulduğumuz olaylara odaklanmaları gerekir.

İşte bu nedenle, yeni dinamik psikiyatrinin sosyal, siyasal, kültürel ve tıbbi geçmişini betimledikten ve dört büyük temsilcinin, Janet, Freud, Adler ve Jung'un öğretilerini özetleme girişiminde bulunduktan sonra şimdi bu büyük sistemlerin birbirleriyle ve daha önemsiz sistemlerle ve dönemin olaylarının çizdiği genel tablo ile karmaşık ilişkilerinin eskizini sunmamız gerekiyor. Charcot'nun Şubat 1882'de hipnoz konusunda yaptığı, yeni bir çağı başlatan konuşma başlangıç noktamız, İkinci Dünya Savaşı'nın sonu da bitirme noktamız olacak, çünkü o tarihten sonrasını sentetik bir görüşle ele almak için gerekli perspektiften yoksunuz.

Salpêtrière ve Nancy Okulları Arasındaki Rekabet: 1882-1893

1882 ile 1893 arasında geçen on bir yılda hayvansal manyetizmanın değişmiş bir biçimde, hipnoz ve telkin adı altında dirilmesine tanık olundu. Bu pratikler iki akademi merkez tarafından bilimsel olarak onaylanıyordu: Charcot etrafındaki pratikler Salpêtrière'de, Bernheim çevresindekiler Nancy'de. Bu iki ekolün çalışmaları ve rekabetleri sahneye hâkimdi. Bu dönem üç alt döneme ayrılabilir.

Salpêtrière ve Nancy Okullarının Doğması ve Büyümesi: 1882-1885

Ünlü nörolog Jean-Martin Charcot 13 Şubat 1882'de Paris'te Bilimler Akademisi kürsüsüne çıkıp "Hipnotizmanın Histeriklerde Belirlediği Çeşitli Sinirsel Hâller Üstüne" başlıklı sunumunu okudu.[1] Bu sunum hipnotik hâllerin tümüyle nörolojik açıdan, kuvvetle nesnel bir tablosunu sunmayı amaçlıyordu. Charcot histerik kadınlarda gözlemlenebileceği üzere tablonun eksiksiz hâlinin şöyle olduğunu söylüyordu:

> Hipnotizma, herhangi bir sıralamayla peş peşe görülebilen ya da birbirinden bağımsız olarak var olan üç durumdan oluşur. Kataleptik hâlde, hasta uzuvlarını hangi pozisyona yerleştirilmişlerse orada tutar, tendon refleksleri ortadan kalkmıştır ya da çok zayıftır; uzun süreli soluklanma araları verilir ve çeşitli otomatik itkiler uyandırılabilir. Letarjik hâlde, kaslar gevşek, nefes alıp veriş derin ve hızlıdır, tendon refleksleri dikkat çekici derecede abartılıdır, hasta "sinirsel ve kassal bir hiper uyarılma" gösterir, yani tendon, kas ya da ilgili sinire dokunulduğunda kaslar kuvvetle kasılır. Üçüncü hâlde, uyurgezerlik hâlinde tendon refleksleri normaldir, sinirsel ve kassal uyarılma yoktur ama bazı hafif uyarılmalar uzuvlarda bir katılaşma hâline neden olabilir; "cilt duyarlılığı, kas duyumu ve bazı özel duyumlarda pek az bilinen türde yükselmeler" görülür genellikle ve çok karmaşık otomatik eylemleri istek üzerine ortaya çıkarmak genellikle kolaydır. Başın üstüne hafifçe sürtmek hastayı kataleptik hâlden letarjik hâle, letarjik hâlden uyurgezerlik hâline sokabilir. Göz yuvarlarına yapılan baskı hastayı uyurgezerlik hâlinden letarjiye getirir.

Dönüp o günlere baktığımızda Charcot'nun bu makalesi, birden gelmiş bir devrim gibi görünür. Janet'ye göre, "Bilimler Akademisi'nin geçen yüzyılda manyetizma adı altında üç kez reddettiği hipnotizmayı tanımasını sağlamak bir güç gösterisiydi."[2] Aslına bakılırsa o zamanın tıpçıları çok da tarihsel zihniyette insanlar değildi. Bilimler Akademisi'nin birçok mensubu arasında eski manyetizmacıların eserlerini okumuş olanlar var mıydı, (Charcot'nun kendisi de dâhil) içlerinde eski bir şeyin diriltildiğini fark edenler olmuş muydu, kuşkuludur. Bu insanlar bugün hiçbir şekilde kaybolmamış bir yanılsamayı paylaşıyordu, ileri sürdükleri her şeyin yeni olduğu yanılsamasını.

O zamanlar hipnotizmanın şarlatanlıktan başka bir şey olarak görülmediğini söylersek abartmış olmayız. Giderek artan sayıda doktor ya yalnız ya küçük cemiyetlerde hipnotizma kullanıyordu ama bu konu da karanlık ve tartışmalı bir konu olarak görülüyordu. Ne var ki zemin beklenmedik bir biçimde, yani sahne hipnotizmacılarıyla hazırlanmamış olsaydı Charcot'nun otoritesi hipnotizmayı diriltmeye yeter miydi, orası kuşkuludur.[3] (Almanya ve Avusturya'da) Hansen, (Belçika, Fransa, İsviçre ve İtalya'da) Donato kasaba kasaba dolaşarak teatral hipnotizma gösterileri düzenliyor, büyük kalabalıklar çekiyor, sıklıkla da psişik salgın izleri bırakıyorlardı. Birçok nörolog ve psikiyatrist bu gösterileri izlemiş, bazıları "bunda bir şey olmalı" sonucuna varmıştı. Fizyolog Charles Richet görü-

---

1 J. M. Charcot, "Sur les divers états nerveux déterminés par l'hypotisation chez les hystériques", *Comptes-Rendus hebdomodaires des séances de l'Académie des Sciences*, XCIV (1882) (I), ss. 403-405.

2 Pierre Janet, *Les Médications psychologiques*, Paris: Alcan, 1919, I, s. 155.

3 A. Jaquet, *Ein halbes Jahrhundert Medizin*, Basel: Benno Schwabe, 1929, ss. 169-171.

nürde yeni olan bu alanda deney yapma cesareti gösteren ilk isim olmuş, vardığı sonuçları bilimsel bir dergide yayınlamıştı.[4] Bu muhtemelen Charcot'yu kendi deneylerini gerçekleştirmeye yöneltmişti ve Charcot araştırmalarını ilerlettikçe, başkaları da hipnozu kullanma cesareti bulmuştu.

Charcot'nun sunumu öncesinde Breslaulu nörolog Heidenhain Hansen'ın gösterilerinden etkilenmiş, onun yöntemini benimsemiş ve 1880'de hipnoz hakkında bir kitap yayınlamıştı.[5] Avusturya'da Moritz Benedikt bir süre hipnozu denemişti ve onu Josef Breuer izlemişti. Hipnoz Belçika'da da destekçi bulmuştu ve Nancy'de Liébeault'nun tedavileri hakkında o kadar çok şey anlatılmıştı ki Nancy Tıp Cemiyeti 1882'de yaptığı bir toplantıyı hipnotizma deneylerine ayırmıştı. Bernheim, Liébeault'yu ziyaret etmiş, bu yöntem hakkında olumlu bir izlenim edinmiş, yöntemi benimseyip mükemmelleştirmeye karar vermişti.[6] Kamuoyunun dikkati de hipnotizmaya yönelmişti ve hipnotizma gazetelerin de gündemine yerleşmişti.[7]

O tarihten sonra ya Charcot onayını verdiğinden ya da başka bir nedenden ötürü, (Janet'nin sözleriyle) "kapılar açıldı" ve halk hipnoz hakkında bir yayın seli altında kaldı. Çok geçmeden yazarlar arasında büyük görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Bernheim 1883'te Nancy Tıp Cemiyeti'nde hipnozu "telkinle yaratılan, terapötik etkileri olan bir uyku" olarak tanımlayan bir sunum yaptı. Bu, Charcot'nun öğretisine karşı savaş ilanı anlamına geliyordu, çünkü Charcot'nun hipnozu uykudan çok farklı bir fizyolojik durumdu, sadece histeriye yatkınlığı olan bireylerde ortaya çıkabilecek, terapötik amaçlarla kullanılamayacak bir durumdu.

Ertesi yıl, 1884'te, iki okul arasındaki "savaş" yeni bir zemine taşındı. Nancyli bir avukat olan Liégeois hipnotize edilmiş bireylerle, onlara verdiği zararsız silahlarla suç işlemelerini telkin ederek deneyler yaptı.[8] Deneylerin yalancıktan cinayetler işlemesini sağladı. Ama Salpêtrière Okulu, Liégeois'nin çıkardığı sonuçlara itiraz etti ve Bernheim'ın telkinle ilgili broşürü Paris'te eleştiriyle karşılandı.[9]

1885'te herkesin dikkati hipnoz ve histeriye yönelmişken Charcot travmatik felçlerle ilgili konferanslar verdi ve yatkınlığı olan bireylerde hipnozla benzer felçlerin nasıl yaratılabileceğini klinik olarak göstermeye koyuldu. Charcot ile onu izleyen birçok kişi bu gösterilerin travmatik felçlerin psikolojik kökenli olduğunu gösteren bilimsel kanıt olarak değerlendiriyordu. Charcot'nun yaptığı bu deneylerin daha geniş çaplı açılımları olduğunu

---

4 Charles Richet, "Du Somnambulisme provoqué", *Journal de l'Anatomie et de la Physiologique normale et pathologique de l'homme et des animaux*, II (1875), ss. 348-377.

5 Rudolf Heidenhain, *Der sog thierische Magnetismus: Physiologische Beobachtungen*, Leipzig: Breitkopf and Härtel, 1880.

6 **Bkz. ikinci bölüm, s. 99.**

7 Robert G. Hillman, "A Scientific Study of Mystery: The Role of the Medical and Popular Press in the Nancy Salpêtrière Controversy on Hypnotism", *Bulletin of the History of Medicine*, XXXIX (1965), ss. 163-182.

8 Jules Liégeois, "De la Suggestion hypnotique dans ses rapports avec le droit civil et le droit criminel", *Séances et travaux de l'Académie des sciences morales et politiques*, CXXII (1884), s. 155.

9 H. Bernheim, *De la Suggestion dans l'état hypnotique et dans l'état de veille*, Paris: Doin, 1884.

görmüştük.[10] Bu travmatik felçlerin mekanizmasının histerik felçlerin mekanizmasıyla aynı olduğuna inanan Charcot, travmatik felçleri de artık histeri alanına dâhil etmişti. Bu yeni terminoloji, özellikle Almanya'da belirgin bir muhalefete yol açtı ve travmatik felçlerde organik ve işlevsel etiyolojinin göreli önemiyle ilgili tartışmaları canlandırdı. Nörologlar arasında genel olarak Charcot'nun yeni histeri kavramlarına karşı bir muhalefet doğdu.

İşte tam da bu noktada, 1885 sonunda Sigmund Freud, Paris'te dört ay geçirmesini sağlayan bir burs kazandı. Burada, geriye baktığımızda önemli bulduğumuz ama o zaman önemsizmiş gibi görünen olayların tipik bir örneğini görüyoruz. Bu gelişmeyi, o dört ay zarfında Paris'te ve Salpêtrière'de yaşanan hayatla karşılaştırarak ele aldığımızda bu durum daha da açıklık kazanacaktır.

Ekim 1885 ile Şubat 1886 arasında Paris'te yayınlanan gazeteleri taradığımızda, dünyanın dört bir yanında çalkantılar yaşanan bir dönemden geçildiğini görürüz. Orta Asya'da İngiltere ile Rusya arasındaki rekabet, Afrika'da Fransa ve İngiltere arasındaki rekabet, Güney Denizi Adaları'nda İspanya ile Almanya arasında rekabet, İngiltere'nin Burma'yı işgali hakkında birçok haber yayınlanmıştır; Londra'da *Pall Mall Gazette*'nin çocuk fuhuşu hakkında yaptığı bir haber skandala neden olmuştur. İtalyanlar Eritre'yi işgal ediyor, Fransızlar Hindiçin'de savaşıyordu; Montreal'deki Fransız Kanadalılar bir Kızılderili isyanının lideri olan Louis Riel'in idamı dolayısıyla ayaklanmıştı. Peru'da iç savaş vardı, Birleşik Devletler askerleri Salt Lake City'de Mormonları yerlerinden ediyordu; Fransa, Belçika ve ABD'nin çeşitli şehirlerinde sosyalist kışkırtmalar, grevler ve kanlı isyanlar yaşanıyordu. Bulgaristan ve Sırbistan arasında savaş patlak vermiş, Rusya ile Avusturya-Macaristan arasındaki rekabet tehlikeli bir zirveye tırmanmıştı. Özgürlük Heykeli New York'a daha yeni dikilmişti. Fransa'da milliyetçilerin idolü General Boulanger Ocak 1886'da Harbiye Nazırı (Savaş Bakanı) olarak atanmıştı, bu da 1870-1871'deki yenilginin intikamını almak isteyenleri cesaretlendirmişti. Pornografik edebiyat ve tiyatro oyunları seline karşı birçok protesto vardı, Paris hastanelerinde yapılan sınavlarda bir skandal yaşanmış, söylendiğine göre sınav sorumlularından biri bazı adaylara sınav sorularını önceden vermişti. Kamuoyu Pasteur'ün kuduz hastalığına karşı geliştirdiği ilk tedaviyi coşkuyla karşılamıştı, Avrupa'nın dört bir yanından kuduz köpeklerin ısırdığı insanlar akın akın Paris'e geliyordu. Ama görünüşe bakılırsa halkın ilgisini en fazla çeken olaylar Daudet'nin *Sapho*'su gibi yeni oyunlar, eksantrik biri olan Bavyera Kralı II. Ludwig'in tebdil-i kıyafet yaptığı Paris ziyareti ve bir zooloji parkında bir grup Avustralyalı aborijinin sergilenmesiydi. Goncourt kardeşlerin günlüğünden Charcot'nun bir yıl önce Faubourg Saint-Germaine'de kendisine yaptırdığı muhteşem saraya taşındığını öğreniyoruz, dedikodulara göre kızı Jeanne da Alphonso Daudet'nin oğlu Léon'a âşık olmuştu ama Léon'un gönülsüzlüğü Charcot'nun canını sıkmıştı. Tıp dergileri o zamanlar şöhretin zirvesinde olan Charcot'nun verdiği konferansların haberlerini yayınlıyordu sadakatle.

Hiç kuşku yok ki dönemin birçok seçkin ismi, Salpêtrière'e, "nörolojinin Kâbe'sine" hacca giderken Avusturyalı genç bir nörologun da orada bulunması önemsiz bir olay olarak

[10] Bkz. ikinci bölüm, ss. 104-105; yedinci bölüm, ss. 417-422.

görünüyordu. Ne var ki bugünden baktığımızda, burada, eski ve yeni dinamik psikiyatri arasındaki tarihsel bağlardan birini görüyoruz.

Viyana Üniversitesi'nde *Privatdozent* unvanını daha yenice almış olan Sigmund Freud nöroanatomi hakkında takdir edilen birkaç makale kaleme almıştı ama kokain araştırmasında hayal kırıklıkları yaşamıştı. Freud, Hamburg yakınlarındaki Wandsbek'te bulunan nişanlısını ziyaret ettikten sonra, Ekim 1885'te Paris'e geldi. Jones'a göre Freud Charcot'yu ilk kez 20 Ekim 1885'te gördü ve 23 Şubat 1886'da da ona veda etti. Bu kısa süre zarfında Charcot'nun hastalandığını, Freud'un Noel tatili için Wandsbek'e gittiğini de hesaba katmalıyız; ama geri kalan sürede Charcot ile ilişkileri Freud üstünde silinmez bir izlenim bırakmaya yetmişti. Freud, Delboeuf gibi, Charcot'nun histerik hastalarıyla yaptığı deneyleri eleştirel gözlerle izlemek için Salpêtrière'e gidenlerden biri değildi, buna kuşku yok. Bu büyük adamın, Charcot'nun kişiliği Freud'u büyülemişti. Freud'un Charcot'da gördüğü şey sadece bu büyük nörologun dünya çapındaki şöhreti, sanatsal yetenekleri, dile hâkimiyeti, hâli ve tavrı değildi, insanları ve şeyleri önceden edinilmiş fikirlerle görmeme becerisinden de etkilenmişti. Ama Freud'un, Charcot'nun çalışmaları hakkında gerçekten bilgilenecek kadar zamanı yoktu. Freud, Charcot'nun histerik felçler konusunda, çok da uzun olmayan bir süre önce yaptığı deneylerden ve bilinçdışı temsilin motor rahatsızlıkların nedeni olabileceği fikrinden etkilenmişti.[11] Ama Freud kendi kendisine Charcot'nun çalışmalarının pek doğru olmayan ve idealleştirilmiş bir tablosunu kurmuştu. Daha sonra Charcot'nun ölümünün ardından kaleme aldığı makalede açıkça görülebileceği üzere, Freud aslında Briquet'nin histeri araştırmalarına yaptığı bir katkıyı Charcot'nun katkısı olarak sunmuştu.[12] Freud, Charcot'nun kalıtsallıkta benzerlik görülmemesine (dönemin tıp jargonunda "dejenerasyon"a) atfettiği önemi abartmıştı; görünüşe bakılırsa Richer'nin histeri nöbetini psişik, sıklıkla da cinsel bir travmanın yeniden canlandırılması olarak resmeden *grande hystérie* tanımından da haberi yoktu.[13] Freud, Richer'nin çalışmasını okumuş olsaydı, Charcot'nun nevrotik rahatsızlıklarda cinselliğin rolünden önemli bir etken olarak bahsettiğini işittiğinde o kadar şaşırmazdı. Freud'un Charcot'yla ilişkisinin aslında bir tilmiz-üstat ilişkisi olmadığı sonucunu çıkarabiliriz, daha çok varoluşsal bir "karşılaşma" kisvesine bürünmüş bir ilişkiydi bu. Charcot, Freud'a özdeşlik kurabileceği bir model sunmuş, bilinçdışı psişik dinamizm fikrinin nüvesini vermişti.

Freud'un Salpêtrière ziyareti sırasında Janet ile tanışıp tanışmadığı sorgulanmaya açıktır. Freud, Janet'nin Salpêtrière'de öğrettiklerini takip ettiği yolundaki söylentileri reddetmiş, "Salpêtrière'de kaldığım sıralarda, Janet'nin adı bile anılmadı." demişti.[14] Şurası kesin ki Janet o tarihte Le Havre'da yaşıyordu, Şubat 1883'te Le Havre Lisesi'ne felsefe profesörü olarak

---

11 **Bkz. ikinci bölüm, s. 104-105.**

12 Sigmund Freud, "Charcot", *Wiener medizinische Wochenschrift*, XLIII (1893), 1513-1520. Standart basım, III, ss. 11-23.

13 Paul Richer, *Etudes cliniques sur l'hystérie-épilepsie ou grande hystérie* (Delahaye et Lecrosnier, 1881).

14 Sigmund Freud, *Selbstdarstellung, Grote , Die Medizin der Gegenwart* içinde (1925), IV, 1-52 (4. Sayfadan alıntı). Standart basım, XX, ss. 7-74.

atanmıştı.[15] Ama bazen tatil için Paris'e gidiyordu ve sonra Salpêtrière'i ziyaret ediyordu.[16] 30 Kasım'da, Freud Paris'teyken, Pierre Janet'nin Léonie'yle yaptığı ilk deneylerle ilgili bir sunumu, amcası Paul Janet tarafından, Charcot'nun başkanlığındaki bir Societé de Psychologie Physiologique toplantısında okundu.[17] Bu sunum çok büyük ilgi çekmiş, canlı bir tartışma başlatmıştı ve bu toplantının ardından Janet adının Salpêtrière'de bir kez bile anılmamış olması olasılık dışıydı.[18] Ama Freud ile Janet'nin o zamanlar birbirlerini tanıdıklarını ya da duyduklarını gösteren bir kanıt yoktur.

Freud'un Paris'te tanıştığı insanlar arasında (yazar Alphonse Daudet'nin oğlu) Léon Daudet de vardı, Charcot'nun evinde en az bir kez Léon'a rastlamıştı.[19] Henüz tıp öğrencisi olmasına rağmen bu yetenekli genç adam sosyal bir aslandı, siyasette, edebiyatta ya da tıpta parlak bir geleceği olacağı tahmin ediliyordu. Keskin bir gözlemci olan, tanıştığı insanları unutmayan Léon Daudet belli ki Viyanalı nörologu fark etmemişti, çünkü onunla tanıştığından hiç bahsetmemiştir, oysa Freud genç Daudet'nin hatırasını hafızasından hiç çıkarmamıştı.[20] Avusturyalı konuğun dünyaca ünlü olacağını, Léon Daudet'nin tıp öğrenimini bitiremeyeceğini, Kraliyetçi hareketin lideri olarak ümitsiz bir siyasi kariyeri olacağını ve dikkat çekici edebi yeteneğine rağmen bir başyapıt yazamayacağını o zamanlar kim söyleyebilirdi ki? Freud ile Léon Daudet arasında da ilginç benzerlikler görülebilir: İki adam da Charcot'nun kişiliğinden derinden etkilenmişti. Léon Daudet'nin bazı romanları ensest ve başka cinsel sapıklıkları, morfin bağımlılığını ve psikopatik kalıtsallığı konu alır. Daudet gündüz düşleri ve insan kişiliği, en başta da ego ve Benlik hakkında kurgu dışı eserler de kaleme almıştı ve kendi psikolojik sistemine metapsikoloji diyordu.[21] Ama Daudet'nin kavrayış biçimi Freud'unkinden dikkat çekici derecede ayrılır, Jung'un düşüncelerine daha fazla benzerlik gösterir.[22]

Okullar Savaşı ve Pierre Janet'nin Çıkışı: 1886-1889

1886 ile 1889 arasında dinamik psikiyatri tarihi, Salpêtrière ile Nancy Okulu arasındaki polemiğin gölgesinde kaldı. O yıllarda hipnoz ve telkini konu alan literatür yıl be yıl arttı.

Dönemin insanlarına göre 1886 bir siyasal gerilim ve trajedi yılı gibi görünüyordu. General Boulanger'in zaferi sonrasında Fransa, Almanya ile gerilimi kötüleştiren şovenist bir furyanın pençesine düştü. Kuduz aşısıyla başarı kazanmış olmasına rağmen Pasteur Tıp

---

15 **Bkz. altıncı bölüm, s. 323-324.**

16 Mme. Hélène Pichon-Janet ile kişisel yazışma.

17 **Bkz. altıncı bölüm, s. 325.**

18 Yazarın ricası üstüne Freud'un nişanlısına yazdığı mektuplara bakma nezaketini gösteren Ernst Freud, mektuplarda bu görüşmeden bahsedildiğine rastlamadığını belirtmiştir.

19 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1953, I, s. 187.

20 Freud'un iki mektubunun yayınlanan Fransızca çevirileri bunu gösterir, bkz. André Gaucher, *L'Obsédé. Drame de la libido. Avec lettres de Freud et de Pierre Janet*, Paris: André Delpech, 1925.

21 Léon Daudet, "Le Moi et le Soi", L'Hérédo, Paris: Nouvelle Librairie Nationale, 1917, ss. 1-38.

22 **Bkz. dokuzuncu bölüm, ss. 667-668.**

Akademisi'nde Peter'ın hain saldırılarına, tıp dergilerinde başlatılan bir kampanyaya, basının hakaretlerine maruz kaldı, sinir krizi geçirdi ve iyileşmek için İtalya'ya gitti. Bir tıp komisyonunun psikotik olduğunu ilan ettiği ve Berg'deki şatosuna kapatılan genç ve eksantrik Bavyera Kralı II. Ludwig 13 Haziran'da kendisine refakat eden psikiyatristi Profesör Guden ile birlikte bir gölde boğulmuş bulundu. ABD'de şiddetli bir sosyalist kalkışma yaşandı, isyan Haymarket davasıyla zirveye çıktı ve davada idari bir kumpasa kurban giden dört sendika lideri 1 Mayıs'ta Chicago'da asıldı; bu tarih o zamandan beri her yıl tüm dünyada sosyalistlerce anılır.

Bu arada Charcot'nun yıldızı zirveye tırmanmış olsa da çalışmaları yetkin çevrelerde ciddi ciddi sorgulanıyordu, organik olmayan travmatik felçleri erkeklerde görülen histeriyle bir tutması Almanca konuşulan ülkelerde genel olarak reddediliyordu. Freud'un yaptığı sunumun 15 Ekim'de Viyana'da Doktorlar Cemiyeti'nde soğuk karşılanması, bu tutumun başka birçok işaretinden biriydi.[23] Belçika'da Dolbeuf, Charcot'nun deneyleriyle ilgili kuşkularını açıkladı.[24] Clermont-Ferrand'da genç bir felsefe profesörü, Henri Bergson (uzak gelecekte şöhret olacaktı) "Hipnoz Hâlinde Bilinçdışı Uyarım" başlıklı bir makale yayınlamıştı, yazdıkları bu alanla uğraşan birçok kişiye sessiz bir uyarı niteliğindeydi.[25]

Bir başka genç felsefe profesörü, o tarihlerde Le Havre'da bulunan Pierre Janet, Komisyon'un Léonie üstünde yaptığı deneylere tanık olduktan sonra, temkinli bir tutum benimsemiş ve herhangi bir biçimde parapsikolojik deneylerden uzak durmaya karar vermişti. Kendisini yeni hastalar ve kanıtlanmış yöntemlerle sınırlamıştı, 1886 yılında da hastası Lucie ile yaptığı çalışmaların sonucunu yayınlamıştı, bugünden baktığımızda kayıtlara geçmiş ilk katartik tedavidir bu.[26]

Bernheim, Nancy'de telkinle ilgili ilk broşürünün genişletilmiş bir versiyonunu ders kitabı olarak yayınladı.[27] Bu kitap sayesinde bir okulun başını çeker oldu ve hipnotizma hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler onu ve Liébeault'yu görmek için akın akın Nancy'ye gelmeye başladı. Hayatını gözlerden uzakta, gölgede geçiren Liébeault, birden kendisini spot ışıklarının altında bulmuştu; Bernheim, Liébeault'nun tilmizi olduğunu ileri sürüyordu, onun öğrencisi olduğunu belirtme konusunda hiçbir fırsatı kaçırmıyordu ve insanlar bir üniversite profesörünün bir taşra doktorunun tilmizi olmasına hayret ediyorlardı. Ama İtalya'da daha da olağanüstü bir şey oluyordu. Torino Üniversitesi'nde Psikiyatri Profesörü olan, duyarlı ve seçkin bir insan olarak görülen Enrico Morselli, Donato'nun yaptığı bir hipnotizma gösterisine katılmış, bu kaba saba adamın kendisini hipnotize etmesine izin vermiş, onunla uzun uzun sohbet etmiş, sonra da hipnoz hakkında otuz sayfasını Donato'ya

---

23 **Bkz. yedinci bölüm, s. 417-422.**

24 J. Delboeuf, "De L'Influence de l'imitation et de l'éducation dans le somnambulisme provoqué", *Revue philosophique*, XXII (1886), (II), ss. 146-171.

25 Henri Bergson, "Simulation inconsciente dans l'état d'hypnotisme", *Revue philosophique*, XXII (1886), (II), ss. 525-531.

26 **Bkz. altıncı bölüm, s. 346.**

27 H. Bernheim, *De la suggestion et de ses applications a la thérapeutique*, Paris: Doin, 1886.

methiyeler düzüp ondan intihal yaptığı ileri sürülenlere saldırmaya ayırdığı bir kitap yayınlamıştı.[28]

İngiltere'de hipnoza duyulan ilgi parapsikolojinin sorunlarıyla ilişkilendirilmişti. 1882'de Psişik Araştırmalar Cemiyeti'nin kurucularından biri olan Myers, titiz bir hipnoz araştırması yapmıştı, onun sübliminal benlik dediği şey, doğru düzgün parapsikolojik araştırmalarda ön aşamalardan biriydi. Myers 1886'da hipnoz hâlinin histerinin yanı sıra dehaya da benzediğini vurgulamış, bu araştırmaya devam edilmesinin insan doğasıyla ilgili öngörülemez keşiflere yol açacağı öngörüsünde bulunmuştu.[29] Aynı yıl Edmund Gurney ile Frederic Myers parapsikoloji alanında hâlâ bir klasik olan *Phantasms of the Living*'i yayınlamışlardı.[30]

Avusturya'da 1886'nın başlıca olayı herhâlde Krafft-Ebing'in *Psychopathia Sexualis*'inin yayınlanmasıydı.

> Krafft-Ebing yazdığı önsözde "cinsel hayatın bireysel ve sosyal varoluş üstündeki, duygu, düşünce ve eylem alanlarındaki güçlü etkisini" vurguluyordu. Bu bağlamda Schopenhauer ile Von Hartmann'ın felsefesinden, Schiller ile Michelet'nin iddialarından bahsediyordu. Maudsley'nin cinselliği sosyal duyguların gelişiminin temeli olarak gören kuramından alıntılar yapıyordu ve cinselliğin fiziksel enerji kullanımının, elde etme dürtüsünün, etik anlayışın, estetik ve dinin büyük bir bölümünün itkisi olduğunu ekliyordu. Cinsellik en büyük kötülüklerin yanı sıra en yüksek erdemlerin de kaynağıydı. "Cinsel temeli olmasaydı güzel sanatlar ne olurdu!... Etiğin tamamında kökende duyusallık vardır." Aşağıdaki bölüm "libido seksüalis"in fizyolojisine ayrılmıştır. Kitabın büyük bölümü, bir "genel cinsel patoloji" betimlemesidir; Krafft-Ebing bu betimlemede Fransız yazarların kullandığı nörolojik sınıflandırmayı izler ve cinsel nevrozları kökenlerine göre "periferik", "omurgasal" ve "serebral" diye ayırır. Bunlara sınıflandırılmamış birkaç anormallik de ekler. Kitap cinsel sapıklıkların psikotik ve suç niteliğindeki biçimlerini konu alan iki bölümle son bulur. Kitapta 45 tane vaka tarihi bulunuyordu (bunların 11 tanesi Krafft-Ebing'in hastalarıydı).[31]

Rusya'da Tarnowsky de cinsel sapıklıklar hakkında büyük bir başarı kazanan bir kitap yayınlamıştı.[32] Ne var ki Charcot'nun 1882 tarihli sunumunun hipnotizma alanında yarattığı etkinin aynısını cinsel patoloji alanında yaratan, Krafft-Ebing'in daha felsefi bir içeriği olan çalışması olmuştu. "Kapılar açıldı" ve o tarihten itibaren de cinsel patolojiyi konu alan yayınların sayısı yıl be yıl arttı. Krafft-Ebing kitabının bazı bölümlerini Latince kaleme almaya özen göstermiş olsa da sadece tıp mesleğiyle sınırlı kalmayan daha geniş çevreler kitaba ilgi gösterdi. Kitabın içeriğinin yol açtığı eleştirilerle ilgili bir kanıt yoktur, sadece dağıtımının tıp dünyasıyla sınırlı tutulmamasına eleştiriler getirilmişti. Sadece 110 sayfa olan ilk basımın ardından çabucak birçok vaka hikâyesiyle dolu, sınıflandırmanın epeyce değiştirildiği genişletilmiş basımlar yapıldı.

---

28 Enrico Morselli, *Il Magnetismo animale. La fascinazione e gli stati ipnotici*, Torino: Roux and Favale, 1886.

29 Frederick W. H. Myers, "Multiplex Personality", *The Nineteenth Century*, XXX (1886), ss. 648-666.

30 E. Gurney, F. W. H. Myers, F. Podmore, *Phantasms of the Living*, iki cilt, Londra: Society for Psychical Research, 1886.

31 Richard von Krafft-Ebing, *Psychopathia Sexualis. Eine Klinisch-Forensische Studie*, Stuttgart: Enke, 1886.

32 Benjamin Tarnowsky, *Die krankhaften Erscheinungen des Geschlechtssinnes; eine forensisch-psychiatrische Studie*, Berlin: Hirschwald, 1886.

1887'de genel olarak halkın ilgisi, Almanya ile Fransa arasındaki diplomatik olaylara ve Fransa'daki siyasi skandallara odaklanmıştı. Pasteur'ü hedef alan aralıksız saldırılar üzerine, sonunda Charcot ve Vulpian, Académie de Médecine nezdinde devreye girerek saldırıda bulunan sesleri susturdu. O yılın tıbbi olayları arasında bugünden bakınca birkaç olayı o gün yaşayan insanlara göründüğünden daha önemli buluruz. Victor Horsley 1887'de ilk kez medullaya baskı yapan bir tümörü ameliyat ederek hastasını iyileştirdi. Ne var ki Avrupa'daki nörologlar kuşkularını korudu. Avusturya'da, havalenin psikotik hastaların akıl sağlığını olumlu etkilediğini fark eden Warner-Jauregg, yıllar sonra onu genel felcin sıtmayla tedavisini keşfetmeye götürecek uzun bir dizi deneye başladı.[33]

Avrupa'da akıl hastalıkları, nevroz ve hipnozla ilgili sorunlara yaygın olarak yakın bir ilgi duyuluyordu. Zürih'te August Forel, Burghölzli'ye (Zürih Üniversitesi Akıl Hastanesi) büyük bir saygınlık kazandırmıştı. Genç bir Alman yazar, Gehrart Hauptmann, Forel'in klinik gösterilerini tutkulu bir ilgiyle izlemiş, daha sonra bu bilgiyi edebi çalışmalarında kullanmıştı.[34] Hollanda'da Van Renterghem ile Van Eeden, Nancy'den döndükten sonra, 15 Ağustos 1887'de Amsterdam'da hipnotik tedaviye yönelik bir klinik açtılar. Berlin'de Albert Moll tıp camiasına hipnotik terapiyle ilgili bir konferans verdi.[35] Moll sunumunun gönülsüzlükle karşılandığını, yine de ikinci konferansının daha iyi anlaşıldığını söylemişti. Stockholm'de Wetterstrand hipnotik tedaviyle uğraşan bir muayenehane açmıştı, müthiş bir başarı kazanacaktı. Paris'te Bernheim'ın fikirlerini benimseyen Bérillon'a hipnozun Tıp Fakültesi'nde, yani Charcot'nun kalesi olarak değerlendirilen okulda terapi amacıyla uygulanması konulu bir dizi konferans verme izni verildi.[36]

1888 yılının, o dönemde dünyayı sarsacağına inanılmıştı. Almanya'da 1888'e kader yılı deniyordu: İmparator I. William Mart ayında, doksan bir yaşında ölmüştü ama ondan sonra yerine geçen, babasının otoriter politikalarını tersine çevirmesi beklenen liberal zihniyetli III. Frederick ondan üç ay sonra öldü ve yerine de hatalı bir yol izleyen II. William geçti. Fransa'da Boulanger humması tırmanıyordu, milliyetçiler Boulanger'i Alsace-Lorraine'i geri kazanacak kişi olarak görüyordu. O sırada Rusya'yla bir ittifak yapmayı düşünen Fransızlar şevkle Rusya'dan kredi almaya başladı. Avrupalı kuvvetler geride kalmış son sömürgeler için sert bir rekabet içindeydi, sömürgeleştirme Avrupalıların medenileştirme misyonu olarak görülüyordu. Brezilya 1888'de köleliği lağvedince dünyanın geri kalanı şok içinde, köleliğin o tarihe kadar var olduğunu öğrendi.

Hipnoz hakkındaki bilgilerin ve hipnoz pratiğinin büyüyüp geliştiği genel atmosfer işte böyleydi. O yıl Max Dessoir *Bibliography of Modern Hypnotism*'i yayınladı; kitap son dönemde yayınlanmış 801 başlığı içeriyordu ama popüler dergiler ve gazetelerde yer alan

---

33 Julius Wagner, "Über die Einwirkung fieberhafter Erkrankungen auf Psychosen", *Jahrbuch für Psychologie und Neurologie*, VII (1887), ss. 94-130.

34 Gehrart Hauptmann, *Das Abenteuer meiner Jugend, Sämtliche Werke* (sayfa yok: Propyläen-Verlag, 1962), VII, ss. 451-1088 (Bkz. Forel'in Burghölzli tanımı, ss. 1063-1067).

35 Albert Moll, *Ein Leben als Arzt der Seele, Erinnerungen*, Dresden: Reissner, 1936, s. 31.

36 Dr. Crocq, *L'Hypnotisme scientifique*, ikinci basım: Paris: Société d'Editions Scientifiques, 1900.

hipnotizma konulu makaleler, hipnoz ya da çifte kişiliği konu alan romanlar, kısa öyküler ya da oyunlar yer almıyordu.[37] Hipnoz yeni taraftarlar kazanıyordu. İsviçre'de August Forel, Nancy'ye gitti, Zürih'e hipnotizma coşkusuyla döndü ve hipnoz hâlinde suç işlenebileceğine inandığını belirttiği ve ayrıca hipnoz hâlinde bilinçli ve bilinçdışı direniş olgusunu tartıştığı bir kitap yayınladı.[38] Berlin'de Preyer hipnoz hakkında bir dizi konferans verdi. Belçika'da Masoin, Belçika Tıp Akademisi'nde hipnoz üstüne bir tartışma başlattı. Fransa'da, Paris'te Binet, Le Havre'da Janet hipnoz hakkında orijinal, bağımsız araştırmalar yaptılar.

Hipnoz adli tartışmalara da konu oluyordu. Nancy Okulu, hipnoz altında suç işlenmesi olasılığını kabul ettiği, Salpêtrière Okulu reddettiği için uzmanlar arasında söz savaşları yapılması için geçerli bir zemin bulunuyordu. Meşhur Chambige davası böyle bir davaydı.[39] Ocak 1888'de, Cezayir'de küçük bir kasabada, Madam Grille'in çıplak cesedi bir villada, bir yatakta bulundu, cesedin yanında yüzünden vurulmuş yirmi iki yaşındaki hukuk öğrencisi Henri Chambige vardı. Kurbanın kocası karısının hipnoz altında baştan çıkarıldığına inanmayı tercih ediyordu. Chambige, Madam Grille ile arasında şiddetli bir tutku yaşandığını, Madam Grille'in bu ilişkiye ikili bir intiharla son vermek istediğini ve bu isteği üstüne onu öldürüp arkasından kendisini de vurduğunu söylüyordu. Savcılık Chambige'in onu hipnotize ettiği ya da bilinçsiz hâle getirmek için incelikli bir ilaç kullandığını savunuyordu. Chambige bunu reddediyordu ama yine de yedi yıl ağır çalışmaya mahkûm edildi.

Her yerde histeriye de büyük ilgi duyuluyordu. Charcot ile Strümpell'in ardından Almanya'da Moebius histeriyi "bedende meydana gelen, temsillerin neden olduğu ölümcül değişiklikler" diye tanımlamıştı.[40]

1889 yılı iki sansasyon yaratarak başladı. 30 Ocak'ta, Avusturya-Macaristan monarşisi tahtının Veliahtı Prens Rudolf, Viyana ormanlarında Mayerling'de bir av evinde metresi genç barones Maria Vetsera ile birlikte ölü bulundu, vurulmuşlardı. Bu çifte ölümü çevreleyen gizem hiç çözülmedi. Bu ölüm İmparator I. Francis Joseph'a indirilmiş ağır bir darbeydi ve ondan sonra tahta kimin geçeceğiyle ilgili sorunlar yaratıyordu. Bir başka sansasyon ise Fransa'da yapılan genel seçimlerde Boulanger'in büyük bir başarı kazanmasıydı. Boulanger'ın uyandırdığı coşku zirveye tırmanmıştı, iktidarı alması bekleniyordu ama o kader anı geldiğinde Boulanger belirleyici jestte bulunmaktan kaçındı ve Belçika'ya kaçarak hareketin çökmesine yol açtı. Fransa'da siyasal gerilim artık yatışmıştı, Evrensel Sergi için daha elverişli bir ortam oluşmuştu. Fransız hükümeti Evrensel Sergi'yi Devrim'in yüzüncü yıldönümünü kutlamak ve 1870-1871'de Almanya karşısında uğradığı yenilgiye rağmen Fransa'nın hâlâ büyük bir güç olduğunu göstermek üzere düzenlemişti.

Büyük bir heyecan dalgası yaratan üçüncü bir olaysa Friedrich Nietzsche'nin Torino'da psikotik rahatsızlıklara yakalanmış ve mecburen bir akıl hastanesine kapatılmış olmasıydı;

---

37 Max Dessoir, *Bibliographie des modernen Hypnotismus*, Berlin: Düncker, 1888.

38 August Forel, *Der Hypnotismus und seine strafrechtliche Bedeutung*, Berlin ve Leipzig: Guttentag, 1888.

39 İsmi meçhul yazar, "L'Affaire Chambige", *Revue des grands procès contemporains*, VII (1889), ss. 21-101.

40 P. J. Moebius, "Ueber den Begriff der Hysterie", *Centralblatt für Nervenheilkunde*, XI (1888), ss. 66-71.

Nietzsche ömrünün geri kalanını burada zihinsel bir karanlık içinde geçirdi. Bu trajedi Nietzsche'nin eserlerinin dikkat çekmesini ve Avrupa gençliğinin yirmi yıl boyunca ondan aşırı etkilenmesini sağlayacaktı.

Evrensel Sergi Paris'e Eyfel Kulesi'ni, Moulin Rouge'u ve başka ilgi çekici yerleri ziyaret etmeye can atan muazzam kalabalıklar çekti. Ayrıca kesintisiz uluslararası kongre dizileri düzenleniyor, kimi zaman beş-altı kongre aynı anda gerçekleştiriliyordu. Ziyaretçiler Fransa'da entelektüel etkinliklerin hiç bu kadar yüksek olmadığı izlenimine kapılmıştı. O yılın çok satan kitapları arasında Zola'nın yazdığı *La Bête Humaine*, Anatole France'ın yazdığı *Thais*, Barres'in yazdığı *Un Homme Libre*, Paul Bourget'nin (Chambige davasından esinlenerek) yazdığı *Le Disciple* yer alıyordu. Henri Bergson'un *The Immediate Data of Conciousness* başlıklı tezi ona filozoflar arasında bir yer kazandırdı.[41] Bergson'un meslektaşı Pierre Janet de kendi tezi *Psychological Automatism*'i parlak bir biçimde savunarak felsefe ve psikoloji çevrelerinde şöhret kazanmıştı.[42] Hakkında çok fazla konuşulan bir diğer olaysa Brown-Sequard'ın 1 Haziran'da Société de Biologie'de okunan, testislerden alınan sıvının erkeklere enjekte edilmesinin canlandırıcı etkilerini konu alan sunumuydu.[43] Brown-Sequard kendisini denek olarak kullanmıştı, meslektaşları hatırı sayılır derecede genç gösterdiğini düşünmüşlerdi. Bu bilinen ilk endokrinoloji uygulamalarından biriydi.

Sergi sırasında gerçekleştirilen kongreler arasında, üç tanesi, buradaki amaçlarımız açısından ilgi çekicidir; bunlar fizyolojik psikoloji, hipnotizma ve manyetizma kongreleriydi. Uluslararası Fizyolojik Psikolojik Kongresi 6 Ağustos ile 10 Ağustos arasında gerçekleştirildi.[44] Psikolojinin artık başlı başına bir bilim dalı olduğunu, artık felsefenin bir dalından ibaret olmadığını belirtmek için bu başlık seçilmişti. Charcot kongrenin başkanı ilan edilmişti ama o mazereti nedeniyle katılamayınca kongre, başkan yardımcılarından biri olan Ribot tarafından açılmıştı. Kongre'nin dört bölümü bulunuyordu; William Jones başkanlığındaki birinci bölümde kassal duyarlılık konusu tartışıldı. İkinci bölümde psikolojik kalıtım ele alındı, başlıca tartışmacı Galton'du. Üçüncü bölümde sanrılar, özellikle de psikotik olmayan bireylerde sanrıların görülmesi tartışıldı ve bu da Frederic Myers ile William James'e bazı parapsikolojik olgulardan söz etme fırsatı yarattı. Hipnotizmaya ayrılan dördüncü bölümde üç kuram karşı karşıya geldi. Bernheim, Nancy Okulu'nun konumunu, açık bir deyişle, herkesin hipnotize edilebileceğini savundu, ne var ki bir etkilenebilirliğin ön koşul olduğunu kabul etti; Janet sadece histeriklerin ve yorgun bireylerin hipnotize edilebileceğini savundu, Ochorowicz hipnotize edilebilirliğin hem normal hem hasta bireylerde rastlanabilecek bireysel bir durum olduğunu ortaya koydu.

---

41 Henri Bergson, *Les Données immédiates de la conscience*, Paris: Alcan, 1889.

42 **Bkz. altıncı bölüm, ss. 346-352.**

43 Brown-Sequard, "Des Effets produits chez l'homme par des injections sous-cutanées d'un liquide retiré des testicules frais de cobaye et de chien", *Comptes-rendus hebdomadaires des séances et mémoires de la société de biologie*, 9. Seri, I (1889), ss. 415-419.

44 "Congrès international de Psychologie Physiologique", *Revue Philosophique*, XXVIII (1889) (II), ss. 109-111, 539-546.

Uluslararası Hipnotizma Kongresi, Paris'te Hôtel-Dieu'de 8 ile 12 Ağustos arasında düzenlendi.[45] Kongre geniş kesimlere duyurulmuştu ve tutanaklara bakılırsa aralarında Münih'ten *Sphinx* ile New York'tan *Sun*'ın yer aldığı 31 gazeteden gazeteciler (o zamanlar olağandışı bir durumdu) tarafından izlenmişti. Delege sayısı o kadar fazlaydı ki kongre salonu katılımcılar için küçük kalmıştı. Kongrenin fahri başkanlarından biri mazeret beyan ederek katılamayan Charcot'ydu. Katılımcılar arasında Azam, Babinski, Binet, Delboeuf, Dessoir, Sigmund Freud, William James, Ladame, Lombroso, Myers, Colonel de Rochas, Van Eeden ve Van Renterghem yer alıyordu; tuhaf bir filozoflar, nörologlar, psikiyatristler, hipnotizma uygulamacıları karmasıydı. Kongre hipnoz araştırmalarının öncüleri arasında yer alan Dumontpallier tarafından açıldı, Dumontpallier öncülerin sıralandığı uzun listeye atıfta bulunup "Hipnotizma deneysel bir bilimdir, ileriye doğru gitmesi kaçınılmazdır." sonucuna vararak sözlerini noktaladı. Sonra Cenevreli Ladame Delboeuf'e saldıran bir makale okudu ve sahnede yapılan hipnoz gösterilerinin yasaklanmasını önerdi. Bu sunum canlı bir tartışma başlattı. Van Renterghem ve Van Eeden, Amsterdam'da iki yıl önce açtıkları Telkinli Psikoterapi Kliniği'ni anlattılar. ("Psikoterapi" sözcüğü belki de ilk kez bir kongrede kullanılmıştı.)

Kongre ertesi gün, 9 Ağustos'ta Bernheim'ın terapiye odaklanan bir bakış açısına göre hipnoz yaratmakta ve telkin edilebilirliği güçlendirmekte kullanılan çeşitli teknikleri karşılaştırıp değerlendirdi. Bernheim şöyle diyordu: "Kendi kendilerini hipnotize eden iki-üç kişiyi hipnotize etmişseniz hipnotizmacı değilsinizdir. Hastalar üstünde otoriteye sahip bir hastane servisinde on hastadan sekizini-dokuzunu hipnotize etmişseniz hipnotizmacısınızdır." Bernheim'ın sunumu canlı bir tartışma başlattı, Pierre Janet, Bernheim'ın iddialarının tehlikeli olduğunu ileri sürdü, çünkü her tür belirlenimciliğin lağvedilmesini gerektiriyorlardı; ayrıca anti-psikolojiklerdi, çünkü fizyoloji gibi psikolojinin de yasaları vardı. Bernheim bir tek temel yasa olduğunu söyledi: Bir fikrin harekete geçirdiği bir beyin hücresi o fikri hayata geçirmeye meyleder.

Üçüncü gün, 10 Ağustos hipnotizmanın klinik kullanım biçimlerine ayrılmıştı, vaka hikâyeleri üstünde durulacaktı. Marcel Briand, her gece aynı saatte çığlık atan kadın hastalarından birinin hikâyesini anlattı.[46] "Ağlamayacaksın" telkini işe yaramamıştı. Briand kadının kocasına bir kriz sırasında karısına meselenin ne olduğunu sormasını telkin etmişti, adamın anlattığına göre kadın kendisinin diri diri gömüldüğünü görüyordu. Bunun üzerine Dr. Briand genç kadının hipnoz altında, gömülme sahnesini gözden geçirmesini sağlamış, ona tam vaktinde onu kurtaracağını, böylece kâbuslarına son vereceğini söylemişti. Hasta tedavi olmuştu ama Briand bu seansı beş gün sonra, ardından bir ay sonra tekrarlayarak yarattığı etkiyi güçlendirmeyi tercih etmişti. Briand'ın ardından Bourru ve Burot hayatında yaşadığı çeşitli zorlukların ardından ciddi histerik

[45] *Premier Congrès international de l'hypnotisme expérimental et thérapeutique*, Paris, 8-12 Ağustos, C. R. publiés par Edgar Bérillon, Paris: Doin, 1890.

[46] Briand, *Premier Congrès international de l'hypnotisme*, ss. 182-187.

rahatsızlıklardan mustarip hâle gelen kırk beş yaşında bir kadının hikâyesini anlatmışlardı.[47] Kadın hipnoz talebinde bulunmuştu, iki yıl önce yaşanmış hoş bir olayı yeniden canlandıracağından emindi. Hipnoz altında o mutlu zamanı yeniden yaşamıştı ve semptomlar geçici olarak kaybolmuştu. Kadın sonra hayatını ve yaşadığı bu hoş dönemi uyanık hâldeyken anlatmıştı; ondan sonra da hasta çifte kişilikli biri hâline gelmişti, mutluluk ile hastalık arasında gidip geliyordu. Bu vaka hikâyesinden anlaşıldığı kadarıyla yazar hastayı, daima hasta olmaktan çıkarıp kesintisiz olarak iyi durumda birine çevirmekte sınırlı bir başarı kaydetmişti; ama sunum da dikkat çekici bir iddia da bulunuyordu:

> Ölümcül olgularla telkin yoluyla bir bir savaşmak yeterli değildir. Hastalık ısrarla varlığını sürdürürken olgular kaybolabilir. Bu sadece semptomların tedavi edilmesi olur, gelip geçici bir devadan başka bir şey değildir. Gerçek ve kalıcı bir iyileşme ancak titiz ve mantıklı bir gözlem sonucu hastalığın kaynağına ulaşmamızla sağlanabilir... Kişiliğinde bir değişikliği kışkırtarak hastayı hayatının o dönemine geri götürme fikrine esin kaynağı olan şey de bu sanrılı krizlerin iç yüzünün anlaşılması oldu.

Yazarlar bu krizlerin terapötik etkilerini bir tür boşalma ya da patlama olmalarına bağlıyordu.

11 Ağustos'ta katılımcılar Villejuif hastanesini ziyaret etti; 12 Ağustos, Kongre'nin son günü Salpêtrière ziyaretine ayrılmıştı. Bu tür ziyaretlerde hemen her zaman olduğu üzere delegelere Charcot'nun servisi değil, on psikotikten birini hipnotize etme ve birçok psikoz vakasını bu şekilde iyileştirme becerisine sahip olduğu ileri sürülen psikiyatrist August Voisin'in servisi gösterildi. Oturumlardan birinde Liégeois'nin "Suç Niteliğinde Telkinler" konulu sunumu sert tartışmalar yarattı ve Ladame'ın bu sunuma getirdiği eleştiriye Delboeuf, 8 Ağustos'ta hiddetli bir cevap verdi.

Bu Kongre'ye Bernheim ile Nancy Okulu'nun hâkim olmuş olması, Georges Gilles de la Tourette ve Pierre Janet dışında Salpêtrière Okulu'ndan hemen hiç kimsenin tartışmalara katılmamış olması dikkat çekicidir.

21-26 Ekim 1889'da, Kont Constantin başkanlığında düzenlenen Uluslararası Manyetizma Kongresi hipnotizmanın son dönemde yaygın bir popülerlik kazanmış olmasına rağmen manyetizmanın ölmemiş olduğunu doğruluyordu.[48] Kongreye resmî tıbbın gölgesinde manyetizma uygulayan, tıp dışında birçok kişinin yanı sıra doktorlar da katıldı ve birçok ünlü kişi de yakınlıkla boy gösterdi. Camille Flammarion gelemeyeceği için özürlerini bildirdiği notta "Mars gezegeni"nde olduğunu, yani bu gezegen hakkında coğrafi bir araştırmayı tamamlamak üzere olduğunu yazmıştı. Kongreye katılan tartışmacılar üstatlarının Mesmer olduğunu, manyetizmanın hipnotizmayla karıştırılmaması gerektiğini, manyetik uykunun mutlaka, hastalıkların manyetik tedavisinin bir parçası olmadığını vurguladılar. Charcot'nun çalışmaları hakkında keskin yorumlarda bulunuldu. Tedaviye yönelik manyetizmanın öğretildiği, geleceğin manyetizmacılarının eğitileceği bir okulun kurulması önerildi.

---

47 Bourru ve Burot, *Premier Congrès international de l'hypnotisme*, ss. 228-240.

48 *Congrès international de 1889. Le Magnétisme humain appliqué au soulagement et a la guérison des malades. Rapport général*, Paris: Georges Carré, 1890.

1889 yılı dinamik psikoloji açısından mutlu bir yıl oldu. Paris'te tıp dergileri Charcot'nun kaleme aldığı makalelerle ve konferanslarının haberleriyle doluydu. Açıktır ki Charcot hipnotizma hakkında daha temkinli bir tutum benimsemeye başlamıştı ve hipnozun neden olduğu kazalar hakkında verdiği konferanslar da olağan bir hâl almıştı.[49] Alfred Binet'nin kısa süre önce hipnoz ve histeri hakkında yaptığı araştırmalar, ayrıca Janet'nin *Psychological Automatism* hakkında yenice yayınladığı tezi, kamuoyuna Charcot'nun öğretilerinin yeni yönlerde ilerlediğini kanıtlıyordu. Charcot, Salpêtrière'in koğuşlarında, Louis-le-Grand Lisesi'nde felsefe öğretirken histerik hastaları araştırarak ve tedavi ederek tıp çalışmalarına başlayan Pierre Janet'nin yöneteceği bir Psikoloji Laboratuvarı yaratmıştı.

Ne var ki Nancy Okulu'nun giderek güçlendiğini görmüştük. Liébeault geç gelen şöhretinden istifade ederek kitabının gözden geçirilmiş bir versiyonunu yayınlamıştı.[50] Zürih'te bulunan Forel hipnotik tedavi uyguladığı bir ayakta tedavi servisi açmıştı. Berlin'de Moll, yeni fikirlere açık dinleyiciler bulmuş ve hipnotizma hakkında bir kitap yayınlamıştı.[51] Montpellier'de Grasset hipnotizma hakkında bir dizi konferans verdi ve kendi kuramını geliştirmeye çalıştırdı. Ama Viyana'da Meynert hipnozdaki erotik unsuru vurguluyordu, öğrencilerinden Anton da bu yöntemin tehlikelerinin etkileyici örneklerini yayınlamıştı.[52] Hipnozun taraftarları arasında Paris yolculuğu sırasında Bernheim ve Liébeault'dan öğrenmek için Nancy'ye uğrayan Sigmund Freud da vardı.

Almanya'da Dessoir,[53] Fransa'da Héricourt[54] bilinçdışı zihin hakkında edindikleri bilginin bir envanterini çıkarmaya çalıştı. Moritz Benedikt gündüz düşleri ve bastırılmış duyguların (özellikle de cinsel nitelikli olanların) gizli hayatları ve bunların histeri ile nevrozların doğuşundaki rolü hakkındaki gözlemlerini gösteren vaka hikâyeleri yayınladı.[55]

Cinsel psikopatoloji giderek ilgi çeken bir diğer alandı. Doktorlar cinsel sapıklık türlerini betimlemek ve sınıflandırmakla kalmıyor, cinsel sapıklıkların duygusal ve fiziksel hayat üstündeki maskeli etkilerini de inceliyorlardı. Zürih'te, Alexander Peyer'in *coitus interruptus*'un (geri çekilmeli cinsel ilişkinin) tehlikeli etkileri, özellikle de "cinsel astım" şeklinde tezahürü hakkında yaptığı yayınlar bunlar arasında yer alıyordu.[56]

Salpêtrière Okulu'nun Gerilemesi: 1890-1893

Hipnoz Kongresi, Nancy Okulu'nun yıldızı tam bir yükselişe geçmişken, Charcot'nun yıldızının sönmeye yüz tuttuğunun ilk habercisi olmuştu. 1890 ile 1893 arasında, yani

---

49 J. M. Charcot, *Leçons du mardi a la Salpêtrière. Policlinique, 1888-1889*, Paris: Progrès Médical, 1889, ss. 247-256.

50 A. A. Liébeault, *Le Sommeil provoqué et les états analogues*, Paris: Doin, 1889.

51 Albert Moll, *Der Hypnotismus*, Berlin: Kornfeld, 1889.

52 G. Anton; "Hypnotische Heilmethode und mitgetheilte Neurose", *Jahrbuch für Psychiatrie*, VIII (1889), ss. 194-211.

53 **Bkz. üçüncü bölüm, ss. 150-151.**

54 **Bkz. beşinci bölüm, ss. 311-312.**

55 Moritz Benedikt, "Aus der Pariser Kongresszeit. Erinnerungen und Betrachtungen", *Internationale Klinische Rundschau*, III (1889), ss. 1531-1533, 1573-1576, 1611-1614, 1657-1659, 1699-1703, 1858-1860.

56 **Bkz. beşinci bölüm, s. 297.**

Charcot'nun ölümüne dek Salpêtrière Okulu hızını yitirdi. Charcot'nun düşmanları onun, Salpêtrière dışında yapılan çalışmaları görmezden geldiğini söylüyordu; ama daha çok hipnotizma hakkında şaibeli bir değeri olan yayınların giderek artması onu telaşlandırıyordu.

1890 yılı, o günleri yaşamış olanlara büyük siyasal ve sosyal gerilimlerle dolu, anarşistlerin bombalar patlattığı bir yıl olarak görünmüştü ama tıp dünyası yıllıklarında tüberkülin yılı olarak anılan, önemli bir yıl olarak kaldı. Tüberküloz basilini keşfeden ve deneylerini yaparken gösterdiği özenle bilinen Robert Koch bu basilin kültüründen tüberkülin elde etmişti. İlk deneyler tıpçıları tüberkülinin tüberkülozu iyileştiren bir etkisi olabileceğine inanmaya yöneltmişti. Bu haberler tüberküloz hastaları ve doktorları arasında görülmemiş bir heyecan yaratmıştı. Doktorlar tüberkülin tedarik etmek için Berlin'e koşuyordu, ümitlenen hastaları da geçici bir iyileşme hissetmişti, alelacele yayınlanan haberler ümitleri daha da artırmıştı. Korkunç gerçeğin, yani yeni yöntemle tedavi edilen hastaların yüzlercesinin, binlercesinin öldüğünün anlaşılması birkaç ay aldı.[57]

Psikoloji alanında önemli olay William James'in *Principles of Psychology* adlı kitabının yayınlanması oldu.[58] Tanınmış Harvardlı psikolog on iki yıldır bu kitap üstünde çalışıyordu, ABD'de yayınlanan, bu tür ilk büyük eserdi; kitap Atlantik'in iki yakasında da derhâl kalıcı bir başarı kazandı. Bu ders kitabı deneysel psikolojinin çeşitli veçhelerini ele almakla kalmıyor, hipnoz, çifte kişilik ve fiziksel araştırma sorunlarını da işliyordu.

Bu arada, hipnoz hakkındaki yayınlar o kadar artmıştı ki bunlara ayak uydurmak imkânsız bir hâl almıştı. Max Dessoir 1888'de 801 başlıktan oluşan modern hipnotizma bibliyografyasına 382 yeni başlık daha eklemişti. Bunlar arasında, epeyce fazla sayıda eser hipnoz altında işlenen suçları konu alıyordu. Bu sorun sadece akademik bir mesele değildi, mahkemelerde uzmanlar arasında savaşlara, kamuoyunda ve gazetelerde tutkulu tartışmalara da neden oluyordu.

1890'da yaşanan unutulmaz davalardan biri Gabrielle Bombard'ın davasıydı.[59] Davalı Gouffe Temmuz 1889'da Paris'te öldürülmüştü. Birkaç ay sonra, genç bir hanım, Gabrielle Bombard, Paris'e gelmiş, kendisi ile suç ortağı Michel Eyraud'nun bu cinayeti işlediğini haber vermişti. Sevgilisi Eyraud'nun kendisini hipnotize ettiğini ve hipnoz hâlindeyken Gouffe'yi kandırarak bir apartman dairesine girmesini, sonra boynuna bir ip geçirmesini sağladığını, ardından Eyraud'nun Gouffe'yi boğup soyduğunu anlattı. Bu itirafı takiben Eyraud, Havana'da tutuklandı ve Fransa'ya geri gönderildi ama Gabrielle'i hipnotize ettiğini reddediyordu. Eyraud ölüme mahkûm edildi, suç ortağına da yirmi yıl hapis cezası verildi. Kamuoyunda hipnoz hâlinde işlenen bu suçla ve uzmanların mahkemede sunduğu argümanlarla ilgili hararetli tartışmalar yaşandı. Hipnoz hâlinde suç işlemenin mümkün olduğunu savunan Liégeois, Nancy Okulu'nun sözcüsüydü. Tanınmış uzmanlar Brouardel, Motet ve Ballet, Charcot'nun otoritesine dayanarak böyle bir olasılığı reddederek ona karşı çıkıyorlardı. Bernheim yıllar sonra

57 Adolf Strümpell, *Aus dem Leben eines deutsches Klinikers. Erinnerungen und Beobachtungen*, Leipzig: F. C. W. Vogel, 1925, ss. 217-219.

58 William James, *The Principles of Psychology*, iki cilt, New York: H. Holt, 1890.

59 İsmi meçhul yazar, "Michel Eyraud et Gabrielle Bompard", *Revue des Grands Procès Contemporains*, IX (1891), ss. 19-107.

bile Gabrielle Bompard'ın telkinle hareket ettiğini savunacak, ne var ki doğuştan ahlak duygusundan yoksun olduğunu da ekleyecekti.[60]

Diğer nedenler hipnoz hâlinde suç işleme kuramını geçersiz kılmaya meylediyordu. Grasset hamile olduğu anlaşıldığında, bir seyyar satıcının kendisini hipnotize ettiğini ileri süren on dokuz yaşındaki histerik bir kadından bahsetmişti.[61] Uzmanlar bu kadını hipnotize etmiş ve gerçekleştiğini ileri sürdüğü tecavüzle ilgili ayrıntıları öğrenmişlerdi. Seyyar satıcı inkâr etmesine rağmen tutuklanmıştı. Sonradan beklenen tarihten iki ay önce, dokuz ay 10 günlük bir bebek doğmuştu. Yeni anne olan genç hanım doğum yaptıktan sonra seyyar satıcıyla ilgili iddialarının doğru olmadığını, uzmanlarla yaptığı hipnoz seanslarının hepsinde hipnotize olmuş taklidi yaptığını söylemişti.

Charcot 1891'de Nancy Okulu'nun saldırılarına karşı konumunu büyük bir kuvvetle savundu. Tilmizi Georges Gilles de la Tourette, büyük bir eser olan *Treatise on Hysteria*'yı yayınlamıştı, eser Charcot'nun öğretisinin bir sentezini ve karşıtlarının tezlerinin çürütülmesini içeriyordu.[62] Bu arada Salpêtrière'in yeni yıldızı Pierre Janet, psikolojik analizini gerçekleştiriyordu; Janet aynı yıl Marcelle'in hikâyesini yayınladı; semptomlar, bilinçaltı sabit fikirler, yapısal geçmiş ayrıntılı olarak analiz edilmişti.[63]

Nancy'de 25 Mayıs'ta, emekli olan Liébeault şerefine bir tören yapıldı; âdet olduğu üzere bir ziyafet verildi, konuşmalar yapıldı, armağanlar sunuldu. Bu, Nancy Okulu dünyanın dört bir yanında kaç taraftar kazandığını görme fırsatı sundu.[64] Hipnotizma alanında araştırmaları ödüllendirmek amacıyla bir Liébeault Ödülü kuruldu.

Viyana'da Moritz Benedikt histeri kuramını yeniden düzenledi; histerinin temelinde doğuştan gelen ve edinilmiş bir sinir sistemi hassasiyeti bulunduğunu ama asıl nedeninin ya psişik travma (kadınlarda ya da erkeklerde) ya da cinsel hayatta veya jenital sistemde kadının en yakın akrabasından ve aile doktorundan bile sakladığı işlevsel bir rahatsızlık olduğunu söylüyordu.[65] Benedikt histerinin hipnozla tedavi edilmesinin yararsız olduğunu ve bilinç düzeyinde psikoterapi yapılması gerektiğini ileri sürüyordu. Graz'da bulunan kriminolog Hans Gross 1891'de, *Handbook of the Criminal Investigator*'ı yayınladı, kitap cinsel içgüdünün hayal kırıklığına uğramasının zararlı etkileri ve bu durumun bürünebileceği çeşitli maskelerle ilgili gözlemler içeriyordu.[66] O tarihlerde Sigmund Freud ağırlıklı olarak nörolojiyle meşguldü, çocuklarda beyin felciyle ilgili makaleler yayınladı ve afazi konulu kitabını çıkardı.

---

60 H. Bernsheim, *De la Suggestion*, Paris: Albin Michel, tarih yok, ss. 170-171.

61 J. Grasset, "Le Roman d'une hystérique. Histoire vraie pouvant servir a l'étude médico-légale de l'hystérie et de l'hypnotisme", *Le Semaine Médicale*, X (1890), ss. 57-58.

62 Georges Gilles de la Tourette, *Traité clinique et thérapeutique de l'hystérie d'après l'enseignement de la Salpêtrière*, Paris: Plon, 1891.

63 **Bkz. altıncı bölüm, ss. 352-354.**

64 "La Manifestation en l'honneur du Dr. Liébeault le 25 mai 1891", *Revue de l'Hypnotisme*, V (1890-1891), ss. 353-359.

65 Moritz Benedikt, "Über Neuralgien und neuralgische Affectionen und deren Behandlung", *Klinische Zeit und Streitfragen*, VI, no. 3 (1892), ss. 67-106.

66 **Bkz. beşinci bölüm, ss. 297.**

1892, anarşistlerin Avrupa ve Amerika'da çok sayıda suç girişiminde bulunduğu, şiddet olaylarıyla dolu bir yıla benziyordu.

Paris'te Charcot'nun yıldızı kesinlikle geriliyordu, Charcot ilk kez ciddi bir yenilgi yaşadı. Charcot, Babinski'nin profesörlük unvanı almasını istiyordu (onu büyük ihtimalle kendi halefi olarak görüyordu) ama Bouchard Charcot'nun isteğine karşı çıkmayı başardı ve sonuçta Babinski profesör unvanını hiç alamadı, üniversitedeki kariyerinin sonuna geldi. Charcot açıktır ki yeni yollar arıyordu. Bazı hastalarının Lourdes'dan semptomları (sadece histerik felçler değil, tümörler ve ülserlerden de) temizlenmiş bir hâlde döndüğünü görmek onu etkilemişti; Charcot geleceğin tıbbının kontrol altına almayı öğrenmesi gereken bilinmeyen, güçlü iyileştirme etkenlerinin var olduğu sonucuna varmıştı.[67] Charcot organik ve dinamik felçler arasında yaptığı ayrımı başka alanlara da taşımaya çalışıyordu. Madam D. diye bilinen ünlü bir hasta, organik ve dinamik amnezi arasındaki farkı gösterecek bir prototip olacaktı.[68] Aynı hasta psikoterapi için Janet'ye emanet edildi ve hikâyesi Janet'nin psikolojik analizle tedavi ettiği vakaların en bilinenlerinden biri oldu.[69]

Janet, Salpêtrière'de araştırmalarını nöroloji personelinden gayet bağımsız bir şekilde sürdürüyordu. Histerik amnezi ve anestezi hakkında verdiği konferanslar, medyumlarla ilgili fenomenlerin dinamik psikolojik bir yorumunu sunduğu ruhçuluk konulu makalesi ilgi çekti.[70] Janet'nin seçilmiş birkaç hastası üstünde yaptığı psikolojik analizler daha sonraki araştırmalar ve tedaviler için bir model oluşturuyordu. O sıralarda Lucie, Marie, Marcelle, Madam D. ve başarıyla tedavi ettiği diğer hastaların hikâyelerini içeren bir kitap yayınlamış olsaydı, sonradan katartik terapi denilen yöntemi ilk keşfedenin o mu olduğu hiç sorgulanmazdı. Janet, Laurent'in bilinç alanındaki patolojik farklılaşmaları konu alan tıp tezinin de gösterdiği üzere, başka çalışmalar için de bir esin kaynağı hâline geliyordu.[71]

Bu arada Nancy Okulu'nun etkisi tüm Avrupa'ya yayılıyordu. Bu durum 1-4 Ağustos'ta Londra'da düzenlenen İkinci Uluslararası Psikoloji Kongresi'nde belirgindi.[72] Üç yıl önceki birinci kongreye Fizyolojik Psikoloji Kongresi denmişti ama bazı üyelerin isteği üstüne "fizyolojik" sözcüğü yerine "deneysel" denmesine karar verilmişti. İkinci kongrenin başkanı Sidgwick, genel sekreteri de F. W. H. Myers'dı. Yapılan ilk sunumlardan biri Pierre Janet'nin "Sürekli Amnezi" konulu, üç klinik gözleme yer verilen sunumuydu. En uzun gözlem Madam D.'nin hikâyesiydi. Janet görünürde yeni hatıralar edinemeyen ve her şeyi anında unutan hastasının, bilinçaltında, görünürdeki bu amnezinin ardında korunan bir hafızası olabileceğini göstermişti. Janet üç yola başvurmuştu: Hipnoz, otomatik yazı ve otomatik konuşma

---

67 J. M. Charcot, "La Foi qui guérit", *Revue hebdomadaire*, I (1892); *Archives de Neurologia*, XXV (1893), ss. 72-87.

68 J. M. Charcot, "Sur un Cas d'amnésie rétro-antérograde probablement d'origine hystérique", *Revue de Médicine*, XII (1892), ss. 81-96. (A. Souques'in aynı dergide, aynı, aynı ciltte yayınlanan takip yazısı, ss. 267-400, 867-881.)

69 **Bkz. altıncı bölüm, ss. 353-354.**

70 **Bkz. altıncı bölüm, s. 385.**

71 Louis-Henri-Charles Laurent, *Des Etats seconds. Variations pathologiques du champ de la conscience. Thèse Méd. Bordeaux, 1891-1892*, no. 13, Bordeaux: Cadoret, 1892.

72 *International Congress on Experimental Psychology. Second Session*, Londra: Williams & Norgate, 1892.

(bu, hastayı rastgele konuşturmaya dayalı yeni bir teknikti). Janet böylece bilinçaltındaki sabit fikirlere ve bilinçaltı rüyalara erişmenin yanı sıra, onları değiştirmeyi, hasta bilinçli hâlde hayatına devam etmeden önce ona hatıralarının büyük bölümünü geri vermeyi de başarmıştı.

Van Renterghem'le birlikte Amsterdam'da bir telkinle tedavi kliniği açan genç Hollandalı doktor ve şair Frederick van Eeden "Psikoterapötik Kuramı"nı tartışıyordu. Hack Tuke'nin geliştirdiği "Psikoterapötik" terimi "mustarip olanların fiziksel işlevlerinin değiştirilmesi yoluyla bedenin iyileştirilmesi" diye tanımlanıyordu. Van Eeden "Psiko-Terapi"yi "bir zihnin itkisinin, diğer bir zihne yardımcı olması sayesinde bedenin zihin tarafından iyileştirilmesi" olarak tanımlıyordu. "Fiziksel işlevlerin merkezî bir önem taşıması Psiko-Terapi'nin başlıca maksimi olmalıdır." diyordu: "Merkez de zekâ ve bilinçli iradedir." Psiko-Terapi komut vermek yerine kılavuzluk etmeli ve öğretmeliydi, bu amaca ulaşmanın en iyi yolu da eğitimdi. "Psiko-Terapi bütüncül ve kalıcı bir iyileşme sağlamaz." sözü saçmadır. Nancy Okulu Birinci Kongre günlerinde olduğundan da fazla revaçtaydı. Janet, hipnoz diye bir şey olduğunu belirtmek için söze giren yegâne isimdi.

Hipnotizma ve telkinden daha geniş çaplı, yeni bir psikoloji ihtiyacı Avrupa'nın her yerinde kendisini göstermişti. Bunun bir diğer örneği de Strümpell'in 4 Kasım 1892'de, Erlangen Üniversitesi Rektör Yardımcısı seçildiğinde yaptığı "Hastalıkların Kökeni ve Zihinsel Resimlerle İyileştirilmeleri Üstüne" başlıklı konferansı.

> Strümpell bedensel hastalıkların etiyolojisinde psikolojik etkenlerin etkisinin öteden beri bilindiğini hatırlatmış ama bazı insanların bu etkilere diğerlerinden daha duyarlı olduğunun altını çizmişti. Psikolojik etkenler hastalık yaratabiliyorsa, onları iyileştirebilirlerdi de. Birçok tedavi ilaçların kendilerinden ziyade, hastaların onların etkili olacağına duyduğu inanca dayanıyordu. Bugün moda hipnotizma ve telkindir. Aslında hipnoz, hasta onun gücüne inandığı, gerçek niteliğinin farkına varmadığı sürece etkilidir. Hipnozun ne olduğunu tam olarak bilen normal bir insan kolay kolay hipnotize edilemeyecektir, hipnozun ağır bir yapay histeri biçimi olduğu gerçeğinden bahsetmiyoruz bile. Hipnoz, başka yollarla sağlanamayacak bir iyileşme yaratmaz. Genç doktorlar, daha iyi bir psikoloji eğitimi almış olsalardı hipnotizma bu kadar yaygınlaşmazdı. Strümpelle sözlerine, tıp fakültelerinde fizyoloji gibi psikolojinin de zorunlu ders yapılması umudunu dile getirerek son vermişti.[73]

Yeni psikoterapi biçimlerine duyulan genel ilgi Marcel Prévost'un *L'Automne d'une femme* adlı, 1892'nin sonunda yayınlanan ama yayın tarihi 1893 olarak belirtilen, girişinde Alfred de Vigny'nin şu dizesine yer verilen kitabında dile getirilmişti: *Il rêvera partout a la chaleur du sein.* ("O her yerde göğsün sıcaklığını hayal edecek.")

> Annesinin alışılmadık derecede şımarttığı ve çocukluğunda ona bağımlı biri olan genç Maurice annesinin özelliklerine sahip kadınlar aramaktadır. Maurice, yaşlanmakta olduğunu düşünen, hayal kırıklığı içindeki bir kadınla bir aşk ilişkisi yaşar, bu aşkın trajik bir yanı vardır, çünkü Maurice henüz toydur, dindar bir hanım olan sevgilisi Madam Surgère de suçluluk hisleri içinde parçalanmıştır. Öte yandan Madam Surgère'in evlatlık kızı Claire Maurice'e de-

[73] Adolf Strümpell, *Über die Entstehung und die Heilung von Krankheiten durch Vorstellungen*, Erlangen: F. Lunge, 1892.

rinden âşık olmuştur, Maurice de yüzeysel bir flört sonrasında onu bu maceradan yorulmuş olduğunda evleneceği kadın, gelecekteki karısı olarak düşünür. Bu arada aile Claire'in, saygı duyduğu ama sevmediği yaşlı bir adamla nişanlanmasını ayarlar. Claire hiç kimseye açıklama cesareti gösteremediği sırrı nedeniyle derin bir bunalıma girer. Durumu kötüleşir, aslında ölmek üzeredir ki biri, Salpêrrière'de genç bir nörolog olan Dr. Daumier onun sırrını tahmin edip ağzından alır. Olağanüstü yetenekli bir psikoterapist olan Dr. Daumier durumu son derece zekice ele alır ve karakterlerin her birini sorunlarının derinlerdeki nedeni hakkında bilinçlendirir. Maurice durumun aslında ne olduğunu gösterir ve onun sorumluluk duygusuna hitap etmeyi başarır. Maurice Madam Surgère ile ilişkisini bitirir ve Claire ile evlenmeye karar verir, Claire bunun üzerine hızla iyileşir. Madam Surgère'e gelince; Dr. Daumier onun Maurice'ten ayrılmanın şokunu hızla atlatmasını sağlar ve onu, dinle uzlaşmasını sağlayacak olan rahibine gönderir. Claire'in nişanlandığı ciddi beyefendi ise Dr. Daumier'nin yardımı sayesinde asıl mesleğinin rahiplik olduğunu anlar.[74]

Romanın ilginçliği iki katmanlıdır. Roman birkaç karakterin psikolojik analizidir: Baba otoritesinden yoksun olan, annesinin şımarttığı Maurice geçici maceralar peşinde koşan ya da kendisinden daha yaşlı, anaç kadınların sevgisini arayan toy, sorumsuz bir gençtir. Claire'in hastalığı sıradan bir depresyon olarak başlar ve yavaş yavaş telaşlandırıcı boyuta ulaşır, Claire daha sonra onu ölümün eşiğine getiren bir iç kanama yaşar. Onu hasta eden sır açığa çıktığında ve dileğine kavuşmasının bir yolu bulunduğunda hızla iyileşir. (Bugün onun rahatsızlığı psikosomatik hastalıklar arasında sayılırdı.) Romanın bir diğer ilginç yönüyse, keskin bir algı gücü, çetrefil durumları çözme becerisi, karakterlerin her biriyle konuşurken sergilediği nezaket ve incelikle resmedilmiş psikoterapist Dr. Daumier'dir. Pierre Janet'nin kişiliğini ve psikoterapisini bilenler için yazarın, karakterine model olarak onu kullandığına kuşku yoktur. Dr. Daumier'nin uyguladığı bu psikoterapötik prosedürler Viyana'da Benedikt'in uyguladığı prosedürlere de benziyordu: Benedikt hastanın gizli problemlerini o hâlâ bilinçli hâldeyken araştırdıktan sonra onun bu sorunları çözmesine yardımcı olarak iyileşmesini sağlardı.

Dolayısıyla 1892'de hipnotik telkinden katarsise, katarsisten destekleyici, ifade gücü yüksek, yönlendirici terapiye uzanan bir psikoterapiler yelpazesi olduğunu görebiliyoruz. Önemli bir yıl olan 1893'ün başında durum böyleydi.

1893, dünyanın dört bir yanında yine siyasal ve sosyal gerilimlerin yaşandığı bir yıl oldu. Rus donanmasından bir flotilla Toulon'a geldi ve Fransız halkı onları büyük bir coşkuyla karşıladı. Bu Fransız-Rus Askerî İttifakı'nın girizgâhı olacak bir olaydı. Fransızlar bunu Almanya'nın gücünün yarattığı tehditten kurtulmuş olmak, rahat bir soluk almak gibi görüyorlardı, güç dengesi yeniden tesis edilmişti (bir tarafta Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya, diğer tarafta Fransa ve Rusya). Fransızlar bu arada zaten çok geniş olan sömürge imparatorluklarını genişletmeye meyliyordu. Hiç bu kadar fazla anarşist faaliyet olmamıştı, 9 Aralık'ta anarşist Vaillant Meclis'e bomba attı. Bu olayın üstüne Cumhurbaşkanı şu meşhur cümleyi sarf etti: "*Messieurs, la séance continue.*" ("Baylar, oturum devam ediyor.")

74 Marcel Prévost, *L'Automne d'une femme*, Paris: Lemerre, 1893.

Pasteur'ün önleyici kuduz tedavisini keşfetmesinin ardından, tilmizi Roux'nun difteriye karşı bir serum keşfetmesi, Fransa'da Fransız dehasının bir zaferi olarak kutlandı.

Salpêtrière'de yavaş yavaş yeni eğilimler ortaya çıkıyordu. Janet, histeriyi psikolojik analizle tedavi etmeye yönelik çalışmalarını sürdürürken Babinski histerik semptomları tanımlayacak, onları organik semptomlardan ayıracak kesin nörolojik kriterleri arıyordu (bu onu ayak tabanı refleksi, yani "Babinski refleksi"ni keşfetmeye götürecekti).

Viyana'da hipnoz yanlıları ve karşıtları arasındaki savaş hiç olmadığı kadar şiddetli devam ediyordu. Krafft-Ebing hipnoz hakkında bir dizi araştırma yayınlamıştı, araştırmaları sadece tıp toplantılarında değil, günlük gazetelerde de Benedikt'in şiddetli eleştirileriyle karşılaşmıştı.[75] O tarihlerde nörolog olarak gayet tanınmış bir isim olan Sigmund Freud nöropsikiyatri alanında tanınmaya başlamıştı. 1893'de Freud'un hastalarını hâlâ Bernheim'ın yöntemiyle tedavi ettiğini görmüştük ama organik ve histerik felçler arasındaki farkı konu alan bir makale kaleme alarak Charcot'ya da saygılarını sunmuştu.[76] Belli ki Freud, Paris'te yaşanan gelişmelerin farkında değildi; makalesi Salpêtrière'in 1886'daki öğretisine uygun olabilirdi ama Babinski'nin açtığı yeni yön düşünüldüğünde 1893'te biraz modası geçmiş görünüyordu. Ne var ki Freud, Breuer'le birlikte bir makale de kaleme almıştı: "Histerik Olguların Psişik Mekanizması Üstüne" başlıklı bu makale yeni bir kuram, Janet ile Benedikt'in kavramlarının birleştirilmiş bir hâlini öneriyordu. Bu makale beğeniyle karşılandı. Bir ay içinde *Revue Neurologique*'te olumlu bir değerlendirme yayınlandı, Alman dergilerinde de değerlendirmeler çıktı.[77] Obersteiner hipnoz hakkındaki kitabında bu makalenin "hipnotik telkinin çok ilginç bir uygulaması" olduğunu söylemişti.[78] İngiltere'de Myers bu makaleyi, sübliminal benlikle ilgili görüşlerini doğrulayan bir çalışma olarak görmüştü.[79] Mitchell Clarke *Brain*'de kapsamlı ve yakınlık gösteren bir yorumda bulunmuştu.[80] Belçika'da Dallemagne, Breuer-Freud kuramının iyi bir özetini sunmuş ve birkaç çekincesini dile getirmişti.[81] Janet şöyle yazmıştı: "Çoktan eskimiş bulgularımın neticelerinin, kısa süre önce iki Alman yazar, Breuer ve Freud tarafından doğrulandığını gördüğüme memnunum."[82] Janet gibi adından bir dipnotta bahsedilen Benedikt de makaleyi eleştirmiş, böyle olağanüstü derecede iyi bir klinik vakalar kümesine denk geldilerse, Breuer ile Freud'un gerçekten şanslı olmaları gerektiğini söylemişti.[83]

---

75 Richard von Krafft-Ebing, *Hypnotische Experimente*, Stuttgart: Enke, 1893.

76 **Bkz. yedinci bölüm, s. 469.**

77 *Revue Neurologique*, I (1893), s. 36.

78 Heinrich Obersteiner, *Die Lehre vom Hipnotismus*, Viyana: Breitenstein, 1893.

79 Frederic W. H. Myers, "The Subliminal Consciousness", *Proceedings of the Society for Psychical Research*, IX (1893-1894), ss. 3-25.

80 J. Michell Clarke: "Critical Digest, Hysteria and Neurasthenia", *Brain*, XVII (1894), ss. 119-178, 263-321.

81 J. Dallemagne, *Dégénérés et déséquilibrés*, Brüksel: Lamertin, 1894, s. 436, 445-446.

82 Pierre Janet, *Contribution a l'étude des accidents mentaux chez les hystériques*. Thèse méd. Paris, 1892-1893, no. 432, Paris: Rueff, 1893, ss. 252-257.

83 Moritz Benedikt, *Hypnotismus und Suggestion. Eine Klinisch-psychologische Studie*, Leipzig ve Viyana: Breitenstein, 1894, ss. 64-65.

Charcot'nun 16 Ağustos 1893'te aniden ölmesi, Fransa'da ve bilim dünyasının dört bir yanında büyük bir sarsıntı yarattı. Daha önce belirttiğimiz üzere Charcot, ona karşı her olayı kullanmaya can atan bir dizi düşmanla çevrelenmişti.[84] Uşak Valroff'un evin hanımını ve onun şahsi hizmetçisini öldürmeye çalıştıktan sonra uyurgezerlik hâlinde böyle bir teşebbüste bulunduğunu ileri sürdüğü Valroff davasındaki tavrı nedeniyle eleştirilmişti. Sanık tam bir bilinçsizlik içinde davrandığını da sözlerine eklemişti.[85] Charcot'nun tavsiyesi istenmişti. Charcot müphem bir ifade kullanmıştı, uyurgezerliğin tanımını vermişti ama Valroff'un durumuna uygun düşüp düşmediğini söylememişti. Bu arada genel seçim kampanyası olağandışı bir sertlikle başlamıştı. Kamuoyu finansal skandallar nedeniyle alt üst olmuştu. Haziran'da, mecliste birkaç siyasetçi finansçı Cornelius Hertz aracılığıyla İngilizlerden rüşvet almakla suçlandı. Kanıt olarak ileri sürülen belgelerin sahte oldukları anlaşıldı ama zimmete para geçirmekten suçlanan Hertz, İngiltere'ye kaçtı. İngilizler onu Fransız makamlarına teslim etmeye yanaşmadılar, çünkü ağır hastaydı. Fransızlar Charcot'yu başka bir tıp uzmanıyla birlikte İngiltere'ye, Hertz'in durumu hakkında rapor vermeye gönderdiler. Charcot adamın iki hafta içinde öleceği tahmininde bulunduğu için eleştirildi (aslında Hertz, Charcot'dan uzun yaşayacaktı). Temmuz ayı, Paris'te öğrencilerin gösterileriyle başladı, genç bir adam bir kafede kaza sonucu öldürüldü. Bu olay işçilerin de destekleyeceği şiddetli öğrenci isyanlarının habercisiydi. Quartiere Latin dört gün boyunca barikatlarla kapatıldı. Hava dayanılmaz derecede sıcak ve bunaltıcıydı, Tıp Fakültesi'nde tezlerin bitirilmesi baskıları daha da dayanılmaz bir hâl almıştı. 29 Temmuz'da Janet tıp tezini, Charcot başkanlığındaki jüriye gayet parlak bir sunumla savundu. Genel seçimler için yapılan hazırlıklar, birden fazla kereler şiddet eylemlerine dönüşen öfkeli polemiklere yol açıyordu.

Charcot bu sıkıntı verici koşullarda, 15 Ağustos'tan kısa bir süre önce, en sevdiği talimizlerinden ikisi Debove ve Strauss ile Morvan bölgesinde tatil yapmak için Paris'ten ayrıldı. Rus doktor Lyubimov'a Charcot'yu evinden alması söylenmişti, Charcot'nun kısa süre sonra şehirden ayrılacağından haberi olmayan Lyubimov onun ıstırap dolu yüz ifadesi karşısında büyük bir şaşkınlık yaşamıştı.[86] Ama Charcot, Lyubimov'un ricasına uymuş, böylece son hastasını evinden istasyona giderken görmüştü. Charcot ertesi gün iyileşiyormuş gibi görünüyordu ama akşam geç saatlerde hastalandı ve arkadaşlarını çağırdı. Arkadaşları ona morfin enjekte edip uyumaya bıraktılar. Ertesi sabah, 16 Ağustos'ta ölü buldular.[87] Charcot resmî törenle gömüldü. Salpêtrière Şapeli'nde gösterişli bir tören düzenlendi, hükümet temsilcileri, kamu idarecileri, bilimsel kurumların temsilcileri ve çok sayıda ünlü kişi törene katıldı. Birkaç tıp dergisi kara kapaklarla yayınlandı, gazeteler Charcot'nun meslek hayatı ve ölümü hakkında (doğru ve yanlış) birçok ayrıntı yayınladı. Örneğin öldüğü günün ertesi sabahı alt üst olmuş bir grup histerik hastanın hastane müdürünü ziyaret etmeye gittiği, Charcot'ya

84 **Bkz. ikinci bölüm, s. 110-111.**

85 Auguste Motet, *Affaire Valroff. Double tentative de meurtre. Somnambulisme allégué*, Paris: Baillière, 1893.

86 A. Lyubimov, Professor Sharko, *Nautshno-biografitshesky etiud*, St. Petersburg: Tip. Suborina, 1894.

87 **Bkz. ikinci bölüm, s. 114.**

bir şey olup olmadığını sorduğu, zira rüyalarında onun öldüğünü gördüğünü söylediği anlatılıyordu. Charcot'nun ölümü sonrasında yazılan bazı makalelerde muğlak bir ton benimsenmişti, 17 Ağustos tarihli *Figaro*, Charcot'nun dahi olduğunu vurguluyor, büyük bilimsel başarılarının altını çiziyordu ama aşırı gurur, tüketici bir bencillik, histriyonik kişilik bozukluğu sınırında kendi kendini pohpohlama gibi eski suçlamaları da dile getiriyorlardı. Aynı gün hayata gözlerini yuman Dr. Antoine Emile Blanche okunaklı raporlar yazan, insancıl, şefkatli, hastaları vaka hikâyesi gibi değil, insan olarak gören eski ekole mensup bir doktor olarak anılmıştı.

Charcot'nun ölümünü takiben Fransa ve başka yerlerde yayınlanan tıp dergilerinde birçok anma yazısı kaleme alındı. İlk yazılardan biri, 9 Eylül 1893'te *Wiener Medizinische Wochenschrift*'te yayınlanan, Dr. Sigmund Freud imzalı yazıydı.[88] Kişisel hatıralarını anlatmaktan gurur duyan yazar Charcot'yu Cennet'te hayvanlara isim veren Hz. Adem'e ve delileri zincirlerinden kurtaran Pinel'e benzetiyordu; Charcot da aynı şekilde Salpêtrière'de bilinmeyen hastalıklara isim vermiş ve histerikleri önyargı zincirlerinden kurtarmıştı. Freud Charcot'nun nöroloji çalışmalarını tam anlamıyla tanıyıp kabul ediyordu ve onun öncü yaklaşımının histerinin anlaşılması açısından önemli olduğunu belirtiyordu. Hipnoza gelince; Freud, Charcot'nun ciddi ama dar çaplı araştırmalarının önemli olduğunu teslim ediyordu.

Freud'un Charcot'nun ölümü sonrasında kaleme aldığı makale, çağdaşlarının gözünde, Avrupa'da aynı vesileyle kaleme alınmış birçok makaleden biriydi. Fransa'da Charcot'nun öğrencilerinin kaleme aldığı alkış tutan makalelerin ardından, Janet'nin Charcot'nun metodolojisindeki zayıf yönleri gizlice işaret ettiği düşündürücü bir makale yayınlanmıştı.[89] Charcot hakkında yazılmış ilk kitabı, ilginçtir, onu yirmi yıldır tanıyan ve onun hakkında başka hiçbir yerde bulunamayacak bilgileri aktaran Rus doktor Lyubimov yazmıştı. Genel izlenim Charcot'nun yerinin doldurulamayacağı, onun ölümüyle birlikte nöropsikiyatri alanında bir dönemin sonuna gelindiği yönündeydi.

Nancy Okulu'nun Hakimiyeti ve Gerilemesi: 1894-1900

Charcot'nun ölümüyle birlikte Salpêtrière'in hakimiyeti sona ermiş gibi görünüyordu. Son birkaç yıldır Charcot, Nancy Okulu karşısında gücünü yitiriyordu, Salpêtrière içinde de Charcot'nun fikirlerine karşı bir tepki oluşmuştu. Histerik hastalar üstünde yapılan deneylerde o kadar fazla şaibeli unsur ortaya çıkmıştı ki araştırmaların daha sağlam bir temele dayandırılması isteniyordu. İki tip tepki söz konusuydu, Janet gibi nesnel ve eleştirel yöntemler kullanarak psikolojik araştırmalar sürdürmekten yana olanlar vardı ama Charcot'nun öğrencilerinin çoğunluğu nörolojik yöntemden yana çıkıyor, psikolojik yöntemi reddediyordu. Charcot'dan sonra yerine gelen Profesör Fulgence Raymond orta yolu izledi. Raymond

88 **Bkz. yedinci bölüm, s. 470, 524; onuncu bölüm, s. 701.**

89 **Bkz. ikinci bölüm, s. 112.**

nörolojik yaklaşıma güçlü bir biçimde destek verdi ama Janet'nin psikolojik yöntemi izlemesini de destekledi. Nancy Okulu artık sahneye hâkim olmuş ve genişliyormuş gibi görünüyordu ama bu durum devam ederken öğretisi sulanıyordu. Bernheim hipnotik uykuyla başlamış, sonrasında "telkin"e odaklanmıştı. "Telkin" sözcüğünün anlamı giderek bulanıklaşıyordu, yerini yavaş yavaş yeni, moda bir terim, "psikoterapi" alıyordu.

Yeni Psikoterapiler Arayışı: 1894 – 1896

1894'te Avrupa'nın siyasal üstünlüğü hâlâ tartışmasızdı ama uyarı niteliğinde iki olay yaşanmıştı. Japonya kendi inisiyatifiyle Çin'e savaş ilan etmişti, hızlı bir zaferin ardından Kore'yi "protektorası" ilan etmişti. Anarşist faaliyetler Avrupa'da devam ediyordu ve Fransa Cumhurbaşkanı Sadi Carnot bir suikastle öldürüldü. Çar III. Alexander öldü, onun halefi II. Nicholas'ın izleyeceği siyaset Avrupa'nın geri kalanında büyük kaygılar yaratacaktı.

Paris'te Charcot'ya verilen tepkiler hem Salpêtrière'in içinde hem de dışında uzun sürmedi.[90] Yine de Raymond'ın iyi niyetli tarafsızlık tutumundan destek alan Janet meşhur vaka hikâyelerinden ikisini, Justine ile Achilles'in hikâyelerini yayınlayabildi.[91] Ama Bernheim artık kendisini psikiyatrinin büyük lideri olarak görüyordu ve etkisi de hızla artıyordu.

Almanca konuşulan dünyada Breuer ile Freud'un kaleme aldığı *Vorlaufige Mitteilung* biraz ilgi uyandırmıştı ama Janet'yi okuyanlar bunda pek yeni bir şey göremiyordu. Ancak Freud kendi kuramları ile Janet'nin kuramları arasında farklar olduğunu ısrarla vurguluyordu; 1894'te de "savunma nevrozları" hakkında Janet'nin konumuna karşıt bir duruşu benimsediği bir sunum yayınladı.

1895 yılında yaşanan olaylar, o günleri yaşayanlara Batı dünyasının saygınlığı açısından feci olaylar olarak görünmüş olsa gerek. Hristiyan güçlerin protestolarına rağmen Ermeniler katledilmeye devam ediyordu, Avrupa'da da anti-Semitizm yeniden uyanıyordu. Anti-Semitik lider Karl Lueger Viyana Belediye Başkanı seçilmişti ama İmparator onu göreve atamayı iptal etti. Seçim kampanyası sırasında biraz kışkırtma olmuştu ama Yahudilerin canlarına ya da mallarına karşı herhangi bir şiddet olayı görülmemişti. Fransa'da anti-Semitizm Dreyfus davası etrafında dönüyordu. Yüzbaşı Alfred Dreyfus vatana ihanetle suçlanıyordu, rütbesi alınmıştı ve Şeytan Adası'nda ağır çalışmaya mahkûm edilmişti. Aynı yıl iki büyük bilimsel keşif yapıldı, Roentgen, X ışınlarını, Lumière ise sinematografiyi keşfetti. 28 Eylül'de ölen Pasteur tüm zamanların en büyük bilim insanlarından biri olarak şeref nişanlarıyla birlikte gömüldü, Fransızlar artık tıp tarihinin iki döneme ayrılabileceğini düşünüyordu: Pasteur'den önce ve Pasteur'den sonra.

Paris'te Janet bilinçaltı fikirlerin histerik semptomlar, füg ler, hatta kas spazmlarının etiyolojisindeki rolünü aydınlatan bir dizi makale yayınladı.[92] Ama eğitimli halkın beğeni

[90] Bkz. ikinci bölüm, ss. 114-115.

[91] Bkz. altıncı bölüm, ss. 354-355.

[92] Bkz. altıncı bölüm, s. 359.

ibresi, Gustave Le Bon'un sosyoloji, tarih ve siyaset biliminin anlaşılması için yeni bir anahtar sunduğuna inanılan *Psychology of Crowds*'ından yanaydı.[93]

Viyana'da nevrozları inceleyen Sigmund Freud, Pierre Janet'nin rakibi olarak yükseliyordu. Histerinin psikoterapisi, kaygı nevrozu hakkında yazdığı makaleler, takıntılar ve fobiler hakkında Fransızca yazdığı bir makale (nevrozların dört tipi olduğunu söyleyerek, bu tiplerin cinsel etiyolojilerini veren kuramı), hepsinden de önemlisi Breuer'le birlikte çıkardıkları *Studies in Hysteria* bunu gösteriyordu.[94] Daha önce gördüğümüz üzere bu kitap Breuer'in Anna O.'sunu ve Freud'un iki vaka hikâyesini daha içeriyordu. "*Ön Yazışma*" zamanından beri yaşanan evrim dikkat çekiciydi: Bu dört hastadan sadece ikisi hipnoz altında tedavi görmüştü, diğer ikisi ise daha çok Benedikt'in yaptığı gibi problemlerinin uyanık hâlde doğrudan ele alınmasıyla tedavi edilmişti.

Studies in Hysteria'nın hiç başarılı olmadığı yönündeki geleneksel inanç gerçeklere kesinlikle ters düşer. Umpfenbach bu beş vaka hikâyesinin son derece ilginç olduğunu, iki yazarın Janet ve Binet'nin kavramlarına vardığını yazmıştı.[95] Bleuler kitabın nesnel bir değerlendirmesini sunmuş, birkaç çekince dile getirmişti (katartik yöntemin terapötik başarısının telkinin sonucu olduğu reddedilmemiştir, diyordu); bu kitabı önce yıllarda yayınlanmış en önemli eserlerden biri olarak görüyordu.[96] Jones'a göre, kitap Strümpell'in anlayışsız ve küçültücü eleştirisiyle karşılaşmıştı ama J. Michell Clarke da son derece iyi değerlendirme yazmıştı. Aslında Strümpell ile Clarke aynı övgüleri, aynı eleştirileri getirmişlerdi ama cümleleri farklıydı. Strümpell, "her iki yazar da bize büyük bir ustalıkla ve psikolojik nüfuz becerisiyle histerik hastaların zihinsel durumu hakkında daha derin bir kavrayış vermeye çalışır ve onların açıklamaları ilginç ve heyecan verici birçok şey sunar," diye yazmıştı.[97] Breuer ile Freud'un terapötik başarısından kuşku duymuyordu ama insanın hastalarının en mahrem sırlarını araştırma hakkına ne ölçüde sahip olduğunu, hastanın hipnoz hâlindeyken söylediklerinin gerçekten hakikate tekabül edip etmediğini soruyordu; zira birçok histerik hipnoz hâlindeyken hikâyeler uydurabiliyordu. (Jones'un Strümpell'den duyduğunda küçültücü bulduğu) aynı itirazları Michell Clarke da dile getirmiş ve şöyle yazmıştı: "Hastanın en mahrem düşüncelerine ve kaygılarına bu kadar yakından nüfuz etmenin tavsiye edilebilir olup olmadığı sorusuna ben girmiyorum." Şunu da eklemişti: "Birçok vakada, hastaların en azından kuvvetle hoşlanmaması muhtemel görünmektedir. Histerik hastaları incelerken telkine cevap verme konusunda çok hazırlıklı olduklarını akılda tutmak gerektiği tekrarlanabilir, zira araştırma yönteminin zayıf noktası herhâlde orada bulunacaktır."[98] Clarke tehlikenin, hastaların, araştırmacının gayet bilinçsizce de olsa "kendilerine verdiği ufacık bir

---

93 Gustave Le Bon, *Psychologie des foules* , Paris: Alcan, 1895. İngilizce çevirisi, *The Psychology of Peoples*, New York: Macmillan, 1898.

94 **Bkz. yedinci bölüm, s. 468-472.**

95 Umpfenbach, *Zeitschrift für die Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane, X (1896)*, ss. 308-309.

96 E. Bleuler, *Münschener medizinische Wochenschrift, XLIII (1896)*, ss. 524-525.

97 Adolf Strümpell, *Deutsche Zeitschrift für Nervenheilkunde*, VIII (1896), ss. 159-161.

98 J. Michell Clarke, *Brain*, XIX (1896), ss. 401-414.

telkinle uyumlu cümleler" sarf etmesinde yattığını ekliyordu. İngiltere'de de Myers, Fransa'da da Binet ile Janet'nin yaptığı araştırmaların ve kendi görüşlerinin bir doğrulamasını gördüğü kitabı alkışlamıştı.[99] Havelock Ellis coşkulu yorumlar yapmış, Breuer ile Freud'un "bir kapı açtıkları"nı söyleyerek şöyle eklemişti: "Histerinin açıklanmasında ileride yapılacak ilerlemelerin, psişik analiz alanında yatması gerektiği akla yatkın görünüyor."[100] Bressler[101] Blumhardt'ın hastası ve cin çıkarmayla[102] iyileştirilmesi hakkında yaptığı bir incelemede Anna O.'nun hikâyesini kullanmıştı. Bressler, Breuer ile Freud'un histeri kuramının bu vakayı bilimsel olarak kavramamıza yardımcı olabileceğini söylüyordu. Budapeşte'de Ranschburg ile Hajos, Janet'nin histeri kuramıyla Breuer ve Freud'un histeri kuramlarını karşılaştırmış, her ikisinin de olumlu yönlerini takdir etmişlerdi ama Breuer'in Janet'nin kavramlarına getirdiği eleştirileri kabul etmemişlerdi.[103] En aklı başında yorum Krafft-Ebing'den gelmişti; Kraff-Ebing, Breuer-Freud yöntemini birkaç histeri hastasında denediğini belirtmiş ve travma nedeninin açığa çıkmasının semptomu tedavi etmek için yeterli olmadığını söylemişti.[104] Krafft-Ebing bastırılmış bir travmanın hatırasının bilince fantastik ve çarpıtılmış bir biçimde çıkabileceğini de vurgulamıştı.[105]

Histeri Üzerine Çalışmalar edebi çevrelerde de başarılı olmuştu. Descartes hakkında yazdığı felsefi denemeyle, psikolojik romanları ve edebiyat eleştirileriyle tanınmış olan yazar Alfred Beger, Morgenpresse'de *Surgery of the Soul* başlıklı bir değerlendirme yazmıştı.[106] Berger iki yazarın eserlerinde görülen duygusal derinliği, psikolojik bilgeliği ve kalp iyiliğini takdir ediyordu; onların katartik tedavilerini, Goethe'nin oyunu *Iphigenia in Tauris*'te Orestes'in tedavisiyle karşılaştırıyordu. Hepsinden önemlisi bu tedaviyi "antik yazarların psikolojisinden bir parça" diyerek takdir ediyordu. Bu kitabı yazanların, Columbus'tan çok çok önce Amerika'yı keşfeden Vikingler kadar büyük olduklarını, nihayet artık doktorların onlara yetiştiğini yazıyordu. Hofmannthal'ın yazışmalarından onun da *Elektra* adlı oyununu yazarken, *Histeri Üzerine Çalışmalar*'a kaynak malzeme olarak ilgi duyduğunu öğreniriz.[107] Kahramanının, Goethe'nin kahramanının tersine bir tür histerik öfke içinde olmasını isti-

---

99 Frederic W. H. Myers, "Hysteria and Genius", *Journal of the Society for Psychical Research*, VIII, no. 138 (Nisan 1897), ss. 50-59.

100 Havelock Ellis, "Hysteria in Relation to Sexual Emotions", *The Alienist and Neurologist*, XIX (1898), 599-615.

101 Johann Bressler, 'Culturhistorischer Beitrag zur Hysterie', *Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie*, LIII (1896-1897), ss. 333-376.

102 **Bkz. birinci bölüm, s. 33-37.**

103 Paul Ranschburg ve Ludwig Hajos, *Neue Beiträge zur Psychologie des Hysterischen Geisteszustandes. Kritisch-experimentelle Studien*, Leipzig ve Viyana: Deuticke, 1897.

104 Richard von Krafft-Ebing, "Zur Suggestionsbehandlung der Hysteria Gravis", *Zeitschrift für Hypnotismus*, IV, no. 1 (1896), ss. 27-31.

105 Richard von Krafft-Ebing, *Arbeiten aus dem Gesamtgebiet der Psychiatrie und Neuropathologie*, Leipzig: Barth, 1897, ss. 193-211.

106 Alfred Freiherr von Berger, "Chirurgie der Seele" (1896). Kısmen yeniden basımı şurada yapılmıştır: *Almanach der Psychoanalyse*, Viyana: Internationaler Psychoanalytiker Verlag, 1933, ss. 285-289.

107 Hugo von Hofmannstahl, *Elektra*, Berlin: Fischer, 1904.

yordu.[108] Breuer ile Freud'un yazdığı kitabın kendisindeki kopyasını Hofmannstahl'a ödünç vermiş olan Hermann Bahr, dramatik eserleri yorumlarken onların katartik yöntemini kullanmıştı.[109]

1896 yılının en dikkat çekici yönü, Avrupa'nın kendisine saygısının bir başka ağır darbe almasıydı. Etiyopya'yı fethetme işine kalkışmış olan İtalyanlar Adua'da İmparator Menelik tarafından ezici bir yenilgiye uğratılmıştı. Ama o yılın olayları arasında herhalde hiçbiri, 29 Mayıs'ta Çar II. Nicholas ile İmparatoriçe Alexandra'nın taç giyme töreni sırasında yaşanan felaket kadar korkunç değildi. Kutlamalar sırasında kalabalık paniğe kapıldı, birkaç bir erkek, kadın ve çocuk izdiham sırasında öldü. Bunu liberallerin katıldığı protestolar ve öğrenci isyanları izledi, hepsi de bastırıldı. Batıl inançlılar bu olayları yeni Çar'ın hükümranlığı açısından bir uğursuzluk alameti olarak görüyordu. Fransa ile Rusya arasındaki ittifak şekil almaya başlamıştı, Çar Nicholas Paris'i ziyaret ettiğinde müthiş bir biçimde karşılandı. Bütün bunlar Avrupa'da iki siyasi blok arasındaki gerilimi artırmaktan başka bir işe yaramadı.

Anti-Semitizm Avrupa'da giderek kaygı uyandırıyordu. Fransa'da bir grup Dreyfus lehinde bir kampanya başlatmış, birbirine karşıt iki kamp oluşmuştu. Avusturya'da Yahudi gazeteci ve oyun yazarı Theodor Herzl çığır açan kitabı *The Jewish State*'i yayınladı.[110] *Neue Freie Presse*'ye çalışan bir gazeteci olarak Herzl, Lueger'in seçilmesinin etrafında koparılan gürültüye ve Fransa'da Dreyfus kalkışmalarına tanık olmuştu. Anti-semitizme getirilebilecek yegâne alternatif ona göre Filistin'de bir Yahudi ulusal devletinin yaratılmasıydı. Herzl böyle bir çözüm öneren ilk isim değildi ama kitabında eksiksiz planlar sunmuştu ve sonra da bu planların hayata geçirilmesi için çalıştı.

1896'da Münih'te 4-7 Ağustos tarihlerinde Üçüncü Uluslararası Psikoloji Kongresi düzenlendi.[111] Kongre her zaman olduğu gibi Alman *Gründlichkeit*'ıyla hazırlanmış ve yaklaşık 500 katılımcı toplanmıştı, bunun çok büyük bir sayı olduğu düşünülüyordu. Dört dilde yüz yetmiş altı makale okundu (Almanca, İspanyolca, İngilizce ve İtalyanca). Katılımcılar arasında dönemin en tanınmış filozofları, psikiyatristler ve psikologlar yer alıyordu. Sunumların birçoğu yüksek nitelikteydi, birkaçı da bugünden bakıldığında özellikle ilginç görünür.

Theodor Lipps, bilinçdışı kavramı hakkında etkileyici bir makale okudu.[112] Lipps bilinçdışının psikolojinin "meselesi" olduğunu söylüyordu. Bilinçdışı, psişik hayatın genel temeli, deniz altındaki bir dağ sırasına benziyordu; bu dağ sırasında sadece zirveler görünüyordu, o zirveler de bilinci temsil ediyordu. Bilinçli hayatımız büyük ölçüde bilinçdışı temsillerin hâkimiyetindeydi: "Dolayısıyla şimdi bende, varlıkları ve faaliyet-

---

[108] Aktaran Walter Jens, *Hofmannsthal und die Griechen*, Tübingen: Niemayer, 1955, s. 155.

[109] Hermann Bahr, *Dialog vom Tragischen*, Berlin: Fischer, 1904.

[110] Theodor Herzl, *Der Judenstaat. Versuch einer modernen Lösung der Judenfrage*, Leipzig ve Viyana: M. Breitenstei 1896.

[111] *III. Internationaler Congress für Psychologie in München vom 4. Bis 7. August 1896*, Münih: J. F. Lehmann, 1897.

[112] Theodor Lipps, *III. Internationaler Congress für Psychologie in München*, ss. 146-164.

lerinin farkında olmasam da geçmiş temsiller faaldir." Bilinçdışı tümüyle fizyolojik terimlerle açıklanamaz, başlı başına bir psişik gerçekliktir. Georg Hirth'in *Merksysteme*, yani bilinç eşiğinin altında kalıp birbiriyle fiilen çatışma hâlinde olan kalıcı algı çağrışımları hakkında kaleme aldığı bir makale de biraz benzer bir yöndeydi.[113] Bu *Merksysteme* bir bireyi, o farkında olmaksızın ele geçirebilir. En beter vakalarda, öyle bir tiranlık kurarlar ki bireyin mahvına sebep olurlar. *Merksysteme* antipatiler, kuşkular, sapıklıklar vs.'nin kökünde yatan gölge sistemler biçiminde birleşebilir ve sıklıkla rüya sistemlerince ele verilir. "Histerik ve melankoliğin hayat yolları *gölge sistemleriyle* örülmüştür." Konferansın ardından yapılan tartışmada Rector Ufer, *Merksysteme*'in Herbart'ın *Vorstellungsmassen*'ı olduğu yorumunda bulundu, Truper da Lazarus'un yoğuşmalarının aynısı olduğunu söyledi.

Forel, "Telkin Edilebilirlik ve Histeri" konulu bir sunumda o eski "Histeri nedir?" sorusunu cevaplama girişiminde bulundu. Histeriyi yapısal ya da edinilmiş ya da her ikisi birden olan, yine de kural gereği yapısal unsurun hâkimiyetindeki "patolojik bir semptomlar kompleksi" olarak tanımlıyordu. Forel, "Charcot, Freud, Breuer, Vogt ve onlardan önce birçok kişinin getirdiği" kanıtlar, bilinçdışı zihinsel temsillerin görünürde ağır semptomlar yaratabileceğini, bu temsillerin ortadan kaldırılmasının semptomları iyileştirebileceğini gösterse de histeriyle ilgili bu tanımın doğru olduğunu söylüyordu. Otto Wetterstrand yeni hipnotik tedavi yöntemi ve uzun süreli hipnotik uyku hakkında bir sunum yaptı. Hastaları yeniden hipnotize edip altı, sekiz, on gün ya da daha uzun süre boyunca hipnotik uykuda tutuyor, histerik hastaları bu şekilde iyileştirebileceğini ileri sürüyordu.

Janet "Uyurgezerlik Etkisi ve Yön İhtiyacı" konulu makalesinde terapist ile hasta arasındaki özel ilişkiye açık bir tanım getirdi. Janet kendi klinik deneyimine dayanarak iki bağ tipi olduğunu belirtiyordu: Histerik hastalarda gözlenen uyurgezerlik etkisi ve psikastenik-lerde gözlenen yön ihtiyacı.[114]

Burada bahsettiğimiz sunumlar, bu kongrede okunan sunumlara örnek mahiyetinde küçük bir gruptur. Katkıların sayısı, çeşitliliği ve orijinalliği katılımcılara psikolojinin büyük bir atılımın eşiğinde olduğu hissini vermiş olsa gerektir.

Kongre Genel Sekreteri Von Schrenck-Notzing o yıl çifte kişilik hakkında bir araştırma yayınlamıştı.[115] Araştırmasında çifte kişiliğin unutulmuş hatıraların bilinçdışı bir dirilişi olduğu sonucuna varmıştı. İyi bilinen klinik vakaları (Azam'ın Felida'sı, Charcot'nun Blanche Wittmann'ı, Janet'nin çeşitli hastaları) titizlikle inceleyerek ve Breuer ile Freud'un kitaplarının yanı sıra Fransız yazarların yakın tarihli araştırmalarına başvurarak bu bakış açısını desteklemişti.

---

113 Georg Hirth, *III. Internationaler Congress für Psychologie in München*, ss. 458-473.

114 **Bkz. üçüncü bölüm, s. 159-160; altıncı bölüm, s. 361.**

115 Albert Freiherr von Schrenck-Notzing, *Ueber Spaltung der Persönlichkeit (sogenantes Doppel-Ich)*, Viyana: Hölder, 1896.

Fin de Siècle Dönemi: 1897 – 1900

1897 ile 1900 arası Avrupa'da *fin de siècle* ruhunun zirveye tırmandığı yıllardı.[116] Daha önce gördüğümüz üzere bu dönemin başlıca niteliklerinden biri, halkın psikolojik ve psikopatolojik problemlere son derece büyük bir ilgi duyması ve yeni psikoterapi sistemlerinin aranmasıydı. Bernheim kendisini hâlâ psikolojik tıbbın rakipsiz lideri olarak görüyordu ama Nancy Okulu giderek bulanık bir fikir hâlini almıştı. Paris'te Charcot'ya verilen tepki o kadar ileri gitmişti ki birçok kişi akıl hastalarının tedavisinde psikolojiyi gereksiz bulmaya başlamıştı. Janet, daha önce bilinçaltı sabit fikirler hakkında yaptığı araştırmaları reddetmeksizin, dikkatinin büyük bölümünü ayrıntılı psikasteni tanımları vermeye ayırıyordu. Elbette ki pek az sayıda kişi, Cenevre'deki Flournoy'un medyum Hélène Smith'le uzun vadeli bir araştırmaya girişti̇ğini biliyordu, peki Viyana'daki Sigmund Freud'un rüyalar hakkında bir araştırma yaparken bir yandan da kendi kendisini analiz ettiğini kim bilebilirdi ki?

1897 yılı, daha öncekiler gibi siyasal ve sosyal gerilimlerle dolu olduğu izlenimi veriyordu. Girit nüfusu, Türk yönetimine karşı isyan etmiş ve Yunanistan'dan gelen birliklerce desteklenmişti ama Türkler adayı yeniden fethetmiş, bu da diğer Avrupa güçlerinin devreye girmesine neden olmuştu. Fransız-Rus ittifakı Fransa Cumhurbaşkanı Félix Faure'un Çar II. Nicholas'a yaptığı ziyaretle güçlenmişti. Viyana'da anti-semitist lider Karl Lueger, göreve atanmasının İmparator tarafından iki kez iptal etmesini takiben üçüncü kez Viyana Belediye Başkanı olarak seçilmişti ve bu kez ataması onaylanmıştı. Birinci Siyonist Kongre Basel'de Theodor Herzl başkanlığında toplandı. Ama o yılın en dramatik olayı muhtemelen 4 Mayıs'ta Paris'te Bazar de la Charité'de (Yardımlaşma Pazarı) patlak veren yangındı. Pazarı düzenleyenler ve orada hazır bulunanlar Fransız aristokrasisi elitiydi. Felaketin kurbanlarından biri Avusturya İmparatoriçesi Elisabeth'in kız kardeşi oldu. Yangında ölüp giden yüz yirmi beş kişiden sadece beşi erkekti (üç yaşlı adam, on iki yaşında bir erkek çocuk ve bir doktor). Anlaşılan o ki pazardaki genç aristokratlar koşa koşa kaçmışlardı, onların bu onursuz davranışı, aristokrasiye duyulan son saygı kalıntılarına ölümcül bir darbe indirdi.

O yıl yayınlanan çok sayıda eserden biri de Frederic Myers'ın histerik semptomlar ve sabit fikirler arasındaki ilişkiyi konu alan araştırmasıydı.[117] Myers histerik semptomların çocuksu nitelikler gösterdiğini söylüyor, "Karşı konulamaz biçimde, sübliminal benliğin rüyaya benzer fantastik oyunlarını düşündürüyor bana," diyordu. Myers şunları da ekliyordu:

> O hâlde, açıkça ifade edeyim, bütün histerik semptomlar, sabit fikirlerle eşdeğerdir, histerik bir aşırılık, bir sabit fikir *(idée fixe)* patlaması demektir... bana büyük ölçüde, Dr. Janet'nin deneylerinin düşündürdüğü bu gibi düşünceler (bana göründüğü kadarıyla) Dr. Breuer ile Freud'un daha yakın dönemdeki *Studien über Hysterie* adlı kitaplarında tuhaf bir biçimde doğrulanıyor. Bu doktorlar, hepsinden önemlisi, Dr. Breuer'in hastası Anna O. örneğinde entelektüel kalibresi Salpêtrière'deki hastalardan çok daha yüksek bir histerikle uğraşmak zorunda kaldı. [Myers histerik semptomların ortaya çıkmasına yol açan mekanizmayı, deha-

[116] **Bkz. beşinci bölüm, s. 276-279.**

[117] Frederic W. H. Myers, "Hysteria and Genius", *Journal of the Society for Psychical Research*, VIII (1897), ss. 50-59.

nın yaratıcılığına yol açan mekanizmayla karşılaştırıyordu.] ... Deha büyük ölçüde, sübliminal benliğin farkında olmadığı gözlemler ve müdahalelerin sonucunu sembolik olarak ifade eden sübliminal tırmanışlardan oluşur.

Ne var ki genel olarak bakıldığında, histeri, hipnoz ve telkinle ilgili ne varsa giderek kuşkulu bir hâl alıyordu ve "psikoterapi" sözcüğü artık bütün zihin yoluyla iyileştirme yöntemleri için kabul edilen bir terimdi. Bu yeni tutumun tipik örneklerinden birine Löwenfeld'in psikoterapi ders kitabında rastlanır.[118] Löwenfeld tıbbi psikolojinin genel ilkeleri ve psikoterapi konulu tarihsel bir araştırmanın ardından hasta-doktor ilişkisiyle ilgili talimatlar verir. Löwenfeld başlıca psikoterapi yöntemleri arasında psişik jimnastik, hipnoz ve telkin tedavisini, Breuer-Freud yöntemini, duygu terapisini ve inanç terapisini uzun uzun açıklıyordu.

1898 yılında Avrupa savaşın eşiğindeydi. Savaşı tetikleyen olay Afrika'da sömürge topraklarına sahip olmak için verilen rekabetin bir parçasıydı. Fransızlar Atlantik Okyanusu'ndan Çad Gölü'ne uzanan kocaman bir imparatorluğa sahipti zaten. Albay Marchand komutasında bir keşif birliği Fashoda'ya ulaştı ve burada İngilizlerce durduruldu. Bu olay Fransa'da büyük bir kızgınlık yarattı, Fransa ile İngiltere arasında savaş kaçınılmazmış gibi görünüyordu ama Fransızlar sonunda İngilizlerin taleplerine boyun eğdi (Almanya'da gelecekte savaş olasılığı dikkate alınarak oportünistçe bir taviz verilmişti). İspanya-Amerika savaşı Avrupalıların narsisizmine yeni ve ciddi bir darbe daha indirdi. Küba'da İspanyollara karşı bir isyan patlak vermişti, isyancıları ABD'den gönüllüler de destekliyordu. Amerikan gemisi *Maine*'in Havana yakınlarında açığa kavuşmamış bir olay nedeniyle havaya uçması sonucu Amerikalılar savaş ilan etti. İspanyol donanması yıkıcı bir yenilgi aldı, Amerikalılar Küba, Puerto Rico, Guam ve Filipinler'i işgal etti. İspanya'da yenilgi, *marasmus* denilen şeyi başlattı. Sonradan 1898 kuşağı diye anılan genç kuşak, yenilginin etkisini derinden hissetti ama uzun vadede birçok kişi ülkelerinde yenilenmiş bir entelektüel hayat yarattı. Fransa'da Dreyfus olayı yazar Emile Zola'nın *J'Accuse* (*Suçluyorum*) başlıklı karalayıcı bir yazı kaleme alması, suçlananlar arasında yer alan Albay Henry'nin evrakta sahtecilik yaparken yakalanıp intihar etmesiyle birlikte zirveye tırmandı. Avusturya İmparatoriçesi Elisabeth, Cenevre'de bir anarşistin düzenlendiği suikaste kurban gittiğinde birçok kişi, kaderin talihsiz İmparator I. Francis Joseph'in başına çorap ördüğünü düşünmüştü.

Yine 1898'de Pierre Janet *Nevroses et Idées Fixes*'i yayınladı; Salpêtrière'deki psikoloji laboratuvarının kanatları altında yayınlanmış büyük eserlerinin ilkiydi bu.[119] Kitabın büyük bir bölümü ayrı ayrı makaleler hâlinde tanıtılmıştı zaten. O dönem Fransa'da âdet olduğu üzere Raymond'un himayesine, adının yazarınkiyle birlikte yayınlanmasıyla teşekkür edilmişti, gerçi her şeyi yazan Janet'ydi. *Névroses et Idées Fixes* Janet'nin en iyi bilinen vaka hikâyelerinden birkaçını; Marcelle, Justine, Marcelline, Madam D. ve Achilles'in hikâyelerini, ayrıca daha kuramsal nitelikli katkıları içerir. *Automatisme Psychologique* ve histeri konulu tıp tezinin

[118] L. Löwenfeld, *Lehrbuch der gesamten Psychotherapie mit einer einleitenden, Darstellung der Hauptthatsachen der medinischen Psychologie*, Wiesbaden: Bergmann, 1897.

[119] Bkz. altıncı bölüm, s. 361.

ardından bu son kitap, Fransa'nın en ünlü nevroz uzmanı olarak Janet'nin ününü güvence altına alıyordu. Janet aynı yıl Albert Robin'in terapi hakkındaki ansiklopedik ders kitabına "*Histerinin Psikolojik Tedavisi*" başlıklı bir bölümle, ciddi bir katkıda bulunmuş olması bunu daha da pekiştirmişti.

> Janet bu kitapta bilinçaltı sabit fikirler, onların nitelikleri, tespit edilmeleri ve idare edilmeleri, (bazı vakalarda semptomların sembolik niteliği de dâhil olmak üzere) semptomlarla ilişkileri hakkındaki düşüncelerini sentezlemişti; bilinçaltındaki sabit fikirleri bilince çıkarmanın yeterli olmadığını, (sıklıkla somatik semptomlar biçiminde) hatırı sayılır bir direnç gösterilmesine rağmen çözülmeleri gerektiğini vurgulamıştı. Janet uyurgezerlik etkisinin baş rolde olduğunu da ısrarla belirtmiş, tedavi için nasıl kullanılması gerektiğini de söylemiş ama terapi etkisiyle asgari derecede uyumlu tutulması gerektiğini vurgulamıştı. Janet hipnotik tedaviyi bir yeniden eğitim programıyla tamamlamanın bir o kadar önemli olduğunu söylemişti.[120]

Nancy Okulu'nun yeni kolları mantar gibi çoğalmıştı, Nancy Okulu'nun takipçileri arasında yer alan Hollandalı Van Renterghem okul hakkında bir araştırma yayınlamıştı; araştırmasına önce Nancy grubunun üyelerini, Liébeault ve Bernheim'ı, sonra da Avrupa'nın her yerinde, örneğin Polonya, İsveç ve Almanya'da ortaya çıkan takipçilerini betimlemişti.[121] Breuer ile Freud Avusturya kolunu temsil ediyordu.

1898'de yaşamış bir doktor, tıp dergilerinde üniversitelerde yapılan atamaları okurken, ünlü Profesör August Forel'in Zürih Üniversitesi'nde psikiyatri kürsüsü başkanlığından ayrıldığını, yerine adı neredeyse hiç duyulmamış Eugen Bleuler'in, geçen on yıl içinde Rheinau Akıl Hastanesi'nde yaptığı dikkat çekici klinik çalışmalar beğenildiği için atandığını öğrenince şaşırabilirdi.[122]

O yıl psikiyatri literatürüne yapılan muazzam katkılardan biri de Albert Moll'un *Investigations on Libido Sexualis* adlı kitabıydı.[123] Moll, Dessoir'nın 1894'te ileri sürdüğü fikri, cinsel içgüdünün evrim geçirdiği fikrini, normalde genç ergenlerde cinsel farkın görülmediği geçici bir evre gözlendiği, bazı durumlarda gelişim sürecindeki bir rahatsızlığın yetişkinlerde eşcinselliğin açıklaması olabileceği fikrini geliştirmişti. Benedikt, Krafft-Ebing ve başka yazarların cinsel arzu anlamında kullandığı "libido" sözcüğüne yeni bir anlam verilmişti; bu sözcük artık evrim aşamalarında cinsel içgüdüyü ifade ediyordu. Viyana'da Freud "Unutmanın Psişik Mekanizması" ve "Nevrozların Etiyolojisinde Cinsellik" başlıklı bir makale yayınlamıştı.

1899 yılı Boer Savaşı'nı getirdi. Halk İngilizlerin hızlı bir zafer kazanmalarını bekliyordu ama İngilizler en başta gerilemeye maruz kaldı ve takviye birlik göndermek zorunda kaldılar. Fransa ve Almanya'da Boerlere büyük bir yakınlık duyuluyordu. Fransa'da Dreyfus kalkışması

---

120 Pierre Janet, "Traitement psychologique de l'hystérie", *Traité de Thérapeutique* içinde, Albert Robin, yayına hazırlayan, fasikül 15, ikinci kısım, Paris: Rueff, 1898, ss. 140-216.

121 A. W. Van Renterghem, *Liébeault en zijne School*, Amsterdam: Van Rossen, 1898.

122 **Bkz. beşinci bölüm, ss. 281-283.**

123 Albert Moll, *Untersuchungen über die Libido sexualis*, Berlin: H. Kornfeld, 1898, cilt I.

yavaş yavaş yatışmıştı. Dreyfus hakkında verilen hüküm askıya alınmıştı ve o da Şeytan Adası'ndan geri getirilmişti.

Nancy Okulu'nun ilerlemesi Hollanda'da dikkat çekti. Amsterdam'ın zengin semtlerinden birinde, Van Renterghem'de bulunan psikoterapötik klinik ağırbaşlı bir Liébeault Enstitüsü'ne çevrilmişti. Bir giriş salonu, bekleme ve muayene odaları, bürolar, bir kütüphane ve yirmi altı tane de hasta odasından oluşuyordu. Koridorda üstünde şunların yazılı olduğu bir levha vardı:

Ambrosio Augusto Liébeault
Ex Favereis oriundo (Lotharingia)
Dedicatum

(Ziyaretçilere Liébeault'nun Lorraine'de Favières köyünde doğduğu hatırlatılıyordu.) Klinik Liébeault, Bernheim ve Liégeois'nın portreleriyle süslenmişti.

Krafft-Ebing'in *Psychopathia Sexualis*'inin ilk basımının yayınlanmasından beri cinsel patolojiye duyulan çok güçlü ilgi, Magnus Hirschfeld'in *Jahrbuch*'unun kurulmasında kendisini göstermişti.[124] Bu yayın cinsel patoloji hakkında dönemin literatürüyle ilgili değerlendirmelerin yanı sıra orijinal katkılara da yer veriyordu. Ayrıca eşcinsellikle ilgili yasalarda reform yapılmasını savunarak etkin bir konum benimsemişti. O yıl yayınlanan birçok kitaptan biri de Féré'nin kitabıydı: *Sexual Instinct: Evolution and Dissolution.* Yazar bu eserde cinsel sapıklıklar alanına evrimci bir kavrayış getirmeye çalışmıştı.[125] Yaptığı birçok klinik gözleme dayanarak erken cinsel deneyimlerin bireylerin gelecekteki cinsel gelişimini etkilediğini vurguluyordu.

Freud o yıl "Perde Hatıraları" hakkındaki makalesini yayınladı, *Revue Neurologique* ve birkaç psikiyatri ve psikoloji dergisinde bu makale hakkında olumlu yorumlar yer almıştı.

1900 yılı o zamana dek görülmüş en kanlı yıllardan biriydi. Savaş Güney Afrika'yı kasıp kavuruyordu, İngilizler oraya yapışıp kalmış gibi görünüyordu, yerel başarılar kazanmalarına rağmen belirleyici bir zafer kazanamıyorlardı sanki. Transvaal'in Başkanı Kruger Avrupa'ya geldi ama kendisine sadece güzel sözler söylendi ve yakınlık gösterildi. Çin'de gizli bir cemiyet olan Boxers bir isyan başlattı. Haziranda Avrupalılar Pekin'deki büyükelçiliklerinde kuşatıldı ve ağustosta bir Alman'ın yönettiği uluslararası bir harekatla kurtarıldılar. Avrupa'da "sarı tehlike"den çok bahsediliyordu, kâbuslardan biri de Çinlilerin birleşip Avrupa'yı bastırıp boğacak güçlü bir ordu kuracakları korkusuydu. İtalya Kralı Umberto bir anarşistin düzenlediği suikastte öldü.

Ne var ki 1900 birçok bakımdan verimli bir yılmış gibi görünüyordu. Almanya'da Planck fizikte bir devrim yaratacak kuanta kuramı hakkında ilk sunumunu yaptı. Ellen Key *The Century of the Child*'ı yayınladı, bu kitapta yirminci yüzyılın çocuğu özgürleştireceğini ileri sürüyordu; eğitimde devrimci reformlar yapılmasını savunuyordu. Sanat alanında önceki yıllarda yavaş yavaş gelişmiş eğilimler ön plana çıkmaya başladı. Fransa'da "modern stil",

---

124 *Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen unter besonderer Berücksichtigung der Homosexualität*, Leipzig: Max Spohr, 1899.

125 Charles Féré, *L'Instinct sexuel. Evolution et dissolution*, Paris: Alcan, 1899.

Almanya ve Avusturya'da *Jugendstil* ortaya çıktı. Viyana'da Gustav Klimt'e yeni üniversite binasının mozaik dekorasyonunu yapma görevi verildi ama tasarımlar profesörleri öfkelendirdi. Nietzsche'nin on yıl süren demansın ardından öldüğü haberi Avrupa'nın dört bir yanında onun felsefesine duyulan ilgiyi pekiştirdi. Bir başka Alman, Edmund Husserl, dar bir profesyonel filozoflar çevresi dışında pek az kişinin dikkatini çeken bir kitap yayınladı.[126] Kim derdi ki bu kitap elli yıl sonra yeni bir psikiyatrik eğilimin, varoluşsal analizin esin kaynağı olacaktı?

Yeni yüzyılın psikolojinin yüzyılı olması bekleniyordu. 1900'de Paris'te Uluslararası Psikoloji Enstitüsü'nün kurulması, Janet'nin de Enstitü'yü hayata geçiren kişi olması bir şans eseri değildi herhâlde.[127] Aynı yıl Janet'ye Collège de France'da Ribot'nun yerini alıp psikoloji dersi vermesi çağrısında bulunuldu. Janet uyku, rüyalar, uyku bozuklukları ve uyurgezerliği tartıştığı, "Uyku ve Hipnotik Hâller" başlıklı ilk konferanslar dizisini sundu.

1900'ün en fazla konuşulan olaylarından biri de Paris'teki büyük Uluslararası Sergi'ydi. 1889'da olduğundan çok daha fazla, bir uluslararası kongreler yılı oldu 1900. Uluslararası Tıp Kongresi 23 bölümde 8000 katılımcıyı bir araya getirdi, o dönem için çok büyük bir katılımcı sayısıydı bu. Raymond'un başkanı olduğu nöroloji bölümü, nörolojinin sağlam zemininde olmaya özen göstermiş, hipnotizma alanına girmemişti.

İkinci Uluslararası Hipnotizma Kongresi 12 Ağustos ile 16 Ağustos arasında düzenlendi.[128] Raymond'un yaptığı açılış konuşması, Salpêtrière'de hipnotizma hakkındaki fikirlerin Charcot'nun ölümünden beri nasıl değiştiğini gösterir. Raymond, Charcot'nun nörolojik hastalıklara uyguladığı yöntemlerle hipnotizmayı bir araştırma konusu hâline getirdiğini, Nancy Okulu'nun ise aynı olgunun psikolojik veçhelerini vurguladığını söylemişti. Aslında her iki eğiliminde geçmişi eskiye uzanıyordu, Raymond bunu anlatarak devam etmişti; Pierre Janet manyetizmacıların hipnotizmanın üç evresini 1840 gibi erken bir tarihte betimlediğini, bu okullar arasındaki kavganın sıvıcılar ile ruhçular arasındaki eski kavganın dirilmiş hâlinden başka bir şey olmadığını göstermişti. Raymond'un eklediği gerçekten yeni bir unsur, artık hepimizin psikolojik belirlenimciliğe inanıyor ve zihnin kanunlarını keşfetmeye can atıyor olmamızdır. Bu konferansın ardından Berillon, Braid'den başlayıp yaşadığı devre dek hipnotizmanın tarihi hakkında yaptığı uzun ve ayrıntılı araştırmayı sunmuştu.

Oscar Vogt bir psikolojik araştırma aygıtı olarak hipnozun değerinden bahsetmişti. Vogt, hipnotize edilmiş bireyin belli bir fikir, görüntü, hatıra ya da duyguya odaklanıp kalmasını sağlayacak bir yöntem geliştirmişti, bu yöntem araştırılan olgunun içeriği ve geçmişi bir büyüteç altına alınmışçasına farkındalığı artırıyordu.[129] Kongre'ye katılanlar 13 Ağustos'ta doktorlar Cestan, Phillippe ve Janet'nin kılavuzluğunda Salpêtrière'i ziyaret ettiler. Bu ziyarete katılmış olan gazeteciler, Charcot zamanında Salpêtrière'e iliştirilen o gizem unsuruna

---

126 E. Husserl, *Logische Untersuchungen,* Halle: Niemeyer, 1890, cilt I.

127 **Bkz. altıncı bölüm, ss. 329-330.**

128 *11e Congrès International de l'Hypnotisme,* Paris, 12-16 Ağustos, 1900, Paris: Revue de l'Hypnotisme, Vigot, 1902, s. 320. *Comptes-Rendus publiés par Dr. Bérillon et Dr. Farez.*

129 **Bkz. üçüncü bölüm, s. 179.**

ihtiyaç duymuşlardı muhtemelen, o yüzden de İsa'nın tutkusunun damgasını taşıyan Madeleine adlı sıra dışı bir hastanın Salpêtrière'de olduğu haberini yaymaktan büyük bir memnuniyet duydular.

Dördüncü Uluslararası Psikoloji Kongresi 20-25 Ağustos'ta, Théodule Ribot başkanlığında düzenlendi, Charles Richet Başkan Yardımcısı, Pierre Janet ise Genel Sekreter'di.[130] Katılımcılar arasında etkileyici sayıda filozof, psikolog, psikiyatrist, hatta yazar yer alıyordu. Psikolojik açıdan ilgi çekici olabilecek bütün konular tartışıldı. Üçüncü genel oturum uyurgezerlik olgusuna ayrılmıştı. *From India to Planet Mars* adlı kitabı birkaç ay önce yayınlanmış olan Théodore Flournoy, Hélène Smith ve onun uyurgezerliği sırasında söylediklerinden bahsetti; Smith'in ağzından çıkanların çocuksuluğu, yersizliği bu olguların bireyin zihnindeki ilkel, bebeklikten gelen katmanlardan kaynaklandığını gösteriyordu. Smith'in sayıklamaları, uzun zaman önce geride bırakılmış psikolojik gelişim evrelerinin geçici olarak belirmesiydi sadece. Uyurgezerlik sırasındaki etkinliklerin bir diğer özelliği de bireyin saçma konuşmalarını tartışmasız bir gerçek olarak dayatmaya çalışma cesareti göstermesiydi. Flournoy burada da çocuksu bir özellik görüyordu, çocuğun kurguları ve oyunlarını yaşarkenki içtenliği yeniden canlandırılıyordu. Bunların hepsi de gerileme olguları olarak görülmeliydi.

F. W. H. Myers "Mrs. Thompson'ın Trans Olguları Hakkında" başlıklı sunumunda histeri otoriteleri diye andığı Pierre Janet, Binet, Breuer ve Freud'dan alıntılar yaptı. Onun hemen ardından Frederik van Eeden, aynı Mrs. Thompson'la (bir duru görü medyumuydu) yaptığı deneyleri anlattı. Van Eeden kendisi Hollanda'dayken gördüğü rüyalarda, o sırada İngiltere'de bulunan Mrs. Thompson'ı üç kez çağırmıştı, Mrs. Thompson kendisinin hangi tarihlerde ve kaç kere çağrıldığını doğrulayabiliyordu. Van Eeden ilk iki seferde ona Nellie diye seslenmiş, üçüncü seferde yanlışlıkla Elsie diye çağırmıştı. Bundan iki gün sonra Mrs. Thompson'dan Elsie diye çağrıldığını işittiğini ama bu ismin tanıdığı bir ruha ait olduğunu belirten bir mektup almıştı. Van Eeden bir medyumun transı ile bir rüya arasında temelde hiçbir fark olmadığını, insanın kendi kendisini eğitip rüyalarını istediği gibi yönlendirmeyi öğrenebileceğini söylüyordu.[131]

Başka sunumlar da yapıldı: Morton Prince Miss Beauchamp'ın çok sayıda kişiliği, Hartenberg kaygı nevrozu hakkında sunumlar yaptı, Hartenberg, Freud'un bu nevrozun cinsel kökenli olduğu kuramını reddediyordu (ama tartışma sırasında bazı vakalarda böyle olabileceğini kabul etti); Durand (de Gros) polipsişizm kuramını anlattı. Joviç'in psikolojide deneysel yöntemlerin kullanılmasını savunduğu sunumunun ardından genç bir Viyanalı, Otto Weininger, canlı bir sesle psikolojideki deneysel yöntemler mükemmelleştirildiğinden içe bakışın henüz hayal edilmesi mümkün olmayan bir inceliğe erişeceği cevabını verdi.

Klinik vakalar hakkında da sunumlar yapıldı. Durand'ın (de Gros) tilmizi olan Paul Farez iki hipnotik tedavi biçimi olduğunu anlattı, birinde verilen bir komut hastayı iyileştirmeye yetiyordu, diğerinde bilinçdışını inceleyerek nedeni bulmak, sonra da tedavi etmek

---

130 *IVe Congrès International de Psychologie,* Paris, 20-26 Ağustos 1900, Paris: Alcan, 1901.

131 **Bkz. beşinci bölüm, s. 305.**

gerekiyordu.[132] Bu neden, hastanın bilinçli olarak hatırında olmayan bir kâbus ya da canlı bir izlenim olabilirdi. Farez bir aktrisin oyuncağı olmuş, hafızasındaki boşluklardan şikâyet eden bir yazarın hikâyesini de anlatmıştı. Yazar, hipnoz hâlindeyken aktrisin kendisini hipnotize edebildiğini, ona istediğini yaptırabildiğini, sonra her şeyi unutturabildiğini hatırlıyordu. Farez daha sonra bu kadının kötücül etkisini silmeyi başarmıştı.

Figaro Kongre'yi şu satırlarla anlatmıştı:

> Bu kadar farklı zihinlerin, bu kadar farklı meseleleri tartışmak üzere bir araya geldiği hiç olmamıştı. Felsefe profesörleri, edebiyatçılar, rahipler, Cizvitler, Dominikenler, fizyologlar, büyücüler, Hindu Brahmanlar, kriminologlar, veterinerler, Rus prensleri, bazıları ruhçuluğu tartışmak üzere gelmiş birkaç kadın... Hepsi oradaydı...[133]

Dinamik psikiyatri alanında klasikleşen iki kitap 1900'de çıkmıştı: Flournoy'un *Hindistan'dan Mars Gezegenine* ile Freud'un *Rüyaların Yorumu.* (Aslında iki kitap da 1899 sonunda çıkmıştı ama 1900 tarihini taşıyordu.)

Théodore Flournoy'un, medyum olarak transa girdiğinde önceki hayatlarından çeşitli evreleri canlandırma becerisine ve duru görü yeteneğine sahip olduğunu ileri süren medyum Catherine Muller'le Cenevre'de yaptığı beş yıllık araştırmadan daha önce bahsetmiştik. Muller, on beşinci yüzyılda Hindistan'da Kraliçe Simandini, Versailles'da Kraliçe Marie Antoinette olmuş ve Mars'ta yaşamıştı, oranın dilini akıcı konuşup yazabiliyordu.[134] Flournoy bu önceki hayatları üç döngü diye betimlemiş, bunların sübliminal hayal gücünden gelen hikâyeler olduğunu söylemişti. Jules Verne ve H. G. Wells'in romanları kadar eğlenceli olan Flournoy'un kitabı bilinçdışı zihindeki bazı incelikli süreçlerin derinlere inen bir analizidir. Sübliminal imgeler oluşturmanın yaratıcı ve sürekli bir faaliyet olduğu yönünde kanıtlar sunar. Flournoy medyumunun çeşitli alt kişilikleri sayesinde, onun kişiliğinin temel birliğini vurgulamıştı. Kriptomnezinin önemini, sübliminal hikâyelerin büyük ölçüde unutulmuş çocukluk hatıralarından, özellikle de kitaplardan kaynaklandığını göstermişti. Dileklerin gerçekleşmesi serbestçe hüküm sürmeye başlamıştı: Üstünlük hayalleri, kraliçe olma, başka dünyalar hakkında bilgi ya da tavsiye verme hayalleri hastanın büyüklük dileklerini yansıtıyordu, gerçi tekdüze gerçekliğin sembolik ifadeleriyle de karışmıştı. Flournoy her döngünün ifade ettiği gerilemenin izini belli bir yaşa dek sürmüştü. Modern okura yeterince vurgulanmamış görünen unsurlardan biri, bağ ya da aktarımın rolüydü ama Claparède'nin işaret ettiği üzere Flournoy bu olgunun gayet iyi farkındaydı ama onu gayet sağduyulu bir tutumla ele almıştı.

Flournoy'un kitabı, medyumun sayıklamalarının, diğer dünyalar hakkında gerçekleri yansıtan açıklamalar olduğuna inanan bazı insanları öfkelendirmişti. Ama bazıları sağlam eleştirilerde bulunmuştu. Dr. Metzger, yeni gelenlerin Hélène'in seanslarını olumsuz etkile-

---

[132] Paul Farez, "L'Hypnotisme et l'évocation du subconscient", *IVe Congrès International de Psychologie, 1900*, Paris, Alcan, 1901, ss. 670-674.

[133] *Le Figaro*, 29 Ağustos 1900.

[134] **Bkz. beşinci bölüm, s. 312-314.**

diğini, dikkat dağıtan hantallıklarıyla medyumun kendiliğinden akışını bozduğunu, onu etkilediğini işaret etmişti.[135] Cenevre'den gelen yorumlar, başka yerlerden gelen yorumlar kadar coşkulu değildi. Bundan sorumlu olan *Journal de Genève*, 15 Ocak'ta yayınlanan uzun bir değerlendirmede Flournoy'un girişimi ve psikolojik istidadından gereğince övgüyle bahsetmişti. İsmi meçhul eleştirmen esprili bir dille bir reenkarnasyondan diğerine Hélène Smith'in etrafında toplanan aynı maceracı grubun şimdi Cenevre'nin huzurlu burjuvaları olmasının ne kadar tuhaf olduğunu, *Hindistan'dan Mars Gezegenine*'nin âdeta Cenevreliler için bir anahtar sunan bir roman olduğunu belirtmişti. Eleştirmen medyumun Sanskrit parçalamasının Flournoy'un bilgili arkadaşlarının yaptığı bir espriden kaynaklanıyor olabileceğini de ima etmişti. Genç kadının eş zamanlı olarak birkaç karakter ve senaryo yaratmakta, biri tümüyle kendi yaratısı olan birkaç dil okuyup konuşmakta büyüleyici bir başarı sergilediğini de vurguluyordu. Bu kadar büyük bir yeteneğin heba olmasına hayıflanan yazar, medyumun her şeyden önce rollerini çok büyük bir tutkuyla canlandıran, öyle ki yakın çevresini kendisine inandıran takdire şayan bir aktris olduğunu söylüyordu. Flournoy bu ithamlara, *Journal de Genève*'e gönderdiği, 19 Ocak'ta yayınlanan bir mektupla karşı çıkacaktı.

Flournoy'un kitabı çok başarılı oldu. Fransızca aslının yayınlandığı yıl İngilizce bir çevirisi de çıktı (daha sonra İtalyanca ve Almanca çevirileri de yayınlandı). Claparède'ye göre kitap sayılamayacak kadar çok dergi ve gazetede değerlendirildi, *New York World*, Flournoy'un renkli bir portresini de yayınladı.[136] Londra'da yayınlanan Punch'ta 14 Mart 1900'de olduğu gibi mizah dergilerinde kitap hakkında yorumlar yayınlandı, yıl sonu müsamerelerinde öğrencilerin hicivli oyunlarına konu oldu. Cenevre'de Casino Theatre, *En avant, Mars!* ("İleriye, Mars'a!") başlıklı bir oyun çıkardı; Flournoy'a dünyanın dört bir yanından mektuplar yağdı. William James, "Sanırım kitabın, psişik araştırmaları saygın bir bilime dönüştürmeye yönelik belirleyici adımı attı." diye yazdı. Myers kitabın "baştan sona bir doğruluk örneği" olduğunu söyledi, ayrıca kitabı sübliminal zihnin araştırılmasında ileriye doğru atılmış belirleyici bir adım olarak gördüğünü söyledi; Morselli, Dessoir, Oesterreich ve başkalarının paylaştığı bir görüştü bu.

1900'de yayınlanan ikinci büyük kitap Freud'un *Rüyaların Yorumu* adlı kitabıydı, buna daha önce değinmiştik.[137] Burada sadece bu kitabın nasıl karşılandığıyla ilgileniyoruz. Her yıl rüyalar hakkında yayınlanan birçok eser arasında *Rüyaların Yorumu* dikkati çekiyordu, çünkü Scherner'in zamanından beri rüyaların yorumlanmasını konu alan pek az eser yayınlanmıştı. Ayrıca *Traumdeutung (Rüyaların Yorumu)* sözcüğü *Sterndeutung* (astroloji) sözcüğünü anımsatıyordu. Bu başlık biraz muğlak olsa da Freud'un kitabı okura çok fazla şey sunuyordu; önce rüya psikolojisi hakkında tarihsel bir araştırma, sonra Freud'un kendi rüya yorumlama yöntemi, ondan sonra Freud'un rüya kuramı ve son olarak da genel olarak zihin

---

[135] İsmi meçhul yazar (D. Metzger), Autour "des Indes a la planète Mars", Bâle et Genève Georg & Cie, yayına hazırlayan, Paris: Librairie Spirite, 1901.

[136] Edouard Claparède, "Théodore Flournoy, Sa Vie et son oeuvre. 1854-1920", *Archives de Psychologie*, XVIII (1923), ss. 1-125.

[137] **Bkz. yedinci bölüm, ss. 431-433, 474-477.**

kuramı veriliyordu. Kitap iyi yazılmıştı ve yazarın kendi rüyalarının çizimlerini, ayrıca on dokuzuncu yüzyıl sonunda Viyana'daki hayata dair ilginç ayrıntılar içeriyordu. Yeni bir zihin biliminin köşe taşı olma vaadinde bulunuyordu.

Rüyaların Yorumu'nun gördüğü kabul ısrarla varlığını sürdüren bir efsanenin doğmasına yol açtı. Jones, "Önemli bir kitabın hiçbir yankı uyandırmaması ender rastlanan bir durumdur." demişti, Freud'a göre kitabın yayınlanmasının üstünden on sekiz ay geçmiş olmasına rağmen hiçbir psikiyatri dergisi kitabı değerlendirmemişti. Ilse Bry ve Alfred Rifkin aslında tam tersi bir durumun söz konusu olduğunu göstermişlerdir:

> *Rüyaların Yorumu* başta en az on bir tane genel dergide ve konulu dergide değerlendirildi, bu dergilerden yedisi felsefe ve teoloji, psikoloji, nöropsikiyatri, psişik araştırmalar ve kriminal antropoloji yayını yapan dergilerdi. Değerlendirmeler rutin haberler değil, bireysel sunumlardı, hepsinin toplam uzunluğu 7500 sözcüğü buluyordu. Kitabın yayınlanması ile değerlendirme yazıları arasında geçen süre ortalama bir yıldı ama bu o kadar da kötü bir durum değildi... Öyle görünüyor ki Freud'un rüyaları konu alan kitapları tanınmış dergilerde hızla ve yaygın olarak değerlendiriliyordu ve bu dergiler arasında alanlarında öne çıkmış dergiler de vardı.
>
> Ayrıca psikoloji ve felsefe alanlarında uluslararası bibliyografi yıllıklarının editörleri Freud'un rüyalar hakkındaki kitaplarını da seçmişti. Bu ülkede Psikoloji Endeksi, *Rüyaların Yorumu*'nu yayınlanmasından dört ay sonra listeye almıştı. Kabaca 1901 sonuna gelindiğinde, Freud'un kitapları uluslararası çapta tıp, psikiyatri, psikoloji çevrelerinin ve genel olarak eğitimli çevrelerin dikkatine sunulmuştu.
>
> ... Değerlendirmelerin bazıları ayrıntılı ve son derece yetkindi, birkaçı konu hakkında büyük araştırmalar yapmış yazarlarca kaleme alınmıştı, hepsi de saygılı yazılardı. Eleştiriler, kitabın içeriği epey iyi özetlendikten sonra veriliyordu... [138]

Bry ve Rifkin bu açıklamayı pekiştirmek için William Stern'ün kaleme aldığı bir değerlendirmeden bir alıntı yapmış, değerlendirmenin (Jones'un sözleriyle) "yok edici olmaktan" ne kadar uzak olduğunu göstermişti. [139] Stern, Freud'un rüyaları yeni bir bakış açısıyla araştırdığını, "birçok yeni bakış açısının açıldığını", Freud'un "pek az bilinen duygusal hayat âleminde rüyalara yeni bir açıklama aramak gibi bir meziyeti olduğunu", kitabın "son derece uyarıcı bir değeri bulunan birçok ayrıntı, ince gözlemler, kuramsal fikirler, her şeyden de önemlisi çok büyük bir doğrulukla kaydedilmiş rüyalardan oluşan, olağanüstü zengin bir malzeme içerdiğini" teslim eder. Naecke, Freud'un "mükemmel kitabı" (vortreffliches Buch) hakkında son derece olumlu bir değerlendirmede bulunmuş, "kitabın psikolojik açıdan, rüya psikolojisinin şimdiye dek ortaya çıkardığı en derin kitap" olduğunu söylemiş, "eserin birleşik bir bütün olarak sunulduğunu, dahiyane düşünüldüğünü" eklemişti. [140]

Weygandt "kitabın iyi gözlemlenmiş zengin malzemeler sunduğunu, rüyaların analizi yönünde o zamana dek gösterilenden çok daha büyük bir çaba sarf ettiğini yazmıştı. [141] Flo-

---

138 Ilse Bry ve Alfred H. Rifkin, "Freud and the History of Ideas: Primary Sources, 1886-1910", *Science and Psychoanalysis*, V (1962), ss. 6-36.

139 William Stern, *Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane* XXVI (1901), ss. 30-133.

140 Naecke, *Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik*, VII (901), ss. 168-169.

141 W. Weygandt, *Zentralblatt für Nervenheilkunde*, XXIV (1901), ss. 548-549.

urnoy çok olumlu bir değerlendirme yazmış, "Freud'un kitabı bize derinlere nüfuz eden bilgece bir kavrayışın ve incelikli dehanın katıksız başyapıtları olan çok sayıda (rüya analizi) örneği sunuyor." demişti.[142]

Henri Bergson Paris'te 26 Mart 1901'de Institut Psychologique'te rüyalar hakkında verdiği bir konferansta kitaptan alıntılar yapmıştı.[143] O sıralarda Zürih'te Burghölzli'de genç bir doktor olan Carl Gustav Jung 1902'de sunduğu tezinde *Rüyaların Yorumu*'ndan bahsetmişti. Emil Raimann histeri hakkındaki bir kitabında şöyle yazmıştı: "Freud rüyada zihinsel hayatın kendisini ifade ettiğini, bilinçdışı dilekler ve düşüncelerin neredeyse tanınmaz bir kisveyle rüyaların içeriği hâline geldiğini gayet ikna edici bir biçimde göstermiş."[144] Ama Raimann, Freud'un cinsel kuramına itiraz ediyordu ve "Freud'un kuramı burada çok geniş çevrelerde bilindiğinden" Freud'a giden hastaların önceden bu kuramdan etkilenmiş olmasından kuşkulanıyordu. Raimann, bu itirazların Freud'un öğretisinin önemini azaltmadığını da vurgulamıştı. Kitabın hiçbir yerinde Freud'dan kötüleyici bir dille bahsedilmiyordu.[145]

Rüyaların Yorumu geniş bir kesime hitap eden birkaç gazete ve süreli yayında da değerlendirildi. Kitap matbaadan daha yeni çıkmıştı ki Viyana'da yayınlanan *Die Zeit*'ta 6 Ocak ve 13 Ocak 1900'de değerlendirildi, değerlendirmelerin yazarı da gazetenin genel yayın yönetmeni Max Burckhardt'tan başkası değildi.[146] Kapsamlı, bilgilendirici ama biraz üstünkörü bir değerlendirmeydi. Doğrusunu söylemek gerekirse hiç olumsuz bir söz yoktu, Burckhardt belli ki *Traumdeutung*'u inceden inceye okumuştu. Kitabın açık bir dille, doğru bir özetini sunmuş, birçok alıntı yapmıştı. Yazarın çocukluk unsurunu aşırı vurguladığını düşünüyordu ve sözel tipteki (görüntülerden çok sözcüklerle düşünen) rüyaları açıklamamış olmasına üzülüyordu. *Traumdeutung*'un yayınlanmasının üstünden üç ay geçmemişti ki Berlin'de yayınlanan *Die Umschau* dergisi Dr. C. Oppenheimer'ın kaleme aldığı bir değerlendirme yayınladı; Oppenheimer kitap için "son derece ilginç ama tuhaf bir kitap" diyordu.[147] Aynı tarihte Viyana'da yayınlanan bir günlük gazete, Fremden-Blatt "son derece dahiyane ve ilginç bir kitap" dedikleri *Traumdeutung* hakkında bir o kadar olumlu, özellikle de Freud'un çocukların dünyasıyla ilgili, bütün çocuk dostlarını coşkuyla dolduracak gözlemlerini öven bir değerlendirme yayınladı.[148] *Traumdeutung* Viyana'da yayınlanan sosyalist gazete *Arbeiter-Zeitung*'da[149] da çok olumlu bir değerlendirmeye konu olduğu ve *Neues Wiener Tagblatt*'ta[150]

---

142 Théodore Flournoy, *Archives de Psychologie*, II (1903), ss. 72-73.

143 Henri Bergson, "La Rêve", *Bulletin de l'Institut Psychologique International*, I (1901), ss. 97-122; yeniden basımı için bkz. *Revue scientifique*, dördüncü dizi, XV (1901), ss. 705-713 ve *Revue de Philosophie*, I (1901), ss. 486-489.

144 Emil Raimann, *Die Hysterischen Geistesstörungen. Eine Klinische Studie*, Leipzig ve Viyana: Deuticke, 1904.

145 Aynı kitapta Raimann Breuer ile Freud'un histeri kuramından çok övgü dolu sözlerle bahseder. Aslında Jones'un bu kitabı Freud'a yönelik kötücül bir saldırı olarak değerlendirmesi olağandışı bir durumdur.

146 Max Bruckhardt, "Ein modernes Traumbuch", *Die Zeit*, XXII (6 Ocak 1900), no. 275, s. 911; ve (13 Ocak 1900), no. 276, ss. 25-27.

147 *Die Umschau*, IV, no. 11 (10 Mart 1900), ss. 218-219.

148 "H. K. Träume und Traumdeutung", *Fremden-Blatt*, LIV, no. 67 (10 Mart 1900), ss. 13-14.

149 *Arbeiter-Zeitung*, XII, no. 289 (21 Ekim 1900).

150 *Neues Wiener Tagblatt*, 29 ve 30 Ocak 1902.

çok geçmeden Freud'un ilk tilmizlerinden biri olacak bir isim, Wilhelm Stekel de kitap hakkında kapsamlı ve coşkulu bir değerlendirme kaleme aldı.[151]

Psikanalize Karşı Psikolojik Analiz: 1901-1914

O yılları yaşayanlar yirminci yüzyıla girişi yeni bir çağın başlangıcı olarak hissediyordu. Çürüme ve *fin de siècle* atmosferi dayanılmaz bir hâl almıştı. Kraliçe Victoria'nın ölümü modası geçmiş bir devrin sonuna nokta koymuştu, VII. Edward'ın hükümranlığı "aristokratik zarafet ve modern rahatlığın" bir birleşimi diye tanımlanıyordu. Bu dönem, *Belle Epoque*, bugünden bakınca bir huzur, güven, *joie de vivre* (*yaşama sevinci*) dönemi olarak görünür ama o dönemi yaşayanlar için yakın zamanda savaş tehdidinin sürekli başlarının üstünde asılı olduğu bir "silahlı barış" dönemiydi. H. G. Wells'in *The War in the Air*'i, Colonel Danrit'in her birinde ürkütücü bir savaşın betimlendiği romanları gibi kurgu eserler bunu yansıtıyordu. Genel siyasal eğilim sola yönelmişti, birçok kişi sosyalist partilerin zafer kazanması sayesinde uluslararası barışın garanti altına alınacağını umuyordu. Avrupalı olmayan güçlerin büyümesi ve gösterdikleri başkaldırı Avrupa'nın alttan alta bir gerileme içinde olduğunu yansıtıyordu.

İnsan on dokuzuncu yüzyıla sırt çevirip yeni yollar aramak istiyordu, genel arzu bu yöndeydi. Yeni sporlar, sürücülük ve kayak moda olmuştu. Entelektüeller yeni düşünürleri baş tacı ediyordu: Filozof Henri Bergson, ekonomist Vilfredo Pareto, demokrasi karşıtı yeni bir ideoloji ortaya atan siyasal düşünür Georges Sorel. Aynı tutum dinamik psikiyatride ilk dinamik psikiyatrinin reddedilmesi, histeri ve hipnoza ilgisizlik, Dubois'nınki gibi yeni psikoterapiler aranması şeklinde kendisini gösteriyordu. Ne var ki yeni dinamik psikiyatri iki isim arasında kutuplaşmış gibi görünüyordu: Paris'te Pierre Janet ile Viyana'da Sigmund Freud.

Yeni Bir Dönemin Başlangıcı: 1901-1905

1901'e, o yılları yaşayanların kuvvetle hissettiği bir olay, Avrupa'nın Büyükannesi, Ebedi Kraliçe, Kraliçe Victoria'nın ölümü damgasını vurdu. Kraliçe Victoria'nın adı Britanya İmparatorluğu'nun genişlemesi ve dünyaya hâkim olmasıyla ilişkilendirilmişti, bir dizi ahlaki ve sosyal değerle, Victoria dönemi ruhuyla da ilişkilendirilmişti.[152] Kral VII. Edward, annesi tarafından imparatorluğun işlerinden kıskançlıkla uzak tutulmuştu ama kendisine özgü bir siyaset felsefesi vardı ve kendisine özgü siyasal bir yola girmişti. Tahta çıktıktan sonra ilk işi Boer Savaşı'nı sona erdirip Fransa ile iyi ilişkiler kurmak olmuştu. O yılın diğer büyük olayları arasında Avrupa güçlerinin Çin'e bir barış antlaşması dayatması ve ABD Başkanı McKinley'in suikaste kurban gitmesi de vardı.

---

151 Bu son bahsedilen iki değerlendirme, Dr. Hans Beckh-Widmanstetter tarafından keşfedilmiştir. Yazar ona ve K. R. Eissler'e fotokopiler için minnettardır.

152 **Bkz. beşinci bölüm, s. 251-252.**

O yıl, Charcot'nun sevgili öğrencisi Joseph Babinski, üstadının histeriyle ilgili öğretisinden geride kalan ne varsa üstüne ölüm öpücüğünü kondurdu. Paris'te Nöroloji Cemiyeti'nin unutulmaz bir toplantısında "Histerinin Tanımı" başlıklı, tümüyle pragmatik bir histeri tanımı öne süren bir makale okudu.[153] Babinski bu sunumda, histerinin telkinle ortaya çıkarılabilecek ve karşı telkinle (buna ikna diyordu) giderilebilecek semptomların toplamı olduğunu söyledi. Dolayısıyla bazı semptomların, örneğin var olduğu ileri sürülen histerik havale, iç kanamalar vs.'nin artık histeriden kaynaklandığı düşünülmeyecekti. Babinski'ye göre histeride, telkinlere olumlu karşılık vermeye tuhaf bir yatkınlık göstermekten başka bir şey yoktu. Babinski "histeri" terimi yerine "pithiatism" teriminin geçirilmesi tavsiyesinde bulunuyordu. Salpêtrière, Charité ya da Hôtel-Dieu'deki histerik hastaların performanslarından yaka silker hâle gelmiş Fransız nörologların çoğunluğu Babinski'nin fikirlerini kabul etmeye dünden hazırdı. Birçoğu Babinski'nin bazı bireylerin telkine yatkın olduğunu kabul ettiğini fark etmemişti, sadece histerinin var olmayan bir oluşum olduğu sonucuna varmıştı. Histerik hastaların sayısı hızla ve sürekli geriledi, Fransızlar bu azalmayı Babinski'nin düşüncelerine atfetmeye meylediyordu ama aynı olgu Avrupa'nın başka yerlerinde de gözlendiğinden sosyal ve kültürel etkenlerin iş başında olup olmadığı sorgulanmaya açıktır.

Freud *Traumdeutung*'un sıkıştırılmış bir versiyonunu kaleme almıştı; *Rüyalar Üzerine* başlıklı bu küçük kitap 1901 gibi erken bir tarihte, bir tıbbi broşürler dizisi çerçevesinde yayınlanmıştı, bu nedenle de tıp dünyasının derinlerine *Traumdeutung*'dan daha fazla inmişti.[154] Bry ve Rifkin şöyle yazmıştı: "*Rüyalar Üzerine* denemesiyle ilgili, hepsi de tıp ve psikiyatri dergilerinde ortalama sekiz aylık bir süre zarfında yayınlanmış, toplamı 9500 sözcükten oluşan on dokuz değerlendirme bulduk."[155] Bunlar arasında Kornfeld,[156] Ziehen,[157] Moebius,[158] Liepmann,[159] Giessler,[160] Kohnstamm,[161] Pick[162] ve Voss'un[163] kaleme aldıkları, nesnel tonlarıyla, yazarlarının tanınmış uzmanlar olmasıyla dikkat çeker.

Freud aynı yıl, sürçmelerle ilgili araştırmalarını bir psikiyatri dergisinde dizi hâlinde yayınlamıştı.[164] Bu makaleler iyi karşılandı. Ne var ki Ziehen, Freud'un bastırma dediği şeyi kendisinin daha önce Vorstellungshemmung (temsilin engellenmesi) diye betimlediği so-

---

153 J. Babinski, "Definition de l'hystérie", *Revue Neurologique*, IX (1901), ss. 1074-1080.

154 Sigmund Freud, *Über den Traum*, Loewenfeld ve Kurella, *Grenzfragen des Nerven- und Seelenlebens*, Wiesbaden: Bermann, 1901, s. 307-344. Standart basım, V, ss. 633-686.

155 Ilse Bry ve Alfred Rifkin, "Freud and the History of Ideas: Primary Sources", *Science and Psychoanalysis*, V, (1962), ss. 6-36.

156 Hermann Kornfeld, *Psychiatrische Wochenschrift*, II (1900-1901), ss. 430-431.

157 Ziehen, *Jahresbericht über die Leistungen und Fortschritte auf dem Gebiete der Neurologie und Psychiatrie*, V (1901), s. 829.

158 Moebius, *Schmidt's Jahrbücher der in und ausländischen gesammten Medizin*, CCLXIX (1901), s. 271.

159 Liepmann, *Monattschrift für Psychiatrie und Neurologie*, X (1901), ss. 237-239.

160 Giessler, *Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane*, XXIX (1902), ss. 228-230.

161 O. Kohnstamm, *Fortshritte der Medizin*, XX (1902), ss. 45-46.

162 A. Pick, *Prager Medizinische Wochenschrift*, XXVI (1901), s. 145.

163 Voss, *St. Petersburger Medizinische Wochenschrift*, XXVI (1901), s. 325.

164 **Bkz. yedinci bölüm, s. 478-479.**

nucuna varmıştı.[165] Ziehen, Freud'un çalışmasının "eleştirel okurlar dışında birçok okura layık olduğunu" söylemişti.

Krafft-Ebing'in *Psychopatia Sexualis* adlı kitabının 1886'da yayınlanmasından beri, cinsel patoloji hakkında yapılan yayınların sayısı sürekli artmıştı. Cinsel patoloji artık Lombroso'nun kuramlarının geçen yirmi yıl içinde çektiği kadar dikkate mazhar oluyordu. Rohleder cinsel patoloji hakkında yazdığı bir denemede, çocukta mastürbasyonun sıklığını vurgulamış, "libido sexualis kendisini ilk gençlikte, hatta bebeklikte gösterebilir," sonucuna varmıştı.[166]

1902 yılı, önceki yıllara nazaran daha huzurlu, daha barışçı bir yıl oldu. Martinique'te, Mont-Pelee'nin patlayıp adanın başkentini silip götürmesi, o günleri yaşayanların bazıları tarafından, Fransızların din dışı yönetimine karşı Tanrı'nın gazabının bir emaresi olarak görülmüştü. Yeni bir bilim olan cinsel patoloji hızla genişliyordu. Bu alanda yapılan çok sayıda yayın arasında Albert Moll'un bedensel cezalara karşı yaptığı uyarılar da bulunuyordu; Moll bu tür cezaların cezalandıran kişide, cezalandırılanda ve izleyicilerde kötücül cinsel hazlar uyandırdığı için tehlikeli olduğunu söylüyordu.[167] Etnolog Heinrich Schurtz toplumun kökeninin (o zamana dek kabul edildiği üzere) aile değil, insanların kurduğu birlikler olduğu kuramını ortaya atmıştı; Hans Blüher ve başka isimlerin benimsediği bir kuram olmuştu bu.[168]

O yıl Janet, Collège de France'a Deneysel Psikoloji Profesörü olarak atandı ve psikolojik gerilim ile duygular hakkında konferanslar vermeye başladı; Freud ise Viyana Üniversitesi'ne Ekstraordinaryüs Profesör olarak atandı ve Çarşamba akşamı toplantılarını düzenlemeye başladı. Dönemin psikiyatri literatüründe, başlangıç aşamasındaki dinamik psikiyatriye duyulan ilginin arttığı görülür. Varşovalı doktor Theodor Dunin, Janet ile Freud'un histeri kuramları ve terapilerini karşılaştırarak tercihini Janet'den yana kullandı, ne var ki meselenin başka ele alınma biçimlerinin de bir o kadar başarılı olabileceğini ekledi.[169] Grenoble'da düzenlenen bir psikiyatri kongresinde, Freud'un kaygı (anksiyete) nevrozu kavramları, canlı ama nesnel tartışmalara konu oldu.[170]

Zürih'te yeni Psikiyatri Profesörü Eugen Bleuler, Burghölzli Üniversitesi Akıl Hastanesi'ni yeniden düzenledikten sonra erken bunamayla ilgili araştırmalarını sürdürüyor ve bu hastalıkla ilgili yeni kavrayışlarını internlere öğretiyordu. Hastane personeline 1900'ün sonunda katılan genç bir doktor, Carl Gustav Jung *Zur Psychologie und Pathologie Sogenannter Occulter Phaenomene* başlıklı tezini yayınladı ve sonra da Janet'nin derslerini izlemek üzere

---

165 *Jahresbericht über die Leistungen und Fortschritte auf dem Gebiete der Neurologie und Psychiatrie*, V (1901).

166 Hermann Rohleder, *Vorlesungen über Sexualtrieb und Sexualleben des Menschen*, Berlin: Fischer, 1901.

167 Albert Moll, "Ueber eine wenig beachtete Gefahr der Prügelstrafe bei Kindern", *Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane*, XXVIII (1902), ss. 203-204.

168 Heinrich Schurtz, *Altersklassen und Männerbünde. Eine Darstellung der Grundformen der Gesellschaft*, Berlin: G. Reimer, 1902.

169 Theodor Dunin, *Grundsätze der Behandlung der Neurasthenie und Hysterie*, Berlin: Hirschwald, 1902.

170 *Congrès des Médécins Aliénistes et Neurologistes de France*, on ikinci oturum, Grenoble, 1902, II, Paris: Masson, 1902.

Paris'e gitti.[171] Théodore Flournoy bu tez hakkında çok olumlu bir değerlendirme kaleme aldı, kendisi de aynı yıl medyum Hélène Smith'le hikâyesinin bir devamını sunmuştu.[172] Bu devam hikâyesi neredeyse bir *mea culpa* (*benim hatam*) demeye getiren satırlar içeriyordu:

> Bir medyumun aynı araştırmacı tarafından fazla uzun bir süre boyunca incelenmesini iyi bulmuyorum, çünkü araştırmacı, temkinli olmasına rağmen, kaçınılmaz olarak sonunda deneğinin telkine çok açık olan bilinçaltını şekillendirmiş olur; deneğin otomatizminin kaynaklandığı alanın genişleme olasılığını engelleyen daha ısrarlı çarpıtmaların izini bırakmış olur (s. 116).

1903 yılına dünyanın her yerinde yaşanan gerilimler damgasını vurdu. Sırbistan'da Kral Alexander ile Kraliçe Draga gizli bir cemiyetin düzenlendiği bir komplo sonucu bir suikaste kurban gitti. Onun yerini alan yeni kral I. Peter yeni bir siyasal yol açtı. Kral I. Peter'in hükümeti son derece milliyetçiydi, Avusturya-Macaristan'a karşıydı ve Rusya tarafından destekleniyordu. Bir Balkan ülkesinde yeni bir saray devrimi daha görülen şey, aslında Avrupa ülkeleri arasında gerilimlerin korkutucu bir biçimde yoğunlaşmasına neden oldu. Fransa'da hükümet bütün dinsel toplulukların sürülmesi kararı aldı; bunun sonrasında ortaya öyle büyük bir kargaşa çıktı ki bu süreç kansız bir din savaşı olarak anılmıştır. Amerika kıtasında, Fransızların başarısızlığı üstüne Panama Kanalı'nı inşa etmeyi başarmış olan ABD, Kanal Bölgesi'nin imtiyazını kazanmıştı. Nisan 1903'te Madrid'de düzenlenen Uluslararası Tıp Kongresi'nde Pavlov "Deneysel Psikoloji ve Hayvanların Psikopatolojisi" başlıklı, koşullanmış ve koşullanmamış reflekslerle ilgili ilk tanımlarını içeren bir sunum yaptı.[173]

O yıl yapılan yayınlardan üçü, dinamik psikiyatriyle doğrudan ilgiliydi. Janet iki büyük kitap yayınladı, bunlar takıntılar ile onlara benzer psikastenik rahatsızlıkların ayrıntılı ve kesin tanımlarını içeren, birçok vaka hikâyesini ve yeni kavramlar olan psikolojik güç ve psikolojik gerilimi ayrıntılı olarak inceleyen *Obsessions* ve *Psychasthenia*'ydı.[174]

Dinamik psikiyatriyle doğrudan ilgili ikinci eser Frederic Myers'ın ölümünden sonra yayınlanan *Human Personality* idi.[175] Bu kitap uyurgezerlik, hipnoz, histeri, çifte kişilik ve parapsikolojik olgularla ilgili eşi benzeri olmayan bir kaynak malzeme seçkisi sunmakla kalmıyor, gerileyici, yaratıcı ve mitopoetik işlevleriyle bilinçdışı zihin hakkında eksiksiz bir kuram da sunuyordu.[176]

O yılın psikoloji literatüründe hiçbir şey Weininger'in kitabı *Sex and Character*'ın başarısına erişememişti.

> Weininger cinsiyetler hakkında yeni bir metafizik yaratmayı amaçlıyordu: Erkek ile kadın arasındaki fark çok sayıda psikolojik, sosyolojik, ahlaki ve felsefi sorunun ayrıntılı olarak

---

171 **Bkz. dokuzuncu bölüm, s. 647-649.**

172 Théodore Flournoy, "Nouvelles Observations sur un cas de somnambulisme avec glossolalie", *Archives de Psychologie*, I (1902), ss. 101-255.

173 *XIVe Congrès International de Médicine, Madrid, 23-30 Avril 1903. Volume général* (1904), s. 295.

174 **Bkz. altıncı bölüm, ss. 361-364.**

175 Frederic W. H. Myers, *Human Personality and Its Survival of Bodily Death*, iki cilt, Londra: Longmans, Green & Co., 1903.

176 **Bkz. beşinci bölüm, ss. 310-311.**

incelenmesi için bir başlangıç noktası olarak alınıyordu. Weininger'in başlıca dayanak noktası, insanın temelde biseksüel olduğuydu. Weininger kitabının ilk bölümlerinde canlıların biseksüelliği hakkında mevcut bütün anatomik, fizyolojik ve psikolojik verileri sunar. Daha 1846'da, cinselliğin sadece bir bütün olarak bedenin değil, bütün organların, bütün hücrelerin niteliği olduğunu ileri süren Danimarkalı zoolog J. J. Steenstrup'tan bahseder. Weininger her erkeği, her kadını biri eril (arrhenoplasma), biri dişi (thelyplasma) iki "özün" çeşitli oranlardaki bir bileşimi olarak görüyordu. Bu oranlar her bireyin bütün hücreleri ve organlarında farklılık göstermekle kalmaz, aynı bireyde salınımlar gösterir ve bireyin ömrü boyunca değişebilir. Temel cinsel çekim yasası, her bireyin tamamlayıcı bir oranı çekici bulacağını söyler (örneğin ¾ eril + ¼ dişi bir erkek, ¾ dişi + ¼ eril bir kadın arar). Homoseksüeller sevgi nesneleri bu tamamlayıcılık yasasına uyan ama aynı cinse mensup olan interseksüel varlıklardır.

Weininger'e göre, birey eylemleri, sözleri, duyguları ya da düşüncelerinin her birinde, hayatının her anında bir bütün olarak vardır. Bu da karakteroloji diyebileceğimiz bir bilimin temelini oluşturur. Biseksüellik ile kadın ve erkek tiplerinin karşıtlığı daimî olgular olduğundan, psişik hayatın mümkün olan her alanına yansıyacaktır. Weininger ara tiplerin bir tipolojisinin eskizini çizer: kadınsı erkek, erkeksi kadın (özgürlük mücadelesi veren kadınlar bu gruptadır; üstün kadınlar, eril bir unsurun baskın olduğu kadınlardır). Hepsinden de önemlisi Weininger birbirine karşı iki ideal tip tanımlar: "mutlak eril" ve "mutlak dişi". Ama bunların ortalama erkek ve ortalama kadınla karıştırılmaması gerekir. Erkek ile kadın arasındaki temel fark, kadında cinsel âlemin bütün kişiliği kapsamasıdır: "Kadın cinsellikten başka bir şey değildir, erkek cinsellik ve bir şey dahadır... Kadın sadece cinseldir, erkek cinseldir *de*." Erkekte yerleri iyi bilinen birkaç erojen bölge vardır, kadında erojen bölgeler vücudun tamamını kaplar. "Kadın sürekli, erkek kesintili olarak cinseldir... Erkeğin bir penisi vardır, vajina ise kadının tamamına sahiptir... Kadının bütün bedeni cinsel organlarına bağımlıdır." Erkek kadından farklı olarak daha nesnel olarak cinselliğinin bilincindedir; kendisini cinselliğinden ayırabilir, onu kabul edebilir ya da reddedebilir.

"Mutlak eril" ile "mutlak dişi" arasındaki temel farklardan biri de bilinç düzeylerinde yatar. Kadın hâlâ henide düzeyindedir (yani algılama ile hissetme birbirinden farklı değildir); bir erkekte algı ve duygu farklıdır, bu nedenle de düşünce daha açıktır, düşüncelerini sözcüklerle ifade etme ve nesnelliğe ulaşma becerisi daha fazladır. "Erkek bilinçli yaşar, kadın bilinçsizce." Tipik erkeğin işlevi kadını bilinçli hâle getirmektir. Deha daha geniş bir bilinçle daha yüksek bir düşünce açıklığına ulaşma becerisidir; bu nedenle bir kadının ulaşamayacağı daha yüksek ölçüde bir erillik gerektirir. Kadının psişik hayatı ve hafızası süreklilik taşımaz; erkeğin hafızası süreklidir. Süreklilik mantıklı düşünmenin, etik hayatın ve tümüyle kişiliğin temelidir. Bu nedenle de "soyut dişi" mantık dışı, ahlak dışıdır, egosu yoktur ve kamusal işlerin dışında tutulması gerekir.

Weininger birbirine karşıt iki ideal kadın tipinden bahseder: "mutlak fahişe" ile "mutlak anne". Anne tipi sadece insan soyunun korunması için vardır, yegâne amacı çocuktur, herhangi bir erkek tarafından anne yapılabilir; cesur ve tutumludur. Fahişe tipi sadece cinsel birleşme için vardır; korkak ve savurgandır. "Fahişe" tipi oğlunun erilliğini algılar ve onun tarafından uyarılır; hiçbir kadın tümüyle "anne tipi" olmadığından, anne ile bebek arasındaki ilişkide her zaman kadın ile erkeğin ilişkisine bir yakınlık vardır, kadının emzirirken duyusal bir haz almasının da gösterdiği üzere. Erkekte, Weininger cinsellik ile erotizmi birbirinden ayırır. Aşk erkeğin özleminin yarattığı bir yanılsamadır. Erkek ile kadının ilişkisi özne ile nesnenin ilişkisidir; Aristoteles'in terimleriyle kadın eril "biçim"in eylemde bulunduğu "mad-

dedir." Eril ve dişi ilkeler sadece bireyler arasında değil, uluslar arasında da eşitsiz bir dağılım gösterir: Çinliler, özellikle de Yahudiler daha "dişidir."[177]

Weininger'in kaleme aldığı 472 sayfalık kitabın Yunanca, Latince ve Almanca klasiklerden, Shakespeare, Dante, antik ve modern filozoflar, Kilise'nin Kurucu Babaları, Janet, Breuer, Freud, Fliess, Krafft-Ebing dâhil çağdaş psikiyatristler, seksologlar ve başka isimlerden yapılmış alıntılarla dolu 133 sayfalık bir eki vardı. *Sex and Character* hakkında her yerde değerlendirmeler yazıldı, kitap bir tartışma fırtınası yarattı, bir başyapıt olarak alkışlandı ve özellikle Almanca konuşulan ülkelerde, İtalya, Rusya ve Danimarka'da müthiş bir başarı kazandı. İsveç'te Strinberg kitabı coşkulu bir hayranlıkla karşıladı. Viyana'da aylarca kitaptan bahsedildi. Sadece yirmi üç yaşında olan yazarının, savaş bitmeden bir yıl önce intihar etmesi de kitabın başarısına katkıda bulundu.[178]

İnsanın temelde biseksüel olduğu düşüncesi ile birlikte libido kavramı, G. Herman'ın *Libido and Mania*'da sunduğu cinsel anormallikler kuramının, cinsel anormallikler sınıflandırmasında yaptığı değişikliklerin dayanağı oldu.[179] Bu küçük kitap yayınlandığı tarihte pek dikkat çekmemişti ama bugün bakınca, Freud'un *Üç Denemesi*'nin bir öncüsü gibi görünür.

1903'te yayınlanan kitaplardan ikisi daha Freud'un yorumları sayesinde sonradan ün kazanacaktı. Bunlardan biri akıl hastalığından mustarip bir yargıcın, Başkan Daniel Paul Schreber'in kaleme aldığı bir savunmaydı.[180] Diğeriyse Wilhelm Jensen'in kısa romanı *Gradiva*'ydı.

> Genç bir arkeolog olan Norbert Hanold sadece Greko-Romen antik devirler için yaşamaktadır, çağdaşlarına, özellikle de kadınlara karşı kayıtsızdır. Çocukluğunda bir zooloji profesörünün kızı olan küçük Zoe, Bertgang'la arkadaş olmuştur. Onu unutmuştur, öyle ki aynı caddede otursalar da artık onu tanıyamaz. Norbert bir keresinde Roma'da eteğinin ucunu kaldırmış yürüyen genç bir kadının görüldüğü bir kabartmak görmüştür; kadın sağ ayağının üstüne basmış, bir sonraki adımı atmak üzere sol ayağını kaldırmıştır. Norbert bu kabartmaya âşık olmuştur ve odasına asmak için bu kabartmanın bir benzerini yaptırmıştır. Bu genç kadın etrafında bir fantezi örmüş, ona *Gradiva*, "yürüyen" adını vermiştir (bu sözcüğün Bertgang'ın bir çevirisi olduğunu fark etmemiştir); kabartmadaki genç hanımın, Pompei'de MS 79'da yaşanan faciada yok olmuş bir rahibin kızı olduğunu hayal etmiştir. Norbert bir gün rüyasında kendisini felaketin yaşandığı gün Pompei'de görür, Gradiva kül yağmuru altında yürümektedir, sonra yere uzanır ve taşa dönüşür. Bu rüya birden Norbert'ta İtalya'ya gitme isteği uyandırır ama Norbert Roma ve Napoli'de Almanya'dan balayına gelen çiftleri itici bulur, Pompei'ye geçer. Oraya gittiğinde kendisini kül yağmuru altında hayal eder, Apollo'nun Venüs'ü kollarında taşıyıp bir arabaya götürdüğünü görür. Ertesi gün öğle vakti harabelerin arasında otururken Gradiva olduğuna inandığı, gerçek Zoe'yu görür. Norbert, Zoe'yle ilgili düşüncelerini bastırıp fantezisindeki Gradiva'ya aktarmıştır, şimdi de fantezisini gerçek Zoe'ye yansıtır. Ya-

---

177 Otto Weininger, *Geschlecht und Charakter*, Viyana: Braumüller, 1903.

178 Weininger hakkındaki geniş literatürde özellikle şu eserlere bakınız: David Abrahamsen, *The Mind and Death of a Genius*, New York: Columbia University Press, 1946.

179 **Bkz. yedinci bölüm, ss. 487-488.**

180 Paul Daniel Schreber, *Denkwürdigkeiten eines Nervenkranken*, Leipzig: Oswald Mutze, 1903.

zar Norbert'ın, Zoe'yi hem bir yabancı hem tanıdık biri gibi bulması gayet iyi betimlemiştir. Zoe yavaş yavaş Norbert'in sanrısını anlar ve sanrının içine girer. Ertesi gün Norbert, Zoe'nin babasıyla tanışır, kertenkele avındaki adamdan Sun Hotel'de kaldığını öğrenir. Ertesi gece rüyasında, Gradiva'yı güneşin altında oturmuş, bir kertenkele yakalarken görür, "Sessiz ol, meslektaş haklı, aygıtı başarıyla kullandı." der Gradiva. Üçüncü gün Zoe, Norbert'ı kolayca sanrısından kurtarır, nişanlanırlar ve balayına Pompei'ye gelmeye karar verirler.[181]

O dönemin insanlarına göre *Gradiva*, neo-Romantik üslupla kaleme alınmış, genel geçer bir temayı, bir erkeğin bir kadının "hayaletine" tutulması temasını işleyen romanlardan biriydi.[182] Genç bir adamın hayalindeki nesneyi gerçek hayatta aramasının ve onu bir çocukluk arkadaşının şahsında bulmasının hikâyesini Novalis *The Disciples in Sais*'de anlatmıştı.[183] Norbert'in durumu, "insanı kendisinden geçiren hayal"in bir örneği olarak geçen yüzyıldaki psikiyatristlerin aşina olduğu bir rahatsızlık olsa gerekti: Prichard 1835'te bu rahatsızlığı canlı bir gündüz düşü ile normal hayattaki olayların mükemmel bir biçimde harmanlandığı geçici bir durum olarak betimlemişti.[184] Dört yıl sonra Freud'un psikanalitik yorumu sayesinde Gradiva'nın unutuluştan kurtarılacağını 1903'te kim bilebilirdi? Psikanalistlerin muayenehanelerinde bir Gradiva kabartması bulundurmaları moda olmuştu, 1936-1937'de Paris'te yaşamış olanlar Rue de Seine'de "Gradiva" tabelalı küçük bir sanat galerisini hatırlayabilir.

1904 yılı, Avrupa'nın saygınlığına hiç olmadığı kadar ağır bir darbe indirdi. Büyük bir güç olan Rusya, Avrupalı olmayan bir gücün, Batı medeniyetine en fazla yarım yüzyıldır açık olan Japonya'nın saldırısına uğradı. Herhâlde daha da beteri, Japonya'nın savaş ilanında bulunmaksızın Rus donanmasına düzenlediği hain saldırıyı başka hiçbir gücün kınamamış olmasıydı. Japonlar, daha en başta elde ettikleri bu stratejik avantaj sayesinde Rusları hızla yenilgiye uğratmıştı. İlk kez bir Rus'un, Pavlov'un Nobel Ödülü'nü kazanması bu yenilgiyi yeterince telafi edememişti.

Bu arada ABD'nin Missouri eyaletinde, St. Louis'de evrensel bir sergi düzenlendi. Fransa'daki ulusal sergilerin örnek alındığı bu organizasyon çerçevesinde bir de Sanatlar ve Bilimler Kongresi gerçekleştirildi. Kongrede çeşitli bilimlere ayrılmış çok sayıda bölüm vardı. Zihinsel Bilimler bölümünde XV. Bölüm psikolojiye ayrılmıştı ve anormal psikolojiyle ilgili bir bölüm içeriyordu; bu bölümün sekreteri Dr. Adolf Meyer'di, davetli iki konuşmacı da Pierre Janet ile Morton Prince'ti. Pierre Janet ilk kez Amerika'ya gitti ve 24 Eylül 1904'te St. Louis'de "Anormal Psikolojinin İlişkileri" başlıklı bir sunum yaptı.[185] Janet'nin sunumunun ardından Morton Prince "Anormal Psikolojinin Hâlihazırdaki Sorunlarının Bazıları" başlıklı bir konuşma yaptı ve bu konuşma sırasında "bilinçdışı otomatizmdeki bazı sorunların her zaman Almanya'da Breuer ve Freud, Fransa'da Janet ve Binet isimleriyle birlikte anılacağını"

---

181 Wilhelm Jensen, *Gradiva; ein pompeianisches Phantasiestück*, Dresden ve Leipzig: Reissner, 1903.

182 **Bkz. beşinci bölüm, ss. 288-289.**

183 **Bkz. beşinci bölüm, s. 289.**

184 **Bkz. üçüncü bölüm,s. 130-131.**

185 **Bkz. altıncı bölüm, s. 331.**

söyledi. Morton Prince'in hazırladığı, anormal psikoloji hakkında başvuru kaynakları listesinde Bernheim, Flournoy, Forel ve başka isimlerin eserleri, Breuer ile Freud'un *The Studies in Hysteria* başlıklı kitabı, Janet'nin dört kitabı, Binet'nin üç kitabı ve Freud'un iki kitabı bulunuyordu.[186]

Janet, o zamanlar ABD'de epeyce ünlüydü, Kongre'nin ardından Boston ve başka şehirlerde de konferanslar verdi. Janet'nin o yıl yayınladığı çalışmalar arasında, Irene'nin hikâyesi, histerik semptomların izlerinin sürülüp travmatik olaylara bağlanması ve onlarla açıklanması nedeniyle dikkat çekicidir. Janet tıpkı daha önce Marie ile Justine'in vaka hikâyelerini sunarken yaptığı şeyi yapmıştı ama arada şöyle bir fark vardı: Travma hatırasının biraz değiştiğini artık kabul ediyordu (bilinçdışı hatıraların değişmeden kaldığını savunan Freud'a ters düşüyordu bu noktada).

İki Fransız nöropsikiyatrist, Camus ve Pagniez tecrit, telkin, ikna ve eğitim yöntemlerine vurgu yaparak bir psikoterapi tarihi özeti yayınladı.[187] Bu arada psikoterapide yeni bir yıldız doğdu. İsviçreli doktor Paul Dubois nevrotik rahatsızlıkların ve birçok fiziksel rahatsızlığın hayal gücünün ürünleri olduğunu, insanın kendi kendisini eğitmesi sayesinde iradeyle iyileştirilebileceklerini öğretmeye başladı.[188] Dubois 1904'te Bern Üniversitesi'nde kendi muayenehanesi ve sanatoryumunda kullandığı psikoterapi yöntemleri hakkında konferanslar verdi. Hakkında anlatılan her şeye göre Dubois çok başarılı bir terapistti; dünyanın dört bir yanında hastaları vardı, Salpêtrière'den Profesör Déjerine kendi kullandığı yöntemi ondan öğrenmişti. Dubois'nın terapide başarılı olmasının nedenleri yazılarında belirgin değildi ve çağdaşlarına gizemli görünüyordu

Viyana'da Sigmund Freud'un artık kitap biçiminde yayınlanmış olan *Gündelik Yaşamın Psikopatolojisi* adlı çalışması olumlu değerlendirmelerle karşılanmıştı.[189] Löwenfield takıntılar hakkında yayınladığı kitabı için Freud'dan psikanalitik yöntemiyle yaptığı bir araştırmayla katkıda bulunmasını rica etmişti.[190]

Almanya'da Hellpach histerinin etiyolojisinde sosyal sınıfın rolünü vurguluyordu ama histerinin psikolojik kökeniyle ilgili olarak Freud'un kuramlarını benimsemişti.[191] Emil Raimann (sonradan Freud'un azılı karşıtlarından biri olacaktı) çeşitli histeri kuramlarını değerlendirerek "Breuer-Freud" kuramının nesnel bir anlatısını sunmuştu ama kuramın terapi açısından açılımlarını eleştirmişti.[192]

1905'te Rus-Japon savaşı sona erdi. Ruslar yenilgi üstüne yenilgi almışlardı. Dünyanın yarısını aşıp Pasifik Okyanusu'na ulaşan Baltık filosu, birkaç saat içinde Japonlar

---

186 Kitaplar sergilendi mi yoksa bu sadece bir tavsiye listesi miydi, Kongre tutanaklarında bu açıkça belirtilmemiştir.

187 Jean Camus ve Philippe Pagniez, *Isolement et psychothérapie*, Paris: Alcan, 1904, ss. 5-82.

188 Paul Dubois, *Les Psychonévroses et leur traitement moral*, Paris: Masson, 1904.

189 **Bkz. yedinci bölüm, ss. 478-480.**

190 Sigmund Freud, "Die Freudsche psychoanalytische Methode", L. Löwenfeld, *Die psychischen Zwangserscheinungen auf klinischer Grundlage dargestellt*, Wiesbaden: Bergmann, 1904, ss. 545-551. Standart basım, VII, ss. 249-254.

191 Willy Hellpach, *Grunlinien einer Psychologie der Hysterie*, Leipzig: Wilhelm Engelmann, 1904.

192 Emil Raimann, *Die hysterischen Geistesstörungen. Eine Klinische Studie*, Leipzig ve Viyana: Deuticke, 1904.

tarafından batırıldı. Port Arthur'da kuşatılan bir Rus ordusu teslim olmak zorunda kaldı. Başkan Theodore Roosevelt, New Hampshire'da, Portsmouth'ta bir barış antlaşması imzalanmasına arabuluculuk yaptı. Bu ulusal aşağılanmanın ardından Rusya'da bir devrim patlak verdi ama hemen bastırıldı. Çar, birkaç reform vaadinde bulundu ve bir temsil kurumu, Duma'nın oluşturulmasını buyurdu. Bu arada Almanlar da siyasi ilişkilerde daha saldırgan bir tutum benimsedi ve Fas konusunda Fransa ile aralarında bir çatışma çıktı.

O yıl Albert Einstein görelilik kuramını ilk kez yayınladı. Cenevre'de Claparède, birçoklarının çocuk psikolojisi ve eğitiminin tarihinde çığır açıcı bir eser olarak gördüğü *Psychology of the Child*'ı yayınladı.[193] Paris'te Alfred Binet, Théodore Simon'la birlikte çocuğun zekâsını ölçmeye yönelik yöntemini yayınladı.[194] Bu iki yazar, yöntemlerinin ne ölçüde, nasıl bir hızla benimsenip uygulanacağını herhâlde öngörememişlerdir. Forel'in cinsel meselesiyle ilgili kitabı yayınlanır yayınlanmaz başarı kazandı, birçok dile çevrildi, kitabın gözden geçirilmiş birçok yeni basımı yapılacaktı.[195]

1905 Freud için verimli bir yıl oldu, Freud başlıca eserlerinin üçünü bu yıl yayınladı: *Cinsellik Kuramı Üzerin Üç Deneme, Espiriler ve Bilinçdışı* ve *Dora* adlı hastanın hikâyesi. *Üç Deneme* hakkında bir "öfke ve istismar fırtınası yaratan devrimci bir yenilik" olduğu söylenmiştir. Bu iki kanı, en hafif tabirle abartılıydı. Geçen otuz yıl içinde, özellikle de Krafft-Ebing'in *Psychopatia Sexualis*'inin yayınlanması sonrasında cinsel psikoloji ve patoloji hakkında bir yayın furyası olmuştu, *Üç Deneme*'de önceden şu ya da bu biçimde söylenmemiş hiçbir şey yoktu. Ayrıca dönemin literatürünün nesnel bir biçimde araştırılması Freud'un fikirlerinin çok yakın bir ilgiyle karşılandığını da tartışmaya yer bırakmayacak şekilde gösterir. Bry ve Rifkin[196] Eulenburg,[197] Nacke,[198] Rosa Mayreder,[199] Adolf Meyer[200] ve özellikle de Magnus Hirschfeld'in[201] kaleme aldığı olumlu değerlendirmelerden alıntılar sunmuştur. Başka örnekler de eklenebilir. Otto Soyka, Karl Kraus'un dergisi *Die Fackel*'da Freud'un *Üç Deneme*'sini Forel'in *Cinsellik Sorusu* ile karşılaştırdı. Soyka *Cinsellik Sorusu* hakkında alaycı yorumlar kaleme almış ama Freud'un kitabının içeriği, yeniliği ve üslubuna övgüler yağdırmış, kitabı Schopenhauer'ın *Aşkın Metafiziği* ile bir tutmuştu.[202]

---

193 Edouard Claparède, *Psychologie de l'enfant et pédagogie expérimentale*, Cenevre: Kündig, 1905.

194 Alfred Binet ve Théodore Simon, "Méthodes nouvelles pour le diagnostic du niveau intellectuel des anormaux", *L'Année psychologique*, XI (1905), ss. 191-244.

195 August Forel, *Die Sexuelle Frage*, Münih: Reinhardt, 1905.

196 Ilse Bry ve Alfred H. Rifkin, "Freud and the History of Ideas: Primary Sources, 1886-1910", *Science and Psychoanalysis*, V (1962), ss. 6-36.

197 *Medizinische Klinik*, II (1906), s. 740.

198 *Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik*, XXIV (1906), s. 166.

199 *Wiener klinische Rundschau*, XX (1906), ss. 189-190.

200 *Psychological Bulletin*, III (1906), ss. 280-283.

201 *Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen*, VIII (1906), ss. 729-748.

202 Otto Soyka, "Zwei Bücher", *Die Fackel*, no. 191 (21 Aralık 1905), ss. 6-11.

Psikanalizin Serpilip Gelişmesi: 1906-1910

Bu dönemin başlıca özelliği, Janet'nin çalışmalarının akademik çerçevede yavaş bir gelişme kaydetmesi ile Freud'un psikanalizinin hızla büyümesi, bir hareket niteliği kazanması arasındaki tezattır.

1906 yine gerilimler ve savaş söylentileriyle dolu geçti. Fas ve sömürgelerin paylaşımıyla ilgili çatışmalar Avrupalı kuvvetleri yine savaşın eşiğine getirdi ama Fransa ve İspanya'nın idari denetimi altında olsa da Fas'ın egemenliğini koruyan Algericas Konferansı sayesinde barış korundu. Almanlar bu tür düzenlemeler nedeniyle kendilerini kandırılmış hissediyorlardı. San Francisco bir deprem ve sonrasında çıkan yangın nedeniyle harap oldu.[203]

Cenevre'de Claparède psikolojinin eğitime uygulanması hakkında bir seminer düzenledi ama bir entrika nedeniyle seminere son vermek zorunda kaldı. İlgi alanları çok geniş olan Clarapede öğrencileriyle ifade verme psikolojisi üzerinde deneyler yapmaya başlamıştı, Binet de Paris'te çocukların ifade vermesiyle ilgili araştırmalar yapıyordu.

Paris'te Janet, Babinski ve Dejerine'in giderek güçlenen muhalefetiyle karşı karşıyaydı. Daha önce gördüğümüz üzere Babinski, psikoloji karşıtlığı diyebileceğimiz bir akımın lideriydi. Dejerine psikoterapiden yanaydı ama Salpêtrière'de kullandığı yöntem Dubois'dan esinlenmişti. Janet ABD'de çok büyük bir itibara sahipti; Harvard Tıp Fakültesi'nin yeni binalarının açılış törenine davet edilmiş, 15 Ekim ile Kasım sonu arasında Harvard'da bir dizi konferans vermişti.

Zürih'teki Burghölzli Üniversitesi Akıl Hastanesi Eugen Bleuler yönetiminde çok ilerici ve faal bir merkez hâline gelmiş, Bleuler de paranoya hakkında dikkat çekici bir çalışma yayınlamıştı.[204] İki yıl önce Freud'la tanışan Bleuler onun birkaç fikrini benimsemişti. Freud'un ilkelerinin bazı psikotik hastaların sanrılarının ne anlama geldiğinin kavranmasına yardımcı olabileceğini kabul ediyordu.[205] Bleuler, Carl Gustav Jung'a sözcük çağrışım testi yardımıyla "erken bunama"nın araştırılması görevini vermişti. Daha önce gördüğümüz üzere bu araştırma, çok geçmeden beklenmedik bulgular ortaya çıkarmıştı.[206] Jung sözcük çağrışım testinin, kompleksleri tespit etmeye yönelik bir aygıt olarak kullanılabileceğini bulmuştu. İlk kez psikolojik bir test, bilinçaltı zihnin araştırılmasında kullanılıyordu.

Freud'un fikirleri yayıldıkça, daha fazla eleştiri dile getirilmeye başladı. Aschaffenburg, Freud, cinselliğin nevrozlarda oynadığı rol hakkındaki iddialarıyla yapayalnız kaldığı sürece, bireysel vakalarla ilgili ilginç fikirlerinin gözden geçirilmesinden memnuniyet duyulabilirdi; ama artık Löwenfeld, Hellpach, Bleuler ve Jung gibi ünlü yazarlar açıkça Freud'dan yana tavır aldığından kamusal, herkesin görebileceği bir konum benimsemek gerekiyordu. Aschaffenburg, Freud'un hatıralar ve cinselliğin histerideki rolüyle ilgili iddialarında bir hakikat

---

203 Bkz. William James'in bu depremle ilgili deneyimleri (**dokuzuncu bölüm, s. 664**).

204 Eugen Bleuler, *Affektivität, Suggestibilität, Paranoia*, Halle: Marhold, 1906.

205 Eugen Bleuler, "Freudische Mechanismen in der Symptomatologie von Psychosen", *Psychiatrisch-Neurologische Wochenschrift*, VIII (1906-1907), ss. 316-318, 323-325, 338-340.

206 **Bkz. dokuzuncu bölüm, ss. 649-652.**

payı olduğundan kuşku duymuyordu ama Freud'un hastalarının zihinlerini inceleme biçimi ve tedavilerinin kalıcı niteliğiyle ilgili çekinceleri vardı. Freud vakalarının sayısı ve başarılı tedavilerin oranıyla ilgili hiç kesin bir şey söylememişti. Aschaffenburg herhangi bir psikiyatristin, herhangi bir yöntemle, Freud'un bir hastaya ayırdığı kadar zaman ayırırsa başarılı olacağını söylüyordu. Jung bu eleştiriye hemen aynı dergide cevap verdi, Freud'un yöntemini kullandığını ve her bakımdan kullanılmasını doğrulayan bulgular elde ettiğini söyledi.[207]

ABD'de, İsviçre'de doğmuş psikiyatrist Adolf Meyer, erken bunamayla ilgili yeni bir kavrayış öğretmeye başladı, Bleuler'in yönteminden daha devrimci bir düşünme biçimiydi bu.[208] Meyer her bireyin sınırlı sayıda tepki tipiyle çok çeşitli durumlara tepki verme becerisine sahip olduğunu söylüyordu. Bu tepkilerin bazıları bütüncüldü ve tatmin edici bir değişikliğe yol açıyordu, bazılarıysa geçici, ikame eden tepkilerdi. Bazılarıysa zararlı ve tehlikeliydi (homurdanmalar, öfke krizleri, histeri nöbetleri, uzatmalı sahte tutumlar vb.). Erken bunama teşhisinin doğrulandığı hastalarda bazı yetersiz tepki tipleri o kadar sık ortaya çıkıyordu ki alışkanlıklardaki bu bozulmanın ana patolojik süreç olarak değerlendirilmesi gerekiyordu ve yeni terapötik yaklaşımı da bu değerlendirme oluşturuyordu.

İsviçreli şair (geleceğin Nobel ödülü sahibi) Carl Spitteler'in kaleme aldığı *Imago* adlı roman 1906'da yayınlandı ve psikanalistler arasında beklenmedik bir başarı kazandı.[209]

> Otuz dört yaşındaki şair Victor kısa bir ziyaret için doğduğu ve gençliğini geçirdiği küçük kasabaya gelir. Yıllar önce burada genç bir hanımla, Theuda Neukomm'la karşılaşmıştır, aralarında hiçbir sevgi sözü geçmemiştir. Theuda, Victor'un ona beslediği duygulardan hiç haberdar olmamıştır ama Victor o kısa karşılaşmada bir "parusia", yani bir tür manevi görü ya da aydınlanma yaşamıştır. Theuda'yı *Imago* adı altında ideal bir tablo ve esin kaynağına dönüştürmüştür. Victor, Theuda'nın Müdür Wyss'le evli olduğunu ve ondan bir çocuğu olduğunu öğrenir. Baştaki *Imago* imgesini onarmak için *Pseuda* adını verdiği "sadakatsiz" Theuda'ya sembolik bir ceza vermek ister. Victor kasabaya gelmesinden kısa bir süre sonra yerel bir eğlence ve hayır cemiyeti olan *Idealia*'nın toplantılarına davet edilir. Gaf üstüne gaf yapmasına rağmen Müdür Wyss'in aile çevresine buyur edilir. Müdür Wyss ondan her yıl düzenlenen Idealia bayramı için bir şiir yazmasını rica eder. Grubun üyeleri kılık değiştirerek bir peri masalını canlandırır. Ayı rolünü oynayacak adam acil bir mesele nedeniyle çağrılınca Viktor'dan onun yerine geçmesi rica edilir ama Viktor izleyicilerin memnuniyetine rağmen homurdanır. En önemli sahne Frau Wyss'*in* büyük bir "Koza"ya bir şiir okuduğu andır, o sırada koza düşer ve "kelebek" çıkar: Bu *Idealia*'nın koruduğu küçük bir yetim kız *Idealkind*'dir (ideal çocuk), küçük kız da koruyucuları için bir şiir okur. Viktor işte o anda Theuda'ya ümitsizce âşık olduğunu anlar ama yeni gaflar yapmaya devam eder. Yine de Wyss ailesi onu küçük çocuklarının doğum gününe davet eder. Bir peri kraliçesi kılığına girip beyaz elbise giymiş, iki kanat takmış ve başına bir taç yerleştirmiş Theuda bir şiir okur; kendisinden geçmiş Viktor onu bir tanrıça gibi görür. Birkaç gün sonra onun önünde diz çöküp aşkını itiraf eder. Theuda onun bu müşkül durumuna yardımcı olmak için her gün gelip kendisiyle konuşmasına

---

207 Gustav Aschaffenburg, "Die Beziehungen des sexuellen Leben zur Entstehung von Nerven- und Geisteskrankheiten", *Münchener medizinische Wochenschrift*, LIII (1906), ss. 1793-1798.

208 Adolf Meyer, "Fundamental Conceptions of Dementia Praecox", *British Medical Journal*, II (1906), ss. 757-760.

209 Carl Spitteler, *Imago*, Jena: Diederichs, 1906.

izin verir. Sohbetleri yavaş yavaş daha gayri şahsi bir hâl alır, bir gün Theuda, Viktor'a kasabadan ne zaman gideceğini sorar. Viktor'un bir sonraki ziyaretinde Theuda evde değildir, Victor'u Theuda'nın kocası nazikçe karşılar ama anlaşılmaması mümkün olmayan imalarda bulunur. Aynı akşam Viktor'un ev sahibi, genç bir dul olan Frau Steinbach ona öfkeyle, kendisini budala durumuna düşürmekten ne zaman vazgeçeceğini sorar. Viktor, Theuda'ya söylediği her sözün, sadece kocasına değil, Frau Steinbach'a da anlatıldığını öğrenir. Viktor "lazımlığın içindeki bir fare gibi utançtan boğuluyormuş" gibi hisseder. Ertesi gün kasabadan ayrılır, Frau Steinbach'ın en başından beri kendisine âşık olduğunu anlamamıştır bile. Ama artık gerçek *Imago*'yu gerçek Theuda'dan ve yalancı *Pseuda*'dan ayırmıştır. Arınmış *Imago*, ömrünün geri kalanı boyunca onun parlak esin kaynağı olacaktır.

Bu romanın hem olay örgüsü hem üslubu bugün son derece tarih dışı görünür ama Spitteler'in *Imago*'sunun dönemin düşünme biçimi ışığında anlaşılması gerekir. Hayali bir resmin gerçek bir insana yansıtılması düşüncesinin Romantik felsefede ve kurguda sıklıkla rastlanan bir tema olduğunu, on dokuzuncu yüzyıl sonunda yine genel geçer bir tartışma konusu hâline geldiğini görmüştük.[210] *Femmes inspiratrices* (esin perisi kadınlar) ve gerçek kişiyi hayalle karıştırmanın yıkıcı etkileri hakkında çok fazla şey yazılıp çizilmiştir. Jensen'ın romanı *Gradiva* 1903'te, yansıtmanın nesnesi olan kadının bir tür psikoterapiyle hikâyenin kahramanına yanılsamadan çıkmakta yardımcı olması itibarıyla, bu temaya yeni bir soluk getirmişti. Spitteler'in romanında, daha büyük bir psikolojik güçle anlattığı şey de buydu. Burada Romantik gelenek ile yeni dinamik psikiyatri arasındaki bağlardan birini buluruz. Spitteler'in romanı psikanalistlerce çok beğenilmişti; bireyin gerçekte neye benzediklerinden bağımsız olarak annesi ya da babası hakkında bilinçsizce inşa ettiği resmi ifade etmek için *imago* terimini kullanmayı benimsemişlerdi. Bu kavram daha sonra gelişip Jungcu *anima* kavramına dönüşmüştü. Kitabın başlığındaki *Imago* ismi psikanalitik bir dergiye, bir psikanaliz kitapları seçkisine ve son olarak Freud'un bütün eserlerini yayınlayan yayınevine de verilecekti.

1907'de Fransız işgal birlikleri Fas'a girdi ve ABD Başkanı Theodore Roosevelt, Amerika'nın gücünü göstermek için Büyük Beyaz Filo'yu dünyanın çevresini dolaşacakları bir yolculuğa uğurladı. Fransa'nın güneyinde tarımsal krizler ve isyanlar yaşanıyordu, yeni sanat okulları çok tartışılıyordu ve Picasso gibi gözüpek genç sanatçılar ilgi odağı hâline geliyordu.

Bern'de Dubois zihnin beden üstündeki etkisini konu alan kuramlarıyla muazzam bir başarı kazanmıştı, Dubois'nın yazdığı kitapların sürekli yeniden basımları ve çevirileri yayınlanıyordu. Zürih ise büyük bir psikoterapi merkezi olarak yükseliyordu. Şubat 1907'de Jung genç meslektaşı Ludwig Binswanger ile birlikte Freud'u ziyaret etmek için Viyana'ya gitti. Grubunun genişlemesinden rahatsız olan Freud, fikirlerinin Viyana'da gördüğü kabulden memnun değildi ve bir üniversite ortamında kabul edildiklerini görmek onu sevindirmişti. Freud, Jung'un kişiliğinden çok etkilenmişti ve onu kendisinin yerine geçme potansiyeline sahip biri olarak görmüştü. Jung ise uzun zamandır aradığı üstadı nihayet

[210] Bkz. beşinci bölüm, ss. 288-290.

bulduğunu düşünüyordu, Freudcu kavramları Burghölzli'de yaygınlaştırmaya can atıyordu. Öyle görünüyordu ki o tarihten itibaren psikanalizin iki merkezi oldu: Viyana ve Zürih. Burghölzli'deki bütün personel Freud'un fikirlerine tutkulu bir ilgi duyuyordu. O tarihlerde Burghölzli'de çalışmaya başlayan genç bir doktor olan Dr. A. A. Brill o günlerle ilgili izlenimlerini şöyle anlatacaktı:

> 1907'de Burghölzli'deki herkes Freud'un psikanalizinde ustalaşmakla uğraşıyordu. Freud'un katkısının değerini anlayan ilk ortodoks psikiyatrist olan Müdür Profesör Eugen Bleuler asistanlarına bu kuramlarda ustalaşmaları ve klinik çalışmalarında Freud'un tekniklerini kullanmaları çağrısında bulunmuştu. Klinik'teki bütün asistanlar Jung'un başkanlığında çağrışım deneylerinde çalışmıştı, her gün saatlerce test yapılan kişileri inceler, Freud'un görüşlerinin doğru olup olmadığını deneysel olarak anlamaya çalışırlardı... Bu ciddi ve şevkli işçiler arasına kabul edildiğimde nasıl hissettiğimi bugün tarif etmem imkânsız. Ondan önce de sonra da böyle bir psikiyatri işçileri grubu gelmediğine eminim. Freudcu ilkeler hastalara uygulanmakla kalmıyordu, görünüşe bakılırsa psikanaliz klinikteki herkesin takıntısı olmuştu.[211]

Viyana'da Freud her yıl daha fazla tilmiz topluyor ve yabancı ziyaretçiler kabul ediyordu. Öğrencileri orijinal çalışmalar yayınlıyordu; Alfred Adler'in *Organ Eksikliği/Yetersizliği Çalışması* gibi.[212] Yirmi yaşındaki genç Otto Rank *Sanatçı* başlıklı monografisiyle psikanaliz grubunu etkilemişti.[213]

Psikanaliz bir hareket niteliğine büründükçe çevresinde daha fazla polemik doğuyordu. Örneğin, 2-7 Eylül 1907'de Amsterdam'da düzenlenen ve katılımcılara dinamik psikiyatrideki rakip eğilimleri temsil etme fırsatı sunan Birinci Uluslararası Psikiyatri ve Nöroloji Kongresi'ne bakalım.[214] 4 Eylül'de düzenlenen büyük tartışmalardan biri histerinin doğuşuyla ilgili modern kuramlar hakkındaydı, ana bildiriyi sunma işi Janet'ye verilmişti. Janet zihinsel çözülme nedeniyle bilinç alanının daralması ve bilinçaltı sabit fikirlerle ilgili kuramını yeniden dile getirerek histerinin daha geniş kapsamlı zihinsel bunalımlar grubunda yer aldığı sonucuna vardı. Janet'nin ardından Aschaffenburg, Freud'un histeri kuramının bir eleştirisini sundu. Freud'un kuramının benzer travmalar yaşadıktan sonra neden bazı bireylerin histerik olduğunu, bazılarının olmadığını açıklamadığını, yatkınlığın da bir rolü olması gerektiğini söyledi. Ayrıca Freud ile Jung'un cinselliği çok fazla vurguladığını, o kadar ki hastalarda cinsel temsillerin ortaya çıkmasını teşvik ettiklerini ekledi.

Üçüncü konuşmacı Carl Gustav Jung'du, Jung konuşmasına tarihsel bir araştırmayla başladı ve "Freudcu araştırmanın düşünme çalışmasının kuramsal öncülleri, her şeyden önce, Janet'nin deneylerinde elde edilen bulgularda yatar." dedi. Jung psikanalitik tekniğin uzun bir özetini sundu ve kendi deneyiminin Freud'un üstünde durduğu noktaların her birini

---

211 A. A. Brill, çevirmenin yazdığı giriş bölümü, C. G. Jung, *The Psychology of Dementia Praecox* içinde, *Nervous and Mental Disease Monographs*, 1936.

212 **Bkz. sekizinci bölüm, ss. 567-570.**

213 Otto Rank, *Der Künstler; Ansätze zu einer Sexualpsychologie*, Viyana: Heller, 1907.

214 *Premier Congrès International de Psychiatrie, de Neurologie, de Psychologie, et de l'Assistance des Aliénes*, Amsterdam, 2-7 Eylül 1907, Amsterdam: De Bussy, 1908.

doğruladığını belirtti. Toplantıda hazır bulunan Jones'a göre, Jung "sunumunun zamanlamasını iyi ayarlamamak ve sözünü tamamlaması için başkanın yaptığı uyarıları dikkate almamak gibi bir hata işledi. Nihayetinde kıpkırmızı kesilmiş, öfkeli bir yüzle salondan dışarı fırladı."[215]

Ertesi gün, 5 Eylül'de histerinin doğası hakkında canlı bir tartışma oldu ve çeşitli görüşler dile getirildi.[216] Dupré, Auguste Marie ve Sollier kendi kuramlarını savundular. Joirie histerinin gerginlik potansiyelindeki değişikliklerden kaynaklandığı sonucuna varmıştı, bu değişiklikleri gösterebilecek bir aygıt, bir "stenometre" icat ettiğini söylüyordu. Bezzola eski Breuer-Freud kuramını kabul ettiğini söyledi ama Freud'un daha yakın tarihli psikanalitik kuramını kabul etmiyordu. Otto Gross ve Ludwig Frank, Freud'un histeri kuramını savundular, Konrad Alt ve Heilbronner ise bu kurama saldırdı. Alt şunları söyledi: "Freud'un histerinin kökeniyle ilgili kavrayışları baskın çıkarsa, zavallı histerikler daha önce olduğu gibi hor görülen toplum dışı insanlar olacak. Bu, talihsiz hastalara çok büyük bir zarar verecek büyük bir geri adım anlamına gelir." Janet'nin görüşleri ise şöyleydi: "Breuer ile Freud'un 1895'te yaptıkları ilk çalışma, kanımca, on beş yıldır hipnoz ya da otomatik yazı yöntemiyle histeriklerin zihinsel durumunu analiz etmekte olan Fransız doktorların çalışmalarına ilginç bir katkıdır." Breuer ile Freud, Fransız yazarların işlediklerine benzer vakalar bulmuşlardır, diye ekledi Janet ama Freud yersiz bir tutumla bu vakalardan genel görüşler çıkarmıştı. Janet sözlerini bitirirken, kimi zaman histeride cinsel sabit fikirlerle karşılaşabileceğimizi bildiğimizi ama bu vakalara dayanarak genel bir histeri kuramı kurmamak gerektiğini söyledi.

Dubois fobileri tedavi ederken kullandı yöntemden bahsetti. Duyguların her zaman fikirlerden sonra geldiğini söyledi, bu nedenle de tedavinin kökene, daha açık bir deyişle hastanın zihnine girmesine izin verdiği hataları fikre inmesi gerekiyordu. Van Renterghem psikoterapi yöntemlerini üç grupta sınıflandırmıştı: Hastanın duygulanımına yönelik olanlar (örneğin anksiyeteyi yatıştırmak ya da cesaretlendirmek için); zekâsına hitap edenler (hastalığın nedenleriyle ilgili açıklamalar, eğitim ve yeniden eğitim); hayal gücünü hedef alanlar (telkinle tedavi çeşitleri).

Bu kongrede Janet'nin ne kadar büyük bir saygınlığa sahip olduğunu görmek ilginçtir. Janet histeri hakkında başlıca bildiriyi sunmakla görevlendirilmişti; Jung psikanalizin kökenindeki temel fikirlerin sahibi olarak onu göstermişti ve genç İngiliz doktor Ernest Jones, allokiri[217] hakkındaki bir sunumunda "Profesör Janet'nin hak ettiği ilgiyi görmemiş olan dikkat çekici denemesi"nden bahsetmişti. Bu kongrenin dikkat çekici bir diğer özelliğiyse tartışmaların psikanalize değinir değinmez belirgin bir canlılık kazanmasıydı. Conrad Alt,

---

215 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1955, II, s. 186.

216 Jones'un bu toplantıyla ilgili anlatısında, oturumun Freud'un kuramlarına yönelik yoğun bir saldırıdan başka bir şey olmadığı ima edilir. Resmî tutanaklar ise gayet farklı bir izlenim verir: Çoğu konuşmacı sadece kendi kuramlarını savunmakla ilgilenmiştir; diğer konuşmacılar arasındaysa Freud'a karşı çıkanlar olduğu kadar ondan yana olanlar da vardır.

217 Vücutta uyarılan bölge dışında başka yerlerde de hissedilen duyum (ç.n.)

Freudcu kuramların, kongrede hazır bulunan çok sayıda Alman nörolog ve psikiyatrist arasında pek az destek gördüğünü belirtmişti.[218] Janet'nin histeriyle ilgili Freudcu hipotez için "şaka" (*une plaisanterie*) dediği söyleniyordu.[219]

Amsterdam Kongresi'nde psikanaliz hakkında yapılan tartışmalar, anlamı sıklıkla efsanelerin gölgesinde kalan daha geniş çaplı bir tartışmanın bir parçasıydı. Jones, Friedländer'ın yaptığı bir sunumun "büyük yanlış anlamalarla dolu olduğu"nu söylemişti.[220] Aslında Friedländer, Freud'un yöntemini gereği gibi anmış ve "Breuer ile Freud'un *Studies*'ini histeri hakkındaki en değerli çalışmalardan biri olarak görüyorum." demişti.[221] Ama Friedländer, Jung'un sadece psikanalitik yöntemi kullanmış olanların Freud'u sorgulama hakkına sahip olduğu argümanını kabul etmiyordu; Freud'un yanıldığını ortaya çıkarmanın yollarından biri histeriyi analitik olmayan yöntemlerle tedavi etmeye çalışmaktı. Friedländer yedi ağır histeri hastasını analitik olmayan bir yöntemle tedavi ettiğini ve bu hastaların yirmi yıl boyunca iyileşmiş hâlde kaldıklarını anlatmıştı. Weygandt'ın psikanalizi hedef alan, sert olduğu ileri sürülen saldırıları hakkında da aynı şey söylenebilirdi.[222] Weygandt, Freud'un tilmizlerinin üstatlarını Galileo ile karşılaştırma biçimine itiraz etmiş, Freud'un kuramlarına tekabül etmeyen görüşleri dinlemeye yanaşmamıştı. Weygandt da "sadece psikanalitik yöntemi kullanmış olanların tartışmaya hakkı olduğu" argümanına itiraz etmişti, "çünkü yanlış yöntemler yanlış bulgulara yol açardı ve hatalı yöntemi tekrarlamak kesinlikle aynı hatayı tekrar tekrar üretirdi." Weygandt bazı psikanalitik terimlerin bilimsel olmadığını da söylemişti, örneğin "dileklerin gerçekleşmesi" böyle bir terimdi. Jung'un *Dementia Praecox'un Psikolojisi* adlı kitabının incelendiği bir değerlendirmede Isserlin, testte kullanılan sözcük ile cevap arasında nedensel bir bağlantı olup olmadığını, cevabın çözülmüş kompleksleri gerçekten ortaya koyup koymadığını merak etmişti.[223] Jones bu yöntemsel eleştiriyi "şiddetli polemik" diye nitelemişti.

1908'de Türk İmparatorluğu, "Avrupa'nın hasta adamı" henüz ölmediğini gösterdi. Bazılarının imparatorluğun son nefesi, bazılarının da ilk iyileşme işareti diye değerlendirdiği bir olay yaşandı. Sultan II. Abdülhamit'in yönetiminden usanmış bir grup devrimci, Jön Türkler bir darbe yaptılar, bunun üstüne Sultan onlara hükümeti paylaşmayı önerdi. Türk İmparatorluğu'nun azınlıkları umutlanmaya başladı. Bulgarlar bağımsızlıklarını ilan etti; Yunanlar, Sırplar ve Bulgarlar'ın yaptığı özgürleşme hayali kuran Ermeniler arasında ulusal bir kaynaşma başladı. Avusturya-Macaristan hükümeti bu fırsattan yararlanarak otuz yıldır

---

218 *Monatsschrift für Neurologie und Psychiatrie*, XXII (1907), ss. 562-572.

219 Janet'nin öne sürdüğü varsayılan bu iddia Kongre tutanaklarında yer almamaktadır. Bir ara sırasında laf arasında söylenmiş bir söz olabilir. Yine de sonraki anlatılarda çarpıtılmıştır. (Söylentiye göre) Janet, psikanalizin (sadece histeri kuramının değil) *une mauvaise plaisanterie* (kötü bir şaka) olduğunu herkesin duyacağı şekilde söylemişti.

220 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Book, 1955, II, s. 119.

221 A. A. Friedländer, "Über Hysterie und die Freudsche psychoanalytische Behandlung derselben", *Monattschrift für Psychiatrie und Neurologie*, XXII (1907), *Ergänzungsheft*, ss. 45-54.

222 W. Weygandt, "Kritische Bemerkungen zur Psychologie der Dementia Praecox", *Monattschrift für Psychiatrie und Neurologie*, XXII (1907), ss. 289-302.

223 M. Isserlin, *Centralblatt für Nerveheilkunde und Psychiatrie*, XVIII (1907), ss. 329-343.

kâğıt üstünde Sultan'ın hâkimiyetinde olan ama pratikte Avusturya-Macaristan tarafından idare edilen Bosna ve Hersek vilayetlerini ilhak etti. Bu ilhak bir yanda Avusturya-Macaristan ile diğer yanda Sırbistan ve Rusya arasındaki siyasal gerilimi tırmandırdı. Almanya ile Fransa arasındaki gerilim de azalmamıştı. Fransa ile İngiltere arasında, Kral VII. Edward'ın başlattığı yakınlaşma şekil alıyordu, bu nedenle de Almanya kendisini giderek bir çevrelemenin mağduru gibi hissediyordu.

İnsanlar genel bir şiddet ve yıkıcılık ikliminde yaşadıkları hissi içindeydi. Anarşistler faaliyetlerini sürdürüyordu, Portekiz Kralı Carlos suikaste kurban gitti. Avrupalı entelektüeller arasında demokrasi karşıtlığı, entelektüellik karşıtlığı ve fütürizm gibi yeni eğilimler belirdi. Ekonomist Georges Sorel *Reflections on Violence* adlı kitabını yayınladı, akıl ve ilerlemeye duyulan liberal inancın bir reddiydi bu kitap.[224] Kamuoyu kübist resimlerin yer aldığı sergilerle sarsılmıştı. Birçok kişi, korkutucu savaşları, uluslararası siyasal durumun kaçınılmaz sonucu olarak görüyordu. Karl Kraus havacılığın ilerlemesinin dünyanın çöküşünü beraberinde getireceği tahmininde bulunuyordu.[225]

Psikoterapi hakkında hem akıl hastaneleri hem özel muayenehaneler babında hiç bu kadar fazla konuşulmamıştı. Alman ve İsviçre kurumlarını ziyaret etmiş olan iki Amerikalı, E. Ryan[226] ve R. C. Clarke[227] Berlin, Münih, Tübingen ve Zürih'te ziyaret ettikleri akıl hastanelerinde terapi alanında kaydedilen başarılara hayret etmişlerdi. Aynı yıl Almanya'da öğrenim gören Oberndorf, Berlin yakınlarındaki bir sanatoryumda, Haus Schonow'da spor, bahçecilik ve sanat terapisinin tam anlamıyla uygulandığını anlatmıştı.[228] Hastaların evcil hayvanları (bir eşek dâhil) vardı. Paris'te Pierre Janet, Collège de France'ta, mucizevi dinsel şifalardan başlayıp hipnoz, telkin, yeniden eğitim ve egzersiz konularını genişçe ele alarak bütün psikoterapi yöntemleri hakkında bir araştırma sunmuştu.

Freud artık çok sayıda hastaya sahip, dünyaca tanınmış bir psikiyatristti, yeni tilmizler geliyordu, Ferenczi ve Brill de onlar arasındaydı. Salzburg'da 26 Nisan'da psikanalize ilgi duyan insanların katıldığı gayri resmî bir toplantı yapıldı, kırk iki kişinin katıldığı bu toplantıda çoğunluk Avusturyalıydı. Yapılan altı sunumdan biri Freud'undu, Freud ünlü bir hastanın, "fare adam"ın hikâyesinden parçalar aktarmıştı. Sonraki yıllarda bu toplantı Birinci Uluslararası Psikanaliz Kongresi olarak bilinecekti.

Freud'u eleştiren bazı isimler iyi niyetli kuşkularını ve kafa karışıklıklarını dile getirmişti. Gruhle'nin Freud'un "Kültürel Cinsel Ahlak Kuralları ve Modern Gerginlik" hakkında yaptığı sunumla ilgili görüşleri bu nitelikteydi.[229] Gruhle, Freud'un makalesinin ayrıntılı ve

---

224 Georges Sorel, *Réflexions sur la violence,* Paris: Librairie de "Pages Libres" 1908.

225 Karl Kraus, "Apocalypse (Offener Brief an das Publikum)", *Die Fackel,* X, no. 261/262 (13 Ekim 1908), ss. 1-14.

226 Edward Ryan, "A Visit to the Psychiatric Clinics and Asylums of the Old Land", *American Journal of Insanity,* LXV (1908-1909), ss. 347-356.

227 R. C. Clarke, "Notes on Some of the Psychiatric Clinics and Asylums of Germany", *American Journal of Insanity,* LXV (1908-1909), ss. 357-376.

228 Clarence P. Oberndorf, *A. History of Psychoanalysis in America,* New York: Grune ve Stratton, 1953, s. 75.

229 H. W. Gruhle, *Zentralblatt für Nervenheilkunde,* XXXI (XIX) (1908), ss. 885-887.

nesnel bir özetini sunduktan sonra, herkesin kendince bir sonuç çıkarabileceğini eklemişti: "Belki de zaman zaman, sizi tuhaf gündüz düşlerinin âlemine götüren hiç kimsenin geçmediği, büyülü yollardan geçmek hoş olur." Psikanaliz hakkında kararlı bir karşıtlık sergileyen görüşler, önceden onu şevkle benimsemiş kişilerden geliyordu. Karl Kraus'un ünlü dergisi, alışıldık cinsel ahlaka karşı sert bir mücadele başlatan, Marquis de Sade ile Weininger'i baş tacı eden *Die Fackel* Freud'un *Üç Deneme*'sini alkışlamıştı. Şimdiyse Karl Kraus, Goethe'nin şiiri *Der Zauberlehrling*'de mastürbasyon fantezileri tespit ettiğini ileri süren bir psikanalistle alay ediyordu.[230] Kraus psikanalizin iyileştirici gücünü reddediyor, psikanalistleri, hava durumunu güya tahmin etmekle kalmayıp bir de kontrol ediyormuş havalarına giren meteorologlara benzetiyordu.

Psikiyatri çevrelerinde polemikler devam ediyordu. 9 Kasım 1908'de Abraham, Berlin'de Psikiyatri Derneği'nde yakın akrabalar arasında evliliğin nevrotik açıdan önemi hakkında bir bildiri okudu.[231] Geleneksel hikâyeye göre, Oppenheim'ın "böyle canavarca fikirler"e karşı "öfkeli patlamalarda" bulunmasına, Ziehen'in "bu korkunç ifadeler"e ve "saçmalıklar"a karşı verip veriştirmesine, Braatz'ın "Alman idealleri söz konusu, onları korumak için bir şeylerin yapılması gerekiyor," diye haykırmasına neden olan neredeyse isyana kalkışılan bir toplantıydı bu.[232] Ama resmî kayıtlara göre toplantı çok daha az fırtınalı geçmişti. Oppenheim, Oedipus kompleksini reddetmesine rağmen, Abraham'ınkine benzer vakalar gördüğünü ve onun yorumlarına katıldığını söylemişti. Ziehen aslında Freud'un kavramlarının "saçma" (*Unsinn*) olduğunu söylemiş ama Abraham'ın gözlemlerini ilginç ve genelde doğru bulmuştu. Rothmann, akraba evliliklerinin Yahudiler arasında yaygın olduğuna inanıyordu, çünkü Yahudiler yalıtılmış topluluklar hâlinde yaşıyordu. Abraham sözlerini noktalarken, yorumla ilgili olarak değil ama olgularla ilgili olarak Oppenheim'la aynı fikirde olduğunu söylemişti.

1909 yılı Avrupa'nın her yerinde gerilimlerin daha da artmasını beraberinde getirdi. Türkiye'de, muhafazakâr unsurlar Jön Türkler'e isyan etti ve Jön Türk liderleri 31 Mart'ta suikaste kurban gitti ama Jön Türkler'in liderliğindeki bir ordu tugayı iktidarı almayı ve II. Abdülhamit'i tahttan indirip yerine V. Mehmet'i geçirmeyi başardı. Yeni Türk hükümeti Türkiye'yi yeniden örgütlemeye ve modernleştirmeye karar verdi. Ordu Alman askerî danışmanların sorumluluğuna verildi. Sert milliyetçi bir hareket doğdu, bunun sonucu Kilikya ve İstanbul'daki Ermenilerin katledilmesi oldu. Yeni hükümet, Türk edebiyatını ve kültürünü canlandırmak istiyordu. Dünyanın dört bir yanında kamuoyu Perry'nin Kuzey Kutbu'nu fethetmiş olmasının, Shackleton'ın Güney Kutup bölgelerindeki keşif gezilerinin ve Bleriot'nun Manş Denizi üstünde yaptığı ilk uçuşun etkisi altındaydı.

Altıncı Uluslararası Psikoloji Kongresi 2-7 Ağustos'ta Cenevre'de Claparède başkanlığında yapıldı.[233] Kongrenin ana teması bilinçaltı idi ve ana bildiriyi hazırlama görevi bu

---

230 Karl Kraus, "Tagebuch", *Die Fackel*, X, no. 256 (5 Haziran 1908), ss. 15-32.

231 Karl Abraham, "Verwandtenehe und Neurose", *Zentralblatt für Nervenheilkunde*, XXXII (1909), ss. 87-90.

232 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1955, II, s. 128.

233 *VIe Congrès International de Psychologie, 1909, Rapports et Comptes-Rendus*, Edouard Claparède, yayına hazırlayan, Cenevre: Kündig, 1910.

terimi geliştiren kişiye, Pierre Janet'ye verilmişti. Janet'nin bu bildiriyi hazırlarkenki başlıca kaygısı klinik bir kavram olan bilinçaltını, felsefi bir kavram olan bilinçdışından ayırmaktı. Bilinçaltı, belli bir nevrozda, histeride ortaya çıkan bazı kişisel rahatsızlıkların sergilediği özellikleri özetlemek için geliştirilmiş bir terimdi. Toplantıda, buna itiraz edecek bir psikanalist bulunmuyordu ama sonraki yayınlarda Janet'nin sözleri yanlış yorumlandı ve önceki görüşlerini reddettiği, bilinçdışının varlığını inkâr ettiği söylendi.

Psikoterapiye duyulan ilginin giderek arttığı dikkate alınarak mevcut yöntemlerin değerini belirlemek ve karşılaştırmak için girişimlerde bulunuldu. Amerika'da W. B. Parker'ın yayına hazırladığı kolektif bir eser, psikoterapi felsefesi ve tarihi hakkında makaleler ve çeşitli yöntemlerle ilgili bir araştırma içeriyordu: Emmanuel hareketinin dinî terapisi, Dubois'nın ahlaki tedavisi, Dejerine'in tecrit yöntemi, çalışma terapisi, çevrenin analizi ve değiştirilmesi, Cabot'nun "yaratıcı değerlendirme" prosedürü.[234] Psikanalizle ilgili bölümü Brill kaleme almıştı.[235] R. C. Cabot sonuç bölümünde o dönem revaçta olduğu üzere Freud'un çalışmasını, psikoterapinin en bilimsel kısmı olarak değerlendirmeyi eleştiriyordu; Cabot'ya göre sadece Janet'nin çalışması böyle değerlendirilmeye layıktı, gerçi bütün yöntemler yararlı olabilirdi.[236]

Bu arada psikanalitik hareket ileri doğru büyük adımlar atıyordu. Massachusetts'te, Worcester'da Clark Üniversitesi'nin yirminci kuruluş yıldönümü törenlerine başka bilim insanlarının yanı sıra Freud ve Jung da davet edilmişti. Jones, Freud ile Jung'un Amerika'ya yaptıkları ziyaretin renkli bir hikâyesini kaleme aldı.[237] Bu törenler vesilesiyle yapılan oturumlarla ilgili anlatılar Tutanaklar'da bulunur, New York ve Boston gazeteleri de yaşanmış ilginç olayları yayınlamıştı.[238]

1909'un ilk günlerinde *New York Times* Cook'un Kuzey Kutbu'na ulaştığı iddiasında bulunduğunu, Habeşistan Veliaht Prensi'nin ABD Başkanı Roosevelt'e beyaz bir fil hediye ettiğini, tarihteki ilk ulusal havacılık toplantısının Fransa'da Rheims'da düzenlendiğini, buhar gemisi George Washington'ın 30 Ağustos'ta Bremen'den geldiğini duyurdu. İlginçtir, ünlü yolcular listesinde Freud ile Jung'un adı yoktu ama psikolog William Stern'e yer verilmişti.

Boston Evening Transcript, Clark Üniversitesi'nin yirminci kuruluş yıldönümü vesilesiyle düzenlenen törenler ve konferanslar hakkında ayrıntılı haberler sunmuştu. 6 Eylül Pazartesi günü William Stern tanıkların psikolojisi hakkında konuştu, kendisinin öncülük ettiği yeni bir uygulamalı psikoloji dalıydı, ertesi gün de okul problemleri hakkında bir konuşma yaptı. 7 Eylül Salı günü konuşma yapan, diğer önde gelen akademisyenler arasında

---

234 W. B. Parker, yayına hazırlayan, *Psychotherapy: A Course of Reading in Sound Psychology, Sound Medicine, and Sound Religion*, üç cilt, New York: Centre Publishing Co., 1909.

235 A. A. Brill, "Freud's Method of Psychotherapy", *Psychotherapy*, II, No. 4, ss. 36-47.

236 Richard C. Cabot, "The Literature of Psychotherapy", *Psychotherapy*, III, no. 4 (1909), ss. 18-25.

237 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1955, II, ss. 54-59.

238 *Lectures and Addresses Delivered before the Departments of Psychology and Pedagogy in Celebration of the Twentieth Anniversary of the Opening of Clarke University, September 1909*, iki cilt, Worcester, Massachusetts: 1910.

Franz Boas ve Sigmund Freud da yer alıyordu. *Boston Evening Transcript*, 8 Eylül'te şöyle bir haber yayınladı:

> Dr. Freud'un Psişik Analiz hakkındaki kitabını inceleyen öğrenciler hiç kuşkusuz onu soğuk ve neşesiz bir insan olarak hayal etmiştir ama insan onunla karşılaştığında bu önyargısından kurtulur, öne doğru eğilmiştir, kır saçlıdır ama yaşının asla sertleştiremeyeceği iyilik dolu bir çehresi vardır... hastalarından kendisiyle ilgili hikâyeler dinler. Dr. Freud son derece mütevazıdır, meslektaşı Dr. Breuer'a bir keşfin on yılı aşkın bir süre boyunca uyumasına izin vermeye istekli bir adamın hak ettiğinden daha fazla itibar eder. Dr. Freud -Almanca konuşarak ama Dr. Stern gibi üstünde çalışılmış bir açıklıkla- kendisinin izlediği bir vakadan bahsettiğinde bu niteliği bir kere daha kendisini gösterdi. Sabah programında yerini cömertçe veren Dr. Franz Boas bu fedakârlığı şevkle yapmıştı, Dr. Boas'ın dostları kendilerini onu beklemeye değer olduğunu söyleyerek teselli etseler de çığır açan bir keşifte bulunma onuruna gayet layıkmış gibi görünen Viyanalının kürsüye erken çıkmasına memnunlardı.

Biyoloji ve matematikle ilgili bilgilendirici konferanslar verilmiş, İtalyan fizikçi Volterra Maxwell ile Lorentz'in kuramlarını Fransızca sunmuştu.

9 Eylül Perşembe günü çeşitli bölümlerde çok geniş bir yelpazeye yayılan bilimsel konular tartışıldı. Titchener deneysel psikoloji hakkında konuştu, C. G. Jung kelime çağrışım testleri hakkında konuşma yaptı, Leo Bürgerstein ("Clark Üniversitesi'ndeki dinleyicilerin çoktan gözdesi hâline gelmiş") Viyana ve karma eğitim üstüne konuştu. Adolf Meyer erken bunamada dinamik etkenler hakkında "çarpıcı bir sunum" yaptı ve Freud şevkli dinleyicilere konferanslar verdi.

10 Eylül Cuma günü, akademik konulardaki konferanslar devam etti. Freud, Janet okulunun "kalıtımcı" kuramının tersine, kendi kuramının "dinamik bir kuram" olduğunu vurguladı. Jung kelime çağrışım testini suçların tespitinde ve hastalıkların gizli nedenlerinin ortaya çıkarılmasında nasıl başarıyla kullandığını anlatarak dinleyicilerin nutkunun tutulmasına neden oldu. Öğleden sonra eğitimle ilgili bir konferansta, "Hobolar Kralı" Ben Reitman eşliğindeki anarşist Emma Goldman'ın tartışmaya dâhil olmasıyla birlikte hava değişti.

11 Eylül Cumartesi günü *Boston Evening Transcript*, Adelbert Albrecht'in Sigmund Freud'la yaptığı uzun bir söyleşiyi yayınladı.[239] Gazeteciye göre Freud o zamanlar çok tartışılan ABD'deki Emmanuel hareketinin öleceği öngörüsünde bulunuyordu. Psikoterapinin öncüleri olarak Liébeault, Bernheim ve Moebius'u sayıyordu. Hipnoz için "bir başarısızlık ve etik değeri kuşkulu bir yöntem" diyordu. Freud psikanalitik tedaviyle ilgili olarak da "Yöntemimi sadece ağır olan ve başka doktorların umutsuz diye bıraktığı vakalara uygulayabildim. En iyi ağır vakalarda sonuç veriyor." diyordu.

Freud ve Jung, Clark Üniversitesi'nde kaldıkları süre zarfında, üniversite başkanı Stanley Hall'un misafirleri oldu. Freud açılış konuşmasında Amerika'dan gelen bu davetin, çabalarının ilk kez resmen tanınması anlamına geldiğini açıkladı; Bleuler ile Burghölzli personeli tarafından kabul edilmiş olması ışığında değerlendirildiğinde biraz şaşırtıcı bir iddiaydı bu.

---

[239] **Bkz. yedinci bölüm, s. 442.**

Jung o tarihte, Burghölzli'de müdür yardımcılığı görevinden daha yenice istifa etmiş bulunuyordu. Şimdi artık özel muayenehanesine, yeni kurulmuş Uluslararası Psikanaliz Derneği'nin yönetimine ve *Jahrbuch*'un yayın yönetmenliğine vakit harcıyordu. Öyle görünüyor ki kendisini psikanalitik hareketin kaderiyle tamamen özdeşleştirmişti.

Psikanalitik literatür yıl be yıl gelişiyordu. Freud birçok makale yayınlamıştı, bunlar arasında en ünlü iki vakasının hikâyeleri, Küçük Hans'ın hikâyesi ve fare adamın hikâyesi de vardı. Freud'un tilmizleri, özellikle de Stekel, Rank ve Abraham verimli yazarlardı; bugün o kadar iyi hatırlanmayan başka birçok tilmizi de vardı. Ayrıca psikanaliz hakkında ya tarafsız araştırmalar biçiminde ya da psikanalizden yana veya ona karşı çıkan tartışmalar şeklinde bir literatür bolluğu da vardı.

Friedländer'ın Budapeşte'de Uluslararası Tıp Kongresi'nde okuduğu bir bildiri bu açıdan ilginçtir, çünkü psikanalize getirilen itirazların tam olarak neler olduğunu gösterir:

> Birincisi, bilim insanlarının tartışmalarında yapmaları olağan olan sessiz gösterimlerin tersine psikanalistler duygusal patlamalarla kesintiye uğramış dogmatik olumlamalar sunar; psikanalistler Freud'u Kepler, Newton ve Semmelweiss gibi insanlarla bir tutmakta ve karşıtlarını hedef alan saldırılarının kuvveti itibarıyla benzersizdir. İkincisi, psikanalistler iddialarını bilimsel bir tutumla kanıtlamak yerine doğrulanamayacak açıklamalar yapmaktan memnuniyet duyarlar. "Psikanalitik deneyimden biliyoruz ki..." derler ve kanıt yükünü karşı tarafın sırtına atarlar. Üçüncüsü psikanalistler herhangi bir eleştiri, hatta en haklı kuşkuların ible dile getirilmesini kabul etmez, buna "nevrotik direniş" derler. Friedländer Sadger'dan şunları aktarıyor: "Doktorların cinsel meseleleri tartışırken namusluluk taslaması prensipten çok psikolojik geçmişten kaynaklanır... Kendilerinin histerik olduğunu kabul etmek yerine nevrastenik olmayı kabul ederler. İkisi de olmasalar bile, histerik bir karıları, anneleri ya da kız kardeşleri olduğunu kabul etmeleri gerekebilir. İnsanın yakın akrabaları ya da kendisi hakkında bu tür şeyleri açması sağduyuya ters düşer, o yüzden de bütün kuramın geçersiz olduğunu ilan etmeyi ve onu *a priori* diye kınamayı tercih ederler."[240] Friedländer bu tür argümanlar ileri sürmenin bilim insanları arasında kabul edilemez olduğunda hemfikirdi. Dördüncüsü, psikanalistler kendilerinden önce yapılan ya da başkaları tarafından yapılan şeyleri görmezden gelir ve böylece yenilikçi olduklarını ileri sürer. Freud'dan önce iyileştirilen histeri hastaları hiç olmamış, psikoterapi hiç uygulanmamış gibi. Beşincisi cinsellikle ilgili psikanaliz kuramları kanıtlanmamış olsalar da bilimsel bir gerçek olarak sunuluyor, Wulffen'ın dediği gibi: "İnsanın içindeki bütün etik kuvvetler, utanç duygusu, ahlaki değerleri, Tanrı'ya ibadeti, estetik anlayışı, sosyal duyguları bastırılmış cinsellikten kaynaklanır." Wulffen Weininger'in şu sözlerini hatırlatıyor: "Kadın doğuştan cinsel bir suçludur; güçlü cinselliği başarıyla bastırıldığında onu kolayca hastalık ve histeriye götürür, yeterince bastırılmazsa suça yöneltir; sıklıkla onu ikisine de yöneltir." Altıncısı Friedländer, psikanalistlerin, sanki kuramları bilimsel olarak kanıtlanmış gibi, alan dışındaki geniş kesimlere doğrudan hitap etmelerine karşı çıktı; psikanalistler bunu yaparken kuramları kabul etmemiş olanların cahil ve geri görünmelerine neden olur.[241]

---

[240] A. Friedländer, "Hysterie und Moderne Psychoanalyse", *Congrès International de Médecine*, Budapeşte (1909), kısım XII, ss. 146-172.

[241] J. I. Sadger, "Die Bedeutung der psychoanalytischen Methode nach Freud", *Centralblatt für Nervenheilkunde und Psychiatrie*, XXX (XVIII) (1907), ss. 45-52 (alıntı 50. sayfadandır).

Friedlander'ın argümanları dönemin psikiyatristlerinin argümanlarıyla da destekleniyordu. Ortak şikâyetlerden biri psikanalizde istatistiğin bulunmamasıydı. Bir diğer şikâyetse psikanalitik fikirlerin "dahiyane" (*geistreich*) ama gereğince "bilimsel" olmamasıydı. Üçüncü bir şikâyet, psikanalitik fikirlerin yeni olmaktan ziyade sıklıkla daha eski, modası geçmiş kavramlara dönmesiydi. (Rieger'ın kocakarı psikiyatrisi derken kastettiği buydu işte, modern nozolojinin başlangıcı öncesindeki psikiyatri; Freud'un histeriyi cinsellikle ilişkili olarak açıklayan kuramı daha önce reddedilmiş bir kurama dönülmesi olarak görülüyordu.) Son olarak bir de *genius loci* argümanı vardı. Aschaffenburg, Löwenfeld ve Friedländer, Freud'un cinsel kuramlarının başarısını, Viyana'da verimli topraklara düşmüş olmalarıyla açıklıyordu. Krafft-Ebing'in 1886'da yayınlanan *Psychopathia Sexualis*'i Viyana'da alan dışı çevrelerde olağanüstü bir başarı kazanmıştı ve o zamandan beri, Weininger'in kitabının kazandığı muhteşem başarının da gösterdiği üzere cinsel meselelere duyulan özel ilgi artmıştı; Schnitzler'in ve diğer yazarların çalışmalarının kazandığı başarıdan bahsetmiyoruz bile. Dolayısıyla Freud'un hastaları bu tür sorulara açıktı. Daha sonra Ladame'ın alıntılayacağı, ondan sonra da Janet'nin alacağı bu "*genius loci*" argümanı yanlış anlaşılmış, Viyana çevrelerinin genel ahlaksızlığına atıfta bulunduğu düşünülmüştü.

Birinci İki Savaş Arası Dönem: 1910-1914

Avrupa 1910'a kadar bir silahlı barış sisteminde yaşamıştı ama siyasal gerilimlerin artmasına rağmen barışın korunabileceği umulmuştu. Oysa şimdi genel bir alevlenmenin kaçınılmaz olduğu açıklık kazanmıştı. Balkan Savaşları birçokları tarafından büyük Avrupa güçleri arasındaki savaşın girizgâhı olarak görülüyordu. Fransa, İngiltere ve Almanya milliyetçi bir kitlesel nevrozun pençesindeydi, bir avuç barışseverin ümitsiz çabaları da buna karşı koymaya yetmiyordu.[242] Savaş beklentisi dönemin literatürüne ve insanların genel zihniyetine yansımıştı.

Bir diğer uğursuzluk alâmeti de Fütürist hareket gibi nihilist eğilimlerin ortaya çıkmış olmasıydı. İtalyan bir şair, Filippo Tommaso Marinetti ahlakın ve geleneksel değerlerin yerle bir edilmesini; akademiler, kütüphaneler ve müzelerin yıkılmasını vazediyordu; hızın, modern makinelerin, tehlikenin ve savaşın güzelliğine övgüler düzüyordu.[243] Marinetti ile takipçileri resim, heykel, müzik ve edebiyatta bir devrim yaratmaya çalışıyordu; halkı sarsmaya ve öfkelendirmeye yönelik tiyatro gösterileri düzenliyorlardı, sonunda herkesin kaşları çatılıyordu. Marinetti ile takipçileri saldırgan bir İtalyan milliyetçiliğini destekliyordu, daha sonraları İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılmasını ve Faşizm davasını destekleyen bir seferberlik başlattılar. Avrupa'nın dört bir yanında, özellikle de Rusya'da Marinetti'nin taklitçileri çıktı.

Öyle görünüyor ki genel gerilim dinamik psikiyatri tarihine de yansımıştı. Bu yıllar psikanalitik harekette polemiklerin ve iç krizlerin yaşandığı bir dönem oldu.

---

[242] Caroline E. Playne, *The Neuroses of the Nations*, Londra: Allen and Unwin, 1928.

[243] F. T. Marinetti, "Le Futurisme", *Le Figaro*, no. 51 (20 Şubat 1909).

1910'daki büyük olay Kral VII. Edward'ın ölmesi oldu, onun yerini Kral V. George aldı. Edward hüküm sürdüğü on yıl içinde Fransa'yla yakınlaşılmasını sağladı ama Almanlar onu ülkelerinin siyasal olarak çevrelenmesinin mimarı olmakla suçluyordu, Edward öldüğünde vaziyet, tahta çıktığı günlere nazaran hatırı sayılır derecede patlayıcı bir hâl almıştı. Aynı yıl büyük bir barış havarisi, Avrupa edebiyatının seksen iki yaşındaki babası Kont Leo Tolstoy öldü. Tolstoy'un şiddetsizlik öğretisi daha sonra en tanınmış tilmizi Gandhi tarafından uygulanacaktı.

Yirminci yüzyılın ilk on yılında dinamik psikiyatride birçok değişiklik oldu. Bernheim, meslek hayatına veda töreninde geçmişe ait bir kişilik gibi görünüyordu, yaptığı konuşmada içerleme doluydu.[244] Önceki yirmi sekiz yılda yazdığı her şeyin unutulduğunu söyledi. Artık bir İsviçreli, Dubois psikoterapinin kurucusu sayılıyordu ve onu "ilhak etmişti." (Almanya'nın Fransa'ya ait olan Alsace-Lorraine'i "ilhak etmesi"ne bir göndermeydi bu.) Belli ki Bernheim, Viyana ve Zürih'te olup bitenlerin farkına varmamıştı.

Psikanalistler giderek daha faal bir hâl alıyordu, özellikle de mitlerin, edebiyatın ve antropolojinin yorumlanması alanında. Freud, Leonardo da Vinci'yle ilgili ünlü denemesini yayınladı.[245] Jones, Hamlet yorumunu yayınladı.[246] Süreli yayını *Anthropophyteia*'yı bütün halklar ve ülkelerden topladığı müstehcen fıkralara vakfeden folklorcü Friedrich Krauss, Freud'dan bu malzemenin psikanalitik bir değerlendirmesini rica etti.[247]

30 ve 31 Mart'ta Nüremberg'de ikinci bir uluslararası toplantı yapıldı. Bu toplantıda bir Uluslararası Psikanaliz Derneği kurulması kararlaştırıldı. Freud örgütün başında Yahudi olmayan birinin olmasını tercih etti.[248] Viyanalı üyelerin çok muhalefet etmesine rağmen Jung başkanlığa seçildi. Bunu telafi etmek için yeni süreli yayın *Zentralblatt für Psychoanalyse*'in yayın yönetmenliğine Adler ile Stekel getirildi.

O tarihlerde psikanalize karşı hissedilen husumetin büyük bölümü yaygın tabirle "vahşi analistler"den, yani bu iş için hiçbir hazırlığı olmayan insanların sıklıkla hastalarına zarar verecek biçimde "analiz etmeye" başlamasından kaynaklanıyordu. Berlin'de Freudcu gruba mensup olan Hans Blüher durumu şöyle resmetmişti:

> Berlin'de [Blüher'in anlattığına göre] Viyana ve Zürih'te olduğu gibi, iki çevreden oluşan bir psikanaliz grubu vardı: küçük tıbbi bir çevre, kesinkes tıbbi bir terminoloji kullanıyor, nevrotiklerin tedavisini amaçlıyordu; bir de alan dışından çok daha geniş bir grup vardı ki bu insanların da işi kamuoyunun dikkatini nevrozlara ve psikanalize çekmekti. Blüher'e göre alan dışından insanlardan oluşan bu çevre psikanalitik hareketin başlıca itici gücüydü; bu grubun mensuplarının çıkardığı sözüm ona psikanalitik yayınlar bir sel olmuştu. Dizgin-

---

244 İsmi meçhul yazar, *Jubilé du Professeur Bernheim*, 12 Kasım 1910 (Nancy, 1910).

245 **Bkz. yedinci bölüm, ss. 516-517.**

246 Ernest Jones, "The Oedipus Complex as an Explanation of Hamlet's Mystery: A Study in Motive", *American Journal of Psychology*, XXI (1910), ss. 72-113.

247 Sigmund Freud, "Brief an Dr. Friedrich Krauss", *Anthropophyteia*, VII (1910), ss. 472-473. Standart basım, XI, ss. 221-227.

248 Aynı tarihlerde, Esperanto'nun yaratıcısı Ludwig Zamenhof da kurumunun yönetimini Yahudi olmayan birine bırakmak istemişti. Bkz. *Israelitisches Wochenblatt*, XI (1912), ss. 541-542.

lenmemiş hâlleriyle psikanalizin bireysel nevrozların tedavisinden tutun savaşın ortadan kaldırılmasına varıncaya dek, insanlığın bütün olası sorunlarına bir anahtar sunabileceğini ileri sürüyorlardı. Bu nedenle, hastaları psikanalitik tedaviye çekseler de hareketin itibar kaybetmesine neden olmuşlardı.[249]

Freud'un "Vahşi Analiz" hakkında tanınmış makalesini yazmasına da bu neden olmuştu.[250] Freud uygun eğitimi almamışsa hiç kimsenin analiz etmemesi gerektiğini vurguluyordu. Freud bu sefer ilk kez *psikoseksüellik* terimini kullanmıştı. Libido kavrayışının, içgüdüsel cinsel dürtülerin yanı sıra Almanca *lieben* (sevmek) sözcüğünün bütün anlamını da içerdiğini açıklamıştı. Oskar Pfister, "Bu açıklama daha önce yapılmış olsaydı ne kadar fazla öfke ve kin önlenmiş olurdu." yorumunda bulunmuştu.[251]

Brüksel'de 7-8 Ağustos'ta düzenlenen Uluslararası Tıbbi Psikoloji ve Psikoterapi Kongresi psikoterapi okulları arasındaki ilişkinin nasıl değiştiğini gösteriyordu.[252] Daha önceki kongrelerde arabulucu rolü oynayan Janet bu kongreye katılmamıştı (telkin hakkındaki raporu gıyabında okunmuştu). Tartışmalar sıklıkla eski kuşak (Forel, Bernheim ve Vogt) ile yeni kuşak (Seif, Jones ve Muthmann) arasındaki bir çatışma görünümünü alıyordu. Zaman zaman gençler eskilerin söylediği her şeye büyük bir saldırıyla karşılık veriyormuş gibi görünüyordu. Ernst Trömner'in "Uykuya Dalma Süreci" ve hipnagojik olguları konu alan sunumu buna bir örnekti. Bu sunum hakkındaki tartışmada Seif öne çıktı, yazarın Freud ve Silberer'den alıntı yapmadığını söyleyerek ona karşı çıktı ve "malzemenin psikanalitik bir değerlendirmeye elverişli olduğunu" da sözlerine ekledi. Forel ona itiraz etti, bunun üstüne Muthmann, Jones ve Graeter canla başla Seif'e arka çıktı. De Montet, Freud'un kuramına karşı çıkmaya girişti, sonra Trömner dinleyicilere sunumunun rüyalarla değil, uykuya dalma süreciyle ilgili olduğunu hatırlattı. Sonraki sunumlardan birinin tartışması sırasında Vogt, Seif'in kendisinin rüyalar ve bilinçdışı hakkında konuşmasını engellemesine itiraz etti: "Benim gibi on altı yaşından beri kendi rüyalarını toplayan, burada tartışılan konuları 1894'ten beri, yani Freud kadar uzun, onun tilmizlerinden çok daha uzun süredir araştıran bir adamın, bir Freudcu tarafından bu meseleleri tartışma hakkından mahrum bırakılmasına itiraz ediyorum!"

Brüksel Kongresi o dönem, Almanca konuşulan bölgelerde düzenlenen hemen her kongrede çıkan türde tartışmaların tipik bir örneğiydi. Genel tona kimi zaman Brüksel'de olduğu gibi psikanalistler, kimi zaman da karşıtları hâkim oluyordu. Almanya'nın güneybatısında, Baden-Baden'da 8 Mayıs'ta düzenlenen, psikiyatristler ve nörologların katıldığı bir toplantıda Dr. Hoche "Doktorlar Arasında Psişik Salgın" konulu unutulmaz bir konuşma yaptı.

Hoche, psişik bir salgının "zorlayıcı bir gücün özgün temsillerinin çok sayıda kafaya aktarılması, bunun sonucunda muhakeme becerisi ve açıklığın yitirilmesi" olduğunu söyledi.

---

249 Hans Blüher, *Traktat über die Heilkunde*, Stuttgart: Klett, 1926. (Üçüncü basımdan alınmıştır, 1950, ss. 99-107.)

250 Sigmund Freud, "Über 'wilde' Psychoanalyse", *Zentralblatt für Psychoanalyse*, I (1910), ss. 91-95. Standart basım, XI, ss. 221-227.

251 Oskar Pfister, *Die psychanalytische Methode*, Leipzig ve Berlin: Klinkhardt, 1913, ss. 59-60.

252 *Journal für Psychologie und Neurologie, XVII, Ergänzungsheft* (1910-1911), ss. 307-433.

Freud'un takipçilerinin bilimsel anlamda bir "okul"a mensup olmadığını, daha çok doğrulanabilir olgular değil, inanç meseleleri ortaya atan bir tür tarikat olduğunu söyledi. Psikanaliz bir tarikatın bütün özelliklerini gösterir: Başkalarından üstün olma yönünde bağnaz bir inanç, jargonu, başka bir inançtan olanlara karşı keskin bir hoşgörüsüzlük ve onları kötüleme eğilimi, Üstat'a büyük bir hürmet duyulması, yayılma eğilimi, en çirkin olasılıkları kabul etmeye hazır olması, tarikat mensuplarının zaten başarmış olduğu ve başarabileceği şeylerin aşırı değerli görülmesi. Hoche bu psişik salgın hastalıktan mustarip olanların tarih duygusu ve felsefe eğitiminden yoksun olmasını, sinir hastalıklarının tedavi edilmesine şükran duyulmamasını, bu hastalığın açıklaması olarak gösteriyordu. Hoche terapide sağlanan başarıların, doktorların yorulmak bilmez bir özenle hastalarla ilgilenmesinden kaynaklandığını söylüyordu. Freudcu hareketin "büyü tıbbının modernleştirilmiş bir biçimine, bir tür gizli öğretiye dönüş" olduğu ve tıp tarihine yeni bir psişik salgın örneği kazandıracağı sonucuna varmıştı.[253]

Zürih'te Ludwig Frank, Breuer ile Freud'un orijinal katartik yönteminin değiştirilmiş bir biçimini uyguluyordu.[254] Frank hastalarını bir kanepeye yatırıyor, içlerinde uyanan duygulara odaklanmalarını istiyordu. Hasta geçmişteki, sıklıkla hayatının unutulmuş dönemlerindeki duyguları canlandırıyordu, böylece olayların hatıraları zihninde beliriyor, hasta bunları terapistle tartışabiliyordu. Kimi zaman olgular tam anlamıyla bilinmeksizin geçmişteki duygular dışa vuruluyordu ve bu da bir tedavi sağlamaya yetiyordu. Forel bu yöntemin Breuer'in geliştirdiği yegâne gerçek, orijinal psikanaliz olduğunu, Freud'un o zamandan beri bu yöntemi çarpıttığını ileri sürmüştü.

1911 yılında Avrupa'daki gerilimler neredeyse bir kırılma noktasına ulaştı ve anlaşmazlığın nedeni yine Fas'tı. İngiltere ile yapılan bir anlaşma sayesinde Fransa, Fas'ta serbest olması karşılığında Mısır'da ileri sürdüğü hak iddialarından vazgeçti. Ama Almanlar da Fas'la ilgileniyordu, bunu vurgulamak için de Agadir'e bir savaş gemisi gönderdiler. Zorlu müzakerelerin ardından savaştan kaçınıldı ve Almanya, Fransız Kongo'sundan bir parçaya karşılık Fas'taki "hakları"ndan vazgeçti ama Fransa da Almanya da kandırıldıkları hissi içindeydi, gerilim hiç de yatışmış değildi. İtalya, Afrika'nın parçalanmasında dışarıda bırakılmış olmaya itiraz ediyordu, Türk imparatorluğunun ağır bir iç kriz geçirdiğini gören İtalya, Türk imparatorluğuna savaş ilan etti ve yeni bir sömürgeye sahip olmak, böylece Adua'da uğradığı yenilginin öcünü almak için Trablus'u işgal etti.

Daha önce hiç olmadığı kadar çok sayıda psikoterapi okulu varmış gibi görünüyordu. Paris'te Janet, Bern'de Dubois hâlâ büyük saygınlığa sahipti. O dönem şöhret kazanan bir başka terapist Lausanne'de, Cenevre Gölü kıyısında yaşayan Roger Vittoz'du.[255] Vittoz hastalarını gevşeme ve yoğunlaşma egzersizlerinden oluşan dahiyane bir zihinsel eğitim sistemine tabi tutuyordu. Vittoz hastalarına bütün duyularının tam anlamıyla bilincinde olmalarını, "dinlenme", "kontrol", "sonsuzluk" vs. gibi bir görüntü ya da bir fikre nasıl yoğunlaşacaklarını öğretiyordu. Vittoz elini hastanın alnına koyduğu anda hastanın kontrol

253 Alfred Hoche, "Eine psychische Epidemie unter Aertzen", *Medizinische Klinik*, VI (1910), 1007-1010.

254 Ludwig Frank, *Die Psychanalyse*, Münih: E. Reinhardt, 1910.

255 Roger Vittoz, *Traitement des psychonévroses par la rééducation du contrôle cérébral*, Paris: Baillière, 1911.

derecesini öğrenebileceği sonucuna varmıştı. Ayrıca hayat felsefesi öğretiyordu.[256] Dünyanın dört bir yanından hastalar Vittoz'a geliyordu ama o yöntemini kimseye öğretmedi, onun ölümünden sonra pek az sayıda kişi bu yöntemi uyguladı.

O dönemin insanlarına göre, 1911'in büyük psikiyatri olayı herhâlde Bleuler'in erken bunamayı (dementia preacox) konu alan kitabının yayınlanmasıydı, Bleuler bu rahatsızlık için yeni bir terim geliştirmişti: "Şizofreni"

> Yirmi yıllık bir çalışmanın ürünü olan bu kitap dört yenilik getirdi. Birincisi, sadece eskinin erken bunamasını (dementia praecox) değil, birkaç rahatsızlığı daha, özellikle de ayrı oluşumlar olarak değerlendirilen akut geçici rahatsızlıkları daha geniş kapsamlı "şizofreni" kavramı altında topluyordu. İkincisi, Janet'nin psikasteni kavramından esinlenmiş gibi görünen dinamik bir hastalık kavrayışı getirdi; yani hastalık süreciyle doğrudan ilişkili asal semptomlar ile asal semptomlardan türeyen ikincil semptomlar birbirinden ayrılıyordu. Üçüncüsü Bleuler şizofrenik sanrı içeriklerinin yorumlanmasını öneriyor, bunda Freud'un izinden gidiyordu. Dördüncüsü erken bunamanın tedavi edilemez olduğu görüşünün tersine, Bleuler şizofrenin durdurulabilecek ya da ilerlemesinin herhangi bir noktasında gerilemesi sağlanabilecek bir hastalık olduğu yönünde iyimser bir kavrayış getirdi. Burghölzli'deki doktorların hastalarıyla yoğun bir biçimde meşgul olmaları, meslekî terapi ve başka aygıtları kullanmaları, başarılı terapilerin sayısında dikkat çekici bir artış olmasını sağladı.[257]

1911 yılı, psikanaliz hareketinin büyük bir genişleme yaşadığı bir yıl oldu, Eylül 1911'de Weimar'da düzenlenen Uluslararası Psikanaliz Kongresi çok başarılı oldu. Ama bu dönem iç çekişmelerle de dolu bir dönemdi. Adler'in temmuzda istifa etmesi sonrasında bile Viyana Cemiyeti (Jones'un deyişiyle) "kıskançlıklar ve huzursuzluklarla parçalanmıştı."

1911'de Grete Meisel-Hess'in yazdığı bir roman yayınlandı, o zaman kamuoyunun hayal edebileceği şekilde bir psikanalistin tablosunu sunan, bilinen ilk kurgu eserdi.

> Bu romanın kahramanları vakitlerini verimsiz aşk ilişkileri ve akla gelebilecek her konuda uzun uzun tartışarak geçiren bir grup sofistike entelektüeldi. En güzel yıllarını bu çevrede geçirmiş olan kırk yaşındaki nevrotik bir hanım, bir doktorun yardımına ihtiyacı olduğunu fark eder. Yeni bir yöntemle, psikanalizle, bilinçdışı hayatın bilince çıkarılması sayesinde hastaların iyileştirilebildiğini duymuştur. Yoğun bir merak ve ümitle dolu psikanalistin evine girer. Siyah giyinmiş, uzun boylu, bir deri bir kemik yaşlı bir kadın olan hizmetçi onu zarif mobilyalarla döşeli odalardan geçirerek büyük adamın odasının kapısına getirir.
>
> Masasında oturan doktor, bir süre delici bakışlarla kadını süzer ve sessizce sakalını sıvazlar. Sonra başıyla ona oturmasını işaret eder ve cesaretlendirici bir jestle hikâyesini anlatmasını ister. Bundan böyle konsültasyon dört evrede ilerler. Hasta bütün hikâyesini anlatır, psikanalist onu sessizce dinler ve notlar alır. Sonra ikinci evre gelir: Analist hastaya bastırılmış acı verici cinsel hatıraları olduğunu açıklar; bunun ardından "özel bir teknikle" bu bastırılmış hatıraları çekip çıkarmaya çalışır. Hastadan başka şeylerin yanı sıra

---

256 Vittoz'un yöntemiyle ilgili ayrıntılar Robert Dupond'un tezinde bulunabilir: *La Cure des psychonévroses par la méthode du Dr. Vittoz*, Paris: Jouve, 1934, ayrıca bkz. bir hayranın yazdığı broşür: Henriette Lefebvre, *Un Sauveur, le Docteur Vittoz*, Paris: Jouve, tarih yok.

257 E. Bleuler, *Dementia Praecox, oder Gruppe der Schizophrenien, Aschaffenburg, Handbuch der Psychiatrie, Spezieller Teil* içinde, 4. Abt., 1. Hälfte, Viyana: Deuticke, 1911. (Bkz. beşinci bölüm, ss. 272-273.)

rüyalarını da öğrenmek ister. Üçüncü evrede psikanalist jinekologa döner: Nevrozun kökeninde cinsel nedenler yer aldığından ayrıntılı bir jinekolojik incelemeye gerek vardır. Şükürler olsun ki bulgular tatmin edicidir. Böylece dördüncü evreye geçebiliriz, bu evrede psikanalist hipnotizmacıya dönüşür. Hastayı rahat bir koltuğa oturtur ve kullanacağı tekniği uzun uzun açıklar. Hanım hipnotik uykuya dalınca analist onun alnına vurmayı sürdürür ve ona bütün komplekslerini yitirmesini sağlayacak telkinler verir. Seans bitince hasta, bir rahatlamışlık duygusuyla analistin yanından ayrılır. Ücretten hiç bahsedilmez. Psikanalitik tedavi bir tek bu seansla son bulur ve eski hasta romanın sonuna dek nevrotik semptomlardan kurtulur.[258]

1912 yılına her şeyden önce Balkan Savaşları damgasını vurdu. Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan, yeni Balkan devletleri Türkiye'ye saldırdı; hâlâ Türkiye'nin boyunduruğu altında olan yurttaşlarını kurtaracaklarını ileri sürüyorlardı. Günün konusu buydu, "Makedonya kıyımları" hakkında çok fazla şey söylenmiştir. Bu savaş diğer Avrupa güçleri, özellikle de Rusya ile Avusturya-Macaristan arasında gerilimin daha da artmasına neden oldu.

Sansasyon yaratan bir başka olaysa, *Titanic*'in çıktığı ilk yolculukta, 14 Nisan'da batması ve bin beş yüz kişinin hayatını yitirmesiydi. Gemi o zamana dek yapılmış en modern ve mükemmel gemi olarak görülüyordu, batması mümkün olmayan bir gemi diye tanıtılmıştı ama güvenlik önlemleri yeterli olmamıştı ve kurtarma kayıkları da yetersizdi. Birinci ve ikinci sınıf yolcularının, üçüncü sınıf yolculardan önce kurtarılması sosyal önyargıları yansıtıyordu. Böylece çok sayıda yoksul göçmen ve çocukları kurban edildi.[259] Batıl inançlılar bu felaketi Avrupa medeniyetinin geleceği açısından uğursuzluk alâmeti olarak görüyordu. Savaşın yakınlığı hakkında çok fazla şey yazılıyordu. Bir Alman olan Von Bernhardi *Germany and the Next War* başlıklı kitabında ülkesinin birçok düşmanla karşı karşıya gelmesi gerekeceğini yazmıştı; zafer ancak duyulmamış çabalar ve fedakârlıklar pahasına kazanılabilecekti.[260] Bir grup akademisyen merkezi Berlin'de bulunan birleşik, bilimsel bir evren kavrayışına varmayı, böylelikle insanlığın sorunlarını çözmeyi amaçlayan Gesellschaft für positivistische Philosophie'yi (Pozitivist Felsefe Cemiyeti) kurdu. Cemiyetin üyeleri arasında Ernst Mach, Josef Popper, Albert Einstein, August Forel ve Sigmund Freud da yer alıyordu.

Avrupa gençliğinin hummalı bir heyecana kapıldığı bir dönemdi. Her yerde geçmişle bağlarını kopardığını, yeni değerler getirdiğini ileri süren, birbiriyle polemiğe giren yeni edebi, sanatsal, kültürel ve siyasal gruplar boy veriyordu. Psikanalitik hareket çevresindeki ve içindeki polemikleri bu bağlamda anlamak gerekir.

Josef Breuer, artık yeni kuşak tarafından tümüyle görmezden geliniyordu. 15 Ocak 1912'de yetmişinci doğum günü kutlanırken Sigmund Exner, bir konuşma yapıp ona araş-

---

258 Grete Meisel-Hess, *Die Intellektuellen*, Berlin: Oesterheld, 1911, ss. 341-346.

259 Gemi kazasını izleyen duruşmaların birinde, bir üçüncü sınıf yolcusu, verdiği yeminli ifadede kurtarma operasyonu sırasında merdiveni üst güverteden ayıran bir kapının üstlerine kilitlendiğini söyledi. Kaçabilen üçüncü sınıf yolcuları, kilidi kırarak kaçmayı başarmıştı. *Titanic Disaster. Hearings before a Subcommittee on Commerce.* Birleşik Devletler Senatosu, 62. Kongre, ikinci oturum. Belge no. 726, Washington: Government Printing Office, 1912, s. 1021.

260 Friedrich von Bernhardi, *Deutschland und der nächste Krieg*, Stuttgart: Cottas Nachfolger, 1912. İngilizce çevirisi, *Germany and the Next War*, Londra: E. Arnold, 1912.

tırma çalışmalarını ödüllendirmeyi ve önde gelen bilim insanlarının Viyana'da ders vermesini sağlamayı amaçlayan bir vakıf olan Breuer-Stiftung'un belgelerini sundu. Başlangıç olarak 58.125 kuronluk bir abonelik bedeli toplanmıştı.[261] Aboneler arasında Viyanalı önde gelen bilim insanları, yazarlar ve sanatçılar da bulunuyordu. Ama Freud ismi bu listede yer almıyordu.[262]

Psikanalistler arasında büyük bir faaliyet vardı. Rank ve Sachs, *Imago* adında yeni bir dergi kurmuştu. Derginin ilk sayısında Freud'un daha sonradan Totem ve Tabu başlığıyla kitap olarak yayınlanacak bir makalesi de yer alıyordu. Freud'un etnolojiye duyduğu ilgi açıktır ki Jung'un *Metamorfoz ve Libido'nun Sembolleri* adlı eserine dayanıyordu. Önceki birkaç yıl içinde totemizm sorununa büyük ilgi duyulmuştu. Frazer *Totemism and Exogamy* adlı kitabını yayınlamıştı.[263] Durkheim[264] totemciliğin ilk din biçimi olduğu sonucuna varmış, Thurnwald da totemciliği ilkel bir düşünme biçimi olarak tanımlamıştı.[265] Wundt insanın evriminin geniş bir tablosunu çizmişti, evrimin dört dönemden oluştuğunu söylüyordu: İlkel bir yabani hayat dönemi, kabile örgütlenmesi ve dışarıdan evliliklerin yapıldığı totemci bir dönem, bir "kahramanlar ve tanrılar dönemi" ve modern dönem (dünya dinleri, dünya güçleri, dünya kültürü ve dünya tarihi).[266] Freud'un *Totem ve Tabu*'yu yazdığı sırada son dönemdeki olaylardan esinlendiği de görülebilir: Jön Türklerin (dışlanan oğullar) hadımların muhafızlık ettiği geniş bir hareme sahip Sultan II. Abdülhamid'e (zalim yaşlı baba) karşı ayaklanması bir model oluşturuyordu. Devrimden sonra Türkiye'de sosyal örgütlenme modernleşebilecek, edebiyat serpilip gelişebilecekti, tıpkı Freud'un modelinde yaşlı babanın katli sonrasında insan kültürünün serpilip geliştiği gibi. *Totem ve Tabu*'yu tamamlayıcı bir çalışma olarak Otto Rank de şiir ve efsanelerde rastlanan ensest motiflerini topladığı geniş bir derleme yayınladı.[267]

Psikanaliz etrafında hiç olmadığı kadar fazla tartışma yaşanıyordu. Bu tartışmaların gerçek anlamını kavrayabilmek için dönemin kültürel arka planını iyice bilmemiz gerekir. Zürih'te 1912 başında yaşanan bir tartışma gayet iyi bir örnek sunar.[268]

8 Şubat 1911'de, Dr. Karl Oetker'in Ludwig Frank tarafından kaleme alınmış *Die Psychanalyse* başlıklı bir broşür hakkındaki değerlendirme yazısını yayınlaması öncesinde

---

261 Vakfın fonlarının herhangi bir bölümünün harcanıp harcanmadığını bulmak mümkün olmamıştır. Breuer-Stiftung savaş sonrasındaki enflasyonun kurbanlarından biri oldu. Avusturya para birimi 1922'de istikrar kazandığında, 10.000 kuron 1 şilin değerindeydi (1 doların yedide biri).

262 Yazar ona bu bilgileri gösteren Mrs Käthe Breuer'e ve Josef Breuer'in torununa tamamlayıcı bilgiler sunduğu için minnettardır.

263 Sir James Frazer, *Totemism and Exogamy, A Treatise on Certain Early Forms of Superstition and Society*, 4 cilt, Londra: Macmillan Co., 1910.

264 Emile Durkheim, *Les Formes élémentaires de la vie religieuse, le système totémique en Australie*, Paris: Alcan, 1912.

265 Richard Thurnwald, "Die Denkart als Wurzel des Totemismus", *Korrespondenz-blatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie, und Urgeschichte (1911)*, ss. 173-179.

266 Wilhelm Wundt, *Elemente der Völkerpsychologie*, Leipzig: Alfred Kröner, 1912.

267 Otto Rank, *Das Inzest-Motiv in Dichtung und Sage*, Leipzig ve Viyana: Deuticke, 1912.

268 Yazar dikkatini bu olaya çektiği için Dr. Gustav Morf'a teşekkür borçludur, kendisine yardımcı oldukları için de *Neue Zürscher Zeitung*'un Arşiv Bölümü'ne teşekkür eder.

Neue Zürcher Zeitung'da psikanalizden hiç bahsedilmemişti.[269] Freud'un adının bile zikredilmediği bu değerlendirme yazısı okurda "Psikanaliz"in İsviçre'de yapılmış bir keşif olduğu izlenimi uyandırıyordu; ayrıca öldükten sonra ruhun ebediyen kaybolduğu iddiası da dâhil olmak üzere materyalist bir inanç açıklaması içeriyordu. Bundan on ay sonra, 7 Aralık'ta, "Dr. E. A." adlı biri, Dr. F. Riklin'in Zürih'teki bir filoloji cemiyetinin, Gesellschaft für deutsche Sprache'nin son toplantılarından birinde verdiği bir konferans hakkında bir değerlendirme sundu. Riklin psikanalizin bastırılmış imgeleri bilince çıkararak ve rüyaları yorumlayarak nevrotikleri iyileştirebileceğini gösterdiğini söylüyordu. Rüya ve sanrı sembollerinin insanlığın evrensel mitleriyle aynı olduğunu, böylece evrensel semboller ve mitlerin şifresinin çözüldüğünü de söylemişti. Örneğin güneş eril cinsel enerjiyi temsil eden bir semboldü, yılan ve ayak fallik sembollerdi, altın ise dışkıyı temsil eden bir semboldü. Değerlendirmede bütün bunlar varsayım olarak değil, mutlak kesinlik taşıyan keşifler olarak sunulmuştu. Öyle görünüyor ki Kepler-Bund'un bir akşamını psikanaliz konusuna vakfetmesine neden olan bu konferans ve aynı türde başka konferanslardı. Bir açıklama yapılmazsa bu toplantının önemi gözden kaçırılacaktır.

O yıllarda bilimcilik, yani dünyadaki büyük muammalara sadece bilimin cevap verebileceği inancı Avrupa kültürüne nüfuz etmişti. Dönemin başat bilimi doğa bilimiydi (bugün atom fiziğidir) ve evrim kuramı da ön plandaydı. Evrimi kuramı adı altında dört kavrayış iç içe geçmişti: (yaratılışçılık ya da sabitleyiciliğin, fixism tersine) dönüşümcülük, Darwin'in türlerin evriminin varoluş mücadelesinin etkisi altında doğal seçilimle sağlandığını söyleyen orijinal kuramı, sosyal Darwincilik denilen bir dizi sözüm ona Darwinci öğreti ve son olarak Haeckel'ın öğretisi. Haeckel'ın fikirlerinin, dönemin kültürel hayatında ne kadar ezici bir rolü olduğunu bugün hiç kimse tahayyül edemez. Haeckel kariyerine parlak bir doğa bilimci olarak başlamış, sonra gelişip bir doğa felsefecisi olmuştu, şimdi de giderek bir din düşmanına dönüşüyordu. Onun gözünde bilim materyalizm, ateizm ve Haeckelci dönüşümcülükle birdi. Din gelenekle, batıl inançla ve bilim karşıtı tavırlarla aynı şeydi. Haeckel düşüncelerini değiştirmiş birçok genç adamın idolü olmuştu. Örneğin genç Goldschmidt'in nasıl dramatik bir biçimde düşüncelerini değiştirdiği anlatılırdı: Haeckel'ın yaradılış tarihini okuduktan sonra bütün felsefi ve bilimsel problemlerin anahtarını bulduğunu düşünmüş ve bir misyonerin bağnazlığıyla bu görüşleri yaymaya başlamıştı.[270]

Haeckel artık bir dernek kurmuştu, Monisten-Bund adlı bu dernek dini bilimle birleştirdiğini ve geleceğin dini olduğunu ileri sürüyordu. Haeckel'ın bu faaliyetlerinin çeşitli kiliselerden hatırı sayılır bir direniş görmüş olması şaşırtıcı değildir. Düşmanlarının, Haeckel'ın sürekli varsayımları kesinlik olarak sunduğunu kanıtlaması kolaydı, Haeckel kitaplarındaki birkaç resmi, öğretisine uysunlar diye yanlış sunmakla suçlandı. Haeckel'a karşı mücadele iki cepheden sürdürülüyordu. İlahiyatçı Wassann din adına Haeckel'ın tezlerini çürütmek için

[269] Bkz. onuncu bölüm, s. 755.

[270] Richard B. Goldschmidt, *Portraits from Memory: Recollections of a Zoologist*, Seattle: University of Washington Press, 1956, s. 35.

Thomas-Bund'u kurmuştu, doğa bilimci Dennert ise Kepler-Bund'u kurmuştu; bu derneğin resmi amacı bilim adına sözüm ona bilimsel spekülasyonların ortadan kaldırılmasıydı. Derneğin üyeleri arasında önde gelen birkaç bilim insanı da yer alıyordu ve Almanca konuşulan başlıca şehirlerde de şubeleri vardı.

Kepler-Bund'un Zürih şubesi psikanaliz hakkında bir toplantı düzenledi. Oetker'in Frank'in kitabı ("E. A."nın Riklin'in konferansıyla ilgili olan) hakkındaki değerlendirmesine dayanarak Kepler-Bund görünürde psikanalizin fantastik spekülasyonları bilimsel hakikatlermiş gibi öğreten materyalist ve ateist bir öğreti olduğu izlenimi altındaydı. 2 Ocak 1912'de, *Neue Zürcher Zeitung*, Kepler-Bund toplantısı hakkında bir haber yayınladı. Zürih'te sinir hastalıkları uzmanı olan Dr. Max Kesserling "Viyanalı Psikolog Freud'un Kuramı ve Pratiği" başlıklı bir konuşma yapmıştı. Konuşmacı Freud'un öğretisinin Zürih'te eğitimciler ve rahipler arasında bu kadar fazla başarı kazanmış olmasından duyduğu üzüntüyü ifade ederek sözlerine başlamıştı. Kesselring, Viyana'da Freud'un bir dizi konferansına katılmıştı ve Freud'un öğretisinin doğru olduğu kanısıyla dolu olduğunu, konferanslarında öğrencilerini soru sormaya teşvik ettiğini ama onlara belirsiz ve inandırıcılıktan uzak cevaplar verdiğini söylüyordu. Psikanaliz hakkında tarihsel bir araştırma sunan Kesselring kendisinin psikanalize kesinlikle karşı olduğunu açıkladı. Freud'dan alıntılar okuyarak dinleyicilerini kahkahalarla güldürmüştü. Değerlendirmeyi yazan kişi Kesselring'in Freud'un öğretilerindeki hakikat nüvesinin hakkını vermediğine üzülmüştü. Ertesi gün, 3 Ocak 1912'de *Neue Zürcher Zeitung*, Kesselring'in kaleme aldığı kısa bir açıklama yayınladı; Kesselring, Kepler-Bund'un bir üyesi olmadığını açıklıyor, psikanalizi reddetmesinin felsefi görüşlere dayanmadığını, önyargısız araştırmalarının sonucu olduğunu söylüyordu. 5 Ocak'ta Kepler-Bund'un bir üyesi Dr. Kesselring'in kurumun bir üyesi olmadığını doğruladı ve Kepler-Bund'un tartışılan konuya karşı "tarafsız" bir tutumu olduğunu açıkladı. Kepler-Bund'un yegâne kaygısı bilimsel literatürdeki varsayımları doğrulanmış gerçeklerden ayırmaktı.

Neue Zürcher Zeitung 10 Ocak nüshasında iki mektup yayınladı: "J. M." imzalı mektupta Kepler-Bund'un aslında monizm ve ateizmle mücadele eden bir savaş örgütü olduğu söyleniyordu. Açıktır ki Freud'un öğretisi Kepler-Bund'un fikirlerine karşıydı ve Kepler-Bund Dr. Kesselring'i Freud hakkında konuşma yapmaya davet ettiğinde tavrının ne olacağını önceden biliyordu. "Dr. J." imzalı ikinci mektuptaysa alan dışı dinleyicilerin karşısında bu tür bir tartışma yapılmasının kötü bir zevk olduğunu söylüyordu; o hâlde neden jinekolojik muayeneler yapılmıyordu? En eğitimli insanlar bile bu tür meselelerde nesnel bir görüş oluşturamayabilirdi. Mektubu yazan kişi dahası, konferansın nesnellikten yoksun olduğunu, çok sayıda doğru olmayan iddia içerdiğini söylüyordu.

Gazetenin 13 Ocak sayısında "F." imzalı bir mektupta "Dr. J."e cevap veriliyor, *Raschers Jahrbuch*'un en son sayısında Freud'un fikirleri hakkında C. G. Jung'un yazdığı uzun bir makaleye yer verildiği, makalenin bir vulgerleştirme başyapıtı olduğu söyleniyordu. Yazar, eskiden sadece rahibe açılan kişisel sırların şimdi hiçbir korunma olmaksızın psikanaliste açılmasının gerekmesi son derece büyük bir tedbirsizlik olarak görüyordu. Ayrıca abartılı psikanalitik literatürün ağırlığı altında ezildiğini ekliyordu, kısa süre önce Johann Michelsen'in

kaleme aldığı, İsa'nın seks eyleminin bir sembolü, ahırdaki öküzün bir iğdiş edilme sembolü olarak yorumlandığını, Kutsal Doğum sahnesiyle ilgili her şeyin benzer biçimde açıklandığını söylüyordu.[271] "F. M." daha sonra Freud'un kendisinden birkaç cinsel sembolizm örneği veriyordu, örneğin: İnsan rüyasında daha önce ziyaret ettiğinden emin olduğu bir yeri görürse, bu sahne annenin cinsel organlarını temsil eder, çünkü sadece burası insanın daha önce kesinlikle bulunduğu bir yerdir. "F. M." psikanalistin mutlaka bir sırrı olduğuna inanmasının tehlikesine işaret ederek sözlerini noktalıyordu; cinsel sıkıntılardan mustarip insanlara psikanalizin gerçekten yardımcı olamayacağını, çünkü sıkıntının nedeninin sıklıkla sosyal ve ekonomik olduğunu, bazı vakalardaysa tedavinin ahlaki kavramların reddedilmesini gerektireceğini söylüyordu. Gazetenin 15 Ocak nüshasında Dr. Kesselring, Jung'un kendisine yönelttiği suçlamaya, psikanalizi alan dışından insanlara açmasıyla ilgili ithama itiraz etti: Zürih'te eğitimciler ve rahipler bunu hep yapıyordu; *Evangelische Freiheit*, *Berner Seminarblätter*'daki birçok makalede görülebilirdi bu durum, her zaman bunu başlatan da psikanalistler olmuştu.

Gazetenin 17 Ocak nüshasında yine iki mektup vardı. C. G. Jung'un yazdığı birinci mektupta "Freud'un ve benim kullandığımız cinsellik kavramının kaba anlamından çok daha geniş bir anlamı vardır... Bu Freud'un yazılarında ve benim yazılarımda okunabilir..." diyordu, ayrıca Michelsen'in kitabını Riklin'in değerli çalışmalarıyla aynı kefeye koymanın haksızlık olacağını da belirtiyordu. İkinci mektup "F.M."nin Jung'a cevabıydı. F. M. kuramsal olarak Freud'un geniş bir cinsellik kavramı olduğunu ama pratikte bu sözcüğü dar anlamıyla kullandığını belirtiyordu. "F. M." doktor olmadığı hâlde psikanaliz hakkında konuştuğu için kendisini eleştirenlere itiraz ediyordu; insanın psikanalizin büyük bir tehlike oluşturduğuna hükmetmesi için bir doktor olmasına gerek yoktu, Zürih'te başka hiçbir yerde olmadığı kadar bağnaz yandaşlar bulmuş, psişik bir salgına yol açmış bilim olmayan, bilimmiş gibi yapan bir alandı psikanaliz.

25 Ocak'ta, Cenevre Gölü kıyısında emeklilik hayatına çekilmiş olan August Forel bu tartışmaya katıldı. "F.M."in hipnozla ilgili bir eleştirisine ve Kesselring'in nevrotik hastaların psikanalitik tedavi sonrasında psikotik oldukları yönündeki kanısına itiraz etti. Forel Breuer'in sonuç veren öğretisi katartik terapinin Freud tarafından çarpıtılmış olmasından büyük üzüntü duyuyordu. Ne var ki bu durumda psikanalizle ilgili polemiklere girmek değil, Zürih'te Dr. Frank'ın yaptığı gibi onu ciddiyetle incelemek gerekiyordu. Bu mektubu Kesselring'in cevabı izledi: Psikanalistler sürekli başarılarından bahsediyordu ama başarısızlıklarının hiç lafını açmıyorlardı. Kesselring analiz sonrasında psikotik olan nevrotik hastalara iki örnek verdi. Son olarak "F.M." Forel'e bir cevap verdi ve alan dışından geniş bir kesime hitap edenlerin ve çok sayıda broşürle, gazete makalesiyle propagandalar kaleme alanların psikanalistler olduğunu söyledi.

Gazetenin 27 Ocak nüshasında, psikanalistlerin biraz ağır bir dille kaleme aldıkları bir protesto yer alıyordu:

---

271 Johann Michelsen, *Ein Wort an geistigen Adel deutscher Nation*, Münih: Bonsels 1911.

Uluslararası ve Zürih Psikanaliz Dernekleri'nin başkanı kendisini, alan dışından birinin tıp uzmanlarına yönelttiği hakaretamiz ve ağır zararlar veren suçlamalara canla başla karşı koymakla yükümlü görüyor. F. M. imzasıyla yayınlanan makalelerde yazarın cehaleti nedeniyle psikanalitik tedavi hakkında tümüyle çarpıtılmış bir tablo sunulmaktadır. Aklı başında hiç kimse F. M.'nin resmettiği tarzda iğrenç bir tedavi yöntemine kendisini maruz bırakmaz. Bu suçlamaların tonu, daha fazla tartışmayı imkânsız kılıyor.

Uluslararası Psikanaliz Derneği adına: C. G. Jung, Başkan, F. Riklin, Sekreter

Zürih Psikanaliz Derneği adına: Alphonse Maeder, Başkan, J. H. W. van Ophuijsen, Doktor, Sekreter

Bu itirazı aynı nüshada "F.M."nin cevabı izledi. Cevapta "Sayın psikanalistler kendilerini bilimleriyle o kadar özdeşleştirmişler ki herhangi bir eleştiriyi kişisel bir hakaret olarak alıyorlar." diyordu. F. M., Dr. Jung'un iyiden iyiye kibirli bir ses tonu benimsediğini, kendisini bir muhabir ve alan dışından biri diye nitelemesinin bunu gösterdiğini, psikanalize karşı çıkan doktorlar da olduğunu söylüyordu. Freud nevrozlar hakkında birçok ilginç gözlemde bulunmuş olsa da yöntemi hatalıydı ve bilimsel olmaktan uzaktı. (Gözlemlerinin yarı Slav Viyana'da yapılmış olması önemsiz değildi.) Psikanalistler artık sadece yaşayan insanları değil, ölüleri de analiz ediyordu: İnsanlığın bütün manevi hayatını, dini, sanatı, edebiyatı ve folklorü. Alan dışından insanların eleştirilerini kabul edemiyorlardı ama kendilerinin alan dışından insanlar oldukları alanlara dalmakta tereddüt etmiyorlardı.

Gazetenin 28 Ocak nüshasında F. M. psikanalize yönelik saldırılarını sürdürdü, onu tehlikeli bir yöntem diye niteledi. En iyi ihtimaller çerçevesinde, yani son derece yetkin ve vicdan sahibi bir doktor tarafından icra edilmesi hâlinde bile bireyi cinsel bir formüle indirgiyor, onu buna dayanarak tedavi edermiş gibi yapıyordu. Hangi çocuk annesine karşı ensest dilekleri olduğunu öğrendikten sonra ümitsizlik yaşamazdı ki? Yetişkine gelince; yetişkin insanın nevrozu bastırılmış cinsel dileklerden kaynaklanıyorsa katarsis ne olabilirdi? F. M. önde gelen bir sinir uzmanına gönderdiği ama bütün uyarılara rağmen bir psikanalize giden bir arkadaşından bahsediyordu. Psikanalistin tavsiyesini doğup büyüdüğü şehirde izleyemeyecek olan adam ortadan kaybolmuştu, ondan bir daha haber alınamamıştı. Psikanaliz vicdanlı bir doktorun elinde bu kadar tehlikeli bir aygıta dönüşebiliyorsa vicdansızların elinde kim bilir ne felaketlere yol açardı? Ayrıca psikanalitik kavramların popülerleşmesi cinsel ahlakın bilimsel haklı çıkarmalara dayanarak reddedilmesi anlamına gelecekti.

Neue Zürcher Zeitung 31 Ocak'ta Kesselring'in Forel'e verdiği cevabı yayınladı. Kesselring psikanalizin tehlikeli olabileceğini, hastalar üstündeki feci etkilerini gözlemlemiş tek kişinin kendisi olmadığını söylüyordu. Psikanalistlerin sadece tedavilerindeki başarılardan bahsederken başarısızlıklarından bahsedilmesini yasaklamalarının hoş görülemez bir tutum olduğunu ekliyordu. Psikanalistlerin bu kadar duyarlı olmaları nesnellikten yoksun olduklarını ele veriyor, yapıcı bir tartışma yürütmeyi imkânsız kılıyordu.

Gazetenin 1 Şubat nüshasında Forel'in (ilk kez tam adını açıklamış olan) Fritz Marti'ye verdiği cevap yayınlandı, Forel, Marti'yi hipnoz, Freudcu psikanaliz ve yeni psikoterapileri

(yani Ludwig Frank'in mükemmelleştirdiği, Breuer ile Freud'un eski katartik tedavisini) aynı kefeye koymakla suçluyordu. "Açık zihinli araştırmacıların Mr. F. M.'in Freudcu okulun tek yanlılığını, onaylayıcı cinsel kilisenin, çocuk cinselliğini, Talmudcu-tefsirci-teolojik yorumlarını kınamasına tam anlamıyla katıldığını kesinlikle açıklamam gerekir." Alan dışından insanları bu meselelere dâhil eden Freud ve Jung'du. Şükürler olsun ki Breuer ile Freud'un araştırmalarının içerdiği hakikat nüvesinin kullanılmasıyla ilgilenen birkaç kişi vardı. Bu mektubun ardından F. M.'den Forel'e teşekkür ettiği ve tartışmanın son bulduğunu açıkladığı birkaç satır geldi.

1912'de Zürih'te yaşanan bu tartışmadan hareketle o yıllarda psikanalize muhalefet etmenin asıl niteliğinin, bugün genellikle verilen tablodan çok farklı olduğu tahmininde bulunulabilir. Bugünkü klişe şöyledir: "Freud'un keşifleri, o dönem geçerli olan 'Victoria dönemine özgü' önyargılar ve nevrotik baskılama nedeniyle cinsellik kavrayışını kabul etmeyenlerin sert ve bağnaz direnişiyle karşılaştı." Aslında gerçeklerin nesnel bir incelemesi durumun gayet farklı olduğunu gösterir. Psikanaliz etrafında dönen tartışmalarda en az beş unsuru birbirinden ayırmak gerekir.

Birincisi, psikanalitik kavramlar kamuoyuna, iki karşıt tipte tepki uyandırmaya yazgılı bir tutumda sunuluyordu; bir grup sarsılmaya, bu kavramları tatsız ve tehlikeli bulmaya yazgılıydı; bir diğer grupsa bunların açıklamalar, aydınlanmalar olduğunu düşünüp şevkle kabul edecekti. Wittgenstein gayet açık bir dille bunu işaret etmişti.[272] Bu iki grup arasında çatışmalar olması kaçınılmazdı ve sıklıkla da bu çatışmalar kuşak çatışması biçimini alıyordu. Bu iki uç tutum arasında ise bu kuramlarda bilimsel olan şeyleri ayırt etmek için kendi kendilerine düşünmeye çalışan açık zihinli insanlar yer alıyordu. Oppenheim, Friedländer, Isserlin gibi bugün psikanalistin ilk yandaşları olarak görülen insanlar aslında nesnel bir değerlendirme yapma girişiminde bulunan gruba mensuptu. Onların eleştirileri o zamandan beri hatırı sayılır derecede güçlenmiştir ve kabul ettikleri "hakikat nüvesi" görmezden gelinmiştir.

İkincisi, psikanaliz başlığı altında çok sayıda eğilim birbirine karıştırılıyordu: Freud'un, yakın çevresinin, daha geniş bir çevreyi oluşturan alan dışı analistlerin, Michelsen gibi psikanalist olduğunu ileri süren eksantriklerin yazıları arasında birçok olası ton farkı vardı. Kamuoyu nasıl oluyor da neyin gerçekten psikanalizle ilgili olduğunu anlayabiliyordu? Aynı şey, Freud'un grubunda yer alan analistlerin ya da sorumsuz bireylerin verebileceği psikanalitik terapi açısından da geçerlidir. Psikanalizin eleştirilmesine ve ona karşı çıkılmasına neden olan, Freud'a "Vahşi Analiz"le ilgili denemesini yazdıran da bu istismarlardı.

Üçüncüsü, psikanaliz iki farklı biçimde alınıyordu. Viyana'da, Krafft-Ebing, Weininger ve Schnitzler gibi adamlar kamuoyunu Freud'un cinsel kuramlarını kabul etmeye koşullandırıyordu. Zürih'te, başka tipte bir *genius loci* psikanalizin dinsel ve eğitsel sorunların, mitler ve psikozun anlaşılmasının anahtarı olarak kabul edilmesine neden oldu. Bu iki farklı bakış açısı arasında çatışmalar olması kaçınılmazdı.

[272] Norman Malcolm, *Ludwig Wittgenstein: A Memoir*, Londra: Oxford University Press, 1958.

Dördüncüsü psikanaliz sık sık materyalist felsefe ve Haeckelcı monizmle özdeşleştiriliyordu. Şurası kesindir ki psikanaliz ateizmin lehine olduğu kadar aleyhine bir argüman olarak da kullanılabiliyordu. Rank ve Sachs ateizmin, babanın aşılmasının uç ifadesi olduğunu ileri sürdü.[273] Freud'un, dini kolektif bir nevroz diye niteleyen yeminli bir ateist olduğu bilgisi, bu yanlış anlamaya katkıda bulunmuştur. Hans Blüher hatıralarında Monisten-Bund'un Berlin şubesinin başkanı olan Dr. Heinrich Koerber'in Berlin'deki evinin genç "modern" sanatçılar ve yazarların, Freudcuların buluşma mekânı olduğunu anlatır.[274] Psikanalize muhalefet bir ölçüde, Haeckel'a ve Monisten-Bund'una karşı artan muhalefetin bir parçasıydı.

Son olarak, psikanalize yönelik husumetin en önemli gerekçesi muhtemelen teşvik edilme biçimiydi. Psikanalistler, özellikle de genç tilmizler bulgularını kanıtlar ya da istatistiklerle desteklemeksizin ileri sürüyordu. Kanıtlama yükünü karşıtlarına bırakıyorlardı ve her tür eleştiriye karşı hoşgörüsüzlerdi, *ad hominem* argümanlar kullanıyor, örneğin karşıtlarının nevrotik olduğunu söylüyorlardı. Psikanaliz kimi zaman Michelsen gibi insanlar tarafından, daha çok Fütüristler tarzında sırf adanmış okuru korkutmak için geliştirilmiş gibi görünen şeyler yazmak için kullanılmıştı.[275]

Bu tartışmalarla ilgili tablo, psikanalistler arasında da bir o kadar ağır tartışmalar olduğunu belirtmezsek eksik kalır. Alphonse Maeder bir keresinde, bir psikanaliz kongresinde rüyalarla ilgili bir tartışma sırasında, rüyaların "geleceğe dönük" işlevi dediği, kendisinin geliştirdiği kavramdan bahsettiğini anlatır. Bu "sanki kutsal bir şeye dokunmuşum gibi bana karşı bir muhalefet fırtınası" doğurdu. Maeder, Freud'un kuramlarından birine karşı çıkmamış, sadece onları tamamlayacak şeyler önermişti.[276] Aynı dönemde Viyana Cemiyeti ile Stekel arasında da çatışmalar çıktı. En kötüsü ise Jung, Freud'dan ayrılmasına yol açacak evrim sürecine başlamıştı. Şubat 1912'de *Zentralblatt* Fransız sanat tarihçisi Sartiaux'nun bir kitabının sıkıştırılmış bir özetini Freud'un imzasıyla yayınladı:[277]

> Yirmi yüzyıl önce, Efes şehrinde Diana Tapınağı'na çok sayıda hacı gelirdi, bugün Lourdes'e gelen hacılar gibi. MS 54'te Havari Aziz Paul birkaç yıl boyunca orada vaazlar verip insanların dinlerini değiştirmesini sağladı. Zulme uğradığından kendi cemaatini kurdu. Bu durum kuyumcuların işine zarar verdi, kuyumcular "Efeslilerin Diana'sı Büyüktür!" haykırışıyla Aziz Paul'e karşı bir isyan örgütlediler. Aziz Paul'ün cemaati ona sadık kalmadı, Meryem'le birlikte gelen Yuhanna adlı bir adamın etkisine girdi ve Ana Tanrıça

---

273 Otto Rank ve Hanns Sachs, *Die Bedeutung der Psychoanalyse für die Geitesswissenschaften*, Wiesbaden: Bergmann, 1913, s. 68.

274 Hans Blüher, *Werke und Tage. Geschichte eines Denkers*, Münih: Paul List, 1953, s. 252.

275 Aynı yıl Marinetti, Fransızca bir roman yayınladı: *Le Monoplan du Pape, roman politique en vers libres*, Paris: Sansot, 1912; romanın "şok edici" hikayesine göre Papa kaçırılıyor ve uçakla seyahat ediyordu. Marinetti pek çok genç okurun bir Papa'nın uçakla Kudüs ve New York'a gittiğini görecek kadar uzun yaşayacağını o zamanlar pek tahmin edememişti.

276 Dr. Alphonse Maeder, kişisel yazışma.

277 Sigmund Freud, "Gross ist die Diana der Epheser", *Zentralblatt für Psychoanalyse*, II (1912), ss. 158-159. Standart basım, XII, ss. 342-344.

kültünü teşvik etmeye başladı. Efes'e yine hacılar akmaya başlamıştı ve kuyumcular yine iş bulmuştu. Bundan on dokuz yüzyıl sonra aynı şehir, Katharina Emmerich'in görülerinde ortaya çıkacaktı.[278]

Freud neden böyle bir arkeolojik anekdot yayınlamıştı? Bunun alegorik anlamını tahmin etmek için hermenötiğe hâkim olmak gerekmez. Freud (Aziz Paul) yeni bir öğretiyi teşvik ediyordu ve ona karşı muhalefet nedeniyle, çevresinde bir grup inançlı tilmiz toplamıştı, bu insanlar şiddetli zulümlere maruz kalmıştı, çünkü öğretileri bazı çıkarları tehdit ediyordu. Tilmizlerinden biri olan Yuhanna (Jung) ona gelmişti, başta onun müttefikiydi ama sonra mistik eğilimler göstermişti ve tilmizlerini Freud'dan uzaklaştırmış, "Tapınaktaki Tüccarlar"ı yine memnun eden muhalif bir cemaat kurmuştu.

1913 Avrupa'da çatışmaların artmasını beraberinde getirdi, o kadar ki zaman zaman genel bir savaş çok yakınmış gibi görünüyordu. Çatışmanın merkezi Balkanlar'dı. Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan Türkiye'ye karşı zafer kazandıktan sora ikinci bir Balkan Savaşı'nda birbirlerini parçalamaya başlamışlardı; Yunanistan, Sırbistan ve Romanya, Bulgaristan'a karşı bir ittifak kurmuştu. Bu çalkantılar Avusturya-Macaristan ve Rusya'yı sarsıyordu. Rusya'da kısmi bir seferberlik vardı, savaş ancak büyükelçilerin katıldığı bir konferansla önlenmişti. Fransa ile Almanya arasındaki gerilimler, sınırlarda sık sık yaşanan olaylar nedeniyle yükselmişti, Fransız Parlamentosu da zorunlu askerî hizmeti iki yıldan üç yıla çıkarmıştı. Léon Daudet *L'Avant Guerre* başlıklı bir kitap yayınlamıştı.

O yıl çeşitli dinamik psikiyatri okulları arasındaki çatışmalar giderek artmaya başlamıştı. Paris'te Janet psikolojik iyileştirmeyle ilgili geniş kapsamlı çalışmalarını derliyordu. Nancy'de Bernheim'ın istifasının ardından psikoloji karşıtı tepkiler doğmuştu, Paris'te Charcot'nun ölümü sonrasında yaşandığı gibi. Bern'de Dubois hâlâ psikoterapinin önemli isimlerinden biriydi, Lausanne'daki Vittoz gibi; ama ikisi de yalıtılmıştı. Zürih'te Ludwig Frank kendisinin geliştirdiği katartik tedaviyi teşvik etmek için büyük bir mücadele veriyordu, o yıl bir de yöntemiyle ilgili bir ders kitabı yayınladı.[279] Viyana'da psikanalitik hareket o zamana kadar yaşadığı en ağır krizi geçiriyordu. Alfred Adler kaybedilmişti, Adler artık yeni bir okulun başkanıydı ve yöntemiyle ilgili bir ders kitabı yayınlamıştı.[280] Hareketten bir yıl önce ayrılan Stekel kendisinin kısa süreli psikanalitik tedavi yöntemini teşvik ediyordu. Şimdi de Jung, kendisinin Freudcu olmayan görüşlerini psikanalizin bir betimlemesi olarak yayınladıktan sonra Freud'la ilişkilerini koparmıştı. O yıl dinamik psikiyatri okulları arasındaki savaş iki ana cephede yaşandı: Londra'daki On Yedinci Uluslararası Tıp Kongresi ile Münih'teki Dördüncü Psikanaliz Kongresi.

On Yedinci Uluslararası Tıp Kongresi Londra'da 7 Ağustos ile 12 Ağustos arasında gerçekleşti. Psikanaliz XII. bölümde tartışılan konulardan biriydi. Sonrasında yayınlanan raporlar ve yapılan tartışmalar, sadece resmî tutanaklardan değil, *The Times*'ta yayınlanan

[278] **Bkz. ikinci bölüm, s. 91.**

[279] Ludwig Frank, *Affektstörungen*, Berlin: J. Springer, 1913.

[280] **Bkz. sekizinci bölüm, ss. 570-572.**

ayrıntılı değerlendirmeler sayesinde öğrenilmiştir.[281] 7 Ağustos Perşembe günü Adolf Meyer, Baltimore'da kendi yönetiminde yenice açılan Phipps Psikiyatri Kliniği hakkında bir rapor sundu. Sonrasındaki tartışmada, İngiliz meslektaşlarının, doksan hastaya on doktor düştüğünden bahsetmesine hayret ettiği görülüyordu. Sir Thomas Clouston şöyle bağırmıştı: "Ücretimizi ödeyenler ve komisyonlarımızın, böyle yararlı programları finanse etmek için epeyce bir eğitim görmesi gerektiğini düşünüyoruz!"

8 Ağustos Cuma günü Pierre Janet psikanalizle ilgili raporunu okudu.

> Janet psikanalizin başlangıç noktasının Charcot'nun travmatik nevrozlarla ilgili gözlemlerinde yattığını söyledi; Janet kendisi de başka nevrozlar hakkında bu tür gözlemlerde bulunmuş, bu gözlemlere bilinç alanının daralması ve psikolojik gerilimin zayıflığı kavramlarını eklemişti. Dolayısıyla başından beri Janet, Freud'un çalışmalarında kendi gözlemlerinin doğrulandığını görmüştü. Freud, her hastaya çok fazla zaman ayırmasının, hastanın hayat hikâyesini ayrıntılı olarak incelemesinin, sözcüklerini, jestlerini vs. titizlikle gözlemlemesinin bir yenilik olduğunu söylüyordu ama Janet, kendisinin aynı şeyi hep yapmış olduğunu söyledi. Janet serbest çağrışım yöntemini naif diye niteledi, çünkü terapist bilmeden çağrışımların izleyeceği yolu telkin ediyordu. Rüyaların yorumlanmasına gelince; Freud'un rüyaların kaydedilmesiyle ilgili kesin bir yöntemi yoktu, rüyaları yorumlama yöntemleri de keyfî idi; Freud, Janet'nin bilinçaltı sabit fikirler dediği şeye kompleks diyordu. Psikanalizin yeni olduğu söylenen fikirlerinin birçoğu sadece mevcut kavramların yeniden isimlendirilmiş hâlleriydi; örneğin baskılama böyle yeni bir isimdi, Janet'nin bilinç alanının daralması dediği şeydi. "Psikanaliz" sözcüğü bile Janet'nin "psikolojik analiz" teriminin yerini almıştı. Hepsinden önemlisi Janet, Freud'un cinselliğin nevrozların temel ve benzersiz sebebi olduğu yönündeki düşüncesini kabul etmiyordu; Janet'nin deneyimine göre cinsel rahatsızlıklar nevrozların nedeni olmaktan çok sonucuydu. Freud "libido" sözcüğüne ölçülemeyecek kadar geniş ve belirsiz bir anlam vermişti. Psikanaliz terapide başka yöntemler kadar başarılı olabilirdi. Janet laf arasında, bazı yazarların Viyana'da genius loci'nin rolü hakkında dile getirdiği ilginç görüşe de (belli bir taraf tutmaksızın) değindi.[282] Janet son olarak uzlaştırıcı bir biçimde Freud'un yazılarında "...nevrozlar, zihnin çocukluktaki gelişimi, cinsel duyguların çeşitli biçimleri hakkında çok sayıda inceleme..." bulunduğunu söyledi. Sonraki yıllarda psikanalizin bugünkü abartılarının unutulacağını, sadece "psikanalizin psikolojik analize büyük hizmetlerde bulunduğunun" hatırlanacağını ekledi.

Açıktır ki Janet, Freud'un öğretisiyle ilgili bilgilerini Fransızca ve İngilizce mevcut psikanalitik literatüre dayandırmıştı. Brill'in çevirisiyle *Rüyaların Yorumu*'nu, Brill ve Acher'ın yayınladığı Freudcu literatür özetlerini, Maeder, Ferenczi, Sadger, Jung, Jones ve Putnam'ın çeşitli eserlerini okumuştu. Dolayısıyla Janet'nin eleştirisi daha yakın dönemdeki gelişmelerden ziyade psikanalizin ilk dönemlerini hedef alıyordu.

---

281 *17th International Congress of Medicine*, Londra, 1913, kısım 12, bölüm I ve II, Londra: Henry Frowde, 1913.

282 Bu, dinamik psikiyatri tarihindeki en inatçı efsanelerden birinin doğmasına yol açmıştır: Janet'nin Freud'a hakaret ettiği, "psikanaliz ancak Viyana gibi ahlaksız bir yerde doğabilirdi," dediği söylenir. Oysa Janet'nin Ladame'ın sözlerini aktardığını, Ladame'ın ise Friedländer'ın genius loci görüşünü, yani Krafft-Ebbing ve başkalarının yayınlarından sonra Viyana halkının cinsel patolojiye özel bir ilgi duyduğu düşüncesini aktardığını görmek için Janet'nin sunduğu bildiriye bir göz atmak yeterlidir.

Janet'nin ardından Jung psikanalizi İngilizce savundu ve konuşmasına Janet'ye karşı keskin bir sözle başladı: "Almanca okumayı bile bilmeyen insanlar kendilerinde psikanaliz hakkında ahkâm kesme hakkını görmesi maalesef sık sık yaşanan bir olay." Freud'un kuramı henüz bütünüyle çok açık ya da kolay anlaşılabilir olmadığından, Jung psikanalizin sıkıştırılmış bir versiyonunu sundu ve psikanalize Janet'ninkilerden daha ağır eleştiriler getirdi: "Bu nedenle psikanalitik kuramı tümüyle cinsel bakış açısından kurtarmayı öneriyorum. Onun yerine, nevroz psikolojisine *enerjik bir bakış açısını* dâhil etmeyi öneriyorum." Jung libido ve Bergson'un *élan vital*'ini bir tutuyordu. Nevroz başarısız olmuş bir uyum sağlama eylemişti, enerjinin birikmesine ve bir işlevin daha üst kısımlarının yerine daha alt kısımlarının geçirilmesine neden oluyordu. (Tesadüfe bakın ki Janet'den alıntı yapılmış olmasa da bu tam da onun nevroz kavrayışıydı.)

Daha sonra yaşanan tartışmada hiç kimse Jung'u cevaplamadı. Tartışmaya dokuz kişi katıldı, beşi Freud'dan yanaydı, üçü ona karşıydı ve biri tarafsızdı. Jones, Janet'nin değerlendirmesinin uzun bir yanlış anlamalar, çarpıtmalar ve yanlış ifadeler dizisi içerdiğini, kendisinin psikanalizden hiçbir şey anlamadığını söyledi. Corriat psikanalize karşı çıktığını ama artık kuramın tam anlamıyla geçerli olduğunu, terapi açısından büyük bir değer arz ettiğini anladığını söyledi. Forsyth, Freud'un "çocukların duygusal özellikleriyle ilgili benzersiz bir kavrayış" sunduğunu söyledi. Eder, Janet'nin nasıl olup da psikanalizin saçma olduğunu söylediğini, bir yandan da onun gerçek sahibinin kendi olduğu iddiasında bulunduğunu merak ediyordu. Savage, Janet'nin güzel konuşmasından etkilenmemek gerektiğini, çocuksu bilinçdışının öneminin idrak edilmesi gerektiğini söyledi. Viyana'dan Frankl-Hochwart psikanalitik tedavinin başarısız olduğu, hastaların cinsel sorunlarını karıştırmanın tehlikeli olduğu, alan dışından analistlerin tehlikeli olduğu çok sayıda vaka bulunduğunu, hepsinden de önemlisi başarılı ve başarısız vakalarla ilgili bir istatistik hazırlanması gerektiğini söyledi. Walsh da cinselliğin aşırı vurgulanmasının tehlikeli olduğunun altını çizgi ve onun başarılarına ulaşmamış bir terapi yöntemi olmadığını söyledi. Bérillon psikoterapinin kabul edilebilir olması için altı kriter verdi ve psikanalizin bu altı kriterden hiçbirini karşılamadığını söyledi. T. A. Williams bölünmüş bir görüş dile getirdi: "Hastalıkların kökeninin psikanalitik olarak araştırılması, sadece betimlemenin önüne geçen büyük bir ilerlemedir." Ne var ki rahatsız edici komplekslerin gerçekten bilinçdışı olup olmadığı, psikanalizin hatalı psişik alışkanlıkları tedavi etmediği, yeniden yönlendirmenin bilinçli ve akılcı bir biçimde uygulandığında tercih edilebilir olup olmadığı hakkında kuşkuları vardı. Terapiyle ilgili kriterlerin şaibeli olduğunu söyleyerek sözlerini noktaladı.

Bu tartışmayla ilgili bütün anlatılar, biraz fırtınalı geçtiğini doğrular. Jones otobiyografisinde, Janet'nin raporunun "taklit edilemez teatral becerisiyle sunduğu... Freud'u ve çalışmalarını hedef alan ağır ve alaycı bir eleştiri" olduğunu söyledi. "Janet'nin psikanaliz hakkındaki derin bilgisizliğinin yanı sıra son derece haksızca, saçmalıklarını yükleyebileceği çöp adamlar icat ederken gösterdiği vicdansızlığı dinleyicilere kanıtlamak benim için kolay,"

diye de ekledi.[283] Jones, Janet'nin psikanalize karşıtlığını kıskançlığına, Freud'un kendisini geride bıraktığı hisleri içinde olmasına bağladı. Jones, Freud biyografisinde sadece şöyle diyordu: "Ağustos'un ilk haftasında Uluslararası Tıp Kongresi'nde Janet ile benim aramda, onun psikanalizi kurmuş olup sonra da Freud tarafından mahvedildiğini gördüğü yönündeki düşüncelerine son veren bir düello oldu." Bunun ardından Freud'un tebrik mektubu geliyordu.[284] O tarihte anlatılanlarsa "düello" hikâyesini desteklemez. Kongrenin resmî tutanaklarına göre Jones'un müdahalesi çok kısa olmuştur ve diğer sekiz katılımcının müdahaleleri arasında öne çıkmaz. *London Times*, bütün toplantılar ve tartışmalarla ilgili ayrıntılı haberlerinde sadece Dr. Coriat'nın psikanaliz lehine güçlü müdahalesine ve Dr. Walsh'un psikanalizin psişik salgınlar dizisindeki en son psişik salgın olduğu yönündeki görüşlerine yer vermişti. Jones'tan hiç bahsedilmemişti. Jones muhtemelen kongredeki sözlü müdahalesini, Janet'ye getirdiği, daha sonra *Journal for Abnormal Psychology*'de yayınlanan eleştiriyle karıştırmıştır.

O kongredeki olayları tam anlamıyla değerlendirebilmek için dönemin siyasal atmosferini de mutlaka değerlendirmemiz gerekir. İngiltere'de birkaç yıldır "Almanya'da üretilmiş" her şeye karşı bir seferberlik yürütülüyordu. Kongreye katılan Alman psikiyatristlerden biri olan Wollenberg kongredeki bu Alman karşıtı hissiyatın kanıtını, kapanış ziyafetinde hiçbir Alman'ın kadeh kaldırmaya davet edilmemesinde görmüştü.[285]

Londra'daki Uluslararası Tıp Kongresi'nden üç hafta sonra psikanalistler 7 ve 8 Eylül'de Münih'te düzenlenen Dördüncü Uluslararası Psikanaliz Kongresi'nde bir araya geldi. Öyle görünüyor ki bu kongrenin katılımcıları bilimsel sunumlara dernek içindeki çatışmalarla ilgilendikleri kadar ilgi duymuyordu. Freud ile onunla yakın iş birliği içinde olan isimler, Jung ile takipçilerinin psikanalize yeni bir yön vermesinden ötürü tedirgindi. Jung Uluslararası Psikanaliz Derneği başkanı olarak kongrenin başkanlığını yapıyordu ama görev süresi bitmek üzereydi. Jung ona karşı güçlü muhalefete rağmen elli iki oyun otuzunu alarak yeniden başkan seçildi.

Şair Rilke eşliğinde kongreye konuk olarak katılan Lou Andreas-Salomé izlenimlerini günlüğüne kaydetmişti.[286] Jung'un Freud'a karşı tavrında gereksiz bir saldırganlık ve dogmatiklik görmüştü, Freud ise savunmada kalmış, bu kadar çok sevdiği "oğlu"nun kendisinden kopması karşısında hissettiği derin duyguları zar zor bastırmıştı.

Bu çatışmanın duygusal unsurlarla dolu olduğu sanılabilir. Jung ile Freud'un ilişkisi Freud ile Breuer'in on sekiz yıl önceki ilişkisini hatırlatmıyor muydu? Jung ise Bleuler ile 1909'da yaşadığı çatışmayı yeniden canlandırıyordu, hatta belki de daha önceki yıllarda babasıyla yaşadığı çatışmayı. Ama bu çatışmanın daha derinde yatan nedeni, Zürih grubu ile Freud arasındaki temel zihniyet farkında yatıyordu. Bleuler ile Jung, Freud'la olan ilişki-

---

283 Ernest Jones, *Free Associations: Memories of a Psycho-Analyst*, Londra: Hogarth Press, 1959, s. 241.

284 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1955, II, 99.

285 Robert Wollenberg, *Erinnerungen eines alten Psychiaters*, Stuttgart, Enke, 1931, s. 126.

286 Lou Andreas-Salomé, *In der Schule bei Freud. Tagebuch eines Jahres 1912-1913*, Zürih: Max Niehans, 1958, s. 190.

lerini aynı alanda çalışan bağımsız bilim insanlarının iş birliği olarak görmüştü. Kendilerinin doğru addettiği şeyleri psikanalizden almışlar ve görüş ayrılıklarını dile getirmişlerdi. Breuer ile Freud da aynı şekilde *Histeri Üzerine Çalışmalar*'da kendi kuramları arasındaki farklılıkları dile getirmişti. Bleuler ile Jung, 1908'de şizofreni hakkında birbirine ters düşen kuramlarını ortak bir makalede açıklamışlardı.[287] Ama Freud tilmizlerinin, öğretisini *en bloc* (bir bütün hâlinde) kabul etmelerini ya da onu kendi kontrolü altında geliştirmelerini istiyordu, bu nedenle bu çatışma kaçınılmazdı, Bleuler'in Uluslararası Psikanaliz Derneği'ne üye olmayı hep reddetmiş olmasının nedeni de buydu.

Bu dönemin gerçek tarihi henüz yazılmamıştı, psikanaliz etrafında dönen polemiklerin gerçek tarihi de yazılmamıştır. Bugün kabul edilen hikâye, Freud ile tilmizlerinin üç kağıtçı düşmanların kitlesel saldırılarına maruz kaldığı, kurban gittiği hikâyesi mevcut olguların nesnel bir incelemesi sonucu ayakta kalamaz, zulme uğradıkları iddiaları da öyle. Tıp cemiyetleri ve kongrelerinde canlı, kimi zaman şiddetli tartışmalar oluyordu ama hiç kimsenin Freud'un samimiyetini ya da dürüstlüğünü sorguladığı kayıtlara geçmemiştir. Jones'un[288] Avustralyalı bir rahip olan Peder Donald Fraser'ın psikanalize ilgi duyduğu gerekçesiyle istifa etmeye zorlandığı, İsveçli dilbilimci Hans Sperber'in meslek hayatının aynı gerekçeyle son bulduğu yönündeki iddiaları ise efsaneden ibarettir: Rahip Donald Fraser cemaatinin desteğiyle, tıp öğrenimi görmek için gönüllü olarak rahiplikten ayrılmıştı,[289] Sperber'e *Privatdozent* unvanı verilmemesinin ise dilin cinsel kökeni hakkındaki makalesiyle ilgisi yoktu.[290] Efsanenin tipik bir özelliği de zararsız şakaların çirkin saldırılara dönüşmesidir. Viyana'nın *Witz*'inden[291] çok İngiliz mizahına aşina olan Jones, Freud'un adının *Freudenmädchen* (fahişe) ile ilişkilendirilmesini Freud karşıtı utanmazca hakaretlere bir örnek olarak verir.[292] Aslında espri şöyledir: "Neden bazı kadınlar Freud'a, bazıları Jung'a gider? Çünkü Freud'a gidenler *Freudenmädchen* (fahişe), Jung'a gidenler *Jungfrauen*'dır (bakire)."

1914 yılı karanlık bulutlarla geldi. Avrupa açık ve kapalı çatışmalarla doluydu. Avusturya-Macaristan'da Çek milliyetçisi kışkırtmanın giderek yükselmesi, Almanca konuşan grupların Slavların haklarına tecavüz ettiğini düşünüp güçlü protestolarda bulunmasına yol açtı. Avusturya ve Sırbistan arasındaki ilişkiler Arnavutluk yüzünden gergindi, Sırplar Arnavutluk'u ilhak etmek istiyordu, Avusturya-Macaristan ise Arnavutluk'un bağımsızlığını garanti edi-

287 **Bkz. dokuzuncu bölüm, s. 651.**

288 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud,* New York: Basic Books, 1955, II, s. 109.

289 Yazar Melbourne'dan Mrs. Paula Hammet'a bu konuyu kendisi için araştırdığı ve Rahip Donald Fraser'ın ailesiyle tanışık olan kişilerden kanıtlar sunduğu için minnettardır.

290 Profesör Birger Strandell Uppsala Üniversitesi arşivlerinde araştırma yapma nezaketi göstermiş ve yazara Fakülte Konseyi'nin Sperber'in adaylığı hakkında yaptığı tartışmanın bir fotokopisini sunmuştur. Sperber'in tezi, bir tek kişi tarafından desteklendiği uzun bir tartışmanın ardından reddedildi. Karşı çıkanlardan sadece bir tanesi, Sperber'in dilin cinsel kökenleri olduğunu ileri süren makalesi hakkında rastgele, küçültücü sözler sarf etti. Aslında bu makalenin, Sperber'in tezinin reddedilmesinde hiçbir etkisi olmamıştı.

291 Şaka/Espiri (Alm.)

292 Ernest Jones, *Free Associations: Memories of a Psychoanalyst*, Londra: Hogarth Press, 1959, s. 225.

yordu. İngilizler İrlanda'da giderek yükselen milliyetçi kışkırtmalarla uğraşıyordu. Fransa'nın yeni Cumhurbaşkanı Poincare, haziranda Rusya'ya gitti ve resmî bir ziyafette bir çatışma hâlinde Fransa'nın Rusya'yı destekleyeceği güvencesi verdi.

Bu dönem aynı zamanda psikanalitik harekette kesin bir krizin yaşandığı aylardı. Jung mevkisinin sağlam olmadığını görüp martta Uluslararası Psikanaliz Derneği'nden istifa etmişti. Bleuler, Freud'un kuramları hakkında bir eleştiri yayınlamıştı ama onunla kişisel ilişkilerine son vermemişti. İsviçre Psikanaliz Derneği dağılmıştı.

Bu büyük kriz, Freud'un bir *apologia pro domo* olarak psikanalitik hareketin tarihini yazmasına neden oldu; Adler ve Jung'la ilişkisi hakkında polemikçi bir tonla ve hafızanın olağan hatalarıyla kaleme alınmış bir tarihti bu. O aylarda *Imago* dergisi "Michelangelo'nun Musası" başlıklı, ismi meçhul birinin kaleme aldığı bir makale yayınladı.[293] İsmi meçhul yazar bu meşhur heykelin pozunu ve ifadesini analiz ediyor, Peygamber'in taş tabletlerin kırılması karşısında öfke göstermekten ziyade, büyük liderin haklı öfkesini zaptetmek için gösterdiği üstün çabayı ifade ettiği sonucuna varıyordu. Yıllar sonra yazarın Freud'dan başkası olmadığı ortaya çıktı. Freud'un kendi duygularını yansıttığı konusunda fikir birliğine varılmıştı. Bu aylar psikanalitik kuramın başlıca yeniliklerinden birini de beraberinde getirdi: Freud'un *Narsisizme Giriş*'i.[294]

Psikanalitik hareketin içinde bulunduğu krize rağmen Freud'un kuramları dünyanın dört bir yanında daha geniş bir kitle kazanıyordu. Psikanaliz Rusya'da rağbet görüyordu, Freud'un başlıca eserleri Rusçaya çevrilmişti ve birkaç büyük kentte psikanalitik gruplar kurulmuştu. Psikanaliz İngiltere ve ABD'de de güçleniyordu. Fransa'da Freud'un fikirlerini bilenlerin sayısı sınırlıydı ama ülkeye nüfuz etmiş güçlü şovenizmin ortasında Freud, daha önce 16 Haziran'da Paris Psikoterapi Cemiyeti'nde olduğu gibi şiddetli saldırılara maruz kalıyordu. O zaman Janet imdadına yetişmişti.

> Janet, Freud'un çalışmalarına ayrılan bir oturumda, eleştirilerden başka bir şey işitilmemesine itiraz etti, bu ne nazik ne de adil bir tavırdı. Freud'un ve okulunun yaptığı araştırma sadece Avusturya ve Almanya'da değil, ABD dâhil başka ülkelerde de hatırı sayılır bir gelişme göstermişti; bu araştırmaların değerden yoksun olması imkânsızdı. Hatalar ve abartılar olduğunu kabul etmekle birlikte, genel kuram değerli araştırmaların dayanağı olmuştu. Psikanaliz nevrozlar, cinsel psikoloji ve psikopatolojiyle ilgili bilgilere çok sayıda veriyle katkıda bulunmuştu. "Psikanalizin bu olumlu yönlerini kabul edelim; kaçınılmaz eleştirilerimiz bizi Viyanalı meslektaşlarımızın incelikli çalışmalarına ve önemli gözlemlerine saygı göstermekten alıkoymamalıdır."[295]

Ama bu milliyetçi duygular öyle bir perdeye yükselmişti ki bilimsel nesnelliğe ulaşmak yıllarca imkânsız olacaktı. İşte bu atmosferde, Saraybosna'da yaşanan suikastin haberi on iki gün sonra Avrupa'nın ölüm çanı olarak çaldı.

---

293 Bkz. yedinci bölüm, ss. 514-515.

294 Bkz. yedinci bölüm, ss. 496-497.

295 Bkz. altıncı bölüm, s. 331.

Birinci Dünya Savaşı: Temmuz 1914 – Kasım 1918

Henri Bergson 4 Ağustos 1914'te bir gazeteyi açtığını ve gözünün manşete takıldığını anlatır: *Almanya Fransa'ya Savaş İlan Etti.* Sonra birden görünmez bir varlık algılar, sanki mitsel bir figür bir kitaptan kaçmış da sessizce odasına gelip yerleşmiş gibi.[296] 1870-71'deki Fransa-Prusya savaşı sırasında çocuk olan herkes gibi o da sonraki on iki ilâ on beş yılı yeni bir savaşın yakın olduğu fikriyle, ardından yeni bir savaşın hem olası hem de imkânsız olduğu yolunda karmaşık bir hisle yaşamıştı. Bergson şimdi, beklentisi geçen kırk üç yılını huzursuzlukla doldurmuş bu olayın artık geldiğini fark etmişti, felaketten önce duyduğu dehşete rağmen soyut savaş fikrinin ne kadar büyük bir kolaylıkla yaşanan bir var oluş hâline geldiğine hayret etmekten kendini alıkoyamamıştı. Geçmişe baktığımızda birden çakan bir yıldırım olarak gördüğümüz, Avrupa'nın mutluluk ve refaha doğru yürüyüşünü dramatik bir biçimde kesintiye uğrattığını düşündüğümüz bu savaş o yılları yaşayan birçok kişiye uzun bir çatışmalar, tehditler, yerel savaşlar ve savaş söylentileri dizisinin kaçınılmaz sonucu, hatta tahammül edilemez gerilimlerden bir kurtuluş olarak görünüyordu.

1914'te Avrupa medeniyeti, genişlemesiyle barbarlığın geride kalan son kalesi olan Türk İmparatorluğu ile karşı karşıya kalmıştı. Sadece Avrupa güçleri arasındaki rekabet, o zaman Türkiye'ye yaygın olarak takılan isimle hasta adama ölümcül darbenin indirilmesini engellemişti. Ama ejderin tohumlarından yeni Balkan ülkeleri doğmuştu. Bu ülkeler daha özgürlüklerine tam olarak kavuşmadan kendi azınlıklarını ezmeye ve birbirleriyle savaşmaya başlamıştı. Eskiden Türklere karşı savaşan gizli terörist örgütler şimdi genel siyasal silahlar olarak kullanılıyordu. Kendilerine vatansever diyen genç insanlar kötücül siyasal çıkarlara hizmet etmeleri için kullanılacak teröristler olarak eğitiliyordu.

Şimdi Balkan ülkelerine yayılan milliyetlerin ilkeleri Avrupa üzerinde her zaman olduğundan fazla hâkimiyet sahibi olmaktı ve her ülke kendi usulünce bu sorunu çözmeye çalışıyordu. Fransa azınlıklarını geçmişte asimile etmişti ama Büyük Britanya İrlandalılarla zorluklar yaşıyordu, İspanya Katalanlarla, Almanya Alsacelı, Dan ve Leh azınlıklarla uğraşıyordu. Uzun zamandır liberal olan Rusya şimdi azınlıklarını "Ruslaştırma" girişiminde bulunuyordu. Avusturya-Macaristan en zor durumda olan ülkeydi, çünkü genel bir milliyetçilik döneminde yegâne büyük çok uluslu devletti. Kendi içinden kışkırtmalara, Rusya ve Sırbistan'ın entrikalarına maruz kalıyordu. Avusturya-Macaristan monarşisinin sorunları, "sömürgelerin çözülmesi", "uydu devletler" ve "ulus üstü devlet" kavramlarının henüz formüle edilmediği bir dönemde pek anlaşılamıyordu. Kısa süre önce Türk yönetiminden çıkmış Balkan ülkeleri bağnaz milliyetçiliğin ve iç çatışmaların pençesine düşmüştü. Sırbistan Rusya'nın uydusuydu, Rusya bu devletin siyasetini yönlendiriyor ve onu Avusturya-Macaristan'a karşı kullanıyordu. Avusturya-Macaristan'a bugün ulus-üstü devlet denirdi ama kendi iç muhalefetinin bakış açısıyla ülkenin iyiden iyiye siyasal bir reforma ihtiyacı vardı.[297] Monarşi

[296] Henri Bergson, *Les Deux Sources de la morale et de la religion*, Paris: Alcan, 1932, ss. 166-167.

[297] Robert A. Kann, *The Multinational Empire*, iki cilt, New York: Oregon Books, 1964.

imparatorluğu bağlayan tek kuvvetti ve Veliaht Prens Franz Ferdinand da gerekli reformu gerçekleştirme iradesi ve becerisine sahip yegâne adam olarak görülüyordu.

Avrupa kamuoyu krallar ve devlet başkanlarının münferit anarşistler ya da paranoyaklarca öldürülmesine o kadar alışmıştı ki Saraybosna suikastinin gerçek anlamını yanlış anladı, bu suikast aslında Sırbistan gizli servisinin düzenlediği bir komployduu.[298] Avusturya yanlısı Sırbistan Kralı III. Alexander ile eşi Kraliçe Draga'nın, ayrıca bazı destekçilerinin 1903'te suikaste kurban gittiğini daha önce görmüştük. Rusya'nın desteklediği yeni kral Peter onu iktidara taşıyan teröristlerin desteklediği Avusturya karşıtı bir politika başlatmıştı. Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi ve bir Bosna meclisinin kurulması Sırp milliyetçilerini öfkelendirmişti; Sırp milliyetçiler Avusturyalı memurlara karşı bir terörist eylem gerçekleştirmişti, hatta 1912'de Hırvatistan Valisi'ne karşı bir eylem yapmışlardı. 28 Haziran 1914'te, Sırp teröristlerin kamplarında eğitilmiş, Sırp ordusunun silahlarını taşıyan, Sırp ajanların yardımıyla sınırdan geçen genç bir grup Bosnalı komplocu Saraybosna ziyareti sırasında Arşidük Franz Ferdinand ile eşini öldürdü. Machiavellici diye nitelenebilecek bir suç varsa, o da budur: Arşidük imparatorluğun sorunlarını, Sırp milliyetçilerini kontrol altında tutmak için güney Slav gruplarına eşit statü tanıyarak çözmeye karar vermişti; katledilmesi bu tür bir değişiklik yapılması umutlarına son verdi; geride yorgun yaşlı bir imparator ve onun veliahtı olarak da hazırlıksız genç bir adam kalmıştı. Avusturya-Macaristan hükümeti şimdi trajik bir ikilemle karşı karşıyaydı: Ya imparatorluğu yok etmeye and içmiş tehlikeli bir terörist yuvasının faaliyetlerini cezasız bırakacaktı ya da Rusya'nın Sırbistan'a desteği dikkate alınırsa genel bir savaş riskini göze alarak silahlı bir müdahalede bulunacaktı.[299] Somary'ye göre:

> Batı Avrupa meselenin ne olduğunu anlamamıştı bile... Küçük bir ulusun emperyal bir kötülüğün saldırısı altında olduğu yönünde hatalı bir kanıya kapılmışlardı, içgüdüsel olarak Davud'un tarafını tuttular, oysa medeni bir imparatorluğun bir Rus uydusu tarafından sistematik olarak baltalanması söz konusuydu ve Saraybosna suikasti tipik partizan bir eylemdi.[300]

Savaş ölümcül bir riskti, daha bir yıl önce İmparatorluk Ordusu karşı istihbarat dairesi başkanı Albay Alfred Redl'e hayati önemdeki askerî bilgileri Ruslara teslim etmesi için şantaj yapıldığı anlaşıldığından çok daha ölümcül bir riskti. Üstelik İtalya müttefiki olan Avusturya-Macaristan'dan uzaklaşıyordu. Savaşın yerel kalıp kalmayacağı Rusya'nın nasıl davranacağına bağlıydı. Rusya hızlı ekonomik büyümesi, sosyal çatışmaları, devrimci grupların faaliyetleri nedeniyle savaşa hazırlıklı değildi. Ama militarist bir grup genel bir sefer-

---

298 Z. A. B. Zeman, *The Break-Up of the Habsburg Empire, 1914-1918*, Londra: Oxford University Press, 1961, s. 24.

299 Avusturya-Macaristan hükümeti bunu yaparken dönemin siyasal pratiğini uyguluyordu. ABD hükümeti iki ay önce, o kadar da ağır olmayan bir saldırganlık eyleminin ardından Vera Cruz'daki Meksikalılara karşı bir sefer düzenlemişti. Avusturya ile Sırbistan'ın durumunu anlamak için şöyle düşünelim: Başkan Wilson, büyük bir gücün gizli desteğini almış Meksika hükümeti tarafından silahlandırılmış, eğitilmiş ve yönlendirilen New Mexicolu bir grup terörist tarafından Santa Fe'de düzenlenen bir suikastta öldürülseydi ne olurdu?

300 Felix Somary, *Erinnerungen aus meinem Leben*, Zürih: Manasse-Verlag, 1959, s. 114.

berlik ilan ettirmeyi başardı, bu Almanya için de bir tehdit anlamına geliyordu. Almanya askerî ve siyasal liderleri uzun zamandır kaçınılmaz gördüğünden bir savaşa hazırdı. Sonucun ilk hamlelerin hızına bağlı olduğu düşünüldüğünden, başta stratejik bir avantaj sağlamak için Almanya, Rusya ve Fransa'ya savaş ilan etti ve Belçika'nın tarafsızlığını ihlal etti, bunun üzerine İtalya, Avusturya-Macaristan'la ittifakından çıktı ve İngiltere, Almanya'ya savaş ilan etti. Böylece birkaç hafta içinde cehennem makinesi çalışmaya başladı.

Avrupa'daki insanların çoğu uzun zamandır bu savaşa koşullanmıştı, başta olağanüstü bir yurtsever coşku gösterisi yapıldı. Avusturyalılar ve Macarlar bu mücadeleyi ikili monarşinin ayakta kalmasının yegâne yolu olarak görüyordu. Almanlar kendilerini komşu ülkelerin kuşatıcı mengenesinden ve Rus barbarlığının işgalinde kurtarmaya çalışıyordu. Fransızlar ise savaşı dünyanın özgürlüğü ve Alsace-Lorraine'in kurtarılması için çıkılmış bir haçlı seferi gibi görüyordu. Savaş manevi güçler için iflas anlamına geliyordu. Bütün itikatlardan kiliseler kendi ülkelerinden yana çıkmıştı, Papa savaşçıları Tanrı'ya havale etmişti. Savaşa karşı olduklarını tekrar tekrar dile getirmiş sosyalistler kendi ülkelerindeki genel harekete başkalarından geri kalmayan bir şevk göstererek katılmıştı. Barışçılar her yerde azınlıktı ve savaşmayı reddedenler sessizce vuruluyordu. Entelektüeller hummalı bir şevkle, o zamana dek vicdanların seferberliği denilen şeye katılıyordu, yani en ufak bir görüş sapmasına bile tahammül edemeyen fanatik milliyetçiliğe. Bu felaket üstüne açık bir zihinle düşünebilecek çok az sayıda düşünür kalmıştı. Fransız filozof Alain, bu savaşın elitlerin mezarı olacağı, ülkeyi kurnazların, tiranların ve kölelerin insafına bırakacağı öngörüsünde bulunmuştu.[301] Rheims Katedrali'nin bombalamasını yazılı olarak protesto eden Anatole France savaş bittikten sonra Fransız halkının yenilgiye uğrattıkları düşmanı dost olarak kabul edeceği umudu taşıdığını söylemiş, bunun üstüne ağır hakaretlere uğramış ve evi de çetelerce taşlanmıştı. Cenevre'de oturan bir başka Fransız yazar, Romain Rolland Avrupa gençliğinin kahramanlığını ve yurtseverce bir ideal uğruna yaptığı fedakârlıkları öven ama savaşın başlamasına neden olan, onu durdurmak için hiçbir şey yapmayan devlet adamlarını kınayan, alevleri körükleyen yazarları eleştiren bir manifesto yazdı.[302] Alman yazar Hermann Hesse de aynı çizgide, savaşçıları överken evlerinin güvenliğinde kalıp düşmana karşı ateşli kınamalar kaleme alanları kınamıştı.[303]

Bu alt üst oluşun başında, her psikiyatrist kendi karakterine ve geçmişine göre bir tepki verdi. Breuer, Avusturya'nın ya yanıp yıkılacağını ya da genç ve güçlü bir Zümrüd-ü Anka gibi alevlerden yeniden doğacağı öngörüsünde bulunmuştu.[304]

Freud Avusturya'yla ilgili yurtseverce duygular dile getiriyordu, insan Jones'un bu konudaki şaşkınlığına hayret ediyor.[305] Daha sıra dışı olanı ise şovenist hummaya tutulmamış

---

301 Aktaran Georges Pascal, *Pour Connâitre la pensée d'Alain*, üçüncü basım, Paris: Bordas, 1957, ss. 176-177.

302 Romain Rolland, "Au-dessus de la mêlée", *Journal de Genève* (22-23 Eylül 1914), ek, s. 5.

303 Hermann Hesse, "O Freunde, nicht diese Töne!", no. 1487, *Neue Zurcher Zeitung* (3 Kasım 1914), ss. 1-2.

304 Josef Breuer, Maria Ebner-Eschenbach'a mektup, 28 Haziran 1914 (Mrs. Käthe Breuer iletme nezaketi göstermiştir.)

305 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1955, II, s. 192.

pek az kişiden biri olan Janet'nin tutumuydu.[306] Moll otobiyografisinde ilginç bir olay anlatır.[307] Gizli bir ajan ona gelmiş, bir doktor kimliğine ikna edici biçimde bürünmesi için Moll'un ona ders vermesini talep etmişti. Moll adama bunun imkânsız olduğunu ama bir psikanalisti nasıl taklit edebileceğini ona gösterebileceğini söylemişti. Ardından ona bu meslekle ilgili temel bilgileri ve jargonu birkaç gün içinde öğretmişti ve adam savaş boyunca bu yeni becerisini "icra ederek" ülkesine hizmet etmişti. İsviçre'de August Forel savaş felaketi karşısında o kadar sıkılmıştı ki alkole karşı yürüttüğü seferberliği bıraktı ve yoğun barışçı faaliyetlerle ilgilenmeye başladı.[308]

Böyle büyük bir şevkle savaşa giden binlerce insan modern silahların savaşı mutlaka hızla sona erdireceği varsayımıyla savaşın kısa sürmesini bekliyordu. Pek az kişi savaşın dört yıldan uzun sürmesini öngörüyordu. Savaş, güçlü bir coşkuyla, ölümcül saldırıların olduğu bir dönemle başladı. İnsanlık tarihinde herhâlde hiçbir zaman bu kadar fazla insandan böyle kahramanlık gösterileri beklenmemişti, insanların hayatı hiçbir zaman böyle bir savurganlıkla mahvedilmemişti.

Bu ilk dönemi Batı cephesindeki orduların bir tür çıkmazda kilitlenip kaldığı bir durgunluk izledi. Bu yıpratma savaşı sırasında arada her iki taraf düşman hatlarında gedikler açmaya yönelik sonuçsuz girişimlerde bulunuyordu. Devasa bir festivaldeymişçesine savaşan taraflar kimin ateşe daha fazla zenginlik ve insan atacağını, kimin yeni müttefikler edineceğini görmek için birbirleriyle aşık atıyordu.

Savaşan devletlerin başta sergilediği kendiliğinden yurtsever coşkunun yerini yavaş yavaş her zaman var olmuş, iyi örgütlenmiş, sinsi bir propaganda aldı. 1917 civarında nüfuslar yorulma emareleri gösteriyordu. Fransız Ordusu'nda isyanlar vardı. Rus İmparatorluğu Mart 1917'de Kerenski'nin demokratik devrimiyle, ardından Kasım 1917'de Bolşevik Devrimi'yle sarsılan ilk ülke oldu; bunu Rusya'nın Avusturya-Macaristan'la ayrı bir barış antlaşması imzalaması izledi. Almanya denizaltı savaşını yoğunlaştırarak meseleyi zorlama girişiminde bulundu ama bu da ABD'nin Müttefik devletler tarafında savaşa girmesine neden oldu.

İmparator Franz Joseph'in ölmesinin ardından halefi genç Charles ayrı bir barış antlaşması imzalamak için beyhude girişimlerde bulundu. Almanya, ABD ordusunun etkili bir müdahalede bulunması öncesinde zafer kazanmaya çalıştı. Ama kesin sonuç Yakın Doğu'da, Türkiye'nin çökmesiyle, arkasından 11 Kasım 1918'de imzalanan ateşkesle Bulgaristan, Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın yenilgisiyle dayatıldı. İngilizler ve özellikle de Fransızlar için bu ancak Amerika'nın müdahalesiyle kazanılmış bir Pirus zaferiydi. 1918 sonuna gelindiğinde Avrupa'daki bütün halklar ABD Başkanı Wilson'a sınırsızca ümit bağlamıştı. Müttefikler onda barış konferansındaki iddialarını destekleyecek güçlü bir savunucu görüyorlardı. Almanlar ve Avusturyalılar Wilson'ın adalet ve uzlaşma getiren bir barışı sağlayabileceğine kaniydi.

---

306 **Bkz. altıncı bölüm, s. 332.**

307 Albert Moll, *Ein Leben als Arzt der Seele. Erinnerungen*, Dresden: Carl Reissner, 1936, ss. 192-193.

308 August Forel, *Rückblick auf mein Leben*, Zürih: Europa-Verlag, 1935, ss. 263-270.

Bu dört buçuk yıl içinde Batı dünyasında hayat tam bir kargaşaya girdi. Savaşan ülkelerin siyasal, ekonomik, sosyal ve entelektüel hayatı savaşın içine çekilmişti. Bu açıdan psikiyatristler de istisna değildi. Psikiyatristlerin en acil kaygısı savaş nevrozlarının tedavisiydi, önlerine karşılaşmaya yeterince hazır olmadıkları sorunlar geliyordu. İşlevsel felçte sık sık başarılı olan elektrik uyarımıyla tedavi sıklıkla biraz ürkütücü biçimde kullanılıyordu, Fransa'da bu işleme *torpillage* ("torpilleme") denir olmuştu. Charcot'nun histeri kavramını alaşağı etmiş olan Babinski eski histeriye çok benzer olup terapiye yönelik telkine direnç gösteren klinik rahatsızlıklarla karşı karşıyaydı.[309] Babinski bunlara psikotik rahatsızlıklar diyordu. Warner-Jauregg bomba şokuyla ilgili olarak fiziksel etkenlerin (gürültü, yoğun ışık, titreşim ve hava basıncı) eylemi ile psikolojik kökenli iki etken grubunu birbirinden ayırıyordu: Hızlandırıcı etkenler ile belirleyici etkenler.[310] Savaş nevrozu geçiren hastalar arasında pek az sayda Alman, Avusturyalı, Macar ve Güney Slavı bulunduğunu işaret ediyordu, oysa tersine birçok Çek bu rahatsızlıktan mustaripti ve en kötü savaş nevrozları da İtalyan ve Rumen etnik gruplarından gelen askerlerde gözleniyordu. (Başka bir deyişle, savaş nevrozlarının görülme sıklığı, ikili monarşiye sadakatsizlikle orantılıydı.) Savaş nevrozları psikanalistler için yeni bir alandı, psikiyatristlerin kuramlarını gözden geçirmeleri ve genişletmeleri gerekiyordu.

Bu arada psikiyatri büyük bir ilerleme kaydediyordu. 1917'de Wagner-Jauregg genel felcin sıtma terapisiyle tedavi edilmesi konulu araştırmasında elde ettiği ilk sonuçları yayınladı. Von Economo beyin yangısı salgınını ve lezyonlarını ilk kez betimledi. Amerikan ordusunun seferber olması psikolojik testlerin yaklaşık iki milyon bireye ilk kez aynı anda uygulanmasını mümkün kıldı, bundan böyle de psikolojik testler yapılması yaygın bir prosedür hâline geldi.

Savaş yıllarında büyük dinamik psikiyatri sistemleri kurucuları tarafından yeniden formüle edildi. Janet yeni eğilimler psikolojisini ayrıntılı olarak geliştirme işine gömülmüştü. Freud 1916'da kuramlarının ilk sistematik araştırması olan *Psikanaliz Derslerine Giriş*'i yayınladı. Aynı tarihlerde metapsikolojiyi konu alan makaleleriyle psikanalizde yeni bir gelişme yolu açtı. Freud'un saldırgan dürtülere giderek daha fazla önem atfetmesinin savaş olaylarından kaynaklandığı düşünülmüştür. Başta herkes gibi kuvvetli bir yurtseverlik sergilemiş olan Alfred Adler yavaş yavaş savaşa dehşetle bakmaya, topluluk duygusunu insan doğasının temel bileşenlerinden biri olarak görmeye başladı. Jung'a göre savaş yılları yaratıcı nevrozunu yaşadığı dönemdi, Jung bu dönemde hemen hiçbir şey yayınlamadı ama çevresinde bir tilmizler grubu vardı.

Dört büyük dinamik sistem arasında savaş sırasında somut ilerleme kaydeden yegâne sistem psikanaliz oldu. 1918'de Freud'un hastası olmuş zengin bir Macar'ın, Anton von Freund'un cömert bağışı sayesinde Viyana'da psikanalizle ilgili bir yayınevi (Verlag) kuruldu.

---

309 Joseph Babinski ve Eugène Froment, *Hystérie-pithiatisme et troubles nerveux d'origine réflexe en neurologie de guerre*, Paris: Masson, 1917.

310 J. Wagner-Jauregg, "Erfahrungen über Kriegsneurosen", *Wiener Medizinische Wochenschrift*'ten (1916-1917) yapılmış yeniden basım.

Verlag hareketin yayılmasını güvence altına alacak güçlü bir aygıttı. İngiltere'de psikanaliz en başta Rivers'ın çalışmaları sayesinde giderek popülerleşti. Amerika'da Frink ölümcül korkular ve zorlamalarla ilgili meşhur kitabını yayınladı.[311] Psikanalizin saçaklarında, orijinal katkılar gelişiyordu, Silberer'in yeniden doğuş sembolizmi hakkında yazdıkları gibi.[312] Hans Blüher genç erkeklerin derneklerini bir arada tutan şeyin az çok bilinçdışı eşcinsel bağ olduğu kanısına varmıştı; bu psikanalizin kitle psikolojisine ilk uygulamalarından biriydi.[313]

Koşullar birçok kişiyi savaşın nedenleri ve anlamı hakkında düşünmeye zorluyordu. Freud 1915'te *Zeitgemaesses über Krieg und Tod*'u yayınladığında birçok seçkin düşünürün katıldığı bir akıma uymuştu. Barışçı fikirleri nedeniyle hapse atılan önde gelen Alman kardiyolog G. F. Nicolai *Biology of War*'u yazmıştı.[314] Viyana'da Arthur Schnitzler ya da Fransa'da filozof Alain gibi diğer isimlerse sonradan kitap hâline getirilecek notlar alıyordu.

Savaş sırasında, tarafsız olan İsviçre'nin en büyük kenti Zürih kozmopolit niteliğini korumuştu.[315] Rumen Tristan Tazara çevresinde toplanmış bir grup genç sanatçı, şair ve müzisyen 1916'da Zürih'in en eski ve en dar caddelerinden biri olan (tesadüfe bakın ki Lenin'in de yaşadığı) Spiegelgasse'de "Kabare Voltaire"i açtı. Kendilerine Dadacı diyen bu genç insanlar hesaplanmış bir saçmalıkla kaleme aldıkları şiirler okuyor, kitlesel bir kıyımı önleyemeyen düzene karşı hissettikleri horgörüyü mümkün olan her biçimde dile getiriyorlardı. Bu insanların birkaçı kendi ülkelerinde askerlik görevlerinde kaçmıştı.[316] Hans Arp, Hugo Ball ve Marcel Janco gibi birkaç Dadacı daha sonraları yazar ya da sanatçı olarak ün kazanacaktı. Friedrich Glauser tanınmış İsviçreli detektif hikâyeleri yazarı oldu, bir başka Dadacı, Richard Hülsenbeck de kariyerini New York'ta bir psikanalist olarak noktaladı.

Viyana'da savaş sırasında meydana gelen olaylar farklı düşünce akımlarının doğmasına yol açtı. İlk baştaki coşku ilk yenilgilerle hızla azalmıştı. Balkan Savaşları sonucu iyi eğitimli olan Sırp ordusu beklenenden daha çetin ceviz çıkmıştı. Rusya'nın Galiçya'yı işgal etmesi daha yoksul sınıflardan birçok Yahudi'nin de aralarında yer aldığı göçmen kalabalıkların Viyana'ya akmasına neden olmuştu. İtalya ve daha sonra da Romanya, Avusturya'ya savaş açtı. Hünerle yürütülen propaganda faaliyetleri Çekler ve o kadar sadık olmayan diğer azınlıkların kitlesel olarak askerden kaçmasını teşvik ediyordu. Gıda ve yakıt azalırken, geçinme masrafları sürekli artıyordu. İmparator Franz Joseph'in ölümü birçok kişi tarafından imparatorluğun ölümü olarak hissedildi. Savaşın son aylarında husumetlere muhalefet açıkça dile getiriliyordu. Edebi hayata faal bir katılım gösteren genç bir doktor, Jakob Moreno Levy,

---

311 Horace W. Frink, *Morbid Fears and Compulsions: Their Psychology and Psychoanalytic Treatment*, New York: Dodd Mead, 1918.

312 Herbert Silberer, *Durch Tod zum Leben*, Leipzig, Heims, 1915.

313 Hans Blüher, *Die Rolle der Erotik in der Männergesellschaft*, Jena: Diederich, 1917-1919.

314 Georg Friedrich Nicolai, *Die Biologie des Krieges. Betrachtungen eines deutschen Naturforschers*, Zürih: Orell-Füssli, 1917. İngilizce çevirisi, *The Biology of War*, New York: The Century Co., 1919.

315 Bkz. İsviçre dergisi *Du*'nun özel sayısı: *Du*, XXVI (Eylül 1966), "Zürich, 1914-1918."

316 Friedrich Glauser'a göre Tristan Tzara, Romanyalı bir tıp komisyonunun huzurunda akıl hastalığı taklidi yapacak kadar ileri gitmişti; uzmanların sorduğu her soruya "Da, da" (evet, evet) diye cevap vermişti.

Daimon adlı yeni bir dergi kurdu, derginin ilk sayısında lirik bir manifesto vardı. "Bir Karşılaşmaya Davet" başlıklı bu manifesto, daha sonra varoluşçu edebiyatın köşe taşlarından biri olarak görülecek örtük bir barış çağrısıydı.[317] Halkın bütün umutları Başkan Wilson'a yönelmişti; Wilson 8 Ocak 1918'de dünya barışı için ileri sürdüğü On Dört İlke'yi açıkladı. Ama asırlardır var olan Habsburg İmparatorluğu'nun yenilgiye uğraması ve yerinden edilmesini çoğu Avusturyalı eşi benzeri olmayan bir felaket olarak yaşamıştı. Ernst Lothar bunu hatıralarında gayet güzel dile getirmiştir:

> Avusturya-Macaristan'ın mahvolduğu gün ben ve sayılamayacak kadar çok insan kalbimizden vurulduk. Yeri doldurulamayacak, benzeri bir daha geri gelmeyecek bir şeyin öldüğünü yaralayıcı bir açıklıkla biliyorduk... İmparatorluk kendi büyüklüğünün sekizde birine inmişti. İçinde küçük bir evren taşımıştı: Deniz ve stepler, buzullar ve buğday tarlaları, Güney, Batı ve Doğu, Germen, Romalı ve Slav, Macar ve hatta Türk; Avrupa Birleşik Devletleri başka hiçbir yerde bu halkları bir araya getirip birlikte yaşamalarını sağlamak mümkün değilken kuşaklardır burada var olmuştu. İşte bu yüz katmanlı imparatorluk, dilleriyle, kültürleriyle, mizaçlarıyla, kontrast renklerin parlak bir karışımıyla sadece burada var olmuştu...[318]

Freud'u tanıyan Lothar sıkıntı çektiği dönemde ona danışma ihtiyacı hissetmişti, anlattığına göre Freud'a insanın uğruna yaşadığı ülke olmadan nasıl var olacağını sormuştu. Lothar'ın beş ay önce annesini kaybetmiş olduğunu bilen Freud ona şunları söylemişti:

> Annenin ölümünü işitip duygulandım ama sen yaşamaya devam etmelisin. Anne, insanın yurdudur. İnsanın annesinden sonra hayatta kalması biyolojik bir olgudur, çünkü anne çocuklarından önce ölür... Her zaman bir yetişkinin yetim olduğu bir vakit gelir. "Ülke artık yok," diyorsun. Belki de kastettiğin ülke hiç yoktu, sen ve ben kendimizi kandırıyorduk. Kendini kandırma ihtiyacı da biyolojik bir olgudur. Sana yakın olan bir insanın aslında inandığın gibi biri olmadığın bir nokta gelebilir...

Lothar, Avusturya'nın yaşayabileceği tek ülke olduğunda ısrar ediyordu, Freud onu şöyle cevapladı:

> Şimdiye dek kaç ülkede yaşadın?... Senin gibi ben de Moravia'dan geliyorum ve senin gibi ben de Viyana'ya ve Avusturya'ya karşı boyun eğmez bir sevgi duyuyorum ama belki de senin tersine, ben onun kötü yanına aşinayım.[319]

Bunun üstüne Freud bir parça kâğıt alıp üstüne şunları yazmıştı:

> Avusturya-Macaristan artık yok. Başka hiçbir yerde yaşayamam. Göç benim için söz konusu değil. Kesik gövdeyle birlikte yaşayacağım ve onun bütün olduğunu hayal edeceğim.

Freud Avusturya'nın insanı öfkeden öldürebilecek ama insanın ömrünü memnuniyetle sonuna dek yaşayabileceği bir ülke olduğu sonucuna varmıştı.

---

317 Jakob Moreno Levy, "Einladung zu einer Begegnung", *Daimon, eine Monatsschrift*, no. 1 (Şubat 1918), ss. 3-21.

318 Ernst Lothar, *Das Wunder des Ueberlebens, Erinnerungen und Erlebnisse*, Hamburg-Wien: Paul Zsolnay, 1960, ss. 36-37.

319 "Ich habe wie Sie eine unbändige Zuneigung zu Wien und Oesterreich." Bu, Freud'un Viyana'dan ömrü boyunca nefret ettiği efsanesini çürüten kanıtlardan bir diğeridir.

Viyana'da, felaketin ortasında, feci bir durumdan en iyi şekilde yararlanmaya çalışan birkaç kişi de vardı; onların en büyük kaygısı da gençliği kurtarmak ve insanların eğitimi için yeni yöntemler geliştirmekti.

İki Dünya Savaşı Arası Dönem: Kasım 1918 – Eylül 1939

Savaş Fransa ve İngiltere'yi yerle yeksan etmiş, Pirüs zaferiyle tüketmişti; Rusya devrim ve iç savaşın pençesindeydi, orta Avrupa'da açlık ve ümitsizlik hüküm sürüyordu. Milyonlarca insan zekice bir propagandayla doldurulmuş, son savaşı verdikleri kanısıyla savaşmıştı; sözüm ona barışı ve demokrasiyi ebediyen güvence altına almak için verilen bir savaştı bu. Ama başladığında savaşı önlemeyi ya da durdurmayı başaramayan siyasetçiler, kalıcı bir barışı güvence altına alma yetisine sahip olmadıklarını da göstermişti, böylece Birinci Dünya Savaşı'nın son bulmasından yirmi yıl sonra İkinci Dünya Savaşı patlak verdi. İki savaş arasındaki dönemde, dinamik psikiyatrinin evrimine damgasını vuran sayılamayacak kadar çok değişiklik yaşandı.

Barışın Suya Düştüğü Yıl: 1919

Dünya tedirginlikle Milletler Cemiyeti'nin kanatları altında yeni bir düzen getirecek vaat edilen barışı bekliyordu. Ama barış antlaşmaları Batı dünyası geleneğinden kökten ayrılan bir biçimde hazırlanmıştı. 1815'te Napolyon Savaşları sonrasında kalıcı bir barış antlaşmasının imzalandığı Viyana Kongresi, yenilgiye uğramış Fransa'ya müzakereler sırasında eşit statü tanımıştı. 1919 antlaşmalarında yenilgiye uğramış güçler müzakerelere davet edilmedi; üstelik Almanya suçlu olduğunu kabul etmeye zorlandı, diplomasi tarihinde duyulmamış bir talepti bu. ABD Başkanı Wilson'a güvenmiş orta Avrupa halklarının küplere binmesine şaşmamak gerek, Freud, Başkan Wilson'a karşı köklü bir hoşnutsuzluk duyuyor idiyse sadece o gün Avusturya ve orta Avrupa'da geniş kesimlerin hissettiği bir duyguyu paylaştığını belirtmek gerekir.

28 Haziran 1919'da imzalanan Versailles Antlaşması Alsace-Lorraine'i Fransa'ya, Lehlerin bulunduğu Silezya'yı yeniden diriltilmiş Polonya devletine geri veriyordu. Kayser'in onursuzca Hollanda'ya kaçması ve kısa ömürlü bir Komünist devrim girişiminin ardından demokratik Weimar hükümeti güvenli olmayan bir zemin üstüne bina edildi. Almanya artık bir dünya gücü değildi, donanmasını, Afrika ve Pasifik'teki sömürgelerini, Çin'deki girişimlerini kaybetmişti. Baltık ülkelerindeki Alman toprak sahiplerinin mülklerine el konmuştu, ABD'deki Alman göçmenler Amerikanlaşmaya ivme kazandırmıştı ve o zamana dek dünyanın büyük kültür dili olan Almancanın yerini İngilizce almıştı. Birçok Alman maddi ve manevi sefaletin gerilimi altında bu duruma isyan ediyor, bu yenilginin sosyalistlerin "arkadan bıçaklaması"ndan *(Dolchstoss)* ötürü yaşandığı efsanesini kabul ediyor, intikam almayı düşünüyordu.

Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nu oluşturmuş nüfus şimdi üç gruba bölünmüştü. İlk gruptakiler, savaşta galip çıkanlarla aynı tarafta olan halef devletlere aitti: Yugoslavya,

Romanya, Polonya ve Çekoslovakya. İkinci grupta Çekoslovakya'ya verilen Sudetenland ile İtalya'ya verilen güney Tyrol'de bulunan Almanca konuşan halklardan yoksun bırakılmış Avusturya ile Macarca konuşan nüfusun üçte birinden yoksun kalmış Macaristan vardı. Üçüncü grupta halef devletlere giden Slovenyalılar, Slovaklar ve Rutenyalılar bulunuyordu. Alsace-Lorraine'i Fransa'ya geri veren antlaşmalar şimdi orta Avrupa'da bir düzine daha Alsace-Lorraine yaratmış, dinmek bilmeyen nefretleri körüklemişti. "Barış Antlaşması'nı yapanlar Habsburg İmparatorluğu'nun parçalanmasının binlerce yıldır birbirinin rakibi olan, ancak Monarşi'nin gelenekleriyle bir arada tutulan ırkları serbest bıraktığını anlayamamışlardı."[320] Avusturya şimdi nüfusu artık altı buçuk milyon olan, iki buçuk milyon nüfuslu büyük bir başkenti olan bir ülkeydi. Avusturya'nın keskin bir sıkıntı yaşadığı bir dönemdi bu. Yiyecek yoktu, yakıt yoktu, ulaştırma sağlanamıyordu, yağmalar, isyanlar yaşanıyordu, karaborsa alıp yürümüştü, her yerde ahlak bozulmuştu.

Rusya'da yeni Sovyet hükümeti İttifak Devletleri'nin beklediğinden güçlü çıktı ve Avrupa Bolşevizm hayaleti karşısında titremeye başladı. O zamana dek Nihilizm çoğu kişi için soyut bir düşünce ya da sadece Rusları ilgilendiren bir şey olmuştu ama artık birden dünyanın karşı karşıya olduğu korkunç bir tehdit olarak görünmeye başlamıştı.[321]

Türk imparatorluğu da özellikle yeni Arap devletlerinin kurulmasıyla birlikte parçalanmıştı. Ermenilere bağımsız bir devlet vaat edilmişti ama katliamlardan sonra geride pek fazla Ermeni kalmadığı anlaşıldı. Yahudilere 2 Kasım 1917 tarihli Balfour Bildirisi'yle Filistin'de "ulusal bir yurt" kurulacağı vaat edilmişti ama Filistin'deki Britanya mandası bu vaadi gönülsüzce yerine getirdi.

Genel ruh hâline savaşın etkisi ve geniş ölçekli yıkım hâkimdi. Onlarca savaş romanı ortaya çıkmaya başlamıştı; Avrupa'nın, Batı medeniyetinin, Beyaz Irk'ın ve insanlığın tamamının çürümesi hakkında eserler yazılıyordu. Oswald Spengler'in *Batı'nın Çöküşü* adlı kitabı Almancada büyük bir başarı kazanmıştı.

> Nietzsche gibi Spengler de insanı bir av hayvanı olarak görür ama kendisini Doğa'dan koparmak ve Tanrı'ya benzemek için bilim, teknoloji ve sanatı icat etmiş yaratıcı bir avcıdır bu. Spengler'e göre büyük kültürler kaçınılmaz bir kalıba göre doğan, büyüyen, çürüyen ve ölen biyolojik hayat biçimleriydi. Böyle sekiz kültür olmuştu, sekizincisi, yani şimdiki adıyla Batı kültürü çoktan ölmeye başlamıştı, onun yerini çok geçmeden beyaz olmayan ırkların kültürleri alacaktı. Batılı insana düşen tek şey bu son mevkiinde onurlu bir biçimde ölmekti.[322]

Spengler eserlerindeki çok sayıda hata nedeniyle biyologların yanı sıra tarihçiler tarafından da eleştirildi. Bazıları kültürel karamsarlığı ve saldırgan dürtülere atfettiği önem nedeniyle onu Freud'a benzetiyordu. Bu benzetme biraz hatalıdır, çünkü Spengler'in tersine Freud libidinal dürtülerin saldırgan dürtüleri bir ölçüde etkisizleştirdiğine inanıyordu.

---

320 Malcolm Bullock, *Austria, 1918-1938: A Study in Failure*, Londra: Macmillan Co., 1939, s. 67.

321 Hermann Hesse'nin yazdığı bir broşür, bu açıdan karakteristik bir değer taşır: Hermann Hesse, *Blick ins Chaos*, Bern: Verlag Seldwyla, 1921.

322 Oswald Spengler, *Der Untergang des Abendlandes; Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte*, iki cilt, Münih: Beck, 1919, 1922.

Dönemin felakete uğramış ruh hâli Karl Kraus'un oyunu *İnsanlığın Son Günleri*'nde yansıtılmıştır.[323] Spengler'in kitabı gibi bu oyun da savaş yıllarında yazılmış ama sonrasında yayınlanmıştı. Sadece Avusturya'nın sonunu değil, insani değerlerin yıkımını, insanlığın yenilgisini, kozmik uyuma karşı işlenmiş bir günah olarak görülen gezegenimizin parçalanmasını resmeden kıyamet tanıları taşıyan çok geniş kapsamlı bir hayaldi.

Birkaç dinamik psikiyatrist dönemin olaylarını yorumlama girişiminde bulundu. Daha önce gördüğümüz üzere Alfred Adler sıradan çalışan insanın kendisinin olmayan bir dava için neden bu kadar cesurca savaştığını, neden bu kadar çok sefalete katlandığını açıklama girişiminde bulunduğu *Öteki Taraf* başlıklı broşürünü yayınladı.[324] Adler, askerî baskıların ve propagandayla aldatmanın yanı sıra, tam bir tecrit hâlinde olmasının gerçek düşmanının (daha açık bir deyişle üstlerinin) davasını kendi davası hâline getirdiği sonucuna varmıştı.

Psikanalist Paul Federn Avusturya devriminin sonuçlarını, olumsuz sonuçlar (örneğin grevler) ve olumlu sonuçlar (örneğin işçi konseyleri) olarak ikiye ayırıyordu.[325] Bunların ikisini de Freud'un ilk sürü ve oğulların isyanı düşünceleriyle açıklıyordu. Eski İmparator Franz Josef ülkenin baba figürü olmuştu. Onun düşmesi sonrasında babasız bir toplum ortaya çıkmıştı; bazı yetimler herhangi bir biçimde onun yerini başka birinin almasına karşı çıkıyordu, bu nedenle grevler ve isyanlar yaşanıyordu; bazıları ise yeni bir örgütlenme ve bir Kardeşler Cemiyeti yaratmaya çalışıyordu.

Bu fecaatin ortasında gençlerin duygusal sağlığını korumak için kahramanca çabalar sarf ediliyordu. Bu girişimlerden biri de Aichhorn'un Viyana yakınlarında Oberhollabrunn'da başlattığı ünlü terapötik eğitim deneyiydi. Maalesef bu deney, eğitim tarihinin en az belgelenmiş olaylarından biridir. Deneyi ne ölçüde mevcut koşulların dayattığı ne ölçüde Aichhorn'un planladığı açık değildir. Elimizde o günlerden kalma anlatılar, istatistikler, sonrasına dair hikâyeler yok; bu deneyin ne kadar sürdüğünü bile bilmiyoruz. Aichhorn'la iş birliği yapanların da isimleri açıklanmamıştır, elimizdeki az sayıda verinin tamamı da Aichhorn'un altı yıl sonra yayınladığı kitaptır. Aichhorn, Viyana'da bir devlet okulu öğretmeniydi. Savaş sırasında erkek çocuklar için gençlik merkezleri kurulmasında faal olarak çalışmıştı, çocuklar bu merkezlerde askerî tarzda eğitim görüyor ve yurtseverce duygularla dolduruluyordu; Aichhorn'un bu faaliyetlerle bağlantılı olarak yayına hazırladığı bültende bu görülebilir.[326] Avusturya-Macaristan monarşisi çökünce Aichhorn'a bir grup zor çocuğun sorumluluğu verildi. (Kendi anlattığına göre çoğu parçalanmış evlerden gelen yoldan çıkmış ya da saldırgan on iki çocuk doğrudan onun sorumluluğuna verilmişti.) Çocuklar eski kışlaya yerleştirildi. Viyana devrimci kışkırtmalar ve isyanların pençesine düşmüşken, bu çocukların da isyan etmesi, mobilyaları parçalaması, kapıları, pencereleri kırması, birbirlerini dövmesi şa-

---

323 Karl Kraus, *Die Letzten Tage der Menschheit (1926), Werke* içinde, Münih: Kösel-Verlag, 1957, cilt V.

324 **Bkz. sekizinci bölüm, s. 554.**

325 Paul Federn, "Zur Psychologie der Revolution: die Vaterlose Gesellschaft", *Der Aufstieg. Neue Zeit – und Streitschriften*, no. 12/13, Leipzig ve Viyana: Anzengruber Verlag, 1919.

326 A. Aichhorn, yayına hazırlayan, *Saatkörlein, Mitteilungen Zum Ausbau des Hortbetriebes der Wiener städtischen Knabenhorte*, Erstes Heft: Viyana, 1917.

şırtıcı değildir. Aichhorn, birlikte çalıştığı kişilere sadece gerçek bir tehlike söz konusu olduğunda müdahalede bulunmaları talimatı vermişti. Nasıl ki Viyana'da devrimci manifestolar gürültülü de olsalar artık tehlikeli olmaktan çıktıysa, oğlanların saldırganlığı da yerini bir tür yalancı saldırganlığa, sonra da duygusal patlamalara bıraktı. Ondan sonra, nasıl ki Avusturya'da uzun süren istikrarsızlığa rağmen bir iyileşme dönemi yaşanmışsa, bu oğlanlar da uzun süre istikrarsız kaldıktan sonra yavaş yavaş iyileşmeye başladı. Bu deneyin bulguları daha sonra psikanalitik olarak yorumlanmıştı.[327]

Dönemin koşulları son derece sert olsa da psikanalitik hareket yeniden örgütlenmişti ve bazı yabancı ülkelerle yeniden temas kurulmuştu. Üç Amerikalı psikanalist Freud'la bir eğitim analizi yapmak için Viyana'ya gitti.[328] Freud'un tilmizleri hâlâ üretken yazarlardı. Başka çalışmaların yanı sıra savaş nevrozları hakkında bir araştırmalar seçkisi de yayınlamışlardı.[329]

Fransa'da Janet yavaş yavaş yeni bir davranışçı psikoloji sistemi kuruyordu ama nispeten küçük bir dinleyici kitlesi vardı. Janet 1919'da zihinsel iyileşme konulu, uzun süredir beklenen kitabını yayınlamayı başardı[330] ama kitabın çıkmasının ertelenmesi, savaş öncesi yıllardan beridir öğretilerinin durgunluğa gömüldüğü yolunda yanlış bir izlenime yol açmıştı.

Jung'a gelince, hiç kimse onun kendi kendisine bir deney yaptığını bilmiyordu; Jung *Psikolojik Tipler* üstünde de hâlâ çalışıyordu. İlginçtir, onun yeni analitik psikolojisinin ilk ipucunu yazar Hermann Hesse, *Demian* adlı romanında verdi.

> Emil Sinclair çok dindar bir ortamda yetiştirilmiştir. Öğrenciyken, bir gün, başkalarının yaptığı bir yaramazlığın fikir babası olmakla övünür, bu da kötü niyetli bir arkadaşının zorbalığına ve şantajlarına maruz kalmasına neden olur. Emil daha sonra kendisinden daha büyük bir çocukla, Max Demian'la tanışır ve ona sırrını açar, bu da tahammül edemediği bir durumdan hemen kurtulmasını sağlar. Demian'la kurduğu yakın arkadaşlık Sinclair'in dünyaya bakışını düzeltmesini, kötülüğün varlığını ve gerekliliğini kabul etmesini sağlar. Ama Sinclair çok ileri gider ve sefih bir öğrenci hayatı sürmeye başlar; ta ki Beatrice adlı genç bir hanımla tanışması (aralarında hiçbir konuşma geçmemiş olsa da) onda yeni bir ideal uyandırıncaya dek. Sinclair daha sonra ona rüyalarını ve içinden geldiği gibi yaptığı çizimleri nasıl yorumlayacağını öğreten bilgili ve bilge bir müzisyenle tanışır. İki adam Tanrı'nın şeytanla aynı olduğu (daha doğrusu Tanrı ile şeytanın tek bir üstün varlığın, Abraxas'ın iki veçhesi olduğu) düşüncesinde hemfikirdir. Daha sonra Sinclair Demian'ın annesi Eva ile tanışır ve onda bir hayalde gördüğü ve resmini yaptığı bir kadın imgesini ayırt eder. Bu noktada Birinci Dünya Savaşı patlak verir. Demian, Sinclair'e görünür ve ona bundan böyle, yardıma ve tavsiyeye ihtiyaç duyduğunda, bunları kendi benliğinin en derinlerinde bulacağını söyler.[331]

---

327 **Bkz. onuncu bölüm, ss. 797-798.**

328 Clarence P. Oberndorf, *A History of Psychoanalysis in America*, New York: Grune and Stratton, 1953, s. 75.

329 Sandor Ferenczi vd., *Zur Psychoanalyse der Kriegsneurosen*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1919. (Freud'un önsözüyle.)

330 **Bkz. altıncı bölüm, s. 332, 364-365.**

331 Hermann Hesse, *Demian, die Geschichte einer Jugend, von Emile Sinclair*, Berlin: S. Fischer, 1919. İngilizce çevirisi, *Demian*, New York: Boni and Liveright, 1923.

Kitabın kahramanının manevi maceralarında Jungcu terapinin evrelerini görmek kolaydır: Hasta eden bir sırrın itiraf edilmesi, gölgenin özümsenmesi, animayla yüzleşme, yaşlı bilge adam ve Benlik.[332]

Savaş Sonrasındaki Birinci Dönem: 1920-1925

Harb-i Umumi (o dönemi yaşayanların deyişiyle) yaklaşık otuz milyon kişinin ölmesine, sayılamayacak kadar çok başka kişinin mağdur olmasına yol açmıştı (açlıklar ve salgın hastalıkları saymıyoruz bile) ama en büyük felaket "elitlerin katledilmesi", yani yirmi ile kırk yaşları arasındaki kuvvetli genç erkeklerin öldürülmesi olmuştu. Savaş sonrası dünyanın liderleri yeni sorunları anlama ve çözme becerisinden sıklıkla yoksun daha yaşlı kuşaktandı. Yeni kuşak (yani savaştan hemen sonra rüştüne erenler) yaşlılarla hiçbir ortak noktaları olmadığını düşünüyor, onları hor görüyorlardı ama kendilerinin yapıcı bir biçimde harekete geçmekten çok protestoyu becerdiklerini gösteriyorlardı. Yaşlıların yanı sıra gençler de hayatın her alanında genel bir alt üst oluşla karşı karşıyaydı. Beyaz ırkın, özellikle de Avrupa'nın üstünlüğü sorgulanıyordu. Avrupa'da Fransızlar Almanya'nın yerine hegemonya kurdukları yanılsaması içindeydi. Demokratik liberal hükümet biçimi geriliyor, bir tek partinin siyasi polisin gücüyle pekiştirilen mutlak gücüne dayalı yeni bir devlet biçimi ortaya çıkıyordu. On dokuzuncu yüzyılda ortadan kaybolmuş olan işkence geri gelmişti ve sayıları giderek artan devletlerde kalıcı bir kurum olmuştu.[333] Devrimci ve karşı devrimci hareketler her yerde tehdit yaratıyordu, yeni çözümler bulmak için nafile girişimler yapılıyordu. En azından sosyal yasalarla ilgili bazı ilerlemeler kaydediliyordu. Çalışma saatlerinin azaltılması bunlardan biriydi.

O dönemi yaşayanların en çarpıcı bulduğu şeylerden biri de herhâlde ahlakta yaşanan dönüşümdü, bazıları değerlerin feci bir biçimde çözüldüğünü düşünüyordu, bazıları ise hayat tarzının basitleşmesinden memnundu.[334] Bu değişiklikler giyim, konuşma, mektup yazma biçimlerinde, sosyal ilişkilerde, hatta jestlerde ve ses tonunda kendisini gösteriyordu. Eğitim artık o kadar katı değildi. Sosyal sınıflar arasındaki mesafeler azalmıştı, farklı çevrelerden insanlar daha serbestçe kaynaşmaya başlamıştı. Cinsiyetler arasındaki ilişkiler de artık o kadar resmî değildi. Genç kadınların geceleri bile yanlarında kendilerine eşlik eden biri olmaksızın dışarı çıkmalarına izin veriliyordu, mantık evlilikleri beğenilmiyordu, "romantik" aşk kural olmuştu, kısa bir flört dönemi sonrasında hemen evleniliyordu, boşanma vakaları artmıştı, boşanmış kadınlar artık sosyal bir ayıplamayla karşılanmıyordu. Otomobil sanayinin büyümesi sayesinde spor ve seyahat popülerleşti. Tiyatronun yerini yavaş yavaş daha fazla izleyiciye ulaşan, onlara film yıldızlarının yeni ideal figürlerini sunan sinema aldı. Caz müziği sadece Amerika'da değil, Avrupa'da da çok tutulur oldu. Dünya para ve haz arzusunun

---

332 Hermann Hesse 1916 ve 1917'de Lucerne'de Dr. Josef Lang'la Jungcu bir analizden geçti, sonra 1920'de Jung'un kendisiyle "terapi amaçlı sohbetler" yaptı. *Demian* 1917'de yazıldı ve iki yıl sonra yayınlandı. (Bu bilgiyi Ninon Hesse, 15 Mart 1964 tarihli bir mektupta verme nezaketi göstermiştir.)

333 Alec Mellor, *La Torture, son histoire, son abolition, sa réapparition au XXe siècle*, Tours: Mame, 1961.

334 Örneğin bkz. Maurice Sachs, *Au Temps du boeuf sur le toit*, Paris: Nouvelle Revue Critique, 1939, ss. 108-127.

hummasına tutulmuştu, binlerce kişi borsada oynuyordu, sanat eserleri ve özel kitap basımları spekülasyon nesnesi olarak kullanılıyordu. Avrupa'da Anglo-Sakson ne varsa taklit etmek modaydı. Savaştan önce alkol içmek işçi sınıfların bir kötülüğü olarak görülürken artık üst sınıfların seçkin bir alışkanlığı hâline gelmişti.[335]

Genel olarak yerleşik kurumlara ve geleneklere yönelen put kırıcı bir eğilim ve yeni ifade biçimleri arayışı vardı. Dışavurumculuk ve kübizmin en şaşaalı dönemleriydi, sinemanın yedinci sanat olduğu söyleniyordu. Genç edebiyatçılar kuşağı eski ustalarla alay ediyor, onları hor görüyordu. Anatole France 1924'te öldüğünde bir grup genç yazar *Un Cadavre* (*Bir Kadavra*) başlıklı ağır bir hiciv kaleme alıp dağıttı.[336] Yeni kuşak geçmişte dönemin yeni ruhunun öncülerini ve peygamberlerini arıyordu. Bu nedenle Fransa'da genç yaşta ölen, yazılarının akıl hastalığının izlerini taşıdığı söylenen şair Lautreamont on dokuzuncu yüzyılın en büyük Fransız şairi ilan edildi. Marquis de Sade kudretli bir deha, derinlikli bir filozof ve yazar, cinsel patolojinin gerçek kurucusu olarak görülüp alkışlanıyordu.

Savaş sonrası dönemin eski kuşağın hor görülmesi, entelektüellik karşıtlığı, hiçbir şey karşısında şaşkınlık duymama duygusu gibi özellikleri dönemin kültürel hayatında, özellikle Fransa'da büyük bir rol oynayan bir hareketin başarılı olmasını sağladı; sürrealist (gerçeküstücü) hareketti bu.[337] Sürrealizm sıklıkla sanatçıların icat ettiği, entelektüel züppeliğin teşvik ettiği bir aldatmaca olarak görülmüştür. Ama daha fazlasıydı ve dönemin entelektüel bir ihtiyacını karşılıyordu. Her şey Tristan Tzara ile birkaç Dadacının Zürih'ten ayrılıp faaliyetlerine devam etmek için Paris'e gelmesiyle başlamıştı. Onlara başkaları da katılmıştı ama çok geçmeden farklı gruplara ayrılmışlardı. Bu gruplardan biri Sürrealistler adını almış, André Breton, Philippe Soupault, Paul Eluard ve Louis Aragon çevresinde toplanmıştı. Bu hareketin tarihi, üyeler sürekli kendi aralarında kavga ettiklerinden biraz fırtınalıdır. Ne var ki André Breton yirmi yıl boyunca bu hareketin lideri olarak kalmayı başardı ve en yeteneklilerinin de kendisi olduğunu gösterdi.

Sürrealistler Dadacılığın olumsuz tutumunu ve kabul gören değerleri, aile, ülke, din, çalışma, hatta onuru reddeden tavrını korudular. Birçoğu en azından geçici olarak Komünist partiye katıldı. Ne var ki en büyük kaygıları zihnin gizli alanlarının araştırılmasıydı, Romantiklerin Doğa'nın gece yakası dediği şeyin, yani bilinçdışı, rüyalar, akıl hastalığı, fantastik olan ve muhteşem olanın araştırılmasıydı.

Tıp öğrencisi André Breton seferberlik emrine uymuş, askerî bir psikiyatri biriminde çalışmıştı. Hastaları arasında savaş sırasında bir siperin tepesinde dikilip trafiği yönlendiren

---

335 Marcel Proust'un romanlarında alkollü içkilerden hiç bahsedilmez, ama Hemingway'in ve savaş sonrası diğer yazarların romanlarında alkol hatırı sayılır bir rol oynar.

336 Philippe Soupault, Paul Eluard, Pierre Drieu La Rochell, Joseph Delteil, André Breton ve Louis Aragon, *Un Cadavre* (Paris, 1924). Şurada kısmen yeniden basılmıştır: Marcel Nadeau, *Histoire du surréalisme*, iki cilt, Paris: Editions du Seuil, 1945, 1948.

337 Sürrealizmi konu alan geniş literatürde özellikle şu kaynaklara bakınız: M. Carrouges, *André Breton et les donnés fondamentales du surréalisme*, Paris: Gallimard, 1950. Yves Duplessis, *"Que-sais-je?", Le surréalisme*, Paris: Presses Universitaires de France, 1958, no. 432.

bir polis gibi etrafında topların uçuşunu "yöneten" bir adam da vardı. Adam savaşın simüle edilmiş bir savaş olduğuna inanmıştı, sahte silahlarla yapılmış, sahte yaralılar ve ölüler olan bir savaştı; bunun kanıtlarından biri de yaralanmaktan hep kurtulmuş olmasıydı. Breton genç ve iyi yetişmiş, açık zihinli görünen bir insanın, bu derece fantezi âleminde yaşayabiliyor olmasından etkilenmişti. Breton Myers, Flournoy, Janet ve Freud'un çalışmalarına ilgi duydu ama savaştan sonra tıp çalışmalarını bıraktı, Dadacılara katıldı ve sonra da kendi edebi hareketini kurdu. Amacı, el değmemiş yaratıcılık kaynaklarından yararlanarak şiir ve sanatı yeniden canlandırmaktı. İlgi duyduğu ilk şey rüya görme ile uyanma arasındaki o ara hâl, başka bir deyişle parça parça sözcükler ve imgelerin zihne üşüştüğü uykuya dalma evresi oldu. Bir keresinde "Pencerenin yanında ikiye kesilmiş bir adam var." sözcüklerini duydu ve buna tekabül eden imgeyi gördü. Öyle görünüyor ki Breton, Herbert Silberer'in bu tür rüyaları inceden inceye araştırdığını bilmiyordu, Silberer hipnagojik (uykuya dalma evresindeki, uyur uyanık) imgenin, uyanıklık ile rüya görme arasında bir yerde olan, rüya gören kişinin durumunu yansıtan sembolik bir temsil olduğunu göstermişti.[338] Breton'un dikkati şiirin özünü gördüğü bu gizemli cümlelere yönelmişti. Bu sözel otomatizmi görsel imgelerden ayırıyor, kimi zaman karışsalar da iki ayrı olgu kümesi olduklarını söylüyordu. Ne var ki sözel otomatizm başkalarından çok şair için değerliydi.

Breton daha sonra insanda sadece uykuya dalma evresinde değil, daima bir "iç söylem" (*discours intérieur*) olduğunu fark etti; yeterince dikkat edilirse herhangi bir anda bu sohbeti fark etmek mümkündü. Bu iç ses, James Joyce gibi şairlerin iç monolog dediği, daha çok sıradan, olağan konuşmanın bir taklidi olan konuşmadan gayet farklıydı. Breton'un iç söylemi kesintisizdir ve birbirinden kopmuş kısa cümleler ve sözcük grupları olarak görünür. Ayrıca her biri üstünlük için çekişen imge akışları taşıyan, eş zamanlı birkaç sözel akış olabilir.

Şimdi sorun yaratıcı amaçlarla bu iç söyleme nasıl girileceğiydi. Breton bir süre Desnos'la birlikte çalışarak otomatik konuşmayı denedi, yani rastgele aklına gelen şeyleri söylemeyi (bu, Janet'nin hastası Madam D.'de kullanmış olduğu bir yöntemdi).[339] Ama çok geçmeden bu yöntemin tehlikeli olduğunu anladılar ve Breton otomatik yazıya başvurdu. Sürrealistlerin kullandığı biçimiyle bu yöntem, ruhçuların kullandığı yöntemden, başka bir deyişle deneğin kâğıda yazdığı şeylerin bilincinde olmadığı, tümüyle motor otomatizmden farklıydı. Sürrealistlerin kullandığı biçimiyle otomatik yazı bir iç dikte etmeydi (*dictée intérieure*), yani şairin kendisini düşsel bir havaya sokup iç söylemini dinleyebilmesi gerekiyordu, sonra bunu bir tek sözcüğünü bile değiştirmeden kâğıda geçiriyordu. Breton'a göre bilincin açık olması ve görsel imgeler iç dikte ettirmeyi engelliyordu. Bunun için idman gerekliydi, başyapıtlar çıkarılacağının da garantisi yoktu. Aslında Sürrealistlerin edebi eserlerinden sadece birkaç tanesinin kaynağında otomatik yazı vardı.[340]

---

[338] Herbert Silberer, "Bericht über eine Methode, gewisse symbolische Halluzinations-Erscheinungen hervorzurufen und zu beobachten", *Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen*, I (1909), ss. 513-525.

[339] **Bkz. altıncı bölüm, s. 353.**

[340] En iyi bilinenlerinden biri şudur: *André Breton ve Philippe Soupault, Les Champs magnétiques*, Paris: Au Sans-Pareil, 1921.

Breton insan zihninde gizemli bir alan, bilinçli bireyi en içindeki benliğine, bir yandan da evrendeki bilinmeyen güçlere bağlayan bir tür merkezî nokta olmadığı sonucuna varmıştı. Sürrealizmin amacı bu merkezî noktayı yeniden keşfetmektir, böylece birey psişik enerjisinin bütünlüğünü ve kendi içindeki bilinmedik zenginlikleri yeniden bulabilecektir. Bütün sanatsal yaratıcılık biçimleri bu merkezden kaynaklanır: Şiir, resimler, heykel, ayrıca yeni sanat biçimleri.

Sürrealistler ilk iki yıl boyunca otomatik yazı ve hipnozu serbestçe kullandı ama çok geçmeden bu pratiklerin tehlikelerinin farkına vardılar. Breton otomatik yazıyı ölçüsüzce kullanmasının nasıl kendisini sanrılı hâllere soktuğunu anlatır.[341] Birlikte çalıştıklarından biri, Desnos derin uyurgezerlik hâllerine daha da kolayca girmeye başlamıştı, bu hâldeyken heyecanlanıyor, tehlikeli oluyordu, o kadar ki bir keresinde şair Eluard'ı öldürmek için elinde bir bıçakla takip etmişti. Bir akşamda Sürrealistlerin bir partisinde yaklaşık otuz kişiden onu hipnotik bir uyurgezerlik hâline girmiş, birkaçı karanlık bir odada kendilerini asmaya çalışırken bulunmuştu (aslında içlerinden biri daha sonra intihar etti). Bu hareketin faaliyetlerinin geçici olarak durdurulmasına yol açtı, hareket 1924'te Breton'un çevresinde yeniden örgütlendi.

Sürrealizmin ilgi alanı yavaş yavaş genişleyerek resim, heykel, fotoğraf ve sinemaya da uzandı; hareket, yeni bir estetik biçimiyle insanlığı zenginleştirdiğini ileri sürüyordu. Sürrealistler atalarını ve müttefiklerini arıyor, Freud, Sade ve Lautréamont'u baba figürleri arasında gösteriyorlardı. (Uzun bir liste olan haberci öncüler listesinde, doğrudan öncüleri olan yegâne gruba, yani Fütüristlere yer vermemişlerdi.) Sürrealistler muhteşem olanın, fantastik olanın, tekinsiz olanın her tür tezahürüne ve açıklanamayan tesadüflere ilgi duyuyordu; Breton tuhaf görünmez varlıkların insan hayatında bir rol oynadığından kuşkulanıyordu. Hayatın trajik niteliğini aniden gözler önüne seren ironilere dikkat ediyorlardı (kara mizah ya da *humour noir* dedikleri şey buydu). Büyük ilgi duydukları bir başka şeyse *hasard objektif*, yani ironik bir niyetle bir araya gelmiş gibi görünen tuhaf tesadüflerdi.

Sürrealistler devam etti ve yeni sanat biçimleri icat ettiler, Sürrealist nesne sergileri düzenlediler. Bu nesneler arasında hiçbir pratik kullanım alanı bulunmayan, çok kesin işleyen dahiyane makineler, rüyalarda görülmüş ya da yaratıcı esin, şans ve otomatizm bileşimi olan nesneler vardı.[342] Sürrealistlerin başka birçok aygıtı arasında akıl hastalığını, en azından yazıda bilinçli olarak taklit etmelerinden de bahsetmemiz gerekir. Breton ile Eluard bir keresinde, zayıf akıllı olma, akut mani, genel felç, yorumlama sanrıları ve "erken bunama"nın sözel tezahürlerini taklit ettikleri beş denemeden oluşan bir dizi kaleme almışlardı.[343]

---

341 André Breton, *Entretiens, 1913-1952, avec André Parinaud*, Paris: Nouvelle Revue Française, 1952, s. 89-91.

342 Bu, Sürrealistlerin sandığı kadar yeni değildir. Hayalet Dansı Dini diye anılan zihinsel salgın sırasında Amerika yerlileri rüyalarında ve görülerinde gördüğü nesneleri sistematik olarak yapmışlardır. Bkz. James Mooney, *The Ghost Dance Religion and the Sioux Outbreak of 1890*, Etnoloji Bürosu, On Dördüncü Yıllık Raporu, 1892-1893, kısım II, Washington, 1896.

343 André Breton ve Paul Eluard, *L'Immaculée Conception*, Paris: Corti, 1930.

Sürrealist hareket birkaç bakımdan dinamik psikiyatrinin tarihiyle ilgilidir. Hareketin lideri André Breton'un, otomatik yazı tekniğinin ruhçuların, William James ya da Janet'nin teknikleriyle hiçbir ortak yönü olmasa da ilk dinamik psikiyatriden çok şey aldığı açıktır. Bilinçdışından dikte ettirme yöntemi de Freud'un serbest çağrışım yöntemine benzemiyordu. Breton tıp derecesini almış olsa, psikiyatri alanında faaliyet gösterse, bu yeni yöntemlerle pekâlâ dinamik psikiyatride yeni bir akımın kurucusu olabilirdi. Bu onun Freud'a duyduğu hayranlığı ve psikanalize olan ilgisini de açıklar. Breton Viyana'da Freud'u ziyaret etmiş, onunla birkaç kez yazışmıştı.[344] Freud'un makalelerinden en az iki tanesi Fransızcaya çevrilerek ilk kez Sürrealist dergilerde yayınlanmıştı.[345] Ama Freud fikirlerini ve yazılarını anlayamadığı bu adamların kendisine gösterdiği ilgi karşısında kafası karışmış ve mahçup olmuş gibi görünüyordu.[346] Beklenebileceği üzere Sürrealizm de psikiyatristlerin araştırma konusu hâline geldi. Henry Ey hem psikopatolojik sanatın hem sürrealist sanatın aynı bilinçdışı yaratıcı kaynaktan geldiği kanısındadır; ne var ki Sürrealist bilinçli olarak o kaynağa gider ve aldığı esini aktarır, akıl hastası ise o kaynağın altında ezilir.[347] Başka bir deyişle Ey'in dediği gibi Sürrealist "muhteşem olanı *yapar*", oysa psikotik sanatçı "*muhteşemdir.*"

1920'de batı Avrupa ve Amerika yeniden refaha erme yolundayken Almanya, özellikle de Avusturya hâlâ ekonomik ve finansal sıkıntı içindeydi. En kötüsü de Avusturyalıların kendi ülkelerine ve kendi geleneksel kültürlerine karşı aşağılayıcı bir tutum içinde olmalarıydı. İkili monarşi günlerine karşı alay ve hor görüden başka bir şey duymuyorlardı.

Sosyalist çevrelerde savaş nevrozlarının tedavisinde elektrik uyarımı kullanmış askerî cerrahlara sert saldırılar yöneltiliyordu. Avusturya Parlamentosu tanınmış bir avukat olan Profesör Löffler başkanlığında bir araştırma komisyonu kurmuştu. Eski askerî hastaların birkaçından aralarında Wagner-Jauregg'in de olduğu altı-yedi nöropsikiyatriste karşı şikâyetler gelmişti.[348] 15-17 Ekim 1920'de birçok nöropsikiyatrist ve gazetecinin huzurunda oturumlar yapıldı.[349] Komisyon Sigmund Freud ve Emil Raimann'ı savaş nevrotiklerinin elektrikli tedavisi hakkında bir uzman raporu vermekle görevlendirdi.

Wagner-Jauregg (kendisini suçlayan başlıca kişi olan) Teğmen Kauders'in bir taklitçi olduğunu, böyle bir teşhiste bulunmanın kendisine zevk vermediğini açıkladı. Wagner-Jauregg, savaşın tamamı boyunca bir nöropsikiyatrist olarak hizmet etmeye gönüllü olduğunu,

---

344 **Bkz. yedinci bölüm, s. 442.**

345 Freud'un amatör analizle ilgili makalesinin bir bölümü *La Révolution surréaliste*'te yayınlandı, III, no. 9/10 (Ekim 1927), ss. 25-32. "Espriler ve bilinçdışı"nı konu alan denemesinin bir bölümü, *Variétés*'nin Haziran 1929 özel sayısında, ss. 3-6'da, "Mizah" ("L'Humour") başlığıyla yayınlandı.

346 Jung'a gelince; Dadacıların eserleri karşısında "Şizofrenmiş gibi olmak çok idiotça," dediği söylenir.

347 Henri Ey, "La Psychiatrie devant le surréalisme", *L'Evolution Psychiatrique* (1948), no. 4, ss. 3-52.

348 Bu olaya yanlış bir ifadeyle Wagner-Jauregg davası denmiştir. Aslında sadece Wagner-Jauregg'in değil, eski askeri nöropsikiyatristlerden birkaçının daha dinlenmesinin gerektiği idari bir soruşturma olmuştu.

349 Yazar Renée Giklhorn'a, henüz yayınlanmamış kitabı *Der Wagner-Jauregg "Prozess"*in el yazmasını ödünç verdiği için minnettardır; soruşturmanın ayrıntılı bir hikayesini sunan kitap başlıca belgelerin metinlerini ve tartışmaların stenolarını da içerir. Jones'un anlattığı hikâye, tartışmalar hakkında doğru olmayan bir izlenim veriyordu, çünkü sadece Freud'un yazılı raporundan bahsediyor, tartışmalar sırasındaki sözlü müdahalelerinden söz açmıyordu.

ne üniforması, ne askerî rütbesi, ne ücreti olduğunu ne de resmen tanındığını söyledi. Her tür savaş nevrozundan mustarip askerler ve subayları muayene edip tedavi etmişti. Bu nevrozların sadece bir bölümü cepheden kaynaklanıyordu. Savaş esirleri arasında hiçbiri gözlenmemişti. Çoğu vaka cephe gerisinde, sıklıkla da salgın biçiminde, çoğu kez bazı etnik gruplar arasında ortaya çıkmıştı. "Çekler arasında cesaretli olanlar, düşman için savaşmak zorunda kalacaklarını bilseler de ellerini kaldırıp düşmana teslim olmuşlardı; o kadar cesaretli olmayanlar hastalığa kaçmıştı. İmparatorluk çöktüğünde çok sayıda nevrotik hastaneden kaçtı. Birden hareket etme yetisi kazandılar." Birçok Çek nevrotik taklidi yaptıklarını açıkça kabul etti, hatta taklitçilerin ekolleri bile vardı. Wagner-Jauregg savaş nevrotiklerini ilk olarak tecrit ve süt diyetiyle tedavi ettiğini, sonra faradik tedavi, "histerik rahatsızlıklara uygulanan, uzun zamandır bilinen bir tedavi" uyguladığını, sıklıkla sadece bir seansta mükemmel sonuçlar aldığını anlattı.

Sonra Freud raporunu sunmaya çağrıldı.[350] Freud, Wagner-Jauregg'in çok fazla nevrotik taklidi görmüş olmasına itiraz etti ve "hastalığa kaçma" teriminin kendisi tarafından geliştirildiğini ve tıp bilimi tarafından kabul edildiğini işaret etti.[351] Taklitçilerin sayısı az olsa gerekti. (Burada Wagner-Jauregg sözünü kesti: "İtiraflara ne buyurulur!") Doktorların rolü kaçak askerlere doğrultulmuş makineli tüfeklerin oynadığı rol olmamalıydı; doktorlar hastaların savunucuları olmalıydı, başkalarının değil. Hasta Kauders yaralanmıştı. (Wagner-Jauregg bağırdı: "Hayır!") ve Wagner-Jauregg onun kötü niyetli olduğunu söylemekle hata etmişti. "Bu nedenle ben, nedenlerin kısmen Mahkeme Danışmanı Wagner'dan kaynaklandığına inanıyorum. Çünkü benim terapimi kullanmamıştır. Ondan bunu yapabilir olmasını talep etmiyorum, öğrencilerim bile bunu yapamazken ondan bunu isteyemem." Freud Almanya'da psikanalitik tedavinin Dr. Schnee ve Dr. Siegel'le birlikte olağanüstü bir başarı kazandığını da ekledi.

Wagner-Jauregg bu sözlere şöyle cevap verdi: "Taklitle ilgili olarak, herhâlde kendimin biraz daha yetkin olduğunu küstahlık etmeksizin dile getirebilirim. Profesör Freud'a tedavi için taklitçi gelmemiştir ama ben mesleğim icabı birçok taklitçiyi tedavi etme fırsatı buldum. Ayrıca savaş sırasında da Profesör Freud'da olmayan zengin bir tecrübem oldu." Wagner-Jauregg savaş sırasında psikanaliz uygulamanın mümkün olmadığını, Freud'un kendisinin de dil engelini kabul ettiğini ekledi.[352] Ama Freud şöyle dedi: "Psikanaliz savaşta da uygulanabilir." Wagner-Jauregg cevap verdi: "Ama sadece münferit vakalarda." Freud daha sonra şöyle dedi: "Kitleler hâlinde ama hipnozla kısaltılarak. Çok büyük sıkıntı yaratmıştır ama özellikle zor vakalarda yararlı olurdu."

Ertesi gün, 16 Ekim'de bir başka uzman, Raimann raporunu okudu; Wagner-Jauregg'in sadık bir tilmizinden beklenebileceği üzere rapor tümüyle üstadından yanaydı. Oturumda

---

350 Freud'un uzman raporu, ilk olarak İngilizce çevirisiyle Standart Basım çerçevesinde yayınlandı, XVII, ss. 210-215.

351 Aslında "hastalığa kaçış" düşüncesi, Ideler tarafından neredeyse aynı terimlerle formüle edilmiştir (**bkz. dördüncü bölüm, s. 214**), Romantik tıpta da geçerli olmuştur.

352 Bu çok uluslu imparatorluğun ordularında en az on bir dil konuşulduğunu hatırlayalım.

ayrıca Fuchs, Freud'u keskin bir dille eleştirdi. Freud, Wagner-Jauregg'in görüşünün "onun kötü bir psikolog olduğunu ve her yerde kötü niyetli insanlar görmeye eğilimli olduğunu kanıtladığı" cevabını verdi: "Bu hastalar psikanalitik olarak da incelenmiş olsaydı hiç bu tür şikâyetler olmazdı."

Raimann daha sonra Freud'un söylediklerine ("Ben olsam başka türlü yapardım." sözlerine) itiraz etti: "Neden dilek kipinde konuşuyor? Neden başka türlüsünü yapmadı ve savaş nevrozları psikanalitik olarak nasıl iyileştirilir göstermedi? Ona hemen bir koğuş verilirdi... Hiç savaş nevrozu görmedi, bu konular hakkında hiçbir şey bilmeden uzman raporu sunmak bir cesaret ister." Raimann 1918'deki Psikanaliz Kongresi'nde Freud'un en yakın öğrencilerinden ikisinin psikanalizin bu vakalarda uygulanamayacağını kabul ettiğini, para meselesine hiç değinmediğini de ekledi. Çulsuz hastalar analiz edilemezdi... "İnsan ücretini ödeyemiyorsa, sağlıklı olduğunu kabul eder."

Otto Pötzl, Freud'un tarafını tuttu ve kuramsal bakış açısına göre kesinlikle psikanaliz yandaşı olduğunu belirtti ama pratikteki uygulamasıyla ilgili görüşleri farklıydı.

Fuchs psikanaliz çalıştığını ve uyguladığını ama bu yöntemle azıcık da olsa sonuç alamadığını kaydetti. Savaş nevrotiklerini psikanalistlere göndermişti ve hepsi de iyileştirilmeksizin kendisine geri gönderilmişti. Fuchs "Profesör Freud, öğrencilerinin bu işi kendisi gibi yapamayacağını söylüyor da neden kendisi arenaya inmiyor?" diye sözlerini alayca bir tonla noktaladı.

Bir komisyon araştırması olarak başlayan sürecin çok geçmeden psikanaliz yandaşları ve karşıtları arasında sözlü bir atışma niteliği aldığı, karşıtların üste çıktığı açıktır. Komisyon dava açılması için bir gerekçe olmadığı kararına vardı. Dönemin genel kargaşası içinde bu olay çok geçmeden unutuldu. Daha sonra Freud'un uzman raporu yayınlandığında, psikanalistler onun Wagner-Jauregg'e son derece insaflı davrandığı izlenimine kapıldı ama Wagner-Jauregg tam tersini düşünüyordu.[353] Wagner-Jauregg otobiyografisinde bu soruşturmanın Freud'a, kendisine karşı duyduğu öfkeyi dile getirmek için beklenmedik bir fırsat sunduğunu ileri sürdü.[354]

Ne var ki bu tür polemikler psikanalitik hareketin büyümesini engellemedi. İngilizler ve Amerikalılar için didaktik ya da terapötik analiz için Viyana'ya gitmek revaçtaydı. Berlin'de Max Eitington ilk Psikanalitik Poliklinik'i açtı. Freud yeni bir yaratıcılık evresindeydi ve *Haz İlkesinin Ötesinde* başlıklı denemesini yayınladı.

1921 yılı, Avrupa'nın savaşın etkilerinden sıyrılıp iyileşmesinin ne kadar zor olduğunu bir kez daha gösterdi. Savaş tazminatı komisyonları Almanya'dan tazminat olarak 132 milyar altın mark ödemesini istedi, bu da çözülemeyecek ekonomik ve finansal sorunlar doğurdu. İrlanda İsyanı Büyük Britanya'yı, İrlanda Cumhuriyeti'nin (Eire) kurulmasına izin vermek zorunda bıraktı. İtalya solcu yıkıcı hareketlerin pençesine düştü, Mussolini de bu arada Faşist hareketini kuruyordu. Rusya'da Bolşevik hükümeti tümüyle Komünist bir ekonominin ör-

353 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1957, III, ss. 21-24.

354 Julius Wagner-Jauregg, *Lebenserinnerungen*, Von L. Schönbauer ve M. Jantsch yayına hazırlayanlar, Viyana: Springer, 1950, ss. 71-73.

gütlenmesinde büyük zorluklar yaşadı, öyle ki Lenin kısmen geleneksel yöntemlere dönülmesini öngören bir "Yeni Ekonomik Politika" ilan etti. Avusturya çaresizce ümitsizmiş gibi görünen bir durumla cebelleşiyordu, o kadar ki bazı eyaletlerde ayrılıkçı hareketler baş göstermişti.

Psikiyatri alanında eski kuşaktan bazı üstatlar başka ilgi alanlarına yönelmişti. Eugen Bleuler uzun yıllardır üstünde çalıştığı, bazılarının onun İkinci Faust'u[355] olduğunu söylediği *Natural History of the Soul*'u bitirdi.[356] Bu pozitivist bilim insanının Driesch'in bazı spekülatif kavramlarını benimsediğini ve bilincin psikoidden, yani varsayımsal, temel bir psişik etkinlik biçiminden geliştiğini betimlediğini görmek bazıların şaşırttı. (Biraz, Alman Romantiklerin organik bilinçdışı kavramını hatırlatıyordu.) Nöropsikiyatri mesleğinin yanı sıra bütün ömrü boyunca sosyal reformlar için tutkulu bir mücadele vermiş olan, ayrıca karıncaların sınıflandırılmasında dünya çapında bir otorite olarak kabul edilen Forel, karıncaların mükemmel olduğu ileri sürülen sosyal düzeni hakkında büyük bir çalışma yayınladı ve bu düzeni insanlığın örnek alabileceği bir model olarak önerdi.[357]

1920-1921 akademik yılında Janet din psikolojisi hakkında, aralarında Rahip Horton'un da yer aldığı şevkli dinleyicilerin katıldığı bir ders verdi; Horton daha sonra ABD'ye döndüğünde ders notlarını yayınladı.[358] Ama Janet, Fransa'da ve başka yerlerde yüzünü Viyana'ya dönmeye başlamış genç kuşak tarafından sürekli görmezden geliniyordu.

O yıl psikiyatri alanında yaşanan önemli bir olay da Jung'un *Psikolojik Tipler*'i yayınlayarak sahneye yeniden çıkması oldu. Bu kitap savaş sırasında yıllardır sessiz sedasız sürdürülen çalışmaların (ve bugün bildiğimiz üzere) Jung'un kendi kendisine yaptığı deneyin ürünüydü. Onun gelecek yirmi-otuz yıl içinde geliştireceği sisteminin temel ilkelerini açıklıyordu. Bu kitap bir yandan da daha genç psikiyatrist kuşakları arasında büyük ilgi çeken bir konuyu ele alarak psikolojik tipleri ve bu tiplerin çeşitli akıl hastalıklarıyla ilişkilerini inceliyordu.

Üç psikiyatrist, Jung, Kretschmer ve Rorschach neredeyse aynı tarihlerde iki tip arasındaki farkları merkeze alan sistem tanımları yayınlamıştı. Jung'un tipolojisini önceki bölümde anlatmıştık.[359] Kretschmer'e göre manik-depresif hastalık ve şizofreni siklotimi ve şizotimi dediği iki tutumun uç noktalarıydı.[360] Siklotimik bireyler sintonikti, yani bütün kişilikleri çevreleriyle uyumlu bir titreşim içindeydi, şizotimik bireylerse şizoiddi, yani çevrelerine verdikleri tepkide bir uyumsuzluk vardı. Kretschmer siklotimi ile piknik tipteki bireyler, şizofreni ile astenik tipte bireyler arasında bir ilişki kurmuştu; başka bir deyişle psikolojik tip, akıl hastalığına yatkınlık ve yapısal biyotip arasında bir ilişki vardı.

---

355 Goethe'nin İkinci Faust'unda olduğu gibi, Bleuler de bunu hayatının sonuna doğru yazdı ve bu eser de derinlikli, gölgede kalmış unsurlarla doluydu.

356 August Forel, *Le Monde social des fourmis*, beş cilt, Cenevre: Kündig, 1921.

357 Eugen Bleuler, *Naturgeschichte der Seele und ihres Bewusstwerdens*, Berlin: Springer, 1921.

358 **Bkz. altıncı bölüm, ss. 380-386.**

359 **Bkz. dokuzuncu bölüm, ss. 658-661.**

360 Ernst Kretschmer, *Körperbau und Charakter*, Berlin: Springer, 1921, ss. 189-192. *Medizinische Psychologie*, Leipzig: Thieme, 1922, ss. 149-156.

Jung'un tipolojisinin gelişimini büyük bir ilgiyle izlemiş olan genç İsviçreli psikiyatrist Hermann Rorschach içedönüklük ve dışadönüklük kavramlarını, yeni ve orijinal bir yansıtma testiyle bağlantılı bir psikoloji kuramıyla bütünleştirmişti.[361] Sanatsal yetenekleri ve çok yönlü ilgi alanları olan Rorschach, Bleuler'in öğrencisiydi (gerçi Burghölzli'de hiç çalışmamıştı) ve İsviçreli tarikatların psikopatolojisi ile çeşitli psikanalitik konularda çalışmalar yayınlamıştı.[362] Öğrencileri mürekkep lekeleriyle test etmiş, bulgularını kelime çağrışım testi bulgularıyla karşılaştırmıştı. Bir algı alanından gelen duyusal imgelerin, bir başka alana tercüme edilmesi problemiyle meşgul oluyordu: görsel imgelerin kinestetik algılara çevrilmesi gibi. Mourly Vold hareketlerin engellenmesinin kinestetik rüyaların belirmesini harekete geçirdiğini göstermişti. Bu gözlem Rorschach'ı içedönüklüğü, içteki bir kinestetik imgeler ve yaratıcı faaliyet dünyasına dönüş olarak düşünmeye yöneltti. Tam tersine dışa yönelme, bir renk, duygu dünyasına dönmek, gerçekliğe uyum sağlamaktı. Rorschach bu iki işlevi daha kapsayıcı bir kavram olan *Erlebnistypus* (yani içedönüklük, dışadönüklük ölçüsü ve birbirlerine oranı) kavramında birleştirmişti. Ayrıca *Erlebnistypus*'u hayat deneyimlerinin yankılanması konusunda en içteki, en mahrem yeti, bir yandan da bu yeni hayat deneyimlerinin sürekli ayrıntılandırılması olarak görüyordu. Aynı bireyde *Erlebnistypus* gündelik dalgalanmalara maruz kalıyordu ama yavaş, sürekli bir özerk evrim sürecinden de geçiyordu. Erbesnistypus bilgisi mürekkep lekesi deneyiyle araştırılabiliyordu. Daha önceki benzer testlerle (en başta da Hens'in testiyle) karşılaştırıldığında, başlıca teşhis unsuru cevapların içeriği değil, biçimsel unsurlardı: Bütün ve ayrıntılı cevapların sayısı, kinetik ve renk cevaplarının sayısı vs. Rorschach'ın bu "psikoteşhisi" ile ilgili kitabı 1921 ortasında yaşanan zor koşullara rağmen yayınlandı ve küçük bir dost ve meslektaş grubunda kabul gördü.[363]

Freud'un o yılki başlıca başarısı *Grup Psikolojisi ve Ego Analizi* idi.[364] Altmış beş yaşındaki Freud artık tam zamanlı analiz yapıyordu ve bu bir yılda Amerikalı dört danışanı daha olmuştu ve bunlar arasında Abraham Kardiner ile Clarence Oberndorf da vardı.[365] Viyana'daki psikanalitik atmosfer o tarihlerde biraz fırtınalıydı. Viyana'ya analiz için gelen yabancı akışının sürekli arttığı düşünülürse, bir ciddi analist eksikliği çekiliyordu ve yetkin olmayan, yeterince eğitim görmemiş insanlar için elverişli bir durum vardı. Zengin Amerikalıların Viyana'ya gidip kendilerine yüksek faturalar kesen ve işleri daha da beter eden tehlikeli şarlatanların eline düştüğü yolunda söylentiler anlatılıyordu.[366] Psikanalitik Yayınevi'nin (Verlag) iyi ve kötü zamanları olmuştu. Yayınevi, Groddeck'in bir "psikanalitik romanı"nı

---

361 H. F. Ellenberger, "The Life and Work of Hermann Rorschach (1884-1922), *Bulletin of the Menninger Clinic*, XVIII (1954), ss. 173-219.

362 Hermann Rorschach, *Gesammelte Aufsätze*, Bern: Huber, 1965.

363 Hermann Rorschach, *Psychodiagnostik, Methodik und Ergebnisse eines wahnehmungsdiagnostischen Experiments (Deutenlassen von Zufallsformen)*, Bern: Bircher, 1921.

364 **Bkz. yedinci bölüm, ss. 512-513.**

365 C. P. Oberndorf, *A History of Psychoanalysis in America*, New York: Grune and Stratton, 1953, s. 138.

366 George Seldes, *Can These Things Be!*, New York: Brewer, Warren and Putnam, 1931, ss. 409-423.

yayınladığında, keskin eleştiriler getirilmişti; bazı analistler kitabın bilimsel bir yayınevine yakışmayan kötü bir zevkin ürünü, pornografik bir eser olduğunu düşünmüştü.[367]

Verlag'ın 1918'de yayınladığı ve sonra yeniden basımını yaptığı bir eser canlı bir tartışma başlattı. Bu, ismi meçhul, ergen bir kızın on bir ile on dört yaşları arasında tuttuğu bir günlüktü ve Freud'un önsözüyle, Hermine von Hug-Helmuth tarafından takdim edilmişti.[368] Bu kitabın sahte bir eser olduğu söyleniyordu. Nitekim İngiltere'de Cyril Burt[369] böyle bir belgenin bir ergenin, eklemeler, çıkarmalar, başka değişiklikler yapılmamış günlüğü olmasının imkânsız olduğunu işaret etti.[370]

Rusya'da savaş ve devrim sırasında durma noktasına gelen hareket yeniden örgütlenmişti; Moskova'de serpilip gelişen bir grup kurulmuştu, Balkan ülkelerinde bile psikanalize ilgi duyulmaya başlanmıştı. Bulgar Ivan Kinkel dinin temelleriyle ilgili psikanalitik bir çalışma yayınlamıştı.[371]

1922'de Batı dünyasında hâlâ çok fazla çalkantı yaşanıyordu, Almanlar ile müttefikler arasında çatışmalar oluyor, müttefikler kendi içlerinde anlaşmazlıklar yaşıyordu. Küçük Asya'da Yunanlar Türkler tarafından yenilgiye uğratıldı. Ama ekonomik bir iyileşme yaşandığını gösteren kesin emareler vardı. Avusturya'da Piskopos Seippel Başbakan oldu ve ülkeyi yavaş yavaş ümitsiz bir durumdan çıkardı.

Psikiyatride yeni eğilimler kendisini gösteriyordu. Wagner-Jauregg'in genel felci sıtmayla tedavi etmesi genel olarak tanınır ve uygulanır olmuştu. Bu keşfin bugün ne kadar büyük bir sansasyon yarattığını idrak etmek zordur: Genel felç tedavi edilemez ve ölümcül akıl hastalığının arketipiydi ve psikiyatride fizyolojik yöntem kullanılmaya başlamıştı: İsviçre'de Klaesi, Otto Wolff'un Trional tedavisinden daha etkili olan Somnifain'i kullanarak yeni tür bir uzatmalı uyku terapisi geliştirmişti.[372] Psikiyatristler yavaş yavaş, ağır akıl hastalıklarının fizyolojik yöntemlerle tedavi edilebileceğini kabul etmeye başladılar.

Psikanaliz giderek en önemli psikoterapi ekolü olarak yükseliyordu. Hipnoz, telkin ve ilk dinamik psikiyatrinin öğretileri 1860 ve 1880'de olduğu gibi yine modası geçmiş addediliyordu. Ne var ki İkinci Nancy Okulu denilen bir akım vardı. Nancy'de Emile Coue diye

---

367 Georg Groddeck, *Der Seelensucher, Ein psychoanalytischer Roman*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1921.

368 Hermine von Hug-Helmuth, *Tagebuch eines halbwüchsigen Mädchens*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1918.

369 Cyril Burt, *British Journal of Psychology*, tıp bölümü, I (1920-1921), ss. 353-357.

370 Edebi nitelikleri ve mantıksal bütünlüğü, bir ergenin seviyesinin üstünde olmakla kalmıyordu; Cyril Burt genç insanların günlüklerini dolduran önemsiz kişisel ayrıntıların da bu metinde tuhaf bir biçimde bulunmadığını söylüyordu. Ayrıca bahsettiği kişilerin kişilikleri ve ilişkilerini açıklayıp betimlemek için de büyük çaba sarf etmişti. Bazı günler yazdıkları o kadar uzundu ki, yazmak için günde en az beş saat harcamış olması gerekirdi, oysa bu gizli olduğu iddia edilen, mahremiyeti sağlamanın imkânsız olduğu koşullarda yazılmış bir günlüktü. Ayrıca mektupları günlüğe iliştirivermek yerine neden uzun uzun kopyaladığı da merak konusuydu.

371 Ivan Kinkel, *Kem veprosa za psikhologischeskite osnovi i proizkhoda na religiata* (Sofya, 1921).

372 Jakob Klaesi, "Über die therapeutische Anwendung der Dauernarkose mittels Somnifens bei Schizophrenen", *Zeitschrift für die gesamte Neurologie und Psychiatrie*, LXXIV (1922), ss. 557-592.

bir eczacı sinirsel rahatsızlıkları bilinçaltının eğitilmesi yoluyla tedavi eden bir yöntem geliştirmişti.[373] Birçok ülkeden hastalar ona geliyor, Coue onları gruplar hâlinde, ücretsiz olarak iyileştiriyordu.[374]

Yeni ve epey farklı bir yaklaşımın ilk işaretini, Ludwig Bingwanger, İsviçre Nöroloji ve Psikiyatri Cemiyeti'nde "Fenomenoloji Üstüne" başlıklı sunumuyla verdi.[375] Bleuler'in tilmizi olmuş, Freud'dan etkilenmiş, geçmişte felsefe eğitimi de görmüş bir psikiyatrist olan Binswanger, Husserl'ın fenomenolojisinin klinik psikiyatriye uygulanabilecek bir yöntem olarak ilginçliğini işaret etti. Bu katkı o tarihte pek dikkat çekmedi ama Rorschach 18 Şubat 1922'de son bildirimini yaptığında, test yorumlama yöntemini fenomenoloji yönünde geliştirdiği açıktı. Ama Rorschach bundan kısa bir süre sonra, 2 Nisan 1922'de otuz yedi yaşında öldü; meslektaşları onun kaybını trajik bir biçimde yaşadı.

1923 yılı, Batı Avrupa'daki çatışmaların keskinleşmesini beraberinde getirdi. Almanya savaş tazminatını ödeyemediğinde, Fransa Ruhr'daki zengin sanayi merkezlerini işgal etti. Bu durum Almanya'da büyük bir siyasi çalkantıya, Fransa ve İngiltere arasında çatışmalara neden oldu. Diktatörlük yönetimlerinin iktidara geldiği ülkelerin sayısı arttı. İtalya'da Mussolini'nin faşist diktatörlüğünü kurmasının ardından, İspanya'da Primo de Rivera iktidarı ele geçirdi.

Psikoloji, sonradan psikoloji devrimi denecek bir süreçle hızla gelişiyor ve hayatın bütün alanlarını işgal ediyordu. Bu durum özellikle İsviçre'de açıktı. Cenevre'de Théodore Flournoy ile Claparède'nin öğrencileri çocuk psikolojisi ve eğitim bilimini geliştiriyordu. Jean Piaget *Language and Thought in the Child* adlı kitabını yayınladı, çocuk psikolojisi ve gelişimi hakkındaki bilgimizi yenileyecek uzun bir monografiler dizisinin ilkiydi bu kitap.[376] Zürih'te bir grup mühendis, Alfred Carrard'ın çevresinde toplanarak "Uygulamalı Psikoloji Enstitüsü"nü kurdular, psikolojide kaydedilen son gelişmeleri meslekî kılavuzluk, sanayi psikolojisi ve danışmanlık alanlarında pratikte kullanıyorlardı.

Klinik fenomenoloji hakkında ilk sunum o yıl yapıldı. Eugene Minkowski, her gün akşam saatlerinde infaz edileceğini duyuran bir şizofrenin hikâyesini anlattı.[377] Ama Minkowski hastaya, daha önce birçok kez böyle demiş olmasına rağmen söylediklerinin gerçekleşmediğini işaret ettiğinde hasta, bu argümana kulak asmamış, o günün akşamı infaz edileceğini tekrarlamıştı. Minkowski hastanın zamanı normal insanlardan farklı bir biçimde deneyimlediği sonucuna varmıştı. Olağan varsayım, sanrılar nedeniyle zaman algısının çarpıldığı olurdu ama Minkowski durumun tam tersi olduğu fikrini ileri sürmüştü:

---

373 Emile Coué, *La Maîtrise de soi par l'autosuggestion consciente*, yeni basım, Nancy: chez l'auteur, 1922.

374 Ella Boyce Kirk, *My Pilgrimage to Nancy*, New York: American Library Service, 1922.

375 Ludwig Binswanger, "Ueber Phänomenologie", *Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie*, XII (1923), ss. 327-330.

376 Jean Piaget, *Le Langage et la pensée chez l'enfant*, Neuchâtel: Delachaux et Niestlé, 1923. İngilizce çevirisi, *The Language and Thought of the Child*, New York: Harcourt Brace and Co., 1926.

377 Eugène Minkowski, "Etude psychologique et analyse phénomenologique d'un cas de mélancolie schizophrénique", *Journal de psychologie normale et pathologique*, XX (1923), ss. 543-558. İngilizce çevirisi, Rollo May, Ernst Angel ve Henri F. Ellenberger, yayına hazırlayanlar, *Existence*, New York: Basic Books, 1958, ss. 127-138.

> Gelecekle ilgili düzensizlik, infazın yakın olduğu yönündeki sanrılı inancın doğal bir sonucu değil midir?... Tam tersine, daha temel düzensizliğin geleceğe yönelik çarpık tutum olduğunu, sanrının bunun sadece bir tezahürü olduğunu varsayamaz mıyız?

Minkowski'nin sunumu psikiyatrik fenomenolojide yeni bir eğilimin başlangıcı olacaktı. Aynı yıl Buber *I and Thou* başlıklı, varoluşçuluğun klasiklerinden biri olacak küçük bir kitap yayınladı.[378] Buber gözlemlediğim bir şeyle ilişkim, bana hitap eden biriyle ilişkim ve hitabına cevap verdiğim biriyle ilişkim arasındaki farkları vurguluyordu. Biriyle ilişkim "Ben ve Sen" olabilirse de sıklıkla bir "Ben ve O" ilişkisi hâline geliyordu.

Psikanalitik hareket tam bir genişleme yaşıyordu, aynı zamanda yeni değişiklikler de geçiriyordu. Yayınevi Freud'un *The Ego and the Id* başlıklı kitabını yayınladı, Freud kitapta insan kişiliğinin üç "amili" ile ilgili yeni kuramını açıklıyordu: Ego, id ve süperego.[379]

Freud das Es (İd) terimini, *Book of the Id* kitabı yenice yayınlanmış ve dikkat çekmiş olan Groddeck'ten ödünç almıştı.[380] Bu kitap Patrick Troll diye birinin güya bir kadına yazdığı, bilinçdışının bilinçli hayatımız ve organizmamız üstündeki etkisiyle ilgili mektuplardan oluşan bir seçkiydi. Groddeck'in id tanımı aşırı ölçüde eski Romantik mantıksız bilinçdışı kavrayışını yansıtıyordu. Groddeck idin gayri şahsi olduğunu, saldırgan ve cani itkilerle dolu olduğunu düşünmüş, her dürtünün tam tersinin bulunduğuna inanmıştı. Örneğin bebeğini seven genç anne bir yandan da bilinçdışı biçimde ondan nefret eder. Hamile kadının bulantısı, kusması ve diş ağrıları çocuktan kurtulma dileğinin tezahürleridir. Tam bir Novalis, Carus ve Von Hartmann taraftarı olan Groddeck, id'in psikolojik süreçlerin şeklini alıp hastalıklara yol açabileceğini ileri sürüyordu.

Psikanaliz Rusya'da da yayılıyordu. Ivan Ermakov, Freud'dan yaptığı yeni çeviri seçkisinin üçüncü cildinde, onun çocuk cinselliği kavramının zamanımızın en büyük keşiflerinden biri olduğunu, konu hakkında bilgi sahibi olmanın bütün eğitimciler için kesinlikle vazgeçilmez önemde olduğunu teslim etmişti.[381]

1924'te birçok gözlemci Batı dünyasının Almanya'daki siyasal kargaşaya rağmen iyileşme yolunda olduğunu düşünüyordu. İtalya'da sosyalist lider Matteotti'nin öldürülmesi sonrasında Faşistler diktatörlüklerini güçlendiriyordu. Avusturya'da koşullar yavaş yavaş normale dönüyordu.

Dinamik psikiyatride psikanaliz kesinlikle başat eğilimdi ve Batı Avrupa'nın her yerinde, ABD'de, hatta Rusya'da bile tartışılıyordu. Bulgaristan'da Ivan Kinkel devrimci hareketler hakkında psikanalitik bir çalışma kaleme almıştı (1789 ile 1799 arasında Fransız Devrimi'ne özellikle vurgu yapmıştı).[382]

---

[378] Martin Buber, *Ich und Du*, Leipzig: Insel-Verlag, 1923, İngilizce çevirisi, *I and Thou*, ikinci basım, New York: Scribner, 1958.

[379] **Bkz. yedinci bölüm, ss. 501-503.**

[380] Georg Groddeck, *Das Buch vom Es; Psychoanalytische Briefe und eine Freundin*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1923. İngilizce çevirisi, *The Book of the Id*, New York: Funk and Wagnalls, 1950.

[381] Ivan Dm. Ermakov, yayına hazırlayan, *Psikhologicheskaya i psikhoanaliticheskaya biblioteka, III, Osnovnie psikhologicheskie teori v psikhoanalize* (1923).

[382] Ivan Kinkel, "Sotsialna psikhopatiya v revolutsionnit dvizheniya", *Annuaire de l'Université de Sofia*, XIX (1924).

Yeni eğilimler etrafında birçok tartışma şekilleniyordu ve bu eğilimlerin sapkın olup olmadığıyla ilgili tartışmalar yapılıyordu. Yılın başında Ferenczi ile Rank'in kaleme aldıkları bir kitapta psikanalitik terapi ve kuramdaki yeni yollara işaret edilmişti.[383] Aynı yıl yazarların ikisi de ayrı birer kitap yayınladı, iki kitap da dikkat çekici bir cesaret sergiliyordu.

Otto Rank'in kitabı *The Trauma of Birth*, her insanın doğumda hayatının en büyük travmasını yaşadığı, mümkün olan her biçimde bu travmayı beyhude yere aşmaya çalıştığı kuramına dayanarak psikanalitik kuram ve pratiği yeniden formüle etme girişiminden başka bir şey değildi.[384] Kitap Freud'a ithaf edilmişti ve Rank'in hastalarıyla analitik çalışmasına dayanarak psikanalizi daha da geliştirme iddiasındaydı. Freud bir keresinde bebeğin doğum sürecindeki kaygısının daha sonraki bütün kaygısının prototipi olduğu görüşünü ifade etmişti. Rank bu fikri geliştirmiş, sadece kaygının değil, bireyin psişik hayatının tamamının doğum travmasıyla ilişkilendirilebileceği düşüncesine varmıştı. Rank, hastalarının rüyalarında ve fantezilerinde iyileşme sürecinin doğum sembolleriyle temsil edildiğini söylüyordu, buna göre anlaşıldığı üzere aktarım anneye ilk saplantının yeniden canlandırılmasıydı, analizin sonunda analistten kurtulmak da doğumda anneden ayrılmayı temsil ediyordu. Dolayısıyla başarılı bir analiz doğum travmasıyla ilişkili bir tepkiydi. Bu kuram yeni bir rüya yorumlama sistemi, yeni bir evrensel semboller kodlaması, haz ilkesinin ana rahmine dönme dileği olarak yeniden formüle edilmesi, normal ve anormal cinsel hayatın, nevroz, psikoz ve bir bütün olarak kültürel hayatın yeniden yorumlanması anlamına geliyordu.

Rank'in çalışması psikanalistleri şaşırttı. Görünüşe bakılırsa Freud bu kuramdan etkilenmişti ancak aynı zamanda büyük bir kafa karışıklığı ve şaşkınlık içindeydi; birkaç ay tereddüt etti, ama sonunda Rank'in kuramını reddetti ve üzülerek ondan ayrıldı. Edward Glover'a göre bazı analistler Rank'in kitabının yayınlanması sonrasında bütün hastalarında hızla doğum travmaları keşfettiler ama Rank'in kuramının resmen patlatılması sonrasında bu son buldu.[385]

Ferenczi'nin kuramı Rank'inkinden de cesurdu ama daha az tartışma yarattı.[386] Ferenczi rahimdeki hayatın, okyanustaki ilk hayat biçimlerinin varoluşunun bir canlandırması olduğu sonucuna varmıştı. Bir hayvan türü asırlar önce denizden çıkıp evrimini karada sürdürdüğünde bir travma yaşamıştı ve doğum travması bu travmanın tekrarından başka bir şey değildi. İnsan (Rank'in ileri sürdüğü gibi) sadece annesinin rahmine dönmenin değil, denizin derinlerindeki ilk varoluşuna geri dönmenin özlemini çekiyor, nostalji duyuyordu.[387]

---

383 Sandor Ferenczi ve Otto Rank, *Entwicklungsziele der Psychoanalyse*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1924.

384 Otto Rank, *Das Trauma der Geburt und seine Bedeutung für die Psychoanalyse*, Viyana: Internationaler Psychoanalitischer Verlag, 1924. İngilizce çevirisi, *The Trauma of Birth*, New York: Harcourt, Brace and Co., 1929.

385 Edward Glover, "The Therapeutic Effect of Inexact Interpretations: A Contribution to the Theory of Suggestion", *International Journal of Psychoanalysis*, XII (1931), ss. 397-411.

386 Sandor Ferenczi, *Versuch einer Genitaltheorie*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1924.

387 Tesadüfe bakın ki, Ibsen'in oyunu *The Lady from the Sea*'deki [(*Fruen fra havet*, 1888), İngilizce çevirisi Eleanor Marx-Aveling, Londra: Unwin, 1890] nevrotik Ellida da benzer bir kuramı dile getirir.

1925'te Batı dünyasının, sonunda Büyük Savaş sonrasındaki çalkantıları aştığı izlenimine kapılmış olması mümkündü. Ekimde büyük güçler yeni saldırganlıkların önlenmesini amaçlayan ve "savaş sonrası dönemin sonunu getirdiği" düşünülen Locarno Paktı'nı imzaladı.

Bu dönem özellikle de Psikolojinin Başkenti unvanı için yarışan Zürih ve Viyana'da psikiyatri, psikoloji ve psikoterapi için bir refah dönemi oldu.

Zürih, meşhur Burghölzli'nin şehri olmakla kalmıyordu, uygulamalı psikologların eğitildiği Uygulamalı Psikoloji Enstitüsü ve Hans Hanselmann'ın uzmanlaşmış terapi öğretmenleri yetiştirmeye yönelik Terapötik Eğitim Semineri'nin de merkeziydi. Zürih ve çevresinde psikologlar ve psikoterapistler o kadar fazla sayıdaydı ki şehrin gölü, Psikoloji Gölü diye bilinir olmuştu. İsviçre psikiyatrisinin saygın ihtiyarı Eugen Bleuler psikoid dediği temel bilinçdışı faaliyete ilgisi doğrultusunda çalışmalarını sürdürüyordu.[388] Bleuler'in Burghölzli'deki halefi Hans Maier, 1920'de ilk Çocuk Gözlem Merkezi'ni kurmuş, İsviçre ve başka yerlerdeki birçok kurumun ilk örneğini ortaya koymuştu. Önemli bir diyetisyen ve yetenekli bir psikoterapist olan Max Bircher-Benner sanatoryumunda fiziksel ve zihinsel sağlık sorunlarıyla ilgili tartışma dersleri düzenliyordu. İsviçre Psikanaliz Cemiyeti dirilmişti ve önde gelen ismi de kavgadan çekinmeyen bir kişilik ve psikanalizin normal ve anormal çocukların eğitimine, ruhların iyileştirilmesine (*Seelsorge*), sanat ve felsefe problemlerine uygulanması hakkında kitaplar ve makaleler kaleme almış çok üretken bir yazar olan Oskar Pfister'di. Küsnacht'taki Jung giderek artan şöhretinin keyfini sürüyor, Psychologischer Club'da çevresine tilmizler topluyordu. 1925'te Kenya'da Elgon Dağı'na seyahat etti. Zürih'ten çok da uzak olmayan Kilchberg'de göl kıyısında, karakteroloji ve grafolojinin kurucularından biri olan Alman filozof ve psikolog Ludwig Klages yaşıyordu.

Psikoloji başkenti olma iddiasındaki diğer kent, Amerikalı Mrs. Stratton Parker'ın canlı bir dille betimlediği Viyana'ydı.[389] Parker, Freud'un artık çalışmasını birkaç önemli kişiyi analiz edip makaleler yazmakla sınırlamış, Viyanalı tilmizleriyle bile birlikte görülmeyen yaşlı ve hasta bir adam olduğunu söylemişti. Pelikangasse'deki Psikanaliz Cemiyeti merkezi her Çarşamba oturumların düzenlendiği, her akşam konferansların verildiği işlek bir mekândı. Mrs. Parker, Alfred Adler'in olağanüstü faal olduğundan, çoğunluğunu işçi sınıflarının oluşturduğu geniş dinleyici topluluklarına konferanslar verdiğinden, devlet okullarında zor çocukların ele alınmasına yönelik klinikler açtığından, öğretmenler, kurum çalışanları ve doktorlarla akşamları düzenlediği tartışma gruplarından da bahseder. Ayrıca cumartesi akşamları Dr. Schilder'in verdiği, yüzlerce dinleyicinin katıldığı psikiyatri konferansları, Dr. Lazar'ın zor çocuklar için düzenlediği klinikler ve Stekel grubunun faaliyetleri vardı.

Freudcu grubun Viyana'daki faaliyeti, 1925'te bugün hâlâ psikanaliz klasiği addedilen iki eserin yayınlanmış olmasında da görülür. Bunlardan biri Theodor Reik'in *Compulsion*

---

388 Eugen Bleuler, *Die Psychoide, das Princip der organischen Entwicklung*, Berlin: Springer, 1925.

389 Cornelia Stratton Parker, "The Capital of Psychology", *The Survey* (New York), LIV, Eylül, ss. 551-55.

to Confessing and Need for Punishment adlı eseriydi.[390] Avukat ve alan dışından bir analist olan Reik, Anselm Feuerbach ve Hans Gross gibi kriminologları hayrete düşüren bir sorunu ele almıştı: Neden bazı suçlular sessiz kalarak hayatlarını kurtarabilecekken beklenmedik bir itirafta bulunur, bir suçlu nasıl olur da kendisine karşı kanıt olarak kullanılabilecek bir nesneyi suç mahallinde unutur? Reik bunu, Oedipus kompleksinden kaynaklanan cezalandırılma ihtiyacıyla açıklıyordu. Suç dürtüleri en başından itibaren süper egonun dürtüleriyle çatışma hâlindeydi; suç dürtüleri suçun işlenmesiyle tatmin edildiğinde cezalandırılma ihtiyacı nispeten güçleniyordu ve kendisini kişinin farkında olmadan kendi kendisini ele vermesiyle ortaya koyuyordu (bu nedenle nesne suç mahallinde unutuluyordu) ya da "gereksiz" bir itirafta bulunuluyordu. Reik cezalandırma ihtiyacının, bireyin ve toplumun hayatındaki kendi kendini cezalandırma dürtüsünün önemini vurguluyordu. İnsanlığı etkileyen birçok kötülüğün bu ışıkta anlaşılabileceği kanısındaydı. Reik'in kitabının yayınlanmasını takiben, kendi kendini cezalandırma kavramı, psikanalizin en popüler kavramlarından biri oldu.

1925'te yayınlanan ikinci psikanaliz klasiği Aichhorn'un kitabı *Wayward Youth*'tu, kitap Freud'un önsözüyle yayınlanmıştı.[391] Aichhorn'un 1918-1919'da Oberhollabrunn'da gerçekleştirdiği terapötik eğitim deneyinin hikâyesini yayınlamak için neden o tarihe dek beklediği bilinmiyor.[392] Aichhorn o arada analitik eğitim almıştı, kitabı da deneyinin hikâyesini sunmaktan çok psikanalitik bir yorumunu sunmakla ilgiliydi.

Sovyet Rusya'da Freud'un daha önceki yıllardaki eserleri yeniden basılıyor, yeni eserleri tercüme ediliyordu. Önde gelen Rus psikolog Alexander Luria "bir Monistik psikoloji sistemi", pedagoji ve kriminoloji alanlarını da içeren ("suçların psikanaliz olmaksızın incelenmesi, içeriği olmayan bir bölüm başlığı yazmak olur") "gerçekten Marxist bir psikolojinin kurulması için temel materyalist dayanak" diye nitelediği psikanaliz hakkında coşkulu kitaplar ve makaleler kaleme alıyordu.[393] Morselli'ye göre psikanaliz Rusya'da entelektüeller arasında en büyük tartışma konularından biri hâline gelmişti.[394]

Fransa'da psikanaliz çok büyük muhalefetle karşılaşmıştı, Freud'un Philippe Daudet davasına müdahil olması da keskin bir dille eleştirilmişti. Yazar ve kraliyetçi lider Léon Daudet'nin oğlu, Alphonse Daudet'nin torunu olan on dört yaşındaki Philippe 20 Kasım'da evinden kaybolmuş, 23 Kasım'da başından kurşunlanmış hâlde bulunmuştu. İntihar ettiği sanılmıştı ama adli bir soruşturmada çocuğun anarşist bir grupla yakın bağları olduğu anlaşılmıştı. Léon Daudet oğlunun gizli polis tarafından öldürüldüğüne inanıyordu, oğlunu

---

390 Theodor Reik, *Geständniszwang und Strafbedürfnis. Probleme der Psychoanalyse und der Kriminologie*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1925.

391 August Aichhorn, *Verwahrloste Jugend, die Psychoanalyse in der Fürsorgeerziehung, Zehn Vorträge zur ersten Einführung*, Prof. Dr. Sigmund Freud'un önsözüyle, Leipzig: Internationale Psychoanalytische Bibliothek, 1925, no. 19. İngilizce çevirisi, *Wayward Youth*, New York: Meridian Books, 1955.

392 **Bkz. onuncu bölüm, s. 782-783.**

393 Alexander R. Luria, "Psikhoanaliz kak sistema monisticheskoi psikhologii", *Psikhologii i Marxisma* (1925), ss. 47-80.

394 Enrico Morselli, *La psicanalisi*, Torino: Bocca, 1926, I, s. 19.

tuzağa düşürüp öldürdüğüne inandığı kesimlere karşı şiddetli bir kampanya başlatmıştı.[395] Bir süre sonra, Léon Daudet'ye karşı şiddetli saldırılarıyla tanınan anarşist André Gaucher, Philippe'in gizemli ölümünden kısa süre önce, bilinmeyen bir ergenin kendisini ziyaret edip Léon Daudet'nin pornografik bir yazar olduğu iddiasının aslı astarı var mı, öğrenmek istediğini, kendisinin de ona Léon Daudet'nin romanlarından bazı önemli parçalar gösterdiğini anlattı. Gaucher bu ergenin Philippe Daudet olduğunu ima ediyordu, babası hakkında öğrendikleri nedeniyle üzülmüş olan Philippe intihar etmiş olabilirdi. Gaucher bu hikâyenin yol açtığı sansasyonu, Léon Daudet aleyhine bir kitap çıkarmak için kullandı ve Pierre Janet ile Sigmund Freud'u da davasına ortak etmeye çalıştı.[396] Janet'ye bir aracıyla, hiç isim vermeden Philippe Daudet'nin eksik bir hikâyesini gönderdi, Janet ona sadece kısa ve kaçamak bir cevap gönderdi. Gaucher, Freud'a Léon Daudet hakkında yazdığı kitabın el yazmasından bir bölüm gönderdi ve iki mektup aldı. Freud, Léon Daudet'yle Paris'te 1885 ve 1886'da birkaç kez karşılaştığını ama yazdıklarını hiç okumadığını söylüyordu. Freud, Alphonse Daudet'nin frengi geçirdiğini söylüyor, kendi bulgularına göre frenginin nevroza yatkınlığın başlıca nedenlerinden biri olduğunu ekliyordu. Freud, "Daudet'nin sapkınlığını edebi üretimine dökmesini sağlayacak kadar büyük bir yeteneğe sahip olmasaydı herhâlde nevrozuyla boğulurdu." diyordu. Freud bütün vakalar gibi Daudet'nin vakasının da psikanalizle açıklanabileceği sonucuna varmıştı. Açıktır ki Freud, André Gaucher'in bu iki mektubu kendi şaibeli amaçları için kullanmaya can atan korkunç bir anarşist olduğunu bilmiyordu. Alman şair ve gazeteci Tucholsky bu hikâye hakkındaki haberinde, Sigmund Freud'un "bu habis eylemi neredeyse kutsayacak olmasını" üzüntüyle karşılamıştı.[397]

Başarısız Olan Yeniden Yapılanma Yılları: 1926-1929

Ekim 1925'te Locarno Paktı'nın imzalanması milyonlarca Avrupalıya barışın artık güvence altına alındığı izlenimi verdi. Ekonomik refah Avrupa ülkelerine farklı ölçülerde dönmüştü ve ABD'de görülmemiş yüksek seviyelere tırmanmıştı. Ama savaşı yaşamış gençler hiç olmadığı kadar yönlerini yitirmişti. Örneğin Paris'te gönüllü sürgün yaşayan Amerikalılar vardı, Hemingway'in tanımıyla kayıp kuşak ya da Aldous Huxley'nin romanlarında karşımıza çıkan İngilizler. Diktatörlüklerin kurulmuş ya da yeni yeni yükselmekte olduğu ülkelerde aynı kuşak Faşist örgütlerin liderlerini ya da yandaşlarını çıkarıyordu. Duygusal toyluk, sorumsuzluk, ümitsizlik, kiniklik ve isyankârlık bu yeni hastalığın kilit taşlarıydı, sıklıkla da gerçek ama dile getirilmemiş ıstırapların örtüsüydü. Eski ahlaki standartların reddedilmesi ve her yere nüfuz etmiş haz arayışı, Fransızların bu dönemi *les années folles* (çılgın yıllar) diye nitelemesine neden olmuştu. Bu dönem Ekim 1929'da New York Borsası'nın çökmesiyle birlikte birden son buldu.

---

395 Léon Daudet'nin anlarttığı biçimiyle bu vakanın hikayesi *La Police politique, ses moyens et ses crimes*, Paris: Denoel et Steel, 1934, ss. 170-324'te bulunabilir.

396 André Gaucher, *L'Obsédé, Drame de la libido*, Freud ve Pierre Janet'nin mektuplarıyla birlikte, Paris: Delpeuch, 1925.

397 Kurt Tucholvsky, "Herr Maurras vor Gericht", *Gesammelte Werke* içinde, Hamburg: Rohwolt Verlag, tarih yok, II, ss. 217-223.

O dönemi yaşamış insanlara göre Almanya'nın Eylül 1926'da Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmesi, Avrupa'nın yeniden inşası yönünde atılmış bir adım olarak görünüyordu, bazılarına göreyse kaybettiği gücünü yeniden kazanıyor olmasının huzursuz edici bir emaresiydi. Siyasal gözlemciler demokrasinin zemin kaybettiğini fark etmişti, Mayıs 1926'da Polonya'da General Pilsudski'nin iktidarı ele geçirmesinde olduğu gibi. Fransa'da 1924'te iktidara gelen solcu hükümet ülkeyi parasal felaketin eşiğine getirmişti, Temmuz 1926'da da parlamento Poincaré'yi imdada çağırmak zorunda kaldı.

Geçen on iki yıl boyunca büyük psikolojik sentezini kurmakla uğraşmış olan Pierre Janet, 1926'da hastası Madeleine'in hikâyesini ve yeni sisteminin ilk özlü anlatısını içeren *From Anguish to Ecstasy*'yi yayınlayarak muhteşem bir dönüş yaptı.[398] Janet'nin Collège de France'ta 1925-26'da verdiği ders de yayınlandı,[399] son olarak Meksika'da davetli profesör olarak duyguların psikolojisi hakkında verdiği konferanslar da İspanyolca çevirisiyle yayınlandı.[400] Ama bu eserler Fransız akademik çevreler dışında pek ilgi çekmedi.

Zürih'te, 1921'deki *Psychological Types*'tan bu yana neredeyse hiçbir şey yayınlamamış olan Jung, daha önceki makalelerinden oluşan, yeni sisteminin genel bir görünümünü sunan bir seçki yayınladı.[401] Zürih'in tipik özelliklerinden biri yan yana var olan bağımsız psikoterapi okullarının sayısı ve çeşitliliğiydi.

Freud'un yetmişinci doğum günü medeni dünyanın her yerinde kutlandı. Freud o yıl *Tutukluk, Semptom ve Kaygı* ile *Lay Analiz Sorunu*'nu yayınladı. Psikanalitik hareket, manyetizmanın bir yüzyıl önce karşılaştığı sorunun aynısıyla karşı karşıyaydı: Bu yöntemi uygulama hakkı doktorlarla mı sınırlı tutulmalıydı, yoksa alan dışından iyi eğitilmiş insanlara da böyle bir hak tanınabilir miydi?[402] Freud kesinlikle alan dışından insanların analizinden yanaydı. Psikanaliz sürekli birçok yönde gelişme gösteriyordu. Ernst Simmel, Berlin yakınlarında psikanalitik bir sanatoryum olan Schloss Tegel'i açtı. Rusya'da psikanalitik hareket zirveye tırmandı ama Sovyet Rusya'yla iletişim olmadığından bu gelişmeler Batı dünyasında pek bilinmiyordu bile. Paris'te psikanaliz uzun zamandır Sürrealistler ve avangard yazarlar arasında revaçtaydı; şimdi de psikiyatristler ile psikologların dikkatini çekmişti, Kasım 1926'da Paris'te bir Psikanaliz Cemiyeti kuruldu.[403]

1926'nın öne çıkan olaylarından biri de Albert Moll'un Berlin'de 11-16 Ekim'de düzenlediği muhteşem Uluslararası Cinsel Araştırmalar Kongresi'ydi. Kongrenin amacı mevcut seksoloji bilgisinin eksiksiz bir araştırmasını yapmaktı; kongre biyoloji, psikoloji, sosyo-

---

398 Pierre Janet, *De l'Angoisse a l'extase, Etudes sur les croyances et les sentiments*, I, Paris: Alcan, 1926. (Ayrıca **bkz., altıncı bölüm, ss. 381-382.**)

399 Pierre Janet, *Les Stades de l'evolution psychologique*, Paris: Maloine, 1926.

400 Pierre Janet, *Psicologia de los sentimientos*, México, DF: Sociedad de Edicion y Libreria Franco-Americana, 1926.

401 C. G. Jung, *Das Unbewusste im normalen und kranken Seelenleben*, Zürih: Rascher, 1926.

402 **Bkz. üçüncü bölüm, s. 161.**

403 Paris'te "Bureau des Recherches Surréalistes" (Sürrealist Araştırmalar Ofisi) Freud'un *Introductory Lectures to Psychoanalysis*'in bir kopyası, "kitabı yemeye bir davet olarak" çatallarla çevrili bir halde sergilenir. Bkz. André Masson, "Le Peintre et ses fantasmes", *Les Etudes Philosophiques*, II, no. 4 (1956), ss. 634-636.

loji, kriminoloji gibi bölümlere ayrılmıştı ve her bölümde önde gelen uzmanlardan parlak bir grup yer alıyordu. Freud katılma davetini geri çevirmişti, tilmizleri de ona uymuştu. Alfred Adler kongredeki konuşmacılardan biriydi. Moll kendisi de bazı eşcinsellerin Eros'larını sıradan cinselliğin üstünde bir şeymiş gibi sunma eğilimine dair, hakkında çok fazla yorum yapılan bir konferans vermişti.

1927 yılına İttifak Devletleri'nin Almanya üstündeki askerî denetimlerinin son bulması ve başka birçok siyasal olay damgasını vurdu ama dönemin insanları için o yılın en önemli olayı Charles A. Lindbergh'in 20 Mayıs ile 22 Mayıs arasında *Spirit of St. Louis* ile Atlantik'i aşan uçuşunu gerçekleştirmesiydi. Artık Avrupalılar ve Amerikalılar kıtalarının daha da yakınlaştığını söyleyebilecekti.

Freud'un o yılki başlıca katkısı, dinin çocuksu, aynı zamanda kompülsif bir nevrozun eşdeğeri, bir gerçeklik inkârı ve amacına ulaşmayı büyük ölçüde başaramamış kültürel bir savunma olduğunu söylediği *Bir Yanılsamanın Geleceği* başlıklı denemesi oldu.[404] Freud'la karşılıklı bir dostluk ve saygı bağı olan Rahip Oskar Pfister buna *Bir Geleceğin Yanılsaması* başlıklı, Freud'un argümanlarındaki ve bilim insanlarına özgü iyimserliğindeki zayıflıkları nazik ama kesin bir dille işaret eden bir makaleyle karşılık verdi.[405] Freud bu makaleye cevap vermedi, iki adam birbirlerine karşı saygı ve dostluk duygularının yanı sıra konumlarını da korudular.

Freud'un iki tilmizi Federn ve Meng, çeşitli bilim dallarında ve insan faaliyetinde psikanalizin önemi ve etkisini aydınlatan bir kitap yayınlama fikrini geliştirmişti.[406] Freud'un bir başka takipçisi, Heinz Hartmann da psikanalitik öğretinin sistematik ve temel bir değerlendirmesini kaleme aldı.[407] Berlin'de Franz Alexander, Freud'un son eserlerine dayanarak nevroz kuramını yeniden formüle etme işine girişti.[408] Psikanalitik ego kuramı hâlini alacak kuramı oluşturma yolunda atılmış bir ilk adımdı bu. Wilhelm Reich'ın kitabı *The Function of Orgasm*'da epey farklı bir yenilik bulunuyordu; Reich bu kitabında cinsellik, kaygı ve sindirim sistemi arasında bağlantılar tesis ettiğini ileri sürüyordu.[409]

Otto Rank psikanalitik kuramı değiştirdikten sonra, şimdi de kendi terapi yöntemini geliştirmişti.[410] Önceden tedavi süresi için belli bir takvim oluşturuyordu. Direnç hastanın bağımsızlık iradesinin bir tezahürü, dolayısıyla olumlu bir etken olarak değerlendiriliyordu. Geçmişten ziyade yakındaki analitik duruma, öğrenmekten ziyade "deneyimleme"ye, birey-

404 Sigmund Freud, *Die Zukunft einer Illusion*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1927. Standart basım, XXI, ss. 5-56.

405 Oskar Pfister, "Die Illusion einer Zukunft, Eine freundschaftliche Auseinandersetzung mit Sigmund Freud", *Imago*, XIV (1928), ss. 149-184.

406 Federn-Meng, *Das Psychoanalytische Volksbuch*, Stuttgart: Hippokrates-Verlag, 1927.

407 Heinz Hartmann, *Die Grundlagen der Psychoanalyse*, Leipzig: Thieme, 1927.

408 Franz Alexander, *Psychoanalyse der Gesamtpersönlichkeit: neun Vorlesungen über die Anwendung von Freud's Ichtheorie auf die Neurosenlehre*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1927.

409 Wilhelm Reich, *Die Funktion des Orgasmus. Zur Psychopathologie und zur Soziologie des Geschlechtslebens*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1927.

410 Otto Rank, *Die Technik der Psychoanalyse*, Leipzig ve Viyana: Deuticke, 1926, cilt I.

sel deneyimleri analiz etmekten ziyade tepki kalıplarının bilincine varmaya vurgu yapılıyordu. Rank hastanın kendi kaderini belirleme iradesini, davranışının yaratıcı yönlerini ve analizin sosyal veçhelerini vurguluyordu. Bu terapiyi Freudcu, Adlerci ve Jungcu ilkelerin bir karışımı olarak değerlendirmek mümkündü.

Viyana'da Adler, genellikle, o zamana dek sistemi hakkında sunduğu en düzenli ve açık araştırma olarak görülen *İnsan Doğasını Anlamak* başlıklı kitabını yayınladı.[411] Zürih'te Ludwig Frank, Breuer ile Freud'un eski katartik terapi yöntemlerini mükemmelleştirmişti ve bu yöntemle yaptığı terapilerde büyük başarı kazanmıştı.[412] Bircher-Benner da zengin psikoterapi deneyiminin sonuçlarını yayınlamaya başlamıştı.[413] Paris'te Eugene Minkowski yeni fenomenolojik psikiyatri akımının başını çekiyordu.[414] *Schizophrenia* başlıklı kitabı çok araştırılmış bu akıl hastalığına yeni bir yaklaşım getirmişti; Minkowski hastanın iç evreninde mekân deneyiminin zaman deneyiminin önüne geçtiğini ve "ölümcül bir geometricilik" taşıdığını işaret ediyordu.

Önemli uluslararası etkinlikler arasında 19-23 Ekim'de Ohio'da Springfield'da, Wittenberg Koleji'nin psikoloji laboratuvarının açılışı vesilesiyle düzenlenen Wittenburg Sempozyumu yer alıyordu.[415] Davetliler etkileyici bir yelpazede, dünyanın en seçkin psikologlarından oluşuyordu. Uluslararası kongrelere hiç delege göndermeyen Rusya, Leningrad'dan Bechterev'le temsil ediliyordu. Sempozyumda Pierre Janet ile Alfred Adler'e fahri unvanlar verildi.

Rusya'da 1921 civarında deneysel nevrozları incelemeye başlamış olan ünlü psikolog Ivan Petroviç Pavlov giderek klinik psikiyatriye ilgi duymaya başlamıştı. Öyle görünüyor ki bu evrimin ardında kişisel bir olay vardı. Pavlov 1927'de böbrek taşı nedeniyle ameliyat olmuş, nekâhat döneminde bir kalp nevrozu geçirmişti; bunu daha sonra pek bilinmeyen bir makalesinde anlattı.[416]

1927 yılının değerlendirmesi, Heidegger'in *Sein und Zeit* adlı kitabından bahsetmezsek eksik kalır, kitap insanın varoluşunun yepyeni ve orijinal bir analizini sunuyordu.[417] 1900'de Husserl'ın *Logische Untersuchungen* adlı kitabının başına geldiği gibi bu felsefi eser de psikiyatri çevrelerinde neredeyse hiç fark edilmedi. Ama yıllar sonra Heidegger'in çalışması yeni bir psikiyatri eğiliminin, varoluşsal analizin başlangıç noktası olacaktı.

1928'in önemli olaylarından biri olan Briand-Kellogg Paktı, sınavın kınanması amacıyla 27 Ağustos'ta Paris'te on beş devletin temsilcileri tarafından imzalandı. Bazıları bu paktı barış yönünde atılmış kesin bir adım, bazılarıysa anlamsız bir tören olarak gördü.

---

411 **Bkz. sekizinci bölüm, s. 572-578.**

412 Ludwig Frank, *Die Psychokathartische Behandlung nervöser Störungen*, Leipzig: Thieme, 1927.

413 Max Bircher-Benner, *Der Menschenseele Not, Erkrankung und Gesundung*, iki cilt, Zürih: Wendepunkt-Verlag, 1927-1933.

414 Eugène Minkowski, *La Schizophrénie*, Paris: Payot, 1927.

415 Martin L. Reymert, yayına hazırlayan, *Feelings and Emotions*, The Wittenberg Symposium, Worcester: Clark University Press, 1928.

416 M. K. Petrova, "Posleoperatsionnyi nevroz serdtsa, tchastyu analizirovannli Samim patsientom fiziologom" I. P. P., *Klinitcheskaya Meditsina*, VIII (1930), 937-940. Yazar, Pavlov'un *Collected Works*'ünde yer almayan bu makalenin bir fotokopisini kendisine gönderen Leningrad'dan Profesör P. Kupalov'a büyük teşekkür borçludur.

417 Martin Heidegger, *Sein und Zeit*, Tübingen: Niemayer, 1927.

Sağlığı iyiden iyiye bozulmuş olan Freud, *Dostoyevski ve Baba Katli* başlıklı, kriminolojiye yaptığı az sayıda katkıdan biri olan bir deneme yayınladı.[418] Dostoyevski'nin çözülmemiş Oedipus kompleksinin, onda çeşitli biçimlerde kendisini gösteren ve kendisine yönelen güçlü baba katli eğilimleri doğurduğu varsayımında bulunuyordu.

Paris'te Janet daha da faal günler geçiriyordu. *De l'angoisse a l'extase*'ın ikinci cildini, geniş psikolojik sentezinin daha kapsamlı bir araştırmasıyla birlikte yayınladı. Ayrıca Collège de France'ta verdiği konferanslar 1926'dan beri steno edilip her yıl yayınlanıyordu. Ama Janet'nin genç kuşaktan dinleyicilerinin sayısı azdı.

Aynı yıl Zürih'te Jung, başlıca kitaplarının ikisini Almanca[419] yayınladı ve Jung'un denemelerinden oluşan bir seçkinin de İngilizce çevirisi çıktı.[420]

Yeni psikolojik yaklaşımlara faal bir ilgi duyuluyordu. Von Gebsattel melankoli hakkında, Minkowski'nin bazı bulgularını doğrulayan fenomenolojik bir araştırma yayınladı.[421] Yeni psikoterapi yöntemleri arasında Chicago'da Jacobson'ın ilerici rahatlama tekniği ve Japonya'da Morita'nın terapisi de vardı.[422]

1929'da yılı Troçki'nin Rusya'dan sürülmesi ve Yugoslavya'da Kral Alexander'ın iktidarı ele geçirmesiyle başladı. Papa XI. Pius ile Mussolini'nin şubat ayında imzaladığı Lateran Anlaşması, Papalık ile İtalya hükümeti arasında uzun süredir devam eden bir çatışmayı noktaladı ve Vatikan Devleti'ni yarattı. İngiltere'de yapılan genel seçimler İşçi Partisi'ni iktidara taşıdı, Almanya'da ise aşırılık yanlısı partilerin kışkırtmaları tehdit edici bir hâl almıştı. ABD'de beklenmedik ekonomik patlama, Ekim'de New York Borsası'nın çöküşüyle birlikte aniden son buldu.

Viyana'da Freud *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*'nı yayınladı; bu kitapta, medeniyetin içgüdülerin bastırılmasından kaynaklanan nevroz pahasına kazanıldığı yönündeki karamsar görüşü dile getiriyordu. Yeni olmayan bu kuram devrin ruh hâline uyuyordu.[423] Alexander ile Staub'un yazdıkları *The Criminal and His Judges* adlı kitap psikanalitik kriminolojiye önemli bir katkı oldu.[424] Yazarlar suç dürtülerinin bütün insanlarda var olduğunu söyleyen eski fikri vurguluyordu. Cezalandırma psikolojisinde, bir yasa ihlalinin telafi edilmesi yönünde bir iç talebin yanı sıra bir intikam arzusu da vardı. Ayrıca izleyicinin bastırılmış suç itkileri de suçlunun teşkil ettiği örnekle uyanıyor, yükselip ifadeye dökülme tehdidi yaratıyordu, bu nedenle de insanın kendisini bastırmasının güçlendirilmesine ve ceza yasasının ağır olmasına ihtiyaç duyuluyordu.

---

418 **Bkz. yedinci bölüm, s. 518.**

419 C. G. Jung, *Beziehungen zwischen dem Ich und dem Unbewussten*, Darmstad: Reichel, 1928, *Über die Energetik der Seele*, Zürih: Rascher, 1928.

420 C. G. Jung, *Contributions to Analytical Psychology*, çevirisi C. F. Baynes ve H. G. Baynes, Londra: Kegan Paul, 1928.

421 V. E. Freiherr von Gebsattel, "Zeitbezogenes Zwangsdenken in der Melancholie (Versuche einer konstruktiv-genetischen Betrachtung der Melancholiesymptome)", *Nervenarzt*, I (1928), ss. 275-287.

422 Edmund Jacobson, *Progressive Relaxation*, Chicago: University of Chicago Press, 1928.

423 **Bkz. yedinci bölüm, s. 513-514.**

424 Franz Alexander ve Hugo Staub, *Der Verbrecher und seine Richter*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verein, 1929. Gözden geçirilmiş ve güçlendirilmiş bir İngilizce çeviri yayınlanmıştır: *The Criminal, the Judge and the Public: A Psychological Analysis*, New York: Macmillan, 1931.

Amerika Psikanaliz Derneği, Freud'un alan dışından insanların analiziyle ilgili olarak temel önemde addettiği ilkeyi kabul etmeye yanaşmadığından psikanalitik hareket içinde bir gerilim vardı. Çok daha uzun vadede etkili olan bir başka olaysa Rusya'da bir-iki yıl içinde psikanalizin hızla ortadan kaybolması olmuştu. Rus psikanalizinin hikâyesi aslında hiç yazılmamıştır; materyalist, monist ve Marxizm'le uyumlu görülen Freudcu kuramın neden birden Komünist ideoloji tarafından bir kenara atıldığını da bilmiyoruz. Rusya'da psikanalizi destekleyen son açıklamalardan biri Kannabikh'in *History of Psychiatry* adlı kitabında bulunur.[425] Kannabikh, Freud'u, Kraepelin'in "biçimci, durağan ve gayrişahsi" psikiyatrisine karşı ilerici isyanın en önemli temsilcisi addetmiş, "Onun sayesinde insan davranışının birçok mekanizması hakkındaki bilgimizi hatırı sayılır düzeyde ilerlettik." demişti. Öte yandan psikanaliz dünyanın başka bölgelerinde ilerliyordu. Freud'un birkaç yazısının İngilizce çevirilerinden okunduğu Japonya'da Dr. Kenji Ohtsuki, Freud'un bütün eserlerini orijinal Almanca metinlerden çevirme işine soyundu.

Yeni psikoterapi yöntemlerinin bazıları eski yöntemlerin diriltilip mükemmelleştirilmiş hâlleriydi. Örneğin Bulgar psikiyatrist Krestnikoff yeni bir katartik terapi yöntemi geliştirmişti; anlatıldığına göre terapide parlak bir başarı kazanmıştı ama büyük üniversite merkezlerinden uzak olduğu için yöntemi fazla dikkat çekmemişti.[426]

Hermann Simon'un[427] akıl hastanelerinde uyguladığı "daha etkin terapi" Almanya'da Birinci Dünya Savaşı öncesinde uygulanmış yöntemlerin mükemmelleştirilmiş hâliydi.[428] Simon'un ilkesi, hiçbir akıl hastasının "sorumluluk üstlenemez" addedilmemesi ya da çalışmaktan muaf tutulmaması gerektiğiydi. Simon, Westphalia'da, Gütersloh akıl hastanesinde ayrıntılı bir iş ve meslek terapisi sistemi başlatmıştı. Ensülin, elektrik-şok terapisi ya da sakinleştiricilerin olmadığı bir dönemde Simon, kışkırtıcılık, saldırganlık, duygusal gerileme ve bozulma semptomlarının kurumunda tümüyle kaybolup gitmesini başarmıştı. Hermann Simon'un yöntemi çok beğenildi ama ancak çok az sayıda akıl hastanesinde uygulandı.

Bir başka Alman psikiyatrist Hans Berger aynı yıl, yeni bir beyin fizyolojisi araştırma yöntemi olan elektroensefalografi ile elde ettiği ilk bulguları yayınladı ama o dönemde bu yöntem pek az ilgiye değer bulundu.[429]

İki Savaş Arasındaki İkinci Dönem: 1930-1939

New York Borsası'nın Ekim 1929'da çökmesi, Amerika ve Avrupa'nın tamamını tedricen etkisi altına alan zincirleme bir reaksiyon başlattı, sonrasında çok sayıda işletme ve banka

---

425 Yuriy V. Kannabikh, *Istoriya psikhiatrii*, Leningrad: Gos. Med. Izd., 1929, ss. 455-458, 470-471.

426 Nicolaus Krestnikoff, "Die heilende Wirkung hervorgerufener Reproduktionen von pathogenen affektiven Erlebnissen", *Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten*, LXXXVIII (1929), ss. 369-410.

427 Hermann Simon, *Aktivere Krankenbehandlung in der Irrenanstalt*, Berlin: De Gruyter, 1929.

428 **Bkz. onuncu bölüm, s. 749.**

429 Hans Berger, "Über das Elektrenkephalogramm des Menschen", *Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten*, LXXXVII (1929), ss. 527-570.

iflas etti, genel bir işsizlik ve sayılamayacak kadar çok bireysel trajedi yaşandı. Hitler işte böyle bir ortamda, milyonlarca ümitsiz Almanın gözünde bir kurtarıcı gibi görünmesine neden olan propagandayı başlattı. Hitler 1933'te iktidarı ele geçirdiğinde, uluslar önleyemedikleri bir felakete doğru gözleri açık gidiyordu âdeta.

1930'da büyük ekonomik bunalım Amerika'yı etkisi altına alıp Avrupa'ya uzandı. Eylülde Almanya'da yapılan seçimlere Nazi Partisi'nin büyük ilerlemesi damgasını vurdu. Britanya İmparatorluk konferansı 1 Ekim ile 14 Kasım arasında düzenlendi ve İngiliz Uluslar Topluluğu'nda (British Commonwealth) yer alan her ülkeye bağımsızlığını veren Westminster Bildirisi'nin kabul edilmesiyle son buldu.

Öyle görünüyor ki o yıl dinamik psikiyatri tarihinde Freud'a Frankfurt Kenti tarafından Goethe Ödülü verilmesi dışında pek az önemli olay olmuştu. Freud'un dostları, ona Nobel Ödülü verilmesi için girişimlerde bulundu ama bu çabaları sonuç vermedi.

1931'de fırtına bulutları kesinlikle Avrupa'nın üstünde toplanıyordu. Avusturya'nın en önemli bankası, Viyana'daki Kreditanstalt, Mayıs ayında iflasını ilan etti, bundan iki ay sonra da Almanya'daki bankalar kapandı, bunun üzerine Almanlar uluslararası ödemeleri askıya aldıklarını açıkladı. Nisan'da İspanya Cumhuriyeti ilan edildi ve Eylül'de Japonlar Mançurya'yı işgal etti. Siyasal düşünür Ludwig Bauer durumun bir analizini kaleme aldı ve evrensel, uluslar üstü bir devletin kurulması gibi olanaksız bir olay gerçekleşmezse birincisinden daha korkunç yeni bir dünya savaşının kaçınılmaz olduğu sonucuna vardı.[430]

Siyasal durumun bu şekilde bozulması dinamik psikiyatri dünyasını etkiledi. Tanınmış birkaç analist Amerika'ya göç etti. Alfred Adler bireysel psikolojinin geleceğini artık Avrupa'da değil, Birleşik Devletler'de görüyordu ve daimî olarak New York'a yerleşti.

Psikanaliz o zamanlar dinamik psikiyatride hâkim olan eğilimdi. Freud'un yetmiş beşinci doğum günü için çok sayıda kutlama yapılması, ona verilen ödüller, her yerde ünlü isimlerin yaptığı kutlama konuşmaları bunu gayet açıkça gösteriyordu.

Ama başka okullar da âtıl değildi ve yavaş yavaş yeni eğilimler ortaya çıkıyordu. Bleuler'in öğrencisi olmuş, o zamanlar psikanaliz taraftarı olan, sonradan psikiyatrik fenomenolojiyi teşvik eden Ludwig Binswanger akıl hastalarının iç dünyalarındaki deneyimleri yeniden kurmaya soyunmuştu.[431] Binswanger 1931'de manik hastaların incelikli fenomenolojik analiziyle ilgili yayınlar yapmaya başladı, özellikle de düşünce uçuşması tezahürünü vurguluyordu.

1932 yılına bunalımın ağırlaşması damgasını vurdu ve yer yer siyasal saldırganlıklar, saldırganlık tehditleri ortaya çıktı. Japonlar Mançukuo diye kukla bir devlet yarattı. Almanya'da Hindenburg yeniden cumhurbaşkanı seçildi, görünüşe bakılırsa Hitler'in iktidara ulaşmasının önündeki tek engel oydu. Portekiz'de Salazar diktatör oldu ve Güney Amerika'da Paraguay ile Bolivya arasında kanlı Chaco Savaşı başladı. Roosevelt, Birleşik Devletler Başkanı olarak seçildi ve Fransa ABD'ye olan borçlarını ödemeyi reddetti.

---

[430] Ludwig Bauer, *Morgen wieder Krieg, Untersuchung der Gegenwart, Blick in die Zukunft*, Berlin: Rowohlt, 1931.

[431] Ludwig Binswanger, *Über Ideenflucht, Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie*, XXVII (1931), ss. 203-217; XXVIII (1932), 18-72; XXVIII (1932), 183-202; XXIX (1932), 1 ve 193; XXX (1932), 68-85.

Bu genel çalkantılar içinde binlerce bireyin kaderi sarsıldı. Psikanaliz hareketinin destekleyici yapısı olmuş Psikanaliz Yayınevi (Verlag) şimdi iflasla karşı karşıyaydı, zar zor kurtarıldı. Bazı psikoterapistler Amerika'ya göç etti, birçoğu hastalarını kaybetti. Ama bütün bunlar, yeni eğilimler ve fikirlerin doğmasını engellemedi. Londra'ya taşınmış bir çocuk psikanalisti olan Melanie Klein egonun ilk biçimleri ve Oedipus kompleksi, erken çocuklukta yansıtma ve içe yansıtma mekanizmalarının önemi hakkında yeni düşünceler ortaya attı.[432] Bu fikirler bazı meslektaşlarını şaşırtırken, bazıları da bunları Freud'un katkılarından sonra psikanalitik kuramdaki en parlak gelişme olarak değerlendirdi.

Alman psikiyatrist J. H. Schultz, Oskar Vogt'un eski kendi kendini hipnoz tekniklerinden esinlenen bir yöntem olan otojen eğitimle ilgili bir ders kitabı yayınladı.[433] Otojen eğitim, yetkin birinin gözetimi altında yapılan bir dizi kademeli rahatlama ve konsantrasyon egzersizinden oluşur; egzersizlerin amacı bireyin otonom sinir sistemi işlevleri üstündeki denetimini artırmaktır.

1932 yılı psikiyatri yıllıklarına, J. L. Moreno'nun "grup psikoterapisi" terimini ilk olarak kullandığı yıl olarak geçti.[434] Birçok psikiyatrist ve alan dışından insan, hastaları bir araya topluyor, onlara konferanslar veriyor, ardından sağlık ve hastalık problemleriyle ilgili tartışmalar oluyordu. J. H. Pratt'ın Boston'da verem hastalarına verdiği dersler böyleydi. Avrupa'da Bircher-Benner'ın sanatoryumunda, alkol karşıtı örgütlerde ve başka yerlerde benzer deneyler yapılmıştı. Ama yeni grup psikoterapisi epey farklı ilkelere, daha açık bir deyişle grup durumunda kişiler arası ilişkilerin dinamiklerine dayanıyordu. Moreno kavramlarını sosyometri, psikodrama ve grup terapisi yönünde üç katmanlı geliştirecekti.

Kader yılı olan 1933'te Hitler iktidara geçti. 30 Ocak'ta Hitler hükümeti göreve başladı ve 27 Şubat'ta Komünistlerin başlatmakla suçlandığı sır dolu bir yangında Reichstag binası harap oldu. 24 Mart'ta Hitler tüm yetkileri talep etti ve aldı. Komünist Parti yasaklandı. "Yahudiler gitmeli!" sloganı ortaya atıldı ve ülke çapında Yahudi girişimlerinin boykot edilmesi ilan edildi. Korku içindeki binlerce Yahudi sınırları aşmaya çalıştı ama uygulamada hiçbir şey onların göçüne ve yeniden iskânına hazır değildi, bu nedenle birçoğu geri döndü. Barışı koruma girişimiyle dört büyük Batılı devlet (Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere) arasında 15 Temmuz'da Roma Paktı imzalandı. Ama durum hızla bozulmaya devam etti.

Bu siyasi olayların dinamik psikiyatri açısından derinlere inen sonuçları oldu. Yahudi olan her şey sistematik olarak yasaklandığından Freud'un psikanalizi ve Adler'in bireysel psikolojisi kurumları, örgütleri ve dergileriyle Almanya'da yasaklandı. Almanya Psikoterapi Cemiyeti yeniden örgütlendi ve başkanı Ernst Kretschmer görevinden istifa etti. Psikanalitik çevrelerin yanı sıra daha geniş psikoterapi ve psikiyatri çevrelerinde kurtarılabilecek ne varsa kurtarma yönünde her koldan girişimlerde bulunuldu. Bu uzlaşma girişimleri iyi niyetli

---

[432] Melanie Klein, *The Psychoanalysis of Children*, Londra: Hogarth Press, 1932.

[433] J. H. Schultz, *Das Autogene Training (konzentrative Selbstentspannung)*, Leipzig: Thieme, 1932, İngilizce çevirisi *Autogenic Training*, New York: Grune and Stratton, 1959.

[434] J. L. Moreno, *Group Method and Group Psychotherapy*, New York: Beacon House, 1932.

adımlardı, çünkü o tarihlerde hiç kimse olayların daha sonra nasıl bir yön alacağını tahmin etmemişti. Daha önceki bir bölümde Jung'un bu konuda nasıl bir rol oynadığını görmüştük. "Nazilerle konuşulabileceğine" bir süre boyunca inanan tek kişi o değildi.[435]

O kargaşa içinde psikanalistlerin orijinal katkılarda bulunması pek beklenemezdi. Ama Wilhelm Reich *Karakter Analizi*'ni o yıl yayınladı.[436] Reich psikanalitik tedavi sürecinde, direnişin kendisini sadece analistlerin iyi bildiği çeşitli psikolojik aygıtlarla değil, özel kas gerilimi tipleriyle de ortaya koyduğunu ileri sürüyordu. Psişik girişimin çözülmesi bu "kas zırhının" çözülmesine paraleldi. Reich çeşitli nevrotik tiplerin, özellikle de mazoşistin bir tipolojisini de sunuyordu.

Eugene Minkowski'nin birçok psikopatolojik rahatsızlıkta rastlanan öznel zaman deneyimleme çeşitlerini incelediği *Experienced Time* adlı kitabının yayınlamasıyla birlikte fenomenolojik yaklaşım genişledi.[437]

Hitler 1934'te Almanya'da iktidarını güçlendirmekle kalmadı, Faşist İtalya ile bir ittifak kurmaya da çalıştı. İki diktatörün 14-15 Haziran'da Venedik'te yaptıkları toplantının amacı buydu. Fransa'da Stavisky skandalı hükümetteki yozlaşmaya karşı isyanlara neden oldu. Avusturya'da durum daha da beterdi, 1 Şubat ile 16 Şubat arasındaki sosyalist isyanlar insafsızca bastırıldı ve sosyalist parti dağıtıldı. 25 Temmuz'da bir cinayet girişiminden kısa süre önce kurtulmuş olan Şansölye Dollfuss bir grup Nazinin suikastine uğradı. Suikast giderek siyasal bir silah hâline geliyordu. 9 Ekim'de Yugoslavya Kralı Alexander ile Fransız Bakan Barthou, Marsilya'da bir grup Ustaşi komplocu tarafından öldürüldü.

Yaklaşmakta olan felaketi gören en iyi zihinler çaresizce bir çözüm bulmaya çabalıyordu. Einstein on yedinci yüzyılda bir tür ruhani cemaat oluşturan bilim insanları ve entelektüellerin artık sadece çeşitli milliyetçi geleneklerin temsilcileri olmalarını üzüntüyle karşılıyordu. Uluslararası ölçekte düşünme sorumluluğunu siyasetçilere bırakmışlardı.[438] Einstein bilim insanlarını savaşa karşı bütün çabaların liderliğini üstlenecek ruhani bir topluluğu yeniden oluşturmaya çağırdı.

Dostları, artık çok yaşlı ve hasta bir adam olan Freud'a Avusturya'yı terk etmesi uyarısında bulunuyordu. Ama o dönemi yaşayanların birçoğu gibi Freud da Nazi tehlikesinin her yere nüfuz ettiğini tuhaf bir şekilde görmemişti. Öğretilerinin gözden geçirilmiş hâllerini ve onlarda tamamlamak istediği şeyleri hayali konferanslar biçiminde, *Psikanalize Yeni Giriş Dersleri* başlığıyla yayınladı.[439]

---

435 Unutmayalım ki 19 Temmuz 1936 gibi geç bir tarihte Ernest Jones, Basel'de Dr. M. H. Göring, Böhm ve Müller Braunschweig'la bir toplantı yapmıştı; Göring'den psikanaliz uygulama özgürlüğünün güvenceye alınması konusunda söz almıştı. Bkz. Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, 1952, III.

436 Wilhelm Reich, *Charakteranalyse*, Kopenhag: Sexpol Verlag, 1933, İngilizce çevirisi *Character Analysis*, New York: Orgone Institute Press, 1945.

437 Eugène Minkowski, *Le Temps vécu, Etudes phénoménologiques et psychopathologiques*, Paris: D'Arrtrey, 1933.

438 Albert Einstein, *Mein Weltbild*, Amsterdam: Querido, 1934, ss. 36-69, 72.

439 Sigmund Freud, *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1934. Standart basım, XXIII, ss. 5-182.

Jung açıktır ki yaratıcı bir ruh hâli içindeydi ve başka şeylerin yanı sıra *Ruhun Gerçekliği* başlıklı bir kitap yayınladı.[440] Jung'un tilmizlerinden Gehrard Adler modern psikoterapi tarihini, Freud ile Adler'i Jung'un habercisi olarak sunarak kaleme aldı.[441] ABD'de Moreno en tanınmış eserlerinden biri olan *Who Shall Survive?* adlı kitabını yayınladı.[442]

1935 yılı, Avrupa'da yaşayanların hafızasında ürkütücü bir yer edindi. Ulusların yanı sıra bireyler de geri çeviremedikleri, yaklaşmakta olan tehlike karşısında hipnotize edilmiş gibi güçsüz hissediyordu. Hitler, Versailles Antlaşması'nın utancını silen ve işsizlik sorununu çözen adam olarak Alman nüfusunun büyük bir kesiminde muazzam bir popülerliğe sahipti. Aslında Almanya hummalı bir biçimde yeniden silahlanıyor ve savaşa hazırlanıyordu. 16 Mart'ta Hitler, Versailles Antlaşması'nın askerî kısıtlamalarının kaldırılacağını duyurdu. 15 Eylül'de "Alman kanı ve Alman onurunu korumaya yönelik" Nüremberg Yasaları ilan edildi. Alman Yahudileri göçün tek hayatta kalma ümitleri olduğunu fark etmişti ama göçe muazzam güçlükler çıkarılıyordu: sermaye ihracı yasaktı, hepsinden de önemlisi hemen her ülke vize konusunda ağır kısıtlamalar uyguluyordu. Bu arada İtalyan birlikleri 3 Ekim'de Etiyopya'yı işgal etti, bunun üstüne Milletler Cemiyeti İtalya'yı saldırgan bir devlet ilan etti ve ekonomik yaptırımlar uygulama kararı aldı.

Bütün bu ezici koşulların ortasında, psikiyatrinin tam da bu dönemde önemli ilerlemeler kaydetmiş olması neredeyse ironikmiş gibi gelir. 1929'da Hans Berger'in insanın elektroensefalogramını kaydetmesinin bir yolunu bulduğunu görmüştük. Ama bu keşfin gerçek değeri ancak birkaç yıl sonra anlaşılacaktı. 1935'te Gibbs, Davis ve Lennox bir epilepsi nöbeti sırasında elektroensefalogramı kaydetti ve tanımladı, Greg Walter da EEG sayesinde beyin tümörlerinin yerini tespit etmeyi başardı. Araştırmacılar beyin fizyolojisi, nöropsikiyatri ve kriminoloji hakkında bilgimizde devrim yaratması beklenen bu yöntemi uygulamaya başladı şevkle. Ayrıca Viyana'da Manfred Sakel, ensülin şoku terapisiyle yeni bir fizyolojik şizofreni tedavisi üstünde yapmakta olduğu araştırmanın sonuçlarını yayınladı.[443] Şizofreni ilk kez tümüyle fizyolojik yöntemlerle başarıyla tedavi edilebilecekti, daha yeni dinamik eğilimlere karşı eski organikçi psikiyatri aklanmış gibi görünüyordu.

1936 o dönemi yaşayanlarca, kaçınılmaz felakete doğru atılan yeni bir adım olarak tecrübe edildi. Hitler, Locarno Anlaşması'nı yürürlükten kaldırdı ve Rhineland'ı yeniden silahlandırmaya başladı. Fransa ve Britanya müdahalede bulunmaya cesaret edemedi. Fransa'da seçimlerden "Halk Cephesi" zaferle çıktı ve Sosyalist Parti lideri Léon Blum yeni bir hükümet kurdu. Belçika tarafsızlığını açıkladı, İtalyan birlikleri 5 Mayıs'ta Addis Ababa'ya girdi, Mussolini bunun ardından İtalyan İmparatorluğu'nun kurulduğunu, İtalya Kralı'nın Etiyopya İmparatoru da olduğunu açıkladı. 17 Temmuz'da General Franco İspanya'ya ait olan Fas'ta askerî bir isyan başlattı ve böylece İspanyol İç Savaşı başlamış oldu. Eski Bolşevik liderlerin kendilerini açıkça vatana ihanetle suçladığı ve ceza talep ettiği Moskova duruşmaları Batı

---

440 C. G. Jung, *Wirklichkeit der Seele*, Zürih: Rascher, 1934.

441 Gerhard Adler, *Entdeckung der Seele von Sigmund Freud und Alfred Adler zu C. G. Jung*, Zürih: Rascher, 1934.

442 J. L. Moreno, *Who Shall Survive?*, Washington: Nervous and Mental Disease Co., 1934.

443 Manfred Sakel, *Neue Behandlungsmethode der Schizophrenie*, Viyana ve Leipzig: Perles, 1935.

dünyasının kafasını karıştırmış, sarsmıştı. Ne var ki Britanya Kralı VIII. Edward'ın 20 Ocak'ta babası V. George'un yerine tahta çıktıktan sonra dul Mrs. Simpson'la evlenmek için tahttan çekilmesi daha da büyük bir sansasyon yarattı.

Akıl hastalıklarının fizyolojik tedavisinin başarılı olması psikiyatristleri daha da cesur olmaya yöneltti. Egaz Moniz psikotik rahatsızlıkları lobotomiyle tedavi etme girişiminde bulundu ve bu birkaç yıl sonra psikocerrahi denilecek şeyin başlangıcı oldu.[444]

O yıl Janet'nin son kitabı *Intelligence before Language* çıktı, sözlü olmayan zekâ biçimlerinin incelendiği bu kitapta hayvan, bebek ve idiot zekâları karşılaştırılıyordu.[445] Anna Freud'un *Ego ve Savunma Mekanizmaları* yayınlaması yeni ego psikanalizi yönünde atılmış belirleyici bir adım oldu.[446] Anna Freud kitabında zaten bilinen ego savunmalarını (bastırma, tepki oluşturma, tecrit, bozma, içe yansıtma, dışa yansıtma) açıyor, birkaç inkâr biçimini betimliyor ve iki yeni savunma mekanizması ekliyordu: saldırganla özdeşleşme ve özgeci boyun eğme.

1937 yılı Moskova'daki göstermelik duruşmaların ikinci evresiyle başladı. Bir yanda Fransa ile İngiltere, diğer yanda Almanya ile İtalya arasında siyasal ilişkiler daha da yakınlaştı, Sovyet Rusya'nın tutumu ise anlaşılmazlığını koruyordu. İspanya'da İç Savaş bütün hızıyla devam ediyordu, uzmanlar bu savaşı İkinci Dünya Savaşı'nın provası olarak analiz ediyordu.

Von Meduna akıl hastalıklarının fizyolojik tedavisinde yeni bir yöntem ortaya koydu.[447] Metrazol enjeksiyonuyla şizofrenik hastalarda epilepsi nöbetleri yaratmıştı ve birçok başarı kaydedilmişti.

Şimdi seksen bir yaşında ve çok hasta olan Sigmund Freud, dostlarından gelen, Avusturya'dan ayrılması yönündeki baskıları inatla geri çeviriyordu. Belli ki Şansölye Schuschnigg'in Avusturya'yı Nazilerden kurtaracağına hâlâ inanıyordu. Dostları ve tilmizlerinin çoğunu hayrete düşüren Freud zaten trajik olan o dönemeçte Musa'yı konu alan denemesinin ilk bölümlerini yayınladı.

Dönemin geniş literatüründe bir monografi, Szondi'nin *Analysis of Marriages*'ı neredeyse hiç fark edilmemişti.[448] Psikanaliz konusunda bilgili Macar bir genetikçi olan Szondi, birkaç evlilikte erkek ile kadının kalıtımlarını karşılaştırmış, eş tercihlerinin genetik-kalıtımsal geçmişteki benzerliklerle bilinçsizce belirlendiği sonucuna varmıştı. Bu biyolojik olguya genotropizm diyordu.

1938'de siyasal durumdaki bozulma, en körlerin bile İkinci Dünya Savaşı'nı önlemenin imkânsız olduğunu gördüğü noktaya ulaştı. Naziler Avusturya'nın Almanya'ya ilhakı (Anschluss) yönünde kışkırtmalarını sürdürürken Avusturya Şansölyesi Schuschnigg bir

---

444 Egaz Moniz, "Les Premières Tentatives opératoires dans le traitement de certaines psychoses", *L'Encéphale*, XXXI, no. 2 (1936), ss. 1-29.

445 Pierre Janet, *L'Intelligence avant le langage*, Paris: Flammarion, 1936. **(Bkz. altıncı bölüm, s. 376.)**

446 **Bkz. yedinci bölüm, s. 503.**

447 L. J. von Meduna, *Die Konvulsionstherapie der Schizophrenie*, Halle: Carl Marhold, 1937.

448 L. Szondi, "Analysis of Marriages", *Acta Psychologica*, III (1938), ss. 1-80.

plebisit[449] yapılması kararı aldı, muhtemelen çoğunluk bağımsızlık taraftarı çıkacaktı. 12 Mart'ta, plebisitten bir gün önce Alman birlikleri Avusturya'yı işgal etti, ertesi gün Naziler bu işgal eylemini yasal kılan bir yasa çıkardı ve 14 Mart'ta Hitler muzaffer bir edayla Viyana'da boy gösterdi. Almanya ve Avusturya çaresizce yabancı ülkelere göç izni ve vize alma girişiminde bulunan Yahudilerle doluydu. Hemen hemen bütün ülkelerdeki yasal düzenlemeler daha da kısıtlayıcı bir hâl almıştı. Dolandırıcılar sahte belgeler satıyordu, ahlaksız nakliyat şirketleri Yahudileri bir ülkeden öbürüne gönderilen "gezgin gemilere" bindiriyordu (Filistin'de bile top ateşiyle karşılanmışlardı). ABD Başkanı Roosevelt'in girişimiyle mülteciler sorununu çözmek için 6 Temmuz ile 15 Temmuz arasında Evian'da bir konferans düzenlendi ama tek sonuç verimsiz bir "Hükümetlerarası Mülteciler Komisyonu" kurulması oldu.[450]

Bu arada Nazi kışkırtması, Bohemya'da Almanca konuşulan eyaletleri sardı. Yeni tehditler ortaya çıkaracak, Münih Konferansı'nın yapılmasına neden olacak bir olaydı bu. Eylül 1938'de, konferansta Büyük Britanya ile Fransa'yı temsil eden Chamberlain ile Daladier, Sudetenland'ın Çekoslovakya'dan ayrılıp Almanya'yla birleşmesini kabul etti. Yahudilerin kaçışı, genç bir Polonya Yahudisi olan Herszel Grynzpan'ın Paris'te Alman Büyükelçiliği'nde görevli bir yetkiliyi öldürdüğü 7 Kasım sonrasında panik düzeyine ulaştı. Bu olay Almanya'da ülke çapında pogromların bahanesi olarak kullanıldı, ayrıca Yahudilere bir milyar Reich marklık kolektif bir ceza getirildi.

O yıllarda dinamik psikiyatrinin tarihi büyük ölçüde trajik siyasal olayların bir parçası oldu. Naziler Viyana'yı işgal ettikten sonra, Almanya'da daha önce yaptıkları gibi psikanaliz ve bireysel psikoloji cemiyetlerini bastırdı, Freudcu ve Adlerci bütün kitapları yok etti. Geride kalan Yahudi psikoterapistler artık ayrılmaya çalışıyordu. 1938'de Viyana'daki kasvetli atmosfer, kaçma girişiminde bulunanların karşılaştığı korkunç güçlükler Leopold Ehrlich-Hichler'in yazdığı bir romanda canlı bir dille betimlenmiştir.[451] Romanı okumuş olanlara, Freud'un Viyana'dan ayrılmayı başarmadan önce karşılaştığı güçlükler istisnai görünmeyecektir, üstelik Freud bir de Prenses Marie Bonaparte'ın, Amerikan Büyükelçiliği'nin, Britanya ve Amerika derneklerinin ona sunduğu sıra dışı korumadan yararlanmıştı. Freud'un Viyana'dan çıkışının ve İngiltere'de muhteşem bir biçimde karşılanmasının ayrıntıları epey duyuruldu, sanki insanların dikkati acı verici meselelerden uzaklaştırılmak isteniyordu.

Naziler Yahudi kuramları ve kurumlarını bastırmakla kalmadı, Hristiyan dini ve etiğine saldırdı, çeşitli bilim dışı kuramların bir bileşimi olan Nasyonal-Sosyalist bir öğretiyi de teşvik etti. Bunlar arasında on dokuzuncu yüzyılda iki Fransız'ın, Gobineau Kontu ile Vac-

---

[449] Antik Roma'da yerel pleb meclislerinin karar alma sürecini ifade eden plebiscium sözcüğünden gelen plebisit, Fransız Devrimi sonrasında halk oylaması olarak kullanıldı. 20. yüzyılda uluslararası hukukta bir bölgenin hangi ülkeye bağlanacağıyla ilgili kararların alınması için başvurulan halk oylaması anlamını kazandı (ç.n.)

[450] Mark Wischnitzer, *To Dwell in Safety, The Story of Jewish Emigration Since 1800*, Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1948.

[451] Leopold Ehrlich-Hichler, *"1938" – Ein Wiener Roman*, Viyana: Europäischer Verlag, tarih yok.

her de Lapouge'un ve bir İngiliz'in, Houston Stewart Chamberlain'in geliştirdiği ırkçı kuramlar vardı.[452] Bu kuramlar artık kadim Almanların hayatı ve kültürünün sözüm ona tarihsel temsilleriyle ilişkilendiriyordu. Ayrıca sözüm ona biyolojik hayat mücadelesi kuramları ve "yaşam alanı" (*Lebensraum*) kuramları, biraz da Haeckelcı Monizm kalıntıları Nazilerin benimsediği kuramlar arasındaydı. Jochen Besser'a göre Nazi ideolojisi yirminci yüzyıl başındaki okültist ve teosofist çevrelerin kuramlarında da kuvvetle etkilenmişti.[453] Nazilerin Hörbiger'in Glazial-Kosmogonie'sine, yani *Welt-Eis-Lehre*'ye (Kozmik Buz Kuramı) atfettiği önem de dikkat çekiciydi. Avusturyalı bir mühendis olan Hörbiger karmaşık bir astronomi ve kozmogoni sistemi öğretiyordu. Buzun evreni oluşturan ana madde olduğu fikri de bu sistemde yer alıyordu.[454] Hörbinger'in sistemi Naziler arasında müthiş bir başarı kazanmış,[455] hatta İngiltere'de bile taraftarlar bulmuştu.[456] Naziler sözüm ona Germen tıbbını da destekliyordu, bu da Bircher-Benner'ın beslenme ilkelerinin, doğacı ilkelerin, geleneksel şifalı otlar kullanımı ve halk tıbbının bir bileşimiydi.

Karanlık bulutlar hızla dünyanın üstünde toplansa ve Avrupa'da bilgisizlik taraftarlığı yaygınlaşsa da bilimsel psikiyatri kendi yolunda ilerledi. İki İtalyan, Cerletti ve Bini, güçlü bir terapi yöntemi keşfettiklerini açıkladı: Elektroşok terapisiydi bu. Şizofreniyi tedavi etmek için geliştirilen bu yöntemin daha sonra ağır depresyonun tedavisinde daha başarılı olduğu anlaşıldı.[457]

Yeni psikoterapötik yöntemlerden biri de Desoille'ın Yönlendirilmiş Gündüz Düşü'ydü.[458] Bir kanepeye yatırılan hastadan havaya yükseldiğini hayal etmesi ve psikiyatriste kendisine olduğunu hissettiği ve hayal ettiği her şeyi anlatması isteniyordu. Ortaya çıkan duygular ve subliminal hayalgücünün ürünleri daha sonra hasta ile terapist arasında tartışılıyordu. Aslında bu terapi Jung'un hayalgücünü zorlama yönteminin bir versiyonuydu. ABD'de Sullivan psikiyatriyi kişiler arası ilişkilerin incelenmesi olarak tanımladı ve sisteminin temel ilkelerini yayınlamaya başladı.[459]

Barışın hâlâ korunabileceğini ümit eden birkaç iyimser kişinin Mart 1939'da bu yanılsamadan kurtulması gerekti. Mart'ta Almanlar Bohemya ve Moravya'yı işgal etti ve Hitler gösterişli bir havayla Prag'a girdi. Aynı ay İspanya İç Savaşı Madrid'in teslim olmasıyla, binlerce cumhuriyetçinin Fransa'ya akın etmesiyle son buldu. Toynbee'nin betimlediği üzere dünya artık üç kampa bölünmüştü: Batılı güçler (İngiltere ve Uluslar Topluluğu, Fransa ve gönülsüz ABD), Komintern karşıtı güçler (Almanya, İtalya ve Japonya) ve

---

[452] **Bkz. beşinci bölüm, s. 276.**

[453] Aktaran Annemarie Wettley, *August Forel*, Salzburg: Otto Müller, 1953, ss. 116-117.

[454] Hans Wolfgang Hörbiger, *Ein Schicksal*, Leipzig: Koehler and Amelang, 1930.

[455] İroniktir, Hörbiger Enstitüsü'nün merkezi, Alfred Adler'in Salmannsdorf'taki evi olmuştur.

[456] H. S. Bellamy, *A Life History of Our Earth. Based on the Geological Application of Hoerbiger's Theory*, Londra: Faber and Faber, tarih yok.

[457] Ugo Cerletti ve L. Bini, "L'elettroshock", *Archivio generale di neurologia, psichiatria e psicoanalisi*, XIX (1938), ss. 266-268.

[458] Robert *Desoille, Exploration de l'affectivité subsconsciente par la méthode du rêve éveillé*, Paris: d'Arrtey, 1938.

[459] Harry Stack Sullivan, "Introduction to the Study of Interpersonal Relations", *Psychiatry*, I (1938), ss. 121-134.

Sovyet Rusya.[460] Sorun Sovyet Rusya'nın diğer iki gruptan hangisiyle ittifak kuracağıydı. Her iki taraf da Rusya'nın desteğini kazanmak için çaba sarf etti. 23 Ağustos'ta Nazi Almanyası ile Sovyet Rusya arasında saldırmazlık antlaşmasının imzalanması, Almanya'nın Polonya'ya ültimatom vermesinden önceki son işaret oldu, bunu çok geçmeden Büyük Britanya ve Fransa'nın Almanya'ya savaş açması izleyecekti.

Fransızlar yaklaşmakta olan savaştan ve Paris'in yıkılması olasılığından korksalar da Sorbonne'daki bir grup Théodule Ribot'nun yüzüncü doğum gününde bir kutlama düzenledi, Janet'nin ünlü tezi *L'Automatisme Psychologique*'in yayınlanmasının ellinci yıldönümü de aynı tarihe denk gelmişti. Seksen yaşındaki Janet, ölmeden önce son kez toplumsal kabul görmüştü bu şekilde. Koşullar o kadar kötüydü ki bu olay bile fark edilmedi ve ona armağan olarak hazırlanan kitap ender bulunan bir kitap olup çıktı.[461]

23 Eylül 1939'a, birbirlerinden yürekten hoşlanmayan iki adamın ölümü damgasını vurdu: Sigmund Freud Londra'da, Albert Moll Berlin'de öldü. Biri öldüğünde dünya çapında ünlüydü, diğeriyse hiç tanınmıyordu ama biyografilerinde ilginç paralellikler bulunabilir. İkisi de Yahudi tüccarların oğullarıydı. Genç doktorlar olarak ikisi de hipnotizmaya ve bilinçdışı zihnin araştırılmasına ilgi duymuştu. Sonra ikisi de ilgilerini cinsel patolojiye, özellikle de Moll'un *libido sexualis*, Freud'un (Moll'a atıfla) libido dediği cinsel içgüdünün geçirdiği evrimin aşamalarına yöneltmişti. Moll öldüğünde, yakın bir tarihte yayınlanmış otobiyografisi de dâhil olmak üzere Nazilerin bütün kitaplarını ortadan kaldırması sonrasında göze batmadan yaşıyordu. Freud ise onun tersine Demokrasi ile Faşizm arasındaki mücadelenin bir sembolü olarak spot ışıklarının altındaydı.

Freud ölmeden önce psikanalizin geleceği hakkında kaygılarını dile getirdi. Psikanalizin Avrupa'da bastırılma, Amerika'da çarpıtılma yolunda olduğunu düşünüyordu. Eserin yaratıcısından özgürleşme ve kendi bağımsız yolunu tutma vaktinin geldiğini anlamıştı.

Aslında sapkın okullar çoktan yükselmişti, onları başkaları da izleyecekti. Otto Rank sosyal çalışma okullarında başarı kazanmıştı ve şimdi de bir tür dinsel psikoterapiye yönelmişti. Wilhelm Reich Mayıs 1939'da ABD'ye gelmişti, burada Ortodoks Freudcu psikanalizden çok uzak kuramlara dayanan Orgone Enstitüsü'nü kuracaktı. Aynı yıl Karen Horney *Psikanalizde Yeni Yollar* adlı kitabını yayınladı, Adlerci öğretileri Freudcu terminoloji ile birleştiren sapkın bir okulun manifestosu ve ilk ders kitabı olacaktı bu kitap.[462]

Yine 1939'da Heinz Hartmann ego psikolojisi hakkında, psikanalizde yeni bir dönüşümün damgasını taşıdığı için çok dikkat çekici bir makale yayınladı.[463] Freud'un *Kitle Psikolojisi ve Ego Analizi* ile başlayan, Alexander'ın *Tüm Kişiliğin Psikanalizi* ve Anna Freud'un *Ego ve Savunma Mekanizmaları* ile genişleyen evrimi tamamlayan bir gelişmeyle Hartmann

---

460 Arnold Toynbee ve Frank T. Ashton-Gwatkin, *The World in March 1939*, Londra ve New York: Oxford University Press, 1952.

461 *Le Centenaire de Théodore Ribot et Jubilé de la Psychologie Scientifiqe Française*, Agen: Imprimerie Française, 1939. Ne Paris'te Bibliothèque Nationale'de ne de Collège de France'ta bir kopyası bulunur. **(Bkz. altıncı bölüm, s. 333.)**

462 **Bkz. sekizinci bölüm, ss. 604-605.**

463 **Bkz. yedinci bölüm, s. 504.**

egoyu psikanalistin ilgisi ve çalışmasının odak noktasına yerleştirdi. Tekniğe yapılan vurguda, bilinçdışının içeriğinin analiz edilmesinin yerini savunma mekanizmalarının niteliği aldı; bu mekanizmaların hastanın yaşında yeterli olup olmadığı, dayanması gereken iç ve dış çatışmalar analiz ediliyordu. Bu yeni tekniğin, değişen ve sıkıntı yaratan bir dünyada çağdaş insanın durumu açısından uygun olduğuna kuşku yoktu.

İkinci Dünya Savaşı: 1939-1945

1939 ile 1945 arasında dünyanın kaderi mevzu bahisti. Genel alt üst oluş içinde dinamik psikiyatri yeni değişiklikler geçirdi.

İkinci Dünya Savaşı birkaç bakımdan Birinci Dünya Savaşı'ndan farklıydı. Savaş, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına damgasını vuran halk coşkusu olmaksızın patlak verdi. Ağustos 1914'te Avusturya-Macaristan'da bazı nüfusların yaşadığına benzer, acı bir çaresizlik duygusu vardı. Yeni stratejiler, yeni taktikler, yeni silahlar geliştirildi ve hepsi de atom bombasının patlatılmasıyla birlikte zirveye ulaştı. Uluslar arasında bir savaştan çok ideolojiler arasında bir savaş yaşanıyordu: Hitlerci ırkçılık, Sovyet Rus Komünizm ve Anglo-Sakson demokrasi kavrayışı. İkinci Dünya Savaşı korkunç bir yıkım getirdi, Coventry'den Dresden'e varıncaya dek koskoca şehirler tümüyle yerle bir edildi, çok büyük göçler yaşandı, askerî ve sivil nüfuslar katledildi ve soykırım yaşandı. Savaş Batı'nın gerilemesini hızlandırdı, savaş sonrasında sömürgeleşmenin çözülmesi süreçleri sıklıkla acılarla yaşandı. Ne var ki Milletler Cemiyeti, Birleşmiş Milletler Örgütü adı altında daha sağlam bir temel üstüne inşa edildi ve tarihte ilk kez savaş suçlularını yargılamak üzere bir mahkeme kuruldu. Bu savaş Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ahlaki değerler ve hayat tarzlarında görülen değişikliklere ivme kazandırdı. 1919 kuşağı *Belle Epoque* kuşağından ne kadar farklıysa, 1945 sonrasında yükselen kuşak da önceki kuşaktan o kadar farklıydı.

Savaş bir gerçeklik hâlini alır almaz, olağanüstü derecede zalimce ve acımasız olacağı açıklık kazandı. Hitler 22 Ağustos 1939 tarihli bir bildiride amaçlarını açıkladı:

> Gücümüz hızımızda ve zalimliğimizdedir. Cengiz Han milyonlarca kadını ve çocuğu kendi iradesiyle, şen bir gönülle öldürdü. Tarih onu sadece büyük bir devlet kurucu olarak anıyor. Zayıf Avrupa medeniyetinin benim hakkımda ne düşündüğü önemli değil... Dolayısıyla şimdilik Doğu'ya sadece "Ölümün Başı" birimlerimi gönderdim, Polonya ırkından ya da dilinden bütün erkekler, kadınlar ve çocukları hiçbir acıma ve merhamet göstermeden öldürmeleri emriyle gönderdim. Bugün Ermenilerin katledilmesinden kim bahsediyor?[464]

Alman birlikleri Polonya'ya baskın saldırıyı 1 Eylül 1939'da başlattı. 17 Eylül'de Ruslar ganimetten paylarını almak için doğudan Polonya'yı işgal etti, böylece üç haftadan kısa bir süre içinde Polonya haritadan kayboldu. Batı cephesinde bir *drôle de guerre* (çılgınca bir savaş) vardı: İki devasa ordu sekiz ay boyunca önemsiz çatışmalar dışında hiçbir şey yapmak-

[464] *The Times*'ın (Londra) 24 Kasım 1945 nüshasında verilen çeviriden alınmıştır. Bkz. Hrant Pasdermadjian, *Histoire de L'Arménie depuis les Origines jusqu'au Traité du Lausanne*, Paris: Samuelian, 1949, s. 456.

sızın yüz yüze durdular. Kasım'da Ruslar Finlandiya'ya saldırdı; Nisan 1940'ta Almanlar hızla Danimarka ve Norveç'i işgal etti. 10 Mayıs 1940'ta Almanlar Hollanda, Belçika ve Fransa'ya baskın bir saldırı düzenledi, o kadar beklenmedik bir etki yarattı ki Fransızlar 16 Haziran'da ateşkes imzalamak zorunda kaldı. Ama Ağustos ile Ekim arasında Almanya İngiltere'de verdiği savaşı kaybetti ve bu da Batı dünyasını kurtardı. Yeni bir duraklamanın ardından Almanlar Nisan 1941'de Yugoslavya ve Yunanistan'ı işgal etti ve 22 Haziran'da da Rusya'ya saldırdılar. Başta kazandığı birçok başarının ve kaydettiği hızlı ilerlemenin ardından Alman ordusu Moskova'nın dışında durduruldu. Bu seferberlik sırasında Rusya'nın sert kışında beklenmedik kuvvette bir mücadele verilmişti.

Savaş 7 Aralık 1941'de yeni bir dönemeç aldı. Japonlar Rusya ile savaşlarında onlara zafer kazandırmış stratejik bir hamleyi tekrarladı: 1904'te Rus filosuna yaptıkları gibi, ABD'ye savaş ilan etmeksizin Pearl Harbour'daki Amerikan filosuna saldırdılar. Japonya'nın ABD ve İngiltere'ye savaş ilan etmesinin ardından Malaya, Endonezya, Filipinler ve Güney Denizi Adaları hızla işgal edildi. Amerikalıların muazzam büyüklükteki savaş hazırlığı aynı anda hem Pasifik'te hem Avrupa'da savaşmalarını mümkün kıldı. Japonya'nın işgal ettiği topraklar Amerikalı General MacArthur tarafından bir bir geri alındı, General Eisenhower da İttifak Devletleri'nin işgaline hazırlandı. Kasım 1942'de İttifak Devletleri Cezayir'e, Temmuz 1943'te Sicilya'ya ve 6 Haziran 1944'te Normandiya'ya çıktı. İngiliz ve Amerikalıların Batı Avrupa'da kazandığı zaferlerin ve Rusya'nın doğuda kazandığı zaferlerin ardından Alman orduları 8 Mayıs 1945'te teslim oldu, Japonya ise direnmeye devam etti. Ama 6 Temmuz'da bir Amerikan hava filosunun Hiroşima üstünde yaptığı uçuşun ardından dünya atom bombasını öğrenip şok oldu. Savaş bitmişti ve insanlık için yeni bir çağ başlamıştı.

Dinamik psikiyatrinin kaderi bu olaylardan derinden etkilendi. Dört büyük öncüden ikisi, Freud ile Adler sürgünde ölmüştü, bir diğeri, Janet *İnancın Psikolojisi* başlıklı bir kitap üstünde çalışıyordu (tamamlanmadan kaldı), sonuncu büyük isim, Jung ise mitoloji ve simyaya yoğunlaşmış gibi görünüyordu. Ama çok önemli bir gerçek vardı, o da orta Avrupalı psikoterapistlerin İngiltere ve daha çok da Birleşik Devletler'e kitleler hâlinde göç etmiş olmasıydı. Sonuçta psikanaliz ve bireysel psikoloji derneklerinin merkezleri Amerika'ya taşındı; bu derneklerin resmî dili olarak İngilizce Almancanın yerini aldı. Psikanaliz hareketinin yayınevi Verlag'ın Viyana'da ortadan kaldırılması sonrasında Londra'da yeni bir yayınevi, *Imago* kuruldu ve Freud'un harap edilen *Gesammelte Werke*'sinin yerine *Sämtliche Werke*'yi yayınlamaya başladı. Daha yakın dönemde yapılan çalışmalar, hatta Alman ve Avusturyalı terapistlerin çalışmaları bile artık doğrudan İngilizce yayınlanıyordu. Almancadan İngilizceye bu geçiş bazı semantik dalgalanmalarla birlikte gerçekleşti. Almanca terminolojideki bazı anlam tonları kaybolmuştur, "hayal kırıklığı" (frustration) gibi bir terimse Almancada olmadığı kadar rağbet görmüştü.

O yıllarda psikiyatri alanında olup bitenlerin hikâyesi nispeten kısadır.

1940'ta Freud'un ölümünden sonra *Psikanaliz Taslağı* yayınlandı. Freud'un Musa peygamber hakkındaki kitabı Yahudi çevrelerde çok büyük tartışmalar ve protestolara neden oldu. İsrail halkının fiziksel varlığının tehdit altında olduğu bir dönemde bir Yahudi'nin

Musa'nın bir Mısırlı olduğu ve İbranilerce öldürüldüğü sonucuna varan bir kitap yayınlaması olağandışı bir şey gibi görülüyordu. Freud, kişisel kanısı ve inançları nedeniyle Katolik olan ama halkıyla dayanışma ifade etmek için vaftiz olmayı reddeden Bergson'unkine zıt bir tutum sergilemişti. Bergson gerçekten de Yahudilere dayatılan her tür onursuzluktan kurtulmayı reddetmişti ama 3 Ocak 1941'de, Fransa'daki Yahudilerin sevkiyatından önce öldü.

1941'de, ABD'de psikanaliz hiç olmadığı kadar serpilip gelişti ama yaygın tabirle neo-Freudcu eğilimler önem kazandı. Karen Horney Amerikan Psikanaliz Derneği'nden ayrıldı ve kendi öğretisini, kendi terapisini yaymak için Amerikan Psikanaliz Enstitüsü'nü kurdu. Eric Fromm psikanalitik kuramdan ziyade dönemin olaylarından esinlenen *Escape from Freedom* başlıklı kitabını yayınladı.[465]

1942'de İsviçre'de Binswanger, yeni sistemi *Daseinsanalyse*'i (varoluşçu analiz) derleyip tartıştığı, *Basic Forms and Knowledge of Human Existence* başlıklı 726 sayfalık bir kitap yayınladı.[466] Bu sistemin esin kaynağı Heidegger'in *Daseinsanalytik* idi ama Heidegger'inki genel olarak insan varoluşunun yapısının felsefi bir analiziyken, Binswanger'ın amacı bireylerin "Dünyada Var Olması"nı analiz etmekti. Binswanger, Heidegger'den aldığı bir fenomenolojik koordinat sistemi sayesinde iç deneyim evrenini, hatta ağır psikotik hastaların iç deneyim evrenini yeniden inşa etme ve anlaşılabilir kılma girişiminde bulunur.

Yeni psikoterapiler bulma arayışı, her zaman olduğu kadar hızlı bir tempoyla devam ediyordu. ABD'de Carl R. Rogers psikoterapötik danışma yönteminin ilk değerlendirmesini yayınladı.[467] "Etkili danışmanlık, danışanın yeni bir yönelimin ışığında olumlu adımlar atmasını sağlayacak ölçüde kendisi hakkında bir kavrayışa varmasını mümkün kılan, kesin bir biçimde yapılandırılmış hoşgörülü bir ilişkidir." diyordu. İsviçre'de Marc Guillerey Psikiyatri Derneği'ne, son on beş yıldır uyguladığı psikoterapötik yöntem hakkında rapor verdi.[468] Bu yöntem Vittoz'un rahatlama, yoğunlaşma ve bedensel farkındalık tekniği ile Jung'un hayal gücünü zorlama tekniğinin orijinal bir bileşimiydi.

1943'te yeni bir dinamik akım öne çıktı: psikosomatik tıp. O yıl iki klasik eser yayınlandı; Weiss ve English'in[469] kitabı ile Flanders Dunbar'ın kitabı.[470] Şurası kesin ki psikosomatik tıbbın uzun bir geçmişi olmuştu: İlkel iyileştirme teknikleri büyük ölçüde psikosomatikti, Gassner ile Mesmer'in, manyetizmacılar ve hipnotizmacıların, Liébeault, Bernheim, Forel ve takipçilerinin tedavileri de öyleydi. Romantik tıp, fiziksel hastalıkların duygusal nedenlerle başlayabileceği iddiasında yalnız değildi. Bilimsel tıbbın büyük temsilcileri ve bazı fizyologlar (Almanya'da Krehl, ABD'de Cannon) da aynı şeyleri öğretiyordu. Adolf Meyer bazı klinik rahatsızlıkları, hastaların bilinçli olarak deneyimledikleri bazı duygularla eşleştirmeye çalışmıştı. Psikosomatik tıbbın yeni öncüleri şimdi, çeşitli hastalıklarda hasta-

465 Erich Fromm, *Escape from Freedom*, New York: Farrer and Rinehart, 1941.

466 Ludwig Binswanger, *Grundformen und Erkenntnis menschlichen Daseins*, Zürih: Niehans, 1942.

467 Carl R. Rogers, *Counseling and Psychotherapy: Newer Concepts in Practice*, Boston: Houghton Mifflin, 1942.

468 Marc Guillerey, "Médecine psychologique", Alexis Carrel ve Auguste Lumière, *Médecines hérétiques*, Paris: Plon, 1943.

469 Edward Weiss ve O. Spurgeon English, *Psychosomatic Medicine*, Philadelphia: W. B. Saunders Co., 1943.

470 Flanders Dunbar, *Psychosomatic Diagnosis*, New York: P. Hoeber, 1943.

lıkların kişilik profillerinin sınırlarını çizme işini üstlenmişti: hipertansiyon, koroner arter tıkanıklığı, romatizma, diyabet vb. Bu, sonraki yıllarda beklenmedik bir gelişme gösterecek yeni araştırmaların ve yeni kuramların başlangıç noktası olacaktı.

Aynı yıl ilaç şirketi Sandoz'un Basel'deki laboratuvarlarında kimyager Albert Hofmann'ın küçücük dozlarda bile alındığında canlı sanrılar yaratan bir maddeyi tesadüfen keşfettiğini de ekleyebiliriz.[471] Bu keşif o zamanlar pek dikkat çekmedi ama bu ürün daha sonra LSD adıyla meşhur olacaktı.

Fransa'da Sartre *Being and Nothingness*'ı yayınladı. Heidegger'in esin kaynağı olduğu bu ayrıntılı ve orijinal eser, daha önce gördüğümüz gibi Adlerci yaklaşımla büyük benzerlikler gösteren bir psikoterapi yöntemi olan "varoluşçu psikanaliz"e ayrılmış bir bölüm içeriyordu.[472] İspanya'da J. J. Lopez Ibor, psikoterapi açısından derinlere inen açılımlara sahip bir düşünce olan yaşamsal kaygı hakkında yeni ve orijinal kuramını ilk kez anlattığı kitabını yayınladı.[473]

1944'e Binswanger'ın varoluşçu analizinin ve Szondi'nin kader analizinin gelişmesi damgasını vurdu.

Varoluşçu analiz o zamana dek biraz soyut bir kuramsal sistem olarak bilinmişti. Ellen West vakasının yayınlanmasıyla birlikte varoluşçu analiz de klinik psikiyatri ve psikopatoloji alanına girdi.[474] Janet için Madeleine vakası, Freud için Kurt Adam vakası neyse, Binswanger için de bu örnek vaka oydu. Binswanger'ın belirttiği üzere Ellen West vakası büyük ölçüde Janet'nin Nadia'sına benziyordu.[475] İki hasta da şişmanlama korkusunu takıntı hâline getirdikleri için psikiyatriste sevk edilmişti, ikisi de kendilerini yiyecekten yoksun bırakmış ama zaman zaman gizlice aç gözlülükle yemişlerdi. Janet, Nadia'nın hastalığının sıradan bir *anorexia nervosa* vakası olmadığını kısa sürede anlamıştı; Nadia'nın yemeyi reddetmesi kısmen bedeni ve işlevleriyle ilgili bir takıntıdan kaynaklanıyordu ve bu takıntı insanların onu reddedeceği ya da hor görecekleri korkusuyla bağlantılıydı. Binswanger, Ellen West'le ilgili analizine, Janet'nin Nadia'yla ilgili araştırmasını bıraktığı yerden, yani hastanın *Dasein*'ının evrimini öznel deneyim evreniyle ayrıntılandırma ve yeniden inşa etme girişimlerinden başlar. Bu işte Binswanger şanslıydı, çünkü eğitimli bir insan olan Ellen West düz yazı ve şiirle kendisini ifade etme yeteneğine sahipti.

Klinik bir vakayla uğraşırken geleneksel prosedür ikili bir indirgemeden oluşur: Hastanın hayat hikâyesinden hastalığın hikâyesine, klinik tablodan tablonun biyolojik alt kat-

---

471 Psikiyatrik bakış açısına göre bu keşfin önemi şurada gösterilmiştir: W. A. Stoll, "Lysergsäure-diäthylamid, ein Phantastikum aus der Mutterkorngruppe." *Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie*, LX (1947), ss. 279-323. Ayrıca bkz. B. Holmstedt ve Liljestrand, *Readings in Pharmacology*, New York: Pergamon Press, 1963, s. 209.

472 Bkz. sekizinci bölüm, s. 608.

473 J. J. Lopez Ibor, "Psicopatologia de la angustia", *Revista Clinica Espanola*'dan (1943) yeniden basım. Lopez Ibor'un kaygı (anksiyete) kuramı şu kitabında geliştirilmiş ve incelenmiştir: *La Angustia Vital*, Madrid: Paz Montalvo, 1950.

474 Ludwig Binswanger, "Der Fall Ellen West", *Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie*, LIII (1944), ss. 255-277; LIV, 69-117, 330-360; LV, 16-40. İngilizce çevirisi için bkz. Rollo May, Ernst Angel ve H. F. Ellenberger, yayına hazırlayanlar, *Existence*, New York: Basic Books, 1958, ss. 237-364.

475 Pierre Janet, *Les Obsessions et la psychasthénie*, Paris: Alcan, 1903, I, ss. 33-41.

manına geçilir (örneğin Nadia ya da Ellen'ın endokrinik rahatsızlıkları olup olmadığı kontrol edilir). Psikanaliz hastanın dürtüleri ve nesne ilişkilerindeki değişikliklerin indirgemesiyle katkıda bulunabilirdi. Binswanger, Kraepelci nozolojinin çerçevesini korur ve zaman zaman psikanalitik kavramlara başvurur ama ilgilendiği başlıca şey, hastanın "Dünyada Var Olma"sının bebeklikten beri geçirdiği dönüşümlerle nasıl açılıp geliştiğidir.

Ellen West seçkin kişilerin mensup olduğu, bazı akıl hastalığı ve intihar vakalarının görüldüğü zengin bir Yahudi aileden geliyordu. Dokuz aylıkken sütten kesilmişti ve yemek yeme konusunda her zaman zorluk yaşamıştı. Canlı, erkeksi bir çocuktu, son derece inatçı ve hırslıydı, okumayı seviyordu. Ergenlik yıllarından beri günlük tutuyor, şiir yazıyor, hayata ve doğaya karşı panteist bir coşkuyu dile getiriyordu. Büyük başarılar kendisini bekliyormuş, ölümsüz bir şöhret kazanacakmış gibi hissediyordu ve mükemmel bir erkeğin sevgisine özlem duyuyordu. Zengin, kozmopolit bir genç hanımın hayatını yaşıyordu; ata biniyor, seyahatlere çıkıyor, düzensiz aralıklarla öğrenim görüyordu ama sosyal problemlerle, "halka gitme" fikriyle meşguldü ve büyük bir sosyal devrim olmasını ümit ediyordu. (Aslında Ellen West'in Marie Bashkirtseff ya da Lou Andreas-Salome ile çok fazla ortak noktası vardı, Çarlık döneminde yaşamış bir Rus aristokratı olduğu düşünülürse davranışları o kadar da yoldan çıkmış görünmez.)

Ellen West yirmi yaşındayken şişmanlık korkusu duymaya başladı ve bu yavaş yavaş bütün hayatına hükmeden bir takıntı hâlini aldı. Kendi kendisine ağır diyetler, kilo verdiren kürler uyguladı ama zaman zaman yemeklere yumuluyor, o kadar büyük miktarlarda yiyordu ki kendisinden utanıyordu.

Yirmi yedi yaşındayken bir kuzeniyle evlendi, görünüşe bakılırsa kocası son derece sadık bir eşti; Ellen sosyal yardım işlerinde faaldi ama fiziksel durumu değişti. Otuz iki yaşında, bir psikanalistten tedavi gördü, psikanalist onu "diğer bütün insanlara boyun eğdirmeyi" hedeflediği kavrayışına getirdi. Bundan bir yıl sonra görünüşe bakılırsa o kadar da başarılı olmayan ikinci bir analiz uygulandı; analist birkaç intihar girişime rağmen analizine devam etti ve Ellen'ın durumu o kadar kötüleşti ki dahiliyecisi müdahale etti ve tedaviyi durdurdu. Ellen West daha sonra Binswanger'ın Kreuzlingen'daki sanatoryumuna girdi, burada iki buçuk ay kadar kaldı. İntihar itkileri nedeniyle Binswanger onu sanatoryumun açık kısmında tutmanın sorumluluğunu alamayacaktı. Danışma görüşmesine çağrılan iki ünlü psikiyatrist, hastanın tedavi edilemez olduğu konusunda Binswanger'ın görüşüne katıldı. Bu durum ve tehlike hakkında bilgilendirilen Ellen'ın eşi, onu eve götürmeyi tercih etti. Hastanın ıstırapları derhâl son buldu. Bir bayram havası içinde on üç yıldır ilk kez canının istediği gibi yiyip içti, şiir okudu, mektuplar yazdı, sonra zehir içti ve ertesi sabah öldü.

Binswanger'ın Ellen West'in "Dünyada Var Olması"yla ilgili uzun, incelikli ve ayrıntılı analizini özetlemek mümkün değildir, orijinalinin ya da İngilizce çevirisinin okunması gerekir. Ellen West'in şişmanlama ve oburluk korkusu ağır ağır işleyen bir varoluşsal yoksulluk ve boşalma sürecinin daha öne çıkan tezahürleriydi. Ellen pratik eylem dünyasında dayanağını kaybetmişti, sosyal yardım faaliyetleri hayatındaki boşluğu doldurmanın bir aracı olmuştu. Hasta, birbirinden giderek ayrılan öznel deneyim dünyaları arasında sürekli salınıp duruyordu. Bu dünyalardan biri hiç çaba sarf etmeden uçtuğu ideal, ruhani, ferah, aydınlık, sıcak, renkli, ışıltılı dünyaydı, insanın burada yemek yemesine gerek yoktu. Oburlukla ifade edilen diğer dünyaya ise bireyin kendiliğindenliği ve eylem özgürlüğünün çevreleyici dünyanın geçerliliğine boyun eğdiği bir süreç hâkimdi. Burası yoğun sis, kara bulutlar, ağırlık, bunaltı, solma ve çürüme dolu bir dünyaydı, mezarın dünyasıydı. Gelip geçiciliğin, zamansallığın bakış açı-

sına göre, zamanı inşa edememiş olan Ellen West'in geleceği yoktu, daha doğrusu geleceğin yerini hastanın şimdisi ya da geçmişinde hiçbir kökü bulunmayan ruhani bir gündüz düşleri dünyası almıştı. Ellen West şimdiki eylemlerini ve geleceğini üstüne inşa edeceği bir geçmişe de sahip değildi, geçmişin yerini o karanlık, ağırlık ve çürüme dolu, ifadesi ölüm olan dünya almıştı. Şimdi anlık olana indirgenmişti. Zamanın sürekliliği yerini anların peş peşe gelmesine bırakmıştı. İki dünya arasındaki çatışma ve giderek artan uyumsuzluk hiçbir uzlaşmaya izin vermiyordu ve böylece Ellen West'e kalan, özgürlük ve sahicilik ifade eden yegâne eylemin intihar olduğu bir nokta geldi.

1944 yılında Szondi'nin *Analysis of Destiny* adlı kitabının yayınlanmasına da tanık olundu, kitap sıklıkla yanlış anlaşılmış bir kuram içeriyordu.[476] *Analysis of Destiny*'ye getirilebilecek en iyi tanım, psikiyatrik genetik ile psikanalizin bir sentezi olduğudur. Genetik yaklaşım kalıtsal akıl hastalıklarının incelenmesinden kaynaklanıyordu. Alman psikiyatrik genetikçiler okulu ilk olarak kalıtsal hastalıkların (epilepsi, şizofreni ve manik-depresif hastalık) incelenmesiyle uğraşmıştı ve sonra da "kalıtsal daireler" kavramına varmıştı. "Kalıtsal bir daire" (*Erbkreis*) sadece olumsuz tezahürlerden değil (özel psikoz tipleri ve karakter anormallikleri), olumlu tezahürlerden de oluşur, öyle ki aynı ailede bazıları psikozdan mustarip olabilir, bazıları özel bir yetenek gösterebilir, bazıları da normallik sınırları dâhilinde özgün karakter özelliklerine sahip olabilir. Bu durum her kalıtsal dairede kök etkeni ya da biyolojik radikal denilen ortak bir paydanın bulunduğu varsayımına gelir. Szondi'nin dürtü etkenleri dediği şey, psikiyatrik genetik araştırmalardan elde edilmiş bu tür sekiz biyolojik radikalden oluşan bir sistemdir.

Psikanaliz, bilinçdışı hayatın biyolojik bir katmana sahip olduğunu her zaman kabul etmiştir. Freud yatkınlığın biyolojik *Anlage* ile erken çevresel etkilerin bir karışımı olduğunu söylemişti. Bazı analistler çeşitli yatkınlık biçimleri olduğundan kuşkulanır olmuştur. Abraham, oral ve anal özelliklerde dikkat çekici bir gelişmenin kalıtıma yol açan özel etkenlerle ilişkili olabileceğini ileri sürüyordu.[477] Bazı psikanalistler de güçlü ya da zayıf egoları olan hastalardan bahsediyor, böylece başka tür bir özgün kalıtsal yatkınlığın var olduğunu ima ediyordu.

Szondi'nin *Analysis of Destiny*'si iste tam da karanlıkta kalmış bu alana, insanın bilinçdışı hayatının temelindeki biyolojik yatkınlıklara odaklanır. Szondi yine burada psikiyatrik genetikten kaynaklanan sekiz biyolojik etken ya da radikal bulur.

İki araştırma çizgisinin, daha açık bir deyişle psikiyatrik genetik ile psikanalizin birbiriyle nasıl kesiştiğini görüyoruz. Bu kesişme noktası, insanın varoluşunun o zamana dek neredeyse hiç keşfedilmemiş bir âleminde, Szondi'nin aile bilinçdışı dediği yerde yatar. Genetikçilere göre aile bilinçdışı, genotipin, yani o gizli, saklı kalıtsal *Anlagen*'ın bir parçasıdır. Psikolog içinse, Szondi'ye göre yenice keşfedilmiş bir bilinçdışı katmanıdır, toplamı kaderimizi oluşturan hayati tercihlerin (aşk, dost, meslek, hastalık, ölüm şekli tercihi) çıktığı bir kader

[476] Leopold Szondi, *Schicksalsanalyse*, Basel: Benno Schwabe, 1944.

[477] Karl Abraham, *Klinische Beiträge zur Psychoanalyse*, Viyana: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1921, ss. 231-258. *Psychoanalytische Studien zur Charakterbildung* (1925).

alanıdır. Szondi'nin temel varsayımı, herkesin dünyaya genotip formülünün belirlediği bir kader olasılıkları demetiyle geldiğiydi. Freud'un rüya gören kişinin rüyasını yorumlamak için rüya oluşum mekanizmalarını analiz ettiği gibi, Szondi de bireyin gizli genetik yapısını yeniden inşa etmek için kader oluşturma mekanizmalarını analiz eder. Szondi'nin tanımladığı birçok kader mekanizmasından biri de genotropizmdir: Aşk tercihinin bilinçdışı bir biçimde gen formülünde gizli benzerliklerle yönlendirilmesi. Bir başka mekanizmaysa operotropizmdir, yani bireyin, olumlu kalıtsal etkenin ona üstünlük kazandıracağı bir meslek seçmesini sağlayan bilinçdışı eğilim. Szondi, sekiz etkenin her biri için karakteristik olan bir meslekler listesi bulmuştu. *Analysis of Destiny*'nin ikili kökeni nedeniyle aynı tezahürlere bir biyolojik, bir de psikolojik yorum getirilebilir. Genetikçi için "biyolojik bir radikalin olumlu tezahürleri" olan şeyler psikanalist için "yüceltme" olabilir. Szondi üç yüceltme derecesi olduğunu söylüyordu: "Sosyalleşme", yani insanın dürtülerini mesleğine kanalize etmesi, "tam yüceltme" bireyin karakterinde yüceltme ve "insancıllaştırma", insanlığın yararına bir hâle bürünen üstün bir yüceltme biçimi.

Kader analizinde temel yöntem bireyin şeceresinin son derece ayrıntılı bir biçimde kurulmasıdır. Olağan psikiyatrik genetikten farklı olarak sadece psikoz, nevroz, psikopati ya da suça yatkınlık vakalarının kaydı tutulmaz, bu şecereye dâhil olan herkesin karakter yapısı ve mesleği de kaydedilir. Ayrıca bu şekilde tesis edilmiş şecere, bireyin kaderiyle yakından bağlı olduğu kişilerin kaderleriyle de karşılaştırılacaktır (Szondi'nin *Analysis of Marriages*'ta uyguladığı yöntem budur).

Açıkçası bu yöntem fazla uzun olup vakit aldığından Szondi deneklerinin genetik formülünü bulmak için aile bilinçdışını araştırmanın daha kısa bir yolunu düşünmüştü. 1944'te Szondi, sonradan yayınlayacağı testi çoktan geliştirmişti ve yıllardır da uyguluyordu. Test malzemesi bir dizi katilin, eşcinselin, sara hastasının ve Szondi'nin saydığı sekiz etkenin her birinde aşırı olumsuz tezahürleri temsil eden diğer hastaların bir dizi fotoğrafından oluşuyordu. Test edilen kişiye bu fotoğraflar peş peşe gösteriliyor ve denekten en yakın ve en itici bulduğu resimleri göstermesi isteniyordu. Verdiği tepkilere dayanarak deneğin genetik formülünü ve kişilik yapısını anlamak için karmaşık bir değerlendirme yöntemi kullanılıyordu.

Szondi'nin *Analysis of Destiny*'si başından beri coşkulu bir takdir ve keskin eleştirilerle karşılaşmıştı. Szondi'nin genetik varsayımları, özellikle de dört vektörde gruplanan sekiz faktörlü sistemi sorgulanıyordu. Aslına bakılırsa Szondi'ye göre bu sistem daha ziyade, Helmholtz'un geliştirdiği, fizikçilerin bir tonu oluşturan unsurları analiz ettiği rezonatörlere benzeyen kurgusal bir modeldi. Rezonatör tercihi kesinlikle keyfi oluyordu ama hiçbir fizikçi bir sesin analiz edilmesinde bunların yararlı olduğunu inkâr edemezdi. Szondi yıllar geçtikçe testinin ve daha sonraları da orijinal psikoterapötik yönteminin önemini vurgulayacaktı.

1945'te savaş sona erdiğinde başlayan yeni yayınlar seli, yaratıcı ruhun hâlâ canlı olduğunu gösteren kesin bir işaretti. Fransa'da filozof Merleau-Ponty *Algının Fenomenolojisi*'ni

yayınladı, bu kitap çok geçmeden fenomenoloji klasiklerinden biri olacaktı.[478] Son yıllarda büyük bir tehlike içinde yaşamış, neredeyse mucize eseri kurtulmuş bir Yahudi olan Fransız psikiyatrist Henri Baruk *Moral Psychiatry* adlı kitabını yayınladı, bu kitapta akıl hastalarının en geri ve en bunak olanlarında "ahlaki kişiliğin" ısrarla varlığını koruduğunu vurguluyordu. Bu hastalarda adalet duygusunun nasıl daha da arttığını işaret ediyor, hastanın onur duygusunu ve adalet ihtiyacını dikkate alarak fark edilebilir bir iyileşme sağlanabileceği gösteriyordu. Hastanın en derinindeki kişiliğe gösterilen bu ilgi, on dokuzuncu yüzyıl ortasından beri psikiyatriye hâkim olan organikçi ve materyalist ruha karşı bir tepki olarak hissedilecekti.[479] Bu tepkinin bir diğer veçhesi ise varoluşçuluğun Batı Avrupa felsefesinde olduğu kadar psikiyatride de başarı kazanmış olmasıydı.

Bir diğer yenilik ise Maeder'in kısa psikoterapi yöntemiydi, hastanın gerçek ve samimi bir iyileşme dileğinde bulunması, terapistin hastasına yardımcı olmayı içtenlikle dilemesi sonrasında gerçekleştirilen bir terapiydi bu.[480] Terapist hastanın kendi kendisini iyileştirme özelliklerini çağırır, hasta da terapiste Şifacı imgesinin arketipini yansıtır. Maeder'in yöntemi kısmen Jungcu kavramlardan esinleniyordu ama Maeder en başta kendi kendini düzenleme ve kendi kendini iyileştirme süreçlerini vurguluyordu. (Bu kavramları biyolog Hans Driesch ile Théodore Flournoy'dan öğrenmişti.)

Amerika'da öne çıkan başlıca gelişme grup terapisiydi. Moreno'nun birçok takipçisi ve taklitçisi vardı, çok sayıda grup terapisi tekniği geliştirilip uygulanıyordu.[481]

Savaş geride, giderek birbirlerinden kuşkulanan iki büyük gücün karşı karşıya olduğu bir dünya bırakmıştı: ABD ve Sovyet Rusya. İkisinin de müttefikleri, uyduları ve nüfuz bölgeleri vardı. Bu iki dev arasında enkaza dönmüş Avrupa ülkeleri kimliklerini geri kazanmaya çalışıyordu. Bu durum psikiyatriye de yansımıştı. Sovyet Rusya'da Pavlovcu psikiyatri artık resmî bir öğretiydi, psikanaliz ve ona benzer öğretilerse yasaklanmıştı. ABD'de bütün psikiyatri okullarına eşit özgürlük tanınıyordu (başka okulların yanı sıra Pavlovcu okul da özgürdü) ama psikanaliz olgusal olarak baskındı; psikanalistlerin sayısı sürekli artıyordu, psikanalistler üniversitelerin psikiyatri bölümlerinde öncü mevkilere yerleşiyordu ve Freudcu ya da sözüm ona Freudcu ideoloji kültürel hayata nüfuz ediyordu.

İki büyük dünya gücü arasındaki karşıtlık Rus ve Amerikalı psikiyatristler arasındaki tartışmalara da yansımıştır. Bir fizyolog olarak Pavlov'un başarılarını hiç kimse sorgulamasa da bu başarılar psikiyatrinin temelini oluşturamayacak kadar yetersiz görülüyordu. Yapay deneysel ortamlarda hayvanlarla yapılan deneylerde elde edilen bilgiler insanlara uygulanamazdı; akıl hastasının öznel durumu hakkında bir anlayışa varılmasını asla sağlamazdı. Pavlovcu psikiyatri bu nedenle insanlardan ziyade robotlara yönelik bir psikiyatri olarak görülüyordu ve beyin yıkama tekniği de en orijinal başarısıydı. Rus psikiyatrisi ise psikanalizi

---

478 Maurice Merleau-Ponty, *Phénoménologie de la perception*, Paris: Gallimard, 1945.

479 Henri Baruk, *Psychiatrie morale expérimentale individuelle et sociale*, Paris: Presses Universitaires de France, 1945.

480 Alphonse Maeder, *Wege zur seelischen Heilung*, Zürih: Rascher, 1945.

481 J. L. Moreno, *Group Therapy*, New York: Beacon House, 1945.

idealist (bu sözcüğün Marxist terminolojideki olumsuz çağrışımıyla) addediyordu, çürüyen kapitalizmin acınası bir tezahürü, yoksulların tedavi olasılığından yoksun olduğu bir ortamda sadece zengin asalaklara özel plütokratik bir terapi olarak görüyordu.

Siyasal durumun bir diğer yansıması olarak Pavlovcu psikiyatri Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerine yayılmıştı. Batı ve Orta Avrupa'da (savaş öncesindeki psikanalistlerin pek azı kalmıştı geride) Freudculuk kimi zaman Amerika'dan yapılmış kültürel bir ithalat gibi görünüyordu. Fransızların Freud'u İngilizceden okuması olağan bir hâl almıştı, genç Almanlar bile orijinal terimler Ich, Es, Über-ich terimlerini kullanacaklarına ego, id, süperegodan bahsediyordu. Öte yandan varoluşçu felsefe ve psikiyatrinin etkisi yayılıyordu, Avrupa yeni psikoterapi yöntemlerinin beşiği olmayı sürdürüyordu. Dinamik psikiyatrinin geleceği ümitvar ve olasılıklarla dolu ama insanlığın geleceği kadar da öngörülemez görünüyordu.

11

SONUÇ

Dinamik psikiyatrinin kökeni ve gelişimi üstüne yaptığım bu araştırma boyunca, mümkün olduğu ölçüde tarihsel olguların zemininde kaldık. Şimdi de araştırmamızın başlangıç noktası olan ("Giriş" bölümünde dile getirdiğimiz) probleme bir cevap bulabilmek için bu evrime neden olan ve onu yönlendiren etkenleri analiz etmeye çalışacağız.

Bu etkenler sosyoekonomik ve siyasal zemin, kültürel eğilimler, öncülerin kişiliği ve çeşitli olayların ortaya çıkmasıyla ilgili birkaç kategoride sınıflandırılabilir.

Birincisi, dinamik psikiyatrinin evrimini sosyoekonomik ve siyasal arka planla, en başta da ekonomi tarihi ve sınıf mücadelesiyle birlikte değerlendirelim. Mesmer'in Gassner karşısında zafer kazanması, aristokrasinin din adamları karşısında zafer kazanması anlamına geliyordu.[1] Mesmer'in Societe de l'Harmonie'si çökmesinden kısa bir süre önce ağırlıklı olarak Fransız soylularından mensuplara sahipti. Mesmer'in *baquet*'si etrafında çıkan "krizler" cemiyet hanımlarının meşhur rahatsızlığı *vapeurs*'e benziyordu. Mesmer'den Puysegur'a geçilmesi, "aristokratlara yönelik manyetizma"dan "halk için manyetizma"ya geçilmesi anlamına geliyordu, öğreti ve terapi yöntemlerinde de buna mukabil değişiklikler olmuştu.[2] Ama yeni yönetici sınıfın, burjuvazinin gücünün giderek artması sonrasında manyetizmadan hipnotizmaya geçildi. Manyetizmacı ile hastası arasındaki bağ soylu ile tebası arasındaki babacan ve simbiyotik ilişkiye yansırken, hipnotizmacı ile hipnotize edilen arasındaki ilişki burjuva efendinin kendisine bağlı çalışanlara karşı otoriter tavrına yansıyordu; eski manyetizmacıların pazarlıkçı terapisinin ve hastaların hastalık yaratan sırlarını ele alma biçimlerinin yerini hipnotize edici komutlar verilmesi almıştı.[3] Bleuler'den bahsederken onun şizofreni hakkındaki çalışmasının kökeninin Zürih'te kent aristokrasisi ile çiftçiler arasındaki siyasal mücadeleye götürülebileceğini söylemiştik. Bu bakış açısıyla yaklaşıldığında Bleuler'in şizofreni kavramının doğuşu, çiftçilerin kent soyluları karşısında kazandığı zaferin bir yan

---

1 Bkz. ikinci bölüm, s. 67-69.

2 Bkz. dördüncü bölüm, s. 190-193.

3 Bkz. dördüncü bölüm, s. 193-194.

ürünü olarak görülecektir.[4] Dinamik psikiyatri açısından etkilerini belirttiğimiz 1848 Devrimi'nin başarısız olması, burjuva sınıfının hâkimiyetinin güçlendirilmesini beraberinde getirdi.[5] Bu arada Sanayi Devrimi bir yanda sanayi ve ticaretle uğraşan güçlü bir üst sınıfın oluşmasına, diğer yanda çok sayıda çaresiz proletaryanın oluşmasına yol açmıştı. Darwin'in kuramları üst sınıf burjuvaziye körü körüne ve amansız bir rekabet ideolojisi sunmak için çarpıtılıyordu, Marx ise işçi sınıfı ve müttefikleri için bir ideoloji geliştirmişti.[6] Paris Komünü'nün 1871'deki devrim girişiminin başarısız olması bir demokrasi karşıtı duygular seli yarattı. Dupreel, Gustave Le Bon'un "kalabalıklar psikolojisi" kuramının bu eğilimin bir ifadesi olduğunu göstermişti ama bu kuram tartışılmaz bir bilimsel gerçek gibi kabul edilmiş ve aralarında Freud'un da olduğu birçok yazar tarafından bu şekilde kullanılmıştı.[7] Aynı tarihlerde, yani on dokuzuncu yüzyılın sonunda, üst sınıflar mevcut hipnotizma ve telkin terapilerinden artık memnun değillerdi ve hastaya zihninde neler olup bittiğini açıklayacak yeni, otoriter olmayan bir psikoterapi talep ediyorlardı.[8] Birinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu büyük sosyal ve siyasal alt üst oluşların yeni dinamik psikiyatri sistemlerinde nasıl derinlere inen değişiklikler yarattığını da görmüştük.[9] Freudcu düşünceler yirminci yüzyılın teknoloji devriminden doğmuş olan hazcı-yararcı kitlesel tüketim dünyasına bir ideoloji sunacak şekilde çarpıtıldı; Darwinci kavramların çarpıtılıp Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı zorlu rekabet dünyasına bir ideoloji sunduğu gibi.[10]

Sosyoekonomik yapı, kültürel eğilimlerin kökeninde yatan ve geliştiği zemindir. Dördüncü bölümde Batı dünyasında Rönesans'tan sonra peş peşe gelen kültürel hareketleri gözden geçirmiştik: Barok, Aydınlanma, Romantizm ve Pozitivizm. Mesmer'in Gassner karşısında zafer kazanması sadece aristokrasinin din adamları karşısında zafer kazanması anlamına gelmiyordu, bu aynı zamanda Aydınlanma'nın gerilemekte olan Barok karşısında kazandığı bir zaferdi. Mesmer'in öğretilerinin Romantiklerce alınıp geliştirilmiş olması ironiktir.[11] Aydınlanma, Pinel ve Esquirol'ün psikiyatri çalışmalarına esin kaynağı oldu, Mesmer kendisini de aynı akımın temsilcisi olarak görürdü. Ama Romantizm manyetizmayı benimsedi ve yeniden yorumladı, tıp ve psikiyatri üstündeki etkisini de genişletti; Freud'un psikanalizinin ve Jung'un analitik psikolojisinin tipik özelliği sayılan kavramların birçoğunun Romantik psikiyatristlerin çalışmalarına girdiğini görmüştük.[12] Sonra 1850 civarında Romantizm organik psikiyatriyi ilerleten ve on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında başat bir konuma yerleşen Pozitivizm tarafından kontrol altına alındı.[13] On dokuzuncu yüzyıl

4 Bkz. beşinci bölüm s. s. 282-283.
5 Bkz. dördüncü bölüm, s. 224-227; ikinci bölüm, s. 96-98.
6 Bkz. dördüncü bölüm, s. 227-241.
7 Bkz. yedinci bölüm, s. 513.
8 Bkz. beşinci bölüm, s. 318.
9 Bkz. onuncu bölüm, s. 777-778.
10 Bkz. yedinci bölüm, s. 534-535.
11 Bkz. ikinci bölüm, s. 90-101.
12 Bkz. dördüncü bölüm, s. 211-216.
13 Bkz. dördüncü bölüm, s. 225-229.

sonuna gelindiğinde, yirminci yüzyıl başında, Romantizmin diriltilmesi yeni dinamik okulların doğması gibi kesin bir etki yarattı.[14] Freud'un ve Jung'un birçok fikrinin eski Romantik psikiyatristlerin öğretilerine benzediğine kuşku yoktu. Janet ise tersine, kesinlikle Aydınlanma'nın son temsilcilerinden biriydi, onun kadar olmasa da Adler de öyleydi. Bu ışıkta bakınca, Janet, Freud, Adler, Jung ve tilmizleri arasındaki rekabet on sekizinci yüzyılın sonu ile on dokuzuncu yüzyıl başında Aydınlanma ile Romantizm arasındaki gecikmiş mücadele dalgaları olarak anlaşılabilir.

Sanatçı ve yazar gibi dinamik psikiyatrist de büyük ölçüde kendi özel yeteneklerinden ve duyarlılıklarından yararlanarak kendi dünyayı algılama biçimini belirler. Her dinamik psikiyatristin psişik gerçeklik hakkında kendisine özgü bir hissi vardır, kuramları da hayatındaki olaylardan etkilenir. Janet faal ve duygusal olmayan bir insandı, bu nedenle de bir tür davranışçı psikoloji kurmakla ilgileniyordu.[15] Mesafeli, ılımlı düzeyde mizahi ve iyi niyetli tutumu akılcı psikoterapisine yansımıştı; onun atalarının çalışkan ve tutumlu görenekleri, "psikolojik kuvvetler bütçesi" kuramına yansımıştı. Janet rüyalarını hatırlayamadığından, iyi bir rüyacı olan Freud'un tersine *Rüyaların Yorumu* gibi bir kitap yazması mümkün olamazdı. Ergenliğindeki çözülmemiş dinsel kriz tekrar tekrar din psikolojisine dönmesine neden olmuştu. Daha önce gördüğümüz gibi Freud'un büyük yazarlarla ortak bir yönü vardı: insanların hayatlarının ve kişiliklerinin gizli yönlerine derin bir ilgi duyuyordu ve üstün bir dil hâkimiyeti vardı.[16] Oedipus kompleksi kavramı ve bu kavramın insanın kaderinde merkezî bir yere sahip olması açıktır ki Freud'un kendi hayat hikâyesinden kaynaklanmıştır, Adler ya da Jung'un bu düşünceyi kabul edememesinin nedeni de budur, çünkü onlar erken çocukluklarında ailelerinde epey farklı durumlar yaşamıştır. Adler'e gelince; onun en önemli yeteneği büyük bir klinikçinin en büyük özelliği olan hızla kesin bir gözlemde bulunma becerisiydi, Almanlar buna klinik bakış derdi (*der klinische Blick*).[17] Psikoloji alanına tercüme edildiğinde bu yetenek, normal ya da hasta bir bireyin hayat tarzını ilk bakışta doğru değerlendirebilme becerisiydi, Adler bunun sonucunda bir pragmatik psikoloji sisteminin kurucusu olacaktı. Çocukluğundaki olaylar Adler'i bireyin kardeş dizilimindeki yerine, ebeveyn figürleriyle ilk ilişkilerine kıyasla daha büyük bir temel önem atfetmesine neden olmuştu.[18] Jung örneğindeyse, çarpıcı özellik, maddi gerçekliğe gayet iyi uyum sağlamış bir adamın pratik becerileri ile ender rastlanan bir psikolojik (hatta parapsikolojik) sezgi yeteneği arasındaki tezattı. Bu tezat Jung'un hastaların bilinç düzeyine çıkarılmasını, bireyleşmenin ilerletilmesi için sentetik-hermönetik yöntemin kullanılmasını içeren psikoterapisine ve tipoloji sistemine de yansımıştı. Janet örneğinde olduğu gibi, Jung'un ergenliğinde çözülmemiş dinsel kriz psikolojik sisteminin gelişimi üstünde kalıcı bir etki yaratmıştı.

---

14 Bkz. beşinci bölüm, s. 273-279.

15 Bkz. altıncı bölüm, s. 386-387.

16 Bkz. yedinci bölüm, s. 521.

17 Bkz. sekizinci bölüm, s. 590.

18 Bkz. dokuzuncu bölüm, s. 664.

Bir zihin araştırmacısı kendi nevrozuyla ya da kişiliğindeki nevrotik unsurlarla karşı karşıya kalabilir. Ne var ki kendi nevrozlarını bir inceleme nesnesi olarak alan psikiyatristler ile hayatlarının eseri yaratıcı bir hastalığın ürünü olan psikiyatristler arasında temel bir ayrım yapılmalıdır.

İlk gruba birçok örnek göstermek zor olmayacaktır. Robert Burton kendi durumunu üzücü ama kuvvetli betimlemesi "âlimin melankolisi"nde anlatmıştı.[19] George Cheyne en uzunu ve en ilginci kendisininki olan birkaç vaka hikâyesine dayanarak hastalık hastalığının (hipokondri) klasik bir betimlemesini sunmuştur.[20] Benedict-Augustin Morel *delire emotif* (daha sonra fobi denmişti) tanımını, kendi hikâyesini canlı bir dille anlatarak pekiştirmişti.[21] Janet'ye gelince; psikasteni tanımının bazı unsurlarının kendi kişisel deneyiminden alındığını varsaymamızın bazı gerekçeleri mevcuttur. Phyllis Bottome'a göre Adler erken yaşta raşitizmden mustaripti, bu da onun organ eksikliği, aşağılık kompleksi ve telafi ile ilgili kuramlar geliştirmiş olmasını açıklıyordu. Pavlov 1927'de ameliyat geçirdikten sonra maruz kaldığı kalp nevrozu hakkında kısa ama önemli bir değerlendirme sunmuştu, öyle görünüyor ki psikiyatriye duyduğu ilgiyi tetikleyen de büyük ölçüde bu olay olmuştu.[22]

Psikiyatriste düşünülecek bir konu veren, belki de kendi kendisini iyileştirme çabasına yönelten sıradan nevroz, yaratıcı hastalığın tezahürüyle karıştırılmamalıdır. Bizim varsayımımız, Freud ve Jung'un sistemlerinin büyük ölçüde yaratıcı hastalıklarından kaynaklandığı yönündedir (kendi kendilerini analiz etmeleri bu yaratıcı hastalığın bir veçhesiydi yalnızca). Yaratıcı hastalığın başlıca özelliklerini daha önceki bölümlerde betimlemiştik.[23] Kısaca hatırlayalım.

Bu ender rastlanan rahatsızlık uzun süren, dur durak bilmeyen entelektüel çalışma ve meşguliyet sonrasında başlar. Başlıca semptomları bunalım, tükenme, sinirlilik, uykusuzluk ve baş ağrısıdır. Kısacası ağır bir nevroz, kimi zaman da bir psikoz tablosu sunar. Semptomların yoğunluğunda salınımlar olabilir ama hastalık boyunca hasta başat bir fikri ya da zor bir amacın gerçekleştirilmesini takıntı hâline getirir. Tam bir manevi tecrit hâlinde yaşar, kimsenin ona yardım edemeyeceği hissi içindedir, bu nedenle de kendi kendisini iyileştirme girişiminde bulunur. Ama genellikle bu girişimlerin ıstıraplarını yoğunlaştırdığını deneyimler. Hastalık üç yıl ya da daha uzun sürebilir. İyileşme kendiliğinden ve hızla olur; iyileşmeye coşku duyguları damgasını vurur ve sonrasında kişilikte bir dönüşüm yaşanır. Kişi yeni bir manevi dünyaya eriştiği ya da dünyaya açıklaması gereken yeni bir manevi hakikate ulaştığı kanısındadır. Bu hastalığın örnekleri Sibirya ve Alaska şamanları, tüm dinlerin mistikleri, bazı yaratıcı yazarlar ve filozoflar arasında görülebilir. İyi belgelenmiş örneklerden biri

---

19 Robert Burton, The Anatomy of Melancholy, Oxford: John Lichfield, 1621.

20 George Cheyne, The English Malady, Londra: Strahan, 1735.

21 B. A. Morel, "Du Délire émotif", Archives générales de médécine, altıncı seri, VII (1866), ss. 385-402, 530-551, 700-707.

22 Bkz. onuncu bölüm, s. 802.

23 Bkz. yedinci bölüm, s. 428-429.

Fechner'dir, Nietzsche'nin de en orijinal fikirlerini bir yaratıcı hastalık ıstırabı sırasında düşünmüş olması mümkündür.[24]

Yaratıcı bir hastalığın klinik veçhesi, bir bireyden diğerine farklılık gösterir. Hepsinden önemlisi iki kategori arasına, yol bulucu ile takipçinin hastalıkları arasında keskin bir ayrım yapılmalıdır. Belki de binlerce yıldır kendisini transa sokup ruhlar dünyasını araştırmanın bir yolunu bulmuş olan yol bulucu, kendisinden sonraki şaman kuşaklarına örnek olmuştur. O yol bulucudur, diğerleri de takipçidir. Birçok birey, kendilerinden sonra hiç kimsenin tekrarlamadığı yaratıcı bir nevroz geçirmiştir, çünkü Fechner gibi, başkalarını böyle yapmaya cesaretlendirmeyi hiç düşünmemişlerdir. Ne var ki yolu tarif etmek ve başkalarını takip etmeye cesaretlendirmek yeterli değildir. Bu nedenle Rudolf Steiner, üstün manevi dünyalar hakkında bilgi sahibi olma yöntemini kesin bir dille hikâye etmişti ama öyle görünüyor ki bu yöntemi deneyenlerin hiçbiri başarılı olamadı.[25] Takipçileri olabilmesi için yol bulucunun bir kuram öğretmesi yetmez, başkalarının o kuramı izlemesini sağlayacak kullanışlı bir kılavuz da sunmalıdır. Bu nedenle çırak-şaman düzenli aralıklarla yaşlı bir şamanı görmelidir, başlangıçtaki rahatsızlığı sırasında onun öğrettiklerini uygulamaya koyacaktır. Benzer değerlendirmeler çoğu dinden mistikler için de geçerlidir. Burada da manevi bir kılavuz ihtiyacı evrensel olarak vurgulanmıştır. Bunun da ötesinde takipçinin uygun bir kılavuz bulması gerekir. Avilalı Aziz Teresa ve Haçlı Aziz John gibi ermişler zararlı deneyimlerden kaçınmak için, vicdanı doğru yönlendirecek kişiyi bulmanın öneminde ısrar etmiştir.

Dinamik psikiyatriyle ilgili olarak Mesmer'in yaratıcı bir nevroz geçirdiği ve bu nevrozdan, çığır açıcı bir keşifte bulunduğu, hayvansal manyetizmayı keşfettiği kanısıyla çıktığı tahmininde bulunuyoruz. Ne var ki Mesmer bunu tilmizlerine ancak kuramsal olarak aktarabilmiştir, onların kendi gizli yoluna girmesini sağlayamamıştır. Bu durum, Freud ile Jung'un özgünlüğünü bütünüyle gözler önüne serer. Her ikisi de kendiliğinden ve özgün bir yaratıcı hastalık geçirmişti, her ikisi de bu yaratıcı hastalığı, eğitim analizi adı altında tilmizlerinin izleyebileceği bir model hâline getirdi. Jung eğitim analizini teşvik ediyordu, Freudcular öğretici değeri nedeniyle bunu kabul etti ama Jungcu ekol daha sonra eğitim analizini şamanınkine benzer, bir tür yola girme, yola kabul edilme hastalığı olarak görmeye başladı.

Freud[26] ile Jung'un yaratıcı hastalıklarının hikâyesini burada yeniden anlatmamız gerekmiyor.[27] Ama yaratıcı hastalığın tipik özelliklerinden biri de kişinin iyileştikten sonra, keşfettiği şeyin evrensel bir hakikat olduğuna inanmasıdır. Mesmer hayvansal manyetizmanın bir hakikat olduğunu işte böyle iddia etmeye başladı, Fechner haz ilkesine vardı, Nietzsche ebedi dönüş kavramını geliştirdi, Freud Oedipus kompleksi kavramına ve nevrozun kökeninin çocukluktaki cinsellikte yattığı düşüncesine ulaştı, Jung anima ve bireyleşme sürecini keşfetti. Freud'u tanıyanlar onun Oedipus kompleksi ve libidodan hiçbir şekilde kuşku

---

24 Bkz. dördüncü bölüm, s. 216.

25 Bkz. dokuzuncu bölüm, ss. 642-644.

26 Bkz. yedinci bölüm, ss. 429-431.

27 Bkz. dokuzuncu bölüm, ss. 628-631.

duyulması gerekmeyen mutlak hakikatler olarak bahsettiğini bildirir. Ama Jung da kolektif bilinçdışı, anima ve benlik kavramlarından, bilen bir insanın sakin güveniyle bahsediyordu.

Bu nedenle, iki dinamik sistem grubu arasında bir ayrım yapmaya yöneliyoruz. Janet ve Adler birinci grupta yer alır. Janet kendi psikasteni deneyimini, Adler kendi organ eksikliği deneyimini kullanmış olsalar da başlıca keşiflerine nesnel klinik araştırmalarla ulaşmışlardır. İkinci gruptaysa Freud ve Jung'un sistemleri yer alır. Bunlar temel dayanakları içeride yatan, yani yaratıcı hastalık deneyiminde yatan sistemlerdir.

Bu ayrım zor bir soruyu da beraberinde getirir: Bir yaratıcı hastalığın bulgusal değeri nedir? Evrensel bir hakikat keşfetmiş olmaktan emin olmak, bu keşfin geçerli olması için yeterli bir kanıt sunar mı? Bu soru daha genel bir problem olan, dinamik psikolojik deneyimlerin geçerliliği sorunuyla ilgilidir. Bu sorunun veçhelerinden biri de yaratıcı hastalığın özgün bir nitelik taşıdığıdır: Yaratıcı hastalık yol bulucu için kesinlikle kişisel bir deneyimdir ama takipçi için bir örnek oluşturur ve bu örneğe uygunluk, aynı okul içinde bir öğrenciden diğerine aktarılma eğilimi gösterir. Şaman çırağı bir Tibet keşişinin Nirvana deneyimini yaşayamayacaktır ya da yogi ruhlar diyarında şaman gibi dolaşmayacaktır. Çeşitli hipnotizma okullarıyla ilgili olarak aynı tür özgüllüğe dikkat çekilmiştir ve bu yeni dinamik okullar için de geçerlidir.[28] Bir psikanalistin analiz ettiği kişiler "Freudcu" rüyalar görecek ve Oedipus komplekslerinin farkına varacaktır, Jungcuların analiz ettikleri ise arketipsel rüyalar görecek ve animalarıyla karşı karşıya gelecektir. İnsan ister istemez Tarde'nin şiarını hatırlıyor: "Deha insanın kendi neslini oluşturma yetisidir."[29]

Dinamik psikiyatristlerin başarılarının önemli bir kaynağı kendi kişiliklerinin yanı sıra, hastalarıyla olan ilişkilerinde yatar ve bunun rolü iki farklı biçimde kendisini gösterir. Birincisi psikiyatri kuramları ile psikiyatristlerin erişebildiği hasta sınıfları arasındaki ilişkidir. Başka yerlerde belirttiğimiz üzere, I. Wasserman Freud'un psikanalizi ile Adler'in bireysel psikolojisi arasındaki farkın hastaların onlara ilettiği kavramlardaki farktan kaynaklandığı kanısındaydı; Freud'un hastalarının mensup olduğu zengin grupta başat kaygı aşk problemleri etrafında dönüyordu; Adler'in hastalarında ise maddi varoluşları ile ilgili sorunlar ve başarı dürtüleri daha fazla kaygı uyandırıyordu.[30] Freud'un nöroanatomi alanında uzun zamandır yaptığı araştırmalar da beyin fizyolojisinin esin kaynağı olduğu kavramsal modellere vurgu yapmasını açıklar. Freud ile Jung'un bilinçdışı kavramları arasındaki büyük farklar aynı tipte hastalarla uğraşmamış olmalarından kaynaklanabilir. Nevrotiklerle çalışmış olan, çok fazla psikoz deneyimi olmayan Freud bilinçdışı bastırılmış dürtüler ve hatıralara rastlamıştı; dokuz yıl ağır şizofrenlerle çalışan Jung ise kolektif bilinçdışı ve arketipleri bulmaya yazgılıydı.

Dinamik psikiyatristin hastalarıyla olan ilişkisinin muhtemelen daha önemli bir başka veçhesi daha vardır. Kimi zaman bir hastayı özel bir inceleme konusu olarak seçen bir psi-

---

28 Bkz. üçüncü bölüm, s. 178.

29 Gabriel Tarde, La Philosophie pénale, Lyon: Storck, 1890, ss. 165-166.

30 Bkz. sekizinci bölüm, s. 591.

koterapist kendisini uzun süreli, zorlu ve muğlak bir ilişkinin içinde bulur. Bu hasta genellikle histerik bir kadındır. Psikiyatristin hastadan öğrendiği şey, kimi zaman beklediğinden epey farklı olur, gerçek bulguları kendisi değil de haleflerinden biri daha iyi anlayabilir.[31] Dinamik psikiyatri tarihinde hastaların rolü çok fazla ihmal edildiğinden birkaç önemli olayı hatırlamak yerinde olur.

Mesmer genç hastası Fraulein Oesterlin'i tedavi ederken terapi etkisinin mıknatıslardan değil, kendi şahsındaki manyetik sıvıdan kaynaklandığı kanısına varmıştı.[32] Sonra Maria Theresia Paradis'in körlüğünü tedavi ettiğine inanmış, bu hanım da kısa bir süre boyunca yeniden görebileceğine inanmıştı; bugün bu hikâyede telkin, aktarım ve karşı aktarımın tipik bir örneğini görüyoruz, ancak Mesmer vakayı yanlış anlamış, kendisine karşı bir komplo düzenlendiğinden kuşkulanmış ve Viyana'dan ayrılmıştı.[33] Puysegur ondan çok daha talihliydi. Victor Race'te mükemmel bir krizin ilk örneğini görmekle kalmadı, ondan, manyetik uykunun terapi amacıyla nasıl kullanılabileceğini, Mesmer'in sıvı kuramının hatalı olduğunu, manyetizmacının sanki cansız bir aygıtmış gibi bir hastayı kanıt gösterisi için kullanmaması gerektiğini de öğrendi.[34] Açıktır ki bu öğretiler kaybolup gitmemiştir. Despine ile Estelle'in hikâyesini okurken, Despine'in hastasının numaralarının farkına varmak ve bağı, kendisini hastalığından hünerle çıkaracak bir kılavuz gibi kullanmayı öğrenmek için ne kadar çok deneyime ihtiyacı olduğunu anlar.[35] Justinus Kerner, Friedericke Hauffe'nin numaralarına, sıklıkla söylendiği gibi o kadar körü körüne kapılmış değildir. Kerner onu daha ziyade bir hayret ve eleştiri karışımıyla izliyordu. Onun terapi edici olduğu varsayılan yeteneklerini teşvik etmemişti; onu felsefe ve ilahiyat alanının ünlü isimlerine göstermekten gurur duyuyordu ve Hauffe'yi ünlü bir kâhine yapmıştı belki ama Hauffe'nin hikâyesinin yayınlanması da Kerner'e ün kazandırmıştı.[36] Terapist ile hasta arasındaki ilişkinin daha olağanüstü bir örneği, Rahip Blumhardt'ın içine şeytan girmiş köylüsü Gottliebin Dittus'la ilişkisinde görülebilir. Blumhardt iki yıl boyunca karanlığın güçlerine karşı ümitsiz bir savaş yürüttü, ne kadar fazla mücadele ederse, Gottliebin'in semptomları o kadar ağırlaştı. Nihai zafere ulaştıktan sonra Blumhardt'ın kişiliği büyük bir değişiklik geçirdi.[37]

Puysegur ile eski manyetizmacıların öğretilerinin on dokuzuncu yüzyılın son yıllarında neredeyse tümüyle unutulmuş olması, Charcot ve Breuer örneklerinde de görüldüğü üzere büyük bir talihsizliktir. Charcot'nun Blanche Wittman ve başka histerik kadınları, deneysel olduğuna inandığı araştırmalarda nasıl kullandığını gördük.[38] Breuer'in ünlü hastası Anna O.'nun (Bertha Pappenheim) vakası aslında ilk manyetizmacıların o kadar peşinden koştuğu

---

31 H. F. Ellenberger, "La Psychiatrie et son histoire inconnue", L'Union médicale du Canada, XC (1961), ss. 281-289.

32 Bkz. ikinci bölüm, s. 72.

33 Bkz. ikinci bölüm, s. 73-74.

34 Bkz. ikinci bölüm, s. 83-85.

35 Bkz. üçüncü bölüm, s. 136-138.

36 Bkz. ikinci bölüm, s. 92-94.

37 Bkz. birinci bölüm, s. 33-37.

38 Bkz. ikinci bölüm, s. 112-113.

şu büyük manyetik hastalıklardandı. Anna O. benzersiz semptomlar gösteriyordu, tedavisini yönlendiriyordu, doktoruna açıklamıştı ve hastalığın ne zaman son bulacağını da haber vermişti. Anna kendi kendisine yönlendirdiği terapisinde (kısa süre önce yayınlanmış bir kitap sayesinde moda olmuş) katarsis prosedürünü tercih ettiği için, Breuer histerinin psikolojik kökenini ve tedavisini keşfettiğine inanıyordu. Ne var ki bu kuramsal olarak yanlış bir kurgu ve başarısız bir terapiydi, yine de Freud'u psikanalizin başlangıcına doğru yönelttecekti.[39] Eski manyetizmacıların bulgularını keşfetme, özellikle de bağı terapi amacıyla kullanma işi Janet'ye kaldı. Janet, Leonie'den, derin bir hipnozdan çıkan başka bir kişiliğin, onun üstünde yapılan eski hipnoz deneylerinin yeniden canlandırması olduğunu öğrendi. Böylece Charcot'nun üç aşamalı hipnozundaki hatayı anlamayı başardı.[40] Leonie'nin uzaktan hipnotize edilebilme yetisi Janet'nin parapsikolojiye karşı hiç bırakmayacağı bir güvensizlik duymasına yol açtı. Bu da daha sonra, Madeleine'le uğraşmak zorunda kaldığında neden son derece temkinli davrandığını açıklar; Madeleine aralıklarla Tutku stigmatasını gösteriyordu ve derin ıstırap ile mest olma arasında gidip geliyordu.[41]

Flournoy'un "Helene Smith"le ilgili bulguları zengin ve çok katmanlıydı. Unutulmuş çocukluk hatıralarının önemini, hastanın fantezilerinde çeşitli çocukluk evrelerinin tersine çevrildiğini ve bunların gizli dileklerin ifadesi olduğunu göstermişti. Ama medyumun ona karşı hislerinin niteliğini anlamış olsa da yeterince temkinli değildi. Flournoy'un kitabının yayınlanması, Helene'in ona karşı düşmanca bir tutum içine girmesine neden oldu, Helene faaliyetlerini kısır otistik bir hayatla sınırladı ve Flournoy bir denek üstünde bu tür uzun süreli incelemeler yapmanın tehlikesini anladı.[42] Jung'un medyumu Helene Preiswerk, Prevorst Kâhinesi ile Helene Smith'in bazı özelliklerini birlikte taşıyordu. Jung Kerner ile Flournoy'un deneyimlerinden yararlandı ama hastanın kendisine karşı hislerinin oynadığı rolü ancak sonraları anladı. Jung medyumvari şarlatanlığın, genç hanımın kişiliğinin gelişmesini önleyen engelleri aşmaya yönelik ümitsiz bir girişim olduğunu anladı ve bu da daha sonraki bireyleşme kavramının ilk nüvesini oluşturdu.[43] Aslında Mesmer'in eski hastası Maria Theresia Paradis'in kör olmasına rağmen bir müzisyen olarak parlak bir kariyer yapmış olması, Gottliebin Dittus'un Blumhardt'ın evine girip yardımcısı olması, Blanche Wittman'ın bir radyologun asistanı olup bir bilim şehidi olması, Bertha Pappenheim'ın sosyal çalışmalar alanında öncü bir isim olması ve Helene Preiswerk'in Basel'de başarılı bir dikimevi işletmesi dikkat çekicidir.

Freud'a gelelim; serbest çağrışım yöntemini ona kısmen bir hastasının, Elisabeth von R.'nin tavsiye ettiği ve Kurt-Adam'ın psikanalizin gelişiminde tarihsel bir rol oynadığı unutulmamalıdır.[44] Freud ondan çok şey öğrenmişti ve ona o kadar minnettardı ki, sonraları

---

39 Bkz. yedinci bölüm, s. 464-468.

40 Bkz. altıncı bölüm, s. 324-326, 346-347.

41 Bkz. altıncı bölüm 381.

42 Bkz. beşinci bölüm, s. 312-314; onuncu bölüm s. 739.

43 Bkz. dokuzuncu bölüm, s. 648.

44 Bkz. yedinci bölüm, s. 471.

onu ücretsiz tedavi etmiş ve birkaç yıl boyunca onu destekleyecek para toplamıştı. Ama Kurt-Adam, Freud'a karşı yoğun bir bağlılık hissediyor, paranoyakça sanrılara kapılıyordu ve bu da uzun süre biraz daha tedavi edilmesini gerektirdi.[45] Görüyoruz ki dinamik psikiyatrinin tarihi, rolleri tuhaf bir biçimde görmezden gelinen bir tanınmış hastalar galerisinin katkılarından ayrı tutulamaz.

Bu kitap boyunca dinamik psikiyatristlerin elde ettiği başarıların başka kaynaklarıyla da karşılaştık. "Hiç kimse bir ada değildir." Tam bir tecrit edilmişlik hissi içinde yaratıcı bir hastalık geçiren öncü bile. Yaratıcı zihinler sosyal çevrelerine ve ayrıca üstatları, meslektaşları, dostları, öğrencileri, eleştirmenleri, hatta karşıtlarından oluşan daha sınırlı, özel bir insani bağlama çözülmez bağlarla bağlıdırlar. Bir insanın düşüncesinde neyin gerçekten ona ait olduğunu, neyin çevresindekilerin önerisi olduğunu, neyin okuduklarından geldiğini ayırt etmek imkânsızdır. Kriptomnezinin gücü asla hafife alınmamalıdır, dönemin olaylarının yarattığı uyarımın gücü de. Bu açıdan, Jön Türkler'in 1908 ile 1909'daki devriminden ve *Totem ve Tabu*'ya nasıl yansıdığından bahsetmiştik.[46] Kimi zaman yeni bir yol arayan psikolog kısa süre önce yayınlanmış bir kitaptaki bir çözüme yönelecektir. Freud, Frazer'ın totemcilik hakkındaki kitabından etkilenmişti,[47] Jung Frobenius'un *Epoch of the Sun God* adlı kitabından esinlenmişti,[48] Adler'in esin kaynağı da Vaihinger'in *Die Philosophie des Als Ob* olmuştu.[49] Schreber'in hatıralarının yayınlanması, Jung'un Freud'un libido kuramından ayrılmasına yol açtı ama Freud'un paranoya kuramına esin kaynağı oldu.[50] Jensen'ın *Gradiva*'sı[51] ve Spitteler'ın *Imago*'su gibi bir tek roman bile düşünceleri harekete geçirebilir.[52]

Dinamik psikiyatrideki sürecin sıklıkla görmezden gelinen bir diğer veçhesi de başka bir bilgi dalında geçerli olan fikirlerin benimsenmesidir. Psikiyatri alanına aktarıldıklarında ve başka bir terminolojiyle formüle edildiklerinde bu fikirler yeni keşiflerin ortaya çıkmasını takdim eder. Bebekte cinsel içgüdünün uyanması olasılığı ve küçük oğlanın annesine aşkla bağlanması Katolik eğitimciler tarafından gayet iyi biliniyordu, bu kavramlar Michelet tarafından popülerleştirilmiştir ama Freud bunları ileri sürdüğünde şaşırtıcı yenilikler olarak göründüler.[53] Eşcinselliğin çoğu örnekte fiziksel yapıdan değil, psikolojik nedenlerden kaynaklandığı da psikiyatristlere kendisini dayatmadan önce eğitimciler tarafından gayet iyi biliniyordu. Aynı şekilde histeriyle ilgili psiko-cinsel kuram da nöropsikiyatristler arasında baskın olmadan önce jinekologlar arasında geçerli olmuştur. Adli soruşturmacılar sürçmelerin anlamını biliyordu ve psikanalizin oturmuş bir parçası hâline gelmeden evvel sürçme-

45 Bkz. yedinci bölüm, s. 529-530.
46 Bkz. yedinci bölüm, s. 512.
47 Bkz. onuncu bölüm, s. 760.
48 Bkz. dokuzuncu bölüm, s. 667.
49 Bkz. sekizinci bölüm, s. 570, 595.
50 Bkz. yedinci bölüm, s. 517-518.
51 Bkz. onuncu bölüm, s. 740.
52 Bkz. onuncu bölüm, s. 744-745.
53 Bkz. beşinci bölüm, s. 292.

lerden yararlanıyordu.[54] Moreno'nun psikodramayı terapi edici bir prosedür olarak kullanmasından çok önce suçların yeniden kurgulanması uygulanıyordu ve sıklıkla da bu uygulamalar katillerin itirafıyla sonuçlanıyordu.

İlerleme kimi zaman sadece eski, terk edilmiş bir fikrin benimsenmesidir. Yeni dinamik psikiyatrinin bazı kavramları yenilikleri itibarıyla sarsıcı olmak şöyle dursun, eski moda görünüyordu. Eski Romantik psikiyatristlerin ileri sürdüğü, popüler zihinde hâlâ canlı olan hastalığa kaçış kavramı böyleydi; psikotiğin klişeleşmiş hareketlerinin psikolojik bir anlamı olabileceği fikri de. Edmond de Goncourt'un kaleme aldığı bir romanda talihsiz bir kadın o kadar çok ıstırap çeker ki ağır bir psikoza kaçar.[55] Onu tımarhanenin bir köşesinde oturmuş, durmadan eliyle dairesel hareketler yaparken görürüz. Yazarımız açıklar: Kadın sanrılarında, mutlu çocukluk yıllarında olduğu gibi bir kiraz ağacından düşen yaprakları topladığını hayal etmektedir. Bu romanı okuyan psikiyatristler bu modası geçmiş Romantik hayale gülümsemiş olsalar gerektir ama Bleuler ile Jung benzer fikirler öğretmeye başladığında bu aydınlatıcı bir yenilik gibi göründü.

Yeniliği ve orijinalliği ne olursa olsun, yaratıcı bir eser hemen her zaman çağdaş bir eğilimin bir parçasıdır; etrafta dağınık duran çok fazla sayıda kavrayışı berraklaştırır. Freud'un *Rüyaların Yorumu* rüyalarla ilgili çok sayıda kitabın halkın ilgisini uyandırdığı bir dönemde yayınlanmıştı; *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme*'si 1905'te, cinsel patoloji hakkında 1880 civarında başlayan yazı selinin ortasında yayınlandı; *Totem ve Tabu* da tarihçiler, etnologlar ve psikologların totemciliği insanlık tarihinin varsayımsal yeniden kurgusunda belirleyici bir evre olarak görmesine neden olan dönemin bir akımı sırasında yayınlandı. Çığır açıcı bir eser ne ölçüde gerçekten kültürel bir devrim başlatır, ne ölçüde zaten mevcut bir eğilimin somut hâlidir, bunu belirlemek son derece zordur.

Böylece soruşturmamızın başlangıç noktası olan paradoksa, fizik bilimlerinde gözlenen tutarlı evrim sürecinin tersine dinamik psikiyatrinin reddedilme ve dirilme evreleri olan görünürde tutarsız bir dizi değişiklik geçirdiği olgusuna geri dönmüş oluyoruz. Bu noktada başka temel farklılıkların da dinamik psikiyatriyi diğer bilimlerden ayırdığını belirtmemiz gerekir.

Modern bilim, her ayrı bilim dalının özerkliğe sahip olduğu, konusu ve özgün yöntemiyle tanımlandığı birleşik bir bilgi bütünüdür; dinamik psikiyatri alanıysa tam tersine açık sınırlarla belirlenmemiştir, diğer bilimlerin alanlarını işgal etme, hatta onlarda devrim yapma eğilimi gösterir. Freud "Psikanalizin kurucusu, neyin psikanaliz olduğuna neyin olmadığına hükmetme vasıflarına en iyi şekilde sahip kişi olmalıdır." diye ısrar ediyordu.[56] Böyle bir bakış açısı modern bilime yabancıdır, örneğin Pasteur'ün neyin bakteriyoloji olduğunu neyin olmadığına karar verecek kişinin kendisi olduğunu ilan etmesi, hiç kimsenin aklından hayalinden geçmez; oysa Heidegger'in Heideggerci felsefenin ne olup ne olmadığını tanımlayacak kişinin kendisi olduğunu ileri sürmesi son derece normal olurdu.

---

54 Bkz. yedinci bölüm, s. 479.

55 Edmond de Goncourt, La Fille Elisa, Paris: Charpentier, 1873.

56 Ernest Jones, The Life and Work of Sigmund Freud, New York: Basic Books, 1955, II, s. 362.

Birleşik bir bilimde "okul" terimi sadece, birkaç öğrencinin henüz genel bilgi birikimine tam olarak dâhil edilmemiş yeni bir akım üstünde çalışan bir üstadın çevresinde geçici bir grup oluşturması anlamına gelir. Örneğin Pasteur'ün keşifleri sıradan bilgi hâline gelmeden önce Pasteur "okulu" böyleydi. Modern dinamik psikiyatrinin kurucuları arasında sadece birinin, Janet'nin birleşik bilim geleneğine sadık kaldığını belirtmemiz gerekir. Janet bir psikoloji cemiyeti ile bir psikoloji dergisinin kurucularından biri olsa da, güçlü bir psikolojik sentez yaratmış olsa da bir "hareket" ya da bir "okul" kurmak hiç aklına gelmemişti. Nasıl ki Pasteur keşiflerinin tıpla bütünleştirilmesini beklemişse, Janet de öğretilerinin psikoloji disipliniyle bütünleştirilmesini beklemişti. Freud, Adler ve Jung'dan bahsederken tersine, onlarda "okul" sözcüğünün Greko-Romen antik devrin "felsefi okulları"yla bağlantılı bir anlama geldiğini belirtmiştik.[57] Bu birleşik bilim düşüncesinden bağımsız "okullar" düşüncesine dönüş, hak ettiği dikkati çekiyormuş gibi görünmeyen olağanüstü bir yeniliktir.

Bütün bu paradokslar daha derindeki bir başka paradoksu, daha açık bir deyişle dinamik psikiyatrinin bağlılıkları ile deneysel psikolojinin bağlılıkları arasındaki tezatı örter. Modern bilim deney, sayısallaştırma ve ölçüme dayanır, sadece fizikte değil, insan ruhunun büyük âleminde. Bu bakış açısına göre dinamik psikiyatri hiç kuşkusuz eleştiriye açıktır. Libido, ego gücü, süper ego, anima, bireyleşme vb., bütün bunları şimdiye dek ölçmeyi kim başarmıştır? Bu oluşumların varlıkları bile gösterilmemiştir. Ama yakın çevrelerindeki psikoterapötik durum içinde kendilerini sadece hastalarıyla uğraşmaya adamış psikiyatristlere göre bu terimler soyut kavramsallaştırmalar değildir; varoluşları deneysel araştırmacıların istatistikleri ve hesaplamalarından çok daha somut olan yaşayan gerçekliklerdir. Yıllarını kelime çağrışım testini geliştirmeye adamış olan Jung daha sonraları şöyle bir açıklamada bulunmuştu: "İnsan ruhu hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler deneysel psikolojiden hiçbir şey ya da neredeyse hiçbir şey öğrenmeyecektir."[58] Hans Kunz, Freudcuların epistemologların itirazlarını neden kabul etmediğini açıklamıştı: "Çünkü psikanalistler psikanaliz hakikatini, mantıksal olarak formüle edilmiş kavrayışların sunduğu olağan kanıtları kuvvette ve ikna edicilikte geniş kapsamda aşacak şekilde deneyimlemiştir..., biçimsel mantığın karşılaştırılamayacak kadar küçük kanıtlarına dayanarak kanılarından vazgeçecek gibi değillerdi pek."[59]

Aslında birbirleriyle karşı karşıya gelen iki gerçeklik kavrayışıyla uğraşıyoruz, öyle görünüyor ki psişik hayat âlemine, her ikisi de meşru olan iki yönden yaklaşılabilir: ya araştırma uzmanının doğru ölçüm, sayısallaştırma deney tekniğiyle ya da dinamik psikoterapistin sayısallaştırılamayan yakın yaklaşımıyla.

Dinamik psikiyatrist bu nedenle Jung'un psişik varlıklar ya da psişik gerçeklikler dediği şeyle uğraşmaktadır. Peki ama psişik gerçeklikler tam olarak nedir? Burada sadece yaratıcı

---

57 Bkz. birinci bölüm, ss. 56-57.

58 Bkz. dokuzuncu bölüm, s. 653.

59 Hanz Kunz, "Die existentielle Bedeutung der Psychoanalyse in ihrer Konsequenz für deren Kritik", Der Nervenarzt, III (1930), ss. 657-668.

hastalık sürecinde ve derin psikologlarının gündelik çalışmalarında keşfedilmiş olanlarla ilgileniyoruz. Böyle bile olsa birçok psişik gerçeklik türü vardır ve bunlar sıklıkla birbirleriyle çelişir ve uyumsuzdur; ama onlarla çalışan insanlara göre aynı kesinlik niteliğine sahiptirler. Örneğin Jung'un analitik psikolojisini Freud'un psikanalizine indirgemek ya da tam tersini yapmak nafile bir girişim olacaktır; ve bu işin, bu ikisini deneysel psikolojinin kavramsal çerçevesine indirgeme girişiminden aşağı kalır bir yanı olmayacaktır. Başka birçok dinamik sistem de düşünülebilir.[60]

İnsan psişesinin bilinmesiyle ilgili birbiriyle uyumsuz iki yaklaşımın bir arada var olması birlik özlemi çeken bilim insanını sarsar. Yeni dinamik sistemlerin özerkliğini feda ederek bilimin birliği ilkesini korumamız mı gerekir, yoksa bu sistemleri (ve muhtemelen bunlardan sonra doğacak başka sistemleri) koruyup birleşik bilim idealini soylu bir hayal olarak mı değerlendirmeliyiz? Psikologlar ve filozofların birlikte gösterdikleri çaba bu ikilemden bir çıkış yolu sunabilir. Bilinçdışının keşfedilmesiyle ilgili araştırmamızda, psikologların ağırlıklı olarak bilinçdışının muhafazakâr, ahlaksız ve yaratıcı veçheleriyle ilgilendiğini, Flournoy'dan sonra mitopoetik bilinçdışına pek az dikkat sarf edildiğini gördük.[61] Hâlâ büyük ölçüde incelenmemiş olan bu alanın yeniden araştırılması, karanlıkta kalmış birçok sorunu yeni bir ışıkla aydınlatabilir. Öte yandan filozofların psişik gerçeklik kavramıyla ilgili düşüncelerini genişletmeleri ve onun yapısını tanımlamaları dileğinde de bulunulabilir. (Heidegger'in insan varoluşunun yapısını maddi ve imal edilmiş nesnelerin yapısıyla karşılaştırırak yaptığı gibi.) Bundan sonra daha yüksek bir senteze varma ve deneysel psikolojinin güçlü taleplerinin, bilinçdışı kaşiflerinin deneyimlediği psişik gerçekliklerin hakkını verecek kavramsal bir çerçeve geliştirme umudunu taşıyabiliriz.

---

[60] Potansiyel dinamik psikiyatri sistemleri tasarlayanlar arasında örneğin şu isimler yer alır: Arthur Schnitzler (yedinci bölüm s. 455), Léon Daudet (dokuzuncu bölüm, s. 668) ve André Breton (onuncu bölüm, ss. 786-788).

[61] Bkz. beşinci bölüm, ss. 315.

İNDEKS

A

A. A. Brill 746, 751

A. Baeumler 222, 223

Abbé Desfontaines 220

ABD 22, 29, 95, 96, 97, 101, 135, 142, 148, 156, 168, 169, 225, 226, 229, 234, 243, 256, 281, 283, 331, 333, 401, 419, 438, 442, 538, 543, 555, 556, 560, 597, 603, 605, 632, 635, 700, 703, 711, 725, 735, 737, 740, 741, 743, 744, 745, 751, 752, 772, 774, 776, 780, 791, 795, 799, 803, 806, 808, 810, 811, 812, 814, 815, 820

Abram Kardiner 606

Académie des Sciences 104, 285, 698

Achilles 13, 357, 359, 381, 393, 395, 619, 719, 725

Achim Mechler 500

Adalbert Kuhn 491

Adler 11, 12, 14, 15, 17, 183, 224, 237, 240, 261, 272, 273, 288, 319, 392, 403, 434, 436, 437, 444, 495, 498, 502, 529, 530, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 621, 656, 658, 667, 673, 674, 677, 686, 697, 746, 755, 758, 767, 772, 777, 782, 797, 801, 802, 805, 806, 808, 811, 814, 825, 826, 828, 831, 833

Adolf Bastian 20, 688

Adolf Meyer 204, 281, 283, 286, 331, 338, 372, 409, 463, 740, 742, 744, 752, 768, 815

Adolf Strümpell 711, 714, 720

Adrien Proust 174

Adrien Turel 223

Adsız Alkolikler 15, 692

A. E. Carter 275, 277

A. F. A. King 150, 297

afazi 286, 424, 458, 459, 713

Agnostisizm 677

aile romansı 521

Ainslie Meares 180

Aion 683

akıl hastalıkları 197, 201, 203, 212, 215, 242, 280, 348, 389, 705

Albert Einstein 742, 759, 807

Albert Freiherr von Schrenck-Notzing 723

Albert Fuchs 258, 292

Albert Moll 101, 160, 296, 299, 487, 705, 710, 726, 736, 776, 800, 812

Albert Oeri 621, 622, 628, 645

Albert Robida 317

Albert Robin 363, 726

Albert Ruault 159
Albrecht Dieterich 663, 689
Albrecht Erlenmeyer 415, 417
Albrecht Ritschl 646, 685
Alcoholics Anonymous 691, 692
Aldenhoven 39, 40
Aldous Huxley 158, 799
Alexander Herzen 289
Alexander Neuer 574, 577, 593
Alexander Peyer 297, 710
Alexander von Humboldt 618
Alexandra Adler 17, 558, 586
Alexandre Bertrand 88, 187
Alexandre Dumas 88, 167
Alexis 152, 163, 225, 815
Alexis de Tocqueville 225
Alfonso de Liguori 292
Alfred Adler 14, 17, 224, 237, 392, 437, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 551, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 560, 561, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 571, 572, 573, 574, 577, 578, 580, 581, 582, 583, 584, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 593, 597, 602, 603, 604, 606, 607, 609, 611, 615, 746, 767, 777, 782, 797, 801, 802, 805, 808, 811
Alfred Binet 138, 147, 150, 294, 330, 342, 343, 344, 345, 660, 710, 742
Alfred Carrard 794
Alfred de Musset 203
Alfred de Vigny 58, 714
Alfred Espinas 298
Alfred Fouillée 174, 388
Alfred Hoche 757
Alfred H. Rifkin 434, 436, 732, 742
Alfred Maury 302
Alfred Russel Wallace 316
Allan Kardec 98
Almanca 65, 80, 93, 106, 108, 134, 253, 257, 263, 264, 281, 289, 303, 333, 340, 399, 401, 405, 408, 409, 417, 421, 432, 440, 459, 465, 516, 525, 532, 538, 547, 549, 557, 562, 577, 603, 608, 613, 616, 628, 629, 632, 635, 638, 647, 654, 655, 668, 678, 679, 680, 681, 703, 719, 722, 731, 739, 752, 756, 762, 769, 771, 781, 803, 804, 810, 814
Alman Psikoterapi Cemiyeti 632, 633
Almanya 16, 17, 67, 70, 79, 87, 90, 91, 94, 97, 98, 101, 107, 108, 117, 118, 154, 158, 159, 164, 165, 166, 171, 193, 194, 196, 200, 203, 225, 226, 227, 231, 234, 239, 250, 253, 254, 257, 258, 261, 263, 265, 274, 279, 283, 290, 294, 319, 320, 321, 324, 332, 369, 389, 398, 416, 419, 447, 464, 491, 495, 552, 565, 566, 603, 606, 616, 617, 618, 632, 633, 636, 640, 656, 698, 700, 702, 705, 706, 710, 715, 725, 726, 727, 728, 739, 741, 749, 754, 755, 756, 757, 767, 770, 772, 773, 775, 776, 780, 784, 788, 789, 790, 794, 795, 800, 801, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 812, 814, 815
Alphonse Daudet 106, 113, 671, 689, 702, 798, 799
Alphonse Maeder 17, 37, 53, 557, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 637, 676, 686, 764, 766, 820
Alphonse Teste 125
Alsace 85, 100, 102, 103, 188, 191, 199, 253, 319, 321, 322, 324, 705, 755, 775, 780, 781
Alwin Mittasch 267
A. Lyubimov 103, 106, 108, 717
Amalia Freud 405
A. M. Hocart 43
anaerkillik 219, 220, 221, 576, 594
analitik psikoloji 615, 635, 661
anarşist 223, 228, 236, 432, 715, 752, 798, 799
Anatole France 278, 707, 775, 785
Anaximander 693
Andreas-Salomé 271, 273, 289, 406, 519, 770
André Billy 250, 278
André Breton 130, 442, 785, 786, 787, 788, 834
André Gaucher 702, 799
André Gide 176, 622
Angelo de Gubernatis 491

Angelo Hesnard 525
Aniéla Jaffé 17
anima 205, 629, 631, 638, 665, 666, 667, 669, 675, 676, 681, 686, 688, 694, 745, 827, 828, 833
anima ve animus 667, 675, 676, 681
anima yansıtması 676
animus 205, 665, 666, 667, 669, 675, 676, 681
anksiyete 24, 143, 214, 215, 246, 353, 470, 471, 736, 816
Anna de Noailles 449
Anna Freud 439, 502, 603, 809, 812
Ansel Bourne 141, 142
Answer to Job 646, 683, 684
Anton Nagele 491
Anton von Freund 777
antroposofi 207, 643, 644
A. P. Elkin 49
aristokrasi 187, 196, 318, 695
Aristoteles 306, 467, 593, 739
arketipler 273, 289, 628, 629, 631, 661, 664, 666, 668, 676, 677, 682, 683, 684, 685, 693, 694, 695
arketipsel 290, 304, 448, 612, 629, 664, 665, 668, 669, 670, 673, 675, 676, 680, 681, 682, 828
Arnold Toynbee 812
Arnold Zweig 613
Arthur de Gobineau 276
Arthur Schnitzler 251, 277, 278, 419, 422, 435, 451, 452, 453, 454, 455, 778, 834
Arthur Schopenhauer 165, 209, 210, 687
Asa Gray 234
asimilasyon 402, 405
A. Souques 103, 354, 713
aşağılık duygusu 253, 569, 572, 592, 597, 612
aşağılık kompleksi 577, 593, 611, 826
atalet 460
A. Tokarsky 499
Aubin Gauthier 159, 161
August Aichhorn 798
August Bebel 222, 223, 240, 594
Auguste Comte 225, 226, 284, 332
Auguste Forel 102, 262, 280
Auguste Lassaigne 163
August Winkelmann 204
Avusturya 14, 15, 16, 17, 66, 67, 68, 73, 79, 101, 186, 193, 195, 225, 246, 253, 254, 255, 258, 264, 278, 397, 398, 400, 401, 402, 404, 409, 433, 434, 435, 437, 440, 441, 445, 446, 451, 455, 512, 522, 537, 538, 544, 545, 548, 549, 550, 552, 553, 554, 555, 556, 560, 563, 565, 566, 567, 616, 642, 698, 699, 700, 704, 705, 706, 715, 722, 724, 725, 726, 728, 737, 749, 759, 760, 767, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 788, 791, 793, 795, 805, 807, 809, 810, 813
Avusturya-Macaristan 254, 255, 398, 401, 437, 441, 538, 549, 552, 553, 565, 616, 700, 706, 715, 737, 749, 759, 767, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 779, 782, 813
Axel Munthe 114
Aydınlanma 33, 65, 67, 68, 69, 73, 75, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 211, 225, 227, 229, 233, 238, 240, 246, 247, 265, 319, 593, 594, 613, 614, 824, 825
Aziz Paul 683, 766, 767

B

Babinski 107, 112, 114, 115, 331, 343, 394, 708, 713, 716, 735, 743, 777
Bachofen 13, 216, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 258, 259, 272, 288, 528, 576, 594, 618, 685, 688
Baldassare Castiglione 194
Baltasar Gracian 195
Barok 13, 187, 194, 195, 196, 246, 254, 256, 824
Baron Horeczky de Horka 71
Basilides 629
baştan çıkarma 27, 158, 480
Baudouin 17, 112, 113, 273, 665
Beard 110, 239, 243, 244, 245, 256, 390

Beauchamp 146, 153, 729
Bechterev 101, 802
Benedikt 14, 61, 108, 150, 178, 259, 260, 261, 264, 295, 297, 299, 402, 410, 411, 416, 421, 446, 469, 470, 472, 503, 508, 521, 522, 531, 534, 539, 548, 584, 591, 672, 699, 710, 712, 715, 716, 720, 726
Benjamin Franklin 70, 77
Benjamin Subercaseaux 395
Benjamin Tarnowsky 704
benlik 153, 169, 176, 207, 379, 390, 604, 631, 657, 665, 666, 668, 669, 670, 679, 683, 686, 687, 689, 704, 828
Berggasse 424
Bergson 174, 175, 178, 179, 206, 257, 318, 323, 324, 330, 342, 343, 363, 364, 380, 381, 386, 391, 459, 589, 641, 684, 703, 707, 733, 734, 769, 773, 815
Bernard Grasset 574, 611
Bernard Sachs 414
Bernhardt Milt 69
Bernheim 12, 13, 100, 101, 102, 103, 110, 112, 114, 117, 121, 125, 127, 157, 159, 164, 170, 171, 177, 178, 179, 280, 285, 311, 318, 326, 328, 424, 453, 467, 468, 503, 524, 697, 699, 703, 705, 707, 708, 709, 710, 712, 716, 719, 724, 726, 727, 741, 752, 755, 756, 767, 815
Bertha Pappenheim 403, 463, 464, 465, 466, 830
Berthold Stokvis 123
beyin mitolojisi 279, 414, 458, 461
Beyond the Pleasure Principle 437
bilgelik 134, 254, 443, 666, 668, 670
bilinçdışı 12, 13, 41, 46, 61, 98, 116, 117, 118, 119, 127, 128, 146, 152, 154, 155, 157, 174, 176, 178, 180, 202, 205, 208, 209, 210, 233, 241, 242, 251, 257, 267, 268, 269, 272, 273, 296, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 329, 330, 342, 343, 348, 349, 352, 355, 360, 373, 436, 472, 473, 478, 481, 482, 484, 494, 495, 496, 500, 504, 505, 508, 509, 513, 516, 522, 523, 524, 525, 528, 529, 534, 536, 563, 574, 576, 592, 595, 596, 607, 620, 628, 635, 644, 650, 653, 655, 657, 658, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 668, 670, 674, 680, 684, 685, 686, 687, 689, 693, 695, 696, 701, 706, 710, 722, 723, 730, 733, 737, 740, 741, 756, 758, 769, 778, 785, 788, 791, 795, 797, 812, 818, 819, 828, 834
Binet 138, 147, 150, 151, 152, 173, 294, 295, 297, 315, 330, 342, 343, 344, 345, 362, 391, 649, 660, 661, 685, 686, 706, 708, 710, 720, 721, 729, 741, 742, 743
Binswanger 17, 305, 436, 498, 515, 536, 607, 745, 794, 805, 815, 816, 817
bireyleşme 201, 207, 605, 630, 640, 648, 657, 662, 668, 670, 675, 677, 678, 679, 681, 683, 686, 687, 691, 827, 830, 833
Birey Psikolojisi Cemiyeti 561
Birinci Dünya Savaşı 235, 320, 332, 398, 437, 445, 454, 455, 535, 537, 552, 562, 563, 573, 591, 592, 628, 630, 631, 754, 773, 780, 783, 804, 813, 824
Birleşik Devletler 222, 700, 759, 805, 814
Blanche Wittmann 112, 113, 114, 723
Bleuler 123, 215, 243, 280, 281, 282, 283, 309, 335, 364, 392, 436, 473, 506, 522, 534, 573, 624, 625, 626, 627, 632, 635, 650, 651, 652, 660, 685, 686, 690, 720, 726, 736, 743, 744, 746, 752, 758, 770, 771, 772, 791, 792, 794, 797, 805, 823, 832
Bolechowlu Ber 400
Bollingen Vakfı 635
Bolşevizm 553, 781
Boris Sidis 101
Borsa 694, 695
Bouchard 110, 713
Brachfeld 577, 597, 660
Brentano 91, 165, 412, 527, 528, 643
Breuer 14, 17, 61, 102, 151, 179, 279, 312, 393, 394, 401, 402, 403, 411, 412, 417, 423, 425, 426, 429, 430, 437, 446, 451, 454, 458, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 481, 503, 521, 522, 525, 643, 699, 716, 717, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726,

729, 733, 739, 741, 747, 748, 752, 757, 759, 760, 763, 765, 770, 771, 775, 802, 829, 830
Breuer-Freud 716, 721, 725, 741, 747
Breuer Vakfı 14, 17
Briquet 129, 148, 149, 151, 297, 362, 701
Britanya Tıp-Psikoloji Derneği 295
Bruno Goetz 443
Bruno Lewin 42
Brücke 260, 261, 410, 411, 412, 413, 415, 428, 430, 432, 457, 461, 462, 521, 527
Burgenland 538, 539, 540, 545, 549
Burghard Breitner 418
Burghölzli 102, 132, 242, 243, 280, 281, 282, 283, 335, 624, 625, 626, 628, 635, 637, 646, 649, 650, 651, 652, 663, 672, 689, 705, 733, 736, 743, 746, 752, 753, 758, 792, 797
burjuvazi 65, 185, 186, 194, 225
büyü 21, 26, 49, 50, 51, 52, 119, 511, 663, 667, 679, 757

C-Ç

Cagliostro 78, 167
Camille Flammarion 169, 709
Carl Brühl 409
Carl Burckhardt 696
Carl Claus 410
Carl Furtmüller 546, 548, 551
Carl Gustav Carus 208, 687
Carl Gustav Jung 15, 558, 615, 616, 617, 618, 619, 621, 623, 635, 636, 637, 640, 642, 645, 649, 657, 661, 671, 677, 681, 685, 690, 693, 694, 733, 736, 743, 746
Carl Koller 415
Carl Murchison 325, 336
Carl R. Rogers 815
Carl Spitteler 288, 663, 744
Carl Wernicke 279
Cavendish Moxon 499
C. Brodie 104
cerrahi anestezi 183
Charcot 12, 13, 14, 16, 22, 63, 65, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 120, 121, 125, 131, 132, 133, 138, 143, 148, 149, 151, 155, 159, 164, 177, 178, 179, 183, 264, 281, 284, 294, 296, 297, 311, 315, 323, 325, 326, 328, 329, 330, 331, 340, 343, 352, 353, 354, 357, 358, 362, 363, 364, 389, 394, 395, 415, 416, 417, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 428, 429, 430, 453, 463, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 481, 524, 613, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 716, 717, 718, 719, 723, 724, 728, 729, 735, 767, 768, 777, 829, 830
Charles Baudouin 17, 273
Charles Darwin 229, 230, 231, 237
Charles de Villers 164
Charles E. Maylan 449
Charles Féré 295, 344, 727
Charles Fourier 488
Charles Lafontaine 163
Charles Richet 82, 86, 98, 99, 104, 172, 228, 311, 326, 329, 509, 699, 729
Châteauroux 13, 324, 342, 345
Christian Gottlieb Heyne 201
cinsel içgüdü 209, 293, 486, 487, 646, 656, 662
cinsel sapkınlıklar 278, 295, 338, 484
Clara Thompson 603, 606
Clarence Oberndorf 792
Clark Üniversitesi 436, 626, 751, 752
Claude Lévi-Strauss 22, 26, 50
Clemens Brentano 91, 165, 527
Codex Jung 635
College de France 13, 174, 303, 329, 330, 331, 333, 337, 342, 344, 373, 392, 395, 641
Conrad Alt 748
C. Oppenheimer 733
Corbett H. Thipgen 148
Cornelius Tabori 520
C. S. Freund 429

Cyril Burt 793
çalışma terapisi 284, 369, 372, 751
çocuk cinselliği 291, 432, 494, 656, 795
çocuk psikolojisi 344, 373, 742, 794
çok kişiliklilik 118, 134, 135, 136, 138, 140, 143, 144, 147, 148, 151, 153, 164, 170, 173, 174, 175

D

Daniel Dunglas Home 97
Daniel Schreber 739
Dante 106, 108, 109, 145, 290, 432, 671, 739
Darwin 13, 134, 218, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 258, 262, 397, 488, 499, 511, 527, 533, 535, 761, 824
Darwinizm 229, 232, 233, 234, 235, 237, 238, 247, 265, 527, 594
David Bakan 519, 530
David Katz 599
David Riesman 447, 692
David Strauss 92, 93, 94, 263
Dekadans 274, 276
Delage 307, 308, 477
Delboeuf 110, 179, 315, 701, 703, 708, 709
dementia praecox 280, 281, 283, 366, 650, 758
Denis de Rougemont 640
Denis Diderot 184
depresyon 24, 188, 216, 497, 578, 715
derinlik psikolojisi 455, 473, 482, 493, 500, 525, 626
Dessoir 138, 151, 152, 258, 299, 328, 336, 487, 705, 706, 708, 710, 711, 726, 731
D. Home 97
Diderot 73, 184, 270, 272, 514
Didier Anzieu 427
Dietrich Schindler 695
dinamik amnezi 105, 353, 713
dipsişizm 151, 153, 175
diyalektik 238, 239, 240, 241, 316, 527, 589
D. Metzger 731
Doğa Felsefesi 158, 165, 203
Donato 98, 127, 179, 324, 698, 703, 704
Dora 261, 279, 414, 421, 436, 456, 463, 464, 465, 466, 483, 484, 493, 504, 527, 528, 742
Dora Stockert-Meynert 261, 414, 421, 527, 528
Doris 147, 153
dönüşümcülük 230, 232, 233, 761
Dr. Bonjour 178
Dr. Crocq 705
Dr. Honegger 663
Dr. Powilewicz 351
Duchenne 104
Dupotet 89
Du Potet 122, 125, 126, 127, 128, 162, 163
durugörü 49
Dünya Ruhu 90, 126, 152, 165, 687
dürtüler 293, 605, 606, 828

E

ebedi dönüş 827
Eberhardt Gmelin 134
Edgar Allan Poe 168, 169, 600
Edgar Bérillon 328, 708
Edgar Michaelis 36
Edith Buxbaum 427
Edmond Colsenet 153
Edmond Goblot 342
Edmond Rochedieu 693
Edmund Gurney 704
Edmund Husserl 527, 728
Edmund Jacobson 803
Edouard Dujardin 277
Edouard Pichon 329, 334
Eduard Meyer 518, 519
Eduard Silberstein 409, 430
Eduard von Hartmann 210, 687
E. Dupréel 512
Edward B. Tylor 22
Edward Glover 796

Edward Kempf 603
Edward Weiss 815
Egaz Moniz 809
ego 43, 134, 151, 152, 153, 154, 175, 207, 210, 213, 242, 297, 379, 385, 393, 461, 462, 495, 498, 500, 501, 502, 505, 521, 524, 525, 533, 535, 574, 603, 610, 668, 669, 670, 687, 695, 702, 801, 809, 812, 821, 833
eğilimler hiyerarşisi 390, 395
Eğitim 62, 169, 171, 250, 330, 435, 536, 554, 584, 641, 677, 679, 784, 797
Ekstraordinaryus 258, 398
Elena 144, 145, 147
Elie Metchnikoff 256, 499
Elise Gomperz 434
Ellen Key 316, 727
Ellen West 816, 817, 818
Emanuel Freud 408
Emile Coué 794
Emile Durkheim 342, 760
Emile Littré 226
Emile Magnin 171
Emile Zola 725
Emilie Preiswerk 619, 620
Emil Kraepelin 279, 280
Emil Lucka 147
Emil Ludwig 443
Emil Raimann 452, 733, 741, 788
Emil Rosenthal 459
Emma Goldman 752
Emmanuel Régis 525
Empedokles 230
emperyalizm 600
enantiodromia 671
Enrico Morselli 139, 703, 704, 798
Epiktetos 345
Epiküros 56, 57
Epikürosçular 56, 57
Erasmus Darwin 134, 232, 488
Eric Berne 609
Erich Fechner 695
Erich Fromm 449, 603, 605, 606, 815
Erik Erikson 691
eril itiraz 552, 561, 563, 571, 573, 576, 585, 591, 594, 602, 605, 667
erkek histerisi 14, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 433, 453
Ermeniler 719, 748
Erna Lesky 16, 411, 414, 418, 521
Ernest Bersot 323
Ernest Chambard 294
Ernest Harms 212, 213, 339, 340, 635
Ernest Jones 205, 331, 393, 394, 404, 405, 407, 413, 416, 417, 437, 438, 439, 444, 455, 463, 464, 525, 550, 557, 613, 634, 636, 702, 747, 748, 750, 751, 755, 770, 771, 775, 790, 807, 832
Ernest Renan 228
Ernest Seilliere 600
Ernst Brücke 410
Ernst Cassirer 196, 197, 198, 210, 593
Ernst Freiherr von Feuchtersleben 211
Ernst Freud 702
Ernst Haeckel 231, 234, 316
Ernst Kretschmer 368, 632, 634, 638, 791, 806
Ernst Lothar 779
Ernst Mach 193, 759
Ernst Papanek 609
Ernst Simmel 800
Ernst Troeltsch 195
Ernst Trömner 756
Erwin Ackerknecht 626
Erwin Rohde 261
E. Spenlé 175
Esperanto 341, 755
Estelle 136, 137, 157, 466, 829
eşcinsellik 286, 294, 484, 517, 518
E. T. A. Hoffmann 166, 168, 288, 515

Eugen Bleuler 123, 243, 281, 282, 309, 335, 392, 436, 473, 624, 632, 635, 651, 726, 736, 743, 746, 791, 797
Eugen Böhler 636, 694
Eugene Minkowski 17, 559, 794, 802, 807
Eugenio Tanzi 688
Eugen Sierke 66
evrim 12, 16, 19, 216, 223, 232, 233, 234, 239, 274, 389, 424, 456, 460, 461, 487, 500, 527, 573, 589, 597, 610, 662, 680, 684, 720, 726, 761, 766, 792, 832
Ewald Hecker 470

F

Faust 91, 623, 644, 685, 696, 791
Fechner 13, 216, 217, 218, 219, 226, 264, 284, 309, 428, 430, 460, 461, 496, 497, 498, 499, 528, 534, 633, 644, 685, 695, 827
Federico Sal y Rosas 23
Felix Somary 254, 774
fenomenoloji 794, 820
Ferdinand Sauerbruch 260
Fernand Desmoulins 170
Fernand Grébert 38
festschrift 334
fetişizm 278, 294
fin de siècle 274, 276, 277, 278, 279, 315, 432
Flanders Dunbar 815
Fliess 406, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 432, 433, 434, 436, 437, 439, 441, 447, 450, 460, 467, 472, 477, 485, 531, 532, 630, 739
Florence Cook 97
Flournoy 13, 17, 98, 128, 139, 147, 156, 176, 312, 313, 314, 315, 330, 338, 385, 627, 633, 648, 649, 650, 651, 654, 657, 685, 686, 724, 729, 730, 731, 733, 737, 741, 786, 794, 820, 830, 834
F. M. Cornford 693
folklor 92, 274, 492
Forel 102, 123, 132, 133, 178, 262, 280, 281, 282, 328, 409, 414, 450, 457, 463, 474, 486, 705, 706, 710, 723, 726, 741, 742, 756, 757, 759, 763, 764, 765, 776, 791, 811, 815
Forest E. Clements 21, 54
Francis Bacon 327, 388
Francis Galton 175, 310, 315, 509
François Magendie 41
Frank Podmore 96, 97
Fransa 16, 67, 73, 77, 78, 79, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 94, 96, 97, 98, 100, 103, 107, 117, 134, 135, 136, 138, 142, 154, 156, 162, 163, 164, 166, 168, 172, 174, 185, 186, 188, 192, 193, 194, 196, 200, 203, 224, 225, 227, 250, 253, 254, 256, 257, 258, 263, 274, 275, 276, 278, 289, 290, 293, 294, 304, 311, 319, 320, 321, 322, 332, 333, 334, 338, 342, 353, 364, 381, 389, 397, 416, 419, 456, 459, 492, 513, 523, 566, 583, 597, 599, 615, 616, 617, 618, 670, 698, 700, 702, 705, 706, 707, 710, 711, 715, 716, 717, 718, 719, 721, 722, 724, 725, 726, 727, 728, 734, 737, 740, 741, 742, 743, 745, 749, 751, 754, 755, 757, 767, 772, 773, 775, 777, 778, 780, 781, 783, 785, 791, 794, 798, 800, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 814, 815, 816, 820
Franz Alexander 449, 801, 803
Franz Anton Mesmer 69, 70, 71, 72, 74, 79, 80, 81, 89, 120
Franz Boas 25, 26, 752
Franz Brentano 527, 528, 643
Franz Joseph Gall 601
Franz Kafka 527
Franz Schubert 611
Fraulein Oesterlin 70, 71, 74, 829
Frederic Myers 704, 707, 724, 737
Frédéric Soulié 167
Frederik Van Eeden 102
frengi 287, 484, 799
Freud 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 57, 61, 63, 102, 110, 115, 116, 151, 153, 154, 174, 179, 183, 184, 194, 200, 205, 207, 210, 211, 215,

219, 222, 223, 224, 234, 237, 238, 240, 241, 246, 250, 257, 261, 272, 273, 279, 282, 286, 287, 288, 291, 299, 300, 302, 303, 307, 308, 309, 312, 315, 319, 328, 332, 333, 393, 394, 395, 397, 398, 400, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 541, 542, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 556, 557, 558, 559, 561, 562, 563, 564, 568, 569, 571, 573, 574, 578, 583, 584, 585, 586, 591, 592, 593, 595, 596, 600, 603, 604, 605, 606, 607, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 620, 621, 626, 627, 628, 630, 631, 632, 634, 635, 636, 637, 638, 642, 644, 645, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 662, 663, 669, 673, 674, 675, 676, 679, 685, 686, 691, 693, 694, 696, 697, 700, 701, 702, 703, 708, 710, 712, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 775, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 786, 787, 788, 789, 790, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 812, 814, 815, 816, 818, 819, 821, 824, 825, 826, 827, 828, 830, 831, 832, 833, 834

Friedericke Hauffe 91, 92, 165, 466, 647, 688, 829

Friedrich Creuzer 654, 664, 687

Friedrich Engels 222, 225, 238, 239, 316

Friedrich Glauser 778

Friedrich Hufeland 90, 159, 204

Friedrich Krauss 755

Friedrich Nietzsche 177, 222, 227, 238, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 298, 520, 706

Friedrich Schiller 519, 660

Friedrich Schlegel 201, 202, 203, 270, 283

Friedrich von Bernhardi 759

Friedrich Wilhelm Foerster 528

Friedrich Wilhelm von Schelling 203

Fritz Ernst 40, 203, 270

Fritz Marti 764

Fritz Wittels 407, 447, 529

From Anguish to Ecstasy 373, 382, 392, 394, 800

Fulgence Raymond 329, 719

fügler 360, 719

F. W. Hildebrandt 306

G

Gabriel Tarde 499, 513, 828

Gaetano Benedetti 37

Galen 55, 57, 58

Galileo 169, 748

G. Anton 710

Gardner Murphy 138, 147, 310, 315, 381

Gaston Milhaud 325, 342

Gehrart Hauptmann 705

genotropizm 809

Georg Buschan 21

George Cheyne 826

George Cox 491

George Du Maurier 305

George M. Beard 110, 243, 244

George Santayana 298

Georges Dumas 330, 331, 334, 344

Georges Gilles de la Tourett 423

Georges Guillain 103, 104, 108, 115

Georges Sorel 734, 749
Georges Verdeaux 582
Georg Friedrich Nicolai 778
Georg Groddeck 501, 793, 795
Georg Hirth 723
Georg Nioradzé 54
Gérard de Nerval 130
gerçeklik 32, 35, 214, 222, 246, 339, 358, 363, 364, 371, 379, 392, 393, 443, 461, 483, 497, 514, 523, 525, 609, 638, 639, 643, 649, 658, 801, 813, 825, 833, 834
Gerhard Adler 621, 808
Gertrude Himmelfarb 229, 232, 233
Gertrud Isolani 671
G. Golebiewski 564, 565
G. Herman 487, 739
Gılgameş Destanı 654
Gilles de la Tourette 22, 107, 709, 712
Giovanni Enrico Morselli 139
Giuseppe Balsamo 78
G. L. Walton 418
G. Mabru 168
G. N. M. Tyrrell 153
Goethe Ödülü 438, 805
Gottliebin Dittus 33, 34, 35, 36, 243, 829, 830
grande hystérie 149, 420, 421, 470, 471, 472, 701
Grasset 106, 174, 381, 574, 611, 710, 712
Gregory Zilboorg 486
Grete Meisel-Hess 758, 759
Gustav Adolf Lindner 522
Gustav Aschaffenburg 744
Gustav Bally 633
Gustave Flaubert 189
Gustave Le Bon 171, 513, 720, 824
Gustav Klimt 728
Gustav Naumann 298
Gustav Roskoff 33, 197
Gustav Steiner 15, 621, 623, 637, 645
Gustav Theodor Fechner 216, 217, 219
Guy de Maupassant 172
günah 32, 38, 39, 47, 58, 66, 68, 212, 213, 215, 590, 665, 782
gündüz düşleri 151, 175, 315, 363, 503, 609, 702, 710, 818
güzellik terapisi 45, 47
G. V. Ksenofontov 23
G. W. Harley 52

H

Haberlin 577, 609, 640, 641, 642, 645, 646
Hack Tuke 318, 714
hafıza 214, 352, 363, 373, 376, 378, 379, 389, 394, 454, 461, 462, 475, 482, 604, 608
Hanns Gross 479, 492, 523
Hanns Sachs 407, 766
Hans Beckh-Widmanstetter 17, 539, 546, 547, 552, 734
Hans Berger 804, 808
Hans Binder 148
Hans Blüher 434, 736, 755, 756, 766, 778
Hans Driesch 309, 820
Hansen 98, 698, 699
Hans Fehr 695
Hans Hanselmann 797
Hans Hoff 610
Hans Illing 691
Hans Kern 206
Hans Kunz 593, 833
Hans Künkel 603
Hans Maier 797
Hans Marti 695
Hans Schar 636, 693
Hans Sperber 771
Hans Trüb 691
Hans Vaihinger 551, 595
Harry Stack Sullivan 603, 604, 811
hastalığa kaçış 789, 832
hastalık 12, 15, 16, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 45, 48, 50,

51, 53, 54, 55, 66, 67, 75, 87, 92, 111, 128, 129, 144, 148, 154, 155, 164, 188, 203, 208, 211, 216, 243, 245, 271, 280, 283, 286, 287, 350, 353, 356, 357, 360, 362, 387, 392, 421, 423, 428, 430, 431, 495, 499, 505, 509, 542, 561, 565, 566, 567, 578, 581, 604, 630, 644, 671, 709, 714, 753, 758, 791, 806, 818, 819, 823, 826, 827, 828, 831, 834
Havelock Ellis 489, 495, 721
hayal gücü 175, 195, 283, 302, 304, 379, 608, 661, 670, 687, 690, 691
hayat planı 588, 596
hayat tarzı 183, 186, 194, 238, 244, 251, 447, 563, 580, 585, 588, 599, 608, 609, 613, 640
hayvansal manyetizma 71, 74, 76, 77, 78, 81, 85, 88, 91, 159, 187, 192, 198, 204, 220
haz-hoşnutsuzluk 218, 497, 498, 528
Heinrich Brugsch 49
Heinrich Grün 549, 550, 566
Heinrich Heine 399
Heinrich Obersteiner 716
Heinrich Sachs 461
Heinrich Schurtz 736
Heinrich Stilling 59
Heinrich Wilhelm Neumann 214
Heinrich Zimmer 679, 689
Heinz Ansbacher 591, 594
Heinz Hartmann 426, 502, 801, 812
Hélene Pichon-Janet 17
Helen Walker Puner 407
Hellpach 591, 593, 741, 743
Henri Aimé 285
Henri Baruk 393, 820
Henri Bergson 175, 179, 318, 342, 364, 381, 459, 703, 707, 733, 734, 773
Henricus Kaan 293
Henri Delacroix 389, 458
Henri de Saint-Simon 226
Henri Ey 286, 393, 788
Henrik Ibsen 61
Henri Lefebvre 239, 574, 595
Henri Meige 22, 108
Henry Head 459
Henry Sidgwick 310
Henry Sigerist 21, 53, 195
Herbart 154, 242, 284, 308, 309, 391, 461, 462, 472, 522, 525, 534, 723
Herbert Basedow 51
Herbert Page 418
Herbert Silberer 480, 677, 686, 778, 786
Herbert Spencer 225, 265
Hermann Bahr 278, 445, 722
Hermann Beer 540, 541
Hermann Hesse 456, 775, 781, 783, 784
Hermann Nothnagel 459
Hermann Rohleder 292, 736
Hermann Rorschach 303, 792
Hermann Simon 284, 369, 370, 372, 804
Hermine von Hug-Helmuth 793
Hersilie Rouy 492
Hervey de Saint-Denis 300, 301, 303, 305, 308, 314, 431, 477, 674
Hetairizm 221
Heymann Steinthal 378, 401, 458
H. G. Wells 304, 317, 667, 684, 730, 734
Hilda Doolittle 443
Hildebrandt 306, 307
hipnotik 13, 20, 49, 50, 60, 99, 101, 102, 104, 105, 114, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 128, 129, 130, 134, 145, 146, 152, 156, 157, 160, 171, 174, 176, 178, 179, 180, 191, 246, 280, 285, 311, 346, 347, 348, 350, 352, 354, 355, 454, 468, 474, 506, 509, 513, 698, 705, 710, 715, 716, 719, 723, 726, 729, 759, 787
hipnotik uyku 120, 152, 723
hipnotizma 12, 13, 89, 95, 99, 100, 102, 105, 108, 109, 110, 111, 112, 118, 119, 124, 126, 127, 149, 151, 154, 156, 164, 170, 171, 174, 179, 192, 316, 342, 394, 417, 506, 645, 698, 699, 703, 704, 706, 707, 708, 710, 711, 714, 728, 824, 828

Hipnoz 122, 126, 140, 146, 152, 154, 156, 171, 178, 180, 190, 277, 347, 348, 455, 699, 703, 705, 706, 709, 710, 711, 714, 752, 793
hipnoz sonrası amnezi 347, 503
hipnoz sonrası telkin 120
hipokondri 188, 211, 216, 495, 826
Hippolyte Bernheim 100, 157, 424
Hippolyte Taine 265
Hirnmythologie 279, 461
Hirschfeld 294, 486, 532, 727, 742
histeri 22, 36, 61, 73, 101, 104, 108, 109, 111, 112, 114, 115, 129, 130, 148, 149, 150, 151, 155, 179, 180, 246, 284, 297, 312, 315, 325, 329, 330, 331, 343, 349, 351, 352, 355, 358, 359, 362, 363, 364, 365, 372, 394, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 425, 426, 427, 431, 432, 453, 454, 464, 466, 467, 469, 470, 471, 472, 474, 476, 481, 497, 501, 524, 525, 547, 573, 591, 626, 630, 686, 700, 701, 710, 712, 714, 721, 725, 726, 729, 733, 734, 735, 736, 737, 741, 744, 746, 747, 748, 753, 777
histerik felçler 701, 713, 716
H. J. Eysenck 692
H. K. Fierz 691
Homeros 558, 628, 667, 671
Honoré de Balzac 167
Houston Stewart Chamberlain 276, 811
Hrant Pasdermadjian 813
Hubert Kriss-Heinrich 32
Hugo Staub 803
Hugo von Hofmannsthal 274, 278, 696

I-İ

Ibor 816
I Ching 632, 679
Ida Macalpine 517
Ideler 212, 213, 214, 215, 242, 280, 297, 522, 688, 789
Ignace Meyerson 17
Ignaz Troxler 207, 300, 643
Ikara 139, 141
Ilse Bry 434, 436, 732, 735, 742
Ilza Veith 243
Immanuel Kant 196, 197, 198, 574, 593
Intelligence before Language 809
Irene 279, 358, 359, 360, 395, 741
Irma 426, 476, 544
Italo Svevo 173
Ivan Ermakov 795
Ivan Gontcharov 529
Ivan Kinkel 793, 795
Ivan Pavlov 391
İbranice 399, 401, 402, 405, 409, 445, 530, 619
iç düşünce 375, 660
içedönüklük 631, 657, 658, 659, 692, 792
içerleme 210, 260, 264, 269, 494, 523, 620, 755
içgüdüler 272, 293, 297, 311, 488, 607
id 154, 210, 500, 501, 520, 524, 574, 795, 821
ideodinamizm 155, 157
İkinci Dünya Savaşı 320, 334, 398, 535, 544, 547, 560, 563, 602, 634, 678, 697, 780, 809, 813
ilerleme 68, 165, 166, 196, 221, 233, 234, 236, 242, 290, 292, 318, 345, 386, 529, 565, 662, 670, 673, 676, 687, 777
ilham 289, 412
İlk Dinamik Psikiyatri 12, 117
ilk sahne 485, 492
imago 489, 530, 663, 691, 745
İnanç 164
İngilizce 20, 25, 28, 59, 101, 106, 108, 119, 156, 169, 170, 194, 195, 196, 210, 217, 260, 262, 264, 293, 305, 316, 317, 340, 365, 406, 433, 438, 440, 443, 463, 464, 465, 468, 501, 513, 519, 546, 559, 562, 571, 574, 582, 586, 587, 588, 597, 607, 621, 628, 631, 635, 646, 650, 652, 653, 654, 655, 657, 660, 662, 668, 671, 672, 674, 677, 678, 679, 680, 681, 683, 720, 722, 731, 759, 768, 769, 778, 780, 783, 789, 794, 795, 796, 798, 803, 804, 806, 807, 814, 816, 817

İngiltere 16, 67, 73, 77, 79, 94, 97, 98, 101, 104, 117, 135, 156, 168, 170, 186, 192, 193, 196, 200, 203, 224, 225, 226, 231, 235, 243, 252, 253, 274, 277, 289, 294, 309, 310, 321, 326, 382, 398, 418, 432, 438, 439, 491, 495, 555, 556, 563, 587, 615, 631, 635, 693, 700, 704, 716, 717, 721, 725, 729, 749, 754, 757, 770, 772, 775, 778, 780, 793, 794, 803, 806, 809, 810, 811, 814
intihar 203, 353, 354, 358, 466, 497, 563, 582, 589, 725, 739, 787, 799, 817, 818
istikrar 218, 378, 384, 461, 497, 498, 637, 760
İsviçre 16, 17, 66, 67, 68, 79, 80, 98, 100, 102, 132, 137, 138, 148, 185, 219, 250, 254, 266, 281, 282, 335, 437, 500, 553, 563, 566, 615, 616, 617, 618, 624, 625, 632, 633, 634, 636, 639, 640, 641, 643, 671, 678, 683, 690, 695, 698, 706, 744, 749, 761, 772, 776, 778, 793, 794, 797, 815
İsviçre Uygulamalı Psikoloji Cemiyeti 335
işçi sınıfı 824

J

Jacob Bernays 467
Jacob Burckhardt 194, 222, 618
Jacob Freud 400, 403, 404, 405, 407, 408, 409, 426
Jacob Moreno 17
Jacques-Antoine Dulaure 491
Jacques Lacan 536
Jahn 17, 561, 589, 590, 591
J. A. Klinger 158
Jakob Christoph Santlus 293
Jakob Klaesi 607, 793
Jakob Wyrsch 625
James Braid 95, 119
James Cowles Prichard 130
James Esdaile 95
James Johnson 243
James Joyce 680, 786
James Mark Baldwin 256, 337, 390, 392
James Ralph Barclay 528
Jan Christian Smuts 597
Janet 11, 12, 13, 14, 17, 33, 37, 43, 61, 63, 88, 89, 96, 98, 99, 104, 111, 112, 113, 116, 120, 121, 122, 126, 128, 133, 136, 137, 138, 144, 145, 146, 151, 152, 153, 154, 155, 159, 160, 161, 164, 174, 177, 179, 180, 183, 194, 200, 209, 244, 245, 246, 256, 257, 279, 282, 285, 286, 312, 315, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 430, 444, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 474, 481, 492, 501, 502, 503, 506, 508, 509, 525, 526, 529, 534, 545, 560, 562, 573, 583, 593, 596, 597, 614, 615, 625, 627, 649, 650, 652, 656, 660, 661, 662, 663, 674, 677, 685, 686, 694, 697, 698, 699, 701, 702, 703, 706, 707, 708, 709, 710, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 723, 724, 725, 726, 728, 729, 734, 736, 737, 739, 740, 741, 743, 746, 747, 748, 749, 751, 752, 754, 756, 757, 758, 767, 768, 769, 770, 772, 776, 777, 783, 786, 788, 791, 799, 800, 802, 803, 809, 812, 814, 816, 825, 826, 828, 830, 833
Jawaharlal Nehru 230
J. A. Zimmermann 66, 67
J. Dallemagne 296, 716
Jean-Baptiste Charcot 114
Jean Cocteau 612
Jean Delay 17, 176, 334, 387, 393, 622
Jean-Jacques Rousseau 292, 600, 612
Jean Jaures 342
Jean-Marie Guyau 388
Jean-Martin Charcot 103, 417, 698
Jean-Martin Freud 637, 638

Jean-Paul Sartre 607
Jean Piaget 302, 794
Jean Vinchon 69
Jeremias Gotthelf 60
Jeremy Bentham 596
J. F. Herbart 309
J. H. Pratt 806
J. J. Atkinson 235, 511
J. Michell Clarke 716, 720
Johann Bressler 721
Johann Christian Reil 212, 226
Johann Christoph Blumhardt 33, 35
Johannes Volkelt 306
Johannes von Müller 411
Johann Joseph Gassner 65, 66
Johann Michelsen 763
Johann Nepomuk von Ringseis 165
Johann Schnitzler 402
John Elliotson 95
John Grieve 76
John Kearsley Mitchell 135, 136
John Mourly Vold 303
John Stuart Mill 225, 265, 412
Jones 205, 331, 333, 393, 394, 404, 405, 406, 407, 413, 414, 416, 417, 428, 437, 438, 439, 444, 455, 457, 459, 463, 464, 465, 466, 525, 550, 557, 613, 634, 636, 701, 702, 707, 720, 732, 733, 747, 748, 750, 751, 755, 756, 758, 768, 769, 770, 771, 775, 788, 790, 807, 832
Joost Meerloo 556
Josef Breuer 401, 402, 403, 411, 412, 423, 425, 446, 458, 469, 521, 643, 699, 759, 760, 775
Joseph Babinski 114, 735, 777
Joseph Delboeuf 110
Joseph Delteil 785
Joseph Ennemoser 165, 300
Joseph Popper 307, 601
Joseph Raulin 188
Joseph ve Renée Gicklhorn 432, 434
Joseph Wandeler 596
Joseph Wilder 606
Joseph Winthuis 532
Joseph Wortis 443
Joshua Bierer 587, 588
Josiah Royce 256, 390, 392
J. P. Durand 153
J. P. F. Deleuze 88, 120
J. Qvistad 52
Juan Dalma 467
Jules Bois 114, 170
Jules Claretie 109, 171, 172, 277, 278
Jules de Gaultier 150, 600
Jules Héricourt 311
Jules Laforgue 489
Jules Liégeois 699
Jules Michelet 288, 290, 291
Jules Romains 176, 275
Jules Siegfried 324, 325
Jules Verne 228, 480, 671, 730
Julian Ochorowicz 326
Jung 11, 12, 13, 15, 16, 17, 59, 61, 81, 128, 138, 151, 154, 155, 168, 176, 177, 180, 183, 194, 200, 201, 202, 205, 207, 209, 211, 215, 224, 257, 261, 272, 273, 282, 288, 289, 290, 300, 304, 308, 310, 319, 332, 344, 364, 392, 428, 436, 437, 444, 465, 489, 495, 511, 522, 529, 530, 536, 537, 558, 590, 605, 611, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 696, 697, 702, 733, 736, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 751, 752, 753, 755, 760, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 777, 783, 784, 788, 791, 792, 797, 800, 803, 807, 808,

811, 814, 815, 824, 825, 826, 827, 828, 830, 831, 832, 833, 834
Jung-Stilling 59, 623
Justine 354, 355, 356, 395, 544, 719, 725, 741
Justinus Kerner 33, 69, 71, 72, 73, 80, 91, 92, 94, 118, 176, 623, 633, 647, 688, 829
J. W. Hauer 679

K

kader 266, 395, 511, 653, 705, 706, 816, 819
kairos 37
Karen Horney 603, 604, 605, 812, 815
Karl Abraham 406, 519, 750, 818
Karl Albert Scherner 301, 477
Karl Barth 640, 641
Karl Bittel 69, 70, 79
Karl Christian Wolfart 80
Karl Jaspers 242, 267
Karl Kraus 435, 479, 486, 742, 749, 750, 782
Karl Marx 225, 238, 239, 316, 523, 527, 569, 594, 595
Karl Menninger 500
Karl Neisser 289, 666
Karl Wilhelm Ideler 213
Katalepsi 129
katartik tedavi 354
katartik yöntem 157
Katharina Emmerich 91, 165, 466, 767
kaygı 194, 198, 363, 366, 367, 501, 502, 512, 522, 556, 578, 720, 722, 729, 736, 801, 816, 828
kaygı nevrozu 720, 729
kelime çağrışım testi 651, 652, 690, 792
kendi kendini cezalandırma 501, 798
kendi kendini kandırma 455, 523
kendi kendini sevme 207
Kenji Ohtsuki 804
Kepler-Bund 761, 762
King 97, 150, 297, 556
kişilik 81, 87, 89, 108, 113, 118, 122, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 153, 166, 168, 172, 173, 174, 175, 176, 190, 191, 196, 210, 219, 252, 256, 283, 290, 312, 343, 346, 348, 362, 364, 370, 373, 378, 379, 384, 392, 431, 441, 442, 452, 464, 465, 530, 572, 585, 597, 604, 608, 616, 629, 640, 663, 665, 667, 680, 686, 689, 711, 718, 723, 737, 755, 797, 816, 819
kitle psikolojisi 513
Kiyoshi Nozaki 31
kokain araştırmaları 406
kompleks 155, 392, 508, 525, 530, 650, 651, 652, 661, 663, 768
köleler 83, 85
Krafft-Ebing 101, 261, 293, 294, 295, 298, 299, 338, 339, 429, 434, 435, 473, 483, 486, 488, 492, 523, 547, 591, 624, 704, 716, 721, 726, 727, 736, 739, 742, 754, 765
K. R. Eissler 17, 407, 434, 435, 450, 452, 516, 533, 734
K. R. Hoffmann 488
kriminoloji 264, 534, 609, 612, 798, 801, 808
kriptomnezi 176, 177, 593, 661
kurgular 315, 572, 592, 595, 596, 597
Kurt-Adam 456, 830, 831
Kurtarıcı 37, 53
kutsal 24, 26, 27, 30, 32, 40, 45, 46, 47, 48, 87, 164, 165, 186, 189, 195, 215, 217, 246, 264, 399, 641, 654, 666, 669, 677, 678, 682, 766
Küçük Hans 493, 494, 653, 753

L

Lange-Eichbaum 611
Latince 66, 69, 158, 193, 194, 222, 256, 257, 293, 299, 327, 340, 388, 547, 622, 636, 640, 654, 665, 704, 739
Laura Adams Armer 46
Laura Marholm 289

Lautréamont 787
Le Havre 13, 138, 164, 324, 325, 326, 327, 329, 334, 335, 336, 342, 346, 349, 361, 389, 702, 703, 706
Leo Bürgerstein 752
Leo Frobenius 688, 689
Leonardo da Vinci 437, 443, 448, 456, 515, 516, 755
Léon Daudet 106, 114, 260, 689, 690, 702, 767, 798, 799, 834
Léon Hennique 172
Léonie 702, 703
Leopold Adler 540, 541, 542
Leopold Breuer 401, 411
Leopold Ehrlich-Hichler 810
Leopold Königstein 415
Leopold Szondi 17, 818
Leo Tolstoy 755
letarji 104, 118, 129, 149, 151, 353
Lewis Morgan 222
libido 241, 291, 297, 299, 452, 486, 487, 493, 494, 495, 500, 512, 519, 521, 524, 534, 592, 604, 605, 606, 627, 654, 655, 656, 662, 691, 702, 704, 726, 736, 739, 768, 769, 799, 812, 831
libido kuramı 241, 487, 493, 534
Liébeault 99, 100, 102, 120, 121, 122, 123, 155, 156, 157, 431, 477, 478, 699, 703, 710, 712, 726, 727, 752, 815
Liébeault Ödülü 712
Liégeois 699, 709, 711, 727
L. Löwenfeld 725, 741
Lopez 816
Louis Agassiz 456
Louis Aragon 785
Louis Mars 42
Lourdes 47, 105, 713, 766
Loyolalı Aziz Ignatius 57
L. S. Freeland 44
Lucie 145, 346, 347, 348, 354, 359, 393, 470, 703, 713
Lucien Levy-Bruhl 342
Ludwig August Frankl 72
Ludwig Bauer 805
Ludwig Binswanger 17, 305, 436, 515, 536, 745, 794, 805, 815, 816
Ludwig Börne 399, 508, 509
Ludwig Büchner 316
Ludwig Feuerbach 238
Ludwig Frank 747, 757, 760, 765, 767, 802
Ludwig Hajos 721
Ludwig Klages 223, 267, 575, 797
Ludwig von Baelz 30
Ludwig Wittgenstein 765
Ludwig Zamenhof 755
Luis S. Granjel 210

M

Madelaine Ganz 587
Madeleine 330, 333, 339, 340, 341, 381, 382, 384, 385, 387, 394, 395, 529, 729, 800, 816, 830
Madeleine Cavé 394
Maeder 17, 37, 53, 557, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 637, 656, 674, 676, 686, 764, 766, 768, 820
Magna Mater 689
Magnus Hirschfeld 294, 486, 727, 742
Maine de Biran 388, 389
Malwida von Meysenbug 277, 289
mandala 670, 676
Manes Sperber 546
Manfred Bleuler 281, 335, 624, 635
Manfred Sakel 808
manyetik hastalıklar 13, 118, 128, 130
manyetizmacı 12, 81, 82, 92, 95, 98, 117, 152, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 389
Marcel Briand 708
Marcelle 329, 352, 353, 359, 361, 393, 395, 472, 712, 713, 725
Marcellin Berthelot 677

Marcel Mauss 38, 50
Marcel Prévost 174, 336, 714, 715
Marcel Proust 173, 174, 251, 331, 337, 785
Marc Guillerey 815
Margaret Mead 609
Maria Dorer 219, 407, 521, 522
Maria Ebner-Eschenbach 412, 775
Maria Theresia Paradis 72, 79, 829, 830
Maricourt 162, 163
Marie 83, 107, 188, 303, 313, 321, 333, 341, 347, 349, 350, 351, 359, 360, 382, 385, 388, 393, 394, 405, 435, 438, 459, 468, 713, 730, 741, 747, 810, 817
Marie Bonaparte 333, 438, 810
Marie-Jean-Léon Hervey de Saint-Denis 303
Mario Praz 278
Marisa 148
Marquis de Sade 293, 750, 785
Mars 42, 128, 139, 262, 313, 457, 647, 709, 729, 730, 731
Martha Bernays 413, 417, 450
Marthe Robert 449
Martin Buber 795
Martin Heidegger 802
Martin Orne 179
Marx 13, 61, 225, 229, 238, 239, 240, 241, 316, 458, 523, 527, 569, 574, 575, 576, 594, 595, 796, 824
Mary Baker Eddy 96
Maryse Choisy 449
Mary Wolstonecraft 287
Mathilda Stevenson 44
Mathilde ve Mathias Vaerting 222
Maurice Blondel 342
Maurice Merleau-Ponty 820
Maurice Natenberg 449
Maurice Sachs 784
Maury 300, 301, 302, 303, 304, 305, 308, 314, 476, 477
Max Adler 544
Max Bartels 20
Max Bircher 139, 797, 802
Max Burckhardt 733
Max Dessoir 138, 152, 258, 299, 336, 487, 705, 706, 711
Max Eitington 790
Max Frischknecht 693
Max Imboden 695
Max Nordau 276, 523
Max Scheler 202, 210, 269
Max Schur 426
mazoşizm 273, 278, 292, 293, 294, 487, 498
Mead 78, 391, 392, 609, 778
Meb 381, 384
medeniyet 184, 221, 222, 276, 512, 592
Melanie Klein 806
melankolik depresyon 497
Melchior Grimm 73
Menninger 168, 219, 309, 406, 418, 427, 451, 461, 500, 792
Mesmer 12, 13, 48, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 95, 96, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 126, 154, 155, 157, 158, 161, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 195, 199, 204, 241, 246, 275, 323, 508, 535, 623, 709, 815, 823, 824, 827, 829, 830
Mesmercilik 165, 166
Mesmerizm 79, 90, 94, 95
metapsikoloji 496, 498, 530, 689, 690, 702
Metchnikoff 256, 499
Meyer 204, 281, 283, 286, 306, 331, 338, 372, 401, 409, 411, 463, 516, 518, 519, 636, 740, 742, 744, 752, 768, 815
Meyer Schapiro 516
Meynert 108, 110, 126, 243, 261, 279, 296, 299, 414, 415, 420, 421, 422, 423, 425, 429, 430, 433, 437, 451, 453, 457, 458, 460, 461, 462, 470, 488, 521, 522, 527, 528, 534, 710
Meysenbug 277, 289
M. Isserlin 748

Michelangelo 448, 515, 772
Michel Chevreul 98
milliyetler ilkesi 192
Milne Bramwell 101
Miss Miller 654, 657, 689
mistifikasyon 239, 240
mistikler 54, 138, 386, 428, 670, 682, 687, 827
mistisizm 152, 386, 486, 531, 532, 600, 661
mit 60, 69, 204, 214, 250, 274, 287, 458, 490, 512, 530, 546, 601, 602, 681, 688, 695, 725, 801
mitoloji 654, 655, 657, 674, 692, 693, 814
mitomani 27, 156, 315, 378, 379
M. Krishaber 246
modern dinamik 12, 22, 28, 36, 39, 63, 82, 205, 206, 308, 392
modern tarz 100
Moebius 287, 298, 362, 430, 448, 449, 515, 534, 706, 735, 752
Moll 101, 160, 294, 295, 296, 299, 487, 662, 705, 710, 726, 736, 776, 800, 801, 812
Monisten-Bund 761, 766
Morita'nın terapisi 803
Moritz Benedikt 14, 61, 108, 150, 178, 259, 260, 261, 264, 295, 297, 299, 402, 410, 421, 503, 521, 522, 531, 539, 548, 584, 591, 672, 699, 710, 712, 716
Morton Prince 101, 138, 146, 337, 659, 729, 740, 741
Mourly Vold 303, 792
Mrs. Curran 170, 175
Mrs. Piper 153
Mrs. Stratton Parker 797
Mrs. Thompson 729
M. Thouret 78
Musa 68, 405, 438, 448, 456, 515, 518, 519, 809, 814, 815
Myers 98, 112, 113, 127, 128, 138, 144, 152, 180, 257, 310, 311, 315, 326, 328, 330, 343, 649, 704, 707, 708, 713, 716, 721, 724, 725, 729, 731, 737, 786

N

Nadia 816, 817
Nancy Okulu 88, 99, 100, 101, 102, 103, 110, 121, 123, 127, 156, 157, 170, 179, 394, 431, 468, 524, 702, 706, 707, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 718, 719, 724, 726, 727, 728, 794
narsisizm 274, 489, 495, 691
Narziss Ach 310
Nathaniel Hawthorne 60
natüralizm 265
Naziler 398, 438, 563, 590, 809, 810, 811
nefret 60, 223, 260, 269, 445, 447, 455, 481, 490, 497, 517, 578, 610, 666, 679, 779, 795
Nekyia 628, 645, 657, 680
Neo-Romantizm 274
Neue Freie Presse 446, 549, 722
Neue Zürcher Zeitung 17, 409, 448, 632, 633, 680, 684, 761, 762, 764
Neumann 212, 214, 215, 242, 280, 297, 439, 491, 502, 522, 688
Neuroses 362, 754
Nevrasteni 245
nevroz 61, 148, 149, 151, 188, 243, 244, 245, 246, 297, 330, 356, 362, 364, 419, 424, 425, 428, 449, 450, 453, 462, 463, 467, 471, 473, 485, 510, 521, 552, 563, 571, 573, 578, 583, 584, 588, 591, 595, 605, 656, 662, 669, 705, 726, 766, 769, 796, 801, 802, 803, 819, 826, 827
Nicolas Antoine Boulanger 199
Nicolas Bergasse 74, 76, 80
Nicolas Malebranche 325
Nicolaus Krestnikoff 804
Nietzsche 13, 15, 176, 177, 184, 209, 211, 222, 223, 227, 238, 251, 258, 259, 260, 261, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 276, 277, 287, 289, 298, 448, 489, 497, 499, 501, 514, 520, 523, 528, 529, 530, 534, 569, 573, 574, 578, 595, 598, 600, 603, 618, 620, 623, 629, 654, 658, 660, 666, 668, 676, 680, 688, 706, 707, 728, 781, 827
nihilizm 255, 256, 267

Norman Angell 236
nostalji 401, 797
Novalis 175, 202, 203, 211, 216, 288, 489, 499, 740, 795
nörolojik çalışmalar 423

O-Ö

Odette Pannetier 443
Oedipus kompleksi 205, 224, 402, 476, 490, 494, 510, 511, 592, 603, 607, 610, 627, 653, 656, 806, 825, 827, 828
Oedipus miti 221
Ola Andersson 407, 467, 468
O. Martensen-Larsen 608
On Dreams 477
Ordinaryüs 413
organ eksikliği 551, 558, 569, 570, 571, 572, 590, 826, 828
Oscar Pfister 22
Oscar Rie 424, 458
Oscar Wilde 169
Oskar Vogt 179, 806
O. Spurgeon English 815
Oswald Spengler 781
otomatik çizim 170
otomatik konuşma 354, 360, 525, 714
otomatik yazım 348
otomatizm 131, 132, 151, 333, 347, 360, 686, 786, 787
Otto Glöckel 554
Otto Gross 747
Otto Lubarsch 259, 402
Otto Marx 458
Otto Pötzl 790
Otto Rank 492, 746, 760, 766, 796, 801, 812
Otto Soyka 742
Otto Weininger 289, 531, 729, 739
Otto Wetterstrand 101, 723
Otto Wolff 102, 793
ölüm içgüdüsü 498, 499, 500, 519, 592
öznel deneyim 816, 817

P

paranoya 333, 492, 517, 582, 743, 831
parapsikoloji 49, 98, 201, 312, 624, 704
Paris 13, 22, 31, 35, 37, 38, 42, 43, 50, 55, 56, 58, 69, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 82, 84, 85, 86, 88, 89, 91, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 134, 136, 138, 143, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 153, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 196, 198, 199, 200, 209, 219, 220, 222, 224, 226, 228, 232, 236, 239, 246, 250, 254, 256, 260, 261, 263, 275, 276, 277, 278, 281, 283, 284, 285, 286, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 296, 298, 299, 302, 303, 304, 305, 307, 310, 313, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 349, 352, 353, 354, 358, 360, 362, 363, 364, 366, 367, 368, 371, 372, 373, 375, 376, 377, 380, 381, 387, 388, 391, 392, 393, 394, 395, 415, 416, 417, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 427, 431, 432, 438, 442, 449, 458, 459, 467, 468, 470, 471, 480, 482, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 499, 506, 508, 511, 512, 513, 523, 525, 526, 533, 534, 536, 551, 574, 582, 595, 597, 598, 599, 600, 601, 607, 611, 612, 618, 620, 622, 625, 640, 647, 648, 649, 660, 661, 669, 670, 671, 677, 686, 687, 689, 690, 691, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 715, 716, 717, 719, 720, 722, 724, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 733, 734, 735, 736, 737, 740, 741, 742, 743, 749, 757, 758, 760, 766, 767, 772, 773, 775, 777, 784, 785, 786,

787, 799, 800, 802, 803, 807, 809, 810, 811, 812, 813, 815, 816, 820, 824, 832
Pasteur 107, 261, 263, 353, 354, 534, 700, 703, 705, 716, 719, 832, 833
patojenik sır 61, 469
Patrice Georgiades 487
Paul Bourget 167, 173, 276, 448, 669, 707
Paul Chabaneix 176
Paul Dubois 741
Paul Ehrlich 442
Paul Eluard 785, 787
Paul Evdokimov 694
Paul Farez 729, 730
Paul Federn 782
Paul Haberlin 609, 640, 641, 646
Paul Janet 209, 320, 322, 326, 327, 341, 344, 387, 388, 702
Paul Jung 619, 620
Paul Lindau 172, 173
Paul Morand 278
Paul Ranschburg 721
Paul Rée 177, 237, 269
Paul Regnard 318
Paul Reiwald 513, 694
Paul Richer 104, 107, 109, 149, 421, 470, 471, 701
Paul Ricoeur 536
Paul Sébillot 189
Paul Sollier 161
Paul Tillich 693
Paul Valéry 175, 178, 431
Paul ve Mary Mellon 635
Pausanias 47
Pavlov 391, 737, 740, 802, 820, 826
P. E. Cornillier 649
Percival Bailey 449
Percival Lowell 31, 262
perde hatıralar 521
persona 273, 665, 675
Peter Amacher 461
Peter Hartocollis 32
Philippe Daudet 798, 799
Philippe Soupault 785, 786
Phyllis Bottome 539, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 549, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 583, 584, 591, 593, 826
Pierre Benoit 667, 689
Pierre Janet 13, 17, 43, 96, 99, 111, 112, 120, 121, 122, 133, 136, 138, 145, 146, 155, 160, 174, 256, 257, 286, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 341, 342, 344, 345, 346, 347, 352, 354, 355, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 371, 372, 373, 375, 376, 377, 378, 380, 381, 385, 386, 387, 388, 393, 395, 397, 492, 686, 698, 702, 703, 707, 708, 709, 710, 712, 713, 715, 716, 720, 725, 726, 728, 729, 734, 740, 749, 751, 768, 799, 800, 802, 809, 816
Pierre Marie 107, 459
Pierre Moreau 293
Pierre Pomme 188
Pisagorcular 56
P. J. C. Debreyne 125, 291
Platon 56, 57, 127, 204, 487
polipsişizm 153, 175, 729
Popper-Lynkeus 278, 448, 477, 601, 602
pornografi 295
Poul Bjerre 102, 156
Pozitivizm 13, 225, 242, 247, 824, 825
Praecox 282, 283, 392, 626, 650, 651, 652, 744, 746, 748, 758
pragmatizm 234
Prescott Lecky 608
Prevorst Kâhinesi 830
proletarya 186
Prosper Despine 349, 598, 599
psikanalitik teknik 524
psikanaliz 14, 16, 17, 36, 219, 237, 273, 332, 335, 394, 398, 425, 436, 437, 438, 450, 456, 458, 459, 463, 471, 484, 501, 503, 506, 509, 510,

515, 523, 525, 526, 530, 533, 535, 537, 550, 551, 562, 563, 564, 571, 584, 590, 591, 602, 603, 607, 609, 613, 615, 626, 627, 652, 654, 655, 673, 745, 746, 748, 753, 755, 757, 758, 761, 762, 763, 765, 766, 768, 769, 770, 771, 777, 778, 789, 790, 795, 797, 798, 800, 804, 805, 807, 810, 814, 815, 816, 820, 832, 833
psikasteni 282, 331, 362, 363, 364, 387, 389, 686, 724, 758, 826, 828
psikocerrahi 809
psikodrama 44, 215, 806
psikoid 797
psikoloji 13, 75, 126, 171, 174, 194, 205, 212, 214, 215, 217, 219, 237, 240, 253, 282, 285, 286, 289, 293, 300, 309, 312, 327, 328, 329, 330, 333, 340, 342, 343, 344, 345, 362, 364, 381, 382, 389, 395, 423, 426, 456, 479, 494, 527, 533, 534, 535, 544, 552, 557, 573, 574, 579, 580, 585, 593, 594, 596, 602, 603, 610, 611, 612, 613, 615, 623, 631, 633, 635, 638, 641, 642, 645, 652, 661, 679, 688, 689, 695, 707, 710, 714, 725, 727, 728, 732, 737, 741, 742, 743, 751, 752, 767, 772, 783, 792, 794, 797, 798, 801, 802, 810, 814, 825, 833
psikolojik 13, 14, 19, 27, 37, 38, 40, 54, 55, 58, 62, 81, 84, 87, 88, 97, 98, 104, 115, 117, 120, 122, 126, 130, 131, 140, 146, 153, 154, 158, 161, 166, 176, 190, 208, 210, 211, 212, 213, 226, 237, 242, 243, 244, 245, 261, 267, 282, 283, 288, 290, 291, 292, 295, 296, 297, 307, 309, 311, 313, 314, 315, 333, 334, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 352, 353, 355, 359, 360, 361, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 376, 381, 384, 385, 387, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 397, 411, 414, 427, 450, 456, 460, 461, 462, 470, 471, 481, 496, 498, 500, 501, 513, 519, 520, 521, 522, 523, 525, 526, 544, 546, 557, 560, 569, 571, 572, 574, 576, 579, 580, 582, 585, 586, 588, 591, 595, 597, 606, 609, 612, 625, 631, 637, 643, 648, 649, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 668, 669, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 684, 685, 686, 692, 699, 702, 707, 712, 713, 714, 715, 716, 718, 719, 720, 721, 724, 728, 729, 731, 732, 736, 737, 738, 741, 743, 745, 753, 767, 768, 777, 791, 795, 800, 803, 807, 819, 825, 826, 828, 830, 831, 832, 833
psikolojik analiz 261, 352, 355, 361, 373, 470, 525, 768
psikolojik otomatizm 333, 347, 686
psikoseksüellik 494, 756
psikosomatik hastalıklar 715
psikosomatik tıp 321, 815
psikoterapi 12, 13, 15, 16, 19, 25, 26, 37, 48, 53, 55, 57, 62, 63, 84, 101, 102, 115, 156, 192, 213, 215, 240, 246, 247, 318, 331, 336, 339, 354, 371, 373, 425, 470, 477, 503, 504, 508, 509, 524, 534, 561, 584, 585, 586, 589, 591, 604, 626, 631, 639, 640, 644, 645, 652, 668, 671, 672, 679, 690, 691, 696, 712, 713, 714, 719, 724, 725, 741, 745, 747, 749, 751, 753, 756, 757, 793, 797, 800, 802, 803, 804, 806, 808, 816, 820, 821, 824
psikoterapist 178, 336, 339, 575, 586, 608, 616, 639, 673, 715, 797, 829
Psişik Araştırmalar Cemiyeti 305, 310, 326, 519, 631, 704
psişik enerji 267, 284, 365, 367, 477, 528, 575, 655, 656, 662, 663, 664
psişik gerçeklikler 681, 833, 834
psişik salgınlar 226, 770
psişik şişme 668
Psychological Automatism 342, 346, 348, 361, 373, 387, 392, 393, 468, 707, 710
Psychological Types 631, 657, 659, 661, 685, 800

R

Raffaele Pettazzoni 38
Rahip Donald Fraser 771
Rahip Ernst Jahn 17, 590
Rainer Maria Rilke 274
Ralph Waldo Emerson 597, 598, 599

Raymond Recouly 442
Reine 322, 335, 649
Reizschutz 497
Rémy de Gourmont 236, 292, 299
René Descartes 506
René Etiemble 534
René Laforgue 440
René Quinton 236
Ria Claassen 290
Ribot 138, 173, 174, 296, 327, 329, 330, 331, 334, 343, 389, 391, 394, 489, 707, 728, 729, 812
Richard Beer-Hofmann 278
Richard B. Goldschmidt 761
Richard Hodgson 141
Richard Hülsenbeck 778
Richard Schaukal 278, 500
Richard Semon 309
Richard Thurnwald 760
Richard von Krafft-Ebing 293, 294, 298, 299, 704, 716, 721
Richard Wagner 289
Richard Wilhelm 631, 679, 689
Richer 104, 107, 109, 149, 421, 470, 471, 472, 524, 701
Robert 82, 97, 135, 167, 168, 173, 256, 267, 302, 305, 307, 308, 315, 430, 449, 477, 554, 655, 691, 693, 699, 711, 758, 770, 773, 811, 826
Robert Browning 168
Robert Bunsen 430
Robert Burton 826
Robert G. Hillman 699
Robert Koch 711
Robert Louis Stevenson 173, 305
Robert Macnish 135
Robert Mayer 267, 655, 693
Robert Vischer 302
Robert Wollenberg 770
Roger Vittoz 757
Roland Dalbiez 482
Romain Rolland 775
Romantikler 33, 90, 202, 203, 204, 205, 233, 274, 275, 288, 315, 447, 499, 534, 600, 687
Romantik psikiyatri 215, 491, 522
Romantizm 13, 194, 199, 200, 201, 202, 203, 216, 226, 229, 246, 247, 265, 274, 276, 319, 386, 526, 613, 614, 615, 824, 825
Ronald Rose 49
Rorschach 17, 235, 303, 660, 690, 791, 792, 794
Rosa Mayreder 742
Rönesans 108, 118, 119, 194, 195, 202, 256, 322, 490, 618, 824
R. Thomsen 419
Rudolf Heidenhain 699
Rudolf Kriss 32
Rudolf Meringer 479
Rudolf Otto 682, 685
Rudolf Steiner 412, 527, 640, 642, 643, 644, 645, 827
Rudolf Tischner 69, 120
Ruh 21, 55, 203, 207, 490, 646, 666, 678, 684, 695
ruhçuluk 97, 116, 164, 169, 226, 290, 348, 385, 624, 645, 646, 713
ruhların tedavisi 589, 590, 685
Russel Reynolds 104
Rusya 68, 83, 100, 101, 108, 186, 225, 229, 249, 253, 254, 255, 256, 398, 401, 403, 405, 463, 486, 529, 531, 538, 552, 556, 700, 704, 705, 715, 722, 737, 739, 740, 742, 749, 754, 759, 767, 772, 773, 774, 775, 776, 778, 780, 781, 791, 793, 795, 798, 800, 802, 803, 804, 809, 812, 814, 820
rüyalar 41, 42, 48, 91, 119, 134, 152, 201, 205, 209, 272, 285, 300, 301, 302, 303, 305, 306, 307, 308, 355, 428, 454, 477, 478, 480, 481, 482, 491, 507, 515, 521, 575, 607, 628, 639, 646, 662, 673, 674, 675, 686, 687, 696, 724, 728, 731, 732, 733, 756, 785, 828

S-Ş

Sabina Spielrein 499
Sacha Nacht 501
sadizm 293, 294, 487
Salpêtriere 110, 326, 328, 329, 330, 331, 335, 336, 337, 339, 348, 352, 353, 354, 357, 358, 359, 362, 364, 381, 382, 389, 394, 395, 416, 417, 422, 423, 472, 524
Samuel Butler 309, 599
Samuel Preiswerk 619, 647, 654
Sanat 47, 108, 253, 629, 727
Sanayi Devrimi 13, 186, 192, 224, 229, 243, 247, 824
Sante de Sanctis 303
Santlus 237, 293, 297, 491
savaş 40, 110, 142, 223, 235, 240, 241, 254, 279, 316, 332, 370, 395, 440, 447, 449, 455, 511, 512, 519, 537, 543, 553, 554, 557, 576, 577, 617, 663, 681, 699, 700, 716, 719, 725, 734, 739, 740, 743, 757, 759, 760, 762, 767, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 780, 781, 782, 783, 785, 786, 788, 789, 790, 791, 793, 794, 797, 812, 813, 814, 819, 821, 829
savaş nevrozu 790
Scherner 209, 300, 301, 302, 305, 306, 308, 431, 476, 477, 491, 731
Schnitzler 251, 277, 278, 279, 402, 412, 419, 422, 435, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 486, 534, 754, 765, 778, 834
Schopenhauer 165, 206, 209, 210, 251, 266, 277, 289, 298, 308, 309, 479, 486, 487, 489, 498, 523, 528, 531, 532, 561, 593, 613, 622, 623, 633, 680, 687, 704, 743
Schultz-Hencke 603, 606, 682
Schürer-Waldheim 69, 70
Schwartz 366, 368, 369, 370, 374, 375, 395
Scipio Sighele 513
Seilliere 600
Selbst 207, 630, 668
semptomlar 24, 67, 71, 104, 113, 129, 143, 145, 160, 224, 276, 282, 286, 362, 367, 369, 389, 392, 418, 420, 422, 428, 433, 468, 482, 484, 592, 709, 712, 719, 723, 724, 726, 758, 830
Sholem Asch 456
S. I. Franz 142, 143
Siegfried Bernfeld 219, 404, 405, 406, 410, 411, 413, 478, 479
Sigmund Adler 542, 543
Sigmund Exner 285, 411, 412, 434, 462, 760
Sigmund Mayer 399, 400, 401
Silas Weir Mitchell 245
Silberer 478, 480, 530, 654, 677, 686, 756, 778, 786
Silberstein 14, 409, 430
simya 638, 677, 678
simyacılar 227, 678
Sir James Frazer 760
Sir William Crookes 97
Siyonizm 619
Slade 97
S. Lindner 488
Smuts 596, 597
Social Interest: A Challenge to Mankind 588
Société de Neurologie 114
Society for Psychical Research 127, 170, 685, 704, 716, 721, 724
socius 375, 390, 391
Sorbonne 327, 329, 334, 342, 343, 344, 395, 812
sosyal Darwinizm 247
sosyalizm 443, 566, 594, 595
Spielrein 499
spiritizm 12
Stainton Moses 97, 310
Stanley Edgar Hyman 446
Stanley Hall 752
Stefan Zweig 402, 439
Steiner 15, 412, 527, 621, 623, 637, 640, 642, 643, 644, 645, 646, 827
Stekel 434, 436, 437, 472, 478, 530, 550, 552, 562, 563, 564, 565, 734, 753, 755, 766, 767, 797
Stendhal 489, 508, 597, 598

Stoacılar 56, 57
Strümpell 305, 306, 308, 362, 429, 477, 706, 711, 714, 720
Study of Organ Inferiority 571
suça yatkınlık 819
suçluluk duygusu 39, 213
sübliminal benlik 704
süperego 154, 272, 500, 501, 511, 519, 574, 592, 603, 610, 642, 795
süper insan 266, 271, 273
süreklilik 12, 63, 117, 151, 219, 224, 233, 236, 254, 300, 311, 336, 460, 461, 498, 528, 738
Sürrealistler 785, 787, 800
şaman 23, 26, 27, 53, 54, 153, 429, 430, 827, 828
Şimdileştirme 363
şizofreni 36, 275, 281, 282, 283, 364, 369, 372, 495, 517, 662, 663, 686, 690, 758, 771, 791, 808, 818, 823

T

tabu 38, 140, 286, 417, 511, 531
taklit 84, 104, 109, 134, 156, 187, 191, 199, 231, 252, 316, 322, 375, 383, 390, 391, 394, 411, 513, 514, 528, 769, 776, 785, 787, 788
Tanrı 35, 45, 48, 59, 87, 141, 164, 167, 217, 238, 270, 283, 289, 345, 383, 399, 427, 455, 517, 526, 531, 532, 564, 590, 640, 641, 646, 654, 660, 683, 684, 687, 688, 736, 753, 775, 781, 783
Tardif de Montrevel 89, 124, 158
Teğmen Kauders 788
tekinsizlik 515
tekrarlama 499, 534, 672
telafi 41, 106, 209, 224, 237, 245, 253, 280, 437, 502, 570, 571, 572, 576, 579, 583, 593, 594, 597, 602, 604, 606, 609, 623, 651, 659, 673, 694, 740, 755, 803, 826
telepati 50, 314, 336, 520
telkin 51, 52, 96, 100, 101, 102, 105, 112, 118, 120, 121, 125, 126, 127, 146, 155, 156, 157, 159, 166, 171, 172, 179, 180, 188, 285, 326, 351, 354, 355, 356, 359, 378, 391, 394, 416, 424, 474, 494, 503, 579, 654, 697, 699, 708, 709, 719, 725, 741, 749, 756, 768, 793, 824, 829
terapi 12, 13, 15, 19, 21, 22, 26, 27, 39, 41, 42, 43, 44, 47, 49, 52, 57, 61, 62, 65, 75, 76, 77, 81, 82, 84, 87, 92, 95, 102, 115, 117, 146, 156, 157, 160, 161, 188, 190, 198, 212, 213, 242, 245, 283, 284, 339, 346, 350, 355, 358, 359, 360, 361, 368, 369, 372, 425, 467, 471, 474, 494, 502, 504, 505, 507, 508, 509, 510, 568, 585, 586, 602, 606, 609, 610, 630, 637, 671, 672, 673, 674, 676, 691, 696, 705, 713, 726, 741, 749, 758, 765, 769, 784, 796, 797, 801, 802, 804, 811, 821, 823, 829, 830, 832
Terapötik 797
The Ego and the Id 795
The Major Symptoms of Hysteria 174, 331
The Nervous Character 551, 552, 561, 572, 573, 576, 584
Theodor Dunin 736
Théodore Flournoy 128, 139, 312, 313, 729, 730, 731, 733, 737, 794, 820
Theodor Gomperz 433
Theodor Herzl 445, 635, 722, 724
Theodor Lipps 480, 722
Theodor Meynert 126, 261, 279, 296, 299, 414, 421, 423, 528
Theodor Reik 798
Théodule Ribot 138, 296, 327, 334, 729, 812
The Other Side 554
The Psychology of Dementia 650, 746
Thomas Edison 290
Thomas Hardy 666
Thomas Hobbes 512
Thomas Huxley 231, 232, 235
Thomas Mann 169, 210, 267, 287, 438, 456, 528
Thomas Sanchez 292

Thorstein Veblen 600
Thoughts for the Times on War and Death 454
tilmiz 14, 74, 179, 416, 593, 627, 701, 746, 767
tipoloji 370, 581, 589, 825
Titanic 759
Tokarsky 256, 499
topluluk duygusu 273, 545, 573, 575, 576, 579, 582, 591, 595, 597, 601, 602, 607, 609
Totem and Taboo 437
travmatik hatıralar 369, 481, 686
Tristan Tzara 778, 785
Türkiye 225, 249, 254, 512, 750, 759, 760, 767, 773, 776

U-Ü

Ugo Cerletti 811
Uluslararası Psikanaliz Derneği 627, 753, 755, 764, 770, 771, 772
Uluslararası Psikoloji Enstitüsü 728
Uluslararası Psikoterapi Cemiyeti 633
Understanding Human Nature 574
uşaklar 189, 191, 251, 292
uyarılma 698
uzaktan hipnoz 346
üstünlük özlemi 583, 597, 607

V

Vaihinger 551, 572, 573, 595, 596, 609, 655, 831
vaka hikâyeleri 134, 141, 245, 362, 393, 421, 552, 563, 586, 708, 710
Valentin Magnan 296
Van Renterghem 100, 101, 102, 431, 705, 708, 714, 726, 727, 747
vapeurs 188, 243, 246, 823
varoluşsal 14, 37, 416, 524, 684, 690, 701, 728, 802, 817
Vassili Rozanov 531
Vasubandhu 490
Victor Henry 313
Victor Horsley 705
Victor Hugo 169, 337
Victorien Sardou 170
Viktor Frankl 17, 561, 603
Vilfredo Pareto 523, 734
Virgilius 257, 340, 433, 671, 696
Virginia Woolf 173
Viscount du Boisdulier 190
Viyana 14, 16, 17, 32, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 79, 80, 108, 110, 126, 150, 177, 178, 184, 187, 210, 211, 255, 258, 259, 260, 261, 264, 271, 278, 282, 285, 289, 295, 296, 297, 299, 333, 365, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 431, 432, 433, 434, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 451, 453, 455, 457, 458, 459, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 470, 480, 481, 484, 486, 492, 497, 500, 501, 502, 510, 512, 514, 515, 519, 520, 521, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 534, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 566, 571, 582, 583, 586, 587, 588, 591, 594, 607, 613, 626, 627, 637, 638, 643, 651, 654, 666, 677, 701, 703, 706, 710, 712, 715, 716, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 726, 728, 732, 733, 734, 736, 739, 741, 745, 746, 752, 754, 755, 758, 760, 762, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 771, 778, 779, 780, 782, 783, 788, 790, 791, 792, 793, 795, 796, 797, 798, 801, 802, 803, 805, 807, 808, 810, 814, 818, 829
Viyana Doktorlar Cemiyeti 14, 417
Viyana Genel Hastanesi 414, 416, 453, 457, 458, 551
Viyana Psikanaliz Cemiyeti 550
Volkelt 306, 308, 477
von Schubert 94, 159, 206, 687

W

Wagner-Jauregg 14, 17, 407, 418, 435, 437, 451, 452, 548, 551, 552, 777, 788, 789, 790, 793
Walter Franklin Prince 147, 170
Walter Goldschmidt 609
Walter Toman 608
W. B. Parker 751
W. D. Williams 271
Weininger 289, 486, 487, 531, 532, 729, 737, 738, 739, 750, 753, 754, 765
Weltanschauung 196, 202, 219, 220, 447
Werner Leibbrand 16, 211, 468
Westphal 110, 243, 293
Wilhelm Bölsche 294
Wilhelm Fliess 406, 425, 531
Wilhelm Griesinger 242
Wilhelm Jensen 130, 288, 515, 739, 740
Wilhelm Keller 608
Wilhelm Mühlmann 191
Wilhelm Ostwald 298, 658
Wilhelm Reich 801, 807, 812
Wilhelm Ritter 435, 508
Wilhelm Stekel 552, 562, 563, 564, 565, 734
Wilhelm von Hartel 435
Wilhelm von Humboldt 202, 227
Wilhelm Wundt 216, 219, 760
William James 127, 141, 256, 315, 328, 330, 386, 390, 646, 664, 665, 707, 708, 711, 731, 743, 788
William Mintorn 172
William Robertson Smith 511
William Stern 732, 751
Willy Hellpach 593, 741
Wittenberg Sempozyumu 555
Wotan 681
W. Pauli 679, 693
W. Robert 307
W. S. Taylor 138

X

Xavier Bichat 526

Y

Yahudi 14, 15, 197, 240, 291, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 411, 413, 432, 442, 443, 445, 446, 452, 463, 464, 466, 481, 519, 530, 531, 538, 539, 540, 542, 543, 544, 545, 547, 549, 561, 562, 563, 613, 633, 634, 635, 636, 671, 722, 755, 778, 806, 810, 812, 814, 815, 817, 820
yaratıcı hastalık 15, 16, 211, 428, 430, 431, 509, 630, 827, 828, 834
yaş gerilemesi 122, 124, 161, 507
yeniden eğitim 359, 361, 370, 562, 602, 671, 676, 726, 747, 749
yoga 679
yorumlama 94, 199, 209, 223, 270, 301, 332, 427, 449, 503, 504, 675, 731, 768, 782, 787, 794, 796
Yrjö Hirn 298, 299
yurtseverce duygular 775
yüceltme 268, 272, 319, 447, 494, 505, 506, 662, 819
Yves Delage 307

Z

Zen Budizm 679
Zerdüşt 15, 170, 176, 177, 264, 266, 270, 273, 623, 629, 668, 680
zihinsel enerji 118, 219, 284, 365, 369, 370, 524, 528
zihinsel uyarım 359
Zofingia 623, 624, 641, 645, 646
Zosimos 677
zulüm görme sanrıları 171

HENRİ F. ELLENBERGER

BİLİNÇDIŞININ KEŞFİ

DİNAMİK PSİKİYATRİNİN TARİHİ VE EVRİMİ

ÇEVİRİ: EBRU KILIÇ

Henri F. Ellenberger'in büyük yankı uyandıran kitabı *Bilinçdışının Keşfi*, en başta Janet, Freud, Adler ve Jung'un sistemleri olmak üzere büyük dinamik sistemlerin ayrıntılı ve nesnel bir araştırmasını sunan, bilimsel metodolojiye dayalı bir dinamik psikiyatri tarihi olmayı amaçlıyor. Ansiklopedik bir çalışma özelliğini taşıyan bu eserde, bu öncülerin kişilikleri, çevreleri ve bazı hastalarının oynadığı rollerin yanı sıra sosyoekonomik, siyasal ve kültürel çevrenin bir değerlendirmesine dayanarak olgular ve sistemlerle ilgili bir yorum öneriliyor.

Ellenberger'e göre, bilginin hiçbir dalı, dinamik psikiyatri kadar fazla dönüşüm geçirmemiştir: İlkel şifacılıktan manyetizmaya, manyetizmadan hipnotizmaya, hipnotizmadan psikanalize ve daha yeni dinamik okullara uzanan bir dönüşümdür bu. Üstelik bu farklı akımlar da tekrar tekrar ret ve kabul edilme dalgaları geçirmiştir. Ne var ki hiçbir zaman fizik, kimya ya da fizyoloji alanlarındaki keşifler kadar net, tartışmasız bir kabul söz konusu olmamıştır. Dikkat çekici bir başka özellikse, bugün geçerli olan dinamik psikiyatri tarihi anlatılarının başka hiçbir bilim tarihinde olmadığı kadar fazla hata, boşluk ve efsane içermesidir.

Liste satış fiyatı: 120 TL
KDV'den muaftır.

ISBN 978-625-7312-05-9

9 786257 312059

alBaraka Yayınları
albarakakultur.com